
3 1761 08117090 4

896

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXI — DÍL I

1891

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1891

LIBRARY
UNIVERSITY
OF TORONTO
1977
MAR
1

Obsah dílu prvního.

Str.

R. 1891. Čís. 1.

OSVĚTA

Pozdrav Osvětě
k její dvacáté prvé pouti.

dráva budiž na své nové pouti,
kněžko jasná, kráčející v svět!
Ó kéž osud neodsoudí schnouti
kol tvých skrání vinoucí se květ;
kéž — než opět u věčnost se shroutí
jako nyní — olympiad pět,
navrátíš se s vínkem zlaté záře
dalekého Uměn od oltáře!

Za vše, co jsi konala i děla,
budiž tobě vděčných srdcí dík,
kéž by ti, jež těšiti jsi chtěla,
měli v tobě posilu i lík
pro chorobu, jež k nám z dálky spěla
z arény jak poplašený býk,
který vše, co střetne, rázem kácí,
až se podklesne a vykrvácí.

Zdráva budiž, pevně kráčej k cíli:
k slunci věčné pravdy, věčných krás;
ke sklonku než dějin věk se schýlí,
na perutech ducha vznášej nás
k poznání, kam lidstvo toužně pílí
přes nástrah a klamů strmou hráz;

v svatý úkol lidstva tuž v nás víru,
a v hruď lásku dej a hvězdu míru.

Voď vše mysli ve chrám božské Krásy,
přes hromadný klam a strach a děs,
k ladným cílům dobra, lásky, spásy,
k slunným ideálům lidstvo nes;
vždyť kdo světla pod prapor se hlásí,
toho neuchvátí temnot běs,
aniž hrůza smrti toho lapí,
kdo své čelo v zdroji světla stápí.

Nevybírej mimo cesty z luhu
ocún jen a jedovatý blín,
svíjej v kytku radš tu ladnou duhu,
jíž se zdobí rodné země klín,
ať i prostý oráč při svém pluhu
vesel hledí na nebeský týn,
že ten květ, jenž z jara z půdy skáče,
není určen pouze pro boháče.

A z těch klasů, jež se vlní polem,
střádej hojně pro trpící svět,
nešlapej jich slídíc za koukolem
otravným, ať krasším na pohled;
hynouť lační za nekrytým stolem,
k nim veď tebe sdílných citů sled,
nasyť je, by mocnily jich páže
k dílu všech, jak bratrství ti káže.

Skrze krkavců a supů tlumy
v pověčného světla stkvoucí jas,
přes předsudků nepřístupné chlumy
orlům ducha slunnou dráhu raz;
v jasné písně zaměň žalob dumy,
výkřik žalů v ňader hodokvas,
aby žití svého na rozcestí
člověk, světla syn, znal jenom štěstí.

Ducha síle hledej nové stezky,
v rozželených srdcích utlum vzdech,
v lidských ňader zlatolisté desky
napiš zákon lásky na pospěch;
jeť nepřítel každé u soutěsky
vnitř i zevně rozvaděných Čech;
řaď nás, vyzbroj! — nedovedeť stéci
zloba hradeb ze srdcí a plecí.

Zasij lásku po daleké vlasti
pro trpících skrvácenou hruď;
těm, kdo bloudí v temnu nad propastí,
věrnou voditelkou k cíli buď;
rodné bratry, kteří sporem častí
nepřátele, shovívavě suď,
osvěť je, by jak se dříve dělo,
jedno srdce byli zas i tělo.

Nejsouc bludičkou jen na močále,
kmitem mušky v přítmí našich dní,
světlem zůstaň, jasnícím se stále,
v dál a šíř, až noc se rozední
také těm, již v ustavičném žale
o klidu jen chladné rakve sní,
by, až moc tvá jejich zoru vznítí,
tobě žehnali a všemu žití.

Nuž buď zdráva, svět! Ať s výše skane
nad tvou cestou požehnání skvost;
nechať moře světla v nebi plane,
přece lidstvu není světla dost —
toť jen úsvit, z něhož někdy vstane
netušeně zářná budoucnost,
z nížto ti, kdo z vyšší vůle zbudou,
také tvoji záři žehnat budou.

Adolf Heyduk.

Ston a Mljet.

Píše

dr. **Konst. Jireček.**

I.

Největší část minulého léta strávil jsem v Dalmacii, kterou jsem neviděl od jedenácti let. Doba tak dlouhá neuplyne beze změn, i kromě proměn přirozených, jakož jest vymírání starší generace a vystupování pokolení nového.

Cestovatel nejdříve spozoruje proměny ekonomické. Jízd paroplavebních je nepoměrně více; vedle starého Lloydu závodí ve spojení měst a ostrovů celá řada malých společností domácích se sídlem v Rjece, Spljetu, Makarsce, Dubrovníku a Visu, a nemine roku, aby nepřibyla nějaká nová linie. Za to se plachtové loďstvo nalézá v úplném úpadku. Doby, kde Boka Kotorská měla přes 200 velikých korábů, již minuly; zbylo sotva několik lodí trojstožárových v Dobrotě. V území Dubrovnickém obě veliké loďařské společnosti vzaly za své. Tento obrat se stal s úžasnou rychlostí během jednoho decennia; majitelé byli nuceni drahé své lodi na rychlo prodávati pod cenou a přišli tím i o značné kapitály, které v těchto plavidlech byly uloženy. Domorodci s hořkostí viní vládu, že jim v čas nepřišla ku pomoci a že plachtové plavbě nepomohla subsidiemi, jaké se posledně dávají ve Francii a které se ostatně v daních z lodí zase vracejí do státní pokladny. Při tom přišlo i množství plaveckého lidu o chléb a nastalo silné stěhování do severní Ameriky, jejíž přístavy pomořanům bez toho byly dobře známy z dřívějších cest. Nejvíce lidí se stěhuje z Dubrovnicka a z Boky; v Bocce jsou to katolíci pomořských osad, kteří zemi opouštějí, a na jich místě usazují se pravoslavní horalé. Okolo Dubrovníka slyšel jsem mluviti o Galvestonu v Texasu a o jiných přístavech zámořských, jako o nějaké zaslíbené zemi. Mnozí skutečně tam nabyli jmění a vrátili se zase zpět. Charakteristické jest, že nautické školy v zemi jsou nyní navštěvovány jen od stipendistů: karriera pozbyla své lákavosti. Okolnosti tyto mohou přijíti do rovnováhy jen novým rozvojem domácí plavby, ať již parní nebo plachtové.

Z podniků zemědělských se povzneslo vinařství hojným vývozem do Francie, kde je réva od mnohých let stižena nemocí. Pevnina a ostrovy okolo Spljetu provozují veliký obchod s vínem, které si ostatně otevřelo cestu i na sever do střední Evropy. Jmenovitě vína ostrova Visu (Lissa) dobyla si světového jmena. Stará industrie je výroba maraskinu u Zadru, s vývozem hlavně do Anglie. Velmi silně se rozšířilo v posledních letech pěstování chrysanthemu (osjenač) na prášek proti hmyzu (buhač), i na ostrovech před Spljetem a Dubrovníkem i na pevnině. Kvítí se suší též po městech na dlažbě, v Dubrovníku na náměstí okolo samé kathedrály. Bylo mi vypravováno, že i klášterníci, kteří po ostrovech sbírají milodary v přírodninách, se uchopili novot hospodářských a prosívají o dar v kvítí byliny hmyzohubné.

Průmysl je nepatrný a řemesla v městech jsou slabá. Tuzemci si stěžují na nedostatek kapitálův. I velikolepá vodní síla, s jakou vyrážejí bujné prameny u Dubrovníka v Rjece (Ombla) a Župě zespod hor, leží ladem, neboť tamní mlýny a jiné závody nemohou zápasiti s lacinými výrobky, které se přivážejí po moři přes Rjeku (Fiume) a Terst. Pokus o nějakou zemskou výstavu všech domácích plodin vůbec se ještě nestal.

V poslední době mnoho se píše o zřízení zimních pobytů v kryté přírodě ostrovů, s úmyslem přivábiti do Dalmacie část onoho proudu, který se ubírá rok co rok od severu do teplejších zimovišť v zemích od Pyrenejí až do Istrie a na Jonské ostrovy. Ale k tomu schází ještě mnoho, jmenovitě slušné hostince a spolehlivé spojení. Největší budoucnost v tom ohledu má nejteplejší krajina celého pobřeží, město Herceg-Novi (Castelnuovo) se svou rozkošnou vegetací na Igalu a Tople a s krásným klášterským lesem u Saviny. Za posledních zim tam přebývalo již několik cizích rodin, podobně jako i v bývalém klášteře sv. Jakuba u Dubrovníka. Také jinak se pozoruje větší počet turistů, dříve nevídaná věc. Vznikly i nové hotely, jmenovitě v Dubrovníce a v Zadru, ovšem ještě dosti skromné; v novotou páchnoucím „grand hôtelu“ Zaderském se za mého pobytu ku př. ty dni, kdy parník nepřijíždí, portýr procházel po dvoře ve velice pochybném negligée, jen aby šetřil své modré uniformy. V Kotoru bydlel jsem v hostinci, který tmou, pavouky a mouchami ve mně vzbudil nejživější vzpomínky na orientálské karavanseraje, a hospodský nebyl domácí, ale Němec.

Z měst veliký pokrok ve stavbách jeví Spljet čili dle místního ikavského vyslovování Split, s novými hrázemi přístavními a skvělým nábřežím podél zdí starého paláce Dioklecianova, do nichž jsou vstavěny těsné domky středověkého vnitřního města. Spljet je největší město v zemi a nezbytně se stane dříve nebo později hlavním městem. Zader se úplně změnil na straně k průlivu mezi pevninou a blízkými ostrovy; celé městečko je zakryto desíti mnohopatrovými novými domy ve slohu Vídenské Ringstrasse, před nimiž se rozkládá nové nábřeží. Uvnitř vidíte však, jako dříve, jen staré těsné uličky a pouhý officielní svět, úředníky, důstojníky a kněze; obchodu není. Na pohybu v ulicích se hned vidí, kdy jsou úřední hodiny a kdy přestávají. Město nemá také žádného ekonomického vlivu na okolí, které je hotová poušť, truchlivá kamenitá rovina s nízkými houštinami žlutě kvetoucí ginestry a jiného křoví. Nejbližší vesnice vypadají, jako by byly někde daleko od moře v nepřístupném vnitrozemí; každá ves Trnovského Balkánu v Bulharsku je výstavná a majetná osada proti těmto ubohým vískám s učazenými chatami a s dobrým, chudobným a málo čistým lidem. Skvělý dojem stavbami a čistotou svou činí, jako vždy Dubrovník, ale v obchodu vzal ujmu, poněvadž přestal býti hlavním tržištěm pro okolí a pro Hercegovinu; nyní každé malé městečko v sousedství je navštěvováno od kupeckých cestujících, má své krámy a nezávisí od trhu městského. Obec Dubrovnická čítá asi 14.000 obyvatelův, ale uvnitř starých hradeb ve vlastním městě nebydlí ani 3000 duší. Nejvíce se proměnilo okolí Kotoru. Po druhém povstání v Krivošiji 1882 Boka s velikým nákladem naplněna četnými tvrzemi po horách. Kotor sám, jedno z nejdivnějších

měst této země, přilepeno s temnými uličkami na úzkém prostoru pod strmou hradní skálu kastellu sv. Jana, žije od vojska a od cesty do Černé Hory, ačkoli ta má nyní i své vlastní přístavy v Baru (Antivari) a Ulcini, kudy také prochází dosti mnoho zboží.

Životní otázka pro zemi jsou železnice. Existuje kousek státní dráhy ze Spljetu do Knina s odvětvím do Šibenika, ale je dosud bezcenný, nemaje spojení s evropskou sítí železnic. Nicméně se vozba za deset let i zde vzmohla, a vlaky jezdí dokonce každý den; dříve se jezdilo jen ob den, jako kdysi na jistých Hirschových tratích v Turecku. Na jiném místě vychází z Metkoviće na ústí Neretvy hercegovská dráha do Mostaru, která bude napřesrok hotova až do Sarajeva; tím okolí Neretvy najednou přijde přes Bosnu do přímého styku s drahami uherskými. Ale Metković v bahnité deltě, kterou přese všecko nákladné regulování nelze trvale upraviti, není vhodný přístav mořský; veliké koráby tam vůbec proniknouti nemohou. Síť drah bosenských má potřebí východu k moři k nějakému velikému světovému přístaništi, jednak ke Spljetu, jednak ke Gruži u Dubrovníka. Otevřením těchto železnic dostane Dalmacie teprve „hinterland,“ který pro ni tolikráte požadován. Přímým spojením s Bosnou, Uhry, Srbskem, Bulharskem až k Cařihradu a Černému moři může zase oživnouti staroslavný obchod zdejšího pomoří, který se bez toho ubíral týmiž cestami, od zdejších přístavů do celého vnitrozemí až k ústí Dunajskému a k Bosporu a Solunu.

Co se týče vzdělanosti, největší pokrok učinilo v posledních letech elementární školství, které prve bylo úplně zanedbáno. Za deset let se návštěva škol zčtvernásobila. Škola je nyní zemská. Ovšem do provedení všeobecné povinnosti školní je ještě daleko, neboť mnoho vsí vůbec žádného vyučování nemá a otevření všech potřebných škol by nevelikě důchody zemského sněmu pohltilo úplně. Do škol chodí 68 procent všech dětí.

Středních škol je dosti mnoho, tři gymnasia charvátská či srbská ve Spljetu, Dubrovníku a Kotoru a jedno italské v Zadru, jedna úplná reálka charvátská ve Spljetu a jedna nižší italská v Zadru, dvě nautické školy s vyučovacím jazykem italským v Dubrovníku a v Dobrotě u Kotoru, dva učitelské ústavy, oba charvátsko-srbské, jeden mužský v Arbanasech (Borgo Erizzo), předměstí Zadru, druhý ženský v Dubrovníku. Vloni otevřena od sněmu i škola zemědělská v Gruži u Dubrovníka, ale našla málo žáků, poněvadž jiné obce ten ústav chtěly míti u sebe a ze žehravosti po otevření slíbené žáky neposlaly. Obchodní školy není, ani průmyslové. Jediné vyšší ústavy jsou bohoslovecké, katolický a pravoslavný, oba v Zadru. University v Dalmacii není, jakkoli země má dvakráte tak veliké obyvatelstvo a nepoměrně více starých kulturních středisk než Bukovina. Na celém východním pobřeží Adrie vůbec není žádné vysoké školy od Alp až do Řecka; na západním břehu naproti tomu existují staré university v Padui, Ferraře, Urbině, Maceratě a Camerině, za nimiž nedaleko u vnitrozemí následuje řada jiných v Bologni atd. Tato okolnost sama rázně osvětluje rozdíl mezi oběma břehy a vysvětluje závislost východního břehu od civilisace italské. Celá starší generace dalmatinských právníkův a lékařů studovala až do 1866 na benátské universitě v Padui, jejíž starožitnou aulu mezi spoustou starých

erbů zdobí i přemnohé znaky dávných studentů dalmatinských. V novější době Dalmatinci studují nejvíce ve Štýrském Hradci nebo ve Vídni; o platnost právnických studií v Záhřebě nedávno byla veliká debata na sněmě Zaderském.

Nicméně Dalmacie jednou na krátký čas měla vyšší školu. Bylo to za okkupace francouzské za Napoleona I. a nadaného náměstka jeho maršála Marmonta, za té devítileté doby, která v zemi zanechala tolik institucí a která při krátkosti své tak pevně utkvěla v paměti obyvatelstva. Francouzi stavěli, zakládali a organisovali o překot; útraty nesla arci ne vláda francouzská, ale dobyté provincie samy. Tehda (1806) zřízena v Zadru vedle filosofického lycea malá akademie, na které se učilo právům, architektuře a chirurgii. Rakušané ji 1817 zrušili a ponechali jen lyceum, které splynulo s gymnasiem.

V posledních letech od vlády dosti mnoho učiněno pro zachování starožitností. Při tom nemalé účastenství mají domácí archeologové co konservátoři, inspektor Glavinić, ředitel Bulić, profesor Gelcich a j. V Spljetu restaurován s velikým nákladem starý dóm, dle mínění archeologů původně mausoleum císaře Diokleciana. Středověké campanile toho chrámu, které je vypodobněno i na erbu městském, nyní je docela oblečeno do lešení k důkladné správě. Na zříceninách sousední římské Salony, posud jen z malinké části odhalených, poslední výkopy odhalily veledůležité památky starokřesťanské, stopy basiliky s velezajímavou nekropolí. Státní archeologické museum ve Spljetu, sbírka nálezů místních a Salonských, bohužel je pro nedostatek místa rozptýleno po třech síních po městě. V Zadru restaurován na státní útraty chrám sv. Donáta, jedna z nejzajímavějších památek byzantinské doby, do nedávna nepřístupný co vojenské skladiště, a v něm složena sbírka stavebních památek. V Dubrovníku se právě opravuje façada staré dogany, renaissančního celního paláce. Ovšem že vedle toho se nalézá v zemi ještě mnoho jiných důležitých staveb, které čekají ochrany nebo podpory ve vlastním smyslu slova. Archeologie vůbec při množství římských starožitností a středověkých kostelův vždy nalézala ze všech věd nejvíce ctitelů v zemi. Jediný vědecký časopis Dalmacie je Bulletino di archeologia e storia dalmata ve Spljetu s články latinskými, italskými a charvátskými, pod redakcí neúnavného ředitele gymnasia a musea Spljetského P. Bulića, nyní v 12. ročníku. V Kninu, kde posledně nalezeny zajímavé stavební památky z charvátské doby, sestavilo se nedávno místní Starinarsko družstvo.

Staré archivy jsou téměř všecky v rukou vládních. Největší a nejspořádanější je v Zadru u místodržitelsví. Archiv bývalé republiky v Dubrovníku teprve letos dostal stálého archiváře; po spojení s archivem soudu, který s knihami od 13. století začínajícími bez toho pro soud nemá žádné praktické ceny, byl by to krásný vědecký ústav, u něhož by se zvolna mohla založiti i knihovna. V Italii každé malé město má městskou bibliothéku; v Dalmacii existuje cosi podobného toliko v Zadru, ba ani v Dubrovníku, jenž má tolik škol a archivů, není žádné veřejné knihovny, ani státní ani městské. Za to se najdou knihovny v klášteřích, ovšem jen knih starých. Následek toho nedostatku je i nedostatečný styk s pokrokem moderní vědy, jenž se zde sleduje méně nežli v Běle-

hradě nebo v Sofii. S tím souvisí též panství mnohých názorů docela starožitných. Také spojení knihkupecké je docela primitivní.

Časopisů nepolitických je velmi málo. Biblioteca storica a Slovinac, které vycházely do nedávna v Dubrovníku, zašly a v městě se nevydává ani nějaký literární almanach. Zaderská Matica dalmatinska sotva živoří s malými kalendáři. Beletristického časopisu slovanského vůbec není. Naproti tomuto zjevnému klesání duševní činnosti v zemi se starou kulturou je mladistvý Glasnik musea bosenského v Sarajevě, jenž vychází pravidelně čtyřikrát do roka s bohatým obsahem zeměpisným, archeologickým a přírodopisným, veliký pokrok. V Dalmacii podobného časopisu na ten čas není, ani italského ani slovanského. Vědecké práce vycházejí nejvíce v programech školních; v některých oborech, zejmena v dějepise, Italiani rozvíjejí větší činnost nežli Slované, kteří zase jsou činnější ve filologii. Ostatně mnoho učených Dalmatinců působí v cizině: historikové Ljubić a Nodilo, filolog Budmani a přírodopisec Brusina v Záhřebě, právník Bogišić na Rusi atd.

Za to vychází v Zadru a Spljetu celá řada listů politických, italsky i slovansky, latinkou i cyrillicí. Obsah jejich s dlouhými dopisy o čistě místních záležitostech je pro lokální ráz cizincovi často málo srozumitelný. Na jih od Spljetu žurnalistika tato zástupců nemá; v Dubrovníku a Kotoru nevycházejí žádné noviny, a politikové v kavárnách vždy čekají dychtivě na poštu shora.

Slavností veřejných, při kterých by se mohl názorně viděti duševní život, téměř není. Nedávno stal se první pokus. Dne 26. srpna 1890 odhalen první moderní pomník, socha epického básníka, františkána Andrije Kačiće († 1760) na náměstí v Makarsce, dílo domácího umělce Rendiće z ostrova Brače. Kačić pomníku toho plnou měrou zasloužil; žádná poesie evropská nemá epika, jehož umělé zpěvy by byly tak hluboko vnikly do lidu. Staly se národními písněmi. Byl jsem při této slavnosti přítomen; měla ráz poněkud církevní a čistě charvátský, neboť Srbové dalmatinští se jí nesúčastnili. V Dubrovníku strojí se nyní pomník pěvci Osmana, Ivanu Gundulićovi († 1638).

Politický stav země se za desetiletí málo změnil. Místodržícím je vždy ještě generál, ačkoli země již není na pozemí tureckém jako prve; příčina toho vězí v revolucích v Bocce 1869 a 1882, bez kterých by Dalmacie snad měla guvernéra ve fraku, jako francouzský Alžír. Politické třídy země representuje sněm 43 poslanců, zasedající v Zadru. V hovorech s touto intelligencí se brzo spozoruje novost celého útvaru. Dalmacie teprve od Francouzů za Napoleona I. spojena v jeden administrativní celek ze tří kusů, z benátské druhdy Dalmacie, z republiky Dubrovnické, zrušené teprve 1808, a z benátské Albanie okolo Kotoru a Budvy. Podnes obyvatelé tohoto předlouhého pruhu pobřežního necítí tu živou společnost zájmů, jaká trvá v zemích našich se starými jich hranicemi. Na to mají vliv i kommunikace: list z Kotoru do Zadru potřebuje nyní nejméně týden na odpověď. Také má každé město ještě živé tradice své někdejší samostatnosti a plno sousedské žárlivosti, neboť až do doby Napoleonské tato municipia byla napolo malé republiky s domácími právy a starými privileji, se sbory šlechty a měšťanů, s církevními fraternitami, cechy atd.

Obyčejně se tvrdí, že jsou v zemi dvě strany, italská a slovanská. Ve skutečnosti je jich nyní pět: Italiané, stará národní strana slovanská, radikálové charvátští, kteří nedávno hnuli otázkou spojení Dalmacie s Trojjediným královstvím, Dubrovčané, kteří do nedávna bývali zvláštní stát, a Srbové.

Italiané, kteří se zovou také „autonomisty," vládnou nyní v jediné obci městské, v hlavním městě Zadru, v jehož obecní radě nezasedá ani jeden Slovan. Nejlítější boje vedou se ve Spljetu, ale tam Italové podlehli charvátské straně. Italských vesnic anebo ostrovů vůbec není; je to živel čistě městský. Ale italština nicméně je posud vnitřní jazyk úřední. Také studovaní Slované velmi mnoho mluví italsky; starší generace je vůbec zcela vychována na italských gymnasiích a universitách, a Benátky, jakkoli jsou nyní jen způsob velikolepého musea, pro dnešní den mají pro Dalmatince přítažlivost jako nějaká Paříž. Italština dalmatinská není však jazyk literární, ale zkažený dialekt benátský, do něhož se i ten, kdo v Římě nebo ve Florencii dobře projde, teprve musí vpraviti. Duševní spojení s Italií není veliké, aspoň pokud lze souditi dle styku s literaturou italskou, a spojení ekonomické je pranepatrné. Přímé spojení paroplavební přes moře je toliko ze Zadru do Jakinu (Ankony) a z Dubrovníka do Bari v Apulii, obé jen jednou za týden. Do Benátek se musí jeti přes Terst. Vliv civilisace italské na pomoří dle mínění mnohých nikdy docela nevymizí; oba břehy Adrie jsou sobě příliš blízké, a kultura italská je příliš zdomácnělá od dávných století. Němčina je vedle italštiny známa jen poskrovnu v městech, nejvíce studiemi a stykem s důstojníky; již pro vzdálenost svého východiště s bližší italštinou konkurrovati nemůže. Ani v úřadech není valně známa, neboť úředníci jsou valnou většinou Dalmatinci a sice hlavně Zadrané.

U Slovanův dalmatských se vede veliký zápas mezi Charváty a Srby. Severně od Neretvy mají převahu Charváté, jižně od ní Srbové. Lidé si lámou hlavu o dělící kriteria, jež mnozí spatřují ve víře tu katolické tu pravoslavné, nebo v písmě latinském, kyrillském a hlaholském, ale tato kriteria se nehodí všude, neboť strany jsou více méně politické. Základní otázka je připojení a nepřipojení k Charvátsku. Mnozí mudrováním o těchto rozdílech si obrousili rozum a nudí svými výklady ubohého cestovatele, jenž má jiné starosti, až přes míru. Pro národopisce zvláštní divadlo poskytuje Dubrovník. Tam se lokální strany, v jejichž čele stojí potomci staré šlechty, Pucići, Gradići, Gundulići a j., přidaly jedna k Srbům, druhá k Charvátům. Často je otec Charvát, syn Srb a naopak, a najdou se i takoví, kteří již byli jedno i druhé. Při posledních obecních volbách zvítězili tak zvaní Srbové. V městě nalézají se nyní i dvě čtenářské besedy, „čitaonica" a „štionica;" i v Kotoru jsou dvě, „srpska čitaonica" a „slavjanski dom." Z těchto sporů mezi slovanskými bratry mají ovšem užitek jen Neslované, tím více, poněvadž se Srbové leckdy spojují s Italiany proti majoritě charvátské.

II.

Avšak necháme rozvaděných bratrů, jimž přejeme brzkého smíření, a zavedeme laskavého čtenáře do nějakého dalmatinského zákoutí, o němž se v knihách obyčejně nečítá. Nás věda zeměpisná a dějepisná vábí často k navštěvování takových míst, k nimž se pocestní obyčejně neobracejí. Kolikráte jsme podnikli mnohodenní pouť, plnou nesnází a svízelů, jen abychom uzřeli kdesi mezi nezdravými bařinami zatopené ssutiny nějakého dávno zpustlého města nebo hradu, o němž se jinak sotva ví z lakonických slov starého letopisce, anebo abychom vstoupili na nějaký pustý skalnatý ostrůvek, jehož budovy, jednou skvělé sídlo lidské, nyní jsou truchlivé rozvaliny, oživované jen ptačími hlasy a hvízdáním větrův! Stane se, že výsledek je poučný a drahocenný, avšak nezřídka se přihodí, že všecka práce slouží jen k osobnímu uspokojení anebo že vede k citelnému sklamání. Ale základ veškeré vědy vůbec je zvědavost!

V polovici června navštívil jsem z Dubrovníka staroslavné, nyní zimnicemi vymořené městečko *Ston* a ostrov *Mljet*, druhdy sídlo obce zvláštního druhu. K výletu tomu vyzval nás přítel profesor Luko Zore, který co nový inspektor školní objížděl svůj okres. Do Stonu jezdí z přístavu Gružského ob den malý parníček soukromé společnosti: na převlace Stonské své pocestné odevzdává druhému parníku, jenž se plaví dále na sever do ústí Neretvy, k městu Metkovići u konce dráhy bosenské. Příštího roku plavby ty budou každodenní, po dostavění scházejícího kusu dráhy mezi Mostarem a Sarajevem. Tím dostane Dubrovník neslýchanou novotu, den co den poštu přes Bosnu; nyní listy docházejí jen ob den, z Prahy někdy za pět šest dní, jako v Sofii před otevřením dráhy Cařihradské.

Plavba do Stonu trvá 4½ hodiny. Cesta vede v krytém moři mezi hornatou pevninou a řadou ostrovů, ježto starým Řekům a Římanům sluly Elaphity. Pevnina je jednotvárná: skalné srázy s vinicemi a fíkovými nebo olivovými sady v terassách, zde onde ve výši bílá víska mezi hustým stromovím a nad tím nahoře pusté kamenité hory šedé barvy a odstrašující holosti. To jsou Terre Nove čili Primorje, kterého republika Dubrovnická teprve 1399 nabyla od Bosňanův. Na první pohled se zdá, že je to kraj nevábný a pustý, ale v dolinách jeho ukrývají se mnohé krásné krajinky, s rozkošnými rozhledy a hezkým přívětivým lidem. Ostrovy v moři zdají se nám pusté, ale jednou byly nejvzácnějším majetkem Dubrovčanův, kteří na nich měli nejlepší své sady a vinohrady. Pro ty středověké občany, kteří před rozšířením města bydleli v miniaturních dřevěných a kamenných chatách podél schodovitých uliček starého skalného kastellu, býval arci i malý kousek dobré země veliký poklad. Ostrovy ty slovou Koločep (Calamotta), Lopud (Isola di Mezzo) a Šipan (Giuppana), a průlivy mezi nimi ven do otevřeného moře nazývají se Projezdri.

Na palubě nalezli jsme ráno velikou pestrou společnost kupcův, Dubrovnických šlechticův a statkářův, úředníkův, maloměstských občanův z okolí, mnichův atd. Zátoka Gružská se svými koráby a letohrádky

mezi cypřišovými háji i s krásnou přírodou okolo lesnatého kužele Petky (Mons Acutus za středověku) v krajince Lapadu brzo je za námi. Rovněž mineme rychle v pravo velikolepý vjezd do Rijeky (Ombla), podivuhodné řeky sotva hodinu zdélí, která vyráží od úpatí holých hor hercegovských a hned nese malé lodě, již promíchaná slanou vodou přílivu mořského. V levo nám zůstane skalný ostrůvek Daxa, na němž se prve nalézal klášteřík sv. Sabina, záduší Dubrovnické rodiny Getaldićův, za Napoleonské doby obrácený v pobřežní batterii, která teprve nedávno byla zapuštěna. Za ním uzavírají východ ven do moře mezi krajinou Lapadem a ostrovem Koločepem šedé Grebeni (Pettini), řada nízkých skal divokých tvarů, vlnami a pěnou mořskou obklíčených, s majákem. Naproti nim kryje se na březích Lapadu mezi Petkou a vrškem tvrzky Babin Kuk zátoka sv. Martina, nejidylličtější zákoutí těchto břehův. Daleko venku v moři vidíme osamělé podlouhlé úskalí Sveti Andrija s majákem, druhdy sídlo eremitův (S. Andreas de Pelago). Na něm v 16. století bydlel Dubrovnický básník benediktin Mavro Vetranić po dvacet let samosám v skromné celle, břečtanem obrostlé; pěstoval zeleninu v malé zahrádce, lovil ryby, četl latinské klasiky, italské básníky a písmo svaté anebo psal přerozsáhlé své zpěvy, v nichž apostrofuje denní své soudruhy, ptáky a zvířata mořská, ryby a delfiny, a nezapomíná ovšem ani na Sireny, Ariona a Aeola.

Náš parník se zastavuje na mnohých místech. Po pravé ruce mineme zátoku Zatonskou (Malfi) a pěknou ves Orašac (Val di Noce) i staneme pod osadou Trsteno (Cannosa), která má světové jmeno pro obrovské platany své, jež náležejí k největším stromům celé Evropy. [1]) Ve stínu jejich mohl by rokovati třebas i francouzský parlament. Odtud teprve zabočíme na levo k ostrovům. Koločep je nejmenší z nich, s jedinou vsí, ale i ta má nyní školu. Vyšší a větší je Lopud, na němž se zdaleka na vrchu spatřuje zřícený „španělský hrad" Castel Spagnuolo. Městečko Lopud leží v malé zátoce severní strany s dvěma polopustými kláštery a se zapadlými skvělými domy mezi bledým lupením zahrad olivových a živě zeleným listím šírých vinic. Uvnitř ostrova leží poutnický kostel Gospa od Pšunja (od ital. biscione, veliký had). Za krátké zastávky rychle poznáme skleslost té osady a vzpomeneme si na doby, kde Lopud sám měl veliké kupecké loďstvo, které se plavívalo až do Ameriky, a kde slynul množstvím udatných kapitánů ve službě světové monarchie španělské. Odtud se obracíme zase k pevnině. V pozadí za okolím Gruže a profilem tvrze Imperialu na horách nad Dubrovníkem se zjevují daleké hory nad krajinou Konavlemi, mezi nimi ostrá Snježnica. Loď se zastavuje v přístavu, přirozeném zálivu s podmořskými sladkými prameny, u něhož leží městečko Slano. Okolí jeho již jest hornatější. V levo profilem svým k sobě pozornost poutá homolovitý, z daleka znatelný Tmor; je docela holý, ale pověsti tvrdí, že prý ještě za lidské paměti bývaly na něm lesy. O hájení lesův se v Dalmacii teprve v poslední době činí pokusy, ne sázením nového lesa, ale toliko ohrazením a hájením posavadních nízkých houštin. Ve

[1]) Platan zde slove makljen (srov. slovinsky maklen — javor nebo brslen, rus. paklen, neklen — javor).

vyšších polohách arci je všecken humus již dávno deštěm smyt, ale i mezi holými kamenitými pustinami pozorují se stopy vegetace, kdekoli se trochu půdy mezi skalnými žebry zachytilo.

Ze zátoky jedeme přes zavřené moře mezi pevninou a ostrovy ještě jednou na západ navštívit ostrov Šipan, největší a nejúrodnější z celého toho souostroví, a sice osadu řečenou Luka na severním konci, v jejímž velikém přístavě nás vítá pronikavá vůně rybářská. Ostrov má pěkné vnitro s bujnými sady a dělí se na dvě obce i fary; jedna je Luka, druhá Sugjuragj (sv. Jiří) na jižním konci naproti Lopudu, v němž bylo za republiky sídlo kneza ostrovního (comes insularum), od senátu na jeden rok vysílaného. Po odjezdu mineme malý labyrint hornatých ostrovů, seřaděných jako kulisy a rozdělených klikatými průjezdy. Nejblíže následuje průliv tak točitý, že bychom o existenci jeho na první pohled ani nevěděli. Učení Dubrovčané ho nazvali Bocche Pompejane, kladouce sem nějakou námořskou operaci z válek mezi Caesarem a Pompejem, když Caesarův vojevůdce Vatinius odehnal Pompejanského admirála Octavia od Epidauru. Dle jiných náleží však operace ta do průlivu mezi Hvarem a Torkolou. Pak následuje ostrov Jakljan s vinicemi, ale bez stálých obydlí lidských; vinice ty zmiňují se již v 13. století; tedy již tehda obyvatelé byli využili každého kusu úrodné země. Pak se otevře širší průjezd s majákem v pravo a s pohledem ven do moře na dlouhý průliv Mljetský mezi horami ostrova Mljetu a poloostrova Stonského Rtu; tudy vede hlavní cesta parolodí při pobřežní plavbě dalmatinské. Tento průjezd slove Veliki Vratnik, italsky Bocche False. Maják stojí na ostrůvku řečeném Olipa, který je od poloostrova Stonského oddělen posledním průlivem Malého Vratníka.

Loď zůstane v našem uzavřeném moři, nechá tyto skály v levo a plaví se na sever do zátoky Stonské, která se mezi vysokými pahorky stále zúžuje, až vypadá jako řeka. Na březích spatřují se borové lesíky, vinice, zahrady a malé vesničky. Jedna víska o dvou domech slove Indija, Veliká a Malá. Pěkné místo je osada Broci (gen. Brodáca) v levo, na břehu pod lesnatými vršky. Naproti ní leží za těsným zálivem v krásné poloze nový letohrádek Dubrovnického šlechtice Marinice Gjorgjiće, poslance na sněmu dalmatském, starého vlastence, který byl s námi na lodi a mně sídlo své i okolí zdejší s milou přívětivostí ukázal. Zátoka se končí v koutě mezi strmými horami. Ku konci je tak plytká, že se při pohybu parníku po stranách obnažují rozsáhlé mělčiny, jako v nějaké řece za nízké vody. Staneme před městem. Na levo se prostírá v podhoří malá rovina se solivárnami. Solařské hospodářství hned ohlašuje odporný puch mořské vody, na slunci vypařované. Městečko je z části ohrazeno starými hradbami, které jdou strmě do vrchu až ke zřícenině v závratné výši. To je město Veliký Ston a zbořenina nahoře je hrad Pozvizd. Na východní straně hradního vrchu jde do hor těsná dolina jako ulice, nemnoho nad mořem vyvýšená. Při prvním pohledu by nikdo netušil, že se v ní již za několik minut spatří druhé moře a druhé městečko Malý Ston, u druhé zátoky mezi poloostrovem Stonským a skalnými břehy pevniny, v sousedství ústí Neretvy.

Vyjdeme na břeh do města. Konec zátoky zrovna pod hradbami je čiré bahno, jen za přílivu zaplavované, plné hnijících rostlin mořských. V těchto močálech je pařeniště milionů komárů; v městě lze spáti jen pod oponami kolem postele, jako pod tropy v zemích moskitů. Stoňané, pronásledováni letními zimnicemi, ohradili se proti výparům posledně slabou řadou eukalyptů. Hned zprvu musím podotknouti, že město čítá toliko 370 obyvatelův, ačkoliv obsahuje asi 150 domů, příhodných pro počet několikráte větší. Hospody zde, jako ve všech malých městech dalmatských nemají, jen soukromý dům jedné staré paní, v němž se najímají slušně upravené pokoje. Za to se zde nalézá restaurant v bývalé strážnici z doby republiky, v němž se jídá dosti dobře, řekl bych lépe nežli v hostincích samého Dubrovníka. Z úřadů nalézá se zde okresní soud, do jehož obvodu patří i Slano a ostrov Mljet, a úřady celní, berní a solnické. Biskupství Stonské dávno je zrušeno; ve zbytcích paláce biskupského bydlí farář, děkan Dum Ante Liepopili, Dubrovčan, který se zabývá i historií Stonskou. V novém obecním domě je umístěna škola s dvěma učiteli a jednou učitelkou, navštěvovaná z celého okolí daleko široko.

Archiv se spisy, začínajícími od 15. století, nalézá se u soudu; knihy a listiny staré politické správy, spousta nespořádaných sežloutlých papírův, jsou přeneseny do státního archivu ve starém paláci Dubrovnickém, knihy starého biskupství do archivu biskupa Dubrovnického.

Zůstali jsme tu dva dni. Viděl jsem nemalý kus Evropy a množství starých staveb středověké vojenské architektury, ale něco podobného jako v Stonu se jinde nenajde: dvě ohrazená města u dvou zátok mořských a mezi nimi hradba s věžemi a hradem na strmé hoře, která jako čínská zeď pevně uzavírá veliký poloostrov od moře k moři proti pevnině. Bohužel Stoňané ve Velikém Stonu hradby na straně k přístavu nedávno z největší části zbořili, aby zimničné město své učinili průdušnějším a zdravějším. Lépe by byli učinili, kdy by staré hnízdo malarie a komárů docela opustili a se přestěhovali do sousedství do Brodců na zdravý vzduch v rozkošné poloze.

Systém starého opevnění popíšeme aspoň stručně. Město Veliký Ston je vystavěno do vrchu v podobě tříhranu jako Dubrovník. Jako kulatá věž Minčeta uzavírá Dubrovník s hora, tak i zde stojí na horním konci podobná věž s dvěma obloukovitými okny k městu. Domy vyplňují celý těsný prostor mezi horou a mořem, které arci zbahněním a návozem od středního věku asi nemálo ustoupilo. Přístav sám hájila massivní tvrzka sv. Jeronyma, nyní v troskách. Dolejší strana trojhranu hradeb je nyní z největší části odstraněna, druhé dvě strany však posud stojí: vysoká zubatá hradba, před ní nižší zeď (murus a antimurus) a pod touto široký a hluboký příkop, nyní vše plno popínavého rostlinstva a stinných zahrad. Ulice městské jsou rovné, jako dle pravítka, a domy vedle nich přísně odměřené, vše ještě od založení města od Dubrovčanů po r. 1334. Město bylo však zpustošeno nejen výpary bahen, ale i častým zemětřesením, posledně v dubnu 1850, kde se zřítily celé domy. Domy ty byly úzké a patrně velmi vysoké, ale ztratily na mnoze svá vyšší patra; mají ráz docela středověký, jako v starobylých ulicích Prijeka a Pustjerny v Dubrovníku, s gotickými nebo be-

nátskými okny a s erby nebo nápisem „Yhesus“ starobylým písmem nad vraty. Mnohé ulice jsou již jen truchlivá poušť mezi zříceninami, v jejichž bezstropých pokojích bují vysoké stromoví za elegantními kamennými rámci oken; ještě se ví, komu který dům patřil. Palác kneza Dubrovnického stál o sobě a zemětřesením ztratil celý svůj hořejšek; ve zbytcích jeho je ubytován soud. Kathedrála sv. Vlacha (S. Blasius) před mnohými lety stržena a na jejím místě vystavěn z bílého a červeného kamene neforemný moderní kostelík. Je zde i veliký klášter františkánský, ale docela opuštěný. Z oken klášterního domu prohlédá sláma nějakého skladu, na románském kampanilu sídlí sovy a veliký kostel sv. Nikoly vypadá hůře nežli zřícenina. Za koncentrace vojsk v čas revoluce hercegovské a před okkupací bosenskou v něm bydleli vojáci a koně vozatajské. Je to pěkná budova 32 kroků zdélí s krásným dřevěným krovem a stropem ze silných klád, ale vnitřek činí hrozný dojem: románské zábradlí před hlavním oltářem se soškami svatých, oltáře samy a gallerie před varhanami jsou nadobro rozbity a podlaha, utvořená množstvím náhrobních kamenů s nápisy od 14. století začínaje, je plna zpuchřelého sena! Františkáni, vidouce úpadek města, sami své sídlo opustili a osudu ponechali. Město podnes se zásobuje vodou ze starého vodovodu z hor, díla Dubrovčanův. Jediný veliký závod jsou státní solnice, které spolu se solivárnami na ostrově Pagu a v Piranu na Istrii zásobují Černou Horu, Hercegovinu a Bosnu.

Od hradeb městských jdou dvě souběžné zdi daleko od sebe vzhůru na Pozvizd, se zubatým cimbuřím a s krytou chodbou uvnitř, která již je docela rozpadlá a neschůdná. Vedle hradeb těžko lze se pohybovati ku předu ve skalné půdě, plné ostrého kamení se slabým křovím. Obě hradby se spojují na vrcholku u hradu Pozvizdu, řečeného též tvrz sv. Bartoloměje. Hora má na sever a na jih moře, na východ rozsedlinu se silnicí, na západ hlubokou dolinu se sady olivovými. Na severním svahu nalézají se i lesíky pinií. Hrad je bohužel téměř nepřístupný. Od něho se spouští k Malému Stonu jen jedna hradba, ale silná, solidně z velikých čtverců zbudovaná s četnými věžemi.

Opevnění Malého Stonu ještě stojí. Na konci hradby horské zdvíhají se břečtanem obrostlé čtverhranné věže hradu řečeného Corona. Pod nimi leží zcela těsné miniaturní městečko, zdravější a živější nežli Veliký Ston: tři uličky, 40 kroků dlouhé a 4 kroky široké, docela zastíněné okolními massivními zdmi a jich věžemi. Západní vrátka ze strany vísky Chodilje, skryté mezi olivami, jsou v rohu jedné kulaté, vysedlé věže tak ukryty, že je zvenčí nespatříš, až přijdeš ke zdi samé. Malinký přístav je hájen kulatou věží, která původně stála ve vodě. Záliv nekončí zde, ale jde ještě dále na východ do vnitrozemí. Za ním vystupují naproti nám pusté veliké hory, jejichž obyvatelé se nosí jako Hercegovci, ale s červenými turbany; ženský kroj, s bílými šátky na hlavě, podobá se Konavljanskému. Území jejich patří ještě k territoriu Dubrovnickému, ale má obyvatelstvo horské, mezi kterým do nedávna kvetlo hajductví. Slavný byl vojvoda Daničić ze vsi Ošlje, stejného jmena se slavným filologem srbským, původně jeden z pandurův Ali Rizvanbegoviće, paše Mostarského; provozoval své kousky i na rakouské půdě, o čemž se zde ještě mnoho vypravuje. Tržiště horalův

a Hercegovcův se Stoňany byl tak zvaný *tabor*, louka na východ od Malého Stonu; obchod prostředkovali Dubrovničtí kramáři a sensalové, jimž se říkalo *parlabuči.*

Hradby na první pohled pocházejí z dob před užíváním střelného prachu, jakkoli byly i potom stále doplňovány. Pro konec středověku jsou dílo pozoruhodné. Dle jedné listinné zprávy z r. 1394 Dubrovčané na ně za prvních šedesáti let svého panství utratili do 120.000 dukátův. V 15. století, za rostoucí moci turecké, celé části zbudovány znova, současně s hradbami města Dubrovníka, jež stojí podnes. Návrh k jejich zdokonalení načrtnul 1439 Neapolský „ingeniarius“ Onofrius, týž, který zbudoval starý palác vládní a vodovod v Dubrovníku; jeho plán Stonu, velezajímavá památka kresby architekturní, chová se podnes v archivě Dubrovnickém. Službu konaly tyto pevnosti až do pádu republiky. Ještě vojáci Napoleona I. jich střehli, ba Francouzi postavili na hoře sv. Pavla na východní straně rozsedliny, spojující obě města, jednu novou tvrz, jmenovanou dle guvernéra Fort Marmont. Po době Napoleonské byly bašty opuštěny a ponechány nenáhlému rozkladu.

Důležitosť celé posice spočívá v oné rozsedlině mezi oběma městy, která jako isthmus poloostrova Athonského od pradávna slove *Prevlaka*, od převláčení lodí. Ona k pevnině připojuje dlouhý poloostrov, za středověku nazývaný *Punta Stagni*, slovansky *Stonski Rt*, kteréžto jmeno podnes je tu obecně známo (říkají: na Ratu, Rćanin, Rćanka); jmeno *Pelješac* patří vlastně jedné krajině toho poloostrova, a je původu nového, podobně jako italské *Sabioncello*. Povrch poloostrova neobnáší více než 355 čtverečných kilometrů, tedy méně než ostrov Cres (Veglia) v Quarneru, největší z ostrovův Adriatického moře, ale délka jeho je taková, že i parník potřebuje k obeplutí jeho celý den. Veškeren povrch jeho je nadmíru hornatý, ba blízko před západním koncem, mysem Gomena (caput Cumanum středověku), zrovna naproti městu Korčule dosahuje nejvyšší vrchol (Sveti Ilija čili Monte Vipera) výšky 970 metrův a tudíž vystupuje vysoko nad hřebeny sousedních ostrovů Hvaru a Korčuly. Vyhlídka je jedna z nejkrásnějších celé Dalmacie.

Ston leží na místě, kde nejen je hlavní závora poloostrova proti pevné zemi, ale i nejsnadnější přechod pro pocestné od moře k moři. Rozsedlina mezi horami Pozvizdem a sv. Pavla (Supavô) má ráz starého dna mořského z dob předhistorických, které se geologickým rozvojem zdvihlo. Je to úzká, poněkud zakřivená prorva mezi vysokými, strmými stráněmi, s nichž se někdy svalují kameny až na dno. Ukázány nám stopy docela čerstvé strže s vrchu sv. Pavla, kde se nedávno obrovské balvany v noci se strašným hukotem skulily až dolů na cestu. Na dně vede dobrá silnice s telegrafem, vystupující přes nepatrné sedlo. Délka od moře k moři obnáší asi jeden kilometr nebo čtvrt hodiny pěší cesty. Dubrovčané za dob republiky nejednou pomýšleli na prokopání průplavu, ale technické prostředky jejich byly k tomu příliš slabé. S penězi, které utratili na hradby, mohli ovšem to dílo zvolna provesti. Za to časem převláčeny menší lodě na válcích od pradávna až do francouzských válek. I nyní projekt průplavu, pro pobřežní plavbu velmi důležitý, není zapomenut. Ostatně se na první

pohled poznává, že moře za starších dob z obou stran sahalo hlouběji do země a teprve sesouváním strání bylo zatlačeno. Praví se, že za horou sv. Pavla dále na východ se nalézá druhá podobná rozsedlina od moře k moři, ale té končiny z vlastního názoru neznám.

Krásný kraj je malinké pole Stonské na západ od města, úrodný kout mezi horami; jen musíme rychle obejíti solnice. Je to rovinka plná oliv, fíků, moruší, oleandrů, s vinicemi a dokonce i poli žitnými, plná živých vod a bujných plotů šípkův, pistacií a bodláčí. Na západ vybíhá z ní dolinka do výšky ke vsi řečené Česvinica. V levo se vypíná v pozadí hora Starigrad se serpentinami cesty do vsi Ponikve; nahoře jsou prý na ni slabé stopy starého hradiska. Tam asi ležela ssutina Djeviči-grad, zmíněná v starém katastru Dubrovnickém z počátku 15. věku, v tak zvaném „libro rosso“ čili „matici“, jenž obsahuje bohatství topografických dat, ale posud není tiskem vydán. Pod touto horou vystupuje v poli skalná homole sv. Michaila; ještě r. 1433 byla na ní zřícenina starého hradu a nyní se tu nalézá klášteřík jeptišek. V poli samém je plno zřícenin malých kostelův, sv. Maří Magdalena, Gospa od polja, sv. Martin, sv. Petr, v pozadí na skalách sv. Sergius a Bacchus atd., vesměs miniaturní starožitné stavby s polokruhovou románskou apsidou, z největší části ještě z dob před panstvím Dubrovnickým.

Zdali za římských dob zde byla nějaká značnější osada, nevíme; nápis latinský se tu našel jen jeden. Místní jmeno ve středověké latině *Stagnum* je zajisté původu římského, od „stagnum“ močál; tvary Stamnum (i řecky Stamnon), Stamum jsou jen zkažení původní formy. Slované jmeno to obrátili do svého tvaru *Ston*; italsky město slove Stagno (Staňo). V 7. století celé toto pomoří osazeno od Slovanův; slabost římského živlu za doby obsazení slovanského se jeví nejlépe v tom, že se ani na poloostrově Stonském ani na okolních ostrovech žádný zbytek Římanů neudržel, jen v nemnohých městech pod vrchností byzantinskou. Ston náležel pak k zemi řečené Chlm, která obsahovala celé dolejší poříčí Neretvy s pomořím až k samému Dubrovníku. Časem býval i střediskem této krajiny, se sídlem katolického biskupa, který se však záhy přenesl na blízký ostrov Korčulu. Za většího soustředění kmenů slovanských náležela země Chlmská k státu velikých županův srbských. Nedávno objevený vojenský spis Byzantince Kekaumena z 11. století vypravuje, jak jeden z byzantinských velitelův (stratigův) v Dubrovníku, Katakalon Klazomenský, chtěl lstivě zajmouti knížete srbského Vojslava, a sice při křtu syna jeho, k čemuž se nabízel za kmotra, ale Srbové byli chytřejší a při smluvené schůzi kdesi u samého Dubrovníka lapili stratiga s jeho Řeky a odvezli ho do Stonu. Doba nadvlády byzantinské, která vzala za své teprve v 12. století, podnes není zapomenuta. Na cestě ze Stonu k ville Gjorgjićově slove jedno místo na břehu mořském mezi vinicemi a stromovím posud „řecký písek“, Grčki pjesak a pod tím jmenem se uvozuje již v Dubrovnických památkách 14. století. Byla tam tehda opevněná osada, z níž zbývají stopy zdí. A když jsme se ptali sedlákův, jak zanikly kostelíky pole Stonského, pravili nám, že dle pověsti je rozbořili

Řekové (obalili Grci). I na pevnině se kladou staré stavby do doby Grkův.

Za organisace říše srbské od prvních Nemanjićův založil syn Nemanjův arcibiskup sv. Sava jedno z nových pravoslavných biskupství v Chlmu, a sice u chrámu Bohorodičky ve Stonu. Chrám ten je asi dnešní zřícenina Gospa od Polja, blízko soliváren. Vůbec Ston staroslovanský před dobou Dubrovnickou ležel nepochybně ne v nynější nezdravé poloze, ale v úrodné rovince pod hradem sv. Michaila, který ostatně ještě Lukarić (1605) uvozuje co staré sídlo pánův Chlmských. Biskupství to záhy přeneseno do vnitrozemí a po mnohých osudech utkvělo v Mostaru. Vedle pravoslavných byli ve Stonu i za Srbův také katolíci. Bratr sv. Sávy, král Štěpán Prvověnčaný (ok. 1220) daroval benediktinům kláštera Mljetského „u Stoně crk'v svetago Nikoly", snad týž chrám, z něhož se později vyvinul klášter františkánský s kostelem, jehož zříceninu jsme právě navštívili. Zajímavé podrobnosti pro topografii zemí těchto za Nemanjićův obsahuje listina, daná od krále Štěpána Uroše I. v l. 1254—1264 klášteru sv. Petra na Limu, kterou z památek Athonských letos na světlo vynesl Ljubomir Stojanović ve spisech akademie srbské. Klášter ten měl v Stonu zemi kolem chrámu nepochybně biskupského, „knežinu" (pozemek kneza) i zahradu knezovu, sousední ves Ponikve a na pevnině vsi Trnovo, Malikovo (nyní Majkove) a Oslnik (dnešní Osaonik). Při tom se v listině zmiňují ve Stonu ještě i chrámy sv. Bogorodice a sv. Petra. Z tohotu druhého chrámu pochází hrubý obraz (basrelief) sv. Petra s málo srozumitelným nápisem kyrillským, který je nyní vedle zmíněného náhrobku římského zazděn do kampanilu kostelíka Gospe Nunciate, čtvrt hodiny na západ od Stonu. Z památek Dubrovnických známe z těch dob řadu jmen županův Stonských, úředníkův krále srbského. Mezi velmoži zdejšími vynikli na počátku 14. století bojovní Branivojevići, nepřátelé Dubrovčanův.

Za dob, když říše neustále se šířila na jih do Makedonie, kořistíc z úpadku císařství řeckého, panství srbské na severozápadě v Chlmu klesalo pokroky Bosňanův. Bán bosenský Štěpán na počátku vlády srbského krále a později cara Štěpána Dušana držel celé pomoří Chlmské až k Dubrovníku; jen na Stonu se Srbové udrželi. Dubrovčané se v srpnu 1332 ujali zprostředkování míru mezi Srby a Bosňany. Posel jejich Junius Držić jezdil od jeděch k druhým, a v lednu 1333 se obec Dubrovnická usnesla žádat u obou sousedův, u krále srbského i u bána bosenského, aby jí Ston byl postoupen. Patrně se strany při jednání o hranice nemohly o Ston dohodnouti, a Dubrovčané chtěli míti co strana prostředkující nějakou odměnu. Zadarmo to ovšem nebylo: bán bosenský měl obdržeti od Dubrovčanův roční důchod 500 perper, král srbský stejný důchod, ale nad to co vlastní pán země ještě dar 8000 perper. Král Štěpán vydal již v lednu 1333 listinu, v níž Rat Stonski postupuje Dubrovčanům a k tomu jim daruje i pobřeží od Prevlaky ku pomezí Dubrovnickému; druhá část darování toho zůstala na ten čas nesplněna, jelikož pomoří to drželi bánové a později králové bosenští ještě přes 60 let, do r. 1399. Bán bosenský přistoupil k tomu sjednání dva měsíce později, ale jen co se týče Rtu, Stonu a Prevlaky;

při tom svolil, aby Dubrovčané směli „překopati Prevlaku od mora do mora“. Se Srby se Dubrovčané zatím nepohodli, až Dušan v květnu r. 1334 své darování novým listem potvrdil, ale pod podmínkami: nesměli tam přijímati žádných uprchlíkův srbských a byli nuceni slíbiti, že „pop srbski“ i nadále bude zpívati v chrámech ve Stonu a na Rtu.

Dubrovčané rychle rozdělili poloostrov na 300 podrobně vyměřených a vymezených podílův a rozdali je mezi šlechtice a měšťany svého města. Také někteří srbští domácí šlechtici, jako bývalý župan Stonský Gjuragj Prijanović a někteří popové obdrželi podíly. Správu převzal na místě župana knez (comes) Dubrovčan. Tu teprve založen obojí Ston v nynější podobě, a již 1335 začato na kvap se stavbou hradeb a věží na Pozvizdu i u obou moří; v městě usazeno 150 rodin z ostrovů a pevniny Dubrovnické, a také sedláci z pole Stonského sesídleni u nových hradeb. Veliká péče věnována solnicím, které pečlivě upraveny a proti útoku nepřátelskému zabezpečeny kolovou hradbou (pallata) a příkopy. Vývoz soli odsud do vnitrozemí byl pak téměř hlavní důchod republiky až do jejího konce. U obou měst postaveny válečné lodice a na „řeckém písku“ a jinde osazeni sedláci s povinností stálé stráže. Hrady Stonské se ve spisech té doby označují dle polohy naproti Dubrovníku, co hrad u „tohoto moře“ (istius, huius maris) a u „onoho moře“ (illius maris). Koncem 14. století střežilo Velký Ston stále 12 mužů pod knezem, a Malý Ston 12 mužů pod hradním kapitánem, a hrad Pozvizd 6 mužů, vše z části vyzbrojeno samostříly. Ve dne stála polovice na hradbách, v noci všickni. V noci museli nad to Stoňané sami postaviti 18 mužů k hlídání hradeb. Při nejmenším nebezpečí vypraveny posily z Dubrovníka a ostrovů. Popové srbští se zpomínají, pokud vládl Dušan. Katolický kněz byl z počátku jen jeden v komonstvu Dubrovnického správce. Ale již za nedlouho, r. 1349 usadili se v městě františkáni, a pravoslaví spolu s bosenským patarenstvím začalo rychle mizeti. Katolický klerus náležel pod biskupa Stonského a Korčulského; teprve když Korčula přišla pod moc Benátčanů, zřízeno ve Stonu po dlouhém jednání r. 1541 biskupství zvláštní, jež zastávali šlechtici Dubrovničtí. Tributy za Ston placeny dlouho, Bosňanům do pádu království bosenského. Srbský tribut za Ston měl zvláštní osudy. Ještě car Dušan daroval jej 1348 klášteru sv. Michaila a Gabriela v Jerusalemě. Syn Dušanův car Uroš ustanovil listinou z r. 1358, že v tom případě, kdy by klášter Jerusalemský zapustl, důchod ten připadnouti má srbským klášterům na Svaté Hoře Athonské, Chilandaru a Sv. Pavlu, což se brzo stalo. Mniši nejdříve Jerusalemští, potom Athonští, si přicházeli pro tento roční dar až do konce republiky každý druhý rok, kde jim suma 292 dukátů benátských vyplácena s obzvláštními veřejnými ceremoniemi. Ještě po pádu republiky obrátili se mniši o ten důchod na vládu rakouskou, ale byli odmítnuti.

Dějiny Stonu po obsazení od republiky Dubrovnické až do 16. věku jsou nepokojné. Za každé války, a těch bývalo mnoho, na sousedním území slovanském a později za každého nájezdu tureckého množství lidu utíkalo přes hranice Dubrovnické ke Stonu, na poloostrov Stonský i na ostrovy. Dubrovčané jim toho útočiště neodpírali, ale ovšem při

každé takové příležitosti musili posádky své sesilovati. Kromě toho dlouho nepřestávaly pretense na Ston se strany Slovanův a obavy o přepadení hradův a zničení solnic. V obou malých městech rozvíjel se zatím čilý život; byli tu řemeslníci a cechy, kupci, biskup, mniši a kněží, knez a jiní úředníci republiky atd., ale již záhy se začínají zmínky o škodlivém vzduchu a o epidemiích zimničných, které hubily posádku i měšťany.

Na Stonský Rat jsme se dále nevypravili. Cesty po něm jsou velmi neschůdné, pořáde s vrchu na vrch, tak že se od moře k moři počítá často několik hodin namáhavé cesty přes horský hřeben. Obyvatelé sedí nejvíce dle moře v malých vesničkách mezi vinicemi a olivami. Hlavní osady jsou Trpanj (Trappano) na severním pobřeží, Orebić, který se v našem století plachtovou plavbou z malé vísky velice zmohl, a Trstenik na jižním. Zvláštnosť fauny je šakal (Canis aureus), který se vyskytuje i na protějším ostrově Korčule. Okolo Stonu ještě se vidí turecké mužské kroje na širokých nohavicích, barevných pásech a červených fesích, jaké nosí také Župljané a Konavljané u samého Dubrovníka. Dále na západ kroje přestávají, a obyvatelstvo se obléká jako ostrované podle spůsobu západoevropského. Hlavní zaměstnání je plavectví. Hospodářství je slabé. Tu a tam jsou ještě fideikomisy Dubrovnických šlechticů, vzdělávané od polovinikův, ale malého rozsahu s nepatrnými důchody. Také nářečí se mění: na Přímoří u Slana se mluví hercegovsky, ve Stonu stejně jako v Dubrovníce, ale za městem již se slyší dialekt ikavský (triba m. trijeba či treba).

(Dokončení.)

Ženská hlava v XV. věku.

Líčí

dr. **Zikmund Winter.** [1])

I. Kus obecný.

Ženské pohlaví vstoupilo do XV. století co do kroje celkem střízlivěji nežli mužští. Ovšem byly také dcerami své doby, a poněvadž ta doba — rozhrana století 14. a 15. — charakterisuje se přepjatou zbožností a přepjatou rozpustilostí, postřehujeme tyto dva kontrasty i na kroji ženském po vší západní a střední Evropě: jedny paní šatily se krojem ne nepodobným kroji našich jeptišek, zahalujíce sobě zbytečně i vlas, nejkrásnější a nejpřirozenější zdobu ženského těla; druhé na odpor tomu plastiku těla rády na odiv stavěly, některé v tom i nemírným šněrováním nadsazujíce, jiné neslušným vystřižením na prsou až i poctivý mrav urážejíce.

[1]) Pramenem k té stati byla všecka čelná díla o krojích, německá, francouzská, anglická, polská, ruská, kteráž v Pražských ústavech jsou přístupna. K části zevrubné posloužily české archivy.

Co do účesu ženské hlavy a její ozdoby postřehujeme na prahu XV. věku velikou rozmanitosť. Děvčata a panny bývaly obyčejně rozprostovlaseny, hojné kadeře v prsténcích splývaly jim až na ramena i dále, kam dosáhly, některé splítaly vlasy své do vrkočů. Starodávné náčelníky zvolna mizely a místo nich vstavovaly sobě panny české na hlavu věnce „perlovce," o nichž doleji položí se. Některé přikrývaly hlavu také jemnými rouškami průhlednými, zvláště „paučníky" hedbávnými. Vdané ženy měly hlavu sobě haliti. Ode dávna platilo v té příčině pravidlo, kteréž čteme u Rosacia, „že přikrytí hlavy ženské znamená poddanosť k muži." „Nemá býti žena bez studu zavita jako nějaký blázen z Famfrlína. Panny mají svobodu s odkrytou hlavou a prostovlasé mezi lidmi choditi."

To byl tedy princip. Ale což to byla různost v tom, kterak hlavu přikrývati a co s vlasy působiti. Některé paní, aby krk mohl býti nahý, vymyslily sobě divné povýšené účesy a obalily vlas všelijakými rouškami a šlojíři; jiné všecken vlas vpravily do sítě, kterouž, aby byla větší, lecčím vycpávaly; na sítě i šlojíře a roušky mnohá paní vstavila nadbytkem čepec nebo i čepici. A při všem tom nadsazovaly. Už Štítný vyčítá vdovám i pannám, že stojí „po světských lepostech, po pěkných rúškách na šperk připravených." České roušky byly v 15. století tak výborny, že je zvláště z Klatovska obchodníci vozívali do Vídně, kdež se jimi paní zdobily rády.

Tak vstoupily tedy ženy do XV. věku. Jest otázka, kterakou proměnu vzala na sebe ženská strůj co do hlavy v době husitské. Jak z letopisů povědomo, ustřihovali Táboři ženám a dívkám Pražským vrkoče a šlojíře — jiná rozmařilost a paráda přísným Táborům asi v oči nebíjela, sic by ji negalantně byli zničili také. Tedy nelíbily se Táborům jen vrkoče a šlojíře. Bez pochyby tedy ženy Táborské přísných mravů hlavy zavíjely do plachetek víc než jiné paní; ale že by šlojířů aneb roušek a věnců perlových a čepců hedbávných a jiných ubylo v inventářích doby husitské, toho říci nelze. Při mnohé měšťance husitské najdeš čepec „paldekynový" neb atlasový, také i čepce s perlami; paní Škonka z Wartenberka r. 1426 velmi pilně prosí v psaní „ctnou ženu paní Margarethu," aby jí poslala „rytý aksamit a čepeček kterékoli barvy." V Plzni r. 1426 Jakeš Kabeláč, „jsa medl na těle," odkazuje posledním poručením dcerám svým „věnec perlový," v jiném kšaftě Plzenském r. 1435 čteme o věnecích perlových, na nichž jsou zlaté zápony a stříbrné; Pražská Klára Helmonissa má r. 1425 věnec perlový a na něm šestmecítma prstenů. A takž bychom ještě chvíli mohli vypisovati, kde která husitská dáma měla přípravu skvostnou na hlavu, za důkaz, že dosti bylo těch, které si řezbu Táborů, v Praze na paních a pannách provedenou, málo k srdci připouštěly. Jakmile vojny se skonaly, jižjiž zase tlačily se do Čech všecky ony titěrné mody, jimiž skvěla se ostatní západní Evropa.

Zvláště dvůr burgundský a francouzský byly plnými zdroji všelijakého kroje, a naši lidé, chodíce zase do Nízozemska pro kmenty, zlatohlavy, koberce a jiné vzácné zboží a přijímajíce kupecké lidi odtamtud, nedovedli na dlouze cizím vlivům odolati. Takž naskytnou se ti dosti brzy v inventářích sukně cizinské, mechelské, francké a jiné;

r. 1447 musí býti i žákům Pražským zakazován přepych. „Co jest té pajchy vymyšleno v tato léta!“ volá zoufale Rokycana; a že noví krojové vymyšleni a v zemi rozšiřováni jsou tou dobou, to víme ze zprávy Roubíka z Hlavatec, jenž r. 1476 píše na Krumlov o nějakém krejčíři, že „novým krojem šatů neumí dělati.“ Byl to mužský kroj krátkých kabátků vycpaných, řezaných, šatů „štukovaných ze samých barevných kousků, což bylo na všecken způsob dražší nežli střídmý šat z látky jedné, a také šití takového francouzského a vlaského kroje dle zprávy souvěké bývalo dražší nežli všecko drahé sukno dohromady. Našim českým dvořanům posmívá se Židek, že „roucha nesou štukovaná, co na kejklíře sluší, na biřice, na kata, hudce, trubače a pištce, půl zadku vně.“

Zase vyskytly se u nás po vojnách husitských ony nepodobné loketní škorně švihácké, a právě ony nejvíc ukazují, že doba se změnila. Vyskytly se u pánů i paní, a zvláště při dvoře Jiřího krále. Židek míní, že by synové královi — a jeden z nich byl švihák vůbec povědomý — neměli míti špicí u střevíc, neboť prý to na blázny sluší. Rokycana nejednou na kázání pustil se do té mody. I peklem hrozil: „Co lidé budou trpěti na onom světě, kterak je budou ďáblové bósti divně těmi špici tam v pekle.“

První a nejzřetelnější změna při ženském kroji doby pohusitské jest, že obnoveny jsou bývalé vlečky. Šat paní splýval tak hojně na zem, že nechápeme, kterak chodily. Co se Rokycana, první kněz oněch dob v království, co se namluvil proti těm ženským „ohonům!“ „Mnohé ženy pyšné, hrdé, kdo je napraví, aby své pejchy nechaly?“ tak dí Rokycana v jednom kázání, „proč na to nedbají, aby ocasové se za nimi netáhli? Blány se za nimi vlekou a sukně dlouhé s ocasy na loket neb na dva, a na těch ocasích se ďáblové vozí.“

A s tím řasnatým, dlouhým šatem ženským organicky souvisí tehdejší ústroj hlavy. Největší a spolu nejrozmanitější parádu ženskou postřehneš v oněch pohusitských dobách na hlavách dámských. I ty paní, které hlavu halily po starodávnu počestně do plachet a roušek, činily to s jakýmsi přepychem; nepřestávajíce na prostém přehození plachetky, skládaly ji uměle a do mnohých záhybů. Ale mimo plachetky, kasanky a roušky což jiných všelikterých bývalo tou dobou ženských čepců a kloboukůl Oblíbená forma u paní vznešených byl ohromný nevkusný perlovec, nádherně zdobený a všecek vlas kryjící. Souvěcí mravokárci zovou tuto formu „kolečkem,“ „kokrhelem,“ „drdolem,“ „chomoutem.“ Z té příčiny zove Rokycana paní, jež zdobily se takovým perlovcem, i chomoutnicemi. Volá: „Proč na to nedbají, aby na těch hlavách těch drdolů nenosily, neboť jsou ďáblova hnízda.“ Jindy volá: „Ó vy ženy, vy chomoutnice mnohé fiflovné!“ — a vyčítá jim, že mají hlavu jako poplužní kolečko anebo čápí hnízdo. Tou dobou české dámy také přijaly na hlavu podivný onen čepec, jemuž Francouzi říkali hennin, Čechové „roh.“ Je to věru pendant k zobákům na střevících; jako zobáky prodlužovaly nevkusně nohy, takž roh do délky natáhl hlavu. Kroj ten byl v době Jiřího už vlastně dosti starý. Obecně se vypravuje, že Isabela, krále francouzského Karla IV. první choť, přišla r. 1385 do Paříže s henninem na hlavě; prý vzbudil smích ten rohatý čepec

dlouhý — ale po smíchu hned stala se z toho na sto let moda. Francouzské paní měšťanské mívaly roh 50 až 60 centimetrů dlouhý, dámy stavů vyšších mívaly delší. Takž vstoupily románské dámy s rohem do věku patnáctého. Roh na ženské hlavě byl jedním z bláznivých znamení bujné doby. Hned počátkem 15. věku šířila se tato moda ze zemí románských dále na východ a sever. Do polovice věku znaly hennin paní už i v Uhrách. I staré ženy strojily se rohem. Známe francouzský obrázek z 15. věku, na němž namalována ošklivá babka s ohromným červeným rohem na hlavě; při něm má černou plachetku na hlavě a na něm visí bílý šlojíř neb rouška. Že mravokárcům nemohly se rohy ženské zalíbiti, to na bíle dni. V Paříži prý r. 1428 kázáním pohnuly se paničky tak, že spálily hromady rohů svých — ale potom brzy pořídily si nové a — delší.

Že by si naše české paní už v první půli 15. věku byly vstavovaly roh na hlavu, o tom nevíme. Pochybujeme. U našich kazatelů začíná se boj proti rohům teprve od druhé půlky věku dotčeného, tedy teprve po době husitské. Nejvíc touží do nich Rokycana a Chelčický po něm. Rokycana při drdolech vždy také dorážel na „rohy veliké," ale upřímně pověděl jedenkráte, kterak se chápe takové kázání oněch rozkošnických, nádherných žen. Prý se pro taková kázání „hněvají, bouří a řeknou: nevěrný pop." Chelčický ve své „Síti víry" také touží na tu ženskou bujnost, že mají — zvlášť šlechtičny — „hlavy široké a nahoru vysoké s rohem." Naše paní nadherné ovšem nemusily choditi daleko pro vzory té divné parády. Bylatě právě v době pohusitské všude v největším rozkvětu. Při dvoře francouzském byla to od r. 1450 až 1500 dokonce dvorská moda; při dvoře burgundském též náležel roh k obřadnímu kroji, a z těch dvou ohnisk pořáde bralo ženské pohlaví všech zemí sousedních posilek a vzor, třebatě nebyl roh v Němcích ani u nás tak oblíben jako v oněch původních jeho vlastech, kdež i služebné dívky s ním se malují. Z naší bible Kutnohorské je patrno, že roh nosívaly u nás tou dobou nejprve dámy vyšších stavů, jakož to mimo jiné dosvědčuje obrázek Hestery v bibli dotčené. Že mimo urozené paní také jiné Češky vstavovaly sobě roh, toť víme z Rokycanových kázání. Při tom zdá se nám býti velmi významno, že na obrázku soudu Šalamounova český umělec narýsoval pravou mateř sporného děcka v čepci nízkém a — onu druhou, falešnou, nakreslil s rohem. V zjevení sv. Jana ona nevěstka sedící na sani také má na hlavě roh. Jsme přesvědčeni, že cudná měšťanka česká roh na hlavu nevzala. Mělytě naše paní, jak doleji v části zevrubné se položí, dosti jiné bohaté, perlové, zlaté a hedbávné parády na hlavu. Roh přestal v Evropě tak jako zobáky souvěké; přestal, když se byl přežil a přebujněl.

Z obrázků francouzských a burgundských jest patrno, kterak nevkusně snažily se dámy sestárlý roh, když už hynul, oživiti. Některé ho rozštěpily ve dva rohy, tak že takový mohutný čepec nebyl tvarem svým nepodoben čepici velikého kněze židovského, anebo k velikému rohu na zad hlavy přistavily roh menší, tak že měly na hlavě budovu o dvou rozích. Toť přec patrno, že rohaté čepce dosloužily. Převrhly se v modu opačnou — v placaté biréty, jaké panují v 16. věku. Jest zajímavo

dověděti se, že roh až po tu chvíli zůstal národním krojem normanských žen a židovek v Algiru. I na ruských obrazech postřehli jsme malé, slušné rohy jakožto dosavadní modu v některých guberniích veliké říše ruské.

II. Kus zevrubný.

Tvář svou české paní a panny líčívaly. Je v tom hodný kus neupřímnosti ženské, spojené se snahou zalíbiti se. Než nebyly jenom naše dámy tím provinilé, tvář svou líčily také přemnohé paní jiných národů, pokud jdou zprávy už ze 14. věku. Nejdovednějšími umělkyněmi v této malbě byly prý Florenťanky.

Pokud víme, v 15. věku nejprudčeji tepal naše malované paní kněz Rokycana: „Ti všickni pejchají na těle," tak mluvil v kázání, „ježto nad to, co jim Bůh dal, krásy polepšují a opravují; ženy, ježto se líčí, ježto tváří natahují. Bude drchta stará, ana vytahuje čelo, vrásky, aby nebyly na tváři!"

O nepravých zubech, ze slonové kosti padělaných a v dáseň uměle vsazených, českých zpráv z 15. věku neznáme. Němkyním to vyčítá Geiler z Kaisersberga na počátku 16. věku. Vyčítá jim to za faleš jako malbu na tváři, ač ovšem se stanoviště mravního jsou to věci daleko různé od sebe.

Vlasu svého také mnohá parádnice nenechala tak, jak přírodou jí propůjčen. Zprávy o umělém barvení vlasů ženských jsou velmi stary. Již Římanky tak činívaly, a nezdá se, že by toto umění s nimi a s antickým světem bylo zahynulo. U nás jsou zprávy o barvení vlasů již ve snářích z dob Karla IV., a je spravedlivo, že v takovém snáři vždy barvený vlas znamená lež, faleš, neupřímnost. Nedostávaloli se přirozeného vlasu nebo žádalli účes vlasu hojného, jehož na hlavě nebylo, nosívaly dámy vlas cizí, i mrtvým ustřižený. Vlas učesán a klizen byl hřebeny, jichž starodávné podoby byly tytéž, jako vidíme dnes při dvojitém hřebenu. Zuby jeho po jedné straně řidší, po druhé hustější a pojítko mezi oběma bývalo už za stára pěkně vyřezáváno, srdíčky, figurkami, květy ozdobováno.

Že panny bývaly prostovlasy, což bylo jich právem a pochlubou, toho pomní čtoucí z předešlé kapitoly. Vlas takový pálily panny železem, aby se v prstence svíjel, anebo potíraly vejci, sírou a jinými věcmi, jichž zevrubnější recepty známe teprve ze století následujícího a jež povíme na jiném místě. V rukopise Štítného má panna vlasy prostě dolů spuštěné, a na ozdobu hlavy postřehujeme prostý pásek náčelný barvy černé.

V 15. století udržel se ten spůsob panenský napořád, ale to pozorujeme, že vlas po předu po obou stranách uší spuštěný, bývá krátce přistřižen, obyčejně ne delší nežli tvář — za to vrkoče a copy visí na zad svou přirozenou délkou. Týmž spůsobem vlas upravený má kamenná panna z 15. věku pocházející a na jednom domě Pražském blíž sv. Jakuba postavená. Týž účes má panna na jednom reliquiáři v pokladě Svatovítském.

Náčelníky mívaly české dívčiny všelijaké. Chudičká ozdobila si čelo a vlas páskou lacinou, pentlíkem holým, jen když měl pěknou barvu, děvčata bohatější mívala pentlíky perlové a tkanice zlaté, jež pletávaly — zvlášť v století následujícím — Pražské židovky paličkami. Ale v 15. století nepřestávaly panny na této pěkné, prosté ozdobě čela svého. Jaly se vstavovati věnce na hlavu, a to nikoli drobné, malé, sličné, alebrž věnce mohutné, široké a plné parády, navinuté a našité na mosazném loubku. Pražská služka kupuje sobě ovšem „věnce“ z titěr — ale kupuje si věnců přec několik najednou na střídání parády, — naproti tomu děvčata městská a panská mívala na hlavě za celé století drahé věnce perlové, jimž vůbec říkáno perlovce, věnce „stavěcí.“ Koncem 15. věku vstavovaly dívky na perlovce „korunky,“ tak že z věnečného loubku do větší výše vystoupilo několik špiček ozdobných, což podobalo se koruně. Odtud potom říkali věnci perlovému, na němž ležela korunka, „spodníček.“ Některá koruna měla „uši“ čili náušky. To bylo zlaté nebo perlové pletivo, které krylo uši.

Věnec perlový byl asi slavnostnější nežli pásek perlový. Panna naposled ho brávala k svatbě. Čtemeť v kšaftě Tomáše, kožešníka Pražského, r. 1442, „že odkazuje dceři Martičce věnec perlový, Machně pásček stříbrný, když by se Machna vdávala, aby jí věnce prvepověděného půjčeno bylo.“ Perel se vešlo do věnce tolik, kolik stačil pana otce měšec. Kateřina z Brusu měla do r. 1500 na věnci perlovém 12 lotů dobrých perel.

Na věnce perlové užívaly Pražské dámy i prstenů, jakož svrchu pravili jsme, že Klára Helmová († 1425) měla na věnci šestmecítma jich. Obyčejněji než prsteny nalezli jsme na perlovcích zápony a „ženkle;“ někdy bylo obojí pospolu. Na příklad v Plzni měla rychtáře Ondřeje manželka Regina „věnec perlový, na němž jest 5 zápon zlatých a 6 stříbrných a prstenů 13.“ Toť ovšem perlovec nádherný. Častěji čteš v měšťanských popisech o věncích „s dvěma ženklema.“ První věnec s korunou nalezli jsme v knihách Jindřichohradeckých r. 1496; majitelka měla podle něho i prostý perlovec a tkaničku zelenou s nákončím stříbrným, což patrně náčelník.

Mělali měšťanská dcerka po jednom, dvou kusech takových drahocenných perlovců a pentlíků, urozené šlechtičny mívaly větší zásobu. Na příklad urozená Ofka z Petrovic zastavila r. 1499 Pražskému židovi čtyři věnce stavěcí a šest pentlíků perlových; k tomu ještě uzlík perel „jako dobrá žemle“ a jiné skvosty, o které pak židovským „štrychem“ šťastně přišla.

Perlovce bývaly všelijak drahy, neměltě každý stejnou cenu. Roku 1447 byl perlový „věnec“ za „věrduňk;“ proti tomu r. 1454 praví se v Pražské knize o jednom „čistém“ věnci perlovém, že stojí 20 kop grošů českých, tedy tolik, zač by v těch letech byl koupil čtyři i pět koní. V Hradci Jindřichově cenili tkaničku náčelnou za 1 kopu grošů; a tři věnce perlové v dědictví Peganostově byly šacovány r. 1500 v deseti míšenských kopách. Prostší věnce v Pražském tarmarce byly r. 1510 také po kopě.

Jiný kus ženské parády, který na nižádné hlavě nescházel, bývala rouška. Tu nosívaly vdané, nevdané. Vdovy, vážné matrony obyčejně

mívaly na hlavě roušky a rouchy neprůhledné, všelijak skládané, i na loubek čili mosazný drát pokládané. Některá žena i bradu kryla rouchou, jíž říkáno „záhubí.“ Sprostným ženám sloužilo někdy záhubí za kapsu, čtemeť v jedné knize soudné: „Vyšla žena z domu a nesla cos v záhubí.“ Rouchám na hlavu bývalo v Čechách leckde jiné a jiné jmeno. Někde jim říkali plachetky, jinde loktušky a feflíky; v Praze a v Plzni nalezli jsme koncem 15. věku jmeno kasanky Roku 1599 zanechala paní Marta Panchalka, měšťanka Novoměstská, 6 kasanek, a o kasankách řeč r. 1495 v kšaftě Homolové. Sic jináč kladou se v biblí „kasanky, a tenké loktušky“ podle sebe, z čehož jde, že některý bude mezi nimi rozdíl.

Mládež nevdaná i mladé paní všech stavů oblibovaly sobě ode dávna a pak za celé 15. století roušky jemné, průhledné, lehounké, které nezakrývaly docela. Ty byly parádou. Naše děvčata sedajíce za stávkem robívala už v 15. století tak krásné a jemné roušky, že o ně i v cizině stáli a je draze kupovali. Také jsme nalezli už r. 1450 zvláštní „tkadlice šlojířů“ v Praze; tou dobou slynuly i tkadličky Klatovské, a byly takové řemeslnice zajisté leckde jinde, poněvadž spotřeba šlojířů jest v 15. věku nade všecko pomyšlení veliká! V inventářích i panských domů velmi často nalézáš „koule, jako rouchy suší,“ a počet roušek všelijakých i při měšťankách bývá velmi zhusta víc než desaterý. Na příklad zanechal r. 1477 Martin kotlář po nebožce ženě své truhlice s devatenácti šlojíři! Roku 1496 v dědictví jednom sirotčím v Hradci Jindřichově spočítali jsme 14 šlojířů, a to jen lepších, hedbávných. I ona Marta, vdova po Blažkovi, servusovi pánů Novoměstských, co sedala s herynky na stolici v trhu, zanechala po sobě r. 1487 dva šlojíře. Téže doby měla žena Podskalského plavce Oldřicha k své ozdobě šlojíř a devět roušek. Stará panna Hrázková v Litomyšli měla r. 1492 při své smrti roušek pět; a stará fojtová (rychtářka) Tisovská r. 1497 měla šlojíře tři a hedbávník.

Co do látky nalezli jsme v pramenech roušky lněné, roušky „z bavlny zdělané,“ tlusté i jemné. Ale nejčastěji čteme o šlojířích z nití a z hedbáví tkaných. Šlojířům z nití říkali „samokrutníky“ nebo samokroutky, hedbávné zvali hedbávníky, a bylli hedbávník velmi jemný, slul paučník. Co do barvy nejvíc roušek a šlojířů bylo bílých. Ale r. 1442 nalezli jsme v Praze také zápis o šlojířích žlutých složených spolu s bílými, a r. 1470 mluví se o šlojířích „bílených.“

Délky bývaly roušky a šlojíře asi velmi rozmanité. Která dáma obvěsila čepec rohatý šlojířem, toť ovšem vzala k tomu paučník kolik loket dlouhý. Děvče pod perlovec vzalo zajisté samokrutník anebo paučník kratší. Nejdelší šlojíře nalezli jsme r. 1462 při paní Kateřině Strakovnické, vdově, kuchařce „důstojného mistra Vavřince, v umění lékařském bakaláře, jemuž nade vše smrtedlné lidi doufala.“ Jeden z těch šlojířů, nový, byl v patnácti loktech, a druhý, jejž zove Kateřina v kšaftě svém sama „velkým,“ byl tak dlouhý, že se jím po smrti vdovině měla poděliti Abrahámka a Maruška, dvě její přítelkyně.

Zač české dámy šlojíře kupovaly, to sic dobře víme, ale nevíme, jak se má cena koupeného šlojíře k jeho jakosti. Na příklad r. 1451 byl nějaký šlojíř koupen v Praze za kopu, ale nepraví se, jaký. Kopa

tehdejší měla v sobě stříbra asi za našich 8 zlatých. Také v Litomyšli hned na počátku věku následujícího byly šlojíře po kopě. Švadlí jakás tu měla tak drahý šlojíř r. 1507. V Hradci Jindřichově byl hedbávný šlojíř r. 1495 za tři kopy! Ale v téže době kupovány v Praze roušky také jen po 12 groších, tedy za pětinu kopy, a hedbávníček stál 34 groše.

O rouškách a šlojířích vyšívaných čteme teprve ve století následujícím, ale nepříme toho, že roušky byly vyšívány asi ode dávna, poněvadž to příliš přirozeno, aby okrajek roušky byl nějak ozdobně ukončen.

Na šlojíře a kasanky i roušky a „rúšičky" vstavila mnohá paní česká klobouk nebo čepec. O formách kloboučích všelijakých praveno svrchu. Některý vypadal jako naditý bachor kolem hlavy od ucha k uchu položený; jiný vstaven na hlavu jako turban turecký; konečně jiný zdvíhal se do výše jako dlouhý roh. Zdá se, že takovými klobouky odívaly se nejhustěji paní vyšších stavů. V inventářích městských nikdy nebývá řeči o klobouce; vždy hovor jen o čepcích. Ale čepce 15. věku mívaly také podoby tak podivné jako klobouky. Na všech patrna snaha do nevkusné šířky, a když oblíbila sobě paní čepeček malý, vycpala sobě za náhradu zase vlas po obou stranách uší do šíře divné nebo shrnula vlas do dvou sítěk pověšených při obou uších. Některé dámy zastrkávaly do těch čepců, hustých sítí a klobouků vlasy své s takovou úzkostlivostí, aby jich nebylo viděti, že i čela i spánky sobě břitvou holily, aby nikde vlásku neostalo. Co do látky vyskytují se od počátku 15. věku čepce atlasové a čepce „paldekynové," totiž z hedbáví orientského baldekinu — jež k nám vozilo se už ve 12. století; v době husitské čteš o čepcích perlami zdobených; několikráte naskytne se ti v inventářích Pražských „čepec zelený, hedbávný s perlovým srdcem." První zmínku o čepci aksamitovém nalezli jsme u vdovy Dlužkové v Praze; nosila ho do r. 1461. Touž dobou připomínají se čepce zlatohlavové, nejprve při paních urozených, později do mnoha i při měšťankách. Roku 1464 odkazuje takový čepec Elška z Kravnštejna, slovutného panoše Jana z Horek manželka. Odkazuje ho sestře své do kláštera v Litovli. Tamž pannám klášterským poroučí paní Elška i čepec perlový, „by pána Boha za ni prosily na regina coeli." Koncem století — r. 1499 — vyskytuje se v Pražských pramenech první čepec „kytajkový" — to jest čepec „s kytami" nebo zdrobněle „s kytkami."

Na podívanou své hlavy měly paní zrcadla až do 15. věku kovová; v tom věku pak vzhlížely se paní v zrcadlech skleněných konkávních, kteráž vyskytují se v našich inventářích hojněji teprve za věku následujícího s jmenem zrcadel „ohnivých."

Rychtářův syn.

Ze šumavského života

vypravuje

K. Klostermann.

I.

Schätzenreitské chalupy. Málokterý z laskavých čtenářů mých o nich slyšel, třeba byl dost Šumavou chodil. Založeny jsou tyto drvařské osady snad na sklonku předešlého století na pomezí všech lidských bydlišť, na lesnatých svazích, oddělujících na krajním jihu rozložitou starou královskou rychtu Rehberskou od území knížecího. Zda tu byly dříve nežli průplav, který spojuje Vydru s Křemeničnou (Kieslinger Bach) a táhne se obloukem od hajnovny Preisleitenské až k potoku Seckerskému pod Spálenou Horou, neb zda vybudovaly je po vyrytí průplavu, kdož to ví? Pamětníka není, a svého času chalupy v lese povstávaly a byly zase opouštěny, jak okamžitá potřeba kázala. Opuštěné chalupy pojala zase příroda ve svou náruč; přehojné vlhko k zetlení přivádělo dřevěný povrch, vypučely mechy, vřes a kapraď, zachytly se kořínky drobných stromků i ponořily se do tlícího dřeva; přišly vody, zaduly větry a po nemnohých letech bujná zeleň přikrývala hromádku zbylého rumu. Cest nebývalo. Za průplavem k Adamsberku — je to hora, nikoli osada — počínala divoká pustina pralesní, jak já ji ještě pamatuji; táhla se do nekonečna na mnoho, mnoho mil, na západ a na jih; poměrně málo vystupující kopce, smutné, jednotvárné planiny, černými vodami proryté, ohromné rašelinaté močály a slatiny, zakrslou klečí porostlé, plné temných, granátových tůní. A nade vší tou příšernou pouští, která ani dnes nemá stálého obyvatelstva, kam zabloudí leda noha dřevorubce nebo lichého lesníka, kraluje velikán Roklan, obr dvouhlavý.

Nadejde zima v říjnu, lehnou mlhy bílé, zahalí v roucho své černé smrky, napadnou spousty sněhu, spousty ohromné, jež údoliny vyplní a vše, vše v nekonečnou, jednotvárnou a přece lesklou pláň srovnají.

Sem, drahý čtenáři, tě uvádím; rozestru roušku, kterou téměř třicet let utkával čas. Tou rouškou mnoho, co bývalo, zakryl i tká a tvoří dále, až všecko jinaké bude, nikdo se nenadá.

Tak tedy, jak jsem pravil, asi před třiceti lety seděl v jedné té dřevěné chatě, dosti spustlé, s malinkými okny, která nikdy se neotvírala, seděl tam podivný patron. Říkali mu přezdívkou Špagát, jinak se po něm člověk nedoptal; takto křestným jmenem se zval Michl. Byl vysokého vzrůstu, kostnatý, vyzáblý; osmáhlá, šeredná tvář rysů divně stažených, malý, vyhrnutý nos; šedá, mžouravá, nepokojná očka pod silnými brvami neustále mrkající; vše to nečinilo příznivý dojem. Mohlo mu býti padesát let.

Obýval domek se svou ženou, s dospělou hezkou dcerkou, se synkem výrostkem asi šestnáctiletým i s drobotinou malých dětí.

Hezké věci se o něm nemluvily; s nikým nežil v přátelství, nelnul láskou k nikomu, snad ani k ženě ani k dětem, z nich nejméně k nejstarší dceři, o níž tvrdil, ať kdo se ptal čili nic, že jeho není. Podobna mu ovšem nebyla. Chodil do lesa drvařit, provázel plovající průplavem a hořejší Votavou polena, docházíval si ob čas do Dlouhé Vsi pro mzdu, ale zřídka dost; nechával si výdělek rád státi, „až ho bude víc."

Ale všecky tyto práce vykonával velmi nepravidelně, kdy se mu právě zachtělo. Často po celé měsíce nebývalo ho viděti. Sedláci věděli, co dělá, věděl to celý lesní svět, ale kdo by byl pověděl? — Šňupali brisil,[1]) potřebovali laciného prachu na trhání skal a do pušek, laciné soli a ještě jiných laciných věcí, na které rakouská vláda ustanovila clo, a Špagát znaje v pohraničném Bavorsku báječně laciné prameny všech těchto užitečných věcí, pilně toho dbal, aby Rehberští sedláci, chalupníci a dřevaři nemusili jich kupovati v místnostech, kde vyvěšený orlíček císařský je zdražoval. Zkrátka, Špagát byl pašerák nad jiné prohnaný, který znal les i močál lépe než všickni strážníci staroslavných „waldhvozdů."

Povídali o něm též, že má peníze a že jen tak na oko drvaří, „aby se neřeklo." Jisto bylo, že Špagát půjčoval sedlákům peníze na 10 až 12 ze sta, po stovce, po dvou — na více se nepouštěl a také jen tehdy, kdy dlužník byl jistý . . . Večer prý často sedával doma a počítal peníze i obnosy na úpisech a směnkách. Ježto čísti neuměl, dělal si na papíry tyto zvláštní znaménka na označení sumy a osoby.

Kromě všeho toho Špagát věděl, kde který ctihodný obyvatel bavorského podlesí potřeboval volka, jalovičky neb kravky, a dohazoval jim z Čech, čeho jim bylo třeba; tím i vysvětloval svoje časté přecházky.

Zmínil jsem se o dcerce jeho. Annamirla (Anna Marie) byla pěkná holčice. Záletničil za ní znamenitý člověk, velký pán v krajích těchto, rychtářův syn ze spojené obce Rehberské. Byl to hoch modrooký, dobrácký, rostlý jako jedle. A rychtář byl bohatý člověk, starousedlý svobodný sedlák, který měl celý lán polí a luk, třicet kusů dobytka a 50 jiter překrásného lesa.

I zvěděl rychtář o záletech synových a lál i láteřil, až bylo na rychtě boží dopuštění. Máma plakala a pro Boha prosila. Syn se škaredil a trucoval — bude prý jeho Annamirla, že jiné nechce; že jednáli se tátovi o peníze, starý Špagát prý jich má. A rychtář zase: že starý Špagát je starý halama, lichvář a pobuda, že kdy by dal dceři milion, jak živa dcera takového člověka co nevěsta čestného jeho prahu nepřekročí. Ať prý si Josef vyhledá jinou, třeba bez groše, jen když bude z poctivého rodu.

Takové bouře se skoro co den opakovaly na statku rychtářově, a rozumí se, že pověsť o nich i jinam, ba brzo do celé širošíré obce cestu si našla. Dověděl se i Špagát, jak málo rychtář mu lichotí, týž rychtář, jenž co měsíc u něho šňupavý brisil kupoval. Prohodil jednou v neděli, když Rehberská hospoda byla nabita obecenstvem, že kdo ví, jestli by on sám, on Michl řečený Špagát, rychtářovu synovi dceru

[1]) Bavorský tabák šňupavý, vlastně brasil.

dal, která ani jeho není. Rychtář aby ho nechal na pokoji. Za Annamirlou ať si chodí kdo chce, on nebrání. Kdo by ženské uhlídal?

Posmívali se mu, ptali se ho, jeli snad kníže. Špagát zamrkal očkem, uhodil pěstí na stůl a zvolal: „U všech čertů, pravím vám: zachceli se mi rychtářů dvůr pro mého syna, rychtářů Josef půjde do světa, třeba sám, třeba s tou holkou je to jedno."

A hlasitě se mu smáli zas a chtěli věděti, kolik liber brisilu by vyvážilo rychtářův les a kolik volů by musil dohodit Bavorákům, aby mohl koupit pole a jeho luka?

Špagát mžoural, šňupl si a pil mlčky sklínku za sklínkou, nic neodpovídaje.

O všem tom rychtář arci zvěděl, i nastaly nové bouřky. Josef otci neodpovídal, matce však řekl, že od Annamirly neupustí. Byli dva hlaváči, rychtář a jeho syn.

II.

Na svahu hory Gayerrucku, v lese i v lysinách pasou se celá stáda mladého skotu, volů, bulíků i jalovic; o sv. Janě je tam přihánějí, kdy sníh jedva roztál, o sv. Vácslavě teprva dobytek domů se vrací. Roste tam tráva přebujná, místy jako člověk vysoká, živná a chutná. Po psotě zimní, kdy dobytek schudne, jde mu k duhu, že bys neřekl, jak po ní ztuční. Ve dne v noci, za vedra slunečního i když ledové chumelice vanou, když nekonečný lije se déšť, bloudí stáda po lesích, znějí unyle jejich zvonce. Pasou je zvláštní skotáci, obyčejně jeden na sto kusů; namáhavá někdy práce. Močály jsou hluboké, tu a tam do nich zapadne kus; v skalních roklích mezi kameny klamným mechem potaženými uvázne noha; z černých močálů vyvstávají mraky komárů, z lesů krvelační střečkové, kteří časem stádo v zoufalství přivádějí, k divému úprku nutkají; a pasák jest zodpovědným aspoň potud, že ztratíli se více kusů, stádo mu již nebývá svěřeno; a přece od kusu dostává zlatý.

Pasáci tráví se stádem celé léto v lesích; večer ulehnou na zvláštních z hruba sroubených boudách na mechu a seně. Každý týden jim donášejí mouku a máslo, z nichž sami si připravují oběd, jakož i černý chléb a kořalku.

I onoho léta, za kterého počíná příběh náš, páslo se stádo Rehberské, pět set kusů, v oněch lesních pustinách podél pověstného močálu Weitfällského.

Jednoho večera letního rychtářův bělohlavý dvouletý býček a kteréhosi souseda roční jalovička vybředli pospolu z lesa, zvedali hlavy, otvírali po větru nozdry a bučeli, jako by si něco povídali. Snad se jim zastesklo po rodných stájích. Najednou se zvedli a družně v slabém klusu dali se Bůh sám ví jakými stezičkami směrem severovýchodním, a než sluníčko vyšlo, byli doma, v nočním běhu urazivše pět hodin cesty.

To nebylo nic zvláštního, to se dosti často přihazuje. Než osud čtvernožců po domovu si zastesknuvších jinak usoudil: do stájů nevešli, ba večer Josef a Martin, syn majetníka jalovice, dovedli uprchlíky

zase ke stádu. Sotva mladíci došli na místo, na nebi vystoupily mraky, hrom v dáli se rozhučel a vichřice ve starých smrcích svou příšernou zahudla píseň.

Oba jinoši věděli, že za té nepohody domů nedojdou, pročež umyslili najíti v lese pasáckou boudu a dočkati se tam dne. Věděli o jedné a za půl hodiny mohli tam doraziti; bylo třeba obejíti západní kraj Weitfällského močálu. Toť byla věc dosti obtížná, neboť děsný močál nemá břehů; nikdo neví, kde začíná a kde končí. Půda počne se pojednou houpati; jeli sucho, drží, jeli však země rozmočena, propadá, a z bobtavého bahna valí se bubliny. Nohy se hluboko noří, kořeny kleče, potměšilý vřes co sterý motouz svážou a stáhnou se kol kotníků.

Co naplat? projdou snad přece: hrůze bouřky v širém, pustém lese nic se nevyrovná.

Běží oba, běží, sotva dechu popadají. Zažloutlá mlha se valí od západu a halí ve svůj hustý plášť veškeren les, padá na prsa, ztěžujíc dýchání.

A tmí se víc a více. Vrzají dřeva, sténajíce klátí se těžké větve. Začíná pršet, velké kapky padají, blesk za bleskem proráží mlhu, pořád hrozněji rachotí hrom.

V tom zavzní táhlý pískot, jako z druhé strany močálu, a hned na to se jim zdá, že slyší bolestný výkřik. Stanuli. Nic na plat; přes močál nemohou. Znamenají se křížem a přivolávají dobré mocnosti, aby chránily, kdož v nebezpečí.

Už jsou poblíž ochranné boudy, sotva tisíc kroků. V tom zočí oba přímo v močále vysokou postavu s těžkou mošnou na zádech. Skáče člověk obratně s ostrůvku na ostrůvek, jež z černé vody vystupují. Je ho slyšet, jak dýchá. Dere se skrze kleč, zapadá v ní, zase vybředá. Volají na něj, zuby jim jektají, vlasy hrůzou se ježí. Postava blíží se kvapem. Hoši myslí, že stíhá je jakás příšera lesní, nečistá síla. Utíkají. Avšak postava jim nadběhne, a za dvě minuty stane před nimi všecek bezduch, pot si utíraje, Michl řečený Špagát. Mžourá, jako by ho blesky oslňovaly.

„Pane na nebi . . . vy jste to, Michle? a odkud?“

Neodpovídá a mlčky jde s nimi, až dojdou k boudě.

Bouda malá bez oken, z hrubých dřev stesaná, sotva čtverečný sáh obsahuje v prostoru, a nízká je, že v ní jedva lze zpříma státi. Podle stěn nastláno mechu, uprostřed je kamenný krb, na němž se černají zbytky oharků. Odhodí Špagát těžkou mošnu, a všickni tři usednou, co zatím venku rozběsili se živlové; tma tmoucí je zahalila. Štěrbiny mezi kládami ucpány jsou mechem a černou rašelinatou zemí; než na mnoha místech mech i zem vlhkem i suchem vypadala a skučí děrami vítr, vniká plískavá voda.

Špagát ucpává, kdekoli třeba. Všickni mlčí, jen tu a tam slovíčko skoro šeptem se pronáší.

Uběhla hodina, uběhly dvě. Oba mladíci byli zemdleni, rádi by byli spali, ale hrůza jim nedala. Co živi takého třeskotu neslyšeli, a když se zablesklo, všechen vnitřek boudy i škaredá tvář Michlova rudě žlutou polily se zāří. A blýskalo se neustále.

Pojednou prohodí Michl: „Hoši, kdy by zítra se mluvilo — to a to — teda já jsem tu byl s vámi. Ve čtyři hodiny jsme přišli. Kdo pak může přes Weitfällský? Nu, rcete, kdo pak může? Šli byste? Ba, nešli . . .“

A hoši potřásali hlavami. Michl zase: „Čertova plískanice! jak sem šlehá! — Víte, mám tu prach, inu, vždyť víte — snad byste nechtěli, aby mne zavřeli na Horách[1]) páni. Soud je soud. Když se nic nepoví, není soudu . . .“

Ucpal zase jednu štěrbinu. Zablesklo se, že všecko bylo jako v ohni, a tak strašně zahřmělo, že země zaduněla a všecko se zatřáslo.

„Dvacet liber prachu!“ mluvil Michl jako k sobě. „Kdy by sem tak udeřilo! To by nás to vyhodilo! Dvacet liber šňupavého tabáku! Dobře, že je v provazích . . . Kdy by byl rozetřen, do očí by nám vlítl. To pálí — setsakra, ten pálí!“

„Pro Boha vás prosím, Michle, nemluvte tak,“ dušeně šeptal rychtářův syn, „modlete se raději, aby Bůh nás chránil. . . .“

„Kluku hloupý . . . modlit se mám? modli se ty! Já se nebojím. já. Jen — slyšíš — zítra ať řekneš, že jsem byl s vámi . . .“

Dlouho do noci zuřila bouře, lil se déšť. Pak nastalo ticho jako v hrobě. V boudě usnuli.

Ráno, sotva se šeřilo, sebral Michl mošnu a šel, nečekaje na spící druhy; dal se severním směrem k tak zvanému Fallbaumu. Bořil se sice deštěm napilý mech a celé proudy krůpějí lily se se stromů, starý Špagát však málo toho dbal; on zajisté znal les, a jeho šerkový oděv mnoho netrpěl.

Když mladíci procitli, byl ten tam, a jen hluboké stopy v černém bahně udávaly směr, kterým se byl ubíral. Oni ani dost málo neželíce jeho odchodu, dali se směrem opačným, aby obešli Weitfällský močál a dostali se na jakous takous cestu, která vedla podle potoka, z jmenovaného bláta se prýštícího. Dali se pouští lesní, skrze mokré houštiny, dosti řídce prostoupené staršími stromy. Stromy ty byly bídné — kyselá půda je neživila a svědčila jen dlouhým lišejníkům, které kůru i řídké větvičky jako hustá kosmatá houně pokrývaly. Všecka země pokryta byla mrtvolami zetlelých předků pokolení smrkového, a na mrtvolách vyrůstaly černé břízy, sem tam chabá jíva a zakrslá řežabina. Po levé ruce rozkládal se strašlivý močál, deštěm naplněné černé jeho touně jako temné oči mezi řasami z rusých tvrdých ostřic zpod obočí šedozelené plazivé kleče jako zrcadlo obrážely v sobě kousek blankytu, po němž ještě vločkovité mráčky táhly.

Hoši chtěli se dáti přímo; nešlo to: potůček za potůčkem se sbíral, všecky s bahnitým břehem, možnoli nazvati břehem nízký kraj, do něhož nohy po kolena se boří. Drželi se tedy pořád více v pravo, kde bylo méně oněch prožluklých vod. Obešli tak skoro celý Weitfällský.

Náhle Josef stanul a ukázal prstem na předmět, podle mechem zarostlého pahejlu smrkového ležící. Stromky tu byly malé a řídké, na třicet kroků viděli ten předmět.

Přistoupili blíže.

---

[1]) Rozuměj na Kašperských Horách.

„Toť mrtvý!“ zvolal Martin — a už se k němu přiklonili.
„Finančník!“ zabručel Josef.
A nejinak bylo. Ležel tu finanční strážník, obličejem krví zbroceným obrácen k nebi; oči měl zavřené, klapky děsně odulé, zelený kabátec promoklý, všecek blátem potřísněný. Deset kroků od něho ležela v mechu puška.
„Toho tu skolil Špagát!“ prohodil Martin.
„Mlč!“ zašeptal Josef. „K čemu to povídáš?“
Lhal bych, kdy bych tvrdil, že s ubohým měli soustrast. Pošumavský lid strážníků nemiluje — zdražují mu prach, tabák a sůl, přebírají hochům děvčata. Jsou jen na obtíž. Avšak tento chudák měl po krvavém obličeji stáda černých much a pestrých, kovolesklých střečků. Nad ním kroužil a skřehotal černý havran . . . Josef mu sehnal dotíravý hmyz.
„Nechme ho ležet,“ vece Martin „Neviděli jsme ho . . . neřekneme ničeho. Potahovali by nás, celá řada soudních obsílek . . .“
V tom však viděli, že domnělá mrtvola se hýbe, že dýchá.
„Hle, Martine, dýše, není mrtev. Musíme mu pomoci, odnesti ho do Mádru, do jejich kasáren . . .“
Martin váhal. „Nu, což, kdy by byl mrtev, nechali bychom ho . . . ale živého? . . . mouchy ho sežerou . . . Jsme křesťané.“
Umývali ho, třeli ho, až ho k sobě přivedli. Dali mu kapku pálenky, kterou měli v čutrách při sobě, a když jakž takž stál na nohou, dílem dovedli, dílem donesli ho až do Mádru, kde v „kasárnách“ ho odevzdali.
Po cestě raněný ovšem mluvil. Věděl dobře, kdo mu tak ublížil. Viděl prý Špagáta, na něhož už dávno měl spadeno. Nadešel mu, a tak setkali se na kraji močálu. Špagát prý se nevzpíral, pojednou však hodil mu hrsť šňupavého tabáku do očí a pak jakýms klackem ho udeřil; on prý ztratil vědomí, ale když se rozzuřila bouřka, když počalo se líti, vzpamatoval se zase. Byl sám, kolem čirá tma. Bloudil sem a tam, nevyznal se. Hrůza k nepopsání ho popadla, hlava bolela a vířila, pod nohama půda se bořila, konečně přišly na něj opět mrákoty.
Tak cestou povídal; ani slovem se nezmiňoval o nebezpečí, které tak z blízka mu hrozilo. Několik kroků ve tmách nočních, a navždy bylo by se nad ním zavřelo pružné, mlčelivé bláto. A kdy by oba mladíci, které jen veliká náhoda k němu přivedla, nebyli ho našli! — Byl sám jeden těžce raněn v této poušti, kam nikdy nedostoupila noha lidská!
„Ale jen počkejte,“ dokládal nyní, „já ho dostanu! já ho naučím.“
Tvrdá, neúprosná služba, tuhý boj s nemilosrdnou přírodou obrní srdce ledovou korou. Jsou stejní všickni; jakž by obstáli, kdy by měkce cítili! —
Téhož večera přišli si dva četníci pro Špagáta. Prohledali dům jeho naskrze, však zhola ničeho nenašli; i peníze a úpisy svoje ukryl. Nedaleko jeho obydlí táhne se srázná stráň, zvaná Steinriegel. Jest, jako by mocná šedá hora rulová v sebe se byla sesula; balvan na balvaně v divém chaotickém nepořádku. Tu a tam kryje zelený mech

šedou skálu, objímá ji sukovitý, jako had se plazící bílý kořen, vyráží hustě kapraď, osladič, vřes i bujná nať černých jahod. Větší stromy samy polehly, nenašedše potřebné prsti. A mezi skalami, mezi balvany černě zející skuliny a díry, pelechy lišek a jezevců. Tam, kam nepovědomá noha nikdy se nevšine, kam žádné oko nedohledne, zanesl prý starý Michl poklady své, tam má skrýše na zboží nedovolené.

Nenašli tedy ničeho, zatkli ho však přece; závodčí mu dal železa· Špagát mžoural po svém způsobu.

„A proč? a zač?“ tázal se.

„Uvidíte. Kde pak jste se sešel se strážníkem Schellerem, co? Mluvte!“

„Já — se strážníkem?“ A Špagát měl podrobnou historii, kde byl v Bavořích, jak dohazoval tu pár volů, tam krávu. Trochu soli prý si koupil v Sv. Osvaldě, jen tak pro sebe. Noc strávil v boudě s Josefem rychtářovým a s Martinem Rissem.

Odvedli ho.

III.

Když Josef došel domů, slunce již chýlilo se k západu. Vypravoval, co se mu v lese přihodilo. A rychtář spustil hromobití, jež Josefovi zdálo se horším než to, které minulé noci ve Weitfällské boudě byl přečkal.

„A vidíš! takového lumpa, lichváře, zloděje, vraha — jeho dceru pod můj krov? Opovaž se! My jsme přece poctivá rodina starousedlá — a takový mrský chlap přiběhlý! To je radost pro tebe, to běhání! Desetkrát do Hor, snad třikrát do Písku, teď, když nastává senoseč . . .“

Následoval roj nejvybranějších nadávek, jimiž honosí se bohatá v té příčině mluva našich zálesáků.

Josef nebyl právě sentimentální. Odmlouval, ale velice věcně. Annamirla za tátu nemůže. Pak, on ani Martin že nepovědí.

Rychtář stanul před synem: „Hlupáku! ty že nepovíš? A nedonutí tě? Tys bez pochyby chytřejší než páni od soudu! Uvidíš, že podívají se na tebe, a srdce ti skápne. A nepovíšli ty, poví strážník, a jak! Řeknou, že jsi chtěl balamutit soud, a půjdeš do chládku i se Špagátem.“

Co tak mluvili, seděl pastevec skoták na lavici u kamen a třel brisil v kamenné misce. To se dělá tak: Brisil mořený se prodává v provazích; kus provazu se uřízne a roztírá se v misce těžkým, jako kyj zaokrouhleným dřevem. Po několikahodinném tření přidá se trochu převařeného másla, pak něco vápna a dřevěného popelu. Tabák musí býti mastný, nikoliv však přemaštěný. Ne každý ho umí dobře připraviti.

Čeledín tedy třel. Pojednou pravil: „Bude ho málo, hospodáři.“ Na to ustal rychtář v lání svém a děl: „Ten sakrament mi ho měl přinesti, na mou duši! — Nanko, doskoč mi k Wenzl-Seppovi pro půl libry — a nemáli ho dost, ať jde zítra přes hranice; vezmu třeba pět liber, neboť podle všeho onen lotr se tak brzy nenavrátí.“

Wenzl-Sepp byl právě takový pašerák jako Špagát; Nanka, rychtářova dcera, vzala si bílý šátek přes ústa, aby křehké její konstituci neublížil „*der* luft," a bosa se odebrala přes mokré louky k obydlí Wenzl-Seppovu, as půl hodiny vzdálenému.

Když takto rychtář postaral se o naléhavé potřeby svého nosu, láteřil a nadával ještě malou hodinku, načež sebrav se šel do Rehberské hospody, aby zvěděl, co se stalo, možná též, aby i vůči jiným osobám ulevil starostmi stísněnému srdci. V hospodě slyšel, že četníci odvedli Špagáta spoutaného. Posuzovala se věc všelijak, ale všickni se shodovali v tom, že v jistém ohledu přec je ho škoda, že byl šikovný, že zboží jeho bývalo lacinější a lepší nežli dodávky Wenzl-Seppovy a ještě asi pěti jiných ctihodných podloudníků.

Josef pak, když slunce zapadlo za Grünsberskou hutí, vytratil se a šel, kam srdce ho táhlo: do chat Schätzenreitských.

Tam bylo nářku! Žena Michlova lomila rukama a křičela jako káně v rákosí. Pěkná Annamirla vzlykala a plakala pro otce, který jí neuznával za svou. Tak žádal mrav. Obě pak doléhaly: „Josefe, neříkej ničeho, neříkej! Nevídáno, finančník!" — Pak máma sama si ho vzala stranou: „Víš, Josefe — peníze všecko spraví; my máme peníze, já o nich vím. Ty bys to mohl zkusiti s těmi pány. Starý řekl: Dvě, třeba tři stovky obětuju."

Josef se ošíval. „Ale, kterak? kterak je dám, a komu?"

„Stovku dáš tomu finančníkovi, aby mlčel, a dvě pánům na Horách, aby ho pustili. Ježíši! Ježíši! jen ne do Písku — to by sotva tisíc zlatých spravilo, a kde vzít?" — Při pouhém tom pomyšlení se starostlivé manželky chytaly křeče.

Josef nechtěl. S tátou poradit se nesmí; ten by věděl, ba jistě by věděl. Ale sám ne, toho nelze; mohli by ho zavříti i s Michlem, kdy by si s tím podplácením nefortelně počínal. Mlčet ale bude jako hrob, a po čem koli by se ho ptali, vědět nebude a neřekne ani tak ani tak.

Chudák, neměl praxe, tenkrát vůbec jí měli málo. Teď jest to jinaké. Vyrostli, zmoudřeli, a jak! Komu často se soudem co činiti, ten také někdy vyhraje, a potom k němu mají vážnost, a židovský advokát má peníze.

Když Josefovi stran těch tří stovek neustaly domlouvati, dal si poněkud říci, slíbil, že uvidí, že se pokusí, že se poradí s panem Lešanským, znamenitým pokoutníkem, který uměl také dobře barvičku hráti a voly lacině kupovati. Kouzelné jmeno tohoto lidumila patrně jako hojivý balšám účinkovalo na rozčilené čivy a bolem se svírající srdce obou ženštin.

Když pozdě v noci při svitu mlčelivého měsíčku Josef ubíral se nazpět k otcovským skřítkům, nesl v kapse tři sežmolené stovky a jednu desítku pro pana Lešanského, velikého pohorského advokáta bez doktorského diplomu.

Třetího rána, když Josef se hotovil na cestu do Hor, aby s panem Lešanským promluvil, přišel úřední sluha s obsílkou. Nazejtří měl býti vyslýchán. Zároveň zvěděl, že obeslán jest i přítel jeho Martin, a že předešlého dne byla soudní komise v Mádru, aby vyslechla zraněného

strážníka. I odebral se k Martinovi, aby se umluvili. Co si řekli, zůstalo mezi nimi tajemstvím; ale laskavý čtenář hnedle uvidí, jak se zachovali.

Druhého dne časně šli spolu do Hor; šli podle hučící Votavy, která vlny své v nesčetných peřejích o šedé skály v bílou pěnu rozbíjí; a jejich myšlenky zrovna jako vody klidu nenacházely.

O deváté hodině stáli na chodbě radnice. Martina si zavolali napřed, Josef měl čekati. Dlouho to s Martinem trvalo; Josef jednou zaslechl, jak ho pan sudí mocným hlasem okřikl: „Nelžete!" Celý se zachvěl; přišlo mu na mysl, zda si ho tu snad nepodrží, zdali neřeknou, že pomohl finančníka trýzniti. Hrůza ho obešla; páni jsou divní, jeho otec jim nevěřil nikdy.

A jak přemítal, otevřely se dvéře kancelářské a vyšel Martin, na celém těle se třesa. Josef naň pohledl, oči jich se setkaly. Martin potřásl záporně hlavou.

Zavolali Josefa. Stál tam před panem sudím jako pytel hrůzy. Pan sudí se naň podíval přes zlaté brejle, a pohled jeho byl vážný, přísný. Ptal se po generáliích, Josef sotva věděl, jak se jmenuje, a mluvil tak dušeně, že protokolista mu nerozuměl.

„Mluvte hlasitě a zřetelně!" zahřměl pan sudí. „Mluvte pravdu, boží pravdu, to vám povídám — jinak budete zavřen pro podvod. Soud nesmíte obelhati."

Josef blednul víc a více. Pak počal výslech.

„Kde jste byl onoho večera?" soudce určil datum.

„V boudě Weitfällské; vedl jsem do lesa uteklého od stáda býčka. Pak jsem se skryl před bouřkou."

„Sešel jste se tam s Michlem, jemuž říkají Špagát?"

„Ani, prosím, už nevím. Někdo tam byl, ale byla tma, já ho nepoznal."

„Nelžete, sic —!"

„Prosím, on snad to byl Špagát. Já nechtěl říci ani tak ani tak, aby se neříkalo, že jsem říkal tak anebo tak."

Za tuto důmyslnou a bystrou výpověď dostalo se ubohému Josefovi tak důkladného poučení o tom, jak se má před soudem mluviti, že všecek ztrnul. Začal se zajíkati, obdařil sudího titulem „Vaše Majestátnosti" a vyzpovídal se na konec tak určitě a podrobně, že z něho byla radost.

Výslech byl u konce. Josef vrávoral ze dveří a ohlížel se po Martinovi — toho tu již nebylo. Odebral se tedy ke znamenitému advokátovi Kleofáši Lešanskému, o jehož dovednosti divy se vypravovaly; ten jediný mohl ještě spasiti nešťastného Špagáta.

Malý, vyzáblý človíček s ohromnou kšticí, jež měla podobu koudele, ho přijal. Řídká kozí bradka jeho neustále se pohybovala a dvé zelených očí pichlavě se do Josefa zadívalo. Josef cítil, že slavný advokát v duši jeho čte.

Proto mu přede vším vtiskl desítku do špinavé pravice, pak počal svou, z počátku koktavě, pak výmluvně jako nějaký Cicero. Kdy by tak pan Lešanský toho dokázal, aby Michla pustili, aby nemusel do Písku, stovku by dostal. Snad že by za dvě stě pan sudí si dal říci.

„Příteli drahý,“ vece pan Lešanský, a tvář jeho přeletla zář nekonečné dobroty — „vy jste měl přijíti ke mně, než jste šel k výslechu, vy i váš přítel Martin; já bych vás byl poučil, jak máte před soudem mluviti. Zbryndal jste mnoho, ba mnoho“ — hluboký bol, nekonečný soucit vložil se na jazyk advokátův, tak že hlas jeho se tetelil jako struna na kytaře. — „Vězte, že těžkou na mne ukládáte práci. Kdy by mi vás nebylo líto a té ubohé, ubohé rodiny vašeho Michla, nevzal bych jí na svá bedra. Ale jsem křesťan a pokusím se. Uvidíme. Co pak se tkne peněz — víte, dvě stě to teď nespraví; dřív by to byla spravila stovka. Finančník už mluvil; co stojí v protokole, stojí psáno; to už, holečku, se nesmaže. Ale snad — nu, přenechte věc mně; já to spravím. Vy mlčte, vy tomu nerozumíte. Vy byste třeba všecko pokazil a, víte . . . jde tu o kriminál! Máte tu peníze?“

Josef vyňal z vesty tři stovky, pan Lešanský si je uložil do stolku a pokračoval:

„Tři stovky to teď stojí — není pomoci. Já pro sebe nic. Co jste mi dal, já nevím, já vám to vrátím. Vy jste hodný člověk a váš táta! Ani nevěříte, jak ho ctím. Takového člověka daleko široko není.“

Dobrý pan Lešanský vnucoval Josefovi obdrženou na počátku desítku, ten ovšem ji nepřijal, a tak ji advokát s povzdechem schoval v kapse své roztřepené vesty. Konference skončila se tím, že dobrý rádce prohodil dobrácky: „Inu, když mermomocí mi chcete něco ušetřiti, přivezete mi vůz tvrdého dříví, ač dostaneli se Špagát z bryndy.“

Josef děkoval, div panu Lešanskému ruce nezlíbal; pak se s lehkým srdcem odebral do Schätzenreitských chalup, aby nevěstě své a budoucí tchyni šíroširoce vypověděl, jak se vše sběhlo a jak nezištně pan Lešanský, jehož Bůh račiž ostříhati dlouhá léta, k němu se zachoval.

Tři dni na to, když byli slyšeni i jiní svědkové, odeslán jest Michl, řečený Špagát i s akty ukončeného předběžného vyšetřování do Písku.

IV.

Týden za týdnem utíkal, co Michl dlel ve vyšetřovací vazbě za mřížemi kriminálu při Píseckém krajském soudě. Zapíral tvrdošíjně všecku vinu a stál na tom, že finančník se v osobě mýlí. Když vyšetřující soudce jevil pochybnost, zamžoural a zamlčel se. Když mu byly čteny protokoly svědků, krčil ramenem, ničeho nenamítaje. Když mu byly přečteny výpovědi Josefovy, tvářil se, jako by nechápal, dokládaje: „To nemůže býti; to je špatnost!“ Konečně prohodil: „Má zlost na mne, že mu nechci dáti dceru.“ A zařinčel řetězem: „A nedám mu jí! Já ne; proto že je hňup, který pro svou hloupost o vše přijde.“

Zatím na Rehberku rychtář nevycházel ze zlosti. Den co den láteřil a naříkal, že všecka poslušnost synovská vymizela ze světa. Hrozil svou kletbou, jestli od Annamirly neupustí. Jindy zase posílal kde kterého dohazovače Bůh ví kam, aby vyhledal pro Josefa nevěstu. Jose ani slyšeti nechtěl. Utíkal se k mámě, a ta plakala nad svým jedináčkem

a chlácholila ho. Staré, osmahlé rámě ovilo se kol jeho šíje, modré, věrné oči zadívaly se naň: „Strp, strp, ty můj drahý — však otec změkne, jako změklo srdce tvého děda, který také nechtěl, aby si mě otec tvůj vzal, že jsem měla jen tři sta a jedinou kravičku.“ — A syn na to: „Pomozte mi, maminko zlatá — já ji mám rád, jiné nechci. Čím ona se provinila?“

Nejhůře řádil rychtář, když došlo ho nařízení, aby poslal Špagátovi vysvědčení mravnosti. „Tak to ještě! Mravnost mu mám potvrditi, tomu halamovi! Jako by co mravného při něm bylo, při tom šejdíři, lichváři, zloději! A pomyslímli, že by dcera tohoto kriminálníka přes tenhle práh vkročiti měla jako hospodyně na tomto statku. Starec rval si řídké šediny: „A můj syn, můj jediný syn tak se zapomíná!“

Konečně usedl přec za stůl pod svatými obrazy, vyhnal vše ze světnice a dal se do perného úkolu. Dlouho přemítal, desekrát roztrhal papír, až konečně zplodil duch jeho následující arcispis, jejž ovšem v nedokonalém překladu laskavému čtenáři svému tuto podávám:

Vysvědčení mravnosti.

Michl Bauer, vlastně Hofmann nebo také Katzbichler, u nás mu vůbec říkají Špagát a v matrice jsem to nenašel, protože pan farář není doma, šel někoho zaopatřit hodně daleko, pokud vím ničeho neukradl, nikoho nezabil až snad toho finančníka, který se možná ještě uzdraví, nepotuloval se v noci s nezvedenou čeládkou a vůbec se o něm neví nic zlého, jen že děti neposílá do školy, ale do školy je přes hodinu cesty a v zimě mnoho sněhu a v létě musejí děti pásti krávy a jiné práce konati, a o té nejstarší dceři říkají, že není jeho, tak musí býti jiného, a potom se říká, že chodí do Bavor pro tabák, to ale dělají jiní také a do toho mi nic není, ať se starají pohraniční strážníci.

Dáno v kr. frejrychtě Stodůlský Podíl, díl I., dne 25. července 186*.

Kašpar Wurm,
rychtář.

Toto vysvědčení zaslal rychtář krajskému soudu do Písku.

Zatím také do Schätzenreitských chalup došla zvěst, že Michla odvedli do Písku. Když Josef jednoho večera tam přišel, nepěkně ho uvítaly i máma i nevěsta. Stará křičela, až chraptila

„A v Písku je! A tři stovky! Ty hlupáku, cos dělal? Přines mi ty tři sta, když to nešlo! Tebe poslat! Že jsem nešla já! Ale ty i s tím filutářem Lešanským! Tak jsme ho čekali denně, a tu máš!“

„Upokojte se,“ Josef na to, „vždyť snad se z Písku vrátí. Pan Lešanský zajisté ví, jak věc navleci.“

Ale žádného pokoje nebylo. Stará soptila, jako by rozumem se byla minula, mladá na Josefa ani nepohledla, jenom plakala, a děti vyly jako šakalové. O Michla, manžela i otce, ani tak neběželo — osudné tři stovky byly stále se opakujícím refrainem.

„Ale slyšte přec. Zítra zajdu do Hor a promluvím s panem Lešanským. Neníli Michlovi pomoci, ať vrátí tři stovky — však uvidíme.“

Nevěřily. „Ten že je vrátí? Dávno jich nemá! Šroubovat nás chtějí páni. Jsme chudáci, páni mají moc. Dej sem, chudino! a chudina dává, musí dáti. Nedáli po dobrém, vezmou po zlém více.“

Tak to šlo celý večer, až pozdě do noci. Ani neulehly. Rozžala stará bukovou louč, zastrčila do dřevěných videl, a oharek za oharkem upadával do podstaveného, vodou naplněného škopku a s praskotem

i sykotem se utápěl. Louč za loučí shořela, dým v lehkých kotoučích vystupoval k trámům černého stropu. Josef seděl na lavici u bílého čtyrhraného stolu javorového, dlaně na očích, lokte na stůl podepřené, a mlčky poslouchal.

„Ou! ou!" křičela žena dáli. „Zavrou ho, a přejdou soudní útraty. Poslední kravičku nám z chléva odvedou, chalupu nám prodají; žebrat půjdeme. A co já jsem se namluvila, aby mi všecko připsal! Chodí s tabákem, prachem a solí — chytnou ho než jednou, a všecko propadne! Ale kdy by to bylo všecko mé, co si vezmou? — On pitomec, že nic nedá z ruky, abych já to potom strčila těhle —" ukázala na Annamirlu klubkem schoulenou v koutě za postelí. „Teď to má! komu pak on to teď strčí?"

A nové, usedavé vzlykání.

Josef se naposlouchal do syta. Vstal a beze slova, bez pozdravení bral se ku dveřím. Vystoupil na násep — krásná letní noc, hvězdičky, co jich bylo, ze tmy se vysypaly. Sešel po svahu ku průplavu; plovala polena, tiše, tiše po černé hladině, na které tenké provázky se tvořily. Takový klid panoval vůkol, takový svatý mír, a jemu v srdci peklo bušilo. Les spal tichým snem, a jemu se zdálo, že slyší lání příšerných fen divokého lovce, o němž matka mu vyprávěla pohádky. Světlušky leskly se v trávě a jemu bylo, že křepčí bludná světélka po bahně, duchové proklatých. A takovým duchem on bude a pokoje za hrobem nenajde; mír i blaho uzmul té drahé, zlaté a celou její rodinu bídě dal v pospasy. Otce jejího zničil tím, že proti němu svědčil, peníze a statky svou hloupostí jim promarnil. A doma také klidu není: otec mu bude klnouti, matka nad ním bude plakati, až se usouží. V té jeho skleslosti jediné světlo naděje slabounce mu zakmitlo: Michl není ještě odsouzen, snad přece pomůže pan Lešanský.

A druhého dne po bezsenné noci, když si byl stokrát sestavil krásnou řeč, kterou k lidumilovi tomu promluví, aby srdce jeho soucitem naplnil, stál před panem Lešanským. V ruce držel koš s dvěma kachnami, jež od sousedky koupil, aby doma nevěděli.

„Zle je, zle je, milý pane — Michlová blázní, tak je všecka bez sebe, že muže do Písku odvedli."

Pan Lešanský se pousmál. „Nu co? proč udeřil strážníka? Milý příteli, pusťme se. Zločin nedokonané vraždy, zločin veřejného násilí — počkejte, počkejte, tuhle se podívám." — Vzal jakousi knihu a jako by pro sebe pokračoval: „— tresce se těžkým žalářem do 20 let, po případě i doživotným . . . Ano, příteli, tak zní zákon. Michlovi není pomoci."

Josef se chvěl jako osyka. „A což kdy by se — tento — těch tři sta zlatých — já bych ještě stovku přidal, aby ti páni —"

„Jakých tři sta zlatých?" ptal se pan Lešanský a škaredil se, že Josefovi tuk v kostech tuhl. „Co mi to tu mluvíte?"

Josef stál jako na žhavém uhlí. Točil klobouk v ruce. Pan Lešanský zrakem hadím si ho změřil, dlaní si projel kštici, tak že hlava jeho se podobala rozzuřenému ježku. „Nu," vyhrknul, „mluvte, co je to s těmi třemi sty?"

„Já jsem jen chtěl říci — já pouze myslil — když to nejde — abyste je mně, totiž té ženě — vrátil — když to nejde.“

Pan Lešanský strčil obě ruce do svého špinavého županu: jednou, dvakrát přešel pokojem. Pak se zastavil a pomalu i vážně děl:

„Ah! tak vy mi začínáte? tuhle mi zpíváte? Počkejte tedy: přivedu vám dva svědky a před těmi budete mi opakovati do očí, že jste mi dával tři stovky, abych podplatil soud. J vy ničemný taškáři! Ještě jednou mi řekněte, že jste mi dal tři sta zlatých, a budete vidět!“

„Pro Boha vás prosím —!“ Ubohý hoch skoro bezduch vrávoral ke dveřím a potácel se ven, chytaje se hlavy.

„Taškáři! šejdíři!“ volal za ním pan Lešanský, že ho mimojdoucí mohli slyšeti. Koš i s kachnami letěl za Josefem; bezděky ho sebral.

Jak ubožák domů se dostal, sám nevěděl — tolik jen si řekl, že Michlově ženě nepoví, co se přihodilo. Tři sta raději ze svého zaplatí, kdy by od lichváře si jich měl vypůjčiti.

V hrdlo lhal, když došed do Schätzenreitu těšil starou i mladou, že to snad přece nějaké bude, že pan Lešanský se přičiňuje. Těšil je ale neutěšil, byl tak sklíčený a málomyslný, že mu neuvěřily.

Utíkal čas letem stejným, nezastavil se. Josef málo do Schätzenreitu docházel, i doma se málo držel. Jíst a pít mu nechutnalo — bloudil po lesích, pak zas pracoval do úpadu, aby zapomněl, černých myšlenek se zbavil.

Dumal a rozjímal; nejednou pokušitel ozval se mu v uších: Vyhosti tu lásku, zanech dcery vrahovy. Jiné růže kvetou na zemi pro tvé mládí. Vztáhni po nich ruku, otce si udobříš. Vždyť Michlova žena sama chtěla, abys podplácel — ty jsi se zpěčoval. A nyní ten křik! Nevídáno tří set, vrátíš jim je, aby ti jich nemohly vyčítati.

Ale marně. Obraz milované dívky nedal se z duše vymazati. Viděl její modré oči, které prosebně k němu vzhlížely; cítil měkké, sladké její rámě, které kol šíje se mu vilo. Sám na sebe toužil. Proč nebyl moudřejším? K čemu se svěřoval darebákovi Lešanskému, který ho nyní měl v rukou? Proč si nedošel sám k panu sudímu? Kdy by tak byl Michla z té psoty vytáhl, jak by mu všickni děkovali, především ona, jeho drahá!

Nejhorší však bylo to, že tu a tam všelijaké pověsti o osudných stovkách proskakovaly; v pravdě Michlová nemlčela a tu a tam vypravovala, kterak Josef prohloupil. U nás je lid zlý, posmívavý. Přezdívka jednou vyřknutá do smrti zůstane. Nebude míti pokoje už nikdy; budeli mlčeti, posypou se naň s tím větší odvahou; opřeli se, rvačka rvačku bude roditi. Už viděl, jak s ním bude. Potutelným, úsměšným okem naň hleděti budou, kdekoli se ukáže. Budou šeptati, prstem ukazovati; budou šťourati, nestydatě narážeti. Jeden, dva začnou — ostatní se dají do pekelného smíchu. Ó, on je znal, on věděl, jak to umějí při muzikách o poutích a o posvícení!

Co se tak Josef trápil a klidu nenacházel, dozrála setba Michlova v Písku. Den závěrečného přelíčení byl ustanoven, a svědkové z pohraničných hor sjeli a sešli se v krajském městě. Již časně z rána nakupilo se asi deset neobvyklých tu postav na náměstí před radnicí,

mužové v modrých svátečních kazajkách, černých širokých spodkách, a kulatých černých kloboucích, ženské v barevně kvítkovaných sukních a černých zástěrách, černé šátky kol hlavy a bílé přes bradu a ústa až k uším zavázané. Chodili sem a tam po rovné dlažbě, s prohýbanými koleny, jako by do vysokých hor stoupali, i břinkaly a hřmotily ohromné železné podkovky na podpatcích. K osmé hodině zmizeli všickni v postranné ļudově. V tu dobu také přišel finanční strážník z Mádru s hlavou ještě zavázanou.

Přelíčení počalo. Obecenstvo se veselilo slyšíc, an Michl neví, jak se jmenuje příjmením. Potom odpovídal váhavě, neurčitě, nářečím i soudcům těžko srozumitelným, tak že dvakráte museli zavolati zvláštního tlumočníka. Zapíral rozhodně, stoje na tom, že finančník mýlí se v osobě, že nejspíše ho zranil nějaký Bavorák.

Svědkové vypovídali zcela shodně. Finanční strážník udal, že následkem úkladného poranění ležel plných šest neděl, největších muk vystál s očima, které se mu strašlivě zanítily vrženým do nich ostrým tabákem.

Došlo na Josefa. Stál tu, chudák, pod vlivem ustavičně na něj mrkajícího Špagáta. Namanula se mu myšlenka, že by snad výpovědí, že Michla už viděl ve čtyři hodiny odpoledne, mohl mu pomoci. Ale přísahati měl, Bohem se dokládati! Pošla ho hrůza, nevěděl, jak mu jest; i ten prach, který vířil ozářen vniknuvším paprskem slunečným, zdál se mu posvátným, hrozivým v tomto dusném ovzduší. A u soudního stolu sedělo pět pánů vážných, nehybných; předseda mluvil přísně — tak Hospodin bude mluviti v den posledního soudu. Není možná, nesmí lháti . . . A pověděl pravdu, plnou pravdu a nic nežli pravdu, jak byl přísahal; povídal, jak teprve za soumraku Michl k nim přišel, jak druhého dne časně z rána od nich odběhl a jak našli v lese na pustém místě finančníka zbitého, smyslů zbaveného, který jim označil Michla jakožto pachatele.

Co mluvili státní návladní a obhájce, hořely již blikavé lampy. Josef tu stál pořád a poslouchal, ač z těží rozuměl řeči státního návladního, jenž v konání starého podloudníka spatřoval pokus úkladné vraždy, i řeči obhájcově, který rozhodně to popíral a nanejvýše připouštěl zločin těžkéko poškození na těle, a i ten měl za nezcela dokázaný.

Soud uznal Michla s třemi jmeny, řečeného Špagát, za vinna zločinem veřejného násilí, poněvadž se zprotivil osobě úřední, a odsoudil ho na tři léta do těžkého žaláře.

„Namítáte něco proti tomuto rozsudku?“ tázal se předseda. „Jest vám na vůli odvolati se k vyšší instanci.“

Michl zatřásl záporně hlavou. „Je dobře,“ pravil, „já nastupuji trest.“

Vedli ho kolem Josefa; zamžoural naň, ušklíbl se — mladík sklopil oči, a když pohledl, právě se za odsouzeným zavřely těžké dubové dvéře. Venku plakaly dvě ženy, stará a mladá. Když se k nim Josef přiblížil, odvrátily se.

V.

Odvrátily se od něho stará zlostí, že věci tak smutně dopadly, při čemž ovšem zůstavuji úsudku čtenářovu, zda smutnější byla ztráta tří set kromě soudních útrat neboli osud manželův, — mladá pak, že se vezdy řídila vůlí matčinou. Dobrá Annamirla byla tvor rozhodně trpný, nechala se milovat i lásku si vymluviti; germánské Brunhildy a Fredegundy jsou u nás řídké, a já povah nevynalézám, netvořím, jako činívala nebožka Marlittka, květ romancierek německých, jež se české ženské mládeži tak ohromně líbí, že ji nepřestávají překládati.

Tak tedy Michlová i Annamirla se od Josefa odvrátily a vrátily se samotny, neprovázeny, do svých hor. Osm mil urazily skoro bez zastávky.

Za týden se Josef odvážil do Schätzenreitu. Přišel, a stará ho uvítala výběrem velikolepých nadávek, které vrchole svého dostoupily větou: „Du bist gar káner!“ Mladá plakala. On seděl s hlavou skloněnou, zlým svědomím trápen.

Přišel po druhé — stará se škaredila, sem tam chodila, dveřmi bouchala; mladá na duchaplné aforistické řeči — ku příkladu, že bude pršet, že už svážejí otavu, že jim zbubřela jalovice, neodpovídala a tupě do prázdna zírala.

Přišel po třetí — stará mu přála dobrého večera a mladá líbezně se naň usmívala, ba i bochník chleba mu podala.

I roztálo jeho srdce a našel slov.

„Nu, udobřily jste se. Proč se také hněvat? Prohloupil jsem, pravda; ale jest to mou vinou, že Lešanský je dareba zlodějský? Mohl jsem se nadát?“

A Josef počal se vyznávati, jak se věci sběhly s oním pánem. Že stará dělala poznámky po svém, netřeba dokládati.

„A vidíte,“ pokračoval mladík, „že Annamirla bude mou, o tom snad nepochybujete. Já vám pak ty tři stovky vynahradím; dal bych vám je hned ze svého; ale kde je vzít? To víte, starý nedá, a kdo mi půjčí, pokud nejsem pánem statku?“

„A jak si vezmeš Annamirlu, když táta tvůj ti brání?“ ptala se stará.

„Počkáme,“ pravil Josef.

„Na jeho smrt?“

To bylo krušné pomyšlení pro Josefa; sklopil hlavu, po chvilce tiše dodal: „Proč na smrt? Stárne a změkne. Až uvidí, že jiné nechci, povolí. Matku mám na své straně.“

Stará usedla ke kolovrátku a předla. Josef seděl na lavici, Annamirla jemu po boku; drželi se za ruce a dívali se na sebe. Celé nebe prošlo duší jinochovou.

Po hodné chvíli zase přisedla k nim stará. „Mně něco napadá,“ pravila. „Víš, Josefe, my máme peněz dost, ty zkrátka nepřijdeš; je tu však celé hnízdo dětí, těch nesmíme zkrátiti. Starý, než šel, peníze uschoval, já o nich vím. Už sem došlo od soudu stran útrat, Preisleitenský hajný mi to písmo přečetl. Skoro tři sta, holečku!“

Přervala řeč, dala se do usedavého pláče. „Pomysli, tři sta ten Horský advokát, tři sta obnášejí útraty! Ježíši ukřižovaný! Tak se okrádá ten chudý lid — lupiči jsou to . . .“

Zamlkla se, utřela si zástěrou uplakané oči. Pak umírnivši bolu, pokračovala: „Já pak si myslím: ničeho nedám; co si vezmou, to budou mít. Chalupa je zapsána v knihách, té neuhájím; ostatně ti hned povím, jak to s ní navlečeme. Pole nemáme, louka patří knížeti . . .

„Ale dobytek, nářadí?“ přerušil ji Josef.

„Jen počkej, nech mne domluvit. Dvě krávy jsou u sestry v Kaltenbrunnu, býček a jalovička v lese. Stůl, peřiny, vše, co má cenu, bude zítra ve vší tichosti odvezeno do Seeberka k bratrovi; staré haraburdí a rozbité hrnce ať si prodají, ať si za to zaplatí finančníku vydřiduchovi bolestného.“

Při poslední větě mocně pozdvihla hlasu, poslední slova vyrvala se z hrdla zase jako volání rozezleného káněte.

Pak následovala dlouhá řeč o tom, co by se díti mělo, přijdeli k exekučnímu prodeji chalupy. Michlová nevěřila, že by při první a druhé dražbě kdo chtěl koupiti; ostatně prý známí rodáci z Kaltenbrunnu, Neubrunnu a Seeberka jí pomohou, že Josef uvidí jak, aby ale nevěřil, že ona to neumí, co o ní budou povídat. Pro nejhorší případ že mu však dá nějaké peníze, aby přiměl k odstoupení licitanty, kdy by se snad přece nějací našli. Až pak dojde k třetí dražbě, až chalupu budou nabízeti pod cenou, tu ať Josef ji koupí, rozumí se jen na oko, ona že mu dá peníze.

Josefovi se v mozku rozbřesklo. Divil se nemálo tomuto advokátskému nadání budoucí své tchyně.

„Vy jste moudrá žena,“ opakoval desetkrát za sebou, při čemž ani na mysl mu nepřišlo, jak prohloupila, když mu dala ony tři stovky na podplacení soudu.

„Inu, moudrá“ — odvětila skromně, „že nejsem tak hloupá jako vy ostatní, za to si o mně povídají, že čaruju.“

„To jsou hlouposti,“ pravil Josef, v duchu však nebyl jist, nemáli přece Michlová „vyšší umění a vědu.“

Jak svrchovaně blažen tentokráte odcházel! Cítil, jak osmáhlá ruka dívčina tiskla tvrdou jeho pravici, jak buclaté rámě kol šíje se mu ovilo. Celou zpáteční cestu viděl zářící líčko, svítily mu rusé kučery zpod černého šátku ven se deroucí. Trochu ho tak znepokojovala myšlenka, co by as otec řekl, kdy by on Michlovu chalupu koupil. Zatím však sluníčko lásky hrálo, a do té doby — Bůh jest mocen.

Následující neděle bylo v hospodě blíž kostela nad míru živo. Dostavila se nejen Rehberská obyčejná společnost, ale také někteří sousedé ze Seeberka a z Kruberka. Pro zvýšení zábavy bylo lze očekávati k večeru pěknou řež; jinak nebývalo, kdykoli se dostavili zmínění pánové, kteřížto, když o takový konec jim nešlo, nechodívali do Rehberka, ba spíše do Grosshaidu a do Stubenbachu.

Ale dnes bylo jinak. Chovali se velice zdvořile, nešťourali a neposmívali se; za to především děkovati bylo jakémusi Bauernburgerovi, přezdívkou tak jmenovanému, člověku, který pro svou sílu a odvahu těšil se všeobecné vážnosti; nosil v ústech přeostrý jazyk, ale v botě

ještě ostřejší nůž. Slavné město Písek znal, neb odsoudili ho tam kdysi na pět let pro zločin zabití a několikrát pro těžké poškození na těle; o menších věcech, zvláště pohmožděních, povstalých následkem odchylování se jiných smrtelníků od jeho náhledů, nebudiž zde řeči.

Bauenburger byl člověk už starší, ale v útrobách jeho hárał mladistvý zápal. Dnes mluvil vážně, nikoho nedráždil, aniž sem tam prohozeného uštěpačného slova se chytal. Řeč šla o volcích, kteří se poslední dobou v lese ztratili. Převahou veřejné mínění tím směrem se neslo, že přežívavce tyto ukradli dobytčí zloději ze sousedního Bavorska; Bauernburger však vyslovil náhled, že přihlížejíc k opatrnosti skotáků nutno tu předpokládati kouzla a čáry.

Rehberští na svých židlech pošinuli se blíže a naslouchali pilně, aby slovíčka jim neušlo.

„A myslíte, že čárů není?“ zvolal najednou Bauernburger, ač nikdo takového mínění nepronesl. „A já vám povídám, že čáry jsou! Jsou různí čarodějové a čarodějnice. Jedni vás ofouknou, že zduří vám tváře; druzí sejí špendlíky, a kdo po nich kráčí, do hrobu si cestu vyšlapuje; jiní se umějí proměniti v pahejl smrkový nebo bukový; opět jiní udělají dobytku, že nedojí nebo zhyne. Jsou též, kteří na vás pošlou nemoci nebo hnusný hmyz, mouchy, stěnice, střečky. Taková žila u nás v Seeberku baba, snad jste o ní slyšeli, stará Oplona (Apolena); ta to uměla!“

Přisvědčovali někteří, pamatovali se buď sami, buď od jiných slýchali.

„Kdo ji dopálil, poslala na něj vši,“ tvrdil Bauernburger.

„Pravda, pravda! tak jest!“ volali vůkol.

„A vidíte,“ pokračoval Bauernburger, „na koho je poslala, už se jich nezbavil, do smrti ho užraly. Nejhorší však je to, že věda taková se dědí z rodičů na děti. A ta stará Oplona zanechala dvě dcery, Schweglovou na Kaltenbrunnu a Michlovou Špagátovou v Schätzenreitu, však je znáte.“

Rehberští už před tím leccos byli slyšeli, teď jim to opakoval a potvrdil takový věhlasný muž. Zadíval se jeden do sklenice, druhý do stropu, třetí do špinavé podlahy — poškrabali se za ušima, potakovali sborem.

„Tak kdy by na příklad Špagátovou někdo — řekněme — dopálil,“ pravil jeden z posluchačů, jemuž samým ustrnutím dýmka byla vyhasla, „kdy bych po případě při licitací koupil — tož —“

„— na tě pošle vši, Francale,“ doložil Bauernburger tak klidně, jakoby byl řekl: „tak si to poneseš domů.“

Rozumí se, že po čtrnácte dní „věda“ předků Špagátové i „věda“ její vlastní, po matce i bábě zděděná, široce a důkladně po široširé obci byla přetřásána.

Když chudé svršky, pokud odklizeny nebyly, přišly do licitace, živá duše se k ní nedostavila. Domácí báli se tajemné moci a přespolní domácích.

Soud přiřknul finančnímu strážci dvě stě zlatých bolestného: tomu nezbylo než dáti si obnos vložiti do knih na chalupu, a chtělli hotové, provesti exekuci nemovitostí.

Co pak se tklo soudních útrat, měla se věc podobně. Rychtář sepsal vysvědčení chudoby a poukázal ke hrozné nouzi dětí nevinňátek, zbavených otce. Kámen by se byl rozplakal. Co rychtář psal vysvědčení, nadával a zuřil, ale napsal ho přec. Tací jsou u nás: hádají se vespolek, pomlouvají se, servou se, třeba druh druha zabije, ale na venek stojí k sobě a drží spolu jako klíště.

Rajský mír a velebná shoda zavládly v chalupě Schätzenreitské, třeba tu nebylo hlavy rodinné. Nevzpomínali ho ani v modlitbách.

(Dokončení.)

Jiskry a hvězdy.

Proslov cyklu „Hvězdy na besedách"

od

Josefa Kalusa.

Na Radhošti. — Noc. — Dohořívající ohnisko Svatojanského ohně.

Plamen hasne, dohořívá . . .
Haluz ještě praská, zpívá,
jiskra po ní zlatě zkvítá,
rejdí, tančí, skáče, lítá.

Jiskry.

Po kupě popela
družina veselá
vedeme rej —
šumění lesíka
je naše muzika;
muziko hrej!

Doutnající uhel.

Jak oko dračí
do noci svítím —
hned na krev rudnu,
hned v plam se nítím.

Lekám a děsím —
trud ohořelý —
a přec dřív květem
voněl jsem celý.

Zelený závoj
splýval mi s čela,
v kalíšku vonném
bzučela včela.

Pták na mé větvi
hnízdil a zpíval,
ach já trud bědný
břízou dřív býval.

Ohořelá šiška z jedle.

Zeleným hrotem
čněla jsem vzhůru
do temných mračen
i do azuru.

Ať bouře řvala,
blesk svítil v mraku,
já nesklonila
čela ni zraku.

Já na oblohu
patřila vezdy,
sledujíc slunce,
čítajíc hvězdy.

Ráno jsem plála
v zlatě a v nachu —
teď zohyzděna
ležím tu v prachu.

Jiskry z dohořívajících snětí.

Snět borovice
je naše matka,
v ní kroužily jsme
jak míza sladká,
ze srdce do všech cev
lijíce sílu, krev.

Trvalo dlouho,
než v dřeň jsme stuhly —
dnes obrozeny
ze zbytků uhlí
tryskáme smavě ven —
co bylo, je jak sen!

Jiskry z kořenů.

My zaklety do kořenů
buků, osyk, tvrdých klenů,
tlely jsme a práchnivěly
v lesní půdě věk už celý.

Dnes jsme spásy dočekaly —
Dým a plamen z nás se valí,
v záři, jiskrách, ve praskotu
pějem žití novou notu.

Píseň.

Sotva jiskra vzplane, chytí,
už je konec její žití.

Vyletne jak zlatý ptáček
a už slyší umíráček.

Zlatem tryská v hvězdná lada,
jako popel k zemi padá.

Roj jisker.

Jiskřičky, sestřičky
milené,
v plameni z lupení
zrozené,
vánek nás v náruč chyt,
nese nás v lesní byt,
do rodné komůrky zelené

.

Do mechu ve spěchu
hází nás,
některou na šerou
jedli střás,
osyce do vlasů
vplétá nás v okrasu
jak chvějný měsíčný stříbrojas.

Jiskra.

Padám do kadeří
zelenému keři
na list, na poupata
jako slza zlatá.

Jiná.

Já na skalním tesu
zachytla se v plesu,
svit můj rudě hoří
jako korál v moři.

Jiná.

Já jak náušnice
v kšticích borovice
jsem ze zavěsila,
bych spíš okouzlila.

Jiná.

Já plám na netřesku
v démantovém lesku.

Jiná.

Já se ku pažitu
tulím v chvějném třpytu.

Všecky jiskry.

Skáčeme z popela
družina veselá
do světa dnes —
života okamžik
dokavad nezanik,
tryskejme v ples!

Jiskry k hvězdám.

Jste naše sestry,
ó hvězdy zlaté,
tvůrcovou rukou
v blankytu vzňaté?

Jste naše sestry,
ó světy hvězdné,
proč truchle zříte
z té dálky bezdné?

Ó sestupte k nám
s oblačné výše,
snad štěstí u nás
najdete spíše.

Ó sestupte k nám
s hvězdného trůnu,
zajmete s sebou
stříbrnou lunu.

Roňte se k horám
jak liják zlatý
do všechněch srdcí,
do každé chaty.

Zjasněte temno,
jež vládne tady,
ať je tu smavo,
veselo všady.

Hvězdy.

Jsme vaše sestry,
ó dozajista —
z dálky vás vinem
na ňadra čistá.

Hvězda tu k hvězdě
tulí se, tísní,
každá jsouc slovem
ve hvězdné písni.

Ve hvězdné písni,
již věčnost pěje —
každá se na vás
dívá a směje.

Podoben vám je
osud náš pestrý —
ó dozajista
jsme vaše sestry!

Smrk.

Ó jen mluvte, hvězdy,
já vás tak rád slyším,
toužebněji vzpínám
haluz k vašim výším.

Bříza.

Ó jen mluvte hvězdy,
stojím jako pěna,
pohlížím k vám vzhůru
všecka udivena.

Orel.

Ó jen mluvte, hvězdy,
sotva uším věřím —
dálky mezi námi
křídly nevyměřím.

Radhošť.

Ó jen mluvte, hvězdy,
hlavu ze sna zdvíhám,
rád vám naslouchat chci
jako moudrým knihám.

Les.

Ó jen mluvte, hvězdy,
všechen šumot stajím
otvíraje duši
vašim hvězdným bájím.

Bečva.

Ó jen mluvte, hvězdy,
vlny stavím v běhu,
bych líp rozuměla,
vystupuji z břehu.

Hlasy odevšad.

Ó jen mluvte, hvězdy,
celá zem se tiší,
ó jen mluvte, hvězdy,
ať vás tvorstvo slyší!

Čís. 11096.

Interview v kupé nočního rychlíku.

Od

Josefa Pelcla.

Tuším, že jest ještě v živé paměti všech veliký poplach, který jako rychlá nákaza i do míst nejodlehlejších pronikl, když před nemnoha lety zvěstovaly noviny v druhé polovici listopadu a počátkem prosince pobuřující zprávy o trojím železničném neštěstí, které rychle po sobě se událo. Tehdy stávalo se, že lidé naprosto sobě cizí a neznámí dávali se do hovoru na ulicích, v trafikách a jiných veřejných místech, snažíce se jeden druhého předstihnouti buď novotou zpráv, buď hlubokou znalostí věcí železničných a zvláště příčin, které katastrofu způsobily. V novinách zprávy železničné jako zprávy z bojiště, plnily dlouhé sloupce, vše ostatní zatlačovaly a o krvi, raněných i mrtvých vypravovaly. Jmena několika ubohých železničných zřízenců, kterým nikdy v životě o nějaké proslulosti se nezazdálo, byla denně na nesčetných, potištěných arších několikrát uváděna tučným písmem, jak to asi při jmenech ministrů, na úřad nastupujících, zvykem bývá.

Mnohý, kdo šel kolem nádraží, překvapen se zastavoval, vida jezdící sem i tam vlaky a trna nad lehkomyslností lidí, na cesty se vydávajících; dokonce pak hlavou potřásal, spatřilli někde strojníka na lokomotivě lhostejně do chladné, podzimní mlhy pohlížejícího, anebo kohokoli v modrém, železničném obleku, zaměstnávalli se v tak vážnou dobu buď bezstarostným nacpáváním dýmky nebo veselými žerty.

Za takých velmi smutných okolností ubíral se počátkem prosince za pozdního večera na jedno z Pražských nádraží disponent známého velkoobchodu na Příkopech, zarmoucen plačtivým loučením své mladé, milující ženy, znepokojen strašlivou předtuchou, že se s ní snad již neshledá, a proklínaje nelidského šefa, jemuž bylo jednostejno, budeli dnešní noci život disponentův zmařen čili nic. Čím blíže k nádraží přicházel, tím pomalejší byly kroky jeho zpěčujících se nohou, tím nesnadněji bylo potlačiti zkroušené vzdechy. Jak záviděl všem, kdož po ulicích ubírali se kolem něho! Jak to bylo naprosto nepochopitelno, proč on jediný ze všech těch tisíců lidí má odtud dnes odejeti? Zabijí ho jak bídnou mouchu po zdi se potulující. Po spravedlnosti měly by dráhy na tak dlouho všecku jízdu přerušiti, pokud člověk na nich svým životem docela jist nebude. Ale domáhati se u lidí spravedlnosti jest bláhová věc.

Tyto úvahy a láskou k bližnímu prodchnuté myšlenky, jež zdály se mu naprosto nové a původní — alespoň on tento večer po prvé vážně jimi se obíral — byly náhle přervány pohledem na pochmurnou. jak hrozný přelud v mlhách zahalenou nádražní budovu, před níž z nenadání stál. Sklopiv malomyslně hlavu vešel dovnitř. Hlučně rozléhaly se kroky prázdnými chodbami. Nikde nebylo už viděti chvatně pobíhajících cestujících, nebylo slyšeti volání nosičů, bouchání zavazadel,

šumotu pospěšných kroků. Bylo tu pusto. Těžká osamělost sevřela jeho srdce. Nebylo děsnějšího pomyšlení než to, že on snad bude samojediným cestujícím v nočním rychlíku z Prahy do Vídně.

„Kdy odjíždí rychlík?“ otázal se vrátného, jenž lenivě a těžce jako vycvičený slon v cirku si tu vykračoval.

„V deset čtyři a třicet,“ zahučel vrátný ani se po něm neohlednuv, ani neužasnuv nad zoufale odvážlivým člověkem. „V deset čtyři a třicet. Račte si pospíšiti — nejvyšší čas!“

„Že jsem nepřišel o chvíli později,“ myslil si disponent ubíhaje skokem pro jízdní lístek, aby líčeným spěchem zatajil, jak mu v duši jest. Ospale zívaje pohodil pokladník jízdním lístkem, shrábl peníze a přirazil okénko.

„Jak jsou ti lidé všickni necitelni,“ zavzdychl si ubohý disponent ubíhaje čekárnou na perron a z daleka na konduktora křiče: „Druhou do Vídně, druhou!“

Konduktor otevřel dvéře vozu, ubohý člověk vběhl tam jako do pasti, jako by ho tam byl kruhem rozestavený zástup výhrůžně pokřikujících, biči pošvihujících, nemilosrdných lidí vehnal.

„Jede dnes mnoho lidí?“ otázal se konduktora, jenž mu lístek propichoval.

„Všechno plno,“ odpovídal konduktor.

Disponent velmi se zaradoval.

„Tak zde,“ přetvařoval se vtiskuje mu do ruky malé zpropitné. „Rád bych spal, kdy bych mohl tu býti sám!“

Stroj zapísknul, vlak se rozejel.

V uzavřeném, od ostatních odděleném, příjemně prohřátém kupé nevypadalo to tak hrůzyplně. Naopak bylo tu dosti hezky. Pohodlně zaboří se tělo do širokých, vycpaných sedadel, pohodlně možno natáhnouti nohy na pohovku, jak člověku jen libo. Jednotvárné tepání kol a lehké kolébání vozu jsou celkem slušnou ukolébavkou. Mrzutě mrkající světlo nahoře možno zastříti zelenavým stinítkem — ne, tak jest příliš tma, a kdy by se něco — — ale jen do polovice, aby světlo očí neobtěžovalo; druhá polovice kupé zůstane osvětlena. Tak jest to výborné! A věru ani by člověku nenapadlo zahubovati na dráhy, jež všecko cestovateli tak vkusně, tak příjemně a pohodlně upravují, jen kdy by vždy ob čas někoho — brrr! Konečně by ostatním lidem po tomhletom nic nebylo, jen kdy by člověk sám někdy v tak choulostivé neocitl se situaci!

A hle, napadly najednou uvažujícímu disponentovi dvě podivuhodné myšlenky, jak potěšující dva sluneční paprsky, prodravší se těžkými chmurami rozervaných mraků. „Až posud,“ myslil si, „nepřihodilo se mi nic takového. Různým nepříjemnostem, jež jako hejno dotěrných komárův obletují život lidský, nemožno vůbec uniknouti. Ale něco tak vážného se mi posud nepřihodilo. Zajisté ochraňuje mne jakási vyšší, dobrá moc a neodstoupí ode mne ani této noci.“

Druhá myšlenka: „Spozoroval jsem již často za svého života, že neštěstí nikdy se nedostavuje, jakmile jen člověk na ně myslí, na př.: za bujarých mladých let výprask. Ono z nenadání přepadá člověka nic netušícího, lstivě vyráží na bezbranného.“ To byla druhá potěšující

naděje, to byla druhá závora, kterou zatarasoval vrátka vlastní své srdnatosti proti všem výpadům starosti a strachu. Lehce povstal s pohovky, rozbalil řemeny spjatý pléd, ustlal si na sedadle hlavou k oknu, ulehl a přikryl se kožichem. Rozloučil se v duchu ještě jednou se ženou a za nedlouho obrátiv se tváří ke stěně usnul, zasmáv se ještě veselému nápadu, kterým se mu jistě podaří, až se z Vídně vrátí, rozesmáti všechny podřízené v kanceláři: až vystoupí z vlaku a poználi, že není ve Vídni, prvním jeho činem že bude, seznámiti se osobně s těmi železničnými zřízenci, jichž jmena tolikrát tučně vytištěna byla v novinách v rubrice: „Zabiti.“ To že bude prvním jeho činem na onom světě.

Ukolébavka, kterou mu vlak zběsile se ženoucí do taktu hučel, jako na klíně jej houpaje, týž měla výsledek, jako tichounká píseň matky, když před lety nad ním se sklánívala. Usnul, a zdálo se mu o nevinných, krásných věcech.

Náhle rozprchly se sny, jež srdce takou blaženou, čistou radostí povznášely, zanechavše v něm jen sladkou, toužebnou vůni, rozprchly se, a on procitl. Oddávaje se sladké lenivosti a neotvíraje očí, blaženě protáhl rozmazlivší se tělo na měkké teplé pohovce, a z hluboka vzdychnuv počal znova usínati. Ale ihned znova se probudil. Z daleka z jakési směsi tlumeného hluku zaléhaly sem hlasy. Snaží se rozespalou, horkou hlavu pozvednouti, pohněván, že ho vzbudili ze sladkého spánku. On nechce, on nepotřebuje nic věděti. Ale mdlá hlava ledva se nazvednuvši, opět zapadla do podušky rozkošnému se blahu podávajíc. Jakýs těžký ospalý hlas opět mluví, slova jako by neochotně, nevládně nesla se vzduchem. On rozumí jen, že vyslovuje číslo 11096.

Najednou otevřel oči, upřeně zahleděl se na vycpaný, černou koží povlečený lenoch sedadla. Pohovka lehce se potřásala a zmítala, dole hlučela na železných kolejích letící kola. V kupé kdos pronikavým hlasem hovořil.

„. . . . . Zajisté, zajisté! Každoročně za kampaně vyskytují se —“

„Odpusťte, že vyrušuji! Již po několikáté vyslovil jste slovo kampaň. Jakou to kampaň míníte?“

„Pardon, ihned vysvětlím. My na železnici označujeme tím dobu každého roku od září do ledna, někdy až do února. Jest to zkrátka ohromný nával zboží všelikého druhu, jímž se trh světový na zimu zásobí. Jsou to naše žně, pracujeme ve dne v noci. Vyskytují se tedy za kampaně v denních listech zprávy a výtky, že jevívá se trapný nedostatek dopravních prostředků, že dráhy nemohou stačiti. Fakta toho ovšem popříti nelze. Ale, račte dovoliti, veřejné mínění, jako vždy, hledívá s nepravého, neodbornického stanoviska na věc. Přihodilo se mi jednou slyšeti v Novoměstské kavárně, kdež scházívají se lidé jinak velmi ctihodní, ale odborných zkušeností železničných naprosto nemající — čeho v zájmu pokroku lidského sluší jen litovati, — přihodilo se mi tam slyšeti, že jsou tím nepochybně vinny správy drah. ‚Ano, vozů šetří i strojů,‘ pravil u vedlejšího stolu kdosi, ‚ale za to vyssávají bez ohledu a milosrdenství poslední krůpěj síly pracujícího člověka. Na první pohled ráčíte viděti, že úsudek ten není věcný, ano že jest strannický. Nyní plačtivá filosofie jest velmi v modě a veřejné mínění

vidí v pracovníku mučedníka. A posuďte, prosím, jak může veliký, složitý celek obstáti, neobětujeli se vše jeho vyšším zájmům? A konečně, byloli by na př. lidstvo dnes na tak vysokém stupni vzdělanosti, kdy by se bylo stále ohlíželo na podřízené zájmy jednotlivého člověka? Uznáte, že největším nepřítelem lidského pokroku jest člověk, a dobře činí lidstvo, že nutí jednotlivého člověka — — Ostatně, račte sám posouditi: nahledněmež do mé příruční knihy, v níž zaznamenány jsou cesty vozů na naší sekci. I zvolme si jakýkoliv vůz — a třebas ten nešťastný 11096. Dne 14. září vyjel z Prahy; dne 14. listopadu byl tam zpátky. Za dva měsíce odpočíval jen 24 zákonem na desinfekci předepsaných hodin. Možnoli mluviti o šetření? Možnoli mysliti, že správa naší dráhy nestojí na výši své doby, na výši svého povolání? Naopak, ujišťuji, že řídící naše osobnosti prodchnuty jsou vědomím, jak cenným jest a důležitým činitelem železnice ve službách lidstva a ve službách státu."

Disponent procitl nadobro velmi se horše na nezvané hosti, kteří hlasitým hovorem ho probudili. Člověk si ustele, zahalí nohy do plédu, ulehne na sedadlo obličejem ke stěně vozu, aby prospal nudnou noční jízdu, a Bůh ví kde vstoupí do vozu jacísi lidé a hlučně se baví. Zlostí se na pohovce ani neobrátil, ani po nich neohledl, aniž o to se staral, kde vlak již jest. Rychlík uháněl prudkou, neměnící se rychlostí, vůz potřásal se a kolébal na pružných perách a noční vítr, jako by kolem obletoval, pronikavě úpěl shora, zdola i po straně.

„O tom není u soudných lidí nižádné pochybnosti," odpovídal prvému hluboký jakýs hlas. „Ale jeli zjištěno, že jest na všech drahách za kampaně nouze o vozy — —"

„Dovolte," přerušil jej prvý chvatným, nepřirozeně vysokým, pištivým hlasem, který jako by se někde u drkotajícího stropu v pološeru klímajícího světla vznášel, „dovolte, i to jest klamný náhled, který rozhlásil z neznalosti odborní — odpusťte, že se tak vyjadřuji — denní tisk. Kdy by dráhy rozmnožily své vozy, nastane zlo ještě větší nežli posud, nastane zácpa, ano zácpa! Vždyť nyní za kampaně v tom všecko to strašné zlo původ má, že není nikde místa, že ve stanicích a na trati není hnutí, že vlak vlaku překáží a vzájemně se o 4, 6 i více hodin zpozďují, zkrátka, že vozy rychle nekolují. Rozmnožíli se vozivo, bude ještě hůře."

„A jak správy drah zlu tomu zamýšlejí odpomoci?" ptal se bas.

„Nijak nezamýšlejí. A prosím, jaká pak zde pomoc? Na podzim nakupí světový trh současně na různých místech pravé ohromné hory zemědělských a průmyslových výrobků sta a sta tisíce tun, a chce je míti co nejrychleji na místech jiných. A to my nešetříce námahy ani sil, co nejrychleji vykonáme. Spadá na dráhy nějaká vina?" A pištivý krátce, suše zakašlal.

Leže na vycpaném potřásajícím se sedadle, rychle třikrát po sobě narazil disponent do stěny vozu, jako by dvě sporné síly tělem jeho strkaly. Patrně řítil se pádící vlak prudkým obloukem tratě. Světlo ve stropě, soudě po rychlém kmitání jasna a stínu na lenochu sedadla, sem tam se houpalo. Ihned zarachotil z pravé strany ohlušující trvalý třesk v nepravidelných mezerách na kratičký okamžik přerývaný: jeli

těsně kdesi podle skalnaté stráně. Slyšel za toho třesku hlasy obou hovořících, jako když za dětství v loktech staré chůvy usínaje, naslouchával vypravování jejímu, jež zdálo se odkudsi z tajůplné dáli přicházeti. Slovům rozuměti nebylo. Zmítání vozu, závratný let rychlovlaku, těsně podle něho rachotící, strmé skály, hluboká, temná noc, vše to mu přivedlo náhle na paměť množství různého, strašlivého nebezpečí, jež ze všech stran rachotíc a řvouc je obklopovalo, a nad nímž jen smutný noční vítr kvílil. Jako blesk projela mu hlavou trapná myšlenka, jak to vše se skončí? Ale spaním opojen a oddav se osudu, přivřel oči a z hluboka oddychnuv zabořil hlavu do své podušky, snaže se opět usnouti. Sousedů svých posud nespatřil, ani o to nestál. Pištivý stále, prudce přerušoval basového. Kdy by raději spali! Obzvláště ten pištivý byl mu odporný svým chvatným, jako had se kroutícím hláskem. Velmi se na věrolomného konduktora rozhořčil.

Náhle jako by kdo zevní rachot byl uťal, nastalo ticho, jímž opět slyšeti bylo svištění kol a smutné úpění větru. Skalná stráň ztratila se daleko za nimi v tmavé noci. Ihned jasně slyšeti bylo bas:

„. . . . když na voze 11096 onen nešťastný brzdař tři noci nespal, srovnáváli se to, nepravím s citem lidskosti, prostě jen s přirozenými podmínkami našeho tělesného organismu, aby — —“

„Nikoliv, račte dovolit, tomu není tak. Vždyť jsme zaslali vašemu listu opravu,“ a pištivý opět zkrátka si odkašlal. „To není pravda!“

„Zavedené vyšetřování —“ zvolna promluvil bas táhle, jako uražen.

„Právě zavedené vyšetřování dokazuje, že zprávy denních listů, jež místo aby ovládaly veřejné mínění, podrobují se jeho klamným, nemožným theoriím — ano, že zprávy denních listů, jako vždy za podobných příležitostí, byly přemrštěné, strannické, a tomu, račte dovolit, abych domluvil, tomu se jest diviti — —“

„Jest dokázáno,“ přerušil jej druhý pozdvihuje hlasu, jenž ve vyšší poloze krásně, lahodně zněl jako hlavní zvon vesnického kostela, „jest dokázáno, že brzdař při voze 11096 tu noc, po níž ráno neštěstí se stalo, nespal a obě předcházející noci také ne.“

„Není dokázáno, nic takového není dokázáno,“ podrážděn, ač přemáhaje se, pravil první chvatně převraceje šelestící jakýsi papír. „Zde jest protokol. Neračte se namáhati, přečtu sám. Brzdař Civín vyjel s třemi jinými dne 12. listopadu s nákladním vlakem čís. 976 o 8. hodině večerní směrem k Vídni. O 10. hodině večer dne následujícího dojeli konečné, disposiční štace. Zde mi třeba připomenouti, že za normálních dob a dle jízdního řádu trvá jízda jen 20 hodin a zpozdění jde na účet kampaně, jak jsem dříve již vylíčil. Od 10. hodiny do jedné hodiny ranní byl čas trochu se prospati, za poměrů normálních jest ovšem na spaní 7 hodin. Jest dokázáno, že Civín ty tři hodiny spal. V jednu hodinu ráno dne 14. listopadu vyjeli s vlakem 991 o 2 hodiny zpozděni nazpět ku Praze, a dojeli s opozděním čtyř hodin v jednu hodinu ranní dne 15. domů. Pak byl do osmé hodiny ranní čas odpočinouti a vyspati se.“ .

Bylo slyšeti pískání stroje. „Ke které to stanici asi přijíždíme?“ napadlo disponentovi, ale ihned zase jal se pozorně poslouchati hádku,

jež tak mysl jeho zaujala, že již nepomýšlel na spaní. Civín bylo jméno jednoho železničného brzdaře, jenž před nedávnem za jedné katastrofy byl zabit. Jemu dobře utkvělo v mysli tohle podivné jméno, jež spolu s jinými tolikrát byl četl v novinách. A ten pištivý zajisté více ví, nežli noviny mohly uveřejniti. Ležel tiše ani se nehýbaje, aby nerušil jejich hovoru.

„Z toho tedy viděti,“ pravil klidně bas, „že za 53 hodin spali Civín i jeho tři soudruzi jen tři hodiny.“

„Tři, plus sedm, když přijeli, plus sedm, než jeli,“ a pištivý se opět rozkašlal,

„Připouštím prvních sedm,“ děl bas, „ale druhých sedm jde na účet túry, již hned v 8 hod. ráno dne 15. nastoupili. Pak jest poměr šedesát a deset.“

Kola zarachotila na první staničná výhybce, vozy poskakovaly, odlesk mihajících se světel přeletoval po stěně a po stropě vozu. Vlak zmírnil běh, staniční budova přeletla do zadu. Opět zamihala se světla, kola na výhybkách zarachotila, stroj proletěl s vlakem stanici a supaje a syče rozbíhal se znovu plnou parou do pusté, mrazivé noci.

„Žijeme nepřirozeně,“ pravil bas, „jsme jako Sanjassové a Fakirové. — Slunce zajde — jest čas jít spat. Všecko v přírodě spí, květiny sklonivše porosené kalichy, ptáci na hnízdech usnuvší —“

„Ano ptáci, květiny, divoši a tak dále,“ vskočil mu posměšně pištivý do řeči, „všecko to, co žije životem mechu, řepy, kaprů, domácí husy. Ale ne člověk vykročivší z tohoto stadia živočišného, zejmena ne sazeči, kteří právě tisknou ranní číslo vašeho listu.“

„Vraťme se k Civínovi,“ pravil bas, jako by posledních slov neslyšel. „On přijel v jednu hodinu s půlnoci domů, nespal ani půl hodiny, nezamhouřil vůbec oka a přece nastoupil v 8 hod. ráno znova na službu.“

„Račte mi dovoliti, abych citoval oběžník, jejž dopravní náčelník této sekce letos, jako posud každého roku, počátkem kampaně vydal, a jímž všemu úřednictvu i služebnictvu dopravnímu za služební ukládá povinnost, všechen čas mimo službu věnovati spaní a tělesnému zotavení. Civín tedy přijel v noci domů. V nádraží mu řekli, že jeho ženu, jež churavěla již dne 12., kdy odjížděl vlakem čís. 976, že ji na rozkaz nádražního lékaře přenesli dne 14. ráno do nemocnice. Neměla naprosto žádného ošetření, tuším, že jsou bezdětni. Uslyšev to, on člověk 52letý, potratí hlavu, načisto pomine se s rozumem. Klusem rozběhne se tak, jak přijel, nemytý, od sazí a kouře začerněný, v rozbitém, na bocích řemenem přepásaném kožiše, stichlými ulicemi do nemocnice. Račte chladně uvážiti, jeli to rozumné jednání? Což přijímají v nemocnicích v noci návštěvy? Ale tihle lidé —“

Jakýsi rachot prudký se opět ozval, bez pochyby hlídačský domek přeletěl kol vlaku.

„A tak odběhl nepohleděv ani do knihy, ke kterému vlaku jest přidělen. Ve stanici spozorují, že není v knize jeho podpisu, i nastane shon a zmatek. Račte posouditi, v kampani není lidí na zbyt! Úředník pošle za ním, půl hodiny cesty do jeho bytu. On ještě nepřišel domů!

Úředník jest ve velikých nesnázích, vlak čís. 447 jest telegraficky již ohlášen, transitní vlak se 48 vozy Bakonských vepřů pro Berlín, jehož nelze zdržeti! Koho sehnati náhle v noci? Co má počíti? Sám bude trestán! Z nenadání ke čtvrté hodině ranní přijde Civín. Uhoněn, umdlen, a brečí, jako dítě brečí, a chce na úředníkovi dovolenou. A to jest u nás tak: Službu rozvrhuje sušef, jen on určí každému práci, a nikdo nesmí pořádek změniti. To by byly pěkné zmatky! Civín, který třicet let již byl v našich službách, ví to, ví to zcela dobře, a přece brečí, postává u dveří, chodí za úředníkem a chce dovolenou. Napadne mu běžeti v noci i k sušefovi. Stěží ho zadrželi! A prosím, stalo se nějaké neštěstí, že ženu jeho přenesli do nemocnice? Nebylo to v její i v jeho prospěch? Ona se pak do tří neděl také pozdravila!“

Pištivý se odmlčel. Disponent ani nedýchaje, poslouchá vypravování, slyší pravidelný, jako krupobití hustý tepot letících, neumdlévajících kol, slyší skučení větru. Ale nepohne sebou, aby nepřerušil jich hovoru.

„A nemohl mu nikdo dáti na vlastní zodpovědnost půldenní dovolenou?“ optal se bas.

„Nikdo nemůže dáti takovým spůsobem dovolenou, ani sušef, ani šef, ani sám dopravní náčelník!“

„A kdo udílí dovolenou?“

„O dovolenou u nás všem bez rozdílu takovým spůsobem třeba žádati: na patřičném tiskopise vyplní všecky rubriky a žádost podají svému bezprostřednímu šefovi. Ten prozkoumav pravdivost všech dokladů, exhibuje žádost, opatří běžným číslem a uloží ke korrespondenci. Druhého dne odevzdají korrespondenci v kanceláři dopravního náčelníka. Tam žádost opět exhibují, číslují a předloží konečně náčelníkovi, jenž o ní rozhodne. Třetího dne žádost se vyřídí a s korrespondencí rozešle. Ráčíte uznati, že nebylo nijak možno žádosti Civínově ihned vyhověti, že to byla fysická i mravní nemožnost. A on stále tak chodí po nádraží, listopadovou nocí, bez čepice, poplakává a nedá se odbyti. Takové věci se stávají! Krok za krokem pronásleduje úředníka. ‚Pusťte mě, pro Boha, pusťte mě.‘ — ‚Jak vás mohu pustiti, člověče? Mějte rozum.‘ — ‚A prosím vás, pusťte mě! Pusťte mě! Uteku —‘ ‚Dobrá, odejděte, nejste přivázán. Jenom mě, člověče, netrapte.‘ — A Civín podepře se někde o zeď a hlasitě klne svým představeným, i svůj život proklíná. Úředník zajde do osvětlené kanceláře, vypravuje ostatním nemilou příhodu. Rokují o tom. Náhle otevrou se dvéře, ze tmy vystoupí neodbytný Civín, a u dveří stoje oslovuje jednoho po druhém a každého žádá: ‚Pusťte mě!‘ a zase brečí. Jedná tak rozumný, zkušený člověk? Rozumný člověk nahledne nutnost, má před očima služební závazek a klidně čeká. Ale vědomí povinnosti, uznáte, žije v nás, v nás, ale u těch lidí ho není. Stane se jim nejmenší nepříjemnost, a všecko by zvrátili, všecko hodili stranou, a nic nevidí, ani neslyší, nežli sebe. Konečně podaří se úředníkovi utišiti ho, i žádost mu napsali, aby mohl, až se z túry vrátí, navštíviti ženu v nemocnici. Tak on svévolně noc probděl, vědomě jednal proti služebnímu příkazu.“

„Což nebylo možno někoho jiného poslati za něj?“

„Jak to? On byl ustanoven! Kdo odváží se změniti nařízení svého představeného, změniti o své vůli? A vždyť nebylo neodkladné, naléhavé příčiny! Což, snad ženu chtěl léčiti?“

Bas neodpovídal.

„Přijede tedy 447 a potřebuje k další jízdě hodně těžký vůz s brzdou. Zařadí vagon číslo 11096, naložený 10500 kg. obilí, a ustanoví Civínovi tu místo. A dovolte, jaké pak je to namáhání? Usedne nahoře, u střechy vozu, opře se zády o železnou mříž, zahalí do pláště, stáhne čepici přes uši, a jede. Utáhne brzdu, povolí brzdu, to jest všecko! Vyjeli 95 minut zpozděni a letíce [největší rychlostí urazili 57·1 km. za hodinu 55 minut, anebo jinými slovy, 800.000 kilogramů valí se rychlostí 9 metrů za vteřinu. Přijeli do Š. již jen o 35 minut opozděni. Ale nikdo netušil, že vagon čís. 11096 jest k další jízdě neschopen a že vůbec neměl býti v Praze ani do vlaku zařaděn. Když přijel, prohledli jej, všecky části prohledali, pečlivě prozkoumali, neníli mu nic, můželi dále jeti. Nic nenašli záhadného. Všem zákonitým předpisům bylo vyhověno.“ Vypravující si odkašlal.

„Ostatek ani nebylo možno toho vypozorovati. Představte si: vůz, ve kterém jedeme, jest napřed i vzadu spojen hlavním, šroubovým řetězem s ostatními vozy. Tyto šroubové řetězy nejsou zadělány, nejsou upevněny v čelních stranách vozu, nýbrž visí každý na lité, železné tyči, jež volně mohou spodem vozu sem i tam se pohybovati a pod podlahou vozovou z obou stran proti sobě jdouce uprostřed vozu se setkávají. Jedna jest zapuštěna do druhé, a spojení jest upevněno železným klínem, jenž tyčemi prochází. Tento klínek byl tedy, když vůz do Prahy přijel, již nalomený, jak nestejný lom na rozpůlených kusech dosvědčuje. Pochopíte, že nebylo možno ničeho poznati, jinak byl by vůz ihned z vlaku býval vystrčen a zanechán doma.“

„Byl by dostal ihned dovolenou,“ usmál se bas.

„Byl by přišel do strojírny, na správu,“ odtušil pištivý.

„Ano, aby se rána jeho zacelila,“ na to bas.

„Cestou někde z Prahy do Š. klínek nadobro praskl. V 10 hodin 4 minuty vletí čtyřistasedmačtyřicítka jako bouře do Š. Všecko se pod rozjetou, valící tíží třese. Parní píšťala ostře vyráží signál ‚utáhnout brzdy‘. Ubohý topič zmítá sebou jak rozkohoutěný mladý čert, nafukuje umouněné tváře a marně lomcuje hřídelem utažené již brzdy. On potichu proklíná brzdaře, všickni tři brzdaři proklínají topiče. Nu, jak to již obyčejně bývá! Brzdy kvičí, netočící se kola sviští po hladké koleji, z lokomotivy syčíc vyráží pára. Službu konající úředník v červené čepici rozbíhá se za vlakem, jenž staniční budovu daleko přejíždí, a dorozumívá se s vrchním konduktorem, který za předním vozem hlavu vystrkuje. Vlak ani řádně se nezastaviv rozjíždí se do R., aby dříve dojel, nežli z druhé strany tam vjede osobní vlak. Stroj prudce vezme, řetězy řinčí, vozy bijí náražníky o sebe a pod č. 11096 vyletí levá polovice klínku.“

„Padl ve službě,“ děl bas.

„Ano, ve službě. A třeba mi připomenouti, že tento případ s č. 11096 jest v dějinách železničné dopravy neslýchaný, ano že jest takřka zázrakem. Nikdo by neřekl, co takový vůz dokáže. Možno, že

již po celou kampaň vozil ohromná břemena, maje klínek prasklý, že, abych tak řekl, smrt sebou nose a ničím to na jevo nedávaje veškeru sílu svoji soustřeďoval v tom proužku klínu, který ještě byl zdravý. Dále není jisto, kde, v kterém místě jízdy z Prahy do Š. se klínek nadobro přerazil, jak dlouho již jeli s přetrženou hlavní žilou, takořka srdeční žilou vlaku. Dokonce pak, račte uvážiti, vypadne i levá polovice klínku, a vlak rozjede se ze stanice, rozletí se největší rychlostí a letí tak 63 hektometrů. Komise našla až ve velikém záhybu u kilometru 63·4 pravou polovici klínku."

Nový kašel vypravujícího zanikl v náhle přikvačivším dunění, řinčení a rachocení železného mostu, na nějž vlak vletěl. Tak ohromující byl dojem toho z nenadání plnou silou se rozpoutavšího řevu, že mimovolně a sám nevěda ani jak, vyskočil disponent na třesoucí se nohy a skočil k oknu. Z počátku ničeho v pusté tmě nerozeznával, jen v okně jak v zrcadle kmitající a houpající se obraz polovypuklé svítilny na stropě vozovém. Ale brzy zahledl hluboko dole slabě tmou bělající se zamrzlou řeku a kolem vozu v strašném zmatku splývající železné zábradlí mostu. Za několik ještě okamžiků všecko to náhle zmizelo a stichlo, jako by se do země propadlo. Ihned potom vlak prudce zahnul na pravo, disponent lehce od okna odstrčen jsa, usedl na sedadlo do rohu.

Na druhém konci kupé proti němu seděl pištivý. Poznal v pološeru hezkého, mladého člověka, rusovlasého, bělounké pleti a hezkých rukou. Svlečený, ohromný, drahocenný kožich, se žíhanou jako tygří kožešinou, ve kterém volně zpřímen seděl, a přikryvka z tmavé, lesklé kožešiny, kterou měl na kolenou a na nohou, a celkový jeho elegantní zevnějšek svědčily o jeho buď zámožnosti, buď výnosném úřadě. Ale jeho pokašlávání a nezdravě bílá barva pleti, ostré, pichlavé oči za lesklými skly, mrzutý, pomračený výraz obličeje a čelo nápadně zardělé byly výmluvným znamením chřadnoucího těla. Bas proti němu, na téže lavici jako disponent sedící, byl tváří odvrácen. Viděti bylo jen široká, zdravá záda, a pěknou hlavu s černými vlasy.

Pištivý spatřiv disponenta umlkl, ostře si ho chvíli prohlížel a odvrátil se. Disponent seděl zcela tiše a přimhouřil oči.

Za chvíli pravil pištivý přitlumeným hlasem, podívav se na své zlaté hodinky: „Jedna hodina tři minuty. Za 10 minut jsme v B. Zdržím se tu do zejtří."

Bas poposednuv, přerušil mlčení jarým hlasem: „Když oba konce klínu u čísla 11096 vypadly, jaký musil býti nezbytný toho následek?"

Pištivý nepokojně po disponentovi v rohu opřeném okem hodiv, odpovídal tlumeně: „Poněvadž vlak číslo 447 již byl rozejet a po mírném svahu blížil se stanici rychlostí setrvačnou, byly možny tři případy. Předně, že by se bylo nic nespozorovalo a nic nepřihodilo. Byly by až v B. při odjezdu vyletěly řetězy s tyčemi, pokud toho dovolují oba krajní, dlouhé, záložní řetězy vozu, a byl by vůz 11096 od vlaku odvěšen býval. Druhý případ: Že přední tyč by se byla ponenáhlu posunovala — poněvadž po svahu jeli — až pod vůz sousední a pak jen velmi opatrnou jízdou mohli uniknouti tomu, aby 11096 anebo vůz před ním nevyletěly z kolejí. A třetí případ, nejhorší, se skutečně stal,

Civín sedě nahoře u střechy vozu, spozoroval, jak tyč s hlavním řetězem volně se vysouvá a zase zapadá. Ihned pochopiv, v jakém nebezpečí jest vlak s nákladem více než 1000 vepřů, v okrouhlé sumě 50 až 60 tisíc zlatých, dával se svého místa signál ‚zastavit‘. Ihned také sám utáhl brzdu. Račte uvážit, co musilo se přihoditi. Řekl jsem tuším, že to bylo 800.000 kilogramů, jež hnaly se nyní po svahu rychlostí alespoň 10 až 11 metrů za vteřinu. Jakmile vůz 11096 zmírnil rychlost, přední polovice vlaku vytrhla as do dvou třetin tyč hlavního řetězu a současně zadní vozy naraziVší na č. 11096 vrhly je na vozy přední. Nyní vyletěla i tyč zadní. Přední tyč nárazem tím prorazila dno č. 11096 a nazdvihla předek vozu. Téhož okamžiku strojník a ostatní brzdaři spozorovali, že něco se děje. Všickni vystrkují hlavy a hledí. Hrůza je pojímá. Nejede již č. 11096 na předních kolách, jako plašící se kůň zvedá předek do výše. A zadní vozy odletují a bijí do něho a zase odletují. Ale 11096 jest chlapík, dlouho zdržuje všecky nárazy. Nahoře, na brzdě, nad střechami ostatních vozů stojí Civín, v jedné ruce mává červeným praporečkem, v druhé šátkem, a tak stojí a nedrží se, stále oběma rukama mává. Tak pevně jelo č. 11096! A nebyl to nový vůz, račte uvážiti, starý vůz byl, ale samá litina. Jednou těžší byl než ostatní. Všickni pozorují tedy, co se stalo, a utahují brzdy, stroj vyráží poplašný signál. Najednou trhne to celým vlakem, lidé na stroji i na vozech lítají sem tam, padají ze strany na stranu, jako by jimi neviditelné moci pohazovaly. Strašlivá rána se rozlehne, praskot, rachot, nelze si ani pomysliti. Bakonští vepři ukrutně řvou, někteří krvácejíce rozbíhají se po trati. Vlak stojí tiše jako přibit. Katastrofa byla hotova. Č. 11096 i vůz přední se vzpjaly, převalily na kolejích, zadní vletěly na ně. Jeden vůz byl rozbit na kaši, dva vozy jsou jen kupou prken a železa, čtyři další vozy budou již stěží jezditi. Pět jest lehce porouchaných. Přes sto vepřův bylo zabito. Celkem jest škody více než sto tisíc zlatých. Byl to případ velmi nepříjemný. V kampani, kde každé ztracené minuty jest věčná škoda, byla trať po sedm hodin nesjízdna, a všecka doprava přerušena.“ A vypravující lehce pokrčil ramenoma.

„Tedy, jak z vašeho vypravování jde, nezavinil vlastně nikdo tohle neštěstí?“ otázal se bas.

„Nepřímo padá vina na úředníka v Š., že poslal vlak číslo 447 proti osobnímu do R., když prvý nemohl tam jinak před pravidelným odjezdem osobního doraziti, leč jelli největší rychlostí. Dále jsou strojník i vrchní konduktor vinni, že jeli.“

„Jaký trest?“

„Degradace a citelná pokuta na penězích. Odsoudili je i okresní soud, budou propuštěni. S takovými lidmi třeba zatočiti zkrátka.“

„A jak s hlavním vinníkem?“ otázal se bas.

„S kým?“

„S č. 11096?“ zasmál se bas.

„Ah, 11096 má skalopevné zdraví,“ zasmál se pištivý. „Přečká takovou katastrofu s nepatrným pohmožděním.“

Vlak blíže se stanici, dlouho pronikavě pískal.

„Hle, jsem na místě," povstal pištivý, sňav se síťky své věci uložil je na sedadlo.

„He," zavolal na konduktora, jenž právě postranní chodbou šel kolem zásuvných dveří.

Konduktor vešel uctivě se klaně.

„Ať mi někdo uloží ty věci v dopravní kanceláři!"

Konduktor uctivě salutoval a sám vynesl věci na chodbu. Pištivý přehodil drahocenný svůj kožich na ramena, přistoupil k oknu a pohleděl ven. Kola s jedné výhybky na druhou přejíždějíce, hlučně rachotila, vozy poskakovaly, světla míhala se kolem oken.

„Račte mi dovolit otázku," oslovil disponent pištivého, „co se stalo s Ci—, tuším Civín se jmenoval brzdař na onom voze?"

Pištivý lehce se ukloniv pravil chladně, vraště čelo, smělostí neznámého, jej oslovujícího člověka nelibě dotknut: „Rozmačkaly ho vozy — bohužel!" A hned se od něho odvrátil, rychle s basem se rozloučil a vyšel ven.

Lehce, klidně vjel vlak k osvětlenému perronu. Mrazivým vzduchem jasně zněly v líbezném, hravém souzvuku signální zvonečky. Pružně pobíhali konduktoři kolem vozů; šumot kroků a hlasy zahlaholily. Sem tam pospíchají po perroně lidé. Z velikých skleněných dveří restaurace, skvělým světlem lustru zářící, s kulatými, bíle pokrytými stoly, prohlíží si vlak ospalý číšník v černém fraku, s veston hluboce vystřiženou ukazující čistou bílou košili. Revidující zámečník bije kladivem o litinová, jasně znějící kola vozů. Pištivý lehce pohodiv hlavou na uctivý pozdrav salutujícího úředníka, vejde do restaurace, a čtyři číšníci k němu letí.

A již zvučně zahlaholil nádražní zvon. Všecko najednou stichne. Ještě kdesi lehké kroky běží. Kdesi dvéře temně bouchnou. Vrchní konduktor zatroubí, stroj zapíská. Tiše sunou se osvětlená okna nádražní kolem vlaku. Na konci perronu zavzní jako na pozdrav harmonický souzvuk druhých signálních zvonečkův, a ihned rozloží se kolem tma. Supaje a syče přidává stroj páry, vozy se otřásají, rozjíždějí do pusté, temné noci.

„Hle, čerstvý sníh napadl," myslil si disponent chystaje se zase usnouti. „A chvála Bohu, půl cesty jsme šťastně ujeli."

Ráno vyskočiv z vozu běžel do telegrafní kanceláře s přichystaným již pro ženu vítězoslavným telegramem, že šťastně dojel, že se pozejtří vrátí a že ji tisíckrát pozdravuje a líbá.

Konokrad.

List z ruské vesnice

od

Jaromira Hrubého.

oris Pavlovič položil dva kousky cukru do starobylé porcelánové číšky s kouřící se černou kávou, vtáhl do sebe dým z tenké papirosky, kterou držel mezi dlouhými, suchými prsty s průsvitnými, do špičky zaříznutými nehty, a vypouštěje ponenáhlu dým z úst, zahleděl se zasmušile stranou do okna. Prší už třetí den; nebe jako plachta visí zrovna nad hlavou, drobný déšť sype se jako skrze síto od rána do večera, od večera do rána; obzor kolkolem zahalen šedivou mlhou. Ani síti nelze, ani mlátiti, a je polovice srpna.

Vysloužilý žandarmský plukovník, jenž byl právě hostem v Ivánovce, přijal od lokaje kávu, ale než se dal do pití. nalil si ještě jednu sklenici červeného vína, a mrknul na mne, ukazuje na láhev. Zavrtěl jsem hlavou. „Znamenité víno," liboval si plukovník: „ku podivu lehko se pije." A znalecky propouštěje víno úzkou štěrbinou mezi rozšířeným jazykem a patrem do hrdla, zahleděl se na domácího pána.

„Co pak jste tam našel, Borise Pavloviči?" optal se a postavil sklenici na stůl, nespouštěje s ní ruky.

Statkář si nasadil brejle a schýliv hlavu k pravému rameni, hleděl upřeně do okna. „Nikolaji," zvolal pak, neohlížeje se na lokaje, „doběhni se podívat do mého kabinetu, co dělá barometr. — Přestalo pršet a zdá se, jako by se mraky trhaly," dodal, neobraceje se vlastně k nikomu z přítomných.

„Za nic na světě bych nechtěl býti venkovským statkářem," obrátil se plukovník k domácí paní, jež seděla v čele stolu. „Stokrát za den chodit s poklonou k barometru! To je horší, než bývalo u nás v Třetím oddělení. Tam jsme se chodili dívat na barometr jen jednou za den." Plukovník asi padesátník byl rodem z Kavkazu a mluvil rusky silně s akcentem.

„Také do kabinetu?" optala se paní a usmála se.

„Ovšem. Vejdeš do dveří a pohledneš na hraběte. Trčíli levý knír vzhůru, bude jasno; visíli však dolů, bude hromobití celý den."

Paní se zasmála zvonivým smíchem.

Ve vedlejší síni se ozvaly spěšné kroky a v okamžiku na to oznamoval Nikolaj, že „baromert vystoupil nahoru o dvě a tři čtvrti desítiny."

Nikolaj, bývalý kyrysník v carské gardě, byl člověk velice důkladný. Kdykoli ho Boris Pavlovič poslal podívat se na hodiny, na teploměr nebo na tlakoměr, vyřizoval zprávu svou nejen v minutách a ve stupních, nýbrž přidal nezbytně vždycky nějaký nepatrný zlomek. „Teploměr ukazuje čtrnáct a čtvrt stupně;" „je devět a půl minuty přes deset" atd. Tlakoměr nazýval zprva „baroměr," odvozuje původ tohoto slova od bárina a měření. Ale nabyv z obcování s panstvem přesvěd-

čení, že se tato etymologie sotva dá hájiti, přidržel se zlepšené formy „baromert,“ jíž se už nespustil přese všechno poučování Borisa Pavloviče.

Společnosť, jež znala důkladnosť Nikolajovu, se usmála, a Boris Pavlovič počal strojiti plány na zítřejší den. Počasí se patrně počínalo měniti. Ač bylo již pod večer, počalo se vyjasnívati. Nehybné dosud stromoví v sadu zašelestilo a bohaté krůpěje, setřesené s listí, zabubnovaly před otevřenými okny jídelny. Ještě jsme nedopili kávu, a oblaka na západě, choulící se v ohromné dýmové kotouče, se protrhla, z nich vytryskl celý snop oranžových paprsků, stromy a křoviny v parku se zatřpytily nesčetnými démanty, jiskřícími se všemi barvami duhy, a ohnivý kotouč slunce, vyplývaje zvolna z ozlacené obruby tmavofialového mráčku, chýlil se po žhavé, čisté obloze k vrcholkům stromů, jež vroubily na západě park.

„Pánové, nechcete dopíjeti kávu raději na balkoně?“ navrhla společnosti domácí paní. „Zde je dusno a tam bude nyní tak příjemno.“ S těmi slovy pohledla na Borisa Pavloviče, opřela se prsty o kraj stolu, a když statkář jmenem celé společnosti odpověděl: „Pravda, pojďme,“ vstala hbitě, obrátila se k úhlu, kde visel obraz Spasitele, poznamenala se křížem a hluboce se uklonila. Totéž učinila společnost. Pánové přistoupili jeden po druhém k hostitelce, poděkovali jí podáním ruky a ubírali se na balkon, kamž služebnictvo přineslo číšky s nedopitou kávou.

Zůstal jsem s domácím lékařem v billardní síni. Sehráli jsme partii, a poněvadž se značně už sešeřilo, vyšli jsme také na balkon.

Obloha se úplně zatím vyjasnila. Západ planul něžnou, oranžovou září, jež přecházela ponenáhlu v růžový červánek. Na bledomodrém nebi míhalo se nesměle několik hvězd. Palouk před balkonem, na němž vytvořil zahradník z kobercových rostlinek monogramy jmen statkářova a jeho choti, sešedivěl; stromoví vůkol něho splývalo v jednu tmavou massu, nad níž se rýsovaly různotvárné vrcholky rozličného stromoví, ostře se odrážejíce od světlého západního nebe. Hejno krkavců přeletělo s křikem přes palouk; za chvíli letěli ještě dva úplně tiše, mávajíce volným tempem černými křídly. Z návsi se ozývalo bučení stáda, vracejícího se z pastvy; psi štěkali; kdesi daleko zpíval sbor děvčat, a přitlumený nápěv zalétal chvílemi na křídlech větérku k nám na balkon. Z pravé strany mezi větvemi kmital se ohníček, patrně v nedalekém obydlí duchovního.

Hovor na balkoně chvílemi úplně utichal. Za jedné takové pomlčky plukovník vstal, upjal těsněji svou tmavomodrou uniformu, a zakývav rukama prohodil: „Ale, je pořádně sychravo!“

„Nechcete koňaku?“ otázal se ho Boris Pavlovič, a nečekaje odpovědi, obrátil se k sluhovi: „Ivane, přines plukovníkovi koňaku.“

Ivan přinesl na podnose láhev, několik kalíšků a talířky s drobně rozsekaným cukrem a řízky citronu. Plukovník vlil si obsah kalíšku rázem do úst, podržel v nich koňak, dokud nevnořil kousíček cukru do řízku citronu a cukr se neprosytil jeho šťavou, pak koňak spolknul, otřásl se a rychle rozžvýkal cukr. Potom se procházel dále po balkoně, kýval pro zahřátí rukama a za chvíli přistoupil k láhvi znova.

Zatím, co plukovník prováděl operaci s koňakem, přivezli poštu. Boris Pavlovič prohlížel dopisy a při jednom se zastavil.

„Nu, hlouposti,“ zabručel sám pro sebe. „Ten Karel Ivanovič má samé novoty, a kromě škody nic z nich nekouká. Kozel mně napískal vzíti učeného agronoma za správce. — A víte co,“ dodal hlasitě, obrátiv se k nám, „jeďme zítra do Běleva. Den bude překrásný, vyjedeme záhy ráno, a uvidíme, co tam tropí Karel Ivanovič!“

Bělevo byl asi padesát verst vzdálený statek Borisa Pavloviče, kde byl Karel Ivanovič správcem. Návrh byl ochotně přijat, a co hostitelka nalévala v saloně čaj, nařizoval statkář služebnictvu vše, čeho třeba k zítřejší vyjížďce do Běleva.

„Tedy v pět hodin, pánové!“ volal Boris Pavlovič, když jsme se večer rozcházeli.

Byl už bílý den, když do mé ložnice vešel Anatolij, stařičký sluha, jenž býval v domě lokajem ještě za dob nevolnosti. Probudil jsem se, jakmile otevřel dvéře, a pohledl jsem na hodiny; bylo skoro sedm, a já mu večer kladl na srdce, aby mně nedal zaspati, že musím vstáti nezbytně o půl páté.

„Cos to učinil, Anatole, vždyť jsi mne nechal zaspati, už je sedm hodin!“

Ale na tváři Anatolově nejevilo se ani překvapení, ani lítost, naopak jeho kmetovská, zdravá, ruměnná tvář, vroubená šedým, nepříliš hustým vousem, s klidnýma, šedýma očima a vysokým lysým čelem, vyjadřovala spíše rozmrzelost. Položil zvolna mé šaty na židli u postele, podle židle postavil vycíděné boty a pak teprv odpověděl na mou otázku: „Nemějte starost, máte ještě dosti času. Kdo ví, kdy budou zapřáhati.“

„Jak to? Vždyť Boris Pavlovič . . .“

„Eh, David Sidorovič,“ tak zvali plukovníka, „zdržuje!“

„Což se mu stalo?“

„Hned přijdu,“ odvětil mi Anatolij, vzal džbán s umývadla a odešel ke studni pro vodu.

Vyhrnul jsem záclonu a pohledl do sadu. Byl krásný den. Slunce zářilo s čistého nebe, a tráva i listí na stromech, s nichž několikadenní déšť smyl všechen letní prach, svítily se kovovým leskem. Asi padesát kroků od hlavního domu stál uprostřed sadu domek pro hosti. V něm se usadil plukovník a právě vyšel ze dveří ve vysokých botách a šedém, loveckém kabátě. Pěšinou přes zahradu k domku kráčel spěšným krokem urjádnik s šaškou [1]) na řemeně přes rameno a s revolverem na šňůře; z daleka spatřiv plukovníka, přiložil ruku ke štítku čepice a patrně mu cosi odpovídal na otázky, jichž jsem neslyšel. Několik mužíků ve hnědých halenách kráčelo zvolna za urjádnikem. [2]) Jakmile spatřili plukovníka, sňali čapky a stanuli.

Anatolij se vrátil s vodou, a co jsem se myl i oblékal, stál s rukama na zad složenýma nedaleko dveří a odpovídal na mé otázky.

---

[1]) Kozácká šavle.
[2]) Policejní zřízenec, vykonávající takové asi povinnosti, jako u nás četník.

„Někdo ukradl v noci portefeuille s penězi Davidu Sidorovići. Probudí se ráno, pohledne na stolek, kde ležel portefeuille, a vidí, že je pryč. Hledá po celém pokoji, kde nic, tu nic. Vzbudil lidi a poslal pro urjádnika, aby stíhal zloděje. Urjádnik sehnal mužíky z polovice vsi, a hledají. Plukovník myslí, že zloděj peníze asi vybral a portefeuille odhodil někde v lese.“

„Ale jak se mohli sem dostati zloději, vždyť jsou v parku hlídači celou noc!“ namítám já.

„E, jací zloději . . . Zloděj byl jen jeden, a ne zloděj, nýbrž zlodějka,“ prohodil mrzutě Anatolij, máchnul rukou a pak si přejel oči dlaní. „Čaj vám mám přinesti sem, nebo půjdete nahoru?“ dodal pak jako na znamení, že už má povídání o ztraceném portefeuillu až po krk.

„Půjdu nahoru,“ odpověděl jsem. „A ty tedy myslíš . . .“ počal jsem, chtěje sluhu ještě zadržeti. Ale Anatolij slil už nečistou vodu do vědra a odcházel ke dveřím. Při tom bručel sám pro sebe:

„Já být Borisem Pavlovičem, přímo bych zapověděl ty noční návštěvy. Plukovníku — řekl bych — to nejde. Pořádek . . . víme . . .“ bručel si dále už na chodbě.

V jídelně jsem zastal statkáře se správcem, jemuž nařizoval, jaké práce se mají konati na statku za jeho nepřítomnosti, a řeč přeskakovala každou chvíli na noční krádež. Celkem se shodovala mínění obou s míněním Anatolovým. Neuplynulo ani deset minut, a do jídelny přišel i plukovník.

„Nu co?“ ptá se Boris Pavlovič.

„Nenašli,“ odvětil plukovník rozpačitě. „Ale což peníze; jen kdy by se našly listiny!“

Boris Pavlovič se usmál a pohrozil plukovníkovi prstem: „Máte pro příště naučení. A co, peněz bylo mnoho?“

„Nestojí to za řeč,“ odvětil plukovník. „Jako naschvál taková historie. Jakživo se mi nic podobného nepřihodilo. Nu vzal to ďas, jeďme!“

Boris Pavlovič poslal do konírny, a za půl hodiny jsme seděli v kočáře. Nikolaj všecek spocen už vyskočil na kozlík a utíral si šátkem tvář a kočí rozebíral po prstech oprati čtyrspřeže, když k povozu přistoupil urjádník, vzpřímil se jako struna, spustil levici ke švu spodků, pravici přiložil k čapce a hledě plukovníkovi přísně do očí, zvolal: „Vaše vysokoblahorodí! Kterak poroučíte, abych zpravil o dnešní krádeži svého představeného?“

David Sidorovič svraštil brvy. „Spasibo, holoubku!“ odvětil mu po kratičkém rozmýšlení. „Spasibo za horlivou přičinlivost. A panu isprávnikovi sdělím sám všechno. Nepotřebuješ nic oznamovati. Jen se ohledni ještě po okolí. Hlavně listiny abys našel. — Ještě ostudu by si člověk utržil,“ dodal plukovník, když kočár vyjížděl ze vrat parku.

Kočí Jegor v červené košili, černé aksamitové bezrukávce, sepjaté koženým opaskem se stříbrnými hřebíčky, a v kulaté čapce s pavími peříčky kolem, stěží zdržoval nedočkavé ryzáky po blátivé cestě. Přejeli

jsme štěrkovanou hráz, dělící ohromný rybník ve dvě poloviny a vyjížděli jsme po táhlé stráni na planinu. Jegor popustil koním oprati, hvízdnul, a ryzáci cvalem vytáhli těžký povoz na horu. Na vyšších místech cesta rychle osychala; jen v úžlabinách stály lokáče čokoládově hnědé vody, v níž vesele šplouchala kopyta klusající čtyrspřeže.

Za lesem cesta zahýbá v levo, a tu se nám objevila příjemná podívaná. Veliké, jako stůl rovné prostranství zorané půdy, rozdělené širokými mezemi v pravidelné čtyruhelníky, černalo se jako aksamít hebkou, vlahou prosycenou, bohatou prstí, a po celém tom prostranství pohybovaly se v různých směrech potahy s nářadím a provázejícími je dělníky, jichž bílé a červené košile ozářené jasným slunečním svitem, ostře se odrážely od černé půdy. Na vzdálenějších čtvercích táhly se řady patrně selských koníků s branami, jež vláčily zoranou půdu k setí. Po bližších, rovně zvláčených, chodili silným krokem statné panské koně, zapřažené do secích strojů, a na nejbližších od cesty, zasetých už čtyruhelnících, pracovaly těžké válce, jež drtily poslední hrudky, tak že pole bylo jako by potaženo nekonečným, tmavohnědým ubrusem.

Boris Pavlovič dal zastaviti u čtverce, na němž se právě silo, počkal, až se stroje vrátí k mezi, a díval se chvíli na práci. Dělníci, blížící se k statkáři, snímali čapky; pojezdný, jenž dohlížel na práci, přijel po mezi na běhové drožce, přivázal oprať k sedlu a přistoupil k statkáři.

„Zdrávstvuj, Nikolaji Iványcči, nu jak to jde?"

„Výborně, Borise Pavloviči, půda se rozsýpá jako prach; lepšího si ani přáti nelze," odpověděl pojezdný, drže čapku uctivě v ruce.

„Dej na hlavu. — Mnoholi rozséváte na desjatinu?"

„Pět pudů, Borise Pavloviči."

„Pět? Nebude to málo? Doba už pokročila; aby pak pšenice nebyla příliš řídka. Přidej po pudu pro jistotu. Vždyť už máme půl srpna," mínil statkář.

Pojezdný čekal, až se stroje vrátily, zařídil je na šest pudů, a stroje jeden za druhým stejnoměrnou rychlostí se vzdalujíce, rýsovaly po zvláčeném poli rovnoběžné rýhy. Boris Pavlovič chvíli sledoval očima setbu, pak pohrozil holí klukům, kteří místo aby sbírali za branami vypleté vyschlé buření, zevlovali na mezi na náš povoz. Kluci se rozběhli po poli, a my jeli dále.

Cesta zahnula k sousední vesnici, spustila se do hlubokého úvalu, vystoupila na pláň a vedla uprostřed nekonečných polí, rozdělených na užší nebo širší pruhy. Jsou to selské náděly. I zde na úhorech všude se pracovalo. Na některých záhonech zelenalo se už dokonce mladé žitko o jediném dosud lístku; na jiných vzcházelo právě jako černohnědá štětina.

Minuly úhory, a vjeli jsme do strnišť, pak se táhly jeře, z části už sklizené, místy však stála zrající, tmavohnědá pohanka ještě na polích. Oves, zčernalý od dešťů byl na strništi složen v mandelích.

Kočár zahrčel po štěrkované silnici, ještě jedna vesnička, a vjíždíme po dlouhém, dřevěném mostě do újezdního města, kde jsou podloženy první koně. Mezi tím, co koči přepřahají, sedíme ve světnici kolem samovaru, jenž už bzučel na stole, když jsme přijížděli.

Vypili jsme po sklenici čaje, vykouřili po papirosce a jsme už zase v kočáře. Čerstvá čtyrspřež uhání bystrým klusem po špinavé, blátivé ulici újezdního města. Dřevěné domky s prkennými, mechem porostlými a prohnilými střechami, střídají se s dlouhými prkennými ploty. Blíže ke středu města vyskytují se kamenné domy kupecké se široko rozevřenými sklady. Kupec v černé čepici s velikým štítkem a v černém, zamaštěném kaftaně snímá čapku a uklání se Borisovi Pavloviči. Důstojník pěšího pluku v bílé furážce a bílé plátěné hazuce vychází z vojenské nemocnice, zahledí se na čtyrspřež a spatřiv plukovníka, vzdává čest. Za ním jde voják s knihou pod paží a staví se po příkladu svého představeného „ve front.“ Slečna s kloboučkem předlonské mody přehupuje se opatrně s kamene na kámen, nazdvihujíc si pravou rukou vzadu šaty. U krčmy stojí řada prázdných selských vozíků, vracejících se z trhu. V levo je viděti zelené báně a zvonici „soborného“ chrámu, v pravo je trhové náměstí, na němž stojí ještě několik vozů se senem a dřívím, váznoucích po nápravy ve smrdutém blátě. Za naměstím stojí dva sloupy, označující vjezd do města, za nimi se táhne řada kováren, krytých drnem, naproti nim hřbitov, a za hřbitovem opět šírá, nepřehledná pláň, opět pole, pole, zřídka kde mladý, nedávno vysekaný lesík nebo potůček s bařinatými břehy. Slunce přihřívá, blíží se ku poledni. Sedíme v kočáře a podřimujeme. Šestnáct kopyt jednotvárným dupotem nám odehrává ukolébavku.

„Tprrru!“ ozve se náhle zvučný hlas Jegorův. Otevru oči a vzhlednu na kočího. Je celým tělem nahnut nazpět, a lokte mu odstávají daleko od těla; zdržuje patrně koně. Nikolaj slézá s kozlíku.

„Co je?“ zvolal Boris Pavlovič, jehož také probudilo náhlé zastavení kočáru.

„Eh, most tuhle; nevím, vjedemeli naň,“ odvětil kočí.

Vstanu a vzhlednu na most. Most zdá se pevný, skoro nový, ale jeho podlaha je o čtvrt metru výše nad úrovní jízdné dráhy naší cesty. Nikolaj se dobrodil blátem k mostu, ohledal jej, obrátil se, ušklíbl se celými ústy a volá: „Nepůjde to; zlámal bys pružiny.“

„A což brodem?“ volá na něho Jegor.

„Uvázneš; je tu příliš měkko.“

„Tu máte zemský most!“ mrzel se Boris Pavlovič. „Letos z jara ho upravovali. — Hej!“ obrátil se v pravo a kývnul na kohosi. „Hej, staříku, pojď sem!“

V pravo od cesty byla ves. Mužík, na něhož Boris Pavlovič zavolal, loudal se pomalu ke kočáru.

„Nu, hni se!“ pobídl ho Jegor.

Mužík vykročil hbitěji a sňal čepici.

„Co pak cestu nespravíte, čerti! Projeti člověk nemůže,“ zlobil se Boris Pavlovič. „Co myslíš, přejedeme tu brodem?“

Mužík se chopil levicí za týl, poškrabal se, pohledl na kočár, na koně a pak prohodil: „Což projeti byste měli; koně jsou silní, měli by kočár vytáhnout!“

„Jeď tedy!“ obrátil se Boris Pavlovič ke kočímu.

„Anebo," ozval se opět mužík; „kdy by se podložilo před mostem pod každé kolo poleno, také byste vyjeli na most. Z druhé strany to půjde."

„Tedy běž a přines!" souhlasil Boris Pavlovič.

Asi za deset minut přišli tři mužíci s poleny, upravili takovým spůsobem vjezd na most a šťastně jsme přejeli. Statkář dal mužíkům na vodku, vyjeli jsme na pláň, a zas koně zaklusali po rovině. Z daleka bylo už viděti dvě vysoké mohyly podle samé cesty, bývalého to traktu, t. j. silnice, po níž jezdívala pošta. Mohyly ty jsou památkou z konce šestnáctého nebo z počátku sedmnáctého století, kdy se v těchto místech nacházela jižní hranice carstva Moskevského a v nynější Kurské gubernii byl zřízen kordon čili hraničná stráž proti náběhům stepních Tatarů Krymského chána. V nevelikė vzdálenosti od sebe nasypala hraničná stráž vysoké mohyly, na jichž temeni na znamení blížícího se nebezpečí bývaly zapalovány ohně. Pod jednou z obou těchto mohyl čekala na nás druhá podlož, jež nám byla vyslána vstříc z Běleva.

Zatím co kočí vypřáhali spocené koně, přenášeli úpřež na Bělevské koně a připřahali je ke kočáru, vytáhl Nikolaj zpod kozlíka bedničku se studenými zákuskami a rozložil je na osvobozeném sedadle. Z různých přihrádek bedničky vyndal láhve s vínem a s listovkou, znamenitou to nahořklou vodkou zelené barvy, jež se ustála na mladých poupatech černého rybízu. Vypili jsme po kalíšku, zajedli pirohem, vařenými vejci, šunkou a zapili pak vínem.

Skoro současně, když jsme zastavili u mohyl, ozvalo se z protější strany cesty lehké hrčení kol a tlumený dusot koní. Za málo minut přijeli k mohylám koňaři cikáni s celým stádem koní. Jeli v chatrném selském vozíku, do něhož bylo zapřaženo v jedné řadě pět koní různé barvy a velikosti; kolem vozu a za vozem klusalo patnáct až dvacet koní, přivázaných k vozu oprátkami. Ve voze seděli dva cikáni a jeden ruský mužík. Když přijížděli k našemu povozu, zadrželi cikáni koně a jeli krokem.

„Kam pak to vedete tolik koní?" zvolal na ně Boris Pavlovič.

Cikán, jenž držel oprati, zastavil, sňal huňatou čepici a odpověděl: „Do Berdičova na trh, vaše vysokoblahorodí. A nebude libo prohlednouti si naše koníčky?"

Boris Pavlovič s plukovníkem přistoupili ke koním, prohlíželi si je a ptali se na ceny. Cikáni, aby si nezadali, jmenovali ovšem nemožné ceny. Věděliť, že sotva co prodají.

Mužík, jenž seděl s cikány, seskočil také s vozu a šel se dívat, jak kočí zapřáhají. Byl to člověk asi třicetiletý, úzkoprsý, s nevelkou klínovitou plavou bradou, tupým nosem, úzkýma, pronikavýma, šedýma očima a rusými vlasy. Měl na hlavě černou čepici s poloodtrženým štítkem a na těle protrhanou halenu z hnědé, nebarvené ovčí vlny. Jegor našel ihned pro něho zaměstnání. „Na, drž!" křiknul na něho, podávaje mu přípřežního koně, zatím, co připínal postraňky k rozporkám. Mužík uposlechl a vzal koně u huby. Kůň zašilhal na cizího člověka, škubnul hlavou a přestoupil předníma nohama. Mužík ho pohladil po čele, srovnal mu hřívu, a kůň se uspokojil.

Bělevský čeledín, jenž přijel s koni na podlož, díval se chvíli na mužíka a pak se ho ptá: „Tebe jako bych znal. Nejsi z Kolbasovky?“

„Ano, budeme z Kolbasovky,“ odvětil mužík sípavým hlasem.

„Čujků?“

„Ano, Čujků,“ odpověděl skromně tázaný.

„A vždyť mně povídali, že sedíš ve městě v ostrohu?“ [1])

„Seděli jsme,“ prohodil Čujko a mrsknul okem po kočím. „Ale páni mě poručili propustit, protože mne, jak vidět, posadili bez viny.“

„Tak . . . A teď co děláš?“

„Pomáhám tamhle jim . . .“

„Koně krást?“

Mužík vzhledl opovržlivě na kočího, obrátil se k němu zády, a protože cikáni už lezli na vůz, vrátil se k němu a odejel.

„Znáš ho?“ ptal se Bělevský kočí Jegora. „To je Váska!“

„A!“ zvolal Jegor, honem se obrátil, opřel se levou pěstí o bok, pravici si položil nad oči a díval se proti slunci za odjíždějícím Váskou.

Bylo zapřaženo, a jeli jsme dále.

Byla již hodina s poledne, když jsme projeli klikatými ulicemi ohromné vsi bývalých korunních sedláků, rozložené po úbočích říčky Pselce, a rozdělené pro svou přílišnou rozsáhlosť ve dvě politické obce a dvě farní osady. Nedaleko za vsí počínaly lesy.

„Čí jsou to lesy?“ ptá se plukovník, rozhlížeje se s podivením po ohlodaných dubových keřích s olámanými vrcholky, rostoucích kolem pařezů vymýtěných tu kdysi mohutných dubů.

„Vidíte přece, že selské! Což by kdo jiný strpěl takové hospodářství v lesích? Pselečtí káceli les v tutéž dobu, když jsem já prodal Bělevský les. A uvidíte, jaký to rozdíl. Les byl pln síly, po jaru každý pařez obrostl celým věncem mladých výhonků. Vyčkat pět, šest let, mlází by se bylo zdvihlo, a dnes měli by zase pořádný les. A oni pustili na paseku stádo. Tu vidíte toho následky. Ostatně je známo, že ruský mužík je úhlavním nepřítelem lesů.“

„Shoduje se tedy v názorech s Viktorem Hugem, jenž tvrdí, kdesi při popisu Bretaňců, že les — toť barbarství,“ prohodil jsem žertem. „Horal prý bojuje za ideál, kdežto obyvatel lesů zápasí s pověrami. Snad i ruskému mužíku tane při tom na mysli jakýsi ideál, a bylo by zajímavo zvěděti, jaký?“

„To mohu zvědavost vaši lehce ukojiti,“ odvětil Boris Pavlovič. „Jeho ideálem je půda, orná půda, po níž lační jako lichvář po zlatě, ba jako opilec po víně. Jeho nikdy nenasytíte, a čím více bude míti pozemků, tím více se bude rozpalovati jeho touha. — A tu začíná moje půda,“ ukázal najednou statkář na mladý dubový les, oddělený příkopem od selského křoví.

Boris Pavlovič pohlížel na les to v pravo, to v levo od cesty a ponenáhlu vraštil čelo. Vytáhl z kapsy brejle, nasadil si je na nos, rozhledl se kolem a poručil kočímu, aby zastavil. Sestoupil s vozu

[1]) Žalář.

a prošel se několik kroků lesem. „Zas je vidět učeného agronoma.“ prohodil mrzutě, sedaje do kočáru. „Karel Ivánovič mne žádal, abych mu dovolil prosekati les, kde je příliš hustý, a on oklestil i spodní větve zbylých kmenů. Myslí bez pochyby, že má před sebou ovocnou školku!“ Pak pohodil rukou a zamlčel se.

Projeli jsme lesem a přijeli do polí. Kočí chtěl jeti hlavní cestou přímo k panskému domu, ale statkář mu poručil zahnouti do polí a objel cukrovkové plantáže. Tu se mu zdálo, že je cukrovka špatně vypleta; tu si všimnul, že plevel na mezích a cestách není skopán a že se na něm může držeti škodný hmyz; jinde mu padly do očí vysoké stvoly cviklové, ženoucí předčasně do květu: slovem dobrá nálada, s níž Boris Pavlovič vyjel ráno z Ivanovky, valem mizela, a nedovedl ji zadržeti ani velkolepý, v skutku překrásný dubový les, jenž dělil plantáže od domu, a jímž jsme konečně po stinné, travnaté cestě přijeli k Bělevskému panskému sídlu.

U podjezdu čekal správec Karel Ivánovič, kasír a písař z hospodářské kanceláře, stará klíčnice a několik služebných. Klíčnice políbila ruku bárinu, ostatní se poklonili. Lokaj, který byl přijel do Běleva o několik hodin dříve s mladším kuchařem, ptal se, kde má prostírati k obědu, zda v jídelně, nebo na balkoně. Nikolaj snášel s vozu a rozkládal v pokojích zavazadla.

Do oběda zbývalo půl hodiny. Vyšel jsem si tedy do sadu, věda, že Boris Pavlovič je ve špatné míře, a jeho rozmluva se správcem neslibuje pranic příjemného. Bělevský dům prozrazoval na první pohled, že je dávno opuštěn, neobydlen. Hlavní budova vystavěná v pseudoklasickém slohu, jenž byl oblíben na Rusi za panování Alexandra I., byla obrácena k nádvoří vysokým frontonem, opřeným o čtyři mohutné sloupy korintského řádu. Štít byl ozdoben reliefními arabeskami; ale část jich spadla, místy sesypala se i omítka, a bylo viděti hrubě zabílené cihlové zdivo. Se střechy patrně zatékalo, neboť vedle trouby okapové svalil se kus římsy. Okna v druhém patře byla zabedněna prkny; štěrbinami mezi nimi proletovaly kavky. V přízemí mezi sloupovím byla upravena terrassa.

Z obou stran hlavní budovy táhly se obloukem chodby, jež ji spojovaly se dvěma přízemními křídly, z nichž jedno bylo kanceláři a obydlím správcovým, v druhém pak byly zařízeny pokoje pro případ návštěvy statkářovy. Polokruh před hlavní budovou byl kdysi květníkem, nyní však porostl buření, mezi níž trčely dávno odkvětlé růžové keře. Odtud přes trávník bylo viděti k oranžerii, kdysi snad vábné bohatou květenou, nyní však z daleka zející rozbitými tabulkami v oknech a místy zcela zabedněnými otvory. Na pravo za korunami stromoví vystupovala zvonice a zelená báně kostelíka. Podle báně nad římsou zachytila se mladá bříza a teskně třepetala drobným, lesklým lupením, jako by se ptala v udivení, kam se to dostala?

Rozhodně elegický pocit zmocňoval se člověka při obchůzce kolem spustlého domu; neméně truchlivý dojem zanechala ve mně druhá část sadu, přiléhající k zadní části hlavní budovy. Tu bývala kdysi patrně pýcha Bělevského sídla. Francouzský park s přímočarými lipovými alejemi, jež se protínaly uprostřed na spůsob hvězdy, s hustými boskety

květoucích křovin mezi alejemi s bílými soškami a vásami na štíhlých podstavcích, a strmým spádem na konci hlavní aleje, kde se chodci, jenž náhodou sestoupil po úzké pěšince, otevřela malebná grotta s vyhlídkou na daleké nivy, lesy, luhy a hluboký, vodou naplněný úval u nohou.

Ale bohužel umělé krapníky, jež snad budívaly nelíčený obdiv, dávno oprchaly, růžový záhonek, jenž dýchal libou vůni, když v jeskyni skláněla mladá slečna půvabnou hlavinku nad prvním vydáním Eugenia Oněgina, a hrála si v duchu na Taťjanu, je porostlý bodláčím a lopuchem, a mezi olámanými větvemi jasmínového keře vedle vchodu do grotty rostou kopřivy a černobýl do výše konopí. A ticho, mrtvo kolem. Jen kobylky skřípají ve vyprahlém trávníku, a daleko někde za parkem ozývá se jednotvárný dunivý hukot parní mlátičky.

Vrátil jsem se do parku a jinou alejí po zarostlé cestičce blížil jsem se k domu. Nedaleko budovy na trávníku mezi dvěma alejemi spozoroval jsem úpravnější místečko, osázené šeříkem a jasmínem. Přistoupil jsem blíže a spatřil jsem laťovou, zeleně natřenou mřížku a za ní — náhrobek. Na bílé mramorové desce klečí bronzová postava ženy, sehnuté hlavou až k zemi, o níž se opírá rukama. Vedle hlavního náhrobku dva menší kameny s nápisy. Z kovových písmen, zasazených do mramorové desky, jsem poznal, že to pláče matka nad ztrátou všech svých dětí . . . Tu jsou tedy pohřbeni všichni přímí dědicové zakladatelů tohoto pyšného kdysi panského sídla, jež přešlo pak v majetek druhé linie . . . Vše to *bylo* a *býlím* porostlo — praví ruské pořekadlo. Rozhledl jsem se opět kolem, a mé oko padlo na vysoký spustlý dům. Dlouhá, černě natřená sedlová střecha nad počernalými oprýskanými a rozpukanými stěnami připadla mi najednou jako ohromná rakev. Zachvěl jsem se, jako by mne mráz obešel, a rychlým krokem jsem se vrátil na nádvoří a odtud na terrassu, kde už bylo prostřeno k obědu.

Plukovník se při zákusce nemohl nachváliti „listovky," jíž vyklopil už třetí kalíšek do hrdla, a jen se obával, vystačíli zásoba na dobu našeho pobytu v Bělevě. Sedli jsme ke stolu. Boris Pavlovič mlčel. Slovo vedl skoro neustále plukovník, jemuž se líbilo v Bělevě jak náleží. Vypravoval o svém prvním zdejším vítězství u krásného pohlaví. Když mu klíčnice prostírala čisté prádlo na postel, vyptal se jí po svém spůsobu důkladně na všechny okolnosti, jak se jmenuje, kdo byl její muž, a zvěděv, že je vdovou „kollegiálního registrátora" (totiž úředníka nejnižší, čtrnácté služební třídy) a tedy „blahorodou," prohodil, že je ještě ženština k světu, že by se mohla vdávati. Starý sluha, jenž stál ve dveřích, poznamenal k tomu: „E, kdo by si ji vzal, vždyť je jí už padesát let." „Juško, ty mlč," obrátila se uražena k prostořekému; „mně je teprv čtyřicet osm, abys věděl!"

Ke konci oběda přišel místní báťuška pozdravit Borisa Pavloviče „s příjezdem." Mluvili o chrámě, o škole. Po obědě jsme se šli podívat na humno. (Dokončení.)

Kázání u moře.

Dnes farář z Altenkirchenu zas bude kázat
u moře, u vesničky Vitte, rybářům.
Snad zajímavo vám to bude? Jdu se tázat,
neb třeba říc to napřed našim kuchařům.“

Ten pokyn hostitel mi dával, Němec vlídný,
dal rychle prostírat a pro víno šel sám.
Za chvíli opouštěl jsem dům i maják klidný
a na kázání chvátal v neobvyklý chrám.

Neděle byla vonná, čistá. Zem jak dítě
a moře jako anděl, jako Serafín.
Dnes odpočíval člun i rybářovy sítě,
bez mráčku modré nebe, v moři ani stín.

Klas každý jako vyprán — rosa byla z rána —
květ očka veselá, šat sváteční dnes měl,
a Mozartova duše sotva rozehrána
tak byla kdy, jak vzduch dnes od skřivanů pěl.

A svatě plálo slunce, duše nebes, láska,
a moře jako chrpa jeho nádechem
se chvělo zlatistým, a každá země vráska,
ta každá hruda teď se leskla v prachu svém.

Nač chodit na kázání ještě pastorovo?
Kde svíce jasnější, kde větší bible jest?
Při slunci čet jsem v moři, v zemi boží slovo,
a každý pohled vnášel do duše mi hvězd.

Však už jsem nad kotlinou u rybářské vísky
a sem a tam zřím lidi scházet s polních stezk
v hluboký údol moři jiskřivému blízký,
jež k břehu šumělo jak velké duše stesk.

A zrovna přišel jsem, když dozpívali žalmy.
Lid tich tu stál, že bylo mi, jak přenesen
bych byl v ten čas a kraj, kdy Pánu stlali palmy
a zapomínali i na smrt, hněv a sten.

Pak v levo ženy sedly, v pravo muži, kmeti,
a bílý slunečník si roztáh z mužů kdos;
jen pastor dále stál — byl mlád a snědé pleti —
a knihu otevřel, v níž lidský zapsán los.

Pak ze svatého Marka zvolna začal čísti,
jak s učenníky kráčel Pán a smuten zřel
to množství, kdož s ním šli a neměli co jísti,
a kterak Pán: „Mně líto zástupu!“ k nim děl.

Však učenníci řekli: „Odkud vzíti chleba?
Jak na poušti zde možno nakrmiti lid?“ —
„A kolik máte chlebů?“ — „Sedm, však jich třeba —“
„Již kažte lidu na zemi se posadit!“

A vzav těch sedm chlebů lámal čině díky,
a rybičky též měli, které požehnav
dal s chleby roznášeti svými učenníky.
I jedl rád a nasytil se všechen dav.

Pak dvanáct košů drobtů sebrali, co zbylo.
A bylo těch, kdož jedli, kolem čtyřtisíc — —
Tak pastor zvolna čet, a mnohé nachýlilo
se k němu ucho blíž i zahledělo líc.

A ticho takové tu bylo, že jsi slyšel
v něm hovor srdcí všech, ač byl teď každý něm.
Duch evangelia jak čistý anděl vyšel
a oduševňoval i lid i všechnu zem.

A každý cítil, jak je líbezné a prosté
to místo zde; div slyšel, kterak ve vzduchu
zpěv skřivánčí jak naschvál třepetá a roste,
a moře modroučké jak šumí v rozruchu.

Pak hlasem zvýšeným už farář jal se kázat,
„Mně líto zástupu!“ on za heslo si vzal
a začal obratně své variace vázat
a na základní motiv rozpřádati dál.

Vyložil slova, jež děl mistr Nazaretský;
„Já pravda jsem a láska —“ prý jich smysl zní;
jak za tou pravdou šel ten zástup srdcem dětský
jak ptáci za jarem a stádo k prameni.

A jak tak poslouchám, mně ostrov náhle mizí,
a divná tesknota se vkrádá v prsa má.
Mně zdá se najednou, že jsem tu zcela cizí,
a smutek neznámý mou mysl objímá;

že jsem tu cizincem a duše má jen hostem,
hod velebíc, jejž vystrojil duch čtených slov,
však nitrem se zemí že sepjat jsem jak mostem,
s tou zemí, nad níž hřích a drsný vládne kov.

A znenáhla má duše přelétala moře
k té zemi neklidné, kde v divém postupu
tu v před, tu v zad rve lidstvo boj a hlad a hoře,
a heslo slyšel jsem: „Mně líto zástupu!“

Tam ulétala teď k té zemi šeré,
kde jedněm těla, těm zas duše trápí hlad,
jež vůni cítí sic i květy vidí steré,
však plodů nemohou se nikdy dočekat.

Druh přes druha kde pachtí, o překot se třese
za čímsi neznámým — je temný žene pud —
a co jich prázdnotu jen v srdci, v duši nese
a cítí hladovost a tesknotu všech nud.

Těch vytřeštěný zrak číst dává: „Štěstí! Štěstí!“
těm „Pravdu!“ oči hovoří jak tichá noc;
však heslem „Já! Já!“ většina se dává vésti
a tomu zažíhat i dává, kdo má moc.

Kde zázračný je chléb? Kde duch ten přespanilý,
jenž nevolaje povede přec všechen lid?
A mysl má se vrací v kout ten úzký, milý —
„Mně líto zástupu!“ hlas slyším hovořit.

To farář právě končil. Mluvil rozechvěle,
řeč k milosrdenství a k lásce převedl,
a řečníkem ač nebyl, obsah slov těch směle
se k zemi daleké přes moře pozvedl.

A ticho takové tu bylo, že jsi slyšel
v něm hovor srdcí všech, ač byl tu každý něm.
Duch evangelia jak čistý anděl vyšel
a oduševňoval i lid i všechnu zem.

Co všem se dálo v srdcích, z tváří mohls čísti:
tam s učenníky kráčel Pán a smuten zřel
to množství, kdož s ním šli a neměli co jísti,
a kterak Pán „Mně líto zástupu!“ k nim děl.

Svůj moře samo šum teď tlumilo tak slavně.
Ostrov jsa polit sluncem leskl se jak sen.
Ve vzduchu skřivani tak pěli svatoslavně.
Mně bylo tu, jak bych byl v báseň přenesen.

Neb za mořem, tam na břehu se lítě rvaly
lež, závist, sobeckost — jich plna byla zem —
a jako ještěři se hnusní vyhřívaly
na slunci přečistém pod modrým blankytem.

Na Raně 1885. *Frant. Táborský.*

Pompeje a Vesuv r. 1890.

Píše

Ladislav Brtnický.

Před sto lety zpráva o objevech Herkulana a Pompej přivedla v nadšenou extasi básníka, jenž vřelé a vroucí choval sympathie k světu antickému, Bedřicha Schillera. Dnes pozornosť věnovaná Pompejům silně ochabla. Zcela přirozeně. Jednak kulturní význam starověku nepociťuje se na sklonku 19. století tak, jako ve století minulém; moderní literatura má příliš velikou platnosť a váhu, abychom, jako vrstevníci Schillerovi, spatřovali v antickém světě hlavní pramen duševního života; a naše řády společenské, jich vady a boje o jich nápravu jsou divadlem nám bližším a zajímavějším, než společenské a státní zřízení starořímské. Nad to dlužno uvážiti, že Pompeje poskytly již před dávnými lety vše, co mohly zajímavého poskytnouti. Další objevy přinesou na světlo jen variace věcí již známých. Rozmnoží se řada krásného bronzového nářadí, uvidíme nové štíhlé kandelabry, bronzové lampy různých forem, nové exempláry nožů, jehlic, prstenů pečetních, hliněných nádob, sošek; poznáme nové a nové malby nástěnné, na kterých v různých variacích opakovati se bude spící Ariadna, nalezená Bakchem, Theseus vítězící nad Minotaurem, Mars Venuši objímající a jiné oblíbené scény více méně pěkně provedené: ale něco naprosto nového očekávati nemůžeme.

Než třeba jsme se blížili k Pompejům bez extase básnické, zjevem velice zajímavým zůstávají nám přece. Upomínka na život dávno vyhynulých pokolení, historické bádaní mají v sobě zvláštní kouzlo pro ducha lidského, jenž nejen rád svou touhou letí do budoucnosti, nýbrž i minulostí jest lákán a poután. Z té příčiny jest vykopání Pompej zajímavým úkolem vědeckým, a je spravedlivo ohlednouti se časem po jeho výsledcích.

Jak dlouho bude ještě zasypané město vykopáváno?

K otázce té odpověděl r. 1872 ředitel prací vykopávacích, Fiorelli, tímto výpočtem: Povrch neodkryté části obnáší (r. 1872) 425.443 m□. Střední hloubka písku jest 7·5 m. To činí 3,190.822·5 m^3. Denně se odstraní průměrně 143·24 m^3. Třeba tedy ještě 22.276 pracovních dnů o 81 dělnících (tolik jich tehda pracovalo). Pracujeli se ročně 300 dní, činí to tedy 74 let. Tedy r. 1946 bude celé město vykopáno.

Úkol veliký tedy ještě zbývá, a půl století má ještě co pracovati. Ale uznáno již, že v tomto váhavém postupu leží pro nás i pro pokolení nejblíže příští značná výhoda. Město vykopané vlivem deště a větru bere zkázu a hyne. Proto partie již dávno vykopané nejsou více tak zachovány jako to, co loňského roku lopaty dělníků očistily. Fresky blednou a mizejí, zeď se drobí. Jestliže tedy ještě půl století potrvá kopání, potrvá právě tak dlouho možnosť viděti domy Pomejské čerstvě odkryté.

Přehledněme plán veškerého města. Podle hlavních ulic vedoucích skoro od severu k jihu (z nichž jedna, v části dosud zasypané se

ovšem jen předpokládá) a dvou ulic je protínajících rozdělil Fiorelli celé město na devět čtvrtí (regiones). Číslování jich provedeno tímto pořádkem:

6	5	4
7	9	3
8	1	2

Každá čtvrť dělí se pak na *insule*, t. j. souvislé komplexy domů, obklopených ulicemi, a každý vchod z ulice má své číslo. Z těchto devíti čtvrtí odkryta jest šestá a sedmá, osmá kromě nejjižnějších částí; ze čtvrti prvé a páté odhrabáno nemnoho, z deváté skoro osm insulí. Nad třetí, druhou a čtvrtou čtvrtí dosud roste kukuřice a pasou se stáda; toliko amfitheatr v druhé čtvrti, v jihovýchodní části města, již před dávnými lety byl vykopán.

Prohledněme sobě nověji odkrytý kus Pompej a vizme, oč přirostlo město vykopané za uplynulé desítiletí. Mineme forum a trosky jeho chrámů a cihlových, štukem pokrytých sloupů. Kráčíme po vysokém, úzkém chodníku „ulice hojnosti" (strada dell' Abbondanza), na rozhraní okresu 7. a 8. Míjíme malou kašnu u budovy Eumachie, kde voda tekla druhdy z úst ženy držící roh hojnosti, v reliefu představené. Ulice, kterou kráčíme, jest jedna ze širších. Jest pusta. Jen ještěrky kmitají se na černých kamenech čedičových, ze kterých dlažba se skládá, a prchají vyplašeny naším krokem. Jsou to nynější obyvatelé Pompej a bydlí ve všech čtvrtích a ve všech insulích. Sluní se na mosaice atrií, lezou ve vyschlých impluviích, někdy v úzkosti před blížícím se cizincem prchají po kolmé zdi vzhůru, padají a rychle hledají zase novou skrýši. Kmitají se před vámi tak často, že musíte někdy z archeologů státi se pozorovateli přírody. Jsme mezi insulí I. regionis VII. a insulí IV. reg. VIII. První vyplněna jest pěknými lázněmi *Stabijskými*. Mřížovými dveřmi dřevěnými (které jsou přídavkem moderním) nahledneme jen zběžně do známého, širého nádvoří. Vidíme kustoda, jenž pánovi a dámě po francouzsku vykládá zařízení lázní. Uniformovaný custode provází každého, kdo zaplatí povinné vstupné, a jest mu zároveň vysvětlovatelem. Jen umělci a učitelé středních škol, kteří se pasem legitimují, mohou v kanceláři musea Neapolského obdržeti „permesso" k volnému vstupu a požívají pak té výhody, že mohou procházeti se městem dle libosti bez rušivé společnosti strážníka. Navštěvovatelů v letních měsících není mnoho. Tu a tam potkáte nějakého hocha nebo dospělého dělníka, který se vás zeptá, nechceteli sklenici čerstvé vody: v Italii málo kdo zanedbá příležitost vydělati si nějaký sold. Snad to byli „operai della nettezza," kteří opravami nebo plením býlí chrání odkryté již město před další zkázou, nebo aspoň tuto zkázu zdržují. Někdy ještě jim podaří se v budově dávno odkryté něco nového nalezti. Tak zaznamenáno ku př. v úředních Notizie degli scavi, že 15. října 1887 nalezli operai della nettezza v lázních Stabijských malý karneol s vyrytým obrazem.

Na rohu lázní Stabijských nalézáme se na křižovatce dvou ulic: ulici della Abbondanza protíná ulice Stabijská. Dáme se touto na levo a stoupáme zlehka vzhůru, nechávajíce za sebou bránu Stabijskou. Máme na pravo čtvrť devátou, tvořící střed celého města. Míjíme ostrov první, druhý, třetí. Čtvrtý ostrov jsou zase veliké lázně, které Vesuv pohřbil dříve než byly dostavěny. Na jich rohu jsme opět na křižovatce; stýkají se tu čtvrť pátá, šestá, sedmá, devátá. Tam v oné insuli první (reg. V.) v domě peněžníka Caecilia Jucunda nalezeno přes sto kvitancí na dřevěných tabulkách. [1])

Zahnuvše na pravo okolo lázní kráčíme ulicí Nólskou, mineme na pravé straně ještě ostrov V. (reg. IX.) a přijdeme k velikému pověstnému domu „casa del centenario."

Jeho objevení nepatří vlastně do minulého desítiletí: bylť odkryt již r. 1879, když slavila se 1800letá památka zasypání Pompej, a odtud i název jeho „dům jubilejní." Než prohledněme jej přece. Kromě několika krámů buď ojedinělých, buď s jednou, dvěma přiléhajícími komůrkami, vyplněna jest celá insula jedním rozsáhlým obydlím. Vidíme tu dvě atria, a každé se svými přiléhajícími komnatami tvoří celek samo o sobě.

Za nimi rozkládá se s oběma spojený peristyl. Dvaadvacet sloupů jej obklopuje. Jsou jako všude zřízeny z cihel a pokryty štukem; dole červeně, nahoře bíle jsou pomalovány, pod hlavicemi sloupů jsou pruhy modré. Mezi sloupy bývalo druhdy zábradlí: dosud spatřujeme ve štuku kolmé rýhy, do nichž bylo zasazeno. Uprostřed prostory, kterou tyto sloupy obkličují, jest bassin. V něm nalezeny kosti rybiček, které druhdy v něm se proháněly, a bronzová soška, půl metru vysoká, která nyní jest v museu Neapolském. Představuje opilého Satyra, jenž širokým rozkročením hledí zabezpečiti svou kolísavou chůzi; pod ramenem mačká vinný měch, z něhož druhdy vytékala voda do bassinu, občerstvujíc rybky, jichžto nebohé kostry v něm zbyly. Podle sošky té bývá dům také zván casa del Fauno ubbriaco (d. opilého Fauna). Z jednotlivých síní, které k peristylu přiléhají, všimněme si oné komnaty, jež má stěny černě pomalované. Černá barva, na níž pěkně vynikají ornamenty a obrázky světlobarevné, není ojedinělým příkladem v Pompejích; avšak starší příklady jsou již nešťastně vybledlé a smazané. Tablinem od této síně jest oddělena jiná, jež na bílé půdě má pitvorné obrázky pídimužíků. Jeden z nich na chůdách natahuje se, aby dosáhl hroznů, visících na rozepjatém polověnci. V jiném pokoji nalezneme na stěně Thesea s Minotaurem, Ifigenii s Orestem a Pyladem a jiné malby, vesměs prostřední a méně než prostřední ceny. Přístup k jedné síni nalezneme nyní uzavřený pro lascivní obrázky, jimiž je „okrášlena." Tyto obrázky, pak předměty ve zvláštním kabinetu pornografickém musea Neapolského, i různé se stěn opsané nápisy, jež byste nalezli ve IV. díle Corporis inscriptionum, svědčí, že oplzlosť projevovaná nikoliv pikantně nebo poeticky, nýbrž zcela sprostě, nebyla v Pompejích zjevem vzácným.

[1]) O nich vypravoval Fr. Velišský v Osvětě 1881, str. 120.

Nejzajímavější částí tohoto širého domu jest síň s fontánou. Hlavní vchod do ní jest z komnaty k peristilu přiléhající. Vejdemeli ze strany té, vidíme podle protější i pravé stěny se táhnoucí zděný výstupek, jako nějaké úzké podium, as 2 m. vysoký. Na něm proti vchodu stojí kaplice, ve které znamenáme otvor pro chrlení vody. Voda stékala po mramorových schůdcích a padala do bassinu uprostřed síně. Na stěně za fontánou i na ostatních vidíme veliké malby zvířat; tam lev trhá býka, onde pardal vrhá se na koně. Po všech stěnách komnaty ve výši asi 1 ½ m. táhne se malovaný pás, představující ptáky a zvířata mořská. Ono podium, kterým síň ta ze dvou stran je súžena, není kompaktní zeď, nýbrž je pod ním nízká chodba, že by jí vysoký člověk neprošel vzpřímen. Z pravé strany objevíme vchod do ní. Chodba je osvětlena otvory do hlavní síně a vede nás do několika jiných místností, neozdobných, které sloužily snad otrokům nebo podřízeným účelům hospodářským. Síně ty nemají kromě této kryté chodby přístupu, což dodává jim dojem ukrytosti.

Však nejsme ještě hotovi se znamenitostmi domu. Bohatý majitel jeho užíval i té příjemnosti, že měl doma vlastní lázně. V jedné síni na severozápadní straně domu jest veliká nádržka zděná, do níž se vystupuje po několika schodech: frigidarium. Potní lázeň, sudarium, jest vedle. Jest to malá komůrka, jejíž stěny, jako u veřejných lázní, jsou duté. Na stěnu totiž kladeny jsou tenké, veliké cihly, jež majíce ve svých rozích kolmé výstupky nepřilehly k stěně, nýbrž nechaly mezi ní a sebou dutou prostoru. S vrchu cihly pokryty štukem a malováním. Dutinou vnitřní proudil z pece horký vzduch a prohříval komnatu. Chcemeli viděti, odkud to teplo vycházelo, musíme na jiném místě po schodech sestoupiti do sklepa. Tam najdeme tmavou místnost osvětlovanou jen malým oknem, na chodník ulice ústícím, a v ní pec k vytápění hořejší lázně.

Jiná známka zámožnosti majitele domu toho jsou předměty tam nalezené: postříbřené zámky, mnoho bronzových ozdob, jež pokrývaly druhdy dřevěná nářadí, stříbrné rendlíky a misky. Z živého majetku pánova zničen při katastrofě osel, jehož kostra nalezena v malém, třetím atriu, jež má vchod z ulice k insuli V. přiléhající. Tamtéž vidíme na zdi obraz známého druhu: oltář a hady. Jest to lararium, malovaná kaplice domácích bůžků.

To je bohatý dům jubilejní, ležící mezi 5. a 7. ostrovem IX. čtvrti. Ostrov sedmý, na východ od něho položený, jest poslední, jenž tím směrem do r. 1890 byl odkryt. Projděme jeho domy a pohleděme do bytů a krámů, z nichž se skládá. Začnemeli v ulici, která dělí ostrov od domu jubilejního, přijdeme předně na dům, jehož majitel zjištěn: domus P. Aemilii Caeleris, hlásá moderní tabulka, u vchodu připevněná. V sousedství uzříme zbytky prvního patra, které po způsobu balkonu přízemek přesahuje, tvoříc t. zv. maenianum. Zachování takového maeniana možno jen při opatrném odhrabávání a hlavně tím, že spuchřelé trámy, na nichž spočívá, hned se nahradí novými. Hle, tam podlaha malého peristylu ještě neodklizena zcela: prostora ohrazená nízkou zídkou mezi sloupy jest dosud plna drobné pemzy. Nabereme si jí do kapes, abychom odnesli na památku část rakve, do níž Vesuv pohřbil

Pompeje. Tam kyne se stěny obrázek: Narcis dívá se do vody a z vody ční hlava, která má býti jeho zrcadleným obrazem. Umístěna tak, že to je proti všem zákonům optiky. Za Narcissem stojí Amor, aby se naznačilo, co se v duši mladíkově děje. Jinde krajinomalby: villy, domy, jezera. Tam u plotny malováno lararium: oltář, na něm vejce a po stranách hadi. Vedle k naznačení, že jsme v kuchyni, monochromicky vymalována celá spižírna: vepřová hlava, klobásy, ptáci pověšení za zobáky a kusy masa na rožních. Vše provedeno hrubě a neumělc. Tam v oné komůrce vyobrazena Victoria stavějící trofej. Jinde maličký obrázek ukazuje Amora, jenž jede s dvojspřeží labutí. Hojně nalézáme příkladů antického krbu: na kolmých zděných podporách spočívá plocha ze silných prken a pokryta jest cihlami. Nahoře rozděláván byl oheň. Divné zařízení bylo, že v přímém sousedství plotny často se nalézá ničím nezakrytý, primitivní záchod.

Rozsáhlý dvůr má dům, jehož vchod z ulice Nólské označen číslem 6. Snad býval pokryt trávníkem a tvořil zahradu. Na konci jeho stojí kaplice. Nahledneme-li do ní dřevěnou (moderní) mříží, rozeznáváme v temné síňce té zděná sedátka a stolek, oltář, 3 nestejné výklenky a v jednom z nich hliněnou sošku. Mnoho velikých amfor hliněných se vyskytuje v tomto domě: snad provozoval majitel obchod vinný. U jedné, jež přikryta byla přeraženým hliněným víkem, našel jsem obsah trochu překvapující: dva živé hady a dvě ještěrky. Snad zakletí obyvatelé toho domu? Škoda, že neznal jsem zaklínací formule, abych jim vrátil lidskou podobu. Snad by bývali pověděli, která zamilovaná děva psala na zdi u vchodu č. 16. toho ostrova sentimentálně milostný nápis, jehož podivný smysl jest asi ten: „Ó kéž by možno bylo ramínky hrdlo objímati a něžnými rtíky polibky dávati! Jdi teď, větrům svěř, panenko, radosti své! Věř mi, lehká jest povaha mužů. Často já, když uprostřed noci jsem nešťastná bděla, toto u sebe jsem rozvažovala: mnohé, které Štěstěna do výše pozvedla, ty záhy střemhlav dolů smetši tísní. Tak Venuše sotva spojila těla milujících, rozlučuje.“ Patrně to povzdech málo vzdělané a k poesii nepovolané osoby, jež z reminiscence pěkných, básnických frásí napsala tato málo rozumná slova.

Naproti insulím IX. čtvrti, jež jsme prohledli, přes ulici Nólskou jsou ostrovy čtvrti páté. Prvním z nich jest zmíněný dům peněžníka Caecilia Jucunda. Jdouce od něho k západu, směrem k Nólské bráně, přicházíme po řadě k insuli druhé, třetí, čtvrté, páté. Ze všech odkryty jen přední části k ulici obrácené, a v mnohém peristylu vidíme přední sloupy celé, zadní do pola ještě zasypané. Na štuku některých sloupů můžeme viděti načmárané nápisy a obrázky. Tak četl jsem jméno Florus a vedle něho ostrým hrotem nakresleného či spíše vyškrabaného jelena. Takovéto čmáraniny na stěnách domů, uvnitř i na ulici, jakkoliv prosaickými a triviálními bývají, jsou jedinými „myšlenkami,“ jež soukromé osoby mohly nám, budoucím navštěvovatelům svého města, odkázati; jsou nejsvěžejší známkou bývalého života. [1])

---

[1]) Viz příklady jich ve spisku Jos. Wünsche: Pompeje a Pompejané str. 26 nn.

Chcemeli pokračovati ještě dále ulicí Nólskou až ke bráně, kráčíme už pískem, býlím a hložím. Zde přestávají dosud Pompeje a začíná příroda; jen tu a tam jako na zkoušku odkopáno kus zdi a vyčnívá ze země. Brána Nólská odkryta jest celá: jest to jednoduchý oblouk, nikoli dlouhá klenutá chodba jako brána mořská. Za ní ze starých zdí visí hojné ostruží, a vyschloli vám v hrdle na parné dlažbě Pompejské, můžete se osvěžiti jeho plody a seznati, jak sladší jsou pod teplým sluncem italským než v našich sychravých českých lesích.

Odejděme zpět na jižní stranu města a ohledejme nově vykopanou část čtvrti VIII., insule II. Domy na této straně Pompej mají něco zvláštního a liší se od ostatních, uvnitř města položených. Kdežto jinde rozkládají se na půdě skoro rovné a představují nyní ve svých zbytcích budovy přízemní (z vyšších pater jen málo zachráněno), vidíme zde místnosti ve 2, 3 patrech nad sebou. Příčinou toho jest svah, na němž tu stavěno. Jest to samý kraj města i kraj pahorku, na němž je založeno. Kdežto některé síně se strany severní ulice jsou přízemními, jest poloha jejich proti jižnímu terrainu velmi povýšena: i nalézáme tu schody vedoucí do dolejších místností sklenutých, z části velmi temných, někde osvětlených otvory, jež ústí do podlahy hořejších atrií a peristylů. Jsou to nyní vítané skrýše netopýrů, které tu častěji z denního spánku plašíme. Následkem této polohy nalezneme častěji za atriem a tablinem místo peristylu otevřenou terrassu. S ní otvírá se nám pěkný rozhled. Pod námi nejnovějším kopáním povstala propasť; zříme zbytky klenutých síní pod sebou a nejníže cestu, která leží již mimo město. Hradeb jako na severu zde nenalézáme. Proti nám zdvíhají se modré hory, které vyplňují, dále na pravo se táhnouce, poloostrov Sorrentský. Nejvyšší z nich je Monte San Angelo, jenž povýšen je o 1500 m. nad blízké moře. Na svahu hor rozeznáváme jednotlivé obce ve výšce dosti značné; tvoří malebné skupiny. Kdy by nebylo italského horka a kdy bychom měli před očima někde trochu jehličnatých lesů, mohli bychom mysliti, že jsme v Alpské krajině. Na pravo ve vzdálenosti asi 2 kilometrů zahledneme moře a po něm několik plujících plachet. Takovou měli vyhlídku obyvatelé některých domů této insule.

Na těchto místech bylo možno v minulém srpnu pozorovati kopající dělníky při práci. Nebylo jich mnoho. Zvolna odhrabávají vrstvu drobné pemzy, jejížto kusy mají průměrné velikosť třešně. Naplní se tím malý koš, dělník vyhoupne jej chlapci na ramena, hoch dá mu jiný koš prázdný a nese svůj náklad k blízkému vozíku. Vozík stojí na koleji. Když jej naplnili, zatroubí se na lasturu, a vozík pustí se sám po šikmé dráze ku předu. Zatroubení jest upozorněním dělníku, který stojí na konci dráhy, nedaleko za obvodem města. Dělník ten očekává vozík, dotlačí jej po rovné koleji na kraj tvořeného náspu a vysype obsah po svahu náspu toho. Pak zapřáhnou hubeného koníka a dopraví vozík na předešlé místo. V domech nově odkrytých provádějí zedníci nejnutnější opravy, aby co vykopáno, se nesesypalo. V klenuté chodbě nalezl jsem veliký kus štuku se stropu sňatý. Bylo na něm něco ozdob vypuklých a trochu obrázků; patrně má putovati do Neapolského musea. Že by odnášení vrstev pemzy dálo se ve vrstvách vodo-

rovných, jak se vždy uvádí, jsem právě na onom místě nepozoroval; dělník stál před stěnou pískovou skoro kolmou a v kolmém směru ji odhrabával. Část těchto nejjižnějších domů, přiléhající k trojhrannému foru (f. triangulare) byla již dříve v našem století odkryta a opět zasypána návozem odjinud přiváženým. Tak málo vážili si dříve staveb Pompejských, hledajíce z počátku jen předměty umělecké. Nyní cíl kopání je jiný: má se objeviti celé město, aby obraz jeho byl úplný. Proto žádné nedočkavé hrabání na místech, kde se tuší něco zvláštního, nýbrž klidné pokračování od insule k insuli. V zimě kopává se na ploše co nejširší, ale ne do hloubky. Tím vyloučena možnost najíti nějaké nářadí nebo předměty umělecké, které lze nalezti dole při podlaze, ale za to nejsou čerstvě vykopané domy vydány slotě živelní dříve než možno učiniti opatření k ochraně jich. Také opětné vykopávání partií již prohledaných a zase zasypaných svědčí o trpělivém odříkání se všech sensaučních objevů.

Mezi četnými domy, které nejjižnější ostrov VIII. čtvrti tvoří, jsou také malé lázně. Jest to dům označený nyní číslem 23. Ve vchodu vidíme na mosaikové podlaze dva zápasníky; postavy trochu přikrčené, druh chystá se druha rukama uchopiti. První síň, do které vkročíme, jest zápasiště, nutná část antických lázní. Živé malby, pěkně zachované, bijí nám v oči již, jdemeli ulicí kolem. Představují malovanou architekturu s výklenky, sloupy, oblouky. Ve výklenku prostředním stojí nahý zápasník, jejž Viktorie věnčí. Podobně i na levo (se stanoviska divákova) vidíme zápasníka; na pravo malba poškozena. Na zdi levé ode vchodu spatříme malbu podobnou. Dva muži obnažení zápolí spolu; jeden sražen k zemi. Nad nimi, berlu maje v ruce, stojí rozhodčí zápasu. V jiné části domu vidíme kuchyň s krbem a záchodem. Za palaestrou popsanou jest *sudatorium* s dutými stěnami a v sousedství pece, jimiž se vytápělo. Z nálezů v domě učiněných zajímavy jsou tabulky, na kterých možno bylo přečísti smlouvu o koupi nějakých otroků, kterou uzavřeli mezi sebou Decidia Margaris a Poppaea liberta Prisci; pak stříbrné náčiní (mísky, číše, cedík atd.) celkem ve váze asi 3 kilogramů.

Předloňský rok rozmnožil také sbírku zajímavých sádrových odlitků, které chová malé museum Pompejské u mořské brány, při vchodu do města. Tyto sádrové odlitky, jež děkujeme důmyslu bývalého ředitele Pompejského Fiorelliho, staví nám hrůzy katastrofy Vesuvské s úchvatnou pravdivostí před oči. V hustém drobném popelu, který mnohého prchajícího obyvatele byl pohřbil, otiskly se někdy velmi zřetelně formy těla jím zasypaného. Tělo uvnitř pak zpráchnivělo, dutina a v ní kosti zůstaly. Dne 3. února 1863 po prvé přišel Fiorelli na šťastný nápad vylíti takovou dutinu sádrou. Tak opatřen tehdáž první model nešťastné oběti. Nyní jich jest už deset. Ne všechny stejně jsou dokonalé: někde hrubší popel nemohl zachovati otisk podrobný, někde při odlévání forma se porušila. Ale většina jich jest dojemně pravdiva. Vidíme smrtelný zápas v obličejích, pootevřená ústa hledají atom čerstvého vzduchu v sírnatých výparech, ruce křečovitě se zatínají nebo i klidně pod hlavu složeny jsou, jako u malého děvčete viděti. Jeden odlitek představuje nám svou lebkou a rty typ negra. Nejnovější odlitky z r. 1889 jsou dva muži, z nichž jeden leží na boku, druhý na zádech, a jedna žena.

Zahynuli všichni na jihu města za branou Stabijskou. Žena leží obličejem k zemi, majíc pravé předloktí pod čelem. Oděna jest lehkým spodním rouchem, které přikrývá jen hořejší část těla.

Vedle desíti lidí spatříte zde také odlitek nebohého psa, který věrně střehl dům Vesonia Prima na rohu ulice Núlské (regio VI. ius. XIV.). Řetěz, na němž byl přivázán, bránil mu v útěku a tak skonal na zádech se svíjeje. Ale i otisky mrtvých předmětů, pokud byly zasypány hustým drobným popelem a ne hrubou pemzou, dají se pořiditi. Tak vidíme tu odlitek koše, vozových kol a před branou Stabijskou nalezeného kmene stromového. V popelu okolo něho byly shledány zřetelné otisky plodů. Byly to plody vavřínu, veliké a zralé. A toto faktum působí divné nesnáze. Plody vavřínové zrají v listopadu, a plyne z toho nutně úsudek, že katastrofa stihla Pompeje v listopadu. [1]) Ale jak s tím srovnati zprávu Pliniovu, který za den hrůzy té označuje ve svém dopise k Tacitovi výslovně den 24. srpna? A Plinius, nalézaje se tehda u Misena, byl katastrofy té očitým svědkem. Mohlli zmýliti se nebo zapomenouti datum takové události, jaká nikdy se svými všemi podrobnostmi z paměti zmizeti nemůže?

Vedle objevů v Pompejích samých náhodou učiněny objevy archeologické také za branou města na soukromém pozemku vdovy Pačifikovy ve Valle de Pompei. Kopání studny, jako druhdy v Herkulánu, dalo k tomu podnět. Nalezen kus silnice, která vedla od brány Nocerské a dle zvyku lemována byla hrobkami. Ani střed silnice ani povýšené chodníky její neměly dlažby: zdá se, že se v poslední době před katastrofou silnice již neužívalo. Hrobek odkrytých jest šest. Jsou vystavěny z tufu a z lávy ve slohu opus incertum (beton). Při nich nalezeno deset soch skoro vesměs velikosti nadpřirozené, bez umělecké ceny. Jsou z tufu a pokryty štukem; 6 jich představuje muže, 4 ženy.

Také na těchto hrobkách čtou se oznámení a různé nápisy. Tu oznamuje se, že nalezena kobyla cum semuncis honerata (= onerata: obtěžkaná koši); komu utekla, má se přihlásiti na pozemku Mamianském před mostem Sarnským u Q. L. Hilara. Jiný nápis hlásá, že Nonnius Rufus předvede 20 párů gladiátorů dne 1. května a 10. května v Nóle a obveselí diváky i štvanicí zvěře. Jiné programma gladiátorské slibuje na počest božství Augustova hry taktéž s 20 páry gladiátorů a štvanicí v městě Nucerii ve dnech 5., 6., 7. a 8. května. Dvacet párů! Jak maloměstské poměry proti Římu, který jich vídal 100 i 300 párů bojovati! Ale co mohl světový Řím, nemohli Nocerští a Nólští, sousedé Pompejanů, kteří zajisté hry jejich navštěvovali, tak že ona oznámení na blízku Pompej nebyla marna. Avšak jen Nocerským občanům, nikoliv Pompejským, platí volební programma, kterým se odporučuje L. Munatius Caeserninus za kandidáta Nocerského duumvirátu, nejvyššího to úřadu měst venkovských. Jiný nápis odporučuje za duumviry — neudávaje, kterého města — L. Magna Celera a C. Tampia Sabeina, tribuna plebis. Patrně druhý z nich býval tribunem

---

[1]) Zprávu o otisku tohoto stromu podal Fortunato Pasquale, profesor botaniky při universitě Neapolské, v Not. d. Sc. 1889.

lidu v Římě, neboť v municipiích (až na skrovné výminky) takového úřadu nebývalo. Vedle těchto oznámení nalezeno i několik čmáranin zcela soukromého rázu, nepatrných a triviálních.

Vidíme z těchto příkladů, že při nárožních oznámeních nebylo šetřeno ani hrobek. Jmenovitě neúprosni byli agitátoři v odporučování svých kandidátů při volbách na úřady. Proto zakladatelé hrobek často výslovně nápisem si vyprošovali takové znešvařování. Tak prosí jakýsi nápis Římský: „Pisateli, prosím tě, abys minul tento pomník. Však budeli na tomto pomníku jmeno nějakého kandidáta napsáno, ten ať při volbách propadne a nikdy žádného úřadu nedosáhne.“ A podobných výstrah známo několik.[1])

Není tedy mnoho nového v Pompejích, aspoň ne takových novot, které by zvláště vynikaly nad věci již známé. Ale zábava, které toto zbořené město poskytuje, zůstává stále zvláštní a jedinou svého druhu. Znáte tichou samotu lesů, hor a údolí, stokráte opěvovanou? Zde naleznete samotu zvláštního druhu; samotu pustých ulic a domů, vyschlých bassinů, prázdných komnat. Je to samota zřícenin, ale mnohem veselejších zřícenin nežli naše rozvalené hrady v pustých lesích a skalách. Románopisec sedě na zděném lehátku triklinia a pohlížeje na obrazy stěn, neumělé sice a vybledlé, ale přece o veselém názoru života svědčící, snad by neodolal lákání vykouzliti sobě ve fantasii pestrý a čilý život dávných obyvatelů těchto míst a přidal by nové dílo k Bulwerovým „Posledním dnům Pompej.“ Mně však nechtělo se ten život ve fantasii příliš živě si představovati: ušlechtilejším, vznešenějším nebyl v ničem nežli život náš, a tu závidění hodnou živost a čilost, kterou nad nás obyvatele požehnaných těch krajů vynikali, možno studovati lépe v ulicích Neapolských. Nechme těmto atriím a peristylům jich mlčení a nepřivolávejme sem fantasií stíny polovzdělaných hejsků togou přioděných a lehké chátry, kteří všichni žili ze dne na den a zmizeli jako tolik jiných pokolení lidských se všemi snahami, vášněmi a zábavami. Jsou jmena synů lidských, která se nesou od století ke století a při jichžto zvuku velebíme bystrost rozumu nebo hluboké poklady citu lidského. Ale všední život, jaký se tuto odehrával a jinde odehrává: jak bezvýznamný jest před tváří devatenácti století! Oč jest větší cena a význam jeho nežli života ještěrky té, kterou snad první mráz příští zimy zahubí v brlohu rozbitých zdí! Museli bychom opustiti předměty, jimiž se obíráme, a uteci se k filosofii a k náboženství, abychom smyli tento pocit nicoty lidské, jenž nás tu ovívá. —

Jedna síla, jež tenkráte se mocně vztyčila k záhubě Pompej, dosud se hýbe, žije a vře. Jest to onen kouřící kužel Vesuvu, který tvoří pozadí ulic Pompejských. On poskytuje divadlo ještě poutavější než trosky toho města, které ve svém hněvu byl druhdy pohřbil. Na počátku minulého srpna pohnuly se zase tajemné síly jeho ku práci: proud lávy vyrazil na boku jeho východním a stékal šikmo k západu. Od Pompej bylo jej viděti za temna jako žhavý, haditý pruh, jenž pod hvězdami příšerně krásně svítil a za dne byl patrný podle lehkých obláčků páry, které tok jeho provázely.

---

[1]) Orelli-Henzen č. 6975, 6976, 6977, 4751.

Kdo by odolal mocné touze ohlédati tento zázrak přírody blíže? A navštíviteli vrchol Vesuvu, přinesete s sebou dojmy pro celý život nesmazatelné. V chladné zimě naší mlhavé vlasti vzpomínáte pak na noční jízdu koňmo po silnici, která se bělá mezi zdmi zahrad a vinic, na jízdu za oním žhavým pruhem, který svítí tmavou nocí a udržuje v duši vaší napínavou otázku: co asi tam na blízku uvidíme? Tiše projedete spícím městečkem *Bosco tre case* a octnete se z jeho ulic, lampami osvětlených, zase v temnu polí a vinic. Malá osterie, kde hospodář ze spaní vyburcovaný vám prodá láhev „slzí Kristových," je poslední stavení, jež minete. Nějaký čas znamenáte ještě tmavé stíny stromů a keřů; pak za prvního polosvitu pachti se pod vámi kůň po tvrdé, hrbolaté lávě. A když bílé jitro rozlévá se již kolem a dává rozeznávati zřetelně každý předmět, stojíme na malé planince, která poskytuje nám první úžasné divadlo: až sem doplížil se právě proud stékající lávy. Seskočíme s koní, jichžto služeb odtud dále nelze užívati, a pozorujeme, jak onen žhavý pruh, svítivši tmavou nocí, vypadá z blízka.

Před námi do výšky táhne se val hnědého kamení, drsně kostrbatého. Pod tímto kamením prokmitává žhavá hmota jako do tekuta roztavený kov; a žhavý ten proud, hýbaje se zvolna v před, uvádí hořejší vrstvy, vychladlejší a v kámen stuhlé, v divný ruch a pohyb. V celém tom valu slyšíte cinkání, šramocení; jednotlivé kameny odpadají v pravo, v levo dolů se kulíce. Zdá se, jako by tisíce ruk celý ten val neviditelně přehrabávalo. Chceme přistoupiti blíže; ale žár sálající z lávy drží nás nutně v uctivé vzdálenosti asi pěti kroků. Proutek hozený do náspu toho, jakmile odvalením se několika kusů dotknul se žhavého jádra, shořel plamenem. Jaké to divné síly tam v nitru hory zase vaří! A jakou spoustu hmot mají ve své děsné kuchyni, když jim vystačí na pruh již přes kilometr dlouhý! Tento proud postupuje ovšem volně a dosáhneli snad lidských obydlí, zbude obyvatelům dosti času k vystěhování. Ale jest nezastavitelný, neodolatelný.

Nastane krušné vystupování na samý vrchol sopky. Kráčíme sypkým pískem příkře, příkře vzhůru. Zoufale pracují nohy bořící se do písku i plíce. „Spettate un poco," voláme každé chvíle na vůdce a každé chvíle odpočíváme, abychom si oddychli. Přes hodinu trvá namáhavá práce. Ale odměna je skvělá. Již stojíme na vrchu. Vidíme z homolovitého kráteru, který jako nevelký kopec před námi se zvedá, vystupovati šedý kouř; vidíme každou minutu se opakující malou ukázku hněvivých sil podzemních. Z kráteru to zafičí jako prudký vítr, kouř vyrazí silněji a pak následuje několik tuctů kamenů, které padajíce zvoní o boky kráterů. Jsou žhavé a měkké a rychle stydnou v porovité, lehké strusky. Okolo nás na mnohých místech kouří se z otvorů v zemi. Země okolo jest teplá; žlutá síra usazuje se na ní jako mech.

Stojíme na temeni hory, jejížto útroby jsou člověku nezbadatelným tajemstvím. Tam vrou sirnaté plyny a taví se pevné hmoty při žáru několika tisíc stupňů. Nelze se odtrhnouti od toho divadla.

Vyhlídka s výše té 1200metrové na záliv, města, ostrovy je světoznámá. Výpary letním, bezdeštným časem způsobované činíce

vzduch nečistým, ovšem ji často zastírají. My dne 16. srpna 1890 jsme krásy pod námi ležící více tušili než viděli.

Sestoupímeli zase do Pompej a uvážímeli vše, co se dálo při katastrofě r. 79, poznáme teprve, že jsme nahoře viděli pouze nevinnou hříčku sopečné síly. Erupce, kterou Vesuv po prvé za sopku se přihlásil, byla až dosud z jeho účinků nejvelikolepější a také nejzáhubnější.

Makedonie, země i lid.

Studie

od

Em. Faita.

I. Přehled zeměpisný.

akedonie může se vřaditi mezi země, jimž jest neštěstí údělem a přece málo jest končin v našem díle světa, jež by hojněji odměňovaly píli, věnovanou jejich zvelebení. A při tom ty rozmanité krásy přírodní! Moře, četná jezera, horské bystřiny i řeky volně se vinoucí, rozlehlé roviny i hory na temenech po celý rok pokryté sněhem — to vše střídá se na poměrně malém prostoře.

Makedonie jest země větším dílem hornatá a proti sousedním krajinám přesně horskými pásmy ohraničena.

Od kotliny horního Iskru, v níž rozkládá se hlavní město bulharského knížetství Srědec, odděluje Makedonii mohutný, avšak na severu úplně bezlesý Vitoš, za ním postupuje hřbet Kurbetských hor a k těmto druží se Kara Dag (Crna Gora), jež strmí jednotlivými body do výšky 1552 m. a chrání rovinu Skopje před severními větry. Západní svahy Černé Hory provázejí levý břeh Lepence, který sesiluje proud Vardaru opodál jmenovaného města, a jest proslulý romantickým okolím, jmenovitě od stanice Kačaniku až do Ellešhanu.

Za Lepencem zdvíhá své běloskvoucí temeno drsný a nevlídný Ljubotrn jako nejvyšší díl Šarské planiny (starý Scardus); uhájil svého předáctví mezi velikány celého poloostrova Balkánského (3050 m.). Severně od Debru u pramene řeky Golemy strmí nepřístupný Korab, jenž až dosud žádným vzdělancem nebyl slezen; sotva jest nižší než 3000 m. Proti Albansku jižněji tvoří hranici pásmo Basman, z něhož vynikají zvláště hory Poliš a Brušda západně od jezera Ohridského, dosahující téměř 1800 m. výše. V úhlu mezi Albanskem, Epirem, Thessalií a Makedonií počíná pohoří Pindus; uzel horský, řečený Mecovo, označuje východiště podružných rozsoch, na sever obrací se Gramos (Grem) a Bič, na východ k moři Egejskému Greven, za ním tlačí se Avdela a u břehu vypíná se do oblasti věčnosněžné božskými bájemi proslavený Olymp.

Východní mez od Vitoše stanoví nám hmotnatý Ryl, za tímto jihovýchodně připojuje se Kopatnik, od něhož až ku pobřeží vine se čára pomezní po temeně Dospatu čili Rhodopy; tato zabíhá v polokruhu něco na východ až za Gümüldžine. Na prostoře takto určeném vytvořila se četná příčná a podélná pohoří, uzavírající v podobě ohromné mříže hojné kotliny nestejných rozměrů, ve kterých mnohde nahromaděním přebytečné vody vznikla přirozená jezera; jiné takové nádržky byly potoky a řekami odvodněny.

Země zavlažována jest čtyrmi hlavními řekami: Bystřicí, Vardarem, Strumou a Mestou. Bystrice Řekům slula Haliakmon, Turci ji nazývají Indže-Karasu. Sbírá své prameny na východním úbočí hory Boje, teče většinou směrem východním, až výběžky Grevenské přinutí ji obrátiti se k severu; řine se rovnoběžně s odnožem Juz-tepe, dále si klestí dráhu mezi horou Verijskou a Pierií, čímž koryto její silně se sužuje. Krátce před ústím obrací se na východ, kde vody své mísí s vlnami mořskými, tvoří několik ostrovů. Od Soluně jest ústí pět hodin cesty vzdáleno.

Z levé strany přijímá řeka Bystrica výtok z jezera Kosturského, jež představuje téměř pravidelný čtverec, jehož strana měří na 4 km., pouze na západě vniká do hladiny značný poloostrov, na němž založeno město, které dalo jezeru jmeno. Kostur náleží k nejkrásnějším městům makedonským. Dle příbližného odhadu čítá na 1800 domů a přes 10.000 obyvatelů, dosti pestrých národností, totiž 4200 „Bugarů,“ 2200 mohamedánů, 2400 Řeků a Cincarů a 1500 Židů. Mnoho Bulharů jest pořečtěno, rovněž i Albanci, jichž se počítá na 1500. Již za pobytu svého v Bitolji vyptával jsem se jistého Charváta, jenž byl na 15 let v zemi usazen, na poměry v Kosturu, a on mě ujišťoval, že sice mnoho lidí zná tam bulharsky, ale že mluví pouze svou mateřštinou v kruhu rodinném a se svými příchozími rodáky, jinak vydávají se za Helleny. Okolní obce však jsou až dosud ryze slovanské.

Městský trh Kosturský nalézá se v severním předměstí; brána vystavěna ve zdi, jež na úžině poloostrova přes celou šířku její provedena. Podobá se, že původně byly tři vchody upraveny, dva na obou koncích ochranné zdi a ve středu jejím, pobřežní však během doby zanikly. Zbývající jeví známky římského původu; za branou rozkládá se prostranný konak se třemi vchody, tak že zaujímá téměř celou šíji poloostrova. Tento utvořen skalným hřbetem, jenž se zakončuje vápencovým pahorkem; měšťané upravili své příbytky po obou stranách hory na pobřeží jezerním. Na severní straně zřízena hlavní dlážděná ulice s chodníkem, a od ní vedou úzké příční uličky na temeno, kde ve starověku stávalo kvetoucí město Celetrum; nyní možno tam navštíviti hlavní chrám, kolem něhož pouze několik chatrných domků roztroušeno. Arci Kostur, jako kterékoli jiné orientální město, jest neúpravný a nečistý, domky o poschodí neb dvojpatrové s četnými výstupky a verandami. Vyhlídká na okolí od metropolitního chrámu je skvostná. Jezero v parných letních měsících, panujeli delší čas bezvětří, pokrývá se jemným zeleným povlakem, jenž mu dodává zvláštního půvabu. [1])

---

[1]) Spiridion Gopčević, Makedonien und Altserbien str. 136, 137.

Na břehu jezera rozloženo šest dědin, a toliko ve dvou z nich, totiž v Mavrově a Ličiště, usazeni mohamedáni, Osmanové, Albanci neb i Pomáci. Blíže hlavního města kázy (okresu) jest čistě turecká obec Teke, jejíž obyvatelé zabývají se hospodářstvím neb přívoznictvím.

Jihovýchodně od Kostura, téměř hodinu od pravého břehu Bystrice vzdálena jest Lapsišta (zvaná též Naselica, Lepšista); řečí obcovací v ní jest řečtina, ovšem vedle Hellenů usazeni jsou tu též mohamedánští Bardarioté, kteří prohlašují se za původce osady. Bylo to ve 14. století, když se do Lapsišty přestěhovali a oživili v ní starou kolonii slovanskou. Četná jmena místní nepopíratelně slovanská dosvědčují nám, kdo kraj druhdy vzdělával a jaká krev koluje v žilách většiny venkovského lidu. Mezi památnostmi ukazují se v městč rozvaliny chrámu sv. Trojice, nynější majitel moslim udržuje stále světlo před zbytkem kamenného kříže, o němž mnoho zázračných příhod se vypravuje. Bardarioté jsou potomci křesťanských Peršanů, kteří před útisky mohamedánů za císaře Theofila v 9. století se přestěhovali na břehy řeky Axia, jež dle nich byl pojmenována, odtud pak rozptýlili se i do jiných krajů. Téměř všichni potomci těchto perských vystěhovalců jsou pořečtěni.

Od Lapsišty $3\frac{1}{2}$ h. jv. na levém břehu Bystrice rozloženo město Sačista (řecky Siatista). Skládá se vlastně ze dvou obcí Garice a Hory. Příslušníků počítá se na 20.000 Helenů aneb pořečtěných Cincarů, kteří úplně rodný jazyk zapomněli. Příbytky jsou tu téměř výhradně zděné a jejich úprava svědčí o bývalé zámožnosti majitelů, ulice jsou úzké a klikaté, vinou se malebně na příkrém svahu hory, která již z dálky jest viditelna. O pobožnosti lidu svědčí, že si vystavěl přes dvacet chrámů a kaplí, mezi nimi dva kapitulní s 13 kněžími. Při střední škole jest na poměry turecké značná knihovna, čítáť na 4000 svazků.

Město založeno prý ve 12. století od Kuco-Vlachův a proslulo statečností svých rodáků; několikráte odrazilo útoky Albanců. Jmenovitč roku 1828 když náčelník loupežnické roty Škipetarů Kaplan-beg v čele 3500 m. zpustošil blízké město Kožany a okolní všechny vesnice, vytrhli proti zemským škůdcům Sačisťané vedeni Neoplisem, úplně rozprášili nekázané zástupy a odňali jim bohatou kořist.

Půda v okolí jest kamenita, málo úrodna, nicméně na jednotlivých stráních upraveny vinice, jejichž plod chválí se pro svoji chutnost.

Po silnici vedoucí vyprahlou vápenitou půdou dostaneme se do města Kožan, jež se řadí v sandžaku na druhé místo za Bitolj a vykazuje na 1080 domků, dosti výstavných; provozují se tu rozmanitá řemesla, zvláště krejčovství, a též čilý obchod s bavlnou i za hranice. Všude vládne řečtina, pouze asi sto Bulharů usedlých v městě nezapomněli svého rodného jazyka; vlastních Hellenů jest málo, většina jsou odnárodnělí Cincaři a Slované; nicméně přece v několika obcích jižněji udržel se v rodinném kruhu jazyk „bugarský.“ Na západ a sever v káze (okrese) jsou roztroušeny ryzí dědiny turecké, kde není ani jediného křesťana; tito rolníci byli převedeni do svých sídel za Solimana II. Nádherného z Malé Asie z okolí Konia.

Krásný rozhled otvírá se s věže 30 m. vysoké; u našich nohou rozkládá se město, jehož domky částečně ukrývají se v stínu stromoví; nejvíce ovšem zraky naše vábí velebný Olymp, který příkře za řečištěm Bystrice v oblaka se ponořuje.

Za čtyři hodiny jízdy v arbě dostaneme se do Servije; město svým jmenem poukazuje na původ srbský, ale více než slovo v dědictví si neuchovalo, hellenismus úplně je opanoval. Vznik svůj vzalo r. 636, a slulo původně Srbica; z toho si Turci udělali Servidžé neb Selfidžé; Byzantinci dobyli města r. 1001 a dovedli si ho uhájiti proti domácímu lidu až do 14. století, kdy mohutný srbský vládce Štěpán Dušan jim je vyrval z rukou.

Vedle Řeků a Cincarů jest v Srbici usazeno mnoho Turků. Obec vyniká tichostí a poměrně též čistotou. Nad městem strmí příkrá hora, na které jsou zbytky prastaré pevnosti; tato ovládala svého času celý okolní kraj. Mimo zevnější zdi zachovaly se před zhoubou neúprosného času čtyři nárožní věže; teprve bedlivějšímu zkoumání starožitností podaří se určiti, co pochází z let panství srbského a jakou hřivnou druhé vlády přispěly k stavbě důležité tvrze. Na volném prostoře rozházeno sice mnoho mramorových desek a úlomků z nich, ale není na nich žádných nápisů. Z několika mešit v městě dlužno zmíniti se o dvou, jež vystavěny za sultána Bajazida; při Imer-džamisi zřízeno hlavní učiliště celé kázy, kde se žáci vyučují jazyku arabskému a perskému.

Od kotliny Kosturské směrem severovýchodním prostírá se malá rovinka Ostrovská, obklíčená na sever horou Gorničevou, na západ horou Brešskou, jv. Karatašem a Durlou, kteráž poslední, strmíc nad Njegušem, jest výběžkem Verijské hory. Všechny vrchy, vroubící okres, porostlé jsou lesem dubovým, bukovým a jehličnatým. Malá pouze část úbočí jest vzdělána a proměněna v polnosti. Ve středu roviny rozkládá se jezero Ostrovské, do něhož vlévá se mnoho bystřin a potoků; nejdůležitější jest ten, který sbírá své prameny na hoře Durle a v dolním svém toku znám jest pode jmenem potok Nalbankiöjský. Svah vodní nádržky jest na sever a odtamtud též přebytečné zásoby vláhy klestí si cestu, valíce se východně k občasnému jezeru a močálu Nisijskému. Vyprostivši se z rákosí tohoto řeka Voda v malé vzdálenosti dělí se v pět ramen, protéká středem města Vodeny, u něhož tvoří velikolepý vodopád. Dále spojuje se s Moglenicí, jež od severu přitéká. Sloučené řeky nazývají se také Bystricí a tvoří podlouhlé jezero Pazarské neb Jenidžijské, výtok z něho však slove Karasmak neb Luda (Divoká řeka); po sedmihodinné pouti rovinou Kampanií jedním ramenem připojuje se k Vardaru a druhým samostatně se vine do zálivu Solunského. Společné ono ústí jest u zátoky řečené Zatvor (vězení).

Rovina Moglenská oddělena jest horou Kožufem od údolí řeky Černé, kdežto Pajik omezuje ji na straně polední. Kraj nazván prý dle častých mlh, jež se snášejí na hory, a řeka, kteráž jimi jest napájena, zove se také Koloděj.

Od ústí Salamvrie až k Bystrici rozkládá se nížina zvaná makedonským pobřežím, zaujímajíc obdélník 9 hodin dlouhý a míli široký;

na jihu svém věnčena jest Olympem, na západě jako jeho pokračování postupuje hora Pierijská. V ohledu vojenském tento kout země jest velice důležitý a považuje se za klíč k Thêssalii. Tudy vine se pohodlná cesta k Larisse.[1])

Na sever od Bystrice táhne se veliká rovina Bělozemská čili Kampania, od východu k západu měří šest mil, šířky má 4 míle. Jih vyznačuje se táhlým hřbetem Pierie, západ uzavírá Turla či Durla, půlnoc ukazuje Pajik a východně od Vardaru Ženská hora, výběžky Solunského Kortaše směr jihovýchodní k poloostrovu Chalkidickému.

Rovina soustředila na svém prostoře čtyři řeky, Bystrici, Karasmak (Ludu), Vardar a Galik. Jezero Pazarské neb Jenidžské, jediné v tomto obvodu, oplývá bohatstvím ryb a pijavek, jež se odtud ve velikém množství vyvážejí do západní Evropy; arci není už obchod tento tak výnosný, jako druhdy býval. Od Turly k vodní nádržce Jenidže Gölu spěchá Arabica, jež se u Njeguše rozděluje na tři ramena a obcházejíc město, tvoří v jeho zahradách krásný vodopád — arci ne tak proslulý jako Vodenský — a vlévá se sotva půl hodiny jižně od Moglenice do jezera. Veškera nížina vyznamenává se úrodností a přírodními krásami, pahorky a stráně pokryty jsou hojnými vinicemi; zvláště vychvalují znalci víno, pocházející z okolí Gjumendže na východním svahu Pajiku a o něco jižněji u Bogemice. Již Řekové postřehli dobré vlastnosti krajiny a proto zakládali tam záhy své osady.

Na rozhraní vod mezi jezery Ostrovským a Kosturským vypíná se na vysoké skále Klisura, městečko obývané samými Cincary, kdysi zámožné, ale úpadkem obchodu, který byl provozován s okolními městečky, schudlé. Domky vystavěny z kamene na tak příkrém výběžku hory, že při velikém přívalu snadno by se mohla skála utrhnouti a sřítiti i s obyvateli do propasti. Obilí se v okolí nedaří, ani víno pro vysokou polohu pravidelně nedozrává. Lid odkázán na přívoz potravin ze sousedních dědin; jednotlivci odcházejí z domova a dávají se najímati k rozmanitým polním pracem aneb jako řemeslníci v Cařihradě a v přístavech maloasijských, někteří spokojují se i holí pastýřskou. Přece však vydržují se v Klisuře dva hlavní kostely, při nichž zaopatřeno 8 kněží.

Na severním břehu stejnojmenného jezera prostírá se v malebné poloze městečko Ostrovo, jehož příslušníci většinou hlásí se k islamu, dvě pětiny jsou pravoslavní Bulhaři; moslimové mluví bulharsky neb řecky, málo albansky. Blíže břehu opodál města strmí z jezerní hladiny malý ostrov, na němž lze pozorovati zbytky mešity; vypravuje se, že před věky souvisela půda, na níž zříceniny se uchovaly, s pevninou, bouří však že byla odervána. Po našem soudě pověst jest dokladem, jak jezera přibývá, což ostatně pozoruje se též u jezera Ohridského. Z hroznů připravují místní mohamedáni „pikmez“, zvláštní druh vařeného nápoje, poněvadž jsouce přísnými stoupenci koranu, od vína se zdržují.

---

[1]) Srov. Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи. Составилъ С. И. Верковичъ. С. Петербургъ 1889 str. 38.

Město Voden náleží k nejkrásnějším obcím makedonským. Již v šerém starověku tam bylo připomínáno město Edessa neb Aigai. Město leží na kraji vysočiny; středem jeho vine se řeka Voda, která u městské hory rozděluje se v pět silných ramen a několik slabých, jež se s ohlušujícím šumotem řítí do propasti. Příkré stěny skal jsou porostlé rozmanitými křovinami, dole bují stromoví a palouk blíže spojené řeky slouží za pastviště skotu.

Voden zachoval dosud ráz slovanské obce, odhaduje se v něm na 11.000 Bulharů, z nichž někteří dali se získati pro islam, 2500 Turků a Albanců a na 500 Cincarů a Řeků. Mnoho krve prolito o nadvládí nad městem za Štěpána Dušana, jenž vzal r. 1342 hradby jeho útokem, ale když v jiných krajinách byl zaměstnán, použili toho Řekové, aby posádku srbskou vypudili (r. 1350); netěšili se však dlouho ze svého úspěchu, neboť po třech letech úplně byli zahnáni a prapor mohutného cara trvale vztýčen na cimbuří.

Severovýchodně od jezera Pazarského prostírá se na cestě k Solunu poloturecké, polokřesťanské městečko Jenidže Vardar, bulharsky Janica, hostící ve svých zdech na 9000 lidí, přes polovici původu slovanského; arci značný díl jich pořečtěn nebo poturčen. Turků zde usazeno přes 3000, ostatek obyvatelstva jsou Cincaři, Řekové, Židé a j. Janica dělí se na dvě části, mohamedánskou a křesťanskou; voda přivádí se potrubím z hory Gorno-Šjura na vzdálenosť 4 hodin. U východní strany města zdvíhá se štíhlý minaret „velké džamije," krásné mramorové budovy, zasvěcené původně křesťanské bohoslužbě; chová se v ní posud obraz sv. Petky, o němž mezi moslimy i pravoslavnými kolují četné pověsti pro zázraky, jež se s ním přihodily. Vášniví ctitelé Allahovi několikráte se pokoušeli zničiti jej, ale marně; jednou dokonce hodili jej do jezera, aby se ho sprostili, ale k jejich úžasu druhého dne obraz neporušen vyskytl se opět na svém místě. Za tou příčinou mohamedáni zapalují před obrazem sv. Petky svíčku 12 ok (oka tři libry), která hoří dnem i nocí. V okolí pěstuje se množství tabáku, a Jenidže jest proslulým středištěm pro vývoz této obchodní rostliny.

Východně od města na levé straně silnice, jedemeli ku přístavu Solunskému, u vesnice Sv. Apostol čili Alakilisé lze pozorovati zříceniny Pelly, kolébky to říše makedonské, ale zachovaly se z ní po naši dobu toliko lázně Alexandrovy. Za sídlo své vyvolil si Pellu král Archelaos, veliký přítel řeckých věd a umění, aby byl blíže u pobřeží a častěji s Athéňany a jinými městy hellenskými mohl obcovati. Největší slávy nabylo město za Filipa II. a Alexandra Velikého.

Obraťme se k hranicím albanským. Řeka Vardar vyráží ze země jako mocný pramen ve vsi Vrutku, o něco východněji od průsmyku Bariče, proslulého svou romantikou a přírodní krásou; na sklonu Šarské planiny teče na sever a zavlažuje rovinu Tetovskou čili Kalkandelskou, jež táhne se na 5 mil délky a ze všech stran jest obklíčena horami, ze kterých četné ručeje i potoky sesilují proud. Město Tetovo leží u paty Šaru při vchodu do příčného údolí a jest téměř celé ukryto ve stínu stromoví. „Šarská řeka" šumí středem jeho a po dlouhých přívalech nebo z jara, kdy sníh na horách taje, dělá značné škody.

ačkoli domy jinak jsou dobře stavěny. Rozeznávají se dvě části města; ve výše položené obývají hlavně mohamedáni, v dolejší mají příbytky křesťané; i bazary jsou dle toho rozděleny. Obyvatelstva páčí se na 12.000, z nichž více než polovice jsou pravoslavní Bulhaři, 1000 Albanců, malá hrstka Turků, Cincarů a cikánů. Původní osadníci silně se poalbanšťují.

Na středním toku svém Vardar postupuje rovinou Skopijskou, ohraničenou na severu Crnou Gorou, která odděluje poříčí jeho od Moravy; na východě táhnou se odnože jmenovaného pohoří až k Velesu, jih označuje Babuna, známá jako shromaždiště sekty Bogomilců. Ostatně odkazuji laskavého čtenáře na svůj článek v tomto časopise r. 1889.[1])

Nejdůležitějším přítokem Vardaru z pravé strany jest řeka Černá, jež byla starým Hellenům známa pode jmenem Verigon, Turkům sluje Küčük-Kara-su (malá černá voda). Počíná své zřídelní prameny spojovati severně od Krčeva čili Kičeva, malého to horského městečka s 3500 obyvatelů, kteří jsou dílem Albanci, dílem „Bugari.“ Nad chudičkými domky vypínají se zříceniny zámku. Odtud teče řeka směrem jv., činí okliku na východ, vrací se do původní čáry, v rovině Bitolské zahýbá se na sever a jižně od Gradska spojuje své vlny s Vardarem. V poříčí Černé jsou dvě roviny (poljana). Bitolská patří k nejhustěji zalidněným krajům Makedonie, má 10—11 hodin délky a 5—6 hodin šířky. Ovšem za dlouhého sucha (jaké panovalo r. 1888, když jsem navštívil tuto končinu) pohled na vyprahlou pláň i okolní hory jest jednotvárný a smutný. Ve starověku slulo území toto Pelagonia. Na východ táhne se Selca planina, na jihozápad Peristeri (2359 m.), jenž i za parného léta v jednotlivých roklích uchovává sníh. V hlavním městě roviny Bitolské žije vali stejnojmenného sandžakátu, obyvatelstva čítá se 40.000 duší, v němž jsou zastoupeny všechny makedonské národnosti. Provozuje se tu čilý obchod do celé západní polovice Makedonie. V městě položena silná vojenská posádka, opatřená četným dělostřelectvem. Bitolj čili také Monastyr, turecky Toli Monastir, několikráte byl dobyt od nepřátel, naposledy počátkem našeho století od pověstného Janinského despoty Ali paše. Drahou vedenou od hranic srbských až do Solunu značně utrpěl místní průmysl a obchod, i jedná se právě o to, aby k sídlu valiovu prodloužena byla odbočka od hlavní tratě.

Nízkým odnožem Babuny oddělena rovina Prilepská od výše jmenované; jest to nepravidelný trojúhelník zdélí osmi hodin, zavlažovaný třemi říčkami, jež vznikají v Babuně a ve výběžcích Golešnice. Malé, však úhledné a čisté město Prilep má navždy pojištěnou upomínku v dějinách slovanských jako rodiště slavného hrdiny kraleviče Marka; zříceniny jeho hradu až dosud nad městem se zachovaly.

Na malém přítoku Černé řeky jižně od Skopje rozložen městys Llerin neb Florina, v němž se počítá na 210 domů, lid živí se řemesly neb rolnictvím, v okolí jest dosti rozšířen průmysl hrnčířský; též se tu zhotovuje po domácku hrubé sukno řečené „aba“ a koberce „vi-

[1]) Z Mitrovice na Solun, v Osvětě 1889 str. 75—78, 204—220.

lenci," černá tkanina „mutafe" prodává se nejen ku přikrytí země a na lůžka (poněvadž lid postelí nezná), ale též ke zhotovování pytlů, v nichž se na soumarech vozí obilí.

Jižně od ústí řeky Černé prostírá se město Negotin, mající na 5000 obyvatelů, kteří jsou všichni sice jediné národnosti bulharské, ale příkře je od sebe odděluje víra křesťanská a mohamedánská.

Z levé strany spěchá do Vardaru Kriva reka (tur. Egri-su), v dolním toku též Pčinja zvaná; vzniká na západním výběžku Osigové planiny (západně od Rylu). Na vrchovisku řeky po obou jejích stranách rozestaveny domky a bazarové krámy Krivorečné Palanky, v obchodě převládají výrobky kovové, zbraně, nádobí a p., příslušníků jest 5000 z největšího dílu pravoslavných, nářečí příbuzno je mluvě Šopův, s nimiž lid z Palanky stálé styky udržuje.

Na středním toku řeky vzniklo město Kratovo, rovnající se číslem svých občanů předešlému; domy zbudovány v kotlině uzavřené horami, do řeky vlévají se v obvodu městském dva potoky, půda jest nerovná, proto v ulicích stále nutno vystupovati a sestupovati. Pouze hlavní chrám jest úhledněji a slušněji zařízen. V okolí dle lidového podání jest mnoho rud, obsahujících železo, olovo i stříbro, ovšem za tureckého státního hospodářství nikomu ani nenapadne, že by toto přírodní bohatství ku prospěchu celé země mohlo býti vykořistěno.

Na pravém poříčí Krivy reky v údolí Golemy blíže železniční stanice rozloženo Kumanovo, o něco větší než Kratovo; dvě třetiny obyvatelstva jsou zde Bulhaři, vedle nich pak Albanci, Turci, cikáni; moslimové vykonávají pobožnost ve dvou mešitách, pravoslavní spokojili se jedním kostelem, v němž zachoval se veliký čtverhranný podstavec s římským nápisem. Trh slyne množstvím vlny, neboť v okolí chovají se veliká stáda ovcí. Jest to proslulé Ovče polje, tur. Mustafa ovasi, při dolním toku Bregalnice se rozkládající, kde ve velikých rozměrech se provozuje chov užitečného bravu.

Bregalnica vzniká na planině Malešovské, protéká touto směrem sz. a až k Carevu Selu, odkud zahýbá na západ a jz., až o něco severněji od řeky Černé spojuje se s Vardarem.

Štip (Ištip) jest amfitheatrálně vystavěn a protékán říčkou Hotinjí, jež se zrovna před branami vrhá do Bregalnice. Město bývalo ovládáno pevností, jež na příkrém návrší byla zřízena a po níž zůstaly rozsáhlé zříceniny. Jakkoli bazar jest rozsáhlý a rozmanitý, přece obchod není valný. Obyvatelstva počítá se na 10.000 duší, z polovice Turků a Bulharů; mohamedáni postarali se o několik krásných mešit a veřejných studní (česme). V blízkém Novosele, jakémsi předměstí, vyráží z půdy vřelý pramen sírný 55° C teplý. [1])

Levý dolní břeh Vardaru provází rovina jezera Dorijanského a Lagodinského (Langaza Göl), severní část nazývá se též Ženskou nížinou. Severní hranici její tvoří Belašica čili Beleš-planina, na východ vypíná se Kurša Balkan. Z vodního předělu mezi oběma rovinami vyvěrá řeka Galik, jež na poloviční cestě mezi Vardarem a Solunem vlévá se do zálivu. Ženská rovina táhne se na 10 h. šířky a 5—6 h. délky, jest něko-

---

[1]) Makedonien und Alt-Serbien von Spir. Gopčević str. 185.

lika potoky zavlažována a dosti úrodna. Jezero Dorijanské má podobu okrouhlou, přímá čára, vedená přes hladinu, měří 8 km., městys, dle něhož jezero pojmenováno, rozložen na jižním břehu, protější strany dotýkají se výběžky Belašice.

Jižně od Dorijanu v krajině pahorkaté nalézá se město Kukuš Klkič neb Kalkač), kde působil na bulharské škole jeden z nešťastných bratří Miladinových, jež vydali společnou prací sbírku bulharských národních písní makedonských. Osadníků jest tu na 5000, většinou Bulharů, malá část jest původu tureckého a cincarského.[1])

Za pobytu svého v Solunu byl jsem důtklivě vyzýván, abych se podíval do Pajzanova, východně od přístavu na svahu Kortiče se prostírajícího; ale pro krátkost času nemohl jsem žádosti vyhověti. Pajzanov (tur. Čirečköj) jest důležité zvláště pro vývoz vápna, čítá na 6000 ob.; Řekové věnují ročně veliké sumy peněz, aby pomocí škol získali lid pro velikou myšlenku panhellenskou, ale nechce se jim to dařiti.

Langaza čili Lagadina leží v rovině na severu od jezera, ulice jsou sice dosti široké, ale nepravidelné, v letních měsících zdvihají se v nich oblaka prachu. Langaza-göl, u Řeků Ajvasil (sv. Basilej) spojeno výtokem svým s druhým jezerem Bešik-göl, z něhož přebytečná voda odchází do zálivu Orfanského. Obě vykazují stejnou průměrnou šířku 4 km., ale jezero Bešické jest více než jednou tak dlouhé; v obou chovají se kapři, úhoři, štiky i jiné druhy ryb, které v značném počtu se vyvážejí. Poloha jezer a značná jejich rozloha podporují mínění, jež pronesli mnozí učenci, že původně poloostrov Chalkidický byl ostrovem, který se spojil s pevninou volným vystupováním šíje ze dna mořského.

Mezi jezerem Bešickým a Tahinským tvoří předěl hora Bešik-dag, na jejímž západním odnoži vzniklo město Suho, známější pod porečtělým tvarem Sohos; ale není tam ani jediného pravého Hellena, nýbrž asi 5000 Bulharů a 1000 Turků; nejbližší okolí obce pokryto krásnými zahradami a vinicemi.

V horách po spůsobu kočovníků přebývají Jürükové, turecký kmen, žijící hlavně z výtěžku svých stád; namáhavé práce v hospodářství se štítí; dle náboženství jsou vlastně pohany, hlásí se ovšem na oko k islamu, ale nikdy ani nenavštěvují mešit a nestarají se o předpisy koranu, spravujíce se jenom zděděnými zvyky.

Do zálivu Orfanského se vlévá řeka Struma, vznikající v horách Radomírských, protéká kázu Kystendilskou směrem jihovýchodním, u vsi Boboše obrací se přímo na jih, provázena po obou březích horami. Opodál Lovišty, kde přijímá výtok z jezera Butkovského, znovu vyhledává si původní sklon jv., prochází dlouhým jezerem Tahinským a posléze u zřícenin staré Amfipole vlévá své vlny do moře Egejského čili Bílého, jak říkají Bulhaři.

Na horním toku prostírá se kraj Kystendilský, prostoupený pohořími, jež pokryty jsou krásnými lesy; vysokých kmenů z nich bylo by lze užiti k stavbě lodí, ale řeka není splavna a jiných prostředků

---

[1]) Srvn. Lumír 1889, Svatba v Kukuši.

dopravních se nedostává. Obyvatelstvo živí se hlavně rolnictvím a chovem dobytka, pro domácí potřebu zhotovují si vesničané sami plátno a hrubá sukna, tak že málo cizích výrobků na oděv se v kraji prodává.

Venkovské obce rozdělují se na polské, pijanečské a krajšské; v prvních panuje nářečí příbuzné makedonskému a jest obyčejno i v městě; od nich se v podřízených věcech liší pijanečské dědiny, jejichž jmeno odvozuje se od starobylého kmene Paionů. Venkované zhotovují si úzké kalhoty, jako Slováci od Trenčína, a krátkou, vzadu a napřed hustě nabíranou kazajku z hrubé vlněné látky. Krajšské dědiny jest pouze jiný název Šopů. (Pokračování.)

Nové rovy české.

Napsal

Jaroslav Vrba.

M. Procházka. — Fr. Vrána. — Fr. Chalupa. — J. Kozánek. — B. Dudík. — K. Huttary. — J. Sklenář. — O. Pinkas. — K. Pavlík. — V. Žížala Donovský. — J. Z. Veselý. — K. Kunz. — Fr. J. Zoubek. — M. Lipšová. - J. Janda. — A. Tonner. - J. V. Frič.

Rychle přeletěl rok od té doby, co jsme posledně na tomto místě konali truchlivou přehlídku ztrát spisovatelské, umělecké a vůbec národní společnosti české, a již podle rovů sotva porostlých navršen jest nemalý počet nových. Hvězdy první velikosti nehasly na českém obzoru v roce, po kterém se nyní rozhlížíme, ale mnohý zajímavý člen kruhu našeho, nejeden typ, vynikající talent, obětavý pracovník, zasloužilý vlastenec a pamětník staršího vývoje národního života zmizel od společné práce navždy.

Na Moravě, kde každé síly posud jest potřebí na několika místech, ztráty naše za rok ten jsou zvláště bolestné. Úmrtí, které první spadá v roční přehledy těchto listů, odňalo literárnímu světu moravskému ctihodného Nestora; byltˊ nejstarším spisovatelem a jistě též jedním z nejstarších vlastenců žijících na Moravě monsignore Matěj Procházka, čestný kanovník a čestný konsistorní rada Ďakovského biskupa J. Štrosmayera, narozený r. 1811. Jako profesor češtiny a náboženství na německém gymnasiu Brněnském v letech padesátých budil žactvo české k národnímu vědomí, klestil jazyku českému cestu k platnosti ve škole a vychoval celou řadu vynikajících vlastenců a spisovatelů moravských. Když se na Moravě rozvíjel český život veřejný a literární, octl se Procházka v čele vlasteneckého duchovenstva, zároveň však agitace katolickopolitické, která zejmena novější dobou přešla značně též na pole čistě literární. V tom směru byl Procházka velmi pilným spisovatelem a řídil po léta katolický denník Hlas až do konce života svého. Smrt stihla jej dne 26. listopadu r. 1889 po pohromě, kterou vetchý kmet utrpěl den před tím, byv za večera na cestě z divadla poražen povozem.

Mladého, horlivého pracovníka ztratila česká literatura dne 2. prosince 1889 úmrtím Františka Vrány, svědomitého překladatele z polštiny a frančtiny a pisatele dobrých občasných přehledů literatur těch a literatury dramatické vůbec. Jako mladík nadšený pro literární vzájemnost slovanskou byl Vrána za let studentských též předsedou Slavie.

Po celých Čechách velmi známo bylo jmeno Josefa Farského, kamenotiskaře, který r. 1848 počal vydávati obrazy vynikajících politiků i spisovatelů českých, rozšířené svou dobou po všech spolkových místnostech i po domácnostech českých a chované namnoze posud jako památky oněch mladistvých dob našich. Zemřel 16. prosince 1889 ve svém 63. roce.

Mnohá utěšená naděje básnické literatury pochována jest v hrobě, ve kterém odpočívá František Chalupa. Jeho náhlá smrť dala dni novoročnímu r. 1890 melancholické vzezření v literární společnosti Pražské, ale již drahný čas před tím přestali jsme doufati, že by se mohlo státi skutkem, co sliboval neoslňující, ale rázovitý talent Chalupův. Byv narozen 30. prosince r. 1857 ve Velkých Králicích u Uhlířských Janovic, nedospěl úplného vývoje tvořivých sil svých do třicátého třetího roku, na jehož prahu jej čekal velmi smutný konec. Na universitě studoval klasickou filologii a k literární činnosti připravoval se opravdovými studiemi slovanských literatur a zpěvů i písní prostonárodních. Tím stalo se, že se obíral překlady z literatury římské (Tibullem a Ovidem) i ruské, že měl na mysli práce z oboru historie literární, pomýšleje na př. na životopis Chocholouškův, zejmena však že jako básník těsně přilnul k duchu prostonárodní poesie. Jeho rozsáhlejší komposice epické jsou méně individuální než drobná lyrika. Epická báseň Záviš, vydaná v Poetických Besedách r. 1883, jest nepopíratelným svědectvím ryzího ducha básnického a obrazem mysli, napojené čistým nadšením národním, přece však celé koncepci schází ještě pravá uvědomělost myšlenky tvůrčí. Důvěrná lyrika Chalupova hlubokému citu dává průchod formou, která osobitou prostotou velice překvapuje a často dvojnásobně působí. Hledámeli slabosti těchto veršů, najdeme vždy spíše stopy naivní neumělosti nebo zběžnosti, přes které oko rychle se přešine, než stín banální strojenosti, které tak nenávidí zdravý cit lidský a která nyní tak nesnesitelně pronásleduje čtenáře právě tam, kde bývá vynášena přirozenost a duch národní. Jasně vyznačená individualita této prosté české lyriky vedle prvotních rázných studií slovanské poesie mohla z Chalupy učiniti znamenitý literární typ český. Uzráti však ke zvláštnímu názoru světovému, který by se zvedal nad základní tón melancholie národní i osobní, nebylo přáno trpné povaze Chalupově. Po léta před svou smrtí již byl životním zápasem přemožen. Básnické plány s nedostatkem hmotným, nečinnost s fatalistickým odevzdáním v osud co nejméně utěšený jsou hlavní příznaky jeho úpadku životního. Mimo krátkou dobu, po kterou redigoval Ruch a zastával úřad knihovnický, jejž mu svěřovala Umělecká Beseda, Chalupa neměl pravidelného zaměstnání ani důchodu, ale scházela mu též odhodlaná síla, kterou by si byl proklestil cestu z nebezpečných těch poměrů k pevné existenci umělecké i hmotné. I klesal do poměrů, ve kterých časná smrt byla jeho vysvobozením. Ještě více než na verších znáti

jest na prose Chalupově, kterak slibný vývoj umělecký přetržen byl úpadkem a smrtí jeho. Několik obrázků sebraných v knížce Naše ves jindy a dnes, vydaných v Libuši r. 1886 ale psaných kolem dvacátého pátého roku spisovatelova, vyniká individuálním nadáním vypravovacím opravdu nevšedním. Motivy málo původní a značně opotřebované jsou tu podány vypravováním plným přirozenosti, pravdy a poesie. Pozorovatel, vědomý úmyslu Chalupova, vžíti se do ducha básnictví slovanského, poznává úmysl, s jakým básník těsně splétá úkazy přírodního okolí s dějem a naladěním osob, ale jinému čtenáři skryta jest všechna úmyslnost parallel těchto mistrovským spojením jejich. Česká vesnice zřejmě zůstala Chalupovi navždy skutečným světem jediným. V jejích obrazech pozorováním, vypravováním, vřelostí pojetí vyrovná se všemu, co zplodil obor ten v literatuře naší, a z pravidla jen delší řeči jednajících, kde stoupají k citu rozrušenějšímu, zabíhají do nepravdivé strojenosti, která na takových místech jest příznakem všech i nejvynášenějších vesnických vypravování v naší literatuře.

Dne 18. ledna Morava ztratila dva muže znamenité činnostmi velmi různými. V Kroměříži zemřel dr. Jan Kozánek, jeden z těch mužů nejčistší povahy vlastenecké, jejichž pouhým příkladem již národní život český v dobách těžkých a nebezpečných okříval i mohutněl. Mužů takových měli jsme na Moravě značně méně než nadaných obránců politických, i bylo dvojnásob vzácno Kozánkovo působení, plné ducha ryze národního. Narodiv se v Přerově r. 1819 Kozánek ukončil studie právnické ještě v Olomouci, nebyl tedy na studiích ve Vídni, kde se tolik hlav českých, zrozených z jadrného lidu moravského, v mládí odcizilo od pravého citu českého. Jako mladý doktor práv odešel za vychovatele do Opavy, kde se stal Havlíčkovým slezským dopisovatelem a tak horlivým buditelem národním — tam asi prvním, — že pro to snášel i svízele dosti citelné. Roku 1851 stal se notářem a později advokátem v Kroměříži a rozhodně jemu lze přičísti za zásluhu, že v tomto důležitém městě pravý, přirozený ráz český tak vítězně pronikl. Výtečně působil Kozánek na rozvoj hospodářského školství a hospodářského života spolkového na Moravě. Z činnosti jeho pro organisaci rolnictva vyniká též založení rolnického cukrovaru, prvního na Moravě. Ve prospěch Radhoště, jenž moravské akademiky soustřeďuje v Praze, tak platně působil, že byl po smrti Palackého zvolen jeho protektorem. Od r. 1867 byl zemským poslancem moravským a za Hohenwarta členem zemského výboru a jeho hlas ve sboru důvěrníků moravských byl z nejzávažnějších, ačkoli se mu nedostalo příležitosti užiti známých schopností ke skvělejšímu působení parlamentárnímu.

S Kozánkem jednoho dne zemřel učenec, který národního hnutí na Moravě byl dosti vzdálen, ale náleží k mužům o dějiny moravské nejzasloužilejším, zemský historiograf dr. Beda Dudík. Dudík byl člen Rajhradského konventu benediktinského. Narodiv se r. 1815 v Kojetíně počal psáti o historii po německu již r. 1843 jako profesor na lyceu Brněnském, tak že r. 1847 po smrti Bočkově jmenován jest historiografem. Z povinnosti úřadu toho zkoumal zevrubně prameny dějin moravských v Římě a ve Švédsku, a tak stalo se jeho přičiněním, že r. 1878 povoleno bylo vrácení rukopisů českých ze Švédska do vlasti.

Když po řadě jiných publikací r. 1860 vyšel první díl jeho dějin moravských, psaný po německu, povstal odpor proti tvrzení jeho, že Velehrad nebyl sídlem panovníků moravských, a Dudík sám pak od myšlenky té zcela ustoupil. Česky počalo dílo jeho vycházeti pomocí Matice Moravské, do jejíhož časopisu pak Dudík také přispíval jako spisovatel český.

Dne 30. ledna zemřel v Praze malíř Karel Huttary, portrétista a časem svým společník černohorských cest a studií Jaroslava Čermáka, umělec známý z výstav Pražských také komposicemi tohoto druhu.

Správa Národního divadla ztratilu dne 1. března zasloužilého tajemníka pana Josefa Skleňáře, který v 55. roce svém podlehl dlouhé chorobě, působiv při samostatném českém divadle jako zkušený znalec poměrů divadelních od prvního vzniku družstva r. 1866.

Jako vlastenec činný velmi horlivě v jednotách národních má právo na vděčnou upomínku měšťan Pražský Otto Pinkas, který zemřel ve 42. roce dne 12. března. Pinkas obíral se též spisovatelstvím jako milovník a sepsal vedle illustrované Cesty po Španělích celou řadu her divadelních, zejmena drama Nerovné manželství. Hry ty provozovány byly také na národním divadle, jehož správy se Pinkas čile účastnil. Nejbolestněji cítí ztrátu jeho Národní jednota Pošumavská, které konal obětavé a velmi platné služby.

Nehotový ještě, ale znamenitě nad všední míru nadaný malíř byl Karel Pavlík, zemřelý dne 23. dubna. Od prvopočátku marně zápasil s tísní hmotnou mladý umělec ten, narozený r. 1862 v Golčově Jeníkově, a život stačil mu právě jen, co vystoupil na práh volnější činnosti a zralosti umělecké. V dětství prošel několikerým řemeslem až jako malíř pokojů mohl dávati první známky schopností, tak že se devatenáctiletý dostal na Pražskou akademii. Jeho komposice čím dále tím rozhodněji obracely k němu pozornost znalců; vzlet opravdu vynikající, sílu myšlenky a samostatného ducha jeví jeho Libušin Soud, veliký obraz nedokončený, o němž Pavlík pracoval s ostnem smrti v prsou.

Dne 4. června učinil konec životu svému nesnesitelnému pro zoufalé poměry hmotné Václav Žížala Donovský, jeden z vlastenců, kteří jako mladíci r. 1848 účastni byli revolučního hnutí a potom za ohnivost svou trpěli ve vojenském kabátě. Jsa v revolučním roce dvacetičtyřletý a pokoušev se již před tím v literatuře jako povídkář, byl členem mladé společnosti, která chtěla národ spasiti svou podnikavostí a byla vojenskou přesilou rozprášena po pevnostech a posádkách pluků rakouských. Žížala odveden byl k vojsku a dosloužil se v Italii šikovatelství. Teprve r. 1859 byl od vojska propuštěn. Činil další pokusy spisovatelské, ovšem v poměrech literárních již podstatně se měnících, překládal divadelní hry, hrál divadlo v Prokopově společnosti, až nabyl trvalého zaměstnání v administracích časopiseckých, jmenovitě v administraci Národních Listů. Těžká choroba jej po šedesátém roce věku přinutila odejíti do pense a zároveň se smutnými domácími poměry posléze dohnala jej k zoufalství.

Dne 6. června zemřel mrtvicí pan Jan Zdeněk Veselý, městský radní Pražský a účastník srbského povstání, narozený r. 1848, který také překlady a jinými drobnostmi byl účasten práce literární a spolkového života národního velmi horlivou činností osobní.

Jeden z nejhorlivějších buditelů národních v Brně, Kuneš Kunz, zemřel dne 17. června. Hlavně o Matici školskou a Národní divadlo Brněnské měl vynikající zásluhy, byl však platným pracovníkem také v žurnalistice moravské. Byl teprve 44letý, narodiv se r. 1846, avšak nervová choroba jej již před časem zbavila zraku, tak že se musil vzdáti místa svého při zemském úřadě moravském.

Starší pokolení pěstitelů historie české schudlo o velmi zasloužilého pracovníka dne 29. června úmrtím Františka Jana Zoubka, ředitele dívčích občanských škol na Smíchově. Již po dlouhou dobu byl Zoubek nemocen a trpěl hlavně nedostatkem zraku, který práce jeho víc a více omezoval; přec však pokračoval aspoň občasnými drobnými publikacemi v díle, které vyplnilo největší část jeho života vědeckého, obráceno jsouc k životu a spisům Jana Amosa Komenského. Nebyl to životní účel, jejž si Zoubek vytkl na počátku své učené dráhy, nýbrž později a téměř náhodou se k němu obrátil. Narozen jsa r. 1832 v Kostelci nad Orlicí, Zoubek přišel na universitu Pražskou v nevlídných letech padesátých. Ze studií, jimiž se obíral, záhy nejvíce jej zaujala slovanská filologie a dějezpyt český hlavně s ohledem na život kulturní. Přál si státi se historikem kulturního života českého a jako mladý muž napsal v tomto duchu úvod k dějinám husitským. Z příčiny té také sebral rozsáhlý materiál o dějinách různých stavů, rolnického, řemeslnického, městského vůbec, a posléze ujalo se v něm takto přání, věnovati svůj život studiím a velkému dílu o historii měst českých. Již r. 1860 vydal monografii svého rodiště Kostelce nad Orlicí a redigoval Památky archeologické nejprve vedle Zapa, potom od roku 1865 samostatně, veda je směrem svých studií o historii kulturní. Roku 1864 účastnil se redakce Kroku, jejž Dastich a Ed. Novotný založili jako orgán novějších snah vědeckých, který však neobstál déle než Obzor, podobně založený Erbenem o deset let dříve. Tou dobou však již Zoubek nalezl úkol, jehož plněním si zjednal trvalou a vynikající zásluhu o historickou literaturu českou. Studie o městech přivedly jej maní k studiím o Komenském. R. 1874 Zoubek jako doplněk německého překladu Didaktiky, tištěného v Berlíně, vydal německy psaný životopis nesmrtelného původce jejího a za krátko po této práci následoval jako výsledek rozsáhlých studií *Život J. A. Komenského*, jedna z největších biografií, jimiž posud objasněny jsou literární dějiny české. Životopis ten pilně shromáždil všechny do té doby přístupné zprávy o velikém pedagogu bratrském, splatil veliký národní dluh jeho památce a vyložil čtenářstvu se zápalem jeho velikost a zásluhy o vychovatelství a učitelství novodobé. Zároveň ukázal se Zoubek jako stylista český velmi samostatného rázu, poněkud zvláštní, ale ryzí a zajímavý. Od té doby Zoubek všechno úsilí téměř výhradně obracel k studiím o Komenském. Nebylo sice úřední postavení jeho hrubě příznivo práci vědecké. Byl původně gymnasijním učitelem v České Lípě od r. 1858 do r. 1863, a pak do r. 1867 učitelem na vyšší

reálce české v Praze, vedle čeho byl činný jako žurnalista v redakci Národních Listů za původního poměru jejich k tehdejším vůdcům politického hnutí českého. Roku 1867 stal se Zoubek ředitelem hlavní a průmyslové školy na Smíchově, ze které se pak jeho vedením stala škola občanská, a úřad ten odváděl Zoubka daleko od oblíbené práce historické po většině času jeho. Zoubek vydával potom spisy Komenského v pečlivých překladech českých a v otiscích s úvody, až houževnatý neduh práci jeho zastavil úplně.

Život neradostný skončila dne 14. srpna Marie Lipšová, člen činohry českého zemského divadla. Bývala účastna představení českých již před zřízením samostatného divadla českého, a skrovný úkol, jejž jí osud vykázal, plnila po všechna léta svědomitě.

Dne 21. srpna smrt učinila konec nenadějnému živoření těla, jehož ohnivý a šlechetný duch již dlouho před tím ztracen byl svému národnímu povolání. Zemřelť toho dne doktor lékařství Jan Janda, stižený již před dvěma lety nezhojitelnou paralysou mozkovou. Janda vynikal jako lékař a spisovatel odborný, ale úctu a vděčnou paměť celého národa získal nadšenou, neomezeně obětavou činností, kterou pečoval o duševní zvelebení Moravy, probuzení národního ducha v moravském lidu, o dorost intelligence pokročilé vzděláním i samostatným, rozhodným duchem národním v moravském studentstvu a o pevnou spojitost českého života v Čechách a na Moravě, solidaritu vzájemnou a sklon Moravanů k středisku Pražskému. O myšlenky ty zjednal si nepomíjejících zásluh jmenovitě ve spolcích Moravské Besedě, v Radhošti a v Ústřední Matici školské, jejímž byl místopředsedou, ještě více však provedl soukromými osobními styky s moravským studentstvem Pražským, které ho nazývalo otcem. Chápalo zajisté, že nad oběti, s nimiž četné mladíky podporoval hmotně a s nimiž čas odpočinku věnoval záležitostem jejich spolkovým, jest jim neocenitelna odhodlanost, s jakou jim proklestil cestu k pramenům českého vzdělání v Praze, jsa jedním z hlavních zakladatelů spolku Radhoště, který první počal proud moravského studentstva obraceti od Vídně do Prahy s výsledky patrnými již nyní ve veřejném životě moravském.

V Písku zemřel dne 28. srpna jeden z někdejších redaktorů českých, kteří v letech persekuce zažili krutého pronásledování ve vlasteneckém úřadě svém, August Tonner, který byl r 1867 jako redaktor Národního Pokroku a pak jako redaktor Světozora odsouzen na celou řadu měsíců do žaláře a tresty ony také přestál. S dráhy žurnalistické přešel pak k úřadu samosprávnému a žil v Berouně jako obecní tajemník.

Dne 2. října zemřel spolumajetník starého knihkupectví českého, nejpřednějšího počátkem let šedesátých, Karel Bohuš Kober, jehož otec dal první příklad nakladatelství velkého slohu v literatuře naší. Zesnulý přeložil více spisů belletristických, zejmena dva svazky proslulých báchorek Andersenových, a vydal spisy o šachu, tělocviku atd.

Jeden z nejzajímavějších typů z pražské společnosti zmizel, když dne 14. října zemřel spisovatel Josef Václav Frič. Ani jsme nevěřili, že přestoupil šedesátý rok, když jsme vídali jeho lehkokrevnou jarost a mladickou ohnivost až do nedlouhé smrtelné nemoci jeho. Život Fričův byl z nejpohyblivějších, jakým který našinec žil v nové době,

ale od mládí do skonání měl ráz téměř nepromėněný, jejž mu dávala horoucí touha po smělých činech, nikdy neuspokojená. J. V. Frič narodil se r. 1829 jako nejstarší syn dr. Friče, vynikajícího vlastence, a již v dětských letech vlastní fantasie i zevní okolnosti v něm probudily neobyčejnou ctižádost a podnikavost, spojenou záhy s tušením, že nastávají veliké převraty v životě našem duševním, literárním i v poměrech politických, na něž znovuzrození národa nemohlo zůstati dlouho bez účinku. Naplněn byv již v prvním mládí opojnými sny o epochální činnosti spisovatelské, dal se r. 1846 na cesty do Anglie a Francie, hledaje příležitost k činům národ osvobozujícím. V osudném roce 1848 devatenáctiletý blouznivec nejméně odolati mohl hlasům, které volaly Pražany k povstání brannému. Známa jest tehdejší činnost cizích jednatelů, zvláště Bakunina, jejichž podněcováním povstaly nepokoje Pražské, když jsme již byli na prahu šťastnější budoucnosti politické. Frič vrhl se do proudu revolučního se vší živostí temperamentu svého. Jak mladistvě pojímal věci, kterými se tenkráte na dlouho rozhodlo o osudu národa, nejsnáze pozná se z jeho Pamětí. Po vítězství reakce byl v Praze pod policejním dohledem do r. 1858, pak internován do Sedmihradska a v r. 1859 propuštěn do vyhnanství, ve kterém s malými přestávkami žil po dvacet let. Žil v Paříži, Berlíně, na Rusi, v Záhřebě a různých zemích a městech, pokoušeje se o činnost žurnalistickou a o styky politické, ale ani v cizině ani po návratu doma nikdy nezaujal místa příhodného k určitému, pravidelnému působení. Nelze proto mluviti při něm vlastně o činnosti politické, nýbrž jen o propagační snaze, sloužící myšlence národní. Dostalť se radikální Frič na čas dokonce i do redakce německého úředního listu Záhřebského. V literatuře nejznámějším skutkem jeho jest almanach Lada Niola, vydaný r. 1855. Od něho někdy odváděn bývá vznik nové literární školy, která u nás pronikla koncem let padesátých: ale hlavními osobami tohoto hnutí byli Neruda, Hálek a Světlá se společností, která se objevila r. 1858 po prvé v almanachu Máji. Frič objevil se v Niole jako stylista na svou dobu velmi obratný, jako spisovatel však ještě úplně vězící ve zmatcích mladistvé bouřlivosti. Trpěl nedostatkem autokritiky, jaký by byl nebezpečný býval i talentu opravdu vynikajícímu. Jako ve všem životě, tak i v literatuře neobmezená podnikavost plynula z vulkanické ohnivosti jeho: do smrti každé slovo chladného rozumu pokládal za nízký útok na posvátné nadšení. Proto při každém podniku záhy viděl se osamělého. Krutě vytýkaje okolí svému, že mu neporozumělo, vracel se od činných rozběhů k všeobecným steskům, ku povšechnému jednak horování, jednak reptání.

Osobou svou byl Frič sympatický každému, kdo poznal ryzost jeho citů, ohnivost jeho vzletu a naprostou obětavost, která mohla národu býti s velikým užitkem, kdy by ji byl obrátil k nějaké myšlence, přiměřené okolnostem a vlastním silám. Leč i se slabostmi svými vzácně působil jako příklad úplného odevzdání citům vlasteneckým, jež dojista přenesl i na mnohého z mladých soudruhů svých a do nejednoho kruhu prostého a odtrženého od vlasti, v němž apoštoloval české sebevědomí s jinošským zanícením až do konce života.

Z Prahy a venkova. Dvacet humoristických prací Ladislava Stroupežnického. Illustroval Artuš Scheiner. Seš. 1.—5. Nakl. Bursík a Kohout v Praze 1890.

Den štěstí. Verše erotické od Bohdana Kaminského. 1883—1885. Nakl. týž.

Pod kolem Vojenská novela od Pavla Albieriho. Nakl. Aug. Geringer, v Chicagu 1890.

Vanda. Historická pověst od Pr. Chocholouška. Třetí vydání.

Templáři v Čechách. Historický román od téhož. Třetí vydání.

Travič. Novela z novějších událostí Španělska od téhož.

Dcera Otakarova. Dějepisná pověst od Prokopa Chocholouška. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1890.

Verše Svetozara Hurbana Vajanského. V Turč. Sv. Martině 1890.

Z Prahy a z Čech. Napsal Karel B. Mádl. I.: Kostel sv. Jiří. — Potvorov. — Prašná brána. — Hvězda. — Fresky v Týnském dvoře. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1890.

Ottova Laciná knihovna národní Ser. XIII. seš. 18.—20.: Ubohý Ilja. Povídka od Gisely Náchodské. Seš. 21.: Z bratrských vlastí. Povídky od Jos. D. Konráda. I.—IV. Nakl. J. Otto v Praze 1890.

Matice lidu. Red. Primus Sobotka. Ročn. XXIV. čís. 6.: Historické povídky D. L. Mordovceva. Nákl. spolku pro vydávání laciných knih českých, v Praze 1890.

Vzdělavací bibliothéka. Vydává a pořádá vydavatelstvo Časopisu českého studentstva. Svaz. 3.: Nový systém (Det ny system). Drama v 5. jednáních. od Björnstjerna Björnsona. Dle druhého vydání přeložil H. Kosterka. V Praze 1890.

Midasovy uši. Veselohra o třech jednáních od Jar. Vrchlického (Dramatických děl Jar. Vrchlického č. XII.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1890.

Vojtěch Žák výtečník. Drama o pěti dějstvích od Lad. Stroupežnického. Nakl. týž.

Christoforo Colombo. Historická hra výpravná o 11 obrazech od Lad. Stroupežnického (Dramatických děl Lad. Stroupežnického čís. V.). Nakl. týž.

Repertoar českých divadel. Č. XXIII.: Zlatý déšť. Drama o třech jednáních od Vácslava Štecha. Nakl. týž.

Vojna a mír. Od hr. L. N. Tolstého (1864—1869). Přeložil V. Mrštík. Seš. 57. a 58. Nakl. týž.

Bibliothéka zábavy a poučení, vydávaná ústředním spolkem učitelstva středních škol českých. Nové řady č. 2.: Sedmero povídek od Lva Nikolajeviče Tolstého. Pro mladý i dospělý věk vybral Petr Durdík. Nakl. týž.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš. 35.: Hrdinka románu. Román. Seš. 36. a 37.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. týž.

Kabinetní knihovna. Svaz. LI.: Spadalé listí. Básně od Ant. Klášterského (1886—1889). Svaz. LII.: Jasem i stínem. Slovanské črty z různých stran. Od Ed. Jelínka. Část I. Nakl. týž.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. č. 11. a 12.: Vesnické příběhy od J. L. Hrdiny.

Ústřední knihovna. Seš. 263.—264.: Strakonický dudák. Národní báchorka se zpěvy ve třech jednáních od J. K. Tyla. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1890.

Ochotnické divadlo. Pořádá A. Schwab Polabský. Svaz. 62.: Myška. (La souris). Veselohra o 3 jednáních. Napsal Ed. Pailleron, z franc. přeložil J. Kühnl. Svaz. 63.: Příšery (Gengangere). Drama ve 3 jednáních. Napsal H. Ibsen. Z norského přeložil A. Nucek. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1890.

Dobrá rada. Obraz ze života. Seš. 4.—6.: Bída je proto — juchu! Časová črta od V. Kosmáka. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1890.

Základ blahobytu. (Thrift). Sepsal Samuel Smiles. Z angl. přeložil Boh. Janáček. Druhé vydání. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1890.

Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Sbírá, harmonisuje a vydává L. Kuba. Knihy VIII. seš. 3. a 4.: Písně jihoslovanské. Černohorské, překládá B. Daďourek. Nákl. vlastním.

Staré paměti Kutnohorské. Z pozůstalosti Petra Mil. Veselského. Seš. 1. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1890.

Kuchařská kniha. Sbírka vyzkoušených jídelních předpisů. Vydáno péčí spolku Domácnost, česká škola kuchařská. Nakl. F. Šimáček v Praze 1890.

Starosta Vácslav Dobrovský, reformátor obce Nezdarovské. Sepsal Fr. Schwarz. Druhé vydání. Spis. r. 1877 cenou Posla z Prahy poctěný. Nakl. týž.

Románová knihovna Světozora. Svaz. XVI.: Teta Aurelie. Napsal André Theuriet. Dle francouzského originálu se zvláštním souhlasem spisovatelovým zčeštil Mírohorský. Svaz. XVII.: Vladimíra Korolenka Sibířské povídky. Z ruštiny přeložil Jan Wagner. Nakl. týž. (Pokračování.)

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., Jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 2.

OSVĚTA

Knihy redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. Seš. 11. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Ottův Slovník náučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Seš. 78.—80.: Braničevo — Brň. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott Dílu VII. seš. 5.: Pilný — Podrianec. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal dr. Ant. Rezek. Seš. 1. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Kulturní obrázky ze starého Říma. Sepsal dr. K. Cumpfe. S 18 obrazci a plánem starého Říma. Nakl. F. Kytka, v Praze 1890.

Obrazy z kulturních dějin českých Sestavil Josef Svátek. Dílu I. seš. 1 a 2. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Pestré cesty po Čechách. Společnou prací Matěje Broučka a soudruhů. Rediguje Svat. Čech, illustruje V. Oliva. Seš. 2. a 3. Nakl. F. Topič, v Praze 1891.

Edgara Allana Poe Havran a jiné básně. Přeložil Jar. Vrchlický. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Z Prahy a z venkova. Dvacet humoristických prací Ladislava Stroupežnického. Illustroval Artuš Scheiner. Seš. 6.—10. Nakl. týž.

Vojtěch Žák, výtečník. Drama o pěti jednáních. (Dramatických děl Lad. Stroupežnického VI). Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Repertoar českých divadel. Č. XXIV.: Její pastorkyňa. Drama z venkovského života moravského o 3 jednáních od Gabriely Preissové. Č. XXV.: Svět malých lidí. Obraz ze života cukrovarských dělníků ve 4 odděleních od M. A. Šimáčka. Nakl. týž.

Spisy hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého. Dle sedmého vydání pořádá J. V. Kalaš. Svaz. 7: Dekabristé. — Smrt Ivana Iljiče. — Zpověď hraběte L. N. Tolstého. — V čem je má víra? (Ruské knihovny VII). Nakl. J. Otto, v Praze 1890.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš. 38.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Ottova Laciná knihovna národní Ser. XIII. seš. 22.—26.: Z bratrských vlastí. Povídky od Jos. D. Konráda. Nakl. J. Otto v Praze 1891.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročn. XX. č. 5. a 6.: Pomán na bojišti. Z upomínek na poslední válku rusko-tureckou. Napsal Servác Heller. Nákl. Libuše, matice vědění a zábavy, v Praze 1890.

Vzdělavací bibliothéka. Svaz. 4.: Pavla Bourgeta Žák. (Le disciple.) Román. Autorisovaný překlad Em. ryt. z Čenkova. Nákl. vydavatelstva Časopisu českého studentstva, V Praze 1890.

Paměti Josefa V. Friče. Druhého vydání svaz. 1.: Do třiceti let. Nakl. dr. F. Bačkovský, v Praze 1891.

Z karnevalu života. Vážné genry, napsal Rud. Kutina. Nakl: J. F. Kubeš, v Třebíči 1891.

Sedmý rok národního divadla. Napsal Fr. Ad. Šubert. Nákl. Družstva národního divadla, v Praze 1890.

Zábavná bibliothéka. Vydává Bernard Plaček a Karel Šťastný. R. 1890 seš. 17.—24.: Viktorie Regina. Ze vzpomínek nevěstiných sepsal Jan Zacharyasiewicz. S přivolením autorovým přeložil Jar. Klika. R. 1891 seš. 1.—13.: Vojta, chudý čeledín. Obraz ze života od Jeremiáše Gotthelfa. Znovu česky zpracoval Jan Bloška. Nákl. knihtiskárny benedikt. Rajhradských, v Brně 1890.

Všeobecná zajímavě poučná knihovna. Seš. 9.: Mimochodem. Příhody a nehody z cest Josefa Wünsche. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Dětská knihovna. Sbírka četby vhodné čtenářům nejmladším. Čís. II.: Prostonárodní říkadla, vybral J. Procházka. Čís. III.: Úsměvy mládí. Napsal Fr. V. Krch. Nakl. týž.

O hojitelnosti tuberkulosy a novém výzkumu Kochově. Podává Ferd. Pečírka. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Bayerova bibbliothéka pedagogických klassiků českých i cizích. Red. a vydav. Fr. Bayer. Ročn. V. seš. 1.—2.: J. J. Rousseauův Emil. Nákl. vydavatelovým, v Přerově 1890.

Spojenými silami! Myšlenky o svépomoci našeho lidu v písemnictví a jiných potřebách vzdělanostních. Všem opravdovým vlastencům na uváženou podává Pavel Novák. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1890.

R. 1891. Čís. 2.

OSVĚTA

O naturalismu v básnictví.

Od

prof. dr. Jos. Durdíka.[1]

I.

Naturalismus náleží k oblíbeným, ano palčivým heslům naší doby. Zábavnou rozpravu o *naturalismu v básnictví* bylo by snadno pořiditi asi tím spůsobem, kdy bych naznačil obsah některých literárních zjevů toho směru, románů, básní, dramat — některé řízné úryvky z nich na ukázku přečetl, přidal něco o povaze a životě spisovatelů jich a tak podal dějepisný přehled jeho nynější více méně známé produkce.

Ale práce ta jednak byla by příliš obšírná, jednak nevynesla by té kořisti, o kterou nám zde běží; stáli bychom opět před záhadou naturalismu jako dříve. My však zamýšlíme něco jiného. Jaké plody naturalismus na světlo vynesl a kdo jsou nyní jeho hlavní zástupcové, jest, jak pravím, více méně známo a může se předpokládati. Otázka však nastává, jaké oprávnění naturalismus má a jak se k jeho nárokům i náhledům postaviti máme. To jest více než ona svrchu vzpomenutá úloha literárně dějepisná; jest to úloha myšlenková, skutečné vyšetřování pojmů, a náleží do filosofie krásy a umění, do esthetiky.

Abych zažehnal možná nedorozumění, budiž především připomenuto, že slova „naturalismus" užívá se hlavně v trojím smysle, a to ještě s některými vedlejšími odstíny. Nejdříve naturalismus znamená světový názor, který nic jiného neuznává nežli *přírodu*, ji za podstatu světa prohlašuje a zrovna na místo starého Boha klade, — přírodu matkou zove a jí všechny vlastnosti přikládá, jež jindy v bytosti Boží shrnujeme, jako moudrost, všemocnost, lásku a jiné. Zkrátka lze vyznačiti názor ten, jako kdy bychom v čelné modlitbě křesťanské místo

[1]) Z hlavní části přednešeno dne 18. prosince 1889 v cyklu přednášek, pořádaných ku prospěchu nemajetných posluchačů filosofie.

„Otče náš, jenž jsi na nebesích,“ položili první zvolání asi takto: „Matko přírodo, jež jsi všechno všudy“ . . . toliko s tím rozdílem, že pak, ač přírodu matkou jmenují, moudrou, všemohoucí, spravedlivou, dobrotivou, jí zase tu hlavní věc upírají, totiž vědomí a osobnost. Jak velice tento názor světa rozšířen jest, o tom svědčí už okolnost, že mnozí domnívají se míti právo, celou naši dobu šmahem nazývati naturalistickou.

Za druhé, v esthetice znamená naturalismus uměleckou činnost která se děje bez znalosti pravidel, bez hlubšího studia, bez trvalejší snahy, — nevyspělost umělce, která třeba při skutečné vloze školou povrhá a jen pudu přírodnímu se poddává, jedním slovem neumělectví. Činnosti té se snad mnoho v jednotlivostech podaří, ale celkem uvízne vždy jen na prvních stupních, větší dílo umělecké z ní nevzejde. V tom smysle i říkáme, že neznámí prostí pěvci písní lidových byli naturalisté; jest naturalistou zpěvák, který neznaje not a návodů operních dovede pěkně zazpívati ku příkladu zastaveníčko v Troubadouru, ano tak pěkně, že na základě toho i na jeviště samo se odváží. Výsledek jest znám; dokud neviditelný zpívá, daří se mu; jakmile pokročí dále a celý svůj operní úkol provesti má, objeví se jeho pouhý naturalismus. Tak ve všech uměnách četní dilettanti, velice nadaní, ale nevytrvalí, kteří celou sílu ducha svému umění nevěnují, a jiné a jiné zajímavé osobnosti pod název naturalismu spadají; naturalista jest úryvek umělce.

Konečně v třetím smysle naturalismus znamená určité heslo pro umělecké tvoření a zvláštní krásovědu. Na otázku, co jest krása, odpovídá resolutně: Krása — totě příroda, skutečnost, — a umělecké dílo povstane, když to, co jest v přírodě, věrně se nápodobí; právo, podstata, tajemství uměleckého díla jest pouze jeho pravda. Poněvadž pak slovem „příroda“ celou skutečnost zahrnují, říkají tomu náhledu i tvoření uměleckému, které podle něho se řídíc skutečné zjevy, tak jak prý jsou, nápodobí, také naturalismus.

Látkou naší bude dnes tento třetí význam naturalismu, ač k oběma prvým patrné a blízké má vztahy. Takto jsme sice obmezili úlohu svou, nicméně zůstane ona ještě tak objemná, že se výslovně musím ohraditi proti ochotnému podezřívání, jako bych celou tu otázku vyčerpati chtěl. Bude mi v krátkém rozsahu hodiny jen něco málo o naturalismu v básnictví pověděti, hlavní tresť a směr naznačiti, však mnoho zajímavých otázek menších, mnohou příležitost k objasnění jiných hesel, mnohou námitku a zevrubnější úvahu minouti, ač by jich pro naléhavé posluchače potřeba bylo, — a tak podám jen něco kusého, což raději sám napřed uvádím, ale přece konkludentního.

Nuže pohleděme, jaká to pravda jest, jež v básni se může objevovati! K tomu konci vezměme něco jednoduchého, krátkého, dobře známého, — a abychom se kryli proti všem námitkám, vezměme to z písní lidových, — vzpomeňme si na dítě osiřelé, na ty prosté verše:

Osiřelo dítě
O půldruhém létě.
Když jest rozum bralo
Na matku se ptalo.

Otec mu odpovídá, že matka na hřbitově leží.

Jak dítě slyšelo,
Na hřbitov běželo.
Špendlíkem kopalo,
Prstíčkem hrabalo.

Když se dohrabalo,
Smutně zaplakalo.
„Ach mámo, mamičko,
Promluvte slovíčko!“

A matka promluví; následuje rozmluva dítěte s matkou, jež mu konečně domlouvá:

„„Mé dítě, jdi domů,
Máš tam jinou mámu.““

Dítko na to:

„Ach není tak milá,
Jako vy jste byla.

Když má chleba dáti,
Třikrát jej obrátí.
Kdyř *vy* jste dávala,
Máslem jste mazala.

Když hlavičku češe,
Krev potůčkem teče.
Když *vy* jste česala,
Vy jste objímala.

Když nožičky myje,
O škopíček bije.
Když *vy* jste mývala,
Vy jste je zlíbala.

Když košilku pere,
Div mě neprokleje.
Když *vy* jste právala,
Vy jste si zpívala.“

A tak dále až k známému konci — dojemná to píseň. Můžemeli říci, že jest pravdivá? Ó zajisté, jest plna životní pravdy, — ale přece není otisk pouhé skutečnosti. Píseň z této skutečnosti vyjímá jen hlavní podstatné rysy a svým spůsobem je vyjadřuje; vybírá jen to charakteristické čili význačné a ostatní pouští mimo. O místě, *kde*, jako o čase, *kdy* se ten příběh stal, není zmínky, tu píseň visí v povětří; žádné dlouhé popisy, žádná rozvláčná líčeň a malba, jen hlavní věc, ale ta silně a řízně pronešena, s patrným uměním vypodobena. Tak ve skutečnosti žádné dítě nemluví, — aby si tak účinně sestavilo ty antithesy, jak macecha a jak matka jedná, a čtyřikráte tu protivu opakovalo, při jídle, při česání, při mytí, při praní. Tato řeč jen v hlavních rysech řeči dětské se *podobá*, ale jest zušlechtěná, vytříbená, změřená; jest *věrná*, ale nenápodobí otrocky všechno, co ve skutečnosti se vyskýtá, drží se *věcí*, ale ne všeho vedlejšího a naho-

dilého v nich, nýbrž pouze toho význačného. Proto mluvíváme o *podobnosti, věrnosti, význačnosti* básně, a v tom záleží její *pravdivost.*

Vezměme nyní větší báseň, Shakspearova Othella na příklad. Známe jej ze čtení i z provozování v divadle, jakožto drama i operu. Shakspeare čerpal látku z jedné italské novely, znal málo co z události celé, jak se sběhla: ale co všechno vybásnila jeho mohutná obrazotvornost z jednoduchého povznětu! Jaká síla a říznost v každém směru! Jaká mistrnost v upravení divadelním, tolika pravidlům a potřebám jeviště vyhovující! Děj tak rozmanitý a po dlouhém čase rozložený, jest zhuštěn a prohloubán, směstnán na dvě, tři hodiny, ukazuje nejladnější jednotu; částka každá s druhými a s celkem souhlasí, nic tu cizího, nic zbytečného, všechno jedním duchem dýše, tak že se nám starý vzorec krásy vtěluje: jednota v rozmanitosti. Každý krok vpřed jest tak zdůvodněn či motivován, každý čin táhne za sebou svůj los a konečně všechny protivy tak řízné a hluboké se vyrovnávají, že i spravedlivost, ač nekoná se ramenem světským, tedy proto básnickou sluje, svých požadavků dochází. A konečně celek i jednotlivosti jsou tak podobny skutečnosti, tak význačny, že námi zatřesou — a přece není drama to otiskem skutečnosti, nýbrž ukazuje docela zřetelně *vysoké umění* Shakspearovo a tím i rozdíl proti otisku. A nad básnickým skvostem tím, jejž Shakspeare bez tendence, jen zřeteli čistě uměleckými stvořil, vznáší se též, chceteli, *poučení, ono věno umění*, jistá mravouka kusu, že *vášeň člověka v záhubu vrhá.* Pravdivost dramata není historická, věc nestala se tak, jak nám ji básník vypodobuje, — všechno jest vymyšleno, všechno ústy Shakspearovými a jeho obrazným spůsobem pověděno, zkrátka i hojně, silně i něžně, tak že se také od všední mluvy patrně různí, — ale obsahuje právě ty význačné rysy žárlivosti a vášnivého, přenáhleného jednání!

Tu měli jsme na zřeteli prosté kvítko umění *naivního* a jeden z největších plodů *umělého* básníka. Mezi nima vznáší se celá stupnice rozmanitých druhů básnických, báchorky, povídky, romány, kusy divadelní, věci veselé a vážné, veršem i prosou psané. Studováním jich, srovnáváním, rozborem a důsledným přemýšlením stanovíme pak ony vůbec známé požadavky uměleckého díla: správnost a čistotu, jednotu v rozmanitosti, vyrovnání protiv a závěr uspokojující, obraznost, sílu a význačnost či pravdivost. Každá z těchto hlavních norem má své právo; ony navzájem se docelují, ale také obmezují, a tudíž zapovídá se každé jednostranné provádění jen jediné normy na újmu ostatních. I zříme na všech plodech klasických, dokonalých, vedle jiných předností ovšem také splněnu normu umělecké pravdivosti. Každý z nich jest charakteristický, hrdinské epos Homerovo Ilias, i veršovaný román Odyssea, Sofokleova Antigona, Dantova Božská komédie, nepravdivý román Don Quijote, staré balady i zdařilé romány dnešní; všude nás ovívá ta podobnost s pravdou, význačnost a hluboká domyslná skutečnost a podmiňuje spolu jejich mocný výslední dojem.

Ale nezapomínejme, že to jest jen jedna stránka, jeden z několika živlů krásy. Zřetelnou obdobou, ale jen obdobou se to ukazuje v malířství. Vidím obraz a zvolám: to jest ošklivý člověk! Ale když poznám originál, shledám, že jest věrně vypodoben a mohu zvolati

před týmž obrazem: To jest pěkná podobizna — ano: *ošklivý člověk, ale pěkná podobizna!* Jako naopak, vidím obraz a zvolám: to jest krásná hlava! Ale když shlednu zde originál, poznám, že není věrně vypodobena, tak že ji jakožto podobiznu vyhlásím za nezdařilou, ano teď zní naopak: *krásná hlava*, *ale špatná podobizna.* Odtud jasně poznáváme, že podobnost (vůbec význačnost) jest sice jednou činitelkou krásy, nikoli však celou krásou. V tomto smysle jí vyžadovati není nic nového, nýbrž dálo se ode dávna, a plnilo se na klasických dílech všech národův a dob. Vždycky se říkalo, básník že musí „znáti život," že musí svou fantasii zúrodniti rozmanitými jeho zjevy, pozorovati bezprostředně člověka, aby vystihl jeho vnitřní pravdivost i zevnější okolnosti naň působící, pohnutky i podmínky; dále cizí zkušenosti užívati, čísti kroniky a v prameny historické se hroužiti, aby mohl své dílo učiniti význačným, dodati mu rázu určitého, koloritu době přiměřeného, aby uhodil při tom neomylně na tu hlavní věc a ji s hlubokou její pravdou vypodobil. Známo, že postavy v klasických básních může psycholog studovati, jako by to byli skuteční živoucí lidé, ano že nabývají takového přesvědčivého důrazu, že je bezděky pokládáme za historické; jejich jmena nám jsou běžná a zřejmá, jako jmena osob, které jsme v životě znali neb o kterých nám historie podrobně vypravuje. Požadavek pravdivosti v takových básních vyplněn, ale vedle něho také požadavky jiné.

II.

A čemu učí naturalismus v esthetice?

Učí, že se má požadavek pravdivosti přemrštiti a křivě vyložiti, i na úkor ostatních požadavků. V uměleckém díle pravé krásy jest vyhověno všem, anyť se navzájem docelují, a jak vždy dodáváme, také obmezují. Jakmile jen jednomu se vyhoví a ostatní urážejí, mizí dokonalost, dílo stává se jednostranným, byť zůstalo zajímavým právě touto převážně vyšinutou stránkou. Naturalista hlásá, že jeho hvězdou byla pravda, pouhá nemilosrdná pravda, že chtěl skutečnost nám předvesti, jak jest, ji otisknouti. Ano, poněvadž se do své zásady tak zahloubal, vyznává bez obalu, že jiných vodítek nedbal, že povrhal všemi bujnými, však prý nepravdivými výrony fantasie, vším strojeným líčidlem a podával lidi, jak jen jsou, že se ničeho neštítil, vyslovoval, co v životě se děje, přímo, bez vytáček a beze „*lží.*" Jeho dílo jest stejné se skutečností! — Nuže užijme naň vlastního hesla jeho, pravdy! Mnoholi pravdy jest v tomto esthetickém vyznání víry?

Naturalismus činí z význačnosti stejnost, a tomu říká pravda; proto pak i sobě říká *verismus.* Pokud mu běží o stěžejnou otázku krásy, podává tedy rozřešení snadné, odpověď krátkou: pravda jest prý jediným tajemstvím krásy, čili: *krása — totě pravda.* Umělec jen ji podávati, přírodu nápodobiti má se vším všudy, jak jest, žádných illusí nepáchati, nýbrž přísně pravdy a jen pravdy hleděti.

Znamenejme však předně, že v takovém rozsahu, v takové plnosti to ani možno není; v tom případě přírody nikdy nedostihneme, všechno

namáhání tu marno. Malíř sebe věrněji nápodobiž jablko, podá přece jen jednu stránku jeho, totiž dojem zrakový na rovině a pouhou *illusi* (!) třetího rozměru; však vlastní tělo, vůně, chuť a váha budou scházeti přece. Podobné platí o všech uměleckých výtvorech, zejmena též o tom, které největší klam provodí, o hereckém, a v tom sílu a slávu svou shledává. Umění nejde po stejnosti, nýbrž pouze zjednává umělecký přelud. Každý jeho výtvor jest obrazný a podává jen jednu stránku zjevu skutečného; ale z této naše fantasie jím povzněcena jsouc sestrojuje si sama stránky ostatní. Nejen kolem malby, ale kolem každého uměleckého výtvoru vine se rámec, jenž jej od ostatního všedního okolí odděluje a do jiné vyšší vrstvy povznáší jakkoli nazvané, — ale všednosti vrstva to není. Člověk jemného vkusu ani více nežádá od umění, kdežto hrubý vkus, čím menší požadavky činívá na uměleckou stránku, tím urputněji si žádá, aby bylo všechno „opravdu," aby na jevišti při šermu skutečná krev tekla, a podobné věci. I podnikli pokusy ty, ale vkus obecenstva je odmítl. U Římanů na divadle se lidé skutečně zabíjeli, ve hrách gladiátorských děsný naturalismus proveden; v Řecku se však nikdy neujal, tam měli jemnější vkus a spokojili se pouhým naznačením, schopni jsouce uměleckého přeludu. Všechna krása umělecká jest milé zdání, otvírá nám jen jednu vyhlídku na skutečnost, ale tu výrazněji, zhustěnou a očistěnou: ostatní musí konati vlastní fantasie naše.

Ba ani v onom odboru malířském, jehož cílem vysloveným zrovna jest zjednati co možná nejvěrnější podobnost, nenápodobí se otrocky až k totožnosti, — míním portrétnictví. Portrét jest podoben originálu, z podobnosti té vzniká záliba, ale víme velmi dobře, že malíř i zde podává jen význačné rysy, mnoho jiných vynechává; že musí svůj obraz zpracovati podle rozmanitých pravidel malířských, že se nespokojí holým otiskem, zkrátka, máli podobiznu učiniti dílem uměleckým, že musí idealisovati. Pravý umělec portrétista vzpírá se proti přímyslu naturalismu. Ani při fotografii nesplňuje se tak docela zásada naturalismu, a nelze o stejnosti v onom extremním smysle mluviti. Tu vězí argumentum ad hominem nemluvíc ani o tom, že člověk na fotografii chce sice býti sobě podobným, ale také krásnějším, totiž chce, aby tam ještě něco *jiného* bylo než podobnost. K fotografování upravujeme se sami, věnujeme pečlivější zřetel svému zevnějšku, toaletě, fotograf nás vnutí ve vhodnou „posici" a řekne ještě: „Dělejte, prosím, přívětivou tvář!" To jest, jako by řekl: upravte se, idealisujte se. A fotografii koná mrtvý stroj, něco jiného provádí živý obrazotvorný umělec!

Kdy by však i možná bylo zjednati takový stejný otisk nějakého kousku skutečnosti, co by to znamenalo v ohledu uměleckém? Že by byl onen kousek dvakráte, že bychom ani nerozeznali, který z nich jest původní a který odlika. Provesti něco takového, zůstalo by vždy velmi obtížným, a přemáhati tyto obtíže, lákalo by snad sílu a dovednost člověka, bylo mu snad zdrojem radosti, — ale netýkalo by se vlastního tvoření uměleckého, nýbrž jen technické stránky jeho. Ta ovšem jest podmínkou, náběhem, přípravou k celému umění: ač se jí musí zmocniti umělec, nevyčerpá se tím jeho úkol. Proto když prohlížíme sbírku obrázkův, které do podrobna nápodobí úryvky té skutečnosti,

tu jednotlivý stůl, tam uniformní kabát, pár starých bot neb rozbitý trakař, pochválíme snad znamenitou techniku malířovu, ale na jazyku nám tane otázka: kam na základě toho všeho malíř dospěje, co velkého provede? Neboť to jsou prozatím jen stupně k dokonalému výtvoru malířské uměny v plném smysle.

Tím méně by vystačilo otiskování při vyšších úlohách, při nichž najmě není co otiskovati.

„Nemaluji, než co jsem viděl,“ praví nynější naturalismus v umění. A zajisté znamenitý jest malíř, který to dovede. Já však pravím vám, že *ten* malíř jest větší, který mimo to dovede i vymalovati, co smyslným okem nikdy neviděl. Což jest to při malíři tak trudno pochopiti, co se nejbližšími obdobami tak přesvědčivě objasňuje? Kdy by básník měl reprodukovati jen to, co sám zakusil, skladatel, co sám slyšel, malíř, co sám viděl, byli by možni Homer, Shakspeare, Mozart a Rafael? V uměleckém díle pravé, dokonané krásy pravda obsažena jest jakožto význačnost, ale není krásou celou, — sice by k tvoření ani nebylo potřebí fantasie. Volnosti své užil Vereščagin, když chtěje podati svatou rodinu vzal si za model nějakou židovskou rodinu, kterou v Palestině viděl. Postava Kristova však, Panna Maria — jsou ideály, jich člověk v životě všedním nespatří; tu nemůže býti řeči o pouhém nápodobení, sem zasahuje tvoření. Umělec je zírá duševním okem ve fantasii své, „tvoří“ je a tuto vidinu hledí svými prostředky na venek pronesti, ji *vypodobiti.* Tak když Fidias jal se vzdělávati sochu Zeusovu, musil obraz nejvyššího boha ve své mysli pojmouti, právě tvořiti; studoval před tím sice přírodu, ale aby ji přestoupil a dokonalejší postavu vytvářil, nežli tam zastati mohl. Umělec nenápodobí jednotlivého předmětu, jejž viděl, nýbrž vypodobuje vidinu, kterou si ve fantasii své utvořil, byť na základě a ze zásoby živlů ve zkušenosti jemu daných.

Dokladův bylo by možno hromaditi ze všech odvětví uměleckých; však jest jich tím méně potřebí, čím bystřeji kdo nahledl v duševní dílnu umělcovu a světla nabyl o pochodě, jak umělecké dílo povstává. —

Mezi básnictvím a malířstvím jest mnoho obdob, které povahu jednoho objasňují vlastnostmi druhého umění. Jedna z nich zajisté jest, že básnictví a malířství jsou nejobsažnější ze všech uměn, totiž mají nejvíce takového obsahu, jejž možno vyjádřiti slovy (obsah pojmový). Proto může básníku i malířovi dána býti táž látka slovy vyjádřená, může báseň býti illustrována, malba popsána. I zní další důsledek, jenž zásadu naturalismu podporuje, že jako malíř má prý i básník všechny podrobnosti, jak v prostoře *vedle* sebe *stojí,* nám před oko postaviti. O tomto mínění už tolik napsáno, že by se zdálo nepotřebno věcí známých opakovati. Přese všechnu shodu rozdíl mezi básnictvím a malířstvím jest také patrný. Kdežto toto jest umění ustalovací, táhne se básnictví více k tomu, co *po* sobě v čase *probíhá,* a odtud hlavně plynou úvahy o hranicích mezi nima. Nemohlo býti případnějšího slova, nežli se ozvalo z tábora naturalismu, že popisy v básni jsou prý jako dekorace na jevišti. Ano, tak důležité, ale o nic více. Zde korací činiti integrující částku básně dramatické, totě přeceňovati je, — a že umční dramatické a zejmena také herectví může kvésti i při skrovných prostředcích dekoračních, jest zkušeností či experimentálně dokázáno. Kdy

by správa divadla uvedla na jeviště železničný vlak se vším všudy, jak jest, k tomu konci z nejbližšího nádraží koleje položila, vlak jednou stranou do stánku dramatiky vjel, přes scénu zafičel a druhou stranou vyjel: byl by to sice úspěch náramný, ale v uměleckém ohledu sotva, ba snad by takový přepych dekorační dramatice škodil, ovšem technice prospěl. Poněvadž naturalismus všechno co možná věrně a do podrobna „malovati“ chce, upadává v široká popisování, v dlouhé výčty věcí vedlejších, zbytečných a nahodilých. Nechtějíce prý idealisovati, hromadí té tak zvané pravdy tím více; všechno říci, ničeho smlčeti, jest přiznané vodítko jejich.

Konečně je svádí náhled o závislosti člověka na podmínkách celého okolí, ve kterém žije. Zajisté má ono vliv na člověka sotva vystižitelný: podnebí, obzor, zeměpisná šířka, útvar půdy, počasí roční a povětrnost . . . až do posledního prášku v jeho pokoji, jako dále poměry politické, společenské, rodinné, tělesná jeho přirozenost, vlastnosti zděděné, rod a krev, zdraví či choroba, to vše určuje náladu jeho, rozhodnutí a činění, tak že posléze člověk sám jest jen výsledkem těchto rozmanitých vlivů, součinem tolika a tolika přírodních činitelů. Abychom pak z těchto pochopili jednání člověka, pokládají naturalisté, že nutno je všechny až do posledních záhybů vylíčiti, ano popisem co možná zachytiti celou rozlohu světa v tom okamžiku. Všechno to, všechny okolnosti, jednak přírodní, jednak společenské, zahrnují jmenem *prostředí* (medium, das Mittel, le milieu), jež při popisování člověka by bylo vyčísti až k nejzazším koncům; člověk prý jest důsledek svého prostředí. Popisování media nabízí se tím spíše, čím rozhodněji popírá se volnost lidská, a člověk tu pojímán v pořadí nejdříve jakožto *bête pensante* (Zola), pak případněji jakožto *l'homme-plante* a konečně nejdůsledněji jakožto *l'homme-machine.* Člověk-stroj jest vlastně vrchol názoru nejmodnějšího, jenž patrné spory v myšlení svém s odivným klidem snáší, z jedné strany na příklad volnost mravní popírá a z druhé strany nadšeně a urputně žádá svobodu politickou! Člověk-stroj za nic nemůže, není zodpověden, nemá býti trestán, ani za vraždu; jej omlouvají poměry, okolnosti, příroda a celá situace světová. Ne on, nýbrž *příroda* jest vinna; pročtě vštěpila do něho ten vražedný pud! Čím lépe a podrobněji všechny ty okolnosti poznáme, tím spíše vše pochopíme a omluvíme, a tak konečně přebohaté i nejrozvláčnější popisování ovšem znamenitě podloženo a zdůvodněno!

A tak bys ty chtěl popisování vyloučiti? namítne se. Ó nikoli; popis není v básnictví nic nového ani nepřístojného, básníci vždy líčili všechny možné věci, ale svým spůsobem pro poesii se hodícím. Pouhé výčty a seznamy, rozvláčná slovomalba všech podrobnůstek budiž pravdivá, ale básnická ještě není. Geniální básník chopí z toho rysy nejpotřebnější, pod rukou jeho vyrůstá z nich květ poesie. *Které* však jsou ty hlavní, podstatné a význačné rysy, to poznat a trefit jest právě výsadou takového umělce. Ty vytýká šťastnou rukou a potlačuje mnoho jiných, vedlejších neb domyslitelných; volí to nejvýmluvnější, zbytečnému se vyhýbá. On mluví, ale dovede také mlčeti a působí jako bohatstvím tak i jednoduchostí svou, kteráž v esthetickém ohledu není chudoba, nýbrž stručnost a význačnost. Naturalismus vlastně káže, aby

v otisku byly rysy všechny; jsouli tam ty, budou tam též ony charakteristické. Proto onen příval detailu (podrobna); ale pravý básník, i když má vyznání naturalistické, si počíná přece jinak, jest vyběravý. Pravdu nám podává i historik, statistik i jiní, ale *jak* ji podává básník, to rozhoduje. Upřímní naturalisté se přiznávají, že pravda zde nedostačí, ale že na tom záleží, *jak* se pravda podává. Světoběžný naturalismus však tohoto „jak?“ nedbá, a hromadí jen pravdu a pravdu, při čemž bez velikého rozlišování přibírá i to, co jest rozhodně odporné, ošklivé, drsné, hnusné, — a přibírá to často beze vší potřeby vnitřní. Jemu vlastně o krásu nejde, jen o pravdu, a v té ovšem krásné a šeredné podivně promíseno jest. Proslulou záhadu, pokud šereda může vstupovati v umělecké dílo, esthetika řeší na základě obsáhlého a důkladného vyšetřování. Naturalisté ji mají rozřešenu pojednou; rozlicha mezi pravdou a krásou se jim ztratila, šereda se vlévá bez obmezení v dílo umělecké, poněvadž jest zrovna tak pravdivá jako krása. Měrou přílišnou užívají šeredy k docílení většího účinu elementárního, tak že se zdá, jako by se v ní kochali a heslo jim byla dala jedna z Macbethových čarodějnic, romantický pokřik: „Šereda je krása, krása je šereda!“ Ano, co uráží, to zajisté působí; neboť dráždí, rozčiluje, — má effekt. Právě co se týče pravdy, naturalisté přehánějí a tím se pravdy míjejí. Není pravda, že lidé jsou takoví, jak jen oni je líčí; jsou to jen výminky, které vydávají za pravidla. Oni upřílišují, jako často činí satirik, aby satira byla říznější. Ale my mu nadsázku odpouštíme pro jeho humor a účel, kdežto právě vážnost, s jakou naturalismus upřílišuje, není k tomu spůsobilá, abychom prominuli, co jest zajisté přespříliš.

III.

Obyčejně se říká, že popisy kluzkých věcí pohlavních dráždí mocný pud přírodní a smyslnost podněcují. Bývalo jich už dříve dost, ale poněvadž týkají se něčeho tak exquisitně přírodního, modní naturalismus zvláště jich se ujímá. Záleží na tom, kde a jak se podávají. V románu ještě nejspíše projdou, poněvadž román jen čteme, každý pro sebe, a to pouze očima. Jak výsady té umí naturalismus vykořistiti, toho dokladem nejlepším jest nynější král naturalistů Emil Zola. Poněvadž pak román dle běžného pojímání jest novověké epos, psán býti může prosou i veršem, rozsah míti libovolný, konečně i jiné útvary výpravné (novelu, noveletu, idylu, romanci a j.), ba vůbec všechno do sebe pojmouti, k čemu se mluvy užívá: platí, co o něm řečeno, celému básnictví epickému. Tam tedy vlastně naturalismus nejhojněji vystupuje.

Něco jiného jest s dramatem naturalistickým. Na jevišti se nemůže přímo představovati, co v románu sneseme, co se v něm pouze líčí jaksi „mezi čtyrma očima,“ co se *vypravuje*, ale neprovozuje. Hra na divadle jest něco společenského; my dohromady se na ni díváme, ana se *provozuje* na veřejnosti, jsme při tom všichni v rapportu navzájem, skládáme kruh, jenž podléhá určitým stanovám, zákonníku společenskému. Předvádění výjevů obscénních jest zde choulostivější; jak da-

leko jíti může, bude vždy rozhodovati slušnost a dobrý mrav. Když sedlák Buteau dopouští se nemravného násilí na těhotné manželce svého švakra a svou vlastní ženu, sestru této, na pomoc volá, aby pomohla ji přemoci: může to Zola v románu (La Terre) chutě líčiti; ale na jeviště před oči diváků takové věci snad přece se nedostanou, „pravda" jich nebude hnusu omluvou. Nebo když zhovadilý otec vrhne se na vlastní nedospělou dceru, ji zprzní, pak za živa vykuchá a rozkrájí: může zvrhlý vkus i popis takové scény míti za poesii, ale ač jest pravdivá a naturalistická, na jevišti provozovati jí nedovolí. Ostatně ostýchavý pokus v tom směru se stal. Viz divadelní kus Před slunce východem (Vor Sonnenaufgang) od německého naturalisty Gerharda Hauptmanna; tam také otec činí attentát na vlastní dceru, ale dívka jest silná a odstrčí opilce s příslušným oslovením: „Zvíře . . . prase!" Kdy by to i policie dovolila, mám příliš vysoké mínění o společnosti, aby ona neprovolala své veto. Zde stávají určité předpisy byť nepsané, jež odstraniti se nepodaří. Odtud nezdar modního naturalismu ve světě divadelním, — aneb si musí dáti líbiti znamenitou restrikci a uznati něco, co není naturalistické, totiž ustáleným předpisům se podrobiti. Tak na příklad Tolstoj ve svém kuse Vláda tmy. Tam přírodní otec odstraniti hodlá plod své hříšné lásky s nevlastní dcerou; jeho vlastní žena hledí do sklepa a na otázku, jak se mu dílo daří, ohlašuje matce jeho: „Položil prkno na dítě a na prkno si sedl," — až slyšel ty kostičky chroupati. Provedení vraždy Tolstoj na jeviště neuvedl, nýbrž *pod* jeviště; tolik ohledu měl, ač toho podle naturalismu nebylo nutno. Tím více o *jiných* hnusnostech to platí, že mají konečně v zákonníku slušnosti svou mezi; co po dlouhou dobu se dálo, stáhne básník v krátký výjev, tak že, co by nás ve skutečnosti urážel, v tomto shustění vynikne a urážeti bude tím citelněji. Sexualismus, alkoholismus a sprostý kriminalismus, tyto hlavní koníčky nového naturalismu stanou se mu překážkami na cestě k divadlu. Proto pokusy uvesti jej na jeviště, posud nepronikly, ačkoli Zola opětně dává divadlu prognostikon, že ono buď bude naturalistickým, nebo že nebude vůbec. Patrno, jak Zola dobře cítí, že divadlo pro naturalismus bude experimentum crucis. Jen že ta alternativa jinak dopadne. O neúprosnou veřejnost, o břitké světlo na prknech, která znamenají svět, rozrazí se nástrahy zbujnělého naturalismu, — leda by chtěl přitlumiti lampy, aby nebylo viděti nic — pak se tam děj co děj! Zástupové však se hrnou tam, kde jest něco viděti, a sice něco pěkného viděti. Proto kdy by naturalismus svými lukubracemi divadlo učinil nemožným, zůstane zástupům cirkus.

Teď ještě pohled na lyriku naturalismu.

Tu ukazuje Jan Richepin, „Herkules naturalismu," ve své knize Les blasphèmes (Rouhanice), kam až vede zásada absolutní neomalenosti. Kdekoli otevřeme, všude na nás zeje nestydatý důsledek nového učení jako Medusina tvář, tak že kniha jest zrovna unikum v literatuře. Výrok Richepinův v předmluvě, že vychází za tím účelem, aby ideu o Bohu zabil (tuer-la), kdekoli ji zastane, jest jen světélko, kterým tu ostatní propast poněkud objasňuje. Ale z jeho vlastního materiálu nemohu ve slušné společnosti uváděti nic. Neboť věci nezávadné nevyznačují ho, a co by jej vyznačovalo, jest tak nízké a ne-

slušné, že se z našeho kruhu samo vylučuje. Užijemeli o tom poctivého českého slova „svinstvo," prokážeme mu velkou čest, — tu zbývá jediný posudek: *Hanba!* K oněm -ismům shora uvedeným připojuje pessimismus a nihilismus: nejdříve náboženství a Boha uničuje jmenem rozumu, rozum pak jmenem přírody (pudu přírodního) a přírodu konečně něčím, čemu bychom říkati mohli *sesílený nihilismus* (známoť, jak ve vulgarní mluvě pojem nihila se sesiluje), an ji oslovuje: „Quand tu ne seras plus qu'un paquet d'excréments!" Stercorismus hotov — — —

„Tak my to nemyslíme, tak daleko se jíti nemá, to zatracujeme sami" — řeknou jiní naturalisté, kteří nejsou takovými Herkuly. Nuže dobře, pak přiznáváte, že zásada čirého naturalismu nestačí, že stávají jiné ohledy, které jí určité meze vykazují.

Ovšem se pravívá: Naturalia non sunt turpia, — co jest přirozené, není prý neslušné, není ani hnusné a hanebné, — za to se nemusíme styděti. Slovo to má platnost velmi zřetelně obmezenou; kdo mu však přisuzuje platnost neobmezenou, činí z něho vlastní heslo naturalismu. Významné jest jiné slovo, kterým při jistých přirozených věcech pěstounka dítko napomíná: „To je hanba!" Ano jsou věci zcela přirozené, které se neopovažují na veřejnost, o kterých se ve společnosti ani nemluví, — věci, které se dělají, ale neříkají. Není potřeba zde čeho ještě výslovně na doklad uváděti; naturalia to zajisté jsou.

Ale tu stojí vkus na stráži, ustálený mrav, společenský zákonník slušnosti. Ten určuje hranici, po kterou jíti může naturalismus s bezohledným mluvením svým, — vytýká, *která* naturalia jsou turpia, a zapovídá tahati je na odiv. Opět ono podobenství se špinavým prádlem; jest ho všude dost, ale hrabati se v něm s jakousi rozkoší, rozvěšovati je z oken, našemu vkusu se oškliví. Naturalia non sunt turpia, jest jen částečně pravda; o tom nerozhoduje *příroda*, nýbrž *společnost*, její vkus, dobrý tón a mrav. Mohl bych několika slovy rázem rozprášiti celé shromáždění, a přece by to byla slova naskrze pravdivá, naturalistická. Ale každého z nás drží onen zákonník, jenž patrnou surovost zapovídá. Nechť on se mění jakkoli, v každé době má svůj určitý smysl, a byť starořecký byl jiný, pro nás platí náš nynější. Tu má konvenience, pravidlo od lidí zdělané a uznávané, své právo.

O konvenienci zejmena mají a rozšiřují naturalisté ponětí zcela křivé. Oni totiž všechno, co jest od lidí zřízeno, každou nevinnou formuli pozdravovací ku příkladu, prohlašují za *lež*, při čemž hodně do popředí strkají tu ethickou hanu nad slovem se vznášející. *Lež* — jaká to zásoba mravního rozhorlení! Celé knihy napsali o tom s přímým názvem: *Společenské lži* a pod.

Ale ta společenská formule není lží v ethickém smysle, nýbrž pravidlo od lidí stanovené a uznané, kterým se řídíme při vzájemných stycích svých. Člověku mimo stojícímu mnohé takové pravidlo může se zdáti nepřirozeným, podivným, komickým, ale lží není. Když pán a dáma současně chtějí vstoupiti do dveří, ponechá pán dámě přednost; lze zde mluviti o lži? Ale ovšem přírodním to pravidlo není, an mužský jakožto silnější by mohl dámu odstrčiti. Pravidel podobných máme více; vážnost jich spočívá v obecném uznání, jímžto jsou jaksi posvěcena, a není ani tak zásluhou šetřiti jich, jako hanou urážeti je. Co o tomto

nezávažném případě, platí o závažnějších. Pod etiketou lží brojí naturalisté proti celému společenskému zákonníku. A toto počínání vodívá k povzbuzení surovosti na všech stranách, pud se bouří proti mravu, natura proti kultuře. — Což divu, že se lidé zalekli naturalismu. Vyčítají mu hrubost, sprostotu, nevázanost, zdivočelost, — i všechny hrůzy rozmarné tak zvané geniálnosti. Šereda prý naturalismem jako hrubost přímostí se nazývá, — anebo, že modní umění ukazuje skutečnost jen tam, kde jest ošklivá. Naturalismus kloní se k starému domnění, že mezi přírodou a kulturou stává jakési nepřátelství, a poněvadž příroda zdroj všeho dobra, musí vzdělanost býti zdroj zla, nešvar, křivd a strastí; co ona způsobuje, jest nepravdivé, licoměrné, konvencionální, proti čemuž pud přírodní právo má se zpěčovati. Avšak tomu není tak, pojem kultury jest jiný. Kultura šlechtí, zvelebuje, čistí a zdokonaluje to, co jest přírodou dáno; budí síly dřímající, cvičí je a stupňuje, ukazuje jim vyšší cíle, dává přiměřené úlohy a přivádí zárodky k rozkvětu, — rozmnožení a zjemnění života jest jí cílem. Kultura zdokonaluje přírodu, není nepřítelkou její, ač ovšem není s ní totožna, však mohou obě na něčem třetím býti sjednány. Příroda dává, kultura vychovává, spoléhajíc při tom na poznání přírody. Doklad k tomu vizme i v užívání slova kultury v menších okresích odborných; lesní kultura nechce ničiti lesy, nýbrž upraviti a pojistiti, a podobně všude jinde. Kultura též chrání, co by jinak zahynouti musilo. V nejasném pojímání jen vzniká spor mezi přírodou a kulturou; hlubší přemýšlení dochází pravého pojmu o nich a řeší onen spor. Umění pak jest něco kulturního, tedy, jak se mnohým zdá, jest i mezi přírodou a uměním spor; příroda a umění prý se míjejí. Z tohoto křivého mínění rodí se mnoho argumentů pro naturalismus. I slušnost a uhlazený lidský mrav jest něco kulturního, tedy prý protipřírodního; jmenem přírody naturalismus urážívá předpisy slušnosti. Tu vězí omyl logický: co není přírodní, jako by musilo už býti proti přírodě. A tak odpor proti neomalenému naturalismu jest boj o nezbytný živel společenský, jest *boj o slušnost.*

To se významně ukazuje při volbě látek k dílům uměleckým. Jisto jest, že rozmanitost se líbí vedle jednotvárnosti, že rozmnožení motivů a předmětů poesii přichází vhod, že jest potřeba nových látek. Látky známé a mnohokráte zpracované zevšední, stanou se fádními, sestárnou, přestanou se líbiti, a tudíž umělci právem počnou rozhlížeti se po nových látkách. Komu se podaří odkryti něco nového, posud nebývalého, ten vedle vhodnosti látky má ještě prospěch jiný, totiž půvab novosti. I vyhledávají spisovatelé nových a nových látek — při čemž je zásada naturalismu podporuje, že co jest pravda, jest i krása, — a že co ve skutečnosti zastaneme, co lidi dráždí a bouří, ba i zlobí, že všechno může býti vpraveno do poesie, a sice *právě to* s velikým effektem. Tu sáhnou často poněkud hloub, k věcem, které ovšem v umění posud zpracovány nebyly, k nejvšednějším i přepepřeným, dráždivým, a konečně k hnusným, ke sprostému zločinství, k nemoci a šílení, k odpornostem všeho druhu, — jako hledávají nové a nové parfumy, až vonné se zprotiví a slídiči konečně klesnou k látce, kterou nosil Richelieu v záklopce své hole, k látce přirozeně páchnoucí, jejíhož

jmena pokročilý naturalista jako Richepin na papíře sice se nestrachuje, ale v slušné společnosti nevyslovuje. Naturalisté se svými vrstevníky sdílejí tu touhu po novotách, jsme všichni novarum rerum cupidi, — a honba po látkách mnoho zavinila, co se naturalismu klade na vrub, ba obratný feuilletonista, který si může dovoliti z jedné částky učiniti celek, by řekl: Naturalismus — totě honba po látkách, — což my cum grano salis opětujeme.

Jako autorové naturalismu horlí proti nynějšímu zákonníku společenskému, proti kázni, proti zvykům, pravidlům a hlavně opět a opět proti všemu, co jest konvencionální: týmže duchem voděn naturalismus brojí proti každému společenskému a státnímu řádu, nabývaje ovšem veliké moci a ozvěny; obrací se k zástupům, působiti dovede na ně bezprostředním líčením nešvar a křivd ve společnosti evropské, přichází v ústrety záměrům socialistickým, jako jsou odstranění ideálů, sňatku manželského, osobního majetku a podobné, v čemž konati může znamenité služby. Naše společenská mravnost prý jest samá lež, dělanost, přetvářka, nepřirozenost; to vše by se mělo odstraniti a přírodě zjednati průchod. — Jako by se nebyla zkouška stala už dávno! Kynikové, Diogenes Sinopský, Krates a Hipparchia odhodili všechny vzorce společenského mravu, vyobcovali z obcování všechno, co uměle od lidí zřízeno, a pustili uzdu úplně přírodnímu pudu. Co se pak týče druhé zkoušky, odstraniti totiž i řád státní, k tomu v přítomnosti podává ukázky veliká strana anarchistů; nemá býti žádného státu ani vlády — „Ni Dieu ni maître!" Lidstvo by došlo *stavu přírodního* (status naturalis), to jest stavu *před* vzdělaností. Tu *natura* znamená skutečně protivu *kultury* — což dále líčiti není úlohou naší, naturalismus zde přenáší se na pole socialistiky a politiky, a spřahujeli se s některou filosofií, jež všechno vyšší popírá, i na pole metafysiky; my setrváme na poli uměny a básnictví zvláště. (Pokračování.)

Ston a Mljet.

Píše

dr. **Konst. Jireček.**

(Dokončení.)

III.

Na *Mljet* není snadno se dostati. Parník Lloydu se zastavuje v Porto Sovra jen jednou za týden a projektované plavby jednoho soukromého parníku Dubrovnického od Mljetu na Ston, Dubrovník a Cavtat se ještě nezačaly. Pošta se vozí od Stonu na malé bárce, která přistává v zátoce Prapratně a převáží i pocestné. Užili jsme tohoto přívozu. Za jasného větrného dne vyjeli jsme po poledni na koních ze Stonu, přiblížili se okolo solnic a několika zřícených kostelíkův mezi bujnou vegetací pole Stonského, na němž se (21. června)

již začínaly žně, k vrchům a vystoupili ve skalní úžlabině s hroznými stupni skalnými na vrch sv. Sergia, kde se otevřel rozhled na moře v hloubce pod námi. Cesta trvala jen 40 minut. Tam jsme koní zanechali a slezli po strmých skalách namáhavě k malému okrouhlému zálivu mezi kamenitými stráněmi, u jehož vnitřního kouta se za bílými písčinami prostíral malý sad olivový. Záliv ten slove *Prapratno* (od paprat kapradí) a zmiňuje se již v dávných stoletích co úkryt korsárův. Kdo přijde s moře, nenajde tak snadno, kudy se dostati nahoru. Na vlnách se houpala jedna plachtová lodice a dva čluny. Mljetští poštáři a pocestní přišli chvíli za námi a vyrušili nás z idylického odpočinku na písku mořském. Bárka poštovní byla přivázána ke skalám, od příboje divoce rozrytým, z jejichž výstupkův se do lodí musilo obratně skákati. Usadili jsme se mezi pytli soli a jiného zboží, čtyři veslaři se chopili vesel, a plavidlo se hnulo ven do moře, které bylo rozpěněno silným „maestralem“ a chvílemi nás postřikovalo. Prostor byl tak těsný, že jsme se musili krčiti a místa měniti k vůli rozmachu pracujících veslařův. Šířka průlivu či kanálu Mljetského (canale di Meleda) obnáší jen asi deset kilometrův, ale my se vezli celé tři hodiny. Nejprve jsme pluli na pravo dle břehu pod strašně holými srázy s všelijak lomenými vrstvami k jednomu mysu a odtud teprve slabou pomocí plachty na příč k zeleným břehům dlouhého hornatého ostrova. Plavci dle svého obyčeje střídali klení a hromování s pobožnými povzdechy. Můj soudruh se při rozhoupané jízdě obával mořské nemoci; že jí nedostal, připisovati sluší filologickým rozprávkám, kterými jsme si ukracovali nudu dlouhé přepravy. Odporučujeme vám tento prostředek k následování. Průliv sám byl pustý bez lodí, kromě několika plachtových bárek; v pravo se vidí v dáli obrysy Korčuly, v levo vjezd do Vratnika. Konečně jsme se octnuli pod břehy Mljetskými, pod jehličnatými lesy, skrze něž spadají četné rýhy ke spouštění dříví, zde *točilo* řečené, dolů k moři. Nahoře zakmitl se kostelík vísky Prožura. Naši lidé na kilometr daleko rozmlouvali s nějakým človíčkem, na břehu roztaženým, voláním, jež se po hladině rychle nese, ale z něhož necvičené ucho ničeho nevyrozumí. Okolo osamělé skály zvané Šuperak vjeli jsme do hlavního přístavu ostrova. Slove italsky Porto di Mezzo; ostrované mu říkají Sobra, Sovra, což je rovněž italského původu (‚superior‘ se za středověku zove vždy strana k pevnině obrácená). Je to královský přístav pro veliké koráby, mezi krásnými lesnatými stráněmi, ale smutně prázdný. Na břehu stojí u vchodu maják a uvnitř u malého nábřeží dva tři domy, v nichž je ubytována celnice a finanční stráž. Před nimi stál jen jeden italský plachtový „trabakul“ s posádkou rozcuchaných apulských Neapolitanův v kalabrézech, kteří zde všude rozvážejí zeleninu a ovoce. Pocestní z dalšího světa jsou nesmírná vzácnost. Úředník celnice, rodilý Kotořan, který v té pustině bydlí s rodinou, vítal nás s nelíčeným potěšením a zavedl nás do svého bytu, provisorně upraveného skladiště. I agent Lloydu bydlí ne zde, ale uvnitř ostrova a přichází na břeh, jen když mu to dovolí permanentní jeho vinná opice. Mezi finančními strážníky je jeden ze slavné Šibenické rodiny Sisgoreo, z nichž prve vycházeli biskupové a vysocí úředníci; v tom sboru se v Dalmacii vůbec nalézají četní poslední potomci starých rodův. Již

v přístavě jsme poznali přírodní bohatství ostrova. Loví se v něm množství velikých rakův mořských (říkají mu *jastog*, z lat. astacus), a to velmi jednoduše: potopí se veliké, dlouhé koše, a oni vlezou do nich jako do pasti. Jeden zajatý právě utekl, ale od malého Neapolitana v adamitském kroji ihned pod jasnou vodou lapen za knír a přivlečen na sucho.

Od toho přístaviště se jde do střediska ostrova ještě 1½ hodiny do vrchu po klikatém kamenitém stezníku. Nám se cesta ve večerním chladu nezdála býti zlá; arci jsem já měl dobře kované střevíce a můj soudruh dokonce opánky, a chození po terrainu, v němž se jde stále po skále nebo po kamení, jež se pod nohama roní, jsme již uvykli. Když jsme se pak za dne touž cestou vraceli dolů, potřebovali jsme toliko 65 minut, ale cesta se nám zdála v ostrém světle a za těžkého parna velmi málo příjemnou.

Příroda ostrova hned v první hodině se zalíbí: množství lesův, bohatství živé vody s prameny někdy velmi vysoko položenými, četná jezera a jeskyně a k tomu rozkošné rozhledy na moře. Je to dlouhý hřbet polopotopeného horstva, 38 kilometrův zdélí, plný krašských dolin nejrozmanitější velikosti; k proputování celého ostrova od západního do východního konce pěšky je při neschůdnosti cest potřebí téměř dvou dní. Nejvyšší vrcholky dosahují výšky 510 metrův. Lesy jsou složeny vesměs z jihozemské sosny se světlým jehličím (Pinus halepensis). Rozsahem svým převyšují všecky lesíky na pevnině; jen na blízké Korčule jsou podobné hvozdy. Obyvatelstvo je na velikost ostrova velice řídké: r. 1880 bydlelo zde 1509 duší v četných malinkých osadách daleko od sebe.

Hned po výstupu prvními serpentinami mezi doubím a houštinami vždy zelených pistacií a vysokého vřesu spatří se v levo v propasti ovální jezero Blatina, které v létě silně vysýchá; je plno ryb, jmenovitě úhořův. Něco výše spatříme pod sebou již na druhé straně ostrova otevřené moře až do dalekého obzoru, bez ostrovův. Mezi vysokou stezkou a mořem následuje řada kulatých dolin se suchým dnem, pokrytým sady; v některých je na dně shromážděna voda v nádržce, tak zvané *lokvě*. Již za šera stihli jsme do hlavní vsi, řečené Babino polje. Táhne se vysoko na úbočí horském dle jižní strany středního hřbetu ostrova na hodinu cesty, nad úrodnou dolinou, která je od moře oddělena řadou vršků, korunovaných bílými kapličkami; za těmi vršky prostírá se šíré moře do obzoru. Hospody zde není. Našli jsme přístřeší na faře, která vystavěna nedávno dle praktického plánu na krásném vysokém místě s rozkošným rozhledem. Farář Dum Ivan Cetinić, rodilý Korčulan, nás ve své osamělosti srdečně uvítal a překvapil vybraným pohostinstvím.

Krása přírody je zde všecko; památek stavebních nebo písemných zde nesluší hledati. Vidíme řady bílých kamenných domův, obyčejně ve skupinách, zahrady oliv, granátových jablek a fíkův, bobová pole, něco málo žita mezi velikými balvany, a kolem toho popelavé skalné vrchy s malými lesíky a šíré moře s bílými plachtami rybářských lodic. Jeden vrch na sever nad osadou je nejvyšší hora celého ostrova. Slove Grad, ale stopy staveb prý na něm není; snad sloužíval jen za úto-

čiště v čas války anebo slul tak co hrad báječných vil národní písně a pověsti. Ve výšinách hlavního hřebenu jsou skryty i veliké krápnikové jeskyně, hlavně tak řečená Vodostašica ve velmi vysoké poloze. Stará osada ležela ne vysoko na podvrší, ale hluboko v dolině, ve vlastním poli Babině; o původu jmena jeho nemohl jsem se dobrati žádné lokální pověsti. Sestupuje se skalnými schůdkami ve stínu drobnolistých oliv, po tak zvané „Kneževa ulica." Na dolním konci stojí zbytek domu Dubrovnického kneza (conte), nyní jen přízemek, obydlený od chudých lidí s jich oslíky. Dále na dně stojí skupina budov, staré středisko ostrova: bývalý dům jesuitův, nyní stanice žandarmerie, zřícený dům dominikánův či „bílých fratrův" a ssutiny staré fary. Nejvíce vyniká nynější farní kostelík sv. Vlacha, masivní nízké a dlouhé klenutí beze slohu s velikou otevřenou předsíní (podtriemak) z r. 1616. Ve dlažbě spatřují se náhrobní kameny ze 17. věku; latinské nápisy jejich jsou málo čitelné, neboť i kameníci i ti, kdož dávali nákres, byli písma málo znalí. Dále stojí o samotě mezi výslunným bujným kapradištěm, plným starých čtverhranných hrobišť, jejichž kamenné desky dávno jsou rozneseny ke stavbám, malá kostelní zříceninka, jen $4^1/_2$ metrův dlouhá, totiž čtverhranná síňka s polokruhovým výklenkem oltářním v tlusté zdi; klenutí spadlo a zasulo podlahu. Tu při mši stál uvnitř jen kněz sám s ministranty a lid zůstal kolem do kola venku, jako druhdy v malých kostelících v Srbsku a Bulharsku. Tato zbořenina je chrám sv. Pankracia, zmíněný v nejstarších listinách o tomto ostrově z 11. a 12. století; ještě ve 14. věku scházela se před ním obec Mljetská a spisovány „ante ecclesiam Sancti Pancratii" na pergameně veřejné listiny. Jak bídné byly asi dřevěné chatrče tehdejších obyvatelův, když takový chrámeček mohl jim býti střediskem a kathedrálou! Nynější obec ostatně nemá také ani radnice ani archivu; spisy se nosí z domu do domu, jak je kdo starostou nebo písařem. Matriky farní počínají se od 17. věku a psány jsou v starší době vesměs italsky, ani ne latinsky. Za dob Dubrovnických existovalo i zde, jako v Dubrovníku a Stonu, bratrstvo (confraternitas), totiž cech s církevním rázem; v bývalém domě jeho je nyní kavárnička.

Život na ostrově je primitivní, beze styku se světem. Na celém Mljetu není ani jednoho koně ani vozu. Hlavní zvíře je osel, jemuž zde říkají v místním dialektu *alimán* (z lat. animal). Není také zvěře kromě ptactva, ale za to pověstné množství hadův, i neškodných (pepeljuha) i jedovatých (zmija, Vipera ammodytes), kteří se sluní na bezlesých místech mezi houštím i kamením a ovcím i lidem bývají nebezpečni. Mljeťané tvrdí, že zmije na podzim prý lezou i na stromy a člověka mohou napadnouti shora. Obyvatelstvo se i při rozlehlosti ostrova téměř všecko zná, neboť osady jsou kromě hlavní vsi nepatrné. Fara a škola je toliko v Babinom polju, a sice mne zde překvapila škola docela pořádná s obratným mladým učitelem z Dubrovníka, který vyučuje zcela methodicky i zpěvu a tělocviku; kromě toho je jen jeden kaplan v Maranovićích ve východní polovici ostrova. Pošta přichází čtyřikráte za týden, ale telegrafu není, což je při mořských nehodách citelný nedostatek. Lékař přichází toliko ob čas z Dubrovníka. Ostrov má množství dobrých přístavův: kromě hlavního, kudy jsme přišli, ještě

Prožur (Porto Chiave), Okuklje (ital. Porto Camere) a Polače (Porto Palazzo) vedle jiných menších. Ale plavba je malá i největší bárky ostrovanův mají toliko 12 tůní.

Obyvatelstvo je zdravý primitivní lid; mezi ženskými neviděli jsme krásek, ale mužští jsou většinou hezcí lidé. Mužský kroj je docela obyčejný plavecký se slaměnými klobouky. Ženy se nosí starobyle, v bílém kroji, na hlavě čepec s červeným pásem (skufija) na čele a bílým šátkem přes to; z dálky vypadají, jako by nosily jako Hercegovky fes a bílý závoj přes něj. Spůsoby jsou starožitné; žena s cizincem nesmí mluviti a po cestě nesmí na otázku odpověděti. Obvyklá vstavka v hovoru je „da prostite," odpusťte; pozoroval jsem, že jí užívají, kdykoli přijde řeč na prasata, kozy, krávy a na ženy; při ovcích a rybách jí neužívají. Jazyk je hercegovský (jekavský) jako na pevnině a ostrovech okolo Dubrovníka; jen na západním konci ostrova pozoruje se vliv nářečí ikavského, nepochybně ženěním z blízké Korčuly. Mluva je plna slov a obratův starobylých [1]) a zasluhovala by bližší ohledání od odborníka; v dialektologii dalmatinské se pracovalo dosud jen povrchně, postavením jistých pravidel a hledáním odpovědi na několik otázek, kdežto pravá cesta je důkladné probrání celé mluvy na jednom ostrově za druhým. Dále do světa přijdou jen ti ostrované, kteří sloužili na válečném loďstvu anebo kteří co plavci se dostali až do Ameriky. Rybářství a vinařství jsou hlavním zaměstnáním. Víno utrpělo nemocemi, ale je znamenité. S jakýmsi „pečeným vínem" ze vsi Blaty, které chutná jako Malaga, by vinař mohl dělati skvělé obchody, ale vyrábí jen několik lahví. Řemeslníkův je málo; ku př. zedníci jsou putující *zidari* z Vrgorce u Imoškého ve fesích nebo červených turbanech. Nyní se, jako v celé Dalmacii, pilně pěstuje chrysanthemum; i fara sází na svých polnostech toto kvítí. Jeden z hlavních produktův ostrova je pak dříví borové, již od středního věku vyvážené, ale k lodní stavbě příliš krátké. Bohatých lidí není a poměry majetkové nejsou nejlepší, hlavně pro ustavičné dělení skrovné úrodné půdy; často prý jeden strom olivový má dva pány. Bezpečnost je taková, že se spí téměř při otevřených dveřích. Hlavní strava jsou ryby a raci mořští. Maso je vzácnost, ba úředník v přístavě a farář je dostává často jen z daleka po parníku. Jediná příležitost, kde se více hoduje, je posvícení, kterému říkají *krsno ime*, jako Srbové svátkům svých rodinných patronův. Je to v Babinom polji v jedné polovici osady Ivanov dan, v druhé Spasov dan, v Blatě Petrov dan, jinde Vidov dan, dle svátku místní kapličky. Tu táhnou ráno s procesím k tomu chrámku a potom se vesele najedí a napijí. Babinopolští právě se strojili na Ivanov dan. Chtěli zapíchnout dvanáctiletého vola, veselý poštář chodil s listinou po obci zapsat, kolik kdo masa vezme, ale subskripce vynesla jen 50 kilogrammův a vůl měl 130; nechali ho tudíž na živě při jeho polní práci a spokojili se ovčí pečení. Při tom Mljeťané byli vždy lid svobodnější; na ostrově nebyl než klášter a svobodná obec selská,

---

[1]) Slyšel jsem ku př. *jezer* (jezero) mužského rodu, jakož psávali staří Dubrovčané, *lačan* (lačný) a jiná neobvyklá slova. Korčulané jsou ikavci a říkají tomuto ostrovu *Mlit.*

žádná aristokracie, jako v Dubrovníku a na Korčule. Dubrovčané rozdělili nově koupené země, Konavle, celé pobřeží od svého města do Stonu a celý poloostrov Stonský na podíly mezi šlechtice a měšťany, kterým sedláci pracovali co koloni či polovinníci. Toho na ostrovech nebylo. Na Mljetu sedělo jen něco Dubrovčanův v Babinom polji u kostela, a nyní jediný rod Zamagna má zde jakýsi malý fideikommis, jehož nájem prý vynáší ročně sotva 50 zl.

Sousedé o Mljeťanech rádi vtipkují, jmenovitě Dubrovčané; tvrdí, že ostrované nemají žádnou míru pro čas a vypravují pitvorné anekdoty o jejich pomalém a neobratném myšlení. Také Korčulané a Mljeťané vtipkují jedni o druhých. V literatuře Dubrovnické je celá satyra na Mljet, „Marunko i Pavica“ nebo „Suze Marunkove“ opata Ignáce Gjorgjiće († 1737). Přihlouplý pastýř Marunko vykládá bolesti srdce svého, které hoří pro Babinopoljskou dívčinu Pavici, ale ta stále před ním utíká; on ji oslovuje v horování svém „má bílá pečínko“ (mâ bijela pečenice), zpívá o ní, že se vznáší po stezce za oslíkem svým jako víla, že má oko jako vůl, že je sladší nežli lůj, že lépe voní nežli pečeně, naříká, že jeho duše pláče a crčí jako ryba pečená na řeřavém uhlí atd., vše s lokálním koloritem v místním nářečí. [1]) Ale nemyslete si, že tito ostrované jsou národek idylických rybojedův, který neví o vášni, hněvu a násilné svádě. Letos byl před porotou v Dubrovníku veliký proces pro veřejné násilí: Babinopolští se vzbouřili proti obecnímu tajemníkovi, posadili ho na osla tváří do zadu, dali mu ocas do ruky, vodili ho po celém ostrově a ku konci ho vyhnali za moře.

Ostrov má dějiny ne nezajímavé, arci v starší době temné. Za římských dob zmiňuje se pod jmenem Melita. Dle Appiana jej Augustus zpustošil, pro mořské lupičství illyrských prabydlitelův. „Corpus inscriptionum latinarum“ podává jediný nápis odsud, náhrobek nějakého Maritima, postavený od manželky Dicanilly a dcery Coelie. Ostrov sloužíval za vyhnanství. Císař Septimius Severus po přemožení svých soupeřův poslal na ostrov Melitu v Adriatickém moři jednoho vynikajícího Řeka maloasiatského, Agesilaa z Anazarbu v Kilikii. Syn Agesilaův Oppianos sepsal v tomto ostrovním exilu veršovanou knihu o rybářství (jiné podobné dílo o lovectví prý se mu připisuje neprávem) a spisy svými pohnul císaře Caracallu, syna Severova, že mu udělil milost. Již staří Dubrovčané vynašli na Mljetu domnělé sídlo Agesilaa i Oppiana, především Jakub Lukarić ve svých annálech (1605), a připisovali jim jedinou antickou stavbu celého ostrova. Na severozápadním konci v zátoce Polače (Porto Palazzo), která se již za středního věku nazývá Portus Palatii, stojí zbytky nějakého prastarého „paláce,“ zeď z kamenných kvadrův s klenutými okny, nyní podpora několika selských domkův. Památky té jsem sám neviděl a při nedostatku nápisův anebo nálezův také by bylo těžko něco říci o jejím původu. Dubrovničtí učenci kromě toho vyhlašovali ještě v minulém století Mljet za ostrov, na němž se

---

[1]) Vytiskli Martekini v Dubrovníku 1865 a Luko Zore v Radu jihosl. akademie, díl 71 (1884) v rozpravě, kde dokazuje, že tato satira, jakož i Kaznačićovy „Suze Prdonjine“ nejsou než volné napodobení „Lamento di Cecco di Varlungo“ toskánského básníka Baldovini z konce 17. věku.

ztroskotala loď sv. Pavla na cestě do Říma a našli i to místo na východním mysu ostrova, na tak zvané Ponta od Gruja. Opat Ignác Gjorgjić hájil náhled ten několika spisy italskými. Ještě nedávno byl tu k vůli tomu nějaký anglický bohoslovec a na mysu samým enthusiasmem sklouzl do moře a notně se omočil. Ale Melite „Skutkův apoštolských," na cestě z Krety do Syrakus, je beze vší pochybnosti Malta, u Římanův také Melita řečená.

Za středního věku ostrov byl osazen od Slovanův a náležel co část Chlmu spolu s protějším poloostrovem Stonským k říši srbské. V latinských spisech píše se Meleta (nyní italsky Meleda), ve slovanských již v 13. věku Mljet. Usazením benediktinů z kláštera na ostrově Lokrumu před Dubrovníkem v jednom z nejkrásnějších lesnatých zákoutí západního konce vyvinul se na něm zvláštní stát duchovní, o jehož počátcích máme skrovnou vědomost. Listiny, psané latinsky písmem tak zvaným langobardským a vydané prý od rozmanitých knížat Chlmských v 11. a 12. století, od stratiga a protospatara Ljutovida, vojvody Deše a jiných bánův a županův jsou velice pochybné; tak zvané originály jejich v archivě Dubrovnickém bez toho nemají pečetí a v rozmanitých exemplářích vespolek se neshodují. V nich se daruje benediktinům Lokrumským chrám sv. Pankratia v Babinom poli s pozemky na ostrově. Bezpečnější pramen je srbsky psaná listina krále Štěpána Prvověnčaného, kterou klášteru Panny Marie na ostrově Mljetu daruje Babino polje a celý ostrov a k tomu pozemky naproti na Stonském Rtu u Žuljanu, Janiny, Popovy Luky a ve Stonu samém, jakož i v okolí samého Dubrovníka. Darování to potvrdil vnuk toho krále Štěpán Uroš Milutin, a jeho listina zase 1324 potvrzena od papeže Jana XXII. v Avignoně. Mezi tím opat vládl na ostrově jako panovník a srbská vrchnost se obmezila na pouhé jmeno. Ostrované byli povinni pracovati na vinicích klášterských a odváděti mnichům co daň (terraticum) jednu pětinu svých plodin. V druhé polovici 13. století se dědičná hrabata sousedního ostrova Korčuly z benátského rodu Giorgi psali i hrabaty Mljetskými, ale pretense jejich měly silnou protiváhu ve vlivu Dubrovnickém; klášter náležel k dioecesi Dubrovnické, a nad to se byl Dubrovčanům dobrovolně podřídil i sousední ostrov Lastov. R. 1338 dože benátský pronesl rozhodnutí ve sporu o Mljet mezi Korčulany a Dubrovčany v tom smyslu, že hrabě či knez Korčulský nemá žádného práva na Mljet a že ostrov ten dle starého držení a privilegií srbských a papežských patří toliko opatu toho kláštera. Poměry mezi opatem a Mljeťany nebyly však přívětivé; listiny 14. věku obsahují hojnost zpráv o sporech mezi nimi. R. 1345 stalo se v Dubrovníku před arcibiskupem Eliášem Saračićem a kanovníky narovnání mezi klášterem z jedné strany a sedláky Mljetskými z druhé. Při tom obec či latinsky „universitas" ostrova Mljetu, totiž vesnice východní a střední části, za roční plat 300 perper osvobozeny ode všech posavadních povinností ke klášteru, meze majetku klášterského a selského podrobně určeny a klášteru přirčeny kromě lesnatého západního dílu i všecka skaliska (scolea) kolem ostrova. Z téhož roku pochází i statut Mljetský, který spolu s Korčulským a Lastovským tvoří zvláštní skupinu právních památek tohoto pomoří. V něm se co zákonodárná moc zjevuje *sbor*

ostrovanův, co exekutivní autorita pak opat s třemi volenými soudci. Byla to tedy republika s opatem v čele!

Obsazení Stonu od Dubrovčanův přivedlo ostrov v rostoucí odvislost od obce Dubrovnické. Již po nemnohých letech čteme v památkách současných, jak Dubrovčané v čas nebezpečí svolávali na Ston posilu nejen ze svého území, ale i po 40 mužích z Mljetu; podobně činili při sbírání lodníkův a bojovníkův na válečné své galeje. Ale panovníci srbští se práv svých nevzdali. Car Štěpán Dušan 1349 a car Uroš 1357 v privilejích, daných Dubrovčanům, jim praví, „ať o Mljet nemají nejmenší péče, ale ať jest cárství mého, jakož bývalo za rodičův a za prarodičův cárství mého,“ a Uroš ještě v míru Onogoštském 1362 ustanovuje, ať postavení Mljetu a jeho opata zůstane dle „starého zákona.“ Ale ostrov byl od půdy srbské již vzdálen; protější pomoří pevniny až k Dubrovníku drželi Bosňané a území carovo se začínalo teprve v Trebinji a v Konavlích. Uroš r. 1357 ostrov daroval dokonce dvěma velmožům Kotorským u svého dvora, Basiliu Bivoličići (Bolizza) a Trifonu Bučići (Bucchia), ale my nevíme nic, zdali věc byla skutečně provedena, ba naopak vidíme, jak Dubrovčané znenáhla se na ostrově pevně usadili, spravujíce za uprázdnění opatství jeho statky svými prokurátory a vykonávajíce brzo i kriminální právomocnost. Opaté byli bez toho nejvíce Dubrovčané. Roku 1410 sáhla republika Dubrovnická ještě silněji na autonomii ostrova; veliká obec (maius consilium) Dubrovnická se usnesla podrobiti Mljet pod správu knezův, a sice měl knez (comes), spravující ostrovy se sídlem na Šipanu, od té chvíle jmenovali soudce Mljetské, kteří spolu s náměstkem (locumtenens, později visconte) kneza povedou správu pod jeho dozorem. Knez byl povinen třikráte za rok pobývati na ostrově po deset dní. Později (1499) zřízen úřad zvláštního kneza pro Mljet, jenž byl jmenován vždy na rok ze šlechty Dubrovnické. Další dějiny ostrova jsou docela klidné. V paměti lidu zůstalo jen občasné znepokojování od pirátův; prve to byli Siciliané, později afričtí barbareskové a pravoslavní Bokelji, poddaní benátští. Za francouzské okkupace benediktinský klášter zrušen. Později jej spravovali piaristé a po nich jesuité, pokud oba tyto řády držely gymnasium v Dubrovníku; žáky vodili z města na prázdniny do lesův Mljetských, nač ještě mnozí starší mužové mají příjemné vzpomínky. Posléze přejala správu kláštera a jeho lesův vláda pro studijní fond. Politických úřadův zde teď není; jen ob čas přijíždí sem nějaký úředník z Dubrovníka.

V našem století slyšelo se o Mljetu v širším světě jen jednou. V letech dvacátých od března 1822 do února 1825 slyšáno na ostrově častě opakované dunění podzemské, podobné ohlasu střelby z děl. Bylo provázeno i zemětřesením. Část obyvatelstva utekla na pevninu, ba úřady ze strachu před hrozícím výbuchem domnělého vulkánu chtěly všecky Mljeťany odvesti. Císař František I. poslal sem 1824 vědeckou komisi, která fenomén uznala toliko za silné zemětřesení.[1]) Nepochybně to byly podzemské převraty v uzavřených jeskyních a slujích, jakých zdejší

[1]) Partsch, Bericht über das Detonationsphaenomen auf der Insel Meleda. Wien 1826 (s mapou ostrova).

krašský útvar obsahuje takové množství. Zemětřesení se opakovalo i 1838—9, 1843, 1850 a i později.

Cíl mé pouti byl někdejší klášter. Z hlavní vesnice se jde pěšky asi půl dne zlými kamenitými stezníky mezi lesy, stále v dolinách krašské formace nahorů dolů. My jsme volili cestu po moři, ale i tu jsme byli od rána do večera deset hodin na cestě, sedm hodin v malé lodičce a téměř tři hodiny pěšky na skalách. Za šera nedělního jitra slezli jsme od Babina polja za 1 ¼ h. dolů na jihovýchod k moři, provázeni od dvou plavců, mezi nimiž byl veselý poštář Petar. Cesta ve stínu oliv a granátův je přívětivá, až jsme přišli nad strmý sráz nad mořem, kde nás na holých, divoce rozpukaných skalách uvítalo žhavé ranní slunce, bodající zrovna do očí. Mezi rozprostřenými rybářskými sítěmi slezli jsme po čtyřech po ostrých výstupcích kamenných do miniaturní zátoky Obodu, na jejíchž průzračných vodách se houpalo křehké plavidlo, které nás mělo vézti dále. Bylo úplné bezvětří, moře klidné jako olej, rozepnutá plachta nebyla nic platna a člun se hnul ku předu toliko dvěma vesly. Břehy jsou strmé a skalné se stopami vysokého zimního příboje, který je činí úplně nepřístupnými. Ve výši zelenají se čerstvé lesíky a houštiny. Na četných mysech (punte) jsou vymlety jeskyňky; u mnohých vytryskují na úpatí skal i sladkovodní praménky. Zde onde vidíme nějakou rybářskou bárku, jejíž majitelé se za nedělního jitra u břehu koupají. Slunce osvětluje i hlubinu mořskou až na skalné dno, plné zelených chaluh (lažine) a mořských trav, které se pod vodou třpytí leskem stříbrným nebo kovovým, jenž při vytažení na vzduch ihned mizí. Ryby táhnou se v hejnech nad tímto zelením, veliké i malé; jiné se opodál vymrskují nad hladinu, což vzbuzuje pozornost bílých ptákův mořských (galebi), kteří brzo krouží nad vodami, brzo usedají mezi skalami a stromy, kde jsou hnízda jejich. Opodál břehu stojí v moři osamělý „školj" Ogiran, holá skála, která v šeru činí z dálky dojem zakotveného korábu; v zimě prý docela mizí pod bílou pěnou vysokého vlnobití mořského. Okolo ní někdy pracují lovci korálů, kteří přese všecky zákazy užívají i dynamitu a tím ryby velice hubí. V levo nevidí se nic než moře až po obzor. V zadu spatřují se ostrovy a vrchy u Dubrovníka, odsud divně přiříznuté, jako kulisa, jen málo vystrčená za východní konec Mljetu. V předu poznáváme v dáli ostrov Lastov (Lágosta), osamělé lesnaté návrší, plné dolin krašské formace, s jedinou velikou vesnicí. Přidal se již v 13. věku co miniaturní plavecká republika k obci Dubrovnické, měl svůj zvláštní zákonník z r. 1310 a podržel při své osamělosti posud jistou originálnost ve zvycích a mluvě. Je obklíčen množstvím ostrůvkův a skalisk (scogli Lagostini), na nichž se nalézá i maják. Z Dubrovníka se Mljet vidí dobře z aquaeduktu i ze silnice do Župy, někdy večer s překvapující jasností ostrých homolí; za docela tichého jasného dne dobré oko pozná vedle něho na levo méně zřetelnou modrou silhuetu nižšího Lastova.

Naši průvodci nám ukázali přírodní památnost, jeskyni (spilu) s vjezdem z moře. Projede se těsným průjezdem, v němž lodníci loď postrkují, opírajíce se rukama o nízký a skalný strop. Vyjede se do otevřené propasti, z níž vede stezka nahoru do lesův. Zde bývá zimní přístav člunův a bárek. V plytkých vratech pod klenbou leckdy prý

byl spatřen odpočívající žralok (pešakán). Další plavba byla plna jednotvárnosti, minuty ubíhaly jako hodiny, a lodička se loudala líně podle lesův, skal a mysův. Na doby Homérovy upomenul nás kromě primitivnosti celé jízdy idylický záliv Sut-Miholj, v němž ležela zakotvena jediná bárka plachtová. Pod krásnými lesy stála na břehu pustá chatrč, obklíčená koly k sušení sítí, a v levo pralo několik žen v pestrých národních krojích čerstvě ostřihané bílé ovce a dlouhochlupé černé kozy ve vlnách mořských: hodily je jako psíka do vody a nechaly je vyplavati ven. U vsi řečené Ropa, toliko se čtyřmi domy, které leží vysoko na stráni, počínají se husté klášterské lesy. Dáleji přirazíme ke skupině skalných ostrůvkův (Vranji školj atd.) s hnízdy mořského ptactva. Břeh tvoří výstupkem zátoku, která se od 13. věku jmenuje „přístavem klamným," Porto Ingannatore. Na břehu se ukazuje jeskyně, v níž dle pověsti prý leží zasypaná zlatá mísa; mniši jednou hodovali v té jeskyni a při odchodu mísu zapomenuli, ale než se vrátili, všecko se zbořilo.

Konečně se vytrhneme z monotonie šplouchání vesel a stálého pohledu na modré moře a zelený les. Bárka zabočí k břehu, v němž se otevře těsný a plytký průjezd do slané laguny, opět obklíčené borovými lesy. Na pravo stojí pod lesem osada Soline, totiž jeden dům mezi olivami, žitem a sítěmi rybářskými. Následuje druhá úžina, úzká jako mlýnský náhon, skrze kterou se žene silný proud, za přílivu dovnitř, za odlivu ven. Plavci vylezli na břeh a protáhli loďku na provaze jako osla. Zde byly za staré doby mlýny klášterské, hnané toliko periodickým pohybem mořské vody. Za poslední doby lesní správa postavila přes tento příliv malý můstek. Odsud otvírá se rozkošný pohled: veliké jezero mezi vrchy, oděnými v jasnozelené jehličí jihozemského boru, tichá hladina bez lodí, ale s množstvím ryb a jmenovitě úhořův. Mljeťané nazývají toto jezero *Lag* (od it. lago). Na pravo vidí se ve výši mezi lesy malá víska Govedjari, asi 20 domův silná, a v levo stojí v rozkošné zátoce na skalném ostrůvku starý klášter Panny Marie Mljetské, jehož šedý dům se malebně odráží od zeleného pozadí vysokých břehův. Laguna má na západ ještě jedna vrata a za nimi poslední třetí bassin, rovněž plný ryb mezi lesnatými břehy. Pověst Mljetská tvrdí, že se na břehu nalezly větve borové, svislé do moře, na nichž byly dole usazeny ustřice (kamenice) a nahoře ptačí hnízda. Slyšel jsem ji ve třech versích. První je původu literárního, ohlas toho, co si mniši vypravovali za dob renaissančních o vyhnanství Agesilaa a Oppiana: takovou větev do Říma císaři poslal nějaký prý Říman Septimius, vypovězený do zálivu Polače, aby ukázal, v jak bohaté přírodě přebývá a proto byl zase povolán domů. Druhá verse vypravuje, že tak učinili Dubrovčané, když byli kdysi v klatbě papežské, a že tím darem papeže obměkčili k opětné benedikci. Třetí verse má ráz komicky moderní: syn krále bosenského přebýval v klášteře na Lagu a nechtěl domů; na přímluvy otcovy odpověděl, posílaje mu takovou větev, ale otec mu poslal — bosenský tabák a tím ho pohnul k návratu.

Opluli jsme ostrůvek klášterní kolkolem. Byl čas oběda a my nevěděli posud, kde a co budeme jísti. Naši plavci ve své primitivní

naivnosti slyšeli z ostrova kohouta a volali: zabijem' ho, upečem' ho! Klášter byl zamčen, a teprve po dlouhé chvíli hlásil se jediný jeho obyvatel, písař lesního úřadu, Slovinec; lesmistr sám byl na cestách v Boce. Domaina klášterská má prý cenu asi 50.000 zl., ale pracuje s deficitem 1000 zl.; úředníci si stěžují na mnohé požáry, zaviněné od pastýřův, a na krádeže dříví, i z mořské strany od bárek až z Korčuly, odkudž přijíždějí pytláci na dříví a na ryby, hlavně prý ze vsi Račišće, obývané od potomkův starých Neretvanův, slavných pirátův. Klášter je malý a nikdy nemíval mnoho mnichův. Rajský dvůr obsahuje jen jednu chodbu s velkou cisternou. Na malém dvoře s ovocnými stromy stojí jeden vysoký pomerančník, plný zlatolesklého ovoce; naši plavci si ho načesali, ale chuť těch „naranči" byla kyselá, jako kdy by je zadělal sodou, snad od špatné půdy. Vedle cell a malého refektáře nalézá se na střeše terrassa s cimbuřím, jako k obraně zařízeným. V přízemí jsou veliké sklepy a síň pro poutníky Mljetské, tak zvaná „ratarnica;" každý Mljeťan měl na posvícení klášterské (15. srpna) zde právo na jídlo a nocleh. Z budovy vypíná se vysoké čtverhranné campanile. Kostel je zpustlý, napolo zřícenina, ačkoli je pečlivě uzavřen. Byl v době renaissanční restaurován. Má půdorys křížový, pěknou kupoli a před oltářem tři oblouky jako ikonostas; dva postranní jsou zazděny. Na oltáři stojí obraz Matky boží, malovaný alla tempera, ale kromě tváře zakrytý okrasami; na staré závěse před ním jsou vyšity litery *MP ΘY* — *μήτηρ Θεοῦ*. Stolice starých mnichův jsou ztrouchnivělé a obrazy oltářní již vypadají z rámcův. Ve zdech je vsazeno několik starých latinských náhrobních nápisův. Jeden kámen z r. 1429 kryl kosti Mljeťana Dobromira s rodinou. Jiný u oltáře po levé straně hlásí se latinsky co hrob syna Tomáše krále bosenského, ale litery jsou zcela moderní, jmeno toho syna není uvedeno a i rok je zamlčen; patrně kámen ten v době nepříliš dávné postaven k utvrzení nějaké tradice. V předsíni je zazděno množství zlomkův staršího kostela, staré římsy, figurky od gotických žeber a jiné trosky. Před lety tu bydlel i kaplan a držíval školu pro děti z Govedjar a Solin, které přijížděly na člunech; v sakristii leží ještě lavice té školy jako nějaké paedagogické petrefakty. Nyní je vše pusto. Mše se čte sotva jednou za rok, když přijde farář.

Ostrov je upraven s terrassami, chodníky a kapličkami, ba na jednom místě leží mezi stromovím rozbitiny pěkných kamenných stolic a renaissančního vodojemu. Z jednoho krytého altánku u samého kláštera mohli mniši bezprostředně loviti ryby. Byly časové, kde zde psány knihy, nejen prosa, ale i básně jazykem slovanským. Opaty na Mljetu byli básník Mavro Vetranić († 1576), jehož eremitské pozdější sídlo jsme viděli u samého Dubrovníka, Mavro Orbini († ok. 1614), spisovatel fantastického „Regno degli Slavi," které v dějepisectví jihoslovanském zaujímá podobné místo, jako u nás kronika našeho Hájka z Libočan, a ostrovtipný a učený básník i historik Ignác Gjorgjić († 1737), který prve co světský mladík býval knezem na Mljetu. Klášter měl zajisté i knihovnu, ale marné by bylo stopy její hledati. Roztratily se za doby Napoleona I. v soukromých rukou, jako knihovny benediktinův na Lokrumu a u sv. Jakuba Višnjického u Dubrovníka.

Navštívili jsme i ves Govedjare. Na břehu vyplašili naši lidé velikou černou zmiji, která hbitě vklouzla do moře; spíše to byl slunící se úhoř nebo muréna. Vystoupili jsme až k první skupině domův, na jejichž římsách visely na slunci veliké pětiocasé chobotnice a všelijaké dlouhé ryby k sušení. Vesnický glavar (capovilla), šedovousý stařec Vojvoda, otec sedmi dorostlých synův a muž po světě dosti zjezdilý, nás pozval do svého obydlí. Patriarchální zvyky jsou ve všech těchto zemích stejné, po Bulharsku, Srbsku, Chorvátsku a tomto Pomoří. Lidé, muži i ženy, přívětivě vítají cizince, ptají se ho, jak se mu vede a jak se sem dostal, dříve než vědí kdo je, co je a jak se jmenuje. Pohostinství u nich trvá dle starého spůsobu; omlouvají se, že srdce je veliké, ale prostředky malé. Připravili nám v stinné síni své chaty oběd: velikou masnou rybu „gruj,“ ovčí sýr, mušle a chléb i víno. Naši plavčíci očistili rybu z mísy, až se jim od úst prášilo. Dověděli jsme se všecky místní noviny, staré i nové. Ves byla původně jen kolonie dělnická na půdě klášterské; teprve nyní dostali obyvatelé pozemek, na němž pracují, a kus lesa (zde říkají bošak, od it. bosco) k tomu, za malé roční splátky v patnácti lhůtách. Přáli si vřele míti zase školu. Nahoře v horní části vsi byla právě svatba, ale my tam nešli, sice by se naši marynáři měli k tanci, a zatím se mohl do večera vítr proměniti; v naší drobné kocábce bych nechtěl skrze vody Inganatoru nebo okolo Ogiranu plouti za prudkého větru ani za temna nočního.

Návrat tou samou cestou byl ještě jednotvárnější než ranní plavba. Za tři hodiny jsme vystoupili na břeh mezi skalami zátoky sv. Michaila a pokusili se najíti cestu pěšky. Mezi skvělou vegetací vydrápali jsme se na strmé klikaté pěšince v krutém parnu slunečním ke kotlinové dolince Propadine, plné vína a žita mezi lesy a kapradišti. Odtud vedla dlážděná cesta nejprv v závratné výši nad mořem a pak v levo skrze olivové sady k bílým domkům Babinog polja pod homolemi Gradu a jeho sousedův až k faře, které jsme dosáhli za $1^1/_2$ hodiny, brzo po slunce západu.

Druhý den večer vzdalovali jsme se zase od břehův Mljetu na parníku, který se nám po plavbách v těsných loďkách zdál jako palác.

V jiných okolnostech nabyl by ostrov veliké přitažlivosti: parníky by se zastavovaly v Porto Palazzo, odtud by vedla tramway přes vrchy k Lagu a u klidného jezera by stál skvělý hostinec pro zimní pobyt v kraji lesnatém, teplém, před větry krytém, na břehu krásné laguny. Ale Dalmacie není Švýcarsko ani Riviera. Sem do takových zákoutí přijdou nanejvýše přírodopisci a tu a tam nějaký mylord ve své yachtě. K větší návštěvě je potřebí lepších a rychlejších kommunikací. Parník Lloydu, který nás vezl, ostatně podal mi jen nové svědectví o úpadku této mocné společnosti Terstské. Jel jsem na téže lodi před několika týdny, ale všelijaké maličkosti, porouchané tehda v bouři u Visu, nebyly ještě spraveny; jednomu z kapitánův jsme zaplatili, ale lístky co potvrzení nám do ruky nedal, a později jsme zvěděli, že jsme cenu daleko přeplatili! Večer jsme po pěti dnech seděli zase v Dubrovníku.

Konokrad.

List z ruské vesnice

od

Jaromíra Hrubého.

(Dokončení.)

Vedle panského sadu, oddělen od něho hlubokým výmolem, nacházel se dvůr s hospodářskými stavbami a hned za dvorem humno.

Prostranství asi dvou hektarů výměry je okopáno příkopem, posázeným vrbami, a uvnitř podélnými a příčnými uličkami rozděleno na řady stejných, obdélných, čtyruhelných banketů, vyvýšených asi na čtvrt metru nad úroveň uliček. Na tyto bankety skládá se o žních obilí do stohů tak, že horní vrstvy se ponenáhlu úží na spůsob střechy, a když je stoh složen, pokryjí ho ještě slamou, aby byl chráněn od deště. V popředí nacházelo se svobodné vyčistěné místo, na němž se za suchých, mrazivých dní mlátívalo obilí cepem. Krytých stodol a ze hlíny pěchovaných mlatů Rusové neznají. Kryté kůlny na obilí najdou se pouze v severním lesnatém pásmu Ruska.

Mlatba cepem na velkostatcích přestala ovšem dávno a parní mlátičky jsou nyní nezbytnou součástkou každého většího statku. S parním strojem bylo by však nebezpečno zajeti přímo na humno mezi stohy, kde shromážděna po žních celá úroda statku v ceně několika desetitisíc rublů, kterou by jediná, větrem zanešená jiskra mohla obrátiti niveč. Mláticímu stroji s lokomobilou vykázáno tedy místo opodál humna, a obilí k němu přivážejí ze stohů.

Mlátička se svou četnou obsluhou tvoří nyní význačnou stafáž ruského statku na sklonku léta. Sotva že svezeny s polí první stohy pšenice a žita, už se staví někde podle humna na výhoně neforemně obedněný stroj, a lokomobila, jež pracovala za zimy ve výpomocném mlýně, ve vodárně nebo na pile, stěhuje se na několik neděl na mlat.

Příštího rána, jakmile se u kanceláře ozve zvonek, svolávající čeleď do práce, zavřískne pronikavě píšťala parostroje, mlátička zaduní, zahučí, zasviští a neumlkající hukot, dunění a svist, provázené lomozem vozů, křikem pracovního lidu, hulákáním „představených," řehtáním a dupotem koní neustává po celý den, vyjma nedlouhou chvíli odpočinku při jídle.

K obsluze jednoho mláticího stroje velkých rozměrů přiděluje se okolo padesáti lidí — mužských i ženštin — a dvanáct i více koní. Uvážímeli, že tento značný počet dělníků a dobytka, soustředěný poměrně na malém prostranství, nachází se neustále v pohybu, že se pohybuje nejrůznějšími spůsoby a v různých směrech, jichž všech východištěm je obrovský hučící stroj a dýmající černá lokomobila, a dodámeli, že vše to se děje na otevřeném místě, ozářeno pronikavými paprsky letního slunce, nemusíme ani zvláště vytýkati, že pohled na takový pracující stroj je nejen originální, nýbrž i půvabný.

Půvabný ovšem pro diváka z jisté vzdálenosti. Ale přistupte blíže, pohleďte na uřicené, do černa zaprášené tváře a šatstvo dělníků a přesvědčíte se, že jest to práce nad míru namáhavá. Neřeknu: Jděte a postavte se vedle dělníka, jenž roztřásá rozvázané snopy a tiskne do otvoru, v němž sviští buben s bijáky a odkud se mu valí do očí černý prach, smíšený s plevami a osinami, že nezvyklý člověk nemůže ani otevříti oči a vydechnouti. Vyzvání takové bylo by planou retorikou, jaká už dávno vyšla z mody. Učiňte na příklad jen, co učinil plukovník, jehož vábila děvčata, která v zadu za strojem odhrabovala plevy a odhazovala rozmlácenou slámu, kterou lomozící jícen stroje chrlí celými ohromnými klubky. Nevydržel ani půl minuty na svůdném jinak stanovisku a prchl před proudy prachu, jež se na něho vyvalily jako dým z nozder sápající se saně.

Hej je děvčatům, jež stojí na horní podlaze stroje, přijímají s vozů snopy, přetínají srpem povřísla a podávají je dělníkům u bubnu, stojíli proti větru a jsou zbaveny prachu, jenž mučí jen podavače. Ale zavaneli větřík z opačné strany, zčernají za krátkou chvíli od prachu a potu, a nepřestávají prosit pojezdného, aby je vystřídali.

Nejlépe se ještě daří dělnicím, jež přivážejí ke stroji snopy ze stohů a odvážejí slámu. Nahází na mlátičku přivezené snopy, zaškube provazem, jenž je obvázán kolem huby koňovy trochu výše nad nosem, a zastává službu uzdy i oprati, vesele pokřikuje a ujíždí na drkotajícím, řinčícím vozíku nazpět ke stohu, kde čeká, až na ni přijde řada, a mužíci, stojící na stohu, jí počnou podávati obilí. Vymlácenou slámu odvážejí ještě prostěji. Složí se pořádná kupa, ovine se dole provazem, připjatým k chomoutu, a kupa bez nožek a bez koleček se stěhuje na vykázané jí místo.

Sláma se obyčejně odváží na prázdné místo na humno. Ale Karlu Ivánoviči se to zdálo patrně nepraktickým, a proto zavedl v Bělevě nový spůsob pro skládání slámy. Postavil nedaleko mlátičky ohromný sloup se šibenicí a kladkou nahoře, přes kladku protáhl lano, jehož jeden konec sahal k mlátičce, druhý šel k lesu na cestu, po níž se procházelo několik koní. Vymlácenou slámu svázali lanem a pomocí koní ji přitáhli ke sloupu, kde ji dělníci rovnali do stohu.

Když jsme přišli na humno, byl stoh už s výší dvoupatrového domu, a Karel Ivánovič s chloubou ukázal Borisu Pavloviči na svůj vynález. „A kdo vám to poradil?“ zvolal udiveně statkář. „Kdo pak vám poleze v zimě na takovou Babylonskou věž, až bude třeba slámy?“

„Ale místa málo zaujme.“

„Nám je zle o místo! Hleďte, co tu máte svobodného místa. To mohou dělati někde v Němcích, kde odměřují půdu na metry; ale u nás nechte takových novot. Skládejte slámu do stohů, jako se jindy dělávalo.“ Při tom vzal hrst slámy, vybral z ní klasy a mnul na dlani, nezůstávali zrní v klasech.

„Jak poroučíte!“ odvětil patrně uražený správec.

Statkář přistoupil k mlátičce, sáhl do pytlů, do nichž se sypala vymlácená pšenice, potěžkal ji, prohledl a odešel k váze, kde se vážilo zrní, prve než se odváželo na sýpku. „Mnoho jste namlátili?“ ptá se klíčníka. Klíčník podal mu knížku, do níž zapisoval váhu.

„Matvěji Rodionyči, Matvěji Rodionyči, je už čas!“ volala děvčata od mlátičky.

„Co chtějí?“ ptá se statkář klíčníka, Matvěje Rodionyče.

„Eh, zlobí pořád. Svačiti chtějí.“

„Nu, zastavte tedy, ať posvačí.“

Klíčník kývnul na strojníka u lokomobily, ozvalo se pronikavé písknutí, podali na mlátičku posledni vůz snopů, omlátili je, a kdo čím mohl stíral si pot s uřícených tváří. Děvčata setřásla na rychlo prach a plevy se šátků, s rukávů, se sukní, sesedla se s čistě ptačím štěbetáním na trávník u humna, klíčník přinesl s vozu pytel a počal z něho vytahovati rozkrájené cihly černého chleba, z druhého menšího pytle zelené okurky a podílel dělnice. Holky smlouvají o překot; jde jim hlavně o okurku, která je větší. Některé se nabízejí, že vrátí chléb, přidáli jim Matvěj Radionyč po okurce. Několik rukou chápe se najednou podávané porce, a tolikéž hlasů se obrací ke klíčníkovi. Nastává křik a hašteření, jako vůbec při každém jednání mezi venkovským lidem na Rusi.

Na konec je všem vyhověno, a několik tuctů nedočkavých dásní se dalo do práce. Všem arci chutná výborně. Některé z krasavic, patrně mlsnější, měly v kapse v zásobě hlavičku česneku, jímž si natírají režný chléb, posýpají solí, žvýkají za stálého hovoru, a přikusují syrové okurky. Některé se vytasily i padalými zelenými jablky, jež nasbíraly patrně za poledního odpočinku. Pijí buď z vědra, nebo nabírají vodu dřevěnými lžícemi přímo z lejty, v níž se přiváží voda do parního kotla. Lžíci má každá dělnice svou, neboť jí musí sloužiti též při obědě a při večeři; kuchyně dodává jídlo na misách; čím bude jísti, o to se musí postarati jedlík.

Mlátička stojí. Hlavní řemen shodili s kola, a setrvačník lokomobily pomalu se zastavuje. Topič otevřel kohoutky a pára s sykotem vyproudila z válce. Hukot a lomoz utichl na několik minut. Avšak prošlo něco přes čtvrt hodiny, páky na lokomobile se pohnuly, stroj počal z hluboka oddychovati, ozvalo se první hvízdnutí. Děvčata se sbírají, která nedojedla, počíná rychleji žvýkati, a než minulo půl hodiny, pracují znova. Opět zasvištěly řemeny a zahučela mlátička v nejrůznějších tónech od hlubokého dunění, kdy buben běží na prázdno, do vysokých a pronikavých tónů, jako když železo pilou řeže, vložíli se do stroje mnoho obilí najednou.

Dávno než „zoře shořela,“ to jesť vzplanuly ohnivé červánky, když ze strany humna dohučela mlátička a lokomobila táhlým hvízdnutím pozdravila snášející se noc. Celodenní prací a vedrem zmořené dělnice zasedají asi k večeři — ne v ratejně, tam je v létě dusno, nýbrž na svěžím vzduchu pod šírým nebem na okraji lesa. Tam ve stráni je improvisovaná letní kuchyně, totiž jsou zasazeny v zemi kotly, pod nimiž upraveno ohniště, z něhož dým odchází zvláštní děrou, provrtanou v zemi za kotlem.

Hned vedle „kuchyně“ je „jídelna.“ Ve trávníku je vyryto podle sebe několik pravidelných prstenovitých jamek, každá jamka asi třetinu metru široká a hluboká. Uprostřed jamky ponechán čistý drn, měřící

asi půl metru v průměru a sloužící za stůl. Na tento stůl staví se mísa, klade chléb, jedlíci sednou kolkolem na pažit s nohama v jamce, sedí pohodlně a do mísy mají všichni stejně blízko.

V tutéž dobu stál na nádvoří před terrassou zástup mužíků v halenách přepásaných kušaky, neb jen v režných košilích, sepjatých nad bedry úzkými harasovými tkanicemi. Všichni měli sňaté čapky. Byli to Bělevští mužíci hospodáři, kteří se už dověděli o příjezdu bárina a přišli po práci pozdravit ho „s příjezdem." Starosta obecní podal při tom Borisu Pavloviči s hlubokou poklonou bochánek chleba na prostém talíři, pokrytém novým kartounovým šátkem. Nahoře uprostřed bochánku byla nasypána hromádka soli.

Boris Pavlovič přijal od něho „chléb-sůl," postavil na stolek a dal se s mužíky do řeči. Vyptával se, jak obyčejně, na žně, jak sklidili, co sype obilí, jaká byla pohoda, i přešli ponenáhlu na místní záležitosti. Mužíci, jako vždy, odpovídali zprva zdrženlivě, mluvil skoro jen starosta, odhrnuje si s očí za každým slovem kadeře vlasů, rozdělených uprostřed hlavy a sčesaných na obě uši, odkudž mu neustále spadaly k očím; pomalu se však rozhovořili i ostatní; některý čtverák, a taková dobrá kopa najde se v každé vsi, prohodil ostré slůvko, a mužíci se smáli nenuceně, jako už nenuceně rozmlouvali se svým bývalým pánem a nynějším sousedem.

Měli ovšem ledaco na srdci: kus pastviny potřebovali pro své stádo, práci si zamlouvali při kopání a svážení cukrovky, na zimu se nabízeli k dovážení cukru na nádraží a mnoho pod. Statkář nazýval toho onoho jmenem, jako na důkaz, že si je dobře pamatuje, a když se počali ukláněti na rozloučenou, podal starostovi několik sbalených bankovek, aby vypili po sklence na jeho zdraví.

„Mnoho děkujeme, bárine, Borise Pavloviči!" „Přejeme mnoho štěstí," a jinak a jinak ozvalo se v zástupu, jenž se pomalu vzdaloval. Teprve když zahýbal za keře, počaly se na hlavách objevovati čepice a beranice.

Večer byl dosti mrzutý. Boris Pavlovič měl dlouhé jednání s Karlem Iványčem, jež skončilo tím, že správec požádal statkáře, aby ho propustil ze služby, čemuž tento ihned vyhověl. Téže noci poslal pro pojezdného do nedalekého chutora, aby přijel do Běleva a převzal správu velkostatku.

Když jsem ráno přišel na terrassu, zastal jsem tam plukovníka v rozhovoru s neznámým mně člověkem. Byl prostřední postavy, asi padesátník, osmahlé tváře s řídkým hnědým plnovousem a kaštanovými, kadeřavými, po rusku rozčesanými vlasy. Nápadny byly jeho velice bledě modré oči, jež těkaly nepokojně s předmětu na předmět. Zevnějškem připomínal venkovského nebohatého kupce. Měl na sobě vysoké boty a černý dlouhý kabát, zapjatý na všechny knoflíky, při čemž sukno u každé petlice tvořilo skladku, dokazující, že majetník jeho značně ztloustl od té doby, co si dal vzíti míru na kabát. Pod kabátem bylo viděti límeček ruské vyšívané košile. V ruce držel černou čepici se štítkem. Ale dle prvních několika vět jeho rozhovoru jsem seznal, že

není kupcem. Mluvilť prostým, mužíckým jazykem. Jak jsem se dověděl, byl to jednodvorec Arsentij Danilyč z nedaleké bohaté vsi Kolbasovky.

Arsentij Danilyč, jenž také přijel pozdravit Borisa Pavloviče, je vzorem bohatého ruského sedláka. Rodina jeho nikdy nebývala nevolnou. Zachovalo se v ní podání, že zakladatelem jejím byl šlechtický syn, jenž před dávnými časy konal vojenskou službu v kordoně proti Tatarům a spolu s jinými strážci jižní hranice carstva Moskevského usadil se v stepní, v ty doby ještě liduprázdné krajině. Rolnické zaměstnání srovnalo potomky dávného předka s ostatním rolnickým obyvatelstvem kraje, ale památka jeho neuhasla, a byla snad příčinou, že se šlechtičtí držitelé velkostatku Běleva chovali povždy po sousedsku přívětivě ke Kolbasovským jednodvorcům. Podobný poměr trval i mezi Borisem Pavlovičem a Arsentijem Danilyčem. Nikdy ho Boris Pavlovič nemíchal mezi ostatní mužíky; jemu by se neodvážil dáti za pozdravení rubl na vodku. Naopak sám ho uhostil čajem nebo obědem, ne sice při svém stole, nýbrž v bufetě, ale to již bylo pro Arsentije vyznamenáním.

Arsentij Danilyč pocházel z bohaté rodiny, jedné z nejbohatších selských rodin celého okolí. Měli v tu dobu na sto padesát desjatin, t. j. sto šedesát pět hektarů výborné černozemné půdy, osmnáct pěkných koní, na 200 ovcí, mnoho hovězího a vepřového dobytka. Slovem pozemkový majetek jejich vyrovnal se leckterému deskovému statku v Čechách. A přece spůsobem života se neliší v zásadě v ničem od svých ostatních sousedů mužíků. Půdu vzdělávají vlastníma rukama a domácnosť mají zařízenou čistě po selsku.

Rodina ovšem je četna. Když zemřel starý Danilo, zůstala po něm vdova se dvěma povyrostlými syny. Hospodářství bylo už tehdy rozsáhlé, ač zdaleka ne tak jako nyní, a bylo proto třeba vdově mnoho energie, aby zděděný statek udržela v celosti. První její starostí bylo získati domu pracovních sil, a proto oženila syny ihned, jakmile jim minul osmnáctý rok. Arsentij mně později vypravoval, jak ho oženili. Své nevěsty před námluvami nikdy neviděl. Když ho svatové přivedli do příbytku nevěstina, byla tato už vyfintěna a seděla za pecí. „Ukázali mně ji a ptají se, líbíli se mi? Což každá vyfintěná holka se líbí,“ vypravoval mně naivně Arsentij. „Byla svatba, a ničevo! Jsme spolu už třicet let, a jsme spokojeni.“

Nyní jsou již synové a synovci Arsentije Danilyče ženati, a celá ta rozsáhlá rodina žije společně u jednoho krbu, společně pracuje a bohatne každým rokem. Ačkoli je Arsentiji už na padesát let a šediny silně prokvétají jeho kučerami, a mohl by se jako starší bratr právem pokládati za hlavu rodiny, nečiní toho, nýbrž podřizuje se dosavad matce, jako činíval za prvních let po smrti otcově. Když se setkal s Borisem Pavlovičem, nevítal ho svým jmenem, nýbrž začal: „Mátuška přikázala, abych vás jel přivítat v našem kraji, Borise Pavloviči . . .“ A odevzdávaje mu dárek na přivítanou, opět mluvil: „Mátuška velela nabídnouti vám beránka z našeho stáda, a přáti vám, abyste ve zdraví užili“ atd.

Arsentij najímal od velkostatku jakési vzdálené močály, a přál si o věci té pojednati s Borisem Pavlovičem. Poněvadž nový správec ještě nepřijel a bez něho statkář nechtěl ničeho podnikati, požádal jednodvorce, aby počkal do večera, pak že se všechno uspořádá. Sám pak odejel do nedalekého cukrovaru, kde mu bylo zavírati různé smlouvy s dodavateli strojů, uhlí a podobných, pro mne málo zajímavých věcí. Zůstal jsem tedy doma a seznámil jsem se blíže s Arsentijem. Z rozmluvy s ním jsem seznal, že je člověk v záležitostech hospodářských dosti obeznalý, není nepřítelem novot, ale jinak že je vzdělání jeho velice chatrné. Matka jeho, sama negrámotná, dala sice syny vyučiti grámotě; naučili se trochu čísti, psáti, trochu počítati, ale tím bylo literní vzdělání jejich ukončeno. Své syny posílal Arsentij také jen do selské, jednotřídní školy. Na můj dotaz, proč je neposlal do města aspoň do školy újezdní (podobné asi našim školám měšťanským), odpověděl, že synové jeho úředníky nebudou, na to že má Rusko šlechticů dosti, a na vsi že se svými literními vědomostmi vystačí úplně.

O jeho intellektuálném rozvoji možno si učiniti ponětí z následujícího případu. Za řeči o věcech hospodářských přisedl si z nenadání blíže ke mně a optal se mne pološeptem: „Co myslíte, co bude asi pravdy na tomhle: U nás na poli jednoho souseda našli zpřelámaná stébla. Radili se, co by to znamenalo? Jedni tvrdili, že to udělal hospodář schvalně, aby se zbavil námele; druzí však, že to zlí lidé učinili, aby dobytek hospodářův vyschnul; krm jak chceš, stále bude hubeněti?“ Já na to, že to pouhá pověra, a nemůže míti nijakého, ani dobrého, ani zlého účinku.

„Tak, tak,“ pokýval Arsentij hlavou. „Tak to asi bude.“ Pak se opět ke mně obrátil a pokračoval tímtéž tajemným hlasem: „Nu, a co soudíte o klikuších? [1]) Byly tu nedaleko od nás. Mohou člověku uškoditi nebo prospěti?“ Pravím mu, že je to pouhá nemoc na spůsob šílenosti.

Tu se mně jal Arsentij vypravovati, jak před lety vyléčili klikuši. To bylo ještě za dob nevolnosti. Vyskytla se jedna taková s rozcuchanými vlasy, mlátí sebou, svíjí se, nu hrůza se podívat. A hle, nedlouho na to vyskytla se druhá. Podali o tom zprávu statkáři. Statkář poručil správci, aby dal klikuším nalupati, a od té doby nemoc vymizela.

Po této episodě vrátil se opět k otázkám hospodářským a vyptával se mne, jak se vede polní hospodářství v cizině, takéli se užívá strojů při vzdělávání půdy, jaké obilí, jaké rostliny se sejí. Jeli pravda, že se v cizině sází mnoho bramborů v polích? Má prý také několik záhonů bramborů, ale jen na zahradě. V poli prý jich nepěstuje, protože příliš vyžijí půdu.

„A jaké pak daně se platí u vás?“ optal se mne po chvíli. „Zde u nás daně stouply v posledních letech. Platím nyní 250 rublů daní, to vychází z desjatiny rubl šedesát kopějek.“

---

[1]) Tak nazývají Rusové ženy trpící hysterickými záchvaty. Jejich nesmyslnému blábolení přikládají pověřiví lidé nadpřirozený význam.

Usmál jsem se nevolky Arsentijovi. „Z takového statku, jako je váš,“ pravím mu, „platil byste v Čechách ne 250, ale celých tisíc rublů, a snad ani to by nestačilo.“

Arsentij spráskl podivením ruce.

Když jsem se po obědě opět sešel s Arsentijem, dal jsem mu otázku, kterou jsem dával všem starším mužíkům, s nimiž jsem se seznámil, a na kterou se mně dostávalo skoro vždycky téže odpovědi.

„Arsentiji Danilyči,“ pravím, „pamatujete se, jaké bývalo živobytí za dob nevolnosti, znával jste mužíky ze sousedních, panských vesnic, pozoroval jste je, tak říkaje ze strany. Co soudíte? Kdy se vedlo mužíkům lépe: za nevolnosti, nebo nyní, když mají plnou svobodu?“

Arsentij svraštil na okamžik čelo, ale hned na to mně odpověděl bez váhání a s přesvědčením: „U dobrých pánů bylo za nevolnosti lépe. Vezměme na příklad zde v Bělevě. Sám pamatuji, jací tu byli mužíci boháči, jizby měli úhledné, po pěti koních, radost se podívat, dobytka, obilí — slovem — zámožnost. Píti bylo zapovězeno. Kdo se opil, hned ho položili na lavici. Práce ovšem bylo víc, byla robota; za to pomoc jistá v každé nehodě. Požár, neúroda — bárin se o mužíka postaral. A nyní vůčihledě všechno chudne. Víc než pár koní ve statku nenajdete, a ti jsou vychrtlí až běda. A všechno pije. Boris Pavlovič chtěli zlu odpomoci; dali zavříti panskou krčmu. A nyní se prodává vodka na patnácti místech, i potají. Spijí se, práce nevoní, lid se chápe neřestí, krásti se učí.“

„Pravda, bývali i jindy opilci,“ pokračoval Arsentij, „ale ne tolik jako nyní. I mezi řádnými lidmi se leckdy vyskytne takový nezdara. Abych vám příklad uvedl, máme i u nás v Kolbasovce takové kvítko povedené. A vždyť, neračte zapomenout, pochází z dobré rodiny; stařík otec i bratří tak říkaje vážnosti se těší po sousedstvu, a za něho se stydí, za nezvedu. Jako výrostek už kde mohl, z práce upláchl a rovnou cestou do krčmy. Pije, pije, až se hory zelenají. Přijde otec, shání se po něm: ‚Kde je Váska, kam se Váska poděl?‘ A bratří odpovídají: ‚Na chvilku prý jen zaběhl se napit ke studánce a od těch dob se nevrací.‘ Otec se dovtípil. Za ním do krčmy. Přemlouvá ho: ‚Co děláš, drž se přece, hanba světitá, co tu pášeš,‘ a odvádí ho domů.“

„A co mu nevyvedl v zimě jednou! Pěkný den byl, mrazivý; mlátili na humně žito. Váska mlátí, mlátí, a najednou je ten tam. Hledají ho doma ve světnici, ve stáji, v kůlně. Nikde po něm pocitu. Přijede stařík otec domů na saních z města. Synové mu povídají: Tak a tak, Váska zmizel, jistě sedí v kabaku. Stařík obrátí koně, a ke kabaku. Inu ovšem; Váska tam a na mol opilý. Otec ho vyvede z kabaku, uloží do saní, a aby mu neuklouzl, sedne na něho jako na koně a veze domů. Váska si myslí: Seď si, ničevo! A když už byli nedaleko domu, náhle se chlapík vzpřímí, staříka otce vymrští ze saní a upaluje. Sám mi to potom vypravoval, ničema, a smál se, jak se stařík skutálel do závěje.“

„Nu dál a dál: píti nemá nač, začal krásti — po domech, u větráku, kde nač padne. Pozoruje: všichni vyjeli ze statku na práci, v jizbě zůstala jen starucha. Vidí: leze na pec, lehla spat. On šup do domu a ukradne něco. Všichni už vědí, ztratíli se co, že to ukradl Váska. Báby chodí k němu přímo: ‚Vásko, vrať mi plátno, sarafán, dám ti rubl, dva!‘ Váska vezme ruble a ukáže bábě místo, kde je kradená věc schována, zakopána . . . Konečně přešla všechny trpělivost. Mir se snesl poslati Vásku na Sibiř. Proseděl Váska rok v ostrohu v újezdním městě, obec zaplatila za něho dvacet osm rublů, a tu přišlo naše usnešení do gubernského úřadu. Bez souhlasu gubernského úřadu na Sibiř ho nevezmou. Poslali z gubernie dotaz k miru, bylli Váska dříve souzen pro krádež, jsouli na snadě důkazy? Toho však nebylo. Všichni věděli, že krade, on sám se přiznával, ale abychom podávali žalobu na něho smírčímu soudci, nebo aspoň k volostnému soudu, toho nebylo. Nevyhověli jsme tedy slovům zákona, pořádek jsme nezachovali. jak zákon předpisuje, a Vásku pustili z ostroha domů. Tam žil se zloději, doučil se, a nyní krade koně. Pokradl za to léto osm koní. A vždyť víte, co znamená ukrásti mužíkovi koně! Nu, padneli na bohatého, jenž má více koní, škoda je sice, postýská si, postýská a koupí jiného. Ale Váska nevybírá. Ukradne, který mu pod ruku přijde, a hle, ukradl jediného koníčka chudobnému mužíku. A tomu koně vzíti nebo jednu ruku utíti, to je stejné. A právě takové stíhá neštěstí nejčastěji. V zámožné rodině vždycky se najde někdo, kdo by přihledl ke koním na pastvě, a krádež není lehce možná. Chuďas, jenž má práce doma plné ruce, vyvede koně na pastvinu, spoutá mu jen nohy, aby daleko neodběhl, a sám se vrátí domů, spoléhaje na milosrdenství boží. Někteří mužíci schválně učí své koně kousati, přiblížíli se k nim cizí člověk, aby se zabezpečili před zloději. Ale zloděj to ví a dovede koně ochočiti.“

„Přišel si Váska také jednou na mé koně. Měl jsem najatý panský úhor, a dva moji nejmladší hošíci pásli tam stádo. Přijel jsem se náhodou na ně podívat a ležím tak v trávě vedle vozu. Hoši si hrají a zdaleka poznají Vásku. ‚Hleďte, báťuško,‘ volají na mne, ‚Váska jde!‘ Pozvednu hlavu, a tu teprve mne Váska spozoroval. Zaměřil přímo ke mně, víte, jako by mne hledal. ‚Kam jste se to až zabral, Arsentiji Danilyči? Zdrávstvujte!‘ — ‚Zdrávstvuj, Vasile Petroviči!‘ já na to. ‚Nu co?‘ — ‚Jíst se mi chce, hrůza!‘ — ‚Tamhle zbyla kaše v kotlíku; i chléb tam leží. Najez se!‘ — Váska pojedl, a já na něho: ‚Ty, Vásko, opovaž se na moje koně sáhnout. Jej bohu! zastřelím tě jako skotinu! Váska se dušuje: Kdy by prý z celé vsi, mých koní že se netkne. Druhý den ráno přijde mužík ze sousední vsi; ztratil se mu kůň. A Váska zmizel. Den před tím vydal se jeden náš soused na pouť do Kurska. Jde polem a vidí koně: u nich dva mužíky. Jeden mužík jede cestou a potká druhého, jenž vede spoutaného koně. Tomu to bylo podezřelé; zhurta tedy na něho, odkud a kam? Druhý, co vedl spoutaného koně, se ulekl a neví, jak odpověděti. Tu k nim dojde náš poutník a pozná Vásku. Jakmile spatřil Váska souseda, strhl koni pouto, vskočil na něho a ujel. A poutník se domluvil s druhým mužíkem. ‚To je náš mužík, z naší vsi,‘ povídá mu, a když se vrátil

z pouti, pověděl, co se přihodilo. Hned první svátek sešla se ‚schodka.‘ Důkaz tu byl, svědkové také jsou. Mir se tedy snesl podati na něho žalobu k soudu. Sám otec vlastní a bratří byli proto, aby byl poslán na Sibiř. Doma u nich dávno prý už nebydlí a jen ostudu jim dělá. Čekáme tedy, až bude vynešen nad ním rozsudek, a pak hned ho pošleme, kam Makar telat nevodil. Jen že zmizel od té doby a nevrací se, abychom ho mohli postaviti před soud,“ dokončil své vypravování Arsentij.

Vzpomněl jsem si za řeči Arsentijovy na mužíka, jehož jsme potkali včera u mohyl ve společnosti koňařů cikánů.

„Prosím vás, jak pak vypadá ten váš nezdara Váska?“ ptám se Arsentije, když umlknul. „Nemá plavou bradu do klínu, úzké pronikavé oči? Je tak neveliký, slabý, asi třicetiletý člověk?“

„Ano, to by se na něho hodilo! Viděl jste ho někde?“ ptal se překvapen Arsentij a upřel na mne své těkavé, bledomodré oči.

„A po domě mu říkají Čujko?“

„Právě, právě Čujko, Vasilij Petrov,“ přisvědčuje jednodvorec, s tváří plnou zvědavosti.

Pověděl jsem mu o našem setkání.

„To je on, nu už jistě on; a našel si konpaniji sebe důstojnou, svatá pravda! Och, dareba! Vida, vida; vrátil se holoubek v naše kraje. Ale jen se spal, už my tě upečem, tak tě upečem, že svých nepoznáš . . .“ rozhorlil se Arsentij. „Vida, vida . . .“ opakoval si, jako by mu nešlo do hlavy, že se Váska odvážil tak blízko k rodné vsi. „A vy pravíte, že mluvil se zdejším kočím?“

Přisvědčil jsem.

„Musím se ho na to přeptati. Pokorně děkuju, že jste mně pověděl o krajanovi,“ dodal Arsentij a odešel ke konírně.

Zdrželi jsme se v Bělevě čtyři dni. Pátého dne po snídaní vyjeli jsme nazpět do Ivánovky. Nový správec provázel Borisa Pavloviče koňmo až ke hranicím panství Bělevského. U lesa připojili se dva jízdní hajní ke správci a tvořili s ním náš průvod. Na rozhraní mezi Bělevem a sousední vesnicí předejeli hajní povoz o několik sáhů, zajeli stranou ku příkopu, postavili se čelem k cestě a když se povoz přiblížil, sňali čapky a vzdali čest. Boris Pavlovič poručil zadržeti koně, poděkoval správci, že ho doprovodil, a hajným dal rubl na vodku.

„Hleďte mi, ať jsou lesy v pořádku,“ zvolal na ně na rozloučenou.

„Budeme se starati,“ odpověděl starší z nich a zdrženlivě se usmál, přijímaje z rukou pánových bankovku. Pak zaklátil koni nohama po břiše a odejel na kosmatém koníku zase nazpět ku příkopu.

Den byl pošmourný, cesta ujetá, pružná, vůz se nesl po ní jako po vodě. Přejeli jsme most, k němuž dal Boris Pavlovič upraviti příjezd schválně za tím účelem z Běleva vyslanými dělníky, a zvolna jsme vjížděli na návrší. Za jeho hřebenem se ukázal jezdec, hned na to i kůň, a za několik okamžiků proklusal mimo nás urjadnik. Objížděje

povoz vhledl do kočáru, rychle trhnul několikrát otěží, obrátil koně a pustil se za námi. Na kopci nás opět dohonil a přiloživ ruku k čapce, zvolal: „Vaše vysokoblahorodí!“

Kočí zastavil a Boris Pavlovič i plukovník se probrali z dřímoty.

„Vaše vysokoblahorodí,“ opětoval urjadnik, „odpusťte, že si dovoluju vytrhovati.“

„Ach to jsi ty!“ zvolal plukovník, poznav urjadnika z Ivánovky. „Nu, co mně neseš pěkného?“

Urjadnik rozevřel již kabelu, jež mu visela přes rameno, a vytahoval z ní portefeuille. „Našli jsme portefeuille,“ oznamoval, podávaje jej plukovníkovi; „ale rozřezaný po stranách a bez peněz. Jakési papíry jsou však v něm. Račte nahlednouti.“

Plukovník prohledl kvapem listiny a pravil: „Nu chvála Bohu, listiny jsou všechny. A peníze vzal ďas. Kde pak jste to našli?“ obrátil se k urjadnikovi.

„V rokli mezi křovím v lese hned pod panskou zahradou.“

„Nu děkuju ti za horlivé přičinění, a až budeš v Ivánovce, stav se u mne.“

„Slyším, vaše vysokoblahorodí!“ odvětil po vojensku urjadnik. „Odpusťte, že teprve dnes přivážím portefeuille, ačkoli se našel už předevčírem. Ale přihodil se u nás takový případ, který mne zdržel.“

„Co pak se přihodilo?“ otázal se živě Boris Pavlovič.

„Mužíka zbitého našli pod lesem u Pavlovky.“ Pavlovka jest vesnice asi dvacet verst od Ivánovky vzdálená.

„Nu?“ ptá se Boris Pavlovič.

„Právě se chystám s portefeuillem k jeho vysokoblahorodí,“ vypravoval urjadnik, ukazuje očima na plukovníka, „když tu ke mně přicválá na koni sotský[1]) z Pavlovky, a oznamuje, že u lesa leží člověk celý ztlučený a sotva zůstane na živě. Jedu tam a vidím mužíka, jedva už dýše. Obě nohy zpřerážené, na hlavě rána, jedna ruka zlomena. Omyli ho vodou a přišel k sobě. Zatím co běželi pro vůz, aby ho odvezli do města do nemocnice, vyptávám se ho, kdo je a jak se mu to přihodilo? A on ani slova. ‚Nu pověz přece, kdo tě ztloukl, pamatuješ se?‘ A on na to: ‚Pán Bůh mne potrestal,‘ a více ani slova. — Přijeli s vozem, sešlo se několik mužíků, hledí na něho a jeden mu pohledne blíže do tváře a zvolá: ‚Vždyť to je Váska Kolbasovský.‘ Pak se nahnul ke mně a šeptá mně do ucha: ‚To je známý konokrad. Bez pochyby se v noci přikradl na pastvinu, mužíci ho postihli a spravili se s ním.‘ Já řku na to: ‚Což dělati, zde ho nechati nemůžeme; položte ho na rohožku a zdvihněte na vůz. Musíme s ním do města.‘ Sotva se ho dotkli, počal prosit: ‚Pro Boha, bratří, nedotýkejte se mne, nechte mne zde umřít, pravoslavní!‘ ‚Zákon je zákon,‘ povídám. ‚Chopte se, rebjata!‘ Zdvihli ho na vůz, popojeli asi dvě versty a Váska odevzdal Bohu duši. Do města jsme přivezli už jen mrtvé tělo.“

---

[1]) Sotský, volený z mužíků, zastává na vsi povinnost policejního dozorce.

„A neudal původců své smrti?“ prohodil Boris Pavlovič, zapaluje si papirosku.

„Neudal, a tak duši vypustil.“

„Svědomí se v něm hnulo, vida!“ dodal statkář. „Nu s Bohem! Jeď, Jegore!“

Velké francouzské dílo o dějinách českých.

Pan *Arnošt Denis*, profesor na fakultě v Bordeaux, znám jest českému obecenstvu svým plodným úsilím, aby seznámil Francouze s minulostí národa českého. Roku 1878 vydal objemný spis o Husovi a válce husitské (Huss et la guerre des Hussites), jenž byl poctěn cenou akademie francouzské; podal jsem zprávu o jeho způsobu a hodnotě v Osvětě 1879 na str. 123—132. O stálé píli spisovatelově v oboru jednou vyvoleném svědčily od té doby dva menší spisy, [1]) jež byly toliko průpravou k novému velikému dílu, které nyní vyšlo pod společným titulem: *Fin de l'indépendance bohême.* Nadpisy jednotlivých svazků jsou: *I. Georges de Podiébrad, les Jagellons* (v Paříži, Armand Colin et Cie., 1890, stran VI a 429, 8⁰); *II. Les premiers Habsbourgs, la défenestration de Prague* (tamže, stran 563). K zámyslu páně Denisovu náleží ještě jedno velké dílo, jež slibuje v budoucnosti; celek pak bude tvořiti velkolepou historickou trilogii. V díle o Husovi a válce husitské vylíčil hrdinské zápasy a boje za víru a národnost, kterými Čechové prosluli v první polovici 14. věku; ve dvousvazkovém díle nyní vyšlém popisuje úpadek národa českého, jenž následoval za panování Jagellonů a prvních Habsburků v Čechách, i pád, jejž uspíšilo povstání české roku 1618 vypuklé; příště pak chce také vypsati vzkřísení národnosti české, čili jak sám praví (str. II.), „pověděti příčiny znovazrození přítomného, ukázati vytrvalost a hrdinskou víru Palackého, jeho spolupracovníkův a nástupcův, neslýchané obtíže, jež přemohli, a neočekávané úspěchy, jichž se domohli.“

Nejeden dějepisec opakoval po Tacitovi sám o sobě, že píše nebo psáti chce sine ira et studio, bez hněvu a bez příchylnosti, nestranně; tomu se může rozuměti rozdílně, jakož strannictví od netečnosti až do fanatismu má mnoho stupňů. Mluviti bez příchylnosti o tom, co jest zjevně dobré nebo krásné, a mluviti bez hněvu o tom, co dle jednosvorného soudu jest špatné a ošklivé, to dovede zřídka kdo, a ještě řídčeji takové vypravování nestudené a neteplé dochází obliby. Pan Denis netouží po tom, aby v tomto směru dosáhl slávy nesnadné a pochybné. Vyznávať o tom (str. V.): „Nestrannost jest silně v modě, aspoň v předmluvách. Přesnou povinností spisovatele jest, nepotlačovati žádného kusu v dějstvě, jež vyličuje, a nevypravovati než to, co viděl

[1]) Les Origines de l'Unité des Frères bohêmes. Angers, Burdin & Cie. 1885, 71 in 8⁰. — Georges de Podiébrad. La Bohême pendant la seconde moitié du XVe. siècle. Paris, Leroux, 1887, 135 in 8⁰.

v pramenech. Avšak zdaž jest jemu možno vykládati ty kusy a prameny jinak, než svým vlastním duchem dle svých vášní a předsudků? I když rozsudek jest stejný, důvody mohou býti rozdílné. Můželiž tomu býti jinak, ba zdaž jest si toho přáti? Já jsem nepsal ani bez lásky, ani bez hněvu."

Pan Denis posuzuje se v těch slovích pravdivě. Jeho spisy nejsou bezbarvé, jeho vypravování není netečné ku příběhům, o nichž vypravuje. Pan Denis k těm bojům a příběhům zaujal určité stanovisko, jehož nikde nezapírá. On píše s příchylností a s láskou k Čechům, a následovně nevraží na naše protivníky a hněvá se na vše to, co dle jeho mínění Čechům překáželo a škodilo. To jest jedno a hlavní stavisko jeho. Krom toho pan Denis jest protestant jak rodem, tak i přesvědčením; následovně přeje všemu, co jest protestantské, a nepřeje tomu, co jest katolické. Záliba tato ve směru protestantském nejde však u něho tak daleko, aby zamlčoval nebo zapíral špatné stránky, jež se shledávají u českých protestantů nebo u sekt jim příbuzných; z druhé strany však zdá se, že protestantské stanovisko p. Denisovo někdy překáží jemu, aby poznal a uznal, co na straně katolické bylo dobrého vedle špatného, chvalného vedle nechvalného, slovem, aby katolíkům prokazoval vždy touž spravedlnost v úsudcích, jako protestantům. Třetí konečně barvitost, která se shledává v jeho spisích o dějinách českých, mohla by se, z nedostatku srozumitelnějšího jmena, nazvati demokratičností; onť klade velkou váhu na to, že odstrčení a utlačení nižších vrstev obyvatelstva vedle nadpráví a nevázanosti vyšších stavů byly velkým pramenem nezdaru a pohrom celému národu. Pan Denis nenávidí těchto příčin zlého: jeli ta nenávist a ten hněv strannictvím, jest to strannictví velmi odůvodněné a spravedlivé.

Tolik o stanoviscích a směrech spisovatelových. Krom toho dlužno vytknouti dvě obecné stránky jeho nového díla. Ono jest předně *historické* v přesném smysle toho slova. Pan Denis podivuhodnou měrou vládne vším materiálem, z něhož možno čerpati vědomosti o věcech, o nichž píše, a užívá ho s velikou pílí a svědomitostí. Pramenů rukopisných o historii české, sedě v Bordeaux, ovšem užívati nemůže. Avšak původní prameny tiskem uveřejněné jsou mu snad všechny po ruce, listiny, dopisy i letopisy, české, latinské i německé. Ještě výdatněji užívá všelikých děl dějepisných, velikých i drobných, proslulých i zastrčených, všeobecných i monografických; on netoliko béře z nich poučení o příbězích, jak co se událo, ale všímá si a uvažuje také subjektivná mínění a směry spisovatelů, nechť jsou Čechové nebo Němci, protestanti nebo katolíci. Z pramenů a pomůcek svých uvádí sice doslovně nemnoho, ale často k nim odkazuje zevrubně, což oboje zasluhuje pochvaly; zajímavě se čtou úsudky o náhledech a směrech jiných dějepisců, jež pan Denis též uměsťuje v poznámkách pod čarou.

Druhá vynikající vlastnost spisu Denisova jest, že jest to dílo v pravdě *umělecké*. Celý spis od počátku do konce psán jest slohem povýšeným, často vzletným, někdy horujícím. Spisovatel svému vzdálenému od Čech čtenářstvu nevypravuje mnoho podrobností, než jen hlavní události a takové okolnosti, které se hodí k vylíčení důležitých zjevů dějinných. Takž ku příkladu z osobností, které vystupují v dějinách,

vybírá sobě jenom nejdůležitější, méně důležitých obyčejně ani nejmenuje: ony však hlavní osoby vyličuje do podrobna, s velikou pilností sbíraje o nich všeliké vědomosti, z nichž sestavuje obraz co možná úplný a dokonalý. Takž povstávají znamenité kresby pérové, charakteristiky vynikajících osob, jakýchž v domácí literatuře historické máme málo. A jak nakládá s osobami, tak zachází také s událostmi, pomíjeje vedlejších a vybíraje sobě jen hlavní, na něž soustřeďuje všechnu vědeckou pozornost a umělecké úsilí. Každou takovou vybranou událost doprovází hojnými úvahami, kterými vykládá její příčiny a následky, a oceňuje její vhodnost nebo škodlivost. Úvahy tyto jsou vždy zajímavé. Mluví v nich zkušený a bystrý pozorovatel, vedený velikou láskou ke království českému a jeho národu, jemuž věnoval nejlepší síly ducha svého; mluví v nich vzdálený cizozemec, jenž není vázán žádnými pomíjejícími vztahy nebo malichernými ohledy; pročež zasluhují toho tyto úvahy a úsudky, aby si jich povšimli všichni, komu záleží na minulosti nebo na budoucnosti národa českého. Pragmatismus pak, příčinná souvislost dějin, dovedeny jsou p. Denisem k dokonalosti, která sotva může býti předstižena. Onť dějiny husitské, věk Poděbradský a Jagellonský i první století panství Habsburského v Čechách pojímá a vyličuje jako celky, z nichž v každém převládá jeden ráz a zjevuje se jedna hlavní myšlenka, způsobujíc proměny dějinné. Tyto pak tři periody postaveny jsou v dílech Denisových zase v příčinný poměr vespolek, tak že každá předcházející jest příčinou následujících, a každá následující výsledkem předcházejících, tvoříce dohromady jednotný celek vyššího řádu, v němž vtělena jest jedna idea, nejvyšší idea, kterou p. Denis shledává v dějinách českých.

Idea tato vyzírá ze spisů Denisových na nesčíslných místech, zvláště pak s důrazem poukazuje k ní spisovatel v předmluvě a v závěrcích jednoho i druhého svazku přítomného díla. Slyšmež pana Denisa samého: „Reforma husitská a protestantská vedla k nezdaru a ku pohromě; medle které byly příčiny toho úpadku a které vzdálené pohnutky té porážky? Kterými chybami Čechové zasloužili si svoje neštěstí? Jaký díl zodpovědnosti padá na lidi, a jaký na události? Toť jest, co jsem se snažil vyluštiti z historie české 15. a 16. věku“ (str. II.) . . . „Každé osvobození člověčenstva vyžaduje obětí smiřovacích; zákon, jehož nemravnost nás pobuřuje, odsuzuje k ukrutným těžkostem národy, kteří první otevřeli světu cestu novou. Zdaž nestrannost nařizuje nepociťovati vděku a lítosti k obětem, ani nenávisti ke katům?“ (str. VI.). „Velice těžké nebezpečenství vznikalo Čechům z nepoměru mezi neskrotitelnou tvrdošijností, která nepřipouštěla žádných ústupků, a mezi prostředky zjevně nedostatečnými“ (23). „Národ podstupoval trest, jenž zdá se býti přečastým údělem národů, kteří předešli svůj věk, zřekli se zděděného podání a otevřeli člověčenstvu nové dráhy. Převrat husitský, počatý uprostřed zářivých nadějí, zdál se nezanechávati po sobě než únavu, ssutiny a zoufalost. Čest nabytá tím, že se někdo postavil v čelo ruchu evropského, bývá skoro vždy zaplacena dlouhým utrpením. Jako Německo po reformaci, jako Francie po roce 1789, tak Čechy vnitřním nepořádkem a úpadkem své moci pykali za slávu dobytou a za zásluhy prokázané“ (428).

Taková jest hlavní myšlenka, kterou pan Denis našel a vyličuje v proudu dějinném od Kostnice přes Žižkov, Basilej, Lipany na Bílou Horu; taková jest poslední abstrakce, kterou přítel Čechů a protestant z dějin českých odvozuje. — Budeme nyní procházeti jeho pěkný spis, a pomíjejíce vypravování o událostech samých, jichž známost může se předpokládati, budeme si všímati spisovatelova mínění o sporných kusích, jeho odchylek od obvyklého u nás pojímání, a jmenovitě úsudků jeho o osobách a úvah o důležitých událostech.

Pohroma, kteréž podlehli Čechové roku 1620, nepřišla náhle, nebyla způsobena jedinou bitvou, nýbrž byla připravována dvoustoletým vývojem věcí; ano p. Denis jest přesvědčen, kdy by český odboj proti církvi byl býval přemožen o 150 let dříve, že by následky toho byly bývaly ještě těžší a horší, než jaké nastaly po bitvě Bělohorské. Pan Denis vyslovuje se o tom v tato slova (str. 23): „Kterak by katolíci byli užili svého vítězství, o tom hrozné ukrutnosti, jež následovaly po bitvě Bělohorské, dávají nám obraz jen nedokonalý, a zejmena vzdálené následky reakce byly by bývaly o půldruhého sta let dříve hrozně těžší a snad nenapravitelné. Národnost česká byla by zmizela bez návratu, tak jako zmizely kmeny slovanské při dolním Labi, vyhubené též jmenem náboženství křesťanského. Na počátku 17. věku české plémě zdá se býti nenapravitelně zasaženo; ono však nicméně zůstalo na živě a zotavilo se. To mělo své dvě hlavní příčiny: jednak Německo ve válce třicítileté trpělo neméně než Čechy, a než mohlo obnoviti svůj pud k východu, muselo napřed nahrazovati své vlastní ztráty. Když pak bylo znova s to, aby opět dalo se do práce poněmčovací, bylo již pozdě, obecné okolnosti jemu již nepřály; vánek znovazrození pohyboval již národnostmi přemoženými, a Slované již neposkytovali kořisti tak snadné k pohlcení cizímu. Nad to pak věkové, kteří tvoří husitskou dobu historie české, dodali české národnosti takové stálosti a trvalosti, že snesla zkoušky, ve kterých o 150 let dříve byla by podlehla. Během té doby Slované, jsouce osamoceni od ostatního světa a hrdi na tuto osamocenost, nabyli jasnějšího uvědomění o sobě; jejich historie obohatila se stránkami nehynoucími; jejich jazyk pěstován jsa četnými spisovateli, ustálil se a rozšířil."

Výklad tento jest přípravou, aby vysvitla velikost zásluhy, kterou si zjednal Jiří Poděbradský. Vylíčiv nelad a bezvládí nastalé po válce husitské, spisovatel se táže: „Jaký odpor bude klásti výboji nebo vsakování německému země tak osamocená, oddělená od svých přirozených spojenců, rozdělená sama v sobě, pohroužená v zápasích neodkajitelných? Čechy vyšly vítězně z této děsné krise, poněvadž poštěstilo se jim nalezti výtečného náčelníka v Jiřím Poděbradském" (27).

Zajímavo jest, kterak p. Denis rozsuzuje mezi rozdílnými posuzovateli *krále Jiřího*, a jaké hlediště sobě v tom rozporu mínění vyvolil, daleko sice od snižovatelů, ale také nikoli mezi zveličujícími obdivovateli. „Někteří historikové," praví na str. 31., „pokusili se za našich dnů, aby popřeli jeho zásluhy. Konec konců, pravili, jaké vítězoslávy si dobyl? Při jeho smrti kališnictví zůstávalo tak bez zákonného úředního svolení, jako při počátku jeho vlády, roztržka s církví byla nenapravitelna, papežové ozbrojili proti Čechám krále mocného,

a vítězstvími Jiřího nebyla jeho země uchráněna hrozného spustošení; jeho nástupce Vladislav byl nucen koupiti chléb zkázonosnou smluvou Olomouckou, která rozdrobila království; na čem v dějinách záleží, to jsou výsledky, výsledky pak nabyté Poděbradem neospravedlňují zrovna obdiv bez příměsi. — To znamená zapomínati dvě věci: Jiří především Čechy znovazřídil, jednotu národní nanovo vytvořil. On zvítězil nad bezvládím, donutil strany k uznání řádné autority, vzbudil v srdcích pocit společných prospěchů a povinností; vzpoury při konci jeho panování, částečné a skoro od jednotlivců pochodící, neuvádějí jsoucnost národní již v pochybnost; vášně náboženské, oslabené vládou snášelivosti, již nemají dostatek prudkosti, aby udusily vědomí slovanské. Dále pak on tomuto českému národu, takto znova shromážděnému a hmotně i mravně obnovenému, opatřil pokoj dvacetiletý; husitství za tohoto příměří zapustilo v zemi živé kořeny, a vyvinuly se mladistvé síly, kteréž v rozhodnou chvíli postačily kališníkům neli k vítězení, tedy aspoň k tomu, aby nebyli poraženi. Když Jiří odešel, snad o několik let předčasně, reforma byla zachráněna jakož i národnost česká sama. Ovšemť Čechy obdržely hrozných ran, ale žádná nebyla smrtelna. Nevšechny nesnáze byly odstraněny: husitství i dále jen živořilo, nedůsledné a vyklestěné, moc královská byla na chatrno postavena a popírána; bylo by rovněž tak dětinské zapírati to, jako nespravedlivé činiti Jiřího odpovědným z toho. Nikomu není dáno, zbaviti budoucí kolena jejich povinností a jejich úkolu; jediná věc, ke kteréž budoucí pokolení mají právo, jest ta, aby jim nepřekážely chyby minulosti. Zásluha Poděbradova není než ta, že umožnil budoucnost, odvrátiv od svého národa pohromu nenapravitelnou: to stačí. Málo který nárok na slávu jest jasnější a platnější."

„Znamenáliž to, že by slušelo viděti v něm jakéhos hrdinu revolučního? Někdy se tak předstíralo; představovali jej jako rytíře budoucnosti, jako mučeníka pokroku, jako mystického zápasníka za dvě myšlenky, které nám velice leží na srdci, totiž za práva státu laického, jež on postavil naproti požadavkům uchvacující theokracie, za svobodu svědomí a za snášelivost, jichž on obhajoval proti klatbám dogmatismu pronásledovnického. — To se říkalo tehdáž, když hlavám říší připisovali ohromné myšlenky, jasné náhledy do budoucnosti, když se od nich požadovalo, aby neurčité potřeby a choutky svého času uváděli ve skutečnost. Moda se proměnila, a my jsme se stali méně požadovačnými; my mnohem méně věříme v plány sestrojené dávno napřed, v pokroky připravované na vzdálenost věkovitou, v určitou vůli, a za to mnohem více v nutnou souvislost skutkův, v nátlak okolností, ve výpomůcky přijaté, v nesvědomou součinnost lidí a událostí. Nežádáme již od panovníků, aby měli velkolepé zámysly, ale aby dobře dělali svou věc, aby udržovali pořádek uvnitř a bezpečnost vůči nepříteli. Tuto nejvěčnější povinnost knížete vyplnil Jiří celou. To nebyl smělý a náruživý vůdce strany, ale veliký král, což stojí za více."

„V tom spůsobu on již na obrazivost neprovozuje té romantické svůdnosti, kteráž náleží toliko mystikům a sektářům. Ne že by nějaké hrdinství bylo nad jeho odvahu: srdce bylo u něho na výši ducha, a rozpakovalli se někdy o hodnotě věci, kterou hájil, jeho věrnost a oddanost

zdá se proto býti toliko ještě podivuhodnější; avšak přišed na konec zápasu, neměl slepé důvěry prvních odbojníků a onoho jako bláznovství víry, k němuž historie, buď jak buď, podržuje svou tajnou útlocitnost. Přišlo se do onoho údobí v revolucích, kteréž vždy následuje po době úchvatu a útoku. Po zuřivém vznětu následují rozmysl a únava s otupělostí. Dověřivá prostota srdce, ohromné naděje, náruživé záchvaty prvních dnů postupují místo novým činitelům, pobouřený pud ustupuje myšlence, že tolik obětí bylo by ztraceno, a nastupuje paměť nedávných bojů, hrdost národní a umínění nezraditi úkolu přijatého. Vášně, ač neméně roztrpčené, jsou méně samorostlé; ubývá nadšení a prostoduché dověřivosti, přibývá vypočítavosti. Tvrdošijnost je stejná, ale prudkost je menší. Fanatičnost se umírňuje, anebo u nejbojovnějších mění svou povahu; napříště ona vychází méně ze srdce než z hlavy. Na místa sektářů přišli politikové, a duševný stav toho pokolení, jemuž vládnou, vyžadoval by od náčelníků mnoho opatrnosti a zdrželivosti, i kdy by nebyli pronikuuti jemným nádechem neobojetnosti, jenž ochlazuje srdce nejvřelejší. Nejupřímnější lidé přinášejí s sebou trochu nechuti sloužiti věci, jejíž slabé stránky spatřují, a oni skutečně si přejí učiniti ji přijatelnou i svým protivníkům, pomocí ohledů a obmezení. Jejich účel je skrovný; jejich chyby, bázlivost, obratnost trochu přílišná, sobecké choutky jsou z těch, jež podléhají odsudku nejméně shovívavému: i jejich ctnosti, umírněnost, jemnost, vytrvalost, zdají se býti krajností a skoro zradou."

„Jiří byl jeden z těchto pracovníků druhé hodiny. Nikdo tak málo se nepodobá theoretikovi nebo fanatikovi. Vůči situaci, které on neudělal a kterou měniti nebylo mu volno, on pochopil nebezpečenství, jež hrozilo jeho národu, učinil si počet z podstatných potřeb jeho, a vynasnažil se odstraniti ono a vyhověti těmto. Dalekosáhlé záměry, ke kterým se někdy utíkal, ku příkladu návrh ke spolku evropskému, byly v jeho očích vždy jen podružnými a vedlejšími prostředky, jejichž důležitosti on nenadsazoval a jimž nikdy neobětoval nějaký bezprostřední prospěch. On učinil sobě úkolem, nikoli rozšiřovati kališnictví, nýbrž zachraňuje Čechy od bezvládí vnitřního a od nájezdu cizího, umožniti zemi, aby osudem svým volně mohla vládnouti. Úkol ten byl dosti velký a nesnadný, i nelze dosti se nadiviti plodnosti prostředků, obratné důmyslnosti, opatrné vytrvalosti, prozíravému vlastenectví, umírněné odvaze a klidné pevnosti, kteréž jemu dovolily dovesti jej k dobrému konci."

V této obecné charakteristice vlády krále Jiřího pan Denis stojí blíže Tomkovi než Palackému, o kterýchžto slavných dějepiscích našich vyslovuje se při té příležitosti takto: „Palacký spojovav se svědomím tak pozorným a s ohromnou učeností duši horoucí a mladickou oddanost ke všem velikým věcem, položil do Jiřího něco ze sebe samého, ze své vlastní víry a ze svého nadšení. Podobizna, kterou nakreslil o husitském králi, má něco ideálného a jako idylického. Nové práce nezměnily značně rozmanitých rysů ve tvářnosti toho krále, ale celkový dojem jest docela jiný: král jest méně úplně v plném světle, rozmanitější, živější. Ztrácí něco romantického lesku, kterýmž nás oslňoval, a zajímá nás více . . . Pan Tomek, jehož jmeno bylo by po celé

Evropě slavné, kdy by následkem vlasteneckého citu hodného podivení byl nepsal všecky své spisy po česku, bezesporně zasluhuje býti postaven mezi současnými historiky do první řady za příčinou své přímosti a pevnosti ducha, své úplné znalosti skutků a své upřímnosti. Ač v dějepisectví bývá neopatrno mluviti o práci zakončující, zdá se mi býti málo pravděpodobno, že by od nynějška za dlouhý čas připojilo se něco valného k jeho dílu o Poděbradovi."

Při podrobnostech nemůžeme se zde zastavovati; podotýkám jen, že pan Denis nevěří v příchylnost krále Ladislava k panu Jiřímu z Poděbrad, kteráž obyčejně přijímá se za dosvědčenou, věří však v lásku Jiřího k Ladislavovi (72 sl.). Jakého náboženského přesvědčení byl král Jiří ve svém nitru, tu otázku nechává nejnovější jeho dějepisec nerozhodnutou (88): „Konec konců jsme odkázáni k domněnkám. Jest pravdě podobno, že Jiří nejednou se tázal sama sebe, stojíli kompaktáta za tolik, kolik stála, ale že se odhodlal rád a rychle k nutnosti, proti které byl by nic nezmohl." Nápohlednou rozdílnost a nestálost politiky u krále Jiřího vysvětluje Denis prostě jakožto vyhledávání všemožných prostředků, aby se ubránil papeži. „Jeho diplomacie, opatrná tolikéž jako rozmanitá, tak málo tvrdošijná, rychlá ke změnám postavení, ubírala se jen za jedním cílem: nabyti takové moci, aby papež váhal na ni udeřiti, a když by setrval ve svých nepřátelských úmyslích, aby jeho nenávist se odzbrojila" (85). Zvolený král Jiří, aby zadržel roztržku s papežem, kteréž se obával, užil i pomůcky nebezpečné; svolilť ku přísaze dvojsmyslné, kterouž každá strana mohla si vykládati podle své potřeby; Denis má za to, že Jiří dopustil se v tom těžké neopatrnosti, ježto mohl napřed věděti, že papež užije svého výkladu naproti němu (89—94). Zajetí legáta Fantina pokládá za unáhlení politování hodné (107).

Nedostatečným nástupcem krále Jiřího nastává doba úpadku, napřed státu a moci královské, pak lidu obecného, konečně všeho národa českého. Na vylíčení povahy krále Vladislava pan Denis nevynaložil tolik péče a píle, kolik by, aspoň k zachování rovnoměrnosti s jinými charakteristikami, zasluhovala osoba, která samou dobrotou způsobila tolik zlého. Jeden rys povahy připisuje tuším králi Vladislavovi mylně, totiž že by byl země české nikdy nemiloval a že by byl vždy zůstal cizincem uprostřed svých poddaných (169).

Bedlivého povšimnutí zasluhuje obecná úvaha, kterou pan Denis doprovází *úpadek*, jejž shledává *v dějinách českých za půldruhého sta let před bitvou Bělohorskou*; čte se jako chor v řecké tragédii. Předkládame ji českému čtenářstvu bez mála celou (str. 177—182).

„Rozličné otázky náboženské, ústavné, politické, naskytaly se v rozmanitých spůsobách (jako v Čechách) všem národům evropským; novověké dějiny nejsou než vypravováním o jejich úsilí, vynaloženém na to, aby je rozřešili a aby se uspůsobili k novým podmínkám, jež nastaly zmizením společnosti středověké. Zříditi náboženskou svobodu bez porušení jednoty mravné, nahraditi řády feudálné a míti ohled jak na na práva jednotlivce, tak i na potřeby vládní, pojistiti a uhájiti neodvislost národní, toť práce velice perná, a ona trvá dosavad. Který národ odvážil by se chlubiti, že již vyšel z doby pokusův? Nejspíš Anglie,

kteréž sloužily zvláštní okolnosti zeměpisné. Národové větším dílem, vinou své neopatrnosti nebo vinou okolností, zanedbali některý kus toho úkolu a zle tím stížili svou budoucnost. Někteří dokonce minuli se cíle a pykají za své pochybení věkovitým utrpením a útlakem.“

„Nikde, leda v Polště, nezdar nebyl tak zřejmý a následky toho nezdaru tak zkázonosné, jako v Čechách. Sny o náboženské nezávislosti končí se vítězstvím církve a panstvím jesuitů, agitace politické připravují vítězství neobmezené jedinovlády; země česká vstoupí do velikého mocnářství, nikoli však jako království svézákonné a nezávislé, než jako provincie dobytá, a málem byla by ztratila i svůj jazyk i paměť své národní jsoucnosti. Bitva Bělohorská na několik věků ji odsoudí k hrůzám nelítostné reakce a vydá ji odzbrojenou útlaku cizímu. Avšak tato bitva sama byla toliko posledním článkem dlouhého úpadku a osudným následkem událostí dřívějších. Stopadesát předcházejících let jest naplněno stálým nezdarem a žalostným potácením. Prudkost stran a hloupost slepých předsudků, lenivost národa a nezkušenost náčelníků během půldruha věku činí rozhodnutí nezbytným; s rychlostí pořád rostoucí běží se vstříc pohromě. Chvilkami ovšem obzor bývá méně zachmuřen, zdá se, že několik znamenitých mužů dovede bouři ukrotiti; a jakž by tomu bylo jinak u národa, jenž si zachoval tak kromobyčejnou sílu životní? Avšak tyto jasné chvilky mají krátké trvání. Na kruté neštěstí, nejlepší úmysly bývají postiženy neplodností, anebo lépe řečeno, oddanost a rozum několika vůdců nestačí držeti váhu omylům a zločinům jejich krajanův; oni ani neopozdí osudné hodiny, kdež národ zemdlený a utrmácený padne skoro bez boje, bez jiného hrdinství krom mučenického.“

„Příčiny tohoto vývratu jsou mnohé a vysvitnou dosti jasně později. Dvě však jsou příčiny řádu povšechnějšího, ježto účinkují po celou tuto dobu. Předně nerozpletná složitost otázek, kteréž byly dány zároveň, ne jedna po druhé. Uprostřed této zauzlenosti úkolů náboženských, mravných, ústavných, politických, diplomatických, zmatených a zmotaných, vkládajících se jeden do druhého, duchové byli jati jakýmsi přestrašením: žádné rozluštění nezdálo se zřejmě žádoucím a nedomáháno se ho jednomyslně. Toliko jednotlivci dávali přednost tomu onomu, a nevyšel z toho žádný proud povšechný. Někteří páni, zejmena v Moravě, kdež spor byl poněkud méně horlivý, měli ke konci jakés tušení cíle, jehož bylo by dosíci: avšak bylo již pozdě, aby jejich zakročení citelně pozměnilo výpadek, jenž se byl již skoro dostavil, a kromě toho hlas jejich nedočkal se ohlasu. Jest věc skutečně podivná, že v zemi české, stranami tolik zmítané, nikdy se *neutvořily opradové strany* v povýšeném toho slova smysle, s vůdci, kterých by bylo posloucháno, s myšlenkami přesnými a se směry stálými. Není tam nic podobného tomu, co se děje ku příkladu ve Francii: zde za velikých krisí dějinných, za Františka I., za Jindřicha IV., za Ludvíka XIII., důležitá skupina vyvýší se nad pomíjející ohledy, a nadchnouc se stálým podáním zemským, navrhuje program umírněný a snadný k pochopení, jenž brzo při sobě sjednocuje ohromnou většinu lidu. Nejjasnější příklad těchto triumfů obecného mínění a těchto rozkazovatelských projevů svědomí národního jest vítězství politické strany v době Jindřicha IV.,

ale bylo by snadno jmenovati k tomu jiné. V Čechách nikdy z nárazu jednotlivých barvitostí nevytvořilo se obecné mínění, kteréž by bylo mohlo donutiti všechna přesvědčení a přemáhati všechny odpory."

„Nuže, a to byla druhá příčina neštěstí země české, tato nejasnost a tato nejistota měly míti ten účinek, a skutečně jej měly, že povzbudily přílišnou osobní ctižádost. V tom někteří viděli důkaz nenapravitelné zkaženosti mravné a zděděného osudu, kterýž prý odsoudil Slovany ke vnitřním rozbrojům: pouhá pošetilost! Sobecké pudy za všech dob byly jedním z hlavních činitelů v dějinách, a žárlivost mezi třídami není zvláštností jednotlivého kmene. Apoštolům jest dovoleno sníti o společnosti, která by byla samé vzdávání a odříkání, a církev bratří českých právě v oné době uskutečnila tento ráz dokonalosti evangelické; avšak jest na jevě, že národ celý se nepovznese k tomuto ideálu ascetickému. Slušíli se toho litovati? Kdo by potlačil vášně, zdaž by nepotlačil zároveň ruch, pokrok a život? Ctnosti křesťanské nevždy se srovnávají se ctnostmi občanskými, a není zúplna jisto, zdali kázání bratrská nepomáhala poněkud rozšiřovati politickou netečnost a odvraceti od společenských povinností některé z nejšlechetnějších synů vlasti. — Avšak *prospěchy jednotlivců*, aspoň v pravidelné společnosti, *jsou podřízeny prospěchům obecným* a na nich závislé, sobectví jest zdržováno celkem zásad obecně přijatých, a obecné mínění ukládá chtíčům některou umírněnost. Občané naučí se spatřovati v právích sousedů svých záruku své vlastní oprávněnosti, a uchvativost jejich jest mírněna duchem vespolnosti. Zákon mravný účinkuje toliko tehdáž, když jest úplně jasný, a nikdo nedá si záležeti, aby konal svou povinnost, když jest nesnadno věděti, kde ona jest. Jakmile prospěch obecný jest pochybný, přibývá chtivosti prospěchům jednotlivců, a nevidíli se, čeho žádá dobro vlasti, každý myslí již jen na sebe, na svoje výhradná práva, na svoji zámožnost, až do té chvíle, kde pod návalem chtíčů stát sám se boří, rozmačkávaje pod svými ssutinami ty, kteří doufali se obohatiti z toho, co na něm uloví."

„To se stalo v Čechách. Sesprostačení povah, výlučná péče o zisk hmotný, zápasy prudké a malicherné, oslabení citu národního, to jsou následky zmatku programů a nejasnosti myšlenek. Proto jest také nesnadno za tuto dobu nakresliti velkými čarami historii; ona připadá již jen jako pranice vášní hodných opovržení. Slova ztrácejí svůj smysl, zásady svou hodnotu; životné otázky posunuty jsou do druhé řady nebo docela zapomenuty; zvučné deklamace zakrývají bídné výpočty sprostých pletichářů. Lid uprostřed této vřavy, bezvládím přivedený na mizinu, nemá již ke svým vůdcům úcty ni důvěry, nemíchá se do záležitostí veřejných leč vzpourami, k nimž přináší nezkušenou prchlivost i málomyslnost hotovou ke každému sjednání; nejčastěji pak, jsa dotčen obecnou nákazou, ve hmotných rozkoších hledá útěchy a zapomenutí."

„Události byly by nejspíš zcela jiné, kdy by králové byli pochopili své povinnosti, které jim vyplývaly z jejich úřadu. Karel IV. a nověji Poděbrad ukázali, jakou moc měla jedinovláda, když kníže byl povýšen nad fakce a s kusem rozumu a ráznosti spojoval upřímnou oddanost k dobru obecnému. Ne všem nástupcům Poděbradovým nedostávalo se ráznosti nebo odvahy, ba ani dobrá vůle jim vždy nescha-

zela; avšak oni nikdy nepochopili své přirozené úlohy, býti prostředníky a rozsudími, aniž dovedli ustaviti okolo sebe velikou stranu národní. Oni nesdíleli pudův ani potřeb s lidem, jenž své osudy vložil do jejich rukou. Veliké neštěstí záleželo v tom, že nemilovali země české. Slabochové ji zůstavovali jejím křečím, schopní a silní proti ní použili zbraně, kterou jim byla svěřila. — Zápasy náboženské s tohoto hlediska byly obzvláště osudné. Panovníci, jsouce katolíky, nepřestali pomýšleti na podrobení kacířů, a mezi důstojenstvím královským a lidem vyhloubila se propast, kterou nebylo lze překročiti. Ježto obojímu, důstojenství královskému i lidu, hrozilo nebezpečenství od uchvacovatelského panstva, zdálo se, že by spolek mezi nimi měl se uzavříti sám od sebe; nesnášelivost oněch a nedůvěra tohoto učinily jej nemožným na velikou škodu všem a na veliký užitek anarchii. Nevražení králův zároveň pomáhalo překážeti zřízení církve kališnické, podpora pak, kterou prokazovali katolíkům, živila jejich nenávist živíc jejich naděje, a zmařila ustavení trvalého řádu snášelivosti; zápasy ústavné roztrpčovaly se, poněvadž neustále se proplétaly s vášněmi náboženskými. Tím spůsobem velký podíl zodpovědnosti za utrpení země české připadá na její panovníky."

Ve shodě s těmi obecnými úsudky soud p. Denisův o českých Jagellonech dopadl velmi přísně: panování Vladislavovo počítá spisovatel za jedno z nejdůležitějších a nejzhoubnějších v dějinách českých (278); o Vladislavovi pak i o Ludvíkovi společně usuzuje, že byli nástroji i spoluvinníky krutých osudů, jež národ český měly zastihnouti. „Oni za půl století přivedli na pokraj propasti zemi, která se jim svěřila. Královská moc oslabená a v neváżnost uvedená, lid ujařmený, města ochuzená a ohrožená, veřejná mravopočestnosť pokažená, ústava skřivená, pokrok hospodářský zastavený, jednota národa v nebezpečenství uvedená, ten byl smutný výsledek padesáti uplynulých let. Dílo občerstvující obnovy, na němž Poděbrad tak šťastně pracoval, bylo na mizinu přivedeno. Žádná z postavených otázek nebyla rozřešena, žádná nesnáz odstraněna" (428).

Nešťastný vývoj věcí českých za Jagellonů, takto všeobecně charakterisovaný, líčí se v přítomném spise obšírně, každá jeho důležitá stránka probírá se co možná důkladně a do podrobna, a to v tomto pořadě: Nejprve vypisují se slabé stránky církve kališnické, k níž hlásila se většina obyvatelstva v zemi; pak spisovatel přistupuje k zápasům ústavným, v nichž doličuje škodlivé poklesnutí moci královské, přílišné vzmožení zvůle panské naproti králi i naproti nižším stavům, boje měst královských o svobody politické i privilegia živnostenská, a uvržení poroby tělesné na lid obecný. Zvláštní kapitola jest věnována jednotě bratrské, jejím počátkům i proměně za vůdcovství bratra Lukáše. Závěrek prvního dílu šíří se o smutných koncích dynastie Jagellonské a o současných známkách obecného úpadku národa českého, k nimž spisovatel počítá zejmena živoření university, malou cennost snah humanistických v Čechách, chatrnost obsahu skoro ve všech odvětvích literatury, oslabení citu vlasteneckého a ponížení politické.

Smutný to obraz z minulosti české již tak dávné, a bohužel nemůžeme říci, že by byl nevěrný! Na některých temných místech však tuším malíř přece přidal barvy nad zevrubnou potřebu. Takž ku příkladu hned co se týče svrchu uvedených výroků o spoluvině panovníků z rodu Jagellonského v národním neštěstí českém, nemožno ovšem této spoluviny popírati: avšak při jejím odsuzování slušno jest zmíniti se také o polehčujících okolnostech, jmenovitě že cokoliv za těch králů nastalo zlého, toho nejmenší část pocházela z jejich vůle, ale velmi mnoho zlého pošlo u Vladislava z jeho přílišného dobráctví a později též z jeho nepřítomnosti v zemi, u Ludvíka pak zase z nedospělosti a rovněž ze vzdálenosti jeho osoby. — Nepředpojatý pozorovatel musí ovšem zcela souhlasiti s p. Denisem, že volby králů byly volitelům sice k užitku, ale zemi na škodu. „Kandidátův nebyl nikdy nedostatek, a ti aby předběhli soupeře, nešetřili milostí ani peněz. Lakomost jednou vzbuzená tímto snadným ziskem lehce udusila obavy a útlé výčitky svědomí, ježto by měly vznikati z takového obyčeje, který za zásadu povyšoval nejistotu a úplatnost, znemravňoval národ a dvéře otvíral vlivu cizímu" (218). Avšak nemohu se srovnati s míněním, že by „panovník v Čechách byl býval nucen odhodlati se k nečinnosti, nechtělli se postaviti nad zákon a vejíti takořka do stavu odboje proti základné smlouvě, z níž pocházela všechna jeho práva" (215). Základná smlouva, která stanovila o právním poměru panovníka k národu, byla u Vladislava, Ludvíka i Ferdinanda I. jednostejná a táž. Prvější dva králové skutečně neučinili ve správě zemské z vlastní vůle téměř ničeho a byli bez moci, avšak Ferdinand činil dle své vůle mnoho a provozoval moc velikou, a přece, aspoň do odboje stavovského roku 1547, ničím zjevně nevykročil ze smluvené povinnosti, kterou byl na se při zvolení svém přijal. Základná smlouva nebyla špatná, ano byla dobrá, ale čeští Jagellonci byli králové nedostateční. Zemdlenou moc královskou těch dob přirovnává p. Denis po Chlumeckém k postavení dožete Benátského (223); to přirovnání dobře se hodí k Vladislavovi a k Ludvíkovi, nikoli však k Ferdinandovi, ač ústava česká při tom zůstávala stejná. Slovem, ústava česká nebyla zlá, jen měla dále pokračovati k lepšímu, a ne k horšímu.

Podivně zní osamocený v díle Denisově výrok, že by panstvo okolo roku 1500, zničivši důstojenství královské co do věci, bylo lépe učinilo, kdy by bylo dokonce je odstranilo i dle jmena; to prý „by zajisté bývalo pro zemi českou lepší. Byly republiky šlechtické, kteréž ve světě dělaly velikou figuru, a české panstvo beze vší pochyby zavíralo v sobě za onoho času všechny živly potřebné k dobré vládě" (228). Nemožno zde dovozovati, ale jsem úplně přesvědčen, že pravý opak toho jest pravda. Rovněž nemohu se spřáteliti s podobným, jenže obojstranným úsudkem, dle něhož bázlivé ohledy na zákonitost, kteréž bojům mezi šlechtou a králem nedaly dojíti až k posledním logickým koncům, „nebyly pro zemi příliš šťastné: ony překážely upevnění určitého a konečného spůsobu vlády, jenžto, nechť by byl jakýkoli, vždy byl by méně zlý býval než ustavičný zápas mocí veřejných" (219). Podle mého mínění, dokud trval zápas o nadvládu mezi šlechtou a králem, bylo v Čechách poměrně ještě dobře; nesrovnale horší časy nastaly,

když moc královská dobyla úplného vítězství; a kterak zle by bylo bývalo, kdy by naopak šlechta byla úplně zvítězila, o tom sám p. Denis vykreslil nám obraz docela nevábný, jejž níže též předvedu. Podle mého přesvědčení největší neštěstí leželo jinde, totiž právě v tom, že jedna i druhá strana v dotčeném ústavném boji směřovala za slušné meze dále, šlechta až k takovému oslabení moci královské, které bylo zcela na blízku jejímu zničení, král pak zase k čirému absolutismu, při čemž prospěch nebo škoda veškerenstva byly jedné i druhé straně lhostejny; jedna i druhá strana myslila jenom na vlastní svůj okamžitý prospěch, nepřipouštějíc si k srdci, kolik zlého se tím uvaluje na lid, a o budoucnost veškerenstva dokonce se nestarajíc. Jest ovšem pravda, že v 16. a 17. století v celé Evropě, vyjma Anglii, panovala moda, na místo středověké jedinovlády, obmezené privilegovanými stavy, uváděti neobmezenou jedinovládu; také jest pravda, že ona absolutistická moda žádnému jinému národu tak příliš neuškodila jako českému, a že teda z tohoto jednotlivého případu netřeba posuzovati celek. Avšak rovněž tak jsem přesvědčen, že i jiné státy, a nejen Anglie, dobře mohly se obejíti bez absolutismu, též že absolutismus byl neštěstím také jiným zemím, netoliko Čechám, i že jmenovitě Francie, která co do libovůle panovnické bývala vzorem jiným státům, bez excessův absolutismu nebyla by trestána hrůzami velké revoluce a škodou stoletých převratů.

Obzvláštní píli vynaložil pan Denis na vyložení způsobu, kterým za krále Vladislava lid obecný byl uveden v osobní porobu, a kterak poddanství bylo později krok za krokem stěžováno. V tom zákonodárném skutku, kterým většina obyvatelstva byla zbavena osobní svobody a téměř bez ochrany podřízena dobré i zlé vůli vrchností, spravedlivě vidí spisovatel jeden z hlavních pramenů, ze kterých prýštila se zkáza státu a národu českému. Soud jeho o té proměně jest proto přísný a bezvýminečný: „Šlechta uvádějíc lid venkovský v podřízené postavení, spáchala velezrádu na lidskosti a na národě. Žádné opatření z celé oné smutné doby nezasluhuje tou měrou býti v dějepise poznamenáno k výstraze; žádné nemělo účinkův zhoubnějších. Kterak tito parobové měli v srdcích svých zachovati nějakou moc oddanosti k vlasti, která je zapírala, a k šlechtě, která je utiskovala? Pánové, kteří zahynuli nazejtří po Bílé Hoře, nepochybně se tázali, z jakého zločinu mají se káti? — Jejich zločin, zločin jejich předků, to byl onen zákon nespravedlivý a bezbožný“ (260). —

Kapitoly druhého svazku přítomného díla mají tyto nadpisy: Usazení panovnického rodu rakouského v Čechách, — porážka měst (roku 1547), — Ferdinand a kacířství, — sněm roku 1575, — předehry k rozhodnutí, — majestát na náboženství, — vyhození z oken, — závěrek. Všimneme si i v tomto svazku zase jen několika nejzajímavějších stránek.

Na počátku upozorňuje spisovatel na velikou rozmanitost a rozdílnost zemí a národů, jež v rozličných časích a rozmanitými spůsoby skupily se okolo trůnu Habsburkův. Při tom klade váhu na tu okolnost, že mocnářství rakouské nevzniklo nahodile nebo nepředvídaně, nýbrž ze skutečné potřeby národův v něm sdružených, jmenovitě z potřeby společné obrany, především naproti Turkům. Stavové čeští sice roku

1526 nebyli si vědomi této potřeby, ona nebyla svědomou pohnutkou jejich volby; radiliť Ferdinandovi, aby nepřijímal koruny uherské, že by její obrana vyžadovala velikých nákladů, které by zbytečně obtěžovaly zemi českou. Rovněž stavové čeští, volíce arciknížete Ferdinanda za krále, nikterak nemínili odříci se nějaké sebe menší částečky svých svobod. „Avšak," pokračuje p. Denis str. 5, „jako všechny jejich odpory nezamezily, aby hotový skutek nenesl svého ovoce, a jako nepodařilo se jim zachovati svou samosprávu, takž patrně také podléhali nátlaku všeobecné situace, nevědouce o tom a nechtíce tomu. Volba Ferdinanda I. byla by se nestala, kdy by logika událostí k ní byla nevedla, a sdružení bylo by netrvalo, kdy by se bylo neshodovalo s podmínkami dějinnými a zeměpisnými. Lidé byli nevědomými nástroji moci vyšší." Dále se vykládá, že panovnické rody těchto zemí, jmenovitě dynastie Habsburská, vědomě pracovaly k sjednocení zemí a národů při středním Dunaji, a jaké přípravy císař Maximilian, děd krále Ferdinanda I., byl učinil k tomu, co potom roku 1526 vešlo ve skutečnost. — Z výkladu tohoto zároveň jest na jevě, kde tehdáž byla politická prozíravost, a kde jí nebylo.

O králi Ferdinandovi I. má p. Denis veliké mínění, a to vším právem; onť v zemích koruny české zavedl pořádek na místě dřívějšího nepořádku, onť byl zakladatelem a organisátorem veleříše rakouské. Při obnovování královské moci v Čechách jsou sympathie spisovatelovy na straně královĕ, nikoli na straně stavův. „Ačkoli," dí str. 31, „poslední článek vývoje, jenž v tu chvíli se počal, bylo vítězství absolutismu, i ačkoli Ferdinand hned tehdáž velmi obratně potlačil takové řády, kteréž během času mohly se státi základem svobod veřejných, přece v souboji nastalém mezi panstvem a králem není lze viděti zápas despotismu se svobodou: nejednáť se skutečně než o to, zdali Čechy budou míti vládu, či mají se dále rozdírati uprostřed bezvládí." — Sympathie tato ku pořádku není však francouzskému autorovi na překážku, aby neukázal na zkazonosné následky zákazu sjezdů krajských, malých to sněmíků stavovských, na kterých za panovníků Jagellonských bývali voleni poslové na sněm, a které tudy mohly sněmům dáti bytelnější podklad. „Žádný úspěch Ferdinandův neměl vzdálenějších následků, než ten, jehož dobyl v této věci, žádný nedělá větší cti jeho obratnosti a chytrosti, zároveň pak slabost odporu, jejž mu kladlo panstvo, dává velmi prostřední ponětí o jeho prozíravosti" (34). Není sice doslovně pravda, že by sněmy byly potom sloužily jen k zapisování vůle královské (39), avšak veliké a opravdové zlo záleželo v tom, že sněmové svolávali se již skoro jen k povolování vládě peněz, a vláda velmi zřídka navrhovala na nich z vlastního popudu nějaké opatření k obecnému dobrému směřující, iniciativa pak stavovská, ač nebyla zhola zapovězena, pro odpor vlády často nemohla po dlouhá léta nic pořiditi, i když šlo o věc zjevně užitečnou a zcela nezávadnou (347). Tato praxis vládní, kteráž vždy omlouvala se buď nepřítomností královou nebo pilným jiným jeho zaneprázdněním, měla brzo účinek neméně zlý, než dá se odvoditi ze zákazu sjezdů krajských: nedůvěra a neochota jedné strany množila nedůvěru a neochotu na straně druhé; stavové, když se jim prakticky zatarasovala cesta zákonitá, zvykali si

pomýšleti na cestu nezákonitou, na revoluci. V tom stavu skutečně došlo se tak daleko, že dle slov p. Denisových (36) v Čechách nebylo místa leč pro despotismus nebo pro anarchii oligarchickou.

Vzájemné odcizení se mezi dynastií a národem pocházelo nejvíce z rozdílnosti víry. Dynastie byla katolická, národ většinou byl kališnický, později lutheranský. Kdo komu měl povoliti, kdo co zavinil, o těch a podobných otázkách historikové v knihách nejspíše nikdy se nedohodnou, tak jako náboženské strany ve skutečnosti se nedohodly. Pan Denis jakožto protestant pokládá protestantismus za veliký pokrok k lepšímu v dějinách člověčenstva, pročež přeje protestantům, nepřeje katolíkům, kališníkům pak, pokud chtěli zůstati katolíky, ale církvi katolické bezvýminečně podrobiti se nechtěli, vytýká polovičatost a nedůslednost. Se stanoviska protestantského jest tomu všemu tak, a nemožno souditi jinak; a zase se stanoviska jiného než protestantského, ku př. s katolického nebo s Husova, není tomu tak a nemožno tak souditi. Hus se svými předchůdci směřoval jenom k nápravě mravův uvnitř církve katolické: to byl jeho celý cíl, ne nějaká jen polovička cíle, a kdy by se byla provedla reforma kázně církevní, byl by býval celý jeho cíl dosažen. Opravdu však toho cíle tehdáž a ani za sto let se nedosáhlo, nýbrž husitství dospělo k něčemu zcela jinému, totiž k odtržení od církve obecné bez nápravy mravů. Že se tak stalo, tím nebyli vinni husité, nýbrž jejich protivníci, kteří byli nad ně mocnější. Avšak účel husitismu, ač byl zmařen, nebyl proto nedosažitelný; touž věc, nápravu církve ve hlavě i v údech, mělo uloženou za cíl koncilium Pisanské a po něm koncilium Kostnické, ale ni jedno ni druhé neprovedlo v té stránce rovněž ničeho. Konečně po půldruhém století koncilium Tridentské opravu církevní kázně uvnitř církve katolické opětně vzalo do ruky a skutečně ji provedlo. Hus v posledních dnech svého života žádal za rozhodnutí o sporných větách a poučení, kterak by katolík měl věřiti, a chtěl tomu rozhodnutí a poučení se podrobiti. Ta žádost bohužel nevyplnila se dříve než v Tridentě, kdež o všech předmětech víry ve spor braných vydáno jest rozhodnutí a poučení, kterak má se věřiti; kromě toho koncilium Tridentské vydalo přísné zákony k nápravě kázně duchovenské, jmenovitě doprosta učinilo přítrž soustavě svatokupecké, provozované někdy ode dvora papežského pod jmenem provisí (udělování beneficií) z milosti apoštolské, zapovědělo nenáležité užitky (pravos quaestus) brávané z odpustků, zostřilo zákony o zachovávání residence, obmezilo mnohoobročnictví. Co církev katolická učinila uprostřed 16. století, mohla učiniti také na počátku 15. století, kdy by většina byla měla opravdovou vůli k tomu. Pan Denis vzdává katolicismu nemalou čest za to, co provedl v Tridentě (189): já bych zároveň uvedl vždy koncilium Tridentské jako důkaz, že církev dovedla se reformovati spůsobem zákonitým, že teda k reformě nebylo potřebí revoluce, i vyslovil bych zároveň politování nad tím, že reforma církve neprovedla se o 150 let dříve. Kdy by se bylo roku 1409 v Pise nařídilo to, co později se nařídilo v Tridentě, nebylo by revoluce husitské, nebylo by reformace lutheranské, církev mohla zůstati na západě jedna, a lidé nepotřebovali se tolik pronásledovati pro víru. — Pan Denis upozorňuje (I. 15.), že „ohromný

vliv, jejž ve světě provozoval protestantismus, pochází mnohem méně z jeho článků věroučných než z toho, že on — neli přímo, aspoň skutkem — znova se ujal nezávislosti svědomí lidského.“ Tomu nechci odporovati, než jen podotknouti, že nezávislost neboli volnost svědomí i s nevěrou novověkou vypěstěny byly méně protestantismem, ale mnohem více humanismem, potom novými filosofickými soustavami a konečně přírodními vědami; a všem těmto třem směrům činnosti lidské dařilo se, jak vědomo, v katolických zemích neméně než v protestantských. A tak potřebu nebo záslužnost roztržek církevních a revolucí protestantských možno neuznávati netoliko se stanoviska katolického, nýbrž i s rozmanitých jiných hledisk, zejmena s hlediska národního prospěchu, s hlediska blahobytu lidského, ba možno o té potřebě pochybovati i s hlediska novověké svobody svědomí. Avšak dosti o tom; různost stanovisk jest vyznačena, a zároveň jest na jevě, že darmo bylo by pokoušeti se o jich sjednocení.

V přítomném díle vytýká pan Denis kališníkům i zjevnější vady, než nesmělost k odlučování se od církve katolické. Ježto biskupové katoličtí nechtěli světiti čekancův kališnických na kněžství, a kališníci přece zůstali věrni obecné zásadě křesťanské, že není možno kněžství bez posloupnosti apoštolské, pošel ze schody těchto okolností takový nedostatek kněžstva kališnického, — a ježto mnozí dosahovali kněžství pomocí křivopřísežného odřeknutí se kalicha, dostalo se do duchovenstva té strany tolik špatných lidí, že výsledek sto let po Husovi byl u jeho stranníků pravý opak toho, po čem Hus dychtil, totiž nikoli kázeň a přísný mrav, nýbrž mravní zkaženost a spustlost. Neutěšený tento stav církve kališnické líčí pan Denis při každé příležitosti dle pravdy a beze všeho strannictví.

Lutheráni jsou našemu autorovi milejší; tím však není řečeno, že by chtěl zakrývati chyby u nich nalezené; zejmena hlavní apoštoly lutheranismu českého, Caheru a Mystopola, postavil do plného světla v celé bídnosti jejich povahy. Když praví, že reformace německá, přicházejíc do Čech, neměla zde hned toho účinku, aby „mnoho zlepšila mravy a povznesla duše“ (78), a že příval lutheranské víry na počátku nepřispíval k tomu, aby hmotný a mravní stav země se zlepšil (87): jest to velmi silná litotes, i mohlo by se říci bez obalu, že mravní zkáza, do které během času kališnictví zabředlo, dovršila se ještě přijetím náuky Lutherovy o postačitelnosti pouhé víry beze skutků. Co se týče poměrů národností, pan Denis obšírně a zajímavě doličuje, jaké pokroky učinil jazyk český naproti německému záslubou hnutí husitského v 15. století, a kterak zase v 16. století němčina v Čechách počala se znova zmáhati a výbojně vystupovati proti češtině; při tom také podotýká dle pravdy, že mnozí protestanti v Čechách brávali své školmistry a pastory z Němec, kteříž pak kázali Čechům po německu (II. 418, 419); z dějepisných pramenů již tištěných mohlo by se dolíčiti zevrubněji a podrobněji, kterak lutheranství valně pomáhalo němčiti Čechy během skoro sta let před bitvou Bělohorskou, teda v době, kdy země požívajíc samosprávy, byla aspoň v té stránce svou vlastní paní.

Ze všech společností náboženských, které bývaly v Čechách a v Moravě, pan Denis zabývá se bratřími českými nejvíce, jim proka-

zuje největší úctu, jim však také činí mnoho výčitek, snad více než straně katolické a jesuitům; ovšem nejsou ony výčitky tak tvrdé, jako tyto. První a nejpřísnější náuku bratrskou, pocházející od Petra Chelčického, pokládá za přímý důsledek a za dovršení náuky husitské, i za srovnalou s prvotním skutečným křesťanstvím; zároveň však nejdůmyslnějšímu potěrači náuky bratrské, jesuitovi Vácslavu Šturmovi, dává za pravdu v tom, že učení Chelčického nehodilo se do společnosti lidské za obecné pravidlo (I. 320). Proměnou, kterou vymohl bratr Lukáš okolo r. 1495, jednota bratrská přiblížila se k světu; neústupný následovník Chelčického, bratr Amos, odpíraje té proměně, mínil, že ďábel tudy vniká do jednoty; a p. Denis dává Amosovi za pravdu (I. 348). Avšak jednota bratrská přese všechny proměny své podržela přece vždy všechny hlavní rysy své prvotní povahy, třeba zmírněné, vybledlé, pomíchané s ohledy světskými. O jednotě takto již pozměněné soudí Denis: „Proč medle jejich mravouka, tak čistá a moudrá, nás neuspokojuje úplně, zanechává v nás dojem zasmušilosti a pochybnosti? Někdo řekl, protože byla příliš dokonalá. Spíš byla příliš vně přirozenosti lidské, nikoli sice ideálem, jejž postavila, ale pocity, kterých se dovolává. Bratří činí dobré z povinnosti; neviděti, že by z toho pociťovali nějakou radost. Radujte se vždycky, praví apoštol. Uprostřed všech svých ctností oni se minuli s touto. Jako všechny sekty hluboce křesťanské, oni nemají lásky k životu ani citu k jeho slastem; oni jej přijímají jako úkol, jsouce vždy zmítáni strachem, aby nezapomněli na jedinou věc skutečnou, na spasení“ (I. 355). „Oni mají ctnosti menšin, které nejsou určeny k tomu, aby se staly většinami. Země náleží prudkým; každé obrácení na víru jest výboj; náboženství nevítězí, leč máli v sobě nebo ve svých náčelnících něco bojovného, slavného, ochocholeného. Velcí zakladatelé jsou velcí bojovníci, svatý Pavel nebo Luther; bratří nejsou než mučeníci, jejich porážka jest nevyhnutelna. Jest to trest či snad odměna těch, kdož svůj ideál kladou mimo svět; život jich nechce, poněvadž oni nedůvěřují jemu. Jen kdy by aspoň neuváděli v nebezpečenství než svou věc! Na neštěstí jsouce příliš přesvědčeni, než aby mohli svoliti k ústupkům nevyhnutelným, oni při všem svém smýšlení obětovném zůstávají příčinou nesnází a různic. Nedohodné požadavky jejich víry uvádějí do nebezpečenství netoliko jejich volnost, ale i volnost jiných. Oni jsou zemi ke cti, ale také k nebezpečí“ (I. 357).

Pan Denis klade si také otázku, zdaž jednota bratrská není spoluvinnicí v nešťastných cestách, kterými se bral vývoj veřejných řádů v Čechách. „Kázajíc sedlákům poslušenství a obětovnost, zdaž neoslabila jednota jejich sílu odporu a neusnadnila obecné zavedení poroby? A zdaž z druhé strany, rozšiřujíc obyčej volného přemýšlení, nepodporovala u pánův ducha nepoddajnosti a vzpoury? Tyto vady silně mimovolné a dosti pochybné ona každým spůsobem vrchovatě nahradila, dadouc vlasti takové muže jako Karla Žerotína a Vácslava Budovce z Budova“ (I. 340).

Také spisovatel si předkládá otázku, zdali jednotě bratrské „nenáleží některá částka zodpovědnosti za pohromy sedmnáctého století? Zdaž snad příliš zapjatou věrností ke své zvláštní víře nepomáhala

mařiti zřízení velké lutheranské církve v Čechách, která by byla katolické reakci kladla odpor nepřemožitelný? Toť není nemožno" (I. 290). Zabývaje se touž otázkou podruhé, praví (II. 98): „Kdy by bratří byli prostě přijali reformaci (lutheranskou), záležitost náboženská byla by se zjednodušila, vyřízení její bylo by snadnější, spolek různověrců českých s lutherány německými byl by zabezpečen, a byly by zahlazeny příčiny rozdílů, z nichž těžili katolíci. Avšak z druhé strany, zdaž nebyla potřeba, aby některá sekta, chráněná právě svou menšinou, uprostřed obecné zkázy mravní zachovala myšlenku oddanosti a oběti? Zdaž by církev lutheranská byla splodila Budovce a Žerotína, Blahoslava a Komenského? A kdož jiný byl by postavil tento nehynoucí pomník jazyka českého, bibli Králickou?" — S lutherány chtěl se spolčiti Augusta, vůdce třetího pokolení bratrského; skutečně však později okolo roku 1600 nastalo sblížení jednoty bratrské s kalvinisty, od nichž bratři jmenovitě tehdáž přijali náuku o večeři Páně. Pan Denis toto sblížení nepokládá za šťastné; trefně podotýká, že bratří tudy konečně ospravedlnili přezdívku pikhartů, kteráž se jim vždy dávala a ve kteréž vězela výčitka popírání skutečné přítomnosti Krista ve večeři Páně, a že všeliké upřímné dorozumění mezi nimi a lutherány českými stalo se tudy nemožným. „Neštěstí bylo veliké," dokládá II. 322, „pro bratry, veliké také pro všechno bojující protestantstvo v Čechách: ono bylo jako zbaveno hlavy své, nesmířitelnými různicemi odděleno od mužův, kteréž vše určovalo k velitelství nad ním." — S touto poslední myšlenkou, že by totiž bratří byli se hodili za náčelníky protestantů ve válce s katolíky, nemohu se spřáteliti. Sám pan Denis dovozuje jinde (II. 319), že jednota bratrská přese všechny proměny své podržela mnoho z ducha Petra Chelčického, jenž bezvýjimečně zavrhoval všechno násilí, každé krveprolití, a přikazoval trpělivě bez odporu snášeti všechno příkoří světa. Sektáři, v nichž žily tyto zásady třeba hodně zmírněné, nehodili se za náčelníky do žádné hmotné války. Sekta, která měla ctnosti menšiny a nemohla se státi nikdy většinou, neměla se stavěti v čelo veškerenstva nebo většiny. Dvakrát bratří, v odporu se svým původem a se svým účelem, vmísili se do politiky spůsobem revolučním, a dvakrát to dopadlo zle pro ně i pro veškerenstvo, roku 1547 i 1618.

Pan Denis ostatně v pěkných charakteristikách, jimiž své přítomné dílo protkal, líčí tehdejší náčelníky jednoty bratrské velmi pravdivě; připisuje jim mnoho vlastností dobrých, ctihodných a ušlechtilých, jen žádnou takovou, která by je byla činila schopnými k vedení války revoluční. „Mezi bojovníky poslední hodiny mnozí jsou mužové vyššího nadání. Žádný není tak čistý jako Budovec, žádný nepřitahuje k sobě tolik srdce. Byl tuze nábožný, ale jeho víra nebyla úzká ani nesnášelivá. On požadoval svobodu slova božího pro každého, pro sedláka jako pro pána; onť spolu s Žerotínem jest jeden z řídkých mužů 16. věku, kteří měli úctu k svědomí lidskému. In Deo fortitudo, v Bohu zmužilost, to bylo heslo Budovcovo: tento vojín Kristův byl hotov dáti své statky a život za věc svatou, ale myšlenku osudného boje nepřijímal bez nesnáze ani beze smutku; rozpaky věřícího ovlažňovaly v něm válečnou horlivost šlechtice. On sice dlouho žil mezi kalvinisty,

on přijal jejich učení theologické, ale nikoli jejich důvěřivou odvahu a mladickou nadšenost. On nevěřil v úspěch a snad si ho sotva přál, ježto více mu záleželo na dobročinění než na zdaru; mělť oči upřeny na vlasť budoucí, kterouž hleděl si zasloužiti“ (340). — A o Karlovi z Žerotína spisovatel dokonce činí si otázku (453), „zdaž jeho úloha byla užitečna či zkázonosna? Jeho přímost není na sporu, ale zdali jeho bystrozrakost vyrovnala se vždy jeho šlechetnosti? Dvakrát rozhodně zasáhl do událostí (1608, 1618). Stížnosti Moravanů proti Rudolfovi byly zcela spravedlivé, ale není viděti, jakou výhodu z toho měli, když jej nahradili jeho bratrem, jenž nebyl ani schopnější, ani pracovitější, ani snášelivější. Vzpoura česká roku 1618 byla ovšem pošetilost, ale jakmile byla spáchána, zdaž se nenáleželo ji podporovati, a zdaž blaho země nevyžadovalo, aby všichni protestanti se sjednotili? Nejvyšší moudrost někdy záleží v tom, abychom následovali vášnivých a neopatrných. Žerotínovi scházelo právě toto zrnko smělosti a ono podezření bláznivosti, jimiž vyznamenávají se mužové skutečně výteční a k vládě stvoření. On byl filosof zabloudilý do politiky a světec ztracený ve světě. Onť má, jako skoro všichni bratři, oči upřené mimo svět a jakousi náklonnost těšiti se z porážek tím, že ony nemohou se dotknouti jediného dobra podstatného, života věčného.“ — Při té příležitosti pan Denis přirovnává Žerotína k Palackému, a shledává mezi nimi nejednu podobu, ovšem také rozdíly.

Bratří čeští bývají chváleni z příčiny zásady zdokonalitelnosti, za kterouž vykládá se ku př. usnešení učiněné r. 1495, že spisy a náuky dřívějších učitelů bratrských nemají pokládány býti za závazné. Jednota skutečně téměř v každém pokolení měnila některé dosti podstatné kusy své věrouky a svého zřízení. Pan Denis pohlíží na tuto zdokonalitelnost ze strany druhé, ze strany rubu. „Jednota — a to se vysvětluje jejím původem, jejím vývojem i účelem, jejž si vytkla, — neměla theologické náuky úplné a soustavné. To byla veliká příčina slabosti! Přesnost a hloubka v těchto hlavních otázkách jsou podmínkou nezbytnou všeho šíření: věřící nesvěří rádi své spásy kněžím, kteří se jim nezdají býti jisti pravdou“ (II. 95). Co se týče bratrského vyznání víry, míní pan Denis (104), že i po nejnovějších pilných báděních „mnohé kusy jsou ještě temné a nebudou nikdy vysvětleny, poněvadž nepocházejí z nedostatku pramenů, než z jakési nesvědomé dvojakosti bratrův. Během 16. věku bratří z dobré vůle, z ducha smířlivého, též i ze zvyku a z nevědomosti neustále mění svoje mínění. Chtějí si zjednati přízeň u lutheránů a zároveň u kalvinistů; odtud mnohé odpory. Slabou stránkou jednoty jest nestálost myšlenky, a ta pochází méně z úmyslu než z jisté vědecké prostřednosti.“

Slyšme ještě, kterak náš francouzský přítel soudí o konci tragédie, kterou ve svém díle obecenstvu předvádí. Že by pohroma Bělohorská byla přišla na národ český jenom vinou zevnějších okolností, ztracenou bitvou nebo chybami vůdců, před takovým jednostranným úsudkem spisovatel varuje (396), a jak z hořejšího již víme, shledává příčiny pohromy již v nešťastném vývoji dějin českých v předcházejícím půldruhém století; valná část viny připadá potom na Čechy, přesněji řečeno, na rozhodující třídy v národě českém, a to nejen na pokolení

souvěké bitvě Bělohorské, ale i na několik pokolení předcházejících. „Revolucí vítěznou může býti jenom revoluce spravedlivá, a revoluce spravedlivé jsou revoluce připravené, totiž ne ty, před kterými předcházely pletichy několika dobrodruhů, nýbrž ty, které jsou vzbuzeny temným svědomím lidu, poněvadž jsou posledním článkem dlouhého vývoje předcházejícího. Nechť by bitva Bělohorská byla dopadla nešťastně nebo šťastně, vždy byla zloosudnou. Chyby lidské a zauzlenost okolností připudily zemi českou k roztržce s jejími panovníky, a ona pustila se do toho souboje za takových poměrů, že její vítězství bylo nemožné. Politická ústava království českého, poměry rozličných zemí, které tvořily korunu českou, vztahy rozličných tříd společenských, hmotný a mravní stav země, vše dokazovalo takovou nedokrevnost, že první hrubší náraz musel býti zkázonosný“ (353).

O osudné defenestraci, o vyhození dvou královských místodržitelů z okna hradu Pražského dne 23. května 1618, vyslovuje se pan Denis takto (529): „Většina země při novině o zločinu 23. května pocítila jen hrůzu a ošklivost. Ovšem nezasluhovali žádné soustrasti tito sektáři, kteříž zákonům a ústavě na vzdory nepřestávali svou nenávistí pronásledovati jinověrce a jejichž nemilosrdný fanatismus nelekal se války občanské a zkázy vlasti, aby zabezpečil církvi vítězství. Avšak nechť jejich naděje byly jakékoli, násilí na nich vykonané nebylo proto méně zločinným. Spiklenci nadarmo k své obraně dovolávali se podání domácího českého a Pražského, vzpomínek na Římany a na jiné slavné národy, kteříž také se skal shazovali nepřátele obecného dobrého, nebo příkladu Jezabely ukamenované od Židů; jejich skutek nestal se pro to méně ošklivým. Všechna pravidla práva psaného a slušnosti byla hanebně nohama pošlapána; na místodržitele udeřeno pro věc, kteréž oni nezavinili, byli odsouzeni bez výslechu; všechny ochranné záruky obrany byly porušeny proti nim, a jejich žalobcové, zároveň též soudcové a strany, nebyli nikoliv, jakž později předstírali, vykonavateli rozsudku, nýbrž sprostými vrahy. Tato vražda, chladně rozmyšlená a podle vykonaná, zahájila revoluci spůsobem nejžalostnějším a zdála se chtíti napřed ospravedlniti ukrutenství, se kterým byla potlačena tři nebo čtyři léta později.“ „Státní převrat Thurna a jeho spoluvinníků byl netoliko zločinem, ale zároveň i znamenitou neobratností a hanebnou neopatrností. On byl posledním důsledkem žalostného spůsobu správy veřejné, kterýž zůstavoval osudy země hrstce vůdcův, a smutným trestem za dvojsmysl, jenž ode dávna jmenem náboženské svobody zakrýval oligarchickou ctižádost panstva“ (530).

Že francouzský přítel národa českého želí děsných následků bitvy Bělohorské, rozumí se samo sebou; on však také klade sobě otázku, nebyloli by vítězství šlechty, kdy by bitva Bělohorská byla rozhodla opačně, mělo následky snad ještě horší? Pan Denis jest nakloněn, odpověděti k této otázce, pokud jde o zachování národnosti české, potakavě. Táže se (352): „Jaký následek bylo by mělo vítězství panstva? Kam zavedl Polsko nepořádek panský? Zdaž by Pražští pánové byli bývali moudřejší nebo šťastnější? Národnost česká celkem se udržela pod Habsburky, oni ji chránili naproti Německu: zdaž by dynastie falckrabská nebo saská to byla mohla nebo jen chtěla? Mělili Čechové

jednou znova zaujmouti své místo na přední stráži světa slovanského a uvázati se v přirozenou úlohu prostředníka mezi západem a východem, k tomu především bylo potřebí, aby nebyli pohlceni plemenem jiným; oni přežili despotismus, zdaž by byli odolali anarchii?“

Opět k závěrku svého díla zabývá se spisovatel touž otázkou, kdež ji vyjadřuje slovy (556): „Přes to přese všechno jest dovoleno tázati se, zdali porážka Bělohorská nebyla něco dobrého?“ Ježto pan Denis ostrými barvami líčí zlé následky této bitvy, patrně jeho přítomná otázka má jen smysl ten, nebylali porážka menším zlem, než jaké by bylo snad následovalo z vítězství. „Šlechta dala příliš zjevné a mnohé důkazy své lehkomyslnosti, své nevědomosti, úplného nedostatku politického ducha, abychom mohli mluviti o možnosti jejího obrácení, a bez lekání není lze si představiti případ, že by byla zvítězila. Jaká by byla budoucnost země české pod vládou stavovskou, to ukazuje příklad polský příliš jasně. Poroba vždy těžší, měšťanstvo přivedené na mizinu a v neváženost, aristokracie surová, potřebná a úplatná, chabost charakterů a tupost duchů, bezvládí zřízené na místo ústavy, občanská válka schválená a ustálená zákonem, země otevřená pletichám cizím, pokračující vliv německý, a k osudnému závěrku nájezd a výboj: takový byl účet z vlády velmožů polských, a pánové čeští by byli nebývali osvícenější ani šťastnější. Vítězství Habsburkův . . . mělo aspoň ten šťastný následek, že dalo zemi poměrný klid, že sjednotilo pod panstvím jediného pána rozličné částky království a že je chránilo proti nájezdu cizímu. Slované moravští a čeští podrobeni jsouce stejným osudům, prošli týmiž krisemi, a jejich historický vývoj byl podobný; když se pak probudili z věkového spánku, stav jejich duše byl dosti podobný, tak že mohli pohromadě a skoro rovným krokem počíti opět život politický, jenž jim byl přetržen. Z druhé pak strany, ač na první pohled zdá se to býti pravdě nepodobno, Rakousko za příčinou své tuhé věrnosti ke katolictví a zvláštních prospěchů své ctižádosti nikdy nebylo mocností opravdu německou. Vláda císařská netoliko nepřipravovala slití Čech s německou říší, nýbrž chránila je před Německem, a to právě v době, kdy spánek pudu národního a unavenost byly by je bez obrany vydaly všem pokusům dědičného nepřítele. Národ slovanský v Moravě a v Čechách podržel velkou přítulnost k rodu Habsburskému; on spojuje ve své duši dva city, kteréž povrchnímu pozorovateli zdají se odporovati jeden druhému, české vlastenectví velice vřelé a loyálnost velmi upřímnou a hlubokou. Jeho pud ho neklame, a jeho dvojí víra jest rozumem moudrých a učených lépe osvícena . . .“

Uvedl jsem mnohé úvahy páně Denisovy s nemnohými poznámkami svými. Sotva se najde který čtenář, jenž by se snášel se vším a s každým úsudkem našeho francouzského přítele, všichni však mohou něčemu od něho se přiučiti.

Dr. *Jos. Kalousek.*

Mozek a srdce.

Posluchačstva hasnou kroky
chodbou dlouhou, ticho kolem;
poledního světla toky
nad dlouhým se chvějí stolem,
kde na každém rohu miska,
v jedné mozek, srdce v druhé.
A co světlo okny blýská
v prázdné síni anatoma,
mystickýma duchů rtoma
chystaly se k hádce tuhé,
dvě ty hmoty, jaký div!
oživnuly, mrtvy dřív.

V jedné misce hmota šedá
plna žilek, spirál plna
začne kypěti, se zvedá,
v druhé rovněž jak by vlna
čerstvé krve spěla zase
hmotou, která tmí se nachem,
jak by jiskra žití v mase
vychladlém se rozdoutnala,
hmota jak by láskou vzplála
a se třásla touhou, strachem
jako dřív, než hyb a ruch
zastavil jí mroucí duch.

„Bídné srdce,“ z hmoty mozku
hrdě se to neslo síní.
„klidně patřím na tvou trosku,
světa pánem já jsem nyní!
Jako automat teď bije
tepna tvá ve ňadrech lidských;
co tvá všecka poesie,
co tvé touhy i tvé vzdychy,
co tvé naděje a smíchy?
V bojích větších, gigantických
mozek lidský vítěz teď;
kde máš na to odpověď?

Dosti dlouho srdce podlé
ty jsi světem, lidmi vládlo,
lásce, jediné své modle,
šíleně vše v podnož kladlo,
co duch chodil po žebrotě
halen v dumy a snů chmuru,

skřivanem tys v sladké notě
pod krunýři, pod sametem
zdobilo se sterým květem
v lichocení trubadurů,
jak bys všehomíra střed,
křídlo ducha, jas a vzlet.

Zatím já se v tiché práci
v kolébku myšlenek změnil,
v jejichž bludišti se ztrácí
duch, jejž příval pochyb zpěnil;
vynašel jsem všecky bohy,
v stát a obec lidstvo sdružil,
zbystřil spící ve mně vlohy
našel oheň, spoutal vody,
spojil srázy, přešel brody,
svaly prací v ocel vzpružil,
chytil blesk, než k zemi spad
Hesperidských ze zahrad.

Zneuznán jak mnich v své celli,
vpředen pavoukem v své sítě,
zkoumal jsem pud každý, stmělý,
jímž se starec chvěl i dítě.
Přírodě, jež, zubr divý,
řítila se na mne k boji,
sáh jsem v kštici hrubé hřívy
přezvědu kruh nozdrou protáh,
různý život v prvků hmotách
vážil umu váhou svojí,
v ňadru ryl jí, k srdci sáh
pro drahokam v hlubinách.

Ze tmy dolů, z šachet studny
výš mne lákala zář hvězdná,
a já rychle v povzlet bludný
křídlo svoje pozved z bezdna.
Slunce zastavil a zemi,
určil pochod s hvězdic druží,
mlžin plul jsem ručejemi,
abych se tam s Bohem setkal,
sny, jež před věky jsem vetkal
v empyrea zářnou růži
směle rozdrtil jsem zas,
před věčnem se nezatřás.

Co ty srdce v slasti lásky
věků poutí jsi se třáslo,

pokrytství já trhal masky,
křísil světlo, kde jen haslo.
Tobě písně, tobě růže,
tobě hudba sladkodechá,
mně jen drsný úděl muže,
který přemítá a bádá,
v potu, dumě mře a strádá,
mně žalářních stonů echa,
skřipce, koly, kleští směs,
Torquemada, Arbuez!

Hrdě nyní říci mohu:
Já jsem dějinami světa!
Já jsem stvořitel všech bohů
i všech ďáblů, po vše léta
pokroků jsem pevnou osou,
já tkám věčné lidstva dráma,
rty všem vlažím pravdy rosou,
bořím, abych stavěl znova,
palice jsem titánova,
kterou zkrušen Zev i Bráma!
Života jsem velký div
myslím a chci: Vesmír živ!“

Odpovědít srdce chtělo.
Pod okny v tom dole v sadu,
kde se lilku loubí tmělo
plné vůně, plné chladu
zazněl sladký šept a známý
v šelest listů, v ptačí pění
van spěl stromu korunami,
cos jak stajený smích hrálo,
jiskřilo a jen se smálo,
sladký ševel — políbení!
Srdce stichlo; zvuk ten hned
postačil mu za odvet.

Jaroslav Vrchlický.

Rychtářův syn.

Ze šumavského života

vypravuje

K. Klostermann.

(Dokončení.)

VI.

alehla zima na široširé hvozdy, přioděla černé smrky i zelené palouky bílým svým hávem. Někdy bývá krásná, velikolepá, tak že nic nádheře té kněžny se nerovná. Odráží se slunce v jehlancích ledových, vzduchem nekonečnou řadou táhnou lesklé drobné křišťály v lehoučkém letu. Na stromech nasadí se květy tisícerých tvarů. Ale jsou zimy, že slunce nevychází ani nezapadá. Husté mlhy vystupují z močálů a nebe i zemi objímají. Věčný, nekonečný soumrak zavládne, není rána, ni poledne, ni večera. Černou nocí neprosvitne luna, neprosype se kmit modrých hvězdiček. A v šeru dne i v mrákotách nočních nelze říci, že by panoval mír a velebný klid — ba panuje příšerná smrt a mrtvé ticho. To jsou dni a noci, kdy zabloudí lichý dřevorubec, kdy nejbližší sousedé neodváží se k sobě na návštěvu, protože by zblouditi mohli na cestě dvou set kroků. A běda, kdo zbloudí! Zmámí ho příšery zimní, kolem do kola obchází a nevyzná se, v hluboké závěje, v bezedná bahna, ve srázy skalní a temné propasti zabředne, nebo bez ustání chodí, až nohy zemdlí, až usedne, ulehne — a mlha i sníh v hustých vločkách kroužící lichotně přitulí se a pláštěm svým ho přikryjí. Mlha je slepa a hlucha; na dvacet kroků jí neprorazí zář ohně a kmitavý lesk bukových loučí ani oknem neprodere se. Hlas lidský mře v ústech, nepronikne hustou šerou stěnou.

Tak bylo v zimě po událostech, které jsme vypravovali, takový byl den lednový, za něhož odnesli k věčnému spánku na hřbitov Rehberský posledního rychtáře z dob ještě svobodných. Podkosila ho smrt rychle, ani tři dni nestonal. Do lesa pro dříví si zajel, v mlze zbloudil, plných deset hodin se potloukal, než cestu našel. Přišel domů, hlava mu plamenem hořela, při dýchání boky ho píchaly. Chtěli pro lékaře, nemohli: mlha a závěje nedovolily. Sešly se báby z blízkého sousedství, radily se věhlasně, a deset různých neklamných spůsobů léčení poradily. Nadělaly placek křenových, podaly odvar zeměžluči, vykouřily jalovcem, ba obložily teplé ještě důkazy obměny látek v hovězím těle a daly pít kozí moč, který prý nikdy neomýlí. Všecko se marným býti ukázalo, ač báby souhlasně nesčetné případy vypravovaly, ve kterých „věda“ jejich pomohla. Čarovaly pak nad nemocným, zaříkávaly a mluvily starodávná říkání — ani mocné slovo síly nemělo.

I usnesla se rada vědoucích stařen, že má se jíti pro pana faráře.

Sebral se Josef i čeledín, sebrala se s nimi ještě trojice silných mužů, soused a dva podruzi, přivázali si na nohy široké obruče z ře-

mínků a provázků spletené, aby se nebořili, a šli pořád po kraji lesa, jeden za druhým, starý zkušený soused napřed, aby nezbloudili, od sebe se neztratili. Tak došli ku potoku a břehu se nespouštějíce dále se brali až k můstku. Za můstkem počalo stoupání po silnici, vroubené řežabinami a jilmy; na vrchu pak stojí šindelem krytý kostelík s objemnou bání, kterou šedá mlha zavila v záhyby své i s orlem na temeni báně, s císařským orlem, erbem a pavézou svobodných rycht waldhvozdských. Vedle kostela stojí fara. Stěna vnější obou budov na straně, odkud vítr duje, ač z kamene zdělána, šindelem je veskrz pobita, neboť zuřivé bouře nestrpěly by omítky.

Dvě hodiny trvala cesta mlhou a tmou, ač za příznivého počasí sotva více než půl hodiny vyžaduje.

Když mužové stáli před farou, čirá noc už dávno byla rozestřela husté své perutě. Stařičký pan farář vyrušen z klidu svého. Došel pro velebnou svátosť; přivázali i jemu obruče, rozžehli pochodňové smolnice a dali se všickni zpáteční cestou k umírajícímu rychtáři.

Odbila půlnoc, když přivedli pana faráře zase na faru a po čtvrté nastoupili tutéž cestu.

Byli umdleni všickni až k smrti; bylo jim strašno v mrtvé tišině nad nimi i vůkol nich. Žádný vítr nevál, žádná voda nešuměla: pod nimi mrtvá zem, nad nimi slepé nebe, vůkol hluchý vzduch.

A když došli únavou polomrtví, rychtáře na živu již nenašli. Báby lékařské proměnily se v plačky a kvílením ctily zvěčnělého. Hořela svíce vosková u hlav nebožtíka, plála za posledního z řady svobodných rychtářů.

Josef hořce zaplakal; otec mu umřel, nepožehnav mu, ba snad neodpustiv: v poslední době slovem k němu nebyl promluvil.

Stará matka klečela u nohou mrtvého: zticha, bez šumu padaly její slzy, jako déšť, který dlouho bude trvati.

Druhý den přistrojili mrtvého, na bílé prkno do komůrky jej položili. A zase odebralo se pět mužů na faru, aby mu objednali umíráček a hrany, pohřeb a zádušní. Venku táž mlha, hrobové mrtvo.

I sešli se večer, kde kdo mohl ze sousedů a sousedek, staří a mladí; plakali nad rychtářem a dlouho do noci se modlili; a tak po tři dni, co zvěčnělý v komůrce ležel.

Čtvrtého rána teprve zapřáhli čtyři voly do saní, uložili na ně zemřelého v černé prosté rakvi, kterou soused, ač nebyl řemeslem truhlář, zatím byl zhotovil, dojeli po nevýslovných útrapách a svízelech ke kostelu a pohřbili ho na vysokém, výslunném hřbitůvku, kde v létě ptáčkové tak libě šveholí.

Zaduněly na rakev poslední hroudy, zaplakali rodní naposled, každý z přišlých poznamenal čerstvý rov znamením kříže; bílé, jemné jíní sypalo se na žlutou hlínu, a vše se rozešlo, až na příbuzné a dobré přátele, kteří s pozůstalými do opuštěného statku se vrátili. I toho dne žádný větřík závoje mlhového neroztrhal.

Na rychtě vystrojili jim hody na počest zvěčnělého. Na dvou stolech v koutě pod svatými obrazy byli častováni. Nanesli mohutné pekáče plné smažených nudlí režných a velké krajáče se sedlým mlékem, pak ohromné mísy s kyselým zelím, v němž plovaly drobné kousky

uzeného masa z krávy, kterou na podzim byli zabili, protože sešlé věkem vyschla mlékodárná žíla.

Ve druhém koutě u dveří leželo na lavici poleny podepřeno vědérko piva, z něhož každý dle chuti nápoj si točil. Uprostřed světnice rudě hořely ve vidlích zastrčené louče bukové.

Jedli, pili, v rozmluvách svých památce nebožtíkově čest vzdávali. Seděl tu starý, vážný soused, patřil mu celý lán; ten mluvil první slovo.

„Byl hodný, rozšafný muž, náš rychtář. Pracoval, střádal, darmo groše nevydával, při jedné sklenici piva seděl třeba do půlnoci.“

„Nerval se, nikomu neublížil ani za mládí,“ pokračoval Martin-Franz, jiný soused. „Nynější mládež je spustlá.“

„Tak jest, tak jest,“ opakoval sbor.

„A les svůj měl rád,“ ujal se slova Jakoben-Wenzl — „les svůj měl rád nade všecko. Znal každý strom, a rýhy v kůře starých smrků byly mu písmem, z něhož čítal.“

„Ba, měl ho rád svůj les,“ dodal Andresen-Sepp. „Ani kmen nevysekl. Když předloním kladl do stájů nové mostiny, raději kmeny si koupil.“

„A jak ho uchoval, svůj les!“ — „To je les!“ — „Takového tu není“ — opakovali různí hlasové.

„Josefe!“ promluvil opět starý sedlák, první řečník. „Važ si památky jeho. Jsi teď sedlákem, miluj les, jako tvůj táta. V hrobě by se obrátil, kdybys ho spustošil.“

A Josef mlčky sem tam přecházeje a nové louče přinášeje, přisvědčoval.

Ale i jiné řeči se vedly. Seděl zajisté mezi hodujícími Wenzl-Sepp, známý podloudník; tento pán v prázdných svých chvílích zpíval při pohřbech brekavým hlasem a odříkaval při processích nesčíslné modlitbičky, jichž obsah i slova děsně komolil. Jako vždy za podobných příležitostí měl s sebou několik liber „pácovaného schmalzlu,“ jak nazývají také brisil, a že za té pohody nikdo do Bavor nemohl, dobře ho prodal — skoro každý si ho něco koupil.

Josef pak hostům vydal celou zásobu tabáku zbylou po jeho otci, i kroužily láhvičky z barevného skla, i šňupali mu na slávu.

Dlouho do noci seděli, hovořili a pili, až některým nohy se motaly. V té hrůzné mlze netroufali si odejíti. Dohořely pomalu poslední louče na vidlích, dosyčely oharky do škopků padající. Jeden po druhém ulehli, tu na lavici, tu na zemi, mužové i ženy, až dvacateronásobný chrapot zvěstoval, že nastoupil vládu sen.

Venku, u první křižovatky, leželo na sněhu prkno, na němž tělo nebožtíkovo odpočívalo. Tři kříže nožem do něho vřezali na znamení služby, již konalo. Bude tam ležeti, až setlí a spráchniví.

Když druhého rána spáči se probírali a rozbolené pochybným pivem hlavy si omývaly u kašničky na náspu před domem, shledali, že do mlhy dostal se pohyb. Zadul do ní západní vítr, v chumáče ji srazil, v mocné kotouče, které jako obrovské vlny mořské se valily. Rozdíl byl jen ten, že mlčky, bez šumu a jekotu nastoupily svoji pouť. Tu tmavozelený smrček, tam bílá střecha, onde houštinou pokrytá stráň

se vyprostila ze šedého pláště. Ale nové chmury přivalily se, všecky předměty znova zakrývajíce beztvárným svým závojem; jako němý příboj narážely husté kotouče na skalní a lesní stěny, tu překotily se, tam lepkavým dýmem lezly do výše. A opět přikvapil vítr a nakupené mlhy rozehnal.

K polední hodině vítr zvítězil úplně; mlhy prchaly k východu. Ale jedva se ukázal kousek modré oblohy, nebe se opět zatáhlo: tíhly mraky sněhonosné, zaskučela metelice vší silou. Vločky padaly drobné, drobňounké, jako jehličky ledové, a jíní, které mlha zanechala, zavířilo vzduchem. Sotva několik hodin uběhlo, počala vánice vyváděti stavby své: srovnala hluboké doliny a běhy potůčků, vybudovala hráze i hradby kol domů a na pokraji lesů.

Dobře, že hosté na rychtě použili krátkého klidu živelního a že domů se odebrali, dokud byl ještě čas.

VII.

Přes tři léta uplynulo, co zemřel starý rychtář. Mnoho se změnilo, mnoho při starém zůstalo. Michl Špagát vrátil se z Písku; trochu sestárl, trochu shrbeněji chodil, vpadlé oči trochu více ještě mžouraly. Jinak byl to týž Michl, a seděl i hospodařil svým způsobem v známé nám chalupě Schätzenreitské. Nepatřila sice vlastnictvím jemu, neboť koupil ji při třetím exekučním prodeji hezky pod cenou — za plných 120 zlatých — nynější jeho zeť Josef, rychtářův syn; ale Michl hospodařil . . .

A na rychtářově statku bylo živo. Nežil tam Josef sám se svou Annamirlou, žila tam i matka na výminku, soukal se po zemi dvouletý hošík a líbezně zpívala v kolébce čtyřměsíční jeho sestřička.

Tichá, trpná Annamirla se poněkud změnila; líbánky přešly a ukázalo se, že mladá hospodyňka docela dobře umí rozkazovat nejen chase, nýbrž i hospodářovi. Přicházela ob čas drahá matinka, a pak pravidlem se odbývaly všelijaké konference. Laskavý čtenář snad si pomyslí, že stará dceru zasvěcovala v tajemství „vědy“ svojí. Já mu nepovím, nikdy jsem jich neposlouchal. Vím jen tolik, že po takových poradách dobrá Annamirla bývala nálady nad míru mrzuté; nic jí netěšilo. Skuhrala, škemrala — do pláče jí vezdy bývalo.

„Tu hospodařit! Člověk aby se udřel! Proč to neprodá ten můj, ten mizerný les, který krejcaru nenese . . . Dobytek neplatí . . . Pole! u nás pole! chleba do domácnosti nedají, neřkuli aby člověk něco obilí odprodal . . . Co dáme dětem?“

Ba dítek ubožátek starostlivá matinka vždy pamatovala; děvčátko plakalo v kolébce, ona mu již strojila výbavu.

Josef jí odpovídal: „Co chceš? abych prodal, abych jinde se zakoupil? Vždyť statek je dobrý, živil rodiče, i nás a děti uživí.“

Ale marně mluvil: nota jednou spuštěná nezměnila se a písnička s jinou se nevystřídala. Kdy by Josef byl býval učeným pánem, byl by snad řekl: „Ženská logika jinými cestami, než vůbec platná lo-

gika chodí, jinými zákony se řídí, k jiným závěrkům přichází . . . marně se jí opíráš.“

Josef však jsa prostým sedlákem, někdy prosil, někdy třískal do stolu a křičel, nejčastěji pak z domu do hospody odcházel, aby navrátě se v pláči a výčitkách ženiných se pokochal.

Za to Michl Josefa nesužoval. Nevšímal si zetě ni dcery, která v době Píseckého jeho pobytu se svolením na ten čas ustanoveného poručníka se byla provdala. Říkal jen, že jí ničeho nedá, že není jeho. Také věna nedostala, Josef se spokojil tím, co matka slíbila. Michl měl ostatně jiných věcí na starosti: sháněl obnosy, jež rozliční sedláci mu dluhovali, a navštěvoval skalní rozsedliny, čtenáři povědomé. Ubíral se tam v noční době, kdy ve vrcholech stromů časem planou příšerné plameny, duše zhynuvších, kdy slýchati tajemné stony a zvuky nevystižené v skalinách a bahnech. Co Michl v pustině hledal, co donášel, lidské oko nevidělo.

U nás v rychtách waldhvozdských platilo dané slovo; měli tu a tam zvláštní své názory o poctivosti, ale spravedlivě se těch názorů drželi. Zaplatil kde kdo Michlovi úroky za více než tři roky, úroky lichvářské, ale nebylo člověka, jenž by se byl udáním u soudu umluveného placení sprostiti chtěl. Michl shrabal, co dostal — lidé nepověděli, vody nevyhučely, lesy nevyšuměly.

Čas ubíhal stálým, neslyšným svým letem. Víc a více lidé cizí začali sobě všímati starých tichých hvozdů a posud netěžených jejich pokladů.

Tak přišla jednou v neděli ráno důstojná trojice cizích pánů do hospody blíže kostela. Zasedli pánové za rozložitý stůl a srkali kalný tok z jakéhos Pošumavského pivovaru; nechutnal jim as příliš, přece však neodešli, ba vyčkali, až bylo po hrubé a sedláčkové od slova božího si zašli na jiné slovíčko, o němž starý velebníček pravil, že jest čertovo.

Jeden z těchto pánů byl bachratý syn israelský, elegantně oděný, radost se naň podívati. Dva mohutné zlaté řetězy objímaly kulaté jeho bříško, nad nímž klenula se aksamitová vesta. Dobrácky se díval skrze zlatý skřipec na obdivující se mu mužský i ženský svět a blahosklonně se usmíval. Někteří už ho znali, všickni o něm byli slyšeli: měl dole na Otavě pozemek, kde vázaly se pramice — říkali pozemku tomu prostě „židovská louka;“ zkrátka, byl to pan Lazar Rosenduft, rozhlášený obchodník ve dříví a milionář.

Podle něho seděl dlouhý vyzáblý čahoun, rozcuchaný, v dosti ošumělém mysliveckém hávu, zelený klobouk s tetřívčím ocasem a kamzičí bradou hluboko v týle, přes nos a levou tvář maje šerednou jizvu. Aby laskavý čtenář nemusel se dlouho přeptávati po dějinách pohnutého jeho života, povím mu bez rozpaků, že to byl pan Martin Sturz, bývalý lesní kdesi v Německu, propuštěný pro veliké šmejdy ze služby u rozličných kavalírů. Nebylli soudně trestán, aspoň toho zasluhoval. Za oněch dob dával si titul civilního obergeometra, a vyměřoval sedlákům lesy, družil se k obchodníkům, nadháněl jim a žil z lupu, jemuž říkal honorář.

Třetí pak, bez pochyby duch svatý této trojice, byl známý nám poctivec, „advokát" pan Lešanský. Malá jeho osůbka nepřetržitě se vrtěla na lavici, oči jeho se koulely ode dveří na soudruhy a od soudruhů ke dveřím, jako by se bál, že někdo jimi vejde, před nímž ho budou muset chrániti. Otázka byla, zda uchrání. Špinavé, vychrtlé prsty jeho ustavičně dotýkaly se ucha sklenice, aniž by ke rtům ji pozvedli. Byl patrně rozčilen, ten dobrý, ctihodný pan Lešanský.

Jizba se plnila. Vstoupil také Josef Wurm, syn rychtářův. Pokoutní advokát trhl sebou jako by ho někdo píchl, vyskočil a přímo ku příchozímu.

„Á, můj drahý pane Wurme, jak se máte? co děláte? Patrně se na mne hněváte, stran, nu víte . . . víte . . . Ale pojďte jenom, vysvětlím vám všecko, jistě odpustíte! Takový boháč jako vy, takový chlapík! Ve všech devíti rychtách a na deset mil ve vůkolí takového není."

Uchvátil udivením strnulého Josefa za rukáv a vtáhl ho do koutka. Celý se prohýbal jak do něho mluvil, rukama při tom mocně se oháněje.

„Víte — nešlo to tenkrát, ať jsem zatracen, nešlo to . . . kdy by to bylo šlo . . . bylo by to šlo. Vy se nehněvejte. Já jsem váš přítel, na světě lepšího nemáte . . . ctí svou se vám dokládám. Tedy slyšte. Čtyři roky študuju, hlavu si lámu samým přemýšlením, jak bych vám to nahradil . . . člověk má své poctivé jmeno, své dobré svědomí, více ničeho . . . Tak jsem na to pad. Vy jste nesmírný boháč, jenže sám nevíte; dobří přátelé vás musejí poučiti. Vy máte les! to je, čemu říkáme les! — Co pak váš otec! Pán Bůh mu dej věčný pokoj, ale on už do *toho* světa nepatřil; on byl, čemu říkáme copař — odpusťte, ale třeba byl hodný člověk, on nebyl z tohoto století. Že dříve lesa šetřil, bylo dobře, dříví ceny nemělo. Ale dnes je jinak: dnes se les musí využitkovat! A tohle vám povídám, abyste věděl, jaký jsem váš přítel. Podívejte se tam na pana Rosendufta . . . kupuje dříví, a jak! Podle něho sedí pan Sturz, pan obergeometr . . . ‚šněruje' lesy, a jak! Taková zručnost a dovednost nerodí se než jednou za tisíc let. Tři miliony jiter už ho vyšněroval! . . Položte mu padesátku do ruky, a vyšněruje vám, co chcete, třeba o padesát jiter víc . . . To on umí! . . A mezi námi — žid je hloupý, desetkrát ho strčíte do kapsy. Žid rozumí dříví, ale lesu? to to . . . Tedy vidíte, takhle vám vše vynahradím desatero-, ba stonásob. Vy jste ohromný boháč, pane Wurme. Kdy bych nebyl chudák, tu, na tomto místě, vyplatím vám padesát tisíc za váš statek."

Takovým spůsobem mluvil ctihodný ten muž, a Josef poslouchal a čím více poslouchal, tím více se přesvědčoval, že vlastně mu křivdil. Boháčem ho zval! sladký, povznášející, opojující název! Ještě pan Lešanský nedomluvil, a Josef byl přesvědčen, že jest boháčem; hlava jeho se vzpřímila, a přicházející i kol stolů sedící kmotři a strýcové jevili se mu, jako by zmenšovacím sklíčkem na ně patřil.

Pan Lešanský mluvil dále, obšírně a s přesvědčující jistotou. Což to nebyla boží pravda, že za sáh měkkého dříví, který dříve stál sotva padesát krejcarů, se platily dvě zlatky? A stromů tam bylo dost v jeho lese, mocných staletých smrků; však odhadne pan obergeometr, mnoholi

mají krychlového obsahu. A což ty latě, žerdi, tyče, sto vorů jimi se naloží.

Vida Annamirlu i s mámou Michlovou! Mluv si, kdo co chceš, ženské jsou chytřejší; což mu nedomlouvají, aby prodal a se vystěhoval? Přejelo mu mozkem, jak zde v těchto horách krutě se žije, a dole, v kraji, jak slýchal, že sedláci si hoví a maso pojídají . . . Josef byl smířen, tiskl vřele ruku dobrému panu Lešanskému, jenž k jeho žádosti slíbil přimluviti se u dovedného pana obergeometra, aby ráčil odměřiti mu les co nejdříve.

Mezi tím co spolu hovořili, zavolal si pan Sturz hospodskou a pravil k ní nahlas, aby to všickni slyšeli: „Přineste mísu pstruhů na modro. Pan z Rosenduftů zaplatí po třech krejcařích za kus a dvacet krejcarů za přípravu; ale ať je jich hodně a ať jsou velcí.“

Tak skvěle nikdo neplatil. Za pstruha tři krejcary, kdo to jak živ slyšel! Obecenstvo se divilo, a rozpředl se hovor.

Odbila dávno dvanáctá, odbila i druhá, a trojice tu pořád seděla, jen že nesrkala více piva, anobrž pila víno z několika lahví, jež pan Rosenduft byl přivezl.

Pan Rosenduft byl vůbec nálady štědré: k třetí hodině prohlásil pan Lešanský jmenem páně Rosenduftovým, že tento pán, aby ukázal, jak velice se mu líbí společnost pánů statkářů Rehberských a jak vysoce si jich váží, zakoupil čtyři vědra piva a třicet porcí kyselého masa, aby je počastoval. Aby tedy jedli a pili na jeho zdraví.

Nastal chlast nevídaný, ježto pan Rosenduft ku poskytnutým čtyrem vědrům přidal ještě pět jiných. Jeho páni pobočníci nestačili pobízeti. V tomto dusném ovzduší, v dýmu a horku, v hlomozu a křiku, vydržel pan Rosenduft až den se schýlil a špatná cesta k návratu nutila.

A mezi pozůstalými, jimžto všem namluvili, že jsou náramní boháči, zavládla nálada nad míru jará a konec její byla porážka všeobecná, v annalech této slavné rychty jediná.

Jen pan Rosendutt s panem Lešanským odejel, pan Sturz tu zůstal a již druhého dne počal vyměřovati lesy. S Josefovým učinil začátek. Když pan Sturz to „vyšněroval,“ přišli jeden za druhým ostatní majetníci. Pan Sturz vyměřoval o všecko pryč, a jak byl řekl pan Lešanský, nadělal z jednoho jitra půldruhého a víc, jen aby se zavděčil. Tak na příklad seznal Josef, že gruntovní kniha se mýlí, ukazujíc při jeho statku padesát jiter lesa; pan Sturz shledal, že Josef jich má osmdesát! A co dříví mu tam odhadnul! . . Byla sláva z toho taková, že Josef, aby dělal pána, jak se naň slušelo, objednal si v červenci měsíci pestrou křečkovinou podšitý a mývalovinou lemovaný kožich, jaký měl horský doktor, když v zimě přijížděl: k tomu na věčné časy odložil nejšle a objednal si pár vysokých bot dle vzoru Napoleonových kyrysníků, o nichž vypravoval jakýs vesnický stařec, který v roce devátém pomáhal je u Aspru stříleti a kláti.

V neděli na to přijeli zase páni Rosenduft a Lešanský; ulebedili se zase v hospodě u kostela, a pan Lešanský ihned jal se vyhotovovati smlouvy. Pan Rosenduft byl tak nezištný, že všecky útraty na kolky

sám hradil. To bylo práce; jen jen se drali kol stolku, na němž psal pan Lešanský.

Už přistupoval Josef; v tom snad vzpomněl na svého otce; zalekl se, musí se poraditi. Ohromné tisíce křepčily před očima jeho, je ukrutný boháč, ale kdo ví? kdo ví? „Nu, nu,“ nutil pan Lešanský, „vy nic, pane Wurme?“

Josef odešel do druhé hospody, kde meškal jeho tchán, s kterým už dávno nemluvil. Sedl si mlčky podle něho. Starý po straně naň mžoural, časem z pestré, kulaté láhvičky si šňupl.

Po chvíli začal Josef: „Poraďte, starý, co mám činit? Mám za 40.000 dříví; žid ho chce koupit . . .“

Na to starý: „Dělej, co chceš. Mne jsi se vůbec neptával.“

„Nu, povězte přece.“

„Má hodnou cenu, to chrastí; ať se nenapálíš.“

„Nenapálím.“

„Nu, když víš, proč se ptáš? Jsi pán. Co vím já o dříví? Ptej se na vola, povím.“

„Ale slyšte, 40.000 za dříví; toť jsou peníze!“

„To tedy lať stojí pětku. Dej ji za ty peníze, když se najde hlupák, který ti je nabízí.“

Více z Michla nevylezlo; šňupal, pil a mlčel. Josef zase odešel do hospody, kde se psaly smlouvy. „Čert to vezmi,“ zaskuhral si a přistoupil. „Nu tedy, já prodám; napište smlouvu.“ Jmenoval počet sáhů.

Pan Lešanský bystře se na něj podíval; přiložil ukazováček ke rtům, vyskočil, poškrabal se za uchem a děl:

„Příteli drahý, ne tak zhurta! pomyslete na dovoz a na lhůtu. Pan Rosenduft jinak nekupuje; do určitého času musí býti dříví u řeky; kdo ví, postačíteli. Zkuste to s polovičkou; nabudete zkušeností, a dříví v lese neuteče. Vidíte, že jsem váš přítel . . .“

Josef počítal v duchu. Má tři páry volů, budeli potřebí najme ještě pár. Rada pana Lešanského byla dobrá; nač všecko najednou? Nuže tedy, prodá polovici.

Péro pana Lešanského jen lítalo po bílém papíře; Josef se divil této báječné dovednosti. Pan Lešanský měl smlouvu napsanou skoro v kratším čase, než on obyčejně z péra vysoukal svůj podpis. Přečetl mu ji. Jakživo dříví takové ceny nemívalo, Josef žasnul nad svým bohatstvím. Jak se bude Annamirla radovati! Konec lkání a škemrání; však měl pravdu, když tvrdil, že les vyživí. A otec? Nu, otec je mrtev. Les přec na věky nemůže státi. Nač ho má, když by nedal užitku? Stálo ve smlouvě, že on, Josef, se zavazuje, dopraviti a dodati dříví na místo plavení do roka, že ponese útraty kácení a dopravy. Jaké pak útraty, voly má doma — bez toho stojí skoro celou zimu.

Podepsal. Pan Lešanský vyhotovil opis smlouvy, za který dostal od něho dva zlaté; on pak si došel k panu Rosenduftovi; ten ho objednal do Kašperských Hor a vyplatil mu pěkně malovaných třicet stovek, po roce že mu dá zbytek.

Ve smlouvě obsaženo bylo ještě několik jiných ďáblových kopýtek, na příklad, kdy by se ukázalo, že by Josef Wurm ve svém lese neměl

tolik dříví, co ho prodává, že by ho musil jinde koupiti a k řece na své útraty dopraviti; dříví horšího druhu že kupující není zavázán přijmouti, a podobných klausulí více. K smíchu! Aby ho tam nebylo, vždyť pan obergeometr vyměřil a vyšněroval, že je ho tam na nejméně dvakrát tolik.

VIII.

A bylo ho přece málo! Sebrali se do lesa, pokláli staré smrčky, porubali je . . . nestačili domácí, přibráni jsou rubci najatí. Rána za ranou, od božího rána až slunečko za hory zapadlo, s praskotem a hukotem káceli kus po kuse: hynul tragický rek, starý les, který po věky tu větrům a bouřím odolával, tvrdou svou šijí mrakům se opíraje, hynul, až zhynul, osud svůj naplnil.

Když koncem září zavítalo babí léto ve slavném svém hávu, plno nekonečné krásy a nádhery, ta tam byla temná zeleň smrků, nekonečný vlnitý koberec, do něhož vetkána nachem krvavá červeň listí bukového. Z daleka bylo viděti bělavé kmeny buků, jimž šedé stráně a skály tvořily pozadí. Kotouče bílého dýmu vstoupaly ve dne k nebi, v noci šlehaly rudé plameny, při nichž dřevorubci si vařili, kol nichž se hřáli, jimiž zaháněli myriady dotíravých mušek a komárů, které rodí panenská půda matky země.

A když napadal sníh, počali odvážeti klády a polena; troje spřežení měl Josef, čtvrté si najal. Bez přestání, den za dnem až pozdě do noci vozili dříví na „Židovu louku“ skoro dvě hodiny cesty vzdálenou, s vysokého, strmého vrchu dolů, cestou klikatou, točící se v nekonečných serpentinách. Radil kdosi Josefovi a jeho soudruhům, aby vystavěli si smyk na klády, kterým by si byli cestu o hodinu skrátili: nepohodli se, povadili se, postavili si hlavu, a ke smyku nepřišlo.

Za to přišli dnové hrůzy a závějí, mlhy a rozpustice, lehlo náledí hladké a tvrdé, na kterém ubožákům volouškům tu klouzaly, tam se bořily nohy; ostré hrany ledu do paznehtů i kotníků jako nůž se zařezávaly, jako hrot se zabodaly, a rudou krví označila se krušná cesta chudáčků zvířat. Tvrdé rampouchy věšely se jim kol huby a na řasách krásného, výmluvného oka se zdálo, že zkameněly slzy, jež bolest vynutila.

V mlze a závějích vůbec jezditi se nemohlo, a tak utíkal drahý čas . . .

Že pak nejen Josef, nýbrž skoro všickni, kdož les měli, dříví své byli prodali a na „Židovu louku“ dováželi, stalo se, že cesta nepřetrženou jízdou se nadobro zkazila; k tomu vymlely ji vody v čas tání sněhu, bezednou hlínu nanesly, hlubokých jam nadělaly. Když pak šlo o správu, zase povstávaly třenice; jeden to na druhého strkal a přec žádný za nic by kamene neboli oklestků nebyl přivezl, jimiž jámy by se byly zasypaly, bláta přemostila.

Když pak povoz se dřívím přijel na místo určené, uvítal ho jakýsi Rosenduftův zřízenec, který tam v prkenném stavení celou zimu i přes léto bydlel. Nadával, klel: „To že je dobré dříví? to že jsou

klády? Tyče jsou to, a k tomu nerovné, sukovité — hrom aby do nich i do vás! . . . Vezměte si ty haluze nazpět a vystavte si z nich psí boudy a kurníky! . . . Ty že mám převzíti? Jsem osel?“

Hádali se sedláci, odmlouvali.

„Víte co?“ rozdurdil se zřízenec, „nejsteli spokojeni, jděte žalovat k soudu. Zavoláme komisi; uvidíme. To vám však povídám, dokud spor potrvá, ani laťky ani polena nebudete přivážeti.“ Polou k sobě dokládal: „Banda! holota! ucha!“

Obíhal řadu třiceti, čtyřiceti povozů, jež tu čekaly v zimě i v dešti i v žáru pražícího slunce. Unavením všecka ztýraná hovada ani sena předloženého nechtěla požívati.

Konec býval, že prodavačům strhla se polovice ujednané ceny, načež zřízenec reptaje a skuhraje přijal zboží. Sedláci mu za dobrotu jeho ještě děkovali, neboť mráz je obcházel, když slyšeli o komisi, o zastavení dovozu, když pomyslili na plynoucí z toho pokuty.

Tak se stalo, že když lhůta dopravy ke konci se chýlila, Josef se přesvědčil, že závazkům svým dostáti s to není. Pět párů volů udřel, dorostu spůsobilého neměl, musil jiné koupiti, práce v hospodářství a na polích brala ujmu. Celý les vysekal — všecko darmo! Neměl zdaleka tolik dříví, co ho byl prodal, — a on myslil, že prodal polovici! Starosti naň lehly jako černé chmury; v bezsenných nocích plakal, rukama lomil. A žena k tomu: „Hlupáku! vždyť jsem věděla, že vlastně nejsi nikým! tak se staráš o rodinu? Na žebrotu půjdem, pro tebe, ty člověče k ničemu. Tak jsi se dal napálit! Kdo by uvěřil? Ten dareba Lešanský už jednou ho zapředl, a on se dá oblafnouti po druhé!“

A tak dále, den co den, když na smrt utrmácen domů přicházel, marně oddechu hledaje. A nekonečné výčitky, že celý statek neprodal, že se nevystěhoval do požehnané země bavorské, kde stříbro na cestách leží, kde pšenice se daří a dobytek dvojnásobnou má cenu.

Když Josef viděl, že dříví z jeho lesa nestačí, odhodlal se chybící částku koupiti. Dostal dříví za pravou fatku v lesích knížecích, pan lesní Neubrunnský mu ho prodal skoro tisíc sáhů, ale doprava! Čtyři hodiny neschůdné cesty až na „Židovu louku!“ Lhůta už vypršela, a jediný sáh z tohoto zakoupeného dříví nebyl, kde měl býti. Zřízenec páně Rosenduftův soptil až hrůza, pan Rosenduft, k němuž Josef se obrátil s prosbou o prodloužení lhůty, nechtěl s ním ani mluviti. Byl z toho spor, žalovali druh druha; proces se táhl do nekonečna. K tomu ještě přišla sestra Josefova, která měla na jeho statku pojištěnou částku pěti tisíc věna svého. I manžel její byl prodal dříví panu Rosenduftovi a tonul v podobných nesnázích. Josef peněz neměl; a vymáhali je na něm.

Dvě léta uběhla. Spor se rozhodl v neprospěch Josefův. Pokuty za promeškání lhůty, útraty soudní, co mu strhli na dodaném zboží předstírajíce, že ujednané ceny nemá, to vše obnášelo tolik, že po srážce vyplacených jemu napřed tří tisíc, které pohltilo kácení lesa, doprava a koupě dříví chybícího, zbylo mu as čtyři tisíce zlatých.

Josef leknutím div se nezbláznil, když porozuměl rozsudku. Běžel jako pitomý do Kašperských Hor, kde právě meškal Rosenduft, a rovnou cestou k němu.

„To nemůže být! to není možno!“ zastenal. „Milý pane, můj les, můj krásný les! a takové dření! . . .“ Slzy mu vyhrkly.

Pan Rosenduft vlídně ho přijal; tvář jeho zářila dobráctvím.

„Upokojte se, pane Wurme,“ pravil soucitným tónem, „a vyslechněte klidně, co vám povím. Vinen jste vy; kdo vám řekl, abyste se soudil? Když jste tehdy přišel ke mně stran prodloužení smlouvy, byl jsem pracemi všecek zaujat — mohl jste přijíti jindy, za čtrnáct dní, za tři neděle. Jsem já tygr, aby se mnou nebyla řeč? Já jsem člověk shovívavý, který každému přeje. Vy však jste běžel k soudu jako posedlý . . . Vidíte, pane Wurme, já jsem obchodník a lhůty musím přísně dodržeti. Takových obchodů, jako s vámi, mám na sta; což kdy by každý tak činil jako vy, kdy by žádný lhůt nedodržel, co potom se stane se mnou? jak pak já povinnostem a závazkům svým dostojím? Ale abyste viděl, že dobré slovo si u mne vždy cestu k srdci najde, škrtnu dva tisíce z přiřknutých mi soudně pokut z promeškání. Vidíte, že z vás zisku nemám žádného.“

Laskavý pan Rosenduft usednul k svému stolku, naškrábal cos na lístek papíru a podal tento Josefovi řka: „Jděte do kasy a dejte si vyplatiti 6820 zl. 34 kr. Myslím, že jsme v dobrotě vyrovnáni.“

Josefovi se hlava točila; nevěděl, máli se uctivě poděkovati neboli dále se zlobiti a zoufati. Uklonil se dvakrát, třikrát po svém a potácel se ze dveří nádherně vystrojeného pokoje. Bylo ho slyšet, an pádným krokem ubírá se po schodech dolů.

Doma nastaly mu nové boje a trampoty. Annamirla slyšíc o výsledku pře, křičela, až uši zaléhaly.

„Blázne! tu to máš — živí ten les! Na mizině jsi, a já ubohá s tebou. Co jsem se nadřela! Voly v čas nedal, abychom uchovali a sklidili v čas brambory; polovice jich zmrzla. Budeš ještě říkati, že je tu dobře? — Já tu nebudu, k matce půjdu! Prokletý kraj! . .“

V komůrce stará výminkářka, Josefova matka, plakala usedavě: nevěsta celý den jí lála, že ze syna ničemu, punčochu vychovala.

A dokonce stará Michlová — to byl rámus, když přišla a dcera jí řekla! . .

Sestru Josef vyplatil a svat peníze odnesl; bez pochyby, že octly se zase tam, odkud byly vyšly, v kase rozšafného pana Rosendufta. Ubožákovi Josefovi zbylo sotva více než dvanáct set, za ty koupil voly a vozy, i zaplatil daně a různé malé dloužky, jež povstaly tím, že po dlouhou dobu hospodářství byl zanedbával.

Nedlouho na to seděl všecek zoufalý jednoho večera v Schätzenreitu u svého tchána. Michl mžoural a šňupal jako vždy.

„Bude tuhá zima,“ děl Josef.

„Bude,“ vece Michl. Pausa.

„Annamirla mi nechce zůstati na statku, vrátí prý se k vám.“

Michl si šňupl. Zase přestávka.

„Slyšel jste? uteci mi chce.“

Michl si šňupl zase; pak prohodil: „Není divu. Nech ji uteci, není škoda.“

„Nechci ale, je moje žena.“

„Teda ji přivaž.“

„Hlouposti — přivázat se nedá.“

„Potom ti nevím rady; kdo ženy neumí udržeti, ať se nežení. Já svou držím.“

Opět přestávka: za hodnou chvíli zase Josef: „Slyšte, starý. Annamirla chce, abych prodal a stěhoval se do Bavor. Co tomu říkáte? Vy to tam znáte. Je tam lépe?“

„Lépe, hůře, jak to člověk vezme,“ vece Špagát s potrefností Delfického boha. „Nu, ať je jak chce, hůře není.“ Nastalo dlouhé mlčení; konečně ho přerušil Michl, řka: „Máš kupce?“

„To je to: nemám posud. Ale vy byste mohl koupiti, Annamirla myslí na vás, že byste koupil.“

Michl nápadně mžoural, přejel si dlaní hlavu a pravil: „Já? co pak já mám peníze? Krejcaru nemám, jen moje žena má.“

„Prosím vás, to povídejte světu, mně nikoli. Proč se přede mnou přetvařujete?“

Michl vstal: „Teď bych ti byl dobrým, hochu, viď? A na Horách a v Písku jsi mne nechal na holičkách — aj aj, tenkrát jsi mne potopil, a se svatbou jsi nečekal na můj návrat! Teď abych ti odkoupil statek, když jsi vyhubil les, tys chytrý! Že jsi z lesa ničeho neměl, tvou je vinou — tenkráte jsi byl hloupý.“

Marným se ukázalo všecko další domlouvání Josefovo: starý Michl potutelně mžoural a tvrdošijně mlčel. Josef odešel s nepořízenou. Doma křik a výtky konce neměly. Za čtrnáct dní Josef zase si došel na Michla. Po dlouhém mluvení tento konečně jako by si byl dal říci a nabídl jmenem své ženy Josefovi sedm tisíc za statek se vším dobytkem, se vším, co tam stálo a leželo. Hádali se potom už jenom o pár volů, ale plné čtyři neděle se o ně hádali, až Josef zvítězil a voly podržel.

Konec konců byl, že Michlova žena koupila statek bývalého rychtáře pro svého syna, čítajícího tehdy něco přes dvacet let a sloužícího na vojně. Michl pak dohodil Josefovi pěkný statek v Bavořích v bohatém kraji Podunajském, kdesi nad Pasovem a pod Štraubinkem.

Josef se tam ihned odstěhoval se svou drahou Annamirlou, třemi dětmi a párem na tchánu vymožených volů. Dal tchánovi pět set za to, že mu statek dohodil — stál 18.000 bavorských zlatých — zaplatil 6000, zbytek obnosu zůstal v knihách. Znamenitý obchod!

Co Jakub, syn Michlův, sloužil na vojně, hospodařil starý; když se vrátil, šel starý na výminek a mladý ujal se hospodářství. Tak přešel dědičný statek starých rychtářů v ruce cizí, v ruce syna lichvářova a podloudníkova: slunce proto nepřestávalo vycházeti nad vysokými lesy strání Pucherských a i nadále zapadávalo přešedši holé stráně Suchého Vrchu. Šumí lesy a hučí vody jako dříve — ale jinak je přece.

* * *

Před dvěma roky byl jsem na Rehberku o pouti nanebevzetí Panny Marie. Přišel s bavorským průvodem obstárlý člověk s šedivou hlavou a hlubokými vráskami na čele; oči jeho v důlky byly zapadlé, ruce se mu chvěly a nohy únavou nejistě na půdu stoupaly. Šel se pomodlit do kaple Hauswaldské; zda potěšila ho Matička nebeská?

To byl Josef Wurm. Byli jsme staří známí. Ptal jsem se ho, jak se mu vede. Pokrčil ramenoma a pravil mi, že má mnoho dětí, všech dohromady devět, a že je tam zle od té doby, co stará německá říše z dlouhého spánku se vzkřísila; daní a dávek prý je hrůza. — A jiní mi řekli, že je zle s Josefem, že neuměl hospodařit po spůsobu tamním, tam prý je to jinaké; že začal s přílišnými dluhy; že co nevidět přijde na buben; pak prý ho vypovědí . . . Stará jeho matka žalu toho prý se nedočkala, spí v cizí zemi věčným spánkem.

Ale Jakubovi, synu Michlovu, prý daří se dobře. Vysekal buky v lese a utržil za ně několik tisíc. Má prý hotové peníze.

Večer mluvil v hospodě jakýsi člověk, který po deset let žil v Brasilii, o slastech tamější vlasti. Blázen prý, kdo tu zůstává; tam je dobře. Polovička vystěhovalců prý ovšem zmírá nemocemi a bídou, ale kdo se zachytne, tomu je tam blaze.

Josef dychtivě poslouchal; pak prý měl dlouhou rozmluvu s Brasiliánem. Na konec děl: „Nějaká ta tisícovka mi snad zbude. Půjdu tam i s ženou a dětmi. Aspoň synové ujdou vojně; zde aby to čert —!“

Dvě velké slzy mu vytryskly z očí.

Kolem něho se hádali o přednostech a dovednostech různých advokátův a soudcův.

Stín.

Ať jaro rozlévá kol zeleň, květů moře,
ať nebem červnovým žár sluneční se třese,
stín šerý obchází vždy po Bílé tam hoře,
a časem zachvěje se vždy jak v náhlém děse.

A v nocech hvězdnatých, kdy vře vše láskou tiše,
on zdá se, s někým jak by mluvil, horlil v pláči,
zrak v Prahu obrací, jež klidně ze sna dýše,
pak hlavou zavrtí a smutně dále kráčí.

Však z lidí živoucích v ty nikdo nejde luhy,
ti chvíle nemají proň po ten život celý.
Ti jedni kupčili a svářili se s druhy,
co druzi lenili neb těžkou prací mřeli.

A z mrtvých nikdo též mu odpovědi nedá
a z hrobu nevstává, až zaklínán je děsně.
Stín dlouho naslouchá a slůvko lásky hledá —
jsou živí daleko a mrtví tuhém ve sně.

A bez účasti dál tak léta větrem vanou,
a chvíle veliké se hluše nesou kolem.
Stín lomí rukama a slzy velké kanou
mu z očí, sinavá jak rosa svítí polem . . .
Aug. E. Mužík.

Úděl.

V kout jizby, kam zář lampy zasloněné
již nepronikå, hledím v tiché dumě —
má žena, děťátko dnes narozené
tam v loži spí; já naslouchám, dech tlumě.

A myslím, až k nám Sudičky dnes přijdou,
co dítku svému bych as od nich žádal —
svit čistý hvězd, jak z nočních mraků vyjdou,
bych svému synku v záři štěstí skládal.

V moc divných snů snad že jsem potom klesl —
já viděl, jak se přítmím volně k loži
kýs temný, zasmušilý přízrak nesl,
zrak jeho mrazil, z vlasů čnělo hloží.

Páž jako větev sukovitou vztáhnul
a dutým hlasem šeptal slova hrozná,
jak v nohách lože stál a jak se nahnul:
„Strast otce tvého též tvůj život pozná!“

Pak upřel na mne ze tmy zrak svůj ledný:
„Chceš, aby děcko znovu v bolech žilo
tvůj život — oceán běd nepřehledný?“
Ne! — z hloubi moje srdce odvětilo.

Tu v hlavách lůžka zjevil se stín jiný;
hled jeho hřál, ač pochmurnou měl líci —
„Jsem Práce“ — pravil, „smířím strast i viny.“
A vztáhnul k děcku ruku žehnající.

Stín třetí, světlý, nad nimi pjal křídla;
znám jeho tvář, znám andělské ty zraky! —
to zraky Krásy — z čistého jich zřídla
se line světlo v propasti a mraky.

Déšť květů zjev ten sypal děcku z klína,
jak usmál se a zahovořil sladce:
„Mnou lehkou ti buď strasť, buď cizí vina,
a v růže se ti změň pot těžké práce!“
K. V. Prokop.

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Václav Beneš Šumavský.

Po silnici uháněl venkovský kočár, tažený dvěma koni nestejné výšky. V povoze seděl mladý muž ve světlém, elegantním obleku cestovním. Jel již téměř tři hodiny a trpěl nepopíratelnými účinky dlouhé chvíle. Rozhlídka po krajině již jej patrně unavila. Vytáhl z kabátu nějaké noviny, prohlížel je, přečetl několik řádků a zase je složil; na to sáhl po cestovním vaku z černé kůže s lesklým kováním, vyndal z něho knihu a probíral se v ní. Odložil ji několikráte na sedadlo vedle sebe a zase ji vzal do ruky; posléze ji opět uschoval do vaku. Hleděl pak chvíli na kočího, jenž drže pevně trýsku v zubech silně z ní bafal; potom nahnuv se z vozu, díval se, jak kola poskakují po štěrku, a konečně počal se zase rozhlížeti po okolí.

Povoz náležel venkovskému poštmistru. Malý, zavalitý, bezvousý kočí v modrém tlustém kabátě s červenými výložky, s prýmkovanou čepicí na hlavě práskal tak dovedně, jako by bičem hvízdal písničku. Do vrchu pobízel své spřežení výkřiky: „Táhneš, ty duše! Chceš, abych tě lísknul! Hyjó, hyjó!“ A když to šlo rychleji s kopce, napomínal náručního: „Kam to bereš? Chcel bys sletět do zmoly? Ešče nejedem dom, sloto!“ Opakoval tyto výkřiky v různých škálách, od jemné pobídky až po zlostnou výhrůžku, při níž se bič nad boky koňů rozhvízdal.

Jeli krajinou pahorkovitou; šlo to pořád nahoru, dolů. Lesy střídaly se s poli a dole pod silnicí vinula se říčka, jejíž koryto bylo místy vyschlé a porostlé palachem i vrbovím. Za říčkou rozkládaly se smaragdové koberce lučin, na nichž se pásl dobytek. Byl chladný, červnový den, nebe pokryto mraky, na výšině vál ostrý vítr a vlnil žloutnoucím obilím po stráních, že se zdálo, jako by stádo ovcí běželo do vrchu.

Po obou stranách silnice trousily se vesničky, jednotlivé statky a chatrče. I ta nejposlednější chata na zboření vypadala z dálky úhledně a malebně jako hračka. Nebylo viděti, co lopoty, nouze a strádání skrývá se pod došky i šindelem; nebylo viděti, že mužové již časně z rána hodinu i dvě daleko chodí do továrny, aby tam za nepatrnou mzdu do úpadku pracovali a aby večer vysíleni se opět vraceli; nebylo viděti utrpení a plahočení žen, na jichž bedrech spočívala všechna hospodářská práce na vlastní i cizí hroudě. Zdálo se, jako by všecka ta bída byla zakryta pestrými tulipány, karafiáty a růžemi, namalovanými na štítech a nad okny čistě „líčených“ domků a chatrčí, tak že z dálky vypadalo vše jako roztomilá idylka pohorské krajiny na západě moravském.

Když kočár vyjel nejvýše, objevil se v pravo rozkošný obraz. Údolí vroubené lesy, z počátku úzké jako hrdlo láhve a čím dále tím širší rozprostíralo se před zrakem cestujícího. Nad údolím v lese bylo

viděti červenou stříšku myslivny, opodál lesní zámeček s věžičkami a pozlacenými makovicemi, a stranou v dálce bělal se komín cukrovaru, jejž si před lety podnikaví rolníci založili a jehož akcie při prvním nezdaru obchodním z malomyslného strachu za fatku prodali židovským spekulantům. Silnice počala se odtud skláněti a běžela jako bílý obrovský had se vinouc až k městu, nad nímž oblaka byla světlejší a jehož zdi a střechy odrážely se v síti dlouhých paprsků slunce, blížícího se k západu.

„Milostpane,“ zvolal kočí kráčeje nyní vedle kočáru a nacpávaje si dýmku, co koně namáhavě do vršku se drápali, „vidijó tamble podlevá té vody, to só Brodkovice.“

Mladý muž se v kočáře vzpřímil a drže se kozlíku upřel zrak svůj směrem, jejž mu kočí hodiv bradou naznačil.

V zeleni stromů a luk, uprostřed lánů žloutnoucí ozimi a zelené jaře spočívalo městečko s věží a kostelem uprostřed. Kolem něho rozkládala se širá rovina, toliko na straně jižní uzavřená návrším.

Čtverhranná zeď s kaplí v rohu k městu obráceném svědčily o tom, že na návrší tom jest místo, kde obyvatelé města nalézají poslední útulek svůj.

Kdo by byl v tu chvíli mladého muže pozoroval, byl by z jeho ušlechtilé tváře, z jeho šedého jiskrného oka vyčetl napjetí, radost i naději. Pohlížel stále dolů k městečku a zadumán díval se ještě v tu stranu, když sjížděli s vrchu a vyhlídka na údolí zakryla se lesem, podél silnice se táhnoucím.

„Nynčkom jich již neuvidijó, až před samým městem,“ prohodil kočí bafaje zase s rozkoší z krátké dýmky.

Mladý muž se opět posadil a zapáliv si doutník pohlížel za obláčky dýmu vzhůru k nebi, kde skřivan se třepotal ve vzduchu a vrány s krákotem se rozlétaly. Přitáhl pak pléd svůj, jenž mu s nohou spadl, a usadil se v levém koutě povozu. Na tváři jeho objevil se úsměv.

Za půl hodiny bude u cíle; za půl hodiny octne se uprostřed nového dosud neznámého kruhu, jenž mu nadále má býti domovem. Počal přemítati. Složil nedávno po odbytých koncipientských letech zkoušku advokátní a ubírá se teď na místo svého samostatného působení. Co jej asi čeká na novém místě? Chystáli mu tam štěstěna sladkou číši úspěchů nebo kalich peluňku? . . . Ideály, jež rozněcovaly mladou, ohnivou mysl jeho, když vstoupil na vysoké učení, opět v mysli jeho se osvěžily. Bude poctivým advokátem a upřímným rádcem i přítelem lidu. Nebude vyhledávati pouze prospěchu svého; poznal tak mnohou skvrnu hyzdící zlatý štít stavu advokátského, a té se děj se co děj vystříhá. Jeho kancelář musí býti střediskem nikoliv výdělkářství, nýbrž poctivé snahy a práce, aby lidu se v ní dostávalo levné a opravdové pomoci právní. Ó, jak jest tomu rád, že konečně bude moci působiti k blahu milovaného národa svého a k uvědomění lidu v tomto zapadlém, zapomenutém městečku.

Bude následovati skvoucího příkladu těch ryzích mužův, kteří náležejíce k témuž stavu jako on, na Moravě nehynoucích dobyli si zásluh o probuzení lidu a povznešení jeho blahobytu . . . Dá se ovšem

zvoliti do obecního zastupitelstva, založí politický a hospodářský spolek, bude pořádati veřejné přednášky. Stane se pro svou upřímnou, nezištnou snahu oblíbeným nejen v městě, ale i v okresu, lid ho zvolí za poslance svého na sněm a později snad i do říšské rady . . .

Kočár potkával těžké povozy s nákladem dříví; ženy tkalců v nuzných hadrech oblečené belhaly se po silnici s nůšemi a ranci, v nichž nesly hotové kusy tkanin, jež šly odváděť židovským faktorům. Z nějaké daleké sklárny táhli drobní, umounění Slováčkové na vozíku skleněné zboží.

Mladému muži v kočáře napadlo při pohledu na ubohé tvory silnicí se pachtící, že vedle vlastenecké činnosti musí býti úsilovnou jeho snahou, aby povzbudil v krajině ruch průmyslový, jehož nezbytnou podmínkou jest vystavění dráhy železné. Jakmile poněkud v krajině zdomácní, povzbudí občanstvo k podpisování petice za zřízení železnice, jež by město prozatím se západem spojovala.

Vířilo to v hlavě jeho, pořád nové myšlenky se v ní vyrojovaly. Budoucnost jevila se před ním v plném slunečním jase. Viděl již, jak bude sklízeti úspěch za úspěchem. Ožení se; nevěsta jeho musí býti spanilá, ušlechtilá dívka, aby příští jeho rodina byla v každém ohledu vzorna. Nebude žádati velikého věna, ale přece tolik, aby si mohl zakoupiti majetek. Proč by toho nežádal; jest mladý, zajisté zcela slušný člověk, bude míti vynikající postavení v obci. Mohl by po případě dosíci i větší partie . . . A tak znenáhla z roje myšlenek vynořil se mu daleký, vysoký cíl: chtěl by býti několik let, deset, patnácte roků advokátem, dáti se zvoliti za poslance, koupiti si pak nějaký velkostatek ze ženina věna a z výnosu kanceláře, věnovati se výhradně politice, vyniknouti jako řečník parlamentární, ověnčiti čelo své korunou zásluh a slávy, státi se vůdcem národa svého . . .

Kočár s okresní silnice zabočil na obecní, která se lišila od prvější hlubokými výmoly následkem posledních jarních dešťů. Kola vyskakovala, pružiny vozu praskaly a celý kočár kolísal se a stenal na hrbolaté půdě zanedbané silnice. Projevše dlouhým a hlubokým úvozem mezi břidlicovými stráněmi octli se na širé rovině skoro před samým městem. Vítr ustál, slunce kloníc se k západu zářilo z hlubokého modrého cípu oblohy. Po obou stranách silnice táhly se louky, na nichž právě skončena senoseč. Silná vůně trávy čerstvě zkosené lahodila a osvěžovala. Unavení koně jako by byli vůní tou nabyli nových sil, dali se do trysku. Kočí vesele pošlehoval nad nimi bičem svým.

Na tváři mladého advokáta zračil se úsměvem pocit blahého tušení, jenž rozechvíval nitro jeho.

Cestou přicházeli proti němu lidé, pozdravujíce uctivě: „Pochválen buď!“ nebo „Dobrý deň!“

Doktor vyrušiv se ze snění svého vzal na se důstojnou tvář.

„Nevypadámli jako baron,“ pomyslil si ješitně, zvedaje na uctivé a pokorné pozdravy zlehka klobouk svůj.

Prudce vjeli do města, jehož nejchudobnější část nejprve doktora vítala svými chatrčemi, špínou, kalem a bídou. Minuvše dřevěný můstek, uháněli koně ulicemi, po jichž krajích žlabem stékala červenavá voda, v níž husy a kachny vesele se brodily. Projeli dlouhým náměstím

z polovice vydlážděným, kolem starého kostela s chatrnou věží, s které vichřice nedávno kříž strhla, a zastavili před hostincem „u slovanské lípy.“

Sotva že povoz zarazil, stanul před ním, jako by ze země vyrostl, složitý ramenatý muž malé postavy s dlouhým knírem kaštanové barvy a s malýma hnědýma očima, v masité kulaté tváři zapadlýma. Ukláněl se pomáhaje příchozímu úslužně s vozu.

„Kéž příchod váš, pane doktore, jest provázen štěstím pro vás i pro celé město naše!“ zadeklamoval.

„Děkuji vám, Mudro,“ pravil advokát usmívaje se, a seskočiv s kočáru podal muži ruku a tázal se: „Máte všecko připraveno?“

„Všecko, všecinko, pane doktore. Doufám, že budete spokojen,“ odvětil Mudra vyndavaje z vozu cestovní vak, pléd, slunečník a hůl.

Doktor zaplativ kočímu a přidav mu štědře zpropitného, dal se vésti Mudrou do nového obydlí, jež si byl při první návštěvě v městě najal. Bylo tam jen několik kroků přes náměstí. Byt, nalézající se v přízemí jednopatrového domu, obsahoval dva pokoje pro kancelář, přijímací pokoj a ložnici. Nábytek byl nový, pro kancelář dal jej mladý advokát zhotoviti pod Mudrovým dozorem v Brodkovicích a pro své komnaty dal si celé zařízení za drahý ovšem peníz poslati až z Brna.

Prošed kancelářskými pokoji, v nichž byly již postaveny skříně na spisy, stolky a pulty, pohovka a několik židlí, vstoupil mladý advokát do komnat svých. Na prahu uvítala jej ostýchavě Mudrova choť, hubená, kostnatá ženština, polo městsky a polo venkovsky oblečená, která ještě v poslední chvíli za soumraku stírala prach s nábytku novotou se lesknoucího. Měkké koberce tlumily kročeje, těžké záclony v oknech působily lahodné šero, v zrcadle, od podlahy téměř k samému stropu dosahujícím, odrážela se celá komnata. Stěny polepené čalouny nejnovějšího vzoru, nádherná lampa z křišťálového skla se stropu visící, velké kyvadlové hodiny na stěně zvolna a vážně tikající, elegantní nábytek z ořechového dřeva — vše svědčilo o tom, že mladý advokát má vkus a že nešetřil peněz, aby zařízením svého obydlí vzbudil dobrý dojem.

Kdy by ho tak rodiče jeho viděli! To byla první jeho myšlenka. Ach, jakou radost by měli! Jeho otec byl poctivý truhlář v malém městečku na východě moravském. Po celý život se plahočil, a dobrá matička jeho sotva si najísti popřávala, jak škudlila, jen aby syna mohli nechati vystudovati. Zbyl jim jediný jako nejmladší za čtyř dítek, a proto přenesli naň všecku lásku svou. Otec, starý vlastenec z let osmačtyřicátých, jak ten se natěšil, až bude syn advokátem a až postaví se v řady národních bojovníků! Bohužel chudák nedočkal se toho, a také dobrá matička brzo za ním odebrala se na věčnost. Ale zanechali jedináčkovi svému tolik, že bezstarostně mohl skončiti studia svá a že ještě nyní zbylo mu peněz na skvostné zařízení nové domácnosti.

Rozhlížel se nyní po komnatách svých usmívaje se spokojeně, a když Mudrova žena v ložnici rozžehla lampu, uvrhl se mladý doktor na divan vší tíhou, až péra zazněla, a počal únavou po cestě protahovati se a zívati.

Mudra zatím na vyleštěné podlaze stáhl koberec, jenž se trochu zkřivil, zkusil klíč ve skříni na šaty a mžouraje očima po advokátovi

natáhl hrací strojek u emailovaných stojacích hodin na prádelníku. Jemné akkordy valčíku zazvučely; doktor na divanu, Mudra u prádelníku a jeho žena na prahu usmívajíce se naslouchali tiché, líbezné hudbě.

„Děkuji vám, Mudro," počal doktor, když poslední zvuk dozněl, „překvapil jste mne pěkným uspořádáním všeho. Ale mám hlad jako vlk a do hostince již dnes nepůjdu. Postarejte se mi o nějakou večeři, a budete dnes mým hostem."

Mudrovi zajiskřily se oči. Zatáhl si knír po obou stranách až pod bradu, což obyčejně činil, když ho něco potěšilo.

Za půl hodiny seděli oba — advokát na pohovce a nastávající jeho solicitátor v křesle — při chutné večeři, na jejíž přípravu hostinská u slovanské lípy vynaložila všecko umění, aby ukázala novému panu doktorovi, že „také v Brodkovicích nejsó pytlem praštěni přes hlavu." Mudrova žena, která vše obstarala, odnášela si pak domů tučnou výslužku pro sebe a dvě dítky své.

Když Mudra po večeři se rozjařil, nabídl mu advokát doutník, a vyzval ho, aby mu něco pověděl o poměrech v městě.

On nedal se dvakráte pobízeti. Povídal rád. Pokuřoval při hovoru tak, že lehce se dotýkal masitými rty špičky doutníku, jako na důkaz, že nezapomíná povinné úcty k novému veliteli svému. Advokát dověděl se především, že Mudra není obyčejným člověkem. Mohl býti již mnohem výše, kdy by ho nebylo povstání polské r. 1863 strhlo do svého víru. Byl tehda v oktávě a chtěl na rok vstoupiti na fakultu filosofickou, když krvavé události Varšavské změnily celý další běh života jeho. Uprchnul z domova a spěchal v mladistvém nadšení pomáhat bratrům Polákům. Bojoval v několika bitkách, v potyčce u Plockévic byl raněn bodákem a na to jmenován důstojníkem. Po prvních vítězstvích povstalců následovaly porážky jedna za druhou. Byli honěni z místa na místo, a po třech měsících hrozného, zoufalého života byl Mudra s četou svou zatlačen na rakouskou půdu. Jinak by nebyl uniknul Sibiři. Poněvadž se obával dlouhého vyšetřování a věznění, uprchl z Haliče na Moravu a přišel jednoho večera všecek schvácen a na smrt zemdlen do Brodkovic, kde starostovi Pejčochovi ze všeho se vyznal a za úkryt ho prosil. Starosta zachoval se k němu přátelsky. Nasytil a oblekl jej, poskytl mu na několik dní přístřeší a opatřil mu místo písaře u tehdejšího advokáta, u něhož setrval až do smrti jeho, postoupiv z písaře na solicitátora. S Poláky zůstal ve spojení a každého roku o sv. Janu Křtiteli dostává k svátku blahopřejné listy od hraběte Koziebrodského a od šlechtice Grzymalského, jimž v jedné seči s ruskými kozáky zachoval život.

Mudra pověděl vše, co se týkalo jeho osoby, prostě a nelíčeně, ale přišed do proudu počal nadšeně vychvalovati polskou emigraci, kterou velebil jako vznešenou strážkyni práv národa polského. Ovšem nepochlubil se, že v městě pro tuto jeho zálibu v emigraci polské přezdívají mu „emigrant."

„Ó, kdy bychom měli polskou emigraci," zahoroval vážně, „stálo by to s národem českým mnohem lépe!"

„Ale prosím vás, co s ní Poláci pořídili?“ namítl advokát. „Nedobyla pro otčinu ničeho, ale za to mnoho pokazila.“

„Pravda,“ kýval Mudra hlavou a oči mu jiskřily hlubokým přesvědčením, „dosud mohla vykonati málo, ale pořídí, zvítězí, o tom jsem svatě přesvědčen.“

Doktor přál si pak slyšeti též něco o jiných lidech zdejších, a Mudra vykládal, že Brodkovice jsou město opozděné za všeobecným pokrokem a že potřebují osvěžení mladými silami, které by je probudily k novému životu. Lid že je zde dobrý, nezkažený, ale takořka úplně bez národního vědomí. Spíš vykřesal by člověk ze dřeva jiskru, než z tohoto lidu — až na malé výminky — národní statečnost. V městě jsou dvě strany, jedna Pejčochova a druhá Kaňákova. Jednou zvítězí při volbách strana první, a pak je Pejčoch starostou a Kaňák prvním radním; podruhé zvítězí zase Kaňákova strana, a pak je Kaňák starostou a Pejčoch prvním radním, a tak to v patriarchálním pořádku chodí již patnácte let. Mudra slavně se ohražoval, že by někoho pomlouval, ale chtěl a musil pravdu pověděti, aby doktor poznal poměry v městě. Nejdůležitějšími osobami v obci jsou prý vlastně paní Pejčochová a paní Kaňáková, kteréž paničky z bývalých nejlepších přítelkyň staly se rozhořčenými sokyněmi a na smrt se nenávidí.

O okresním sudím Bäuerlovi vypravoval Mudra, že jest dobrý pán, Němec, ale že umí dosti česky a vězí pořád v peněžních nesnázích. Farář jest starý hodný pán, jenž nevychází z domu leč za svou duchovní povinností, churaví často a dvakráte již při oltáři omdlel. S obecním lékařem, jenž taktéž již přes sedmdesáte let čítá, žije farář v nejužším přátelství. Jsou spolužáci a již třicet let přichází doktor každodenně po obědě k faráři na sklenku černé kávy, při níž oba čtou Vídeňské noviny a velice se durdí, když se v nich spílá Slovanům.

Před nějakým časem přišel do města bývalý berní Albrecht, který pro nějaké málo kalé věci byl suspendován a pak jen cestou milosti dostal výslužné. Má v městě dům, který choť jeho dostala po rodičích, a tuze rád by hrál nějakou úlohu v obci. Loudá se celý den po městě, strká do každé louže nos, čenichá ve vzduchu jako honicí pes — — hotový intrikán; ale stává se každému brzo odporným pro svou pýchu a domýšlivost, s jakou všemu nejlépe chce rozuměti.

Advokáta velice bavilo živé líčení Mudrovo, jenž se stále omlouval, že nemá v úmyslu, aby někoho pomlouval.

Teprve když ponocný vytruboval jedenáctou hodinu, odcházel Mudra rozjařen z obydlí advokátova, a když zahnul z náměstí, několika olejovými svítilnami skrovně osvětleného, na tmavé chudé předměstí, spustil zvučným barytonem píseň:

„Jeszcze Polska nezginęla,
jeszcze my żyjemy.“

II.

Druhého dne spal mladý advokát dlouho a probudily jej teprve rány kladívkem, jímž Mudra přibíjel na zeď u dveří domovních černou skleněnou tabulku se širokou zlatou obrubou. Na tabulce skvěl se zlatými písmeny nápis: „JUDr. Josef Kubala, advokát.“

Doktor vstal a vyhledl z okna. Záře sluneční jej oslnila. Z venčí usmívalo se na něj nádherné červnové jitro. Byl právě týdenní trh a na náměstí byla shromážděna pestrá směsice prodavačů. Mohl zde konati studia národopisná. Domácí lid již dávno setřel s obleku zvláštní svůj ráz a odíval se po městsku; za to Slováci, kteří přijeli na trh se zeleninou a chřestem, byli oblečeni v červené úzké nohavice s vyšíváním, v zelené a modré kabátce a na hlavách měli malé kulaté kloboučky; Slováci, kteří opodál prodávali nádobí dřevěné, hliněné hrnce a plechové zboží, měli široké plátěné plundry, haleny a nízké širuchy se širokým okrajem. Kdežto Slováci vesměs byli postavy hubené a štíhlé, Slovačky v krátkých sukních světlých pestrých barev, v červených punčochách, v kacabajkách a se šátky v babku zavázanými na hlavách, byly postavy drobné, ale měly vesměs tváře kulaté a buclaté. Bylo tu také od Znojma s obilím několik Němců v dlouhých kabátech s velkými knoflíky a ve vysokých chlupatých kloboucích. Opodál stála skupina s dobytkem hovězím a s koni, kolem nichž se hlavně židé otáčeli. Doktor sledoval se zálibou toto pestré divadlo maloměstského trhu.

Mudra připevniv tabulku na zdi, odstoupil několik kroků od domu, aby se podíval, jak se deska na něm nese. V tom spatřil doktora v okně stojícího. Smeknuv rychle a pokloniv se přál mu dobrého jitra, a již byl ten tam. Za nedlouhou chvíli přinesla Mudrová snídaní. Advokát se totiž rozhodl, že prozatím, než si zařídí svou vlastní domácnost, bude mu Mudrova žena vařiti snídaní, obědvati a večeřeti že bude v hostinci.

Nasnídav se, oblekl se pečlivě do černého šatu. Vše se na něm lesklo. Na vestě houpal se mu těžký zlatý řetěz, v náprsence a v manšetách měl zlaté knoflíky, na nose zlatý skřipec a na malíčku leskl se mu prsten s briliantem. Do ozdobné knížky zapsal si seznam osob, u nichž musí vykonati návštěvu. Mudra mu při všem úslužně pomáhal; oprašoval mu šaty, vycídil mu klobouk a obskakoval kolem něho, vesele švitoře a maje srdečnou radost z pěkného elegantního vzezření pánova.

Když si byl Kubala ještě náležitě upravil nákrčník, oblekl rukavičky sivé barvy a prohledl se v zrcadle od hlavy až ke špičkám lakovaných botek, vyšel s ješitným úsměvem na tváři z obydlí svého, aby se odebral nejprve k starostovi, jehož dům nalézal se na druhém konci náměstí. Mudra již dříve příchod jeho ohlásil a nyní jej tam doprovázel.

Starosta Pejčoch očekával hosta již ve dveřích rozsáhlého kupeckého krámu svého, ve kterém se nalézalo vedle pytlů kávy a homolí cukru také zboží provaznické a řemenářské, pytle mouky, hliněné, porcelánové a železné nádobí, bandóry (dřeváky), lopaty, vidle, svazky kos atd. v malebném neladu.

Starosta spatřiv hosta vyšel mu v ústrety.

„Vítám vás, pane doktore,“ pravil upřímně mu tiskna ruku. „Jsem tomu rád, že jste se rozhodl pro naše město. Byli bychom sem bez mála dostali žida nebo Němce. Jsem přesvědčen, že nám pomůžete při naší práci pro blaho a povznešení našeho města.“

„Chci se rád přičiniti,“ odvětil advokát, „ač vidím, že ve vás město má statečného starostu, který sám nejlépe o vše pečuje.“

„Ó, práce tu bude pro vás dosti, pane doktore,“ namítl starosta s úsměvem. „Jsme tady všichni ještě ze starého vydání. Nedovedeme již držeti stejný krok s novou dobou; ta vyžaduje mladých, svěžích sil . . . A teď,“ dodal starosta vzav hosta pod rameno, „pojďte k nám, abych vás představil své rodině.“

Doktor vstoupil se starostou do průjezdu domu.

Když vyšel prve z obydlí svého na náměstí, z různých oken sledovala jej očka, skrytá za záclonami. Byla to zajisté pro Brodkovský dívčí svět veliká událost, že se přistěhoval k nim mladý, hezký, růžovými okovy manželství dosud nespoutaný advokát. Dr. Kubala byl by býval na to pyšný, kdy by byl věděl, kolik dívek se dnes tak vážně o něj zajímá.

Také starostova Karluše dověděvši se, že advokát přijde k nim na návštěvu, byla nemálo rozechvěna. Viděla ho již včera, když přijížděl, a později, když ubíral se s Mudrou do obydlí svého. Mladý muž prostřední výšky s nepatrnými dosud známkami náklonnosti k tělnatosti, s ušlechtilými rysy ve tváři, se světlým krátkým plnovousem a jasnýma očima, učinil na dívku neobyčejný dojem. Karluša žila od svého návratu z kláštera, kdež po tři léta byla na vychování, zcela v rodinném ústraní, v domácí práci. Jednotvárný život její byl zřídka kdy vyrušován návštěvou hostí nebo zábavou v městě. Nebyla doma šťastna, poněvadž měla matku velice přísnou a pánovitou, která vychovávajíc dívku způsobem, jakým sama doma byla vychována, zapomínala, že na měkkou, ústupnou povahu Karlušinu není třeba ráznosti a že jemnou, citlivou duši její každá drsnost bolí.

Nyní seděla dívka v pokojíku svém a hrála na klavíru tklivé Smetanovo Andante. Když byla oznámena návštěva doktorova, chtěla se obleci do lepších šatů, ale matka ji zakřikla.

„Domácí šat,“ pravila k ní, „úplně ti postačí; víš, že nemám okázalou nádheru ráda. A Kaňákovi nebudou nám moci vytýkati, že jsi se k vůli doktorovi vyfintila.“

Karluše si zavzdychla, ale nesměla, nedovedla odporovati. Vyběhla aspoň do zahrádky a utrhnuvši si tam růžičku, ozdobila si jí prostý účes svůj. Byla i tak roztomilá, a pohled na ni právě tak potěšoval jako pohled na vonný rozvíjející se květ v jejích tmavých vlasech . . .

Starosta dovedl doktora do salonu, na jehož nábytku byla modrá aksamítová látka, již poněkud vybledlá, neboť byl koupen o svatbě jeho před dvacetipěti lety. Z vedlejšího pokoje doznívaly poslední zvuky Smetanovy skladby. Když usadil hosta, objevila se ve dveřích starostová v průvodu své dcery. Na první pohled bylo viděti, že jest rázná žena; byla silné, velké postavy, mohutných ramen a silných boků; tvář její

jevila dosud stopy bývalé krásy. Tmavohnědé oči její byly dosud ohnivé a pronikavé, pravidelné rysy začervenalé zdravé tváře její neutrpěly ještě mnoho masitostí lící a nepatrné tmavé chmýří pod nosem bylo úplně přiměřeno k celému zjevu jejímu. Karluše byla vedle ní pravým opakem, jako holubička vedle orlice, štíhlá, jemná, něžná. Její tvářinka lehce zruměněná dýchala svěžestí mládí a její tmavomodré, ostýchavě sklopené oči pod tmavým obočím svědčily o jemné její povaze.

Starosta tvořil jakýsi střed mezi dcerou i matkou — byl zdravý silný muž kaštanových vlasů a vousů; měl šedé oči, jež pohlížely tak upřímně do světa, že tvář jeho byla jako otevřená kniha, z níž bylo lze vyčísti vše, co v duši se děje.

Seznámili se rychle s hostem. Všichni se posadili, a hovor vedený hlavně domácí paní brzy volně plynul. Karluše mluvila málo a vyjadřovala se rozpačitě a ostýchavě, pohlížejíc chvílemi skoro ustrašeně na matku svou. Dr. Kubala byl již hotov s úsudkem, že jest hezká ale nesmělá a že náleží asi do třídy venkovských děvčátek, které na všecky otázky, na každý pokus započíti rozmluvu odpovídají plny rozpaků pouhým „ano“ či „ne.“

Když však paní starostová odešla, aby přinesla něco k uctění hosta a také starosta byl zavolán do krámu, cítila Karluše povinnost svou, aby nedala hovoru uváznouti.

„Neobáváte se, pane doktore,“ pravila, „že u nás budete míti dlouhou chvíli, ježto jste zajisté zvyklý na hlučnější život velkého města?“

„Ó nikoliv, slečno,“ namítl doktor, netoužím po zábavách; mám na mysli účely jiné. Chci vpraviti život svůj v koleje pravidelné, abych mohl prací svou prospívati svému národu a ovšem nejvíce okolí svému.“

„To jest velmi šlechetný záměr,“ pravila živě dívka a cítila při tom, jak jí srdce zabušilo.

„Hodlám si zde zříditi pevný stan, a k tomu jest ovšem třeba, aby v domácnosti mé byla panovnice, která teprve činí život muže celým životem.“

Dívka se silně zapýřila. V jeho slovech byla neobyčejná vřelost, v jeho pohybování elegance a svěžest. Tvář jeho byla otevřena, jasna, skoro něžna.

„Každý má svůj životní ideál,“ pokračoval, „vy, slečno, jste si jej zajisté také utvořila?“

„Pravda,“ podotkla dívka skoro bázlivě, „ale myslím, že můj ideál bude asi velice rozdílný od vašeho.“

„Byl bych velice dychtiv poznati, v čem se od něho liší a v čem se podobají.“

„Ó, to jest nesnadno pověděti,“ namítla dívka, „považuji ideál za něco tak posvátného, že ho nesmíme každému bez okolků prozraditi.“

„Zajisté,“ odvětil doktor, s překvapením poznávaje, jak se mýlil o duchu dívčině, „ale můžeme jej svěřiti tomu, koho uznáme důvěry této za hodna.“

„Snad . . .“ vydechla dívka v patrné tísni pohlížejíc ke dveřím.

„Kéž bych jednou mohl býti účasten takové vaší důvěry!“ doložil dr. Kubala opět tím vřelým hlasem, jenž se mimovolně vkrádal v srdce dívčino.

Další rozmluvu přerušil příchod paní starostové, provázené službou. Přinášely na stůl studené snídaní.

Při dobrém Bzeneckém červeném víně, jež doktor nemohl dosti vynachváliti, rozpoutal se poznovu rozhovor. Host umél dobře baviti a uvedl brzo hostitele do růžového rozmaru. Toliko Karluše stala se v přítomnosti matčině opět zamlklejší, jako by se obávala, že matky neuspokojí, nechť by cokoliv pronesla. Byl trhový den a starosta byl chvílemi volán do krámu, ale starostová obratně vždy upoutala doktora, aby mu nenapadlo, že jest již čas se poroučeti.

Mluvilo se opět o tichosti a jednotvárnosti venkovského života, když Karluše na pokyn matšin odešla pro novou láhev.

„Nemyslete si, pane doktore,“ pravila starostová, „že my máme dlouhou chvíli. Chraň Bůh! Ani byste neřekl, co máme po celý den práce. Karluše musí také pomáhati. Nenechám jí zaháleti, jako se to jinde děje, na př. u Kaňáků. Tam mají dvě dcery a ty po celý boží den zahálejí. Jsou buď před zrcadlem neb v okně. Vynášejí se jměním a vzděláním. Prosím vás, byly dvě léta v Brně na „léru,“ a to nazývají vzděláním! Známe to, jaké to jest vzdělání. V hlavě nic, v srdci nic, rukama neumějí pohnouti, všecko jen samá paráda a moda. To bych dovedla také se svou dcerou, kdy bych chtěla z ní míti fiflenu. Kaňák má ovšem větší majetek než my, ale také více potřebuje, a co on dcerám dá, dostane bohdá naše Karluše také.“

Dívka vstupujíc právě do dveří a slyšíc závěrek matčiny řeči, zarděla se. Starostová, jakmile začala o Kaňákovych, nedala se již vyrušiti a pokračovala s ohněm pořád vzrůstajícím, při čemž jí oči jiskřily a v tváři se jí zrcadlila nenávist. Host dověděl se, že Kaňák přišel do města jako chudý, hladový, polozmrzlý chasník mlynářský, že vstoupil do služby u vdovy po mlynáři, potom si ji vzal, ale ona brzy po svatbě zemřela. Zděditv po ní mlýn a kousek pole oženil se po druhé s dcerou dřívějšího starosty. Nahromadil si hlavně tím jmění, že půjčoval peníze. Ale nebyl by ještě nejhorší, kdy by nebylo jeho ženy, která se vynáší jako nějaká vrchnost, ohrnuje po každém nos, pyšní se jako páv, neobléká jiných šatů leč z Vidně objednaných, nosí falešné copy a líčí si tvář. Konečně, nechť každý hospodaří a šatí se jak mu libo; ale ona rozsévá po městě nejlživější pomluvy a klevety, a když poranila čest rodiny nejjedovatěji, usmívá a tváří se jako nejnevinnější beránek.

Když starosta vrátiv se choti připomínal, aby těmito sousedskými nepříjemnostmi hosta přestala nuditi, ona se omlouvala:

„Nu, nechať, nechať, pan doktor odpustí. Chtěla jsem, aby viděl hned z počátku jasně. Nebude mu to na škodu. Ostatek řekla jsem ti nejednou, abys už nenechal Kaňáka voliti do obecního výboru. Bez toho tam není nic platen. Včil máme zde pana doktora, a tož bude nejlépe, když on přijde na jeho místo,“ končila svou litanii, v tváři všecka uzardělá a usmívajíc se, že ulevila srdci svému.

Doktor chtěl něco podotknouti.

„A pak ten proces obce s Albrechtem,“ počala znova starostová, „nesmíš nechat v rukou židovského advokáta. Je to hanba pro naše město. Jsem jista, že by ho náš pan doktor tak dlouho neprotahoval a že by s Albrechtem jinak zatočil.“

Starosta uchopil se rychle této věci, aby choť jeho nechala již Kaňákových na pokoji, a vykládal doktorovi, v čem proces ten záleží. Marně host několikráte chtěl povstati, aby se poroučel. Starostová tušila, že by od nich přímou cestou odebral se ke Kaňákovým a tomu musila mermomocí zabrániti. Také se jí to podařilo. Teprve když dávno již bylo poledne na věži odzvoněno a když věděla, že nyní nemůže jinam na návštěvu, propustila jej všecka rozradostněna tímto vítězstvím nad svou sokyní. Při rozloučení políbil doktor paní starostové ruku, stiskl lehce ručku Karlušinu a slíbiv, že rád bude dům starostův často navštěvovati, odešel provázen starostou před dům.

„Mívejte se dobře, pane doktore,“ pravil venku při rozchodu starosta, „a nemějte za zlé mojí ženě, že si před vámi dušince své ulevila. Kaňáková jí mnoho ublížila.“

Oba tiskli si přátelsky ruce.

Mezi ostatním dnem navštívil doktor faráře a starého řídícího učitele a v hostinci při obědě a při večeři seznámil se s okresním sudím a jinými členy Brodkovské honorace.

Když večer vrátiv se do svého obydlí, posadil se do lenošky, aby přemítal o prvním dni pobytu svého, vynořila se náhle v mysli jeho ve vší svěžesti své něžná tvářinka dívčí — Karluše.

„Roztomilé, poetické dítě!“ pravil sám k sobě.

Usínaje pak měl představu, jako by pořád ještě cítil vůni růže, již si dívka před jeho příchodem vetknula do vlasů . . .

III.

Následujícího dne vstoupil dr. Kubala s udeřením deváté hodiny do kanceláře, počínaje tak svou pravidelnou činnost kancelářskou. Mudra byl již na svém místě. Vyskočiv hbitě vysekl svou poklonu a úslužně podal advokátovi, jenž se usadil do lenošky před svůj psací stolek, listy a noviny, které poštou došly. Na to referoval, co prvního dne do kanceláře přišlo: tři bagatelní žaloby, dvě na zdejší domkáře a třetí na výpomocného učitele, a jeden případ rušení držby, týkající se vrátek souseda Šimše, kterými soused Kaláb neoprávněně jezdí na pole.

Doktor se usmál: „No, na první den jest toho dosti. Ty dvě žaloby napište, a co se tkne třetí, domluvte žalobci, že na výpomocném podučiteli s osmnácti zlatými měsíčního platu nelze ničeho vzíti, ať počká, až bude aspoň definitivním podučitelem. O rušení držby sepište mi species facti a připravte mi akt, abych jej prohledl.“

„K službám,“ pravil Mudra a posadil se k práci své.

Doktor prohlednuv časopisy, vydal se po desáté hodině na náměstí k prvnímu radnímu.

Pan Kaňák obýval s rodinou svou v nejpěknějším domě na náměstí zrovna naproti domu starostovu. Dům byl stavěn ve slohu italských

letohrádků se zahradou kolkolem a odrážel se od ostatních jednoduchých, „líčených“ domů i baráků nádherou svého sloupoví a svých ozdobných věžiček nad břidlicovou střechou. Vcházelo se skrze mřížová vrata, pozlacenými hvězdicemi posetá, pečlivě pěstovanou zahradou, v níž ohnivé růže, pestré tulipány, záhony macešek a keřů rozkvetlého šeříku a jasmínu vítali cizince pronikavou vůní. Před vestibulem, spočívajícím na dvou štíhlých ozdobných sloupech, šuměl vodotrysk. Pěšiny byly žlutým pískem posypány. Kolem budovy táhla se kolonáda tvořící v zadní části domu verandu, odkud byla krásná vyhlídka do rozsáhlého parku a přes pole až k blízkému borovému lesu.

Kubala byl ve vratech uvítán zahradníkem, který jej uvedl do předního pokoje a rodině Kaňákových jej ohlásil. Vrátiv se ihned žádal hosta, aby vstoupil. Doktor vešel do prostranného salonu, kde jej uvítala domácí paní, útlá, slabá dáma jemné tváře, sústy poněkud zašpičatělými a s pichlavým pohledem. Litovala, že manžel maje opět staré bolesti své v nohou nemůže vzácnému hostu přijíti vstříc, i uvedla doktora k lenošce, v níž seděl pan Kaňák, asi padesátiletý, silný, složitý, otylý muž, který podával s namáháním příchozímu pravici, jejíž tlusté prsty byly plny briliantových prstenů.

„Vítám vás, doktore,“ pravil Kaňák hřmotným hlasem, „odpusťte, jsem takový žebrák (mrzák), že nemohu povstati. Proklaté nohy nedají mi zase pokoje,“ zaúpěl namáhaje se, aby se rovně posadil. „No, jak se vám podobá naše město? Je to hnízdo, je to Kocourkov, co? Nevím, budeli se vám tu líbiti. Kdy bych neměl zde jmění, byl bych již dávno za horami. Ovšem, práce tu budete míti dost. Sám mám několik lidí, na které abych každou chvíli vzkřikl: Člověče, zaplať, cos dlužen! Nepůjčuji peněz, ale to máte tak z přátelství stovku, dvě, bez úroků, bez směnky, a oni myslí na věčnou oplátku. — No, a kde jsou ta děvčata, abychom je představili panu doktorovi,“ obrátil se na choť svou. „Emilko, Márinko, kde zas čučíte, vyjděte přece ven!“

A již dívky vcházely dveřmi z verandy. Obě byly blondýnky a měly na sobě elegantní šaty barvy světlé. Vše na nich bylo až do poslední ozdůbky úplně stejné. Ale na první pohled byla na nich viděti při vší podobnosti různost povah. Márinka byla štíhlá a útlá jako její matka, měla trochu ostré rysy v obličeji a tvářila se vážně; mladší Emilka byla menší, buclatější, s ustavičným úsměvem na tváři, veselá a vtipná.

Dívky nebyly ostýchavy a za chvíli chovaly se k hostu, jako by tu nebyl dnes po prvé. Bavily se s ním směle, vyptávaly se, ználi německé divadlo v Brně, která z hereček se mu nejlépe líbí, mluvili všecky německy s židovským přízvukem, kam chodil v posledním masopustě do plesů, neztratilli tam své srdce, zvykneli v jednotvárné společnosti zdejší — a tak to šlo bez konce.

Mezi tím paní Kaňáková, jež se zalíbením poslouchala štěbetání svých dcerušek, dala rozkaz, aby byla přinesena snídaně. Při té byla plna živosti, a pohybovala houpavě rameny a rukama, jako by tančiti chtěla.

„Včera jste byl návštěvou u starosty, pane doktore?“ prohodila slaďounce se usmívajíc a trochu oči přimhouřivši.

„Ano, milostivá paní," odvětil advokát. „Považoval jsem za svou povinnost — —"

„Pravda," pravil Kaňák hlučně, „Pejčoch jest hlavou města a člověk nepoctívá tím vlastně jeho osobu, nýbrž město samo."

„Jak se vám líbí, pane doktore, jejich dceruška, Karluše?" tázala se opět ústa sladce špulíc hostitelka.

„Jest to velmi slušné děvče," pravil doktor.

„Ale věno, věno nebude veliké," zvolala paní Kaňáková netajíc se svou škodolibostí. „Víte, mají syna —"

„Syna?" tázal se advokát.

„O synu svém vám nepověděli?" divila se paní Kaňáková.

„Ničeho."

„Aha, to jsou zase mezi nimi k vůli němu spory. A tu se jím nepochlubí. Syn jejich studoval práva, neobstál při zkoušce a dal se k husarům. Stal se důstojníkem a stojí ohromné peníze. Otec nepostačí dávat a vedle toho Pejčochová, kde jaký groš uspoří, již mu ho pošle. Děvče přichází tak o vše, co by jí nahrazovalo nedostatek vzdělání. Prosím vás, byla dvě léta v klášteře, to je všecko — —"

„Milostivá paní," namítl advokát, „myslím, když dívka má vrozený důvtip a dobré srdce a jeli doma rozumně vychována, že postačí i takové vzdělání, aby učinila muže šťastným."

„Ano, snad by to postačilo, kdy by toho bylo," rychle odpovídala paní Kaňáková. „Ale prosím vás, při tom vedení! Otec se o její vychování nestará, a Pejčochová je, mezi námi řečeno, sprostá ženština. Nerada to říkám, ale je tomu tak. Nepochopuji, že můj muž se dávno již nezasadil o to, aby Pejčoch nebyl více zvolen starostou. Ale to máte u nás tak: tři léta se mluví o tom, že se musí udělat v obci pořádek a náprava, a když přijdou volby, tu se zase mluví o svornosti a vlastenectví a uzavírají se kompromisy tam, kde by nejlépe pomohlo rozhodné vystoupení. Však se tentokráte nedám více oklamati a spoléhám ve vás, pane doktore, že postavíte se v čelo opposice."

Hlas její nezněl již sladce, nýbrž ostře a rozhorleně, a z očí jí sálala nenávist.

„Nechte jí, to víte ženské mají vždy co na srdci, to na jazyku," usmál se Kaňák, žvýkaje pohodlně kousek kuřete. (Pokračování.)

Hypnotismus jako hračka i řemeslo.

Napsal

dr. Jindřich Mourek.

Jako společenská hračka je v širokých kruzích společenských *hypnotismus* či — jak jej v kruzích těch nejraději nazývají — *magnetismus* ku podivu rozšířen. Je to zábava právě tak nevinná a bezpečná, jako pohrávání hořícím doutníkem u hromady prachu, a přece jí proti všem zákonům brány svobodné existence volně jsou otevřeny.

Již koncem let čtyřicátých psal Frappart: „Magnetismus šíří se všude, v salonech, v předsíních dvora, v hospodách, na veřejných místech a prostranstvích, na ulicích a uličkách. Zlo to jest větší, nežli se obecně za to má, mnohem větší. Není možno více jemu položiti meze. Mluvím po dlouhých studiích: v dobrých rukou je magnetismus požehnáním, ve špatných neštěstím, morem.“ Za našich dnů svědek přímo klasický, dr. Gilles de la Tourette, z jehož zkušeností velkou měrou čerpáme, praví: „Svědomitý lékař bude se vždy zdráhati osobu, o níž předpokládá, že je zdráva, hypnotisovati, přijdeli k němu s prosbou, by ji uspal — a to stává se velmi často, — jen aby ukojil zvědavost a zjistil, jak dalece osoba ta má schopnost býti hypnotisována. Hypnotismus nutno pokládati za lék, a nikdy přece nenapadlo lékaři, aby zdravému předpisoval léky.“

V 30. čísle Časopisu českých lékařů z r. 1890 v referátě o nejnovějším díle Maynertově nalézáme jiné vhodné svědectví: „Toho času rozšířila se hypnotisovatelnost cestou nápodobení v také míře, že představuje duševní mor, podobný zcela duševním nákazám středověku: potřeštěnosti tančířů a důtkářů. Je povinností každého, kdo má svědomí, aby přímo vystoupil proti pěstění methody, která duševní rovnováhu porušuje, která experimentové šílenství vyluzuje. Umění lékařovo ujařmovati mravní zjev tak hluboko, že vedle něho i nejotročtější pes vydressovaný ještě skýtá vzor svobody, je hříchem proti hygieně.“ A každý desátý lékař u nás může v té příčině podati příspěvek ku podobným varovným hlasům uvedených autorů, a půjdeli stejným krokem a pochodem nová moda ta z Paříže přes Vídeň k nám, můžeme spolehlivě očekávati, že bude každý lékař moci místo příspěvků podávati celou statistiku.

Řemeslo magnetisérské u nás, díky Bohu, kvete jen pořídku a potají, za to ale sport hypnotismu jako zábava provozovaného úžasně bují. Nežli počneme jakýkoli sport prováděti, nežli vstoupíme do balonu, abychom s ním vyletěli nad oblaka, než se pro zábavu postavíme s šavlí jeden proti druhému, hledíme se prve s nebezpečím sportsmanského kousku seznámiti, ale ke sportu hypnotisování odhodlává se dnes každý bez rozpaků, třeba jen jednu populární stať o hypnotismu přečetl nebo o něm jednou slyšel, aniž by z daleka tušil, co bravurou svou zaviniti může; dnes ke sportu dáti se hypnotisovati odhodlává se slečinka, které naskakuje husí kůže při spatření malinké hezké myšky, odhodlává se ani nepomníc, že zahráváním věcí, jejíž vlastnosti jsou nám úplně nepovědomy, často povstává veliké neštěstí.

Poslechněme zkušeností praktiků. Du Potet [1]) praví: „Příznaky, jež magnetismus vzbuditi může, mají někdy v skutku děsivý průběh. Člověk prve zdravý onemocní často prudkými křečmi, válí se po zemi, křičí, bije kolem sebe: čím více se na něj působí, tím děsnějším stává se jeho stav. Křeče, jež takovým spůsobem magnetismem vzbuzeny bývají, mohou často bez přetržení šest až osm hodin trvati, a lidé jimi postižení zůstávají po celé dni nemocní, cítí se jako rozbiti, mají největší hrůzu před slovem magnetismus nebo magnetisér a rozčilí se

[1]) Citováno dle G. de la Touretta.

na nejvyšší stupeň, vyslovímeli slovo to před nimi. Ponenáhlu zase nastupuje klid. Ale v některých těžkých případech nelze ukonejšiti křečí žádnými prostředky, trvají i více neděl. Takové následky může míti magnetismus nejen u nervósních žen; i silní mužové onemocňují mnohdy během několika minut stejným způsobem." — Příklad, jejž du Potet cituje a jejž ze své bohaté zkušenosti zcela nahodile vybral, „neboť mohl by posloužiti velikým počtem jiných, celkem však všechny jsou si konečně podobny," zasluhuje býti uveden.

Pan C., starý voják, slyšev něco o magnetismu, odhodlal se magnetisovati svoji dceru, ač pražádným neduhem nebyla stižena, jen aby viděl, „pořídíli s tím něco." K tomu cíli skutečně ji dovedl rukou vloženou na krajinu žaludeční „magnetisovati." Když byl magnetismus po několik minut působil, počala magnetisovaná sebou nepokojně škubati a se svíjeti. To však neodstrašilo našeho vojáka, spíše pobádalo jej ku pokračování v experimentě. Záhy na to nastoupily u dámy prudké křeče, a otec ovšem křečí ukonejšiti nedovedl, nýbrž přítomností a úzkostlivostí svou ještě je sesiloval. Nebezpečný a trapný stav magnetisované potrval celý týden. K tomu případu mohl by tak mnohý lékař ze své zkušenosti uvesti příspěvek, jak byl volán k nemocnému či k nemocné, aby ukonejšil následky, způsobené nerozumným hypnotisováním, — a to lékař nejen velikého města, ale i z venkova, kde sport ten bují ze semének přinesených studenty, zejmena nejmladšími mediky, pak herci, kejklíři a pilnými čtenáři „různých zpráv" o zázračných experimentech profesora X. nebo doktora Y. či profesora doktora XY., o kterých tak mnohé naše listy sensační článečky i články přinášejí, počítajíce to tuším k hlavním úkolům žurnalistiky a jsouce jisty, že tím čtenářstvu svému velice prospějí.

Nebezpečí nebývá ovšem vždycky tak prudké, ač u každého je možno, u nikoho není vyloučeno, ale na druhé straně může se státi ještě mnohem větším, zvlášť u lidí nenormální soustavy nervové. Avšak i malé neštěstí hypnotismem způsobené mívá smutné následky: mdloby a bezvědomí, částečné ochrnutí toho onoho údu, oněmění, ztrátu některého smyslu atd. Třesení na celém těle či na tom onom údu potrvají hypnotisovanému velmi často na památku jeho první hypnosy po celý život. Hypnotismem bývají začasté způsobeny těžké nervové nemoci, zejmena u lidí, jichž nervová soustava není normální; a taký nenormální podklad nelze usuzovati tak lehce, jako ku př. zlomeninu nohy. Jak mnoho lidí jde pokojně za svým zaměstnáním a vykonává je svědomitě a řádně bez nejmenších nesprávností; a přec není potřebí než jednoho jediného prudkého příležitostného duševního affektu, aby vypukla v celé své strašné zhoubnosti nemoc, jež je postrachem lékaře a často strašným údělem člověka postiženého, který po dlouhý čas, neli po celý život pronásledován bývá nervovými návaly, křečemi atd., tak že fysicky i morálně ničen ze strachu a z bolestí nevychází.

Charpion v pojednání svém o soudních případech, při nichž jednalo se o smutných následcích neopatrného magnetisování, uvádí následující historku: Ochotník magnetisér produkoval se s chlapcem, jenž mu sloužil za objekt. V polospánku, který brzy nastoupil, dostavily se pojednou křečovité záchvaty. Magnetiséra pojal strach, snažil

se mladíka co nejrychleji probuditi. To se mu však nepodařilo, záchvaty se opakovaly a stávaly se vždy děsnějšími. Ani přivolaný lékař nedovedl stišiti záchvatů, které se stupňovaly. Produkce skončila trapnou nemocí chlapcovou, která trvala celý rok. Rodina chlapcova žalovala ochotníka magnetiséra, který byl odsouzen k značné pokutě. — A nyní si představme, že takovéto nemoci se sdílejí a dědí! De la Tourette vzpomíná zajímavého případu z rodiny důstojníka, který se, jako jeho žena, zanášel velmi mnoho spiritismem, — a hranice mezi spiritismem a hypnotismem jsou velice neurčity, začasté nelze mezi nimi stanoviti rozdílu. Při jednom spiritistickém experimentě sloužila asi čtrnáctiletá dceruška důstojníkova za medium; pak náhle onemocněla nervovými záchvaty. Po několika dnech byli dva bratři její také stiženi podobnou affekcí!

A takových historek jen povrchním pohledem do literatury lze sestaviti hezkou řadu. — O dědičnosti nemocí těch nebudeme se šířiti: jeť víc jak dostatečně z denního života známa.

Avšak uvedená nebezpečenství nejsou ještě z daleka poslední v dlouhé řadě. Pravda, mnoho experimentů všelijakých „amatérů" proběhne bez následků, ale po skončení experimentu nesmí si umělec hned mýti ruce v nevinnosti. Jsa jist, že nabyl vhodného individua, pokračuje často amatér a „pracuje" dále ve svém tajemném umění, podněcován obyčejně prosbou společností. Ale častěji opětovaná hypnosa uvádí ubohé medium ve zvláštní stav, při němž duch i tělo béře újmu. Za smutný doklad služiž známý z literatury případ, týkající se mladého děvčete, služky, již pán její častěji magnetisoval a s níž se po dlouhý čas produkoval. Experimenty ty jej však konečně omrzely; dívka však následkem častého magnetisování duševně utrpěla; mezi chůzí nebo uprostřed práce upadala pojednou ve stav podobný, v jakém se nalézala jsouc magnetisována. Jednou probudila se na ulici, po druhé na chodbě za dveřmi atd., aniž mohla udati, jak tam přišla. Zkrátka, dostavil se spontanní somnambulismus, jenž nastupoval z různých, zcela nepatrných podnětů, jako na př. upřením zraku na svítící bod, na lesklý předmět atd. Je zřejmo, jakým břemenem děvčeti život se stal; skončilo sebevraždou. Takový nebezpečný stav může se však i po jediném experimentě dostaviti a vyvinouti, jak svědčí případ, sdělený dr. Bérillonem v thési „L'hypnotisme expérimental el la dualité cérebrale." Námořní lékař dr. Brémand, který několik cenných zpráv o hypnotismu v Société de biologie podal, žádal Bérillona, aby mu za příčinou dalších jeho pokusů zjednal přístup do kruhu mladých lidí. Bérillon zavedl Brémanda do kavárny Procopovy, kde tehdáž cercle Diderot míval svoje schůzky. Tam se ochotně pokusům podrobili různí mladí lidé, kteří nikdy před tím hypnotisováni nebyli. Mezi deseti pány nalezl Brémand tři nebo čtyři, na kterých opětoval pokusy dříve v Société de biologie konané. Jeden z nich, 22letý, okázal se při tom zvláště citlivým. U něho také Brémand různé fáse hypnotické vzbudil. V periodě somnambulní [1]) udělil hypnotisovanému celou řadu

[1]) Podotýkám, že prostě cituji, abych vyhnul se výtkám, kterými bývá stíháno dělení v různé periody.

suggescí. Tak ku př. mu namluvil, že je ženou a kojí dítě: že si přivlastnil cizí peníze. Hypnotisovaný, známý jako velice řádný člověk, jako jiné i poslední suggesci k velikému údivu všech přítomných přijal. Když byl větší počet pokusů vykonán, byl mladík probuzen. Nevěděl o ničem, co se s ním dálo. Odešel také klidně domů, aniž by si stěžoval na co jiného krom únavy a lehkého bolení hlavy. Několik dní potom sdělila Bérillonovi matka mladíkova, že slyšela v noci po onom dni, kdy pokusy provedeny, v pokoji synově neobvyklý hluk. Vstala, a když vkročila do pokoje, byla k svému ustrnutí svědkyní nejpodivnějších výjevů. Syn konal pohyby, jako by kojil dítě; pak zase otvíral pozorně skříň a dělal, jako by bral odtud peníze. Krátce, matka viděla všechny scény, které Brémand téhož dne jejímu synu dal prováděti. Divadlo to opakovalo se v noci několikrát. Ráno cítil se mladý muž unaveným, mdlým, a neměl potuchy o tom, co v minulé noci dělal. V následujícím na to čase opětovaly se návaly spontanního somnambulismu několikráte. Z toho Bérillon usuzuje: Pokusy Brémandovy vzbudily u mladíka zvláštní náchylnost k spontannímu somnambulismu, a pokusy ty byly zřejmě příčinou posthypnotických sledujících delirií.

De la Tourette sdílí ze své zkušenosti podobný případ. Mladá paní vyššího důstojníka byla lékařem, jenž v menší společnosti se produkoval, hypnotisována. Od té doby nemohla se posaditi ke krbu, aby neupadla ihned v hypnotický spánek při pohledu na plamen. Následkem hypnotických experimentů, jež v rodině její pro zábavu se prováděly, způsobeny byly u ní prudké záchvaty křečové, jež denně dvakráte až třikráte se opakovaly. Ladame ve svém díle „Nervése hypnotique“ uvádí mnohé výstražné případy; připomíná zejmena „požehnanou“ činnost dobře v Rakousku známého magnetiséra Hansena, jehož představení kouzelná způsobila ve Vídni tolik skandálů, že musel divotvorný „profesor“ býti konečně vypověděn po dobrozdání komise, jíž předsedal profesor soudního lékařství na Vídeňské universitě, slavný krajan náš dr. Hofmann. Také z činnosti jiného „profesora“ magnetismu, Donata, možno vybrati mnohé příklady sem patřící. Známý „umělec“ ten uměním svým po Italii, zejmena v Turině a Milaně — jak svědčí profesor Lombroso, tedy svědek ve věci té nejkompetentnější, — natropil nesčetné škody na tělesném i duševním zdraví svých spoluobčanů. Nejvyšší zdravotní rada Římská postřehla konečně následky výkonů jeho, i dala podnět k zapovědění experimentů magnetisérských, mesmerických, hypnotisérských ve veřejných shromážděních. A zjednala si tím zajisté velikou zásluhu o spokojenost a blaho svých občanů; neboť tak jen zabrániti lze, aby se neopětovaly stále případy podobné onomu, jejž Ladame sděluje z Vratislavě, kde prý následkem představení vypověděného z Rakouska magnetiséra Hansena v letec' osmdesátých pravá horečka magnetismu epidemicky vypukla ve všech snad kruzích a společnostech. Nemocí tou zachváceni dva hoši hráli si po příkladu starších a rozumných „na Hansena.“ Pojednou sklesne jeden z hošíků v bezvědomí a křečech k zemi. Všeliké pokusy po více hodin nebyly s to, aby hošíka z trapného stavu vyprostily, dokud se nedostavil rozumný lékař.

Četné nešťastné osoby nerozumným hypnotisováním přivedeny byly

v taký stav, že není možno je zodpovědnými činiti za to, co časem provádějí. Nenormální stav, v nějž umělec ať amatér ať professionista svojí kouzelnou mocí, svou tajemnou silou, svým mythickým uměním individuum přiváděl, a v nějž individuum samo, když organismus povlovně zvyku podlehl, samoděk beze všeho působení jiných a beze všeho vlivu kouzelné moci zázračného umělce čas ob čas upadá, mění charakter postižené osoby. Náklonnosti a náruživosti v tomto nemocném stavu jsou zcela jiné než ve stavu normálním. Snadno pochopiti, jaké nebezpečí ubohému mediu i jeho okolí z toho povstává, jakým zločincem může se státi člověk docela bezúhonný, jak strašné někdy může míti následky jednání jeho, aniž na něj lze vinu svalovati! Ve stavu takovém nebezpečná poranění, ano i vraždy a sebevraždy byly vykonány; sociální poměry jednotlivcův i rodin mohou takovým neštěstím na rub býti obráceny. Připomeňme jen jako malý příklad, že známy jsou případy, kdy nejctnostnější žena ve stavu takém svoluje ku poměrům, které jí samé v normálním stavu jsou nejprotivnější, a v normálním stavu o svém jednání a počínání za stavu nenormálního nemá ani potuchy. Tím ovšem není řečeno, že by v hypnose hypnotisér od hypnotisovaného všeho dosáhl.

Dufay [1]) vypravuje: Kollega můj dr. Sirault v Onzainu měl za služku mladou dívku, kterou často v magnetický spánek přiváděl. Po čase shledal jsem se s dívkou tou při visitě (byl jsem tehdáž vězeňským lékařem v Blois) mezi osobami nově do vězení přivedenými. Podivil jsem se, že ji tu vidím, a tázal jsem se po příčině toho, načež mi pověděla, že není více u Siraulta, ale ve službě u jisté dámy, jež ji obvinila z krádeže i dala ji zatknouti. Vzlykajíc ujišťovala mne o své nevině. Poněvadž jsem pozoroval častěji u jisté slečny, že za somnambulních záchvatů věci různé schovala, o nichž pak bdíc se domnívala, že se ztratily, a jež beze všeho hledání zase nalezla, když upadla nově v magnetický spánek, tázal jsem se zatčené, nestalali se stálým hypnotisováním somnambulní. Nevěděla o tom ničeho, ale milosrdná sestra, jež rozmluvu poslouchala, řekla mi, že každé noci, co je ve vězení, vstává, obleče se a ložnicí se prochází. Viděl jsem, jak Sirault dívku hypnotisovával; napodobil jsem to nyní po něm a nebylo mi potřebí, než vložiti ruku na čelo děvčete, abych je uspal. Nyní jsem se jí vyptával, a ona vypravovala, že nikdy na to nepomyslila paní svou okrásti, ale jedné noci prý jí napadlo, že by některé skvosty paniny v jiné skříni bezpečněji byly schovány než na místě, kde se dosud nalézaly. Uschovala je tedy jinam hodlajíc o tom paní pověděti. Ježto však druhého dne o všem tom ničeho nevěděla a její paní ji nikdy v somnambulním stavu neviděla, byla oprávněna domnívati se, že jde o krádež, a obvinila děvče. Šel jsem ihned k soudci a vypravoval mu, co se stalo. Vyslechl mě s nedůvěřivým úsměvem. Druhého dne mne však laskavě doprovodil do vězení. Uspal jsem zase děvče, a ono vypravovalo celou historii znova. Soudce s údivem naslouchal a dal si věrně dům, pokoj i skříň popsati. Když jsme pak opustili

[1]) Revue scientifique. Citováno dle „Hypnotismu a příbuzných stavů atd.“ od de la Touretta.

vězení, odebral se k okradené dámě, kdež ihned prohledl onu skříň a k velikému překvapení vlastnice našel zmizelé skvosty. Případ ten nepotřebuje dalšího výkladu. Omyl zde mohl míti pro děvče osudné následky. Příkladů podobných — mezi něž náleží muž somnambulní, který v noci sám se okrádal, a ve bdění o tom ničeho nevěděl (Despine) — není po skrovnu.

O nebezpečích z nerozumného uspávání plynoucích, které nevznikají z organismu osoby hypnotisované, ale se strany experimentátora hrozí právě tak tělu jako duchu jejímu, není tu místa se šířiti. Nyní každý v denních listech čítá, co suggesce znamená, že se tím slovem označuje vzbuzování změn dynamických v soustavě nervové jisté osoby a ve funkcích od nervového systemu závislých, kteréž změny působí přesvědčení jiným člověkem vnuknuté, že takové změny skutečně jsou, byly či budou. Všecka veřejnosť bývá nyní plašena pikantními, někdy též děsnými historkami časopisů, že hypnotisovaný může se za jistých okolností státi obětí vášně nebo podlosti hypnotisérovy, že je bezděčným nástrojem, automatem jak v morálním, tak fysickém ohledě, a musí vykonávati slepě cizí vůli, aniž ví, proč tak a ne jinak jednati musí. Každý už četl, že suggescí v hypnose všechny známé subjektivní zjevy lidské duše a velkou řadu objektivních známých funkcí nervové soustavy možno modifikovati, jim zabrániti, je vzbuzovati, ovládati a podrážditi. Sensačními zprávami novinářskými stoupá obecné rozčilení, které pomalu ve všem vidí strašidlo suggesce. Nesmíme tvrditi, že by suggesce nehrála velikou úlohu v sociálních našich poměrech, jakkoli nepřistupujeme docela na stanovisko ku př. Bernheimovo, který vidí v suggesci základ, že jedni („slabé povahy“) instinktivně a nevědomě vlivu jiných podléhají, a jakkoli nechceme přisvědčovati na př. Forellovi, že Napoleon, Bismarck a j. nebyli než velikými hypnotiséry, kteří uměli jiné neodvratně vlivu svému podrobovati. Není možno — mámeli věřiti tak proslulým autoritám, jako je Bernheim, Libeault a j. — velikou moc suggesce nezjevné v životě podceňovati. Libeault i Bernheim ovšem šli snad daleko vyslovujíce domněnku, že i jednotlivé nemoci, ba i úmrtí suggescí neb autosuggescí vysvětliti lze. Forell případně dokládá že může přivoděna býti autosuggescí — zvlášť u lidí k hypochondrii náchylných — ohromná nechuť k jídlu, dyspepsie a tím zhubnutí. Týž autor pozoroval prý více případů onemocnění po měsíce i léta trvající, jež za následek měla úplnou sešlost, a která dalšího vývoje došla autosuggescí nemocného a suggescí lékaře oklamaného přemrštěnými stížnostmi nemocného.

Již z toho, co uvedeno, vysvítá, jak může býti znepokojen člověk úzkostlivý, jenž čítá všelijaké „znalecké“ zprávičky o suggesci, o významu, účincích i následcích jejích, při tom však nemá ponětí o podstatě věci samé, nemá zdání o podmínkách a okolnostech, za nichž to či ono faktum skutečně státi se může. Moderní romány hrají ovšem i při tom svůj úkol. Bázlivější osoby po takovém poučení uvažují, jak velikou asi mají individuelní vnímavost pro suggesci a pomalu — zvlášť vzhledem k děsivým okolnostem, na něž novinářské zprávy o hypnotismu, magnetismu, mesmerismu, fascinaci stále a opět poukazují, že ku př. ze spaní často mluví, že kdysi ve spánku z lože

vstali, nějaký praobyčejný výkon či pohyb vykonali a ráno ničeho pak o tom nevěděli, — nejsou s to, aby podívali se druhému poctivě do očí, jen proto, že by se mohli státi obětí hypnotismu, že by je mohl druhý pohledem „uspati.“

K upokojení takových lidí lze konstatovati, že nebezpečí suggescí silně nadsazována bývají, majíli v tom onom případě vůbec zrno pravdivého podkladu. Velmi často hypnotisovaný nepřijímá dané suggesce, naopak často snaží se jí vzdorovati, a změna duševní, jakou hypnosa jest, dokonce nenastupuje u každého jen tak, jako tma po shasení svíce, ač nelze upříti, že každý více méně snad je suggesci a tudíž i hypnotismu přístupen. Suggescibilita jest u tisíce osob hypnosy schopných v tisíci odstínů vyvinuta; také jest hypnosa a suggesce něco tak starého jako lidstvo samo.

Jest veliký rozdíl mezi hypnotismem provozovaným od zkušeného lékaře, který jeho vlastnosti a zvláštnosti výtečně zná a velmi dobře ví, kde, jak a proč sahá k tomuto prostředku, zrovna tak jako dobře ví, proč, jak a kdy sáhne k jedu jako léku, — a mezi hypnotismem prováděným ne snad zrovna od šarlatána, ale i od lékaře, který se odvážně pouští na půdu, jejíhož nebezpečí nezná, nemaje o hypnotismu dostatečných vědomostí a zkušeností. Přirovnejme hypnotismus k elektřině: i on jest účinným prostředkem v rukou zkušeného lékaře, je často požehnaným zázračným lékem, ale za jistých okolností jeden pohyb nezkušené ruky dovede silami těmi způsobiti neštěstí a zhoubu.

Jak široké kruhy se hypnotismem jako modní hračkou zabývají, vědí nejlépe lékaři, kteří velmi často obstarávají dohru takových společenských her. Hypnotismus jako *řemeslo* se u nás ovšem tají a ukrývá, ostatně i v cizině, kde zcela po řemeslnicku je zaveden, kde své mistry, pomahače, úředníky, své cechy, ba i své časopisy má, nejsou rejdy jeho dokonale prozkoumány a vypátrány. V cizích literaturách aspoň nenacházíme nazbyt zpráv. Jediná větší práce v té příčině jest de la Tourettova. Nedostatek ten jest pochopitelný. Ti, kteří nejlépe jsou do věci zasvěceni, nejvíce o to pečují, aby ostatní svět nevnikl příliš do tajností řemesla, chytrácky vypočítaného na vykořisťování lehkověrného obecenstva. De la Tourette nasbíral hojně vlastních zkušeností v Paříži, kde neúnavně navštěvoval společnosti, sezení a představení magnetisérská a spiritistická a trpělivě dal si prorokovati a raditi od zázračných medií. Magnetisér mistr je člověk, který je živ z hlouposti lidské. Mistři rekrutují se z přerůzných stavů, nejsouli již rození jako magnetiséři, t. j. nezdědilili živnost po otci či matce. Holiči, lékarníci, herci, kupečtí mládenci a hlavně sběhlí studenti jsou hlavními representanty tohoto ctihodného stavu, jen to v cizině dokonce i ze středu lékařů rekrutuje řemeslné pěstitele. Organisace vyděračů magnetisérů je vzorná. Francouzští mistři mají dokonce i své školy, kdež možno vyučiti se řemeslu a všem jeho pomůckám. Z výtečných rad, ve školách těch žákům vštěpovaných, vybírám z Tourettova spisu, rozsáhle o školách takových jednajícího, pro příklad jedinou: „Dámy a pánové! Nastaneli u osoby, jíž magnetisujete, krise (t. j. nervosní či hysterický záchvat) a osoba ta tluče rukama i nohama kolem sebe, pokuste se vždy magnetismus z ní vybiti vložíce jí kousek

měkkého železa pod nohy anebo ponoříce jí obě ruce do nádoby s vodou, abyste tak spojení se zemí docílili. Svíjíli se a tluče dále kolem sebe, nevolejte nikdy lékaře ku pomoci. Lékaři jsou nepřátelé magnetisérů; jsou nevědomi a závistivi. Poněvadž jsou nevědomi a hloupi, zhorší ještě stav nemocného; ale i kdy by znali účinný prostředek, dají se závistí svésti k tomu, aby osobu ještě více nemocnou učinili a nám tím nepříjemnosti připravili."

Náuky magnetiseurů ze řemesla valně se nezměnily od Mesmera, praotce jejich, který pokládán jest za objevitele magnetismu zvířecího. Z charakteristických úsudkův o něm uvádíme, že když r. 1785 opouštěl Francii, bylo prý bohatství jeho magnetismem vyzískané právě tak veliké jako opovržení všech, jimž vylákal ohromné sumy svým naskrz vybájeným tajemstvím. Dle něho jest oduševnělé tělo přístupným vlivu nebeských těles i okolí. Bytosti duší nadané, země a tělesa nebeská účinkují na se vzájemně prostřednictvím jakéhos fluida všude rozšířeného. Jako při magnetu i u takých těles je positivní a negativní pól, přitahování a odpuzování. Vliv a účinnosť magnetismu lze přenesti na živá i neživá těla, na lidi přítomné i vzdálené. Fluidum lze v jistém těle nahromaditi, lze osobu jako i předmět jím „nabiti." Každá osoba a každý předmět nejsou ovšem stejně touto schopností, kterou magnetismem nazýváme, nadány. Silou magnetickou lze pak léčiti přímo a nepřímo přerůzné nemoci. Člověk magnetisovaný vidí důkladně vnitřek těla vlastního i těla jiné osoby. Především budí pozornosť jeho orgány nenormální, všeobecný soulad a harmonii organismu rušící.

To jest asi katechismus, kterým i dnes magnetiséři ze řemesla — pozměnivše si ho dle své potřeby a dle svého rozumu a spoustou často ukrutně zkomolených slov z mediciny vzatých jej proloživše — šálí lehkověrné obecenstvo.

Magnetiséři jsou lidé, kteří mají schopnosť fluidem z nich prýštícím „nabíjeti" media. Taková media, když magnetismus nějakou chvíli na ně účinkuje, vidí do minulosti i do budoucnosti, určují nemoci osob přítomných i vzdálených a umějí udati účinné léky proti nim, poznávají pouhým dotknutím jiného, podle ústřižků vlasů a p. poznávají člověka nepřítomného atd. Bývá to obyčejně chorobné individuum, jež neštěstím svým těží nebo z jehož neštěstí těží jiní. Ctižádost, pohodlný výdělek, láska, lenost, neschopnost či nechuť k jinému zaměstnání jsou pružiny, jež přivádějí media — somnambuly se jim všeobecně říká — do kabinetů magnetisérských jako k rekrutýrce. Somnambula patří nezřídka k dobré společnosti a má přístup do nejlepších kruhů. — Osoby ty nejsou ovšem nijak pojištěny před nebezpečím, jaké hrozí z často opětovaného hypnotisování, a hysterické záchvaty jakož i projevy spontanní katalepsie soužívají nebohé somnambuly nejkrutějším spůsobem.

Buď má magnetisér ku provozování řemesla najatou somnambulu, nebo somnambula magnetiséra. Ať je však hlavou on či ona, hlavní pozornost a starost, jakmile „živnost" založí, obracejí ke zřízení dílny, „kabinetu." Bývá obyčejně v tiché, odlehlé ulici, na zad domu někde zastrčena; v Paříži ovšem i na nejživějších ulicích prý kabinety najdeš. Podlaha kryta je vysoko nastlanými koberci nebo aspoň hadry, aby

nebylo rušeno tajemné ticho, na všech přítomných přísně vyžadované. Okolnost ta přispívá zajisté ke zdaru hypnosy v síni, v níž pološero se udržuje. V Paříži jsou prý kabinety zařízeny docela po spůsobu ordinačních síní lékařových, a je prý jich tam 400—500.

Po zřízení kabinetu nejvíce jde o pronikavou reklamu. První potřebou jest opatření nějakého diplomu pro mistra; to při chytrácké organisaci důmyslných magnetisérů nepůsobí žádných obtíží: za 6 franků dodává Pařížská „chaîne magnetique" drahocenný ten talisman pěkně namalovaný, který pak chytrým hlavám dopomáhá k slušnému výdělku. Po trafikách, hospodách a veřejných místnostech rozvěšovati pestře pomalovaná návěští, která palcovým písmem chválu „doktora" či „profesora" magnetiséra X. hlásají, u nás ještě nevešlo v obyčej, za to však jinými prostředky postaráno o rozšíření adres na vhodná místa. Pan Z. trpí tím oním nepatrným neduhem. Skoro jen pro žert dá se veselým kamarádem dovesti k Sybille do jejího kabinetu. Dostane se mu rady, jmenuje se mu nějaký prostředek. Pan Z. po té buď ozdraví nebo neozdraví. V druhém případě mlčí o svém hloupém kousku a babské pověrečnosti a poradí se o svém neduhu s lékařem; v prvém případě však se stane živou reklamou kabinetu. Konsultace u somnambuly dává mu látku se vším, co při té příležitosti viděl a zažil, k hovorům při každé příležitosti, a ve věřících a nevěřících budí se touha přijíti věci na kloub. Kabinet záhy je čítá k svým hostům, a historka opakuje se od repetice. S jinými záležitostmi nežli se zdravím jde to ještě hladčeji. Záležitosti rodinné, záležitosti lásky arci mnohem lépe se vyplácejí a mnohem snáze se „v nich pracuje." Špetka chytrosti a hrst prohnanosti a šarlatanismu dostačí nejmenší ze somnambul k největším úspěchům. Se ztracenými předměty jde to už nesnaduěji, bývá tu nejeden háček somnambule nepříjemný, ale podařili se věc, vzroste sláva kabinetu o celou horu výše.

Rady neudílejí se ovšem z lásky k bližnímu, honoráry za ně jsou velmi slušné, ba někdy báječné. Zapleteli se pak taková Sybilla do záležitostí rodiny, dovede třeba celé jmění její do své kapsy převesti, ba vyssaje z ní všelikou spokojenost a všeliké štčstí. Žárlivé ženy, které přijdou jen k vůli „jistotnému přesvědčení", stávají se nejtučnějšími kůstkami kabinetu. Nejnepatrnějšími pokyny a nejnevinnějšími prostředečky dá se u nich stupňovati vášeň na vrchol, i jest znám nejeden případ, že somnambula rozdmýchavši vášně pak na troskách štěstí rodinného svoji bezstarostnou budoucnost založila. Povahy, ve kterých hnízdí hrozná náchylnost ku podezření, potřebují sebe menšího podnětu, a je po nich veta. Edmondo de Amicis líčí živě duševní pochody v těch okolnostech. Lehká pochybnost táhne duší; nalezne v nahodilé příčině podporu (a nalezti takovou okolnost podporující je somnambule hračkou) a zdvihne se pak v celé svojí výši jako nějaký duch z nejtmavější hlubiny duše, kde byla ukryta, i postaví se člověku před oči jako ohyzdné zvíře, jež nesčíslnými rameny svými vztekle lapá po kořisti. Na chvíli se sami zděsíme, sbíráme všechnu důvěru a statečnost svoji a chceme obludu rozmačkati, ale marně. Již vylezly ze všech koutů naší paměti jako hejno zlých duchů tisíceré vzpomínky, které v nás prve dřímaly, vše vytryskne v duši docela

zmateně a nesouvisle, pak se to navzájem pojí a poutá, jedno potvrzuje druhé, dokazuje, přesvědčuje, až převrátí duši i srdce a vnutí do ruky dýku nebo — péro. A podobně jest i s jinými vášněmi: touhou po získání pokladů, hledáním štěstí ve hře, pátráním po prostředku k ozdravení atd.

V našich kabinetech udílí rady vedle somnambuly také mnohozkušená „matka,“ stará prohnaná žena, dobrá kartářka, která čte z dlaně, hádá ze skořápek po vodě plovoucích, ze ssedliny na kávě a mléce a p. „Spící medium“ je v Praze vzácností, ve Vídni už ne, a v Paříži čítá jich de la Tourette na tisíc.

Soukromá porada v magnetisérském kabinetě je hotová komedie, při níž obecenstvo hraje nejsměšnější úlohu a samo platí útraty. Magnetisér v salonním obleku — někdy trochu ošumělém — v předsíni béře od vás informace. Navštívili jste somnambulu chtíce ku př. pozeptati se po zdaru cesty, již chcete nastoupiti. Dáte informujícímu na několik jeho nepatrných otázek nepatrné odpovědi, jichžto však on umí výtečně využitkovati. Když pak přijde na vás řada, pustí vás do vlastní dílny, do „ordinační síně,“ do přijímací síně somnambuly. „Profesor“ uspí medium, naplní je fluidem, dá účinkovati zázračné, z něho se prýštící síle, zkrátka hypnotisuje medium prapodivnými pohyby, „mesmerisujícími“ tahy hned volnými, hned rychlými, po celém skoro těle somnambuly vedenými. Mesmer užíval k docílení hypnotického spánku — v němž mění se stav duševní, resp. mozkový po fysiologické, t. j. objektivní stránce — zvláštního komplikovaného aparátu: válce, na jehož dně připevněny byly různě zahnuté kovové hůlky; ty přikládali nemocní na chorý úd. Nemocných při jednom sezení bývalo vždy více. Ruce jich na stůl položené lehce se dotýkaly, oči upjatě pozorovaly jeden bod, obyčejně oko magnetisérovo ostře na ně upřené. Tak zvané mesmerisující tahy, t. j. lehounké tření různých míst těla, zvláště břicha, hrály při docílení magnetického spánku velikou úlohu. Dlouho po Mesmerovi měly, a v kruzích magnetisérů z řemesla podnes mají tahy ty velikou úlohu i pověst. Avšak naši soudobí mistři dovedli zužitkovati i všech jiných method od lékařův užívaných, jež v podstatě základ mají v upoutání pozornosti hypnotisované osoby hypnotisérem a vybavení silných představ „namluvením“ (methoda suggescí) nebo v direktním účinkování živých anebo i neživých věcí či tajemných agentií na soustavu nervovou, při čemž se přikládá důležitost soustředění jistého smyslu na jeden určitý předmět.

Když tím či oním spůsobem magnetisér somnambulu „fluidem naplní,“ zavede mezi hostem a somnambulou „korrespondenci“. Somnambula třesavou rukou ohmatá hosta. Podle záležitosti, po níž se ptáte, řídí se pak vše ostatní. Trhavou řečí slyšíte obyčejně slova, z nichž můžete si vybrati, cokoli chcete. Obyčejně výklad dopadne pro Pythii šťastně; sklameli však výklad jeden, uděláte si jiný, jsouce přesvědčeni, že somnambula dala dobrou radu, ale že jste jí špatně rozuměli.

Všeobecně zajímavou otázkou jest, zda hypnosa somnambuly jest skutečná či jen líčená. Ve většině případů jedná se o dokonalý hypnotický spánek, ač v jiných případech děje se zcela obyčejný podvod.

Jak možno udíleti rady ve spánku, k nimž přece potřebí jistého napjetí ducha, vysvětlíme snadno, vímeli, že v hypnose může zachována býti paměť toho, co se skutečně stalo. V takovém stavu rozum, paměť a všechny schopnosti bývají dokonce zostřeny; chabá osoba stává se živou, ba někdy i duchaplnou. Somnambula uvedená ve spánek stává se jako jinou bytostí. Funkce různých orgánů jejích často se zbystřují; při víčkách napolo sevřených výtečně čte (zázračné čtení somnambul při zavřených očích!), její sluch i čich nabývají podivuhodné bystrosti. Ostatně zkušené somnambuly hledí s tím, komu radí, v nejužší styk přijíti; omakávají vaše údy, drží vaši ruku, tak že nejmenší záchvěv, jehož vy ani neznamenáte, výtečně pozorují. A vy, třeba jen nepatrně rozčileni dojmy tajemnosti, dáváte věštkyni nejmenším pohybem výtečný pokyn.

Kabinety somnambul u nás, jak již řečeno, málo jsou známy. Za to druhý pramen, který do chtivé dlaně magnetisérů hojný zisk přivádí, veřejná představení magnetisérská, hypnotisérská, spiritistická a jak jinak se jmenují, nejsou v Rakousku žádnou vzácností, ač zákonem značně přistřižena křídla podobným upírům pokojné společnosti. Mistři magnetiséři pořádají dvojí druh představení: privátní a t. zv. veřejná. Ku prvým zve se „soukromě," ovšem ale tak, že kdo přijde bez pozvání, má také vstup zcela volný. Jeli návštěva kabinetu komedie drobná, jest veřejné představení velikánská komedie s velmi trpkým poučením pro rozumného pozorovatele. „Profesor" Hansen a jeho představení tanou naší veřejnosti zajisté dosud v živé paměti. Obecenstva při představení těch nebývá poskrovnu. Vše, co více nebo méně hraničí na zázrak (jak praví žák velikého Charcota) má bezpříkladnou poutající sílu a moc. Člověk pořád touží přiblížiti se k nejzazší hranici možnosti, byť i měl za účelem tím přinesti oběti veliké, rozumu svému násilí učiniti a prostředky své vyčerpati. Věci nejnemožnější a ku pravdě nejnepodobnější zdají se mu býti něčím pravdě blízkým, při nervosní povaze docela možným, a somnambula, která autosuggesci klientovu mistrně umí uvesti na pravou dráhu, nejnepřirozenější věci učiní víře jeho skutečnými.

Zvlášť zajímavé je publikum stálých představení, jež ve Vídni pokoutně na četných místech se odbývají. Praha se sice ještě nezmohla na stálou „síň magnetisérskou," ale zasvěcenci čas od času dovídají se o příchodu „profesora" z ciziny, který tu či tam představení uspořádá. Ostatně na veličiny po hospodách „hypnotisující" jsme se i my zmohli.

V sezeních magnetisérského obchůdku potkáváte se denně s hloučkem lidí vždy stejných, na nichž prvním pohledem poznáte, že jsou sem chorobným pudem neodolatelně hnáni, že rozčilení, jehož se zde dožívají, jest jim nezbytnou potřebou. U takových osob zlopověst veřejných magnetisérských představení nejpatrněji se ukazuje; histerii, nemocem nervovým, jež dřímají v organismech takových, pomáhají tu otřesy duševní na boží den. Jistý pozorovatel praví: Jediné udeření na gong dostačuje, aby celý sál takového obecenstva uvedl v katalepsii.

Představení počíná některým bravurním kouskem, jenž dovede publikum v úžas uvesti, ač nepředcházíli krátká nesmyslná přednáška. Magnetisér uvede medium v katalepsii, ve stav nehybnosti. Postaví je

v tu onu posu, medium v ní setrvá; oči jeho jsou široce otevřeny, víčka se nepohybují, obličej je bez výrazu, 15—25 minut udrží „očarovanou" ruku ve výši. Obecenstvo trne. Pak nastoupí řada kousků, jaké prováděny bývají v kruzích, zanášejících se hypnotismem co hračkou. Jiné medium bývá hypnotisováno. Magnetisér mu nabídne sklenici vody jako výtečný likér, t. j. vybavuje starou představu chuti likéru, která v mozku je uschována za klidu a sdružena s pojmem tekutiny k hallucinatorní výši, aniž by při tom smysl byl stejnoměrně drážděn atd. atd. Potom se někdy udílejí rady — o čemkoliv. Vstupné nebývá při takových představeních veliké nebo vůbec žádné, ale „profesor" pochodí i tak velmi dobře jen z výtěžku — garderoby, kde při vstupu úplně volném platí se za odložení šatu pouze 50—60 kr. Návalem k soukromé poradě, jenž je bezprostředním účinkem představení na užaslé publikum, vyplatí se magnetisérovi i mediu hojně jich namáhání, neboť za takové porady dávají sobě dobře zaplatiti.

Dohry takových představení odbývají se později, někdy i po drahném čase. Krom ulehčení o slušný peníz má vděčné obecenstvo ještě několikerý užitek. Profesor Lombroso oznamuje de la Tourettovi: Následkem představení známého hypnotiséra Donata byl by jistý důstojník, jejž Donato hypnotisoval, bez mála o rozum přišel. Každou chvíli dostavovaly se u něho při pohledu na lesklý předmět záchvaty spontanního somnambulismu. Tak sledoval ku př. svítilnu vozu, jako by k ní byl připoután. Kdy by jej byl setník baterie jednoho večera nebyl zpět strhl, byl by býval přejet vozem, jehož svítilny byly rozžaty a jenž jel proti nim. Jednoho bývalého somnambula a jednoho hysterika viděl jsem po dvou sezeních upadnouti ve starou jich nemoc. Dva studující mathematiky uměli se sami hypnotisovati, když upřeně zadívali se na kompas; později došlo to však opakováním stálým tak daleko, že nemohli vůbec kresliti. Jistý zřízenec dráhy leží podnes nemocen křečemi a návaly zuřivosti, jež si přinesl z Donatova představení. V Milaně a Turině velmi mnozí diváci cítili se nemocnými a trpěli bolestmi hlavy po představení; mnozí z nich usínali bezděčně v sále. Všichni lékaři v Turině (mimo Lombrosa i dr. Bozzolo, Silva a j. v.) pozorovali patrné zhoršení chorob nervových u pacientů, kteří se dali hypnotisovati nebo hypnose byly přítomni.

Ukázky autora tak zvučného jmena svědčí, kam vede řemeslný magnetismus, i bylo by zhola zbytečno uváděti o tom ještě jiná svědectví, jako Ladamova, Bourgetova, Bérillonova, Hofmannova, de la Tourettova atd. Po tom, co dotčeno, pochopíme rozhorlení Ladamovo, an píše: „Zákon je neobyčejně přísný, jdeli o potrestání neoprávněného prodeje několika kapek opia, ale při tom s přimhouřenýma očima nechává prováděti magnetiséry jich řemeslo." U nás volnost dobrodruhů těch je sice omezena, ale hranice zůstaly přece příliš široky, a překročování jich se jen napolo vidí.

Co se týče obecenstva, mělo by dbáti slov de la Tourettových: „Ne věda, ale hloupost lidská vysvětluje úspěchy šarlatánů."

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

Pan Klašterský

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 3.

OSVĚTA

☛ Číslem tímto končí se **první čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. Seš. 12. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. Sepsal dr. Č. Zíbrt. Svaz. I.: Doba nejstarší až do polovice století XIII. Se 63 obrázky. Nakl týž.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal dr. Ant. Rezek. Seš. 2. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Obrazy z kulturních dějin českých. Sestavil Jos. Svátek. Seš. 3. a 4. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Seš. 116. (Podrjapať — Pořundek.) Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dr. Vladislava Šíra Ptactvo české. Svaz. IV: Řád XI.: Brodiví. Řád XII.: Volavkovití. Řád XIII.: Slukovití. Řád XIV.: Husovití. Řád XV.: Potápkovití. Řád XVI.: Rackovití. Se 28 vyobrazeními ptáků. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1890.

Okamžiky. Básně od Růženy Jesenské. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Z pevnosti. Vzpomínky starého majora. Od Gust. Narc. Mayerhoffera. Illustruje Věnc. Černý. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Göthův Faust. Tragédie. Přeložil Jar. Vrchlický. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dramatická díla Fr. Šuberta. Svazek IV.: Velkostatkář. Drama o 3 dějstvích. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Z Prahy a venkova. 20 humoristických prací Lad. Stroupežnického. Illustroval. Art. Scheiner. Seš. 11. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

V růžovém rozmaru. Verše humoristické a satirické Lad. Sehnala. Nakl. Ed. Valečka, v Praze 1891.

Žák. (Le disciple). Román od P. Bourgeta. Autorisovaný překlad od Em. ryt. Čenkova. Vzdělavací bibliothéky svaz. 4. Nákl. vydavatelstva Časopisu českého studentstva.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš. 39. a 40.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Žertovné divadelní hry. Svaz. 33.: Vojenské cvičení na venkově. Fraška o 1 jednání. Dle M. B. volně vzdělala E. Pešková. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Ottova laciná knihovna národní. Serie XIV. seš. 1. a 2.: Různé panstvo. Studie a povídky od Boh. Kaminského. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Mimochodem. Příhody a neh[illegible] z cest Josefa Wünsche. Seš. 2. (Všeobecné zajímavě poučné knihovny seš. [illegible] akl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Působení Václava Dobrov[illegible]ho jako okresního starosty. Sepsal Frant. Schwarz. Nakl týž.

Cesta pana Lva z Rožmitála po západní Evropě r. 1465—1467. Podle jeho průvodcu ryt. Saška z Mezihoří a Gabr. Tetzela z Norimberka upravil Fr. A Slavík. Nakl. M. Šolc, v Telči 1890.

Děti jiných rodičů. Od spisovatelky Heleniny drůbeže, přeložila Ant. Malá. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Z našich zkazek. Napsala M. Popelková. Nákl. vlastním. V Praze 1891.

Mojžíš. Obraz povahopisný. Napsal Petr Kopal. Otisk z Nedělní přílohy Čecha. Nákl. knihtiskárny Cyrillo-Methodějské, v Praze 1891.

Cesta do Spojených států severoamerických. Podává úředně schválená jednatelská firma česká Jos. Pastor. Nákl. vlastním.

Květy. Red. Svat. Čech a dr. Serv. Heller. Ročn. XIII. č. 2.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. XIX. č. 4.—6.

Slovenské Pohľady. Red. Jos. Škultéty. Ročn XI. seš. 2.

Živa. Red. dr. B. Rayman a dr. Fr. Mareš. Ročn. I. č. 1.—3.

Krok. Red. Fr. X. Prusík. Ročn. V. seš. 2.

Vesmír. Red. Fr. Nekut. Ročn. XX. č. 8. a 9.

Hlídka literární. Red. P. B. Plaček. Ročn. VIII. č. 2.

R. 1891. Čís. 3.

OSVĚTA

Naše jubilejní výstava.

I. Její vznik a vývoj.

Veliká myšlenka česká stává se skutkem, vítězně překonavši bezpočetné překážky a obtíže, kteréž jí nejen nesnaduost podniku rozsáhlého a u nás nového, ale větší ještě měrou nevraživost národní a náruživost politická činily a kteréž chvílemi téměř nepřekonatelnými se zdály. Již jako by nám bylo souzeno, že bez roztrpčených zápasů, plynoucích ne z povahy věci, ale z okolností mimotních, jinde neznámých a nepochopitelných, neobcházíme se při žádném díle, třeba bylo sebe prospěšnější. Tak bylo i s myšlenkou všeobecné výstavy království českého na oslavu první výstavy na evropské pevnině, která před stoletím v Praze o korunování krále Leopolda II. se odbývala. Ale tím potěšitelnější stává se úspěch náš, když ze zápasu toho vzchází dílo, jež dle příprav vykonaných velkolepým bude obrazem naší práce duševní i hmotné, důmyslu i pokroku ve všech oborech a vysokého stupně vzdělanosti, dílo, jež za rostoucího nestranného účastenství průběhem svým dalece větších nabylo rozměrů, než na jaké prvotně pomýšleno, na něž našinec může býti hrd a jež zasluhuje, aby blízko bylo každému srdci českému.

Rok 1791, k němuž naše jubilejní výstava se pojí, má pro nás vůbec nevšední význam. Politicky znamenal obrat od centralismu doby Josefinské k uznání oprávněnosti království a zemí rakouských, národně podnítil chabý plamének kmenového vědomí a povzbudil mysli tehdejších vlastenců českých, hospodářsky pak podal nám přehled české práce onoho času výstavou, jež první zahájila řadu výstav evropských.

Téměř po půl století, od korunování Marie Terezie na královnu českou v květnu 1743, koruna a korunní klenoty české nalézaly se mimo zemi, byvše odvezeny s očí stavů českých a lidu českého. Císař Josef, nevalně přízniv právům království, kázal korunní klenoty české jako prý zajímavou starožitnost uložiti v císařské klenotnici Vídeňské. Za císaře Leopolda II. povzneseny jsou opět k bývalému lesku a k dřívější platnosti, aspoň takové, jižto zachovaly po obnoveném zřízení

zemském. Reskriptem ze dne 17. května 1791 svolil císař stavům, aby korunní klenoty vráceny byly zemi české a uloženy na svém starém místě nad hrobem sv. Václava na Hradčanech. Slavnostní pak převezení korunních klenotů od velikého poselstva stavů českých, jež pro ně zavítalo do Vídně, bylo okázalou předehrou k slavnostem korunovacím. Ve Znojmě, v Jihlavě a všade cestou na Moravě a v Čechách vítány byly odznaky svépravnosti naší zvoněním, hlučnými hudbami, troubami a bubny, střelbou a jásotem lidu, dne 9. srpna u veliké slávě vezeny pak Prahou od Nové brány na hrad Pražský a v kapli sv. Václava uloženy. Dne 31. srpna jásala pak Praha v ústrety Jich Milostem králi Leopoldu II. a královně Marii Ludovice. Starožitné město oživlo novým leskem za přítomnosti dvora, vysokých důstojníků zemských i státních a tisíců hostí z blízka i daleka. Osvětlení města střídalo se s národními slavnostmi a rozličnými kratochvílemi. Dne 4. září konáno dědičné holdování stavů, dne 6. září zaskvěla se koruna Svatováclavská na hlavě J. M. Leopolda II. a šest dní potom, 12. září, na hlavě choti jeho Marie Ludoviky.

Zatlačovaný, z veřejnosti a ze škol ustupující jazyk český ozýval se opět s výše trůnu, z úst nejvyšších důstojníků zemských a všade v Praze a v zemi, kde český lid ovšem českým jazykem jevil svou radost, že dědic koruny Svatováclavské mešká v jeho středu. V českém jazyku vydány spisky a básně na uvítanou krále a královny. Ve slavnostní hromadě učené společnosti (25. září) podal Dobrovský veškery tyto spisky a básně panovníku a proslovil řeč o národech slovanských, k níž potom v tisku připojil stať o uznání práv řeči české. Známý Milčický rychtář Vavák podal králi svůj pamětní spis v prosté mluvě rolníka se stížností českého lidu, že není dosud ve své mateřské řeči slyšen. Bylo to první vzpružení ducha národního po mrákotné době hlubokého jeho úpadku. Bezprostřední následky více než jednoměsíčného pobytu císařského dvora v Praze byly pak zřízení stolice pro český jazyk a literaturu na universitě, které V. Kramerius ve svých Cís. kr. vlasteneckých novinách (2. pros.) přikládá ten význam, že jí „náš mateřský jazyk z prachu, v němž za celých sto let tak říkajíc zahrabaný ležel, vydobyt,“ a kterou potom zaujal Pelcl, dále uvolnění v poněmčovací soustavě ve školách a úřadech, jak neméně nadšenými slovy řečený spisovatel líčí.

Zvláštností byla i výstava průmyslová. Uspořádána byla od stavů českých, „aby J. M. král za Svého pobytu v Praze s výrobky píle a umění Čech blíže byl seznámen, Jemu přehled celkem ulehčen a zároveň J. M. ukázáno, které druhy továren a manufaktur již skvělé výše dosáhly, které jejich druhy naproti tomu jsou ještě pozadu.“ Zvláštností byla zejmena tím, že byla první na pevnině. Jedině ostrovní říše Velkobritanská může se vykázati dvěma výstavami před tím, jež v letech 1756 a 1757 uspořádala tamní společnosť pro povzbuzení umění, průmyslu a obchodu. Praha tedy zahajuje řadu výstav evropských. Teprve za sedm let, r. 1798, následovala pak první výstava francouzská v Paříži.

První ta výstava naše před sto lety nebyla sice výstavou obrovských rozměrů, jak již z povahy věci a tehdejšího stavu průmyslu vysvítá, nicméně byla rozsáhlejší než ony první dvě výstavy anglické, jež vlastně

byly jen vyložením vzorků, i než později první výstava francouzská, která neprávem namnoze bývala pokládána za první na pevnině. Na naší Pražské korunovací výstavě bylo vystavovatelů 150, na francouzské potom pouze 110. Výstava naše byla umístěna v letním refektáři Klementinském a rozdělena ve 49 skupin. Nebude snad pro stav nynějšího průmyslu nezajímavo zaznamenati, čím před sto lety česká zem se honosila. Skupiny ony obsahovaly: len zpracovaný, lněnou přízi od nejhrubší až k nejjemnější, lotové příze, bílé nitě všech druhů, lněné a hedvábné krajky, všeliké druhy pláten do ciziny vyvážených, plátna ve stůčkách, bílená i z vláčky, jež jmenovitě od J. M. královny byla zakoupena, batisty, závoje, různé ubrusy, zrcadla velká a malá, sklářské výrobky různých druhů, girandoly, šátky různých druhů a barev, látky, stávkové zboží, vosková plátna, dřevěné výrobky, punčochy nitěné, bavlněné, hedvábné, tištěné zboží jako kartony, nankýny a j., hedvábné látky a p., kovové přesky a knoflíkářské zboží, Turnovské polodrahokameny, české granáty, cínové výrobky, vlaské květiny, zlaté zboží, lakované zboží, sochařské práce, bavlněné zboží z Pražské káznice, Rumburské mančestry a p., barchenty a musseliny z továren v Tupadlech, Červeném Hrádku a z Ašského okresu. Nově korunovaný král poctil výstavu svojí návštěvou ve společnosti arciknížat Františka, Karla, Leopolda a Josefa a prince saského dne 14. září; královna, všichni ministři a přední kavalíři již ho tam očekávali. Mocnář vyslovil své potěšení a svou úplnou spokojenost, a dvůr zakoupil hojně vystavených předmětů.

Jak nadějná otvírala se tu vyhlídka domácí práci a domácí výrobě do budoucnosti! Jak blahodárně mohly účinkovati výstavy, kdy by od této první soustavně dále se bylo pokračovalo! Mimoděk naskýtá se tu otázka: Kam bychom byli dospěli, kdy by nám bylo bývalo dopřáno přirozeného vývoje a oné potřebné ochoty vládní a pozornosti, jimž těšila se první výstava? Jak velkolepě byly by vypadaly naše výstavy pozdější, kdy by byly kráčely s pokrokem časovým, jehož cestu označují parní stroje, železnice, telegrafy, nejnověji používání síly elektrické vedle dokonalosti práce řemeslné a výroby hospodářské? My sice můžeme se honositi první výstavou na pevnině, avšak výstava ta málem by se byla stala výstavou poslední, ano časem upadala dokonce v zapomenutí. Odbývala se za doby, kdy hlučně již ozývalo se burácení hromu od Sekvany a zdvíhaly se těžké bouře, války francouzské. Kruté finanční svízele se dostavovaly, země trpěla ochuzením, činnost průmyslová a hospodářská utuchla a s ní i možnost výstavního ruchu.

Teprve za blahé paměti hr. Karla Chotka, nejvyššího purkrabí v Čechách, pomýšlelo se opět na zemské výstavy, i byly uspořádány v letech 1828, 1829 a 1831 a později r. 1836 opět při korunování císaře Ferdinanda a císařovny Anny na království České. Avšak to byla také poslední výstava zemská, od těch dob jsme nepokračovali, nastala dlouhá, neplodná mezera, a to právě v dobách, kdy za hranicemi kolem nás moderní výstavní ruch co nejprospěšněji rozkvétal. U nás všechny síly obráceny byly jen na boje politické. R. 1883 děly se sice pokusy o uspořádání výstavy zemské, u příležitosti padesátiletého jubilea jed-

noty průmyslové, ačkoliv však prvotní program velmi byl súžen, sešlo s ní hlavně z té příčiny, že nebylo vhodného výstaviště, dostatečné podpory vyšší aniž podnikavého ducha a odhodlanosti výstaviště takové poříditi. Zdaž okolnosti zde uvedené, jmenovitě významná památka první výstavy před stoletím, kterou by se zajisté každý vzdělaný národ snažil zvěčniti již z hrdosti národní, a dlouho již naléhavá potřeba rozvinouti před domovem i cizinou co nejúplnější obraz výroby a pokroku dosaženého a nové vzpružení dáti ruchu průmyslovému a řemeslnému, nehledě ani k značnému úspěchu výstav v cizině odbývaných, nenabádají nás přímo k tomu, abychom postavili se na čestné závodiště práce, abychom měřili své síly s národy jinými a ukázali, co jsme vykonali a čeho dovedeme? Zajisté! Bylo však k tomu potřebí neobyčejné energie a nemalých sil, než jubilejní naše výstava dovedena tam, kde nyní se nalézá.

Myšlenka uspořádati jubilejní výstavu zemskou pronesena byla prvně v hromadě obchodní a živnostenské komory Pražské dne 26. října 1887, ačkoli ne výslovně v této formě, nýbrž v ten rozum, aby nákladem zemským pořízena byla *stálá výstavní budova v královské Oboře.* Podnět k tomu zavdal president komory p. Boh. Bondy, a komité za jeho předsednictví přijalo 20. září pamětní spis ke sněmu, jejž s nevšední důkladností vypracoval koncipista komory p. dr. Jos. Fořt. Pamětní spis vrcholil v těchto vývodech: Brzké pořádání zemské výstavy v Praze jest pro celé království naléhavou potřebou hospodářskou; vyhověním jí výrobnost Čech nových získá sil k zápasu konkurrenčnímu, obchodu dostane se čilého osvěžení a zvláště domácí práce řemeslná hojných nalezne podnětů k dalšímu pokroku a zdokonalení. Veřejná stálá výstavní budova byla by i jinak výdatným prostředkem obecnému prospěchu sloužícím, umožňovala by průmyslové a jiné občasné výstavy, jmenovitě i zemědělské. Poříditi takovou budovu svépomocí súčastněných vystavovatelů jest nemožno, a jedině z iniciativy země může býti takovýto důstojný palác zbudován. Nejvhodnější místo pro budovu tu jest v královské Oboře. Hledíc k tomu žádán byl sněm, aby jakožto první krok k uspořádání všeobecné zemské výstavy v Čechách nařídil čeho potřebí, aby nákladem zemským postavena byla stálá výstavní budova v královské Oboře.

Návrh ten byl sice přijat v hromadě komorní 20 hlasy proti 7 německým, jmenovitě po vřelých přímluvách pp. Řivnáče, Nekvasila, Bondya, Stuchlíka a Otty, nicméně již zde postavili se proti myšlence té němečtí členové komorní, a řečníci jejich pp. Sobotka a Rosenbacher dovozovali, že poplatníci německé národnosti ohradili by se proti takovému přitížení.

Stálá výstavní budova dle náčrtu stavitele p. V. Nekvasila měla býti zřízena v podobě čtverce a zastavovati plochu 8600 čtv. m., kteráž by se k účelům výstavním byla zdvojnásobila plochou prvního patra. Mimo to měl uprostřed této budovy státi stálý pavillon na prostoře 600 čtv. m. Náklad stanoven přibližně takto: na stavbu čtverhranné výstavní budovy 380.000 zl., na pavillon uvnitř 15.000, na upravení a přeložení silnic, na ohradu, cesty, plynovod a vodovod 80.000, tak že celkový náklad byl by činil asi 475.000 zl., a měl ne najednou,

nýbrž po částkách býti vkládán do rozpočtu. Byl by zajisté dostačil pouhý souhlas sněmovní, aby se mohlo ke stavbě přikročiti.

Sotva však návrhy ty vyšly na veřejnost, již také rozpoutal se o ně tuhý boj. Ředitelstvo německé strany vyslovilo se proti nim co nejrozhodněji, časopisy německé liberální a nacionální vyhlašovaly je za útok na kapsy německých poplatníků ve prospěch prý české přemrštěnosti, obchodní a živnostenské komory Liberecká a Chebská podobně jako města Liberec, Cheb, Litoměřice, Varnsdorf a j. protestovaly proti záměru takovému.

Naopak ale s nemenším důrazem podporovaly návrh komorní řemeslnické a živnostenské besedy, společenstva a odborné spolky české. Řadu jich zahájila řemeslnická a živnostenská beseda Pražská, jež ve valném shromáždění svých členů a zástupců společenstev 12. prosince 1887 jednomyslně se usnesla na petici ke sněmu, aby „potřeba zřízení stálé výstavní budovy zásadně byla uznána a čeho k přípravným prácem třeba, aby bylo nařízeno." Podobně řemeslnická beseda na Král. Vinohradech, spolek architektů a inženýrů v Praze, shromáždění řemeslnictva na Žižkově a j.

Ve sněmu, jenž koncem r. 1887 a počátkem 1888 zasedal, nedocházely návrhy na zřízení výstavní budovy bezvýminečného souhlasu. Myšlenka přijata sice příznivě, avšak vytýkáno, že se žádá pořízení budovy velkým nákladem, aniž výstava jest zabezpečena, že budova taková, jsouc mimo obvod města a ruch obchodní, nemohla by náležitou měrou sloužiti účelům občasných výstav průmyslových, řemeslnických neb uměleckých, že nejen stavba ale i udržování vyžadovaly by značných nákladů, od podzimu do léta že by vůbec ostávala prázdna nehledě ani k tomu, že podrobné plány a rozpočty, na jichž základě sněm by se mohl usnášeti, nejsou hotovy. K tomu družily se i obavy tehdejšího místodržitele bar. Krausa, že výstavní budova stane se novou agitační zbraní a podnětem nového jitření a bouření mezi Němci. Posléze uzavřel výbor rozpočtový svolati enketu, a sněm přijal ve schůzi 18. ledna 1888 tento návrh: Zemskému výboru se ukládá, aby cestou enketní komise vzal v úvahu potřebu stálé výstavní budovy, jakož i vhodný způsob, kterým by ji bylo lze provesti. Rozhodneli se pro její potřebu a určitou formu podniku, nechať od svých stavebních techniků poříditi dá plán, aby na bezpečném základě náklad stanoviti a o úhradě jeho další usnesení učiniti mohl.

V enketě, již nejv. zemský maršálek během léta svolal, zástupcové obchodní a živnostenské komory Pražské, Plzeňské a Budějovické jakož i zástupce zemědělské rady vyslovili se souhlasně pro návrhy Pražské komory, naproti tomu zástupce Liberecké komory naprosto odmítavě. Chebská komora žádného zástupce ani nevyslala, trvajíc na svém protestu.

Uvažímeli činnost sněmovní r. 1888, nelze zneuznati, že přízni k záměru tomu nemálo vadily jiné důležitosti zemské, jako byly zemská banka, stavba musejního paláce, akademie, jubilejní fond pojišťovací a j., jež vyžadovaly namnoze též značnějších nákladů a obětí od země. Za těchto okolností stal se pak ten obrat, že *místo zřízení výstavního paláce vstoupila sama výstava v popředí a místo iniciativy sněmu ini-*

ciativa soukromá předpokládající ovšem pomoc země, státu, měst, okresů a interessentů.

Tím nastaly zase nové tuhé boje o výstavu, při čemž rychle i míjel vzácný čas ku přípravným pracem tolik potřebný. Podnět k řečenému obratu dal stavitel cís. rada V. Nekvasil, an v podzimním zasedání sněmovním sbíral podpisy poslanců, kteří s výstavou souhlasí a mohou pro ni pracovati. První na listině byli podepsáni J. J. Karel kn. Schwarzenberg st., Boh. Bondy a V. Nekvasil. K poslancům přidružily se pak podpisy vynikajících průmyslníků, kteří pro myšlenku výstavy od prvopočátku horlivě byli působili (jako inženýr Fr. Křižík, cís. rada inž. R. Jahn a j.), podpisy řemeslníků, odborníků a p. Krokem tím založen pozdější generální sbor výstavní.

Na základě tom svolána pak do místností obchodní komory důvěrná porada, jež 28. list. za předsednictví kn. Karla Schwarzenberga se odbývala a jíž účastnili se i někteří němečtí velkoprůmyslníci. Pan Boh. Bondy podal zprávu o dosavadních snahách, poukazoval na důležitost výstavy a odporučoval: aby odbývala se jubilejní výstava r. 1891, aby jako podmínku zdaru této výstavy převzala země zřízení stálé výstavní budovy, aby se sestoupil velký výstavní výbor, jenž by provedl upisování ke garančnímu fondu aspoň 80.000 zl., a než výbor ten se ustaví, aby nynější shromáždění ujalo se všech prací a ustavilo jako *akční komitét.* Velmi vřele se za výstavu přimlouvali pp. hr. Zedwitz, jenž i v kruzích svých přátel a známých jak mezi šlechtou tak mezi průmyslníky a hospodáři na Žatecku, kde má své statky, o zdar její se zasadil; dále inž. R. Jahn, jenž za důvody pro výstavu uváděl vynikající historický moment, stav malého průmyslu, jenž u nás vede boj o život, stav velkého průmyslu, jenž musí hledati odběratelstva, a situaci domácích odběratelů, aby jednou obdrželi obraz, co vše doma se vyrábí, V. Němec, kn. Schwarzenberg, Jarsch, dvorní rada a ředitel dopravy na západní dráze, dr. Šolc, starosta Pražský, Jan Toužimský, hrabě Harrach, V. Nekvasil, princ Ferd. Lobkovic, Frant. hr. Thun-Hohenstein, nynější místodržitel, Fr. Křižík, poslanci obchodních komor Effmert a Schiebl. Ale při vší své ochotě k výstavě poukazovali zejmena velkostatkářští účastníci na obtíž pořádati výstavu zemskou, které by se německá část obyvatelstva nesúčastnila. V tom smyslu učiněno pak jednomyslně toto usnesení: „Shromáždění interessentů prohlašuje se pro prospěšnost všeobecné zemské výstavy a ustanovuje užší sedmičlenný výbor, který v nejkratší době o účastenství průmyslových kruhů v takovéto výstavě bude se hleděti zpraviti a příštímu shromáždění o tom zprávu podá. Shromáždění zavazují se výbor ten podporovati a mezi svými známými podobně se informovati.“ Do výboru toho byli zvoleni Max hr. *Zedwitz*, Fr. *Křižík*, Rich. *Jahn*, V. *Nekvasil*, Jos. *Vohanka*, z německé strany pak Emil ryt. *Kubinzký* a Kar. *Umrath.*

Ohnisko veškeré činnosti bylo nyní v tomto výboru, jenž zvolil hr. Maxa Zedwitze za svého předsedu, ryt. Kubinzkého za prvního a Fr. Křižíka za druhého místopředsedu. Než však ještě rozvinouti mohl patřičně svou činnost, vyšlo 13. pros. nové osvědčení německých náčelníků proti výstavě, načež ve schůzi 14. pros. oba němečtí členové jeho s politováním oznámili, že vystupují. Výbor ten sesílen byl zota-

vivším se p. B. Bondym a později ještě dr. J. Fořtem, JUC. J. Sedlákem a p. J. Ottou v zastoupení obch. komory místo jejího předsedy Šebora.

Jakkoliv úkol výboru tomu uložený byl neurčitý, pochopil jej přece spůsobem co nejširším a s houževnatou vytrvalostí, neoblomnou energií a širokým rozhledem dovedl toho, že myšlenka jubilejní výstavy již nezanikla, nýbrž nabývala čím dále tím hojněji přívrženců, až byla zabezpečena. Výbor ten stal se jádrem pozdějšího výkonného výboru a duší výstavy.

Prvotní činnost výboru toho, jenž sám se nazval ***výborem přípravným***, byla rázu agitačního, aby získal výstavě přívrženců jmenovitě v těch kruzích, jež chovaly se k výstavě lhostejně neb nepříznivě. Proti stále a důrazně opětovanému odporu Němců bylo to dosti nesnadno. Liberec, jenž nejhorlivěji proti výstavě se postavil, učinil tak vedle důvodů politických i z té příčiny, že textilní jeho velkoprůmysl necítil zvláštních pohnutek k obeslání výstavy. Ne tak ale jiní průmyslníci němečtí, kteří dávali se zdržovati jedině terrorismem politickým. Bylo tudíž radno i vyčkati. Mimo osobní styky obrátil se přípravný výbor i písemně a osvědčeními k čelným firmám v Čechách a členové jeho sbírali úpisy k fondům garančnímu a základnímu. Mimo to věnovali pozornost spůsobu zřízení a financování výstavy. Vítaných zkušeností poskytla v tom směru světová výstava Pařížská r. 1889, jež mimo praktické financování a velkolepé konstrukce ukázala také, jak kromě poučné stránky dlužno přihlížeti i na stránky effektní a nejširší obecenstvo poutavé. I v politických poměrech stala se změna potud, že v září 1889 místo pdm. bar. Krausa jmenován byl místodržitelem českým hr. Fr. Thun Hohenstein. Přece však trvalo téměř celý rok, než přípravný výbor mohl podati zprávu širšímu sboru výstavnímu.

Na sklonku léta 1889 byla možnost uspořádání výstavy již patrna. Přípravný výbor vydal v září prohlášení, v němž výslovně vytknul, že výstava nemá sloužiti účelům politickým ani národnostním, nýbrž výhradně hospodářským. Vzdor tomu a jakkoliv na veřejnosti o výstavě pramálo zpráv se objevovalo, vytasila se komora Liberecká 27. září s novým protestem. Dovolávajíc se svých opětovných snesení a „jasných jako rozhodných projevů“ náčelnictva strany německé v Čechách, naprosto německým živnostníkům zrazovala účastenství na zamýšlené výstavě v Praze a „s pevnou důvěrou očekávala,“ že němečtí průmyslníci a živnostníci pozvání k výstavě, po případě k upisování k základnímu fondu „jednomyslně odmítnou neb vůbec žádné odpovědi nedají.“ Opětovné ty projevy svědčí samy, jak ochota obeslati výstavu mezi Němci se vzmáhala.

Naléhal však nejen kvapící čas na rychlé rozhodnutí, ale i nový prostředek, jejž v Liberci a Chebu proti výstavě sobě vymyslili, aby ji učinili nemožnou. Ohlásili, že sami budou r. 1891 pořádati výstavy. Agitační tento pokus mohl jen tenkráte minouti se cílem, když by jubilejní výstava nade vši pochybnost byla zabezpečena, ježto místodržitelství v tom případě sotva by bylo dalo povolení k jiným menším v tom roce výstavám. Přípravný výbor také rozhodl, že výstava za všech okolností bude pořádána. Ve schůzi své pak 21. října uzavřel svolati širší sbor a předložiti mu tyto návrhy: 1. aby se definitivně

usnesl, že *všeobecná jubilejní výstava* bude pořádána, a 2. aby žádal na sněmu za přenechání příslušné části královské Obory k výstavě a za přiměřenou subvenci. — Z pojmenování výstavy bylo slovo „zemská“ úmyslně vynecháno, aby zlomilo se tím ostří protestů německých, že snad celá země nebude na výstavě zastoupena. Opatrnost tuto si však Němci právě opačně vykládali, jak později se ukázalo.

Širší sbor sešel se pak 10. list. za předsednictví kn. Karla Schwarzenberga k druhé hromadě. Návrhy přípravného výboru byly jednohlasně schváleny s dodatkem hr. Harracha, aby sněm sám žádal vládu za státní podporu pro výstavu. Slova se ujali hr. Zedwitz, R. Jahn, Němec, Jarsch, dr. Šolc, B. Bondy, hr. Harrach, jenž vítal výstavu co jubilejní a konstatoval, že již na výstavě r. 1791 jeho firma byla zastoupena, V. Nekvasil, princ Ferd. Lobkovic, Fr. Křižík, jenž poukázal na finanční úspěch výstav v Norimberce, Stuttgartě, Düsseldorfu a Lipsku, nad něž Praha a Čechy přece vynikají, Effmert, Schiebl a kn. K. Schwarzenberg, jenž pravil: „Sněm ku poskytnutí subvence jest nejen oprávněn, ale i zavázán. Namítneli se nám, že němečtí krajané s námi ve věci té nejdou ruku v ruce, odpovíme, že za to nemůžeme.“ Dále odporučil, aby žádáno bylo za subvenci zemskou v určitém obnosu 100.000 zl., což přijato. Přítomní podepsali ihned petici, jež ve sněmu pak byla podána.

Přípravný výbor ustavil se ve *výkonný výbor* a širší sbor v *generální sbor* výstavní. Dne 28. list. odbýval generální sbor opět schůzi, v níž předseda kn. Schwarzenberg mohl již oznámiti, že rozpočtový výbor svěmovní schválil jednohlasně subvenci 100.000 zl. a také ostatní části petice, a tolikéž že od sněmu sluší očekávati. Výkonný výbor předložil již řadu návrhů, jmenovitě aby generální sbor rozmnožen byl zástupci zemských a odborných spolků, sborů a vystavovateli, kteří upíší aspoň 500 zl. ke garančnímu fondu, aby výkonný výbor vypracoval výstavní program, jednací řád, dále aby zařídil základní a garanční fond, vypracoval loterní plán a zakládal místní výbory po venkově, kteréž návrhy jednomyslně přijaty. Tolikéž upozornil, aby se pomýšlelo na protektorát. Starosta Pražský p. dr. Šolc slíbil součinnost hlavního města Prahy a zřízení zvláštního pavillonu Pražského, starostové Karlínský, Smíchovský a Vinohradský slíbili ochotnou podporu svých měst.

Myšlenka výstavy docházela ohlasu a vítězila. Podpory pro výstavu domáhaly se u sněmu petice 130 společenstev živnostenských, 165 různých průmyslníků, 4 besedy řemeslnické atd. Některé po příkladu petice průmyslových a obchodních společenstev v Mladé Boleslavi důrazně protestovaly proti terrorismu komory Liberecké. Přípravy byly v plném proudu. Výkonný výbor napjal všechny síly, aby co nejhojněji upisovány byly fond základní, k výdajům na pořízení výstavy určený, a fond garanční, na úhradu schodku, kdy by se objevil. První hotový obnos 500 zl. zaslala ústřední kancelář panství hr. Fr. Thuna, místodržitele českého, „v bezvýminečném uznání vysoké důležitosti a významu jubilejní výstavy.“ Zatím i zemský sněm v krátkém dodatečném zasedání přijal 23. ledna jednomyslně návrhy na podporu výstavy. Výkonný výbor zvoliv p. JUC. Jana Sedláka, jenž pro výstavu

platně pracoval, za svého jednatele, otevřel od února 1890 svou stálou kancelář, vydal provolání, vypracoval organisační řád i program výstavy. Dle organis. řádu generálnímu sboru přísluší právo schvalovací a volba protektora, čestných předsedů a čestných členů výstavy, vlastní činnost připadá pak výkonnému výboru, jemuž ku pomoci jsou výbory stavební, finanční, instalační, pak výbor pro dopravu a návštěvu cizinců a výbor redakční. Dle programu rozdělena výstava ve 27 skupin, od polního hospodářství a lesnictví počínajíc až do umění, zdravotnictví a sociálních zařízení, vynálezů a patentů, kteréž podati mají co nejvěrnější obraz veškeré výroby království českého.

Zatím i vůdcové německé strany aspoň na čas k jinému přicházeli náhledu. V lednu 1890 došlo ve Vídni k naléhání koruny a za prostřednictví vlády ke známým úmluvám mezi předáky českými a německými, jež skončily protokolem ze dne 19. ledna. Ač se v něm neděje o výstavě zmínka, přece předáci němečtí soukromě ujistili, že Němci výstavu obešlou, tak že na ní bude zastoupeno celé království české. Úředně učinil tak potom 9. února exekutivní komitét německých poslanců zemských prohlásiv veřejně, že obeslání výstavy od Němců jest „nejen dopuštěno ale i žádoucno.“ Shoda mezi oběma národnostmi v Čechách byla i vřelým přáním panovníkovým a neméně zajisté i národa českého, ač ovšem výstava nemohla nikdy se státi předmětem jakýchkoliv obchodů politických. Prostřednictví mezi zástupci obou národností stranu výstavy ujal se během února sám místodržitel hr. Thun, načež 1. března došlo u něho ke společné schůzi členů výkonného výboru a zástupců komor Liberecké, Chebské a německé menšiny komory Pražské. Jest charakteristické pro poměry v našem království, že největší obtíže způsobilo pojmenování výstavy. Od 11 do 3 hod., tedy čtyři hodiny jednáno pouze o jmenu jejím. Němci tvrdošijně trvali na tom, že slovo „jubilejní“ má smysl politický proti nim namířený, že znamená politickou oslavu korunovace výstavou, k níž pak během léta také že dojde. Vytýkali, proč že vynechali Čechové slovo „zemský“ a důraz položili na jubilejní. Naproti tomu poukazováno z české strany, že od pojmenování „jubilejní“ nelze upustiti, poněvadž vynikající historický moment význam výstavy zvyšuje, že výstava nemá s politikou nic společného, jak již loňské zářijové prohlášení osvědčuje, naproti tomu ale že jsou Čechové ochotni slovem „zemská“ doplniti jmeno výstavy. Posléze přistoupili Němci k následujícímu pojmenování: *Všeobecná zemská výstava r. 1891 v Praze, na oslavu jubilea první průmyslové výstavy 1791.* Toť také úřadní název výstavy.

Snadně a hladce pak docílena shoda o ostatních předmětech, jmenovitě o doplnění výkonného výboru, kterýž dle změněné organisace složen takto: z předsedy hr. Zedwitze, ze zástupce vlády, jímž jmenován místodrž. rada Zabusch, zástupce zemského výboru dr. Jana Jeřábka a zástupce města Prahy Jos. Kanderta a vedle osmi Čechů z osmi Němců (M. Fuchsa, Bedř. Kicka, r. Kubinzkého, J. Mauthnera, A. Neumanna, V. Riedla, Jos. Sobotky a Jindř. Schmeykala). Také jiné výbory doplněny byly některými německými členy. Ačkoliv pak Němci súčastnili se prací výstavních a někteří horlivě, přece ve výrobních

kruzích průmyslníků německých nejevila se dalece ona ochota jako v kruzích českých.

Slavnostně zahájeny byly výstavní práce valnou schůzí generálního sboru na Staroměstské radnici Pražské dne 9. března, jíž vřele uvítali předseda kníže Karel Schwarzenberg a jmenem obce Pražské starosta dr. Šolc. Jednatel Sedlák podal již zevrubnou zprávu o činnosti výkonného výboru, rozdělení prostor výstavních, zadání prvních plánů architektům Wiehlovi a Münzbergrovi a svěření úpravy zahradnické řiditeli městských sadů p. Thomayerovi. Dr. Fořt podal zprávu o řádu organisačním a B. Bondy o rozpočtu a plánech finančních, jež svěřeny výkonnému komitétu. *Rozpočet* podaný páčil výdaje na 1,132.000 zl., z čehož bylo 558.500 na stavby, 20.000 na sady a cesty, 30.000 na zařízení elektrického osvětlení, 10.000 na spotřebu plynu a elektrického světla, na mzdy a služné 110.000, na plakáty a p. 18.000, na hudbu 50.000, na případné rozšíření staveb 100.000, na slavnosti 10.000. Příjmy rozpočtěny v stejném obnosu, 350.000 ze základního fondu, k němuž i subvence zemská atd. připočteny, 150.000 z poplatků z místa, 500.000 ze vstupného a výstavní loterie, 60.000 od hostinců, pivnic, kaváren, ochutnáváren a p. Rozpočet, jmenovitě staveb, značně ještě vzrostl, když stavby prováděny, avšak i příjmy se rozmnožily. — Jelikož kn. Schwarzenberg se vzdal předsednictví, zvolen na jeho místo Bedřich Karel hr. Kinský za předsedu generálního sboru, za náměstky pak president komory Pražské K. Šebor a z německé strany Bedř. Herkner. — Za čestné předsedy zvoleni místodržitel hr. Thun, ministr obchodu Bacquehem, zemský maršálek kníže Jiří Lobkovic, starosta Pražský dr. Šolc a kn. Karel Schwarzenberg, za čestné členy předsedové pěti obchodních a živnostenských komor v Čechách a pan B. Bondy.

Příkladu sněmu následovalo město Praha, jež povolilo subvenci v obnosu 60.000, a jako sněm náklad na zemský pavillon, tak i Praha na pavillony Pražský a plynárenský. Z měst povolily subvence Karlín 6000, Kr. Vinohrady 3000 a 5000 ke gar. fondu, Smíchov 2000 a 5000 gar. fondu, Plzeň 500 a 1000, Slané 500 a 500, Písek, Mělník, Jindřichův Hradec, Vlašim, Borohrádek, Dobrovice, Příbram, Jičín, Kladno, Pardubice, Čáslav, Beroun, Tábor, Karlovy Vary, Teplice, Litoměřice a m. j. Obchodní a živnostenské komory povolily: Pražská 3000 a 4000, Liberecká 3000 a 3000, Plzeňská 2000 a 3000, Budějovická 500 a 1000; z železnic Buštěhradská 2000, západní 1000 a 1000, státní 1000 a 1000, česká severní 1000 a severozápadní pouze 1000 ke gar. fondu. Z velkých strojíren věnovaly českomoravská 2000 a 4000 ke gar. fondu, Ringhofferova 2000 a 4000, Škodova v Plzni 1000 a 2000, dále přispěly mnohé cukrovary a záložny, živnostenská banka 1000 a 2000 a podobně eskomptní. Z okresů Vinohradský 1000 a 3000, Smíchovský, Karlínský, Mělnický, Slánský, Hostounský, Bechyňský, Litoměřický a m. j. Kdežto českých měst a okresů jest tu velmi značný počet, německých objevuje se poskrovnu a ty ještě neskládaly příspěvky, ač se k tomu právně zavázaly. Z jednotlivců přispěli kn. Kar. Schwarzenberg 2000 a 3000, kn. Adolf Jan Schwarzenberg 1000 a 5000, ryt. Kubinzký 2000 a 10.000, hr. Harrach 1000

a 2000, kn. Jiří Lobkovic 1000, a j. Také společenstva a spolky přispívaly svými hřivnami. Celkem obnášel do konce roku 1890 základní fond 301.000, k čemuž však příjde ještě subvence státním obnosem 40.000 do rozpočtu vložená. Garanční fond upsán do výše 257.819. Mimo výkonný výbor a vlastní výbory výstavní ustavily se četné výbory pro jednotlivé skupiny k obeslání výstavy a mimo to zřízeny výbory výstavní při jednotlivých obchodních komorách. Zemědělská rada pro království české pracuje samostatně o vytavení skupin polního hospodářství a lesnictví, tolikéž výbory pro obecné školství, pro výstavu retrospektivní, cukrovarství a pro sociální zařízení. I mnohá společenstva zřídila si své výstavní výbory.

Nejvyššího uznání a platné mravní podpory dostalo se pak výstavě tím, že *J. V. císař a král František Josef stal se jejím protektorem.* Příslušná žádost, podepsaná dne 31. března od předsedy generálního sboru, hr. Kinského, byla prostřednictvím místodržitelovým zaslána kabinetní kanceláři J. V. Dne 12. března přijal pak mocnář v hradě Vídeňském deputaci sestávající z hr. B. K. Kinského, obou místopředsedů K. Šebora a Ed. Herknera, předsedy výkonného výboru hr. Zedwitze a obou místopředsedů Fr. Křižíka a Bedř. Sobotky. Císař vyslovil své potěšení nad smířlivou součinností obou národů v zemi a prohlásil, že přijímá protektorát. Nazejtří měla pak deputace ještě slyšení u ministrů hr. Taaffa, Dunajewského, Bacquehema a Falkenhayna, kteří ji společně přijali a svým sympatiím a svou podporou ujistili.

Překvapující obraz svým ruchem a svými pokroky poskytovaly zatím prostory k výstavě určené.

Když v březnu 1890 scházel sníh, nebylo ještě rozdílu mezi výstavištěm a ostatní královskou Oborou. Vytýčena toliko severovýchodní část ve výměře 280.000 čtv. m. pro výstaviště. Prostranství to polohou dělí se v dvě části, vyšší a nižší. Koncem března zabodnut prvně rýč do země, avšak ne ještě za příčinou stavby, nýbrž k urovnání půdy, jež ve své hořejší části působila mnohé překážky. První práce pod dozorem řiditele měst. parků Pražských Fr. Thomayera platily zahradnické úpravě. Teprve v květnu počaly první práce stavební a v červenci první práce montérské. Hlavní tíha prací spočinula zde na stavebním výboru a jeho předsedovi Fr. Křižíkovi, v oboru výstavním zkušeném odborníkovi, jenž sám o mezinárodní elektrotechnické výstavě v Paříži 1881 vyznamenán byl zlatou medailí, jedinou v Rakousko-Uhersku, a na Vídeňské výstavě elektrotechnické 1883 za své výkony rytířským řádem Františka Josefa. Díky energii, s kterou vyhotovovány a prováděny plány a překonávány veliké obtíže, a díky hlubokému smyslu súčastněných podnikatelů, již shledávali v tom svou čest, aby zdárně provedli svěřené úkoly, pokračovaly a vyrůstaly paláce, budovy a nejobtížnější konstrukce jako čarovnou mocí ze země vykouzlovány. Ani deštivá nepohoda minulého léta, ani kruté mrazy letošní zimy, ani zářijová povodeň, jež nižší části výstaviště ohrozila, nezastavily tohoto ruchu.

Sama půda, na níž výstava se rozkládati bude, není bez zvláštního významu. Při kopání v naplavených a hluboko sahajících vrstvách pískových, z nichž je složena, ukázalo se, že jest to kus staré kulturní půdy naší vlasti Povltavské. Nalezeny tu památky dřevní osady,

popelnice a menší nádobky, bronzový srp a j. bronzové předměty, kosti lidské a zvířecí, jakož i celá kostra ve skrčené podobě. V severozápadní části výstaviště při hloubení půdy pro rybníky narazilo se pod zemí na zbytky staré, z hrubých netesaných kamenů a vápna zdělané zdi, jež vede směrem k jihovýchodu, jak i dále při kopání bylo patrno.

Dne 11. května počala stavba čtyř budov, jež při jižním vchodu od Holešovic vedoucím rozkládají se po pravé i levé straně, a jichžto střed tvoří rozsáhlý zahradnický parterre a pozadí mohutná a ozdobná konstrukce průmyslového paláce i obou jeho křídel. Budovy ty, nápadné bohatými sgrafity a lahodnými tvary, navrhl architekt Wiehl, chtěje tu podati obraz české renaissance. Z budov těch, jež provedl architekt Quido Bělský, zabírají prvnější dvě menší (jedna určená technické kanceláři a správě, druhá telegrafu, telefonu atd.) plochu 360, budova pro umění 2208 a pro umění minulosti 1500 čtv. m. I rozpočet podstatně se tu změnil, na obé prvnější budovy vzrostl z 12.000 na 15.800, na budovu pro uměleckou výstavu s prvotních 16.000 a potom 20.000 posléze na 42.700 a na budovu pro umění minulosti s 16.000 na 20.000 a posléze 20.500. V červnu počato se stavbou budov zahradnických na prostoře 1070 čtv. m.; vyžadovaly nákladu 9000.

Nejznamenitější byly však práce na průmyslovém paláci, hlavní to budově celé výstavy, jež na hořejší části v obrovitých rozměrech počala ze země vystupovati, a na strojírně, hlavní budově na části dolejší. Konstrukce prům. paláce, zaujímajícího prostoru 12.000 čtv. m., jest geniálním dílem ředitele českomoravské strojírny, inženýra Novotného. Teprva koncem června počalo kladení základů, v srpnu montování konstrukce, a přece do konce 1890 dostavěn byl celý palác, o němž jakož i o technickém a uměleckém provedení výstavy jindy zevrubněji promluvíme. Ani za nejkrutších mrazů prosincových nebylo montování zastaveno. Náklad na palác ovšem také vzrůstal, jelikož čím dále tím větší jevilo se účastenství, z prvotních 213.000 a potomních 331.900 dosáhl 463.000 zl. Se stavbou strojovny počato 7. června. I konstrukce ta jest myšlenkou českého technika, inženýra Velflíka, jenž montování také osobně řídil. Strojovna zaujímá výměru 6722 čtv. m., a stavbu do 1. listopadu provedla strojírna Rustonova. Náklad prvotně na 48.000 vypočtený zvýšen počátkem března na 75.400 a později, poněvadž i tu bylo třeba rozšiřování, na 100.000 zl. Architektonické a umělecké zařízení jak průmyslového paláce tak strojírny jest myšlenkou architekta Münzbergra.

Se stavitelskými a strojnickými těmito pracemi závodí přípravy k effektním výkonům elektrotechnickým. Charakteristickou známkou výstavy zajisté bude, že jest výstavou u pramene světla elektrického a vynálezů v oboru elektrotechniky. Sem spadají i osvětlené vodomety (fontaine lumineuse), jež na Pařížské výstavě 1889 tak značně byly přítažlivými a které zařízeny byly i ve Vídni o říšské hospodářské výstavě 1890. Vodomety takové, jen že ve větším rozměru, zřizují se mezi průmyslovým palácem a strojovnou, kdež i náhlý sklon půdy od vyšší části k nižší šťastně jimi se řeší. Se stavbou jich, totiž s podzemními betonovými klenbami dolení části, počato 7. října. Rozměr označují tato čísla: v Paříži vrháno bylo za minutu 210 hektolitrů

vody do výše, ve Vídni 70 hektol., Křižíkova fontána vrhati bude 40 hektolitrů vody.

Během ledna zdvihly se pavillony rybářský, zaujímající prostory 315 čtv. m., kolem něhož rozkládají se založené rybníky, a lesnický na prostoře 400 čtv. m., jenž státi bude prostřed lesnického oddělení na prostoře 6000 čtv. m. K těm druží se budovy se strojírnou spojené, budovy hospodářské výstavy a přidruží se ještě česká chalupa dle návrhů archit. Wiehla, brána, ochutnávárny, hudební pavillony a jiné menší stavby, s jichž prováděním během února se počne. Toť hlavní stavby, jež provádí výstavní výbor svým nákladem.

Dne 31. ledna byl na výstavišti tento stav: V průmyslovém paláci dokončeno zasklení, vyjma barevná skla fasádní, a nad ústředním palácem zdvíhala se štíhlá kupole, již během ledna zmontovala českomoravská strojírna. Na vrchol kupole kladena česká koruna. Hrubé práce zednické byly dokončeny do 8. ledna, a v zapažení pracuje se na omítkách. Vlečnou drahou dovážen popel z nádraží a nivellovány násypy. Strojovna úplně dokončena a zasklena, za strojovnou pak dokončována kotelna s 8 komíny pro stroje strojovny o 1000 koňských silách, na jedné straně budova pro stroje v klidu a na druhé pro dynamoelektrické stroje Křižíkovy. V klempířské dílně pracováno úsilovně o průčelní ornamentice hlavní budovy, v budobě pro retrospektivu vystavovány zaslané na vzory výklady. V budově pro umění sochař Strachovský počínal pomocný model pro velké, třímetrové sochy panovníků Leopolda II. a Františka Josefa I., jež zdobiti budou věže hlavního průčelí průmyslového paláce. Budov administračních a úřadních se již od srpna užívá. Na budovu pro školství vytyčováno místo. Na budovy pro lesnictví a rybářství ukončovány práce natěračské. Na fontáně v zapažené prostoře pro ochranu před zimou pokračovala vyzdívka k hornímu vodojemu. Ve skupině polního hospodářství ukončeny dvě polokryté budovy a upravovány ostatní místnosti pro výstavu hospodářských výrobků i strojů a hospodářského průmyslu ve výměře více tisíc čtv. m. zastavené plochy.

Mimo tyto budovy přihlášeno a dílem již postaveno 95 pavillonů jednotlivých vystavovatelů, jež zastaví plochu asi 20.000 čtv. m. Vlastní budovy výstavní a provedené pavillony poskytují už nyní pohled čilého, elegantního, svými rozmanitými tvary a stavbami mile překvapujícího města, jehož lesk a půvab nastávajícím jarem se dovrší hojností zeleně, úpravou uměleckou a p. Z pavillonů na hořejší části jsou provedeny na levo za uměl. budovou pavillon zemského výboru, pavillon měšťanského pivovaru Plzeňského, dílo to stavitele Buldry, na pravo za retrospektivou dokončují se pavillony: živnostenské banky a záloženský, plynárenský, papírnického průmyslu ve slohu egyptském, firmy Gottwaldovy, továrny na chamottové zboží firmy Vondráčkovy v Rakovníce, Berounské vápenky, Teplické továrny na chamottky, v zahradnickém oddílu lahůdkářské firmy Vrbíkovy a na pravo blíže vchodu dokončen pavillon dr. Zátky. Na východním sklonu hořejší části k nižší zřizuje se pavillon Konopištského statku arciknížete Františka Ferdinanda, na sklonu pod ním vysázen lesík, jenž tvořiti má oboru en minuature s živou divokou zvěří. Na dolejší části na levo vypínají se štíhlé tvary pavillonů lahůd-

kářské firmy Krásovy a hr. Jana Harracha, dále prostírá se nádherný pavillon Pražské železářské společnosti, v němž o výstavě bude se pracovati. Mimo to staví se pavillony hr. Silvy Taroucy, kníž. Hanavského statku Komárova, Vinohradského uzenáře Chmela, montanního průmyslu v Příbrami, kníž. Morice Lobkovice, místodržitele hr. Thuna, kníž. Jana Adolfa Schwarzenberga, firmy Prokopcovy společně s jednotou mlynářův. Před strojovnou ukončen pavillon firmy J. Vilímkovy, na pravo od strojovny pavillon firmy Bolzana a Tedesca na stroje důlní a za ním vysoký a rozsáhlý pavillon cukrovarnický. Na levo za strojovnou ukončen úhledný pavillon papírny Fuchsovy. Stavba jiných pavillonů určena na únor nebo březen, jakmile se dostaví příznivější pohoda.

Na výstavě zastoupena bude též větroplavba a vytýčeny prostory pro arenu, kdež svítiplynem napouštěn býti má ballon 32.000 krychl. stop obsahu, jenž upevněn jsa na třech lanech vystupovati má s obecenstvem do výše 500 m., kdežto jiným podobným ballonem ob čas má býti podnikána volná větroplavba; dále vyhrazeno místo pro umělé kluziště, tolikéž výstavní podnik soukromý, a pro diorama dle myšlenky Liebscherovy.

Když se už nejúsilovněji pracovalo a zdar výstavy záležel na důvěře v ni, ani tehdy ještě nepřestávaly útoky na ni. Opětovně šířeny mylné pověsti, že výstava nebude a nemůže býti ukončena, že bude odložena a že vůbec jest pochybna. Jmenovitě sloužila k tomu za záminku i povodeň zářijová. Stavební výbor nemohl než veřejně konstatovati, že tomu není tak a že všechny práce zdárně a rychle pokračují. Dále byli to opět *Němci*, kteří upadli v staré nepřátelství proti výstavě. Ačkoliv politika byla vyloučena z velkého podniku toho a na březnové schůzi u místodržitele výslovně doloženo, že tu naposled byla řeč o politice, přece neustávali výstavu slučovati s politikou. Již 26. července 1890 učinil exekutivní komitét německých poslanců sněmovních vyzvání, aby Němci upisovali k fondům výstavním a přihlašovali se k účastenství toliko s výhradou, budeli výsledek příštího sněmovního jednání přízniv národnímu smíru v Čechách. Zasedání to nebylo však zahájeno v srpnu, nýbrž až v říjnu. Za něho dne 27. listopadu usnesli se pak němečtí poslanci, aby — hledě k politickému stavu věcí, stále prý vášnivějšímu smýšlení českého obyvatelstva proti Němcům a k nemožnosti sehnati kvalifikovanou většinu ve sněmu pro kuriátní votum, — němečtí průmyslníci a hospodáři výstavu neobeslali. Toliko těm, kteří od 9. února do 26. července byli se přihlásili, ponecháno na vůli výstavu obeslati či neobeslati. Následkem prohlášení toho vystoupili všichni němečtí členové z výborů výstavních. Výbory však nedaly se tím mýliti a pracovaly vší silou dále, aby výstavě tím spíše pojistily zdar.

Zdar ten zdá se také nepochybný. Nasvědčují tomu mimo jiné i tak hojné přihlášky, že výbory stavební a instalační octly se v lednu na rozpacích, kde veškeré předměty umístiti. Zřízení zvláštního pavillonu pro školství ukázalo se nezbytným, avšak ani tím nebylo dosti uvolněno paláci průmyslovému, a během ledna poznána potřeba, buď

aby v obou křídlech průmyslového paláce zřízeny byly široké galerie, aneb kdy by to vkusu bylo příliš na úkor, aby pořízeny byly nové ještě budovy pro některé výstavy. Přihlášek u výkonného výboru bylo dne 31. ledna 2184 českých a 686 německých. Z Němců, jež se přihlásili, jen tři odvolali přihlášky, za to další ještě přihlášky učiněny. Mimo uvedený počet mají ještě hojně přihlášek výbory pro výstavu hospodářskou, školskou, uměleckou, retrospektivní a cukrovarnickou, tak že všech přihlášek bude asi 5000.

K doplnění obrazu činnosti výstavní zaznamenáváme ještě: Číslo podací v kanceláři vystavní obnáší od ledna 1890 do 31. ledna 1891 9505.[1]) Připomenouti však sluší, že podání jedné osoby neb věci se týkající zanášejí se pod jedno číslo, tak že by dle praxe jinde obvyklé číslo podací bylo aspoň trojnásobné. Od 1. ledna 1890 do 22. ledna 1891 měl výkonný výbor 76 schůzí, stavební 82, instalační 35, výbor pro dopravu a návštěvu cizinců 19 a presidiální výbor, z předsedů jednotlivých výborů složený, 15.

Rychlým, mocným krokem spěje dílo výstavní, dílo to ducha a rukou veskrze domácích, českých, k svému dovršení a k slavnému zahájení. Nedávno ještě zdálo se čirou nemožností, aby výstava pořádati se mohla bez postavené dříve velké výstavní budovy, dnes pouhý pohled na výstaviště dostačí, aby nás přesvědčil, že nejen velkolepý palác průmyslový ale i nemalý počet jiných budov výstava nám v odkaz zanechá. Mohlali výstava založena býti v tak velkých rozměrech, jež, jak čísla ukazují, od měsíce k měsíci ještě vzrůstaly, a podařiloli se v době několika měsíců nejen vykouzliti paláce a budovy, skvostné sady, přečetné pavillony, osvětlené vodomety, jež překonati mají Vídeň i Paříž, ale byloli i takřka po ruce, čím prostory ty vyplniti: zda není už to důkazem velkého kulturního vývoje našeho národa? A tento náš pokrok, tato velikosť v práci duševní i hmotné bude bohdá nemalým mravním úspěchem naším, jenž i bez politiky velikou má váhu politickou, neboť jen národ vynikající duchem a prací požívá úcty a platnosti politické. Veřejnosti nejširší naskýtá se tu příležitosť, aby podívala se na nás, jací jsme. Jako vzpružení hospodářskému, tak může přispěti i vzpružení ducha národního. Na všech nás bez rozdílu jest zajisté, abychom k výstavě přilnuli jako k dílu svému, k dílu své otčiny a svého národa a všemi silami o zvelebu její se přičiňovali. *J. J. Toužimský.*

---

[1]) Na švýcarské výstavě v Curychu r. 1883 číslo podací od počátku agendy do konce výstavy dosáhlo 9400.

O naturalismu v básnictví.

Od

prof. dr. Jos. Durdíka.

(Pokračování.)

IV.

Naturalismus nejvíce se zamlouvá v oněch odvětvích uměleckých, kde slovo o prostém otisku skutečnosti ještě nejspíše jakýsi smysl má, v portrétnictví a v malbě genrové na příklad, ač ani zde jakožto princip tvorby a nauky nevystačí; ale umlká v jiných, v hudbě, v tanci, stavitelství... Co z přírody může zde umělec nápodobiti? Něco málo, a nápodobili, není to vrcholem oněch umění. Nápodobiti může hudba mnoho zvuků přírodních (zvukomalba!), ale v tom nezáleží pravá podstata její; a co jiného v hudbě za naturalistické se vydává, platí jí jen měrou velice skrovnou. Nápodobili prý hudba ruch a pohyb představ našich, není to nic v přírodě zevnější daného a viditelného, aniž jest jediným tajemstvím hudebního krásna. Mluvíli se tedy o naturalismu v hudbě, činí se tak ve smysle přeneseném a zejmena ze strany těch, kteří do hudební skladby vkládají nějakou určitou, slovy vyjadřitelnou látku („Letní den v Norsku,“ „Práva smyslnosti proti přemrštěným požadavkům mravouky“ a p.). Hudba však má dosti svého vlastního obsahu, svého hudebního světa, a v něm jest všechno umělé, totiž bylo od lidí učiněno, určeno a nenalézá se hotovo v přírodě: celá ta nynější soustava tónův, takt, tempo, melodie i harmonie, nástroje, kterých hudba užívá, a konečně výsledek, skladba, povstávající volnou činností ducha, skládáním (komponováním), nikoli pouhým něčeho nápodobením. Tu jest hudba pravým vzorem umění, sama uměním nejčistším, „tajemstvím veškeré formy“ (jak praví Fr. Th. Vischer ve své Aesthetice III. 826.). Jí se blíží v mnohém ohledu architektura, pročež obě uměny často v obdobu přiváděny byly známými výroky (architektura jest stuhlá hudba, — a tato zase plynoucí architektura a p.). Jako architekturu, hudbu, tak i všechnu ostatní uměnu pouhá pravda naturalismu učinila by neúplnou, ba nemožnou, — a z druhé strany zbytečnou. Nenjímajíc ničeho sochám portrétním plastika rozhodně tíhne k vypodobení postav ideálních; plačící košilatý hošík, známá to soška naturalisticky provedená, ukazuje to nepřímo.

Ale i portrétní socha při vší věrnosti své jeví vážné odchylky od svého originálu; sochař sám mnoho *úmyslně* změnil podle toho, *kde* má býti umístěna, vzhledem k okolí i k výšce budoucího stanoviska, vzhledem k materiálu, z něhož zdělána; sestrojil hlavu menší než jest ve skutečnosti, provedl zvláštním pravidelným spůsobem vlasy, vous i všechny příkrasy, oděv, zbraň a podobné, zkrátka on se držel jistých umělých pravidel, které jeho umělecké dílo od přírodního zjevu očitě odlišují, — on *stylisoval*. Stylisování (slohování) uvádějíc vkusnou a správnou jednotu, zjednává dílu ráz úmyslnosti; „má mnoho stupňů

co do vynikání svého; někdy totiž stává se zvláště patrným, a sice zrovna v těch uměnách, které ve skutečné přírodě nejméně vzoru nalézají. Architekt mění dané tvary bylinné a zvířecí na geometrické podoby, stylisování vyniká tu nejpatrněji. Hudební skladatel může nápodobiti smích, ale stylisuje jej, což tím patrnějším se činí, an už jeho materiál sám, totiž soustava tonů jest materiálem stylisovaným. V těchto případech jest stylisování obecnému smyslu nejznámějším, a proto se slova někdy jen v tomto silném smyslu užívá. Ale nicméně jest ve všech uměnách uměleckým požadavkem" (Všeobecná Aesthetika, str. 531). Stylisování v básnictví vztahuje se především k myšlenkám samým, ze kterých básnický celek se buduje, k jeho *vnitřní* formě, k stavbě představ jakožto vlastnímu dílu básnickému, ke krásnu *myšlenkovému*, ano má zde takovou váhu, že právě ve spisovnictví obtěžkaný význam *slohu* se všemi svými odstíny utkvěl jako ve stavitelství, — i mluvíme po výtce o slohu stavby a výtvoru slovesného. Při prvé jej pochopují všichni, při tomto měl by zmizeti; neboť stylisování podle naturalismu se nepřipouští, ježto nenápodobí, nýbrž mění.

A nezůstaneliž ještě jedno věno výtvoru básnickému, ten hudební půvab? Pokud báseň užívá řeči a řeč potrvá něčím slyšitelným, utváření uměleckému podléhajícím: potud má i onen půvab v básni místo své, ačkoli ho nikdy nezastaneme v životě všedním, a veršův tam neslyšíme, jež by důsledně podle zásady naturalismu neměly býti ani skládány. Lepé, ušlechtilé, zvonivé rozměry, význam i dojem jich, jejich „ethos," jsou příliš osvědčeny a za zdroj čisté záliby od věkův uznány, než aby je nepřízeň jedné doby z mysli lidstva vyplašiti mohla. I živá mluva řečníkova jest stylisována, a na zlé mu vykládáme, když mluví nedbale jako v životě všedním nehledě pravidel mluvnice, retoriky a požadavků veřejnosti. Naturalismus dělá opposici proti *„retorice,"* proti všemu krasořečnictví, — ale překročuje i zde pravou hranici, jako každá horlivá opposice, což jest snad následek toho, že právě ve Francii fráse dosáhla moci nebezpečné, že tam se jí mnoho hřešilo a tudíž pak proti ní se brojilo. Nicméně slohovaná mluva, ladná *„zevnější forma"* zůstane vždy samozřejmým požadavkem ve spisovnictví, ovšem ne jediným. I na prose to vyniká. Pěkná, rythmická prosa jest více, než co si autor pouhým opsáním ze všedního života vypůjčiti může. Kdo v zajímavém pojednání hlásá, že na slohu nic nezáleží a že netřeba mu péče věnovati, kárá sebe ze lži, an si na svém pojednání dal záležeti: pojednání nedbalého, roztříštěného a nesrozumitelného nikdo by nečetl. Naturalisté, kteří píší patrným slohem, vyvracují svou zásadu; neboť sloh jest něco uměleckého, aspoň umělého. Lidé, kteří „neumějí psáti," nemají právě slohu — a co zde v malém, platí i u velkém o uměnách. Naturalismus v stavitelství znamená odstraniti sloh, rovněž v hudbě, — pokyn dostačí, jaká by povstala spousta, budovy bezeslohé, haluzny s děrami! Každý výtvor básnický, ať veršem ať prosou, jest komposicí a má svůj sloh, obé pak jest něco umělého, ne pouze přírodního. Odtud zase patrno, že zásada naturalismu nevystačí pro celou esthetiku, ona nemůže býti jediným všeobsáhlým principem krásy a uměny. Z krásy nikdy skutečnost, ze skutečnosti nikdy krásu nedovodíš, aniž říci lze, že vše přírodní jest krásné. Ne v tom

jest naturalismus křiv, co potaká, nýbrž co popírá, — hřeší ne tak tím, co klade (ač přepíná i toto), jako spíše tím, že to za jediné prohlašuje. Konečně by došlo i na mluvnici i pravopis; ani na nich nezáleží, jen prý na věci, a každý si může psáti, jak se mu zlíbí. Kam by neobmezená svoboda tato vedla, snadno si představiti; zmatek nad zmatek a děsný nelad by šel v zápětí, a zrovna tak ve vysokém umění, kdy by se esthetické kategorie jednoty a správnosti zapudily. Jestliže architektura i hudba nejpatrněji vyvracují naturalismus, malířství pak jen zdánlivou mu poskytuje podporu, obrátili se zastanci jeho tím horlivěji k básnictví a chtěli je úplně zabaviti pro svůj záměr. Dařilo se jim poněkud. Předně básnictví užívá *slova*, a to jest také prostředkem prosy, vědy a všedního života, a tím tedy vždy jim oběma blízko, — a za druhé má *několik* stránek, jimiž na všechny ostatní uměny upomíná: z něho lze vyvoditi esthetiku platnou všemu umění, a proto hledíce jen k některým jeho stránkám, pomíjejíce stavbu i hudbu naturalisté dali básníkům zákon, aby přírodu jedině na zřeteli měli. Skutečnosť otisknouti — totě umělecké dílo!

Mezi skutečností a dílem uměleckým stojí však ještě jedna stanice, jíž nelze ovšem smyslně proukázati: totě tvůrčí umělecká vloha, které díme fantasie. Nebudeme ji po mysticku vynášeti, ale na otázku, co jest ona, odpovíme prostě, že to jest hojnější, vzletnější představování, obměňovací, obrazné a upravené, — pročež jí zcela případně po česku říkáme *obrazivost* nebo na vyšším stupni *obrazotvornost.* [1])

Dva lidé hledí na týž předmět, a přece jak rozdílný v nich se vzejme ruch myšlenek! V jednom skoro žádný, on si při tom *nemyslí nic*, — v druhém vřídlo nejbujnější; ten si při tom *myslí mnoho*, vidí předmětu zrovna do srdce, reprodukce se na všechny strany rozbíhají a dodávají mu bohatou zásobu představ, dojmů, vzpomínek, obrazů, jichž on dále užívá k sestavování něčeho jiného, nebývalého, čeho sám ani neviděl. Ale on si to *představí*, utvoří vidinu a vypodobí ji, byť mu i některé členy do celku scházely. Fantasie doceluje a podává umělci to, čeho mu skutečnost odepřela. Tak Tolstoj sám při vraždě rozeňátka nebyl, ty kostičky pod prknem chroupati také neslyšel, ale dodal tento rys, jenž ovšem naši obrazivost vzněcuje. Fantasie přestupuje skutečnost, nikoli skutečnost vůbec, ale skutečnost umělci danou, jako bujný sen naše všední každodenní výkony a myšlenky a výjevy, — ona jest bohatší, pestřejší a smělejší; proto ji jmenují obrazně pravou kouzelnicí. Ze zkušenosti své umělec váží složky, stavivo, jednotlivosti: k celku velikému musí míti svou komposici, svou duši a mohutnost tvůrčí. Tak tomu jest ve všem umění, a jen někde se zdá, že umělec pouze „kopiruje,“ — z čehož ihned vzniká celá theorie, že *všechno umění jest kopirování. A to není pravda;* neboť pak by nebylo třeba fantasie, zdokonalený přístroj fotografický by nejlépe vyhověl. Jak shora už vyloženo, podpírá se náhled ten hlavně obdobami s malířstvím; stavitelství jej vyvrací, v sochařství má „ideál“ postavení příliš pevné, a hudba činí v tom ohledu ještě více než architektura. I přenášejí natu-

---

[1]) Místo *obrazivosti* (Einbildungskraft) píší někteří *obraznost* (Bildlichkeit), což však jest něco jiného a mělo by se lišiti.

ralisté bez okolků celou terminologii z malířského umění na básnické: malovati, líčiti, portrétovati věrně a podrobně, — tak stále zavznívá . . . Avšak i ten malíř naturalistický, když se byl pokochal v podrobnostech a je věrně nápodobiti se naučil, máli stvořiti větší obraz, musí se vyšinouti výše, musí provesti komposici, podrobnosti skládati v umělý celek, musí svou fantasií pracovati, ne pouze *nápodobiti*. Vždyť on toho celku neviděl nikdy a musí jej ve svém nitře sám stvořiti jakožto obraz a pak jej *vypodobiti*. Právě tak zvané studie naturalistického malíře, který pak znamenitý, vzletně pojatý obraz vymaluje, dokazují, že ne pouze otiskoval, nýbrž komponoval a idealisoval; naturalistické snímky byly jen předběžné stupně. Nasycen jednotlivými rysy i přehledem skutečnosti ovládá látku svou, jest volný a přece se drží pravidel, při vší svobodě tíhne konečně k čistotě a ladnosti svého díla, — jen tenkráte jest *moudrý umělec*.

Bez fantasie není umělce; ani herec, o kterém se často míní, že jen nápodobí, mějž postavu ztepilou, výraznou tvář, pěkný hlas, nevytvoří ničeho, nestane se umělcem, scházíli mu fantasie. Bez té není umění, jako ani symfonie by nesměla povstati, takož ani báchorka, tato milá oása v nudnosti literatury dětské. S pravdivostí esthetickou fantasie se snáší, ana tvoří podle vodítka význačnosti. Esthetická pravdivost, jež charakterisuje pouze, jest ovšem něco jiného než historická pravda. Rozdíl ten jsem rád objasňoval loučením Hektora s Andromachou. Historickou pravdu výjevu toho nemůžeme kontrolovati; kdo ví, existovalli jaký Hektor. Ale tu něžnou lásku mezi manžely, dítko v jich rukou, vlasť, jež muže v boj volá, hrdinství jeho, tklivost rozmluvy jich a tu tragiku v pozadí — nám Homer věrně vypodobil, podal jen hlavní rysy z celého výjevu; v nich vězí ta *básnická pravda* básně Homerovy — *význačnost* to jest (Vš. Aesthetika str. 48, 49).

Jak se od sebe liší všední pravda a esthetická pravdivost, totiž význačnost právě, ukazuje nám ona častá otázka prostého člověka: když jsme mu něco vypravovali, co jest samo sebou pěkné a jeho zálibu vzbuzuje, ptává se nás: „A jest to *pravda?*“ — Jak mu odpověděti? *Jest* a *není*; nestalo se tak zrovna, ale mohlo se státi; děje se tak stále, jest to pravdě podobno . . . a tak dále podobnými odpověďmi rozdíl mezi pravdou a význačností se chytává. V malém to vidíme při každé anekdotě; lidé se nechtívají spokojiti její samosobnou trefností, vtipem a jádrem, nýbrž ptávají se, zdali to pravda jest. Ale i při větších výplodech fantasie chovají se podobně. Kdo vůči básnickému výtvoru jen po oné skutečné pravdě se táže, nedonikl ještě stanoviska esthetického, jest snad i historik, nikoli však pravý vnímatel a kritik. Vzpomeňme si na romány, které jsme četli; ani jeden z nich „není pravda,“ ale mnohý z nich jest význačný. Při všech zdařilých románech působila spolu fantasie, tvůrčí, stavěcí, vynalézavá mohutnost ducha. O takovém románu lze také říci: Si non é vero, é ben trovato — „*trovato*“ vztahuje se k fantasii původcově a k esthetické hodnotě jeho díla.

Namítne se sice: vždyť skutečnost má také svou poesii! Ó zajisté, ale to jest věta částečná; *mnoho*, co ve skutečnosti se vyskytuje, jest poetické, nikoli všecko. Poesie a skutečnost nesmí se stotožňovati;

ve skutečnosti jest poesie i prosa, ale proto není obé jednostejné. Dobře lišíme krásu a pravdu, ale nerozlučujeme jich od sebe jakožto protivy nesjednatelné. Mnohdy dostačí vylíčiti něco skutečného: a jest to poesie, — jindy by to bylo opakem poesie, při čemž by jen ještě zůstalo to líčení samo uměním. Špíny jest všude dost, ale poesie jest jako zlato; toho jest málo . . . Spíše se může říci, že všechno, co jest. jest rozumné (totiž aspoň zdůvodněné), nežli že jest poetické, — a jestliže nadšenému poetovi *celek* jeví se krásným, jest to následek ne šered onoho celku, nýbrž vítězného přemožení a rozvedení jich.

Kdy by se jen otiskovalo a žádné jiné práce, zejmena též fantasie k umění potřebí nebylo: jak snadno by tu mohl člověk býti básníkem, bez dlouhého rozvažování jen opisovati skutečnost! Jaká to záplava spisů by zasáhla nás, jak by vzrostlo moře románů, jak by mladí, staří obojího pohlaví mohli se súčastniti v širé produkci té! Všednost jest všude; lidí, budov, krajin tolik, — jen je vesměs fotografovati, nahradilo by to malířskou uměnu? Ale ovšem, kdy by se fotografie hojně kupovaly, vzešel by z toho zisk, a tak by i ony romány dávaly výtěžek, jenž by sváděl ku produkci! Četné plody beletrie činí také ten dojem — nejsou to ani romány, ani novely, ani dramata, nýbrž scény ze všednosti, napsané z důvodů nejzevnějších.

Proti tomu hájí se naturalisté a poukazují, že to tak jednoduše nemíní s učením svým, — že prý naturalismus vyžaduje důkladných studií, že má býti takový a onaký . . . Zkrátka vyčítají četná pravidla i jemu, obmezují jej, vracejí se k zavrženým normám . . . Patrno však, že jakmile jej určují, jakmile vysloví: „žádáme na něm toho či onoho," již odpírají svému principu, — třeba to výslovně nechtěli přiznati. A tak přichází rozpor mezi učení a tvoření jich. Pravý naturalismus odmítá všechno obmezování. Uznávajíli však, že pouhý otisk ani možný není, že látku ze skutečnosti vzatou také všelijak obměňují, čistí, docelují, ujednocují: uznávají právě onen pochod, jemuž díme idealisování. Vezměme jen do rukou nějaké naturalistické dílo, které má hodnotu. Nechť sebe věrněji a obšírněji popisuje, musil autor přičiniti něco více, aby se líbilo. Věrně a obšírně popisovati dovede i druhý, ale *jak?* V tomto „jak?" vězí rozdíl, v něm i sudidlo umělecké práce, v něm se obsahuje umění. Řekneli se o takovém díle, jak znamenitě tam básník pravdu podal, ano že ta pravda jest *triumf jeho umění*. klade se tím právě váha na *umění*, — té pravdy by nebylo k trvalé zálibě dosti. Básník tu musil býti umělcem, třeba by svou uměleckou práci zakrýval, tak aby se zdálo, že dílo jeho povstalo samo sebou, snadno, pouhým otiskem skutečnosti. Avšak i to děje se podle starého předpisu: na uměleckém díle nemá býti znáti námahu, těžkou práci a pot. Pravý umělec nevynáší to na veřejnost a spíše plodí zdání opaku; totě souhrn pokynův ve známém slově „ars celare artem" — umění tajiti umění. Upřílišená snaha, zakrývati umění, také mnoho zavinila, co nyní naturalismu se vytýká — zdání nedbalosti při vší vědecké péči o podrobno, odmítání fantasie a podobné.

A přece přívrženci naturalismu reklamují obrazotvornost pro své výtečníky s velikým důrazem: ale fantasie *mění*. co jest ve skutečnosti dáno, tedy odstupují vlastně od zásady své a přiznávají sami,

že *nezměněné* podání všední skutečnosti nestačí, ani jim, a že dožadují k němu něco jiného. Jednak zažehnávají všechnu illusi, imaginaci, fantasii, majíce ji za lež, a hlásají, že umělec nesmí nic páchati mimo obor pravdy, ani metafory by se nesměl dopustiti, — jednak ji zase přivolávají. Jedno i druhé stále se opakuje v jejich bojovných rozpravách. Nechť mluví co mluví, *faktum fantasie vyvracuje zásadu naturalismu.*

Skuteční umělci mezi naturalisty všechno to dobře cítí; při vší nadšenosti, jakouž hlásí se k praporu svému, při vší důtklivosti slov pravdu oslavujících dodávají k výrokům takým ještě něco, co jejich všeobecnosť překvapujícím spůsobem restringuje . . . kladou důraz na to *umění*, na fantasii, na tvůrčí sílu, na komposici díla, na vzlet a volnost umělčí činnosti, ano kdy by se nebáli uraziti modu, i na idealisování. Lítost, že se musí tohoto slova vzdávati, prokmitává tklivou řečí jich. Krutější jsou menší bohové naturalismu; vedou vojnu nepřetržitou a uvádějí zásadu jeho ad absurdum. Ale i jim se mnohdy pěkné dílo podaří, ono pak ohrožuje zásady jich. Něco jiného jsou díla jich, něco jiného náhledy. Zvláště v Německu se teď mnoho píše na oslavu naturalismu, nejen přímo velebením pravdy, ale též tupením ideálův a ubíjením esthetiky. Jest to osud epigonův, že se všemu brání, co je povzneslo; neboť oni *sami výše nemohou*, — ne skutečnost, ale fantasie jim schází.

V.

Ano, naturalismus odstraňuje veškeru vědu o kráse, ta že nemá a nesmí býti. Divná věc: na jedné straně pánové jsou plni nadšenosti pro vědu, vidí v ní spásu jedinou a koří se jí upřímně; všude má věda první a poslední slovo, vše se má po vědecku prováděti, o všem zvláštní věda stávati, — jen o kráse nemá býti žádné vědy, tady jen na plano a mimo vědecký řád psávati dovoleno! V literárních kruzích jest to něco známého, nevyhnutelného a rozmohlo se též u nás spůsobem mnohoslibným; spílá se esthetice jakožto nepřítelce pravého básníka, jako že by mu překážela, u obecenstva jej snižovala, jej okovy spínala a podobné. Ale nejen básníci, nyní i kritikové a dějepisci literatury mluvívají velmi pohrdlivě o „tak zvané esthetice“ zlehčujíce ji, ačkoli soustavné o ní nauky zevrubněji neznají a nepováží, že majíli o svém předmětu (o zjevech literárních) řádně do pravdy jednati (je probírati, tříditi a kritisovati): soustavně a methodicky počínati si musejí, to jest po vědecku. Esthetika jako každá věda jest věc nehotová, vyvinuje a vzdělává se dále, — a když někdo námitku činí, týká se to pouze některé věty, proti níž klade větu jinou, podle svého mínění pravou, lepší. Jsou však jiné věty, které i on má za pravdivé, a takových přibývá, esthetika se zdokonaluje. Kdo ji odstraniti chce, zapuzuje všechnu pevnotu z oboru toho a zapomíná, že by vše propadlo osobnímu gustu jednotlivce, že by se rozmohla nejplanější sofistika. Pak by ani popěrač esthetiky nesměl žádnou poučku vysloviti, — neboť všechno bylo by stejně pravda a nepravda.

Odbývají pohnutlivé ceremonie nad hrobem esthetiky, — ale každý naturalista má své náhledy o kráse a umění. Tyto náhledy sebrati,

uspořádati, v souvislý celek uvesti, už to by vydalo jakousi nauku, třeba nedokonalou, kusou a křivou; byla by to *jeho* esthetika, řekněme soukromá. Ale o týchž věcech přemýšleli už mnozí jiní, celá řada důvtipných duchů, a jejich práce měla by býti úplně ztracená, nicovatá, kdežto okamžité nápady a diktáty pouhého popěrače samy jen by měly výsadu pravdy? Ač naturalisté nic všeobecného o kráse připouštěti nechtějí a pouhému gustu brány otvírají, přece všichni v tom se shodují, že *krása jest pravda*. Tento jejich hlavní princip sám jest přece věta o kráse, náleží tedy do esthetiky. I mají naturalisté svoji esthetiku, horlí pro ni velice ohnivě, všechno ostatní učení považujíce za *staré*, překonané, zbytečné nebo škodlivé, či za konvencionální, totiž za *lež* (!) anebo dokonce za attentát proti svobodě!

Kácejí sice všechny zákony a pravidla té staré prý krásovědy, ale v zápětí přicházejí s jinými, které se skáceným zákonům podobají jako vejce vejci. Tak na příklad velmi mnoho útoků sneslo pravidlo o jednotě uměleckého díla, — té prý nemusí, ba nemá býti vůbec, — ale dodatkem připojují, jen když dílo má „jednotu *nálady*," nebo jednotu *tónu*." Nuže, totě také *jednota*, jížto „stará" esthetika tak neúprosně v uměleckém díle vyžaduje, — speciální případ jednoty, — a ten už vyvrací všeobecnou větu, že jednoty vůbec není potřebí. Neboť ona jednota nálady jest také esthetickou formou.

Touže cestou přicházejí ještě k jiným podobným ústupkům. Pokud se upřímně domáhají pravdy v odboru vědeckém, donucuje je skutečnost k týmže výsledkům, kterých už jiní myslitelé dosáhli. Čím hloub myšlením svým do věci vnikají, tím více se jim jako by nepozorovaně vtírají ostatní kategorie uměleckého díla, jako harmonie, správnost, vyrovnanost a jiné. Na látce záleží mnoho, ale v básnictví ještě více na formě, kterýmžto slovem vyrozumíváme nejen zevnějšek slyšitelný, nýbrž i složení myšlenek, formu vnitřní. Umělčí tajemství pravého mistra: látku zhladiti formou, konečně uznávají též oni . . . O formě v tomto celém obtěžkaném významu má platnost výrok Zolův, že ona dostačí, učiniti dílo nesmrtelným (Le roman expérimental, str. 17).

Skvostné toto přiznání Zolovo ukazuje směr, kudy vážné přemýšlení i v naturalismu se bráti, spolu i cíl, k němuž docházeti bude, totiž k nepokrytému uznání esthetiky formové, jakož i uvedený král naturalistů sám mluví výslovně o vědě formy (la science de la forme). Ano, *věda formy*, totě esthetika, tvarosloví krásy. Neníť naturalistická nauka o kráse a umění tak vypěstěna, aby si jednotlivé věty neodporovaly. To vidíme i zde; důraz položený na formu jest nezabylá ukázka lepšího svitu. Nechť si jen vzdělávají naturalisté svou esthetiku dále, zde v oboru *vědeckém* držíce se hlavního *pro vědu* vodítka pravdy; pravda vynikne, přehmaty pominou, ale pravá věda formy z ruchu onoho bude míti zisk. — A to jest také jeden závažný moment v oprávnění naturalismu, že obraceje se proti jednostranným nebo mystickým soustavám krásovědným, bezděky slouží nauce pravé, střízlivé esthetice formy;[1]) byť i neplynulo to z jeho vlastního úzkého principu, ale pravda jej k tomu donucuje.

[1]) Esthetice formy říkávají též formalismus; však slovo stíženo jest patrnou příhanou a upomíná spíše na *formality* jakožto přívěsky zbytečné, po-

Nejpohrdlivěji naturalisté si počínají proti romantismu. Ale co jest romantismus? Tenť povstává vůbec přemrštěním jedné základní normy a zanedbáním ostatních, — jest nedokonaná klasičnost. Romantické dílo může býti znamenité, poutati právě onou přemrštěnou stránkou svou, ano jí vyniká. Proto jest více druhů romantismu. Jednou jest to nehoráznost, siláctví, fantastika, plýtvání obrovskými rozměry jako v indické báji a v každé literární sturm- und drangperiodě; jindy rozplývavé citlivůstkářství, přeslazenost, hledání chorobnosti a blouznění bez ohledu k význačnosti. A dále ještě unylé rytířství, horování a „středověká temnota," mystika všeho druhu, ješitnost subjektu, jenž se ve svém bole stále shlíží, titěrnost, opojenost, to vše náleží v romantiku a líbilo se, — ale zrovna tak i nevázanost, povrhání všemi pravidly, záliba ve špíně a hnusu, affektovaná vědeckost, drsnost, bezohlednost a všednost modního naturalismu. Tenť se míjí uměleckého ladu, pravé té harmonie jakožto vlastního centra krásy, — a jestliže rytířský blouznivý romantismus přestřeluje terč, romantismus tak zvané pravdy nedostřeluje jí. Jeho hlavní výstřel jest návrat k přírodě; známo, že osudný omyl ten byl už vícekráte odporučen, někdy tak svůdně, že dle slova Voltairova člověk dostával chuť běhati po čtyrech. Seděti však v plném užívání statkův kulturních a toužně vzdychati spolu po stavu přírodním jako po jakémsi ráji, jest mnohem romantičtější, nežli když zvěčnělý král bavorský si liboval v době Ludvíka XIV., nebo když Julian Apostata galvanisoval mrtvolu pohanského světozoru. Naturalismus má se k celé esthetice, jako příroda ke vzdělanoti; chtíti jej prohlásiti za vodítko jediné, bylo by popříti umění, jako výlučný princip přírody by uničil kulturu. Idyla krotkých divochů, ctnostných, rekovských a šťastných byla by ideálem naturalismu — a to že není romantika?

Naturalismus broje proti romantismu brojí proti vlastní krvi; ontě sám jen zvláštní druh tohoto, jakožto krásno nedokonané. On nějakou přesilenou stránkou burcuje nás, dráždí a škádlí, vzbuzuje všeobecnou pozornost, jest interessantní, ale libuje si v choutkách a kuriositách jako jiný druh romantismu, střídá své manýry psací a působí látkami svými, totiž elementárně (účin látečný). Plodům jeho schází ona ladná vyrovnanost, v níž klid a věčné mládí klassičnosti se zakládá; nescházíli, nuže tím výše pak stoupá hodnota jich.

Pokud požadavek pravdivosti v klassických plodech splněn se nalézá, může se naturalismus dokládati jich. Ano jest tam, ale obmezený jinými požadavky, — naturalismus cudný, přiměřený, upravený. Vizme poetická místa v bibli; jaká pravda tam zrovna naturalistická, ale spolu jaká jednoduchost, prostota, vznešenost! Však i přemrštění požadavku pravdy, totiž naturalismus vlastně tak nazvaný jest něco starého, ano tak starého jako umění samo. Jednou se upříliší jedno vodítko, po druhé jiné, a poněvadž vývoj koná se protivami, jedna krajnost druhou vzbuzuje, vyvstane naturalismus vždy, když ona kate-

---

vrchní, bezcenné, na kterých proti obsahu nezáleží, kdežto esthetice právě forma jest to hodnotné. Proto my pro svou nauku neužíváme onoho slova, plodícího tolikerá nedorozumění, spíše by se hodilo slovo *formismus* (s. v. v.) . . .

gorie, která jej obmezuje, sama pravou míru překročí a jiným základním požadavkům ublíží. Strnulost a přílišná pravidelnost plodův, šablonovitost a škrobenost, a zase měkkost a rozplývavost, plačtivá sentimentálnost, umělůstky a hříčky, přeslazené delikatessy, záliba v chorobě, nezřízená fantastika a podobné průjevy, vždycky vyzývaly proti sobě reakci, v nížto vedle jiných též požadavek pravdy a přirozenosti zazníval, aby ze své strany zase v druhou krajnost upadával. Pornografie pak, hrubá nebo více méně raffinovaná, upřímná nebo frivolní, ve spojení se stercorismem (viz La Terre), bývala vždy zvláštní odrůda v literatuře, a když v době knihotisku spisové její nemohli se tisknouti, kolovali v opisech; i u nás pobíhají tituly podobných děl *opisovaných*, ve kterých čirý naturalismus onoho odstínu se produkuje. „Pravdivé“ popisy věcí hnusných, ošklivých a smrdutých byly vždy na trhu; rovněž při tom zazníval výzev hleděti pravdy, přírody, a býval i prováděn, tu přiměřeným, jindy upřílišeným spůsobem, — ale nepronikl jsa odkazován do svých úkrytů.

Vůbec není naturalismus žádnou vymožeností novofrancouzskou, nýbrž bývá v literatuře stálým kvasem více méně vynikajícím, ovšem ve tvarech měnících se podle zevnějších okolností doby. Byl ve středověku zrovna tak jako ve starověku, ano býval a bývá přímo výmluvnou ohláškou nevyspělosti a prvotin uměleckých. Tak když druhdy na některé místo obrazu malovaného malíř více barviva nakupil chtěje takto nápodobiti vyvýšeninu, jak ve skutečnosti jest: počínal si naturalisticky, my můžeme prstem makati jeho vyvýšeninu a shodu s předmětem skutečným. Nynější vyspělá uměna na rovině rozličným pouze osvitem vykouzlí *zdání* třetího rozměru, páše illusi, podvádí nás, kdežto malí začátečníci v kreslení a malbě podnes mají mnohé starodávné zvyklosti naturalistické. Jest to opět ona podloudná, křivě vykládaná protiva mezi přírodou a uměnou (ba vůbec kulturou), v nížto vízne naturalismus. Naše doba, jež prý směřuje k podvracení všech pravidel, zákonův a celého řádu jakožto něčeho nepřirozeného, poskytla mu zvláště mnoho půdy a také zvláštního rázu. Můžeme jej však stopovati ve všech uměnách, do všech zemí, kdekoli jakýsi bohatší rozvoj umělecký se ukázal, a starý rabbi Ben Akiba i nad nejnovějším naturalismem by zvolal: „To vše zde jednou bylo již!“ Že by naturalismem nastávala nová aera, umění a poesie teprve jím vynalezeny a vůbec lidstvu pravé světlo o umění bylo vzešlo, jest pouhá obyčejná chlouba . . . Povstávejž nové umění — to se dálo a díti bude, ale nevyvrátí umění posavadního.

VI.

Naturalismus jednostranně vytýká jen pravdu; ji a zákony její hledí vyšetřiti, jako prý věda činí. Osudná to záměna oněch dvou pojmů, vědy a umění! Pravda vědecká jest něco jiného než význačnost, jako zkoumání theoretické něco jiného než tvoření umělecké. Celý ten román, jak si ho Zola přeje, byl by pak dílem *vědeckým*; posud však jej klademe v beletrii, totiž v *krásnou* literaturu.

Hledíť naturalismus zdělati svou nauku o umění podle zpytovacího pochodu v přírodních vědách, přenesti methodu i cíl s tohoto pole na ono. Zola si vzal do hlavy, že *umění* má státi se *vědou*, asi jako *lékařské* umění se má státi *lékařskou* vědou. Ku provedení této zvláštní nauky esthetické obral si Zola knihu, v nížto známý fysiolog Claude Bernard řízně vyložil experimentální methodu přírodních věd, totiž jeho „Úvod do studia mediciny experimentální,“ a provádí pak jakousi práci adaptační, přenášeje podstatu, pravidla i cíl dotčené methody z mediciny do esthetiky. Při tom mu, jak sám praví, často dostačilo, místo slova „lékař“ dosaditi slovo „románopisec,“ aby nová theorie byla hotova a jeho myšlenka došla přesnosti prý jako pravda vědecká.

Ale znamenejme především, že slovo „umění,“ jak se ho při lékařství užívá, jest něco jiného nežli *uměna* v esthetickém smysle, jako jsou stavitelství, malířství, plastika, hudba, básnictví. Ono umění má širší rozsah než uměna, i říká se slovo to také jinde, na příklad: umění kuchařské, lékárnické, hodinářské, vychovatelské a podobné, — tedy o všech výkonech, kdež potřeba jakési zručnosti, dovednosti, výcviku, praxe a užití příslušných vědomostí, aby z toho vzešel jakýsi prospěch, užitek (umění *užitečná*): kdežto vysoká uměna zjednává výtvory, kterým v první řadě ne užitek, nýbrž krása jest účelem, proto se ujalo všeobecně názvisko *„krásná umění“* (des beaux arts); dovednosti jest k nim také třeba, ale k tomu ještě tvůrčí fantasie. Uměna v esthetickém slova smysle jest sice uměním, ale ne každé umění jest uměnou, asi jako růže jest sice květina, ale ne každá květina růží. Lékárnictví jest zajisté zaměstnání, jež nedovede každý; ale výkon jeho jest vázan receptem (předpisem) a požadavkem, aby byl správně podle toho vyřízen, kdežto uměna esthetická jest *svobodná*, ne že by neměla předpisův — má je též — ale vedle nich a nad ně ještě více. Lékárníci bývají dobří chemikové, ale ani pak se z nich nestanou umělci, nýbrž učenci. Proto také lékárník sám nepočítá se mezi umělce, nýbrž mezi živnostníky. Rozdíl vynikne, když vedle zručného lékárníka si představíme hudebního skladatele, tenť jest umělec. My tímto oněch užitečných zaměstnání nikterak nechceme snižovati, jen je rozlišiti od uměny; ale poněvadž tato vyžaduje ještě něco více nežli pouhou zručnost, totiž fantasii, která jest vzácnější, málo kdy se vyskytuje a vyšší nadání znamená, říkají uměnám esthetickým, v nichžto se ono nadání osvědčuje, také *vysoké* uměny. Mezi uměním v onom širším smysle a vysokou uměnou můžeme sice vytknouti mnoho společného, jako mezi květinou a růží, ale stotožniti jich nesmíme; máť uměna nad ony společné znaky něco svého. Rozdíl mezi uměním v širším smysle a uměnou byl už dávno znám a vyniká čím dále tím patrněji; stírati jej, jest něco nového, ale křivého.

Rovněž tak křivo jest stotožniti *vědu* a vysokou uměnu. Věda jest soustavné, po methodicku se rozšiřující vědění; věda popisuje předměty, jak jsou, nebo zpytuje zákony jednoduchých případů změny — kdežto uměna z daných živlů sestavuje něco krásného. Věda zvídá, uměna tvoří. Při tom může jí věda býti pomocna, přispěti jí k snadnějšímu a výhodnějšímu ovládání materiálu, otevříti jí nové perspektivy, opatřiti jí nové látky, zúrodniti ji, prohloubiti její svity, — ano více:

mezi pochodem zpytovacím a tvůrčím může také mnoho podobnosti shledáno býti, ale všechno to neotřese oním rozdílem mezi poznáním a tvořením. Dobře rozeznáváme ta dvě jednoduchá slova: *zvídám* — *tvořím*, tak že netřeba oba pochody zde zevrubněji probírati, což tolikráte už provedeno jest a v důkladných knihách uloženo. Jestliže básník popisuje les nebo bouři nebo průběh nemoci, jest to popis přece zcela jiný, nežli jak to činí přírodozpytec. Oba *sestavují*, ale tento *hledá pouhý zákon* (analysuje a abstrahuje), jejž abstraktními přesnými pojmy vysloviti hledí, — onen *tvoří obrazy*, vytvařuje (skládá a determinuje) jsa nepřítelem abstraktního slova a všeobecných názvů (nomenklatury a terminologie).

Rozeznáváme dvě říše věd, zevnovědy a nitrovědy, a v každé z těchto říší dvojí větev, totiž vědy vysvětlovací (abstraktní) a popisné či vypravovací (konkrektní). Mezi abstraktními nitrovědami jest psychologie, jež zkoumá zákony duševního dění, — a má po boku psychologii popisnou, asi jako fysika přírodopis. Pro tuto psychologii popisnou můžeme mnoho čerpati z básnických spisů, o kterých se však tím nedokáže, že jsou vědecké; zůstávají básnickými přece. Proto nutno jen s výhradou pojímati slova naturalistů, která si oni opět a opět vypůjčují z přírodních věd a z dějezpytu, chtějíce jimi objasniti svůj způsob umělecké produkce, jako že zjednávají dokumenty lidského života, že vedou protokol všeho jednání, spisují vlastní annály a skládají archiv jeho a p. To vše se říká jen obdobně, u významu přeneseném. Vlastním dějepisem vědeckým romány se přece nestanou, nechť i dějepisec po jistou míru jich také užiti může za prameny a čtenář z nich se poučiti o dobách minulých. Krásno má povahu obraznou; dostačí představiti si obraz pouhý, aby se k němu připojila záliba, bez ohledu k tomu, zdali v něm vězí jakási vědecká pravda jakožto rukojmě krásy. Ani naturalistický románopisec nám nepodává nic jiného. Jest to významná okolnost, že spisovatelé k naturalismu se klonící nám často podávají „obrazy ze života“ chtějíce naznačiti, že na dokonalé dílo umělecké nepomýšleli. Cítí dobře, že několik takých obrazů, ač snad zdařilých, ještě nejsou románem nebo dramatem, že tu musí přistoupiti něco více, aby vznikl výtvor vyššího stupně, v pravdě umělecký, souvislý a jednotný celek. Ale ani ten nepozbude obraznosti: co mají jeho částky, má on sám též, kdežto výtěžky vědecké nemají obraznosti — jsouť abstraktní.

Nechť se i výtěžků vědeckých užiti může ku prospěchu tvoření uměleckého, přece se toto z oněch nevysvětlí, jimi nenahradí; zůstaneť právě něco zvláštního. Člověk znejž výborně mechaniku i anatomii, sám zpytujž, jak se provádí pohyb údů, — zatančiti nedovede: kdežto jiný bez této vědecké supposice jest mrštným tanečníkem. Akustika mnoho poví člověku o povstání zvuku, stopuje jej mathematicky a určuje poměry tónů čísly; učí, jak mají býti nástroje zřízeny, proč píšťala otevřená dává jinou hloubku než zavřená; dále jak mluvidla naše zřízena jsou, v čem fysiologicky vzato záleží registry a timbry hlasové; jak složitě a jemně zřízeno jest čidlo sluchu, a konečně že požitek z hudby jest temné počítání: a přece všechny tyto vědomosti neučiní člověka skladatelem, — kdežto jiný, v tom všem absolutní ignorant, skládá

písně, symfonie a opery, maje hudební ingenium, tvůrčí fantasii. Vědecké vědomosti o prostředcích uměnných nenahradí talent, a talentu nejsou ničím podstatným. Tvůrčí duch jest zde jako kavalír, ze svých bohatých prostředků čerpá plnou rukou, neptá se dlouho odkud a jak, ale skládá z toho své vidiny a výtvory.

Čeho potřebuje k vyšším výtvorům, vypozoruje si sám svým způsobem, ačkoli, že mu vědomosti mohou velice prospěšny býti, nepopíráme. Ale tvůrčího daru mu nenahradí. Od Shakspeara uplynulo 300 let, co poznatků a vynálezů jsme nabyli, a on jich neměl! A naopak kdy by někdo to všechno do sebe pojal, nestane se umělcem, jako sebe větší fysiolog, jenž dovedl objasniti pochod, jak zraje plod v těle mateřském, nedovede stvořiti homuncula. Napsal jsem před lety (v Předmluvě ku Psychologii 3. vyd. 1882): „Jestliže mnohý člověk, ať filosof ať básník (Herbart, Shakspeare), jenž byl dobrý psycholog, neuměl pytvati mozek, vivisekce prováděti: můžeme doložiti, že ani největší zručnost v těchto výkonech neudělá dobrého psychologa.“ Znalost výtěžků přírodnických neudělá básníka. A tak platí o všech umělcích, právě poněvadž *uměna není vědou*, — a z toho následuje, že ani nebude vědou.

Ba ještě více. V umění lékařském jsou vědomosti přece mnohem důležitější a právem je přivoláváme, a lékaři jeví nejúsilnější snahu, aby na theoretických poznatcích založili léčení své. Ale jen založili; skutečný lékařský výkon předpokládati bude vždy ještě nejen toto vědění, nýbrž i zvláštní vlohu, vlastní zkušenost, jemný takt, osobní zručnost, tak že léčení zůstane i při všem možném rozkvětu přírodních věd přece uměním v širším smyslu. Nadtoť vysoká uměna! Mezi ní a vědou zeje mnohem větší distance, než mezi lékařstvím a vědou, a ani zde nepřístojno stotožniti praxi a vědu. Za nynější doby však, kdy lidé nerozlišují mezi věděním a uměním, a všechny naděje skládají jen na vědění, na osvětu, na poznání, strhne se snadno proud v tu stranu, tak že *redukce všeho umění na pouhé vědění stane se zrovna fixní ideou.* Tak se stalo i Zolovi.

Praví výslovně, že ho k adaptaci *Úvodu* Bernardova přiměla zrovna medicina, jež v očích velikého množství lidí jest ještě uměním, jako román (!). Jaký zmatek pojmů odvažuje se zde na veřejnost v tomto jediném výroce! Claude Bernard dává návod ke zpytování fysiologickému, a fysiologie jest sice jedna z věd lékaři potřebných, ale není lékařstvím; podobně chemie a jiné vědy. Ještě podivněji vyjímá se lítostivý pozdech, že román jest *ještě uměním!* Zde slovo „umění“ pronáší se s příhanou. A přece pokrok zde možný by jen jíti mohl za jediným cílem, za vysokou uměnou — román má býti básní — nikoli za vědou, ač románopisec vědeckých výtěžkův užívati může. Ač mezi zvídáním a tvořením uměleckým stává mnohá obdoba (jsouce oba vyšší pochody duševní), stotožniti je zůstane omylem. Omyl pak je vždycky nebezpečnější, když v něm trochu pravdy přimíseno.

A jako u vědění zaveden byl ode mnohých jediný zřetel, totiž užitek, tak chtějí naturalisté i teď při kráse všechno měřiti jím. Vážný to zřetel zajisté; i to poučení uměleckým plodem skýtané přináší užitek, ale není užitek přece jediným popudem k činnosti ducha. Stává

ještě ona ušlechtilá zvědavost, jakási touha po vědění bez ohledu na možný užitek, — a tak i v říši uměny čistá záliba v kráse, radost tvůrčí bez ohledu k užitku, jejž hotový plod přinášeti může, buď poučením nebo hmotným ziskem.

V pojmu užitku tyto poslední dva zřetele skutečně se zahrnují, co se týče uměleckého díla. Toto, krásný obraz na příklad, ukazováno po městech, vynese svému původci mnoho peněz; ale přece nebude nikdo takovou lukrativnost pokládati za bytný znak krásy. Pohnutkou k malování ona může býti, ale soudícímu obecenstvu na pohnutkách nezáleží, ono má zření jen k hotovému obrazu. A podobně se má s poučováním. Pokud naturalisté chtějí uměnu svésti na vědu, učiniti z ní přírodopis nebo fysiku, potud jest poučovací účel její na jevě. My jí této přednosti neupíráme, každé umělecké dílo může poučovati, ale v tom nezáleží jeho podstata ani jeho vlastní účel. Někteři naturalisté zase chtějí polepšovati; popisujíce věci hnusné a zejmena přečiny pohlavní probuzují prý odpor a mravní ošklivost v srdci, zdržují člověka od nich. Tu tedy k jejich pouhé pravdě přistupuje jakási tendence, a tak vznikají odstíny naturalismu. Jeden hlásá, že hledí pouhé pravdy vědecké, druhý že chce poučovati (naturalismus didaktický), třetí polepšovati (naturalismus paedagogický). Avšak pravé uměně nejde o pravdu vědeckou, poučování pak a polepšování není bytným znakem, nýbrž možným důsledkem, věnem jejím. Pravým cílem jest jí krása a tudíž nejčistší zábava.

Obraz užitečné vědy jest naturalismu ideálním vzorem umělecké produkce. Ale tato jest, jakož opětujeme, jiného rodu. Mezi učencem a básníkem, zpytatelem a umělcem jest rozdíl vůbec uznaný a cítěný. Místo širšího výkladu zazněla svrchu poukázka na slovo každodenně uváděné: „Vědět a umět," jímžto onen rozdíl důrazně vytýkáme. Máli však v té věci o jakési stejnosti býti řeč, učí pravá psychologie, že spíše dlužno zpytateli něco fantasie přisouditi, než básníkovi ji bráti. Mělli Shakspeare fantasii (a ten ji měl), a Newtonli, jenž vykonal největší vědeckou práci lidstvu posud známou, nebyl bez ní, — ba jak praví slavný psycholog, jest otázka, kdo jí měl více: sluší přece oba druhy *podstatně* lišiti, a sice tak, jako se liší od sebe pravda vědecká a básnická krása, speciálně na příklad Newtonova *Principia philosophiae naturalis mathematica* a *Shakspeare's Works*. Kdo by o tom rozdíle více určovati chtěl, musil by obé znáti, vědu samu (nejen zprávu o ní) i básnictví.

Ostatně pokus uměnu a vědu stotožniti byl už několikráte učiněn, ale bez odporu nejvelkolepěji Schellingem, podle něhož obě mají týž konečný účel, totiž *vědění*. Činnost umělecká jest mu nejdokonalejším poznáním, v ní se spojuje, co v životě a v historii stále se míjí, v ní tajemství světa se odhaluje, zkrátka krása zde platí už málo, pravda všechno. Tak uměna sklesá na pouhý prostředek něčeho jiného, a všechno velebení uměny, kterého se v hymnické oné aesthetice dočítáme, stává se jí samé osudným. „Přirozeným následkem Schellingova uměnosloví bylo by zaniknutí uměny" (Srovnej k tomu Zimmermannovy Dějiny aesthetiky, str. 573 a n.); nebo jak Zimmermann na jiném místě praví, neměla by pak uměna jiného účelu nežli sebe samu učiniti

zbytečnou. Když má konati totéž co věda, pak byla by vědou a také tak zvána. V malém rozměru pokouší se o toto zezbytečnění uměny Zola, — sám raději by slouti chtěl učencem než umělcem!

S vynášením pravdy jakožto jediného vodítka umělecké činnosti souvisí pak ten stálý boj proti tak zvanému idealismu. Výraz ten zůstává neurčitým, nepřipojíli se k němu ještě nějaká známka; my se mu vyhýbáme anebo jej přesněji určujeme. Zde míníme především idealismus v ohledu aesthetickém, totiž idealisování, což není nic jiného, nežli vzíti něco ze skutečnosti a pozměniti dle hlavních požadavků krásy. Ono není pochod jednospřežný, nýbrž celý souhrn pochodův, stylisování jest také jedním z nich. Mohli bychom užívati jiného slova, ale „idealisovati“ se ujalo a marno bylo by zaváděti slovo jiné. Poněvadž však pádnějšího výrazu „idealismus“ užíváno příliš často, sevšedněl výraz ten, otřel se jako starý peníz, na kterém není rázu znáti, tak že i falešná mince za ním skrývati se může, ano nabyl známé příhany; idealista pak tolik co snílek, lenoch, člověk nepraktický, za nemožnostmi se honící a věcnou svou povinnost zanedbávající a pod. Snad *zneužívání* slova „idealismus“ jest hlavní příčinou hněvu naturalistův proti němu a hněv tento zase příčinou přehmatů jiných — hněv nejšpatnější rádce. (Pokračování.)

Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova.

(Měs. říjen a listopad roku 1848.)

Vlastní zkušenosti a paměti

podává

Jos. Alex. svobodný pán **Helfert.** [1])

1.

Když kníže *Felix Schwarzenberg* v měsíci říjnu 1848 v Olomouci se objevil, měli ho všickni, kdož o jeho příjezdu věděli, prostě za jednoho z generálů armády Radeckého, jelikož toho času také jiní císařští generálové do hlavního města moravského přijížděli. O nějakém vyšším povolání jeho ani obecenstvo aniž také, jak jsme viděli, poslanci neměli žádného tušení. Kníže Schwarzenberg právě přečkal 48. rok věku svého — byltě narozen dne 2. října 1800 —, držel se po vojensku přímo, vzezření jeho, jemnost rukou, jemnost celé vysoké jeho postavy měly ráz určitě aristokratický.

Hrabě *František Stadion*, o šest let mladší nežli Schwarzenberg — narozený ve Vídni dne 27. července 1806 — byl též jako Schwarzenberg veliký, hubený, vzezřením a tělesnou postavou jemný, jen že se, jakž to u mužů vysoké postavy často bývá, poněkud ku předu chýlil. Příchod

[1]) Všecka práva vyhrazena. — Srovn. statě „Ze dnů říjnových roku 1848“ v Osvětě 1890.

jeho do Olomouce způsobil zcela opačný dojem nežli příchod Schwarzenbergův; všickni na něj pohlíželi jako na budoucího ministra i klaněli se jemu co ministrovi. On sám sice zcela určitě to od sebe zamítal, ale v důvěrných kruzích pokládali jej do pravdy za tvůrce ministerského.

Skutkem Stadion nebyl tvůrcem ministerstva. Téhož dne 19. října, co zmírněný manifest císařský byl dán, Jeho Veličenstvo podepsal nejvyšší list, kterýmž kníže Felix Schwarzenberg obdržel rozkaz, aby nové ministerstvo sestavil. Schwarzenberg byl po více než dvacet let v diplomatické službě, při dvořích v Petrohradě, v Londýně, v Turíně a v Neapoli, pročež jemu vnitrné poměry jeho vlasti dosti byly nepovědomy. Z té příčiny byl mu Stadion, mající dokonalou známost rakouských věcí a osob, velice vhod, jelikož mu při volbě mužů pro rozličné portefeuilly dobře nápomocen býti mohl.

2.

Říše toho času nacházela se, jak víme, v zoufalém stavu. Hlavní a sídelní město ve zjevném povstání, za Litavou a Moravou armáda uherská, v království lombardo-benátském okamžitý klid zbraně, jen že každou chvíli mohl býti porušen, v Haliči a v Krakovsku pokoj a pořádek stěží zachován, Německo v jitření, Francie ve svém chování nespolehliva!

V Praze a vůbec v Čechách bylo smýšlení rozdílné: jedni byli Vídni nakloněni, druzí byli proti ní.

Německé spolky, německé noviny, německá města větší i menší horlivě byly zaujaty pro Vídeň. „Boj ve Vídni" — tak se pravilo v přípisu města Ústí n. L. ze dne 16. — „není boj rýpalství a anarchie proti zákonité moci, jak nám pořád povídají, nýbrž boj zákonité svobody a spravedlivého rozhorlení proti úskokům zpátečnické dvorské strany. Vídeňský lid, legie, garda národní i dělnictvo, chovají se podivuhodně, chování vznešeného shromáždění říšského vyniká nade všecku lidskou pochvalu." Německý okresní spolek Ústský v adrese téhož dne vydané vyslovil „své hluboké opovržení všem těm, kteří buď ve zlém úmyslu nebo ze zbabělosti a zapomenouce se nad svou povinností, místo, kamž byli důvěrou národa povoláni, hanebně opustili." Okresní spolek Litoměřický žádal, aby poslanci za Trutnov (med. dr. Frant. Reisz) a za Tachov (Helfert) zbaveni byli svých mandátů a místo nich aby voleni byli jiní poslanci do říšského sněmu. V Liberci německý ústřední spolek mocně pozdvihnul hlasu svého ku prospěchu Vídně; mluvilo se dokonce, že dobrovolné sbory potáhnou z Liberce k Vídni. Uffo Horn burácel tam a hromoval. „Což není již čas," ptal se jeden Pražský list, „aby Uffo Horn zakončil své pohostinské hry, bez toho všudež nezdařené? Což mu nelze bez fiaska živu býti?" Podobně dálo se v osadách s obyvatelstvem smíšeným, kde Němci měli převahu; tak v Plzni, kde poslanci Škodovi dne 16. učiněna kočičina, že odešel ze říšského sněmu.

Ve hlavním městě českém převahovalo smýšlení, že Vídeňská revoluce není než spolek mezi Frankfurtskou levicí a Košuthovým maďarstvím proti Slovanům směřující. Avšak i ve slovanském obyvatelstvu Pražském bylo několik mužů, kteří rovněž tak jako jich němečtí krajané s Vídní sympathisovali. V jednom tajném sezení Slovanské Lípy podal dr. Viták návrh: Poslanci buďtež vyzváni, aby za Vídeň prostředkovali. Sabina nebo kdos druhý též se přimlouval k tomu: „Zvítězíli Vídeň, rozpadne se říše; padneli, tedy nastane vojenský despotismus!“ Dr. Schebek postavil se proti tomu návrhu: „Vídeň musí býti pokořena; neboť si osobuje supremacii, což jest na odpor zásadám konfederace a rovnoprávnosti.“ Rieger pravil: „Zvítězíli Vídeň, pak je veta po naší národnosti; padneli, pak svoboda nebude ještě proto pohřbena. Pozdvižení Vídeňské jest frankfurtsko-maďarské; i když bude pozdvižení pokořeno, nebude lze déle ve Vídni sněmovati; sněm říšský musí jinam býti přenesen.“ — Vitákův návrh nebyl přijat; naopak uzavřeno k návrhu Františka Havlíčka, aby prohlášen byl bezvýminečný souhlas s tím, co poslanci čeští konají. Dne 16. přišla do měšťanské besedy, kde se poslanci naši ještě pořád scházeli, deputace Slovanské Lípy, i podala jim adresu důvěry: „Výbor Slovan. Lípy uvažujíc nynější rozhodnou dobu a přejíc sobě, aby zachován byl jeden a svorný duch v národě našem, učinil snešení, aby všem v Praze přítomným pánům poslancům říšským vyslovil, že s jednáním jich jest srozuměn, že kroky od nich učiněné schvaluje a že hotov jest podporovati jich ve snaze zachovati národní svobodu.“ Palacký vděčně přijal adresu tuto, i pronesl radost svou, že „spolek tak znamenitý jako Slovanská Lípa téhož jest politického mínění jako on a jeho soudruzi sněmovní.“

Co se takto na obojí straně, německé a české, debatovalo, deputovalo a adresovalo, konaly se vojenské přípravy proti Vídni dále. Bezpečnost Prahy zůstala, jak se Windischgraetz ve svém provolání vyslovil, svěřena měšťanstvu a studentům; také i Slov. Lípa horlivě se té věci ujala. Dne 16. obdrželi studenti 1500 ručnic i zvolili právníka Jaroše za svého velitele. Vedle toho Štúr a Hurban pracovali k tomu, aby způsobili hnutí mezi uherskými Slováky; k pobídnutí Štúrovu uzavřeno dne 17. ve Sl. Lípě vyhledati prostředky, aby studentům jihoslovanským, kteří by v Praze studovali, zjednány byly byt i strava v měšťanských domích. Pochody vojska s rozmanitými potřebami válečnými trvaly po železnici k Vídni bez přetržení. Dne 17. odejela polní tiskárna k Vídni, vystrojená z Haasovského písmolitectví písmem pro oboji řeč zemskou. Dne 18. byla baterie dvanáctiliberek pohotově k odjezdu; byla ozdobena věnci a guirlandami z květin, jako by se šlo na svatbu. Dne 19. opět drženo sezení ve Slov. Lípě, kdež jedno snesení znělo v ten rozum: „Městská rada ať požádá vládu, by národní garda byla náležitě vyzbrojena.“ Vávra a Chrudimský navrhovali, aby povolán byl do Prahy sjezd veškerých národních gard českých. V týž čas měl výbor Pražského studentstva zasedání, kdež uzavřeno zažádati u presidia zemského, aby jemu v domě normálního kněhoskladu vykázána byla místnost za hlavní strážnici.

Studentstvo samo bylo dvojího smýšlení: čeští studenti větším dílem přidrželi se poslanců, němečtí skoro všichni byli na vahách. V jednom

shromáždění rokovali dne 19. studenti o otázce, majíli svým Vídeňským kommilitonům poslati pozdravnou adresu. Někteří byli proti tomu: „příčiny a účely Vídeňského hnutí že nejsou dosti na jevě; vyslovímeli se příznivě, nastane tím nové rozpadení s kollegy českými; nad to že se pouhými slovy Vídeňanům nikterak neposlouží, nemůželi se jim výdatnou pomocí přispěti.“ Jiní vyslovovali se pro Vídeň, nejprudčeji jeden cizozemský student z Vratislavě: „Boj vojska že jest nekonstituční; Jellačić prý pravil, že jde za hřmotem děl, proto že stojí před Vídní; Windischgraetz ve svém provolání ku Pražanům pravil, že jej povinnost volá k Vídni; že tedy žádný rozkaz, ústavně spolupodepsaný, těch generálů nepovolává na ta místa, kteráž nyní zajímají!“ Konečně uhlasovala většina, aby Vídeňským studentům poslána byla adresa pozdravná. Také i německý spolek Pražský o několik dní později vypravil adresu souhlasu do Vídně.

* * *

Celá Evropa hleděla ten čas na Vídeň, kde veliký zápas mezi revolucí a legitimitou musel býti rozhodnut.

Ve Vídni předseda neúplného parlamentu a ministr financí, jenž z celého kabinetu Wessenbergova a Doblhoffova jediný ve Vídni byl pozůstal, zaujali takové postavení, že na ně šlo světlo falešné a že mnozí vně stojící, zejmena pak strana konservativní, tak zvaní dobře smýšlející, na ně se horšili. Avšak spravedlnost i pravda toho vyžadují, aby se uznalo, že jak František Smolka tak i baron Kraus právě tím, že ve svém postavení vytrvali, město Vídeň, ba celé mocnářství uchránili od nekonečné spousty a záhuby. Odmysleme sobě říšský sněm, jejž Smolka svou opatrností a svým klidem vzdaloval ode všech výstředných kroků; odmysleme sobě barona Filipa Krausa, jenž v osobě své představoval veškeru vládu, dávaje při tom nemenší obezřelost na jevo jako zručnost, i nevystihneme toho, co by se bylo stalo z Vídně, co z Rakouska, ba z celé střední Evropy! Buď že by byl proletariát získal vrch i byla by nastala anarchie nejdivějšího rázu, anebo by se odhodlaný některý revolucionář byl zmocnil veřejné moci a založil hrůzovládu, žádného krveprolití se nehrozící; bylo mužů takových ve Vídni, ba i mezi poslanci říšskými, že by takového jednání byli bývali schopni!

Postavení Krausovo bylo jednoduché i jasné; bylť císařským ministrem, žádného jiného člena korunní rady nebylo ve Vídni, on tedy sám jediný nahrazoval všech. Také Smolkovo postavení bylo jasné: bylť prvním místopředsedou ústavodárného říšského sněmu i řídil tedy sněm tento, jelikož předsedy samého ve Vídni nebylo. Obtíž byla jedině ta, že vlastně správného říšského sněmu nebylo, neboť sněmovníků nezůstalo tolik ve Vídni, aby sněm schopen byl uzavření činiti. Nebylať to jen česká pravice, která se z Vídně vzdálila; nehledíc k četným jednotlivým poslancům z rozličných zemí, scházelo tam devět poslanců ze severních Tyrol, kteří v Inspruku totéž činili, co činili poslanci čeští v Praze; upírali říšskému sněmu v jeho nynějším složení platnost a povolanost, v čemž se s nimi shodovali výbor tyrolského zemského sněmu, úřadové zemští i měšťanstvo Inspruckė. Dne 15. října složena

jest adresa k císaři, odsouzeny jsou v ní hrůzné skutky dne 6. října; všecka úcta ku posvátné osobě Jeho Veličenstva že byla porušena; ústavní trůn že jest tam, kde se osoba císařova nalézá; pokoj a zákonitost že teprve tehdy se navrátí, „bis Euer Majestaet, umgeben von einem in seinen Berathungen nicht gestörten Reichstage und von freigewählten Ministern, in der Lage sein werden, Ihren treuen Völkern die zugesicherten Wohlthaten zu verwirklichen.“ Tož i z té strany panovala nedůvěra k říšskému sněmu ve Vídni zůstalému! Tyrolané určili, že adresa má po zvláštní deputaci v Olomouci býti odevzdána.

Z poslanců severo-tyrolských toliko dva neodešli ze sněmu, totiž: Wörz (za Imst) a dr. Gredler (za Schwaz); druhý, Gredler, byl ve Vídni co advokát usedlý. Z českých sněmovníků tam zůstali čtyři: Sidon (za Jičín), Sadil (za Německý Brod), Loos (za Kouřim) a Vincenc Šembera (za Pelhřimov). Za to jich z ostatních zemí, jak jsme již propověděli, více nebo méně odpadlo, tak že lavice v zimní jízdárně den ke dni více pustly.

Bylo zajímavo, jak dne 11. října vykonána byla volba předsedy; stalať se per acclamationem, kdežto řád jednací vyžadoval volení hlasovacími lístky, nač také Smolka ukázal. Avšak hrabě Adam Potocki a Pillersdorff popírali toho, patrně se obávajíce, že by vyšlo na jevo, že poslanců není tolik, kolik jich třeba ku platnému snešení.

Předsedající i zapisovatelé namáhali se, seč byli, aby těch, co tam ještě byli, pohromadě udrželi. Chtělli který z přítomných, třeba za potřebou, odejíti, hned ho zapisovatel Wiser nebo některý druhý zastavil a nepustil, dokud čestným slovem se nezaručil, že se vrátí. Šloli o nějaké snešení, že se mu ten neb onen nechtěl podrobiti, hleděli ho druzí zastrašiti. Při jednom takovém hlasování zůstal poslanec Ganzwohl (za Bučovice) seděti; ihned naň volal hanebný Smreker (z Liechtenwaldu Štyrského): „Vstaneteli pak, vy jezuito?!“ i šel k němu a byl by ho snad i pral, kdy by jiní mezi ně nebyli vkročili. Když se zvědělo, že Lasser v permanentním výboru mluvil proti panujícímu řádění, dáno jmeno jeho v proskripci, i bylo mu od přátel raděno, aby po druhé byl opatrnějším. Ve veřejném zasedání sám president někdy zakročoval. Lasser jednou chtěl v jisté záležitosti podati návrh; ale Smolka vida, že by se tím neprospělo, pokynul mu se své stolice, aby zůstal seděti; čehož Lasser také uposlechnul.

Vůbec kollegové do Olomouce přišlí, Alois Fischer, rytíř Albert Neuwall (Víděň-Josefstadt), zvláště pak Lasser, jenž byl členem permanentního výboru sněmovního, všelicos mně vypravovali, co se ve Vídni v zákulisí dálo. Dne 16. října pomohl si Smolka tím, že sněmu oznámil, že zadáno jest kvitancí poslaneckých 222, ze kterých u kas vyplaceno 202: „demnach wir immer in der Lage sind vollzählig hier zu erscheinen.“ Že z těchto kvitancí značný počet byl toliko *zaslán*, ne pak osobně *podán*, opatrně se zamlčelo. Když ke konci zasedání povstal Szaszkiewicz a ukázal, že není tolik členů pohromadě, kolik jich třeba ku snešení, voláno na něj: „Nein, nein! Dass war früher, weil da mehrere weggegangen waren.“ V jednom sezení potom žádal haličský poslanec Popiel (za Starosól), aby oznámena byla jmena těch,

kteří se dne 16. hrnuli ke kase sněmovní: bylo prý těch 222 a teď, kde se jednalo o hlasování, že jich jest sotva 150!

Sněmovníků bylo v celosti 379; tedy větší polovicí, která se dle §. 34. jednacího řádu ku platnému snášení požadovala, bylo členů 190. Jak toho čísla dosíci? Přepodivných kousků bylo k tomu potřebí! Adolf Thiers propověděl jedenkráte: „Zpořiditi rozpočet ke schválení dobrý vězí v umělosti opatrného skupení cifer.“ Tohoto umění užil Smolka, an čítal ku př. takto:

Poslanců ve sněmovně přítomných		160
V permanentním výboru	„	23
Vyslaní k Jellačićovi		2
Deputace Olomoucká		10
		195

Avšak ví se všeobecně, že při snášení sněmovním toliko ti počítáni býti mohou, kteří osobně jsou přítomni a v skutku hlasy své dávají; zatím v měsíci říjnu ve Vídni postaveno pravidlo, že se počítati mají také ti členové, kteří v záležitostech říšského sněmu byli ven vysláni nebo vně zaneprázdněni! Kromě toho bývali členové permanentního výboru, jež Smolka přirážel ku počtu v sále přítomných, namnoze, ba většinou ve sněmovně přítomni, tak že počítáni jsou dvakráte. V zasedání dne 17. pravil Smolka: „Podle sečtení jest členův přítomných 172, v permanentním výboru jest jich 25.“ Na to posl. Böse (za Hradiště-Klášter): „Skoro všickni z permanentního výboru jsou zde!“ Smolka, že pošle do výboru, a Borrosch: „I také do čítárny, smímli prosit!“ A tak jich shledali — 194!

* * *

Zatím vojska Windischgrätzova pořád k Vídni se blížila. Toliko Vídeňský pluk Deutschmeister č. 4 poslán jinam, aby nebyli do ohně postaveni proti vlastním otcům i bratrům, jakž pochopitelno. Pluk ten vypraven po severní dráze k Olomouci, odkud měl dále do Opavy jíti; ukázaly prý se, jak po Vídni se roznášelo, v tom pluku sympatie k Vídni. Také na německé vojsko z Čech a Moravy že prý Windischgrätz spolehnouti se nemůže. Že prý v Jihlavě museli se důstojníci zástupů z Hradce Králové a z Josefova k Vídni táhnoucích vojákům zaslíbiti, že nebudou potřebováni proti Vídni, nýbrž jen proti zahraničnému nepříteli. Že prý tedy nanejvýše vhod (tak mínily Vídeňské žurnály), aby říšský sněm vydal svobodomyslné provolání k vojsku.

Avšak ve skutečnosti bylo tomu naopak. Jediné město na Moravě, kde se sympatie k Vídni neobmezovaly na fráse a deklamace, bylo Brno. Tam dne 18. ráno něco studentů — snad těch, kteří byli z Olomouce odešli — a národních gardistů vsedlo na vlak, Vídni na pomoc. Avšak v Břeclavi zastavilo je oddělení pluku Khevenhüllerova č. 35 z odvodního okresu Plzeňského, ponejvíce Němci, i odňalo jim zbraně. Po nejbližším návratném vlaku dostala se zpráva o tom do Brna, kde se roznášelo, že vojáci s Brňany hrubě zacházeli, že jim pobrali hodinky, prsteny a jiné cenné věci. Z toho v prvních hodinách popoledních

povstalo veliké rozčilení. Zástupové dělnického lidu, ozbrojeni obuchy, dřevisky, sekyrami, kladivy a p. táhli ulicemi, spílajíce vojákům a vyhrožujíce. Ihned vojsko svoláno do kasáren a národní garda alarmována, jež bez prodlení osadila hlavní stráž i všechny podrobné stráže. Velitel národní gardy, gm. Josef rytíř Malter, vydal provolání i vypravil placmajora Josefa Schmitta z Kämmerzellu s několika důvěrníky národní gardy do Břeclavě, aby tam věc vyšetřili. Tím okolo 4. hod. dop. způsoben zase poklid ve městě. Avšak případ ten očitě ukázal, že zbouřilci Vídeňští se mýlili, mělili za to, že „německé“ vojsko odpadne.

V rostoucích těch nesnázích uzavřel říšský sněm s obecní radou Vídeňskou a s národní gardou odeslání nových adres k císaři; k veliké deputaci těchto tří sborů měli se přidružiti důvěrníci oněch venkovských ozbrojenců, kteří Vídeňanům z Brna, z Lince, ze Salcburka a ze Štýrského Hradce byli přišli na pomoc.

Říšský sněm — tak pravilo se v adrese sněmovní — „že má za svou povinnost, aby císaře co nejurčitěji ubezpečil, že klid a bezpečnost ve Vídni dokonce žadného obnovení nepotřebuje, ježto ničímž nejsou porušeny; jediné vojska v okolí hlavního města nahromaděná a nepřátelské jich chování že rozčilují obyvatelstvo Vídeňské a nutí je, aby se proti hrozícím útokům opatřilo a ozbrojilo.“

„Jestliže se Vídni vyčítá,“ pravila obecní rada, „že ve zdech jejích panuje bezvládí, tedy musí se odpověděti, že ve Vídni vládne pořádek a pokoj města obleženého. Nechať vojsko se vzdálí, charvátský bán ať dostane rozkaz k odchodu a výprava knížete Windischgrätze proti Vídni ať mine. Posádka ve Vídni buď co nejmenší a hleděno buď k tomu, aby tam vloženi byli vojáci u lidu oblíbení.“

„Generál jízdy hrabě Auersperg“ — tak zase praveno v adrese národní gardy — „ať se svým vojskem lehne posádkou ve Vídni, a nebuď toho vojska více jak 10.000 mužů;“ vyloučeny buďte řadové pluky Nassavský, Latourův, jakož i pluk chevaulegérů Vrbnových. Vojsko ať učiní přísahu na ústavu i ať se nařídí, by uvnitř země nesmělo zakračovati než k vyzvání úřadů civilních. Národní obrana buď zákonem od říšského sněmu neprodleně uzavřeným organisována, Jeho Veličenstvo ať šest mužů z veškeré národní gardy ustanoví ke službě pobočnické v císařském hradě. Populární ministerium od Jeho Veličenstva slíbené buď co nejdříve utvořeno. Jeho Veličenstvo rač se navrátiti do vždy věrného města Vídně a pazen citem srdečným ať podle návrhu říšské rady vyhlásí všeobecnou amnestii.“

Posléze říšský sněm „k vůli své důstojnosti“ slavně se prohlásil, „že ve svých úplně svobodných poradách nikdy od nikoho nebyl rušen a že by přenešení své na jiné místo odmítnouti musel jakožto důminku nějakou, že by svého vznešeného postavení, své svaté povinnosti byl snad kdy nátlakem zevnitrným zanedbal anebo že by schopen byl budoucně tak kdy učiniti.“

Veliká tato deputace Vídeňská, vlastně tyto tři deputace dohromady, přijely dne 20. do Olomouce. Deputace obecní rady obdržela

ještě téhož večera od min. Wessenberga sdělení, že adresa její Jeho Veličenstvu jest předložena; poněvadž však obsahuje prosby, jichž za nynějších okolností vyplniti nelze, oznámeno jí, „že ve všem, co se týče obnovení zákonného pořádku ve Vídni, jest se obrátiti ke knížeti Windischgrätzovi; ostatně že slušným přáním měšťanstva Vídeňského bohdá jest vyhověno proklamací Jeho Veličenstva ze dne 19. října.“ Také druhé dvě deputace ani před císaře ani před arciknížete Františka Karla puštěny nebyly; ani Wessenberg jakého vyřízení jim nedal; ukázáno jim jednoduše na knížete Windischgrätze.

3.

Konečně dne 20. večer byli jsme, Brauner a já, v Praze, nesouce manifest ze dne 19. Nazejtří byl manifest českým zněním v Národních Novinách č. 165 otištěn, avšak spolu s ním také manifest ze dne 16., jenž, pokud vím, do té chvíle v žádném jiném Pražském neb Vídeňském listě podán nebyl.

Dne 21. pyšnilo se první dělo městských sborů před radnicí staroměstskou. Listy německé uštěpačně se tomu smály. „Kolik děl má Praha?“ ptaly se; odpověď: „Jedno na Staroměstském náměstí a 36 na Marianských šancích!“ Jednou z rána prý pod dělem Staroměstským nalezeno malé dělo ze dřeva: „Dělo na velkém rynku má mladé,“ vtipkoval německý Pražsky večerní list.

Hlavní slovo ve všech věcech, netoliko města Prahy, ale celé české země, měla v ten čas Slovanská Lípa. Spolek ten dle stanov odbýval dvé sezení v témdni, nyní měl sezení každý den. Tu se dávali vynajíti nejčelnější mužové hlavního města; který slovanský vlastenec do Prahy zavítal, byl tam uváděn. Slovanská Lípa plakáty poučovala obecenstvo o tom, co se dálo, opravovala falešné zprávy, vyvracela lživé a překroucené řeči; v poradách svých přetřásala otázky praktické a hleděla radou být užitečna úřadům ve věcech obecného dobrého. Přijímala žádosti svých spoluobčanů, v kterékoli záležitosti s důvěrou jí podané, a hleděla jich, bylali s obsahem srozuměna, při úřadech podporovati. Přiházelo se, že i z končin německých jednotlivci a obce k ní své útočiště brali a jí své stížnosti na srdce kladli. Kdys tehdys mluvilo se o událostech svatodušních. V sezení dne 21. čteno zadání paní Honoráty Zapové, aby Slovanská Lípa ujala se několika obviněnců, jako hraběte Potockého, Turańského, Radajevského, občana Špačka a j., kteří ode dnů svatodušních ve vězení byli na hradě Pražském. K takové prosbě zajisté byla teď chvíle příhodná, neboť ve hlavním staně knížete Windischgrätze panovalo nyní dobré o Praze mínění. Národní Noviny (č. 167, str. 658) oznamovaly, že zatykač po dnech červnových na dr. Kampelíka vydaný byl odvolán.

Sezení dne 22. poskytovalo obraz velice rozmanitý. Přišla řeč na reorganisaci soudních úřadů; dr. Kliebert přimlouval se za soudy sborové, čemuž dvorský rada Václav Kulhánek jsa právě přítomen přisvědčoval; ustanoveno vyzvati všecky obce v Čechách, aby se k tomuto

snešení přidružily a písemná o tom vyjádření Slovanské Lípě (na Starém Městě na Betlemském plácku č. p. 258) zasílaly. Hurban a Štúr přimlouvali se za Slováky; Hurban srdečnými slovy děkoval za vše, co Sl. Lípa posud za Slováky učinila, i prosil, aby toto účastenství i nadále jim bylo zachováno; Štúr pak přímo pronesl, „že nikde jinde živel slovanský tak nekvete jako v Praze, nikde jinde že idea povznešení Slovanstva tak pojata nebyla jako v Praze.“ Potom jal se mluvit Vilém Dušan Lambl, právě ze Záhřeba se navrátivší, přinášeje přátelské pozdravy Jihoslovanů, kteří že od nynějška chtějí stejnou zachovati politiku s Čechy. Konečně uveden Čelakovský do shromáždění, kdež jej veškeři přítomní vítali voláním a tleskáním; hluboce dojat děkoval Čelakovský vřelými slovy za takové neočekávané přijetí. „Těch sedm let,“ pravil, „co jsem strávil mimo vlast svou drahou, pokládám za ty hubené krávy v Písmě; doufám, že následovati bude sedm krav tučných, kdež budu moci ve vlasti své působiti pro ni.“

Takž byla Sl. Lípa v Praze asi tím, čím byl na jaře a počátkem léta výbor bezpečnosti (Sicherheits-Ausschuss) ve Vídni. Avšak Sl. Lípa prodlením času daleko vynikla nad výbor ten, neboť rozprostranila se zneáhla po celé zemi, pokud sahal živel český; ve všech značnějších místech ustavovaly se družné k ní jednoty; ba i na Malé Straně, v Praze samé, utvořila se takováto jednota, jež měla ve svých stanovách, že členové hlavního spolku mohou obcovati též i poradám družného toho spolku. Za hranicemi českými, v dalekém Charvátsku, ano i v Dalmatsku, zařizovaly se jednoty dle vzoru Pražské Sl. Lípy a ty vstupovaly v písemné spojení s jednotou Pražskou. Není pochyby, že to byl poměr zcela nepravidelný. Za dob pokojných a spořádaných má všecko určité své místo, svou správně vytčenou působnost; jest tu vláda zeměpanská, jsou tu úřadové ve všech svých odřadích; ve státech ústavních přidružují se k tomu závody, povolané dle ústavy k účastenství v zákonodárství a k samosprávě; spolky soukromé, zvláště pak takové, jež rozprostírajíce se po celé zemi, ba i za hranicemi, vedle úřadův a vedle orgánů ústavních právo sobě odvozují ze své vlastní vůle a dle svého uznání k politice vnitrné, ano i zevnitrné, nebývají trpěny. Avšak tehda byly doby právě nepokojné, poměry zcela nespořádané, a tak se stalo, že veliká část obecenstva vděčna byla takovému spolčení spoluobčanů, jaké se nalézalo ve Sl. Lípě, a že sami úřadové vládní ničehož neměli proti němu, dokud se spolek sám choval obezřetně a loyálně, nesa se k tomu, aby zachován byl řád a dobrý duch, dokud podporou byl úlohám i účelům uznání a chvály hodným.

*
* *

Když jsme zavítali do Prahy, Brauner a já, panovalo zde obecné přesvědčení, že ústavodárný říšský sněm nemůže déle zůstati ve Vídni, i byla jen otázka, kam by měl přenesen býti? My poslanci, jak již napřed propověděno, navrhovali jsme Brno; Karel Havlíček živě se o to zasazoval, a Brauner i já meškajíce při dvoře v Olomouci pevně jsme se toho drželi. Avšak předchozí schůze od nás na den 20. října na-

vrhovaná naprosto se v Brně nevydařila. [1]) Rozhodující osoby v Olomouci nijak se k té věci neměly, což pochopitelno, mámeli na očích, co se tam dne 18. dálo; i sám Havlíček od prvního navržení svého upustil, řka, „že se v Brně v nejnovějším čase projevilo smýšlení Čechům a Slovanům náramně odporné.“

Připadlo se na Kroměříž, ačkoliv nemohu říci, kdo tuto myšlenku měl. Národní Noviny podaly o tom zprávu v témž čísle, kdež oznamovaly Braunerův a můj návrat z Olomouce, dokládajíce, že podle vší pravdě podobnosti říšský sněm povolán bude do Kroměříže. Dne 22. psal o tom v témž smyslu též i Ranní List. Na to ustanovili jsme se my poslanci z Čech, že pošleme deputaci do Olomouce a požádáme císaře pána, aby „co nejdříve svolal ústavní sněm říšský do Kroměříže.“ Do deputace volen Palacký a Pinkas.

Česká žurnalistika podporovala nás stále ve všem našem počínání. Noviny plny důvěry pohlížely na to, že se stane obrat v rakouské politice. „Politika císařského rakouského domu byla posud výhradně německá, nyní bude příznivа Slovanům“ — toto théma probíraly české listy nejrozmanitějším spůsobem. „Vytýká se rakouským Slovanům, že prý národnost kladou nad svobodu; tato výtka není spravedlivá; Slované svobodu rovněž tak milují jako jíní národové; ale především jde jim o to, aby národní vědomí se utužilo, neboť jen toto vědomí působí, že národ jest svobody schopen, že jest jí hoden. Dříve národ musí *býti*, nežli bude *svobodným*. Poslanci naši dobře věděli, proč podporovali ve Vídni ministerstvo; byliť proti ministerstvu právě oni Němci, kteří se tím netajili, že jim na dynastii ničeho nezáleží, že jim jde jedině o sjednocení Německa, kterémuž obětováno býti musí Slovanstvo západních zemí, kdež zase Slovanstvo východních zemí podlehne jedinovládě maďarské. Rakouský Němec jest potud naším nepřítelem a spolu nepřítelem vlády, dokudž neporozumí, že říše taková, jako jest Rakousko, toliko ve federaci svých rozmanitých národů obstáti může.“

V čísle 165 Nár. Novin otištěn byl úvodní článek Havla Borovského (Havlíčka). Vykládal v něm, kterak zájmy císařského dvoru a zájmy rakouských Slovanů v tomto okamžení co nejúžeji spolu jsou sloučeny. „My se musíme držeti vlády, abychom zůstali ve spojení a ve vztazích s našimi ostatními bratry Slovany. Dvůr císařský musí držeti se Rakouska, neboť v něm záleží císařská jeho koruna, kterou z jedné strany Němci, z druhé Maďaři usilují rozlomit. Ale najdou se lidé, kteří raději budou držeti s Frankfurtisty ke své vlastní škodě, než se dvorem ku svému prospěchu. A proč? Protože si již zvykli považovati

---

[1]) V mých zápiskách nalézá se telegrafická zpráva z Prahy došlá o $3\frac{1}{4}$ hod. odpol.:

Guberniální president krajskému v Olomouci!

„Poslanci Branner a Helfert ať zejtra v Olomouckém nádraží vyčkají vlak č. VII. k vůli rozmluvě se dvěma poslanci z Prahy. Připomíná se, že vlak VII. za správné jízdy přiraží do Olomouce o 4. hod. ráno.

C. kr. telegrafický úřad v Olomouci, dne 14. října 1848.

Pfeiffer, c. kr. telegrafista.

Případnost tato z paměti mé vymizela; snad že to byl Karel Havlíček, který ještě s někým druhým do Brna jeli. aby tam ke dni 20. „lidi“ hledali. t. j. soudruhy sněmovní. avšak ani jednoho tam nenašli.

to za liberální! Inu, komu není s hůry dáno, v apatyce nekoupí. Všickni rakouští Slované," pravil Havlíček dále, „v této politice s námi souhlasí: Jihoslované, Slováci a Rusíni, toliko Poláci ne. Tento nešťastný, odštěpený, zpanštilý kmen slovanský nesdílí s námi ostatními nikdy ani radost ani žalost, on vždy o samotě opodál stojí, hrdě bez naší pomoci chtěje dosáhnouti svého blaha, ba on se raduje, když my kvílíme, a kvílí, když my se radujeme. Polská šlechta od roztržení Polska nemyslí na nic, než na revoluci; revoluce, ustavičná revoluce jest život těchto obyčejně málo neb nic nepracujících šlechticů, a kde jest revoluce, tu je Polák, a kde je Polák, tu je revoluce. Polák, pamětliv příliš starých urážek, nenávidí Rakousko z celé duše své, a pomsta jest mu tak sladká, že ji třeba ku své největší škodě vyhledává. Časopisy polské jsou nyní naplněny jásáním nad 6. říjnem a urážkami českých deputovaných za to, že ze sněmu odešli."

„Slované," psal zase Ranní List v delším článku „Změna politiky rakouské dynastie" (č. 17—20.) — „Slované pod žezlem rakouského panovníka stojící nebyli posud zralí, aby vykonali svoje světové povolání, ale nyní se zralými stali. Tak jako dvěstěleté jarmo tatarské národ ruský přivedlo k cítění potřeby spojení slovanských knížat proti společnému nepříteli a ke konečnému vysvobození ode jha cizího: tak i v Rakousích tlačící nás německo-maďarská politika, ku kteréž se naše dynastie posud chýlila, vzbudila v nás myšlenku Slovanstva a toužení po spojení. Ovšem že my i dále chceme věrně zůstat pod panováním této dynastie a žádnou jinou nechceme, avšak od nynějška pouze pod tou výminkou, když ona změní svou politiku též ku prospěchu Slovanstva skrze pevné se udržení zásady rovnosti práv národních. Pakli by ale Němci a Maďaři ve své zpupnosti a pánovitosti této zásady držeti se nechtěli, tedy se nevyhnutelně politika našeho dvoru musí s převahou nakloniti k nám, abychom dynastii a celost rakouské říše udržeti mohli."

* * *

Revoluční strana ve Vídni byla zle rozhořčena na poslance české a jich chování, na Prahu a její počínání, toť se samo sebou rozumí; že poslanci a Praha zřejmě drželi se dvora a že se dvorem obcovali, rozněcovalo vztek radikálů. Pod nápisem „Die Dankbarkeit der Czechen" vydal L. Hauck list, v němž psáno: „Jeliž to dík svobodomyslné Vídni, přední této bojovnici svobody, vzdaný za to, že se Vás, když jste ohroženi byli Windischgrätzem, slovem i skutkem zastávala? Odměňujete se, jak to Vám sluší, ježto se pojíte s našimi utlačovateli; ježto lžete a skutečné děje převracíte; ježto se svaté naší spravedlivé nuzné obraně rouháte!" Bylili Čechové prve Vídeňanům národními separatisty, viněno je nyní ze servilismu, nazýváno je nyní pokornými nohsledy dynastie: „Tito čeští poslanci jsou nejmladší housenky, květ naší svobody ožírající. Avšak jednají otevřitě: víme aspoň, co nás nyní očekává; rakouské státní ministerium — v Čáslavi nebo v Litomyšli!"

Říšskému sněmu bylo ve Vídni víc a více úzko. Dne 21. podal „Bote für Tyrol und Vorarlberg" vyjádření rakousko-německých po-

slanců tohoto obsahu: „Vídeňský říšský sněm potáhl výkonnou moc (die Executivgewalt) na sebe; tím vykročil ze svých práv; oni, poslanci, co se jich týče, že podle svých mandátů nepokládají se za oprávněny, by se účastnili usnešení takového rázu a by svou přítomností jich sankcionovali." Dne 22. října v Bystřici (Feistritz) nad Murou poslanec štyrský šlechtic Thinnfeld napsal „veřejné osvědčení," jež o něco později otisknul „Herold" v Hradci (č. 67. ze dne 25. října str. 267). Thinnfeld činění ve Vídni bez obalu nazval anarchickým; ukázal na přechvaty, jichžto poslanci ve Vídni pozůstalí co sněm říšský se dopouštěli: „jakmile zákonitý řád ve Vídni se obnoví a říšský sněm bude zase s to, by ve svých pracích nebyl vyrušován a v nich zcela svobodně pokračoval, pak že on, Thinnfeld, nebude meškati, aby se tam vrátil, kdež jest povolání jeho, a horlivě konal svoje povinnosti poslanecké."

V skutku terrorismus revoluční strany byl čím dál nesnesitelnější. V jednom zasedání učinil Adam hrabě Potocki návrh, k němuž hlásilo se vstanouce deset členů sněmovních; avšak nezbedné syčení s galerií přinutilo je, aby zase sedli. Ve sněmovně vymizel všechen mrav, vymizela všecka slušnost parlamentární. Jednoho dne (tak mi bylo vypravováno) mělo se hlasovati hlasovacími lístky, napočteno známým již spůsobem 184 poslanců, ale nastojte! při počítání našlo se v osudí o 28 lístků více! Jak to? Prostě takto: jednotliví přítomní odevzdali lístků více! Jeden z levice chlubil se později sám, že hodil tři lístky do osudí.

Avšak co se dále dělo, bylo ještě pohoršlivější. Národní Noviny psaly jednou, že se v Praze z počátku divili, že říšský sněm ve Vídni ještě může platně uzavírati: „avšak naše podivení přestalo a proměnilo se v opravdovou ošklivost, co jsme nabyli jistoty, že cizí lidé ve sněmovně sedí a při hlasování se počítají. Toto obvinění nepronášíme ledabylo lehkomyslně, můžemeť jmenovati osoby!" Skutečně byly mi jmenovány zcela určité osoby. Poslanec Sadil bral prý svého bratra do sněmovny; jeden kupec jmenem Kulka z volebního okresu Německobrodského, jeden z bratří Stradalů že seděli mezi poslanci. Upřímní poslanci, kteří ve Vídni byli zůstali, později nám dosvědčovali, že vídali na stolicích poslanců osoby, kteréž jim zcela byly neznámy a jichž také žádný z jich sousedů jmenovati neuměl.

Za těchto divokých dnů objevovaly se ve Vídni pověsti nejpodivnějšího rázu; revolucionáři hleděli tím obyvatelstvu dodávati mysli. „Můžeme se toho dočkati, že za zády bombardéra Windischgrätze povstane strašné pozdvižení, čímž kolísající trůn dokonce bude rozbit." V skutku se také brzo potom ve Vídni proslýchalo, že v Čechách vypukla revoluce, kníže Windischgrätz že musel chvatem opustiti Olomouc a vojsko vypraviti na Prahu místo na Vídeň. „Oznamuje se," psal Studenten-Courier, „že v Chebu vypukla veliká revoluce ve vojsku; dejž jí dobrotivé nebe všeho zdaru!" Hned zase mluvilo se o attentátech v Olomouci, že střeleno na císaře, podle jiných na arciknížete Františka Karla a arcikníže že byl raněn. Ovšemť že hned druhý den takové řeči vyvracel.

Zcela jinak zněly zprávy *spolehlivé*, jež přicházely do Vídně. Veliká deputace říšské rady a deputace Vídeňské obecní rady, jak známo,

v Olomouci ani slyšány nebyly; byly odkázány na knížete Windischgrätze. Když pak dne 21. pozdě večer do Břeclavě přijely, císařský polní maršálek ani jich nepřijal, i musely noc ztráviti ve vagonech, ježto všecky místnosti na nádraží vojskem byly osazeny. Karel Bernbrunn, známý pod jmenem „ředitel Carl,“ obecní rada a člen městské deputace, vydal se napřed do Vídně, aby tam dal zprávu o bídném výsledku jich poslání při dvoře císařském; při tom ještě netušil, že se deputaci ani u knížete Windischgrätze lépe nepovede. Kníže téhož dne přesídlil se s hlavním stanem do Stammersdorfu, tedy blíže k Vídni. Deputovaní, až na Carla, jeli za ním. Tu dne 22. ráno přijati byli od knížete. Windischgrätz jich ani nedopustil k slovu. „Pánové,“ pravil hlasem přísným, „co mi chcete říci, to vím všecko. Doufám, že jste mužové z kruhů dobře smýšlejících. Pomozte mi v mé těžké úloze, abych ji co nejdříve vykonal. K tomu náleží bezvýminečné poddání se města a vydání zbraně. Staneli se to hned, dobře; pakli že se nestane, tedy se, ač nerad, nejráznějších uchopím prostředků.“ Na dotaz jednoho deputovaného, jak se to má s vymoženostmi březnovými a květnovými, odvětil: „To najdete v manifestě Jeho Veličenstva císaře pána!“ Tu jim kázal podati dva velké balíky se zapečetěným dekretem, s čímž se odebrali do Vídně. Ne však všickni; několik si jich vyžádalo pasy z hlavního stanu, aby se vrátili do toho neb onoho hlavního města zemského; tím se číslo poslanců sněmovních ve Vídni pozůstalých opět zmenšilo. Tři z nich ve Floridsdorfu vojskem byli zastaveni. Smolka rychle vypravil posla do hlavního stanu maršálkova, odkudž dán rozkaz, aby byli puštěni: „že se zastávka stala z nedorozumění.“

Co bylo v těch dvou balících? Výtisky císařského manifestu ze dne 16. a provolání maršálkovo, jímž nad Vídní prohlášen stav obležení! Zapečetěný dekret, svědčící obecní radě, obsahoval rozkaz knížete Windischgrätze, aby manifest i provolání ihned byly vyhlášeny, dále pak osvědčení, že kníže činí obecní radu za to odpovědnou, by rozkaz jeho byl vykonán. Toť byla řeč zřetelná; ve Vídni nyní věděli, jak stojí ke knížeti-maršálkovi!

Do Stammersdorfu došlo dne 22. ještě druhé poselství. Národní shromáždění německé vypravilo badenského tajného radu Karla Welckera a oldenburkského plukovníka Mosle do Rakouska, aby tu prostředkovali „mezi zápasícími stranami;“ tak to ve Frankfurtě nazvali. Do Vídně oba tito vypravenci nešli; dali se přímo ke knížeti Windischgrätzovi, i přišli v noci mezi 21. a 22. do Stammersdorfu. V císařském hlavním staně zdvořile je přijali; generál Wysz přišel ve jmenu maršálkově jich pozdravit. Obědvali s císařskými generály, i líbilo se jim velmi mezi nimi. Divili se, že tu tolik vojska: „oni prý mysleli, že všecko vojsko je ve Vlaších.“ Avšak u knížete samého bylo přivítání zcela jiné, nežli se ho nadáli. Vyňali své plnomocné listy, ale kníže pravil, že toho nepotřebuje; on že na ně nedbá. „Zdá se skoro,“ pravil štiplavě „že se Vídeňských rebelantů ujímáte!“ Oni na to, že tak není, „oni že obdrželi toliko rozkaz, aby mezi zápasícími stranami prostředníky byli.“ Kníže zase, že zde není žádných stran, zde že jest toliko moc císařská a revoluce ve Vídni; on že prostřednictví žádného nepotřebuje a že žádného také netrpí; sám jeho císař že to nemůže.

Vypravenci ukázali na příklad Pražský. „Já byl v Praze až příliš shovívavý,“ odvětil kníže ostře. „Tehda mně moje kroky třikráte protrhli; proto jsem nyní žádal za neobmezené plnomocenství; sice bych meč svůj položil k nohám Jeho Veličenstva. Jim že by také nic neprospělo,“ doložil ke konci, „aby šli do Olomouce, anoť odtamtud do Frankfurtu posláno bylo sdělení, že žádné jakékoli prostřednictví přijato nebude.“ (Pokračování.)

Makedonie, země i lid.

Studie

od

Em. Faita.

(Pokračování.)

ystendil nalézá se u paty výběžku Osigovské hory, zvaného Hisarlyk, ve středověku slul Velbudž; dle národního podání původně město neleželo v kotlině jako nyní, nýbrž na vrchu a bylo spojeno s protější vyvýšeninou Nikoličevskou řetězem, po němž se chodilo. V nynějším městě mají Turci rozhodnou převahu, vydržují si v něm 14 mešit a modliteben (teke); Bulhaři mají tři kostelíky, z nichž jeden není úplně hotov. Obecná škola bulharská hojně jest navštěvována.

U vrchu Hisarlyka vyráží ze země několik vřelých pramenů, ale k účelům léčebným zřídka se jich užívá, ačkoli prostinké lázně jsou tam zřízeny; nejvíce vhod jsou teplé vody ženám, že v nich mohou pohodlně prádlo máchati. Voda k pití přivádí se potrubím od vesnice Bogoslova. Vůkol města vinou se zahrady, vinice i bujné lučiny.

Na malé bystřině, která z leva vrhá se do nehluboké ještě Strumy, jest posunut téměř u samých bulharských hranic městys Džuma, čítající asi 4000 obyvatelů. Čtvrtina lidu jest turecká, ostatní jsou původu slovanského. Dřevěný most vedoucí přes potok slouží zároveň za bazar. Místo jest dosti průmyslné, hlavně provozuje se v něm tkalcovství a s ním spojená odvětví a pěstuje se tabák. Na severovýchodě od Džumy strmí na hranici Vodenica planina, za kterou se zdvíhá památná kupa Ryl. Pravý břeh Strumy až k ústí Strumice provází rozložitá, lesnatá Malešská planina, kdežto východ a zároveň předěl proti Mestě označuje pohoří Perin, hojně rozryté po obou úbočích koryty potoků a říček.

Po obou březích bystřice Svato-Vračky, jež vzniká na Perinu, vystavěno město Melnik čili Melenik; poloha jeho jest taková, že v něm není snad dvou domů vedle sebe v stejné výši; pro každý příbytek musí se namáhavě ve skále vylamovati rovný čtverhranný prostor, sklady i krámky spočívají u samého srázu na podezdívce dva metry vysoké, musí se k nim stoupati po žebřících, které v noci a za přívalu vody odstraňují. Dle národního podání druhdy byli do Melnika posíláni roz-

manití političtí provinilci. Lidu se počítá na 5500 duší, z nichž malá část jsou Turci, dále přes 1000 Hellenů, ostatek jsou Bulhaři, arci nesjednocení, neboť mnozí z nich přijali islam, a poněvadž jiní se pořečťují, není se čemu diviti, že ani v této odlehlé končině živel slovanský nemá toho významu, jaký by mu při vyšší vzdělanosti příslušel.

O něco jižněji od Melniku Struma z pravé strany sesiluje se Strumicí, jež děkuje svůj vznik hoře Blaguše a po celý svůj tok zůstává věrna východnímu svahu. Několik hodin od pramenů řeky povstalo stejnojmenné město, horské to sídlo, v kterém vedle Turků hrstka Řeků dovedla úplně ovládnouti mnohem četnější domorodce bulharské, tak že poměrů neznalý cizinec mohl by se domnívati, že Athenský syllogus právem na toto území činí nároky.

Petrič (na starších mapách též nesprávně Petrovič) opírá se o stráň hory Belašice a leží na obrubě veliké roviny Strumické; tato volnosť, které jest přírodou rodákům jeho dopřáno, jest příčinou nepoměrné rozlehlosti obce. U četných domů jsou založeny zahrady a v dobrém stavu udržovány. Lidu bydlí dle přibližných údajů v městě o 2000 více než v Melniku, a poměr národností jest týž v podstatě jako v jiných větších obcích makedonských. Hellenové čerpajíce neustále sílu ze své starobylé vzdělanosti a ze slavných upomínek svého národa, dovedli se po tuto chvíli udržeti v popředí a doplňují své řady z jinorodých odštěpenců. Bulharským učitelům a kněžím přísluší nepopíratelná zásluha, že tento postup od r. 1876 aspoň ve vnitrozemí zastavili. Ovšem trvalého úspěchu lze se nadíti teprve tehdy, dosáhnouli též politické svobody.

Na rovině Strumické s úspěchem se pěstuje pšenice, kukuřice, sesam, rýže i bavlník; obyvatelstvo tudíž jest dosti zámožné. Po obou březích Bělice, pravého přítoku Strumy založen dle pověsti bulharským carem Volovičem městýs Demir-Hisar, jinak Željeznac nebo Vološta. Leží u paty hory Šerlije (tur. Lelja). Nyní jest od obchodníků a cizinců zřídka navštěvován, ale soudímeli dle rozsáhlých zřícenin, byla to kdysi kvetoucí osada. Zachovala se tu vysoká věž vysekaná ve skále a kostel. Obyvatelstva jest na 1500, z čeho připadá šestina na Turky, ostatní jsou Bulhaři, arci Grkomani i mezi nimi čítají hojně stoupenců.

U výběžku hory Šerlije a na obrubě veleúrodné roviny leží důležité obchodní střediště pro veškeru východní Makedonii Sěr: čili Seres (řec. Siros). Domy zbudovány dílem na rovině. částečně tulí se k pahorkům okolním. V době staré připomíná se město Sirrai (též Siriopolis) a četné známky tomu nasvědčují, že poloha jeho se nezměnila. Při různých stavbách, jmenovitě když se hloubily studny, nalezeny byly četné starožitnosti s nápisy hellenskými a římskými, sošky a mramorové náhrobní kameny, mnohé z nich vysoké umělecké ceny. Hradby, jež chránily město před nepřítelem, rozpadly se až na nepatrný zbytek u Kišiš-Küpresi (most mnichů). Město rozděluje se ve dvě části, Staré (řečené prostě Varoš) a Nové. První díl ovládán jest vrchem, na němž druhdy stála silná pevnost; objevují se tam zříceniny jakéhosi starověkého chrámu, věž upomínající na středověk a kostelík zasvěcený sv. Athanasiu. Sěr je sídlo pravoslavného arcibiskupa. Vlastní ruch a proud života soustředěn na Novém městě, tam prodávají se plodiny šírého

okolí, a vesničané tu v trhové dni nakupují své potřeby. Největšího rozkvětu dosáhla obec počátkem našeho století. Bylo to za ajanina Sereského Ismajla, kdy měly zástupce své v městě přední firmy Londýnské, Pařížské a Vídeňské. Řečený mohamedánský úředník proslul svou spravedlivostí a příznī ke křesťanům; vypravuje se, že dal pověsiti sedm Turků za jediného křesťana. Blahobyt měšťanů zničil r. 1819 veliký požár a záhubu dokončily povodně říčky Dutli, která vystupujíc často z břehů zanáší úrodná pole pískem a štěrkem.

Obyvatelstvo jest velmi pestré, páčí se na 30.000 duší, a to 4700 Turků, 7000 Řeků, 2000 Židů a 16.000 Slovanů, z nichž někteří hlásí se k straně srbské, ale rozhodná většina prohlašuje se za Bulhary, ovšem čtvrtina z nich jsou vyznavači islamu.

Severně od obchodního střediště v hluboké rokli ukrývá se klášter sv. Jana Predteče (Křtitele), jejž založil srbský car Štěpán Dušan. V klášteře zachráněna vzácná knihovna s mnohými rukopisy, jmenovitě zlaté bully jmenovaného vládce a carů Byzantských; v cellách žije 60 mnichů. Nechceme ani věřiti, že tito úmyslně zohyzdili podobiznu původce posvátného zátiší, jak zmiňuje se Gopčević.[1]) Slavný panovník srbský představen na obraze v životní velikosti, zároveň se svou manželkou a osmiletým synáčkem Urošem. Kolem kláštera upravili si zámožní měšťané přes 50 letních sídel, kde se zotavují za úmorného vedra, jaké panuje pravidelně v rovině od června do září. Sěr i klášter sv. Jana často připomínají se v dějinách od časů Dušanových až do vyvrácení panství srbského.

Jezero Tahinské na jih ohraničuje rovinu, i jest mnohem rozsáhlejší než Bešické, v severní části jest velice zaneseno náplavem Strumy, kdežto v jižní jest hluboké, tak že i větší lodě by mohly po něm plouti. Vytékající odtud Struma jest na různých místech také zanesena pískem. Po pravé straně výtoku vypínají se hory Oršova a Vrasta se svými zříceninami Cerdilia, po levici Krutovica. Možná, že tyto hory kdysi souvisely a teprve ohromným tlakem vod Strymonských byly proraženy. Východně od Strumy, u řecko-turecké vesnice Neochori (Jeniköj) nalézají se ssutiny Amfipole, bohaté druhdy osady Athenské, kde byl vůdce Atheňanů Kleon od Brasidy, krále Spartského, r. 422. př. Kr. úplně poražen.

Východně od Sěru jest několik vesnic řeckých, jejichž osadníci považují se za potomky oněch vystěhovalců, které tam přesadil Filip II., pokořiv Thebany; nazývají se „Darnaky." Také na jižním břehu Tahinského jezera mají Hellenové převahu, kdežto Slované jsou tam v nepatrné menšině. Vedle obou těchto soupeřů usazeni jsou po vesnicích turečtí Jürükové, Cincaři a cikáni.

Do jezera Tahinského vlévá se řeka Dramanica čili Ančista, jež svým horním tokem připomíná nejkrásnější části ponorných vod krasových. Vzniká vlastně na severním svahu pohoří Boz Daa, ale ztrácí se v jeho hřbetu a po několika hodinách podzemní pouti vynořuje se v jeskyni jako mocná řeka. V dalším svém toku protíná a hojně ovlažuje rovinu Dramskou, ovroubenou na východě Perinem.

---

[1]) Makedonien und Alt-Serbien v. Sp. Gopčević, str. 165.

Město Drama rozloženo u podnoží hory a zalidněno Bulhary, Řeky a Jürüky; sídlí tam kajmakam celého sandžaku, medžlis (správní rada) a pravoslavný biskup. V létě panuje v městě nesnesitelné vedro a podnebí jest nezdravé. Na polích vůkol hlavně se pěstuje rýže — drama pirinči — a výtečný tabák, jenž se hojně vyváží.

Všecek kraj oplývá různými zříceninami náhrobků i celých hřbitovů, zvláště zajímavé jsou rozvaliny města Filipp, 4 hodiny od Dramy, na cestě vedoucí do Kavaly. Nejlépe zachovala se věž okrouhlá bez střechy; podobá se, že to byla citadela. Dále jsou tu nízké mramorové stěny nevelikého chrámu; mnohé mramorové desky s řeckými a latinskými nápisy dosud ponechány na místě; dlouholi tam ostanou, jest arci jiná otázka. Ve všech vesnicích okresu stále se vykopávají makedonské a římské peníze, kamenné a terrakottové sošky i jiné předměty. Mezi těmito památnostmi dlužno zmíniti se o velikém čtverhranném, hlazeném kamenu, zvýší $1\frac{1}{2}$ sáhu, o němž lid vypravuje, že to jsou jesle Alexandrova válečného oře Bucefala; Bulhaři jej nazývají „zubnik.“ V pravdě však byl postaven římskými přistěhovalci, když země proměněna v provincii světovládného Říma; o tom nás poučuje obsáhlý nápis, arci silně již poškozený. [1]) Nejvýchodnější část Makedonie zavlažována Mestou (starý Nestus). Řeka vyvěrá na pohoří Perinu ze sedmi pramenů; o těchto rozšířena mezi horaly pověst, že přivádějí na světlo denní přebytečnou vodu sedmdesáti Perinských jezer, z nichž většina chová hojnost chutných ryb. Vypravuje se mezi vesničany hojně bájí, že víly i jiné bytosti zabraňují každému nepovolanému návštěvníku přístup k nim, a běda smělci, který by krokem svým znesvětil posvátnou samotu, jistě zahyne v některé hluboké propasti, aby nemohl mluviti o svých příhodách v okouzlených horách. Jsme přesvědčeni, až bude zaveden v zemi bezpečný státní pořádek, že tyto nepřístupné stěny ukrývající v nitru svém křišťálová zrcadla, budou k sobě lákati na tisíce poutníků, kteří přijdou, aby se kochali v jich přírodních krásách.

Západní břeh řeky provází Kopatnik a Perin, východní Dospatské pohoří čili Rhodope; v hustých dubových a bukových lesích, jež tu i tam zůstávají ještě toporem netknuty, prohánějí se jeleni, nalézají bezpečné brlohy medvědi a vlci, v zimě stádům škody způsobující. Dle zpráv starořeckých i lvi se tam udrželi do zábřesku vzdělanosti.

V horním toku Nestu v úrodné kotlině povstalo město Razlog, mající na 8000 ob., kteří až na nepatrné úlomky jinorodé užívají obcovacího jazyka bulharského, arci značná jich část uznala to pro sebe za výhodnější přihlásiti se k víře proroka Meckého. Z města naskýtá se krásná vyhlídka na Jel-tepe, o tisíc metrů vyšší než naše Sněžka. Turci pojmenovali obec Meomija.

Sotva hodinu východněji ve vsi Banji vytryskují z půdy léčivé prameny, které asi již Řekům byly známy, jak souditi lze ze zřícenin v dědině se objevujících.

---

[1]) Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи. Составилъ С. И. Верковичъ, str. 45.

Po obou březích potoku, pobočky to Mesty umístěn Nevrokop, domy jeho zbudovány z části v rovině, druhé tlačí se v úzké úžlabině: rozděluje se na Staré město s metropolitním chrámem a Nové severnější, kde z dobrovolných příspěvků upravena škola. Mohamedáni mají převahu, arci vlastních Turků odhaduje se na 2500, stejný počet jest pravoslavných Bulharů a více než obojí dohromady čítají bulharští poturčenci; mimoděk připadá nám tu na mysl srbské přísloví: Da nebi poturiće, nebi ni Turčina bilo (kdy by nebylo poturčenců, nebylo by ani Turků). V Nevrokopu honosí se moslimové dvanácti mešitami: bazar jest dosti oživen. Domy jsou v přízemí na kamenných zdech, kdežto hořejší patro jest dřevěné, kterýžto způsob, jak jsem se přesvědčil, ani v postranních ulicích Moskvy není příliš vzácný.

K oblasti moře Adriatského náleží z Makedonie poříčí Černého Drimu i s jezerem Ohridským [1]) a kotlinou Presponskou. Hlavní město bývalého samostatného (*αὐτοκεφαλὸς* nazývali to Řekové) patriarchátu bulharského, rozkládá se na severním břehu jezera na skále, se které jest krásná vyhlídka na rozsáhlé hladiny vodní i na okolní hory. V přítomné době nemá valného významu obchodního, ale kyne mu nepopíratelně značná budoucnost. Čítá mezi 18.000 obyv. 12.000 Bulharů, z nichž pouze někteří zpronevěřili se víře otců a přijali islam, 1000 Turků, tolikéž Cincarů, 2500 Albanců, zbytek připadá na Řeky a cikány.

Bývalá kathedrála sv. Žofie, nyní opuštěná, po příchodu Turků proměněna v mešitu, později bylo jí užíváno za skladiště obilí a nyní jest prázdna; uvnitř zachovaly se freskové malby úmyslně zohyzděné. Nynější metropolitní chrám zasvěcen sv. Klimentu. Na bývalém hradě nalézáme četné zříceniny, jmenovitě dvojbraní s řeckými nápisy uvnitř, dále malou mešitu úplně rozpadlou.

Na protějším konci jezera vypíná se výstavný bohatě nadaný klášter sv. Nauma, pod jehož ochranu jezero svěřeno. Při výtoku Černého Drimu z jezera leží městečko Struga, mající přes 5000 obyv., pětina z nich jsou Albanci, něco Cincarů a cikánů, jádro lidu však tvoří Bulhaři; řeka odděluje čtvrti městské dle náboženství, většina domů jest úpravně vystavěna, bazar jest dosti slušný.

Severněji, opodál Drimu k úpatí hory Krčina přikloňuje se Debar (albansky Dibra), jest o třetinu menší než Ohrid, živel slovanský však tu silně ustupuje výbojnosti svých sousedů, kteří vykazují značnou číselnou převahu. Pouze 1000 domorodců zůstalo věrno svému zděděnému jazyku i náboženství, 4000 přijali islam a poalbanštili se. V bazaru poutají pozornost cizincovu zvláště četné zásoby zbraní.

Východně od jezera Ohridského rozkládá se jezero Presponské, do něhož se vlévá několik potoků: z něho podzemními průchody odtéká dle národní pověsti přebytečná voda do prvního. Na ostrově jezerním nalézají se zříceniny, jež se považují za zbytky slavného kdysi města Prespy. Úzkou převlakou na jihovýchodě odloučeno jezero Trnovské neb Drenovské.

---

[1]) Viz Jezero Ohridské, líčí Em. F. Zeměpisný Sborník r. 1888, str. 257—265.

II. Národnostní spor. Školy.

Hranici mezi živlem slovanským a řeckým na jihu tvoří zhruba od hory Boje řeka Bystrica, tak sice, že některé obce severně od této řeky osvojily si již hellenský jazyk a v jiných jižně od ní se prostírajících „bugarská“ mluva ještě úplně neutuchla, ačkoli po našem soudě jest na vymření. Solun jest valnou většinou řecký, nejvíce padají tu na váhu židé, kteří se přidržují proudu, v němž mohou si zabezpečiti hmotný zisk. Okolí však zachovává přes úsilovnou práci grkomanů ráz slovanský, a u vesničanů zvolna zdomácňuje spisovný bulharský jazyk. Na poloostrově Mademochorském čili staré Chalkidice zůstává v platnosti řečtina, vyjma rovinku Kalamarii, kolem potoka Vasiliky, jenž se vlévá do zátoky Solunské.

Jaké jest obyvatelstvo poloostrova Svaté Hory Athonské, o tom čtenářstvo těchto listů bylo výborně poučeno v článku Savy Chilandarce r. 1886. [1])

Severovýchodně od jezera Bešického jsou smíšené vesnice turecké, řecké a bulharské, tak že teprve na severu od jezera Tahinského převládá po venkově slovanská řeč. Východně táhne se pomezní čára na výběžcích Perina a Rodopy, tak že pobřeží mořské jest v držení řeckých osadníků, vedle nichž v hojnějším počtu se vyskytují turecké vsi.

Severně od pomezí zde označeného všeobecně lze říci, že udržuje se jako jádro lidu Slovanstvo, arci tak, že v městech ustupuje silně hellenismu a po venkově roztroušeny jsou ostrovy jinorodé. Turci osmanští nejvíce drží půdu v okolí Kožan, v Egribudžaku; Jürükové u Kurše Balkanu a pohoří Bešiku; Čerkesové ve vlastní Makedonii zřídka se objevují, častěji v okolí Kosovska. Důležitým příměskem národním jsou Cincaři čili Kucovlaši, kteří silněji udrželi se v jihozápadních krajích v Klisuře, Nevesce, Blači, Gramostě, v okolí Bitolje, kdež jmenovitě Malovišta, Magarovo, Trnovo, Bobeš i jiná místa hojně jsou jimi osazena. V jiných krajích jsou pouze nepatrným počtem zastoupeni a valně se pořečtili, teprve v posledních letech pamatují na tyto své kmenovce Zadunajští svobodní Rumuni nepatrnou roční podporou. Cikáni tvoří samostatné obce toliko na pobřeží jezera Tahinského, ostatně se potulují v menších tlupách, nemajíce žádného domova.

Ještě v letech šedesátých přiosobovali si Řekové celou Makedonii; díky četným rozpravám a novějším cestám se o těchto požadavcích nyní nikde již vážně nemluví. Za to zahájen boj na celé čáře mezi Bulhary a Srby. V tom přístupny jsou nám bulharské časopisy Makedonia, Narodni Prava a Svoboda, ze srbských Glas Crnogorca, Javor, dříve též Bosanska Vila, Nezavisimost, měsíčník Otadžbina, charvátské Obzor a Vienac. Nejdůstojněji si při tom vede Glas Crnogorca, který sice rozhodně ujímá se prospěchů srbských ve sporném území, ale při tom nevybočuje z hranic slušnosti. Dovolím si o té otázce připojiti některé vlastní zkušenosti.

---

[1]) Obyvatelstvo Svaté Hory Athonské. Popisuje mnich Sava Chilandarec. Osvěta r. 1886 str. 861 a n.

Ačkoli jsem se nikde neprohlašoval za nějakého plnomocníka, přece jsem byl v Bitolji vyzýván, abych se přimluvil v Bělehradě za zřízení školy srbské v onom městě; výslovně dovoláváno se strany napredňácké, která r. 1888 stála v čele vlády v království. Rovněž v Ohridě nabízel jistý obchodník k tomu cíli svůj domek arci s podmínkou, že bude jmenován dozorcem školy a že se mu zabezpečí stálý plat. Při tom podotkl, že sice v městě není Srbů, ale jakmile by se ústav otevřel, že by se myšlenka ujala a posléze všeobecně rozšířila.

Nářečí makedonská liší se značně nejen od spisovného jazyka srbského, ale též od bulharského. [1]) V Ohridě seznámil jsem se s domorodcem, jenž byl několik let strávil v Praze a v Brně, jako prodavač „tureckých cukrovinek“ a dobře česky mluvil; vypravoval mi, že A. P., u něhož jsem byl hostem, rád se mnou chodí, poněvadž se cvičí v srbštině. Ještě jiný doklad k různosti nářečí; před okkupací bosenskou jistý Ohridský Turek vystěhoval se do Foče a tam setrval až do r. 1888 jako voják. Když se vracel, zapomněl již turecky a naučil se čistě srbsky a trochu „avstrijsky,“ rozuměj německy. Přišel do města a chtěl se hlásiti o dům, jenž měl po rodičích děditi; ale byl zadržen, neboť nemohl se vykázati žádnými listinami, odveden na strážnici, kde však se s ním nikdo nedovedl dorozuměti, až když byl přiveden za tlumočníka jakýsi obchodník, jenž často do zemí srbských zajíždí a dobře srbsky mluví, vyprostil vysloužilce z nesnází. Byl jsem upozorněn na tuto příhodu, ježto stala se zrovna před mým příchodem a někteří omylem mne považovali za zatčeného a propuštěného vojína.

V Soluně opět stěžoval si mi bulharský učitel, že častěji nemůže se dohodnouti s menšími žáky, kteří přicházejí na ústav, neboť znají se toliko ve svém nářečí, a tu jest nutno první rok seznamovati je s pravidly spisovného jazyka bulharského. Vzdělanější domorodci jsou si dobře vědomi tohoto rozdílu mezi východní bulharštinou v knížectví a „bugarštinou“ v Makedonii; dovedou jmenovati nejenom jednotlivá odchylná slova, nýbrž i rčení a jiné různosti.

Velice rozzuřil se novinářský boj, když většina žáků ve škole sv. Savy v Bělehradě, jsouce ve styku s bulharským konsulem odhodlali se opustiti ústav a buď odebrali se přímo do své domoviny make-

---

[1]) Poslední dobou se v rozmanitých polemických článcích ze strany bulharské i srbské mnoho psalo o zvláštnostech makedonských nářečí, snesena též dosti hojná látka k tomu účelu, ale málo při tom šetřeno vědecké spolehlivosti i přesnosti. Z proudu strannickosti snaží se vymknouti otázku jazykovou Stojan Novaković (ħ и ļ) у македонскимъ дијалектима од Стојана Новаковића У Београду 1889). Ale i tento srbský badatel musil připustiti, že vedle skupin souhláskových, jež jsou nepopíratelným znakem jeho mateřštiny, zastoupeny jsou v Makedonii i souhlásky vlastní bulharštině. Směs jest tak nápadná, že ku př. v městě Ohridě mluví se podřečím, které jest bližším spisovnému jazyku bulharskému, naopak v předměstí mluva upomíná více na srbštinu. Řečený spisovatel dospívá k závěrku, že Balkánští Slované přišli na poloostrov třemi proudy: 1. od severozápadu od krajin norických a pannonských; 2. od severu údolím Moravy k Niši a Skopji a 3. od severovýchodu přes dolní Dunaj z Dacie. I později jednotliví menší kmenové měnili svá sídla, jako i za dnů našich můžeme pozorovati na Černohorcích, v Srbsku a Bulhařích před Cařihradem.

donské neb do knížectví bulharského, aby pokračovali ve svých studiích. Nemíníme tuto rozhodovati o průběhu tohoto školského případu a prostředcích, jimiž při tom bylo zápaseno; nápadno jest, že mladíci jsouce od srbské vlády štědře podporováni a majíce se rozhodnouti pro národnost, dali přednost bulharským hlasům, čímž posavadní úspěchy v sporných krajinách pro nejmladší říši na Balkáně se vynikající měrou potvrdily. Dojem zevnější byl sesílen zmařeným pokusem, aby v Bitolji otevřena byla škola srbská, kdež správce ústavu, jenž měl zahájiti činnost, byl ze země vypovězen.[1])

Veřejnost srbská byla nemálo pobouřena vraždou, jež byla spáchána na popu Stojanovi ze vsi Podgorců u Ohridu. Dle dopisu časopisu Makedonie (ze dne 3. list. 1890) odebral se za tmavé noci do vesnice Labuništ, aby promluvil s jistým svým přítelem, jenž se byl krátce před tím vrátil z království srbského a přinesl mu s sebou jakýsi odkaz (amanet). Ačkoli to přátelé Stojanovi zrazovali, přece vydal se v neobvyklou dobu na cestu a byl při tom zabit Albancem, jenž byl brzo vypátrán. Nikdo ze zousedů (komšüte) o záměru popově ani nevěděl. Srbské noviny tvrdily, že Stojan byl usmrcen návodem nově jmenovaného biskupa Ohridského, poněvadž prý se nechtěl podříditi jeho právomoci a dokonce mu i bránil vstoupiti do farního svého kostelíka.

Nejvíce bylo postavení Bulharů v Makedonii upevněno tím, že sultán podepsal iradé, jímž se jmenují jejich biskupové pro Skopii a Ohrid. Pro první diecesi zvolen Theodosius, pro druhou Sinesius; slavnosti, které byly ku poctě nejvyšším duchovním pastýřům v zemi obyvatelstvem uspořádány, dosvědčují nejlépe, jaké oblibě se těší samostatný exarchát v zemi mezi slovanským lidem. Oběma hodnostářům vyjeli naproti zástupci místní církve až do Soluna. Ve všech stanicích dráhy zástupové Theodosia nadšeně vítali. Ve Skopii tisícové místních obyvatelů a vesničanů čekali u nádraží; mnozí venkované, kteří přišli ze vzdálených obcí, nemohouce dostati nocleh, spali pod šírým nebem na ulici. Jakmile vystoupil oslavenec z vozu, byl bouřlivě pozdravován, a jásavý pokřik shromážděných opětoval se, když v četném průvodu jel do svého příbytku; při vchodu postavena mu vojenská čestná stráž. Nejen turečtí úřadové, ale i zástupci cizích států přispěli svým dílem k zvýšení slavnosti. Na tento den podobalo se, jako by všechno kmenové nepřátelství i nevraživost přestaly. Sám srbský konsul projevil Bulharům svoji uznalost.

Ještě okázalejší bylo uvítání Sinesiovo v jednotlivých městech, kudy se musil do svého sídla ubírati. Vyjel ze Soluna povozem na Jenidže Vodenu, Ostrovo a Bitolj; všude vycházeli mu až na hodinu cesty před město vstříc a nabízeli mu pohostinství. Jmenovitě Bitolj se při této příležitosti vyznamenal; téměř sto povozů, v nichž sedělo duchovenstvo, náčelníci církve, zámožní obchodníci i rolníci, vyjelo daleko za město. Též Prilepčané neopomenuli se dostaviti. Domy byly

[1]) Dle dopisu vládního časopisu bulharského Svobody učitelé, poslaní z Bělehradu, vyučují ve Skopii srbsky na řeckých školách, poněvadž jim bylo zakázáno samostatné učiliště zaříditi.

ozdobeny a padišahovi úřadové zachovali se k srdečnému projevu všeho lidu stejně šetrně jako v Skopji. Při slavnostní bohoslužbě nejen vnitřek chrámu, ale i rozsáhlé nádvoří bylo tak přeplněno zbožnými navštěvovateli, že by bylo ani jablko nepropadlo. Rozumí se, že Ohriďané nedali se zahanbiti a uvítali důstojného starce Sinesia, jak to jenom prostředky jejich dovolovaly. Měšťanstvo i kněžstvo vyjeli přes tři hodiny cesty naproti svému duchovnímu arcipastýři a uvedli jej za hlučného jásotu do jeho residence. Byl to pravý národní svátek, a všichni účastníci zajisté zachovají si upomínku na něj jako jednu z nejšťastnějších svého života. [1])

Nikterak nemůžeme schvalovati, že někteří bulharští kněží snaží se odstraniti neb zničiti rozmanité památky historické z doby srbského panství nad Makedonií. Na to stěžováno si v dopisech ze Sěru (Serres), podobně i v Prilepu učiněn pokus na pobádání Metodije Kuseviče, aby byl odstraněn krásný fontán z časů Urošových pocházející. Zmiňujeme se o tom dle dopisu Glasu Crnogorca. Vedle toho bývají přemlouváni vesničané, aby neslavili Slavy a přinesouli do chrámu koljivo (vařenou pšenici), odpírají jim kněží požehnati dar, tvrdíce, že jest to pohanský obyčej a duchu křesťanskému se příčí. —

Bulhaři počali v letech šedesátých více pečovati o své příbuzné nad Strumou a Vardarem; sláva prvních buditelů přísluší tu nešťastným bratřím Miladinovým, od nichž pochází též důležitá sbírka národních písní. Z počátku pokrok ve věcech národních byl nepatrný, neboť nejvíce překáželo mu řecké duchovenstvo, nejen vedeno jsouc panhellenismem, nýbrž i hmotným prospěchem, a mimo to Bulhaři vládli skrovnými prostředky, tak že se uskrovňovali pouze na obranu. Vedle toho byly vydržovány v různých místech starosrbských školy s vyučovacím jazykem srbským.

Rozhodný obrat nastal r. 1870, kdy na všeobecný nátlak velmocí porta posléze zřídila samostatný bulharský exarchát, jemuž podřídila mimo jiné též biskupství Velesské, Samokovské a Kystendilské. Toho bylo využitkováno plnou měrou a všude dosazováni kněží, kteří byli schopni čísti a vykládati slovanské evangelium. Změna tato měla arci pro jednotlivce též smutné následky; ba až posud bývají stíhány zcela nevinné osoby, jsouli třeba tajně udány úřadům tureckým, jako by kuly pikle proti panství sultánovu; obvinění propadají jměním svým, ano i životem. O minulých prázdninách byl gymnasijní profesor Solunský zatčen v Melniku, kam se odebral na radu lékařskou, poněvadž trpí plicní chorobou. Bylo s ním nakládáno jako se sprostým zločincem, a teprve když zakročil telegraficky vali Solunský, propustili ho. Grkomani obviňovali jej, že objíždí kraj, aby popuzoval lid.

V posledních letech rozmohl se zvláštní druh udavačství. Do příbytku osoby, která popudila proti sobě zášť fanariotů, dopraví se podloudným způsobem padělané dopisy, které majitele usvědčují z buřičských záměrů. Na to udají nešťastníka, který ani netuší, jaké nebezpečí se mu připravuje, listiny se najdou a osud vyvolené oběti jest zpečetěn. Takovým způsobem měl před nedávnem býti zničen jistý

[1]) Viz v časop. Makedonii dopis z Ohrida ze dne 15. září.

dosti zámožný voskář v Melniku, ale úskok se nepodařil, neboť obviněný přesvědčil kadia, že neumí čísti ani psáti, tudíž že nemohl věděti, co mu do obydlí tajně bylo dodáno.

Značného pokroku domohli se Bulhaři, když r. 1876 byly všechny srbské školy uzavřeny; stalo se to ihned po vypovězení války. Vhodného okamžiku chopili se stoupenci neodvislého exarchátu a otvírali svá vlastní učiliště. Vedle vyššího gymnasia v Solunu jest vydržováno ještě 6 nižších čtyrtřídních, totiž v Skopii, Bitolji, Prilepu, Velesu, Vodenu a Štipu; dvě o třech třídách, v Kukuši a Seresu; šest o dvou třídách: v Nevrokopu, Palance, Ohridu, Resnu, Krčevu a Plevně; o jedné třídě jsou gymnasia v Gumendži, Melniku, Petriči, Tetovu, Hlerinu a Debru. Nové ústavy mají býti otevřeny v Kosturu, Negotinu, Strumici, Razlogu, Kumanovu a Kruševu.

Střední školy pro dívky jsou: v Skopji, Bitolji, Solunu, Prilepu, Kukuši, Vodenu a Velesu. Třeba gymnasia mužská i ženská měla málo žactva, přece viděti již z tohoto přehledu, jak se horlivě starají řídící kruhy bulharské, aby mládeži poskytnuta byla příležitost vzdělávati se ve spisovném jazyce.

Obecných škol v Makedonii r. 1887 bylo 313 chlapeckých a 31 dívčích s 19.247 žáky dohromady.

Do r. 1876 bylo v Makedonii a Starém Srbsku škol srbských 101, z nichž zachovaly se pouze školy v Beratu, albanském Bělehradě, a několik soukromých, severně od pohoří Šarského, obcemi vydržovaných.

Cincarských škol roku 1888 bylo 13 chlapeckých a 7 dívčích s 1283 žáky. Sedmitřídní gymnasium vydržuje se pouze v Bitolji, v Kruševu jsou dvě třídy gym., ostatní jsou obecné školy. Péči o řecké školy v Makedonii vzal na se „syllogos", založený v Athenách r. 1869, s tím výslovným účelem, aby šířil řecké vzdělání, tak že společnost jeví nápadnou shodu s něm. Schulvereinem. Až dosud školství hellenské jest poměrně nejlépe upraveno, ač nelze upříti, že mnozí učitelé jmenovitě ve smíšených okresích často křiklavým způsobem snaží se číslo svých svěřenců zvýšiti. V Solunu jest řecký seminář, gymnasia jsou tři úplná, a to: v Solunu, Bitolji a Seresu, vedle toho vydržuje se 13 nižších gymnasií, 3 normální školy, 60 dívčích škol (učitelky vesměs jsou povolávány z Athenského ústavu Arsakion) a 98 opatroven, ostatní jsou školy obecné. Všech škol řeckých udává se na 847 s 44.800 žáky, z nichž 4191 dívek; dle sandžakátů jsou následovně rozděleny: v Bitoljském 9608 dětí (1023 dívek), v Gorickém (Korycanském) 8071 d. (846 dívek), v Solunském 15.827 d. (1050 dívek), Šerském 7497 d. (1022 dívek), Dramském 3797 dětí, z nichž jest 200 dívek.

O tureckých školách nemůžeme podati vůbec žádných zpráv, poněvadž o jejich zařízení a počtu nic do veřejnosti se nedostává; ale soudíce z toho, co lze z jednotlivé návštěvy při vyučování pozorovati, přestávají na tom, že se v nich učí mládež čísti, psáti a počítati, jakož i důležitým úryvkům z koranu, které se mechanicky odříkávají. Zámožnější mladíci bývají posláni do Cařihradu, aby se tam dále vzdělávali.

(Pokračování.)

Nad jarní Vltavou.

uč, řeko, dál, jak naděj rozkotaná
kry ledové se v tobě divě trou,
i slunce hledí od samého rána,
jak bílá tečka v mracích skrytá mhou.
A dole v řece vlna za vlnou . . .

Mé myšlenky se noří ve tvůj proud,
jdu s tebou plout
a sledovat tvůj kolísavý val,
až někam v dáli v lůno tmavých skal,
kde s hukotem se tříštíš v znoje pěn
o tvrdé hroty přísných skalných stěn.
Huč, řeko, dál!

Mě jímá smutek, kdy tak hledím na tě,
jak třpytíváš se čistě stříbrnatě,
a dnes v ker ledných různobarvém kalu
se mdlo zaleskne sotva drobný led
se uhranivší skromně do krystalů:
jak v zašlých tužbách stopy ideálů
a mihotavý jejich lesklý sled . . .

Plyň, řeko, dál, hle, tam ti kyne chýže
a dítě v košilence vyšlo ven:
má ve zvědavých očkách jarní sen
a mladou duší
svou libě tuší,
že zvlhlý břeh a tráva pode hruší
se chystá odít jarně do fial.
Huč, řeko, dál!

Mne vábí k sobě ustaraná chýž.
Pojď, dítě, blíž!
A ptej se — nebe nevinu tvou slyší —
zda příboj žalů v nitru mém se stiší . . .

Ó dítě drahé, často život tíží,
a žíti dále lidská povinnost,
a často hořké dost,
že čest a láska k životu nás víží!
Věř, bájila jsem v mírných letních snách,
když kolem lípy kvetly v korunách,
jak pevný klid mě v hloubi duše jímá:
a v každé chvíli nová změna dřímá —
ó, život lidský stále na vlnách!

Však cítíš jarní vzduch? Hle, douška mateří!
a tamo zpučel lístek na keři!
zde ptačí hnízdo! píseň v rokytí!
Slyš, dítě, pohledni!

Slyš, cítím já, jak práce život mi zas okytí
a chápu v duši své, že trpěla jsem v žití,
bych s duchem nezlomeným mohla zříti,
jak láme se mi naděj poslední . . .
Huč, řeko, dál! . . .

Bohumila Klimšová.

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Vácslav Beneš Šumavský.

(Pokračování.)

Doktor, aby rozmluvě dal jiný směr, počal líčiti své překvapení, když spatřil nádherné obydlí Kaňákovo. Nemohl mu ničím přijíti tak vděk, jako touto chválou. Starému pánovi zajiskřily se oči, vzpřímil shrbenou šíji a usmívaje se křičel hrdě:

„To byla, milý doktore, moje myšlenka. Líbí se vám? To mě těší, to mě těší. Stavba stála také pěkný groš. Ale nevypadáli to u nás jako v nějakém šlechtickém sídle? Víte, to bylo tak. Byli jsme s Klárkou před čtyřmi lety na cestách. Na Travenském jezeře viděli jsme dokončovati stavbu letohrádku. Mojí ženě se nesmírně zamlouval. Pravila, že by tam chtěla do smrti bydleti. Bez dlouhého rozmýšlení vešel jsem do villy, tázal jsem se po staviteli, objednal jsem ho sem, a za rok jsme měli villu na vlas takovou, jako jest ta na Travenském jezeře. Prosím vás, člověk si musí popřáti pohodlí za živa; po smrti kdo ví, jak bude.“

Máchnul rukou a vzdychaje, počal si tříti koleno, v němž ho zase píchalo.

„Pejčochová od té doby, co máme villu, sežloutla závistí,“ dokládala paní Kaňáková.

Kubala obávaje se, že by zase mohla se vrátiti k dřívějšímu nemilému hovoru, rychle se uhnul útoku jejímu a vyslovil politování, že v městě není dosud žádného spolku ani pěveckého ani tělocvičného nebo zábavného vůbec.

„Měli jsme zde spolek Sokol, ale rozešel se,“ ujala se zase slova paní Kaňáková. „Ovšem — starostou byl pan Pejčoch, matkou praporu Pejčochová a družičkou praporu slečna Karluše. Ale můj muž dovedl býti tehda energickým a provedl to, že polovice členů vystoupila, druhá polovice se nepohodla na výletě k vůli účtu za pivo, a bylo po spolku.“

Kaňák se při rozhovoru choti své jen usmíval a točil palci na tlustém břiše. Dívky, kterým tento hovor byl nudným, navlekly to nyní tak, aby si doktor šel prohlednout zahradu, ovšem v jich společnosti. Zahrada byla rozsáhlá, z polovice byla ještě ovocným sadem, v němž uzrávaly již třešně a nasazovaly plod „karlátka“ (švestky); z polovice byla umělým parkem s pěšinami, přistřiženými stromy a keři a s krásnými koberci květin.

Márinka utrhla ohnivý karafiátek a nabídla jej doktorovi, který kvítko přijal stisknuv při tom lehce prstík ruky dívčiny a vetknul si je do knoflíkové dírky.

Zatím Emilka trhala květiny s chvatem olupujíc boskety o nejpěknější exempláře a svinuvši je v kytku, podala ji hostovi.

„Ach, ani byste neuvěřil,“ pravila s povzdechem Márinka, „jaký nudný život zde jest. Kdy bychom každý rok o masopustě nestrávili aspoň čtrnáct dní v Brně neb ve Vídni u tetičky, bylo by to zde k nesnesení.“

„Však by tu nebylo tak neveselo, kdy bys tu měla svého — —“

„Mlč, ty rozverná (rozpustilá),“ durdila se Márinka. „Nevěřte jí ničeho, pane doktore, ona nepromluví slova pravdy.“

„Ostatně myslím,“ dokládala laškovně Emilka, „že nyní nebude zde již tak smutno, když naše společnost jest obohacena o takovou sílu, jako tuhle pan doktor.“

„Prosím, slečny, abyste se v té příčině ve mně nesklamaly,“ namítal host.

„Ó, pane doktore,“ naléhala Márinka, „měl byste se přičiniti, abychom brzy podnikli nějaký výlet! Velice ráda chodím na výlety. Tanec na lesní půdě, třeba při špatné hudbě — ach, ten mám radší než všecky plesy!“

„Kdy by tě tak matinka slyšela!“ přerušila ji Emilka, a obrácejíc se k hostu tázala se: „Tančíte rád?“

„Tančím, aniž bych však byl náruživým tanečníkem.“

„Hrajete na klavír?“ pokračovala Emilka s jistým napjetím.

„Hraju, ale také ne příliš dobře.“

„Ó, jen nebuďte skromný,“ namítla radostně, „hrajete zajisté jako umělec. To jsem ráda, že hrajete! Pojďte, zkusíme to ihned. Nesmírně ráda hraji na čtyři ruce. Ale sestra, to víte, jest ke mně neochotna.“

A doktor musil volky nevolky jíti do pokoje a hráti s Emilkou. Při otevřených oknech rozléhaly se zvuky piana po náměstí. Dívka hrála se zápalem a průvodce její dokazoval, že hraje dobře. Gratulovali mu všichni.

Dívky spřátelily se úplně s advokátem, smály se a laškovaly s ním, jako by již byl dávný známý. Když se měl k odchodu, tiskly mu samy ruce, nenuceně a vesele švitoříce.

Kubala musil hostiteli slíbiti, že druhého dne přijde k obědu.

Když odešel, zvolala paní Kaňáková: „To jsi měla výborný nápad, Emilko, abychom ho pozvali k obědu.“

„Ano, matinko, výtečný, geniální!“ jásala dcera. „Bude s námi obědvati a se mnou hráti dueta. Hraje výborně!“

„Neplkej,“ namítla trochu podrážděně Márinka, „chcela bys, aby tady čučel u piana do večera. Raději ho po obědě vyzveme na vycházku do lesa.“

„Ano, do lesa,“ přisvědčovala matka, „Pejčochová beztak pukne zlostí, až se dozví, že s Emilkou hrál a že jsme ho pozvali k obědu!“

IV,

Dr. Kubala počal působení svoje v Brodkovicích za okolností nejpříznivějších. Jeho kancelář měla za krátkou dobu tolik práce, že musil přibrati dva písaře, ač v Mudrovi měl obratnou, věrnou a neúnavnou sílu pracovní. Obecní výbor svěřil novému advokátovi právní zastupování obce ve všech jejích sporech. Vše se mu dařilo, že si ani lépe přáti nemohl. Seznámil se brzo i s ostatními rodinami Brodkovské honorace a všude byl vítán s otevřenou náručí.

Nedbaje sporu mezi rodinami starostovou a Kaňákovou, docházel k oběma. U Pejčochů zamlouvala se mu poetická a poněkud zádumčivá jemnost Karlušina, u Kaňáků zase veselá nenucenost, bujný rozmar Emilčin, která považovala za nejkrásnější požitek svůj hráti s ním společně na klavíru, kdežto sestra její zase blouznila o výletech do lesa, o tanci na mechové lesní půdě, o krásných procházkách při bledém svitu luny. Od vycházky, již den po první návštěvě s doktorem podnikly, hořely obě sestry pro něho nadšením; ano vznikla mezi nima i žehravost, ač Márinka od posledního pobytu svého v Brně dopisovala si s jistým důstojníkem, s nímž se byla asi na dvou plesích setkala. Emilka neopomenula to advokátovi ovšem zcela důvěrně několikráte sděliti s tím úmyslem, aby považoval sestru její za zadanou. Doktor při vycházce ukázal všecko společenské umění své; zpíval, tančil, vypravoval anekdoty, sršel vtipem, pořádal hry a byl nevyčerpatelně vynalézavým v prostředcích, aby staré i mladé pobavil; chvílemi jsa téměř nevázaným, dovedl býti zase velice vážným, což na dívky učinilo nejlepší dojem. Paní Kaňáková, když se vraceli z lesa, byla v růžovém rozmaru a pravila, že má doktor v neobyčejné míře všecky vlastnosti, aby děvčatům pletl hlavy. Starý Kaňák liboval si, že neumí nikdo vypravovati anekdoty tak zábavně jako on. Smál se hřmotně, až se za břicho popadal, zvláště anekdotě o purkmistru, jenž neví, proč vůl jde na volání „čehý“ v levo, kdežto vůl to ví.

„Zítra udám vaši anekdotu v obecním výboru,“ smál se, „to bude švanda! Purkmistr to neví a vůl to ví, hahaha!“

Kubala žádal ho, aby se nezmiňoval o prameni anekdoty, ježto by se mohla pokládati za úmyslnou urážku starosty.

„Chraň Bůh, nestarejte se, vezmu ji rád na svůj vrub, hahaha!“

První radní div nepadl smíchem na zem, jak se smál. Potom začalo ho píchati v noze a musil ustati, ale opět se rozchechtal.

Stmívalo se, když se po pěšině sosnovým lesem blížili k městu. Márinka se zastavila, aby počkala na rodiče. Toho užila Emilka a když popošli kousek cesty, přistoupivši těsně k doktorovi šeptala mu skoro prosebným hlasem:

„Přijďte zítra zase k nám, doktore, zahrajeme si na klavír. Přijdete?“

Upřela na něj při tom oči své, z nichž při měsíčním svitu zaleskl se horoucí žár.

„Přijdu, slečno,“ sliboval ochotně doktor.

„Dejte mi na to ruku,“ žádala dívka.

A když jí ruku podal, stiskla ji. On stisknutí opakoval. — —

Když se paní starostová dověděla, že doktor byl pozván k obědu u Kaňákovic, že byl s nimi na výletě a že jsou u nich všickni jím okouzleni, zamračila se a sevřela zlostně rty. Předešli ji. Nechtěla, aby se zdálo, že doktorovi své přátelství vnucuje. Ale Kaňákovic nečinili tolik okolků; bylo tedy nyní třeba, podniknouti vše, aby mladý advokát neoctnul se úplně ve spárech nenáviděné rodiny.

Příležitost vyskytla se za nedlouho. Pan Svozil, správce z blízkého velkostatku, pozval starostu s chotí a dceruškou na nedělní odpůldne do bažantnice a v hovoru zmínil se, že se musí zastaviti stran jakési právní záležitosti u doktora Kubaly.

„Pozvete ho také?“ tázala se starostová nenápadně.

„Ale pravda, to máte dobrý nápad, paní starostová,“ zvolal správce. „Můžeme při tom celou věc s ním doma na místě dojednati.“

„Nezmiňujte se mu však, že tam také budeme,“ dokládala starostová. „Snad by mu to překáželo. Překvapíme ho.“

„Dobrá, ani slovem,“ sliboval správce.

Bylo parné letní odpůldne, když doktor cestou podél sosnového lesa ubíral se do bažantnice asi tři čtvrti hodiny od města vzdálené. Na obloze nebylo mráčku, slunce pražilo nesnesitelně, a doktor již litoval, že nepřijal nabídnutí správcovo, že proň pošle povoz. V tom zarachotil za ním kočár a zastavil u něho. V kočáře seděl starosta, choť jeho a Karluše. Doktor byl tomu rád, že ho pozvali, aby si k nim přisedl.

Právní záležitost, jež týkala se sporu o kousek louky, byla při místním vyšetření za půl hodiny náležitě prozkoumána, načež mladý advokát v průvodu správcově odebral se za ostatními hostmi do bažantnice, která poskytovala v tomto vedru příjemného chladu.

Horko zdálo se že pořád ještě vzrůstá a všichni vzali útočiště před žhavými paprsky do besídky uprostřed starých dubů a javorů zbité z několika prken a porostlé divokým vínem, do níž paní správcová dala donesti svačinu.

Co staří dobrým pivem svlažovali nesnesitelný žár, vyzval doktor Karluši, aby se prošli po bažantnici, jejíž středem se táhlo dlouhé stromořadí z lipových a dubových stromů. Kráčeli spolu hovoříce z počátku o lhostejných věcech, zastavovali se u studánky a u léček na lišky, tchoře a jiné nepřátele bažantů. Dívka vypravovala svému průvodci, že za bažantnicí jest kousek smrčiny a za ní mlází, ve kterém před několika lety byla při honbě na zajíce zastřelena ženichem svým mladá kontesa, což v celé krajině způsobilo veliký rozruch. Lidé hádali se tehda o tom, zastřelilli ji neblahou náhodou nebo snad úmyslně. Ale Karluše byla přesvědčena, že se neštěstí mohlo státi jen čirou náhodou, poněvadž považovala to za nemožné, aby v srdci člověka vzpla-

nula tak ďábelská zloba, že by se ani vraždy nelekal, aby se zbavil nevěsty nemilované.

„Jak se zdá,“ pravil doktor, „máte slečno, ještě idylické názory o světě.“

„Považujete to tedy za možné?“ pravila dívka tázavě upírajíc na něj hluboké své oči.

„Nemohu o tomto případě podati soud svůj, slečno, ale bohužel nesmím popříti, že v srdcích lidských často převládají nízké vášně a že skutky lidské, které vybočují z rámce všedního života, větším dílem řídí se těmito vášněmi.“

„Ale pak nebyl by svět tak krásný, jak si ho myslíváme . . .“ pravila dívka hlasem téměř bolestným.

Pohledla opět na průvodce svého, a Bůh ví, co doktor v očích jejích vyčetl, neboť pohlížel na ni se zanícením a nemohl odtrhnouti zraků svých od něžných rysů její tváře. Ona sklopila oči před zářícím pohledem jeho a kráčela mlčky dále.

Ptáci štěbetali vesele v korunách stromů, větřík zvolna šoumal listím a zlaté paprsky sluneční objevovaly se mezi stromovím, padaly na trávu, na kvetoucí jahody a konvalinky a poskakovaly z místa na místo.

Doktor mlčel také, ale v nitru jeho vanul podivně sladký pocit.

Po delší chvíli počal zase mluviti, ale pronášel slova, v nichž nebylo mnoho smyslu; Karluše také více smysl jich pociťovala, než mu rozuměla. A z nenadání uchopil ji doktor za ruku a vtisknul na ni vřelé políbení.

Karluše pohledla s úžasem na něho, začervenala se až po šíji, srdce jí prudce zabušilo a z jejích očí cosi zablesklo k jeho zraku, co povídalo, že mu rozumí. Kráčeli zase mlčky vedle sebe.

„Vraťme se,“ pravila něžně dívka, vzpomenuvši na matku svou, „pohřešovali by nás.“

Obrátili se opět mlčky zpět, dr. Kubala nabyl po chvíli zase klidu, jen Karluše byla ve tváři pořád ještě zaruměněna.

Paní starostová pohlednuvši na ni a na doktora usmála se. Cítila snad trochu mateřské hrdosti, ale zajisté ještě více vítězného vědomí, že dcera její nezadá v ničem dcerám Kaňákovým.

Když se za pozdního večera vraceli v povoze k domovu, byla světlá noc, v rudé záři vycházejícího měsíce nabývaly lesy a výšiny obrovských obrysů, v dálce blýskala se světla v městě, nad nímž se vznášela bělavá pára. Vzduch se ochladil, jehličí ve smrčině a sosny šuměly a vydychovaly omamující vůni. Byl to jeden z překrásných večerů, jímž se příroda odměňovala za den prožitý v úpalu a znoji.

Starý Pejčoch podřimoval v kočáře vypiv o nějakou sklenku více, a paní starostová vykládala obšírně spor svůj s Kaňákovými, z něhož však doktor ničeho si nepamatoval, neboť ve tmě držel a tisknul vřele ruku Karlušinu . . .

Od toho dne počal do domu starostova docházeti hustěji. Navštěvoval sice také ob čas Kaňákovu rodinu, býval také od nich zván, podnikal s nimi i na dále vycházky, a Emilka i Márinka činily vše, aby jej upoutaly; jich bujné veselí bavilo ho sice, ale nevábilo tou

měrou jako Karlušina něžná mysl. Z její tvářinky dýchala poesie mladosti a svěžesti, která jej uchvacovala. Sbližovali se stále svým myšlením i cítěním. Odhaloval jí své záměry do budoucnosti, pověděl jí, že chce starati se o povznešení a rozkvět obce a že pociťuje svatou povinnost, aby se postavil v zdejší krajině v řady buditelů a zastanců národa. Nestudoval pouze proto práva, aby v dalším životě svém obíral se nudnými spory sousedů, vidí cíle svého života jinde, aby totiž jako advokát hájil právo, kde jest ohroženo, aby stál na straně slabších proti mocnějším, a aby jednou ve sborech zastupitelských, na sněmu zemském a na radě říšské ve Vídni mohl ohnivými slovy hájiti utlačovaná práva národa českého a pomáhati jim k vítězství. Mluvil krásně, zvučně, užíval rád pěkných rčení a opojoval se sám zvukem svých slov. A ona naslouchala mu radostně a zbožně, zatajujíc dech. Jí byla myšlenka, že bude doktor pracovati pro otčinu a národ, tak vznešenou, že ten, kdo ji pronášel, vzrůstal před jejím duchem v hrdinu, jenž povolán jest k veliké, záslužné práci pro národ svůj. Tvář její byla nachem pokryta a oko její plálo nadšením. Nemluvila mnoho, ale co pronášela, svědčilo o jejím hlubokém porozumění a horoucím účastenství. A on hovoře k ní o své budoucnosti, cítil se silným, že vše to provede . . . .

Jednoho dne vrátiv se z domu starostova posadil se v pracovně své do lenošky, a zapáliv si doutník dal se do čtení jakýchsi listin právních. Ale myšlenky jeho opět a opět zalétaly ke Karluši a kreslily mu živými barvami rozkošný obraz života, až by starostova dceruška stala se jeho ženuškou. Pravda, věno její nebude veliké, ale bude dostatečné, to věděl, aby si zakoupil útulný dům a něco pozemků v městě. Ostatně, namítl si sám, nemá výška věna rozhodovati při volbě bytosti, která má založiti jeho štěstí domácí. Nač tedy otáleti a čekati? Nejlépe by bylo, kdy by bez dlouhých okolků požádal za její ruku . . . . .

V tom byl vyrušen ze svého blouznění. Mudra vstoupiv oznamoval s jistou nevrlostí, že by si přál pan Albrecht, ten bývalý berní, s doktorem mluviti.

„Nebude to asi nic kalého, co ho k vašnostem vede,“ doložil solicitátor, jenž cítil instinktivní odpor k příchozímu.

„Nu ať vejde,“ pohodil doktor hlavou s jistou zvědavostí.

Po několika vteřinách vstoupil hubený pán, v letech již pokročilý, s licousy a vousem na bradě pečlivě rozděleným, přižloutlé nezdravé pleti. Měl brejle se zlatými okraji na šedých očích, těkavě se rozhlížejících. Na obličeji jeho byla patrna jistá intelligence a zároveň lstivost a schytralost. Držení těla jeho i posunky jeho jevily odměřené, uhlazené chování bývalého byrokrata.

„Dovoluji si představiti se vám, pane doktore,“ pravil s novou mírnou poklonou, jež nebyla bez sebevědomí. „Jsem Albrecht, berní na výslužbě, majitel malé usedlosti v městě zdejším, a mám, jak ráčíte věděti, s obcí jistý nepatrný spor.“

Pohodil při tom rukou dávaje jemné opovržení na jevo při zmínce o procesu.

„Těší mne," podotknul doktor odměřeně pobízeje příchozího, aby se posadil na křeslo stojící podle psacího stolu. „Čím vám mohu posloužiti?"

„Přicházím poptat se na váš úsudek o sporu tomto, který se již tak dlouho vleče," mluvil Albrecht, usedaje zlehka a vážně na křeslo.

„Není to mojí vinou," namítl doktor živě. „Divím se sám, že můj předchůdce jej tak dlouho protahoval. Věc je zcela jasna, pokud jsem ji poznal. Vaše nároky jsou dle mého náhledu naprosto promlčeny."

„To není možná," přerušil jej host upřeně na něj pohlížeje, jako by svým zrakem, životními zkušenostmi zbystřeným, prohlédal až na dno duše jeho.

„Prohledl jsem akta a řeknu vám bez obalu," pokračoval doktor s lehkým přídechem pohrdání v hlase, s jakým se mluvívá s odpůrci ve věcech právních, „že jsem se nesmírně podivil, že jste vůbec proces začal."

Host suše zakašlal posunuv křeslo poněkud na zad.

„Prosím," mluvil dále se živostí doktor, „váš majetek prošel, neníli pravda, za posledních třiceti let rukami asi pěti majitelů a nikdo z nich nedomáhal se toho kouska loučky, na kterém vám nyní tolik záleží."

Nastalo pomlčení.

„Myslíte tedy, pane doktore," tázal se pak Albrecht maje oči upřeny k zemi, „že jest spor pro mne ztracený?"

„Jsem o tom přesvědčen," odvětil úsečně advokát a vzal do rukou svazek listin na stole položený, dávaje tak hostu na jevo, že by mohl rozmluvu skončiti.

„To jest mi nemilé, velmi nemilé," pravil host váhavě, ale pojednou pozvedl hlavu a oči mu zajiskřily a tvář jeho oživla, když živěji zvolal: „Ostatně přišel jsem k vám, pane doktore, ještě k vůli něčemu jinému. Smím býti k vám upřímným, zcela upřímným?"

„Mluvte," pravil advokát překvapen pohlížeje na hosta, o němž dosud neslyšel nic příznivého a jehož zjev se mu také nikterak nezamlouval.

„Víte, pane doktore," počal on vážně s jistou důstojností uhlazuje si licousy, „jsem ve výslužbě, rád bych však pracoval, poněvadž nejsem ještě příliš stár a nesnesu nečinnosti. Nevykládejte mi ve zlé," dodal, dotknuv se důvěrně doktorovy ruky, „že budu mluviti německy, abych vám snáze své myšlenky vyjádřil. Nevyznám se tak dobře ve slovanském jazyku. Odvykl jsem mu za ta léta ve státní službě."

„Prosím," uklonil se doktor.

„Rád bych se věnoval," počal host německy, „nějakému obecně užitečnému úřadu zcela nezištně, ale neposkytuje se mi k tomu příležitosti. Nabídl jsem zdejšímu obecnímu výboru již častěji služby své, ale nechtějí mne a nedůvěřují mi, aniž vím proč. Učím se slovansky, nevynáším se nad sousedy svými zkušenostmi a zásluhami; chci zde žíti, pracovati a složiti kosti své. Dosti jsem se napracoval pro stát; teď bych rád také působil pro lid, ale všecko moje úsilí bylo dosud marné. Všude potkávám se s jistou nezaslouženou nedůvěrou, a to bolí, pane doktore . . ."

Albrecht se zamlčel.

„Uznávám vaše stesky,“ pravil doktor, „ale co mám učiniti? Když na jedné straně počínáte s obcí spory pro kousek loučky, jíž bylo užito k obecné cestě, nemůžete se diviti, že k vám nechovají přízně.“

„Mýlíte se, pane doktore,“ přerušil jej Albrecht, „mýlíte se! Neznáte pravého stavu věcí. Spor jsem počal teprve, když jsem před půltřetím rokem při volbách obecních úplně propadl.“

„Ale mstíti se za to bylo dle mého skromného náhledu opět neprozřetelno,“ opáčil advokát. „Tak se k cíli nedostanete —“

„Myslíte tedy, že to bylo chybou,“ podotknul host rychle a lichotivě.

Znovu nastalo pomlčení, které opět Albrecht přerušil.

„Dovolte mi, pane doktore, jen ještě několik slov zcela důvěrných,“ pravil poklepávaje mu na koleno, „a prosím jen, abyste o tom, co vám řeknu, zachoval úplné tajemství.“

„Nebudeli to nic, co by se příčilo mé povinnosti jako právního zástupce obce, milerád zachovám tajemství vaše,“ sliboval doktor.

„Odpusťte tedy,“ pokračoval zvolna příchozí, upíraje zrak svůj na mladého advokáta, „když vám povím, co si myslím. Čtu ve vašich očích, že vaše ctižádost pne se mnohem výše, než abyste do smrti zůstal zde pouhým advokátem. Jste mladý, krásný muž, výborný společník a dobrý řečník. Chcete zajisté hráti vyšší úlohu, státi se politikem. Nehněvejte se, mluvímli tak směle,“ omlouval se úlisně host, přihlazuje si prořídlé a přišedivělé vlasy nad čelem. „Jsem poněkud znalec lidí a poměrů. Nepochopoval bych vás, kdy byste nechtěl okres náš jednou na sněmě zastupovati. Ale abyste se stal poslancem, musíte se nejprve postaviti v čelo obce. Nynější starosta dopustil by toho snad, kdy byste vstoupil v užší svazky s jeho rodinou — ale pak zabrání tomu zase Kaňák, a naopak, kdy byste se spřátelil s jeho rodinou, uvalíte na sebe hněv Pejčochovy strany. Věřte mi, pane doktore, s nynějšími stranami v městě můžete vycházeti potud dobře, pokud se pro jednu z nich nerozhodnete. Jakmile to učiníte, vrhne se druhá na vás a bude mařiti nejlepší vaše snahy. To jest moje přesvědčení.“

Doktor při řeči Albrechtově posedával na křesle. Ale host nedal se netrpělivostí jeho másti, a slova jeho zněla tím lichotivěji a důvěrněji a vkrádala se svou logičností zrovna přímo do mysli doktorovy, když mu vykládal, že za dosavadních poměrů nemůže se mladý advokát při všech svých výtečných vlastnostech nadíti, že by se dostal v brzké době do popředí.

„Se stranami nynějšími to nejde,“ končil důrazně. „Musíte pracovati o své ujmě a zmocniti se sám toho, čeho vám dobrovolně žádná nepostoupí.“ Změniv hlas v tón vřelý doložil: „Budete tak jednati, pane doktore, nejlépe ku prospěchu občanstva.“ Uchopil jej za ruku a pohlížeje mu důvěrně do očí dokládal: „To jsem měl, pane doktore, na srdci, a to jsem považoval za svou povinnost vám pověděti.“

„Možná, že máte v lecčem pravdu,“ pravil doktor vážně, „ale já nechci vnášeti sem boj a doufám, že se najdou jiné cesty, abych městu prokázal platné služby.“

„Myslím, že bez boje to zde nepůjde," namítl Albrecht a znova jal se vykládati, jak těžce město úpí pod tyranstvím starostové a první radní, které všecky zájmy občanstva měří dle svých osobních prospěchů.

To nebyla pouhá smyšlenka. Stále spolu zápasily, stále se špehovaly, vždy byly přichystány k rozhodné srážce na kterémkoliv poli. Starosta jsa měkčí povahy trpěl tímto nepřátelstvím více než první radní, ač i on podléhal vlivu své ženy a musil v obecním výboru vykonávati její vůli. „Ať se koušou," říkal Kaňák, „však my se vždy zase, když bude třeba, s Pejčochem shodneme." Za takových okolností místo starosty a prvního radního vládly městem jich ženy, a poněvadž obyčejně jedna strana překážela druhé a kazila její dobré záměry, nemohlo v Brodkovicích nic obecně prospěšného provedeno byti. Správa obce obmezovala se na věci nejnutnější. Nikdo nepomýšlel na stavbu nové školy, ač stará byla na spadnutí, nebo na vydláždění hlavních ulic a náměstí, na opravu obecních cest, zbudování nového můstku atd. Pochopitelno tudíž, že při této netečnosti nikomu ani nenapadlo starati se o to, jak by se rozmnožily příjmy obecní, čím by se oživily trhy týdenní a výroční, a jak by se povzbudila v městě činnost průmyslová a blahobyt obyvatelstva se povznesl.

Mladý advokát v duchu mimovolně uznával, že Albrecht věci dobře posuzuje, a že jest to muž, o jehož osobních vlastnostech si snad městečko utvořilo nesprávné mínění.

Konečně se měl bývalý berní k odchodu. Povstal z křesla a podávaje ruku doktorovi pravil:

„Nu, a jak bude s mým procesem?"

„Pravil jsem vám," odvětil doktor pevně, „že dle mého přesvědčení jest pro vás úplně ztracen."

„A což když dokážu svědky," namítl Albrecht chytře, „že již můj tchán domáhal se loučky této, že obec s ním o ní vyjednávala a že jen smrtí jeho věc nebyla vyřízena."

Advokát se zarazil.

„Před kolika lety zemřel váš tchán?" tázal se po chvíli.

„Před dvanácti lety," zněla odpověď.

„A kdy převzal majetek ten?"

„Tři léta před svou smrtí, tedy před patnácti lety."

„A cesta obecní byla zřízena před dvaceti lety," zvolal advokát. „Z toho vidíte, že i v tomto případě jsou vaše nároky chatrně odůvodněny."

„Myslíte, pane doktore?" zvolal Albrecht a pohladiv si vousy pravil po chvílce: „Nuže, poněvadž tak výtečný právník jako vy ujal se věci této, ať jest jí brzy konec. Upustím od toho procesu. Ale to vám povídám," dodal s poklonou, „že bych před nikým jiným tak snadno nekapituloval."

Doktor byl tímto rozhodnutím příjemně překvapen. Při rozchodu si oba dvorně tiskli ruce.

Albrecht byl spokojen výsledkem rozmluvy, jsa přesvědčen, že učinil dobrý dojem. Doktora těšilo první jeho vítězství, kterého tak snadno dobyl. Byl přesvědčen, že nemálo to povznese pověst jeho, až se lidé dovědí, že Albrecht před ním couvl. O pánovi tom nyní soudil mnohem příznivěji, než před tímto setkáním.

V.

Tiše plynul život v Brodkovicích, tiše, jednotvárně, bez střídání, a tento klid jako by ducha uspával. Události, jež jinde mocně mysli lidu rozrušovaly, doléhaly sem jako slabá ozvěna vzdálených příběhů. Zde nic se nedělo, co by rozjařilo mysl nebo krev rozproudilo. Dnešek byl jako včerejšek a zítřek. Zvláště kdo byl odkázán úřadem neb jiným povoláním toliko na své čtyři stěny, sotva se dovedl na dlouho ubrániti účinkům jednotvárnosti tohoto maloměstského života.

Kubala ovšem dosud nepociťoval úmorné nudy, poněvadž Karluše stále více zaměstnávala ducha i srdce jeho, a každodenní ranní procházky do blízkého lesa osvěžovaly jej tou měrou, že mu dosud ani nenapadlo přemýšleti o tom, mohlli by život v malém městě míti také své nudné, stinné nebo neutěšené stránky.

Jednoho jitra opět vyšel do lesa. Bylo to po krátkém nočním dešti, jenž vyprahlou půdu poněkud zavlažil. Paprsky ranního slunce a páry ze země vystupující utkávaly modrošedý závoj, jenž pokrýval celou krajinu. V lese bylo líbezno, stromy, keře i lesní půda vydychovaly rozkošnou vůni, ptáci zpívali o překot a koruny stromů pohybovaly se lehkým šuměním ranního větříku.

Kubala plnými doušky vdechoval vůni lesní a pocit mladistvé jarosti naplňující prsa jeho nutkal ho, aby do ranního vzduchu o závod s opeřeným světem zajásal. Počal hlaholiti a dal se do zpěvu, až se les ozvěnou rozzvučel.

Za zpěvu vystoupil z mlází smrkového na pěšinu chtěje se vrátiti k městu. V tom spatřil, že proti němu kráčí jakási neznámá dívka. Byla oděna v lehounký elegantní plášť popelavé barvy a na hlavě měla slaměný klobouček. Kráčela zvolna držíc v ruce knihu, a pozvedla poněkud hlavu, když doktora uzřela, ale ihned zase ji sklonila nad knihu. Kubala umlknuv stanul těsně vedle samé stezky, kterouž neznámá musila kolem něho jíti.

Již se blížila. Byla to krásná blondýnka, jež mu byla docela cizí. K Brodkovské honoraci zajisté nenáležela. Se zrakem na knihu upřeným, pružným elegantním krokem vznášela se pořád blíže. Již byla jen tři kroky od něho. Smekl zdvořile. Pohledla na něho, a on spatřil tvář neobyčejně spanilou. Vůně z jejích šatů jej ovanula. Byla to jemná a slabá vůně, ale tak lahodná a tak od silné vůně lesní se lišící jako vůně exotické květiny.

Poděkovala mu lehkým, pyšným skloněním hlavy a kráčela dále.

Kubala pocítil při tom, jak mu náhle krev do hlavy vstupuje, ač v pohledu dívčině nespatřil nic jiného než hrdou nevšímavost.

Stál tu přimrazen a pohlížel za ní přemítaje, kdo to asi jest. Potom si vzpomněl, že by měl ji následovati a vypátrati, kam půjde. Napadlo mu však, co by řekli o něm v městě a co by si pomyslila Karluše, kdy by se dověděla, jak vznětlivé mysli jest, když každý dívčí zjev má na něj tak silnou přítažlivost. Otálel chvíli. Ale půvabná postava dívčí a pikantnost lesního dobrodružství již zase přemohly v něm všecky námitky srdce i rozumu. Právě když neznámá vystoupivši na vrchol

pahorku zabočila na novou cestu mizíc mu s očí, dal se za ní, urychloval kroky své, pádil bez rozvahy ku předu. Ale už jí nepostihl, zmizela mu dočista a nadarmo v lese po ní na všech stranách pátral.

Nadarmo přišel také druhého dne do lesa s úmyslem, že cizinku zase spatří. Byla ta tam, zmizela mu jako víla z pohádky.

Za několik dní zapomněl na dobrodružství toto tím spíše, že opět vídal Karluši a ona získávala srdce jeho svou roztomilou, něžnou povahou.

A zase plynul život v Brodkovicích tiše, jednotvárně dále. Posléze však přece něco obyvatele jich vyrušilo z klidu. Studenti vrátili se na prázdniny. Nebylo jich mnoho z Brodkovic a okolí, ale přece bylo je ihned viděti všude. Dívčí svět jich příchodem okřál, rusé a tmavovlasé hlavinky vyhlížely častěji z oken a objevovaly se na náměstí. A když setkaly se s některými známými studenty, tu bylo vítání, smíchu a veselého štěbetání.

A potom nastaly taneční věnečky a výlety. To bývala nejradostnější doba pro mládež Brodkovskou. Dívky těšily se po celý rok na zábavy tyto, při kterých mnohé srdéčko se láskou vzňalo a mnohý milostný poměr byl uzavřen, některý pro celý život.

Ani tentokráte studující nelenili. Na konec prázdnin pak chystali velkou slavnostní besedu s koncertem a divadlem ve prospěch zbudování národního divadla v Praze.

Výbor studentský měl každodenní schůzky, při nichž nešetřeno úspor štědrých matek, a po dlouhých, živých debatách sestavil program zábavy a zvolil Kubalu čestným předsedou besedy. Jediný medik Svozil, syn správcův, tuze opíral se volbě této. Namítal, že by měl býti někdo zasloužilejší zvolen a nikoliv doktor, který nedávno se do města přistěhoval. Ale byl přehlasován od svých kollegů, z nichž snad nikdo netušil, že mladý Svozil zanevřel na advokáta — ze žárlivosti.

Mudra jako každého roku pomáhal studujícím se vší horlivostí. Večer po kanceláři cvičil s nimi sbory, rozpisoval úlohy, pořádal zkoušky, postaral se o úřadní povolení, zhotovil lístky; zkrátka studenti měli v něm pomocníka neocenitelného, jenž byl šťasten, mohlli se jim něčím zavděčiti. Měli také „emigranta“ rádi a skládali na jeho bedra vše, v čem si sami nedovedli poraditi anebo co vyžadovalo většího namáhání.

Konečně byly přípravy vykonány. Z prostranného sálu v hostinci u slovanské lípy vykouzleno péčí Mudrovou úhledné divadélko. V čele sálu zřízeno jeviště, a studentům přišla vhod stará opona s opryskalými figurami bohyně Thalie a ostatních mus a několik polámaných kulis, kteréžto harampátí zanechala zde kočující společnosť divadelní, jež v Brodkovicích po celý minulý půst úbytěmi dodělávala, až jedné noci ředitel a ředitelka zmizeli zanechavše hostinskému na místě zaplacení účtů těchto několik cárů. Mudra s pomocí tesaře a truhláře důmyslně z těchto zbytků upravil jeviště, že studující byli nemálo překvapeni neočekávanou krásou. Pro herce byl zřízen na dvoře z plachty stan místo pokoje toaletního a oknem vystupovalo se na jeviště.

Po stěnách rozvěšeny byly draperie červené barvy se zlatými třásněmi a praporce červenobílé a červenožluté. V rozích sálu posta-

veny skupiny květin a uprostřed nich sošky předních vlastenců českých a moravských. Na podiu za oponou stálo piano, které Kaňákovi ochotně zapůjčili.

Osvětlení sálu bylo nejtěžším problémem, ale Mudra jej také dosti zdařile rozřešil doplniv petrolejové lampy se stropu visící několika svícny dvouramennými, jež upravil na stěny tak, že jeviště bylo ze všech stran ozářeno.

V prostoře pro diváky rozestaveny v předních řadách křesla a lenošky nejrůznějších tvarův a barev, vypůjčené po domech, za nimi tísnily se zeleně natřené židle hostinské a v zadu neostýchavě praskaly dlouhé prosté lavice.

Obecenstva bylo dosti; scházelo a sjíždělo se z města i z okolí. Dívčí svět v toaletách většinou barev světlých rozhlížel se vesele a podnikavě po sále vzpomínaje hlavně na to, že po koncertu bude taneční zábava.

S hlavou hrdě vztýčenou a s lahodným úsměvem na rtech vstoupil dr. Kubala do sálu a ukláněl se na všecky strany. Byl přesvědčen, že jest předmětem všeobecné pozornosti a že tak mnohá z přítomných dívek pohlíží k němu se zálibou, ano s toužebným srdcem.

Pan Kaňák s rodinou seděl již v první řadě. Márinka a Emilka měly nové šaty barvy šedé se světlejšími ozdobami, a opět bylo vše na nich až do nejmenší podrobnosti stejné. Paní Kaňáková uměla se také dobře odívati; vkusný šat přiléhal k jejímu útlému tělu, a živější barva stužek zakrývala nezdravou její pleť.

Advokát rozmlouval chvíli s nimi, pohrávaje si zlatým skřipcem a škádlil Emilku, že dnes k její hře na piano ani jednou nezatleská. Emilka domnívajíc se, že doktorová narážka týká se jejího spoluhráče na klavíru, pravila:

„Věřte mi, pane doktore, ten Svozil se mi ani trochu nelíbí. Vy hrajete mnohem lépe.“

V tom spatřil doktor, že přichází starosta s chotí a dcerou svou, a pokloniv se Kaňákovým, spěchal jim vstříc, aby je uvedl na místo. Karluše usmívajíc se zářila svěžestí a půvabem. Modré šaty neobyčejně pěkně slušely k tvářince a štíhlé postavě její.

Doktor posadiv se na vedlejší křeslo živě rozmlouval s dívkou a její mateří, při čemž postřehl hněvivý pohled paní Kaňákové, která pozorujíc důvěrnost, s jakou advokát ke Karluši mluvil, loučila se již s nadějemi svými, že jej k domu svému připoutá, a marně se namáhala, aby na obličeji svém vykouzlila výraz lhostejnosti.

Pojednou spatřil doktor v druhé řadě křesel pana Albrechta a jeho choť. Uprostřed obou seděla mladá neznámá blondýna. Cizinka byla štíhlé postavy; bělostná pleť tváře její, bohaté rusé kadeře v smělý uzel v týle zapletené a velké modré oči její činily z ní zjev oslňující krásou a elegancí. Doktor pohledl na ni překvapen a oči jeho setkaly se s jejím zářivým, smělým, vyzývavým zrakem. To byla ona, to byla ta neznámá dívka, již tehdy z rána potkal v lese.

Kdo jest asi ona? tázal se sama sebe. Albrecht, pokud věděl, měl pouze dva synky, kteří kdesi na středních školách studovali. Dívka byla nepochybně příbuzná, a meškala tu návštěvou. Hra očí mezi ním

a dívkou pokračovala. Doktor cítil, že jej cosi neodolatelnou mocí k ní vábí.

Odstoupiv od Karluše blížil se nenápadně k Albrechtovi, který spatřiv, že k němu míří, povstal a k němu přistoupil. Doktor dověděl se brzo, že dívka se jmenuje Hilda, že jest příbuzná jeho ženy a že přijíždí ob čas k němu na dva, tři dni na návštěvu. Jest sirotek, rodiče jí v útlém mládí zemřeli, žije u strýce svého, ústředního kospodářského ředitele knížete S. Dívčin strýc je starý, tlustý, krevnatý pán, veliký boháč, a dívka jedinou jeho dědičkou. Bude míti jednou aspoň sto tisíc věna, neli více.

Albrecht vida, jak se doktor o dívku zajímá a s ní oči téměř nespouští, vzal jej pod paží a představil jej choti své a slečně Hildě. která s líbezným úsměvem opětovala jeho poklonu. Oba vyměnili několik zdvořilých slov, při nichž oči doktorovy plály obdivem.

Po chvíli dáno znamení, že akademie počíná. Šum v sále umlknul. Opona se rozhrnula v pravo a v levo, a za úplného již ticha vystoupil na podium mladý brunátný muž pěkné výrazné tváře, s černými knírky, a zvučným hlasem vřele přednášel báseň, vztahující se k stavbě národního divadla v Praze.

„Kdo jest tento pán?“ tázala se cizinka nahnuvši hlavu k doktorovi.

„Syn správce Svozila, medik,“ odpovídal ochotně.

Po deklamaci hlučným potleskem přijaté, uvedena byla slečna Kaňákova k pianu, aby provázela zpěv, a sbor studujících zapěl úchvatný chorál „Vlasti“ od Tovačovského. Studenti zpívali ohnivě, tak že některé poklesky ve zpěvu ani nebyly spozorovány, a obecenstvo rozehřívajíc se neskrblilo pochvalou.

Po té vystoupil Kubala. Promluviv několik slov šeptem s Emilkou u piana, postavil se v popředí a drže v bílých rukavičkách červené desky, zapěl s vroucím citem a s lahodným úsměvem ve tváři Smetanovu píseň na Hálkova slova:

Z svých písní trůn ti udělám
za jiných pěvců příkladem,
za žezlo ti své srdce dám
a lásku svou za diadém.

Kubala měl zvučný, lahodný tenor, jenž vnikal až do srdce. Zpívaje, usmíval se a pohlížel do sálu planoucím zrakem. Karluši zdálo se, že pohled jeho patří jí, vždyť jí včera ještě stisknul ruku mluvě o sympatii příbuzných duší. Paní Kaňákové zdálo se, že chvílemi přece jen pohlíží upřeně na Márinku, ale Hilda byla přesvědčena, že žhavý pohled jeho patří jen jí, jí jediné.

Bouře potlesku otřásala sálem, když doktor skončil. Musil se vrátiti na podium a zapěl Bradského nadšenou píseň: „Jako anděl ty jsi krásná.“ Obecenstvo bylo elektrisováno, studující u vytržení jásali, a s nimi nejedno dívčí srdce. Karluše pohlížela s nadšením na pěvce a v očích se jí zatřpytila slza radostného pohnutí. (Pokračování.)

V hlubinách lesních.

es nepohnul se. Ručej v úžlabině
kdes temně vzdychal. Ambrou vůně spit,
v keř motýl schoulen odpočíval líně,
i pavouk znaven ustal spřádat nit.

Vše v dumách těžkých ve směsici divé
zde spočívalo, nač jsem kolem zřel . . .
Sem nezasáhly ruce zisku chtivé,
zde topor statných nedotknul se těl.

Ni noha lidská nesetřela v chvatu
pel rosy s květů. Jako v zakletí
kmen v rokli dumal, skácen za vývratu:
co ve věčnosti rok, co století!

A nad ním skály s ponurými čely
jak sfingy bděly. — V temném pozadí
své sítě nohám svlačce rozestřely,
blín kvetl, dlouhé vlálo kapradí.

Bez žití, vzruchu — ponurý a němý
kraj zíral na mne; jedva neznámý
pták nad propastí mával perutěmi,
jak racek nad vln mořských spoustami.

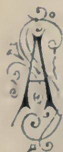
Já dlouho zíral v kraj ten v zamyšlení,
poslouchal dlouho vzdechy ručeje,
v něm dlouhé viděl lidské utrpení,
v něž nezaplane paprsk naděje . . .

Vojtěch Pakosta.

Ženská hlava v 16. věku.

Na pramenech archivních líčí

dr. **Zikmund Winter.**

ni v 16. věku nezanechaly paní líčidel. Malovaly sobě tváře „fermeží“ a „cinobří,“ obočí „plejvejsem“ natíraly a čelo mazaly mýdlem, „aby se svítilo,“ a kdož všecko ví, kterak se ještě „přepotvořovaly.“ Že se líčí paní a panny fermeží, any by měly se líčiti ctnostmi, to vyčítá jim důtklivě r. 1568 kazatel kostela Pražského Jiří Netolický. R. 1605 Vodňanský svádí ten neupřímný zvyk na matky tvrdě, že „v pravdě mnoho se nynějších časů matek nachází,

kteréž Herodiady v tom následují, učíce dcery své tváře líčidlem a k těm podobnými fermežemi barviti, šlechtiti, oči plejvejsem natírati.“ I od světských mužů mimo kazatelnici malované dámy dosti zažívaly posměchu. Havlík z Varvažova velmi důtklivě dí: „Mělyť by jistě takové s těmi tvářemi zmazanými, ulíčenými se styděti, že se jim lidé smějí, výborně rozumějíce té jich ulíčené kráse.“ Podle moudrého mínění Havlíkova ta fermež na tvář ženskou nalepená „nemůže z Hekuby udělati Helenu,“ mimo to prý nejsou lidé tak nevtipní, aby barvy přirozené od barvy strojené nerozeznali. „Znal jsem jednu,“ takž vypravuje Havlík, aby ukázal, kterak tuze dámy se fermežují, „kteráž horlila na jiné ženy ulíčené a sama bláznice zapomenula na to, že byla též líčidlem zmazána, až sobě od toho záponu, kterouž na hrdle měla, skálela.“ Havlík přeje všem ulíčeným ženským těch rozpaků nemilých, kteréž zažily jich družky, nevíme českéli či vlaské. Prý hrály při nějakém „panketě“ na krále. Co rozkáže a sám na sobě učiní král, to po něm učiní ostatní přísedící. Králem stala se rozšafná matrona, kteráž chutě a hbitě se umyla v teplé vodě, schválně přinesené, a namazané krasotinky musely chtíc nechtíc mýti se také. Prý „s hanbou to jejich krásné mazadlo po tváři teklo.“ Dle Havlíka měli mužové o povaze malovaných žen neuctivé mínění: malba na tváři svědčila jim o povaze neupřímné. Díť Havlík: „Jáť ne mnoho co dobrého o takových ženách držím, anobrž pravím, že jak po tváři zlíčené barvy nosí, taková mají v svých srdcích mrzká smýšlení, aniž může co dobrého a upřímného při nich nalezeno býti. Prostá pravá láska nemiluje takového fermežování.“

A což teprve Šimon Lomnický tepal ženy nalíčené! Když byl oznámil, že „jsou neničky lidé, kteří majíce tváře bledé, chtějí sobě udělati bílé a červené,“ a proto se fermežují, a když jim za to vynadal, že jsou „přepotvoření,“ přivedl na ně nejprve sv. Ambrože, vyčítajícího takovým líčeným, že obraz boží snaží se přemalovati, pak přivedl na ně průpověď starých Čechů, „že tvář třikrát líčená tváři boží nikda neuhlídá;“ a naposledku pohrozil hrozbou samého pána Boha, že „všickni obličejové obrátí se v hrnce a že nikdy žádný kotel nebyl tak černý, jako budou tváře těch, kteří se líčí.“ V 16. věku obecně líčily se i selské dívky, které věru nemívají umělé barvy zapotřebí. V sedlském „masopustě,“ divadelní hře z oné doby, čteme řeč k selské mladici: „Kýž sobě zbarvila líce; což nemáš doma plevejsu? Aniž's nezmastila vlasův, kýž mejdlem čelo zlíčila, aby se tím líp svítila.“ Při tom fermežování oněch dob stojí za záminku, že opakem mnohá snažila se malbou dovesti toho, aby tvář měla unyle bledou a nikoliv červenou. Ne bez posmíšku vypravuje Havlík o mladici, „kteráž mívá tvář zbílenou, vydynchovanou — a hrdlo jako mazanou botu, a když se nešetří a hlavou na stranu pohne, tu (prý) viděti to černé hrdlo od tváře rozdílné, tak že by mohl jeden říci, ta hlava byla odňata Nidrlandce a přistrčena k hrdlu Mouřenínky.“ Neomaleně vtipkuje, Guarinoni má za to, že by muži a otcové mohli jináče, laciněji své ženy a dcery bledými učiniti. V 16. století také vyrojilo se nepočetné množství všelijakých kosmetických receptů a prostředků proti pihům, „červeným a brunátným uhrům,“ lišejům, bradavicím a jiným neozdobnostem v tváři. Těch musíme na tom místě minouti. Jen to mimochodem

připomínáme, že uhry zaháněly české dámy nejobyčejněji kafrem, sirou, kadidlem a rozličnými vodami; lišeje všelijakými oleji, zvláště vinštířovým, bradavice sháněly mořskou cibulí. Byl ovšem také recept, aby bradavice mrskaly ráno a večer rozpálenou metličkou, že zajisté vyschnou, ale nevíme, mrskalyli. Nejdarebnější kosmetický prostředek na zachování krásy své vymyslila si urozená Kateřina Bechyňová z Lažan — umývala se v krvi zabitých služebnic svých. R. 1504 žalář Mihulka překazil paničce přívětivou činnost, pro kterouž lidé vůbec „věřili, že jest v ní čert musel býti."

V 16. století stále také udržela se při mnohých ženských snaha míti vlas nejen hojný, než i kudrnatý; kromě toho nebývaly dámy ani v tom věku barvou svých vlasů spokojeny. V první příčině i nepravý vlas na hlavu sobě dávaly, což praví Lomnický nezdvořile řka: „Vlasy cizí kradou, berou, ozdobují se touž měrou." V druhých příčinách dí týž nepovolaný kárce, že přepotvořují se a to tak, „které mají vlasy černé, chtějí míti rusé, které mají rovné, dělají sobě kučeravé." Na všecky účely, na hojný, kudrnatý a barvený vlas vyskytuje se ve spisech 16. věku v lékařských i nelékařských až podivná síla prostředků, v nichž už tehda pro vzrůst vlasů neposlední místo drží cibule. Podle ní k vlasům také výborně pomáhá myrrha, dubový list, víno, succus tiliae, vařené jedlové šišky zelené. Kučeravé vlasy způsobuje mimo jiné prostředky vařené „jineljí, na nový měsíc natrhané," jímž musila sobě parádnice hlavu mýti. Ještě jistější prostředek mívaly naše dámy na kučeravení vlasů ten, že nabíraly sobě vlasy na dřívka. Vlasy sobě barvily, jakkoli tu šlo o zdraví. „Nemůžeť vod, olejů ani flastrů se vymysleti, by ony jimi z vlasů nitek zlatých dělati se nepokusily; z nichžto mnohé o hrdlo i zdraví se připravily. Nicméně tak jsou v tom opovážlivé, že byť dnes cítily pro to barvení vlasů bolest hlavy, toho nepřestanou." Tak vypravuje Havlík z Varvažova. Mimo vody, oleje a flastry také slunce bezděky sloužívalo našim paním k tomu, aby vlas ozlatěl anebo stal se rusým, což bývalo barvou nejoblíbenější. Benátčankám na takové bělidlo sluneční dobře vhod bývaly italské rovné střechy domovité, kamž paničky hbitě lezávaly: kde bělily sobě vlasy nespokojené Češky za nebytí plochých střech, toho nevíme. Bez pochyby lezly do vikýřů.

Účes ženské hlavy v 16. věku řídil se tím, čím ženské pohlaví chtělo hlavu sobě pokryti. Principem zůstávalo i v tom věku, jako bývalo za stára, že děvče má hlavu odkrytou, žena zavitou. Křesťanské ženě tak uložil už hned v prvních dnech křesťanských svatý Pavel, aby hlavu zavíjela a kryla — „pro anděly." Vida kolem sebe, že ne všechny paničky tak činí, kněz Žalanský r. 1613 obrací slovo geniálního apoštola křesťanského řka, že paní nekryjí se pro ďábla. I v svatých shromážděních prý odkrytou hlavou a přílišným ustrojením „zlou žádost druhému pohlaví v mysl vstřelují."

Míti hlavu odkrytou bylo panen právo, chlouba; bylo to znamení jich nevinnosti. Proto řekl r. 1512 jakýsi štiplavý Polívka, soused Pražský, panně Dorotě, bečvářově dceři, kteráž na své cti panenské se zmařila: „Panno Dorno, coť ti to všechno sluší! Neškodilo by, by roušku měla a vrkoč přikryla." Ústroj vlasů panenských býval tedy

buď takový, jako vidíme v Brodském graduále z r. 1559 při dcerce Košťála měšťana. Panenka je prostovlasá, nic na čele, nic na hlavě, nic v ouškách. Prostý vlas její zdoba. Právě tak o prostém dlouhém vlase obyčejně bývaly děti. Anebo mívaly panny na svém vlase všelijaké ozdobní kusy, jakožto bourové a jiné vrkoče a zlaté tkanice, jimiž províjely vlas; perly na čele visuté, věnce perlové čili perlovce, koruny a naposled i „panenské biryty." Všimneme si pěkným pořádkem jednoho kusu po druhém.

Tedy nejprve o vrkočích. „Vyběhla za ním prostovlasa a vrkoče držela v hrsti;" tak vypravuje se r. 1577 o nějaké panně. Ta tedy ještě neměla kdy, vplésti vrkočů nebo pletenců do vlasů svých. Čtoucí znaje běh nynější, mněl by, že snad ona panna měla vplésti do svých vlasů vrkoče z vlasů cizích — ale toť byla by lávky chyba. Vrkoče 16. století jsou nikoli z vlasů než ze všelijakých látek hedbávných, zvláště z „boury" a z tafatu i z aksamitu. Tafat byl k vrkočům asi obzvláštní sorty a barev nejjasnějších, neboť čteme v inventářích kupeckých při tafatech dosti častou poznámku, že jsou „na vrkoče." Aksamitové vrkoče shledali jsme i pozlacené. Na krámech „šmejdířských" a kramářských po všech českých městech na prodej bývaly vrkoče „dvojné, trojné, čtverné, paterné i šesterné," nejhustěji červené, poněvadž červená barva zdobí vlas všeliký. Ale jsou i vrkoče z boury zelené. Vrkoče z boury nejhrubší prodávány po málu denárech na Pražských trzích; zvláště pod kotcemi s nimi sedaly ženy. Že i venkovské dívky províjely vlas barevnými vrkoči, to víme z mlýna v Zákolanech. Mlynářka r. 1593 zanechává svým dětem mimo jinou parádu i „vrkoče bourové." Také vrkoče, ať spletené z vlasů nebo z barevných látek, bývaly předností a právem panen. Díť r. 1593 Sybilla krčmářka v Hrdlořezích, jakési Zuzaně zmrhané, popadnuvši ji za vrkoče: „Kdes děla roušku, nejsi hodna choditi ve vrkočích, choď v rouškách, uřeži ti vrkoče!"

Mimo vrkoče vpravovaly české panny do vlasů také „stříbrné a zlaté kadeře," rozličné „cetky" lesklé na tkanicích; ke konci století nalézáme na krámech i „kytičky panenské," což byly kytičky z peří, z tracounů, ze šmelce. Šmukýř Eliáš Behm měl r. 1595 na svém krámě 18 takových panenských kytiček za 5 kop; při tom měl „jednu kytu peří obzvláštní" za kopu. Perly a cety na pentlících a tkanicích přišité věšívaly panny také na čelo. Proto zove se leckterý pentlík „náčelkem;" „čelníkem," „náčelníkem," ač obyčejně „náčelnicí" nebo „náčelníkem" míní se rouška přes čelo visutá. Mnohá urozená i měšťanská panna měla po čtyřech i více drahých „pentlících perlových" a „tkanicích perlových." I stará panna Mandelína z Hradce, kteráž se neparádila tuze, měla do vlasů 13 tkanic zlatých a pentlík perlový.

Věnce vstavovaly panny na hlavu ze všelikterakých látek pořízené, tafatové, aksamitové, zlaté, stříbrné; nejobyčejnější i v tomto věku u bohatých panen městských a šlechtických byly věnce perlové čili „perlovce." V dědictví po urozené Johance Berkové nalezen r. 1521 „tafatový vínek s perlovým křížkem;" r. 1511 jest na komorním soudě pře o „věnec pozlacený s třeštítkami a s ženklemi stříbrnými," pak o věnec perlový. V knihách Pražských čteme r. 1544 o věncích „per-

lových strunkovým zlatem otočených," o vínecích „vyšívaných na stříbře" o věncích „zlatých," o věncích zlatých „s růžemi," které v Praze r. 1583 ceněný v půl kopě. Drahé věnce ukládaly panny do škatulí a do skřínek zvláštních i cyprišových ponosivše je. Perlové věnce zhusta vyskytují se dvojité: spodní a svrchní. Spodnímu říkali také „spodníček." V Plzni se vyskytují r. 1523 při takovém spodníčku „zlaté uši." Svrchní perlovec brával na se druhdy i podobu korunky, a proto týmž jmenem byl zván. Ty korunky byly oblíbeny za celé 16. století, navěšeno na ně kde co. V dědictví po Korálkovi Pražském zůstaly mezi klenoty i dvě korunky se zlatými štefty a perlami a dva prosté věnce s 12 zlatými štefty a perlami. Podle naší esthetiky perlovce neslušely. Bývaly jako veliký rendlík k hlavě nepoměrný.

Kterým věncům říkáno „zimní," toho nelze z pramenů se dohádati. Čteš prostě jen, že ta ona měla „věnec zimní perlový." Ovšem zajímavo, že zimní věnce vůbec byly. „Letníčky," o nichž dosti často zmiňují se inventáře městské, budou zajisté věnce panenské na léto. Bez pochyby letníčky zvláště chudších dívek byly ony něžné laciné věnečky, o nichž mluví Martinovský v pobožné knížce své, r. 1581 vydané. Prý panny na hlavu dávají sobě věnce z malovaných, litých, řezaných, papírových nebo voskových květů. Ale nade všecko něžnější věnečky bývaly ony, které uvíjely sobě dívčiny z květů čerstvých a nikoli strojených. Týž Martinovský vydává svědectví totiž, že „panny na hlavu co den si věnec dávají, a když zvadne, od sebe jej zamítají nebo z loubku odvijí." Loubku, na nějž byliny vázány, říkáno též oblouček.

Švihácké panny vstavovaly sobě už brzy od počátku 16. věku na hlavu biréty a birýtky, z prvu nízké to klobouky o širokém svršku a neširoké střeše, které později braly na sebe po španělsku formu vysokou. V polou století (r. 1553) i ctná a vážná panna Mandelína z Hradce žádá svého bratra, aby jí v Praze koupil černý aksamitový birýtek a k němu štoček hedbávníčků. V Praze r. 1575 oceněny v krámě šmukýřském aksamitové „birýtky panenské" po 12 groších českých.

Dímeli na konec, že panny všecku hlavu někdy také paučníkem čili průhledným šlojířem pokrývaly, lze nám pak již zanechati hlavy panenské a již líčiti „přípravu" českých paní. Zavíjení jejich hlavy bylo v 16. věku rozmanité. Zavíjely se „rouchami" a „rouškami," šlojíři, kasankami, „loktušemi nebo lochtušemi," zavíječi a zavíječkami, plachetkami, chrbolkami, šátky, náčelníky; které se nechtěly zavíjeti, pokrývaly hlavu čepci a čepicemi i karkuleni, nebo vstavovaly na hlavu klobouky a birety. Mnohý z těchto kusů právě řečených nebyl jen k parádě, nežli k nuzné potřebě, neboť chrániti měl ženskou hlavu, za nebytí slunečníků a deštníků, všeliké nehody. Při rouškách rozumí se ta úloha sama sebou. Ale byly i „klobouky se širokou střeškou proti slunci" a „klobouky okrouhlé pro díšť." O těchto ženských strojích tedy zase položíme pořadem.

Rouchy, zavíječky, kasanky, loktuše, chrbolky čili šátky bývaly z látky těžší, obyčejně z plátna nebo kmentu; šlojíře a paučníky byly jemné; mnohý i z prohledacího hedbáví. Kdežto šlojíře vinuly se kol hlavy anebo také jen prostě dolů visely, skládány rouchy druhdy

i uměle na drátěné formy. Paní kryly jimi hlavu, čelo a někdy i bradu. V druhé půli století brávalo zavití našich paní na nebe formy cizí nebývalé. Vyčítátě Štelcar r. 1588, že nosí ženy zavití po španělsku, vyhlídajíce z toho co z kukly; vyčítáť i Zámrský r. 1590 ženám cizinské zavití zova je proto ochechulemi.

Obyčejné prosté ženy mívaly zavití prosté. Klamal by se šeredně, kdož by ideálně mněl, že všudy všecky rouchy na hlavě bývaly tak čistě bílé, jak se malují na obrazcích. Radítě Lomnický ženám, aby se trochu zdobily mužům svým, „tuto nechť se některé cuchty nevymlouvají, že na sebe rubáše ani rukáveček voprati nechtí a rouchou černou co nějakou vonucí hlavu sobě zakuklí — mnohá chodí rovně jako můra, mrzká uplískaná důra.“ Ale na odpor tomu většina českých žen v pěkném vinutí mívala oblibu, a jest věru na podiv, kolik těch všelikterakých šlojířů a roušek v knihách popisných, panských i měšťanských za celý 16. věk nalézáš. I bába Aneta v Litomyšli u Vocáska r. 1506 měla šlojéřek, tři roušky, hedbávník, zavíječky tři — a k tomu ještě hedbávný čepec. Tedy parády dost i u staré prostičké babky. Ovšem urozená paní Johanna Berčinka z Dubé r. 1521 měla víc; jen roušek měla třicatero a nad to ještě 10 rouch „hlavních.“ Ale touž dobou i neurozená měšťanka Lounská Anna Mikšová († 1513) měla 5 kasanek, 10 hedbávníků, 22 šlojířů a 20 ruch.

Co do všelijakých spůsobů postřehli jsme rouchy na čelo a rouchy „pod hubu;“ „roušky s hedbávím,“ tedy roušky vyšívané, kasanky nejen bílé, ale v Kouřimi r. 1508 i kasanky černé z plátna, čechly kmentové, hedbávníky s cetkami nákladné, náčelnice „se zlatými kraji,“ náčelníky „s třesutím,“ náčelníky „sbírané“ s podbradky i bez nich; v Poděbradech r. 1538 čte se o „rouškách bavlněných,“ v Plzni r. 1536 o šlojířích „hedbávných se zlatem,“ při čemž dovídáme se, že nákladné roušky po kopě dělaly Plzeňské paní samy. Jináče ovšem kupovaly dámy hedbávníčky a jiné šlojíře i „na štočky“ nebo „štuky“ z dalekých měst přivozované.

Od počátku století po venkově dosti zhusta vyskytují se na místě roušek „chrboly“ a „chrbolky,“ šátky to, jimiž se ženy zavíjely. O Mělnické uzdařce, od domácího pána zbité, vypravuje r. 1565 sousedka: „Nebyla zavitá, já jí půjčila chrbolku a Káča ji zavila, neb sama se, jsouc ztlučena zaviti nemohla.“ Byla tedy chrbolka šátek na hlavu. A bylali chrbolka r. 1565 na Mělníce, v Praze dalli Žáček r. 1517 v Široké ulici podruhyni podskalské pohlavek, „až jí chrbol spadl,“ a mělali souseda v Dvoře Králové r. 1507 šlojíř a „3 chrboly,“ tož patrno, že chrboly měly prosté ženy asi po všem království českém už od počátku století. V kšaftech města Bělé nalezli jsme také „chrboly domácí;“ nosívaly tedy ženy šátky na hlavě i po domácku. Od polou století vyskytují se u nádhernějších paní roušky „malované“ a pleny červeně vyšívané; při urozených paních touž dobou postřehujeme roušky barevným hedbávím, zvlášť „červeným karmazínem“ šité, také roušky „vystřihováním šité.“ R. 1570 zůstal pan Jan z Vartemberka za nějaké dvě takové nádherné roušky hedbávím prošívané a vystříhované 3 kopy míšeňské dlužen.

Taková vyšívání nezřídka vyskytují se v Pražských knihách. Na příklad sladovnice Sedlčanská měla 1570 rouchy kmentové vyšívané bílým hedbávím anebo červeným. Jiné paní sousedy Pražské mají „roušky“ vyšívané černým hedbávím. Na rouchy vyšíván všelijaký ornament modní, ptáci, rostliny i figury. Mimo vyšívané rouchy mívaly paní také „loktušky či šátky“ aksamítové se stříbrnými neb zlatými haklíky. Také lze často čísti o rouškách „zimních,“ kteréž se bez pochyby lišily těžší látkou od letních. Ke konci století vyskytují se i „rouchy a náčelníky slezské s krajky,“ rouchy „žíhané“ všelijakých barev, nejhustěji červené nebo modré, rouchy „s tkanicí mřížovou v prostředku:“ roušky „prohlídací,“ což bude asi totéž jako mřežované nebo „rouchy na sítce stříbrem nebo barvami vyšívané.“ Paní Zuzana Korálková, paní domu Hřebenovského v Praze, měla r. 1599 desatero rouch s červeným a černým vyšíváním, s barvami, se stříbrem, 22 rouchy s bílými tkaničkami, 3 rouchy prosté, 8 šátků — mimo čepce a klobouky. Oznámiti jest, že koncem 16. století vyskytuje se sám o sobě na krámech „šmuk rouškový“ a téže doby lze dočísti se v pramenech o rouchách na hlavu „smuteckých;“ r. 1601 na příklad zanechala při smrti své paní Nejepinská, na Příkopě Pražském měšťanka, mimo 23 rouchy s barvami se zlatem a 24 čechlíky ženské dokonce i „6 ruch smuteckých.“ Roušky prodávali kramáři, šmukýři, roušnice a šlojířnice i tkaničkáři.

Co do cen shledali jsme v první půlce století nejednu roušku po kopě; hedbávník byl i za dvě a za tři kopy, tedy rovně za týž peníz jako v století předešlém; prostější roušky byly i po několiku bílých groších; roušnice Sadovská na Tarmarce Pražském do r. 1583 prodávala bílé roušky loket po třech bílých groších, jiných „tlustých“ loket i po groši; kramář Kve v Praze u tří labutí měl na krámě r. 1590 „roušky prohlídací“ 44 lokte za 3 rýnské zlaté; proti tomu paní Valdštýnka, choť Jana mladšího Valdštýna, obdržela darem r. 1591 „rouchu černým hedbávím vyšívanou široce, která stála do 15 tolarů.“ Že lněné a kmentové roušky musily býti váleny a škrobeny, toť připomenuto již při rouškách 15. století. Že byly roušky co do barvy většinou bílé, toť víme z tehdejšího úsloví, jež zní: „zbledl co rouška.“

Druhá kategorie pokryvek ženských byly čepce. Obyčejně kryly skoro všecken vlas. V první půli století 16. přes tu chvíli v knihách přicházejí čepce atlasové; jeden takový černý čepec ceněn v Hoře r. 1512 za 1 kopu. Za celé století čte se o čepcích „perlových,“ které se uvozují mezi klenoty, o něž souditi se i urozeným stálo za to. Při r. 1535 nalezli jsme v Praze u paní Markéty Hrdinové také „čepec perlový starodávný votřelý s kadeři zadu pozlacenými.“

Mimo perlové čepce nosívaly naše paní také čepce drahé všelijakým dílem, nejen perlami, zdobené. Vyskytujíť se v popisích šlechtických i měšťanských čepce „kováničkové a cetkové,“ v Ronově roku 1552 čepec „s hvězdou zlatou,“ v Praze „čepce hedbávné černé s perlovým okem,“ „se zlatým okem:“ „čepce perlové na černém s vorly,“ „perlové s kranáty,“ „hedbávné s perlovou tkaničkou,“ „s benátským okem“ (r. 1583), s okem „zeleným,“ jež prodáváno i samo o sobě r. 1583 za 15 grošů.

Ale z drahých čepců nad jiné nejhustěji objevují se za celé století čepce zlaté. Ovšem i ty jsou všelijak zdobeny. Tu čteš o čepci zlatém „s bílým vyšívaným paličkovým dílem,“ tu zas o „čepci zlatém s cetkami,“ o jiném „se stříbrnými uzly,“ jeden zlatý čepec jest zároveň „strunkový,“ jiný zlatý a stříbrný „na sítce,“ jiný jest „zlatý vyšívaný;“ a zase jiný popisuje se „čepec zlatý na hedbávné půdě s pentlíkem perlovým;“ na Mělníce dostala do výbavy Dorota, když se vdávala do „Chřebíče“ za Valoucha, „čepec se zlatým okem.“ Ovšem nejčastěji přestává skoupý inventář jen na tom, že uvede čepec „zlatý“ bez zevrubnějšího určení; někdy, ale málo kdy, chtěje říci, že na čepci není zhola nijaké jinačí zdoby, oznámí, že je čepec „samozlatý.“ Tak na příklad našly se u Pražského Martina Masopusta r. 1594 „čepce samozlaté,“ podle „čepce s červeným hedbávím“ a jiným „černým s vokem perlovým.“ Zlaté čepce byly tak oblíbeným krojem, že i dětem je na hlavu dávali a to ne jen matinky urozené. R. 1571 Jan Gumpoch, lazebník Pražský z Točenické lázně, vinil Annu kuchařku ze ztráty takového dětského čepce zlatého. Prý „vyžádala na něm dcerku jeho, aby s jinými dětmi hrála, měla na sobě táž dcerka čepec zlatý — a ten se ztratil.“ Co do váhy šťastně chytili jsme zprávu, že zlatý čepec paní kupcové Hebrštrejtové vážil 12 a půl lotu.

Ceny zlatých čepců visely na cenách drahého kovu onoho, z jehož nití a drátků byly vyšity. Roku 1543 Pražský bečvář Matouš viní zlatníka Pirolta z čepce zlatého s perlami, jehož cenu sám udává v 50 kopách! Ale ovšem byl to nějaký ohromný čepec. Prý v něm — což mimochodem dosti divno — chodívala Mariana, dcera svobodná, a mateř její chtěla, až se Mariana vdá, čepec ten dáti „na vornát“ do kostela. Roku 1577 cení jeden zlatý čepec 6 kopami, jiný deseti. Zlaté čepce dostaly se do konce století našim českým selkám a venkovankám, kteréž si je udržely napotom v kroji národním. Čepec zlatý, jejž měla do r. 1593 mlynářka Hrabalová v Zákolanech, ceněn za osm kop. V knize popisuje se „bílý čepec zlatý.“ Mlynářka chovala si ho — jako měšťanky činívaly — v krabici.

Že zlaté čepce forem cizinských v Čechách se nejhustěji rozmohly v posledních dvou desátcích 16. věku, to víme z nářků Štelcarových. Zdali k nám přišly i čepce, které dosavad slovou štuartovské, čepce totiž dvojího obloučku z prostřed čela vyrostlého, toho neumíme říci. Budeme po nich ještě pátrati. Z laciných čepců českých známe ony, jež prodávaly kramářky a šmejdířky. Mívaly je v krámě i „na svazky“ a „na desátky.“ V polou století jsou to čepce „z černých nití,“ čepce z bílých nití, čepce „bílé vyšívané,“ hedbávné „kostkované“ a „překládané“ i „husté,“ jež prodával na příklad šmejdíř Kulíšek († 1577) čtyři za kopu míšenskou — tedy po 15 groších; jsou to čepce „stávkové;“ čepce „s barvami,“ kmentové prosté a kmentové zlatem vyšívané, plátěné.

Paní Zuzana Korálková, měšťanka Staropražská, měla koncem století při ostatní všelijaké parádě mimo devět drahých čepců zlatých a perlových i 10 „řídkých“ čepců a 5 „bílých prostých.“ Roušnice Lucie Sadovská, žena malířova, měla do r. 1583 v Tarmarce Pražském na svém krámci bílé čepce po 10 krejcarech, mimo ně prodávala i nějaké „čepce zatmělé.“ Který nitěný nebo jiný prostý čepec měl na

sobě zdola „pozlátkou“ nebo zlatem, zdola „s tracounem,“ „s peřím“ nebo „s okem,“ slul již „drahým.“ Čtemeť, že r. 1575 vezl forman Pražský na jarmark v Nymburce „drahé čepce s oky zlatými, tkaniceni hedbávnými.“

Na konec o čepcích dotknouti jest, že r. 1608 četli jsme ponejprv o čepcích na noc. Byly prosty i „s krajky.“ Zvláštní druh čepců tuze uzavřitých byly karkule. Měly sic podobu čepiček našich nemluvňat, ale nebyly tak prostičky. Nosívaly je paní všech stavů, a protož byly karkule i cenný kus ženského šatu. První karkulka, jež se nám hned na počátku 16. věku naskytla v knihách popisných, byla červená. Od polou 16. století přicházejí v popisných knihách karkule „aksamitové;“ šmukýř Braun v Praze († 1568) měl na krámě několik karkulí „aksamitových pošitých lalokami“ čili kožešinou, každou po 50 groších bílých.

Ovšem byly aksamitové karkule také mnohem dražší. R. 1567 vstavil žid Israhel manželce Ondřeje Flanderky „karkuli aksamitovou na hlavu,“ a když se jí zalíbila, prodal paničce karkuli za půl třetí kopy — na zástavu stříbrného pásu, jenž stál 40 kop míšenských. „Ví se o tom,“ tak dí soudní kniha, „že ten žid mnohejm manželkám to činívá a na nich rozličné šaty bez vědomí manželů vymlouvá.“ Nad to všecko byla karkule ukradena paní z Granova, manželce Kašpara sekretáře. Ke konci věku prodávali šmukýři Pražští „karkule perlované,“ karkule „se šmelcem“ i po šesti kopách, se šmelcem černým po 4 tolarech, karkule „zlaté a hedbávím krumplované“ i po čtyřech kopách; karkule „s perlami,“ „s granáty,“ „zlatem taženým províjené,“ karkule „se štefty.“ Karkule objevují se také se zvláštními „štorci,“ to jest s ohrnutým okrajkem, jenž býval nejozdobnější; čtemeť o karkulích se štorci perlovými. Karkule se štorci kožešinými, do nichž pokrývaly naše paní v zimě hlavu, byly asi tak příhodny a slušny, že i německé sousedky na počátku 17. věku tu modu si oblíbily. Líče přepych v kožešinách v době zimní, Guarinoni ptá se žen, proč „pýchají v zimě *českými* čepci?“ Při karkulích na konec snad stojí za zmínku, že nejdůkladnější karkuli — kuklu — nalezli jsme na ženské hlavě naposled r. 1512 v Praze. Tu praví kdos, že vystrojil ženskou „v sukni, v kukle, v klobúce.“ Na posledku buď oznámeno, že naše paní nepřestávaly na jednom čepci. To byla věru chuděrka, která měla v inventáři jen dva, tři čepce. Paní Voršila Nejepinská, když r. 1601 na Příkopě Pražském zemřela, zanechala po sobě třicet jeden čepec! Jiného řádu pokryvkou ženské hlavy byla čepice, plstky a birýty. Všecko jeden rod, tři sorty. Čepice a plstky podobou nelišily se mnoho od kulatých čepic, které nyní se nosí, jen že kožešiným štorcem některá čepice byla nadutější, obšírnější, nežli nyní ženské oblibují. Také štorc byl všelijak „křtaltovaný;“ byl v předu, v zad, po straně vyřezán, byl vyšší neb nižší nežli vrch čepice, nebo byl s vrchem zároveň. Čepice ženské byly ze všech látek, a kožišníci obšívali štorce jejich všemi kožešinami od králíka, jehněte, krta, bobra až po sobola a kunu i hranostaje. Soboli čepice cení se r. 1512 v Hoře dvěma kopama; v Kouřimi mají měšťanky r. 1508 čepice „z ocasů kunich,“ čepičky „popeličí;“ do r. 1548 i zakřišťanka Kouřimská chodívala v čepici popeličí — ale byla už „molovata;“ v kšaftech Domažlických

paní také jsou popeličí čepice — tedy je mívaly české dámy od jednoho kouta Čech až do druhého; Pražský kožišník Jan Doktor († 1568) měl na krámě čepice popeličí po 40 groších míš., norcové čepice po půl druhé kopě, čepice černé spratkové po 20 groších; o cizím, snad uherském původě svědčí od polou století čepice ženské, jimž říkali husárky, jež byly vysoky „se štorci,“ z hedbáví, z kožešin a z látek všelikých, z aksamitu i z plsti. Roku 1568 ceněn husárek v Praze 14 groši bílými. Čtemeť o husárcích „z chlupatého hedbáví,“ o „sobolích.“ Podle nich nosívaly dámy čepice se šmelcem, s štefty i s péry. Plstky byly čepice nejmenší. Nebyly jen ze zaječiny, byly i z králíků, z bobrů a jiných kožešin; byly také ze všech ozdobných látek hedbávných a obyčejně se „šmukem.“ Koncem 16. věku nalezli jsme v Praze „plstky barevné bobrové“ po 2 kopách; vlaské plstky ženské bez šmuku po kopě; hedbávné plstky vlaské s tuplovanými šmuky po třech kopách. Birýty paní českých nelišily se od birýtů panenských. Pokrývaly temeno z počátku okrouhlíkem velikým, placatým, o střeše všelijak stříhané; vyvlačované a peřím zdobené: od polou století zmenšují se birýty víc a více, až ustrnou v malinké čepičky. První čas číhalo peří z birétu do předu; později klátilo se na zad. U nás birýty začaly nositi urozené paní, po nich měšťanky. R. 1521 popsán v inventáři paní Johanny Berkovny mimo 6 zlatých čepců „birét černý aksamitový s perlami“ a birét „červený s peřím;“ potom v malých letech při mnohých měšťankách čteš o birýtech. Drahé birýty aksamitové často objevují se „zlatem krumpované;“ co do původu vyskytují se v Praze v letech šedesátých birýty „nidrlantské“ soukenné neb z jiné látky, a téže doby „birýty vlaské tkané,“ jichž měl kupec Tuchman v Praze r. 1566 tři tucny za 16 zlatých rýnských.

Birýtu příbuzný byl klobouk. Lišil se tím, že byl tvrdší, podstatnější a o střeše volnější. Z té příčiny také se vešlo naň „šmuku“ přerozmanitého víc než na birét. Co do látky byly klobouky obyčejně hedbávné — z cendelinu, harasu, tykyty — byly také aksamitové a kožešinné. Co do zdoby, v pramenech nejhustěji nachází se od počátku až do konce století klobouk „pávový.“

A nachází se ve všech městech! Čteme o klobouce pávovém v Litomyšli, měly ho paní Pražské, Plzeňské; měly ho sousedky i paní urozené. Byl to klobouk všelijaké podoby pávím peřím zdobený. Mimo zlatooké péro páví bylo na kloboucích ozdobou všecka rozmanitá péra, zvláště bylali chocholata; zdobeny klobouky pery pštrosími, jeřábovými, lašťovičími, papouškovými, čapátkovými. Mimo to zdobeny bývaly klobouky ženské všelijakými ornamenty z drátů lesklých, svijených z „benátského“ nebo „medulánského“ zlata a stříbra; prostičká parádnice spokojila se mosazným svitkem nebo laciným „trocaunem;“ zhusta i „obvinatkou“ či „pasamanem“ (portou) z látky nejlehčí. Šmukýři Pražští prodávali „šmuky z atlasu a tkanic,“ šmuky karmazinové — r. 1600 5 za 2 kopy — „šmuky barevné tykytové, vlnou vycpávané,“ šmuky tykytové a jiné ještě. Klobouky bývaly také umělým kvítím nebo kytkami pokládány, a to hojně, jakož obrázky v „Hadání pravdy se lží“ dosvědčují. Kytky byly i „z boury“ na drátech stáčené.

Koncem století zhusta čteš, že na klobouce byly zlaté stříbrné „štefty“ a „medye“ čili okrouhlé neb rohaté plíšky, na nichž to ono

vyryto nebo plasticky povydáno. Z těch „medyí" obyčejně číhalo péro. Někdy také zdobou byla šňůra, ale ovšem nějaká pěkná; jednou také vyskytl se nám „klobouk se šňůrou a s černým pírkem a čtyřmi lašťovičími." Co do formy nezřídka praví se o ženském klobouce, že jest „široký;" což byl asi klobouk o střeše ohromné, jako vidíme v Paprockého Oboře v kap. 122. V smolné knize Nymburské r. 1601 čtli jsme také o „klobouce ženském krájeném."

Co do cen známe z r. 1568 hedbávné klobouky ženské po kopě a po dvou kopách; šmukýř Behm († 1611) prodával „prostý klobouk ženský podšitý se šmuky" po 2 kopách; nádherně vystrojené byly ovšem nad to daleko dražší. Ale byly klobouky i za málo grošíků, a protož i nízké ženy odkládaly loktuše a vstavovaly na hlavu klobouky. Na příklad čteme r. 1537 o Pražské solnářce, že „trhla hlavou a hned jí klobouk s hlavy spadl." Tedy i solnářka zamítá starodávné plachetky.

Poněvadž klobouky, biréty, čepice vlasů nepokrývaly docela, musíme sobě na tomto místě všimnouti účesu, jenž k těm pokryvkám býval. Dámy české, bylyli jen poněkud z možnějších a nádhernějších, tu část vlasů, která zůstávala nepokryta, zdobívaly nejraději buď zlatými stříbrnými a barevnými tkanicemi, kteréž do copů vplétaly, nebo pletence vpravovaly do sítek tolikéž stříbrných nebo zlatých neb aspoň z kovu falešného. Na hraně 16. a 17. století prodávána v Praze libra sítek nebo tkanic z nepravého zlata za 3 rýnské zlaté, libra uncového dobrého zlata cenila se 17 zlatými rýnskými; libra zlatých sítek a tkanic 32 zlatými.

Té sítce, která vejčitou nevkusnou formou objímala vlas při uších po obou stranách tváře, říkalo se záušky i náušky. V Praze našli jsme při jedné měšťance „náušky s cetkami" r. 1520; v Kouřimi čteme o zlatých záuškách r. 1530. Sto let později vyskytují se také „náušníky s krajky." Od let šedesátých rozmnožily se v Čechách ústroje vlasů po cizinsku „na strunách." Jiří Netolický, kazatel kostela Pražského, r. 1568 praví, že nyní sobě Češky vlasy „divně strojí a točí;" nářky na divnou strůj vlasů ženských neustávají. Havlík z Varvažova líčí jedno takové cizinské vlaské ustrojení, jež stojí za čtení: „Jedna měla na hlavě vrkoče tak spravené, jako by dvě srdíčka v hromadu spojena byla, z nich dvě ratolístky z hedbáví tělné barvy jako dva praporečky ven vynikly, a okolo těch srdíček mezi vrkočemi vycházely uzlíčky z hedbáví i z vlasů spletené na znamení bolestné milosti a málo vejšeji u vrchu hlavy pnul se ven z fedrpuše malý floček s praporečkem, kterýž se po každém, nejmenším hnutí obracel. Na čele podle vlasů kadeřavých měla pentlík zlatem, perlami a drahým kamením plný, kdež v prostředku stkvěla se jedna růžička z rozličných uzlíčků a barev spletená, a po stranách okolo židovin byly vlásky co prstýnky točené, z nich vycházelo množství přirozeného i strojeného kvítí."

Že při vší takové a podobné parádě dávaly ženské i do uší zlaté titěry jakožto „náušnice," o tom jsou hustější zprávy teprve z druhé půlky 16. věku. Kupec Altrsperger v Praze (1608) měl na skladě dva páry náušniček zlatých se šmelcem za 3 zlaté rýnské a 45 krejcarů. Nad odpor nádherných účesů se sítkami a náuškami mnohé paní pokryly vlas rouškou docela a na roušku vstavily čepici, biret nebo klobouk. Že tomu tak, to čteme r. 1572 v knize soudní, když byl

Jan Marie Vlach dal Dorotě, české měšťance pohlavek, „až rouška s ní i čepice spadla.“

Na shlíženou své hlavy a parády mívala obě pohlaví ještě v prvních časech 16. století zrcadla kovová. Podle kovových zrcadel vyskytují se sklenná, kteráž prvotně byla do vnitř vypouklá a slula „ohnivá.“ Hoši dívkám, muži ženám darem kupovali taková ohnivá zrcadla. V letech sedmdesátých prodávána v Praze zrcadla „veliká“ „tucen“ za 10, 15 grošů; menší také jen po 4 a 3 groších „tucen.“ „Zrcátka malá zavřitá“ byla po málu denárech. R. 1575 stálo „velké zrcadlo křišťálové“ tři kopy míšeňské. V pozdějších letech přiváželi do Čech naši kupci „zrcadla benátská velká“ po zlatém rýnském i nad to dražší. „Veliké“ zrcadlo tehdejší doby bylo podle našich pojmů pramalé; velké tabule začali dělati při pokročilé technice teprve koncem 17. věku. V 16. věku největší zrcadla jsou na 20 centimetrů délky a šířky.

Zrcadla podkládána byla druhdy dskou kovovou; ke konci století teprve užito míchaniny. Rámce zrcadel bývaly ozdobné kartuše a jiné řezby ze dřeva, z kosti, z kovů, a z „perlových matek.“

Volné rozhledy.

Píše

František Zákrejs.

I.

Z věku do věku.

Dvacátý věk jižjiž se chystá vystoupiti nad obzor. Ale kdo je nejvíc uchystán vesele jej uvítati, je zmírající devatenácté století. Čekáť na smrt s lehkým úsměvem na tváři a se zlatistým atlasem kolem beder.

Turinský universitní profesor C. Lombroso poukazuje kdesi ve svých originálních lidumilných spisech ke zvláštnosti, že jak dobré, prostoduché dítky tak i povedené, ze společenského života vybočující panstvo rády nová zvláštní slova tvořívají. Nevím, zdali při tom Lombroso myslil také na dobré prostoduché děti povedeného, pošetilého Pařížského světa, které také nové výrazy vyhledávají, avšak jisto, že je také v počet vzíti měl. Ovšem jest rozdíl ten, že šťastné děti a duševní nešťastníci nová slova nalézají pro staré pojmy, kdežto blyskotající tout Paris mužských i ženských bulevardních šviháků své zvláštní trefné nové výrazy se zálibou applikuje na nejnovější věci à la mode. Vzpomeňme si jen, jak Pařížané sami sobě přezdívají, jak v sobě parketové lvy a ve svých dámách neodolatelné filles de marbre vidí, anebo jak význačně své střídavé libůstky označují. Vzpomeňme si na př. na jejich slůvko *chic* anebo *pchutt*. Co svým časem nebylo chic, pro veliký svět neexistovalo. Avšak ani v Pařížském světě nic netrvá věčně, ano tam snad nejméně. I pchutt se opotřebovalo, padlo, skonalo, a další panující

hesla dne se měnila a měnila, až konečně s lahodnou i sveřepou finessou zablesklo se zářivé žezlo nového chvilkového období, zevně zářivé, ale vnitř hezky zpuchřelé žezlo s devisou: *Fin de siècle. La* fin — *fin* náleží k bílé pleti. Všude tě stíhala tato předsedkyně modní republiky: v divadle, na obálce obrázkového časopisu, na titule románu, ve feuilletonu, v umění, ale hlavně na dámské hlavě a na šviháckých nohou, v kalendářích i na plakátech. Avšak také vítězná fin de siècle našla již svého bacilla: její život schýlil se ke konci, a' její korunu převzal jiný wiking. Ano, fin de siècle, *konec* devatenáctého *století* skončil před svým koncem.

Co však přinese nám nové heslo? Přemýšlíme, uvažujeme, hádáme. A jak zní? Zní — co je pravda — dosti podivně, ale uvádí nám svou osobičku velmi hezky, velmi poeticky. Ovšemť že slibné jmeno často šálívá. A nechť si sebe více kalkuluje nebo hádá, nikdo posud neví, co maličký zárodek nejnovější dobičky ze sebe vyvine: nikdo neví, zda má před sebou vejce kukaččino, Pandořinu skříň, obecnou Baringovskou krisi či epochu, v níž každý bude míti svou Anglickou banku.

Název této nejmodnější fáse pochází z románu *l'Immortel*, jehož hrdina má neblahý osud, jakého žádnému z našich povolaných i nepovolaných nesmrtelníků, jichž nyní bohudík také — ovšem pohříchu posud bez příslušných žíhavých epigramů — s dostatek máme, nepřeji. Francouzský akademik románu totiž umře samovraždou, což by ovšem bylo fin de siècle; avšak Alfons Daudet užil v tomto románu výrazného porovnání, které se již na ten čas v modní společnost více méně vžilo. Daudetovo srovnání zní pak asi takto: lidská pokolení podobají se loděm, šťastným i nešťastným; pouštějí se na moře s nadějemi, ale jenom některé z nich se vrátí, a některé zahynou. Tu vám na mysli vznikne představa: Poslední koráb. A *poslední koráb* — dernier bâteau — toť nejnovější heslo v modním světě národa, který přes válku r. 1870—71 sám sebe náčelníkem civilisace nazývati nepřestává.

Dernier bâteau! Poslední koráb! Plujeme po hrozné vřavě vzdouvaného moře: mé největší přání jest, abychom my, všechen český lid, s pevným stožárem svých starých i moderních národních práv na šťastném korábu vepluli do budoucího století!

* *
*

Fin de siècle sklonila svou žlutavou hlavinku s vysokým účesem ku proudům věčnosti, schýlila své kypré tělo k osudné rubrice *Našich hrobův*, avšak mrtva posud není. Je v ní posud něco sladkého dechu, snad jí dají ještě po lžičkách — ovšem že stříbrných — užívati Kochova paratoliidinu, t. j. životního prodlužovadla: ale my máme na sta chutí, udělati jí černý rámeček a pod něj napsati obsažný nekrolog. Budemeť jednati právě tak v jejím duchu jako známá paní vlastnice entreprisy de pompes funèbres, která ubohých umírajících chodívala těšit, že se zajisté v brzce uzdraví, ale při tom jim zástěrou měřila délku těla, by měla míru na rakev. Zároveň vyplníme, máli la fin de siècle jako jiní poloviční nebožtíci přání, jakéž výtečníci na smrtelném loži chovávají: přání věděti, jak a co se o nich bude psáti po odbyté poslední hodince. Při tom vím určitě, že by la fin de siècle

nežádala, by se o ní nepsalo nil nisi bene, nýbrž mám přesvědčení, že by usilovala o to, by se o ní nepsalo, než jak tomu chce paní Klio: nil nisi verum, ale s úzkostným ohledem na každodenní povel všech redakcí na světě: „Pište briliantně!“

Konec věku! Století v koncích! V koncích?

Ach ano, znělo to posud nervosně ze všech končin: v koncích! Celý vesmír, celá Evropa, celé Čechy jsou v koncích! A především ovšem naše šťastné Čechy! Ach ano, a právě také v tom vězí ta fin de siècle, že náš devatenáctý věk je tak samolibý, a přece je sám sebou tak milostivě nespokojen. Tančí stále ještě radostně, mladistvě, bujaře, ale při tom se třese zimnicí a bledne jako nejnedokrevnější romantik. Netančí sice v sopce jako schyl minulého století, ale tančí aspoň ve vřavě, a při vší své bledé zimničnosti má velmi působivou silu k disposici, pravou to velmoc nynějška: výdatný hlas. Jeho plíce nejsou žádným, ni sebe miniaturnějším bacillem zachyceny. Jeho křik, ponejvíc ovšem papírový nebo parlamentní, rozléhá se rovnoprávně všude: ve Vlaších, ve Francii, v Angličanech, v Německu, mezi Nory, ale nejvýdatněji ovšem v nejnevrlejší zemi Evropy: v našich krásných, milovaných Čechách. Křičí, křičí a křičí. Zajisté řídí se zásadou, že kdo křičí za tři, má hlasy tři.

Badatelé, kteří se jindy tak rádi různívají, shodují se ku podivu v tom, že definice pojmu *fin de siècle* jest neobyčejně nesnadna. My však spoléháme na pp. sociology. Vždyť jsme posud vlastně ani nevěděli, co je vlasť: teprve moderní věda nám to vysvětlila; teprve novější sociologii podařilo se nám ukázati přesněji, jaký politický a kulturní význam mají poměry zeměpisné, i bylo dle toho po dlouhých tisíceletích aparátu nadpozemského třeba, by žasnoucímu světu vědecky na um dáno bylo, co dříve věděl každý sekundán. Smíme tedy směle methodě pp. sociologů důvěřovati, že správný výměr *konce věku* po několika tisíceletích objeví.

Zatím však, než tento veliký problém rozluštěn bude, přestaňme na tom, že fin de siècle značí cosi překotného, nahoru a shůry dolů. Fin de siècle chce stále něco jiného a zase i zase něco jiného. Se vším kol sebe zatáčí rozmarně, všemu kolem sebe dělá náhlý konec; nic mu dost rychle neumírá. Chce něco pravého, ale neví, co to je, ani kde to hledati. A najdeli cosi žádoucího, neví, co si s tím počíti. Podobá se do jisté míry pantátovi v Ehrenbergrově pohádce, který si hodlal pochutnati na hubeném kanárkovi a který si na kávě za zelena uvařené vylomil zub. Fin de siècle podobá se jasici, která vzplane a hned ve tmě zaniká. Je to Horatiova mulier formosa superne. Má koketní výdutky na ramenou, výdutky na účese a pod účesem? — bez pochyby také výdutky. Miluje zlato i pozlátko, pravý atlas i pravé Scharfovy diamanty, miluje šum a miluje nade vše reklamu. Nejen pro „konec tuberkulosy!“ anebo pro pana Broučka nebo pro verismus Sedláka kavalíra, nýbrž — s pravou rozkoší — též pro samovrahy. Fin de siècle přivádí na mizinu Rothschilda právě jako bratří Baringy. Jejími znaky jsou: podplatné sice, ano třeba utrhačné a vyděračské, ale výnosné péro, vylhané sice, avšak effektní telegramy, dutá sensace, politická tartufferie, překrucování, klam a lež, i v pravdě — navzdor Nordauovi. Jejími muži nejsou ani tak Flaubert, Goncourt, Zola, Daudet nebo Maupassant,

jako Bourget, Huysmans, pp. dekadenti a symbolisté, výpravné hry à la Théodora, Théâtre libre, Mr. Plein air, pak Ibsen, Strindberg neb i — v uctivé vzdálenosti — Sudermann, Bahr, pak i Mac Kinley, a — Kaserer. Fin de siècle jsou také jisté úmluvy za dvě desítiletí po fundamentálkách, jakož i výtečná nahrážka dra. Parity místo pí. Rovnoprávnosti, hrozná utrpení našich německých krajanů, výstava bez nich, zavádění souboje mezi nás, bezdymný prach, všeobecný ozbrojený mír, atd. atd. Fin de siècle všude! I konečně na samém slunci: Apollo přenechal tam patrně vládu krásné zlatovlasé modní dámě s aksamítovou pompadurkou (pro sluneční střely) a se stříbrným pantoflíčkem o vysokých netrpělivých podpatcích: odtud ty erupce na slunci a ty zdrcující zátopy na zemi. Stále něco nového, stále výš a stále s výše dolů!

Kdy byste chtěli na malířovi, aby vám vymaloval naši českou fin de siècle, víteli, co bych mu radil? Aby vám vytvořil malého genia v bílých poctivicích, v rudém fraku a modrém cylindru. Zde jsme. A co bude?

De mortuis nil nisi verum.

* * *

A nyní došel jsem tak daleko, že bych mohl z péra vypustit lichotivou průpovídku: „Ctěný čtenář," mohl bych říci, „zajisté důvtipně uhodnul, kam vším, co jsem zde napsal, směřuji, zrovna jako asi uhodnul, proč právě dnes tolika cizích slov užívám." Avšak vidím, že se ctěný čtenář důvtipně usmívá, že krčí ramenoma a že se chystá neodpověděti mi než: „Fin de siècle!" I jsem tedy nucen vytasiti se s vlastním svým záměrem sám.

Patří to také v pestrou zahrádku *konce věku*, že se nyní tak často plýtvá slovem *vědecký*. Kritika bývá na př. vždy považována za nepopíratelnou práci vědeckou. Ale když vystoupil Jindřich Taine, vyhnuli se obdivovatelé jeho určitému, přesnému, osobitnějšímu pojmenování Tainovského kritického směru a nazvali jej pouze povšechně kritikou *vědeckou*, kterou as těmito slovy vymezují: „Kritika jest věda, jež má za účel vybádati všechny činitele, kteří k tomu přispívají, aby se umělecké dílo vytvořilo." Znamenitě řečeno; škoda jenom, proč ten pán, který toto vymezení napsal, zapomněl, že pouhým vybádáním oněch činitelů nepovstane žádná *kritika*, nýbrž jediné snad pevný podstavec *pod ni*. Ale budiž: pozměnímeli citovaný výrok, hodí se k našemu záměru výborně. Chceme tu jistý domácí zjev, který mimo jiné též do krásné literatury zasahá, osvětlit, a proto jsme napřed sundali závoj s dámy, která při tomto zjevu dokonávajícího věku dělá kmotřičku: míním všeobecnou rozladu myslí. V nervosním hesle: „Něco jiného! něco jiného!" vězí negace, vězí odmítání všeho, co se posud konalo. Tento moderní zápor jest modní šviháckou chorobou na všech stranách. Churavci, kteří touto negací stonají, pohřešují všudy vše: nynější sestárlé světové názory se boří, náš věk nemá filosofů, posavadní mravouka je zastaralá, krasověda přestala existovati, jest jediné „tak zvanou" esthetikou; slovo *vidina* stalo se zbytečným, slovo *idealismus* hází se mezi protivné haraburdí, umění nesmí býti než nápodobením, opiso-

váním dokumentů, politika musí přejíti v ruce negujících doktrinářů. To visí jako ve vzduchu nad světem, a není divu, že s těchto dusných mračen kus nejdusnější překotné tuče také na drahé naše trpělivé české nivy spadlo. Nemilujeme prorokování, a proto se raději pečlivě vyhneme otázce, zdali si příští věk dá za sklo ty půvabné květy, které na půdě tučí tou zaplavené tak sebevědomě bují.

Mluvím tu hlavně o jistém kruhu píšící naší společnosti, jejž bych podle jeho záliby, moderní vědy se dovolávati, nazval velkolepou školkou asi pěti novovědců, novomudrců. Jsou to naskrze pánové fin de siècle, kteří by mezi fafrnochy svého znaku mohli míti heslo: „Upírám, zapírám, popírám," a kteří při tom jeví takovou lásku k pravdě, jsou takoví labužníci a rozdavači pravdy, jsou takoví velebitelé této své spasitelky, takoví pro ni fanatikové, vydávají se za takové boháče myšlenek, že není divu, když snad ten onen dobráček nebo slaboušek uvěří a k jejich stolu, na kterém ten pravý chléb nového života kyne, důvěřivě přisedne. Vždyť u nich vše jest jiné, lepší, vyšší, z krajů nadhvězdných: hlava, srdce, péro; všechno je u nich z atlasu, z aksamitu, ze zlata, z démantů; všechno je u nich důmyslné, ryzí, pravé, neomylné. U nich je všechno „něco jiného!" Oni jsou boháči, my žebráci: oni jsou Angličany a Španěly, Nizozemsko a zelený Erin v novějším vydání.

Domnívali jsme se, že máme otčinu; ale teprve moderní sociologie musila nám ji odhaliti. Měli jsme za to, že máme cennou národnost, ale teprve nová věda musila nás upozorniti, že musíme uvažovati, zdaž bychom se k jiné kultuře přimknouti neměli. Bývali jsme hrdi na své dějiny, ale poučili nás, že nemáme minulosti. Nemáme národního programu, nad naším státním právem napišme hodně znatelné znamení otázky. Nemáme politické strany, která by se novým názorům a nové methodě zachovala. Nemáme vědy. Nemáme literatury. a především žádné literatury staré. Šafařík, Palacký, Jungmann, Vocel, Tomek, Kollár, Čelakovský, Světlá, Hálek, Čech, Vrchlický, Jirásek, Zeyer, Heyduk: ti nikdy nežili, a naše rukopisy jsou bohudík podvrženy. Kdo jest o jich pravosti přesvědčen, postrádá vůbec spůsobilosti vědecké. „Něco jiného!" Kdo jich hájí, píše fráse; kdo popírá, je zjev. „Něco jiného!" Sociologie nezmocnila se posud našich politických denníkův, a což ostatní časopisectvo! Nemáme kloudných listů belletristických; naše obrázkové týdenníky jsou jenom jeden ozvěnou druhého a nejsou zdaleka tím, čím by měly býti. Vědeckých listů teprve nemáme, a jeli tu nějaký měsíčník, pryč s ním — „Něco jiného!"

Tedy co máme? Nic? Méně než nic. „Něco jiného!"

Věru nejsme národ, na který by se svatý Mikuláš a Ježíšek často usmívali, leč nyní již asi nepřátelé nemohou a nechtí našemu lidu upírati, že jest nadaný a dělný. Tím méně ovšem upřeli by to našemu vzdělanstvu. Dose pessimistické lymfy může za všech okolností býti prospěšným fermentem, ale samolibé, umíněné, přemrštěné, bezohledné černohlídství umrtvuje. Kde vy zříte trosky dřívějších názorův a snah, tam jiní spatřují ústrojný vývoj. Křičíte na řeku, že stojí, a její rusalka může se zakuckati smíchy. A přítel národa s ní. Vidíť předobře, že čestně stojíme na výši doby, že náš národní koráb, na kterém do

dvacátého věku plujeme, není tak chatrný a chudý. Či nemáme vynikajících zemědělců, průmyslníků, techniků, přírodozpytců, lidoznalců, linguistů, dějepisců, lékařů, právníků, učitelů? Což jsme úplně bez filosofu s nepřetržitou evidencí? což nemáme vynikajících vynálezců, básníků, hudebníků, výtvarníků, dramatických umělců, řečníků? Což není mezi námi horlivosti, obětavosti, nadšení?

A co se týče našeho devatenáctého století vůbec nebo třeba pouze naší doby, což se nevyslovil jeden z prvních proslavených evropských učenců, muž to bez odporu naskrze moderní, jak se cítí šťastným, že jeho život do naší doby spadá; i pokládám pevně za to, že s tímto výrokem všichni na stejném stupni slávy stojící osvícenci vřele souhlasili a souhlasí.

Avšak ti snad jsou — derniers bâteaux.

* *
*

Avšak nač toto pathos? Ať žije fin de siècle! Smějme se, posmívejme se, tleskejme a křičme: Ano, jsme — jsme nace nedouků, školometů, břidilů. Ano, ano, ale máme mezi sebou ještě *něco jiného*, nad čím by se i peklo zděsilo. A tím je, s odpuštěním, moje maličkosť a snad i některý můj pan kollega. Pravou elitou vší ohavnosti jsme totiž my kritikové. A to se vesele tvrdívá, jak zde per parenthesin podotknouti musím, nejen od pp. novomudrců v kulhavé prose, nýbrž i od pp. poetů v uhlazených, květnatých, vonně páchnoucích verších. Já jsem sice z pravidla jen pisatelem přehledů, které stručně drženy býti musejí, avšak nic platno: mitgefangen, mitgehangen. Chválíme — prosím, aby mi zde byl dovolen pluralis majestaticus, je to tak povznášející — chválíme tedy pouze, co se nám skutečně líbí, tedy libovolně, nevelebíme šmahem všechno — a tím dokazujeme, že nám schází důvtip, že máme nejvýš toliko prostřední nadání, že máme protivně tupá péra. Tak aspoň mluví a myslí páni kritisovaní, kdežto pětičlenná školka druhých našich novomudrců se na nás osopuje, že nepíšeme důtkami, škorpiony nebo klacky. To bylo by *něco jiného*. A což při tom obzvláště veselého: českou kritiku tupí chutě i české časopisy, které samy kritiky přinášejí, a což ještě zábavnějšího: útoky na kritiku dotvrzují a podpisují sami tupení kritikové! Konec věku!

Jací jsme to velicí hříšníkové! Nechť se podsvětí sebe více zděsí, nemůžeme mu pomoci. Vůdcovství převezme tentokráte sám kritik na hrobě *tak zvané* esthetiky, Dante II., i zavede vás pěkně do nejteplejšího koutka: Vergiliové přiloží nám pro jistotu ještě celé stohy smolných polínek, a Belzebub přisoudí nám nejtěžší trest, o kterém ví: abychom si znovu přečetli všechny české přehledy a vyňatky z Bělinského, všechny Zolovy, Bahrovy a Yovy literární články, atd., atd., ale hlavně dílo pana nadmudrce, kde se dokazuje, že malíř je plastikem, Shakespeare Michelem Angelem, Schiller Thorwaldsenem a — ovšem kdesi na nejposlednějším místě — Čech Myslbekem anebo Krásnohorská Chittussem. Ó hrůza!

Je to také monstrum horrendum, ta česká kritika. Ale nemůže tomu ani jinak býti. Vždyť čeští kritikové nic nevědí, nic neznají, nikde se neohlédli. Jim knihkupci neprodávají knih ani časopisů, ty si vesměs

ponechávají jediné pro ty jisté novomudrce. Museum, universitní bibliothéka, Náprstkova knihovna jsou nám kritikům zavřeny. Nikdy jsme do rukou nevzali na př. Lessinga, Schlegly, Gottschalla, Carriera, Freitaga, Lotze, Zimmermanna, Schaslera, Hartmanna, Spielhagena, Brandesa, Zolu, Tainea, Royera, Macaulaye, nadtož Aristotela nebo jen Horáce — kde pak! Nešli jsme si k tomu vyprosit dovolení od pp. novomudrců, když mnohý z nich zpytoval svět ještě ze svých dětských plínek. Tedy! A přec ani to není všechno, to by nebylo dosti fin de siècle, hrr! *něco jiného:* když jim ukážete a prokážete, že jste naopak náruživí čtenáři, že byste bez nových a nových knih neobstáli zrovna jako bez nového a nového vzduchu, víte, co vám učiní? Vyčtou vám *chlubivou* sečtelost, a vy přec jenom se všemi knihovnami, které jste kdy znepokojovali, *zase* putujete do prvního dílu Božské komedie, kde vám je místo těžkých skalních úlomů hezky pevně na prsa přitlačí.

Kdo jsi citlivka, kdo jsi netykavka, kdo chceš žíti rozmile zaobalen v bavlně spokojenosti: staň se, prosím, českým kritikem!

Dernier bâteau!

Školy mívají, jak známo, svá místa hanby. Ale žádná jich zajisté nemá více nežli nová školka, kterou pp. paladinové pravdy fin de siècle ze svých myšlenkových drahokamenů methodicky vystavěli a perlami svých ethických principů vědecky vyšňořili. Vedle národní existence, politických stran a snah sedí tam v trestních lavicích také staří i mladí poslanci a profesoři, vedle veršovců a románopisců staroškolní redaktoři atd., ale na místě nejzadnějším stojí tam chudinka děvčátko, kteréž, ani když jí hněvivý pan učitel starší signatury, který si z Komenského pouze slůvko „metlička" pamatoval, konec jejího trestu oznámil, budeli ho poslušna, s místa se nehýbá. Částečně víte již proč, avšak stežejní hřích její byste sotva asi uhodli. Setrvačnost je přec důležitou přírodní činitelkou, člověku s duševní setrvačností říká se pochvalně charakter, ale naše děvčátko chudáček — beze snadu dovtípili jste se, že jím není míněn nikdo jiný nežli zase ta nešťastná kritika — volá se na soud před kathedru proto, že prý stojí na utkvělém stanovisku. Ale přijde ovšem na to, čemu se říká „utkvělé stanovisko". Odvoláváli se kritika na to, že v posavadním esthetickém bádání od Aristotela až třeba po Bulthaupta nebo po Gelbra velmi cennou zásobnu a průpravnu pro své výpravy spatřovati nepřestane, a namítáli, že se pracné soustavy důmyslných duchů pouhým rázným, překotným záporem, pouhým válečným pokřikem: „Něco jiného!" nesboří: může si snad kritika říci, že jedná rozvážně, když na vyzkušeném, osvědčeném stanovisku tkví. Ale tím nechce prohlašovati, že se nehodlá nedoučovati. Ona se nehorší, ano neskonale potěší, když opravdový genius plot posavadních norem zbrojí svého umění rozrazí a prolomí. Zůstaneli umělcem aneb dokonce povzneseli umění své, kritika to pozná a mileráda obhájí věc pravidlem. Vždyť kritika ví, že jest její *vědeckou* povinností, aby před velikou svojí učitelkou, pí. Indukcí, zdvořile smekala.

Ohledněme se, prosím, trochu nazpět! Když se objevila myšlenková poesie na divadle, když Vrchlický napsal Z hlubin: stálo ku př. moje kritické nebo třeba nekritické péro vůči novotě na nějakém utkvělém stanovisku? Ale když francouzské drama vše podmaňovalo, když

každý s utkvělého stanoviska volal: „Chvalte!“ — zda nevarovala kritika, zda záhy nestála na nynějším hledišti, že význam francouzského jeviště je chudý, nedokrevný, ano lichý? Ovšem se tehdy na ni hřešilo pro to, že chce býti ethickým mrskačem v podobě nechybného anděla se sněhobílýma křídloma. Nyní se volá: „Pište jako Lessing!“ ale když jsme po příkladě Lessingově mýtili francouzský a vlaský import, aby domácí produkci zbylo na domácím divadle místečko, zkusili jsme co proto! A hle, teď jsou také sami Francouzové jiného názoru, teď sami vyznávají, že bilance jejich divadelnictví nevykazuje než téměř bezvýjimečně tři opotřebované jedničky ve všech možných i nemožných postojích: podobiznu kurtisány, kresbu nevěry manželské a posu nemanželského dítěte.

„Pište jako Lessing! pište jako Brandes! pište jako Taine! — A pište jako Tolstoj, jako Dostojevskij, jako Ibsen, jako — Sudermann!“ zní to od novomudrckých pp. kritiků ke kritikům a k básníkům, ale, nehledíc ani k známému faktum (*fakt* místo *faktum* je také fin de siècle), že se jak literární historikové tak výpravní spisovatelé ve svých názorech i ve slohu liší, tak že následování jich všech ani možno není, ptáme se ve vší skromnosti, kde zůstane zásada, že každý spisovatel má psáti a každý umělec má tvořiti *svérazně*, čerpati *ze svého*, obohacovati své péro, své dláto nebo štětec ze soudobých *dokumentů?* Avšak tu to vězí: „Jen probůh nepište, co sami si myslíte! Jen to ne!“ Je sice pravda, že Lessing stal se Lessingem, poněvadž psal, co v jeho hlavě vzniklo a vzplálo a co v ní cizího lučební příbuznost ustálila, ale to česká kritika nesmí! Nač by, prosím, byla českou? Ta musí psát, jak se jí poručí.

A kromě toho račte, vzácné panstvo, též uvážiti, žeť účel kritik bývá kolikerý. Vezměme na př. jeden, stručnější druh kritik: literární *rozhledy*, které širší vrstvu čtenářstva, větší pokdy nemajícího, rychle ve kvantitu a kvalitu slovesnosti chtí zasvětit; stilisace musí svým pointováním dáti náhradu za obšírnější rozbornou dialektiku, a mnoho se musí dáti na dovtip čtenářův: proto psaní takových orientačních statí je práce piplavá, tuhá, rozrušná a při tom nade všechno nevděčná. Píšící může z celých trosek svého staviva vybrati toliko několik kamenův, čtenář vidí jen tyto kameny, kdežto oněch trosek nevidí, a hbitě usoudí: „Jak to snadné!“ Jak známo, děje se tak nejen kritice, nýbrž i poesii: co snadně se čte, zdává se hračkou. Rozhledy zasluhují tedy, aby jiným spůsobem metakritisovány byly než jiný druh kritik, totiž *úvahy* v užším slova rozumu, nejhojněji pěstované a, jako rozhledy, přímého železného péra vyžadující, které by se baletním samopohybům ideí, t. j. koncilišantním přemetům posuzovacích výroků vyhýbaly. A co jsme řekli o rozhledech, musíme též mutatis mutandis ohledně *úvah* opakovati, že opět jiné hyperkritiky zasluhují než rozsáhlé *rozbory*, při kterých ovšem radno v počet bráti, co při rozhledech neb úvahách netřeba, všechny činitele, již v době umělcovy práce působili a tudy snad i na autora vliv míti mohli: současné idey, výše věd, stav národa, poměry země, povahu vzorů, rodinné ovzduší, postup životní, atd. Ovšem pokud známy býti mohou. Ale jak málo z toho všeho často víme! A kdo to ví, zdaliž tím význam uměleckého díla vyčerpá? Co spolehlivého víme o Homérovi neb o Shake-

spearovi? A přece se píší rozsáhlé rozbory jejich děl, a věru nejsou to ty nejslabší. — Velmi zajímavo bylo by také probrati otázku, jak by se měly psáti literární dějiny, a zdaž a v čem literární historik jest povinen, od formy rozhledův, úvah a rozborův se uchýliti a na vyšší hlediště povznesti. Avšak o tom bylo by nutno napsati delší historickou, analytickou a theoretickou rozpravu, jež by hranici těchto volných listů překročila.

Obyčejně psávají se úvahy tou měrou, že se zlatým nezlatým pérem, zářivými nezářivými, zvučnými nezvučnými obraty vytkne povšechný ráz díla. Bývá z toho snad také prospěch, avšak při tom z pravidla nadcházívá nesrovnalost, že se takováto povšechná charakteristika hodí pouze na větší menší díl posuzovaného předmětu, kdežto jiné části s ní v souhlase nejsou. Moje maličkost bývá tedy podle možnosti povždy tak smělá, že hledí vniknouti a čtenáře uvesti do detailů. Každá významnější báseň ve sbírce, jako každá báseň, která svazek neb i svazky vyplňuje, chce býti o sobě rozčleněna, rozpytvána, oceněna i vyznačena; chce, bychom v ní našli základní ideu, „anekdotu“ jejího průběhu, její samosvojný ráz, poměr k jejím zřídlům i předchůdkyním, k nynějšku, k osvětě, ke všem důležitým dostižným faktorům. Pomoc dedukce se pak netěžko dostaví, a kolorář možno pak i ponechati čtenářovi. Tento postup se též jinde ujal, avšak . . . Nu, vydurděte se, vydurděte; vždyť my dobře vidíme a dobře víme, páni novovědci a páni novověštci, že se vám nezachováme, ať mluvíme, ať mlčíme, a že, stavte se lhostejni či hněvivi, prožluklých posudků těch našich z evidence nespouštíte.

Vydurděte a vyhubujte se, jako vyhýčkaná nervosní modní dáma, která chce svým spůsobem býti zároveň Libuší a Vlastou, t. j. jiným vládnouti: bude to také fin de siècle.

* * *

Tak. Nyní má tedy každý z našich pp. mudrců i se svým přívrženstvem — úhrnem bez mála 6—7 hlav — po krásné růžičce. Darovali jsme jim je z upřímného, vděčného srdce. A za to mohli by ti pánové býti konečně tak hodni a *vědecky* nám posléz objasniti, co si tak asi myslí při slově *realismus*. Tím zachrání nás před věčným zahynutím. Neboť ze všech hříchů nešťastné naší produkce a ještě nešťastnější naší kritiky největším hříchem je, že s nejohnivějším nadšením nepěstuje a nehájí geniální formuli realismu. T. j. *realismus* se to píše a *naturalismus* se to vysloví. A naopak: někdy se napíše *naturalismus*, a realismus nebo jiný *ismus* se dle všeho míní. Avšak připusťme, že se slovo *realismus* míní upřímně, *který* realismus — abychom si zase trochu zalaškovali — máme si při tom mysliti? Zdaž Aristotelův, či Herbartův, či quasirealismus Schopenhauerův, či semirealismus Kirchmannův nebo modní transcendentální realismus Hartmannův? Atd. atd.

Ten moderní? *Který* moderní?

Naturalismus! Jsteli vědci, nehlásejte brzy to, brzy ono, neprovolávejte brzy pouhý fanatismus detailu, lidských dokumentů, otrockého opisování skutečnosti, a nekoketujte brzy zase přece tak něčím jako

gravitací díla k jedné základní myšlence neb i umělecky vtělenou kausalitou. Nejsou vám srbští a islandští pěvci nebo Shakespeare a Michel Angelo dosti naturalisty? Jak to? Což nepatří duch ku přírodě? Což má kralovati v umění vše, vše: kal, bláto, potřísněné milieu, zvíře ve člověku — vše, jenom na obrazotvornost a duchaplnost? Chcete býti filosofy: proč nemá v krásné slovesnosti přední místo zaujímati filosofický věhlas? Všem hlavy dolů, kdo se snaží, je povznesti nad vaše milieu! Vše přestaň! — žádné Musy, žádný Apollo! Žádný Homér, Aischyl, Dante, Camoens, Calderon, Schiller, Kollar, Puškin! Nic, nic! Ti vůbec nežili! *Něco jiného!* Co? Inu vše, co se dříve spisovatelé ostýchali psát, a co právě proto nyní může se zdáti objevem!

Ne, ne, to co kolem nás hlučí a syčí, není fanatismus pravdy, nýbrž fanatismus nervosní podrážděnosti, nízkých illusí, žlutozraké lži. Je to zhoubná dekadence, zhoubná reakce, je to nejhorší zpátečnictví — zpátečnictví ducha horujícího pro všeobecné zpátečnictví duchů!

Již dosti bylo té negace, dosti planých slov, dosti hesel bez jádra, dosti hartusení o věci při širším logickém rozhledu nemožné. Je čas, aby se přešlo ku práci positivní.

Když jiní nesmějí, nemohou nebo nechtí, pracujte produktivně vy! Ale přestaňte již stavěti své papírové guillotiny! Popravy in effigie jsou popravy směšné!

Ne zpátečnictví, ale rozvoj ducha a rozvoj duchem vynesou náš český život na jednom z posledních korábů našeho věku do příštího století.

A jen taková plavba, s praporem ducha čistou lidskostí nad kalnou hmotu povztyčeným, bude ta pravá, čestná, krásná, veselá *pouť* z věku do věku.

II.

Ibsenova Hedda Gablerová. Sudermannova Čest. — O. Feuillet †.

Přistupujeme k volným rozhledům specielnějšího rázu.

Chceme v nich podle možnosti šířeji, stručněji, vážným i feuilletonním pérem časové otázky, úkazy, výkony, připomínky zaznamenávat i probírat, a tedy zejmena také různým, více méně aktuelním publikacím, literárním i vědeckým, domácím i cizím, původním i přeloženým pozornost věnovat.

Tím ovšem právo listu, posavadní samostatné rozhledné články a samostatná rozborná pojednávání pěstovati, nikterak stenčeno býti nemá.

* *
*

Jindřich Ibsen jest evropskou celebritou. Ibsen působí na ten čas vedle Tolstého největší rozruch v literárním světě. Oba, veliký Norvég a větší Rus, mají své neobmezené ctitele, oba mají své skeptické protivníky. Na všech stranách vznikají o nich rozpravy, slavořeči i polemiky. Všude se vyvolává, všude se rozbíhá šiřitelka novověké choroby čivů — sensace. I Francouzové, kteří se od ostatního divadelního světa evropského — kromě ruského — skoro zásadně isolují, stopují činnost

geniálního Norvéga. Němci mají jeho spisy větším dílem dvakráte přeloženy. Dramatické jeho práce roztřídil bych do tří dílů: do prvního vřadil bych mimo *Branda* i hyperfantasijního *Peera Gynta*; do druhého dvojdílnou „světodějinnou“ činohru *Císař a Galilej* s rekem Julianem Apostatou, *Severskou výpravu*, našemu divadelnímu obecenstvu dobře známou, a *Slavnost na Solhaugu*; do třetího hry „moderní,“ více méně thematické, sociální, pathologické a polemické: *Veselohru lásky*, *Jednotu mládí*, *Podpory společnosti*, *Noru*, *Příšery*, *Nepřítele lidu*, *Divokou kachnu*, *Rosmersholm* a *Mořskou paní*. K těmto v posledním čase přibylo drama, kterému zde zevrubnější rozbor věnovati chci.

Bude však žádoucno, bych dříve aspoň jedním dokladem prokázal, zdaž i proč Ibsen jmeno velikého básníka zasluhuje. Protože pak v obor rozhledných článků spadá též úkol, by čtenářstvo také s literaturou o literatuře seznamovaly, užiji k své odchylce spisku zcela zánovního jako ukazatele a rukojmí: brošury „*Faust und Brand. Hamlet*“ od Jana Petersena, při čemž jeho stať, jež jedná o Hamletu, na příště odkládám. Petersen byl krajským školním dozorcem v Apenrodě a zemřel r. 1887. Toužil po tom, by nabyl universality vzdělání. „Filosofické nadání a jemná poetická mysl,“ dí o něm Emil Wolff, „soustředily se v něm, aby jej hlubokým, spravedlivým soudcem umění učinily. Obzvláště horlivě zabýval se dramatickým básnictvím. Jsa dánské řeči mocen jako německé, poznal i hlásal Ibsenovu světovou velikost, když ji v Německu sotva kdo tušil.“

Jak se tedy dle Petersena má Goethův *Faust* k Ibsenově *Brandovi?*

Faust chce jednotu světa vypoznati, chce se do prazdroje života vnořiti, chce kořen světa v temné hloubce jsoucnosti vypátrati. Faust jest učenec z metafysické touhy, není však chladný myslitel, nýbrž náruživý tazatel po záhadách života; myslí jaksi hlavou i srdcem, padni co padni, třeba jeho pozemské blaho i spása. Je to titán vědění, nadlidský polobůh myšlení, protiethický sobec ve velikém slohu, bez míry a konce. Přesvědčení, že ničeho věděti nemůžeme, div mu srdce neužehne: a máme tedy tragédii světobolu před sebou, jakou jest i *Hamlet* nebo *Manfred*, jehož básnicky správné ukončení nad neuspokojivý vývoj druhého díla Faustova vyniká.

A kam směřuje Brand? Je to muž praktické činnosti z povolání, kazatel norské venkovské obce ve vysoké, drsné horské krajině; není metafysický pochybovatel jako Faust, ale muž víry, horlivec, který nic bídného, nic prolhanějšího nezná nežli *zneužívané* slovo: „Bůh jest láska,“ jehož se člověk dovolává, aniž by spasení a vůbec dobra *chtěl*. To jest hlízou naší doby, že lidé skutečně a silně *chtíti* nemohou. Brand je titán jako Faust, ale titán ethické vůle, povinnosti, lásky k bližnímu, bez míry a konce, v odvážném a přemírném protiethickém upřílišování, je to sebetryznitel na nebe útočící, je to náboženskoethický tyran. Muž takový nemůže opravdově ani trvale reformovati, nýbrž jenom ničiti; nemůže končiti než jako pustý revolucionář. Zneuznával přírodu, a tato jej srazila k zemi, do chladného hrobu pod sněžinou.

Brand málem vedle Fausta: toť výše převzácná, stům a stům básníků přetěžko dostižná. A veliký Nor jí dosáhnul.

Této výše Ibsenova moderní dramata nikterak nedosahují. To platí pohříchu též o čtyřaktové *Heddě Gablerové*, ačkoli překlad od

Emmy Klingenfeldové, spisovatelem dovolený a přehlednutý, již ve druhém vydání vyšel. Dávána byla *Hedda*, pokud vím, posavade toliko v Mnichově, kde Ibsen bydlí, a v Berlíně. Úspěch Mnichovský byl spojen s posměchem.

Je to drama čtverého hyperplatonického zrušení povinnosti manželské. Řekyně sama ruší ji ve dvojím směru.

Děj Heddy Gablerové snaží se udržeti jednotu času, a podobně jest i jednota místa zachována. Jeviště představuje dva pokoje za sebou; jeho popsání zaujímá 25 řádků! Pokoje ty nalézají se v Tesmanově ville „v západní části města.“ Hedda je dcerou vojenskou, generálovou: za svobody jezdívala v dlouhém černém jízdeckém šatě a s péry na klobouce. Mívala vždy mnoho dvořílků kolem sebe. Platila vždy za krásnou a *je* krásná. Před nedávnem vdala se za Jiřího Tesmana, soukromého docenta kulturních dějin; je tedy manželkou, aspoň dle svatebních obřadů. Nyni se vrátila ze svatební cesty, na níž sobě p. choť více nežli své ženušky hleděl sbírání látky pro své dílo o brabantském domácím průmyslu ve středověku. Volbou této látky má býti vyznačen jeho šosácký, obmezený duševní obzor. Když Hedda vystoupí, spisovatel nám ji popisuje: vystupuje to dáma 29letá; obličej a postava jsou ušlechtilého, vznešeného tvaru, barva pleti je tlumeně bledá, oči ocelově šedé, s výrazem chladného, jasného klidu, vlas má krásnou barvu prostředně hnědou, ale není obzvláště hustý. Nevím, kolik se asi hereček takového zevnějšku, zejmena s očima ocelově šedýma najde, avšak čtenáři to konečně nevadí. Jinak má se to s jistým pathologickým příznakem. Dumas ml. měl by z něho radost; jeť jak od něho odkoukán. Víteli, proč se nazývá kus *Hedda Gablerová*, jakkoli je Hedda paní Tesmanovou? Její sňatek jest matrimonium non consumatum. Nevězíli v tom čertovina? Aspoň prý se Ibsen vyjádřil, že do svého dramata několik čertovin nastrnadil. Hedda je tedy vdanou pannou, a p. manžel šourá se po jevišti, jako by se to rozumělo samo sebou. Je to naturalistická pochoutka vyššího řádu. Nemůžeme Tesmanovi pomoci, a není mu toho ani potřebí; neboť se po Heddině boku cítí šťastným, kdežto Hedda ruce zdvíhá a zuřivě pěsti zatíná. Snad by ráda něco tak à la Plato chtěla, ale kdož to ví, zdaliž to bude a co.

Catalogue raisonné vystupujících osob je z důležitější části odbyt.

Paní Thea Elvstedová, roz. Rysingová, přichází. Je to nervosní, tedy takto zcela moderní panička. Jest o dvacet roků mladší než její muž, venkovský soudce. To se jí po pěti letech manželství vzpříčilo, to i všechno jiné. Vždyť nemají ani jediné myšlenky společné! Utekla mu, a již se k němu nevrátí. Je platonickou, inspirující náklonností oddána jakémusi Eilertu Lövborgovi. On je v městě, ona tedy také. Vždyť *musí* žíti, kde Eilert žije, ať lidé říkají, co říkají. Vždyť z ní teprve téměř udělal skutečného člověka; vždyť ji naučil myslit a tomu onomu rozumět. Takových Hedd a Theí žije na sta. Kdo tomu nevěří, smí se zasmáti, avšak ne na dlouho, sic ucítí rolničku naturalistů na šiji. Lövborg vydal novou velkou sensanční knihu o postupu osvěty, a může se státi nebezpečným soupeřem Tesmanovým v závodění o profesuru, jestliže se polepší a napraví: neboť je tak mravně i hmotně zkažen, že mu hrozí neodvratná záhuba. Na Tesmana jde skutečně strach, nedostaneli místa, oženil se v důvěře pouze na vy-

hlídky, a jeho Hedda nebude mít ani sluhy v livreji, ani jezdeckého koně. Avšak něco má, co ji zatím bude rozveselovat. Bambitky, dvě bambitky. „Bambitky generála Gablera,“ jak Edda, krutým posměchem plýtvající, „se studenýma očima“ opakuje. Střelba z bambitek zábavou dám, totě skutečně ryze realistické. Takových střílících Hedd je na tisíce: neboť dámy, které se bojí střelné zbraně, které na př. ani do divadla nechodí, když se tam střílí, náležejí na ten čas bohudík již do říše bájí. Neníli to zábavné, když Hedda s bambitkou, kterou si dříve nabila, na jednoho ze svých bývalých dvořílků, na soudního radu Bracka hrozivě měří? Ostatně, dobře tak na něj: proč si přeje býti třetím v nastávajícím trojúhelníku manželů Tesmanových! *Manželů* Tesmanových! Jak se jen mohlo státi, že se jimi stali? Střetli prý se v jedné myšlence, rozblouznili se pro villu, v níž teď na paní Heddu nic jiného nečeká než dlouhé nuzení. Jak oživnout? Snad přivesti Tesmana k tomu, by se stal politikem a později ministrem? Tesman ministrem! Snad pro brabantský průmysl ve středověku? Jak je ta duchaplná Hedda naivní!

Konečně dostaví se do villy též Eilert Lövborg. Je „štíhlý a hubený; stejného věku s Tesmanem, avšak vypadá starší a trochu vyžile. Vlasy a vousy má tmavohnědé, obličej táhlý, bledý, pouze s několika rudými skvrnami na čelistech.“ Chce si založiti nějaké postavení, a má to skoro jisto. Vždyť napsal pokračování svojí vědecké práce: to teprve má žádoucí význam, ne tato. Rukopis má s sebou. Jedná dílem o kulturních mocech *budoucnosti* a dílem o *budoucím* postupu osvěty: není pochyby, že tento vědecký div nade všemi soupeři slavně zvítězí. A co tomu říká Hedda? Tušili jsme, že i Lövborg patříval v řadu jejích dvořílkův, avšak nyní zvíme, že to nebylo jenom nějaké všední dvoření, ale přítulnosť, aspoň u Heddy, povznešenější. Tanulo prý cosi krásného, cosi lákavého, cosi *statného* nad touto *tajnou* důvěrností. „Ale proč nemělo aspoň toto soudružství dlouhého trvání?“ ptá se náruživý Lövborg; „proč jste mě nezastřelila, jak jste mi hrozila? — Ó Heddo! Heddo Gablerová! Teď mi zakmitla skrytá příčina zpod toho kamarádství! Ty a já —!“ Ale Hedda jej nevrle odbude: „Chraňte se! Nedomýšlejte se ničeho takového!“ A Lövborg? Kdož by nevěděl, jak a co dělá kyvadlo. A podobně učiní také pan Eilert. Překyvne se od paní Heddy k paní Thee, která jej umí inspirovati, a zaříká se, že jakkoli dříve klesl, nyní se opět zvedl: „*Tvou* pomocí, Theo.“ Pak odchází k Brackovi na hostinu, a Hedda ví, čeho se jí chce: „Chci jeden jedinýkrát v životě míti moc nad lidským osudem.“ Nic realističtějšího.

Tím je catalogue raisonné ukončen.

Avšak nyní přec nadešel již nejvyšší čas, aby se něco dělo. Jdemeť už do třetího jednání.

Kterak se mstí, že spisovatel bez potřeby Tesmana, právě jako Theu, líčil tak obmezenými, přesvědčujeme se *v celém obratu*, kterým nyní hru ke straně katastrofy překloniti chce. Když se tento nedovtipný člověk pojednou jme Lövborgovu nejnovější práci chváliti: „Ne, Heddo, nemůžeš mi věřiti, jaké dílo to bude. Je to zajisté něco nejznamenitějšího, co bylo napsáno. Pomysli si!“ — napíšeme sobě marginální otázku: „Jen jestli tomu ten pán rozumí.“ A rovněž divíme

se, když se nám také vůči tomuto dílu tvrdí, že k němu Lövborga inspirovala Thea: „Taková tupohlavá ženština! k monumentálnímu dílu!“

Že však o něm mluvíme, co se s ním, s tímto duševním dítkem Eilerta i They stalo? Víme, že Lövborg šel na hostinu, i dovídáme se, že z hostiny rozvinul se bakchanál, že se Lövborg spil, že cestou rukopis díla ztratil, že Tesman rukopis k sobě vzal a jej Heddě odevzdal, jež mu ho již vrátit nechce, že Lövborg slavnost u rudovlasé zpěvačky Diany skončil, že se tam strhla pranice a že sobě tím vším návrat k opravě života i přístup k pevnému postavení zatarasil; když pak sám přichází, postřehne, že by také Theu k sobě do močálu strhnul, a sezná, že je s ním konec. Připouštíme; avšak pochopiti nemůžeme, kterak mohl bídník do úst bráti nepřirozené prohlášení, že největší svou vinu vidí v prohřešení, které — jako tak mnohé v Ibsenově produkci — jest ojíněno čímsi, co bych nazval koketní mystikou, jež mi severské choulivé a skrývavé mhy připomíná. Touto největší vinou má býti zločin, že Lövborg vzal s sebou na hostinu své dítě z matky They: totiž onen rukopis, a že toto dítko tam ztratil! Když Eilert odchází, prosí ho Hedda, jež dobře ví, že si Lövborg hodlá vzíti život, aby se to stalo *v kráse*, odevzdá mu jednu ze svých bambitek, propouští ho, trhá jeho rukopis a pálí jej: „Nyní spaluji tvé dítě, Theo! — Ty kudrnáči! Dítě tvé a Eilerta Lövborga. Teď spaluji — teď spaluji to dítě!“ Když to není básnická marotta, když tato hyperplatonická žárlivost má něco realistického do sebe, nechci ničeho slyšet o Shakespearovi. Kořte se Ibsenovi, jak chcete, jen mi netvrďte, že je to realistický dramatik!

Lövborg se tedy zastřelí, a Hedda volá: „Konečně jednou čin!“ Což je dobře pochopený Vaudeville a špatně pochopený Hartmann. Jen jestli se Lövborg zabil *v kráse*. Ah nikoliv, ale *zastřelil* se opilec a zhýral, v *Dianině* boudoiru Heddinou bambitkou jako nízké zvíře, a Hedda pociťuje hnus, že vše, čeho se jen dotkne, zasáhne kletba směšnosti a nízkosti, a hrozí se skandálu, který povstane, až budou vyšetřovati, odkud měl Eilert bambitku. Brack nabízí se skandál utlumiti, jestliže se stane třetím v onom trojhranu, ale to přesahuje síly Heddiny: „Spontána. Spoutána tedy! Ne — té myšlenky nesnesu. Nikdy!“ A když posléz i spozoruje, že Thea svou „inspirační“ sílu dojista na Tesmana přenese, dávajíc se s ním do rovnání brouillonů, ze kterých Lövborgův rukopis přepsán byl: zří se Hedda nadobro osamocenu, jde do zadního pokoje a tam se zastřelí. A Tesman? Zoufá si snad? Ó nikoliv, on toliko vykřikne: „Trefila se! trefila se do spánků! Pomyslete, — pomyslete si jen!“

Ne, Ibsen nenalézá se s *Heddou Gablerovou* na pravé cestě. To není život, to není poesie. Pád s výšin Brandových k tomuto bizarnímu vrtochu fin de siècle je hezky hluboký. Veliký básník bloudí a stárne. Jak jen nemůže nepostřehnouti, že se zde jeho sekaná, vířícím pískem zbytečných říkaček obsypaná prostomluva hodí nejméně. Snad se nám namítne: Vždyť prosa . . . Ah nikoli: prosa o sobě realismu ještě nikterak nedělá. Snad by v tomto případě spíše verš — ale sotva. Kdo zná jeho *Peera Gynta*, nechtěl by předčasně věštit nic určitého.

* * *

Šťastní Němci! Mají velikého dramatického spisovatele! Jejich Shakespearové, Anzengruber i Wildenbruch, musejí uctivě stranou, a Gottschall, Wilbrandt, Heyse smějí býti pouze tak smělí, že p. Heřmanu Sudermannovi zlatohlav, korunu a žezlo podati mohou. A také my mneme si přeradostně ruce. Když jsme si všecky bulevardní kusy ze světomilné Paříže i s Dvěma sirotky odstonali, když jsme si všechen „filosofický“ prach p. Dumasa ml. z očí vytřeli, přiletne k nám táž písnička na vyrudlých křídlech zase z hluboce a suše myslícího Berlína. Veliký Immanuel Kant stal se malinkým, a na jeho prestol zasedl Diogenes se sudem, který však není prázdný, protože je v něm plno výpalkův. Esprit došlo, ať žije spiritus! Kantův kategorický imperativ má velezdárnou dědičku své moci: povinnost bez jisté maličkosti, totiž beze cti. R. 1763 vložil E. G. Lessing ve svojí veselohře *Mínč Barnhelmové* hraběti Bruchsallovi v ústa: „Vy jste *poctivý* muž, Tellheime: a nechť *poctivý* muž v jakémkoli šatě vězí, musíme ho milovati,“ — avšak Lessing naší fin de siècle musí chtíti *něco jiného*, něco zcela opačného, musí odhodlaně *popírati* a s Falstaffem volati: *Čest není!* A velikým blázínkem byl by další nový Lessing, aby nevzkřiknul: *A není ani povinnost!*

Čest za více nežli sto let po *Donu Carlovi* a přesně za sto let po prvním fragmentu *Fausta!*

Aby se nemohlo říci, že mně moje mínění vnukla národní předpojatost anebo nějaká k čemukoli praedilekce, vezmu za podklad svého rozboru knížku německou, ovšem ne bez náležité skeptické dose. I když na cizím podkladě stojíme, můžeme státi na svých nohou. Knížka, kterou míním, vyšla v Heidelberce, kde filosofický spisovatel Kuno Fischer působí, a má název: Eine zeitgemaesze Betrachtung. *Sudermann's „Ehre“ — Kunstwerk oder Mache?* Von Ernst Traumann. Spisovatel, který pohříchu místem bezdůvodně sám v chybu naprosté negace padá, předeslal jí případné motto ze Schillera: „Není pravda, co obyčejně tvrditi slýcháme, žeť obecenstvo uměnu s výše strhuje; umělec strhuje s výše obecenstvo, a za všech dob, když uměnu stihl úpadek, klesla vinou umělců.“ Traumann staví se na vyšší hlediště, poukazuje na vážnost sociální otázky, která politickou jednotou národa zmítá, na ohrožený mír německého duševního života: „povykující hlouček hlav ponejvíce mladistvých volá po jiných útvarech a výtvorech, po uměně s novým obsahem. Hlásajíce, že staré věci se přežily, směle tlapou po našem dědictví a považují za nicotné, co dřívější pokolení ve zbožné úctě za svaté pokládalo.“ Titam jsou dnové, kdy Schiller pro esthetickou výchovu lidského rodu horoval, kdy Goethe za předního mudrce platil, a zmohutnělý národ marně dychtí po uměleckých výkonech, jež by jeho úspěchům daly výraz monumentální. Pravdivou a grandiosní truchlohru vytvořili Hellenové, a mocný Stratforďanův genius vdechl do ní nového ducha: princip lidského samosvojného určování lidskými náruživostmi. Jako Shakespearovy anglické historie, hledí a dospívají reformační Lessingovy snahy, nejskvělejší Goethovy a Schillerovy postavy na výši národního uvědomění. A věru, slova jako

Je podlým národ, který radostně
vše v oběť nepoloží za svou čest —

měla by se také v Čechách neustále, a nyní víc než kdy jindy ozývati. Německé drama klesalo, a přítomnost osobí si nejmladší, zejmena v Berlíně čilí Němci, „die Jüngstdeutschen,“ klaníce se uměně realismu a naturalismu: „Jsou to hesla, jichž polovzdělanost naší doby tak ráda užívá a která se vždy dostavují, kde se pojmů nedostává.“ Dle Traumanna jest objektivním jen umění idealistické; idealismus nalézá se dle něho tam, kde pozorování světa myšlence vládu nad jevy, nad hmotou dává do rukou, a naturalismus tam, kde se z hmotného světa, přírody, samostatný, živý celek ustavuje, z něhož ona (příroda) ducha vyvozuje, by jí svědkem byl nebo zrcadlem: „Znamenalo by to vyháněti fantasii z říše básnictví, kdy by především přírodou býti mělo. „Nízký pojem přirozena,“ dí Schiller, „činí vší poesii a vší uměně přímo konec.“ A dobře vystihuje Traumann úzkou souvislost naturalismu s materialismem; po čem onen žízní a lační, je radost ze smyslových popudův a ze sensace, rozkoš nad chorými a nahnilými zjevy.

Co se nám předvádí v Sudermannově *Cti?* Zákon vyžaduje na škůdcovi odškodné: to dobře věděl továrník Mühlingk v Charlottenburce poblíž pruské metropole, a když při oslavě svého povýšení k *čestné* důstojnosti obchodního rady svému továrnímu knihaři Heinickovi rozjetým povozem levici zmrzačil, vykázal mu v zadní části svého domu bezplatný byt, postaral se o vzdělání jeho syna Roberta a svěřil mu jako prokuristovi svůj poboční obchod indický, jenž pak Robertovi zjednal bohatého přítele, ještě výdatnějšího mluvčího kusu a nade vše výdatného deum ex machina hry: je to hrabě Trast, kterého kdysi šlakovitě pohmoždila a později ještě šlakovitěji ethicky pošramotí oblibené jeho jezdění na otázce: Jeli čest? Těše se na domov co nejradostněji vrací se *počestný* Robert se svým záštitníkem Trastem k rodičům, avšak jaké hrozné ho zde čeká sklamání! Alma, jeho sestra, stala se metresou zkaženého továrníkova synka! Robert snaží se, by tedy aspoň budoucnost zachránil, ale za nedlouho pochopí, že otec, matka, obě sestry i svat Schwabinger pro počestný život ani síly, ano ani porozumění nemají, že je, abych tak řekl, zachvátila francouzská nostalgie de la boue, ano že je sprostota bezmála blaží. Jsou to povahy skoro zastavené, tedy pranepatrně dramatické. A co nad to? *Sociální otázka, která se v kusu hlasitě ozve, utone* — utone ve špíně. Povaha matčina poskytla však Robertovi rys, který se mi jemným býti zdá: syn i *v ženě do kalu zapadlé* neodvratně ctí *matku;* jiný jemný rys podařil se Sudermannovi také při Almě: na bratrovo přimlouvání chce se zříci svého nečestného života, ale jenom ještě jednou půjde na maškarní ples, a Robert seznává i později ještě více poučen doszná, že sestra neodvolatelně propadla Veneri vulgivagae. Když Robert vidí v tom čestnou svoji povinnost, na mladém Kurtu Mühlingkovi žádati dostiučinění, přijde za něho otec, Robertův chef, a nese rodině 50.000 marek dobytného, které však ihned na 40.000 sníží, když vypostřehne, že i tyto rodině dostačí. Marno jest namáhání Robertovo, by ji k zamítnutí těchto peněz přiměl, ano horlivý hajitel své rodinné cti octne se v tak bouřné svádě s rodinou, že z ní jenom násilím, kterým svého prasurového švakra k zemi srazí, a nenadálým příchodem dei ex machina, hraběte Trasta, zdráv vyvázne.

Zde se zastavme! Čest Robertovy rodiny je tedy pohřbena. Zdaž

následkem toho i čest Robertova? On myslí, že ano, a Sudermann to myslí též. Je to možno? Panuje kde, v Berlíně či kde mezi Alpami a Severním mořem, tak ukrutný předsudek? Předsudek, že nepočestnost otce, matky, sester činí ea ipsa nepočestným i jejich bezzávadného bratra. Kroutíme hlavou. Nevěříme tomu. Ale připusťme i, že panuje. Zda ho neměl Sudermann, když už divadelní prkna za místo pro rozbírání thésí považuje, chopiti za rámě a k platnosti přivesti větu: *Čistý* člověk zůstane za všech okolností *čistým*. Jemu za všech okolností přísluší *čest*, a společnost hřeší, ano stává se *sama* nečestnou, když mu z tak lichých zevních pohnutek cti odepírá.

A jak neúmorně počestným jest Robert, seznáme i dále z jeho činu, kterým se vinu rodičů napraviti snaží. Robert ani na chvilku se nerozpakuje a — proč, neníli čest? — *vrátí* Mühlingkovi oněch 40.000 marek ze svého. Tím však ovšem octne se v podezření, že těchto peněz nepoctivě nabyl, tím i dostane se zase ve vádu s Mühlingkem mladším, ale tím získá sobě také navždy dceru svého chefa, která přese všechno jediná — pohříchu jediná! — neustane nad Robertem vidět aureolu *cti*. Její otec, matka i bratr vězí totiž v bahně svojí nečestnosti tak hluboko, že pro cizí čestnost ani nejmenšího smyslu nemají, kdežto pro cizí vady zrak mají až přezíravý: paní Mühlingková jest na př. přesvědčena, že *Alma* zavedla jejího syna, ne on ji. Touto poznámkou nechci snad vysloviti výtku, naopak: vidím v tom názoru slabé maminky opětný jemný rys, právě jako v pozdější výčitce Robertově, již Mühlingkovým ve tvář vrhá a již v divadle našem hlučný potlesk provázel: že jeho plat jde z výdělku, který jim bez *jejich* práce sám *svým* přičiněním dobyl!

Nedostatek počestnosti a cti a soudnosti v předu domu, nedostatek počestnosti a cti a povážení v zádvoří domu: nezdáli se vám to trochu jednotvárné? zda vám nepřipadá známé, ovšem ne vždy případné přísloví: kdo chce mnoho dokázati, nedokáže ničeho? Patriotický Traumann vytýká hře také to, že Robert na konec i se slečnou Mühlingkovou opustí vlast: obchodní pan rada nechce totiž o tom ani slyšet, aby si dcera za chotě brala člena tak spustlé rodiny, kterého krom toho ze služby propustil, ale svoluje k sňatku tomu beze všeho rozmyšlení hned, jakmile mu deus ex machina, hrabě Trast, oznámí, že Roberta společníkem i dědicem svého jmění učinil, a snoubenci chystají se tedy na cestu k indickému archipelagu. Má Traumann pravdu? Zajisté. Neboť hrdina vážného dramata nemá se před ethickou pověrou schovávat ani na nejkrásnějším ostrově, má bojovat a zvítězit nebo padnout. Ale což divu, vždyť mladý Heinicke je passivní, měkká, nedramatická figurka bez určitého cíle: stále stojí a stále vázne. A tentýž ráz má pak ovšem také celá hra: vázne a stojí, vázne a zase stojí! Nerozvíjí se, jenom se explikuje.

„Jak?“ mohl by snad zvolati Sudermann. „Já že odkazuji čest k ostatním přeludům filosofie nesvědomého? Což tvrzení, že není cti, pronáším já? nepronášíli je Trast? Když Brander ve Faustu křičí: „Pfui! ein politisch Lied! Ein leidig Lied!“ křičíli to Goethe? Nebo když Faust Valentina probodá, je týž básník dokonce snad i vrahem? Což jsem neučinil representantem počestnosti Roberta i jeho nevěstu? což není v skutku a v pravdě počestným i Trast?“ Nuž ano, co se

týče Brandra, Fausta a Goetha měl by Sudermann pravdu. Ale co se týče mladého Heinicka? Zůstal cti hodným, zajisté, avšak — jak praveno — přece sám sebe uznává za bezectného. Nezměnitelně tak, že toto jeho mínění za vlastní náhled Sudermannův považovati dlužno. A slečna Lenora Mühlingková? Jaký význam může míti postava, která ze svých kontur nikterak nevyniká? A konečně Trast? Snad přes to, že právě on popřel podstatu pojmu cti? Snad proto, že se z něho stal gentleman? Krčím ramenoma; neboť myslím, že Trast, romantický americký strýček v indické kukle, není šťastná postava. A Traumann? co míní ten?

Hrabě Trast prohrál kdysi ve hře, nemohl zaplatit, byl z jízdeckého pluku vyloučen a otcovou kletbou zasažen, i měl tedy na vybranou: buď smrt nebo výhost z otčiny. Rozhodl se pro vyhnanství a stal se takto dle Traumanna mužem deklassovaným. V Indii svou silou zbohatne a naučí se prohlédati hlízu kastovnictví, osobní cenu libovolné svobody, různost názorů mezi lidmi, relativnost všeho. A tedy také neoprávněnost pojmu „čest". Proč to? Z příčiny velmi pikantní. Bylo by se mu jedenkráte ve střední Asii proto velmi zle vedlo, že dle evropských ponětí nezneuctil manželku tibetského velikáše. Tedy: opomenutí toho, co v Evropě není ctí, je v Asii nectí, a čest není žádná objektivní hodnota. Snad proto nejednal nečestně, když se pro dluhy z karbanu nepotrestal ranou z bambitky? Promluvme si o tom! Připusťme i, že je Trastova historka ethnologicky pravdiva: když však rozhodují obyčeje primitivnějších kmenů, jak nahradíme čest *povinností*, jakož navrhuje Trast? Divoch cítí se povinným klaněti se fetiši a pojídati své rodiče: jde z toho, že není naší povinností láska k otci a k matce, že není naší úlohou modlaření? Zmatek nad zmatek! A pána, který takové motanice z úst nebo z péra pouští, aniž jich kde vyvrací, chcete nazývati filosofem? Trast se nezastřelil. Jednal dobře? Zajisté. Chybil, že se hrou na dluh, byť i právně dosti problematicky, zneuctil, ale chyba ta nemohla se napraviti samovraždou, nýbrž očistou, trvalou víceletou očistou: počestnou prací, vyděláním peněz k uhrazení čestného dluhu. A když ji napravil: co má dělati, když mu lidé přes to čest upírají? Jsouť i takoví nebožáci, že přišli o čest nevinně, na př. omylem veřejného mínění následkem bídné, zlobné, překotné pomluvy. Mají si zoufati? Ne. Nejsouť nečestni, ale jich podezřivé okolí. Čím je takový svět? A když se i nevinní nemohou práva domáhati, mají ve svém nitru neodcizitelný poklad: vědomí o svojí ethické hodnotě. Pravda stojí výše nežli lež, byť tato měla miliardy přívrženců. To je tak moje skromné mínění. Traumann pak vidí v Trastově tibetské historce znak odnárodnění. „Co je mrav, co právo, když se pod nimi domovská půda národnosti pevně ohraničené podtrhne?" Povinnost místo cti? Čím by pan hrabě byl bez kupecké *cti?* Co značí panenská čest neli věno cudnosti, pravdivosti, náklonnosti? Jeli dívčí čest panu hraběti jen zbožím, přiznává se k nejnižšímu utilitarismu. A čím je básník bez ctižádosti? Cit pro čest projevuje se s touže původností, bezprostředností „v jednotlivci jako ve společných zájmech stavu a v národním svazku." Cit pro národní čest ukázal se dle Traumannova mínění r. 1870 u Němců, a stejný cit byl, jak víme, přední pružinou husitských úspěchů.

Co se týče Brandta, zdá se Traumannovi, že je řízný tento švihák životná postava, že však takové povahy do veselohry náležejí. A jako jednota rázu, jest prý též jednota děje porušena; neboť formule *Cti* mohla by pouze zníti: bratr svedené dívky vezme si svůdcovu sestru. To snad přece tak výlučně ne, ale spíše: továrník dá rodině dívky svedené 40.000 odškodného, a její bratr mu je zase vrátí; jak bylo na začátku, jest i na konci, a kus nemá dramaticky vůbec *žádného* děje.

Traumann míní, že by hra měla končiti tragicky. Mladý Heinicke vidí, že drzost a smyslný chtíč do nejhlubšího nitra přírody vnikly, že co nejsvětějšího znesvěceno jest i zhanobeno, on ztrácí víru v lidskou lásku, v rodinnou čistotu, v sebe, zabije tedy nenapravitelnou sestru, zabije i jejího svůdce, také sám vrhne se v zející rokli, kterou bezpříkladný pych v přírodě před námi rozevřel, a „před mrtvolami dítek bylo by se pak v bohatém i chudém mužovi hnulo cosi jako svědomí,“ o kterém ve Cti není ani nejmenší potuchy: „Jen ještě krátké desítiletí a staneme na sklonu století. Avšak ještě než budeme moci jeho součet vypočítati, donucuje nás pohled na tyto destruktivní snahy přítomnosti, těžkou nemoc našich dnů, k sekulárnímu uvažování. A když nyní peněžníky a kupce ve chrámě spatřujeme, zmocňuje se nás epigonů touha po bojovníkovi jako Lessing, který by nám cizince z německých zemí vyháněl, po svěží a veselé válce xenijní“ (jakou vedl Goethe ve spolku se Schillerem), „jež by prostřednostem náležité místo vykázala, po pravých básnících, kteří jsou pravými lidmi, protože by nás z tísně a sporu a vědátorství všedního života k sobě povznášeli ve svou říši, kde člověk svou božskou jednotu nalézá: v říši idey.“

Zajisté, neočekávané to přání po staletém literárním úsilí v Německu!

* * *

Francouzský svět umělecký utrpěl v poslední době nejednu ztrátu. Umřel mu Léo Delibes, autor veselé zpěvohry Král to řekl (Le roi l'a dit), graciosní to skladatel; pochován byl Ludvík Arnošt Meissonier (nar. 21. ún. 1815, zemř. 31. led. 1891), veliký malíř i veliký národovec, a dne 28. prosince min. r., za dva měsíce po Emilu Augierovi, na vždy odešel i spisovatel Oktav Feuillet, románopisec a dramatik.

O tom, kdy se Feuillet narodil, životopisci se různí. Můžeme tedy toliko říci, že světlo světa spatřil asi 11. srpna 1822. Jeho rodištěm bylo Saint Lô. Tamní jeho krajané měli pramálo porozumění pro jeho spisovatelskou činnost, leč až teprve, když se r. 1862 stal členem Akademie. Vychování a vzdělání nabyl hlavně v Paříži, které se však v pozdějších letech nejraději vyhýbal. Dával přednost venkovu, a měl i svou villu při překrásném jezeře Ženevském. Byl neúkojným čtenářem, měl zalíbení najmě ve Walteru Scottovi a v Zolově období sledoval ovšem též vývoj naturalismu, jehož se posléz i *Julií z Trécoeru* a *Panem z Camorsu*, ovšem v aristokratických rukavičkách, súčastnil. R. 1835 vydal s Bocagem a s Aubertem román *le Grand vieillard*, po kterém samostatně napsal román *Onesta.* Prosluv jmenovitě také jako spolupracovník slovutné Revue de Deux Mondes, byl r. 1867 od

císaře Napoleona III. představeným knihovny Fontainebleauské ustanoven a požíval u císařského dvora zvláštní přízně, protože ve svém smýšlení šlechtické allury miloval a v náboženských názorech na orthodoxní stranu se klonil, jíž katolická Španělka na francouzském stolci oddána byla. Francouzové kladou vždycky veliký důraz na to, aby literární práce byla morální, ale jim stačí, když paní Ctnost, i třeba po nejvýdatnějším hýření, měkoučké důtky pozvedne; tento způsob moralisování líbil se i Tuileriím, a Feuillet kladl mu oběť za obětí na oltář: nejvýznačnější z nich jest román *Sibyllina historie* (Histoire de Sibylle), kde atheistický hrdina zhyne samovraždou, a činohra *Montjoie*, která svým objevením r. 1863 zvláště hojné literární diskusse vzbudila.

Montjoie je materialista, který se všemu „modru", t. j. všemu vznešenějšímu rouhá, železný muž, který se dle svého hesla se šavlí v pravici a se zákonníkem v levici nikoho nebojí; má dvě metresy: cizí choť, jež ho vyssává, a v jádře dobrou, oddanou ženu, s kterou má dvě dítky, kterou si však za manželku nebéře, ač jí to slíbil; ale konečně polepší se přec — k vůli čemu? K vůli pátému aktu. Francouzští dramatikové štítí se tragických závěrů. Před *Montjoie* spadají — kromě *Krásky v háji dřímající* (la Belle au bois dormant) — Feuilletovy divadelní hry: *Román chudého mladíka* (le Roman d'un jeune homme pauvre) dle autorova románu r. 1858 vyšlého, pak *Dalila*, *Pokušení* (la Tentation), jemný obraz klíčící, ale šťastně utlumené manželčiny nevěry, a *Vykoupení* (la Rédemption); po Montjoiovi sepsány: *Julie*, *Akrobat*, *Sfinx*, *Pařížský román* a *Chamillac*. Když Laube na Hradním a Ascher v Karlově divadle francouzský repertoar fedrovati začali, přešel Feuillet na české jeviště; jeho mělčejší dramatické proverby, které mu přezdívku *Musset de familles* vynesly, zůstaly však ve Vídni i v Praze nepovšimnuty. Z jeho románů vyjmenuji ještě *Sňatek z velikého světa*, *Filipovy lásky*, *Denník ženy* (le Journal d'une femme), *Vdovu*, *Mrtvou* a *Čest umělcovu*.

Feuillet nezůstal moderní nemocí, všelikou totiž nervosou, ušetřen. Každá kritika jeho prací jej rozčilila, každá výtka činila jej nešťastným. Na slovo braný posuzovatel Francisque Sarcey považoval vždy za svou povinnost, povídat i Feuilletovi celou pravdu: a citlivka Feuillet sotva věřil svému sluchu, když při nahodilé schůzce s p. Sarceyem od něho slyšel, jak vysoko jej tento celkem cení. Podobní pp. nedůtkliví rostou i jinde.

Výslednice Feuilletovy činnosti šla by asi tím směrem, že byl více pikantní esprit romanesque, lákavý a vábný vypravovatel, nežli dramatický duch.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v knize vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

 — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.
Papír z továrny a skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 4.

☛ Číslem tímto počíná se **druhé čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy, obrazy a hudebniny redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 81.—84.: (Brná — Bulharsko.) Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu VII. (Středohoří) seš. 6. a 7. Nakl. týž.

České album. Sbírka podobizen předních spisovatelů a spisovatelek českých, učenců, mužů i žen práce, kteří život svůj zasvětili povznesení národa svého. Pořádá K. V. Rais, vydává J. R. Vilímek, kreslí Jan Vilímek. Ročn. I. Seš. 1.—6. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

V nejtemnější Africe neboli hledání, zachránění a ústup Emina Paši. Napsal H. M. Stanley, přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská, Pr. Sobotka. Seš. 1.—29. S četnými vyobrazeními a mapami. Nakl. týž.

Listy z českých dějin kulturních. Sepsal dr. Čeněk Zíbrt. Nakl. týž.

Drobné příspěvky literárně historické. Podává dr. Jiří Polívka. Nákl. spisovatelovým, v Praze 1891.

Tělesná cvičení ve starém věku. Sepsal dr. Jos. E. Scheiner. Se 140 obrazy. Nákl. vlastním, v Praze 1891.

Dějepis všeobecný. Pořádá dr. J. Emler. Dílu I. seš. 33.: Dějiny středověké. Od konce století pátého až do konce století patnáctého. Sepsal Fr. Šembera. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Aloisa Jiráska Sebrané spisy. Seš. 53.—64. Nakl. týž.

Pestré cesty po Čechách. Společnou prací Matěje Broučka a soudruhů. Rediguje Svat. Čech, illustruje V. Oliva. Seš 4. a 5. Nakl. F. Topič, v Praze 1891.

Boženy Němcové Babička. Illustroval Karel Šťapfer. Nákl. I. L. Kobra. v Praze 1891.

Boženy Němcové Pohorská vesnice. Illustroval V. Bartoněk. Seš. 2. a 3. Nakl. týž.

Letní sonety. Od J. S. Machara. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Písně Závišovy. Od Jana Červenky. Illustrovali Marold a Slabý. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Zámecké novelky. Napsal V. Řezníček. Nakl. týž.

V zajetí Armidy. Když jsme táhli na Paříž. Napsal Pavel Albieri. Illustroval. V. Černý. Seš. 1.—8. (Vilímkovy illustrované knihovny rodinné dílo III.). Nakl. týž.

Světlo a stín. Paní Žofie. — U vladyku a ve mlýně. Dvě povídky ze zlatého věku. Od Koldy Malínského. Illustroval Emil Zillich. (Sborníku illustrovaných románů serie IV. seš. 1.). Nakl. F. Šimaček, v Praze 1891.

Z pevnosti. Vzpomínky starého majora. Od G. N. Mayerhoffera. Illustruje Věnceslav Černý. Nakl. J. R. Vilímek. v Praze 1891.

Z Prahy a venkova. 20 humoristických prací Lad. Stroupežnického. Illustroval. Art. Scheiner. Seš. 12. a 13. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Spisy Ivana Sergějeviče Turgeněva. Překlad rediguje Jaromír Hrubý. Svaz. 1. (Ruské knihovny VIII.). Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

George Gordon Byrona Nebesa a země. Sen. Mysterium. Oskar z Alby. Povídka. Přeložil dr. Fr. Krsek. S podobiznou básníkovou. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Dědictví strýce Koba. Román. Napsal J. Girandin. Se 122 obrazy od A. Marie. Seš. 1.—9. (Vilímkovy knihovny mládeže dospívající III.). Nakl. týž.

Dramatická díla Jar. Vrchlického. Díl VIII.: Smír Tantalův. Drama o čtyřech jednáních. (Trilogie Hippodamie část druhá). Hudba melodramatická od Zd. Fibicha. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dramatické spisy Emanuela Bozděcha. Sv. IV.: Baron Goertz. Truchlohra v pěti dějstvích. Třetí vydání. Nakl. Ed. Valečka, v Praze 1891.

Libuše, Matice zábavy a vědění. Ročn. XX. č. 7.: Chlumy. Pohorské obrazy, črty a pověsti. Sepsala V. Lužická. Ročn. XXI. čís. 1.: Štěstí. Román. Napsal M. A. Šimáček. Nákl. Libuše, Matice zábavy a vědění, v Praze 1891.

R. 1891. Čís. 4.

OSVĚTA

Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova.

(Měs. říjen a listopad roku 1848.)

Vlastní zkušenosti a paměti

podává

Jos. Alex. svobodný pán Helfert.

(Pokračování.)

4.

Dne 23. října obdržel jsem psaní od ministra Wessenberga, dané dne 22., „abych se co možná nejdříve dostavil k důležité rozmluvě do Olomouce.“ Uhodnul jsem, oč asi jde! A tak jsem rozloučil se zase s mou milou ženuškou, s kterou jsem byl sotva několik dnů pohromadě, i vsedl jsem hned toho dne večer na vlak, abych se odebral do staroslavného hlavního města moravského. Tímž vlakem jeli také Palacký a Pinkas, a takž jsme byli soudruzi na cestě té.

Olomouc byl tehda politickým střediskem celé říše. Jelikož tam císař pán byl dvorem, uhostili se tam na čas i poslancové spřízněných mocí. Ze všech cizích států, ze všech rakouských zemí přijíždělo se, odjíždělo se. Přicházeli každý den jednotliví důvěrníci a celé deputace měst, politických korporací a zemí. Z Milana vypravil stařičký polní maršálek hraběte Huyna, majora generálního štábu, aby zvěděl, co se děje za Alpami. Hrabě Huyn přijel dne 21. do Olomouce, kde ho císař hned ještě téhož dne přijal. Hrabě měl uloženo, aby císaři oznámil, kterak maršálek Radecký smýšlí o stavu věcí ve Vlaších, a aby zjednal další rozkazy císařovy; také měl obnoviti osvědčení, že armáda ve Vlaších v nezlomné věrnosti své trvá a nejvyššímu pánu svému naprosto poslušenství zachovává. S patrnou radostí vyslechl císař slova tato: dal přivolati císařovnu, aby Huyn v její přítomnosti všecko opakoval, co byl přednesl. Císař podal císařovně ruku a pravil hluboce dojat: „Toho jsem se nadál od Mého maršálka a od této hodné armády.“ Císařovna

hraběti důstojníkovi se slzami v očích děkovala za poselství tak potěšitelné . . .

Císařským manželům dostalo se i jiné radosti, opravdové to útěchy v oněch strastných dnech. Den co den dostavovala se banderia hned z toho hned z onoho okresu, sedláci na koních, aby císařskému dvoru osvědčili svou oddanost. Jeli dva a dva, někdy dlouhou řadou, pod okny arcibiskupského paláce, zastavujíce se před balkonem nad hlavním vchodem; pak vůdce a s ním jeden nebo dva z průvodu odebrali se do sálu, aby Veličenstvům proslovili dík svůj a oddanost. Někdy šla selka okazale vystrojená s nimi, aby císařským manželům podala domácí dary: slípky a vejce, nebo beze skvrny jehňátko, nebo venkovský koláč a t. p. Někdy se přihodilo, že císař pán, přijav dar a řeč vyslechnuv, řečníkovi podal ruku; když pak řečník mezi svými o tom vypravoval, chápali se jeho ruky, líbajíce ji, jako by chtěli podíl míti z podání císařovy ruky. Časem přihodily se také komické výstupy. Jednoho dne přišla prý selská deputace, a když jí císař dal ujištění, že robota zůstane zrušena, prosila prý ve vší poníženosti, aby jim císař pán dal na to ruku. Uštěpačníci pravili, že prý žádali dokonce, aby to císař dal na kolkovaném papíře, by byla deputace zcela jista. Ve skutečnosti prostí venkované podivné měli ponětí o těch novotách. „Prosím tě, co je to konštituce?“ ptal se jeden druhého. „Inu, to je, když císař pán přijde na pensi.“

Nejokázalejší banderium přirazilo do Olomouce dne 21., právě toho dne, co tam meškala mnohočetná deputace Vídeňská. Bylo v něm přes tisíc jezdců venkovanů, císařským manželům po deputací podávajíce obrovský koláč kvítím a jinakými cetami ozdobený, při jehož pečení pec se rozbořuje. Bylo to v sobotu; nazejtří, v neděli dne 22. připadalo t. zv. císařské posvícení v celé říši. Nikdy venkovský lid posvícení toto neslavil tak radostně jako tenkráte, jmenovitě v požehnané Hané! Ze všech krčem ozývala se hudba, ve všech tančírnách točily se, skákaly a hopsovaly páry, v některých dědinách slavné byly pochody. „To je letos posvícení, že jsme ho my ani naši otcové nikdy neměli, opravdové císařské posvícení, neboť je mezi námi dobrotivý císař pán, co nám odpustil robotu!“

Avšak i jiný dar učinil jim císař dne 22. října 1848, a to patentem, jejž byl toho dne v Olomouci podepsal.

* *
*

Dne 24. ráno přijeli jsme, Palacký, Pinkas a já, na Olomoucké nádraží. Vkročivše do čekárny, našli jsme tam několik občanů Kroměřížských, kteří zářice radostí sdělovali nám, že slyšeli pověst, že říšský sněm přeložen bude do Kroměříže; „nemohli prý ani uvěřiti, by se jich městu dostalo takového štěstí, takové cti a takového vyznamenání; jakž prý nyní v Olomouci najisto slyšeli, že tak skutečně ustanoveno jest; nyní že spěchají domů, aby svým spoluobčanům překvapující tuto zprávu přinesli.“ Čeho tedy Palacký a Pinkas u dvora chtěli vymoci, toť bylo již skutkem, i mohli dobře zůstati na nádraží a vyčkati nejbližší vlak k návratu do Prahy. Nicméně ústní zpráva Kroměřížských nebyla sama

sebou dostačitelna, a mimo to měli oba poslanci Pražští zasaditi se o to, aby sněm říšský „co možná nejdříve“ svolán byl, o čem ještě žádné jistoty nebylo. A tak jsme v jednom kočáře jeli spolu do města. Uhostili jsme se v témž hostinci, kde jsme Brauner a já o málo dní dříve bytem byli. V tu chvíli byli tam toliko dva pokoje pohotově; v jednom se ubytoval Pinkas, v druhém Palacký a já; bylo dosti časně, a tak jsme si mohli ještě trochu pohověti, nežli počalo dílo denní.

K čemu jsem já do Olomouce byl povolán, nebylo mi pochybno podle toho, oč Stadion hned v Praze se mnou byl jednal a jak za mého posledního pobytu v Olomouci ke mně se byl měl. Také bylo vůbec známo, že jde o utvoření nového ministeria, při čemž moje jmeno za posledních dob opět a opět bylo jmenováno. Hned dne 17. října kolovala ve Vídeňském sněmě tato listina ministerská: Vnitrné záležitosti Stadion, právo Helfert, obchod Bruck, veřejné práce Brauner, vojenství Windischgrätz, zahraničné věci Colloredo. Po několika dnech podaly Vídeňské listy jiný seznam, kde první čtyři jmena byla táž co na prvním listě, kdežto vojenství přikazováno mimo Windischgrätze také Weldenovi, Wessenberg jmenován co ministr bez portefeuillu, Palacký co ministr vyučování; finance a zahraničné věci že ještě nejsou přikázány. Jiné listy jmenovaly Wessenberga ministrem zahraničných věcí, Bacha ministrem práv, Kraussa ministrem financí, Mayera ministrem vnitrných věcí. Sám Stadion požádal nás, Braunera a mne, hned jak jsme byli v Olomouci, abychom mu napsali jmena mužů, ke kterým by naše strana měla zření. Čeští poslanci v Praze vícekrát o tom rokovali, avšak určitého úsudku se nedodělali. Co ministr zahraničných věcí jmenován byl mezi námi Colloredo, ale i Woyna a Hauslab; co ministr věcí vnitrných Bach a Kajetán Mayer; co ministr vojenství opět Hauslab, a vedle něho Schönhals, Frank; co ministr práv Lasser nebo Brauner; co ministr veřejných prací plukovník Mayern (Meyern), kromě něho Negrelli; co ministr financí Krauss, kromě něho Štifft; za ministra obchodu Hornbostl; na brouillonu, jenž podnes jest v mých rukou a jenž nepochybně pocházel od Braunera, připsáno cizí rukou (písmo Stadionovo) ke konci: „Vyučování?“ kdež jsme žádného byli nejmenovali. Mimo to kolovala mezi námi rozličná jmena s rozličným povoláním: Wessenberg co předseda bez portefeuillu; Schmerling pro věci vnitrné nebo práva; Stadion pro věci vnitrné, Mayer, Fischer nebo Brauner co státní podsekretáři; Bach pro práva, Lasser co podsekretář; Bruck a Herzig pro obchod; Doblhoff pro veřejné práce, Smarzewski co podsekretář; Palacký pro vyučování, Exner nebo Szaszkiewicz co podsekretáři; Stametz-Mayer pro finance, Bubna pro vojenství. Naše snaha směřovala k tomu, aby pokud možná zření bylo k rozličným zemím, ovšem k mužům k tomu se hodícím. Dále nesahaly naše známosti ani známost osobností; pro ministerium věcí zahraničných a vojenství brali jsme jmena, jak se právě hodilo.

Moje jmeno od našich nebylo při tom jmenováno; byl jsem jim příliš mlád, v čemž měli pravdu. Ale Stadionovi právě tato vlastnost byla odporučující. Jako byl sám originální, měl rád, co bylo překvapného, neobvyklého. Ministr mající jedva 28 let, ten právě byl jemu po chuti!

Také Felix Schwarzenberg nikde nebyl na programu; na něho nemysleli jsme ani my ani kdo jiný ve Vídni a v Praze, ani v Olomouci. Zvláštní potíž byla, co se týkalo Bacha. „Kdy bychom ho jen mohli nalezti," pravil jeden list ironicky: „Verliert sich doch der grosse Rheinstrom im Sande, warum nicht ein kleiner Bach?" V zasedání sněmovním dne 23. čteno psaní Bachovo, kdež co „Mitglied der constituirenden österreichischen Reichsversammlung" omlouval se churavostí, že nemůže do sněmovny. „Odkud to psaní?" volali sněmovníci, „odkud?" Na to Smolka: „Psaní je ze dne 17. října 1848, místo, odkud, schází." V Olomouci nabídnul se Alois Fischer, že pojede do Vídně a vyhledá matku Bachovu, aby se od ní dověděl, kde Bach meška.

* * *

Jakmile den postoupil, že bylo lze návštěvy činiti, šel jsem buďto k Wessenbergovi, jenž mi byl z Olomouce pozvání poslal, nebo ke Stadionovi, jenž mi byl nejbližší. Nepamatuji, ke kterému jsem dříve šel. Buď Stadion nebo Wessenberg potvrzovali mně, co nám Kroměřížští z rána byli pravili, Jeho Veličenstvo že podepsal dne 22. manifest, kterýmž ústavní říšský sněm přeložen z Vídně do Kroměříže a svolán tam ke dni 15. listopadu. Stadion vedl mne ihned k Schwarzenbergovi a sdělil mi cestou, o čem se bude jednati.

Schwarzenberg seděl za malým psacím stolkem, vstal a pozdravil nás, a když byl Stadion odešel, sedl zase za stolek; mně podal stolici po straně stolku. I byl jsem tváří v tvář samoten s mužem, jenž měl v nejbližší době na se vzíti rozhodnou úlohu v Rakousku. Mne znal nepochybně jen podle toho, co mu Stadion o mně řekl. Z posavadního vypravování vědomo, že mne kníže s Lasserem a Mayerem onoho večera u sebe viděl; ale zdálo se, že nevěděl zcela jistě, jak má o mně smýšleti. Mluvil suše, odměřeně i vykládal mi zásady, kterých nastávající ministerium míní se držeti; o osobnostech tohoto ministeria neřekl ničeho; snad že jich v tu chvíli sám ještě neznal.

„Při ustanovení ministeria," pravil v další řeči, „hledí se k tomu, aby vystoupilo s programem zcela zřejmým; program ten že má ve všech podstatných otázkách jasně vysloviti, kterou cestou bez uchýlení se půjde. Budoucí ministerium že docela chce zamítnouti onu skrytou hru, jíž předešlé ministerium v některých záležitostech zachovávalo, na př. v záležitosti charvátsko-uherské. Budoucí ministerium že nechce zastupovati *osoby*, kterým by toliko šlo o portefeuille, ale jde mu o *zásady*, s kterými státi bude nebo padne, podle toho, budouli uznány nebo zamítnuty. Nač bude ministerium ve svém vlastním středu váhu klásti, jest neobmezená důvěra jednoho ve druhého, ale spolu přísná mlčenlivost na ven, dokud nenadejde vhodná doba k mluvení nebo k jednání."

Toť bylo vše, co mi ve hlavní věci podle mých vzpomínek a zlomkovitých zápisků z té doby Schwarzenberg především sdělil. Mého vstupu do ministeria nedotekl se ani slovem; také nenaznačil, který portefeuille mně by měl být určen. Podrobnější zprávu dal mi Stadion, s kterým jsem nyní velmi mnoho obcoval. „Co se týče volby osob,"

pravil asi Stadion, „tedy ustoupeno od ustanovení ministeria t. z. koaličního, při němž by hleděno bylo k rozličným skupeninám zemí a národností. Jmenovitě že povážlivo přibrati mužů ze strany české, hlavně proto, že přeložení říšského sněmu do města na Moravě bez toho bude pohnutkou straně německé, aby se cítila znepokojenou.“ Když jsem na to pronesl jméno Palackého, činil Stadion v podstatě touž námitku, o které Palacký sám v našich kruzích byl mluvil: „Jméno jeho že má tak určitě ráz strany, ku které náleží, že již tato věc škodila by snad budoucímu ministeriu a ochromovala jeho vlastní činnost v něm.“ Méně rozhodně vyslovil se Stadion o Braunerovi, několiv sám ani jeho si nepřál, jakž jsem brzo postřehl. Stadion všecky muže české strany pokládal za separatisty, jichžto snahy a směry nedaly by se sloučiti s utvořením velikého mocného Rakouska; velikým a mocným Rakouskem mínil Stadion celek jednorodý, v rovné díle a částice rozložený, do kteréhož by státní právo české, ba ani království české se nehodily.

Koho za ministra vnitrných věcí voliti, o tom v té chvíli ještě ničeho se nevědělo. Proti Doblhoffovi naprosto byli Schwarzenberg i Stadion, což podle jeho chování ve Vídeňském sněmu zcela bylo pochopitelno; Mayer ministerium vnitra nepřijal, ale nabídnul se za ministra veřejných prací. Ministrem financí zůstati měl Krauss, ministrem práv Bach, nebudeli nalezen; jinak Ludvík hrabě Breda, c. kr. dolnorakouský zemský rada, jenž se několikerým veřejným trestním řízením ve Vídni stal oblíbeným; za ministra obchodu vyhlídnut Bruck. Co se týče ministeria vojenství, měl Stadion zvláštní úmysl: nechtěl žádného generála; také mnozí k tomu vyzvaní nabídnutého portefeuillu rozhodně přijmouti nechtěli. „Proč se nechopit systému,“ pravil mi Stadion, „jehož v Anglicku dosti často s prospěchem užito? Vždyť vojenská administrace nemá co dělati s operacemi v poli, proč ji tedy nesvěřiti rukám nevojáka?“ V skutku povolán do Olomouce dvorský rada Jan rytíř Schöllhalmb, jeden z nejzdatnějších úředníků vojenského ministeria. Schöllhalmb bez opaku prohlásil se, že přijme každé místo, kamž bude postaven.

Mně bylo souzeno ministerium vyučování. Neotálel jsem, abych o tom zpravil Palackého, jakmile jsme byli v hostinci sami. Palacký nebyl právě proti tomu, ale upozornil mne hned, jaké obtíže s tímto místem pro každého budou spojeny, kdo by s opravdovostí chtěl provésti rovné právo národností: „Kdo se nyní uváže v řízení veřejného vyučování v Rakousku, bude muset vynaložiti všecku sílu svou, aby tomu povolání vyhověl. Budeť mu zápasiti netoliko s obvyklým šlendriánem, s byrokratickými předsudky, se zakořeněnou tradicí Josefinskou. Samo obyvatelstvo bude mu dělat obtíže, jelikož mnozí rodiče nedošli toho vědomí, čeho pro budoucnost potřebí. Ti budou bědovati a ministra toho obviňovati, který by jich dle svého přesvědčení vésti chtěl cestou pravou a náležitou.“ Já Palackému nemohl odpírati; měltě velikou zkušenost, já žádnou. Na všechen spůsob chtěl jsem prve raditi se s mými Pražskými soudruhy; bylť jsem se k nim ode dne 7. října těsně přidružil, a proto nebylo mi lze rozhodnouti se, dokud bych nezjistil, buduli jim po chuti a budouli mne chtíti podporovati.

V týž rozum vyjevil jsem se Stadionovi. Stadion mne z toho zrazoval. Jemu těsné moje spolčení s matadory českého národa ne-

hrubě se líbilo. Znal mne co stoupence myšlenky velkorakouské, a té se dle jeho mínění zámysly českých politiků příčily. K tomu já nechtěl přisvědčiti; kdykoliv se udála příležitost, přimlouval jsem mu, že to, co on nazývá českým separatismem, tohoto označení dokonce nezasluhuje.

Stadion moje pochyby patrně sdělil Schwarzenbergovi. Schwarzenberg brzo na to na ulici mne potkal, vzal mne pod paždí, i pustil se do rozhovoru. Tentokrát byl mnohem přívětivější, takřka důvěrnější, i přimlouval mi patrně k tomu cíli, aby mne budoucímu ministertvu získal. Byla to ulice přímo k hlavnímu vchodu arcibiskupského domu vedoucí — nyní tuším Marianská — a po té chodili jsme sem i tam. U vchodu paláce stála stráž, která presentovala, kdykoliv se k ní přiblížila uniforma generálská, ale Schwarzenberg si toho nevšímal. Mluvil skoro sám, drže mne ostýchavého pořád pod paždím; já pak jen kdys tehdys prohodil námitku nebo otázku. Z dlouhé té rozmluvy toliko jedna věc uvázla mi v paměti. Já pravil, že si veřejné mínění nikterak nebude moci srovnati, že by Wessenberg a Krauss byli v jednom a témž ministerstvě, Wessenberg, jenž po kolik týdnů jest jediným ministrem při osobě císařově, a Krauss, jenž ode dne 6. října ve Vídni obcuje se sněmen říšským. Schwarzenberg mne v tom upokojoval; protiva tato že prý se dá odstraniti; při tom však neřekl, který z nich půjde, zdaž Wessenberg nebo Krauss; vůbec vyhýbal se i tentokráte všelikému positivnímu sdělení.

A takž tato rozmluva — trvalať as malé půl hodiny — zůstala bez výsledku, knížeti i mně; já určitě ani nepřislíbil, ani nezamítnul. Ženušce pak psal jsem dne 27.: „Že musíme do Kroměříže, jistě ti už vědomo. Půjduli tam co jednoduchý poslanec či musímli v jiném postavení zůstati hned zde, ještě nevím; já se ještě neprohlásil, ale ovšem napolo zavázal. Ví Bůh, že jsem po tom netoužil, i byl bych rád, abych odtud mohl jeti tak svoboden jako jsem svoboden jel sem. Milé klidné Čelakovice, kdy vás spatřím zase?!“ Byltě náš úmysl, že bychom v Čelakovicích u dávného přítele otce mého, děkana P. Františka Macana, několik neděl klidně a utěšeně pobyli.

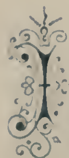
O naturalismu v básnictví.

Od

prof. dr. **Jos. Durdíka.**

(Pokračování a dokončení.)

VII.

Jež utkvěla osudná příhana na idealismu, jako na mnohých jiných slovích; přílišným užíváním a zneužíváním jich prvotný význam se rozvětvil a rozmanitě sešinul, slovo stává se nejen dvoj- nýbrž i vícesmyslným. Tak, poněvadž něco idealisovaného ve skutečnosti se nenalézá, znamená mnohým idealisovati tolik, co páchati ne-

pravdu, býti nevěrným přírodě, věci pojímati nesprávně, a idealisování podle toho mělo by odevšad vymýtěno býti.

A přece každý tvůrčí umělec *mění* daný ve skutečnosti zjev, *volí* jen některé rysy z něho, totiž právě ty charakteristické, zbavuje ho vedlejších a nepotřebných příměsků, skvrn a šeredy, čistí jej, uvádí přehled a jednotu do něho, sesiluje a zhušťuje jej; ponechávâli šeredu, činí to též k vůli význačnosti, nebo k tomu účelu, aby takové porušení ladnosti, disharmonii jakoukoli rozvedl, čímžto harmonie jeho díla ještě více vynikne (přímé a nepřímé idealisování). V poesii pak uvedení šeredy může nejspíše se díti, poněvadž tato jen slovem pracuje a uvedená šereda jen částkou celku bude, kdežto v ostatních částech díla dojem její se rozvádí a poruch vyrovnává. Neboť básnické dílo probíhá v čase a podává nikoli jediný obraz, nýbrž více obrazů po sobě. Poněkud jinak má se věc v uměnách výtvarných, které ustalují jediný obraz; zde jest povážlivější uváděti šeredu, zůstalať by často bez vyrovnání. Obraz těla zmrzačeného neb hnusnou nemocí stíženého může býti do podrobna věrně proveden a v této věrnosti i svou hodnotu míti, ale přece si takový obraz do svých příbytků nezavěsíme. Schází mu něco k celému dojmu uměleckému. Řekne se, že adept lékařství může se z něho poučiti; nuže pak jest to prostředek učební, — anebo, že takový obraz odstrašuje od jistých přečinů, které onu nemoc v zápětí mívají. Toho dosahuje ještě lépe pathologické museum, ale ani v jednom ani v druhém případě neuhodilo se na podstatu uměleckého výtvoru, poučení jako odstrašení jsou proň účely podružné. Umění chce krásu, především a hlavně, a kde šeredu připouští, činí to jen za účelem krásy. I nejpatrnější šeredu, totiž mravní zlo, představuje zraku našemu, nejúplněji v básnictví, jehož polem jest nitro lidské jakožto jediné jeviště dobra a zla. Ale i zde umělec idealisuje, tvoří totiž v sobě obrazy ucelené, dokonalé, vidinné, při nichžto význačnost jest také nutným živlem; v tom smysle můžeme říci, že básník i pro vůdce loupežníků má svůj ideál. Budiž jmeno jakékoli; mohli bychom výraz idealisování odstraniti, jiným jej nahraditi, když onen nynější pohoršení plodí, ale věc by zůstala a nemůže býti odstraněna (idealismus aesthetický). Jeli podle naturalismu ideál tolik co klam, blud, lež, nezbývá než jeden předpis, totiž odstraniti ideály, jakožto něco, co v lidské hlavě nemělo ani vzniknouti, — a druhý pro umění, otiskovati úryvky skutečnosti. To jest patrně stanovisko úzké, učení samo bludné. Každý člověk nejen prostě vnímá, nýbrž i posuzuje a odhaduje, určuje, co se mu líbí, dělá si myšlenky o zjevech ještě krásnějších, a tu jest třebas jen počínaje už na cestě k ideálům.

K nim se dále zvláště druží ony vzorné pojmy čili ideje, které se vztahují k jednání lidskému, jako jsou volnost, svědomitost, energie, pilnost, dobrotivost, láska, právo, spravedlnost, — a také srůstají v ideály či vzorné obrazy. Člověk i zde posuzuje a určuje, co jest chvalitebno nebo hany hodno, co býti má a co nemá býti; tak vznikají soudy mravní a na jich základě předpisy pro vůli a jednání naše, totiž mravouka. To jest idealismus mravní čili ethický; nebo, an se vztahuje k jednání (πράττειν), také praktickým nazvaný. Bez vzornosti se žádná mravouka neobejde, každáť ukazuje ke vzorům, liší vzornost

a skutečnost co nejpřesněji, a staví onu proti této. Tudíž jest každá mravouka idealistická, a jiné mravouky ani není.

Rozmanité tvary idealismu shledáváme na poli theoretickém, tak na příklad psychofysický (psychologický), jehož hlavní poučka jest, že vlastnosti věci, ku příkladu červeň, jsou stavy našeho nitra, pocity, šíře řečeno představy, — a poněvadž *představu* vůbec zvali *ideou*, dáno onomu také jmeno idealismu. Ale vždy musí tvar idealismu blíže naznačen býti nějakým adjektivem. K dalším důsledkům rozšířen byl tento tvar Kantem (id. transscendentální) a jednou řadou jeho nástupců dohnán až k nejzazším koncům; tak učí Fichte, že všechna věc jest moje idea, že tedy *věci o sobě* ani není. Dále uvádíme idealismus Platonův, že všeobecné pojmy (ideje) existují odděleně od předmětův konkretních, mimo ně či nad nimi; on pojmy činí věcmi, které jedině pravou jsoucnost mají. Se zvláštní terminologií vyskytuje se tento idealismus ve středověku, kdež právě proto, že všeobecné pojmy (universalia) podle něho jsou vlastními věcmi (realia), mu přezděli realismus.

Naturalisté se domnívají, že nejničivější námitku vyhodí proti ideálu, když prokáží, že jej ve své zkušenosti marně hledáme; neníť prý reálním. Nikdo prý není docela zdráv, vadu, chybu neb chorobu nějakou má každý člověk; absolutního zdraví není, a rovněž tak není ideálu. *Ale přece ponětí o takovém úplném zdraví máme*, myslíme si je, mluvíme o něm, zobrazujeme a vzorným pojmem činíme, ba toužíme po něm. Skutek, že ho nezastanu ve všední zkušenosti své, není pro mne důvodem, nehleděti si svého zdraví; toť by bylo převrácené počínání, — nýbrž třeba bych věděl, že onoho ideálního zdraví nedosáhnu, přece svého daného empirického zdraví šetřím, abych se onomu co možná přiblížil. Ideál jest v duchu mém, jakožto vzorný obraz, a tím zřetelem jsou i logické přesné pojmy věru ideály nám uložené (idealismus logikální). Řecká filosofie ve slavné době prohledla podstatu vědy a vyslovila, že poznatek vlastně tak nazvaný směřuje k něčemu všeobecnému, a že se vyjadřuje soudem všeobecným, — což samo jest požadavek ideální (idealismus noetický, vědo- nebo poznatkoslovný).

Z tolika zdrojů plyne přece ten povšechný byť neurčitý zvuk, že totiž idealismus znamená ušlechtilé nadšené smýšlení, které přesvědčeno jest o něčem vyšším, jeho se drží a v životě k němu nabádá, — hlásajíc, že jest něco lepšího nežli smyslná rozkoš, že krása a dobro jsou více než prázdná slova, že vznešenost vůči sprostotě trůní a že duch mi jistější jest než hmota. V tomto smysle často idealismus uvádí se proti sensualismu i proti materialismu.

Ač tedy ideál není nic makavého, skutečného, nelze o něm říci, že jest lež. Lež vyslovuje se vždy s ethickou příhanou, a tu ovšem snadno proti ideálu kázati s celou rozhorleností, jako se káže proti lži. Odstraňme pak sochy Mus, Apollina, Joviše! Ale mohou ony zahrnuty býti v rubriku lži? Náhled takový důsledně prováděn by vedl k čirému obrazoborství.

Abychom vedle obdoby se zdravím ještě provedli druhou: s ideálem má se to jako se svědomím. Tohoto konstatovati přírodní věda nemůže, a proto podniknuto tisíc pokusů, které chtěly svědomí vymýtiti jakožto přelud, předsudek a vnucený nám zvyk. A přece všechno marno: přese

všechny vědecké důvody, že svědomí vlastně nic není než pouhý předsudek, ono mluví dále svým neodbytným hlasem. A tak ideál; každý člověk jej má, a lidstvo si nedá vyrvati ho. Tu se nám otvírá výhled v krajinu nedohlednou, a bylo by mnoho co líčiti, nejen kterak ideály povstávají, kterak se vyvinují, ale též jak člověčenstvo potřebno jest ideálův, — úloha to rozsáhlá, důležitá i vděčná, k níž my zde toliko poukazujeme. Co se konečně týče zvlášť uměleckého tvoření, zajisté nauka, která proskribuje idealisování, podobá se nápadu, který lidem namluviti chce, aby mluviti přestali; tím že se zbudou povinností z vyššího daru nutně plynoucích (jako si důslední černí přírodníci v Africe vypravují o anthropoidech, že nemluví, aby nemusili pracovati), — tu nabývá naturalismas svého nejzazšího smyslu, jakožto nedostatek, ano pravý opak všeho umění i veškeré kultury (viz o tom zmínky shora učiněné). Odstranění ideálů poněkud se illustruje odstraněním mluvy.

Rovněž tak mnohoznačné jest slovo realismus. Ani toho nemůžeme stopovati po jeho různých významech; vystupujeť jednou vzhledem k rozmanitým tvarům idealismu, po druhé vzhledem k humanismu, jindy k formalismu, a též proti středověkému realismu, dále proti planému blouznění a bájení, proti mystice i nadšenosti a podobně. Protiv vzájemných mezi všemi jednotlivými druhy jednak realismu jednak idealismu nelze zde vykládati, ani za kterých podmínek na zjevu složeném se snášejí. Tak jest filosofie Herbartova v metafysice realistická, uznávajíc jsoucnost *věcí o sobě*, kdežto v ethice a v esthetice jest idealismem. Vůbec však podnikli jsme tento pohled na široké pole obou výrazů za tím účelem, abychom ukázali, jak pečlivě si počínati jest při užívání jich, za druhé, jak mohly se tak rozšířiti, že skoro zaznívají jako pohodlné formule ze všech úst a že konečně neurčitým uváděním jich mnoho nedorozumění se naplodí.

Přese všechnu neurčitost vzorec „*idealismus — realismus*“ na poli esthetiky se ujal slouže k rozřešování a často k zastírání oblíbených otázek sporných. Realismus pak na onom poli jest umírněný naturalismus, — jako zase říkají, že tento jest extrem realismu. Poněvadž při naturalismu přemrštění jest patrné, jímžto příliš divoce proti podstatě uměny čelí, užívají spisovatelé nyní raději druhého slova. Ostatně rozeznání mezi idealismem a realismem týká se jen quanta, mnoholi totiž výtvor z jednoho i z druhého má. Klasický musí míti obé; scházíli jedno, přestane býti klasickým. I lze říci, že jest idealistický a realistický v různé míře, nikoli však výlučně jedním nebo druhým; místo *aut-aut* položme *et-et.* A to jest také pokus odkliditi hlavní spor v krásovědě. Jakmile stoupenci vykládají, jakým realismus býti má vzhledem k extremnímu naturalismu, jakých pravidel šetřiti, které požadavky plniti, olupují jej o nejmilejší výsadu, o jeho svobodu. Patrno spolu, že tento realismus v básnictví může míti rozmanité tvary a stupně, že na se brává rozličný ráz podle spisovatelův a zemí . . . tak se mluví o realismu ruském, norském, německém a jiných. Vylíčení jejich patří do dějin literatury, kdežto v theoretickém ohledu platí o nich, co řečeno o význačnosti.

Proto ani v onom vzorci „idealismus a realismus“ nejsou oba výrazy rovnovážné. Kdežto idealismus krásu celou, potaká realismus

jedinou stránku její, asi úměrně jako v dvojslovích: krása a význačnost, uměna a pravdivost, herec a povahoherec (překlad z Rankova slovníka: Charakterspieler). Žádámeli od každého herce, aby „pěkně hrál,“ zahrnujeme v ten požadavek také pravdivost, kdežto herec charakterní podává nám právě tuto s větším důrazem a tudíž s oblibou si volí postavy řízné, zločinné, ošklivé, na kterých své umění tím lépe prokázati může, jak totiž umí nápodobiti. Kdy význačnosti se nedbalo a produkce umělecká tím či oním směrem zaběhla v jednostrannost, má realismus své oprávnění, opíráli se a na opomenutou kategorii význačnosti pozor obrací a tu zápolí se zástupci jednostrannosti. Vzcházíť odtud prospěch, že nastává ve vývoji uměleckém živější ruch, mnohé otázky hlouběji se protřásají, vědomosti se rozšiřují, myšlení i produkce pokročí.

Uměna baví a blaží nás; umělci sami především se k tomu přiznávají, velebí ji za to a vděčni jí jsou.

Naturalisté hlásají, že uměna má jiný vyšší cíl než blažiti člověka a krášliti svět; týž cíl prý jako věda: poznávati svět, — poučovati, polepšovati! Stále a stále to zní: krása jest něco vedlejšího, my nechceme krásy, my jsme slídiči pravdy, my naturalisté jsme pracovníci v její službě, anatomové, analysté, snášeči dokumentů lidských (Zola), — a hned zase dodávají, že věděti a zvídati jest slast. Ovšem že jest, ale obrátiti se výrok nesmí; neboť ne každá slast plyne z onoho zdroje. I uměna nás blaží poskytujíc nám nejčistší zábavy, což jest něco jiného než pouze vyrážeti se. Ona odpoutává člověka a povyšuje nad všednost, ozdobuje mu svět. Za tím účelem obecenstvo chodí do divadla, a nikdy jinak nebude; za vědeckými účely se lidé do divadla nepohrnou. Chtějí se tam obveseliti nebo povznesti, v jednom i v druhém případě vytrhnouti se ze všednosti své, ze své prosy, ze své „pravdy.“ Proto si tam přejí švarného humoru, žertu a smíchu, nebo pravého povznešení, buď veselohry nebo vznešenohry, čímž má tragédie býti. Umění jest radost pro vnímatele a repraesentuje přece onu vyšší sféru, milou úroveň proti měnlivé, pravdivé a nízké všednosti. Všední den a svátek, denní klopot a svatvečer, tak asi se mají k sobě prosa a poesie. Chcili zříti sprostotu, podlost a kal, netřeba mi umění. Všeho toho máme v životě dost, i té tak zvané pravdy. Hřmot mne pronásleduje po celý den, večer v divadle si přeji hudbu. A konečně že lidé závisí na hmotě, že jsou jako zvířata, že se plodí a rodí a vyvinují jako ona, že se živí a vadnou a umírají jako ona, že se rvou a potírají navzájem, to už víme; k tomu není potřebí pražádné novověké vědy, tím méně aby nám to uměna stále opakovala. Však to už v bibli Koheleth káže: „Případnost člověka jest jako případnost hovada!“ Ale my chceme výše, chceme věděti a tušiti více, zříti před sebou a konati, co býti má, co jest krásné a dobré: a tomu slouží uměna, to jest ona ideálů říš, jak se nazývá, či povznešení vezdejška. Požitek umělecký jest něco tak vzácného, ušlechtilého ano povznášejícího, že mnozí spisovatelé, ač naturalisté, jím chtěli nahraditi náboženství. Zábava v tomto smysle není nic nehodného, nýbrž důstojný cíl činnosti umělecké. Že se tato někdy zvrhá a místo čisté zábavy jiného něčeho vyhledává, jest pravda, ale nedokazuje nic proti onomu vyššímu cíli. Víme konečně také, že

i zábavou člověk může býti poučen; jest to věnem umění, že nás také osvěcuje, jako se ani jiných pohnutek a účelů nevzdává, — ale ty nejsou ona sama.

Tímto účelem, dělati vědu, poučovati a vychovávati, naturalismus, jak podotčeno, rád doplňuje svou čelnou zásadu; ale v uměleckém ohledu mu to málo pomůže, otázka ta dávno rozhodnuta jest a náleží ku platným výtěžkům esthetiky. Jen tam, kde umění skutečně nápodobí, a kde záleží na věrnosti podobizny, — tam má ovšem vodítko nápodobovací svou platnost. Ale jsou případy, kde se nic nápodobiti nemůže a umění přece největší své triumfy slaví, produkujíc nám něco, co nám skutečnost tak úplně, čistě a vznešeně nepodává, a o čem se může věru říci: „Ani oko nevidělo, ani ucho neslyšelo . . .“ Než i tenkráte požadavek význačnosti trvá, odkudž opět vysvítá, že význačnost jest něco jiného než prosté nápodobování.

Poněvadž naturalisté svou zásadu „krása jest pravda“ hodně do popředí pošinují, ji všude proukázati chtějí, přemršťují ji takovým způsobem, že ze skutečnosti zrovna to ošklivé, drsné, hnusné a odporné vyhledávají, — a tak se stává, že předmět sám takového „pravdivého“ románu zůstavuje dojem ne tragický, nýbrž trapný. Člověku jest po tom, jako když něco zažil, nač by zase nejraději ihned zapomněl. Viz Zolovu La Terre!

A tak, co zůstane vlastním oborem, kdež naturalismus patrněji vyniknouti může? V uměnách smyslových jen částka malířství, ač i ta s výhradou několikráte vytčenou, — a v básnictví? ptáme se dále.

Všechno, co veršem psáno, zůstává mimo naturalismus; neboť verš jest něco umělého, od lidí úmyslně učiněného, jako hudba, nevyskytuje se ve skutečnosti, jest antinaturalistický, jest jako hráz, která krajinu básnické umění chrání proti povodni naturalismu.

Dále mnoho, co prosou psáno, vymyká se z naturalismu, — tak že zbývá jemu onen útvar básnický, který pro svou takořka neobmezenou libovolnost má rysy nejméně určité, totiž román se svými odrůdami většího a menšího rozsahu. Román snese nejvíce; do širokého prostranství jeho vejde se všechno, o čem se vůbec mluviti dá, pojednání lékařské, hospodářství polní i národní, statistika, historie, socialismus, politické otázky, — ano právě u národů, kde není dosti politické svobody, kde není zákonodárných sborů, kde se na veřejnosti o věcech oněch přímo jednati nesmí, utíkávají se spisovatelé v říši románu . . .

A proto otázka naturalismu vlastně nejpalčivější jest vzhledem k onomu tvaru, který se vznáší na rozhraní mezi poesií a prosou. —

Po vyšetřování provedeném můžeme konečně přistoupiti k definitivnímu rozřešení otázky.

Naturalismus totiž postoupil v popředí, získal si mnoho přívrženců a ustavil se proti ostatním náhledům jako zvláštní strana, jež prý uvádí novou epochu ve veškerém umění, v literatuře, v esthetice, ano též na ostatní obory v duševní říši nároky své rozestírá. Proti jeho přímyslům však ozvalo se též dosti hlasův, odmítajících jej více méně důrazně, kterýmž naturalismus opět sám se opřel, na svůj program ještě tvrdošíjněji se zatáhl, tak že konečně protivy se zostřily, hojná

polemika se roznítila, v časopisech všeho druhu a ve zvláštních knihách, důvod proti důvodu se klade, jako když před soudním tribunálem strana se stranou se pře a jedna druhou zničiti hledí. V horlivosti své často strana straně více a těžších přečinů na vrub klade a horších nástrah přičítá, nežli jich v skutku spácháno, z pouhého rozmínění stává se hlučná hádka a spor nabývá rázu neutěšeného. Což divu, že v četných kruzích, kterým se věčné hádání protiví, tím živěji projevila se touha po nějakém rozhodnutí záhady a uklizení sporu.

Nádherná esthetika obsahová směru Heglova, nejznámější a nejrozšířenější všech soustav, měla už ve svém základním vzorci vhodný prostředek k onomu cíli. Ráz a protiráz v dialektické methodě jest povšechná přihrada, do které se vejde i důtklivé protivětí naše, ano poněvadž z napjetí protiv vyplyne další člen, jest ono i pružinou vývoje. Jaké rozřešení sporu v ní jest předzjednáno, vysvítá zřetelně. V knize Vischerově, největší to posud učebnici o kráse, jest věc do podrobna provedena; spisovatel jemným smyslem stopuje onu protivu po všech uměnách, hromadí doklady nejzajímavější z různých dob, liší ještě jemnější odstíny oněch hlavních dvou pojmův a uvádí je několikými názvy, jako idealismu a realismu, klassicismu a romantismu, typického a individuálního, plastického a malebného (s hudebním), přímého a nepřímého idealisování, krásy a pravdy, — do kterýchžto dvojic celou otázku naturalismu jaksi rozpouští, aby pak dávaje každému, což jeho jest, stanovil dvojici dvou *rovnoprávných slohův* v umění. Tímto vzorcem mezi oběma tábory jaksi zprostředkováno, protivníci usmířeni býti měli. Svrchu jsme už na rozřešení toto naráželi.

Cokoli pěkného a duchaplného tam o věci pověděno, a cokoli se stanoviska esthetiky formové proti oněm dvojicím namítnouti lze, to vše jest méně závažné u porovnání s jiným skutkem, že totiž vlastní naturalismus sám vystoupil s větším sebevědomím a důrazem, postaviv se proti všemu posavadnímu řešení jakožto jedině oprávněný, navrhovanou rovnoprávnost s nějakým druhým členem rozhorleně zavrhuje, pokládaje všechen posavadní vývoj umění a esthetiky za věc odbytou, překonanou, zastaralou a tvrdě, že jím teprve nová doba v životě, v literatuře i v umění nastala; ono prý vše už náleží do dějepisu, přítomnost a budoucnost však jemu, — a jeho heslo jest opět a opět hlásané: pravda! Jí vymezují i krásu, a tak by byl pojem krásy velmi pohodlně zjednán.

Krása však jest pojem hromadný, náleží k němu ještě více požadavků mimo onen vytčený, i sama pravda v jiném významu než vědeckém, jak po celou rozpravu zevrubněji se doličovalo.

Když pozornost zvláště se obrátí k jednomu z oněch požadavků, ten důtklivě se vytkne a ostatní se v jediný výraz, totiž krásu, zahrnou, vznikne několik známých dvojslovi, jako *pravda a krása, síla a krása, harmoničnost a krása, vyrovnanost a krása* a podobné, ve kterých člen prvý vždy v druhém obsažen jest. Odtud patrno, že se musí k celé kráse více pojmů spojiti (povstane soud slučovací, konjunktivní) asi tak jako v známém hesle: V práci a vědění jest naše spasení. Naše spasení jest ne v jednom nebo v druhém, nýbrž ve *sloučení* obou dvou.

Ve sporné otázce naší stojí tedy na jedné straně výrok: *Na uměleckém díle vyžadujeme správnost a čistotu, vyrovnanost, závěr uspokojivý, jednotu v rozmanitosti, sílu, soustředěnost a význačnost (pravdivost).*

Naturalismus na druhé straně praví: *Na uměleckém díle vyžadujeme pravdivost.*

Poměr mezi oběma výroky jest ten, že druhý výrok jest v prvním zahrnut, asi jako soud částečný v soudě všeobecném.

Jest jakási opposice mezi oběma výroky? Nikoli, druhý výrok, jakožto v prvním zahrnutý má tedy svou pravdu. Avšak v jakém smysle může zde býti řeč o rovnoprávnosti? V jistém smysle zajisté, totiž že požadavek pravdivosti jest rovnoprávný s každým jednotlivým z hlavních požadavků, nikoli však se souhrnem jich, — asi jako každý člen spolku má stejná práva s každým jiným členem, avšak sám proti celku jich s jakousi výsadou se nestaví.

Na otázku tedy, zavrhujemeli naturalismus, odpovídáme, že nikoli, pokud chce býti částkou pravdy, částkou nauky esthetické; však zavrhujeme jej, pokud si osobuje celou pravdu, a celou esthetiku z jediné zásady vyvozuje, čímžto zabíhá v bezohlednosti a věčné zákony vkusu, tohoto esthetického svědomí, schválně uráží.

Spravedlivý a znalecký kritik nicméně postaví se objektivně před umělecké dílo, mějž si ono signaturu jakoukoli, dobře věda, že plody znamenitých autorů bývají lepší, než jejich theoretické náhledy o kráse, a že má posuzovati hotový plod, nikoli vznik jeho a mínění původcovo. Naší úlohou však tenkráte nebylo, rozebrati a posouditi některé plody naturalismu, nýbrž oceniti hlavní jejich zásadu. Z téhož důvodu nehodlali jsme rozhodovati otázku uváděním osobních hlasův, pocházejících od oněch spisovatelův samých, ač veliké množství jich leží na snadě, mluvících pro i contra. Z citátů takových důkaz dostatečný se neprovede, spíše vlastní jádro záhady se zatemní, poněvadž se obklopuje četnými, třeba zajímavými výpovědmi, — a při každém vyšetřování, které si poněkud po vědecku počínati chce, především jde o zjednodušení záhady, o jasné zřetelné pojmy, aby konečný rozsudek o věci sporné spočíval na důvodech vážených z věci samé a vysvítal každému nepodjatému, správnému myšlení. To jest dále příčinou, proč *u věci sporné* za doklady nehodí se plody domácích básníků; konečný soud tu bývá alterován jinými zřeteli a stává se strannickým. Jsme jakožto osoby sobě příliš blízko, známe se důkladně i z jiných stránek: osobní pak sympathie a antipathie, souhlas neb rozpor v náhledech soukromých, přízeň nebo nenávist, protekce a kamaraderie se pletou v čistý úkon myšlenkový a podjímají rozhodnutí, jakož jest vůbec známo, že na produkci časem i místem blízké těžko ukazovati, co jest vzorné, co jest klasické.

Cokoli se však vedle naturalismu klade jakožto protiva jeho, jmenujž se tak či onak, vždy dlužno chovati na paměti pro oba směry, že umělecký výtvor pravé krásy vyhovuje všem základním kategoriím esthetickým. V tom spočívá ona známá milá rovnováha zdařilé básně, nechť ze starověku pochodí nebo nechť nejnovější datum na čele nese.

Proti ní nemá ani naturalismus hřešiti. My ho nevylučujeme, ale obmezujeme a docelujeme.

Proto pravíme důrazně: v kráse celé jest význačnost či pravdivost esthetická obsažena, a pokud naturalismus uskromní se na ni, má on v básnictví své místo i právo. Tak jsme uznali jeho pravdu, ale také odmítli jeho přemrštění.

Žebrák.

Počal v zoři, rostl hbitě
boj na Bílé Hoře,
z Čech den druhý na úsvitě
bylo rudé moře;
lid mřel mečem nebo v tichu
lesních skrýší hlady,
za to hýřil ve přepychu
Anhalt, vůdce mladý.

V Novém Městě Vídni blíže
Ferdinand jej hostí,
tam má zrádný Anhalt kníže
všeho do sytosti;
chrty, koně, ženy, sluhy,
les i hojnost zvěře,
a když chce, i pro soudruhy
z Vídně zlato béře.

Z lovu se kdys za večera
Anhalt vracel k městu,
v tom mu v plášti z houšti šera
muž vykročil v cestu,
klobouk tvaru vojenského
kryl mu přímou hlavu,
na straně pak střechy jeho
znak byl českých stavů.

„Hlad mám," děl, „můj pane vůdce,
s ženou bloudím v kraji,
v Čechách o nás ‚zeměškůdce'
pramálo teď dbají,
ondy v tvém jsem sloužil pluku,
ale dnes mi třeba
mnohem míň — měj štědrou ruku,
pane, dej mi chleba!"

Anhalt v sedle níž se kloně,
muži ve tvář zírá,

levou rukou drží koně,
pravou bičík svírá;
šlehá muže: „Luzo pustá,
tak mne ctíš? aj, řekni!
Chlebali tvá lační ústa,
pokoř se a smekni!“

Pokryly se hněvu mrakem
muži snědé tváře,
v hrdopýška bodal zrakem
plným děsné záře,
plášť setřásla páže chabá,
vzdorně hruď se zdouvá —
pyšný Anhalt jako baba
s koněm nazpět couvá.

Na žebráka sevřen mukou
mlčky zří a dlouze —
hle, ten místo statných rukou
pahýly má pouze,
jimi — při tom nohou dupe —
Anhaltovi hrozí:
„Smeknout mám, aj, čím, ty supe?
Tak jsme v Čechách mnozí!

Dobrodruh je na tom lépe,
dobře se mu daří,
leč co dalo *štěstí* slepé,
právo náhle zmaří;
bez rukou ať, na své zrádce
jinde sílu máme;
nezhynouli na oprátce,
pak je nadupáme!“

Adolf Heyduk.

Nad Prahou.

a město hledím dole mlčící . . .
Má Praha krásná, drahý obraz můj!
Pozdravů provázím ji tisíci
a stokrát velí duše: Noho, stůj!

Stůj ještě jednou, krátce naposled!
Ač obraz ten je v srdce stokrát vryt,
v stín minulosti zahalím jej hned,
hned přítomnosti moře nechám bít.

Je každý kámen řadou vzácných stop
po těch, kdož byli tady před námi,
já ctím ty stopy dávných českých dob,
ať pouty leskly se neb hvězdami.

A něco v srdci se mi zachvěje,
jak prosba k nebi velká, zoufalá:
by nezkamenšly ty naše naděje,
a Praha všecky rány přestála!

Růžena Jesenská.

Mušky.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

e to divné, co se všechno v bezsenné noci člověku nasmýšlí a postaví jako pravda,“ rozvažovala dcerka starosty, Lucina Úlehlova, obírajíc v zahrádce před našima [1]) s oploti uschlé lusky fazolové. Bylo to děvče s hezkou slovenskou tvářičkou, jenže na vesnický typ pobledlejší a v očích, trochu přivřených, zračila se chvílemi plachá, jak by jen přilepená vlnka, kterou se lišila od vzhledu druhých Hrušovských dívek.

Lucina nemívala pevného spánku; nesnesl se k ní ani dnes k ránu po muzice, když jiné dívky tolikým tancem unaveny sotva dopadly lůžka. Došedši s mamičkou domů, chvatně se odstrojila a pomodlila; tak jí připadalo, že už jen se schoulí do ticha, zamkne oči a usne. Zatím místo spánku obestírala se jí hlava pořád vědomím skutečnosti. Bylo ještě slyšeti veselé dozvuky z nedaleké hospody. Nějaký napilý chasník výskal a už chraplavě, na pohoršenou — řezalo to do uší. „Jaké jsou to spůsoby?“ napadlo dívce a všechno se před ní postavilo tak hloupě. Ta nacpaná šenkovna, muzikanti v cajkovém ústroji, politý pult hospodského, žida s koženým kapsářem, a opocené zrcadlo, v kterém se nebylo lze viděti. Eliš Koluchů ji vždycky při tanci v té tlačenici nadnášel, to jediné bylo ze všeho líbezné. Lojzek Votava, jenž byl z vojny na dovolené, koupil jí plnou kabelku veršíčkovaných cukrlat. Nestála o ně; chtěla je donesti mamičce, aby je schovala pro školáky, ale Eliš je popadl a rozházel mezi děvčata. Hnaly se po nich s pískotem až na zem jako malé děti; to je jejich zábava. Kdy by Lucina tak velice ráda netancovala, že otáčejíc se v písničce na všechno ostatní zapomínala, nevešla by mezi tu chasu. Ale co si na takové dědině, jako ta jejich byla, mohla počíti?

---

[1]) Zahrádky v předu stavení zovou se před našima.

Vzdychla si a obrátivši se ke zdi chtěla si vzpomínati něčeho příjemného; třeba jak pěkně jí šel ústroj večer v nové brokátové kordulce. Cítila, jak se jí domácí obdivovali, třeba neříkali ničeho, bylo jim to znáti na očích, a upřímná Katrina Kopečných vyznala jí to slovy: „Člověk k muzice nastrojený vždycky vypadá pěknější než jindy — viď?“ Druhé dívky jí vynikajícího vzhledu nepřály. Znala ten pohled, když se mezi nimi objevila. Svíraly oči, rty jako by trochu do úsměvu — ale nebylo to ze srdce. Záviděly jí, že je starostova, že má bratra služebným pánem, a záviděly jí, že nosí šněrovací botky.

„Nepohoršuj . . .“ radila jí matka, když si smyslila nosit šněrovací botky. A opravdu došlo to na pomluvy. Dověděla se, že jí přezděly Hanču, nadutých a paniček. Ale Lucina jako by po tom lačněla; cizí nepřejicnost jí byla zvláštním blahem. Nadnášela se v tom vědomí vždy na špičky, líce se jí vzrušeně ruměnilo, oči plály. Och, chtěla by něčeho dosíci, aby se na ni dívaly s utajeným dechem, jako se jí vedlo, když u jejich sadu zastavily jednou dvě jezdkyně, a ta starší z nich požádala Lucinu o trochu vody. Lidé a děti, co je viděli, se sběhli a divili se jim, div na ně nepokřikovali. Sama mamička když odklusaly, pověděla: „Takové paničky, a že jim není hanba na koně sednout!“ Ale potom, když se dověděla, že to byly komteska a učitelka z Vradišťského zámku, kde byl její vyštudovaný syn hospodářským praktikantem, mrzela ji hloupá řeč.

„Ba jsou to tak různí lidé na světě,“ povzdychla si Lucina na lůžku. Už i v tom nedalekém městě byli lidé šťastnější než tu u nich na dědině. Jezdili v kočárech a měli v jizbách pěkné obrazy, malované zdi a bílé polštářky v oknech. O takových lidech čítávala často knížky jež jí bratr půjčoval, a po jejich přečtení snila vždy o nějakém lepším životě, než byl její. Jejího staršího bratra Johánka potkalo až štěstí. Tatíček ho určili na študie; že měl ještě mimo něj tři chlapce a všem by nemohl rozděliti hospodářství. Johánek se dobře učil a jak vyšel v loni ze študií, dostal hned místo za služebného pána u hospodářské správy nedalekého Vradišťského panství. Lucina každý jeho příchod k rodině vítala s tlukoucím srdcem. Jak vynikal v tom jejich selském stavení, v panském kroji, drže v bílé ruce tenoučkým papírem obalené cigárko! Bratr často vyprávěl o vrchnosti a nedávno, jakmile panstvo z Vradiště odjelo, pozval tatíčka s Lucinou, aby za ním dojeli, že je provede celým zámkem a všechno jim okáže. Lucina na tu všechnu krásu do smrti nezapomene. Byla od té chvíle celá změněna — smutnější. Ale co jí bylo divno, že zvenčí ten Vradišťský zámek byl jen tak popelavě natřen a střecha z břidlice, zrovna tak jako na jejich Hrušovském zámečku, který měl od židovského majitele i s polnostmi najatý nájemce Kalkneker. Od té doby pojila si vzpomínku na lepší panský osud s obydlím nájemce Kalknekra, jehož žena také jezdila v kočáře do města nakupovat. Zapomínala dočista, že ten jejich starý kočár nestál za víc než jeden tatíčkův košatinový vůz.

Ale všechny ty myšlenky, jež ji tak rády v nočním klidu obestíraly, ponechávala si jen pro sebe. Komu by je mohla vykládati? Kdy by je svěřila mamičce, ona by se na ni jen nechápavě podívala, jak to umí. Pro tu její povahu si jí nemohla Lucina k plné posluš-

nosti považovati. Byla jí láskou oddána; její večerní modlitbička, aby Pánbůh dopřál mamičce zdraví a dlouhého života, byla ze všech nejvroucnější, — ale s tou měkkostí v očích a tichým hlasem, na nějž se muselo dáti pozor, aby mu bylo rozuměti, připadala Lucině tak jaksi jednoduchá. Více pokory měla před otcem, už proto, že byl starostou. On se ale Lucinou mnoho nezabýval; měl plno starostí s obcí a vlastním hospodářstvím. Co mu zbylo volné chvíle, čítal si noviny, anebo se zabavoval nejmladším ze tří po Lucině narozených synků, jenž měl po něm jmeno. Lucina mohla míti také důvěru k oddané kamarádce Katrině. Strojily se stejně, a skromná Katrina tak často upřímně doznávala, že Lucina má něco hezčího; brzy oči, brzy zase zuby, vlasy, plef, že ji Lucina musela za to míti ráda, — ale duchem se ani trochu neshodovaly. Katrině ani nenapadlo povšimnouti sobě kabinetních knížek Lucinina bratra, jež jí kamarádka nabízela, ba zdálo se jí to něčím, co se pro ni nepatří; ona ještě neviděla Vradišťského panství ani komtesky na koni a nestarala se o to, jak žijí lidé jinde než na dědině . . . Byla vždy spokojena, a když se v posledním čase někdy zamýšlela, měla na Lucininu otázku vždy jednu odpověď: „Ráda bych věděla, dostaneteli se s Elišem Koluchem za sebe.“ Bylo to Lucině k smíchu, že nad něčím jiným se nezamyslila . . .

Ve dne, v práci, bývala Lucina spokojenější a skromnější.

Teď se nazdvihla trochu od práce a podívala se zpod dlaně naproti na řadu stejných stavení. Všude modrá či žlutá omítka a tulipánové malůvky kolem okeniček a žúdru. [1]) Ten podsedek Koluchových vyhlížel jako ještě netroufalejší a skrčenější druhých, proto snad, že měl z předu dochovou střechu.

„Co si ti Koluchoví střechu na lepší vzhled nepopraví?“ napadlo dívce. „Však nejsou chudobni. Mamička vykládaly, že mají ještě s druhou chalupou stejně s nimi rolí a že tam je o dvě děti méně. Oni by Elišovi přáli . . . V Lucině šířilo se při té myšlence milé teplo, ale rty se jí povlnily, jako by nedbala.

V tom zrovna vyjížděl Eliš z Koluchových vrat s jedním koněm a branami. Pojede tu kolem a jistě zastaví. Lucině se trochu poplašilo srdce, i skrčila se do koutka zahrádky. Když už ale koňský dupot bylo slyšeti z blizoučka, nazdvihla hlavu. Eliš jí opravdu neviděl; ohlížel se na starostovo jen po očku a ke vratům — — už by byl skorem přejel. Lucina rázem vyskočila.

Eliš se zalekl, zastavil se a trhl koňovi uzdou. Lucina se nemohla zdržeti; odhrnula na okamžik drobné, bílé zuby a ohledla se po oknech, zdali na ni někdo z domácích nehledí.

„Já se tě věru lekl,“ přiznával se šohaj. „Vyskočíš tak z nenadání jako majkráb.“

„Kdy bys byl vojákem jako Lojsek Votavů, jakživ bys se nelekal,“ pravilo děvče nazdvihujíc jaksi jmeno Lojska Votavy, že to Eliše zamrzelo.

„To je mi voják!“ ušklíbl se šohaj. „Takovým by dovedla být každá děvčica. Však ho známe. Nabit by si nechal jen což . . .“

[1]) Výklenek do venčí kolem dvířek.

„Nepomlouvej, Elišu!“

„To není pomlouvání; tu pravdu by každý o něm pověděl. Já chtět být vojákem, mohl jsem se dát odvest. Ale že jsem z mužských sám ve stavení, musely za mne vdova mamička podat žádosť.“

„Lojsek je ve vojenských šatech pohlednější, než byl dřív . . .“ vzpomněla si ještě Lucina.

„No nech je!“ A teď už to řekl Eliš vážně, učinil krok ku předu a chápal se kratčeji uzdy.

„Jak jsi se vyspal?“ dokládalo honem děvče, aby ještě neodjížděl a hbitě se sehnuvši pro drobnou růžovou astru, hodilo ji chlapci zrovna na prsa, že se mu v pokraji kordule udržela.

Eliš chopil se kvítka, a zasvitlo mu rázem v očích.

„Dobře,“ odpovídal s úsměvem. „Zdály se mi samé pěkné věci, pořád o muzice, jak jsem tancoval.“

A že Eliš byl trochu divoň, nehnal se s ledajakou do kola, nýbrž tancoval jen s jedinou Lucinou, měla ta odpověď svůj význam.

To bylo ještě vloni, a jestli na takovém setkávání dvou mladých lidí bylo něco zvláštního, rozplynulo se to pozdějšími událostmi kamsi jak obláček. Před vánocemi zemřela nájemci Kalknekrovi žena, a do léta ji oželel. Na nějaký čas přede žněmi mu napadlo, že by bylo hospodyně v domě třeba jako soli, už k vůli jeho dvěma drobným dětem, i počal se po ní chutě ohlížeti. Z prvních námluv, v nedalekém městě, kam ho dovedl dohazovač, vrátil se s nepořízenou. Zámožné, letité děvče bylo trochu sraženo v šíji, statnému dosud a domýšlivému vdovci se nezalíbilo. Na cestě k domovu, pořád se ještě zabavuje s dohazovačem, potkal Hrušovské dívky, vracející se z přespolního kostela z požehnání, a tu ho napadla otázka:

„Mnoholi asi dostane ta starostova?“

„Myslím, že dobrých pět tisíc,“ soudil dohazovač.

„Měla by dobré srdce k dětem?“ vyptával se dále.

„Ta má moc dobré srdce. Když jde některému chudobnému za kmotřenku, přidává do vínku vždy rynšták ze svého, jiná by si za to raději parády nakoupila.“

„Má už nějakého frajera?“ tázal se ještě po krátkém přemýšlení vdovec.

„Což ona by jich měla,“ usmál se Hrušovský družba. „Já sám už tam dvakrát byl s přespolními. Ale ona nedbá — a starostovi tuším také nepospíchají.

Více se Kalkneker neptal, ale ještě v ten podvečer octl se u starostových po nějakém obecním poptaji. Náhoda mu přála; starosty nebylo zrovna doma, ale Lucina mu otevřela dvéře u jizby, a všiml si, že je to opravdu svižné, hezké děvče.

Dověděv se, že starosta už odešel na obvyklou nedělní besedu do hospody, ještě se neměl k odchodu. Starostka mu vlídně nabídla židli, a když se ještě pořád zabavoval, vykládaje cosi o svém sirém, smutném živobytí, napadlo jí: „To je host; musím mu donest vína.“

Jakmile se za starostkou přivřely dvéře, povstal Kalkneker a popošel blíže k oknu, kde si usedla Lucina. Dívka k němu zdvihla udivena oči. Temně zarostlý, vysoký a usedlý muž lišil se tak velice ode všech druhých v dědině; podobal se někomu z knížek, jež jí Johánek ke čtení půjčoval. I to jeho jmeno bylo tak zvláštní — pěkné, o moc hezčí jmeno, než je Úlehla, Kaboň, Metelka, Koluch, Kopečný . . . A smutný byl chudera s těmi svými dětmi . . .

V tom obdivu i soucitu zarazila se, když se ozval:

„Kdy byste, Lucinko, proti tomu ničeho neměla, došel bych sem častěji — — k vůli vám.“

Bez dívčiny odpovědi bylo rozhodnuto. Zachvěla se, jak by ji byl mocný osud strhl do nějakého jiného života, kde se jí úzký, nedostatečný obzor šířil do nekonečna . . . Matka vcházela do dveří s první pohostěnou, a přívětivý vdovec se zdržel u nich až pozdě do večera, líče nechápavé starostce všechny své dobré vlastnosti. Ale když konečně odešel, připadalo jí to přece divné, že nevešel za starostou do hospody, a chce k nim přijít zítra zase. „Prosím tě, děvčico, co chtěl?“ zeptala se dcerky.

„Chce k nám chodit.“

„Však je městský,“ namítla matka.

„Za to on nemůže,“ mínila Lucina, dívajíc se upřeně do koutka. „Mně se to více líbí než sedlácký kroj.“

„Abysi toho neželela, Lucino. Ty míváš od jakživa mušky v hlavě — dej si pozor! Já nechci nikomu ubližovat — ale třeba spořádaný člověk, je to vdovec s dětmi . . .

„Nech je. Co by se měl chudera za to do smrti trápit.“

„Co si nadrobíš, to si sníš, děvčico — počkáme jen, co k tomu otec poví. Já bych ti jakživa v ničem nebránila. Metelkovi dceři bránili, a ona z toho dostala suchou nemoc. Jenom tě Pánbůh opatruj od neštěstí! Jde mi to na rozum, že by si se na vdovce umínila . . . Já jsem myslela vždycky, že by to mohl být ten Koluščin . . .“

To zaslechla Lucina už odcházejíc a šeptajíc matce „dobrou noc,“ i rozzvučelo se jí to v hlavě, jako ve smutné písničce, že jí až oči zvlhly.

Klekla si u okna, že se bude modliti, ale ještě se k ní draly světské myšlenky. Náves se bělala v ouplňkovém svitu — kdesi dupali a pohvizdovali šohajci. Mohl býti mezi nimi Eliš — on obcházel s chasou každé neděle. Zahrádky před našima se tiskly k stavením — — loudilo se to všecko do srdce, že by se člověk mohl velice rozplakati . . .

Ale jen co si oddechla a nahnula se z okeničky, stavělo se to všecko zase tak jednoduše, nízce a všedně dohromady, a nade vším vysoko vynikalo Kalknekrovo bydliště s břidlicovou střechou, širokým dvorem a kočárem.

Po vsi se rozneslo, že si vdovec z panského usmyslil na starostovou Lucinu, a opravdu se tam připravovala výbavka.

Lucina už po dvě neděle nevycházela ze stavení, jen co vyšla ve svátek s matkou na ranní, a o muzice, třeba byly hody, se také neoká-

zala. Eliš stál v šenkovně až u sousedských dveří, pobledlý, s úzkostlivě zrosenou tváří a slyšel, jak si děvčata vykládala: „Lucina starostova už hraje paničku. Nakoupily předevčírem městských orkafů [1]) a nechaly je zrovna v městě na její míru šít. Už nechce být Slovenkou, že by se nemohla s Kalknekrem vodit . . .“

Eliš odběhl z hospody a bloudil celou noc po polích jako divý. Na druhý hodový den se po prvé ve svém životě opil vínem, a když se z toho na večer probíral, zaplakala nad ním matka. „To už tě ta nadutá bledina tak zavedla — na matku vdovu, která tě v těžkosti vychovala nemyslíš? Budeš se pro pyšnou bledinu zapomínat?“

I se svou těžkou hlavou poznal šohaj, o kom to mluví.

„Mamičko, už je tomu konec,“ zvolal a slzy mu vskočily do očí. „Jenom vy mně ke všemu ještě nepřidávejte!“

„Té jakživ Pánbůh nic dobrého nedá.“ pomyslila si ještě Kolušina, vzpomínajíc si s hořkostí pořád té, pro kterou byl její radostný synek špatný . . . „Vedlejších Katrina by za mým chlapcem trním cestu vyšlapala . . .“ To všechno věděla matka správným tušením, a že bylo na světě ještě jiných dívek, které by si dovedly jejího Eliše vážit, potěšila se tím z tesknoty.

Zatím mimo nadání se svatby vdovce z panského se starostovou Lucinou sešlo . . . Starostka říkala všem lidem, že její děvčica nepotřebuje vdovce s dvěma dětmi — ale ti, co to slyšeli i z jejich vlastních úst, věřili raději druhé zprávě kdesi ze strany Kalknekrovy sebrané, že prý dával starosta Lucině, nechtěje ublížit druhým dětem, jen dvacet tři stovky — a to bylo ženichovi z panského málo . . . On se dlouho nerozmýšlel a obrátil se do třetice všeho dobrého ke svižné vdově s třikrát tak velkým věnem, jako měla Lucina. Dověděv se o výroku starostčině, že její dcera o vdovce nedbá, zlobil se ještě: „Řekněte jí jenom, že já nedbám o Slovenku v kytlicích!“

To byla ta jeho láska a panská mysl. Dobrosrdečná Katrina Kopečných, která už se těšila za družičku, donášela všechny ty lidské povídačky k starostovým a byla nad tou zmařenou vyhlídkou všecka ztrápena . . . Tušila, že teprve teď si vzpomene Lucina na Eliše — a ona Katrina — chtějíc ho potěšiti, podala mu v ten večer před hody, přes plůtek, opatrně v papíře zaobalený vyšívaný šátek [2]) . . . Zatím si byli přece s Lucinou souzeni . . . Katrina neznala zlomyslnosti a závisti — ale tohohle jí bylo líto až k těžkosti . . . Lucina se ke všemu nuceně smála a chodíc po dvoře, schválně si hodně hlasitě popěvovala, aby každý věděl, že je vesela:

„Šla děvečka do háječka
do zeleného,
potkala tam malerečka
černookého.

---

[1]) Orkaf = látka.
[2]) Darem vyšívaného šátku vyznává děvče svou náklonnost.

Malerečku černooký,
pěkně tě prosím:
vymaluj mi obrázeček,
co v srdci nosím.

Nemaluj mi, malerečku,
svatého Jana,
vymaluj mi, malerečku,
mého galána.“

Ale ke konci se jí často hlas srážel do nejistoty, že musila veselost svou dokazovati jen hopkováním. Při tom nepřestávala samotařiti, s matkou choditi jen na ranní a v pravdě jí žádná zábava netěšila, ani už to čtení . . . Připadalo jí, že ji někdo pošlápl — a tu bylo třeba jen zpívati a hodně se zabírati do práce.

Starostka si teď vždycky stýskala kmotřence Votavové, jak ta děvčica samou prací zapomíná na radosti; že by se jen utahala jako brablenec.

„Taková ženská se mi zase zrovna líbí,“ odpovídala Votavka s potěšením pozorujíc Lucinu, jak matku ve všem zastává. Potichu si myslila: „Děvčica nemusí býti ještě zahozena, když se jí jedny vdavky pokazily, a ten Koluščin už také o ni nedbá.“ Votavce se to za mlada s prvními námluvami stalo zrovna tak. Proto měla uznání a nahlas pověděla upřímně: „Takovou dobrou hospodyni dej Pánbůh mému Lojskovi. Lidé Lucinu pomlouvali, že by byla pyšná — ale ona si zatím nechává tak na sobě záležet; vida, lašování mezi chasou jí netěší — ona si raději hledí hospodaření. To je její čest. Však náš Lojsek se už co nevidět vrátí od vojenských . . . dodávala naposled, vědouc, že syn o starostové rád mluvíval.

A potom docházela k starostovým každé chvíle s nějakou zprávou od Lojska, ba i jeho vojenskou fotografií Lucinu obdarovala, ač děvče se jí nedožadovalo.

Večer klekávala Lucina u okeničky s hlavou v tu stranu nakloněnou, co stálo Koluchových stavení. Někdy tam měli ještě světlo a jeho značka v okenkách se chvilkami zastiňovala — to u nich kdosi chodil po jizbě — či posadil se k oknu? A zase jí připadalo, jako by někdo kráčel na blízku po jejich straně, tak zvolna celou nohou našlapuje, jako to Eliš dělával — a přece všecko to zůstávalo jen zdání. Loudilo se všelijak i do těch bezesných nocí, jež jí byly tak vlastní — a ráno, když se z krátkého zaspání probudila, věděla, že na tom všem nebylo ani dechu pravdy. Co se jí uměl tak vyhýbat, — když zůstával jen sotva sto kroků od nich? Už navedla dvakrát dobračku Katrinu, aby něco vyzvěděla. Katrina poslání věrně provedla. Vyčkávala tak dlouho na jejich dvoře, až se na sousedním octl Eliš. Tu na něj zavolala a začala jen tak o něčem jiném, zrovna jak ji kamarádka napověděla, a potom teprve se zmínila: „Co se díváš mimo, když jdeš kolem starostových — Lucině to napadá . . .“ A po druhé vyřídila přímo: „Lucina na tebe nejraději vzpomene — co prý tomu říkáš, Elišu? . .“ Ale že jí bylo při tom samotné zmateně a těžko, když si vzpomínala, jak to dopadlo s jejím šátkem, nepoznala jiného, než že Eliš na to neříkal nic . . .

Už to Lucině nebylo lze v mysli přenášeti — musela Elišovi jednou nadběhnouti v polích, kde to bez tísnění cizích pohledů šlo. Viděla ho, jak šel na dolinu nažít míšaniny, [1]) a uhodla, že to bude ještě k polednímu krmení, že se musí brzy vraceti. Rozběhla se na pěšinky bez zvláštní záminky, jen že se setkají, ale když už tam byla, napadlo jí, že by mohl přece se jinudy vrátiti. Dnes s ním musí mluviti, všecko mu to donese v ústrety, co ji přemáhalo — proč se jí v srdci stýskalo — teď hned — a oba potom zajásají. Jak byla až do dnes hloupá, že se nesmluvili — jak se nechala tehdy tím vdovcem zmásti! Ba měly mamička pravdu — mušky — jenom bludné mušky ji to zaváděly . . . Kam by se to byla pro kočár, zámecké nádvoří a lítost nad Kalknekrem vrhla — vždyť to všechno by si mohli s Elišem také najati. Běžela jak na křídlech po návrší a zase dolů k struze, kde za lukami měli Koluchovi po žitě zasetou míšaninu.

Nechtěla na to mysliti, jak to dopadne, až se náhle s Elišem setkají, ale když už byla u struhy a zočila šohaje, postřehla i jeho malou sestru, která nosila v náručí kupky krmiva na vypřažený vůz. Nebylo možná až k němu doběhnouti a počíti tak skotačivě něco o pomahaji hovořit, jak si to utíkajíc myslila — — nebylo. Nepřešla ani lavečku, zůstala jen na druhé straně, a srdce jí počalo stísněně bušiti. Marně si namlouvala: Koho bych se bála — to děvče, školačka, ještě ničeho nepozná, a je to jeho sestra . . . Čím blíže — tím pomaleji se brala a hlavu klonila, jak by něco u struhy hledala. A on už ji musel uviděti — jeho sestra mu to povídá — hodil kosu na vůz a odchází prostředkem role — ani na kraj, na blízko nepřijde . . . „Elišu!“ zvolala celá se třesouc a opírajíc se o osamělý oschlý stromek — „Eliš!“

Obrátil se, ale stanul, nespěchaje jí v ústrety.

„Pojď sem!“ zvolala ještě v úzkosti, že by jí mohl uniknouti — a po druhé už by se za ním vydati nemohla.

Popošel zvolna, jak starý člověk; viděla, jak si rukávem otřel tvář, prohlížel klobouček bez kvítka, posadil si ho zase na hlavu a potom se naproti ní na druhém břehu zastavil. Jak to divně vypadal — tak zaraženě, nehybně; to setkání bylo těžší, než si je Lucina představovala . . Co mu poví? Poví třeba: Jak se míváš, Elišu?“ A vyřkla to chvějně, ale přece s vědomím, že udělí v té chvíli hochovi nějaké blaho.

„Dobře,“ odvětil šohaj táhle — ale jeho pohled naznačoval, pravý opak.

Lucininy zraky spočinuly na dvou z vody vyčnívajících kamenech — jak snadno bylo možno přejíti . . . Ale jemu to bylo třeba napověděti.

„Proč nejdeš sem — na této straně je to lepší — po těch kamenech snadno přejdeš.“

Neposlechl jí . . . Pozdvihl hlavu, podíval se jí klidně do obličeje a povídá: „Cos mi chtěla?“

Té otázky děvče neočekávalo. Krev se jí ještě více vehnala do tváří a v ňadrech se jí zúžil dech. On se shýbl, utrhl si dvě stébla

[1]) Směska.

metlice — točil jimi v ruce — ale pořád jenom do vody se dívá — ne na ty kameny. On už ví, že se před ním provinila . . .

„Elišu, ty se hněváš?“ vypravila ze sebe stěží.

„Co bych se hněval, co pak je ti do mne.“

„Ba bylo, je, Elišu. Já už jsem to všecko poznala — dnes; — schválně jsem sem doběhla.“ Hlas se jí zajikl, počala se také dívati do vody.

Po krátkém pomlčení ozval se truchlivě, ale pevně hoch:

„Došlali jsi za mnou — mohlas si to ušpořit. Já nejsem ledaco.“

„Však ty sám jsi spíše ničeho nemluvil o záslibu,“ omlouvala se trapně dívka.

„Ale ty jsi nebyla hloupá, to jsem už dobře poznal,“ ozval se zase šohaj po přestávce, jako by si to stěží sestavoval. „Tys všechno dobře věděla — ale za blázna mne měla a včil si ještě myslíš, že jsem ledaco — po vdovcovi dobrý! Och — tos se přepočetla, jak Bůh nad námi!“

A Eliš obrátiv se chvatně, odcházel zase do prostřed role; šel si znova pro kosu na vůz. Jeho sestra seděla na voji, ruce obalené ve fěrtošku — — slyšela to také. Lucina více už neviděla — před očima se jí tmělo. Ubíhala tak rychle odsud v hořkosti, jak chvatně ji sem prve hnala touha. (Dokončení.)

Ruská literatura r. 1889 a 1890.

Píše

Jaromír Hrubý.

I. Básnictví.

Russkij Věstnik přinesl r. 1889 pozoruhodnou báseň, nadepsanou *Razgovor meždu kritikom i gostem*, podepsanou J. P. Polonským. Polonský jest už starý pán; mnoho viděl, mnoho slyšel za svého věku a má dobře zasloužené místo na ruském Parnase. Třebas nestál se svou lyrou na samém jeho temeni podle Puškina, Lermontova, Nekrasova, stojí přece hodně vysoko, a z žijících básníků leda A. Majkov a Fet o stupínek ho předešli. A Polonský má na ruském Parnase zvláštní úkol. Co shledne s etherických jeho výšin, tam dole v hemživém, kolotajícím se životě lidském, to zachytí svou myslí a ve formě rytmických a rýmovaných řádek propouští strunami své lyry. Padesát let už sleduje ruský život, stíhá svým okem každý nový proud, každou novou vlnu, jak se vzdouvá, klokotá, čeří se na hřebenu a zvolna zase klesá pod hladinu národního života; a každý ten proud, každá ta vlna nalézá v něm svůj ohlas. Vynalézavý kritik jeden nazval ho „básníkem ozvěnou.“

Tentokrát zlíbilo se Polonskému shlednouti přímo dolů, na úpatí Parnasu, kde se tísní zástupové hlásících se mladých poetů, a co tam vypozoroval, toho ohlasem jest jeho výše uvedená báseň. Rozmlouvá

v osobě kritika s hostem, otcem mladého diletanta, snažícího se proniknouti na Parnas, a v rozmluvě té velmi ostře charakterisuje mladé básnické pokolení ruské vůbec. „Pěkná forma," praví kritik o plodech mladého básníka, „ale prázdná. Úhledná sic, avšak krásy není v tom. Jen se ptejte: Kde ty lilie, kde narcisy jsou, laury, růží kupy, platány, tmavé aleje, perel krůpěje a slzí? V které to říši pod lunou, či v Rusku, nebo v Kašmíru? Však raději se neptejte! Sám básník bude v rozpacích, co vám dáti v odpověď. Lehounce jen se usměje: ‚To zpívá se tak z nadšení; mně fantasie přišla' — řekne vám — ‚a vytvořila sama . . .'"

Pravého básníka představuje si autor jinak. „Přijdeli básník, vzhlédne střízlivě v ruch života a zpívati nebude o tom, co bláznům snilo se nebo žáčkům zamilovaným. Neuzná heslo egoisty: ‚Oddej se slastem!' — Nikoli! Jsa shůry nadán vládnou mocí a jsa mučen žízní po pravdě pochopí, že sám ovládá vášeň, a není vášně otrokem." Autor neodpouští mladému poetovi jediného slova marného, jediné nepropracované myšlenky. Jeť přesvědčen, že k pravé poesii, jako ke každému vážnému podniku a ne ke hříčce, je potřebí vytrvalé práce a času. „Z vosku nebo z dykyty je lehko květy vytvořit. Však démant v kůře vzít a v oka mih dát lesk i plamen démantu, neb ze mramoru vytesat ohnivou tvář a ramen chlad — to nejde! K tomu třeba času. Však mladé pokolení poetů je pevně přesvědčeno bez žertu, že nevyhrnouc ani rukávů dovede vytvořit díla mistrovská . . . Vždyť brzo už celé vagony budeme verši nakládat a do žurnálů posílat. Básníci v celých zástupech valí se na ruský Parnas; a já mám strach, že zřítí se, že provalí se pod jich nohama."

Tu v málo slovech podán podrobný soud o současném ruském básnictví, ovšem soud idealisty let čtyřicátých, současníka a osobního přítele velikých románopisců a básníků ruských, svědka těch památných dob literatury i společenského života, kdy každý rok, ba každý měsíc přinášel nové myšlenky, nové směry, nové reformy v ústroji státním a sociálním. Polonský byl začátečníkem tou dobou, kdy Bělinský rozdával vstupenky na ruský Parnas. A Bělinskému nestačila pěkná forma, libě zvonivý rým. Jemu básník musil přinesti myšlenku, a sice myšlenku s určitým směrem, neboť poesie pro ukrácení chvíle Bělinský neuznával. Bělinský na kandidátu ruského Parnasu žádal podrobné znalosti půdy, po které hodlá kráčeti, znalosti lidu, jejž chce opěvovati, znalost jeho snah a potřeb.

Vše to žádá i Polonský na nynějších mladých poetech, ale místo věčného obsahu nalézá prázdnou formu, místo krásné myšlenky zvonivý rým, místo služeb národu nachází výzev: „Oddejte se slastem!" a poetu dekadenta vidí se skloněnou šíjí pod jařmem vášně, neli na honbě za chlebem. Polonský ví ze zkušenosti, jak pracovali staří poetové ruští; ví, kolik let brousil Puškin svůj démant — Oněgina, kolikrát otesával Lermontov svého mramorového Démona; ví, že Turgeněv dvakrát i třikrát vlastnoručně přepisoval své povídky a po každé je opravoval, že i román Vojna a Mír od Tolstého byl třikrát přepsán a přebroušen, než obdržel nynější formu. Tolik péče, tolik vytrvalosti věnovali staří poetové svým plodům, prve než je vystavili na odiv obecenstva. A nyní

řádka, sotva že vyplynula z péra, už letí do tiskárny. Kdež tu pomýšleti na broušení a hlazení — noví básníci pracují „s nevyhrnutými rukávy“ (рукава спустя). Jen jednou věcí předčí nad své učitele — množstvím popsaného papíru.

Soud tento je velmi přísný, tak že, kdy by vycházel od jiného pamětníka starších dob ruské literatury, na př. od A. A. Feta, neváhali bychom jej prohlásiti za úsudek laudatoris temporis acti. Ale Polonský je liberál, je dávný, osobní přítel Turgeněva, vítající s nadšením každý pokrok v duševním rozvoji ruského národa, a proto nemůžeme stesky jeho pokládati za bezdůvodné vrtochy beznadějného kmeta, nebo za výmysl rozmrzelého starého pána, že mu mládež přerostla přes hlavu. Polonský zůstal i nyní, jako býval po celou dobu své básnické činnosti, věrným ohlasem své doby, a stesky jeho vyplynuly ze srdce roztrpčeného žalostným stavem nynějších ruských veršovců.

A tím vlastně mohli bychom zakončiti svůj referát o ruské veršované produkci básnické za minulá dvě léta. Nečinímeli to, jsou toho příčinou dvě, tři jmena básnická, ode dávna se těšící dobré pověsti a lákající dosud svou svěžestí, jako oasa uprostřed suchopárné stepi.

Nejsubjektivnější z ruských lyriků, A. A. Fet, vydal nový, již čtvrtý svazek svých *Večerních ohňů* (Večernije ogni, v Petrohr. 1890). Je podivuhodný zjev, že básník, jenž má za sebou již padesátileté jubileum spisovatelské činnosti, píše podnes lyrické verše, jichž obsahem jsou nejvniternější, jedva patrné záchvěvy lidské duše, a píše s takou mladistvou svěžestí, s takou vřelostí, jako by ony tři čtvrti století, jež se přehnaly už přes jeho hlavu, nebyly v duši jeho zůstavily sebe menší jizvy. Jeho nové Večerní ohně jsou opět kratičké básničky o dvou, třech slohách, a v nich vylíčena okamžitá nálada, vzbuzená dojmy co nejrozmanitějšími. Není snad okolnosti, jež by nebyla prošla prismatem jeho vnímavosti a neutvořila barvitou silhuetku v podobě něžné písně. Sluneční jas a temno noci, letní žár i zimní mrazy, sady, stepi, moře, hory — vše nachází ohlas v jeho duši. V jeho písních odráží se radost i žalost, zdraví i nemoc, stesk a láska, sen i bdění, vzpomínky a naděje; a vše to kreslí po každé novým způsobem, novými slovy, a tak lehce, prostě, jako by píseň jeho nebyla plodem práce, nýbrž po každé se celá najednou vylila na papír z jeho fantasie. V zakončenosti kreslených obrazů, v lehkosti a precisnosti výrazu mohl se s ním měřiti jen zvěčnělý Fed. Ťutčev.

A. A. Fet básní dosud a tiskne své verše v Ruském Věstníku nebo v novém Moskevském měsíčníku Russkoje Obozrěnije. V obou časopisech otiskoval i své vzpomínky, v nichž nejzajímavější částí jsou dopisy vynikajících literátů, s nimiž býval ve spojení. Zvláště poutavy jsou listy I. S. Turgeněva a hr. Lva Tolstého. Tento si vysoce vážil poesie a myšlenek Fetových a nejednou ho v dopisech jmenuje svým učitelem. Turgeněv se naopak na Feta mrzí, že nekráčí s duchem času, pro nějž vůbec nemá smyslu, a když Fet v letech sedmdesátých neschvaloval kroků liberální mládeže, drže se náhledů Katkova, přerušil s ním další spojení. Politickým přesvědčením je Fet ovšem především šlechticem velkostatkářem.

Nemáli pro různé „zloby dne" a „palčivé otázky" smyslu, Fet jest živou jich ozvěnou, jako jsme výše už pravili, Jakov Pavlovič Polonský. Novým toho důkazem jest sbírka jeho básní *Večernij zvon* (Klekání, v Petrohr. 1890), v níž shrnuty verše, psané od r. 1887 do 1890. Kniha činí místy dojem literární závěti, psané nadšeným progressistou liberálem a upřímným vlastencem. Není ovšem divu, že tu a tam se prodírá stesk nad současnou stagnací, šířící se ze západní Evropy i na Rusko, stagnací to zaviněnou politickými poměry, vytvořenými za vlivu politiky železného kancléře. Polonský věnoval poměrům těm větší báseň, nadepsanou *Živaja statuja*, v níž líčí Evropu na sklonku devatenáctého století. Je to žena ne mladá, však krása i vášně, myšlenky i stesky, snad i muky zanechaly v její tváři stopy patrné. Na hlavě zlatý diadém z drahocenných kamenů, propletený věncem trnovým, chmelovými haluzemi i listy vavřínu. Její prsa a ramena obtížena bohatstvím sneseným z celého světa, perly a démanty třpytí se jí ve vlasech, s ramenou splývá pláštík královský, bedra však přepásána řemenem, pod ním dělnická zástěra, záplaty a cáry, a dole — bosé nohy, plny prachu a ran. Postava ta je shrbena pod strašným břemenem zlata, ocele a železa, děl, pušek, bomb a nábojů; v ruce pak místo hole, o níž by se opřela, tkví břitký meč . . . Je jí těžko pod tíhou železa, požírajícího chléb, i pod tíhou zlata, ukájejícího rozkoš a choutky vášně. A přec je hrda svým břemenem, jako rukojemstvím budoucí slávy, a ten meč, jejž třímá v pravici, má za boží hrom, jímž míní rozdrtiti každého, kdo by jí chtěl brániti v dalším postupu a dalším *loupení*. „Je v skutku to náš ideál?" ptá se básník v závěrečních slovech. „Což všichni jsme povinni se plahočit, shrbeni pod břemenem železa a zlata? Což opravdu tak vypadá Evropa na cestě ke století dvacátému?"

Toť ohlas Polonského na stesky národů, úpících pod jařmem militarismu. O jiné jeho, básni věnované mladým veršovcům ruským, zmínil jsem se výše. Z ostatních prací vyniká *Fantasie*, překrásná svým antickým klidem *Kassandra* a tklivá *Závěť*. Odevšad vyznívá nelíčená básníkova láska k člověčenstvu, v něž věří a nevzdává se naděje, že mu kyne lepší budoucnosť. Ba ani vlastní šediny ho nermoutí. Ví sice — jak pěje v úvodní básni *Večernij zvon*, — že po tomto klekání nedočká se již nového svítání; avšak při tom se těší, že časem i za mlhavých dnů prosincových obdaří ho úsměvem léta blednoucí červánek večerní . . .

Do počtu starších dobrých básníků náleží K. K. Slučevský, jenž vydal čtvrtou knihu svých *Stichotvorenij* (v Petrohr. 1890). Talent Slučevského je v mnohém vzhledě originální, a tato originalita mu způsobila i dosti nepřátel. Nazývají ho podivnůstkářem. Jeho podivínství záleží v tom, že pro své básnické dojmy vyhledává nová, ne banální epitheta, nové charakteristiky; své poetické dumy obléká v originální šat — hřích tedy nepříliš těžký. V nové sbírce jeho básní jsou čtyři oddíly: Obrázky z černozemního pruhu, [1]) Murmanské ohlasy, Lyrické okamžiky a Balady a pohádky. Každý oddíl má několik vynikajících

[1]) Tak slovou nejúrodnější gubernie ruské s hlubokou vrstvou černé ornice.

čísel. Tak v černozemním pruhu připoutá čtenáře *Večer na vsi*, kdy v průsvitném ještě soumraku mužíci sedí na besedě na ulici před chatami, skot na pastvině se tratí v mlze a „sny poletují na křídlech sov po vrbových keřích podél humen.“ Nebo obraz *Po jarní povodni*, kdy mezi krami ledu, rozházeného v nepořádku na břehu říčky, probírá se jaro svou zelení a prvními květy. Mračné krajiny Murmanského pobřeží v Ledovém oceánu, jež navštívil autor před několika lety v průvodu velkoknížete Vladimíra, vzbudily také v duši básníkově několik obrazů svérázného mračného koloritu. Vůbec příroda působí nejvýhodněji na jeho fantasii; obrázky z přírody jsou nejzdařilejšími čísly v celé sbírce.

D. S. Merežkovský, o jehož první sbírce básní jsme se zmínili v jednom z předešlých referátů, zasvětil, jak se zdá, své péro nyní úplně básnické povídce. Jeho obšírnou „novelu ve verších“ *Věru* četli jsme v Ruské Mysli (v Moskvě 1890). Básník stojí ovšem na moderním stanovisku a presentuje se hned prvními slokami jako dokonalý ne realista, nýbrž protokolista. Předvádí čtenáři dva hrdiny universitní posluchače, z nichž jeden — idealista Sergěj Zabělin — je souchotinář, syn matky souchotinářky a otce činovníka Petrohradského; druhý Klímov, je realista, nemající smyslu pro poesii, za to pokládající za svou bibli Vlasť zemli (vládu půdy) Glěba Uspenského. Kdežto Klímov odjede na venkov, aby se živil prací rukou svých, odebere se idealista Zabělin, zděďiv po otci 40 tisíc, na Kavkaz do Boržomu léčit se, tam setká se s okouzlující chovankou dívčího pensionátu Věročkou, do níž se zamiluje, ona však nedovede dlouho opětovati lásku svého souchotivého nápadníka a tím ho uvrhne v záhubu. Ale látka jako látka; jde o to, jak se jí básník chopí a co z ní vytvoří. Nelze ovšem popříti, že si Merežkovský obral vynikající vzor, totiž Puškinova Oněgina. Snaží se nápodobiti jeho hravý tón, jeho milou prostotu výrazu, živost obrazů. Ale bohužel prostota Merežkovského přechází v prosu, hravost tónu ve směšnost. V básni jsou celé stance rýmované prosy, rýmované lokálky z denních listů s průzračnými narážkami na žijící osobnosti, parafráse Kraft-Ebinga a nuda, nuda, nuda.

Mnohem šťastnější je Merežkovský ve svých lyrických básních, najmě v obrázcích venkovského života, kde své poetické myšlenky umí odívati v těsně přiléhající uměleckou formu. Uvádím za příklad jeho kratičkou báseň *Usni* v českém překladě:

Rád na věky bych usnul v trávě, v níž co dítě,
jak ve kolébce spal jsem v ony slunné dni,
kdy o polednách znojném ve blankytě
skřivana jásot zvonkem zníval
a sladce zpíval:
„Usínej, sni!“

Much pestrých křídla ohnivá jak jiskry hrají
na květů korunách i na omšeném pni;
tam lupen šelestí mně divnou báji,
a v spánek skazka jeho smavá
ukolébává:
„Usínej, sni!“

V dál nedozornou unášejíc zlaté vlny
tam útulek mně skytalo v znoj polední
mé pole rodné, schylujíc klas plný
pod rokyt koruny a hebce
mně v ucho šepce:
„Usínej, sni!“

Z básníků, vystupujících po prvé na veřejnost, obrátil na sebe pozornost K. P. Medvědský (*Stichotvorenija*, v Petrohr. 1889) svou prostotou, srdečností, skromností a světlým názorem na život. Nestrádá pod nesnesitelnou tíží života, jako většina jeho dvacetiletých kollegů. V závěrečné písni obrací se ke čtenáři poznámkou: „Marně v těchto zvučných písních myslí pátravou vyhledáváš stopy bouří a vášní. Jsem člověk sobecký a chladný. Nesvěřoval jsem svým slokám ani hořkých dum bezplodné lásky, ani výčitek nebesům.“ A zcela správně. Medvědský praví upřímně, že ho neváb zasněžený, mrtvý sever, že mysl jeho tíhne k teplému, jasnému jihu. Vypražiloli nivu dlouho trvající sucho, vidí v duchu již ovlažující déšť, tuší, jak oživnou luhy a pole, jak se duhovými barvami zatřpytí kapky dešťové na svěžích lupenech a jak slavík večer zarokotá nad občerstvenou zemí. Básník má sice také svou ztracenou lásku; ale vzpomíná jí teprv tehda, když už má zas novou, a srovnávaje tuto novou lásku se ztracenou dochází k přesvědčení, že ta ztracená byla chudou polní pampeliškou vedle stolisté růže. Medvědský nenamlouvá čtenáři, že své ideály dávno pochoval a budoucnosť nevidí ve světle tmavém. Na minulé štěstí vzpomíná s pocitem elegickým, osudu však neklne a do budoucna nadějí netratí.

Též *Kartinky dětstva*, jichž autorem jest A. Nivin (v Petrohradě 1890), zasluhují pozornosti. Tyto Obrázky dětství jsou zbásněnými rodinnými vzpomínkami, jimiž se mihají autoru drahé a milé stíny. Z nich poznáváme rodinu ruského důstojníka, staré šlechtické sídlo, pochody, odpočinky v táborech, delší pobyty v malých venkovských městech, častý nedostatek i nouzi. Zřídka se vyskytne obraz otce básníkova — jeť stále zaujat službou; častěji však vystupuje obraz milující matky, stařenky babičky, starého vojáka Karněje, dávného sluhy otcova a upřímného přítele dětí. Ke konci probleskne první dětská láska k sousedovic dcerušce a pak následuje rozluka s rodinou, když nastává učení na gymnasii. Obrázky kresleny svěžími tóny, a jsou prosyceny pravou poesií.

Ze starých poetů, jichž spisy vydány nyní po prvé tiskem, uvedeme *Sočinenija* knížete Gorčakova (v Moskvě 1890), jichž vydání obstarala vnučka autorova, též spisovatelka, kněžna J. S. Gorčaková. Z kratičkého životopisu, připojeného k vydání tomu, vidno, že se kníže narodil 1. ledna 1785 a zemřel v listopadu r. 1824. Literaturou zabýval se jen ob čas, psal libreta oper, satiry, povídky, ale málo se staral o jich rozšíření. Větší jich část zůstala nevydána. Mnoho rukopisů shořelo kdesi na vsi. Ve vydání nynějším nacházejí se tři operní texty, několik satir, dvě veršované rozmluvy O marnosti světa a O samotě, úryvek komedie, a povídka v prose *Plamir i Kaida*. Vše to psáno ovšem ještě v duchu pseudoklassickém, jenž pochován byl na Rusi už za Karamzina a Puškina. Svého času těšil se však kn. Gorčakov dobrému jmenu a některé jeho verše se staly příslovečnými.

M. L. Michajlov, jehož básnické práce vyšly také teprv nyní v souborném vydání (Sobranije stichotvorenij M. L. Michajlova, v Petrohradě 1890), básnil v letech padesátých a šedesátých, opatřuje zejmena výtečnými překlady tehdejší liberální měsíčníky. Jeho účastenství při redakci Sovremennika přivedlo jej spolu s Černyševským na počátku let šedesátých do Sibiře. Michajlov překládal se zálibou Heina, Götha a některé básníky anglické. Původní jeho činnost básnická je ceny podřízené. Z prací prosaických došly povšimnutí jeho román *Pereletnyja ptícy* a novela *Kruževnica*.

P. A. Kuskov je také básníkem let šedesátých, ale směru konservativního. Jest jedním z těch, jež zakřikl svým ostrým slovem Písarev, brojící proti čtení veršů vůbec. Nyní, po čtvrtstoletí, sebral Kuskov své staré verše a vydal je pod záhlavím *Naša žizň* (Náš život, v Petrohradě 1889). Básně jeho neměly valného úspěchu v době svého vzniku, tím méně se ho dodělají nyní.

Užitečné dílo vydala redakce Ruské Mysli. Míníme básnickou anthologii *Poslě Puškina* (v Moskvě 1890), v níž sneseny vynikající ukázky prací 74 básníků ruských, kteří vystoupili na literární jeviště za padesáti let po smrti Puškinově (od r. 1837 do 1887). Za nevysokou cenu 2 rublů nabude čtenář slušného pojmu o rázu ruského básnictví za celého půl století.

2. M. J. Saltykov-Ščedrin.

Prosaická beletrie ruská vykazuje za léta 1889 a 1890 v aktivech tři hlavní položky, jež jsou asi rozhodujícími pro celou její dvouletou billanci, totiž L. Tolstého Kreutzerovu sonátu, Saltykova Pošechonskou starinu a Danilevského Černyj god. Za to v passivech shledáváme smrt Saltykova, smrt V. Krestovského pseudonyma, smrt Danilevského, a ze jmen polozapomenutých smrt Černyševského a N. Uspenského. Poslední dvě jmena v billanci ovšem rozhodovati nebudou; za to ostatní tři jsou ztrátou těžkou, a první z nich na ten čas nenahraditelnou.

Michail Jevgrafovič Saltykov, pocházející z nebohaté rodiny šlechtické, narodil se 15. ledna 1826 ve vesnici Spas-Usolje v Tverské gubernii; do deseti let se učil doma, pak byl v Moskvě v ústavě šlechtickém, odkudž byl jako vynikající žák r. 1838 převeden do proslulého tehdy lycea Carskoselského, jež vychovalo Rusku celou řadu vynikajících spisovatelů. Roku 1844 absolvoval lyceum a vstoupil do státní služby v jednom z departementů ministerstva vojenství. Literárně činným byl Saltykov už v lycei a tiskl své první spisovatelské pokusy, zprva verše, později i povídky prosaické, v měsíčnících Sovremenniku a Otečestv. Zapiskách. R. 1848 přinesla březnová kniha Ot. Zap. novou povídku Saltykova, *Zaputannoje dělo* (Spletitá pře). Povídka ta nezůstala nepovšimnuta. Ale bohužel všimli si jí čtenáři, o něž autor asi nejméně stál — totiž úřadové političtí. Některá satirická místa jinak nevalně vynikající novely zdála se svými socialistickými narážkami v pohnuté době r. 1848 nebezpečna veřejnému pořádku a M. J. Saltykov poslán z Petrohradu do Vjatky ve východním Rusku, kde byl přidělen

tamnímu gubernátorovi jako úředník pro konání zvláštních nařízení. Byla to hodnost podobná úřadu sekretářskému.

Přesazení Saltykova do Vjatky bylo ve skutečnosti deportací, ale nezbavovalo ho ani úřadu, ani vyhlídek na povýšení, čímž pokárání neopatrného spisovatele značně bylo zmírněno. Povážímeli, že nedlouho potom Dostojevský odveden na Sibiř, kdež mu bylo ztráviti mnoho let v káznici ve společnosti vrahů a nejsprostších zločinců, bylo by možno pobyt Saltykova ve Vjatce nenazývati ani trestem, kdy by nebylo té okolnosti, že byl upoután právě na gubernii Vjatskou a zbaven po několik let práva, voliti si místo, v němž by mu příjemněji bylo úřadovati. Ve Vjatce s ním nejednali jako s trestancem, naopak gubernátor mu svěřoval časem vyšetřování dosti choulostivých policejních záležitostí, a že chování jeho bylo i jinak zcela bezúhonné, vysvítá z toho, že byl za málo let povýšen za radu gubernské správy.

Nebylli trest sám sebou těžký, byly následky jeho pro Saltykova zrovna neocenitelny. Jako svého času nevolný pobyt Puškinův na ruském jihu přinesl ruské literatuře vzácné plody, rozkošná poemata Puškinova, podobně i Saltykovu pobyt ve Vjatce poskytl možnost, nahlednouti v život ruského venkova u samého pramene, uváděl ho ve styk s drobným úřadnictvem, se svérázným ruským obchodnictvem, a zejmena s prostým selským lidem. Tento styk působil blahodárně na živý, pozorovatelský talent mladého spisovatele, neboť mu poskytl přerůznou nevyčerpatelnou látku k satirickým náčrtkům, v nichž později líčil byt venkovského lidu a odhaloval i tepal nešvary gubernského činovnictva, kteréžto náčrtky zabezpečily jmenu jeho trvalou slávu v ruské literatuře.

Ve Vjatce strávil Saltykov osm let. Vyjma kratičkou povídku *Brusin*, jež zůstala v rukopise a byla vytištěna teprv po smrti autorově, [1]) nepsal ničeho kromě úředních listin, a koncem r. 1855, tedy jako třicetiletý muž vrátil se do Petrohradu v hodnosti vysokého úředníka. Byl nyní úplně svoboden a mohl si voliti obor dalšího svého působení. I vrátil se ihned k literatuře. V srpnu 1856 vyšly v Ruském Věstníku, právě toho roku od Katkova založeném, první *Gubernskije očerki* (náčrtky) pod pseudonymem N. Ščedrin. Byly to náčrty ze života ve Vjatce, jež figuruje v nich pode jmenem Krutogorska. Náčrtky ty způsobily hluboký dojem jak uměleckým propracováním a jemným humorem, jenž ještě nepřecházel v proslulou později Ščedrinskou jedovatou satiru, tak i — a to hlavně — novostí látky, líčením faktických událostí ze života lidového a odhalováním nezákonného jednání venkovského úřednictva.

Abychom lépe pochopili, jakou cenu měly *Gubernské náčrtky* u tehdejšího ruského čtoucího obecenstva, vzpomeňme si, že to bylo r. 1856 po pádu Sevastopole, za doby, kdy uzavřen pokořující pro Rusko Pařížský mír, kdy za vlády nového, mladistvého panovníka zástupcové všech tříd společenských, vše, co bylo v Rusku šlechetného a poctivého, jako jedním hlasem volalo po změnách ve zřízení společenském a státním, volalo po spravedlnosti a lidskosti. Nemohlo býti

---

[1]) Věstn. Evr. 1890.

doby příznivější, půdy plodnější než ta, na kterou počal Saltykov rozsívati po Rusku ony náčrtky. Každá nová řada obrázků ať ze života ruských bohomolců-poutníků, rozkolníků, sedláků, ať z uprášených koutů gubernských úřadoven nebo městského klubu se zelenými stolky čtla se jedním dechem. V tu dobu nemusilo to býti ani péro Saltykovo, by povídkami podobného obsahu zvábilo k sobě všeobecnou pozornost, nadtož mistrovská kresba Ščedrina.

Gubernské náčrtky, jež za prvních dob nejvíce dopomohly k popularnosti Ruskému Věstníku Katkova, téhož Katkova, jenž se stal po letech krajním protichůdcem Saltykova, zjednaly autorovi rázem jmeno vynikajícího beletristy a postavily ho do jedné řady s nejpřednějšími představiteli krásného písemnictví ruského, učinily ho jednou z těch „sedmi velryb,“ na nichž spočívá tíha moderní ruské literatury. Gubernské náčrtky jsou, jako skoro všechny spisy Saltykova, souborem delších či kratších povídek a obrázků, rozdělených v několik serií podle příbuznosti obsahu. Jsou tu povídky, věnované různým policejním a gubernským úředníkům, z nichž se zejmena isprávnik Porfirij Petrovič a nadporučík Živnovskij nápodobitelům Saltykova stali vzory k celé řadě povídek podobného rázu; jsou tu obrázky ze života selského lidu, zvláště rozkolnického, v nichž se autor jeví nejoriginálnějším; podává v nich dojmy, jež nasbíral při nazírání venkovského, svérázného lidu Vjatské gubernie, s nímž se stýkal za svého úřadování. V nich uvedl Saltykov po prvé do literatury skutečný, nestrojený prostonárodní jazyk a stal se v té věci takovým mistrem, že leda L. Tolstoj předčí nad něho. Vzácný jest tu obrázek vysloužilce Pimenova, v němž vylíčena jedna ze základních črt povahy ruského lidu, totiž mystická víra ve velikou moc sebezapření a v obnovu i spásu duše asketickým vzdalováním se světa. Podobné jsou obrázky ze života rozkolnického, jako Pachomovna a Mátuška Marja Kuzmovna. Saltykov jeví se v nich opět vzorem potomních podobných povídek, jimiž vynikli v letech šedesátých P. Mělnikov a za našich dob Lěskov.

V dalších seriích jsou humoristické a čím dál, tím více satirické črty o různých domnělých reformátorech společenského a státního života, umělcích vynikajících jedině schopností k pití, neuznaných talentech, hrdinách a tomu podobných zvláštnostech provinciálního života.

Za Gubernskými náčrtky následovaly skoro bez přestání měsíc co měsíc přes třicet let nové a nové obrázky a povídky, v nichž Saltykov bez milosrdenství odhaloval, kde co shnilého v životě ruském, mrskal a tepal všelikou nespravedlnost, nepravdu, přetvářku, ujímal se ubohých a slabých a jich utiskovatelům stavil na oči zrcadlo, v němž se spatřovali v celé své nahotě. Starší z těchto povídek, na př. *Nevinnyje razskazy*, jsou povahou i obsahem pokračování Náčrtků. Jsou to tytéž živé obrazy provinciálního života, postavené z části do světla satirického, provedené z pravidla v duchu uměleckého realismu, ale tu a tam již také přemršťované. Z nenáhla však počíná se v nich jeviti nový, jen Saltykovu vlastní způsob satirických allegorií a narážek, jež se v pozdějších dobách staly typickou vlastností skoro všech jeho spisův a vytvořily zvláštní Ščedrinský sloh, jejž sám Ščedrin nazýval však jazykem Esopovským. Zvláštnost jazyka toho záleží v tom, že čtenář

čte tištěná ruská slova, ale smysl jejich nesmí hledati ve slovích samých nýbrž mezi řádky.

V povídce *Hegemonijev*, v níž se vypravuje, jak starý činovník poučuje nováčka, jenž obdržel právě místo „stanového,“ t. j. okresního policejního komisaře, uvádí starý Hegemonijev svému mladému příteli na paměť známou episodu z ruských dějin, jak poslové Slovanů přišli k Rusům Varjažským se slovy: „Země naše veliká a bohatá, ale pořádku v ní není. Přijďte a vládněte námi,“ a jak tři bratři Rjurik, Sineus a Truvor vyslyšeli jich prosby, uvázali se ve vládu nad Slovany a naučili je pořádku. Z výkladu Hegemonijeva vysvítá, že celá ta episoda je pouhou allegorií, protože Rusové nepotřebují choditi pro Varjagy za moře; majíť své Varjagy doma všude pohotově, a oni tři bratři, kteří se rozdělili o vládu nad Rusy a naučili je pořádku, jsou pan ispravnik (policejní hejtman), strjapčij (státní zástupce za dob doreformačních) a jich obou pravá ruka, „stanovoj.“

Pak následuje další poučení, co jest *pořádek?* „Pořádek jest takový souhlas veškerých součástek ráje (вертоградa, rozuměj Ruska), následkem jehož každé konání lidské má svou nenásilnou dráhu napřed vymezenou. A co je nenásilnost? Nenásilnost jest taková vlastnost, mocí kteréž ty, člověk prostý, kroku nemůžeš učiniti, abys nepoprosil prve *permettez*! V tomto *permettez* záleží právě veškera moc a síla, poněvadž prostírá obor vyšší působnosti na veškero konání lidské bez výminky. A poněvadž držiteli jeho jsme my tři bratři Rjurik, Sineus a Truvor, jde z toho, že se život lidský děje v našich rukou.“ Takovým spůsobem stylisoval Saltykov již počátkem let šedesátých svůj *politický protest* proti zneužívání moci, jejž v pozdějších svých satirách dovedl do značného stupně dokonalosti. Ale čím se více zdokonaloval „Esopovský jazyk“ Ščedrinův, čím kousavější, čím jedovatější se stávala jeho satira, tím dále do pozadí ustupoval v literárních plodech Saltykova umělec, a tím blíže do popředí se dral publicista feuilletonista. Některé práce jeho z let sedmdesátých jsou naplněny skoro výhradně satirou politickou, leda že v nestřežené chvíli tu a tam vzhledne na čtenáře umělec.

Takovými více či méně politickými satirami a feuilletony jsou jeho *Satiry v proze*, *Gospoda Taškentcy*, *Dnevnik provinciala*, *Priznaki vremeni a Písma o provinciji*, *Kruglyj god*, *Uběžišče Monrepo*, *V sredě uměrennosti i akkuratnosti*, *Pompadury i pompaduрši*, *Blagonaměrennyja rěči*, *Písma k tětenkě*, *Sovremennaja idillija* a *Nedokončennyja besědy*. Ve spisech těch nepominul Saltykov ani jediné stránky veřejného života ruského, aby jí neanalysoval ostřím svého soudu a nevystavil z ní na pranýř vše, co tam našel falešného, nepravdivého. Pronásleduje bezpráví a licoměrství v životě společenském, zavadil ovšem často též o vládní orgány a jich ustanovení. Vznikající odtud spor povinností přiměl ho asi, že složil hodnost státního úředníka. Vrátiv se totiž r. 1856 z Vjatky do Petrohradu, nevzdal se svého úřadu, nýbrž stal se za nedlouho vicegubernátorem v Rjazani, pak ve Tveři, načež zastával postupně úřad gubernského finančního ředitele v Penze, v Tule a konečně opět v Rjazani. Teprve r. 1868 vstoupil do výslužby s hodností skutečného státního rady, čili, jak Rusové říkají, civilního gene-

rála s titulem „prevoschoditelstvo,“ a přestěhoval se do Petrohradu, kde se oddal výhradně literatuře.

Podobně uznal za dobré změniti orgán, v němž uveřejňoval své spisy. První práce za své literární dospělosti umístil v liberálním tehda Ruském Věstníku Katkovském. Jakmile však Katkov počal měniti barvu, první se od něho odtrhl Saltykov a vstoupil již r. 1860 ve spojení se Sovremennikem, v němž po smrti Dobroljubova a po deportaci Černyševského udával tón. Po zaniknutí Sovremennika přešel r. 1868 do Otečestvenných Zapisek, do kterých přenesl liberální tradice Sovremennika, a když se přestěhoval do Petrohradu, stal se i redaktorem beletristické části tohoto měsíčníku, a po smrti Nekrasova r. 1878 převzal jej úplně do svých rukou. Když byly Oteč. Zapisky r. 1884 pro svůj opposiční směr od hr. D. Tolstého zastaveny, neměl více „svého“ časopisu, nýbrž vystupoval pohostinsku jednak v Moskevských Ruských Vědomostech, kde tiskl své *Skazki* a *Mcloči žizni*, a ve Věstníku Evropy, kamž uložil i poslední svou práci, Pošechonskou starinu.

R. 1875 byl Saltykov nebezpečně nemocen a od lékařů poslán do ciziny. Lékaři měli v úmyslu zdržeti ho na čas od úmorné, neustálé literární práce, dopřáti oddechu věčně podrážděnému jeho duchu. Ale Saltykov jim patrně neporozuměl. Zdržel se sice na čas od pronásledování nepravdy ruské, za to se pustil do nepravdy naší, západoevropské, a když se vrátil zase na Rus, přinesl s sebou celou knihu *Za rubežom* (za hranicemi). Dokonale zdráv nebyl od té doby již nikdy. Stýskal si na chorobu a při tom pracoval čím dále, tím úsilovněji. Když psal Pošechonskou starinu, byl dle svědectví svých přátel do takové míry utýrán chorobou, že bylo lze míti jej za člověka úplně již bezpříčetného. Ale jakmile vzal do slábnoucí ruky péro, choroba okamžitě mizela, a Saltykov psal pln nadšeni a duševní energie div ne nejlepší ukázky své umělecké činnosti. Tak svěží, průzračné, tak soustředěné jsou obrazy, z nichž se skládá *Pošechonská starina*. V ní vyšlehla pochodeň jeho genia naposled celým snopem plamenů a jisker a pak rázem opět uhasla. Dne 8. května 1889 ranila Saltykova mrtvice, po níž nenabyl více vědomí, a 10. května (28. dubna st. sl.) skonal.

Saltykov-Ščedrin patří bez odporu k nejduchaplnějším ruským beletristům, a přece jest jeho jmeno za hranicemi Ruska známo méně, než leckterého beletristy mnohem lehčího zrna. Ba i v Rusku samém přes to, že jmeno *Ščedrin* jest neobyčejně populárním, čtenářů měl poměrně nemnoho. Jmeno Ščedrin znamenalo ruskému čtenáři skoro jen spisovatele politicko-satirických feuilletonů, psaných Esopovským jazykem, k jichž četbě mohl přistoupiti jen člověk se značným průpravným vzděláním, člověk obeznalý se všemi zlobami dne tak, aby dovedl čísti mezi řádky, aby pochopil, kam bije Ščedrinská narážka, co znamená jeho allegorie. Čtenář nezasvěcený — i ruský čtenář — projde dvě tři stránky Ščedrinské besedy, zívne a pohodí knížkou, která se mu stane nudnou, protože jest mu nesrozumitelna. Kruh čtenářů Saltykova doplňoval se skoro výhradně studující mládeží vyšších učebných ústavů — mužských i ženských, civilních i vojenských, a osob takových při

ohromném počtu obyvatelstva ruského je poměně přec jen nemnoho. Tušil to sám autor, a nejednou ho trápila pochybnost, nalézáli vroucí, upřímné jeho slovo posluchače, jenž by mu porozuměl. Za to oni vyvolení čtenáři, jež nazývá Saltykov „čitatel drug" (Meloči žizni, str. 216), viděli v „obličitelné" literatuře [1]) své evangelium, a svým nadšením nahrazovali autorovi závidění hodné množství čtenářů, jaké měli jiní spisovatelé.

Ale znalci Esopovského jazyka ponenáhlu vymrou, a co se stane s politickými satirami Saltykova? Již dnes se činí návrhy, aby tato část literární činnosti Saltykova byla vydána s kommentářem, prve než se stane úplně nesrozumitelnou. Jsouli takové obavy už nyní v Rusku možny, jest přirozeno, že Ščedrinská satira nemohla nalezti mnoho čtenářů v cizině.

Na štěstí v úctyhodné řadě spisů Saltykova nachází se nemálo děl, která vybočují z onoho Ščedrinského směru, a ve kterých mluví pouze umělec Saltykov. Ke spisům takovým kromě *Gubernských náčrtků* hledí *Istorija odnogo goroda* (r. 1869), svérázný román *Gospoda Golovlevy* (1880), sborník povídek *Meloči žizni* (1887) a rodinná kronika *Pošechonskaja starina* (1889). Ve všech těchto spisech šlehají také skoro neustále blesky Ščedrinské satiry, tu a tam i uhodí, třeba z čista jasna, celkem však drží se satirickou elektřinou prosycené mračno ve slušné vzdálenosti, a jasná záře uměleckého tvoření vykouzluje před očima čtenářovýma bytové obrazy, úchvatné svou pravdou, svou reálností, tak živé, jako by vám na očích vzrůstaly se všemi svými vadami — pro ně má autor oko nejbystřejší, ale i nemnohými bohužel stránkami světlými. Všechny tyto spisy jsou obrazy bytové; ani v románě Gospoda Golovlevy není po romantice skoro ani stopy. Ve všech se líčí ráz doby, jak se jeví v duševním životě různých vrstev ruského národa od sedláka v odlehlé vsi dalekého východu až po zástupce intelligence v sídelních městech. Ve spisech starších líčen život ruský za doby současné, v pracích pozdějších doplněn upomínkami z dob dětství autorova, tak že v celém svém objemu jsou tyto spisy Saltykova kus kulturní historie Ruska za 60 let života spisovatelova. Pravíme *kus* historie, poněvadž Saltykovu šlo vždy a všude především o stihání bezpráví a licoměrství, a proto sledoval po výtce stinné stránky ruského života, ponechávaje jiným spisovatelům, aby jeho obraz doplnili stránkami světlými. To ovšem, co Saltykov napsal, je výpovědí hodnověrného svědka, o kterou se bez váhání opře budoucí kulturní historik. A to právě jsou ony kusy jeho literární činnosti, jimž rozumí každý čtenář, ať Rus, ať cizinec, jež nebudou kommentářů potřebovati nikdy a povždy budou svými velkolepými obrazy poutati pozornost posluchače, v němž neuhasl cit pro pravdu a právo.

Saltykov právem jest pokládán za přímého dědice idei Gogolových. Na jeho literární působnost pohlíží se v Rusku rozdílně. Jsou kritikové, kteří ho vynášejí do nebe, jsou jiní, kteří mluví s pohrdáním o jeho

---

[1]) „Obličitelnou," t. j. usvědčující literaturou slovou ony spisy, v nichž odhalovány přehmaty vládních zřízenců, a pak vůbec i veškery poklesky ruské společnosti.

politické satiře, ale v tom souhlasí vesměs, že v něm se obrodil Gogol. V jedné literární studii V. Burenina (Nov. Vremja z r. 1889) čteme: Není pochybnosti, že Saltykov vyšel přímo ze školy Gogolovské, a jako satirik že byl nejbližším následovníkem tvůrce Mrtvých duší. Celkovým rázem svého nadání měl se svým učitelem mnoho společného i příbuzného, ač zároveň i v ledačem se od něho různí. Hlavní rozdíl mezi Saltykovem a Gogolem vidí kritik v tom, že Gogol byl především umělec, básník, v jehož výtvorech při veškerém jich realismě stále ještě zvučí poeticky romantická struna, kterou rozeznává i v Mrtvých duších při líčení obrazů přírody a v koloritu některých typů, při čemž satira vpadá svým ostrým smíchem jen jako mimochodem. Saltykov naopak úmyslně v sobě přehlušuje poetickou strunu, jež se nesměle ozvala v prvních jeho plodech, a za vyspělých let jeví se výhradně jen přísným, chladným satirikem.

Tak asi mluví konservativní Burenin. A liberální recensent Ruské Mysli podobně tvrdí, že „Saltykov byl přímým následníkem Gogola, vlastním synem jeho po nadání i po spůsobu záslub o rozvoj společenských nazorů ruského obecenstva. Ale své povolání neviděl ve službách umění, nýbrž ve službě veřejného mínění. Neoblekal se v togu Rafaelovu, ba ani v almavivu Puškinovu, nýbrž chodil ve všední bluze novinářově. Myšlenky v něm nerozkvétaly, nýbrž kypěly a soptily z něho. Nepřikládal proto významu formě, a vystupovalli tu a tam přece jako umělec, činil to bezděky . . . Jako beletrista stojí níže než Gogol, ale jako publicista mnohem výše.“

Ale Gogol jako umělec vytvořil celou řadu typů, kdežto Ščedrinští hrdinové, ač jsou snad reálnější než Čičikovi, Pljuškini a Chlestakovi, jsou nedosti vypuklí, více méně mlhaví a snadno se vytrácejí z paměti. Dráha, na niž se vydal Saltykov, byla velice obtížna a kluzka, byla nad míru nebezpečna pro beletristu. Bylo k tomu potřebí neobyčejného talentu, aby si i na této dráze zabezpečil trvalou památku, a nesmekl se „nepaměti do propasti,“ jako jeho nápodobitelé z let šedesátých, kteří všichni jsou dnes již úplně zapomenuti.

S obsahem posledních spisů M. J. Saltykova seznámili jsme čtenáře, pokud dovoloval úzký rámec těchto náčrtků, ve statích předešlých. [1]) Tentokrát zbývá nám zmíniti se ještě o pracích, jež vyšly r. 1889. Jsou to poslední kapitoly *Pošechonské stariny* a některé publikace posmrtné.

Poslední část Pošechonské stariny věnována jest upomínkám autorovým na venkovskou šlechtu, jež vypodobněna v několika zakončených obrazech; z těch se zastavíme především u *Předvoditele Strunnikova.* Zevnějšek tohoto představitele místní šlechty nevalně se zamlouvá. „Postavy nižší než prostřední, nohy krátké, břich široký, na lačný život převislý. po přijetí potravy vypínající se v před a tuhý jako buben. Sádla z boku, z předu i ze zadu bez konce. Hlava malinká, kulatá bez sebe menší nerovnosti, zrovna jako na soustruhu vytočená, kterážto

[1]) Viz Osvětu 1888, str. 653 sl. a 1889 str. 695 a sl.

její vlastnost byla tím nápadnější, že se Strunnikov dával stříhati do hola. ‚Zrcadlo duše‘ (tvář) hotový mops. Výraz tváře proměnlivý; na lačný život vzteklý, po přijetí potravy laskavý. Na první pohled možno bylo o něm říci: Hle, člověk, od narození odsouzený k neustálému jedení. A on skutečně jedl mnoho a často, a když se najedl, tu se celá bytost jeho naplňovala tichým broukáním, jako když kočka přede. Tenkráte, začkoli ho kdo poprosí, ničeho neodepře.“ A skutečně celý újezd jezdil se k němu dobře najíst a napít. Proto ho šlechta zvolila devětkrát po sobě za předvoditele. On pak za doby svého čestného úřadování projedl a propil sám i s pány sousedy šlechtici celý statek svůj i ženin, a když se po emancipaci nevolníků změnily poměry, věřitelé mu předložili účty, a smírčí soudci jim vydali exekuční listy, předvoditel sebral potichu cennější věci, ujel se ženou do Moskvy a odtud do Paříže, zanechav statek věřitelům. V Paříži za několik neděl projedl ostatek svého jmění a pak se protloukal jako garçon mezi Rivierou a švýcarskými hôtely, kde šťastně a spokojeně dokonal záslužný svůj život.

Opakem Strunnikova jest *Vzorný hospodář Pustotělov*, jemuž věnován jiný obrázek. Má tucet dětí a při tom jen asi 100 duší poddaných. A přece z tak nepatrného statečku umí vytlouci tolik, že slušně živí celou rodinu, děti mají guvernantku, a v zimě je dům „plná misa,“ to jest má dostatek všeho nutného, slyne pohostinstvím a často je pln hostí. Za to léto je pro Pustotělova i jeho ženu dobou lopotnou. Statkář je na nohou od svítání do noci; s mužíky jede na pole, s mužíky s pole. Celé léto vytlouká z nich poslední „pracovní sílu,“ a kde nepomohou slova, hvízdá karabáč. To byl jediný prostředek, jímž „vzorný hospodář“ udržoval své hospodářství na želané výši. O zdokonalení soustavy hospodářské, o strojích, lepších semenech atd. nebylo ani řeči. Když jako šedivý už kmet zaslechl první zprávu o chystaném osvobození nevolníků, zhrozil se a opravdově se hněval na ispravníka, že vůbec dovoluje podobné pověsti roznášeti po újezdě. Vlastnoručně spráskal cizího mužíka, když s podobnou zprávou přišel do jeho vsi; ba sám sepsal kázaní a dal je čísti baťuškovi ve chrámě, aby přesvědčil mužíky, že z *toho* nebude nic. Ale stalo se! Tu se Pustotělov zavřel ve svém domě a z hněvu i lítosti se dal do pití, až ho ranila mrtvice. Děti na štěstí byly v tu dobu všechny už zaopatřeny. Když se s ním autor setkal nedlouho před jeho smrtí, bylo poslední slovo vzorného hospodáře: „Umí-rat!“ A Saltykov dodává: Toť zosobněné právo nevolnictví.

Vzácnou výminkou mezi otrokářskou šlechtou líčeného okresu byl Valentin *Burmakin* jenž jest předmětem dalšího náčrtku. Burmakin je vzdělaný člověk, vychovaný svobodomyslnými, humanními zásadami čtyřicátých let, týmiž zásadami, v nichž vyrostl i sám Saltykov. Autor charakterisuje idealisty oné doby a praví tu mimo jiné: „Ač nadšení osob (oné doby) bylo v mravním ohledu bezúhonné, trpělo přece značným nedostatkem. Nemělo reálné půdy pod nohama. Pravda, dobro, krása jsou ideály, k nimž spěli nejlepší lidé oné doby, ale bohužel uskutečnění jich nehledali v životě, nýbrž výhradně v oblasti umělo, jen čistých umění. Hudba, literatura, divadlo stály v první řadě a byly předmětem

ohnivých zápolů mezi jich pěstiteli. Odtržení od reálné půdy způsobilo žalostnou rozdvojenost i v životě mnohých těchto idealistů. Nevolnictví bylo nenáviděno, ale lidí, již by se ho zřekli, bylo hrozně málo. Jistý stupeň blahobytu a jím zabezpečená vyhlídka na prázdnou chvíli byly příliš vábné, aby třebas i vyvolenec se rozhodl, že se chopí hole a půjde si dobývat chleba v potu tváři. Takým spůsobem život sám se rozštěpoval ve dvě poloviny: jedna byla posvěcena Ormuzdu, druhá Arimanu. Ale přes to poskytoval idealismus čtyřicátých let svým vyvolencům blahých okamžiků. Mysl planula, srdce v těle bystřeji tlouklo a celá bytost člověka plnila se blahem až do kraje. I za to díky!“ Takovým tedy idealistou byl také Burmakin, když se po studiích vrátil na svůj rodný statek. Zde však ponechal poddané ve správě starého vydřiducha burmistra; spatřiv venkovskou krasavici, zamiloval se do ní, bral ve své prostotě její mlčelivost a apatii za výraz netknuté, čisté duše, krásu tělesnou za odlesk spanilosti duševní, omezenost za svatou prostotu, ba sám ji nazýval svatou. Prohledl teprv, když si jeho světice přivedla do domu několik milovníků, ponechal jí otcovský statek, s nímž byla ostatně v krátce hotova, a sám zmizel ve světě. Stal se prý kdesi v daleké gubernii profesorem.

Poslední náčrtky Pošechonské stariny věnovány chudým statkářkám, jako paní Slěpuškině, jež sama pracovala společně se svými služebnými a po smrti milovaného muže jedinou radost viděla ve své churavé dceři Klávděnce. Měla však slabost: pila časem do opojení. A tu přicházela k loži své dcery a přála si z jejích úst slyšeti své odsouzení. Když dcera zemřela dědičnou prsní chorobou, skonala posléze i máť samovraždou v návale „bílé horečky“ (delirium tremens), vrátivši prve svým nevolníkům svobodu. Tito ji ošetřovali až do poslední minuty; milovaliť ji. Druhým jasnějším bodem v této obecné hnilobě Pošechonské byla jiná vdova, Zolotuchina, která s nemalým sebezapřením vychovala řádně své syny, a ti, když matka skonala, propustili své poddané také na svobodu. Vylíčením ještě několika drobnějších typů statkářských zakončena Pošechonská galerie.

Na konci čteme ještě poznámku autorovu: „Vyjdeli pokračování této kroniky, slíbiti nemohu. Objevíli se však, tedy ovšem v rozměrech menších, spíše ve formě úryvků. Cítím, že tyto poslední hlavy napsány slabě a nedbale, prosím však čtenáře za shovívavost. Množství obrazů a fakt, které jsem musil z paměti vybaviti k vědomí, přemohlo mě svou tíží tak, že jsem nevolky pocítil únavu. Proto jsem zakončil snad dříve, než jsem se nadál.“ Tu těžko rozhodnouti, čemu se diviti více; zdali skromnosti umírajícího literáta, jenž přes třicet let takořka péra z ruky nevypustil, či neobyčejnému talentu pozorovacímu, pomocí jehož uložil Saltykov ve své paměti takové množství vzpomínek z dob svého dětství, že nebyly vyčerpány ani obšírnou knihou Pošechonské stariny.

Saltykov v skutku začal psáti pokračování své kroniky, ale daleko nedospěl. Poslední tuto jeho literární práci přinesl Věstník Evropy v červnové knize r. 1889, a poněvadž je kraťoučká, dovolujeme si podati ji zde v překladu skoro celou. Byla nadepsána *Zabytyja slova* (Zapomenutá slova). „Zdálo se mi — ne ve snu, ale na jevu — že mne ovinula nevidomá, vlažná ruka a neúprosně mne táhne v zející

propast. Cítím, že jsem málomocen, a ani se nepokouším, abych se bránil tajemné síle, jako by mne očekávalo tam přede mnou cosi osudného. A čím více se pohružuji v neobsáhlou dáli, tím neurčitějšími se stávají rozhledy, tím rychleji přechází světlo v soumrak, tím určitěji hasne život všezemský pode jhem všeobecného umrtvení. — Šedé nebe, šedá dál, naplněná bloudícími šedými přeludy; v šedé kolkolem bařině hemží a svíjí se červi (v orig. gady); v šedém vzduchu beze zvuku poletují šedí ptáci; i cesta jako by byla posypána šedým popelem. Srdce se bolestně rozrývá pod tísní záhadné, nezměrné tesknoty. Trápí šedivé tóny, ale ještě více trápí tišina. Ani zvuku, ani šelestu, nic, kromě pečeti zhouby. A čím více se pohružuji v onu mrtvou říši, tím více se mé celé bytosti zmáhá strnulost a vědomí otupělé beznadějnosti, v níž vše kolem mně zkamenělo a oněmělo. Pocit málomoci vkrádá se ponenáhlu v celou mou bytost, i počínám cítit, že blízek jest okamžik, kdy též uvnitř mne všechno stuhne.“ Po tomto úvodě popisuje ohromný, opuštěný hřbitov s překocenými pomníky, rozvalenou ohradou, s polozbořeným chrámem a s puklým zvonem, ležícím u paty zvonice. Toť vše. Ruka spisovatelova napsala mračný, velkolepý obraz a stuhla na věky.

I zde máme před sebou jednu ze Ščedrinských allegorií, kus Esopovského jazyka. Nadšený idealista let čtyřicátých, nejproslulejší publicista let šedesátých umírá beznadějně, nedočkav se splnění svých ideálů; naopak vidí, jak opuštěny jsou hroby praotců, jak jsou u potomstva zapomenuty. Ovšem nynější mladé pokolení má jiné ideály než nadšená mládež dob předbřeznových. Al. Pypin, provázeje ve Věstníku Evropy poslední práci Ščedrinovu kratičkou úvahou, jmenuje ho v ní „hlasem svědomí obecenstva.“ Mluví sice jen o Rusku, ale ten posupně mračný výrok Saltykova hodil by se i na naše poměry!

Prve než se nadobro rozloučíme se Saltykovem, třeba se zmíniti ještě o jednom oboru jeho činnosti, jenž vyšel na jevo také teprve po jeho smrti, t. j. o jeho studiích kritických. Saltykov psával v letech šedesátých literární recense pro Sovremennik anonymně, a kromě několika zasvěcených osob nikdo o této jeho činnosti nevěděl. Teprve stať A. Pypina *O žurnalistické činnosti Saltykova* (Věstník Evropy 1890) obrátila na ni pozornost obecenstva.

Saltykov jako odchovanec Bělinského, uznával umění pouze v nejužším spojení se životem v nejširších jeho základech, na literaturu pak pohlížel jako na služebnici života a výraz jeho společenských ideálů. V této tak říkaje společenské úloze literatury viděl největší její význam, a s ním ve spojení i velikou zodpovědnost spisovatelovu. [1]) Rozhlížeje se po ruské literatuře, vidí v ní Saltykov několik stadií. Zprvu byla literatura pouze na potěšení, na okrasu života. Lidé, kteří se zabývali

---

[1]) S odpovědností tou spojoval však Saltykov i zaslouženou úctu k pravému spisovateli. Zachovalo se jedno psaní jeho k malému synovi, a ve psaní tom dává dítěti některá naučení. A tu praví mimo jiné: „S největší úctou však ať se chováš k spisovatelům, neboť není na světě stavu ctihodnějšího.“

poesii, snažili se vzbuditi ve čtenáři sladké sny a okouzlující vidiny. Ponenáhlu však počínají se v toto aristokratické umění vtírati motivy jiného rázu, vynořující se ze tmavých hlubin života. Tento příliv nových sil roste, vzmáhá se, a posléze vytlačuje staré básnění „pro ukrácení chvíle.“ Život ohlásil svůj nárok, že chce býti jediným předmětem umění, a to nejen svými svátečními, idylickými a slaďounkými stránkami, nýbrž i všedními, hořkými, do očí bijícími. A nejen to: měl tolik odvahy, aby tvrdil, že právě v těchto posledních, neveselých stránkách leží vlastní smysl lidské poesie, že krajinomalby a nadhvězdné prostory z nouze mohou sice zůstati více méně příjemnými dodatky, ale opravdového, v pravdě lidského obsahu uměnám dáti nemohou.

Z těch důvodů vyvozuje Saltykov následující úkol ruské literatury: buď má ve formě satiry provázeti do říše stínů vše to, co dožilo svůj věk, aneb má upravovati půdu novým, teprv tušeným silám, jichž blízkost a příští všichni pociťují. Nový, teprv se tvořící život může totiž býti vyjádřen buď negativně ve formě satiry, nebo positivně ve formě předtuchy a očekávání. Ale aby umění mělo právo takto se vyjadřovati, musí předně míti jasné ponětí o tom, o čem mluví, a za druhé musí býti v držení nějakého ideálu.

Po té přechází Saltykov k jednotlivému spisovateli a vysvětluje své mínění o jeho společenském významu. „Společenský význam spisovatelův záleží v tom, že jest jeho povinností, aby vrhl paprsek světla na všeliký mravný a rozumový zlořád, aby jakoukoli zatchlost vypudil svěžím zavanutím ideálu. Jakými cestami dostihne svého cíle, to závisí od skutečných vlastností každého jednotlivého talentu, ale jisto jest, že spisovatel, jehož srdce nestrádalo všemi bolestmi toho společenstva, v jehož středu působí, jedva může pretendovati v literatuře význam jiný, než prostřední a rychle pomíjející.“

Mluvě o realistech počátkem let šedesátých, vyslovuje následující mínění: „Gogol zasel realismus v ruskou literaturu, a realismus je nyní u nás směrem panujícím. Ale jde o to, že rozumíme časem nesprávně smyslu, jejž v sobě zavírá slovo realismus, rádi s ním slučujeme pojem čehosi hrubého, mechanického kopírování přírody, tak asi, jako mnozí s pojmem materialismu slučují pojem všemožné fysické sytosti.“ Saltykov dokazuje, že pravý realismus není prosté a jednostranné kopírování; jinak by se ho nemohlo užiti v umění za základní živel, poněvadž se rozum lidský nespokojuje pouhými vnějšími příznaky, nýbrž všude pátrá po vnitřním smyslu, vnitřním životě, jenž samojediný dává význam různým zjevům vnějším. „Pravý realismus nejen nenadržuje omezenosti a jednostrannosti, nýbrž přímo se jim staví na odpor. Pohlížeje na člověka a jeho skutky, chápe se ho se všemi jeho vlastnostmi, neboť všechny jeho vlastnosti bez výminky jsou stejně reálny, stejně zákonity a stejně potřebny při vysvětlování lidské osobnosti. Jednati s nimi bezohledně, stavěti na vid pouze ty z nich, jež se samy sebou derou více do popředí, toho práva spisovatel nemá, nechceli se ukázati člověkem, jemuž se nedostává schopnosti k dílu, které učinil svým úkolem.“

Podobně, přistupujeli realista k vylíčení nějakého fakta, nemá práva obejíti mlčením jeho minulost, ani si ušetřiti rozbor budoucích důsledků onoho fakta, byť důsledků jen tušených, neboť i minulost

i budoucnost jsou tolikéž reálné, jako přítomnost. Z té příčiny Saltykov za realisty nepokládá spisovatele, jimž všechno, co přesahuje meze nejprostšího, všedního života, tedy umývání, oblékání, jídlo, pití a pohlavní pudy, jest nedostupno, i budí v nich jen posměch nebo nedůvěru.

Své recense a kritické úvahy psal Saltykov již před třiceti lety, ale názory jeho na literaturu jsou podnes časové.

Sebrané spisy M. J. Saltykova-Ščedrina vyšly r. 1889—90 v devíti silných knihách, částečně ještě za redakce autorovy. Vydání to však bylo rozprodáno dříve, než bylo dotištěno. Nyní se chystá vydání nové. (Pokračování.)

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Vácslav Beneš Šumavský.

(Pokračování.)

Když Kubala opustil podium, bylo mu ze všech stran gratulováno. Přistoupil opět jako z nenadání k Albrechtovi, a slečna Hilda pravila k němu potichu, že má krásný tenor a že jest všecka okouzlena jeho písněmi. Pochvala z tak rozkošných rtíků vehnala mu všecku krev do hlavy. Pohledl na dívku se zanícením, a ona pohled ten opětovala.

Pan Albrecht prohodil, že i Hilda má pěkný, vycvičený hlas a že by snad mohla při besedě zazpívati.

„Mohu tedy výboru oznámiti vzácnou vaši ochotu, že zazpíváte?“ rozohňoval se advokát.

„Ach, obávám se, abych nepřišla do rozpaků,“ namítala dívka.

„Ó, bude to neocenitelným obohacením programu našeho a krásným překvapením, až se objevíte před obecenstvem,“ horoval doktor. „Dáváte mi tedy slečno, svolení své, abych to vyjednal — —“

„Ale zapomínáte ještě na jednu okolnost,“ prohodila dívka, „dosud jsem zpívala toliko německy a neznám bohužel českých písní.“

„Však ono to půjde!“

„Ne — s českými písněmi ne, jsou příliš pro mne nezvyklé,“ pravila dívka měkkým tónem.

„A německy při české zábavě by Hilda přece zpívati nemohla,“ doložil Albrecht.

Kubala vyslovil politování své, že tak on i jiní přicházejí zajisté o vzácný požitek . . .

Zatím Karluše s podivením stopovala jednání doktorovo. Když viděla, jak se o cizí dívku, sotva že ji spatřil, zajímá, vzbuzovala se v ní žárlivost. Po chvíli mrzela se sama na sebe, domnívajíc se, že mu činí křivdu a že vše, co viděla, jest obyčejnou zdvořilostí.

Po koncertních číslech následovalo divadlo, a studující při vydatné pomoci Mudrově, jenž za kulisami zastával úřad napovědy, sehráli čiperně dvě aktovky.

Konečně byl program vyčerpán a obecenstvo se rozešlo po vedlejších místnostech, aby se mohl sál upraviti k taneční zábavě. V krátké chvíli vyneseny křesla, židle a lavice, hudebníci zasedli na podium a v malé půlhodince bylo vše připraveno k tanci.

Kubala zamluvil si den před tím první tanec s Karluší. S napjetím a strachem očekávala, nedáli snad i nyní přednost cizince. Ale doktor přišel. A když ji při zvucích polky unášel, byla opět šťastna a vřele opětovala stisknutí jeho ruky, vřeleji než dříve, jako by doufala, že tím odvrátí od něho nebezpečné kouzlo, jemuž by mohl během večera opět podlehnouti.

Pohříchu byla tato naděje její brzo sklamána, neboť již při druhém tanci viděla jej, jak vznáší se v sále s Hildou, jak stápí zraky své v oči její a jak významné pohledy všech se obracejí ke krásnému párku tomu.

Hilda byla brzo královnou večera. Příklad Kubalův působil i na mnohé jiné z mladších tanečníků, a hnedle byla obklopena hejnem motýlkův, kteří byli pyšni na to, přijalali jich žádost za taneček. Doktor tančil sice také se slečnami Kaňákovými, ale vždy zase vracel se k Hildě, až posléze věnoval všechnu pozornost svou jí jediné.

Karluši sevřelo se srdce lítostí a bolestí. Jako bez ducha dávala se unášeti sálem od různých tanečníků. Byla by nejraději prchla domů. Cítila se tu osamělou a opuštěnou a zdálo se jí, jako by již ve světě pro ni nemělo býti žádného štěstí více.

Medik Svozil tančil s ní nejčastěji.

„Slečno," pravil jednu chvíli sálem ji provázeje, „zdá se, že jste již na mne úplně zapomněla. Vloni tančil jsem zde s vámi také a byla jste tehda mnohem sdílnější."

Pohledla na něho, jako by se vytrhla ze snění.

„Proč bych byla zapomněla?"

„Kdy byste věděla," šeptal mladý muž, „jak jsem se těšil na prázdniny! A vy jste byla hlavní příčinou, že jsem toužil z Prahy domů!"

Nerozuměla mu hrubě, dlíc v myšlenkách na druhém konci sálu, kde se dvořil Kubala Hildě.

„Zůstanete zde dlouho?" tázala se, nutíc se, aby něco pověděla.

„Nikoliv, bohužel," pravil Svozil, „chci se vrátiti za několik dní do Prahy, abych se připravoval k rigorosům."

„Prosím vás, doveďte mne k matince," žádala ho dívka po chvíli.

Učinil jí po vůli a prosil ji, aby naň nezapomněla, než se zase vrátí. Sotva ho slyšela . . . .

Paní starostová bystrým okem matky postřehla, co se v nitru dceřině děje, a sama ji vybídla, že by se již mohly odebrati domů. Karluše byla vyzvání tomu povděčna. Tiše se vytratily ze sálu.

Jediný večer postačil, aby advokát byl všecek zamilován do dívky, jež krásou a bohatstvím zastiňovala všecky družky své a o níž se mu zdálo, že je zrovna stvořena, aby byla královnou srdce jeho.

Druhého dne byl svátek. Kubala nemohl se dočkati desáté hodiny, aby se odebral na návštěvu k Albrechtovi, jenž v nevelkém domku na konci města obýval. Byl tam uvítán s okázalou slavnostní vlídností a doprovodil Hildu až ke kostelu, což opět vzbudilo všeobecnou pozornost.

Nyní vědělo se již u starostových i Kaňákových, že doktor nehodlá se ucházeti o jich dcery. A paní Kaňáková vedle hněvu stejně cítila škodolibost, že výpočty její sokyně se tak náhle zhatily.

Mladý advokát byl skvělou a pyšnou krásou Hildinou příliš oslněn a omámen, aby si byl jasně vědom, že na maloměstské poměry daleko se odvážil a že jej budou již považovati za ženicha Hildina. Vzpomněl si sice na Karluši, pociťoval jistý stud, že nejednal s dívkou, jak měl, ale omlouval své jednání neodolatelným kouzlem zjevu Hildina. „Jaké námitky? jaké výčitky? pravil sám k sobě. Nikomu jsem se nezavázal, jsem dosud pánem svého osudu. Albrecht má pravdu, že člověk se musí samostatně domáhati cílů svých. Jsou poměry, které nás tíží, dokud se jich rozhodným činem nesprostíme. Vykonal jsem tento čin a nelituji toho. Za Karluši Hildu, za skromnou hvězdu zářivé slunce!“

Ubohá Karluše poznala, že pohrdl láskou její a že ji opustil. Hleděla si vnutiti přesvědčení, že všecko, co se stalo, rozumí se vlastně samo sebou. Doktor mluvil k ní sice krásnými slovy, tisknul jí ruce, ale lásky k ní, bláhové, neměl, jinak by nemohl se ihned zase lichotiti k dívce jiné. A přece si druhdy myslívala, že slova jeho bývala více než pouhým lichocením! Před otcem i matkou tvářila se klidnou, a teprve když večer vše kolem ní se ztišilo, skrývala hlavu v poduškách a usedavě plakala. Na štěstí nikdo nevěděl, jak vroucně ho milovala, ani on sám, ani otec ani matka. To bylo její jedinou, smutnou útěchou . . .

VI.

Nastal podzim. Listí sežloutlo a opadalo se stromů. Zahrady spustly, pole se zase černala. Obloha plná mračen visela nad zemí, olověnou tíhou byla k ní tlačena. Dlouhé deště změnily cesty a ulice v poloviční bažiny. Nuda, bezmezná nuda tísnila zase jako můra všechen život v městě.

I Kubala počal pociťovati tíseň této jednotvárnosti, když po dnech studentské zábavy Hilda zas odjela pryč. Slíbila svému zbožňovateli před odjezdem, že mu bude psáti. Ale ač jí poslal již druhý list, plný obdivu a touhy, ona dosud ani jediným řádkem neodpověděla. Nemohl si vysvětliti, proč po dnech blahého rozechvění stala se tak zamlklou, a býval po celé dni mrzut.

K starostovým již nedocházel tak často jako druhdy. Po tom, co se stalo v besedě, při níž jako dvacetiletý jinoch do cizí dívky se zbláznil, byla všecka dřívější důvěrnost přerušena. Jen někdy, vyžadovalali toho nějaká obecní záležitost, vešel do krámu, kdež obyčejně nalézal starostu, který s ním jako dříve přátelsky rozmlouval. S Karluší nesetkal se nikdy, prchala před ním, jako by se bála jeho pohledu. Zastalli paní starostovou, chovala se k němu s velikou chladností, sotva hlavou pokývla na jeho pozdravení, ježto mu nemohla odpustiti,

že její naději tak náhle sklamal. Také do domu prvního radního docházel zřídka, an spozoroval, že slečny se k němu nechovají s dřívější nenuceností, a že zvláště Emilka jej stíhá posměchem pro jeho lásku k Hildě. Jeho poměr k cizí dívce, jeho veřejné koření se jí na besedě, odvrátilo od něho srdce všech dívek Brodkovských, pro které pozbyl zajímavosti, dav přednost vetřelkyni, s níž se nahodile setkal.

Nejčastěji navštěvoval nyní bývalého berního, od něhož se dovídal zpráv o milované Hildě. Nepříznivý předsudek, jejž druhdy o něm měl, nyní nadobro zmizel, a advokát již bez nechuti naslouchal jeho výkladům o tom, že by se měla v Brodkovicích utvořiti strana třetí, v jejíž čelo by se postavili oni dva. Když pak jednoho dne, po dlouhém trýznivém čekání odevzdal mu bývalý berní lístek, vonný, růžový lístek, mladý muž se radostně zachvěl a stiskl Albrechtovi vřele ruku.

Od toho dne stali se přáteli.

Hilda mu psala stručně sice, ale výmluvně, že i pro ni jsou večery, které v Brodkovicích zažila, milou vzpomínkou, a že vroucí slova listů jeho zavzněla i v srdci jejím jako lahodné akkordy krásné hudby. Prozatím, dokud nemá svolení strýcova, nemůže prý vyhověti jeho přání, aby mu každý týden jednou psala, ale slibovala mu, že odpoví na jeho listy potají, prostřednictvím Albrechtovým, vždy aspoň do měsíce.

Mladý advokát zajásal. Psaní obsahovalo při vší stručnosti více, než po tak dlouhém mlčení očekával. Odpověděl ještě téhož dne listem, v němž stěží dovedl udržeti na úzdě smělý vzlet plamenné touhy své.

Obíral se nyní častěji svým poměrem k Hildě. Hořel k ní vášnivou láskou a neměl vřelejší tužby, než aby ji v nejbližším čase mohl učiniti svojí ženuškou. Představoval si budoucnost v barvách nejrůžovějších. Sňatek s Hildou sliboval v každém ohledu vyplniti vrchol jeho tužeb a přání. Krásou svojí, ušlechtilostí i vzděláním bude ozdobou jeho domácnosti, a věno její bude zajisté tak veliké, že doktor bude moci snáze a rychleji přímo směřovati k cílům svým. Hilda byla sice původem Němkyně, ale žijíc od mládí v krajině úplně české, znala se přece také v jazyku českém. Proto doufal, že tato okolnost nebude pro něj závadou, a že Hilda milujíc jej, přilne též k národnosti jeho s opravdovou láskou. Chlácholil svědomí své omluvou, že i jiní mužové, ač měli za ženy Němkyně, rozvíjeli činnost pro národ velmi záslužnou. Ale mnohem nemilejší překážkou bylo, že strýc Hildin měl daleko široko pověst rozhodného nepřítele českého živlu. Byl prý tak náruživým stranníkem, že nestrpěl mezi úřadnictvem ani jediného upřímného vlastence, a měl tak mocný vliv na mladého knížete, že jej přemluvil, aby přistoupil k straně německé, ač otec knížete byl náležel ke konservativní šlechtě, národnosti české příznivé.

Sám Albrecht uznával, že to bude kus perné práce přiměti Hildina poručníka, aby k sňatku dívky s českým advokátem svolil.

Ale tyto překážky, místo aby Kubalu odstrašovaly, tím více rozplameňovaly v něm lásku k dívce, která se mu jevila vznešená a nedostižná, ozářená leskem luzné nadpozemské krásy.

Uplynulo několik měsíců, v kteréž době listy Hildiny pravidelně ob čas docházely. Ač byly vždy opatrně psány, přece vzbuzovaly blahé

naděje v ňadrech mladého advokáta a upevňovaly ho v jeho lásce. Hilda uměla psáti obratně. Ničím se nezavazujíc a zůstávajíc stále v mezích pouhé zdvořilosti, dovedla vždy několika slovy rozbouřiti v srdci svého zbožňovatele pocity rozkoše. V jednom psaní líčila mu, jak byla na jakémsi plese v Brně. Stručně, ale barvitě popsala společnost a končila: „Měl jste tam býti! Byla jsem stále ve víru tanečním, obletována hejnem uhlazených šviháků a sledována jich zraky. Ale přece tak milou vzpomínku jsem si nepřinesla odtud domů jako z Brodkovic.“

Doktor slovem vždy mezi řádky četl, že Hilda jej opravdově miluje.

Doufal, že se s ní opět u Albrechtových setká. Slibovala několikráte, že přijede, ale vždy zase příchod svůj odkládala, vymlouvajíc se na tuhou zimu, která několikahodinnou cestu povozem činí velice nepříjemnou. Kubala již déle nemohl odolati touze své a vzav si za záminku nepatrnou záležitost, které by i písemně snadno bylo lze vyříditi, odebral se za mrazivého dne do sídla okresního hejtmanství H., kde se nalézal i zámek knížecí. Vyřídiv v krátkosti svou věc, pozdržel se v městě do večera, ale Hildy nespatřil. Obcházel mnohokráte zámek, pohlížeje dychtivě k oknům jeho, Hilda však se neobjevila. Přece však učinil krůček ku předu tím, že večer v předním hostinci městském představil jej okresní hejtman ústřednímu řediteli, panu Wolfgangu Kastellovi, strýci Hildinu. Představení to bylo právě tak nahodilé, jako povrchní; učinili si poklonu, ale ředitel se pak o cizího advokáta již nestaral. Kubalu však přece těšilo, že se s ním aspoň tak sblížil. —

Zima minula a záhy nastalo krásné, teplé jaro, které jako čarovným proutkem takořka přes noc vykouzlilo na stromech a keřích listí a obsypávalo je květem.

Jednoho dne přichvátal Albrecht s tváří plnou důležitosti do Kubalovy kanceláře a přál si mluviti s doktorem. Neochotně jako vždy šel jej Mudra oznámit do advokátovy pracovny.

Bývalý berní skutečně přinesl novinku od Hildy. Psala mu, že strýce aspoň přemluvila, by se chtěl s Kubalou blíže seznámiti. Mohli prý by Albrecht s doktorem přijeti do města a pak by se již příležitost naskytla, aby se advokát se strýcem sešel. Hilda udala i den, kdy po jejím mínění by to bylo nejvhodnější.

„To děvče má vtipnou hlavičku,“ pravil Albrecht. „Důmyslně si plán svůj sestrojila.“

„A srdce má ze zlata,“ dokládal nadšeně Kubala padnuv Albrechtovi v objetí. „Andělské to dítě mne miluje! Jsem přešťasten!“

Umluvil ihned s Albrechtem do podrobna cestu, a když odcházel, doprovodil ho doktor až ke dveřím kanceláře a tiskl mu opětně vřele ruku.

Mudra nemoha snésti této důvěrnosti advokátovy nevrle prohodil, že pan Albrecht vždy mu připadá, jako by neměl dobré svědomí.

Tentokráte dr. Kubala, který již častěji zaslechl podobné poznámky Mudrovy, toho nesnesl. Zapáliv se ve tváři zvolal popuzen:

„Mudro, přeji si zcela rozhodně, rozumíte, abyste, co se tkne pana Albrechta, ušetřil si svých poznámek. On jest můj přítel, to si zapamatujte a dle toho se řiďte.“

Na slovo „přítel“ položil advokát neobyčejný důraz.

Mudra zčervenal a zase zbledl a sklopiv hlavu na papír neodpověděl. Doktor bouchnuv dveřmi odešel do svého pokoje. — —

V den Hildou ustanovený advokát a pan Albrecht vsedli ještě před svítáním do kočárku, který, ač koně bystře uháněli, teprve po jedenácté hodině dopolední dorazil do města H. a zastavil v hostinci pod samým zámkem. Albrecht to zaonačil tak, že než uplynula hodina, Kubala stál tváří v tvář se strýcem Hildiným. Ústřední ředitel byl veliký, silný muž, jehož vzezření připomínalo živě na lesníka. Na širokých plecích a krátkém krku seděla energická hlava; tvář jeho měla výraz přísný a nevelký nos jeho byl zahnut jako zobák dravého ptáka. Červené tlusté tváře jeho kynuly zdravím a jsouce drobnými žilkami protkány svědčily, že pan ředitel popřává si v hojné míře nápoje, jímž ani bohové nepohrdali.

Strýc Hildin, drsný ve svém jednání i ve slovech svých, prohledl si nejprve doktora od hlavy až k patě a byl dle všeho vzezřením jeho spokojen. Na to pozvav oba pány k obědu bez okolků je zavedl do svého obydlí, jež nalézalo se v zadním křídle zámku. Ač ředitel byl starý mládenec, bylo s velkým přepychem zařízeno. Uvedl je do salonu. Na stolech a u oken byly rozloženy a rozestaveny různé hrací stroje, dalekohledy, alba a nádherná díla obrázková, sbírka zbraní a vzácných minerálií. Když se hosté usadili, vyzval je, aby se zatím pobavili, že se za nedlouho vrátí. Nechal je však dlouho čekati. Pan Albrecht zatím spustil hrací stroje, prohledl si sbírky a díval se dalekohledem na okolí. Advokát s horečným napjetím očekával, brzoli se objeví Hilda, a kdykoliv ve vedlejší komnatě praskla parketa, myslil, že se již blíží, a srdce mu zabušilo. Usedl si konečně k albu, v němž nalezl velkou podobiznu Hildinu, a díval se na ni tak často, že se tomu Albrecht po straně ironicky usmíval.

Konečně ozvaly se opět kročeje. Ředitel se vrátil, však ani se neomluvil, prošel salonem a vstoupil do sousední komnaty. Několikero dveří za ním zapadlo do zámků . . . Nové čekání . . . Doktor stávaje se již netrpělivým pohlížel v tu stranu, kam ředitel zašel . . .

Tu rozevřely se dvéře na straně druhé a na prahu objevil se s úsměvem na tváři ředitel a za ním jeho neť Hilda, ve vkusném domácím oděvu krajky a stužkami ozdobeném.

Kubala hluboce se dívce uklonil, při čemž jemu i jí ruměnec pokryl líce. Ředitel a Albrecht významně na sebe pohlednuvše usmáli se. Všichni usedli na křesla a rozmlouvali, jak to již zvykem bývá, o věcech nejobyčejnějších, načež ředitel je vyzval, aby ho následovali do jídelny, nádherně zařízené, na jejíž zadní stěně zdvíhal se veliký buffet, skvostná to práce řezbářská. Při stole řídila posluhu hospodyně ředitelova, mladá, obratná ženština, plných kyprých tvarů, jejíž tvář spěchem a kuchyňským vedrem byla do nachova zaruměněna. Oběd svědčil o tom, že ředitel jest labužníkem, jenž sobě i hostům dopřává požitků tabule v pravdě knížecí.

Hildin strýc pracuje horlivě dásněmi nemluvil, při jídle mnoho a když nějaké slovo pronesl, týkalo se jídel a jich výborné přípravy. Oplývaje sám chválou o své kuchyni, zvláště bylali v jídelně přítomna mladá hezká hospodyně, nutil hosti své, aby mu stále přizvukovali stupňujice chválu jeho. Za to Hilda štěbetala jako skřivánek o všech možných věcech, při čemž se pilně starala o to, aby doktorovi, jenž pro samou lásku k ní nevěnoval jídlu pozornosti, neušla nejlepší sousta.

„Víte, co zde dnes večer máme?“ zvolala pojednou. „Skoro bych byla zapomněla vám to pověděti. Máme jarní zábavu.“

„Ah, proto tedy jest vyvěšen prapor na kasině,“ prohodil Albrecht.

„Budete, slečno, zpívati?“ tázal se doktor.

„Jen jedno číslo, ale dosti těžké — Schubertovu baladu,“ odpovídala Hilda.

„Nu, pánové mohou zde zůstati,“ přerušil ji krátce strýc, „a súčastniti se naši zábavy. V kasině bývá vždy veselo. Po koncertě bude taneční zábava. Aspoň poznáte také naši společnost,“ doložil s důrazem.

Albrecht bez okolků přisvědčil.

„A vy, pane doktore, zůstanete také?“ tázala se Hilda, hledíc významně na Kubalu.

„Bude mi to velkým potěšením,“ odvětil advokát, ač mu nebylo zrovna vhod, že má se súčastniti zábavy pod černo-červeno-žlutým praporem v kasině, které bylo rozhlášeno za hlavní stan německé agitace v celém hejtmanství.

Hilda slib doktorův, že zůstane, odměnila vděčným pohledem, který v mysli jeho zaplašil všechny námitky.

Po bohatém obědě opustil ředitel hosti omlouvaje se nezbytnou prací. Hilda mu porozuměla, i usmála se. Odebral se skutečně do své pracovny, ale tam sténaje pod sladkou tíží požitých jídel klesl do lenošky. Vzal nějaké noviny do rukou a dokuřuje vonné havanna dal se do čtení, ale brzo se mu oči zavíraly, odložil doutník i noviny, položil si hlavu na vysoký lenoch, a v malé chvíli bylo slyšeti v pracovně pravidelný chrapot, promísený veselým zpěvem ptačím, který sem z parku vnikal.

Hildě zůstala povinnost, aby sama starala se o hosti. Doktor byl šťasten, že je strýc opustil; mohl s ní teď aspoň mluviti bez jeho nepohodlné, rušivé přítomnosti, která mu nedovolovala, aby sebe delikátněji dívce pověděl, jak toužil po tomto setkání.

Po kávě odebrali se do parku. Hilda oblečena ve světlém šatě koketně hopkovala, trhajíc si kvítí na kytici. Zpod slaměného kloboučku vyhlížely oči její dovádivě. Pustila úzdu svému rozmaru. Bleděmodrý slunečník s bílými krajkami oživl v její ruce. Zastiňujíc si tvář, aby ji Albrecht ze strany neviděl, usmívala se tak líbezně na doktora, že pociťoval nevýslovnou rozkoš.

Zašli hluboko do parku. Albrecht nechtěje déle býti zbytečným svědkem jich milostné a koketní hry, posadil se na lavičku, aby si odpočinul. Hilda zabočila s Kubalou na pěšinu ovroubenou bezovými keři, jež obsypány jsouce bílým a modrým květem šířily opojnou vůni.

Když dosti daleko od Albrechta poodešli, uchopil doktor jemné ruce dívčiny a pokryl je vášnivými polibky. Ona čtveračivě mu pohlížejíc do tváře jen slabě se namáhala, aby vyvinula ruce své z horkých rukou jeho.

„Miluji tě, Hildo," zašeptal mladý muž objav ji kolem pasu — a už ji líbal na tváře, hořící ruměncem. „A miluješ mne také?" tázal se jí zajíkaje se rozechvěním.

Přisvědčila pouhým pohledem, nebráníc se již jeho polibkům. A on ji líbal jako opojený láskou, až ji klobouček strhl a vlasy rozcuchal.

Albrecht je po chvíli dohonil a oznamoval jim, že přichází ředitel. Hilda si urovnala krásné rusé vrkoče i klobouček, a doktor hleděl utajiti své rozechvění, aby ředitel ničeho nepozoroval . . . .

Večer byla zábava v kasině.

Byl to cizí svět, do něhož Kubala byl uveden, cizí mluvou svou, cizí svými pocity i názory. Úřadníci státní a vrchnostenští, židovské rodiny, několik odrodilých měšťanů a učitelů — to byla společnost kasina v H., odkud se panovalo celému městu a šířila se nadvláda německého živlu po celém ryze českém okresu. Doktorovi nebylo volno v této německé společnosti, které nikdy tak z blízka neviděl, ani za studií svých na vysokých školách v Praze, ani za svých koncipientských let v Brně, kde jen v kruzích české společnosti se pohyboval.

Dříve byl by s nevolí odmítl pozvání do společnosti této a byl by u jiných návštěvu v kasině pokládal za poklesek proti věci národní. A dnes? Napadlo mu, co tomu řeknou jeho přátelé, až se o tom dovědí. Avšak věděl již, co by jim odtušil. Není zde k vůli té cizí společnosti, která ho pranic nezajímá, nýbrž jedině k vůli Hildě. Není to vinou dívčinou, že vyrostla z této půdy. Ostatně, pravil sám k sobě, ve věcech lásky se každý především řídí svým srdcem.

Co mu bylo po té společnosti! Všímal se jí málo maje oči jedině pro Hildu, která byla dnes spanilejší než kdykoliv dříve. Zpívala jako slavík a zářila i zde jako královna.

Byl sice několika osobám a rodinám představen, ale v roztržitosti své zapomněl v druhém okamžiku jich jmena. Tančil též s některými slečnami, na které jej Hilda upozornila, ale byl šťasten, když vykonav tuto povinnost mohl se zase vrátiti k milované dívce.

Druhého dne po zábavě Hilda ještě vyspávala, když ředitel, Albrecht a doktor sešli se u snídaně. Strýc Hildin byl v dobré míře a žertoval o tom, že doktor minulý večer tak často tančil s Hildou, až se několik mladých pánů notně na něj rozžárlilo. Kubala považoval to za vhodnou příležitost, aby se dotknul své náklonnosti k dívce.

Ředitel ho vyslechl, svraštiv pak obočí a nahnuv se k němu přes stůl pravil:

„Milý příteli, vím o tom; Hilda mi to sama pověděla. Pravda, nemáte špatný vkus, pochopuji, že se vám líbí. Ale řeknu vám přímo, že bych si byl přál, aby dostala za muže Němce. Nemám rád ženitby smíšené. Vy jste Čech a ona Němkyně. Spojíteli se, bude vám to uklá-

dati ohledy k ní a jí zase k vám. A víte přece, že kde se seká rázně v levo a v pravo, tam takové ohledy překážejí.“

Ředitel při tom mávaje rukou naznačoval boj tento.

„Domnívám se, že politika nemá s láskou nic společného,“ namítl doktor.

„Ó má!“ zvolal ředitel. „Obě strany bojují o vítězství. Dnes jest vláda na naší a číselná převaha na vaší straně; kdož ví, jak bude zítra, až byste se domohli i vlády nad námi.“

„Dle toho soudíte,“ pravil doktor, „že v boji našem nemůže býti míru a že musí skončiti porážkou jedné strany?“

„Ano, to jest náhled můj,“ zvolal ředitel, jenž se pořád více slovy svými rozehříval. „Víte, nemám rád polovičatosti. Zmůželi se jednou vaše strana a porazíli nás, dobrá, podlehneme v čestném boji. Ať nás pak třeba udoláte. Ale dokud jestě máme trochu naděje, že na Moravě zvítězíme nad vámi, nemusíme se lekati porážky a musíme napínati všechny síly proti vám. Tak to stojí s námi, mladý muži.“

„I kdy by tomu tak bylo, pane řediteli,“ namítl doktor, „myslím, že v jednotlivých případech nemá boj ten brániti pocitům ušlechtilým.“

„Prosím vás,“ zvolal prudce ředitel, „pocity ušlechtilé, co to znamená ve válce? Tu sekáme a střílíme v pravo, v levo, i nešetříme nikoho. Teprve poraženého béřeme na milost. A tím zajisté nechcete býti.“ Řečník při tom zčervenal ve tváři a musil si vydychnouti, načež doložil již klidněji: „Ostatně, abychom se k prvotnímu předmětu svého rozhovoru vrátili, myslím, že vy i Hilda máte ještě dost času. Nač spěchati? Poznejte se ještě lépe navzájem. Nač házeti si hned chomout manželství při prvním setkání na krk? Ať se ještě baví, ať užívá světa. Nerad bych byl, aby mne již nyní opouštěla. Pohřešoval bych ji. Prosím vás, byla u mne vychována, miluje mě jako vlastního otce, nemá mimo mne nikoho. Proto, doktore, počkejte, ohlížejte se ještě trochu sám po světě a ona také. Později, setrváteli vy i ona při svých pocitech, můžeme o věci opět promluviti.“

Doktor byl tou řečí překvapen a schlazen ve svém plamenném přání, aby již v několika nedělích Hildu uvedl k oltáři.

Když však odpůldne před odjezdem octnul se v parku s Hildou o samotě, pošeptala mu hledíc mu do tváře pohledem plným luzného kouzla: „Nehněvejte se na strýce, u něho je, víte, co na srdci, to na jazyku. Nesmíte si vykládati slova jeho ve smyslu nejhorším. Nechť se děje cokoliv, důvěřujte mi! Zde máte moje slovo . . .“

Při tom podávala mu ručku svou, již on horoucně zlíbal.

Půl hodiny na to zahrčel kočár po dlažbě, a když jel kolem zadního křídla zámeckého, spatřil doktor v okně Hildu, ana mu posílala ručkou polibky.

Kočár uháněl tryskem. Již se octli mezi poli. Doktor posadiv se proti koním viděl, jak mu ještě z dálky dívka kyne bílým šátkem.

Zamával kloboukem volaje v duchu: „Na shledanou, můj anděle!“

Pan Albrecht pohlížeje na zamilovaného doktora, šibalsky se usmíval.

VII.

V Brodkovicích přiblížily se obecní volby, které každá tři léta vnesly do města trochu života. K volbám na sněm a do říšské rady jezdili volitelé, vedeni jsouce Pejčochem a Kaňákem do sídla hejtmanství a volili vždy jednomyslně kandidáta strany národní. Při volbách obecních nebojovalo se o vážnější věci. Obyčejně běželo o to, máli strana Pejčochova neb Kaňákova míti většinu v obecním výboru. Lid Brodkovský byl celkem lhostejný k záležitostem obecním. Nescházelo sice mezi ním nespokojenců, kteří leckdy v soukromí láteřili na přirážky, zanedbanost města a nečinnost obecního výboru, ale proti vlivu obou předních mužů byli málomocni, a když došlo k volbám, týkala se agitace spíše osob než prospěchů obecních.

Paní Pejčochová a paní Kaňáková tvoříce krajní křídla obou stran usilovaly sice neustále o to, aby při volbách druhá strana byla naprosto potřena; ale výsledek vzájemného sočení býval ten, že stoupenci jedné strany byli ve výboru o jeden, dva hlasy silnější a dle toho dopadla pak volba starosty.

Agitace prováděla se tím, že na zámožnější občany působilo se lichocením, rodinnými styky, příbuzenstvem a známými, na živnostníky zase nátlakem zákazníků v městě a okolí anebo sliby, že obdrží tu či onu obecní práci.

Pejčoch navštívil tentokráte Kubalu a oznámil mu, že strana jeho usnesla se postaviti ho v prvním sboru za kandidáta, slíbili mu, že bude pro ni hlasovati. Advokát nerozpakoval se dáti mu slib tento s podmínkou, že bude v prvním sboru navržen. Skoro se tomu podivil, očekávav spíše, že obě přední rodiny v městě zanevřevše naň budou hleděti, aby jej vzdalovali od hodností obecních.

Asi týden před volbou, dostavil se na volební bojiště nový, neočekávaný zápasník — bývalý berní Albrecht. Vyčkával několik let, nabízel své služby oběma stranám, užíval všech možných prostředků, aby si zjednal důvěry, ale nadarmo. Vždy byl od obou odmrštěn. Nynější chvíli uznal za vhodnou, aby samostatně vystoupil. Ve druhém a třetím sboru neměl ovšem naděje, že by zvítězil, a proto obrátil hlavní zřetel svůj na sbor první. V tomto sboru volili úředníci, židé a advokát. Také bylo zde voličů méně, a mohl se tudíž snáze počet k vítězství potřebný zjistiti. Počal potají agitovati, tak že nikdo určitě nevěděl, oč mu vlastně jde.

Kaňák se smál, až se za břicho popadal, když se dověděl, že Albrecht na vlastní vrub agituje.

„Ten chudý (hubený) škvor chce se vetříti do výboru, ten kyselý byrokrat! Snad nechce býti starostou? Však mu nalískáme, až zmodrá!“

Albrecht však se přichystal ke hře se vší obratností svou. Sestavil si vlastní kandidátní listinu pro první sbor. Vepsal do ní okresního soudce, Kubalu, obchodníka Blocha, dva známé zaryté nespokojence v obci a své jméno.

S touto listinou navštívil advokáta a žádal ho za podporu. Doktor byl nemálo překvapen jeho záměrem a vymlouval se, že již dal slovo Pejčochovi.

„Přicházím tedy pozdě,“ pravil Albrecht mrzutě, „to jest velmi nemilá věc. Co si mám nyní počíti? Já na vás počítal bezpečně.“

„Lituji toho sám,“ odpovídal advokát, „věřte mi, kdy by nebylo toho závazku, bez okolků bych pro vás hlasoval.“

„Jaká rada!“ prohodil Albrecht hladě si licousy a v zamyšlení pohlížeje před sebe. Potom s vyjasněnou tváří dodal: „Těší mě aspoň vaše přiznání, že byste mě volil, kdy byste nebyl slovem svým vázán.“

„Zajisté, příteli, bych vám dal hlas svůj,“ přisvědčoval advokát.

„A což kdy by přece bylo možná, doktore, abyste slib svůj před volbou odvolal?“ dodal Albrecht.

„Není to možná!“

„Prosím vás, vy sám dobře víte, že při volbách neberou se takové závazky na zlaté váhy . . . Ostatně,“ dodal živě Albrecht po krátkém pomlčení, „dal jste jim slib s podmínkou či bez podmínky?“

„To se rozumí, že s podmínkou, že mne postaví na svou kandidátní listinu,“ usmál se Kubala.

„Ah, to je výborné!“ zvolal Albrecht horlivě. „To mění úplně stav věcí. Aspoň se mi tak zdá.“

„Jak to myslíte?“

„Odpusťte,“ pravil Albrecht, „nechci vám nikterak vnucovati své mínění, ale mám za to, že byste se i nyní mohl úplně vyvázati ze slova svého. Já na vašem místě bych jim oznámil, že nechci být od nich kandidován, a byl bych tak slibu svého sproštěn.“

„Já však pochybuji, že by vaše kandidátní listina prošla,“ namítl nyní doktor.

„Co se toho tkne, můžete býti bez starosti, zvolal vesele Albrecht. „Vaším hlasem měl bych polovici hlasů zabezpečenu a hlas okresního soudce rozhodne.“

„Ten však ještě nemáte, půjde asi také s Pejčochem.“

„Jste na omylu, s tím budu mít méně práce než s vámi,“ odvětil lichotivě bývalý berní.

Doktor nedal se přemluviti. Nejednalo se mu jen o slib, měl i jiné námitky. Obával se, kdy by volil se stranou Albrechtovou, že by na sebe uvalil hněv obou velkých stran v městě a že by to mohlo škoditi jeho vážnosti i jeho kanceláři. Také nebylo jisto, zdali se Albrecht ve svých výpočtech neklame.

Albrecht přestal konečně naléhati na doktora a odešel po chvíli z kanceláře. Jeho naděje neklesaly; židy měl jisté, úředníkům dokázal, že jde o založení strany vládě oddané, a od přespolních voličů, kteří měli v městě majetek, měl plnomocenství v rukou. Potřeboval ovšem ještě hlasu Kubalova — a ten mu nesměl ujíti . . . .

Doktor po návratu svém z H. dopisoval si každého týdne s Hildou a listy jejich dýchaly plamennou náklonností. Z nenadání dostal však prostřednictvím Albrechtovým lístek, v němž mu dívka oznamovala, že strýc zachytil poslední dopis jeho a že velice přísně jí zakázal dále mu dopisovati, dokud sám o celém jich poměru nerozhodne.

„Měj strpení, můj drahý,“ končila Hilda, „musím sice strýce uposlechnouti, ale důvěřuj lásce mojí. Užiju všeho umění svého zali-

chotiti se strýci, abych jej přiměla, by se rozhodl brzo, a sice ve smyslu tobě i mně příznivém. Tisíc polibků od Tvojí Hildy."

Od té doby uplynuly čtyři neděle a z H. nedošla ani jediná zvěst, jako by mezi městem tím a Brodkovicemi bylo všecko spojení přerušeno.

Avšak odpůldne před volbami obecními přinesl listonoš vonné psaníčko, rekomandované, aby jistě došlo adresáta. Srdce doktorovi v prsou zabušilo, když písmo poznal. Blažený úsměv přeletěl mu po tváři, an list chvatně rozpečeťoval. Hilda mu psala:

„Můj milovaný! Strýc — starý, ale z míry dobrý morous — ještě sice nerozhodl o našem osudu, ale dovolil mi zase, abych ti psala. ‚Nu, tak mu piš, ty lichometná ještěrko,' zněla jeho slova, když jsem ho nepřestala prositi. Jsem přesvědčena, že než uplyne měsíc budeme míti jeho svolení. Myslím stále na tebe. Potřebuji jen přimhouřit oči a vidím tebe, vznáším se v tvém náručí na plesu, kráčím s tebou zase po parku a slyším tvoje slova: ‚Miluji tě! Miluji tě!' A pak jásám a letím do parku, abych tam tvoje milá psaní znova pročítala. Kdy by tak strýc věděl, že k vůli tobě jsem si opatřila i českou mluvnici! Piš brzo. Tisíc polibků tobě od tvé věrné *Hildy.*"

Doktor myslil při čtení listu, že slyší nadpozemskou hudbu. Cítil, jak v prsou rozlévá se mu blahé teplo. Obraz dívčin oživl v něm, slyšel její hlas a viděl její krásnou postavu. Četl znova a zdálo se mu, že Hilda stojí vedle něho, že mu nahlíží přes rámě a že mu napovídá slova ta.

Teprve po chvíli povšiml si doušky k listu připojené:

„P. S. Byla bych skoro zapomněla. Mám k tobě prosbu a vím, že mi ji neodepřeš. Těšilo by mě nad míru, kdy bys *při zítřejší volbě dal svůj hlas Albrechtovi.* Prosím tě, vezmi k tomu zřetel. Zavděčíš se mi nemálo splněním této prosby. Viď, že ji splníš!"

Doktor se zarazil, úsměv zmizel mu se rtů. Žádost Hildina ochladila jeho nadšení. Octnul se ve sporu sám s sebou. Rozvažoval, a v nitru jeho počal boj mezi pocity lásky a povinnosti. Měl by její žádost zamítnouti. Avšak tím ji urazí a její důvěru sklame. Jest to její první prosba k němu a již tu by chtěl zamítnout? Má k ní právo, vždyť Albrecht jest jejím příbuzným. Prospěchu vlasteneckému, zájmům obecním nemůže to ublížiti, odvoláli svůj slib. Zvolením nových živlů přijde do správy obecní nový krok a ruch, i ochromí se vliv žehravosti ženské na správu obecní.

Po dlouhém přemítání rozhodl se, že opustí prapor Pejčochův.

Když jej v den voleb ráno Albrecht navštívil, podal mu advokát ruku.

„Budu voliti s vámi," pravil. „Hilda si toho přeje. Oznámil jsem to již starostovi."

Albrecht mu stiskl ruku, ale nedal na sobě znáti, jak v duchu jásá, že má výhru zabezpečenou . . . .

Volby vykonaly se za úplného klidu a téměř bez agitace, poněvadž vše bylo napřed připraveno a obě strany nepřikládaly pokusu Albrechtovu veliké váhy.

Když starosta obdržel list doktorův, do pravdy rozhněval se.

„Co je to za člověka?“ zvolal. „Nelze s ním poctivě jednati; ocigání každého!“

Přece však neměl pochybnosti o tom, že jest pro něho první sbor tak dobře zajištěn jako třetí, kdežto v druhém Kaňák měl většinu.

Neslýchané bylo tudíž překvapení, když po volbě seznáno, že Pejčochovi stoupenci v prvním sboru dočista propadli a že zvítězila strana nová, Albrechtova. Avšak i v třetím sboru prorazili dva přívrženci Kaňákovy strany a starosta sám byl jen nepatrnou většinou zvolen.

Porážka tato neměla posud příkladu, proto jí zhola nikdo neočekával.

Toho dne bylo u Pejčochů boží dopuštění. Paní starostová zuřila; na Albrechtovi a doktorovi nezůstalo ani nitky zdravé a čisté. Karluše také dostala svůj podíl, matka jí prudce vyčítala, že se chovala ke Kubalovi hloupě a že hned na první setkání té německé fifleně ustoupila. Potom vylila si žluč na svém manželu, jejž obviňovala, že nemá ani za mák ráznosti a že svým dobráctvím všecko pokazí. Muž raději uprchl do krámu, ale všecka uražená hrdost jeho, všecka hořkost jeho srdce byla obrácena proti doktorovi. Procházel se zvolna po krámě ještě pozdě večer, poslav mládence spat. Tvář jeho jevila hluboké pohnutí.

„Hrady bych byl stavěl na jeho slově, a na jeho vlastenectví,“ pravil sám k sobě bolestně, „a on mne zradil jako obyčejný lajdák!“

„Tatíčku, upokojte se,“ zašeptala vedle něho Karluše líbajíc mu ruku, „kdo vás má upřímně rád, nebude vás mít nyní méně rád, a kdo si vás dříve vážil, bude si vás stejně vážit i nyní.“

„Ty drahá dušinko!“ zvolal Pejčoch a políbil děvče na jasné čelo, při čemž mu do oka vstoupily slzy.

Nemohl za to, že byl povahy tak měkké . . . .

Choť prvního radního byla zatím všecka rozradostněna porážkou, již utrpěli Pejčochovi. Těšila se, že nyní muž její bude starostou a že nenáviděná sokyně její po této porážce tak brzo se nevzpamatuje. Jak si ji příští neděli v kostele změří od hlavy až k patě a jak jí dá pocítiti svou škodolibost! Ostatně možná, že si starostová nebude ani do kostela troufati.

Ale i Kaňáková jásala předčasně.

Večer před volbou starosty a ustavením se obecního výboru objevil se bývalý berní za soumraku v domě Pejčochově. Přišel starostovi nabídnout, že ho Albrechtova strana zvolí zase za starostu, když on pomůže hlasy svých přívrženců k tomu, aby pak byl zvolen Albrecht prvním radním.

Pejčoch toto nabídnutí nejprv zkrátka odmítl. Srdce jeho vzepřelo se tomu, aby opustil starého soudruha, který přese všechny tuhé rozbroje rodinné poctivě po léta s ním pracoval v obci a s nímž za dob nejhoršího útisku politického, za Giskrova řádění na Moravě, svorně provedl několik skvělých jednohlasných voleb poslaneckých do zemského sněmu. Ale starostová uchopila se návrhu Albrechtova s velikým zápalem. Neočekávaně podávala se jí tu příležitost, aby oplatila ránu své nepřítelkyni, která ji viděla již do prachu pokořenou. Marny

byly všecky námitky starostovy, že již se dohodl s Kaňákem o volbě zítřejší.

„A jak jsi se dohodl?“ tázala se ostře starostová.

„On bude starostou a já prvním radním,“ odvětil vážně muž. „Dle počtu jeho přívrženců nemůže býti jinak. Ostatně čest mi nedovoluje, abych od této úmluvy odstupoval.“

„Čest, tvoje čest, hlouposti — čest rodinná jest důležitější,“ durdila se starostová.

„Ale já mu to slíbil a při tom zůstane,“ zvolal starosta,

„Však jsi prve nevěděl, že ti pan Albrecht učinil nabídku výhodnější,“ dorážela starostová zhurta na muže.

„Mohl byste Kaňáka vyzvati ještě jednou před schůzí, aby vám ponechal starostenství, poněvadž také on nemá absolutní většiny ve výboru,“ radil klidně Albrecht. „On však, jak jej znám, nesvolí k tomu a bude po vaší úmluvě.“

„Tak lstivého jednání se nedopustím,“ bránil se starosta.

„Ty musíš, musíš, nechcešli, aby lidé po nás prstem ukazovali jako po zbankrotilém panstvu,“ naléhala starostová.

Pejčoch se rozvášnil, bouchal hněvivě na stůl a křičel, že jest pánem v domě; starostová vyhrožovala, že tu ani jediný den nezůstane, když její muž pro falešné výklady o cti své zapomene se nad ctí domu svého. Ustrašená Karluše utekla do své komůrky a tam plakala.

A druhého dne provedlo se vše na vlas tak, jak si toho Albrecht přál. Pejčoch byl opět starostou a Albrecht prvním radním.

Starého Kaňáka přivedli ze schůze v nevýslovném rozčilení domů. Div ho neranila mrtvice. Nejvíce ho bolelo a rozezlívalo, že ho Pejčoch zradil. A přece byli oba ode dávna nepřátelé a sokové.

Následujícího dne odejel Kaňák s celou svojí rodinou do lázní. Pejčochové zaplesalo srdce, když je viděla vsedati do kočáru. — —

Doktor Kubala tonul v době té v milostném opojení. V jeho poměru k Hildě nastal náhlý šťastný obrat. Strýc ředitel přestal odporovati lásce jejich. Několik dní po volbě Hilda poslala doktorovi nový list, v němž mu vřele děkovala, že Albrechta podporoval, a dodávala, že strýce si tímto skutkem nemálo naklonil.

Následujícího týdne přijel strýc sám do Brodkovic a bez dlouhých okolků počal jednati s doktorem o sňatku.

Kdož byl šťastnější než Kubala! Jeho srdce, jeho mysl, jeho duše, vše náleželo již dávno Hildě. Před ním rozevíral se ve vší kráse a slasti celý ráj manželského života.

Strýc nepouštěl se do obšírných výkladů a úsečně pojednal o všem, čeho bylo třeba, dávaje při všem na jevo, jak velkou oběť doktorovi přináší, když mu svěřuje nejdražší poklad svůj. A doktor jej zase ujišťoval, že bude stálou a jedinou jeho snahou, aby Hildu učinil šťastnou.

Dva měsíce na to slavena v H. skvělá svatba.

Kubala nemaje již rodičů pozval si k ní několik svých známých z dob studijních, kteří v různých postaveních a úřadech po Moravě byli roztroušeni. Z Brodkovic přibyli Albrecht, Mudra a několik pozvaných členů obecního výboru.

Nevěsta v bílých atlasových šatech s dlouhou vlečkou, majíc tvář zastřenu jemným dlouhým závojem, zářila krásou a pýchou. Ženich nalézaje se v sladkém rozechvění byl slep a hluch ke všemu, co se kolem něho dělo, a všecka pozornost jeho byla obrácena k spanilé nevěstě.

Obřady církevní a svatební snídaně, vše to minulo pro Kubalu jako sen. Nebe blaha bylo před ním otevřeno a on jako zmámen pohlížel na Hildu. Čím byl mu ostatní svět!

Po svatební hostině odjeli novomanželé na cesty, do Švýcar. A tam na jezeře Ženevském, pod zasněženými vrcholky hor, v roztomilém letohrádku prožili nejkrásnější dni života. Podnikávali v době té i výlety do hor. Nechť byla cesta sebe obtížnější, Hilda ji ráda konala, vše ji zajímalo, byla stále svěží a nejlepšího rozmaru. Nechť kráčeli do úpadu unaveni kamenitou cestou nad propastí nebo bahnitou půdou, do níž se nohy bořily, pořád zněl její smích jako skřivánčí zpěv. Jednou zbloudivše zůstali přes noc v horské chatrči pastevců spokojujíce se kouskem chleba a pramenitou vodou. Spali na suché trávě pokryté hrubou houní a za přikryvku měli pléd svůj.

Na svatební cestě své nemluvili než českým jazykem, vždyť v cizině čeština tak pěkně zněla z úst Hildiných a nemálo jí to lahodilo, když ji v hotelech a elegantních restaurantech považovali za Polku nebo Rusku.

(Pokračování.)

Makedonie, země i lid.

Studie

od

Em. Faita.

(Pokračování a dokončení.)

Pověsti a pověry.

Chtíce přihlednouti poněkud blíže k živobytí slovanského lidu v Macedonii, všimneme si nejprve některých jeho pověstí [1]) a pověr.

Rád vypravuje sobě o Alexandru Velikém a kraleviči Markovi. Car Alexandr zvěděv, že daleko na severu nalézá se studánka, z níž prýští se voda, oživující člověka i přírodu, vyslal několik hrdin do krajin, kde pro věčnou tmu nelze dále, aby přinesli zázračného nápoje, ale nikdo z nich se nevrátil. Konečně umínil si, že se tam sám vypraví. Vsedl na svého bujného oře Bucefala, i dojel na něm až ke dvěma horám, jež se stále pohybují a zničí každého, kdo se mezi ně odváží. Šťastně dostal se skrze skály, ale kůň zaplatil jeho odvahu

[1]) Viz Болгарски народни пѣсни собрани одъ братя Миладиновци Димитрія и Константина, v Záhřebě 1861.

ohonem, který uvázl mezi skalama. Nabrav vody Alexandr vrátil se domů, postavil nádobu na okno a než se uložil, žádal svou sestru Roxandru, aby s ní opatrně nakládala. Ráno však sestra poklízejíc převrhla nádobu s živou vodou. Car probudiv se nesmírně se rozhněval, Roxandra prchala před jeho hněvem a v zoufalství skočila do moře, kde vůlí bohů proměněna byla v delfína. Až dosavade prý tento, jakmile zaslechne jmeno makedonského výbojce, střelhbitě ukrývá se v mořských hlubinách.

Nedałeko jezera mezi vinicemi u Strugy jest veliký neobdělaný balvan, na němž ukazují se obrovské šlápěje Markovy; zabořil se do pevné půdy, když skočil kdysi se svého Šarce. Druhdy bývalo zvykem, že v době velikého sucha, za úpalu slunečního, lidé vzali všechny obrazy posvátné z chrámů a ze soukromých bytů a nesli je v slavnostním průvodu ke kameni, aby vyprosili vláhu na vyprahlou půdu. V tomto podání jeví se králevič Marko o něco více než pouhý hrdina, jenž podniká výpravy pro blaho a čest svého národa, zastupuje se tu, třeba v zatemnělé podobě, přírodní božstvo staroslovanské, jež vládne oblaky a poskytuje úlevy utrápenému člověčenstvu. Připomenutý „Markov kamen“ nalézá se pod horou Belicí neb Beličkou a průvody sluly skъrsty.

Nedaleko Ohridu jest hora Gombavca, na které si vystavěl Marko dům, v němž choval pro sebe a svou družinu víno. Ale nešťastnou náhodou praskl sud, víno vyteklo, a zbarvilo celou horu na červeno, a žádný příval nemohl stopy jeho smýti. Nyní jest na vrchu malý klášter sv. Gerazma.

Sv, Stefan na východním břehu jezera Ohridského obyčejně se jmenuje v ústech lidu Pandzir; za doby carství bulharského bývalo tam držáno pohotově 40.000 vojska „pandzurů.“ U Ohrida ukazuje se také posud kámen, na kterém jsou stopy prý sv. Klimenta.

O původu jezera toho udržela se tato pověst. Před pradávnými časy tam, kde nyní leskne se hladina jeho, prostírala se úrodná rovina, posetá četnými dědinami, neboť půda všeho v hojnosti poskytovala. Uprostřed byl silný pramen, z něhož brala se nejen všechna voda k pití, ale také na prádlo a pro jiné domácí potřeby. Přes noc však muselo býti zřídlo pečlivě ucpáváno, aby se voda nerozlévala. Žena jakás za pozdního večera perouc u studánky, opomenula otvor zacpati, a když se obyvatelstvo z rána probudilo, seznalo k svému zděšení, že blízké lučiny byly úplně zaplaveny a voda valila se k jejich příbytkům. Pokusy přiblížiti se k vývařisku nezdařily se, nezbývalo posléze nic jiného než opustiti veškeren majetek a hledati útočiště na blízkých výšinách. Ochrana jezera svěřena sv. Naumovi, pod jehož klášterem ukrývá se pramen, a kdy by se přísně odtok jeho neřídil, byla by prý v několika hodinách zachvácena vlnami i kotlina u Strugy.

Nedaleko kostelíka sv. Zauma na východním břehu jezera jsou dva veliké kameny, o nichž se praví, že jsou to dva bratří. Z jakési pranepatrné příčiny pohádali prý se a do krve poprali. Bůh rozhněván takovým pohoršlivým výstupen proměnil je v necitelné kameny. Okolí jejich jest dosud krví potřísněno. Chrámek sám dle pověsti rovněž povstal zvláštní příhodou. Žena zvědavá chtěla se před dávnými lety

přesvědčiti, jaká jest hlubina v jezeře. Toto však dle národního podání nemá dna a nikomu se nepodaří stanoviti hloubku jeho. Žena vzala množství provazů, jež uvázala v jediné lano a na konci jeho upevnila balvan, takto přichystána vyplula s loďkou, do středu hladiny proti sv. Naumu. Jala se zvolna spouštěti lano do tůně. Leč čím hlouběji balvan do vody se ponořoval, tím nepokojněji zdvíhaly se vlny a když neustávala ve své práci, propukla tak prudká bouře, že provaz přetrhla a pohazovala loďkou jako pírkem. Ženě hrozila jistá záhuba, nikdo neslyšel jejího zoufalého křiku, hukot vln a svištící vichr všechno přehlušovaly. Tu projela hlavou nešťastnice spasná myšlenka. Vzývala sv. Nauma aby jí poskytl ochrany, že vykoná z vděčnosti bohulibý skutek, jenž by byl upomínkou na záhubu, do které se z pouhé zvědavosti uvrhla. Bouře utichla, vlny se zvolna uložily. Zachráněná vystavěla chrám, který nazvala *za um*, protože za zvědavost tolik utrpěla. —

Pověry makedonských Slovanů vyznačují se zvláštním rázem a ve mnohém ohledu poukazují na vysokou starobylost. Jako jinde nalézáme upíry neb vlkodlaky, rovněž lid na Vardaru a Drimu bojí se, aby ho nepronásledovali „grobnicite.“ Jšou to staří zlí lidé, ženy neb muži, kteří navštěvují rádi ona místa, kde se za života zdržovali. Jejich zlobě jest těžko se ubrániti, neboť přicházejí neočekávaně za doby noční, kdy všechno jest pohříženo v hluboký spánek.

Jim příbuzni jsou „duchovi,“ kteří chodí po dědinách, samotách i městech jako vítr, jmenovitě po půlnoci. Proto by pověrčivý mnohý Ohridčan v tu dobu své „kukje„ za žádnou cenu neopustil, obáváť se nástrah, jež by se mu mohly připraviti. Majíť duchové velikou moc a v různých podobách snaží se člověku ublížiti. Nezřídka přihodí se, že v noci u okna volají rolníka, jenž rozespalý domnívá se, že nějaký přítel nebo známý na něho volá, aby šel na dříví nebo na pole. V polosnění uposlechne, rychle přehodí přes sebe šat a následuje za hlasem. Tento však vede jej po oklikách až k nepovědomé propasti, do které se sřítí a zahyne, nebo k hluboké řece, v níž bezděky utone.

Rybáři od jezera Ohridského i Presponského velice se děsí ženských bytostí, zdržujících se ve vodách. Jsou to „judi“ neb „stii,“ stepilého vzrůstu, bledé tváře, dlouhých, volně po šíji splývajících vlasů. Jakmile spozorují, že někdo jest v jezeře, přiblíží se v největší tichosti a rozhodí své krásné vlasy, do nichž nešťastník tak se zaplete, že se již nevyprostí. Za příjemných dnů letních, zvláště pod večer před západem slunce vycházejí z hlubin a hoví sobě na břehu, při tom češou a suší sobě vlasy a provádějí rozmanité hry. Nejraději prodlévají v nepřístupných tůních a ve vírech, jsou však domovem nejen ve stojatých vodách, ale i ve velikých řekách.

Jejich příbuzné „samovily“ neb „samodivy“ oblíbily sobě jiný živel, sídlem jejich jsou hory a lesy, kdež náruživě oddávají se tanci „hora,“ ale mstí se na osobách, jež náhodou zábavy jejich si povšimnou. Slavným hrdinům pomáhají při válečných skutcích, ano stávají se jim „posestrimami,“ projevujíce úctu před jejich chrabrostí. Jinak obyčejnými lidmi opovrhují a nezřídka slepotou raní smrtelníka, jenž je za

jich potulek potká. Viděti, že se od našich „lesních panen“ dosti podstatně liší.

Sudičky jsou známy pod názvem „narъčnici,“ smlouvají se při narození každého člověka o jeho osudě. Momirica, manželka vévodova, měla devět dcer; pohrozil jí muž, budeli míti desáté děvče, že jí ruce i nohy useče a zraku zbaví. Matka odešla s malou dceruškou Todorou do lesa, kdež se jí narodil synáček. Přišly narъčnice a radily se o děcku. První chtěla, aby hned byl usmrcen, druhá mínila nechati ho na živu až do sedmého roku, třetí však rozhodla, že teprve před svatbou matce bude odňat. Synáček rostl, až dospěl v muže, starostlivá matka opatřila mu sličnou nevěstu, stanoven den „věnčení.“ Ale mladá Todora, která zaslechla osudná slova narъčnic, vyžádala si, že se přestrojí v roucho ženichovo a pojede napřed do chrámu. Na cestě vznikl nenadále hrozný vichr, jenž se proměnil ve vír, uchvátil Todoru a zanesl ji do oblak. Po té oženil se klidně bratr, a sestra, jež se za něho obětovala, s výšin pohlížela na jeho rodinné štěstí.

Hřmíli, domnívá se lid, že sv. Ilija honí se na ohnivých vozích za divokými saněmi, které požírají obilí na polích ještě stojící. Když udeří hrom, zasáhl mocný světec svou ranou „lamii;“ kdy by nebylo bouřek, nebylo by ani žádné úrody, protože by všechno zrní zlopověstné saně klidně vyjedly. Při této záslužné práci bývá sv. Ilija vydatně podporován od pohrobků, „posmъrčin,“ kteří jsou neobyčejnou silou nadáni a pronásledují zlé bytosti. Kdysi padlo na úrodné nivy Ohridské devět saní najednou, a sv. Eliáš nevěděl si rady, jak by uchránil plodin zemských před úplnou záhubou. Tu poradil mu sv. Nikola, že jest v Kanevu pohrobek, ten že mu pomůže; vzal tedy hromovládce láhev pálenky a bílou „pogaču“ (koláč), dal obé matce dítěte, uspal je a duše posmъrčina opustila své tělo a uletěla na pohoří Perin, kde po krátkém boji usmrtila osm saní, poslední však nemohla zahubiti, neboť tato se uchýlila do chrámu „Arangela“ (jest to zřícenina kostelní nedaleko Strugy). Když si duše postěžovala světci, doprovodil ji a společně utratili netvora. Potom donesl světec duši svého pomocníka do jeho těla, probudil matku, která pořád ještě spala, i napomenul ji, aby děcko nakojila.

Když někdo spí pod stromem a ve spánku jej někdo chopí za ruku nebo nohu, nebo si přeleží úd, že nemůže jím vládnouti, tuť jisto, že na tom místě má sídlo nějaký zlý duch „vetrište;“ stromu takovému se později úzkostlivě vyhýbají.

Zastihneli pocestného větrný vír, jest přesvědčen, že ho potká nehoda; aby zničil zlé účinky „viulice,“ plivá na zemi, domnívaje se, že zapudí zlou bytost. Jiní tvrdí, že způsobují všechno samovily.

Prvních dvanácte dní v měsíci srpnu nazývají se „morinky;“ než uplynou, zdržují se ženy všeliké namáhavé práce, neperou a nekoupají dítek svých; zároveň dle povahy těch dní předpovídá se počasí celého příštího roku. Když jest prvního srpna horko, bývá „koložek“ (leden) studený, naopak potrváli druhého příjemné počasí, bude únor („sečka“) roku následujícího špatný atd.

Dítky pozorujíce měsíc, v úplňku se ubírající po klenbě nebeské, rozeznávají na něm oči, nos, ústa, vůbec plný obličej lidský. Věří, že

zračí se v měsíci tvář nejstaršího muže, jenž se světem se rozloučil a pozdějšími na své stráži jest vystřídáván.

I v Makedonii jsou přesvědčeny děti, že jarním deštěm zavlažené vlasy porostou jako tráva na lukách, vybíhají ven a volají při tom: „Rosi, rosi rosica, da mi rastit kosica (vlasy), kolku jedna loznica“ (réva). Naopak, kdo si nepřeje, aby mu kosica záhy nezmizela, nemá sedávati pod střechou, která patrně musí míti nějaký zlý účinek na vzrůst vlasů.

Národní obyčeje.

V Kukuši o půlnoci před „božičem“ (narozením Páně) až do svítání chodí děti s „koledačkami“ (metlami) od domu k domu a tloukouce na vrata volají: „Kolede, babo, kolede!“ Dostávají koláče, ovoce i jiná jídla.

Večer před týmž svátkem v některých dědinách zapalují oheň, na který kladou veliký kmen; celou noc udržuje se plamen, a z kmene musí zůstati kousek, jenž se pečlivě uschová. Následujícího roku slouží toto dřevo řečené „bъdnik“ za podpal pro oheň stejného večera. U Vodena dávají bъdnik do vinic, aby bylo víno ohnivé a barvy černé. V téže době peče se veliký koláč „pogača,“ do něhož dávají nějaký starý peníz (celo). Rozlámou pak koláč na tolik kusů, kolik jest doma všech osob; počíná se nejstarším a pořadem se postupuje až k nejmenšímu. Kdo nalezne ve svém kousku celo, bude příštího léta šťasten. Stůl zůstává upraven po celý čas svátků, a v tuto dobu ženy sproštěny jsou všech těžkých prací. V okolí Debru začerňují si tvář a chodí na koledu od vesnice k vesnici; v čele veselého průvodu nesou červený prapor s bílým křížem ve středu.

Děti mají spletené metly (vici), které nazývají „surovici.“ S nimi chodí ráno na „božič“ od příbytku k příbytku, rozdmychují jimi v krbu oheň a při tom zpívají: „Suro'a boža, vesela godina (rok), kolku jajca (vajec) i pilci (kuřátek), tolku deca (dítek) i jaganca (jehňat).“

Na den Sv. tří králů (bogojavlenie, vodici) v předvečer nechávají díže, kde se mísí chléb, odkryty a teprve ráno je naplňují a dávají tam kvas. Dříve než se jde do chrámu, vezmou seno a několik třísek, hodí je na oheň a pronášejí při tom jakási tajemná slova. Po návratu od služeb božích položí do středu světnice sekeru, otec neb matka drží svěcenou vodu, synové a dcery skáčí přes sekeru. Kdo z nich vyskočí nejvýše, tomu se podá dříve nádoba se svěcenou vodou, aby se napil. Na vesnici nosívá se kříž od dědiny k dědině, kdo vezme si jej do svého příbytku, musí celou obec za toto vyznamenání pohostiti.

Večer před masopustem (pokladi) hrají děti okolo kostela „lapъrdimi,“ což jsou krátké hůlky na konci rozštípnuté, do štěrbiny dávají kus sena a do něho položí kus řeřavého uhlíku a točí hůlkou tak dlouho, až seno úplně shoří. Potom ukládají hůlky v kostele na dobu masopustní.

V neděli středopostní se u Kukuše scházívají dívky a každá přinese z domova něco, aby upekly zelník. Jedí spolu a umlouvají se,

že budou společně zpívati „Lazara.“ Aby zůstaly věrny svému slovu, vezmou sekeru a položí na ni chléb, sůl a uhlí, líbají sekeru a přísahají, kdy by některá úmluvy nesplnila, aby zůstala tvrdá jako železo, zčernala jako uhlí a chléb by jí zanítil oči, t. j. by oslepla.

V den Lazara vyvolí si dívky ze svého středu nevěstu a na květnou neděli seberou se a koho potkají, obklopí ho a zpívají mu písně stavu jeho přiměřené, ženatému muži jiné, ženě, dívce a mládenci také jiné, a za popěvky své dostávají od osob, které zastavily, peníze nebo jiné dary a z toho po skončené obchůzce dědinou se společně pohostí. Příspěvky přijímá zvolená nevěsta, která vůbec celou hru řídí.

Na škaredou středu vybírají mezi sebou děvčata v obci družku, kterou obváží od hlavy až k nohám rozmanitými travinami a květinami, a chodí po obydlích a zpívají při tom případné písně. Jdouli mimo okno, z nitra na „zavitou dívku“ stříkají vodu. V příbytku vyhazují síto a padneli dnem dolů, předpovídají hojnou úrodu, překlopíli se opačně, bude špatná sklizeň. V každém domě obdrží mouku neb jiné dary a z nich ustrojí si hostinu.

K důležitým svátkům dlužno počítati den sv. Jiří (Gjurgev den). Mladíci a dívky svátečně vystrojení vycházejí do lesů i na lučiny sbírat rozmanitých květin a bylin (biljački), které mají význam jak symbolický, tak i léčivý, užívajíť jich jako domácích léků proti mnohým nemocem a také při některých pověrečných obřadech. Zpívají při tom „biljarski piesni.“ Vyhledávání bylin děje se v předvečer svátku. Když se mládež za veselého zpěvu vrátí opět k dědině, přinášejíc bohatou kořist květeny, shromáždí se na nějaké prostranné louce aneb také na návsi, kde se rozproudí veselý taneční rej, že po celý rok hlučnějšího nelze zažiti. Mladé tanečníky obklopí staří lidé a drobotina obojího pohlaví, a za žertu i smíchu radují se z bezstarostné chvíle. V některých dědinách odkládá se sbírka „na lekovitite trevi“ až na den 1. května zasvěcený sv. Jeremiáši, ano jinde ji pořádají až v den sv. Jana Křtitele, kdy se koná i slavnost pokřestění, na upomínku Kristova křtu v Jordáně. Sebraným bylinám přičítají nezřídka čarovnou moc, a ve Vodeně mnozí starověrní obchodníci zavěšují si je do krámu, jsouce přesvědčeni, že tím budou kupovači do jich skladiště vábeni. Ostatně se dle nich i lékař a lékárník jmenuje biljar, biljarin.

Hlučně bývá na různých místech slaven veliký pátek. Podobá se, že se to děje na oslavu sv. Petky, jež byla ctěna jako protektorka druhého bulharského království. [1])

Velmi důležita jest v krajinách Balkánských *slava*, jež se pořádá v den patrona země, kmene, obce (naše posvícení), rodiny (jmenoviny). Nejvíce jest ovšem oblíbena u Srbů, i trvá u nich obyčejně dva, tři dni. Tvrditi však, že kde jest „slava,“ tam jest i Srb, zdá se nám býti nemístným. Slava jest buď domácí (kukjanska) neb obecní (opštinska). U Debru nazývá se službou, t. j. bohoslužbou, vedle toho jsou rozšířeny názvy: božo-ime, sveti, svetec, svetitelski den, čerkuvanie, čin, blag den a j. Srbové pojmenovali ji rovněž rozmanitě: krsno ime, slava,

---

[1]) La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Par Ofeicoff. Philippopoli 1888, str. 379.

blag dan, sveti, sveto. Veřejná slavnost dělí se hlavně 1. v selskou ku poctě patrona jisté obce. Sluje též krsti neb masla (svěcený olej). První název vztahuje se k obyčeji, že lid se shromažďoval dříve, kde nebylo nijakého kostela, pod košatým stromem, na němž zhruba bylo vyřezáno znamení kříže. Druhé jmeno poukazuje na poslední pomazání, jež se kdysi při této příležitosti udělovalo; posavad se říká: svetili mu maslo, t. j. dostal poslední pomazání. 2. Jesnavska slava pořádá se ve svátek patrona nějakého cechu neb spolku (esnaf, turecky spolek, cech). 3. Školská slava zavedena jest teprve v našem století v krajinách srbských i připadá na den 14. ledna zasvěcený sv. Savovi, jenž se pokládá za patrona veškeré osvěty srbské. Pod večer před krsným imenem vyjde některý člen rodiny na ves a zve k slavnosti všechny vesničany, kteří téhož světce neuznávají. Zastaví se před domem, uctivě smekne čepici a počíná následovně: „Boží dům i váš! Vzkazuje vás pozdravovati otec (bratr), abyste přišli na číši rakije (pálenky), bychom si pobesedovali a trochu noci ukrátili. Co nám svatý Jiří (Mikuláš neb jiný) přinese, tím nebudeme skrbliti. Přijďte dozajista."

Slava koná se za rozmanitých obřadů církevních i domácích, z nichž nejdůležitější jest rozdělení posvěceného chleba a pronášení přípitků. Chléb rozděluje kněz zároveň s hospodářem v příbytku jeho, aneb ve chrámě ihned po jeho posvěcení. Kde není kněze po ruce, zastupuje ho nějaký příbuzný nebo starší soused statkáře, jenž slavnost pořádá. Přípitek na slavu pronáší hostitel teprve při hodech, a to pravidelně až po čtvrté sklence. Potom následují přípitky určené některým osobám, předně samému domácímu. Tento však nepřeje si oddechu i nezasedne k stolu, nýbrž dbá, aby pozvaní neměli v ničem nedostatku. Za hlavního přípitku i druhých všichni přítomní povstávají; v jídle, pití, rozmluvě i zpěvu pokračuje se často až do úsvitu.

Chléb sluje prostě „svetileb." Někde v předvečer slavnosti žena hospodářova nese do chrámu dva koláče „pitari," z nichž jeden po posvěcení dá manželce popově, druhý pak se rozdělí mezi chudinu.

Druhý neb třetí den slavy končívá se „paterici;" jest to jakési loučení se světcem, k jehož poctě hody byly uspořádány, neboť prostý lid se domnívá, že oslavenec zůstává třeba neviditelný v příbytku, v němž se památka jeho obnovuje. Cítí se tudíž potřeba, aby se s ním před odchodem veškeré shromáždění rozloučilo a jeho stálé pomoci a ochrany sobě vyžádalo. I největší chuďas musí oslavovati své krsno ime. Zemřeli muž, jest svatou povinností vdovy patrona jeho hostinou uctívati, jako se dálo za života manželova.

Někdy zůstavuje se volbě, aby se určilo jmeno svatého, jenž má býti oslavován. K tomu účelu postaví se do středu světnice židle nohami vzhůru; na každou nohu připevní se svíčka, která se zapálí, a pojmenuje se každá dle některého mocného světce. Jmenování neb označení svíček, obyčejně ponechává se nejstaršímu z přítomných, který řídí tento obřad, ale vše provádí se v největší tajnosti před hospodářem domu, který chce si nějakého ochránce vyvoliti. Posléze zavolají majitele koliby neb državy, aby si vybral ze svíček dle libosti. Svatý, jehož jmeno dáno označené voskovici, bývá uznán za ochránce příbytku a jemu ke cti pořádá se slavnost. Volba světce bývá vzácnou

výjimkou od pravidla, neboť rodiny mívají svého dědičného patrona. V některých krajinách jest v obyčeji „preslava,“ která se slaví podobně jako slava, ale ne tak nákladně a okázale.

„Moba“ nazývá se zvyk, že při žních, vinobraní a j. pracích, kdy se vyžaduje více dělníků, hospodáři vzájemně si vypomáhají. Sousedé sejdou se u prosebníka, jenž sám si je dříve obešel, a společně vydají na pole; rozumí se, že takováto výpomoc musí býti při jiných příležitostech nahrazena.

Trváli dlouho sucho a úroda jest v nebezpečenství, berou vesničané dosud útočiště k pohanskému bůžku „Dodolu,“ aby jim poskytl vláhy. Za tím účelem dívky čerstvými věnci ozdobené, zvané „dodolice,“ jdou dům od domu a zpívají po cestě, aby „Dodole“ seslal drobnou rosičku a dal tak výdatnou sklizeň, by ze dvou klasů dva čabary obilí vyšlapati mohli.

V Makedonii panují rozmanité *obyčeje při svatbách*; uvedeme ty, které se zachovávají v rodišti bratří Miladinovců, ve Struze, i podotýkáme, že některé zvyky už přicházejí v zapomenutí a pouze staří lidé o nich vypravují. Na veliké svátky jako na Gjurgev, Spasov, Petrov, den sv. Ivana i při jiných příležitostech tančí dívky a ženy, jinoši a muži zvláště „horo.“ Za podobných veřejných slavností poskytuje se svobodnému mladíku možnost poznati dívky a vybrati si družku. Když se mladí lidé seznali, posýlají si různé dárky, kytičky, ovoce, koláče a p. Ustanovení dne svatebního děje se pouze v některých dobách ročních. Nejvíce jest čas tento skrácen v okolí Debru, neboť tam dovoleno sňatky uzavírati jen v době od 20. července do 15. srpna. Kdo neužije těchto několika neděl, aby se zasnoubil, jest přinucen odložiti všechny přípravy až na stejnou dobu budoucího roku, totiž od sv. Eliáše až do nanebevzetí Panny Marie. [1])

Před svatbou vyměňují se veliké dary, „nišany.“ Již ve čtvrtek obcházejí přátelé ženichovi známé a zvou je k svatbě. V sobotu pekou u ženicha „zeta“ a zároveň u nevěsty veliký koláč „svakja,“ který má důležitou úlohu, do něho vkládá se prsten. Večer pobratimové vedeni jsouce dudákem, jehož „gajda“ ozdobena jest „bosilkem“ (basalkou), chodí zase dům od domu, a znova domlouvají, aby se dostavili, při tom častují se vínem i rakijí. Druhého dne záhy shromažďují se u ženicha přátelé jeho. Mezi tím, co tito snídají, chystá se „zet,“ obléká se do roucha svatebního, ženy a dívky prozpěvují mu příležitostné písně. Jakmile ženich jest přichystán, políbí otci a matce ruku na rozloučenou. Po té seřadí se průvod, aby se odebral k nevěstě; napřed jde praporečník, nějaký příbuzný ženichův, nesa malou jabloň ozdobenou stuhami, rozmanitými květinami a červenými jablíčky; za ním jde „horo“ mladíků, po té svatové a za nimi ženich mezi svými pobratimy. Hlava jeho jest ověnčena révou, kolem níž ovinut červený šáteček a kvítí, na pravé straně „kapy“ připevněna kytička, kterou mu poslala nevěsta; jest samými starými penězi pokryta (cela, pari). Za ženichem jdou dívky a ženy, bez přestání pějíce rozmanité svatební písně, jichž mají nevyčerpatelnou zásobu. Starosvat nese veliký koláč (svakjata).

---

[1]) La Macédoine par Ofeicoff str. 384.

Příbuzní nevěstini očekávají slavnostní průvod ve dvou řadách jsouce rozestaveni před „kukjou.“ Ženy a dívky jim zpívají vstříc, přejíce šťastného příchodu. Starší muži sedí v porůzných kupách u tъrpeza (stolu); mladí zůstávají venku, kam pilně se donáší víno, aby se trochu rozjařili. Když příchozí náležitě byli přivítáni, rozdávají se od rodiny ženichovy příhodné dary domácím nevěstiným; zároveň vyměňují se koláče mezi oběma stranama. Ženich postaví se stranou; k němu pak přistoupí bratr nevěstin a otočí ho třikráte hedbávnou stuhou. Po té udeří ho slabě na obě líce, zet podává svému nastávajícímu švakru jablko, penězi obložené, po té líbá ruku tchánovi a tchyni, jakož i starším příbuzným, kteří po zemi u stolu se rozložili. Vykonav ten obřad, vrací se opět na původní místo, po chvilce však přistoupí k němu pobratimové a vedou jej k uchystané nevěstě, té podají krásně vyšívané a ozdobené „čevli,“ (cipelice, střevíce) a v průvodu vyvedou ji ven. Na odcházející hází otec ženichův drobné peníze, jmenovitě na hlavu nevěstinu, než usedne na koně. Stejným pořádkem jako byli přišli, svatové spojeni s nevěstinými, ubírají se v „cъrkov.“ Na této cestě známí ze statků neb kolib, mimo které jedou, nabízejí svatům vína.

Při věnčení v kostele, když jdou třikráte kolem oltáře, kmotra hází oves smíchaný s jiným zrním snoubencům na hlavy. Později kladou jim na hlavu chléb a víno, přinesené od domácích ženichových. Potom všichni blízcí příbuzní líbají evangelium a střídavě věnce snoubenců a zároveň připíjejí si přineseného vína. Po vykonaném věnčení vracejí se všichni účastníci do příbytku ženichova, kde před vraty praporečník setřese pestrou ozdobu se stromku a hodí jej před světnici (odaja). Nevěsta předkládá svatům chléb a víno, při tom sbor zpívá opět příležitostné písně. Než se shromáždění rozejdou, ženich sedě s nevěstou v koutě, položí jí na kolena malého hocha, kterého ona houpá a líbá, ostatní přítomné ženy jí blahopřejí. Po tomto obřadě nevěsta jde ke dveřím a loučí se s hostmi, starším líbá ruku, své přítelkyně políbí v tvář. Dle možnosti odcházející dávají nevěstě peníze příspěvkem do počátku hospodářství. Kmotr i starosvat mají právo škádliti a zkoušeti ženicha rozmanitými otázkami o jeho družce nebo mu ukládají, aby prováděl některé prostocviky, stál o jedné noze a pod. Nevěsta se ženichem a jeho pobratimy večeří odděleně.

Druhý den ženich a jeho přátelé zvou hosti opět na návštěvu a společně obědvají i večeří. Při tom bývá mnohem hlučněji než předcházejícího dne, novomanželé zahajují tanec. Po žertovném reji se rozdělují koláče, i dává se připíjeti teplá kořalka. Přátelé posílají ženichovi dárky; však ani příbuzní nevěstini nedají se v posledním okamžiku zahanbiti a přinášejí z domova přichystané dárky pro svaty, aby si nemusili stýskati, tak že odcházejí do svého příbytku s bohatou výslužkou (nozbata), totiž jídlem, koláči a přiměřenou částkou vína. Svatové, aby projevili uznalost, vkládají peněžité příspěvky do jamky učiněné v chlebě. Kmotr, starosvat a pobratimové, chtějíli, mohou celý týden choditi na hostinu a k večeři a dostane se jim pravidelně „nozby.“ V neděli zve tchán novomanžely k sobě na hostinu, která se nazývá pъrviče.

Z dějin.

Slovanští kmenové Slověné a Antové v VI. století opanovali bývalou římskou provincii Dacii (Sedmihradsko, Valachii a Multansko). Odtud každoročně podnikali výpravy do krajin Zadunajských; z počátku plenili jen zemi, později se tam i usazovali. I na samo hlavní město na poloostrově se odvážili, ale bez výsledku; za to na lehkých lodicích přepadali pobřežní místa u moře Adriatského a Egejského. Z těchto zaujali sídla v pohoří Rhodopském Dragoviči, v západní Makedonii Brsjáci, v Thessalii Velegostiči a v Epiru Vojniči.

Tito kmenové nestarali se o nějaký spolek mezi sebou, žili v nově nabytých krajinách prostě dle spůsobu patriarchálního, hlavně jsouce odkázáni na výtěžek hospodářských plodin.

Nedobrovolný popud k jednotě byl Slovanům Podunajským dán živlem cizím. Byli to Bulhaři původu finského, podobně jako Maďaři, kteří pronikli za Dunaj a tam pod svým panstvím slučovali rozptýlené, nesvorné kmeny. Ovšem byli výbojci bulharští příliš číselně slabí, aby se udrželi mezi lidem, který nad ně v mnohém ohledu vynikal, proto zanikli v krátké době a zanechali po sobě pouze jmeno státu, jež si osvojil také slovanský národ v něm obývající.[1])

Mohutný vládce bulharský Krum porazil vojsko řecké v průsmycích Balkánských a vítězné vojsko stanulo až před Cařihradskými branami. Boris opanoval Makedonii, a když seznal nebezpečí, které jeho říši hrozilo od sousedních států, kdy by byl déle setrvával v pohanství, přijal věrouku křesťanskou a příkladu jeho následovali i jeho poddaní. Za syna a nástupce jeho Simeona dosáhlo panství bulharské největšího rozkvětu (888—927). Vůle jeho rozhodovala v rozlehlých končinách od ústí Drávy až k poníženému Cařihradu, od Dobrudže do Thessalie a Epiru; Řekové i Srbové byli donuceni odváděti poplatek. Nejen zevnějšího lesku bylo za Simeona dbáno, ale pečováno též o duševní potřeby národa, za tou příčinou podporována byla hojně literatura; z jeho času pocházejí přední ozdoby písemnictví staroslovanského.

Simeonův syn Petr nedovedl se udržeti na výši moci, na které se nalézalo po čtyřicet let Bulharsko, ano musil se dožiti žalostného případu, že se dědictví po otci rozpadlo na východní a západní polovici. První díl přečkal Petra jako samostatný celek pouze dvě léta; nejprve stal se kořistí dobrodružného ruského knížete Svjatoslava, a po tom opanoval zemi byzantský vládce Jan Cimiskes (r. 971). Západní Bulharsko dočkalo se skvělého rozvoje za Samuela, jehož otec Šišman, původně kníže Brsjáků, pojistil si panství v Makedonii, Albanii a Starém Srbsku. Samuel vedl několikráte válku s řeckým císařem Vasilem II., štěstí se střídalo, posléze však utrpěl rozhodnou porážku táhna k řece Strumici. Z vojska jeho dostalo se do zajetí 15.000 mužů, necitelný byzantský panovník nařídil, aby z nich 14.850

[1]) Dr. Konst. Jireček, Dějiny národa bulharského. — Hilferding, Istoria Serbov i Bolgar.

úplně bylo oslepeno, 150 nešťastníkům ponecháno pouze jediné oko a každý z nich musil vésti sto slepců, držících se za provaz. Smutný průvod byl poslán do Prilepa, sídla Samuelova; když vládce z hradu svého přehledl nekonečné řady nebožáků, klesl k zemi; puklo mu žalem srdce.

V boji bylo i po smrti slavného panovníka pokračovano, a to s ještě větší zarputilostí; po novém vítězství Byzantinců dobyty Bitolj, Prilep, Štip a Voden. Car Gavril Roman byl usmrcen od svého strýce Jovana Vladislava, který kázal zahubiti též srbského krále Vladimíra v Ohridě při vchodě do hlavního chrámu. Leč neuplynula od této události ani tři léta, když padl i Vladislav při obléhání Drače. Syn jeho Frušin a vůdce Nikolica ještě se nevzdávali úplně naděje na výsledek, záhy však seznali, že prostředky jejich jsou naprosto nedostatečné, aby odolali útokům mocného nepřítele. První z nich vzdal se v Albansku, a Nikolica obávaje se pomsty Vasilovy, raději prchl do ciziny. Tak skleslo i západní Bulharsko na provincii byzantskou (r. 1018). Někteří spisovatelé srbští prohlašují tuto říši za podstatně srbskou; tvrdí při tom, že sice dějepisci řečtí z oné doby nazývají ony končiny bulharskými, ale že se to děje pouze hrubým omylem, poněvadž prý si nebyli dostatečně vědomi rozdílu mezi srbským a bulharským kmenem. Ale podivno, že týž spisovatelé středověcí správně se zmiňují o událostech v krajinách srbských a nezahrnují je pod jmenem Bulharska. Nepopíráme ovšem, že zeměpisný pojem Makedonie právě ve středověku byl neurčitý a že jím byly označovány končiny Balkánského poloostrova, daleko položené za hranice bývalé říše Filipovy.[1]) Proč se zmíněný Vasil II. nazýval *Βολγαροκτόνος* a ne *Σερβοκτόνος*? Vždyť přece byli známi Srbové témuž výbojci, neboť i oni ucítili pádnost jeho meče.

V říši byzantské nastal ve 12. století úpadek, jehož použili nejprve Srbové, aby se domohli ztracené svobody a jejich příkladu následovali též jejich východní sousedé. V čelo povstání bulharského byli povoláni důvěrou svých rodáků dva velmoži, bratří Asěn a Petr. Po šťastném průběhu boje za svobodu (r. 1186) oba přijali korunu carskou a zvolili sobě za stálé sídlo Trnovo na severním sklonu Balkánském. Záhy hodlali Asěnovci přivtěliti k říši své i Makedonii, ale pokus (r. 1207) se nezdařil. Za to na krátkou dobu založil si v Prosjeku jakési knížectví Dragomír Strež, a jiné vévodství vzniklo v pohoří Rhodopském pod vůdcovstvím Slava Převrat na krátko způsobil epirský samovládce Theodor. Proniknuv na sever přes pohoří Pindské, zmocnil se Ohrida, Prilepa, Soluna, obrátil se po té i k západu, zaplavil svými bojovníky Albanii i s důležitým přístavem Dračem. Smělá státní budova epirského samozvance rychle se zhroutila v trosky příchodem bulharských pluků od východu vedených Janem Asěnem II., za něhož mělo Bulharsko skoro touž rozsáhlost, jako v 10. století; hranice jeho tvořily břehy moře Černého, Egejského i Adriatského.

---

[1]) Srovnej Spiridion Gopčević, Makedonien und Altserbien str. 283. a n. La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Par Ofeikoff str. 163. a n.

zahlazeny. Roku 1763 arcibiskup Ohridský Cyrill upadl v nemilost u sultána a byl odsouzen do vyhnanství. Zároveň bylo učiněno opatření, aby volba arcibiskupa nedála se úplně neodvisle od prelátů v Ohridě, nýbrž aby se o důležitém úřadě tom rozhodovalo pouze v Cařihradě. Čtyři léta později dovršena práce podkopnická, patriarchát úplně odstraněn. Od té doby národně fanatické duchovenstvo řecké provozovalo pravou hrůzovládu nad slovanským lidem. Všude v končinách bulharských dosazovány na místa uprázdněná osoby, o nichž vyšší úřadové byli přesvědčeni, že se přičiní, aby živel hellenský byl upevněn, a druhá národnost byla zhola vytlačena ze všeho veřejného života. To trvalo až do r. 1870.

Z umění výtvarného.

Výstava prací Jar. Čermákových, darovaných Praze od paní Galaitové. — Ernest Meissonier. — Mezinárodní výstava v Berlíně a francouzští umělci.

Z oboru domácího výtvarnictví nemáme registrovati novinek. V atelierech našich umělců doma i v cizině je ovšem živo, však ovoce této činnosti poznáme až v onom souhrnném a bohdá utěšeně bohatém obraze české produkce výtvarné, který zemská jubilejní výstava nám přinese. Dvojí soutěže vzbuzují tu chvíli zájem Pražských uměleckých kruhů: druhá konkurrence o fontánu před Rudolfinem, v těchto dnech právě rozhodnutá, k níž — jak doslýcháme — hojné práce a mezi nimi projekty zajímavé a cenné se sešly, pak soutěž o malířskou výzdobu dvorany Rudolfina — širší to soutěž rakouská — jejíž lhůta v brzce vyprší.

Věnování, kteréž paní Galaitová Praze učinila, zavdalo příležitost k malé *výstavě Čermákově* v době jinak nevalně pro výstavu toho druhu příznivé. K třiadvaceti kresbám a akvarelům, jež spanilomyslná paní rodišti Čermákovu věnovala, připojeno několik obrazů, skizzí a studií z majetku soukromého, jakož i reprodukcí čelných děl Čermákových. Dar paní Galaitové bude jakožto majetek obce Pražské dočasně vřaděn do obrazárny Vlasteneckých přátel umění v Rudolfině.

Jaroslavu Čermákovi věnovala Osvěta v úmrtním roce jeho obšírnou stať, [1]) kde vzácné umění jeho bylo podrobně oceněno. Ve výstavě daru paní Galaitové setkali jsme se s nejedním z obrazů, o nichž tam je učiněna zmínka. Pocházíť skizze, kresby a studie, kteréž paní Galaitová v majetku svém chovala od r. 1850 až do r. 1874.

Nalezli jsme tu vedle náčrtku k Vystěhovalcům, prvnímu většímu obrazu Čermákovu, akvarel Židovského hřbitova, dvě variace na slovácký motiv genrový, akvarel slavného Únosu ženy hercegovské, Černohorku se spícím dítětem, Hercegovce na čatách, Jeskyni Pfaeferskou, studii k Dalmatské svatbě, karton Hercegovky s koněma u pramene.

[1]) Jaroslav Čermák, životopis a rozbor esthetický, od dr. Miroslava Tyrše, v Osvětě r. 1878 č. 7—12 a r. 1879 č. 9.

Vedle nich ovšem též drobné kresby a obrázky motivu nám dosud nepovědomého. Některé z nich — jako reminiscence z pobytu manželů Galaitových v Praze, transport podobizen knížecí rodiny černohorské — jsou rázu příležitostného. Z ostatních zvláště křídová studie Hercegovce nás zajímala, pak Mladá matka slovenská, reprodukce to do té chvíle zde neznámá.

Jen úryvek životního díla Čermákova byl zde pohromadě, přece však mohli jsme se zas jednou pohroužiti v projevy individuality umělecké, jíž co do rázovitosti slovanské je málo rovno i mezi mladší naší malířskou generací, jež přece v okolnostech národně volnějších se vyvinula. Jest jisto, že též Čermák neodolal vlivům romantismu a že ani jihoslovanské genrové motivy jeho sledů vlivu toho prosty nejsou. Však mužná opravdovost jeho povahy a zdravá slovanská jadrnost, kteráž již práce z jeho mladických let proniká, dovedly ho uchrániti od sentimentálnosti a falešného pathosu. Přesvědčili jsme se při této příležitosti opět o tom, že díla Čermákova jsou z těch, jimž neubývá působivosti, i když vlna času jiné směry a jiné snahy na povrch vynáší. Náležejíť k těm plodům uměleckého tvoření, kteréž nejsou jen výrazem některé epochy ve vývoji umění, ale nesouce na sobě odznak určité individuality, nepřestávají nás zajímati co obraz ducha a povahy osobnosti význačné a v sobě hotové.

* * *

Umělectvo Pařížské želí ztráty umělce, jenž nebyl jen velkým malířem, ale též jednou z těch vzácných, jednolitých individualit, jakých za našich dnů je poskrovnu.

Ernest Meissonier zemřel v Paříži dne 31. ledna t. r. Smrt překvapila ho takřka uprostřed práce. Málo dní před smrtí chystal ještě studie k velkému obrazu, jejž stát u něho pro Pantheon objednal. Nic neprozrazovalo stáří u tohoto kmeta, 76tiletého, kromě bílých vousů a vlasů vlajících kolem mohutné hlavy, kterouž mnozí k Mojžíšovi Michelangelovu přirovnávali. Do posledních dnů života ostaly pohyby jeho mladicky hbité, ruka pevná, oko bystré a mysl jasná. Nespoléhaje se na zajištěnou slávu a velké jmeno, pracoval napořád se stejnou svědomitostí a se štětcem v ruce byl napořád týmž pracovníkem neúnavným, týmž přísným kritikem sobě samému.

Roku 1834 vystavil po prvé v Salonu své dílo. Byl to obraz, jejž Návštěvou purkmistra nazval a jenž nyní známé sbírce Richarda Wallace náleží. Od té chvíle, déle než padesát roků zůstal věren témuž spůsobu malby, témuž spůsobu nazírání na přírodu. Za dnů slávy Delacroixovy, kdy kolem něho různá stanoviska v prudkých rozporech se srážela, za doby hladkých pikanterií mythologických, jež za druhého císařství francouzské umění ovládaly, právě jako za vševlády zásad moderního naturalismu zůstal Meissonier napořád týmž umělcem, který od první chvíle vstoupení na kolbiště umělecké věděl, co chce. Ovšem prodlením let nabýval štětec jeho napořád větší přesnosti, manýra napořád větší jistoty. Také okruh předmětů svých rozšířil. Vedle motivů genrových, těch osamělých čtenářů, pánů šach hrajících,

popíjejících přátel, elegantních diletantů hudebníků, v kroj minulých dob oděných, jal se Meissonier malovati scény vojenské a bitevní. Roku 1864 objevil se v Saloně obraz letopočtem 1814 nazvaný, a rázem ustálena pověsť Meissonierova též v oboru tomto. Po obraze tom, smutný návrat poražených vojsk Napoleonových výmluvně líčícím, zachytil mistr později také chvíli slávy — V roce 1807 — a vedle těchto dvou hlavních děl svého druhu zobrazil ještě řadu jiných scén vojenských, se zálibou skoro výhradnou v stejnokroj z dob prvního císařství postavy tu odívaje.

Prvního velkého úspěchu dosáhl Meissonier Partií šachů, jež r. 1841 v Saloně byla medaillována, o pět let později již udělen mu řád čestné legie. Po celé padesátiletí dovedl ten malíř drobných postaviček udržeti svoji slávu napořád svěží, a postaviloli si jej při poslední světové výstavě umělectvo francouzské v čelo, nebyla to pocta platící jen vysokému jeho věku.

Jaké jest kouzlo toho umění, jež na okruh tak úzký se obmeziv̌ši, nepřežilo se?

Spočívá nejen ve velikém a zvláštním nadání umělcově, v němž staří drobnomistři holandští ožili, spočívá zároveň v oné bezpříkladné svědomitosti, v oné úzkostlivé „poctivosti“ umělecké, s níž Meissonier k řešení svých úkolů se připravoval. Houževnatá vytrvalost byla mu vlastní již za let jinošských, když přes odpor své rodiny — jíž se povolání kupčíka v Lyoně zdálo ideálem zabezpečené budoucnosti, — vypravil se do Paříže, aby se stal umělcem. Žil o padesáti centimech denně, deset let později prodávány jeho malé obrázky za tisíce franků, a v letech šedesátých dosahovaly jeho práce cen vyšších než staří Holanďané.

Nežli se jal malovati svůj první obraz vojenský, účastnil se Meissonier vojenského tažení a léta věnoval studování nejen vojáků, ale též koní. Sám jsa náruživým jezdcem, choval ve své ville v Passy koně rozličných plemen. Co den studoval je v pohybu i v klidu. Pásli se na lučinách parku, jezdci projížděli se na nich před jeho očima, i najímal rozsáhlé plochy půdy, aby studoval terrain jejich kopyty rozrytý. I k technické stránce svého umění přihlížel s neobyčejnou svědomitostí. Barvy, jichž užíval, po většině musely býti připravovány před jeho očima, a na oknech jeho atelieru stály po léta nádobky s olejem na slunci.

Při motivech genrových vyhýbal se Meissonier až na řídké výjimky situacím vzrušeným. Snad proto ve svých obrazech též ženám důsledně se vyhýbal. Často jest jediná osoba obrazem o sobě. Tu elegantní kavalír v lenošce slohu Ludvíka XV. pohroužený do čtení; na tváři hraje mu klidný úsměv, v jeho pohledu, sklonu hlavy, pohybu rukou, skřížených nohou jest soustředěná pozornost mistrně vyjádřena. Jindy jest to mladý muž v kabátě ze světlého hedvábí, jenž s dýmčičkou v ústech sedí u okna v proudech jasného světla do pokoje vnikajícího. Čtenářská beseda u Diderota předvádí trojici diskutujících přátel — tváře jemně oduševněné, distinguovaný zjev v malebně vděčném, mistrně traktovaném kroji — nic víc, a přece znamenitě účinný obraz, plný výrazu. A plný pravdy. Neboť Meissonier, jakkoli maluje

lidi zašlých dob, umí jim dodati živosti, jeho postavy nejsou kostymovaní lidé moderní — mají typy, pohyby, posuňky pro svou dobu charakteristické, — ale jest jim vlastní ona svěžest, která pravidlem jen bývá výsledkem studia aktuelní skutečnosti.

Meissonier prováděl své precisně kreslené drobné figurky štětcem každou podrobnost vystihujícím, a přece neschází obrazům jeho šířka a jednota dojmu celkového. Nikdy nepřipojil Meissonier svoji šifru na obraz, dokud ho v celku a částech nepropracoval tak, až jím byl spokojen. Nezdařilali se mu práce dle přání — i takové amateuři rádi zlatem by byli vyvážili, — raději ji rozřezal, než aby ji třeba za desítky tisíců byl prodal.

A přece nebyl Meissonier tak bohat, jak by se bylo lze nadíti dle ohromných obnosů, jež i za malé obrázky jeho se platily. Byl příkladně nezištný a pomáhal všude rád, kde pomoci jeho bylo požadováno. Nikdy neodepřel postaviti se v čelo některému podniku neb spolku uměleckému. Všude bylo viděti jeho bílou hlavu s mocným vousem, a Meissonier byl hrd na svoji popularitu. Ve spolcích uměleckých zastával svůj úřad s onou svědomitostí, s níž byl zvyklý pracovati. Památné zůstane působení jeho co předsedy umělecké poroty při světové výstavě a stanovisko, jež zaujal ve sporech, kteréž se pak rozvinuly o spůsobu obeslání výročního Salonu. Meissonier — a s ním řada nejpřednějších z umělců francouzských — odštěpili se tehda od majority umělectva, kteráž hájíc interesy francouzských výtvarníků, nechtěla do Salonu připustit (bez jury) na poslední světové výstavě vyznamenaná díla cizích národností, jak do té doby vždy bylo privilejem každého umělce, kterémuž v Paříži medailie se dostalo. Skupina odštěpených, hájících starou pohostinnost francouzskou, zorganisovala na to druhý Salon v místnostech paláce krásných umění na Poli Martově, a Meissonier přispěl k němu posledním větším obrazem svým, který letopočtem 1806 označil. Meissonier byl duší nového podniku. Čest jmena francouzského šla mu nad veškerý hmotný prospěch umělecký.

* * *

Náhoda tomu chtěla, že jmeno tohoto velkého vlastence mezi malíři francouzskými se octlo ve spojení s uměleckou záležitostí, jež se vyvinula v affairu politického významu. Ne pro tento širší význam její na tomto místě ji zaznamenáváme, ale z té příčiny, že reflex národní nedůtklivosti a hrdosti na záležitosti zájmu ryze uměleckého se nám zdá býti charakteristickým pro postavení výtvarného umění v národě francouzském.

Prvního května bude v Berlíně zahájena mezinárodní výstava umělecká. Pořadatelstvu záleželo při té příležitosti zvláště na účastenství umělců francouzských, kteří od r. 1870 důsledně každé výstavy Berlínské se straní. Umělectvo německé je si toho dobře vědomo, že mezinárodní výstava, na níž francouzské umění není zastoupeno, je kusá. A třeba by valná část kritiky německé jednak z národní nevraživosti, jednak z doktrinářské úzkoprsosti krčila rameny

popíjejících přátel, elegantních diletantů hudebníků, v kroj minulých dob oděných, jal se Meissonier malovati scény vojenské a bitevní. Roku 1864 objevil se v Saloně obraz letopočtem 1814 nazvaný, a rázem ustálena pověsť Meissonierova též v oboru tomto. Po obraze tom, smutný návrat poražených vojsk Napoleonových výmluvně líčícím, zachytil mistr později také chvíli slávy — V roce 1807 — a vedle těchto dvou hlavních děl svého druhu zobrazil ještě řadu jiných scén vojenských, se zálibou skoro výhradnou v stejnokroj z dob prvního císařství postavy tu odívaje.

Prvního velkého úspěchu dosáhl Meissonier Partií šachů, jež r. 1841 v Saloně byla medaillována, o pět let později již udělen mu řád čestné legie. Po celé padesátiletí dovedl ten malíř drobných postaviček udržeti svoji slávu napořád svěží, a postaviloli si jej při poslední světové výstavě umělectvo francouzské v čelo, nebyla to pocta platící jen vysokému jeho věku.

Jaké jest kouzlo toho umění, jež na okruh tak úzký se obmezivši, nepřežilo se?

Spočívá nejen ve velikém a zvláštním nadání umělcově, v němž staří drobnomistři holandští ožili, spočívá zároveň v oné bezpříkladné svědomitosti, v oné úzkostlivé „poctivosti“ umělecké, s níž Meissonier k řešení svých úkolů se připravoval. Houževnatá vytrvalost byla mu vlastní již za let jinošských, když přes odpor své rodiny — jíž se povolání kupčíka v Lyoně zdálo ideálem zabezpečené budoucnosti, — vypravil se do Paříže, aby se stal umělcem. Žil o padesáti centimech denně, deset let později prodávány jeho malé obrázky za tisíce franků, a v letech šedesátých dosahovaly jeho práce cen vyšších než staří Holanďané.

Nežli se jal malovati svůj první obraz vojenský, účastnil se Meissonier vojenského tažení a léta věnoval studování nejen vojáků, ale též koní. Sám jsa náruživým jezdcem, choval ve své ville v Passy koně rozličných plemen. Co den studoval je v pohybu i v klidu. Pásli se na lučinách parku, jezdci projížděli se na nich před jeho očima, i najímal rozsáhlé plochy půdy, aby studoval terrain jejich kopyty rozrytý. I k technické stránce svého umění přihlížel s neobyčejnou svědomitostí. Barvy, jichž užíval, po většině musely býti připravovány před jeho očima, a na oknech jeho atelieru stály po léta nádobky s olejem na slunci.

Při motivech genrových vyhýbal se Meissonier až na řídké výjimky situacím vzrušeným. Snad proto ve svých obrazech též ženám důsledně se vyhýbal. Často jest jediná osoba obrazem o sobě. Tu elegantní kavalír v lenošce slohu Ludvíka XV. pohroužený do čtení: na tváři hraje mu klidný úsměv, v jeho pohledu, sklonu hlavy, pohybu rukou, skřížených nohou jest soustředěná pozornost mistrně vyjádřena. Jindy jest to mladý muž v kabátě ze světlého hedvábí, jenž s dýmčičkou v ústech sedí u okna v proudech jasného světla do pokoje vnikajícího. Čtenářská beseda u Diderota předvádí trojici diskutujících přátel — tváře jemně oduševněné, distinguovaný zjev v malebně vděčném, mistrně traktovaném kroji — nic víc, a přece znamenitě účinný obraz, plný výrazu. A plný pravdy. Neboť Meissonier, jakkoli maluje

lidi zašlých dob, umí jim dodati živosti, jeho postavy nejsou kostymovaní lidé moderní — majíť typy, pohyby, posuňky pro svou dobu charakteristické, — ale jest jim vlastní ona svěžest, která pravidlem jen bývá výsledkem studia aktuelní skutečnosti.

Meissonier prováděl své precisně kreslené drobné figurky štětcem každou podrobnost vystihujícím, a přece neschází obrazům jeho šířka a jednota dojmu celkového. Nikdy nepřipojil Meissonier svoji šifru na obraz, dokud ho v celku a částech nepropracoval tak, až jím byl spokojen. Nezdařilali se mu práce dle přání — i takové amateuři rádi zlatem by byli vyvážili, — raději ji rozřezal, než aby ji třeba za desítky tisíců byl prodal.

A přece nebyl Meissonier tak bohat, jak by se bylo lze nadíti dle ohromných obnosů, jež i za malé obrázky jeho se platily. Byl příkladně nezištný a pomáhal všude rád, kde pomoci jeho bylo požadováno. Nikdy neodepřel postaviti se v čelo některému podniku neb spolku uměleckému. Všude bylo viděti jeho bílou hlavu s mocným vousem, a Meissonier byl hrd na svoji popularitu. Ve spolcích uměleckých zastával svůj úřad s onou svědomitostí, s níž byl zvyklý pracovati. Památné zůstane působení jeho co předsedy umělecké poroty při světové výstavě a stanovisko, jež zaujal ve sporech, kteréž se pak rozvinuly o způsobu obeslání výročního Salonu. Meissonier — a s ním řada nejpřednějších z umělců francouzských — odštěpili se tehda od majority umělectva, kteráž hájíc interesy francouzských výtvarníků, nechtěla do Salonu připustit (bez jury) na poslední světové výstavě vyznamenaná díla cizích národností, jak do té doby vždy bylo privilejem každého umělce, kterémuž v Paříži medailie se dostalo. Skupina odštěpených, hájících starou pohostinnost francouzskou, zorganisovala na to druhý Salon v místnostech paláce krásných umění na Poli Martově, a Meissonier přispěl k němu posledním větším obrazem svým, který letopočtem 1806 označil. Meissonier byl duší nového podniku. Čest jmena francouzského šla mu nad všeliký hmotný prospěch umělecký.

* * *

Náhoda tomu chtěla, že jmeno tohoto velkého vlastence mezi malíři francouzskými se octlo ve spojení s uměleckou záležitostí, jež se vyvinula v affairu politického významu. Ne pro tento širší význam její na tomto místě ji zaznamenáváme, ale z té příčiny, že reflex národní nedůtklivosti a hrdosti na záležitosti zájmu ryze uměleckého se nám zdá býti charakteristickým pro postavení výtvarného umění v národě francouzském.

Prvního května bude v Berlíně zahájena mezinárodní výstava umělecká. Pořadatelstvu záleželo při té příležitosti zvláště na účastenství umělců francouzských, kteří od r. 1870 důsledně každé výstavy Berlínské se straní. Umělectvo německé je si toho dobře vědomo, že mezinárodní výstava, na níž francouzské umění není zastoupeno, je kusá. A třeba by valná část kritiky německé jednak z národní nevraživosti, jednak z doktrinářské úzkoprsosti krčila rameny

nad nejnovějším malířstvím francouzským, a celým arsenálem zvučných frásí esthetických se obořovala na ty německé umělce, kteří „paní Lutécii v nadšeném obdivu za vlečkonoše se propůjčují,“ vědí výtvarníci velké říše německé velmi dobře, kde a od koho — dnes jako před padesáti roky — se mají učit malovati.

Officielním protektorům Berlínské výstavy záleželo na účastenství Francouzů ovšem především z příčin politických, a sochy i obrazy z Paříže zaslané by se byly vykládaly co rukojmí nastávajícího přátelství francouzsko-německého. Detaille, tvůrce četných obrazů z války r. 1870—71, zajel do Berlína vyjednávat, a malíř, který pruského vojáka tak mistrně karikoval, který tolik činů brutálnosti pruské výmluvným štětcem svým zvěčnil, který s pravým francouzským espritem nenáviděného vítěze v jednotlivých zjevech učiniti dovedl směšným, byl co nejvlídněji přijat v hlavním městě říše německé.

Sám císař uznal za vhodné zasáhnouti do vyjednávání. Kondolenčním jeho listem, při úmrtí Meissonierově do Paříže zaslaným a neobyčejně vřele stylisovaným, byl učiněn první krok, a cestou, kterou do Francie podnikla císařovna Viktorie, matka nynějšího císaře německého, protektorka výstavy Berlínské, měla součinnost dvorních kruhů býti dovršena.

Ale touto cestou docílen pravý opak toho, co docíleno býti mělo. Veřejné mínění francouzské bylo vyburcováno a postavilo se na stráž. Návštěva císařovnina ve Versaillích, nešikovnost úředníka v Ecole des Beaux-Arts, kterýž v přepjaté dvornosti odstranil věnec s vlasteneckým nápisem s pomníku Regnaulta a jeho druhů ve válce prusko-francouzské padlých, a jiné příhody podobné národní cit francouzský urážející vzbouřily veřejnost proti obeslání Berlínské výstavy, již skoro nadobro umluvenému. Dlužno ovšem podotknouti, že hned zprvu se nalezl neskrovný počet umělců, kteří proti obeslání se vyslovili — mezi nimi jmena jako Frémiet a Puvis de Chavannes. Vysokorodá vyjednávatelka opustila Paříž s vědomím, že v moderním státě žádný stav nesmí jíti za svým osobním zájmem proti vůli národa dbalého své cti a slavné budoucnosti.

Do Berlína tedy francouzští malíři a sochaři nepůjdou, za to súčastní se v počtu tím imposantnějším výstavy Moskevské. Žádné čelnější jmeno nebude scházeti při tomto podniknutí, jež má upevniti pásku sympatií rusko-francouzských.

Vlastenectví nazýváno bývá chauvinismem vždy od těch, jímž vzplanutí citu národního je na závadu. Slova toho bylo v Německu zneužito ovšem také při této příležitosti. Mluví se o zájmech uměleckých a duševních, jež prý nad „předsudky národní“ jsou povzneseny. Na to ze strany francouzské odpovídají, že ani největší nadání umělecké nedává občanu práva vymykati se z povinností, jež má k národu, z jehož krve pochází. Kastovnictví umělecké se valně přežilo. Umělci nosí nyní klobouky jako jiní spoluobčané jejich a stejným spůsobem si vážou kravaty. Nadaný a vyspělý umělec není za našich dnů ani bohêmem, ani služebníkem bohatého mecenáše.

Z dob velké revoluce francouzské vypravuje se následující příhoda. Jednoho dne, když tlupa mladých umělců se dostala do pouliční

šarvátky, požádal jakýsi občan malíře Davida, by do věci se vložil a umělců se ujal. „Bah,“ pravil na to tvůrce Marata, „jen do nich miřte! Můžete být jisti, že nezastřelíte mezi nimi ani jediného vlastence!“ Francouzští umělci doby přítomné by velikého malíře revoluce přesvědčili, že o nich slova jeho by neplatila.

R. Tyršová.

České písemnictví.

B á s n ě.

Shromažďuji, přerovnávám a pořádám na stolku knihy nově a nově docházející. Kde nabyti času, kde dobrati se klidné disposice, bych je všechny pročetl, probádal a posoudil? Jak se mi nakupily! Jen od Jaroslava Vrchlického přibylo sedm svazkův! A co důležitých překladů! Dobře stotisíc veršův! A pak nemáme literatury!

Ovšem nemohu ani tentokráte probrati všechnu tu zásobu — již pro nedostatek místa. Avšak aspoň polovici novějších původních básní chci projíti přece.

Karel L e g e r nazval své veršované vypravování *V zátiší* (č. XLI. Poetických besed) románem, v pravdě však je to, abych užil Spielhagenova pojmenování, jástevní novela (Ich-Novelle); neboť její události vypravuje sám hrdina, jmenem Jan. Pochází z děda sedláka, z otce kupce, který kdesi v okresním městě obchodem zbohatl. Tam zůstává nyní též Jan jako soukromník, a jeho stará teta, matčina sestra, upřímná i hodná, mu hospodaří. Tam přijde k němu jednoho dne „děvčátko hezké asi šestileté.“ Hledá prý strýčka, přitočí se k němu se slovy: Strýčku, mám vás ráda, na šíji se mu věší a políbí ho. Zove se Liduška, i je chudý siroteček, ale tak přítulný, že si ji Jan v domě za svou podrží. V sousedství bydlí pan kontrolor se svou mladou paní Rozou, která si ráda s Janem zakoketuje. Kdysi vyšli sobě všichni na výlet, našli na kraji stráně nahnutý strom, paní Roza se o něj celou tíhou těla směle podepřela a prudce dýchajíc, mlčky k Janovi své blyštící oči zvedala. Jemu se zdálo, že musí klesnouti, snad ve propast do skalního lomu, tu však ze zadu ho někdo zachytil; obrátil se: byla to malá Lidka. Čtenář si pomyslí: Aha, to bude symbolické! Liduška ho zachrání z hrozícího nebezpečí a ke konci se vezmou. Ale . . . Avšak čtenář zůstane na svém, zejmena když se dočítá, co rozmile selankovitého později se děje. Jana stihla horečka, a když se ze smrtelné mdloby probral, kdo jiný chýlil se nad ním než povyrostlá Liduška, jež naříká a kvílí a duši jeho sladce volá zpět. A kdo jiný provází ho všady a pečlivě o něj se stará než hodná Liduška? Když jednou štědrý večer nadešel, pustil Jan dvě skořápky z ořechů na vodu, obě však sotva dotknuly se bokem, rozletly se na různé strany, Jan udeřil v misku, a v jedné chvíli padly obě na dno. „Co to?“ napadne tu zajisté čtenářovi. „Snad to nemá býti zlé zna-

mení? Znamení proti dobré a milé Lidušce? Avšak již víme. Známe to. Pan vypravovatel se chce zlým znamením trochu porouhat, a konec dopadne přece šťastně.“ Opravdu? I vzdor tomu, že Jan příliš často před zrcadlem stává a šedivé vlasy si vytrhává? A vzdor tomu, že ubohý starý manžel paní Rozy na smrtelné lože ulehnul a že se paní kontrolorová vdovou stane? Neníť možná, by si bystrý pozorovatel lidí, jakým jest Jan, za manželku vzal ženu lehkomyslnou, svárlivou a nevzdělanou i s jejími třemi dětmi. Vždyť není možno, by muž jako Jan váhal; kdo tak hluboko do věcí vniká, jako ve svém vypravování Jan, nemůže býti nesmělý, nerozhodný, nemůže stanouti na půl cestě. Ovšem bělá mu vlas čím dále tím více, i přemlouvá se, že Lidku miluje pouze jak otec, ale což nediví se s největší rozkoší:

„Vyrostlo to dítě!
jak štíhlá jest a pružná! spanilá!
vždyť ještě včera takou nebyla!
Eh, tak i růže náhle překvapí tě.
když z poupěte se přes noc vyvine.
Ten lehký krok, ba každé její hnutí,
ten vlídný úsměv, oka zablesknutí,
vše svůdné tak a dětsky nevinné!
Kde půvaby ty všechny nasbírala?
Snad víla — družka jí je darovala?
Jak sluší jí ten prostý ranní šat!
Ten zlatý vlas!“

A konec konců? Ač vidí, že jej Liduška smrtelně miluje, padne Jan v osidla paní Rozy, vezme si ji a nešťastnou Lidušku do cizího světa propustí! Jsme sklamáni, roztrpčeni. Tento konec jest fin de siècle, tím protivnější, že jest neočekáván, neodůvodněn; autor jím vzbuzuje domnění, že chce podobně koketovati jako paní Roza. Čekali jsme závěr à la Myška, a nyní máme věřiti, že všecka ta lahodná melodie vyzní v tak rozladný zlozvuk! Ne, není možno, by člověk, který tak poutavě vypráví, tak plynně rýmuje, tak měkce cítí, tak srdce své i Liduščino i Rozino zná jako Jan, byl tak bídným slabochem, tak bezohledným tupohlavcem! — Děj povídky měl býti více konsolidován, nejedna episoda zbytečně ho zdržuje. Jako bezúčelné jest vylíčení tajného studentského spolku revolucionářského nebo zobrazení touhy po němčině v nižších kruzích našich, tak málo potřebna jest i episoda jinak originelní a pohnutlivá na stránce 54. a násl., kde se vypráví o mladém učiteli ve vísce Němci zabírané, který ve škole před nedávnem české a nyní nápisem Schule opatřené dítky po německu vyučuje, byť za to zrádcem nazýván byl: nechceť, aby se tam usadil cizinec, jenž by posměchem svým mladé duše trýznil a rodičům snad klnouti je učil. Zníť jeho heslo: „Na padlé hradbě zemřeme!“

Avšak nechci se zdáti nespravedlivým, a proto s důrazem podotýkám, že Leger také v nynější povídce mnohý a mnohý roztomilý doklad své vyspělosti básnické podal, a zúmyslně s důrazem opakuji, že náš básník měkkým citem vyniká, že do srdcí vnikat a zajímavě, jasně i pružně vyprávět umí.

Báseň *Hynek* od Miloše Červinky jest romanetto ve slokách. Čítá 7 zpěvův a odnáší se k roku 1848. Rekův otec, Jan Živný, vi-

nárník a domácí pán, má, jak se v prvním, na děj chudém zpěvu dovídáme, zněmčilou domácnost, ale česká chůva zachová Hynka rodnému jazyku. Je to básnivý mladík ducha prý nespoutaného a smělého, protknutý nářkem, že není Čechův, a zármutkem, že vedle bohatých jsou i chudí. Má přítele, Jaromíra, chladného, odvážlivého. — V druhém zpěvu vcházíme k Živným do zábavy, v níž otec Hynka nu í, by se dvořil krásné Lauře, dceři vrchního rady. Hynek zachová se k ní nejapně, neumíť ani promluviti. V sadě se však setkají, mladík pro ni vzplane, ale ona žádá, by se zřekl poesie, národa i vlasti a rozkošem společnosti se oddal. Tato nabídka Lauřina stane se příliš rychle, a dřívější její hovor s Hynkem (na str. 18. a násled.) věru není přirozený. Zpěv končí tím, že Lauřin bratránek Theodor se jako Hynkův soupeř objevuje a že, když dojde ku přípitkům, Hynek přese všechnu vůli Lauřinu vlasti na zdar provolá. Další události jak ve třetím, tak ve čtvrtém zpěvu váznou. Otec Živný umře, na jeho jmění uvalí prý se konkurs, ale přes to prý zbylo jmění velikolepé! Nadešel rok 1848, a Jaromír zřizuje sbor k osvobození národa. Hynek však odjíždí na venek, kde matka dlí a nevěstu (Lauru) mu namlouvá; tato s ním tančí, ale při tom patří též pilně na jiné tanečníky a žertuje. V noci sejde se pak dívka s Hynkem v zahradě. Tím jsme došli pátého zpěvu. Laura baví se ráda, velmi ráda s Theodorem, Hynek na ni žárlí, a kráska, jež ho snad přese vši velkopanskou svoji rozmarnost miluje, jede za ním na koníku hned po ránu do lesa, kde si jej nad osudem vlasti hořekujícího získává slovem: „Tvé lkání volá českou děvu ze sna.“ Tu objeví se na obzoru hrozivá chmura, Theodor vyslídí jejich milostnou schůzku. V šestém zpěvu znudí Lauru stálé Hynkovo nadšení pro národ a vlast, i počne se zase s Theodorem bavit a konečně se na tom ustanoví, že Hynka jeho ideálům odcizí, by jej tím celého pouze k sobě přivázala, neboť Laura Hynka — miluje, a proto, když se mimoděk doví, že Hynek s revolucionářem (Jaromírem) obcuje, prosí Theodora, by ho zachránil. V posledním zpěvu kojí se Hynek nadějí, že v boji za svobodu také ženy bojovati budou a že mezi nimi Laura jako jitřní hvězda české vlasti bude zářiti. Ale Theodor, na Lauru žárlivý, udá Jaromíra, jejž tedy vojáci zajmou. Tu chce Hynek Jaromíra osvobodit, ale vojsko Hynka zastřelí. Hynek jediný proti celému vojenskému sboru — toť ovšem není naturalistické. A romantika, která se v básni ozývá? Ta pohříchu vypadá dosti hubená. Básník libuje si až nad míru v podrobnostech a miluje porovnávání, rozjímání a zejmena popisy tou měrou, že ho často citelně zdržují; místy však obrazy jeho vynikají novostí.

Kabinetní knihovny svazek XXXV. přinesl výpravnou báseň *V bludišti lásky* od M. A. Šimáčka. Jejím rekem jest básník dr. Jiří Lanský, který, jakkoli vzdělanou a jemu i sympatickou slečnou Pavlínou, rudou velikou stolistkou, milován, přece srdce a ruku Tomšově Lidunce, prosté růžičce dělnické, zadá. Za nedlouho spozoruje však, že by jeho duch, po plných květech toužící, v bědné vísce, kde s Lidunkou žije, zakrsal, a odstěhuje se do Prahy: zde ho pak všechno z domu pudí, zde je mu všechno mimo poesii cizí, „i láska Liduščina — pouhý sen.“ To bílou jeho růži umoří: Lidunka zahyne, a Lanský

vezme si soucitnou Pavlu, skoro bez lásky. Auerbachovská tato látka, která vyžadovala hlubšího motivování, spisovateli z počátku jaksi vzdorovala; teprv asi v polovici překonal ji, zejmena kde slovo Lanskému přenechal.

Kniha *Z našich zkazek* je výsledkem hodin, které její spisovatelka Marie Popelková staré, ano až i tropické naší době věnovala. Úvodní verše „U Vltavy" působí jako program pro část výpravného kusu; „Smírná oběť," v níž markomanské násilnictví a slovanské dobrodějství skontrastováno jest, kulminuje v atavisticky zbájené poukázce k tomu, že se Chrudoš germánského práva proti Šťahlavovi dovolával, poněvadž byl po přeslici Markomanem; „Lovec zbloudilý" je zdařilejší žertík, za kterým „Slibky" nad smrtí krásné Dany Vícemilovny hořekující následují. Nejdelší číslo sbírky nazývá se „Z dědiny Blagoliců" (Blaholic u Slaného). Vypravování toto není bez pěkných, avšak ani bez pochybených, neladných a rozvleklých podrobností. Vězí v nich kus naturalistické romantiky. Hrdinami jsou švarný junák Zdebor Hořovický a mladičká zlatovlasá Stojmíra v Blaholicích, kteří se po některých přestálých nebezpečích za sebe dostanou.

Den štěstí, verše erotické od Bohdana Kaminského, klade sám básník do l. 1883—1885. Připsal je svojí sestře Kláře: „Jest to jen několik květů, které tu najdeš: i z těch, které jsem natrhal tam u Vás, v těch našich lesích a zahradách, v tom ovzduší, jež bylo prohřáté láskou dobré, drahé naší mamičky, a chcešli, i z květů těch, které mi na okno nadýchal mráz. Napsal jsem knihu svou tak, jak mi ji diktoval život." Ovzduší, na něž Kaminský poukazuje, zajisté všichni, kdo je známe, milujeme; je to krásné Turnovsko, je to jmenovitě Podještědský Sychrov, znamý svým velkopanským zámkem a sadem. Den štěstí objevuje nám Kaminského zase v plném nadání jeho, ač látka není bohatá ni originální. Nalezneme ji, a to zase — jak u Kaminského — v podobě jástevní novelky též u Machara i Šimona. Básník šťastně miloval, avšak „celý svět" jim bránil, zlatovlasá Marie „v kráse neskonalé" vdala se mu skoro se smíchem za jiného, a básník div nešílí. Toť vše. Ale ten srdečný, jadrný, svěží a zpravidla melodiosní detail! Ukázka sebe delší zde k důkazu nestačí, a proto prosím: čtěte knihu samu!

Básně *Okamžiky* od Růženy Jesenské pějí nám bonistickým způsobem, krásné pleti vlastním, o lásce, se svým štěstím i sněním i steskem do přírody se uchylující. Obzor Evy z Hluboké se znatelně rozšiřuje, její lyra zní v Okamžicích plněji. Její pestré, uhleděné sloky rády vybíhají v působivé dozvuky a někde prostonárodním svým zabarvením na nás mile se usmívají, avšak je to přece jenom nástroj a hlahol zase dosti jednotvárný, jako jednostrunný, a myšlenka se pěvkyni leckde suchem rozprskává. Její Okamžiky milují především les a zase les a lesní cesty a stromy až únavně. Sbírka mohla by se nazývati jako nadpis jedné básní v ní: „Zas v lese."

Zas v lese stojím, jaro z dálky dýchá,
a blankyt smrčin snivě prokmitá,
šum sladký dojímá; jde zticha, zticha,
zem brzy v kytku bude uvita . . ,

Širší rozlet a více ohně! — tak by znělo naše přání do budoucna. I víme, že tím žádáme rozvoj Jesenské dobře dosažitelný.

Básněmi *V našem vzduchu* odhodil nadaný a plodný Frant. Xav. Svoboda romantický háv, oblekl čamaru, posadil si na hlavu poděbradku, a hle, svědčí mu to výborně. V krásném okolí Mníšku pod Skalkou, kde jest jeho rodiště, spadlo mu bělmo s očí a hluboký stud zruměnil mu čelo. Odřekl se cizího západnictví a v domově, v otčině, v našem lidu našel sebe. Sebe a svůj národ. Ale v jakých okolnostech! Jeho verše lkají jako verše našich předních básníků, když do strun českého nynějška sáhli. Vlast je pokořena, jest jako poušť, a její lev kdesi v dáli. Co přinese příští doba? Lid v procesí volá: „Pane, vyslyš nás!“ Ale všude prostírá se ticho, zima, led, „sedáme doma s pokleslou zbraní, se svislou hlavou, dohořelým okem . . .“ Když pohledneš na Prahu, cítíš přelomené věky. Když sv. Petr národům dary rozdával, nedostal Čech ničeho, zrovna jako vždy jindy. A přec, jak je v Čechách krásně, i na jihu těžce se po nich stýská. Píseň probudí prince Čecha ze snů, a proto, mladí básníci naši, povzneseně mu pějte o zemi rodné, o všem, co je v ní!

Jsme z knihy Svobodovy upřímně potěšeni a voláme: Vivat sequens!

Od J. S. Machara (J. S. Rouska) mám tři knížky před sebou. Nejnovější svazeček mezi nimi nese název *Letní sonety* (psány r. 1890); dřívější dvě jmenují se Confiteor . . . (z l. 1881—1886) a Bez názvu (z l. 1885—1888): tyto dvě vyšly v Kabinetní knihovně a tvoří XIX. a XXXIX. svazek její.

Confiteor! Snad nějaké Confessions à la Rousseau? Tak trochu. Tedy snad něco předčasného, když se v počet vezme spisovatelovo mládí? Nu ano, také tak trochu. A zasluhuje hříšník rozhřešení? Četl jsem jeho zpověď a přimlouval bych se: Ano, buďme šlechetni, zejmena, když učiní pokání ze svých cynických extravagancí jako „Divoký zpěv.“ Proč se přimlouvám? Protože je Machar velice výmluvný a vládne mluvou nevšedně bohatou, vyhýbaje se v slohu svém všemu strojenému. Vše se v něm snadno čte, všude rozlévá se jasno, nikde nezaráží vás choulivá tlačenice slov. A básník umí také znamenitě vyvolávati náladu: přečtěme si výtečné „Pod sněhem“ nebo „List z denníku vězňova“! Ovšem je to nálada vždy chmurná, a zavzníli kde smích, zajisté je to smích trpký. Musa dívá se tam na svět zálibně s patra. Confiteor jsou ponejvíce verše blaseované koketerie. Vizme na př. „Sonety nudícího se člověka“:

I člověk rozloží rád svoje údy
pod stinným stromem v husté měkké trávě
a leží bez tuch, vzpomínek a nudy.

Ó sladká chvíle! Rozum kantorský ji
zve leností — a chvíle ta je právě
snad meziaktím v mnohé tragédii.

A dále:

Mně vše je stejné. Vždycky času spád
mi olověným křídlem v prsa bije,
vznést k životu už nemohu své šíje,
ni nenávidět, ani milovat.

A tak v té řadě zlověrných, mělčejších i hlubších, běžnějších i odvážnějších, ano i statně smělých meditací, dojmů, kreseb, vzpomínek o životě, o přírodě, o rodinném životě, o lásce, o přátelích ozve se nezřídka i medisance.

Nejdelší statí jsou *Kapitoly z mého románu*, jástevní to novelka. Vypravovatel miluje čarovnou postavu, v klášteře vychovanou dlouhým růžencem a mysteriím kuchyně vyučenou. Dívenka vyzná se více v hudbě nežli v pravopise, a Stolistka i Slávy dcera ji nudí. Smutek jí svědčí tak, že si lidumilný vypravovatel přeje, by některá její svadlá teta jí brzy zase umřela!! Za nějaký čas má slečna svatbu — s jiným, se starým šedivcem, a vypravovatel oddá se mnohostránkovému nářku, místy zlobnému i pichlavému: je prý mu, jako by o skálu měl šílen mladou hlavu roztříštit. A jeho nevěrná? Je záhy na cestě být nervosní matronou... Není snad pro otázku, zda Machar dle modelů pracuje, a pro spůsobilost, jakou názorně popisovati umí, beze všeho významu, že jsem krajinu v „Noční procházce" poznal: ti topolové tam jsou topolové poblíž Houštky, a ty břízy při tůni a tu pláni travnatou naleznete nedaleko u samé Staré Boleslavě.

Kniha jest připsána Jak. Arbesovi, který za hovoru o vydání Macharových veršů básníkovi děl: „Pravé umění neslouží nikdy všedním potřebám lidstva. Podejte jen to, co jest v nitru vašem, podejte jen sebe jako člověka — a to postačí." Někdy snad, ale vždy?

Jak pochodil poeta s první svou knihou? Velmi zle. Způsobila svou naturalistickou attitudou pohoršení. „Mám čelo blátem poházeno," hořekuje básník ve své druhé sbírce —

Má česť je zašlapána v prach,
na pranýř dáno moje jmeno,
jsem zhanoben hůř nežli vrah . . .
a proč? Že zjevil vlnobití
jsem citů, jež vrou hrudí mou,
jež na sta pokryteců zde cítí . . .
že malý atom, blízký hrobu,
a lidstva nepatrný díl,
já soudil lidstvo i svou dobu,
a obé v sobě odsoudil . . .

Avšak poeta má šetřiti *poesie* a poesie chce býti *poetickou.*

Také tato druhá Macharova sbírka, s názvem *Bez názvu*, má stručnou předmluvu. Básník děkuje v ní redaktoru M. A. Šimáčkovi, že když všechny redakce „s politováním a hrůzou" vracely mu jeho verše, on jediný je tiskl, on jediný jej povzbuzoval a dodával mu odvahy. Pročež mu sbírku i posvěcuje.

Svazek má tři oddíly: I. Já, II. My, III. Lidé. *Já* počíná svěží jarní causerií, svěží vzdor stesku na konci, že vlaštovička, která básníkovi jaro do srdce přinesla, daleko za hory odletěla. Však je tu náhrada: koketní žabka i snivá slečna, rekyně stručného románu s rychlým koncem unavené lásky. Tam zase kmitne se souchotivá šička, jíž hocha k hulánům odvedli, dále přeletí stín poupěte záhy zesnulého, a do toho zaznívá cosi jako písknutí blaseovanosti a medisance přes to, že — snad v ovzduší Brandýském při Labi — dívka

dlí, která četla básníkovu knihu a z celé duše ho ráda má. Skizza vystřídává skizzu, a skeptický štětec se zálibou neli čerň, aspoň šeď za šedí na krásnou pleť vystřikuje. — Oddíl *My* projevuje lásku k vlasti, šlehá lichý nationalismus a mrská závist i zlobu, všednost i zvrhlost kolemkol. Tu nejšťastnějším zdá se mu Horatiův Beatus ille . . . Machar patrně nadsazuje, protože světlé stránky docela přehlíží. Ujišťuje nás, že miluje pravdu, ale pravda nemá býti jednostranná. A též třetí oddělení *Lidé* posypáno je stejně trpkým kořením! Nezdáli se vám to netoliko jednostranné, ale i jednotvárné? „Dvě děti“ jsou zase výstřelek, a jiného druhu výrušný, rozpustilý výhonek jest „Antická kráska“ — o třech párcích s křenem! Také „Chansoniera“ je fin de siècle. Za to hluboce nás dojme „Poslední cesta“, kterou chudý, skoro zmírající řemeslník podnikne, by prodal svou příští mrtvolu a za peníze dětem potěšení přinesl:

A děti v blahu se ku teplým kamnům tisknou,
tu nejmenšímu z nich se zraky náhle blýsknou
— byl otce mazlíčkem — a z kapes bundy šedé
teď kornout bonbonů ven ruka jeho vede
a dává bratřím svým a povídá jim k tomu:
„To dal mi tatínek, když přišel dneska domů.“

„Trestanci“ pronášejí oblíbenou myšlenku, žeť i v padlém duchu zbývá místečko pro něco lepšího, v tomto případě mladého vraha stesk po lásce matčině. „Štěstí“ vybíhá v pochybnou thési, že snad nikdo by si nepřál život opakovati, byť tento byl sebe šťastnější býval. „Memoiry stříbrného zlatníku“ jsou Andersenovská pohádka slabšího rázu.

Celkem je sbírka Bez názvu co do názorův i co do formy knihou protříbenější než její předchůdkyně Confiteor.

Své *Letní sonety*, v létě 1890 za částečné umdlenosti psané, nazývá Machar, nyní jako bankovní úředník ve Vídni zaměstnaný, kyticí z charpy, z rudého koukolu o z planého krvavého máku. Každý sonet obmyšlen je zvláštním, někdy divným nadpisem, na př. Sonet-causerie, Sonet-epilog čtenáři. Avšak spěchejme, bychom se v zajímavějších znělkách rozhledli! „Sonet o životě“ poukazuje na „podivný jakýs horečný chvat, jímž letí moderní to naše žití,“ a mohl poukázat i na povšechnou rozčilenost a přepínavost, jížto se také náš básník nadbytečně oddává. „Sonet ironický“ se rouhá: „Umění! K smíchu! Hlavní věcí jest, co, kdy a kolik procent může nést . . .“ Marný stesk a marný vzdor: tak — prý — končí každá z těch metafor, jež život značí.

Po čemsi toužíš do své minulosti . . .
A po čem? Ptej se! Nevíš věru ani.
Bojíš se nějak temné budoucnosti . . .
A čeho? Zkoumej, nemáš ani zdání.

V „Sonetě o třech metaforách“ z klasických veršů cítí básník vůni váti jak z podvečerní bujné lučiny; romantika je mu luzný sad, kde ve skleníku bují květiny, a verše *moderní* jsou mu dráždivé parfumy: k nim atomy se berou kdekoli, třebas i „ze zápachů městských monstrosních.“ Daň zlatovlasé modě odvádí poeta v „Sonetě o antice a

vlasech": mám rád Římany, dí, že už v dávný čas „cenili nad vše zlatý lesklý vlas, vlas zlatý, lesklý, jak má žena moje . . ." Mám potěšení, znáti ji z Houštky, a k vůli heslu *milieu* potvrzuji, že ji básník označil přesně. „Sonet o rokoku" napsal, poněvadž jí doba rokoka je zvláště milá. Jinou intimní znělku věnoval chudičké své „Matce." Na své nynější postavení naráží poeta v Sonetě poledním, kde se dozvídáme, že mu žloutnou tváře žárem chodníkův a nudou kanceláře, a „Sonet o starém líci a rubu" žádá národ, ve slovech tak vděčný, by spisovatelům dal slušný kabát, pár grošů, jíst a pít, by děsivé bídě zamezil cestu do spisovatelské jizby:

Ó peníze — ne jak můj mnohý druh
tu volá s effektní vždy ironií —
já přímo dím: Jste velký, hrozný bůh.

Mře naše století, před sebou majíc tmu, na rtech prokletí a v ruce závěť, v níž dvacátému věku odporoučí otřepanou, protrhanou víru v budoucnost! Opravdu? Avšak dejme tomu, že opravdu. Ale pak by zajisté bylo hezké, kdy by básník byl nejen rozpoznavatel chorob, nýbrž i jich léčitel.

V jedné ze svých básní v knize Bez názvu dí Machar svému příteli poetovi Emanueli rytíři z Čenkova:

Z těch jsi jedním, kteří vlíti
musí všechno v hladké verše,
co *jich nitro* trpí, cítí,
co *jim* duší prochvěje.

Kniha z těchto veršů vyjde, a přítel? Konstatuje, že u ní lze vidět cizí vzor. A povolaní kritikové prý řeknou: „Jak u jiných — kopie." Nebudeme se tudíž ani slůvkem zmiňovat o Coppéovi, a přistoupíme hned k věci: ke dvěma básnickým sbírkám Čenkova, ke knize *Z mého alba* s básněmi z let 1884—1888, pak ke knize *Eros a Psyche*. Druhá věnovaná jest Jar. Vrchlickému a první poetovi, který citovanou slokou na to důraz položil, že Em. ryt. z Čenkova samostatně tvoří: J. S. Macharovi. Toto mínění podporováno je slovy, která Čenkov sám do svého věnování vepsal: „Bývá nyní zvykem, že z každé cesty přináším si do svého černého alba, jež jest jednou z chudých ozdob mého psacího stolku, obrazy krajin a několik podobizen."

Sbírka *Z mého alba* čítá 3 oddíly: *Na venkově i v městě*, *Podobizny* a *Chvíle veselé a smutné.* Býti pronikavým pozorovatelem nestačí: nutno také uměti tělo učiniti slovem a slovo tělem, tělem plným hnutí, proměn, života. Oboji spůsobilost má Čenkov v míře nemalé. Jeho perokresby jsou názorny, nelíčeny. Poskytuje nám v pestrých, pružných rýmovaných slokách jak nákresy krajinné, selankové, genrové, národní, tak i pohledy do neblahého nynějška, do šťastnější minulosti, do našeho venkova i do našeho velkoměstského, zejmena dělnického života. Jsou to verše ponejvíce pochmurné a jdou hluboko k srdci. Venkovské motivy čerpány jsou tuším hlavně z českého jihu. Skoro pro všechna čísla *Podobizen* nemám než upřímnou chválu. Jaká to stupnice prarůzných životných postav! A potom prý v našem českém ovzduší není

látek! Ve Chvílích veselých a smutných vidíme jak oknem do básníkova nitra, do jasného, hlubokého, zadumaného, truchlícího jezera s jemně chvějnými vlnami na jeho lesknúm zrcadle.

O svých verších *Eros a Psyche* Čenkov ve svém věnovacím úvodě praví, že se v nich pokusil uchytit „obraz přesmutného živoření za dnů choroby a za dnů, kdy schází duši lék a posila pravé, dokonalé lásky.“ Básník nechtěl tedy podat „ohnivý hymnus lásky, ale ozvěnu hořkého stesku a nezkojené touhy v žití bez lásky.“ Věnování je datováno v německé Kaplici za Česk. Budějovicemi v dubnu 1890. V přírodě to kolem šumí, jásá, zvoní, hraje, a básník? „Mne nikdo nemá rád ... Nemohu milovati ... Jsem bídný ...“ I vzpomíná na město v dáli, na rodný dům v té šeré dlouhé ulici, a co balsám léčivý mu roní do churavých plic, jsou milené šumné, černé lesy, v nichž by sobě náš samotář přál i pohřben být, a teplý výpar plání a klidný větru šum. Les vrátí mu zdraví, poeta vrací se do Prahy a nalézá látku pro nové náčrtky. Oddíl *Za dnů choroby*, z něhož dvě tři čísla vynechána býti mohla, se končí. Končí a ustupuje *Malým povídkám.* Závěrkem zhacena je „Stará panna;“ ve „Faráři“ jste na konec nuceni pozříti kousek zázvoru, a také „Štědrý večer“ pozdrží vás při trpkém, stinném výjevu. Fin de siècle! Všude jen vládne zlo, všude panuje nicota: pravdali to, jak se tedy nemáte podivit, když se vám v poslední řadě básní, v oddíle *Z alba lásky*, z poety vyloupne cosi jako don Juan en miniature! Proč tak předčasně zmírati? proč oběma rukama nesáhnouti po právech života? — „Návratem na venkov“ zpěvný sešit doznívá.

Realistické sloky, jež napsal A. Sova (Ilja Georgov), ač nejsou bez některých vad, mají přece skutečnou literární cenu. Ovšem se hned při pohledu na jmeno knihy ptáme: Realistické? a sloky? jak to hrá? Realismus přece nemluví veršem? Avšak je tomu tak. Máme před sebou realistu až i naturalisujícího: nápodobuje, opisuje, seřaďuje a jen místy tvoří. Hned, jakmile k vám vejde, spatříte líce zasmušilé, oko pessimistické, ale bystré, pronikavé: a nad plynným jeho slohem, bohatou mluvou i bohatým detailem vznáší se ušlechtilá mysl vzdělaného umělce; v tom, co čtete, je život, mnoho života, *našeho* života. Škoda, že verš není bezvadný; nu, snad nám chtěl básník poskytnouti náhrady za to tím, že sem tam do sbírky vložil obtížnější znělku.

Kniha složena je ze tří oddělení: I. *Zapadlí a přebyteční*, II. *V rámci stále stejných dnů* a III. *Trocha humoru i starosti.* První oddělení působí dosti choulostivě, právě následkem toho, že básník sobě důvtipu v invenci nehledí, že právě v nenovém hledá něco nového; jen „Dítě“ jest originálnější, a teprve v druhém oddělení nalezneme sloky, že si o nich říci můžeme: jsou zvláště hezky; je to zejmena „Partie z Karlova náměstí“ a „Zoška.“

Kdo jsou ti zapadlí a přebyteční? Jest jich ubohých pohříchu dosti: básník svojí sondou vniká v duši vadnoucího starocha, v neštěstí opuštěného dítěte, v neklid zmořeného akademika, v dumu sestárlé zpěvačky, v osud nenapravitelného hýřila, v bídu neslavného kupletisty, v rozkol mezi nešťastnými rodiči, v mělkost dandya na Příkopě, v trampotu defraudantovy rodiny, v nudu modního dona Juana, ve strasti a lhostejnost propuštěného dělníka, v dívčin bol z dostave-

níčka s prostopášníkem, v tesknost osamělé slepkyně. A podobně známými cestami do známých partií vede nás poeta i v druhém oddíle: v půvaby Pražského jara, k vrtochům zálibné tanečnice, k svízelům mladistvé zamilované, k své touze po venkovském ovzduší, k rozvoji dívky a lásky k ní, k výjevům zimního dne, do směsi Žofínského plesu, k svým touhám po sestře, matce, otci, venkovu, a přes svou skizzu Malostranských i venkovských dojmů i v kruh básnického dorostu. Stále silněji a silněji podmaňuje si nás básník, až nás konečně v třetím oddělení svým uměním úplně upoutá, jakkoli nám zase nic více neukazuje, než na př. mysl lehkovážného šviháčka, ostýchavé z počátku a brzy rozpustilé dívky, nudící se paničky, starého, ženitby chtivého vdovce a dále zase kdesi nový na oko půvabný byt, pestrý nákres villegiatury, koncert a nitro koncertistova učitele, ráz velkoměstské klepárny a v ní také nynější literární rozruch, anebo kus nedělního výletního zátiší a t. d. Na ukázku vybrali jsme tyto, hezkou poetovou přítelkyní zahájené verše:

„Ba, je to krásné být dnes českým literátem . . .
Ba teď už do rodin jde pověst vaší chvály
a skorem řekla bych, je číst a soudit modou, —
vždyť česká elita už těchto příčin shodou
své vzácné salony vám otevřela v'ecky.“ —
A já jsem děkoval za soucit její přímý,
pak děl jsem vesele: „Ba, za předešlé zimy
jste příliš čítala . . . Vás jaly sloky prosté,
i dekadentů verš, jenž pouhou hudbou roste,“
a vy jste říkala: To šperk jest ku ozdobě,
jak zdoby rakví, vás a svícnů v dávné době.
Však román, jak jsem zřel, když uchvátil vás jednou,
vám duší všecky sny se vzbouřejí (!) a zvednou;
vás ruské schvátily — tou prostou básní žití,
kde rozvoj psychický se do všech nervů řítí . . .“

Josef Kuchař věnoval své básně *Cestou životem* Svatopluku Čechovi. Jsou z let 1885—1890. Čteme v nich projev truchlé nálady opuštěného, jako zasněženého muže, stesk ze života, stesk po milé horské chýži a vísce, po horách, po ztracené manželce a ztracených dítkách; v to sunou se rmutné vzpomínky na mládí a kusy ze života.

Jak přál bych si, by drobný sníh
se v prudké chumelici zdvih,
A nad střechu až zavál chýž —
a já z ní nemoh' nikdy již.

Jen láska i krása sem tam prozrazují schyl k veselejšímu rozpoložení ducha. Verš má básník v moci, a knížka činí dojem příznivý.

Verše Josefa Šimona, věnované F. L. Riegrovi, sepsány jsou pérem nadaným, ohebným, oddaným poesii. Jen místy narazíme na sušší pláňata. První díl Veršův nazývá se *Z mladých tužeb* a tvoří jakous jástevní novelku: jeho první částka „Vyznání“ jest vyznání z lásky, druhá částka „Loučení“ týká se loučení s milenkou za jiného do ciziny provdanou, a třetí částka „Smrt“ zvěstuje nám její skon. Nejsme nespokojeni, jen si přejeme: Více svéráznosti! Druhý díl slove *Na samotě.* Tam básník dí:

Chtěl bych umřít. Jsem tu opuštěný.
Toužím ve kraj, kde už nejsou změny.

Obrázky života v této řadě básní na chvíli nás vedou k Labským břehům. Tu a tam se potkáváme s baladami. Lyrika zanáší nás i k Mladé Boleslavi. Zde onde naskýtá se sonet. Ke mnohým slokám dalo podnět jaro:

Jaro, jaro! Přines vyjasnění
v naši zemi! Či již ani není
pro svár Čechů možné vykoupení!?
A kam pohledneme, nepřízeň nás hledí zardousit!

Básně *Kůže a ostny* od Vojtěcha Pakosty seřaděny jsou v pět skupin: I. *Na lesních procházkách*, II. *Z cest a pěšin*, III. *Z katakomb*, IV. *Legendy*, V. *Příležitostné*. Lesní básně napsány jsou za heslem ze sv. Bernarda: „Více nalezneš v lesích nežli v knihách." Ovšem přijde na to, co se hledá. Že Pakosta hledat i nalézat umí, víme již z jeho dřívějších poutavých veršův, a nynější prostomilé, jasnější a pochmurnější, ale všudež od srdce pěné sloky to potvrzují. Totéž platí o básních v oddíle druhém, kdež i 13 znělek umístěno jest a kde se dovídáme, kudy básníka cesty životem vedly: na Volfsberk, na Bodamské jezero, na Tatry, na uherskou pustu, do Antverp a do Ostende (1888). Katakomby poskytly Pakostovi podnětu k obrazům hlavně z první doby křesťanské, jejímž odhodlaným mučeníkům náboženského přesvědčení nikdo nemůže odepříti obdivu. Legendy mají ráz poněkud programový; ze slovanského světa naskýtá se tu jediný „Svatý Method u Borisa." Příležitostné básně věnovány jsou dvěma živým: Lvu XIII. a Františku Pravdovi, a dvěma mrtvým: Václavu Štulcovi a Bohuslavu Balbínovi.

Básně *Plovoucí oblaka*, jež napsal Zikmund Janke Dvorský, podávají nám libé, tklivé i truchlé črty ze života i z přírody a mezi nimi verše milostné, rodinné i sociální. Čtyři mají formu znělkovou. Janke píše pružně a plně.

Básně Aloisa Svobody obírají se v první polovici láskou, steskem po zesnulých rodičích, úvahami, vzpomínkami. Proniká v nich zasmušilost, ale prostá zoufalství. V druhé polovici nalézáme písně směru vlasteneckého, národního, slovanského, a potěšíme se z nadšené básníkovy úcty k slavné minulosti naší. Mezi výpravnými statěmi obracejí na sebe pozornost sloky o zrádci Milotovi. Všude shledáváme opravdový cit, mužné, málo kde přepjaté smýšlení a skoro všude pečlivou formu.

Tato Svobodova sbírka jest jako mladší sestra knihy veršů: *Sny májové*, jež napsal a Rud. Vunšovi věnoval Fr. Vladim. Krch. Spisovatel uvádí nás tam do snů v máji, kdy se láska světem vznáší. A tím dílem ovšem v prvém oddělení nalézáme rozběhy ke zpěvům jak o máji tak o lásce, štastné i nešťastné; a nalézáme tam i různé jarní kresby, ve kterých nás básník též do libých, jarých sídel své rodné vísky láká. V druhém oddíle umístěny jsou zámluvné i rmutné výpravné náčrtky ponejvíce milostného rázu, a třetí oddíl podává nám kromě Vzpomínky na J. K. Tyla verše vztahů rodinných, vlasteneckých i národních:

Jen k sobě! k sobě!! — Vždyť jsme bratří
a sestry vlastní vespolek;
nás láska jen, ať láska spatří,
pak bude zase zlatý věk . . . .

Krch píše nelíčenou, bystře proudící mluvou citu. Zda se k větší samostatnosti propracuje, poví nám budoucnost.

Verše Otakara Ouředníčka jsou výplodem jakési pessimistické horečky. Zabývají se hlavně poměrem k ženám. Kvasí, vře, supí a nadýmá se to v nich podivně a někde komicky:

Sem balon, naplněný myšlenek mých plynem,
na loďku písní mých; mne provaz bídy chyt,
teď prask — buď zdrávo, moře vzduchu, světlem, stínem
jen pryč, pryč! byť mým cílem peklo mělo být!

Jak zarážejí, ty naivně zámezné, rozbárané myšlenky, ty naduřeně křiklavé obrazy! Nač tak silou plýtvati? Tedy prostěji, pane poeto, a případněji!

Cyklistskými písněmi večerními snaží se Jindřich Leminger parodovati hlavně Hálkovu nejoblíbenější básnickou sbírku. Nikoli se zlým úmyslem, a nikoli bez vtipu. Zde onde mihne se tam i vážné zátiší před námi Řiditko veršovcovy Musy vede nás nejen na silnici, nebo na závody, nýbrž i do společnosti a na plzeňské, ano i ve vábný kraj, kde vládne láska netoliko ke dvoukolce neb trojkolce, ale také k švarným dívčicím, třeba „na hospůdce malé." S největší pochoutkou líčí však jezdců pád: velocipedisty v těchto písních spatřujeme skoro častěji pod bicyklem než na něm. A také myšlenky a sloky jedou tam patrně na kole, dosti sice zběžně, ale kolo každou chvíli naráží na štěrkové kameny a nezřídka i s jezdcem do neměkkého příkopu padá. Vše to, jak praveno, s nejlepším úmyslem a s nejdobromyslnější tváří veselého společníka.

Knížka *S troškou do mlýna* zajímá nás původem svým. Její autor V. Josef Pokorný Pikulík (naroz. r. 1842) je samouk, jejž otec dal na řemeslo ševcovské. Pokorný napsal o tom i písničku:

Což to není hezká věc,
hezká věc,
že jsem z vůle boží švec?
Ušiju já pantoflíček
papežovi na palec.

Od paty až do špičky,
do špičky,
bude pěkný celičký;
rubíny dám z české krve,
z českých slzí perličky.

Přijdou páni, hrabata,
hrabata,
přijde kněžna ta a ta;
budou líbat pantoflíček
jako bábu vnoučata.

V písních Pokorného je běl i zadní mouka. Co nás tam nejvíce potěší, jsou nelíčené, svěží, v pravdě prostonárodní a jen málokde po městsku zumělkované písně. Ve vlasteneckých verších jeví se nám Pokorný jako jadrný a rázný muž. O nás Slovanech praví:

Je nás Slávů, je nás jako zrní,
hozeného po celičkém světě,
divně námi krutý osud hází,
jako rolník plevou na řešetě.

Kam nás hodil, již tam na pospasy
hladové se slétlo hejno ptačí.
Hledáme se, nemůžem se sjíti,
jak by skála spjata byla k noze —

a též jinak žehrá náš veršovec často na nynější národní poměry naše. Se zvláštní zálibou pouští však vtipné nápady ze svého péra, jímž chutě i satirické šlehy rozdává. Dojem spisku byl by tedy celkem dosti přívětivý, jen kdy by ho místy nekalil nápadný nedostatek autokritiky.

Básně *Sny a touhy* od Bohumila Formana jsou skladby skromné, málo původní. Jejich motivy jsou láska k choti, k matce, k otci, k vlasti, k národu, k naší minulosti, k svobodě; úvahy, jež Forman vyslovuje, jsou dílem jeho vlastní, dílem i cizí; nákresy, jež tam nastínil, čerpány jsou z české minulosti a z nynějška. Nejvíc upoutá čtenáře asi báseň „Na Karlštejně," končící přáním Karla IV., by každému ruka zkameněla, kdo by po české koruně se sápal. Ve spisku jeví se zřejmá snaha vzbuzovati náladu, za to je však verš někde v myšlení a ve formě nevyspělý. Děti na př. nemluví jako holčička básně „V lese," jinak dosti pěkně pojaté.

Ladislav Sehnal uveřejnil knihu *V růžovém rozmaru*, verše to humoristické a satirické, lehkou zábavu poskytující. Abych je poněkud charakterisoval, přinesu zde dvě, tři ukázky z nejlepších nápadů Sehnalových. V oddíle „O babičce" čteme naivně sobecké přání, jež babička našemu veršovci pronesla:

Bůh rač tobě dlouhý život dáti,
a mě (sic!) ještě popřej radosti,
bych tvé dítky — však ne na tom dosti:
vnuky tvé bych mohla kolébati.

Vždy spolu, jak „Literární xenie" mezi jiným tvrdí, válčí žurnály, jen v hostincích na jediném háku v rákosovém držáku visí ve svorné shodě. A jeden z epigramů předvádí nám človíčka, který velikým křikem za národního mučeníka se prohlašuje:

Pravdu má, neb pověst praví,
při sbírkách že muž ten obětavý
dal si pro groš *vrtat koleno.*

Ke konci nemohu smlčeti několikero žádostí. Jedna týká se některých pp. básníků: přál bych si, aby věnováními tolik neplýtvali. Co tomu máme říkati, když spisovatel celou sbírku neb některý její díl tomu neb onomu a díl sbírky nebo díl jejího dílu zase jinému připíše. To není hezké. Ale mnohem horší jest, že mnozí básníci tak málo jazykové správnosti sobě hledí. Omluviti to nikterak nelze. Hrubá mluvnická chyba v pěkné básni, jaká šereda! A přece u našich poetů nejsou žádnou vzácností na př. tvary: s prsty *hubenýma*, *z něj*, *doň*, ptal se *jej*, *by jsi*. *kráče* m. *kráčeje*. *spijí* m. *spijejí*, sny se vrac*í* místo vrac*ejí*, opět: sny se bouř*ejí* místo bouř*í*, (ta) *líc* m. (to) *líce*; *sporý* je = *vydatný* a ne spärlich, *matný* není od něm. matt, nýbrž od matu. atd. K takovým výtkám nesmí u nás věčně býti dávána příležitost. Kdo to dřív neučinil, seznam se pěkně s gramatikou! Ostatně čím kdo povolanější, tím pilněji se pořád uči. — Třetí má žádost odnáší se k pp. nakladatelům: nevolte k básním písma tak drobného, nerozmnožujte počet lidí krátkozrakých, jest jich u nás už tak přespříliš mnoho!

~~~~~~~~
~~~~~~~~

O samosprávě v Uhrách.

Píše

dr. **Bohuš Rieger**.

I.

ozdělení Uher na komitáty, slovensky stolice, podobá se rozdělení Čech na kraje. Také stoličné, resp. krajské zřízení v obou zemích za starší doby vykazuje mnohou obdobu. Jako kdysi v Čechách konaly se krajské sjezdy a veřejnou správu zastávali krajští hejtmané králem jmenovaní i jiní úředníci volení ze stavů krajských, tak i v uherských župách či stolicích konaly se stavovské kongregace, a správu vedli župané králem jmenovaní i jiné úřednictvo volené ze stavů téže stolice. Ale v Čechách krajská samospráva časem klesla, kdežto zřízení stoličné v Uhřích pravidelně se vyvinulo, ustálilo a také podnes zachovalo. Tou dobou, když v 18. a 19. století u nás zavládla správa zeměpanská, byrokratická, komitáty osvědčily se pevnými zárukami zemských svobod, posledními baštami celé uherské ústavy. Zůstalyť jednak podkladem a součástkou zřízení sněmovního, jednak orgány mocné samosprávy: v jich rukou bylo provádění zákonů, veškera veřejná správa, ježto v komitátech úřadů zeměpanských nebylo. Vláda i stavové dobře byli si vědomi tohoto státoprávního i politického významu stoličného zřízení; absolutismus měl nejednou na ně zaměřeno jako na největší překážku své politiky, a naopak stavové právě ve zlých dobách drželi se jich jako nejlepších prostředků, jimiž všelikou reakci vždy zase prolomili. [1])

[1]) Tak císař *Josef II*, jenž se nedal za krále korunovati a vládl bez sněmů, r. 1785 zrušil také zřízení komitátní a rozdělil Uhry na 10 distriktů, v jichž čelo postavil král. komisaře. Ale noví úředníci zeměpanští nestačovali opatřiti vládě berně a rekruty; k tomu účelu panovník začátkem r. 1789 viděl se nucena obnoviti kongregace komitátů: — ty však provozovaly passivní odpor, podávaly panovníkovi pouze svá ohrazení, trvaly na svolání říšského sněmu, jemuž jediné náleželo rekruty a berně povolovati, a koncem r. 1789 namnoze též obnovily celou svou správu. Posléze následkem opposice po celé zemi organisované a již odbojné, císař Josef v lednu 1790 musil uznati ústavní práva uherská. Podobný zápas vedl se i za *Františka II.* a *Ferdinanda V.* Císař František od roku 1812 jal se vládnouti bez sněmu a sám vybírati berně i rekruty. Vrchní župané z vysoké šlechty podávali se mu za nástroje reakce, a na kongregacích komitátů hleděli vymáhati usnesení vládě příznivá úplatným získáním chudé šlechty, jejížto votum r. 1819 zvláště bylo zabezpečeno. Tu však probuzení národnosti maďarské ukázalo se mocnějším, a odpor komitátů donutil panovníka r. 1825 zase ke svolávání sněmů. Když nastoupením Ferdinanda V. začala nová reakce, vláda zase snažila se toho dosíci, aby komitáty svým sněmovním poslancům udílely příznivé instrukce. Ačkoli r. 1840 došlo k jistému smíru stavů s vládou, tato přece r. 1845 jala se také sezazovati nedbalé nebo nedosti povolné vrchní župany, a na jich místo dosazovala administrátory státem placené, k pevnému řízení kongregací a celé správy. Z toho však povstal důležitý ústavní spor na obhájení zřízení komitátního. Roku 1847 zvítězila tudíž opposice a na sněmě došlo k ujednání ústavy z r. 1848, aniž by sice poslanci komitátů tak, jak stará ústava žádala, byli měli ke všemu jednání dostatečných instrukcí. Konečně komitáty přečkaly i dobu nového byrokratického absolutismu v l. 1851—60.

Přehledněme stručně, jaké bylo toto *historické* zřízení stoličné, abychom pak mohli seznati, kolik asi posud z něho se zachovalo a kolik musilo se přispůsobiti potřebám nové doby. Byly dvojí orgány komitátů: usnášející a dohlédající, totiž kongregace stavů, dále výkonné úřady čili magistrát.

Všichni čtyři stavové stolice: preláti, magnáti, šlechtici čili zemané a svobodná král. města i privilegované distrikty tvořili spolu jedinou obec (universitas SS. et OO. comitatus). Za předsedání vrchního župana nebo místožupana scházeli se čtvrtletně na *generálních kongregacích*, aby tu projednávali své veřejné záležitosti, načež usnesení předkládána králi ke schválení. Také se konaly kongregace partikulární k vyřizování věcí méně důležitých nebo kvapných, s výhradou dodatečného schválení kongregace generální; k těm scházeli se pouze magistrát a přední sousední šlechta. Generální kongregace nebyla zastupitelstvem, nýbrž valnou hromadou vyšších stavů, kteří se jí účastnili bezprostředně, osobně; toliko král. města byla zastupována poslanci. Vůbec národem v politickém smyslu byli toliko privilegovaní stavové, především šlechta, jejíž výsady v pochybnost uváděly netoliko politická, ale i občanská a přirozená práva ostatního obyvatelstva, jež bylo pouze misera contribuens plebs. Takovéto sešlé zřízení aristokratické či feudální tak jako kdysi v Polsku mělo za následek „více svobody než pořádku,“ a více libovůle než svobody; sloužilo více zájmům stavovským než pravému blahu země. Rovněž schylovalo se k anarchii a ochlokracii. Na gener. kongregaci komitátu vážil totiž hlas nejchudšího šlechtice stejně jako hlas největšího; tu pak bohatí patroni nemeškali za nemírné jídlo a pití kupovati hlasy či hrdla chudých (většinou rozhodovalo překřičení), t. j. hlasy šlechtických sedláků, dosti četných, kteří zhusta neuměli ani čísti ani psáti a postrádali také pravého zájmu a dostatečné vědomosti ve věcech veřejných. Pak ovšem docházelo také ke krvavým excessům šlechtické luzy. [1])

Při všem tom stavovské kongregace měly práva velice důležitá. Volily po dvou poslancích do nižší sněmovny: tabule stavovské; dávaly jim instrukce, sepisovaly postulata et gravamina; poslancům jejich pak připadal hlavní úkol ve sněmování. Po sněmě kongregace sloužily vyhlášení a vykonání zákonův a nařízení; užívaly tudíž práva činiti vládě představky, representace, i měly odepříti vybírání berní a rekrutů sněmem nepovolených. Směly se vespolek dorozumívati. Usnášely se na řádech čili statutech, jež byvše králem schváleny, nabývaly v komitátu platnosti zákona. Působnost jejich vztahovala se vůbec na vrchní řízení politické správy, na rozvrh berní, na péči o stavění a

---

[1]) O povaze zřízení uherského před r. 1848 srov. Virozsil, Ungar. Staatsrecht, zejm. II., 400 sl., III., 204 sl., 287 sl. — Čtyři privilegovaní stavové činili sotva desetinu všeho obyvatelstva; $^9/_{10}$ nemělo v zákonodárství a ve správě žádného zastoupení, leda fiktivního. Svobodné město, jež mělo na miliony zl. majetku a obratu, nemělo více práva než jednotlivý šlechtic, třeba ničeho neměl, a veškera král. města měla na sněmě votum rovné jednomu komitátu. — Jedině šlechta mohla držeti statky šlechtické a docházeti všech úřadů; zároveň byla prosta berní a jiných břemen a povinností občanských, a nedotknutelna ve své svobodě osobní (šlechtic, dokud nebyl usvědčen soudně, nesměl býti zatknut).

zaopatření stálého vojska (druhdy na zřízení stavovské insurrekce pod župním banderiem).

V čele komitátu stál *vrchní župan* (föispán), jmenovaný králem ze šlechty ve stolici usedlé, zákonný to předseda kongregace i soudní sedrie, zástupce komitátu v horní sněmovně: tabuli magnátské; prvý úředník, jenž za starší doby míval dosti neobmezenou moc politickou, soudní a vojenskou, ale rozvojem sjezdův a ostatního magistrátu znenáhla obmezen byl vlastně na hodnost vrchního dozorce správy. [1]) Po jeho boku stál vlastní výkonný *magistrát*, jejž generální kongregace stoličná vždy ve třech letech znova volívala; vrchní župan podával jí k tomu své návrhy, toliko notáře, aspoň obyčejně, a menší úředníky dosazoval sám. Tříletá „restaurace" úřednictva dála se obyčejně akklamací a vedla ke známému kortešování o přední místa úřednická, k nimž každý šlechtic cítil se povolána jako by od narození (teprve sněm r. 1843—44 připustil k úřadům také nešlechtice). Arci při nedostatečné odpovědnosti úředníků plynulo z toho pověstné „hospodářství komitátní," poměry namnoze sice snad patriarchální, ale také prosáklé libovůlí, nepořádky a korrupcí.

Prvým voleným úředníkem byl *místožupan* (alispán), vlastní hlava skutečné správy, jehož volbu zákony pojistily předpisem, že nikdo není povinen poslouchati místožupana, jenž by byl ustanoven jináče než volbou. Obyčejně byli dva, vicecomes ordinarius pro záležitosti soudní, a vicecomes substitutus pro politické. Ve 2—5 okresech, na něž stolice se dělila, zastávali politickou správu *služní* (Stuhlrichter, szolgabiró [2]). Správa pokladny kontribuční čili vojenské i pokladny stavovské, domestikální, svěřována zámožným šlechticům jakožto výběrčím, perceptorům; z domestikální kasy uhrazovány diéty poslanecké, služné úředníkův a sluhův, náklady správy berní a policejní, výdaje na silnice a mosty a j. Notáři byli tajemníky, fiskálové právními zástupci, žalujícími zločince a zastupujícími chudé. [3])

Komitáty měly také své soudnictví, ale můžeme tu jeho pominouti, ježto v nové době zákony o vykonávání moci soudní (čl. 44: 1868 a čl. 4: 1869) úplně je vyloučily z oboru samosprávy a zavedly soudy královské, od správy oddělené. [4])

Přechod od stavovského zřízení stoličného k *novověkému* tvoří *zákony z r. 1848*, na jichž základě nynější stát uherský od r. 1867 dále se ustrojil. Sněm r. 1848 chtěl zřízení komitátní, jakožto prý ochrannou baštu uherské ústavy, uvesti „ve shodu se svobodou;" i měl býti vydán zákon o nové organisaci komitátní dle soustavy representativní. Než se tak stane, upravena veřejná správa článkem 16: 1848

---

[1]) Ostatně palatin z úřadu svého býval vrchním županem stolice Pešťské, podobně arcibiskupové Ostřihomský a Jagerský ve stolici Ostřihomské a Hevešské. Mimo to bylo 12 vrchních županů dědičných.

[2]) Skoro raději užíváme slova komitát nežli stolice, protože také okresy stoličné čili služných slovou někdy stolicemi, Stühle. Dále „stolice" Székelův a Sasů v Sedmihradsku velikostí svou celkem (až na některé větší) nijak se nevyrovnávaly uherským komitátům.

[3]) Virozsil, II., §. 66, III. §. 79.

[4]) V komitátech byly soudy služných za pomoci jurassora, i soud místožupanský; v další řadě soudní sjezd komitátu, t. zv. sedria (sedes judiciaria). Virozsil, III., §. 83.

„o prozatímném vykonávání úřadů komitátních.“ Dle toho náleželo do generální kongregace stavů povolati také zástupce obyvatelstva dle obcí, a kongregace takto na plebs rozšířené měly si zvoliti *stálý výbor* či vlastně početné zastupitelstvo dle rozsáhlosti a lidnatosti komitátu, a s ohledem na všecky třídy občanstva. Tomuto výboru „zastupitelskému“ neb „ústřednímu“ náleželo vykonávati veškeru moc, jež dosud příslušela generální kongregaci dle zákonův a ústavy; „jmenem stoličné obce“ měl býti přímo ve spojení s ministerstvem, a ve smyslu zákonů svými usneseními spravovati úředníky komitátu. Výbor ten měl se scházeti dle potřeby za předsedání vrchního župana, po případě místožupana a za přítomnosti úřednictva; jednání měla býti v Uhrách vedena jazykem maďarským (komitáty zemí přivtělených směly dle vlastních statutův užívati také řeči mateřské). Současně čl. 17: 1848 prozatím zastavoval obvyklé restaurace úřadův, a kdekoli třeba bylo úřad některý nově obsaditi nebo nový zříditi, měl potřebné úředníky (i nešlechtice) na spůsob náměstků dosaditi vrchní župan v dorozumění s výborem zastupitelským. Konečně také následkem novověké odpovědnosti ministerské čl. 29: 1848 stanovil, že (s výjimkou úřadů soudních) všichni úředníci, jichž jmenování závisí na vládě, mohou také správní cestou sesazeni býti.

K těmto předpisům připojují se předpisy *nynějšího státu* uherského o správě komitátů v *Uhrách a Sedmihradsku*; bylot toto roku 1868 k Uhrám úplně inkorporováno, tak že obě země státoprávně tvoří jediné území. Naproti tomu organisovati správu v *Charvátsku a Slavonsku* (i s Vojenskou Hranicí, r. 1881 připojenou) připadlo tamějšímu zákonodárství zemskému; a v skutku byla tam správa župní zásadně jinak upravena nežli v Uhrách, a dosti se blížila správní soustavě rakouské. [1])

---

[1]) Veřejná *správa charvátsko-slavonská* upravena byla zákony r. 1870 a 1874 dosti centralisticky, s vyloučením volby úředníků. V čele župy či županije stojí veliký župan, k návrhu bánovu králem jmenovaný, jenž v podžupaniji sídelní vede veřejnou správu, ale k ostatním podžupanijím pouze dohlíží. Vlastní první politickou instancí je nikoli župa, nýbrž podžupanije, pokud zákon z 28. ledna 1881 nedelegoval správu městským municipiím; druhou instancí je přímo vláda zemská. Podžupany a ostatní úředníky konceptní a odborné jmenuje bán k návrhu velikého župana. Pro obor „přirozené působnosti“ zachovány župní skupštiny (kongregace komitátů), z virilistů, kteří na sněmě mají osobní hlas, a ze zástupců podžupanijí (z každé po 6). Skupština župní, jež pravidelně schází se v březnu za předsedání velikého župana, jest zároveň oprávněna rovnati spory obcí rozličných podžupanijí, kontrolovati všecku župní správu i podávati vládě a sněmu opravné návrhy. Také každá podžupanije má svou skupštinu, jež má za úkol sestaviti svůj rozpočet, zkoumati závěrečné účty, rovnati pře obcí, kontrolovati správu obecního jmění, voliti zástupce do skupštiny župní. Pravidelné schůze konají se v únoru a srpnu za předsedání podžupana neb jeho zástupce; dvě třetiny členů jsou zástupci obcí, třetina připadá nejvyšším poplatníkům; usnesení jdou přímo k zemské vládě. — Dle *nového zákona* z 5. února 1886 skupština župní dle vzoru uherského sestává z polovice z největších poplatníků, z polovice ze členů na 6 let volených; právo voličské a volitelnost jsou tytéž jako do sněmu. Také vyšší úředníci mají hlas ve skupštině; mimo to vysílají tam zástupce městská municipia, vyjímajíc Záhřeb a Osek. Nyní jest 8 žup (komitátů) se 66 okresy a 21 král. svobodnými městy. Také politická správa nově upravena zákonem z 5. února 1886. V okresích je politický

Nové zákony uherské nejednají jen o komitátech, nýbrž o *municipiích* čili jurisdikcích, čímž rozumějí komitáty, székelské a saské „stolice," svobodné distrikty, a konečně královská a jiná větší města. Před redukcemi z r. 1876 bylo celkem 152 municipií, t. j. samosprávných svazků, jež zastávaly zároveň správu státní, a stály přímo pod vládou. Avšak r. 1876 zrušeno bylo staré rozdělení Sedmihradska na národy či země Maďarů, Székelův a Sasů; zmizely svobodné distrikty a zmenšen počet měst požívajících politického práva jurisdikčního. I jest nyní v Uhrách se Sedmihradskem pouze 63 komitátů (jež dělí se na 424 okresů), 24 municipií městských a hlavní město Budapešť, jehož zřízení bylo upraveno zvláštním zákonem (čl. 36: 1872 [1]). Velikost komitátů je velice nestejna; celkem rovnají se českým krajům. Průměrem nynější náš kraj čítá 72·61☐ mil zeměp., 39·96☐ Mm., uherský komitát pak 78·35☐ mil, 43·10☐ Mm. (při menší lidnatosti). Komitát Peštský má 123·5☐ Mm. se 775.000 obyv. (r. 1876), Malotrnavský (Kis-Küküllö) pouze 15·8☐ Mm. s 101.000 obyv.; prvý je tedy jednou tak veliký jako kraj Pražský (58·5☐ Mm., 106·27☐ mil), druhý obnáší něco přes polovici nejmenšího z krajů českých, t. Hradecka (29·67☐ Mm., 53·9 m).

Nový stát uherský r. 1870 na základě historických tradicí přisoudil municipiím *trojí úkol*, trojí povahu. Předně municipiím příslušela svézákonnost i samospráva v jejich vlastních, vnitřních záležitostech; za druhé náleželo jim prostředkovati svými volenými orgány všecku

---

úřad prvé instance, v župách úřad druhé instance. Správa municipií městských náleží magistrátu, v druhé stolici úřadu župnímu, avšak v oboru samosprávném stojí přímo pod zemskou vládou; Záhřeb a Osek jsou vládě vůbec přímo podřízeny. V čele úřadu župního postaveni jsou veliký župan jako dozorce a podžupan; také král. svob. města mají veliké župany. Záhřeb vrchního purkmistra. Zároveň dle uherského vzoru zavedeny v župách správní výbory. Ve správním výboru zasedají veliký župan, podžupan, 6 úředníkův a 6 členů župní skupštinou na 2 leta volených, i náleží jim porada a rozhodování některých záležitostí samosprávných, žaloby syndikátní, záležitosti disciplinární a berní, dále rekursy v záležitostech obecních.

[1]) R. 1870 bylo v Uhrách 49, od r. 1873: 50 komitátů, a sice v kraji Předdunajském 13, Zadunajském 11, před Tisou 10, za Tisou 13 a 3 ze Sedmihradska r. 1806 reinkorporované. V Sedmihradsku země Uhrů čítala 8 komitátův a 2 distrikty, země Székelů 5 „stolic;" země Sasů, pro niž však zákon o municipiích z r. 1870 neplatil, měla 9 stolic a 2 distrikty. Od r. 1873 bylo celkem 58 komitátů, 14 stolic, 9 distriktů, tedy 81 municipií venkovských, jež dělily se na 498 stoličných okresů, a 71 měst královských a jiných. — Čl. 20: 1876 odňal 47 městům právo jurisdikční a přivtělil je komitátům. Čl. 33: 1876 upravil nově rozdělení municipií venkovských. Čl. 15: 1883 zná 63 komitátů. Konečně čl. 21: 1886 (§. 1) inartikuloval 63 komitátův a 24 měst se právem jurisdikčním (18 královských, 6 jiných), mimo Budapešť a Rjeku. Návrh zákona z r. 1891 připomíná, že území a sídla komitátů r. 1886 inartikulovaných mohou jen zákonem býti změněna. — Ačkoli r. 1876 *země Sasů* (fundus regius) byla rozdělena na komitáty, čl. 12: 1876 ponechal „obci národa saského" zvláštní zastupitelstvo (valnou schůzi) 20 zástupců na 3 léta volených, jimž za předsedání hraběte Sasů, t. j. vrchního župana Sibiňského, náleží spravovati jmění obce saské (universitas) k účelům veřejného vyučování pro všechno obyvatelstvo bývalé „půdy královské," bez rozdílu jazyka a náboženství.

správu státní, pokud nebylo něco zákony zvláště vyňato; konečně municipia měla právo vůbec rokovati o veřejných a zemských záležitostech a přednášeti své žádosti vládě i sněmu, a s tím souviselo také podávání representací proti vládním nařízením. Práva tak znamenitá připomínají nám spíše zřízení demokratických republik, v nichž veřejná správa bývá většinou obstarávána samosprávnými, volenými orgány, nežli stát monarchický, jenž mívá svou hierarchii úřednictva zeměpanského. Ano správa uherská v některém směru byla unicum, ježto municipia činila nároky větší, než vůbec se státem spořádaným se snášelo: stát byl jimi zkracován a nebylo ho posloucháno.[1]) Proto praktický život státní musil Uhry vésti k opětným přeměnám starého, t. zv. tisíceletého zřízení stoličného. Za celou dobu nového státu uherského reforma veřejné správy neustále tvoří jednu z nejdůležitějších státních otázek, a žádná dosavadní oprava nejeví se dostatečnou a konečnou; vždy ještě zdá se, že ve správě panuje „více svobody než pořádku." Za tuto nedlouhou dobu vydány dva soustavné zákony o municipiích, čl. 42: 1870 a čl. 21: 1886; důležité opravy přinesly čl. 6: 1876 a čl. 1 a 15: 1883; a leccos bylo upraveno ještě jinými zákony. A přes to vše právě letos, dne 7. března 1891, předložen říšskému sněmu uherskému obšírný návrh zákona „o upravení správy a autonomie v komitátech" o 281 paragrafech.

Jisto jest, že správa uherská již valem přibližuje se správě jiných monarchií evropských. V tom ohledu zejmena dle vzorů pruských vykonávání správy státní od r. 1876 není více přímo podřízeno vedení samého municipia, nýbrž soustředí se ve zvláštním „správním výboru," jenž zabývá se pouze správou státní a nikoli ostatní samosprávou, a jenž složen jest z úředníkův a zástupců samosprávných i z úředníků zeměpanských, kteří v novější době povstali pro některé zvláštní větve veřejné správy. Nyní návrh r. 1891 chystá ještě další zásadní obrat; obmezujeť komitáty výslovně na *dva* z úkolů výše vytknutých, a třetí jemu odnímá: prostředkování či vykonávání státní správy náleží pouze státu prostředkem jmenovaných orgánů státních, arci pod vedením správního výboru, kollegia to smíšeného z úředníků zeměpanských a zástupců komitátem volených. Tím spůsobem arci zachováno aspoň prostředečné účastenství komitátu při státní správě (jakého u nás celkem není!). Naproti tomu návrh r. 1891 zpravidla vylučuje úřednictvo volené, samosprávné, také z toho oboru, jenž jako samosprávný komitátu se ponechává; v komitátech zpravidla nemá býti jiných orgánů výkonných, jiných správních úředníků než jmenovaných úředníků státních (kdežto v našich českých okresech máme úřednictvo dvojí). Za to z jiné strany komitátům má zůstati právo na venek dosti okázalé, ale s mocí sotva mnohem větší, než jakou již má samo veřejné mínění, totiž rokovací a petiční právo ve všech veřejných i zemských záležitostech.

Tím spůsobem nynější návrh zákona jest novým dokladem toho, jak se poměry v Uhrách změnily. Dnes, kdy Uhři mají svůj vlastní

[1]) Svob. pán Pavel Sennyey v říšském sněmě uherskou správu nazval asiatskou, a poslanci i tisk souhlasili s tímto úsudkem.

stát, kdy život veřejný nespravuje již vláda rakouská, nýbrž domácí, národní, tu proti všem starým tradicím většina Uhrů najednou béře za své heslo centralisaci, sestátění správy. Chtějíť vším úsilím mocné ústřední vlády tím rychleji a neunavněji pokračovati ve svém národním a státním díle, na ještě bezpečnější ujmu těch národností, jež jsou připoutány k uherskému světu. Nezdá se jim, že by mohly přijíti doby, kdy by Uhři musili zase utíkati se k takovým zárukám a baštám svobod zemských, jakými bývalo staré komitátní zřízení. —

Přihledněme již nejprve k ústrojí komitátů, k jich zastupitelstvu a úřadům, potom k té trojí působnosti shora vytknuté. O municipiích městských prozatím nemluvíme.

Není možno, aby rozsáhlé komitáty bezprostředně scházely se k obecným hromadám, i bylo nutno za příkladem zákona z r. 1848 přijmouti soustavu zastupitelskou. Veškeru obec municipální zastupuje t. zv. *municipální výbor*, i vykonává všecka její práva, pokud zákonem není nic jiného stanoveno. Dle názvů nám obvyklých správně slul by tento výbor zastupitelstvem, neboť mívá v komitátech mezi 120 a 600 členy; v mezích těch počet členů vyměřuje se podle obyvatelstva, čítajíc jednoho člena na 500 duší. Při tom zákony r. 1870 a 1886 i návrh 1891 pouze polovici členů ponechávají voličstvu svobodně voliti; druhou polovici členů tvoří jakožto virilisté ti státní občané, kteří v obvodu municipia platí nejvyšší přímé daně. Mimo to předním municipálním úředníkům, byť i nebyli členy výboru municipálního, přísluší místo i hlas v generálních schůzích výboru; návrh r. 1891 pak prohlašuje 10 úředníků státních přímo za třetí druh členů, za členy z úřadu, ačkoli jich nevčítá do normálního počtu členů. [1])

Každý může býti členem jen jediného municipálního výboru; také nejvyšší poplatník v několika municipiích musí pro jeden se rozhodnouti. Dle osnovy 1891, kdo by se ve lhůtě dvounedělní nerozhodl, ve kterém z několika municipií chce býti virilistou nebo členem voleným, má pro tenkráte pozbyti práva členského všude. Osnova 1891 vyjímá pouze případ, kde sídlo komitátu nachází se v městě s právem jurisdikčním, tak že táž osoba může býti členem obou výborů; také členové z moci úřední mohou býti členy munic. výborů těch komitátů, na jichž území obor jich se vztahuje. Členem vůbec nemůže býti, kdo není uherským státním občanem, nedosáhl 24 let, neumí čísti a psáti, kdo v obvodu municipia aspoň dvě léta nemá nemovitého majetku nebo tam tak dlouho nebydlí a daně neplatí, kdo není spůsobilý ku přijetí do stálého seznamu

[1]) Zákony r. 1870 a 1886 nevypočítávají tyto úředníky stejně (§. 47 resp. §. 22 a 51); hlas mají zejmena místožupan, notář, fiskál, předseda i přísedící stolice sirotčí, služní (1886: vrchní služní) a j., také purkmistři měst s regulovaným magistrátem. Ostatní úředníci mají pouze slovo, po případě mluviti jsou povinni; dle zákona 1886 úředníci k hlasu oprávnění nemohou jeho užívati, kdykoli se jedná o jejich činnost. — *Osnova* roku 1891 pokládá za členy ex offo: místožupana, fin. ředitele, předsedu stolice sirotčí, právního konsulenta, školdozorce, lesního inspektora, vrchního notáře, vrch. lékaře, inspektora hospodářského a přednostu úřadu stavebního (§. 157), tedy z polovice úředníky, kteří nikdy nebyli úředníky municipálními.

voličů sněmovních (vynechání z něho nebo nezaplacení daně však nebrání práva členského užívati [1]).

Listina nejvyšších poplatníků, jakožto virilistův upravuje se každoročně ve veřejných schůzích stálé komise verifikační, jež ročně zřizuje se ze středu municipálního výboru; čítá pět členů volených a předsedu i tři členy vrchním županem jmenované, referentem je notář. Dle zákona 1870 valné hromadě výboru municipálního příslušelo listinu tu schvalovati; dle zákona 1886 a osnovy 1891 dostává se jí pouze vědomosti, kdežto z usnesení komise verifikační lze rekurrovati do 15 dnů ke stálé komisi soudní či revisní; tato čítá 5 členů, valnou hromadou na 5 let (1870 a 1891 na 3 l.) volených, a předsedou jejím je vrchní župan a v neprázdni jeho místožupan. Při sestavení listiny virilistův ostatně stanovena jistá výsada intelligence, že totiž její daň počítá se dvojnásobně, pokud se kdo každoročně napřed o to hlásí a nárok svůj verifikační komisi prokáže; jsou to učitelé všech škol, i soukromých (1886, 1891: jen profesoři), členové uherské akademie věd, akad. umělci, redaktoři, kněží, doktoři, lékaři, inženýři, členové obchodních komor, úředníci hospodářští a p. Daň manželky a nezletilých dětí přičítá se manželu a otci, spravujeli jich majetek.

Mandáty členů volených trvaly dle zákona 1870 šest let, dle zákona 1886 deset; osnova 1891 vrací se k šestiletí. Při tom obnovuje se vždy jen polovice členů; doplňovací volby konají se každoročně. Volí se dle volebních okresů, jež municipium samo ustanovuje po 200—600 voličů; také předsedy volebních komisí vysílá valná hromada municipia; volba sama koná se veřejně za přítomnosti úředníkův a pod zvláštní ochranou zákona osobním odevzdáním hlasovacích lístků. Voličem je, kdokoli je zanesen do seznamu voličů sněmovních; volitelným, kdokoli není ze členství vůbec vyloučen. Stížnosti proti řízení volebnímu nebo reklamace proti volitelnosti členů do 15 dnů po volbě rozhoduje komise verifikační, a v další řadě konečně komise soudní čili revisní. Zákon 1886 a osnova 1891 ponechávají také ministru vnitra právo, ku představce vrchního župana nebo člena komise revisní do 15 dnů po rozhodnutí anullovati celé řízení volební následkem porušení zákona.

Municipální výbor schází se ročně k dvěma řádným *valným hromadám* (čili zasedáním), na podzim za příčinou rozpočtu, na jaře k revisi závěrečných účtů; ostatně může svým vlastním statutem dál upraviti počet a čas hromad, a v mezích zákona také jednací řád. Dle potřeby konají se také hromady mimořádné, ale od roku 1886 smějí projednávati jen ty záležitosti, jež byly uvedeny v jednacím pořádku. V řádných hromadách připouštějí se návrhy samostatné, s programem nesouvislé, jen když byly v čas oznámeny a veřejně napřed vyhlášeny. Vůbec náleží každou valnou hromadu i s pořadem jednání vyhlásiti jistou dobu napřed. [2])

---

[1]) Zákon 1886 i osnova 1891 (§. 23 resp. 158) uvádějí ještě některá jiná obvyklá obmezení; zákon 1870 (§. 20) vylučoval také každého, kdo si najal veřejný majetek municipální nebo jinak byl v účtování s municipiem.

[2]) Svolati mimořádnou hromadu přísluší z pravidla vrchnímu županovi, buď z vlastního podnětu nebo z usnesení valné hromady, dle osn. 1891 také

Předsedou valné hromady je vrchní župan a v jeho neprázdni místožupan; v další řadě stojí dle zákona 1886 vrchní notář nebo ten, koho určí municipální statut se schválením ministra vnitra, dle osnovy však toliko náměstek ministrem vyslaný. Kdo poruší důstojnost jednání, kdo injurie členů hned neodvolá nebo jsa napomenut a potom k pořádku volán, jednání přece dále ruší, může pro urážku schůze valnou hromadou ihned a konečně do 100 zl. býti pokutován, s výhradou dalšího stíhání trestního; dle osnovy 1891 kdo schůzi urazil, vylučuje se z jednání, dokud pokuty nezapraví. Ve valné hromadě rozhodují jednoduše hlasy přítomných; avšak každý člen je povinen hlasování se zdržeti, jednáli se o věc, v níž má přímý zájem, totiž od r. 1886 zejmena kdokoli je s municipiem v poměru pachtovním, ve smlouvě nebo v rozepři, také ti členové, kteří jsou obecními představenými, kdykoli se jedná o kontrolu úředníkův a p. (ovšem také úředníci nehlasují o své činnosti). Hlasy počítají se především dle počtu řečníků, po případě dle povstání a dle jmen; hlasování tajné je předepsáno v disciplinárních záležitostech úřednictva a dle osnovy 1891 také při volbě výboru správního a ústředního.[1] Zápisy jednání musejí se ověřiti, a opisy předkládají se ministru vnitra, po případě i jiným, dle osnovy 1891 vrchnímu županovi.

Přirozeným doplňkem municipálního výboru je zvláštní *stálý výbor*, jenž v plných schůzích nebo v odborech připravuje pro valnou hromadu municipální důležité záležitosti, jako vydání statutů, rozdělení okresů, rozpočet, systemisování úřadův a platův a j. v. Valná hromada volí tento výbor ze svého středu dle zákona 1870 na 3 léta, dle zákona 1886 na 5 let, dle osnovy 1891 na 2 léta s roční obnovou jedné polovice. Municipiu je ponecháno stanoviti počet členů stálého výboru i jeho zřízení prostředkem svého statutu, schváleného ministrem vnitra; nicméně dle osnovy 1891 počet členů má pohybovati se mezi 8—24, v sudém čísle. Předsedou byl dle zákona 1870 místožupan, ale dle zákona 1886 vrchní župan (tedy orgán státní), po případě místožupan nebo vrchní notář; mimo to stálý výbor sám si volil místopředsedy, a zákon 1886 z hodnosti té vyloučil úředníky municipální. Týž zákon také nedopouští, aby jednak členové obecních představenstev, jednak zevnější čili okresní úředníci komitátu byli členy stálého výboru; poslední jsou však povinni na požádání přichá-

---

k usnesení stálého výboru; místožupan může hromadu svolati pouze výminkou. Valné hromady ohlašují se 8 dní napřed; dle osnovy 1891 děje se tak v úředním listu komitátu, avšak lhůta 8denní prodlužuje se na měsíc při řádných hromadách, a na 15 dní při záležitostech důležitých vyřizovaných se schválením ministerským. Samostatné návrhy ohlašují se 24 hodin napřed; avšak dle osnovy 1891, kdykoli člen chce učiniti návrh z oboru působnosti samosprávné nebo navrhujeli, aby v řádných hromadách jednalo se o vládním nařízení všeobecného rázu, musí to vrchnímu županovi oznámiti 10 dní napřed.

[1] Dle zákona 1886 předseda sám nebo k žádosti 10 členů dává hlasovati povstáním; dle jmen hlasuje se, kde to káže zákon anebo 20 členů písemně žádá (1891: aneb předseda za nutné považuje). Zákon 1870 neznal hlasování povstáním, za to hlasování dle jmen dálo se k žádosti 10 členů.

zeti k informaci výboru. Naproti tomu osnova 1891 vzhledem k nastávajícím přeměnám uvádí, že předsedou stálého výboru je vrchní župan, po případě jeho zákonitý náměstek; místožupana a vrchního notáře pak prohlašuje za členy ex offo, tak že tedy stálý výbor, ač celkem samosprávný, ve svém čele i středu má míti také orgány zeměpanské. Jinak dle osnovy 1891 úředníci, kteří jsou členy výboru municipálního, vůbec nemohou voleni býti do stálého výboru; úředníci jsou arci povinni na požádání se dostavovati a podávati potřebných vysvětlení, aniž by mohli hlasovati.

V čele komitátu stojí *vrchní župan*, jenž není a nebyl orgánem municipálním, nýbrž jest úředníkem přímo podřízeným ministru vnitra, resp. vládě, a v komitátu svém zástupcem výkonné moci státu (dle osnovy 1891: zástupcem veškeré vlády). Municipální zákon r. 1870 přikázal mu v komitátu jednak dohled k oboru samosprávné působnosti, jednak péči o zájmy státní správy komitátem prostředkované, a zákon r. 1886 připojil dohled na všecky orgány zeměpanské (vyjímaje soudní), i vůbec rozšířil jednotlivá jeho práva. Dle osnovy 1891 vrchní župan netoliko má v zájmu státu a zejmena jednotné správy dohlížeti k vykonávání zákonův a nařízení, k působnosti všeho úřednictva i samosprávných sborův a orgánů; osnova také podřizuje mu přímo neb nepřímo všecky úředníky v komitátu a zároveň dává jemu moc, aby jménem vlády s konečnou platností rozhodoval záležitosti zákonem nebo nařízením zvláště vytknuté. A ježto vrchní župan již dříve byl zákonným předsedou valných hromad svého komitátu, od r. 1876 také výboru správního, od r. 1886 i výboru stálého (mimo jiné komise), stává se již pravou, skutečnou hlavou vší správy v komitátu, kdežto původně byl spíše jen státním dozorcem.

Vrchního župana dosud jmenoval a propouštěl král k návrhu ministra vnitra (dle zákona 1870 výslovně bez ohledu na staré dědičné vrchní župany), — osnova činí z toho záležitost celé rady ministerské. Vůbec na rozdíl od jiných úředníků vrchní župan je hodnostář povýtečně odvislý od důvěry vlády (nepřímo parlamentární majority), a změna ve vládní soustavě a politice může přirozeně přivoditi změnu v osobách vrchních županů, jakožto důležitých opor vlády a strany právě panující; vzhledem k tomu také pro tuto hodnost není předepsán požadavek odborné kvalifikace. Dle osnovy 1891 král jmenuje vrchní župany k návrhu ministerského předsedy v dorozumění s ministrem vnitra, a může je zase k usnesení rady ministerské a ku přednesení ministerského předsedy kdykoli propustiti (s výhradou nároků na pensi a pořadí). Mimo to ministerská rada může proti nim zaváděti řízení disciplinární před zvláštním 5členným soudem (ze státního sekretáře ministerstva vnitra a po 2 radech ministerstva vnitra a spravedlnosti), s odvoláním k ministerské radě samé; ovšem jsou vrchní županové také povinni rozkazů ministerských náležitě poslouchati. Z druhé strany vláda ovšem starala se o patřičné výhody těchto hodnostářů. Dle zákona 1886 vrchní županové mají plat ministerských radů 1. nebo 2. třídy i s ostatními požitky, dle velikosti a lidnatosti municipií; zároveň se značnými výhodami upraveny jejich nároky na pensi neb odbytné,

s ohledem na to, zdali již prve byli úředníky státními nebo nikoli (§. 59, jejž osnova 1891 v platnosti ponechává).

Původně vrchní župan mohl sice býti jmenován pro několik městských municipií najednou, ale nikoli zároveň pro komitát a městská municipia v obvodu tohoto (zákon 1870). Čl. 39: 1874 však i to připustil v zájmu většího sestředění municipií (srov. i čl. 6: 1876, §. 9). Po redukci municipií z r. 1876 zákon r. 1886 stanovil nejvyšší počet vrchních županů na 70, tak že jedinému mohly prozatímně nebo trvale svěřiti se záležitosti dvou, výjimkou i více municipií (při trvalém svěření dvou municipií s nestejným sídlem náleží vrchnímu županovi vždycky plat ministerského rady 1. třídy). Ministr vnitra zavázán, aby každoročně při rozpočtu oznamoval říšskému sněmu, kolik vrchnožupanství je trvale spojeno a kolik jich připadá do 1. nebo 2. třídy. Osnova r. 1891 neustoupila od tohoto soustřeďování ve vedení municipií. Ponechává stálé nebo prozatímné spojování vrchní agendy různých municipií, a ministerský předseda ustanovuje v tom případě vrchnímu županovi jediné sídlo, kde bydliti je povinen; dále pak stanoví vůbec, že tam, kde sídlo komitátu nachází se ve městě požívajícím samostatného práva jurisdikčního, vrchní župan komitátu již mocí zákona je zároveň vrchním županem tohoto města, resp. vrchním purkmistrem (vyjímajíc z toho jedině Budapešť). Ostatně dle osnovy 1891 místožupan (nyní jmenovaný) zůstává pravidelným náměstkem vrchního župana; ale v jeho neprázdni nastupuje zástupce vysílaný ministrem vnitra. Oba však nemohou jednati v záležitostech osobních a vrchním županem konečně rozhodovaných, leč dostaneli se jim k tomu zvláštního zmocnění ministrem vnitra v dorozumění s ministrem příslušným.[1])

---

[1]) Vrchní župan užívá pečeti se zemským znakem a se jménem dotyčného municipia nebo municipií. Dle zákona 1886 ministr vnitra mohl pro službu při osobě vrchního župana systemisovati a obsazovati místa tajemníků (v hodnosti ministerských koncipistův a konceptních adjunktů); dle osnovy 1891 vrchní župan může k tomu užiti a tedy přímo sobě podříditi jednoho z vicenotářů komitátních.

(Pokračování.)

Oprava. V 3. čísle Osvěty na str. 205 na 2 řád. shora místo *14* má státi *440*, tak že celá věta správně zní: Křižíkova fontána vrhati bude 440 hektolitrů vody.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. seš. 13. a 14.: Vesnické příběhy od J. L. Hrdiny. Z jihu. Tré povídek od F. J. Andrlíka. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Encyklopedie humoru a vtipu. Pořádá Hugon Wunsch. Svaz. VI. a VII. seš. 1.—4. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Přítel domoviny. Časopis k zábavě a poučení. Pořádá Ed. Beaufort. Ročn. VII. č. 2.: Břeh. Román od Sofie Podlipské.

Staré paměti Kutnohorské. Z pozůstalosti Petra Mil. Veselského. Seš. 2. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1891.

Biblijske stawizny staroho a nowoho zakonja. Po zrjadowanju dr. J. Schustera a G. Maya serbscy wudał Michał Hórnik. Z nakładom wudawarja, Budyšin 1891.

Lorenzova knihovna naučná. Č. 1.: Afrika. Náčrtek zeměpisný a národopisný. Napsal dr. E. Novák. Nakl. J. Lorenz, v Třebíči 1891.

Mladý houslista. Rediguje V. J. Novotný. Vydává J. R. Vilímek. Seš. 1.—6. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Živa. Red. dr. B. Raýman a dr. Fr. Mareš. Ročn. I. č. 1.—4.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. XIII. č. 15.—23.

Obchodní revue. Red. R. Wimmer. Ročn. I. č. 1.—9.

Hudební věstník. Red. Ed. Bartoníček. Ročn. I. č. 1.—4.

Malý čtenář. Red. G. Smetana a J. Zelený. Roč. X. č. 1.—10.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., Jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.
Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 5.

OSVĚTA

Po konfiskaci opravené vydání.

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. Seš. 13. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Zemská jubilejní výstava v Praze 1891. Seš. 1. Nakl. týž.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 85.—87.: (Bulchu — Bžunda.) Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Das Fürstenthum Bulgarien. Seine Bodengestaltung, Natur, Bevölkerung, wirthschaftliche Zustände, geistige Kultur, Staatsverwaltung und neueste Geschichte. Von Dr. Konst. Jireček. Nakl. Tempský a Freitag v Praze, ve Vídni a v Lipsku 1891.

Život antický Dle Wägnera, Marquardta, Gölla, Velišského a jiných upravil Antonín Kvapil. S četnými vyobrazeními. Seš. 1. Nakl. I. L. Kober.

V nejtemnější Africe neboli hledání, zachránění a ústup Emina paši. Napsal H. M. Stanley, přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská, Pr. Sobotka. Seš. 30. (Dokončení.) Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Emin paša a vzpoura v Aequatorii. Devítiměsíční pobyt a vězení v poslední sudanské provincii. Sepsali A. J. Mounteney-Jephson a Henry M. Stanley. Z angl. přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská a Pr. Sobotka. (Dodatek k Stanleyovu dílu V nejtemnější Africe.) Seš. 1. Nakl. týž.

Životopis Boženy Němcové. Od Sofie Podlipské. S podobiznou spisovatelčinou. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Vlastivěda slezská. Dílu III. část I.: Dějiny Opavska až do r. 1318. Napsal V. Prasek. Nákladem jubil. fondu v Opavě 1891.

Obrazy z kulturních dějin českých. Sestavil Josef Svátek. Dílu I. seš. 5. a 6. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. století. Napsal Svat. Čech, illustroval V. Oliva. Druhé vydání. Seš. 1. Nakl. F. Topič.

Pestré cesty po Čechách. Společnou prací Matěje Broučka a soudruhů. Rediguje Svat. Čech, illustruje V. Oliva. Seš. 6. Nakl. týž.

Aloisa Jiráska Sebrané spisy. Seš. 65.—69. Nakl J. Otto, v Praze 1891.

V zajetí Armidy. Když jsme táhli na Paříž. Napsal Pavel Albieri. Illustroval. V. Černý. Seš. 9. (Vilímkovy illustrované knihovny rodinné dílo III.). Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Dědictví strýce Koba. Román. Napsal J. Girandin. S 98 obrazy od A. Marie. Seš. 10.—11. (Vilímkovy knihovny mládeže dospívající III.). Nakl. týž.

Ottova laciná knihovna národní. Serie XIV. seš. 3.—5.: Různé panstvo. Studie a povídky od Boh. Kaminského. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Sborník historických románů. Serie IV. seš. 2.—5.: Světlo a stín. Od Koldy Malínského. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Zkažená krev. Psychologický obrázek o 1 dějství. Napsal Lad. Stroupežnický. (Dramatických děl Lad. Stroupežnického č. VII.). Nakl. týž.

Divadelní žertovné hry. Svaz. 34.: Moderní léčení aneb Když nebožtíci mluví. Veselohra o 1 jednání. Dle Bukoviče volně přeložila E. Pešková. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Povídky Napsal Jos. Merhaut. (Kubešovy Bibliothéky moravské, pořádané Fr. Roháčkem, ročn II. dílo 4.). Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči, 1891.

Encyklopedie humoru a vtipu. Pořádá Hugon Wunsch. Svaz. VII. seš. 5. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Přítel domoviny. Časopis k zábavě a poučení. Ročn. VII. č. 3.: Břeh. Román od Sofie Podlipské. III. Nákl. vydavatelstva, v Praze 1891.

Bájky Lafontainovy. České mládeži podává Vil. Šálek. Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči 1891.

Ústřední knihovna. Seš. 265.—266.: Sofokleův Filoktét. Přeložil Petr Durdík. Seš. 267.—268.: Kornelia Nepota životopisy výtečných vojevůdců. Přeložil a úvodem i poznámkami opatřil Ant. Kvapil. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Klassikové řečtí a římští v rouše českém. Seš. 1.: Sofokleův Oidip král. Metricky přeložil Timothej Hrubý. Nakl. Höfer a Klouček, v Praze 1891.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. seš. 15. a 16.: Z jihu. Tré povídek od F. J. Andrlíka. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 271.: Ze říší přírody. Pohádky A. B. Šťastného. (S 10 obrázky). Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

O svobodě. Napsal John Stuart Mill. Přeložili H. Kosterka a V. Petržilka. (Vzdělávací bibliothéky svaz. 5.) Nákl. vydavatelstva Časopisu českého studentstva, v Praze 1891.

Zábavná bibliothéka. Vydává B. Plaček a K. Šťastný. Seš. 11.—22.: Listy vychovatelské, kteréž otcům a matkám napsal Jan Funtíček. Nákl. knihtiskárny benedikt. Rajhradských, v Brně 1891.

Ř. 1891. Čís. 5.

OSVĚTA

Země koruny české dle nového sčítání.

Podává

Jos. J. Toužimský.

I. Počet obyvatelstva.

První výsledky popisu obyvatelstva ze dne 31. prosince 1890 máme již před rukama. C. k. statistická ústřední komise ve Vídni rychleji než jindy vydala první publikaci [1]) o počtu domů, nájemných stran a přítomného obyvatelstva ve všech královstvích a zemích rakouských. Jakkoliv nelze zneuznati píli, kterou tu ústřední statistický sbor osvědčil, přece již předem dlužno nám vysloviti politování, že tak důležitý úkol, který vykazuje naše doba popisu obyvatelstva a statistice, není záležitostí zemskou. Jest to nejen právně přirozeno, ale i věcně odůvodněno a žádoucno. Práce byla by nejen rychlejší, ale i snadnější a přesnější, nehledě ani k tomu, že publikace Vídeňské jsou nám namnoze nepřístupny, pro nás takřka ztraceny, kdežto doma právě máme nedostatek statistických rozhledů. Popis obyvatelstva dle požadavků naší doby a statistika na něm zbudovaná nemá jen za účel poznati počet obyvatelstva, ale i poměry pohlaví, věku, tělesných zvláštností a vad, duševního vývoje, vyznání, stavu rodinného, majetku, zaměstnání, obydlí, u nás pak především také jazyka a národnosti. Slovem má podati jasný obraz stavu hospodářského, osvětového, národopisného i sociálního. Čísla ta mají nám ukazovati, zda pokračujeme či jdemeli zpátky, jaký jest náš stav v tom kterém oboru, mají nás vésti k poznání vad i nedostatků a k hledání nápravy. Vše to ale jest patřičně možno jenom, když pěstování statistiky bude v nejrozsáhlejší míře věcí zemskou.

V jiných mnohem méně pokročilých a vyvinutých zemích, než jsou Čechy, Morava a Slezsko, poznali dávno důležitý úkol statistiky; i Bulharsko, Srbsko a Rumunsko vynikají daleko nad nás v rychlých a zevrubných publikacích statistických, které jasný podávají obraz

[1]) Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Ve Vídni 1891.

života a vývoje těch zemí, ač by u nás byly potřebou mnohem větší. Naše popisy a statistické publikace nejen nejsou ani tak zevrubné, ale i ve věcech, které pro nás mají význam kromobyčejný a dosah politický, jako jest jazyk a národnost, jsou nedosti určité a nepřesné. Sem spadá jmenovitě udávání jazyka obcovacího, které již nemálo zmatků a trpkostí způsobilo. Co chtělo se věděti, co bylo třeba zjistiti? Národnost! Místo otázky po národnosti neb mateřském jazyku vložena i při posledním popisu otázka po obcovacím jazyku, kteráž formule na statistickém kongresu Petrohradském byla sice doporučena, ale pro poměry v zemích koruny české, ano i celého mnohojazyčného Rakouska nikterak se nehodí. Obcovací jazyk bývá sice u nás stejný s jazykem mateřským a s národností, nicméně bylo nepřesného výrazu jmenovitě ve mnohých německých okresích užíváno k výkladu proti slabším služebným a dělnictvu, že jde o jazyk ne mateřský, ale kterým v obci, továrně neb i rodině většinou se mluví. A přece jenom přesný, určitý základ statistický národních poměrů v zemích našich může posloužiti spravedlivému a uspokojivému vyřízení sporů národních.

Ve výsledcích statistických, jež máme po ruce, není ještě jazyk obcovací obsažen. Čísla jejich jsou však velice poučna. Jmenovitě v království českém *z čísel těch s velikým důrazem mluví palčivá otázka zemědělská a spojená s ní otázka národní.* Čísla ta nabádají k vážnému přemítání a uvažování, kterak zjednati nápravu a *chrániti naši národnost.*

Počneme nejprve s číselnými poměry celku se týkajícími a po té přejdeme ku podrobnostem, ku Praze a velkým střediskům obyvatelstva, k okresům a jednotlivým obvodům, kde příznivé a nepříznivé neb i pro nás nebezpečné poměry se jeví.

Povšechné výsledky popisu vykazují v zemích koruny české obyvatelstva:

	r. 1869	r. 1880	r. 1890
v Čechách	5,140.544	5,560.819	5,837.603
na Moravě	2,017.274	2,153.407	2,272.856
ve Slezsku	513.352	565.475	602.117
úhrnem . .	7,671.170	8,279.701	8,712.576

Jeví se tedy přírůstek

	od r. 1869 do 1880		od r. 1880 do 1890	
v Čechách	420.275	čili 8·2 %	276.784	čili 5·0 %
na Moravě	136.133	„ 6·7 %	119.449	„ 5·5 %
ve Slezsku	52.123	„ 10·1 %	36.642	„ 6·5 %
úhrnem . .	608.531	čili 7·93%	432.875	čili 5·30%

Čísla ta ukazují, že přírůstek obyvatelstva za posledních deset let jest značně *menší*, než byl dříve, že procento přírůstkové kleslo s 7·93 na 5·3 čili ročně s 0·79 na 0·53. Největší úbytek jeví se v Čechách a ve Slezsku, a sice o 3·20 a 3·60, menší jest na Moravě, kde rozdíl obnáší 1·20. Netvrdíme sice, že by přelidnění neb husté nahromadění obyvatelstva v jistém obvodu znamenalo pokrok hospodářský a osvětový, nicméně tak nápadné klesnutí přírůstku jest známkou velmi povážlivou. Vzrůstání počtu obyvatelstva a procento

přírůstkové nejsou okolnosti nahodilé, nýbrž pravidelné a pevné, zakládající se na všeobecném hospodářském a osvětovém stavu země a neměnívají se tudíž v krátkých mezerách času, nýbrž v dlouhých teprve obdobích, když mění se i hospodářský a osvětový stav obyvatelstva. Pro nás pak jmenovitě v Čechách, jak později ukážeme, jest klesající toto procento přírůstkové tím více na pováženou, že je nestejně rozděleno dle jednotlivých okresů.

V ostatních zemích rakouských vykazuje nový popis obyvatelstva:

	r. 1869	r. 1880	r. 1890
v Dolních Rakousích	1,990.708	2,330.621	2,651.530
v Horních Rakousích	736.557	759.620	783.576
v Solnohradech	153.159	163.570	173.872
ve Štyrsku	1,137.990	1,213.597	1,281.023
v Korutanech . . ·	337.694	384.730	360.443
v Krajině	466.334	481.243	·498.390
v Terstu a Přímoří	600.525	647.934	695.853
v Tyrolsku a Vorarlberku . . .	885.789	912.549	928.910
v Haliči	5,444.689	5,958.907	6,578.364
v Bukovině	513.404	571.671	646.607
v Dalmacii	456.961	476.101	524.107

Úhrnem i se zeměmi koruny české vzrostl počet obyvatelstva v Rakousku z 20,394.980 na 22,144.244 a nyní na 23,835.261; tedy ho v letech 1869—1880 přibylo 1,749.264 čili 8·6% v letech 1880 až 1890 pak 1,691.017 čili o 7·6%.

Průměrný přírůstek v celém Rakousku klesl během posledního desítiletí o celé 1% a jest tudíž značně nepříznivější než v Německu, v němž, ač lidnatější jest než rakouské země, rozmnožilo se obyvatelstvo za poslední *pětiletí* o 5·7%.[1]) I proti tomuto průměrnému číslu jest přírůstek pro země koruny české v neprospěchu o celých *2·3 proc.*

Celkem procento přírůstkové v jednotlivých královstvích a zemích rakouských velmi se různí, jako život, povaha a potřeby těchto zemí, a hledě k různosti té možno země ty rozděliti ve tři skupiny: v země, kde procento přírůstku ukazuje jistou pravidelnou ustálenost, kde značně stouplo a kde značně kleslo.

Ku první skupině náležejí země Alpské, jež se svým uzavřeným hospodářstvím a nevelkým průmyslem vykazují neznačné sice, za to však stálé, změnám méně podléhající procento přírůstkové. Tak v Horních Rakousích r. 1880 obnášelo 3·1%, r. 1890 3·2%, v Solnohradech 6·8—6·3%, ve Štyrsku 6·6—5·6%, v Korutanech 3·3—3·4%, v Krajině 3·2—3·6%. Sem náležejí ještě i krasové země Přímoří s Terstem, kde jeví se poměr ten 7·9—7·4%. Odchylku od Alpských zemí mimo Štyrsko činí poněkud i Tyroly a Vorarlberk, kde snížil se vzrůst obyvatelstva s 3·0% na 1·76%. Sem možno počítat i Dolní Rakousy, kde přítažlivost hlavního města podrobena bývá odchylkám; procento přírůstku kleslo zde sice o 3·3, avšak vždy ještě jest velmi značné, největší ze všech zemí rakouských, obnášejíc 13·8 proti 17·1 v letech

[1]) Podle popisu ze dne 31. pros. 1890 počet obyvatelstva od roku 1885 z 46,855.704 vzrostl na 49,422.928, tedy o 5·7% čili 1·14% ročně.

1869—1880. Volnější neb opět zrychlenější tempo ve vzrůstání obyvatelstva jeví se ve všech městech evropských a jich okresích, a toto měřítko platí i pro Dolní Rakousy, jež za svůj přírůstek děkují hlavně Vídni. [1])

Značné stoupání počtu obyvatelstva jeví se v Haliči, Bukovině a Dalmacii, tedy v zemích nižšího poměrně stupně osvětového. V Haliči procento přírůstku z 9·4 stouplo na 10·4 a v Bukovině s 11·3 na 13·1, čehož příčinu dlužno zajisté hledati v otevírání hojných pramenů pomocných, jež obyvatelstvu obživu usnadňují. Nejpříznivější však poměr jeví se v Dalmacii, kde procento přírůstku z 4·2 stouplo na 10·1, k čemuž arci přispívá hlavně pozadí Bosny a Hercegoviny a čilejší s oběma zeměmi spojení. Provedením dalšího zamýšleného železničného spojení Dalmacie s Bosnou kromě dráhy z Metković přes Mostar do Sarajeva bude tu zajisté pohyb obyvatelstva ještě příznivější. Bohužel vyhýbajíť se všechny ty dráhy pečlivě všelikému spojení se zeměmi rakouskými a slouží toliko spojení Uher přes Bosnu s Dalmacií a mořem Jaderským. Jediná, nejstarší dráha bosenská, již za dob tureckých provedená trať z Nového do Baňaluky, ostala kusou, ač prodloužení její k Doboji a připojení tu k hlavní trati Brodsko-Sarajevské nečinilo by veliké obtíže. Posloužilo by to ovšem průmyslu a obchodu rakouských zemí, jmenovitě i českému, a tomu právě Uhry staví se na odpor, ačkoli železnice bosenské a tím více dalmatské investují se hlavně z peněz poplatníků rakouských zemí. Jest to úkaz převrácených poměrů hospodářských, kterak Uhry nejen zemědělství našemu, ale i průmyslu a obchodu dovedou působiti ujmu a škodu.

Čechy, Morava a Slezsko tvoří skupinu třetí, která jest v poměru nejnepříznivějším, poněvadž klesajícím. Nepříznivé hospodářské poměry nedotkly se žádné země tou měrou, jako velké části zemí koruny české.

Jakým spůsobem zmenšil se nám přírůstek obyvatelstva? Kam poděla se část ta, kde dlužno hledati poslední příčinu tohoto nepříznivého pro nás pohybu? Jak známo, jsou dva hlavní činitelé, kteří působí na vzrůst neb ubývání obyvatelstva. Jeden, tak zvaný přirozený pohyb obyvatelstva zakládá se na poměru mezi počtem zemřelých a živých narozených. Oč počet živých narozených jest větší než počet smrtí ubylých, o to přirozeně rozmnožuje se obyvatelstvo. Ve Francii na př. jest poměr ten nepříznivý, vykazujeť na 1000 obyv. 26 živých narozených proti 23·9 úmrtí ročně, kdežto na Rusi jest velmi příznivý, na 1000 obyv. připadá tam ročně 50 živých narozených dítek proti 36·7 úmrtí, tak že přirozeným pohybem vzrůstá obyvatelstvo při 1000 duší o 13·3. O poměrech těchto máme u nás přesné úřadní záznamy, dle nichž možno vždy činiti porovnání a bilanci. Druhý činitel, tak zvaný pohyb stěhování, zakládá se na odcházení domácích ze země a přibývání cizích. O pohybu stěhování máme kusé jen zprávy, ač právě pro země koruny české bylo by velmi důležito, aby opatřovány

---

[1]) Podle posl. popisu čítá Vídeň ve svém rozšíření o 19 okresech 1,355.255 duší proti 1,111.379 z r. 1880 ve Vídni a předměstích, tedy přírůstek 243.876, tak že na ostatní Dolní Rakousy vybývá přírůstek 77.033 duší.

byly záznamy co nejspolehlivější, a to nejen pokud se týče stěhování za moře, nýbrž i do jiných zemí rakouských.

Na základě prvějším jeví se přirozený pohyb obyvatelstva v zemích koruny české takto: V Čechách civilního[1]) obyvatelstva r. 1880 bylo 5,529.122, za deset let do 1890 přesahuje počet živých narozených o 489.509 počet zemřelých, podle toho měl skutečný počet obyvatelstva 31. pros. 1890 obnášeti 6,018.631; ježto však obnášel pouze 5,803.211, jest bilance obyvatelstva v království za poslední desitiletí passivní o *215.420* duší. Na Moravě počet narozených živých dítek v téže době jest o 185.190 větší než počet zemřelých, skutečný počet měl tudíž býti v posledním popisu 2,323.531, bilance obyvatelstva markrabství jest tudíž passivní o *65.663.* Ve Slezsku obnášel přebytek ten 48.782, což podmiňovalo skutečný počet 612.137, bilance obyvatelstva vévodství slezského jest tedy passivní o *12.944.* V procentech vyjádřen obnáší *úbytek přirozeného vzrostu obyvatelstva v Čechách 3·8%, na Moravě 3·0% a ve Slezsku 2·3%.* Úbytek ten dotýká se pak nejtížeji národnosti české a tvoří bilanci nejen zemí našich, ale i českého národa passivní, což v zápasu, jejž vedeme s národností německou, nemůže býti okolností bezzávažnou.

Z ostatních zemí rakouských ztrácí Halič 117.863 duší, což však při značném rozmnožení jejího obyvatelstva a výhodné zeměpisné poloze, která zemi tu zbavuje bezprostředního sousedství s Němci a tudíž i bojů o národnost, nepadá příliš na váhu; dále ztrácejí Dalmacie 20.000, Bukovina 3714, Krajina 22.661, Gorice a Gradiska 13·023, Istrie 4934, Korutany 8434, Tyroly 21.522 a Horní Rakousy 5796. Naproti tomu mají více, než činí přirozený přírůstek, Dolní Rakousy, kde hlavně do Vídně přibylo ještě 158.347 přistěhováním, Solnohrady o 5066, Štyrsko o 6330, Terst o 9483, hlavně přistěhováním z Italie, a Vorarlbersko, jež od prokopání tunelu Arlberského lépe prospívá, o 3762. Celkem ubylo ve všech zemích rakouských přirozeného přírůstku o 329·054 duší, v čemž, jak čísla ukazují, nejnepříznivější mají podíl země koruny české.

Kam obyvatelstvo toto se děje, není ovšem tajemstvím. Podle záznamů vládních úřadů ve Spojených státech severoamerických přistěhovalo se tam za minulých deset let z rakouských zemí okrouhlým číslem 258.000 duší proti 75.000 předcházejícího desítiletí. Bohužel nemáme dalších dokladů o těchto vystěhovalcích, ač proud ten trvá již po léta a působí zemím našim citelné ztráty; jak ze zkušenosti a z ubývání obyvatelstva v jednotlivých okresích seznáváme, jsou to

---

[1]) Civilní obyvatelstvo jediné zde může býti měřítkem. Počet civilního a vojenského obyvatelstva jeví se takto:

	r. 1869		r. 1880		r. 1890	
	civ. obyv.	vojsko	civ. obyv.	vojsko	civ. obyv.	vojsko
v Čechách	5,106.069	34.475	5,529.122	31.697	5,803.211	34.392
v Moravě	1,997.897	19.377	2,138.341	15.066	2,257.868	14.988
ve Slezsku	511.581	1771	563.355	2120	599.193	2924

V celém Rakousku bylo r. 1869 obč. obyvatelstva 20,217.531 a vojska 177.449, r. 1880 obč. obyv. 21,981.821 a vojska 162.423, r. 1890 obč. obyv. 23,647.754 a vojska 187.507.

vystěhovalci hlavně z Čech, jmenovitě z jižních, dílem pak z Moravy. Mimo to jde od nás a neméně z Moravy nemalý proud vystěhovalecký do Vídně a jejího okolí a částečně i do měst německé říše. Také na Rus, do Bosny, Srbska a Bulharska ubyla od nás jistá část obyvatelstva. Tolikéž vzmohlo se poslední doby stěhování do jižní Ameriky, jmenovitě však z Haliče. Krajina a Přímoří vysílají mnoho kočovníků do světa, a z Dalmacie ubírá se ode dávna jisté procento na moře za výživou.

Co do *hustoty obyvatelstva* připadalo na 1 čtver. kilometr obyvatelů:

	1880	1890	přibylo
v Čechách	107	112	+ 5
na Moravě	97	102	+ 5
ve Slezsku	110	117	+ 7.

V ostatních zemích rakouských jeví se tato hustota v Dolních Rakousích r. 1880 118, r. 1890 134 (+ 16), v Horních Rakousích 63—65 (+ 2), v Solnohradech 23—24 (+ 1), ve Štyrsku 54—57 (+ 3), v Korutanech 34—35 (+ 1), v Krajině 48—50 (+ 2), v Terstu 1531—1659 (+ 128), v Gorici a Gradisce 72—75 (+ 3), v Istrii 59—64 (+ 5), v Tyrolsku 30—30 (+ 0), ve Vorarlberku 41—45 (+ 4), v Haliči 76—84 (+ 8), v Bukovině 55—62 (+ 7) a v Dalmacii 37—41 (+ 4).

Ježto Terst jako městský obvod nemá pro porovnání významu, jsou země koruny české nejlidnatější z rakouských zemí po Dolních Rakousích, kde však též hlavní město je zvláště rozhodujícím. Ostatní země následují pak v tomto pořadí: Halič, Gorice a Gradiska, Horní Rakousy, Bukovina, Istrie, Štyrsko, Krajina, Vorarlbersko, Dalmacie, Korutany, Tyroly a Solnohrady. — Podle přírůstku obyvatelstva zaujímají Dolní Rakousy místo první, ostatní pak země následují v tomto pořadí: Bukovina, Halič, Dalmacie, Istrie, Terst, Vorarlbersko, Slezsko, Solnohrady, Štyrsko, Morava, Čechy, Gorice a Gradiska, Krajina, Korutany, Horní Rakousy a Tyroly.

Značnější ještě vliv na vývoj počtu obyvatelstva než hustota lidnatosti má spůsob jeho osídlení dle velikosti bydlišť. V Čechách mimo 2 města s vlastním statutem jest obcí 7317 (+ 315 proti 1880) na Moravě mimo 6 měst s vlastním statutem 2865 (+ 51) a ve Slezsku mimo 3 města s vlastním statutem 495 (+ 3). Ve všech zemích rakouských činí počet měst s vlastním statutem 33 (+ 1 ve Štyrsku) a obcí 27.855 (+ 421). Koruně české připadá:

	v Čechách		na Moravě		ve Slezsku	
	obcí	obyvatelů	obcí	obyvatelů	obcí	obyvatelů
s méně než 2000	6915	3,753.196	2695	1,486.929	425	326.771
od 2000—5000	305	886.183	138	391.083	60	165.784
od 5000—10.000	63	421.911	20	129.723	5	34.191
od 10.000—50.000 . . .	26	351.555	10	146.642	4	53.695
od 20.000—50.000 . . .	6	191.523	1	23.716	1	21.676
přes 50.000	2	233.235	1	94.753	—	—

Připadá tudíž na obce s méně než 2000 duší v Čechách 64·3%, na Moravě 65·4% a ve Slezsku 54·3% všeho obyvatelstva. Ježto obce

do počtu toho jsou rázu více vesnického, možno obyvatelstvo to považovati hlavně za vesnické. Zde však také jeví se číslo přírůstku zcela rozdílně od obyvatelstva ostatního. Zde buď jest přírůstek jen nepatrný nebo žádný, nebo jeví se absolutní úbytek, značnější přírůstek jeví se jen v obcích s více než 2000 obyv.

Bez významu není též *poměr mezi počtem domův a počtem obyvatelstva*. Domů napočteno:

	r. 1869	r. 1880	r. 1890
v Čechách	647.775	697.645	727.352
na Moravě	286.412	308.737	325.337
ve Slezsku	63.591	70.832	71.664
úhrnem	997.778	1,077.214	1,124.353

Jeví se tudíž přírůstek:

	v l. 1869—1880			v l. 1880—1890		
v Čechách	49.870	čili	7·59%	29.707	čili	4·26%
na Moravě	22.325	„	7·70%	16.600	„	5·38%
ve Slezsku	7.241	„	11·33%	832	„	1·17%
úhrnem	79.436	čili	7·96%	47.139	čili	4·37%

Klesl tedy přírůstek domů ještě značněji než přírůstek obyvatelstva. Poučný jest tento poměr i v ostatních zemích rakouských. Bylot domů

	r. 1869	r. 1880	r. 1890
v Dolních Rakousích	183.218	197.245	210.373
v Horních Rakousích	110.499	114.444	115.745
v Solnohradech	25.311	26.452	26.767
ve Štyrsku	179.048	188.460	193.369
v Korutanech	50.279	49.420	49.701
v Krajině	75.550	79.203	83.894
v Terstu	6.357	7.739	8.277
v Gorici a Gradisce	31.893	34.975	36.695
v Istrii	47.093	51.066	56.389
v Tyrolsku	119.712	125.029	129.611
ve Vorarlberku	20.033	22.290	23.762
v Haliči	855.949	959.852	1,029.368
v Bukovině	98.096	113.784	127.884
v Dalmacii	86.543	100.729	115.368

Jeví se tudíž přírůstek:

	od r. 1869 do r. 1880			od r. 1880 do r. 1890		
v Dolních Rakousích	14.027	čili	7·59%	13.128	čili	6·66%
v Horních Rakousích	3.945	„	3·30%	1.301	„	1·14%
v Solnohradech	1.141	„	4·40%	315	„	1·19%
ve Štyrsku	9.412	„	5·17%	4.909	„	2·61%
v Korutanech ubylo	859	„	1·76%	281	„	0·57%
v Krajině	3.653	„	4·73%	4.691	„	5·92%
v Terstu	1.382	„	21·67%	538	„	6·95%
v Gorici a Gradisce	4.082	„	9·57%	1.720	„	4·92%
v Istrii	3.973	„	8·36%	5.323	„	10·42%
v Tyrolsku	5.317	„	4·40%	4.582	„	3·67%

	od r. 1869 do r. 1880		od r. 1880 do r. 1890	
ve Vorarlberku	2.257	čili 11·27%	1.472	čili 6·60%
v Haliči	103.903	„ 12·10%	69.516	„ 7·24%
v Bukovině	15.688	„ 15·95%	14.100	„ 12·39%
v Dalmacii	14.186	„ 16·39%	14.639	„ 14·53%

Ve všech zemích rakouských bylo roku 1869 domů 2,887.359, r. 1880 pak 3,147.902, přibylo jich tedy 260.543, čili 9·02%, r. 1890 napočteno jich 3,331.556, přibylo tedy 183.654 čili 5·83%. Průměrné procento přírůstku domů v Rakousku značně se tudíž snížilo, nicméně v Čechách nedosáhlo ani tohoto průměru. Nejcitelněji jeví se poměr ten v zemích Alpských, kde stavební ruch téměř zastaven; největšího vzpružení dosahuje za to stavební ruch v Dalmacii, Bukovině, Haliči, pak v Dolních Rakousích, ač i tu jeví se klesnutí, a v Istrii.

Průměrně připadá na jeden dům

	nájemných stran			nájemníků		
	1869	1880	1890	1869	1880	1890
v Čechách .	1·87%	1·78%	1·77%	7·94%	7·97%	8·03%
na Moravě .	1·63%	1·57%	1·54%	7·04%	6·97%	6·99%
ve Slezsku .	1·92%	1·83%	1·89%	8·07%	7·98%	8·40%

Kdežto ukládání kapitálů v domech počalo váznouti, stoupl průměrný počet nájemníků ve všech třech zemích, což sluší pokládati za známku uskrovňujícího se spíše než stoupajícího hospodářského blahobytu. Značný účinek jeví tu jmenovitě daň domovní.

V ostatních zemích rakouských největší počet stran a nájemníků připadá na Terst 3·87 a 19·05 a na Dolní Rakousy 2·71 a 12·60; nejmenší na Dalmacii 1·23 a 4·54, Vorarlbersko 1·05 a 4·89, Bukovinu 1·14 a 5·05, Istrii a Halič. Průměr nájemných stran v domě pro celé Rakousko obnášel r. 1869 1·54, r. 1880 1·51, r. 1890 1·51; nájemníků r. 1869 7·06, r. 1880 7·03, r. 1890 7·15.

Počet nájemných stran obnášel:

	r. 1869	r. 1880	r. 1890
v Čechách	1,210.656	1,242.956	1.286.266
na Moravě	466.326	485.692	501.904
ve Slezsku	122.057	129.578	135.375
úhrnem . .	1.799.039	1,858.226	1,923.545

Jeví se tudíž přírůstek:

	od r. 1869 do r. 1880		od r. 1880 do r. 1890	
v Čechách	32.300	čili 2·7 %	43.310	čili 3·5 %
na Moravě	19.366	„ 4·2 %	16.212	„ 3·3 %
ve Slezsku	7.521	„ 6·2 %	5.797	„ 4·5 %
úhrnem . .	59.187	čili 3·29%	65.319	čili 3.51%

V Čechách tedy přírůstek počtu samostatných nájemníků za poslední desítiletí stoupl, kdežto na Moravě a ve Slezsku značně klesl. V ostatních zemích rakouských jeví se stoupnutí pouze v Istrii, Tyrolích a Vorarlbersku, v ostatních se počet nájemných stran mnohem menší měrou množí. Tak v Dolních Rakousích klesl s 19·8% přede-

šlého desítiletí na 17·4% posledního, v Horních Rakousích s 5·5 na 1·9, v Solnohradsku s 8·9 na 4·4, ve Štyrsku s 10·5 na 8·9, v Korutanech dokonce s 8·3 na — 0·7, samostatných nájemníků tudíž tam ubývá, v Krajině s 6·1 na 2·0, v Terstu s 21·3 na 11·0, v Gorici a Gradisce s 8·1 na 3·6, v Haliči s 6·8 na 4·1, v Bukovině s 18·2 na 8·7, v Dalmacii s 8·9 na 5·4. (Dokončení.)

V probuzení.

le, na venku již teplo tak
a jaro blaží hruď i zrak:
jak je ti, duše moje?
Zdaž ostat můžeš netečna
v tom zlatém proudu slunečna,
jenž prvně líbá mladou zem
a zasmušilým oknem sem
k nám zvídá do pokoje? . .

Ven pospěš, ven, kde v lada zoraná
zvonečkem vpadá hlahol skřivana,
kde šumí háj a cítit vůni chvoje —
ó leť, ó spěš tam, chorá duše moje!

Jas nebe tůní modravou
plá z dálky zas i nad hlavou:
ach, duše má, jak je ti?
Zda netoužíš též křídla mít
tak hebká, jako aksamít,
jež vlaštovička nevinná
až nad oblakem rozpíná,
když z jihu v domov letí? . .

Ven pospěš, ven, tam život je a vzruch,
tam jako vínem čerstvý line vzduch
a podlískám se zdá již o poupěti —
ó, spěš i ty snům jara do objetí!

Nač déle v temné světnici,
tak dusné a tak tísnící
se trýznit chceš, má duše?
Ó, nevzpomínej na bolest,
když venku volno, jasno jest,
když růžově zas, plny vnad
se štěpy rdí kol ze zahrad
a bíle kvetou hruše . . .

Ven pospěš, ven a viz ten boží div,
pij záři slunce, dýchej balsám niv
a vlastních květů slastné ve předtuše —
leť nebi vstříc a raduj se, má duše!
Alois Škampa.

Mušky.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

(Dokončení.)

en týden se vrátil Lojsek Votavů domů. Každého večera chodil pak k starostovým vyhrávat na harmoniku a s ním tam chodila na besedu jeho mamička. Tak se stalo, že ponejvíce jejím přičiněním umluvil se záslib Lojska s Lucinou, a po vánocích odbyla se hlučná svatba, jakou jen nevěsta chtěla míti. Šest družek bylo, na deviti vozech jelo hostů, a když v předvečer před stavením muzikanti vyhrávali, byla už vzhůru celá dědina.

Po slavné svatbě nastalo u Votavů obyčejné hospodářství. Staří měli jenom toho jediného syna a nechali mladým manželům připsati celý půllán; sami si jen řádně vymínili obživu a tisíc rýnských, aby také něčím vládli. Starostovi se nebáli dceru svěřiti k druhým rodičům; Votavovi byli řádní lidé, a Lojsek se vrátil i z vojny dobrák. První týden měla Lucina plné ruce práce, než si všechen svůj přínos poklidila a po domě všelicos zjinačila po své hlavě. Staří dosud vypomáhali jako na svém, ale v novém zařizování rádi mladé snaše všechnu zvůli nechávali; neboť jim připadalo, že ona je ve všem vtipnější a šikovnější. Ale když už to bylo všechno popraveno a Lucina si mohla jen volně hospodařiti, počalo jí v klidu býti těsno. Podívala se na Lojska, který pořád za ní chodil a rád by jí byl udělal, co jen možno s očí odkoukati — a přišel jí jaksi protivný. Bratr Johánek, služebný pán, se s ním o svatbě ani nechtěl zabavovati. Řekl o něm: „No — je to sedláček Slováček.“ On byl Lojsek takopá slabá duše, dobře o něm jednou Eliš pověděl, že je jako ženská. Znal jen odpovídati mamičce i tatíčkovi: jak myslíte — a jí, Lucině: jak myslíš . . . Ráda by věděla, co dělal na té vojně. Za tři léta nedostal ani jediné hvězdičky a naučil se jen na harmoniku hráti. Podívala se na něj pokradmu, jak na něj padalo světlo, když uštipoval uschlé lístky muškátu na okně, a všimla si dnes ponejprv, že měl na líci a po nose pohozených několik dolíčků od neštůvek. Oči měl modré — ale co to bylo za modré oči — takové vybledlé jak vypíraný kartoun . . . Jak s ním bude pořád žít?

Šla se někam uschovat a asi za hodinu, když už se šeřilo, přišla

k ní tchyně, jak seděla v té zimě pod kůlničkou na košatině schoulena a plačíc.

„Co pak je ti, beruško?“ ulekla se. „Co se ti stalo?“

„Nevím,“ odvětila Lucina a plakala ještě více. Potom se vzchopila a šla si nahoru do patérka, kde měli dvě lepší jizbičky, pro čistý fěrtoch a vlňák, že si zaběhne domů.

„No nech jde,“ řekla za ní Votavka, „ono se jí ještě dětinsky zasesklo. To tak u ženských bývá.“

Od toho dne navykla si Lucina každý večer choditi domů. Když už ale po několikáte sedali bez ní k večeři, povídá stařík:

„Co ta mladá — schází tu.“

Lojsek nahnul jen více hlavu k míse, a Votavka přerušila zamlklost: „Kdo ví, co si to vzpomněla . . .“

„Což neví, že se to nepatří už k vůli lidem?“

„Baže snad neví.“ A proto to Votavka snaše pověděla a přimluvila se ještě záskočkou u starostových, aby Lucině také domluvila vlastní matka.

To nepomohlo. „Je to má jediná radost . . .“ odvětila Lucina oběma a u Votavů to řekla směle před oběma starými i před Lojskem.

Tentokráte Lojsek zaražen promluvil: „Tož pojď zítra na ostatky k muzice — však já rád s tebou tancuju.“

„A já zase jsem s tebou nejraději doma,“ řekla Lucina pohlížejíc na hodiny. Bylo ještě trochu časně, ale chystala se proto přece zase k odchodu a zůstala si tentokráte u rodičů přes noc.

Tu došel starý Votava na rozumné slovo k starostovi a vyložil mu věc tak vážně, že otec zapověděl Lucině tak dlouhé a časté besedy u nich, dotvrzuje své napomenutí příkazem z písma svatého, že žena musí pro muže rodiče opustiti.

Lucina nešla druhého dne k rodičům, ale odběhla si za večerního šera někam do polí, ač tam bylo po roztálém sněhu blátivo a z hor vál studený vítr. Děvečka zahledla, kam odchází, a vyprávěla to v jizbě přede všemi s jistou zlomyslností, jako by se tomu divila; nebylť čeledi a leckdes po dědině již tajno, že to Lucinu u Votavů nic netěší. Poněvadž nosívala za svobody šněrovací botky a hlavu tak vzhůru i chtěla se k vůli Kalknekrovi poměštiti, pomlouvali ji teď, že je nesnášeliva a chce staré utiskovati.

Ten celý týden bylo u Votavů ticho a dusno. Lucina od úterka až do soboty pod večer chodívala na bezúčelné toulky do polí; když se dívala po vyhvězdněném nebi, připadalo jí, že uniká z něčeho tíživého. Bezejmenný stesk za něčím ztraceným, jenž se jí vkrádal do prsou, volnil se jen tím šerem, chladem a hlavně tou šírou neproniknutelnou svobodou, k níž se utíkala . . . Ale v jejím domě tomu tak nerozuměli. Starý Votava se zabíral do zarputilého mlčení, Votavka posílala syna, aby si šel za ženou — — a on se bál.

V neděli měla matka Lojskova u oběda trapné postavení. Starý Votava byl se snachou přes pole v kostele, ale šli tam i zpátky každý zvlášť. K tomu věděla Votavka, že muž má mnoho trpkého na jazyku, protože měl nakřivené rty, a ona každý jeho spůsob dobře znala.

Starý Votava nebyl náhlý člověk, ale dovedl si získati vážnost. Žena ho posud poslouchala na slovo, Lojska nevychoval hloupého — ale pokorného. Jednou prodal hospodskému Kleinovi do města pětčtvrtiročního koně, a Klein zapřáhnuv hříbě do potahu, za týden ho strhl. Potom mu bylo líto peněz i došel k Votavovi pro náhradu, že měl kůň v sobě chybu a že po zákonu musí zaň bývalý majitel do měsíce ručiti.

„Koně jsem vám prodal bez chyby, ale vy jste na hříbě byl ras,“ odpověděl Votava s přesvědčením. „Přišelli jste s takovou figlí, včil už můžete zase jít.“

To Kleina dopálilo, i podal na Votavu žalobu, dle níž prý také zvěrolékař seznal, že kůň už musel míti v sobě chybu. Votava se sebral, vzal si sebou peníze a došel si do města na purkmistrovský úřad. Tam si dal Kleina zavolati, vysázel mu peníze za hříbě zpátky a povídá: „Tady jsou vaše peníze, koně oželím, jako by mi ho někdo ukradl. Soudit já se nebudu, protože včil už počestnost neplatí — ale já zůstanu Votava a vy zůstanete Klein. Tuhle páni to slyší.“

To vyvedl Votava, a co žil, byl přesvědčen, že Kleina potrestal.

Ať se starý rozmýšlel nad snachou, jak chtěl, přicházel jen k náhledu, že je netrestána. Dnes už by rád pronesl, že by ji měl Lojsek každé ráno přeměřit palaškou, potom že by už jí celý den nenapadly mušky. Už naměřil na to řeč, v tom Lojsek podotkl, že venku drobně sněží.

„Tam ještě nejsou špacírky, nejsou — a večerem k tomu v polích — leda pro blázny.“

Ale žena mu převzala s chvatnou mírností slovo: „Však na první postní neděli, zrovna jako na Blažeje, má být venku volno, aby se ptáček napil a kamínek ohřál. A dnes ani slunko nezasvitlo,“ dodala, pletouc si všelijak řeč, jen aby předešla nabranému hněvu. Potom jí napadlo navrhnouti, aby se dnes oba mladí pěkně spolem podívali na besedu k starostovým, — ale když se na to Lucina hned ozvala, že nepůjde, podíval se starý i na ženu pohrdlivě.

Odešel na obhlídku po hospodářství, a všude všecko mu připadalo jaksi pokáceno. U studně z okoviska vyčuboval klínek; našel si kámen a počal ho zatloukati. Nešlo to, a když si vzpomněl, že je dnes den boží, zahodil kámen. Vrátil se do jizby, pořád zapomínaje kouřiti. Snacha už si skládala šití do truhélky — co bude asi teď robit? Lojsek se přebíral na lávce u kamen v kalendáři, a matka s ním počítala, brzoli bude v Jaboře jarmark . . .

Lucina odšoupla truhélku do výklenku a zapínajíc si u krku povolený kombík [1]) od kazaječky, podívala se po oknech. Matka s Lojskem stichli, starý se obrátil k oknu a hrabal zprudka levou rukou po lemůvce svého kožichu. Potom když už Lucina brala za kliku, obrátil se a vyhrklo z něho rozechvěným hlasem: „Ty se bez muže nehneš z domu!“

Snacha se po něm obrátila jaksi nechápavě, a on dodal s výhrůžkou:

[1]) Kulatý kovový knoflík.

„Co myslíš, ženská, že jsme tu nějací cikáni? Kriste Pane, dej si pozor!“

Všichni viděli, jak Lucina vypjala krk a přimhouřila oči. Ale pousmání na její tváři nebylo ani vynucené ani zaražené — bylo umíněné a s vysoka. „S Pánembohem!“ dodala ještě k tomu pevným hlasem, a švihla sebou, že za ní dvéře prudce klaply.

V jizbě nastalo trapné ticho . . . Bylo sem ještě zřetelně slyšeti cvakání jejích podkůvek o novou cihlovou dlažbu v síňce. Vyšla na zápraží . . . šla se nahoru strojit — šla. Teď klesla Lojskovi hlava na kamna, i zakryl si rukama tvář . . . Po prvé dnes prozradil, že ho to trápí. Jizbou rozlehl se trapný mužský vzlykot, a po něm si zasteskla plačky Votavka: „Synečku náš — synečku nešťastný — tohos ty si nezasloužil!“

Starý se po nich ohledl s cize potemnělou a staženou tváří. „Ticho,“ rozkázal šeptem, ale hrozebně — „už je toho do míry — ona si z nás blázny robit nebude a hanbu strojit před lidmi na naše stavení . . . Napravíme jí tu její hlavu, a když ne — konec — ať si zůstane, kde chce. Starostovi to už poznají, kdo byl vinen . . .“

Strhl s poličky stařičké důtky a hodil je se zimničným chvatem Lojskovi na klín; sám popadl v koutě svoji klokočovou palašku.

„Pojď,“ velel synovi horečně, „pojď — sice se ještě tebe zřeknu! Kriste Pane, nic jiného jí nepomůže — ďábel v ní sedí.“

Votavka sepjala ruce. „Zaslouží si — ona je netrestána, a může ji to napravit . . . Ale pamatujte se — ne přes hlavu a do očí ať netrefíte . . . Běž, synečku, běž — pohrozte jí — ona se zastydí.“ Votavka si to nepředstavovala zle; ona byla pro umíněnost také jednou za mlada od muže bita a uznala později, že to bylo k dobrému.

Lojsek se vzchopil a vyvrávoral za otcem, který pospíchal jako mladík síňkou na zápraží a hbitě lezl po dřevěných schodech do nově postaveného patérka, jež sobě ještě Lucina za svobody byla vyžádala. Po dvoře přešel chasník od koní, toho Votavka zavolala: „Běž mi honem k židovi koupit dvě liberky soli. Nemám drobných, že zítra zaplatíme; — běž honem, co můžeš!“ A když chasník vyběhl ze vrat, ještě se starostlivě ohledla po stáji. V té chvíli tam míchal skoták s dívkou krmivo, ale na štěstí byla stáj za rohem stavení — nebude tam viděti a slyšeti. Kdy by jen nahoře dvířka zavřeli! Ale srdce jí přece jen úzkostlivě tlouklo, jak by se byla nejvíc uhnala.

Oba Votavové zatím se s pavlačky octli v síňce před dvěma vrchními světničkami, které byly pořízeny jen pro Lucinu, — ale v tom jim již vyrazila Lucina v ústrety majíc na hlavě zelený vlňák, jejž si u krku přidržovala levicí.

„Kam půjdeš?“ vykřikl na ni starý zhurta.

„Ven!“ odvětila rozvírajíc oči, ale v tom na ni dopadla přes rámě první jeho rána.

„Já ti dám ven! Tu máš, tulačko, jedna —“ křičel stařík jako posedlý. „Když tě rodiče netrestali, my tě naučíme! Bij, Lojsku, bij!“

Lojsek ale rukou nehýbaje, bledý jako stěna, stál u přivřených dveří. Viděl, jak po první ráně obličej Lucinin vzplanul a divoce, ustrašeně se proměnil. Cítil, jak se mu její malé ruce zahrábly na

prsa, odstrčily ho neobyčejnou silou, viděl, jak s ní šátek sletěl, dvéře se otevřely a sluch mu proniklo hlesnutí hrozné — bolestné, jako by někdo zmíral. Za ní skokem se vhrnul otec do dvířek, a klokočovka mu vypadla z ruky. Lucina skočila s pavlačky dolů na kamenné zápraží . . .

Po dvou hodinách, když už se snesl temný večer, odnášeli ji ve vystlaných spojených košatinách k starostovům, že si toho její bědující matka přála. Připadalo jí, že po ní Lucina tak prosebně obrací oči — však říkávala chudera, že je to její jediná radost choditi se ještě domů těšit. Na kvap přivezený doktor z města potěšil rodinu, že se může mladá žena z nehody brzy vystonati, že nemá na sobě žádného nebezpečného poranění, a kdy by si v hlavě byla ublížila, že by byla ztratila hned vědomí. Starostka ovšem i k té potěše žalostně naříkala nad neštěstím, jež jí až k chorobě polekaná Votavka vylíčila jaksi nesouvisle, že se nejspíše Lucině spěchající s patérka nějak smekla noha. Ale štkající Lojsek a v bolné hrůze zamlklý stařík matce ještě úzkosti přidávali. Nejstatečnější byl starosta. Ten věřil doktorovi na slovo, těšil ženské, zetě i zdrceného Votavu a huboval jenom na patérka, že mohou způsobiti neštěstí. Po dva dni nepromluvila Lucina k nikomu ani slova; upírala stále oči ke dveřím, a její líce mělo bojácný, ustrašený výraz. Když uviděla Lojska s tchyní, odvrátila hlavu, a oni to chudáci tak pochopili, že došedše po druhé, zůstali jen seděti na lávce u okna. Doma měli také nemocného, Votavovi se zase vrátil záduch.

Třetího dne uchvátilo Lucinu zimničné blouznění, a tu se pustila do řečňování. Vykládala si, jak je zpěvačkou na chóře, a pletla si světské písničky s kostelními, notujíc je tklivým broukáním. Nacházela se pořád ještě v dívčí době, mluvila o Katrině Kopečných a jiných děvčatech, o Elišovi, který se jí tu někde v jizbě schovával, a svého muže jmenovala Lojskem Votavou, který došel z vojny; — jako by jí byl ještě cizí. Potom ji napadl křečovitý pláč, jehož nemohla utrápená starostka žádným laskáním a chlácholením utišiti, dokud sám nepominul.

Lucina poležela si až přes velikonoce, a přicházející Lojsek a druhá matka pořád ještě museli sedávati na lávce u okna. Ale kterak se jí tehdy neštěstí přihodilo, to posud ani vlastní mamičce nepověděla.

Když už se člověk mohl potěšiti jarní přírodou, počala se také Lucina sbírati, a když ji matka spracovanou rukou hladívala po vlasech a po spáncích, prohodila jednou se zvláštní mírností: „Je to přece dobře, že jsem tehdy nezůstala mrtva, měli byste nade mnou žalost."

„A Lojsek chudera — ten by se utrápil." pravila matka. „Takového dobrého muže ti Pánbůh dal; tomu musíš žít na radost . . ."

Později když se matka zase šla podívat po práci a Lucina nad těmi slovy o Lojskovi ještě přemýšlela, došla k ní na besedu Katrina Kopečných. Ona navštěvovala Lucinu často a uměla nemocnou potěšiti. Také o tom Lucina přemýšlela, že se jí ta kamarádka zdála dříve tak nic nevědoucí, nepatrná, jako by stála mnohem níž eji pod ní, — a teď teprve v ní poznávala kus schovaného slunečka.

S úsměvem na tváři vklouzla Katrina do jizby, a kdežto si jindy sedávala u Luciny na židli, dnes si k ní u postele klekla.

„Co to děláš?" tázala se jí Lucina posadivši se zpříma, aby svobodná družka viděla, jak už se jí dobře vede.

Katrina si zahrabala hlavu do podušek a ozvala se odtamtud: „Všecko bych ti to tak ráda svěřila . . ."

Chvěla se a její hlas zazněl tak divně.

„Co se u vás stalo?" zarazila se Lucina.

Hlava Katrinina se zase pozvedla. Napadlo jí, že nemocné se mají vždycky vykládat samé veselé věci. Rozpomínala se a povídá:

„Také ti musím povědět něco směšného. My měli na špejchárku pod moučnou truhlou myšku a nastražili jsme s malým bratrem k ní naši mladou kočku. Po dva dni tam chudera na ni číhala . . . Bratr povídá: Pojďme, odšoupneme truhlu . . . A opravdu, ona ta myška chuderka vyběhla a kočka ji s radostí chytla. My se na ni díváme — ona si ji zakousla, ale ještě si s ní hrála. A tu si považ, Lucino . . . za náma ti vešel náš velký kohout, popadl na ráz kočce myšičku a frnk s ní — nechal si ji pro sebe."

„Ale jdi —" zasmála se opravdu Lucina vděčně vypravovatelce — „co by kohout snědl myš . . ."

„No na mou věru! . . Byla jen taková malulinká . . Viděla jsem to na vlastní oči . . Já bych toho kohouta nechtěla jíst . . ."

A teď se Lucina ještě víc zasmála . . . Ale za to Katrině nešlo s ní se smát. Jenom si zahrábla hlavu. Lucina už poznala, že schválně chce vykládat něco jiného, než myslí.

„Co je ti, Katrino?" zeptala se teď vážně a sdílně. „Však já už mohu všechno slyšet, nelekám se. Celé dopoledne už jsem byla vzhůru — jenom že jsem ještě trochu na nohy slabá."

„Mně je teskno, Lucino, tou radostí — mně je teskno . . ." zašeptala Katrina. „Já se v poledne zaslíbila s Elišem . . ."

Chvilku nastala pomlčka, potom promluvila Lucina.

„No vidíš — také se vdáš . . ." A opírajíc se o koutek postele, doložila: „Co si tu hlavu schováváš?"

Katrina se vynořila vážná, ale přitulila se rukama k družčinu klínu. „Vidíš, Lucino —" pravila s mírným povzdechem, „já se nedivím, že si tě vzal ten Eliš tak hluboko do srdce. On se mnou rozprávěl tak rozumně — my jsme stáli u plůtku . . . Hovořili jsme napřed o tobě, že už se pozdravuješ, a pak si mi stýskal, jak to u nich bez hospodyně bídně vypadá, když matka si musí často lehnout a pláče, proč se nechce ženit. Já věděla už dávno, po kom nosí smutek, a povídám mu: ‚Co je ti to platno, Elišu, tesknit, že jste se s Lucinou nedohodli. Však vezme kolikrát Pánbůh už mužovi ženu, na kterou byl navyklý, ale z rozumu se musí po druhé oženit — a je zase šťasten.' On mi na to po chvilce povídá — a bylo mu to asi těžko, řekl to truchlivě: ‚Kdy bych si někoho vzal, byla bys to ty, Katrino, že už všechno víš a vyšilas mi jednou šátek, ale musela bys mít se mnou trpělivost.' Víš, Lucino," zašeptla Katrina svážejícím se hlasem, „já mu opravdu

jednou, když se říkalo, že si toho vdovce vezmeš, na tom místě, kde jsme se dnes zaslíbili, podala přes plot šátek."

„Neplač," ozvala se Lucina, dotknuvši se družčiných prstů, „vykládej dál."

„Já se také tam rozplakala po těch jeho slovech," pokračovala Katrina klidněji. „Obrátila jsem se, a když už mi bylo lehčeji, odpověděla jsem mu, jak jsem jen rozumně mohla: ‚Kdo může za osud, Elišu — já bych se nebála být tvou ženou. Kdy bys si vzpomněl na Lucinu, tu hovořili bychom o ní my dva, a já bych tě těšila. To bude alespoň dobře mezi vámi, že já mám tebe ráda, alespoň jedna láska bude pomáhat. A ty si zase musíš myslit, že člověk musí mít ke všemu rozum a pokoru, když už se to nedá změnit; pak je s ním Pánbůh spokojen a žehná mu také na spokojenosti.' To jsem mu všechno řekla — a tak jsme se za sebe zaslíbili. Bylo to smutné, ale já se nebojím; my budeme už jednou šťastni."

A Katrina na kolenou obrátila hlavu k oknu a v uslzených očích jí něco tklivého zasvitlo. Zase Lucina porozuměla, že je to z toho kousku sluníčka, co jí přidal Pánbůh k prosté duši.

Katrininy zraky utkvěly na košaté rozmariji, kterou dal jednou Eliš Lucině v drobné sazeničce a ona tu u starostových ponechána vyspěla už na obdiv. Lucině to napadlo, i stiskla družce upřímně ruku řkouc: „Já vám budu přát všecko dobré a tu rozmariji si musíš ode mne, Katrino, vzít — k vaší svatbě."

Později večer, že se dnes opozdil, odebral se zase Lojsek k ženě na tichou besedu. Lucina ho poznala již po chodu za dveřmi, a bystrý její sluch postřehl, jak s matkou spolu hovořili.

„Co chvíle už se sbírá," mluvila matka. „Celé dopoledne seděla už u stolku a pustila se do obrubování šátků pro Johánka. Odpoledne zde byla Katrina Kopečných a těšily se spolu až do večera."

„U nás je smutno," ozval se po ní Lojzek truchlivě. „Tatíčkovi se přitěžuje; poznávají sám, že bude brzy konec. Zítra se chystají přijat Pánaboha. Ale na Lucinu se pořád rozpomínají. Vzdychli si ráno: ‚Kdy by mi také ona odpustila, však jsem ji měl rád jak vlastní. Tak rád bych jí požehnal.'"

„Potěš vás s ním Pánbůh," vece klidný starostčin hlas. „Však je už chudera při letech. Podívám se k vám zase hned ráno."

„Lojsek, pojď!" zazněl tu tklivý Lucinin hlas z jizby. Po prvé ho volala, a když otevřel dvéře, dodala: „Už jsi došel?"

„Ano — jak se máš?" děl Lojsek stoupaje po špičkách a stanul jak obyčejně u lávky. Jenom oči se mu obracely po ní oddaností, a ku podivu — připadal dnes Lucině hezký dost.

„Přistav si sem ke mně židličku," odvětila, a když vyšla mamička ven připravit lampičku, dodala tiše: „Pozdravuj doma — a že já jim nemám co odpouštět, ale oni mně. Potom jim pověz, že už do týdna budu moci s tebou odejít do našeho."

„Ty přijdeš, Lucino — přijdeš?!" zajásal Lojsek tlumě hlas jak ona.

„Však k tobě patřím," pravila Lucina klidně, už hlasitěji připomínajíc si milého hlasu Katrinina a pocítivši tu jednu lásku, která

jim bude pomáhati v Lojskově blízkosti. „A já, věř mi, Lojsku, už jsem lepší.“

Drželi se za ruce, a na Lucinu tolikerými dojmy dnes unavenou jako by se snášel spánek. Lojsek po chvíli vyprostil ruku ženinu ze své a klada ji na postel, podíval se na ni, že je tak drobná a vyschlá jako lupínek. Ohledl se, jestli se na něho starostka nedívá, a že byla právě odvrácena, dotkl se ruky ženiny rtoma.

„Tak teď už půjdu,“ hlasitě pravil povstávaje; „nech se jí dušičce něco pěkného zdá.“

Dal dobrou noc a odcházel po špičkách. Starostka odnesla lampičku za kamna, aby se její světlo mnoho nešířilo. Potom nahledla ještě trochu do okna. Přicházela jí venku ta jarní zářivá noc tak pěkná, že bylo škoda zavříti okeničky.

Dcera ji s pooteřenými zraky pozorovala a ozvala se z tichoučka: „Viďte, mamičko, že může být člověk vždycky spokojen, když jen chce?“

O trhu kmecího statku v 16. století.

Podává

Vítězslav Veselý.

Poklesnutí finanční zdatnosti zemědělství českého a bídný stav našeho selského lidu za doby naší na všech stranách již se opravdově uznává, a pozornosť všech interesentů obrací se k bedlivému zkoušení navrhovaných prostředků záchranných, jakož i k vyzkoumání skutečných příčin úpadku rolnického v Čechách; i jest nezvratně zjištěno, že mimo trvalé poklesnutí ceny plodin hospodářských nejvíce zavinily úpadek ten dluhy hypothekární, ať povstalé nedoplatkem ceny tržní či postupní, ať podíly dědickými či zápůjčkami, jichž nepoměrně ukrácená splatnost a vysoké zúrokování stále vyčerpávají čistý příjem hospodářský. A vždy větší platnosti nabývá náhled, že krise hospodářská, po celé Evropě panující, urovná se tehdy, až cena pozemků hospodářských přivedena bude v slušný poměr s pokleslou cenou plodin na nich vypěstovaných.

Není úmyslem naším zabývati se v této stati nynějšími trudnými poměry rolnictva českého; chceme jen podrobněji vypsati trhy gruntů kmecích v 16. století a pokud třeba i poměry sedláků k tehdejší vrchnosti, a ukázati, jak selský stav český tehdy již ve své vrozené prozíravosti sám o sebe se staral; neboť právní poměry jeho nepodléhaly takové libovůli panské, jaká teprve po nešťastné bitvě Bělohorské na něj ulehla.

Sedláci čeští po válkách husitských a tudíž od polovice 15. století byli sice v osobní svobodě obmezeni, ale mohli s povolením dědičné své vrchnosti, více formálním nežli skutečným, grunty své postupovati neb prodávati po svém rozumu. Avšak velmi pozoruhodno jest, že kupující nebo nastupující bedlivě vystříhali se tehdy již jedné z nejprv-

nějších příčin úpadku dnešního, urychlené totiž splatnosti celé sumy trhové neboli postupní; ta, třeba někdy byla vysoká, mohla od kupujících tím snáze býti skládána, čím delší a poměrněji rozděleny byly lhůty splatnosti, které byly prosty všeho súrokování veřejného, a podíly ba i samy dluhové vykazovaly se, pokud závdavkem nebyly hrazeny, k zaplacení z těchto annuit, a nemohly tudíž vymahány býti s takovou ukvapeností, jaká nyní, nehledě na výminečné ustálené zřízení selského hospodaření, za pomoci zostřených řádů exekučních jest v obyčeji. V zápisech kmecích celého věku 16. nacházíme jen zřídka zaplacení ceny trhové per contractum, a o zatěžujícím výměnku nedočtli jsme se ani při jednom trhu.

Purkrechtní kniha obcí Hořejších Počernic a Čertous v Kouřimsku, počátkem 16. věku mistry kolleje císaře Karla IV., jinak nazvané Veliké, na Starém městě Pražském založená (jimž dotčené obce, a sice první s 18 poddanými zcela a druhá z části od založení university Pražské náležely), postupně zasvěcuje nás do tehdejších obvyklostí trhu statku kmecího, a ježto byla vedena od mužů v národě českém na ten čas nejosvícenějšími bedlivě a vzorně, má pro dějiny selského obyvatelstva poddaného tím větší cenu, čím méně došlo pamětí takových na dobu naši. Vesnice Počernice Hořejší a Čertousy neboli Trčousy byly pánům mistrům kollegiátům pro zámožnost poddaných v nich osedlých, jakož i proto, že v Čertousích později drželi dvůr panský, nejmilejší z veškerého pozemského zboží kolleje Karlovy. Zámožnost sedláků Počernických zakládala se nejen na velikosti statků kmecích (drželi větším dílem po 2—2½ lánech), na hojnosti zvířectva hospodářského (Hospodář českosl. roč. XX. číslo 9), na blízkosti Prahy, ale i na tom, že jejich právní poměry majetkové nezávisely na libovůli zemanské; vesnice řečené již od l. 1322 řídily se právem Staroměstským (Emler, Reg. II. p. 308) ale i privilegiem císaře Karla IV., daným 23. července 1367, jímž poddaní kolleje Karlovy osvobozeni byli ode všech platů a daní, kromě obecní berně zemské, na věčné časy, a podřízeni byli jurisdikci pánů mistrů samých (Monum. univ. t. II. p. 248).

Ovšem že menší viny a pokuty měl souditi rychtář s konšely, a to do 15 grošů, i dostával z pokut polovici, „aby dopomáhal každému k spravedlnosti, zlé tupě a dobré velebě, podle svého slibu a přísahy.“ Soudy důležitější, soupis trhů, vyslechnutí stížností, odbývaly se pro obě vsi v Počernicích Hořejších, a to v krčmě na Cvrčkově, obyčejně dvakráte do roka, po sv. Jiří a po sv. Havle. Tehdy probošt, ze středu kollegiátů každoročně zvolený, podle statut byl zavázán, s 2 mistry odebrati se do Počernic k vyzvednutí úrokův na výživu mistrů kollegiátů potřebných a z gruntů Počernických ve dvou pololetních lhůtách splacených. Mistři přišedše do vesnice, vítáni byli co dobří pánové a pohostěni na útraty sousedů, vybrali zadržené úroky, provedli soudy (při čemž nesměl probošt sedláky utiskovati, ani bez uzavření celé kolleje pokutovati, ani zpurných z gruntů vyháněti), obnovili rychtáře a konšely, a smějíce dle statutu jen den a noc býti mimo kollej, na rychlo vrátili se do Prahy. Byloli v jiný čas přítomnosti mistrů potřebí, tu ustanovili mistři poddaným, „pakli by kdo z nich sám neb jich

více pro svú potřebu nás požadoval, ten a neboli ti má a mají těm, ktož tam od nás přijedú, stravu i obrok dáti“ (Musejník 1847, Paměti kollegiátů od V. V. Tomka).

Tolik o právním řízení Hornopočernickém předeslavše, vracíme se k staré purkrechtní knize a vyjímáme z ní některé věci, doufajíce, že ruka povolanější konečně odhrne závoj, kterým zakryta jest historie českého rolnictva.

Zemřelli v 16. století hospodář a bylli tu dědic spůsobilý ku převzetí kmecího gruntu, nastoupil s povolením vrchnosti dědictví. Tak na fol. 33. uvedené knihy zaznamenáno, že „léta Páně 1573 Jan Mašek ze vsi Čertous, pozůstalý syn po Matějovi jinak Maškovi odtud z Čertous otci svém, předstoupivše před pana probošta a pány mistry, pány své dědičné, s přáteli svými, žádal uveden býti jakožto dědic do všeho statku a nábytku otce svého, a přátelé tolikéž za něj se přimlouvali, aby páni jemu toho popřáli. Když páni uznavše býti jeho slušnou žádost, to jsou na přímluvu jeho přátel učinili a v jeho v této vsi statek po někdy Maškovi otci jeho, v těch mezích a hranicích, jak od starodávna jeho v držení a užívání byl, pozůstalý, poručili rychtáři a konšelům Počernickým, tak aby jeho volně a beze vší překážky každého člověka ujímati mohl. A tu také jest on Jan Mašek napomenut, aby dobrým hospodářem byl a ten grunt raději hleděl zlepšovati nežli zhoršovati, poplatky pánům povinné, též do obce a jiné náležité aby beze všeho zadržování platil a od sebe žádné neodvrhoval, a on to učiniti připověděl.“

Nebyloli dědice odrostlého, s povolením vrchnosti rychtář a konšelé na místě vdovy a sirotků pozůstalých smlouvou čili „trhem celým a dokonalým“ prodali grunt k dědičnému užívání jinému hospodáři. Bylli kupec domácím obyvatelem, smlouva odbyla se hladce, bylli však dosavade poddaným jiné vrchnosti, musel k této smlouvě přinesti „list vejhostní.“ Tak l. 1541 Šimon krčmář z Jenštýna koupiv krčmu Počernickou od Jana Holibeusa, přinesl list vejhostní a slíbiti musel poddanství; l. 1546 Mikuláš syn Vondráčka, rychtáře ze Satalic, zakoupiv v Počernicích grunt Zimovský, vykázal se listem vejhostním, od pana administrátora a děkana u sv. Apolináře v Praze Jana Mistopola vydaným. Pakli se v Počernicích zakoupiti chtěl člověk svobodný, páni mistři jedině tehdy trh schválili, když rukoudáním připověděl poddanství a člověčenství, jakož učinil Jan Vlach jinak Skalník z Hloupětína, jenž l. 1573 zakoupil grunt Ptáčovský v Počernicích. Jestliže se chtěl v Počernicích zakoupiti člověk rodu rytířského, páni neradi dávali svolení své, a když se to stalo, výslovně vyhrazovali povinnost kupujícího, aby grunt kmecí spravován byl od člověka robotného, jim poddaného, a grunt koupený nepropustili za svobodný a nezávadný. Měli trpkou zkušenost s prokurátorem při soudě komorním panem Šimonem Firbasem z Husince, jenž l. 1539 koupiv od nich grunt Šnejdárovský a zase l. 1545 panu Janu Jiřímu z Olbramovic jej prodav, zpíral se uznati grunt řečený za kmecí.

Každý pak přespolní kupec trhem se zavazoval, že všecky poplatky pánům, faráři, obci povinnosti sousedské i pastuchovi což náleží, chce vykonávati, dobrým hospodářem býti, grunt zlepšovati; role

pak měl dobře zdělávati a hnojiti „na lidské schválení.“ Cena trhová, o jejíž výši hlavně rozhodoval zanechaný fundus hospodářský, splácela se takto: Kupec při smlouvě složil závdavek, a to při spisování trhu samého. Závdavek rovnal se obyčejně $^1/_{10}$ až $^1/_4$ ceny trhové, a jen tehdy byl znamenitý, když kupující s gruntem přejal zanechaná domácí zvířata, hospodářské nářadí a zrno oseté. Léta 1547 Jan Sládek ze Chval zakoupiv v Hořejších Počernicích grunt Vaníčkovský v ceně 100 kop míš., položil závdavku 10 kop; l. 1547 Prokop Kabátčin syn zakoupiv tam grunt Vlkovský v ceně 70 kop míš., dal závdavku 11 kop, l. 1562 Šimon Sládek zakoupiv grunt Pondělíčkovský za 120 kop m. dal závdavku 36 kop; l. 1570 na grunt Tomšovský v ceně 300 kop m. kupec Martin, syn Vávry Lorenze z Kozovaz, položil 30 kop.

Jinak bylo arci, když zanechán hojný fundus. Léta 1576 při prodeji gruntu Šnejdárovského v ceně 600 kop. m. složeno závdavku 300 kop. a to proto, že zanechány při tomto kmecím gruntě 22 kusy zvířat hospodářských, vše, „cožkoli hřebem přibito,“ vůz, brány s železnými hřeby, pluh s řetězy, váhy, podávky, sekera kladní, ve světnici hrnec mosazný a j., osetého pak obilí žita 35 str., pšenice 13, ovsa 40, ječmena 9, hrachu 1, pohanky 3, prosa $^1/_2$ str. a sázené mrkve a cibule 18 záhonů rolí. Tentýž grunt bez všelikého fundu l. 1549 pouze za 150 kop míš. koupil pan Burian Cukr z Tamfeldu, jehož sestra Mandalena, provdaná za pana Matouše z Rottenfelda, ingrossátora desk větších zemských, grunt zdědivši prodala jej za řečenou sumu 600 k. paní Anně, manželce pana Václava Komedky z Rovin, „J. M. p. podkomořího při deskách zemských ouředníka.“

Doplatek ceny trhové čili „vejruněk,“ tudíž obnos po odečtení závdavku vybývající, z něhož se měla mimo stálého ouroku gruntovního zaplatiti veškera passiva gruntovní, nepřikazoval se k plnému zaplacení ukvapeně, nýbrž v stejných ročních, bezúročných, obyčejně v čase masopustním ku placení ustanovených lhůtách na mnohá léta, ba desetiletí. L. 1514 Velík zakoupiv v Počernicích grunt Havelkovský za 110 kop m., dal závdavku 28 kop a platiti měl po 6 kopách, po žních počínaje, o masopustě nejprve příštím až do vyplnění všech peněz, ano l. 1576 Brikcí čili Brejcha ze Satalic, zakoupiv v Počernicích grunt Vaníčkovský za 130 kop m., dal závdavku 40 kop a zbytek 90 kop skládal po 4 kopách ročně až do vyplacení celé trhové sumy r. 1599.

Mimo dotčené splátky (vejrunky) čili „kladení purkrechtu“ ovšem musel hospodář nový i na dále platiti stálou dědičnou činži vrchnosti čili „ourok gruntovní,“ jenž tím byl větší, čím více při gruntě bylo rolí „příplatných,“ t. j. takových, které kolleji náležely vlastnicky, a tím menší, čím více při gruntě bylo rolí „dědičných,“ t. j. takových, které ke kmecímu gruntu náležely od „starodávna.“

Nejstarší ourok ročně z 1 lánu obnášel $1^1/_2$ marky, z čehož o sv. Jiří měla býti splacena polovice a k tomu 60 vajec, a o sv. Havle druhá polovice a 6 kuřat. Na to vymíněny byly 4 dni roční roboty, z nichž 2 určeny na sekání sena (Listina ze dne 23. ledna 1322, Emlerova Regesta III. p. 308); na počátku purkr. knihy tom. l. s poznamenáním: Ex antiquis libellis collegii zanešeno, že z 1 lánu polí

starých platí se 104 groše, 6 slepic a 60 vajec a povinnost jeden den ovce práti, druhý den je stříhati, seno sklízeti a ovoce česati; z nových pak polí placeno 114 grošů, v Trčousích pak z 1 lánu 2 kopy 30 gr. Takový ourok byl při řízení odváděn proboštovi a obnášel později v 16. století na př. z gruntu Suchánovského, jenž výměry měl 2 lány, pololetně 3 kopy 28 gr. m. a ročně 4 slepice a 40 vajec.

K řádnému zapsání trhu a kladení purkrechtu čili peněz gruntovních založena byla často vzpomenutá kniha purkrechtní. Mistři sami peníze gruntovní přijímali a z nich podíly dědičné i dluhy platili. Cena tržní vykázala se tak, že z ní k zaplacení přicházely veškery dluhy gruntovní, a po jich odečtení vybývající zbytek k stejnému dílu přikázal se dědicům zemřelého aneb prodávajícímu v celém obnosu. V purkrechtní knize při každém gruntě otevřeli mistři 3 listy, z nichž první měl nápis „Kladení peněz,“ i zanášeny na něj veškery splátky peněz gruntovních až do vyplnění trhové sumy; druhý list rozdělen byl na 2 části, první měla nápis „Dluhové“ a druhá „Placení dluhů;“ i třetí list rozdělen tolikéž na dvě části, první s nápisem „Podělení sirotků“ a druhá s nápisem „Vybývání sirotkův.“ Suma dluhův a podělení sirotkův při úplném zaplacení trhové sumy rovnala se součtu oddělení s nápisem „placení dluhův a vybývání sirotkův.“ Bylili sirotkové malí, kladly se peníze do „truhlice sirotčí“ v Karolině uložené, vdově náležel stejný díl s dítkami. Zemřelli dědic bez přímých potomků, spravedlnost jeho nabyli mistři jakožto odúmrtí, což ostatně dělo se s grunty celými. Ježto podílové k zaplacení úplnému analogicky se splátkami dospívali za mnohá léta, páni mistři ochotně, ovšem že se znamenitou srážkou, podíly kupovali a sami dědicům ihned vypláceli. L. 1596 150 kop m. na gruntě Zimovském prodáno za hotových 50 kop a l. 1612 na témž gruntě Anna, Jakuba Hlaváčka ze Šestajovic manželka, majíc zjištěných 60 kop m., prodala je pánům mistrům za hotové 23 kopy. Avšak mistři i jinak převáděli na sebe dědické podíly; tak na př. Adam Mikšův na témž gruntě měl podílu 76 kop m., ale nedostal ničeho, protože mord spáchav nad Janem Bízou krčmářem Počernickým, z gruntův vypověděn a spravedlností svou propadl. Když Lída, manželka Kašpara Horčičky, držitele gruntu Mlynářovského, majíc 10 kop podílu na gruntě Pondělíčkovském taktéž v Počernicích, „zradivši nad manželem svým s pacholkem utekla pryč,“ tolikéž podíl její propadl pánům. Takové peníze na mistry vůbec převedené kladly se do „fisku“ čili pokladny panské.

Nejen odúmrtím stávali se mistři vlastníky a držiteli gruntů kmecích v Počernicích, ale i tehdy, když hospodář buď zemřev zanechal grunt zadlužený a spuštěný, a dědiců, kteří by jej udržeti mohli, nebylo, nebo když hospodář byl zjevným nehospodářem a grunt zanedbal. L. 1548 nastupovali na Maška, rychtáře v Počernicích, svého času nejzámožnějšího souseda, Martin a Marta, pozůstalí dědicové po někdy Bedřiškovi Poštovi, který seděl na gruntě Ptáčkovském, aby jim spravedlnost jejich vydána byla, táhnouce se na zápisy a knihy. „Tedy jim jest Mašek odporoval, že jim povinen není, poněvadž týž grunt jest od pánův za svobodný a nezávadný koupil. Tu pan probošt a páni mistři rozsoudili, že výpočet prodeje byl dobrý a že Mašek nic

dedicům povinen není." Řečený Mašek zemřel u vysokém věku léta 1578. Syn jeho Jan, jsa od l. 1553 držitelem obou menších gruntů kmecích v Čertousích, chalupy Chlebové a poustky Kopeckého, zdědil po otci svém největší grunt v obou vsech, totiž „dvůr na Maškově" v Čertousích. Zemřel l. 1592, když ještě pře o dvůr jeho nebyla rozhodnuta mezi kollejí Karla IV. a Maudalenou Melcarovou z Breitenberka, vnučkou primasa Staroměstského Jakuba Fikara z Vratu, kteráž vlastnictví dvora pro sebe dokazovala. Náklad soudu komorního stál 264 kopy m. 55 g. 4 d., a byl zanešen jako dluh na účet dědice zesnulého Jana Maška syna. Ten však byl špatným hospodářem, pročež stal se o grunt tento následující v purkrechtní knize zanešený trh:

„Létha Páně 1596 v pondělí po provodní neděli stala se smlouva a trh celý a dokonalý mezi rychtářem a konšely z trojího práva k tomu dožádanými, poddanými, urozené paní Johanky Vrábské: Vítem rychtářem a konšelem Jiříkem Zahrádkou ze vsi Šestajovic a urozeného pána Jana Prosečе na Jirnách: Havlem rychtářem a konšelem Řehořem Zimou z Jiren a Adamem rychtářem a Jiříkem Málkem ze Zelenče na místě a k ruce pánův probošta a mistrův kollegiátů kolleje císaře Karla IV. jinak Veliké v Starém Městě Pražském z jedné a rychtářem a konšely ze vsi Hořejších Počernic na místě Jana Maška poddaného jich z strany druhé, a to taková: že jakož Jan Mašek dvůr svůj po rodičích ve vsi Trčousích jinak Čertousích měl a v něm dobře hospodařiti nechtěl a nemohl, ale jej na nejvýše spustil, tak že pan probošt a páni mistři nemohnuce se déle a více na to dívati, jej, dožádavše se pánů trojího práva, prošacovati dali u přítomnosti osob výš jmenovaných. Což oni přijavše k dobrému svědomí, podle zavazků svých učinili a prohledavše všudy, ježto k tomu dvoru od starodávna náleží, jakož rolí, louky, osení, jej za 1000 kop míš. ošacovali. Závdavku aby se dalo 100 kop a každoročně aby se platilo po 30 kop míš. až do vyplnění té vší sumy, zač grunt prošacován. K čemu rychtář a konšelé ze vsi Hořejších Počernic na místě Jana Maška, doslýchajíce všeho povolili, a pan probošt a páni mistři takový dvůr k své potřebě obrátili a k své ruce vzali, tak jak prošacován byl. Svršků žádných ani dobytka v něm se nenacházelo."

Mnohému čtenáři bude se trh tento, našemu exekučnímu zákupu podobný, zdáti nelítostným, pročež na obranu mistrů kollegiátů připojujeme rozvrh ceny trhové za koupený dvůr, aby se ukázalo, že i tu páni mistři, z nichž mnohý sám byl věřitelem, vedli sobě slušně a spravedlivě. Ze sumy 1000 kop míš. připadlo na
náklad při soudě komorním v království českém 264 k. 55 gr. 4 d.[1])
dluhy na témž dvoře . . . . 345 „ 20 „ — „[2])

[1]) A sice na vyvedení ze dvora pana Jakuba Melcara utraceno 8 kop 28 gr. 4 d., na výjezd a panu prokurátorovi 5 k., na komorníky a svědky 32 k. 27 gr., za práci panu prokurátorovi 10 k., témuž za provazec dříví 9 k., památného při soudu komorním i v tom, co dvěma starším mistrům Al. Trojanovi a M. Bacháčkovi za práci jich dáno 200 kop.

[2]) A to pánům mistrům Trojanovi 4 k. 35 gr., Janu Bystřickému 4 k., Martinu Bacháčkovi 17 k., Janu Chorinovi 33 k. 10 gr., Janu Khernerovi 2 k. 30 gr., Janu Vocořínovi 1 k. 30 gr., Šimonu Skálovi 8 k. 5 gr.,

podíl sestře Jana Maška Kateřině Velíkové . . 150 k. — gr. — d.
ostatek Janu Maškovi . . . . 239 „ 44 „ 3 „

Nepřišel tudíž Jan Mašek na mizinu, nýbrž drže napotom chalupu Chlebovskou v Čertousích, vybíral k své potřebě po 15 kopách tržní nedoplatek uvedených 239 kop 44 gr. 3 d. až do léta 1614.

Nová doba smetla staré řády. R. 1781 zrušena osobní poddanost, patentem pak ze 4. března 1849 stal se český sedlák svéprávným a samostatným, i byl k radosti každého lidumila osvobozen od veškeré roboty!

A dnes? Po 30 letech bohužel robotuje opět, chceli na statku dědickém se udržeti, robotuje cizímu kapitálu a nepoměrně vysokému úroku.

Ruská literatura r. 1889 a 1890.

Píše

Jaromír Hrubý.

(Pokračování.)

3. V. Krestovský pseudonym.

Pode jmenem Krestovský vystoupilo v Rusku několik spisovatelů a spisovatelek. Za starších dob znám byl N. Krestovský, pravým jmenem N. I. Kulikov, spisovatel několika dramatických prací; pak přišel skutečný V. V. Krestovský, autor Petrohradských pelečí, Egyptské tmy a jiných románů; jiný, méně známý V. A. Krestovský; za posledních let si získala dobrého jmena M. V. Krestovská, spisovatelka Ranní bouře. Nade všechny však předčil populárností nejstarší z nich V. Krestovský, jenž později, když se na literárním kolbišti objevili tak četní soujmenovci, připojoval pro rozeznání od druhých ke svému jmenu slovíčko pseudonym.

Tímto „V. Krestovským pseudonymem“ byla Naděžda Dmitrijevna Chvoščinská, po muži Zajončkovská, spisovatelka veršův i prosy, románův i dramatických scén, prací původních i překladů, slovem nejplodnější a spolu nejnadanější z ruských spisovatelek. I její talent vzrůstal z ideálů let čtyřicátých, i jí svítilo na cestu trojhvězdí pravdy, dobra a krásy, i ona jako Saltykov zůstala ideálům svým věrna až do smrti, která ji zastihla krátce po něm.

Narodila se 20. května 1825 z rodiny šlechtické, jež měla nevelké statky v Rjazaňské gubernii. Otec byl z prvu dělostřeleckým

---

Janu Gotsmanovi 8 k. 5 gr., Zachariáši Štyrskému 14 k., Ondřeji Mitískovi 1 k., knězi Janu Svémyslickému 6 kop 40 gr., vejce velikonoční 1 k. 30 gr., Petru krčmáři Sichrovskému 3 k., Pavlu Myslivci do Nehvízd 2 k., kováři Chvalskému 5 k., Janu Vrabcovi do Sejpravic 3 k. 45 gr., za vůz panský a kolečko 20 k., za stravu v šatlavě Staroměstské 19 kop 30 gr., za mord spáchaný 50 k., za chalupu Chlebovskou 140 kop.

důstojníkem, později byl úředníkem při státních hřebčincích v Rjazaňské gubernii. Matka, rodem Drobyševská, byla po otci Polkou, po matce Ruskou. Rodiče Chvoščinské žili v poměrech dosti nuzných; k bídě hmotné připojilo se strádání mravní, když byl otec Naděždin Dmitrij Kesarevič neprávem obviněn z přestupků, jichž se dopustil úředník jiný, i trvalo celá léta, než se mu podařilo podati neklamné důkazy své neviny. Tyto útrapy rodinné byly potomní spisovatelce školou života. Naděžda byla miláčkem otcovým, byla zasvěcena ve vše jeho jednání, a proto jeho nezasloužené útrapy otravovaly i její mladou duši. Pozdější náchylnost její k líčení temných stránek lidské společnosti mělo patrně původ svůj v neveselých vzpomínkách z dětství.

Vzdělání obdržela doma od rodičů, později byla nějaký čas v Moskvě v dívčím ústavě, kde náklad na ni vedl Moskevský strýc. Již jako dítě vynikala neobyčejnou pamětí, zálibou ve čtení a živou fantasií. Psala v třinácti letech sáhodlouhé romány, nejvíce historické, plné rytířů a pážat, skládala verše a četla vše, nač přišla. Zamilovaným spisovatelem byl jí V. Hugo, jehož si vysoce vážila až do smrti. Vedle Huga četla však i mystická pojednání Svedenborgova a zahloubávala se v apokalypsu — vše to ještě v polodětských letech.

Po prvé v tisku objevily se její verše r. 1847 v Petrohradě, v Literaturné gazetě, se zajímavým úvodem redaktorovým. „Zasypáni špatnými verši, jež se nám posílají ze všech konců veršemilovné Rusi,“ praví redaktor, „byli jsme velice příjemně, ba neočekávaně překvapeni básněmi, poslanými od pí. N. D. Chvoščinské. Shledali jsme v nich mnoho opravdové poesie, vřelosti citu, prosyceného myšlenkami a původnosti“ atd.

Chvoščinská, vychovaná v trudných poměrech, nemilovala zábav, vzdalovala se městské společnosti, málo dbala svého zevnějšku a pracujíc skoro neustále v kanceláři s otcem, jemuž konala služby sekretářské, přivykla kouření doutníků. Pro tyto zvláštnosti, zejmena, když se v časopisech počaly tisknouti její verše, měla ji Rjazaňská městská společnost za blázna. Aby se vyhnula klepům a zbytečným pomluvám, zvolila si r. 1850 — když Otečestv. Zapisky vytiskly první její prosaickou práci, povídku *Anna Michajlovna*, — pseudonym V. Krestovský, jehož užívala pak výhradně až do smrti.

Z počátku jí bylo spisovatelství zábavou. Ale když ji redakce Oteč. Zapisek vyzvala k stálému spolupracovnictví a vyměřila jí čtyřicetirublový honorář za tiskový arch, a když brzy potom (r. 1856) zemřel otec a rodina zůstala beze všech prostředků k výživě, stalo se Naděždě Dmitrijevně spisovatelství prostředkem k dobývání vezdejšího chleba. Napsala každý rok několik povídek nebo románů, jichž výnosem živila celou rodinu. Od r. 1858 nalezla ve vzhledě tom pomocnici ve své mladší sestře Sofii Dmitrijevně, jež pod pseudonymem Veseňjev počala také psáti povídky se slušným úspěchem.

Kritika se chovala k V. Krestovskému dosti zdrženlivě a jen zneenáhla si ho počínala všímati. V prvních pracích kreslila Chvoščinská skoro výhradně život provinciální společnosti s jejími slabými stránkami. Zastavuje se s pozorností na postavení staré panny v provinciální rodině, na rodinném despotismu tísnícím děti, na ponižování a zastra-

šování lidí nezámožných, na důležitosti klepů v městské společnosti a tu a tam vkládá narážky na hlavní původ všech těch nedostatků, na právo nevolnické. Jediný román *Baryton* (r. 1857) byl výminkou; líčila v něm studentský život v duchovním semináři. První souborné vydání jejích povídek vyšlo r. 1859 o šesti svazcích.

I v letech šedesátých byla Chvoščinská stálou spolupracovnicí Oteč. Zapisek, ale mimo ně psala i pro Katkovský Russkij Věstnik. Když však Katkov r. 1863 odložil prapor liberalismu a v boji proti Polákům přešel rozhodně na stranu konservativní, nedovedla Naděžda Dmitrijevna spolupracovnictví ve Věstníku srovnati se svým liberálním politickým přesvědčením, a jakkoli jí Katkov platil 100 rublů za arch, více mu svých prací neposílala.

Z jejích povídek té doby nejvíce pozornosti došla *Pansionerka* (r. 1861). V povídce té po prvé v ruské literatuře vystupuje dívka, jež si dobyla samostatnosti a živila se svojí prací. Děj položen k počátku padesátých let do provinciálního města. Šestnáctiletá dívka se připravuje v zahradě ke zkouškám, „aby papà a mamà měli radost.“ V sousedním sadu u plotu se objeví Mefisto v podobě Vereticyna, bývalého gymnasijního učitele v Moskvě, vypověděného pro „nespolehlivost“ z hlavního města a živícího se nyní písařením v kanceláři. Vereticyn se dá s mladou dívkou do řeči, vysvětluje jí, že v učebnici, kterou tak svědomitě studuje, je plno věcí, nemajících pro život pražádné ceny, její dívčí osud že záleží v tom, aby byla poslušna rodičů, dobře se učila, aby měli z ní radost a zasloužila si nový klobouček, ve kterém ji ve svátek povedou na procházku. K tomu ke všemu půjčí jí Shakespearovo drama Romeo a Julie. Dívka, plna nových dojmů, zapomíná na učebnici a při zkouškách slavně propadne. Když pak ji po čase rodičové chtějí provdati za jakéhosi činovníka, odepře, odjede k tetě do Petrohradu, kde se dále vzdělává, a po osmi letech setká se s ní týž Vereticyn v obrazárně v Eremitáži, kde kopíruje vynikající obrazy a tím se živí. A tu se přiznává svému svůdci: „Ani nevíte, že jsem vás milovala, tak milovala, jako nikdy nikoho jiného. Poznala jsem, jaké jho jest láska, jak nutí člověka, aby se díval na svět cizíma očima, mizel před cizí vůlí. Nikdy se nezamiluji, nikdy! . . Zapřísahla jsem se, že nikomu nedám vládnouti nad sebou, že nebudu sloužiti starému, barbarskému zákonu ani příkladem, ani slovem. Naopak říkám všem: Čiňte, jako já! Osvobozujte se všechny, kdo máte ruce a pevnou vůli! Žijte samy; toť život: práce, vědění a svoboda . . .“

Taková byla první emancipovaná dívka ruské literatury. Chvoščinská psávala v ty doby též literární recense, a jakkoli nevynikla novými ideami, měla přece tu zásluhu, že zůstávala důslednou a žádala na beletrii liberární tendence. V tom vzhledě byla pravým opakem své vrstevnice, spisovatelky Kochanovské, jež se ve svých povídkách rozplývala láskou k statkářům starých dobrých časů, když „Kirilla Petrovič a Nastasja Dmitrijevna“ pili spolu čaj, milovali své mužíky a mužíci navzájem milovali je. Chvoščinská líčila sice také staré časy, ale ze stránky zcela jiné.

Rok 1865 byl pro ni osudný; zemřelať jí vroucně milovaná sestra Sofie a Naděžda Dmitrijevna div nepozbyla pro ni rozumu. V návalu

bolesti nad krutou ztrátou se chtěla otráviti. Zabránili jí. Ale pod hnětoucím dojmem sestřiny smrti odhodlala se k něčemu, k čemu by se jinak nikdy nebyla odhodlala: vdala se za lékaře Zajončkovského.

Zajončkovský byl z důvodů politických vypověděn z Petrohradu, kde proseděl dříve delší dobu v kasemátech Petropavlovské pevnosti, a churav přijel do Rjazaně, kde měl sestru. Zde léčil sestru Chvoščinské Sofii, a když po smrti Sofiině viděl zoufalost Naděždinu, učinil jí návrh: „Vy jste osamělá, já jsem osamělý; vezměme se, snáze poneseme svou samotu.“ Naděžda se dlouho nerozmýšlela a za krátko byla ženou lékařovou. Ale bylo to divné manželství. Chvoščinská krasavicí nebývala ani z mládí; v dětských letech mívala anglickou nemoc, po které jí zůstala zkřivená páteř; byla maličké postavy, pro strojení neměla smyslu a vášnivě kouřila. O svatbě jí bylo přes čtyřicet let. Muž byl o třináct let mladší, stále churavěl a při tom nijak nechtěl býti lhostejným k ženské kráse. Naděždě Dmitrijevně ke všem zármutkům a starostem o rodinu přibyla ještě nová starost o churavého muže, jenž ji svými zálety zbavoval poslední klidné chvíle. A té měla nezbytně potřebí, aby mohla psáti, neboť psaní bylo jediným pramenem příjmů pro celou rodinu, anať lékařská praxe Zajončkovskému nic nevynášela. Naděžda trpěla nějaký čas, ale pak se vzchopila, svému muži — jehož v dopisech ke známým jmenovala později „svým vzrostlým chlapcem“ — svázala uzlíček, dala mu na cestu peníze, k tomu přídavkem úplnou svobodu a poslala ho do západní Evropy „léčit se.“ Od těch dob ho nespatřila. Psal jí sice nejednou o dovolení, aby se k ní směl vrátit, ale marně. A tak v cizině zemřel (r. 1872).

Po této tragikomické episodě počala nejskvělejší perioda spisovatelské činnosti V. Krestovského pseudonyma. R. 1869 vyšla novela *Pervaja borba* (První zápas), jedna z nejlepších prací Chvoščinské, v níž se líčí necitelný mladý egoista, jehož charakter spisovatelka rozvíjí a sleduje div ne od kolébky. R. 1870—71 tiskl se ve Věstníku Evropy nejdelší její román *Bolšaja medvědica* (Veliká medvědice), jehož základem jsou její pochmurné vzpomínky z dětství a jedním z hrdin (Bagrjanský) jest spisovatelčin otec. I v těchto pracích jako ve starších pohybuje se autorka stále v provincii, líčí svůj do podrobna prostudovaný koutek země ruské, líčí jej přesně, nic nezjemňujíc, neidealisujíc; neleká se při tom škaredé nahoty různých mrzkostí, zbavených přetvářky, nelituje na ně barev ani pracné analyse, tytýž až mikroskopické. Ale i v těchto vyspělých pracích objevují se nedostatky dávných let: autorce jako by se nedostávalo odvahy zůstati při negativních temných stránkách provinciální společnosti, i snaží se je seslabiti chlácholivými ideálními typy a jasnými positivními zjevy, jichž nepoznala ve skutečnosti, při nichž tedy ztrácí míru a zabíhá do přežilé romantiky.

V letech sedmdesátých sepsala ještě několik novel a vydala je potom pod jedním záhlavím *Albom*; jsou všeobecně uznávány za nejlepší její výtvor. Jasně vyslovený liberální směr jejich povídek byl za vzmáhající se ponenáhlu reakce zvláště vítán liberálním měsíčníkům, a Saltykov nejednou se uchyloval k Chvoščinské s prosbou, aby rychle

poslala chystané věci, jinak že by si netroufal předložiti čtenářstvu nové knihy Oteč. Zapisek. Tehdáž platily se její povídky *Ridněva*, *Verjagin*, *Sčastlivyje ljudi* a ostatní součástky Alba po 200 a 250 rublech za tiskový arch! Rozepsaný delší román *Byloje*, jehož počátek otištěn v Oteč. Zapiskách, zůstal však neukončeným „z příčin od redakce nezávislých,“ jak se eufemisticky nazýval zákaz censury. V románě tom chtěla autorka vylíčiti mladé pokolení ruské za pohnutých dob počátkem let šedesátých, touž dobu, kterou líčí Turgeněv v Otcích a dětech.

V měsíčníku Russkoje bogatstvo vyšla tehdáž recense nových prací Chvoščinské, v níž kritik M. Protopopov praví mimo jiné: „Talent V. Krestovského náleží k těm, u nás v Rusku zvláště vzácným talentům, jež neslábnou, nýbrž mohutní a rozvíjejí se časem. Práce V. Krestovského pseudonyma z posledních let jsou nade vši pochybnost živější, mladší, než práce z dřívější doby. Povahou svou nepatří autor ovšem k těm spisovatelům, kteří natropí v literatuře mnoho hluku. Spisy Krestovského mluví jen k duši pozorného čtenáře; fantasii zběžného čtenáře však neunesou. Na její paletě nenajdou se barvy tak křiklavé, jakými maluje Tolstoj nebo Pisemský, neumí tak důkladně pilovati své výtvory jako týž Tolstoj nebo Gončarov, nemá v sobě tolik původnosti a snad i výstřednosti jako Dostojevský. — Řeč její je klidná, snad tichá, ale vždycky sebevědomá. Krestovský vládne soustředěným, odporu schopným citem, nadějeplným v lásce, nesmiřitelným v nenávisti. Umí milovat i nenávidět, a předměty její lásky i nenávisti jsou vždy takové, že by bylo proti elementárním požadavkům mravnosti, kdy by se čtenář chtěl k nim zachovati jinak, než autor.“

Recensi tu doplnil později N. K. Michajlovský, mluvě v Séverném Věstniku (1888, IV) o poslední novele Chvoščinské, *Objazannosti*, kde úvahu svou zakončuje slovy: „Zlé osoby jejích spisů jsou vždycky živí, třebas ošklivi lidé. Naopak osoby ctnostné jsou z pravidla nudné, jako loutky. Její ctnostní hrdinové jsou ctnostni až nadpřirozeně, a proto je v nich málo lidského.“

Tu slabost vzala s sebou do hrobu. Nemohla se jí vzdáti, anať byla součástkou její duše, odchované ideály čtyřicátých let. Jako zůstala povždy idealistkou, tak neuznávala možnost kompromissů v přesvědčení politickém. Celý venkov ruský, v jehož středu strávila skoro celý svůj věk, dávno už vychladl a nadšení let padesátých přecházelo zprvu v opportunismus a pak v konservatismus; jen Chvoščinská planula stále týmiž liberálními ideami, jež se vznítily v ní za let mladosti.

Koncem let sedmdesátých psala své přítelkyni: „Vy všichni jste se někdy něčemu a nějakým spůsobem podřizovali, ať málo, ať mnoho. Snažili jste se žíti v souhlase, neustupovali jste sice, ale přec jen jste se podřizovali, třebas ze slušnosti, ze zdvořilosti. Já však nikdy!“ R. 1880 píše téže přítelkyni z Rjazaně [1]) a stýská si na nedostatek ideálnosti v mladém pokolení. „Heslem nynějšího pokolení“ píše Naděžda Dmitrijevna, „je *chléb* . . . A co může spisovatel, plný ideálů, vypravovati pokolení bez ideálů? Své ideály? Oni se jim vysmějí. Idealisovati je samé? Ale možnoli to srovnati se svědomím? I ten nejlepší

[1]) Biografie N. D. Chvoščinské od Semevského v Ruské Mysli 1890.

z nich pomýšlí především na hmotnou výhodu! Řekne se snad: Rodina, mladost! Och, také jsme to všechno znali! A odpověď opět smích! Nu, ať se tedy smějí nad starou dûrou spisovatelkou, ale nad čistotou a krásou mých ideálů nechci, aby se smáli."

Počátkem let osmdesátých počíná se Chvoščinské zmáhati únava; stýská si v dopisech, že má v hlavě ‚zásuchu' „nikomu nejsem víc dobrá a nic nemám: ani příbuzných, ani přátel, ani známých, ani nadání, ani vědomostí. Příroda pro mne neexistuje, místa není pro mne . . ." V ty doby se poměry značně už změnily. Jiný život opanoval Rusko, jinak pohlížejí lidé na život, než ona přivykla. Zanikl i zamilovaný její měsíčník Oteč. Zapisky, jehož byla spolupracovnicí přes třicet let. Téhož roku (1884) zemřela v Rjazani její slepá, stařičká matka, a Naděžda se na sklonku let přestěhovala nadobro do Petrohradu, kde již před tím bydlívala po delší dobu.

V posledních letech psala již málo. Kromě románu *Poslě potopa* vydala r. 1887 novelu *Objazannosti* (Povinnosti), jež se tiskla v Sěverném Věstniku. [1]) Přeložila však za té doby pro velké měsíčníky několik francouzských a italských románů. Naděžda Dmitrijevna činila si poznámky, jak se její práce v žurnálech honorovaly. Za první příspěvky do Oteč. Zapisek dostávala po 25 rublech za arch. V letech padesátých vystoupil její honorář na 40 a pak na 50 rublů, tak že si vypsala průměrně 400 rublů ročně. V letech šedesátých platily jí Oteč. Zapisky po 65 a později po 75 rublech, kdežto od Katkova za povídky, tištěné v Ruském Věstníku dostávala po 100 r. za arch. Její průměrný roční výdělek obnášel asi 800 rublů. V letech sedmdesátých platily Věstník Evropy a Oteč. Zapisky za její povídky po 200 až 250 rublech za arch. V letech osmdesátých vynášel jí vedle honorářů i prodej sebraných spisů slušný peníz. Ale jakkoli měla průměrně asi 1800 rublů ročního důchodu, žila za posledních let svých v neustálé nouzi, a nezřídka bývala bez kopějky peněz. Jako z mládí přivykla pracovati pro jiné, tak i za posledních let veškeren výdělek svůj dělila mezi příbuzné a nesvědomité prosebníky, sama pak zůstávala na holičkách. Poměry její byly posléze tak stísněné, že „literární fond" Petrohradský [2]) uznal za nutné ujíti se zasloužilé opuštěné stařenky spisovatelky, pečoval o její pohodlí i v Peterhofě, kamž ji vypravil na jaře r. 1889 na letní byt; a když tam 8. června (st. sl.) dokonala nezištný, záslužný svůj život, svým nákladem ji pochoval.

4. G. P. Danilevský.

Realistický směr ruského románu ukládá autorům za povinnost, aby podrobně znali všechny okolnosti děje, jejž líčí. Béřeli spisovatel látku ze společenského života současného, postačí mu ovšem bystrý pozorovatelský talent, aby svému spisu zjednal potřebnou staffáž. Obtížnější úkol má románopisec historický, jenž pozorovatelský talent musí

[1]) Viz Osvětu 1889, str. 806.
[2]) Ústav podobný našemu Svatoboru.

doplniti ještě podrobnými kulturně historickými studiemi o době, z níž čerpá děj svého románu. Podrobná historická studia přípravná bývají však nemnohým beletristům po chuti, a proto tak poměrně nepatrný počet historických románopisců v nynější ruské literatuře.

Nepočítámeli hr. L. Tolstého, jehož dílo Vojna a mír je vzorem prací podobného druhu, požívají zvučného jmena historických beletristů hr. Salias a Mordovcev; třetí a nejstarší, jenž doplňoval až dosud úzký jejich kruh, totiž G. P. Danilevský, skončil svou spisovatelskou i pozemskou dráhu na samém sklonku r. 1890.

Grigorij Petrovič Danilevský narodil se pod jasným, teplým nebem Ukrajiny, v panském sídle Danilovce v Charkovské gubernii 14. dubna 1819 ze starobylé maloruské šlechtické rodiny. Vzdělával se v Moskevském šlechtickém ústavě, z něhož přešel na Petrohradskou universitu, kde studoval práva a r. 1850 absolvoval s hodností kandidáta, první to akademickou hodností ruských universit. Jako všichni jiní mladí šlechticové ruští vstoupil do státní služby a byl přidělen k ministerstvu národní osvěty. V hodnosti úředníka procestoval Finsko, Krym, pracoval v archivech některých maloruských klášterů a r. 1856 přidělen mu velkoknížetem Konstantinem Nikolajevičem, tehdejším generálním admirálem ruského loďstva, úkol, aby prostudoval a popsal život obyvatelstva na pobřeží Azovského moře a řeky Donu

Velkokníže Konstantin, muž vezkrze pokroku milovný, přál si oživiti ruské námořnictvo novými ideami, novými silami. Zejmena hleděl mu dáti význam praktický, nejen za války, nýbrž i v době míru podporováním lovectví v ruských vodách. K tomu však bylo mu prve poznati, v jakém stavu se nachází rybářství, o němž přehledných a podrobných zpráv do té doby nebylo. Svěřiti záležitost tu nějaké úřední komisi nechtěl, znaje ze zkušenosti, jak se sbírají úřední statistická data. Chtěl míti živý obraz důležitého průmyslu, jenž poskytuje prostředky životní veliké části ruského obyvatelstva, a obraz ten měl býti kreslen na místě samém, „dle skutečnosti“ a nikoliv v kancelářích policejních zřízenců.

Dal si tedy odporučiti několik mladých, čilých spisovatelů, opatřil je na cestu penězi a průvodními listy, jež jim zabezpečovaly spolupůsobení všech úřadů, a rozeslal je na všechny strany Ruska k mořím, řekám, jezerům, aby pozorovali, jak tam lidé žijí, čím se živí, jaké ryby loví a jakým náčiním, na jakých lodích se projíždějí, jak si vedou v různých nehodách, — a co badatelé spozorují, aby popsali a poslali redakci Mořského Věstníku, jež bude články jejich otiskovati a slušně honorovati. Velkokníže měl v úmyslu nejen poznati tehdejší stupeň rozvoje ruského rybářství a loďařství, nýbrž chtěl zároveň seznati, která část ruského obyvatelstva by se nejlépe hodila k vojenské službě námořnické, aby mohl nahraditi rodilými Rusy dosavadní námořníky, mezi nimiž převládaly živly cizí — finské, švédské, litevské. Kromě toho všeho chtěl snaživým spisovatelům poskytnouti možnost přímého styku s lidem v různých krajích Ruska a tím nepřímo obohatiti ruskou literaturu.

Tento originální a svého druhu jediný podnik velkoknížete Konstantina zdařil se úplně. Ze spisovatelů, kteří byli posláni na výzkum

Ruska, jmenujeme Maksimova, jenž objížděl pobřeží ledového okeánu a pobřeží řeky Pečory v Archangelské gubernii a výsledky cest svých popsal v proslulém spise God na sěverě (Rok n. s.); Ostrovského, zakladatele ruské školy dramatické, jemuž připadlo za podíl horní Povolží, odkudž si přivezl množství typických figurek pro své budoucí dramatické spisy ze života kupeckého; jiného dramaturga Potěchina, jenž s týmž úspěchem zkoumal národní život jako Ostrovský; románopisce Pisemského, jenž si obral ústí Volgy a Kaspické pomoří u Astrachaně s velkolepými lovišti, největšími v celém Rusku; básníka a potomního Sibiřského vypovězence M. L. Michajlova; ethnografa Čužbinského, nejlepšího znalce národních tradicí a poesie maloruské, jenž poslán na výzkumy na pobřeží Dněpru. O něco později svěřen podobný úkol i Gončarovu, proslulému románopisci, jenž na fregatě Palladě vykonal cestu kolem světa, i pozdržel se na ruském pobřeží Tichého oceánu.

Jedním z těchto vyvolených byl tedy i G. P. Danilevský, jenž objížděl loviště Azovská a Donská a při tom studoval národní život tamního obyvatelstva. Výzkumy ethnografické zaujaly patrně Danilevského tou měrou, že se už nevrátil k svému starému úřadu do ministerstva osvěty, nýbrž vstoupil do výslužby (1857), přestěhoval se na jih, na svůj rodný statek, a trávil čas buď za psacím stolem nebo na výzkumných cestách. Byl dvakrát v cizině, procestoval Polsko, Bělorusko, Volyň, Podolí, sjezdil Volgu, Don, Dněpr a odevšad se vracel s bohatým materiálem pro své budoucí práce literární. Teprve r. 1869 přibyl opět do Petrohradu, kde byl jmenován náměstkem hlavního redaktora úředního Pravitelstvenného Věstnika, a když se S. P. Suškov, dosavadní hl. redaktor, vzdal r. 1881 svého místa, stal se chefem úředního listu ruského Danilevský. Tuto hodnost zastával až do své smrti, jež ho stihla po krátké nemoci, 6. prosince (st. sl.) 1890.

Jako většina ruských spisovatelů, tak i Danilevský svou spisovatelskou dráhu začal básněmi. První jeho pokusy literární byly tištěny r. 1847. Za těch dob sepsal více veršovaných maloruských pohádek, feuilletonů, kritických statí o maloruské literatuře; též několik kratších povídek. Nejzáslužnější byly však jeho překlady z některých německých básníků a Shakespearových dramat *Cymbelina* a *Richarda III*, ač má ruská literatura nyní už překlady lepší.

Prvním plodem výzkumných cest Danilevského po ruském jihu byla povídka *Selo Sorokopanovka*, jež byla vytištěna v Sovremenniku r. 1859. V ní obrátil po prvé na sebe pozornost čtoucího obecenstva živými obrazy jihoruské přírody a podrobnou znalostí života venkovského lidu. Za první touto zdařilou prací následovaly počátkem let šedesátých dva romány, líčící život uprchlíků, hledajících za dob nevolnictva útočiště v krajích jižního Ruska, tehda ještě málo zalidněných. Oba romány: *Běglyje v Novorossiji* a *Běglyje vorotiliś* byly uveřejněny v časopise Vremja, jejž založil Dostojevský, vrátiv se ze Sibiře. Vysoce zajímavý obsah románů, živý, básnický jazyk, jímž vylíčeno věčně krásné maloruské nebe, svérázný život venkovského lidu a jeho život

až do nejmenších podrobností, vše to nemohlo se minouti účinku. Kdy by se byly tyto romány objevily o deset let dříve, byly by snad způsobily sensaci. Ale v letech šedesátých, kdy neminul rok, aby nevyšel nový román Turgeněva, Tolstého, Gončarova, Pisemského nebo Dostojevského, bylo těžko vyniknouti románem sociálním. Byla už veliká čest pro spisovatele, když si kritika jeho práce povšimla a nepominula ji mlčením. A úspěchu toho přese všecku nepřízeň doby romány Danilevského dosáhly.

Následující na to povídky *Běglyj Lavruška za granicej*, *Fenička*, *Starosvětskij maljar* (malíř) *Rozy našeho okolodka* (okrsku), *Čumaki*, *Děvočka* a jiné, a zvláště romány *Novyja města* a *Devjatyj val* (Devátá vlna), nejlepší z jeho románů ze života společenského, měly již upravenou cestu ku přízni čtoucího obecenstva. Ale pravého významu v ruské literatuře nabyl Danilevský teprve románem *Mirovič*, při němž sáhl pro látku do století osmnáctého a vstoupil tak na pole románu historického, na němž neměl tolik nebezpečných soupeřů, jako v románě sociálním. Po vydání Miroviče literární hodnota Danilevského rázem vystoupila, stal se hledaným spolupracovníkem v žurnálech a vynutil na konec pochvalu i těm kritikům — zejmena z tábora liberálního, — kteří až potud pohlíželi na jeho práce s nedůvěrou.

V Miroviči líčí se tragický osud „imperátora Joanna Antonoviče,“ nešťastného syna vnučky Ivana Alexějeviče, Anny Leopoldovny, a Antonína, vévody Brunšvického. Císařovna Anna Ivanovna učinila ho svým následníkem, a po její smrti (1740) byl sotva rok starý Ivan Antonovič po několik měsíců v skutku za cara pokládán. Ale krátce potom zmocnila se vlády dcera Petra Velikého Alžběta, svého předchůdce Ivana uvrhla do vězení, a za Kateřiny II. při nezdařeném spiknutí ve prospěch vězně byl tento zavražděn v žaláři Schlüsselburském (1764). Toto drama v rodině carské bylo v literatuře zpracováno vícekrát; ale Danilevskému prvnímu se podařilo zjednati si přístup k tajným archivům a vynesti z nich na denní světlo velezajímavé historické podrobnosti, obecenstvu prve zcela neznámé. Po důkladných přípravných studiích archivních přistoupil Danilevský ke zpracování románu, jenž i jinak jeví důmyslnou koncepci, oplývá napínavým zauzlováním děje, effektnými scénami a při pečlivém zpracování, jímž se odporučují vůbec všechny spisy Danilevského, měl již předem zabezpečený úplný úspěch. Od té doby datuje se sláva Danilevského..

Poznav na konec, v čem hlavně spočívá jeho síla, zanechal psaní románů bytových a sociálních a posvětil své péro od té doby skoro výhradně povídce historické. Za Mirovičem následoval *Potemkin na Dunaji*, sáhající svým dějem do doby rusko-turecké války r. 1790; *Umaňská řež*, líčící poslední doby hajdamactva na malé Rusi; *Na Indii při Petrovi I*; *Osmistý dvacátý pátý rok*; *Kněžna Tarakanova*; *Spálená Moskva* a poslední jeho velký román *Černý rok*, k němuž se ještě vrátíme. Soudě dle zprávy P. Bykova [1]) chystal Danilevský nový historický román, jehož osnova byla v hlavě autorově úplně již sestavena. Jeho obsahem měl býti nešťastný osud careviče Alexěje, syna Petra

[1]) Nekrolog Danilevského v Novém Vremeni č. 5308.

Velikého. Ale při horlivém shledávání pramenů k podrobnému studiu doby, do níž se právě zahloubával, překvapila ho smrt.

Ve všech zde vytčených historických románech a novelách, k nimž možno přičísti ještě starší jeho pokusy v historické povídce z dob cara Alexěje Michajloviče, složeno tolik historické pravdy a tolik nových, samým románopiscem pracně shledaných dějepisných dat i šťastných kombinací, že ve vzhledě tom sotva najde v ruské literatuře soupeře. Některé hlavy jeho románů, ba i celé povídky podobají se spíše zajímavě vypravované kronice, než románu či novele. Ba najdou se v jeho spisech celé stránky, vypsané přímo z „pramenů;“ ale autor neztrácí nikde míry a vždy v pravý čas dovede k dějepisnému vypravování navázati nitku vlastního románového děje, v němž se obrážejí mravy soukromého života líčené historické periody.

Sociální a historickou novelou není ještě vyčerpána veškera spisovatelská činnost G. P. Danilevského. Výše jsme již uvedli jeho práce z oboru ethnografie Malé Rusi, on však pracoval i na poli politického dějepisu, dějin literatury a vychovatelství, a napsal mnoho velepoutavých vzpomínek na starší literáty ruské, s nimiž býval ve svazku přátelském. Uvádíme jen jeho vzpomínky na Gogola a jeho záslužné vypsání návštěvy u hr. L. N. Tolstého r. 1885, v němž se ujímá slovutného ruského spisovatele, v tu dobu od M. N. Katkova a jeho přátel tupeného, a vyvrací šířené o něm nechutné bajky. Na konec dodáváme, že dle zprávy zmíněného výše P. Bykova Danilevský zanechal psané paměti své. Vzhledem k širokému kruhu přátel a známých zvěčnělého spisovatele, k jeho vynikajícímu a výhodnému postavení v čele redakce Pravitelstvenného Věstnika a k jeho vypravovatelským schopnostem zápisky Danilevského budou asi neobyčejně zajímavy. Ale zajímavost ta může býti příčinou, že se uveřejnění jejich valně opozdí.

Spisy Danilevského jsou velmi rozšířeny po Rusku a dobře známy i za hranicemi. Sebrané povídky a romány jeho vyšly už za života autorova v šestém vydání, poslední o osmi knihách. V cizině přeloženy některé jeho práce skoro na všechny jazyky evropské, v tom počtu i na jazyk český. Populárnosti té mohli by mu záviděti jiní ruští beletristé, vynikající vnitřní hodnotou svých spisů nad Danilevského. Ale Grigorij Petrovič nebyl tak lhostejným ke slávě spisovatelské, jako jiní autoři. Nečekal na příklad, až si recensent sám povšimne jeho knihy, nýbrž přímo ho vyzval, aby o něm psal; nečekal, až bude jeho kniha náhodou převedena na cizí jazyk, nýbrž stoje ve stálém styku se svými překladateli, sám jim nabízel nové práce ku překladům. Danilevskému možno to odpustiti, poněvadž — nemluvě o pracích historických, velepoutavých pro každého čtenáře, — i povídky jeho ze života společenského zasluhují pozornosti a vřelého doporučení.

Přicházíme k poslední práci G. P. Danilevského, k románu *Černyj god*, jenž tištěn po prvé r. 1889. R. 1774 vydal se sběhlý Donský kozák Jemeljan Pugačev za cara Petra III; vzbouřil Jajické (nynější Uralské) kozáky proti Kateřině II., způsobil všeobecné povstání nevolnického lidu proti pánům ve východních guberniích Ruska, poplenil

a vypálil mnoho měst, až konečně za Volgou jat, v kleci do Moskvy odvezen a tam popraven. Tato episoda, známá v ruských dějinách pode jmenem „Pugačevského buntu,“ byla častěji zpracována básnicky — zejmena Puškinem v Kapitánově dceři a hr. Saljasem v románě Pugačevci — a jest i v uvedeném výše románě hlavní osnovou děje. Na této osnově tká Danilevský svůj romantický obraz osudů rodiny Duganových, obraz plný pravdy, líčené uhlazenosti při vnitřních surovostech a dojemného tragismu.

Autor sbírá jednotlivé nitky děje ze všech konců Ruska, důmyslným spůsobem je svádí na východ v poříčí Volgy a zde je splétá v jeden mohutný uzel, plný napínavých effektů. Vedle hlavní krvavé osnovy Pugačevské vzpoury a romantického vymyšleného děje střídá se před očima čtenářovýma celý kaleidoskop různých historických a bytových episod, jež spolu s hlavním dějem činí román Danilovského neobyčejně reliefním, skoncentrovaným a dobře ohraničeným obrazem ruského života ve třetí čtvrti minulého věku. Representanty života soukromého jsou dva bratři Duganovi se svými rodinami. Jeden z nich, Alexěj, je venkovským statkářem, druhý důstojníkem. V obou rodinách vznikají roztržky; v první vinou ženy Alexějovy, Serafimy, jež se dala unesti zhýřilým mladým kupcem, ale prostřednictvím svého švakra došla odpuštění a úplného smíření s mužem. V druhé rodině roztržka vzniká ze žárlivosti muže, Glěba Duganova, jenž z nedorozumění obviní ženu Marii Rodionovnu z nekalého svazku s domácím přítelem lékařem a surovostí svou přiměje nevinnou ženu k tomu, že s děckem opustí jeho krb a uchýlí se na statek švakra Alexěje Duganova na břehu Volgy právě v tu dobu, kdy v celém Povolžském kraji vzplanula vzpoura Pugačevská. Netrvá dlouho, a roty Pugačevců, odolavše několikrát ruskému vojsku, jmou se pleniti panské statky, nutí nevolné sedláky ke vzpouře proti šlechtě, i počíná všeobecný útěk statkářů z východních gubernií k Moskvě. Ne každému se však podařilo uteci; vlastní poddaní lovili své pány a zabíjeli je. Týž osud stihl všechny příbuzné Marie Rodionovny a ona jen proto obdržela milost od samého Pugačeva, že před lety na statku své tchyně vyléčila chorého uprchlého kozáka, jenž nebyl nikdo jiný, než Pugačev. Glěb Duganov přesvědčí se dosti brzy o bezdůvodnosti svého surového jednání se ženou, spěchá na Volgu vyhledat jí a možnoli zachránit ve zmatku všeobecné vzpoury. Nedaleko samého jeviště krvavého řádění setkává se se ženou, jedoucí do Moskvy, kamž v krátce přijíždí i její muž, jemuž uloženo provoditi do hlavního města zajatého Lžipetra Pugačeva. Autor dosti už potrestal řevnivého muže úzkostmi o nevinnou ženu a dítě, jichž osud v táboře Pugačevců visel na vlásku. Přes to přichystal mu ještě před samou Moskvou nové překvapení. Zhýřilý kupec, jenž kdysi unesl Serafimu Duganovu, a jemuž ji odňal Glěb, pomstil se nyní nad ním a postřelil ho. Rána však nebyla smrtelná; Marja Rodionovna ošetřovala a vyléčila muže, s nímž prožila potom mnoho let ve šťastném manželství.

Sám tento děj, důmyslně zapředený, beze spěchu, volně se zauzlující a rozřešující, protkaný zajímavými episodami o Kateřině II., jejích milcích Potemkinu a Orlovu, o dvorních lovech, velkoměstských

zábavách oněch dob, o tichém, idylickém životě na venkovském statku Duganova v Samarsku s postavou šlechetného Voltairiance Travkina, vše to postačilo by na vyplnění velmi slušného románu. Ale tento děj ustupuje v Černém roku před hlubokým dojmem, způsobeným na čtenáře mistrovským líčením hrozné vzpoury, roznícené ctižádostivým poběhlíkem kozákem. Vzpoura mu záhy přerostla přes hlavu, stala se loupežným pochodem všemožné chátry a zfanatisovaných ubožáků zprvu jen proti utiskovatelům, za krátko však proti všem pánům vůbec, a tu již nevedl Pugačev své krvelačné roty, nýbrž tlupy vzbouřenců nesly lžicara na svých krvavých proudech, a když je štěstí zradilo, samy vydaly Pugačeva do rukou spravedlnosti. Vznik vzpoury na stepích Orenburské gubernie, v odlehlé krčmě starého rozkolníka Oboljajeva, jenž první uznal v Pugačevu cara Petra, vzbouření se kozáckého vojska Jajického, pochody Pugačevců, tábory jich, srážky s vojskem carským, pronásledování statkářů a jich vraždění — vše to líčeno spisovatelem dle podrobných, nade vši pochybnost věrohodných pramenův, i tvoří nejlepší místa celého románu. Proto je osoba Pugačeva vykreslena velmi reálně, velmi blízka tomu obrazu, jejž líčí historické dokumenty, a tím vyniká nad Pugačeva v románě hr. Saljasa, jenž svého hrdinu příliš idealisoval.

Černý rok psán jest čistě realisticky, jak ani jinak nebylo lze očekávati od spisovatele, jemuž sloužily za vzor Vojna a mír hr. L. Tolstého. Vizme na příklad, jak líčí Danilevský konec první srážky Pugačeva s carskou posádkou pevnůstky Jajika u Čaganského mostu. Posádka poražena na hlavu, a družina Pugačeva naléhá, aby zajatci byli pověšeni.

„Což dělat, musím jim vyhovět," pomyslil si Jemeljan Pugačev, prohlížeje si zpocené, uprášené tváře zajatců, kteří hleděli na něho plni zděšení. „Nyní se už za každý hřích nenamodlím."

Pokynul Čikovi (svému pobočníku) a poodjel stranou. „Co myslíš?" optal se ho, žmole v rukou uzdu.

„Vidíš, báťuško," odpověděl Čika, „mezi zajatce dostal se náhodou důstojník, jenž nebyl na výpravě, nýbrž jel po svých záležitostech z Jajika. Náhodou také byl chycen." Při těch slovech se díval na bryčku, v níž seděl svázaný důstojník, jenž vezl s sebou mnoho cenných věcí.

„Co tedy?" optal se Jemeljan.

„Bárinovi bys měl uděliti milost," přimlouval se Čika, počítaje, že za svou přímluvu obdrží od důstojníka slušnou odměnu.

„Bárinovi?" zvolal hněvivě Jemeljan, zapáliv se do červena, až na něm pot vyrazil; „mne budeš učit? Každého pověsím, třebas neměl ani groše. Nad námi se vznáší provaz, a ty tu mluvíš o pánech! Bij je, čtvrť je, řež od praporčika do generála. Nač litovati prokletého rodu panského? Skácej sloupy, plot se svalí sám."

Pugačev vydal rozkaz, Čika se vrátil k mostu. Na starých žerdích mostového zábradlí ustrojili z koňských oprátek první šibenici. Na ni pověsili všech jedenáct zajatých. Zvláště dlouho se bránil smrti a trhal sebou jatý důstojník. Nejvíce se s ním namučil stařec Oboljajev, jenž

nedávno ještě blouznil o milostech a dobrosrdečnosti nalezeného cara. Odevzdav svému pomocníku praporec a maje na prsou zavěšený svatý obraz, zimničně se činil u zčernalé mostové žerdi, ve spěchu upravil provaz a šeptaje zbledlými rty: „Ó, Hospodi Isuse! Ó, Hospodi, smiluj se nad hříšnými!“ první třesoucíma se rukama zatáhl oko nad svázaným důstojníkem, a udeřiv ho kolenem do zad, shodil ho s mostu. A když nešťastník, povisnuv nad hlubinou, několik sekund se otáčel na provaze, Oboljajev, pohlížeje na jeho zarudlou tvář a vypoulené oči, bez ustání opakoval: „Hospodi, přečistá Bohorodičko, ach hřích! Smiluj se nad námi, Ježíši, a spas nás!“

To byl první bárin, jenž popraven rukou Pugačevců. Potom je vraždili po deseti a po stech. Nadarmo se nezhrozila Marja Rodionovna, když přijíždějíc v noci k Volze, spatřila neobyčejně jasný meteor, jenž nad nimi přeletěl a s hromovým rachotem se roztrhl. „Co mně asi prorokuje?“ pomyslila si. A prorokoval strašné hrůzy. Hle, co se přihodilo na statku jednoho z blízkých sousedů, Laptěva, kamž se Marja Rodionovna utekla před návalem chátry.

Statkář snídá na balkoně. Ve vratech se ukáže houfec mužíků. Jdou klidně k balkonu. Jsou to jeho poddaní. Dle tváří bylo lze souditi, že jsou řádně napilí, ale chovají se slušně a klidně. V čele ostatních šel vysoký, hubený, blikavý stařík Jermil s dlouhou, bílou bradou. Vrtě v rukou čapkou a šilhaje na ostatní mužíky, pronášel jakási slova, jimž Laptěv z počátku nerozuměl.

„Mluv, Jermile, srozumitelněji. Co byste rádi? Jako bys kaše nabral do huby.“

Zástup přistoupil blíže. Tváře všech byly červené, oči bloudily. „Nemějte za zlé, báťuško Petře Iljiči; nejde o kaši,“ odpověděl Jermil, nehledě na pána. „Ale nemějte pochybnosti. Jak tu stojíme před Bohem, nejsme vinni. Ale takový jsme dostali rozkaz . . . přikázáno nám . . . Nu, my jsme otroci otročtí, všechno musíme vyplniti . . .“

„Kdo vám co rozkazoval? Oč jde?“ ptal se Laptěv, srkaje kávu ze sklenice.

Ale stařík se zarazil a v rozpacích otáčel mezi prsty děravou čapku. „Což mlčíš, dědoušku?“ ozvaly se za ním hlasy ze zástupu. „Mir se usnesl, celý mir; nu tedy to pověz. Vždyť on je bárin hodný, rozumný, on nás pochopí — —“

A nešlo o nic menšího, než že se mir snesl, že je nezbytno pána i s celou rodinou odpraviti na onen svět, poněvadž to přikázal hosudar báťuška Petr Fedorovič, totiž Pugačev. A přece byl Laptěv vyminkou mezi tehdejšími statkáři. Žil na svém statku prostě, poddaných netýral, byli jím povždy spokojeni a nedávno ještě mu slibovali, kdy by „Pugač“ přišel, že svýma prsoma ho budou chrániti. Ale v okolí mužíci už všude své pány pochytali a odpravili, a proto se bojí, aby sami nemusili pykati za neposlušnost „carského rozkazu.“

Když tedy po dlouhých okolcích vysvětlili Laptěvu, proč přišli a tento se přesvědčil, že není vyváznutí, vyprosil si u svých poddaných, aby zprva odpravili jeho vzrostlé dcery, aby jich snad po jeho smrti nezneuctili.

„Co ty, báťuško! Bůh s tebou!“ zhrozili se mužíci. „Což pak jsme nějací basurmani? Vždyť i nám visí na šíji kříž, i my máme duše křesťanské.“ Ale to jim pranic nevadilo, aby krátce potom svého milovaného pána nepověsili na osiku . . . .

Román Černý rok vyšel v sedmém díle sebraných spisů G. P. Danilevského. (Pokračování.)

Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova.

(Měs. říjen a listopad roku 1848.)

Vlastní zkušenosti a paměti

podává

Jos. Alex. svobodný pán **Helfert.**

(Pokračování.)

5.

Odbyvše denní záležitosti a starosti, večer scházeli jsme se pravidelně v hostinci, buď při zemi „u Goliáše“ nebo v prvním poschodí sousedního domu „u Lauera.“ Bylo zde čilé hnutí, staří známí potkávali se tu, nové známosti uzavírány. U téhož stolu sedaly klidně vedle sebe osoby nejrozličnějšího rázu, civilisté, vojínové, radikálové, konservativci, Němci, Slované; neboť politice tu se vyhýbáno nebo jen žertovným spůsobem, bez urážky, jí se dotýkáno. Z vynikajících osob byl tu polský kníže ze zahranic, tuším že některý ze Sulkowských, druh revolucionáře, jehožto jmeno za posledních událostí často jmenováno bylo. Zde v Olomouci nic toho na něm nepozorováno, se podobalo, že se sem uchýlil, aby byl jist všeho stíhání.

Známosti zcela jiného rázu dostalo se mi skrze Leopolda Neumanna. Byl to hrabě Huyn, pravá povaha vojenská nejlepšího dojmu. Mluvil úsečně a rozhodně, i vědělo se hned, kdo on. Revolucionářů dokonce si nevšímal; jeho spůsoby, výraz obličeje, řeč, všecko mělo u něho ráz vojenské určitosti a odhodlanosti.

Seznal jsem také i Alexandra Hübnera, ne však v hostinci; byltˇ on příliš dvořenínem, aby se dával ve společnost z nejrozmanitějších živlů složenou. Posledně byl legačním radou v Lipsku, ale od té doby, co vypukla revoluce, skoro pořád v Rakousku; nyní byl pravou rukou Schwarzenbergovou. Postava jemná, osobnost velmi dvorná, ale prosta veliké vřelosti. Jsa ohebný a lichotný, měl za úlohu vítati těch, kteří přicházeli ke knížeti. Měl-li jaké jiné ustanovení, nebylo známo.

Od několika dnů meškali Welcker a v. Mosle v Olomouci. Bývali u nás někdy ve společnosti „u Lauera,“ a tu se jednou událo, že oni a já jsme večer byli u téhož stolu co Karel Havlíček. Havlíček byl přijel do Olomouce, aby co novinář z blízka viděl, co se děje v nynějším hlavním středisku říše. Byl v předobrém rozmaru a svou

čilou řečí, svým řízným vtipem a svými naivními výroky bavil všecku společnost. Když jsem odešel, šli oba říšští komisaři se mnou. „Slyšte,“ pravil ke mně na ulici Mosle, „jeliž to týž Havlíček, o němž naše noviny vypravují věci tak hrozitánské?“ — „Toť on!“ — „Ale totě znamenitý chlapík!“ zvolal Mosle. — „Ba že jest!“ odpověděl jsem. „Toť se často stává, že z blízka věc zcela jinak vypadá než z daleka, nadtož v ústech lidu a v listech stranníků novinářů!“

Němečtí říšští komisaři dleli v Olomouci, aby zde, jak se samo sebou rozumí, vykonali úlohu svou, jež se jim ve Stammersdorfu nepodařila. Windischgrätz jim ovšem řekl, že u císařského dvora a u ministerstva ničeho nepořídí, jelikož on sám má všecku moc v sobě. Nicméně podnikli i tuto cestu, nechtějíce ničehož opomenouti, tím spíše, že jich praesidium říšského sněmu ve Vídni důtklivě vyzvalo, aby u císařského dvora „seč budou, působili ku prostřednictví a ke smíření.“ V Olomouci potkali se s největší zdvořilostí, Wessenberg několikrát s nimi mluvil, také i k císařské tabuli byli zváni; ale věcně ničeho nepořídili. V Olomouci řekli jim totéž, co jim řekli ve Stammersdorfu, jen že poněkud mírněji. Marné bylo jich namáhání, aby dokázali, že přijmeli se prostřednictví německé říšské vlády, dvojí užitek z toho pojde Rakousku: předně že se povstalci Vídeňští ochotněji takovému prostřednictví podvolí, pak že se tím upevní těsnější spojení mezi Rakouskem a Německem. I obdrželi dík za takové přívětivé smýšlení; co pronášeli, to prý mělo dosti mnoho pravdy do sebe; ale spolu sdělilo se jim, že nelze upustiti od prostředkův proti Vídni uzavřených. Tak asi mluvil k nim Wessenberg; tak k nim mluvil sám císař pán, u něhož jim Wessenberg zjednal slyšení; tak k nim mluvil arcikníže František Karel, tak i jiní členové nejvyššího císařského domu, s nimiž se setkali u císařské tabule. „Jeho Veličenstvo,“ tak asi zněla odpověď, „že Sám má síly dosti, aby nepořádkům v říši Své konec učinil.“

Přes to přese všecko neustali němečtí komisaři pracovati dále. Jakž jich došla která nová zpráva, co se děje ve Vídni, posílali Wessenbergovi přípisy, na něž on písemně musil odpovídati; chtěliť do Frankfurtu míti s sebou listinné důkazy, že vyjednávali a jak vyjednávali. Při tom vždy mluvili, že to věc německá, kteréž oni se ujímají; jeť prý nebezpečenství, že ve Vídni Němectvo podlehne Slovanstvu. Takového názoru Wessenberg dopustiti nemohl. „Revoluce,“ pravil jim, „oblekla se v roucho německé; německé barvy ve Vídni jsou znaky strany podvratné. Není to boj mezi národnostmi, dokonce nejde o přetvoření říše v Rakousko slovanské. Co vláda činí, směřuje k jednomu cíli: k poražení anarchie a k obnovení zákonitého pořádku. Je to zápas zákonné moci, bez které se žádná vláda neobejde, s hrůzovládou, ochranný boj proti podvratům.“

Jakmile se rozneslo, že sněm říšský má býti přeložen do Kroměříže, nastaly ve Frankfurtě nové obavy. Psal jim Schmerling, že „v sídle moci německé říše horší se nad tím, že za sídlo sněmu rakouského obráno bylo město položené uprostřed obyvatelstva slovanského; jakž on poměry zná, že by lépe hodil se Linec za sídlo dvora i za sídlo říšského sněmu.“ Ale ani v té věci nebylo lze čeho dosíci;

marné byly námitky Welckerovy a Moslovy. Dne 26. října jeli ministr-president a Olomoucký arcibiskup Maxmilian Josef svob. pán Sommerau-Beckh do Kroměříže. Zde má arcibiskup Olomoucký nádhernou rozsáhlou letní residenci; tato budova propůjčena byla ústavnímu sněmu a rozličným ministeriím. Alois Jelen, všemocný pořádník říšského sněmu, povolán jest z Prahy, aby úpravní práce v místnostech řídil.

* * *

Téhož dne vypravena jest opět jedna deputace sněmovní z Vídně do Olomouce; byla to čtvrtá nebo pátá, počítámeli v ně poselství Hornbostlovo. Bojováno již skoro na všech liniích, když Pillersdorff, Prato, Fischhof a Adam Potocki z Vídně odcházeli. Do Olomouce přijeli dne 26. večer i odebrali se bez prodlení k Wessenbergovi, aby jim hned zjitra zjednal audienci u Jich Veličenstev. Wessenberg jim to slíbil, ale upozornil ihned na to, že se nemohou naditi nijakého výsledku; „žeť litovati jest převelice, že to došlo do těch konců; on že si co nejvřeleji přeje, aby se vynašel prostředek, by ten strašný zápas vyrovnán byl v dobrotě; toť však že není v jeho moci, ježto císařský polní maršálek má neobmezenou plnomoc, by jednal jak sám nahledne."

Dne 27. odebrali se Vídeňští deputovaní především k oběma německým komisarům říšským, aby jim dali zpravu, jak to ve Vídni vypadá, a aby jim sdělili, proč do Olomouce přišli.

V novém svém přípise podal říšský sněm „im Angesichte von ganz Europa und mit dem heiligen Ernste unverbrüchlicher Wahrheitsliebe" opětné osvědčení, „že nyní ani anarchie ani žádného pozdvižení ve Vídni není;" ale že může cos takového nastati, „pozbudeli obyvatelstvo přenesením říšského sněmu poslední své opory a budeli násilnými kroky donuceno, aby podniklo boj zoufalý." V těchto okolnostech že říšský sněm „pokládá sobě za svědomitou povinnost, ano za nutnost, aby vytrval na místě, kde jest, doufaje, že Jeho Veličenstvo k těmto jednomyslným rozhodnutím Svého přisvědčení neodepře." Ke konci říšský sněm připomínal Jeho Veličenstvu slib dne 6. října daný, že „povolá ministerstvo Jeho Veličenstvu i lidu stejně oddané."

V tože předpoledni měli poslanci v Olomouci meškající umluvenou schůzi, která se odbývati měla v bytu Baltasara Szábela, domácího Olomučana; oni čtyři členové Vídeňské deputace též byli k této schůzi pozváni. Byl tu pokoj velmi prostranný; v širém kruhu byla připravena sedadla. Přítomni jsme byli kromě domácího pána Karel Herzig, Alois Fischer, Fedor Kromer (za Českou Kamenici), Jan Dvořák (za Kunštat moravský), Kajetán Mayer, Karel Wagner (za Moravské Nové Město), Palacký, Pinkas, Karel Havlíček, Stadion a já, pak Prato, Fischhof, Potocki a Pillersdorff.[1])

[1]) Měl jsem za to, že přítomen byl také Antonín Beck (za Třeboň), jelikož toho času přicházíval do Olomouce; on však určitě popírá, že by kdy byl býval v domě Szábelovu.

Zprvu panovala stísněnost; nikomu se nechtělo začíti, což pochopitelno. Bylo nevyhnutelno mluviti o věcech ve Vídni; ti pak, kdož o tom měli jednati, byli jednak z těch, kteří do posledního okamžení chtěli setrvati ve Vídni, druzí pak z oněch, kteří zbouřilé Vídni ukázali záda anebo aspoň nemyslili více na návrat. Konečně učiněn začátek, mluvil první, mluvil druhý i třetí. Avšak jakkoli každý opatrně řečnil, by druhého neurazil, přece nebylo vyhnutí, aby strany tak příkře proti sobě postavené nevrazily jedna na druhou. Členové Vídeňské deputace mluvili o boji tyranie proti svobodě, svoboda že má býti potlačena; mluvili o hrdinském bránění Vídně, jíž třeba podporovati, a pod. Někteří z druhých přisvědčovali, ovšem že mírně, neboť se jim mohlo sice vytýkati, jsouli tolik zaujati za Vídeň a za tamní pozdvižení, proč meškají v Olomouci a nejdou tam, kam je vábí srdce. Česká strana nezůstala pánům odpověď dlužna; ovšem že snažili se býti co možná šetrni, avšak výrazy jako „anarchie," „povstání," „potřeba obnovy zákonitého pořádku" atd. nemohly býti zamlčeny. Tu se Fischhof ujal slova a vysypal spoustu kleteb na poslance české: „oni že svobodě zasadili první ránu; oni že knížete Windischgrätze vyzvali, aby táhl na Vídeň; oni že ho před odchodem jeho vyznamenali průvodem pochodňovým" atd. Na prudká tato slova následovala neméně prudká odpověď, tuším že od Pinkasa, načež Adam Potocki vstal a okem na poslance z Čech pohlednuv propověděl: „Kde panují náhledy takové, tam já ničehož více nemám co dělati." Na to odešel, ani domácího pána ani koho jiného nepozdraviv, prostředkem našeho kruhu: odměřeně, hlavu hrdě maje vyzdviženou, s obličejem vášnivě zardělým. Potocki byl krásný muž; nikdy jsem neviděl výraz mužského rozhorlení ve spůsobě tak důstojné, jako tenkráte: podobalť se polský hrabě v té chvíli lvovi, jenž v hrdém klidu odchází z prostředka nepřátel, kteří se na něho neodvažují.

Brzo po odchodu jeho vstali též Prato, Pillersdorff a Fischhof, ježto se blížila hodina audienční. My druzí zůstali jsme pohromadě, jakkoliv výstup s Potockým zanechal zlé rozladění. Přešlo se na věci vnitrné, ujal se slova Palacký, i zmínil se o „právích koruny české." Stadion vedle mne sedící dotknul se mne loktem tiše řka: „Vidíte, jak on to míní s Rakouskem!" V té chvíli nebylo lze pustiti se s ním do rozprávky, a tak jsem pokrčil jen rameny, na znamení, že nejsem téhož mínění jako on. Ovšemť že Stadion, maje na mysli znovuzřízení Rakouska dle svého názoru, nebyl s to, aby myslil na Rakousko veliké, mocné, sjednocené, ve kterém by uznána byla práva koruny české!

Audience Vídeňské deputace u Jich Veličenstev dopadla jako všecky předešlé. Císař i císařovna hluboce byli dojati líčením věcí Vídeňských. Konečně však vyňal císař z náprsní kapsy list a četl odpověď v ten smysl: „co Mu ve jmenu říšského sněmu Vídeňského předneseno, to že zrale bude uváženo; rozhodnutí Jeho že oznámeno bude později." Vyslanci spěchali k Wessenbergovi, ten jim pak nic jiného nemohl říci, než co jim byl řekl včera večer. Pak šli k Welckerovi a Moslovi, ti pak jim slíbili, že se ještě jednou pokusí o prospěch Vídeňanův, nicméně že nedoufají v jaký výsledek, ježto věci již tak daleko dozrály. Potocki nad míru byl rozčilen; setkav se na ulici

s Aloisem Fischerem, zvolal: „Pokud nebude několik hlav dole, nebude lépe.“ [1])

Komisaři z říše v skutku podali nový přípis Wessenbergovi: „Již včera bylo prý viděti z daleka veliké požáry směrem k Vídni, bylo prý slyšeti v tu stranu prudkou nepřestávající střelbu z děl; oni sami že měli v rukou proklamaci knížete Windischgrätze; proklamace tato obsahuje takové tvrdé, ano přílišné vyminky, že tím mysli Vídeňanů musejí býti podrážděny k nejprudšímu odporu; proto nanejvýš potřebno, aby maršálek zdržán byl od prostředků výstředních.“ Na to hned toho večera odpověděl Wessenberg: Útok že nepočal se od knížete Windischgrätze; kníže že odrážel toliko dva útoky proti vojsku jeho podniknuté; že však přece prodloužil lhůtu ke složení zbraně o dalších 24 hodin. „Že pak pozdvižení takového rázu, jako jest pozdvižení proletářů ve Vídni, nesnadno přemoci bez prostředků přinucovacích, toho důkaz podán událostmi ve Franfurtě v měs. září zběhlými.“ Poslední tato připomínka byla argumentum ad hominem oběma pánům komisařům z říše!

Pillersdorff, Potocki, Fischhof a Prato vrátili se ještě ten večer do Vídně. Herzig, Kromer, Wagner a Dvořák, kteří se s nimi v názorech více méně shodovali anebo hledíce k svým voličům souhlasiti museli, jeli s nimi, ale toliko do Floridsdorfu. Mysleli si, že věci Vídeňské lépe poslouží, půjdouli do svých volebních okresů: prý „potřebí, aby se dorozuměli s voliči a aby jim dali zprávu, co se děje, a aby jim vyložili důležitost a vážnost říšského sněmu.“

* * *

Večer tohoto velmi pohnutého dne šel jsem spolu s Havlíčkem od „Lauera“ domů. Havlíček vypravoval o Pražských dnech červnových i sdělil mně velmi zajímavé o nich věci. On a strana jeho že to pokládali za nehodu, že tolik Poláků shledalo se o slovanském sjezdu; Poláci že se jim hned od počátku zdáli jako ptáci bouři zvěstující: „Já vás ujišťuji,“ doložil konečně, „já a jiní z našich jsme si v srdci přáli, aby zvítězil Windischgrätz; neboť od těch nerozmyslných lidí že naší zemi pojde hrozné neštěstí.“

V těch dnech jel můj bratranec Adolf Schreiner přes Olomouc. Strýc můj, profesor František Gustav Schreiner ve Štyrském Hradci, byl poslancem Frankfurtským; oba synové jeho, Adolf a Mauric, redigovali za jeho nepřítomnosti noviny „Grazer Zeitung.“ Oba byli ultraněmci, i pamatuji se ještě dnes, jakým smutným hlasem Adolf, jda se mnou večer z hostince, ke mně pravil: „Tedy je to pravda, čemu jsem dlouho nechtěl věřiti, čeho jsem však teď z rozmluv u vašeho stolu vyrozuměl? Věc německá má tedy býti zanechána, říšský sněm má tedy jíti do Kroměříže, aby tam byl zčechisován!?“

Adolf byl mi přinesl polibek od mé milé ženušky. Ženuška má, jakž pochopitelno, nebyla tomu, co jsem jí o svém budoucím postavení

---

[1]) Když ho Fischer po letech, r. 1861 ve Vídeňské říšské radě, kde se oba zase shledali, po přátelsku na ta slova upomenul, řekl Potocki: „Tehda jsem byl ještě tuze mlád.“

svěřil, valně ráda; „avšak jsem,“ psala mi, „pokojna, že jak obecně slyším, nepřijmeš žádného postavení, které by bylo nebezpečné. Nejen láska moje, ale i starost o Tebe ztrpčuje mi zde každou chvilenku; myslím si, že bych Ti svou přítomností Tvoje těžké postavení aspoň poněkud mohla ulehčiti. Ovšem, že by bylo bývalo krásné, kdy bys, můj drahoušku, několik dní mohl sobě v Praze odpočinouti. Máme byt nyní tak pěkný! Já si nedala pokoje, abych mužíčka překvapila — a on toho dokonce nemá užiti; totě přece smutno!“

Mne nyní docházelo mnoho psaní; byla skoro vesměs adresována do Prahy, odtamtud pak posílána za mnou. Touto cestou obdržel jsem dva listy sněmovního kollegy Antonína Starka z Falknova. Stark byl poněkud zasmušilec i líčil truchlými barvami, jaké smýšlení se vzmáhá v německých končinách české země: „Zdá se mi, že emissaři chodí po kraji a lid podněcují. Obecně má Vídeň sympatie v lidu, poněvadž lid v pocitu národnosti v odboji Vídeňském nespatřuje než odpor proti Slovanům a reakci. Z Liberce rozesílají pozvy městům, aby šla Vídeňanům na pomoc, z Chebu jich chce jíti 100 mužů. Právě se dovídám,“ doložil ve psaní, „že studenti z Vídně pobuřují lid; jeden také přišel sem do Falknova, kde má rodiče. Strachuji se, že v Čechách vypukne boj mezi národnostmi, nebudeli ve Vídni brzo vše rozhodnuto.“ V druhém pozdějším psaní z Čemin psal mi zase: „Ve Vašem volebním okresu obíhají plakáty z Vídně, vyzývajíce lid, aby šel Vídni na pomoc, sice že podlehneli Vídeň, od 1. ledna bude zase robota a všecky dávky obnoveny.“ I upomínal mne, abych, jak jsem slíbil, otevřitý list poslal svým voličům. Stark přidržoval se věrně naší strany, k níž se byl po svém odchodu z Vídně přidružil. „Za všecko zlé,“ psal mi dále, „odpovědni jsou ti poslanci, kteří zůstali ve Vídni a tím rebellii dali tvářnost boje za svobodu proti potlačení. Proklamace říšského sněmu, řeči o svobodě a o boji za svobodu atd. lidem vnukají obavu; místo co by říšský sněm hanebnou vraždu na Latourovi veřejně znechválil, místo co by tento strašný skutek zamítl a zatratil, mluví o vítězství lidu a svobody! . . . Tedy ode dne 24. t. m. máme v desíti dnech býti zase ve Vídni, sice že budou nové volby vypsány. Já ze své strany nechci protestovati proti tomu a prosím, abyste nic podobného za mne nečinil. Také by bylo lépe, aby naše noviny nepodávaly než pouze úvodní články; co pochází od poslanců českých a za takové se ohlašuje, tomu se nevěří.“

Co mi Stark psal z německých končin Čech, bylo mi dotvrzováno též i z jiných krajin. Dr. František Harant byl druhdy assistentem mého nebožtíka otce na universitě Pražské za církevní právo, i děkoval — tak mi sám později dotvrzoval — jmenovitě tomuto postavení, že mu klášter Světelský, kdež bylo místo okresního soudce uprázdněno, dal přednost přede všemi jinými žadateli; z té příčiny choval stále vděčnou památku mému nebožtíku otci. Harant mi tedy sděloval z dolnorakouské čtvrti nad Manhartem, [1]) že tamní obyvatelstvo, kromě maličké menšiny, vesměs sympatisuje s Vídeňským povstáním. „Vpravili do lidu nenávist proti všem přívržencům dynastie;

[1]) Nynější okres Schönererův.

třeba jest býti na vše připravenu. Mně se chce vstoupiti do vojska, jež bojuje proti anarchii, a bojovati spolu. Mně by nebylo možno klidně pohlížeti na to, kdy by moje vlast blížila se ku propasti."

Z Freiwaldova poslal mi list kníže Lubomirski; bolesti v pravé ruce nedaly mu ještě vlastnoručně psáti, a tak psal za něj tajemník jeho J. Serwatowski. Žádal za sto otisků onoho manifestu, jejž jsem mu byl četl v Olomouci, jelikož v novinách Vídeňských viděl jenom manifest ze dne 16., o němž jsem mu byl přece řekl, že měl zůstati nevydán a místo něho vydán text jinaký. Pronášel obavu o „přesmutných a přehrozných následcích," jež bude míti vyhlášení onoho manifestu podle prvotního znění, jmenovitě v Haliči. Viděl v duchu, že tam přijde jako r. 1846 ku povstání proti intelligenci polské, i prosil, aby poslanci čeští „seč jsou, odvrátili zlé následky toho manifestu." Na závěrku připsal kníže vlastní chvějící se rukou: „Nevidím než hotové neštěstí nad naší zemí. Pomozte pro Bůh! Toliko vám v Čechách to možno! ' Manifest císařský, manifest říšského sněmu mají jen ten výsledek: pozdvižení v lidu!! Kam dospějeme!?"

Poněkud veselejší bylo psaní přítele mého plukovního lékaře Kösztlera z Krakova. Byl jsem ho požádal, aby moje peněžné záležitosti v Krakově obstaral, jmenovitě aby vybral můj plat. Na to mi odepsal svým joviálním spůsobem: „Za listopad, pravil mi kontrolor zdejší, dostaneš h . . . . , neboť gáže Tvá je zde zastavena, a Ty bez toho co poslanec *zadarmo* bereš 150 zl. měsíčně." List se končil pozdravem mé „božské choti" a „s Bohem buď, Ty mé zlato; líbá Tě Tvůj — bankér Kösztler."

6.

Co se zatím dálo ve zlaté Praze, dokudž jsme my, Palacký, Pinkas a já, meškali v Olomouci?

V první dni po našem odjezdu bylo ještě skoro vše na stejné váze. Štúr a Hurban ještě pořáde dleli v Praze, hledajíce dobrovolníků, s kterými chtěli jíti na Slovensko, sbírajíce podpory peněžité, jichž ze soucitnosti také nechybělo. Vedle toho scházely se peněžité příspěvky Chorvátům a Srbům; Národní Noviny podávaly čas po čase seznamy sebraných darů. Havel Borovský (Karel Havlíček) statečně trval na naší straně, rovněž horlivě jako dovedně zastávaje naše stanovisko, naše jednání. Dne 19. října podala Krakovská „Jutrzenka" prudký článek proti české politice, pohrdavě o ní mluvíc, za to pak politiku polskou vysoce velebíc; Poláci že jsou praví bojovníci a obhájci svobody, vlastní sloupové Slovanstva. Tomuto útoku opřely se Národní Noviny v č. 167 ze dne 24. článkem „Poláci," ve kterém Havlíček objevil všecku mistrnost své ryzé samorostlé povahy. S neúprosnou ostrotou logiky a výrazů označoval onu záhubnou politiku, která na sebe béře tvářnost svobodomyslnosti a lidumilství, která se tváří, jako by zastávala prospěchy Slovanstva a polského národa, ale ve skutečnosti v hrubém sobectví na zřeteli má toliko prospěch šlechty polské a jen za tuto bojuje. „My západní a jižní Slované vzděláváme lid svůj,

na ten se opíráme a stavíme pracně, ale pevně hradby nezrušitelné svobody a samostatnosti své: a co činíte vy dorostlí do vysokosti nynější doby? Vy pro zábavu svou a paniček svých romány a divadla spisujete, nové mazury komponujete, plány na revoluce do větru malujete, a pro lid svůj — kořalku pálíte! A to přátelství, ba manželství mezi Litvou a Polskou, o kterém šlechta polská tak ráda vypravuje! Letos z jara slavilo se ve Vídni bratrství mezi Maďary a Němci, to jest: židi z Uher a židi z Němec pili na to, že jsou bratři. Zrovna tak šlechta polská z Litvy, šlechta polská z Rusi a šlechta z vlastní země polské připíjejí si na bratrství Litvy, Rusi a Polsky — ale Litvíni, Rusíni i (bohužel!) lid polský proklínají zatím celou svou šlechtu. Polská šlechta přivedla dva veliké národy, Litvíny a Rusíny, o svobodu, zahnízdila se mezi nimi, ssála z nich život, a to nazývala bratrstvím! Známe dobře sympatie vaše pro Maďary, jste vy věrní bratranci: co Maďaři činili Slovanům a Rumunům, to jste vy, šlechto polská, činili Rusínům a Litvínům! Car ruský utiskuje zřejmě, neukrývá se se svým despotismem: vy ale a Maďaři utiskovali jste pod firmou svobody, demokratie a bratrství, vy jste utiskovali a chcete ještě utiskovati po farizejsku! Kdo jest horší! Vy zrovna tak prohlašujete Rusíny za reakcionáře, proto že se nechtějí dát od vás utiskovat, jako Maďaři prohlašují Horvaty za reakcionáře, že chtějí být samostatní. Maďaři předhazují Slovanům svým rusismus, knutoslužebnictví, jako vy Rusínům: a proč? proto že nechtí vaši a maďarskou vládu nad sebou trpěti. Vy oba, maďarská i polská šlechta, jste svobody proto nehodni, poněvadž sami pro sebe svobodu vyhledávajíce jiným, svým poddaným, ji béřete."

V jiném úvodním článku druhého dne vyšlém charakterisoval ostře postavení rozličných stran národních v Rakousku: „My rakouští Slované dosáhli jsme toho, čeho nám zapotřebí, t. j. rovnoprávnosti s ostatními; my nyní nechceme žádnou revoluci, neb víme, že na pokojné cestě ve sněmu, co nám k prospěchu jest, si dobyti můžeme. Avšak čeho chtějí druzí? Maďaři chtějí odtržení a samovládu hrůznou; polská šlechta chce míti dávné Polsko a v něm vrchní panství polského rodu nad Rusíny a Litvíny, vrchní panství šlechty nad lidem obecným. Vlaši odtrhují se od Rakouska, chtějíce sjednotiti Italii; Frankfurťané chtějí z rakouských spolkových zemí učiniti poddané provincie v sjednoceném Německu. Ti všickni jsou mezi sebou spolčeni, žádný z nich nechce Rakousko, dělají revoluci, aby říši tuto rozrazili. Nás vykřikují za reakcionáře, za sluhy vlády; ale vlastně nechtějí, než abychom my tančili, jak oni pískají. Toho nebude, abychom se my úštěpky a prázdnými jich frásemi odvrátiti dali od dráhy naší. Že nyní držíme se vlády a dvora, tohoť nečiníme k vůli nim ani z patolízalství, nýbrž k vůli nám samým a v tom přesvědčení, že teď v této politice záleží veškeren náš prospěch!"

Avšak co vyšel článek ten, obrátilo se posavadní politické smýšlení jak v Praze tak i ve mnohých končinách Čech. Dne 22. října psal bán Jelačić, tato ozdoba rakouských Slovanů, Slovanské Lípě; v listě tom vyslovil se o postavení a o úloze Slovanstva v Rakousku i vyložil pohnutky, proč se dal na pochod k Pešti a proč se na to obrátil k Vídni, těmto hlavním ohniskům protislovanským. „Nesmírná byla

moje radost," doložil bán, „když jsem viděl, kterak bratří čeští, vedeni tím samým přesvědčením, odchodem svých poslanců z Vídeňského sněmu potvrzeným, vítězonosné prapory před Vídeň donášejí, aby mně a vojsku bratrskou ruku podali a tak buď rekovně zvítězili anebo slavně padli."

Bezpečně bylo by toto psaní vzbudilo největší rozjaření, netoliko ve Slovanské Lípě a mezi poslanci českými, ale i po všech končinách české země, kdy by se nebylo setkalo se zprávou jinou. Došlať do Prahy proklamace knížete Windischgrätze dne 23. z Hetzendorfu daná — a všecko strnulo nad výminkami Vídni danými: bezvýminečné poddání, vydání všeliké zbraně, zavření auly a vydání náčelníkův akademické legie a dvanácti studentů jakožto rukojmí, potlačení všech novin až na „Wiener Zeitung."

Ovšemť že každý soudný politik sobě vyznati musil, že proti městu zjevně vzbouřenému na tu chvíli nelze jinak postupovati, leč násilou proti násile. Ale v Praze požadavky tyto příliš ostře upomínaly na to, čeho tam před čtyrmi měsíci sami byli zkusili a s čímž nikdo nesouhlasil leda dle jich adresy známí sedmašedesátníci. Také i nyní byli to skoro zase tito sedmašedesátníci, kteří shledávali, že co císařský maršálek činí, je zcela přirozeno a povahou věcí ve Vídni ospravedlněno. Ale jiní, Čechové i Němci, bez rozdílu byli vzhůru. Radikálové pojednou obdrželi vrch. Ve všech korporacích, ve všech politických jednotách, po hostincích a po kavárnách, na ulicích s odporem mluveno a deklamováno „o neústavním postupu" knížete Windischgrätze, haněno a proklínáno. Běda tomu, kdo by se byl jinak vyjádřil! Z vládní strany se nic nestalo, co by poněkud upokojilo rozbouřené mysli. Windischgrätze nebylo zde, rázný hrabě Leo Thun byl odstrčen, následník jeho, bar. Mecséry, neměl síly ani vážnosti, neumělť zacházeti leč s malichernými prostředky. Kromě toho hrozila vypuknouti vzpoura dělnická; bylať se mezi dělníky roznesla pověst, že zastupitelé města rokovati chtějí o otázce strojův. Dne 25. dosti to vypadalo pohrůžlivě, ale Mecséry upokojil dělníky, dav mezi ně rozdati peníze, a takž nestalo se nic horšího.

Tím prudčeji bouřily se mysli otázkou Vídeňskou, a to nejen v městě hlavním a v městech větších, nýbrž i na venkově. I v ryze českých krajinách objevovali se lidé, chtějící mezi obyvatelstvem zviklati důvěru jeho ku poslancům. „Byli ve Vídni páni *deputovaní*, ale i deputovaní *páni*; tito druzí dali se podplatit a zradili vlast i národ český; Strobach sám dostal dva miliony!" Takový nesmysl roznášeli po zemi! Ve Vídeňských listech líčili poselství Palackého a Pinkasa do Olomouce a tamní jich setkání s říšskými poslanci barvami nejúkornějšími, což také v Čechách zle působilo. Naši poslanci proti takovémuto řádění veřejně se ohlásili; ale nedůvěra byla v obecenstvu vzbuzena i nebylo lze ji tak snadno vyhostiti.

Heslo bylo nyní: vypravme co nejdříve deputaci do Olomouce, aby odtamtud zastaveno bylo martiální postupování knížete Windischgrätze. Ve svém večerním sezení dne 25. usnesla se Slovanská Lípa, že vyzve „spolek německý," aby v té věci oba spolky souhlasně postupovaly. Na den 26. října vypsáno shromáždění lidu na ostrově Žo-

fínském, kde se mělo rokovati o Vídni; výbor Slov. Lípy měl pečovati o to, aby se vše odbylo v dobrém pořádku; kdo by chtěl řečniti, aby se prve ohlásil u výboru a naznačil, o čem chce mluviti atd. V obecenstvu Pražském usnesení toto vzbudilo rozmanité obavy; zvláště mezi sedmašedesátníky obíhaly rozličné pověsti. Což chcete, pravili bázliví, znova způsobiti, aby vášně byly rozbouřeny jako o svatodušních svátcích!? Avšak shromáždění odbylo sebe ze všeho nepořádku, zcela klidně.

Zatím adresa k císaři byla napsána a veliká deputace do Olomouce zvolena. Bylo poslanců 28 voleno ze zastupitelstva městského, ze správní rady národní gardy a z akademické legie; purkmistr dr. Waňka stál v čele. Měli uloženo, aby se ve jmenu města Prahy přimluvili „za osud sesterského města Vídně." Zdaliž město o 500.000 duší vydáno býti má v neslýchanou záhubu? pravilo se v adrese. „Nikoli! Tohoť Ferdinand Dobrotivý nedopustí! K Němu my se obracíme, v plné důvěře, že nebude užito prostředků nejzazších, k zoufalství ponoukajících, dokudž nebude všeho zkoušeno, co by vésti mohlo k rozluštění pokojnému" . . .

Téhož dne co deputace Pražská měla odejíti do Olomouce, dne 29. října, bylo svěcení práporu na Vyšehradě. Kněžna Schönburgová psala knížeti Windischgrätzovi: „Heute wird teuflisch aus der einen Kanone geschossen, qui forme l'artillerie de la National-garde."

* * *

V Olomouci za těch dnů panovalo nemenší rozčilení jako v rozličných kruzích Pražských. I tam byla veliká starost, jak to u Vídně dopadne, ale starost jiného druhu. Telegraf pracoval nepřetržitě, ministr Kraus přijel z Vídně; ale odejel tam zase dne 28. odpol. a po pětihodinné jízdě tam dorazil. Úředně nic nebylo v Olomouci ohlašováno, a právě to zdálo se nám povážlivé; věděliť jsme my, věděli to všickni, že boj byl již započal. Trvali jsme ve stálém napjetí; každou hodinu mohlo přijíti cos nového. Pokud koliv jsme mohli, bývali jsme na nádraží ptát se, co za zprávy. Kdo od Vídně přijel, byl hned obklopen, zvláště důstojníci. Co tito vypravěli, tím jsme v pochybnostech našich nemohli být upokojeni. Z jich slov nezaznívala jistota vítězství: „Boj jest zuřivý, zdá se, že město hotovo jest k opravdovému odporu; vojsko utrpělo mnoho ztrát; nikdo neví, jaký bude konec."

Pověstí bylo na zbyt; jedna šla za druhou. Také ústních zpráv dostávalo se nám; pořád přicházeli z Vídně jednotlivci, kteří vlastníma očima viděli tamní stav věcí. Terrorismus dosáhl prý nejvyššího stupně; na to naříkali i poslanci němečtí. Po Messenhauserovi nebylo prý ni slechu ni vidu; tím více bylo o něm čísti, každým dnem vyvěšovány na rohách vyhlášky jeho, někdy až i nekonečné písemnosti! Skutečným ředitelem obrany byl malý Bém, jenž každému hrozil zastřelením, kdo by hned neposlechl. Slova jeho, řeči jeho rozněcovaly klesající mysli. Poslanec Fridrich Thiemann (za Rumburk) slyšel jednoho dne Béma, an lid, tuším že na Příkopech, oslovoval a rozkazy dával; Thiemann později líčil mně, jaký dojem učinil naň Bém svou osobností: „Ten muž měl v sobě démonickou moc, že všech ostatních za sebou potáhl

a jich ke službám sobě získal.“ Jiná postava byl Štyrskohradecký dr. Emperger; jsa ustrojen jako Fra Diavolo, v dlouhý plášť, s bambitkami za pasem, s obnaženou šavlí v pravici, lítal po ulicích, že se mu co zběsilému všecko v pravo v levo vyhýbalo. Kdo byli z lepších stavů, těch již dávno nebylo ve městě; v elegantních částech města byly celé domy prázdny; jen domovníci vládli v nich. Za to byla všecka menší města po venkově a v sousedních zemích plna uprchlíků z Vídně; bylo jich mnoho až i v Linci, ve Znojmě, v Brně, ba i v samé Praze. V okolí Vídně nejvíce byl naplněn Baden, tak že za to obdržel přezývku: „Schwarzgelbowitz“; neboť „schwarzgelb“ slulo tehda vše, co nebylo revoluční. Ale i císařské úřady byly skoro prázdny: v samých ministeriích scházelo množství úředníků. V ministeriu vyučování, kteréž jsem já měl převzíti, zůstali na svém místě toliko ministerský rada Exner a šlechtic Bergenstamm; Bergenstamm, důvěrník státního podsekretáře Feuchterslebena, byl za půl léta z koncipisty ministerským radou; muž to nevalně schopný a smýšlením svým skoro příznivec revoluce. Feuchtersleben, jenž měl ministerium říditi, vytratil se z města, i mluvilo se, že chce úřad svůj složiti. Roznášelo se, že ho nejvíce pobouřily hrozby chirurgů, ježto se vědělo, že měl úmysl studia chirurgická zrušiti a chirurgy zachovati toliko na vymření; mezi „chirurgy“ počítali se pak nyní i jednoduší holiči, jsoucí přečetně zastoupeni v legii akademické a tam hlavní slovo mající; vždyť ze studentstva, kdo byli lepší, vzdálili se skoro všickni. I sám purkmistr Seiller a místopurkmistr Zelinka z Vídně prchli, a to, jak se hanlivě mluvilo, s takovým spěchem, že se neohledli až teprv na Semerinku.

Vídeňské listy, co byly menší, skoro všecky zašly, větším nezbylo než aby hlučeli k tónu povstalců. Ano i „Wiener Zeitung,“ již tehda redigoval Rudolf v. Eitelberger, mluvila o povstalcích jakožto o „svých“, tak že i u ní vlastně odbojníkem byl Windischgrätz se svými generály; v skutku také Bém obléhající vojsko nenazýval jinak než „vojsko rebellů.“ Noviny „Oesterreichischer Lloyd,“ v jichžto čele stál duchaplný Warrens, byly zcela v terrorismu radikálů, z přinucení přinášejíce prahanebné články. Také i větší listy v zemích byly více méně radikální, některé přímo ponoukaly ke vzpouře. V Olomouci vycházela, jak již praveno, Hölzelova „Neue Zeit,“ mající směr výstředně protivládní. Bylo věru převelmi potřebí jak vládě tak i zásadám a myšlenkám od ní zastávaným, aby založen byl spolehlivý vládní orgán. Jak přátelé tak nepřátelé žádali, aby v této kritické době vydávány byly authentické zprávy ze skutečného nyní střediska říše. V ten čas dal se v Olomouci vynajíti dr. Antonín Beck, říšský poslanec za Třeboň, vychovatel v domě knížete Jana Adolfa Schwarzenberga a odtud od mnoha již roků známý knížeti Felixovi i také hraběti Stadionovi: i vzbudil zde myšlenku, aby v Olomouci založen byl publicistický orgán vládní.

Schwarzenberg i Stadion ihned na to přistoupili, žádajíce, aby on sám uvázal se v řízení listu. Beck úlohu tu přijal na sebe, ačkoliv nebyla právě snadná: peněžných prostředků bylo po skrovnu, udílení informací ze strany vlády bylo ještě skromnější, ano ostýchavé; jediná zdejší tiskárna Skarnitzlova, kde se tiskla „Neue Zeit,“ byla konserva-

tivnímu podniku naprosto nepřízniva. Mimo to chybělo v městě tak malém skoro všecko, čeho potřebí k vydávání velikého listu; literární spojení, dopisovatelé v důležitých městech museli teprve býti shledáváni. Za takových okolností bylo třeba znamenité zmužilosti a železné vytrvalosti k tomu, več se Beck uvázal. Nicméně dařily se přípravy tak, že dne 28. října vyšlo oznámení, že list počne vycházeti; název byl „*Oesterreichischer Correspondent*;“ Beck na listě nebyl jmenován. Z počátku neměl než jednoho jediného spolupracovníka; pak dva, a z těch dvou byl jeden churav, druhý, jak se později ukázalo, tajný republikán. Úvodní články psal z počátku Beck sám; celá redakce záležela na něm, k tomu též i všecka administrace. Teprv když se podařilo získati dr. Konstantina Wurzbacha, vedlo se podniku lépe.

Den 28. října byl nám v Olomouci dosti truchlivý, plný teskných starostí. Dne 29. vyvěšeny byly plakáty s dvěma telegrafickými zprávami, oznamujíce, že vojsko jest na postupu. Nyní také i členové levice začali míti pochybenství, že by zvítězila vzpoura. Vídeňané klesali na mysli. Z permanentního výboru vypravován mi tragikomický výstup: „Co s námi udělá Windischgrätz?“ bědoval hubený Umlauft. „Co s námi udělá?“ odvece Hubicki, jeden z nejradikálnějších členů sněmovních. „Dá nás oběsit!“ „Šetřte si svých špatných vtipů! Vy, Poláci, jste na věšení zvyklí — ale my?!“ Umlauft nepokojně chodil po sále, při čemž někteří pozorovali, že si bezděky omakával svůj dlouhý krk.

Ale nebyl on jediný z levičáků, na něž začínaly jíti strachy. Za minulých měsíců byli notní mluvkové, nyní pojednou se zamlčovali. Löhner, řečník velikého talentu, ale nikoli muž veliké zmužilosti, již po delší čas neukázal se ve sněmovně. Na ulici byl kdys tehdys viděn, po boku maje ohromný meč, aby zaháněl vlastní strach; konečně zmizel; ukázalo se, že si obral pokoj v nemocnici, aby co nemocný byl docela v bezpečí. Jedna historka je mi na jisto známa; týkala se jednoho mého kollegy z levice, ale jmeno utajím. Císařské vojsko mělo brzo již do města vtáhnouti; tu se objevil v domě muže, který jím ode dávna opovrhoval, i prosil, aby se směl u něho skrýti. „Co si to, mizero, myslíte,“ řekl tento, „abych já poctivec vás pokrýval?!“ Nic na plat: prosil ještě důrazněji; nebylť to po prvé, že byl tak titulován a odbyt. Domácí pán odpíral, a tak se náš levičák poroučel a odešel; avšak odcházeje zastavil se u domovníka, že mu pán vzkazuje, aby mu otevřel sklep. Domovník tak učinil a onen čistý pán dosáhl, čeho chtěl: útočiště v domě, kde by byl nikdo nehledal „červeného.“

*
* *

Dne 30. října přibyla velká Pražská deputace do Olomouce. Téhož dne tam bylo již známo, že se Vídeň vzdala, a že se vojsko maršálkovo chystalo k obsazení města. Welcker a Mosle podali poslední přípis ministrovi Wessenbergovi, pravíce, že poslání své pokládají za ukončené a že nemají příčiny, aby déle pobývali u císařského dvora.

Ne tak deputace Pražská, která měla za to, že právě teď musí se přimluviti za Vídeň. Dne 31. o $^1/_2$1 hod. spol. vstoupili členové

její před císaře i pronesli naději: „že výminečný stav, ve kterémž se Vídeň nachází, přestane a že obavy, jež se Pražského obyvatelstva zmocnily, brzo pominou.“ Odpověď císařova byla vyhýbavá: On že není s to, aby již nyní vydal určitý výrok. Nepřestávajíce na této odpovědi napsali deputovaní ještě toho dne druhou adresu: „že nemůže být vůle Vašeho Veličenstva, aby poslanci věrného národa českého v záležitosti, která se dotýká obecného dobrého celé říše, propuštěni byli bez odpovědi upokojivé.“ Ke konci prosili, „aby za vojenského obsazení všeliký výminečný stav ve Vídni byl pominut a aby neprodleně zase v zákonnou činnost vstoupily autority civilní . . .“ Nevím, bylali deputace s touto druhou adresou puštěna před císaře, ale pochybuji. Dne 1. listopadu bylo v Olomouci již známo, že Maďaři válečně vpadli do Dolních Rakous, Vídeňané že porušili kapitulaci, že bitva u Schwechatu skončila vítězně, že na Vídeň znova stříleno. Deputace Pražská vrátila se dne 2. list. bez pořízení do Prahy.

(Pokračování.)

Non mortua est!

Památce paní Marie Riegrové Palacké.

(† v Římě 29. března 1891.)

Slyš — dutý smutný tón se nese z jihu,
tam z jihu, kde je stálý slunný jas,
k nám na sever, že každý cítí tíhu
a slza utlumuje v prsou hlas.
Tys odešla a nepřišlas nám zas!
Tak tiše, bez hluku jsi odletěla,
jak znal Tě v celém žití každý z nás,
Tys odletěla, velká, jasná, skvělá:
neb láskou k bližním září dráha Tvoje celá.

Snad neurazí Tě svým skromným zpěvem,
jejž zbudil v hloubi srdce spící tón,
když pěvec, žasna nad Tvým velkým zjevem,
svůj vroucí obdiv nese na poklon.
Čím Tobě nyní chvála, čím jest on?
Ty, která velké konala jsi činy,
jichž neroznášel hlučný slávy zvon,
Ty, které málo kdo se rovnal jiný
v té lásce k chudým, zavrženým bez vší viny.

Netřeba Tobě slávy, duše jasná.
Prost země pout Tvůj lásky plný duch
se nese věčností jak hvězda krásná.
Však nám, jež posud svírá země kruh

ten plný bídy, jež nám bije v sluch
jak z pekla Dantova — nám třeba Tebe!
Nám schází srdce Tvého lásky ruch:
nás, matky, děti, které bída střebe,
nás anděl opustil, jejž seslalo nám nebe.

Žít v hluku světa, slávy na výsluní,
jím opájet se, s úsměvem jít v seč,
kde vůkol číhá smrt, jež hromem duní —
ač lidskosti zde s hrůzou vázne řeč,
přec pro právo kdy, pravdu tasen meč,
jest rekovné to — v odměnu je sláva.
Kdo slávu chceš, před slávy modlou klečˇ —
fanfárou hlučnou rád se svábit dává
dnes celý svět: a slávou zazáří tvá hlava.

Jak Tys však činila: dát v oběť všecko,
co nejdražšího Tobě skýtá svět,
a hledat bídné, opuštěné děcko
a padlé pozdvihovat z kalu běd,
je těšit, navracet je světlu zpět,
vše skutky konat, z kterých dobro dýše,
po dlouhou požehnanou řadu let
jít Krista stopou beze slávy, tiše:
toť povznáší Tě v ideálné lásky výše.

Toť záruka nám budoucího žití,
za živa vtělit dobra ideál:
v něm život Tvůj nám pozemšťanům svítí,
Tys dokázala, že se skutkem stal,
a nezemřelas — žiješ s námi dál:
jak tichá mírná, věčná slunka záře,
tak duch Tvůj láskou pro vše lidstvo plál
a stíral rosu bídy s jeho tváře,
tím srdce naše změnil lásky na oltáře!

Toť známkou velikých je drahých lidí,
že byť i duch jich dlel již nad hvězdami,
přec v skutcích svých zde žije stále s námi:
on sílí nás a činy naše řídí.

Otakar Červinka.

Křtiny.

a Vyšehradskou dvoranu
se hrnul zástup Pšovanů,
veselý zástup zemanů.
Podkovy břinkaly po cestě tvrdé,
kožichy leskly se i péro hrdé,
a smích se hlučný rozléhal;
ba také sokol — divná věc!
jak chlubný, živý praporec
nad nimi jasně polétal,
sám Bůh ví, kde se vzal.

A hostmi hemžil se už hrad:
líc mužných plno, sivých brad,
junošských jisker, dívčích vnad.
Pozdravů, poptávek, vítání všude —
„Brzoli tomu pak konec už bude?"
se mnohý nedočkavě ptal,
a ještě duněl hradní most,
a ještě vcházel pozdní host —
„Toť celý svět se vidět dal!"
hlas ženský zašeptal.

A ve smích tu, tam v rozhovor
se míhal starý Slavibor,
dnes nejšťastnější světa tvor.
Na rámě udeří šedivci lechu,
zemanům pravicí potřásá v spěchu:
„Hle, bujny jsou mé šediny!
Již o celý jsem omlád věk,
co stal se ze mne dědoušek.
Nuž, zdrávi přišli z dědiny!
Vás vítám na křtiny!"

„Ten kluk vám hledí jako výr,"
zas jinde dí, „ba jako výr.
Aj, bude z něho bohatýr!" —
„Ej, starý medvídku, jakou to hudeš?
Ty věru hejčkavou chůvou mu budeš!"
tu v bok se opřel Lutobor.
On moh to říci jediný,
měl stejně ctné už šediny,
a druhem byl mu Slavibor;
znal smích jen, hněv a spor.

„A jaké u vás noviny?" —
„Eh, ďas vem všecky noviny

a zloděje, ty zlosyny!
Pomysli! Nalěčím na srnčí kousek,
ukrad i s léčkou jej — nezbyl ni vousek.
A kdy by aspoň byl mi znám!“
V tom Lutobor se obrátil:
„Což ani růžků nevrátil?
Toť,“ smál se, „lotr byl by sám!“ —
„Ba věru, lotr sám!“

Však rázem tichne ruch a hluk.
„Již jdou! Hle!“ ševelí se zvuk,
jen Slavibor kdes: „Je to kluk!“
„„Zdráv budiž Bořivoj! Zdráva buď kněžna!““ —
„Jaká je spanilá! Kterak je něžna!“
muž mnohý dumal zahořev.
Byl brzo každý rozjařen;
však ženám dral se z útrob sten,
když Ludmilin zazářil zjev
jak jarní květ a zpěv.

„Ne boj sem vyzval hrdiny,
než radost naší rodiny;
náš krb vás vítá hostinný.
Přišlo k nám nedávno sluníčko svěží,
v kolébce u nás jak v blankytě leží.
Nám všem jak Bůh je milý host;
i vystrojili jsme mu kvas
a pozvali hned také vás.
Kéž všem nám je to na radost!“
I bylo smíchu dost.

I bylo řečí, pochvaly,
že sivé hlavy kývaly,
a oči všem jen zpívaly.
V tom dudák zadudal, v píšťaly pěli,
za stoly kníže už prosí a velí, —
tam v nádvoří, kde kyprý drn,
tam na rožních už jeleni
a tuční srni pečeni,
stůl každý medoviny pln. —
byl zapit mnohý srn.

Pil každý, co jen chtěl a zmoh,
domácím druhem byl tu roh,
a písně pěli starých sloh.
‚Ale přec přiveďte, vy staré mámy,
to zlaté sluníčko — host ať je s námi!‘
kmet obořil se Lutobor.
„Vždyť lekne ho tvůj křik a zpěv!“

jal Slavibora strach i hněv.
„Hle, taký maličký to tvor,
a ty tu řveš jak z hor!“

„I jdi ty, chůvo broukavá!“
Lutobor družně zahrává,
houf žen zas děda zastává.
Však sama Ludmila s blaženou tváří
kyne tu děvám a rozkoší září
a hle, už béře na svůj klín
to sluněčko, svůj květ a svět —
„Teď, Lutobore, mlč!“ děl děd.
Byl samo štěstí matčin klín,
v dál prchl všechen stín.

„Ej, toť je cvalík jako buk!“
„Toť celá máma!“ volá hluk.
A Slavibor: „Co? Je to kluk!“
Vděčně máť spanilá ke chvále vzhlíží,
rdí se, tak přesladkou chovajíc tíži.
A lípa nad ní šepotá.
„Vám mužům vše je divná věc!
To dítě není silné přec,“
houf žen tam stranou štěbotá.
„Však dost v něm života.“

V tom zatřepetal rohů hlas.
„Hle, poslové v ten přišli čas!“
dí stráž, a roh zní zas a zas.
Hlaholí slavnostně, jásotně, hlučně,
podkovy břinkají vesele, zvučně.
„Že vítáni jsou —“ káže kněz,
a jasný vchází poslů sbor,
je každý jako jedle, bor,
a ruce k prsům každý vznes,
však ve prach nepokles.

„Od břehů šumné Moravy
my neseme ti pozdravy,
z královské Velké Moravy.
S námi tu pán náš sám, Svatopluk, přišel,
by jeho řeč svatou Vyšehrad slyšel:
Je zlatým orlem Bořivoj;
buď zlatoorlím jeho rod,
měj každá větev slunný plod,
vrať s vítězstvím se jeho voj
i snň všech skvoucí roj!“

A již se zvedal křik a hluk,
již volal kdos: „Zdráv Svatopluk!“

a v srdcích vřel a rostl tluk.
Poslové nehnou se, dál vůdce hlásá,
zrak touží k stolci, kde kněžnina krása:
„Je zlatým orlem Bořivoj,
však nebem milozářných hvězd
Ludmila spásodechá jest,
ta rajská rosa v zemský znoj,
dech míru v ryčný boj.

Nuž pro dne toho lesk a jas
náš pán, hle, s darem poslal nás,
by okrášlil tvůj hod a kvas.
Dumal, než vydumal — um jeho včelkou —
‚Nic nemám pro její duši tak velkou!‘
a pohár vzal, by zapil trud.
A víno jen se zakmitlo,
už ve hlavě mu zasvitlo:
‚Aj víno lepší zlatých rud —
já pošlu vína sud!‘

Nuž přijmi v dar ten malý sud!
Na pohled jest on bled a chud,
však vyvětrává trud a blud.
Mdlou hlavu rozjaří, hruď chorou vzpruží,
zrak chabý vyjasní, starobu vzmuží —
je pravda, divná vám to zvěst?
Však víc on ještě dokáže:
on jazyk hravě rozváže,
že vyzradí vám, na mou čest:
To pravda je — to lest!“

„Aj, aj!“ zní na všech stranách div,
„toť neslyšel jsem jaktěživ!“ —
‚Buď slov těch, brachu, pamětliv!‘
Lutobor hlasitě do řeči vpadl.
Posel však soudek už před kněžnu kladl
a mžikem vznesl nový dar,
dar přeumělý, zlatý roh,
jenž vzácný hlásal mistrův sloh,
a již v něj leje rudý žár
knížeti v čest a zdar.

„Ke slunci vznes se Velehrad!“
kněz do bojarských volá řad.
„Ku hvězdám vznes se Vyšehrad!“
od poslů královských ozvěna letí —
kníže už pije — už po druhé, třetí:
„V tom moku věru dravá chuť!
Žár sluneční je, věřte, v něm —
Já roztávám jak jarní zem.

Již oheň zalévá mi hruď —
jen každý pij a suď!"

A od kněžny roh koluje,
a každý stejnou notuje,
vše diví se a schvaluje.
„Ale ten maličký též líznout musí!
Ať jen si přivyká! Ať také zkusí!"
na ženy mrknul Lutobor.
„Co jen ti vlezlo do lebky?
Přec nevzbudíš ho z kolébky!"
stařiček volá Slavibor,
a smíchem hlučí sbor.

A pijí dál a stále víc,
až znenáhla všem hoří líc,
a Lutobor děl z plných plic:
„Rád bych jen zvěděl," a zrak se mu kmitl,
„kdo to jen pod nosem srna ti chytl?
Toť přemilá je kratochvíl!" —
„Ba aby ďas mu do žil vlít!"—
„Snad nechtěl bys se rozvzteklit?" —
„S tím lotrem nejradš bych se bil!" —
„Já mok ten raděj pil!"

„A snad jsi sám ho ukradl?"
tu soused k nim se přikradl.
„Já že bych srna ukradl?"
Lutobor zasmál se, pustil roj hromů:
„V léčce jsem našel ho — vzal jsem ho domů." —
„Tys tedy chyt se do mých ok?" —
„A vždyť srn řval, jak do nich vlez,
by lovce takého vzal pes!"
A vůkol hlučí smíchu tok:
„Hle, pravdu dí ten mok!"

A pili hlučně, pili dál,
na lících kněžně ruměn hrál,
a Bořivoj jej duší ssál.
Zlatý roh uchopil, zvedl jej k výši:
„Blahem dnes srdečným prsa má dýší.
Nuž, pro dne toho památku
k nám nasadíme kořeny,
jež pro radost jsou stvořeny,
na zdraví nám i robátku —
zdar budiž počátku!

Chci jas a smělý vzlet — nač rmut?
Chci zpěv a síly žár — nač trud?
Chci srdce plná zlatých hrud.

Pravdu chci přítelem, vítězem, hostem;
lež nechať nepřejde naším kdy mostem!
Tu zvěst nechť Svatopluk zví král!
Chci z našich srdcí pevný hrad,
tu Vyšehrad, tam Velehrad.
Tu, poslové, zvěst neste dál!
Zdráv Svatopluk buď král!“

„„Všem věrným pijem na zdraví!
Všem dobrým pijem na zdraví! —
I maličkým těm — na zdraví!““
V tom dudák zadudal, v píšťaly pěli,
ve staré lípě se skřítkové chvěli,
Lutobor ženám zazpíval:
o zlatém Dědu-Vševědu,
co světem chodí na zvědu;
tři vlasy Plaváček mu vzal
a hned se králem stal — —

Ten starý příběh, smích a vtip
mi v srdci zněl — však mnohem líp —
když jel jsem krajem, kde ční Říp.
Duši mi schvátila země té krása,
v úkrytu hlubokém srdce mi jásá:
„Ať nebesa tě oslaví
i v ponížení čarovnou!
Ať volnou jsi zas královnou!
Tvým věrným piju na zdraví!
Všem dobrým na zdraví!“

Frant. Táborský.

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Vácslav Beneš Šumavský.

(Pokračování.)

VIII.

Vrátivše se z cest vpravovali se jen ponenáhlu v koleje pravidelného života. První dva měsíce jim uplynuly letmo, jako luzný sen, nic neporušilo souzvuku jich duší. Blažen připomínal doktor Hildě, že tak si myslíval v mladistvém blouznění štěstí manželské po boku milované choti. Nyní byl jist, že se nesklamal, an očekával, že jen s ní vykvete mu pravé pozemské blaho. Když ji nyní držel ve

svém náručí, líbaje jí rtíky a šeptaje jí horoucí slova lásky, blouznival, že nemůže býti většího štěstí na světě.

Avšak pomalu, velmi pomalu a potichounku přece se po dobách poetického vzletu přikrádala prosa života i počala nepozorovaně kapati krůpěj pelyňku svého za krůpějí do číše jejich slastí.

Přijav Hildu jako drahocenný skvost, jako největší dar z milosti od strýce jejího, netroufal si Kubala vyjednávati o věno, vyslovovati požadavky aneb dokonce smlouvati se o ně. Byl příliš zamilován, jeho nevěsta byla v očích jeho příliš vznešená, aby byl mohl pronesti slovo praktické, čím strýc hodlá ještě čarovné půvaby neteře své pozlatiti. A ředitel přestal na tom, že dal Hildě nádhernou výbavu a že jí slíbil několik stovek ročně „jehelného." Věna nedostala, strýc jen pravil k doktorovi, že „bez toho po smrti bude Hilda jedinou jeho dědičkou, an bližších příbuzných nemá." Ale mladá paní vyžadovala, jak tomu u strýce zvykla, aby se domácnost její vedla ve velkém slohu. Doktor najal dle jejího přání celý dům, držel několik služebných a hověl dosti přepjatým požadavkům zbožňované ženušky. Jak by byl mohl jí něčeho odepříti? Byl pevně přesvědčen, že později Hilda sama buď se uskrovní aneb že strýc z vlastního uznání zvýší skrovný důchod její.

Počal pilněji v kanceláři pracovati a sháněti se po klientech, při čemž Mudra svou znalostí města a okolí prospěšné služby mu konal. Měl kancelář tak výnosnou, že již v druhém roce musil si vzíti koncipienta jako zástupce svého a přibrati písaře. Přece však stávalo se časem při tomto hospodářství, že se octnul v peněžitých nesnázích a že musil si vydlužovati, aby vyhověl přáním Hildiným.

Styděl se přimluviti jí, aby byla hospodárnější. Dlouho, po celé měsíce se musil na to připravovati, než se jednou jemně z daleka dotknul této věci. Ale pohříchu nenašel porozumění. Byvši strýcem vyhýčkána hleděla ženuška na svět jako na divadlo, kde se každý ze všech sil baví, a na život jako na zřídlo požitků a slastí, i nepochopovala, proč by si měla něčeho odpírati.

Také jiné neshody se vyskytovaly; z počátku jako nevinní beránkové vynořovaly se obláčky sporů na čisté usměvavé obloze domácího štěstí, ale znenáhla houstly, temnily se a stávaly se hrozivými mraky.

Doktor připravoval se na dráhu veřejného působení. Jeho místo nemohlo býti jinde než v organisaci národní strany, ale k tomu bylo třeba, aby také jeho domácnost byla česká. Žádal na Hildě, aby doma spolu česky mluvili, aby si tak osvojila jazyk český úplně; koupil jí ve skvostných vazbách několik českých básníkův a novelistův a hleděl srdce její nakloniti české věci. Doufal, že ji především získá tím, když jí vykreslí zlatými barvami budoucnost, až by se stal poslancem; vykládal jí, jaké vynikající postavení by zaujímala ve společnosti a jaké vážnosti by požívala ve všech kruzích. Žili by střídavě v Brně a ve Vídni a navštěvovali by nejlepší společnost. Vděk spoluobčanův, jichž práv a prospěchů by hájil, a úcta všeho lidu by je všude provázely.

Z počátku souhlasila s ním Hilda; krásné vyhlídky tyto jí lichotily. Titul „paní poslancová" zněl jí dosti zvučně. Vzpomněla si také, že z poslanců bývají mnozí povýšeni do stavu rytířského neb baronského,

někteří dokonce stávají se i ministry a tajnými rady. Dosíci šlechtictví, to považovala za nejvznešenější cíl života. Rozmlouvala s chotěm svým ráda o tomto předmětu. Ale přes to přese všecko čím dále tím méně jevila ochotu, aby v domácnosti jejich ovládla úplně čeština. Namítala, že nedovede se tak dobře češtinou vyjádřiti a že se jí zdá, jak by jí nezvyklý jazyk kladl překážky v důvěrném styku a jako by mezi ně stavěl hradbu. Smála se jeho tvrdošijnosti, s jakou se u ní doprošoval několika slov, a jednou, když doktor zvláště nadšeně se zastával jazyka českého proti jejím námitkám, zvolala vzdorovitě: „Nechci a nechci! Jsem Němkyně, a kdy bys cokoliv dělal, mne nepředěláš.“

Skoro polekán pohledl na ni doktor. Hilda uznávala, že musí drsnost svých slov nějak odůvodniti.

„Zapomínáš,“ pravila mírněji, lichotíc se zase k němu, „že i strýc můj jest Němec a že nám chce jednou odkázati jmění své. Kdy by se dověděl, že jsem se nadobro počeštila, nedostala bych od něho ani vindry.“

„Avšak, milá Hildo,“ namítl doktor, „chcili veřejně působiti, musí být moje domácnost česká.“

„Nuže,“ zvolala s úsměvem jeho choť, „co ti překáží, abys se stal politikem německým? Pokud vím, mají Němci u nás karriéru mnohem rychlejší a pohodlnější než Čechové. Věř mi, že by tebe uvítali s otevřenou náručí.“

„Hildo,“ zvolal advokát, překvapen jsa nevědomým cynismem její odpovědi, „pojímáš svět příliš lehce. Podívej se, ty chceš zůstati Němkyní — —“

„Ano, k vůli strýci a k vůli tobě, ty tvrdohlavý Slovane, aby se ti dostalo dědictví po něm,“ vysvětlovala ženuška sedíc na divanu a majíc bělostné rámě opřené o stůl.

„Ale tvůj strýc zajisté by každého odmítl, kdo by na něm chtěl, aby se stal Čechem,“ pokračoval doktor.

„To si myslím,“ zvolala se smíchem Hilda.

„A já bych měl svléci svou národnost a obleci jinou, jako se obléká kabát?“ namítl doktor vážně. „Jak opovržení hodným tvorem bych se musil tobě zdáti, kdy bych tak učinil! Každý člověk musí míti své zásady a své přesvědčení.“

„Ale co ti napadá!“ přerušila jej. „Vy mužové pořád mluvíte o zásadách a přesvědčení, a když dojde k rozhodnutí, každý se řídí svými osobními prospěchy.“

Takové myšlenky vštípilo jí okolí, v němž byla vychována. Jak by byla mohla do manželství přinesti ušlechtilejší, povýšenější mravní názor o světě?

Doktor poznával, že jest nesnadno ji poučiti. Pokusil se tedy působiti na její cit, vynaložil všechnu výmluvnost svou, aby v ní probudil sympatie pro právo lidu, ale vše nadarmo. Jako ji nemohl přesvědčiti rozumovými důvody, tak nedala se ani rozohniti. Pohlížela na svět při vší své nezkušenosti očima svého strýce. Vrtěla hezkou hlavičkou svou a usmívala se vesele při nejvážnějších výkladech manželových.

„Připadáš mi," přerušila ho jednou, „jako hospodářský adjunkt, jenž u nás býval. Byl také takový fanatický Čech, ale zůstal až do smrti adjunktem, žena jeho zemřela z vysílení a on se svými pěti dětmi sotva živořil. Strýc, jenž ho měl pro jeho poctivost rád, často mu říkal: ‚Vstupte, Bartoši, do kasína, staňte se Němcem a za čtrnácte dní budete jmenován správcem,' ale on vždy zavrtěl hlavou a pravil pyšně: ‚Toho neudělám, pane řediteli!' A pro svou tvrdohlavost zůstal adjunktem. A tys také takový Bartoš," dokládala smějíc se Hilda.

Doktor se zachvěl. Poznával ovzduší, v jakém jeho choť byla vychována. Tam nebylo ani vzletu neb nadšení, ani šlechetnosti, ani citu. Pochopoval teď, proč mu milovaná žena nemůže porozuměti a po prvé si zavzdychal. Hilda byla od mládí všemi lidmi rozmazlena. Ve výrazu tváře i hlasu jejího jevila se tato rozmazlenost, ale nebyla na úkor její kráse, nýbrž slušela jí roztomile. Všecko její smýšlení a cítění i její vzdělání bylo povrchní. Zamilovala se do doktora, poněvadž se jí zdál býti hezčím než ostatní a poněvadž v tom viděla zvláštní kouzlo vzíti si manžela z řad politických nepřátel strýcových. Z rozmaru se zamilovala, a láska její vzrůstala tím, že odpor strýcův měl pro ni tak zvláštní půvab, a ze svéhlavosti vymohla na strýci svolení ke sňatku, jako jindy vynucovala si hračky, později šaty a šperky. Ještě po svatbě divila se tomu, jak lehce překonala opposici strýcovu, jenž z počátku, když se jala mluviti o své známosti s českým advokátem, zahřímal a energicky zvolal: „Ne!" A později krok za krokem před její silnou vůlí ustupoval, až posléze pravil: „Když nechceš jinak, tedy svoluji!" — —

Zatím Albrecht krok za krokem domáhal se v obci vlivu a moci. Pracoval jako pavouk, jenž na všecky strany rozpřádá své sítě a lapá do nich nezkušené oběti. Sama náhoda mu byla příznivа k dosažení cílů jeho. Krátce po volbách roznemohl se jednoho večera starosta Pejčoch nebezpečnou nemocí. Stařičký obecní lékař sám jsa churav nemohl přispěti ku pomoci. K jinému lékaři bylo několik hodin cesty a stav nemocného zhoršoval se každou minutou. Tu vzpomněla si ustrašená Karluše, že mladý Svozil, syn správcův, odbyv si doktorát přijel před několika dny domů. Poslali pro něho, a mladý muž přispěchal krátce po půlnoci k lůžku nemocného, u něhož jej starostová a Karluše v nevýslovném rozechvění očekávaly.

Mladý Svozil prohlednuv nemocného, prohlásil stav jeho za povážlivý, ale nevzdával se naděje, že bude zachráněn. Zůstal u nemocného až do rána a také v následujících dnech téměř od lůžka jeho neodcházel, dokud se krise nerozhodla.

Uplynulo však čtrnácte dní, než mohl určitě rodině oznámiti, že nemocný jest zachráněn.

Co za tu dobu ubohá Karluše zakusila! Celé dni zmíralo srdce její strachem, a dr. Svozil několikráte upozornil paní starostovou, že dívka sama upadne v nemoc, budeli se takou měrou oddávati bolestným obavám.

Když pak v nemoci starostově nastal příznivý obrat, tak že lékař s plnou důvěrou mohl prohlásiti, že už není nijakého nebezpečí, Karluše byla přešťastna. Mladý Svozil blahopřál jí, že otec šťastně vyváznul.

Stiskla mu pravici s překypující vřelostí, a mladý muž spatřil, jak jí slza radosti a vděčnosti vytryskla z očí.

Byla bledá, ve tváři zhubenělá, ale při tom dojemně krásná přetrpeným bolem a radostným pohnutím. Lékař nemohl od ní odvrátiti zraků. V prsou jeho mocněji než kdykoliv dříve ozval se pocit srdečné náklonnosti k dívce. Opětoval její stisknutí a podržel ruku její, zapomínaje na vše vůkol.

Nemoc byla odvrácena, ale nemocný musil ještě dlouho setrvati na lůžku, poněvadž velice schřadnul. Mimo to bylo také počasí zimní nepříznivo jeho zotavení. Starosta nabývaje sil trápil se tím, že nemohl se věnovati obecním záležitostem, a marně se namáhala Karluše, aby zaplašila úmornou nudu, která jej tížila. Ač lékař jej varoval, aby neopouštěl pokoje, dokud se neoteplí, nedal si říci a odebral se za třeskutého mrazu do obecního domu, aby se opět ujal úřadu svého. Následky se ještě téhož dne dostavily. Nemoc se vrátila. Nebyla sice již tak prudká, ale za to trvala téměř do léta, než se cítil tak zdráv, aby mohl z domu vyjíti.

Po dobu tu býval Svozil denně u něho; u lůžka jeho rozmlouval s Karluší, a mezi oběma vyvíjel se znenáhla poměr něžného přátelství, jenž u dívky vyklíčil z vděčnosti k ochraniteli jejího otce. U Svozila byl již dávno z dob studentských zakotven, tím ohnivěji nyní denním setkáváním vzplanul. —

Za nemoci starostovy ujal se obecních záležitostí Albrecht jako první radní. Z počátku opatrně krok za krokem strhoval na sebe otěže správy, a když se cítil pevně v sedle, počal si zahrávati za vladaře v obci. Členové obecního výboru slepě se mu podřizovali. Kaňák vrátiv se z lázní ještě nezavadil jedinou nohou o obecní dům. Kubala nemohl a nechtěl vystupovati proti příteli a příbuznému choti své, a ostatní členové buď byli s Albrechtem smluveni nebo zřídka si troufali špetnouti proti jeho záměrům, poněvadž na každou jich námitku míval připravené paragrafy obecního řádu, které uměl vždy dle vůle své vykládati.

Obecního písaře tak dlouho týral, až sám složil úřad svůj a z města odešel, poněvadž nemohl dostati od výboru zadostučinění za neodůvodněné urážky, jež od prvního radního každodenně snášel. Na to se Albrecht nabídl, že maje dosti pokdy, povede účty obecní sám. Nabídnutí to bylo s povděkem přijato. Ale brzy objevily se následky ochoty této. Albrecht počal vésti knihy obecní jazykem německým vymlouvaje se, že česky psáti neumí. Po prvé za několik století, co Brodkovice byly městem, v obecních knihách objevila se němčina. To pobouzelo přece některé členy k odporu. Strhla se proto ostrá půtka, v níž Kubala proti Albrechtově novotě s důrazem mluvil a obhajoval právo občanstva, aby knihy byly vedeny jako od pradávna jazykem českým.

Albrecht ku podivu skromně přiznal se k své nespůsobilosti k vedení knih jazykem českým, a jeho omluva, že nechtěl občanstvo uraziti v jeho vlasteneckých pocitech, opět zahladila nepříjemný dojem jeho jednání. Bylo usneseno, aby byl zase jmenován obecní sekretář, a bez velikého namáhání podařilo se prvnímu radnímu, že zvolen byl posa-

vadní písař okresního soudu, Francl. V něm nabyl Albrecht člověka prohnaného, jenž byl neocenitelným nástrojem pro další jeho záměry.

Pojednou vjel do ospalého městečka nový ruch. Z Brna přijelo několik pánů, kteří asi půl hodiny od Brodkovic na tak zvané Pasece u silnice, kde se nalézaly vrstvy břidlicové, zakoupily pozemky. Na to přijížděli houfně inženýři a rozměřovali, tu a tam dali kopati na čtyři i pět sáhů hluboko a odváželi s sebou různé zkameněliny, jež tu blízko povrchu vykopány byly, jakož i ukázky dolejších vrstev. Obyvatelů zmocnila se náramná zvědavost. Nejprve to jeden druhému šeptal jako největší tajemství do ucha, potom stalo se to tajemstvím všeobecným, že utvořila se veliká akciová společnost, která u samého města chce dolovati na uhlí. Někteří vrtěli nedůvěřivě hlavou, jiní zase horkokrevně oddávali se nadějím v příští bohatství obce. První radní Albrecht měl při podniknutí nejčilejší účastenství a navrhl v obecním výboru, aby za obecní peníze odebrala se část akcií. Ale starý Kaňák tentokráte po prvé od volby do výboru se dostaviv, se vší rozhodností se opíral zakoupení akcií z obecního jmění. Po jeho náhledu nebylo možná, aby se na Pasece mnoho uhlí nalézalo, poněvadž všude kolkolem jest půda jilovitá a jen nepatrný kousek může obsahovati uhlí. Albrecht proti němu namítal, že na Pasece dle náhledu slavných znalců a odborníků jest uhlí, které po sta let se bude dolovati, a vyzýval ostatní členy výboru, aby pro jeho návrh hlasovali a tím obci zabezpečili aspoň část užitku, který jí neprohlédavostí a nevědomostí dřívějších správců města ušel. Návrh Albrechtův byl pak přese všechen odpor Kaňákův většinou přijat.

Na Pasece konala se zatím komise za komisí. Dr. Kubala byl ke každé volán a směl si počítati značné diéty. Na to bylo povoláno několik set horníků a za nimi přitáhlo asi dvacet židovských rodin, které si v městě zřizovaly kořalny a obchody. Peněz bylo pojednou v městě jako nikdy před tím, neboť horníci nedovedli šetřiti své mzdy.

Ale celá tato sláva netrvala dlouho. Vrtáno na mnoha místech, vyházeny obrovské kupy naplaveniny, břidlice a vápenného lupku, uhlí však nalezeno v tak malém množství a v tak slabých vrstvách, že po několika měsících poznáno, že doly se nemohou vypláceti. Správní rada podniku prodala akcie své v čas, dokud ještě se nerozhlásilo, že doly Brodkovské rozmnožily řadu „nešťastných podniků,“ jimiž lehkověrné obecenstvo bylo ošáleno. Ostatní akcionáři i s obcí Brodkovskou vzali značnou škodu, ježto akcie dolů staly se přes noc papírem bezcenným. Zavedeno sice vyšetřování, sám Albrecht byl volán několikráte k soudu, ale celá záležitost znenáhla usínala, a ku přelíčení proti vinníkům nikdy nedošlo. V dolech přestalo se pracovati, dělníci se rozprchli do všech úhlů světa a na Pasece zůstaly jen velké hromady vyházené země, promíchané drobným uhelným prachem, vápenným lupkem, břidlicí a slídou; v Brodkovicích pak několik nových kořalen a židovských obchodů byly jedinými zbytky tohoto „národohospodářského rozkvětu.“

V době té zazářilo Kubalovi rodinné štěstí plným jasem, neboť se mu narodil syn. S plesáním uvítal první ratolest svou a s náruživou vděčností zlíbal churavou ženušku. Ještě než se dítko narodilo, povo-

lala Hilda k sobě bývalou svoji chůvu, Němkyni kdesi z Dolních Rakous, k níž chovala vděčnost a důvěru a již chtěla míti u sebe v těžké hodince své.

Nejprvnější starost manželů tvořila otázka, kdo by dítku měl býti kmotrem a jaké jmeno by se mu dáti mělo. Hilda krátce rozhodla, že nikdo jiný nemůže býti kmotrem nežli strýc Kastelo. Z toho pak dovozovala, že musí se dítku dáti také křestní jmeno jeho Volfgang. Doktorovi se toto jmeno dokonce nelíbilo; Jaroslav nebo Vladimír bylo by mu bývalo milejší. Ale netroufal si churavé ženušce rázněji odporovati a uznával její důvod, že zvláště nyní má veškeru povinnost upoutati k sobě přízeň strýcovu, aby jim jmění jeho neušlo. Hilda naznačovala dokonce možnost, že strýc již nyní při křtinách vyřídí záležitost jejího věna.

Křtiny byly hlučné a slavné a na zdar mladého Volfganga vypil starý Volfgang s doktorem několik lahví šampaňského. Pozdě v noci musili rozjařeného strýce, jenž pořád více ztrácel rovnováhu, odvesti na lůžko. Když však druhého dne chystal se k odchodu, marně doktor s napjetím očekával, že se dotkne stránky peněžné. Starý Volfgang mlčel a tvářil se, jako by neslyšel, když si mu doktor stýskal, jak těžce od klientů svých dobývá peněz.

Při takovém stavu bylo v domácnosti doktorově pořád více pociťováno, že Hilda se provdala bez věna, a to zvláště nyní, když k vůli dítku činila nové přepjaté požadavky. Také chůva Hildina po narození syna jejího neměla se k odchodu a zůstávala rozmnožujíc tak počet čeládky. Doktor vše to snášel trpělivě, pomáhal si, jak mohl, vypůjčoval si peníze a zřídka kdy dovedl Hildě něčeho odepříti. Uspokojovaly ho úplně ty krásné chvíle, když s chotí svou, hýčkající buclaté dítko na klíně, sedával v útulném pokojíku a pohlížel s rozkoší na Hildu, velebě jí nadšeně jako prý nejkrásnější madonnu.

Byly to chvíle nezkaleného štěstí.

Malý Volfíček rostl a tloustnul, a kmotr jeho posílal mu ob čas hračky a cukrovinky. Dále zatím jeho štědrost nesahala.

Uplynul tak více než rok, ve kteréž době mezi manžely panovalo jakés takés příměří v příčině dřívějších rozdílných názorů. Synek počínal již žvatlati, a doktor houpaje ho na klíně zpíval mu popěvky, jimiž jej nebožka matka před dávnými lety byla konejšila.

Pozoroval již delší dobu, že Hilda s jakousi umíněností na dítko vždy jen německy mluví. Považoval za svou povinnost, aby se s ní dohodl o tom, v jakém jazyku má syn jeho vychován býti. Ale když jí své přání co nejšetrněji pověděl, aby malého Volfíčka vychovávali nejprve v jazyku českém, že němčině se později s dostatek přiučí, zavrtěla choť jeho hlavou.

„Myslím, že by bylo lépe, kdy by byl vychován po německu," namítla. „Mám pro to své důvody."

„Jaké důvody, drahoušku?" tázal se doktor.

„Jsem jeho matka."

„A já jsem zase jeho otec."

„Strýc však jest jeho kmotrem a zanevřel by na ubohé robě, kdy by se s ním nemohl německy dorozuměti."

„Netroufám si, drahoušku, ani mysliti, že by tvůj strýc byl takový barbar."

„To není barbarství," namítla Hilda podrážděna, „to jest jen síla přesvědčení jeho."

„A kdo ti tohle zase namluvil?" usmál se doktor, který již dlouho tušil, že by Hilda nebyla k němu tak neústupna, kdy by ji někdo, nepochybně strýc, k tomu tajně nepobádal.

Mladá choť vyskočila rozhorlena a rozčilena zakazovala si, aby jí a strýce neurážel.

Strhla se malá domácí šarvátka. Doktor trval na tom, aby dítko bylo vychováno jazykem českým, a Hilda zase ujišťovala jej, že jinak než německy s ním nebude mluviti.

Nadarmo uváděl jí všechny své důvody rozumové, ona svéhlavě trvala na svém a výklady jeho odbývala výsměchem. Tu vybuchl v něm konečně hněv, počal běhati po pokoji a prudce jí vykládal, že jest pánem v domě a že si nedá od ní rozkazovati, jak má býti dítě vychováno.

Hilda vypukla v pláč, naříkala, že s ní zachází hůře než se služkou, a že není zvyklá tomuto nešetrnému jednání. Potom počala se strojiti, řkouc, že na místě odjede k strýcovi. Doktor zlostně se usmíval a nechal ji vyhrožovati.

Když však oblekla se do astrachánového kabátce, připevnila si klobouk a vzala rukávník do rukou, počal si rozpačitě kroutiti kníry. Smích zmizel s jeho rtů.

„Hildo," zvolal, „nebuď dětina, měj rozum a uvaž, jaký by to byl skandál v městě a jaké následky by tento krok tvůj měl."

„Ať se děje cokoliv, ať to celý svět ví, že jsem nešťastna!" zabědovala i přikročila ke dveřím.

Doktor musil ji uchopiti pevně za ruce a vésti ji k divanu, na nějž klesla hořce plačíc.

Bylo to po prvé, co jí muž tak dlouho vzdoroval. Domnívala se, že za svou lásku zasluhuje větší oddanosti, než doktor jí osvědčuje. Cítila v tom, že jí už tak vroucně nemiluje, a to ji rozčilovalo. Nedovedla logicky mysliti o příčinách jeho jednání a domnívala se, že jen proto jí vzdoruje, poněvadž láska jeho k ní chladne. Vzbuzovala pak sama prudké výstupy s rostoucí podrážděností.

Po několika dnech chovajíc dítko na klíně pravila k němu:

„Vidíš, Volfíčku, ti zlí Slované chtějí, abys ani slovíčko německy neuměl! A co by tomu řekl tvůj kmotřínek? Ne, ne, ty musíš býti Němec."

„Prosím tě, Hildo, nezlob mne svými dětinskými vrtochy," přerušil ji doktor mírně.

Ona však ho zasypala spoustou výsměšků, rozvášnila se a vyčítala mu lhostejnost, nešetrnost, hrubost. Pronášela urážky, které mu vháněly krev do hlavy, a konečně prchala do svého pokoje, kdež se uzavírala a několik dní pak na manžela nepromluvila.

Dílem při tom hrála chytře zosnovanou komedii doufajíc, že manžel opět se podrobí její vůli. Chovala se výstředně, po chvílích zádumčivosti upadala zase v nemírnou veselost. Objímala ho a chtěla na něm licho-

cením vymoci slib, že upustí od svého odporu. A když zase došlo mezi nimi k bouřlivému výstupu, odcházela do svého pokoje, zamykala se a spustivši záclony tvářila se nemocnou. A on těžce zkoušeje pro její vrtochy, trestal ji opět tím, že celé večery proseděl v kanceláři.

Jak mnohé manželství — myslíval si ve chvílích hněvu — z pouhé vypočítavosti uzavřené, stává se později srdečným a šťastným svazkem dvou srdcí, při nichž se ze vzájemné úcty vyvíjí přátelství a pak láska. A on Hildu tak vroucně miluje a nenalézá u ní nejmenšího porozumění!

Hádky bývaly čím dále tím častější, a vše v domě jimi trpělo, Mudra i písaři v kanceláři a služky v kuchyni.

Jednoho dne však malý Volfgang nastudiv se nebezpečně se rozstonal. Osmdesátiletý obecní lékař byl v té době již napolo slep a dlouhý čas nemohl z lůžka se hnouti. Pro Svozila nechtěl Kubala poslati, poněvadž k němu měl nepřemožitelnou nechuť dověděv se, že proti němu v zábavním výboru studentském mluvil a že i nyní málo příznivě o jeho působení se vyjadřuje. Poslal pro lékaře až do zámku v H. Doktor přijel téhož dne k večeru a poznal, že dítko trpí nebezpečným zánětem v hrdle. Vynaložil vše, aby je zachránil. Ale lékařské umění nebylo tu již nic platno. Po dvou dnech ubohý Volfíček zemřel hroznou smrtí, zadušením, v náručí svého zoufalého otce. Dušinka jeho něžná, nevinná odletěla v onen krásnější svět, kde není národnostních otázek. Tak ukončilo dítě dlouhý, bouřlivý spor mezi manžely, máli býti vychováno po česku či po německu . . . .

IX.

Tři léta uplynula.

V Brodkovicích chystali se opět k obecním volbám. Ale tentokráte záhy dostavila se na bojiště třetí strana, která odhodlaně se domáhala vlády v obci. První radní Albrecht úsilovně pracoval, aby si zjednal přívrženců v občanstvu, a nalézal při tom nejživější podporu v židovském obchodnictvu. Židé se za posledních dob v městě počtem zmohli a založili si i soukromou školu svou, do které také mnozí křesťané dítky své posílali „k vůlivá té němčině.“ V sezeních obecního výboru mluvilo se v obou jazycích, poněvadž židovští členové říkali, že se v češtině s dostatek nevyznají, ač v obchodech svých neměli jiných zákazníků než lid český.

Nový obecní tajemník Francl pracoval o přítrž v zájmech Albrechtových. Byl to malý, nervosně pohyblivý človíček s odpornou tváří, měl pravou lopatku vyšší a nepoměrně dlouhé kostnaté ruce; kráčeje ulicí hopkoval a stále se ohlížel, jako by ho někdo honil. V úřadě byl podlízavý k vyšším a surový k chuďasům.

S tímto člověkem, jehož minulost byla zahalena v podivné temno a o němž si celé městečko šeptalo, že již jednou pro nějaké zpronevěření odseděl si několik měsíců, spojil se Albrecht k opanování správy obecní. Oba tito lidé navzájem se doplňovali v prohnanosti, která jim nemálo prospívala při tvoření výbojné strany jejich. Založili si úsporný a půjčovní spolek, který živnostníkům a domkářům, volícím v třetím

sboru, půjčoval peníze na krátké lhůty, a v hostinci „u růže,“ jejž koupil žid, zbohatlý kantinou při dolech na Pasece, zřídili si svůj zábavní spolek.

Cokoli podnikali, bylo výdatně podporováno z kasina v H., ale Albrecht velmi opatrně se vystříhal všeho, co by bylo vtisklo jeho agitacím ráz německý. Nechtěl ukázati předčasně drápy a poplašiti voliče, z nichž tak mnohému vnutil znenáhla přesvědčení, že jde jen o to, aby v městečku svržena byla zhoubná „vláda sukní.“

Útočné postupování třetí strany přimělo Pejčocha a Kaňáka, aby něco vykonali na ochranu obce proti nástrahám Albrechtovým. Oba mužové sešli se bez vědomí manželek svých a uzavřeli smír. Pejčoch zavázal se čestným slovem, že ponechá starostenství Kaňákovi, a tento zase mu slíbil, že bude podporovati žádost mladého lékaře Svozila, který se v městě usadil, aby mu bylo uděleno místo obecního lékaře, jež právě úmrtím stařičkého doktora bylo uprázdněno.

Svozil od nemoci starostovy docházel denně do Pejčochova domu, kam jej vábila vroucí jeho láska ke Karluši. Starostova dceruška, překonavši konečně bolest, již srdci jejímu způsobil Kubala, pojala upřímnou náklonnost k mladému lékaři, jenž jí otce zachránil. Svozil lépe než Kubala dovedl oceniti krásnou povahu dívčinu a svými pohledy plnými ohně jako neviditelnou sítí ji k sobě vábil a táhl, až sama pocítila, že jej miluje.

Smír mezi Kaňákem a starostou byl opravdový a upřímný. Pejčoch sám se přiznal, že od poslední nemoci není s to, aby zastával úřad svůj, a Kaňák zase doložil, že má Svozila rád jako rozšafného mladého muže a obratného lékaře a že mu nebude překážeti, aby obci byl zachován.

„Však stárneme,“ pravil dobromyslně, „a potřebujeme tu mladého doktora, aby nám pomohl, když tak něco na nás trhne.“

Oba mužové svolali pak schůzi voličů, ve které bylo usneseno vydati ve všech třech sborech jedinou kandidátní listinu a založiti v městečku občanskou besedu.

Kubala byl do schůze pozván, ale — nedostavil se. Příčinu nebylo třeba daleko hledati.

Když se rozhlásilo, že staré strany v městečku se smířily a že svolávají schůzi voličskou, ulekl se Albrecht, že by se mohl advokát postaviti v čelo ruchu volebního, a že by se pak jeho chytře zosnované plány zhatily. Stůj co stůj musil tomu zabrániti.

Doktor vrátiv se v den, kdy u večer se měla schůze občanstva konati, od okresního soudu, u něhož měl stání, nalezl choť svou uslzenou. Tiskla si tvář na polštář divanu, jako by tajila štkaní.

„Co jest ti? Co se stalo?“ tázal se jí.

Neodpovídala mu a pořád jen vzlykala a chvílemi pohledla naň, jako by z bolestného snění byla probuzena. Kdy by jej byla uvítala výčitkami, byl by její žal považoval za nový vrtoch, ale její mlčení vzbuzovalo v něm soucit.

Přisedl si k ní a vzav ji za ruku, počal ji chlácholiti a vyzvídati, co se přihodilo. Po dlouhém domlouvání sdělila mu s pláčem,

že strýc jí psal, súčastníli se manžel její volební agitace na straně české, že ji vydědí.

„Ať tě vydědí," zvolal doktor popuzen, „ať mi jde tvůj strýc ke všem čertům se svým dědictvím!"

„Nebuď tak zlý," přerušila jej Hilda bolestným hlasem, „neurážej mých citů, vždyť jest to můj strýc!"

„Pěkný to strýc," odpovídal advokát, s nevolí vyskočiv a procházeje se dlouhými kroky po pokoji, „čistý to strýc! Odepřel ti věno, zbavil se tě jalovým slibem, že ti jednou odkáže své jmění, a nyní chce nejen tobě, ale i mně předpisovati, jak se máme zachovati, abychom si jeho přízeň nepokazili."

„Ach, opět počínáš tu starou píseň!" mdle namítala paní.

„Ano, jest to stará, nekonečná píseň," pokračoval on s trpkou ironií. „Tvůj strýc byl velice praktický vůči mně i tobě, a já mu z lásky k tobě sedl na vějičku jako nezkušený hoch."

„Již mi zase vytýkáš mé věno?" opáčila Hilda živěji, líčíc i nyní své bolestné rozladění mysli.

Oba na chvíli umlkli. Potom přisedl si Kubala zase k choti a hladě jí ruku, pravil jemně: „Tobě nevytýkám ničeho, ale strýci tvému, jemu jedinému. Lituji jen toho, že pořád se s ním stotožňuješ a že nechceš uznati, jak nepřirozený jest poměr strýce tvého k nám a jak ustavičně se přičiňuje o to, aby nám čisté blaho manželského života otrávil."

„Ach, ty jsi ve svých slovech vždy tak nešetrný, ač dobře víš, jak mě to bolí a uráží!"

„Myslím, Hildo," prohodil advokát opět s trpkostí, „že by tě jednání strýce tvého mnohem více mělo urážeti. Uvaž jen, jak se k tobě zachoval. Jako k cizince. A jsi přece jediná jeho příbuzná. Kdy by tě byl měl opravdu rád, byl by musil jinak jednati . . ."

„Prosím tě," vzkřikla nyní Hilda, vztýčivši se na pohovce, „abys mě nerozčiloval!"

„Nemám toho v úmyslu," odvětil doktor s rostoucím podrážděním, „ale stav nynější jest mi nesnesitelný. Tíží mě starosti o dům, a místo aby mi je někdo pomáhal snášeti, pořád ze všech stran se mi připomíná, nechť se hnu sem nebo tam, že strýc tě vydědí. A výsledek všeho jest, že necitelný strýc tvůj se dnes po straně směje, že tě z domu vybavil jako — jako —"

„Vytýkáš mi chudobu? Fi, to je sprosté!" vzkřikla nyní rozhorleně Hilda, a s opovržením ve tváři vyskočila.

„Nezmiňoval bych se o tom, kdy byste mi pořád starou tu výhrůžku neopakovali," zvolal Kubala. „Vaše jednání jest příliš průzračné, abych nebyl již dávno poznal, že vaše těšínská jablka jsou pouhou zbraní, abyste každou chvíli na mne činiti mohli nešetrný nátlak."

„My že na tebe činíme nátlak?" dala se Hilda s tářeným úžasem do zlostného smíchu. „Spíše bych to mohla tvrditi já o tobě."

Doktor odtušil s jizlivým smíchem: „Pravda, vy neděláte na mne nátlak, chraň Bůh, ale ty, ty sama a strýc, ano i Albrecht stále mi stavíte na oči, abych nejednal tak neb onak, sice že tím přijdu

o dědictví. Mám již po krk té hloupé hry, jakou se mnou provozujete. Ať mi jde tvůj strýc k šípku i s tvým dědictvím, které má pro mne ceny zrovna tolik, jako království na měsíci."

Nastala dlouhá chvíle mlčení. Doktor se opět hněvivě procházel po pokoji.

„On mi však odepřel nyní i těch několik set, které mi posílal ročně na toaletu," počala po chvíli Hilda hlasem již méně vzdorovitým.

„Ať si je nechá," vzkřikl doktor znova, „ať si je nechá! Aspoň přestaneš býti na něm závislá a také já budu míti volné ruce."

Hilda neodpovídala. Sklesla opět na pohovku a sepjavši ruce, pohlížela strnule před sebe, jako by o něčem rozvažovala. Hněv na její tváři ustoupil opět mírnějšímu výrazu.

Po chvíli tiše, jako na usmířenou prohodila: „A Albrecht zde také byl a zmínil se mi o tom, že tvoje směnka na tři tisíce, víš ta, na níž jsem podepsána také já, propadá a že ji spolek úsporní neprodlouží, postavíšli se proti němu."

Kubala se zarazil. Směnka ta se obyčejně po šesti měsících po malé splátce a zapravení úroků prodlužovala. Kdy by mu teď směnky nové nepřijali, octnul by se v nemilých nesnázích. V pokladně neměl tolik peněz a jinde si jich v tak krátké lhůtě vydlužiti nemohl.

Zaskřípal zuby a metal divoké pohledy na Hildu. Byl by jí nejraději řekl: „Vidíš, to je ovoce tvé marnotratnosti!" Ale přemohl se a pokračoval v chůzi své po pokoji.

„Spikli se tedy proti mně," vyrazil prudce ze sebe, „a chtějí mne násilím přinutiti, abych se jim propůjčil za nástroj pro jich nestoudné záměry. Ale já té bandě dokážu, že se ve mně zmýlili!"

Poslední slova, stoje před chotí svou, křičel divoce, jako by křikem se chtěl zbaviti břemena, jež svíralo prsa jeho.

Hilda již toho nesnesla a vztyčivši se, zvolala příkrým, rozhodným hlasem: „Ještě jedno hanlivé slovo o strýci neb Albrechtovi, a já odtud odejdu!"

Kubala pohledl na ni udiven a neodpověděl. Opět se počal procházeti po pokoji. Pojala jej mučivá bolest. Kam jej to zavlekli? Co z něho učinila jeho žena? Ó proč byl tak slabý, že nemohl odolati lákání této sirény, proč se dal zaslepiti jejími vnadami? Její svět není a nebude světem jeho, její obzor myšlenkový, její city, její snahy jsou zcela jiné než jeho. Jí nikdy nenapadlo, jak vroucí jest jeho náklonnost k ní, jí nikdy nezmocnil se pocit opravdové, velké lásky, vděčnosti a něžnosti k němu, jí nikdy nevstoupilo na mysl, aby obětovala jemu své rozmary a choutky.

Trvalo dlouho, než se upokojil. Potom počal klidněji přemýšleti. Musil uznati, že by si sám nejvíce ublížil, kdyby nyní Albrechtovi a Hildinu strýci vypověděl boj. Musí opatrně jednati, aby se vyhnul léčkám jemu strojeným. Prozatím rozhodl se, že nepůjde večer do schůze voličů.

Když svůj úmysl po nějakém zdráhání Hildě oznámil, vyjasnila se tvář její, a po prvé sama po hněvu na smířenou vrhla se mu na šíji a rozmazleně vzlykajíc počala jej líbati a tisknouti k sobě. Šeptala mu sladká slova lásky, naříkala si, že není milována, jak by

měla býti. Její krásná hlavička spočívala na jeho rameni, její modré oči pohlížely k němu zaroseny slzami a její bělostná ramena jej náruživě objímala a tiskla.

A on již necítil utrpení a bolu. Opět jej prochvívala sladká vášeň jako v čase líbánek.

„Nepůjdu do schůze," uvažoval, líbaje ústa i oči Hildiny, jež se naň sladce usmívaly, — „nebezpečí nehrozí. Kaňák a Pejčoch zmaří zajisté sami úklady Albrechtovy. A konečně, kdy by vyhrál v jednom sboru, nebude to žádné neštěstí. Bylo by to pošetilostí, kdy bych si doma připravoval sám peklo, mohuli zde míti ráj. Odřeknu se na ten čas veřejného působení k vůli míru domácímu, dokud strýc o věně nerozhodne. Důvody Hildiny nejsou správny, ale konečně má žena také právo žádati, abych je respektoval."

Zůstal večer doma, a Hilda zářic radostí vynasnažovala se, aby zaplašila jeho chmurné myšlenky a nedala v něm vzniknouti novým duševním bojům. Kdy by ji byl strýc její toho dne viděl, byl by musil uznati, že hraje úlohu svou mistrně.

Nepřítomnost advokátova ve schůzi způsobila opravdové roztrpčení mezi uvědomělejšími občany. Několik dní na to objevil se v jednom Brněnském českém listě dopis z Brodkovic, ve kterém vylíčeno působení bývalého berního a jeho náhončího Francla. Kubalovi ostře vytýkána jeho nerozhodnost, vlažnost a obojetnost u věcech národních a vynesen o něm soud, že naděje, na počátku vzbuzené, zle sklamal, a posléze zaznamenána pověst, že jej lid v městě podezřívá z politického spojenství s rozhodnými Němci, s nimiž ostatně nalézá se v příbuzenském svazku.

Kubalu dopis nesmírně rozčilil. Považoval jej za hrubou křivdu a urážku, a byl ihned hotov s úsudkem svým, že pochází od lékaře Svozila, na něhož měl domnění, že mu chce podrývati postavení jeho v obci.

„Když mne urážejí," pravil sám k sobě pln vzdoru, „nebudu se jim vnucovati. Ať si provedou volby beze mne. Nemajíli ke mně důvěry, nezasluhují, abych se pro ně pálil."

Dopis byl mu novou omluvou před svědomím jeho a utvrdil jej v předsevzetí, aby prozatím, než se záležitost ženina věna rozhodne, přestal pachtiti se po veřejném působení. Zůstaví věcem veřejným volný běh a bude doma požívati štěstí manželského, jež by si byl bez mála zmařil.

Nepřišel ani do následujících schůzí volebního výboru.

Nejtíže snášel jeho jednání Mudra, který jako vždy pln ochoty a zápalu účastnil se volební agitace. Statečný „emigrant" nemohl pochopiti, proč doktor se chová tak liknavě. Znal jeho řečnické nadání, slyšel ho několikráte mluviti u soudu a ve svém nadšení byl o něm přesvědčen, že kdy by jen jedinou řeč volební pronesl, strhl by celé Brodkovice za sebou.

Volební výbor uložil Mudrovi, aby vymáhal plnomocenství od voličů, kteří v sousedství bydlili, ale v městečku volební právo měli. Přijal ochotně úkol ten na sebe. Nyní jednalo se o to, aby si vyžádal

na svém chefu dovolenou na několikero odpoledne, kteréž prázdně mu k vycházkám do okolí bylo třeba.

Kubala uvítal prosbu jeho se zachmuřeným čelem, poněvadž se dosud hněval pro hanlivý dopis v novinách.

„Nemůže to býti, Mudro," pravil přísně. „Potřebuji vás v kanceláři, ať to vyběhá Pejčoch s mladým Svozilem."

Mudra se zarazil.

„Pane doktore," pravil prosebně, „vynahradím zanedbaný čas jinak, ale slíbil jsem již, že úkol na mne složený obstarám."

„Neměl jste bez mého dovolení ničeho slibovat," namítl zhurta doktor. „Po urážkách, jichž se mi v novinách dostalo, nemohu připustit, aby někdo z mé kanceláře pracoval s lidmi, kteří mě obviňují ze zrady. Já jsem dosud nic nezradil a v ničem důvěry občanstva nesklamal, a po mých soukromých poměrech jim ničeho není. Povězte jim to."

„Pane doktore," počal po chvíli Mudra, ve tváři všecek zardělý, hlasem tichým a zajíkavým, jako by se mu hrdlo stahovalo, „dovolte, abych vám řekl, že oni na vás spoléhali pevně a že pojali k vašnostem nedůvěru teprve po tom, když jste se nedostavil do schůze a když pan Albrecht řekl — —"

Mudra nemohl dále, zajíkl se a vystoupil na špičky, jako by tím chtěl ještě více zmírniti slova svá.

„Co že řekl Albrecht?" vzkřikl hněvivě doktor.

„Že buď se voleb nesúčastníte aneb že budete volit s ním," vyhrkl rychle Mudra.

„To že se o mně vypravuje?" zvolal doktor, mrštiv nůžkami, jež v rukou držel, na stůl. „A oni tomu uvěřili, že bych mohl jíti s Albrechtem a se židy? Proto mne tedy skandalisovali v novinách a zostudili moji domácnost? To je bídáctví! — Dobrá!" pokračoval po chvíli. „Chtějíli míti nepřátelství, mohou je míti. Jděte a řekněte jim, že nestrpím, aby někdo z mé kanceláře při těchto volbách třeba jen rukou hnul. Zde jsem pánem já, rozumíte!?"

Poslední slova pronesl hlasem divokým a vyskočiv z křesla počal velkými kroky choditi po komnatě, jako vždy, když byl rozjitřen.

„Ale pane doktore," ozval se zase stísněný hlas Mudrův, „já nemohu slovo své odvolati. Co by se o mně řeklo v městě, až by se rozhlásilo, že jsem odmítl občanstvu služby své v době tak rozhodné!"

„Pak — pak nemůžete zůstati déle v mých službách," ostře vybuchnul doktor.

Mudra svěsil hlavu.

„Pane doktore," počal po chvíli zajíkaje se rozčilením, „když jste sem přišel, tu jsem měl pevnou naději, že v několika letech vás uvidím v čele obce, že povznesete naše městečko, že probudíte v okolí našem vlastenecký ruch — —"

„A nestarám se dost, nepracuji dosti?" vzkřikl doktor, jemuž osten řeči Mudrovy hluboko do svědomí vnikl. A pak mrštiv okem plným opovržení na svého zřízence zahřímal: „A což ještě vy mi budete činiti snad výčitky, drzý, odvážlivý člověče?!"

„Pane doktore," zaúpěl Mudra.

„Podívejme se, také on mi chce předpisovati, co mám činiti!“ zuřil doktor dále. „Můžete jít! Jděte! Nepotřebuji vás, nechci vás už ve své kanceláři spatřiti.“

A přiskočiv k pokladně vyňal z ní s nervosním chvatem peníze a mrštil jimi na stůl.

„Zde, zde, máte svou mzdu do konce měsíce — jsme spolu hotovi, úplně hotovi! Jděte! Kliďte se — pryč odtud!“

Peníze rychlým pohybem jeho ruky spadly na zem.

Mudra pohlížel s úžasem na svého pána.

„Seberte si je a jděte!“ řval doktor.

Ubohý solicitátor nehýbal se s místa a ustrnule pohlížel na rozkaceného doktora, jenž s vytřeštěným zrakem pobíhal po pokoji a po chvíli bouchnuv dveřmi odešel do svého obydlí.

„Emigrant“ zůstal sám v němém ohromení. Bylo mu do pláče. Toho si nezasloužil za své věrné a pilné služby. Po chvíli vzpamatovav se ze strnutí svého pohodil odhodlaně hlavou a zvednuv třesoucí se rukou pohozenou měsíční mzdu, opustil kancelář . . . (Pokračování.)

Látky a síly.

Úvaha

od

O. Frant. Vaňka.

Pestré i měnivé jsou dojmy, jež budí v nás svět zevnější; nám nelze však veškerost těchto dojmů vystihnouti jinak, než rozlišujemeli je a označujeme *slovy*. Člověku lze poznati svět jen *omezováním* jednotlivostí, by takto nabyl omezených *představ*, z nichž pak zase v myšlenkách odděluje znaky převládající a všeobecné, by si vytvořil *pojmy*.

Toto rozlišování děje se však pouze v člověku, jest výplodem vlastního jeho rozumu, nezbytno samo o sobě; ale nižádným měřítkem neb základem světa zevnějšího; jsou to jen *pomůcky*, jež si sám vytváří a jichž užívá, aby přírodě porozuměl.

K pomůckám těmto náleží zejmena *pojmové rozdíly*: látka a síla, hmota a pohyb; prostor a čas.

Známoť, že vše, což *jest*, možno pojímati jako *věc o sobě*, t. j. jako věc jednotlivou a odloučenou od vůkolního světa. Pravíme na příklad: Vzduch jest průhledný, lehký, jeví nepatrný odpor atp.; pravíme o železe: Jest kovolesklé, neprůhledné, těžké, jeví veliký odpor atd. Pojímáme tedy v případě tomto vzduch a železo jako dvé od sebe různých a oddělených předmětů, jako *tělesa o sobě*. Než *mimo* nás nejsou věci tak osamoceny, jako v našich myšlenkách.

V přírodě jest na př. železo vždy obklopeno vzduchem; i pozbývá svého lesku, okysličuje se, rezaví. Tyto dva vidy: železo a kyslík

(ve vzduchu), jsou v nepřetržitém vzájemném poměru, dotýkají a projímají se vespolek, a takto vzniká posléze z plynného kyslíku a ze třpytného, tuhého železa vid nový: nevzdušný, nelesklý: *rez.*

V přírodě není nic osamoceno, t. j. *mimo* všeliký vztah, a toliko my lidé si toho nevšímáme. Sedíme na př. po denním namáhání pohodlně na pohovce, a kdo z nás pomýšlí spolu, že na této pohovce jako částečce zeměkoule konáme v každé vteřině cestu, a to rychlostí, jakou nepohybuje se nižádný vlak? V každé vteřině probíháme asi 4 míle, ježto zeměkoule jsouc v činném poměru ke slunci kolem něho se otáčí. Neměníli kámen své místo, říkáme: jest v klidu; ale tento klid jest jen zdánlivý; jestiť kámen v nepřetržitém vzájemném vztahu s okolím: shušťuje vzduch na pevném svém povrchu, tlačí na svou podlohu, jest pevný, neprostupný, vyplňuje své meze i svůj objem, lomí světlo odrážeje je v lesku, pohlcuje některé paprsky a tvoří barvy; jeho částice v neustálém jsou pohybu buď následkem otřásání okolí neb střídavosti teploty; větrá; částečky klesají s jeho povrchu k zemi a berou na se jiné údoby atd.

Ba vlastně i když říkáme: vzduch jest průhledný a p., t. j. v případě, kde pozorujeme těleso samo o sobě, vyjadřujeme pouze výsledek vzájemné činnosti. Vždyť pojímáme věci jen jich vzájemnou činností na naše smysly; ale jsme již tolik uvyklí užívati svých smyslů, tolik se s nimi stotožňujeme, že nebéřeme na jich působení, pozorujíce přírodu, pražádného zřetele a domýšlíme se, že věci *v skutku* jsou takové, jak je pojímáme, jak se nám jeví, že mají barvu, vůni, zvuk atp., jež prohlašujeme za jich *vlastnosti.* A přece jsou tyto „vlastnosti“ jen úkazy, které sice na věcech samých se zakládají (faenomena bene fundata), ale přece toliko vzájemnou činností se smysly přicházejí k našemu vědomí. „Tato růže jest červená,“ t. j. má vlastnost „býti červenou,“ ne snad proto, že by v skutku byla červenou, nýbrž poněvadž červeně na nás působí, t. j. poněvadž toto individuelní těleso jest s to reflektovati příčné výchvěje určitého trvání a složení, které dopadajíce na sítnici našeho oka, ve zrakovém nervu budí právě onen dojem, jejž označujeme slovem „červený.“

Nic v přírodě není tedy samo o sobě; věc pak, *pokud* ji pojímáme ve vzájemném vztahu, jako účin, činnost, zoveme *silou,* neboť ježto vše, což smysly svými znamenáme, v skutku jest v činném, vzájemném poměru s okolím a tudíž na venek se projevuje, můžeme říci: vše, co smysly svými poznáváme, jest silou. Ježto však člověk pravidlem nejprve to, co smysly svými poznává, znamená a pojímá jako cosi o sobě omezeného čili *látku,* a teprve pak prohlédá k jeho činnému, vzájemnému vztahu, proto soudí mylně, že později uznamenaná *síla* jest cosi rozdílného od *látky* dříve poznané. Kámen pojímán jako kámen ve svém rozsahu, tvaru, barvě a p. zove se *látkou*; pojímán ve svém poměru k tabuli v okně, již roztříštil, neb k zemi, již tlačí, zove se *silou.* Slunce zoveme *látkou,* určujemeli jeho skvrny, jeho lučebné součástky, jeho velikost, hustotu, t. j. pojímámeli je ryze *geograficky* jako passivní předmět; slunce zoveme *silou,* pohlížímeli na jeho vztah k jiným předmětům na př. k zeměkouli, t. j. pojímámeli je jako činnou gravitující massu.

Jako se praví, že mathematické těleso geometrů jest smyšlenkou, ježto jsou tělesa pouze fysická, tak lze i říci, že pouhá látka či *látka o sobě* jest smyšlenkou, ježto látka nikdy se nejeví, aby spolu neměla i objem, jedinečnou zvláštnost a činnost; ba lze i říci, že též pouhá síla či *síla o sobě* pouhou jest smyšlenkou, ježto nikde není síly samostatné, ale vždycky že síla se jeví jako účin reálné bytosti, cosi tělesného, rozsažného, hmotného.

Není látky bez síly a síly bez látky, t. j. jedna a táž věc může býti brzy látkou, brzy silou dle stanoviska, s jakého na ni pozíráme.

Někdo by mohl namítnouti: Jsouli látka a síla jen slovné abstrakce pro něco, co ve skutečnosti jest nerozlučno, ba jedino, tož mohlo by se na místě proslaveného zákona o „zachování síly" též říci: „zachování látky," a pak nebyl by onen zákon nic nového, ježto nezměnnost či nezmarnost látky již Lavoisièrem r. 1775 byla dovozena.

Avšak nová formule poutá pozornost naši na jinou stránku, a přírodozpytec doby nové proniká až k *nitru* výjevů, kdežto dříve se spokojoval povrchním pohledem. Dopadáli těžký perlík kovářův na kov, trvá massa zevně ovšem nezměněnou; sledujemeli však účin nárazů až do nitra massy, shledáváme, že nárazy těmito vzniklo v kovu (i v kladivě) *teplo*.

K tomuto sledování proměn zevně neviditelných pobádá nový vzorec a jest v tom smyslu novým zákonem, ačkoliv splývá v jedno se zákonem o zachování látky. Kdy by byla již r. 1775 bývala známa jedinost látky a síly, jako za doby naší, byla by se vyvinula sama sebou i zásada o nezmarnosti sil; ježto však věda pokládá pouze to za pravdu, o čem se může pokusem neb logicky správným závěrem přesvědčiti, a ježto mnohem snáze jest látky vážiti nežli síly měřiti, zůstal i kruhoběh sil neznám ještě po dlouhá léta.

Látka není tedy „toto" a síla „ono;" ani látka není vlastností síly ani síla vlastností látky: obě jsou jedno a též, toliko z různých stran pojímáno a uvažováno; jednou z nitra, po druhé zevně. [1])

Síla a látka jsou tudíž pouhé *abstrakce* jediného; žádná z nich není důvodem a příčinou druhé; obě vypryšťují se *z téhož* pramene a zdroje, a odtud pochodí onen podivuhodný v přírodě souzvuk a soulad.

Moderní materialismus dí tedy právem, že látka a síla není nic dualisticky rozdílného či rozděleného; avšak on neproniká až k jádru věci a nepoznává, že obě jsou jen různé *pojmy* o téže věci utvořené s rozličného stanoviska, pouhá hendyadis. Materialismus tvrdí sice neustále, že látka a síla jest *jedno*, v pravdě však trvá dualismus dále, neboť myslímeli si nůž, myslíme si střenku a želízko neb jednotu obou, a přece jest střenka a želízko dvé různých věcí. A pravíli tedy na př. Ludvík Büchner, [2]) že třeba „si mysliti látku a sílu či spíše jich jednotu," není tím dualismus zrušen, neboť on mluví o „*skutečné jednotě* látky a síly." Pak jest tato „dvojjedinost" ovšem „nevystižnou," jak Jak. Moleschott [3]) se domnívá.

---

[1]) Srv. J. Durdík, O letorách, 1. vyd. 8 a násl.
[2]) Gottesbegriff, Leipz. 1874, 46.
[3]) Kreislauf des Lebens. Mainz 1863, 392.

Aby záhadě té se vyhnuli, prohlašují materialisté látku či hmotu za *původ* a nejvlastnější *podstatu* všeho; sílu pokládají pak za pouhou *vlastnost* látky, t. j. podřaďují sílu látce; uznávají za nepopíratelné dogma, že látka jest cosi prvního, síla cosi druhého; látka tvůrcem, síla výtvorem; látka cosi určujícího, síla cosi určeného. Toť však základní omyl materialismu.

Naproti materialismu stojí jiný výstřední názor: *dynamismus*, dle kteréhož *jedině* reálnou jest *síla*, z níž látka resultuje.

Počav upíráním rozsahu a hmoty dospěl Bohumil Vilém Leibnitz [1]) r. 1695 k „silám bez substrátu." „Co se týče těles," praví, „mohu dovoditi, že nejen světlo, teplo, barvy a podobné vlastnosti jsou zdáním, nýbrž i pohyb, tvar i rozsah. Vězíli však v tělese cosi reálného, může tím býti jedině síla." Tělesa jsou dle něho pouhými „obrazy snu," jež pokládáme, jako nevědomý člověk své přízraky, za skutečné; ba nevíme prý ani o svých bližních, zda skutečně vedle nás existují, neboť „nebylo by lze o opaku přesvědčiti onoho, kdož by tvrdil, že existuje samojediný a že o ostatních jenom *sní*." Ovšem bylo prý by nám dovoleno dovolávati se toho, že není důvodu, proč by jeden výsadu existence měl a jiní nikoliv. Monadologie, jak ji byl Leibnitz [2]) vytvořil, klesla sice ještě za jeho života v předčasný hrob, ale jeho myšlenka, že tělesa v poslední instanci nesestávají z „atomů," nýbrž z prostých, t. j. bezrozsažných monad, táhne se, jak jsme již v úvaze „O theoriích atomových" [3]) ukázali, filosofií jako červená nit až do doby přítomné. Theologičtí myslitelé přenesli t. zv. existentia definitiva od duchů na domnělé poslední částice těles a utvořili si takto t. zv. entia simplicia inflata či virtualiter extensa, kdežto mathematičtí přírodozpytci i filosofové nedovedli mysliti sobě tato entia simplicia jinak než jako pouhé body v prostoru, jako pouhá „ústředí sil přítažlivých a odpudivých."

Tak učil na př. Imanuel Kant [4]) r. 1787, že látka (hmota) není *substrátem* sil, nýbrž jich *výsledkem*. „Hmota jest cosi pohyblivého (das Bewegliche) v prostoru. Možno si mysliti pouze dvé pohybujících sil hmoty: sílu přítažlivou a sílu odpudivou. Hmota vyplňuje své prostory silami odpudivými všech svých *částí*, t. j. vlastní svou silou rozpínavou. Hmota nebyla by však pouhou svou repulsivnou silou držena v nižádných mezích rozsahu, kdy by proti této síle nepůsobila *druhá* pohybující síla. Proto hmota jako druhé podstatné a základné síly vyžaduje síly přítažlivé. Silou přítažlivou snaží se hmota vzdálenost svých *částic* od sebe, tudíž i prostor, jejž zaujímá, zmenšiti atd."

---

[1]) Srv. *O. Caspari:* Leibnitz's Philosophie, beleuchtet vom Gesichtspunkte der physikalischen Grundbegriffe von Kraft u. Stoff. Leipz. 1870.

[2]) Není divu, že prosloveno mínění, jako by byl Leibnitz sepsal svou náuku o monadách jen — *žertem*, čemuž nasvědčují slova, jež r. 1716 psal *Pfaffiovi:* „Rem acu tetigisti; et miror, neminem hactenus fuisse, qui lusum hunc meum senserit. Neque enim philosophorum est, rem serio semper agere, qui in fingendis hypothesibus, uti bene mones, ingenii sui vires experiuntur."

[3]) Viz Osvětu 1890, č. 8, str. 692 a sl.

[4]) Metaph. Anfangsgründe der Naturwissenschaft. II. Dynamika. V. sv. vyd. Rosenkranzova 320—362.

Patrno, že Kant mluvě o „částicích," které prý se přitahují a odpuzují, hmoty neodstranil. A chtělli vysvětliti jsoucnost skutečné hmoty bezpředmětnými silami, přehledl, že z antagonismu dvou protivných a proti sobě stejnou mocí působících sil mohlo by vzniknouti jen — *nic*, ježto obě síly by se navzájem zrušily.

Pominouce Hegla (1770—1831), Schellinga (1775—1854) i Schopenhauera (1788—1860), kteří myšlenku Kantovu jinými jen slovy opakují,[1]) zastavíme se pouze u Ed. Hartmanna,[2]) jenž nejšíře i neohroženě do posledních důsledků ji rozvedl a zcela obnovenou scholastikou dovozuje, že jsou *pouze* síly a nižádné látky. Srovnávaje totiž výsledky vědy přírodní, pokládá za nejvíce pravdě podobno (str. 425), že jsou pouze dva druhy atomů: atomy tělesné, které prý se navzájem přitahují, a atomy étherové, které prý se navzájem odpuzují; dále, že atomů tělesných jest tolikéž, co jest atomů étherových, tak že kdy by každý tělesný atom splynul s atomem étherovým, pojednou všeliké protivy by se vyrovnaly a všeliká síla by zmizela. I bylo by opět jako „na počátku" jen aktuelní nic, t. j. nic jako klidná, nečinná, v sobě uzavřená bytost bez jsoucnosti („ein Wesen ohne Dasein 815). Ale poněvadž tomu tak není, vidíme „rozlišení v *polární dualismus* jako princip vyvozující svět hmotný."

Hartmann praví dále: „Vše rozplývá se tudíž v síly přítažlivé a odpudivé," a předkládá si otázku, zda třeba mysliti si atomy ještě hmotnými? Odpovídá pak (432): „Předměty, které budí v nás dojmy, zejmena *to, oč zevně narážíme, zoveme látkou neb hmotou.*" Avšak nižádný z těchto dojmů netýká se látky, nýbrž *pohybu*, jehož příčinou jsou *síly*. „Věda ukazuje dále, že všeliká *neprostupnost jest výsledkem odpudivosti étherových atomů, že jest tedy výsledkem síly, a že není úvislá* (inhaerentní) *na látce jako takové.*" Veškera vysvětlení přírodovědy vztahují se k *silám*, látka při tom jest jen v pozadí číhajícím děsem, který může bytovati pouze v temných místech, kam ještě nepronikło světlo poznání. Pro vědu přírodní stačí síly úplně; kde mluví se za naší doby ještě o *látce* či *hmotě*, rozumí se slovy těmi pouze „*soustava atomových sil*" a slova ta nejsou leč „nezbytné, souhrnné znaky či vzorce pro tyto soustavy sil." (434.) Proto není také třeba uznávati ještě „látku, která *nižádného oprávnění ani místa nemá ve vědě.*" Jsoucnost látky lze hájiti jen sofismaty jako na př. „Nemohu *si mysliti sílu bez látky*," „*síla musí míti substrát, na němž, a objekt, na nějž působí*, a právě to jest látka;" „síla bez látky jest nemožností." Proti tomu sluší říci (435), že člověk může si mysliti *vše*, co si neodporuje a kde význam pojmů jest *jasný*; hořejší věta však praví: Nelze si mysliti sílu jako samostatnou, reálnou existenci, nýbrž v nerozlučném spojení s látkou. Ale „síla" jest pojem *jasný*, „samostatná existence" též, tedy může, ba *musí* si každý, *kdož má zdravý rozum*, mysliti spojení obou pojmů, kdežto spojení síly a látky si *ne*může mysliti, ježto *látku* si *ne*může mysliti, neboť *tomuto slovu nedostává se pojmu.*

[1]) Schelling's Werke I., 3 kn. 529—530; *E. Laas:* Idealismus u. Positivismus. Berl. 1884, III., 543.

[2]) Philosophie des Unbewussten. Berl. 1870 (II. vyd.), 432—437.

Pravíli se totiž: Látka jest *příčinou odporu*, jejž pociťujeme, rozkládá se tato v odpudivé síly atomové; označímeli látku jako *massu*, jest to jen souhrn atomových sil; nazvemeli ji *neprostupnou*, mění se v odpudivé síly étherové; jmenujemeli látku *substrátem* síly, naskytuje se nám otázka: Co jest substrát? Někdy značí slovo totéž jako *subjekt*; než kdo tvrdil by, *mrtvá*(!) *látka* jest cosi subjektivnějšího nežli síla? Někdy značí substrát *příčinný moment*; o tom nemůže býti řeči; neboť pak rovnal by se patrně momentu síly. Obyčejně rozumí se jím tolik jako *podloha*, *podklad* ve významu smyslném; *ale s tím není nám co činiti*. Takto není látka leč *prázdným slovem*, slovem bez pojmu, a proto nelze si mysliti spojení síly, o níž máme pojem *jasný*, s látkou, o níž nemáme pojmu žádného. Nelze uvésti ani jediné vlastnosti, jež by příslušela pojmu látka. A dále (437): Tvrdíli se, že síla musí míti objekt, nelze pochopiti, proč by též síla *sama o sobě* nemohla býti tímto objektem? A dejme tomu, že by byla „látka," *vedle* „síly," jak byla by tato k oné *vázána*(!)? Kdy by síla měla své sídlo *ve středu* atomu, byla by síla vázána na bod mathematický, tedy nehmotný, a hmotná koule kolem tohoto *ideálního bodu* byla by zbytečnou. Mámeli však za to, že síla jest stejnoměrně rozšířena po *celé* látce, tu z každého bodu látky působí jen *část* síly, ale nechť si myslíme tyto částečky atomové sebe menší, neustále opakuje se otázka: Jak jest síla *vázána*(!) k tomuto atomu? „A nezbývá než mysliti si *sílu bez látky*."

Tento rozbor Hartmannův má ovšem svůj význam proti *materialismu*, který nikdy pojmy „látka" a „síla" nezkoumá, který však pojmem „látka" či „hmota" ve svém názoru vítězoslavně se honosí a slova Dubois-Raymondova: „Síla není nic, co by k látce bylo přivázáno, jako kůň k vozu," sice často opakuje, aby dovodil, že látka a síla není nic dualisticky odděleného, který však jinde mluví zase o „látkách silou nadaných."

Ale Hartmann i jeho předchůdcové jdou příliš daleko, zavrhujíce vůbec pojem „látky" či „hmoty." Hartmann zove ovšem látku „slovem bez pojmu," ale patrně jen proto, že zpředu ji chce odstraniti; stejným úmyslem zove sílu „pojmem jasným," ačkoliv nikde nepodává nám jejího výměru ani zřetelné o ní představy. Dle něho nemají prý „síly" žádného místa, nejsou však také spojeny v bodě mathematickém" (str. 540). Jest věru uměním, mysliti si *dvě* takové síly, které nejsou odděleny, t. j. na *dvou* rozdílných místech, ale též ne spojeny v místě *jednom*. Ještě však smělejší jest, když hned potom tvrdí: „Nikoliv síly, pouze jich účiny jsou prostorně rozdílné." „Co se týče sil," praví Aug. Secchi [1]) „přáli bychom si, aby se nám o nich — kromě *jmena* — povědělo ještě něco dalšího, totiž, *co* vlastně jsou." „Slyšíme sice," píše F. A. Lange [2]) „že síla není hýbajícím božstvem, ale neslyšíme, jak si počíná, aby z jedné částice vzbudila prázdným prostorem v jiné částici pohyb. Dostává se nám v náhradu za mythus opět mythus."

---

[1]) Einheit der Naturkräfte, Leipz. 1876, II., 147.
[2]) Geschichte des Materialismus. 2. vyd. Iserlohu 1873, II., 203. — A o *L. Büchnerovi*, autoru známého spisu: „Kraft u. Stoff" praví, že v poměr síly a látky ještě méně proniká, nežli *J. Moleschott*.

Právem dí tedy N. Dellingshausen:[1]) „Síla jest mnohdy *slovem bez obsahu*, jehož užíváme, nemůžemeli poznati nutnou posloupnost výjevů. V tom smyslu, v jakém za naší doby věda užívá výrazu „síla,“ neznačí obyčejně nic, leč *neznámou příčinu nevysvětleného výjevu.* Často při tom nastává též sebeklam; myslím totiž, že přivěsením slůvka „síla,“ ježto jí rozumíme příčinu jakéhosi výjevu, jsme i tento výjev vysvětlili, kdežto jsme přec jen dosadili *slovo bez obsahu* na místo pojmu. V oněch theoriích naopak, které jako výchvějná theorie zvuku a světla pronikly až k *základu* výjevu, nevyskytuje se již slovo „síla.“ Ba dle E. Joufretta[2]) není síla vůbec nic reálného, nýbrž jen pouhý poměr či znak podobně jako procento, na př. 3 ze sta nejsou o sobě ničím reálným mohouce znamenati peníze, lidi a p.“

Síla jeví se nám brzy jako domnělá „příčina pohybu,“ t. j. jako cosi, co *pohyb způsobuje*, brzy jako odpor, neprostupnost, t. j. příčina závady čili cosi, co *pohyb ruší.* Nelze říci tedy, že i „síla“ jest jen „prázdným pojmem?“ „Síla bez všelikého odporu“ soudí vhodně Otto Caspari[3]) „byla by silou bez síly, tudíž pasilou, jíž nelze sobě mysliti. Kdo tedy mluví o síle, musí současně uznávati též mechanický odpor, jinak sám s sebou jest ve sporu. Síla však, která není *ničím* bez odporu, odporem tímto tedy jest podmíněna, prozrazuje zřetelně, že pojem síly jest *pojmem vztažným.*“ Tvrdíli tedy kdo, že jest jedině síla a nižádná látka, není to, jako by někdo chtěl tvrditi, že v gramatice jest pouze *způsob činný* (aktiv), ale nižádný *způsob trpný* (passiv), ježto i ten, kdož jest bit, pružností svého těla jakožto činnou silou holi odporuje? Ale jako mluvíme při váhadle o momentu „břemene“ a momentu „síly,“ ačkoliv „břímě“ rovněž tak silou jest, jako specielně „silou“ nazvaná massa, tak i na dále bude třeba různiti „látku“ od „síly,“ ač obě slova jsou abstrakce jediného, pouhá tautologie.

Poslyšme však ještě několik dynamistů. Al. Wiesner praví:[4]) „Filosofové ode dávna připravovali si sami obtíže, jichž není; neboť oni odňali síle její *všeobecnost* pojímajíce ji jako ducha, vůli, pocit a p. a číníce takto zvláštnost principem; jistě však jen z nejširšího základního pojmu, ze *síly* lze odvoditi *vše*: ducha, *látku*, vůli, tíži atd. ale nikoliv ze zvláštního všeobecné. *Síla* krátce řečeno jest principem světa.“ „Pouze síla jest jedině skutečnou. Síla jest příčinou i účinem sebe samy; vlastní akcidencí, ježto není ničeho, čemu by mohla inhaerovati, věčné bytí. Síla čili činnost jest základem všelikého výjevu; nehledímeli k činnostem, nejsou věci ničím.“ „Síla neznačí *pouze* účin, nýbrž *účinné samo.*“ Budiž, pokud účinné jest v skutku učinné samo a nic za ním vězícího neznačí. Ale proto mluvíme přece vždy jen *ve slovech*, nikoliv *ve věcech.* Wiesner jest tedy na omylu, domníváli se, že není látky, nýbrž že jest jen síla. Jest rovněž tak látka jako síla. Přehlíží se, že tvoříme si o účinném pouze *slova* a že o účinném můžeme pouze *mluviti* a že dle poměru našeho k účinnému je zoveme brzy látkou, brzy silou.

---

[1]) Grundzüge einer Vibrationstheorie der Natur. Reval 1872, 51.
[2]) Introduction à la théorie de l'energie. Par. 1883 cap. VIII.
[3]) Der Zusammenhang der Dinge. Breslau 1881, 10, 17, 19.
[4]) Das Atom. Leipz. 1875, 4, 19 a j.

Ph. Mailänder [1]) tvrdí: „Ve světě jsou jenom *síly*, žádné prostornosti a nekonečného prostoru rovněž tak není jako prostornosti sebe menší.“ „Nejmenší prostornost vzniká jen tím, že odmyslím si sílu, která ji vyplňuje (!), a prostornost ta jest produktem, jejž příroda pečetí svou nikdy nepotvrdí.“

O. Schmitz-Dumont [2]) píše: „Čím jest hmota, pouhá hmota, jež zbývá, odmyslímeli si od jakéhosi tělesa veškery specifické jeho vlastnosti, tedy rozsažný atom materialistů? Ničím, repraesentantkou díry, kolem níž třeba nalíti nejprve kov, aby vzniklo dělo!“

Mysliti, míní filosof, lze všechno! proč bych si tedy nemohl odmysliti jednu vlastnost po druhé? proč bych nemohl stáhnouti na př. zlatu nejprve barvu jako kabát, pak jeho tažnost jako vestu, pak jeho tavitelnost jako kalhoty, a posléze jestě dolů s košilí: se specifickou hustotou, abych uviděl státi *hmotu samu o sobě*, státi před sebou jako Adama v ráji! Ovšem, odmysliti či mysliti lze všelicos, jen v tom jest rozdíl, zda myslíme logicky neb myslímeli nesmysl! Vlastnosti a čísla poměrná nesmíme pojímati jako veličiny předmětné, jimiž možno nám počítati, neboť ani *jedinou* z uvedených vlastností nelze *de facto* od věcí odloučiti! Jest tedy věru s podivením, kterak i výteční učenci mohli zblouditi v takovýto supranaturalismus, popírajíce rozsah i látku a uznávajíce sice „pekaře, ale žádného těsta,“ jak Ph. Spiller [3]) vtipně se vyjádřil.

Pojímajíce tělesa, nepojímáme „silou vyplněný prostor“ neb „prostory, v nichž síly působí“ neb „účiny sil na naše smysly,“ nýbrž věci *hmotné*, které silami svými na naše smysly působí. Dotknuli se stolu, necítím pouze určitý odpor, nýbrž přímo i odpor působící předmět; vidímli, dotýkají se mne předměty prostřednictvím vibrací, a já dotýkám se předmětů sám prostřednictvím vlnek, podobně jako dotýkámli se stolu hůlkou, opřenou o prst a stůl. [4])

Řeknemeli: „to, oč narážíme, co jest nám neprostupno,“ jest látka, a dokazujeli věda, že i odpor a neprostupnost jest výsledkem t. zv. „odpudivých sil étherových,“ neodstranila tím věda ještě nikterak látku či hmotu, dovodila jen, že tato „hmota,“ tato „látka,“ o níž druhdy jsme se domnívali, že jest naprosto trpnou, bezúčinnou, mrtvou, jest čímsi činným a živým, dovodila toliko, že nic v přírodě není bez všelikého vztahu a v klidu, nýbrž naopak, že vše jest ve vzájemném poměru a v nepřetržitém ruchu; dovodila konečně, že i tak zv. „síly“ nejsou než metamorfosy odvěčného, nezničitelného pohybu, aneb jinými slovy, že síly nejsou než obměnami pohybovými čili dojmy, jež na nás kvantitativně různý pohyb činí.

Má tudíž materialismus rovněž tak právo říci: „Vše jest hmota, látka,“ jako dynamismus: „Vše jest síla!“ Věta materialismu: „Vše jest hmotné a děje se spojováním látek“ praví vlastně: „Vše jest cosi *jsoucího* a vše děje se spojováním *jsoucího*;“ věta dynamismu: „Vše

[1]) Die Philosophie der Erlösung. Berl. 1876, 390.
[2]) Die Einheit der Naturkräfte. Berl. 1881.
[3]) Die Urkraft des Weltalls. Berl. 1876, 66, 79.
[4]) Srv. Ernst. Heinr. Weber: Tastsinn u. Gemeingefühl ve Wagnerově Handwörterbuch der Physiologie.

jest síla," praví pak: „Vše jest cosi účinného" a staví takto činnou stránku přírody do popředí.

V našem jednotném názoru, který povýšen jest nad obyčejný dualismus slovný, pro nějž tedy úplně jest lhostejnou, zda i na dále zachován bude dualismus slov, „látka" a „síla," *smiřuje se* tedy *materialismus s dynamismem.*

Ke konci sluší zmíniti se nám ještě o jednom zvláštním názoru. Již H. Christian Oersted [1]) napsal tato slova: „Celá příroda se vším, což by v ní mohlo se zdáti mrtvou, nezměnitelnou massou, jeví se hlubšímu pozorování jako činnost." „Věci jsou v nepřetržitém přechodu z jednoho stavu do jiného, v neustálém vznikání, všude z téže látky, prostřednictvím těchže sil; látka sama není než základními silami vyplněný prostor; co věcem udílí nezměnné zvláštnosti, jsou pak *zákony*, a ježto přírodní zákony tvoří vespolek jednotu, jest celý svět výrazem nekonečné, všeobjímající idey, která sama jest pak totožna s nekonečnou, ve všem živoucí i působící intelligencí."

Určitěji vyjádřil myšlenku tuto Th. Fechner: [2]) „Síla není pro fysika leč *výpomocný výraz* k označení *zákonů* rovnováhy a pohybu, a každý jasný pojem nás k tomu vede. Mluvíme o „zákonech síly;" než přihlednemeli blíže, jsou to jen zákony rovnováhy a pohybu, které mají platnost, jeli hmota proti hmotě. „Slunce a země se navzájem přitahují" není leč: „Slunce a země jsouce proti sobě, pohybují se *zákonně* kolem sebe;" nic jiného nezná fysik o síle, nežli zákon, a ničím jiným nelze mu ji také charakterisovati. Pravíli se pak, že musí býti přec nějaká příčina, proč že se slunce a země kolem sebe pohybují, není touto příčinou, pojímámeli ji fysikálně, právě nic než zákon; jest zákon, že, jsouli tělesa v těchto poměrech či vztazích k sobě, tyto nové poměry z nich vznikají. Nechť hledá si někdo tisíce *slov* pro tuto *příčinu*, přece fakticky nenalezne jiného, nežli *zákon*, jejž třeba nám uznati a na němž lze nám zbudovati si jasnou představu o příčině pohybu či síly." „Bytujeli síla někde, jistě jen v *zákoně*; zákon má spolu i *sílu zákona*, t. j. co vyjadřuje, to se i děje." „Hmota jest bytelně pohyblivá; víme, že všeliký klid jest jen vztažný. Co se nepohybuje proti jinému, pohybuje se s jiným" atd.

S Fechnerem souhlasí také Herm. Helmhotz [3]) prohlašuje sílu za *zpředmětněný zákon.* Abstraktní pojem „síly" značí jenom, že jsme si ten neb onen zákon „libovolně nevymyslili, že jest nutným zákonem výjevů."

Nepřipadá nám na mysl po spůsobu Oerstedově a j. hypostasovati na místě látky sílu samu; stačí nám věděti, že i síla jest jen „výpomocný výraz," jehož rovněž všude lze užiti jako „výpomocného výrazu" látka. Definujemeli sílu „jako příčinu pohybu," jest to právě zase jen „výpomocný výraz" pro „výpomocný výraz," neboť není žádné „příčiny" leč aequivalenty sil, a tyto aequivalenty označují pouhou *relaci*

---

[1]) Gesammelte naturwissenschaftliche Schriften. Cassel 1854, II., 8; III., 104.
[2]) Physikalische und philosophische Atomenlehre. Leipz. 1864 (2. vyd.), 119—125.
[3]) Popul. wissenschaftl. Vorträge Braunschw. 1876² I. .

výjevů. Dle Fechnera a j. spočívá příčina pohybu v „zákoně;“ ale není také „zákon“ výpomocným výrazem pro soubor relací ve skupině výjevů?

Vždyť „zákon přírodní“ — a o něm jedině jest tu řeč — není ničím sám o sobě; zákony nevznášejí se jako neviditelné okovy nad věcmi, nýbrž jsou také jen pouhými *abstrakcemi* vztahů sil a látek; toliko poněvadž *tato* síla a *tato* látka jest taková a taková, proto *jeví se*, působí *tímto* způsobem, a kdykoliv a kdekoliv shledáme *takovouto sílu* a *takovouto látku*, musíme spatřiti *totožný* výjev či účin.

Tato konstance. tato stálost určité *činnosti*, tento návrat *téhož* úkazu za *těchže* poměrů, z *těchže* příčin vždy zase se obnovující výsledek jest to, co my zoveme „zákonem.“ Zákon není tedy ani silou ani látkou, nýbrž jen konstantním *způsobem*, jakým se obé za určitých poměrů jeví, a každá věc může se tedy měniti jen potud, pokud *může*, t. j. v obvodu immanentního svého zákona.

Změny do nekonečna tedy není.

Útěk Ludvíka XVI. a jeho zatčení.

(V červnu r. 1791.)

Píše

prof. dr. **Jan Krystůfek.** [1])

Pokud Mirabeau byl na živě, ze všech sil svých opíral se myšlence, by král z Paříže uprchnul; neboť i kdy by se šťastně dostal za hranice, mohl toliko pomocí cizích bodáků dobyti si opět trůnu, jejž dobrovolně opustil; pakli by se útěk nezdařil, bude král od vlastních poddaných prohlášen za nehodna trůnu, aby pak nemohl kouti piklů proti novému pořádku, zbaven bude i osobní svobody. Útěk byl cestou buď k občanské válce nebo do žaláře, i nebylo viděti, kde rozpoutané náruživosti lidu se zastaví. Před proléváním krve občanské nebo před ztrátou svobody, ano snad i života zachrániti chtěl Mirabeau krále. Smrtí jeho překážka tato zmizela, Ludvík XVI. mohl nyní jednati podle svých nápadův a podle rad svých dvořanův. Tuilerie staly se mu pravým vězením, kde každý pohyb jeho ostražitě byl pozorován, každé jeho slovo nepříznivě vykládáno, kde vyhrůžky a urážky na něho ze všech stran se sypaly, i nebylo věru s podivením, dávalli svým věrným na jevo, že ničeho si tak vroucně nepřeje, jako aby vysvobozen byl z toho neblahého stavu.

Také svědomí jeho bylo pobouřeno, že schválil dekrety, týkající se duchovenstva. Poněvadž ve dvorní kapli přisluhovali kněži přísežní,

[1]) Choiseul, Relation du départ de Louis XVI. — Ancelon, Louis XVI, à Varennes. — La duchesse de Tourzel, Mémoires. — Mad. Campan, Mémoires. — Bouillé: Mémoires. — Lafayette: Mémoires. — Buchez et Roux, Histoire parlamentaire de la révolution française (Livre XVIII., fuite du roi).

chtěl svatý týden stráviti ve společnosti kněží nepřísežných mimo Paříž. Proto ohlásil národnímu shromáždění, že 18. dubna odebéře se na několik dní do St. Clouda. Doby té užily revoluční kluby k rozpálení náruživostí proti kněžím nepřísežným. Rozvzteklený lid udeřil 9. dubna 1791 na ženské kláštery, v nichž nepřísežní kněží za ohromného účastenství konali bohoslužby katolické, kdežto kostely veřejné, v nichž přisluhovali kněží přísežní, zůstávaly prázdny, a dopustil se na ubohých obětech ohavností nejhorších. Vojsko, národní obrana, obecné úřady, státní moc byly při těchto výstupech nečinnými diváky, nikdo neopovážil se proti výtržníkům zakročiti. Pojmy chátra Pařížská, lid i národ francouzský počaly se zaměňovati, a zmatení pojmů těchto stalo se Francii osudným.

Zatím přiblížil se den 18. dubna. Klub jakobínský učinil vše, aby odchod králův do St. Clouda stal se nemožným. Paličské články předčítány po ulicích a lidu namlouváno, že odjezd ten jest záminkou k útěku a že 3000 aristokratů chce krále odvesti, avšak jest prý již pozdě, lid poznal obnovitele svobody; dnes spadla králi s obličeje škraboška, zítra spadne mu s hlavy koruna. Účinek se dostavil brzo. Lid počal se sbíhati, zvony bily na poplach, celá Paříž byla na nohou. Když o 11. hodině král s rodinou chtěl vyjeti z Tuilerií, lid chytil koně za uzdu a hrozil, že dovede krále násilím zpět do zámku, nevrátili se tam dobrovolně. Starosta Bailly a Lafayette vynasnažovali se všemožně, aby zjednali pořádek a pokoj, ale moc branná odepřela jim poslušnost. Když úsilí jejich nemělo žádného výsledku, oba odebrali se do národního shromáždění, aby pomocí jeho auktority zjednali králi možnost odchodu. Když vstoupili do síně, sněm právě rokoval o organisaci námořnictví. Poslanec Malouet zvěděv, oč tu běží, zvolal: „Pánové, uprostřed obecného zděšení nelze věnovati otázce této náležité pozornosti; ústava porušena jest v osobě panovníkově.“ Při posledních slovech levice stropila ohromný hluk křičíc: „K pořádku! pryč s Malouetem!“ a sněm dada se zastrašiti bouří touto, přešel přes žádost náčelníka národní obrany a starosty města Paříže k dennímu pořádku. Moc zákonodárná opustila moc výkonnou, obě pak dostaly se v otroctví moci pouliční. Plných sedm čtvrtí hodin seděl král s rodinou svou ve voze, snášeje od lůzy nejhrubší pohanění, ale když vřava nepřestávala, vrátil se všecek zdrcen do Tuillerií. Lid se teprv večer rozešel, ale rozčilení trvalo v Paříži dále.

Ač tak hrubé pohanění moci královské vyžadovalo nepřísnějšího potrestání, přece král boje se prolévati krev lidkou, nedopustil, aby výtržníci byli patřičně stíháni. Ministři přemluvili krále, aby si vedl stížnost před shromážděním národním; on konečně svolil, ač ne bez vnitřního odporu. Přišed 19. dubna do sněmovny, stěžoval si do událostí předešlého dne, načež vykládal sněmu, jak jest nutno podati světu důkaz, že jest svoboden, proto že trvá na cestě do St. Clouda. Shromáždění národní volalo sice: „Ať žije král,“ ale místo dostiučinění dostalo se panovníkovi nepokryté důtky, že jest sice svoboden a může jíti kam chce, ale v těchto okolnostech že jest radno, by od předsevzetí svého upustil. Zahanben opustil sněmovnu. Po jeho odchodu po-

slanec Buzot tázal se, proč shromáždění povstalo, když král vstoupil do síně, neboť dělník nepovstává prý nikdy před svým nástrojem.

Městská rada Pařížská vydala ke všem 48 čtvrtem oběžník, aby prostě slovem „ano“ či „ne“ zodpověděla otázku, máli ke králi vznésti se prosba, aby odcestoval, či vysloviti mu za to dík, že zůstal, by pokoj Paříže nebyl ohrožen. Čtvrti Pařížské rozhořčeně odpověděly, že městská rada nemá práva určovati jim, jak mají odpovídati; nesluší se prý ani krále prositi, aby odcestoval, ani vzdávati mu díky, že zůstal, nebo jeli dovoleno králům, aby lhali, národa velikého a mocného jest nedůstojno, aby se poskvrnil lží.

Byloli chybou, že král jakožto zástupce národa francouzského a hlava moci výkonné žádal na sněmu, aby mu dopomohl k dostiučinění za urážku, která mu od Pařížské lůzy učiněna byla, místo aby užil všech prostředků, které mu ústava ponechávala a přísnými tresty odňal živlům podvratným chuť k dalším výtržnostem, bylo velice politováním hodným pobloužením, že sdělil se sněmem okružník, jejž k radě některých svých rádců zaslal svým vyslancům při cizích mocnostech. Vynikající místa dopisu toho jsou: „Král svolávaje stavy generální ustanovil, aby stav třetí měl tolik zástupců, co oba první. Generální stavové přijali název národního shromáždění. Brzy ústava, vhodná založiti štěstí Francie a panovníka jejího, nahradila starý pořádek, kde zdánlivá moc království zakrývala skutečné bezpráví několika stavů aristokratických. Co se nazývá revolucí, není než zničením mnohých nepořádků, jež od staletí ve Francii se nahromadily a jež byly neméně osudné národu jako králi; nepořádků těch není více. Nepřátelé ústavy stále a stále opětují, že král není šťasten, jako by pro krále mohlo býti jiné štěstí, nežli štěstí národa; rozhlašují, že moc jeho je stenčena, jako by moc založená na násilí nebyla malomocnější a nejistější nežli moc zákona, konečně že král není svoboden — hanebná pomluva, myslíli, že by vůle jeho mohla býti k něčemu donucena — nesmysl, pokládajíli za nedostatek svobody svolení, jež J. Veličenstvo často vyslovil, že chce zůstati ve středu občanů Pařížských, svolení, které učinil jejich vlastenectví snad i jejich obavám, ale především jejich lásce. Pomluvy tyto pronikly také k cizím dvorům a jsou tam opětovány od Francouzů, kteří raději dobrovolně odešli do vyhnanství, než aby brali podíl ve slávě své vlasti, a kteří, i když nejsou jejími nepřáteli, aspoň opustili místa občanův. Král nařizuje Vám, abyste zmařil jejich pletichy a úklady. Rozšiřujte o ústavě francouzské mínění, které o ní má král sám, nedopouštějte, aby vznikla pochybnost o úmyslech králových, jenž ji chce ze všech sil svých zachovati. Ústava tato zabezpečujíc volnost a rovnost občanů, zakládá blaho národa na základech nezvratných: utvrzuje moc královskou zákony; předchází revoluci, kterou zlořády staré vládní ústavy vyvolaly a která by snad i rozpadnutí říše měla v zápětí: konečně založí i blaho krále samého. Vaším hlavním úkolem jest, abyste ji ospravedlnil, jí se zastával a podle ní se řídil.“ Sněmovna stavíc se, jako by věřila v pravdivost slov králových, provázela každé význačnější místo hlučným potleskem a konečně usnesla se zaslati list tento všem departamentům, plukům i osadám a naříditi farářům, aby jej s kazatelen ohlásili svým osadníkům.

V zápětí za tímto okružníkem Ludvík XVI. zaslal zástupcům svým v Berlíně a Kolíně tajné dopisy, jež měly uvedeny býti ve známost krále pruského i panovníka rakouského, ve kterých opět co nejdůrazněji protestoval proti všemu, co obmezovalo jeho královskou moc, a nepřál si nic jiného více, než aby vybaven byl ze zajetí, v němž držela ho strana, která se zmocnila vlády. Nerozvážné chování toto mělo pro krále zhoubné následky, když strany jemu nepřátelské mohly viniti ho z dvojjazyčnosti a rozpalovati náruživosti lidu proti důstojnosti královské.

Lafayette, všecek jsa rozmrzen, že národní obrana odepřela mu poslušnost, žádal za propuštěnou. Čin tento způsobil obrat ve smýšlení obyvatelstva; národní obrana, městská rada, správa departamentální doléhaly na něho, aby žádost svou odvolal. Lafayette se zdráhal býti jim po vůli řka, že nemůže veleti národní obraně, pokud nemá záruky, že jí bezpečnost osoby a majetku, svoboda náboženská a úcta k zákonným vrchnostem jest tak drahá jako jemu. Jeden prapor národní obrany, zaslal ke všem ostatním oběžník, v němž je vyzýval, aby každý branec vykonal přísahu, že chce poslušen býti zákona, a kdo by odepřel to učiniti, aby z řad národní obrany byl vyvržen. Všechny prapory vyhověly tomu vyzvání, načež Lafayette dne 25. dubna převzal opět velení. Městská rada uzavřela, aby setnina placených granátníků byla odzbrojena, poněvadž 18. dubna dala příklad neposlušnosti; Lafayette učinil to slavnostním spůsobem: setnina na veřejném místě byla odzbrojena, a trest tento působil blahodárně na všechny příslušníky národní obrany.

Mysl králova byla výstupem 18. dubna tak roztrpčena, že nemohl se dočkati chvíle, až ztracené svobody nabude opět. Zdráhalli se dříve svoliti k útěku, nyní činil všemožné přípravy, aby mohl tajně opustiti Tuilerie a odebrati se do středu vojska sobě oddaného. Užíváno rozmanitých lstí, aby útěk se zdařil. V tehdejších okolnostech byl to podnik velice nesnadný. Každý den byly Tuilerie střeženy 600 muži národní obrany, všechny východy byly dnem i nocí strážemi obsazeny. Král i královna nemohli bez průvodu stráží odebrati se ani z jednoho pokoje do druhého. Veškero služebnictvo mužské i ženské patřilo k vyzvědačům. Duch revoluční vnikl i do paláce královského, věrnost ke králi nazývána zradou, páchanou na národu, nedůvěra, donášečství a prorada zaujaly tam místo věrnosti, mlčenlivosti, oddanosti a obětovnosti. Královna mohla se spolehnouti jen na přední své dvorní dámy, král toliko na čtyři své služebníky. Lafayette nebyl strážcem královým, nýbrž jeho žalářníkem. Při vší opatrnosti, kterou rodina královská záměry své zakrývala, přece vyšlo leccos na jevo, co přímo na útěk ukazovalo. Ženština, která často docházela ke dvoru, oznámila starostovi Baillyovi, že král pomýšlí na útěk, ale městská rada nevěřila jí, neboť král určitými slovy popřel podobné zámysly. K tomu časopisy již tak často mluvily o útěku královské rodiny, že zprávy ty pozbývaly již věrohodnosti. Až do měsíce října 1790 král zamítal všechny návrhy útěku, ale v říjnu téhož roku odpor jeho slábl, až zmizel docela. Baron Breteuil, horlivý royalista, přemýšlel na svém venkovském sídle Soleuru, jak by bylo lze zachrániti moc královskou před dalším ponížením. Po

rozumu jeho měl se král postaviti v čelo hnutí monarchického, aby dodal stoupencům svým nové odvahy a zmužilosti. K tomu účelu generál Bouillé, velitel vojska na vychodních stranách, měl naznačiti místo k pobytu královu, které by poskytovalo dostatečné bezpečnosti. Když by se to stalo, král opustí tajně Paříž a odebéře se do naznačeného místa a tam prost jsa cizího vlivu, obklopí se muži své důvěry, vyzve všechny přátele pořádku a království, aby se kolem něho shromáždili a společným úsilím zastavili proud revoluční. Podaříli se věc těmito prostředky, výsledek bude tím uspokojivější, nepodaříli se však, bude třeba pomoci ciziny. V žádném případě nesmí se ponechati emigrantům vynikajícího podílu, aby nemohli o sobě říci, že zachovali království, a aby nemohli vůli svou vnucovati říši jako zákon. V říjnu svěřil se Breteuil s tímto plánem biskupovi Pamierskému Agoultovi a odevzdal mu pamětný spis pro královnu, od níž se nadál větší odhodlanosti. Královně se plán zalíbil, šlo jen o to získati pro něj také krále. Hrabě Fersen, Švéd ve službách francouzských, králi zcela oddaný, podjal se úlohy krále zasvětiti v osnovu tu. K výkladům Fersenovým odvětil král, že až dosud na útěk nepomýšlel, ale že souhlasí s osnovou; jen v příčině generála Bouilléa král projevil jakousi pochybnost, ač neměl k tomu žádné příčiny.

Biskup Pamierský odebral se do Met k Bouilléovi, aby ho získal pro plán ten. Odevzdav mu list psaný vlastní rukou královou na důkaz, že požívá neobmezené důvěry královy, počal mluviti s Bouilléem o nešťastných poměrech, do nichž upadl Ludvík XVI. i celá říše. Bouillé otevřeně řekl poslovi, že král může na něho vždy spoléhati, ale nemohl zamlčeti poznámky, že bude veta po králi i po království, jestliže se nezdaří podnik ten. I jemu osud králův šel k srdci, i on přemýšlel, jak by bylo lze věci napraviti a králi ztracenou svobodu opět navrátiti. Proto měl za to, že by bylo nejlépe, kdy by císař posunul vojsko na hranice, jako by chtěl dáti důraz reklamacím knížat německých, jichž prospěchy zrušením řádů feudálních byly poškozeny. Francie postaví se opatřením těm na odpor. Bouillé shromáždí věrné pluky kolem sebe, aby mohl postaviti se na odpor, úřady civilní i vojsko vznesou k národnímu shromáždění prosbu, aby král postavil se v čelo armády, by dodal jednoty a důrazu válečné činnosti. Nepodaříli se tento plán, není nic zkaženo, poněvadž nikdo netušil, co se za válečným rykem skrývalo. Ale provedení plánu toho dvě věci byly na závadu: přispění cizích mocností a souhlas národního shromáždění, obého nebylo tak snadno dosíci. Biskup Pamierský o své ujmě řekl generálovi, že cizí mocnosti stojí na tom, aby král byl mimo Paříž. Výpověď ta přiměla Bouilléa, že odstoupil od svého záměru a že zavázal se ze všech sil svých podporovati útěk králův.

Mezi Bouilléem a králem rozpředla se čilá korrespondence, která neušla pozornosti Mirabeauově. Tomu bylo velice milo, že generál tak spolehlivý jako byl Bouillé do záměrů jeho byl zasvěcen, neboť pomoc jeho ve chvílích kritických mohla býti rozhodující. Hrabě Lamarck vyprosil si od krále dovolení, aby směl odebrati se k Bouilléovi do Met a oznámiti mu plán Mirabeauův, dle něhož mělo nejprve shromáždění národní rozpuštěno a králi svoboda jednání vrácena býti. Mirabeau chtěl

ve sněmovně vysloviti zásadu, že zástupcové nynější nebyli oprávněni v ústavě činiti změny; to prý příčí se instrukcím, které byly poslancům dány a dosud nebyly odvolány ani změněny. Ostatně prý král nemaje osobní svobody nemůže zákonů sněmem vypracovaných potvrditi. Budouli zásady tyto sněmem přijaty, přičiní se, aby departamenty podaly adresy, by sněm tento byl rozpuštěn a nový svolán, jenž by byl oprávněn provesti v ústavě potřebné změny a vrátiti králi svobodu a užívání potřebné auktority. Na ten čas král odebéře se do Fontainebleaua nebo do Compiégne, kde Bouillé shromáždí značné síly vojenské, aby dusil ruch revoluční a podporoval toto hnutí monarchické. — Bouillé vyslechnuv Lamercka (v únoru 1791) psal králi, že se mu plán Mirabeaův lépe líbí než plán Breteuilův.

Již na počátku listopadu r. 1790 byl Bouillé králi poslal šifrovaný dopis, v němž navrhuje mu tři místa ku pobytu, která pokládal za úplně bezpečná: Valenciennes, Montmedy a Besançon. Poněvadž útěk státi se měl teprv roku příštího, Bouilléovi ponecháno na vůli učiniti taková opatření, která by uznal za nejvhodnější. K velikému zármutku Bouilléovu nastaly změny v ministerstvě. Ministr války La Tour du Piu, přinucen jest poděkovati se, a důležitý úřad jeho svěřen Portailovi, jenž ve všem řídil se radou Lafayettovou. Bouillé pocítil brzo změnu, která se stala u vlády. Nálezem národního shromáždění uloženo mu, aby bez výslovného rozkazu ani posádek nepřekládal ani s vojskem nikam se nehýbal. Až po tu dobu byl ve vojsku Bouilléovu vzorný pořádek a pravý duch vojenský, ale i tu podařilo se klubistům zviklati kázeň a vojíny k neposlušnosti svésti, tak že velitel mohl spoléhati jen asi na 8 praporů pěchoty a 30 švadron jízdy. Kamkoliv pohledl, všude viděl nepřekonatelné překážky; ve vojsku nekázeň, v lidu kvašení, v okolí královĕ nerozvážnost, to vše věštilo hrozné neštěstí.

Ke konci ledna 1791 král oznámil Bouilléovi, že míní v březnu nebo dubnu opustiti Paříž, aby mu udal, kterou cestou by se nejlépe dostal do Montmedův. Bouillé odpověděl, že tam vedou dvě cesty, prvá na Remeš a Stenay, druhá na Varenny nebo Verdun. Ale Verdun nelze prý odporučiti, poněvadž obyvatelstvo jest hanebného smýšlení; zbývají tedy Varenny, tam však není poštovních koní, které opatřiti není tak snadno. Král rozhodl se, že pocestuje do Montmedů přes Menehould a Varenny a vyzval za tou příčinou Bouilléa, aby řadou hlídek postaral se o jeho bezpečnost. Proti tomuto opatření Bouillé namítal, že hlídky, nejsouli dosti silné, jsou spíše ke škodě než ku prospěchu, a budouli silné, že vzbuzovati budou podezření. Král chtěl cestovati ve velikém voze, v němž by on, královna, dvě jeho dítky, jeho sestra a vychovatelka vévodkyně Tourzelová měli dosti místa. Bouillé lekal se toho vozu, jenž prý bude buditi zvědavost obecenstva a může přivesti podnik na zmar; i radil, aby královská rodina jela ve dvou kočárech. Mimo to žádal, aby odjezd řídil zkušený vojín, jenž by v čas potřeby jednal dle svého uznání, a naznačil k úkolu tomu markýza d'Agoulta. Král návrh tento přijal, ale nezachoval se dle něho. Vévodkyně Tourzelová, odvolávajíc se na své postavení vychovatelky a na přísahu, že svěřených sobě dítek nikdy neopustí, vypukla v hlasitý

pláč, když jí bylo oznámeno, že jest jí v Paříži zůstati, a slzám jejím král neodolal.

Bouillé činil ku provedení útěku všemožné přípravy. V Montmedech shromáždil důstatek potravy a náboje a rozšiřoval pověst, že Rakušané v zástupech postupují k hranicím francouzským. Městská rada Montmedská vyslala do Paříže deputaci k národnímu shromáždění, aby si stěžovala, že hranice nedostatečně jsou střeženy. Krok tento výborně podporoval záměry Bouilléovy. Kolem Montmedů shromážděn jest malý sbor vojenský, aby dbal o bezpečnost města, v skutku však měl bdíti nad cestou královou ze Chalonů až sem. Mimo to Bouillé rozestavil spolehlivé pluky blízko sebe, aby je měl po ruce. Pluk Royal-Allemandský stál v Stenayi, jedna švadrona husarů v Dunu, druhá švadrona ve Varennech. Hraběti Damasovi dán rozkaz, aby se svým oddělením byl 19. června v Clermontě a setrval tam až do 20. června, kteréhož dne král projeti mohl městem. Damas opět měl postaviti přední hlídku v Menehouldu a vyslati 50 mužů k Pont-de-Somvillu. Bouillé, aby zakryl účel, proč vojsko v stranách těch jest postaveno, rozhlásil, že z Paříže pojede tudy vůz s penězi pro vojsko. Tím způsobem byla cesta od Pont-de-Somvillu až k Montmedům hlídkami obsazena, tak že král mohl cestovati pod ochranou bodákův. Mimo to nařízeno velitelům, aby po králově odchodu nikomu nedovolili cestovati do Paříže nebo z Paříže. Ve Varennech podloženi jsou koně v soukromém domě. O všech těchto opatřeních král jest zpraven, aby podle toho mohl zaříditi kroky své.

Bouillé opustil 13. června Mety pod záminkou, že jde přehlížet pohraničných pevností. Ale 15. června obdržel od krále list, v němž mu oznamuje, že přinucen byl cestu o den odložiti a že nemůže markýze d'Agoulta s sebou vzíti. Toto zpozdění zhatilo plány Bouilléovy. Již byly vydány vojsku rozkazy, aby dne 19. června bylo v Clermontě. Tím byl Bouillé přinucen ponechati vojsko v onom stanovišti o den déle, což vzbudilo podezření, a nehoda tato zvětšila se ještě tím, že důstojník, který ve Varennech měl míti připravené koně, o tom odkladu nebyl zpraven. Bouillé shromáždiv v Stenayi generály, oznámil jim, že král snad ještě této noci pojede městem a že zítra bude již v Montmedech. S radostí všichni vyslechli zprávu tu. Pro přijetí krále bylo vše připraveno; král bydleti měl v pevném zámku za ležením, poněvadž Bouillé nechtěl, aby král v pevnosti byl zavřen. Pluk Royal-Allemandský obdržel rozkaz, aby na úsvitě dal se na pochod.

Konečně přiblížil se osudný den. Hrabě Fersen opatřil průvodní listiny znějící na jmeno ruského barona Korfa s rodinou. Královně podařilo se zjednati si klíč od tajné chodby, která vedla na nádvoří princovo. Tím královská rodina vyhnula se strážím, rozestaveným po chodbách. Královna, aby odvrátila od sebe všeliké podezření, šla večer toho dne s dětmi svými na procházku, prodlela až do 9. hodin v zahradě, načež se vrátila do zámku tak, že všechny stráže mohly ji viděti. Dítky po večeři ulehly na odpočinek; asi o půl jedenácté královna přišla do jejich komnaty, probudila je a převleknuvši je odevzdala je paní Tourzelové; ta sestoupila s nimi řečenou chodbou na nádvoří, kde stál již připravený fiakr, na němž hrabě Fersen zaujímal místo

vozky. Chtě kolemjdoucí uvesti v blud, projížděl se po ulicích Pařížských, načež vrátil se na ustanovené místo na malém náměstí Carrouselském. Po paní Tourzelové sestoupila paní Alžběta, sestra králova, a dostala se šťastně na ustanovené místo.

Král jako obyčejně večeřel s bratrem svým a jeho chotí; po večeři odebral se do své komnaty, ulehl si na lože, ale po malé chvíli vstal, vzal na se oblek lokaje a opustiv s Valorem tajnou chodbou zámek šťastně přišel na ustanovené místo. Všichni byli již pohromadé, jen královna ještě scházela. Když královna vystoupila na ulici, potkala vůz Lafayettův, před nímž pochodně neseny. Leknutí její bylo veliké, na štěstí Lafayette jí nepoznal. Průvodce její Dumoutier neznal se v křivolakých ulicích Pařížských, místo v pravo dal se v levo. Přes hodinu bloudili po Paříži. Král zmíral strachy, konečně po dlouhém, strastiplném čekání přišla královna. Jakmile celá královská rodina byla pohromadě, hrabě Fersen vyšvihl se na kozlík a dovezl ji za bránu sv. Martina; tam čekal již veliký cestovní vůz, do něhož zapřaženo bylo šest koní. Královská rodina přesedla, a vůz uháněl od města. Hrabě Fersen doprovodil královskou rodinu až do Claie, načež vrátil se do Paříže. V domě jeho vše bylo připraveno k odchodu, ale než vydal se na cestu, chtěl zvěděti, zdali podařilo se královské rodině nabyti času, než počne na ni honba. Časně z rána odebral se do městského domu, potom k bytu Baillyovu a Lafayettovu — vše ticho; úřady neměly ani nejmenšího podezření, i mohl pokojně odcestovati. Bez úrazu dostal se za hranice do Flanderska.

Dopisy, které mohly osoby dvorské kompromitovati, před odjezdem rodiny královské byly zničeny, ministrům písemně zakázáno, aby bez svolení králova nic nepodpisovali, národnímu shromáždění pak zanechán list, v němž král vyslovil, co po léta tížilo srdce jeho. „Pokud měl naději,“ — tak psal, — „že spatří návrat řádu a veřejného blaha prostředky sjednanými mezi ním a sněmem, žádná oběť nebyla mu těžká. Pomluvy, urážky, potupy ano ztrátu svobody snášel beze vší žalosti. Nyní však, vida důstojnost královskou zničenou, majetek poškozený, bezpečnost osobní ohroženou, úplně bezvládí ve všech částech říše, král má za to, že složiti musí účty poddaným svým z pohnutek jednání svého. V měsíci červenci 1789 nebál se svěřiti se Pařížanům, 5. a 6. října, ačkoliv ve vlastním paláci byl potupen, a ačkoliv byl svědkem, když zločiny spáchané zůstaly bez trestu, přece neodešel z Francie, obávaje se, aby nevzbudil války občanské. Povoluje přání Pařížanů odstěhoval se do Tuilerií, kdež odepřeno mu i obyčejného pohodlí, jež i zámožnější lidé si opatřují. Tělesná jeho stráž jest mu odňata, mnozí z věrných jeho šlechticů před očima jeho jsou rozsekáni, věrná a oddaná jeho choť stíhána nejhanebnějšími pomluvami. Proto přece svolal stavy generální, povolil stavu třetímu dvojnásobné zastoupení, spojil v jedno všechny stavy, ale všechny snahy jeho byly zneuznány a nevděkem odměněny. Shromáždění národní odňalo mu právo potvrzovati ústavní zákony, že prohlásilo i takové zákony za ústavní, které nebyly zákony základními, a že odepření sankce obmezilo na dvě zákonodárstva. Obdržel jen 25 milionů, které sotva dostačí na uhrazení potřeb dvorských, a něco málo statků, ač mu náležejí

jakožto dědictví po předcích jeho. Král nemá více podílu v zákonodárství, nanejvýš může prositi sněm, aby se obíral tou kterou věcí. O nejkrásnější právo koruny, o právo udělovati milost a zmirňovati tresty, jest připraven. Dříve národové utíkali se ke trůnu, jakožto ku přirozenému středu blaha a dobroty, nyní velebnost jeho je zničena. Správa v departamentech jest zmatena, dozor ministrů nepatrný, moc klubů neobmezená. Král nazývá se hlavou ozbrojené moci, ale výbory národního shromáždění vykonávají všechny práce, při nichž král nemá žádného účastenství. Králi ponecháno obsazovati některá místa, ale obsazení jich nebylo schváleno, o tom rozhodují kluby, které také jsou příčinou vzpour ve vojsku. Když vojsko neposlouchá svých představených, stane se hrůzou a metlou státu. Král vždy byl toho mínění, že provinění důstojníků mají právě býti tak trestána jako provinění vojínův a že přístup k vyšším místům podle zásluhy má býti všem otevřen. Ponecháno mu právo jmenovati poslance při cizích dvorech a vésti vyjednávání, ale práva vypovídati válku jest zbaven. Což mají příčinu domnívati se, že počne válka z pouhé libůstky? Král chce býti s národem svým za jedno, ale která mocnost bude chtíti vstoupiti s ním v jednání, když v národním shromáždění napřed vše má býti vyzvoněno! Nehledě k tomu, že nelze zachovati tajemství ve shromáždění, jež veřejně rokuje, také žádný stát neučiní s králem smlouvy, který nemá moci, aby ji provedl. Král již před svoláním stavů uznával právo národa povolovati daně a vždy snažil se daně zmírniti, ale národní shromáždění posud nepodalo mu přesného výkazu o příjmech a vydáních, obyčejné daně se neplatí a výpomoc 1200 milionů je strávena. Uvnitř země vše na ruby jest obráceno, národní shromáždění přestupuje meze své právomocnosti, míchajíc se do soudnictví a administrace; mimo to dozorčím svým výborem (comité des recherches) vykonává nejhorší despotismus. Utvořil se klub přátel ústavy, klub jakobínský, který jest mnohem horší klubu dřívějšího, radí se o všech odvětvích státní správy, a vliv jeho jest tak pronikavý, že žádný sbor, ani národní shromáždění nevyjímajíc, ničeho nečiní bez jeho povelu. Vláda taková nemůže se udržeti: čím bližší jest konec národního shromáždění, tím více mužové rozvážní pozbývají důvěry. Časopisy, které nejsou než obrazem klubů, nepořádky zvětšují, a národní shromáždění nikdy neopovážilo se proti nim zakročiti. Co se chce, jest vláda metafysická, kterou nelze uskutečniti. Francouzové, toli jest, co jste očekávali, když jste vysýlali své poslance? Či žádali jste si, aby despotismus klubů nahradil monarchii, pod níž království po 14 století kvetlo? Láska ke králi počítána byla druhdy mezi ctnosti francouzské. Láska ta změnila se v nenávist a úcta v potupu. Lidé, kteří kořili se Neckerovi, umluvili se, že nikdy nevysloví slovo ‚král.' Ano učiněn byl návrh, aby král byl odveden a královna zavřena do kláštera. Když bylo dne 5. října předloženo sněmu, aby přítomností svou chránil krále, sněm prohlásil, že se to nesrovnává s důstojností jeho, aby se odebral ke králi. Když král přišel do Paříže, člověk nevinný téměř před jeho očima jest zavražděn, kdo však mluvili proti trůnu a oltáři, těm dostalo se cti triumfu. Zatknuty jsou tety královy, když ze zbožnosti chtěly se odebrati do Říma. I svědomí královu činěno násilí. Když po své nemoci chtěl pro zota-

vení odebrati se do St. Clouda, vypřáhli mu koně a přinutili ho vrátiti se do Tuilerií; ani Lafayette nemohl vynutiti na zástupech poslušnost k zákonům a úctu ke králi. Násilím odňali mu věrné kněze a přinutili ho, aby mši sv. slyšel u kněze přísežného a aby vydal k zahraničným mocnostem oběžník, jehož neschvaloval. Po těchto událostech jest přirozeno, že král, nemoha zabrániti zlu, utíká se do místa, kde by byl v bezpečí. Francouzové a i Vy, které dříve nazýval obyvateli dobrého města Paříže, nevěřte svůdným řečem buřičů, vraťte se k svému králi, bude vždy Vaším přítelem, když naše svaté náboženství bude ctěno, když vláda státi bude na pevných nohách a svoboda založena bude na nezvratných základech."

Z rána dne 21. června počala se rychlostí blesku z jednoho konce Paříže do druhého šířiti zpráva o útěku královĕ. Opět rozčilení veliké zmocnilo se veškerého obyvatelstva Pařížského, neboť všichni spatřovali v události této prvý akt velikého spiknutí, které mělo propuknouti. Lafayette uveden do velikého nebezpečí; lid v prvém návalu vzteku chtěl rozsekati zrádného generála, jenž hlavou svou ručil za krále a nyní mu dal uprchnouti. Zpraven jsa od poslance Andréa a od důstojníků narodní stráže, spěchal Lafayette do Tuilerií. Cestou připojili se k němu Bailly a předseda národního shromáždění Beauharnais; oba želeli toho, že ztraceny budou drahocenné chvíle, než sněm se shromáždí a než nálezy jeho dojdou splnění. „Myslíteli, že zatčení krále jest nutné pro blaho obecné a že nás může uchrániti před válkou občanskou?" — „O tom nemůže býti pochybnosti," odpověděli oba. „Dobře, beru zodpovědnost na sebe." Ihned vyhotovil list, jímž nařizuje se národním strážím a všem občanům, aby útěk králův zamezili. Pobočníci jeho vydali se na vše strany stíhat krále.

Opustiv Tuilerie Lafayette jel na koni do městské radnice. Na nábřeží hemžily se davy lidu, které mu lály. On nevšímal si těchto projevů. Na náměstí Grèvském spatřil vévodu Aumontského, jednoho z náčelníků stráží, jež té noci hlídaly Tuilerie, v rukou lidu, který ho již chtěl rozsekati. Lafayette vrhl se do prostřed davu a vysvobodil vévodu. Odvaha Lafayettova vzbudila u lidu respekt. Obklopen jsa zástupy, tázal se žertovně kolem stojících: „Proč se rmoutíte? Zdaž každý nezíská dvacet sousů ročně, nebudemeli králi platit civilní listiny?" Těm, kteří bědovali nad neštěstím, jež stihlo národ, domlouval takto „Nazýváteli útěk králův neštěstím, rád bych věděl, jak byste pojmenovali protirevoluci, která by nás zbavila svobody?"

Co se po ulicích tvořily hlučné skupiny a národní obranci spěchali k svým praporům, valily se zástupy lidu k Tuileriím, aby se na vlastní oči přesvědčily, zda skutečná je pravda, co se povídá. Když braly se kolem sněmovny, obrátily se oči všech v tu stranu a hlasy: „Král ať si jde, kam chce, náš král je tamto," prozrazovaly smýšlení, které je ovládalo. Lid vraziv do zámku, prohlížel komnaty — byly prázdny, tázal se stráží, jak ten tlustý člověk mohl proklouznouti — ty nemohly dáti uspokojivé odpovědi. „Útěk ten jest nepochopitelný; vaši náčelníci byli jistě srozuměni, a co jste vy byli na svých místech, Ludvík zcela blízko vás nepozorován prošel." Za poctu, kterou dříve lid králi prokazoval, mstil se nyní na příbytku jeho. Podobizna krá-

lova sňata s místa svého a pověšena na dvéře jako předmět nepatrné ceny. Ovocnářka posadila se na lože královnino řkouc: „Dnes jest řada na národu, aby si pohověl." Mladá dívka strhla čepec, který jí posadili na hlavu, a mrštíc jím o zem, šlapala po něm, jako by čepcem tím byla zhanobena. Jen komnata daufinova zůstala nedotčena z úcty před nevinným mládím. Na ulicích bylo všudy živo. Sládek Santerre rozdal mezi lid 2000 pik a brzo červená čapka měla všudy převahu. Ženy chtěly státi na stráži u bran městských, pravíce k strážníkům: „Ženy přivedly krále do Paříže; mužové nestojí za nic, ti nechali krále prchnouti." Avšak dostaly za odpověď: „Na tom si nesmíte mnoho zakládati; velikého daru jste nám tím neučinily." Opovržení k osobě Ludvíka XVI. bylo převládajícím citem velikých davů. Sochy a podobizny krále a královny, kde byly nalezeny, jsou ihned rozbity; slova: král, královna, královský, Bourbon, Ludvík se štítův a nápisů smazávány. Palais-royal nazván jest palácem Orleanským. Na zdech zámku královského přilepena oznámení: „Zde lze najmouti byt." V Palais-royalu jeden z řečníků učinil tento návrh: „Pánové, v nynějších okolnostech bylo by to velikým neštěstím, kdy by tento věrolomný člověk zpět byl přiveden. Avšak staneli se to, bude nejlépe, když po tři dni státi bude na místě hanby, maje červený šátek ovázaný kolem hlavy; pak budiž postrkem na hranice dopraven a kopnutím ze země vyhnán."

Veřejné mínění stalo se pojednou republikánským; mírní živlové, bojící se o svou bezpečnost, neosmělili se vysloviti své přesvědčení. Listy konservativní jsou zastaveny, za to listy radikální pustily nenávisti své volnou uzdu.

Shromáždění národní sešlo se o 10. hodině ranní. Předseda zahájil schůzi slovy, že starosta města Bailly oznámil mu, že této noci král s částí své rodiny od nepřátel obecného pořádku byl unešen (enlevé). Zpráva tato vzbudila na různých stranách různé city. Monarchisté byli tomu rádi, že král tajně opustil Paříž, že utrpení jejich bude u konce a že nastane obrat k lepšímu. Republikáni byli spokojeni, že král dobrovolně sestoupil s trůnu, a že sproštěni jsou práce, aby ho sesadili a republiku zřídili. Upřímní konstitucionalisté byli přesvědčeni, že ústava při obmezování moci královské zašla příliš daleko, že třeba ji opraviti, a sice v tom smyslu, aby sama v sobě měla záruku trvanlivosti a účinnosti. Po krátkém úžasu shromáždění vzchopilo se k rozhodným činům. Nejprve vysláni jsou na všechny strany poslové k veřejným úřadům, aby každého, kdo by chtěl opustiti zemi, zadržely a netrpěly, by zbraň, peníze, koně ze země byly vyváženy.

V tom zvěstováno sněmu, že pobočníci Lafayettovi u brány od lidu jsou zastaveni. Sněm schvaluje opatření Lafayettovo zjednal jim volný průchod. Jeden z nich, Romeuf, pustil se po cestě Chalonské podle udání, že tou cestou ujížděl vůz, tažený šesti koni.

Národní shromáždění uvažujíc, že státní moc ani na chvíli nesmí zastaviti činnost svou, předvolalo před sebe ministry a svěřivši jim moc výkonnou vydalo ke všemu obyvatelstvu provolání, aby chovalo se pokojně, neboť každý, kdo by rušil pořádek a ohrožoval majetek, uváděl by v nebezpečenství nejen svobodu, nýbrž i ústavu. Aby ná-

rodní shromáždční nemohlo býti rozpuštěno, prohlásilo se za permanentní a usneslo se, že nálezy jeho nepotřebují schválení královského; že dostačí, když ministr spravedlnosti je podpíše a státní pečeť k nim připojí. K ochraně vlasti uzavřeno povolati 300.000 dobrovolníků, kteří měli býti ozbrojeni jako řadoví vojíni a posláni na hranice. Generálové bydlící v Paříži vzati jsou znova do přísahy a Lafayettovi a Baillyovi nařízeno, aby pečovali o bezpečnost města. Zástupcům cizích mocností v Paříži oznámeno, že mohou pokračovati ve svých stycích s ministry, a vyslancům francouzským posláno nařízení, aby jako dříve pokračovali v činnosti své. Sněm se chtěl přesvědčiti, v jakém stavu je státní pokladna, a tu se ukázalo, že král ze statní pokladny ničeho s sebou nevzal, že ani korunních klenotů se nedotekl, že měl při sobě jen něco málo peněz ve zlatě a 600.000 franků v assignátech.

Provolání královo vyslechl sněm mlčky, načež proti němu zaslal departementům adresu, v níž se praví, že nepřátelé obecného blaha dopustili se hrozného zločinu. Král a královská rodina byli 21. tohoto měsíce unešeni, avšak zástupcové lidu že zvítězí nad všemi překážkami, nebo že zemrou. „Francie chce býti svobodna a také bude svobodna. Chtějí, aby revoluce couvala, ale ona necouvne, nic nezadrží jejího rozvoje. Především jest třeba přispůsobiti zákony poměrům, ve kterých se království nalézá. Podle ústavy král schvaluje nálezy národního shromáždění, a jako hlava moci výkonné provádí je pomocí svých ministrů. Opustíli král své místo, mají zástupcové národa povinnost nahraditi ho. Francouzové! Všechny moci jsou zorganisovány, všichni veřejní úředníci jsou na svých místech, národní shromáždění bdí nad blahem vlasti. Jen jedno nebezpečenství nám hrozí: jest se nám vystříhati, aby obchod a průmysl nebyl zastaven, aby placení povinností nebylo přerušeno, aby výtržnosti nebyly zveličovány, poněvadž by počaly bezvládím a skončily občanskou válkou. Národ, který chce zachovati svou svobodu, musí okázati onu klidnou sílu, před níž se tyranové chvějí. Nechť stranníci, kteří zamýšlejí vše podvrátiti, spatří, jak pořádek prospívá, jak ústava se zachovává i jak stává se Francouzům tou měrou dražší, čím více jest ohrožena. Hlavní město může býti ostatní Francii vzorem. Odchod králův nezpůsobil v něm ani nejmenšího nepořádku. Aby říše tato sepjata byla ve jho, bylo by třeba zničiti celý národ. Snad despotismus odváží se podniku podobného — bude přemožen, anebo zvítězíli, bude své triumfy slaviti na rozvalinách."

Státní stroj pracoval bez krále právě tak pravidelně jako s králem. Přesvědčení republikánské, jež posud jen bázlivě do veřejnosti vystupovalo, počalo nyní nabývati pevné půdy: k čemu prý jest třeba krále, jenž stojí ročně 25 milionů, když také bez něho vše jde v nejlepším pořádku?

(Dokončení.)

Volné rozhledy.

Nové Jirečkovo dílo o Bulharsku. — Ještě o vlastenectví uměleckých kruhů francouzských.

Důležitý a vzácný zjev jest nám zaznamenati v oboru slavistiky. Jest to velké dílo dr. Konstantina Jirečka o Bulharsku, první svého druhu, jež na základech vědeckých soustavný podává nám obraz země, obyvatelstva a státu bulharského. Jest to dílo, jež právě vyšlo v jazyku německém pod titulem: *Knížectví bulharské. Povaha jeho půdy, příroda, obyvatelstvo, hospodářské poměry, osvěta, státní zřízení, státní správa a nejnovější dějiny.*[1]) Spis ten platí bulharskému, jedva dvanáctiletému státu s hranicemi jeho r. 1885 o Východní Rumelii rozšířenými, ale nepřestává na popisu země, přírody, pramenů hospodářských, života státního, politického a společenského, nýbrž seznamuje nás i s onou starou historickou půdou, na níž stát zbudován, s památníky jejími a důležitostmi a se zajímavými a vědecky závažnými zvláštnostmi jejího obyvatelstva, jež před nivellisujícím proudem času hojněji než jinde dosud zde byly zachovány. První svého druhu jest kniha proto, že žádné podobné dílo o Bulharsku nebylo dosud napsáno, i lze je pouze porovnávati s oběma velkými dříve vydanými spisy Jirečkovými, jeho Dějinami Bulharska a Cestami po Bulharsku. Známa jsou sice cestopisná díla od Ami Boué, Grigoroviče, Lejeana a Kanitze, avšak nehledě ani k tomu, že obě první pocházejí z doby před padesáti, druhé asi před třiceti a poslední asi před dvaceti lety, nemůže o soustavnosti a přísně vědecké stránce u nich býti řeči; byla pozoruhodna jmenovitě tím, že podávala nám zprávy v Bulharsku, Bulharech a vůbec zemích Balkánských, když známost jich byla ještě v plénkách. Podobně práce jiné, generálního štábu rakouského, potom ruského a z podnětu bulharské vlády prováděné, týkaly se jednotlivých jen oborů, jmenovitě kartografie a statistiky.

Prvním velkým vědeckým dílem o národě bulharském byly r. 1876 vydané Jirečkovy Dějiny Bulharska, jež seznámily vzdělaný svět s minulostí a přítomností bulharskou až do samého počátku války za osvobození. Nehledímeli k četným menším prácem a monografiím téhož spisovatele o Bulharsku, byly dalším jeho obsáhlým spisem Cesty po Bulharsku r. 1888 od České Matice vydané. Spis ten, jenž podal nám názorný obraz přítomnosti a minulosti veškerých důležitých míst a končin Bulharska Předbalkánského a Zabalkánského, zavdal i podnět k jeho nejnovější knize. Spisovatel nepřeložil ho, nýbrž podnikl práci novou, soustavnou a rozdělil ji ve dva díly, z nichž první, věnovaný státu bulharskému (str. 1—356), jest úplně nový a druhý, obsahující líčení měst a krajin bulharských (str. 357—546), jest zpracováním

---

[1]) Das Fürstenthum Bulgarien. Seine Bodengestaltung, Natur, Bevölkerung, wirthschaftliche Zustände, geistige Kultur, Staatsverfassung, Staatsverwaltung und neueste Geschichte. Stran velké osmerky 574 + XVI se 42 vyobraz. a s mapkou. V Praze, Vídni a Lipsku u F. Tempského a G. Freitaga 1891.

předešlého spisu jeho, k čemuž připojil ještě ústavu bulharskou a zevrubný rejstřík; 42 vyobrazení čelných měst, míst a typů bulharských dle snímků fotografických a dobrá mapka podporují názornost tohoto kompendia státu bulharského.

O druhém dílu, cestopisném, platí to, co již v Osvětě o cestách po Bulharsku [1]) bylo pověděno a co čtenářstvu z mnohých prací Jirečkových v Osvětě uveřejňovaných dobře známo jest. Přihledneme tedy jmenovitě k dílu prvnímu, jež spisovatel důvodně rozděluje v šest knih.

Kniha první věnována jest přehledu zeměpisnému. V ní popisuje autor hranice a rozlohu země, horstva, roviny, vodstvo, podnebí, zvířenu a připojuje statě o geologických útvarech z péra prof. dr. Touly a o rostlinstvu (lesích a lesních stromech, botanických výzkumech a povaze bulharské květeny) z péra prof. dr. Velenovského. Bulharsko čítá nyní 99.276 čtv. kilometrů.

Druhá kniha pojednává o obyvatelstvu a mimo hlavní kmen obyvatelstva, Bulhary, předvádí nám veškery ty zlomky a zlomečky různých národností a živlů, jež se zachovaly z velkých převratů, které Balkánský poloostrov od nejstarších dob až do nejnovějších stíhaly. Co do statistiky nalézáme tu nejnovější údaje z r. 1888, vědecky zpracované. Stát bulharský čítá nyní 3,154.375 obyvatelů (mužských 1,605.389, ženských 1,548.886). Z počtu toho připadá na Bulhary 2,326.250 čili 73·74%, na Turky 607.331 čili 19·25%, na Řeky 58.326 čili 1·85%, na cikány 50.291 čili 1·60%, na židy (španělské, na Balkánském poloostrově rozšířené) 23.541 čili 0·75%, na ostatní Slovany 5768 čili 0·18%, Němce 2245, Francouze 544, jiné jazyky 80.079, úhrnem 2·63%. Průměrná hustota obyvatelstva jest 31·7 na čtv. kilometr, nejhustší jest v kraji Sevlijevském 49·5, nejméně hustá v močálovitém kraji Burgasském 18·7. Měna obyvatelstva jest vzrůstu jeho přízniva. V severním Bulharsku připadá na 1000 obyv. 37·2 narozených dítek a 18·4 úmrtí, přibývá tedy v tom poměru 18·8 ročně. Ještě příznivější jest tento poměr v Bulharsku Zabalkánském, pokud v jednotlivých krajích údaje byly činěny. Zajímava pro dějiny i národopis jest stať o pohybu obyvatelstva stěhováním, kteréhož předmětu spisovatel dotýkal se také již ve svých statích v Osvětě a o kterémž vydal nedávno i zvláštní pojednání.[2]) Od konce čtrnáctého věku vidíme stálý příliv turecký do zemí Balkánských, některé končiny, jako pořičí Marice, okolí Tatar-Pazardžiku, Plovdiva, Čirpanu, Staré Zagory, Jambolu, Karnabadu, Burgasu a odtud na jih až k Drinopoli, byly téměř poturčeny. Ač proud ten trval až do počátku našeho věku, přece již ve století 16. a 17. jeví se proud opačný, bulharský živel usazuje se a šíří v držbách tureckých místo vymizujícího tureckého. V našem věku, vzmáhajícím se opět proudem bulharským, počíná i doba národního probuzení. Války s Tureckem neostávaly také bez účinku na stěhování, ač na úkor národnímu živlu bulharskému, jenž opouštěl své dědiny, když opět pod moc tureckou upadaly. Proti mohutnícímu

[1]) Viz Osvětu 1888, sv. 10, str. 955 n.
[2]) Oesterreichisch-ungarische Revue, listopad a prosinec 1890.

živlu bulharskému nepomohlo Cařihradské vládě ani osazování Tatarů r. 1861, ani Čerkesů r. 1864. Nové silné proudění nastalo pak opět od války 1877—1878, jež se jeví stěhováním Turků ze země a rozsazování Bulharů jmenovitě z neúrodnějších horských končin do úrodných nížin.

Také národopisná část má nemalou historickou zajímavost. Zevrubně pojednává spisovatel o rozdělení bulharské národnosti v zemi, o různých jmenech krajin a končin bulharských, o jazyku a podřečích, o typu, temperamentu a povaze lidu, o kretinismu, krojích, osobních jmenech, zřízení rodinném, o manželském a lidovém právu, o mravech, obyčejích, národních svátcích, tancích, hudbě, písních, báchorkách, pověstech a pořekadlech národních, o písmu a vroubcích, o náboženství, o zbytcích z dob pohanských, pověrách, zaříkáních a hledání pokladů. K tomu druží se pojednání o Pomácích čili mohamedánských Bulharech a o Pavlikianech čili katolických Bulharech. Po té předvádí nám kniha pestrou směsici různých ostatních národností v Bulharsku: Řeky, kteří druhdy osobovali si vládu nad Bulhary a ve Východní Rumelii podle statutu ústavního byli rovnoprávným s Bulhary živlem, nyní však po sjednocení vymizeli z veřejnosti úplně, Rumuny čili Vlachy, vespolek velmi se různící dle toho, jsouli rodáci z Rumunska, macedonští Vlaši v městech roztroušení neb kočovní pastevci, kteří na léto přicházejí se svými stády na výšiny bulharských hor, Albance, jejichž osady z minulých věků nyní již téměř vymizely, Armény, nepatrný sice, jen 5200 duší čítající, ale starý živel obyvatelstva, usedlý tu již z dob byzantských císařů, cikány, židy, Turky, Tatary, Gagauzy a Čerkesy. Turci po všem stěhování ze země (které ostatně v menších rozměrech stále trvá) tvoří téměř pětinu obyvatelstva, jsou tudíž po Bulharech nejčetnějším živlem národním. V severním Bulharsku jich od 1881 do 1888 ubylo 38.913, ještě více klesl jich počet v jižním Bulharsku. Nejvíce Turků jest ve východních krajích, málo jen v západních, a horské kraje jsou téměř Turků prosty. Rolnický lid turecký jest otužilejší proti městskému, kdež i typ turecký značně vymizel. Vedle usedlých Turků jsou tu i kočovníci, Jurukové či Konjare zvaní, kteří do hor stáda na pastvy honí; jmena pocházejí od tureckého jürük, kočovník, a od Ikonie v Malé Asii, odkud do Evropy se rozšířili. Tataři zachovali se podnes počtem několika tisíc hlavně v krajích Varenském a Dersterském. Zajímavým zbytkem ze středověku jsou Gagauzové a Surgučové, turecky mluvící pravoslavní křesťané, v jejichž chrámech konají se i turecká kázání. Jsou to zbytkové tatarského kmene Pečenegů a Kumánů, jejichž moc druhdy sahala od sedmihradských Karpat až k ústí Dunaje a kteří dnes zanikají v živlu bulharském.[1]) Čerkesové, nečítající nyní ani sto hlav, vymizeli po válce rusko-turecké a tvoří již jen smutnou historickou upomínku na nedávnou minulost.

Třetí kniha věnována jest hospodářským poměrům Bulharska, jež spisovatel se vzácnou důkladností probírá. Jak málo v tom oboru bylo

---

[1]) I o tom předmětu máme z péra spisovatelova zvláštní pojednání, a to ve Zprávách královské české společnosti nauk 21. ledna 1889.

známo a jak i tu odkázán byl náš učenec na vlastní studium a vlastní píli, vysvítá již z toho fakta, že jediné zprávy, které o hospodářských poměrech bulharských vydal Adolf Blanqui ve svém cestopisu r. 1841, ještě r. 1886 otiskl Laveleye ve svém spise o Balkánském poloostrově. Spisovatel počíná vesnicí, líčí nám spůsob vesnic v rovinách a oddělených od sebe dvorů v krajinách horských, historický vývoj vesnice, vysvětluje vznik jmen místních, přechod vesnic k městům, mezní právo, druh pozemkových knih tureckých, popisuje typ selského statku a podzemní obydlí a seznamuje nás s hospodářským náčiním bulharským. Přecházeje k městům seznamuje nás s jich velikostí, s jich zařízením a typy, s domy, byty, okresy, náměstími, vodovody, lázněmi, hodinovými věžemi, požáry, s okolím měst a změnami, jež staly se od dob tureckých. Největší město bulharské jest dosud Plovdiv s 33.032 obyv., pak přijde Sofia s 30.428, Ruščuk s 27.194, Varna s 25.256, Šumen s 23.161 a Sliven s 20.893 obyv. Z měst bulharských pouze 41 má přes 5000 obyv. Dále vyličuje nám zevrubně zemědělství bulharské a zvláštní pozornost věnuje autor agrárním převratům, jež staly se od doby osvobození, hromadnému prodávání a kupování pozemků, ceně půdy, rozpadání se velkostatků, nájemným a pracovním poměrům. Vidíme, jak veliká změna stala se v Bulharsku, kde s osvobozením politickým ruku v ruce šlo osvobození zemědělské. Pilnou pozornost věnuje spisovatel domácímu řemeslu a průmyslu s cechovnictvím z dob tureckých. Statě o lovectví a rybolovu, o lesnictví, hornictví, obchodu s údaji o přívozu a vývozu, o měrách, vahách a penězích, o dopravních prostředcích, poštách; telegrafech a peněžních ústavech doplňují tuto knihu.

Čtvrtá kniha, věnovaná osvětě, pojednává o poměrech náboženských, o školství, slovesnosti, vědě, umění a starých památkách. Co do náboženství čítalo Bulharsko r. 1888 pravoslavných 2,424.371 čili 76·86% veškerého obyvatelstva, mohamedánů 676.215 čili 21·14%, židů 24.352 čili 0·77%, katolíků 17.505 čili 0·59%, protestantů 1358 čili 0·04% a 7300 osob jiných vyznání, mezi těmi na 5200 Arménů gregorianských. První bulharská škola zřízena byla r. 1835 v Gabrovu. Od té doby rychle množily se školy, tak že r. 1878—1879 bylo jich 1088 s 48.404 žáky a žakyněmi, 1247 učiteli 132 učitelkami. Ve Východní Rumelii bylo r. 1881 bulharských škol 846 s 48.094 dětmi. R. 1888—1889 bylo na obecných školách sjednoceného Bulharska 172.183 dítek (129.977 hochů a 42.206 děvčat od 6—12 let.) Zákonem jest návštěva školy povinnou; nicméně není ještě možno, aby zákon náležitě mohl býti prováděn. R. 1888—1889 bylo dítek školou povinných 537.724, na 1000 obyv. 170·47 (87·41 hochů a 83·05 dívek). Z těch navštěvovalo však školu skutečně pouze 54.59 (41·21 hochů a 13·38 dívek). Mimo obecné jsou školy hlavní, našim měšťanským odpovídající, (jichž r. 1888 bylo 124), školy střední (2 úplná gymnasia, 4 úplná reálná gymnasia, 2 pětitřídní reál. gymnasia, nižších reálek 6), 2 bohoslovecké semináře, obchodní škola ve Svištově, hospodářské a průmyslové školy. Zřízením „vyššího paedagogického kursu“ v Sofii r. 1887 učiněn první krok k založení university bulharské.

Pátá kniha seznamuje nás se státním zřízením a státní správou. Překvapující jest, co uvádí spisovatel o financích bulharských. Stříz-

livost a šetrnost, jimiž vyznamenává se hospodářství jednotlivcovo, jeví se i v hospodářství státním. Jak Jireček čísly ukazuje, i rozpočty, v nichž schodek byl vypočten, končily přebytkem. Bulharsko jest onou šťastnou zemí, jež nezná deficitu, mělot již od prvních let mnohamilionové zálohy pohotově. Zajímavý jest na př. rok 1880, kdy výdaje rozpočteny na 27,306.267 franků a příjmy na 23,486.817, ve skutečnosti však vydáno bylo jen 26,290.101 a za to přijato 34,474.008, nevzešel tedy ze státního hospodářství schodek 3,819.450, nýbrž přebytek 8,183.907 fr. Tím se také vysvětluje, jak snadno poměrně mohlo Bulharsko r. 1885 co do finančních prostředků postaviti se válečně proti přepadení srbskému, anoť mělo po ruce značné fondy. Jak velké jsou nyní tyto fondy, není známo, r. 1882 obnášely 17½ mil. fr. Neméně se tím vysvětluje, že Bulharsko může stavěti dráhy, aniž se zadlužuje. Z nejlepší zkušenosti a vlastního názoru popisuje spisovatel s věrností fotografickou politický život mezi Bulhary, a to jeho líc i nepříznivý, někdy až odporný rub. Tak ostře sice, avšak spravedlivě líčí strany a boje politické:

„Vnitřní politiku ovládají roztrpčené půtky stranické a úklady všeho druhu, východnímu světu vlastní. Sofia jest pravým kotlem čarodějek; kdo měl příležitost prožiti několik let v domácí politické společnosti, cítí po celý život tíseň upomínky na tuto jedárnu. Den ode dne často šíří se zde nejneuvěřitelnější politický a polopolitický klep. Cizinec slyší sta špatných věcí od Bulharů o jednotlivých Bulharech a zenáhla teprve poznává, že lidé ti opravdu nejsou tak špatní, za jaké, záští a stranickou vášní jsouce zaslepeni, navzájem se vyličují. Nepředpojaté oceňování domácích talentů, jmenovitě politických odpůrců, patří k výminkám. Vůdcové stran chovají k sobě často i osobní nenávist. Odtud také ono rychlé opotřebování se politických veličin a podivný onen zjev, že mužové, kteří se na čas těšili největší úctě, náhle opět se svého piedestalu hluboko jsou strhováni. S tím souvisí i pronikavá nedůvěra. Mnozí větří stále tajné plány a záměry, ano znám osoby, které raději než řádky čtou mezi řádky. Politické vášně jsou velmi hluboké a důrazné. Za prvních let samostatnosti činila společnost na chladnokrevného pozorovatele někdy dojem všeobecné chorobné čivní předrážděnosti. V pohnutých dobách, jako při jednání sněmovním, bývají mnozí politickými těmito rejdy tak zaujati, že na nic jiného mysliti a o ničem jiném mluviti nemohou, ano u některých celé řeči činí na nezasvěcence dojem jako blabolení rozčileného blázna. Vášně ty kalí soudnost a právní cit. Politické odpůrce snaží se protivník nejen zapuditi, ale i rozbiti to dobré, jež učinili neb počali, a nad to ještě je připraviti i o výživu. Strany mají už své dějiny. Počátky jejich spadají v dobu ještě před osvobozením. Jsou více stoupenstvem politických vůdců než politických programů. Sjednoceni ostali pouze nečetní konservativci; velká liberální strana znenáhla se rozpadla ve čtyři skupiny: vládnoucí nyní velkou stranu Stambulova a tři frakce bývalých ministerských předsedů Cankova, Karavelova a Radoslavova. Východorumelské strany poskytly jen materiál k sesílení skupin v severním Bulharsku. Život stranický jest čilý. V obydlích vůdců vstupujeme do velké síně s množstvím židlí; sem scházejí se často

každého večera jejich přívrženci a rokují horlivě do pozdní noci při čaji a cigaretách. V menších městech zasedají ‚kanceláře' nebo komitéty stran, jmenovitě pro volební agitaci. Cizinci dostávají se často do víru té neb oné strany; tak stalo se knížeti, Rusům, diplomatům a cestujícím spisovatelům."

Kniha šestá věnována jest dějinám nejnovějším. Když dr. Jireček před patnácti lety vydal své dějiny, sotva mohl tušiti, že se jich zakončením uzavírá spolu velký oddíl v minulosti bulharské a že blíží se epocha nová, kdy ujařmený národ osvobozen a samostaten počne žíti nový život státní. A kde Dějiny ony ukončily, tam pokračuje nyní náš učenec v dějinném rozhledu po době nejnovější, totiž po době samostatnosti bulharské. Vypisuje úsilovné snahy Bulharů o samostatnost, pokusy o povstání od let šedesátých, vzbouření r. 1876, když se schylovalo k válce srbsko-turecké, a seče Bulharů, ruskou válku, osvobození, vypracování bulharské ústavy v Trnově a první léta vlády nově zvoleného knížete Alexandra I, Východní Rumelii za Vogorida a Krstjoviče, sjednocení r. 1885 a jeho následky, válku srbskou, odchod Alexandra Battenberga z Bulharska r. 1886, volbu knížete Ferdinanda Koburga r. 1887, posavadní jeho panování a přítomný stav Bulharska.

Nové toto dílo Jirečkovo obsahuje vysvětlení ve všech otázkách, jež kdo o Bulharsku činiti může. Čím vysoce vyniká a co mu dodává zvláštní ceny, kteréž — řekněme krátce — práce jiných spisovatelů v tom oboru sotva mohou dosíci, to jest jednak zevrubné a všestranné studium Jirečkovo věcí jihoslovanských, jemuž od jinošského již věku s příkladnou horlivostí se věnoval, jednak nevšední zkušenosti dlouhým pobytem v Bulharsku nabyté, kde předměty svého studia měl spolu před očima. V tom i onom má nemalé před jinými přednosti a zásluhy. Když r. 1879 vyhověv čestnému povolání, odebral se dr. Jireček do Bulharska, by tam na vynikajícím místě po pět let pobyl, šel tam vyzbrojen již všelikými potřebnými vědomostmi, jako muž o národ právě osvobozený a státně se zřizující zasloužilý. K četným cestám, jež tam po zemi konal, bylo pak potřebí nejen znalosti jazyka a podřečí jeho, nejen rozsáhlých vědomostí historických, archeologických, numismatických a národopisných, ale i neobyčejné fysické síly ke snášení námah a obtíží cestovních, o nichž v pokročilých zemích západních sotva kdo učiniti si může pojetí. Výsledky pak všestranného hlubokého studia a vlastních zkušeností mluví k nám z knihy Jirečkovy v každém odstavci. Určitost a jistota, s níž autor se pronáší, dokazují, jak obeznámen jest v každém tom oboru, o němž pojednává. Prospěšnou vlastností jeho díla jest také časté porovnávání ve všelikých případech s podobnými poměry, čísly neb okolnostmi na jiných místech neb u jiných národů Balkánských. Tím rozeznáváme také, co jest bulharského zvláštního neb co Bulhaři mají společného neb podobného s jinými Balkánskými zeměmi poloostrova.

Není snad země a národa, jež by byly tak velký pokrok učinily, jako Bulharsko a Bulhaři. V minulém věku neznámi a zapomenuti a k vůli náboženskému vyznání s Řeky stotožňováni, byli ještě Dobrovskému živlem záhadným. Teprve Pavel Šafařík, děd Konstantina Jirečka, určil přesně jejich jazyk a národnost pro svět vědecký. Ne

celých padesáte let potom již je vidíme vystupovati na jeviště dějinné jako samostatného činitele. Avšak nejenom příznivé sudby umožnily Bulharům překvapující pokrok na poli národním a politickém, ale i věda rozžehla nad národem tím jasné světlo, v němž vystupuje před námi ze tmy zapomenutí a lhostejnosti jeho minulost a přítomnost, jeho život duševní i hmotný, mnohotvárné okolnosti, v nichž žije, a půda, jižto obývá, se svým hospodářským i historickým významem. A za rozžehnutí tohoto světla děkujeme hlavně Konstantinu Jirečkovi. I toto jeho dílo znamená nové rozmnožení světla vědy ve věcech bulharských.

Jos. J. Toužimský.

* * *

Pověděli jsme předešle, jak se francouzští umělci rozhodli neobeslati Berlínskou mezinárodní výstavu. Dodatkem k té zprávě uvádíme dva listy, jež napsaly vdovy po předních mistrech francouzských: myslíme, že obsah jejich čtenáře Osvěty bude zajímati, a to tím více, anoť smýšlení z dopisů těch vyznívající jest ohlasem smýšlení obou zesnulých umělců, kteří náleželi k nejpřednějším malířům svého národa.

Na své „obchodní cestě“ Pařížské, objíždějíc jednotlivé ateliery, matka německého císaře hodlala též navštíviti opuštěnou dílnu Meissonierovu. Vysoce postavená osobnost oznámila úmysl její vdově umělcově, kteráž však vznešenou návštěvu přijati zdvořile odepřela. Zároveň zaslala časopisu Le Soleil dopis tohoto znění:

„Bylo mi dodáno včerejší číslo Vašeho listu, kde se dotazujete po mínění mého zesnulého chotě v příčině obeslání Berlínské výstavy; jeho vdova Vám je sděluje, předobře je znajíc. Ano, jeho srdce cele francouzské stálo na úrovni jeho genia; *nikdy* by nebyl vystavil v Berlíně! A ni jediný Němec od poslední války nepřestoupil prahu jeho atelieru.“

O nemenší pevnosti ušlechtilého vlasteneckého přesvědčení svědčí list vdovy po proslulém malíři vojenském Alfonsovi de Neuville, v témže časopisu otištěný:

„Kdy by Její Veličenstvo císařovna vdova mi byla učinila tu čest a navštívila atelier toho, jenž věnoval polovici svého života vylíčení našich běd válečných, které obrazy byla bych jí měla ukázat? Které náčrtky? Snad Poslední kartuše? Nebo Posla s depešemi? Či Saint-Privat? či Parlamentáře? Nebo snad poslední dílo jeho, na němž zobrazil mladou vdovu s nemluvnětem v náručí, zaťatou pěstí Prušákům hrozící a v šílené bolesti prudce k nim se obracející s výrazem nenávisti v očích? Co byla by mohla říci císařovna německá před těmito obrazy? Nikoli, můj milovaný muž nebyl by vystavil svá díla v Berlíně, a já, strávivši život po boku tohoto drahého druha na vždy ztraceného, smýšlím jako on a budu při tom přesvědčení státi až do svého posledního dechu.“

R. Tyršová.

DODATEK (IV. DÍL)

ku Stanleyovu dílu:

V NEJTEMNĚJŠÍ AFRICE.

S velikým napjetím očekávaný spis, sepsaný ***důstojnikem Stanleyovy výpravy*** Sir ***Mounteney-Jephsonem*** a zrevidovaný Stanleyem, tvoří IV. díl tohoto velikolepého díla pod názvem:

EMIN PAŠA
a
VZPOURA V ÆQUATORII.

Devítiměsíční pobyt a vězení v poslední sudánské provincii.

Sepsali:

A. J. MOUNTENEY-JEPHSON a HENRY M. STANLEY.

Z anglického přeložili:

GUST. DÖRFL. EL. KRÁSNOHORSKÁ a PR. SOBOTKA.

Se 45 vyobrazeními, s mapou a dopisem, který psal Mahdi Eminu pašovi.

Cena celého díla zl. 4·20 brož., zl. 5·20 ve skv. vazbě.

Lze též odbírati po jednotlivých sešitech po 30 kr.
Celkem vyjde 14 sešitů.

 Dílo toto tvoří samostatný celek a co taký lze jej i bez předchozího odbírání prvních tří dílů zvlášť předplatiti a odbírati.

Proputovav pustinu lesní plnou hrůz a octnuv se u cíle, nalezl Stanley v provincii Eminově takový stav věcí, jakého by nikdy nebyl očekával a který nazval větším nebezpečím než-li všecka ona, jimiž prošel.

Ony kapitoly velkého spisu jeho, které pojednávají o Eminovi a jeho vládě, jsou plny podivení, plny nejistoty a neobyčejných u Stanleye polosvětel úsudku, které svědčí, že nechtěl a nesměl s určitostí vysloviti dojem, který v něm vzbudilo Eminovo vladařství.

Zcela jinou náladou dýše líčení osudů Eminových, podané mužem, jenž také jsa z praktické školy Stanleyovy a týchž náhledův jako on, po boku Eminově dlouho žil, osudů jeho v nejstrašnější době byl účasten, duševnímu ovzduší jeho přivykl, jeho příjemné přednosti v trvalém obcování seznával a sympatií se mu naklonil, v jeho osobnosť se vmyslil a vcítil, v jeho nenáhle se utvářivší poměry se vžil, jeho útěchám i zálibám porozuměl, jeho badatelské práce si zamiloval, jeho civilisatorské snahy oceňoval, jeho mírnou povahu i se slabostmi jejími bez trpkosti

pochopoval a jeho ideální omyly, jakož nezbytné výsledky celého jeho směru, ctil a odpouštěl.

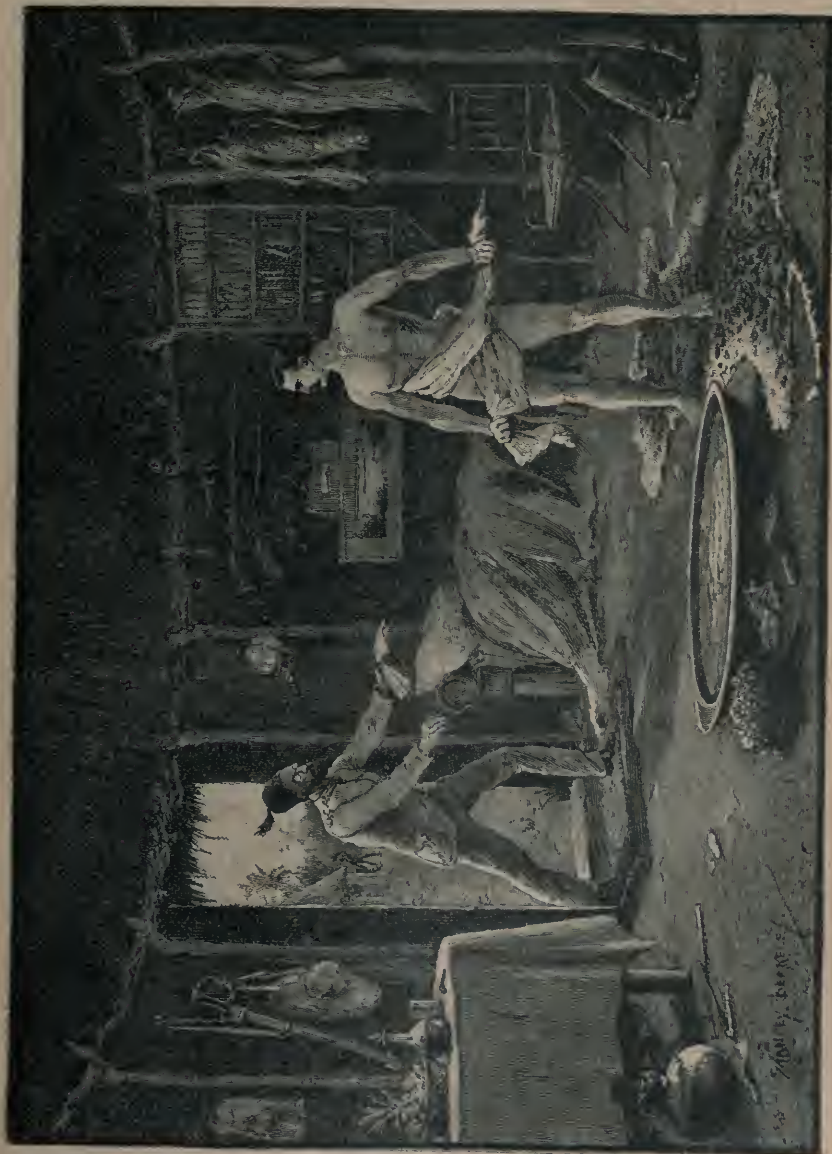
Takové líčení obsahuje kniha tato v zajímavých statích, které napsal Mounteney-Jephson, statečný a oddaný důstojník

Stanleyův, spolu však očitý svědek osudů Eminových v nejkritičtější době a účastník nejtěžších svízelů pašových, důvěrný společník jeho po dlouhou dobu a posuzovatel nejzevrubněji obeznalý v záležitostech jeho.

Kniha tato, již vydal Mounteney-Jephson za účastenství a souhlasu Stanleyova, jest důležitým a vysoce zajímavým doplňkem díla »V nejtemnější Africe« nejen proto, že do jisté míry

zadost činí spravedlivé zásadě: audiatur et altera pars, ale svým bohatým, věcným obsahem vůbec, který rozmnožuje

poučnou látku celého díla množstvím podrobností o přírodě Střední Afriky i o kmenech jejího obyvatelstva.

I tato kniha jest tedy vysoce cenná nejen jako napínavý cestopis, jako názorné líčení přírodopisné a ethnografické, ale

též jako kus lidských dějin vůbec, jako kus osudného dramatu reformatorské snahy, jako pravdivý román z dobyvatelských

příběhův osvěty, odvážně se deroucí v temno po pradobách země zděděné. — Vypravování knihy té jest poutavé a živé; poměry vzdálené i nepovědomé tu vykresleny črtami tak určitými, že představivosť čtenářova obrysy, barvy i stíny vidí živě před sebou jako skutečné; vše pak oživeno jest svěžestí mladistvou a prodchnuto sympatickým půvabem, jenž nepozbývaje nikde mužnosti, ba vojenské přesnosti, dává bezdečně prosvítati přirozené šlechetnosti nesobeckého pozorovatele a sdílného vypravovatele.

Dodatek (IV. díl) Stanleyova díla »V nejtemnější Africe« vyjde jako dílo zcela samostatné, a sice ve 14 sešitech po 30 kr., které přesně týden co týden vycházeti budou, takže celý spis před začátkem prázdnin ukončen bude.

Naproti tomu vyjde celé dílo v úpravě svazkové, úplné a sice brožované i vázané již koncem dubna a sice výtisk brožovaný za 4 zl. 20 kr., výtisk vázaný za 5 zl. 20 kr.

Na dílo:

Emin paša a vzpoura v Æquatorii

lze též předplatiti a sice:

na 7 sešitů . . . . zl. 2.10,
na 14 » (celé dílo) . . . . » 4.20.

Jednotlivé sešity lze mimo to obdržeti u všech řádných knihkupcův v Praze i na venkově. — První sešit díla: »Emin paša a vzpoura v Aequatorii« zašle se na požádání franko na ukázku.

Vyšlé 3 díly H. M. Stanleyova díla „V nejtemnější Africe“ lze mimo to obdržeti v každém knihkupectví, neb přímo u podepsaného nakladatelství buď jednotlivě po 3 zl. (váz. po 4 zl.) neb v celku za 9 zl. (váz. za 12 zl.)

Nakladatelství JOS. R. VILÍMKA V PRAZE, Spálená ulice č. 13. n..

Tiskem a nákladem Jos. R. Vilímka v Praze.

Bayerova bibliothéka pedagogických klassiků českých i cizích. Red. a vydav. Fr. Bayer. Ročn. V. seš. 3. a 4.: J. J. Rousseauův Emil. (Dokončení). J. Kaprasa Sebrané rozpravy psychologické (Pokrač.). Nákl. vydavatelovým, v Přerově 1891.

Rožmitál a jeho okolí. Sepsal Fr. A. Slavík. Nákl. literárního kruhu v Rožmitále 1891.

Lorenzova knihovna naučná. Č. 2.: Afrika. Náčrtek zeměpisný a národopisný. Napsal dr. E. Novák. S mapkou a vyobrazeními. Nakl. Jindř. Lorenz, v Třebíči 1891.

Našim maličkým. Druhá sbírka původních písní her a básniček pro školy mateřská a opatrovny od Lud. Tesařové. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Vzorný dopisovatel. Návod ku skládání všelikých listů a listin s hojnou sbírkou rozmanitých vzorů. Sestavil Jak. Malý. Druhé vydání rozhojněné a zvelebené pořídil K. Vorovka. Seš. 1. a 2. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Tlumočník česko-německo-francouzský. Upravil dr. Jos. Rydvan. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Mladý houslista. Nejlacinější vydání hudebnin pro housle. Rediguje V J. Novotný. Vydává J. R. Vilímek. Seš. 7. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Старый другъ. Романъ I. Ясинскаго. Типографія В. В. Комарова, С. Петербургъ 1891.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 6.

☛ Číslem tímto končí se **druhé čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci zaslané.

Zemská jubilejní výstava v Praze 1891. Seš. 2. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Dějepis města Prahy. Sepsal Václav Vlad. Tomek. Druhého vydání seš. 1. a 2. Nakl. Fr. Řivnáč, v Praze 1891.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal dr. Ant. Rezek. Seš. 3. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Obrazy z kulturních dějin českých. Sestavil Josef Svátek. Seš. 7. a 8. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Seš. 117. (Porunditi — Předjednání). Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Pestré cesty po Čechách. Společnou prací Matěje Broučka a soudruhů. Rediguje Svat. Čech, illustruje V. Oliva. Seš 7. Nakl. F. Topič, v Praze 1891.

Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. století. Napsal Svat. Čech, illustroval V. Oliva. Seš. 2. a 3. Nakl. týž.

Emin paša a vzpoura v Aequatorii. Devítiměsíční pobyt a vězení v poslední sudanské provincii. Sepsali A. J. Mounteney-Jephson a Henry M. Stanley. Z angl. přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská a Pr. Sobotka. Seš. 2. a 3. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

V zajetí Armidy. Když jsme táhli na Paříž. Napsal Pavel Albieri. illustroval V. Černý. Seš. 10. (Vilímkovy illustrované knihovny rodinné dílo III.) Nakl. týž.

Dramatická díla Josefa Štolby. Č. 1.: Křivé cesty. Veselohra o třech jednáních. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Ottova Laciná knihovna národní Ser. XIV. seš. 6.—17.: Romanová. Napsala E. Orzeszková. Z polského přeložil J. Paulík. Seš. 8.: Mžikové fotografie a figurky. V životě zachytil Ferd. Schulz. Nakl. J. Otto v Praze 1891.

Dědictví strýce Koba. Román. Napsal J. Girandin. S 98 obrazy od A. Marie. Seš. 12. (Vilímkovy knihovny mládeže dospívající III.). Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Potrhlá Barbora. Příběh z lidu. Napsala V. Lužická. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1891.

Matice lidu. Red. Primus Sobotka. Ročn. XXV. čís. 1.: Z tajů života. Životozpytné obrázky z říše živočišné a rostlinné. Napsal J. Kafka. Č. 2.: V dolech sibiřských. Olekminská Kalifornie. Od N. G—va. Sibiřští mučedníci. Od S. A. Srětenského. Přeložil Albín Straka. Čís. 3.: Obrázky ze školství českého a rakouského z uplynulých století. Sestavil Václav Gabriel.

Libuše, Matice zábavy a vědění. Ročn. XXI. č. 2.: Štěstí. Román, napsal M. A. Šimáček. Nákl. Libuše, Matice zábavy a vědění, v Praze 1891.

Sborník illustrovaných románů. Serie IV. seš. 6.: Světlo a stín. Od Koldy Malínského. Seš. 7. a 8.: A. G. Barrilia Bílý kos. Nakl. F. Šimáček.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 270.: Zajatec. Povídka z naší minulosti. Svatojanská pouť. Činohra pro mládež ve 3 jednáních. Sepsal Lad. Benýšek. (S obrázkem.) Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Ochotnické divadlo. Pořádá A. Schwab Polabský. Svaz. 64.: Před sjezdem. Veselohra o 3 jednáních. Napsal Ed. Souček. Nakl. týž.

Encyklopedie humoru a vtipu. Pořádá Hugon Wunsch. Svaz. VII. seš. 6. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Statistická knížka král. hlav. města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za r. 1889. Rediguje Jos. Erben. Nové řady ročník sedmý. Nákl. statistické komise, v Praze 1891.

Učebnice jazyka francouzského s methodou analyticko-direktní. Pro střední a jiné školy upravili prof. J. Kosina a prof. J. Hulakovský. Část II. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Pamiętnik niewolnika Afrykańskiego X. Daniela Sorur Pharim Dén. Wydanie ozdobione 10 rycinami. W Krakowie 1891.

L. N. Tolstoj a E. Burnsová O poměru pohlavním. (Příloh časopisu českého studentstva č. 2.) Nákl. Časopisu českého studentstva, v Praze 1891.

Ochrana před nemocemi zvláště tajnými (pohlavními). Na základě nejlepších pramenů napsal dr. J. Č. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1891.

Nemoci ženské. Vzdělal dr. J. Č. Nakl. týž.

R. 1891. Čís. 6.

OSVĚTA

Nález.

Číslo 9433.

Jmenem Jeho Veličenstva Císaře!

C. k. zemský co tiskový soud v Praze uznal k návrhům c. k. státního zastupitelství ze dne 24. dubna 1891 č. 9433 takto za právo:

Obsah odstavce, počínajícího slovy „Fréron psal“ až „piklů těchto“ na stránce 472 obsažený v článku periodického časopisu „Osvěta“ čís. 5. ai. 1891, nadepsaném: „Útěk Ludvíka XVI. a jeho zatčení“ zakládá skutkovou povahu zločinu uražení údův domu císařského, vytčeného v §. 64 tr. z.

Zavádí se ve věci této, an c. k. státní zástupnictví na určitou osobu žaloby nepodalo, na základě §. 493 ř. tr. řízení objektivní, schvaluje se dle čl. 489 ř. tr. zabavení čís. 5. r. 1891 periodického časopisu „Osvěta,“ zapovídá se dle §. 493 ř. tr. další rozšiřování čísla téhož — nařizuje se dle čl. 37 zák. ze dne 17. prosince 1862 č. 6 ř. z. ai. 1863 zmaření výtisků zabavených a dle čl. 20 téhož zákona uveřejnění tohoto nálezu na první stránce nejbližšího čísla časopisu shora uvedeného.

Důvody.

Obsahem odstavce, počínajícího slovy: „Fréron psal“ až „piklů těchto,“ na stránce 472 obsaženého v článku periodického časopisu „Osvěta“ čís. 5 ai. 1891, nadepsaném „Útěk Ludvíka XVI. a jeho zatčení“ porušuje se haněním úcta k údu domu císařského a zakladá tedy článek tento skutkovou povahu zločinu vytknutého v §. 64 tr. z.

Z těchto důvodů bylo návrhu c. k. státního navládnictví místo dáno a konfiskace dle §. 489 tr. ř. potvrzena.

V Praze, dne 25. dubna 1891.

C. k. dvorní rada:

Pečeť. Procházka v. r.

Panu *Vácslavu Vlčkovi*, odpovědnému redaktoru časopisu „Osvěta“ na Vinohradech.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

I.

ůh ví, jaký osud zanesl revírníka Kořána r. 186* do Pürstlinku, ležícího půl hodiny od bavorských hranic, uprostřed lesů a slatin, kam před třiceti roky sotva lidská noha cestu našla. Vysoká pláň; lukami zelenými, šedým mechem prorostlými, vine se potok granátově zarudlé barvy: mladá Otava, která se prýští z útrob hory Luzného, kde prý jsou ještě zdroje zlata, jež za věků dávno zašlých přebytek drahého kovu „křivé“ řece dávaly. Ale teď přebytku zlata více není: vystoupíš ze dveří myslivny, stojí před tebou Luzný, směrem jižním pláň uzavíraje. Stojí tu, bělavou, kostrbatou hlavu maje v bílé mlhy neb černé mraky zahalenou. Stojí tu nehybně, věčně mlčí, jako by truchlil nad změnami posledních desítiletí. Z pravé, západní strany ohraničují pláň Plattenhausen, velký a malý Spitzberg, z levé, východní, Moorkopf a Marberg, všecky lesem zarostlé až do těch temen; žádná hluboká roklina, žádná propast mezi horami těmito, jen úzká údolíčka na patách mírných svahů; samá slatinná poušť, příšerná, nehybná, vždy jednotvárná až k zoufání. Bídný les zimou a vlhkem ke vzrostu se nedostává; bují jen plazivá kleč, skrze niž žádná stezka nevede. Nesčíslné kmeny tlí a hnijí po zemi; pod nimi i vůkol nich líně tekou černé vody, tu a tam v hluboké louže se stavíce. Žádný zvuk, žádný život, žádné ptáče, snad ani žádný hmyz — i těch štiplavých komárů, kteříž dál dole takovou jsou obtíží, marně bys tu hledal.

Toť byla říše, kterou vládl revírník Kořán; byl tu neobmezeným pánem, byl vladařem, jehož poddaní neobtěžovali domáháním se konstituce.

Vidím ho před sebou, přes sáh vysokého a přiměřeně silného, snědé, sluncem osmahlé, větrem a mrazy zorané tváře, tmavokaštanovou bradu až skoro po pás, nohy jako sloupy, ruce jako tlapy medvědí; co živ jsem takové síly člověka neviděl; k tomu orlí zrak z hnědého oka, krásný, pravidelný nos. Věru, ač mu bylo přes čtyřicet let, ač tu i tam stříbrná nitka v husté tkani vlasů i vousů prokvétala, dle mého soudu revírník Kořán musel býti ideálem všech ženských. Herakles míval více štěstí nežli Foibos Apollon.

Když přišel, byl svobodný. Jakási stařena z Kvildy mu vařila a hospodařila. Nebyla to věc lehká: patnáct až dvacet kusů skotu ve stájích, a pak to zásobování na podzim, nežli spousty sněhové myslivnu od veškerého světa odloučí, každé spojení přeruší. Hospodařiti tak, aby od října do května každý den bylo co jíst a co pít. Co se tu naneslo slaniny! i některá jalovička se obětovala, do soli naložila, v komíně zaudila. Pravé kádě sedlého mléka stály ve sklepě, až skysal tekutý boží dárek, že chutnal jak ostrý ocet, ba co dím, jako kyse-

lina sírová. Nic, pranic neroste na Pürstlinku, ani požehnání jiných hor, Drakeův dar, zemák; jen trávu vysokou, chutnou rodí lysiny lesní, pak ostružiny, maliny a černé jahůdky. Mouka, brambory, hrách, vše, čeho člověk potřebuje, čtyři, pět mil daleko musí si nakoupiti, nákladně dovážeti. A dříve bylo ještě hůře. Žádná silnice sem nevedla, jen jakás cesta krkolomná, vodami prorytá, travou zarůstající, neboť nebylo lidských rukou, aby ji udržovaly.

Kromě revírníka byl tu hajný se ženou a několika dětmi. Jeho obydlí stálo a stojí podnes as sto kroků pod myslivnou směrem k jihu. Tehdy byl hajným jakýs Vavruch, malý, zavalitý člověk, zádumčivý, jako ty lesy vůkol. Dřevorubci si o něm povídali věci až hrůza. Od útlého mládí tu žil, vyloučen ze spolku druhých lidí; i zkamenělo srdce jeho, život lidský za fatku mu platil. Vážil on svůj život skoro každý den a vysoko ho necenil — zač teprv mu stál cizí? Dřívější revírník byl přísný pán: Vavruch ručil a odpovídal za každého srnce v širošírém revíru; na Vavruchovi bylo vypátrati z jara, když tál sníh, když bezedné slatiny v pohyblivou, bobtající kaši se měnily, kde který usadil se tetřev, aby, když kníže pán a hosté jeho zavítali v tyto kraje, na jistou je dovedl ránu. K tomu cíli bylo i upraviti stezky skrze les i močály, stezky z drobných klacků podle sebe položených troj-, čtyřnásobnou vrstvou, aby chodci se neprobořili. A málo bylo lidí k té práci!

K tomu dřívější pan revírník sám nikde ruky nepřiložil; obešel si někdy revír, a běda, když něco nebylo v pořádku! Tu bývala celý den bouřka podobná oněm, které na temeni Luzného se sbírávají: „Vavruchu! darebáku! tolik jen stromů jste pokáceli? Vyženu vás i s tou vaší holotou! Že toho nemohlo být víc? Ještě jednou mi to řekněte, a zítra se stěhujete z hájovny!“ — Sta a sta kmenů mělo se dovleci v zimě strašnými divočinami až k nádržce Vogelsteinské, aby odtud, když stavidla nádržky, jarními přítoky zmohutnělé, se pustila, do Mádru po vodě dopraveny byly. A hajný ručil za všecky ty klády a dřeva, které po kalných vodách plavaly, do břehů se ryly, ve slapech vázly, se hromadily a kupily, vyžadujíce pomoci lidské, aby dále plovati mohly, než opadne voda. Tu bývalo mu se bráti za plovoucími dřevy podél vody bez břehů, kde nesčíslné kořeny bránily krokům, kde smekala se noha ve slizkém bahně, kde nástrahy kladly hluboké díry mezi kameny, potměšilým mechem porostlými. Dál a dál ho hnala krkolomná pouť; ječící vody uměle zmohutnělé nečekaly, a jestliže trámy na suchu uvázly, co tu bývalo s nimi práce, a často marné, poněvadž nebylo dost rukou!

U nádržky stál revírník a spočítal dvě stě dřev, jež do vody byla vržena; do Mádru jich přišlo sto! Taková liknavost! Počkej, Vavruchu!

Na zimu srnci do posledního se odstěhovali, šli z větší části do sousedních Bavor, kde les je vyšší, kde jsou hluboké prorvy a údoliny, dobře chráněné. Jakmile se vesna vrátila, přibyli zase na bujnou pastvu Vavruch ve dne v noci chodil, aby vypátral, kudy přecházejí, kde se uchýlili. Ale v patách za srnci přišli úhlavní jich nepřátelé, bavorští

pytláci, smělejší všech, nelítostní, ničeho nedbající. Povstala vojna mezi nimi a hajným, vojna na život a na smrt. Když pytláci střelili srnce, revírník činil zodpovědným hajného; sám se do věci nemíchal; pro něj osobně jako by pytláků nebylo. Tím se dostával ubohý Vavruch mezi dva ohně: zpředu mu hrozily kulky pytláků, ze zadu visel Damoklův meč ve způsobě propuštění ze služby, panské služby dobré, již mu nejbohatší sedláci až v Rehberku záviděli. Umínil si z počátku, že ničeho neohlásí, třeba i seznal, že pytláci nového pychu se dopustili; avšak pan revírník slyšel, kde která rána padla: v těchto pustých, mlčenlivých lesích, na dvě hodiny cesty ji uslyšíš. A co horšího: pan revírník měl špeha v osobě jednoho dřevorubce, který všecko mu donášel.

I zkamenělo srdce Vavruchovo v námahách a v nepřátelství, a utkal se s pytláky ve válku, v boj nelítostný na život i na smrt. Znal jejich spády i cesty, kterými se brávali; ve dne, v noci, když nejméně se nadáli, tu číhal na ně, tam pomstě jejich se vyhýbal. Boj ten ze své strany tím zarputileji vedl, že sám jeden byl proti mnohým a dobře věděl, dopadnouli ho nepřátelé jeho, že milosti u nich marně by hledal.

Stávalo se, že padla rána v hlubokém lese, rána ostrá, jasná, daleko slyšitelná. Revírník znal hlahol pušky Vavruchovy; když ji zaslechl, viděli ho dřevorubci, viděla čeleď, an mlčky hlavou přikyvoval, prsty zalouskal. A les tehdáž, kdy lysin ni pasek nebývalo, tajemství zachoval; ženy nechodily ještě na maliny, černé jahody — a tak, co se v lese stalo, v tajemnou zůstalo zahaleno roušku.

Sbíraly se vrány, černí havrani, skřehotali, kroužili nad určitým místem. Ale kdo by se byl šel podívat? Zrak hajného bodal jako zrak zmije, jako by říci chtěl: „Nechoď, nehas, co tě nepálí! co jsem učinil, před svědomím svým sám zodpovím.“

V lese mech se bořil, vody podmývaly, tráva rostla i vřes bujel; stopy zarůstaly, co dnes na povrchu půdy, za týden na věky skryto, uschováno bylo.

V Bavořích pak tu ten, onde onen čeledín, synek chalupník se pohřešoval. Šli ho hledat do lesů, někdy ho našli a zticha odnesli; častěji všecko hledání marným se objevilo; snad ani přes hranice se neodvážili.

Vcházel zármutek do dřevěných chat, pod ploské střechy, velikými kameny poseté — plakaly vdovy, kvílili sirotci.

Příšerné zvěsti počaly kolovati o nočních zjeveních v Plattenhausenských tichých lesích. Nenašly klidu duše v lese pohynulých: kvílení a lkaní zaznívalo noční tmou; těkavé plameny objevovaly se po zemi i ve vrcholech vetchých, hromem prorytých smrků, se stromu na strom skákajíce, dlouhý modravý ohon za sebou vláčejíce. Leckdos je viděl za nocí podzimních, viděl a křížem se znamenal, jiným o zjevu povídal. Taková z toho hrůza vzešla, že ani bavorští pytláci neodolali, více lesních příšer a strašidel se bojíce nežli samého Vavrucha. Srnci měli pokoj.

II.

Tak to vypadalo, když smrt si přišla pro předchůdce Kořánova. Odvezli ho po krkolomných cestách na starý hřbitov Rehberský, a po krátkém čase Kořánem mezera se vyplnila.

Od té doby pro Vavrucha nastal jiný život; pan revírník žádal, čeho v službě nutno, sám nejen pilně dohlížel, ale kde třeba bylo, sám ruky přikládal. Kolonie čtyř dřevorubců o dva rozmnožena; v čas plavení dřev deset až dvanáct lidí přivoláno z Dlouhé Vsi, z Bučin a z Fürstenhutu. Za to, aniž by kdo byl přetížen, práce šla, jen lítala. Že ani správa panská špatně nepochodila, jest patrno: tehda ještě ve dne v noci zněly píly Máderských závodů na resonanční prkénka. Tam plavily se staleté kmeny pralesa, kteréž jedině se hodí, protože vlákno dlouhověkým vzrůstem nad jiné jest husté.

Revírník Kořán byl vůbec člověk hodný, měkkého srdce. Zvěděl o minulých bojích svého hajného, kdysi rozhovořil se s ním v příčině té.

„Vy jste na ně chodil jako na čekání?“

„Bylo třeba — při prvním jsem se jen hájil.“

„Ale ostatní?“

„Šli se pomstit, musel jsem je předcházeti.“

„A kolik jste jich — —?“

Revírník jako by se bál domluviti, zatajil slovo. Vavruch nevrle hlavou potřásl, povznesl na mžik pichlavé své oko, ale hned je zase sklopil a děl skoro šeptem: „Což já vím! několik jich tam leží!“ Máchnul rukou směrem k Plattenhausenu. — „Vždyť mne honili jako zajíce v kotli . . . dvakrát mne poranili . . . co s nimi?“ dodal po drahné chvíli.

Revírník se zamyslil; mlčky se bral podle hajného. Čtvrt hodiny snad uběhlo, nežli zase počal mluviti.

„Člověče — máte přece hroznou vinu na svědomí, necítíte toho? Což pak jest člověk lítá šelma lesní? Nemluvte mi, že to byli pytláci, kteří vám ničili zvěř. Sto srnců nevyváží jednoho lidského života! Pokud se vám kdo protivil se zbraní v rukou, hledaje vašeho bezživotí, byl jste v právu, a já bych jinak nejednal. Stejnou jest vaší povinností hájiti majetku toho, kdož vám dává chléb. Stíhati však člověka, plaziti se za ním z úkrytu do úkrytu, úklady mu strojiti, třeba byl zločinec sám, to je vražda, sprostá, úkladná vražda! Toho jste nevěděl?“

Vavruch se mračil jako zubr lesní. „Pan revírník velel, abych očistil vzduch,“ zabroukal; „každým dnem skoro mi hrozil ztrátou služby.“

„Já pak vám všeliké takové počínání zapovídám,“ pravil nový revírník, na každé slovo důraz klada. „Slyšíte, *já* vám to zapovídám, a staneli se co podobného, sám vás odevzdám soudu.“

Jaktěživ takové řeči Vavruch neslýchal. Vytřeštěným hledem patřil na představeného svého.

„Snadno se stane, co pan revírník poroučí,“ odvětil; „tím snáze, že žádný už se sem neodvažuje.“

„Ať jest tomu jakkoli, slyšel jste, co jsem vám pravil. Pokání za to, co jste učinil, vás jediného se týká, do toho mi nic není.“

Starý hněv a vzdor ovládl duši hajného. Možná, že vlastní svědomí trpce se ozvalo, tak trpce, že za hořkost myšlenek na ty nevražil, od nichž mu přicházela.

„Pan revírník ten pronárod nezná," bručel do vousů, „toť největší lotři na zemi, suroví divoši. Však až se dovědí, jak pan revírník smýšlí, brzy nás návštěvou poctí. Potom ať si to tedy spraví pan revírník."

„Spravím," odvětil Kořán rozhodně a dal hajnému rozkaz služby se týkající; na to se rozešli.

Pravil jsem, že v prvním roce pobytu svého revírník samoten žil v prostranné své myslivně, maje podle sebe starou hospodyni. Přečkal dlouhou, nudnou zimu, která jako mrákoty lehá na kraje tyto, od světa odloučené. Skoro celý čas tu tráviti jest mezi čtyřmi stěnami světnice; málo kdy vysvitne slunko; tu a tam nastane pohoda, které využiti dlužno na odvlečení pokácených stromů. Ale pravidlem lehne mlha a děsné, věčné pološero. Víří větry, valí se chumelice, kterým lidská síla neodolá. Představ si, drahý čtenáři, jaký to život! A což onemocníli kdo, kde najde lékaře? Kudy proklestí si cestu kněz, aby útěchy podal umírajícím? — Stává se, že šest, sedm neděl uteče, nežli tělo nebožtíkovo odvezti možno k věčnému odpočinku.

Sedával sám dlouhé zimní večery revírník, odbýval si kancelářské práce, psal záznamy, rozpočty, kreslil plány, studoval, pokud to šlo, i četl, pokud skromná jeho knihovna stačila; probíral se starými články novinářskými jako ti kupci ve Východní Sibiři, v Nižním Kolymsku a Verchnojansku, kamž noviny jednou za rok docházejí. Často na něj nuda padla, jako tížící můra.

Tu stávalo se, že stará hospodyně k němu přisedla, o bývalých časech rozmlouvala. Z počátku těžko rozuměl nezvyklému německému nářečí bezzubé stařeny. Znenáhla přivyknul a porozuměl. Byly to divné, příšerné povídačky o vyhubených nyní šelmách lesních, medvědech a rysech, jež ona pamatovala; o strašidlech lesních, děsících stáda na pastvách; o „divoké honbě," kterou provádí příšerný lovec, žena se za tmavých nocí jesenních a zimních s temena Luzného přes propasti a svahy do úžlabin a širých slatin na úpatí hory té, a odtud přes věčně dřímající lesy, tu po vrcholech stromů, onde na zemi, s pahejlu na pahejl, s jednoho tlícího kmene na druhý, až na temeno Marberka, klečí porostlé. Chodí, zahalen v mraky, s hukotem vichřice; hafají podle něho dvě feny, jedna jasně, druhá temně — „hrubě," jak říkala. — Povídala o lidech v okolí na čtyři míle — všecky je znala; věděla, kdo hodný, kdo zlý; věděla o všem, co dělali, co se jim stalo, jak osud je stíhal, čím se provinili. O všem věděla, jen o žádné nouzi o chléb, té tehdy nebylo při vší skrovnosti.

Jak vypravovala stejným, jednotvárným hlasem, jako když pramínek bublá, padla dřímota na oči revírníkovy; hlava se mu na prsa klonila. Tu přerývala povídání své a tázávala se: „Milostpánovi se chce spát, že? Není divu, je pozdě, ach, tuze pozdě, osm hodin už!"

A revírník si šel lehnout.

Touže dobou večerní jinak bývalo sto kroků dále, v prostranné síni hajnovny; tišeji bývalo i šumněji. Tišeji, když Vavruch byl sám

v kruhu rodiny své. Záhy menší děti k spaní se uložily; otec přisedl za velký javorový stůl, žena přinesla slamou otočenou láhev samožitné Prachatické a postavila sklínku podle ní. Vavruch zapálil si dýmku, kotouče čpavého dýmu ho jako v šedý závoj halily. Sklínku za sklínkou klopil do sebe, mlčky, slova nemluvě. Uprostřed síně nad škopkem vody hořela buková louč; ob čas třepetná, bludná zář prodrala se skrze mraky tabákového kouře a odrážela se od očí skleněných, do prázdna zírajících.

V obrovských kamnech praskal mohutný oheň, hrozné horko z nich sálalo. Jako duchové kmitaly se síní dvě postavy ženské, zde onde šukající v slabém světle louče: žena hajného a jeho mladá dcerka.

Obcházela hajná v tlustých vlněných punčochách, které dusily zvuk kroků; mladá pak dívka, bosa, vysoko vykasána, bílýma nožkama pružně se dotýkala černé podlahy. Svit louče, rudá výheň z peci chvílemi tváře i postavy osvětlila. Bledá, nehybná byla tvář matčina, sehnutý její vzrůst — ale dcera byla nevšední, demonické krásy; sálal plamen z očí temných, nachová, polo otevřená ústa jako by žárem dechu se byla vzňala. Stepilá postava, plná ňadra, okrouhlé, trochu osmahlé rámě, vše jevilo královnu této pouště, růži nedávno vykvetlou. Koho oblaží?

Zajisté dívka ta — na samotě vyrostlá, vykvetlá — lásky, štěstí a bolu nepoznala. Dřevorubci, kteří jedině sem docházeli a brzy zase odcházeli, byli vesměs lidé ženatí — jim šlo o jiné věci než o lásku; nebožtík pan lesní byl starý pán, vdovec bezdětný; nynější byl vážný muž, který snad sobě dívky ani nepovšiml. Mladíka od nepaměti tu nebývalo, odečtemeli neotesaného výrostka z potomstva dřevařů, který se tu a tam objevil.

Odbily osmou hrčivé hodiny Schwarzwaldské na černě očazeném trámoví; ulehly ženštiny na širokou postel proti kamnům; Vavruch posledně vyklepal dýmku, svlekl kabát a nejistým krokem beze slova odebral se na druhou postel. Zasyčel poslední kousek do vody padající louče; úplná tma se rozhostila vůkol.

Avšak byly dni, že tu bylo hlučněji. Sešli se dřevorubci, pět, šest jich přišlo, každý si přinesl láhev pálenky. Sedli kolem kulatého stolu, připíjeli si, rozpovídali se, a Vavruch s nimi. Šumně šly řeči.

„A já vám říkám,“ pravil starý člověk jednooký, „já se snad nedočkám, ale vy jste mladší, uvidíte: přijde pohroma, a jaká! Ze strany západní, odkud vítr věje, odkud vichřice přicházejí, načali jsme onehdy les. Pamatujete se, že nejtlustší stromy tam stály; co za nimi, je samý krsek . . .“

„Jakž by jinak bylo?“ odtušil hajný; „což pak u nás strom roste jako v kraji? Pomalu roste, zima a sníh nedají, a jarní mrazy mladé větvičky pálí; za dvě stě let u nás té výše a tloušťky nedosáhne, k níž dospěje dole za padesát.“

„A k tomu ty velké malým ve vzrostu brání,“ dodal mladý jakýs člověk.

„Brání ve vzrostu,“ uchopil se zase slova jednooký stařec, „to máš pravdu — ale za to také *chrání!* Ty velké tu stály od nepaměti, ale věčně státi nebudou; zetlí ten onen, jeden po druhém, a padne;

na jeho místo jiný postoupí a zmohutní, třebas i za dlouho. Tak se stává, že, dokud celou věc člověk lesu samému ponechává, nic lesu se nestane. Co les ztratí, zase si vynahradí. Ale pokácejte ty staré stromy z kraje, ty velké, a uvidíte! Vzepře se vítr do husté drobotiny, a povídám vám, celou rázem ji položí. To bude mela! Kdy by nás tu pak sto bylo, ty záseky neodstraníme, nespracujeme."

Opět jiný se ozval i rozžal světlo umu svého: „Co pak vy víte! vy jste dole nebyli! Kdo nebyl v Budějovicích, ničeho neviděl. Co pak je u nás svět? U nás je les a nikoli svět. Svět má pole a jaké! ve světě je krásně, všechno rovno jako ten stůl."

Přisvědčovali, a mluvčí vedl svou dále: „Povídám vám, to byste měli vidět. Vysekají celé kusy lesa, tři, čtyři jitra, také třicet" — fantasie řečníkova patrně tou měrou rostla, kterou obsah jeho láhvičky se tratil — „jiter najednou a potom vám to vysazují drobounkými smrčky, pěkně v řadě, stromek podle stromku ve stejné vzdálenosti. To je vám krása, jako proužky na mé košili." Řečník vyhrnul rukáv šerkového kabátu a ukázal posluchačům košili z hrubého cvilichu, umouněnou, smolou slepenou; marně bys původní barvy se byl dohadoval, nechtěllis řečníku na slovo uvěřiti, že kdysi bývala pruhovaná.

„Ty plácale," vyhrkl naň Vavruch — „ty toho víš! Ty mluvíš o kulturách, jako bys je byl viděl! Kde pak jsi je viděl, prosím tě?"

„Nu, povídám vám, u Budějovic — a v Písku taky . . ."

„Aha, to tenkrát, když tě tam zavřeli. Tos je bez pochyby viděl na dvoře v kriminále, kde jsi zametal."

Tato přímá narážka patrně chvalořečníka kultur netěšila; ostatní se řehtali radostí, kdežto on napiv se hlavu sklonil. Možná, že mu projela duší upomínka na nešťastný příběh z jeho života. Káceli kdysi v lese mohutný javor, i padl kmen na vlastní dvě jeho dítky, jedno zabil, druhé těžce poranil. Vmísily se do toho soudy, svědci pověděli, že nešťastník byl opilý. Poslali ho do Písku a odsoudili na šest měsíců pro přečin proti bezpečnosti života.

Bylo divno, že hajný mu čin ten vyčetl, týž hajný, který liškám lesním a pytlačícím lidem stejnou měrou měřil.

Zamlčeli se všichni; pět, deset minut nemluvili. Potom zase počal starý: „Na východě slunce vychází, světlo a požehnání přináší; od západu chodí noc a všeliké zlo. Od západu přicházejí větry a bouřky; ze západní strany přišli Francouzi, víte, tenkrát, když Napoleon dorážel na našeho monarku."

„A kutí se tam zase něco," prohodil jiný.

„Ba kutí, kdy pak se tam něco nekutí? Bude zle, bude vojna, že takové nebylo."

Hajný vstal. Velká politika, ta mu byla životem. V úkrytu Pürstlinských lesů kombinoval smělé theorie, které mapu Evropy rub na rub přeměňovaly. Dřevěnou dýmkou tloukl o stůl a křičel, že by ho bylo bývalo i venku slyšet: „To všecko ten Sardin, ničema! Ten chlap nedá pokoje! Ale já být císařem pánem, jeho mizernou zem na kopytech koňů husarských a kyrysarských bych dal roznesti. To on ten poťouchlý halama pořád Francouzovi leží v uších a ks! ks! A proti

komu? Proti nám! A Rus a Prus, co by mu měli představit, že tohle je zpupnost a k ničemu to nevede, oni mlčí!"

„Rus se bojí Švejdy," prohodil jednooký dřevorubec. Hádali se o to.

„On by Francouz také nebyl takový," ozval se jiný, „kdy by nevěděl, že tenhle Bavorák půjde s ním. A on půjde, to uvidíte."

Teď byli ve svém. Shodovali se, že to byla radost, ač jeden druhého překřičoval. Jednohlašně přijata resoluce, třeba bez parlamentárních forem, že Bavoráci jsou nejhorší pronárod na světě a že by je slušelo vyhladiti jako hříšný lid Sodomský. Ba i Bohu vytýkáno, že nevzbudil jim nepřítele, který by je potřel a rozprášil, že nedal je v ruce jeho, jako kdysi plemeno Amalek v ruce Saula krále.

Nebyla to debata, nehádali se více. Ryčně samým sobě přizvukovali.

Vstoupila jakás žena, popošla ke stolu, dotknula se rukou ramene jednoho ze dřevařů: „Pojď domů, co tak řveš?"

„Nech mne být, o potentátech mluvíme — což ženy takovým věcem rozumějí?"

Uvedl jsem hovor, jak jsem ho kdys na své uši slyšel. Takové a podobné sněmy dvakrát, třikrát v témdni na hajnovně se odbývaly. Po osmé všecko se vytratilo, a Vavruch zůstal sám. Zadíval se chvíli ještě do prázdna, jako když sám tu sedával; kmitavý paprsek hořící louče skrze dým a páru našel si cestu k očím, které zas jako by ve sklo se byly proměnily.

Ulehnul; vyhaslo světlo. Často prý na lůžku dlouhou dobu povaloval; snad báječné horko, čpavý dým a zápach z pochybné kořalky usnouti mu nedaly.

III.

Pan revírník neměl snad chuti tráviti o samotě i druhou zimu v prostranné své myslivně; znudilo jej věčné vrčení kolovrátku staré hospodyně; naposlouchal se do syta povídání jejího. Přeletělo kratičké jaro, již i léto ke konci se chýlilo; byla tu druhá polovice srpna. Mrazíky padaly, pokrývajíce bílým jitřním jíním trávu luční i všelikou nať a kapradinu v lesních světlinách. Ve světnicích počalo se topiti.

Tu přistoupila jednoho rána hospodyně k panu revírníkovi, když právě k odchodu se měl, a dle zvyku svého se tázala; „Kdy vrátí se milostpán? co mu mám přistrojiti?"

„Dnes ničeho. Jděte pro Jogla, ať mi vezme kufřík. Půjdu do Kvildy; odtamtud pojedu do Vimberka a pak dále. Budu se ženiti, za dvě neděle se vrátím; hezky mi všecko do pořádku dejte, všecko ať se leskne, slyšíte?"

Stará tu stála jako přimrazena. Taková novina, a slovem se před tím nezmínil. Slzy jí vyhrkly ze starých, dobrých očí.

„Svatá ty Neposkvrněná! Ženit se bude milostpán?"

„Nebojte se, milá Nany — vy tu zůstanete a povedete hospodářství jako dříve. Vždyť uvidíte: je to hotové dítě."

Stará si zástěrou oči utřela: „Toť! toť! co pak by si tu počala? Je z kraje; u nás je to jinaké. Boží požehnání, milostpane! Však stará Nany jí všecko ukáže — matkou jí budu, mé zlaté! A to jsem ráda, že milostpán se ožení! Kdež pak by tu sám vydržel? Nebožtík milostpán, Bože, ten byl bručivý a divný! Není divu! dvacet let tu žíti jako vdovec!"

Revírník zastavil stavidla její výmluvnosti, vpadnuv jí do řeči: „Dobře, dobře, děkuji, Nany! Teď ale ještě něco. Pozejtří přijde mládenec; uchystejte mu pokojík v prvním patře a dobře se oň postarejte, aby ničeho mu nechybělo. Ten mládenec tu zůstane; práce je více, sám na ni nestačím. Tak, a teď s Bohem, Nany! Pošlete mi Jogla k hajnému, budu tam na něj čekat."

Revírník ubíral se k hajnému, by leccos mu nařídil. Nany tu stála hodnou chvíli, sama k sobě mluvila: „Můj ty Bože, ženit se bude! Dej mu Pánbůh všeho štěstí, takovému hodnému pánovi! Ale že mi to neřekl? Nu, on mnoho řečí nenadělá, už je takový. Mladou paní přivede! Jen ať se jí nestýská u nás! Je to tu divný život pro mladou paní, a dle všeho ještě k tomu pro paní z města . . ."

Třetího dne přišel ohlášený mládenec; doprovázel ho člověk, nesoucí mu kufřík sotva větší, než jaký revírník s sebou vzal. Mladík jako květ, dvacet a málo let smálo se z růžových lící, z jasných očí. Co si as myslil, stanuv na prahu myslivny, odkud celé údolí přehledl až k šedému Luznému, na jehož rozrytou bělavou hlavu padaly paprsky odpoledního slunce? Nevím, ale soudím, že myšlenky jeho byly podobné jako moje, když po prvé jsem se v té odloučenosti octnul: Svět obmezený, malý — ale svět pro sebe! Snad si také řekl: „Jsem nyní jedním z obyvatelů toho světa; po jaký čas jím budu? co mi uštědří? čeho se dožiju?"

Přivítala ho stará hospodyně; řeč její rozproudila se jako bystřiny po přívalu. Málo čemu asi porozuměl; poslala ho sem ústřední správa z Kornouz nebo z Lounska; co živ Šumavy neviděl. Přijel zprvu do Dlouhé Vsi, pak do Štubenbachu a odtud sem. Je mladý, ať vidí, ať zkusí!

Jedno se ho mile dotklo, tomu dobře rozuměl: Och, pan revírník je hodný! takového na širém světě není — učiněná vlídnost a dobrota — jako v ráji se tu bude míti . . .

Dále ovšem slyšel: „— ale sněhu. můj ty Bože, tu je sněhu tak!" stará ukázala rukama nad hlavu, co jen dosíci mohla a ještě povyskočila — ale to mu málo vadilo. Jsou tu jiní, vše přemáhají; proč by on mladý, silný a svěží neobstál?

Stará ho dovedla do jeho pokojíku. Malý, zděný, jen strop dřevěný, ale tak miloučký, teplounký; v kamnech praskal oheň. Nany mu ukazovala, kde co má uložiti, pomáhala mu při prázdnění kufru, obskakovala ho jako starostlivá matička syna, který se z vojny neb daleké cesty navrátil, vysvětlovala, vyptávala se, vše obšírně, bez konce, s takou výmluvností, že sám sotva mohl tu a tam prohoditi otázku. Když všecko do pořádku a na své místo přivedeno, vyšla Nany a na chvilku ho o samotě zůstavila. Sedl ke stolu na dřevěnou, bílou stoličku, podepřel hlavu o lokte; únava naň léhala, vykonalť dnes dosti

dlouhou a namáhavou pouť. Ale v tom už tu zas byla Nany, nesouc mu oběd. Prostřela režný ubrousek, mísu plnou naložené hověziny v divoké omáčce, k tomu talíř s knedlíky.

Dal se do jídla. Polévka byla výborná, maso mu jaksi nejelo. zdálo se mu, že páchne; knedlík byl tvrdý, jako žulová skála.

Jakáž pomoc! kde tu vzíti čerstvého masa? Nevídáno, přivykne; má mladý žaludek. Hospodyně jako by čtla v jeho myšlenkách.

„Čerstvého masa u nás není, leda tu a tam kousek zvěřiny — dříve jí bývalo více . . . v létě vůbec je málokdy maso; neudrží se. Jí mladý pán koláče? vdolky? Ale mléka máme — jí ho mladý pán? a chleba s máslem . . . a ten šmarn, ten je výtečný! ale másla třeba dát hodně. Nu, což je o to, o omastek není zle — sedm dojných krav! vepři se krmí ssedlým mlékem — kam s ním? — ale, to je potom z nich maso — křehounké, sladké jako mandle!“

Nany, pronášejíc otázky, nikdy na odpověď nečekala; příručí tedy nepotřeboval v jídle ustávati a proud řeči staré ženy nijak mu nevadil. Kdo ví, jak dlouho by se byl rozléval, kdy by nebyly venku zavzněly zvonce dobytka z pastvy se vracejícího.

Dojedl; Nany sklidila zbytky a odešla, omlouvajíc se, že povinnosti její co hospodyně jí nedovolují delšího pobytu.

Mládenec unaven lehl si na starou pohovku, černým voskovaným plátnem potaženou. Teplé bydlo, únava, sytost mu přikouzlily na oči sen.

Probudil jej z něho po malé hodince hajný, který bez zaklepání hřmotným svým krokem vešel.

Mladík vyskočil, protřel si oči; už se šeřilo, ale protějším oknem vnikalo ještě tolik světla, že bylo lze rozeznati rozorané čelo hajného i nehybnou jeho tvář, hustým šedým vousem po valné části porostlou.

Oči obou se setkaly; pohled Vavruchův na mladíka nepříjemně působil, zrovna mráz ho obešel.

„Pan revírník poručil, abych se vám představil,“ pravil Vavruch, „a abych vás revírem provedl; je velký, uhlídáte.“

Slova ta pronešena byla jazykem německým; příručí týmže jazykem odvětil. Vavruch pozoroval, že mladík těžce, neohebně se vyjadřuje, i spustil česky, omlouvaje se, že pozapomněl, že je tu z mladých dob. Mládenec byl patrně rád, pocit osamotnění ho rázem opustil, i ten nepříjemný dojem pojednou zmizel.

Hovor nebyl dlouhý. „Dnes si odpočiňte, mladý pane,“ vece hajný, „zítra o svítání přijdu pro vás. Máte dobrou obuv?“

Mládenec ukázal na zaprášené své boty. Hajný hodil na ně okem, pousmál se poněkud útrpně a prohodil: „Tyhle? Za dvě neděle je po nich! Ani trávy nesnesou, neřkuli močálu. Podívejte se na moje.“ Rozžal sirku, aby mladík lépe viděl. Boty jeho sahaly nad kolena, noha se v nich podobala noze slonově; zarudlou kůži pokrývala tlustá vrstva jakéhosi stydlého tuku, který ambrou nevoněl. Mladík se usmál, pomýšleje, co by as doma řekli, kdy by ho v také parádě viděli!

„Takové se dělají na Kvildě,“ prohodil Vavruch; „půjdeme tam spolu tyto dni, abyste si na ně dal vzít míru; bez takových se neobejdete; tolik služného nemáte, co by vás tu stála obuv, jako je vaše.“

V tom měl, mimochodem řečeno, pravdu. Služné mládencovo, nehledíc ke stravě, k bytu a palivu, obnášelo osmdesát zlatých ročně na hotových a nějaký ten deputát, který se v Pürstlinku zdál, vzhledem a obtížím dopravy, dosti illusorním.

Hajný šel, sotva dav dobrou noc. Příručí ho slyšel, an po dřevěných schodech hřmotně sestupoval. Sedl si a přemýšlel o nových poměrech svých. Obrazy divé lesní pustiny, skrze niž, opustiv Máder, se byl ubíral, řadou táhly jako v kukátku před zrakoma jeho. Šedé, mechem porostlé smrky, hrozná cesta plná černých vodotoků, samý kámen na ní i podle ní, a mech, nekonečný mech, tu zelený, tu hnědý, onde plavý i šedý, hluboký mech, který pod nohama se bořil a z něhož voda tekla, když v hrsti ho stlačil. Prošel též opuštěnou osadou dřevařskou — příšerný obraz! Trámy se rozpadávaly, lesní rostliny i drobné stromky na nich hnaly do výše, a černě zely prázdné otvory dveřní i malá okénka. Hluboké ticho nad ním i vůkol něho; zahrčel tu a tam granátově rudý pramének vody, zakrákoral havran, zasípěl luňák v nedohledné výšce — to bylo všecko. Muž, který nesa kufřík jej doprovázel, tu a tam se dal do vypravování. Poslouchal proud jeho řeči, nerozuměl . . .

Slunce zapadlo za šedozelenými lesy, čirá tma se rozhostila. Vstal, přistoupil k oknu. Drobné mráčky táhly po bezměsíčném nebi a mezi nimi tu i tam modrá hvězdička se zableskla, zakmitala. Neurčitě, sotva k rozeznání tkvěly na jižním obzoru obrysy Luzného. Otevřel okno; chladný, skoro mrazivý větřík zavál mu do tváře; unyle k němu zavzněly zvonce dobytka. Poslouchal skoro nábožně; v tom jiný zvuk mu do ucha zalehl: jakýsi výrostek, vyšed před jednu z drvařských chat, chtě bez pochyby uleviti citům v srdci se dmoucím, „zajodloval“ si; byl to divný hlahol, zpěvu méně podobný nežli sípavému vřesku nočního zvířete. Mládenec zavřel zase okno. Poohledl se, bylo mu s podivením, že stará nepřichází. Kdy by mu aspoň přinesla lampu nebo svíčku; přec byla tak hovorná, v té tmě ho tu nechávala o samotě. Našel sirku v kapse, rozžal, na hodinky se podíval. Půl osmé. Sebral se, vyšel ven, po schodech dolů hmatem cestu hledal. Ticho všude, dům jako vymřelý. Pamatoval se, že čeledník byl v pravo; našel dvéře, otevřel. Tma jako v pytli. Zavřel zase a stál na chodbě, škrtaje sirku za sirkou. V tom otevřely se zadní dvéře naproti vchodu i objevila se Nany v klapajících nejšlích, lucernu v jedné, krajáč s mlékem v druhé ruce držíc.

„A můj zlatý mladý pán,“ propukla v obyčejný svůj řečnický proud, dobrotivě, v pravdě mateřsky na mladíka pohlížejíc, „samotna jsem ho nechala! stýská se mu, neníli pravda?“

„Já bych vás prosil o nějaké světlo . . .“

„Světlo?“ Podávala mu lucernu se zbytkem učazené lojové svíčky. „Tu je světlo! já ostatně pánovi posvítím nahoru.“

„Děkuji; nahoře bych měl rád nějakou lampu nebo aspoň svíčku.“

„Lampu? svíčku? Lampa je tu, svícen také, dva, tři svícny, pěkné, skleněné, ale oleje není, ani svíčky; tohle je poslední zbytek. V těch stájích je práce! Napájela jsem telata; vepřům jsem ještě něco přililа. Ale svíčky teď není! S panem revírníkem sedáváme v čeledníku

při louči a o osmé jdeme spat. Kdo pak by v létě pálil svíčku? V Mádru se dostanou, třeba pro ně poslat. Ale nás ani nenapadne, nač pak svíčku?"

Stará Nany patrně zrovna tak se divila, že mládenec pomýšlí na svíčku, jako tento, že by měl bez ní býti.

A Nany vedla svou: „Já jsem myslila, že mladý pán už dávno spí; vždyť taková cesta unavuje! Bože můj svatý, až ze Štubenbachu — to je dálka!"

Takto hovoříc svítila mu po schodech nahoru až ke dveřím jeho komůrky. Přála mu pak dobrou noc a odešla, zůstavivši ho samotna ve tmě. Svlekl se a ulehl, ale dlouhou dobu neusínal. Vše, co viděl, nové bylo; divný mu kynul život. Jakým se mu as ukáže jeho pán? Sedával prý s hospodyní při louči, pak chodil spat o osmé; lesní medvěd podle všeho. Jinak ani býti nemohlo. Odvykl lidem; jak by neodvykl? Společnosti nebylo mimo starou žvatlavou ženu a hajného. Divný člověk, ten hajný! Takového pohledu z oka mladík nikdy nevídal — marně přemítal, co z toho zraku mluvilo. Vzpomněl, jak bývalo na Lounsku. Společnosti v hostinci veselé, dycháuky, věnečky, besedy. Šumná hudba zahrávala k tanci, bylo mu, jako by zvuky její k němu z dálky dolétaly. Bože ty můj, jak tam v pestrém víru kroužíval! Mančinka správcovic v jeho náručí dech ztrácela, a když dohrály zvuky, jaká to veselost zatrůnila na nachovém, mladém líčku, na hladkém, bílém čílku! Stisknutí teplé ručky, stříbrný smích z malých úst, čtveračivý pohled zpod černých brv a hedvábných řas. To bývaly časy! . . Bylo mu teskno, smutno; sem tam na lůžku se povaloval; teprve po půlnoci pojal ho v náruč tuhý, bezesný spánek.

Sotva jitro se šeřilo, přišel ho zbudit hajný. Vyšli spolu ven do nekonečných lesů; svěží proud silného horského vzduchu zahnal dřímotu i noční vzpomínky; prsa se vzdula, hlava vyjasnila. Valily se mlhy lehoučké v boji se sluncem; s každého stromu, s každého keře kapalo náramné vlhko; vysoká, bujná tráva, bohatou rosou potažená leskla se v mihavých barvách, a pavučiny, které v širokých tkaninách stonky trav i lístečky lesních kapradin k sobě poutaly, třpytily se jako stříbrné. Mokrem a bahnem se brodili, houštinami se drali, po drsném, kluzkým mechem potaženém kamení nesla je noha rychle kráčející. Mrtvé vládlo vůkol ticho — stromy nešuměly, nikde voda nehrčela, jen ob čas k nim dorážel zvuk zvonců pasoucího se stáda. Hajný celou cestou málo mluvil, tu a tam krátké, jednoslabičné vysvětlení podával. Kolem desáté přišli do úzkého údolíčka, kudy tekl potůček skrze černé, smutné klečiny. Na protějším břehu divný vypínal se les: všecka země pokryta práchnivějícími, spuchřelými kmeny, zeleným mechem, vřesem i drobnými stromky; v dosti značných mezerách tu jeden smrk velikán, tam druhý, onde třetí; úžasný byl objem, mechem pokryt peň a dlouhými, řasnatými lišejníky větve i ratolesti; vůkol menší dorost, slabý, zakrsalý, větve přeražené, vrcholy od jednoho k druhému plazícími se lišejníky jako spoutané; zde onde kmen vší kůry prostý, bez vrcholu, hluboko ve skále zakořeněn, ač přímo stojící, přece příšerná mrtvola; vedle něho rozložité kořání stromu vichřicí ze země vyrvaného, se vší prstí i s mohutnými kameny, jež

viseti zůstaly; mezi vším tím drastickým porostem — jenž navzájem vzduch i půdu si odnímal, druh druha dusil a hladem mořil — černé tůně, temnorudé kaluže . . .

Hajný ukázal prstem: „Prales."

Mládenec udiveně pohlížel. „Jak to vypadá tam dále?" tázal se.

„Nevím, nebyl jsem tam ještě."

„To už snad není náš revír?"

„Je, ale co tam? Kdo by tam chodil? Tam se nekácí; tam jaktěživa lidská noha nevstoupila. Je tam šeredno."

„Táhne se ten prales daleko?"

„Až k boudě Roklanské na sever; na západ daleko do Bavor, ani nevím, kde končí. V Bavořích jsou stromy mnohem vyšší, také více buků a javorů, u nás jim sníh nedá."

Pojedli něco černého chleba s máslem, napili se samožitné, kterou hajný stále s sebou nosil. Pak na další obchůzku se vydali. Mladíku se zdálo, že do smrti se nevyzná v této chmurné poušti, kterou nevedla žádná cesta, jen tu a tam málo znatelná stezička, již dřevorubci vyšlapali.

Ke čtvrté hodině se vrátili; jak stanuli před hajnovnou, objevila se na náspu pod převislou stříškou dcerka hajného. Paprsky sluneční padaly na ni, zlatým světlem celou ji polily. Spadlý na týl visel černý šátek, jímž hnědé vlasy pokrývala; plná ňadra sotva kryla režná košilka; všecku pružnou, stepilou postavu na odiv stavila tmavomodrá, prostá, kratinká suknice, a pod ní bělaly se bosé nožky. Ramena měla obnažena až skoro k pažím; v jedné ruce držela jakous dřevěnou nádobu, druhou si zacláněla oči. Tak tu stála v chudičké úpravě, krasavice pustiny této jediná, růže vykvetlá v těchto černých, melancholických lesích. Ale jen chvilinku postála, sotva mužské uviděla, zakmitly se bílé nohy na šedých placatých kamenech náspu a již zmizela v domě.

Mladík však přece ji uviděl; té krásy se tu nenadál. Kdy by hajný vedle zvyku svého nebyl hleděl do země, dojista by byl spozoroval jeho udivení; ale i když příruční se ho tázal, kdo ta dívka, nepozvedl očí a prostě, suše odvětil: „Katy, má dcera."

Zabrán v myšlenky došel mladík do myslivny. Na prahu uvítala ho hospodyně: „Nu, jak pak se líbilo mladému pánovi? Špatně, špatně, neníli pravda? Není divu. U nás je krajina ošklivá, samý les, samý vrch — to je v kraji českém jinaká krása! Všecko pěkně rovno, všude pole, všude čisto — ráj je tam, učiněný ráj! Já tam jakživa nebyla, ale povídali mi, mnoho vypravovali."

Bůh ví, co všecko napovídala o rajském kraji českém, než mládenci oběd přinesla. Tentokráte byla polévka kyselá, ale opět ono naložené maso a tvrdé knedlíky. Avšak horský vzduch tráví: mladík málo dbal té trochu příliš „divoké" vůně, která dne předešlého ještě mu vadila: dnes mu vše výborně chutnalo.

Po obědě, nemaje co dělati, oddával se myšlenkám svým. Ta dívčice nešla mu z hlavy; řekl si, že je hezčí, mnohem hezčí, nežli Mančinka správcovic. Kdo by si byl pomyslil! V mladickém svém zápalu děkoval osudu, že té dívce tu dal vyrůsti; bude míti on čím se baviti v prázdných svých chvílích. Jistě, bude se jí dvořiti — bude to

žert! Proč by si té zábavy nedovolil? Vždyť je mlád, a ničeho tu není, naprosto ničeho. — Byl toho dne mnohem veselejší v novém světě; šel také dolů do čeledníku a hovořil s hospodyní, pokud se v přestávkách domácího a chlévního svého zaměstnání objevovala. Tázal se jí na hajného.

„Takhle dobrý člověk," pravila stařena, „ale na pytláky byl zlý! Několik jich zastřelil, člověk ani neví kolik. Je to přec hrozná věc, člověka připraviti o život! To bych já nemohla, mladý pane! Ale teď už nesmí, nynější pán jest hodný, má dobré srdce; ten by toho nestrpěl."

Mladíkovi maně připadlo na mysl, co by tak Vavruch řekl a jak by se zachoval, kdy by se dopátral nějakých těch pletek z jeho strany s dcerou; podle všeho je prudký, odvážlivý člověk, který ničeho se neleká. Po čertech krásné je to děvče, pořád ji před sebou viděl v té tenké suknici . . . Povečeřel ještě něco a šel si před osmou ještě lehnout; spal tenkráte dobře až do svítání, kdy hajný opět pro něho přišel.

Zase obcházeli, tentokráte směrem jižním k Luznému a Marberku, na jehožto stráních pracovali dřevorubci. Přišli právě, když tito si vařili oběd. Visel černý kotel nad ohněm, v kotlu voda vřela; nasypali černé, žitné mouky a trochu soli; zavařili mouku do jisté houšťky, ustavičně dřevěnou měchačkou míchajíce; pak vodu slili a zbývající v kotlu hustou kaši silně omastili. „Šterc" byl hotov; jedli ho z kotlu, přijídajíce z velkého krajáče ssedlého mléka. Příručí okusil, i chutnalo mu dobře, ale zdál se mu šterc přespříliš mastným. Řekl jim to; oni pak odvětili, že jinak býti nemůže, bez omastku že by se nenasytili a těžké, namáhavé práce své konati nemohli.

Hajný přehlednuv dílo jejich, zle na ně toužil: „Bando líná," huboval; „tolik jen jste udělali? Čert aby vás vzal! — Aby pořáde člověk jim byl v patách."

Neomlouvali se, ba zpurně dost odpovídali. Hajný se obrátil, pažbou své ručnice dvakrát, třikrát o čerstvý pahejl udeřil: „Nu, jak myslíte! budeme vidět, co řekne pán, až se vrátí."

Mladík, jenž byl často vídal, jak se kácí v kraji, měl za to, že více vykonali, ažaž dost, hledě k obtížím půdy. Když s hajným poodešli, řekl mu to také.

„Já vím, já vím," zabručel on; „ale kdy by člověk ničeho jim nevytýkal, upadali by v lenost; ten lid třeba znáti. Ostatně oni se nepohněvají, třeba broukali."

O něco dále hajný mládenci ukazoval cestu, kudy se v zimě na saních vlekou klády k vodě.

„Jak jest to možno," tázal se příručí, „přes tyto balvany, v takové houštině?"

„Napadne tu sněhu na deset až patnáct stop," vece hajný, „jde to zcela dobře, však uhlídáte. Po houštinách a stromcích, jimiž nyní se dereme, památky není, to je všechno hluboko pod sněhem.

„A neproboří se voli?"

„Voli? voli tahají saně dál dole, zde u nás tahají lidé, všichni ti drvaři a ještě více jich; ženy jejich s nimi."

„A žádné neštěstí se nepřihodí?“

„Přihodí, nepřihodí; co pak jinde neštěstí se též nepřihodí? Kdo může za neštěstí? Ostatně, kde na saních klády a polena s vrchů dolů se svážejí, je to horší.“

Mladík by se byl rád hajného na podrobnosti vyptal, ten ale patrně dost se namluvil; nebylo lze z něho už vysoukati souvislé věty.

Došli domů; zase na prahu stála Katy, jako naschvál; už neutekla tak na kvap, ba zasmála se na mladíka, perlové zoubky ukazujíc; pak stáhla černý šátek do čela a pomalu odešla.

„Pane,“ řekl druhého jitra Vavruch příručímu, „nic na plat, musíte dnes do Kvildy dát si vzít míru na holeňové boty dle našeho spůsobu; vaše dlouho nepotrvají; aby Kvildský švec si pospíšil, toho se nedočkáte; času mají tací chlapi vždy nazbyt. Zima se blíží, co nevidět může udeřiti, podzimní plískanice ještě dříve, a v takovém případě jste hotov, a to tím spíše, že v dřevácích chodit neumíte. Jděte ke Gustlovi; že jste myslivecký, Gustl uvidí, a že jste v Pürstlinku, to mu řekněte; to postačí, aby věděl, jak vám je má ušiti. Jen ať vám je udělá hodně velké, abyste do nich na nohy mohl ještě přicpati slámy. To je věc nezbytná.“

„Což vy se mnou nepůjdete?“

„Není možná, někdo v revíru zůstati musí — ti drvaři, bestie, ti by toho udělali!“

„Jak že, půjdu sám? Vždyť cesty neznám.“

„Sám nepůjdete ovšem, povede vás Katy — ta cestu dobře zná; desetkrát tam se mnou byla.“

Strom kdy by byl před ním rázem ze země vyrostl, mladík by se méně byl tomu podivil. Že do Kvildy jest přes pět hodin cesty, to už se mu řeklo; že celá tato cesta bez přestání hlubokými, úplně neobydlenými, liduprázdnými lesy vede, také už věděl. A tou cestou čili lépe tímto dlouhým bezcestím měl sám jíti s mladou hezkou dívčinou, — a *otec* její to tak nařídil!

Neřekl slova, jen trochu ramenoma pokrčil. Vavruch se naň ani nepodíval. Odplivl, obrátil se a dlouhým krokem k obydlí svému naměřil; mladík za ním.

Na náspu čekala Katy úplně přistrojena. Hlavu jak obyčejně v černý šátek měla zahalenou; oděna byla v růžovou, bíle kvítkovanou kartounovou suknici, černou kazajku a stejnou zástěru; nožky vězely v tlustých, vlněných punčochách a — v mohutných dřevácích; kolem krku leskla se jí dvojitá šňůra velkých žlutých korálů. Mladík jí dal dobré jitro; ona velkýma černýma očima naň pohledla, přívětivě, nenuceně, jako by o nic nešlo, jako by as na tebe, milý čtenáři, Pražská služka pohledla, jíž bys se otázal na schodech velkého činžáku po nějaké rodině v domě tom bydlící; sotva lehounký ruměnec přeletěl přes spanilou tvář.

„Na Vogelsteinskou nádržku,“ pravil hajný, „odtud lesem k Černému potoku (Vltavě)! Jen mi dej pozor, ať se nedostaneš v pravo do strání Černého Vrchu; z toho lesa sotva byste se ven dostali; samá propast a trhliny v skalních srázích. Vždyť víš. Zejména večer pozor!

je to ošemetná cesta po tmě — do šesti snadno jste nazpět, nezdržujte se marně.“

Romantická výprava! Sotva mladí lidé pět minut ušli, pojal je mlčenlivý les; ona šla napřed, on za ní úzkou stezičkou. Nelíbila se mu tak, jako když po prvé ji viděl v krátké suknici vysoko kasané. Kazajka dobře nepřiléhala a na nohou hrubé dřeváky pohoršlivě klapaly, pružnosti chůze i držení těla nemálo vadíce, všecku illusi rušíce.

Začal hovor; prožluklá němčina, jak mu vadila! Chtěl být vtipným, selhalo mu; cítil, že říká nesmysly. Ona buď ano, buď ne odpovídala, čtveračivě po očku na něj se dívala, často ve hlasitý, nezřízený smích propukala, o němž věděl, že platí nikoliv vtipu, nýbrž osobě jeho. Zarazil ho nemálo ten smích, v duši ho pálil. Zamlčel se několikráte po takovém výbuchu její veselosti a beze slova šel pět, deset minut; potom mu to zase nedalo, spustil znova.

Jitro bylo překrásné; různobarvým, duhovým okrajem vroubily paprsky sluneční větvičky smrkové i listí bukové. Velebno, ticho vůkol jako ve chrámě; tu a tam zavolala rychle se opětujíc žluva, zatloukl datel na duté dřevo — ti, ti, c, c! zlatohlávek drobounký, to bylo vše — ale podle něho klap! klap! šeredné dřeváky na krásných nožkách, pravá profanace.

Došli k Vogelsteinské nádržce. Dřevěná chata, kterou dnes v této srdce svírající samotě podle černé vody najdeš a která aspoň na mne činila dojem stánku Charonova u černých vln Styxu, tenkrát ještě nestála. Hladce, nehybně ve stínu smrků rozprostírala se temná tůň; bublinka nevyskočila, rybka se nevymrštila, ani dlouhonohý komár štíhlé tílko pod hladinu nenořil. Obešli z jedné strany mrtvou vodu i stanuli v plném močálu, v nějž černá tůň přechází; zakrsalé smrčky v pravo i v levo, dosti řídké, chumáče žlutavých travin tvrdých, kyselých, mezi nimi vlhkem prosáklá, bobtavá rašelina, jež dna nemá. Skrze toto pohyblivé bláto vedla je úzká stezka ze samých naschvál položených, kluzkých klacků, hadovitě, v křivolakých oklikách se vinoucí. Mladík nechápal, jak dívčina v neohrabané své obuvi tudy jíti může, aniž jí noha sklouzne; jemu samému každou chvíli noha ujížděla, v půdu kolomazi podobnou hluboko se nořila. Jednou dokonce by byl upadl a v leknutí svém, aby se uchránil, objal oběma ramenoma štíhlé tělo průvodkyně své. Tato stanula, mžikem vyzula se s dřeváků, aby lépe nohama podepříti se mohla, a rukama pomáhajíc, vytáhla ho ze slizkého bahna. Tentokrát se nezasmála, oči její s výrazem v pravdě mateřským naň pohlížely.

Po čtvrthodině dostali se pak na pevnou půdu.

„Vy máte sílu, Katy, ani by člověk neřekl; a obratná jste jako kočka,“ řekl mladík; „bez vás bych snad byl zapadl do toho šeredného bahna.“

Dala se do srdečného smíchu, celá se prohýbala. „Proč mi pán vyká?“ děla, „jsem snad z města slečinka? Je to k smíchu, proč mi pán netyká?“

V tom tedy to vězelo! že jí vykal, proto se mu smála. Nemohl se udržeti, chopil ji za tvrdou, upracovanou ruku, silně ji k sobě

přitáhl. Vymkla se mu jak úhoř. „Pokoj!“ zasmála se; „nedáli pán pokoje, ztratím se mu, a pak ať si najde cestu sám.“

Čertovo děvče! pomyslil si a jal se ji chlácholiti. Upokojila se velmi snadno, ba stala se mluvnější. Povídala mu o Kvildě, jak je tam hezky. Jemu se proti tomu Praha zdála maloměstskou. A což teprve Vimberk, kde za dětství svého jednou byla. Zlatý zámek, křišťálový hrad, to vše nic, pravé nic proti nádheře tamní. A jakou práci sobě dávala, aby jí porozuměl! Litovala, že podle písma mluvit neumí, ale kam že by byla chodila do školy!

Ptal se jí také, mělali už milého. To jí bylo tak k smíchu, že se div nesvalila. „Ano, ano,“ zvolala, „milého! volatého Petra, syna Jakuba drvaře! Ten vloni u nás obcházel, kroutil očima po mně a hekal a stenal, že to hrčelo jako pily Máderské!“ Nakazil ho smích její.

Dál a dál vedla je pouť. Táže liduprázdná pustina, i stezka přestala úplně. Šli měkkým mechem podle jakéhosi zarudlého potůčku, v pravo majíce nekonečný vysoký les, v levo otevřenou bahnitou planinu, samou nízkou kleč, zakrsalé jívy, vysokou ostřici, ostružiny a tu a tam chumáč červených kvítků na dřevnatých lodyhách. Modré bylo nad nimi nebe, slunce pražilo, že pot na čele vyvstával. Hovořili o ledajakých věcech. Mladík povídal, jaký je v českém kraji les, jaká jsou města, také o Praze se zmínil. Divila se tak prostoduše, že z ní byla rozkoš.

„Aj, Katy,“ pravil mládenec, tentokráte jí tykaje, „tys rozmilé děvče, ty ani nevíš, jak tě mám rád.“

Pohledla naň velikým zářícím okem polo čtveračivě, polo vážně, přenechala mu ruku, kterou zase byl uchopil.

„Kdy by to byla pravda!“ řekla. „Takový pán sprostého děvčete nemiluje.“

„Nic ty si takového nemysli, mám tě rád, Katinko, tuze rád.“

„Kdy by pán mluvil pravdu,“ odtušila, „já věru bych ho měla ráda.“

Opět ji chtěl přivinouti k sobě, pocelovati; zas se mu vymkla: „Nic takového, nic — ne, ne, to být nesmí!“

„Kdy bych naléhal, jistě by se rozhněvala. Je tak přísná!“ myslil si mladík. Děvče stále před ním rychlým, stejným krokem. Klap! klap! cvakaly dřeváky na kameny a kořeny.

Došli k mladé Vltavě. Bahnitý břeh, smutnými černavými jívami vroubený. Několik set kroků sledovali tok vody zdlouhavě se plazící, z níž tu a tam šedý balvan vyčníval, odrážeje vlnky slabě šplouchající.

Pojednou stanula dívka: „Tu se přebrodíme,“ pravila, a již sedla na kámen, bez ostýchání punčochy si stahujíc. Mžikem byla hotova: pak pobízela svého průvodce, aby příkladu jejího následoval. Když otálel, nabídla se mu, že sama boty mu stáhne; on ovšem nepřipustil, sám si posloužil. Co byl zaujat prací tou, ona vysoko se vykasala; smočily se bílé nohy, zapadly do černé vody. Spěchal za ní. Plno kamení slizem potaženého bylo dno potoka; mládenec vrávoral jak opilý, každým krokem pádu se obávaje. Ona, došedši protějšího břehu, hlasitě se mu smála; než došel, byla již zase v punčochách, nohy opět vězely v nemotorných dřevácích.

Od té chvíle byli na dobře schůdné pěšině, která za nedlouho přivedla je na silnici z Kvildy do Bučin vedoucí; šli mlčky podle sebe, jedva tu a tam slovíčko padlo.

Dorazili do Kvildy kolem desáté hodiny. Mladík dal si ukázati chatu obuvníkovu, s nímž čeho třeba vyjednal; pak se odebral do hostince, kde Katy na něj čekala. Vyzval ji, aby k němu přisedla, s ním pojedla. Rozhodně zamítla pozvání, dokládajíc, že je sprosté děvče, jemuž nesluší s pánem za stůl zasedati. Když poobědvali, zase vydali se na zpáteční cestu. Lhal bych, kdy bych řekl, že mladík dalekou cestou umdlen nebyl, ale také jest pravda, že těšil se přec zas na onu pouť tichou lesní pustinou po boku té dívčiny.

Šli nazpět zase jako sem. Nebudu líčiti cesty té, abych se neopakoval; povím jen tolik, že nastalo veliké vedro; smola na stromech jako by se pražila, všade ji bylo cítiti. Když došli k Vogelsteinské nádržce, šedé mraky ukazovaly se na západním obzoru, ve směru pouti jejich. Hrozivě, strašně vystupovaly — les, jako by tušil, co přijíti má, mlčky se choulil, zvuku nevydávaje. V dáli temně zarachotil hrom. Pobízeli se navzájem k urychlení chůze: bouřka v té samotě, komuž by děsnou se nezdála?

Černěji, hustěji mračna se kupila, silněji rachotil hrom; zašuměly časem větve, zastenaly vrcholy dřev, sklánějíce se pod nárazem větru, který zadul a zase ustal; skoro do běhu se dali.

Když doběhli do Pürstlinku, počaly padati velké kapky; hlučně narážely na šindelovou střechu hajnovny, rozbíjely se na třepetavý vodní prach o široké kameny náspu. Tak prudce udeřila nepohoda, že mladík do myslivny se nevrátil, anobrž v sednici u hajného zůstal, čekaje, až by bouřka se přehnala. (Pokračování.)

V máji.

Zpěv ptáka zvoní nad zlomeným květem.
Lká píseň pohřební, a krásně tak,
že maně při ní zadumá se zrak:
Jak divno v mládí loučiti se s světem!

Ach, život veškerenstva jeden krok,
krok mezi životem a mezi smrtí —
co platí, žijemeli mnohý rok
neb u matčiných ňader smrt nás zdrtí?
Aj, smrt se rodí se zárodkem žití
a máme plesat, vidímeli květ,
jak v krůpějích se rosa na něm třpytí,
či lkát, že odkvete co nevidět?
Co radost jest? snad zapomněný žal?
a zpozdilý klam každý ideál?

a máme plesat, kdy nám jaro zkvete
a vonný list nám větřík na klín smete
a sprchou růží zrumění se tráva?
Ó jak jsme lidé pošetilí, malí!
taj věčnosti se do šera nám halí,
a nikdo na něj nedá odpověď!

A proč nám divně, sladce v srdci ťuká,
kdy poupě na kři v nové žití puká,
kdy ze skořápky probírá se pták —
ach, tak!
Já ptám se víc: jak zrodil se cit práva
a soucitu a milosrdí v duši
a to, co člověk zbožně v sobě tuší,
co zvedá jej a půjčuje mu vzlet,
jak pil by světlo z nadzemského zdroje,
a kouzlem se mu ozařuje svět,
a on vše vidí v nevystihlém jasu?
a vši tu krásu,
jež zlatým kmitem před zrakem mu míhá
a nitro k nebi od země mu zdvíhá —
aj, dejte odpověď!

Hle, často sním, kdy zpytuji to drama,
že nebe již se skrylo v nitro moje
a paprskem svým do duše mi sahá;
kdy bol mě svírá nebo příval blaha
vždy k obloze mi táhne cosi hled,
i mním: co jsem,
a nebe, slunce, měsíc, hvězdy, zem,
část božské myšlenky a myšlenka ta sama —
v tom hledám odpověď.

A zdá se mi, až zavru jednou oči,
že po paprscích duch můj v nebe vkročí,
kdy po zákonech lásky tady žiji;
a přechodu že není mezi žitím,
jež obetkáno lásky poesií,
a mezi nebem, jak je v sobě cítím.
Jak splynu s ním a najdu svatý kraj,
kde ponořím se u věčnosti taj
a najdu odpověď!

Bohumila Klimšová.

Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova.

(Měs. říjen a listopad roku 1848.)

Vlastní zkušenosti a paměti

podává

Jos. Alex. svobodný pán **Helfert.**

(Pokračování.)

7.

Palacký s Pinkasem dne 28. října nebyli již v Olomouci, dne 30. Havlíček a já dorazili jsme do Prahy. Dne 31. uhostili se „u černého koně“ velkovévodský Oldenburský plukovník Mosle a velkovévodský Badenský tajný rada Welcker; cizinská listina ze dne 1. listopadu oznamovala v témž hostinci také ještě příchod „pana Wagnera, statkáře z Lince.“

Co se týče mne, vyjádřil jsem se v Olomouci k hraběti Stadionovi, že na všechen spůsob musím ještě jednou do Prahy, nežli se v oné velké záležitosti konečně rozhodnu; měl jsem zajisté, přese všechny jeho námitky, pevně sobě umíněno, že se před tím ještě poradím s poslanci českými. A takž byla také první moje chůze v Praze do měšťanské besedy, abych svým posavadním soudruhům sněmovním sdělil, jaké ustanovení mne očekává. Zde jsem se dočkal zlého sklamání. Našel jsem v besedě Riegra a tuším také Braunera. Ti nepochybně již od Palackého věděli, co se v Olomouci se mnou děje; i chovali se ke mně chladně, ba odrážlivě. „Milý příteli,“ pravil Rieger, „jak ty se rozhodneš, jest tvoje věc; avšak za nějakou koncesi pro nás, pro naši stranu povolání tvé do ministeria pokládati nemůžeme.“ Že mne odpověď tato, nebo spíše spůsob, jak mi byla dána, velice rozladila, ano urazila, nemohu zapříti. Ve věci samotné měli snad dobře; nebylť jsem poslancem československým, pročež jsem také nemohl pokládán býti za jich representanta. Avšak oni věděli, že jsem držel s nimi, věděli, že moje zásady byly zásadami jejich; já co poslanec německého okresu žádal jsem totéž co poslanci českých okresů: národní rovnoprávnost. Kdy by byli ke mně bývali přívětivější, byl bych nepochybně přijal portefeuille; nyní však byl jsem poukázán sám na sebe, a otázku: Mámli? nemámli? musel jsem rozhodnouti sám. Ponenáhlu dospěl jsem k závěrce, že nepřijmu portefeuillu, ale že ministerstvu nabídnu služby své.

* *
*

Welcker a Mosle patrně chtěli, prve než se vrátí do Frankfurtu, poohlednouti se po Praze a poučiti se osobně, jak se věci v Čechách mají, zvláště pak aby co do poměru k říši německé, možnoli, docílili dohodnutí. Ještě dne 31. října obdrželi jsme Palacký a já přípis od Welckera, že jsou v Praze a že by — toť bylo čísti mezi řádky — sobě přáli, porozmluviti s námi. A takž jsem dne 1. listopadu večer dal se vyna-

jíti v hostinci „u černého koně;“ brzo po mně přišel Palacký. Zasedli jsme za stůl. Z počátku mluveno o věcech malicherných. Avšak za nedlouho dotknul se Palacký posledního snesení Frankfurtského parlamentu ze dne 27. října, pověstných dvou §§. 2. a 3. budoucí ústavy říšské:

> Kein Theil des deutschen Reiches kann mit nichtdeutschen Ländern zu einem Staate vereinigt sein.
>
> Hat ein deutsches Land mit einem nichtdeutschen Lande dasselbe Staatsoberhaupt, so ist das Verhältniss zwischen beiden Ländern nach dem Grundsätzen der reinen Personal-Union zu ordnen.

Tím jsme vkročili in medias res, a Palacký také hned označil svoje stanovisko: „Čeho já žádám, lze shrnouti do dvou článků: předně, žádného zákonodárství z Frankfurtu nad Rakouskem, za druhé, veškera moc válečná stůj výhradně pod velením naší vlastní vlády. Ve věcech těchto článků se nedotýkajících ochotně podávám ruky, i jsem dokonale pro to, aby poměr mezi Rakouskem a Německem byl těsný a trvanlivý.“ Na to Welcker: „Také já přeju sobě Rakouska sjednoceného a mocného; avšak poměr mezi ním a Německem pokládám za poměr státu spolkového. Žádného všeobecného říšského shromáždění rakouského, ovšem pak kongres říšský, kde by se Maďar, Slovan, Vlach cítil doma tak dobře jako Němec. Vedle toho měj každá země samosprávu ve věcech vnitrných a vykonávej ji na svých sněmích zemských. Země rakousko-německé mějte však mimo to svůj zvláštní společný sněm, kde by pořádaly své vnitrné statopravné poměry, stanovily své školství, své věci církevní atd., jsouce při tom pod parlamentem Frankfurtským, asi tak, jako to jest při zemském sněmě bavorském, a řídíce se vzorem zemí německých.“ Tomuto návrhu Palacký a já ihned jsme se postavili na odpor: „Kterak tuto myšlenku provesti v praxi? Tuť bychom především měli *zemské* sněmy ve všech jednotlivých zemích, pak *generální* sněm rakousko-německý, a ten by jako Herkules stál na rozcestí, jsa jednak podřízen *říšskému* kongresu *rakouskému*, jednak *parlamentu německému*. Co by se stalo, kdy by Vídeň a Frankfurt spolu se neshodovaly?“

Já rozebral zejmena vnitrné pohnutky Welckerova názoru: „Ty jsou, jak se domnívám, dvojího rázu. Avšak jednomu z těch dvou účelů lze vyhověti i bez takového neobojího útvaru, jakým by byl generální sněm německo-rakouský, druhý účel pak vyloučením, byť i jen částečným, z veškerého tělesa rakouského byl by spíše kažen nežli podpírán. Prvá pohnutka má svůj původ a počátek v sympatiích německého obyvatelstva západní polovice Rakouska k soukmenovcům mimorakouským, pro kterou by se jim zdálo žádoucné, aby své instituce co možná nejvíce přispůsobiti mohli k institucím mimorakouského Německa. Což by však nebylo lze docíliti tohoto konce dle přání a potřeby, když by zemští sněmové rakousko-německých zemí, každý o sobě, měli svou vůli? Druhá pohnutka návrhu p. Welckerova patrně čelí k tomu, aby Rakousko spojení mělo s Německem k vůli odporu proti nepřátelům Německa od východu i od západu; avšak zdali právě proto nebylo by třeba silného *nerozděleného* Rakouska?“

Další postup rozmluvy sem i tam vedené a věc na vše strany osvětlující neutkvěl mi v paměti. Také tím nic není ztraceno: v hlavní věci zůstaliť jsme my i oni ke konci tam, kde jsme byli na počátku. Palacký a Welcker stáli jeden proti druhému jako dva učenci, kteří majíce náhledy své již uzavřeny, jich spustiti se nemohou, ba v nich veškerými námitkami a odpovědmi tím více se utvrzují. Welcker byl bezohledný příkrý Němec, Palacký zase Slovan, strachující se Danaův i dary nesoucích. Welcker spatřoval všude všecko německé, viděl jen skvělost německé velikosti a moci, viděl panovnický dům v Rakousku německý, v boji proti Napoleonovi I. shledával výhradně ideu německou. Palacký Němcům, čeho si sami žádali, přál v jich vlastním území, nikoli pak v území rakouském; Rakousko, třebas i těsně spojeno s mimorakouským Německem, že má svoje vlastní povolání; v národním ohledu že Rakousko ani výhradně ani převahou není státem německým, ještě méně v ohledu politickém atd. Palacký v názoru Welckerovu spatřoval snahu po nadvládě Němců nad Slovany, Welcker zase v názoru Palackého snahu po převaze Slovanů nad Němci. „Kdy by Němci rakouští,“ pravil, „odděleni býti měli od svých soukmenovců mimorakouských, tedy takový krok neponese dobrého ovoce; Tyrolané, Hornorakušané, Salcburčané že budou tíhnouti k Bavorům a raději prý spojí se s těmito než aby se, jakž jsou, vydali Slovanům.“

Rozmluvu naši přerušila návštěva: objevil se komandující Pražský, polní zbrojmistr hrabě František Khevenhüller-Metsch, mužíček malý, seschlý, ale čilý a řízný; přišelť, aby oběma komisarům říšským oplatil návštěvu, kterouž přibyvše do Prahy jemu byli učinili. Snad mu bylo podivno, že je spatřil v naší společnosti; byltě Palacký v očích císařských generálův a auditorův na hradě Pražském jeden z těch, jenž za dnů červnových v rukou drželi „nitě široko daleko rozvětveného spiknutí“! Khevenhüller brzo se poroučel; my pak více jsme se nesesedli; bylot již o věci naší z obou stran dosti hovořeno, a bylo již pozdě na noc. Proto jsme se Palacký a já chystali k odchodu, ale rozpráběli jsme ještě chvilku stojíce, Palacký s Welckerem, já s Moslem. Oldenburčan nebyl nikoli tak příkrý ve svých názorech jako jeho soudruh Badenský. Neměl žádné obavy, že živel německý bude zkrácen, byť i návrhy jeho přítele se nevyplnily; naopak měl naději, že živel ten čím dál tím více bude se šířiti. „Čím méně živel ten bude zevně hleděti panovati, tím více bude prospívati svou mocí morální. Pohleďněme na Pomoří; pět set let tomu, co bylo ryze slovanské; nyní jest venkoncem německé.“ Já tomu nemohl přisvědčiti zcela; vždyť Slovanstvo — namítnul jsem — má nyní své sebevědomí, čehož prve nebylo; Slovanům nyní v Rakousku dána jest rovnoprávnost, kdežto posud všech výhod a prospěchů dostávalo se výhradně jen živlu německému. Mosle přisvědčoval, že panslavismus jen tehda byl by nebezpečný, kdy by Slované, přílišnými požadavky Němců k obraně své nuceni jsouce, hnáni byli do náručí Rusův. „Panslavismus, jak mnozí myslí, jest strašákem,“ pravil, „já též tak smýšlím; avšak strašidla objevují se těm, kdo jich pozývají.“ Přisvědčoval mému náhledu o vzájemném obsílání obou parlamentů, rakouského a německého, poselstvími záležejícími z určitého počtu členů. Přisvědčoval myšlence o vrchním spolku mezi

spolkovými státy rakouským a německým, jenž by za orgán měl kongres, i vyličil ji podle mých náhledů. Přisvědčoval dále myšlence o srovnalosti a shodě v poměrech venkovních, v zákonodárství obchodním a směnečném, ve věcech mincovních; myšlence o síti silnic i železnic dohromady splývající; též o volnosti stěhovací, v tom však obmezení, aby ne snad jeden stát druhému posílal svůj proletariát: toť že by byly předměty, pravil, které by měly zaneprazdňovati společný kongres. „Může být, že jest národnější, o čem se Frankfurt rozhodnul, ale státnické to bezpečně nebylo; můj kollega Welcker v tom směru jde dále, nežli já uznávám za dobré. Čím volnější bude svazek s Rakouskem, čím více vůle a samostatnosti bude míti Rakousko, tím pevnější bude spolek s ním. Zní to sice protimyslně, ale je to pravda.“

V celku musel Welcker uznati, že u Palackého zrovna tak málo pořídil, jako před tím u Wessenberga a ještě dříve u Windischgrätze. Oba říšští komisaři do poslední chvíle byli dosti a dosti vyzýváni, aby se vmísili ve spor mezi stranami rakouskými. „Centrální jednota německo-česká“ v Liberci ještě za posledních dnů vypravila adresu k Jeho Veličenstvu a zároveň přípis „Vysokým říšským komisarům.“ [1]) Ve přípise tom žádáno, 1. aby chráněna a zachována byla autorita a celistvost ústavního a říšského sněmu; 2. aby městu Vídni dány byly „výminky důstojné a ku přijetí možné,“ by se mohl „navrátiti předešlý stav věcí;“ 3. aby říšská moc německá „netrpěla žádného porušení ústavního principu a práv svobodného národa.“ Adresa k císaři byla dána dne 29. října, přípis ku komisarům dne 31. října. Přípis tento nemohl dojíti do Olomouce dříve než dne 2. listopadu, i byl poslán bez pochyby za oběma pány do Prahy, řekněme dne 3. listopadu. V ten čas byli však Welcker a Mosle již na návratu do Frankfurtu, kde na ně čekalo jiné zaneprázdnění, než aby se dodatečně zanášeli věcmi zcela jinak již rozhodnutými.

Welckerovi a Moslovi ještě za jich přeobtížného poselství dostalo se nad míru prudkých útoků ze strany levice Frankfurtské, ještě více ale po jich návratu do chrámu Pavelského. Což pak ubozí říšští komisaři mohli za to, že jich rakouský polní maršálek neposlechl, anebo že jim v Olomouci dáno sice slyšení, ale konáno to, co bylo bez ohledu na ně uznáno za dobré? Dne 30. listopadu vstoupil Welcker na tribunu ve Frankfurtě a řečí kolik hodin trvající vyvracel výčitky jemu a soudruhovi jeho činěné. Dával při tom na jevo neobvyklou zručnost a potíral nezbednost levičáků mocnými, ostrými, ale při tom vážnými slovy. Hlavní důvod proti námitce, že ničeho nepořídili, byl ten, že jejich působením Windischgrätz své prvotní výstřední výminky v podstatných kusech zmírnil a že lhůtu k jich přijetí prodloužil o celých 24 hodin (ve skutečnosti tomu ovšem tak nebylo: rakouský vojevůdce učinil jedno i druhé z vlastního popudu a uvážení). V prodlení své řeči dal dokonce chytrým způsobem na srozuměnou, jako by oběma říšským komisarům bylo děkovati za zachránění ústavního života v Rakousku. „Zdaž proklamace ze dne 19. října,“ pravil, „tak velice rozdílná od proklamace ze dne 15. a 16., vydána byla následkem zprávy o vypra-

[1]) Otištěny v „Bote von der Eger“ 1848 č. 31 ze dne 5. listopadu.

vení říšských komisarů anebo jinakou příčinou, nevím." (Z mého předchozího líčení jest zjevno, že o příchodu Welckerovu a Moslovu v Olomouci toho času snad ani se nevědělo; bezpečně to nemělo žádného vlivu a účinku na naše — Braunerovy a mé — kroky). O postavení a o poměrech rakouských Slovanů vyslovil se mírněji, nežli jsme Palacký a já nadíti se mohli po řečech jeho „u černého koně," dne 1. listopadu pronášených.

* *
*

Ale kdo byl onen „pan Wagner, statkář z Lince," jenž téhož večera, co jsme Palacký a já „u černého koně" s říšskými komisary jednali, v témž hostinci se byl uhostil? Nebyl to nikdo jiný nežli tak dlouho marně hledaný bývalý ministr práv dr. Alexander Bach. Bach dne 6. října, když se mu bylo, jak známo, podařilo v obleku proletářském uniknouti z budovy dvorské válečné rady, přidružil se na glacis k vojsku i táhl s ním do Schwarzenberské zahrady, kdež v letním paláci hrabě Auersperg a kníže Felix Schwarzenberg postavili svůj hlavní stan. Nazejtří Bach zmizel docela, nikdo neměl vědomosti kam. Nevím, jak a s jakými nesnázemi dostal se šťastně do Enzersdorfu am Gebirge, kde se svěřil sestře své Louise, i odešel odtud do Salcburka, kde se pod jmenem „Wagner" ubytoval v hostinci. Mínil tam shledati se s Aloisem Fischerem, s kterýmž se byl v ten čas spřátelil, co Fischer opětovně pobýval ve Vídni, posléze co ministerní rada Doblhoffův. Avšak Fischer setrval na říšském sněmu ve Vídni, a takž Bach v Salcburku zůstal sám. Aby ho nikdo nepoznal, byl by musel proměniti netoliko jmeno své, ale i svůj obličej, jenž byl ze sněmovny a z Vídeňského „Charivari" tak mnohým lidem znám. A takž si nepochybně v Salcburku uložil přísné domácí vězení, a jedva že za noční tmy, kterou toho času Salcburské osvětlení příliš nerušilo, odvážil se na procházku. Přes to přese všecko dr. Wiser z Lince, jeden ze zapisovatelů sněmovních, pobyt jeho buď vyzvěděl anebo dal jemu Bach ze Salcburka důvěrně o sobě věděti. Když pak se Wiser dověděl, že Bacha hledají, oznámil co věděl ministrovi Krausovi, a takž v dalším průběhu ministr Wessenberg povolal Bacha do Olomouce, kamž nyní přes Prahu jel.

Dne 3. listopadu večer — jest to den mého narození — navštívili mě Strobach a Pinkas, sdělujíce mi, že přijel Bach pod jmenem Wagner do Prahy a že by rád se mnou mluvil, že by se chtěl s vůdci většiny v rozličných zemích dorozuměti, a k tomu cíli že nazejtří o 10. hodině ranní s některými z nás bude míti rozmluvu. Bachovi v Praze nehrozilo sice nijaké nebezpečenství, ale on přece v hostinci podržel své přijaté jmeno; také žádný z Pražských listů — pokud vím — o jeho přítomnosti zmínky neučinil, ačkoliv se již před námi poslanci nepokrýval.

Schůzi s ním měli jsme v našem obyčejném shromaždišti, v domě „u černého koně." Bylo to vlastně více radostné shledání a pozdravení, nežli vážné jednání o určitém předmětu. Jen na okamžik přistoupil Bach se mnou k oknu a zmínil se o posledních bězích Olomouckých,

jmenovitě o připravovaném utvoření nového ministeria. Obíhalať toho času v Olomouci tato ministerská listina: Wessenberg, president bez portefeuillu, Schöllhaimb vojenství, Breda práva, Bruck obchod, Helfert vyučování, Kraus finance, Schwarzenberg věci zahraničné. Já připomenul, chtěje se jaksi omluviti, že jsem se dokonce o to místo neucházel. naopak že mě nutili, já pak že naprosto nemíním toho místa přijmouti. Načež on: „To já tak nemíním, milý Helferte; mně nápadné jest ono sestavení osob, jak je oznamují noviny; kterak zjednati jednotu při živlech tak rozmanitých? Zdá se, že v Olomouci ještě nemají jasného pevného cíle.“ Ke konci mne žádal, až přijedu do Olomouce, abych neopomenul ho navštíviti. (Dokončení.)

Ruská literatura r. 1889 a 1890.

Píše

Jaromír Hrubý.

(Pokračování.)

5. Nová prosa.

Žádná kniha ruská nezpůsobila dosud takového rozruchu v Evropě, jako hr. L. Tolstého *Kreutzerova sonáta*,[1]) jež během roku obešla doslovně celý vzdělaný svět a dočkala se při tom nejrůznějšího přivítání. V Rusku vůbec nebyla tištěna a četla se z exemplářů psaných nebo litografovaných; u nás český překlad skonfiskován, kdežto ruský originál a překlady jinojazyčné svobodně se prodávají; v Americe Sonáta zprvu skonfiskována, potom konfiskace její zrušena; jinde šířena beze vší překážky. Neméně různá jsou i vydání Sonáty, jež se liší od sebe značnými odchylkami v textu. Rukopis Berlínského vydání, datovaný v Jasné Poljaně 26. srpna 1889, jest už přepracovaným vydáním původního textu, jejž známe z opisu, zhotoveného v Rusku, a liší se od něho celými, nově vloženými kapitolami. Poněvadž pak Sonáta způsobila nemálo nedorozumění v obecenstvu, odhodlal se Tolstoj k sepsání ještě dvou epilogů, jimiž vysvětluje a ospravedlňuje svůj spis. Několikeré zpracování původního textu a vysvětlování jeho epilogem ukazuje přímo k důležitosti, již přikládá autor myšlenkám, v Sonátě uloženým.

Kreutzerova sonáta nemá děje. Jest jen psychologickým rozborem příčin vraždy, jíž se dopustil hrdina povídky, Pozdnyšev, na své ženě, a rozborem důsledků, vyplývajících podle domnění Pozdnyševa z onoho zločinu. Pozdnyšev probodl kinžalem ženu ze žárlivosti, překvapiv ji v pozdní hodině noční ve společnosti houslisty Truchačevského, jehož dříve už podezříval z nekalých úmyslů. Jinak důkazů nevěrnosti ženiny neměl. Za normálního stavu duševní rozvahy snad by byl nespatřil pranic podezřelého, ba ani neslušného v tom, že žena za jeho nepří-

[1]) Tištěna v Berlíně u Bera 1890.

tomnosti přijala návštěvu pána, jenž býval častěji v domě hostem a s nímž o večerech společně hrávala. Ale vášeň, dávno jeho duševní klid zžírající, zatemnila všechny jeho pocity a myšlenky, vzrostla v hotovou zběsilost, při níž mu zůstala jasnou pouze jediná snaha: zbaviti se navždy nenáviděné ženy. A tak probodl matku svých pěti dětí a ženu, s níž trávil kolik let manželství.

Bylo to jedno z tak zvaných nešťastných manželství. Pozdnyšev strávil své mládí způsobem zhýralé, bohaté mládeže. Když mu bylo okolo třiceti let, dal se za noční projížďky na loďce při měsíčném svitě okouzliti vnadami koketně ustrojené dívky, kterou potom pojal za ženu. Ale hned třetí neb čtvrtý den po svatbě spozoroval, že je žena mrzuta, a když počal pátrati po příčinách špatné její nálady, přesvědčil se, že příčinou jest on sám. Žena vzhledla na něho plna hněvu a jala se mu vyčítati sobectví a surovost. Vznikl na samém počátku medového měsíce první spor mezi novomanžely, a za nedlouho se oba přesvědčili, že „zamilovanost mizela po ukojení smyslnosti a oba stáli proti sobě . . . jako dva úplně sobě cizí sobci, přejíce si každý pro sebe získati co nejvíce příjemností pomocí druhého, tedy jako dva lidé, kteří hleděli jeden druhého co nejvíc možno vykořistiti.“

Stav takový byl přirozeným následkem těch principů, jež oba manželé vnášeli do svého manželského svazku. Pozdnyšev vyrostl v přesvědčení, že svět je zdrojem rozkoší a život lhůtou, v níž má člověk dbáti, aby užil těch rozkoší co nejvíce. Rozkoš hledal i v manželství. Žena naopak hledala v manželsví osvobození od pout, tísnících ji na každém kroku za stavu svobodného, a když po svatbě místo svobody shledávala, že má býti jen hříčkou pro ukojení mužovy smyslnosti, nastalo rozčarování a ponenáhlu přešlo v nenávist k muži.

Nenávist ta měla své fáse; vzrůstala i klesala, ustupujíc na čas zamilovanosti, ale úplně neuhasínala nikdy. Neodstranily jí ani děti, jež se staly jen předmětem nových sporů mezi rodičema. Nejvíce však vzrůstala za dob, kdy žena byla svobodna od těhotenství, v ní se probouzel starý návyk koketnosti a muž zuřil žárlivostí. Sváry, hádky byly na denním pořádku, a nenávist mezi manžely vzrostla v strašnou propast, jež se nedala už ničím překlenouti. A v tu dobu, kdy propast ta dosáhla tak okromných rozměrů, objevil se v domě Pozdnyševých houslista Truchačevský, jenž se stal tou jiskrou, která způsobila strašlivý výbuch ode dávna nashromážděných třaskavých plynů.

„Kdy by nebyl přišel on, přišel by jiný,“ praví Pozdnyšev. „Kdy by nebylo této příčiny řevnivosti, našla by se jiná. Stojím na tom, že každý muž, *žijící na týchž základech manželství, na nichž jsem já žil*, musí se buď státi zhýřilcem, nebo se dáti rozvesti, nebo zabiti sám sebe, anebo svou ženu, jako jsem učinil já . . . Prve, než jsem to učinil, byl jsem však sám několikrát na pokraji samovraždy; ona také se chěla otráviti.“

Večer před hostmi hrála Pozdnyševá s Truchačevským Beethovenovu Kreutzerovu sonátu a houslista dle domnění Pozdnyševa „hypnotisoval“ kouzelnou hudbou Beethovenovou vyhlednutou kořist. Řevnivý muž chtěl zabiti domnělého svůdce, ale když tento uprchl, pomstil se na ženě.

Běh života Pozdnyševa — jejž stopuje autor od kolébky až do osudného okamžiku vraždy, a jehož výjevy odůvodňuje mistrným, podrobným rozborem psychologickým, — nemohl ovšem vésti k jiným koncům, než k těm, jež naznačuje Tolstoj uvedenými slovy Pozdnyševa. Také zcela přirozené jsou v mysli Pozdnyševa ty důsledky, k nimž došel za jedenáctiměsíčné vazby, když po smrti ženině rozbíral svůj život a zejmena své manželství. Pozdnyšev došel ku přesvědčení, že manželství (ovšem jen manželství, založené na těch základech, na kterých spočíval jeho svazek se ženou) jest jen domněle mravnou škraboškou nemravného života, poněvadž člověk (jak to bývá pravidlem v těch třídách lidské společnosti, k nimž náležel Pozdnyšev) vstupuje do stavu manželského pouze pro ukojení smyslné lásky. Odkud vyplývá další důsledek, že nemáli býti člověk dohnán k tak smutnému konci, nezbývá mu než se neženiti. A proto prý jediným čistě mravním stavem člověka jest panictví; ono jediné neodporuje zákonu Kristovu o sblížení všech lidí. Sblížení tomu překážejí vášně. Z vášní nejsilnější a nejhorší jest smyslná láska, a proto vymizejíli vášně a zejmena nejsilnější a nejhorší z nich, smyslná láska, tu nastane sblížení všech lidí, a lidstvo tím splní svůj pozemský úkol. V tomto splnění úkolu člověčenstva leží spolu důvod možnosti všeobecného panictví. Dosáhloli lidstvo svého cíle, nebude prý ho více třeba na světě, a bylo by zbytečno, aby se pokolení lidské udržovalo dále. Neboť tu již nastala mu blažená doba sloučení se s duchem všehomíra, doba — nirvány. Dokud však nenastane tento blažený stav, jest prý zamilovanost manželů jakýmsi pojišťovacím ventilem, kterýž umožňuje vznik nových, dokonalejších pokolení, z nichž některé dosáhne posléze té mravní dokonalosti, která jest cílem člověčenstva.

K takovým důsledkům přichází Pozdnyšev, rozjímaje o příčinách svého strašného zločinu (str. 34 Berl. vydání). Vzhledem k těmto vývodům položil Tolstoj za heslo Sonáty slova z evangelia sv. Matouše: „Ale jáť pravím vám, že každý, kdož by pohleděl na ženu ku požádání jí, již zcizoložil s ní v srdci svém“ (V, 28); a dále: „Řekli jemu učedlníci jeho: Poněvadž jest taková nesnáz s manželkou, není dobré, ženiti se. On pak řekl jim: Ne všickniť chápají slova toho; ale ti, jimž jest dáno. Jsouť zajisté panicové, kteříž se tak z života matky zrodili, a jsouť panicové, kteříž učiněni jsou od lidí, a jsouť panicové, kteří se sami v panictví oddali pro království nebeské. Kdo může pochopiti, pochop“ (XIX, 10—12). V souhlase s tím zakončuje spisovatel vydání Berlínské slovy Pozdnyševa, pronešenými na rozloučenou: „Ano, jest nutno pochopiti pravý význam slov evangelisty Matouše V, 28, a věděti, že mluvili o tom, jak ‚každý, kdož by pohleděl na ženu ku požádání jí, už zcizoložil,‘ týkají se jeho slova ženy vůbec, sestry, a nejen cizí ženštiny, nýbrž především a hlavně vlastní ženy.“

Až potud sahalo původně nové umělecké dílo hr. Lva Nikolajeviče. Čtenáři se obdivovali podivuhodnému obrazu abnormálního člověka Pozdnyševa, nakreslenému velikým mistrem s neobyčejnou obratností a ještě snad větší smělostí. Jeden z dávných opponentů Tolstého, Chersonský biskup Nikanor (nedávno zesnulý), napsal o Kreutzerově sonátě: „Co se týče faktické stránky, zavírá v sobě nový tento spis

množství překvapující, neslýchané pravdy. Za dřívějších dob nepokládáno ani za slušné o ní mluviti. Mnozí i dříve ji sice znávali, ale zachovávali ji pro sebe a mlčeli. Tolstoj první ji nazval pravým jmenem před celým světem." K tomu pak dodává Chersonský arcipastýř: „Pozdnyšev pronáší tu ovšem zamilované, známé Tolstovské idey."

„Jak? Idey Tolstovské? Vždyť všude mluví jen Pozdnyšev; autor jest jen jeho posluchačem a tu a tam činí mu dokonce i námitky!" ozvali se čtenáři slov Nikanorových. Vznikly pochybnosti, pochybnosti ty donesly se Tolstému a on počal psáti své doslovy, v nichž nejen potvrzuje domněnku biskupa Nikanora, nýbrž vystupuje už přímo a odkrytě proti manželství, a sice bez výminky proti *každému* manželství, ať si je založeno na jakýchkoli základech. Při tom se dovolává učení Kristova. Kristus prý manželství nezaložil, sám byl neženat, a podobně i apoštolové. Tu však se přihodilo Tolstému, co se mu častěji přiházívá, když se dovolává bible. Přehledl známou svatbu v Káni Galilejské a uzdravení švekruše (tchyně) Petrovy od zimnice (Mat. VIII, 14), což dokazuje, že Kristus schvaloval manželství a že kníže apoštolů Petr byl ženat. Podobně je známo, že i biskupové křesťanští za dob apoštolských bývali ženati.

V otázce vymizení pokolení lidského s povrchu země staví se však Tolstoj již přímo na stanovisko známé ruské sekty skopecké, která jest přesvědčena, že její členové dosáhli už nejvyšší dokonalosti čili svatosti, a proto nemají další trvání lidstva za nutné. V úvahách Tolstého o manželství je sice mnoho pravdy, ale důsledky odtud vyvozované nejen že se staví přímo proti přírodě, a již proto nemohou býti správné, ale závěry Tolstého jsou zde přímo sofistické. Vedloli nespořádané manželství Pozdnyševa, založené na základech co nejhorších, ke zločinu, není to ještě důvodem pro odsuzování všech manželských svazků vůbec. Tolstoj však generalisuje osamělý případ, a na základě takové nesprávné praemissy činí závěr, jenž také nemůže býti správný. Dokud hrdinou Kreutzerovy sonáty zůstává vychováním i společností valně zkažený Pozdnyšev, je kniha vzácným uměleckým výtvorem; jakmile se však na místo Pozdnyševa postaví sám Tolstoj, přechází Sonáta v strašnou dissonanci.

Kromě Kreutzerovy Sonáty vydal Tolstoj tiskem starší svoji veselohru *Plody prosvěščenija* (osvěty), jež vyšla ve sborníku „V pamjať S. A. Jurjeva" (v Moskvě 1891). Veselohra ta psána před lety tak říkaje pro domácí potřebu — hrály ji děti a známí rodiny na domácím divadle, — a snad by byla déle ještě zůstala rukopisem, kdy by ji nebyl vytáhl na světlo světa dobročinný účel sborníku, jehož výnos určen pozůstalé rodině po Moskevském dramaturgovi S. A. Jurjevu. Ve veselohře té staví se účelný život a zdravý smysl prostého venkovského lidu naproti bezúčelným, lichým libůstkám tak zvaných vzdělaných tříd, jež v tomto případě jsou velice zaujaty směšnými pokusy se spiritismem. O Plodech prosvěščenija bude v Osvětě ještě promluveno, i přestáváme zatím na této poznámce.

Z nečetných, žijících dosud veteránů let čtyřicátých přihlásil se s novými literárními příspěvky jen G r i g o r o v i č. Obě jeho povídky: *Ne po chorošu mil a po milu choroš*, i *Roždestvenskaja noč* vyšly v novo-

ročních knihách Ruského Věstníka r. 1889 a 1890. První z obou povídek, jež má záhlavím ruské pořekadlo, které by se dalo po česku vyjádřiti slovy: „Milován ne proto, že je krásný, nýbrž krásný proto, že milován," jest apologie ženské lásky, vložená do úst čtyrem starým mládencům, dávným přátelům, kteří sešli se po delší době a vypravují si své zkušenosti o lásce. Nevypravují ani, co sami zažili, nýbrž co o ženské lásce četli a slyšeli. Líčí se tu zejmena tři druhy lásky: 1. láska nenadálá, jež vzniká, aniž člověk ví proč a zač, an předmět její nevyniká nijakou zvláštností duševní, ani tělesnou krásou — láska taková je zjevem psychopathickým: 2. láska zosnovaná na fantasii, jež nemajíc pevného základu, rychle ovšem hasne; 3. láska založená na soucitu a vznešeném odříkání se, kterýmiž vlastnostmi především a skoro výhradně vynikají ženy bez ohledu na předmět lásky, jenž bývá často nepatrný a nehodný té nadšené ženy, jež mu obětuje celý svůj život. Povídka záleží z řady delších a kratších charakteristik, ze skupiny rozkošně vykreslených žen, z nichž je zlých rozhodně méně než šlechetných a obětavých. Autor končí své vypravování sentencí, že život stojí za žití už proto, že je v něm láska.

Ve druhé povídce, nazvané *Vánočni noc*, podává D. V. Grigorovič rozbor myšlenek vysoce postaveného Petrohradského úředníka, jenž neoblomnou vůlí a stálým zřením pouze k svému vlastnímu prospěchu dosáhl želaných hodností i blahobytu a shlíží se svého egoistického stanoviska opovržlivě na veškeren ostatní svět, vyjma některé nečetné osobnosti, jež osud povznesl ještě o stupínek výše než jeho. V předvečer vánoční všichni jeho známí jsou zváni v různých rodinách, a on se záhy večer nespokojen obědem vrací z klubu do svého domu, kde se uzavře se svými myšlenkami. Cítí, co asi jest příčinou jeho osamělosti, ví, že život jeho neplynul pravým, přímým směrem, ale hrdost mu nedovoluje, aby se přiznal k svým chybám, a příčinou špatného rozmaru zůstane — špatně upravený oběd. Rukou mistrnou vložena do vypravování episodka o žebračce s plačícími, zimou se chvějícími dětmi, jíž rozmrzelý sobec, vraceje se z klubu, dal na ulici, aby se jí zbavil, nedopatřením stovku místo ruble. Když po chvíli přichází žebračka upozornit pána, že se snad zmýlil, div ji z domu nedá vyhnati, že se opovážila pro takovou hloupost ho znepokojiti. A přece tou omylem darovanou stovkou zabezpečil na dlouho existenci zubožené rodiny. Tou episodou co nejostřeji charakterisován jeho bezedný egoismus.

R. 1890 vyšlo souborné vydání spisů Grigorovičových [1]) s novým desátým dílem, v němž umístěny povídky a náčrtky, uveřejněné v různých časopisech za posledních let. Dmitrij Vasiljevič pracuje dávno na poli ruské literatury; budoucího roku může slaviti padesátileté jubileum svého spisovatelství. Za tak dlouhou dobu snadno se uhledá deset, třebas hodně objemných knih. Ale nezapomeňme, že ve spisovatelské činnosti Grigorovičově je skoro dvacetiletá přestávka. Věnovalť se od počátku let šedesátých až do r. 1882 skoro výhradně Petrohradské jednotě pro povzbuzení umění, a i literární práce jeho z té doby týkají se veskrze výtvarných umění a uměleckého průmyslu. Belletristická činnost jeho

[1]) Polnoje sobranije sočinenij D. V. Grigoroviča. Petrohrad 1890.

dělí se tak přirozeně na dvě periody, první z let čtyřicátých a padesátých, druhá z let osmdesátých. V periodě starší dobyl si literární slávy povídkami a romány ze života venkovského lidu, z nichž romány *Rybaki* a *Pereselency*, pak povídky *Anton Goremyka*, *Bobyl*, *Derevňa*, *Smedovskaja dolina*, *Prochožij*, a j. jsou vůbec nejlepšími jeho pracemi. Slabší jsou jeho romány ze života městského a statkářského oné doby. V periodě nové Grigorovič pérem svým kreslil život Petrohradský, tu a tam život pracovného lidu (na př. *Gutaperčevoj malčik*), zpravidla však život úřednický, jejž zná do posledních záhybů vyschlé pergamenové duše různých těch necitelných hodnostářů. Vedle poutavého, pověždy prohloubeného obsahu vynikají všechny jeho práce uhlazeností, lepostí jazyka a slohu. Patříť on ke spisovatelům staré školy, kteří v *krásné* literatuře dbají ještě *krásy*.

K nejoblíbenějším spisovatelům v širokých vrstvách ruského čtenářstva náleží Mordovcev, jehož ne neprávem zovou ruským Walterem Scottem. Jeho spisů historických a cestopisných je dlouhá řada, a všechny jdou dobře na odbyt. Povídka historická je vůbec všude oblíbeným čtením, a široké obecenstvo nečinívá tu příliš přísných požadavků; přijímáť vděčně i takové práce, jež ničím nevynikají nad prostřednost. Proto může Vsevolod Solovjev vydávati dále svou nekonečnou rodinnou kroniku Gorbatových, jejíž první díl vyšel asi před dvaceti lety, jež vyplňovala půl druhého desetiletí Marxův illustrovaný týdenník Nivu a nyní po tři léta už vyplňuje nový illustr. týdenník Sěver, založený autorem kroniky Gorbatových patrně jen proto, aby nekonečná ta kronika nebyla odkázána na milost či nemilost cizího nakladatele. Poslední pokračování historických románů Gorbatovských nese záhlaví *Volchvi* a vyznačuje se toutéž plytkostí myšlenek a nudností děje, jako všichni jeho předchůdcové.

Mordovcev naopak je pravý malíř historický. Vládne směle štětcem a širokými rysy kreslí scény, v podrobnostech snad nedosti jemně propracované, za to vždy effektní a zajímavé. Co do látky neobmezuje se, jako hr. Saljas, na století osmnácté, v němž skoro výhradně setrvával i zvěčnělý Danilevský, nýbrž pohybuje se stejně svobodně v časech tatarského jha (Mamajevo pobojišče) jako v době Napoleonova vpádu do Ruska (Dvěnadcatyj god), líčí stejně důkladně pád svobodné obce Novgorodské (XVI. stol.), dobu samozvanců (XVII. stol.) a bohaté romantickými látkami události století XVIII. od Petra I. do Kateřiny II. Všecky jeho romány vynikají plastickou kresbou jednajících historických osobností a napínavosti romantického děje. Mají však i společnou vadu: nápadnou totiž zálibu spisovatelovu v krvavých výjevech, jež kreslí s takovým realismem, že na čtenáři naskakuje husí kůže. Mimo to, jako Malorus rodem, má Mordovcev za svou povinnost do každého románu vplésti aspoň jednu postavu maloruskou, jež mluví jihozápadním nářečím, a tím i co do jazyka vynikají jeho romány pestrostí.

Mordovcev jest už šedý kmet, ale spisovatelskou plodností ustupuje málo komu ze svých současníků. Za posledních dvou let vydal dvě nové práce. Povídku *Za čji grěchi* (Za čí hříchy), jež spadá do

dob Petra I. a líčí bouřlivé události v pořičí Volgy, když pověstný zastance utiskovaného prostého lidu Stěnka Razin vydal heslo k zabíjení pánův a vražděním i pálením pustil hrůzu na celé Povolží. Druhá povídka *Timoš*, jež byla otištěna ve Věstníku Evropy, vzata jest ze života maloruských kozákův a líčí jich boje s Ljachy za hetmanování Bohdana Chmelnického. Slavný tento hrdina XVII. věku, jenž znova uvedl Malou Rus „pod vysokou ruku cara Moskevského“ a za to po celý život nepřestal bojovati s Poláky, dosavadními pány Malorusů, usmyslil si oženiti syna svého Timoše s dcerou moldavského hospodára, krasavicí Rozanou. Poslal tedy svaty k hospodárovi. Ale Rozana byla už dříve zaslíbena polskému knížeti Višněveckému, a proto hospodar, věrný přítel Poláků, žádost Chmelnického odmítl. Tím rozhněván poslal Chmelnický proti hospodarovi 36.000 „svatů,“ kozákův a Tatarův, kteří mu poplenili zemi a na konec jej přinutili, aby Rozanu provdal za Timoše. Ale války, vraždy a plenění trvaly dále, a v jedné bitvě s Poláky a Moldavany padl i hrdina povídky, Timoš. Krev teče ovšem i v této povídce skoro na každé stránce; ale je v ní snešeno i množství příspěvků k poznání mravů a společenských poměrů v jihozápadním Rusku v polovině XVII. století.

V obor historický zasáhl i jeden z nejmladších spisovatelů ruských M. M. Filippov románem *Obrana Sevastopole* (v Petrohradě 1889) a dosáhl velmi čestného úspěchu. Po Sevastopolských vojenských povídkách hr. L. Tolstého je těžko podati něco lepšího; toho autor také neobmýšlel, podařilo se mu však zachytiti několik zajímavých episod z velkolepé oné epopeje, jež ve své celosti čeká teprv svého Homera; v episodách těch vylíčil autor několik svérázných, zejmena ženských charakterů, které navždy utkví v paměti čtenářově.

Úplně samostatné stanovisko v ruské literatuře zaujal N. S. Lěskov. Ačkoli první jeho vystoupení na jeviště literární padá do r. 1860, nedal se upoutati žádným z velkých románopisců oněch dob, nýbrž vytknul si svou vlastní dráhu a posud po ní kráčí. Přátelé chtěli r. 1889 oslaviti jeho třicetileté literární jubileum; Lěskov se vzdal té cti; za to si popřál jiné radosti, totiž úplného vydání svých spisů, jež vyšlo pod názvem *Sobranije sočinenij N. S. Lěskova* v Petrohradě 1889—1890 v deseti dílech. Souborné vydání spisův jest ovšem výmluvnějším svědkem literárních zásluh Lěskova, než sebe hlučnější jubilejní slavnost. Vedle kratších povídek, rozdělených ve skupiny Pravedniki, Směch i gore, Svjatočnyje razskazy a Legendy nacházejí se ve vydání tom všechny tři hlavní romány Lěskova, totiž Soborjane, Nekuda a Na nožach.

První prací, kterou Lěskov vystoupil na veřejnost, byl sociální román *Nekuda*, psaný proti zmáhajícímu se ruchu nihilistickému. Pro tuto tendenci vrhli se na autora tehdejší zástupcové liberální žurnalistiky. Pisarev nazval román ten denunciací mladého pokolení. Ale Lěskov, jsa si vědom, že líčí jen čistou pravdu, nedal se zastrašiti pronásledováním stoupenců Sovremennika a napsal druhý svůj sociální román *Na nožach*, věnovaný týmž zjevům společenského života ruského,

jímž věnován i román první. Ale romány ty, jakkoliv psány z ryzího přesvědčení, nepronikly, poněvadž negativní stránky ruské mládeže vylíčeny v nich příliš strannicky. Lěskova proslavil román *Soborjane*, vzatý ze života nižšího duchovenstva újezdného města, pojednávající tedy o nové látce, jež do těch dob zůstávala nepovšimnuta. Po prvé tu vylíčeny velice sympatické a úplně zakončené typy ze stavu duchovenského a mezi nimi hlavně tři postavy: neoblomného poctivce protopopa Savelija Tuberozova, jeho pokorného a tichého pomocníka, kněze Zacharije Benefaktova, a do smrti věrného diakona Achilly, obra i bohatýra tělem, ale dítěte duší a srdcem. Kdežto Tuberozov neustupuje od svého přesvědčení ani hrozbám biskupovým a proti všemu příkoří stojí na pravdě až do smrti, diakon Achilla je hotov z oddanosti k svému představenému bíti se za něho s celým světem, ba i s čertem, jak dokázal na hřbitově, když za čerta přestrojený zloděj chtěl uloupiti pomník, jejž Achilla nákladem celého svého jmění postavil na hrobě nešťastného protopopa.

Veliký úspěch Soborjanů přiměl Lěskova, že se jal zpracovávati látky ze života duchovenského, klášterního, sektářského a pod. i v kratších povídkách, jež vynikají vesměs hlubokým psychologickým rozborem, rozmanitostí děje a poutavým vypravováním. V povídkách těch, z nichž uvedeme na příklad *Zapečetěného anděla*, *Začarovaného poutníka* a *Na kraji světa*, vytvořil Lěskov několik positivních typů, celkem dosti vzácných v ruské literatuře posledních let.

Od několika roků čerpá Lěskov látku k povídkám také ze starého, ale nepovšimnutého pramene, totiž z Prologů. Je to středověká sbírka křesťanských legend o rozličných hrdinách z prvních dob křesťanských, kteří přese všechny poklesky svého života pevnou věrou a křesťanskou láskou k bližnímu došli spásy. Lěskov zpracoval několik takových legend, odehrávajících se na půdě staroklasické, v Egyptě, Syrii, starém Řecku, a ty tvoří obsah posledního, desátého dílu jeho sebraných spisů. Nacházíme zde *Překrásnou Azu*, jež z lásky k trpícím obětovala vše, i svou nevinnost, a když se potom ze zoufalství chtěla utopiti, byla spasena tajnými křesťany; nalézáme zde *Legendu o svědomitém Danilovi*, jenž zavraždil svého krutého pána pohana a mnoho pak vytrpěl, než svědomí jeho došlo utišení; setkáváme se tu se *Skomorochem Pantalonem*, o němž byla již v Osvětě zpráva, a s m. j.

Téhož rázu jsou i obě nejnovější práce N. S. Lěskova, totiž *Askalonskij zloděj* (lotr), jenž vyšel v Ruské Mysli 1889, a *Hora*, vydaná v Petrohradě 1890. Děj povídky Askalonský lotr je založen na vášnivé smyslné lásce hyparcha Milia k cudné pohance Tenii, ženě křesťana kupce Falaleje, jenž ztratil na moři své koráby a s nimi zboží své i sobě svěřené. Pro dluhy byl uvržen do Askalonského Herodova podzemního žaláře, kde v nečistotě ležel spoután mezi vrahy, zloději a dlužníky; nejhroznější z nich byl vražedník Anastas, jenž měl na svědomí čtyřicet utracených životů lidských. Cudnost pronásledované Tenie a nezaviněné neštěstí Falalejovo obměkčilo zatvrzelé srdce Anastasovo, že jich politoval a z lítosti je zachránil, pověděv zoufalé Tenii o skrytém pokladě, jímž vykoupila muže ze žaláře právě v tu chvíli, kdy ho čekala smrt. Když už nikdo z lidí, toužících po životě,

ba ani tchyně Teniina Puplia ani muž její neměli pro ni slova útěchy a svolovali k mrzkému skutku, jímž měla prodati Miliovi svou cudnost za cenu spásy mužovy, podaly jí útěchu pouze dvě bytosti, jež pozbyly vší touhy po životě: poustevník Thermufios, jenž známou legendou o dvou myších, hlodajících kořen křoviska nad propastí, obrací oči její vzhůru k nebesům, a zlosyn Anastas, jehož čeká jistá smrt. Vypravování děje se ve slohu starokřesťanských legend, prostě a přirozeně, a všechno jmenuje pravým jmenem. Smyslem jeho jest, že křesťanská ctnost není podmíněna křtem vody, nýbrž křtem duchovním: láskou sebe obětující.

Podobně jest i *Hora*, román ze života egyptského, obrazem z prvních dob křesťanských, plným hlubokého smyslu a oduševněným ideami spravedlivosti, dobra a lásky k bližnímu. Děj odehrává se za těch dob, kdy v Alexandrii žili v nejbližším sousedství lidé různých vyznání a každý svou víru pokládal za nejlepší, ostatními pak opovrhoval. Někteří, aby se zbavili sporů, tajili svou víru. Takovým byl zlatník Fovel, jenž byl sice křesťanem, ale nevěřil všechno tak jako ostatní, a proto jmín byl za kacíře. Romantická část povídky líčí lásku krásné, bohaté, vznešené vdovy Attossy k Fovelovi. Na její vyznání a ohnivé pobídky k lásce odpovídá Fovel, že jest křesťanem. Vida pak, že by neodolal pokušení krasavice, vypíchnul si oko, jež by ho bylo málem pohoršilo. Uražená krasavice chce se mu za to pomstiti. Příležitost se jí naskytla při první povodni. Nil se nerozvodnil a zemi hrozil hlad. Návodem Attossiným pohanští žrecové svedou vinu neštěstí na křesťany a nutí je, aby modlitbou svou způsobili, by hora Ader stojící na břehu Nilu, sestoupila do řeky, zahradila ji a tím způsobila želané rozvodnění. Odvolávají se při tom na povědomé jim učení evangelia o síle modlitby. Nesplníli křesťané jejich žádosti, ukážou, že buď je víra jejich planá, anebo že z nepřátelství k této zemi nechtí odvrátiti hrozící zlo. Tu patriarcha a ostatní hlavy křesťanstva ze strachu tajně uprchnou, a luza se chopí zbylých, mezi nimi i Fovela. Fovel s ostatními křesťany stoupají tedy na horu a neustálou modlitbou vyprosí na Bohu takový déšť, že vody rychle vystupují a proudy řeky podmelou jílovitou patu hory Ader, tak že se tato sveze až k řece. Mnozí z pohanů vidouce, jakou má moc křesťanská modlitba, přijali křest, mimo jiné též Attossa, jež se pak stane ženou Fovelovou. — Vedle poutavého obsahu vynikají tyto povídky i neobyčejnou znalostí starého života syrského a egyptského, jejž autor líčí do nejmenších podrobností, tak že obrazy v nich narýsované překvapují svou reálností. Vůbec nemají tyto legendy Lěskova pranic společného se středověkými legendami křesťanskými, jsou prosty zázraků a třebas tu a tam vyličují události překvapujíci, nevystupují přec nikdy z mezí přirozené možnosti.

* * *

Mluvíce o M. J. Saltykovu, zmínili jsme se, že v letech šedesátých a sedmdesátých působením liberálních měsíčníků na Rusi došla veliké obliby tak zvaná „obličitelnaja literatura," t. j. spisy usvědčující všemožnou nepravdu v životě jak státním, veřejném, tak soukromém.

K stoupencům literatury obličitelné v míře tu větší, tu menší, patří skoro všichni spisovatelé, jichž činnost počala v liberálních žurnálech za let šedesátých a počátkem let sedmdesátých. Z nich za minulých dvou let podali nové práce Atava-Terpigorev, oba Uspenští, Zlatovratský, Ertel, Michajlov-Šeller, Bělinský-Jasinský, Boborykin, Michnevič a Nemirovič-Dančenko.

S. N. Terpigorev, známý z Nového Vremene pod pseudon. Sergěje Atavy, vydal druhý díl svých vzpomínek z dob nevolnictva: *Potrevožennyja těni* (Znepokojené stíny, v Petrohradě 1890). Jako i v první knize [1]) líčí i zde dobu nevolnictva ze stinné stránky. V povídce „Ďádina ljubov" (Strýcova láska) kreslí hrdinské skutky gardového důstojníka Petra Vasiljeviče, jenž do smrti dal zbíti několik poddaných a zahubil mladinkou dívku, chovanku jednoho z Petrohradských vychovacích ústavů. Nebyl by za to ušel Sibiři, ale lékař a ispravnik ze strachu před mocným pánem a pomocí úplatků se dali svésti, že přestoupili na stranu vinníkovu a zatajili zločin. V jiné povídce líčí spisovatel, jak nesvědomití lidé použili všeobecného zmatku za války Krymské ve svůj prospěch a podvodným obchodem s novobranci okrádali stát. Je tu i náčrtek „V raju," ale při pohledu do tohoto nevolnického „ráje" tají se čtenáři dech ještě nyní, třicet let po zrušení nevolnictva. Všecky upomínky Terpigoreva jsou živé, a známý čiperný sloh s notnou dávkou satiry činí je velmi poutavým čtením.

Dávno zamlklý Nikolaj Uspenský ozval se r. 1889 v Ruském Věstníku, jenž přinesl ve 4. a 5 knize jeho *Očerki usadebnoj žizni* (Náčrtky života v panských sídlech). Ozval se a pak umlknul na věky. Zemřelť ještě téhož léta. N. Uspenský býval druhdy hledaným spisovatelem povídek ze života venkovského lidu, nyní již skoro zapomenutých. Poslední jeho práce líčí nový život v bývalých šlechtických sídlech, jež se dostala nyní do rukou různých kupcův a zbohatlých mužíkův. Jsou to nové na Rusi typy vznikající selské aristokracie a mohly by tedy býti vítanou látkou pro povídku. Ale spisovateli, jenž nerozumně utratil svůj nadějný život, nestačily již bohužel síly na podrobné vylíčení nových pánů v ruské vesnici. Jeho poslední práce dotýká se zběžně pouze vnější stránky nových statkářů, nehloubá v jejich duši a činí vůbec jen dojem povrchní.

Proslulý jmenovec předešlého, Glěb Uspenský, nyní hlavní sloup „obličitelné" literatury, napsal několik náčrtků, které však nepřidaly ani jediného listu do jeho slávověnce. V Ruské Mysli vyšly dva nové obrázky z cyklu *Grěchi ťažkije* (Těžké hříchy). V prvním z nich, nadepsaném „Nevidimka," uvádí nás spisovatel do klidného druhdy stepního městečka v jižní Rusi, jež rychle změnilo svůj ráz od té doby, co se v jeho blízkosti rozhostila železničná stanice. Jakási nevidomá síla počala ničiti bílé útulné domky, tonoucí v zeleni topolův, a nastavěla místo nich vysokých domův, jako v hlavním městě. Všude vznikají hotely, sklady s nebývalým dosud zbožím, nevídané prve cizomodní žakety, svrchníky a klobouky počínají vytlačovati staré obleky z domácí látky. Prostí do nedávna obyvatelé městečka hrnou se do

[1]) Viz o ní Osvětu 1889, str. 801.

„café-chantantů,“ a lehko nabytý peníz svádí cudné kdysi dívky k nové noční živnosti na chodníky ulic. V takovém rychle se vzmáhajícím jihoruském městě shledal autor slepce hudebníka a zpěváka, jenž seděl s harmoniem na tržišti, hrál na zakázku za kopejku nábožné melodie a tklivým hlasem zpíval žalmy. Slepec ten býval nedávno „advokátem.“ Dával si od ženy čísti zákonník, pamatoval si jeho statě a za dobrou náhradu pomáhal sousedům v různých rozepřích. Takovým spůsobem si nashromáždil slušný kapitál. Ale tu ho stihlo neštěstí; žena mu utekla i s penězi, a slepci zbylo z celého jmění jen staré harmonium a tklivý hlas, jímž se nyní živí. Když zazní zvuky jeho nástroje na tržišti a za nimi se ozve chvějící se hlas starcův, zástupy lidu tlačí se kolem něho, naslouchají, zadumají se, popláčou si a s povzneseným citem se vracejí k své všední práci. „Je to jeden z těch *nevidomých*, neznámých dobrodinců prostého lidu,“ praví autor, „jimž čest a chvála za to, že chápou, jak i duše lidu má potřebí útěchy a pomoci, a proto mu přicházejí na pomoc v soužení a strastech.“

Dobrou duši, nezištně pomáhající utiskovaným bližním, líčí Uspenský v druhém náčrtku, nadepsaném „O tom, čto natvorila akušerka Anna Petrovna.“ Autor pronáší v úvodě přesvědčení, „že se v Rusku rodí a množí zvláštní typ prostého dobrého člověka, jenž v pravdě miluje bližního jako sebe samého. Z osobní potřeby, aby sám nepozbyl své duševní čistoty, protiví se s čistým svědomím a vroucím citem všeliké nečistotě, v níž by mohl zabřednouti jeho bližní.“ Na doklad toho vypravuje historku o akušerce, jež předešla ožebračení celých dvaceti vesnic tím, že vysvětlila statkáři nekalý záměr okresního starosty, jenž chtěl koupiti od něho velkostatek jen proto, aby pomocí jeho mohl učiniti svými otroky tisíce okolních sedláků. Statkář prodá pak svůj statek sedlákům samým, kteří pomocí „selské banky“ seženou nutné k tomu prostředky a zabezpečí tím svou existenci.

Rázu více publicistického je další náčrtek „Na minutku.“ Autor přijíždí na ves, aby dal na chvilku odpočinouti svým podrážděným nervům. Ale ani tu nemá pokoje. Sluha mu vypravuje, co se sběhlo na vsi za poslední doby, a jsou to samé truchlivé příběhy. Jediným radostným momentem za ten rok bylo přenesení obrazu Tichvinské Mateře boží do původního jeho sídla, do města Staré Rusy. „Vznášela se,“ vypravuje sluha pánovi, „jako slunce po zemi se nesla Máti boží, zázračná Tichvinská ikóna. Chuďasy a nuzáky kolem sebe shromáždila a všechny opatřila“ — rozuměj hojnými almužnami, jež bohatí za té příležitosti udíleli chudým. Mluví se tu o obraze Starorusské ikóny, jež před 300 lety za moru byla přenešena do města Tichvina, r. 1888 pak si obyvatelé Starorušští vymohli její navrácení.

Také stať „Kresťanskija ženščiny“ (v Ruské Mysli 1890) je rázu publicistického. Z různých případů roztroušených po venkovských časopisech, dochází Uspenský přesvědčení, že emancipace žen počíná se i na vsi a jeví se tím, že selské ženštiny umějí už ceniti svou svobodu, vdovy se nerady vdávají a zůstávají raději samostatnými hospodyněmi. Lačnost po půdě jeví se mezi ženami u větší ještě míře než mezi mužíky a upomíná v leckterém vzhledě na některé stránky Zolova románu La terre.

R. 1889 dočkaly se spisy G. Uspenského souborného vydání ve dvou velikých svazcích za tři ruble; r. 1890 přibyl k nim ještě svazek třetí (v Petrohradě u Pavlenkova). Vydání to jest opatřeno úvodem N. K. Michajlovského, z něhož bereme tuto stručnou, ale věrnou charakteristiku spisovatelovu: „Uspenský počal svou literární činnosť úryvky a náčrtky; ale nejen že se nevzdal tohoto jinošského spůsobu psaní, nýbrž nabyl časem přesvědčení, že spůsob takový je zákonitý a nutný. Jeho náčrtky představují směsici publicistiky s beletristikou; autor vyniká v nich neobyčejnou stručností a obsažností. Aby toho docílil, dal v beletrii své úplný výhost krajinomalbě. Myšlence je vždy hotov obětovati jakoukoli architektonickou ladnost svých prací. Necení uměleckých podrobností, nevedouli přímo k cíli; buď je prostě zamlčí, anebo je nahradí publicistickou exkursí. Uspenský nečeká, až jeho duševní plody v něm náležitě uzrají. Posílá je po kousku do tiskárny, zrovna jako plný sud, jenž přetéká. Náčrtky jeho bývají nepropracované, za to vždycky je v nich patrna stopa toho života, jenž k nim dal podnět.“ — Uspenský je nyní stálým spolupracovníkem měsíčníků Ruské Mysli a Severního Věstníka. (Dokončení.)

Rekrut.

o byly v Čechách děsné hony,
když týral vlasť a sbíral plen
ten král, jenž šňůrou od záslony
měl otcem býti uškrcen,
jenž Kladsko, žel, a Slezsko celé
vzal dceři svého živitele,
a v křivých ústech klam a lež,
táh na výboj — ne, na loupež!

Kdys k Dušníkům až přišel z rána —
rost hřeben mu i rostla ráž —
„Mne, lide, za svého měj pána,
a doplň pluky mé i stráž;
sem všickni, sem! Že odpor zmohu,
to přísahám zde Pánu Bohu,
jste mými, mou je česká říš,
kdo neposlechneš, uvidíš!“

Šli někteří, leč prchli mnozí,
však schytáni jsou napořád,
a Bedřich úšklebně jim hrozí:
„Já ukáži vám, co je řád,
že na palicích vlas vám vstane!“ —
„Ach, odpusť nám to, mocný pane,
a vřaď nás, když to musí být . . .“
A Bedřich: „Hle, jak skrot ten lid!“

Leč jeden vzdorovitě stojí . . .
„Ty neprosíš? Proč? Odpověz!“ —
„Já, pane, nemám duši dvojí
a nechci v loupežnickou směs;
jsem svůj a Čechem krví, tělem,
jak mohu s vlasti hubitelem?
Ne ne, Bůh chraň! Leč rád chci jít,
až královna mě bude chtít.“

„Jak? Cože? No, jsem při kuráži;
hej, lazebníku, rychle spěj,
zde na té levé dolní paži
mé jmeno chlapu vypíchej;
a hodně velké, ručím spěchem,
by věděl, že již není Čechem,
že rodný jeho země kus
má císařovnin soupeř, Prus!“

Hned mládci šat byl stržen s těla,
ač bránil se; byl přemožen,
a královská co zpupnosť chtěla,
v ráz stalo se. — „Zda je to sen?“
vzkřik jun. „Hle u ran Krista věčných,
znak hnusný z písmen začátečných,
a pruský orel znaku spod —
to není pravda, ne, to svod!“

A hněvem statná hruď se třese,
že znamenán jest jako brav
a ve svalech znak králů nese,
i skáče zlícen v Prusů dav,
a vyrvav palaš prvé stráži,
sil vzmachem uťal znak i s páží
a kletbu na ssinalých rtech
děl s výkřikem: „Teď jsem zas Čech!“

Jak skály stojí pruské voje,
a hrůzou strnulý dí král:
„Lid takový mít v tísni boje,
kdo potom by mně odolal?“
V mém rychle obvažte jej stanu,
svou krví smyl můj znak, svou hanu;
víc v Čechách takýchli jak ten,
pak marný boj! Buď svoboden! . . .“

Adolf Heyduk.

Mráčky.

Jeden mráček šedý,
druhý mráček bílý —
večer spolu na tom nebi
hovořily.

„Sletla hvězda krásná,
z těch, jež nebe kryjí;
letěla tam do daleka —
viděl jsi ji?“

„Vím, kam ona letí,
vždyť jsem se jí tázal,
když jí anděl Hospodinův
křídla vázal —

‚Letím do Čech dolů,
dle Božího přání;
donesu tam tužbám vroucím
požehnání!‘“

Letí mráčky nové;
zase mluví spolu:
„V Čechách smutno, kdy tam hvězda
sletí dolů!“

Mnoholi vás mráčků,
ještě k horám zajde,
nežli do Čech hvězda Boží
cestu najde? . . .

V. Jos. Pokorný.

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Vácslav Beneš Šumavský.

(Pokračování.)

Čím více se volby blížily, tím horlivější činnost rozvíjely obě strany. Albrecht pracoval o překot a sedával dlouho do noci nad volebními seznamy přemítaje o prostředcích, jimiž by toho neb onoho voliče si získal. Obdržel z kasina v II. značnou sumu peněz a úsporní spolek Brodkovský rozpůjčil již všecky peníze své mezi chudší voliče za určitý slib, že budou voliti s Albrechtem.

Ale i národní strana namáhala se, aby si zabezpečila ohroženou vládu v obci. Ovšem neznala a neužívala takových úskoků, na které Albrecht kladl největší váhu.

Stanovy občanské besedy byly zatím potvrzeny a několik dní před volbou uspořádána „u slovanské lípy“ slavnost založení, o které se mělo upevniti smíření Pejčochovců a Kaňákovců. Účastenství bylo hojné a mezi přítomnými byli i takoví, kteří od Albrechtovy strany přijali peníze.

Lékař Svozil vstoupil do sálu veda se s Karluší, s kterou se v posledních dnech byl zasnoubil. Hned po volbách měla býti svatba. Paní starostová a dcera její měly k zábavě nové skvostné šaty, které svým střihem i svou bohatou úpravou vzbuzovaly pozornost. Starostová chtěla tentokráte při smíření stran pozlobiti sokyni svou aspoň novými, modními šaty, a tomu nemohl Pejčoch zabrániti.

Kaňáková sežloutla zlostí pod líčidlem, když nenáviděnou nepřítelkyni spatřila tak vystrojenu. Obě sokyně vyměnily několik ostrých pohledů, načež paní Kaňáková pošeptala sousedce své:

„Podívejte se, ty se pyšní svými šaty! A kdo ví, zdali jich nekoupili z obecních peněz. Kde by na ně jinde vzali?“

Nikdo neměl tušení, když paní Kaňáková tuto uštěpačnou poznámku pronesla, jaký bude míti vliv na osudy městečka.

Co občané horlivě se umlouvali o volbách, co kasali se na Albrechta a pronášeli přípitky na zdar voleb, putovala slova ta od ucha k uchu, od úst k ústům, od stolu ke stolu, rostla a nabývala určitosti a drsnosti, až konečně zavadila i o ucho paní Pejčochové.

Zrudla v obličeji a vzpřímila se, jako by ji had uštknul; byla by zajisté způsobila veřejný skandál, ale sokyně její nebylo již v sále. Odešla nemohouc se více dívati na nové šaty, jimiž ji Pejčochová zastínila. — —

Druhého dne ráno přihnala se starostová jako vichřice do kanceláře Kubalovy a přála si mluviti s advokátem.

„Pane doktore,“ zvolala divoce mávajíc tlustýma rukama, „stala se mi hrozná urážka. Nemohla jsem celou noc spáti, div jsem se nezalkla lítostí a hněvem nad tím, co se mi stalo.“

„Upokojte se, milostpaní,“ napomínal ji doktor, „seduěte si a pak mi povězte, čeho si přejete.“

„Přeju si, abyste mi napsal žalobu pro urážku na cti,“ vyhrkla ze sebe a usedla si, ale ihned zase vyskočila z křesla. Tváře jí hořely, oči se jí jiskřily a musila si stále hladiti rozčilením čelo. „Jsem zneuctěna, zhanobena, celé město na mne ukazuje prstem. To se ještě nikdy, nikdy nestalo!“

„Ale dovolte, tak nepřijdeme k cíli,“ řekl advokát. „Mluvte klidněji.“

„Jak mám mluviti klidněji? To se vám snadno řekne: mluvte klidněji. Moje čest není žádná papuče. [1]) Musím míti zadostučinění, ona musí býti odsouzena, uvězněna, ano, uvězněna!“

---

[1]) Papuče = bačkora.

„Počkejte, milostpaní,“ počal znova doktor uchopiv rozlícenou paní za ruku a nutě ji, aby se posadila. „Povězte mi nyní hezky klidně, kdo vás urazil.“

„Kdo? Kaňáková, to se rozumí,“ vyrazila ze sebe starostová, násilně se nutíc ke klidnosti; „rozšířila o mně včera večer pověst, že můj muž koupil mi nové šaty z obecních peněz. A to jest přece hrozná, bohaprázdná lež, to musíte sám uznati!“

„Pochopuji vaše rozčilení,“ prohodil doktor.

„To si myslím také,“ přisvědčovala starostová.

„A máte na to svědky, že to paní Kaňáková skutečně řekla?“ pokračoval doktor.

„Ba že mám,“ ujišťovala nepokojně sebou na křesle zmítajíc, „všichni lidé, co byli u slovanské lípy, mi to dosvědčí.“

„Musíte mi především říci, kdo vám pověděl, že to paní Kaňáková řekla?“

Nyní se Pejčochová zarazila, vzpomínala si a přemýšlela.

„Řekla mi to — paní důchodňová, vlastně ne, řekla mi to paní učitelová — — Opravdu nyní nevím, kdo mi to řekl.“

„Ah, to je nemilá okolnost, že to nevíte určitě,“ podotknul nyní advokát. „Snad budete aspoň věděti, ke komu neb před kým to paní Kaňáková pronesla?“

Ani to nevěděla.

„To jest nepříjemné, milostpaní,“ dokládal doktor krče ramenoma. „Chceteli žalovati, musíte míti dva svědky, kteří to od paní Kaňákové skutečně slyšeli.“

„Dobře, pane doktore, opatřím si je, opatřím,“ rychle odpovídala rozlícená paní. „Půjdu ihned k důchodňové a k učitelové. Ke všem půjdu, co tam včera byli. Musejí mi to dosvědčiti, že to řekla. Ona musí býti potrestána, nespokojím se odprošením nebo pokutou, seděti musí! . . . A potom chce můj muž,“ zvolala, davši se do zlostného smíchu, „uzavříti s Kaňákem smír! To by byl čistý smír! Až bychom mu pomohli k vítězství, odkopl by nás, plival by po nás. Nedopustím, aby došlo ke smíření! Za urážky máme jim ještě pomáhati, to by tak scházelo! Nyní teprve bude boj — já, já jim ukážu, co zmohu!“

Hilda spatřivši přicházeti starostovou připlížila se ke dveřím, kdež celou rozmluvu vyslechla. Za hodinu již věděl Albrecht o všem, co se stalo, a mnul si radostně ruce.

Dostal neočekávaně silného spojence, který mu zajisté pomůže rozbiti spojený nepřátelský tábor.

Pejčochová opustivši kancelář marně však se sháněla po svědkyni. Nechť se sebe více čepejřila, všecky paničky jí popíraly, že by byly něčeho zaslechly. Město bylo sice plno pověstí, jak těžce Kaňáková sokyni svou při zábavě urazila, ale nikdo nechtěl se přiznati, že to z jejích úst slyšel.

Upachtěna, usoužena, se vztekem v srdci vrátila se starostová z obchůzky své po svědkyních a bez okolků počala rozkazovati svému manželu, že smír s Kaňákem po včerejší urážce stal se neplatným.

„Musila bych ti říci," zvolala, „že jsi baba, kdy bys ještě chtěl se smiřovati s těmi, kteří tě obviňují z nepoctivosti, z krádeže — —"

„Nech mne na pokoji se svými ženskými klepy," odbýval ji starosta.

„Tož tak rozumíš cti svého domu?" rozkřikla se starostová všecka ve tváři zbrunatnělá. „Naposled ještě, až ti někdo řekne veřejně, že jsi cigán a zloděj, políbíš mu za to ruku?"

„Nepopouzej mne!" přerušil ji muž důrazně s rozhodností a přísností. „Smířili jsme se, a při tom zůstane. I kdy bych chtěl, nesmím dnes ustoupiti. Čestné slovo mne váže, a kdy bych měl život svůj obětovati, neustoupím. Tentokráte půjde při našich volbách o takové věci, o jichž dosahu nemáš ponětí, rozumíš? A já se k tomu nepropůjčím, aby na mne padla před celým národem vina, že jsem pro babské klepy vydal Brodkovice Němcům a židům. Teď to víš, a podle toho jednej!"

Domluviv odešel starosta do krámu a zanechal ženu svou o samotě.

Chvíli zaražena mlčela, potom se jí zaleskly slzy v očích, a po chvíli zase zaťala pěsti. Vztek a nenávist jí šlehaly z očí. Celé tělo její se chvělo divokým hněvem.

„Tož nemůžeš, nechceš?" vyrážela ze sebe sípavě obrácena jsouc ke dveřím, jimiž manžel její odešel. „Musíš dodržeti čestné slovo své," dokládala s potupným smíchem. „Necháš tedy svou ženu urážeti, necháš si spílati zlodějů, kteří okrádají obecní pokladnu? Dobrá! Však já toho nesnesu, rozumíš? Včil ukážu vám, co já, slabá žena, zmohu. Včil počnu já proti Kaňákovi agitovati, a uvidím, zdali bude starostou!"

Skutečně počala sama choditi po voličích a domlouvati jim, aby Kaňáka nevolili. A starosta Pejčoch hněvaje se s ženou nemohl zabrániti, aby toho nečinila. Do agitace dosud zdárně pokračující byl tím uveden zmatek, a Mudra, jemuž agitační výbor svěřil téměř všecku práci, měl co dělati, aby na všech stranách napravoval, co starostová kazila.

X.

Večer před volbou měli Pejčoch a Kaňák poslední poradu. Spočítali hlasy, o nichž byli přesvědčeni, že jsou zabezpečeny, a spokojeně se usmívali. Měli za to, že se na vítězství ve všech třech sborech spoléhati mohou. Dověděli se sice, že Albrecht vylákal na některých voličích přespolních plnou moc, ale poslali k nim zase Mudru. Znali jeho výmluvnost a jeho zápal i nepochybovali o dobrém výsledku jeho poslání. Mudra byl pro agitaci zlatým člověkem, neúnavný, nezlomně oddaný a spolehlivý jako skála. Nebyl ješitný, nepožadoval úcty a vyznamenání, jemu postačovalo vědomí, že pracuje pro věc dobrou a poctivou. Dlouho do noci objížděl po občanech v okolních dědinách, kteří měli v obvodu města pozemky a tudíž i volební právo. Poněvadž se nemohl sám do sezení volebního výboru dostaviti, poslal spolehlivého muže, aby starostovi oznámil, že úkol jeho zdařil se nad očekávání dobře.

Ale v téže chvíli udeřil do zmatku, způsobeného v národní straně hněvem žen, nový hrom. Voličům bylo v poslední chvíli rozesláno sta tištěných lístků, v nichž byl s řízným humorem popisován boj Pejčochové s Kaňákovou a manželé jejich byli vylíčeni jako ubozí otroci svých žen, kterých musejí slepě poslouchati. Na první straně pamfletu byly vyobrazeny obě paničky, jak do sebe divoce buší vařečkami, co mužové skroušeně za nimi klečí. Hanopis, jenž nebyl nikým podepsán, ale o němž každý věděl, že původci jeho jsou Albrecht a tajemník Francl, končil: „Pryč s vládou ženských, která způsobila úpadek vašeho druhdy kvetoucího města! Občané, chceteli, aby do Brodkovic vrátily se zlaté časy, aby město naše opět oživlo a stalo se střediskem ruchu průmyslového a zřídlem bohatého výdělku, volte muže moudré, přičinlivé, samostatné, rázné a žádné ubohé a směšné papuče svých žen!“

Poslední tento trumf neminul se s účinkem, pokud šlo o to, aby pověst obou předních mužů v městě byla zlehčena. Každý se smál obrázku a vtipnému líčení sporu mezi jich ženami. — —

Nastal den volební.

Mudra se probudil časně za ranního šera v chudém svém příbytku na předměstí, ve světnici, jejíž strop byl srouben z hrubých trámů, sbíhajících se v trámu prostředním, jenž sloužil za schránku jeho knihám a spisům. Vrátil se včera teprve k jedenácté hodině v noci z cest svých, ale volby nedaly mu spáti. Vstal a vyšel na dvorek, kdež se u studně umyl, nechtěje ženy své buditi. Obleknuv se, vyňal z trámu balík listin a přisedl si k oknu, divokým vínem zarostlému.

Venku se rozednívalo, ale šero ustupovalo jen ponenáhlu mlze, jež kolkolem se rozkládala. U samého okna byla jako přihnědlá pára řídká, ale čím dále do ulice tím více houstla, tak že z protějšího domu nebylo viděti než část parkanu malé zahrádky před domem.

Žena Mudrova vrznutím dveří probuzena po chvíli též vstala a tiše se šourajíc po světnici rozdělávala oheň. Obě dítky její ještě spaly ve vysoké, žlutě natřené postýlce Za nedlouho rozšířila se po stavení vůně čerstvé kávy.

Pro mlhu bylo pořád ještě šero. Mudra musel vyčkati, až se více rozední. Rozložil si před sebe na okno listiny své a pohlížeje ven usmíval se. Neměl pochybnosti o tom, že v prvním i druhém sboru jest vítězství strany národní zabezpečeno, o sbor třetí pak vůbec neměl strachu . . . . .

Kdežto jindy již bylo slyšeti po předměstí hluk, štěkot psů, vrzání vrat, těžké kroky lidí přecházejících, dnes bylo neobyčejné ticho, jako by všechen život byl v té mlze utopen. Lidé zaspávali. Jen chvílemi vynořil se z mlhy člověk s rancem a za ním druhý — to byli tkalci, jež s hotovou prací ubírali se k židovským faktorům.

Mudra se v tom ranním tichu nad svými listinami zadumal . . . Když byl advokátem vyhnán z kanceláře, byla to proň krutá rána. Byl si vědom, že konal poctivě svou povinnost a že ničím nezavdal příčiny, aby se s ním tak bezohledně nakládalo. Stejnou bolest cítil nad tím, že doktor octnuv se v osidlech příbuzenstva ženy své tak velice mohl se zapomenouti, že mu i poctivou práci pro stranu národní zakázal. Kdo by se toho byl do něho nadál, když přišel do města a když jej

vítali jako muže, jenž Brodkovice povznese! Mudrovi hrozila sice opět dlouhá doba nedostatku, bylo mu líto ženy i dětí, ale byl dosti pevné povahy, že se tím nedal zviklati ve své povinnosti. Když odcházel z kanceláře, věděl, že kdy by Kubalu, až by jej hněv pominul, poprosil, rád by jej zase přijal, poněvadž se tak snadno bez něho neobejde. Ale všecka hrdost se v něm opřela proti takovému dožebrávání se. Bohdá se uživí i bez advokáta. Vystoupiv z kanceláře na náměstí hrdě povznesl hlavu . . .

Nezmínil se ani slovem o tom, co se mezi ním a doktorem přihodilo. Ostýchal se to pověděti, poněvadž byl až do poslední chvíle hájil vlastenectví svého pána proti všemu podezřívání. Teprve z úst písařů rozhlásilo se, že doktor propustil Mudru k vůli volbám. Když se to Kaňák a starosta dověděli, měli oba mužové stejnou myšlenku, že po volbách „emigranta" zvolí za obecního sekretáře, poněvadž se dosavadní svými neplechami s Albrechtem stal nemožným. Den před volbou oznámil to starosta Mudrovi. Tvář „emigrantova" radostně zazářila, když z úst Pejčochových se dověděl, že budoucnost jeho jest zabezpečena.

Byla to první odměna, jež mu kynula za jeho dlouholeté horlivé a nezištné služby.

Naděje tato vzbudila nyní na jeho tváři úsměv. Stane se sekretářem, bude míti větší plat, zlepší si poměry své, bude lépe ženu i děti odívati, a až starší hošík doroste, pošle jej na střední školy. To byl vrchol přání dobrého toho muže, jenž při všech svých vlohách uvázl v těsných poměrech.

Znenáhla šířilo se světlo po ulici, přihnědlá mlha modrala a bledla. V ulici bylo již živěji, a zároveň s ruchem denním šířil se po ní a mísil se s mlhou pronikavý, dusivý kouř, jejž mlha s komínů srážela.

Posnídav napsal si Mudra seznam voličů ve třetím sboru, k nimž před volbou ještě měl zajíti. Na to složil si listiny a pečlivě je ovázav zastrčil je do hluboké kapsy svého kabátu. Usmál se na děti, které ještě se neprobudily, pohladil ženu po tváři a rozmlouvaje s ní, nazval ji žertem „paní sekretářová." Na to chtěje vyjíti ze stavení posadil si klobouk na hlavu a uhlazoval si před malým zrcadlem vous.

V tom vynořili se na pěšině vedoucí kolem protějšího parkanu z ranní mlhy dva četníci z nasazenými bodáky. Bylo viděti jen jich trup, hlavy a bodáky.

„Podívej se, Fanny," usmál se Mudra, „ti si přispíšili; už jdou k volbě."

Ale četníci překročili nyní cestu a zastavili se před vraty Mudrova obydlí s pozdviženými hlavami, jako by pátrali po čísle domu. Mudra vystoupil ze stavení.

„Bydlí zde jakýsi Mudra, vulgo emigrant?" tázal se ho jeden z nich.

„To jsem já," odvětil Mudra.

„Vy sám?" pravil četník.

„Ano, já sám," opětoval Mudra klidně.

„Tedy jmenem zákona vás zatýkáme,“ pravil úsečně četník zachmuřiv tvář, aby jí dodal náležitě přísného výrazu.

„Proč, pánové?“ tázal se Mudra zblednuv překvapením.

„To nemůžeme pověděti,“ zkrátka odvětil četník. „Máme rozkaz odvesti vás bez prodlení na hejtmanství.“

„Ale dovolte, pánové, to není možná,“ namítl Mudra, jenž si nebyl ničeho zlého vědom. „V tom bude nějaký omyl.“

„Zde jest zatýkací rozkaz,“ pravil četník, podávaje mu listinu.

Mudra přehlednuv ji zachvěl se.

Žena jeho vidouc, jak četníci se postavili k mužovi, vyběhla ze vrat a počala křičeti všecka ustrašena: „Ježíši, Maria, co se stalo, Mudro?“

Děti se zatím probudily a vyběhnuvše v košilkách daly se tolikéž do křiku.

Mudra se z úžasu svého vzpamatoval.

„Nelekej se, Fanny,“ pravil klidně a chlácholivě, „to je k vůli těm volbám. Pan Albrecht se mne pro dnešek chce zbaviti. Večer budu zase doma.“

Ale žena nedala se tak snadno uchlácholiti.

„A což když nepřijdeš, když tě nepustí?“ úpěla, a děti plakaly s ní, netroufajíce si přiblížiti se.

„Nebuď nerozumna a upokoj děti,“ pravil Mudra. „Sousedé již vybíhají z domu. Mohlo se to odbyti bez povyku.“

„Tak už pojďte,“ pobízeli četníci.

„Prosím, ihned! Dovolte jen, abych poslal panu starostovi po ženě tento balík spisů,“ žádal Mudra, vytahuje papíry z kapsy.

„To nesmíte!“ vzkřikl přísně četník.

„Ale dovolte, to jsou plné moci k volbě,“ namítal zatčený.

„Do toho nám nic není. Pojďte!“

„Upozorňuji vás, pánové,“ naléhal Mudra s rostoucím strachem, „že můžete tím zmařit volbu.“

„Nemůžeme vám pomoci, nedělejte okolků, lidé se sbíhají — pojďte!“ promluvil ostře první četník.

„Máme rozkaz odvesti vás a nestrpěti, abyste přišel s někým do styku,“ dokládal druhý.

Mudra počal důtklivě prositi, aby mu jen dovolili spisy poslati starostovi, ale čím více naléhal, tím byli četníci nepřístupnější.

Zástup lidí zatím vzrostl a všichni pohlíželi na výstup tento, různým spůsobem si jej vykládajíce.

„Tedy mívej se s Bohem, ženo,“ zvolal Mudra a objímaje ji, chtěl jí spisy vstrčiti do rukou. Četník však jej odstrčil.

„A včil marš!“ vzkřikl na něj. „Nebo ti dáme želízka!“

Mudra sesinal. Té hanby se nenadál.

„S Bohem, ženo, s Bohem, děti!“ vydralo se mu z úst, ale bylo mu při tom, jako by mu někdo stahoval hrdlo.

Odcházel se zoufalstvím v srdci, ne k vůli sobě, vždyť necítil na sobě žádné viny, ale proto, že odnášel listiny, které dnes měly rozhodovati o vítězství v Brodkovicích. Až k zemi tížilo jej to hrozné vědomí, že jeho zatčením může národní strana pozbyti v městě většiny.

Učinil ještě jeden pokus, když jej odváděli, aby četníky obměkčil.

„Velice vás prosím, pánové,“ zvolal sepjav ruce, „odevzdejte tedy sami tyto spisy panu starostovi.“

„Už jsem řekl, a marš!“ vzkřikl zase četník.

Mudra zaťal rty a umlkl. Po chvíli obrátiv se slavnostně zvolal: „Činím vás zodpovědnými za vše, co se stane.“

Četníci jen se usmáli. Nevedli Mudru náměstím, nýbrž zabočili z předměstí na pěšinku do polí. Jako krvavě červená koule mdlým leskem shlíželo slunce mlhou, která znenáhla se probírala, řídla a ustupovala s polí a lučin, silně zarosených.

V městě zatím Mudrová rozplývajíc se v slzách a lomíc rukama přiběhla k starostovi.

O něco později, když četníci s „emigrantem“ byli již dosti daleko za městem, zastavil před obydlím Kubalovým kočárek, do něhož vstoupil advokát s Hildou. Nechtěje být přítomen volbám, zvolil si dnešek k tomu, aby oplatil návštěvu známému lesníku v okolí Brodkovickém.

Mlha zatím úplně se rozběhla mizejíc v hnědých chumáčích na východním obzoru, kam ji západní větřík zanášel. Ale naděje advokátova, že po mlze bude krásný podzimní den, se nesplňovala, ježto slunce zůstávalo zakryto šedými oblaky. Zabaliv choti své nohy pečlivě jemnou pruhovanou kožešinou, posadil se advokát vedle ní, zapálil si doutník a poručil vozkovi, aby jel.

Na konci města potkali Albrechta, jenž se s obecním tajemníkem ubíral k obecnímu domu. Oba byli zabráni v živou rozmluvu. Albrecht byl oblečen v černý oděv a vykračoval si hrdě a slavnostně, jako by chtěl světu i svým vzezřením a zevnějškem dokazovati, že jest si vědom, že dnešní den skončí pro něj vítězstvím.

Z daleka již smekal před kočárem, a jen lehký škodolibý úsměv přeletěl mu přes tvář, když viděl, jak odpůrce, jenž se mu jedině mohl státi nebezpečným, ujíždí z města, aby mu v něm dnes nepřekážel.

Hilda poručila kočímu, aby zastavil.

Albrecht znovu smekaje přiblížil se ke kočárku a přál oběma dobrého dne.

„Mnoho štěstí při dnešních volbách!“ zvolala Hilda.

Albrecht děkuje pravil, že snad všecko se dobře skončí.

„A já vám přeju zase,“ doložil advokát, jejž slova ženina trochu popudila, „abyste do jednoho propadli.“

Smál se při tom, Albrecht však cítil, že by mu zajisté přál raději porážku než vítězství.

„O to nemám strachu,“ namítl důrazně, „učinil jsem všecka opatření, abych já nemohl býti překvapen.“ Pohodil při tom trochu hlavou a oči se mu zaleskly.

„Nu, uvidíme,“ usmál se Kubala.

Albrecht podal oběma ruku a kočár se hnul zase ku předu. Hilda však pohlednuvši úkradmo a zlomyslně na svého manžela ještě nahnula se z vozu a volala za Albrechtem: „Tedy ještě jednou přeju vám skvělého vítězství!“

Manžel zlostně sebou trhl.

„Prosím tě, Hildo," pravil, „nač takové gratulace na ulici? Tím mě ještě více kompromittuješ."

„Řekla jsem jen to, čeho si upřímně přeju," namítla rychle paní.

„Což mne chceš zase připraviti o všechen dobrý rozmar?" zvolal vyčítavě doktor.

„Ráda bych věděla, čím?"

„Jsi nešetrna ke mně."

„Já že jsem nešetrna? A jaký bys pak byl ty? Urážím já lidi na potkání, jako jsi ty učinil Albrechtovi? Já jen hleděla poklesek tvůj napraviti."

Kubala odhodil zlostně vyhaslý doutník z povozu a nemluvě již ani slova, počal se rozhlížeti po okolí. Hilda pohodila vzdorovitě hlavou a umlknuvši tolikéž pohlížela z vozu, on na pravo, ona na levo.

Po celou jízdu mlčeli. Kočár zahnul asi po hodině na cestu lesní. Nyní vyzval Kubala choť svou, aby šla s ním pěšky kratší lesní stezkou, poněvadž tu kočár musel dvakráte tak dlouho objížděti. Hilda svolila, ač se dosud na manžela kabonila. Kráčeli spolu obmezujíce rozhovor na krátká slova, ježto v nich obou dosud zlost a vzdor měly převahu. Čím hlouběji vnikali do lesa, tím tišeji bylo vůkol. Kročeje jejich šustily na mechu pokrytém opadalým listím, a každé zavanutí větru na ně s korun stromův sesypávalo sežloutlé, přihnědlé a začervenalé listí. Nikde se neozvalo ani zacvrlikání ptákův ani bzukot hmyzu. Po obloze, pokud místy nějaký cípek její se objevil, valila se šedá oblaka. Ani nahoře ani dole nebylo viděti nic potěšitelného. Podzimní les poskytoval dnes pohled pochmurný a truchlivý jako spustlý, zapomenutý hřbitov. Ticho hluboké bylo jen jednou náhle, když vystoupili na malou mýtinu, přerušeno hlukem, prudkým mávnutím křídel; několik kroků od nich vyletěl pták, nějaký dravec, luňák neb sokol, vyrazil z koruny stromů a srazil na zem chumáč listí, a plovaje ve vzduchu nad stromy vyrazil zlostný vzkřek, jako by se hněval, že byl vyplašen ze svého odpočinku. Hilda se leknutím zachvěla a vykřikla. Kubala kráčeje několik kroků před ní, pozvedl hlavu a spatřiv ptáka mimoděk si pomyslil, že Albrecht má podobný hlas jako ten dravec, podobnou tvář a podobné jednání.

Blížili se k myslivně, vystavěné na způsob švýcarských domků; její štíhlé věžičky již zdaleka hostům vstříc kynuly.

Lesníka našli doma, ale choť jeho v noci náhle ochuravěla a nesměla se hnouti s lůžka. To bylo nemilé; omlouvali se, že vyrušují, a chtěli se ihned vzdáliti. Rozumí se, že lesník toho nedopustil. Museli zůstati přes oběd. Ale nálada všech byla velice stísněna, rozhovor týkal se jen nemoci a chvílemi váznul úplně. K večeru měl přijeti zase z Brodkovic mladý lékař Svozil, který již časně z rána k nemocné byl povolán. Když po obědě Kubala rozhodně prohlásil, že by to považoval za nešetrnost, kdy by ještě déle byli na obtíž hostiteli a ubohé hostitelce, nechtěl jich lesník déle zdržovati.

Poslavše kočár napřed kráčeli opět lesem nedovolivše, aby je lesník provázel. Šli zase mlčky. Kubala kouřil a odfukoval chvílemi prudce dým, jako by tím odháněl trpké myšlenky. Hilda mlčela nyní ještě zatvrzeleji. Nebe se úplně zachmuřilo tmavými mračny a počal

douti ostrý vítr. Chvíli pohlížel doktor na ženu, jež několik kroků před ním kráčela, a vzpomněl si na první setkání se s ní v lese. Sundal pak svrchník svůj a pospíšiv si za ní položil jí ho na ramena řka, že nechce, aby se nastudila. „Děkuji," odpověděla ona suše. Počal na ni zase mluviti, ale ona odbývajíc jej jednotlivými slovy nejevila ochoty k rozhovoru.

Když pak vyšedše z lesa, posadili se do kočárku, odvrátila zase od něho tvář, počala pozorovati hnědá neutěšená pole i lada a sevřela rty, jako by se bála, že by mohla přece promluviti. On jsa jejím vzdorem popuzen, se zachmuřenou tváří odvrátil se také, a zase jeli hodinu beze slova, ona hledíc na levo, on na pravo. Tvrdošijně mlčela, když Brodkovice již byly před nimi, tvrdošijně mlčela, když vjeli do ulic.

„Hildo, prosím tě," pravil nyní advokát polo prosebným polo zlostným hlasem, „neodvracuj se ode mne, vždyť je to skandál. Lidé se nám vysmějí."

Ona však pohodila vzdorovitě krásnou hlavou a setrvala tak, až když kočárek zastavil u jich obydlí.

* * *

Takových voleb Brodkovice ještě nezažily jako tentokrát! Zatčení Mudrovo způsobilo nevídaný poplach. Uvědomělí občané viděli v tom nástrahu německé strany, jiní pomstu Kubalovu, a zlomyslníci, jichž nikde neschází, vykládali Mudrovo zatčení tím, že prý zpronevěřil u advokáta nějaké peníze.

Starosta Pejčoch se velice polekal, když se dověděl, že Mudrovi nebylo dovoleno, aby mu podepsané plné moci poslal. Této rány se nenadál. Poslal bez odkladu ke Kaňákovi, a oba mužové sešedše se v obecním domě dlouho spolu rozmlouvali. Když pak vyšli z kanceláře, bylo na nich viděti neobyčejné vzrušení mysli. Pejčoch byl ubledlý a Kaňák zarudlý ve tváři. Ve dveřích setkali se s Albrechtem a obecním tajemníkem. Kaňák spatřiv je odvrátil se hněvivě, kdežto Pejčoch poděkoval na jich pozdrav.

„Slyšel jste již, pane starosto," ozval se tajemník nemoha utajiti na tváři i ve hlase svém škodolibý posměch, „slyšel jste již, že emigranta četníci zatkli?"

„Rád bych věděl, co se stalo," ozval se také Albrecht sníživ soucitně hlas svůj.

„Starosto," zvolal nyní Kaňák, jenž nemohl již hněvu svého na uzdě udržeti, „vy jste včil jako Kristus mezi dvěma — —"

Při tom pozvedl těžkou hůl svou hrozivě proti obecnímu sekretáři, jenž bázlivě ustoupil několik kroků a vklouznul do kanceláře.

Albrecht trhnuv sebou hněvivě svraštil obočí, ale ihned se zase usmál, a pokynuv rukou starostovi ubíral se za tajemníkem.

„Ještě by se nám ta lotrovina chtěla posmívat," zuřil Kaňák.

Pejčoch svěsil smutně hlavu v neblahé předtuše věcí, které dnes následovati měly. — —

S nebývalým hlomozem počaly volby. Obě strany napjaly ještě v poslední chvíli všecky síly své. Ale již v poledne bylo jisto, že

Albrechtova strana zvítězí v prvním i druhém sboru, a před večerem nebylo více již pochybnosti, že i třetí sbor jest pro Pejčocha a Kaňáka nadobro ztracen.

Porážka byla dovršena.

Občanstvo bylo tímto převratem ohromeno. Starosta Pejčoch musel odejíti ze zasedací síně, dostav z rozechvění prudký tlukot srdce, ale Kaňák soptil a zlořečil veřejně před obecním domem zrádcům, kteří slovanské město zaprodali protivníkům. Sami voličové, kteří se dali podplatiti anebo sliby získati, aby volili dle Albrechtovy listiny, nechtěli nyní uvěřiti, že to jest možné a zahanbeni spěchali domů, když se dověděli, že spojená strana židovsko-německá bude míti výhradní vládu v obci a že jí k tomu sami dopomohli.

Jediná skrovná naděje zbývala Brodkovským, že budou moci podati proti volbě v prvním a druhém sboru protest, poněvadž četníci zatknuvše Mudru nechtěli připustiti, aby plné moci jemu svěřené starostovi odevzdal.

Rozčilení v městě bylo po rozhlášení výsledku volebního nesmírné. Jedni se ptali: „Kdo to zavinil?“ a druzí odpovídali: „Advokát — advókát!“

(Dokončení.)

Útěk Ludvíka XVI. a jeho zatčení.

(V červnu r. 1791.)

Píše

prof. dr. **Jan Krystůfek.**

(Dokončení.)

Živlové podvratní, kteří při státních krisích vždy tlačí se do popředí, nemohli se tentokráte zmoci, ač se o to všemožně pokoušeli.

Klub kordelierů, jenž nazýval se spolkem přátel práv lidských, prohlásil, že má ve svém středu tolik tyranovrahů kolik členů, z nichž každý osobně se zapřísáhl, že „probodne tyrany, kteří opováží se učiniti útok na naše hranice, na naši svobodu a na naši ústavu.“ Krvelačný Marat vydal k národu francouzskému manifest, v němž pravil: „Veškera Francie připomíná si nehodnou řeč, v níž Ludvík XVI. po způsobu školáckém si stěžoval, že lid hlavního města mu nedovolil jíti do St. Clouda, to jest do Brusela. Veškera Francie připomíná si pověstný list, zaslaný z rozkazu jeho zahraničným ministrům, aby se mohl chlubiti předstíraným svým občanstvím (civisme). Ejhle, loyalnost, čest, zbožnost a přesvědčení králů; spolehejte se na jejich přísahy! . . . Náčelníci spiknutí a Rakušanka odvádějí krále do nepřátelského ležení. V poslední noci Ludvík XVI. v kutně utekl se svou rodinou. Tento král, křivopřísežník, bez víry, bez studu, bez svědomí, tento panovník nehodný trůnu nedal se zadržeti studem, že pokládán bude za člověka nehodného. Touha po moci neobmezené, která sžírá duši

jeho, učiní z něho brzy sveřepého vraha, brzy koupati se bude v krvi svých spoluobčanů, kteří nebudou chtíti podrobiti se tyranskému jeho jhu. Prozatím vysmívá se Pařížanům, kteří bláhově důvěřovali v jeho slovo. Občané, vlastenci, pamatujte na svou spásu — jediný prostředek vám zbývá, abyste se zachránili před záhubou, na jejíž pokraj vás dovedli nehodní vůdcové, a prostředek ten jest, abyste okamžitě jmenovali vojenského tribuna, nejvyššího diktátora, jenž by ihned ruku vložil na hlavní zrádce. Jste ztraceni, dáteli víru nynějším svým vůdcům, kteří vás budou konejšiti, až nepřítel přitrhne před město. Ještě dnes musí býti tribun zvolen; zvolte si občana, který až dosud osvědčil nejvíce důmyslu, odvahy a věrnosti. Přísahejte mu nezměnitelnou oddanost, poslouchejte ho zbožně a horlivě ve všem, co nařídí vám na záhubu vašich úhlavních nepřátel. Nyní přišla chvíle, aby padly hlavy ministrův a jejich podřízených, zlosynů z generálního štábu a nevlasteneckých velitelů praporů, i hlava Baillyova, protirevolučních úředníkův a všech zrádců ve shromáždění národním. Zmocněte se aspoň jejich osob, pokud jest čas. Užijte vhodné chvíle a zrušte národní obranu, která zahubila svobodu. K čemu jest vám potřebí těch zbabělců, kteří v dobách nebezpečných se skrývají a jen v dobách pokojných se ukazují, aby týrali vojíny vlastenecké a páchali zrádu na své vlasti? Požádejte departementův za pomoc a připravujte se k obraně! Jen vojenský tribun může vás spasiti, jinak jste ztraceni bez pomoci! Učinil jsem vše, co jsem mohl, abych vás zachránil; neuposlechneteli rady mé, nuže, loučím se s vámi navždy. V několika dnech přitáhne Ludvík XVI. v čele vystěhovalcův a Rakušanův před město vaše, na něž 100 děl bude chrliti záhubu, odvážíteli se jen nejmenšího odporu; horliví vlastenci uvrženi budou do žaláře a Přítel lidu, jehož poslední vzdech platiti bude vlasti a jehož věrný hlas volá vás ještě k svobodě, bude míti za hrob hořící hranici. Ještě několik dní nerozhodnosti a již nebudete míti času vystoupiti ze své ztrnulosti, smrt překvapí vás v objetí spánku!“ Toto vyzvání k hromadným vraždám zůstalo tentokrát bez účinku, ale ovšem také bez potrestání.

Na zprávu o útěku královč členové klubu jakobínského spěchali do spolkových místností, aby mohli vstoupiti ve spojení se čtvrtmi Pařížskými; všichni přítomní členové zavázali se přísahou, že budou národu věrni. K návrhu Barnavovu zaslal klub spolkům pobočným provolání, v němž oznamuje jim, že odchodem svedeného krále mysl jejich nejen neklesla, nýbrž povznesla se k výši událostí. „Chladná a rozhodná stálost dává nám k disposici všechny naše síly, jež zvítězí, poněvadž zasvěceny jsou obraně věci spravedlivé. Národní shromáždění je naším vůdcem a ústava naším heslem.“ Robespierre stěžoval si, že národní shromáždění mluví o únosu, kdežto král sám praví, že dal se na útěk, i vinil sněm z úmyslů protirevolučních. Aby klub zvykl si v něm viděti svého representanta a předního bojovníka, končil svou řeč těmito slovy: „Vím, když viním celé shromáždění, že jest protirevoluční, jedni z nevědomosti, druzí ze strachu, jiní z nenávisti, z uražené ctižádosti, jiní ze slepé důvěřivosti, mnozí, poněvadž jsou zkažení, že proti sobě pobouřím uraženou samolásku, že brousím proti sobě tisíce dýk a že zasvěcuji se nenávisti všech — vím, jaký osud

mne očekává. Avšak jestliže na počátku revoluce, kde sotva jsem byl v národním shromáždění pozorován, zasvětil jsem život svůj pravdě, svobodě a vlasti, dnes, kde hlasy mých spoluobčanů, kde obecná láska a tolik důkazů shovívavosti, uznalosti a příchylnosti mě náležitě odměnily za oběť tu, přijal bych skoro jako dobrodiní smrt, která by mne zbavila býti svědkem hrůz, jež pokládám za nezbytné. Žaluji na shromáždění národní, i vyzývám je, aby mne obžalovalo.“ Všichni přísahali, že chtějí ho brániti i s nasazením vlastních životův.

V tom ohlášen je příchod ministrův a některých členů národního shromáždění. Danton pronesl několik slov, která ohrožovala bezpečnost poslancův: „Jestliže zrádcové objeví se v tomto shromáždění, zavazuji se určitě, že hlavu svou složím na popraviště, nebo dokážu, že jejich hlavy padnou k nohám národa, jejž zradili.“ Mezi tím Lafayette s několika poslanci vstoupil do síně. Danton se na něj osopil, jak se může opovážiti on, zástupce dvou komor, přijíti ku přátelům ústavy v okamžení, kdy král utíká, aby změnil tvářnost říše. „Útěk králův, o tom není pochybnosti, jest výsledkem dalekosáhlých piklův, a jen ve srozumění s prvými hodnostáři státními byl možný. A vy, pane Lafayette, který jste svou hlavou chtěl ručiti za poctivost královu, zdaž myslíte, když objevíte se v tomto shromáždění, že jste svůj dluh zaplatil? Buď jste zradil svou vlast, nebo byl jste tak zpozdilý, že jste za někoho ručil, za koho jste ručiti neměl. V nejlepším případě osvědčil jste se býti neschopným, abyste nám velel. Kdy by to bylo pravda, že svoboda národa francouzského závisí na jediném muži, byl by hoden otroctví a opovržení. Ale Francie může býti bez vás svobodna; moc vaše jest 83 departementům břemenem. Pověst vaše rozšířila se od jednoho konce země k druhému. Chcete opravdu býti velikým? Dobře, staňte se opět prostým občanem a nerozněcujte nedůvěru veliké části národa.“ K vyzvání tomu Lafayette odpověděl, že přišel v tato místa, poněvadž v dobách nebezpečných všichni dobří občané mají sem bráti útočiště, poněvadž více než dříve třeba bojovati za svobodu, a poněvadž známo jest jeho přesvědčení, že národ, když chce býti svobodným, také svobodným se stane. Lafayette nelekl se výpadu Dantonova, věda, že chce tímto drzým spůsobem zastříti jen svou prodajnost. Jemu bylo známo, že Danton od ministra Montmorina dostal 100.000 livrů, ale nesměl mluviti, nechtěl-li kompromittovati ministra i krále. Lafayetta ujal se v klubu Barnave a způsobil to, že nevole Jakobínů ke generálu-občanu proměnila se v souhlas. I zde živlové mírnější zvítězili nad živly podvratnými, kteří vidouce svou malomocnost, dávali svůj vztek na jevo, že spoustu nadávek vychrlili na krále, královnu a stoupence jejich.

* * *

Královská rodina, jakmile šťastně vyvázla z obvodu města, uháněla k Bondům, těšíc se tomu, že děsný žalář má již za sebou, že pronásledovatelé jsou ještě daleko a že snad bez úrazu dostane se v bezpečí. Byl krásný, letní čas, příroda skvěla se v plné kráse, vzduch naplněn byl vůní balsámovou; to vše naplňovalo srdce prchajících blahou nadějí.

Když vycházelo slunce, kázal král zastaviti, aby s pahorku mohl obdivovati se tomuto velebnému zjevu přírodnímu. Čím dále ujížděli, tím stávala se cesta bezpečnější. Král zapomínaje na opatrnost, častěji vyhlížel oknem a byl rád, když kolemjdoucí ho pozdravovali. Tím se stalo, že v Chalonech nad Marnou byl král poznán, ale obyvatelstvo královsky smýšlející přálo mu šťastné cesty.

Dvě hodiny odtud u Pont de Somvillu postavena vojenská hlídka. Rychlý posel, jenž jel před králem, měl tam doraziti o druhé hodině odpolední, král o hodinu později, ale bylo již pět hodin a posud nikdo nepřicházel. Opozdění toto, zaviněné zacházkou královninou v Paříži, způsobilo strach vévodě Choiseulovi, veliteli této přední stráže, jenž nebyl s úlohu svou; scházela mu chladná mysl, jež střízlivě uvažuje události a podle okolností volí prostředky. Podle jeho výpočtu měl býti král již v Pont de Somvillu, ale že by se mohla přihoditi nehoda a zdržeti králův pochod, to Choiseul nebral v úvahu. Přítomnosť 40 husarů znepokojovala obyvatelstvo. K dovršení zmatku sedláci nejbližšího okolí, poněvadž nechtěli platiti státních poplatků, měli býti pokutováni; teď myslili, že vojsko má u nich provesti exekuci. Proto počali zvoniti na poplach, a ze sousedních vesnic týmž spůsobem jim odpovídali. Lid se shlukoval. Choiseul, aby vyhnul se srážce, poslal posádku k Varennům Když král přijel v ta místa, pokoj byl již zase obnoven, a on mohl bez obtíže jeti dále. Do Menehoulda přijel o $^1/_2$8. hodině večerní. Oddělení dragounské, které od včerejšího dne tam se zdržovalo, znepokojovalo obyvatelstvo. Setník Daudoins přiblíživ se k vozu, mluvil s králem. Ten se neprozřetelně opět a opět ukazoval u okna. Poštmistr Drouet, horlivý republikán, poznal krále. neboť obličej jeho byl nápadně podoben obrazu, vyrytému na assignátech padesátifrankových. Ale nemaje plné jistoty a boje se nad to také dragounů, nechal Drouet kočár odjeti. Když posádka chtěla se bráti za vozem, lid se shlukl, obklíčil vojsko a zpřetínal koňům uzdy. Zvon bil na poplach, množství stále rostlo, městská rada kázala zatknouti velitele a vojsko, místo aby se ho zastalo, přešlo na stranu lidu. Zatím Drouet s druhem svým Guillaumem vsedl na kůň a spěchal ke Clermontu, aby tam dříve dorazil než král. Dragounský strážmistr Le Gage spozorovav úmysl Drouetův, šťastně unikl ozbrojencům a rychle spěchal za ním. Drouet vida za sebou jezdce zabočil do blízkého lesa a zmizel pronásledovateli s očí.

Z Menehoulda rodina královská dostala se do Clermonta, kde ji Damas s oddělením vojska očekával. Vůz jest přepřažen, a když měl odejeti, dán vozkům nahlas rozkaz: Do Varennes! Neopatrnost tato zmařila podnik. Drouet na cestě do Clermonta potkal postiliony a dav se s nimi do řeči, tázal se, zdali neviděli takový a takový povoz. Oznámili mu, že povoz ten jede do Varennes a ne do Verduna. Bez této zprávy byl by Drouet jel do Clermonta a drahocenný pro něho čas byl by býval ztracen. Nyní Drouet spěchal postrannými cestami do Varennes. O 11. hodině v noci dorazil rychlý posel královský k městu, jež rozděleno je na část horní a dolní. Spojení mezi oběma částmi šlo po mostě. Před městem mělo státi spřežení, ale nebylo ho tam. Rychlý posel odebral se do horní části města, hledaje tam koně, ale marně.

V tom přijel povoz královský do města. Král byl velice překvapen, nenalézaje zde koní k odjezdu připravených, aniž koho, kdo by mu pověděl, co se stalo. Dům, před nímž spřežení státi mělo, byl určitě vyznačen. Koně byli v jedné hospodě v dolním městě, kamž je mladý Bouillé a Raigecourt podle rozkazů, které jim byly zaslány, postavili a kde měli čekati, až rychlý posel dá jim zprávu. Král i královna vystoupili z kočáru, aby zvěděli, co se děje; na chvíli odebrali se do horního města, ale vrátili se brzo ke kočáru. V tom jeli dva muži kolem na koních; jeden z nich zvolal na postiliona: „Zakazuji vám jmenem národa jeti dále; vezete krále.“ To byl Drouet. Po slovech těch spěchal k mostu, aby jej zatarasil. Náhodou byl tam vůz s nářadím, jejžto převrhl, tak že nemohlo se projeti. To vykonav spěchal probudit městských úřadův. Za malou čtvrt hodiny odjezd byl již nemožný.

Mezi tím král poslal jednoho svého tělesného strážníka, aby vyhledal velitele posádky městské; ten však ho nenalezl doma. Vojsko bylo ten den od obyvatelstva vyčastováno, až se opilo. Jak povstal v městě hluk, spěchal velitel posádky k Bouilléovi, aby mu oznámil, co se děje. Král doléhal na postiliony, aby jeli o stanici dále; oni se vymlouvali, že koně jsou unaveni. Konečně prosbami a hrozbami dali se přece pohnouti a hnuli se ku předu. O $^1/_2$12. vůz přijel ku bráně mostecké, byla však zatarasena; na stráži bylo tam několik ozbrojených lidí. „Stůjte,“ zavzněl hlas na cestující, „vaše průvodní listiny.“ „Baronka Korfová na své cestě do Frankfurta,“ zněla odpověď. Jeden z ozbrojených přijal listiny řka, budouli v pořádku, že v několika okamžicích přinese je zpět vidované. Již kynula rodině královské naděje, že šťastně vyvázne z tohoto nebezpečenství, ale Drouet zmařil tu naději. Hlavní starostí jeho bylo, aby probudil obyvatelstvo a národní obranu zvoněním na poplach. Na znamení to lid z nejbližšího okolí počal se sbíhati, aby zvěděl, co se v městě děje. Městský prokurátor Sauce, svého zaměstnání kupec, člověk slabý a bázlivý, nechtěl si to zkaziti se žádnou stranou. Provázen jsa několika úředníky městskými odebral se do brány k vozu, žádaje pocestných, poněvadž se rozhlásila po městě pověst, že jest to král a královna, aby sestoupili, až městská rada rozhodne o průvodních listinách; zatím nabídl jim svůj dům za přístřeší. Královna odpověděla, že jest cizí a že má na kvap. „Jak, madame, můžete býti zde cizí,“ pravil Drouet, „když máte tolik moci, aby oddělení vojska za vámi se ubírala?“ Po slovech těchto rychlí poslové tasili meče; zraky jejich utkvěli na králi; byli ochotni obětovati život svůj, ale jsouce zvyklí trpné poslušnosti, neodvážili se jednati na vlastní vrub. V životě Ludvíkově nastalo nejdůležitější okamžení. Jediné rázné slovo bylo by stačilo, aby si byl vynutil průchod. Ale král toho slova nepronesl. Nemoha po dobrém vymoci sobě svolení k odjezdu ani zůstati u brány, nařídil vozkovi, aby zajel k bytu prokurátorovu; tam první vystoupil z vozu a ubíral se do domu, veda po každé straně jedno své dítko. Královnu a paní Elišku doprovázel Sauce.

Královská rodina se na tu chvíli ubytovala u prokurátora v prvém patře. Ludvík XVI., unaven jsa dlouhou jízdou, žádal si na posilněnou vína a sýra i jedl tak klidně a s takovou chutí, jako by vše bylo

v nejlepším pořádku. Královna uložila obě dítky na postel a usedla k nim, jako by jich chrániti chtěla před nebezpečím, jež od lidu jim hrozilo. Klidný a spokojený spánek jejich byl hroznou protivou k postavení královských jejich rodičů. Jak strašná byla noc tato, toho důkazem jest, že krásné rusé vlasy královniny do rána sešedivěly. Král bavil se o nepatrných věcech se Saucem. Ten častěji přerušuje rozpravu vycházel na ulici, jako by chtěl lid upokojiti, v skutku však, aby vše k zatčení krále připravil. Hluk, který se venku vzmáhal, počal krále naplňovati strachem. Kdykoliv Sauce vyšel, prosil ho, aby se brzo zase vrátil, že s ním rád rozmlouvá. „Máteli zde most?“ — „Ano, jest však vozy zatarasen.“ — „Tedy přebrodím se vodou.“ — „Dal jsem do brodu zatlouci koly, aby nikdo nemohl projíti.“ — „Tedy dejte vykliditi most.“ — „Chci vyhověti vašemu přání.“ Sauce vyšel ven napsal několik lístků na nejbližší obce, aby přišly rychle se zbraní, an prý král jest v městě.

Venku byl neobyčejný ruch a hluk. Zvony bily na poplach, bubny vířily, lidé se sbíhali. V krátké době dům prokurátorův obklopen jest četnými ozbrojenými zástupy. Drzí zvědavci pronikli až do pokoje k panovníkovi a někteří z nich pravili k němu, že v něm poznávají krále. „Když poznáváte krále,“ vece královna uražena, „mluvte s ním uctivě, jak jste povinni.“

Ludvík XVI. vida, že nemožno déle zapírati, pravil: „Ano, jsem váš král, váš otec, jenž hledá útočiště v těchto krajinách. Urážky, které mně a rodině mé v Paříži bylo snášeti, a nemožnost, v kterou mne uvedli, abych nemohl konati dobrodiní, přinutily mne k útěku. Nechci opustiti království.“ Objav Saucea pravil: „Jsem tvým králem, ale nyní v moci tvé. Chceš zraditi svého krále, chceš vydati ho urputným jeho nepřátelům? Zachovej mou choť, mé dítky provázej, a ochraňuj mne, a za to slibuji ti odměnu, tobě i tvým, že jí není na světě rovno.“ Také královna zapřísahala prokurátora při všem, co mu na světě milého a svatého, aby zachránil krále a daufina. Ale ke tklivým prosbám těmto Sauce neměl než vytáčky, že prý přísahal, že bude věren národu, zákonu a králi, ale že by všechny tři zradil, kdy by mu byl po vůli. Tu se královna obrátila prosebně na choť Sauceovu jako ženu a matku. Ale necitelná kramářka odsekla jí, že myslí na svého muže, jako ona na krále. Již pak železný kruh kolem krále byl tak pevně sevřen, že jen mocí bylo lze jej přetrhnouti.

Městská rada sešedši se na poplašné znamení, přiměla krále, že odložil cestu až do svítání. Bála se právě tak vojska Bouilléova jako rozkvašeného lidu a čekala, až jedna či druhá strana vytrhne ji z nesnází. Vévoda Choiseul dorazil do Varennes z Pont de Sommvillu s oddělením vojska asi hodinu po zatčení krále. Ihned spěchal ke kasárnám, ale nenalezl nikoho doma, vojíni roztroušeni byli po krčmách. Ač neměl než 40 dragounů po ruce, chtěl přece s nepatrnou mocí tou vytrhnouti krále z neblahého jeho postavení. Oznámiv jim, že běží o zachování krále a rodiny jeho, tryskem přikvapil s družinou svou před dům, kde se král zdržoval. Touž dobou přidružil se k němu Damas se 6 muži, kteří s ním přibyli sem z Clermonta. Národní obrana obklopila toto malé oddělení vojska. Choiseul žádal, aby s vojskem

svým mohl stříci krále, dostal však za odpověď, že se o jeho bezpečnost postará národní obrana. Když dal vojínům rozkaz, aby přichystali se k boji, tu Drouet oznámil mu, že nalezne jen mrtvolu královu, užijeli násilí. Důstojníci žádali, aby směli mluviti s králem; to jim povoleno. Co dleli na hoře, Sauce oznámil dragounům, že král na útěku jmenem národa jest zatčen, a že pokládá je za příliš dobré občany, aby snad chtěli násilím krále odvesti. Goguelas radil králi, aby vsedl na koně, posadil před se daufina, královna aby si sedla na druhého, princezna na třetího a madame royale na čtvrtého koně; aspoň 30 husarů že jest ještě spolehlivých a s těmi že je chce vysekati, za hodinu že budou v bezpečí, ale že nesmějí ztratiti ani minuty. Tu král tázal se ho: „Můžeteli mi za to státi, že žádná koule nezasáhne královny, dítek nebo sestry? Přemýšlejme o té věci. Městská rada nevzpouzí se mému odchodu, jen chce, abych čekal až do rána. Za tři hodiny jest zde Bouillé, a pak pocestujeme bez nebezpečenství.“ Goguelas obrátil se ke královně; ta odpověděla: „Nemohu nic rozhodovati, král poroučí, a povinností mou jest býti ho poslušna; ostatně Bouillé bude zde brzo.“ Bouillé byl poslední nadějí nešťastných manželů královských.

Goguelas vrátiv se k dragounům pravil: „Král i královna jsou zde; vojíni, jsteli pro krále, chopte se zbraně.“ „Ať žije národ,“ zní jejich odpověď. Lid, jenž chvěl se před útokem, oddechl sobě a provolával slávu vojínům. Lid chtěl zatknouti Goguelasa, ten dal se na útěk; ač raněn byl kulí, přece se mu podařilo zachrániti se. Dragouni seskočivše s koní, vydali svou zbraň národní obraně.

Rovněž neprospěl králi příchod rytmistra Deslona, jenž na zprávu o zatčení královč spěchal z Duna se 60 husary do Varennes, aby pokusil se o jeho vysvobození. Přišed k městské bráně, nalezl ji zatarasenou a četnými obránci národními obsazenou. Útokem nebylo lze vynutiti sobě průchodu, poněvadž ze všech stran národní obrany spěchaly do města, a proti přesile ani největší udatnost nic by nezmohla. Husaři museli zůstati před městem, ale Deslonovi dovoleno, aby se směl odebrati ke králi. Přišed k němu, žádal ho za rozkazy. Král zoufaje již nad svým zachráněním odvětil: „Nemohu dávati rozkazů, jsem zajat; řekněte Bouilléovi, aby učinil, seč bude.“ Deslon zůstal se svými husary před branou očekávaje příchod Bouilléův, aby mohl se s ním účastniti osvobození králova.

Den nastal. Před domem shromážděny byly veliké davy lidu; nepokoj stále rostl. Král objevil se u okna v oděvu lokajském s obličejem ospalým, ale ani slova nepronesl k lidu, aby ho upokojil. Jen málo hlasů provolalo: „Ať žije král,“ skoro všichni křičeli: „Do Paříže!“ Mezi pátou a šestou hodinou dorazil do Varennes Romeuf, pobočník Lafayettův, a Baillon, důstojník národní obrany Pařížské. Před domem prokurátorovým stál již vůz, v němž zapřaženo bylo šest koní, obrácených směrem k Paříži. Královna dala si zavolati Romeufa, a když se dostavil, zasypala ho výčitkami, jak mohl přijati takové poselství, jež přímo odporuje jeho ujišťování o věrnosti a oddanosti ke králi. Romeuf vymlouval se na povinnou poslušnost k svému generálu, jenž králi jest oddán, ale má za povinnost ústavy hájiti; nescházelo prý mnoho a Lafayette byl by se stal obětí rozvzteklenébo lidu; král ne-

jednal by dobře, kdy by nadržoval nepřátelům Lafayettovým: „Váš Lafayette,“ zvolala královna, „má jen spojené obce severoamerické v hlavě, avšak uvidí, jak nebezpečnou věcí jest republika francouzská!“ Vyzvala Romeufa, aby jí ukázal rozkaz, jejž má doručiti. Podal jí listinu, kterou ona ani celou nepřečetši, rozhorleně zahodila. List ten padl na postel, na níž daufin spal; tu královna rychle po něm sáhajíc pravila: „Papír ten mohl by poskvrniti lože mého dítěte,“ a mrštila jím o zemi. Romeuf dojat jsa až k slzám zvedl listinu řka: „Madame, přála byste si, aby někdo jiný byl svědkem vaší zoufalosti?“ Po slovech těch královna se vzpamatovala. Prvá starost její byla o důstojníky, kteří od lidu byli zatčeni. „Nuže, pane, až odcestujeme, odporučuji péči vaší Damasa, Choisseula a Goguelasa.“ Všickni tři přičiněním Romeufovým zachráněni jsou při životě.

Jinak nežli Romeuf vedl si Baillon; ten snil již o odměně, kterou mu národ udělí. Když král k doléhání jeho, aby přílišným prodléváním nerozněcoval nepokoj, poukazoval k tomu, že obě dítky potřebují odpočinku, Baillon slíbil, že přičiní se u lidu, aby král mohl se ve Varennech pozdržeti; sotva vyšel ven, popouzel lid, aby urychlil odjezd králův, uváděje jim na mysl nebezpečenství, do něhož by upadli, kdy by podařilo se Bouilléovi vyrvati jim krále.

Král očekával příchod Bouilléův s horečnou nedočkavostí, lid s tlukoucím srdcem. Nebo objevili se Bouillé s vojskem, pokud král v městě dlí, nezřízené zástupy lidu a národní obrany nemohou na odpor ani pomysliti; že by někdo ze zástupů vložil ruku na krále, to při sobeckosti a bázlivosti nižších tříd nebylo lze předpokládati. Prodloužiti pobyt ve Varennech bylo prospěchem krále, urychliti návrat do Paříže bylo prospěchem lidu. V městečku shromáždilo se na 10.000 mužů a žen. Čím dále tím nepokojnější byly davy, tím hlučnější výkřiky: „Zpět do Paříže.“ Drouet soptil, že sám krále i královnu odvleče do vozu, budouli se vzpouzeti. Konečně o osmé hodině ranní král dal svolení k odjezdu. Královna nechtíc, aby někdo nešetrně dotknul se jejího syna, sama pojala ho do náručí a odnesla do kočáru. Průvod královský vydal se na zpateční cestu do Paříže, provázen jsa několika tisíci mužů národní obrany a ochrannými zástupy ozbrojeného lidu. Každou hodinu davy se rozmnožovaly. Z daleka široka přikvapili sem sedláci ozbrojeni jsouce cepy, podávkami a flintami. Rozčilení zástupů nabývalo nebezpečného rázu, nadávky, urážky a hrozby neměly konce. Tři tělesní strážníci sedící na kozlíku stále byli v nebezpečenství života. Před zavražděním chránila krále jeho dobromyslnost a slabost, královnu nevinné dítky, paní Alžbětu její nábožnost a skromnost.

Proč nepřišel Bouillé vysvobodit krále? Proč nepokusil se, aby mocí vytrhl jej z rukou nepřátelských? Bouillé ten večer, co král byl zajat, odebral se o deváté hodině ze Stenaye do Duna, ale nevstoupil do města, nýbrž zůstal před branou pod šírým nebem, pevně maje za to, že asi mezi 2. a 3. hodinou ranní tudy pojede král, anebo, kdy by se mu na cestě něco přihodilo, že přijedou rychlí poslové mu to oznámit. Čekal až do svítání, ale král nepřicházel. Boje se prozrazení vrátil se o čtvrté hodině ranní do Stenaye. Před branou městskou dohonili ho dva důstojníci hlásíce mu, že o $^1/_2$12. král ve Varennech byl

zatčen. Ihned dal pluku Royal-Allemandskému rozkaz k odchodu, ale pluk nebyl k odchodu připraven, poněvadž plukovník opomenul vyplniti nařízení generálovo, aby koně byli osedláni. Uplynuly tři čtvrti hodiny než pluk byl seřaděn. Před městem Bouillé otevřeně oznámil vojínům, oč běží. „Král váš," pravil, „spěchal mezi vás, aby ve středu vašem nalezl útočiště, ale lid Varenneský jej zatknul. Snad nenecháte krále svého v rukou vrahův? Vzhůru k Varennům! Táhnu s vámi, následujte mne!" Slova tato přijata s hlučným souhlasem. Ze Stenaye do Varennes jest pět mil cesty. Bouillé jel ostrým klusem. Ještě měl naději, že krále zachrání, poněvadž nemohl si pomysliti, že by městská rada Varenneská o své ujmě poslala krále zpět do Paříže, a poněvadž měl za to, že z jeho rozkazů aspoň tolik bude vyplněno, aby po odchodu královu žádný posel nebyl propuštěn. Čeho se nejméně nadál, stalo se skutkem. Městská rada Varenneská měla již rozkazy a jednala v souhlase s národním shromážděním. Když Bouillé o 9. hodině přicválal k Varennům, Deslon oznámil mu, že král o 8. hodině odcestoval, že v městě most zničen, ulice zataraseny, vojsko že přešlo na stranu lidu a vůdcové jeho Damas, Choiseul a Goguelas že jsou zajati. Hořem sevřelo se srdce jeho při této zprávě, ale nepozbýval ještě naděje, že oklikou podaří se mu vytrhnouti krále z moci lidu. Ihned poslal několik mužův, aby hledali brody, ale přes všechno úsilí nepodařilo se jim nalezti místo, kudy by vojsko mohlo překročiti rozvodněnou řeku. Zatím ze všech stran spěchaly národní obrany k Varennům, vojenské posádky Metská a Verdunská strojily se přispěti lidu na pomoc; mužstvo i koňstvo dlouhou jízdou jsouce unaveni, byli k další činnosti neschopni; tu Bouillé nahledl, že vše je ztraceno, král i on, a že nezbývá mu než podrobiti se nutnosti. Vrátiv se s vojskem svým do Stenaye, nezdržel se tam, nýbrž s několika věrnými opustil Francii a odebral se do Lucemburska, aby ušel pronásledování. Oddanost svou ke králi dosvědčil přípisem k národnímu shromáždění, v němž veškeru vinu za útěk králův béře na sebe.

Zatím se rodina královská ubírala zpět ku Paříži, provázena z Varennes členy klubů nejbližších míst, národními strážemi a 150 dragouny, kteří odepřeli poslušnost svým představeným. Kolem vozů zaznívalo stálé volání: „Ať žije národ, ať žije národní shromáždění!" Ze všech stran hrnulo se obyvatelstvo, aby spatřilo krále v moci lidu. Sotva jedny davy zmizely, byly tu již nové. Vozy ujížděly dosti rychle, poněvadž průvodci báli se Bouilléa, aby nepřikvapil a krále jim nevychvátil.

Utrpení, jež královská rodina vystála na této cestě, nelze vylíčiti. Králi bylo slyšeti trpké výčitky o jeho útěku po každé, když místní představení podávali mu klíče na důkaz prý věrnosti a oddanosti. V Menehouldě starosta města toho vyčítal králi, že chtěl Francii vydati nepřátelům. Klidně odpověděl král, že lid jest na omylu o jeho pravých úmyslech, vždy prý blaho národa bylo přední jeho péčí. Mezi Clermontem a Menehouldem šlechtic Dampierre, uslyšev o neštěstí královë, spěchal k němu, aby ho ubezpečil svou soustrastí a věrností. Šlechetné jednání jeho rozpálilo lid; udatnosti jeho však se podařilo vytrhnouti se divochům a dostati se do širého pole. Národní stráže

pustily se za ním: byl zavražděn a hlava jeho na píku nabodnuta. Na celé cestě město jen Chalons činilo častnou výminku. S bolem a zármutkem obyvatelé patřili na neblahé postavení královo a snažili se osladiti mu pobyt v městě svém. Královská rodina ubytovala se v témž domě, kde královna přijata byla s takovým nadšením, když jako daufinka z Rakouska sem přibyla. Mnozí, kteří vzpomněli si na ten den, propukli v pláč. Královna byla dojata. Mladé dívky přinesly jí kytice a nabízely jí služby své. Městské úřady litovaly toho velice, že nemohou krále vysvoboditi, ale udaly mu způsob, jak by se mohl zachrániti. Z pokoje, ve kterém ubytován byl daufin, vedly tajné dvéře ke skryté chodbě, tudy prý může král v přestrojení uprchnouti, ale toliko on sám. Král lekaje se nebezpečenství, které hrozilo královně, sestře a dítkám jeho, nepřijal návrhu toho.

Královské smýšlení Chalonských zarazilo revolucionáře. Ještě týž večer poslali do Remeše o pomoc, aby mohli zastrašiti obyvatelstvo. Z Remeše poslali do Chalonů zástup nejhorších chlapů. Ti dorazili tam o 10. hodině. Byl den Božího těla. Jakmile přišli, donutili kněze, aby u Sanctus přerušil mši, kázali zapřáhnouti koně a doléhali na krále, aby odcestoval. Král, aby ušetřil město od neštěstí, byl jim po vůli. Na cestě stěžovali si, že mají hlad. Královna majíc soustrast i s nimi, dala jim ze svých zásob. „Nedotýkejte se toho, jest to otráveno, jinak by vám to nedali,“ zvolal někdo ze zástupu. Král, popuzen jsa touto urážkou, sám jedl z toho a dal svým dítkám. To poněkud zmírnilo jejich surovost.

V Epernayi obyvatelstvo veškero bylo u vysoké míře podrážděno; tu bylo králi opět snášeti výčitky a urážky. Jeden ze zástupu pravil svému soudruhu: „Postav se přede mne, abych mohl dobře zaměřiti na královnu, aniž by se vědělo, odkud rána vyšla.“ V nouzi této jakýsi p. Cazotte stal se ochráncem rodiny královské. Znaje nepřátelské smýšlení lidu vyslal do města syna svého zabránit, aby lid nemohl provesti nekalých svých záměrů. Skutečně podařilo se mu udržeti rozkacené množství na uzdě. Paní Alžběta, která ho znala, vidouc ho v čele takových ztřeštěnců, nemohla se zdržeti a tajně mu řekla: „Také vy, Cazotte?“ — „Jsem zde, abych vás zachránil, hlavní věcí jest, abyste se stavěla, jako byste mne neznala.“ Přispěním jeho královská rodina dostala se bez úrazu do svých vozů, které hnuly se ku předu. Konečně mezi Epernayem a Dormansem dostavili se poslové národního shromáždění. Po celé cestě dostávalo se jim od lidu důkazů lásky a příchylnosti; mohli býti jisti, že uposlechne slov jejich. Zastavivše vůz oznámili králi příčinu svého poslání. Poděkoval se jim za starost, kterou shromáždění národní o něho má. Ve společnosti jejich byl Damas jiný pobočník Lafayettův, který ujal se velitelství, načež se průvod dále ubíral.

Král pozval Latour-Maubourga, aby si k němu do vozu sedl, ten však, stydě se za svůj úkol, nepřijal tohoto pozvání, nýbrž sedl si do vozu paní Tourzelové, po níž dal se u královny omluviti, že jen proto přijal úkol ten, aby mohl králi prospěti, ostatně aby hleděla získati Barnava, pak že věci mohou se obrátiti ještě k dobrému.

Barnave úplně byl získán; citlivější povahy nemohly odolati vznešenosti a laskavosti královnině. Barnave, dojat jsa neštěstím královské rodiny, změnil republikánské smýšlení své ve smýšlení monarchicko-konstituční. Mladý daufin hned od prvého setkání jevil k němu velikou příchylnost. Jinak vedl si zarputilý Pétion. Ten nešetrně sedl si na prvé místo mezi krále a královnu, Barnave skromně mezi paní Alžbětu a princeznu. Pétion při každé příležitosti dával úmyslně na jevo svou republikánskou drsnost. Ve voze jedl a pil velmi nečistě, vyhazoval kosti oknem skoro královi do obličeje, mlčky utrhl sklenici, když paní Alžběta chtěla mu opět naliti. Nad takovou sprostotou byl Barnave všecek bez sebe. Když královna požádala ho, aby něco pojedl, odvětil Barnave: „V tak vážných chvílích poslové národního shromáždění musejí míti na zřeteli jen Jejich Veličenstva a své poslání, nikoliv však tělesné své potřeby." Uctivé a odměřené chování Barnavovo získalo mu důvěru obou vznešených paní. Král dal se s Pétionem do řeči o poměrech Francie, o svém útěku a o potřebě sesíliti výkonnou moc, poněvadž Francie nemůže býti republikou. „Ještě ne," odpověděl Pétion, „poněvadž Francouzové dosud nejsou zralí pro republiku, pro kterou jsem vždy byl." Tato odpověď tak urazila krále, že po celé cestě už s Pétionem nepromluvil ani slova. Avšak nejen k pokořené vznešenosti, nýbrž i k nevinnému mládí Pétion choval se neurvale. Zahrávaje si vrkoči mladého daufina, mezi řečí zatáhl ho několikráte za vlasy tak silně, že hoch bolestně vykřikl. Královna uražena jsouc touto netesaností, zvolala: „Dejte mi mého syna, jest uvyklý pečlivějšímu zacházení a ne takovéto důvěrnosti." — Na další cestě venkovský farář přiblížil se ke králi, aby mu projevil svou úctu a soustrast; za to byl od luzy chycen, koňům pod nohy vržen, i měl zahynouti. Pohledu toho Barnave nesnesl; uchvácen jsa šlechetným zápalem, zvolal ze všech sil svých: „Tygři, což přestali jste býti Francouzi? Či z národa hrdin stal se národ zákeřníků?" Lid se při těch slovech vzpamatoval, a kněz zachráněn při životě. Barnave byl by při tom málem vypadl z kočáru, ale paní Alžběta zadržela ho za kabát. Král a královna porozuměli, že opposiční řečník, který tepe nesprávnosti vlády, v dobách bouřlivých může prokázati platnější služby, nežli úslužní chvalořečníci, kteří mají na mysli jen svůj prospěch.

V jednom hostinci na cestě, kde zastavili, Barnave mluvil s královnou o věcech royalistův, kteří prospěchu vlády tak špatně hájili, chtěl prý už králi svou pomoc nabídnouti. „A co jsme měli činiti?" tázala se královna. — „Získati si přízeň lidu," odvětil Barnave. — „Ale mne o přízeň lidu připravili," pravila královna. — „Vám jest snáze si ji znova dobyti, než mně ji obdržeti," pravil Barnave. Král pozval všechny tři posly, aby s ním obědvali. Pétion při té příležitosti mluvil tak surovým spůsobem o náboženství, že paní Alžběta nemohla se zdržeti, aby rouhače nepoučila o lichosti jeho náhledův. A přece ješitný Pétion se domníval, že se princezna Alžběta smrtelně do něho zamilovala. Král hovořil s Barnavem o svém útěku a o svých čistých úmyslech, a on ve svých odpovědech okázal tolik rozvážnosti, prozíravosti a umírněnosti, že krále zcela sobě naklonil.

V noci z 20. na 21. června král opustil Paříž a 25. června opět

tam přicházel. V Meaux přijalo ho silné oddělení národní obrany. Odpoledne dorazily povozy k bráně Pařížské. Nepřehledné zástupy lidu rozestaveny byly po celé cestě, kudy průvod měl se ubírati. Rozpoutané vášně lidu pořád mocněji a mocněji doléhaly na cestující, zavřené v kočáře. Královna omdlela, brzy však přišla k sobě. Den byl parný. Slunce žhoucí, jehož paprsky odrážely se od dlažby a bodáků, div nespálilo vůz, v němž tolik osob bylo stěsnáno. Oblaky prachu, způsobeného od nohou 300.000 diváků, byly jediným závojem, který chvílemi zahaloval ponížení královo i královnino před radostí lidu. Pot koní, horoucí dech toho stísněného a rozkvašeného množství kazily povětří. Cestujícím nedostávalo se vzduchu k dýchání. Pot lil se dítkám z čela. Královna strachujíc se o ně, odhrnula poboční záclonu a obrátivši se k lidu, aby ho pohnula k útrpnosti, pravila: „Vizte, pánové, v jakém stavu jsou mé ubohé dítky, — udusíme se.“ — „Však my tě ještě jináče udusíme,“ zavznělo výhrůžně z davu. Řady vojska vůz střehoucího prudkými nárazy davů častěji byly prolomeny; jednotlivci, použivše vhodné chvíle, vylezli na stupátko, v ponížení královské důstojnosti se kochajíce. Průvod ten, podobný cestě nenáviděného zločince ku popravišti, jen zvolna posouval se prostředkem řinčících šavlí a bolestných výkřiků lidí koňskými kopyty pošlapaných. Z očí zástupů šlehaly blesky nenávisti, z úst zavznívaly hrozby a urážky; žadná hlava nebyla obnažena, ani kdo cítili s králem, neodvážili se smeknouti klobouku, strachujíce se o svůj život. Lafayette, obávaje se zločinného útoku a nástrah v ulicích Pařížských, vyzval Damasa, velitele průvodu, aby netáhl městem. Od brány d'Etoile až k Tuileriím rozestavil vojsko v hustých řadách. Národní obrana také byla ve zbroji, aby udržovala pořádek; opřena jsouc o zbraň nebo držíc ji obráceně jako na znamení smutku, stála zde vzdorovitě, nejvyššího pána svého si nevšímajíc. Četná návěští na rozích oznamovala lidu: „Kdo bude králi tleskati, potrestán bude holí, kdo ho urazí, potrestán bude provazem.“ Ale lid nevšímal si toho nařízení, vždyť nebylo nikoho, kdo by je prováděl. Čím blíže průvod blížil se Tuileriím, tím větší byl hluk, tím příkřejší byla slova, kterými lid zasypával královskou rodinu a hlavně královnu. Jen hustým řadám vojska a národní obrany bylo děkovati, že nestihla jich žádná pohroma. Konečně přiblížil se průvod k Tuileriím: v prvém kočáře seděl král, královna a Barnave, na kozlíku tři tělesní strážníci, sevřeni jsouce pěti národními branci, za nimi jela paní Alžběta s Latour-Maubourgem; pak následoval vůz s dvěma komornými. Před nimi jeli ve zvláštním voze, ověnčeni jsouce dubovým listím, Drouet a Guillaume přijímajíce pozdravy a pocty velikých davův; byl to triumf vítězného generála, vlekoucího za sebou nešťastnou oběť.

Vozy vjely do Tuilerií po padacím mostě. Lafayette v čele svého štábu jel napřed. Zástupové lidu zaplavily zahradu, terasy a bránu do zámku. Branná moc jen stěží udržovala volný průchod. Král i královna slezli před terasou. Lid přihrnul se sem, aby viděl, jak královská rodina z vozů vystupuje. Královna dovedla oceniti nenávist lidu, ale nevšímala si jí, strachujíc se jen o život králův a tělesných stráží. Proto prosila Barnava, aby bděl nad jich životem. Ten slíbil, že podstoupí raději smrt, než aby trpěl, by jim bylo ublíženo, a slibu svému dostál

v plné míře. U vchodu na schody stál Lafayette; královna spozorovavši ho zvolala: „Pane Lafayette, ochraňte tělesných stráží!“ Barnave uchlácholiv rozkacené množství, které dychtilo po krvi tělesných stráží, nařídil, aby odvedeny byly do zámku, až sněm rozhodne o jich osudu.

Hned na to Barnave a Pétion, ještě celí jsouce zaprášeni, odebrali se do sněmovny, aby podali zprávu o své cestě. Prvý učinil to způsobem objektivním, nezatajiv sněmu opatření, jež učinili proti možným výtržnostem. Královskou rodinu potkali prý mezi Epernayem a Dormausem, načež jeden z nich přečetl králi nález národního shromáždění, který ustanovoval jejich poselství. Král odpověděl, že nikdy neměl v úmyslu překročiti hranice říšské. Na další cestě bylo prý jejich starostí, aby královská rodina byla v bezpečnosti a při horlivosti, obětovnosti, odvaze a smyslu pro veřejný pořádek jak u lidu tak u vojska že se jim to podařilo. Úkol svůj že vykonali ke cti Francie a sněmu. Pétion neměl, co by k líčení Barnavovu připojil, ale nemohl si odepříti, aby zalichotil obecnému lidu. Když vůz s královskou rodinou zastavil se před Tuileriemi, tu povstalo prý pohnutí mezi lidem, jež by mohlo nesprávně býti vykládáno, ač nebylo způsobeno jen přílišnou toliko horlivostí. Lid chtěl se zmocniti osob sedících na kozlíku, aby neutekly, ale když komisaři oznámili lidu nález sněmu, bez obtíží mohly odebrati se do zámku. Poněvadž u dveří povstala tlačenice, chtěl prý zjednati pořádek, a tu jeden národní branec chytil ho za límec, ale jakmile poznal, že jest poslancem, lid i národní obrana prokazovaly mu obvyklou úctu. Národní shromáždění se usneslo, aby tělesní strážníci odvedeni byli do vězení a podrobeni výslechu.

„Tu jsme opět!“ zvolal král smutně, když se vůz zastavil u dveří. On slezl prvý, za ním dítky, které od národních branců na rukou odneseny do zámku. Po tom vystoupila královna; byla velmi slabá. Vicomte Noailles a vévoda z Aiguillona nabídli jí rámě své, aby ji doprovodili. Královna velitelsky odvrátila se od nich, nechtíc přijati ochrany osobních nepřátel, kteří byli horlivými zastanci revoluce; v tom spozorovala poslance z pravice i požádala ho, aby ji doprovodil do její komnaty. Když už tam byla, nová starost svírala srdce její; dítky její dlouho nepřicházely — nemyslila jinak, než že bude chována jako ve vězení nebo že od své jediné naděje a útěchy od svých dítek, bude odloučena. Ale ještě týž večer ji daufin navštívil.

Král vstoupiv do své komnaty, byl na oko klidný, ale duší jeho zmítalo tisícero myšlenek. Jak děsná přítomnost a ještě děsnější budoucnost otvírala se před ním! V tom Lafayette, vstoupiv do komnaty, pravil: „Vaše Veličenstvo zná mou oddanost, však netajil jsem se nikdy, kdy byste odloučil věc svou od věci národa, že zůstanu při národu.“ — „To jest pravda,“ odvětil král, „držíte se zásad svých, to jest věcí strany. Pravím vám bez obalu, že jsem až do posledních dnů domníval se, že jsem od vás obklopen vírem lidí vašeho smýšlení, abych byl držán v klamu, že to není mínění Francie. Avšak na této cestě jsem se přesvědčil, že jsem se klamal a že jest to vůle obecná.“ — „Máli vaše Veličenstvo nějaké rozkazy, které by mně dalo?“ — „Zdá se mi,“ odpověděl král, „že jest mi spíše poslouchati než rozkazy dávati.“ Když mu Lafayette oznámil nález národního shromáždění, král nejevil

žádného pohnutí, ale královna nemohla přemoci stisněného svého citu. Chtěla přinutiti Lafayetta, aby přijal klíčky od skřínek, které zůstaly v kočárech. On odepřel býti jí v tom po vůli řka, že nikdo nepomýšlí na to, skřínky otevříti. Když nechtěl klíčů přijati, sama dala mu je do klobouku. „Vaší milosti královské nezbude nic jiného než vziti je opět k sobě," pravil Lafayette, „neboť se jich nedotknu." — „Nuže dobře," odvece královna mrzutě, „však najdu lidí méně úzkostlivých, nežli jste vy." — Král odebral se do své komnaty, napsal několik listin a odevzdal je sloužícímu, aby je dal Lafayettovi k přehlednutí. Generála to mrzelo, že se mu připisuje dozor nad činy královými; chtěl, aby služba zevně podržela dřívější způsoby svobodného jednání.

V zasedání večerním dne 22. června byla sněmovnou rozšířena zpráva: „Jest zatčen!" — a zpráva ta brzo úředně byla potvrzena. Dne 24. června poštmistr Drouet představil se národnímu shromáždění a vypravoval, jak poznal krále a co učinil, aby ho zatknul. Předseda ubezpečoval ho, že Francie děkuje mu za služby, neboť prý ji zachránil před velikým neštěstím. Ve schůzi dne 25. června k návrhu ústavního výboru usneseno, aby králi i královně, jakmile vstoupí do Tuilerií, dána byla zvláštní stráž, která by pod velením Lafayettovým ručila za jeho bezpečnost. Proti návrhu tomu opřel se Malouet řka, že je protiústavní, ježto krále zbavuje svobody a přenáší na sněm veškeru státní moc. Po živé debatě návrh ústavního výboru přijat ohromnou většinou. Ve schůzi dne 26. června sneseno, aby soud okresu Tuilerijského vyšetřoval útěk králův a hned přikročil k výslechu zatčených osob, též aby ze sněmu vysláni byli tři komisaři, kteří by přijali a sepsali vyjádření královo a královnino. Proti návrhu tomu prudce mluvil Robespierre: „Zásadou jest, aby táž moc, které svěřeno část vyšetřování, provedla celé vyšetřování. Ať nikdo neříká, že by důstojnost královská byla snížena. Občan, občanka, člověk kterýkoliv a jakéhokoliv postavení nemůže nikdy býti zákonem ponížen. Královna jest občankou a král v tomto okamžení občanem národu zodpovědným a jakožto prvý úředník veřejný má býti podroben zákonu." Proti mínění Robespierrovu povstali Duport, Malouet a Tronchet, dokazujíce jeho nepodstatnost a neoprávněnost. Sněm připojil se k jejich vývodům a vyslal tři komisary, aby přijali vysvětlení královo a královnino.

Ludvík XVI. v době této řídil se radou Barnavovou, jehož snahou bylo smířiti království se změnami, jež způsobila revoluce ve všech řádech říše. Odpověď, kterou král dal komisarům vyslaným k němu, aby se ho tázali na události 21. června, dýše duchem Barnavovým. Král prohlásil, že nepodrobí se výslechu, ale že vyhoví přání sněmu, aby podal vysvětlení. „Pohnutkou mého odchodu byly hrozby a urážky, které se mi staly 18. dubna, a které zůstávaly bez trestu. Domníval jsem se, že nemohu ani bezpečně ani se ctí v Paříži zůstati. Nemoha odejíti veřejně, rozhodl jsem se odejíti v noci a bez průvodu; nikdy nebylo mým úmyslem opustiti království, důkazem toho, že v Montmedech připraven byl můj příbytek. Teprve na cestě poznal jsem, jak veřejné mínění jest zaujato pro ústavu; poznav vůli obecenstva neváhal jsem ani chvíli obětovati blahu národa osobní své prospěchy." Odpověď královnina byla krátká, ale rázná. „Poněvadž král chtěl odcestovati

s dítkami, nic na světě nebylo by mne zdrželo, abych ho nenásledovala. Dokázala jsem za dvě léta s důstatek v trudných okolnostech, že ho nikdy neopustím. Co mne ještě více přimělo, byla jistota, že král nikdy neopustí říše. Kdy by byl tak chtěl učiniti, byla bych užila veškerého vlivu, abych ho od toho odvrátila. Vychovatelka mého syna nevěděla nic o účelu naší cesty a rozkazy k odchodu dostala teprv několik hodin před ním. Všichni tři rychlí poslové a obě komornice nevěděli nic o příčinách a účelu cesty."

Markýz Bouillé zaslal národnímu shromáždění přípis, v němž veškeru vinu za útěk králův béře na sebe, aby tak odvrátil od krále obecný hněv. „Král učinil právě pokus, aby roztrhal okovy; slepý osud, jemuž říše jsou podrobeny, rozhodl jinak; jest vaším vězněm. Dni jeho i dni královniny jsou v rukou národa, jenž působením vaším zdivočel a jenž jest v opovržení u celého světa." Pak mluví v přípise tom o stranách, které zmítají Francií, o Lafayettovi, jenž touží po republice, o klubech, které zkazily armádu, a že on v okolnostech takových radil králi, aby opustil Paříž, ale král i královna že dlouho se zdráhali mu býti v tom po vůli, až události 18. dubna další pobyt v Paříži učinily jim nemožný, a proto chtěli odebrati se do Montmédů, ne aby dřívější poměry obnovili, nýbrž aby na sněmě žádali za opravu ústavy. „Věřte mi," pravil k národnímu shromáždění na konci svého listu, „všichni panovníci celého světa ohroženi jsou příšerou, kterou jste zplodili, a přepadnou naši nešťastnou vlast. Znám naše síly; všeliká naděje odporu jest pouhý klam, a brzo ztrestáni budete pro postrach světa. Neobviňujte nikoho, že spikl se proti vaší pekelné ústavě; král nevydal rozkazů, které podepsal: já sám všecko jsem nařídil; proti mně samému musíte naostřiti své dýky a připraviti jedy. Za dni královy a královniny jste zodpovědni všem králům celého světa; budeli jim zkřiven jediný vlas na hlavě, nezůstane z Paříže ani kámen na kameni. Znám všechny stezky; povedu cizí vojska." Sněm pohrdnuv tímto listem psancovým, přešel přes něj k dennímu pořádku.

V prvých dnech rodina královská podrobena byla nejpřísnější dohlídce. Celé Tuilerie zataženy byly trojbarevnou stuhou, mříže zahrad a dvorů byly uzamčeny. Ani členům národního shromáždění nebylo dovoleno vstoupiti do zahrady, poněvadž by jinak přístup obecnému lidu nemohl býti zakázán. V zahradě bylo pravé ležení vojenské, na chodbách hemžilo se množství branného mužstva. Kdo nenáležel přísně k služebnictvu, nesměl do zámku vstoupiti, a i ten při příchodu a odchodu podroben byl přísné prohlídce. Stráže stály ve všech sálech a na všech chodbách, při všech východech, ve průchodech mezi ložnicí královou a královninou, ano i na střeše. Kominíci museli prozkoumati komíny, zdali by jimi královská rodina nemohla uprchnouti. Gouvion nechtěl převzíti hlídání královny, nebudouli některé dvéře zazděny. Každé místo i sebe tajnější bylo hlídáno. Ani studu ženského nebylo šetřeno. Dvéře u ložnice královniny zůstávaly otevřeny; před muži národní obrany královna musila uléhati na lože, spáti a opět vstávati. Konečně i Lafayette nahlédl nepříslušnost toho opatření, a stráž zůstala jen tak dlouho v komnatě, pokud královna byla vzhůru; když chtěla odebrati se na lože, stráž odešla na chodbu, ale dvéře musely zůstati

pootevřeny, aby stráž mohla míti královnu stále na očích. U večer komorná posunula svou postel mezi postel královninu a dvéře a uchránila ji tak přede zraky stráží. Jedné noci královna nemohouc spáti počala čísti, strážník, pustiv všelikou slušnosť mimo sebe, odhrnul záclonu a posadil se k ní na postel: „Vidím, že nemůžete usnouti, povídejme si něco, to jest lepší pro vás.“ Královna přemáhajíc ustrnutí své, dala mu jemným spůsobem na jevo, jak jeho důvěrnost jest nemístná. Jsouc příliš hrda, aby si Lafayettovi stěžovala, snášela všechna příkoří s myslí hrdinskou. Ale třebas ústa její mlčela, vrásky na jejím obličeji byly toho důkazem, že nitro její sžíráno jest velikým hořem. Síly a statečnosti bylo jí u vysokém stupni potřebí, neboť král, jenž byl až dosud mužně odolával všem protivenstvím, nyní náhle klesl na mysli, jako zdrcen břemenem tolikerých bolestí a příkoří. Zabrán jsa v myšlenky své nepromluvil po deset dní ani slova; i zdálo se, jako by chtěl zemříti dříve, než vyprší hodina jeho. Královna posléze vrhla se mu k nohám a ukazujíc mu na dítky, vytrhla ho ze zádumčivosti jeho: „Šetřme všech sil svých, abychom tento dlouhý boj s osudem vydrželi! Jeli záhuba již nevyhnutelná, člověk může aspoň voliti si spůsob, jakým chce zahynouti. Umřeme po královsku a neočekávejme, až přijdou, aby nás v našich komnatách zardousili.“ Pohled na milovanou manželku a nevinné dítky vzpružil znova pokleslé síly královy, avšak ne k velikým činům, nýbrž k bezpříkladnému utrpení.

O samosprávě v Uhrách.

Píše

dr. **Bohuš Rieger.**

(Pokračování.)

elze upříti, že reforma r. 1891 v jednom směru převrací dosavadní základy úřadu vrchnožupanského. Dosavad vrchní župan představoval státního dozorce naproti orgánům municipálním; nyní, kdy všichni správní úředníci, i sám místožupan, mají býti orgány státními, mohly by tyto orgány míti jediného chefa, buďto vrchního župana nebo místožupana; druhý chef jeví se organicky zbytečným, jako historický přežitek poměrů již změněných. Proto v komisi, již sněm uherský zvolil ku projednání správní reformy, zdvihl se odpor proti zachování úřadu vrchnožupanského nebo do případě místožupanského; jmenovitě hrabě Apponyi navrhl, aby oba tyto úřady přetvořeny byly v jediný pode jmenem vrchního župana, — ale bez úspěchu. [1])

[1]) Zdržením tisku nabyli jsme možnosti hleděti také k usnešením sněmovního výboru, což bylo tím potřebnějším, že sami členové liberální, vládní strany zachovali si značnou volnost kritiky proti vládní předloze; ano i sám předseda ministerský hrabě Szapáry ochotně podával návrhy změn, jimiž dle možnosti hleděl vyhověti věcným námitkám i přáním výboru.

Jednak vytýkalo se, že by dva chefové působností namnoze rovnoběžnou rušili harmonii, odbornost a důslednost veřejné správy. Avšak jakkoliv osnova praví, že vrchní župan je v čele veškeré správy komitátní, v skutku je nadřízen celému správnímu organismu spíše jako vrchní dozorce, nikoli jako pravý ředitel správy, neboť vnitřní správa i nadále svěřuje se vlastně vedení místožupanovu. Takovýto dualismus lze nejspíše snésti, když jeden chef soustředí moc dispositivní, druhému pak připadá pouze vrchní dohled. Dle toho komise sněmovní (jak později blíže uvedeme) vynasnažila se, když ne vyloučiti, aspoň znamenitě obmeziti dispositivní funkce, vrchnímu županu osnovou přikázané, zejmena v poměru k valným hromadám komitátů, a tedy zachovati mu především ráz orgánu dohlédacího a kontrolujícího. I bude vrchní župan míti dispositivu celkem jen uvnitř svého práva dozorčího, nebo kdekoli mu ji zákon jinak svěřuje vlastně na místě a jmenem vlády (prostředkem delegace či decentralisace z působnosti ministrův [1]).

Jiné námitky proti úřadu vrchnožupanskému zakládají se v jeho povaze jakožto politického vládního důvěrníka. Postátění správních orgánů mělo by veřejnou správu tak říkajíc objektisovati, tak aby nepodléhala zájmům a vlivům strannickým a neřídila se změnami panující vlády a strany sněmovní. To však stává se nemožným, když vrchní župan, byť i neměl moci dispositivní, bude odvolatelným politickým dozorcem a agentem; ano, jeho vliv na úřednictvo a správu, po případě jeho „osobní vláda" bude i veřejným svobodám rozhodně škodliva a nebezpečna. K námitkám těm z druhé strany odpovídáno, že soustava vlády parlamentární toho vyžaduje, aby odpovědní ministři mohli dostatečně dohlížeti k byrokracii, aby měli své důvěrníky, kteří by jejich záměry v mezích zákona a slušnosti hleděli uskutečňovati, kteří by hájili vládní politiky a podávali jim vhodné informace. Třeba toho tím více, že kongregace komitátní jsou nadány také znamenitými právy politickými. Mimo to i poměry národnostní prý toho vyžadují, aby vláda uherská měla v komitátech své zvláštní důvěrníky. Protož bude prý to zajisté jen ve prospěch individuální a politické svobody, i pro dobrotu a stabilitu správy, když politický ráz bude míti zvláštní vrchní dozorce, když politickým chefem bude vrchní župan, a nikoli sám vlastní ředitel vnitřní správy, místožupan. Také jediný úředník nestačil by zastávati velice rozsáhlý obor obou těchto úředníků, zvláště když vrchní župan po případě stojí zároveň v čele městského municipia.

Sněmovní komise tedy tak jako vládní osnova ponechala obě historické hodnosti: vrchního župana i místožupana. Nicméně byla souhlasně tím více uznána potřeba řádné služební prognatiky, správného zákona disciplinárního, jakož i pravidelného správního soudnictví, tak aby jak sami správní úředníci, tak i občanstvo uchráněno bylo všeliké

---

[1]) Vůbec nabyl převahy náhled, že jen ten může platně kontrolu vykonávati (obzvláště také v oboru finančním), kdo ve skutečné dispositivě správní neměl podílu, a že tedy není vhodno obojí kumulovati. Z druhé strany bylo namítáno, že nemůže býti v zájmu samé správy, aby jeden úředník plnil úřední povinnosti, a druhý rovnoběžně jej kontroloval, a že platným správním dozorcem je pouze skutečný chef správy; jen politické účely mohou prý žádati zvláštního dozorce.

libovůle, aby ve správě veřejné vládlo právo.[1]) Ostatně sněmovní komise na hodnosti vrchnožupanské učinila některé změny. Zejm. vzhledem k důležitosti tohoto úřadu každý uchazeč má býti aspoň 28 let stár, a vykázati se theoretickým vzděláním, jaké je předepsáno pro místožupana, vrchního notáře a služného, jakož i tříletou správní praxí.[2])

Naproti vrchnímu županu, jakožto zástupci a dozorci státnímu, stál dle zákonů r. 1870 a 1886 vlastní municipální *magistrát*, jejž však reforma r. 1891 postátuje. Obsahuje v sobě především orgány *ústřední*, zřízené v sídle komitátu. K nim počítají se: místožupan, notář, fiskál, předseda soudu sirotčího i s přísedícími (r. 1886 vrchní notář a vrchní fiskál s náměstky); dále dle zák. 1870: pokladník, vrchní fysik, vrchní inženýr, archivář, vrchní účetní, otec sirotčí, zvěrolékař, — dle zák. 1886 pak: fysik, pokladník vrchní, po příp. i zvláštní sirotčí nebo jiný, kontrolor, vrchní účetní po příp. s náměstky, archivář, evidenční úředník soudu sirotčího, knihvedoucí téhož soudu a zvěrolékař. Vedlé orgánův ústředních každý komitát má ještě úředníky *zevnější* čili *okresní*, kteří sídlí v jednotlivých okresech, a sice od r. 1886 v určitých okresních sídlech. K orgánům zevnějším náleží především služný (Stuhlrichter), dle zák. 1886 vrchní služný a služný jemu přidělený; naproti komitátu s nimi na roveň jsou postaveni i purkmistři měst s regulovaným magistrátem. V další řadě počítal sem zákon 1870 okresního lékaře, inženýra, účetního a otce sirotčího, zákon 1886 okresního lékaře, zvěrolékaře a účetního; avšak tyto orgány zřizovány jen dle místní potřeby.[3])

Celkem ze všech těchto orgánů jsou správními úředníky skutečně dispositivními (s jurisdikcí) pouze místožupan a služný. Pouze

[1]) Ministerský předseda hr. Szapáry slíbil, že na podzim předloží osnovu zákona o správním soudnictví, a připustil, aby vešel v život současně s reformou komitátní správy. Některé předpisy služební pragmatiky a zákona disciplinárního lze prý po případě pojmouti do osnovy o správní reformě.

[2]) V příčině pense zůstanou v platnosti předpisy §. 59 municip. zákona 1886 jen pro vrchní župany jmenované před zavedením správní reformy. Pro vrchní župany napotom jmenované platiti mají předpisy všeobecného zákona pensijního (čl. 11: 1885). Výjimku činí pouze případ, když panovník vrchního župana libovolně místa sprostí; tu pak, jestliže nesloužil celých 5 let, má nárok na odbytné, jinak dostane se mu pense, jejíž výše řídí se dle doby služební, zejmena dle toho, zdali sloužil aspoň 10 let neb nikoli (§. 48 dle usnesení komise). Otázka, kterak má býti upraven disciplinární soud a řízení proti vrchním županům, odložena do příštího disciplinárního zákona. Přísahu svou vykonati má vrchní župan před valnou hromadou komitátu (nikoli do rukou ministerského předsedy). Mimo to sněmovní komise připustila pouze prozatímné spojování vrchní agendy několika municipií; vypustila předpis, že v neprázdni místožupanově zastává vrchního župana zástupce vyslaný ministrem vnitra; zachovala předpis, že vrchní župan je povinen bydleti v úředním sídle komitátu, a jen do roka po zavedení nového zákona může býti od toho dispensován, pokud aspoň v komitátu má své stálé bydliště, a j. Marně někteří domáhali se toho, aby byla stanovena inkompatibilita mezi hodností vrchnožupanskou a členstvím vyšší sněmovny.

[3]) Kdekoli působnost okresního lékaře, zvěrolékaře neb účetního vztahovala se na několik okresů, náleželo municipiu ustanoviti jich úřední sídlo. K odůvodněnému návrhu municipia mohl ministr vnitra okresním úředníkům povoliti lhůtu ke splnění jich sídelní povinnosti.

jejich úřady, jakož i úřady notáře a fiskála, ke kterým potřebí zvláštního odborného vzdělání, byly bezprostředně upraveny municipálními zákony 1870 a 1886. Stanoviti působnost ostatních úředníkův a služebníků, zároveň osobní status a celé zařízení personálu výpomocného a manipulačního bylo ponecháno samému municipiu, arci se schválením ministra vnitra, a v mezích čl. 15: 1883 o hospodářství komitátů.

Vlastním chefem magistrátu byl *místožupan* Jeť to dle zák. 1870 a 1886 prvý úředník, jenž jmenem municipia řídí veřejnou správu (státní i municipální). Vykonává jak usnesení valné hromady komitátní, tak i nařízení vládní; od r. 1886 vykonává také rozkazy, jež vrchní župan vydá uvnitř své působnosti dohlédající a kontrolující. Rovněž s výhradou právních prostředků rozhoduje ve všech správních záležitostech, jež nejsou přikázány valné hromadě, výboru správnímu nebo jednotlivým orgánům. Nařizuje také politickou exekuci (užití brachia), disponuje municipálními úředníky a personálem výpomocným a manipulačním, jakož i dohlíží k jich činnosti; v mezích rozpočtu vydává poukazy na pokladnu domestikální. Vůbec jmenem municipia přijímá veškery písemnosti i vládní nařízení (1886 také zásilky peněz a hodnot), podpisuje listiny, dopisy a zprávy, uschovává pečeť municipia. O svých opatřeních a celém stavu municipia pak podává zevrubné zprávy valné hromadě i vrchnímu županu.

Osnova 1891 činí místožupana jmenovaným státním úředníkem a zároveň jej zastiňuje čili do pozadí zatlačuje hodností vrchního župana, jakožto vrchního chefa veškerých státních orgánů v komitátu. Zároveň připouští, aby v komitátech většího objemu byla systemisována dvě místa místožupanská; tu sice prvnímu místožupanu přísluší všeobecný dohled ke správě i zastupování vrchního župana, jinak ale ministr má obor působnosti rozděliti mezi oba místožupany dle odborů (ne dle území.[1]) Přes to vše místožupanovi i nadále připadá říditi správu komitátní. Máť jednati ve všech záležitostech do jejího oboru náležejících, pokud nejsou přikázány jinému úřadu (arci obyčejně s výhradou stížnosti ke správnímu výboru); mimo to pokud zákon nestanoví jiného vrchního úřadu, jest druhou, odvolací instancí proti rozhodnutím úřadův okresních (i měst s regul. magistrátem). Zároveň vykonává zákonem vytknuté agendy ze samosprávného oboru komitátů. V oboru své působnosti obcuje přímo s příslušnými ministry, ač tak, že důležitější přednášky a zprávy zpravidla dává vidovati vrchnímu županovi. Je přímý představený ústřední kanceláře a chef veškerých sobě podřízených úřadův a orgánův ústředních, okresních a obecních. I proti úředníkům jemu na roveň postaveným, podřízeným pouze vrchnímu županovi, přísluší mu jistá přednost, vliv na jejich odbory.[2]) A tak

[1]) Sněmovní komise přijala toto ustanovení osnovy, ačkoli bylo namítáno, že zavedení dvou místožupanů je proti jednotě a jednotnému vedení správy. — V neprázdni prvého místožupana je druhý jeho řádným náměstkem. Mimo to dle usnesení komise druhý místožupan bude členem výboru municipálního a stálého, výboru správního, i členem vrchnožupanské komise kontrolní.

[2]) Netoliko může v příčině jejich odborů žádati jich o vysvětlení nebo mínění, upozorňovati je na vady a činiti jim návrhy, nýbrž také pečuje o vykonání příkazů, jež oni vydali ve svém vlastním oboru. Považujeli příkazy

de facto místožupan, jako prvý dispositivní orgán vnitřní správy, i nadále bude po svém způsobu chefem komitátu (podle vrchního župana).

Notáři, resp. *vrchní notář* s vicenotáři jsou tajemníky municipia, kteří koncipují veškery písemnosti jednak valné hromady, jednak místožupanovy, referují o jednotlivých záležitostech ve valné hromadě, zapisují jednání její jakož i výboru stálého a správního, komise verifikační, soudní a j., i také podpisují listiny vyhotovené jmenem municipia. Vrchnímu notářovi vůbec přísluší hlas v municipálním výboru, a z úřadu svého je členem výboru správního. Mimo to zastává agendy místožupanovy, když tento je churav, nepřítomen nebo místo jeho neobsazeno; dle zák. 1886 také když místožupan je suspendován, dokud valná hromada nezřídila náměstka. Osnova 1891 celkem nečiní změn v tomto důležitém úřadě; výslovně prohlašuje notáře za úředníky bez samostatné dispositivy, kteří jsou bezprostředně podřízeni místožupanovi a vyřizují jeho agendy pod jeho individuální odpovědností. Avšak v neprázdni místožupana nebo když místo jeho se uprázdní, zastupuje jej vrchní notář pod vlastní odpovědností; zároveň je vůbec členem výboru municipálního, stálého i správního.[1]) Podle notářů také správní praktikanti vyřizují záležitosti místožupanem jim přidělené.

Úřední či magistrátní fiskál, resp. *vrchní fiskál*[2]) je právním konsulentem municipia, jehož zdání slyšeti náleží před usnešením o záležitostech, v nichž rozhoduje právní stanovisko. Jest řádným členem stolice sirotčí; dále netoliko právním zástupcem komitátu v jeho záležitostech soukromých a dle zák. 1886 zástupcem eráru při pojištění a vymáhání berní, nýbrž také veřejným žalobníkem v disciplinárních záležitostech proti municipálnímu úřednictvu a personálu, a dle zák. 1886 i proti orgánům obecním (také žalobcem pro urážku valné hromady.[3]) Konečně, jak to u nás bývalo povinností prokurátora komorního čili fiska, fiskál jak ve valné hromadě, tak vůbec ve správě komitátní je strážcem zákona, platného právního obyčeje a municipálních statutů; za tímto úředním účelem zákon 1886 dal mu moc

---

ty za protizákonné, nebo dle místních poměrů za škodné nebo nevykonatelné, může vrchnímu županovi učiniti představku do 48 hodin (tak usnesla se sněm. komise; osnova měla 24 h.); tento pak může obrátiti se s představkou ku příslušnému ministru a na vlastní odpovědnost vykonání suspendovati. — Sněmovní komise odmítla pokusy, aby finanční ředitel, předseda soudu sirotčího, vrchní fiskál a školní inspektor, neb aspoň některý z nich, podřízeni byli místožupanu.

[1]) V záležitostech, jež místožupan ve smyslu jednacího řádu má zastávati osobně, vrchní notář může jej zastupovati jen, když úřad místožupanský jest uprázdněn nebo když ministr vnitra vrchního notáře zvláště zmocní. Tak dle usnesení sněmovního výboru; osnova uváděla tu zejm. případy, když místožupan má zastupovati vrchního župana, když vyšetřuje podřízené úřady, nařizuje disciplinární vyšetřování nebo suspensi úředníku. — Notáři i příště mají vésti zápisy valných hromad.

[2]) Zákon 1886 uvádí vrchního fiskála, resp. vicefiskála nebo fiskála stolice sirotčí.

[3]) Již dle zákona 1870 k úřadu fiskála potřebí bylo diplomu advokátního; zákon 1886 připouští soukromou praxi, s úředním povoláním nekollidující, po předchozím povolení municipia jen potud, pokud nepřekáží náležité pilnosti v pracech úředních. Dle osnovy 1891 však žádný úředník nesmí býti výkonným advokátem neb agentem.

podávati prostředkem vrchního župana odvolání proti každému usnesení municipálnímu ku příslušnému ministru,

Správní reforma r. 1891 povznáší důležitosť úřadu tohoto ještě více; správně řečeno na místě něho systemisuje se úřad nový, jemuž vládní osnova dávala název *právního konsulenta*, jejž ale sněmovní komise nazvala zase *vrchním fiskálem*. Tento úředník má býti jmenován králem k návrhu ministra vnitra (dle osnovy ministrem vnitra) a nebude podřízen místožupanovi, nýbrž přímo vrchnímu županovi; z úřadu svého je členem výboru municipálního i správního, a mimo to výboru ústředního (pro záležitosti voleb sněmovních). Je právním pomocníkem jednak municipia samého, jednak všech správních úřadů v komitátu, a na požádání podává jim právní zdání o záležitostech, v nichž rozhoduje právní stanovisko. V disciplinárních záležitostech úřednictva zastává úkoly, jež dosud náležejí komitátnímu fiskálovi a král. státnímu návladnímu. Rovněž jest povinen odvolati se z usnesení municipálních, jež nejeví se legálními nebo porušují autonomní práva měst a obcí. Vrchnímu fiskálovi podřízeni jsou právní zástupci komitátní.[1])

Prvým správním úředníkem v okresích, na něž komitát se dělí, jest *služný*, dle zákona 1886 *vrchní služný*. Tento zevnější úředník komitátní je přímo podřízen místožupanovi; od něho a prostředkem něho dostává rozkazy a instrukce, pokud zákony nečiní výjimky. Především dohlíží k obcím pod jeho právomocností stojícím, a vykonává vůbec působnost zákonem a statuty vyměřenou; pokud jednotlivci cítí se dotčenými jeho samostatným rozhodnutím, mohou si stěžovati u místožupana (1886: do 8 dnův a pokud zákony jinak nestanoví). Dle zák. 1870 služný na náklad municipia svobodně disponoval písařem; dle zák. 1886 vrchní služný ve své působnosti používá služného, jenž mu byl přidělen vrchním županem, dále správního praktikanta dle potřeby vrchním županem jmenovaného, okresního kancelisty, po případě písařů.

Správní reforma r. 1891 obrala si za úkol organismus okresní za vedení služných znamenitě dále rozvinouti. Náklad spojený s příštím rozmnožením okresních orgánů byl páčen zprvu asi na 1 millión zl.;

[1]) V komisi sněmovní bylo sice poukazováno k finančnímu nákladu nové systemisace, a zejm. hrabě Apponyi zastal se toho, aby fiskál, nejsa úředníkem dispositivním, zůstal podřízen místožupanovi. Ale naproti tomu ukazovalo se k důležitosti úkolů fiskálových, jmenovitě že má býti jedním z referentů správního výboru. Dle vládní osnovy měl býti také členem berní sekce správního výboru i správního soudu prvé instance; ustanovení prvé však bylo komisí zamítnuto a druhé vypuštěno, aby se nepraejudikovalo příštímu zákonu o správním soudnictví. Octneli se vrchní fiskál v disciplin. vyšetřování, úkol obžalovací připadá král. státnímu návladnímu (dle sněm. komise). — Po boku vrchního fiskála ministr vnitra systemisuje dle potřeby jednoho nebo několik právních zástupců (Komitatsanwälte) čili fiskálů; nejstarší z nich je zákonným náměstkem vrchního fiskála; naopak kde je jediný vrchní fiskál, zastává též úkoly fiskálovy. Fiskálu náleží zastupovati jednak municipium, pokud toto jinak neurčí, jednak erár při vymáhání berní dle čl. 18: 1877, resp. 44: 1883 a z ministerského příkazu také v rozepřích aktivně i passivně; při stolici sirotčí zastává úkoly právního zástupce poručnického; pečuje dle obecního zákona o zachování ohroženého obecního jmění; vůbec zastává agendy vytčené řádem jednacím. Kde je několik fiskálů, přísluší vrchnímu županu práci mezi ně rozděliti.

dle pozdějších zpráv bude ještě vyšší. Současně, jak teprve jinde uvedeme, fakultativně dopouští se utvoření zvláštních okresních rad, jakožto sborů samosprávných, zatím sice jen poradných a kontrolujících, zejmena pro obor hospodářský a kulturní. Takto okresní *služný*, ať již sluje vrchním služným neb nikoli (s rozdílem pouze v pořadí a platu dle vyměření ministra vnitra), stává se jedním z nejplatnějších státních orgánů, jehož moc váží tím více, že je vzdálena od středu komitátu. Služný je jednak předseda rady okresní, jednak chef okresních orgánů, kteréžto působí pod jeho dohledem; i jest odpověden za správné rozdělení agend a náležité jich úřadování. Okresní služný je sice přímo podřízen místožupanovi, jenž mu dává instrukce a „nařízení," ale zároveň podléhá „vyzváním" druhých odborných chefů, podřízených vrchnímu županu (osnova vládní udílela těmto právo requisicí). Provádí a dává prováděti nařízení a opatření místožupana nebo jiných představených úřadů; dohlíží k nerušenému chodu veřejné správy, zvláště k zákonnému pořádku i k bezpečnosti osob a majetku (za pomoci král. četnictva). Rozhoduje ve vlastním oboru, který mu je přikázán zákonem nebo nařízením, po případě obrací se o pomoc k úřadu příslušnému. Je vůbec správním úřadem prvé instance, kdekoli to zákon vytkl nebo kdekoli za prvou instanci jiný úřad neurčen; zpravidla potom připouští se do 8 dnův další odvolání, jež lze služnému též ústně ohlásiti.

Nejdůležitější působnost připadá služnému jakožto přímému státnímu dozorci ke zřízení obecnímu, jež v Uhrách zřízením komitátním je dosud dosti utištěno. Vládní osnova chtěla ze služného učiniti vůbec orgán obcím představený, s právy neobyčejně rozšířenými, jež by samosprávu obecní podstatně obmezovaly. Avšak sněmovní komise, nechtějíc anticipovati ustanovení příštího obecního zákona, vypustila zatím bližší výpočet práv služného v té příčině. Nicméně přece již vysloveno, že notáři obecní a krajští (pro skupiny obcí) budou úředníky státními, nikoli samosprávnými. [1])

Správní reformou také znova se upravuje zřízení a působnost orgánů služnému podřízených. Ministr vnitra má potřebný personál okresní určiti; zpravidla však náleží v každém okresu systemisovati jakožto úředníky: nejméně jednoho místoslužného či podslužného, okresního poručníka, lékaře a účetního; dále jakožto manipulanty: aspoň jednoho kancelistu a dle potřeby okresního exekutora. Mimo to může dle potřeby jmenovati ministr vnitra správní praktikanty, ministr orby okresního zvěrolékaře, ministr zemské obrany (honvédů) výpomocné orgány pro záležitosti vojenské. [2])

---

[1]) O samosprávě obecní pojednáme v druhé části článku.

[2]) Podslužné, okresní lékaře a poručníky jmenuje ministr vnitra, okresní účetní ministr financí. Působnost podslužných řídí se jednací normou, resp. vyměřuje ji služný; nejstarší podslužný zastupuje služného v neprázdni. Obor okresního lékaře vyměřen je ve čl. 14: 1876. Působnost okresního účetního, jenž náleží ke statusu ústřední účtárny komitátní, je důležita zejmena pro dozor k hospodářství obcí. Okresní poručník jest orgán nově systemisovaný, jehož působnost má vyměřiti teprve příští zákon poručnický. — Služný vykonává práva chefa; může také vyjma lékaře a zvěrolékaře orgánům podřízeným ukládati i jiné agendy, pokud by to nebylo na ujmu jich působnosti vytknuté jednacím řádem; naproti

Přehled úřednictva v komitátech byl by kusý, kdy bychom zároveň nepřehledli, kterak dle municipálních zákonů 1870 a 1886 komitáty měly moc magistrát svůj samy zřizovati a spravovati, a kterak právě správní reforma r. 1891 toto právo odstraňuje postátěním všeho úřednictva. Napotom k dolíčení správního organismu zbude nám ještě vypsati, kterak nad úředníky municipálními i státními od r. 1876 zaveden jest výbor správní.

Municipální výbor scházel se nyní každých šest let (druhdy 3) k t. zv. „restaurační" valné hromadě, jíž bylo vykonati *všeobecnou volbu* úředníků na příští šestiletí, pokud ovšem volbě podléhali. Dálo se tak poměrnou většinou hlasů, pouze místožupan volen většinou naprostou, po případě užší volbou. Staré právo vrchního župana, úředníky valné hromadě navrhovati, ustoupilo návrhům zvláštní komise kandidační, jež vrchního župana má za předsedu a čítá 6 členů ze středu výboru municipálního, 3 vrchním županem jmenované, 3 však volené; pravidelně navrhují se terny, bez odůvodnění. Voliti úřednictvo v komitátech přísluší dle zák. 1886 členům municipálního výboru pro rok příští zvoleným, spolu s úředníky ještě působícími, pokud těmto ve valné hromadě hlasovati přísluší. Místa uprázdněná mezi šestiletím náleží obsaditi nejbližší řádné valné hromadě, a jeli věc nevyhnutelně nutnou, vrchní župan zřizuje prozatímné substituty vyjímaje jediné úřad místožupanský.

Zásada, úředníky voliti, připouštěla také některé výjimky ve prospěch vrchního župana. Tento starobylý hodnostář podržel především právo dosazovati doživotně veškeren personál výpomocný a manipulační jakož i dle potřeby zřizoval úředníky honorární. Dále dle zákona r. 1870 v komitátech jmenuje doživotně archiváře, dle zák. 1886 i municipálního fysika, lékaře okresní a krajské, zvěrolékaře, účetní, evidenčního úředníka i knihvedoucího stolice sirotčí, kancelisty okresní.[1])

Ostatně komitát při volbě svého magistrátu zprvu nebyl obmezován na kandidáty s jistou odbornou přípravou a služební praxí. Mimo lékaře a inženýry zákon 1870 vyžadoval pro místa vrchního notáře a předsedy soudu sirotčího průkaz, že kandidát odbyl právní učiliště nebo podstoupil dotyčnou theoretickou zkoušku nebo že podobný úřad zastával; fiskál pak musil se vykázati diplomem advokátním. Mohl tedy každý jakožto místožupan státi se hlavou správy v komitátu s objemem 100 až 200□ mil. jen když penězi a příbuzenskými poměry dovedl si získati „pány voliče." Ovšem bylo třeba, aby kandidát dosáhl 22 let, byl uherským státním občanem a soudně zachovalým.

Teprve čl. 1: 1883 o kvalifikaci veřejných úředníků podjal se úkolu, obmeziti kortešování pro veřejnou správu zajisté záhubné, a

---

úředníkům může (ale nemusí) k jeho návrhu příslušný úřad nařídíti disciplinární vyšetřování, kdežto proti personálu výpomocnému a manipulačnímu může to učiniti služný sám.

[1]) Místožupan dosazuje a propouští pouze sluhy se zvláštním ohledem k vysloužilým vojínům a honvédům, resp. ku předpisům čl. 2: 1873; dříve přijímal i stráž bezpečnosti (pandury). Služný jmenuje a propouští jen svého písaře.

tím arci též obmeziti volební svobodu municipií. Zákon tento soustavně ustanovil požadavky theoretického a praktického vzdělání pro veškery větve veřejné služby správní a soudní, tedy vztahuje se netoliko na úředníky státní, nýbrž i na municipální, třeba byli voleni. Jednak požaduje se odbytí studií právnických a theoretická státní zkouška z věd státních, resp. diplom advokátní nebo doktorský pro úřady místožupanů, vrchních notářů, služných a jich adjunktů, jakož i purkmistrů měst s regulovaným magistrátem. Nad to ještě pro úřad místožupana, vrchního notáře a služného (po příp. zároveň i pro úředníky státní) předepsána praktická zkouška správní, a sice po dvouleté praxi (aspoň rok při úřadu správním, rok třebas u soudu.[1]) Plného účinku však zákon posud nedosahuje, jelikož pro své vyšší požadavky velmi liberálně vyměřil jistou dobu přechodnou. Mimo to sluší vytknouti, že praktická zkouška správní ještě podnes není v život uvedena![2]) Nicméně tendence po úřednictvu odborně vzdělaném přinesla s sebou dále ten přirozený následek a pokrok, že municipální zákon z r. 1886 (§ 88) zavázal municipia, aby do roka zařídila si pensijní ústav a fond pro úřednictvo, aby tudíž s potvrzením ministra vnitra vydala k tomu cíli své statuty a sice pokud možno dle zásad čl. 11: 1885 (o pensijních nárocích úředníků státních) a na základě vzájemnosti, o niž náleželo dohodnouti se se státem a ostatními municipiemi.[3])

Právo komitátu zřizovati vlastní magistrát obsahovalo v sobě vůbec více, než občasnou volbu úředníků. Příslušelť valné hromadě (ovšem v mezích čl. 15: 1883 o hospodářství komitátů) zařizovati úřady nové a rušiti staré, zároveň upravovati služné úředníků, personálu výpomocného a manipulačního i slubů, i rovněž poskytovati jim odbytné nebo pensi. Mimo to municipium dle zákonů 1870 a 1886 vykonávalo naproti úřednictvu rozsáhlé právo *kontroly;* udílelo absolutorium, nařizovalo vyšetřování dle zákonů disciplinárních, po případě úředníky suspendovalo, rovněž vyšetřovalo správu kas, municipiem spravovaných nebo pod jeho dozorem stojících.

---

[1]) Od předsedy a přísedících stolice sirotčí žádá se státní zkouška z věd právních; od fiskálů zkouška advokátní. Za konceptní praktikanty a adjunkty služných lze přijmouti též absolvované právníky, kteří však povinni jsou státní zkoušku do roka s prospěchem odbyti. Rovněž bylo předepsáno potřebné vzdělání pro odbory účetní, pokladní, manipulační. — Na notářích obecních, resp. krajských žádá se zkouška předepsaná čl. 18: 1874, §. 74 a 75.

[2]) Čl. 1: 1883 zachoval starší zákony a obyčeje v platnosti pro každého, kdo právě tehda ve službě se nacházel, nebo kdo vůbec prokáže, že v úřadech již sloužil po 1. červenci 1867 (pokud se mu jedná o službu v témž oboru). Mimo to sproštěn praktické zkoušky a praxe, kdokoli při zavedení zákona již měl diplom advokátní, anebo kdokoli, maje jinak potřebné vzdělání theoretické, působil aspoň 2 leta jako volený člen výboru správního. Konečně zachováno králi právo, aby mužům v odborné literatuře nebo v praktickém oboru vynikajícím k návrhu jednotlivých ministrů promíjel formálnou qualifikaci.

[3]) Statuty těmi náleželo též upraviti poměry úředníkův i personálu výpomocného a manipulačního pro případ neschopnosti ku práci, když tato dostavila se následkem nemoci neb úbytku duševních sil a když schopnosti té ani dovolenou až do roka sáhající nebylo znova dosaženo.

Avšak úřednictvo nepodléhalo pouze valné hromadě (po případě hlavě municipálního magistrátu, místožupanovi), nýbrž v úřední kontrole soutěžil s valnou hromadou také vrchní župan, jako státní dozorce. Jako mu byl vyhrazen jistý vliv na ustanovování úřednictva, tak měl i moc, aby proti úředníkům nedbalým a trestu hodným nařídil disciplinární vyšetřování — dle zákona 1886 jen pokud nejsou členy správního výboru, — aby je na čas vyšetřování suspendoval a s výjimkou místožupana prozatímně substituoval.[1]) Kontrola vrchnožupanská vykonává se v komitátech především prostředkem skontrálních schůzí (kontrolních komisí), jež vrchní župan konati má před každou řádnou valnou hromadou spolu s místožupanem, vrchním notářem, vrchním fiskálem a s místopředsedy stálého výboru. Mimo to jest vrchní župan zavázán, aspoň jednou ročně osobně vyšetřiti či přehlídnouti úřadování municipálních úředníků (dle zák. 1886 i zevnějších, a sice na místě). Vůbec, kdykoli uzná, může při místožupanovi nahlížeti nejen do došlých vyšších nařízení a jiných podání, ale (1886) i do opatření ve věcech učiněných; dle zák. 1886 může tak činiti i při zevnějších úřednících, a mimo to zkoumati též úřadování v jednotlivých obcích. Místožupan povinen jest podávati mu zprávy, jež o svých opatřeních a celém stavu mnnicipia předkládá valným hromadám, a mimo to toties quoties o jednotlivých záležitostech, resp. o vykonání příkazů, jichž se mu dostalo. — Místožupan nemá tak platné moci kontrolní, jako právě vrchní župan. Přísluší mu pouze právo, agendy úředníka nedbalého svěřiti jinému úředníku řádnému nebo honorárnímu a přikázati jemu diéty na vrub onoho. Mimo to zákon 1886 propůjčil místožupanovi moc, aby ústřednímu i zevnějšímu úřednictvu a personálu, jakož i orgánům obecním ukládal pořádkové pokuty, s výjimkou vrchního notáře, vrchního fiskála, předsedy stolice sirotčí a fysika.[2]) Ostatně místožupan jest povinen, aspoň jednou měsíčně revidovati municipální kasy, a dle zák. 1886 pečuje o počasnou revisi vnitřního úřadování a peněžné správy obcí.

Úkolem této kontroly municipální a vrchnožupanské jest přivesti ku platnosti též osobní odpovědnost úředníků za jich úřední jednání. Ovšem nemůže úředník býti potahován k odpovědnosti za činy, k nimž jej vázal zákon nebo příslušný vyšší úřad. Jinak dle zák. 1870 a 1886 úředník povinen jest státu, municipiu, obcím nebo jednotlivcům úplně nahraditi škodu, kterou v úředním jednání způsobil proti zákonu nebo následkem své nepříslušnosti (jednáním nebo opomenutím, úmyslně nebo trestnou nedbalostí), — pokud škoda nedala se odvrátiti pravidelnými prostředky právními. Kdo by žaloval svévolně, netoliko nese náklady sporu, ale může trestán býti pokutou do 500 zl. ku prospěchu

---

[1]) Od r. 1886 může také služné uvnitř komitátu přesazovati, tak jako je vůbec přiděluje do okresů (po slyšení místožupana, resp. vrchního služného).

[2]) Pořádkové pokuty ukládá místožupan pro neposlušnost ve službě nebo menší nedbalosti od případu k případu, po slyšení dotyčnou osobu, ale s vyloučením odvolání a s výhradou další odpovědnosti dle zákonů disciplinárních. Pokuta 10 zl. (při munic. úřednících), resp. 5 zl. připadá pensijnímu fondu komitátnímu, po příp. obecních notářů.

dobročinného ústavu municipálního. O žalobách za náhradu škody rozhoduje soud dle soudního řádu příslušný, ale od r. 1886 povinen jest učiniti oznámení představenému úřadu správnímu. Také členové výboru municipálního, kteří přistoupili k illegálnímu usnesení, jsou k náhradě škody zavázáni solidárně (mezi sebou rovným dílem). Pokud poškozenému nedostane se náhrady následkem úředníkovy nemajetnosti, nebo když nebylo lze vyšetřiti, kdo pro závadné usnesení hlasoval, nahrazuje škodu pokladna municipální.[1]) Konečně sluší vytknouti, že předpisy právě uvedené nedotýkají se odpovědnosti úředníkův a personálu dle zákonů disciplinárních a trestních. (Pokračování.)

Země koruny české dle nového sčítání.

Podává

Jos. J. Toužimský.

I. Počet obyvatelstva.

(Pokračování.)

Přírůstkové procento lidnatosti v zemích koruny české, které s 7·93 let 1869—1880 kleslo v letech 1880—1890 na 5·30, nesmí považováno býti za známku stejnoměrného vývoje, nýbrž toliko za průměr, jemuž za základ sloužil stav věcí, na jednotlivých místech velmi od sebe se různící. Onen přírůstek 432.875 obyv. rozděluje se na jednotlivé obvody Čech, Moravy a Slezska velmi nestejnoměrně, tak že připadá jenom na některé obvody, kdežto v jiných obyvatelstva vůbec nepřibylo nebo jen nepatrně a zase v jiných dokonce lidnatosti ubylo. Dle toho jest také procento přírůstku v některých obvodech velmi značné, kdežto v jiných klesá pod průměr nebo stává se i negativním. Právě však toto nestejné rozdělení má pro nás svou velkou důležitost.

Ze 127 okresních hejtmanství a 11 měst se zvláštním statutem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, tedy celkem ze 138 politických obvodů jest přírůstek nad průměr v 56 obvodech, všechny ostatní vykazují přírůstek menší aneb dokonce úbytek. Největší nepoměr jeví se v té věci v Čechách, kde z 91 politických obvodů vykazuje 61 nižší procento a z těchto 19 žádný přírůstek patrný a 25 úbytek od 1% až nad 5%. Největší přírůstky a někde velmi značné jeví města, obzvláště města průmyslová. Mimo Prahu a Plzeň jsou to většinou města německá na českém severu. Vedle měst jeví značnější přírůstky i okresy, v nichž tato města se nalézají, což jest patrně účinek ruchu průmyslového. Ostatnímu venkovu ubývá lidnatosti, a to místy velmi citelně.

---

[1]) Ovšem s výhradou regressu. Avšak škodu, kterou způsobil úředník manipulující veřejnými penězi, v prvé řadě nesou ti, kdož své zákonné povinnosti kontrolní správně neplnili. — Municipálním absolutoriem přestává odpovědnost pouze oproti municipiu samému.

Již popisem z r. 1880 zjištěn byl v Čechách ten nepříznivý stav, že v německých obvodech přibylo obyvatelstva téměř o 9%, kdežto v českých ani ne o celých 6%. Již v letech 1869—1880 nemalý počet Čechů ztracen byl jihočeským okresům vystěhováním. Za posledních deset let stav ten se značně zhoršil, tak že hledati prostředků, jimiž by se dalo zabrániti zlu tomu, jest nyní už naléhavou potřebou veřejnou.

Před desíti lety byly to jihočeské okresy východně od středního toku Vltavy se rozkládající, kde obyvatelstva buď nepřibylo neb ubylo. Nepříznivý tento stav nejen že se neobyčejně rozšířil, ale také i citelně přiostřil. Jeví se nyní i na západ od středního toku Vltavy a zachvátil celý český jihozápad, vyjma Budějovicko a Krumlovsko. Od jihu postupuje k severu a s nevelkými výminkami se šíří přes severovýchod český na Moravu, odkudž zasahuje i do Slezska, ač toto nejméně nepoměrem tím jest stiženo. Zde jest to hlavně český venkov, jenž tím béře ujmu. Podobně nepříznivý stav jeví se i v německých politických okresích Jabloneckém, Českolipském a Dubském a zasahuje odtud až ku pravému břehu Labe; nicméně dotýká se, jak dále čísly ukážeme, mnohem menší měrou německých obvodů než českých.

Vlny ty vzrostem a ubýváním v poměru lidnatosti tvořené vystupují zřetelněji z podrobnějšího rozboru. Počínajíce hlavním městem Prahou probéřeme jednotlivé země dle rozdělení, v němž určitěji i národnost vystupuje.

A. Praha s obvodem.

Ústřední statistická komise řídíc se ve svých publikacích přílišnou šablonovitostí a nevalně rozumějíc poměrům českým, dopouští se i té chyby, že Prahu odlučuje od jejího obvodu, ač přirozený její vývoj ukazuje, že od předměstí svých a obcí, s nimiž splývá v přirozený jeden celek, odlučovati se nesmí. Mezi vlastní Prahou a předměstími není rozdílu žádného, leda co do správy, a čísla vzrostu Prahy ukazují nám, že hlavnímu městu přibývalo obyvatelstva jen až do jisté míry a pak že kolem Prahy vzrůstaly nové obvody, jež vývojem, životem i hospodářskými poměry jsou podstatnými částmi hlavního města. Zda by mohl na příklad cizinec udati, kde přestává Karlín a kde počíná Praha, a podobně i jinde? Avšak i Nusle, Vršovice, Libeň a jiná místa obvodu Pražského jsou Praze bližší než na příklad Hernals, Währing nebo Šestidomí Vídni, ač ona místa počítají se odloučeně a tato tvoří okresy Vídeňské. Přesného obrazu hlavního města nabudeme jedině, když podstatnou jeho část, obvod jeho, počítáme k němu.

K vůli větší názornosti uvedeme čísla pro porovnání i starších popisů, pokud jsou známa. Dle toho čítala vlastní Praha obyvatelstva:

roku	na Starém Městě	Novém Městě	Malé Straně	Hradčanech	Josefově
1818	24.632	31.912	14.076	3670	6464
1837	32.939	44.297	17.125	4424	6744
1846	34·748	50.712	18.750	5274	5952
1857	43.311	64.310	21.054	5504	8409
1869	46.060	73.277	22.140	5940	10.296
1880	44.027	74.335	20.963	5825	10.668
1890 [1])	42.332	75.734	20.447	5805	11.535

[1]) Opravená čísla podaná městské radě Pražské o výsledku popisu 8. dubna t. r.

K tomu r. 1880 vojska 6505, r. 1890 pak 6779.

Číselný tento výsledek byl by pro Prahu nepříznivý. Avšak jest to postup ve všech velikých městech na světě obvyklý, že starému původnímu středu obyvatelstva nepřibývá nýbrž spíše ubývá, za to však se vzrůst pozoruje na obvodu. Veřejné budovy, školy, obchodní místnosti a dílny, v nichž osoby zaměstnané jinde bydlívají, obyčejně i za obvodem města, nádhernější velké byty, od menšího jen počtu osob obývané, vše to má účinek, že obyvatelstva vzdor větším domům zde nepřibývá. Tak jest i v Praze, jež hlavní svůj přírůstek děkuje připojeným obcím Vyšehradu a Holešovicům. Mohutná pak vlna přírůstku jeví se na obvodu Pražském v předměstích.

Před sto lety po předměstích Pražských nebylo ani stopy. Praha v hradebním svém sevření, v branách svých vojenskými hlídkami střežena, byla odkázána jedině na sebe. V nynějším Karlíně rozkládaly se zelinářské zahrady a znenáhla počal se tam šířiti ruch tovární. Obec Karlínská založena teprve 1817 a až do r. 1851 byla přifařena k Olšanům. Podobně Smíchov byl jen nepatrnou vesnicí a tvořil s vinicemi a Vinohrady obec Hor Viničných, kteráž se prostírala od Karlína a Olšan na Smíchov a na vinice nad Smíchovem. R. 1843 čítala obec ta 200 čísel. Olšany (k nimž i Vinohrady byly přifařeny) měly 43 čísla. Z vesnice stalo se r. 1838 předměstí Smíchov a posléze r. 1849 město, načež r. 1851 Vinohrady byly od Smíchova odloučeny. Posléze r. 1875 oddělily se Vinohrady od Žižkova a obě města neobyčejně rychle vzrůstala. Vývoj hlavního města na jeho obvodu znázorňují následující čísla počtu obyvatelstva:

Vlastní Praha čítavši roku 1818 toliko 80.754 obyvatelův dosáhla roku

1837	105.529 ob.,	tedy více o	24.775	čili	30·7 %
1846	115.436 „	„ „ „	9.907	„	9·4 %
1857	142.588 „	„ „ „	27.152	„	23·5 %
1869	157.713 „	„ „ „	15.125	„	10·6 %
1880	162.325 „	„ „ „	4.612	„	2·9 %
1890	162.632 „	„ „ „	307	„	0·19 %.

Počítaje k tomu Vyšehrad s 4569 obyv., a Holešovice i Bubny s Prahou 1884 spojené s 15.352 ob., obnáší počet obyvatelstva Pražského 182.530 duší.

Až do let sedmdesatých stopovati můžeme ustavičné stoupání obyvatelstva uvnitř Prahy, od té doby však vzrůst přestává. Starému Městu, Malé Straně a Hradčanům obyvatelstva ubývá. Na Novém Městě, hledímeli k nově zastaveným plochám po sboření hradeb na bývalých pozemcích fortifikačních a k poslednímu přírůstku domů z obvodu Král. Vinohradů připojených, jest přírůstek obyvatelstva poměrně nepatrný. Jedině v Josefově stále ještě vzrůstá počet obyvatelstva, jinak jeví značné přírůstky toliko obce nově připojené, Vyšehrad, jenž r. 1880 čítal 3874 duší, a Holešovice-Bubny, jež čítaly 10·852, kterým tudíž přibylo za posledních deset let o 17·9% a 45·16%.

	R. 1843	1851	1857	1869	1880	1890
Vyšehrad	1120	1064	2.685	3.460	3.851	spojeny
Holešovice-Bubny	1221	1401	1.795	3.094	10.852	s Prahou
Karlín	2502	2927	12.048	13.384	19.721	21.633

	R. 1843	1851	1857	1869	1880	1890
Smíchov	2453	2608	8.195	15.382	24.984	32.695
Vinohrady		213	1.956		14.831	34.537
Olšany	83			5.610		
Žižkov	—	—	—		21.212	41.180
Libeň	2365	2210	3.804	5.845	9.737	12.525
Vršovice	924	1084	1.532	3.693	5.832	9.163
Nusle-Pankrác	513	562	1 757	2.387	5.555	11.746
Podol-Dvorce	674	744	1.435	1.739	2.003	2.584
Michle	978	1142	1.192	1.756	2.530	4.118
Košíře	403	425	952	1.670	2.840	5.136
Dehnice	1056	1077	1.768	1.864	2.622	4.394
Třešovice	969	1068	1.458	1.795	2.262	2.636
Břevnov	1331	1571	2.291	2.896	3.912	5.250
Ovenec	475	524	870	1.083	2.006	3.045.

I s Vyšehradem a Holešovicemi-Bubny čítalo r. 1843 okolí Pražské úhrnem 15.067 obyv. Okolí to bylo však od města odloučeno, byly to opravdu obce cizí, místa výletní, toliko Vyšehrad vyjímaje. Značnějšího rozdílu nevidíme ani o osm let později, r. 1851, kdy úhrn vykazuje v okolí Pražském 18.620 duší. Znenáhla však vidíme u Prahy vzrůstati lidnaté obce, jmenovitě Karlín a Smíchov, jež za svůj vzrůst a celý ruch děkují svému sousedství s hlavním městem. Jsou to vlastně nové jen části hlavního města, oddělované od něho hradbami, příkopy a obvodem fortifikačním. R. 1857 čítaly předměstí a okolní ty obce již 43.738 obyv. Vzrůstající ty obce sblížují se pak nejen vespolek, ale blíží se a splývají tím více s Prahou, čím více padá umělých překážek, jež je odlučovaly. Stavby na pozemcích fortifikačních činí počátek. R. 1869 obvod Prahy čítal již 65.658 duší. Pádem hradeb kolem Nového Města přestává pak vůbec rozdíl mezi Prahou, Kr. Vinohrady, Žižkovem a Karlínem. Rychlý a neobyčejný vzrůst hlavního města děje se právě v těchto částech mimo hranice vlastní Prahy. Avšak i vzdálenější místa rychle vzrůstají továrním, dělnickým a průmyslovým ruchem velkoměstským a splývají s předměstími. Jako hranice Karlína s Prahou, tak hranice Libně splývají s Karlínem, Vršovic a Nuslí s Kr. Vinohrady, Košíř se Smíchovem. Rychlý tento vzrůst obyvatelstva v předměstích a místech okolních jest skutkem hlavně posledního dvacetiletí, v němž právě vlastní Praze obyvatelstva ubývalo. Skutečné číslo hlavního města se tudíž teprve objevuje, počítámeli celý obvod Pražský, jenž s vlastním městem jediný jest celek velkoměstský.

Mělo tedy hlavní město české r. 1880 — počítajíc k němu 134.750 obyvatelů jeho obvodu — 297.075 duší, a r. 1890 dostoupil počet ten (182.530 + 191.002) výše *373.532;* a tak přibylo Praze s jejím obvodem za deset let 76.457 duší čili *25·7*%.

Menší poměrně vzrůst obyvatelstva jevil se v obvodu na levém břehu Vltavy. Příčinou toho jmenovitě u Dehnic, které se již domáhaly spojení s Prahou, u Třešovic a Břevnova jsou hradby, které Prahu na té straně dosud svírají. První rozkvět Smíchova počíná od položení řetězového mostu a tudíž čilejšího spojení s Prahou, větší ještě měrou pak od zřízení mostu Palackého a zrušení fortifikace v těch místech. Se vzrůstem Smíchova souvisí pak úzce i vzrůst Košíř.

Počet domů jeví se v Praze takto:

Roku	Staré Město	Nové Město	Malá Strana	Hradčany	Josefov
1805	939	1249	516	186	265
1818	946	1262	519	189	278
1826	950	1269	523	188	278
1837	969	1283	522	187	278
1846	989	1342	532	190	280
1857	1003	1389	535	192	281
1869	1024	1508	544	198	283
1880	1044	1601	558	205	284
1890	989	1609	540	203	356.

Počet domů v Praze vzrůstal tedy zneenáhla s 3155 r. 1805, na 3194—3208—3239—3333—3400—3557—3692. Posléze r. 1890 s 117 domy Vyšehradskými a 572 v Holešovicích-Bubnech dosáhl počtu 4286. Neobyčejně proti tomu vzrůstal počet domů v ostatních obcích obvodu Pražského. Vykazujíť počet domů:

	1843	1857	1869	1890
Vyšehrad	80	80	82	—
Holešovice Bubny	156	155	205	—
Karlín	174	218	249	—
Smíchov	{200	237	302	705
Vinohrady		{105		703
Olšany	16		{214	{721
Žižkov	—	—		
Libeň	240	259	336	532
Vršovice	125	129	135	336
Nusle Pankrác	72	93	108	283
Podol Dvorce	119	123	137	168
Michle	125	129	135	258
Košíře	40	42	61	157
Dehnice	116	120	125	236
Třešovice	102	110	110	125
Břevnov	112	130	168	250
Ovenec	59	64	74	190.

B. Čechy mimo hlavní město.

C. k. ústřední statistická kancelář udává obyvatelstvo dle okresů politických. Ale jednotka tato je příliš značná a nepodává jasného pohledu. V jednom a témž okr. hejtmanství nalézají se okresy soudní, jež mají značnější přírůstek obyvatelstva, a jiné, jež vykazují úbytek. Pro země koruny české a jmenovitě pro Čechy jednotka menší, kterou poskytují obvody soudních okresů, jest tím přirozenější, čím spíše shoduje se i s národností. Proto béřeme za základ počet obyvatelstva dle okresů soudních.

V Čechách nejpříkřeji vystupuje nepoměr ve vzrůstu lidnatosti. Neznačné procento přírůstku, 5% od 1880—1890 (čili půl procenta ročně) rozděleno jest tak, že jen na města a průmyslové okresy připadá přírůstek značnější, nad 5% sahající, kdežto *venkorského obyvatelstva ubývá.* Vidíme, že výnos půdy neposkytuje dostatečné obživy a že přírůstek obyvatelstva buď se uchyluje za hranice aneb hledá obživy ve větších městech.

Na českém jihu máme jen *tři okresy*, v nichž obyvatelstva přibylo nad průměr 5%, a sice Budějovický, Příbramský a Počátecký. Ve všech jest toho příčinou hlavně vzkvétající ruch průmyslový. Budě-

jovice samy vzrostly na 28.501 duší, o 4656 čili 19·5% proti r. 1880. I obcím venkovským, jež čítají 21.264 duší, přibylo o 2310 čili 12%. Městu i okresu celkem o 16·3%. Příbrami s 13.417 obyv. přibylo o 2246 čili 20·1%, Březové Hoře s 5124 obyv. o 1414 čili 38·1%, a ostatním obcím s 27.649 obyv. o 1508 čili 5·8%. Počátecký okres, jehož průmysl získal spojením transversálkou, vykazuje největší přírůstek v soukennické Žirovnici (o 420 čili 19·2%), jež čítá nyní 2604 obyv., pak v nádražní Horní Cerekvi (o 108 čili 5·6%), jež čítá 2048, v Počátkách s 2991 obyv. o 60 čili 2%, v ostatních obcích s 6380 obyv. o 201 čili 3·3%.

Na tom však příznivý poměr českého jihu již přestává. *Dvanáct okresů* vykazuje jenom nepatrný přírůstek a *třicet tři okresy mají úbytek obyvatelstva* proti popisu z r. 1880.

Již ostatní okresy hejtmanství Budějovického vykazují úbytky; Lišovský o 4·8%; Lišov, jenž čítal 2778 ob., má dnes 2543 duší, a ostatní obce s 8531 o 320 méně; Trhové Sviny klesly na 3316 (— 150), ač okresu přibylo 134 duší, tak že má 14.365 obyv.; okres Hlubocký s 14.162 (Hluboká 2793) setrval v stejné míře, příbytek rovná se 0·66%.

Okresu Kaplickému ubylo o 457 čili 2·3%; Vyšebrodskému o 494 čili 2·8% a Novohradskému o 76 duší čili 0·4%. Krumlovskému přibylo 746 čili 2·6%; Hornoplanskému o 144 čili 0·9% a Chvalšinskému ubylo 643 duší čili 4.8%. Třeboňskému ubylo 244 duší čili 1·1%; Veselskému 391 čili 2·6% a Lomnickému přibylo 181 d. čili 1·9%. Vltavotýnský okres ztratil 1467 duší čili 7·7%. Prachatickému okresu ubylo 6·2%, zde i města klesla počtem obyvatelstva, Prachatice o 244 na 4115 a Vlachovo Březí o 299 na 2063; Netolickému ubylo 2317 čili 13·3%, Vimperskému o 0·16%, ač městu Vimperku přibylo 401 obyv., tak že čítá 4282 duší, a Volarskému přibylo o 0·1%.

Táborskému okresu přibylo celkem 144 obyv. čili 0·3%, avšak přírůstek ten plyne z rozmnožení obyvatelů města Tábora o 1038 na 8451 čili o 14%, kdežto venkovského obyvatelstva ubylo o 894; Mladovožickému ubylo 1460 čili 7%; Soběslavskému 925 čili 4·8%.

Jindřichohradeckému okresu ubylo 1270, z čehož připadá na město 430 (čítá nyní 8273 obyv.), celkem 3·2%, a Novobystřickému 922 čili 5·9%. Sedlčanskému okresu ubylo 630 čili 2·3%; Sedleckému 1042 čili 7% a Votickému 535 čili 2·7%. Milevskému okresu ubylo 436 čili 1·7% a Bechyňskému 143 čili 1%. V Benešovském okresu vzrostl Benešov s 5590 o 1177 čili o 26·7%, v čemž má podíl vojenská posádka 455 hlav, v ostatních obcích zmenšil se počet obyvatelstva o 445 duší čili 2%, průměrem jeví se přírůstek 2%; podobně ve Vlašimském městu s 2884 přibylo 256 čili 9·7%, ostatním obcím ubylo však 958 čili 3·8%, celkem ubylo tedy 702 čili 2·5%; v Neveklovském okresu ubylo 175 čili 2%. V Pelhřimovském okresu vzrostlo město na 4370, t. j. o 168 čili 3·9%, ostatním obcím ubylo 727 čili 2·8%, celkem ubylo 1·8%; v Pacovském ubylo městu i obcím 808 čili 3·5% a v Kamenickém Kamenici n. Lipou 144, Černovicům 36 a ostatním

obcím 87, celkem 261 čili 1·1%. Transversálka nejeví tedy v okresích těchto ještě účinku na usnadnění výživy.

Týž nepříznivý poměr jeví se i na levé straně Vltavy. Město Písek čítá 10.950, vzrostlo o 354 čili 3·3%, okresu ubylo 956 čili 4·4%; Mirovickému okresu ubylo 1455 duší čili 6·8% a Vodňanskému 704 čili 3·1%, sama města Vodňany s 4299 a Protivín s 2468 ztratila 127 a 119 duší. V Blatenském okresu Blatné s 3282 přibylo 141 čili 4·2%, ostatním obcím ubylo 1493 čili 5·9%, celkem jeví se úbytek o 4·7% a v Březnickém okresu o 4·2%, Březnici s 2707 obyv. ubylo 148 čili 5·2%, Rožmitálu s 2389 obyv. 307 čili 11·4% a ostatním obcím 554 čili 3%. Poněkud příznivější poměr, že aspoň obyvatelstva absolutně neubývá, jeví se v okresu Dobříšském, kde Dobříši přibylo 258, tak že čítá 3800 duší, a celkem okresu 576 čili 2·6%. Jevíť se zde poněkud i účinek sousedního Příbramska.

Jako na Prachaticku, Netolicku a Vimpersku tak řídne obyvatelstvo i v ostatním Pošumavsku. Strakonický okres ztratil za posledních deset let 1741 obyv. čili 5·6%, z čehož připadá 416 na Strakonice s 5419 obyv.; Horažďovicům s 3332 přibylo sice 159 čili 5%, což není zajisté značné, uvážímeli, že město obdrželo druhé nádraží, ostatní obce ztratily však 1151 duší čili 6%; jen Volyňský okres jeví nepatrné procento 1·7 vzrůstu, ježto úbytek vzešel z vyloučení území s 1931 obyv., kdežto popis vykazuje úbytek pouze 1531. Sušici s 6478 obyv. přibylo 431 čili 7·1%, ostatním ubylo 240 čili 1·2%, v Kašperskohorském okresu jeví se přírůstek 627 čili 3·9%, z čehož připadá 205 na český Stachov s 3016 obyv., v Hartmanickém okresu vzrostly královácké Stodůlky o 684 na 4211 čili o 19·4%, Eisenstein s 2696 obyv. ostal téměř při starém počtu (2620), v ostatních obcích ubylo 618 čili 6·9%.

Na českém západě jest ubývání lidnatosti známkou i našeho Pošumavska a přiléhajících k němu okresů. V okresu Klatovském Klatovům s 10.811 obyv. přibylo sice 921 čili 9·3%, venkovu však ubylo 2290 čili 7·1%, tak že celkem obnáší úbytek 3·2%; v okresu Plánickém ubylo 643 čili 3·7% a v Nýrském 248 čili 1·99%. Domažlicům s 7701 obyv. přibylo 337 čili 4·6%, venkovu však ubylo 647 čili 3·6%, celkem 1·2%, a Novokdýňskému okresu ubylo 2578 čili 11·3%. Přeštický okres vykazuje úbytek 334 čili 1·3% a Nepomucký 1122 čili 6·2%, kdežto Přeštice s 3052 obyv. mají méně jen o 14, Nepomuky s 2213 obyv. klesly o 273 duší. Okres Horšovotýnský má přírůstek 0·5%, ostal tedy nezměněn, Hostouňský ztratil 467 čili 3% a Ronšperský 123 čili 1·1%. Tachovu s 4525 přtbylo sice 94 duší čili 2·1%, ostatnímu okresu ubylo však 432 čili 2·3% a okres Přimdský vykazuje úbytek 356 čili 1·8%. Planskému ubylo 507 čili 2·5% a Kynžvartskému 667 čili 3·9%, i město Planá s 3311 jeví značné klesnutí o 280 čili 7·8%. (Dokončení.)

České písemnictví.

Ottův Slovník naučný.

Obrovský rozsah vědění lidského, které neustále roste a nyní na sklonku našeho, na objevy a výzkumy tak bohatého století se pro jednotlivce stává již téměř nepřehledným, vedl ke spisování repertorií, kteráž obsahují přehledné sestavení materiálu ze všech oborův. Encyklopedie vědecká nebo skromnější konversační slovník, v němž heterogenní předměty jsou uspořádány prostě dle abecedy jmen a věcí, jest nyní nezbytnou knihou i pro specialistu, jenž se chce rozhlednouti v jiných oborech, jemu méně přístupných, i pro každého vzdělance vůbec. Hlavní úkol těchto rozsáhlých sbírek jest poučiti rychle a správně o každém hledaném předmětu a odkázati i dále ku podrobnější literatuře o něm. Avšak slovníky tyto mají důležitost nejen praktickou, vědeckou a literární, ale také pedagogickou, neboť pokrokům vědy otvírají cestu do nejširších vrstev čtenářstva. Z té příčiny menší národové za našich časů obracejí k podnikům toho druhu obvzláštní zřetel. U nich takový slovník bývá náhradou za rozmanitá speciální díla, nad to i doplňkem prostonárodní literatury a jmenovitě zrcadlem sama sebe, pokladnicí zpráv o národě tom, o jeho vlasti, jeho minulosti, duševní práci a vynikajících osobách.

Snaha shrnouti vědění současné v nějaký celek je tak stará jako literární činnost vůbec. Ze starého věku připomínáme usilovnou pilnost Plinia staršího, ze středního věku pokusy Isidora biskupa Sevillského, byzantinského císaře Konstantina Porfyrorodného i jeho učeného kruhu a francouzského mnicha Vincentia z Beauvais. Slovníky encyklopedické vznikly ze starých slovníkův reálních, v nichž uváděna latinská i řecká slova a jmena s podrobným výkladem a s výpisky ze spisovatelův. Pravzor našich knih toho druhu je slovník, jejž v polovici desátého století sestavil byzantinský Řek Suidas. V 16. století za rozvoje humanismu vyšla již i některá dokonalejší příruční díla toho spůsobu. První důkladné práce toho druhu byly obsahu historického, biografického, zeměpisného a archeologického, jako Bayleův Dictionnaire historique et critique (1695) a Jöcherův Gelehrtenlexicon (1750). Vysoko nad tyto pokusy vynikla slavná francouzská encyklopedie Diderotova, D'Alembertova a jejich soudruhův (1751—1772, 28 dílů s doplňky), při veškeré frásovitosti podnes zajímavá, a nemnohem mladší anglická Encyclopaedia Britannica (1771 jen ve 3 dílech, 9. rozmnožené vydání 1875). Skvělý rozvoj přírodních věd, rychlé pokroky zeměpisu a zdokonalení celého spůsobu života a společnosti na přechodu z osmnáctého do devatenáctého století vedly ke sborníkům rozměrův až kolosálních. Francouzská nová encyklopedie, kterou založil knihtiskař Panckoucke (1782 až 1832), čítá 166 dílův. Německá Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, velikolepý sborník monografií s celým učeným aparátem citátů a poznámek, kterou podnikli bibliograf Ersch a literární historik Gruber, začala vycházeti r. 1818, a jakkoli dlouhé řady jejích kvartantův již vyplňují celé police knihoven, podnes není ukončena; schází

ještě prostředek (L—O). Mezi nejstaršími a nejmladšími svazky je mezera více nežli sedmdesátiletá ovšem někdy velice nápadná; kolik knih zastárlo již v tomto mezidobí a kolik učených pokolení se již vystřídalo mezi spolupracovníky!

V našem století se přistoupilo vedle takovýchto obrovských encyklopedií, které rozměry svými jsou postrachem bibliothekářův, i k vydávání knih příručnějších a jednotlivci přístupnějších. Angličané, Američané Spojených států, Francouzi, Rusové a Němci mají v tom oboru četné konkurrenční podniky. U Němcův závodí nyni mezi sebou pět „konversačních slovníkův" vedle sebe, z části v opětovaných nových edicích: Brockhausův (1796; připravuje se 14. vydání), Piererův (1822 sld.), Meyerův (1840 sld., nyní 4. vydání), Spamerův, k čemuž přistupuje nová Deutsche Encyklopädie, která vědění lidské chce zahrnouti pouze do osmi kvartantův. K tomu se druží příruční malé výtahy v jednom nebo dvou svazcích, které i chudší čtenář snadno si může zaopatřiti a které i plavec lehce směstná mezi těsné náčiní své lodní komnatky, jakož i řady slovníkův speciálních, biografických, zeměpisných, současně historických, politických, právních, mechanických atd. Připomínáme jen známý M. Blockův Dictionnaire général de la politique a nedávno dokončený biografický slovník italského učence hraběte Gubernatisa.

Vedle velikých národův i menší mají často po několika takových podnicích: Holanďané, Italové, Španělové, Portugalci, Švédové, Dánové a jiní. Tyto dni vyšel první díl novořeckého *Λεξικὸν ἐγκυκλοπαιδικόν* (v Athénách 1891), redakcí N. G. Politisa. Ze Slovanův mají vedle Rusův i Poláci již ze starší doby takové dílo. U Jihoslovanův před několika lety mnoho agitováno pro podnik takový, s účastenstvím Srbův, Charvátův, Slovincův i Bulharův, ale časové nejsou k tomu ještě příhodní.

U nás Palacký již brzy po založení Českého musea a jeho časopisu poukazoval ku potřebě takového díla v českém jazyku. Přání jeho se splnilo teprve po několika desítiletích. Knihkupec I. L. Kober vydal redakcí dr. F. L. Riegra a Jakuba Malého známý Slovník naučný v jedenácti dílech, 1859—1874.[1]) Byl to podnik v našich tehdejších poměrech velikolepý. Literární dějepis mu v budoucnosti neupře nejedné skvělé zásluhy, zvláště o podrobné vylíčení Slovanstva. Poukazujeme zde jen k článkům: Čechy, Jihoslované, Rusko. Ale každý, kdo díla toho používá, ví dobře, že druhá polovice jeho jest nepoměrně slabší nežli první; patrně ochablo všecko, redakce, spolupracovníci, knihkupectví i čtenářstvo, při čemž na váhu padá jmenovitě předčasné úmrtí samého Kobra. Menší příruční slovníky vydali později Jakub Malý a Jos. Rank.

Pokroky literatury a vědy v naší vlasti, zřízení zvláštní české university, rostoucí počet spisovatelův i také čtenářův daly podnět k novému dílu, jemuž co vynikajícímu podniku současného písemnictví českého věnujeme přítomnou úvahu. Dílo toto jest *Slovník naučný*, jejž vydává podnikavý nakladatel *Jan Otto*. Sborník tento jest dílo docela

[1]) Viz Osvětu 1874 str. 261 sld.

neodvislé od staršího slovníku Kobrova. Hlavní redaktoři jsou prof. dr. F. J. Studnička, dr. Jaromír Čelakovský, dr. E. Maixner, Jos. Šolín, dr. K. Borový a dr. Fr. Krásl; neúnavný prof. Ot. Feistmantel, síla v jistém oboru téměř nenahraditelná, byl z kruhu toho nedávno předčasnou smrtí vyrván. Redakční kancelář vede Jos. J. Kořán. Spolupracovníkův vyčítá seznam v čele prvního dílu do pěti set. První sešit vyšel počátkem roku 1888 a v dubnu 1891 vydán sešit 88. čili první pátého dílu s počátkem litery C. Formát je menší než u Kobrova slovníka naučného, písmo úhlednější, ale drobnější a pro oko trochu namáhavé; celá typografická úprava je nepoměrně skvělejší, neboť první česká encyklopedie neměla ani map ani vyobrazení, a v podniku Ottově jest o obojí hojně postaráno.

Důležitá otázka týká se velikosti díla. Němci při svých konversačních slovnících nabyli takové zručnosti ve výpočtu rozlohy materiálu, že spolupracovníkovi při objednání článku vždy udávají podrobně počet sloupcův a řádek, jehož překročiti nemá.[1]) Článek stručný, v němž je mnoho věcí řečeno málo slovy, dává arci mnohem více práce, nežli široké vypravování, načrtnuté calamo currente, při němž se nehledí úzkostlivě na rozsah potištěného papíru. Slovník má čtenáře rychle a bezpečně spraviti, ale ne sloužiti k plynnému čtení pro zábavu. Ottův slovník se dle našeho mínění v prvních dílech rozlil do přílišné šířky. Slyšel jsem od mnohých čtenářův následující úsudek: v Kobrově slovníku články písmen A i B jsou obsaženy v jednom díle, v Ottově slovníku ve čtyrech dílech; Kobrův slovník má 11 dílův, a tudíž bude Ottův čítati asi 44 dílův. Ale mínění toto nepokládáme za správné. V Kobrově slovníku právě první dvě litery jsou nesouměrně krátké. U porovnání s německým slovníkem Meyerovým jsme vypočetli, že Ottův slovník bude čítati 23·7 dílův, ač nebudeli redakce na dále rozsah energicky obmezovati.[2]) A poněvadž první 4 díly vyšly za tři léta, 24 (okrouhlým číslem) dílův může vyjíti za osmnáct let; bude tedy slovník Ottův ukončen l. 1905. Přáli bychom si, aby to bylo dříve: jak mnozí z nás se toho roku nedožijí!

Ve francouzských slovnících, speciálních i všeobecných, a také ve všech jiných velikých encyklopediích všecky články bývají podepsány plným jmenem odborníkův, kteří příspěvky tyto podali a kteří tím také ručí za obsah jejich. Německé konversační slovníky nemívají dat o původu jednotlivých kusův; také se při četných jejich vydáních původní napsání během let zvolna úplně přepracuje. Kobrův slovník měl ne jmena, ani začáteční litery, ale šifry, sestrojené z jednotlivých písmen jmen spisovatelů. Znaménka tato činí na čtenáře, zvyklého na francouzské encyklopedie, dojem někdy až titěrný, neboť upomínají

[1]) Vím to ze zkušenosti, neboť pokládám za svou povinnost přispívati k rozšíření správných vědomostí o Slovanech v cizině a zejmena v Německu, kdekoli mohu, a neodmítám vyzvání německých časopisův, slovníkův nebo i nakladatelův, jakkoli mi to někdy béře dosti času a jakkoli se to, jak vidím, některým lidem u nás nelíbí.

[2]) Meyerův 16dílový slovník (bez dodatkův) obsahuje A i B v 2·7 dílech, Ottův ve 4 dílech. Z toho si sestavíme rovnici $2{\cdot}7 : 16 = 4 : x$ a obdržíme $x = 23{\cdot}7$.

na signatury pracovníkův na konceptech korrespondence v úředních registraturách a zavánějí jakousi „kancelarštinou.“ Ottův slovník se přidržel téhož spůsobu, kromě několika privilegovaných mužův, kteří byli z kondensování anebo umělého přiříznutí svých jmen vyňati buď krátkostí jmena nebo úmluvou. Při velikém počtu zúčastněných spisovatelův nikomu není možno podržeti spoustu těch znakův v paměti a věděti hned, kdo je Pý nebo Mý, —na nebo —ík. Bylo by lépe držeti se francouzského spůsobu; krátké a nepatrné věci, které se opakují ve všech slovnících a neobsahují pranic originálního, bez toho svědectví o autorovi potřebí nemají. Jakmile článek je odborníkem podepsán, nesmí redakce sama do něho nic vkládati, sice se jí může bezděky přihoditi interpolace velmi nešťastná.[1])

Co do výběru látky, trvají ve slovnících toho druhu dvě tendence; jedna hledá slávu v počtu hesel co možná největším, druhá odkazuje při menších věcech k větším článkům téhož odboru a věnuje těmto celkům hlavní pozornosť. První spůsob vede k nekonečné spoustě. Poukazujeme jen k zeměpisu. Abecední rejstříky, kterými se nyní k velikému pohodlí čtenářův opatřují příruční atlanty, obsahují asi sto tisíc jmen, a z podrobných map Evropy není nesnadno vypsati půl milionu jmen měst, vsí, hor, jezer, řek, potokův, mysův atd. Druhý spůsob vyžaduje velikou jednotnost a energii redakce a ztěžka se vyhne mezerám. Ottův slovník hesel nemá nedostatek, tak že jsme postřehli jen málo mezer. Za to by leccos mohlo i docela scházeti. Kdo u nás bude hledati mexikánský městys Amozoc nebo indické město Bahádurgarh? Leckde by se u jednoho hesla mohlo odkázati k druhému, jako u římské Arvernie k dnešní Auvergni, kde jsou historická dáta o této zajímavé krajině centrální Francie zbytečně znova opakována.

Veliké opatrnosti je potřebí k vyměření rozsahu jednotlivých kusův. Je to věc napolo časová, což se nejlépe vidí na článcích, jež se týkají moderní historie, lidí a událostí, pro které po letech zmizí někdy veškeren interes. Veliké cizozemské slovníky trpí stále ještě opakovaným ballastem francouzských generálův a anglických admirálův doby Napoleona I., kteří bojovali u Trafalgaru nebo u Waterloo a pro nejbližší současníky byli zajímavé osoby, ale nyní i v dějepise mají nepatrné místo. Ottův slovník by se měl v tom ohledu osvoboditi od spousty exotických, hlavně portugalských a španělských, někdy dosti obskurních veličin, admirálů, ministrů a spisovatelů, která plyne z nějaké cizozemské předlohy a zaujímá přec mnoho zbytečného místa; pro mnohého z nich by dvě řádky byly zrovna dosti, a pominutí leckterého by nikdo u nás neželel. I mnohé jiné články jsou nesouměrně

[1]) Uvedu příklad. Napsal jsem pro Ottův slovník článek o Bulharsku a popsal v něm věrně dle konstituce znak zemský, totiž jednoduchého lva, jenž zdobí i poštovní známky, kolky atd. V korrektuře nepozoroval jsem žádné změny, ale ve vytištěném sešitu vidím k velikému svému překvapení popis nějakého báječného erbu a dokonce i jeho vyobrazení: bulharský erb s heslem — latinským! Dovtípil jsem se po delším hledání, že je to asi osobní erb, který si kníže Alexandr jednou dal od nějakého heraldika ve Vídni sestrojiti. A pod tímto článkem s takovýmto hrubým omylem stojím znamenán co autor! Redakce si ostatně v opravách ke konci toho dílu pomohla s pochvaly hodnou obratností.

veliké. A naproti tomu anglický historik Buckle, muž světového jména, a Francouz Boué, patriarcha přírodopisných badatelů na poloostrově Balkánském, jsou odbyti krátkými poznámkami, které bijí do očí v porovnání s dlouhými články: Blacas, Blackstone, Blaikie, Bouillé, Boulainvilliers . . . K čemu potřebujeme my článek Cadiz o 2½ sloupci, nemajíce sami mořského obchodu, ani vůbec styků na té straně?

Ottův slovník má mezi spolupracovníky řadu výborných sil, ale obsah je dosud příliš nestejný a pestrý. Vedle dobrých monografií od mužův, kteří léta pracují v tom oboru, jsou kusy a kousky, na nichž lpí všecky příznaky spěchu a povrchní informace o předmětu. Tato směs práce vědecké a žurnalistické, dělané na kvap, jen aby se mohly sešity rychle plniti a vydávati, místem nečiní dobrý dojem. Radíme ku přísnější redakční kritice i nejmenších článků. Co do obsahu jsou země české zastoupeny, jak sluší, v míře rozsáhlé; čekáme článek Čechy a těšíme se i na Moravu, Slezsko a Slovensko. Velmi dobře jsou zastoupeny, na kolik mohu souditi, věci orientálské, indické, antická filosofie, otázky právnické a v celku i dějepisné, a i z článkův přírodovědeckých jsem co laik mnohé četl s potěšením; rád bych totéž řekl o slavistice, jejíž zastoupení je přespříliš nestejné. Zeměpisné články, jmenovitě veliké (Afrika atd.) trpí často jistou zmateností bohatého materiálu.

Články o věcech nejnovějších pokulhávají leckdy za časem, jako by redakce nečetla novin. U bývalého španělského krále Amadea, jenž od vyjití sešitu ovšem zemřel, schází druhý sňatek jeho v září 1888 s princeznou Laetitií, dcerou Jeroma Napoleona. U francouzského generála Andlaua není vzpomenuto jeho účastenství při světoznámém skandálu, který vedl k pádu presidenta Grévyho roku 1887, a tajný útěk jeho do Argentinské republiky. U generála Bourbakiho by slušelo podotknouti jeho řecký původ, již na jmenu patrný; otec jeho stal se za Napoleonské okkupace Jonských ostrovů francouzským důstojníkem, odebral se co plukovník za řecké revoluce do vlasti, ale padl 1827 před Athénami. U Bjelopolje není zmínky, že tam od 1879 stojí rakouská posádka, podobně jako v Plevlji a Prepolji. Podobné nedostatky jsou i v literárních věcech. U německého badatele Henry Bresslaua jsou vyčteny nepatrné spisy, ale Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien (I, Lipsko 1889), spis, který mezi historiky vzbudil sensaci, schází. Přepisování starých dat bez znalosti pokroku literatury bývá vždy povážlivé. Dle našeho slovníka je cestopis Novgorodského arcibiskupa Antonija do Cařihradu z r. 1200 „dosud netištěn,“ v pravdě však jej vydal Savvaitov v Petrohradě již 1872 a také od té doby o té památce a jejích rukopisech leccos bylo psáno. Zprávy benátského vyslance Pantaleona Barba ode dvora krále Sigmunda Lucemburského chovají se dle slovníka (III, 302) ve „Vídeňském archivu;“ zatím všecky benátské akty po válce r. 1866 dle ustanovení míru vráceny z Vídně vládě italské a s nimi i knihy „Commemoriali,“ které již 25 let se nalézají zase v Benátkách v státním archivu.

Pilně hleděti sluší na správnost údajů jazykových. Slovník je v tom ohledu celkem dosti spolehlivý. Poznamenali jsme si „ambonu“ co fem. (řecky, lat., franc., staroslovansky jen masc.), divné slovo „vlok“ co „portage“ II, 117 b ř. 13. (ruské *volok* česky může zníti

vlak), chybné akcenty, jako V, 9 ital. kačátore místo cacciatóre atd. Novořecká jmena, začínající s B, patří do V (jako Valaoritis); β ve středověké a nové řečtině se vyslovuje jen co *v*. Rovněž je (V, 19) chybné psaní Caerularius, jako by jmeno to pocházelo od lat. „caeruleus;“ Cařihradský ten patriarcha slul Kerularios (*Κηρουλάριος*) čili dle tehdejší výslovnosti Kirularios, v latinské formě tedy lze psáti jen Cerularius.

Podniknouti kritiku jednotlivých článkův jest úkol, který nám i přítomnému časopisu již pro nedostatek času a místa jest daleký. Nicméně stůjtež zde aspoň některé poznámky, učiněné při prohlednutí svazkův dosud vyšlých. Veliké slovníky již co práce rozličných lidí, provedená během mnohých let, všecky mívají své vady, kterých ani náš slovník nemůže býti docela prost. Avšak lépe jest, když se počet jich všemožně stenčí. — U Amadea VI., hraběte Savojského, schází slavná jeho výprava 1366 na pomoc Byzantincům proti Turkům a Bulharům. — Že by Ammianus Marcellinus (II, 172) byl „důležitým pramenem“ pro dějiny slovanské, tím je řečeno příliš mnoho, vzhledem k jednomu malému místu (31, 2) a to ne originálnímu. Jinak jest úsudek o tomto posledním římském dějepisci starého rázu, jejž jeden Francouz právem nazval „Herodotem středověku,“ příliš jednostranný; i jeho latina je znalci památek té doby, děl svatých otcův a zákonů pozdních císařů římských, docela snesitelná. Ale filologové, jimž klasická latina končí Tacitem, se v tom s historiky nesnášeji, a proto jděme raději dále. — Že poslední Paleologové byli přinuceni na pomoc volati Turky proti Albancům v Arkadii (II, 735), zakládá se na nedorozumění; nikdo nehájil věc padlého imperia Cařihradského s větší udatností než albanští kolonisté, od Paleologů schválně usazení v hradech Morejských. — U Arpáda slušelo připomenouti, v kterých pramenech se čte jeho jmeno, aby ho čtenář neměl snad za osobu docela mythickou. — V článku Asie je věta (II, 862): „Z Kavkazanův patří k Mongolům kmenové turečtí a tatarští, Kalmykové a Estové“ úplný nesmysl. Tamtéž (II, 866) Španěl Clavijo a Benátčan Josafat Barbaro, dva cestovatelé 15. století, obdrželi řecké koncovky, které jim dávají jisté švihácké vzezření: Clavigos, Barbaros! Zmínka o „zcela neodvislém“ (!) kmenu Nosairův, sektářů v Libanonu (II, 870), by v Cařihradě vzbudila sensaci. — Římské město Santiponte v Hispanii (II, 272 b), ve kterém se prý narodil buď Lucanus nebo Seneca či dokonce císař Trajan, neexistovalo. Santiponce (tak) slove toliko nepatrná španělská osada blízko Sevilly, u níž leží zříceniny římské kolonie Italiky, rodiště Trajanova. — U jihoamerického básníka Andrade (II, 285) není řečeno, v kterém století byl živ. — S překvapením četli jsme (II, 538) panegyrik na žvastavá díla italského piaristy Appendiniho, jehož nekritičnost naplodila v dějinách jihoslovanských tolik zmatkův. — Kdo vypočetl v nedostupném a tak málo známém nitru Arabie povrch říše Vahhábovcův tak zevrubně na 523.098 čtv. kilometrův? Proč ne s několika ještě zlomky? — U Amalfi (II, 64) není zmínky o důležitém poměru k císařství Cařihradskému, z něhož vzrostla celá obchodní důležitost té obce, otázka tak přístupně vyložená v známých dějinách levantinského obchodu od Heyda, vydaných nyní již německy, francouzsky i italsky. V bývalém klášteře kapucínském vysoko nad městem nejsou

nyní ani kapucíni ani plavecká škola, ale hotel, v zimě navštěvovaný od Angličanů, po jehož zmodernisovaných sálech pisatele těchto řádků nedávno prováděl sklepník ve fraku. — U slovenské rodiny Ambrozi de Seden není zmíněno blízké příbuzenství její s P. J. Šafaříkem. — Amerigo Vespucci (II, 105) patří ne sem, ale pod Vespucci; Amerigo přece není nic jiného než Amalaricus, Aimerich, Emerich, Amalrich, franc. Amaury. — Busbeck (II, 271) nebyl člen cís. vyslanectví v Cařihradě, ale sám vyslanec.

Celý článek o středověkých toulavých studentech čili bachantech (správně bacchantech) patří pod vagantes, vagi scholares. — Starobulharsky se purpur nazýval ne „bagran" (III., 75), ale bagrъ; bagrěnъ je adjectivum, purpureus. — Petrohradský sanskritista Böhtlingk je uveden třikrát. Pod Betling (III, 908) odkazuje se čtenář k Boethling, tam však ničeho nenajdeme; za to se o učenci tom poučíme ve dvou životopisech nestejného obsahu a rozsahu, jednou pod Böhtlingk (IV, 258) a podruhé zase pod Böthling (IV, 464)! — Dle našeho slovníka rodiště Belisarovo Germaneia (III, 679) je prý snad nynější Čirmen u Adrianopole, což již proto jest nemožno, poněvadž dle zpráv spolehlivých leželo v provincii Dacia mediterranea, jejíž středisko byla Serdica (nynější Sofia), kdežto Čirmensko náleží do provincie Haemimontu. Kde ležela Germaneia, dokázal před málo lety jeden český cestovatel, který zříceniny její s teplicemi, nápisy řeckými a římskými, starými doly a byzantinskými kostely ne bez práce vyhledal a popsal: v Banji u Dupnice, na pramenech řeky Džermenu, středověké to Germanštice (Cesty po Bulharsku 452). — Z Dubrovnických Bobalićův (pravý slovanský tvar je Bobaljević) první dva, Michail a Domanja, jsou osoby mlhavé, které v díle, stojícím na půdě kritického dějepisu, nemají místa. — Článek Bočar patří pod Botzaris, nebo nanejvýše Bocaris, jak Novořekové tuto slavnou rodinu toskických Suliotů zovou; skladatel měl se kritičtěji zachovati k patriotickým kombinacím o bulharském původu toho rodu prý z makedonského Vodenu (ne Vodnice), které do oběhu uvedl nebožtík Rakovski. — Životopis V. Bogišiće svědčí jasně, že spisovatel jeho snad žádné knihy slavného právníka nečetl. Jinak by věděl, že „Sborník" z 1877 není „výsledek hlubokého studia," ale obrovská spousta věrně otištěných materiálův o národním právě, odpovědí učitelův, popův a jiných sběratelův na otázky návodu schválně k tomu účelu vydaného, dále že „Pisani zakoni" z 1872 (vyšla jen prvá část) obsahují ne „vypracování plánu ke sbírání právních obyčejů v lidu se zachovavších," ale analysi starých jihoslovanských psaných zákonníkův, listin a jiných památek právních, bohužel nedokončenou, a také že „Narodne pjesme" (1878) jsou ne snad jen „znamenitým příspěvkem ke studiu národní poesie," ale že přinesly epochální objev národních písní, zapsaných v Adriatickém přímoří v 15.—18. stol., kterým byla na jevo vynešena neznámá posud starší podoba epiky jihoslovanské. Ostatně se nalézá ve Světozoru 1879 str. 466 a 477 životopis tohoto Dubrovčana s podobiznou, složený dle ústních i písemních poznámek samého Bogišiće. — Článek o Brankovićích (IV, 579) stojí dle nynějšího stavu srbského dějepisectví na stanovisku takořka předpotopním, tím více, poněvadž dějiny despoty Gjurgja Brankoviće byly známým velikým dílem Čedomila Mijatoviće dosti zevrubně osvětleny,

a také osudy posledních Brankovićův jsou nevelmi dávno od Stojana Novakoviće pěkně vyjasněny. Že ten Branković, který r. 1711 zemřel v Chebu, nebyl potomek starého rodu, ale smělý samozvanec, o tom soudní dějezpytci srbští nyní nepochybují. — Spisovatel článku o Herodotových Budinech (IV, 848) má je za Slovany a cituje vedle Polákův a Šafaříka i jedno nové pojednání německého badatele Tomaschka, ale patrně rozpravy jeho o zemi Skythův sám neviděl, neboť v ní se Budini vykládají za volžské Finny, předky pozdějšího národa permského.

Místem přáli bychom si leckdy větší úsečnost a jasnost. Nemile se nás dotkly některé naivnosti, které nescházejí ani v Kobrově slovníku, kde ku př. bulharský car Asěn „po smrti své" rozkázal, aby jmění jeho bylo rozděleno chudým, o čemž ostatně kritický dějepis nemá pražádné vědomosti. — U Arriana čteme, že některé výňatky z něho byly do češtiny přeloženy — v cvičební knize Kořínkově! Arnold Brescijský (II, 769) prý v Miláně „dychtivě nořil ohnivého ducha v klasiky starořímské, znovu tehda objevené." Zpráva o tomto posud neznámém znovuobjevení latinských klasikův v dvanáctém století vznikla patrně jen ukvapenou stylisací; úmyslně spisovatel sotva chtěl rozveseliti umdlené čtenáře suchopárných dissertací o klasických vědomostech toho neb onoho latinského letopisce středověkého, jichž zrovna není nedostatek ani ve Francii ani v Němcích. — Že jakési kázání Jana Brčiće, současníka Napoleonské okkupace provincií illyrských, „došlo veřejné pochvaly v č. 18. Ljubljanských novin Telegraphe officiel 1812" (IV, 615), mohli bychom beze škody i nevěděti, a rovněž srdce naše zůstane chladné, když nám slovník (II, 10) tklivě sděluje, jak jihoslovanský jeden spisovatel o věcech námořských byl dán do výslužby, a tím „zmařeny některé jeho krásné záměry" (sic). — V článku Amerika (II, 109) čteme o budoucnosti tohoto zemědílu stručnou poznámku, jejíž výklad může podati snad jen veleučený autor sám: „dějiny učí nás jen, že jako ve světě fysickém všecko padá s hůry." Tamže (II, 122) nevysvítá ze stylisace při přehledu americké flory „letem ptačím od severu k jihu," kdo letí, zdali americká flora nebo p. prof. dr. Palacký se svým čtenářem. — Italský spisovatel De Amicis (II, 166) opustil vojenskou školu „jako *poručík*" 1865, a když obsazen Řím, opustil službu, „maje úlohu svou jako *prostý vojín* za ukončenou." Jak to? — Hromadění dativů na jednom místě životopisu Amerlingova (II, 151) nechává čtenáře na první pohled v pochybnosti, kdo dostal zánět plic od hlasitého předčítání, zdali Amerling nebo nedoslýchavý hrabě. — V životopise Dalmatince Budroviće (IV, 853) praví se: „Jeho povídky přivlastnili si jeho žáci." Čtenář je na rozpacích, zdali se tito mladíci nějakému dílu ducha lidského důkladně přiučili anebo zdali ošemetně ukradli rukopis svého mistra.

Co do slohu vytknouti sluší přání, aby slovník se vystříhal příliš dlouhých vět, zbytečného umělcování tvarův [1]) a chyb syntaktických,

[1]) V dějinách Bosny redakce opravila Dubrovčany všude v Dubrov*ničany*, dle jednostranné důslednosti filologické, která se při adjektivu nechce rozloučiti s koncovkou substantiva, od něhož jest odvozeno. Že však obyvatel Dubrovníka od nejstarších jihoslovanských památek 12. stol. začínaje slove vždy toliko *Dubróvčanin*, že starožitný tvar tento je v literatuře srbské či charvátské od pradávna v obyčeji a že se ho tudíž užívá i v dejepisné literatuře ruské a české, to věděti náleží k elementům slavistiky.

hlavně oblíbeného hromadění nesprávných genitivův. Některých kusů, ku př. z antického dějepisu, pro divnou umělcovanost nelze schvalovati za vzor dějepisného slohu. A co v naší české prose je stálejšího a vyvinutějšího, nežli od mnohých století vždy pěstovaný sloh dějepisný? Tendence brusičů našich let vycházela z poznání, z části ne klamného, ale mohla míti úspěch jen poučením od mužův, kteří k tomu úkolu jsou náležitě připraveni a kteří důkladně znají syntaxi slovanskou, jazyk a sloh latinský i německý, jenž na češtinu oba měly takový vliv, a jmenovitě dějiny jazyka našeho. Učení lidí nepovolaných způsobilo mnoho zlého a dává leckterému novému sepsání typus pitvorné, až chorobné affektovanosti, který ukazuje, že skladatel se svému jazyku mateřskému neučil od matky a od živého hovoru lidského, ale z mrtvé knihy, která, nenílí dobrá, pokazí i dobrý přirozený základ. Je to spůsob jakési „tuberkulose jazyka," vzniklý z očkování živly nezdravými.

Korrektura je dobrá, ale při díle tak rozsáhlém i pod bedlivostí mnohých očí leccos proklouzne. Římské město v Arvernii (II, 822) má o slabiku víc a slulo Augusto-nemetum. Hispalis (II, 272) se nepíše s *y* co Hyspalis. Armenský letopisec Asolik (II, 752) slul Asochik, jihoamerická řeka slove Pilcomayo a ne Picolmayo (II, 149 a 150), tajný americký spolek caucus a ne cancus (II, 151) atd. atd. „*Eures* militaires" maršálka Bugeauda, organisátora Alžírska (IV, 860) jsou *Oeuvres.* Výborné dějiny byzantinské literatury od Krumbachera, tyto dni vydané, jsou IV, 817 posunuty až do prvního roku našeho století, 1801 místo 1891.

Illustrace pěkně jsou provedeny a také počet jejich je značný, ale pozorujeme na nich brzo jistou nahodilost výběru. U článku Bulharsko mohlo by býti položeno něco lepšího nežli kopie dvou fantastických komposicí Vídeňského kresliče a cestovatele Kanitze; vždyť máme v Bulharsku i krajany, obratné illustrátory, co učitele na státních ústavech tamních. — U článku o Arabii není žádné illustrace, kdežto u Aethiopie jest podána i celá tabulka s písmem abyssinským, a přece by arabština co kulturní jazyk, rozšířený od břehův Marokka až do Indie a do archipelagu malajského, zasluhovala mnohem většího povšimnutí, neli co jiného, aspoň tabulku písma kufického a obyčejného. — Typy národův amerických (II, 124) mají ráz docela idealisovaný, evropský, jako by malíř byl sbíral modely k nim někde na Pařížských boulevardech. Tou vadou trpí ostatně i národopisné obrázky známého zeměpisného časopisu „Tour du monde."

Technická úprava map je zdařilá, ale obsah jejich má některé vady. Na mapě zemí Balkánských (IV, sešit 19) je nákres pohoří Balkánského docela zastaralý. Zlatica tu leží na severním podnoží hor, Rakovica a Novoselci, dvě osady na dně „pole Sofijského," jsou položeny vysoko na horách, Zabalkánská řeka Vid pramení se ještě u Ichtimanu a centrální Sredna Gora docela schází — omyly, které se vlekly od map z tureckých válek Josefa II. a Kateřiny II. až do objevův Lejeana a jeho vrstevníkův. Odstranění této chyby bylo před více než dvaceti lety rozhlašováno a slaveno co důležitý objev po četných časopisech zeměpisných a uvedeno od prof. Kieperta ihned do vědeckých map. Mapa slovníka je tím také v úplném nesouhlasu s článkem Balkán. — Na mapě Brasilie nejsou udány hranice Argentiny oproti

Brasilii, Paraguay, Bolivii a Chile, ovšem z části theoretické, jmenovitě v krajině Gran Chaco, této „terra incognita,“ kde v posledních letech již dva cestovatelé našli smrt pod zbraní divých a neodvislých Indianův, Francouz Crevaux (1882) a vloni (1890) Angličan Page. — Na mapě Australie schází telegrafní čára u vnitrozemí, jejíž stanice jsou tam často jediná obydlená místa a jejíž zřízení vedlo k mnohým objevům.

Veliký podnik, rozpočtený na mnohá leta a zajímavý pro široké kruhy čtenářské, má potřebí i rady i pobídky. Z této pohnutky jsou napsány naše řádky, v nichž je poukázána cesta k všelijaké nápravě. Nakladateli slovníka naučného česká veřejnost může býti povděčna, že se uvázal u věc tak důležitou a s kupeckého stanoviska tak nesnadnou a odvážnou, i přejeme mu, aby i nadále se stejným zdarem pokračoval. Redakci slovníka dovolujeme si klásti na srdce, aby s bedlivější kritikou přihlížela k podanému materiálu i aby šetřila, na kolik možno, místa a slov. To lze provesti jen určitým rozpočtením rozlohy článkův, pomocí vzorův podobného rázu a dle jistých pravidel souměrnosti, jakož i s ohledem na důležitost jednotlivých kusův pro naše české čtenářstvo.

V Praze, 10. května 1891. Dr. *Konst. Jireček.*

Výpravná prosa.

Ladislav Stroupežnický vydal sbírku svých humoristických prací *Z Prahy a venkova* s obrázky od Artuše Scheinera. Kniha zahájena jest humoreskou „První Pražský velkoobchod s pavouky;“ jejím rekem jest vyděrač Kořínek, řídící se krásnou zásadou: Výkvět přírody, homo sapiens, chce býti šizen, tedy ho šiďme, na konec třeba prodejem pavouků neomylně terna předpovídajících. A mravné naučení zní, „že k tomu naprosto není potřebí poctivosti, aby se člověku dobře vedlo na zemi,“ — ovšem, když se slovem *dobře* nemá rozuměti *καλὸν κἀγαθόν*. „Žádost mistra Trnky“ předkládá nám „koncept chudého duchem.“ Trnkova prosba švabachem obrací se na „slavní cís: král: zemski Makistrat ot Města prahi,“ aby mu „zkrze opšírnou chůdobu a 6 dětích“ povolil splácení dlužných daní „po dwouch fl. měsyčně.“ Konceptu padne sice mnoho mistrova duševního klidu za oběť, ale dobrá věc jeho zvítězí! „Zlatník“ jest obrázek z Fišpanky. Opakuje se v něm za jiných okolností výjev, který něžná ruka veliké královny Alžběty na rudnoucí tváři šlechetného Essexa odehrála, jenže Alžbětou je osvědčená rošťačka Vokounová, vdova po manželovi, jenž jím nikdy nebyl, a že rudnoucí tvář náleží jeho nastávajícímu nástupci, osvědčenému rošťáku Vrbovi. Nejedná se zde o království, ale o stříbrňák, jejž Vokounová ve své poctivosti neodcizila, protože o něm ani tušení neměla. A také ukončení jest jiné; kdežto Alžběta přivedla Essexa v Toweru ze světa, vede si Vokounová smířeného Vrbu z Fišpanky do světa. Pro cizí zlatníky, toť se rozumí. „Jedináček“ chce patrně býti opravdovým obohacením pedagogického čtveráctví; neboť slibuje „užitečné pokyny pro rodiče.“ Odporučuje, aby se jedináčkům dovolovalo všechno, ale všechno, a já myslím, že by tato zdravá methoda měla platit, i když je více dětí; žádá to princip volnosti a neodvislosti.

Jako hrdinka dojemné humoresky „ze života chudých lidí“ představuje se nám „Pták z říše bájí,“ pečená husa, nedosažitelný a sebezapřením otcovským dosažený ideál čtyřhlavé písařské rodiny. Ze života „znamenaného“ vyňata je „Pomsta Pavla Žabky,“ rytířská obrana vlasů fin de siècle, zlatých neboli — naturalisticky řečeno — zrzavých, jak zlatou svatozáří otočená vážným napomenutím, abychom pp. ryšavce, zejmena desítileté, posměchem nepodněcovali ku pomstě, která by nás třeba dobře zlatku státi mohla. Zvláště povedena je drastická novelka „Gusta a Véna;“ oba tito pánové z Podskalí mají dvě společné touhy: jednu v podobě polobalonní, žluté, černohnědě pruhované, tedy barvami řvoucí čepice, a druhou v podobě bledovlasé, hnědooké, buclaté a švestkomilovné Katy. Jejich duše nejsou zrovna nejbělejší, ale rozhodně černější je duše nestálého Gusty; neboť nosí na prstě prstýnek od vysoké, černovlasé, bledolící a tmavooké Pepče. Vypukne oheň, a Véna vypumpuje si z obecních důchodů pumpováním u ohně 1 zl. 50 kr. na štěkavý svůj ideál, čepici, však — ó hrůzo! — zatím si ji už získal Gusta, a nejen ji, nýbrž před tím i Katušku, která mu práci a tím i peníze na čepici opatřila. Co přijít má, nemůže se odestati. U muziky propukne hrozná bouřka i s obligátními blesky: vysoká Pepča, žárlivostí soptíc, strhne Katušku, kterouž ozdobným epithetem „Zlodějko!“, t. zlodějko prstýnku, obmyslila, s lavice, rozezlený Véna porazí Gustu na zemi, spálí mu na plynovém plamenu ideální čepici, a také nože se zablesknou — cavalleria rusticana. Ale porotní soud z Podskaláků zakročí. A konec konců: Katy povrhne ošemetným Gustou a přivine své láskyplné srdce k Vénovi, když se tento stal švarným městským hasičem, kdežto nestálý Gusta jako assistent topiče na „Vyšehradě“ získá náhradu v třetím jemném náručí Štěchovické Rozárky. Rozmanité, našim hospodyňkám věnované momentní fotografie „Z Pražské poptavárny pro čeleď“ jsou mezi sebou jen zevně spojeny. „Můj slavík,“ „životopis Pražského synáčka,“ je variant Jedináčka, dobře známá píseň beze slov o Stýskalovi a Výskalovi. Kaleidoskop „Souboj v kavárně“ je, jako Jedináček, žertík někde trochu přílišně ráznoslový. Do jeho širokého rámce vkresleny jsou skizzy z celodenního kavárního života, a v jeho středu odbývá se nekrvavý zápas mezi panem Bukvičkou a panem L. S. o to, kdo déle v kavárně vyčkávati vydrží, zda p. L. S., který by rád četl Times, nebo p. Bukvička, který je zrovna pro to z ruky vydati nechce. Toť se ví, že L. S. vyhraje. Ale proč ten zápas o dvou? Protože Bukvička pana L. S. nenávidí. A proč ho nenávidí? Protože kdysi jeho paničku z Vltavy vytáhnul, když před ještěrkami na převozní Vltavské loďce z roztlučené nádoby vyběhlými strachy až do Vltavy couvla, a protože pak panička p. Bukvičku, který ji tehdy z Vltavy zachránit opomněl, za všechno jenom ne za hrdinu považuje. Momentové fotografie „Z Pražských příkopův“ zakončují oddíl *Z Prahy*, a „Zabloudilá píseň lásky“ (ze starých časů) uvádí nás do dílu druhého: *Z českého jihu.* Zde máme před sebou péro, které Zvíkovského raráška sepsalo. Patří mu to, šviháckému panu Mikuláši Dejmovi ze Stříteže a na Čimelicích, že jej krásná, zlatovlasá paní Polyxena, věrná manželka pana Jiřího Příchovského z Písnice, pána na Cerhonicích atd., odbývá a že smrtelných úzkostí zakouší, když mu jeho veršované, na hedvábném ústřižku napsané milostné vyznání

do nové boty páně Jiříkovy spadlo a tím i v ruce silného, v podobných věcech žerty neznajícího Příchovského se dostalo. Náčrtek „Papšák a Mexikán“ ze života dvou dobrodruhů, vzájemně se okrádajících, má na své točenici jen málo rolniček: látka jich tam mnoho nepřipustila. Obrázek z doby našeho probuzení „Poslední dnové poddanství a roboty“ je téhož méně humoristického rázu, ale přesvědčivě podaný. Za to vás opravdu vesele pobaví „Vzpoura na korvetě Dagmar,“ ze života loveckých začátečníků, vzpoura to honícího psa Hektora, který těmto začátečníkům nechce býti psem honícím a jim řádnou lázeň v rybníce zjedná. Pochyby vzbuzuje názor, kterého se dočteme: že v přírodě daleko není té, parádním veršem a bombastickou prosou vychvalované harmonie; je v tom výdatný kus prosaické pravdy, však poetický názor má přece svoje poetické právo. Švingulaci „Hedvábníci a ryby“ mohl napsati jen obeznalejší rybí sportsman. Kdo z nás na př. ví, že ryby, neberouli na nic, docela jistě aspoň na tučné hedvábníky jdou? Ale vypravovatel to ví, a použije toho s úspěchem, avšak rozhněvá si tím dočasně strýčka i jeho hezkou, čipernou dcerušku, kteří bource pečlivě pěstují a žehravě milují a kterým je vypravovatel vzdor napomínkám svědomí vyfukuje (v diplomatické mluvě by se místo *vyfukovati* důstojně řeklo *anektovati*). „Rekurs obce Jarotické“ (koncept chudých duchem) chce býti naturalistickým obrázkem, avšak je to karikatura výjimečného rázu, v dřevěnkách si vykračující. Poznáváme v ní jeden z kořínků, z nichž vyrostli šťastnější Furianti. Stížnost, o kterou jde, opírá se — bezvýsledně — požadavku, by obec školné za svého, v poměrně větším blahobytu žijícího příslušníka, ševce Václava Voříška, do Prahy zaplatila; o konceptu, svému kollegovi ze Žádosti mistra Trnky velice podobném, usnáší se obecní valná hromada, kterou rázná manželka koncipujícího starosty Petráka řídí. Kabinetním kouskem věrného líčení jest následující obrázek z Píseckého jarmarku „Martínkův nový oblek.“ Dočítáme se tam, kterak desítiletý hrdina humoresky dostal šestáček, aby se mohl podívati do komediantské boudy, kterak neznámému dárci onoho šestáku svůj nový oblek svěřil, kterak na dvě hodiny do té boudy zmizel, kterak vybubnován byl, kterak se v náruč polekaných rodičů bez obleku toho vrátil, kterak si nevinně přestál trest a kterak oblek zase zpět obdržel. Kniha chýlí se ke konci, a závěrek tvoří dvojice vážnějších povídek. „Cikánské křtiny, veselá vzpomínka,“ vypráví nám, jak by málem byla mladá cikánka rozzuřeným otcem zabita byla, že hostitelovi cikánů na křestní hostině uzmula budíček, jenž její krádež tím vyzradil, že se jí ve skrývající kapse rozřinčel. Charakterní obrázek z venkovského života „Piják Přeslička a Vojta brabenečkář“ obsahuje příhodu ještě opravdovější: opilec slibuje kde komu, a zejmena i Vojtovi, že mu *něco* odkáže; když pak ho žena jednou domů nepustí, zajde do lesa, oběsí se tam na řemeni, a — Vojta vezme si to *něco*: Přesličkovy boty, ale zvěděv, že je vyzrazen, hodí je Přesličkovým přes hradbu na dvorek. — Cennou, čtení hodnou sbírku svou věnoval Stroupežnický svému příteli Václavu Červinkovi. *Frant. Zákrejs.*

Bledníčka. Kterak se při ní chovati a jak ji léčiti. Pro lid vzdělal dr. E. Bílý. Nakl. týž.

Nemoci čivní. Poučení o příčinách a důkladném i snadném léčení nemocí těchto; vysvětleno praktickými příklady a důvody, též vylíčením průběhu nemoci těchto. Napsal dr. J. Č. Nakl. týž.

Úplavice cukrová čili cukrovka (Diabetes melcitus. Zuckerharnruhr). Příčiny, vznik, poznání a léčení této nemoci. Pro lid sestavil MUC. B. Markl. Nakl. týž.

Lučba domácí čili výklad oněch článků z lučby, s nimiž v životě každý stále se stýká, jakož i návod, kterak vědomostí lučebních s výhodou lze v domácnosti užiti. Pro vzdělanější obecenstvo napsal MUC. B. Markl. I.: O potravinách živočišných. Nakl. týž.

Jedy a protijedy. Prostonárodní popsání všech známých jedů, jich účinků a příznaků s udáním protijedů a první pomoci při otravách. Sepsal dr. Em. V. Nakl. týž.

Záchrana života aneb první pomoc raněným a povážlivě onemocnělým. Dle lékařských spisů vzdělal E. T. Nakl. týž.

Sbírka přednášek z oboru lékařského. Pořádá prof. dr. J. Thomayer. Č. 20.: O syringomyelii. Od dr. Boh. Hellicha. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Vermuthung über die Schwere und die Bewegung. Von T. K. J. Selbstverlag, Kremsier 1891.

Eduarda Gordona Esq. Cvičení koní. Přeložil Boža T. Dvořák. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1891.

Zeleniny. Jich upotřebení, uschovávání přes zimu, nakládání, zapařování a sušení. Pro malé i větší domácnosti napsal Al. A. May. S vyobrazeními. Nakl. A. Reinwart, v Praze 1891.

Chov bažantů. Pojednání o zřizování bažantnic, o chovu bažantů na divoko i o umělém odchovu mláďat, lovu, honbě i odbytu bažantů. Sepsal Otokar Schaller. Se 6 vyobrazeními. Nakl. týž.

Chřest (špargl). Naučení o pěstování, sklizni, prodeji, zavařování a sušení chřestu. Na základě zkušeností nejnovějších napsal J. Svoboda. S vyobrazeními. Nakl. týž.

Черный ден. Повѣсть И. Крашевскаго. Баскій пѣтухъ. Повѣсть Поля Перре. Деньги. Романъ Эмиля Золя. Ромола. Романъ Жоржа Эллiота. Въ С.-Петербургѣ. типографія В. В. Комарова, 1891.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

 — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 7.

OSVĚTA

☞ Číslem tímto počíná se **třetí čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci zaslané.

Písmo svaté starého i nového zákona. Vydání pro katolíky s úplným schváleným textem, přehlíží dr. Ant. Lenz. Skvostné vydání se 230 velkými obrazy. Illustroval Gustav Doré. Seš. 58.—60. (Dílu II. seš. 23.—25.) Nakl. J. Otto, v Praze 1890.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu VII. (Středohoří) seš. 8., dílu VIII. (Táborsko) seš. 1. a 2. Nakl. týž.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 88.—91.: (Calcium — Carutti.) Nakl. týž.

Dějepis města Prahy. Sepsal Václav Vlad. Tomek. Druhého vydání. Dílu I. seš. 3. a 4. Nakl. Fr. Řivnáč, v Praze 1891.

Rukověť správné češtiny. Sepsal František Bartoš. Seš. 1. Nakl. Emil Šolc, v Telči 1891.

Paměti o školách v okresu Hlineckém. Sepsal Karel Adámek. Vydáno ku všeobecné zemské jubilejní výstavě r. 1891 v Praze uspořádané. Nákl. okres. zástupitelstva Hlineckého, ve Velkém Meziříčí 1891.

Z básní Boleslava Jablonského S 29 vyobrazeními. Illustroval Viktor Oliva. Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. století. Napsal Svat. Čech, illustroval V. Oliva. Druhého vydání seš. 4.—6. Nakl. F. Topič, v Praze 1891.

Pestré cesty po Čechách. Společnou prací Matěje Broučka a soudruhů. Rediguje Svat. Čech, illustruje V. Oliva. Seš. 8. Nakl. týž.

Dante Alighieri. Básně lyrické (Il Canzoniere). — Nový život. Přeložil Jaroslav Vrchlický. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Nové sonety samotáře. Básně Jaroslava Vrchlického. Nakl. týž.

Huga Foscola Báseň o hrobech. Přeložil Jarosl. Vrchlický. Nakl. týž.

Starosvětské písničky a jiné písně. Napsal Jos. V. Sládek. Nakl. týž.

Tichá láska. Básně od Jar. Kvapila. Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

Aloisa Jiráska sebrané spisy. Seš. 70.—76. Nakl J. Otto, v Praze 1891.

Vojnarka. Drama o čtyřech jednáních od Aloisa Jiráska. Nakl. týž.

Jan Maria Plojhar. Napsal Jul. Zeyer. Salonní bibliothéky číslo LXXI). Nakl. týž.

Dva obrázky Rakovnické. Kulturně historické novely. Napsal dr. Zikm. Winter. Nakl. týž

Mimochodem. Příhody a nehody z cest Josefa Wünsche. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Výminkáři. Povídky a kresby z Podhoří, napsal Karel V. Rais. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1891.

Žižkova smrt. Tragedie o šesti jednáních od Jos. Jiřího Kolára. Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

Klassikové řečtí a římští v rouše českém. Seš. 2.: Sofokleova Antigona. Metricky přeložil Timothej Hrubý. Nakl. týž.

Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české. Uspořádal a literárně historickými daty opatřil Frant. Bílý. Seš. 1. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1891.

Emila Zoly Člověk-bestie. Přeložil J. J. Benešovský Veselý. Autorisovaný překlad. (Bibliothéky překladů vynikajících děl cizojazyčných I.). Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

Šaškova Moravská bibliothéka. Dílo XLI.: Vesnické příběhy. Povídky od J. L. Hrdiny. Dílo XLII.: Z jihu. Tré povídek od F. J. Andrlíka. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Uszy Midasa. Komedya Jar. Vrchlickiego. Przełożył z czeskiego Miriam. Nakładem redakcyi „Świata," Kraków 1891.

Divadelní bibliothéka. Vydává Jar. Pospíšil. Svaz. 180.: Ďáblova legenda. Veselohra o dvou jednáních od Jos. Jiřího Kolára. Ženské slzy. Veselohra o 1 jednání od Görnera. Přeložil J. Novotný. Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXI — DÍL II

1891

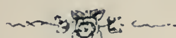
V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1891

R. 1891. Čís. 7.

OSVĚTA

Druhá cesta dr. Holuba po jižní Africe.

Podává

prof. **Gustav Heš**.

dlouhé řady neohrožených zeměžvěstcův, kteří se vydali v nejtemnější pevninu, aby vědě a civilisaci odhalili s jejího nitra tajemné závoje, *po druhé* nemnozí odvážili se v nehostinné kraje její, a ze skrovného toho počtu toliko tři podjali se v průvodu rovněž tak neohrožených žen svých obtížného úkolu badatelského: Angličané Livingston a Baker, a Čech dr. Emil Holub.

Ze slovanských badatelův jest dr. Holub jediným, jenž po dvakráte vydal se do Afriky, ježto Rusové Cienkovský a Kovalevský i Polák Ragoziňský odvážili se výzkumné cesty té toliko jednou a prodlévali na půdě africké jen krátkou dobou. Na výpravě prvé strávil dr. Holub sedm let, [1]) na druhé pak čtyři léta v jižní Africe, úhrnem čtvrtinu svého posavadního života. Prvou podnikl v letech 1868—1875 v mladistvém zápalu nepřemožitelné žádosti poznati krásy slapů Viktoriiných a vrátil se s bohatými sbírkami vědeckými. Všeobecné a jednomyslné uznání zásluh jeho veškerým světem vzdělaným stalo se mu mocnou pružinou k výpravě druhé, k níž po léta konal pilná studia a pořádaje ve prospěch její po celé říši přednášky, zjednal si za pomoci mnohých přátel a přízně mocnářovy značných prostředkův hmotných k jejímu uskutečnění. Zvoliv sobě krátce před odjezdem družku života, povahou sobě rovnou, vydal se s ní a se šesti služebníky dne 18. listopadu r. 1883 po druhé do jižní Afriky a tu za čtyrletého pobytu mezi domorodci africkými zakusil nevýslovných strastí a útrap, jimž tři průvodcové jeho podlehli. Navrátil se v měsíci září r. 1887 a byl neméně okázale uvítán od břehů anglických až do vlasti. V druhém cestopisném díle svém [2]) nedávno ukončeném složil dr. Holub bohaté zkušenosti své

[1]) Viz cestopisné dílo dr. Em. Holuba: Sedm let v jižní Africe, vydané nákladem Ottovým v Praze 1880. V Osvětě pojednáno o něm v ročn. 1881 str. 659—667.

[2]) Dra Emila Holuba Druhá cesta po jižní Africe. Z Kapského města do země Mašukulumbův. Cesty v jižní Africe vykonané v letech 1883—1887. Dva díly, nákl. Ottovým v Praze, 1890.

o zemích, do nichž prve žádný Evropan nevkročil; vědě zemězkumné jsou to neocenitelné příspěvky k objasnění neznámých krajin vnitroafrických.

Hlavním úkolem badatelovým bylo seznati poměry severních Matokův a Mašukulumbův (kteréž r. 1875 spatřil jako vyslance na dvoře Sepopově) ve vlastní domovině jejich a proniknouti územím jejich až k jezeru Bangveolu. S účelem vědeckým rozluštiti totiž záhady zeměpisné krajův severně od řeky Zambezi ležících, spojoval badatel náš i vytrvalou snahu nashromážditi co nejhojněji vzácné a charakteristické předměty přírodopisné a ethnografické a obohatiti jimi ústavy vlasti své, jakož učinil již po výpravě prvé měrou velice záslužnou. Než i pokus učiniti mínil, zdali by nebylo možno otevříti v jižní Africe nové tržiště domácímu průmyslu, kteréhož účelu dosíci hodlal mimo jiné jmenovitě výstavou v Kapském městě pořádanou.[1]) Spoléhaje na zkušenosti, jichž nabyl na první výpravě, znaje rozmanitá nebezpečí, vznikající z přírody a tamější zvyky a obyčeje domorodců, kterých v obcování s nimi šetřiti bylo, věda konečně dobře, pokud dalece černochům důvěřovati, a pochopiv význam i důležitost spolehlivých průvodců, doufal v nejlepší úspěch nové cesty své.

Po plavbě dvacetidenní dorazila výprava — náležitě opatřena jsouc vším, čeho se vůdci nutno býti vidělo — z Hamburka do Kapského města. Doufaje pevně v slíbenou pomoc anglické vlády, zažádal Holub za slevení cla ze 164 beden svého nákladu. Avšak k velkému žalu brzy bylo mu poznati, že ve svých výpočtech se sklamal. Poměry v Kapsku od doby dřívějšího pobytu jeho se úplně změnily. Na místo bývalého guvernera, jenž krajanu našemu velice byl nakloněn, nastoupil Sir Herkules Robinson a vlády dosáhli mužové dřívější opposice. Nová vláda neuznávala slibů vlády předchozí a odepřela rozhodně poskytnouti jakékoliv podpory a ze zavazadel badatelových žádala téměř 3000 zl. cla. Již tímto prvním sklamáním nadějí svých Holub uvržen v nemalou tíseň, z níž vyproštěn jest pomocí předsedy vývozného spolku rakousko-uherského pana F. Wilhelma a šlechetných přátel svých ve vlasti.

Když přikročil k uspořádání výstavy své, bylo mu množství přirozených a nastrojených překážek překonati; až v dubnu r. 1884 došlo k důstojnému zahájení jejímu. Výstava, v níž kromě výpravy a všech předmětů, jež k ní náležely, všech vědeckých nástrojů zapůjčených rakouským ministerstvem války, všech věcí k výměně s domorodci určených, zastoupeny byly také četné závody české, vzbudila všeobecnou pozornost a vydařila se skvěle. Nejpřednější osobnosti Kapska braly v ní živou účast; návštěva její byla velmi četná a časopisy Kapské[2]) i anglické přinášely o ní pochvalné úsudky.

Při dopravě svého nákladu do Colesberga zakusil Holub mnoho obtíží od správy jihoafrických drah, a hmotné prostředky jeho jízdou

---

[1]) Srov. Die national-ökonomische Bedeutung der Afrikaforschung von Dr. Em. Holub. Wien 1881. L. C. Zamarski, a Mittheilungen des Exportvereins. Wien 1881 s přednáškou dr. Holuba. — Die Colonisation Afrikas. Von Dr. E. Holub. Wien, 1882 bei Alfred Hölder.

[2]) Viz zejmena: The South African illustrated news, saturday, april 1884: Dr. Holub's Exhibition.

po dráze trvající dva dni a dvě noci povážlivě se stenčily. V Colesbergu prodlel tři neděle, aby se výprava opatřila nutnými potahy, jichž v okresech Cradockém a Colesberském nesnadno bylo lze sehnati, poněvadž pro dlouhotrvající sucho skot této krajiny ve stavu bídném se nalézal. Zakoupiv potřebný počet tahounů, rozdělil je k výpravným vozům svým takto: 16 nejlepších kusů určil pro svůj nejtěžší vůz, zvaný Zambesijský, 16 slabších zapřaženo k vozu osobních potřeb; vůz tento opatřen jsa v zadu střechou, poskytoval místa k odpočinku a na pochodu sloužil zhusta za písárnu. Rovněž tolik tahounů ustanoveno bylo k vozu třetímu, na němž naloženy byly všecky nástroje k vědeckému zkoumání, preparování a sbírání přírodnin. Konečně osmipřežný potah malých ale silných volů zulských zapřažen byl k železnému vozu pontonovému, na němž složeny byly železný trojdílný člun Korneuburský, pumpy, náboje a pod. Najav čtyři Kreoly za vozataje, rozloučil se dne 23. června 1884 s přáteli Colesberskými a dal se s karavanou svou směle na pochod do svobodného státu Oranžského.

Cesta mezi horním tokem Oranžským a středním tokem Vaalu, kde většinou bydlí holandští boerové, neposkytovala valných obtíží. Mnozí farmáři, znajíce vůdce výpravy z doby dřívější, všude laskavě jemu přispívali, kteréžto služby lékařské umění jeho vděčně splácelo. [1]) Na farmě Meintjesově zdržela se výprava čtyři neděle za příčinou plicní nákazy mezi tahouny, jíž mnoho kusů za oběť padlo. Tam vůdce výpravy konal pilná pozorování geologická, botanická a ornithologická a zkoumal křovácké nákresy vyryté kamennými nástroji do tvrdého dioritu, jichž odlamování k nejobtížnějším prácem všech účastníků výpravy náleželo. Také těžba přírodnin za první dobu získaných byla velice značná, a osm plných beden posláno do Colesbergu. Když mynheer Meintjes poskytl výpravě jiné tahouny, hnula se karavana dále k severu, provázena jsouc na dalším pochodu synem Meintjesovým Tomem a bratrancem jeho Harrym. V Boshofu rozloučila se výprava s děvčetem bečuanským, známou Bellou, již byl Holub do Evropy přivezl, zavázav se úřadu, že ji do desíti let opět vrátí. Shledav paní, od níž dítě přijal, v tomto místě v poměrech nuzných, tak že jí obratné služky velice potřebí bylo, splnil svůj slib, ačkoliv zejmena choť jeho služeb hodné té dívky na další cestě citelně postrádala.

Koncem září vstoupila karavana na půdu Zavaalskou. Potěšitelné zprávy dostalo se vůdci jejímu v Christianě: doručenať mu listina od krajského náčelníka, která všem úředníkům nařizovala, aby výpravě žádných obtíží činěno nebylo; za příčinou sproštění ode všeho cla opatřena jest každá bedna olověnou pečetí. U missijní stanice Linokamy dostupuje vysočina jihoafrická 1500 metrů nad hladinou mořskou, kde na lateritových rovinách, jejichž spodní vrstvy skládají se na jihu z hornin melafyrových, na severu z pískovce a šedého křemence zlatonosným křemencem prostoupeného, nalézají se četné proláklіny, nemající odtoku a dodávající jí zvláštního charakteristického rázu země-

[1]) O lidumilném úkolu lékařů v jižní Africe viz Holubův spis: Die Stellung des Arztes in den transoceanischen Gebieten. Vom Standpunkte der Erforschung und Civilisirung. Wien 1882. Alfred Hölder.

pisného.[1]) Postup touto krajinou spojen byl se značnými obtížemi. Přestoupivši Harstriver, dospěla výprava k největší jihoafrické planině a k předělu mezi souřičím Oraně a Limpopa. Na farmě p. Theunissonově setkal se dr. Holub s bývalým průvodcem svým z r. 1877, kterýž nabyv u něho některých vědomostí farmaceutických, umění lékařské v celém okolí se zdarem provozoval. V krajském městě Zeerustu shledal se se starým přítelem knězem Jensenem, na jehož farmě zdržela se karavana po tři měsíce „ve vlastním vozovém hradě,“ pokud nezlepšil se bídný stav chorých tahounů. Odtud konal Holub s průvodci svými četné výlety po všem okolí a častokráte trávil mnoho neděl v občasném táboru 18 mil od Linokamy vzdáleném, choť svou samu u p. Jensena zůstaviv. Když v odloučenosti své kdysi povážlivě se roznemohl, o čemž proti jeho vůli srdnatá paní Holubová se dozvěděla, vydala se bez průtahu v tmavé noci koňmo na cestu, provázena jsouc pouze černošským chlapcem, kterýž jí naznačoval směr cesty. Za této odvážné jízdy stihla smělou jezdkyni prudká bouře, a blesk udeřil těsně vedle cesty její do skupiny suchých citlivek, jež zapálil. Kůň splašiv se unášel ji tryskem hroznou tmou uprostřed neznámé krajiny, a toliko obratnosti a zmužilosti své, již sílila láska a obětovnost manželky, děkovala za svou záchranu. Zbloudivši s cesty, dorazila teprve před půlnocí do tábora chotě svého, jenž náhlému příchodu jejímu nemálo se podivil.

Po návratu z údolí Notuanského pokračoval Holub ve svých pracech v údolí řeky Matebe; když pak se karavana hotovila k dalšímu postupu, stihla ji nová pohroma vznikem sněti slezinné mezi tahouny. Rozhodnuv se očkováním zabrániti šíření její, dodělal se znamenitých výsledkův a zachránil značnou část všeho tažného dobytka svého. Ke konci března opustila výprava Linokamu a zaměřila k roklině Buisportu po neschůdných cestách, plných děr, trhlin a nebezpečných úbočí. Zvláště nesnadný pochod nastal v pohoří Dvarském až k hranici jihoafrické republiky se táhoucím. Kolem města Čuni-Čuni spěla výprava k břehům Marika a v polovici dubna přistála u soutoku této řeky s mohutným Limpopem. Nemálo se podivil Holub změnám této krajiny, která byvši druhdy liduprázdna, nyní hustě zalidněna jest národem Bakhatlů, kteří bohaté lesy její takořka úplně vypálili. Seznámiv se s p. Erichsonem, nejznamenitějším obchodníkem toho území, děkoval mu za mnohé vzácné pokyny a rady. Asi dva kilometry jižně od skály zvané „Kardinálův klobouk“ porouchala se kola železného vozu tou měrou, že nutno bylo postaviti v otevřeném poli celou kovárnu, a dovednost Bukačova i Haluškova uvedla porouchaný vůz opět v předešlý stav.

Sestupujíce podle řeky údolím Limpopa, pilně shromažďovali přírodniny, obohacujíce značně vědecké své sbírky, z nichž vůdce srdečné měl potěšení, jsa přesvědčen, že pro studium zoologické a botanické získal všestranný a snad pro všecky časy budoucí „poslední materiál“

---

[1]) Viz o tom L'Afrique Explorée et Civilisée. Journal mensuel. Quatrième anné IV. Janvier 1883. Jules Sandoz, éditeur à Genève. V časopise tom posudek o dr. Holubově cestě.

od Limpopa, ježto tam jistě za nedlouho všechna zvěř pobřežních krajin vyhubena bude. Od zištného pohlavára Khamané bylo Holubovi dost nepříjemností zakoušeti a proto vyhledal jej s chotí svou ve vlastním sídle v Matlabacc, aby jej dary sobě naklonil. Pohlavárův „palác“ sestával z kotly rákosím ohrazené, na jejímž kraji stála prostranná chýže s kuželovitou střechou a vchodem do kotly obráceným. Khamané i tělnatá jeho manželka, kteráž při příchodu hostí zabrána byla do sešívání několika kusů kartounu od Holuba jí poslaných, přivítali příchozí slušně a vyčastovali je bučualou (pivem kaferským) a ssedlým kyselým mlékem. A že v rodině královské zuřila právě malaria, dostalo se našemu vůdci té cti státi se „lékařem dvorním“ celé „vznešené“ rodině. Tolikéž okolní běloši obraceli se k němu o radu lékařskou, a brzy počaly zásoby chininu a jiných lékův povážlivě mizeti!

Pochod tak zvaným „žíznivým krajem“ východního Bamangvatska stal se pro nedostatek pitné vody pravou mukou až do Šošonga, největšího města ve středu jižní Afriky, kdež sídlí král Khama, vzdělaný muž a horlivý šiřitel evropské civilisace. V budově Francisově nalezl dr. Holub vhodnou pracovnu a přiměřené skladiště svým sbírkám. Za pobytu v Šošongu podařilo se mu naplniti také dvě bedny dřevěnými výrobky černochův. Král Khama s manželkou svou Ma-Bessii přijali dary Holubovy laskavě a dotazovali se sdílně po osudech našeho badatele od r. 1876, kdy naposledy se spatřili. Khama, divě se zmužilosti paní Holubové, varoval oba, aby nevydávali se na severní břeh Zambezijský mezi tamější divoké kmeny. Vyměnivše si u něho potřebné zásoby, mouku, kávu, čaj, rýži a pod. za pumpu a náboje, opustili cestovatelé sídlo Khamovo, kde za sedmidenního pobytu dr. Holub neméně než šedesáti chorým poskytoval rady lékařské. Kolem rozsáhlých močálů postupovali k řece Mamaruce, vkročili do malebné kotliny při horním toku Serue a odtud ke spruitu Šoko a Mísy, v němž cesta byla tou měrou obtížná, že vůdce výpravy hořce na ni touží. Kdykoliv spřežení vozem ku předu trhlo, způsoben tím na náklad takový náraz, že se lana a provazy napínaly jako struny, řemeny ze syrové kůže zhotovené, jimiž bedny k sobě byly spjaty, trhaly se jeden po druhém, nebo se tak poškodily, že více nebyly k potřebě. Na voze seděti bylo zhola nemožno, neboť by byl býval hned na počátku svahu každý s vozu shozen; jíti vedle vozu bylo nebezpečno, neboť vůz byl sem tam zmítán, poskakuje s kamene na kámen, se stupně k stupni. Tahouni byli hrozně utýráni; stany na voze se sbírkami byly potrhány a polámány; ponton naložený na malém voze železném pošinul se ku předu, tak že dosahoval až na hřbet posledního spřežení, jež se stále plašilo. Po „pekelné“ této jízdě dostala se výprava s porouchanými vozy až ku pramenům Mísy, kdež sobě k odpočinku delšímu stany rozbila. V polovici srpna dospěla šťastně do nejjižnějších končin bezvodého území na rozsáhlou lesnatou rovinu Makveskou. Celé východní Bamangvatsko, vroubící pánev solních jezer, stává se za doby letní nepřehlednou bažinou, v níž rodí se zimnice, cestovateli nejzhoubnější. Proto volil dr. Holub projíti jí v africké zimě a raději trpěti stálý nedostatek vody a spousty prachu, které vítr zdvíhal s písčité lateri-

tové půdy a se solnatého jílu, a jež dychací ústrojí lidí i tahounů neustále dráždily.

U pramenův Dinokanských ztýraná karavana poněkud okřála; odpočinku tamějšího užil Holub k pilnému měření zeměpisné šířky i délky, jehož výsledky do zvláštních denníků pečlivě zanášel. Odtud pak putovala karavana krajinou tropické vegetace k jezeru Ma-Karri-Karri, po jehož vyschlém a hladkém dnu nejrychlejší pochod urazila až k ústí řeky Čuany, u něhož tahouni dostatečné nalezli napojiště. Překročivši řeku Nati, prošla posledním žíznivým územím Bamangvatska. V jedenácti pochodech krajinou velice trnitou dostoupila ku pramenům Klamakleňanským, poznavši důkladně strasti putování trnitými křovinami, které šatstvo cestovatelův na hadry roztrhalo a ruce i obličeje jejich do krve poškrábalo. Spozorovavše mnohé stopy lvů i slonů, podnikali šťastné hony; ve svém vůdci měli zkušeného a obratného učitele.[1]) Na dalším pochodu vyskytla se místy zvláštní bylinka, v níž Holub tušil zhoubnou jedovatou rostlinu, zvanou machau. A tušení jeho stalo se brzy hroznou jistotou: celé stádo roznemohlo se za patrných příznaků otrávení a ve třech dnech zdechlo 12 tahounů. Ostatní zvířata jedva dovlekla se k nejbližším pramenům, přes tu chvíli udýchána k zemi klesajíce. Všechny prostředky, jichž užil vůdce proti zhoubnému jedu, zdály se býti marnými, až posléze taninem docílil šťastného výsledku. Dospěv ku přesvědčení, že se zbývajícími tahouny nelze všechny vozy k řece Zambezi dopraviti, rozkázal, aby nejtěžší vozy zůstaly pod dozorem dvou sluhův ve zvláštní ohradě uschovány. Se dvěma lehčími nastoupena dne 7. září další cesta na sever krajinou místy velice písčitou a místy opět hustými křovinami červenotrnných citlivek zarostlou, jejichž odstraňování stálo ohromnou práci. Mnohdy klesala již mysl vůdcova, ale vytrvalost a klid oddané spolutrpitelky vzpružovala znova vždy lásku k vědeckému bádání a povzbuzovala k dalšímu boji s nepříznivou přírodou. Konečně překonáno bylo hrozné území bezvodé a výprava ke konci září dorazila k Panda-ma-Tence, obchodní stanici, již sobě Holub již r. 1876 za východiště pro novou cestu svou do úvodí Zambezijského zvolil. Tu sídlí starý dobrý přítel Holubův p. Westbeech, který již r. 1876 konal jemu mnohé vzácné služby. Od něho zvěděl o všech neblahých proměnách, jež staly se v říši marucké[2]) po smrti Sepopově, a tušil dobře všecky obtíže, které mu v budoucnosti hrozí. Daroval svému příteli jeden z vozův, zůstavených u pramenů Klamakleňanských, a rozloučil se s tímto prototypem jihoafrického trappera a s dobrým P. Boornsem, členem Zambezijské missie tovaryšstva Ježíšova, i vydal se k vodopádům Viktoriiným, jedinému soupeři slapův Niagarských, aby i choť jeho pokochala se pohledem na velebnost tohoto divu přírody. Dne 15. října po prvé uslyšeli z daleka hukot ječivých vod a mocně vzrušeni spě-

[1]) Viz Elephanten-Jagden in Süd-Afrika von Dr. Emil Holub, Wien, 1882. Zamarski.

[2]) O poměrech marucké říše viz: Eine Culturskizze des Marutse-Mambunda-Reiches in Süd-Central-Afrika von Dr. E. Holub. Mit 232 Illustrationen im Texte. Herausgegeben von der k. k. Geographischen Gesellschaft. Wien, 1879, Zamarski.

chali k nejvznešenějšímu úkazu, jež oko postříci může v těchto krajích.[1]) „I největší mistři slova," dí Holub, „najisto by před touto velebnou a stále se měnící scenerií umlkli. Kde příroda vůči člověku vystupuje s takovou mohutností jako u vodopádů Viktoriiných, tam není tento schopen, aby ji popisoval, tam se jí koří!" Ohromná spousta vod řítí se tu přes kolmé stěny do hloubky přes sto metrů, řev, rachot a sykot ohlušující rozléhají se na několik mil, páry vodní jako oblačné sloupy vystupují k nebi, tak že viditelny jsou na padesát angl. mil, při úsvitu rozkošnou hru barev duhových provádějíce; scenerie skalní vůkol, obrovská a tropická vegetace bujná na březích, docelují tento velikolepý obraz, jejž Livingstone ku poctě královny své jmenem jejím označil.

Nemohouce nasytiti se krasami zdejšího okolí, strávili naši cestovatelé plné tři neděle u vodopádů Viktoriiných; vědecké jich sbírky značně se rozmnožily, ale pojednou dostavily se neblahé příznaky zimnice. Bukač, Fekete i Haluška roznemohli se a brzy zachvácen byl i sám vůdce výpravy. Opustili krajinu kolem vodopádů a vrátili se do Panda-ma-Tenky; cestou porouchal se železný vůz, jehož správa vymáhala čtrnácte dní, a zatím roznemohlo se deset členů výpravy. Paní Holubová dnem i nocí konala u nemocných službu nejpečlivější ošetřovatelky. Když počal se jeviti nedostatek potravin a nad to nemocným potřebí bylo změny vzduchu, rozdělili se soudruzi výpravy. Harry Meintjes a Osvald Söllner zůstali na hlídce v této stanici, s ostatními vydal se chorý vůdce v únoru r. 1886 do údolí Lešumského a k řece Čobě. V missijní stanici kněze Coillarda za nepřítomnosti missionářovy upravil si Holub svůj stánek. V něm roznemohla se v pátý den po příchodu i paní Holubová malarií, a jakkoliv záchvaty její nebyly tak prudké jako u ostatních, upoutána byla trpělivá žena po delší dobu na chatrné lůžko. Nájemce dvorce p. Blockley věnoval nemocné největší péči, neboť u něho musela býti zůstavena, ježto výprava nucena byla pro nedostatek potravin jiné stanoviště na řece Čobě sobě vyhledati. V krajině této obohatil Holub sbírky své zvláštními bylinami, motýly a mnohými vzácnými ptáky tuzemskými, jež na prvé cestě své již poznal a do podrobna vypsal.[2]) Těžká choroba soudruhů naplňovala Holuba, jenž sám v bídném stavu se cítil, největší starostí. Ve visutých rohožích stenali ubozí v hrozných záchvatech, a lékařské umění Holubovo marně snažilo se jim zjednati úlevy. Nejvíce přitěžovalo se Špíralovi, a brzy zmizela všecka naděje v jeho uzdravení. Po hrozných záchvatech skonal dne 23. března. „Byla to nejsmutnější chvíle," praví Holub, „jakou jsme až do toho dne po celou výpravu zažili, trudná hodina, ve kteréž jeden druh ze středu našeho byl vyrván." Nedaleko ohrady vykopali jemu hrob a uložili jeho tělo pod mohutnou citlivkou. Za nedlouho podlehli také dva tmaví sluhové zhoubné malarii a jiných pět vznášelo se mezi životem a smrtí. Po třetí navrátil se dr. Holub do Panda-ma-Tenky, kdež zdravotní stav

[1]) The Victoria Falls of Emil Holub, M. D. Grahamstown, 1879. „Eastern star" office.

[2]) Viz skvostné dílo: Beiträge zur Ornithologie Südafrikas von Dr. E. Holub und Aug. v. Pelzeln. Wien, 1882. Alfred Hölder.

čtyř soudruhů poněkud se zlepšil, ale u Bukače vedl k znetvoření jater a k vodnatelnosti, jíž také dne 11. května po záchvatech zuřivosti podlehl. V něm vůdce ztratil nejlepšího svého preparátora a výborného řemeslníka, který zejmena jako umělecký kovář a zámečník, puškař a klempíř neocenitelné služby výpravě konal. Se svolením páně Westbeechovým byl pochován na hřbitově v Panda-ma-Tence pod mapaniovými stromy mezi palmovým křížem.

Těžce zkoušený vůdce odeslal z této stanice 25 beden se sbírkami do Kapského města, jež svěřil dozorčí péči Haluškově a H. Meintjesově. Ostatní členové hotovili se k další cestě do neznámých krajin severo zambezijských. Zprávy z těchto končin zněly stále povážlivěji a potřebí bylo veškeré energie, jakáž neohroženému krajanu našemu jest vlastní, aby nedal se jimi zastrašiti a odhodlaně dále se bral za smělým cílem svým.

Počátkem června převezl konečně vše, co ještě svým nazýval, přes řeku Zambezi a při převážení konal jemu znamenité služby železný, trojdílný člun Korneuburský, jejž sice p. Westbeechovi prodal, ale ku přechodu přes Zambezi od majitele si vypůjčil. Tomuto příteli svému děkoval též za to, že král Luanika svolil, aby Holub s výpravou zemí jeho prošel. Na pochodu svém k severu postrádal badatel náš vždy bolestněji mocného ducha krále Sepopova, neboť od smrti jeho zhoršily se poměry v této zemi tou měrou, že na každého bělocha od jihu přicházejícího hleděli takřka jako na vyzvědače Matabelův, kteří se v posledních letech zmocnili krajin východního Bamangvatska. Nebylo lze ani nosičův najati pro delší cestu, ježto domorodci z Baroce ještě z dob Livingstonových zemi Mašukulumbův za nejnebezpečnější území pokládají, a pro tento strach bylo vůdci na cestě, obnášející asi 500 kilometrů, nejméně desetkráte najímati vždy nosiče nové. A podezřelé chování nosičů nutilo k nejbedlivější ostražitosti. Lehajíce brali účastníci evropští všecky ručnice mezi svá lože, jinak by je nosiči jistě byli ukradli, a tak neměli téměř nikdy klidného spánku. Pokud ubírala se výprava územím Matokův, uznávajících nad sebou vrchní moc maruckého krále Luaniky, neodvažovali se nosiči výstředností; svobodní Matokové chovali se již mnohem hůře, nejhůře však vedli si Mašukulumbové. Jediným prostředkem krotiti nestoudné požadavky náčelníků i nosičů bylo umění lékařské bílého doktora, jímž zjednával si pověsti velkého čarodeje (ňaka).

Se šedesáti nosiči, kteří nesli balíky lýkem na dlouhé hole uvázané, vytáhl dr. Holub dne 10. června z Gazunguly snaže se udržeti pořádek vojenskou kázní při pochodu. Postupujíce údolím Silambským nejprve na pravém, potom na levém břehu vzbuzovali bílí lidé obzvláště u žen vesnických veliký obdiv a nejednou choť vůdcova vyznamenána byla tím, že tmavé dívky před ní poklekaly, tleskajíce rukama a nazývajíce ji „Morena, mosari“ (kněžno) a bílá paní podělovala je hojně skleněnými perlami a kartounem. Za tři dni přirazila karavana do sídla krále Matakaly v Mo-Bukumi, kterýž přijal cizince nevlídně a žádal za dvojnásobný plat pro nosiče a pro sebe za ručnice, kteréž mu dr. Holub vydati nesměl, nechtělli uraziti Luaniku. Stěží usmířen Matakala, obdržev darem dragounskou přilbici, belgický bodák, tyč olova, dvě

tyče mosazu, měděný drát, pokryvku, černé spodky a dýmku, kromě několika kilogramů velkých modrých perel a několik metrů kartounu. Jeho sedmi manželkám daroval Holub pěkné suknice z látky Kosmonoské a dítkám rozličné hračky. Přece však zjednal mu hamižný král nosiče teprva tehdy, když mu daroval lék proti katarrhu průdušek, jímž Matakala dlouho byl trápen. Pomocí nových nosičů ubírala se expedice ke králi Sakasipovi do Mo-Sinkoba, a opět propukla nespokojenost se mzdou, již vůdcové nosičů podněcovali. Za největšího skřeku nespokojených domorodců zapálil „čarodějník“ na misce líh, čemuž všickni velice se podivili a hned utichli. „Oheň na vodě!“ volali a ustupujíce s velikým strachem od vůdce, bez dalšího reptání přijali smluvenou mzdu, jež záležela ve dvou metrech kartounu (siciba). První manželka vladařova oznámila výpravě. že pohlavár koná právě pamětní obřad nad hrobem svého otce, při čemž všickni náčelníci kmene za stálých modliteb po pět dní vylévají bučualu na jeho hrob, aby žízně netrpěl. Vracejíce se z obřadu posilňují se truchlící obřadníci masem a pivem a provozují nejrůznější tance, jichž karavana brzy svědkyní se stala. Sakasipa, muž statečný s orlím nosem a dlouhými vlasy, oděn byl v šat evropský a měl na prsou proslulý talisman zvaný „impande;“ přijal dr. Holuba sice vlídně, ale když mu nechtěl dáti ručnic, rozhněval se a jen stěží k tomu svolil, aby nosiči výpravu dále provázeti směli, a to jen do polovice příští cesty. Bylo pravým štěstím pro výpravu, že za ní ubírala se tlupa mužův, nemajících co by doma dělali: z té vybral si Holub některé schopnější, když nosiči opětně stávkovali. Cesta vedla kolem tůně Ňamské, u níž vstoupila karavana z útvaru melafyrového do obvodu svoru a ruly; nevysoká lesnatá pásma horská lemovala rozsáhlá údolí, jichž dosud nedotkla se žádná ruka rolníkova. Podle břehu řeky Inkvisi, lidmi řídce obydleného, táhla karavana půvabnou krajinou, v níž palmy mapaniové a vějířové tvořily celé háje. Přečkavše šťastně hrozný požár trávy, jaký se v prériích zhusta přihází, postupovali poutníci statně na sever do sídel pohlavárů Šindu a Siccemtova, jejž Holub vyléčil z rány nebezpečné na noze. Dle rady tohoto pohlavára brala se karavana k Mo-Panzovi, dobrému králi, od něhož nadáli se nosičův. Blíže vesnice Ki-Bondo uzřeli po prvé vzácný druh palem zvaných kahuba, kteréž mají pně lahvovitě rostoucí, pročež nazval je Holub lahvičňatky. Prošedše tropickým pralesem, jehož stromoví obři, ovinuti jsouce až k zemi splývajícími lianami, zabraňovali jim průchod, tak že jen s největšími obtížemi tudy se prosekali, ubírali se poutníci územím čtyř náčelníků do říše Mo-Panzovy, kteráž bezprostředně sousedí s územím Mašukulumbův. Mo-Panza, kmet devadesátiletý, za šťastného se pokládal, že za živobytí svého konečně přece uzřel bělochy, kteří umějí hotoviti ručnice a kartouny. U něho strávila expedice poslední klidné a veselé chvíle, odtud všecky poměry vzaly pro výpravu nepříznivý obrat. Mo-Panza snažil se odvrátiti dr. Holuba od cesty do krajů mašukulumbských, ale odvážný vůdce stál neodvratně na svém úmyslu a vstoupil dne 17. července na osudnou tuto půdu. Již v první osadě zvané M'Beza Mašukulumbové, kteří nosí zvláštní vrkoče vlasů až na jeden metr dlouhé, chovali se k výpravě velice nepřátelsky, nechtíce dovoliti, aby se u ves-

nice táborem položila. Považujíce bělochy za obílené Maruce a vyzvědače Luanikovy, nechtěli jim vstup do území svého povoliti. Ani umění lékařské, jež až posud všade z největši tísně pomáhalo, nic nebylo platno, neboť nikdo ani zdarma nechtěl přijati lékův od vyzvědačův a úhlavních nepřátel země. Čím hlouběji do země vnikali, tím nebezpečnějším stávalo se postavení jejich. Pouť do Kaboromandy, největší osady tamější, vedla krásnými palmovými lesy makulvanskými, jež hustě oživeny jsou stády gazel, zeber a pakoní, z nichž mnohou vzácnou dobyli si kořist. Nejhůře bylo s otázkou nosičskou v nepřátelském území. Matokové ze strachu před Mašukulumby zpěčovali se jíti dále a najati tyto za nosiče bylo téměř nemožno, jednak proto, že Mašukulumbové jsou velice líní a ponechávají všecku práci ženám, jednak též z toho důvodu, že bylo se nadíti od nich věcí nejhorších. Konečně v knížetství Bosango-Kasenžském opustili zrádně všickni sluhové tmaví až na jednoho a všichni nosiči matočtí výpravu, zůstavujíce ji smutnému osudu. „Cítili jsme všichni,“ dokládá Holub, „že útěkem domorodých sluhů stihla výpravu naši krutá katastrofa, neboť tím byly osudy naše na další výpravě odevzdány do rukou Mašukulumbův. Každý z nás mimovolně chápal, že za takových poměrův nebude nám již možno proniknouti daleko, a přece nikdo nepomýšlel na to, abychom se vrátili se svými nosiči na území matocké. Horké slzy mojí manželky, kanoucí vždy hustěji na mou ruku, přiměly mne opět ke klidnému uvažování. Snažil jsem se potěšiti a povzbuditi evropské své průvodce i sebe sama. Ovšem, mnoho útěchy nemohl jsem poskytnouti, neboť stav náš byl v pravém smyslu slova zoufalý! Jenom zázrakem mohli jsme se ještě zachrániti, a přece mínění naše shodovalo se úplně v tom, že nelze nám ustoupiti a jediným heslem naším že jest: jen dále v před k severu!“

Podmínky, za kterých po dlouhém domlouvání podařilo se najati nosiče mašukulumbské, byly kruté, za nejkratší cestu požadovali celou „kubu,“ t. j. dvě siciby, jež u řeky Luenge mají stejnou cenu jako vzrostlý vůl. Požadavky ty stupňovaly se cestou den za dnem. Každý téměř krok ku předu bylo nutno vykupovati novými obětmi času i peněz. Na čtyřech chatrných člunech dála se přeprava osob i zboží přes řeku Luenge; zvířata přivazovali ke člunům, aby vedle nich plovala. Při tom užili domorodci hanebného úkladu; chtěliť Evropany vysaditi na bažinatý ostrov, z něhož nebylo lze vyváznouti a kde byli by se stali jistou obětí buď hladu neb krokodilů. Takto hodlali se zmocniti domorodci všeho majetku Holubova. V posledním okamžiku spozoroval uchystanou léčku a nasadiv podnáčelníkovi hlaveň ručnice na prsa, přinutil jej k další přepravě z ostrova toho na levý břeh řeky. Útrapy toho dne byly strašné. Na dalším postupu zapadali až po pás do bahna, i musili všickni za tmy nésti břemena až 70 kilogramů těžká na místa suchá a celé sítě ostnatých růžkatců zaplétaly se jim okolo nohou, způsobujíce jim muka nesnesitelná. Na smrt utrmáceni dostali se konečně na pevný trávník, jejž tesáky pokosili, aby po hrozných útrapách toho dne takměř vysíleni na několik hodin spánku požili. Podél lagun této řeky ubírala se výprava několik dní kolem osad Nikoby a Diluky, neustále jsouc od Mašukulumbův ohrožována. Na ochranu opevňo-

vali ležení své hradbou balíkův a zavazadel a trávili v něm mnohdy celé dni, neodkládajíce karabin z rukou ani při jídle, a kdykoliv tuzemci přibližovali se nepřátelsky k nim, pozdvihli okamžitě zbraně, vyhrožujíce výstřelem; to mívalo vždy žádoucí účinek, domorodci dávali se na útěk. Někdy bývalo ležení od dopravy potravin úplně uzavřeno, jindy štvali domorodci psy na kozy a ubohé osly, a nejednou zapálena byla dobou noční vysoká tráva kolem tábořiště, aby celé zkázu vzalo. Prostředky, jimiž vůdce mnohdy odvracel drzé nájezdy Mašukulumbů, bývaly někdy nejpodivnějšího druhu. Tak skrotil vzteklého obra mezi tuzemci jen tím, že nápodohil zuřivé jeho skoky a hleděl ho překonati potrhlými posuňky. Obr učiněn byl před svými soudruhy směšným a zahanben odtáhl. Jindy zaplašil zvuk trubky polní a silná fanfára zbabělé vetřelce.

Ještě hůře dařilo se výpravě u sousedního kmene pod náčelníkem Ňambou, pravou ohavou mezi pohlaváry mašukulumbskými, který se o kradené zboží Holubovo se zloději dělil. Když si Holub vedl stížnost v jeho „paláci," podával ďábelský král jemu i jeho choti otráveného mléka. Opatrný vůdce však odmítl nápoj, jehož požil Holubův věrný pes a za krátko pošel. Vyslyšeni proseb svých Holub nedošel, anobrž na rozkaz králův učinili divoši pokus přepadnouti v noci ležení a vydrancovati je. Ostražitost cestovatelův překazila šťastně hanebný jejich úskok. V říši Ňambově uzřeli po prvé pověstný strašlivý odznak vítězný, strom totiž, na jehož větvích nasazeny byly lidské lebky, a hrozný ten úkaz věstil jim neblahý konec. Stálé rozčilení působila na nervstvo Holubovo tou měrou, že opět zachvácen byl zimnicí, brodě se právě velikou bařinou, a kdy by nebyl bděl nad ním strážný jeho anděl a dobrý genius celé výpravy, trpělivá a srdnatá choť, byl by snad zahynul. Tehdy přesvědčil se o heroismu ženy v dobách strasti, o pravdě slov básníkových:

O ženo, v době blaženosti
jsi placha, plna nestálosti
a chvějna jako lístek osykový,
kdy luny svit jim hraje démantový,
však v utrpení, strasti době
jen anděl spásy roven tobě![1])

Když jej síly již opouštěly a mdloby obestíraly jeho duši, ona jedině jej zachránila ve chvíli kritické, an oddělen byl od svých evropských průvodců, kteříž mu nemohli ku pomoci přispěti. Nedbajíc nebezpečí, zavolala na pomoc tři Mušukulumby, kteří nad bílou ženou se slitovali a v mdlobách tonoucího chotě jejího na bezpečné místo vynesli. Byl zachráněn. Zatím přinesli ostatní soudruhové neblahou zprávu, že zrádní nosiči pokradli polovici všeho zboží. Brzy množily se známky, že mašukulumbské kmeny mají v úmyslu společně přepadnouti Evropany a povražditi je. Holub ohlížel se po pomoci a uslyšev, že na severu od Galulongy při nedaleké hoře bydlí portugalský kupec, od něhož mohl nadíti se podpory a nosičův, ustanovil se na tom, že na rychlo k němu se vydá. Král Ňumba zavázal se, že četa vojínův

[1]) Walter Scott, Marmion.

jeho expedici doprovodí. Ale na cestě byla výprava znova přepadena, a provázející ji vojínové nejen jí nebránili, nýbrž i pronásledování zlodějů překazili. V městě Galulonze položili se táborem a mile překvapeni byli návratem osmi bývalých sluhů tmavých, jež jim dobrý pohlavár Mo-Panza nazpět odeslal.

Dne 2. srpna vydal se Holub se svou chotí a sedmi průvodci na cestu k portugalskému kupci, zanechav Feketa a Söllnera se dvěma tmavými sluhy v táboře, aby ho střehli, a slíbil, že zajisté k večeru se vrátí. Zatím po namáhavé cestě bařinami, která poutníky téměř vysílila, ukázalo se, že pověst o portugalském kupci byla nastrojenou léčkou ke snadnějšímu přepadení a vydrancování Holubova ležení. Hroznou předtuchou jat pohrozil vůdce karabinou podnáčelníkovi a zvěděv pravdu o ďábelském úmyslu Mašukulumbů, neprodleně vracel se s lidem svým, ale nezastavil více katastrofy. Již zdálí volal na ně Fekete: „Rychle, ku pomoci; Osvald je smrtelně raněn, všecko je ztraceno.“ V největším rozčilení vypravoval poděšený Fekete, jak z rána vplížili se Mašukulumbové do ohrady a počali škádliti ochočeného paviana Pitta. Osvald jim v tom bránil, ale náhle raněn byv assagajem, potácel se k blízkému močálu a mroucím hlasem prosil Feketa, aby jej stranou odvedl. Skryli ubohého v blízkém křoví. V tom zaburácel divoký skřek lupičův a ze dvou stran od vesnice i od jihu hnali útokem na tábor, jehož chatrná ohrada rázem jest povalena, a divoši jali se drancovati celé ležení.

Jedinou myšlenkou ohromeného vůdce bylo nyní zachrániti aspoň denníky, jež obsahovaly veškery vědecké zprávy, po léta nasbírané, a ničeho nedbaje spěchal se svými k ležení, aby se s lupiči v zoufalý pustil boj. Ubohého Osvalda našel již v posledním tažení, ranami oštěpem způsobenými draly se mu vnitřnosti z těla. Před střelnými zbraněmi ustoupili domorodci na kus cesty, a Holub se svými vrazili do tábora. Podařilo se zachrániti šest denníkův a krabičku s 50 náboji. Žena se za ustupujícími, sbíral rychle pohozené denníky, jichž našel devět; náhle však ocitl se v nebezpečném postavení; nepozorovalť ani, kterak tlupa domorodcův po levé straně se plížila a mezi ním a mrtvolou Osvaldovou se ukryla. Jsa takto od průvodců svých oddělen, musel ustupovati na zad, a ústup jeho podněcoval domorodce k smělosti větší. Někteří Mašukulumbové vyskočili již na blízké kupy všekazův a vyzývali pokřikem otálející soudruhy k útoku. Paní Holubová pozorujíc nebezpečné postavení manželovo, vyslala mu neprodleně Leeba a Feketa na pomoc, i podařilo se mu dostihnouti tábora. Nepřítel dorážel stále prudčeji, a ježto další pobyt v táboře byl by všem připravil jistou zkázu, rozhodli se k rychlému ústupu na stranu jižní. Tam jedině kynula naděje spásy. Pohledem rozloučiv se s mrtvolou věrného druha, odevzdal Holub jednomu z tmavých sluhův nalezené denníky a rozkázal přinesti dva balíky kartounu, jež byli vzali na cestu k domnělému Portugalci, a položil je do středu ležení, dobře tuše, že po jejich odchodu vrhnou se domorodci na ně. Tím hodlal nabyti času k útěku. Karabinami stále útočníkům vyhrožujíce, dali se kvapně na jih. Ihned zmocnili se divoši ležení a počali prudkou rvačku o kusy kartounu. Jeden oddíl však jal se pronásledovati ustupující, chtěje jim zabrániti

přechod přes bažinu. Když oštěpy divochů stále více ohrožováni byli, rozkázal vůdce po prvé páliti z ručnic, a dva Mašukulumbové zraněni jsouce na rukou a na nohou, káceli se k zemi. Výstřely neminuly se ani na ostatní černochy s účinkem; všecek zástup se zarazil a po té zbaběle dal se na útěk. Té chvíle rychle užili lidé Holubovi, aby močálem se přebrodili. Paní Holubová nesouc meteorologické přístroje málem by byla v močále zahynula, kdy by ostražitý Fekete nebyl jí kvapně ku pomoci přispěl.

Podle břehu bažiny ubírala se družina přes travnatou rovinu neschůdnými pahorkatinami k onomu místu řeky Luenge, kde se přepravili na břeh severní. Přes tu chvíli usedali na zem, aby si vytahovali trny z masa, čistili si rány vlhkou travou a ochladili tak poněkud zanícená místa. Žízeň trápila je už nesnesitelně. Vůdce naléhal stále na rychlý pochod k jihu. Tmaví sluhové nesli pouze 14 zachráněných denníků, svázaných do dvou šátků, a čtyři zachráněné teploměry. A když jim i to za těžko přicházelo, nesl Holub denníky střídavě se svými evropskými soudruhy. Konečně nalezli pramen a děkujíce Bohu uhasili palčivou žízeň svou. Mašukulumbové v domněnce, že výprava za řeku Luenge se nedostane, nepronásledovali uprchlíků dále. Stůj co stůj musili ještě téže noci dostati se na protější břeh. Krčíce se v husté trávě bedlivě rozhlíželi se na všecky strany, nepostřehnouli na blízku člun. Šťastnou náhodou uzřeli kanoe na břehu poblíž ostrova uprostřed řeky se prostírajícího. Ale nikdo nechtěl odvážiti se pro ně, neboť v řece hemžilo se obrovských krokodilův. Posléze za slíbenou ručnici vrhne se jeden z tmavých sluhův do proudu a srdnatě doplave k ostrovu. „Srdce naše," dí Holub, „tloukla zcela slyšitelně následkem rozechvění, neboť tento hrdinský skutek rozhodoval o našem životě." I černoši modlili se k Bohu bělochů za vysvobození. Za nedlouho připlul tmavý sluha s kanoem, ale bylo tak malé, že dva sluhové, sotva do něho vsednuvše, hned do vody se ponořili. Nezbývalo než pátrati po větším. Druhou ručnici slíbil vůdce šťastnému nálezci. A náhoda jim přála; ve vysokém sítí nalezl jiný tmavý sluha člun mnohem větší a brzy přistál s ním k družině. Jeden po druhém přeplaveni byli na ostrov spásný; avšak aby míra utrpení osudného toho dne dovršena byla, strhla se náhle prudká bouře, kteráž bránila dalšímu přepravení z ostrova na břeh jižní. Uschovali se za kupou všekazů, rozdělali malý oheň, aby se ohřáli, neboť noc byla mrazivá. Bouře nechtěla ustati, řeka divoce šuměla, vichr zuřil — hrozná noc! A přece musila se družina dostati ještě před úsvitem na protější břeh. Nezbývalo, než svěřiti se rozčeřeným vlnám. Nejdříve šťastně přeplavili se tmaví sluhové, po nich vstoupil ve vrátkou lodici vůdce; rozloučil se s chotí svou nevěda, zdali se s ní opět shledá; políbiv ji, uchopil se denníkův a položil se do kolísavého člunu na dno, aby jej stejnoměrně obtížil — a již jej unášely víry rozzuřených vln. Bohudíky! přistáli šťastně a za nimi i ostatní členové kolem třetí hodiny z rána, když bouře pominula. Byli zachráněni!

Ale ještě mnoho bylo vykonati, mnoho zakusiti, nežli dostali se přes hranice. Čím dále k jihu kráčeli, tím nesnesitelnějším stával se

pochod, tím častěji musili odpočívati: hlad, zemdlení a bolesti zápasily s pudem sebezachování. Síly všech byly vyčerpány. „Nechte mne tu zemříti,“ zalkala pojednou paní vždy tak statečná, nemohouc se dále s místa vléci. „Zachraňte sebe, zanechte mi tu winchestrovku, vím dobře, co si počíti, když dojde k nejhoršímu.“ Slova ta rozrývala všem srdce; obvázavše ji částkami obleku obolavělé nohy, nutili ji k další chůzi, až dovlekla se s kamenité půdy horského svahu do údolí, porostlého čerstvou, měkkou travou. Tam odpočinula si i pookřála. Místy po čtyřech lezouce dobelhali se napolo schromlí do vsi Motokora, kdež dostalo se jim něco potravin. Na dalším postupu zželelo se třem Matokům ubohé trpitelky, jíž z nohou krev se řinula, tak že nabídli se sami i bez odměny nésti ji na nosítkách. Přestoupili konečně jižní hranice neblahého území a dorazili dne 7. srpna do sídla dobrého krále Mo-Panzy, nezachránivše kromě života nic, než několik denníků a ručnic; katastrofa 2. srpna zničila všecky naděje Holubovy dosíci jezera Bangveola. Nyní odkázáni byli jen na milosrdí a útrpnost domorodcův, i musili se takřka dožebrávati denních potřeb až k řece Zambezi. Ještě mnoho zajímavých i trapných episod zakusila výprava; ale ani tehdy nezapomínala svého vědeckého účelu a podporována jsouc od p. Westbeecha vozy a tahouny s četnými sbírkami dorazila do země bečuanské v měsíci listopadu. Svízelům a útrapám cestovním nebyl ovšem ještě konec, tahouni podlehli namnoze záhubnému žíhadlu pověstné mouchy tse-tse, a jen velice zvolna vracela se výprava do Šošonga. V rodině Jensenově dostalo se těžce zkoušeným poutníkům skvělého pohostinství a účinné podpory k šťastnému návratu do Kapského města.

V létě roku následujícího odjeli do Evropy a tu, jak jsme již podotkli, dostalo se manželům Holubovým, jakož i statečným jich průvodcům slavného uvítání. Nejživější jevě účasť ve výpravě Holubově, [1]) jež pod vlajkou rakouskou vnikla do zcela neznámých končin afrických, přijal císař a král náš ve slyšení oba manžely, vyznamenávaje s obzvláštním uznáním hrdinskou paní. Značnou sumou přispěl tolikéž k tomu, aby ve Vídeňské rotundě výstava Holubova uspořádána býti mohla. Po čtyři léta neumdlévající badatel pracoval o přípravách k důstojnému provedení velikolepé výstavy své, pořádaje po všech čelných městech zajímavé přednášky o příhodách cesty své a ostatního všeho času k tomu užívaje, aby tisícové předmětův přírodních a ethnografických došli náležité úpravy k vědeckému a výstavnímu účelu svému. Tak pořídil si potřebný náklad na podnik vymáhající nad 120.000 zl. Nový to důkaz nezlomné jeho energie.

Výstava Holubova zahájena byla v touž dobu, kdy slavnostně otevřena zemská výstava národa českého v Praze, a oběma platí jeden pochvalný hlas. Jsou to času tohoto jediné výstavy mocnářství našeho, jedna uspořádána národem českým, aby před světem osvědčil obrovský pokrok všech oborů žití a bytí, druhá pořádána jediným členem tohoto

---

[1]) Viz The Weekly sun, Wednesday, October 22. April 1890, a L'Afrique explorée et civilisée. N. 6. Juin 1889. — Illustrirtes Wiener Extrablatt, 25. Dezember 1887. N. 355.

národa, kterýž na poli vědy zemězkumné skvělého si dobyl jmena, vědám přírodním zjednal drahocenných pokladův, jmeno vlasti své daleko za hranicemi proslavil a v řadě afrických badatelů navždy sobě pojistil čestné místo.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

Katy na chvilku se ztratila do komůrky, mládence ve společnosti matčině zůstavujíc; ta o málo více hovořila než manžel její, ač mladého pána velice přívětivě přijala, k posečkání zvala. Když se po chvíli dcera ve své domácí úpravě vrátila, matka, která se křižovala při každém zablesknutí, pravila k ní: „Zaplať Pán Bůh, že jste tu aspoň vy! Co se s tátou děje, nevím — od rána se nevrátil. Kdy by vás byla bouře v lese stihla, co byste si byli počali, má ty Sedmibolestná!"

„To by toho bylo!" odtušila Katy; „co pak neznám lesní boudu, čtvrt hodiny od Vogelsteinské nádržky vzdálenou? Tam bychom se byli uchýlili, třeba přes noc tam pobyli."

„Na mou duši!" vece matka, „máš pravdu, já nevzpomněla."

Mladík cítil, jak mu krev do tváří skočila. Takhle mluvila matka — jaký to zde svět?!

Když stará na okamžik vyšla, obrátil se ke Katy, která postavila před něho ohromný bochník samožitného chleba a kus vonného, žlutého másla: „Slyšíš, děvče, kdy by ta bouřka byla vypukla o hodinu dříve —"

Pohledla na něj usmívajíc se; zdálo se mu, že z oka jejího vyšlehl zvláštní plamen — ale v tom venku se zablesklo, hrom zarachotil, jako když prkna se lámou, až okna zařinčela, země zaduněla. Dívka padla na kolena před svatými obrazy v koutě, třikrát znamením kříže se poznamenala, modlitbičku k nejčistší Panně odříkávala.

Venku zatím hůře a hůře živlové řádili. Mladík přistoupiv k oknu mlčky díval se na padající spousty vod; do velkých kapek míchaly se husté kroupy, které s rachotem narážely na kamení před domem i na stříšku stájů. Celá planina k jihu se otvírající, kde ji Luzný uzavírá, zahalila se v šedé roucho, a vichr pohrával padající srážkou, jako by šlehal do záhybů obrovského pláště. Sháněl déšť i kroupy v chumáče, které tu jako smrště vírem kroužily, tam rozprášené řidly a řidly. Blesk za bleskem prorážel světlem svým šerou tmu a rachocení hromu bez ustání mísilo se v jednotvárný tlukot padajících krup.

Tma skoro noční rozložila se po velké světnici; jako duchové přecházely obě ženské, dušeným, neslyšným skoro krokem.

Pojednou dívka stanula vedle mládence, obličej její skoro ramene jeho se dotknul; cítil její teplý dech na tváři, i dotknutí ruky její. Bylo mu, jako by všecka elektřina ve vzduchu nahromaděná, prošedši skrze tělo její, tímto dotknutím po všem jeho čivstvu se rozproudila. Uchopil pravicí ruky její, pevně ji stiskl, levice objala pružný život; přivinul ji k sobě, celoval čelo, oči její. Nyní se nebránila, lehounce jen chvěla se celá postava, blaho zářilo z očí dlouhými řasami zastíněných, polo přivřených.

„Katynko, Katynko! jak tě miluji!“ zašeptal.

A ona tiše: „Jen jeli to pravda!“

Vešla matka; pustil ji, ona však se s místa nehnula, pořáde hlavinku kloníc na rámě jeho, — až stará řekla: „Jdi pro vodu, Katy!“ Slova ta i jeho vyrušila, zastyděl se, sklopil oči, ani nepohlížel za odbíhající stepilou postavou.

Přistoupila k němu stará; myslil, že mu něco řekne vzhledem k situaci, v níž ho s dcerou překvapila. Ani slova; pravila pouze: „Bože, to je strašná nepohoda! Kde jen vězí můj? Nu, dá Pán Bůh, že našel útulek. To je tu kříž u nás, mladý pane, notného zmoknutí člověk dbát nesmí — ba nesmí, och!“ Stará ještě několikráte zavzdychala, pak zase po své práci se ubírala.

Víc a více se přitmívalo; noční stíny družily se ke tmě bouřkou způsobené. Mládenec tu stanul, tu sednul, myšlenkám svým se oddávaje . . . Zatím venku bouře ustávala; temněji zarachotil hrom, táhle, hluboce duněl mnohonásobnou ozvěnou, jak od lesů a strání okolních zvuky se odrážely, vítr se utišil a pomalu, drobně padal déšť.

Příruční vstal, že půjde domů, pravil. Dívka za ním vyšla na široké náspí; usmívala se, podávajíc mu ruku. Chtěl ji opět k sobě přivinouti; vymkla se mu: „Ne, ne! pokoj!“ pravila skoro přísně a zmizela v temnotách síně.

Mladík pomalu se ubíral k myslivně. Hlava mu vířila, všecky žíly tepaly. „Což pak mi udělala, ta čertova holka?“ mluvil sám k sobě; „co pak jsem se zbláznil? . . .“

Potkal hajného; byl promoklý až na kůži, se střechy klobouku řinula se voda. „Chytilo mne to na Plattenhausenu,“ řekl; „zastavil jsem se u vás; stará Nany řekla, že jste se ještě nevrátil.“

„Právě jsme došli k vám,“ odtušil příruční, „když to začalo; čekal jsem u vás, až se to přežene.“

„To jste si pospíšili — ani jsem vás nečekal, myslil jsem, že vás to v lese chytilo. Dobrou noc! Zítra se můžete vyspat, do lesa nemůžeme; podívejte se, co je vody.“

Zamířil k svému domku, již se neohledl. Mladík nyní teprve spozoroval prameny vod a bystřiny, které všude stékaly s návrší; z údolí dorážel sem šumění potoka a šerem leskla se tam voda po lukách rozlitá.

Na prahu ho přivítala zase obvyklým způsobem hospodyně. Tu bylo řečí: jak se mu vedlo? jak té bouři unikl? jak se mu líbilo ve Kvildě, v rodném jejím místě? Odpovědi téměř nevyčkala, svou dále vedla. Hladila mu tváře, litovala chudinku — a pak o těch bouřkách v lese, jichž se dožila, dlouhé historie vypravovala, které konce ne-

majíce, jedny v druhých se tratily. Ze všeho toho proudu slov, drastickými posunky provázených, mladík sotva čtvrtině porozuměl, a to jen dle posunkův.

Usadil se v čeledníku, kam mu Nany přinesla večeři, tentokráte jakés kozí maso na kyselo. Ochutnal, nemohl ho jísti; nemálo se divila. Postavila před něho láhev piva; nalil si do sklenice: temnohnědý, zakalený mok beze stopy pěny; chutnal spáleným sladem. „Bavorské je to," vece Nany, „dobré bavorské! To je to jediné, co ti chlapi dobrého mají. Však ho také vypijou — pro pána, ti umějí chlastat! Já bývám na sv. Michala v Šenavě, ale to člověk divy vidí!"

Mladík učinil sobě o národu bavorském posudek po svém, slyše, že tento nápoj jest jediná krásná stránka při nich, tyto nasladlé patoky, které barvou podobaly se břečce, jež hajnému tekla zpod jeho zmoklého klobouku po obličeji a po bělavě prokvetlých vousech. Vypil však pivo přec; cítil, že ochlazuje rozbouřené jeho čivy; při tom naslouchal povídání stařeninu, které naň účinkovalo jako šplouchání potůčku. Ba když dopil, ještě o jednu láhev poprosil, ačkoli louč už dávno hořela a osmá už před čtvrt hodinou odbila. Vyhověla s radostí jeho přání, jí však brzy potom vyschl proud řeči — v lenošce podle něho sedíc, spánkem překonána v sladkou dřímotu se pohroužila. Když dopil a vstal, i ona se probrala, posvítila mu loučí po schodech, přála mu dobrou noc a šla spat. On pak po zdejším spůsobu po tmě se svlekl a uložil.

Málo té noci se vyspal, ač hajný nepřišel ho zbudit. Obraz té dívky neopouštěl ho; přes tu chvíli kráčel s ní pustým, mlčícím lesem, nebo s ní seděl na lavici za javorovým stolem v hajnovně, nebo hovořili na placatých kamenech náspu. To je bouřka! smál se jakýs lesní šotek — hle! bouda, bouda je tu! Vstupte přece, ať nezmoknete! A rarášek se smál, že nevstoupili do idylického útulku toho, patrně proto, že se ho styděli, nezvedeného posměváčka. — Teprve k ránu dostavilo se pevné, bezesné spaní, které jedině vzpruží — a když pozdě dost z něho se probral, hučelo mu v hlavě jako po masopustních šibřinkách.

Venku šla přeháňka za přeháňkou, bíle kouřily lesy, trhané mraky po nebi letěly; ob čas paprsek sluneční našel si cestu skrze šedé páry, ale brzo zase přemožen hustým šikem jejich, zůstavil jim vládu.

To jsou dni, kdy lehne na lidi nuda jako můra noční. Co počíti v dobách takových? Šedé páry jako závoj vše obestrou; ničeho neviděti; bezkonečné mokro brání procházce, a smutno všude, smutno, až srdce se svírá. Blankytu nebes na dlouho neuzříš, mrazivý, syrový vítr do tváře ti fouká; jednotvárně šumí vody; podíváš se na ně: temné jsou a kalné, ani oblázku nespatříš, jen špinavé bubliny, zarudlá bahnem slatin pěna víří se před zrakem tvým. I ten zelený palouk mrtvou se přioděje barvou, podobnou zamodralé černi kleče. Zasteskne se ti v duši, zatoužíš po společnosti. Kde ji najdeš, hledášli ji jinde než u dřevorubců, jimž těžko rozumíš, kteří jsou zádumčivi a nesdílni jako příšerné lesy, kolébka jejich i rakev? . .

Příruční byl zatím ještě dalek těchto chmurných myšlenek; jím lomcovala nedočkavost i osnoval jen plány, pod jakou záminkou by šel

do hajnovny. Kdy by byl býval světem a lidmi zkušený, byl by tam prostě šel, byl by se tam usadil, řka, že nudou se trápí, že pohovořit si přichází; a jistotně by byli věřili. Ale jeho cos trápilo, jako zlé svědomí. „Já to děvče miluju, opravdu je miluju,“ mluvil sám k sobě; „jaktěživ také krásy jsem neviděl . . .“ Ale, kdy by tak spozorovali — kdy by tak hajný, jemu jakožto příručímu podřízený, přísně k němu promluvil: „Pane, co zamýšlíte s dítětem mým? Vzíti sobě dívku za manželku nemůžete; chcete si s ní jen zahrávat?“ — co by mu na to řekl? . . . A přec jej to tam mocně táhlo.

Chtěl něco čísti; tázal se hospodyně, a ta mu nějaké knihy ukázala, staré kalendáře, dávno zastaralé knihy lesnické, plné prachu a pavučin, svazky starých novin. Přebíral se v tom haraburdí, tu a tam četl zvěst o nějaké vraždě, krádeži a jiné podobné události. Ale myšlenky jeho při četbě nedlely, bez ustání zabíhajíce pod onu nízkou šindelovou střechu, jejíž komín nedaleko kouřil. Vikýře střechy jako tajemné oči naň patřily, potutelně mrkaly. — S četbou to nešlo; kdy by tak bylo piva, třeba onoho nektaru bavorského, jímž včera žár srdce svého ulíval, jak by si zavdal! I na pálenou vzpomínal — marné sny! Hospodyni říci si netroufal; co by řekl pan revírník, jeho představený? Tolik je jisto, že bez piva tu nebude; řekne drvařům, ať žena některého se vypraví do Mádru pro třicet láhví. Třicet láhví! je to hodný náklad, uvážíli se, že v nůši na zádech přinesti se musí. A k tomu — hospodyně pravila, že vždycky láhvové na skladě nemají . . . Nebo do Bavor, do Šenavy? . . Tam je ještě dále, přijde hezky draho ta brynda. No, hajný mu poví; co naplat, bez piva tu nebude, co by si počal?

Než, bude lépe, když se tam podívá odpoledne, k večeru, až se přitmí; co by dělal celý den, kdy by tam nyní zašel? — Zase se probíral ve starých knihách a novinách; když ho to omrzelo, šel dolů do čeledníku a poslouchal hovor staré Nany; provázel ji všude, i do stájů. Líným krokem míjela hodina za hodinou; konečně přišel oběd: pražená polévka a ohromná mísa lívanců; jedl z dlouhé chvíle, až už nemohl; potom si šel lehnout a jakž takž si podřímal. Pořád před sebou viděl Katy, představoval si živě, jak nyní as po domě šuká, sledoval všecky její pohyby; tu se sehnula, tu opět se vzpřímila; díval se za ní, jak stoupala na půdu; očekával ji zrakem, jak po schodech se vracela, bílé nohy jedva stupňů se dotýkaly. Viděl, jak oko její plamenné na něm utkvělo, třešňová ústka na polo se pootevřela, bílé zuby se zableskly . . .

Vstal z lůžka, po sednici chodil pádným, rychlým krokem, až podlaha duněla. Přistoupil k oknu, zadíval se: pořád šedé mraky po nebi, bílé mlhy po slatinách v levo, po močálech v pravo; tu a tam smrček z mlhy vystupoval s rozčechranou, na západní straně větrem otrhanou korunou. Jen kdy by už byl večer! Prožluklý čas, jenž se plížil jako želva!

Sešel zase dolů promluvit s hospodyní. Ptal se po panu revírníkovi; ta mu ho popsala, že zrovna viděl jeho fotografii; pak mu vypravovala o jeho předchůdci, který nejraději jedl kaši z prosa a ssedlým mlékem ji splakoval Také prý před dvaceti lety se tu objevila nemoc,

kterou vepřový dobytek šmahem hynul; to bylo pak zle v zimě: žádného uzeného vepřového masa, jen hovězí — a toho prý se člověk přejí, zvláště nemáli zubů, jako ona!

Všem těm a jiným řečem a výkladům mladík naslouchal, jako by jinak nemohlo býti. Konečně se mu zdálo, že by byl čas; šel tedy.

U hajného byla společnost, kterou už jsme u něho byli shledali; že však rodina večeřela, neseděli dřevorubci u stolu, nýbrž jeden podle druhého na lavici podél stěny. Mlčeli, kouřili, a aby nosy nezahálely, vandrovaly barevné lahvičky s brisilem [1]) z ruky do ruky. Za stolem seděli hajný, manželka jeho, dvanáctiletý kluk a as pětileté děvčátko; pojídali jakés koláčky z černé režné mouky, kaší z černých jahod naplněné, jichž tu plná mísa stála, a splakovali tento suchý, tvrdý pokrm sladkým mlékem z rozložitého krajáče, do něhož všichni široké plechové lžíce stápěli. Když mládenec vstoupil, obrátily děti k němu umouněné své obličeje a přestaly jísti. Katy přisluhovala a zároveň po svém konejšila malé děcko, které se povalovalo v jakémsi hamáku, sestávajícím z kusu plátna, jehožto konce, v široké tkaničky prodloužené, upevněny byly na trámech stropu; dítě to řvalo, až uši zaléhaly.

„Budeš mlčet, čertův fakane!“ — ta byla slova, jež mládenec zaslechl z krásných úst krásky své; pak ještě něco, co nelze dobře opakovati. Živá duše nevstala aniž pozdravila, když příchozí vstoupil; až když on sám dal dobrý večer, pokývli hlavou, líně, táhle, jako by je to bolelo, pozdrav opakovali. Katy vyňala z hamáku křičící robě a ztratila se s ním do komůrky.

Příručí, česky mluvě, vysvětlil hajnému příčinu příchodu svého; ten nedada se v jídle másti, obrátil se na jednoho z drvařů: „Francale, pan adjunkt chce pivo; ať mu tvá žena pro ně dojde zítra do Madru, třicet láhví!“ Oslovený Francal zamručel cosi, co nijak lidskému hlasu se nepodobalo, a věc z této strany byla odbyta.

„Co pak jí dám od cesty?“ tázal se mládenec hajného zase česky.

„Nic; panská práce — súčtuje se jí půl dne, třicet krejcarů. Neposadíte se?“

„Nechci vás vyrušovat, jste při večeři . . .“

To slovo patrně hajný jak živ neslyšel, udiven pozdvihl oči na mladíka; pak, obrátiv se k ženě, řekl: „Ženo, přines hrnek smetany — že budete, viďte?“

Mladíka nebylo třeba dvakrát pobízeti; byl rád, že tu mohl zůstati, pojedl s nimi. Katy se také objevila a také přisedla, ale na krátko; po malé chvilce opět ona i matka šukaly a přecházely obvyklým spůsobem po sednici a po domě. Hovor vázl; dřevorubci slova nepromluvili: nudno tu bylo jako v myslivně a venku.

Když večerní soumrak padl, mládenec vyčkav chvíle, když Katy sama ve průjezdě byla, vstal a dav dobrou noc, odcházel. Venku setkal se s dívkou. Usmála se naň, on uchopil ji za ruku: „K vůli tobě jsem přišel,“ řekl tiše, k sobě ji táhna. Tvář její zplanula.

„Později! . . .“ šeptala, zajíkajíc se. „Po deváté hodině všecko u nás spí . . .“

---

[1]) Brisil, vlastně brasil, šňupavý tabák z Bavor pašovaný.

Stiskl jí ruku a odkvapil, jako by za ním hořelo. Šero vůkol; z oblak nad ním drobounký padal déšť, chladě rozpálený jeho obličej — jakýsi výstražný hlas volal: „Nechoď! nechoď!“ — a jiný hlas, ironicky se chechtající, přizvukoval: „Koketa! koketa!“ —

Zdá se, že nezvítězily tyto hlasy káravé a výstražné, neboť po deváté hodině ubíral se mladík mračnou, černou nocí zase k hajnovně . . .

Ráno o půl páté přišel hajný ho zbudit, a s ním přišla žena dřevorubcova s velkou nůší na zádech; mladík dal jí peníze na pivo. „Hezky není, ale nic naplat,“ vece Vavruch, „musíme na Marberk přihlednout ku práci dřevorubců; dělají polena, třeba měřit. Oblecte se podle toho a nezapomeňte na měřítko.“

Po celou dobu, co výprava ta trvala, měl mládenec dosti času a příležitosti, aby přemítal o příčinách, které nutí obyvatelstvo nového jeho světa, aby kolem osmé chodilo lehat.

Když se vrátil utrmácen, do kosti promoklý, bylo tu pivo a krom piva lístek jeho chefa, ohlašující, že přicházeti bude rozličný nábytek, aby vše prozatím v neobývaném pokojíku se uložilo, jen postele aby se v ložnici postavily a upravily; peřiny, žíněnky, podušky atd., vše v bednách složeno, již prý jsou též na cestě. On, revírník, že s chotí svou na druhý týden přijede, že se těší na svého pomocníka, že bohdá dobře spolu vařiti budou.

Druhého dne v skutku rozléhalo se práskání bičů, a stanuly před myslivnou tři povozy; zapřažení voli potem i krví byli potřísněni.

IV.

Pěšky přišel z Mádru pan revírník i s mladou paničkou; kde se vzali, tu se vzali, jednoho večera tu byli. Krásný zářijový den: buky se rděly, javory žloutly, taková krása barev, že ani vesna takové neskýtala. Panička droboučká, hezoučká — ostrou chůzí tvářičky jí plály, modrý závoj večerním větříkem vlál, pod ním zlaté kučery na bílé čílko spadaly. Lehkým, pružným krokem kráčela podle obrovitého manžela, tu na jeho rámě se věsíc, hned zas je pouštějíc, aby bílé ručky v udivení sepíti mohla: „To je krása, jak živa jsem té lepoty neviděla!“ I smála se blahem, ručkama tleskala. On podle ní jako dub podle keře růžového, vážný a klidný, jak se na něj slušelo, a přece nevýslovné štěstí zářilo mu z oka, kolem usmívajících se rtů pohrávalo. „Jen když se ti zde líbí, Zdeničko, můj andílku!“ — i hladil jí ručku, jak otec malé dcerušce.

Zočila příchozí stará Nany, přiběhla jim vstříc na starých nohou; jako paprsky podzimního slunečka přeletělo ji světlo přes vrásky vetchých tváří.

„Vítám pana revírníka!“ volala, „mého zlatého pána; vítám mladou paničku!“ Hluboce se po svém klonila, ruce mladé paní uchopila a srdečně zlíbala. „Všecko jsem připravila, ustrojila, krajkové záclony zavěsila — hotový ráj, ta ložnice — modrá umyvadla, zlatem vroubená — to je krása! Jen aby se tu naší milostivé paničce dobře za-

líbilo. Bože ty můj! taková panička z kraje, kde všecko tak pěkné, nebude se jí tu stýskat? . . .“

Ohromný proud řeči její jako vlny Otavy rozlil se, a revírník dobráckým svým spůsobem marně zastaviti ho se pokoušel. Konec dlouhé řeči byl, že mladý pán statně a výdatně na ruku jí byl.

„Nu, což je s panem příručím?“ tázal se revírník, dostav se konečně k slovu.

„Přišel nedávno domů,“ odpověděla, „zavolám ho.“

Nebylo třeba, mládenec v tom se objevil, pěkně přistrojen. Revírník šel mu v ústrety, obě ruce mu podávaje: „To mě těší, to jsem rád!“ — a své choti pravil: „To je pan Karel Svijanský, který tu bude sdíleti naši samotu.“

Mladík se uklonil paničce, která mu přívětivě ruku podala. Revírník pak opět k němu se obrátil: „Těší mě dvojnásobně, že vás tu mám; teprve nedávno jsem zvěděl, že jste synem mého drahého přítele z mladých let, Prokopa Svijanského z Citolib. Služba u nás je zlá, a přece blahoslavená, možnoli ji konati — nejhorší je nuda, když zavládne. Nu, všeho do konce: i tuto zkoušku přečkáte, a my se postaráme, abychom vám pobyt v těch lesích co možná příjemným učinili, — viď, Zdeničko?“

Mladá paní přisvědčila, a revírník opět tiskl ruce mladému svému podřízenému.

Vstoupili do průjezdu; všude zelená chvoj, různobarvé stuhy; co nejlépe mohli, vše okrášlili, aby novomanžely důstojně uvítali; revírník i mladá paní hluboce byli dojati tou pozorností. Když hospodyní jsouce vedeni celý dům a novou úpravu si prohlíželi, venku nastal divý hon dvou kluků drvařů za kuřaty, jichžto žalostné krákorání svědčilo, že jim jde o krky.

„To bude večeře!“ ujišťovala stará; „už jsem klukům nařídila: jak přijdou páni, pochytáte drůbež; mám je upeci neboli usmažit?“

Nevím, jak byla vyřízena tato důležitá otázka, pouze to povím, že první večeře, která na počest mladé paničky vystrojena byla, velice byla vesela a daleko do noci se protáhla. Mladá paní samý smích, samé štěstí; tak krásně tu v té samotě, taková rozkošná idyla, jakou ve zlatých snech dívčí své obraznosti nejednou sobě malovávala. Kdy by jen matička mohla viděti ty zelené lesy, jež pryskyřicí voní, ty modré hory, na jichž temena pozlacené mráčky jako snubný závoj se spouštějí; ale matinka dlí daleko, tam ve zdech Budějovických, kde těžký vzduch na prsa padá; nikdy se jí tam nelíbilo, vždy dětství svého vzpomínala, které kdes prožila v Třeboňských lesích, kde otec její také revírníkem býval. Když pak zemřel tatíček, přestěhovali se do města, aby bratři mohli na studie. Jak se jí stýskávalo po lese! A nyní byla tu, tu v Pürstlinku, a na dlouho! Krásněji je tu ještě, daleko krásněji než na Třeboňsku! — A manžel po boku, ideál mužné krásy, třeba již měl mládí za sebou, těšil se jejímu zanícení a s klidným blahem na čele vypravoval jí o celé té krajině a sliboval jí, že všude ji provede, kdykoli pohoda dovolí, na černý Marberk, na bělošedé temeno Luzného, do hlubokých hvozdů a smutných rašelin Plattenhausenu až tam, kde mohutný Roklan vypíná dvojitou šedou hlavu svou.

I mládenec se vmísil do hovoru; vypravoval, jak s hajným skoro celým revírem už prošel; jak byl i ve Kvildě, kam žádná nevede cesta ani lesní pěšinka.

„To vás tam hajný dovedl?“ zeptal se revírník.

Mladík trochu se zapýřil: „Nemohl onoho dne, šla se mnou dcera . . .“

„No, no!“ usmál se revírník, prstem pohrozil — „toť jste byl v nebezpečné společnosti. — Ani bys neřekla,“ obrátil se k mladé choti své, „jaké pěkné to děvče.“

„Nu, snad jsi se nezamiloval?“ smála se ona dovádivě.

„Kdy bych byl takový mladík, kdo ví.“

„Aj, a což vy tomu říkáte, pane Svijanský? Představuji si živě takovou idylickou lásku v tomto tichém zákoutí . . . však se přiznáte, co?“

Ženy jsou bystré, jim v podobných případech stačí jediný pohled. Pochybuji, že mladá paní by byla neuhodla, patříc potutelným očkem na zaraženého mládence, který plál jako růže a vzav do úst zbylou kůrku chlebovou, zajíkal se a koktal: „Ale, milostpaní, tak krátko . . . prosím . . .“ Smála se jako diblík, bílé zoubky ukazujíc.

Milostpaní byla jistotně dobračka, že do dalších rozpaků ho nehnala. Skokem převedla hovor na jiné předměty. Bývalé Budějovické bály, věnečky, šibřinky, dychánky a co všecko přišlo na tapet. S rozkošnou prostodušností vypravovala, jak se bavívala; dojista bývaly doby, kdy tyto zábavy neméně ji vábily než nyní melancholické lesy a idylický klid chmurných těchto hor. Mládenec byl ve svém živlu — i on se dal do povídání o bývalých svých výpravách Lounských. Revírník usmívaje se poslouchal — snad ozvaly se i v srdci jeho dávno umlklé struny. Ale ničeho neřekl, ta harfa dávno dohrála . . .

„. . . Já jsem tenkrát měla na sobě růžové tarlatánové šaty, jednoduché, prostičké,“ štěbetala panička — „ale to nic neškodilo Třeba se jiné sebe více parádily, já vždycky jsem obstála. Tenkrát také. Celou noc jsem proskákala, jediného tance jsem nevynechala. Ty se nehněváš, mužíčku, viď, že ne? — vždyť jsem tě tehdáž neznala . . .“

„Jdiž, Zdeničko, kdo pak by se na tebe hněval, dušinko! Byla jsi mladá a jsi ještě. Mně je pouze líto, že takových zábav ti tu poskytnouti nemohu — bude se ti stýskat, toť jediná věc, které se obávám. Zimy jsou tu nudné.“

Panička roztomile se zadurdila: „Aj, mužíčku — jsem děcko? Je mi 25 let; povídám, jak bývalo před šesti, sedmi lety.“

Dvacet pět let jí bylo, ač mladě, velmi mladě vypadala, sotva 18 bys jí hádal. Od desátého svého roku žila s matkou vdovou v Budějovicích, trochu jmění měly, na potřeby denní stačila malá výslužba; nikomu zle není a nebylo, kdo knížeti Schwarzenbergovi sloužil. Zdeničce klidně den za dnem, rok za rokem utíkal, až utekla léta dětství. Stala se z ní pěkná panenka, i žila životem maloměstských našich dívek; trochu čtení, trochu procházek, domácí práce, trochu šití, tu a tam zábava, tanec, divadlo, všeho mírně ale z plna srdce. Objevil se ob čas nějaký ten mladík, dvořil se, procházel se pod okny, pozdravoval,

zadával se na čtverylky a besedy — smáli se spolu, rděli se, snad někdy si ruce tiskli — flirtace, abychom to pojmenovali anglickým slovem. Nevím, pokud v tom srdečko účast mělo, ale nevinné to bylo, nanejvýše nevinné, a vážného z toho nic nevzešlo, za to fantasii se vyhovělo a vědělo se, proč se žije; Bůh dej, aby vždy tak u nás zůstalo, takové romány mívají veselý konec nebo žádný, ke katastrofám nedochází. Mají také tu dobrou stránku, že pessimistů nevábí; kdo však pessimisticky k nim pohlíží, je od narození mrzout.

Takovým tedy spůsobem plynuli Zdeničce dnové, když asi rok před dobou, do které padá děj náš, zavítal k nim do Budějovic pan revírník Kořán, vzdálený příbuzný matky její a dávný jich známý. Zdeničku znal, když bývala ještě dítkem, neboť býval u otce jejího na Třeboňsku příručím; ona stěží se naň pamatovala. Přišel a viděl, i líbila se mu Zdenička. Byl vážný, čestný muž, nezapřádal románu, nepojímal věci tak, jak ona v knihách čítala, ale řekl jí jednoho dne, že ji má od srdce rád a že by na rukou ji nosil, ač budeli jeho. Zarděla se, zadumala se, krátkou lhůtu na rozmyšlenou sobě vyžádala. Hned na to pan Kořán záměry své i rozmluvu s dcerou oznámil matce; ta skoro k slzám pohnuta, radostí všecka ne svá, div kolem šíje mu nepadla, — a druhého dne Zdenička prvnímu svému vážnému a opravdovému nápadníkovi řekla ano, že jeho bude. Čtrnácte dní na to ve vší formě spolu se zaslíbili, a revírník hned na to zase se vrátil do svých hor; po celý rok nevěsty své neviděl, až na svatbu přijel. Kníže pán sám dal výbavu a tisíc zlatých věna. Tať celá historie doby předcházející toho manželství, a takových manželství dojista mnoho set u nás do roka se uzavírá.

Byla tedy Zdenička na Pürstlinku s manželem, a jak jsme viděli, s veselou zavítala myslí, za šťastnou se pokládala; vracíme se k nim.

Revírník rozmlouval s příručím o záležitostech služebných, o živote, který mu nastane, o útrapách a o — nudě.

„U nás zlé, úžasné věci se dějí,“ pravil — „a všecky z dlouhé chvíle. Nuda lehne jako zimní mlhy, které ven nás nepouštějí, k nečinnosti odsuzují. Společnosti není, po celé neděle neví člověk, co počíti, a tu lidé všecko možné si zmanou, aby si čas ukrátili. Poznáte revírníky, naše sousedy, seznámíte se též se svými kollegy příručími, uslyšíte divné písně! Já to znám, proto nezazlíte, že pokud možno ku práci a činnosti vás přidržím, pro mladého člověka zahálka největším je zlem . . .“

„Já se nudit nebudu, mužíčku,“ vmísila se panička, „já jistě ne! Když bude nejhůře, zazpívám si písničku, veselou, smutnou, dle nálady, ale nudit se nebudu, jak živa jsem se nenudila.“

„Hospodyně se nenudí,“ pravil vážně revírník; „v domě a v hospodářství vždy je co dělat.“ Po malé přestávce dodal: „Hospodyním jen naši nudu a naše mrzoutství jest snášeti; toť jejich údělem.“

„Pravila jste, že zpíváte, milostpaní,“ vece příručí.

„Tak trochu, doma mi říkali slavíček. A vy?“

„Slavíčkem mne nezvali, ale trochu jsem se tomu umění také oddával,“ smál se příručí.

„Výborně! výborně!“ zatleskala ručkama; „to budou dueta, mužíčku! to bude veselo, žádná nuda, žádná dlouhá chvíle!“ A zazpívala plným zvučným sopránem: „Proč bychom se netěšili, když nám Pán Bůh zdraví dá!“ Při druhé sloce i mládenec spustil a doprovázel její prim mohutným barytonem. Když ukončili píseň, udiveni druh na druha pohledli.

„Vy jste znamenitý zpěvák,“ pravila vesele; „co tomu říkáš, mužíčku? Budeš nám kázati o nudě? Nebudeliž živo, veselo?“

Revírník seděl jako u vytržení. Ač sám nebyl zpěvákem, nad zpěv mu nebylo. Bůh sám ví, co dávno dřímajících citů a myšlenek v něm se probudilo. „Výborně! znamenitě!“ pravil klidným, měkkým hlasem svým. A panička s mládencem zase píseň a zase jinou.

Připlížila se na špičkách stará Nany, která jindy v ten čas dávno spala, a poslouchala tak zbožně, jako by byla v kostele. Zdálo se, jako by kouzelná jakás moc vrásky starého obličeje byla uhladila; ač slovům českých písní nerozuměla, slza za slzou jí po tváři kanula. Když zase píseň byla u konce, blíže přistoupila a zástěrou oči utírajíc, pravila: „Zaplať Pán Bůh! to bylo krásné. Milostpaní to umí, a mladý pán také! Co živa té krásy zpěvu jsem neslyšela!“

„Dobře, dobře, Nany,“ odvětila dobrosrdečně mladá paní, „jen poslouchejte, když se vám zpěv líbí; nebude tu smutno, viďte?“

„Och, Bůh žehnej milostpaní . . .“ a dále Nany nemohla, tak byla unešena, že i proud řeči své ztratila. Zapěli ještě jednu, pak mladá panička, aby se šli podívat ven. „Bude chladno,“ pravil revírník, „dobře se opatř, dušinko.“ Sám jí posloužil, měkkým šálem hlavu i tělo ovinul; pak šli všickni.

Chladno bylo, citelné chladno; ale na nebi stál plný měsíc a stříbrným světlem svým zalil celou planinu i vůkolní výšiny. Lehoučké, průhledné páry vystupovaly z luk a močálů, bělavě kmitaly se koruny stromů a za nimi černaly se purpurové stíny. Hlava Luzného leskla se, jako by ji pokrýval sníh. Po nebi tu a tam bílá beruška plovala, tiše, klidně, jako by boží andělíček na perutech svých se vznášel v blankytných výšinách. Žádný téměř zvuk nerušil velebného poklidu, leda že zvonce krav ze stájů ob čas dušeně se ozývaly a větřík donášel šumění stromů a šplouchání blízkých vod.

„Můj ty Bože, jak je tu krásně, jak velebně, jako ve chrámu!“ zašeptala mladá paní. „Můj drahý mužíčku, do božího ráje jsi mne uvedl — jak tobě děkuji!“ Polila luna stříbrem svým i toto milé líčko, obrážel se blankyt nebes v temně modrých očích, pak vše ukryla na mohutných jeho prsou.

Vrátili se. Příručí vystupoval zdlouhavým krokem po dunících schodech a zmizel v komůrce své; snad neviděl rychle se kmitající bílé postavy, která v stín pod hajnovnou se ponořila a tam se ztratila; snad ji viděl, ale po prvé ho nelákala. Ba, začal on tu román svůj, jakýs divý rej, začal ho — co bude dál? . . . Usedl na pelest a přemítal. Bim! bam — bam! odpovídaly zvonce, které tichou nocí zvukem svým až k němu dorážely . . .

Druhého dne časně z rána nastala služba. Objevil se v myslivně hajný, přicházeje si pro rozkazy. Mladá paní zároveň s manželem vstala; přišlo jí na mysl doprovoditi ho.

„Nelze, srdénko, nelze,“ odmítal, „hrozné mokro; ani bys nepomyslila, a botičky tvoje by se rozmočily, šaty ubrouzdaly. U nás není pěšinek, a trávy po pás; se všech keřů a s mladých smrčků voda proudem se lije. Až jednou odpoledne tě provedu; dnes se ohledni po hospodářství, Nany ti ukáže, čeho třeba; budeš míti práce dost.“

„Kdy pak přijdete k obědu?“ —

„To, Zdeničko, nevíme; ty pak nás nečekej a jez, kdy se ti zlíbí. Však Nany ti poví, jak se u nás kuchyň obstarává. Jen jednoho buď pamětliva: hlad bude pořádný, vybíravi nejsme, a u nás také výběru není. Budeš se musit v to vpraviti.“

Políbil ženušku, vzal pušku na ramena, zavolal psa Hektora a šel; před domem již naň čekali příručí a hajný. Šli všickni kolem hajnovny, mířice v levo. Dole při potoce u můstku potkali Katy; nesla velkou nůši trávy; postavila ji na zem a přiskočivši, revírníkovi na uvítanou ruku políbila. „Přeji štěstí milostpánovi!“ šeptaly korálové rty, ale oči k jinému zabloudily, na jiném utkvěly; podivení i výčitku četl v pohledu tom mládenec; cítil potřebu omluviti se, nemohl však, jenom lehounce pokrčil ramenoma.

Hajný brzo se od nich odloučil. Zůstali revírník s příručím sami dva; Katy za nimi pohlížela, až v hustém mlází lesa zmizely postavy jejich. Celý den oba po revíru se brodili, tu hustým lesem, onde přes slatiny a bahna. Revírník podřízeného svého prováděl, kde třeba bylo, o poměrech služebných, o nastávající mu práci s ním rozmlouvaje.

Mladou paní zatím do hospodářství uváděla stará Nany; utíkaly jí hodiny dosti rychle; tolik nových věcí tu viděla, tak nové, neobvyklé byly jí tu poměry, že opravdu se viděla v novém, netušeném světě.

Po třetí hodině teprve přišel domů manžel s příručím; oběd byl hotov ve dvě, dříve bez toho nepřijdou, ujišťovala hospodyně; celou hodinu, když už byl dovařen, ho udržeti, aby se nezkazil, zdaž není v tom umění? Jí se ovšem nezdál více dobrým, když však viděla, jak pánům chutnala naložená skopovina, tu teprve uznala, jakou výtečnou učitelkou jest jí stará Nany. Udržet! pořád jen udržet! toť tu bylo heslo v oboru kuchyňském.

Den za dnem stejným spůsobem ubíhal; celé dopoledne až do tří, ba do pěti hodin bývala paní sama doma a nebylo času, by se ponudila; večery bývaly veselé; dováděla, zpívala, smála se, — jenže večery proti dlouhým dnům tak krátkými se jí zdály. Nejhůře bylo s jídlem; sama toho naloženého masa, té slaniny a uzeného za krátko tak se přesytila, že jí bývalo až do pláče, zvláště ana soudila, že ubohý žaludek manželův stejným spůsobem bude stávkovat. V tom se ovšem mýlila: Pürstlinský vzduch lesní tráví a i v mládenci záhy zakotvilo se přesvědčení, že není lepší lahůdky na světě nad naložené maso z pochybně krmené krávy, třeba mělo haut goût. Ona sama brala útočiště k mléku a k moučným jídlům; mužům se do nich méně zdálo, proto že i mládenec za své přijal heslo revírníkovo: „Dokud Bůh dá pivo, dokud si je můžeme opatřiti, pijme je! nastanou doby, kdy ho míti ne-

budeme.“ K vůli pivu měli tedy raději na vlákna a kaši rozvařené maso s tvrdými jako křesadla knedlíky, než bílé chutné vdolky a buchtičky potřené a nadívané povidly z černých jahůdek. Večeře bývala velmi jednoduchá: černý chléb s čerstvým máslem neb rozhudou; tato ambrosie všem chutím vyhovovala a i se Štubenbašským a Šenavským nektarem dobře se pojila.

Jednoho krásného jitra revírník poslal mládence samotného od revíru, ke své mladé paničce pak děl: „Zdeničko, dnes tě povedu na návštěvu; podíváme se ke kollegovi do Podroklanské myslivny — dvě hodinky cesty; do večera tu zas budeme. Jsou to jednoduší ale velice hodní lidé a těší se na tebe. Setkal jsem se s Malým — tak se jmenuje — onehdy na hranicích našich revírů; skoro trpce mi vytýkal, že ani nejbližším sousedům ještě jsem tě nepředstavil. Oblec se tedy na cestu, vezmi na nožky dobré botky, které vody nepropouštějí.“

Mladá panička radostí tančila po prostranné síni. Konečně se přece podívá do lesů! Co se ho už naprosila; naprosto nechtěl, dokládaje, že by mu nepostačila, že je mokro, že by služba nedovolovala věnovati jí náležité pozornosti atd.; patrně samé výmluvy, pro které by se byla skoro už hněvala. Taková byla její touha vkročiti do tajemných, chmurných lesů, takovou kouzelnou silou vábily ji tyto, že došla si jednou pro hajných Katy a požádala ji, aby ji provedla, ukázala les. Dívka ovšem uposlechla, a mladá paní se sama přesvědčila, že těžko možno dále od pokraje vnikati. Manžel se smál, když o nezdařené výpravě své mu pověděla.

Přichystala se tedy, přistrojila; zachytila husté rusé kadeře dle tehdejší mody do řídké sítě, jasně modrou stuhou zdobené, přehodila přes těsně přiléhající modrou „korfú“ košilku barevný pestrý plaid a — nerad povídám, protože rekyně své ani zlehčiti ani krásy jí odnímati nechci, ale věren jsa historické pravdě, mlčením opomenouti toho nemohu — objevila se před manželem v půvabech vševládné tehdy ještě krinoliny. Hospodyně pětkrát spráskla ruce nad tou krásou a velebností širokého zjevu, manžel však potutelně se usmál.

„Zdeničko drahá,“ řekl, „tohle náčiní podsukenní laskavě doma zůstavíš, ježto v objemu tom bys neprošla.“

Zarazila se velmi, modrá očka jí zvlhla. „Není možno. Šaty jsou na krinolinu šity, jak bych je bez ní oděla?“

„Nic naplat, dušinko — houštiny nedbají mody, a po zemi vinou se málo diskretní kořeny, kterým by se zachtělo oděvu tvého. Ty nedávej jim ho na pospasy a pojď v domácí úpravě své, je nová a sluší ti výborně.“

Studem a rozčilením všecka tvář nachem se jí polila: „Vy mužští tomu nerozumíte. Jak pak se ukázati v přiléhajících šatech? toť neslušné! co by tomu řekla paní Malá?“

Skoro nedopověděla, takovým prudkým, hlasitým, nezdvořilým smíchem přerušil ji manžel, jinak tak vážný. „Paní Malá? Co ta řekne? Ha! ha! Och, ty zlatá moje, paní Malá co živa toho obručí neviděla, ba snad o něm tak málo slyšela jako ty, moje kuřátko, o parádním

oděvu čínské císařovny. My jsme tu v jiném světě; na Pürstlink a Podroklanskou myslivnu ani Paříž se svou modou dosud nevyzrála. Paní Malá co řekne? ne, odpusť mi, ženuško, ha, ha, ha!"

Marné bylo všeliké její smlouvání; na její námitky měl jen jednu odpověď: „Navěs na sebe korálků, zlata, všelikých stužek, jen když nelítají, chcešli paní Malé imponovati, ale v krinolině jíti nemůžeš, rozhodně nemůžeš, protože bys tam přišla nahá."

Zlobila se rozkošně, pleskla ho hebounčkou ručkou přes široké plece, ba snad i ústa by mu byla zavřela, jen kdy by maličká na něj byla dosáhla. Konečně však se poddala a šla se převleci. Faktum toto sluší všemu světu za hlaholu trub i kotlův zvěstovati, ježto řídkým jest v dějinách lidstva úkazem, aby žena ve věcech mody muži povolila. V Pürstlinku je jiný svět.

Vyšli tedy z domova. Tenkrát nebylo ještě upravených cest, spojujících jednotlivé revíry; nebylo průseků ani tak zvaných „šnaiz" hospodářských; jen tu a tam vyšlapali si cestu lesníci a dřevorubci, položili klacky přes bořící se bláto, prkénko přes potůček. Klikatě vinula se stezička, uzounká, travou a trnitým býlím zarůstající; místy, kde les pro skaliny rozvíjeti se nemohl, kam v létě slunce pražilo, v zimě spousty sněhu zalehly, úplně se ztratila, a jen dobré, vycvičené oko stopy nacházelo. Kolem les, samý les, věčně mlčící, věčně dřímající, ať byl hustý nebo řídký, vysoký či nízký. Teprve děsné vývraty z roku 1870 a povstalý v nich brouk kůrovec podaly podnět ke změnám, změnám důkladným, a dnes, milý můj čtenáři i ty, krásná čtenářko, po pěkné silničce projíti můžeš, ovšem méně lesem nežli dalekosáhlými pustými pasekami, které v létě vypadají jako málo ladné končiny Dinarského Krasu a v zimě se podobají rozkošným nivám Groenlandským; i v krinolinové úpravě projíti bys mohla, která ovšem nejkrásnější částí milého zjevu mladé paničky nebyla, kterou však nicméně tak nerada oné výpravě v oběť přinesla.

Rozumí se, že panička pilně se přeptávala po paní Malé. I zvěděla, že to je prosťounká žena, dítko lesů. V Podroklanské myslivně spatřila světlo světa, otec její tam býval lesníkem, typ ze starých, dávno zašlých dob, kdy u věčné dřímotě plížil se čas, kdy neměřily se lesy ani hranice dříví; kdy kácelo se, čeho bylo právě potřebí, a kdy i to často shnilo, poněvadž nebylo lze odvleci drva; kdy neprokopávaly se strouhy na odvodnění bažin a rašelinišť; kdy se nezakládaly inventáře, nedělaly rozpočty. Za to hubili tam medvědy, rysy a divoké kočky, až vyhubili všecku tu čeleď a jeleny s nimi, při čemž pytláci pilně pomáhali; boj za bojem s nimi podnikán, válka pohraničná, děsná, nemilosrdná v podrobnostech svých. Tam tedy narodila se paní Malá, tam štěstí lásky poznala, když nynější manžel její se tam dostal za „pomocníka," jak tehdy říkali. Tamodtud vypravila se co nevěsta v svatebním průvodě do Rehberka, kde oddána s milým svým; tam opět co paní zavládla, když on po smrti jejího otce na místo lesníka dosazen byl. Rehberk byl její Prahou a Kašperské Hory, kam snad dvakrát za svého života přišla, byly jí Paříží. Ba, mocně toto staré sídlo zlatých dolů pečeť svou vtisklo do paměti její. Krásnou a vzne-

šenou nade všecek pobyt lidský zdála se jí „Dlouhá ulice“ i s historickým domem svým, na němž čísti lze nápis:

Dieses Haus steht in Gottes Hand,
Drum wird's zum grünen Ochsen genannt —

táž „Dlouhá ulice,“ která do roku 1863, kdy napolo vyhořela, dláždění tak málo poznala, jako paní Malá krinolinu.

Paní Kořánové všecko to povídání zdálo se bájí z dávných časů, jichž názorů pochopiti nemůžeme. A manžel její chválil tu paní a desetkrát opakoval: „Je to dobrá, úcty hodná paní.“

„Ale, mužíčku, vždyť je předpotopní . . .“

„Předpotopní? Třeba, ale my jsme tu vůbec předpotopní; na nás ještě musí přijíti katastrofa.“ Ani nepomyslil, jakou děl pravdu. Ba, přišla katastrofa jako potopa na kraje tyto a zvrátila starodávnou, velebnou tvářnost jejich, zvrátila lid i podmínky jejich života, zdroje blahobytu jejich zasypala . . .

„Je to přece podivná existence,“ vece mladá paní, „br! v Podroklanské myslivně se narodit a jiného bydla na světě nepoznati!“

Vážně, skoro s výčitkou manžel na ni pohlednul: „Zdá se ti to býti krutým, viď, drahoušku? Jen ať i tobě se nezasteskne . . .“

Uchvátila jeho ruku: „Neboj se, vždyť je tu krásně“ — ale bylo v jejím hlase cos neupřímného, co mu neušlo.

Obcházeli úpatí Plattenhausenské hory; bujné, samorostlé mlází v zelený klín svůj je pojalo; revírník šel napřed a klestil jí cestu, tesákem usekávaje dotěrné větvičky, aby do tváře jí nešlehaly, nohou odkopávaje kamení i suché, mrtvé dříví, jímž půda byla postlána; ona mlčky ho sledovala. Dobrou čtvrt hodiny beze slova tak ušli; tu prořídlo houští, otevřela se před nimi lysina; ale černá byla půda, všude temné vody, tu klacek na příč, onde kámen značil cestu; bořily se nohy pod kročeji, bobtaly bubliny. I obrátil se revírník k družce své: „Hle močál — musím tě přenesti!“ řekl — a nežli se vzpamatovala, jako dítko ji pozvednul silnou rukou a mocným ramenem unášel ji, s klacku na klacek, s kamene na kámen skákaje. Přilnula k němu, zadívaly se jasné její oči v jeho osmáhlý, krásný, mužný obličej.

„Tak ti urovnám cestu,“ šeptal, „aby nožky tvoje na kámen nenarazily; tak tě životem ponesu, aby žádný kal, žádné bláto tě neposkvrnilo, ty moje světlo, které Bůh mi dal na moji pouť!“ Byla hluboce dojata; ukryla tvář svou na jeho prsou, snad aby neviděl slzičku, která jako perla se jí leskla na dlouhých řasách. Teprve když pevnou zase stala se půda, lehounce ji pustil.

„Kolik je let paní Malé?“ tázala se po chvilce paní Kořánová.

„Už přes čtyřicet, ale silně a zdravě se zachovala, ač měla dvanáct dětí . . .“

„Dvanáct dětí!“ zvolala panička, „a žijí všecky?“

„Nežijí; bylo pláče dost po nich; žije jich jen pět, a to nejmladší; starší pomřely, však uslyšíš.“

Trochu se zase rozhovořili. Tu otevřela se před nimi holá pláň. zablyštělo se zrcadlo vodní; domek tu stál skromný, dřevčný, bez patra: v levo les, kostrbatý, z něhož tu a tam čněl nebetyčný velikán

a polovyrostlé mlází kolem něho mělo vrcholky do sebe spletené; bílé byly pně, větve šedým mechem potaženy, celá půda mrtvolami smrčkův různé velikosti poseta — prales. A dále v levo, nad černé temné lesy se vypínajíc, dvouhlavá modrá hora, na jejímž holém temeni oko rozeznávalo v průzračném, jasném vzduchu nakupené balvany temnošedé barvy. Revírník prstem ukázal: „Roklan."

„A ta voda?" tázala se mladá paní.

„Podroklanská nádržka."

Jak šli podle hráze, vystoupil z domku muž prostřední postavy s mysliveckým kloboukem, oděn v hrubý kabátec z kosmaté, šedé vlny, zeleně vyložený, v ošumělé, černé těsně přiléhající spodky, kterým na kolenou čas barvu setřel, a v hrubé, vysoké boty. Zočil příchozí, křikl cosi do domku, pak jim v ústrety spěchal.

„Vítám vás! vítám srdečně!" volal z daleka. Když jich došel, viděli, jak se mu všechen obličej radostí rozklížil, v hluboké, radostné rýhy stáhly se osmáhlé, šedým strništěm porostlé tváře, a houštinatý, kostrbatý knír, jenž ústa kryl, směrem k tlustému, okurce podobnému nosu se vyježil. „Emile! tys to, a to jsem rád!" potřásal Kořánovi ruce, dvakrát, třikrát v ústa i tvář jej políbil a nepustil ho, až se mu jal představovati mladou svoji choť. Tu se hluboko uklonil. „A, to mne těší, paní fořtko! to jsou hosté!" — a ptal se, jak se tu paničce líbí, jak zdomácněla? Tu česky, tu německy, oboje dohromady, oboje k smíchu zkomoleně. Sám to cítil, neboť mačkaje v tvrdé pravici své útlou paniččinu ručku, pravil: „Stakra! na mou duši, až člověk mluvit se odnaučí v této proklaté samotě! Člověk česky myslí a německy mluví; při tom někdy mluví a zapomíná myslit a pak zase myslí a nepřichází na slovo; panička nám nezazlí, my jsme tu sprostí lidé."

„Však nezazlí," odpověděl místo Zdeny manžel; „v Podroklaní není salonů."

„Cože? saletl? Kde pak by se tu vzal saletl? sníh by ho rozmačkal."

Mladá paní v udivení patřila na kollegu svého manžela, pak div se do pysku nekousla, jak se namáhala, by potlačila smích.

Když trojice došla domu, objevila se na prahu žena po spůsobu selském ustrojená, vysoká, silná, ve vlněných punčochách a trepkách, a za ní tlačilo se čtvero dítek, tři holčičky a chlapec, od desíti do čtyř let, chlapec v umouněné košilce a roztrhaných spodkách, jež na jediném provázku místo kšand visely, děvčátka v prostých modrých, kartounových sukýnkách, všecky rusohlavé, opálené, bosé.

„Tak vám tedy vedu ženušku, paní Malá," vece německy revírník, „a hle! Zdeničko, tuť paní Malá, naše sousedka."

Paní Malá velice rozpačitě se usmívala a vítala, jak uměla.

„Jen dál, jen dál! — u nás hezky není. Bože ty děti! — už jen odpusťte, my to po pansku neumíme." Když vešli a usednout měli, utírala bílé lavice, hrubé, ale dost čisté židle. „A co dám vzácným hostům? budou mít hlad — inu, pan lesní, ten už ví, ten je náš — ale paní drahé, co dám?"

„Žádných okolků, paní Malá."

„Napeku koblih, masa nemáme, kde tu vzítí? . ."

„Skoč pro ryby, kluku,“ vmísil se pan Malý do hovoru, „vyber jich z kašničky půl kopy, a ty je připrav s kyselou smetanou, ženo.“ Ta se omlouvala, že hned nevzpomněla. „Letos je tu pstruhů,“ obrátil se Malý k svému kollegovi, „to jsem jak živ neviděl, všecko se černá, když člověk k vodě přistoupí. Nu, u vás jich bude též.“

„Ani nevím,“ odvětil Kořán. „Kdo pak by u nás na ně chodil.“

„U nás Frantík, můj nejstarší; právě si zas na ně vyšel, dvě, tři kopy jich přinese.“

Kořán se zamyslil. „Jak pak to máš se školou?“ tázal se po chvíli.

„Se školou? hrom aby do toho! V létě nemůže chodit, musí pást, vůbec ho v domě potřebujeme; v zimě chodí, to ho ubytuji v Rehberku u sedláka, ten za to smí pást u nás v lese zadarmo sedm kusů skotu.“

Paní Kořánová ani sluchu svému nevěřila: revírník, kollega jejího manžela, a posílal chlapce jen v zimě do školy! „Co zamýšlíte s chlapcem? co z něho má býti?“ otázala se nesměle.

„Však on mu kníže pán dá hajnovnu z ohledu na dlouholeté mé služby v tomto ztraceném zákoutí,“ odpověděl Malý; „což pak mu bude chybět? Co s ním jiného? Víte, paničko, to je tak: já jsem ještě z té staré doby, vyučil jsem se myslivcem a škol jsem naprosto žádných neměl. Nu, šlo to také. Váš pan manžel, ten už je z té mladší doby, ten má školy, a ať řekne, nejsemli já starý dobrý praktik. Tak tedy ten můj kluk bez škol lesníkem býti nemůže — a do škol jakž ho dám? Však až vy budete mít kluka, také vám bude krušno.“ Pak najednou, vida, že panička nachem se zarděla, jaksi se opravuje, dodával: „Nu, s vámi to nějaké bude; kníže pán, až k tomu dojde, pošle vás do kraje, aby se děti vaše mohly vycvičiti. Ale co se mnou, starým chlapem? Lejstra dělat neumím, tak mne tu nechají, až natáhnu bačkory, a po mé smrti fořtovnu zde zruší a udělají z ní jednoduchou hajnovnu; ještě že ten ohled ke mně mají.“

Domluvil, vyňal skleněnou láhvičku na brisil, šňupl si důkladně a podal láhvičku svému kollegovi. Ten cítil, jak oči jeho ženušky téměř ustrašeně na něm tkví, a s úsměvem odmítl. „Máš pravdu, já jsem starý osel,“ vece Malý, „kdy bych měl ženušku jako ty“ — prsty zamlaskl, — „také bych nešňupal; ale my s mou starou už se nelíbáme.“

V kuchyni vedle zatím vládla a strojila paní Malá; syčelo máslo na plotně, pekly se placaté, po krajích tlusté, uprostřed tenounké koblížky, smažily se ryby v husté, kyselé smetaně. Po krátké době přišla domácí paní, bílým ubrusem prostřela. Polévka hustá jako kaše, z kyselé smetany, dvacet v ní žloutků; pak ryby, deset osob by se bylo najedlo, pak koblihy, dvě ohromné mísy. Hostitelka pořád jen přisluhovala, bez ustání se omlouvala, k jídlu nutila, sama však nepřisedla, až když hosté se najedli. Řeči sem, řeči tam. Oba revírníci rozmlouvali o věcech svých, manželky jejich o domácnosti, o dětech, jak už bývá. Rozpaky paní Malé pomalu se tratily; přisedla k mladé paničce, hladila jí tvářinky, dívala se jí zvědavě na náušnice, na korálky kolem šíje, na jehlici, a rozhovořila se po svém.

„Ach, mladá paničko, zle je u nás, velice zle; jen aby Bůh vás chránil na této samotě. Jen zdraví, jen Boží zdravíčko! . . . Hleďte,

do Mádru jsou dvě dobré hodiny, a z Mádru do Kašperských Hor je jich pět, a to mastných, a na Horách teprve je lékař. Takto jsou tu jen ty báby dřevařů, některá něco ví, některá nic; jindy bylo jinak! Můj nebožtík otec leccos věděl, kde kterou bylinku znal a jaké má síly. A já jsem si to nepamatovala, kde pak já pomyslila! taková silná, zdravá vezdy jsem bývala. A tu máš! přišlo to, a jak! O malých dětech nemluvím, už brzy po narození pomřely, ale čtyři jsem ještě měla, všecky starší než tu ty, dva hochy, dvě děvčata, nejstaršímu chlapci bylo třináct, nejmladší dívce pět let; zdrávi byli jako řípa. Tu pojednou, bylo to v srpnu a seno v lese vonělo jako drahé kořínky v Horské lékárně, přišla úplavice, hrozný host. A všecky mi schvátila za jeden týden! Sami jsme zbyli. Zavolali jsme lékaře, starého ranhojiče tehdy na Horách usedlého, ale teprve třetího dne přišel, a pak nám ještě vyčinil, že jsme ho tak pozdě přivolali . . . Teprve dvě léta na to narodil se nám nynější nejstarší. A sotva to dítě tu bylo, — a zkusila jsem s ním strašně, snad následkem skleslosti a zármutku, a v zimě to bylo, v hrůzné vánici, když lišky vyly nám pod okny, i nebýt náhodou u nás báby dřevařky, která mi pomohla, bídně bych byla zahynula, — sotva tedy to dítě tu bylo, spadl můj muž do trhliny skalní, klamným sněhem pokryté, a zlomil si nohu. Co dělat? V Rehberku je sedlák, který umí zlomeniny napravovat, ale jak ho zavolat? Do Rehberka je pět hodin cesty, a sněhu kolem na dva sáhy! Bylo tehdy u nás šest dřevorubců, ti vzali obruče sněhové, na cestu se vydali a celý den museli jít, než dostali se do Mádru, kde přibrali ještě šest mužů, aby cestu vyšlapali. Čtvrtého dne teprve všech dvanáct se vrátilo, a sedlák s nimi. A že lehla noc a mlha, všichni by byli zahynuli, ježto vzdáleni sotva na půl hodiny odsud tmou a mlhou zabloudili, kdy by Bůh sám mi nebyl vnuknul myšlenku, abych zvonila. Šla jsem tedy zvonit, slabá ještě po porodu, a rvala jsem zmrzlý provaz, až zvon jasně zavzněl do černého vzduchu. Zvonila jsem hodinu, dvě hodiny; rámě moje tuhlo, bolestí jsem se svíjela, ale neustala jsem. Bim, bam! bim, bam! už samotné mi uši zaléhaly. Tu slyším hlasy, únavou, hrůzou a strachem překonána, bez sebe jsem padla, co můj muž v strašných bolestech na lůžku svém úpěl a děcko v kolébce kvílilo. Když jsem k sobě přišla, stálo třináct mužů kolem mne a křísili mne . . . ‚Jak jste nezvonila,‘ pravil jeden, ‚veta bylo po nás — vy jste nám všem život zachránila.‘ — Co můj muž zkusil, nežli sedlák strašně zateklou nohu napravil, o tom mluviti nebudu. Tři neděle tu ten sedlák zůstati musel, než pohoda mu dovolila se navrátiti; i ti Máderští dřevorubci tu zůstat museli. Jen Bůh sám tomu člověku odplatit může, co pro Jeho milosrdenství nám učinil. Pomyslete jenom ten strach, který jeho lidé o něj doma měli!“

Bohaté slzy tekly po tvrdé, osmáhlé tváři ženině, když to vypravovala; i mladá panička hluboce byla dojata.

„Ty toho naškemráš,“ obrátil se Malý k své ženě, „abys té paničce srdce obtěžkala.“

Měl pravdu, starý drsný lesník: paní Zdena seděla tu ubožáček všecka sklíčena, barva prchla jí s tváří.

„Jezte přec, jezte!“ pobízela ji paní Malá: „nechutná vám? Musíte nás omluviti, jsme proti vám sprosťáci, nic dobrého poskytnouti nemůžeme.“

Mladá paní sotva slyšela; děsné obrazy toho, co opuštěnost, odloučenost přinesti mohla, v divém reji se stíhaly před duševním okem jejím. Děti bez pomoci mroucí, zvon, který zní mrákotou noční, mlhou a sněhovou vánicí, — a což kdy by marně mluvil kovový jazyk, kdy by oněch třináct mužů v bezedných, chladných hlubinách — — ani nedomyslila, hrůzou všecka se zachvěla.

Oba mužové čtli její myšlenky; revírníkovi stalo se krušno, s úzkostí utkvěl pohled jeho na mladé bytosti, která k pozemské jeho dráze připoutána byla nerozlučitelnými svazky. Malý pak pěstí uhodil na stůl.

„Tak vidíš, sovo noční, co jsi spískala svým skuhráním! Nač takové věci povídat? Co pak jinde neštěstí se nestane? Zlomil jsem si nohu — dobře; přišli a vyhojili ji, to je všechno. To je toho! Jako bychom my pozemští lidé proti osudu byli pojištěni! Jako by jiným dítky pomříti nemohly, třeba bylo deset lékařů po ruce! Nic vy si z takových řečí nedělejte, paničko! Kdo pořád na možné neštěstí pomýšlí a se ho bojí, ať se postaví pod skleněný příklop, a i tam se udusí. Co pak tu nejsem? Co pak tu její otec nežil sedmdesát let?“

Železná logika slov těch neminula se s účinkem; paní Malá ovšem se zarazila a velmi málomluvnou se stala, ostatní však o jiných rozhovořili se předmětech. Malý postavil na stůl ohromný džbán piva, které do sklenic nalito podobalo se švestkové šťávě; nicméně mužům dobře chutnalo. Mladé paní však, kterou hostitel nepřestával nutiti k tomuto záhadnému daru Gambrinovu, nijak se do něho nechtělo: „Po koblihách?“ namítala.

„A, čert vezmi koblihy!“ odtušil Malý; „u nás se vše k sobě hodí, co máme. U nás je vzduch silný a tráví — tomu panička přivykne. he, co, Emile? Nu, řekni jí to, tobě uvěří. To byste měla vidět naše drvoštěpy, jak ti to umějí o pouti Kvildské a Rehberské! Chlapi ovšem po takových žranicích leží jako zabiti, ale neškodí jim, zase se zotaví . . .“

„Ale pane Malý, co pak já mám žaludek jako vaši drvoštěpové?“ smála se paní.

„Však ho dostanete, paničko, Bůh vás uchová,“ odvětil on s božskou naivností.

Šly zase jiné hovory, i paní Malá opět rozvázala: „S tím dobytkem je kříž! aby tomu člověk pořád byl v patách, na děti těžko se spoléhati. Tak před dvěma roky přišli jsme o býčka a o krávu najednou; spadli do tůně lesní, zapadli do bahna, zapletli se do kořenů a utonuli; teprva čtvrtého dne jsme je našli, už byli v rozkladu — ani dřevaři jich nechtěli jísti.“

„Už zas krákáš o neštěstí, černá vráno!“ přerušil povídání Malý — „už zas jí chceš obtížit srdce, jako by jinde dobytče na zmar přijíti nemohlo? Toť Bůh sám ví, co ta ženská pořáde má v hlavě, jen samou zhoubu. Nic vy ji neposlouchejte, paní fořtko; tu máte, pijte! vy nás tu špatně uctíváte.“

Pan revírník Kořán začal pomýšleti na zpáteční cestu. Trvalo dosti dlouho, než se vypravili, neboť starý Malý loučil se bez konce a nepřestával domlouvati, aby přes noc tu zůstali. „V komoře budete spáti,“ pobízel, „peřin máme dost, zima vám nebude.“

V tom měl pravdu, mladá paní musila se jíti podívat na toto bohatství, největší jich blahobyt. Celé kopce byly nakupeny, tvrdé jako kámen, dvacet hostí byli by uložili. „Dobrá polovice jich pochází od babičky,“ ujišťovala paní Malá.

Konečně se vybrali — pan Malý doprovodil je hodný kus cesty, stále jim domlouvaje, aby se ještě s ním vrátili. Když přemlouvání marným se ukázalo, rozloučil se s velkou srdečností a sám se vrátil.

Než je les pojal ve svůj klín, stíny už padaly delší. Ticho kolem jako v hrobě, ani zvonce skotu k nim nezaznívaly svým unylým hlasem.

„Tiť jsou naši sousedé,“ počal revírník, jako by tušil, že musí je omluviti; „nevykládej, Zdeničko, prostoty jejich ve zlé. Lépe se chovati nenaučili se, ale hodní jsou, z míry dobráci. Přivykneš, až tu déle budeš; pět, šestkrát do roka se s nimi sejdeme, více sotva.“

„Hodní třeba jsou,“ odvětila panička, „ale podivní přec . . . Jak živa bych byla neřekla, co odloučenost z lidí udělá. Pomyslímli si, že to revírník jako ty, a dětí do školy neposílá!“

„To máš z těch starých; tací dřív tu byli všickni. Nyní vymírají tyhle typy. Malý je v naší krajině poslední, a přece ho mám rád, jest mi ze všech nejmilejší. Zůstal prostým, upřímným, nezkaženým. Hodí se sem, a vzdělaní nehodí se, dokud ostatní poměry se neupraví. Zvrhnou se v té odloučenosti; přijde nuda, dlouhá chvíle, nevědí co počíti . . .“

Mladé paní přicházely temné myšlenky. Vzpomínala zase na povídání paní Malé, jež se v srdci jejím dotkla struny dosud spící. Jak dlouho jí tu bude dlíti? Vzpomněla si na matičku daleko za těmito horami — kdy ji uvidí? — Bylo jí skoro do pláče. Kráčel před ní manžel, starostlivě jí klestil cestu, aby větvička se jí nedotkla, statný muž, krásný muž, věru hrdou mohla býti. Přemohla se, vší mocí zaháněla trudné pocity.

Šli směrem k východu, kde tmělo se už nebe, podobajíc se klenbě z temnomodré ocele. Duněla země pod pádným jeho krokem, šelestil měkký její šat; c! c! ci, ci, ci! jakés drobné ptáče šveholilo v korunách smrků. Pak on se jal povídati, jak Malý i v zimě ob čas s nebezpečím života k němu docházel, aby ho potěšil, s ním pohovořil v doby srdce svírající samoty; jak vším jej opatřoval, vřele se ho ujímaje, když před dvěma lety sem dosazen byl, neznaje poměrů ani života zdejšího. Naslouchala zvučnému, hlubokému jeho hlasu. Dále jí povídal, jak nyní jedná se o systemisování těchto širošírých hvozdů, o odvodnění slatin, o pravidelné hospodářství. Malý že je proti těmto novotám, zvláště to odvodnění že se mu protivuje. Bůh dal les, prý říká, a dal slatiny, aby vlhko po celý rok se udržovalo a řeky v kraji se přebytkem vlhka živily; člověk prý se Prozřetelnosti do řemesla míchati nemá. To i řekl při konferenci lesníků, která před rokem

v Dlouhé Vsi se odbývala, a nemálo se zarazil, když pan lesmistr mu řekl, aby mlčel, že ničemu nerozumí.

„Tenkrát mi ho bylo líto,“ doložil revírník, „tak líto, že ani říci nemohu; i zastal jsem se ho, řka, že Malý, třeba prostě a po svém se vyjadřuje, dobře poměrům u nás rozumí, a že pro svou osobu sdílím náhled jeho, pokud se odvodnění slatin týče; než pan lesmistr chtěl jinak, a po jeho vůli se stalo.“

Za těch a takových řečí došli domů, právě když slunce za Spitzberk se schýlilo; rudé červánky vzplály na západním nebi, modré, žluté i nachové paprsky vroubily je, a příšerně z toho pozadí vystupovaly rozčechrané hlavy černých smrků. (Pokračování.)

Důvěrné sloky.

Ó nikdy neptej se, co třeba k tomu síly,
by našla v dusných tmách dlaň tvoje moji ruku,
zda dráhy obtížné zas lán jsme urazili,
zda v hudbě polibků a srdcí ve souzvuku
jsme, jak máj sliboval, též v skutku šťastni byli?

O štěstí přemýšlet, je bourat vetchou zídku,
již proti přívalu jsme ze snů zbudovali,
je, dřív než rozkvetla, illusí škubat kytku,
je lásce strhnout pás, dřív než jsme milovali,
a, než se vyzpíval, je zlomit ptáku snítku.

Když močál za námi, když dostoupena hora,
co po nich dále nám? Cíl novou kyne strázní.
Ne snivé západy, nám kyne dělná Zora,
nám v nový úpal dne vždy nový povel zazní;
náš symbol, ne kdo žne, až dosud ten, kdo orá.

Jen denně chutě dál bez váhání a mdloby,
bez oběti co kněz, bez bouře co den letní?
Ba v nový pochod jen nám kynout musí hroby.
Co vzdorovat chce, zlom! Co nepodá se, přetni!
Prach, mozol, slza, krev jsou nejkrašší tvé zdoby!

Pak půjde s námi, věř, vždy Láska život celý,
my silní budeme, mír v srdci, štěstí v líci;
že byla s námi přec, kdys poví hrob nám stmělý.
Tak druhdy do Emaus šli šťastní učedníci
a že jest s nimi Bůh, to rovněž nevěděli.

Jar. Vrchlický.

Brodkovský advokát.

Obraz ze současného života moravského.

Napsal

Václav Beneš Šumavský.

(Dokončení.)

a soumraku sbíhali se před obydlím Kubalovým na náměstí lidé a chodíce kolem oken jeho spílali mu volajíce: „Zrádce, Jidáši! Prodal jsi nás židům!“

Pojednou valil se z předměstí dav lidu, v jehož středu byla Mudrova žena s dětmi.

„Vidíte,“ vykládala ubohá, jež chtěla celému městu rozhlásiti, že muž její nebyl zatčen pro nic nečestného. „Vyhnal mého muže a proč? Proč ho vyhnal? Že chtěl zůstat Slovanem, že nechtěl být odrodilcem. A ještě ho udal u soudu, aby ho četníci odvedli . . . Pojďte, děti, pojďte,“ pokračovala berouc ubožátka za ruce, „pojďte, poděkujte se panu doktorovi, že vám dal tatíčka zavřít jako zloděje, aby mohli židé vyhrát.“

Kolem nešťastné ženy, jež hájila cti mužovy proti pověstem, že byl zatčen pro zpronevěření peněz, utvořil se brzo veliký zástup, z něhož se ozývala prudká nevole a výhrůžky proti advokátovi.

Tak přivalil se dav ten až k obydlí Kubalovu, právě když se Hilda se zářící tváří vrátila od Albrechta, jemuž za tepla blahopřála k jeho vítězství.

Křik a sykot se vzmáhal, a když Hilda ze zvědavosti přistoupila k oknu, aby se podívala, co se venku děje, propukla bouře.

Někdo uchopil kámen a řinknul jím do okna, a za ním na sta rukou chápalo se kamení a počalo bombardovati advokátovo obydlí. Sklo s rachotem sypalo se na dlažbu.

Advokát zbledl ve tváři, když první kameny rozbivše skleněné tabule vletěly do pokoje. Hilda zděšeně vykřikla a pobíhala zmateně po pokoji, nevědouc, kam by se skryla. Kubala ji uchopil a takořka polomrtvou ji vlekl do zadního pokoje, jehož okna vedla na dvůr.

Rozkacený lid nespokojil se však rozbitím oken, nýbrž chtěl vedrati se i do příbytku doktorova. Z davu ozývaly se hrozivé výkřiky: „Zabte ho! Zabte ho! Zrádce! Jidáše!“ Několik mužů vrhlo se na domovní dvéře, které v čas byly zamčeny, chtějíce je vypáčiti.

V tom však je kdosi silnou paží odstrčil, a před zavřené dvéře postavil se lékař Svozil a hřímal k rozbouřenému zástupu:

„Ani krok dále, občané! Pamatujte si, že byste tím naší svaté věci nepomohli, nýbrž jí ještě více ublížili. Musíme nyní počíti znova pracovati, a bohdá při volbách příštích naše dobré právo nad spojenými nepřáteli slavně zvítězí!“

Rozhodná slova, energicky pronešená, neminula se s účinkem.

Davy se zastavily, utišovaly se, počaly klidněji rozmlouvati, tu a tam ještě ozval se prudší hlas, výhrůžné zvolání, ale zase zaniklo,

a znenáhla se lid rozcházel k nemalé radosti židovských obchodníků, kteří při prvním zařinčení skla obchody své zavírali a ustrašeni v bytech svých se skrývali.

Než přišli četníci, pro které Albrecht poslal, bylo náměstí prázdno, a sychravým, deštivým večerem blikaly jen olejové svítilny.

Kubala teprve po příchodu četníků odvážil se do předních pokojů, jichž okna i rámy kamením byly roztřískány. Choť jeho dověděvši se, že se jim již nic státi nemůže, poněvadž jich budou četníci celou noc stříci, rychle se vzpamatovala a s jizlivým posměchem prohodila:

„Vidíš, to ti udělali Slované, tvoji krajané, tvoje krev!“

Kubala přemáhal se, aby neodpověděl, poněvadž cítil, že by jí musel vmetnouti ve tvář nějaké hrozné slovo. Vyšel raději z pokoje, poněvadž myslil, že se musí zadusiti pod tíhou trpkosti, jež mu padla na prsa.

Počal se procházeti po temné komnatě nedbaje toho, že vráží do stolu a židlí a že šlape po skle na podlaze roztroušeném. Zmocnila se ho nevýslovná trpkost. Připadal si jako zločinec po spáchaném hříchu. Pociťoval, že jest sám vším vinen a že by se vše to nebylo stalo, kdy by nebyl se zamiloval do Hildy a kdy by před třemi lety nebyl dal Albrechtovi hlas svůj. Poznával nyní, jak se dopouštěl chyby za chybou. Byl malým ješitným egoistou tam, kde bylo třeba síly celého muže. Potřeboval nejen srdce ohnivého, ale i mysli ocelové, železných svalů a žulové lebky, aby bojuje proti nepříteli výbojnému a lstivému dovedl býti k němu bezohledným. Měl však jen srdce vřelé, ale hlavu povolnou, důvěřoval příliš cizím a málo sobě samému. Bál se rozhodného činu a jen jednou byl energickým, když přerušil poměr ke Karluši, ale jednal tehda ve vášni, dav se okouzliti a oslniti koketerií dívky cizí.

Neměl pravé odvahy k ničemu, ani k dobrému ani ke zlému. Oženiv se neměl síly přesvědčiti Hildu o tom, co činiti musí jako žena jeho, neměl odvahy, aby za své ideály bojoval aneb se jich zřekl, a tak v nerozhodnosti houpal se ve vzduchu nemaje ani pod sebou ani nad sebou opory. A tato jeho nerozhodnost stala se osudnou jemu i Brodkovicům.

Bolest jeho byla veliká, nesmírná, tak že otřásla celou bytostí jeho nesnesitelnou mukou.

XI.

Po volbách již se Albrecht nerozpakoval, aby prohlásil stranu svou za německou. Co tu bylo jásotu v táboře nepřátel nad tímto novým vítězstvím! Protest podaný byl odmrštěn a volby schváleny s neobyčejným chvatem. Městečko ryze české dostalo tak z nenadání obecní správu německou a nový jeho výbor nesestával již ze starousedlých sousedů, v poctivosti a vážnosti sešedivělých, nýbrž z Albrechta, několika úřadníků a židů, a pak ze zadlužených občanů, kteří záviseli

na milosti úsporního spolku. Za starostu zvolen Albrecht a prvním radním bývalý kantiňák na Pasece, nyní majitel hostince u růže.

Albrecht dosáhl, čeho si přál. Nedovedl se ubírati k cíli svému přímo, věděl, že by se tak k němu nikdy nedostal; ale za to byl mistrem v drobných pletichách, v potměšilé lsti a v úskoku, které jej příznivou shodou okolností učinily pánem v obci. Nesmírně vzrostla tím jeho pýcha, a kde mohl, dával nepřátelům svým tvrdě pocítiti nynější svou moc.

Prvním skutkem nového obecního výboru bylo, že zvolen byl za obecního lékaře jakýsi Němec, který znal sotva několik slov českých a který na dřívějším působišti svém se stal nemožným, poněvadž se opíjel.

Druhý skutek Albrechtův vzbudil bouři nevole po celé Moravě, neboť židovská soukromá škola prohlášena byla přes noc za německou obecní školu, a jakmile na jaře sníh sešel. stavěla se pro ni o překot nová nákladná budova.

Pozdě pykali Brodkovští za svou lhostejnost a pozdě poznávali, kam přivedla je nesvornost a národní nestatečnost, ale vidouce, že jařma, které si sami zbůhdarma na krk uvrhli, tak brzo se nezbaví, vpravovali se do nových poměrů, mnozí posílali dítky do německé školy „k vůlivá té němčině“ a kojili se nadějí, že v Brodkovicích se rozproudí nový ruch a že nastanou ty zlaté časy, které jim Albrecht před volbami sliboval. — —

Zatím žena Mudrova marně očekávala, že se muž její vrátí. Ubohá mohla si s dětmi oči vyplakati pro živitele svého, on však nepřicházel, nevracel se, jak jí byl slíbil. Den za dnem míjel v hrozné nejistotě pro nešťastnou ženu, a marně se těšila, že se konečně otevrou dvéře a že „tatíček“ zase vstoupí.

Nikdo neměl tušení, co v té době zkusila, jak celé noci probděla v slzách a na modlitbách. Byla to prostá žena z lidu, nebyla již hezká, měla tváře odkvetlé a předčasným strádáním svadlé, ale milovala muže svého láskou nejčistší, a div si nezoufala, když nepřicházel. Hluboko vpadlé, zanícené její oči, její sevřené rty, její celé vzezření bylo tak nevýslovně smutné. Každý jí litoval, ale pomoci nikdo nemohl.

Po dlouhém čekání došla konečně zpráva o provinění Mudrově. Na hejtmanství bylo učiněno bezejmenné udání, že se v obci zdržuje člověk bez zaměstnání, jmenem Mudra vulgo emigrant, který proti ústavověrné straně agituje, a že ten člověk jest silně podezřelý, že před lety nedostavil se k odvodu.

Hejtmanství bez odkladu nařídilo četníkům, aby ve vší tichosti Mudru v den voleb zatkli a přivedli.

Pohříchu vyšetřováním se dokázalo, že v době, kdy se Mudra dostaviti měl k odvodu, prchl do Polska, že tam bojoval v řadách postalců, a že vrátiv se skrýval se v Brodkovicích. Poněvadž v rodišti jeho bylo několik Mudrův stejného křestního jmena a téměř stejného věku, podařilo se mu i později, když se chtěl oženiti, že šťastně ušel bdělosti úřadův.

Mudra byl dopraven k soudu do Brna a tam odsouzen pro sběhlictví k žaláři na celý rok, při čemž jako přitěžující okolnost bylo uváděno, že súčastnil se agitací pro stranu národní.

Byl uvězněn. — —

Míjely měsíce, po které zřídka kdy žena jeho obdržela od něho lístek. V městě zneuáhla se zapomínalo na ubohého emigranta. Tu náhle povolána Mudrová na žádost manžela svého do Brna. Byv stižen zlou plicní nemocí umíral tam ubohý odsouzenec ve vězeňském špitále.

Dobrá, věrná žena jeho zůstala u něho, až v náručí jejím naposled vydechl, a jediná, opuštěná, se zoufalstvím v srdci kráčela pak za vozem, jenž časně z rána odvážel na hřbitov mrtvolu muže, který pro ideální nadšení a pro šlechetnou mysl svou zasluhoval lepšího osudu.

Zahynul jako oběť voleb Brodkovských!

Nešťastná vdova sama těžce ochuravělá vrátila se domů a snad by byla i ona podlehla utrpení svému, kdy by Pejčoch a Kaňák nebyli se jí a dětí jejích ujali. V besedě pořádána pak zábava ve prospěch pozůstalých za nejživějšího účastenství lidu. A zábava tato byla zároveň prvním projevem Brodkovských proti Albrechtovi, kterého veřejné mínění obviňovalo z denunciace, jejíž obětí se Mudra stal.

Pro Kubalu byla tragická smrt jeho bývalého solicitátora novou ranou. Cítil mrazení v těle při truchlivé zvěsti této a svědomí činilo mu zlé výčitky, že není bez viny na smrti oddaného muže tohoto.

Avšak osud nechtěl advokáta ušetřiti ani dalším těžkým sklamáním. Za každou krůpěj rozkoše musil nyní spláceti krví srdce svého.

Jednoho dne vrazila Hilda k němu do pracovny s očima pláčem zarudlýma a s tvářemi rozechvěním planoucími.

„Ach, toho jsem se nenadála, ach, to je hrozné, neuvěřitelné!“ úpěla držíc v rukou jakýsi list.

Kubala tázal se jí, co ji rozčililo, ale nemohl dostati z ní slova. Pohlížela naň vytřeštěným zrakem a pohybujíc křečovitě rty svými, nemohla z nich vypraviti slova, aby manželu pověděla, co ji tak vzrušilo.

Nadarmo jí doktor domlouval, pro vzlykot nemohla dlouho souvisle promluviti Konečně spozoroval lístek, jejž držela. Vzal jej do ruky a pročetl jej.

Svrchovaný úžas objevil se i na tváři jeho. Zbledl a namáhal se vydechnout, aby se zhostil krve, tísnící se k srdci jeho. Pohlížel pak chvíli na Hildu s podivným výrazem ve tváři, a dal se konečně do hněvivého smíchu.

„Zde to vidíš, zde to máš!“ zvolal, a oči jeho skoro zelenavým leskem svítily.

Hilda padla na křeslo a zakryla si tvář rukama.

Co se přihodilo?

Starý, šedesátiletý strýc, ředitel Volfgang Castello, oznamoval Hildě, že slavil minulý den sňatek se svou dosavadní hospodyní, mladou vdovou a obratnou kuchařkou, kterou před několika lety přijal, aby Hildě pomáhala spravovati jeho dům. Sňatek byl vykonán ve vší tichosti vzhledem k pokročilému věku strýcovu. „Budu míti nyní konečně také svůj rodinný krb,“ psal strýc své neteři, „a v choti své přítulnou,

dobrou družku, která mi stáří zpříjemní a bude mi oddanou ošetřovatelkou v případě nemoci."

„Ach, toho jsem neočekávala!" opětovala Hilda stále trhaným hlasem. „Ach, jsem opravdu nešťastna! S takovou sprostou ženštinou, fi, fi! S bývalou ženou obuvnického tovaryše, jenž se z opilství a bídy oběsil! Tu si vezme strýc, on, ústřední hospodářský ředitel! Ó, to jest nesnesitelné! Ach, jak jsem nešťastna!"

Strýc neuznal ani v tomto listě za dobré, aby trapné toto překvapení pro Hildu osladil nějakou sebe menší zmínkou o konečném uspořádání záležitosti jejího věna. Mlčení jeho mělo v tomto případě význam rozhodující. Hilda i její manžel to pochopili.

Událostí touto byla pohroma Kubalova dovršena. Nyní bylo zjevno, že naděje v bohaté věno neb dědictví po Hildině strýci byly klamným, mámivým přeludem, jemuž obětoval všecku svou budoucnost. Věno i dědictví po tolikaletém čekání bylo to tam, a s ním skácela se v prach celá budova blahobytu, které doktor obětoval všecky své tužby a snahy, svou pověst i přesvědčení své.

Teď viděl konečně se strašnou jasností, že se dal ošáliti, děsně ošáliti a že byl po dlouhá léta loutkou v rukou těchto nepřátel, kteří jeho síly ochromili a jeho budoucnost zničili.

Hněv a opovržení sršely mu z tváře, byl by se rád vykřičel, byl by rád ženě své pověděl, jak ošemetní, licoměrní a podlí jsou ti, kteří ho tak dlouho klamali; ale když viděl, že sama jest zdrcena pod tíhou této zvěsti, utlumil násilně v nitru svém všecka prudká slova, jež se mu drala na rty. Nepromluvil s chotí svou o této záležitosti ani jediného slova obávaje se, aby hněv v něm při tom nepřekypěl.

Hilda tentokráte sama přerušila styky své se strýcem, pohněvavši se na něho nejen proto, že si vzal svou hospodyni, ale i proto, že neteř svou neuznal za hodnu, aby ji byl dříve o svatbě uvědomil. Ale ředitel nebral si hněv její příliš k srdci a neučinil jediného kroku, aby si ji zase naklonil.

Ostatně se povaha její ani touto ranou nezměnila. Nestala se o nic k manželu svému přítulnější a oddanější. Bývala nyní často nervosní, urážela ho svou svéhlavostí a svými vrtochy jako dříve, a on se jí mstil nevšímavostí a trávil častěji večery své v hostinci.

Oba manželé se navzájem prohledli, stali se sobě všedními a často byly mezi nimi chvíle, kdy se nenáviděli a vyčítali si, že by byli šťastnějšími, kdy by se jich životní dráhy nebyly nikdy setkaly.

Ona viděla, že Kubala již není tím hezkým mužem, jakým se jí druhdy zdál býti: stloustnul, barva tváře jeho sežloutla, měl vrásky, oči jeho byly bez lesku, vous jeho zanedbaný.

Ale také ona nebyla více tou oslňující kráskou jako druhdy. Zhubeněla, krásné druhdy rysy tváře její majíce výraz omrzelosti a únavy staly se ostrými, poněvadž žádný ušlechtilý pocit jich nezjemňoval. Ten tam byl lesk a pel mladosti, oči měla pichlavé a uštěpačný rys kolem úst ukazoval, že jest povahy svéhlavé a zlostné.

Kubala nyní v okamžicích trpkosti vzpomínal na Karluši, která se zatím stala chotí lékaře Svozila, jenž zůstal v Brodkovicích, ačkoli místo obecního lékaře neobdržel. Kubala míval ji nyní před očima

v temných a chmurných dobách, v nocích bezesných, kdy život beze snah a tužeb zdál se mu býti jen těžkým břemenem. Byla nyní krásnější než dříve, krásnější než jeho žena, a z tváře její vyzírala dosud bývalá něžnost a jemnost, jenže ještě více oduševněná.

* * *

Albrechtova vláda v městě trvala dále a byla pořád nezřízenější. Stavby a podniky obecní obohatily jediné kapsu jeho a několika jeho věrných nohsledů. Vystavěl si na náměstí veliký dům a domácnost jeho, druhdy skrovňoučká, odkázaná na malou pensi, skvěla se nyní přepychem, který každému bil do očí, ale o němž nikdo si netroufal hlesnouti, odkud pochází, poněvadž nový starosta každého, kdo proti němu se ozval, zažaloval a dal odsouditi. Neobmezeně jako paša vládl Albrecht celému městu a bezohledností svou znenáhla popudil proti sobě všecko občanstvo.

Lid počal přemítati o tom, že dřívější doby byly přece lepší a že slibované zlaté časy se nedostavily. Změna stala se jen potud, že jmění obecní bylo rozplýtváno a že obecní přirážky byly dvoj- i trojnásobně větší nežli dříve. Občanstvo uvažovalo, mohouli nynější správcové města odůvodniti něčím svou vládu nad živlem slovanským? Jsouli snad lepší, ušlechtilejší neb moudřejší? Nikoliv. Nevynikali nad ostatní ničím, leda svou výbojností, prohnaností a bezohledností, s jakou neuznávali cizího práva, s jakou pohrdali každou mravní zásadou. Uměli jen kořistiti ve svůj prospěch z chyb obyvatelstva a z jeho nesvornosti. Té mravní povznešenosti, která dává právo, aby někdo byl svým spoluobčanům vůdcem, měli méně než lid, jemuž se vnutili za správce a velitele. Nebyli mu vzorem, nýbrž bičem, který jej mrskal za jeho bývalou nesvornost a lhostejnost k věcem obecním i národním.

V městě připravoval se obrat. Lidu zmocnil se nový ruch. Počal se okázale hlásiti k národu svému. Spolky české, které druhdy jeden za druhým klesaly, nyní rozkvétaly. Mládež i dospělí hlásili se nadšeně k národnímu praporu.

V čele ruchu tohoto nestáli však již Kaňák a Pejčoch; ti ustoupili do pozadí, ponechavše vedení mladému lékaři Svozilovi, který spojoval v sobě všecky vlastnosti, jichž bylo třeba, aby Brodkovice byly z nynější poroby vysvobozeny.

Při nových volbách hnal Albrecht opět podplacené voliče houfně jako stádo k volebnímu osudí. Ale jeho rejdy a neplechy byly malomocny proti nadšení procitlého lidu a nezachránily ho tentokráte od porážky ve třetím sboru, kterého národní strana opět slavně dobyla.

Lid zajásal. V obecním výboru opět se ozvaly české zvuky, a česká menšina stala se mocnou oporou občanstva proti Albrechtově hrabivosti.

Vypátravše v obecních účtech přehmaty, všímali si čeští členové bedlivěji hospodaření městského představenstva a požádali za revisi účtů. Jednoho dne přijel od zemského výboru z Brna úředník, aby účty prohledl. Albrecht však ho nechtěl připustiti a poslal ho s nepořízenou zpět. Celé město žaslo nad touto opovážlivostí jeho. Na

to přijel úředník nový, pracoval po několik dní, počítal a zkoumal s velkou důkladností a zase odejel. Albrecht byl pak povolán na kvap do Brna, avšak vrátil se s vítězoslavnou tváří a pokračoval ve své libovůli. Došloli nějaké vyřízení o revisi, o tom se národní strana nedověděla nikdy.

Avšak Albrechtova hrůzovláda netrvala již dlouho. Po dalších třech letech Brodkovice byly národu zase úplně vráceny, a zlý duch, jenž město podrobil jařmu cizoty, byl navždy zažehnán. Městečko, jehož starostou se stal lékař Svozil, probudilo se k čilému životu, počalo si všímati požadavků nové doby a náleží dnes mezi nejuvědomělejší města na Moravě. Různé podniky, národní stranou v době zápasu proti Albrechtovi založené, ujaly se, rozkvetly a poskytují chudšímu obyvatelstvu nevysychající pramen výživy.

Když národní strana, zvítězivši ve všech třech sborech volebních, ujala se opět správy obecní, našla v účtech úžasné nesprávnosti, obratně zakrývané smyšlenými číslicemi. V obecní pokladně nedostávalo se peněz. Bylo vyšetřeno, že Francl i Albrecht nejen jměním obecním plýtvali na různé stavby, ale že z něho i tisíce zpronevěřili.

Asi měsíc po volbách odváděli dva četníci Albrechta a obecního tajemníka — touž silnicí, jako před šesti lety ubohého Mudru — aby je dopravili k trestnímu soudu do Brna.

Kubala se již tohoto smutného pádu německého panství v Brodkovicích nedočkal.

Chtěl se sice několikráte vzchopiti, aby napravil, co pokazil; ale poznával po každé, že bojuje proti něčemu silnějšímu, než byla jeho vůle a síla. Marně se bránil dlouho myšlence, že budoucnost jeho jest zde pohřbena a že nic ji zde více vzkřísiti nemůže. Přicházely naň chvíle, kde pociťoval palčivou bolest nad tím, jak byl sklamán se svou poctivou láskou, jíž všecko obětoval, a pak se ho zmocňovalo zoufalství nad ztraceným životem.

„Nač tu vlastně ještě jsem?“ říkal sám k sobě. „Co tu chci? Lid sám, pro nějž jsem chtěl pracovati, mě odtud vyhání. Ztratil jsem půdu pod nohama. Jsem tu zbytečný!“

„Jsem tu zbytečný!“ tak hučelo mu to stále v hlavě. „Jsem proklet těmi, kterým jsem druhdy chtěl práva dobývati!“

A v tomto zoufalém stavu neměl nikoho kolem sebe, kdo by ho byl potěšil a kdo by mu byl řekl, že ještě není vše ztraceno a že jest ještě možno, aby napjetím všech sil u vytrvalé práci zkalenou čest svou očistil a dílo zkázy napravil.

Kancelář jeho klesala a hynula, nebylať vyhledávána ani Čechy ani Němci. Staří klienti jeden za druhým se vytráceli. V nadějích svých sklamán, opuštěn, nepovšimnut, rozhodl se konečně, že opustí město, v němž již dávno se stal nemožným.

Jednoho dne zmizela tabulka nápisní s jeho obydlí.

A následujícího jitra ještě za šera vsedl s Hildou do kočáru a téměř nepozorován opouštěl Brodkovice, aby jinde pokusil se o novou činnost, nový život.

U Těšína bubny bijou . . .

Balada

od

Frant. Táborského.

U Těšína bubny bijou,
bubny bijou,
milý už se loučí s milou,
vojsko táhne velkou silou.

Každý si tu „S Bohem!“ dává,
„S Bohem!“ dává,
s tatíčkem se rozžehnává,
u vrat matka poplakává.

Jenom jeden spurně hledí,
spurně hledí,
na vraníku nehnut sedí
bez otázek, odpovědí.

U Těšína bubny bijou,
bubny bijou,
jako vlci k němu vyjou:
Kde pak ty máš svoji milou?

Nad dědinkou kostel s bání,
kostel s bání,
hledí jako v zadumání,
a zelený hřbitov za ní.

Na ten hřbitov mysl běží,
mysl běží,
dva hroby tam s travou svěží,
tatíček v nich s matkou leží.

Chaloupka jich už je pusta,
už je pusta,
z oken hledí tma jen hustá,
na střeše mech povyrůstá.

Vedle domek, sama růže,
sama růže,
a v něm květ byl nad ty růže —
kdož od lásky hojit může?

Zadíval — se ze vší duše,
ze vší duše

miloval ji, slepě, hluše,
jak miluje mladá duše.

U hřbitova žala trávu,
žala trávu,
uviděl on ji tak zdrávu,
pomátla mu mžikem hlavu.

U těch hrobů — jakby v ráji,
jakby v ráji,
usedli si zrovna v máji,
ručku vzal a přisahá jí.

U hrobů tam otce, matky —
otce, matky —
líbal ret jak zmije hladký,
tenkrát byl on na smrt sladký . . .

Za Těšínem bubnů tluky,
bubnů tluky,
vojska táhnou dlouhé pluky,
slyšíš smích a písní zvuky.

Podkovy jen pobřinkují,
pobřinkují,
jak ty trouby vytrubují,
vojáci jak prozpěvují.

A jak táhnou, v plné zbroji,
v plné zbroji
náhle při něm jezdec stojí,
jemuž lásku dala svoji:

„Zanechal jsem děti v dáli,
děti v dáli,
na postýlce ještě spaly,
chuďátka víš, jsou tak maly.

Padnuli já, Bože svatý,
Bože svatý —
urveli mě boj ten klatý,
ujmi se jich, bratře zlatý!“

Jak to slyšel, trhl ořem,
trhl ořem,
kamarád ten němý hořem,
jako trhá vichr mořem.

V očích jemu slzy stojí,
slzy stojí,

srdce puknout se mu strojí:
„Sámli přijdu, budou moji — —“

Slunce pálí, bubny bijou,
bubny bijou,
vojsko táhne velkou silou
se šablenkou, věrnou milou.

Byla bitva, — strašná byla,
strašná byla,
pole krví zavlažila,
lidským tělem pohnojila.

A tam doma dítky svěží,
dítky svěží,
vyhlídat už tátu běží,
a on s druhem v šachtě leží.

Ruská literatura r. 1889 a 1890.

Píše

Jaromír Hrubý.

(Dokončení.)

N. Zlatovratský vydal sbírku novějších spisů pod záhlavím *Razskazy i očerki*, v níž se nachází deset povídek tohoto spisovatele, jenž se těší značné přízni liberálních žurnálů. V jeho povídkách jsou v skutku scény hluboce procítěné, plné opravdového citu k trpícím menším bratrům, je v nich živý protest proti utiskovatelům, ale hrdinové jich nevycházejí ze své passivity; oni trpí, protestují, ale na rázný čin se jaksi nemohou zmoci. Proto hrubě ani nejednají, nýbrž stále jen rozjímají, vzpomínají, a tím činí povídky Zlatovratského zdlouhavými a nudnými.

A. Ertel vyšel z téže školy, jako Zlatovratský, ale pracuje se značnějším úspěchem. Jeho román *Gardeniny, jich dvorňa, priveržency i vragi* (v Moskvě 1890) způsobil dokonce jistou sensaci. Ertel získal si jmeno svými povídkami, v nichž nápodobil Turgeněva Zápisky lovcovy a jež vyšly později pode jmenem Zapiski stepňaka. V obšírnějších pracích, novelách a románech (Volchonskaja baryšňa, Mineralnyja vody) byl méně šťasten. Román Gardeniny celkem také není dílo mistrovské, ale má jednotlivé kapitoly, jež vzbudily pozornost a staly se dokonce předmětem veřejné diskusse. Jsou to kapitoly o hřebčincích, dostiháčh, rodokmenech vynikajících ruských klusáků, o známých koňařích, jezdcích a podobných okolnostech, vztahujících se k chovu koní. Co se týče romantické stránky, je to historie bohatého šlechtického rodu, a sice již za dob poemancipačních. Pánové vystupují vlastně zřídka na scénu.

Nejvíce se po ní prohání služebnictvo a drobné úřednictvo, z něhož vyšli i hrdinové románu. Tendence spisovatelova je patrna už z toho, že se k „pánům" chová hrubě a ostře, k služebným však milostivě. Hrdinou je syn kočího Jefrem, jenž studuje medicinu, jako medik zachrání život statkářově dceři Elise, ta se do něho zamiluje a prchne s ním. Za krátko se však z Jefrema vyklube nihilista, jenž přinese do vsi haldu pobuřujících spisů, je za to zatčen a poslán na Sibiř. Celkem je romantická část spisu málo zajímava. Nejpoutavější jsou výjevy ze života služebného lidu a zejmena všechny kapitoly o koních. Uvádíme na příklad jízdu o závod v Chrěnovském hřebčinci, vítězství hřebce Krolika a náhlou pak jeho smrt, způsobenou ze msty. Zde se dotýká Ertel málo dosud známé látky a jen jí děkuje za úspěch svého románu.

J. Jasinský (Maxim Bělinský) vydal v knihové příloze Trudě, kterou vydává illustr. týdenník Vsemirnaja Illjustracija, román *Tragiki*, v němž zpracoval život provinciálních herců, látku tedy značně již opotřebovanou. Román byl psán patrně na zakázku, což vidno z dosti nedbalého zpracování i takových scén, jež by se snad jinak neminuly účinku.

Také dosti obšírný román *Poběditeli*, jejž otiskl v Sěverném Věstníku Michajlov-Šeller, sotva dojde značnějšího povšimnutí, poněvadž kromě vad, společných všem pracím tohoto spisovatele, totiž ne dosti podrobné vlastní znalosti ruského života, trpí ještě nedostatkem poutavosti. V Poběditelích opakují se staré typy, staré scény, známé už z předešlých románů spisovatelových.

Od vyjmenovaných právě spisovatelů značně se liší jeden z nejstarších ruských belletristů, Petr Boborykin, a to jak značnou výší svého nadání, tak i zvláštním směrem, jehož se přidržuje. Boborykin je horlivým přívržencem francouzské školy naturalistické a všemožně se snaží její idey v Rusku propagovati. Romány Boborykina nacházejí hojných přátel mezi ruským čtenářstvem, ale zdá se, že ne tak pro své naturalistické stránky, jako spíše pro starý, v Rusku zrozený realismus, jemuž se Boborykin, snad proti své vůli, naučil od velikých mistrů ruských.

Boborykin píše dvojí věci: dlouhé romány a kratičké povídky. Za svůj vlastní obor pokládá patrně romány, k nimž přistupuje vždy po důkladných předběžných studiích, a to u samého pramene moderního života, v Paříži. Z jeho velkých románů laskavý čtenář a spanilá čtenářka zvědí lépe než z modních žurnálů, která barva, která hedbávná látka na šaty, který účes je nejmodernější, kolik knoflíčků mají míti dámské rukavičky, smíli se pán objeviti ve společnosti ještě v černé vestě a s jednou nebo s třemi záponkami v náprsence, vůbec zvědí o všem tom, co je za poslední saizony v Paříži „pchutt" až do těch francouzských slovíček, jež se před několika teprv nedělemi zrodila na Pařížských bulevardech. Slovem, romány Boborykina podávají svým čtenářům samou „haute nouveauté." Rozumí se, že ani fabula románu nezůstává pozadu za vzory francouzskými a milostným výjevům s nádechem skabréznosti vyhrazeno místo vynikající. Naproti tomu v kratičkých povídkách, jež vyplývají z jeho péra jen jako mimochodem, je Bobo-

rykin čistě ruským realistou, a jimi se staví po bok nejlepším ruským novelistům.

Za posledních dvou let napsal veliký román Na uščerbě ve Věstníku Evropy 1890, pak tři novely: Izměnnik (Zrádce), Tri afiši, obě v Sěverném Věstníku 1889 a 1890, a Poumněl v Ruské Mysli 1890.

Román *Na uščerbě* je vysoce zajímavý, ne tak romantickou fabulí, jako episodami, vzatými přímo z ruského života. Episody tyto tvoří pravý obsah románu, romantická jeho část je vlastně jen přílišnou dávkou koření, jež má umožniti strávení oněch episod. Boborykin rýsuje v episodách nynější regressivní dobu, jak se vtělila v představitele mladého pokolení let osmdesátých, jaké z nich vytvořila typy. První dojem, jejž činí, jest ubývání světla, vznikání soumraku — odtud i název románu (na uščerbě = poslední čtvrt měsíce). Autor pozoruje, jak mizí v mladém pokolení zájmy intellektuální, klesá mravní temperatura, nastává nuda a apathie. Staré svazky společenské se uvolňují, jeví se nedostatek talentů, klesá stud a svědomí. Místo aby se hlásala mravní odpovědnost před minulostí a budoucností, ozývá se konejšení a chlácholení obecenstva, aby se spokojilo nastalým soumrakem a hledalo útěchu a zábavu v lásce, úřední karriéře, sportu, ideální kráse atd.

Boborykin, jak obyčejně, nevniká příliš do hloubky, nezabývá se podrobnou analysou charakterů svých hrdin, nýbrž pracuje více do šířky; kreslí množství různých výjevů a v nich předvádí před oči čtenářovy množství osob. Jen tu a tam vynikne v tom kaleidoskopu prohloubenější figurka a propracovanější okolnost, charakterisující soudobé obecenstvo a nynější náladu. Takovými jsou čiperný docent a brzy na to řádný profesor Kulikov, profesor Sochin, universitní posluchač Kancev, vesměs povahy ničemné; k nim se dobře hodí i oba hrdinové románu Jermilov a Gremušin, kteří tráví život v úsluhách „svým dámám.“ Tyto dvě dámy, typu čistě francouzského, zhýralé, rozhejčkané osoby, právě dle mody fin de siècle, nemají v sobě již pranic ruského. Za to jsou jejich scény vždy pikantní a velmi zajímavé.

Z kratších povídek pojednává *Izměnnik* (Zrádce) o různých, málo významných milostných pletkách; *Tri afiši* (divadelní cedule) zasahují opět do světa divadelního a kreslí smutnou budoucnost sestárlé provinciální herečky, kterouž po dlouholetých službách umělám čeká buď hlad nebo malé úložky s několikarublovým měsíčním platem; třetí konečně, *Poumněl* (Zmoudřel), je jaksi doplňkem románu Na uščerbě. Hrdinou povídky není sice mladý muž, vyrostlý v ideách let osmdesátých, nýbrž bývalý idealista let šedesátých, jenž pro své přesvědčení trpěl a byl z hlavního města vypovězen na ves. Ale dlouholetý pobyt na venkově působil na něho tak, že se ideám liberálním sice nezpronevěřil, ale nalezl si můstek, na němž by mohl uzavříti kompromiss s panujícím nyní směrem, a takovým způsobem se domůže vysoké hodnosti šlechtického předvoditele, po níž dávno už tajně bažil. Pravým opakem muže, jenž ponenáhlu „zmoudřel,“ jest jeho žena, která přese všechny změny politických směrů zůstává věrna těm svobodomyslným ideám, které jí vštěpoval muž za prvních dob svého vyhnanství, pro které si ho zamilovala a za něho se vdala. Ani pobyt v Petrohradě

nemůže zvrátiti jejího přesvědčení, a muž vymůže na ní jedině tu koncessi, že mlčí a uzavírá se úplně do svého nitra. S takovým stavem se smiřuje konečně i její manžel. „Jinak býti nemůže,“ rozumuje za jisté příležitosti; „muž je síla aktivná, žena síla vnímající, passivně plastická. Jak ji z mládí zamísí, takovou zůstane po celý život: buď svatouškem, ješitnou ženštinou, nebo hrdou šlechtičnou, nihilistkou anebo pouhou samicí.“

Spis Vl. Michneviče *Báryšni i báryni* (Slečny a paní, v Petrohradě 1889) je sbírkou náčrtků o různých Petrohradských paničkách a slečnách, jež se tak či onak odchylují od normálního typu rozumně vzdělané ženy. Líčí se tu mladá dívka, jež právě odbyla vychovávací ústav a je plna sebevědomí, že ví všechno na světě, ač nemá ponětí o tom, co je život; líčí se tu herečka, jež sice neumí nic, je však od přírody nadána statnou postavou, příjemným hlasem, půvabnou tváří, a proto zaujme na jevišti vynikající místo a dlouho bude překážeti pravému umění, — a více podobných feuilletonistických, živě vypravovaných skizz, jež na otázku, proč se pánové nyní vyhýbají ženitbě, odpovídají: Proto, že se dámám nedostává pravého ženského vzdělání.

Neobyčejně plodný V. I. Nemirovič-Dančenko zásoboval skoro všechny týdenníky a měsíčníky literárními pracemi rázu novelistického a cestopisného. O sobě vyšel r. 1890 jeho román *Bojevaja strada* (Válečná namáhání), v němž svým spůsobem, proplétaje skutečné válečné výjevy, jichžto svědkem byl, plody své nad míru živé fantasie, líčí krátkou sice, ale útrap plnou periodu rusko-turecké války r. 1877, jež počíná obležením Plevna a končí přechodem přes Šipku.

Jako si liberální měsíčníky, zvláště Sovremennik a Otečestvennyja Zapisky odchovaly celou řadu spisovatelů, prodchnutých demokratickým duchem obou těch vynikajících kdysi žurnálů, tak i Katkov ve svém Ruském Věstníku vypěstil si kroužek novelistů, kteří tvořili básnický průvod k těm politickým ideám, jež proslulý publicista hlásával v Moskevských Vědomostech. Hlavou tohoto konservativně aristokratického románopiseckého kroužku byl po dlouhá léta Boleslav Markevič, jehož románová trilogie Četverť věka nazad, Perelom a Bezdna měly svého času ohromný úspěch. Druhým vynikajícím románopiscem Ruského Věstníku byl Avsějenko, jenž před několika lety převzal do své správy Petrohradské Vědomosti. Z nynějších spolupracovníků konservativních měsíčníků vynikají známý cestopisec Evgenij Markov, jenž vydal nedávno cestopis po Egyptě a po Svaté zemi, pak novelisté Vsevolod Krestovský, Orlovský, Pozňak, kníže Golicyn-Muravlin, kn. Volkonský, Severin a Gnědič.

Vsevolod Krestovský tiskl v Ruském Věstníku po několik let dlouhý román ze života ruských židů, jejž vydal r. 1889 a 1890 ve dvou knihách s dvěma tituly *Tma egyptská* a *Tamara Bendávid*. Nepříliš složitý děj románu líčí milostná dobrodružství jakéhosi hraběte pochybné pověsti, Carjola de Notreque, jenž si v jednom ze západoruských měst vyhledl za kořist bohatou, krásnou dceru rabína Bendávida, Tamaru, a dosáhl na ní toho, že se vzdala židovské víry, pře-

stoupila ku pravoslaví, jsouc hotova provdati se za něho; ale mezi tím se příbuzným Tamařiným podařilo hraběte z města vypuditi, a Tamara nevidouc si doma rady ani pomoci, odjíždí do Petrohradu, kde si chce vyhledati prostředků k existenci. Tu vypukne válka rusko-turecká. Tamara se vypraví na bojiště jako milosrdná sestra, je svědkyní válečných hrůz a zároveň se přesvědčí o nekalých záměrech hraběte Carjola. Štěstí se na ni pousmálo i tu v podobě ruského důstojníka Aturina, Tamara však odmítne jeho ruku a spokojí se po válce podřízeným zaměstnáním ve venkovském ruském městě.

Román, psaný šablonovitým způsobem, v duchu reakcionářském, jenž se projevuje všude, kde se mluví o představitelích liberálního směru, nezasluhoval by hrubě pozornosti, kdy by v episodách a hlavně pod čarou nepodával množství podrobných zpráv o domácím životě ruských židů, tvořících nebezpečný stát ve státě, s jediným pro ně platným zákoníkem, talmudem. Tyto pozoruhodné, pracně nashromážděné zprávy Krestovského jsou platným příspěvkem k poznání, v čem spočívá největší síla židů.

K. F. Orlovský vydal v Petrohradě (1890) dvousvazkový román *Molodež*, jehož děj počíná hned po válce r. 1878 a končí zavražděním cara Alexandra II. r. 1881. Mládež zde líčená patří hlavně k vyšším kruhům, ostří románu pak namířeno proti liberálním snahám za posledních let panování Alexandra II.

V aristokratických kruzích pohybují se také povídky a romány D. M. Pozňaka, vydané ve třech dílech *Sobranija sočinenij* (v Petrohradě 1890). Nejzdařilejší z nich jsou novely „V oblakách“ a „Skvoz ogoň strasti,“ pak román „Dorogoj cěnoj,“ jež vesměs nemají jiného účelu než ukrátiti dlouhou chvíli. Všechny jednající osoby v těchto povídkách patří k intelligentním a šlechtickým kruhům; neumytého sedláka nebo kupce v juchtových botách Pozňak do své povídky nevpustí. Všechny osoby mluví ovšem uhlazeným jazykem a žádných rozčilujících otázek neřeší. Deset stránek před spaním působí chlácholivě na nervy a po obědě podporují zažívání.

Kníže Dmitrij Golicyn (Muravlin) napsal r. 1889 román *Rubli*, v němž provádí ne právě novou myšlenku, že „ruble“ jsou ohromná síla, a nemáli jich člověk dosti, že je mu na světě nevolno. Ale Golicyn je obratný stylista, umí poutavě vypravovati, a proto mu stačí na celý román i tak prostá idea. Jen to je při tom nehezké, že kníže není prost jistých pretensí, což dokázal povídkou *Ne ubij!* (Nezabiješ!), vydanou v Petrohradě 1890 proti Kreutzerově sonátě. Že v skutku bylo úmyslem kn. Golicyna zvrátiti ideu, pronesenou Tolstým v Sonátě, vysvítá jak z toho, že se spisovatel přímo přiznává k takovému úmyslu, tak i z obsahu a celého provedení kratičké jinak povídky. Ale stala se mu při tom nehoda; neporozumělť smyslu Sonáty, a proto brojí proti něčemu, čeho Tolstoj nikde netvrdí. Tolstoj neradí, aby zrazený muž zabíjel ženu, nýbrž brojí proti manželství, volá „Nežeň se!“ — a proto, chtělli kn. Golicyn zvrátiti jeho důvody, měl napsati povídku s heslem „Žeňme se!“ Místo apologie ženitby podává však dosti bledý obrázek manžela, jenž vraceje se večer za měsíčku s nabitou ručnicí z honu, spatřil v zahradě svou ženu, o jejíž věrnosti

byl dosud úplně přesvědčen, v objetí domácího přítele. Ač měl zbraň pohotově, nezastřelil zrádce, nýbrž sedl si na sedátko, vzpamatoval se z nenadálého překvapení, pak teprve vkročil do domu, ženina milovníka stloukl a vyhodil, a ženu vyhnal ze svého kabinetu, doufaje, že postižená nevěrnice se půjde utopit, anebo se otráví. Žena se však neutopila ani neotrávila, milovník do domu více nepáchl a hrdina povídky ženě odpustil. Od té doby minulo pět let, a on je zcela kliden a spokojen. Jeli také klidna a spokojena jeho žena, o tom autor nemluví.

Nejnadanějším z této řady ruských novelistů je P. P. Gnědič, jenž vydal už několik sbírek beletristické prosy, a nyní je rozmnožil ještě o dva svazky pod společným záhlavím *Novyje razskazy* (v Petrohradě 1890). Gnědič vládne jemným uměleckým citem, píše stručně a obsažně krásným jazykem a ve svých kratičkých novelkách dokazuje, že zná důkladně předmět, jejž líčí. Ze sedmnácti čísel této sbírky vyniká delší novela „Svobodnyja chudožestva“ (Svobodná umění), jichž představitel mladý umělec Urjupjev v boji o existenci ztrácí rozum a hyne v blázinci jako smutný důkaz, že i ve svobodných uměních rozhodují peníze, a svoboda že je zde ode dávna již jen epitheton ornans. Vůbec svět umělecký, počítaje v to i divadlo, jest pole, na němž Gnědič nejraději sbírá látku pro své kratičké, ale vždy zajímavé obrázky.

Přicházíme ke spisovatelům, kteří vystoupili na veřejnost teprve za posledního desetiletí, a k nimž by náležela vlastně i některá jmena z předešlé hlavy. Nejhledanějšími z mladých beletristů jsou Anton Čechov a Vlad. Korolenko.

A. Čechov uveřejnil r. 1889 v Sěverném Věstníku drama Ivanov a náčrtek Skučnaja istorija; r. 1890 podnikl cestu na Sibiř. *Ivanov* hrál se na dvorním divadle Petrohradském a dosáhl čestného úspěchu, ba způsobil i jistou sensaci, ač je nescenický, má v sobě málo dramatičnosti, jednotlivé osoby jsou nedosti propracované a proto mlhavé. Sensaci způsobil svou tendencí. Veškera tíha dramatu spočívá na hlavní osobě, Ivanovu, jímž znázorněn typ sklamaného, trpícího intelligentního člověka naší doby. Všechny ostatní osoby jsou pouhá stafáž. Ivanov je venkovský šlechtic, pracuje horlivě a s úspěchem v oboru zemské samosprávy. Je ženat s milovanou osobou, jež z lásky k němu změnila víru — bylať židovkou. Ale brzy se Ivanov strašně změnil, a tak změněný vystupuje na scénu. Je už úplně nečinný, mravně unavený člověk s rozdrceným srdcem, sesláblou vůlí, rozmrzelý na sebe i na jiné. Co toho příčinou? Žena ne. Milujeť ho stále, ač ji Ivanov přestal milovati a nyní už jí nenávidí. Také ne jiná láska. Ví sice, že je ode dávna milován od rozumné, vzdělané sousedky Sáše Lebeděvy, ale sám k ní nechová hlubšího citu. Stane se sice po smrti první ženy ženichem Sášiným, ale když se přesvědčí, že jí nemiluje, zastřelí se před ní v den svatby, aby jí neučinil nešťastnou a sebe aby zbavil tíže nesnesitelného života. Nebylo ani jiných zjevných příčin. Sousedé se chovali k němu jako k jiným sousedům, působení jeho v zemstvě se po-

tkávalo se zdarem . . . Ivanov sám vysvětluje změnu ve své povaze tím, že se přemohl příliš intensivní duševní a veřejnou činností, enthusiasmem a zabíháním do krajností v dobách mládí. A nyní, když je mu 35 let, radí lékaři, jenž léčil jeho ženu: „Nežeňte se s židovkou, ani s psychopatkou, ani s modrou punčochou, nýbrž vyhledněte si něco praobyčejného, nenápadného, bez křiklavých barev, bez pronikavých zvuků. Vůbec ustrojte si celý život podle šablony. Čím šedivější a jednotvárnější pozadí, tím lépe. Chraň vás Bůh od všemožného racionálního hospodářství, neobyčejných škol, vroucích řečí. Zavřete se do své skořápky a konejte své nepatrné, Bohem vám usouzené dílo. Je to vroucnější, poctivější a zdravější.“ Čechov vytvořil tedy typ člověka, jenž hyne pro upřílišenou činnost, jako Čacký Gribojedova trpěl pro svůj vyvinutější rozum.

Skučnaja istorija připomíná starší náčrtky Čechova. Umírající světoznámý profesor mediciny líčí své názory na svět, mladé pokolení, divadlo, literaturu atd. Děj ovšem žádný, za to množství rozkošných drobných genrových obrázků, mistrné popisy, charakteristiky provedené dvěma, třemi slovy, a podobné jemné kresby, v nichž je Čechov uznaným mistrem.

Náčrtky, napsané Čechovem za poslední dvě léta, vyšly r. 1890 sebrány v knize *Chmurnyje ljudi* (Zamračení lidé).

Od V. G. Korolenka vyšly pouze *Pavlovskije očerki* (v Ruské Mysli 1890). Nemýlímeli se, líčí zde Korolenko život svého rodiště, známé po Rusku průmyslové osady Pavlova, jež zásobuje zámečnickým zbožím, hlavně zámky a noži nejen velikou část Ruska, nýbrž i Turecko, Persii, Turkestan atd. Práce Korolenkova jest více náčrtkem bytovým než beletristickým. Líčí se v ní vznik Pavlovského železářského kustárního průmyslu, jeho rozkvět a nynější úpadek, kdy vedle továrnické konkurrence vyssávají kustary i nesvědomití překupníci; líčí se zajímavý týdenní trh na zboží, jenž se koná každé pondělí z rána před svítáním, tedy ještě za nočního soumraku; a konečně ve třetí části, poměrně nejzajímavější, popisuje se život jednoho z oněch překupníků, Dužkina, jenž prošel přísnou školou života, vypracoval si svou vlastní filosofii, nikoho vlastně neutiskuje, ale přece je předmětem nenávisti kustarů, z nichž bohatne. Tklivý je tu obraz stařičkého Mišenky, jenž pohořev a pozbyv všeho jmění slouží u Dužkina za hlídače a každou sobotu večer, jakmile v chrámě zazvoní k nešporům, pláče u vrat továrny, vzpomínaje se ženou, jak v tuto dobu, když byl ještě samostatným mistrem a ne podruhem hlídačem, skládal za kamna kladivo a ostatní náčiní, na rychlo se oblékal a chvátal do chrámu. Ten pláč každou sobotu byl jediným jejich steskem na bídu, jež je stihla.

D. N. Mamin (Sibirjak), jehož speciálností jsou romány a povídky ze života uralského, vydal r. 1890 v Moskvě román Gornoje gnězdo a v Ruské Mysli uveřejnil náčrtek Samocvěty a román Tri konca. *Gornoje gnězdo* (Hornické hnízdo) je práce starší a líčí se v ní prostopášný život jednoho z králů Uralských hor, jehož uvádí pode jmenem Laptěva. Podlízavé úřednictvo a různí dobrodruhové tvoří družinu Uralského Naboba, kdežto nejzajímavější část celého spisu, Uralský lid, stojí daleko v pozadí. Mnohem cennější je druhý román *Tri konca*,

kde lid již vystupuje do popředí a je vlastním hrdinou románu. Mamin je podobný beletrista ethnograf, jakým býval Melnikov, jenž zobrazil Povolží ve svých románech V lěsach i Na gorach. S Melnikovem má Mamin v románě Tri konca i to společné, že podává zajímavé zprávy o životě Urálských rozkolníků, jich skytech (klášteřích), poustevnách a svatyních, o sporech mezi přívrženci různých rozkolnických sekt a o působení rozkolníků na pravoslavné. Liší se však od něho svým rozhodným pessimismem, kdežto Melnikov byl optimistou. Tři konce jsou vlastně tři strany veliké Urálské vsi, z nichž jedna jest obydlena „keržáky" t. j. rozkolníky, druhá pravoslavnými Rusy a třetí Malorusy. Kromě styků náboženských poutají v románě i poměry hospodářské, hutnický život v ohromných železárnách, zajímavé krajinomalby z divokého Urálu, samé to nové látky pro ruské čtenářstvo. Tato novost předmětu je také hlavní příčinou značného úspěchu, jemuž se těší poslední dílo Mamina; neboť ve všech obšírnějších pracích je patrným nápodobitelem známých v literatuře vzorův, a kromě toho pracuje příliš spěšně, tak že plody jeho vycházejí do světa nepropracovány, neuhlazeny a činí dojem nehotovosti.

Náčrtek *Samocvěty* (Drahé kameny) líčí Urálská naleziště drahokamenův a osoby, zabývající se obchodem s kameny. Zvláštní pozornosti zasluhuje vesnice Murzinka ve Verchoturském újezdě, jež slove Urálskou Golkondou a proslula zejmena krásnými topasy a amethysty, jež nemají na světě sobě rovných.

Celkem ponurý názor na život sdílí s Maminem i K. Barancevič, jenž nedávno vystoupil na jeviště literární, ale získal si už jmena svědomitého novelisty. Novým toho dokladem je vydaná loni sbírka třinácti novel a povídek *Staroje i novoje* (v Petrohradě 1890), v nichž ve všech se líčí truchlivé události a nepříjemné stránky života. Samá chmura, nikde jasu, nikde povzbuzujícího zasmání. Boháč hledí se tu zbaviti svého bratra chuďasa, neboť pouhá vzpomínka, že má bratra žebráka, ruší jeho blahý pokoj, zakoupený strázněmi na sta lidí, kteří svými mozoly o hladu zjednali mu blahobyt; je tu vzpomínka sytého na dobu, když ještě býval hladovým a se soudruhem také hladovým stál u postele umírajícího, taktéž hladového přítele, jenž je napomínal, aby se nesmiřovali se lží. Ale smířili se s mamonem, jsou nyní syti a spokojeni ve své sytosti, dokud jich nevyruší z blahého stavu spokojenosti vzpomínka a nezbarví jim tvář ruměncem studu, že zapřeli své zásady; a více jiných podobně neveselých themat.

Značné nadání jeví Potapenko, z jehož péra Věstník Evropy přinesl novely *Na dějstvitelnoj službě* a *Sekretař jego prevoschoditelstva*, Sěvernyj Věstnik pak povídku *Zdravyja poňatija*. V této práci obrací k sobě pozornost důmyslně sestavený plán jednoho z představitelů mladého pokolení, jak se dají zcela poctivým způsobem shrábnouti cizí miliony. V první povídce líčí se život a působení na vsi ideálního, ale bohužel proto už nemožného duchovního, jenž hravým způsobem řeší otázku, kterou si lámou hlavy tisíce šlechetných přátel ruského lidu, totiž otázku, jak pojistiti hmotný i mravný blahobyt mužíkův. V Sekretáři podána podobizna opět jednoho představitele mladého pokolení, jenž puzen snahou po brzkém povýšení pracuje bez únavy za svého

chefa a když se přibliží k vytouženému místečku, předčasně umírá. Ve všech těchto povídkách prozrazuje Potapenko zdravý humor i bystrý pozorovatelský talent, jenž právem obrací na se pozornost.

Zvláštním zjevem mezi mladými beletristy je Dědlov, jenž se románem *Na loně prirody* (ve Věstníku Evropy 1890) hlásí k naturalistické škole Zolově. Dědlov je rozhodným stoupencem atavismu; psychologickou analysu líčených povah má za zbytečnou, svaluje vše na dědičnost duševních i mravních nedostatků. Proto nelíčí sociálních poměrů, nelíčí duševního života svých hrdin, jich názorů, sympatií, antipatií, jich víry a nevěry. Jemu dostačuje holá jejich osobnost, jich tělesné vady a mrzkosti. Sám se v doslovu přiznává, že líčí polo neduživé, polo opilé otroky okamžiku a rozpoutaných instinktů, ale hájí se řečnickou otázkou: „Což pak není možno, není slušno, není na čase mluviti úplnou pravdu, ať je jakkoli hruba a špinava?“ Rozumí se, že je na čase a je možno, přijde pouze na to, kde a jak? Odpověď na tyto otázky dal na př. Saltykov ve svých úvahách o realismu, jež jsme citovali.

Z mladších *spisovatelek* zasluhují povšimnutí Olga Šapirova a pí. Merderová, jež píše pod pseudon. Severin. Merderová náleží do řady spolupracovníků Ruského Věstníku, a ve svých povídkách i románech líčí trapné postavení žen a dívek, jež se odhodlaly vyhledávati si samostatně svůj chléb pomocí vyššího vzdělání. Tendence protiemancipační je v jejích spisech patrna. Olga Šapirova vydala ve Věstníku Evropy román *Miraži* (Přeludy), v němž se značným úspěchem napodobí formu vynikajících ruských románopisců, ale nedovedla k ní přimysliti též význačný obsah.

Z ostatních mladých beletristů uvedeme Viktora Bibikova, jenž vydal svazek povídek, obratně psaných, ač bez hlubšího významu; knížete A. M. Sumbatova, jenž sepsal zdramatisovanou kroniku *Cař Joann IV.*, historicky věrnou, ale s postavami slabě charakterisovanými; N. Ramenského psychologickou studii o mstě ve formě povídky *Doktor Safonov* (v Moskvě 1889); D. Bolkonského *Razskazy* (v Moskvě 1890), zamlouvající se prostotou, uhlazeným jazykem a pozorovatelskými vlohami autorovými; S. Vasjukova sbírku povídek ze života vesnického *Sredi žizni* a L. Koltubaje *Železnodorožnyj mir* (Železničný svět, Petrohr. 1889), v němž patrně zasvěcený znalec ruských železničných poměrů prozrazuje na své soudruhy mnoho nepěkných věcí, jež jim slouží za vedlejší, ovšem illegální zdroj příjmů.

Tím končíme svůj přehled krásné literatury ruské za léta 1889 a 1890. Jsme si vědomi, že přehled tento daleko není úplný, ale ze zjevů v pravdě vynikajících sotva jsme asi který pominuli. Závěrečná rozvaha bude tedy zníti asi takto: Básnictví veršované je v úpadku a drží se nad úrovní prostřednosti jen pracemi starých básníků, v nichž žijí dosud tradice let čtyřicátých. Beletrie prosaická vykazuje sice značný počet pracovníků pozoruhodných, kteří i nyní dovedou uhájiti čest ruského románu na tržišti světovém, ale veliké talenty minulých desetiletí jako by se byly proměnily v drobnou minci, která sice není

k zahození, ale slouží jen všední potřebě. Jediný Tolstoj udržuje ruskou beletrii na staré výši. On jediný ještě udává tón, jímž se řídí i západní Evropa, kdežto všichni ostatní spisovatelé nápodobí více méně staré mistry domácí, a někteří dokonce i cizí. Nastala doba literárních memoirů, literárně historických studií, literárních jubileí. A opravdu, nejlepší, co přinášejí nyní na svých stránkách četné ruské měsíčníky, jsou literární vzpomínky a kritiky, jež ob čas vystřídá nekrolog nebo jubilejní článek. Letos je na řadě padesátileté jubileum předčasné smrti Lermontova.

O samosprávě v Uhrách.

Píše

dr. **Bohuš Rieger.**

(Pokračování.)

Přes tyto a jiné ještě opatrnosti, jimiž činnost úřadů municipálních byla opatřena, veřejná správa uherská zůstávala v nedobré pověsti. Zdálo se, že starobylé vady její z dob stavovských lpí i na novověké podobě komitátního zřízení. Sama uherská veřejnost nebyla jím nijak spokojena, a tím více stíženou se cítila vláda, ježto (podobně jako v demokratických republikách) byla skoro úplně odkázána na úředníky samosprávné, kdežto výbor municipální, jemuž tito především podléhali, ze své strany jako politická korporace nemeškal pojednávati o všech obecných záležitostech a remonstrovati proti nemilým vládním nařízením. [1])

Podnes ani zvýšené nebo nové záruky správného úřadování — jakými bylo postátění některých větví a orgánů správních, zavedení správního výboru, rozšíření moci vrchnožupanské, — nedovedly odstraniti vady, jež tkví hluboko v samých základech dosavadního zřízení komitátního. Proto nyní státníci a politikové uherští pokládají za nutno, od kořene vyvrátiti dosavadní moc komitátů, že zřizovaly a spravovaly svůj vlastní magistrát, a že tímto magistrátem prostředkovaly správu

[1]) Jaký byl stav správy před r. 1876, o tom uvádíme tu slova prof. Schwickera z jeho Statistik des K. Ungarn (1877, str. 765). Nazývaje vrchního župana také expeditorem pro vládu, jež skrze něho „slavnému" výboru komitátnímu svou „prosbu" dává přednášeti, praví: „Uherští ministři musejí zajisté pečlivě se toho vystříhati, aby municipiím něco ‚rozkázali'; nejmenší liliputánské municipium s ‚indignací' by odmítlo takové ‚osobování,' a podalo by ‚protest' proti tomu. Chtějí ‚jmenem patriotismu' ministrem prošeni býti. Vláda tedy nezřídka je proti těmto municipiím malomocna; poslouchá se jí, pokud je k tomu dobrá nálada, nebo jeli při veslu ministerstvo, jehož stranická barva také v municipiu má většinu. V opačném případě ministr zhusta káže hluchým uším, vládní akty přes §. 54 munic. zák. 1870 ‚uctivě se odkládají', a vláda může svým nařízením zjednati platnosti toliko suspensí řádných zákonův a vysláním speciálního komisaře, tedy prostředky mimořádnými." — O remonstracích komitátův a mimořádné moci vládní bude nám níže promluviti.

státní. Bude prý to vlastně jen důsledek nynější soustavy vlády odpovědné, parlamentární; vláda taková přirozeně musí k disposici své míti oddaný a poslušný správní organismus, a nelze snad toho práva novověké odpovědné vlády přenášeti jistou měrou na 63 samosprávných komitátů. Nutno tedy odstraniti volbu správních úředníků a zavésti jich *jmenování státem*: — jen tak bude státu, resp. vládě exekutiva dostatečně zajištěna. Při tom ovšem nemá se připustiti dualismus úředníků státních a zvláštních úředníků municipálních; bude pouze jediné úřednictvo. Tak jako prve úředníci municipální vykonávali zároveň správu státní i vlastní municipální, tak zase nyní úředníkům státním připadne zároveň vykonávati usnesení, jež komitáty učiní ve svém užším vlastním oboru; všichni úředníci správní aspoň zpravidla budou jmenovanými orgány zeměpanskými.

Toto sestátění správního úřednictva je dle prohlášení ministerského předsedy nutným zároveň ke konsolidování státu uherského. Dobrá státní správa má uherské idei státní získati živly, které se jí dosud vzdalují; bude nejspíše je moci assimilovati. K takovéto dobré správě třeba zejmena získati dostatek odborných sil, což možno jen při soustavě jmenování; jmenované úřednictvo pak nebude podléhati vlivu voličstva, politickému strannictví, nýbrž ve správě rozhodovati budou především samy zájmy správní. Stav takový bude prý také ve hmotném prospěchu státu i poplatnictva.

Proti podobným výkladům bez úspěchu zůstala snaha některých odpůrců správní reformy ve sněmovní komisi, kteří tvrdili, že i při dosavadní soustavě lze dosíci dobré správy, když by se na ni věnoval podobný náklad, a kdy by se zavedly podobné opatrnosti a záruky, jaké se slibují při nové reformě. [1]) Marně též ukazováno k tomu, že zásada, jako by stát sám musil obstarávati výkon každého zákona, vedla by přímo k soustavě falanstér; že nemůže býti úkolem státu potlačovati vlastní činnost jednotlivců a společenstva v jeho územní organisaci, sic jinak že musí politický vývoj národa zakrsati. Jeť svobodný, národní stát právní možným pouze na základě autonomie a samosprávy, a skutečná, živoucí autonomie není přece možna bez vlastního organismu úředního (nejvýše leda samospráva). Z vládní strany odpovídáno k těmto námitkám, že jmenování úřednictva státem samo o sobě ještě neruší autonomie a samosprávy. Nejde prý tak o konečnou dispositivu komitátů v rozmanitých menších záležitostech, jako hlavně o to, aby se živlu neúřednickému, občanskému zabezpečil slušný vliv na důležité správní záležitosti: a v tom ohledu správní reforma je prý naopak ještě pokrokem, neboť zejmena prostředkem správního výboru a správ-

[1]) Když by se zavedla řádná služební pragmatika, přísný zákon disciplinární, pravidelné správní soudnictví, mohla by prý i při volbě úředníků správa býti dobrá; tak by úředníci byli dostatečně stabilisováni a neodvislí od nezákonných vlivů. Po případě mohli by býti voleni doživotně, s výjimkou místožupana, jenž by i nadále v 6 letech volbě podléhal. Ostatně je prý závadou, že čl. 15: 1883 nutí komitáty, aby i při rostoucích požadavcích správy vystačily s určitou státní dotací; tudíž správa státní při větším nákladu, s rozmnoženými silami snadně bude moci býti lepší. Ostatně vadí dobré správě také nedostatek materiálních zákonův ze všech větví správy.

ního soudu propůjčuje živlu autonomnímu značný vliv na veškery větve státního života, širokou kontrolu správy i tam, kde jí posud neměl. Protož prý také národní činnost ve veřejné správě bude dostatečna.

Osnova zákona „o upravení správy komitátní,“ tak jak byla přezvána a upravena v komisi sněmovní, systemisuje jmenované státní úředníky: A) vrchního župana, jejž jmenuje král ku přednesení předsedy ministerského v dorozumění s ministrem vnitra. B) úředníky podřízené přímo vrchnímu županovi: 1. místožupana, 2. finančního ředitele, 3. předsedu stolice sirotčí, 4. vrchního fiskála, 5. školdozorce, jež jmenuje panovník k návrhu ministra vnitra, resp. financí (2.) a vyučování (5.). C) úředníky přímo podřízené místožupanovi: 1. vrchního notáře, vicenotáře, ústřední správní praktikanty a ústřední kancelář; 2. fysika; 3. inspektora polního hospodářství, po příp. s praktikanty; 4. přednostu státního úřadu stavebního (vrchního inženýra) a personál; 5. komitátního zvěrolékaře; 6. archiváře; 7. vrchní služné, resp. služné v čele okresu stojící. Dále úředníky přímo podřízené: D) finančnímu řediteli, E) předsedovi stolice sirotčí, F) vrchnímu fiskálovi, G) školdozorci; konečně úředníky podřízené přímo vrchnímu služnému, resp. služnému okresnímu (počítaje v to i notáře krajské). Přední z úředníkův od C) počínaje jmenovati přísluší ministru vnitra, resp. ministrům financí, vyučování a orby; ostatní úředníky jakož i personál manipulační jmenuje vrchní župan, jenž spolu jest oprávněn jmenovati honorární právní zástupce, vicenotáře a lékaře. Osobní status dle komitátův a okresův stanoví ministři dle platných norem v rámci státního rozpočtu a zákona o správní reformě. [1])

Náklad na takto postátněnou správu komitátní stoupne dle prozatímných výpočtův asi na 6,198.052 zl., kdežto dosavadní správa stála r. 1890 celkem 5,036.101 zl. Mimo to postátěním finanční správy komitátů vzrostou výdaje asi o 480.700 zl. Proto správní reforma celkem bude vyžadovati nákladu vyššího asi o 1,642.651 zl. [2])

[1]) Dle vládní osnovy vrchní fiskál měl býti jmenován pouze ministrem vnitra. Komise vypustila ad C) 3. lesního inspektora, jemuž dle osnovy po případě mohly se svěřiti agendy inspektora hospodářského; v jeho příčině platí zatím předpisy čl. 31: 1879. Komise také zcela správně z výpočtu správních úředníků (státních), okresnímu služnému podřízených, vypustila obecní představené. Sluhy ustanovují a propouštějí jednotliví chefové úřadů s ohledem na předpisy čl. 2: 1873; dle osnovy mělo se tak díti s výhradou schválení vrchnožupanského.

[2]) Příští rozpočet správy komitátní bude asi tento: vrchní župané 283.400 zl., personál ústřední 1,592.795 zl., okresní 2,396.638 zl., výpomocný 1,015.901, služební 410.548, potřeby věcné 498.770. Naproti tomu stála správa dle rozpočtů komitátních na r. 1890: 4,715.901 (k čemuž přispíval stát 4,515.000, a 200.901 krylo se berní přirážkou); a mimo to platil erár (ministerstvo vnitra) na vrchní župany 283.400 zl. a jejich sekretáře 36.800 zl. — Služné vrchních županů bude obnášeti 5000 a 4000 zl. mimo příbytečné 600 zl. bez rozdílu. Při místožupanech, vrchních notářech, předsedách a přísedících stolic sirotčích, vrchních fiskálech, vicenotářech, právních zástupcích, vrchních lékařích a hospodářských inspektorech zamýšlí se zavesti po 3 kategoriích se služným o 200, resp. 100 zl. stoupajícím. Také při okresním úřednictvu budou zavedeny dvé, resp. tři kategorie služného.

Vypisovati blíže působnost všech státních úředníků, kromě těch, jež jsme výše uvedli, zavádělo by nás dále, než třeba k dolíčení samosprávy. *Finanční ředitelstva* mají býti systemisována pravidelně v sídle každého komitátu, sic jinak náleží tam zříditi aspoň expositura. Finanční ředitel je chefem finanční správy dle čl. 28: 1889, ale správní reforma rozšiřuje její obor i na vypisování a manipulaci všech přirážek komitátních. Řediteli podřízeny jsou jednak král. berní úřady (ústřední i okresní), jednak ústřední účtárna, jejímž úkolem jest netoliko kontrola účtů státních, komitátních, okresních a obecních ze zřetele účetního i správního, nýbrž i jiná výpomocná služba správní. Úřady tyto převezmou působnost dosavadních pokladen a účtáren komitátních, jež se zruší. Působnost *předsedy stolice sirotčí*, jenž je spolu členem výboru komitátního a správního, řídí se dle zákona o poručnictví a opatrovnictví (čl. 20: 1877). *Školdozorce* řídí obecní školství dle čl. 28: 1876 a 18: 1879, a je členem výboru municipálního a správního, i členem výboru pro národní vzdělání. *Fysik* (ve větších komitátech dva) je řádný referent o veřejných zdravotních záležitostech, odborný orgán místožupana, výboru správního i municipálního (ač nebude členem výboru správního). Působnost jeho i lékařův okresních vyměřena je článkem 14: 1876; zejmena dohlíží na okresní lékaře a může také obce ve zdravotním ohledu vyšetřovati. [1]) *Inspektor polního hospodářství* bude systemisován obyčejně v každém komitátu, jakožto odborný orgán a referent jednak místožupana a správního výboru (i člen tohoto) v otázkách polního hospodářství, jednak také výboru municipálního a stálého v autonomním oboru místních hospodářských zájmů, pokud komitát nezařídí jinak. Působnost jeho říditi se bude zákonem o polní policii a zvláštní instrukcí, jež teprve budou vydány. [2]) *Státní úřad stavební* zřizuje se obyčejně v každém komitátu (výjimkou pro dva menší společně) a podléhá ministerstvu vnitra; chef jeho (vrchní inženýr) je členem výboru komitátního, ale nikoli také správního. Působnost úřadu vztahuje se hlavně dle čl. 1: 1890 na správu záležitostí silnic státních a municipálních, i na jiné technické záležitosti (zejm. cest obecních a kommunikačních); pak na záležitosti parních kotlův a na jiné práce, třeba z oboru jiných ministrů přikázané. Čl. 1: 1890 upravil zároveň poměr stavebního úřadu k orgánům municipálním a obecním.

V sídle komitátu zařizuje se ústřední kancelář pro agendy místožupana, vrchního fiskála, školdozorce, fysika, hospodářského inspektora a státního stavebního úřadu; kancelář (pod zvláštním správcem) pod-

---

[1]) *Zvěrolékař* jest odborný orgán místožupanův (nikoli hospodářského inspektora); působnost jeho řídí se článkem 7: 1888.

[2]) Inspektora tohoto dobře sluší lišiti od dosavadních „hospodářských referentů." Dle osnovy měl slouti ekonomickým, hospodářským, ale když komise výslovně vyloučila z jeho oboru záležitosti lesní a vodní, přezván polněhospodářským (landwirthschaftlich). K novému tomuto úřadu vyžaduje se vyšší hospodářské vzdělání (diplom z akademie ve Starých Hradech aneb i jiného hospodářského učiliště, pokud přijetí stalo se na základě maturitního vysvědčení), jakož i následující dvouletá praxe. Pouze pro místa praktikantů stačiti může státní zkouška státovědecká a jednoroční návštěva akademie Starohradské.

řízena jest místožupanovi. V každém komitátu náleží také zavesti úřední komitátní věstník (vármegyei hivatalos közlöny), jímž úřední sdělení rázu či zájmu veřejného oznamovati se budou úřadům okresním a obecním. [1])

Jmenování úřednictva je zcela volné, nevázané kandidaturou, ani informačním hlasem nějaké komitátní komise. [2]) Úředník definitivně jmenovaný může místa svého zbaven býti pouze na základě soudního rozsudku nebo cestou disciplinární; v tomto druhém případě však vyžaduje se zvláštní usnesení rady ministerské. Ten, komu přísluší úředníka jmenovati, má zároveň míti moc, v zájmu veřejném přesaditi jej kdykoli jinam v témže postavení a pořadí; mimo to ještě také vrchnímu županu propůjčeno právo, uvnitř municipia přesazovati podslužné jmenované ministrem (nikoli též okresní lékaře, jak mínila vládní osnova. [3])

Pokud správní reforma nečiní změny ve právních poměrech úřednictva, zůstávají na ten čas v platnosti normy dosavadní. Tak o pensijních nárocích úředníků státních platiti má nadále čl. 11: 1885. Vláda slibuje sice nové předpisy disciplinární, novou úpravu disciplinárního řízení, ale prozatím zachovává platnost čl. 23: 1886 o disciplinárním řízení proti správním úředníkům i personálu výpomocnému a manipulačnímu, resp. ve příčině orgánů finančních předpisy 4. kapitoly čl. 28: 1889 o změně organisace správy finanční. Také předpisy o povinnosti úředníků k náhradě škody úředně způsobené celkem se nemění. Jediné je tato povinnost obmezena podmínkou, že činy neb opomenutí náhrady vyžadující byly cestou disciplinární právoplatně zjištěny; ostatně nahraditi škodu při nemajetnosti úředníka náleží nyní státu, nikoli municipiu. [4])

---

[1]) *Archiváře* může místožupan užívati jako síly výpomocné i k jiným agendám.

[2]) Sněmovní komise zamítla návrh, aby zvláštní komise z vrchního župana, místožupana, vrchního fiskála a 2 volených členů správního výboru podávala nezávazné votum o obsazení míst, s nimiž obecenstvo přímo se stýká. Čelilo prý by to proti plné vlastní odpovědnosti ministrův a proti konkretálnímu statusu úřednictva, jenž vztahuje se na celou zemi, nebera ohledu na komitáty; rovněž vadilo by to právu přesazovacímu a poskytovalo příležitost k nesprávnému vlivu místních zájmů komitátních na úřednictvo.

[3]) Ostatně vrchní župan má příslušným ministrem slyšán býti při povýšení a jmenování úředníků resp. uchazečů v komitátu působících, pokud jde o místo aspoň 7. třídy pořadí (podobně stanovil již zákon 1886 ve příčině orgánů zeměpanských). Dodati sluší, že jmenování, které učiní vrchní župan, náleží do 15 dnů předložiti dotyčnému ministru, jenž je annuluje, jeli protizákonné (zvl. ve přič. qualifikace); pakliže ministr do 40 dnů se nevysloví, nelze více jmenování bráti v pochybnost.

[4]) O finančních úřednících platí nadále §. 85 čl. 44: 1883. Úředník nemůže disciplinárně ani processuálně k odpovědnosti býti poháněn za čin, jejž mu za povinnost uložil zákon nebo příslušný vyšší úřad; tu za čin protizákonný odpovídá úředník, jenž jej nařídil; předpisy ty však nedotýkají se trestní odpovědnosti úředníka podřízeného. „Tvrdošijné“ vedení rozepře může i těžšímu trestu podléhati. — Osnova neměla předpisu o odpovědnosti členů výboru municipálního; ale komise sněmovní vzhledem k zákonu 1886 usnesla se, že výbor komitátní a členové komisí jím volených, kteří přispěli k usnesení protizákonnému, odpovídají poškozenému solidárně, mezi sebou pak nahrazují škodu rovným dílem.

Postátění úřednictva vůbec stanoví zásadu, že každý správní úředník obor působnosti sobě vytknutý zastává pod svou osobní odpovědností. Avšak utužujíc odpovědnost individuální, reforma z druhé strany stanoví zároveň naprostou subordinaci úředníkův uvnitř příslušnosti orgánů vyšších; míní najíti pravou míru mezi oběma požadavky, jimž dosavadní organismus dostatečně nevyhovoval. Každý úředník platí za chefa orgánů jemu podřízených (dle nového zákona nebo služebních norem), tak že mu přísluší k nim dohled i právo a povinnost kontroly. Může v mezích svého oboru a své příslušnosti podřízeným dávati příkazy, poukazovati je k plnění úředních agend, žádati od nich zprávy, i vyšetřovati jich působnost a jednání. Podřízený orgán je povinen beze vší stížnosti vykonávati rozkazy vydané chefem v kruhu jeho příslušnosti, avšak ve případech jednacím řádem vytknutých může požadovati písemného udělení rozkazu ústního. V případech kvapných může chef tato práva vykonávati také proti úředníkům nepřímo podřízeným, ale současně musí uvědomiti přednostu bezprostředného. Jedinou výjimku z hierarchické poslušnosti tvoří případ, že by se jedalo o vymáhání berní a rekrutů sněmem nepovolených. [1])

Ostatně vrchní župan, místožupan a služný vykonávají svou úřední kontrolu podobným spůsobem jako dříve, totiž přehledem a zkoumáním úřadování orgánů podřízených, po případě občasným vyšetřováním úřadů. [2]) Rovněž vrchní župan s pěti úředníky jemu přímo podřízenými koná čtvrtletní kontrolní schůze, v nichž spolu projednávají svá pozo-

[1]) Někteří členové sněmovní komise ukazovali k rozdílu mezi úředním chefem, jemuž přísluší pouze právo dohledu a kontroly, a jenž pouze v tomto oboru může instrukce dávati, a mezi vlastním představeným úřadem, jenž má právo rozhodovati a vydávati všeobecné instrukce. Avšak komise, hledíc k tomu, že působnost úředníků není dosud upravena služební pragmatikou, zamítla obmeziti práva chefova na obor dohledu a kontroly; ostatně moc vrchního župana, jenž celkem není orgánem dispositivním, jest upravena zvláště.

[2]) *Vrchní župan* jako přednosta může dle osnovy nahlížeti do podacího protokolu a nařiditi předložení jednotlivých kusů před vyřízením; všecky důležitější přednášky a zprávy odborných přednostů vládě viduje a může připojiti své poznámky, resp. předkládá je sám se zvláštním votem; o věcech kvapných, za jeho nepřítomnosti vyřízených má zvěděti dodatečně. Místožupan je povinen vrchního župana bez odkladu zpraviti o všech důležitějších momentech. Dále je vrchní župan povinen každoročně aspoň jednou osobně zkoumati činnost orgánů přímo podřízených, zároveň ústředního berního úřadu, účtárny a stolice sirotčí (vyšetřovací protokoly předkládá dotyčnému ministru); může pak také konati inspekci úřadův okresních a obecních, jakož i obecných škol a jiných ústavů kulturních. O každé důležité záležitosti má bez prodlení podati zprávu dotyčnému ministru, a může mu činiti návrhy; zprávy jeho mohou se vztahovati i na jednání státních orgánů jemu podřízených, s výjimkou soudcovských. — *Místožupan* jest oprávněn úřady podřízené kdykoli visitovati, a neméně může vyšetřovati neb okresním přednostou dáti vyšetřovati města s regul. magistrátem i jiné obce. Povinen pak jest aspoň jednou ročně vyšetřovati úřední činnost okresních služných a měst s regul. magistrátem; rovněž jednou za půl leta skontrovati ústřední berní kasu a osobně prozkoumati činnost ústřední účtárny co do hodnot, jež jsou ve vlastnictví nebo pod dohledem komitátu, i co do hospodářské správy a majetkových otázek obcí. Obce a obecní orgány budou zase podléhati každoroční obligátní visitaci okresního služného.

rování o chodu správy a činnosti úředních orgánů, jakož i otázky rozvoje správy a místních požadavků komitátních neb okresních. Zápisy těchto vrchnožupanských kontrolních komisí předkládají se předsedovi ministerstva, a rovněž tak se děje s výroční zprávou výboru správního. Současně správní reforma znova upravila moc vrchního župana i místožupana, nařídíti vyšetřování disciplinární proti nedbalým a vinným úředníkům, i také je suspendovati, kteréžto moci místožupan dosavad neměl; místožupan může podřízené úředníky také pokutovati. Tatáž práva časem svým připadnou místožupanovi proti úředníkům, jež ustanoví města s regulovaným magistrátem a obce vůbec. [1]) Ministerstvo vydá všeobecný jednací řád, jímž se ruší podobné předpisy municipálních statutů.

Reforma správní také přímo jistými předpisy zákonnými hledí toho dosíci, aby úředníci nemísili se do politického života, vystříhali se vlivu zájmů místních i svazků příbuzenských, a vůbec věnovali se pilně a nestranně pouze svému povolání, k němuž i nadále vyžaduje se theoretická a praktická qualifikace dle čl. 1: 1883. [2])

Za důležitou záruku svobod veřejných považuje se předpis, že státní úředník nemůže zároveň býti poslancem říšského sněmu, a že také na území, na něž působnost jeho se vztahuje, vůbec za poslance volen býti nemůže. Ano za příčinou plné svobody volební úředník správní (vyjímaje úředníky honorární) na příště nesmí se účastniti shromáždění politických stran, ani přistoupiti k jich usnesením nebo žádostem; nesmí účastniti se volebních průvodův a nositi odznaků stranických. Nad to také nemůže býti členem výboru ústředního (pro záležitosti voleb poslaneckých) a komise pro konskripci voličů, aniž smí býti předsedou komise vedoucí volby do sněmu a do výboru komitátního. [3]) Dále úředník nesmí býti majitelem, vydavatelem nebo redaktorem politického listu nebo nějakého časopisu; nesmí vykonávati advokacii neb agenturu, zastávati jiný úřad, provozovati obchod, živnost nebo

---

[1]) Vrchní župan může nařídíti disciplinární vyšetřování proti všem úředníkům, pokud který není členem správního výboru, nebo podřízeným takového člena, jakož i proti personálu výpomocnému a manipulačnímu. Zároveň může s úřadu suspendovati; při suspensi, prozatímném uprázdnění nebo jiné překážce ustanovuje též náměstka. Proti výměru vrchnožupanskému, nařizujícímu discipl. vyšetřování nebo suspensi, lze do 8 dnů rekurrovati k dotyčnému ministru. — Také místožupan může proti podřízeným úředníkům nařídíti disciplin. vyšetřování a suspendovati je, s výjimkou členů správního výboru. Místožupan může podřízeným úředníkům pro služební neposlušnost nebo menší nedbalost po jich vyslyšení, ale s vyloučením rekursu třikráte uložiti pokutu do 10 zl.; při čtvrtém případu povinen je zakročiti cestou disciplinární. — O právech služného v té příčině viz již výše.

[2]) Úředníci přísahají věrnost králi uherskému i zemské ústavě, atd. (nevěrci toliko slibují). Vrchní župan přísahá před kongregací komitátu, ostatní úředníci před vrchním županem.

[3]) Obvyklé kortešování úředníků velice škodilo autoritě veřejné správy; hrubé zneužívání úřední moci při volbách mělo sice býti zamezeno drakonickými předpisy trestního zákona, avšak ve skutečnosti to málo pomáhalo. Proto někteří členové komise zasazovali se dokonce o podstatná obmezení politických práv úřednictva, ale konečně zůstalo při předpisech, jež navrhl sám předseda ministerský, hrabě Szapáry.

jiné zaměstnání, jež by se nesrovnávalo s postavením úředníka nebo překáželo jemu v plnění úředních povinností. V pochybnosti rozhoduje o inkompatibilitě zaměstnání vyšší úřad úředníkův, v poslední instanci ministr. Konečně z jiné strany zapovídá se úředníku úřad svůj vykonávati v záležitostech, ve kterých má osobní zájem on sám nebo jeho blízcí příbuzní; kdež pak příslušný ministr, resp. ve příčině úředníků vrchnímu županu přímo nepodřízených vrchní župan opatřiti má náměstka.[1]) Sněmovní výbor dodal, že vůbec chefové s těmi, kdož jsou pravidelnými jich zástupci, místožupan se služnými, služný s podslužnými, místožupan a finanční ředitel s přednosty účetními, pokladník s kontrolorem — nesmí býti příbuzni v pokolení sestupujícím nebo postupujícím, ani v pobočném příbuzenství prvého stupně nebo švakrovství, ani v poměru adoptivních rodičův a dětí. Vyskytneli se podobná překážka, a nikdo nežádá za přesazení, náleží přesaditi úředníka nižšího pořadí.

Nové řády úřednické ovšem nebudou zavedeny ihned a jedním rázem. Ponechává se ministerstvu určiti, kdy nový zákon má vstoupiti v život. Nicméně již od začátku r. 1892, kdykoli se uprázdní některé místo správního úředníka, náleží je obsaditi jmenováním dle nového zákona. Až zákon vstoupí v život, municipální úředníci budou považováni za dočasně sloužící státní úředníky. Pokud jsou volení, podrží místa svá nejdéle do konce svého mandátu, načež ovšem mohou býti jmenováni definitivně, anebo dostati odbytné dle municipálního statutu. Municipální úředníci doživotně jmenovaní a obecní krajští notáři pokládají se až do konce 1895 za prozatímně ustanovené úředníky státní, jež nejdéle do 1. ledna 1896 náleží buď ustanoviti definitivně nebo dle nabytých nároků dáti na odpočinek. Služného a jiných platů nelze nikomu snížiti.[2])

Jmenování úřednictva není v Uhrách úplnou novotou a převratem všeobecným. Nový stát uherský hned záhy hleděl vyprostiti se ze starých poměrů, dle nichž by vláda neměla ke své ruce míti jiných místních úřadů než toliko úřady samosprávné. Odpovědná národní vláda jala se vytvářeti pro jednotlivá správní odvětví své vlastní, zeměpanské orgány, po příp. tato odvětví byla komitátům vůbec odňata a postátěna. Jako vybírání státních berní příslušelo státním berním úřadům, a jako byla postátěna justice, tak stát převzal zejmena dohled ke školství, rovněž jal se jmenovati orgány technické či inženýrské (zřídil státní úřady

---

[1]) Nicméně jest úředník zavázán, za všech okolností učiniti opatření nutná v obecném prospěchu, a jednati všude, kde by opomenutím vzešla straně škoda nenapravitelná. Inkompatibilitu zájmův a učiněné nutné opatření náleží ihned oznámiti bezprostřednímu představenému. Z předpisů těch však vyňat případ, když úředník násl. vyššího rozkazu je poukázán nějaké nařízení neb opatření vykonati. — Za překážku platí zájem příbuzných v pokolení přímém, pobočných do 3. stupně, seškvakřených ve 2. stupni, adoptivních rodičů nebo dětí.

[2]) Úředníci volení mohou býti přesazeni jen dle předpisů platných v době jich volby, pensionováni před uplynutím mandátu jen dle pensijního statutu, a míst svých dříve zbaveni pouze cestou disciplinární. Ustanovení uvedené o úřednících doživotních netýče se personálu výpomocného a manipulačního. Sluhové schopní a stále ustanovení budou státem převzati.

stavební), potom zařídil si své vlastní orgány bezpečnosti, konečně osobil si jmenování veškerých orgánův zdravotních a z části postátil též úřady pomocné.

Tím spůsobem veliká část agend vymýkala se z rukou komitátu, a rozvíjel se v komitátech dualismus orgánů municipálních a zeměpanských; část jmenovaných král. úředníků pak stála stranou správy municipální. Bylo nutno pomýšleti na zachování potřebné jednoty ve veřejné správě komitátu; a v skutku již před 15 lety podařilo se vedoucím státníkům „uherský selfgovernement" uvesti ve spojení se státní správou, resp. správu státní jistou měrou soustřediti se správou municipální. Článek 6: 1876 totiž v každé jurisdikci zavedl *správní výbor*, smíšený ze členů zeměpanských a municipálních, s převahou těchto. Z jedné strany prostředkem tohoto výboru živly samosprávné nově nabyly vrchního vlivu na záležitosti, jež jinak zastávají úředníci zeměpanští. Z druhé strany však tento stálý, smíšený výbor, jakožto vlastní orgán správní, ujal se řízení a vrchního dohledu správního, na místě pouze občasného, stohlavého výboru municipálního (byť i tento, jak později uvidíme, nebyl tím ještě zbaven své správní moci usnášecí a dohledací.[1])

Dle čl. 6: 1876 správní výbor čítá 21 členů, totiž 6 jmenovaných úředníků státních, 5 volených úředníků municipálních, a 10 členů, které valná hromada municipia volí ze svého středu většinou relativní na dobu dvou let, s každoroční obnovou jedné polovice. Naproti živlu zeměpanskému jsou tedy municipalisté v rozhodné většině (15: 6), byť jinak počet členův úřednických dohromady se vyrovnal počtu členů prostě volených, ano spíše jej převyšoval (11: 10). Ostatně zákon nedovoluje, aby mezi volené členy správního výboru byli pojímáni úředníci státní, municipální a členové obecních představenstev.[2]) Z úředníků *zemč-*

[1]) Uherský správní výbor jest ideelně příbuzný s pruskými výbory správními, ale v podrobnostech se liší. V Prusku zastupitelstvo „krajské" samo nemá přímo co činiti se samosprávou politickou; avšak krajsky výbor, ze zastupitelstva vyšlý, je předně kollegiálním úřadem správy státní, i připravujícím a výkonným orgánem kommunálním, tudíž zastává správu politickou i hospodářskou; živel zeměpanský je zastoupen pouze jmenovaným předsedou, „radou zemským." Ve vyšších instancích samospráva politická differencuje se docela od kommunální, i zastává ji orgán zvláštní, z kommuny nepřímo vzešlý. Tak v „okresní radě," nyní „výboru," živel zeměpanský zastoupen je vládním předsedou a 2 členy, a živel samosprávný čtyřmi členy, volenými výborem provinciálním; tu z působnosti jsou vyloučeny záležitosti kommunální, a tato obmezena pouze na záležitosti správy státní. Rovněž rada provinciální (nikoli však výbor) jest pouze státním úřadem, byť převahou samosprávným, z provinciální obce vycházejícím (členové volení jsou ve většině). — Podobně sice uherský správní výbor je kollegium smíšené, převahou samosprávné, z obce municipální nepřímo vycházející, — ale nelze říci, že by byl obmezen na záležitosti správy státní. Ovšem působnost jeho nedotýká se majetkové správy municipální, jež zůstala valné hromadě (ve městských municipiích nedotýká se záležitostí kommunálních). V tom smyslu sluší přesně vyložiti slova naše, uvedená na str. 379, ř. 26, že totiž správní výbor nezabývá se samosprávou hospodářskou. Ostatně viz níže o působnosti.

[2]) Nemohou býti voleni, ani když jsou členy výboru municipálního. Kdo přestane býti členem výboru municipálního, vystupuje zároveň ze správního výboru. Jednotlivé volby doplňovací (do konce období) konají se

panských jsou členy: vrchní župan jakožto předseda výboru správního; král. berní inspektor, školdozorce, správce resp. prvý úředník král. úřadu stavebního, státní návladní a konečně ředitel distriktu poštovního a telegrafního (po příp. zvláštní jeho zástupce, ministrem určený). Čl. 20: 1882 však úředníka posledně jmenovaného zbavil členství (tak že zastupování záležitostí pošt. a telegr. ve výboru svěřeno prvému úředníku král úřadu stavebního), a za to stal se řádným členem správního výboru zvláštní „referent národohospodářský,“ jmenovaný ministrem orby, obchodu a průmyslu.[1]) Z úředníků *municipálních* jsou členy: místožupan, jenž v neprázdni vrchního župana výboru předsedá, vrchní notář, jenž je spolu notářem správního výboru (po případě vicenotář, ale bez práva hlasovacího), dále vrchní fiskál, předseda stolice sirotčí a vrchní fysik, jenž však od r. 1886 jest úředníkem jmenovaným.

Členové úředničtí jsou ve výboru zároveň referenty svých oborů. V administrativních záležitostech komitátu referuje zpravidla místožupan, po případě vrchní notář; jestliže místožupan povolá jiného úředníka za referenta (někde správní záležitosti bývají mezi notáře rozděleny dle předmětů), nenabývá tento práva hlasovacího. Za své jednání ve výboru členové úředničtí odpovídají tolikéž, jako v jiných úředních funkcích. Z druhé strany také členové volení povinni jsou zastávati své agendy, především účastniti se schůzí. I přísluší správnímu výboru a v další řadě valné hromadě municipia posouditi, zdali člen volený svou nepřítomnost ospravedlnil nemocí, nutnou záležitostí rodinnou, vzdáleností ve veřejné nebo neodkladné soukromé záležitosti. Všelikou nepřítomnost neomluvenou náleží udávati valné hromadě; jestliže pak někdo bez ospravedlnění po půl roku do schůzí se nedostavil, nebo jestli kdo vůbec po 2 léta schůzí se neúčastnil, přestává býti členem správního výboru a ztrácí volitelnost pro příští volbu.

Působnost svou zastává správní výbor spůsobem kollegiálním, při čem rozhoduje naprostá většina přítomných (jichž jmena v každém protokolu se poznamenávají.[2]) Řádné schůze výboru konají se v prvé polovici každého měsíce. Dle potřeby předseda, totiž vrchní župan, po příp. místožupan, svolává schůze mimořádné, a je povinen svolati je k žádosti dotyčného referenta v záležitostech berních, nebo bezpečnosti osob a majetku, nebo za příčinou epidemií. V záležitostech neodkladných však zásada kollegiálního vyřizování ve schůzích je vůbec obmezena; tuť předseda výboru po dorozumění s příslušnými referenty může na vlastní odpovědnost činiti nutná opatření, ale zavázán jest,

---

při nejbližší příležitosti. Volba vůbec musí na programu valné hromady zvláště býti uvedena, a vykonává se tajným hlasováním, bez kandidace. Orgány státní jmenovitě určují, resp. označují odborní ministři. — Osnova 1891 nemění předpisův o spůsobu volby správního výboru; volba má se konati ve valné hromadě podzimní.

[1]) Kde vrchnímu županovi podřízeno několik jurisdikcí, tam tytéž vládní orgány mohou zasedati ve správním výboru všech. Avšak schůze konati se mají vždy v sídle té jurisdikce, jejíž záležitosti se projednávají.

[2]) Při usnášeních, jež se dotýkají eráru, musí přítomen býti berní inspektor nebo v jeho neprázdni zástupce jím určený, jenž pak mluví a hlasuje v tomto případě a v takové záležitosti.

zpraviti výbor dodatečně o záležitosti a její neodkladnosti. [1]) Mimo to z druhé strany zástupcům jednotlivých odvětví dána jistá moc opříti se usnesením celého kollegia. Jestliže totiž pokládají usnesení za nezákonná nebo na ujmu a škodu svých odvětví, mohou ihned ohlásiti svou stížnost, a do 24 hodin má se předložiti dotyčnému ministru; avšak, jestliže tento ve 14 dnech usnesení schválí nebo se nevysloví, rekurrované usnesení má naprosto býti vykonáno, aniž by se nová schůze odbývala. Totéž právo stížnosti proti usnesením správního výboru dáno také vrchnímu županovi; rovněž může tento ministrovi k revisi předkládati záležitosti, jež správní výbor rozhodl jakožto úřad druhé instance. Konečně sluší dodati, že při podávání řádných pololetních i jiných zpráv vládě dopouští se, aby menšina výboru podávala zvláštní votum; nad to vrchní župan má vždy zvláště uváděti, zdali se zprávami správního výboru je srozuměn a v čem i proč nikoli.

Působnost správního výboru dle čl. 6: 1876 je celkem trojí: 1. činí opatření v těch správních záležitostech, státních i municipálních, které mu přikázal buď tento zákon nebo jiné speciální zákony, — avšak výslovně ponechán mimo kompetenci správního výboru obor majetkové správy municipální (ve městech záležitosti kommunální); 2. ve případech zákony přikázaných rozhoduje ve druhé (po příp. třetí) stolici speciální záležitosti jednotlivých stran, jmenovitě záležitosti rozhodnuté obcemi nebo místožupanem; 3. vykonává dle zákonů disciplinární moc nad úředníky a zřízenci, v první nebo druhé instanci, vyjímaje vždy vrchního župana. [2]) V prvém ohledu především pečuje o jednostejnost správy v celém území, i o harmonii a vzájemnou podporu úředníků jmenovaných i volených. Ve svém oboru dává vykonávati nařízení ministerská i usnesení municipální, a zároveň dohlíží k jich vykonání. Správní výbor je sice též oprávněn činiti představky ministrům i municipiu, ale v takovém případě sluší hlasovati dle jmen, a ti, kdož hlasovali pro představku, jsou právně odpovědni za škodu z průtahu věci. Každého půl léta správní výbor podati má předsedovi ministerstva a zároveň municipální valné hromadě zevrubnou zprávu o stavu všech správních odvětví, o všelikých závadách a svých krocích proti nim; i připojuje své návrhy o potřebných opatřeních zákonodárných, vládních nebo municipálních. Vůbec dle potřeby podává ministrům i municipiu zprávy a návrhy; ministři mohou jej k tomu vy-

[1]) Také výnosy vyšší, jež sice spadají do působnosti výboru, ale projednání nepotřebují, jakož nařízení nutná ku provedení usnesení výborových, jsouli speciální nebo dotýkají se jednotlivých případů, předkládají se předsedovi referentem, resp. přednostou dotyčného odvětví, a expedují se s podpisem předsedy. Výjimkou berní inspektor jest oprávněn vydávati podobná nařízení v berních záležitostech přímo a s vlastním podpisem. Orgány státní i jurisdikční jsou povinny spolupůsobiti při provádění nařízení takto vydaných.

[2]) Čl. 6: 1876 toliko stručně uvádí jakožto správní agendy výboru některé úkoly z bernictví, ze staveb veřejných (silničných, vodních i železničných), z obecného školství, z oboru pošt a telegrafu, ze zřízení branného, z vězenství; odkazuje též na zákony sirotčí a zdravotní. V podrobnosti platí jednotlivé správní zákony. — Co do řízení disciplinárního jsou rozhodnými jednak municipální zákony čl. 42: 1870 a čl. 22: 1886, spolu se zákonem o správním výboru čl. 6: 1876, jednak zvláštní zákony čl. 36: 1872, čl. 7: 1876 a čl. 23: 1886.

zvati, a výbor je povinen také municipiu na požádání podati potřebná vysvětlení jednotlivých záležitostí. Řádné měsíčné schůze správního výboru slouží právě jednak tomu, aby chefové správních odvětví (resp. náměstkové jejich) podávali zevrubnou zprávu o stavu svých oborů, o závadách a nesnázích, jež se v nich vyskytly, jednak aby ve schůzi přiměřeně byly rozděleny správní záležitosti, k jichž vyřízení třeba spolupůsobení orgánů několika správních odvětví. Dle toho také činí se potřebné další kroky a opatření. V obvodu jurisdikce všecky orgány státní, municipální i obecní, jimž připadají správní záležitosti, musejí poslechnouti usnesení správního výboru. [1])

Dosavadní působení správního výboru nebylo prosto vad. [2]) Nicméně tato instituce přece prý osvědčila se života schopnou. Dnes pak již není dobře možno, aby při změně správní soustavy celá instituce správního výboru byla rázem snad zase odstraněna, jelikož celá řada novějších správních zákonů založila nebo rozvinula obor její působnosti; učinily tak zejmena zákony o záležitostech sirotčích, zdravotních, berních, o veřejných stavbách, zákon živnostenský, vodní, lesní, zákon o službě policejní a j. Proto *vládní osnova* 1891 zachovala správní výbor; jen jako důsledek toho, že úředníci druhdy municipální budou jmenováni státem, měla se obmeziti dosavadní rozhodná převaha municipalistův a zavesti spíše jistá rovnováha obou živlů, municipálního i státního.

Dle toho správní výbor místo 21 měl míti 23—24 členův, a sice 11 až 12 jmenovaných úředníkův a 12 členů volených (o 2 více než dosud). Dosavadní způsob volby do výboru ponechán, a také nečiní se valné změny ve výpočtu členů úředníků, kteřížto pořadím jdou takto za sebou: vrchní župan, místožupan, finanční ředitel (místo dřívějšího berního inspektora), předseda stolice sirotčí, právní konsulent resp. vrchní fiskál, školdozorce, vrchní notář, vrchní lékař, hospodářský inspektor (místo národohospodářského referenta), vrchní inženýr či správce úřadu stavebního, státní návladní; konečně kdekoli jest sídlo inženýrství poříčného, také chef tohoto úřadu. Členové úředničtí jsou referenty svých odborů; v neprázdni zastupují je obyčejní náměstkové a požívají pak týchž práv. [3]) (Pokračování.)

[1]) Správní výbor vyřizuje otázky sporné mezi rozličnými výkonnými orgány, činí opatření proti závadám a nesnázím při veřejné správě vyskytlým, dává potřebné instrukce a příkazy jednotlivým orgánům (i v jednotlivých záležitostech). Ve schůzích mimořádných, jež náleží i s pořadem jednání čtyři dni napřed ohlásiti, vyřizují se záležitosti všeho druhu, i mimo záležitosti uložené schůzím řádným.

[2]) Zejmena se podotýká, že v činnosti správního výboru jeví se převaha municipalistů (namnoze nemajících odborného vzdělání). Jednotlivě místo harmonie povstávají spory a sočení obou živlův, a pak směs jejich je namnoze na útraty státu (prakticky rozhoduje většina, byť i menšina mohla rekurrovati k ministrum). Ostatně soustava kollegiální jistou měrou zpozďuje vyřizování záležitostí, a zároveň zmenšuje osobní odpovědnost jednotlivých úředníků.

[3]) Vztahujeli se působnost vrchního župana, fin. ředitele, školdozorce, hospodářského inspektora a vrchního inženýra na několik municipií, jsou tito orgánové v nich ve všech členy správních výborů. Inženýr poříčný může ve svém obvodu účastniti se i těch správních výboru, v nichž nesídlí, pokud jde o záležitost jeho oboru. — Řádným referentem v oboru místožupanově je vrchní notář, ale místožupan může referát svěřiti také jinému orgánu, ovšem bez práva hlasovacího.

Naše jubilejní výstava.

II. Stavby a architektura.

Prvními pracemi při podniku naší jubilejní zemské výstavy byly práce architekta, jež dovedly tentokráte vzbuditi zájem neobyčejný v kruzích nejširších i těch, jimž nejasnou a těžce srozumitelnou bývá mluva, kterouž promlouvají díla architektonická.

Od samého počátku sledovány byly práce ty se zájmem neumenšeným, jejž vysvětliti lze pouze jejich důležitostí a pochopením velikého podniku výstavního. Volný přístup na výstaviště před otevřením učinil možným sledovati postup práce, vykonané celou armádou různých pracovníků za vedení architektů, inženýrů a stavitelů. Přihlíženo bylo k urovnání půdy, k prvním vykopávkám, ke kladení základů staveb, k montování konstrukcí železných a k vázání dřevěných, až po práce zevní, kterýmiž byl dán zamýšlený vzhled kostrám, jež jevily pouze v hlavních rysech tvar staveb, až po okrasné práce, kterými dodáno jim bylo lesku a barvy.

Každým týdnem, později i každým dnem měnila se tvářnost výstavy, postupováno bylo i přes různé překážky s rychlostí, která vzbuzovala důvěru, že přece jen vyplní se, co předem mnohým nemožným se býti vidělo, a že otevrou se v době ustanovené brány podniku pro tu chvíli nad jiné u nás důležitého.

Přiblížili se poslední dnové před otevřením, s horečnou činností pracováno bylo na všech stranách, nestačily ku práci dni, nastaveny byly i noci, a aby práci překáženo nebylo, zakázán byl nezaměstnaným vstup do výstavy. Do staveb nezcela dokončených sváženy byly nepřetržitým proudem předměty výstavní a rozestavovány byly na místa určená. Na stavbách učiněny poslední práce dokončující. Ve chvílích posledních zatknuty byly na většině budov vesele vlající prapory. A když patnáctého května z rána otevřena byla hlavní brána výstavy, tu zářila výstava slavnostním leskem neméně než pozvaná společnost, která přišla, aby obcovala slavnému aktu otevření výstavy.

Sešli se v den ten na výstavišti přední pracovníci národa našeho na různých polích činnosti, přišli sem i hodnostáři státní a zemští, sešla se zde i šlechta, aby účast brali všichni na radostném dni při slavnosti práce české.

Výstava zahájena byla jmenem a v zastoupení Jeho Veličenstva krále českého, jakožto protektora výstavy zemské v Praze, bratrem jeho a následníkem arciknížetem Karlem Ludvíkem.

Při zahájení pronešena byla zemským maršálkem knížetem Jiřím z Lobkovic mezi jinými slova: „Nový podnik tento určen jest k tomu, aby podal věrný obraz, co možno nejskvělejší o vysokém stupni, kterého dosáhlo království české ve všech oborech vývoje hospodářského a pokroku duševního, by tím proveden byl důkaz, že v moderním boji soutěžném zaujímáme místo vždy čestné a mnohdy skutečně vynikající.“

Ve slovech těch stručně zobrazen jest zevní účel výstavy naší. Lze ovšem zamýšlený obraz ten o činnosti v různých směrech práce celého národa předvesti na výstavě jen částečně. A zvláště těžké je to u nás. Z ohledu ke druhému kmeni v Čechách žijícímu omezila se výstava na hranice zemské, vylončivši z výstaviště práci českou z korunních zemí našich. Vděk krajanů našich národnosti německé jevil se tím, že kladli všemožné překážky podniku výstavnímu a odepřeli k vystavení mnozí z nich i práci českou, jež v majetku jejich byla. Však i v mezích vytčených těžko bylo snésti vše to, co by bývalo přispělo k věrnému a skvělému obrazu, v němž zračiti se měl jasně náš pokrok hospodářský a duševní. Nemá, bohužel, práce česká v některých odvětvích odbytu doma, svěřuje díla pracovníků svých trhu cizímu, a jak těžko tu bylo sháněti se za prací tou! Mnoho vynikajících děl umění našeho chová cizina, těžko bylo díla ta nalezti, neb chybujeme stále tím, že nesnažíme se míti přehled vší cenné práce národní, a děkujeme jen vzácné ochotě, s jakou se šlo po většině vstříc podniku našemu, že některá z prací těch vrátila se k nám na dobu výstavy z rukou cizích vlastníkův, jimž stala se milým a drahocenným majetkem.

Však i jinak bylo těžko práce některých odvětví u nás představiti věrně a důstojně. Nedovolily poměry naše mnohým schopným pracovníkům súčastniti se výstavy pro nedostatek prostředkův, které nutí je podnikati jen práce objednané, nedovolujíce jim, aby podnikli práci pouze k účelu výstavnímu. Jiným zase bránilo stálé zaměstnání před otevřením výstavy súčastniti se prací svou.

Mezer povstalých různými příčinami vědomi jsou si všichni, jimž spolupůsobiti bylo při seřaďování prací na výstavišti v některém z četných oddílů výstavy. Ač nejsou namnoze mezery ty patrny při prvním pohledu, a rádi zapomínáme jich z radosti nad dílem dokonaným, které jeví všude pokrok a divuplný rozvoj za posledního století, přece říci jest nám: Toť malá jen část činnosti naší, toť přece skrovná pouze ukázka naší práce, jak ji umožnila doba, jak ji dovolily prostředky, toť v hlavních rysech jen naznačení činnosti naší a směrů, kterými se béřeme!

Však i tato ukázka jest radostná a pevně věříme, že nám bude blahodárnou. Ona upevní v nás k práci další nevyhnutelnou sebedůvěru;. ona ukáže příbližně onen stupeň, jehož jsme při vývoji svém dostoupili; ona zjeví, co působilo na vývoj ten platně, ukáže nám vlivy, které byly dobré a blahé, které přispěly k rozvinutí a vtělení rázovitosti národní v dílech rukou a ducha českého; ona přivesti nás může k poznání sebe a k přemýšlení o organisaci práce; ona ukazujíc nám i slabiny při jednotlivých oborech činnosti naší, naučí vyhledati cesty k nápravě, abychom dostoupiti mohli oné výše toužené, kde k plnému rozkvětu přivedeny budou mohutnosti duševní, jež dřímou v národě našem, aby jimi vtisknuta byla pečeť všem dílům našim.

A věru že jest mnoho radostného i v tom doznání, že zemská jubilejní výstava při skvělosti své nevyčerpala všechny zásoby práce naší, a ačkoliv schází v ní mnohý důležitý článek práce a mnohý v řadách pracovníků mezi těmi, kteří se sem dostavili s prací svou, že přece jest projevem velikolepým dělnosti naší. V poznání tom,

že větší jsou síly naše, než jak je zde zříme, jest také naděje možného stupňování, jímž práce naše ještě skvěleji projevena bude, než se stalo zde, kde po probuzení svém po prvé sobě i cizině souhrnně práci svou vystavujeme.

Sotva však bude kdy radostnějším srovnávání s dobou minulou, k němuž nás výstava již názvem svým co výstava jubilejní vyzývá.

Co značí pro nás uplynulých sto let? Z temna vešli jsme v zář národního uvědomění, která věstí den, v němž jediné vzkvésti mohou kulturní květy i ovoce, jež nezůstávají jen potěšením a občerstvením tam, kde vzkvetou a vzrostou, kteréž stávají se majetkem všech toužících po světle!

Výstava naše byla nám už nevyhnutelně potřebna.

Byli jsme si na všech stranách vědomi postupu a pokroku, však v práci denní, v horečné činnosti přehlednouti jsme nemohli celek. Co den setkali jsme se s nějakým zjevem dříve nám ušlým, ba i v cizině nacházeli jsme často k překvapení svému práci vlastní země neznajíce ji doma. Proto potřeba bylo již zastaviti se, seřaditi práci co možná veškeru, rozhlednouti se, pozorovati, srovnávati, abychom pak tím jistěji a spíše kráčeli v před.

Žili jsme nyní dni radostné, dni plné opojení, však již počíná na všech stranách ona činnost, která využitkovati má podnik vykonaný k poučení a posile na další cestě za cíly vytknutými.

Jako byla práce architektova první na místě, kde skvěje se obraz činnosti naší, tak i při vstupu do výstavy jest ona první, která nás vítá, hlásajíc již z dálí důležitost výstavy naší. Není ona jen zástřešim chránícím předměty výstavní, ona sama zobrazuje nejen cenu obsahu, ale i vzlet i nadšení, v kterém pokročeno bylo k dílu důležitému, ona hlásá plné pochopení, plný význam jeho svou mluvou a hned při vstupu jeví, že působiti nechce jen rozměry a množstvím, nýbrž mluvou, která působí jednotným dojmem jak cítěným, tak umělecky rozváženým. Již svou branou vstupní jeví, že nechce též promlouvati slovem cizím, nýbrž slovem a rčením domácím, čímž ukazuje, že vědoma jest si úkolů svých, a že dovedla nalezti formy, jaké příslušejí zemské výstavě české.

A když spatříme, výstavou procházejíce, to množství budov celé město tvořících, různých formou, hmotou a rozsahem, od prosté chýše až po paláce, zdá se nám, jak by snem přikouzleno sem bylo město jiného světa, kterýž budí v nás naději a důvěru pro doby příští.

Očekávali jsme na výstavišti budovy vesměs rázu provisorního, avšak vidíme, že mnohé z budov, vystavěných jak podnikem výstavním tak i jednotlivými vystavovateli dovedou vzdorovati dlouhou řadu let všem vlivům povětrnosti. Uvážímeli, že celé to množství staveb povstalo během necelého roku a že přece jen malému hloučku architektů a inženýrů našich přáno bylo účastniti se práce společné, tu teprve nabýváme pojmu o té dělné síle naší, která by byla s úlohy největší, jaké techniku bylo kdy konati. A chcemeli míti částečný jen přehled o vývoji technických prací vůbec, jak se na výstavě jeví, tu jest nám projíti množství budov, v nichž přehled činnosti té představen jest výkresy a plány. Přehled v oboru architektury vyžaduje prohlednouti oddíl umělecké výstavy pro architekturu, pavillon zemského výboru a

města Prahy, a v oddělení školském výstavu pořádanou péčí spolku architektů a inženýrů. A všemi těmi zvláštními výstavami plánů a návrhů není ani zdaleka vyčerpáno vše, co v oboru architektury bylo u nás za doby poslední vykonáno.

Jaký rozdíl ohromný jeví se v tom bohatství prací proti výstavám dřívějším, na nichž nalezla práce technikova pouze malého místa a práce architektova scházela zúplna. Tentokráte uloženo bylo po prvé architektům a inženýrům našim postarati se o přístřeší pro výstavu zemskou; všechny dřívější zemské průmyslové výstavy, předchůdkyně výstavy jubilejní, pořádané od roku 1791 až po výstavu nynější, spokojovaly se místnostmi propůjčenými. Výstavě pořádané r. 1791 stačil letní refektář v Klementině, výstavě z roku 1828 redutní sál bývalého domu Vusínovského (dům nynější obchodní akademie na masném trhu). Výstavy r. 1829 a 1831 konány byly v sále a místnostech paláce hraběte Ledebura na Malé Straně; výstavy r. 1833 a 1836 ve španělském a německém sále hradu královského, a výstava poslední roku 1872 v restauračních sálech ostrova Střeleckého a v některých místnostech staroměstské radnice.

Při rozsáhlosti výstavy nynější nesnadná byla volba místa. Jelikož v městě samém nebylo vhodného prostranství, zvolena byla k výstavě část Obory královské, a volbu tu lze zváti šťastnou. Místo zvolené jak vhodným spojením, tak příjemným okolím svým, jemuž zelené stráně Vltavské skvostným jsou pozadím, vyhovuje i přes některé nedostatky přece většině požadavků výstavních. Místo to značnou měrou podporovalo malebné rozložení jednotlivých staveb výstavy, k čemuž valně přispěly skupiny statných stromů a vzrostlá stromořadí cest.

Terasovité zvýšení přivodilo rozdělení výstaviště na dvě části. V zadní části převládá volný system pavillonový. V přední části seskupeny jsou budovy hlavní ve skvělý prospekt.

Dříve než blíže promluvíme o jednotlivých vynikajících stavbách výstaviště, přehledneme na rychlo umístění pavillonů a paláců výstavních.

Ve středu zadní části dominuje strojovna mezi ostatními budovami a pavillony. Na širokých, směrem kratšího průčelí strojovny jdoucích cestách nalézají se pavillony hutí Komárovských knížete Hanavského, Pražské železářské společnosti, hraběte Františka Thuna, pavillony knížete Jana Adolfa Schwarzenberga, knížete Morice z Lobkovic, hraběte Karla Bouquoye, bratří Egerů z Litomyšle, Jana Prokopce z Vinohrad a Hynka Fuchsa z Prahy, Arnošta hraběte Sylva-Toroucey, Salamona Bondyho, Antonína Wendlera, c. kr. báňských závodů v Čechách, hraběte Jaromíra Černína z Chudenic, hraběte Šlika, okresního výboru Rakovnického, Kratochvíla a Smoly v Libni, Karla Fragnera, Hutterera & Schranze. K nim nejzápadněji připojují se pavillony lesnický a rybářský, budovy pro výstavu dobytka, severně pak budova pro hospodářské stroje, polní hospodářství a hospodářský průmysl.

Za strojovnou severně leží kotelna, za níž je ohrada a přístřeší vyhrazené vzduchoplavbě a balonu, dále pavillon vystavěný spolkem pekařů Pražských, k němuž směřuje cesta jdoucí podél kratšího východního průčelí strojovny.

Východně od srojovny a kotelny zříme pavillon cukrovarnický, pavillony O. J. van Houtena, H. Patakya, Bolzana i Tedesca v Slaném, Pražské mostárny a M. Ehrenreichera z Vysočan, pece Večerníka a Vyrazila a některé pavillony restaurační.

V přední části výstavy, která výše leží než část zadní, nacházejí se hlavní a největší budovy výstavní. Proti hlavnímu vchodu za velikým vhloubeným trávníkem vypíná se rozměrný palác průmyslový, vévodící celé výstavě, před ním okolo dvou záhonů jsou: velký pavillon restaurační městského pivovaru v Plzni, pavillon zemského výboru, pavillon města Prahy, pavillony restaurační akciového pivovaru na Smíchově, kavárna Hlavova a pavillon Živnostenské banky pro Čechy a Moravu a jednoty založen.

Při vchodu hlavním leží po obou stranách proti sobě budovy pošt, telegrafu a telefonu, palác výstavy umělecké a palác sbírky kulturně historické (retrospektivní) s budovou administrační. Mezi pavillonem města Prahy a palácem retrospektivním jest pavillon plynárny Pražské.

Ve východním oddílu přední části výstavy dominuje mezi záhony pavillon zahradnický, jemuž po boku stojí pavillon G. Dittricha a H. Gottwalda.

Kolem a poblíže záhonů výstavy zahradnické jest celá řada menších pavillonů, tak pavillon Ludm. Hospodářové, vápenic Berounských, Teplické a Vokovické továrny na chamottové zboží, E. Jaroměřského z Prahy, B. Böhma z Nového Města nad Metují, R. Rebentische, B. Melzra, K. Vrbíka, M. Förstra, Bárty a Tichého, společnosti pro vyrábění staviva v Podole, pavillon panství Konopištského arciknížete Františka d'Este.

Východně od hlavního vchodu podél ohrazení sluší vytknouti pavillon dr. Fr. Zátky. Nedaleko odtud, něco severněji stojí česká chalupa.

Východně od průmyslového paláce jest vinárna J. Viktorina z Mělníka, pavillon papírnický, ozdobný pavillon Hynka Vondráčka z Rakovníka, pavillon optika J. Vejtruby, polokrytá budova průmyslová, nedaleko ní budova vykázaná výstavě hasičstva a Sokolstva; více severně pak veliká dřevěná budova pro školství, inženýrství a polygrafii.

Severně za průmyslovým palácem z obou stran rozloženy jsou lóže ochutnáváren. Na svahu části zadní, v ose paláce průmyslového jest veliká fontána světelná, od ní západně Třeboňská pivnice, pavillon hr. Jana Harracha, J. F. Krásy, C. Kulmitze, K. Malocha, L. Littkea, východně pak pavillon restaurační podniku Bohemian Breweries Limited, pavillon fonografu Edisonova, Krondorfské kyselky, fotografický atelier Helios a pavillon turistického spolku.

Ač vyjmenováním tím nevyčerpali jsme všech staveb zemské jubilejní výstavy, přece z uvedeného seznamu již vysvítá, že jest nemožno i jen stručně promlouvati o každé budově zvlášť; není toho také třeba, stačí zajisté, zastavímeli se u budov hlavních a všimneme si pouze vynikajících zjevů, abychom seznali, jak zastoupena jest architektura na výstavě jubilejní.

Jak již pověděno, seskupeny jsou budovy hlavní v přední části výstavy v bohatý a skvělý prospekt, jehož rázovitý rámec tvoří hlavní dřevěná *brána* výstavy. Velikým obloukem pne se mezi dvěma věžemi, ozdobena jsouc řadou znaků měst českých, nad nimiž vlaje množství praporů. Ač jest jen ze dřeva ve všech částech svých, se střechami šindelovými, má přece vzhled velmi slavnostní. Věže dole rozšířeny jsou výstavky pro vydávání vstupních listků a nahoře otevřeny jsou vzdušnou loggií, připomínající motivy svými dřevěné stavby domácí. Obraz, který se před námi za branou výstavní rozprostírá, uzavřen jest vzadu imposantním palácem průmyslovým, ke kterému sbíhají se po stranách dlouhé linie podobných, proti sobě ležících dvou budov, určených pro umění výtvarné a sbírky kulturně historické, dodávajíce celému prospektu značné hloubky. Malebné budovy pošty a administrace se svými vížkami uzavírají z obou stran vábný ten obraz, tvoříce vhodný přechod od vážného středu architektonického k okolí krajinnému. S účinkem formovým šťastně pojí se zde i účinek barevný, podmíněný hlavně velikou plochou parketu travnatého, ležícího uprostřed a lemovaného záhony květinovými. Zasklenná rozměrná střední plocha paláce industriálního svým slabým zabarvením, jak v lesku slunce dopoledního, tak i při západu nemálo přispívá ke zvýšení účinku celkového. Sgraffitové ozdoby, při nichž jest místy i barev použito, obohacují stěny paláců pro umění a sbírky kulturně historické, bez nich jevilo by se jednoduché článkování jejich těžkým a prázdným.

Právem věnovali architekti výstavy jubilejní Bedřich Münzberger a Antonín Wiehl seskupení této části výstavy zvláštní péči, neboť ono pro vzhled její jest rozhodující. Ve shodě s důležitostí výstavy naší postavili zde na přední místo paláce sbírek uměleckých a kulturně historických po bok nejrozměrnější stavby ústřední, určené pro průmysl, a to v takovém seskupení, které zvyšuje vzájemně dojem částí, tvoříc klidný mohutný celek, jenž charakterisuje ráz i důležitost výstavy naší, nepostrádaje při tom ani vzletu, ani onoho účinku dekorativního, který časovost podniku výstavního označuje. Při tom pamatováno bylo i na to, aby příchozímu pozorovateli, i když přiblíží se k industrálnímu paláci, poskytnut byl rozhled zajímavý, který bohatostí a pestrostí stupňuje dojem při vchodu výstavy. Před křídly výstavního paláce rozprostírají se z obou stran široké záhony, v jejichž ose společné leží na západ stavba restaurační měšťanského pivovaru v Plzni, východně pak pavillon Živnostenské banky, které působivě uzavírají prospekty zde se rozevírající, uzavřené z jedné strany průčelím křídel industriálního paláce a ze strany druhé pavillony zemského výboru a města Prahy. Však i jinak učiněn byl zajímavým obraz, od vchodu výstavního paláce návštěvníkům se jevící. Mezi pavillonem města Prahy a palácem sbírek kulturně historických vypíná se bohatý pavillon městské plynárny, který večer osvětluje na blízku ležící budovy teplým světlem plynovým, jež vyzařují tisíceré plaménky na všech liniích, jak kopule tak i spodní části jeho.

Ve skupení přední části výstavy učiněno bylo vše, co přispěti mohlo k jednotnosti dojmu, a také jen zde možno bylo seskupení ve všem harmonické. Na ostatních místech výstaviště bylo nutno spíše oddáliti

od sebe budovy a pavillony. Leží již v podstatě věci samé, že při pavillonech soukromých bývá snaha, aby vynikaly nad okolí své jak nápadností tak i důvtipem, který často neleká se prostředkův jinde nedovolených, neohlížejících se na okolí, jen aby přivábil diváky a volbou ozdob svých na blízku upoutati je dovedl. Zde platí více lehkost, vzlet a vtip než důkladné a pracné řešení a provádění. Z toho vyplývá, že nejlépe jest jednotlivé pavillony od sebe oddáliti, aby tvořily pro sebe uzavřený celek. Rozloha výstaviště a skupiny stromů usnadnily nejen působivé umístění jednotlivých pavillonů, nýbrž přispěly nemálo k tomu, že rušivě nepůsobí rozdílnost formové mluvy a prostředkův uměleckých, jichž při nich použito bylo. Však i přes to nebylo asi snadnou úlohou rozřaditi vhodně všechny pavillony, jichž celá řada přihlášena byla po provedení původního situačního plánu, od něhož vidíme na výstavišti mnohé odchylky. Beze změny zachováno bylo jen seskupení hlavních budov části přední. Ku prospěchu bylo přeložení fontány světelné na svah za palác průmyslový, v neprospěch stalo se vystavění pavillonu hudebního před vchodem jeho, ač to bylo nejvhodnější místo pro sochu krále Jiříka.

Nejrozměrnější stavbou celé výstavy, jak již praveno bylo, jest *palác průmyslový*, vystavěný dle návrhu architekta Bedř. Münzbergra a jeho vedením. Jeho účel, jeho položení na hlavní ose a ve středu celé výstavy označují jej jako stavbu representativní. Dle prvního návrhu arch. B. Münzbergra měl býti palác ten zděný, a byl již schválen výkonným výborem k stavbě i návrh jeho, když navrhovatel předložil projekt na palác železný, jímž při stejné ploše zastavěné vyzískáno bylo více plochy výstavní. Návrh druhý předčil v mnohých ohledech nad návrh první a vzat byl i za základ při provádění.

Půdorys paláce průmyslového tvoří obdélník 52 metrů šířky a 240 metrů délky. Střední část paláce, vynikající nad postranní nižší křídla, jest 46 m. široká a 60 m. dlouhá. Konstrukce její sestává z osmi obloukových nosičů, jichž střed jest asi 25 m. od podlahy až po vrchní hranu ve vrcholu vysoký, rozpjetí jejich měří 38 metrů.

Ke střední imposantní této místnosti připojují se po stranách křídla trílodní. Střední loď o železné konstrukci obloukové jest 30 m. v rozpjetí a 17·5 m. vysoká, poboční lodi jsou 10 m. široké s oblými příčně jdoucími střechami. Celková šíře křídel obnáší tudíž uvnitř 50 m., délka 95 m.

Palác výstavní vyniká lehkostí a elegancí své konstrukce, avšak rozměrným místnostem jeho jest na ujmu jich rozdělení, spojují je toliko nízké otvory pod galerií, která objímá ústřední dvoranu; volným průhledem do střední lodi křídel postranních byl by se zvýšil nejen jejich dojem, nýbrž byl by získal též soulad rozměrův jejich. Ač by vyřešení takové bylo ztížilo značně konstrukci, byl by zvýšený dojem celkový bohatě nahradil ztížení práce, a také by zřízení toto nebylo na závadu zamyšlenému odstranění postranních křídel po výstavě, k němuž však, jak doufáme, jistě nepřijde.

Ohled na bohatší účinek vnitřku paláce industriálního nebyl asi poslední z příčin, pro něž navrhovatel přednost dal konstrukci železné, která i jinak účelu výstavnímu lépe vyhovuje než zamýšlená stavba

zděná. Soustava nosičů při dobré volbě konstrukce poskytuje bez všelikých ozdob bohatý pohled, zajišťujíc i dostatek světla, pro výstavu tak důležitého. Hlavní věcí při budově výstavní podobného rázu jsou ladné celkové poměry, jak uvnitř tak zevně, řádné ochránění předmětů výstavních proti vlivům povětrnosti a dostatečné osvětlení, a nejlepší ozdobou jim býti mají předměty vystavené. A není nesnadno získati ozdobu ladnou a skutečně vynikající řadami výstavních skříní, skupinami vystavených předmětův a rozestavenými pavillony. Pro industriální palác výstavy jest litovati toho, že uspořádání skupin a skříní výstavních nebylo svěřeno buď cele architektovi, po jehož návrhu stavba povstala, neb aspoň jeho přímému dozoru dle zásad předem již ustanovených, jimž by se byli vystavovatelé rádi podřídili jak v prospěchu svém tak i celku. Nelze míti za ukončenou práci architekta, když skončeny jsou stavební práce, zvláště tam, kde celkový dojem místností závisí na seřadění rozměrných částí sestavených, které mohou sice dojem místností a poměrů jejích zvýšiti, ale též i seslabiti.

Při ústředním paláci našem jeví se práce navrhovatelova, ke konečným účinkům dovršená, pouze na vnějšku, z kteréhož lze souditi o nadání, rozvaze a intelligenci architektově.

Více než uvnitř dominuje zevně střední část ústředního paláce nad postranními křídly. Veliký oblouk nosičů, vyzdobený bohatě věnci se znaky měst českých, ukončuje průčelí, jehož nároží tvoří mohutné věžovité pilony. Ve středu vypíná se na lehké železné konstrukci kopulovitě zakončená věž. Celá plocha průčelí mezi obloukem nosičů a pilony je zasklena. Vchod vyznačen jest velikým zděným portálem, jejž dělí galerie, střední dvoranu obíhající. Toto průčelí, tvoříc motiv brány, jest působivým pozadím celého prospektu. K němu pojí se průčelí křídel postranních, kteráž rozevřena jsou velikými segmentovými okny, v nichž opakuje se v menším měřítku forma střední části průčelí.

Vhodné rozdělení hmot paláce ústředního jeví všude zkušenou vyškolenou ruku původce svého, vedenou v hlavních rysech plným vědomím zamýšleného účinku. Přihlížímeli ale k jednotlivostem, tu vidíme, že mnohé z nich nedospěly snad pro nedostatek času plného uměleckého rozřešení, které vyžaduje sladění a shodu mezi volbou ozdob s hmotami stavby. A uvážíli se, co práce bylo zmoci architektům výstavy, a s jakým kvapem bylo jim pracovati o návrzích a podrobných výkresech, aby postup práce nebyl zdržován, pak nelze činiti výtek k vůli jednotlivostem. Nebývá v moci architektově změny činiti, jakmile byla práce objednána, třeba s ní ani počato nebylo. Sluší proto při posudku v případech podobných především klásti váhu na vnitřní účelné uspořádání, na seřadění a na poměry místností, jež jsou duší stavby; tu má vnějšek jeviti vhodným a ladným rozdělením hmot. Jeť práce architektova vázána vedle konstruktivních ohledů na tolik podmínek, s nimiž bývá mu počítati, o nichž pozorovatelé nemají nejmenšího tušení, že k spravedlivému ocenění práce jeho potřebno je znáti často podrobně celou historii stavby od prvního počátku až do prací konečných. A zmiňujemeli se zde přece o tom, kde bychom změn byli si přáli, děje se tak ne co výtka, nýbrž co projevení úsudku našeho, jejž arci snadno pronesti lze nad dílem dokonaným. Původce

díla architektonického, teprve když poslední ozdoba je dokončena, když i okolí jest upraveno, poodstupuje, aby se přesvědčil, kde prostředky volené dosáhly zamýšleného účinu, často teprve pak nachází klidu, aby rozvažoval a zkušenosti sbíral pro další práci svou. I přáli bychom si, aby tu náhledy naše srovnávaly se s vlastním posudkem jeho.

Architektonicky vynikající částí průčelí industriálního paláce jsou mohutné pilony, jichž dimense určeny byly jednak rozpjetím celé místnosti hlavní, jednak též rozměry schodišť do nich vložených. Pilony vyvinuty jsou co pilíře slabě po výšce dělené s hlavicemi korintskými, přerušenými výklenky s postavami králů českých, nad nimiž přímo jsou střechy pilony ukončující. Samy o sobě mohutné pilony nabyly dekorací a rozčleněním síly a tuhosti, která až na tvrdost hraničí, a jež není v souladu ani se střední částí konstrukce železné, ani s portálem středním, však ani s průčelím křídel, a zdá se nám, že by umístění výklenků se sochami Leopolda II. a Františka Josefa I. do výše dolního přepásání bylo ve shodě s motivem portálu náležitě rozčlenilo hmotu pilíře. Bohatší, více vyložená římsa ve výšce patky oblouku ukončujícího průčelí, byla by jako doznění dlouhých linií průčelí pobočných pilony k těmto úžeji připojovala, tvoříc též náležité ukončení hmot pilonu pod patkou oblouku se nalézající. Nesnášíme se též s vyvinutím ukončujícím pilony ve formě hlavic pilířových, kterého se jim dostalo na neprospěch proti návrhu původnímu — motiv hlavic přivedl sem měřítko zvětšené proti části střední, které jest též v neshodě s výklenky a jich figurální ozdobou, jež nepřichází k plné platnosti na místě tomto.

Od paláce industriálního obraťme pozornost na budovy, které hostí nejcennější poklady výstavy naší, na stavby *paláců pro umění výtvarná a pro sbírky kulturně historické.* Stavby ty povstaly po návrhu a pod dozorem architekta Antonína Wiehla.

Paláce oba podobny jsou si zevnějškem a vykazují stejné článkování v hlavních, proti sobě obrácených průčelích, jež při největší jednoduchosti za pomoci jen skrovných ozdob sochařských a sgraffit vzhledem svým odpovídají účelu svému a přispívají nemálo ke zvýšení dojmu hlavního prospektu.

Půdorys paláce pro sbírky kulturně historické (retrospektivní) tvoří obdélník 10 m. zšíří a 76 m. zdélí, rozdělený na pět místností, z nichž čtvercová síň střední jest vyšší ostatních a zevně označena předloženou loggií s motivem jako místnost vchodní. Všechny síně paláce osvětleny jsou skrze půlkruhová vysoko položená okna světlem postranním a činí při nejjednodušší ozdobě milý dojem.

Palác výstavy umělecké jest značně rozšířen proti původnímu návrhu, který vykazoval stejný půdorys, jako jest u paláce retrospektivního, a obsahuje nyní ve spojení se střední vchodní místností čtvercovou velikou hlavní s vrchu osvětlenou síň šířky 11·5 m., délky 45 m., která rozdělena jest dvakráte se opakujícím motivem vchodním na tři části, z nichž první se co předsíně užívá; k této připojují se na obou stranách místnosti s horním osvětlením. K dvěma těmto síním na pravo ležícím druží se dvorek s chodbou sloupovou, k němu pak připojují se na straně západní a severní síně s postranním světlem, v nichž vysta-

veny jsou kresby a návrhy architektonické. Obě posledně jmenované síně spojuje rohová místnost osvětlená světlem horním.

Útulný dvorek, ač nehodí se k vzornému vystavení prací sochařských, jež jsou v chodbě jeho rozestaveny, celé disposici dodává značné malebnosti, škoda jen, že nebylo o výzdoby jeho stěn a kleneb více pečováno; viděti tu, že autor opustil předčasně své dílo nestaraje se o poslední práce okrasné, což zvláště pociťujeme při vchodu hlavním do budovy paláce; není tím sice zmenšena umělecká cena stavby, je však v tom viděti jistou zanedbanost, kterou zvláště zde neradi pociťujeme.

Jak již předem uvedeno bylo, leží u paláce výtvarných umění budova pro poštu, telegraf a telefon a naproti ní budova administrace. Obě tyto jednopatrové stavby architekta Wiehla připomínají vzhledem svým útulné rodinné villy, a svým zevněškem i svým vnitřním rozdělením náležejí k nejrozmilejším zjevům výstavy, připomínajíce na první pohled vlivy domácích památek stavitelských století šestnáctého a sedmnáctého. Obě vyznačují se působivým rozčleněním hmot, vrcholících tu i tam v různě vyvinutých věžích. Ozdobeny jsou obě — stejně jako při paláci pro umění a sbírky kulturně historické — sgraffity, které přidržují se zde vzoru prací podobných, ve věku šestnáctém a sedmnáctém u nás užívaných.

Oba rozmilé ty domky tvoří formovou mluvou svou přechod od vážné architektury paláců umění k dřevěné bráně vstupní, jež nezapírá dovednou ruku stejného původce, který pěti stavbami vítá nás na výstavišti svým nanejvýš sympatickým uměním, vzniklým pod vlivem památek našich, jež ve shodě jsouc s tradicemi jest plno života i půvabu, a ukazuje, jak plodným může býti důkladné studium domácích památek, studium, které nepřihlíží jen k jednotlivostem, nýbrž všímá si ducha, kterým jsou památky ty provanuty. Nestačí nápodobiti jednotlivé části památek těch a je neustále opakovati, sluší citem vytříbeným najíti si pravou cestu, možnou jen při důkladné znalosti podkladu vší architektury moderní a při bedlivém si všímání spůsobu, jakým úlohy dané rozřešilo umění domácí. Nestačí též bezmyšlenkové vyhovování heslu oblíbenému, které přenešenými nepatrnostmi, mdlým ozvukem hledí docíliti účinu, jenž možný jest jen při plném ovládání forem a plném procítění díla architektonického, které pak z organismu svého silou vlastní vytvoří mluvu jedině správnou a pravdivou.

Pořad staveb vedl by nás k pavillonu města Prahy a pavillonu výboru zemského, ale učiníme odchylku, abychom se zmínili o stavbě, která na výstavě naší ze všech snad nejvíce k sobě vábí zástupy navštěvovatelů. Jest to *česká chalupa.* Zmiňujeme se zde o ní, poněvadž ji počítáme k pracím architekta Wiehla, jenž má přední zásluhu o její postavení. S pomocí malíře Jos. Prouska a prof. Jana Kouby, a radou prof. Al. Jiráska vykreslil návrh, dle něhož byla stavěna. Za podklad návrhu toho sloužily chalupy severovýchodních Čech; a jakkoli velká část chalupy slouží co místnost výstavní, jest zevně ráz její věrně zachován a ničeho není přidáno, co by nebylo věrně dle skutečnosti vykresleno bývalo. Byl tedy při tomto díle arch. Wiehl jen věrným tlumočníkem díla lidového, o němž pracovaly věky.

Ve stínu starých stromů stojí zde chaloupka s celým příslušenstvím, s dvorkem ohrazeným, s malou zahrádkou, se studnou před domem, s lomenicemi, s doškovou střechou, tak milá a útulná, jako jedna z těch chaloupek našich, z nichž naše síla vzešla, z nichž v umění naše celé proudy poesie se vlily, v nichž znějí naše písně, pohádky a zkazky. Stojí zde celá, s obrazy, poličkami, kolébkou, almarami, kolovraty, pecí a kamny, se vším půvabem svým — i jaký div, že jest zde vždy plno diváků, kteří rádi sem si zajdou, aby s úsměvem a pýchou se jí obdivovali.

I nám milo jest zastaviti se na chvíli při tomto výtvoru lidového stavitelství. Neleží půvab a cena chaloupek našich pouze v tom milém ovzduší jejich, i bez něho, přihlížímeli k nim zcela střízlivě a věcně jako k výtvoru stavitelskému, musíme oceniti, jak účelně vyhovuje všem potřebám těch, kterým slouží, jak nejmenšími prostředky dosahuje malebného působení; vidíme zde, že všechny její části proniknuty jsou citem slohovým a onou znalostí materiálu, která cit ten podmiňuje. Nejen že směle srovnáno může býti toto dílo lidové i zde s kterýmkoli pavillonem ze dřeva konstruovaným, ono odnáší i vítěznou palmu jako nejslohovější, nejmalebnější, se vzácnou znalostí hmoty konstruované, jehož všechny části jsou ve vzácném souladu, jak s účelem svým, tak i se všemi požadavky formovými, tak že by odvážno bylo z toho celku harmonického vytrhnouti nějakou část, a užiti jí jinde a jinak. Stává se tak často těm, kteří bez studia a se vznětlivostí jdou za oprávněnou touhou zříditi i městské síně naše rázovitě, užijíli při tom zařízení, která se příčí celému způsobu života našeho. Vnitřek našich chaloupek tvoří harmonický celek, z něhož mnohému se učiti můžeme, a jenž může ukazovati nám cesty, jakými se bráti máme i při zařizování svých síní, salonů a jídelen, totiž vycházeti od účelu a hledati jemu odpovídající harmonické formy. Nesprávno jest části za jiných podmínek povstalé applikovati potřebám, které se příčí účelu, k němuž určeny jsou, i dlužno to zvláště odsouditi, když se to děje za tou příčinou, aby se vzbudilo zdání o českosti díla a tím i sympatie pro výtvory namnoze povrchní a necenné. Snadno bylo by nalezti slova, dle nichž jest nám říditi se, analogická se slovy písma: Ne každý, kdo mně říká: Pane, pane! vejde do království nebeského, ale ten, kdo plní vůli Otce mého.

V lomenicích chaloupky české nacházíme i zde, jak bývalo obyčejem, nápisy, vzadu v části nad výměnkem stojí psáno: „Pán Bůh žehnej domu tomu, vystavěl jsem nevím komu, kdo v něm bude přebývat, tomu rač Bůh požehnat.“ V předu pak: „Lomenice tato vyzdvižena jest pomocí P. Boha všemohoucího a nákladem výkonného výboru výstavního.“ Jsme vděčni Bohu, že máme své chaloupky, vděčni též výkonnému výboru, že pamatováno bylo na výstavě zemské na stavbu nad jiné zajímavou a cennou, která jest ve všem všudy naše. Architekt Wiehl vykonal za všecky architekty české akt piety, který mu je co umělci i co Čechu ke cti.

Mimo chalupu českou jest na výstavě celá řada pavillonů dřevěných dle návrhu Wiehlova, na nichž všech zříti jest vliv a studium památek domácích; jsou to zejmena malebné *pavillony rybářský a les-*

nický, rozměrná budova pro *zahradnictví*, kdež bylo při vnějším zdobení použito ornamentů barevných. O vchodní bráně již dříve zmínka učiněna.

Pavillon *Živnostenské banky a českých záložen*, provedený dle náčrtků téhož autora, jeví ráz staveb italské renaissance a v ose záhonu před palácem průmyslovým obohacuje nemálo pestrý obraz, který se pozorovateli ukazuje před portálem industriálního paláce a dominuje obrysem kopule své nad nižšími pavillony kavárny Hlavovy a restaurace akciového pivovaru Smíchovského.

Však tím nejsou vypočteny všechny práce, o něž architekt Wiehl má zásluhu. Světelná fontána za palácem umístěná, jest také jeho stavba; vystrojena málem prostředků architektonických, obohacuje pohled od strojovny na průmyslový palác, a jeví uspořádáním i podrobnostmi rozvahu i důmysl mistra.

Některé z prací vyjmenovaných ukazují, že nebylo možno autoru plně zmoci vytčenou úlohu, že se mu na některých místech vymklo z rukou provádění podrobné, které jeví ráz jemu cizí; na více místech postihujeme i nedodělávky, a to zvláště při ozdobě malebné, ale vše to nemůže pracím těm vzíti půvabu, který plyne z úplné konstruktivní znalosti, z důkladného studia, při němž znáti vliv památek domácí architektury, a z plného vědomí cílů, jimiž se u nás bráti má umění architektonické. Stavby ty pro mnohé přednosti své, plynoucí z příčin uvedených, náležejí k nejzajímavějším v celé výstavě, jsouce i jinak se vzácným citem přivedeny v soulad se svým okolím.

(Dokončení.) *Josef Fanta.*

Země koruny české dle nového sčítání.

Podává

Jos. J. Toužimský.

I. Počet obyvatelstva.

(Dokončení.)

Největšímu rozkvětu na českém západě těší se *město Plzeň* a *okres Plzeňský*. Plzeň, jež čítala r. 1843 jedva 11.000 duší, dostoupila r. 1880 již 38.883 a podle posledního popisu vykazuje 50.150 o 11.267 čili o 24·9% více. Čilý ruch průmyslový, podporovaný železničným spojením na šestero stran a hojnými ložisky uhlí, kaolinu, železa a jiných nerostů v nejbližším okolí činí z Plzně nejlidnatější město po Praze, jemuž průměrem ročně přibývá téměř 2½% obyvatelstva. I okolní obce, berouce podílu v tomto ruchu průmyslovém, značně rostou. Tak Liticům s 2114 obyv. přibylo 420 čili 24·9%, ostatním pak obcím okresu, 29.260 duší čítajícím, 6134 čili 26·5%. Odečtemeli přírůstek území s 719 obyv. od okresu Rokycanského, vzrostla Plzeň s okresem svým od r. 1880 o 26·84%.

Že vzrostu toho jedinou příčinou jest průmysl a nikoliv polní hospodářství, dokazují okresy hned s Plzní sousedící, jež s Plzeňským tvoří okres politický. V Blovickém okresu ubylo obyvatelstva 1349 čili 6·1% a v Rokycanském 227 čili 0·62%. Při tom padá na váhu okolnosť, že i okres Rokycanský jest průmyslový a slynul svými uhelnými doly i železárnami, které pohříchu poslední léta stále více upadají. Rokycany samy čítají 5010 obyv. a přibylo zde jen 83 duší čili 1·7%, po případě (vezmemeli v rozpočet vojsko 273 hlav, o 60 méně proti 1880) 152 čili 3·3%. Mirešovům s 2322 ob. přibylo pouze 75 čili 3·3%, Stupnu s 2753 pouze 58 čili 2·2%, Radnicím s 2739 ubylo 282 čili 9·3% a ostatním obcím s 23.650 (nepočítaje 719. vyloučením území ubylých), ubylo 161.

Druhý, neobyčejným přírůstkem lidnatosti vynikající okres západních Čech je Stodský, na západě s Plzeňským sousedící. I zde jest to průmysl, hlavně uhelný a železářský, jenž velký počet pracovného lidu a tím i jiných živnostníků zde soustřeďuje. Stody s 2400 obyv. vzrostly o 332 duší čili 16·1%, Dobřany s 4919 o 1965. čili 66·5%, Nýřany s 5159 o 901 čili 21·2%, ostatní obce s 15.778 o 1657 čili 11·7%. Celkem přibylo okresu 4855 duší čili 20·7%. V tom zahrnuty jsou i stálé nyní posádky vojenské v Stodech 150 a v Dobřanech 440 mužů. Okres ten, převahou německý, těšil se co nejvýdatnější podpoře vlády Auerspergovy, jež snažila se z něho učiniti bod opory v boji proti české Plzni. Z toho důvodu položen i rozsáhlý ústav pro choromyslné do Dobřan, ač pro nevýhodnou polohu jest značně passivní; z téhož důvodu usilováno také zříditi zde velká kasárna jízdecká. V sousedních okresích Touškovském a Stříbrském, jež se Stodským tvoří politický okres Stříbrský, ostal celkem počet obyvatelstva nezměněn. Touškovskému přibylo 66 duší čili 0·6%, v Stříbrském ubylo Stříbru 200 a Vlkýšům 400, tak že nyní mají 3978 a 2283 duší, za to ostatním obcím přibylo 415 čili 2·3%. Stoupání to a klesání souvisí tolikéž s vlnami ruchu průmyslového.

K severozápadu od Plzně vykazuje okres Teplský úbytek 180 čili 1·7%, Bezdružický vzrůst o 195 čili 1·4% a okres Marjanských lázní vzrůst o 1028 čili 9·8%.

Okresy Královický a Manetínský vykazují úbytky, tento o 47 čili 0·3%, onen o 256 čili 1·3%, jakkoliv městu Kožlanům s 2029 přibylo 202 duší čili 11·1%. V Rakovnickém okresu vidíme podobný zjev jako namnoze jinde, že městu sice přibývá lidnatosti, za to však venkovu jí ubývá, Rakovník s 5626 obyv. vzrostl o 381 čili 7·3%, venkovu ubylo však 863 čili 3·7%, celkem v okresu ubylo 482 čili 1·7%; v Křivoklátsku klesl počet obyvatelstva o 344 čili 1·8%. Okresu Zbirovskému ubylo 1294 ob. čili 4·7%; na Hořovicku jeví se mírný přírůstek v Hořovicích (s 3570 ob.) o 152 čili 4·4%, úbytek v Hostomicích (s 2237 ob.) o 252 čili 10·1%, a nepatrný přírůstek (227 čili 0·8%) na venkově. Nejpříznivější poměr jeví se v okresu Berounském, jenž na celém českém západě jest druhý okres český, kde přibylo nad 5% průměr obyvatelstva; Beroun s 7265 ob. vzrostl o 1546 duší čili 27% a ostatní obce o 758 čili 4·1%. I zde valně přispěl k tomu průmyslový ruch, v okolí se vzmáhající.

Nepoměrně příznivější jsou přírůstky obyvatelstva v německých okresích českého severozápadu, ač ani tam zemědělství nejeví přítažlivosti a okresy i obce na ně odkázané nevykazují vzrostu. Městu Aši s 15.557 ob. přibylo 2348 čili 17·8%, ostatní města jeví stagnaci neb úbytek, venkov stagnaci, celkem jeví se přírůstek o 6·3%. Chebu s 18·483 ob. přibylo o 1335 čili 7·8%, za to venkovu ubylo 1198 čili 8·1%, celkem jeví se v Chebsku přírůstek o 0·4%; Vildštejnu s 2148 ob. nepatrně ubylo (102 čili 4·5%), Schönbachu s 3639 přibylo (672 čili 22·6%) ostatním obcím ubylo 300 čili 2·1%. Falknovský okres jeví přírůstek o 2120 čili 5·8%, z čehož Falknovu s 5461 připadá 1317 čili 31·8% a venkovu jen 341 čili 1·4%. V Loketsku obnáší přírůstek 22% a mají v něm podíl města Loket s 3744 obyv. 13·5%, Chodov s 3855 ob. 66·4%, Nové Sedlo s 3170 ob. 120·6% a venkov 17·8% přírostu. Karlovarský okres jeví přírůstek 19·4%, z čehož připadá na Karlovy Vary s 12.000 obyv. 13·4% a na obce 14·3%. Bečovský okres jeví úbytek 5·1%. Kraslický přírůstek 13·2%, a sice v Kraslicích s 9929 obyv. 26·5%, v Grünbergu s 5436 ob. 9·4%, v obcích 3·8%. Velmi citelně jeví se za to nedostatek průmyslu v okresích Nevděckém (přírůst. 0%), Žlutickém (— 7·9%), Buchovském (— 0·4%), Jesenickém (— 2·9%) a Podbořanském (+ 0·1%).

Celkem jeví se na západě Čech značnější přírůstek v 9 okresích, z nichž jsou 2 české a 7 německých, v 7 přírůstek pod průměr, a to v 1 českém a 6 německých, a v 27 absolutní úbytek obyvatelstva, z nichž jest 14 českých, 13 německých neb smíšených.

Na českém východě shledáváme přírůstek nad 5% pouze v sedmi soudních okresích, za to úbytek obyvatelstva proti poslednímu popisu ve 22 okresích, kdežto v 23 okresích obyvatelstva sice neubylo, avšak jen nepatrně přibylo, tak že číselný poměr téměř se rovná. Z českých obvodů jsou to jmenovitě Kolín, kde vzrostlo obyvatelstvo o 1931 čili 16·6% na 13.567, a obce okresu o 1126 čili 4·9%, jedině Týnu nad Labem s 2782 obyv. ubylo 106 duší čili 3·7%, celkem vzrostl tu počet obyvatelstva o 8·4%. Dále Nymburk s 6659 o 1205 čili 22·1% a obce o 801 čili 3·9%; Poděbrady s 4819 o 271 čili 5·9%, v témže okresu Pečkám s 2684 přibylo o 801 čili 42½%, kdežto Sadské s 3125 ubylo 119 čili 3·7%, venkovu pak přibylo 718 čili 4·7%, celkem Poděbradsku 6·7%; Pardubice s 12.367 vzrostly o 2075 čili 20·2%, Sezemice s 2329 o 247 čili 11·9%, avšak již obcím okresu přibylo pouze 540 čili 1·9%, celkem přibylo okresu o 7·2%; nejvíce vzrostl okres Náchodský, kde Náchodu s 6371 přibylo 2375 čili 59·4%, Hronovu s 2287 přibylo 605 čili 35·9%, Červenému Kostelci s 3204 přibylo 509 čili 18·19% a obcím 2017 čili 12·4%, celkem 22·4%. Z německých okresů přibylo Úpickému 10·9%, hlavně však vzrůstem Úpice o 983 na 3323 čili 42%, kdežto obcím přibylo pouze 1·4%; Trutnovskému 7·3%, hlavně Trutnovu s 13·287 ob. 2034 čili 18·1%, také městům ostatním přibylo, kdežto venkovu ubylo 1188 duší čili 5·5%. I zde jmenovitě průmysl způsobil značnější přírůstek obyvatelstva.

Na tom však příznivý poměr již přestává. Jen ve třech okresích východočeských dosahuje přírůstek 4—5%, v Královédvorském, Žamberském a Broumovském. Králové Dvoru s 8635 ob. přibylo 1822 čili

26·7%, obcím okresu toho ubylo však 542 čili 2·7%, tak že celkem jeví se přírůstek 4·8%. V Žamberku přibylo venkovu 1100, což činí pro okres 4·1%. Broumov s 7056 vzrostl o 1226 čili 21%, kdežto obcím něco ubylo, úhrnem okresu přibylo 4·7%. Dále obnáší vzrůst v okresích Štockém 1·5%, Humpoleckém 1·4%, avšak tak, že městu s 5891 ob. přibylo 479 čili 8·9%, kdežto v obcích se jeví úbytek; v Přeloučském 1·3%; v Králově Městeckém 0·3%; Holickém 0·8%; v Hořickém 1·3%, v Královéhradeckém 2·7% (Hradec 7816, Kukleny 4379 čili 15·4%, Třebechovice 3230, Nový Kr. Hradec 2416, venkov pouze 1·9%); v Jaroměřském Jaroměř s 6923 ob. o 368 čili 5·6%, Smiřice s 2247 ob. o 169 čili 8·1%, Josefov s 6097 o 2·2%, kdežto venkovu ubylo 3·1%; v Poličském 0·1%; Vysokomýtském 1·4%, a sice Vys. Mýtu s 7751 ob. o 732 čili 10·4% a Chocni s 3852 o 140 čili 3·8%, kdežto venkovu ubylo 0·9%; v Orlicko-Kosteleckém 2·2%, Kostelci s 4426 o 607 čili 15·9% a venkovu pouze 0·1%; v Lanškrounském 0·6%, a sice Lanškrounu s 5835 o 551 čili 10·4%, kdežto venkovu ubylo 1·6%, v Orlicko-Ústeckém 3·6%, Ústí s 4519 o 392 čili 9·5%, České Třebové s 4989 o 410 čili 8·9% a venkovu jen o 0·9% a v Novoměstském 2·3%, a sice Nov. Městu s 2629 o 418 čili 18·9%, kdežto venkovu nepatrně ubylo.

K jihočeským okresům s ubývajícím obyvatelstvem druží se pak tyto okresy na východě: Polenský s *úbytkem* 5·7%, Německobrodský, kde městu s 5741 přibylo sice 305 čili 5·6%, avšak obcím ubylo 310, tak že jeví se nepatrné klesnutí, Chotěbořský s úbytkem 4·7%, Přibyslavský 4·3%, Ledečský 3·7%, Dolnokrálovický 3·2%, Nasavršský 2·7%, Golčovojeníkovský 8.2%, Haberský 6·5%, Uhlířskojanovický 3·5%, Chlumecký 1·5%, Nechanický 0·8%, Litomyšlský 0·6%, Litomyšli s 8016 ob. přibylo sice 478 čili 6·3%, za to však ubylo venkovu, Skutečský 1·5%, Skutči s 3344 přibylo sice 259 čili 8·4%, za to venkovu ubylo 3·2%, Opočenský 1·2%, Českoskalický 2·2%, Rokytnický 0·7%, Králický 6·5%, Rychnovský 0·2%, Marešovský 4·3%, Žacléřský 2·4% a Poličský 2·5%, Poličce s 2595 přibylo sice 159 čili 6·5%, za to venkovu ubylo 3·4%.

Zde zřejmě také se jeví, kterak městům odkázaným hlavně na výrobu zemědělskou, v nichžto průmysl dosud se nezahostil, obyvatelstva ubývá jako venkovu. Tak Polná s 4928 čítá o 381 čili 7·2% méně proti popisu z 1880, Chotěboř s 3621 o 302 čili 7·7% méně, Přibyslav s 2588 o 86 čili 3·2%, Ledeč s 2209 o 140 čili 6%, Golčův Jeníkov s 2247 o 260 čili 1%, Uhlířské Janovice s 2036 o 421 čili 17·1%, Chlumec s 9816 o 108 čili 2·8%, Rychnov s 4645 o 57 čili 1·2%, Žacléř s 2666 o 244 čili 9·7%, tolikéž Dolní Královice, Nasavrchy, Habry, Dolní Újezd i Sloupnice u Litomyšle.

Na českém severu jeví se poměr co nejpříznivější. Zde přibylo obyvatelstva nejvíce, a přírůstek ten obnáší v některých okresích až přes 43%. Zde spočívá i onen nepoměr lidnatosti, neboť co jinde ubylo, zde mnohonásobně přibylo, čímž jedině vysvětluje se, že průměrné procento přírůstkové dosáhlo v Čechách 5%. I zde sice jeví se ubývání v okresích na zemědělství odkázaných, avšak okresů těch jest mezi 62 pouze 17, naproti tomu v 23 okresích jeví se mocný vzrůst,

kdežto ve 22 je vzrůst pod 5%. Hledímeli k národnosti z 23 okresů, kde nejvíce lidnatost se rozmnožila, náleží 18 Němcům a toliko 5 Čechům, v českých pak obnáší procento přírůstku 6·5—13%, v německých do 43·6%. Z 22 okresů s přírostem pod průměr jest 14 německých a 8 českých a úbytek jeví se v 11 německých a 6 českých.

Z českých okresů jeví Mělnický přírůst 3·7%, Mělník sám s 4414 ob. 11·2% a venkov 3·3%; Roudnický 7·1%, z toho Roudnice s 6614 ob. 11·3% a venkov 5·8%, Libochovický však již jen 1·9%; Lounský 6·5%, z toho Louny 6346 ob. 14·1% a venkov 4·9%. Nejznačnější vzrůst jeví okres Mladoboleslavský, a sice Mladá Boleslav s 12·143 ob. o 2462 čili 25·4%, pak Dobrovice s 2500 o 16% a venkov 1264 duší čili 6%. Již však Novobenátský okres má přírůst pouze 1·5%, při čemž Novým Benátkám s 2223 ubylo 6·2%, Lysé s 4264 nepřibylo a pouze venkovu přibylo 601. Dále vykazují okresy Mnichovohradišťský úbytek 0·5%, pouze Bakov s 2374 vzrostl o 10·7%, venkovu ubylo 1·7% a v Hradišti s 3600 ostal poměr téměř nezměněn, Bělský přírůstek 2·3% a sice v Bělé s 3416 přírůstek 9·6% a na venkově malý úbytek; Turnovský značný přírůstek v městě s 5959 obyv. o 20·8% a na venkově o 6·5%, Českodubský však již úbytek 0·1%; Jičínský v městě s 8457 obyv. přírůstek 4·8%, na venkově úbytek, Sobotecký úbytek 4·8% klesnutím obyvatelstva v městě i na venkově, Libáňský přírůstek 1·3%; Novopacký přírůst 1·0% a sice hlavně v Nové Pace s 4788 o 5·8%; Semilský značnější přírůstek 7·9% a to nejen v městě s 3056 o 13·7%, ale i na venkově o 6·8%, Železnobrodský přírůst o 3·1%, hlavně v Železném Brodě s 3028 o 12·2%, Lomnický však již klesnutí o 0·5%; tolikéž Jilemnický klesnutí o 1·3% jak v městě s 3345 ob. tak na venkově, a Vysocký ani přírůstek ani úbytek.

Na severozápadu, v okresích německých neb převahou německých vykazují největší přírůstky Žatec s 13.243 obyv. o 26·9%, avšak venkov vzdor úrodné chmelodárné krajině pouze o 0·8%, Přísečnický okres 20% hlavně vzrůstem Výprt s 8351 o 29·8% a Schmiedeberga s 4096 o 13·5%, Borecký 8·6%, Chomutovský o 16% hlavně vzrůstem Chomutova s 10.111 obyv. o 28·9% a Horní vsi s 2230 o 39·7%, Mostský 41·8%, hlavně rychlým mohutněním Mostu s 15·000 obyv. o 47·4%, Dolního Georgenthalu s 2840 o 196·5%, Havranu s 2359 o 23·1%, Čouše s 3580 o 14·8%, Kopic s 2650 o 74·1% i venkovu o 35·2%. Že zde, jmenovitě v krajině Mostské, i na tisíce Čechů hledá výživy, toho výmluvným dokladem jsou veřejné i matičné školy české a zápasy o české školy, kde jich dosud není. Menší přírůstky vykazují okresy Blatenský 4·9%, Jachymovský 4·3%, Katharinaberský 2·9%, Kadaňský 2·7%, kde Kadani s 6700 přibylo 8·8%, venkovu však jen 0·6%, Postoloprtský 2·2%, Šebestovský 2·2% a jediný nepatrný okres Doupovský úbytek 4·2%.

Ale i v severních okresích po obou březích Labe, které tak neobyčejnému těší se zmohutnění, opětuje se týž úkaz, jejž vidíme i jinde v Čechách. Rychle vzrůstají jen místa průmyslová, okresy uhelných pánví a hornické výroby, přeplňované živlem dělnickým, kdežto zemědělství pozbývá přítažlivosti a stává se opuštěným. Největší přírůstky

vykazují okresy Ústecký 39%, Ústí samo s 23.723 vzrostlo o 43·6%, Chabařovický 5·5% (Chabařovice s 4652 o 15%), Duchcovský o 42·4%, Duchcovu s 10.105 přibylo 37·2%, Novém Oseku s 8553 ob. 54·7%, Ladovicům s 3639 o 77·2%, Hrobům s 2251 o 35·8%, venkovu 27·5%, Teplický 28·6%, Teplicím přibylo 17·2%, jiným větším obcím okresu až na 97·5% a venkovu 6·8%, Bílinskému 9·4%, Bílině s 6493 o 15·9%, Světci s 3759 o 36·5%, venkovu o 1·7%, Děčínskému 15·3%, Děčínu s 7357 obyv. 31·1%, Podmoklům s 7574 obyv. 29·2%, venkovu 5·4%, Warnsdorfskému 9·6% ale tak, že vzrostly pouze Warnsdorf s 18.473 o 21·8% a Chřibsko s 2462 o 51·5%, kdežto v ostatních obcích jeví se klesnutí až o 16%. Litoměřickému okresu přibylo 10·8%, začež však děkuje hlavně vzrůstu Terezína na 11.482 ob. o 63·7%, Litoměřice samy s 11.563 ob. vzrostly o 6·5%.

Značně menší přírůstky vykazují pak okresy Hanšpašský 3·4%, Benešovský 3·2%, kde Benešovu s 2950 ob. přibylo 45·2%, avšak venkovu ubylo 1·6%, Českokamenický 2·3%, kde však venkovu ubylo 2·9%, Šluknovský 1·3% a Rumburský 0·6%, ve kterých rovněž ubylo obyvatelstva zemědělského.

Absolutní úbytek obyvatelstva vykazují tyto okresy: Jablonský 8·8% (venkov 9·2), Dubský 7·4% (venkov 8·2), Štětský 4·4%, Úštěcký 3·8% (Úštěku s 2618 přibylo 8·4%, venkovu ubylo 5·3%), Mimoňský 3·4% (venkov 8·3), Českolipský 2·5%, Cvikovský 1·9% (Cvikovu s 5558 přibylo o 8·5%, venkovu ubylo 4·1%), Lovosický 1·7% a Borský 1·5%. Jak patrno, jsou tyto okresy souvislé, sahajíce od Štětí a Litoměřic na Labi k Liberci a Rumburku.

Na severovýchodě největší vzrůst jeví okresy Jablonecký 27·4%, Jablonec sám s 14·657 ob. vzrostl o 62·3%, značně vzrůstají i menší místa průmyslová, venkov o 9·5%, Tannwaldský 14·6%, Tannwald sám s 3139 o 15·1%, Smržovka s 6200 o 15·5%, Polany s 4906 o 7·6%, Šumburk s 3034 o 38·8%, Liberecký 10·7% hlavně ve větších obcích, kdežto vlastní venkov jen nepatrně vzrostl, a Chrastavský 6·5%. Střediskem průmyslového ruchu jest zde město Liberec, jež za poslední desetiletí vzrostlo z 28.090 na 30.890 ob. čili o 10%. Menší vzrůst, ba i úbytek obyvatelstva zemědělského jeví se v okresích Friedlandském 3% (Friedland s 5289 ob. 9·8%, Haindorf s 2919 obyv. 11% a Nové Městečko s 2500 ob. 16·8%), Hostinský 1·8% (Hostinné s 4124 ob. 12·2%) a Vrchlabský 1% (Vrchlabí s 5622 ob. 5·7%), Rokytnický okres jeví absolutní úbytek 5·5%.

V středu Čech počet obyvatelstva značně stoupl v obvodu hlavního města, jak jsme byli ukázali, byť i ve vlastní Praze tak nebylo, a v celém okolí Pražském, jež s hlavním městem souvisí, mimo to v celém hornickém obvodu severovýchodně od Prahy, jmenovitě na Kladensku, Slansku a Unhoštsku. Okres Karlínský měl při posledním popisu 63.105 duší, 12. pros. 1884 byly však z něho vyloučeny Holešovice a Bubny s 10.852 ob. a sloučeny s Prahou, zbylo tedy obyvatelů 52.253. Poslední sčítání vykazuje 59.615 duší, tedy přírůstek 7362 čili 14·08%. Mimo města v obvodu Pražském vzrostly Vysočany s 3330 obyv. o 996 duší čili 42·7%, Velké Čakovice s 2094 ob. o 420

čili 25·1%, v šesti obcích obyvatelstva ubylo o 163 [1]) a v ostatních přibylo 949, tak že přírůstek činí 786 čili 3·68%. V okresu Vinohradském mimo značně rostoucí města a obce obvodu Pražského v menších obcích jeví se úbytek. V Smíchovském okresu jeví se přírůstek 29.6%. Mimo Smíchov, Košíře, Dehnice a Třešovice k obvodu Pražskému počítané, vzrostly i blízké Hlubočepy o 843 obyv. na 3142 čili o 36·7%, ostatní obce o 4998 na 31.054 čili o 19·2%. I Zbraslavský okres má přírůstek 8·5%. Kladenský okres má přírůstek 28%, a sice Kladno s 17·215 obyv. vzrostlo o 3130 čili 22·2%, Kročehlavy s 5425 o 2007 čili 58·7%, Duby s 2900 o 1155 čili 39·8%, Buštěhrad s 3267 o 308 čili 10·4%, ostatní obce o 26·2%. Slánský okres vzrostl o 17·4%, a sice Slané s 9086 o 1016 čili 12·6%, Brandýsek s 2971 o 16·7%, Libušín s 2340 o 99%, Motyčín s 2249 o 56·6% a ostatní obce o 13·2%. Unhoštský okres má 13·8% přírůstku, Unhošť s 2802 ob. 18·1%, a ostatní obce 13·2%.

Okresy k oběma těmto střediskům přiléhající jeví již přírůstky nepatrné; okres Brandýský n. L. 4·2%, v Brandýse s 4000 duší vůbec nepřibylo obyvatelstva, v Labském Kostelci s 2458 ob. 9·3%, Čelakovicům s 2041 ob. 4·1%, Staré Boleslavi s 3702 ob. 4·8%, ostatně 4·7%; okres Velvarský 3·6%, Velvarům s 2300 ob. 1·9%, Kralupům s 3231 ob. 8·9%, ostatně 1·9%; okres Černokostelecký 1%, v Černém Kostelci s 3220 ob. nepřibylo, jinde 1·4%; okres Českobrodský 3·5%, Českému Brodu s 4000 obyv. 3·9%, ostatně 3·4%; okres Říčanský 3·4%, Jílovský 1·3% a Novostrašecký jeví úbytek 1·5%, a sice jak v městě s 2953 obyv. tak v ostatních obcích.

C. Morava.

Průměrný přírůstek obyvatelstva na Moravě za posledních deset let obnáší sice 5·5%, avšak jako v Čechách jest i tam velmi nesouměrně rozdělen. Percenta toho dosahuje aneb je převyšuje mimo Olomouc ostatních pět měst s vlastním statutem, z nichž pouze Kroměříž jest značnou převahou česká, dále 22 soudních okresů, z nichž toliko 4 jsou německé a ostatní české neb velkou většinou české. Procento přírůstku jest tedy na Moravě příznivěji rozděleno pro českou národnost než v Čechách. V 36 okresích přibylo méně než 5·5% a v 19 jeví se úbytek. Z oněch jest 9 německých nebo převahou německých a 27 českých nebo převahou českých, z těchto 6 německých a 13 českých.

V městech se zvláštním statutem jeví se tento poměr: Brno vzrostlo z 82.660 na 94.753, tedy o 12.092 čili 14%. Jihlava z 22.378 na 23.716, tedy o 1338 čili 6%, v tom však zahrnut jest i počet vojska, jež s 770 rozmnoženo na 1180. Kroměříž z 11.816 na 12.516 tedy o 700 čili 5·9%. Olomouc klesla s 20.176 na 19.840, avšak jest to následkem zmenšení posádky o 951 (s 4656 na 3705), civilního obyvatelstva přibylo tedy o 615 čili 3·96%. Uherské Hradiště, v němž

[1]) Jsou to Kojetice, Líbeznice, Máslovice, Bořanovice, Svépravice a Vodolka; příčiny neznačného úbytku jsou v Kojeticích slučování statků s velkostatkem, v Líbeznicích a Bořanovicích zrušení cukrovaru, v Máslovicích a Svépravicích nedostatek výdělku pro dělnický lid a na Vodolce obmezení výroby v cukrovaru a změna ve správě velkostatku.

česká národnost jest na rovni s německou, vzrostlo z 3659 na 3939 tedy o 280 čili 7·7%. Znojmo z 12.254 na 14.515, tedy o 2261 čili 18·5%, v čemž však jest i rozmnožení počtu vojska s 367 na 523 mužů.

Největší přírůstky vykazují okresy: Brněnský 25·9%, hlavně působením hlavního města, nejvíce vzrostly Modřice s 6948 ob. o 96·2%, Královo pole s 6688 o 51·1%; Ivančický 8·6%, Ivančice s 4446 ob. 6·8%, venkov ale 11·6%; Olomoucký 13·3%, venkov 10%; Vyškovský 9·7%, Vyškov s 5558 ob. 6·5%, venkov 11%; Přerovský 16·8%, Přerov s 12.940 ob. 15·6%, venkov 17·5%; Prostějovský 9·3%, Prostějov s 19.520 ob. 5·4%, venkov 12·1%; Hodonínský 11·8%, Hodonín s 8390 ob. 28·8%, venkov 4·5%; Břeclavský 10·3%, Břeclava sama s 6425 ob. 13·1%, venkovské obce 14·1%; Litovelský 6·5%; Moravsko-Ostravský 67·3%, M. Ostrava s 19.230 ob. 43%, Přívoz s 5239 ob. 41·7%, Vítkovice s 10.709 ob. 313·3%, Zábřeh s 3209 ob. 123%, venkov 30·6%; Třebíčský 6·5%, Třebíč s 9370 nevzrostla, za to venkov o 8·8%; Náměšťský 5·5%; Uherskobrodský 6·2%, Uh. Brod s 4666 ob. 5·2%, venkov 6·9%; Uherskohradištský 7·3%; Uherskoostrožský 11·3%; Vsetínský 8·5%, Vsetín s 6060 ob. 32·1%; Židlochovický 6%; Bystřický pod Hostýnem 6%; dále pak okresy Šumperský 9%, Šumperk s 10.500 ob. 22·6%; Svitavský 10·3%; Novojičínský 8·6%, N. Jičín s 11.550 ob. 12·4% a Příborský 5·8%.

Menší přírůstky, nedosahující průměru, vykazují okresy: Jihlavský 3·1%; Kunštátský 3·1%; Boskovický 4·5%; Blanský 5%; Telčský 0%; Konický 0·9 /%; Zdounecký 2·4%; Kroměřížský 3·6%; Slavkovský 5·4%; Bučovický 4%; Plumlovský 3·5%; Kojetínský 5%; Místecký 4·8%; Hranický 2·5%, Hranice s 7795 ob. 5·6% a venkov 2·1%; Lipnický 2%, Lipníku s 5390 ubylo 978 ob. čili 15·4%, za to venkovské obce vzrostly o 9%; Budčjovický 2·4%; Ždánický 0·3%; Kyjovský 4·8%; Krumlovský 3·8%; Hrotovický 3·8%; Klobúcký 1·2%; Hustopečský 2·3%, Hustopeč s 3640 ob. 10·2%, obce 4·7%; Strážnický 1·7%; Valašskomeziříčský 3·3%; Holešovský 5·4%; Valašskoklobúcký 1·5%; dále pak okresy Mikulovský 2·8%, Mikulov s 8230 ob. 7·7%, obce 2%; Znojemský 4·3%; Jaroslavický 3%; Vranovský 1·1%; Třebovský 5·1%, Mor. Třebová s 7420 ob. 22·6%, obce 0·7%; Libavský 2·5%; Šternberský 3·4%, Šternberk s 15·330 ob. 7·6%, obce 0·4%; Zábřežský 3·8%; Staroměstský 0·4%.

Úbytek proti popisu poslednímu vykazují okresy: Dačický 1·6%; Jemnický 0·9%; Žďárský 3·4%; Novoměstský 3·2%; Bystřický 2·3%; Velkomeziříčský 5·8%; Tišovický 3·2%; Vyzovický 0·9%; Mohelnický 3·9%; Frenštátský 1·8%; Rožnovský 1·6%; Litovelský 0·7%; Napajedlský 0·5%; dále Jevíčkovský 0·6%; Wiesenberský 2·8%; Šilperský 3·1%; Rymařovský 5·4%; Dvorecký 2·9% a Fulnecký 2·1%.

Toliko v poslednějších okresích a dvou předcházejícího odstavce, celkem tedy v 21 jeví se úbytek venkovského obyvatelstva, jinde vidíme spíše ten úkaz, že ubývá obyvatelstva v menších městech, za to venkovu značně přibývá, jako v okresích Kunštátském, Blanském, Telčském, Slavkovském, Lipnickém, Ždánickém, Klobúckém a j.

D. Slezsko.

Také ve Slezsku průměrný přírůstek obyvatelstva, 6·5% obnášející, jest nestejně rozdělen. Ze tří měst se zvláštním statutem nejvíce vzrostl český Frýdek: s 5912 na 7370, tedy o 1458 duší čili 24·7%. Opava čítavši 20.562 vykazuje nyní 21.676, tedy přírůst 1114 čili 5·4%. Bílsko s 13.000 stouplo na 14.500, vzrostlo tedy o 11%.

Největší přírůstky vykazují okresy polské: Fryštátský 26·7%, Fryštát sám s 3150 ob. vzrostl pouze o 6·4%, za to mnohem značněji všechny obce pánve kamenouhelné, jmenovitě Staré Miasto s 2384 o 1234 duší čili 107·3%, Karwin s 7748 o 2260 čili 41%, venkovské obce o 17·6%; Bohumínský 22·6%, zde hlavně Polská Ostrava s 13.180 o 4130 čili 45·6%; Bílský 9·9%; Těšínský 6·7%, Těšín s 15.110 ob. o 2105 čili 16·2%, Trzyniec s 2290 o 500 čili 28%, venkov o 2·2%; český Klimkovický 10·1, jmenovitě venkov vzrostl o 11·3% a německý Krňovský 16%.

Přírůstek pod průměr 6·5% vykazují smíšené ale většinou české okresy Opavský 5%, Oderský 4·3% a Vítkovský 2%; dále polské okresy Frýdecký 3·2%, Jablunkovský 5·2%, Bílský 3·1% a Strumieňský 5·6%; pak německé Frývaldovský 5·4%, Vrbnenský 3·1% a Benešovský 1·3%.

Úbytek obyvatelstva proti poslednímu popisu vykazují tyto německé okresy: Jindřichovský 8·8%, Osoblažský 7·6%, Albrechtický 4·8%, Javornický 6·2%, Vidенský 0·1%, Cukmantlský 2·7% a Bruntálský 0·2%. K nim druží se smíšený český a německý Bílovecký s úbytkem 0·2%.

Celkem vidíme ve Slezsku neobyčejné mohutnění okresů polských a polskočeských, které vyvažují celý téměř přírůstek obyvatelstva slezského, prostřední pokrok okresů českých a ubývání lidnatosti v okresích německých.

Důsledky čísel zde uvedených znamenají pro nás významnou otázku nejen hospodářskou ale i národní. Vidíme, že půda naše za poměrů, jaké jsou, nedostačuje k obživě rolnictva a že živelní silou odvracejí se od ní tisíce pilných rukou a obracejí buď do továren a dílen městských nebo za hranice. Na Moravě a ve Slezsku klepe teprve tato otázka na dvéře. Až na nevelký počet okresů půda tam poutá dosud venkovské obyvatelstvo aneb ho aspoň rychle neodpuzuje, jako vidíme u nás. Což také při tom důležito jest, že nehrozí tu stavem tím národnosti naší pohroma. V Čechách však pohroma zemědělská již nastala. Ta třída obyvatelstva, jež byla nejpevnějším základem naší národnosti a uchovala jazyk náš a vědomí národní neporušené, když města se poněmčovala, ta třída hyne. Za to hromadí se obyvatelstvo v střediscích průmyslových, a jenom tato jeví značné přírůstky. Jest svrchovaný čas, aby se myslilo na prostředky k nápravě a odpomoci. Kdy by se tak mělo pokračovati, řídnouti budou naše vesnice a národnost česká bude ustupovati, kdežto německá kráčeti bude ku předu. Není to snad zasycenost, která jevívá se všude tam, kde vývoj obyvatelstva dosáhl jisté výše, načež vývoj ten přirozeně se uvolňuje a zastavuje, neboť to nejpovážlivější jest právě, ne že obyvatelstva zvolna

přibývá, ale že ho ubývá, že tam, kde druhdy uživovalo se obyvatelstva mnohem více, dnes již obživy nenalézá.

Do očí bijí čísla, porovnámeli vzrůst obyvatelstva v okresích ryze českých a německých, obývaných téměř výhradně od příslušníků jedné národnosti (92—100%). Nepočítaje v to obvod Pražský vykazují okresy hejtmanství Benešovského, Blatenského, Čáslavského, Hořovického, Chotěbořského, Chrudimského, Jičínského, Kolínského, Královéhradeckého, Kutnohorského, Ledečského, Lounského, Mělnického, Met. Novoměstského, Milevského, Mladoboleslavského, Německobrodského, Novobydžovského, Pardubického, Pelhřimovského, Píseckého, Plzeňského, Poděbradského, Přeštického, Příbramského, Rakovnického, Roudnického, Rychnovského, Selčanského, Semilského, Slánského, Strakonického, Táborského, Třeboňského a Vltavotýnského na 2,289.805 podle popisu z r. 1880 přírůstek 39.283 (v 19 hejtmanstvích přírůstek 61.914, v 16 úbytek 22.631) podle popisu r. 1890; vzrostlo zde tedy obyvatelstvo o *1·71*%. Naproti tomu v německých okresích hejtmanství Ašského, Českolipského, Děčínského, Dubského, Falknovského, Friedlandskéko, Chebského, Chomutovského, Jabloneckého, Jablonského, Jáchymovského, Kadaňského, Karlovarského, Kraslického, Libereckého, Libereckého městského, Mosteckého, Plánského, Podbořanského, Rumburského, Šluknovského, Tachovského, Tepelského, Teplického, Ústeckého, Žateckého, Žlutického a Vrchlabského na 1,364.551 vzrostlo o 107.180 duší (v 21 hejtmanstvích přírůstek 116.760, v 7 úbytek 9580), což se rovná procentu *7·85*. *Na deset tisíc obyvatelů v nejčeštějších obvodech, hlavní město nepočítaje, přibylo 171, v nejněmečtějších 785.* Čísla ta mluví!

Proud vystěhovalecký stále u nás se vzmáhá, aniž máme o něm určité vědomosti neb aspoň údaje. Ze soukromých zkušeností víme, kdo se stěhují, že nebývají lidé nejchudší, nýbrž rodiny i jednotlivci, jižto vládnou ještě nějakým jměním. Jeden dva stěhují se z dědiny za moře, prodej chalupy neb usedlosti zjedná jim prostředky na cestu. Když se usadili a zachytili v nové vlasti, následují za nimi nejbližší příbuzní. Vyličují pak v listech, v jakých poměrech tam žijí, a každý nahlíží, že mnohem snazší a výhodnější jsou pro dělníka a farmáře poměry v Americe než pro rolníka zde. Po listech těch chystají se obyčejně jiní na cestu, a někdy vystěhuje se polovina, ano i přes polovinu celé vesnice.

Hledati vhodné prostředky, aby obyvatelstvo neprchalo z vlasti, jest ovšem věcí nesnadnou, ale velmi naléhavou. Nejméně vhodné byly by prostředky obmezovací, neboť by nezpomohly, poněvadž by se vyhýbaly vlastnímu jádru věci. Nejprve náprava, a obmezování se pak samo dostaví. Zajisté však mezi prostředky těmi bude usnadňování průmyslu v krajinách českých a provedení železničné sítě tak, aby nejen umožňovala odbyt hospodářských výrobků do velkých měst, ale i vedla ku zregulování výroby samé. Především ale jest potřebí obraceti co nejbedlivější pozornost k neblahému tomu stavu, aby v celém svém rozsahu byl poznán. Ocitujeme se před osudnou otázkou naší země, která, nemámeli těžkou škodu vzíti, nám ukládá, abychom starali se o pomoc.

Výstava krasoumné jednoty v Rudolfině.

Píše

Renáta Tyršová.

Letošní výstava krasoumné jednoty v Rudolfině připomíná starší naše Salony, které na Žofíně přístřeší nalézaly, tou okolností, že produkce domácí tu velice skrovně je zastoupena. Nebylo ostatně lze nic jiného očekávati při veliké a významné soutěži českého umění výtvarného, k níž zemská jubilejní výstava letos tak vzácnou příležitost poskytla. Přes to a také přes tu okolnost, že mezinárodní výstava Berlínská hojnou řadu prací novějších v sobě shromáždila, podařilo se pořadatelstvu sestaviti výstavu zajímavou, jež co do ceny některých prací předchozím ničeho nezadá.

Každoroční hosté našeho Salonu, naši dobří staří známí, tentokráte ničím novým nás překvapiti nedovedli. Tak soustřeďuje se zájem především na pracech takových umělců, kteří letos po prvé v Rudolfině se objevují. Jsou mezi nimi jmena zvučná, často slýchaná.

Nevíme, mámeli k takovým dnes ještě Hanuše Makarta počítati. Není snad slavozáře, jež by tak rychle byla vybledla jako ta, kterouž hlučná reklama v Rakousku i za hranicemi jeho byla opřádala díla Vídeňského mistra. Když se dnes díváme na př. na tuto rodinu Bachantovu, jejíž žárný ohňostroj barevný během let již tak povážlivě na harmonické souhře ujmu vzal, když dnes se díváme na ty podivně stočené údy, na těla, jichž karnace je stejně libovolná jako jejich modelace, na tváře, v jichž výrazu je o tolik více utkvělé manýry než skutečného, kypícího života — musíme si říci, že Makart zemřel právě v čas, aby nebyl svědkem klesání své slávy. Sláva ta spočívala — vedle neobyčejných schopností a veliké technické zručnosti umělcovy — především na té okolnosti, že v povaze díla jeho jisté vrstvy společnosti Vídeňské ve veřejnosti rozhodující spatřovaly výraz svého bytí a cítění. Zavanutí ostřejšího chladného, zdravého proudu očistilo vzduch od opojných parfumů, a paprsky denního světla, vnikajíce do dusné atmosféry uměle osvětlených síní, uzdravily vkus obecenstva, naučily je rozeznávati skutečný život od pouhé masky jeho, v přehnané rozbujnělosti své jen zdánlivě životné.

Nemůže být silnějšího kontrastu než mezi Bachanty Makartovými a obrazem šl. Uhdea, jejž pinakothéka Mnichovská k výstavě zapůjčila. Kontrast je v paletě, je v individualitě, z níž vyšel, i v tanutí duševním, k němuž se obrací. Kdo by podceňoval zisk prohloubení a zopravdovění, jejž — ovšem že vedle četných výstředních výstřelků a krajností — moderní proud z Francie vyšlý v umění malířské vnesl, nechť nechá bez předsudku na sebe působiti tento obraz Uhdeův. Muž a žena — symbolika, jež v tomto tesaři a mladé ženě jeho se tají, nic nemění na všelidském významu obrazu, — berou se blátivou, pustou silnicí, na niž se klade těžký, deštěm prosycený studený soumrak. V dáli prokmitají mdle světla prvních domů v dědině. Žena klesá únavou a úzkostí, muž ji pozbuzuje k poslednímu sebrání sil. „Tam

kyne nám přístřeší.“ Oba pozdní, v chudé šaty odění poutníci jsou k nám zády obráceni, nevidíme jim do tváří, a přece zdařilo se umělci pohybem jejich a více ještě barevnou náladou obrazu, mistrně malovaným ovzduším a úpravou celkovou vzbuditi dojem, nejlepší stránky srdce lidského vzrušující.

Také obraz Edvarda Dantana V hrnčířské dílně (majetek Mnichovské pinakothéky) vyšel z vážného, opravdového názoru uměleckého. Ocitujeme se s ním v ovzduší práce. Jasné, klidné světlo padá velkými okny do dílny. Starší z dvou pracovníků modeluje velikou nádobu, pomocník jeho hněte hlínu na stole. Veliké, zpola hotové nádoby stojí po zemi; jsou tu holé zdi, sem tam rozvěšené a rozhozené nástroje — nic než tony šedé a bledě hnědé jako v klidném bezbarvém světle se jeví; oba dělníci jsou v práci svou vážně pohrouženi. Ale jak je to malováno! Jak je každý posuněk věrně zachycen! Milý jasný klid je rozložen po znamenitém obraze tomto, který je nám zde vítanou ukázkou četných podobných děl francouzských, jež „glorifikaci hmotné práce“ za podnět si obírají.

Ochotou ředitelstva pinakothéky dostalo se výstavě ještě jiných děl pozoruhodných neb aspoň zajímavých novějšího dáta. Mezi nimi Mnichovského malíře Ludvíka Löfftze Pieta, kteráž k vážnějším moderním dílům toho druhu náleží a opravdovosti dojmu s úspěchem se domáhá. Pak Adolfa Echtlera živý obraz ze života — Poraněná, — dále moderně elegantní Vzkříšení dcery Jairovy od Kellera a Marianský měsíc ve Valencii, jímž našemu obecenstvu po prvé je předveden Benliure y Gyl, španělský malíř zvučného jmena a nevšedního talentu. Benliure y Gyl se zálibou si volívá motivy, jež diváka uvádějí do místností chrámových lidem oživených. Motivy takové řeší s vervou v pravdě jižní, uváděje v obrazy své všechen ten živý ruch, skvělost barev, slavnostně pohnutý šum a zevní okázalost, které se shledávají pod prostrannými, bohatě vyšňořenými vysokými gothickými klenbami kathedrál španělských.

Jsou umělci, jež při volbě předmětů vede především hledání malebných effektů, jiné zas pudí poetický vzlet individuality, aby v malebné formě myšlenkám neb vidinám svým výraz dali; jedni se spokojují tlumočením skutečnosti jim nejblíže ležící, jiní hledají motivy k svému pozorování a tvoření ve vzdálenosti. Tito turisté mezi umělci odkryli během tohoto století malířskému umění nové světy. Jdouce po stopách vojsk Napoleonových, objevili krajinářské krásy a malebné zjevy obyvatelstva v Egyptě a na severním pobřeží Afriky; obdiv klasického světa uvedl malíře na pobřeží řecké, Vereščagin naučil nás obdivovati se motivům indickým, Ajvazovský a jiní seznámili nás s Černým mořem, Julius šl. Payer osvojil si v mužném již věku techniku malířskou, aby mohl štětcem zachytiti scény z památné výpravy k severní točně. Děj znázorněný na obraze v Rudolfině vystaveném není nám podrobně znám. Co na plátně vidíme, jest mužstvo opouštějící loď v sněhu a ledu uvázlou. Co tušíme z výrazu tváří a vycitujeme z nálady celkové, jest tíseň neblahého stavu a přece zase mužné odhodlání, kterýmž všichni ti členové výpravy jsou proniknuti. Pro energii přednesu a pevnou kresbu — tak souhlasnou s povahou

předmětu — přehlížíme leckterou tvrdost modelace a kožitost karnace, ostatně snad též podmíněnou bílým, mrtvým světlem nad krajinou se rozestírajícím. —

Také milovníkům podrobné manýry drobnomalebné letošní výstava poskytne pochoutky, v akvarelu i v barvě olejové, především mezi Vlachy. Jsou to Sylvio Rotta se svými dvěma studiemi a s půvabným motivem Olej do lampičky pro Matku boží, G. B. Quadrone se Siestou, genrovým motivkem výtečně malovaným a zcela nevšední pozorovací nadání pro detail prozrazující, Gilardi z Turina s Milovníkem mědirytin, obrázkem, kdež kolorit, pojetí, jakož i práce štětce jsou charakteristickou ukázkou jedné skupiny nejnovější malby italské. Také Luigi Monteverde sem náleží se svým „Rozkmotřili se." Hrozny, kteréž nám zároveň s tou prací z Lugana zaslal, jsou neméně šťavnaty, neméně přirozeně omženy a v neméně pěkně barevný celek spolu s ovadlým listovím upraveny, nežli vloni a předloním.

Je v sálech výstavních ještě dosti obrazů a obrázků, jež zájem vzbuditi dovedou. Je zde především Opuštěná od Héberta, tak mistrná v karnaci s tím tajemným „sfumato" práce malířské, která Hébertovým malbám zvláštního půvabu dodává. Známe ovšem lepší práce od tohoto mistra francouzského, nicméně i tato ukázka jeho vzácného štětce je nám nevšedně vítána. Je zde malé plátno od Canona-Straširypky, Danae, nevalně sympatický to oplesk palety a formové mluvy Rubensovy. Jsou zde některé pěkné krajinomalby od Baische, Ludwiga, Gudea, Meckela, Schönlebera, Lamorinièra a j. v. Z nich Karel Ludwig náleží mezi nečetné krajináře německé, kteří motivy Alpské dovedou nám učiniti sympatickými. Nemaluje neobyčejné effekty světelné na ledovcích, jichž štětcem reelně ani nelze vystihnouti, ale spokojuje se zachycením tónů šťavnaté zeleně na úbočí, a hbitě proudících bystřin tlumočením vzduchové nálady, jak za té které doby roční Alpské krajině je zvláštní. Adolf šl. Meckel nám podal partii od jezera Mareotinského — kus Egypta, v němž není ani žlutého písku ani tvrdě modrého nebe, od něhož bílé skvrny rouch a stěn ostře se odrážejí; kus Egypta se šedou náladou, s mlhou, z níž palmy povzdálí sotva že prozírají — který snad pro tento kontrast s obvyklou barvoskálou orientálních krajin působí na nás s pravdou přesvědčující.

Též v přízemních místnostech, kdež ponejvíce akvarely, malby pastelové a kresby umístěny bývají, nalezneme nejednoho vzácného a vítaného hosta. Čítáme k nim J. H. Zuberovy poněkud bizzarní, však zajímavé akvarely krajin z Paříže zaslané, kromě zmíněných již prací Rottových především dva obrazy od Hanuše Bartelsa, s jehož jadrnou manýrou, světelnou náladu tak znamenitě vystihující, jsme se již na loňské výstavě seznámili. Kartony pro okna kaple císařské ve votivním kostele Vídeňském, jež J. M. Trenkwald, bývalý ředitel Pražské akademie, sem zaslal, naleznou svoji malou obec, která solidní kvality provedení jejich ocení. Gehrtsovy četné dekorativní malby a skizzy přes intressantní řešení daných motivů zůstaví as širší obecenstvo lhostejným, ačkoli se v nich — jakož i v skizzách v prvním patře umístěných — jeví silná individualita a nevšední míra vážného chtění uměleckého. Samým předmětem nás blíže zajímá cyklus 34 akva-

relů — Pohledy z Rožmberka, — kteréž provedl známý akvarelista Vídeňský Rudolf Alt, vynikající svědomitým spůsobem práce, každou podrobnost vystihující.

Slovanů mimočeských jest v letošním Salonu našem poskrovnu. Slečna Kobilcevá z Lublaně dostavila se s Madonnou, slečna Boznanská z Krakova s postavou ženskou ve velkých rozměrech v moderní světlé manyře provedenou. A. Kozakiewicz zaslal motiv z Tater, dvě drobné, charakteristické figurky — hocha, který děvčeti zabraňuje přechod přes lávku, hubičku mostného při tom žádaje — předmět ne nový, ale s podrobnou pravdou a s temperamentem ryze polským podaný. Od obou Ajdukiewiczů máme zde motivy jezdecké, z nichž Tadeášova Podobizna arcivévody Albrechta se znamenitě malovanými řadami vojáků v pozadí k nejlepším pracím svého druhu náleží.

S přehlídkou domácí produkce jsme brzy u konce. Ani naše malířská omladina, která již po několik let svěžím ovzduším svých zdařilých pokusů naplňovala první síň výstavní, letos se nedostavila. Odbyla si svoji specielní výstavu na jaře, kde jsme mohli sledovat i stupeň, jehož jednotliví odchovanci akademie dospěli, i cestu, kterou byli vedeni. Nejstarší generace našich malířů je zastoupena Madonnou na trůně od Antonína Lhoty, dvěma historickými obrazy od Karla Javůrka, krajinomalbami od Kroupy a Waldhausera a akvarelem Bedřicha Havránka, jehož zrak a ruka neochabují v podrobném, ba drobounkém zobrazování skutečnosti: hnědých vláken dřevěného roubení chalup i drsného povrchu bílých, olíčených pruhů mezi trámci, žilování tykvových listů v zahrádce a úzkých řásek na sukni statné ženské před staveníčkem sedící, žlutých lístků slunečnice za plotem i proutí starého koše na zemi se povalujícího.

Daleko na jih ku pobřeží Opatije vede nás obrázek Karla Liebschera. Nenáleží k nejlepším z těch, v nichž Liebscher zužitkoval své studie, opětovně na březích dalmatských a istrijských konané. Přece však i zde skutečnosti bedlivě jsou odpozorovány tóny měnivého povrchu hladiny mořské a skal, jichž příkré, zvětralé útesy jsou barevně tak vděčným motivem. V egyptské krajině Mich. Haubtmanna šablona effekty barvotiskové připomínající zastírá již téměř nadobro stopy studia skutečnosti. Vzpomínáme na pěkné řecké krajiny, jež umělec před 8—10 roky na Žofín posílal, a bezděky porovnáváme. Rádi shledáváme se s krajinkami Půhonného, Pražana v Baden-Badenu usedlého, ač loňská práce jeho byla v motivu zajímavější a v barevném držení celkovém individuálnější. Po prvé vítáme v Rudolfině Eugena Jettela, rodáka moravského, v Paříži pracujícího. Vítáme ho ne proto, že krajinka jeho Pařížskou etiketou je označena, že Jettel (či snad Jetel?) při poslední světové výstavě pěkného vyznamenání se dodělal, ale proto, že práce jeho svědčí o solidním studiu nejlepších vzorů, jsouc při tom ne pouhým opleskem cizí manýry, ale výsledkem vlastního nazírání na přírodu.

S Jettelem dostavil se k nám z Paříže jiný ještě krajan, dosud v Praze málo známý Camilo Melnik, z Mladé Boleslavě rodilý. Energické vedení štětce, silně plastická modelace a těžké poněkud tóny, v nichž mladý umělec si libuje, připomínají mistra jeho Bonnata. Při

modelu, jako jest ten, s jehož podobiznou v Rudolfinu se shledáváme, jest tento Melnikův spůsob zobrazování skutečnosti na místě a přivádí plně ku platnosti řízné vystižení charakteristických rysů tváře.

U Lerchových a Jakeschových portrétů a studijních hlav, tím méně pak u Seifertovy obvyklé hlavy dívčí tentokráte čtenáře Osvěty nezdržíme. Museli bychom jim opakovat, co jindy o obou umělcích jsme pověděli. Pokud se týče Protiv od Jaroslava Věšína — dvou to spřežení na cestě se potkávajících, z nichž jedno ladná děvčice slovácká, druhé dáma v elegantní toaletě městské řídí, — připomínají nám trochu hledanou pointou Počátek románu. V celkovém barevném držení a provedení jednotlivostí předčí ovšem nad onu práci, jež byla jedna z prvních, kterou Věšín co malíř slováckých motivů veřejnosti se uvedl. Jeli toho litovati, že Věšín — soudě z nejnovějších prací jeho — poslední dobou často se odcbyluje od rázovitého podnětu, s nímž úspěchů tak vzácných se dodělal, tož z druhé strany snad bude toto vyhledávaní jiných látek míti ten účinek, že umělec zas na oblíbenou svoji Slovač se vrátě, s prohloubeným porozuměním znova tam bude střádati studie, jichž čerstvá zásoba před upadáním v manýru ho uchrání.

Z řídnoucí české malířské kolonie Mnichovské kromě Seiferta a Věšína jen Ferdinand Velc se do Rudolfina dostavil. Tentokráte s malým obrázkem stařenky, za nedělního odpůldne v tichém rozjímání u okna sedící. Velc je nadaný umělec vážné snahy, jak vloni svým Sv. Václavem dokázal, a také tato babička — ač trochu těžká a temná v tónu — je na základě solidního studia malována. Odvykli jsme nyní již tou měrou temným interieurům, že při každém hlubším stínu, při každé tmavé barvě bezděky se namane slůvko konvence. Však ani jasná manýra není vždycky výsledkem studia světelných zjevů skutečnosti, a každý bleděfialově držený neb šedě nadechnutý obraz není ještě pravý plein air. Tak nemůžeme se před Smíchovskou poutí Vítězslava Maška zhostiti jakés pochybnosti, zdali nad povědomým terrainem v skutku toho dne se vznášelo takové poeticky modravé ovzduší. Lehký, pěkně odstupňovaný ten opar viděli bychom raději oživený štíhlými nějakými postavami allegorickými, než prosaickým a velmi reálným ruchem předměstské pouti. Druhý obraz Maškův, slovácký motiv — „Od obecního úřadu tímto vědomost se dává“, — je v barevném dojmu prosté skutečnosti bližší, ač i tu vzpomínáme na předloňská dekorativní panneaux umělcova s přáním, by opět se vrátil k látce nad jiné přiměřené jeho nevšednímu nadání a jemnému citu pro elegantní tvar a tlumenou harmonii barevnou.

Výsledkem potulek za motivy, podle moderního stanoviska malířského malebnými, jsou obrázky, kteréž Trsek a Vojtěch Bartoněk do výstavy poslali. Na Trskovu obrázku S lovem je kamenitý terrain v plném jasném světle dosti zdařile podán. Bartoněk, nezanedbávaje krajinářské části celku, provedl v postavičce pasačky, se založenýma rukama na svahu stojící, vzácně pěkný kousek malby svědomitě propracované a zároveň v tónu měkké a jemně odstupňované.

S příjemným dojmem, vzbuzeným obrázkem českého umělce opravdově pracujícího a vážně skutečnost studujícího, opouštíme síně Ru-

dolfina. Nezdrželi jsme se tu letos dlouho. Přes vzácnou cenu nejedné práce sem zadané láká nás i poutá mocným zájmem velká a úhrnná přehlídka českého snažení výtvarného, kteráž na zemské výstavě je uspořádána. Příště tam čtenáře Osvěty doprovodíme.

České písemnictví.

B á s n ě.

Zapadlé hvězdy, básně Karla K u č e r y, roztříděny jsou do pěti oddílův: Antické motivy věnovány jsou Jaroslavu Vrchlickému, Legendy Otak. Mokrému, Zpěvy historické Svatopluku Čechovi a Tři štědré večery (vánoční idyla) Františku Heritesovi; pátý oddíl, Epilogem, obsahuje dvě básně: znělku Zapadlé hvězdy a hymnu Géniům. V oné znělce dí náš pěvec:

Ve víru světů nadzemských a dálných
prý krouží hvězdy věky vychladlé;
kdys lily zář, teď ve tmu zapadlé,
jak slepci žijí ve snách, tužbách žalných.

Přeje si snad básník, bychom na jeho sbírku — Zapadlé hvězdy — s tohoto stanoviska hleděli? To bychom neradi; neboť si ho příliš vážíme. Jeho poesie věru nejsou světla vyhaslá! Zakroutíme tedy úsměvně hlavou a podrobíme jiný úryvek z téže básně malé úvaze

„Kde hvězdný třpyt je slávy tvé, má vlasti?“ Kde? V našich srdcích a v srdci každého spravedlivého. Světlo nehasne, když kolem něho dělají tmu. A vždyť nad námi, kolem nás i v nás žije duch, jejž hymna „Géniům“ oslovuje:

Ty jako Noe zbuduješ nám lodi,
že k žití opět v ráj nás doprovodí —
snů, ideálů kotva, paluba.

Antické motivy uvedeny jsou prologem. V něm vyslovuje básník ústy Thorwaldsenovými kus poetického vyznání:

„Ó Hellado, tys hvězdice má jitřní!
již cestu znám v té okeánské pláni,
jež umění se zve, ty nesmrtelným klasem
vše dosud živíš, třeba sterým věkem
nás vzdálena jsi, jako prostor hvězdný,
tvůj paprsk přec i čas proběhne bezdný.
Tys břečtan živý lidstva nad propastí,
neb jeli umění, ty kojilas je mlékem,
a krása jeli, ty jsi její částí! . . .“

Zajisté, převeliké bylo hellenské výtvarnictví. Vzdělalo se orientem a pracovalo po svém, po hellensku. Co činil Michel Angelo? Vzdělal se Helladou i římskou antikou, ale po svém, v duchu své doby, v duchu vlaské renaissance. Thorwaldsenovi druhové nemají tedy, hledímeli *k volbě látky*, tak zhola nepravdu, když jej upozorňují:

Svět antický jen stupeň ku oltáři,
na cestě k božství, jehož v budoucnosti
duch lidský stihne . . .

A dále:

jsme v příboji, nuž nakloňme se nchem
k dnům přítomným, v nichž cválá naše žití
a obraznosti naší vlnobití . . . .

Thorwaldsen zbledne příšerně a rozbije Jasona. Ale za nedlouho shledá významnou pro sebe příhodu:

Z Jasona hlavy pohozené v prachu
jak z úlu hlubin roj včeliček vzlétá.
V prach klesá mistr: „Zapadlého světa
to pozdrav nesou s Hymettu mi včely."

Myslím však, že by jej byly stejným spůsobem přinesly, kdy by tam místo hlavy Jasonovy byly hlavu dánského bohatýra našly. „Léto" poukazuje k tomu, že poesie — právě jak Apollinova matka — nejjistější útulek nalézá v chyších. „Sapfó" líčí nám v antických metrech starořeckou básnířku, jak ve spěchu ryčném chvátá za Orfeovou zlatou lyrou, by se jí zmocnila, až i „s Leukadské skály do tůně vln mořských" upadá. „Nioba" má býti dotvrzením názoru, že bohové s Diem v čele umělcovi třebas i hrdopýchu promíjejí, ale že umělec (Skopas) nad slavný zvuk svého jmena zdar uměny své (krásu Niobiny sochy) staví. „Zeus" provádí Neronovi důkaz, že umělecké dílo (Feidiův Olympský otec bohů) nad bohy jest nesmrtelnější. „Pindar" seznává, že smrt bez žalu je dle mínění bohů nejvyšší dar božský, že však větším darem jest věhlas básnický, základ nesmrtnosti. Delší básní jest „Héra a Pan." Pan obejme a zlíbá Héru, a rozhněvaná bohyně potrestá jej za to tím, žeť ústům jeho hlahol slov i písně odejme. Pan němý jest, bůh a srdce přírody. Ale ne na dlouho — uzří Héru Polykletovu, a její krása vrátí mu hlas i píseň. Krása uměny je mocnější než bohů hněv. „Antická vása" probudila v básníkovi přání, by dávný vítězný duch český povstal a jako Herkul obří rukou zničil Pygmæův nynějších rod chabý, trpasličí. „Poslední symposion" je symposion Olympských bohů, hody před jejich zánikem. Zánikem jich všech? Nikoli: Afrodita (Láska) je si svou věčností jista. Tím uspokojen v úsměvu zemře Sofokles; neboť jeli láska nesmrtnou, je nesmrtnou také poesie. „Epilog" („Konstantin") vyslovuje myšlenku, že náboženské názory se mění, ale uměna zůstává: že podoba Kristova povstala tím, že z Konstantinova nařízení ve skráň Trojského Apollina vetknuty byly Golgatské hřeby Ježíšovy. — „Antické motivy" pohybují se sice v méně rozsáhlém kruhu, ale kolem jasného středu ve formě svítivé, ladné, vyspělé. Kdo volbu odlehlých, akademických látek plně neschvaluje, kdo bližším, národnějším látkám přednost dává, není proto ještě oprávněn, odmítati umělecké dílo akademičtějšího původu, jeli skutečně umělecké, byť bylo o jeden půvab chudší. V *této* příčině byli tedy Thorwaldsenovi přátelé v chybě.

Druhý oddíl knihy začíná „Vánoční legendou." Dle básníkovy supposice složil a podává nám ji Sinajský mnich Basil jak obraz i doklad k Vergiliovým slovům: omnia vincit amor. Ano, láska bez boje překonává vše, i ďábla, jehož by sám archanděl Michael jen bojem utkati mohl; láska zosobněna jest Mojžíšovou vdovou Seforou, a předmětem boje má býti Mojžíšova mrtvola. „Pomník sv. Bedy" je rovněž úlomek ze zašlé doby. Pomníkem tím stane se mladý mnich, rouhající se víře starého, slepého, marně smrt na sebe volajícího

mnicha Bedy, že teprv tehdy umře, až skály promluví; víra Bedova se splní, a mladý mnich zkamení. „Fra Giovanni da Fiesole" jest uměleckou legendou. Proč obdržel zbožný mnich Giovanni příjmí Fra Angelico? Měl na svůj obraz vymalovati Kristův božský obličej a v něm vysloviti žal, slávu i lásku: tu dle zvyku svého zamyslil se, a spící duši mnichově zdálo se, že sami andělé Kristovu tvář v obraz vdechli. Mnich procitne . . .

Ó boží zázrak! snění vyplněno!
tvář Krista chví se žárném na obraze.

Nejsvůdněji vábí nás k sobě oddíl *Zpěvy historické.* Vždyť vidíme na první pohled, že je z domácích motivů vytvořen. Verše „Na Zbraslavi" freskovým slohem vypravují nám o mladistvém klášterníkovi, jak se dozvěděl, že matka jeho, dívka Korandou svedená, v šílenství „se v propast vrhla se skal" a že otec jeho v řadu husovských proroků šel; i slibuje si mladý šlechetný Zbraslavský mnich v modlitbě ke Kristu:

syn otce najde, otec svého syna
a s milostí tvou velká jeho vina
jak černé mračno vejde do červánků.

A skutečně, syn setká se s otcem, ale s otcem, který uprostřed Husitů, Zbraslavský klášter vybíjejících, ke zhanobení královy mrtvoly vyzývá: tu mnich opře se mu, a Koranda odkáže jej, nepoznaného syna svého, na hranici.

To nebyl červánek, jenž svitnul k ránu, —
to Korandovi klášter na Zbraslavi
na cestu svítil jak sloup velký, žhavý.

„Svatovácslavská koruna" obrazí nám předrahého našeho Karla IV., kterak se o to rmoutí, že jeho choť Blanka na dohotovení nové královské koruny zlatý vínek sv. Vácslava vydala: ale světec upokojí markraběte; vždyť jemu — ochránci vlasti — kolem hlavy zářivější koruna, nesmrtně skvělá svatozáře vzplála: vroucí láska českého lidu. „Kříž Božetěchův" jest básníkovi symbolem kříže potupného, jejž po dlouhý věk český lid ponese, až jej slovanská mluva osvobodí. Podobně časovou pointu má také „Sedlecká legenda." By nabyl zraku, rovná ve známé nám všem kostnici starý slepý Sedlecký mnich kacířské kosti v oltář, v lustr, v erby; chce je v poslušenství Páně uhnísti, avšak marno všechno úsilí: praotců kosti z hrobů země

živé spějí zase s palcáty,
vozy jejich půda hučí temně —
to den pomsty, to den odplaty.

A mnich mrtev klesá pod hromadou lebek a hnátů. Čteme dál, a co slyšíme, jsou příbuzné zvuky. „Strážný duch" vede nás ochotné čtenáře do Slezska, do Přerova, do Brandýsa nad Orlicí: na známé ctěné místo v Loukoti, na bývalý bratrský hřbitov, kde se nalézala i hrobka Žerotínů s pohřbeným tělem slovutného Karla. Rod rodu svěřuje stráž nad touto posvátnou tvrzí mrtvých blahoslavenců; jednou v ni však vniknou lupiči, a strážce, zbožný stařec, odžene je voláním, že v popelnicích těch dříme duch praotců, který stěny svého žaláře zvrtne, láj vymrská a znova vztýčí slávy oltáře.

„Tři štědré večery“ jsou tři farářovy upomínky: na dobu žákovskou, na dobu rajské lásky a na den matčiny smrti. Matka přiměla ho, že místo lásky k ženě zvolil jinou, vyšší, povšechnější lásku — lásku k otčině, k ohroženému českému lidu, jeho lásku láskou i vděkem odměňujícímu. I modlí se básník: „Betlémská noci! posle lásky boží! — v zem otců mých déšť *lásky* nasyp květů!“

Kde mešká tento déšť? . . .

Kučera básní mluvou na výši protříbeného vzdělání držené. Myšlenky a pocity řinou mu ze srdce, mají bohaté vzezření. Všude pěje vám osvícený, vymýšlející poeta svým osobním způsobem. Také za jiné osoby se jím pronáší, tak že neindividualisuje. A jako v hovorech, tak i v celé sbírce jako by zněla táž dominanta. Ale je to celkem znění zvučné, střídáním všech samohlásek docilované. Jenom někde zaráží nás tlum souhlásek neb i zbytečná licence.

Přál bych si, abych se mohl co nejdříve v nové básníkově knize dočísti, jaký by to mělo výsledek, kdy by Kučera svoji obratnou a pilnou ruku realističtějšímu, méně upjatému, méně stejnozvukému, látkám i postavám přispůsobenějšímu směru podal. A směl, ano měl by to, aniž by s idealistického stanoviska sestupovati musel.

Písně Závišovy od Jana Červenky, ve skvostném illustrovaném vydání vyšlé, jsou spisovatelem Eugenu Kaldararovi, jeho druhu, věnovány. Proč ten název? „Píseň úvodní“ rmutně odpovídá: „Dnes všemi zapomenut čekám,“ dí blaženější kdys, ale nyní na zříceniny svých velikých snův a smělých tuh patřící básník, „kdy čas mou slzu zarovná, jdu na smrt, *Záviš* málomocný.“ Kniha je ze tří skupin složena: prvá slove *Kus života.* Pěvec miluje paní krásnou, svoji „královnu,“ ale doba rozloučení hlásí se, a srdce pěvcovo zmírá, i píše jí básník ze Sychrova o své lásce, a píše jí opět, až i odpověď obdrží o třech útěšných, slitovných, beznadějných slovech: „Zanechte vše budoucnosti!“ Konec, konec všemu! — Druhá skupina, *Trilky*, holduje víře v „pessimismus duší.“ Več máme věřit? Več doufat? V nic! Umíráme samou nadějí. Život žádá od nás chabost! a zase chabost! Všude zeje prázdno, mdloba, temno, bídná hmota, bídný klam: a Kristus nepřichází. A přec! — zas a zase loudí se v srdce naděje s touhou po troše lásky, se sny o krásné paní.

> Dvou očí soucit k útěše nám stačí,
> ač slzy bolesti se v řasy tlačí . . .
> A člověk umírá a — usmívá se.

Kdežto první skupina čtyřřádkovými trochaickými slokami a druhá skupina pozměněnou jambickou znělkou složena jest, nalézáme ve třetí, názvem *Písně* nadepsané skupině sloky různé, ale ponejvíce též jambicky míněné. Básník v nich poznává, kterak „padá rozum, promluvíli srdce; a kterak srdce velkým činí žena.“ A přec nebyla jeho láska nežli svit luny na listy strhané a na květy citu v prachu zašlapané. — Červenka projevuje cit upřímný, vřelý a hluboký, jeho myšlenky jsou nehledané, jeho sloh plný, nestrojený, ohebný, a tvrdší jen tam, kde větu z řádky do řádky přesmykuje.

Ottův Průvodce po zemské jubilejní výstavě v Praze se stručným popisem Prahy a okolí. S 15 vyobrazeními v textu, barvotiskovým plánem výstavy a plánem města Prahy. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Dom Šebastian. Velká opera o pěti dějstvích od M. E. Scribea. Přeložil V. J. Novotný. Hudba od Donizettiho. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1891.

Český humor. Sbírka humoresek, veselých příhod, žertovných básní, anekdot a p. od rozličných spisovatelů. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Kronika česká, prostonárodní i památní kniha lidu československého. Pořádá Fr. Bobek Sedličanský. Seš. 1.: Od hole pastýřské až k berle arcibiskupské. Nakl. F. Popelka, v Jaroměři 1891.

Vlk Krampotů. Valašská povídka z roků čtyřicátých. Napsal J. M. Slavičinský. Nákl. časopisu Českých Zájmů, v Praze 1891.

Na Sibiři. Dojmy a úvahy z cest. Napsal George Kennan. Přeložil Vil. Höfer. S četnými vyobrazeními. Seš. 1. Nakl. Höfer a Klouček, v Praze 1891.

Perské povídky. Dle vydání G. Rosena přeložil J. A. Mrkos. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Dětská knihovna. Sbírka četby vhodné čtenářům nejmladším. Č. IV.: Prosté obrázky, napsal Frant. Hrnčíř. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Dějiny svépomocných záložen českých. Z usnesení jednoty záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, sepsal Jos. Schreyer. Nákl. jmenované jednoty, v Praze 1891.

Úprava hostiny. Prostírání, okrašlování tabule, skládání ubrousků, krájení pečení atd. Sestavil Jan Kuchař. S četnými obrázky. Nakl. Al. Hynek, v Praze 1891.

O kalendářnictví, základech jeho a původu nynější rozměry času. Poučný spisek pro širší obecenstvo Napsal Jan Fr. Dejmek. Se šesti obrazci v textu a pěti tabulkami. Nakl. týž.

Zpráva výboru společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách za správní rok 1890. Přednesena ve společenském sezení dne 15. března 1891 odbývaném. Nákl. společnosti, v Praze 1891.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 8.

OSVĚTA

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Dějiny umění výtvarných. Od Karla B. Mádla. Seš. 1.—5.: Starý věk. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 92.: (Carvájal — Cauvain.) Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Dějepis města Prahy. Sepsal Václav Vlad. Tomek. Druhého vydání, dílu 1. seš. 5.—7. Nakl. Fr. Řivnáč, v Praze 1891.

Rukověť správné češtiny. Sepsal Frant. Bartoš. Seš. 2. a 3. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1891.

Comenium. Všeobecný odbor. Čís. 1.: Listy Husovy. Upravil Bohumil Mareš. Nákl. Comenia, evanjelické Matice Komenského, v Praze 1891.

Emin paša a vzpoura v Aequatorii. Devítiměsíční pobyt a vězení v poslední sudanské provincii. Sepsali A. J. Mounteney-Jephson a Henry M. Stanley. Z angl. přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská a Pr. Sobotka. Seš. 4. až 12. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Dědictví strýce Koba. Román. Napsal J. Girandin. S 98 obrazy od A. Marie. Seš. 13.—18. (Vilímkovy knihovny mládeže dospívající III.) Nakl. týž.

Básně Ludvíka Lošťáka. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Chudý bohatec. Historická povídka z poslední české vojny od Josefa Brauna. (Kubešovy Bibliothéky moravské, pořádané Fr. Roháčkem ročn. II. dílo 5.) Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči 1891.

Ottova Laciná knihovna národní. Ser. XIV. seš. 9.—11.: Mžikové fotografie a figurky. II.—IV. V životě zachytil Ferd. Schulz. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. č. 19. a 20.: Z jihu. Tré povídek od F. J. Anderlíka. — Na Slovinsku. Cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan. Napsala Anna Řeháková. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Sbírka přednášek a rozprav z oboru lékařského. Pořádá prof. dr. J. Thomayer. Serie III. č. 1.: O tupozrakosti alkoholové a tabákové. Napsal dr. J. Deyl. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Úplný domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých, upravil dr. J. Svoboda. Seš. 1. a 2. Nakl. týž.

Obyvatelstvo měst a městeček v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Dle nejnovějšího sčítání lidu sestavil Ant. J. Zavadil. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1891.

505 polodenních výletů z Prahy. Sestavil dr. Vilém Kurz. S mapou okolí Pražského, s 10 obrázky a s plánem výstavy. Nákl. Klubu českých turistův, v Praze 1891.

Dr. Justa Moudrost Talmudu. Z německého přeložil Rudolf Kysec. (Zábavně poučné přílohy Českých Zájmů III). Nákl. časop. Českých Zájmů, v Praze 1891.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 79.—81. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Illustrirter Führer durch das Riesengebirge, die Adersbach-Weckelsdorf-Felsenstädte und den Stern. Im Auftrage des österreichischen Riesengebirgsvereins bearbeitet von Ed. R. Petrák. Mit 70 Illustrationen, 1 Panorama von der Schneekoppe und 4 Karten. A. Hartlebens Verlag, Wien, Pest, Leipzig 1891.

Statistický přehled ženských spolkuv, odboruv a komitétův československých. K paměti všeobecné zemské výstavy v Praze 1891 a zároveň dvacetiletého trvání Ženského Výrobního spolku českého v Praze uspořádala redakce Ženských Listů. Nákl. Ženského Výrobního spolku, v Praze 1891.

Pamětní zpráva o dvacetiletém pusobení Ženského Výrobního spolku českého v Praze. Nákladem spolku, v Praze 1891.

Zpráva o c. k. reálném a vyšším gymnasii v Praze, ve Spálené ulici, vydaná na konci škol. roku 1891. Obsah: 1) Krátký nástin života arciknížete Ferdinanda, místodržitele království českého od r. 1548—1567 a hraběte Tyrolského. Napsal J. Fiedler. 2) Zprávy školské. Sestavil ředitel. Nákl. vlastním, v Praze 1891.

Hymna Sokolů. Napsal Jos. V. Sládek. Nápěv složil K. Šebor. V upomínku na druhý sjezd všesokolský vydal Fr. Horálek. Nákl. vydavatelovým, v Praze 1891.

Mladý houslista. Rediguje N. J. Novotný, vydává Jos. R. Vilímek. Ročn. 1890—91. seš. 8.: Josefa Nešvery Pochod, Fr. Picky Menuetto, Th. Krečmana Duettino. Q. Havlasy Scherzino. Seš. 9.: Karla Bendla Rokoko, sonatina pro dvojí housle. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

R. 1891. Čís. 8.

OSVĚTA

Jan Svatopluk Presl.

K stoleté památce narození jeho

podává

Alex. Jos. Bernard.

I.

Rod. Studia. Počátkové činnosti (1791—1818).

Vhodně propověděl Pelzel, že snáze jest psáti životopisy mužů, kteří ve stoletích dávnějších působili, nežli oněch, kdo před sto lety zemřeli. To možno říci i o Preslovi: velebíme jej, cítíme, že budujeme na základech od něho položených, ale dosud nikdo nepokusil se, aby zevrubněji vypsal život a zásluhy jeho. Tím stalo se, že nyní mnohé stránky života jeho zahaleny jsou mlhou, již rozptýliti sotva komu již se podaří.

Bádal jsem po šest let, pilně prozkoumávaje všeliké zprávy, jež k životu a působení Preslovu se vztahovaly. Ale některé prameny (a to nejvýdatnější: korrespondence Preslova, jednání jeho v Matici a j.) dosud pro okolnosti nepříznivé mnou vyčerpány nebyly. Pakli přece přes tuto neúplnost odhodlal jsem se práci svou veřejnosti podati, činím tak jednak proto, aby osvěžena byla památka muže, jenž věrně sloužil národu svému srdcem i rozumem, jednak nutká mne k tomu letošní ročnice stoletých narozenin Preslových. —

Rod, z něhož Jan Presl vzešel, přistěhoval se do Čech z Elsaska. Tradice o tom zachovala se sice v rodině, nemožno však přesně ustanoviti, v kterém roce staly se rodu tomu Čechy novou vlastí a Praha novým domovem. Nemůžeme ani bezpečně pověděti, zda děd našeho Jana (naroz. 1705, zem. 1751) vyhledal nové vlasti, či zdali již některý z předků jeho zvolil Prahu za své bydliště. Otci Janovu Jakubovi (nar. 1730) byl dvacet a jeden rok, když osiřel; vyučen byl řemeslu špendlíkářskému. Stav se Pražským měšťanem oženil se v pokročilém věku (maje let 49) — ačli snad nebyl v těch letech bezdětným

vdovcem — s Terezií Strakovou. Z manželství toho vzešlo šest dítek: Anna Markéta (nar. 1780, ovdověvši po Brunnovi po druhé provdána za Petra), Josefa Magdalena (nar. 1782, provdána za Schneidra), Filipina Terezie (nar. 1784), Johanna Antonie (nar. 1788), *Jan Evang. Leopold* (nar. 4. září 1791[1]), Karel Václav Josef (nar. 17. ún. 1794.[2])

Prvé dvě dcery narodily se v domě, jenž tehdy označen byl číslem 215—I., ostatní dítky všecky narodily se v domě č. 214—I., jenž později (as r. 1813) označen byl číslem 470. Nyní jest to dům č. 6 v Sirkové ulici. Zajímavo jest, že v onom domě, v němž zrodily se prvé dvě dcery („u červeného srdce," č. 471, nyní č. 8) v 16. století byla Veleslavínova knihtiskárna, v níž kromě jiných znamenitých knih českých tiskl se i český překlad Matthiolova proslulého herbáře. V samém sousedství domu toho po dvou staletích sepisován rovněž proslulý herbář prací Jana Svat. Presla a hrab. Berchtolda!

Rodičům Preslovým patřily nejen ony dva domy, nýbrž oni přičinlivostí a moudrou hospodárností nashromáždili obsáhlé jmění, tak že nejen mohli oba dva synové oddati se na studia, nýbrž ze slušného odkazu po rodičích mohly žíti i dvě dcery, Terezie a Klára, kteréž se neprovdaly. Kterak zvláště syn Jan jmění po rodičích zděděného užil téměř naskrze ku podpoře vlasteneckých podnikův a k vydávání spisů svých, na místech příslušných se zmíníme.

Jan Presl narodil se v měsíci září onoho památného roku 1791, kdy v Praze Leopold II., císař rakouský, korunován byl za krále českého; tehdy byla „vrácena Čechům koruna," jež od dob Marie Terezie císařovny (1743) ve Vídni uložena byla. Na osiřelý stolec královský zasedal znova český král. Temná noc zmalátnělosti, jakáž zahalovala národ český po vládních nařízeních z posledních let císaře Josefa II., rozednívala se znenáhla v jitřní červánky naděje, když k žádosti stavů českých zřízena byla r. 1792 stolice jazyka českého na universitě Pražské, a když rok po té (13. března 1793) jal se o jazyku Svatováclavském vykládati na téže škole vysoké Martin Pelzel, ctihodný již kmet. Avšak vřavy a bouře válek francouzských, jež po dvacet let zmítaly říší rakouskou, byvše několikráte jen nedlouhým pokojem přerušeny, zapuzovaly znova z Čech spásný onen den nového života národního.

V tato nadějná a zase bouřná léta připadá mládí Preslovo. Z oněch dob, kdy Presl chodil do obecné školy, nedostalo se nám nijakých zpráv. Dr. Vil. Weitenweber[3]) vypravuje sice, že otec ustanovil Jana, jako staršího syna, aby po něm ujal a spravoval špendlíkářskou dílnu,

---

[1]) Pokřtěn byl 5. září od P. Jana Straky, matčina bratra, jenž byl kaplanem u sv. Haštala. Při křtu mu kmotry byli: Vácsl. Kulhánek, měšťan, a Anna Fischerová, měšťanka.

[2]) Za výpis z matriky díky uctivé vyslovuji panu dr. Ed. Knoblochovi, hlav. faráři Týnskému v Praze.

[3]) Dr. Vil. Weitenweber napsal dva životopisy Preslovy, podle nichž sepsány jsou všecky ostatní, které dosud vydány byly: v Živě r. 1853, pak v pamětn. spisech král. české společnosti nauk r. 1854. I nám byly základem, což tuto upřímně vyznáváme. Ač v nich tu i tam jsou mylná data, přece chovají v sobě mnohou důležitou poznámku a zajímavou zmínku.

a Jan že tomuto osudu ušel jenom malou lstí matčinou, že by byl k řemeslu příliš sláb; a ježto matka chtěla z něho míti kněze, dán byl prý k její přímluvě na studia. Ale zprávě této nepříliš věříme. Spíše zdá se býti pravdě podobnější, že rozhodoval tehdy ujec Janův, P. J. Straka, jenž v té době přidělen byl k arcibiskupské konsistoři.

Když 12letý Jan Presl počínal studia na gymnasiu piaristském, učeno bylo na ústavě tom dle nařízení vládního ze dne 10. srpna r. 1775, vedle něhož studia gymnasijní na místě někdejších šesti tříd rozdělena byla na tříd pět. První tři ročníky sluly grammatikální, posledním dvěma ročníkům říkalo se „cursus humaniorum." [1]) Vyučováno jednak předmětům hlavním: náboženství, latině a literatuře, jednak i předmětům vedlejším: řečtině, mathematice, počátkům fysiky i přírodopisu, dějepisu, zeměpisu i statistice.

Dne 16. v měsíci říjnu r. 1802 stal se tedy náš Presl principistou. Třídním učitelem prvního ročníku („infimae classis grammaticae") byl P. Leonard Skurský. Bystré mysli, výborné paměti a usilovné pilnosti Preslově podařilo se přemoci mnohé překážky, a to způsobem tak skvělým, že již v prvém pololetí i z prospěchu i z pilnosti i z mravů dostalo se mu známky nejlepší. Není sice jmeno jeho zaznamenáno mezi žáky, kteří byli „praemio donati," avšak počten byl k oněm, kteří taktéž odměny si zasloužili („praemio donari meruerunt").

Ani v druhém ročníce nezdařilo se mu, aby dostal se mezi „scholae principes," ač i tehdy měl nejlepší známky. Radost ze šťastného výsledku studií zkalena byla záhy hlubokým zármutkem: 10. února r. 1804 skonal Preslovi otec ve věku 74 let vysílením. Smrt otcova zajisté byla příčinou, že Jan osvobozen byl od platu školního (12 zl. stříbra), a to od třetí třídy až do konce studií gymnasijních, jež skvěle dokonal r. 1807. [2])

Češtině na gymnasiu Novoměstském nevyučoval nikdo až do roku 1817, kdy se jí tam teprve vyučovati jali z nařízení guberniálního (24. dub.); na gymnasiu Staroměstském vyučoval češtině již od r. 1802 Kar. Ign. Tham. Z gymnasijních profesorů, jichž Presl žákem byl, žádný nezůstavil po sobě čestné památky v dějinách znovuzrození národu našeho; žádný z nich nevznítil asi v Preslovi nadšení a uvědomění vlasteneckého.

Vychován jsa v dílně řemeslnické již od útlého mládí všímal si Presl nejen řemesla otcova, než rád pobýval i v dílnách otcových přátel; bedlivě na vše se vyptával a z drobných výzkumů svých nastřádal si nemalých zkušeností. K této zábavě dětských let přidružila se záliba v přírodopise, a obě tyto náklonnosti utvářely zneenáhla v mysli jinochově životní dráhu.

---

[1]) Jungmannova Historie liter. české, 2. vyd. str. 348 a násl. — Programm des k. k. deut. Neustädter Staats-Gymnasiums zu Prag, 1878. Článek prof. Jos. Dejla o dějinách toho ústavu.

[2]) Profesory jeho byli: ve 2. roč. Osvald Schneider, ve 3. roč. Florian Chytil, ve 4. roč. Egid. Müller, v 5. roč. Marianus Frank. V katalozích psán jest „Presl" i „Presel" (tak i otec jeho se psával). My zachováváme první způsob psaní, ježto v mužném věku tak se vždy podpisovával.

Častý pobyt Preslův v rozličných dílnách řemeslnických byl však pro vnímavou mysl jinochovu i jinak důležit: stýkaje se s řemeslníky, nemohl cizotou nasáknouti tak, jak zvykem bývalo v rodinách méně sousedských. Právě takto poznal mohutnost živlu českého, a proto asi nikdy nevstoupilo mu na mysl, aby jinak vzdělával rozličné praktické nauky nežli po česku. Poznání to utvrzeno bylo v něm, když do rukou se mu dostaly první plody probouzející se literatury české, z nichž zajisté vlastenecké i důtklivé rozpravy v prvním svazku Hlasatele (Úvod a o lásce k vlasti od Jana Nejedlého, o jazyku českém od Jungmanna) vzbudily v něm vlastenecké city neméně vroucí nežli v Šafaříkovi a Palackém.

Spisy a překlady Vojtěcha i Jana Nejedlého, Puchmayerovy, Hněvkovského, vlastenecké noviny Krameriovy posilovaly mladistvé nadšení, budily v Preslovi lásku k mateřštině tak mocnou, že již tehdy odhodlal se, že posvětí rozkvětu jejímu všechen život svůj. —

Na universitě Pražské utichl jarý ruch, jenž vznícen byl krátce po zrušení řádu jezuitského, kdy lahodnou řečí mysl mladistvou rozněcovali a povzbuzovali zástupcové filosofie anglické, francouzské i německé, Aug. Meissner a Karel Seibt. Učení filosofické r. 1805 znovu bylo upraveno a rozděleno do tří ročníků; ustanoveny byly předměty všechněm posluchačům společné a zvláštní předměty pro příští posluchače práv, lékařství i theologie. Příštím lékařům poslouchati bylo výklady o všeobecném přírodopise a řecké filologii. Mezi vedlejšími předměty (esthetika, dějiny filosofie, umění i věd, nauka o antikvitách, numismatika atd.) byl také jazyk český, jemuž v letech, kdy Presl studia filosofická nastoupil, učil prof. Jan Nejedlý, té doby spisovatel nejplodnější a vlastenec nejhorlivější, jenž tehdy právě jal se vydávati svého Hlasatele (r. 1806), provázeje ho slovy tak vroucími, že i nyní, po 80 letech, nelze jich čísti bez pohnutí.[1])

Prospěšně působily v ušlechtění povahy tehdejších filosofů nábožensko-filosofické výklady Bernarda Bolzana, ideálního lidumila, velebystrého filosofa i mathematika. Povaha Preslova, od mladosti nakloněna jsouc ke všemu vznešenému, výklady zbožňovaného profesora ještě se tříbila a ušlechťovala.

Kromě profesora mathematiky Jos. Lad. Jandery (jenž od roku 1805 byl nástupcem vlasteneckého Stan. Vydry), nižádný z ostatních profesorů Preslových na filosofii neproslul v dějinách probouzejícího se národa českého. Naopak profesor logiky, metafysiky, psychologie i přirozené theologie Frant. Němeček neblahou zůstavil po sobě památku jako neúprosně přísný censor českých knih.

I dva kollegové a přátelé Jungmannovi z Litoměřic stali se učiteli Presla na filosofii: Alois Klar, šlechetností i lidumilností proslavený, vykládal řečtinu, a Karel Titze, o němž dí Jungmann, že byl rozumem výtečný, učil všeobecnému dějepisu. Konečně byl Preslovi profesorem fysiky dr. J. Schmidt.

Pokud výklady profesorů tuto uvedených poutaly k sobě mysl mladistvého filosofa našeho, pověděti nám nelze, aniž dopátrati se nám

---

[1]) V. Zelený: Život Jos. Jungmanna, II. vyd., str. 56.

podařilo, jak ve vědách těch prospěl. Tužby jeho nejvíce as ukájeny byly přednáškami prof. Jana Christ. Mikana ze všeobecného přírodopisu. Učený Mikan proslul zvláště v botanice a entomologii, a kterak působil příklad učitele v horlivého žáka, nejlépe z toho vysvítá, že Presl za dob studií filosofických oblíbil si právě tyto dva obory. Filosoficko-botanické přednášky prof. Jana Novodvorského, jež v letních semestrech konal v zahradě hraběte Kanála, rozšiřovaly vědomosti Preslovy zvláště po stránce praktické: určovány rostliny domácí i cizokrajné, jakýchž hojně skýtala účastníkům přednášek zahrada hraběte botaniky milovného.

Horlivostí a vědychtivostí vlastní jsa veden, podnikal sám i se svým bratrem Karlem, o tři léta mladším, vycházky nejprve do okolí Pražského, pak i do vzdálenějších krajin českých, pilně sbíraje rostliny i hmyz.

Šťastnou náhodou seznámil se s Václavem Seidlem, úředníkem státní účtárny, jenž vedle prací úřadu svého již drahnou řadu let — působilť kdysi i v Sušici — horlivě zkoumal květenu českou a v těch dobách zvláště dal se na výzkum květeny okolí Pražského. Se sběratelem tímto, o vlasteneckou květenu velezasloužilým, jenž tehdejším mladistvým botanikům českým rádcem býval i vůdcem, jako jím byl později Filip Maxm. Opic, oba bratři záhy vešli v přátelské styky: docházívali k němu za poučením, podávali mu k revisi rostliny, jež na vycházkách nasbírali a sami určili, v jeho průvodu konávali i botanické vycházky. Zvláště šťastnou byla pro bratry naše vycházka do okolí Štiřímského (v Plzeňsku), kde nejen přehojně rostlin nasbírali, nýbrž i nalezli travičku, jíž sami určiti nedovedli. I donesli ji k rádci svému Seidlovi, jenž ji však také marně určoval, až konečně shledal, že to docela nový rod trav, do té chvíle ještě žádným botanikem nepopsaný. I pojmenoval ji „Coleanthus subtilis“. Nález traviny této byl prvním botanickým objevem bratří Preslův.

Čím hlouběji se pouštěl Presl do studia, tím jasněji poznával, že nestačí mu jediné znalost latiny a němčiny, nýbrž máli studia oblíbené vědy přírodopisné nejzdárněji pěstovati, že mu třeba cvičiti se i v jiných jazycích. I chopil se s důrazem a vytrvalostí sobě vlastními studia francouzského, anglického i vlaského jazyka, a to jednak účastně se výkladů na filosofii konaných, jednak i soukromou pílí a četbou hledě nabyti žádoucí obratnosti. Avšak mysl vlastenecká za příkladem spolužáků nespokojila se pouze jazyky cizími, neslovanskými: Presl snažil se poznati i jazyky své mateřštině příbuzné, a to především polštinu; k té přidružila se později ruština a jazyky jihoslovanské. Jazyky neslovanské měly mu býti zdrojem pokroku ve vědách, jazyky slovanské měly mu býti pramenem vody živé, jíž svlažovati hodlal úhor, jakému do té doby podobala se literatura jeho mateřštiny. — Tak urovnával si 19letý Presl dráhu životní.

Odhodlav se vstoupiti na studia lékařská neměl Presl v úmyslu státi se lékařem praktickým, nýbrž zvolil studia ta pouze z té příčiny, že jedině skrze ně mohl tehdy dosíci cíle, jejž v mysli dávno si osnoval: státi se někdy profesorem věd přírodních buď na ústavu filosofickém nebo na universitě.

Lékařská fakulta rozdělena byla již od r. 1784 v pět ročníkův. Předměty rozděleny byly ve dvě skupiny: pro lékaře a pro ranhojiče. Postup, jakým sobě posluchači předměty měli voliti, byl přesně předepsán a určeny byly i knihy, jež měly býti základem přednášek. Jen některé předměty vykládány byly v latině, většina po německu, jazykem českým vyučováno pouze nauce o porodnictví. Roku 1808 nově byla zřízena stolice právního lékařství a r. 1811 oddělena byla chemie od botaniky, kteréž obě discipliny po tu dobu vykládával jediný profesor.[1]) Roku 1790 založená všeobecná nemocnice a s ní spojené jiné ústavy lékařské výborné poskytovaly posluchačům příležitosti, aby řádně cvičiti se mohli i v lékařství praktickém. I pěstovány vědy lékařské na universí pražské tak zdárně, že za císaře Františka I. i Ferdinanda Dobrotivého fakulta Pražská proslula i za hranicemi říše rakouské.

Profesory Preslovými byli vesměs mužové v oboru svém znamenití a téměř všichni vedle prací povolání svého pilně se zabývali i vědami přírodními.

V prvním ročníce za rektorátu dr. Jos. Rottenbergra vykládal o všeobecné pitvě dr. Jan Jiří Ilg, jenž právě tehdy (r. 1808) povolán byl na universitu Pražskou z Vídeňské c. k. akademie Josefovy, kdež býval protektorem.[2]) Učenec tento byl nejen věhlasným učitelem, nýbrž i výborným entomologem. O zoologii a mineralogii přednášel dr. Josef Mayer, jenž menšími články přírodopisnými přispíval do spisův učené společnosti Pražské. Dr Christ. Mikan, jehož výklady poslouchal Presl již jako filosof, byl mu i nyní profesorem botaniky, zastávaje onemocnělého a stářím již sklíčeného otce svého.

V druhém ročníce byli Preslovi profesory dva vědci znamenití: dr. Jos. Rottenberger a dr. Jos. Christ. Freissmuth; onen zvelebil „anatomický theater", jsa profesorem vyšší anatomie a fysiologie, jež latině vykládal; tento byv profesorem chemie zjednal si platné zásluhy o zřízení chemických laboratoří a sbírek příslušných.

V třetím ročníce poslouchal u prof. Vavrucha všeob. pathologii, semiotiku, materiam medicam latině[3]), u dr. Rottenbergra nauku o neduzích očních, u dr. J. Oechiho chirurgii a u dr. Ant. Jungmanna porodnictví (česky).

Ve čtvrtém a pátém ročníce účastnil se Presl výkladů dr. J. Högra o speciálné therapii vnitřních nemocí a o nauce praktické (v latinské řeči), dále výkladů dra Tögla o nauce zvěrolékařské a konečně výkladů mladistvého dr. Ignáce Nádherného o státních vědách lékařských.[4])

Dokonav studia, ihned podrobil se (r. 1816) předepsaným dvěma zkouškám přísným a ačkoli po všechnu dobu studií universitních za-

---

[1]) Před r. 1775. obě discipliny (chemie i botanika) spojeny byly se stolicí medicinské instituce.

[2]) Zůstavil v kabinetě pitevním zdařilé praeparáty, vymohl, že vystavena prostranná posluchárna i zvláštní síň pitevní. Zemřel v Praze 21. února 1836. Jeho nástupcem byl proslulý prof. V. Bohdálek.

[3]) Nauka o prostředcích léčivých.

[4]) Data tato, od dat Weitenwebrových poněkud odchylná, sestavili jsme dle výpisku z matriky doktorů; výpisek laskavě sprostředkován byl od prof. dr. F. Studničky.

býval se téměř výhradně vědami přírodními, přece skvělým výsledkem ukončil i medicinská studia. Téhož roku dne 24. srpna obhajoval učenou svoji disertaci obsahu botanicko-farmakologického: „De generis Lauri speciebus in officinis medicis usitatis," [1]) načež dne 27. povýšen veřejně ve veliké síni Karolina za doktora lékařství.[2])

Tehdy již připojoval k jmenu svému — jakož i jiní vlastencové učinili ku pobídce Jos. Libosl. Zieglera — vlastenecké jmeno Svatopluk. Od té doby psával se pak stále: Jan Svatopluk Presl.[3])

Dokonav studia přípravná, oddal se vší myslí i nezlomnou vytrvalostí na studia věd přírodopisných i technologických. Záliba jeho přešla i na mladšího bratra Karla, jenž nadán jsa neobyčejnou bystrostí ducha kromě oborů vědeckých pro gymnasia a filosofii předepsaných znamenitě prospíval i ve vědách přírodních a tu zvláště v botanice.

Jak horlivě oba bratří botanikou se zabývali a jak ve vědě této valně pokročili, zřejmo jest z podniku jejich obapolného. Již roku 1812, kdy Svatopluk ve druhém roce lékařství studoval, jali se 21letý Svatopluk a 18letý Bořivoj vydávati herbář sušených a na papír přilepovaných rostlin tajnosnubných: „Vegetabilia cryptogamia Bohemiae exsiccata." Vydávali jej po svazcích o 25 exemplářích (za 2 zl. v. č.): v březnu 1812 vydali první svazek, a ježto dostalo se jim pochvaly a uznání, pokračovali horlivě v díle začatém a vydali 6 svazků ve lhůtách šestinedělních. Podnik mladistvých botaniků měl v onu dobu tím větší váhu, že tehdejší botanikové čeští všímali si pramálo rostlin tajnosnubných, a snad jedině Sýkora a Opic studiemi jejich zevrubněji se zabývali. Jaký byl rozsah herbáře toho, které třídy, řády atd. obsahoval, zda obsaženy v něm veškery řády českých rostlin tajnosnubných, a zdali snad vydávání jeho přerušeno — pověděti nám bohužel nelze, ježto nikde ani herbáře toho ani výpisu nějakého o něm dopátrati jsme se nemohli.

Velice vhod přišlo Svatoplukovi vypsání konkursu na stolici přírodopisu a technologie při filosofické fakultě ve Lvově. Bylť tehdy (r. 1815) v posledním ročníce studií universitních. Touhou po místě podobném pobádán, podrobil se zkoušce z přírodopisu i technologie. Ačkoliv výsledek zkoušky byl skvělý, přece nedostalo se mu onoho místa; práce však jeho na zmar nepřišla: po dvaceti letech mohl uložiti tyto výzkumy a zkušenosti své, valně ještě rozhojněné, ve svém prostonárodním učení o řemeslech a umělostech. —

Jakmile nabyl Presl hodnosti doktorské, zvolil jej sobě tehdejší profesor zoologie a mineralogie na Pražské universitě Frant. Xav. Berger svým asistentem. V úřadě tom potvrzen byl i gubern. dekretem (7. října 1816) a vykázán mu roční plat 400 zl., poněvadž nebylo pro

[1]) Posud marně jsme pátrali po tomto spisku. Dle Weitenwebra vydán byl v Praze r. 1816 (46 stránek v malé osmerce).

[2]) Za univer. kancléře a Pražského arcibiskupa Vácsl. Leop. ryt. Chlumčanského z Přestavlk, za rektora prof. Al. Mart. Davida, za direktora fakulty dr. Ign. Matušky, za děkana dr. Jana Vácsl. Havrlíka. Promótorem byl prof. dr. Ondřej Vavruch.

[3]) Jmeno to zvolil si snad již za dob studií filosofických. Bratr jeho Karel psával se Bořivoj. Viz Rybičkovy Přední křisitelé, str. 172.

ného bytu v budově universitní. Úřad ten mu poskytoval dost příležitosti, aby mohl zdokonalovati se i theoreticky i prakticky v naukách přírodních. Prof. Bergrovi dostalo se v něm asistenta nejen přičinlivého, nadaného a pro vědu nadšeného, nýbrž spolu muže, jenž mnohé odvětví přírodních věd již probádal a hlubokými vědomostmi již tehdy se vyznamenával. Po dvou letech byl Presl v tomto úřadě znova potvrzen.

Vedle prací nového úřadu a kromě studií svých rozvíjel Presl utěšenou činnost ve prospěch národu svého i své řeči mateřské. Ku posile těchto ušlechtilých snah dostalo se mladistvému vlastenci přátelství nad jiné vzácného a významného, přátelství Josefa Jungmanna. Bylo totiž roku 1815 uděleno Jungmannovi místo profesora humanitního při gymnasiu Staroměstském. V té době proslaven byl již mezi vlastenci českými, ano tehdy byl již pokládán za vůdce družstva mladších spisovatelů českých. Kdy a jak se Presl v Praze s Jungmannem osobně seznámil, nemůžeme určitě pověděti, snad se to stalo skrze dr. Ant. Jungmanna, jehož žákem byl Presl na universitě.

Cesty obou ctihodných vlastenců za týmž braly se cílem: „uznávali oba světle potřebu, aby literatura naše povznesla se i ku pěstování všech nauk;“ Jungmann spokojiti se chtěl, že by vědy vzdělávány byly prostonárodně, Preslův úmysl nesl se výše: „zamýšlel od prvopočátku díla v rouchu vědeckém“ vydávati. [1]) Jungmann již v Litoměřicích myšlenkou tou rád se obíral, tuše, „že literatura česká nebudeli dosti činiti všem, i nejvyšším potřebám národu vzdělaného, zůstane hříčkou, ježto by mohla nějaký čas baviti lidi povrchní, ale nemohla jíti v zápas s ohromnou literaturou té doby u nás výhradně panující.“ [2]) Zamýšlel tedy počátek učiniti jakousi encyklopedií, v jejímž rozvržení dal účast svým přátelům: Ant. Markovi, Kramářovi, Jodlovi, Koublovi, sám pak chtěl vše „srovnati a pod jednu měru a jeden způsob uvesti.“

Mile tedy byl as překvapen, když i mladistvý přítel jeho Svatopluk Presl ochotně se přihlásil za pracovníka v díle zamýšleném. Zpracovávalť Presl jazykem českým již od nějaké doby vědu, jíž Jungmann ani nepojal do svého programu — *chemii*, ba měl již práce té valný díl hotov.

Sotva zhruba dokončiv namáhavou práci, jíž žádalo skládání chemie, a nedav odstrašiti se nesnázemi a překážkami, jaké v cestu se mu stavěly při prvním díle vědeckém, ihned pustil se náš Svatopluk do nové práce, do *Bylináře*, jejž vítá Jungmann rovněž radostně jako počátek encyklopedie české.

V této práci spoludělníkem Preslovým byl vlastenecký hrabě dr. Bedřich Všemír Berchtold. Učený přírodopisec ten byl tehdy mezi vlastenci Pražskými osobou velice důležitou, ochotně propůjčuje k podnikům vlasteneckým radu svou, skutkem a druhdy i hmotnou podporou přispívaje tam, kde šlo o věc českou. Býval i prostředníkem, kdy vlastenci skrze šlechtu domoci se chtěli s míst nejvyšších svolení nebo podpory pro záměry své.

---

[1]) Zelený, Životopis Jungm. II. vyd. str. 204.
[2]) Zelený l. c. 200.

Také ku Preslovi jevil povždy mysl i náklonnost přátelskou; konal s ním i vědecké cesty a byl vůbec důležitým činitelem při četných jeho podnicích. Ale jméno jeho namnoze zůstávalo utajeno a pomoc jeho do veřejnosti málokdy pronikla. Tolik však tvrditi můžeme, že bez prostřednictví tohoto vlasteneckého hraběte mnohá snaha Preslova skutkem by se nebyla stala a mnohá tužba že by nebyla vešla v život. [1])

Obě díla Preslova — Chemie i Bylinář — v jedné době počatá, nestejného dočekala se osudu. Bylinář, ač později začatý, přece dříve vydán byl (r. 1820) nežli Chemie, jež teprve r. 1828 vyšla jakožto část Sedláčkovy Fysiky.

Vlastenecké usilování Preslovo nepřestávalo na činnosti literární. V těchto dobách, kdy s vroucí nadšeností uvítány byly „vzácné zbytky básnictví starého, nalezené šťastnou rukou Hankovou v kostelní věži Kralodvorské,“ [2]) smlouvali se vlastenci a z nich zvláště horlivě Jungmann, hrabě Berchtold a Svatopluk Presl, kterak by založen býti mohl český spolek, jehož hlavním účelem by bylo podporovati řeč i literaturu českou. Především měl spolek ten vydávati poučné spisy české, jakousi encyklopedii, jíž Jungmann nikdy s mysli nepouštěl a jež na tu dobu zdála se mu býti podnikem nezbytným. Hrabě Berchtold vypracoval plán spolku toho, jemuž dáno jmeno „Národní museum.“ Leč nepřízeň rozhodujících v té věci úřadův a liknavost mužů, do nichž největší kladeny naděje, zmařily zatím vlastenecký úmysl. Dobrovský prostě odepřel účinkování své a Nejedlý, k němuž odebrali se Jungmann a Presl žádajíce, aby vlivem svým hleděl dosíci povolení u nejvyššího purkrabí, nechal plán prý tři neděle u sebe ležeti, nijak nestaraje se, aby žádost naň vznesená ve skutek uvedena byla.

Okřála však srdce oněch neúnavných buditelů, když nedlouho po té hrabě Antonín Kolovrat, nejvyšší purkrabí, učinil provolání „k vlastencům umění milovným,“ aby založili Museum české, t. j. ústav, „v němž by všeliké přírodní a historické znamenitosti země české byly uloženy.“ V provolání tom neučiněno ani zmínky o pěstování jazyka českého; vlastenci naši odhodlali se dožádati se dobromyslného správce zemského, aby vlivem svým o to se zasadil, by účel ústavu národního v oné příčině byl rozšířen. Ochotně jim přispěl i Frant. Maxm. Millauer, prof. bohosloví v Praze, jenž rodem sice byl Němec, ale jazyka českého byl znalý a i českým snahám příznivý. I odebrali se Jungmann, Presl, Millauer k hraběti Kolovratovi, „prosíce ho, aby při ústavě, jenž pod jeho ochranou právě povstává, i řeč a literatura česká docházela přízně a pomoci.“ [3])

Nad míru potěšeni byli zápalem, s jakým správce zemský o jejich žádosti promlouval a zvláště výrokem: „Vždyť jsme ještě národem“ utvrzeni byli nadobro v domnění, „že dávná žádost jejich, zaraziti společnost pro zachování a zvelebení jazyka českého jest vyplněna.“

---

[1]) Hrabě Berchtold přežil všecky vrstevníky své. Zemřel 3. dubna 1876 u věku 95 let. Vlastenecké snahy jeho dosud nepatrně jen jsou oceněny; v životopisech čteme namnoze jen o jeho cestách.

[2]) Zelený, l. c. str. 234.

[3]) Zelený, l. c. str. 210. a násl.

I uveřejnil Jungmann v novinách Krameriových [1]) nadšené vyzvání, vlastenci po vlastech českých horlivě sbírali pro nový ústav. Avšak po první nadšenosti záhy přišlo zase trpké sklamání: zakladatelé Musea pomýšleli sice na pěstování dějin českých, ale jazykem německým; hodlali psáti o jazyku českém a jeho literatuře, ale německy, nedůvěřujíce, že by kdy národ český mohl tak se zmoci, aby měl vlastní literaturu. Tak soudil i president Musea hrabě Kašpar ze Šternberka i Dobrovský. Jen prosté češtiny pro lid venkovský určené mělo dbáno býti a tou vydávati se měly povídky, báchorky a po případě i kroniky.

Jungmann i Presl, kteří v čele stáli ruchu musejního, uchýlili se zase do tichých pracoven svých. Nevzdali se ovšem docela svých nadějí, ale teprve r. 1831 pozdravili v Matici bezpečný útulek literatury a řeči české.

II.

Profesura na lyceu v Olomouci a na universitě v Praze. Květena česká.

Profesor Berger zemřel v mužném věku dne 13. listopadu 1818. Asistent jeho Presl jmenován zatímným učitelem přírodopisu při medicinské fakultě; i počal 1. prosince výklady své a pokračoval v nich až do konce července. Tu před sklonkem roku školního uprázdnila se na lyceu v Olomouci profesura všeobecného přírodopisu a technologie; Presl o ní zažádal a také ji obdržel počátkem měsíce srpna [2]) i vykázán mu plat 800 zł.

Těžko loučili se přátelé se Svatoplukem. Nejvíce starostí v té chvíli působilo jim vydávání všenaučného časopisu, pro nějž sháněny již příspěvky i literární i peněžné. A skutečně zdálo se, že s Preslem odešel řídící duch: pokud dlel Presl v Olomouci, časopis onen „z vaječka vyklubati se“ nemohl.

Nové působisko Freslovo, Olomouc, vězelo tehdy „docela v zapekleněni německém,“ jakož stěžuje si v listu k Jungmannovi (1. pros. 1819). Nemohl tam nijak zvyknouti okolnostem docela jinakým, nežli byly ony, v nichž dosud žil.

Na štěstí nebylo mu souzeno dlouho tam pobyti. Již dne 1. listop. r. 1819 byl „primo loco“ navržen pro stolici po Bergrovi a k veliké radosti vlastenců dne 19. května r. 1820 nejvyšším rozhodnutím místo toto mu uděleno. Tím vyplněna jeho nejvroucnější tužba; ocitl se ve středu přátel svých, ve vlasti, v úřadě vysokém, na nějž naději si činil teprve v daleké budoucnosti.

Teprve v zimním běhu r. 1820 byl installován (11 list.), při kteréž slavnosti řečnil o příbuzenství mezi živočišstvem. [3]) Od té doby

---

[1]) Tamže str. 214.

[2]) Vyličujeme dle výpisků z archivu universitního. Dr. Weitenweber však klade úmrtí prof. Bergra na r. 1819. Vedle toho dostal se Presl do Olomouce r. 1818, načež bratr jeho Karel stal prý se asistentem u prof. Bergra. Ježto nepodařilo se nám zjistiti rok, kdy Berger zemřel, přidrželi jsme se dat archivních; s nimi shoduje se i zmínka v dopisech Jungmannových k Markovi (1. pros. 1819, Musejník 1882).

[3]) Dopisy Jungm. k Markovi 11. listop. 1820.

přednášel na universitě s pílí neochabující po 28 let; v zimních bězích vykládával nauky mineralogické, v letních bězích nauky zoologické. S úřadem jeho spojen byl i úřad ředitele c. k. kabinetu přírodnického, jehož sbírky tehdy takořka v zárodku byly a jež teprve on povznesl na stupeň, že měřeny mohly býti se sbírkami jiných podobných ústavů.

O činnosti Preslově jako profesora universitního vůbec a jako ředitele přírodovny zvláště, zevrubněji promluvíme na místě jiném. Vracíme se zatím k činnosti jeho vědecké i vlastenecké před odchodem do Olomouce i po návratu do Prahy. —

V prosinci 1818 promován za doktora lékařství bratr Svatopluka Presla, Karel Bořivoj, jenž jako bratr jeho vyvolil si dissertační práci z botaniky. [1]) A již rok po té vydali oba bratří výsledek svých výzkumů botanických, pokud Čech se týkaly, ve spise: *Flora Čechica — Květena česká*,[2]) a věnovali jej dr. Ondř. baronovi ze Stiftu, řediteli studií lékařských.

Měli sice předchůdce ve směru tomto, ale spis jejich po mnohé stránce liší se od českých Květen, sepsaných od Fr. Vilib. Schmidta (r. 1793) a od Jana Em. Pohla (r. 1809). Přední zásluhou Květeny bratří Preslů jest, že sestavena jest na základě bezpečných a zaručených dat, že jest tedy spisem kritickým. V předmluvě své (psané nejprve latině a pak česky) praví, že nepřijali ve spis svůj nižádné rostliny, kteréž sami nenalezli neb o kteréž mužové hodnověrní jim nedosvědčili, že v Čechách roste. Aby dotvrdili důvěry té, založili herbář květeny české a rostliny v něm uspořádali dle svého spisu. I vybízeli, ať každý nahledne v herbář ten, kdokoli by pochyboval o datech ve spise uvedených.[3])

Květena Schmidtova ani Pohlova nebyly dokončeny; proto jen částečně sloužily Preslům za prameny. Že však prvý pokus úplné květeny české nad očekávání se zdařil, stalo se výdatnou pomocí botaniků českých i několika cizích. Přispívaliť Češi: hrabě Berchtold, hrabě Kaš. ze Šternberka, prof. Jos. Steinmann, Fil. Max. Opic, prof. Ign. Tausch, Lhotský, Nenning, Neumann, Jos. Sykora, Karel Merk; z cizích: baron z Jacquinu, dr. Host, prof. Schott, Grabowski ve Vratislavi.

Popsáno celkem 1498 druhův.

Vědeckých pramenův užili spisovatelé přes šedesát. Založili dílo sice na soustavě Linnéově, ale v mnohých částech od ní se uchýlili, uživše jednak výzkumů novějších, jednak uvozujíce výsledky vlastního bádání. Flora Schmidtova psána jest latinsky a uvádí jmena rostlin latinsky; flora Pohlova sepsána jest německy a uvádí jmena rostlin latinsky, německy, jen tu i tam česká jmena připojena, jak je spisovatel nalezl ve starých českých herbářích. Preslové však nad to názvosloví Linnéovo provedli jazykem mateřským. Za tou příčinou *rodová* jmena česká vybrali jednak „ze spisovatelů otcovských hojných,“ jednak „podle

---

[1]) Gramineae Siculae. Pragae 1818 8°, str. 40.

[2]) Indicatis medicinalibus, oeconomicis, technicisque plantis. S poznamenáním lékařských, hospodářských a řemeslnických rostlin. Auctoribus J. S. et C. B. Presl. Pragae, 1819 XVII. a 224.

[3]) Kam se herbář ten poděl, vyzkoumati se nám nepodařilo.

pravidel genyusa jazyka našeho stvořili" a konečně — ač velmi málo — „vypůjčili z polštiny nebo z ruštiny." Ježto však mnohá stará jmena česká nehodila se délkou i pro jiné příčiny do nové systematiky, bylo i tu tvořiti jmena nová neb alespoň starší jmena upravovati. Z četných dokladův podáváme jen ukázku: Phalaris sluje starším spisovatelům českým kanárové semínko, Anchusa — volovej jazyk, Cyclamen — vořech svinský, Anemone — mák polský, Adonis — polní růžička, atd. Bylo třeba buď nahraditi tato jmena novými nebo přibrati z jazyků slovanských pro ně příhodná slovce. Ale Preslové nezavedli pouze nová jmena rodová, nýbrž i jmena *tříd* po česku označili, přeloživše jmena Linnéova. Ba i nadpis „Květena" jest nové slovo, od Preslů zavedené a dosud užívané. [1])

Tento první pokus Květeny české, právě pokud se týče českých jmen, nedošel uznání od některých starších vlastenců. Vydaliť bratří Preslové Květenu „novým" pravopisem a tím popudili proti sobě tábor „staromilcův." Nelibost nad novotami v Preslově Floře provedenými dal na jevo zvláště Puchmayer v dopise k Dobrovskému. Puchmayer, pilný vzdělavatel jazyka mateřského a vřelý ctitel Jana Nejedlého, obíral se bylinářstvím a štěpařstvím, převedl dílo hr. Šternberka „o bylinářství v Čechách" na jazyk český a pilně sbíral názvy rostlin. Hodlal také „spis z příběhů přirození vydati," poříditi překlad Funkeova díla o ptácích a studoval v roce 1816 terminologii Veleslavínova herbáře. Seznavše tuto ušlechtilou snahu Puchmayerovu podivem naplníme se uslyšíce posudek toho ctihodného vlastence, který vyslovil o Květeně bratří Preslův. Stýská si v dopise k Dobrovskému (7. června 1820 [2]), že Preslové „z obyčejných, každé kořínkové bábě známých jmen specifických nadělali jmen generických. ‚Bromus' na př. jest jim ‚sveřep.' . . . . Bůh zachovej každého lexikografa od tohoto díla . . . Ti mladí lidé všecko ničí, na místě aby stavěli. Se živou řečí nelze přece toho učiniti, co Linné provedl v řeči mrtvé! A pak ta nově ukovaná, přestrašná jmena! Na věky věků neprojdou uchem kořínkové báby, aby v její paměti se uchovala!" Vytýká Preslům, že „spisem tím barbarství učiněn byl počátek, kteréž vtírá se do jazyka našeho." Kdy by však Preslové byli zůstali na tom stupni, jako Hájek, Černý atd. a po nich Pohl rostliny po česku jmenovali a jak i Puchmayer si myslil a představoval botanickou nomenklaturu českou, pak zajisté by nebyl býval učiněn krok ku předu, a česká nomenklatura nijak by nebyla mohla rovnati se latinské: byla by uvízla v týchž místech, kde byla ve století šestnáctém. Puchmayer zajisté představoval si nomenklaturu českou takto: „Bromus asper" sluje lidu „žitnice," „Bromus secalinus" sluje „stoklasa," „Bromus tectorum" sluje lidu „sveřep." Těmito českými názvy byl by Puchmayer označil *druhy*, avšak rodového jmena „Bromus" byl by neoznačil českým jmenem. Preslové však učinili jmeno „sveřep" jmenem rodovým a k němu připojili teprve jmeno druhové. Uvažme

---

[1]) Tištěna jest Květena literami latinskými (i česká k ní předmluva). Obsahuje kromě dedikace předmluvu („napomenutí") latinskou i českou, citáty, index generum a ukazatel rodův.

[2]) Zelený, Život Jos. Jungmanna, 2. vyd. str. 208.

jen, jaký zmatek by nastal, kdy by druhové téhož rodu nazývali se dvěma, třemi různými jmeny rodovými!

Směr od Preslů zahájený překonal všecka protivenství, a směrem tím pracují i nynější čeští pěstitelé botaniky, vděčně v Preslech uznávajíce zakladatele nové české terminologie. [1]) (Pokračování.)

V české chalupě.

Od

Adolfa Heyduka.

Jak jatec skleněného hradu
ve zlatých lidu pohádkách,
po čarovném jsem kráčel sadu
a často k srdci jsem si sáh
a často na čelo, jež plálo:
zda bdím, či vše se mi jen zdálo?
Roj myšlenek mi hlavou táh,
zrak žasnul, v nejpestřejší vnadě
hned zlatých vod jej poutal práh,
jenž v kamenné se snášel zevy,
hned soch a staveb luzné zjevy,
hned plátovaných příšer ruch,
a co všecko, ví jenom Bůh.

Ký vábný svět? Snad Merlín nový
do kvítím vyzdobených niv
ten přenádherný vkouzlil div,
kde Práce s Uměním si hoví,
jak večer o letnicích lid,
když umyv zmozolené dlaně,
jde pomodlit se „Anděl Páně.“

A jaké zázraky jsem zhlíd!
Kdo všecky vypsati je může,
kdo vtěsnat v srdce, v leb a zor?
Toť ducha jsou i hmoty růže
a divy vod a niv a hor,
jež Hojnosť nakupila štědrá
na ladný vlasti klín i bedra,
a vůkol samé jasné tváře,
a plno radosti a záře.

---

[1]) Zevrubněji vylíčili jsme význam „Květeny“ jakož i předchůdce její v Prusíkově Kroku, roč. V., str. 58 a násl.

Zda je to skutečnost či snění?
já v údivu jsem srdce tisk,
chtě krotit jeho tetelení,
a pramen slz mi v oči trysk;
vše rázem v milý kraj se mění,
jejž dávno znám — já blahem výsk
a prchnuv z přátel čilé tlupy
v ráz stál jsem české u chalupy.

Zrak hořel, v leb se hnala krev,
v níž jako živý pramen vřela,
ach, jaký dojemný to zjev
má udivená duše zřela;
je přízrak to, či pravda snad?
Chvil zašlých noc se v duši šeří,
a vzpomínky, ti pestří ptáci,
v hruď letí mi, jak když se vrací
zpět Vesna ve kvetoucí sad;
ti hrdlem hlásné písně zvoní,
ti mile žvatlají, ti tlukou,
až hlava na ňadra se kloní,
a ruka zbožně spíná s rukou.

Tak zas tě zřím jak spadlou s výše,
v lip rozložitých haluzích
ty drahých srdcí prostá skrýše,
ty zlatá kniho zkazek mých;
zas vidím sloupky tvé a loubí
a dvírka vedle zdobných vrat,
jež útulně se v celek snoubí,
zas došky zřím, jež vrabci rují
a kalenec i s hřebenem,
kde dužný netřesk mocně bují,
a všecko přichází mi snem.
Ach tys to, ty, náš český hrad,
kam, ařsi hrbila své plece,
ať plazila se jako had,
sběř zradná nevnikla nám přece, —
zde posud vládne otcův řád
a bude vládnout z vůle boží,
ať zášť a hněv se jak chce množí.

Hle, štíhlá smrčka černohlavá,
již před okna hoch milé dává,
zde jeví se mi zrovna tak,
jak panenka, jež z lože vstává
a bystří důvtip, bystří zrak,
by na tu plenu oblak šerou
svých větvic jehlou tisícerou
květ vzácný vyšila si v čas

všem družkám ve vsi na úžas.
A tam ta sličná lomenice
a statná kukle s nápisem!
Mně neztrácí se údiv s líce,
zrak přechází mně, kde to jsem?
Ty lištěny a zdobné latě
a římsy okrouhlený pás,
vše tone v slunce rudém zlatě;
či oheň skráp mi náhle s řas?
či stala se má duše plenem
zdob paprskových pod hřebenem,
jež pojednou mi padly v tvář,
jak raní zory smavá zář?

Hle, makovičku vyfintěnou
i vrzátko a jeho vzdych,
a v oknech za roubenou stěnou
dvé záslonek jak padlý sníh,
leč před záslonkou v květináči
trs rozmariny, tomu vděk,
kdo na svatbu i k hrobu kráčí,
a rudé květy bazalek.

Nuž dovnitř! Již jsem na zápraží,
však rychle dále, rychle dál!
Jak prosto vše, ó jak to blaží!
Zde zase hrdým jsem jak král,
když zírá s trůnu zlaté výše
na pestré poklady své říše.

A s nahou hlavou, vlhkým okem
do nízké světnice jsem šel,
jíž na dvéře psal každým rokem
tři krále starý učitel;
ó jak mně všecko v srdci jalo,
když kolem jsem se rozhlíd zas,
a co v mé duši dávno spalo
vše budilo se na úžas.

Stůl v rohu zřel jsem javorový
a lavice kol bílých stěn,
kde druhdy hospodář si hoví,
když nelze s chasou jíti ven;
ach, při takém dlel drahné chvíle
můj ondy děd svůj krotě žal,
když chor a blízek žití cíle
svým dětem v městě listy psal.

Jak dojemně to písmo znělo:
„Vy prchly jste, a teď jsem sám,

leč snesu, co by přijít mělo,
ať hyne vetché moje tělo,
vždyť ve vás útěchu svou mám!
Jen hodny buďte, milé děti,
a vše, co žalem na vás sletí,
to neste mužně v každý čas;
pych panský se svých beder shoďte,
a chalupám se neodroďte . . ."
Já slyším posavad ten vzkaz,
a vším, co vidím sebe kolem,
zas mocně zachvívá se hruď,
jak sám bych seděl za tím stolem;
ó, chato česká, zdráva buď,
Bůh dej ti všecko plnou dlaní,
a vždy až světa do skonání,
a nedej těm, kdo budou živi
z těch darů polí, lesů nivy,
by na hruď sklánějíce leb
vlast jinou vyhledali k žití;
jeť hrozno do ciziny jíti
a vyžebraný jísti chléb.

Jak teskno je tu, Bože věčný,
a přec by navždy rád zde dlel,
ty prostý domku, syn tvůj vděčný
a věčně by tě líbat chtěl;
vždyť mimo Krkonošské stráně
a plece vrchů Šumavských,
že žijeme, je z vůle Páně,
jen dílem strážných duchů tvých.

Tys na vzdor lotříků a katů
své vlasti těžký nesla kříž,
když vedli ji tam na Golgatu,
již v dálce mezi stromy zříš,
a tebou v pravý čas a dobu
zas k nové slávě vstala z hrobu.
Tys vykonala vše ty divy,
jež postřehl jsem ven a ven
na ňadrech panenské té nivy,
tvůj, chato, je ten velký den,
jejž po stu letech národ světí,
v němž bratr bratru v náruč letí,
v němž výská cit a mysl jásá,
a ret „my zvítězili," hlásá,
„i přes nepřátel mračný děs!"
Hle, vše co v šíř i dál se jasní,
tvou v úžas vznešenou je básní
a vrcholem tvé slávy dnes!

Ó chato, plná skvoucí záře,
co slunných z tebe vyšlo hlav,
co slunných duší zlosti k zmáře,
jež potíraly příšer dav, —
co vyšlo z tebe bohatýrů,
když loupežný ji týral vrah,
již vycedili srdcí nach
za odkaz otcův z dávných let:
za právo, svobodu a víru,
za rozkvět srdce, ducha vzlet
a za půdu, v níž kosti reků
tlí zahrabány drahný čas,
než jasným světcem nových věků
z nich mstitel křivdy vstane zas!

Nuž zdráva buď, má chato milá,
v níž oné ruce žehnal Bůh,
jež první kleče vyrobila,
a první otku, první pluh,
by rolník otužilých údů
svou poděděnou brázdil půdu,
a z chleba klíčícího zpod
měl pro sebe a celý rod,
v němž zlobě k hněvu, záští k smíchu
vlast jenom sílu má a pýchu.
Ó zdráva budiž, prostá zdoby,
kde jako ondy v dobách zlých,
lid ze železa kosy zrobí
a cepy z kmenů habrových,
tu na bohatý, žitný klas,
tu na nepřátel hlavy zas,
jež prázdny do výše se vznesly
a pod různými času hesly
vždy hubily a rvaly nás!

V tvém útulku nám matky švarné,
vždy čacky odkájely rod,
a jemná srdce, duše zdárné,
a reky na krvavý hod,
již, vztek a zášť když počly růsti,
tak zkrotili je blíže Ústí,
a potrestali zpupný hřích,
že krví nájezdníků zlých
ne jenom nivy byly plny,
leč Labské též i mořské vlny.

Ó zdráva buď v svém prostém zjevu,
všem srdcím k radosti a v děk,
ty klenotnice našich zpěvů
a pověstí a pohádek,

jež v trpkých chvílích sladkým lékem
svých rodných matek ssaje s mlékem
tlum dětí krásných jako květ,
již na sta v temno zašlých let;
ó zdráva buď, ty studno čistá,
kde mluva tryská zas a zas,
jež jako růže plnolistá
rtem krásu dýchá všemu v žas;
jež po všech vlastech mile voní,
až srdce vzrůstá, vzlétá duch;
v níž síla zvučí, něha zvoní,
a moc a velebnost se sloní,
a všemohoucnost skrývá Bůh.

Buď požehnán tvůj krov, tvé stěny,
a každý ozdůbek tvých rys:
a obrázky kol rozvěšeny
a pruty kočiček a bříz,
jež ozdobí je v každém roce,
když zavítá k nám jara zvěst,
a boží přijdou velkonoce,
a ptactvo nazpět letí z cest,
by potěšilo lidskou duši
a hnízda vilo na pospěch,
tam za humny v té staré hruši
a na podkrovních povalech.
Buď žehnána ta tvoje studna
i s okovem a břídelem,
z níž ze skály se prýští u dna
zdroj, jarost dávající všem,
kdo spějí sem, by v práce chvíli
ret svadlý sladce osvěžili
a za dob léta úmorných
zas upružili svalů svých;
buď požehnána na stokrát,
ty naše pýcho v boji, v míru,
ty jediná, jež s to jsi dát
nám řady juných bohatýrů,
již život, duši, statků směs
svou za vlast složili by s chutí,
kdy pomsty by ji trýznil běs
a satan dračí na peruti
ji do propasti zhouby nes; —
již nechať v prostém robů kroji
u velkolepém s křivdou boji,
jak Záboj vrahy pádným mlatem
vše v hněvu potřeli by svatém,
až zdiven svět by stajil dech,
co umí konat síla Čech,

a zápal vznešený a svatý
těch reků̊v pohrdnuté chaty!

Buď požehnána na věčnost,
ty české síly svatá stráži;
ó kéž by syn tvůj rost a rost
a páž měl za sta jiných paží
a srdce za sta jiných srdcí
a hlavu za sta jiných hlav,
by zpupnost do prachu moh vrci
a rozmést pluky lží jak brav;
v kruh národů by vešel chvatem
a zvolal odhazuje zbraň:
„Hle, lid můj chce vám býti bratem,
kdo kámen vrhnout chcete naň?
kdo kálet jej, kdo znesvětiti?
Zrak náš i pod slzou se nítí,
a jako nebes jarní blesk
je našich skrání svit a lesk!“

Nuž šťasten v činech buď i snách,
ty trpitelů chrámku chudý,
tvých nízkých dveří líbám práh
a každý kout a všecko všudy;
hruď chví se mi a hoří krev
a srdce láskou k tobě práhne,
však v duchu zřím, jak mimo táhne
tvých hrdin oblakový zjev
a za ním jako úsvit zory
vždy nových bohatýrů sbory,
jichž přitlumený slyším zpěv
a hlahol, jenž mi klesá v duši,
a nadšen zírám do ovzduší
na velebný ten slávy zjev,
jenž nad tebou, má chato sirá,
a nad mou vlastí v šíř a dál
svá zlatá křídla rozestírá. —
Viz, klekám, hříšník, kde jsem stál,
v tvář slza blahá tryská tiše,
ó Bůh tě chraň, má česká chýše! —

Ven ze síně jsem vyšel v sad,
již soumrak venku byl a chlad,
a na západ mé zřely zraky;
tam temné kupily se mraky.
Já teskliv za ruku chyt druha,
on výčitkou však v hruď mě bod:
„Proč děsíš se? Hleď na východ,
jak velebná tam vzchází duha!“ —

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

V.

Polovice října minula. Létaly mraky přes hory a lesy, mraky šedé, nízko se plazící; tu spustily drobný, pronikavý déšť, tu opět husté vločky sněhu, který se ke všem předmětům lípnul. Bouře větrové šly, steré budíce zvuky ve spících lesích; odehnaly mraky, přihnaly mlhy — zahnaly mlhy, přihnaly mraky. Špinavé pološero zastřelo všechen kraj, mrtvé šero, které jako příšerná můra na mysl lehá. Zrak líně bloudí po všem míru, prsa těžce dýšou. Když pak čirá noc rozestře peruti své, tu oživne bahno v pravo v levo pod myslivnou: skučí vítr, vrzají kmeny, šumí větve píseň svou a drobné, husté klečí šelestí skoro kovovými zvuky. A z půdy vyráží plamen za plamenem, bludičky modravé, žlutavé, utkávají se v noční svůj ples, vysoko vzplanou, zaniknou vírem, zase pohasínají a zase vzplanou. Kam oko patří, všude, bez konce, bez začátku, míhají se tyto příšerné ohně, a vichr k tanci hudbu jim skládá.

Paní Zdena stála na vysokém náspu a zadívala se v noční ten rej, jejž po prvé viděla. Hrůza ji mladou obcházela, a přece od toho divadla rozloučiti se nemohla. Stará hospodyně již jí o něm povídala: samé dušičky bludné, které v onom světě klidu nenašly. Och, ten les je veliký hrob od nepaměti! — tak as stará mluvila, — co tu lidí pohynulo, co se ví a co se neví! Každý rok deset, dvacet obětí. Ten zmrzne, onen zbloudí, a hlad i únava uspí ho ve věčný sen, zase jiného zachvátí padající dřevo; čtvrtého omámí, obloudí příšery hvozdu, tak že padá za oběť číhajícím potměšilým vodám a bahnům lesním. A co je těch, kteří vespolek se potírají, lesníci a pytláci, podloudníci a finanční strážníci . . . A všecky ty duše, jako by slovo k sněmu si daly, ob čas se scházejí na jednom místě a tam zavedou si rej.

Těch řečí všech pamětliva, mladá paní tu stála a v tanec záhadných ohňů pohlížela. Chladno bylo, sychravý vítr hustými kučerami pohrával; přejel ji mráz, těsněji se zahalila v teplý vlněný šál. O čem přemítala, jaké představy nevídané divadlo v duši její budilo, kdož by nám pověděl? Manžel nebyl doma, v záležitostech služby bylo mu jíti do Štubenbachu a posud se nevrátil. ač už dávno ho čekala. Pojal ji strach; snad se mu něco přihodilo, ale co? O pytlácích dávno už slyšet nebylo, hajný Vavruch podle všeho z kořene tu čeládku vyvrátil; tak aspoň hospodyně jí řekla; manžel ovšem, když se ho tázala, odpověděti se vyhýbal. „Toť jsou věci pohřbené,“ řekl jí, „lépe o nich nemluviti.“ Ale hospodyně také povídala o lstivých obludách lesních. Mladá paní pověrčivou nebyla, nikdy strašidla a příšery neplnily obraznost její, ale dnes — což to nejsou hotové příšery tam dole?

Kdož ví, zda na tom přec něco není — proč by lidé tak na tom stáli, kdy by ledaco nebyli viděli?

Zašustil za ní krok, lekla se, div nevykřikla. Stál za ní mládenec. „To vy, pane Svijanský?"

„Odpusťte, milostpaní, ale je zde syrovo a chladno; bylo by snad lépe, kdy byste se vrátila do domu."

„Hleďte, hleďte," pravila, nedbajíc na řeč jeho a prstem ukazujíc dolů k močálu.

„Světélka bludná," odvětil, „už třikrát jsem je viděl."

Nicméně i on se zadíval. Stáli podle sebe dobrých pět minut, slova nedíce. Mládenec konečně mlčení přerušil řka: „Vavruch jich nemůže viděti, bojí se jich více nežli smrti; ani mluvit se před ním o nich nesmí, jinak zbledne a třese se jako osyka."

„Tomu věřím."

„A proč, milostpaní?"

„Pytláci, víte . . ."

„Vy jste také zvěděla, milostpaní?" Neodpověděla; až po chvíli řekla: „Je chladno, pojďme dovnitř."

Povečeřeli spolu, poseděli chvílku, pak že půjdou spat. Ona ulehla, spaní nepřišlo; vstala zase, lehce se přioděla, prostrannou ložnicí se procházela. V tom slyší kroky po schodech, po průjezdě. Nemýlí se, v skutku někdo jde. Hrůzou se zachvěla. Kdo tu chodí noční dobou? Chtěla zavolati, hlas jí selhal. Kroky pořád, ač dušené. Vzmužila se, chopila svíčku, otevřela dvéře, do průjezdu vedoucí. Jakás postava stála u dveří z domu vedoucích, právě otvírala; zavál vítr, svíčka shasla. „Panenko na nebi!" leknutím vykřikla, nohy jako by jí kosa podťala; musila se zachytit, aby k zemi nesklesla.

„Nelekejte se, milostpaní!" ozval se známý hlas mládencův — „já toliko chtěl z domu ven, vyrušit jsem vás nemínil."

„Bože, pane Svijanský, jak jsem se lekla!" Ani nevzpomněla, že polou je svlečena. „Kam jste chtěl?"

„A tak, — nemohu usnout."

V tom krok a krok, polootevřenými dveřmi do průjezdu vstoupil manžel. Paní pochopujíc náhle choulostivou situaci, uskočila do své ložnice. Revírník měl lucerničku, jejíž světlo právě padlo na mládence, který jako přikovaný stál u dveří, za nimiž ona, polou otevřené je zůstavivši, zmizela. Dlouhý, hrozivý pohled utkvěl na mladíku. Beze slova revírník ukázal na schody proti dveřím. — „Pro Boha všemohoucího, neračte se domnívati — nemyslete, — že —"

Revírník zase prstem ukázal, a mladík třesa se uposlechl energického pokynu a šel ke schodům. Revírník vstoupil do ložnice; pozdvihl lucernu, zář její padla na manželku schoulenou v lenošce; velký šátek s ní byl spadl, polo nahá, bosa tu seděla, oči k němu obracejíc. On se dlouho mlčky na ni díval. „Zdeničko, jest to sen?"

„Sen je to, hrozný, klamný sen, můj drahý," zaúpěla, zaplakala. Pověděla mu pravdu, holou nelíčenou pravdu. Uvěřil snadno. Padl před ní na kolena, objímal její bílé nohy: „Odpusť mi, zlaté dítě, mé hloupé podezření. Jaký jsem zpozdilec! na duchu scházím v těch prokletých

lesích!“ Ona usedavě plakala, rozčilením se třásla. I vzal ji do náručí, jako dítko na lože ji odnesl.

Druhého dne ráno došel si revírník nahoru k Svijanskému do pokoje. Ubohý mladík stál před ním jako hromada strachu; ani očím ani uším nevěřil, když mu představený jeho podával ruku a tónem skoro prosebným pravil: „Odpusťte mi mé přenáhlení, pane Svijanský, nebudiž o věci té více řeči, — žádáteli zadostiučinění, ke každému jsem hotov.“

Mladík sám se omlouval.

„Avšak, pane Svijanský, abych vám dokázal, že jsem vám otcovským přítelem, dovolte, abych vážně o jedné věci s vámi promluvil. Vy jste mladý muž, dovedný a spolehlivý, svým věcem dobře rozumíte, výborný z vás bude lesník. A přece, pane Svijanský, jste na nejlepší cestě vydati v šanc celou svou budoucnost, všecko štětí své. Zamiloval jste si hajných Katy, a já se vám nedivím, Katy je po čertech hezké děvče.“

„Ale, pane revírníku — jak ráčíte věděti —?“ koktal v rozpacích mladík.

„Příteli, u nás je sice jiný svět, ale i u nás mají zdi uši a stromy oči. U nás má každé dospělé děvče milence, to se tu samo sebou rozumí. Že vy tam v noci docházíte, nepříčí se rovněž zdejšímu mravu; tohoť vám zazlí tak málo, jako paní správcová v Lounsku toho, že jste o besedách s její dcerou tančíval, jak sám jste nám vypravoval onehdy. O to se tu nejedná, a Vavruch s puškou na vás nepůjde, jako před lety chodil na ničitele srnců. Ale tu běží o něco jiného. Takový poměr může jen dvojím spůsobem končiti: buď si tu dívku za manželku vezmete, nebo se jí zřeknete, jinými slovy, opustíte ji. V prvém případě především hezky si počkáte, a do té doby stokrát vás omrzí, neboť vy jste vzdělaný člověk a ona je ženština nevědomá, sprostá, k vám nijak se nehodí, a vy byste si ji vzal pouze z povinnosti. Takových případů tu máme dost, a domácnosti ty nejsou nejšťastnější, ježto ženy mužům nejsou družkami. — Zvolíteli druhou cestu, pak se vás táži, zda se ve vás neozývá hlas svědomí? zda si nepravíte, že jste snížil dobrého, ubohého, vás milujícího tvora? Jest to vážná věc, pane Svijanský; před svědomím svým každý chce obstáti, a omluvami svědomí neuspíte. Každý takový rozchod, každé násilné přetnutí obvyklých svazků, na němž, uposlechnuvše hlasu rozumu svého, jsme se ustanovili, bolí a pálí, rány a jizvy zůstavuje.“

Pan revírník se zamlčel; mladík klesl na stoličku, hlavu sklonil, tváře i oči v dlaních ukryl.

„Děkuji vám, pane revírníku,“ zašeptal, „vše nahlížím, ale co mám činiti? jak vybřednouti? Věřte, jen ta nuda —!“

„Ba, uhodl jsem,“ smutně odtušil revírník; „nuda to byla! Nuda je naše kletba, kteráž každého z nás už stihla a stíhá všecky, jimž osud pobyt v těch končinách vykázal; i na vás už ta kletba dopadla, sotva jste sem vkročil. V mých očích jste omluven, i v očích všech, kdož poměry u nás znají; ale omluva ta vaší budoucnosti neprospěje. O radu v té příčině je zle. Kdy bych vám řekl, abyste se hleděl odtud dostati, kdy bych i sám, seč jsem, vám k tomu byl nápomocen, už byste tím druhou cestu nastoupil, děvče opouštěl. Jednou jen radou

mohu vám býti, ač obtíží jejích sobě netajím. Nicméně znám řídké případy, že věc se vydařila: hleďte sám to děvče povznesti, snažte se ho trochu vzdělati. Možná, že je bystrá, že se dovtípí, a pak je dobře. Ničeholi nesvedete, rady vám nevím; nijak mi nepřísluší do vašeho svědomí se míchati." —

Téhož dne ještě po povinné obchůzce, která za nepohody dlouho netrvala, zašel si příručí k hajnému; za bílého dne, bez ostýchání tam zašel. Vavruch nebyl doma; Katy za domácími pracemi chodila. Jak vstoupil, zarazila se, tázavě naň pohledla.

„Pojď sem, Katy!"

Přistoupila, ohnivý svůj pohled na něj upřela. „Proč jsi nepřišel včera?" zašeptala.

„Nemohl jsem; pán nebyl doma."

„Předevčírem také nebyl doma, a přece jsi přišel . . ."

„Nemohl jsem, povídám ti. Musil jsem ho očekávati, v noci se vrátil."

Spokojila se, dále se neptala.

„Katy," tázal se on po chvíli, „umíš čísti?"

Té otázky patrně neočekávala; s udivením se naň podívala; pak odsekla krátce: „Ne! a co z toho?"

„Katy," řekl měkce, uchopiv její ruku, „máš mne ráda, viď?"

„Mám!" i pohladila ho, položila ruku na rámě jeho. Zraky jejich se setkaly, z očí dívky sálal onen žár, který už dříve rozum mu byl pomátl. Přivinul ji k sobě, celou ji zlíbal.

„Katy — já si tě chci vzíti; mojí ženou budeš, ale paní z tebe musí býti, jako paní revírníková, slyšíš — ale čísti musíš umět, já tě budu učiti."

Vyskočila, vymkla se mu: „Tys blázen! ze mne paní, jako paní revírníková! ha, ha, ha!"

„Opravdu, Katy, paní z tebe má býti; vždyť já také myslím, že ze mne bude revírník, neli zde v Pürstlinku, tož jinde."

„Paní Malá v Podroklaní je také revírníkovou, a neumí čísti," odtušila ona.

„Tací už teď revírníci nejsou, já nejsem Malý; já chci, aby moje manželka uměla čísti, aby byla paní, aby se chovala jako paní, abych se za ní nemusel stydět."

Postavila se před něj, levou ruku o kyprou kyčli podepřela, pravou do vzduchu zamávala; černý šátek jí na týl sjel, tmavé kadeře spadly na skráně, na rozpálené líce i na bílou košilku, pokrývající ňadra i rámě: „Nechcešli mne takovou, jakou jsem, najdi si jinou; ženou ti budu, paní jakživa ze mne se nestane."

Obrátila se k němu zády, uchopila kadečku s prádlem, vyzdvihla si ji na hlavu a opustila jizbu, hrdá jako královna. Mladík seděl všecek zaražen; toho neočekával.

Vešla stará, pozdravila, pousmála se, položila před něj bochník chleba i nůž, postavila slánku a také odešla.

Čekal ještě chvilku, zda Katy se vrátí; když nepřicházela, sebral se i on a volným krokem ubíral se do myslivny. —

Čtyři neděle uběhly, zima nastoupila vládu; po celé dni stála myslivna uprostřed bílého víru vloček sněhových, tak hustě padajících, že na dvacet kroků nebylo lze ji viděti. Někdy tiše trousil se sníh, někdy zadul do něho vítr, ve sloupy těkavé, do opravdových smrští ho sehnal, tak mohutných, že, když se rozpadly, mžikem vše kyprým, lesklým hávem zvýší několika střevíců pokryly. V takový čas s nebezpečím jest, na sto kroků od obydlí svého se vzdáliti. Žádné oko nepronikne padající spousty, ba jak je otevřeš, bodá do něho na sta křišťálových jehliček, palčivou bolest působíce; vše kolem tebe vře, není vzduchu, není světla, neslyšíš, nevidíš; vous ti mžikem pokryjí bílé spousty, spekou se, zacpou ti ústa i nozdry, celého tě zavějou. A když ustane na krátko nepohoda, jeví se ti rovná, jednotvárná pláň; o modrošedé kleči ani památky, mlází do tří, čtyř metrů výše zasypáno, že jediné větvičky neuzříš, koruny vysokých stromů, kde hustě stojí, jsou spojeny jako pod jedinou vrškovitou střechu, kterou kmeny drží jako sloupy chrámové strop. Procházeti bys se mohl v šeru kleneb sněhových, kdy bys k nim dojíti mohl. Ale sníh jest ještě kyprý, řídký, vrstvy k sobě nelnou a do bezedna by se probořil, kdo by svěřiti se chtěl ošemetné té půdě. Teprve když slunko zas zasvitne, když jižní vítr přinese oblevu, zhoustnou vrstvy; nové pak mrazy ledovou korou potáhnou povrch, tak že možno se odvážiti, aspoň když připnou se na nohy sněhové obruče. Avšak brzy nový sníh přinesou oblaka, nové vánice nastávají, a na staré vrstvy nové lehnou. Někdy napadnou takové hromady sněhu, že lámou se pod tíhou větve starých stromů a jich praskot i rupání za tichých nocí ze značných dálek k uchu doznívá, záhadné zvuky těm, jimž zjev ten povědom není.

Mezi myslivnou a obydlím hajného přerušeno všecko spojení; ohromné závěje položily se mezi obě budovy v nepřekročitelných, desateronásobných hradbách. Kdy by kde byl oheň vypukl, kdy by nemoc byla přišla, neštěstí jakékoli bylo přikvačilo, nebyli by si lidé mohli navzájem pomoci. I dřevaři, uvězněni v chatách svých, zasypaných sněhem, že jedva komín vyčníval, trávili čas jako syslové v zimním pelechu. Líně čas se plížil; od rána do večera hořely bukové louče; noci černé jako stíny podsvětí, bez svitu luny, bez třepetavého kmitu hvězdiček. Dřevaři přivykli; tráví takové časy mezi snem a polosněním; jejich duch nepracuje, jim nuda neškodí a přetopený, parami přesycený prostor malých světniček příjemným jest jim pobytem. Válejí se na ložích, ve sladké zahálce odpočívají po námahách svých a sbírají síly k novým, jež nastanou, až utuhne, usadí se bílá pokrývka matky země.

U hajného o málo jinak bylo. Vavruch seděl od rána do večera na obvyklém místě svém, do výhně kamen, do světla louče pozíraje, v oblaky dýmu tabákového se hale. Děti spaly jako jezevci, matka a dcera, domácí práce obstarávajíce, obvyklým spůsobem němě sem tam přecházely. Svět vně jako by pro ně nebyl, leda že Katy ob čas vyběhla na násep, kolkolem se ohledla, pak zase se vracela. Snad přec čekala někoho, ale tam, odkud přijíti měl předmět její touhy, dohlednouti nemohla: myslivna ležela k severu, a na severní stěnu hajnovny, do níž okno komůrky upraveno bylo, tolik přilehlo sněhu, že sahal až po střechu.

U revírníků jedno měli slunce, které zlatým svitem svým nudu jim plašilo: mladou paničku. Smála se, zpívala kde kterou písničku, a když všecky vyzpívala, počínala znovu. Někdy zasedli všickni do kruhu, i stará Nany, a povídali si, při čemž Nany nejvíce měla solo. Co před padesáti roky, nebo vloni se událo, stejně přicházelo na přetřes, všecky klepy až daleko do Kvildy, do Bučin, do Rehberka i do Bavor; Nany o všem věděla, a paměť její byla ku podivu věrná.

Někdy však i přes jejich slunce přecházely mraky, v černé chmury se nakupily: bývaly hodiny, kdy zastesklo se mladé paničce, tak zle se jí zastesklo, že se dala do pláče. Konejšil ji manžel, často však na sebe samého toužil, že ji mladou do své odloučenosti zavlekl, ve vězení svém těžkými pouty přikoval. Těšíval ji řka: „Dušinko, strp jen, poshov málo; věčně tu nebudeme, kníže pán se slituje, až zevrubně mu povím, jak hrozně je tu v zimě. Ach, odpusť mně sobci, že v tu bídu jsem tě uvrhl; bylo mi, že bez tebe mi žíti nelze.“ A když ho viděla tak sklíčeného, když slyšela ze slov jeho tu velkou lásku jeho, tu prchaly chmury, tu vzplál zpod řas zarosených jasný, teplý paprsek a rty zašeptaly: „Ach, odpusť ty mně nerozumné, že tak špatně tvou lásku i dobrotu splácím!“ I ovilo štíhlé rámě mohutnou jeho šíji, ponořily se bílé ruce ve tmavý, hustý jeho vlas, a stříbrný smích, a ples, a píseň slavičí. Venku šero a chmury, venku chumel a noc, ale poblíž jeho vesna a kvítí, zlatého slunce svit.

Nejhůře bylo mládenci; ten sice též účastnil se večerních besed, ale ty poměrně přec jen krátký čas vyplňovaly. Co jinak činiti? Ovšem, tu a tam hovory s revírníkem o věcech služby i o jiných, to však stačiti nemohlo. Kdy by jen knih bylo! . . Ale co naplat, kdy by jich i bylo! Světla nebylo ani v poledne, a se svítivem zacházelo se skoupě nad míru, jako s potravinami v obleženém městě; mohla by se vyčerpati zásoba, a kde potom vzíti? Při pouhém pomyšlení by se člověk zbláznil.

V takých chvílích nudy s urputnou tvrdošijností předstupoval před něho obraz Katin. „Hloupá děvka!“ říkal si z počátku, rval se s obrazem tím, odpuzoval ho, k čertu posílal. Ale obraz se nedal; vždy a vždy zas předstupoval, upíral naň svůj zrak vzňatý ohněm něhy, až i v něm roznítila se vášnivá touha. Sladkým lichocením vkrádalo se v duši pokušení: Kdy bys k ní mohl, k té dívce nevzdělané, která čísti neumí! — I vyjednával, smlouval: „Nu, na chvíli, na čtvrt hodinky,“ pravilo pokušení — a když svolil: „Na hodinu viď?“ lichotilo opět. A konec? třeba na vždy, jen kdy by ji tu měl! „Katy! Katy!“ zněly všecky struny srdce jeho. Bez Katy není života, třeba čísti neuměla. S Katy je ráj, bez Katy peklo. Že ji jen tak spurně opustil! Na místě se ožení, jakmile bude moci! Neumí čísti, dobře! Což pak s ní bude čísti, snad metafysiku študovati? Čísti bude sám, četl by i dnes, kdy by bylo oleje do lampy. Ale oleje není, a denního světla rovněž tak málo, nemůže čísti, právě tak jako ona. Jak by mu čas ušel, kdy by ji tu měl!

Šel na náspí — chumelilo se. Skrze šero padajících, vířících se vloček uzřel jakýs pahrbek neurčitých obrysů . . . tam byla ona, toť

byla ona, toť byla hajnice. Kdy by tam tak mohl doskočit, doletět! Vše marno — nemůže . . .

Vrátil se; vstoupil do čeledníku, kde Nany vládla. Vařila právě otruby pro telata a oblažila ho podrobným vypsáním všech duševních vlastností strakatého býčka a lysé jalovičky, která prý jeví rozum opravdově lidský. Hektor povaloval se po zemi, třel si záda o podlahu a vedl boj s cizopásníky, začež se mu dostalo kopnutí volaté děvečky, která tvrdila, že jí to dělá naschvál, aby jí nadělil, čeho si ona nepřeje.

„Vystavím si drobnou chaloupku . . .“ zpívala v jídelně naproti přes chodbu mladá panička. Zvuky prosté písničky až sem k němu docházely, bezděky zpíval také. „Pro Katy!“ dodávala kontrabasem jakási struna v nitru jeho.

Byl konec boje; pokušení zvítězilo úplně, pomyšlení na dívku a touha po ní vyplnily celou duši jeho; jméno její maje na rtech usínal i probouzel se . . .

Rozumí se, že nejednou upřímně rozhovořil se s laskavým představeným, že pověděl mu o výsledku domluv, které dívce učinil, aby čísti se naučila. Toužil na ni i na sebe, vmlouval se do trpkého hněvu proti ní, děkoval revírníkovi za to, že oči mu otevřel, ujišťoval ho, že do smrti nezapomene, před jakým nebezpečím radou svou ho zachránil.

„Poctivý byl můj úmysl,“ dokládal se; „když nechce, jakáž pomoc! Aspoň *mne* viniti nikdo nemůže, ať sama sobě následky přičte.“

„Jen zůstaňte pevným a trvejte na svém,“ radíval revírník; „buď vás upřímně miluje, pak po čase nahledne, že se vůli vaší podříditi musí; aneb láska její není opravdová, a pak — nu, pak není škoda.“

„To je to, to je to . . . hloupá je, tvrdohlavá . . . to bych pochodil! Konec je, nechci ji — že jsem jen byl tak zaslepen!“

Ale sotva že mladík byl sám, prchalo roztrpčení jeho a hněv jeho tál jako sníh pod paprsky letního slunce. Přicházelo zase pokušení, lichotilo, omlouvalo a vítězilo, jako právě jsme viděli.

V takových bojích tedy utekly čtyři neděle tuhého vězení. Ale všecko do času. Ledový vítr roztrhl chmury na nebi i na zemi, zaplašil mlhu i mraky, a zimní slunce polilo leskem svým široširé sněžiny. Po několik hodin denních trochu tál povrch sněhu, k večeru, v noci i z rána zase přituhlo. Ihned použili dřevorubci pohody, vyšli z chat s rýčemi a lopatami, spojili se mezi sebou, proklestili si cestu k hajnému a společně s tímto upravili stezku do myslivny; za málo hodin vše bylo v pořádku. Každé hrudi lidské se uvolnilo, všem bylo, jako by dlouhou vazbu měli za sebou a zlatá volnost opět jim kynula. Sníh vůkol, samý sníh; kam jen oko padlo, oslňoval je bílý, lesklý příkrov: žádný luh, žádný močál, žádná kleč, žádný les, vše jednotvárná pláň, lesklá běl, z níž nesčetné miliony třpytných diamantů odrážely paprsky sluneční. Černé kruhy se dělaly před očima, jež brzy pálily, až slzy vytryskly — ale Bůh dal světlo!

Jen co se našli, bez průtahu se mužové v poradu sestoupili. Pohody třeba užiti dle možnosti; na svahu malého Špicberka bylo narubáno několik set sáhů dříví, pokáceno tolikéž set kmenů: to vše musí se dopraviti dolů k potoku, odtud k nádržkám. Perná, strašná práce,

avšak, Bůh dal světlo! Klády i polena hluboko leží pod sněhem, dlužno je vyhrabati, vykopati do sněhu cestu, upraviti sanici se svahů dolů, naložiti dříví na saně, saně pustit i s člověkem, který krkolomný let jejich řídí a mírní. Vše, co má nohy a ruce, musí do díla, i ženy a děti od desíti do čtrnácti let. Mužové jdou napřed, by první cestu vyšlapali; mají sněhové obruče na nohou, aby tělo stálo na širokém podkladu, chůze však v nich jest těžká, úmorná, nezvyklým téměř nemožná.

Příručí viděl po prvé všecky tyto práce a přípravy, o nichž v českém kraji tušení nemají; připjali i jemu obruče, aby chůzi v nich se naučil; za půl hodinky tak byl utrmácen, div k zemi neklesal. Odepjal si těžkou tu obuv na vyšlapané již cestě a zašel do hajnice, aby si poodpočinul. S tíží se tam domotal, skoro bez sebe únavou klesl na lavici. Seděl tu sám, jen nejmenší děcko spalo ve visací síti. Náramné horko sálalo z kamen a dusné páry naplňovaly jizbu, pot mu z čela vyrazil, ani ho nepostačoval utírati. V kamnech praskal oheň, voda vřela v mohutném hrnci na plotně, hodiny cvakaly jednotvárně — jinak ticho, nic myšlenek jeho nerušilo. Tu seděl zase. Jak milo tu bývalo koncem léta — tehda, když se s Katy vrátil z Kvildy. Viděl ji dnes, ryje cestu s ostatními. Krásná je, zbláznit by se člověk mohl; trochu bledší, oči trochu zapadlejší — ale sluší jí ten ráz melancholický. Jak divně naň pohledla dnes ráno . . . cítil ten pohled až do hloubí duše. Trápí se, chudinka, toť očividno. On pak je blázen; čeho žádá na ní? Kvítka z Pürstlinských hvozdů nelze porovnati s růží žírných zahrad. Smrček lesní je krásný a palma je krásná též, ač krása obou rozdílný má ráz. Máli smrček nás potěšit, smrčkem musí zůstati; kdo jej chce v palmu přetvořiti, třeští.

Venku klap! klap! po kamenném náspu. „Katy! Katy!“ zaplesal v duši jeho hlas; poví jí vše . . . Ale vešla matka, pozdravila ho svým dobrým skromným úsměvem: „Pan adjunkt je unaven,“ pravila, „není divu; v obručích se těžko chodí; ale všemu se pan adjunkt naučí; pan revírník také v tom chodit neuměl, ale teď umí, a jak!“

„Všecko mne bolí, hnáty mám jako zpřeráženy.“

„Zítra bude ještě hůře, ale když pán neustane jich nosit, za krátko přivykne. — Ale hlad budou míti mužští, pán uvidí, jakou mísu nudlí jim uvařím.“

Položila vedle něho známý bochník chleba, nabila do peci, co se jen vešlo, a více si ho nevšímajíc šla po své práci.

Mladík, sám sobě zůstaven, zase se oddával svým myšlenkám. Pan revírník je hodný, moudrý, rozvážný, dobře s ním smýšlí; co však platno . . . Žádný člověk osudu svému neujde, ať i co jemu souzeno, se naplní . . .

Dvanáctá odbila; na myslivně sezváněli k obědu. Jako stříbro zněl zvonek jasným, zimním vzduchem. Mládenec vstal a vyšel na násep. V černém chumáči hemžil se na bílém sněhu hlouček vracejících se z práce lidí; již rozeznával jednotlivé postavy, kráčející podle sebe i za sebou po vyhrabané cestě, třeba obličeje viděti nemohl. Blíž a blíže docházely postavy v řadě jedny za druhými, po jedné, po dvou i po třech; tu všecky, tam některé v hlubokých tratily se ouvozech,

načež za krátko opět oku se objevovaly, mužští v čepicích s kraji přes uši staženými, ženy majíce hlavy velikými šátky tuze obvázané; všichni nesli pod paždím lopaty i rýče. Jasné slunko zimní metalo na ně paprsky své a černé, pohyblivé stíny padaly na lesklou, bílou hladinu sněhovou.

Svijanský šel jim vstříc, zvolna, o sukovitou hůl se opíraje. V čele tlupy kráčel hajný, zamračený, nemluvný jako vždy. „Bolí nohy! bolí?" štěbetaly ženské a smály se; jen jedna se nesmála, mladá, krásná; obrátila k němu velké, temné oko zpod řas jíním pokrytých. On četl výčitku v její tváři a bezděky sklopil zraky; obrátil se s tlupou, kráčel stejně s ubírajícími se k obědu. Promluviti s Katy nemohl, ani chvilku sama nešla, vždy někoho po boku měla; k tomu padesát kroků za tlupou kráčel revírník; příručí pociťoval cosi jako stud. Toliko u samé hajnice na okamžik s ní byl sám.

„Katynko," zašeptal, „odpusť! očekávej mne, přijdu po deváté."

Slovem neodpověděla, nepřikývla aniž znáti dala, že porozuměla; mlčky vstoupila na násep, zaklapaly hrubé dřeváky na kamenech, zaduněly na prkenné podlaze v průjezdu — cvakla klika, bouchly dvéře.

Mladík tu stál jako přimrazen a díval se za zmizelou, až položila se na rameno jeho těžká ruka a vlídný hlas revírníkův podle něho se ozval: „No, no, mládeneček nemůže zapomenouti . . ."

Začervenal se jak pivoňka. „Co má člověk dělat . . ." zakoktal.

„Pojďte k obědu, odpoledne půjdete s námi na Špicberk ke dříví, dokopáme se tam; uvidíte, jak se dělá smyk, to vás z myšlenek vytrhne." Vida, že mladík jaksi nesměle pohlíží na utrmácené nohy, dodal: „Nebojte se, nechte jich bolet, však přestanou; obručí brát už netřeba, cesta je proražena."

Tuhá práce odpoledne; po kleči a zakrsalých smrčcích, které kryjí jihovýchodní svah Špicberka, nebylo stopy, neobjevily se, ani když na čtyři střevíce hluboko sníh odhrabali; ležely tu sněhu strašné spousty; tu a tam z něho čněl černající se vrchol vyššího stromu; zkoušeli mužové hutnost sněhu, vydavše se na obručích na hladinu bílou; pak hrabali, na obě strany vyhazovali a dráhu ušlapovali; vzhůru dolů po stráni dupali, sjížděli, urovnávali, až se jim pot s čela lil; nedbali dlouhých stínů, které brzy vrhaly postavy jejich i velký les, v nedaleké vzdálenosti stojící. Jako veliká rudá koule zapadalo slunce na bavorské straně, nachovou záři zahořely drobné mráčky, jež ho věnčily; nad bílá temena hor na východě vzneslo se čiré šero, jímž záhy prokmitly modravé hvězdičky; ale dřevaři i ženy jejich v práci neustali. Zapadlo slunce zúplna, lehla noc plná svitu hvězdného: na jihu zaleskl se, právě nad Luzným, zlatem opásaný Orion, i Procyon i Sirius; na severu jako by nad myslivnou nebeský Vůz a Polárnice. Ticho vůkol, žádný šum, žádný větřík, za to mráz, že kroky po sněhu hvízdaly. A bez ustání lidé v práci pokračovali, tlumeně zaznívala slova povelná, mocně dýchala každá hruď. Příručí sám, aby se zahřál, brzo lopatu vzal do ruky a sníh odhazoval, brzo s druhými se bral vzhůru po svahu i s nimi dupaje sbíhal; často stál i šel Katy po boku, ale dívka slovem k němu nepromluvila, jedva tu a tam krátkým, nesmělým pohledem druh na druha popatřili.

Přese všecku neúnavnou píli nedostali se pracovníci až k nakupeným na podzim zásobám klád a dříví, jež hluboko pod bílým ležely příkrovem.

„Kolik že je klád?" tázal se revírník hajného.

„Dvě stě a tři sta sáhů dříví polenového," odvětil tento; pak, obrátiv se k lidem, kteří za odpočinkem poustali: „Co stojíte? co lelkujete? Vzhůru! do práce!"

„Dost!" vece revírník, „minulo sedm hodin."

Právě vycházel skoro úplný měsíc mezi Marberkem a Moorkopfem, když, těžce oddychujíce, lidé zpáteční pochod nastoupili; hajný opět v čele zástupu, revírník řadu uzavíral, zavolav k sobě příručího, únavou jedva se plížícího, jehož jako naschvál, aby zabránil sblížení se s Katy, po celou cestu od sebe nepustil. Krátce, než došli hajnice, Katy, ubírajíc se bezprostředně před nimi, mohla slyšeti snad úmyslně po německu pronešená slova: „Zítra, mladíčku, nadějete zase obruče, abyste přivykl; bez těch to u nás nejde. Budete dnes dobře spáti, zítra časně přivstaneme."

Všichni dřevorubci i s ženami vešli do hajnice, aby tam společně jedli, ježto doma krom hajné nezbylo, kdo by o uvaření večeře se staral; co dítek se týkalo, ty měly mléko a chléb, a starším péče o mladší připadla; v té příčině rodiny navzájem si vypomáhaly.

V myslivně mladá paní manžela i příručího přivítala; byla vesela a dobré mysli, patrně i na ni boží světlo blaze působilo. „I vy tuláci," smála se, „před západem slunce šla jsem vám vstříc; kdo by si pomyslil, že tak dlouho budete otáleti; podívejte se na hodiny, skoro osm!" Trvalo to hezkou dobu, než rampouchy, které slepily hustý vous revírníkův, tak rozmrzly, že políbiti mohl ženušku v bílé čílko.

„A vy?" obrátila se mladá paní dovádivě k Svijanskému. „Co pak vám chybí? vypadáte, Bůh mi odpusť, jako zmoklá slepice."

Mladík se poněkud nejapně pousmál; manžel zaň odpověděl: „Bolí ho nohy, Zdeničko; zvyká si na obruče a hlad asi má také."

Uzené maso vepřové s knedlíky a se zelím stálo na stole; tak rád ho mladík jídával, dnes sotva se ho dotkl. „Vy nejíte!" zvolala panička, „pro pána krále, snad se vám nechce stonat?" Opravdové leknutí jí zíralo z dobrých, modrých očí. Nemoc v té samotě, jaké strašné pomyšlení!

„Nestarej se," smál se manžel, „je utrmácen, toť vše. Člověk podobá se honícímu psu; tomu též se do jídla nechce, když celý den za srnkou se honil."

„Pěkné porovnání," zadurdila se, „už pomalu z tebe bude Malý."

„Pan revírník má pravdu," vece usmívaje se příručí, „únava chuti k jídlu ujímá; za to se chce píti. Směl bych vás prosit o druhou sklenici piva?"

Nalila mu, sama mu podala; podívala se naň, vyhlížel jako růžička. To ji upokojilo. Po krátké době tou měrou se rozveselila, že příručí se obával, aby se jí nechtělo do zpěvu, do něhož jemu nijak nebylo. Vstal tedy a předstíraje velkou ospalost, přál dobrou noc a odebral se do svého pokojíku. Vrhl se všecek oděn na lůžko a čekal;

překonán denním namáháním, usnul několikráte, vždy však se po krátké době zase probral.

Měsíc posílal mu světlo svoje skrze ojíněná okna; podíval se na hodinky: deset minulo; ticho v celém domě, dojista vše spalo. Vstal polehoučku, zul vysoké své štulpy, obul letní perka a přes ně dva páry vlněných punčoch, pak tiše, tiše, pomalounku z pokoje, po schodech dolů, tmavou chodbou ke dveřím domu, jež tichounce otevřel — měl v tom konání patrně praxi, — a ven do mrazné zimní noci. Zadem do hajnice nemohl: leželo tam sněhu až po střechu. Co na tom? půjde z předu. A šel. Kolem chat dřevařů vedla ho noční pouť; nikde světla, vše spalo. Doplížil se na násep u hajnice; i tam hrobové ticho. V dáli štěkala liška, jiná skučivě odpovídala . . .

VI.

Nastal na známém nám svahu Špicenberka čilý život, který trval od ranní tmy do večerní. Dřevaři vyhrabali nakupené zásoby polen zpod hlubokých závějů sněhových, smetli vrstvy sněhu s nahromaděných klád, upravili ke všemu cestu, dotáhli sami těžké sáně s vykřivenými, zobákovitě končícími sanicemi, železem okovanými; zvířata stěží by obstála při této strašné, úmorné práci, kterou tu konali synové lidští. Mráz ráno i večer žíhal krutý, že sníh pod nohama hvízdal a sypěl zvukem kovovým, že vous horkým dechem ovanutý v tlusté rampouchy mrzl i řeči bránil, svrchní šat bílým jíním se pokryl a krůpěje potu po tváři se řinoucí a na oblek dopadající ve stříbrné perly se měnil; nebylo stání ni ustání, zima nedala, ku práci a pohybu nutíc. Když pak slunce k poledni silněji zasvítilo, překročivši temeno Luzného, jehožto lesklou běl fialové, modré i nachové páry a stíny nevídanou krásou polijí, již popsati nelze; když paprsky přímo dopadaly na sníh: tu tál bílý povrch, v drobné kapky se slévaje; ale studený dech spodních vrstev okamžitě milliardami tuhých sponek kapky spoutal a hladká ledová kůra se utvořila. Ušlapaná cesta proměnila se v lesklou klouzačku, o niž noha bez podpatku obrněného zubatou podkovkou marně by se byla opírala.

„Sanice je hotova!“ hlásil hajný revírníkovi.

Počali nakládati dříví na sáně, dva i půl třetího sáhu na jedny, ženy při té práci pomáhaly. Polena často ledem byla oblita, spečena, násilně bylo je od sebe trhati.

Naloženy první sáně; odtáhli je ke svahu. Usadil se na předku silný muž, podepřel nohy na příčku mezi obě sanice vpravenou, objal zobákovitě zahnuté konce sanic oběma ramenoma, vzal do pravice těžké, železem okované bidlo, jímž běh i směr saní brzdil a řídil. Opřelo se jich několik do saní, ty pohnuly se na svislém svahu, šouply se níže, pomalu, rychleji, vždy rychleji, až s větrem o závod, vlastní puzeny tíží, uháněly. Syčely, hvízdaly táhlým, vysokým tónem, až dolů doběhly, kde vůdce jejich je zastavil; za dvě minuty vykonaly cestu přes dvě stě metrů dlouhou. Dole je očekávali lidé, kteří ihned stranou je zatáhli a dříví skládati se jali. Za pět minut přiběhly druhé sáně, pak

třetí, pak čtvrté. Když ty doběhly, celý zástup, který nahoře byl nakládal, hnul se dolů, aby nápomocen byl při skládání a pak sáně zase nahoru vytáhl.

Svážení dříví po saních jest práce nad míru obtížná a nebezpečná, která vyžaduje neobyčejné síly, velkého cviku a nemalé obratnosti a chladnokrevnosti; kdy by člověk běh jejich řídící dost málo při brzdění se opozdil, sáně by se v letu překotily, z dráhy vyšinuly, střemhlav Bůh ví kam zaletěly. Není roku, aby doprava dříví tou cestou obětí nevyžadovala. Kdo je sečte, ty oběti neznané, které rodí se a mrou v zapomenutém světě? Pláčou vdovy a siroty, to je všechno; pláčou v chudých chatách, v očazených dýmem jizbách, na malých hřbitůvcích, kde sotva tu a tam stojí černý kříž s nápisem záhy vybledlým — ale přes hradby hor pláč a kvílení nezavzní, ohlasu nebudí. Železná nutnost vládne tvrdou pěstí a nemilosrdná pata její zdrcujícím krokem přechází přes všecko, co by zprotiviti se zamýšlelo.

Když dřevorubci sváželi po tři dni dříví polenové a dráha v sněhu hodně ssedla a jako zrcadlo hladkou se stala, přišly na řadu klády. Nakládají se tím spůsobem, že připoutají se k saním v polovici délky své; jeli kláda velmi silná, jako tehdy sta a sta jich bývalo, naloží se jen jedna; jsouli slabší, připoutají se dvě, tři i čtyři. Muž, který směr saní i běh jejich řídí, usedne před kládou, natáhne nohy a bidlem řídí i brzdí. Jest zajisté jízda s kladami ještě mnohem nebezpečnější a vyžaduje ještě větší síly a dovednosti, ježto hřmotná, dlouhá hmota se tetelí jako obrovská struna, a běda nešťastníkovi, který by se neudržel: vymrštilo by ho do vzduchu letem divým prchající drvo, jako tetiva mrskne šípem . . .

„Skoro týden už trvá ta pohoda," radoval se revírník, vida, že už přes sto klád dole nakupeno, mezi nimí četní velikáni, skoro sáh v průměru mající, mrtvoly pralesa, které snad už padesát let ve vlhkém mechu ležely, větrem a vlastní tíhou, nikoli rukou lidskou sklány byvše; pouze setlelý povrch odstranila sekera dřevorubců, vnitřek byl zdráv a huten, kyselinou rašelinaté půdy uchován, nejlepší materiál na resonanční prkénka.

„Ještě tři takové dni kdy by se vydařily, všecko je dole — ale zítra je štědrý večer, v poledne přestane se dělat." Ležela jakási výčitka v tónu slov, reptání proti svatému obyčeji. Mluvčí sám ihned to spozoroval, zarazil se a chtě tvrdá slova opraviti dodal: „Ale dobře je, ať si chudáci odpočinou; snad i po svátcích bude pěkně."

Po celý ten čas, co dříví se vozilo, vařili si dřevorubci oběd svůj pod širým nebem; ani revírník s příručím svým domů jíst nechodili. Doma mladá paní ve společnosti staré Nany trávila čas, jak mohla; ta stará celý den povídala, a panička naposlouchala se stokrát slyšených věcí a příhod; neveselé asi byly, neboť v den, jenž předcházel štědrý večer, zavzdychla si ubohá a zvolala: „Nany, Nany! smutno je tu, smutno k smrti; mně se stýská." Když manžel za pozdního večera domů se vrátil, viděl stopy slz na řasách a vlhké oči. „Smutnoli ti, Zdeničko?" Nemohla se udržeti, dala se do usedavého pláče: „Jak pak by mi smutno nebylo?" vzlykala, „není co dělat, a pak, zítra štědrý den, přicházejí myšlenky na matičku, na malé bratry . . ."

Projel mu stesk její srdcem jako ostrý nůž. „Odpusť, Zdeničko — já starý, zkušený, měl jsem s to míti rozum. Vinu těžkou jsem na sebe uvalil, že jsem tebe mladou do té pouště zavlekl. Jaký jsem já sobec!“

„Nejsi sobec, jsi šlechetný člověk,“ v slzách se usmívala — „ale pořád mi přichází na mysl matička . . . Odpusť, snad přivyknu, ale jsou to první vánoce, jež daleko od ní trávím.“

Zas se dala do pláče tak žalostného, hořkého, že bolno bylo na ni patřiti. On mlčky usedl, dlaněmi tváře si zakryl. Hořké myšlenky se v něm rodily. Utrmácený, promrzlý domů přišel z tvrdé služby své; pěkného přivítání se mu dostalo! Tak se na ni těšil, a nyní? Nebylo mu lépe, když sám tu býval? . . Ve dne se lopotil, v noci spal. Žádná radost, ale žádný též zármutek; žádné světlo, ale žádný též stín.

Příručí věci jinak bral. Mladé, pružné jeho tělo na zdejší námahy brzy přivyklo, i na obručích chodit se naučil. Každé noci opakovaly se výpravy, jež z myslivny do hajnice podnikal; revírník snad o nich zvěděl, snad jenom je tušil, ale té chvíle, když viděl smutek v domě svém, řekl si, že ten nerozvážný mladík věci lépe rozumí než on: sem patří takové ženy, jakou jest hajného dcera; té se tu stýskat nebude: každá rostlina ve svém podnebí, každý člověk ve svém světě . . .

Druhého dne časně ráno už všecko téměř obyvatelstvo Pürstlinské zase se octlo na Špicberku; spouštěly se sáně s kladami. Krásný zimní den, jako všecky předchozí; slunce už minulo Luzný a plným světlem svým ozařovalo pláň podle potoka. Revírník stál nahoře, právě kde svah se klonil, příručí dole blíž potoka, kde nakupeny svezené dolů klády. Právě zas vytaženy nahoru čtvrté sáně. „Jedenáct hodin,“ vece revírník, „ještě jednou dolů s nákladem, potom domů! ani minuty více se nezdržíme, svatý je čas . . .“ a po chvíli, usmívaje se: „Švestková omáčka čeká.“

„Ba, čeká,“ odvece obstárlý jeden drvař, „a děti se na ni těší . . .“

„Složit se ještě dole musejí klády,“ vmísil se hajný do řeči; „saní tu nechati nelze, kdo ručí za to, že pohoda potrvá.“

Naložili kládu na první sáně, kládu jedinou, tři sáhy dlouhou, dva muži by ji nebyli objali; strašná tíha, hrozná práce; deset lidí nasadilo páky — bylo děsno na ně patřit, každý sval napjat, že přetrhnouti se hrozil. „Ha! hou! ha! hou!“ křičeli všichni odměřeně, v taktu, aby rázem zasadili, stejně povolili; konečně ji měli, kde patřilo, a připoutali ji. Jeden z mladších sedl, sáně se hnuly, šťastně dolů se dostaly.

Na druhé sáně přišly tři menší kmeny, čtyři sáhy dlouhé. Snad pamatuje se čtenář na dřevorubce, který začátkem naší historie v kruhu svých tovaryšů vypravoval o kulturách v kraji, a jemuž přihodilo se neštěstí, že jím kácený strom vlastní jeho dítě zabil. Ten usadil se na saních a vzal bidlo do ruky. V tom spozoroval revírník, že krev se prýští skrze šedé vlněné rukavice. „Matýsku! vám krvácí ruka, ať jede jiný; slezte!“

„To nic není, milostpane,“ odvece oslovený, „malá odřenina s tou už jedu po páté.“

„Nevídáno,“ pravil hajný, který v té chvíli přistoupil, „ten si z toho málo dělá, pane revírníku; ti chlapi mají ruce jako z kamene. Jen ať jede tento, umí to lépe než ti druzí.“

Revírník pokrčil ramenoma, a Matýsek se spustil. Zzzzz . . . zněly sáně. V tom, asi na čtvrtině cesty vylítlo drvaři bidlo z ruky, sáně udělaly skok jako raněný bůvol a pádily, pádily, zadkem z počátku stranou, pak do výše. Bylo lze vidět, jak muž se zoufale drží, i rukama objal trámy. „Ježíši, Maria!“ vzkřiklo vše nahoře, a lidé pádili svahem dolů za letícími saněmi . . . „Ježíši, Maria!“ odpovídal pronikavě ohlas z dola, kde ponejvíce stály ženy, mezi nimi i žena toho chudáka.

Sáně právě dojížděly k místu, kde smyk trochu v levo bočil, aby vyhnul se kolmé zdi, ve kterou v pravo, as dvacet kroků od něho, svah přecházel; dole propast porostlá lesem, jehožto stromy temeny svými, sněhem pokrytými, téměř stejné byly výše s onou stěnou.

Jak saně zatáčky dojely, vyšinuly se v divém úprku ze smyku, na stranu se převrhly, několikrát se překotily. Zařinčely přetrhané řetězy, a muž vpředu klád se držící, u vysokém oblouku vyhozen do povětří, letěl směrem ku příkré stráni. Viděli všichni v němém úžase, jak dopadl na sněhovou přikrývku černých větví smrkových; ta pod ním se probořila, praskalo to ve větvích, a zdola k nim zavzněl hřmotný, temný pád . . .

Dole ticho, nahoře pláč a zoufalé volání. Několik mužů, kteří měli s sebou obruče, spustili se oklikami do propasti; revírník byl mezi nimi. Uběhlo půl hodiny nežli dolů se dostali. Našli ubohého Matýska, byl živ, ani smyslů zbaven nebyl, avšak, milý Bože! ve strašném stavu. Hluboce byl zaryt v kyprém sněhu, vůkol krví jeho zbarveném; na čele zela hrozná rána, končetiny byly polámány, z úst šla krev, o vnitřním pohmoždění svědčící.

„Se mnou je konec,“ šeptaly ssinalé rty — „ach, pošlete pro kněze.“

Pro kněze! Plných šest hodin cesty do Rehberka, i když sníh krokům nebrání! Hrůza je obešla . . . Revírníkovi, který k raněnému přiklekl, vytryskly slzy. „Štědrý večer!“ zvolal bolestně — „tohle je štědrý večer toho ubožáka, nadělení jeho ženě a ubohým dětem!“

Upravili nosítka, naložili na ně k smrti raněného, jenž trpěl beze slov, bez nářku, pečlivě pod něj podložili měkkou chvoj, každý svlekl kus oděvu, aby ho teple přikryli, a donesli ho k dolejšímu konci smyku. Srdcelomný pláč jeho ženy a dvanáctiletého synka jej uvítal.

Pak ho naložili na jediné sáně, které byly dole, a všeho zanechavše všichni domů se ubírali.

Pomalu, bez lichého slova, ubíral se chmurný průvod k domovu; polední slunce jarým svým světlem ozařovalo ty sehnuté, udřené postavy mužů, s tvařemi nehybnými, s tvrdými rysy jako z kamene vytesanými. „Zase jeden! kdy dojde na nás?“ — ta němá otázka čtla se v každém pohledu. Ženy a děti tiše plakaly.

„Vodu! dejte mi pít!“ stenal raněný, jehožto zčernalé rty v hořečném úpalu se chvěly.

Katy odskočila k blízkému potoku, jehožto tmavé vlny zima jen tu a tam pod led upoutala; hluboce bořily se ji nohy do klamného sněhu, nicméně doběhla, vody do hliněného džbánku nabrala, nešťastnému občerstvení donesla.

Došli, uložili raněného na lůžko jeho. Volal bez ustání po knězi: „Hříchy tlačí, och! dejte mi s Bohem se smířit!"

Pohledli na sebe mužové, němě v kruhu si přikyvovali. „Upokoj se, Matýsku," vece starý, jednooký, „půjdeme ti pro kněze; jen do zítřka vyčkej, zítra tu bude."

„Och, ty můj Bože, Pane Ježíši, jenž jsi na kříži za naše hříchy skonal, do zítřka popřej žíti, abych smyl viny své," modlil se ubožák. Stáli kolem lůžka druhové jeho, sepjali ruce v němé modlitbě, tři pak se sebrali, ihned na cestu do Rehberka se vydali.

Revírník přišel domů a vypravoval, co se stalo. Mladá panička, jak to slyšela, hned, že ho půjde ošetřovat. Tentam byl stesk po domovu, po matičce; bleskem zjevilo se jí povolání ženy: těšiti v zármutku, slzy plačících utírati, v nemoci a utrpení pomáhati. Sebrala, kde co občerstvujícího měla, šťávu malinovou, zadělané ovoce, limonku, a jak byla, dolů do ubohé chaty pospíchala. Vešla. Necítila dusného vzduchu ani pekelného horka, jež vstříc jí sálalo. Žena Matýskova, vidouc mladou paničku, tupě k ní oči vznesla; v prosté své duši neuměla si vysvětliti, proč k nim přišla. „Kde je? kde je?" tázala se paní. Dvě velké slzy vytryskly z kalných očí; němě prstem ukázala na postel v koutě.

„Přineste vodu!" velela paní. V mozku ženy jako by se rozbřesklo; přinesla škopíček čerstvé vody. Mladé paní jako by pud přirozený vnukl, co by činiti bylo. Sehnula se k těžce dýchajícímu, omyla mu ránu na čele, podložila polštáře pod polámané údy, a když dost podušek nebylo, do myslivny pro své poslala; pak mu dala píti lahodných šťáv; bílou ručkou svou hladila zvětralou, osmáhlou tvář ubožákovu, i černé, rozpukané ruce jeho, pokryté tvrdými jako kůra mozoly. „Jak je vám, můj zlatý?" jednou dvakrát se tázala. Raněný pozdvihl k ní horečným leskem zářící pohled. „Dobře! lépe! Bůh vám zaplať, paničko!"

Usedla k hlavám, střehla dýchání jeho; že pak raněnému často bylo změniti polohu a síly její i ženy jeho nedostačovaly, aby mu bez bolesti pomohly, poslala pro Katy. Děvče ihned přišlo, a tak všecky tři v práci se dělily.

Sklonil se den, slunce zapadlo, zavítal večer, štědrý večer. Venku na náspu pádný krok; zavrzly dvéře, cvakla klika dřevěná — vešel revírník.

„Jak se mu vede?"

„Pst! ticho, spí."

„Nepůjdeš domů ženuško?" zašeptal, „čas k večeři."

Obrátila se k dívce: „Katy, pobuďte tu hodinku, zase se vrátím."

Pak šla s manželem; vyšli ven na chladný vzduch; rusé kadeře lpěly na upoceném čílku. Viděl to, v teplý šat ji zaobalil. Oči k němu pozdvižené zářily svatým jakýmsi plamenem. Po cestě rozmlouvala: „Takový ubožák! Ta žena to neumí, má tvrdé ruce. Bylo mu volno,

když jsem mu přispěla. Bůh sám mi ho svěřil, chtěje mi naštědřiti, abych dobrý skutek vykonala. Nejsem tu nadarmo." — I jemu bylo blaze, přesvědčil se, jak je dobrá, jemnocitná.

Jak povečeřeli, hned zase k odchodu se měla; umyslila si, že probdí noc u nešťastníka. Pravil, že tam pobude s ní. Nesvolila: „Zůstav to mně samotné. K čemu bys tam seděl? vy mužští jste hřmotní, neumíte s nemocnými zacházeti; marně bys mi překážel." Doprovodil ji, pak se musel vrátiti.

Usedla zase k chorému a ošetřovala ho jako matka své dítě. Poslala Katy domů, ta však po krátké době opět se vrátila, dokládajíc se, že doma nebude, že noc s ní probdí, že se v ošetřování budou střídati.

V noci fantaz o raněného se pokoušela; brzy jektaly rty nesrozumitelná slova, brzy v prázdno upíraje plamenný zrak, sám na sebe žaloval. „Ano, dítě jsem zabil — kořalka, čertův dar! Na Boha jsem zapomněl . . . pýcha! ba, pýcha, obžerství, hněv, lenost, smilstvo, závist, lakota — všech sedm smrtelných hříchů, kde který, všechny jsem je páchal . . . není možno, aby Bůh mi odpustil . . . Ale, zoufat člověk nemá . . . pokání má činit . . . ale, kde že pokání? Není kněze . . . nekajicně trvám až do smrti . . . Duše proklatých hoří v pekle, obcházejí v lesích a po slujích, po močálech, klidu nenalézajíce . . ."

Hrůza mladou paní pojala. „Nevěřte, nevěřte," šeptala žena jeho, „byl odjakživa hodný člověk, kuřeti neublížil. Neštěstí měl s děckem, padající dřevo je zabilo, tu vinu odpykal v Písku." Katy stála tu s rukama sepjatýma, pak se k němu sklonila: „Co to mluvíš Matýsku; vždyť jsi hodný člověk . . ."

Nemocný na ni upřel zrak, rád by byl ruku pozvedl, ale nemohl: „Jdi ode mne, tys toho krvavého, který lidi střílí," blábolily jeho rty, „ano, lidi střílí jako lišky . . . Ale ty" — zraky jeho otočily se na mladou paní — „ale ty, kdo jsi ty? Tys dojista světlý anděl, jehož Bůh poslal. Odejdi odsud, zde není tvůj svět, zde vládne hřích a krvavá vina, sem ty nepatříš . . ."

Mladá paní hluboce byla dojata, chlácholila nemocného podle možnosti, ale ten pořád: „Odejdi odsud! nepřebývej zde!"

Déle než hodinu trval horečný záchvat, pak raněný utichl. Těžce ale pravidelně dech se dral z dmoucích se prsou; — spal.

Ticho vůkol; louč buková hořela nad škopkem, kmitavé světlo vrhala na tři ženy, mladou rusovlasou v hlavách nemocného, mladou černobrvou u noh jeho, obě krásné svým spůsobem, uprostřed nich obstárlou, usouženou, osmáhlých tváří, zoraných vráskami.

Ob čas buď ta, buď ona nemocnému posloužila, píti podala; někdy ta, někdy ona hlavu sklonila, trochu podřímla. I stávalo se, že dohořela louč, oharek syče do vody padl, pak čirá tma je objala. Svítil sice venku plný měsíc, ale malým okénkem ani jediný paprsek cesty nenašel, a tma tmoucí vládla, až ženě raněného podařilo se novou zažíci louč.

Tať byla svatá noc mladé paní na Pürstlinku. Teprve k ránu domů se odebrala, všecka únavou, rozčilením, soucitem překonána.

(Pokračování.)

Král Zikmund.

(1424.)

I.

Na Budínském hradě v pyšné stolně
Zikmund césar v bujném hodokvasu
zapomínal na divý běh časů;
hodoval tak spokojeně, volně,
jak by trůn se nechvěl ve vichřici
bouře husitské až svého do dna.
Čechy — to přec země jeho rodná,
kterouž chlubíval se v dvořan kruhu.
Zdálo se, že vše mu slouží k duhu
a že všude nalézá, co hledal
celou silou duše rozvášněné,
všude plný pohár ke rtům zvedal
rozkoše, jež za chtíčem se žene:
plný pohár révového moku,
plná ústa žen se žárem v oku
v stejné rozkoši on tisknul ke rtu,
vinul ruku kolem vábných boků
žen i pohárů ve stálém žertu.
Dvořané všech zemí, v skvostném kroji
řídili se krále svého vzorem,
blýskali zde oči také vzdorem
na kolbišti lásky, jako v boji.

II.

Hráči dva, hle, sedí proti sobě
pohrouženi v přemýšlení dumném,
jak by nedbali, co v této době
kol nich vře ve víru svůdném, šumném.
Stolek mezi nimi malý stojí
o jedné jen noze, skvostný věru:
na něm řady figur jako k boji
v rozličném ti hráči řídí směru.
Pole na něm šedesáte čtyry
ze zlata a z jasné slonoviny.
Střídá se vždy zlata povrch čirý
s bílým polem druhé poloviny.

První vůdce césarova voje
slavný Pipa z Ozora zde sedí,
rozvážně, jak ved by pluky v boje,

po plánech on soupeřových sledí.
Z Rožmberka pán a mocný vládce
jest mu sokem, první velmož český.
Zdá se, že je povrch šachu desky
vábí víc než úsměv, ač zve sladce,
svůdně z tváří čarných děv a paní,
pro který by jistě v jiné době
každý z obou v boj šel bez váhání.
Mlčí, sotva promluví kdy k sobě,
všechen pozor obětují šachu.
Patrně však nedaří se Vlachu.
Čelo jeho, přívětivé, hladké
víc a více v záhyby se skládá,
figura mu za figurou padá,
Rožmberk je stále ve výhodě.
Dvořané se časem kolem staví,
hledí, šepcí, zápas hry je baví.
Ba i Zikmund po dvoraně chodě
zastavil se nyní u dvou soků.
„První velmoži zde turnaj slaví,"
císař s úsměvem dí, zápal v oku,
„místo co by v tlumu ducha, krásy,
kam jsou přede všemi povoláni,
bavili se v kruhu sličných paní.
Nuže, pohledneme na zápasy,
po tichu, jak divákům se sluší."

Dvořané kol v tichém rozhovoru
ocitli se mezi sebou v sporu.
„Na Pipu já sázím, na mou duši,"
velmož uherský se ozval k druhu. —
„Sázím se, že zvítězí pán z Růže!"
český pán mu odhovořil z kruhu. —
„Šach!" pán z Růže, klidně zahovořil.
Tahem tím byl hře dán obrat náhlý,
Pipa z Ozora byl stísněn tuze:
jeho figury se nazpět táhly
ku obraně krále; cítil v hrůze,
že se výsledek hry k prohře chýlí.
Zadumal se nad šachovním stolem;
také ticho vládlo nyní kolem,
že by jehly pád byl slyšán v této chvíli.

III.

„Pánové, zda noviny z Čech znáte?"
zticha pravil kdosi z kruhu pánů.
„Po Žižkovi veta tentokráte,

na poslední již je vydán ránu.“ —
„Možnoli?“ dí polský dvořan na to,
z Garbova pan Záviš. „Věříš tomu?“ —
„O veškero své se vsadím zlato,
že víc nevyvázne, u sta hromů.
Obklíčili zevšad doupě slepé šelmy.
Kardinále, Tedeum nám slavné
chystejte v skon šelmy přeohavné.“ —
„Obávám se, pane, přece velmi,
že ten, jehož jmenem šelmy zvete,
všem svým protivníkům zraky vytře.
Však on nalékne své spády chytře
jako vždy.“ Spor živějším se stával.
Strany dvě se rázem utvořily,
jeden té, ten druhé pravdu dával,
jedni pro a druzí proti byli.

Pipa řídil obezřetně tahy,
soupeř jeho „šach!“ však opět hlásil,
marny zdály se již všechny snahy,
jaký tah by ještě jeho spasil?
Z Růže pán zřel ve důvěře smělé
vítězně na svého protivníka.
Pipa seděl, hlubné vrásky v čele
jako hráč, jenž vítězství se zříká.
Bez péče již téměř, děl pán z Růže
k panu Záviši: „Kdo říci může,
že vyvázne protivník můj ctěný?
Zavřen jest, jak Žižka mezi stěny,
kdo z vás o tom pochybuje? Nuže?“ —

„Já!“ dí Zikmund na to povážlivě.
„Sázím, že vyvázne Žižka z lázně,
jako vyváznul až posud vždycky;
vždyť se nezdá ani tvor být lidský,
nezná nemožného, nezná bázně.“ —
„Císařský můj pane, tvá buď vůle!“
z Růže pán pln důvěry v tom pravil. —
„Staň se!“ Zikmund děl. „Tys ondy slavil
koně mimochodníka, jenž padišahem
dán mi darem; nuž buď tvůj, když kule
Žižku sklátí, neb on jinak zhyne,
aneb zvítězíšli moudrým tahem
nad Pipou, jenž ve hře mistrem slyne.“ —
„Díky pane, vítězství mi jisté,
arabského oře v sázku kladu;
nad sníh bělejší jest, nemá vadu,“
děl pán znaku růže pětilisté. —
„Císařský můj pane!“ Ozor na to,

„měj můj dík za důvěru svou stálou.
Pyšním se tvou přízní a tvou chválou,
ač bych nechtěl za tvé všechno zlato
rovnán býti s Žižkou, antikristem.
Nuže, pane, pozor na královou,“
pravil, pokračuje ve hře dále. —
„Nezmateš mne u vítězství jistém,“
šepce z Růže pán. — „Nuž, chraň si krále,“
opět Pipa. Co to? Jak hru novou
by byl zahájil, tak tah za tahem
dobýval Vlach ztracené již pole.
Z Růže pán jen bránil žití holé
svého krále, ba již příkrým svahem
couvá výhra, k soupeři se kloní,
klesá králová i věže sloní.
Kůň, jenž darován byl padišahem,
mizí jako přelud v temno noci;
ba již prohrál, ztracen bez pomoci.
Poslední již figuru mu béře
Pipa z Ozora, již ruku zvedá
k tahu, který odvrátit se nedá.
Váhá chvíli. Jako lovec zvěře,
dřív než ocel v uštvanou laň stopí,
pevněj rukojeť v dlaň tuhou chopí,
místo vhodné zrakem bystrým měře,
napřed v ruce rány cítí náraz,
ještě mžik — a již dá zvěři záraz — —
V tom se volně otevřely dvéře.

IV.

V tichu, které panovalo kolem,
dech an každý tajil nad šachovním stolem,
zdálo se, že zašumělo cosi —
jako vichr, bouř jenž předchází —
širou dvoranou. Tu řekl kdosi:
„Posel z Čech!“ A šepot v šum se slívá;
vše zří ku dveřím: tam posel stoje,
jak by pospíšil sem přímo z boje,
pošmourně zří k césarovu líci.
Zikmund pokročil: „Nuž, jaké zprávy?“
Posel, pouklonivu před ním hlavy
úsměšek skryl na ní bojující,
načež pozvednuv jí s úctou znova
promluvil jen osudná ta slova:
„Žižka zvítězil u Malešova!“
Jako úder hromu z čista jasna
zahřměla ta slova v každé duši,

ozvěnou, jež svědomí nám kruší,
tak že každý stanul, hledě, žasna,
na césara, který vprostřed stolny
hled svůj přísný, posupný a bolný
upřel pouze v líci pána z Růže,
jak by pohledem tím mluvil: „Nuže,
teď co říkáš mému předzvídání?“
Uklonil se Oldřich, hlavu sklání,
načež sotva slyšitelně šepce:
„Zahlaď, Bože, děsného již slepce!“
Kardinál však, hledě kolem zostra,
křižuje se, dí pak hlasem výtky:
„Modleme se pokorně, mé dítky —
fecit Deus pro peccata nostra!“
Pipa z Ozora se pouze mračí,
mumlá mezi zuby: „Sémě dračí
vyhubiti nutno od kořene!“

Králová, již dámy obstoupily,
k Závišovi praví: „Pane milý,
jaký lid ten českého je kmene,
hrdý, vzdorný — což snad vzdorem šílí?
Myslí, on že přemůže svět celý?
Vážím si ho však, že chrabrý, smělý.“ —
„Paní vznešená!“ dí Polák na to,
„slovanský lid nad nejčistší zlato.
Ničeho se v světě nezalekne.
Na smrt pro svobodu jde on klidně
jako k hodům. Promluv naň však vlídně,
zemře za tebe, jak zlato v ohni změkne.
Ó, ta Žižky páže ocelová!
Obdivuji se mu znova, znova!“

Zikmund zamlklý a mračný stojí,
v středu pánů, pyšné ve dvoraně,
jak by v zoufalém a marném boji
hruď svou nastavoval ku poslední ráně.
Nikdo netroufá si promluviti,
sám až znakem na „dobrou noc“ kynul:
paní krásné jako pestré kvítí
s královou šly — on zrak sotva šinul
v onu stranu, šust až drahých šatů
zcela s kroky dvořan v síni stichnul.

V.

Teď byl sám, zde ve svém majestátu.
Sklonil hlavu, ze hluboka vzdychnul:
„Jak jsem malý! co mi platna sláva,

nádhera, ta rozkoš denně nová!
Pod korunou klesá moje hlava.“ —
„Žižka zvítězil u Malešova“ —
jako ohlas bouře síní šumí.

Zikmund ale, pohroužen jsa v dumy,
vidí sebe zase pacholetem:
vše se jemu v zlaté duze jeví
mládí, krásy, dobra, v níž jde světem;
nový jest proň ještě půvab děvy,
jak pel na motýla křídlech jemný,
nový jest mu blankyt nebe temný,
posetý hvězd zářných miliony,
nové slavičí jsou jemu tóny
v háji vonném v máji za večera,
rosy třpyt za půvabného rána,
ržání koně nesoucího pána,
zvuk lovecké trubky — rozkoš sterá
mládí kypícího, bezuzdného:
on jest pánem toho všeho — všeho!
Dnes? Jak ohlas z minulosti šera
vše to zjev je světa báječného
v svitu magickém hvězd tisícera —
zároveň však plno žití, jasu:
minulost vystoupá, zvedá hlasu,
jako by jí prožil právě — včera.
Otce, vládce mohutné zří říše,
jenž se nesl duchem k hvězdám výše.
Tam, hle, v dáli Praha stověžatá,
jeho dcera září zlatošatá,
Karlotýn se vznáší vzhůru dumný
z hor a lesů nad proud řeky šumný:
démantem z nich, jako z řízy lemu
v dálavu se třpytí září zlatou,
slávou všemi staletími svatou,
jako hvězda s krále diadému.

Vidí v duchu vše ta místa drahá
překlenutá čarokrásnou duhou
daleko, kam paměť mládí sahá,
jakou nezřel od té doby druhou.
Otce láska, péče něžné matky,
bratři, sestra před oči se staví:
jaká moc jej volá v mládí zpátky
silou, která srdce ledy taví,
v kraj ten, dávno zašlý v minulosti
kde žil šťasten v dětské nevinnosti?
Šťastný národ každým jeho krokem
provázel jej lásky plným okem —

Dnes však, dnes? Zří v duchu svého bratra
Václava, jejž sklamal tolikráte.
Václav zemřel — zvítězila chátra . . .
Vidí Husa státi v záři svaté
v Kostnické tam v šeré kathedrále,
jak zří s němou výčitkou v svém oku
na něho tam, na bledého krále,
jenž v tom studem plá. Ne, není možná:
on že odsoudil ta ústa zbožná?
Ne! Ne on! To učinili jiní.
Nemůž hanět církevní on otce!
Spravedliv byl soud! Jej církev viní
neomylná, svatá: dobře činí!
Hus však mírně, trpělivě, krotce
kráčel jako světec na hranici,
taký lásky výraz ve svém líci,
že se mu vryl v duši přehluboko
navždy — navždy! Nikdy nezabude
záře oné nad Kostnicí rudé.
Stále Husovo zří mírné oko
na se upřené tak lásky plně,
že mu v prsou budí divné něhy:
Taje srdce jeho jako sněhy
v slunce, oka nebes, světla vlně.

Tu zas ve snu vidí otce svého
něžnou, smutnou, zarmoucenou tváři:
„Synu, mnoho učinils mi zlého,
národ můj jsi zastřel rudou září,
zničils myšlenku mou velkolepou
vášnivou svou duší, nízkou, slepou!“ —
„Běda!“ stená Zikmund ze sna, „běda!“

Sen se mění. Vidí širé pláně
sněžné, pusté, jako rubáš bílý,
na útěku z Hory Kutné jeda.
Zří, jak krvavé se týčí dlaně
s kletbou, hrozbou k němu odhodlaně,
tisíceré zírá na mohyly.
Kolem zvedají se rudé páry:
kam dohledne zaníceným okem,
po obzoru celém přeširokém
rdí se sníh, zří rudé na požáry,
na mrtvoly, přes něž kvapem jede
jízdou šílenou, že vítr hvízdá —
hú, to příšerná je peklem jízda!
Jsou to mátohy, ty stíny bledé?
„Neboj se, králi, my jedeme s tebou,
arabský komoň tvůj bystřejší není!

Oděj nás králi, vždyť údy nás zebou,
na věky letíme bez vykoupení.
Ku předu, ku předu letíme bystře
na vichru peruti s tebou vždy, mistře:
Do nebe toužíš a nás metáš v plamen?
Na věky přijdeš tam, na věky! Amen!"

VI.

Probudí se král a skorem šílí:
„Světlo!" volá, „světlo v pekla noci!"
Ohlíží se vůkol po pomoci:
svíce planou kol, jak den plá bílý,
ticho vůkol hrobu noci děsné —
S úsměvem tu král zas v křeslo klesne:
„Pouhý sen!"
Tu jak by promluvena
neznámým kýms hlasem, zazní slova:
„Žižka zvítězil u Malešova!" —
„Kdo to promluvil?" Král opět stená:
„Žižka, Žižka! Co ten kacíř podlý?
Zlomím moc té děsné z pekla modly!
Zlato mám, mně žehná církev svatá,
vše dám církvi: život, hroudy zlata,
tak že duše má zas bělošatá
jako holubice, vzlétne v nebe,
kéž jen zničím, Žižko, vrahu, tebe!"
šepce král a na kolena klesne:
„Kéž jen chvíli mír v mé duši prodlí!"
ruce spínaje, se vroucně modlí.
Tu však v blízkosti u něho těsné
zašumí to řečí duchů znova:
„Žižka zvítězil u Malešova!"

Vyskočil. Hle, jaká postava to
stojí v skvostné dvoraně? Ba zdá se,
zář že splývá s ní ve rudém jase
jako mamonu se leskne zlato.
Zároveň však znáhla, jak se dívá
šeří se a víc a víc se stmívá,
zdá se, z postavy té noc že splývá
jako tmavý plášť až k samé zemi:
jako satanskými perutěmi
Zikmunda již plášť ten obestírá.
Zikmund žasne, s čela pot si stírá:
„Kdo jsi?" šepce v hrdle sevřen z tuha.

„Svědomí tvé, posel z boje, sluha.
Neznáš Rabuna již, králi pane?

S bolestí zřím v líce zbožňované —
choré. Lékařů ti svolám sbory —“
„Ticho!“ král dí. „Aj toť věru k smíchu!
Sen mne polekal. Ba jsem snad chorý.
Nebojím se! Smrti dělám vzdory,
ač mi ďábel čet zas řady hříchů.
Hříchů? Vždyť se modlím ve pokoře,
Bůh je mocný, uzřím jeho zoře!“
šepce k sobě Zikmund. „Nuže k činu!
Žižka zvítězil?“ — „Jak obyčejně!“
s úsměvem dí králi Rabun na to. —
„Odpovídáš, lotře, vždycky stejně.
Posud sliboval jsem tobě zlato,
zahladíšli Žižku. Teď dím krátce:
nesplníšli slib mi v krátké době,
pověsím tě zlaté na oprátce,
jež ti bude sloužit ku ozdobě.“

„Poslyš, králi mocný,“ Rabun praví,
„nech si zlato. Neláká mne velmi.
Co se ale týče mojí hlavy,
ani provaz tvůj jí nenapraví.“ —
„Nuže, zbav mne oné lidské šelmy,
po zlém, po dobrém, buď zlata slibem,
nebo mečem, jedem. Na mou duši,
odměním se tobě po žádosti!“ —
„Staň se. Odměnu? Tu nech však sobě!“ —
„Šlechetný! Jak odměním tvé ctnosti?“ —
„Králi! přijdu s účtem v jisté době,
vyrovnáme se!“ — „Kdy?“ — „V jistém čase,
až se naplní tvá míra hříchů!“

Rabun zachechtal se v tichém smíchu,
s úklonou pak přes práh kráčel zase,
načež ozvěnou zní v nočním tichu:
„Však se vyrovnáme králi, v hrobě!“ —
„Běda!“ zvolal Zikmund „pekel zrada!“
načež klesnul, jako mrtvol padá.

Hřmotem pádu přivábené stráži
pohled děsný na oči se staví:
král, jak umrlec, jejž smrt již dáví —
na zemi. Stráž pozvedá mu hlavy,
volá „Pomoc!“ vzkřísit se ho snaží —
sluhů sbor sem již, i lékař spěje,
každý s bázní ptá se: „Co se děje?“

Dlouhá minula však ještě doba,
nežli krále opustila mdloba,
srdci navrátil se oheň žárný,
v náruč sen jej pojal blahodárný.

VII.

Když se ráno probudil král ze sna
nevěděl, zda vše se mu jen zdálo:
ráno slunko do oken mu plálo,
jako vždycky přes údolí lesná,
na sta krásných tváří naň se smálo.

Ač pak vlády starosti a spory
zaujaly krále cele znova,
nezapomněl na osudná slova,
jež mu zněla jak memento mori:
„Žižka zvítězil u Malešova! . . .“

Otakar Červinka.

O samosprávě v Uhrách.

Píše

dr. **Bohuš Rieger**.

(Pokračování.)

e sněmovní komisi bylo vládnímu návrhu s úspěchem odporováno. Dokládaloť se, že novou podobou správního výboru umenšují se záruky samosprávy, že takovýto správní výbor vlastně by již přestal býti sborem samosprávným, t. j. převahou samosprávným, ježto rovnováha členů zeměpanských de facto značí většinu jejich, zvláště když členové volení do schůzí vždycky nedocházejí. Někteří členové komise zase vůbec pokládali správní výbor vzhledem k nastávajícímu sestátění správy za zřízení zbytečné, nevhodné, ba i spíše škodlivé, s novou, vlastně byrokratickou soustavou se nesnášející. Zvláště pak budiž uvedeno, že hrabě Apponyi navrženou podobu správního výboru prohlásil za anachronismus, jejž by slušelo odstraniti, a vyslovil plný souhlas se zachováním instituce toliko pro případ, že by právo rozhodovací příslušelo živlům autonomním, kdežto úředníci byli by pouze referenty. [1])

[1]) Není prý organicky správno, spojovati rozličné odborné chefy v jedno kollegium k zastávání všelikých záležitostí; máť úředník dle své povahy odborně činným býti, a to pod přesnou individuálnou odpovědností, a nesluší se, aby po ochotnicku mluvil do jiných oborův, a vlastního odborníka snad pomáhal přehlasovati. Ani v pruských správních výborech není podobného mísení odborných chefů v jedno kollegium spolu se členy samosprávnými. Rovněž směřuje to proti zásadě hierarchické, aby úředník podřízený v odvolací stolici hlasoval o opatřeních svého chefa, nebo dokonce navrhoval proti němu disciplinární vy'etřování, jak dle osnovy činili by vůči místožupanovi vrchní notář, fysik, hospodářský inspektor a vrchní inženýr. (Sám referent komise Dárdai připustil, že uherský správní výbor je ve světě vůbec unicum, ač myslil při tom hlavně na

Z opačné strany však hájeno správního výboru, jakožto života schopného pojítka autonomie a státní správy: spojení živlu samosprávného a úřednického ve správním výboru je prý zajisté ve vzájemném prospěchu obou. a odpomáhá jednostrannosti byrokracie; kdy by odpadlo odvolání od místožupana ke správnímu výboru, byl by to krok nazpět. Současně však většina výboru i sama vláda přece připouštěly, že by živel úřednický mohl býti redukován, že by někteří nižší úředníci ve správním výboru práva hlasovacího požívati nemusili, tak že by tím živel samosprávný dosáhl větší platnosti a že by národu pojištěno bylo dostatečné účastenství ve státní správě.

Na základě těchto ústupků *sněmovní komise* vypustila ze členů správního výboru 3, resp. 4 úředníky, totiž vrchního fysika, vrchního inženýra, král. návladního a inženýra poříčného; naproti tomu přijala do výboru druhého místožupana, kdekoli tento systemisován. Bude tedy živel úřednický zastoupen 8—9 členy, z nichž předseda obyčejně nehlasuje; 12 členům voleným přidáni 4 náhradníci. [1]) Takto celé to smíšené kollegium zůstane zase převahou municipální. Tudíž také vydatně obmezuje se skutečné provedení zásady sestátňovací, dle níž správu v komitátech zastávati mají jmenované orgány státní. Instituce správního výboru (a podobně i správního soudu) znamenitou měrou zachová spolupůsobení živlu samosprávného v širokém oboru správy státní! Původní úkol správního výboru, aby byl úvazkem mezi organisací samosprávnou a zeměpanskou, zůstává celkem sice nezměněn; avšak r. 1876 hlavním následkem této instituce bylo obmezení samé kongregace municipální, kdežto r. 1891 stojí v popředí nepřímé, prostředečné obmezení organismu zeměpanského municipiem.

Reforma r. 1891 přisuzuje správnímu výboru vůbec čtverou působnost: 1. v oboru správy přísluší mu úřední dohled a kontrola; 2. disponuje v záležitostech správních i autonomních, zákony jemu přikázaných; 3. rozhoduje záležitosti zákonem vyznačené jako odvolací úřad 2. nebo 3. stolice; 4. koná moc disciplinární ve smyslu zákonů. Působnost tato vykonává se buď v plné schůzi výboru nebo ve zvláštních *odborech* či *sekcích* jeho, jež tak jako plný výbor bezpro-

---

veliký vliv, jehož se tím na administraci dostává administrovaným). — Hrabě Apponyi ukazoval původně k tomu, že záležitosti sporné a disciplinární mají příslušeti správnímu soudu, čímž by se působnost správního výboru asi o $^2/_3$ zmenšila; mimo to by některé záležitosti měly přejíti do rukou municipální hromady nebo do individuálného oboru vrchního župana nebo místožupana. Co by zbylo, co tedy dle povahy věci lépe se hodí k vyřizování kollegiálnému, mohl by prý vyřizovati výbor výhradně volený pod řízením vrchního župana nebo místožupana (tak jako v Prusku krajský výbor). Výbor takový arci nemohl by býti odvolací stolicí proti chefovi komitátu; odvolání od úředníkův okresních, resp. od obcí ve věcech správních šla by dle povahy věci buď k volenému výboru nebo k chefovi správy.

[1]) Jiné změny se nečiní. Komise pouze vynechala ustanovení osnovy, že v neprázdni vrchního župana a místožupana je předsedou ten člen výboru, jejž ministr k tomu určí. Úředníci, kteří nejsou členy výboru, mohou býti zváni do schůzí, aby podávali potřebná vysvětlení. Notářem správního výboru je notář vrchním županem vyslaný, a nemá práva hlasovacího.

středně obcují s ministry a úřady. Toto třídění na sekce je novotou, vyvinutou z jistého staršího zárodku, ze subkomisí výboru dosavadního. Dikasteriální organisace zdá se potřebnou a správnou vzhledem k velice rozsáhlé a rozvětvené působnosti správního výboru, jež vyžaduje odborné znalosti a zkušenosti v jednotlivých větvích správy, a nedá prý se více soustřediti v jediném kollegiu. Nutné jednotnosti veškeré správy má se vyhověti tím, že jisté záležitosti zůstanou vyhrazeny schůzi plenární, a že předsedou odborů je vesměs vrchní župan a v neprázdni jeho místožupan; mimo to komise sněmovní hleděla místožupanovi, jakožto vlastnímu chefovi vnitřní správy, ve všech sekcích pojistiti činnou účast.

V lednu každého roku (ve shodě s každoroční volbou jedné polovice volených členů) správní výbor ze svého středu tvoří: 1. *odbor správní*, 2. *finanční*, 3. *hospodářský a lesnický*, 4. *komisi disciplinární*. Z působnosti správního výboru (ve kterékoli instanci) připadají tudíž — pokud něco nevyhrazeno schůzi plenární — odboru správnímu záležitosti počítané k oboru ministerstev vnitra, vyučování, spravedlnosti, obchodu a zemské obrany; odboru finančnímu záležitosti patřící k portefeuillu ministra financí a vůbec k finanční správě státní, municipální a obecní; odboru hospodářskému záležitosti portefeuillu ministra orby. [1])

Prvé tři odbory čítají po 2 členech úřednických (mimo předsedu obyčejně nehlasujícího); a ze 12 volených členů přikazuje se do nich po 4 členech, jakož i po 1 náhradníku. Živel volený má tedy také v odborech převahu; jen v disciplinární komisi předepsána rovnost obou živlů, po 2 členech a 1 náhradníku, jež obojí volí plná schůze správního výboru. Z úředníků jsou členy odboru správního: místožupan a vrchní notář, finančního: místožupan a finanční ředitel, hospodářského: místožupan (pakli je zaneprázdněn nebo předsedá, vrchní notář, resp. druhý místožupan) a hospodářský inspektor. Úředníkům zároveň připadá býti referenty svých oborů. [2])

Plenární schůze správního výboru konají se čtvrtletně v prvé polovici ledna, dubna, července a října; odbory scházejí se každý měsíc. Mimořádné schůze výboru neb odborů svolávají se z rozhodnutí

---

[1]) Vládní osnova nazývala druhou sekci: berní, třetí pak: národohospodářskou. Mimo to počítala za sekci správního výboru *správní soud*. Avšak sněmovní komise to vypustila, nechtějíc nijak praejudikovati věci tak důležité, jež bude upravena zvláštním zákonem.

[2]) Místo místožupana počítala osnova k sekci finanční vrchního fiskála a vrchního notáře, k sekci hospodářské pak notáře vrchním županem delegovaného. Místa uprázdněná v komisi disciplinární obsazují se v nejbližší schůzi plenární. Místa uprázdněná v ostatních sekcích zaujmou ti, kdo zatím byli zvoleni do správního výboru (pro zbývající období). — V odboru berním referuje fin. ředitel nebo náměstek; v odboru hospodářském hosp. inspektor nebo zástupce, jen o záležitostech lesnických referuje lesní inspektor, nemající práva hlasovacího. V sekci správní referuje o oboru místožupanové vrchní notář nebo náměstek, o ostatních oborech dotyční odborní chefové nebo jich zástupci; předseda stolice sirotčí, školdozor c, vrchní lékař a vrchní inženýr bývají předsedou povoláni, aby podávali potřebná vysvětlení, ale nemají práva hlasovacího. Notářské agendy sekcí zastávají notáři nebo správní praktikanti, vyslaní vrchním županem.

vrchního župana nebo na žádost místožupana, finančního ředitele neb jednotlivé sekce. Výjimku z kollegiálního vyřizování v plenu i v sekcích činí záležitosti neodkladné nebo rokování nepotřebující, jež vyřizuje předseda s referentem, proti dodatečnému oznámení věci a její neodkladnosti. Z druhé strany, pokud není appellace vůbec vyloučena, dopouští se, aby z usnesení výborového do 8 dnův odvolati se mohl vrchní župan nebo jeho náměstek z důvodů legality a státního zájmu, jakož i odborní chefové a jich náměstkové vzhledem na zájmy odvětví jimi zastupovaného; prozatím zůstalo nerozhodnuto, pokud tato appellace příště má jíti ke správnímu soudu, a nikoli k ministrům, jak tomu bylo dosud. Usnášení děje se absolutní většinou přítomných, a sice z pravidla ve schůzích veřejných, leč by veřejné zájmy nebo morálka kázaly opak (zvláště také při usnášení se výboru disciplinárního). Hlasování dle jmen je předepsáno, kdekoli rekurs nemá moci odkládací nebo kde usnesení spojeno je s odpovědností majetkovou, kdežto při představce proti vládnímu nařízení nebude toho potřebí. Ku platnému usnášení odborů vyžaduje se přítomnost předsedy a nejméně dvou členů, z nichž aspoň jeden musí býti člen volený. Výbor disciplinární má však po každé býti tak ustaven (po příp. vylosováním), aby živel úřednický i volený byli rovným počtem zastoupeni. Při tom zachovány a upraveny též dosavadní předpisy, že členové nemají spolurozhodovati záležitosti, v nichž jsou zvláště účastnými, že odpovídají za škodu úředně způsobenou; a že členové volení jsou zavázáni schůzí plenárních a odborových řádně se účastniti. Jednací řád výboru i sekcí vydá ministerstvo.[1])

Všichni odborní přednostové povinni jsou správnímu výboru podávati zprávy čtvrtletní a výroční; mimo to všecky sekce podávají mu vždy v lednu své výroční zprávy s dáty o své činnosti, poznámkami a návrhy. Plenární schůze tudíž zprávy ty projednává, činí potřebné kroky a opatření, sestavuje svou výroční zprávu pro předsedu ministerstva i zároveň pro výbor municipální. Vůbec dle potřeby podává návrhy a předlohy ministrům a autonomním korporacím v jednotlivých případech i v otázkách všeobecných; naproti tomu také odborní ministři jsou oprávněni, dle potřeby vysílati do plena i do odborů orgány odborné (ovšem bez práva hlasovacího). Menšina výboru jest oprávněna podávati svá zvláštní zdání; také vrchní župan jestliže se zprávou se neshoduje, může zvláště mínění své vyložiti. Plenární schůzi přísluší vůbec úřední dohled a kontrola ve všech odvětvích a proti každému správnímu orgánu: rozhoduje spory odborův o příslušnost, jakož i úřední spory mezi orgány rozličných odvětví; napravuje, co ve výkonné správě zanedbáno; proti všem orgánům úředním vyjma vrchního župana na-

[1]) Již zákon 1876 zapovídal členům správního výboru účastniti se jednání, kdekoli šlo o jich osobní zájem jako soukromníků, nebo kde jinak již spolupůsobili jako soudcové, advokáti, plnomocníci a p.; reforma 1891 vztahuje tento předpis i na zájmy nejbližšího příbuzenstva. Kdo bez omluvy nedostaví se do dvou po sobě jdoucích schůzí výboru nebo do tří schůzí odborových, i ten, kdo vůbec celý rok schůzí se neúčastní, považuje se za vystouplého, a po dvě léta není znova volitelným. O důvodnosti omluvy rozhoduje správní výbor anebo jeho odbor, resp. výbor disciplinární.

řizuje předběžné vyšetření nebo disciplinární řízení, jakož také je suspenduje; vysílá 1 nebo 2 členy k disciplinárnímu vyšetřování proti svým úřednickým členům, a podobně deleguje ze svého středu dva členy volené k visitacím těch úřadů, jež místožupan dle zákona povinen je každoročně vyšetřovati.[1]) Správnímu výboru konečně ponecháno také důležité právo činiti repraesentace proti ministerským nařízením, jež považuje za protizákonné, škodlivé nebo nevykonatelné; jestliže však ministr zachová své nařízení v platnosti (nestačí neodpovědění ve 14 dnech), náleží provesti je, aniž by se nová schůze svolala.

Se správním výborem dolíčili jsme již celé ústrojí komitátní — ponechámeli si rady okresní, instituci to r. 1891 nově tvořenou až na konec. Musíme však ještě dodati, že toto ústrojí očekává jistého dovršení zavedením správního soudnictví. Dle prohlášení předsedy ministerského hr. Száparyho, jež bylo pojato do zprávy sněmovní komise, v každém municipiu zřízen bude *správní soud* první stolice, jenž má sestávati z vrchního župana jakožto předsedy, z místožupana a vrchního fiskála jakožto referenta, dále ze 2 členů volených ze středu správního výboru, a 1 náhradníka. V Budapešti zřídí se vrchní správní soud o 2 sekcích tak, že dosavadní správní soud finanční k němu se připojí jako jedna z obou sekcí.[2]) Byť pak i zamýšlené složení správního soudu 1. stolice nevyhovovalo všem příslušným požadavkům, přece bude tvořiti jistou kontrolu právní, i bude zajisté podporou zákonitosti veřejné správy.[3]) Úkolem jeho bude ochrana práv jednotlivcův i korpo-

---

[1]) Plenum rozhoduje při žalobách na úřední orgány, též o appellacích v záležitostech disciplinárních a ve příčině suspensí dle čl. 22 a 23: 1886. Ostatně sluší vytknouti, že sněmovní komise nepustila se do rozboru zásad nově očekávaného zákona disciplinárního, ačkoli hr. Apponyi podal jistý návrh v té příčině; tak že ovšem správní reforma na ustanoveních čl. 23: 1886 mnoho zatím nezměnila. — Také odborům přísluší úřední dohled a kontrola vyžadováním zpráv, přihlížením k činnosti úřednictva, spolu s potřebnými opatřeními nebo návrhy.

[2]) Pro další dobu slibuje se ustavení *zvláštního soudu*, složeného ze členů král. kurie a vrchního správního soudu, jenž by rozhodoval veškery *spory o příslušnost*, tedy i spory mezi správními úřady a některým správním soudem. Dokud tento soud nebude zřízen, bude právo to dle dosavadního zákona náležeti radě ministerské. — *Vrchní správní soud* má míti 1 předsedu a 1 nebo 2 místopředsedy. Složení sekce finanční bude se nadále říditi článkem 43: 1883 o správním soudu finančním. Senát správní má sestaviti se z polovice ze členů se způsobilostí soudcovskou (s pořadím soudců kuriálních), z polovice s vyšší způsobilostí správní; tito však musí zároveň vykázati se aspoň 10letou správní službou, a sice nejméně pětiletím stráveným ve vyšším postavení (jako místožupan, sekční rada). Těžisko správního soudnictví přirozeně spočívá ve vyšší instanci, jejíž členové mají požívati soudcovské neodvislosti.

[3]) Hrabě Apponyi, jenž velikou váhu klade na řádné správní soudnictví, zejmena vytýkal, že členy správního soudu 1. stolice mají býti tři úředníci skutečně působící, k úřadu soudcovskému nespůsobilí. V Německu ovšem správní soudnictví 1. stolice spojeno je s prostřední, kollegiální instancí správy samé; ale v uherském správním výboru není prý k tomu sil s dostatek spůsobilých. Především vrchní župan jako politický důvěrník vlády je přímo disqualifikován za předsedu soudu. Proto hrabě Apponyi byl by si přál raději samostatného správního soudu, snad ze 3 soudců jmenovaných a 3 členů volených, ač by to vyžadovalo asi 400

rací (i obcí a municipií) na právním základě zákonů, ministerských nařízení a platných statutů. Všecka jeho působnost ve sporných věcech správních vyměřena bude taxativně, tak že ostatek záležitostí ponechán bude řízení administrativnímu. Za hlavní všeobecná pravidla působnosti soudů správních má platiti, že záležitosti přikázané správnímu soudu vyňaty jsou z působnosti ministrů, že naopak správní opatření ministrů nelze předkládati soudu; že správní soud nemůže rozhodovati o platnosti nebo neplatnosti všeobecných ministerských nařízení, nýbrž toliko in concreto odepříti jich použití, jak to stanovil čl. 4: 1869 ve příčině soudů soukromoprávných. Řízení před správními soudy bude se vyznačovati všemi zárukami řízení soudního.[1]) —

Pokusme se nyní vypsati ještě zvláště *působnost* municipií.[2])

Komitáty byly a jsou zároveň korporace *politické*, se znamenitými právy, kterážto jsou zárukami zemské ústavy a svobod veřejných. Za starého zřízení stavovského komitáty svými poslanci ve „stavovské tabuli“ účastnili se zákonodárství, a zároveň byli dosti neodvislými prostředkovateli státní exekutivy, jak toho jinde nesnadno bylo pohle-

---

až 500 tisíc zl. nákladu. Bylo mu však namítáno, že zvláštní správní soud 1. stolice nutně by ochromil činnost správní, a pokud by se snad zvýšil počet členů volených, že by zástupci zájmu veřejného musilo vždy přislušeti odvolání k vyšší stolici. — Dle původní vládní osnovy správní soud měl tvořiti jednu z každoročně tvořených sekcí správního výboru.

[1]) Působnost finančního správního soudu v záležitostech berních a poplatkových dle čl. 43: 1883 a čl. 18: 1889 má zůstati netknuta. Správním soudům zamýšlí se přikázati ze záležitostí *obecních*: nepříslušné zasahání municipia do obecních záležitostí, stížnosti na konskripci voličů, otázky obecních příspěvků na okresní notáře, fysika a p., jakož i obtížení berními přirážkami; ze záležitostí *municipálních:* případy, kdy komitát dovolati se může soudní ochrany svého autonomního práva, otázky dotýkající se volby do výboru a sestavení listiny virilistův, i také svolení k vypsání berní přirážky. Dále připadne správním soudům rozhodovati celou řadu sporných záležitostí z rozličných oborů veřejné správy. V disciplinárních záležitostech úřednictva míní vláda připustiti rozhodování správních soudů zatím jen při obvinění z účastenství ve schůzích politických stran a ve hnutí volebním, dokud prý vůbec nebude zřízen zvláštní *vrchní soud disciplinární.*

[2]) Jelikož jsme *ústrojí municipálního výboru* (str. 380 sl.) líčili v době, kdy o vládní osnově r. 1891 sněmovní výbor ještě nejednal, zbývá nám dodati, jaká usnesení tento učinil. Počet členů mezi 120—600 měniti se nezamýšlí, ačkoli bylo poukazováno, že ve Francii dotyčné zastupitelstvo (conseil général) čítá nejvýše 62 členů, v Italii 60, v Pruských provinciích po 2 členech z každého kraje. Řádné schůze mají se konati zase „nejméně“ dvakráte za rok (dle osnovy: dvakráte); také desetině členů dáno právo navrhnouti svolání mimořádné valné schůze tak, že vrchní župan je k tomu povinen. Jednací pořádek valných schůzí stanoví vrchní župan v dorozumění se stálým výborem. — Jakmile plná listina členů virilních a volených je konečně ustanovena, uveřejní se v úředním věstníku komitátním. Nárok na dvojnásobné počítání daně netřeba činiti a prokazovati každoročně; stačí další evidence komisí verifikační. Mimo to škrtnut předpis o ztrátě členství, když kdo neohlásí, ve kterém z několika municipií přijímá volbu nebo členství virilní (tu rozhodují komise verifikační a revisní). Kdo ztratí potřebné vlastnosti, nejen přestane býti členem, ale ztratí také mandáty, jež jako člen obdržel. Člen komise revisní není oprávněn žádati annullování jejího rozhodnutí, nýbrž pouze vrchní župan a jedna ze súčastněných stran. Členové komise verifikační volí se ne na jeden rok, ale na 3 léta.

dati. Rozumí se, že státoprávní postavení nynějšího komitátu již není na této výši; za nové ústavnosti a zejmena vzhledem k národní odpovědné vládě úkol komitátního zřízení klesl tou měrou, jakou se vyskytly jiné přiměřené ústavní záruky. Mimo to nesluší zapomenouti, že právě politický ráz tohoto zřízení neprospíval vývoji vlastní samosprávy, ježto uváděl do ní boj politických stran i nejednu vadu a neplechu, a odvracel ji od vlastních úkolů správních. Přes to vše až dosud komitátní zřízení je důležitým článkem uherské ústavnosti. Příslušíť komitátům jednak jistá působnost ve příčině voleb poslaneckých, jednak právo remonstrací proti vládním nařízením, i vůbec rokovací a petiční právo v obecných zemských záležitostech.

Dle článku 5: 1848 o volbách sněmovních poslanců na základě národního zastoupení náleželo komitátu. aby dle počtu poslanců zákonem jemu vyhrazeného dělil své území na volební okresy, v nichž každém po jednom poslanci se volilo. Toto právo dnes již odpadá, ježto stanoviti okresy pro sněmovní volby vyhrazuje se zákonu; valné schůzi komitátu zbývá pouze stanoviti volební okresy pro volby členů výboru municipálního. Naproti tomu dle čl. 5: 1848 a dle zákona jej doplňujícího čl. 33: 1874 podnes tvoří se v každém municipiu zvláštní *ústřední výbor* pod předsedáním místožupana (ve městských municipiích purkmistra), jehož úkolem je sestavovati a opravovati voličské seznamy, i říditi volby poslanců do říšského sněmu.[1]) Správní reforma 1891 také ničeho nemění na právu valné schůze komitátní, voliti výbor ústřední. Naopak, jelikož místožupan bude jmenovaným státním úředníkem, vláda připustila, aby ústřední výbor napříště ze svého středu předsedu si volil. Nejdeť tu vlastně o nijaké agendy správní, nýbrž o práva politická; protož volba předsedy ústředního výboru zdá se býti novou zárukou ústavnosti a politické svobody.[2]) Současně, jak jsme viděli, i to se chválí, že vůbec obmezuje se vliv úřednictva na volby, a že vylučuje se jeho volitelnost na území úřední působnosti, ačkoli z jiné strany naopak si bylo stýskáno, že již obmezení stanovená zákonem o inkompatibilitě (čl. 1: 1875) nebyla prospěšná, zbavujíce sněmovnu sil zkušených ve veřejné správě.

Politicky důležito je také starobylé rokovací právo komitátů, z něhož druhdy dokonce vyplývaly instrukce poslanců. Dle municipálních

---

[1]) Ústřední výbor, složený se zřetelem na všecky volební okresy, každoročně volí ze sebe stálé konskripční komise k sestavení voličských listin. Z rozhodnutí ústředního výboru o reklamacích lze odvolati se ke zvláštnímu senátu královské kurie. Volby konají se ve volebních okresech pod zvláštními skrutinujícími komisemi, třeba pod několika zároveň, s ustanovenými předsedy. O platnosti voleb rozhoduje sama sněmovna, avšak byla v tom přislíbena jurisdikce zvláštního senátu král. kurie. — V městech, jimž zákon bez ohledu na komitáty zvláště přidělil jednoho nebo více poslanců, tvoří se však vlastní ústřední výbory.

[2]) Výbor má svého předsedu voliti na 3 léta, resp. na dobu svého mandátu. Jelikož se jeví potřeba nějaké síly úřední, přikazují se zapisovatelské a jiné agendy výboru vrchnímu notářovi, jenž za řádné jich plnění bude osobně odpovědným. Také volený předseda je povinen náležitě plniti své povinnosti dle §. 92. čl. 33: 1874. Dle původní vládní osnovy měl místožupan i nadále býti předsedou ústředního výboru. — Ostatně znova slibuje se spolehlivá kuriální judikatura o volbách poslaneckých.

zákonů r. 1870 a 1886, i dle reformy r. 1891 municipia jsou oprávněna zabývati se *záležitostmi veřejnými i zemskými*; mohou o nich rokovati, vyjadřovati náhledy, na nichž se usnesou, sdíleti si je navzájem, oznamovati či představovati je vládě, jakož také bezprostředně zasílati petice poslanecké sněmovně, od r. 1886 oběma sněmovnám. [1]) Mají tedy Uhry k vyjadřování veřejného mínění svůj stálý příhodný a mocný organismus, kdežto jinde dochází se toho teprve meetingy nebo veřejnými shromážděními lidu.

Ještě platnějším bylo dosud právo municipií, opříti se všem neústavným a protizákonným krokům vlády, kterážto moc však reformou r. 1891 platně bude obmezena. Souviselať netoliko s obecným právem rokovacím a petičním, nýbrž také s dosavadní zásadou, že municipia svými vlastními orgány prostředkují státní správu. Dle toho municipia proti nařízením vládním, jež považovala za protizákonná nebo vzhledem k místním poměrům za nevhodná, mohla v mezích municipálních zákonů z r. 1870 a 1886 vládě podávati písemné představky, *repraesentace*, a sice *před vykonáním* takovýchto nařízení (tedy zároveň vykonání jejich bývalo zadržáno). Ano, vzhledem k tomu, že municipální výbory scházejí se pouze občasně, byl i sám přední úředník municipia (místožupan resp. purkmistr) oprávněn jistou měrou odporovati vládním nařízením před jich vykonáním, když je považoval za protizákonné, místně škodlivé nebo přímo nevykonatelné. [2])

V jednom případě právo repraesentační přecházelo dokonce v ústavní odepření vší poslušnosti resp. exekutivy. Za příkladem čl. 19: 1790, totiž municipium vůbec nikdy nebylo povinno vykonávati nařízení, jež se týkala skutečného vybrání berní nebo skutečného odvodu rekrutů, pokud jedno neb druhé nebylo povoleno říšským sněmem; jen práce přípravné náleželo ihned konati. [3]) Ve všech jiných případech právo repraesentační mělo své přirozené *meze*, svůj nutný korrektiv, sic by jinak ve státním životě šířila se místní anarchie. Jestliže ministr přes představku municipální kongregace žádal výkon svého nařízení, nebo jestliže po druhé zapověděl výkon municipálního usnesení, místožupan (resp. purkmistr) musil vládní nařízení ihned a naprosto provesti; načež

[1]) Avšak stálý výbor, dle zák. 1870 a 1886, nebyl povolán konati přípravy pro valnou schůzi munic. výboru v těchto příčinách.

[2]) Tu do 24 hodin měl podati zprávu vrchnímu županovi, aby tento předložil ji vládě a připojil i svou motivovanou zprávu; v nepřítomnosti vrchního župana sám místožupan podával svoji představku dotyčnému ministru. Jestliže ministr, nedbaje této představky, své nařízení zachoval, ale místožupan přece nepovažoval se za povinna je vykonati, mohl ještě k nařízení vrchního župana, a v jeho nepřítomnosti sám jeho jménem svolati mimořádnou valnou schůzi k neodkladnému projednání věci (1870: nejdéle do 10 dnů, 1886: na 8. den). Ostatně místožupanovi náleželo pečovati, aby představky municipálního výboru do 3 dnů ministru se předložily. — Také *správní výbor*, kdykoli myslil, že některé nařízení ve svém oboru působnosti vyříditi nemůže, měl dle zák. z r. 1876 dotyčného ministra na to upozorniti; ale současně byl povinen opatřiti neodkladné provedení, kdy by ministr své nařízení zachoval výslovně, nebo mlčky nevyjádřením se ve 14 dnech. — Stálý výbor nebyl povolán připravovati repraesentace municipální.

[3]) Rovněž správní výbor nebyl oprávněn vykonati takováto nařízení, nýbrž měl je k dalšímu opatření odstoupiti valné schůzi.

příští valné schůzi podal o tom zprávu. Některá nařízení mohla vůbec býti předmětem rokování a usnášení valné schůze municipálního výboru pouze *po* vykonání a jen potud, pokud municipium chtělo hledati pomoci při říšském sněmu; a sice byla to všecka nařízení, jež ministr proti municipální představce zachoval, dále neodkladná opatření (policejní) za příčinou ohrožení státních zájmů — dle zák. 1886 slušelo to výslovně v nich podotknouti — konečně nařízení svolávající dovolence a záložníky.

Mimo to stát musil ve svém oboru pojistiti se po případě *mimořádnými prostředky* proti snadně možné neposlušnosti a nedbalosti správy municipální. Dle zákonů r. 1870 a 1886, kdykoli municipium anebo místožupan resp. purkmistr porušili nebo náležitě nesplnili svou povinnost v příčině některého nařízení, ministerstvo mohlo zmocniti vrchního župana, aby bezprostředně disponoval všemi úředníky a orgány municipia, jichž by potřeboval ku provedení nařízení nevykonaného. Tito pak byli povinni bez prodlení a naprosto poslechnouti, a municipium nemohlo v té příčině k odpovědnosti je poháněti. Proti úředníkům a orgánům neposlušným resp. vzpurným vrchní župan mohl zavesti disciplinární vyšetřování, suspendovati je z úřadu, anebo docela propustiti a jiné definitivně substituovati. [1]) Vykonáním vládního nařízení však ihned zase přestávala výminečná moc vrchního župana. Municipiu samému nezbývalo, než hledati pomoci u poslanecké sněmovny, pokud shledávalo jednání vlády gravaminálním.

Novou správní soustavou z r. 1891 z velké části mění se tyto poměry souvislé dosud s repraesentačním právem municipií. Zejmena proti svým vlastním orgánům vláda nepotřebuje moci výminečné. Zcela správně následkem toho, že municipiím příště státní správu prostředkovati nepřísluší, municipální repraesentace zbavují se moci suspensivní, tak že vlastně neliší se hrubě od peticí, jež municipia mohou proti vládním nařízením podávati říšskému sněmu. [2]) Představky *před* vykonáním připouštějí se *pouze* proti nařízením, jež plynou z vládního dohledu k záležitostem vlastního autonomního oboru komitátů; a jestliže v těchto případech ministr na provedení přece setrvá, nebo když po druhé zapoví výkon municipálního usnesení, náleží ovšem vládní nařízení ihned a naprosto vykonati. Repraesentační právo místožupana, jakožto úředníka nyní zeměpanského, úplně se odstraňuje. Naproti tomu

---

[1]) Takovíto substituti zůstávali na místech osob docela propuštěných až do nejbližší všeobecné restaurace; a v právech i povinnostech úplně rovnali se úředníkům ostatním. S úředníkem od vrchního župana takto propuštěným jednalo se ve příčině nároků pensijních jako s úředníkem propuštěným disciplinárně. Vyjímaje případy této výminečné moci vrchnožupanské náleželo ovšem valné schůzi municipální, aby rozhodla o substitucích, jež vrchní župan učinil mezi časem.

[2]) Každý člen municipálního výboru jest oprávněn v řádné kongregaci navrhnouti, aby vládní nařízení mezi časem vydané bylo čteno, a aby se o něm rokovalo v téže nebo v příští kongregaci. Návrh takový musí vrchnímu županovi podán býti 8 dní před kongregací. V řádných kongregacích lze projednávati také nařízení, přípisy a zprávy došlé po sestavení denního pořádku, když návrhy v té příčině ohlásí se praesidiu 24 hodin před kongregací, a když předepsaným způsobem vyloží se k veřejnému nahlednutí.

však správnímu výboru v plné schůzi bude příslušeti, aby v oboru své působnosti podával představku proti nařízení ministerskému, jež považuje za protizákonné nebo nevykonatelné; když je ministr zachová, náleží je hned bez další schůze vykonati.[1])

Dodati lze, že podobným spůsobem připouštějí se představky k ministrům také proti nařízením orgánů podřízených, totiž vrchního župana, resp. místožupana a jiných odborných předností.[2])

Ačkoli tímto spůsobem repraesentační právo municipií pozbude své staré váhy, vládní osnova přece uznala za vhodné, „až na další nařízení" ponechati komitátům výslovně právo ohraditi se proti výkonu nařízení o skutečném vybrání berní a postavení rekrutů sněmem nepovolených, a tedy netoliko podati představku říšskému sněmu, ale i přímo uvědomiti vládu a výkonné orgány. Ve sněmovní komisi někteří členové dokonce toho se domáhali, aby úředníci pro tento případ byli zákonem výslovně sproštěni poslušnosti k vládě. Naproti tomu namítalo se, že podobné ustanovení a vůbec všeliký protest komitátů nejsou na místě při odpovědném a parlamentárním régimu, a že vlastně přísluší samému sněmu, aby po případě teprve dodatečně usnášel se o samostatném jednání vlády; toto právo sněmovní nelze prý snad ještě přenášeti na 63 komitáty. Nicméně následkem rozhodné přímluvy hraběte Apponyiho komise sněmovní zachovala protestovací právo municipií, a zároveň usneseno k návrhu ministerského předsedy, že úředník, jenž by jednal proti zápovědi zákona z r. 1790, ani tehdy nebude prost odpovědnosti, když jednal k nařízení vyššího úřadu. Přípravné práce však náleží vždy prováděti. Naproti tomu král na odpovědnost veškerého ministerstva přece výjimečně bude oprávněn naříditi vybírání berní zákonem určených, ale dosud nepovolených, jakož i skutečné postavení zákonitého, ještě nepovoleného kontingentu branců, — a sice ve případě naléhavé nutnosti (ne pouze války), když sněm není shromážděn a do jeho svolání mohlo by vzejíti zemi nebezpečí z průtahu. Pak náleží sněm, jak brzo možná, bez odkladu svolati; a vláda musí nejdéle do 8 dnů po jeho sestoupení předložiti zprávu o mimořádných opatřeních a jich příčinách, aby dosáhla absolutoria. Pokládáli sněm

---

[1]) Dle vládní osnovy mělo postačiti také, když by ministr do 14 dnů neodpověděl.

[2]) Dle zák. 1886 místožupan měl právo představky k ministru vnitra proti nařízením, jež vydal vrchní župan v mezích své působnosti dohledací a kontrolní; představku podával do 24 hodin vrchnímu županovi, jenž zase ve 24 hod. předkládal ji dále s motivovanou zprávou. Jestliže však ohrožené státní zájmy žádaly neodkladná opatření, vrchní župan mohl výkon žádati, a když místožupan nebyl přítomen aneb odepřel potřebné nařízení vydati, také přímo dáti nařízení orgánům municipálním a obecním. — R. 1891 naopak dává se moc vrchnímu županovi, aby proti opatřením místožupana a odborných předností, jež pokládá za protizákonná, škodlivá nebo nevykonatelná, do 48 hodin od jich seznání dotyčnému ministru podával představku, a aby na vlastní odpovědnost vykonání suspendoval; — sněmovní komise ovšem obmezila tuto moc vrchního župana pouze na opatření zájmu všeobecného, o nichž on myslí, že čelí proti zákonu nebo státnímu veřejnému zájmu. Místožupan může toliko proti příkazům odborných chefů podati představku vrchnímu županovi, jenž pak sám může učiniti představku ministrovi, jakož i suspendovati vykonání příkazů.

jednání vlády za ospravedlněné, rozhodne o absolutoriu ve spůsobě zákona.

Z výkladů našich o státoprávních úkolech zřízení komitátního, zejmena o moci repraesentační, zároveň nejlépe již vysvitlo, jaké vůbec bylo a jest jeho postavení ke *státní správě.* Municipia jsou podřízena pouze samé vládě a dle zák. 1870 a 1886 náleželo jim „prostředkovati veřejnou státní správu.“ Platilo všeobecné pravidlo, že na území municipia vykonávání zákonův a vládních nařízení k municipiu vydaných náleží municipiu samému prostředkem jeho vlastních orgánů; — výjimky musily býti zákonem stanoveny, jakož také v skutku jednotlivé zákony do některých odvětví uvedly orgány zeměpanské. Avšak již ono všeobecné pravidlo dostatečně ukazuje, kterak vláda na municipiích závisela, a kteraký vliv mělo municipium na správu státní, hlavně tím, že (jak jsme viděli) zřizovalo, spravovalo a kontrolovalo svůj magistrát, a že také (jak uvidíme) v souhlasu s tím určovalo náklady veřejné správy ve svém rozpočtu a pečovalo o jejich úhradu, byť i tato nebyla poskytována pouze z vlastní jejich kapsy.

Též orgány, jež na prvém místě vykonávaly jistou právomocnost či dispositivu ve státní správě, totiž místožupan se služnými, resp. vrchními služnými, byly orgány municipálními tou měrou, že vedly správu jmenem municipia i pod jeho pečetí a znakem. Nicméně neplynulo z toho, že by municipium bylo snad více nežli prostředkovatelem státní správy. Vliv státu na vedení správy byl přece potud zachován, že stížnosti z opatření těchto správních orgánů — a to bez rozdílu oboru státního nebo municipálního — nešly k municipiu, nýbrž k *ministrům*, jimž připadalo poslední rozhodnutí. A tento poměr ani tím ve svých základech se nezměnil, že r. 1876 vrchní řízení správy a některé rozhodování ve vyšší instanci připadlo správnímu výboru, kollegiu to většinou municipálnímu; neboť i napotom bylo lze každou záležitost přivesti konečně k rozhodnutí ministerskému. Mimo to stát pojistil svůj vliv tím, že vrchnímu županu r. 1886 dostalo se nařizovací moci v oboru jeho práva dohledacího a kontrolního. Tímto spůsobem r. 1876 a 1886 byl ovšem obmezen vliv komitátu na vedení správy a kontrolu úřednictva, jmenovitě vliv přímý, ale nikterak nebyl vyloučen. Venkoncem však konečné rozhodování jak o opatřeních správních orgánů municipálních, tak o usneseních a repraesentacích samého municipia připadalo odpovědným ministrům. [1])

---

[1]) O moci ministrů rušiti usnesení komitátní jednáme níže. — Proti samostatným rozhodnutím *služného*, resp. vrchního služného jednotlivci mohli si stěžovati k místožupanovi a dále k ministru vnitra (dle z. 1870); dle zákona 1886 byla stížnost dovolena do 8 dnů, a sice, pokud některý zákon jinak nekázal, k místožupanovi. Proti rozhodnutím *místožupanským* šly stížnosti k ministru vnitra (1870); dle zák. 1886 bylo odvolání k vyššímu úřadu dovoleno do 8 dnův od doručení. — Vrchní župan dle zák. 1876 mohl každé rozhodnutí *správního výboru* ve vyšší (2. nebo 3.) instanci předložiti ministru vnitra k revisi. Také při reklamacích stran proti individuálnímu předepsání municipální a obecní berně (přirážky) bylo vždy dovoleno odvolati se až k ministru vnitra. V jiných záležitostech nepřipouštělo se odvolání stran proti rozhodnutím správního výboru ve 3. stolici, a také ne ve 2. stolici, pokud souhlasilo s rozhodnutím 1. stolice.

Postátněním úřednictva r. 1891 valně se mění působení komitátů ve státní správě. Vládní osnova v § 1. praví: „Správa v komitátech tvoří úkol státní. Stát plní úkol ten státními, v rámci tohoto zákona jmenovanými orgány.“ Jasnosti a určitosti této větě ovšem neschází; nicméně musíme přece dobře střežiti se náhledu, jako by ze všeobecného rčení plynuly hned také všecky jeho důsledky. Ve skutečnosti není pochyby, že komitátům i na příště zůstane značný vliv na vedení státní správy, a sice jednak přímo ve valných schůzích, jednak prostředkem orgánův a členů z obce komitátní vycházejících. Proto také sněmovní komise větu hořejší, že stát zastává správu orgány státními, zcela správně opravila dodatkem, že stát činí tak „z části samostatně, z části *za spolupůsobení* živlův autonomních v mezích tohoto zákona.“ Vždyť zákon na jiném místě prohlašuje toto spolupůsobení přímo za *autonomní právo* komitátů (§ 135, 138 osnovy). Celkem, jak praveno, jeví se to dvojím spůsobem. Jednak totiž komitát na svém vlastním území i na příště je vůbec oprávněn prostě *kontrolovati* chod správy a činnost úředních orgánů. Jednak prostředkem orgánů zákonem určených poradně i dispositivně má *podíl* v zastávání státní správy. Podíl takový připadá komitátu především prostředkem správního výboru a jeho odborů (třeba s přimísením státních úředníků); dále volbou některých komisí, neb aspoň vysíláním do nich několika členů — zvláště bude tak při správním soudu prvé stolice. [1])

Zasluhuje obzvláštní pozornosti, že k zákonité působnosti komitátů počítá se právo kontrolovati státní správu. Uherská správní reforma nedrží se náhledu dosti běžného, že autonomie a samospráva záleží právě jen v samostatné dispositivě v užším oboru správy místní, že úřední dohled a kontrola nejsou jejím úkolem, nýbrž výhradně věcí státu. V Uhrách svazkům a živlům samosprávným přisuzuje se také široký podíl ve veřejné správě, kontrola administrativní i právní. Jako stát podnes naproti organismu municipálnímu vykonával kontrolu v záležitostech municipálních i státních, rovněž tak příště municipia naproti orgánům státním vykonávati budou kontrolu netoliko ve svých vlastních záležitostech, ale i v širokém oboru státní správy vůbec.

Rozumí se, že nebylo lze komitátům přiznati tutéž moc kontrolní a disciplinární proti úředníkům postátěným, jakou mívali proti svým

---

Ostatně o správním výboru srov. i str. 637. — Obrátiti se ke správnímu výboru vždycky bylo dovoleno při rozhodnutích obcí ve zvláštních záležitostech jednotlivých stran a při rozhodnutích verifikačních komisí obecních (pokud dle obec. zákona 1871 municipium ve 2. stolici rozhodovalo); naproti tomu stěžovati si ke správnímu výboru proti rozhodnutím místožupanským v záležitostech stran, a všude tam, kde to zákony dále dopustily, možno bylo jen tehdy, když místožupan rozhodl v 1. stolici aneb odchýlil se od rozhodnutí 1. stolice.

[1]) Uvádíme tu všecky komise, jež dle osnovy 1891 komitát volí, byť netýkaly se pouze oboru státní správy. Valná schůze volí komisi zdravotní, stálou komisi pro vzdělání lidu, komisi pro odvod koní, 2 důvěrníky do komise odvodní, 2 členy a 2 náhradníky do komise pro reklamace státních berní, i vůbec všecky deputace nebo komise, jež sestaviti nařídí zákon nebo sama valná schůze komitátu, nebo k jichž vyslání ministr vyzve. Správnímu výboru připadá voliti dva členy do rady živnostenské ve smyslu §. 175, čl. 17: 1884, a do komise dozorčí dle §. 43, čl. 5: 1878.

vlastním. Protož arci kontrola komitátních kongregací klesá po případě na pouhé právo stížnosti; nicméně aspoň ku platnější realisaci přichází rokovací a repraesentační právo municipií, když souvisí s jistou stálou kontrolou. Zákon ukládá stálému výboru, aby pozorným zrakem provázel chod správy a činnost správních úředníkův, a dle potřeby podával zprávy výboru správnímu nebo výboru municipálnímu (může také usnesti se o svolání mimořádné valné schůze. [1]) Valná schůze sama vysílá dva členy ke kontrole úřadování a pokladní správy, kterou každoročně vykonává vrchní župan. Rovněž dostává se jí ku projednání výroční zpráva o stavu všech správních odvětví, kterou správní výbor předkládá předsedovi ministerstva. Dále místožupan každé řádné valné schůzi podává ku projednání své zprávy, jež mají vztahovati se také na důležitější vládní nařízení, na chod správy a činnost správních úřadů, na všecky důležitější události. Kongregaci pak přísluší vůbec kontrolovati chod veřejné správy a žádati potřebných vysvětlení od úředníků; tito jsou k tomu povinni, ale nejsou oprávněni účastniti se usnášení v tom ohledu.[2]) Dle předložených zpráv nebo dle zkušenosti svých členů kongregace činí svá připomenutí o vedení správy a sdílí je dotyčnému ministrovi, rovněž vrchnímu županovi nebo správnímu výboru. Když vysvětlení úředníků nejsou dostatečnými, nebo jsouli proti některému úředníkovi stížnosti, valná schůze může imperativně poukázati správní výbor, aby záležitosti zkoumal, a dle vyšetření učinil opatření ve svém oboru, po případě aby věc předložil úřadu příslušnému; i jest povinen valné schůzi podati zprávu o výsledku řízení.

Skutečná dispositiva komitátům arci nepřísluší. Na prvém místě vykonávají právomocnost v oboru vnitřní správy místožupan a okresní služný, tedy orgány napříště zeměpanské, jež v úřední působnosti budou užívati pečeti se znakem státním. Ovšem je jim tak jako druhým úředníkům správním působiti pod vedením a kontrolou správního výboru. Vrchní župan sám nemá nařizovací moci leč uvnitř svého práva dohledacího a kontrolního, a vedle toho pouze v jednotlivých případech dle zákona činí opatření s konečnou platností „jmenem vlády.“ [3]) S výjimkou

---

[1]) Jestliže stálý výbor k vyzvání vlády vysloví své zdání o jednotlivých záležitostech, musí je zároveň sděliti kongregaci.

[2]) Zvláště úředníci, kteří jsou členy municipálního výboru ex offo, povinni jsou osobně do kongregací přicházeti, v neprázdni se dáti zastupovati, a po případě podávati potřebná vysvětlení. Jejich substituti a vicenotáři mají jen tehdy právo hlasovací, když jsou zvláště členy výboru. Úředníci, kteří jsou členy ex offo, nemohou hlasovati, jdeli o jich vlastní působnost; rovněž nemohou (ani krajští a obecní notáři) účastniti se usnášení, jdeli o kontrolu chodu správy, o vysvětlení vyžádaná od úřednictva a o připomenutí o vedení správy. — Osnova chtěla všecky členy obecních představenstev vyloučiti z jednání i usnášení o kontrole úřednictva neb o návrhu na disciplinární vyšetřování.

[3]) Případy takovéto dispositivy vrchního župana jsou dle usnesení komise hlavně dvojí: 1. opatřuje moc brachiální (exekuční) vyjímajíc případy neodkladné, kdy také podřízené veřejné orgány dle stávajících předpisů přímo jí mohou užiti; 2. co do školství jmenuje po slyšení školdozorce předsedu i členy kuratoria obecných škol státních, jakož i konečně rozhoduje o osvobození žáků těchto škol od školného. Mimo to rozhoduje o přeložení lékáren v obvodu téže obce. Vládní osnova uváděla toho více, dodávajíc, že vrchní župan činí opatření ve všech záležitostech, jež

těchto jednotlivých případů konečné rozhodování soustředí se v rukou ministrů, pokud ovšem nenastoupí příslušnost správních soudů. [1])

Ostatně nebylo by tu na místě, abychom podrobněji vypisovali působnost všech těchto orgánů v jednotlivých odvětvích správy. Pouze připomínáme, že správnímu výboru (resp. jeho finančnímu odboru) bude i nadále připadati značné spolupůsobení a kontrola ve státní berní správě. Rovněž je mu popřána také jistá působnost v oboru správy vojenské, ano i justice. Naproti tomu reforma r. 1891 kongregacím odnímá dosavadní právo voliti občanského předsedu a občanské lékaře komisí odvodních, přenášejíc právo to na vrchní župany; komitáty budou moci voliti do každé odvodní komise pouze po 2 důvěrnících z obyvatelstva dotyčného odvodního obvodu. [2])

---

naň přenesou speciální zákony anebo z oboru některého ministra ministerská rada; dle sněmovní komise bude tak jen na základě zvláštních zákonů. V těchto případech nepřipouští se appellace; avšak ministr může opatření vrchnožupanské annullovat, jestliže čelí proti zákonu nebo nařízení. Ostatně dovolena je stížnost proti jednání vrchního župana „ze služebního stanoviska“ k ministru vnitra, pokud zákony jinak nestanoví (ku př. ke správ. soudu).

[1]) Proti rozhodnutím okresního služného stranám súčastněným lze odvolati se do 8 dnů ku příslušnému vyššímu úřadu. Proti výměrům místožupanským lze si do 8 dnů stěžovati ke správnímu výboru, jestliže zákon nestanoví něco jiného; také z výměru potvrzujícího rozhodnutí 1. stolice lze zpravidla dále se odvolati, leč by to zákon vyloučil (tak dle usnesení komise). Mimo to vládní osnova chtěla vrchnímu županovi dáti právo, aby mohl věci místožupanem rozhodnuté předkládati k vrchní revisi, když to sám požaduje do 8 dnů, nebo když je za to prošen stranami do 8 dnův od doručení výměrů; avšak sněmovní komise předpis ten škrtla. — O stížnostech vrchního župana a odborných chefů proti snesením správního výboru a jeho sekcí viz výše str. 716; mimo to i strany súčastněné mohou v 8 dnech od doručení odvolati se (s účinkem pravidelně odkládacím), ale jen tak, že odvolání nepřipouští se, jdeli o snesení učiněné ve 3. stolici, aneb o snesení ve 2. stolici, když souhlasí s rozhodnutím 1. stolice (leč by který zákon i tu ještě odvolání připouštěl).

[2]) Co do *správy berní* čl. 6.: 1876 podřídil správnímu výboru vyměřování, vybírání, správu a vymáhání přímých berní, jakož i vymáhání daní nepřímých, poplatků a jiných požadavků, ovšem jen v mezích zákona o správě veřejných daní; zákon dotyčný byl nejednou měněn, viz čl. 15: 1879, čl. 44: 1883 a čl. 28: 1889; k tomu čl. 43: 1883 o správním soudu finančním. — Co do *správy vojenské* správní výbor v mezích stávajících předpisů vyřizuje žádosti za výjimečné povolení sňatků, za odpuštění na dovolenou a dle §. 40 c) branného zákona i za propuštění z vojska a zemské obrany (osnova 1891 zmiňuje se jen o licencích k manželství vojínů). Co se týče vojenského ubytování, náleželo toto vždy k působnosti místožupanské; komitátům samým připadá péče o stavbu kasáren. — Co do *justice* správní výbor jest oprávněn podati ministru spravedlnosti zprávy či předlohy o opatřeních, jež by se měla zavesti zákonem nebo nařízením v oboru práva občanského nebo trestního (tak i 1891; dle zák. 1876 i v soudnictví). Zvláštní svojí komisí má aspoň čtyřikráte za rok visitovati vězení, a opatřovati potřebnou nápravu v jejich stavu i ve stravování a zdravotních a disciplinárních poměrech vězenských, resp. obraceti se v tom k ministru spravedlnosti. Konečně s hlediska administrativního kontroluje jednání úřadů poručnických a opatrovnických. — Správní výbor opatřuje také nápravu vad v oboru poštovním, telegrafním, telefonovém a železničném, po případě obrací se svými zprávami k ministrovi obchodu. Rovněž náleží mu jistá působnost ve příčině veřejných staveb, zvláště silnic a mostů, jež nyní upravena článkem 1: 1890. Ve

Jak jsme ukázali, správní reforma počítá k t. zv. autonomním právům komitátů netoliko obecné právo rokovací, korrespondenční a petiční, a jistou působnost při volbách poslanců, nýbrž také jistou kontrolu státní správy a prostředečné spolupůsobení v této správě. Mimo to do oboru „autonomie" připadají také *„vlastní vnitřní záležitosti"* komitátů (jak praví zákony 1870, 1886 a vládní osnova 1891) čili „záležitosti *místního zájmu*" (jak přezvala je sněmovní komise). Právě v těchto záležitostech přísluší municipiím uvnitř zákonů samostatná, svéprávná dispositiva. Obor ten prý nelze více rozšířiti, než dosavad; ale aspoň je nyní něco blíže určen. Správní reforma vůbec stanoví všeobecné pravidlo, že obor autonomní působnosti vztahuje se pouze na ty záležitosti, jež do něho odkazuje zákon o správní reformě nebo některý zákon pozdější; co jinak ještě příslušelo municipiím, připadá působnosti místožupanově (leč by zákon stanovil jinak). Za to zásluhou sněmovní komise v oboru takto vymezeném celkem zmenší se dosavadní značná ingerence vrchního župana a ministrův, a tím dojde se opravdovější samostatnosti oproti vládě, jak toho právě žádá povaha samosprávy. [1])

Municipia jednak jakožto právnické osoby vládnou svým majetkem a jeho výnosem, ovšem tak, že vládě přísluší jistý dohled dle zákona. Komitáty mají nemovité i movité kmenové jmění, nabývají a užívají jeho, zcizují je; uzavírají půjčky a smlouvy. Rovněž dle úmyslu zakladatelů spravují fondy jim samým náležející nebo dohledu jejich svěřené.

Jednak jakožto svazky samosprávné municipia činí opatření, usnášejí se a vydávají statuty ve vlastních vnitřních záležitostech, resp. v záležitostech zájmu místního. Jde při tom jednak o blaho osobní a duševní, jednak o blahobyt hmotný. Komitáty zejmena mohou (jak uvádí se r. 1891) v život uváděti a udržovati *veřejné ústavy dobročinné a osvětové* (vyučovací), jakož i na vlastním území pečovati o *zájmy národohospodářské*, hlavně zájmy polního hospodářství. Ve příčině blahobytu hmotného vytknouti sluší zvláště působnost valných schůzí komitátních dle čl. 1: 1890 o veřejných silnicích a mýtech; rovněž mohou komitáty účastniti se zřízení drah podružných a podporovati je ve smyslu čl. 31: 1880, čl. 4: 1888 §. 7, resp. čl. 1: 1890. K péčím prvého druhu zase připojují se některá opatření kongregací z veřejného zdravotnictví ve smyslu čl. 14: 1876 §. 142, 144, 147. Vůbec není tento obor působnosti vypsán taxativně, nýbrž obsahuje v sobě vše, cokoliv se nahodí ve vlastních vnitřních, resp. místních záleži-

---

příčině školství přikázal čl. 6: 1876 správnímu výboru zvláště k tomu dohlížeti, aby se užívalo pouze dovolených školních knih, aby děti školou povinné tuto navštěvovaly, aby učitelstvu služné bylo řádně vypláceno a budovy v dobrém stavu udržovány. Ostatně srov. str. 715 o působnosti jednotlivých odborů správního výboru. — Co do výkonné služby policejní dodáváme, že král. četnictvo zařízeno je dle čl. 2: 1881, a osnova 1891 z důvodů státně policejních podřizuje je také přímému dohledu vrchního župana. Dle zák. 1870 municipální stráž bezpečnosti, t. pandury, přijímal a propouštěl místožupan.

[1]) Kasační moc ministrů proti municipálním usnesením na jedné straně tvořila jaksi obrácený pendant k repraesentační moci municipií proti vládním nařízením na straně druhé.

tostech. [1]) Přirozeným důsledkem této samosprávné působnosti je, že komitáty zároveň ustanovují její *náklady* (rozpočet, účty) a pečují o jich *úhradu*; k účelu tomu mohou vypisovati berní přirážky ve smyslu čl. 37: 1879, čl. 15: 1883, resp. v rámci příštího zákona 1891.

Mimo to až dosavad počítáno bylo k samosprávné působnosti zřizování vlastních správních orgánů (v mezích zákonů), totiž systemisování nových nebo zrušení stávajících úřadů, rovněž volba a kontrola úředníků municipálních, i také úprava jich služného a nároků pensijních; to ovšem odpadne. K úřadům municipálním patřily dle tradice také ústřední stolice sirotčí, tak že na tom základě i záležitosti poručenské a opatrovnické padaly do moci komitátů; postátěním předsedy a přísedících stolice sirotčí r. 1891 i tento obor přirozeně vymyká se z rámce municipální samosprávy. [2])

Z jiné strany k vlastnímu oboru komitátů náleží také jistý *dohled k obcím.* Původně samy valné hromady vyřizovaly ve 2. stolici jisté záležitosti, jež dle obecního zákona buď jim byly ex offo předkládány, nebo docházely jich na základě appellací. R. 1876 přenesena některá část tohoto rozhodování ve 2. stolici na správní výbor. [3]) Vládní osnova r. 1891 pak chtěla všecku působnost, jež municipálnímu výboru dle obecního zákona zůstávala, přenesti na stálý výbor, tak aby prý kongregace záležitosti důležité lépe mohly vyřizovati. Avšak sněmovní komise opřela se tomuto záměru, nechtějíc, aby stálý výbor, sbor to dosud pouze poradný, dosáhl takovéto právomocnosti na ujmu samého výboru municipálního; proto zachovala dosavadní působnost kongregací dle obecního zákona, s výjimkou pouze otázek obecního hospodářství, jež náleží vyřizovati ve stálém výboru.

---

[1]) Musíme tu vůbec vzpomenouti rozličných komitátních fondů. Ze třídy veřejných prací, ústavů a podniků nesluší zapomenouti veřejných nemocnic komitátních, i zároveň soukromých nemocnic podřízených komitátnímu dohledu; osnova r. 1891 počítá k této třídě také stavbu kasáren nebo nařízení příspěvku k jich stavbě. — Jelikož agendy komitátu dle čl. 1: 1890 o veřejných silnicích jsou rozhodnými pro celé jejich hospodářství, k němuž dohlížeti přísluší ministru vnitra, shledává se r. 1891 nutným, aby dosavadní působnost ministra obchodu dle čl. 1: 1890 přešla na ministra vnitra, výjimkou pouze 3., 4. a posl. odstavce §. 29 a §. 33; ve sporných otázkách §. 33 rozhodovati má ministr obchodu v dorozumění s ministrem vnitra. Co se týče expropriací potřebných ke zřízení veřejných silnic, ulic a pozemních staveb (dle čl. 41: 1881), přechází dosavadní působnost ministra veřejných prací a kommunikací rovněž na ministra vnitra.

[2]) Dle zák. 1870 ústřední stolice sirotčí jmenovaly a kontrolovaly poručníky sirotků, zkoumaly jich účty, bděly nad jměním a vychováním sirotkův, opatřovaly všecky sirotčí záležitosti, pokud nebyl příslušným řádný soud; rekurs šel k ministru vnitra; ostatně sluší srovnati zákony čl. 20: 1877, čl. 6: 1885 a čl. 7: 1886. — Dle prohlášení hr. Szaparyho vláda zamýšlí nyní zrušiti zvláštní sirotčí úřady obcí a měst s regul. magistrátem, a zaříditi v každém municipiu státní poručnický úřad 1. stolice. Správní dohled bude příslušeti správnímu výboru, resp. magistrátu; rekursy půjdou ke správnímu soudu; sirotčí hodnoty spravovati bude berní pokladna. V každém okresu bude systemisován poručník okresní.

[3]) Správní výbor dle zák. 1876 rozhodoval ve 2. stolici pouze o zvláštních záležitostech jednotlivých stran a o nálezech verifikačních komisí obecních. Dle osnovy r. 1891 náleží mu působnost dle zákona obecního (čl. 22: 1886) ve sm. §§. 108, 148, 149, 155, 157.

Dispositiva v oboru vlastních záležitostí komitátních soustředí se vůbec ve výboru municipálním, a to zpravidla v řádných valných schůzích.[1]) Dle osnovy r. 1891 však připadne stálému výboru rozhodovati v uvedených právě otázkách obecního hospodářství, jakož také činiti potřebná opatření v záležitostech, jež mu přikáže komitátní statut nebo valná hromada; může to býti s prospěchem i proto, že místožupan bude úředníkem zeměpanským. Prováděti usnesení z oboru t. zv. autonomní působnosti však připadne v mezích zákona a statutů úředníkům státním, především místožupanovi. Místožupan zejm. také dává shotovovati rozpočet a účty závěrečné; dohlíží k ústavům komitátem zřízeným nebo jeho dohledu podřízeným, i k činnosti zvláštních municipálních orgánů; podává kongregacím zprávu o veškeré činnosti autonomní (též o radách okresních), a je zavázán v rámci místní autonomie činiti jim vhodné návrhy v ohledu osvětovém, zdravotním a humanitním.[2])

Samostatná dispositiva (t. zv. místní autonomie) komitátů nesahá tak daleko, že by vylučovala *dohledací moc vlády* dle zákonů. I v oboru jich vlastních vnitřních záležitostí stát hledí jednak zabezpečiti panství zákonův a zákonných nařízení, jednak zabrániti porušení všeobecných státních zájmů. Mimo to stát pečuje o trvalý vlastní prospěch komitátů, tak aby i na budoucnost zachovávaly schopnost plniti své úkoly; a konečně chrání také jednotlivce a obce proti zkracování jejich práv komitátem, ba někdy chrání je i proti hrubému poškození jejich zájmů.

K uskutečnění vládního dohledu slouží zejmena úřad vrchního župana, jenž je předsedou výboru municipálního a od r. 1886 také stálého.[3]) Mimo to ministr vnitra od r. 1886 jest oprávněn také vlastním, vyslaným orgánem kdykoli dáti zkoumati jednání municipií v oboru samosprávy, jich vnitřní úřadování a peněžní správu. Ba již ani vlastní obor municipální nespravuje se výhradně statuty, nýbrž znenáhla i naň začala vztahovati se normativní moc ministrů. Tak dle čl. 15: 1883 ministr vnitra za příčinou řádné kontroly a zákonité odpovědnosti vydati měl všeobecné normale o peněžní správě a účtování komitátů (i okresních úřadů); dle zák. 1886 nařízení ministerská subsidiárně vstupují na místo statutů, když municipium je zákonem zavázáno vydati jistý statut, ale povinnosti té náležitě nedostojí. Dle reformy r. 1891 má býti vládním nařízením upraveno sestavování účtův, povinného inventáře všeho jmění a roční bilance, rovněž i spůsob vypsání a vy-

---

[1]) Mimořádné schůze mohou dle osnovy 1891 jednati o záležitostech řádným schůzím patřících, když dotyčný návrh a zdání stálého výboru uveřejní se v celém obsahu aspoň 15 dní napřed v úředním věstníku komitátním.

[2]) Orgány veřejných nemocnic a j. ústavů komitátních, i orgány při správní reformě státem nepřevzaté zůstanou nadále zvláštními municipálními orgány; poměr jejich k místožupanovi (jako dozorci a chefovi) náleží upraviti statutem. Místožupan také přijímá a propouští oddělený služebný personál komitátů. — Původní znění §. 3 osnovy, že zpravidla státní úředníci obstarávají agendy plynoucí z autonomního oboru komitátu, bylo ve sněmovní komisi správně změněno ve smysle výše uvedeném, ježto tito úředníci nejeví se tu než podřízenými vykonavateli. Zároveň opraven §. 2 v ten smysl, že činnost autonomní není upravena pouze ve 3. dílu osnovy („o autonomii"), nýbrž osnovou vůbec; jeví se také v činnosti úřednictva a hlavně správního výboru.

[3]) O dohledu vrchnožupanském k činnosti úřednictva byla řeč výše.

bírání přirážek; nařízením ministra vnitra předpisuje se také forma rozpočtů všech komitátních fondů. Konečně, co ještě důležitějšího jest, mimo tuto normativní moc přísluší ministrům také jistá moc rozhodovací naproti municipálním statutům a usnesením, a sice pravidelně moc schvalovací a kasační. Přihleděnmež tedy, jaká míra samostatnosti zůstává komitátům oproti moci ministerské jednak ve příčině statutů, jednak v ostatním usnášení se. (Pokračování.)

Palestina našich dnů.

Podává

dr. J. V. Prášek.[1])

ápadní Evropa a vzdělané obyvatelstvo její, zaujaté pro každou krásnou a vznešenou ideu, slaví letošního roku šestistoletou památku události, kteráž hodna jest nejvážnější vzpomínky. R. 1291 podlehl útokům mameluckého sultána egyptského Melika el-Ašrafa pevný Akkon, drahně silná ohrada křesťanství a západoevropské civilisace na březích Levantských, a pádem Akkona dovršen i pád království Jerusalemského. Ovoce nadšení neobyčejného, ve svých podnětech obdivuhodného, které po dvě stě let jímalo mysli největších národův a duchů západní Evropy, ovoce válek křižových tím ztraceno neli na vždy alespoň na dlouhá století. Utěšený život, jenž vštípen byl Bohumírem Bouillonským a jeho epigony na Libánu a na březích Jordánských, byl podťat a téměř vyvrácen, díla západoevropské osvěty, posvěcená krví nesčíslných nadšenců křesťanských, zničena a zkažena, rytířští řádové, kteří nejvytrvaleji a nejobětavěji hájili odkaz Petra Amienského proti hordám tureckým, rozplašeni po ostrovích Středomořských, kdež za nedlouho bylo jim hájiti odvěkých sídel křesťansko-evropské vzdělanosti proti zhoubnému přívalu tureckému. Ba po dlouhou dobu zdálo se, že smělý rozmach západních národů, který odvážil se vztýčiti kříž na Omarovu skalném dómě Jerusalemském, vzbudil pomstychtivost moslimského Orientu, zkázou hrozící celé Evropě. Nebo 162 léta po pádu Akkona vyvrátil Mahommed II. císařství Konstantina Velikého v Cařihradě, a ještě po dvě stě let třásly se Vídeň, Krakov i Řím před hroznými kročeji fanatických janičárův.

Palestina sama po vypuzení křižáků upadla v moc surových egyptských Mameluků, kteří jen ohledem na republiku benátskou a na

---

[1]) V zájmu palestinských studií, které v jiných zemích evropských utěšeně zkvétají, podáváme zprávu tuto čtenáři českému, podotýkajíce při tom, že údaje v ní obsažené zakládají se po výtce na zprávách, které anglický spolek palestinský uložil v souborné své publikaci: The survey of Western Palestine (Memoirs of the Palaestina Exploration Fund), na zprávách německého palestinského spolku, obsažených v časopise spolkovém (Zeitschrift des deutschen Palaestina-Vereins) a na zprávách ruského státního rady Hitrova.

bojovné Kyprské krále z rodu Lusignanů dali se zdržeti, že s křesťanským panstvím nevyhubili v zemi křesťanství vůbec. Tyto dvě křesťanské moci snažily se dle sil svých zmírniti osud nečetného křesťanského lidu, jemuž úpěti bylo pod vládou Mameluků, avšak mezi křesťany palestinskými vznikly touž dobou rovněž neshody následkem odtržení se církve řecké od Říma. Řecký patriarcha usadil se znova v Jerusalemě, odkudž byl Franky vypuzen, kdežto latinský patriarcha, na ostrově Kypru prodlévaje, časem ani na palestinskou půdu nesměl vstoupiti. Panovníci mamelučtí, vidouce politickou slabost pravoslavného živlu, podporovali jej zjevně proti Latiníkům, o západní státy se opírajícím, a než uplynulo jediné století, byla pyšná díla zbožné mysli franckých křižáků buď sřícena, buď rozdělena mezi Moslimy a stoupence církve pravoslavné. Toliko řád františkánů, r. 1219 po prvé do Akkona zavedený a papežem Řehořem IX. r. 1230 kustodií svatých míst palestinských obmyšlený, vytrval neoblomně na nebezpečném působišti svém. Roku 1333 prostřednictvím neapolského krále Roberta I. potvrzeny sultánem výsady františkánův a práva jejich na svatá místa, od kteréž doby jsou františkáni strážci posledních zbytků civilisace v Palestině uchovaných.

Evropští poutníci, kteří v XV. a XVI. stol. do Palestiny putovali, zastali zemi převahou lidem mohamedánským obývanou, který nečinně snášel hroznou porobu a nehrubě osudem svým se lišil od zbytků křesťanských. Jediné privilegium poskytoval lidu tomu islam, avšak výsady islamem propůjčované nemohly zadržeti hrozný hospodářský úpadek země, zvláště když byly objeveny nové cesty mořské a světový obchod z rukou republik vlaských přešel do rukou západních národů. Poutníci evropští, kteří ob čas zavítali k místům svatým, podávají posloupné zprávy o osvětném i hospodářském úpadku, rozmáhajícím se v Palestině.

Roku 1517 míra dovršena, když sultán Selim I., zvaný Katan, Palestinu spolu s Egyptem opanoval a konec učinil vládě mameluckých sultánů. Tím nastaly v Palestině poměry zcela nové, neboť sultánové, nazývajíce se chalify, jali se utužovati politické i náboženské výsady islamu, zejmena proti křesťanům západním. Za Mameluků bylo ku př. dovoleno poutníkům vstoupiti do džami Kubbet es-Sachra, zdvíhající se na místě někdejšího Salomonova chrámu, a ještě r. 1507 navštívil ji vévoda lehnický s veškerou svou družinou. Za tureckého panství byl však přístup bezvýminečně všem Nemoslimům zamezen. S tureckým panstvím přišli do země turečtí úředníci a důstojníci, jimiž trpělo obyvatelstvo křesťanské jako obyvatelstvo arabské. Když pak moc půlměsíce počala klesati, Turci naplněni jsouce nedůvěrou ke křesťanům, začasté způsobovali krvavé řeže mezi nimi. Až do našeho století osud lidu palestinského načitě se nezměnil. Kořistiví a vyděraví pašové dělili se s podřízenými svými kaimakamy o výtěžek pilnosti lidu obecného, při čemž časté změny osobní vydírání lidu činily téměř již soustavným. Známá apathičnost správních orgánů tureckých dala vznik beduinskému loupežení, které podobá se známým z biblických vypravování vpádům Ammonských a Midjanských kočovníků. Nevázaní Beduinové ze Zájordání a s výšin Hauránských přepadali pravidelně téměř sady a nivy na nížině Jizreelské anebo v údolích Samarských, mnohdy pak z ne-

patrného podnětu opovídali zhoubný boj i moci pašově. Utýraný lid neuměl se brániti, ba neměl ani smyslu pro obranu, což nejlépe osvědčilo se za smělého pokusu Druského náčelníka Fachreddina, který v prvé polovici XVII. stol. učinil Libanon středem mocného a téměř nezávislého panství, prostírajícího se po střední Syrii, Foiníkii a severní Palestině. Jakkoli nadán byl Fachreddin dary ducha neobyčejnými a značné podpory užíval i od mocí evropských, zejmena z Toskány, podlehl přece turecké přemoci a pykal hrdlem za pokus svůj, poněvadž neuměl záměrům svým získati domorodého lidu obecného.

Velikou podporou turecké vyděračnosti byla i nesvornost mezi církvemi křesťanskými, vznícená hlavně stoupenci orthodoxní církve řecké, kteří různými cestami, úplatky úředníkům, udavačstvím a nedůstojným podlízáním snažili se turecké úřady popuditi proti stoupencům církve latinské. Hlavně pak domáhali se výlučného držení posvátných míst v Jerusalemě, Bethlehemě a Nazarethu, odkudž chtěli vypuditi horlivé františkány. Tehda objevila se veliká váha politické ochrany, jíž poskytovaly katolíkům palestinským Francie a od r. 1699 i dynastie Habsburská. Bez mocné této ochrany bylo by zajisté fanariotské snažení ovládlo plnou měrou i v Palestině.

Teprve na konci XVIII. stol. zasvitl prvý paprslek lepších časů zubožené zemi. Revoluční Francie vytrhla Egypt z rukou turecko-mameluckých, a proslulý generál Bonaparte, pozbyv naděje v brzký návrat do vlasti, jal se dobývati Syrie. Biblická hora Tábor a přímořská města Jaffa i Akkon viděla revoluční vojska, avšak pevný Akkon, hájen jsa anglickým kommodorem Smithem, činil odpor tak hrdinný, že Bonaparte musil obléhání zanechati. Mezi obléháním Akkona vznikl v Bonapartovi úmysl, že opanuje i Jerusalem; patrně ctižádostivému generálu, který s okázalou zálibou připoutával činy své k nejslávnějším dějištím starověkým, i v příčině Jerusalema tanul na mysli cíl určitý. Avšak hrdinná obrana Akkona a události egyptské přiměly jej k rychlému návratu, a tak muž, který jmeno své zapsal na Kapitoliu, pyramidách i Kremlu, zdržán byl od úmyslu, aby činy své spojil s osudy posvátných míst Jerusalemských. Ovšem ale výpravou jeho vzbuzen na západě nový zájem pro sídla dávné starověké kultury, a tak přece náleží Napoleonu zásluha, že obrátil zření vzdělané Evropy ke kolébce civilisace, na křesťanském základě zbudované.

Francouzská výprava měla však i značné účinky v myslech lidu palestinského. Neobyčejná vítězství, v nichž hrstka Francouzů porážela veliká vojska turecká, ukázala v pravém světle slabost říše sultánovy, a spořádaná vláda, již Napoleon v Egyptě ač jen na krátko zavedl, vzbudila i u palestinského obyvatelstva touhu po lepší správě a nespokojenost s dosavadním hospodářstvím tureckým. Když r. 1825 paša Jerusalemský jal se lid městský vyssávati novými obtížnými dávkami, vznikla vzpoura, a paša z města vypuzen. Jakkoli pak pokoušel se město s výšin okolních bombardovati, neprovedl záměru svého, ano byl přinucen zjednati odpuštění těm, kteří se proti němu zbraně chopili. Za takových poměrů není se diviti, že se r. 1831 egyptský místokrál Mehmed Ali zmocnil Palestiny i Jerusalema téměř bez boje. Desítileté egyptské panství bylo krátkou sice avšak velevýznamnou periodou utě-

šenějšího života pro lid palestinský. Mahommedánům dostalo se správy lepší, s níž tureckou nebylo lze ani z daleka přirovnávati, a mnohých popudů jak pro pokročilejší život hospodářský tak i pro formy civilisační, křesťané pak po prvé od dob křižáckých nabyli slušnějšího postavení ve státě. Avšak mocnosti evropské nedopřály Mehmedu Aliovi syrské kořisti, nabyté mírem r. 1838 v Kjutáhiji ujednaným. Tak zvaná „převrácená výprava křižová“ r. 1840, jíž se súčastnilo i loďstvo rakouské, bombardovala Bejrut a donutila konečně egyptského civilisátora, že zemč asijské sultánovi navrátil. Tak ocitly se Jerusalem a Palestina opět v moci turecké, ovšem za poměrů změněných. Syrie byvši za krátkého egyptského panství Evropanům otevřena, počala se za turecké restaurace plniti západními civilisátory, konsuly, misionáři, lékaři, staviteli, velkoobchodníky a agenty jejich, za těmi pak počal se do země, zejmena do západní Palestiny, hrnouti evropský lid nejrůznějších národností i vyznání, veden jsa jednak snahou existenční, jednak i horlivostí náboženskou. Tím nabývaly Palestina i Syrie rychle velikého významu. Povahou svou nepatrná zpupnost, jíž se Turci roku 1852 při chrámě božího hrobu dopustili, dala podnět k veliké válce Krymské, načež všechny evropské státy jaly se s účinností dříve neznámou podporovati duševní i hospodářský rozvoj svaté země. Od míru Pařížského uplynulo teprve 35 let — ale jaký to obrat ve všech stránkách palestinského života! Bylli nejhorlivější Palestinolog naší doby, Titus Tobler, při čtvrté cestě své velice překvapen změnami, které staly se v Palestině a v Jerusalemě za deset let, od třetí jeho cesty uplynulých, tím více překvapen býti musí každý, kdož uvykl líčení bídných poměrů tureckých a srovná je s nynějším stavem Palestiny, jemuž věnována jest stať tato. Chceme čtenáře vésti po stopách mírumilovné křižové výpravy našich dnů, která vznešeným slovem, bezohlednou lidumilností a povzbuzujícím příkladem snaží se dobyti vzdělanému světu krajin r. 1291 na dlouhá století ztracených.

Území, které od assyrských a Herodotových dob sluje Palestinou, má dnes význam toliko historický. Tvořilo do nedávna část tureckého vilajetu syrského, jehož vali má sídlo v Damašku. V Jerusalemě a v Nabulusu sídlí muttesariffové, do nedávna podřízení valimu Damašskému; od několika let jest však muttesariff Jerusalemský přímo podřízen divanu Cařihradskému, a tak Palestina administrativně rozdělena ve dvě části, z nichž jedna má střed v Jerusalemě a druhá v Damašku. Vedle toho však zachovalo se v obecném užívání vymezení historické, které veškeru krajinu jižně od hory Hermona a průlomu řeky Litany rozloženou zahrnuje jmenem Palestiny. Řeka Jordán rozděluje Palestinu hlubokým svým výmolem v části Předjordánskou a Zajordánskou, v Předjordání pak v platnosti zůstalo rozdělení ve tři historické krajiny, Galileu na severu, Samarii ve středu a Judeu v jihu. Celkem pokrývá Palestina plochu 275 μ^2, na nichž obývá celkem asi 500.000 obyv. Přirovnámeli číslo nynější ke zprávám Josefa Flavia, tož jako by rázem rozhrnul se před zrakem naším obraz dvoutisíceletého utrpení země této. Z jediné Galiley sebral Josefos 120.000 mužů

zbrojných, čítalo se tudíž jen v této čtvrtině palestinské ke dvěma milionům obyvatelův a v celé Palestině 5—6,000.000. V samém Jerusalemě bylo před vzetím jeho skrze Tita asi 250.000 obyvatelů, jakož vyšetřil Schick pilným srovnáním zachovaných zpráv psaných a vodítek monumentálných.

V nynějším skrovném počtu obyvatelstva palestinského zastoupeni jsou Moslimové asi čtyřmi pětinami, ostatek skládá se z příslušníků různých křesťanských vyznání a ze stoupenců některých sekt židovských. Moslimové skládají se velikou většinou z obyvatelstva fellašského, hovořícího nářečím arabským, od Arabů však typicky se lišícího. Vyšší společnost moslimská záleží z Turků, kteří skoro výhradně spravují vojenské i občanské úřady v zemi.

Jádrem obyvatelstva palestinského jsou tudíž tito Fellachové, jichž původ dal podnět k hojným výpravám učeným. Mnoho obliby došel náhled Francouze de Saulcy, který tvrdil, že Fellachové jsou přímí potomci někdejších starověkých Kanaanitů. Způsoby a život těchto Fellachů, prosté a ve mnohých stránkách jevící stopy tisíciletého útisku, jsou se stanoviska ethnografickéko velice zajímavy.

Fellachové sami zvou se „dětmi Arabů“ (aulád el-'arab) a dělí se společensky v měšťáky, vesničany neboli pravé Fellachy a v obyvetele pouště nebo Beduiny. Tyto tři oddíly domorodého obyvatelstva liší se i jazykem i krojem, a zejmena způsobem, jehož užívají při stavbách příbytků svých. Dle náboženství jsou většinou Mohammedány; menšina přiznává se k církvi pravoslavné, malá pak část za novějších dob přiznává se k lutheránství. Křesťanští Fellachové spravuji se po výtce kláštery a církevními představenými svými. Celkem pozorují evropští cestovatelé, že křesťanští Fellachové jsou mnohem chudší než moslimští jich krajané, také nedostává se jim ani ctižádosti, ani touhy po nezávislosti ani energie ku provádění prací vážnějších. Zajordánští Beduinové žijí patriarchálně v četných kmenech, zhusta mezi sebou rozvaděných a navzájem sebou opovrhujících. Nejpyšněji vedou si praví synové pouště, živící se podnes loupežemi a vpády do krajin vzdělaných; tito opovrhují zejmena těmi Beduiny, kteří dílem i orby si hledí.

Německý spolek pro výzkum Palestiny přihlíží bedlivě k soustavnému prozkoumání poměrů Fellachů domorodých, zvláště pokud se týče života, mravů, zvyků, řeči a názorů jejich. Jen touto cestou bude lze jednou pronesti konečný úsudek o původu jejich, zvláště pak rozhodnouti otázku, jsouli totiž Fellachové potomky původních obyvatelů palestinských a tudíž i dědici životních spůsobů jejich.

Největší část Fellachů přidržuje se doposud islamu, jakkoli jen povrchně. Zejmena mezi Beduiny jest znalost koranu nepatrná. Někteří cestovatelé shledávají mezi Beduiny zachované ještě stopy kultův a zvykův antických, ba v běžných úslovích slýchati podnes v Zajordání a zvláště v Hauránu jmeno Baal, na dávné božství kanaanské upominající. Také zvyky beduinské ve mnohých kusích příčí se předpisům, které islam stanoví. Jádro Moslimů palestinských činí spíše přistěhovalci původu tureckého nebo arabského, kteří jsou spolu jakousi moslimskou aristokracií v zemi a svá sídla mají hlavně v městech. Evropané v Palestině osedlí pozorují na těchto vzdělanějších moslimech

dvojí změnu: především ubývání náboženského fanatismu, které děje se stejnou měrou s šířením se zvykův evropských. Nyní už neuráží pravověrného Moslima palestinského ani stříbrný hlas zvonu, ani Pařížský kroj, ani evropský kočár, ani Vídeňský nábytek. Za to však jeví se u Moslimů palestinských větší horlivost náboženská, která dbá toho, aby vnější stránka islamu neustupovala druhým konfessím. Veliká péče jeví se ku př. ze strany moslimské dobou nejnovější ve příčině opravy džamií, zejmena obou velikolepých džamií v Jerusalemském Haramu. Také přihlíží se bedlivě k povznesení vzdělanosti moslimských vrstev a k šíření tureckého a arabského písemnictví. Ovšem dosud výsledek nesplnil vzbuzených nadějí.

Školství mahomedánské teprve za nejnovějších let počíná se upravovati dle vzorů západoevropských. Obecných škol, kdež vyučuje se koranu, arabštině, čtení, psaní a počítání, velice přibývá, jakkoli nejsou s to, aby soutěžily se školami od Evropanů zakládanými. Vyšší školy, kdež vyučuje se i frančtině, jsou v Jerusalemě a v Nabuluse. Učiliště Nabulusské umístěno jest v nákladné budově a opatřeno všeho druhu učebnými pomůckami.

Také lidumilné snahy potkávají se u Moslimů palestinských se značným účastenstvím.

Moslimský ústav pro malomocné, před branami Jerusalemskými zařízený, hostiti může v sobě 40 nešťastníků hroznou nemocí stížených. Ústav tento znamená veliký pokrok proti osudu malomocných, jakož jej shledal gen. Palma di Cesnola na ostrově Kypru ještě r. 1875. Jak ubylo fanatismu náboženského, vidí se nejlépe v předpisu, jehož bylo dříve šetřiti ve příčině návštěvy Harama eš-Šerif. Arabové za doby chalifův uzavřeli Haram naprosto jinověrcům.

Za Mameluků byly poměry snesitelnější. Již výše praveno, že ještě r. 1507 mohli členové výpravy poutnické, jejímž vůdcem byl Fridrich vévoda Lehnickobřezský, navštíviti skalní velechrám, Kubet es-Sachra zvaný, který pokládá se za nejsvětější místo Moslimů Jerusalemských. avšak když Turci zmocnili se Palestiny, byl veškeren chrámový okres Haram eš-Šerif naprosto jinověrcům uzavřen. Prvý Nemoslim, který opět po více než třech stoletích stanul na posvátné půdě Salomonova chrámu, byl Bonomi r. 1833. Po Krymské válce nastala však obecná úleva, pokud se týče přístupu na místa Moslimům svatá, a tak i Haram nyní pravidelně bývá křesťanskými cestovateli navštěvován.

Vedle Fellachů jsou nejčetnějším nyní národním živlem v Palestině *Židé.* Židé za našich dnů v Palestině osedlí jsou až na malé výjimky přistěhovalci z krajin evropských. Toliko menší část tvoří potomci oněch židovských rodin, které kol r. 1260 po Kr. znova do Palestiny se vystěhovaly a tam základ ke druhé periodě židovské položily. Židé dělí se dle zemí, z nichžto přišli, na dvě hlavní sekty, nářečím i spůsobem od sebe se lišící. Sefardim jsou potomci Židů v XVI. stol. ze Španěl a z Portugalska vypuzených, kteří hovoří nářečím španělským. Příchozí z Rusi, Polska, Uher, ze zemí českých, z Německa a z Nizozemí slovou Aškenazim a mluví pokaženým nářečím německým. Po výtce žijí tito Židé z dobrovolných darů (chaluka), které zasílají souvěrci evropští, a to v částkách velmi značných; pokud však známo jest z dlouholetých

zkušeností, nemají sbírky tyto žádoucích účinků, ježto chudší Židé přestávají pečovati energicky o výživu rodin svých, na chaluku se odkazujíce, podílení pak, zejmena mezi Aškenazy, neděje se bez stranivosti a nutně z ní pocházejícího pohoršení. Aškenazi na mnohých místech tvoří většinu. V Safetě ku př. r. 1881 žilo 4060 Aškenazův a toliko 500 Sefardův.

O hmotné i duševní povznesení Židů palestinských zjednali si veliké zásluhy známí židovští milionáři Rothschildové a Montefiori, kteří vystavěli hospitály v Jerusalemě a též příbytky pro chudé. Jich podnětu sluší i přičísti, že Židé západoevropští počali pečovati o někdejší vlast svou i po stránce vědecké časopisy, sborníky i spisy samostatnými.

Židé palestinští s neobyčejnou vytrvalostí hájí svého domorodého rázu, při čemž ovšem okázale přispůsobují se veřejným řádům tureckým. Anglický konsul Finn, jenž zastupoval Londýnskou vládu v Jerusalemě právě za Krymské války r. 1853—1856, vypravuje v denníku svém, r. 1878 vydaném s tendencí zjevně turkofilskou, že Jerusalemští Židé razí doposud jakýsi zvláštní druh mince, která obíhá veřejně v bazaru, že po smrti každého sultána obdržují klíče města, které požehnávají a znova vracejí a p.

Za nejnovějších dob vyskytly se v západní Evropě návrhy, aby v Palestině zřízeny byly rolnické osady židovské. Myšlenky ty to, které v zásadě vší chvály hodny jsou, jako každý pokus, kterým by klasická půda Palestiny vedle netečného lidu fellašského, arabského a tureckého dostala stálé jádro obyvatelstva přičinlivého a hospodářsky pokročilého, dlužno děliti v názory prostě fantasické a v názory možné. Do prvé kategorie dlužno řaditi návrh, aby v Zajordání byla zařízena veliká osada židovská na půdě někdy Moabské, anebo myšlenku Conderovu, aby na nížině Jizreelské zakoupeny byly pozemky pro chudé Židy evropské. Naděje na slušnou podporu vylákala skutečně na počátku let osmdesátých množství evropských Židů (od května do listopadu 1882 se z Evropy do Palestiny odstěhovalo 480 rodin se 3000 příslušníků) do země zaslíbené, avšak další pokusy zastaveny pro odpor turecké vlády.

Nepoměrně důležitější jsou ovšem osadní snahy židovské společnosti mezinárodní (Alliance israélite), která na mnohých místech palestinských již židovské osady hospodářské založila. Z těch nejpřednější jest osada Mikve Israel východně od Jaffy, založená členem alliance, bohatým peněžníkem Nettrem v Paříži. Skládá pak se z rozsáhlých budov, které mimo jiné hostí v sobě i rolnickou školu pro odchovávání příštích israelských rolníkův, a z hojných pozemků, na nichž s úspěchem i oranže se pěstují. Také osada Andžeh, severně od Jaffy, utěšeně vzkvétá. Celkem bylo r. 1887 v Palestině 7 rolnických osad židovských.

K palestinským židům dlužno připočísti i zbytek Samaritů, který způsobem takořka zázračným přetrval ústrky a bouře dvou tisíceletí. Neboť Samarité nesúčastnili se vzpour židovských za Vespasiana a Hadriana a tudíž za starších císařů římských značnější požívali šetrnosti. Teprve když křesťanství nabývalo vrchu, zdědilo i nenávist Židů ke zbytkům samarského kultu a donutilo Samarity r. 529 za císaře Justiniana I. ke krvavému odboji, načež synagogy jejich pobořeny a privilegia zrušena. Za mahomedánských dob opět nabyli Samarité

větší volnosti, avšak za křižáků a později za Mameluků dostavily se znova útisky, tak že se již za dob známého španělského rabína Benjamina Tudelského ve XII. století čítalo sotva 1000 Samaritů v Nabulusu, Caesarei, Askalonu a Damasku. Nyní jest jich maličko více než 100 duší v Nabulusu, které spravují se dědičným veleknězem a největší úctu vzdávají městišti někdejšího svého chrámu na hoře Garizím, Judou Makkabejským spáleného.

S neobyčejnou horlivostí snaží se všechny křesťanské církve nabývati v Palestině pevné půdy, pečujíce tu o řádnou duchovní správu, misie, školy, tu o blahobyt svých souvěrců a o pohodlí i tělesnou bezpečnost poutníků. Při tom ovšem začasté jednotlivá vyznání srážejí se na hranici svých prospěchův, avšak konečně i takové spory rozvahou předních činitelů v čas bývají urovnány.

Misie křesťanské, zvláště západokřesťanské, potkávají se podnes s velikými obtížemi. Fanatism Moslimů, kteří vášnivě brání souvěrcům svým, chtějíli k učení křesťanskému přistupovati, jest nemenší než za dřívějších dob, říšské pak zákony, které bezvýminečně změnu vyznání jakoukoliv dovolují, nejsou fanatickým úřednictvem zachovávány. Také Židé chovají se nepřátelsky ke křesťanským misiím, jakkoli již neopakují se hrozné scény dřívějších dob, kde pod trestem exkommunikace zakázáno vstupovati do škol a hospitálů křesťanských.

Církev *pravoslavná* pokládá se za domorodou církev palestinskou a byla až do dob tureckých spravována nezávislým patriarchou Jerusalemským, jenž po starocírkevním zvyku volbou duchovenstva a lidu ustanovován byl. Když Selim I. Palestinu připojil k říši turecké, podřízen patriarchát Jerusalemský ekumenickému patriarchovi Cařihradskému a stal se bezvýznamnou hodností, z níž dle ustanovení patriarchy Germana domácí křesťané pro nespůsobilost byli vyloučeni. Odtud sídlívali až do nynějšího století patriarchové Jerusalemští namnoze ve svém paláci v Cařihradském Fanaru a časem jen do sídla svého zavítávali, ba mnozí z nich po celý svůj život Jerusalema ani nespatřili. Každý patriarcha ustanovuje nástupce ještě za života svého, čímž tato prebenda stala se výhradným majetkem Cařihradských fanariotů. Důchody patriarchovy plynou nejvíce z příspěvků poutníků, nad to však i z velikých latifundií, z části až v Bessarabii položených, začež přejímá povinnost v dobrém stavu udržovati chrám božího hrobu a některé jiné svatyně. Až do r. 1845 palestinská církev pravoslavná přestávala na zděděných zvycích. Teprve patriarcha Kyrillos, roku onoho nastoupiv, jal se úsilně povznášeti vzdělanost duchovenstva i souvěrců svých. V Jerusalemském klášteře sv. Kříže založeno semeniště kněžské, spojené s vyšším ústavem vyučovacím, v kraji otevřeny znenáhla 24 školy, v Jerusalemě zřízena i knihtiskárna, mnohé nové chrámy zařízeny a konečně sídlo patriarchovo trvale do Jerusalema přeneseno. Když r. 1847 založena v Jerusalemě církevní osada ruská, snažil se patriarcha Kyrillos pravoslavnou církev obroditi ruskou pomocí, byl však r. 1872 obžalován z tajných styků s Ruskem a úřadu zbaven. Odtud vykonávají volbu patriarchy správcové božího hrobu, avšak tím opět do kořán otevřena brána pletkám, ježto správcové božího hrobu učinili patriarchu na sobě úplně závislým. Ruský arcibiskup Jerusalemský

jest úředním zástupcem ruské pravoslavné církve při patriarchátu. Neobyčejně četná jest pravoslavná hierarchie v Palestině, skládajíc se vedle patriarchy ze 6 metropolitů (v Caesarei, Skythopoli, Petře, Ptolemaidě, Bethlehemě a Nazaretě), ze 6 arcibiskupů (v Lyddě, Gaze, Jaffě, Nabuluse, Sebastě a Táboru) a z Filadelfského biskupa v es-Saltě. Všech pravoslavných čítalo se r. 1887 25,560 duší.

Nejnovější dobou i církev pravoslavná horlivě stará se o své konfessionální školy. Kdekolivěk jest církevní osada ať řecká ať armenská ba i koptská, tam také zařízena jest řádná škola. Vždyť i v Moabském Keraku, osadě to již na popraží syrské a Sinajské pouště položené, vydržuje si 270 pravoslavných rodin vedle chrámu a dvou kněží i školu a učitele. V Bet Džála jest dívčí škola, založená štědrostí zemřelé ruské carevny Marie.

Po pravoslavných prvé místo mezi křesťany palestinskými zaujímají *katolíci.* Po ztroskotání panství křižáckého jedinými ochranci katolických zájmů v Palestině byli kněží řádu sv. Františka, jakkoli bylo jim snášeti nejkrutší pronásledování od mameluckých sultánů, kteří v horlivých mniších spatřovali vyzvědače západoevropských mocností. R. 1342 papež Klemens VI. znova vložil na františkány opatrování svatých míst v Palestině, odkudž kvardián kláštera na hoře Sionu (t. j. na západním pahorku dle zvyku středověkého Sionem zvaného) počal zváti se „kustodem svaté země“. Z počátku požívali ochrany republiky benátské, ne vždy stejně úspěšné; postavení jejich zlepšilo se v XVI. stol., když král František I. francouzský od tureckého sultána Solimana II. dal si potvrditi právo ochrany svatých míst. Od té doby vykonává Francie protektorát nad katolickou církví v Palestině; následkem toho v prudkých sporech, v XVII. a XVIII. století o svatá místa vedených, nepodlehli katolíci zúplna pravoslavným a církvím monofysitským. Když r. 1808 chrám božího hrobu shořel a majitelské právo jednotlivých církví na místa svatá definitivně bylo vyřizováno, zachovali si katolíci práva svá i připočteni jsou ke třem církvím „privilegovaným.“ Mírem Karloveckým r. 1699 přiřčeno právo spoluochrany svatých míst palestinských a všech nemoslimských vyznání císaři Leopoldu I., odkudž přešlo později na císaře rakouské.

Na počátku nynějšího století bylo vyznání katolické zastoupeno toliko třemi obcemi, od františkánů spravovanými, v Jerusalemě, Bethlehemě a Nazaretu, k nimž družily se filiálky Jaffa, Ramle, Akkon a Sv. Jan.

R. 1847 obnoven však katolický patriarchát Jerusalemský, kterýž odtud jest středem horlivé katolické propagandy. Veškera péče věnována vzniku nových obcí a stavbě chrámů, kterých mimo klášterní kaple před tím nebylo. Nyní honosí se Jerusalem dvěma katolickými chrámy, krásnou kathedrálou a chrámem sv. Anny, rovněž i Bethlehem a Nazaret. Patriarchát, jehož prvým správcem byl italský kněz Monsignore Valerga, od r. pak 1873 monsignore Bracco, vytkl si veliký úkol na podporu katolického živlu, i vykonává úkol svůj zejmena podporou a ochranou katolických poutníkův a katolické chudiny, jakož i všestranným vysíláním misií mezi domorodce. Snaha tato potkává se s úspěchem, neboť r. 1883 žilo v Palestině již 12.000 katolíkův obřadu latinského

a 6000 katolíkův obřadu řeckého. Katolické osady rozšířily se po celé zemi, i čítá se nyní 17 duchovních stanic s 20 farami misionářskými, se 14 chlapeckými a 11 dívčími školami! R. 1881 vznikla katolická osada i v Zajordánské Madebě, kamž odstěhovali se křesťané z Moabského Keraka, v Jaffě pak zřízen francouzský hospitál.

Správu diecése vede patriarcha s 8 kanovníky, kteří vesměs žijí z milodarů. Patriarcha sídlí v Jerusalemě při konkathedrálním chrámu nejsvětějšího jmena Ježíšova. O výchovu kněžstva, které se již doplňuje i z domorodců, pečuje patriarchálný seminář, pro 24 alumny zařízený. V Bethlehemě r. 1864 založen i katolický sirotčinec, patrně z té příčiny, že tamní katolická obec, čítajíc 3400 příslušníků, jest z obcí katolických největší. Ústav sv. Petra v Jerusalemě poskytuje řemeslného vzdělání dospívajícím hochům, v Bel-el-džimálu zdárně působí katolická škola rolnická.

R. 1881 obsahovala latinská kustodie svaté země 40 residencí, v nichž žilo asi 300 mnichů františkánů; chlapecké školy katolické navštěvovalo 1444, dívčí 1122 dítek. Kustodii vykonávají nyní františkáni částečně při chrámu božího hrobu, a samostatně pak při pěti kaplích s chrámem božího hrobu spojených a katolíkům příslušných, v kapli Gethsemanské, v kapli Spasitelova bičování, v kapli Spasitelova narození v Bethlehemě a v některých jiných svatyních venkovských, v Nazaretu ve chrámě zvěstování a ve čtyřech menších kaplích. Vedle františkánů nejvíce vynikají karmelitáni, jichž nejslavnější klášter ovládá nížinu kolem Haify rozloženou. Z ženských řádů na prvém místě budiž uvedena francouzská Congregation des Soeurs de Notre Dame de Sion, v prvé polovici nynějšího století bratry Ratisbonny založená a výchovou dívek se zabývající. Nyní čítá se 14 domů řádových, jichž největší Jerusalemský s krásným chrámem, zbudovaným kolem oblouku Ecce-homo zvaného. Vedle těchto řádů působí ještě úspěšně „bratří křesťanských škol", vyučujíce mládež mužského pohlaví bez rozdílu vyznání na školách svých v Jerusalemě, Jaffě, Haifě a v Nazaretu, francouzské sestry zjevení sv. Josefa, Paní Nazaretské, sestry růžencové, karmelitky a nejnověji i dominikáni, kteří zakoupili v Jerusalemě a nákladným spůsobem obnovili pobořený chrám sv. Štěpána.

Vedle školství a misií projevují katolíci palestinští činnost neobyčejně záslužnou, poskytujíce léků a léčení nemocným a přístřeší i potřeb životních evropským poutníkům. Ovšem dostává se jim v té příčině značných podpor, zvláště od katolických států evropských. Tak vydržuje Francie nemocnici sv. Ludvíka v Jerusalemě a řád Svatojanský založil velikou nemocnici v Tanturu, která je především ustanovena pro lid fellašský. Hospitál v Jaffě založen jakýmsi kupcem Lyonským, rakouský dům poutnický v Jerusalemě vznikl ze sbírek, k nimž podnět dali Vídeňští arcibiskupové Milde a Rauscher. Léčení nemocných hledí si i františkáni, přijímajíce mezi sebe lékaře, vedle nich sestry Sionské a milosrdní bratří.

S katolíky obřadu latinského úzce jsou spojeni i katolíci arménští a řečtí neboli melkitští. Armenů jest nemnoho a to jen v Jerusalemě, kdež mají kapli při čtvrté stanici křížové cesty. Katolických neboli melkitských, t. j. císařských Řeků (přidrželi se r. 451 ediktu, jejž císař

Markian na prospěch Chalkedonského koncilia vydal) čítá se asi 4000. Spravují se biskupem Akkonským, který podřízen jest Antiochijskému patriarchovi, v Damasku sídlícímu. Celkem mají čtyři fary, jednu v Jerusalemě a tři v různých končinách Galilejských. Na křížové cestě Jerusalemské náleží jim při šesté stanici kaple sv. Veroniky. Bohoslužbu konají z části jazykem řeckým, z části arabským.

Za nejnovějších dob veřejné mínění francouzské všímá si horlivě Palestiny, a jeho popudům přičísti jest velikolepé hnutí poutnické v této zemi. Veliká procesí (pélerinages de pénitence), čítající mnohdy až 1000 účastníkův, vypravují se z Francie do Palestiny, a veliký apoštol afrických černochů, šlechetný arcibiskup alžírský kardinál de Lavigerie založil při Jerusalemském chrámu sv. Anny r. 1878 kollej africké kongregace kněžské, kdež vychovávají se řecko-katoličtí misionáři pro končiny asijské a africké, znalí jazyka arabského i jiných jazyků východních. (Dokončení.)

O rybách jedovatých.

Od

dr. Františka Bayera.

Že jest maso rybí „těžké,“ že ho totiž člověk nestráví tak snadno jako maso jiných obratlovců pro kuchyni chovaných a krmených, lapaných a ubíjených, to domněnka u nás jako u všech téměř obyvatelů zemí od moře vzdálených obecně rozšířená, ač nikoliv absolutně pravdivá. Jsouť lidé, kteří se bojí požiti ryb na př. na noc, ano ledakdo jich ze příčiny právě uvedené vůbec ani do úst nevezme; a přece tvrdí znalci, že většina i našich ryb má maso, z něhož náležitým ovšem způsobem lze upraviti krmi opravdu zdravou i záživnou, a dobře dí také Šusta ve svém důležitém spise o výživě kapra, kterak prý si lidé sami dělají maso rybí těžkým, kazíce je buď omáčkou přesycenou všemi možnými přísadami a rozmanitým kořením, buď omastkem často prašpatným. Přátelům však všelikých těch ryb smažených, „černých“ a jakýchkoli jiných, i nepřátelům těchto pokrmův, u nás po většině jen postních, skrovnější asi měrou známo jest, že jsou dokonce i ryby jedovaté, po jichž mase, jikrách atd. člověk v těžkou chorobu upadnouti, ano i zemříti může; zejmena učiněny v letech právě minulých v tomto oboru některé objevy i našich ryb se týkající a tak zajímavé, že nebude od místa, aby i pro širší obecenstvo několik slov o věci té (ovšem spíše jen se stanoviska přírodopisného) bylo promluveno. Budiž tedy ve přítomné stati stručně vylíčeno, co po tu chvíli o jedovatosti (toxicitě) těla rybího a jednotlivých jeho ústrojů známo.

Jindy se lidé i přírodozpytci domnívali, že nanejvýš jen žluč, játra nebo jikry některých nečetných ryb (na př. naší parmy) mohou člověku na zdraví uškoditi, požijeli jich. Teď však známe velmi mnoho ryb, ba celé soustavné skupiny, jichžto všickni druhové buď mají maso jedovaté,

buď alespoň jsou podezřelí toho, že si člověk, požijeli masa jejich, ublížiti může. Kromě toho mají někteří druhové i v krvi prudký jed a jiní zase ozbrojeni jsou v ploutvích neb i jinde na těle nebezpečnými ostny, jež nezřídka i se zvláštními žlazami jedovými jsou spojeny. Promluvíme tedy nejprve o rybách, jež mají maso a jikry jedovaté, pak si povšimneme těch druhů, jež mají jed v krvi, a konečně i o rybách řečenými ostny opatřených zmínku učiníme.

Maso některých ryb může býti škodlivo buď vždy a za všech okolností, buď jen některou, určitou dobu roční nebo konečně, o čemž snad ani zvláštní zmínky činiti netřeba, neníli docela svěží, ač nemusí právě ještě zahnívati. Největší počet rodův a druhův s masem povždy škodlivým náleží do řádu ryb srostločelistných (Plectognathi), pitvorných obyvatelů teplejších moří, jež z té příčiny na trzích leckde (na př. na Javě, v Žaponsku a j.) ani prodávány býti nesmějí. Nejpověstnější z nich jest rod čtverozubců (Tetrodon), zejmena pak druh jeho čtverozubec bezbranný (T. inermis) v žaponských mořích žijící, jehož maso se vždycky účinkem na organismus lidský vyrovná jedu dosti prudkému. Také příbuzní, hojnými ostny pokrytí ježíci (Diodon; D. hystrix, tigrinus a j.), již ve všech mořích tropických obývají, mají maso takové, že se ho neodváží požiti ani rybář nejchudší; na Antillách sice tyto ryby zvláště pro cizince chytají, ale nikdo tam masa jejich do úst nevezme. I maso některých druhů tropických havýšů (Ostracion), jichž tělo hranatým, druhdy velmi úhledným krunýřem z kostěných desek jest pokryto, právem pokládáno jest za jedovaté; jiní zase druhové téhož rodu mají však maso jedlé a zejmena tučná játra jsou tu a tam na pobřežích jmína vzácnou pochoutkou.

Také v čeleď ryb sleďovitých (Clupeidae), jichžto někteří druhové i u nás, u obyvatelů krajin moře dosti vzdálených, nemalé se těší oblibě — připomeňme si jen slanečky, sardinky a sardele — náležejí některé ryby jedovaté. Jsou to zejmena nečetní druhové sleďů (Clupea venenosa, thrissa), kteří na štěstí v mořích evropských nežijí. Dávnotě známo, že z posádky francouzského korábu se kdysi otrávilo třicet mužů, kteří požili masa prvého z uvedených tu druhů.

K rybám, jež mají lidé v podezření, že by si masem jejich mohli ublížiti, náleží bršík (Lucioperca volgensis), ryba tvrdoploutvá, příbuzná s naším candátem, pro výborné maso proslulým; nežije však v našich vodách, nýbrž na Rusi v řekách Volze, Dněstru a j., a rybáři ji tam jen proto lapají, aby tuk z ní vyvářeli, ba v okolí Astrachanu mají maso její za krmi rozhodně nezdravou. V některých knihách bývali do nedávna mezi rybami jedovatými uváděni také někteří druhové rodu ploskozubců (Scarus cretensis a j., z čeledi pyskounů, Labridae), kteří obývají v moři Středozemním, v oceánu Atlantském, a tím jsou památni, že jsou asi jediným plemenem ryb přeživavých; vedle zpráv novějších možno však požiti masa jejich beze škody. Islanďané zase nejedí chutného masa nahobřichova (Trachypterus arcticus), podivné ryby tvrdoploutvé těla páskovitého, s ploutví ocasní vzhůru namířenou, a to z té příčiny, že prý se do leklé nebo zabité ryby této ani krkavci nedávají, byť i v krutých mrazech měli citelnou o potravu nouzi. Také našich mihulí neboli okatic (Petromyzon fluviatilis) není prý radno

požiti svěžích, bez náležité úpravy, což ovšem neplatí o mihulích marinovaných („prikách“); na Rusi tu a tam alespoň mihuli polapenou a třeba ještě živou hodí do soli, jíž pořádně zamíchají, po té rybu vytáhnou, všecek sliz a pěnu s kůže její setrou a teprve pak ji pekou nebo vaří. Podobných domněnek o škodlivém, nezdravém mase různých ryb zejmena mořských přemnoho slýchati u rybákův a obyvatelův krajin přímořských; že nejsou všecky pravdivy, majíce často za původ podivný tvar těla rybího, barvu či vůni masa atd., netřeba zajisté připomínati. —

Jakož shora již řečeno, mají někteří druhové ryb, ovšem na štěstí jen mořských, maso jedovaté toliko v určitou dobu roční, kromě níž ho beze škody požívati možno. Podivný ten úkaz vysvětlují přírodozpytci i rybáři tím, že prý se takové ryby nějaký čas živí medusami a drobnými polypy, kteří budují bílé korále; v ten čas, ale nikdy jindy prý účinkuje maso jejich v těle lidském jako jed nějaký. A příčina toho? Tu a tam uvádí se, že jsou medusy i polypi — jakož známo — ozbrojeni ústroji žahavými; dotkneli se jich člověk rukou, kůže ho svědí a pálí, i musí prý býti účinek na choulostivější sliznici dutiny zažívací mnohem prudší, požijeli člověk masa ryby, jež byla v polypech notnou porci takových ústrojů žahavých pozřela. To však ve mnohé příčině nikoli pravdě podobno; dokud nebude věc zevrubným zkoumáním na jisto vyšetřena, zůstane záhadou.

K takovým rybám náleží z uvedené již skupiny ryb srostločelistných rod ostenců (Balistes), jehož jeden druh, pěkně zbarvený ostenec modravý (B. capriscus), žije také v moři Středozemním a v oceánu Atlantském. Četní jiní druhové jsou domovem v mořích tropických, na př. pověstný masem svým jedovatým Balistes conspicillum u mysu Dobré Naděje. Po všechen ten čas, co se mořskými řasami živí, mají maso jedlé; jakmile však počnou vykusovati po trsech bílých korálů drobná zvířátka, keře ty budující, bývá maso jejich jedovato. Člověk prý dostane po něm křeče atd., a bez pomoci lékařské zemře; uzdravíli se, přece dlouho mívá bolesti tu a tam, zejmena v kloubech (dr. Munier) Podivno, že ho na př. psi a kočky mohou požiti beze všech zlých následků. Také kalín branorepý (Tetragonurus Cuvieri), tvrdoploutvá ryba moře Středozemního, k takovým některou dobu nebezpečným rybám náleží; Risso, jenž jej prvý zevrubně popsal, sám prý po mase jeho byl churav. Obrovská barrakuda neboli soltín (Sphyraena Picuda, zdélí až 3 metrův), tvrdoploutvá ryba z moří kolem Antill, trochu naší štice podobná, má tou dobou, kdy prý plodů manzanillových do vody spadlých požívá, maso nad míru jedovaté. Člověk po něm z pravidla umříti musí; zůstaneli živ, kolik let prý cítí bolesti, zvláště v kloubech na rukou a na nohou. Jeli však maso dravé té ryby nasoleno, možná ho požívati beze škody. Zda vůbec jedlé, pozná se prý po tom, máli soltín zuby bílé; jsouli jinak zabarveny, není radno masa jeho jísti. A Cuvier dokládá, že jest jen pak jedovato, vytékáli z naříznutého těla polapené ryby šťáva bělavá. — Některé ryby jihoamerické zase prý po plodech keře Hermesia castanifolia mají maso jedovaté.

Že nemůže býti maso rybí zdravé, neníli docela svěží, rozumí se vlastně samo sebou; ale jak již řečeno, nemusí zrovna ještě zahnívati,

ba maso mnohých ryb mořských jest na zdání čerstvé, nepáchne ani a přece po něm člověku bývá zle zejmena v tom případě, neníli zvyklým požívati ho. Příčinou toho jsou bez pochyby jedy hnilobné, o nichž ještě promluvíme. Zejmena jsou v té příčině pověstny některé makrely (Scomber, na př. makrela obecná, S. scombrus), ryby tvrdoploutvé již ve starověku dobře známé, jichž maso svěží jest chuti výborné, ale kazí se tak rychle, že makrelu zabitou nutno ihned v kuchyni upraviti neb alespoň nasoliti, aby člověk po ní neochuravěl. Také příbuzní s ní tuňáci (Thynnus vulgaris) v moři Středozemním obývající, obrovské to makrely zdélí i tří metrův a tedy největší z ryb, jež člověk loví pro maso (zajímavý spůsob lovu vylíčen v Brehmově Životě zvířat, českého vydání III. díl, svazek 2. a 3., str. 107 a násl.), i v tom se s makrelami srovnávají, že maso jejich svěží nebo nasolené dává krmi zdravou, ale neníli čerstvé, hned má chuť štiplavou, kosti v něm trochu zčervenají a pak ovšem jest velice nebezpečno požiti ho, ano jsou známy případy, že lidé po něm i zemřeli. Vždyť rybák často ještě ze člunu, ve kterém kořisť ze sítí ku břehu přiváží, na rozkaz zvláštních dozorců (tak děje se v některých pobřežních městech italských) často jednu nebo několik těchto ryb do moře vyhoditi musí, zdáli se jen trochu podezřelou. —

Kromě masa známe ještě jiné ústroje těla rybího, které člověk z pravidla jí, ale jichž u některých ryb bez trestu požiti nesmí. Již nejstarší spisovatelé populárních spisů přírodovědeckých jednomyslně tvrdí, jak nebezpečná jest žluč rybí. Napadne sotva asi někomu, aby jí okusil anebo si k jídlu připravil játra, neodstraniv prve z nich měchýřku žlučového nebo „žluči“, jak v kuchyních říkají. Známe však ryby mořské, jichž játra i beze žluči nejsou jedlá; mimo jiné náleží k nim bručivec indický (Batrachus grunniens), podivná ryba tvrdoploutvá z oceánu Indického, jež má jmeno po tom, že polapena otírá kosti víčka žeberního jednu o druhou a tak podivno zavrčeti umí. Také jiker některých ryb požiti není radno. A mezi těmi jest pohříchu i naše parma obecná (Barbus fluviatilis), po mihuli druhá ryba našich vod, o níž tu zmínku učiniti musíme. Již ode dávna známo — vypravujeť o tom Gessner a j. staří spisovatelé, — že jikry tohoto druhu ryb kaprovitých, i kdy by maso bylo jinak úplně svěží a zdravé, jsou zrovna jedovaty. Brehm sám prý se o tom nemilým spůsobem přesvědčil, poživ jich. Proto v Italii nesmějí na trzích prodávati těchto ryb od měsíce března do května, kdy se tam totiž parmy trou.

V Egyptě zase za jedovaté mají jikry čtverozubce pruhovaného (Tetrodon Fahaka), jenž původně žije v moři Středozemním a odtud proti vodě do Nilu plove; také maso jeho jest jen pokrmem chudiny. Ostatně jsme o rodu čtverozubců již shora promluvili.

A jaké jsou asi příčiny toho, že mají někteří druhové ryb maso buď vždy a bez výjimky, buď alespoň po některou dobu roční tak škodlivé? Jak jsme již řekli, bylo často již uvedeno, že prý jest u ryb jen v určitý čas nebezpečných maso jedovatým po potravě, jíž se právě tou dobou ryby živí. Zda tomu opravdu tak, není po tu chvíli zevrubně vyšetřeno, ačkoli jest u některých druhů řečené domnění ku pravdě podobno, poněvadž doba, kdy ryby požírají živočichy mořské

se žahavými ústroji nebo plody jedovaté, spadá v jedno s časem, kdy masa jejich naprosto požiti nelze. Ublížíli si jím člověk, jenž se nedávno do krajin přímořských dostal anebo na cestách, bylo by asi možná míti za příčinu toho i disposici jeho, chorobný stav zažívacích ústrojů, nebývalou stravou podrážděných, a snad i změnu podnebí, v němž se pojednou ocitl. To vše jsou arciť jen domněnky. Známe však alespoň v některých případech skutečný, nikoli hypothetický kořen toho zla. Jsou to v mase, jež není docela svěžím, ptomainy a v mase čerstvém leukomainy.

Ptomainy neboli jedy hnilobnými zoveme jedovaté, zásadité sloučeniny rostlinným alkaloidům ne nepodobné, jež se tvoří v těle mrtvých ryb a některých mlžů mořských; vyskytujíli se v těle takových tvorů živých, nazývají je někteří leukomainy. A tyto jedy jsou příčinou toho, proč maso jmenovaných prve ryb na organismus člověka tak neblahý má účinek. Virchov nalezl ptomainy v živých i mrtvých rybách, v ústřicích (Ostrea edulis) a slávkách (Mytilus edulis; tu má jed jmeno „mytilotoxin“), po nichž také lidé často valem do nemoci upadají nebo dokonce mrou. A co více, známe teď i příčinu té příčiny zhoubných účinků takového masa. Jsou to „hnilobné“ bakterie, jež bílkoviny a jich derivaty v těle živočišném rozkládají, při čemž se nejen vyvíjejí plyny odporně páchnoucí, ale i ptomainy vytvořují; některé z těchto sloučenin jsou indifferentní, jiné jsou prudké jedy. Leukomainy pak týmže spůsobem vznikají v živých tělech, na př. rybích působením některých bacillů pathogenních. Jsou tedy původem všeho zase bakterie, o nichž arci ve starších zprávách týkajících se toxicity masa rybího není ještě ani zmínky; proto také asi za dřívějších dob kladli celou tu věc jenom na vrub potravy ryb a jiných podobných příčin hypothetických. —

K nejoblíbenějším, nejchutnějším rybám našim náležejí zajisté úhoři (Anguilla fluviatilis). Ale sotva asi obecně známo, že mají v krvi jed dosti nebezpečný, pro který je tu jako třetí druh našich ryb jedovatých uvesti dlužno. Asi před třemi roky (1888) odkryl totiž Turinský profesor Mosso v syrovatčině krevní (serum) u našeho úhoře, pak u příbuzných ryb mořských (Conger, Muraena) jed tak prudký, že prý se účinkem vyrovná i jedu zmijí, jemuž i jinými vlastnostmi svými není nepodoben.[1]) Několik kapek jeho, jež vstříkneme do krve morčeti, holubu nebo jinému menšímu zvířeti, postačí již, aby je usmrtilo. V žaludku prý jed ten neškodí, ale bylo by asi s nebezpečím zabiti, kuchati úhoře — a to dá z pravidla notnou práci našim kuchařkám — a míti na prstu, na ruce ránu nebo se dokonce právě při tom poraniti.

A tímto jedem krevním (ichthyotoxicum, Blutgift) mohou ještě některé jiné ryby mořské, jež v čeleď úhořů nenáležejí, člověku nedosti opatrnému prazvláštním ublížiti spůsobem.

Známo, že ryby v kůži pravých žlaz nemají. Výjimek známe po tu chvíli snad jen dvé. Žraloci mají zvláštní žlázy u plemenidel, a u několika tvrdoploutvých ryb mořských zjištěno, že mají pod ostny v ploutvích anebo jinde na těle, na př. na víčku žaberním žlázy, v nichž se

[1]) Úhoři italští mají ovšem jed prudší než na př. naši. — Nyní známo jest, že i serum krve některých ptákův jest jedovato.

jed právě ze syrovatčiny krevní vyloučený shromažďuje. Vývody své mají žlázy přímo u kořene takových ostnů, jež jsou druhdy opatřeny dokonce i rýhou, aby se jed snáze a bezpečněji dostal do rány, již si člověk snadno utrží, škrábneli se o takový trn. A jako se doprava jedu po ostnu do rány týmže způsobem děje, jako po rýhovaném zubu některých hadů jedovatých, jest i účinek jeho na organismus člověka poraněného rovněž tak prudký jako u zlopověstných těch zeměplazů.

Z ryb moří evropských náležejí k takovým zákeřníkům ostnatci, ryby tvrdoploutvé, zejmena pak ostnatec dračí (Trachinus draco) a ostnatec menší (T. vipera), jichž se rybáři a to nikoli bez příčiny ode dávna obávají. Ryby tyto mají totiž dvé hřbetních ploutví, z nichž prvá jest krátká a jen asi ze šesti tuhých ostnů složena; také na víčku žaberním jest tvrdý osten. Z pravidla číhávají na kořist na dně mořském, až po oči v písku jsouce ukryty; šlápneli člověk na ně, nebo vezmeli některou z nich neopatrně do ruky, vztyčí rázem nejen ostny prvé hřbetní ploutve, ale i trn na víčku, i podaří se téměř vždy, že jím člověka do nohy, do ruky bodnou. Poraněný úd oteče a člověk v něm mívá prudké bolesti, ač neztratíli jej nutnou amputací; menší živočichové po takové ráně z pravidla hynou. Proto směli na př. ve Francii rybáci jindy přinášeti ostnatce na trh jen s uříznutou ploutví hřbetní, v níž hledána příčina všeho toho zla, a v Holandsku házejí polapené ty ryby hned ze sítě do moře zpět, ač mají maso dosti chutné, a to jen proto, aby nikoho neporanily. Jindy nebylo známo, co jest vlastně příčinou takového nebezpečí, v němž se ocitne člověk ostnatcem poraněný, ba i v některých novějších spisech přírodopisných čteme, kterak prý se nepodařilo najíti u ostnů nižádné žlázy jedové. A přece se povedlo. R. 1884 nalezl Gressin a současně s ním i Bottard (viz jeho spis Les poissons vénimeux) u kořene ostnu na víčku žaberním žlázu jedovou, totiž váček s jedem, jenž se do rány vylévá v témž okamžiku, kdy počne osten do rány vnikající širokou spodinou svou na žlázu tlačiti. A podobným apparátem vyzbrojen vedle Günthera i jeden druh ropušek (Thalassophryne reticulata), v mořích u břehů střední Ameriky obývající.

Arabští rybáři se zase jako nějakého hada jedovatého obávají drakouna drsného (Synanceja verrucosa), ryby tvrdoploutvé z čeledi štítohlavců (Cataphracti), tedy s naší vrankou příbuzné, jež obývá v Rudém moři, v oceánu Indickém a v moři Tichém; jiný druh příbuzný (Synanceja horrida) žije v mořích kolem Východní Indie a Australie. Oba skrývají se na dně mezi kameny a v trsech řas mořských, po kořisti slídíce; šlápneli na ně člověk, poraní jej tak nebezpečně, že může i zemříti, zvláště bylali rána špatně hojena. Klunzinger byv sám poraněn tvrdí, že měl kolik hodin bolesti horší, než kdy by jej byl uštkl štír. Jak Juge a později Möbius zjistili, mají drakouni pod tlustou koží, v níž vězí dolejší konce předních ostnů ploutve hřbetní, u takovém ostnu po dvou žlazách jedových; jeli ryba podrážděna, vztyčí ostny, a vniknouli náhodou člověku do kůže, počne tlačiti kůže u spodiny ostnu na žlázy, jichž obsah se pak po dvou rýhách na obou stranách ostnu do rány vylévá. Sám jsem ve vzorných zoologických sbírkách university Kielské viděl instruktivný lihový praeparát

žlázy i s ostnem od prvého z uvedených tu druhů. Také Klunzinger vypravuje (ač prý toho přímo nepozoroval), že vztyčíli drakoun osten takový, hned se po něm vyřine z kůže něco mléčné tekutiny vodu kalící.

U některých jiných nebezpečných ryb zase není po tu chvíli zjištěno, jeli bodná zbraň jejich spojena s nějakou žlázou jedovou; vděčný sujet pro přírodozdytce, již s oblibou vyhledávají exotických zvláštností. Jsou to někteří rýnoci. Tak trnuchu (Trygon), rod rýnoků z čeledi téhož jmena, už ctihodný Gessner zove nejjedovatějším tvorem mořským. Všickni druhové tohoto rodu, obývající nejen v mořích po přednosti teplejších, ale i v sladkých vodách východních končin tropické Ameriky, mají na dlouhém, štíhlém ocase hrot dosti dlouhý, sploštělý a na obou stranách ostře zoubkovaný, jímž nebezpečné rány dávati umějí. Rybáři se domnívají, že po ostnu do rány teče prudký jed a živé trnuchy za žádnou cenu do ruky vzíti nechtějí. V Atlantském oceánu, Severním německém a v Baltickém moři žije trnucha neboli zutuga hrotnatá (Trygon pastinaca), jež prý kořisti, nepříteli nebo člověku, chceli jej bodnouti, nejprve kolem údu některého nebo kol těla mrštný ocas ovine a pak hrot do něho vrazí. Bývá to rána velmi bolestná. O amerických trnuchách vypravuje Schomburgk, že dovedou člověka poraniti právě tak nebezpečně jako nějaký had jedovatý, ba že člověk nezřídka „jedem“ jejich umříti musí; šlápneli na takovou rybu ve vodě, mrskne trnucha po něm ocasem a hrot mu do nohy vrazí. Jmenovaný tu cestovatel se domnívá, že příčinou takových nebezpečných ran jest buď nějaký jed, buď — a to ku pravdě mnohem jest podobnější — úprava ozubeného ostnu ke všemu ještě bahnem znečištěného. Ještě nebezpečnější jsou marani (Myliobatis), obývající v mořích mírného i horkého pásma, největší to rýnoci, jichž přeširoké tělo ukončeno v zadu dlouhým a štíhlým ocasem, na kterém se za nepatrnou ploutví hřbetní také břitký osten nalézá. A tímto ostnem umějí marani dávati rány ještě bolestnější, než trnuchy. V zemích kolem moře Středozemního mají rybáci z té příčiny nemalý strach před maranem deskozubým neboli sibou (Myliobatis aquila); v Italii také nesmějí se tyto ryby objeviti na trhu jinak, leč s uříznutým již hrotem. I špička ocasu u jednoho druhu těchto rýnoků, jenžto žije kolem Samojských ostrovů, jest prý nad míru křehká, a vrazíli ji maran nenadálým pohybem mrštného ocasu člověku někam do těla, ulomí se, uvázne v ráně, a nevyřízneli ji někdo hned, může býti raněný postižen strnutím (tetanus) i smrtí.

Ježto jest pochybno, že by po ostnech u ryb právě uvedených do rány člověku vtékal jed ve zvláštních žlazách vyrobený, nutno ohlednouti se po příčině prudkých bolestí a smrti jinde. A jdouce po stopě, zase se octneme v rozsáhlé říši všudybylů bacillů. Jestiť zkouškami dokázáno, že vzniká nebezpečné takové strnutí působením bacilla ve vlhké zemi a v bahně žijícího; u řečených rýnokův ukryt bacillus ten jako zákeřník v bahně mezi vroubky zubatého ostnu ocasního, a vnikneli tento člověku do těla, dostane se tam také bacillus, a hned na to počne v ráně vznikati rozkladem bílkovin jedovatý ptomain (tetanin) Při pokusech příslušných byla tímto tetaninem očkována také zvířata, jež po většině strnutím zahynula. —

A nejiná jest asi příčina toho, proč jsou tak bolestny rány způsobené tvrdými paprsky ploutví některých jiných ryb, u nichž není žádné pochybnosti, že ostny ty nejsou naprosto spojeny s nějakou žlazou jedovou. Jsou to ovšem ryby vesměs tvrdoploutvé. K těm náleží i náš pulec (Cottus gobio), také vrankou řečený, rybka jinak i tím známá, že sameček vytrvale hlídá potěr, jejž byla samice v našich potocích do jamky mezi kameny snesla. Širohlavá vranka má dvé hřbetních ploutví, a právě kratší, přední ploutev to jest, o niž prý není dobře zavaditi; bodneli se člověk o její ostny, nebývá rána veliká, ale bolestna a zvolna jen se hojí. A podobně se rybáři obávají příbuzných štírek, ryb mořských, jež do téže čeledi štítohlavců (Cataphracti), ba druhdy i v jeden rod (Cottus) s naší vrankou jsou kladeny. Štírka ostnitá (Acanthocottus scorpius), zvláště v Severním německém a v Baltickém moři hojná, má na temeni široké hlavy čtvero ostrých hrotův a před nimi u nozder ještě dvé trnů menších; kromě toho jest i víčko žaberní po každé straně ozbrojeno třemi ostny. A v těchto všech hrotech i ve tvrdých paprscích přední ploutve hřbetní má štírka zbraně, jichž není radno dotknouti se, nemáli si člověk utržiti ránu bolestnou. Rondelet mluví dokonce o otrávení krve, proti němuž s úspěchem užil jater ze štírky (!), jež prý vůbec mají moc léčivou. Jiná ryba tvrdoploutvá, ropuška skvrnitá (Scorpaena porcus), v moři Středozemním a v oceánu Atlantském obývající, má na hlavě mezi pitvornými výrostky kožnatými a na víčku žaberním ostré trny, a pro ně i pro tuhé paprsky v přední části ploutve hřbetní počítali ji už starší přírodozpytci (Gessner a j.) k rybám jedovatým; Plinius vypravuje, že prý dobře jest, přikládáli si člověk na bolestnou, ale nikoli nebezpečnou ránu řečenými trny a ostny způsobenou játra této ryby. V tutéž čeleď ropušek (Scorpaenidae), o jejíž jednom druhu jedovatými žlazami ozbrojeném jsme již shora zmínku učinili, náleží i podivný, ale nádherně zbarvený perutýn ohnivý (Pterois volitans), ryba zejmena v Indickém oceánu žijící; má také na hlavě mezi kožnatými výrostky i na víčku ostré trny, ale těch se rybáři neobávají ani tou měrou, jako ostnů ploutve hřbetní. Mají ť tvrdé ty paprsky špičky ostré a teninké, tak že se snadno ulomí, a bodneli se o ně člověk, uváznou v ráně, čímž se tato stává ovšem ještě bolestnější.

Zde posléze budiž připojena zmínka o bodlocích (Acanthurus), rybách tvrdoploutvých z moří tropických, jichž tělo jest na ocase před ploutví po každé straně ozbrojeno pohyblivým, zakřiveným a břitkým ostnem, jejž ryba o své vůli vztyčiti a zase do předu ve zvláštní jamku ukryti může. V Atlantském oceánu při pobřeží tropické Ameriky i západní Afriky, zejmena však kolem Antill žije bodlok antillský (Acanthurus chirurgus), pro ostrou zbraň i lazebníkem řečený (viz i druhové jmeno latinské), jehož se obávají rovnou měrou i lidé i ryby, ježto umí ostnem svým zasaditi rány bolestné a nad to jen zvolna se hojící, ač není u ostnu ani stopy po nějaké žláze jedové.

~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~

Stará idyla.

vář vždycky hladkou měl a vlasy bílé,
vždy okuláry stejné, koštěné.
Když odpolední pokročila chvíle,
a děti — proudy vody spuštěné —
zanikly v kapkách po vůkolí blízkém,
byl všecek blažen, že zas jednou svým,
a v jizbě prosté při okénku nízkém,
psal shrben noty pérem brkovým.

Pak černý stín se mihl při okénku,
postava vážná s vlasy jako sníh —
„Což, Karle, půjdem?“ ozvala se venku.
„Hned, Důstojnosti!“ — Starcům na očích
vzplál úsměv štěstí, vzali po šňupečku.
„Nuž pojďme!“ — Vyšli. A po zvyku svém
je provázela zraky ke kopečku
stařenka v bílém čepci krajkovém.

Hned hovor proudem rozvlnil se čilý.
Tu o počasí, zdraví, úrodě —
tu časy dávné jak jen lepší byly
a teď jak všecko vrakem na vodě.
I polemiky v hovoru se dbalo,
však nevzplanula při ní hněvem líc;
děl jeden: „To se před půl věkem stalo!“ —
a druhý: „Tomu jistě o rok víc!“

Pak na návrší na lavičku sedli,
druh ptal se druha: „Nu jakž — unaven?“
a čekali, až starou poštu shledli,
jež drkotala tudy den co den.
Ta archa! Někdy pobouřila oba.
Bylť to jich k světu můstek jediný!
Kdy spozdila se — jaká dlouhá doba,
vzruch — o čtvrt dřív kdy přišla hodiny.

Tak bez odchylky ve přátelské shodě
stařečkům v horách plynul po dni den —
řeč o počasí, zdraví, o úrodě,
spor, pošta, dotaz, jak kdo unaven — —
Jim na rtech stejný sídlel úsměv vždycky,
jich mysl — jak ten horských květů pel,
jak ten náš dávný život idylický,
jenž Bůh ví kam teď od nás odletěl!

Vojtěch Pakosta.

Chcem svobodu.

y nechcem bořit štěstí cizí
a nechcem vládnout nad nikým,
ať každý svoje pro své sklízí
a v domovu je pánem svým, —
však chceme celou silou duší
své místo vedle národů,
jež ničí právo neporuší — —
chcem svobodu!

My máme domov — náš byl celý
potem a krví posvěcen, —
ten jiným bychom nechat měli
a věřit sami v jejich sen?
Ach ne, my v naší zemi chceme
mít svoji žeň a úrodu,
své místo, jehož nezapřeme — —
chcem svobodu!

My chceme právem svého citu
zde volně dýchat, volně žít,
růst od té hrudy ku blankytu,
své nadšení mít a svůj klid,
my chceme zříti nad domovem
slunečnou záři východu,
pod naším nebem, naším krovem —
chcem svobodu!

Růžena Jesenská.

Naše jubilejní výstava.

II. Stavby a architektura.

(Dokončení.[1])

ruhou budovou výstavy co do rozsáhlosti po paláci průmyslovém jest *strojovna*. Vystavěna jsouc v zadní, níže položené části výstaviště, tvoří zde střed, kolem něhož kupí se více menších pavillonů, které s kotelnou zakrývají pozorovateli až do nejbližší blízkosti stěny její. Vzhledem k účelu a poloze zvolena jest pro půdorys strojovny

[1]) V první části článku tohoto na str. 640, řád. 1. shora místo *zobrazen* čti: *obsažen*; na str. 646, ř. 15. shora místo *sestavených* čti: *vestavených*; na str. 647, ř. 12. zdola má býti vynecháno slovo *s motivem*; na str. 648, ř. 7. zdola místo *Kouby* čti: *Kouly*. Menší chyby opraví laskavý čtenář sám.

forma síně třílodní značných rozměrů. Šířka lodi střední měří 30 metrů a postranních po 10 metrech, délka jest 135 metrů. Konstruována jsouc ze železa, vykazuje při rozměrných stavbách takových obvyklou konstrukci o nosičích, jež sledují zevně přesně směr stěny a sedlové střechy a uvnitř přecházejí ze směru stěny kruhovým obloukem ponenáhlu do směru střechy.

Návrh na strojovnu podala Rustonka v plánech inž. Vojtěcha Velflíka. Zevní úprava strojovny pochází od architekta B. Münzbergra. Ohromná konstrukce strojovny provedena byla za dobu sedmi měsíců ode dne objednání. Krátká doba tato, způsob konstrukce a provedení, při němž v pečlivou úvahu vzaty byly všechny vnější účinky, jimž je konstrukce vysazena, svědčí o nemalém rozvoji práce technické u nás a o dělnosti továrny, jež práci převzala.

Předem zamýšleno bylo vystaviti strojovnu ze dřeva, však záhy se poznalo, jak nesrovnalým by bylo, kdy by strojnictví naše spokojiti se mělo dřevěnou stavbou, i navržena byla proto stavba železná, jež stala se důstojnou schránkou rázu zcela moderního pro pokročilé strojnictví naše.

Se jmenem architekta B Münzbergra, jehož práce při strojovně omezila se na pouhou zevní úpravu, setkáváme se ještě na několika místech výstavy; však jen při ústředním paláci přáno mu bylo koncipovati volněji a uvnitř i zevně projeviti při bohatší úpravě svoje umění. Při všech ostatních stavbách, jež pro výstavu navrhnul, neb kteréž upravoval, jednalo se jen o zaopatření co možná levného dočasného přístřeší; tak při veliké dřevěné budově, kdež vedle průmyslu a školství, dáno bylo místo odboru inženýrskému, tak i při ochutnavárnách. Pro budovy ty zvolena byla konstrukce dřevěná co nejvhodnější a nejlevnější. Vhodná volba půdorysu, umožňující řádné a působivé rozestavení výstavních předmětův a dostatečné osvětlení místností svědčí při všech budovách těchto při důkladné konstruktivní znalosti o staviteli dovedném a rozvážném, který projevil zde vynikající dělnou sílu, jež zmohla množství práce v době velmi krátké.

Podrobněji zmínili jsme se o pracích architektů, kteří povoláni byli výstavním komitétem k hlavním pracím při jubilejní výstavě zemské. Úkol jejich nebyl snadný; neboť nejednalo se zde pouze o účelné rozestavení a rozřešení budov, nýbrž i o to, aby jim byl dán co možná svérázný vzhled zevní, který by jevil důležitost a význam výstavy zemské království českého. Z našeho vylíčení snad dostatečně vysvitlo, jak úloze svojí dostáli. Společnou jejich prací bylo seskupení hlavních budov na výstavišti. Seskupení to bylo v hlavních rysech podkladem pro komposici jednotlivých budov, o jichž návrhy rozdělili se architekti mezi sebou dle různosti uměleckých povah svých velmi šťastně, tak že nevzešla z toho nikde rušivá nesnoda a nemístné závodění, které by dojem jednotlivých staveb navzájem seslabovalo; práce obou vzájemně se doplňují, přispívajíce k rozmanitosti celého zjevu výstavy.

Ač bychom se byli předem přimlouvali, aby při podniku pro celý národ náš tak důležitém bylo získalo se plánů ne volbou volnou, nýbrž závoděním nejlepších odborníků našich, přece nyní musíme říci, že volba výstavního výboru byla šťastna, a že třeba snad výstava ve

hlavních budovách svých nepodávala vše, co té doby u nás jest dosažitelno, přece podává práce nad jiné vynikající, které vyhovují přísným požadavkům, jevíce v hlavních rysech svých vážné pojímání úkolů svěřených.

Vedle budov podnikem výstavním vystavěných náležejí *pavillony zemského výboru* a *města Prahy* jak polohou tak rozměrností k vynikajícím zjevům výstavy.

Jak předem již uvedeno bylo, jsou pavillony tyto naproti oběma křídlům industriálního paláce a vykazují oba podobné rozdělení v půdoryse; k místnosti střední, která jest u obou pavillonů místností hlavní a největší, připojují se symmetricky po obou stranách síně ostatní.

Pavillon města Prahy jest stavba dřevěná, jejíž vnitřní zařízení jak co do osvětlení tak co do vyzdobení lze jen chváliti. Místnosti vynikají dobrými poměry i dostatkem světla a při jednoduché výzdobě činí milý dojem. Méně šťastným je vnějšek, vadí při něm vedle nevhodného nátěru nedostatek slohovosti. Části samy o sobě působivé, které však nevyplývají z podstaty díla, nesouhlasny jsouce mezi sebou, nepřicházejí zde k náležité platnosti. A že bylo možno i zde menšími prostředky docíliti harmonického zjevu, ukazují mnohé stavby vystavěné za vlivu studia dřevěných staveb starých, které vynikají vzornou slohovostí.

Bohatším zevním dojmem působí pavillon zemského výboru království českého. Při vhodném rozdělení hmot vyznačuje se případně užitými motivy v risalitech, z nichž střední nad ostatní vyniká, odpovídaje zjevem svým bohatě vyzdobené místnosti hlavní s vrchním světlem, k níž s obou stran připojeny jsou jednoduše upravené výstavní síně vedlejší,

Při velikém množství pavillonů po výstavišti roztroušených není možno důkladněji promluviti ani o všech vynikajících, i třeba při pojednání tomto přestati pouze na zjevech zvláště zajímavých, abychom při nich sledovati mohli vlivy, jež působí tou dobou u nás na práci architektovu.

Poznáme zde vedle vlivů těch ovšem i jiné výminečné, jež vzbuzeny byly dočasností staveb výstavních aneb snahou po neobyčejné a nápadné působivosti. Tak je u *pavillonu papírnického*, jenž navržen byl architektem Koulou a jenž hledí formovou mluvou svou i pestrou výzdobou barevnou zevně i uvnitř připomínati vlast papyru, tajemný Egypt.

Vedle výminečného zjevu tohoto sledovati a poznati lze na stavbách výstavy hlavně vlivy studia památek renaissance italské, vlivy památek stavebních renaissance v Čechách a vlivy moderní, zvláště francouzské. Na některých stavbách zříti jest přímo vzory, dle nichž vznikly, jinde spatřujeme nesamostatné kolísání bez osobité rázovitosti, však při některých stavbách znamenati lze, že původcové jejich jsouce sobě vědomi plně cílů zamýšlených, úplně ovládají formy užité, jež ve všech částech svých ze sebe vyplývajíce, tvoří nedílný, důsledný a harmonický celek díla uměleckého.

Architektura vázána jsouc na zákony statické a na stcré podmínky kotvící ve způsobu žití, v různosti látek k stavbě užitých, spočívá nerozlučně, více než ostatní umění, na tradicích; pomalu jen vyvíjí

se a vždy teprve za celou svéráznou kulturou, za duševním světem mocných národních kmenů objevuje se v novém rouše. Jen tisíceletí se svým vývojem zavádí nový neb pozměněný systém, podmíněný všemi potřebami žití, hmotami užitými a způsobem jich konstrukcí. Architektura jsouc posledním dovršujícím článkem v řadě umění, korunuje duševní a hmotné úspěchy národů, však jen ruku v ruce s malířstvím a sochařstvím dostoupiti může výše pro dlouhé věky směrodatné. Smělým požadavkem jest žádati za věk lidský nový sloh; slohu nového nevytvořují lidé, on vzrůstá ponenáhlu jen z kultury ve všem své, která vždy nalezla formy a systém konstruktivní, jí a hmotám památek jejích odpovídající.

Však i při tomto malém vývoji panuje v jejích dílech největší rozmanitost, neboť umělecké dílo architektovo jest, nebo lépe řečeno, má býti vždy dílem osobitým, ovládaným do posledních částí povahou původce.

Zdánlivá libovůle, s jakou se nezasvěcencům zdají při dílech architektonických sestaveny býti části jednotlivé, mizí bližším poznáním pohnutek při práci rozhodujících, které podmiňují jak formu povšechnou, tak i výzdobu až do nepatrných podrobností. Účel budovy, plocha určená pro stavbu, okolí stavby, materiál užitý, dovednost pracovníků, velikost nákladu věnovaného na stavbu, vše to působí již při prvním počátku na práci architektovu. Zevní ráz stavby podmíněn jest vhodným rozdělením místností, jich účelným spojením, jich osvětlením a mnohými jinými okolnostmi i vlivy. Z rozměrů celkových vyplývá velikost jednotlivých částí, jež podmíněny jsou buď podstatou stavby aneb nezbytností k docílení žádoucího dojmu estetického.

A tak od hlavních hmot až po poslední článek stavby jest při díle uměleckém úzká spojitost, steré vztahy, které i v posledních částech jeví celek. A přece spojitost tato při nutném a logickém vývoji svém jeví ve všem osobitost umělcovu, který volí způsob nejvhodnější dle citu a rozumu svého k dosažení žádoucího účinku a náležité shody mezi částmi a celkem.

Povrchnímu pozorovateli ujdou ovšem na různých dílech architektonických jemné rozdíly, jež při stejných podmínkách jinak a jinak utváří různé povahy umělecké, vše přichází mu šablonovité, římsa jako římsa, článek jako článek. A tu často pozorovatel takový při vrozené snaze po rozmanitosti žádá formy nové, a pro zdánlivou novost raději postrádá nezbytné uměleckému dílu logičnosti a opravdovosti. Jiný opět, nemaje smyslu pro formovou mluvu architektury, spokojuje se opravdu šablonou, která mu dostačuje stejně jak oživený organismus umělecký. Jak škodlivo bývá zasahání takových povrchních pozorovatelů, když jsou sami objednávateli nebo zasedajíli v korporaci objednávající umělecké dílo, o tom denní zkušenost u nás dostatek příkladů podává.

Širším kruhům vadí k řádnému ocenění díla architektova nejvíce snad neznalost a nevšímání si podmínek jeho povstání a vývoje, a přece jest velice záhodno, ano pro zdravý rozvoj a pokrok architektury u nás nezbytno, aby širší kruhy, zvláště pak vzdělancové naši, i v tomto nesnadno pochopitelném odvětví lidské práce snažili se dojíti světla; možno je to, budouli přihlížeti k dílu architektovu co k organickému, souvislému celku, vyplývajícímu z podmínek, o nichž předem zmíněno

bylo, a když všímati si budou spůsobu, jakým umělec podmínkám těm dostojí a jakých k tomu užívá prostředkův. Vždyť z nedostatku úsudku a z pochybených názorů plyne zde více než jinde škoda, která namnoze na dlouhé doby oddaluje nejen nápravu, nýbrž bývá i pramenem nových pochybení.

Jest přirozeno, že na rozvoj architektury zvláštní působivost mají tradice domácí, kteréž stavební památky přenášejí přes věky dlouhé, zvláště bývali jich všímáno s pravým porozuměním. Nejen že v nich můžeme pro mnohý druh staveb nalezti přímé vzory, nýbrž poznáváme na nich často různé techniky, jež během doby v zapomenutí přišly.

Však ne pouze památky stavební samy, nýbrž i výtvory umělecko-průmyslové, nábytek, látky, oděv a j. přispívají při řádném studiu ke všestrannému rozvoji v architektuře. Ovšem sluší tu bedlivě přihlížeti k tomu, jaký vliv na vývoj forem měla hmota a různé spůsoby práce, jichž použito bylo.

Všechny památky tyto, jak stavební tak umělecko-průmyslové mají velikou důležitost též proto, že v nich obsaženy bývají známky rázovitosti národní, které jeví nám společné znaky povah národních umělců.

Též potřebám života národního lze nejlépe dostáti i při nových úkolech, když si všímáme památek domácích, třeba za poměrů jiných povstalých, které při stejných hmotách stavebních ukazují vhodný spůsob článkování i zdobení.

Dlouho trvající vlivy cizí i při formálním zdokonalování přivádějí do umění unavující stejnost a bezbarevnost, nepronikáli je vlastní silná osobitost umělecká, která pojetím a plným vědomým ovládáním mění je v majetek svůj. A jak bývá u jednotlivce znakem zdraví, síly a kypícího života, když k plné platnosti přivádí vrozené a vypěstované stránky své povahy, stejně je tomu u lidu, který chce nabyti práv v rodině vzdělaných národů: nesmí příjímati jen od ostatních, musí též dáti část vlastní bytosti vtělené v díla rukou svých a ducha svého, aby přispěla k postupu celku na dráze pokroku. Jedině taková díla jej opravňují k důvěře ve vlastní bytost, jen jimi dostáti může úloze, k níž určen jest Prozřetelností.

Zmínili jsme se již dříve, že patrný jest na mnohých stavbách výstavy vliv památek našich, a netřeba podotýkati, že jest to při výstavě naší zjevem zvláště radostným; ještě o jedné stavbě takové jest se nám zmíniti. Jest to malý *pavillon* vystavěný dle plánů architekta J. Vejrycha pro výrobky továrny dlaždičkové p. *Vondráčka* z Rakovníka. Pavillon ten jest roztomilou drobnůstkou výstavy, ozdobenou skvělým barevným rouchem, která poutá zjevem a výzdobou svou zevně i uvnitř.

Nelze uvesti podrobně ani všech důležitějších zjevů výstavy, nelze též zmíniti se zde o zajímavých skupinách v industriálním paláci, z nichž vyniká nádherný barokní *pavillon královský* od architekta B. Ohmanna a sochaře Kloučka, však přece upozorňujeme ještě na některé vynikající stavby výstavní.

K těm náleží zajímavý *pavillon Pražské plynárny*, vystavěný dle plánů architekta Jiřího Stibrala. Jest to stavba účelně a účinně koncipovaná, ze zdiva cihelního, s kopulovitou skleněnou střechou nad střední vynikající částí a s mansardovými střechami nad postranními křídly.

Dále uvesti sluší společný *pavillon Pražské železářské společnosti* (huti Rudolfové v Teplicích, huti na Kladně, továrny na cement ve Dvoře Králové a továrny lopat v Teplicích), kterýž působí příznivě hlavně zajímavým rozřešením půdorysu, členěním hlavních hmot a příznivým položením na ose strojovny.

Pominouti nemůžeme pavillonu *Žernosecké vinárny*, navrženého s pravým porozuměním uměleckým, který zevně i uvnitř s malými prostředky formovými jeví se co harmonický celek, odpovídající zcela účelu svému. Se svou koketní vížkou a stinným přístřeším vábí z dáli již do pohostinné dřevěné síňky svojí.

Proti vinárně Žernosecké jest bohatě železem litým vyzdobený pavillon knížecí *Hanavské železárny v Komárově*, jenž kopulovitou místností svou a vkusným svým upravením náleží k zajímavým zjevům výstavním.

Z mnohých pečlivě a malebně vystavěných pavillonů hospodářských zamlouvá se zjevem svým zvláště pavillon velkostatků hraběte *Jana Harracha*; jest dovedně a působivě ze dřeva vyzdvižen a při malebném seskupení a zajímavé vnitřní úpravě neuchází právem pozornosti návštěvovatelů výstavy.

Přehlídka prací architektonických výstavy jubilejní jest z mnohých příčin zajímava, ona poskytuje ve stavbách výstavních a návrzích architektonických, jež v různých oddílech jejích nalézáme, nejen pestrý obraz o stavu architektury v Čechách za poslední doby, nýbrž také ukazuje, jaké vlivy a jakým spůsobem na ni působily.

Mezi množstvím staveb a návrhů vidíme sice mnohé, jež jsou pouhým ohlasem prací cizích, avšak nalézáme tu i takové, které mluví k nám vlastní mluvou, které prostředky k vyjádření neberou frásovitě odjinud, nýbrž z podstaty vlastní. A jeli při jubilejní výstavě zjevem radostným, že *na více místech* znáti jest vedle vlivů cizích i vlivy památek našich, jest neméně potěšitelno, že se tu setkáváme po většině, a to při budovách rychle a na čas vystavěných, s vážnými a opravdovými snahami architektů našich.

Předem již učiněna byla zmínka o jiných odvětvích práce, že nejsou na výstavě jubilejní cele zastoupeny; ani při architektuře není to úplný obraz, jejž výstava o činnosti architektů za poslední století u nás poskytuje. Výminečné poměry naše nejen že nemožným učinily sebrati návrhy umělců zvěčnělých, které skoro úplně na výstavišti scházejí, ony zabránily i mnohým umělcům žijícím súčastniti se výstavy. Návrhy neprovedené zřídka jen zabloudí u nás do síní výstavních, a návrhů provedených pro porušenost jejich následkem častého užívání nelze dobře vystaviti. Z těch a jiných příčin pohřešujeme na výstavišti mnohá vynikající díla architektonická a jmena mnohých architektů tou dobou činných.

Návrhy architektonické vystaveny jsou, jak předem již uvedeno bylo, na různých místech výstavy. Nejzajímavějším jest oddělení pro architekturu v paláci pro umění, kam čelnější architekti naši zaslali některé svoje návrhy. Práce ty doplňují v mnohém ohledu znalost naši o stavu architektury posledního času, v nich poznáváme též umělecká díla, jež vytvořena byla prací architektů našich v cizině.

Chtělliby někdo psáti historii architektury v Čechách za posledních dob, byl by nucen zde studovati, aby poznal nejen práce, nýbrž i školu a východiště umělců českých. I my, mámeli úkolu předsevzatému dostáti, musíme se zastaviti u některých zjevů, ovšem i tu jen zběžně, ježto by jinak pojednání naše důkladnějším probíráním o architektuře na výstavišti vzrostlo v objemnou knihu.

V paláci pro umění v oddělení vyhrazeném pro architekturu jest nejzajímavějším oddílem onen, kde jsou práce mistra Jos. Zítka. Známé jsou práce jeho, jimiž se skvěle zapsal na stránky dějin umění českého; vedle prací těchto vidíme zde návrh k Prellerově galerii, která dala podnět k návrhu musea, jež provedeno jest ve Výmaru. Jsou zde dále návrhy na velkolepý palác pro vévodu Beaufort-Spoutinea v Bečově i pro lovecký zámek jeho a jedna z prvních prací mistrových, pečlivě provedený návrh na veliký gotický chrám. V těchto pracích vysoké umělecké ceny představena jest nám bohatá žeň ducha neobyčejného. Prohlížejíce je nezdržíme se politování, že poměry naše nepřipustily, aby vedle Národního divadla a Rudolfína, jež jest společnou prací s architektem Jos. Schulzem, povstala jiná díla Zítkova, která by stejně blahým vlivem jako tato na rozvoj architektury naší působila; učitelská činnost mistra takového, byť byla i značného významu, nahraditi nemůže výdatnou činnost uměleckou.

Vystavené práce architekta Jos. Mockra převážnou většinou se vztahují ke dvěma nejvzácnějším památkám stavebním v Čechách, ke chrámu Svatovítskému a ke Karlovu Týnu.

K jeho pracím druží se zajímavé návrhy Františka Schmoranze, Jos. Hlávky a zemřelého J. Machytky. Většina návrhů těchto povstala v cizině, kdež bylo zmíněným umělcům dlouho dlíti, a mnohé z nich provedeny jsou mimo půdu domácí, hlásíce se k ní zde alespoň v návrzích svých.

Architekt Ant. Barvitius vystavil vedle návrhů a fotografií basiliky sv. Václava na Smíchově i konkurrenčního návrhu Rudolfina, jejž pracoval společně s J. Ullmanem, některé návrhy umělecko-průmyslové pro liturgické předměty.

K starším mistrům těmto připojují se mnozí umělci mladší. Zříme zde zajímavé práce architekta J. Kouly, J. Vejrycha, O. Polívky, J. Stibrala, B. Ohmana, V. Roštlapila, sochaře Č. Kloučka a j. v. Stručně jen uvádíme jmena, ač bychom se rádi o jednotlivostech zmínili, však jistě mnohé provedené umělecké dílo jmena ta trvaleji v paměť vtiskne než je nám to možno.

Komu nejsou známy poměry naše, soudil by ze skrovného počtu návrhů vystavených na menší činnost jak ve velké tak malé architektuře, než jaká u nás tou dobou v skutku jest. Doufejme, že příští výstava zemská bude za příznivějších dob pořádána, a že pak zmnohonásobněný počet vystavených návrhů architektonických podá úplnější obraz o činnosti architektů našich než výstava nynější. Ale i při své neúplnosti ukazuje tato část výstavy činnosť architektů našich ve snaze vážné, která jsouc prosta po většině prázdného diletantismu, usiluje dosáhnouti možné svéráznosti, jíž bohdá dostoupí v míře větší za pomoci důkladného a všestranného vzdělání a za podpory rozkvétajících řemesel i umění stavebních.

Není u nás věru příznivá doba pro umělecká díla v oboru architektury. Přirovnámeli poměry naše k poměrům jiných šťastnějších zemí, shledáme, že schází nám hlavně, aby umělci a řemeslníci naši zaměstnáváni byli hojněji a stáleji než dosud při stavbách monumentálních.

Není ještě u nás doceněn význam, jaký mohou míti stavby monumentální pro zkvétání výtvarných umění, uměleckého průmyslu a stavebních řemesel. Však nestačí ojedinělé stavby takové; k stálému rozvoji jest potřeba, aby dobří pracovníci, umělci dovední stále s dostatek při stavbách takových zaměstnáni byli, a to za vedení architekta cílů svých si vědomého.

Blahodárný vliv monumentálních staveb spočívá asi v tom, že umělecký průmysl a umění výtvarná učí se počítati při nich s okolím, a podřizujíce se dojmu celkovému nuceny jsou přihlížeti ku pravé podstatě působivosti umělecké, jíž dosáhnouti jim bývá za pomoci nejmenších prostředků. Však ať tomu jakkoli, jisto jest, že stavby monumentální osvědčily se býti nejlepší školou výtvarníků. A budouli poměry naše přáti vzrůstu monumentálních staveb, důvěřujeme, že ze slibných pracovníků v architektuře velké i malé vzroste řada umělcův, kteří prací svou hojně nahradí náklady na díla ona vynaložené.

V důvěře té potvrzuje nás i stav, v jakém se nám jeví architektura naší doby při stavbách a návrzích na jubilejní výstavě zemské. Poznáváme zde, že architektura ze strnulosti bezživotné, jaká v ní vládla u nás jako jinde od počátku tohoto století až do let šedesátých, probrala se k novému životu stavbou Národního divadla, které v každém směru jest u nás důležitým kulturním mezníkem. V něm ožila znova, v něm našla sílu svou a za podpory sochařství a malířství nastoupila dálší pouť; v něm byla po dlouhé době opět učitelkou mnohých odvětví umělecko-průmyslových, v něm spatřili mladší umělci cestu, jakou jest se jim bráti. A jak v něm přišla k součinnosti všechna umění výtvarná, tak i mezi umělci výtvarnými přišlo k užšímu společenství, které v prospěch oboustranný odstranilo hráze dělící. Pakli stavby výstavy jubilejní jeví společenství to méně, než je žádoucno, jsou toho jistě příčiny vnější, jichž odstranění bychom si přáli ve prospěch rozkvětu výtvarného umění našeho.

Jako výstava jubilejní splnila mnohá přání, tak vzbudila opět touhu po dalším postupu; v oboru architektury zajištěn bude postup ten vedle zevních okolností, které nejsou v moci umělců, hlavně společným postupováním; proto v myšlenkách o příští výstavě zříme architekturu postupovati ruku v ruce s malířstvím a sochařstvím, jak vědoma si nejvyšších cílů svých, s pravým porozuměním všech našich kulturních potřeb a zájmů, dovede vlastní formou dáti výraz všem potřebám národního žití v pomnících, jež by vzdělanost národa našeho hlásaly věkům přístím. *Jos. Fanta.*

III. Malířství a sochařství.

Prostranný, účelně vyzdobený, moderním požadavkům vyhovující palác hostí na výstavě přes 1300 výtvorů uměleckých. Však nejen zde jest umělecké snažení české representováno. Byť i nebylo lze říci o výstavě naší to, co platilo plnou měrou o předloňské výstavě

Pařížské: že umění se jeví všude, kam zrak obrátíme — přece i na výstavišti v královské Oboře setkáváme se častěji, než kdo z nás očekával, s důkazy uměleckého nadání a s projevy výtvarného tvoření českého.

Při veliké té přehlídce české síly výrobní a českých schopností měříme též výšku hladiny obecného vkusu. Kdo ví, jak málo dosud u nás praktickým směrem se pracovalo k tomu, by vzdělání formální a krasocit vniknul v širší vrstvy národa, kdo ví, jak mladé a v organisaci své dosud nehotové jest naše umělecké školství odborné, kdo ví, s jakými překážkami se u nás napořád setkává snaha po svérázném tvoření v oboru uměleckého průmyslu, kdo s tímto — jedině spravedlivým a správným — měřítkem poměrů našich projde průmyslovým palácem, obejde pavillony, věnuje pozornost celkové úpravě i výrobkům jednotlivým, odnese si dojem příznivý a pro budoucnost mnohoslibný. Také pro zdar a prospěch velikého umění není lhostejno, jaká jest půda, v níž má kořeny kmen, jehož koruny ono jest nejlepším plodem.

Chuda talenty výtvarnými nebyla půda česká nikdy. Vyrostli z ní i po dnech nejhroznějšího úpadku ducha národního, naplňujíce leskem své činnosti lidu českému odcizenou Prahu na konci sedmnáctého a v první polovici osmnáctého věku. Vyrostli z ní co uvědomělí umělci čeští hned při prvních zábřescích politického znovuzrození národního.

V paláci umění jest stoletá výtvarná produkce domácí bez mála 300 malířů a sochařů representována. Nalezneme tu představitele všech směrů, všech fásí, jimiž novodobé umění v Evropě prošlo, od starých pánů, kteří přísahali ve víru Winckelmannovu, až po smělé vyznavače nejmodernějšího naturalismu. Nalezneme representanty dnešní naší produkce na výši svého umění a nadání stojící, nalezneme také omladinu směle do budoucnosti pohlížející. Nalezneme ty, kteří v cizině dobývali úctu jmenu českému, i ty, kteří na domácí půdě v dobách trudných setrvávajíce, uprostřed tísně hmotné, nepřízně jedněch a tupé lhostejnosti druhých, s neochablým vzletem tvořili geniální díla, nad něž nyní původnějšími, více českými vykázati se nemůžeme.

Výstava naplňuje sedm velkých a menších síní, hořením světlem opatřených, tři místnosti podélné, v řadu kabinetů rozdělené, se světlem postranním, kdež kresby, náčrtky, akvarely a pastely jsou rozvěšeny, pak prostranný dvůr s ochozem, v němž umístěna jsou díla sochařská. Čelním vchodem přicházíme skrze síň vstupní do hlavního sálu, kdež obratnou a zkušenou rukou pořadatelů srovnána k harmonickému účinku celkovému bohatá řada obrazů, jež ponejvíce náležejí k nejlepším, které štětec český v posledních dvou desítiletích provedl. Vedle Čermáků, Brožíků, Ženíšků, Hynaisů a četných jiných mladších i nejmladších nalezl zde místa orloj Manesův, aby též toto jmeno nám snad ze všech nejdražší, na tomto čestném místě nescházelo.

Vstoupímeli do paláce vchodem postranním, od budovy poštovní, jsme mezi umělci, kteří stáli při počátcích našeho novodobého umění. Dnes jejich díla zajímají ovšem jen úzký kroužek těch diváků, kteří na ně pohlížejí jako na doklady určité fáse ve vývoji umění, kterouž jsme my v Čechách právě tak jako jiní projíti musili. Dnes bude obecenstvo na potemnělých, neladnými barvami pokrytých plátnech viděti šablonovité postavy, jež nic neříkají ani jeho srdci ani jeho rozumu,

a jež jsou ideálního vzletu právě tak daleky jako životné pravdy. A přece tento Josef Bergler — kterýž r. 1800 za ředitele nově založené akademie naší byl povolán — stál kdysi na výši své doby a byl považován za umělce vynikajícího. Studoval v Římě svědomitě antiku, nadchnul se pro Rafaela a jeho nástupce, uměl své postavy dle všech pravidel komposice po ploše obrazové rozkládati, vyznal se dobře v anatomii a klasičtí spisovatelé nebyli mu nepovědomi. Celá řada z těch, jichž práce v sále IX. vedle Berglerových komposicí jsou umístěny — Josef Hellich, Tkadlík, Frant. Waldherr a j. — byli jeho žáky. Prohlídněme si ty obrazy, na nichž tu výjevy posvátné, tu zas scény z klasické historie jsou vylíčeny, vždy s tímtéž vynaložením reminiscencí na všeobecně uznaná řešení týchže motivů. Jaká to suma práce. kolik energie a talentu muselo být vynaloženo, aby umění z této slepé uličky, ve které vždy znova a znova se vracelo tam, kde již bylo, dostalo se na volnou, nezahrazenou dráhu vedoucí ku prazdroji všeho umění — k studiu přírody.

Za vševlády směru, který si učinil pravidlem umělce všemožně od přítomného života oddáliti a mezi něho a skutečnost postavil přehradu theorií, jediné bylo pojítko mezi malířem a živoucí přírodou: portrét. Všude mělo se to podobně jako u nás, ač ve Francii vlastní umění malířské nikdy nebylo tak pokleslo jako v Německu a zemích sousedních. Měli jsme v letech třicátých a čtyřicátých v Praze nejednoho dobrého malíře podobizen, na výstavě řada zajímavých maleb nám ta polozapomenutá jmena zas na paměť přivádí. Přikrývají celou stěnu ty portréty našich dědů a babiček — od napudrované účesky obou dám Jana Quirina Jahna (nar. 1739), kterýž ještě cele 18. století náleží, až po hustě a vysoce načesané temné kadeře Pražské krásky z let dvacátých, od tuhé uniformy, v níž Chmelenský od Machka se portrétovati dal, až po malebně ležérní Byronovský úbor, v němž František Wiehl (r. 1815) sama sebe nám představil. Střídaly se mody, střídala se s nimi nálada myslí. Německy mluvící Praha začala se probírati k vědomí národnímu — setkáváme se zde s předními buditeli, kteří k zázraku tomu přispěli. S pohnutou myslí patříme na ty hlavy, v nichž svítalo, když ještě kolem vládla tíseň temnoty — na výraznou, bystrou, trochu ironickou tvář Dobrovského od Machka, na jeho malou podobiznu Jungmannovu s tím pravidelným ryze českým typem, teplem měkké duše obestřeným, s očima, v nichž tolik duševní energie se jiskří. Zastavujeme se zamyšleni u podobizny Palackého, Tkadlíkem pevnou rukou na plátno zachycené hlavy, z níž nadšení mladé duše a zralá síla ušlechtilé pevné vůle vyzírá, a porovnáváme ho s podobiznou vážnější, tvrdší, kterou Josef Hellich o několik let později (asi 1838) maloval.

Nesmíme ovšem tvrditi, že tito umělci, kteří „dokumenty“ osobností z naší staré Prahy nám zobrazili, jsou zvláštními mistry svého druhu. Srovnejme nejlepší jejich práce s portréty Ženíškovými, které zjev skutečnosti tlumočí, s niterně prohloubenou a stejně formálně protříbenou pravou, jsouce zároveň dokonale objektivní i zajímavě individuální. Však jedno uměli tito malíři jako Machek, Clarot, Gowitsch, Hellich, Vácslav Manes, Wiehl: s hbitou obratností věrně zachycovati rysy svého modelu. Tam, kde rysy ty byly

samy v sobě propracovány, samy v sobě charakteristické, samy v sobě zjevným obrazem určité individuality, dovedou jejich portréty nevšední měrou zájem náš upoutati. K nejmladším mezi nimi náleží Fr. Wiehl, jehož práce svojí širokou měkkou, trochu rozplynulou manýrou podstatně od podobizen starších, tvrdě a určitě plasticky vymodelovaných, se liší.

Oba portrétky Liederovy pečlivě propracované, v karnaci svěží a nevšedně individuálni připomínají nám, že též několik miniatur ve výstavě nalezneme. Jsou srovnány v podélné síni X. Některé z nich, tak práce Ambroziho — rodáka Kutnohorského, jehož působení však cele 18. věku náleží — Horčičkovy (nar. okolo r. 1776) a zejmena výtečné drobounké hlavičky Karla Funka (r. 1773) patří ke vzácnějším ukázkám umění Petitotů a Largilliérů, půvabného umění, kteréž fotografie za našich dnů již nadobro z mody přivedla a v jehož zvláštní požadavky do šířky rozpracované, netrpělivé štětce našich malířů již se vpraviti nedovedou.

Josef Bergler zemřel roku 1829, o šest let později povolán na jeho místo Frant. Tkadlík. Také Tkadlík přišel do Prahy po delším pobytu v Římě, jen že umělecké ovzduší, v kterémž on tam se vyvíjel, bylo již prosyceno jinými názory, než na rozhraní obou věků v kapitále světa katolického byly platily. Pohleďněme na obrazy, jimiž Tkadlík ve výstavě je zastoupen, a nebude nám nesnadno poznati, že to byla skupina německých Nazarenů, kolem Overbecka v Římě se řadící, k níž umělec český tam se přidružil. Též toto umění jest otiskem vzorů, pokud formálné stránky se dotýče — vizmež jen sv. rodinu, jež typy, pósou, komposicí více než pouhé studium Michela Angela prozrazuje — přece však cítíme, že umělec hlouběji proniká v podstatu svého podnětu, že v citu, s nímž své více méně vypůjčené postavy proniknouti se snaží, prsní tón vnitřního života umělcova se ozývati počíná.

Působení Tkadlíkovo na akademii bylo krátké, na škodu přesného školování mladých umělců, neboť Tkadlík byl výtečný kreslič. Tím se též vysvětluje, že směr jeho — jejž ostatně svým pobožnůstkářstvím a slídivým pokrytectvím osobně žákům svým znechutiti dovedl — v Praze hlubších kořenů nezapustil.

Význačnějším representantem německého nazarenismu jest Josef Führich, jehož některé kartony a kresby na výstavě naší, spolu s obrazy Gabriela Maxa německou tvorbu malířskou v Čechách zastupují. Tam, kde se měli sejíti všichni pracovníci dláta a štětce, na půdě českého království se zrodivší, nesměl ovšem scházeti umělec, který se dovedl dodělati výsledků vysoce uměleckých, třeba jednostranných, postupuje s houževnatou důsledností za heslem: Hledejte nejprve království nebeského, vše ostatní se vám pak samoděk dostane. Na vlastní českou tvorbu uměleckou neměl Führich přímo vliv patrný. Specifičně německý ráz jeho umění nemohl nalezti ohlasu v době, ve které jižjiž se kvasily nové impulsy, impulsy moderní, jež tvorbě domácí měly — aspoň v čelných představitelích jejích — dodati rázu česky národního.

Umělecká družina, jež v organisaci a uspořádání výstavy se uvázala, považovala za čin povinné piety zasaditi se o nejčestnější representaci obou umělců, kteří první mezi námi dali malířský výraz duchu

slovanskému. Nalezneme ve výstavě pohromadě skoro celé životní dílo Josefa Manesa; z výtvorů Jaroslava Čermáka sešlo se z Paříže, Brusselu, Vídně, Záhřeba a Mnichova tolik, že každá stanice na dráze vývoje umělcova několikonásobně je zastoupena.

Životní dílo Manesovo, pravíme; více než dříve jsme si toho nyní vědomi, že životní dílo toto je pouhým fragmentem toho, čím se mohlo státi v poměrech příznivějších a za okolností šťastnějších. Zase vidíme na výstavě, jak ten mistr, k němuž nyní s úctou jakožto ku přednímu mezi předními pohlížíme, musel svůj talent rozměnovati na drobnou minci obrázků, kresbiček, příležitostných návrhů, chtělli existence své uhájiti. Zase vidíme, že i do každé té vnucené práce, do těch terčů, pozvánek, humoristických kreseb, praporů, vkládal kousek své veliké bytosti umělecké a učinil nám tak z nich drahé památky umělecké. Máme tu příležitost stopovati, na jakých studiích typových Manes tvorbu svoji založil, zase přehlížíme ty poklady, jež na svých cestách nastřádal, svým — smímeli tak říci — pudem slovanským vždy vyciťuje rázovitost a neporušený charakter národní v postavě, tváři i kroji lidu. Zas jednou vidíme zde pohromadě ony kartony a kresby, jež souvisejí s chrámem Karlínským, jakkoli znamenité, přece jen skrovné ukázky toho, co jsme mohli míti, kdy by neblahý protekční nešvar nebyl překazil, aby vnitřní výzdoba chrámu aspoň z části byla svěřena Manesovi, jakož mu zpola již bylo zajištěno. Zase vidíme tu originál orloje, pěti sty zlatých umělci honorovaný, dílo, k němuž se nám zachovalo tolik studií, velké prokreslené listy a plné skizzovní knížečky, s nimiž Manes v polích bloudil a v nichž pósa sekáče, hrabačky neb sadaře třeba dvacetkrát s různými variacemi několika črty tužkou vždy se živou svěžestí je zachycena. Který z našich mladých naturalistů dovede zobraziti sekáče kosou se oháňejícího, holčinu hrstě sbírající neb na louce pohrabující v okamžitém pohybu s takovou dokonalou názornou pravdou? A kolik je těch, kteří by dovedli vymodelovati takové měkounké, v kontuře i ploše živé tílko, jako vidíme zde v Idyle, jejímž šťastným majitelem jest p. dr. Maixner? A zase jsme zde utvrzeni v tom, že náš idealista Manes, kreslič par excellence, nebyl z těch, kteří jako Cornelius a němečtí Nazareni nedbal koloritu, protože neměl pro něj citu, a opovrhoval technickými vymoženostmi, protože jimi nevládl. Ten, který tak delikátně namaloval ty drobné ženské hlavičky, jež na výstavě vidíme, který s tak svěžím citem barevným zobrazil českou krajinku v Idyle, který s takovou šíří vymodeloval tvář a tělo tajemné zlatovlasé krásky a s řízem starého Holanďana sestavil tu kytici růží, byl malířem i v užším smyslu slova, jsa při tom samoukem, neboť v Praze a v Mnichově za let čtyřicátých nikdo se nenaučil malovati.

Pro velké jmeno tvůrce slovansky rázovitého umění zapomínáme pravidlem na jeho bratra, na onoho Quidona Manesa, který s ním a spolu s nadanou krajinářkou Amalií tvořili trojlístek umělecký, radosti i strádání zpola bohêmského života společně snášející. Výstava nám ho zas připomíná. Velké části našeho obecenstva je to, co zde od něho poznává, učiněným objevem. Quido arciť nerovnal se nadáním svému bratrovi, neměl ani jeho tvůrčí síly, ani jeho jemného citu formového, ani jeho kreslířské vlohy ani jeho fantasie. Zobrazoval

skutečnost — a výhradně skutečnost, — ponejvíce klidné situace bez příchuti literární pikantnosti. Jeho větší obrazy, tak Křesťanské cvičení v Domažlicku — jinak velmi bohaté na rozkošné detaily — bývají tvrdé a pestré v barvě, menší nezřídka jednotou barevné nálady až překvapují. Máme tu na mysli ono děvčátko u okna čepeček si vázající, s delikátně modelovanou tvářinkou, oba Šumavské typy české i Kuchtíka, jemuž mezi tím, co okouněl, máslo na pánvi se spálilo. Jak Quido Manes koně živě zobrazovati uměl, ukazuje Oráč s koněma a Ubytování kyrysníků.

Mluvilo se, že Josefovi Manesovi bude ve výstavě vyhrazena zvláštní místnost. Věc tu nebylo lze provesti, čímž újmu vzal přehled jeho prací, které nyní na třech, čtyřech místech musíme hledati, však také ne bez jistých výhod jinakých. Hlavní jej representující práce nalezneme pohromadě v síni osmé s čelnými obrazy jeho současníků — můžeme srovnávati a porovnávati, tvorba česká od roku osmačtyřicátého do let šedesátých je tu z valné části pohromadě. Tak Karla Svobody Svržení místodržících, v němž vzbouřená nálada myslí své doby výrazu došla, jeho Smrt Vácslava IV. — dva obrazy, jež dobře charakterisují umělce, kterýž s energickým spůsobem vypravování a s živou, třeba falešného pathosu nikoli prostou mimikou spojoval techniku, pro svoji dobu dosti značnou. Svoboda unikl stísněnému ovzduší Pražských poměrů aspoň do Vídně. Jeho tužce děkovaly naše listy ilustrované za tak mnohou pružným vlasteneckým duchem se nesoucí kresbu, kterouž se zapsal do paměti vývoje českého národního umění trvaleji než obrazy, jako jest rozměrné Pokoření Milanských, thematem i formovou mluvou stejně duchu českému cizí.

Jsou tu Javůrkovy obrazy z domácích dějin, nejstarší z nich zjevně na sobě nesoucí stopy školy francouzských koloristů, jež Javůrek kolem roku padesátého na místě studoval. Frant. Čermák, Dvořák, Gustav Poppe, Jan Brandeis jsou tu zastoupeni, jmena nyní zapomenutá, která před dvaceti lety ještě patřila zde v Praze k často jmenovaným. Neupřeme jim zásluh, když porovnáme jejich práce s obrazy Kristiana Rubena, kdysi ředitele Pražské akademie, neblahé paměti. Neschází ve výstavě také onen Kolumbus, s kterým obratný Trierčan tak dlouho dovedl napínati očekávání Pražských kruhů amateurských. Je nám arciť nyní těžko pochopiti, jak mohl tento méně než prostředně nadaný umělec i za tehdejších poměrů Pražských tak imponovati kruhům při akademii rozhodujícím, že dekrety netalentovanosti, jež rozdával mladým umělcům — také Manes a Čermák byli mezi nimi — stačily, aby hmotně a morálně jim doma byla odňata půda pod nohama. Že Jaroslava Čermáka svojí nadutou neomylností z akademie Pražské vypudil a tak mu okázal cestu do ciziny, arciť nyní pokládáme za nejlepší službu, kterou Ruben českému umění bezděky prokázal.

Tehda, když mladistvý Čermák opouštěl vlast se srdcem vzrušeným bouřlivými událostmi revolučního roku, aby obrátil své kroky k Belgii ještě plné dozvuků mohutného hnutí národního, když Josef Manes z cesty ke sněmu Kroměřížskému se vrátil uchvácen slovanským vědomím, jímž duši svoji při čistém zdroji svérázného lidového bytu byl napojil, tehda, když každý z těch mladých umělců v Praze půso-

bících pod dojmem svěže rašícího uvědomění národního hleděl svým spůsobem dáti výraz svému vlasteneckému citu, snaže se aspoň obsahem z dávné české minulosti čerpaným své práci dodati charakteru českého, byť i formou, kterouž se vyjadřoval, prozatím vězel ještě hluboko v duchu cizím, — tehda položeny základy k umění českému v národním smyslu slova.

Tehda také domácí krajináři valnou většinou na líčení české přírody se obmezovali. Nebylo jich po skrovnu, ba z krajinářů ve výstavě representovaných patří jich mnohem více vrcholem své činnosti do let 1840—1870 než do doby nejnovější. Jejich prací jest hojně umístěno v síni deváté a osmé, v oné spolu s architektonickými pohledy a vedutami od Kohla, Procházky, Tejčka a j. předešlému století náležejícími, nebo na rozhraní obou věků vzniklými. Nesmíme je jen tak minouti, ta tmavá plátna, na nichž partie ze staré Prahy, různé vnitřky chrámové, motivy italské i domácí jsou zachyceny. Většina z nich — k těm také Puchernovy a Šemberovy rytiny a akvarely musíme počítati — arciť jen předmětem nás upoutati dovede. Nezapírají toho šablonovitým provedením a konvencionelním koloritem, že vznikly v době naprostého úpadku malířské techniky. Jen nejstarší z oněch malířů Kohl, r. 1746 nar. — kdysi značné pověsti v celém Rakousku požívající — jako by ještě do jisté skrovné míry byl pokračovatelem dobrých tradicí holandských malířů architektur, Em. de Witte k vrcholu přivedených.

Mladší generace krajinářů domácích nabyla svého základního vzdělání z části ve škole Antonínem Manesem řízené. Naučili se tam svědomitě studovati přírodu tím spůsobem, jako mistr jejich sám tomu rozuměl, osvojili si zásobu pravidel komposičních, dle nichž obraz jim skutečností poskytnutý „malebně upravovali" hledíc k seskupení partií, k rozčlenění polí, k rozvržení světla a stínu atd. Snahy francouzských tvůrců intimní krajiny, kteří v letech čtyřicátých a padesátých přivodili dokonalý převrat v umělecké interpretaci neoživené přírody, nenalezly ohlasu u krajinářů, kteří byli vrstevníky Josefa Manesa a Jar. Čermáka.

Některý z nich přece spíše pudem talentu svého nežli cizím příkladem veden hleděl při zobrazování krajiny věrně vystihnouti barevnou náladu celkovou, jak v charakteristické chvíli se jeví. Nejhlouběji pronikl tím směrem povahu krajiny Adolf Kosárek. Může se proti krajinám Kosárkovým namítati, že jsou kožité v tónu, že oblaka postrádají vzdušné průzračnosti, že vztahy mezi barvou vegetace, vody, půdy a povahou vzduchu nejsou dle přírody vypozorovány. Ale Kosárek, jehož krátká činnost umělecká padá do let padesátých, neměl školy, která by mu byla zbystřila zrak pro jemné odstíny vzduchové nálady, ani vedení odborného, které by jeho vlohy tím směrem bylo vytříbilo. Při tom však měl podivuhodně živý cit pro povšechný charakter krajiny, spočívající v rozloze, skupení a povaze půdy, a tento charakter dovedl vyjádřiti energickou manýrou, dalekou tvrdé piplavosti, s níž jeho vrstevníci Bubák, Stefan, Chalupa, Kroupa a j. pracovali.

Také starší olejové obrazy Bedřicha Havránka svojí podrobnou technikou patří k oné skupině krajinomaleb, jež účinek celkový mimo zřetel pouštějíce, ani za volné ztlumočení přírodního obrazu, ani za dokonale pravdivý portrét jeho považovány býti nemohou. V akvarelu

je kmetný Havránek nepoměrně zajímavější. Tu jsou jeho obrazy učiněnými dokumenty. Selský dvůr ve Vidimi jest jedním z nich, tím zajímavějším, že do detailu drobounké propracování se zde týká předmětu národopisně zajímavého. Tato okolnost též Selskému dvoru v Sudetách (v oleji provedenému) interesu dodává.

Specialistou svého druhu vynikajícím byl Josef Navrátil. Studoval mnoho a podrobně Alpy a nalezl si v guaši způsob práce, jímž vzduchovou náladu, různé zjevy barevné, horské přírodě zvláštní, se vzácnou reálností tlumočiti dovedl. V drobných těch krajinkách, jež se na výstavě sešly, nejeví se Alpy arci ze stránky imposantní a velikolepé, malířské interpretaci bez toho tak zřídka přístupné, — jsou to půvabné obrázky, jež samými kvalitami techniky, umělcem s dokonalou jistotou ovládané, amatérské zálibě se zamlouvají. Panu Sommerschuhovi, majiteli té pěkné kollekce, a ostatním, kteří své „Navrátily“ sem zapůjčili, bude asi mnohý záviděti.

Krajiny Bedřicha Wachsmanna, jež na výstavě poznáváme, svědčí, že umělci šlo vždy především o zachycení zvláštních barevných effektů, a to o zachycení co nejeffektnější, třeba ne vždycky pravdě blízké. Wachsmann vývojem svým náleží do doby, kdy vládl romantism, i zůstal romantikem, jehož příroda zajímá jen ve chvílích zvláštní vzrušené nálady.

Koloristou nevšední energie přednesu, umělcem, který krajinu zdravým smyslem pojímal a bystrým zrakem celkový zjev barevný postřehoval, byl Vil. Riedel. Širokou svojí manýrou nezapírají jeho malby žáka Osw. Achenbacha. Motivy severní zamlouvají se nám při tom více než jeho krajiny italské. Jednota držení barevného, procítěnost nálady celkové při nich prozrazují, že Riedel též v Paříži nejlepší vzory veliké krajinářské školy francouzské studoval. —

Jeli rok čtyřicátý osmý rozhraním, od něhož činnost starší generace moderních našich malířů datovati musíme, tož pro družinu těch, kteří dnes mezi námi především representují výši, k níž souvěké umění české se povzneslo, jest to počátek let sedmdesátých. Když Josef Manes zemřel, stálo tu mladé pokolení začátečníků velikého nadání, jež k smělým nadějím do budoucnosti opravňovalo; když na sklonku desítiletí došla z Paříže zvěst o smrti Jaroslava Čermáka, tito nadějní začátečníci — malíři i sochaři — byli již vyspěli v umělce svých cílů dobře si vědomé. Poměry veřejné, nálada doby, vliv velkých vzorů slovanských, působení uměleckých proudů ve velkých střediscích ciziny, kam pro odborné vzdělání si docházeli, v různých individualitách různého individuálného výrazu nalézaly.

Pokusíme se v příštím čísle Osvěty stručnými rysy načrtnouti obraz výtvarné produkce obou posledních desítiletí, pokud k němu výstava materiálu poskytuje. Dnes ještě zavedeme čtenáře na chvíli do „uměleckého dvora,“ abychom si tam v paměť uvedli jmena těch několika starších sochařů — většinou vrstevníků Manesových a Čermákových, — jichž činnost nedávné minulosti náleží.

Dvěma díly jest nejstarší z nich Emanuel Max, rodák Pirkšteinský, tu zastoupen. Byl svým časem nejvíce zaměstnávaným z domácích sochařů, a četné pomníky Pražské jsou jeho dílem. Byl také pojat mezi umělce, jimž svěřena výzdoba Vídeňského arsenálu; z těchto jeho prací

máme zde ukázku v soše polního maršálka knížete Schwarzenberga, dosvědčující, že realistický obor portrétní mu valně nesvědčil. Význačně charakterisuje romantika Maxa socha sv. Lidmily, jejíž originál v chrámu Svatovítském se nachází, jedna z nejvýraznějších a nejhlouběji procítěných prací oné doby.

Mezi žáky Maxovými byl Ludvík Šimek nejvšestranněji nadán. Nakreslili jsme před pěti roky čtenářům Osvěty stručnou charakteristiku zvěčnělého umělce. Stačí tedy snad, když povíme, že ve dvoře uměleckého paláce každý z oborů, v němž Šimek pracoval, je zastoupen. Jsou tam obě sochy českých králů z Prašné brány, jsou tam některé z portrétních postav pro Vídeňská dvorní musea, pro arsenál a pro Rudolfinum pracované, vedle jiných monumentálních soch a reliefů podnětu církevního krásné reliefy, dle návrhů Manesových pro vrata chrámu Karlínského provedené.

Co od nedávno zesnulého Seidana ve výstavě poznáváme, je nepatrný zlomek jeho činnosti. Obě sochy polních maršálků pro Vídeňský arsenál, jakož i trochu bizarní poprsí drátenika s dlouhou hustou kšticí, Molièrovi podobného, jakož i busta Rafaelova (k níž známá podobizna „Binda Altovittiho“ za základ sloužila) jen co portrétistu jej representují. Zase tu vidíme, jak Seidan podrobným a zručným propracováním detailů více méně vedlejších se snažil dodati realistické působivosti pracím, jimž vnitřní životnosti a produševnosti se nedostávalo.

K nejznámnějším jmenům českých umělců náleželo svým časem jméno Václava Levého. Již to, co se vypravovalo o prostém vesnickém hochu, který přízně a podpory známého mecenáše, Liběchovského faráře Filipa Čermáka sobě dobyl, rychlý vývoj jeho neobyčejných vloh, jeho úspěchy ve škole Schwanthalerově a potom v Římě stačily, aby pozornost českého obecenstva k Levému obrátily. Ve výstavě poznáváme významné ukázky jeho životního díla: Madonnu na trůně, sv. Jakuba, sv. Alžbětu, Pannu Marii Vítěznou, krucifix s dvěma anděly, v odlitcích, jež jsou majetkem Umělecké Besedy. I předmětem i řešením náležejí vesměs tradici. Co jim dnes v našich očích zvláštní ceny dodává, jest, že Levý do vážné, vázaně nesené mluvy se násilně nenutil, že školování i směr vrozené umělecké povahy v sourodý celek splývaly. V jeho prácech je mnohem více naivnosti než v obdobných dílech jeho současníků. Jeho slavnostně důstojné Madonně na trůně neschází půvab přirozenosti, čistá líbeznost postav světic a andělů nemá nic sladce líčeného do sebe. Přes cizí vlivy, jež na Levého účinkovaly, přes vzory, jimž se kořil, nepozbyl nikdy zcela své samorostlosti, jejíž pevné zdravé jádro skrze slupku konvence všude proniká.

Po rázu českém, po určité národní notě za Levého ovšem v sochařství našem nebylo ještě stopy. Ráz ten byl do něho vnesen mnohem později než do malířství, opíraje se ve svých počátcích o veliký příklad Manesův. *R. Tyršová.*

(Dokončení.)

Ромола. Романъ Жоржъ Еллiотъ. — Дневникъ Марiи Абендъ П. А. Попова. — Гнѣдко. Страница изъ прошлаго К. Лебедева. Приложенiя романовъ къ газетѣ »Свѣтъ.« Май. С. Петербургъ 1891.

Slovenské spevy. Vydávajú priatelia slovenských spevov. Diel II., v Turč. sv. Martinĕ 1891.

Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české. Uspořádal a literárně historickými daty opatřil Frant. Bílý. Seš. 2. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1891.

Král Jiří z Poděbrad a jeho pomník na zemské jubilejní výstavě v Praze 1891. Sepsal Václav Pok Poděbradský. V Praze 1891.

Zpráva Pražské vychovatelny v Libni za rok 1890. Ročník VII. V Praze 1891.

Živa. Red. dr. B. Raýman a dr. Fr. Mareš. Ročn. I. č. 7.
Pražské hospodářské noviny. Red J. Dumek. Ročn. XIV. č. 11. a 12.
Obchodní revue. Red. R. Wimmer. R. 1891 č. 16. a 17.
Časopis turistů. Red. dr. Vilém Kurz. Ročn. III. č. 7.
Moravsko-slezský Hudební Věstník. Red. Jos. Biederman. Ročn. I. čís. 11.
Máj. Red. F. L. Popelka. Ročn. II. č. 15.
Těsnopisné listy. Red. Jos. Krondl. Ročn. XIX. č. 9.
Česká škola. Red. Karel Pitter. Ročn. XIII. č. 20.—21.
Posel z Budče. Red. L. Strahl. Ročn. XXII. č. 28. a 29.
Slovenské Pohľady. Red. Jos. Škultéty. Ročn XI. seš. 7.
Obzor. Red. Vladimír Šťastný. Ročn. XIV. č. 12.
Světem. Red. H. Wahner. Ročn. III. čís. 7.
Sokol. Red. dr. J. E. Scheiner. Ročn. XVII. č. 13.
Blahověst. Red. F. Krásl a K. Vondruška. Ročn. XLI. č. 20.
Hus. Red. Fr. Kozák. Ročn. III. čís. 7.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

 — Lhůta k reklamacím končí vyjitím nového čísla.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁCKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 9.

OSVĚTA

☛ Číslem tímto končí se **třetí čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy, obrazy a hudebniny redakci zaslané.

Zemská jubilejní výstava v Praze 1891. Seš. 3.—6. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. seš. 14. až 16. Nakl. týž.

Všeobecná zemská výstava v Praze 1891. Původní kresba B. Roubalíka, v komisi A. Reinwarta. V Praze, nákl. výkonného komitétu.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 93. a 94.: (Caux — Cevenny). Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Frant. Kott. Seš. 118. (Předjednati — Přízemí). Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1891.

Obrazy z kulturních dějin českých Sestavil Josef Svátek. Seš. 9. až 12. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Novočeská bibliothéka vydávaná nákladem Musea království českého. Č. XVIII.: Václava Vlad. Tomka Dějepis Prahy, díl VIII. Č. XXX.: J. Srba (Debrnova) Dějiny hudby v Čechách a na Moravě.

Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. Sepsal dr. Čeněk Zíbrt. Svaz. II. S 90 obrázky od V. krále z Dobrévody a J. V. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Aloisa Jiráska Sebrané spisy. Seš. 77.—84. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Povodeň. Truchlohra v 5 jednáních. Dle románu svého Samohradův napsal Václav Vlček. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Kabinetní knihovna. Svaz. LIII.: Julia Zeyera Z letopisů lásky, řada III. Nakl. týž.

Výminkáři. Povídky a kresby z Podhoří. Napsal Karel V. Rais. Nakl týž.

Písně z práce. Od A. K. Lešana. Nakl. týž.

Comenium. II. Vědecký odbor. Čís. 1.: Památky reformace české (I.: Petra Chelčického menší spisy). Nákl. Comenia, evanjelické Matice Komenského, v Praze 1891.

Emin paša. Vzpoura v Aequatorii. Devítiměsíční pobyt a vězení v poslední sudánské provincii. Sepsali A. J. Mounteney-Jephson a Henry M. Stanley. Z angl. přeložili G. Dörfl, El. Krásnohorská a Pr. Sobotka. Seš. 13. a 14. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Kuchařství. O rozličných krmích, kterak se užitečně s chutí strojiti mají; jakožto zvěřina, ptáci, ryby a mnohé jiné krmě; všelikému kuchaři aneb hospodáři knížka tato potřebná i užitečná. A ocet jak se dělá, také zadu najdeš. Vytištěno v slavném Starém Městě Pražském u Jana Kantora. Nově imprimováno péčí dr. Č. Zíbrta. Nákl. Fr. Šimáčka, v Praze 1891.

Dědictví strýce Koba. Román. Napsal J. Girandin. S 98 obrazy od A. Marie. Seš. 19. a 20. (Vilímkovy knihovny mládeže dospívající III.) Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš 41.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Románová knihovna Světozora Svaz. XIX.: Ranní bouře. Román od M. V. Krestovské. Z ruského přeložil K. Štěpánek. Svaz. XX.: Lydia. Novela. Napsala Grazia Pierantoni-Manciniová. Z vlaského přeložil P. Projsa. Nakl. týž.

Alexandra L. Kiellanda Jed. Román. Autorisovaný překlad H. Kosterky. (Vzdělávací bibliothéky seš. 1.). Nákl. vydavatelstva Časopisu českého studentstva, v Praze 1891.

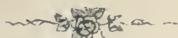
Ottova Laciná knihovna národní. Ser. XIV. seš. 12. a 13.: Mžikové fotografie a figurky. V životě zachytil Ferd. Schulz. Seš. 14. a 15.: Marta a Maria. Napsal Armando Palacio Valdés. Ze španělštiny přeložil O. S. Vetti. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Matice lidu. Red. Primus Sobotka. Roču. XXV. čís. 4.: Sektáři na Rusi. Napsal Jaromír Hrubý. Nákl. spolku pro vydávání laciných knih, v Praze 1891.

Libuše, Matice zábavy a vědění. Roču. XXI. č. 3.: Kresby a črty (rok 1884). Napsala Teréza Nováková. Nákl. Libuše, Matice zábavy a vědění, v Praze 1891.

R. 1891. Čís. 9.

OSVĚTA

Z irské pouti.

(Belfast a severní hrabství.)

Píše

dr. Jiří Guth.

I.

Úvod. — Z Londýna do Fleetwoodu. — Něco o anglických drahách. — Na kanále sv. Jiří. — Příjezd do Belfastu. – Outside-car. — Mr. Malcolm a irské pohostinství.

„Milý příteli,“ psal jsem v červnu minulého roku profesoru Johnu Montgomerymu do Lipska, „jedu příští měsíc do Anglie: pojedete tam bez toho také, i bylo by mi potěšením, kdy bych zase jednou po dvou letech s Vámi se setkal. Snad v Londýně, Caledonian Hotel, Adelphi Terrace.“

Profesor Montgomery byl můj starý známý: před pěti lety asi stejným časem přišli jsme do pensionátu de Lancy ve Švýcarsku, on jako učitel angličiny, já tehda jako guvernér dvou knížecích princů. Byl to švarný Irčan a hned z počátku se mi zamlouval svou přímostí a svými jemnými mravy. Dvě léta jsme pak spolu v nesčetných rozmluvách reformovali ten ústav, ve kterém vychovávaly se hlavy s korunami i královskými na kapesních šátcích a s bohatými znaky na jezdeckých bičících, spolu trpce stěžovali jsme si do kommanda ostré paní ředitelové, dobrovolně s kollegou snášel jsem strasti surveillance, s ním také zažil jsem mnohou pěknou chvíli, na kterou v dopisech vzpomínáme dosud. Když pak z Lancy jsme odešli, Mr. Montgomery tam zůstal ještě dvě léta. „Za Vašich dob,“ psával, „byli jsme na vrcholu slávy. Po Vás odešli Leurs Altesses Khédiviales, s nimi ostatní egyptské excellence, synové ministrů a generálů, jichž, jak víte, zde bylo několik, a teď tady zbylo chovanců jen asi patnáct. Je mi zde smutno a půjdu jinam; bez pochyby do Němec, abych v němčině se zdokonalil.“

Chtěl jsem už psáti, že by toho účelu také v Čechách dosáhl, aby do Prahy se přestěhoval, — ale bylo již pozdě, neboť on zatím usadil se v Lipsku.

„Dear doctor," odpovídal tedy můj přítel po několika dnech, „souhlasím úplně, ale poněvadž mohu odtud teprve později odjeti, přibudu za Vámi. V Londýně však mnoho bych Vás neužil. Jeli Vám libo, zajeďte do Irska, kde Vás bude jistě zajímati kraj i lid. Začněte s Belfastem a sestoupě tam v Royal Avenue Hotelu napište stručný lístek na adresu mého švakra, že jste přijel; Mr. Malcolm a jeho paní, moje sestra, postarají se o vše ostatní . . . Na shledanou tedy v mé domovině!"

Tak dostal jsem se do Irska.

* * *

Bylo ještě času dost, když na Londýnské Euston Station čekal jsem na odpolední rychlovlak do Fleetwoodu. Porter odebral mi zavazadla, a než otevřeli kasu, život Londýnského nádraží poskytoval hojně zábavy. Ale přes to množství vlaků a cestujících jde tady všecko hladce a pěkně — vidíš, že jsi tu ve vlasti železných drah. Ještě jiná věc tě na to upomíná: ve veliké vstupní síni nádraží toho, asi uprostřed, je na podstavci a pod skleněným příklopem model první Stephensonovy lokomotivy. Vhodíšli do otvoru k tomu určeného penny, mechanismus začne pracovati a ukazuje pěkně rozdíl mezi neumělými, ale přece geniálními počátky prvních parních strojův a elegantními lokomotivami novějších dob, jež za hodinu urazí až 110 kilometrů jako onen železný velikán, který paradoval v železničném oddělení poslední Pařížské výstavy. Malý model pohltil mi skoro celý šiling, tak mě zajímala ta hračka.

Na Londýnských nádražích nepokládají to za žádné vyznamenání, smíli člověk procházeti se po perroně, a také za to nic neplatíš; procházíš se tam volně a můžeš sobě pohodlně prohlednouti celý dlouhý vlak, který za chvíli odtud tě odveze, a také pohodlně vyhledáš si vůz, jehož nápis „Fleetwood-Belfast" dá ti ujištění, že jemu svěřiti se můžeš na celou cestu, arci jen pozemní. Poněvadž na svoje zavazadla nedostaneš žádného lístku, jen se poohledneš, aby porter cedulku, „label," dobře přilepil a tvůj „luggage" do téhož wagonu, kde se usazuješ, uložil. Každý wagon osobní má totiž uprostřed zvláštní kupé pro zavazadla svých cestujících, tak že jakmile zavazadla v něm jsou uložena, cestující nemusí se obávati, že někde cestou jeho košile a punčochy dají mu s Bohem a jinam zabloudí.

Obecenstvo cestující teď rychle se shromažďuje, každý vyhledává si příslušný vůz a rychle v něm se uvelebuje. Ještě na cestu zásobí se celým skladem novin, illustrovaných i neillustrovaných, denníků a brošur, jež co chvíli různí kluci nabízejí do otevřených kompartimentů. Byli jsme na rozpacích, kterou máme voliti třídu, ale když prohlížejíce vlak viděli jsme čistý vnitřek třídy třetí, široká její sedadla s polštáři a pohodlně vycpaná opěradla, pak i slušné obecenstvo v ní se usazující, nerozmýšleli jsme se, zvláště když cesta nebude trvati dlouho, do Fleetwoodu jenom pět hodin. Lístek i třetí třídy dostaneme přímo až do Belfastu, na parník ovšem jen pro palubu, což když je pěkná,

měsíčná noc, letní vzduch a klidné moře, nebylo by nepříjemno; dnes však podle všeho rádi si připlatíme na kajutu první třídy.

Vlak rychle ujíždí bludištěm kolejí, nádraží je náramně dlouhé a Londýn téměř bez konce. Teprve za hodnou chvíli ocitujeme se ve volném vzduchu; zas vidíme louky a háje, i zdá se nám zde všecko zelenější a čerstvější než na pevnině. Ale obrazy anglických krajin mírně půvabných míhají se kolem v rychlém letu, — vlak třeba hodinu jede bez zastávky. Na vedlejších kolejích — až do Rugby táhne se jich čtvero podle sebe, — viděti, kterak lokomotiva, aby na stanicích nemusila se zdržovati, nabírá vody: mezi kolejemi je totiž úzký, hluboký žlab, zdélí jistě jednoho, dvou kilometrů, a z toho stroj ve svém letu se napájí, tak jako vlaštovka, která letmo pije. Co chvíli potkáváme na první, druhé nebo třetí koleji vlak jiný, omrzelo mě brzy je počítati. Kdežto u nás jsme zvyklí při jízdě na železnici snášeti harašení a drkotání všelijaké, zde všecko jde tak zticha a klidně, vlaky jezdí kolem oken, jako by ani země se nedotýkaly, a kdy by obrazy krajin nemíhaly se kolem, myslil bys, že vlak se zastavil.

Z obrazů těch nejživěji žírné louky Harrow-college, kde lord Byron učil se řešit rovnice a kde Peel a Palmerston dělávali praeparace latinské a řecké, utkvěly mně v mysli, a vysoká, štíhlá věž Harrow-on-the-Hill mezi nimi, daleko viditelná. Potom projížděli jsme nesčetně mnoho nádraží, krajem nejvíc lučnatým, kolem měst bohatých a živých, mnoho a mnoho kathedrál a věží gotických kynulo nám z dálky i z blízka, odevšad zíral neskonalý ruch obchodu a průmyslu, a všecko žití kolem připadalo mi jako veliký, obrovský stroj, který je v práci, jehož každé kolečko, každá páka vykonává mechanicky ale přesně svou úlohu, stroj, který pracuje a robí, — ale na druhé straně také drtí všecko, co nepovoláno a z nenadání dostane se do jeho nitra.

S blížícím se večerem zatáhla se obloha, a když jsme se blížili k Fleetwoodu, lil se z ní hustý déšť. Kraj čím blíže k moři, stával se tím plošší, a obzor končil se neurčitou mlhovou třásní, za kterou skrývaly se smutné vody Svatojirského kanálu. Co určitého zbývalo, zabarvoval a v sebe halil zahnědlý kouř z nesčetných komínů továrních. K tomu soumrak nad očekávání brzo se snášel.

V sedm hodin večer vlak zastavil v přízemí přístaviště Fleetwoodského, těsně u velikého parníku, který stál již pohotově a z jehož dvou velikých komínů silně se kouřilo. Pravíme „v přízemí," neboť byl odliv a parník kotvil hluboko. Za přílivu veškera tato část přístaviště je pod vodou a vlak zajíždí „k prvnímu poschodí." Arci, po schodech tam neleze. Z dřevěného trámoví a stropu ještě crčela voda opadávajícího moře, a všecko páchlo příjemnou, slanou vůní.

Až k lodi přístup byl sice krytý, ale na lodi déšť nepříjemně na sebe pozornost obracel. Beze všeho rozmýšlení ubíral jsem se k lodní kanceláři a žádal za kabinu, neboť zůstati na palubě po celou noc nebylo možno a sejíti do podpalubí mezi lodníky, překupníky a tkalce Belfastské také ne. Kouřem by se tam byl člověk udusil a následky lodního kymácení, u slabších jejich polovic brzo se dostavující, byly by žádaly nervů silných jako ocelové dráty. Před kabinou kasírovou tísnilo se již několik pánů, a kasír mechanicky každému kladl

otázku: „Your name?" a udané jmeno hbitě zapisoval určuje zároveň číslo kabiny. Všecko šlo rychle. Stewart zavedl každého k udanému loži, a nežli jsme se upravili trochu a zasedli k souper v lodním saloně, loď zvolna vyjížděla z přístavu. Lukou díval jsem se na černavou mlhu, z níž mdle a neurčitě prozírala žlutavá a červená světla v přístavišti a na lodích, na nejasný les stožárů a rahen a jiné předměty, které víc a více se ztrácely. Šumot narážejících vln, ta líbezná hudba sladká, potom jemné kolébání vodního našeho domu nasvědčovaly, že jsme z přístavu a že začínáme býti na moři šírém.

Cajus Julius Solinus již ve třetím věku po Kr. vypozoroval, že „mare, quod Hiberniam et Britanniam interluit, undosum inquietumque, toto in anno non nisi paucis diebus est navigabile." Ale jako my teď z něho, tak on zase z Plinia opisoval. Není divu, že moře tam je nepokojno: vody srážené sem z obou stran Atlantického oceánu, ze severu a z jihu, křižují se zde při každém přílivu s odlivy a nežli se uklidní zase vlny severovýchodního proudu golfického, s nimi se střetnou, jen dost malý větřík rozbouří je pak vysoko.

Dokud tedy to kymácení nebude tak silné, povečeříme. Déšť pořád pleskal na palubu a do stožárů, tak že z polovice schodů vrátili jsme se dolů; jen polo svlečen uložil jsem se na postel.

„Come in my garden . . ." zpíval vedle soused, svou nejmilejší asi na mysli maje a tak sebe i nás uspával. Uspával nás i kanál sv. Jiří, neboť se pořád více dmul a kolébal; u mne dařilo se mu lépe než u roztouženého Angličana vedle: v polosnění dlouho ještě jsem slyšel, kterak svoje bledovlasé děvče do zahrádky zval.

Zlaté jitro nahradilo škaredý večer, a zároveň s vycházejícím sluncem pozdravili jsme smaragdový ostrov, kynoucí z dáli zamženými obrysy. Za chvíli loď vjížděla do širokého Belfast-Loughu.

Mraky byly rozptýleny, a nad zelenými vrcholky Antrimských hor, zahalenými v jemnou ranní páru, vznášelo se nám po pravici veliké slunce letní a opíralo se do vlhkých stožárů, rahen a malých plachet svinutých, z nichž ještě kapala voda na mokrou podlahu paluby. Z té také sotva znatelně se kouřilo. Na lodní přídě bylo živěji; na zádi byl jsem zprvu sám, dívaje se na široký kýlový pruh rozčeřené vody a na temné mlžné břehy skotské a na veškeren ten tmavomodrý obzor kanálových vod, utichajících pod rozlévajícím se teplem a světlem. Záliv Belfastský, úžící se jen znenáhla, byl klidný, a hladina jeho jako olej obrážela zlaté mráčky, které začaly se srážeti a jako kusy roztrhaného bílého mullu pluly teď tiše po nebi, jež blankytem svým šíř a šíře z nich prorážело. Bůh sám ví, kam se děly ty bezměrné plachty plné deště z minulého večera!

„Come in my garden . . . " bručelo to zase z útrob salonu první třídy . . . Ještě se chudák děvčete svého nedovolal, ten synek Albionu, který teď vynořil se na palubu. Ve svém roztoužení chtěl i hovor začíti, — jinak by se sotva k tomu byl odhodlal; anebo to byl sdílnější Irčan. Angličan nezačne tak hned důvěrnější rozprávku při prvním setkání; ovšem vidíli tě po druhé, po třetí, roztaje snadno. Jinak jen na otázku tvou odpoví, zdvořile sice, ale co možno krátce.

„A very nice morning!" začal.

„Yes, very nice.“ — A pří tom zůstalo. Leda že ještě svým popěvkem bez konce a bez začátku sobě odlehčoval. Nebylo mi do hovoru, když jsem tak seděl na houpacím křesle, zahalen jsa do pláště a plaidu proti ranní bíze; sluníčko hřálo do zad, loď plula teď klidně, tak že v němém tom obdivu jsem ještě dodělával nedospaný verš.

Až parní roh, dávající signál, že přistaneme, vrátil mě ve skutečnost. Na lodi byl už čilý ruch, dámy chvěly se v ranním vzduchu, pánové vyměňovali cestovní čepice za městské klobouky a chystali svoje vaky a jízdní lístky. Prohlídky zavazadel nebo nějaké potravní daně nebylo. Kolkolem obraz velikého, přístavního města: lodi nákladní, komíny parníků transatlantických, dlouhých a nízkých, barky rybářské, tu a tam elegantní yachta nějakého bohatého soukromníka a při nábřežích rozsáhlá skladiště.

V přístavišti samém ruch ještě nebyl valný. Byloť šest hodin z rána, a město Belfast ještě spalo. Podél rampy stála řada dvoukolých vozíků, několik porterů a něco obecenstva, očekávajícího své známé, — to bylo všecko. Vystoupíme rychle ohlížejíce se po nějakém fiakru, dvojce, cabu, na které v Londyně jsme uvykli, — takového tu nic, leda ty vozíky zmíněného tvaru. Ovšem! irský to outside-car nebo jaunting-car, na který Mr. Montgomery už dávno nás upozorňoval. Je to první irská zvláštnost, která ti je nápadna, a s níž pak setkáváš se v Irsku co krok. Outside-car zastupuje v Irsku fiakra, drožku, landaura, phaeton, všecko, — ano i těžké breaky nevypadají jinak nežli outside-car. Car po irsku značí drožku, fiakr či kočár, lépe kočárek, anglické jaunting lehký, a druhé epitheton outside oboustranný. Je to tedy lehký vozík dvoukolý, tažený jedním čiperným koněm, otevřený na všecky strany, s místem pro čtyři osoby, ale tak, že sedí „po obou stranách“ nad koly zády proti sobě obráceny a nikoli po koni ani proti koni, nýbrž podél koně, jako asi dosud vídáme u starých, prastarých vozů vrchnostenských, v nichž jezdíval ještě pan justiciár nebo pan obroční dohlížet na robotníky; jen že outside-car je svižný, o kolech vysokých a letí jako vítr. Nohy sedícího spočívají buď na pevném stupátku nebo v jednoduchém pevném třmeni, a uprostřed mezi lenochy sedadel je jakýsi truhlík pro zavazadla, ovšem jen drobná. Odtud obecný drožkářský vtip irských kočí, nabízejících svůj jaunting: Čtyři pěkná místa, Vašnosti, a ještě dvě v truhlíku. Ostatně by člověk nevěřil, co takový car všecko snese. Sedadlo kočího je v předu uprostřed, vznášejíc se lehce a vzdušně nad celým tím vehikulem. Podle pravidel ekvilibristických kočí, máli pasažéra jednoho, opustí svůj trůn a sedne sám na druhou stranu, jinak při zatáčce sebe slabší bylo by po rovnováze a pasažér, kočí i zavazadla i outside-car, snad i kůň ocítili by se na jedné hromadě. Z počátku zdá se ti jízda na outsid-caru nebezpečna a každou chvíli očekáváš, že spadneš dolů, nebo že se překotíš; ale když pak vidíš, jak bezstarostně všickni lidé na tom sedí, upokojíš se, seznávaje, že není zde nebezpečí většího, než na příklad v Pražských drožkách. Mimo to jízda na jaunting-caru je tak půvabna a pěkna, zejmena když pak někdy jezdíš po břehu tváří k moři jsa obrácen: všude volný rozhled, nemusíš se nahýbati z oken a zpod střechy a vidíš tak skoro, jako bys na koni seděl. Ale za to když prší! Divno dost, že

právě v zemi tak častých dešťů a mlh ujal se vozík nekrytý, jehož kožená pokryvka sotva nohy před mokrem dovede uchrániti. „Nač těžkou střechu nad hlavou?“ říkávají však Irčané, „pršíli, máme deštníky, jeli třeba, i gumové pláště a při tom zachováme si přec vyhlídku na všecky strany. Neníli deštníku ani pláště, eh, však trochu vody neuškodí.“ — Pro dámy jak vystupování na outside-car, tak i sedění na něm není asi příjemno, zvláště když je vítr; ale zdá se, že jsou tomu již zvyklé. Cestovatel jeden irský jaunting-car dobře přirovnal k člověku plnému chyb a zvláštností, jehož však přece každý má rád. Jsem také opravdu na rozpacích, čemu spíše dáti přednost, zda skandinavským stolkjaerům nebo karriolům, hansom cabu nebo outside-caru, a při tom rozmýšlení také uprášené diligence francouzské a hrbaté koráby pouště ze starých vzpomínek vytahuji porovnávaje. Na konec nevím, zdali by palmu vítězství neodnesl osel nebo mezek, který na svém trpělivém hřbetě nese třeba celou arabskou rodinu.

Outside-car má ovšem svoje odstíny, od nejelegantnějšího, lehkého jako péro a lesklého, s kočím galonovaným, až do sprostého, dřevěného, nejvýš natřeného červeně nebo zeleně. Ano jaunting-car patří trochu také k irskému vlastenčení, a když minulého léta lord Dufferin vdával svou dceru, na venkově mezi svými pachtýři v Clandeboye v Ulsteru, místní časopisy s uspokojením konstatovaly, že vjezd novomanželů a ostatních svatebčanů děl se na jaunting-carech. —

„Well . . . Royal Avenue Hotel, please . . .“ A už jsme uháněli tichými ještě ulicemi neznámého města.

V Royal hotelu rozespalý podomek právě otevíral a také všecko ostatní ještě spalo. V Belfastu nevstávají časně, a na snídaní musil jsem chtě nechtě čekati až do půl deváté. — Když jsem se zapsal do knihy cizinců, sklepník odevzdal mi dopis, ležící zde již od včerejška. Psala paní Malcolmová, sestra profesora Montgomeryho: „Dear sir, bratr mi telegrafuje, že zítra přijedete do Belfastu. Těším se na Vás velice. V jednu hodinu přijede pro Vás můj muž a odveze Vás pak sem, do našeho letního bytu, Greenisland, Roseville-cottage.“

Neměj za zlé, čtenáři rozmilý, že obtěžuji tebe těmito drobnostmi, o kterých asi myslíš, že nic ti do nich není, a které mají význam jen pro neskromného pisatele. Ale přece je to charakteristické pro pohostinnost irského lidu, kteráž převyšuje hostinnost všech národů jiných, jež jsem poznal. Byl jsem kolkolem vzato pro všechno přátelstvo pana Montgomeryho člověkem pracizím, který jednou do těch krajů přišel a podle vší pravděpodobnosti nepřijde vícekrát, a přece přijali mne všude tak jako starého dobrého známého, zahrnovali laskavostmi ze všech stran.

Kdo jest zvyklý na naše obřadnosti a poklonkování, byl by se podivil vida, kterak jsme se s panem Malcolmem seznamovali. Seděl jsem ve writing-roomu sám, když rázem jedné hodiny otevřely se dvéře, a do nich vstoupil vysoký pán přesného zevnějšku a hlubokého, dobráckého oka, s obligátním anglickým knírem, poněkud scuchaným a sčesaným na pysky, a s kotelety. Temná pleť a černé oko svědčily více pro Irsko než pro Anglii.

„How are you?“ začal beze všeho, věda již od sklepníka, kdo jsem. Než jsem se trochu vzpamatoval a kompliment odbyl, už Mr. Malcolm stručně naznačoval dnešní program: „Posnídáme, pak na dvě hodiny musím odejíti a v půl páté přijdu znova, odjedeme k mé ženě na Greenisland.“

„Děkuji a rád podvolím se vaší laskavé vůli, jsa zde naprosto cizí.“

„Ah, good morning . . .“ kynul Mr. Malcolm dvěma pánům právě vstupujícím. „Mr. Kirshopp z Glasgowa, Mr. Megget z Manchestru, oba však Irčané . . . Zde přítel mého švakra Johna . . . z Prahy.“

Tím byl jsem dostatečně uveden, a Mr. Kirshopp prosil hned mého hostitele, aby směl pozvati celou společnost na snídani.

„Prosím,“ odpověděl Mr. Malcolm, „ale dovolte mi alespoň nabídnouti něco před snídaní. Co si přejete, doktore, cognac, grog, rum, whisky?“

„Když už nutno, prosím o whisky.“

Sklepník přinesl sklenice a láhev zlatohnědé tekutiny, která vydávala silnou vůni.

Byl jsem tomu povděčen, že Mr. Kirshopp z těch dob, které strávil v jakémsi pensionátě, pamatoval si ještě trochu frančtiny; jinak rozmluva byla by vázla povážlivě. Ale potom víno uvolňovalo představy anglické řeči a výslovnosti dávno ztlumené.

„Dovolíte, pánové,“ pobízel na konec Mr. Kirshopp, „abychom příchod svého hostě slavili šampaňským. Jste asi zvyklý píti sladké —“

„Och, ne moc,“ podotýkám v duchu.

„— zde a v Anglii pijeme jenom sec, které se vám snad bude zdáti trpkým. Tož ještě jednou buďte nám vítán; až pak se vrátíte do své vlasti, povězte svým krajanům, že nejsme takoví medvědi, jakými líčí nás Angličané.

Neutěšené sociální, politické nebo náboženské poměry v Irsku panující, cestovatele po Irsku nikterak se netknou. Kdy bys procházeje krajem i městy neviděl těch domů a chatrčí, opuštěných a schátralých, ani by se ti nezdálo, že jsi v zemi, kde není všecko tak, jak by býti mělo. Jako o nás Němci věci neuvěřitelné rozšiřují, tak i když anglické noviny čteš, domníváš se, že v Irsku chodí ještě po čtyřech. Přijdešli tam jako člověk docela cizí, sklepníci, portýrové, maître-d'hotel obletují tě stejně ochotně jako kdekoliv jinde; a mášli tam známé, číhají ovšem na tvůj příchod a zmocní se tebe hned, ale jen aby ti pobyt zpříjemnili.

II.

Odjezd do Greenislandu. — Dráhy a restaurace irské. — Břehy Belfast-Loughu. — Život v Greenislandě. — Výlet do Portrushe: Antrim. Lough Neagh. Staré zkazky. — Na břehu Atlantického oceánu. — Portrush. Northern Counties Reilway Hotel. — Zpět do Greenislandu.

Pan Malcolm je inženýr en chef a inspektor dráhy Northern Counties Railway a jedním z nejvíce vynikajících strojníkův irských, velmi ochotně a se zálibou vysvětloval mi různé vynálezy a opravy, jež zavedl na lokomotivách své dráhy, — ale byl jsem trochu ne-

vděčným a roztržitým posluchačem, tak že všecky ty jeho páky, kolečka a šroubky vypadly mi z paměti. — Jak slíbil, o půl páté přišel opět, usedli jsme na outside-car a jeli k nádraží jeho dráhy, na níž leží Greenisland a Roseville cottage, ani pět krátkých stanic od Belfastu a asi dvacet minut jízdy rychlovlakem.

„Zavazadla vezměte, prosím, s sebou; bude nám s potěšením, stráviteli první dni svého pobytu v Irsku u nás. Neodmlouvejte, věc jest již ujednána. Mnoho pohodlí na svém venkově vám arci nemůžeme poskytnouti, ale myslíme přece, že vám to bude milejší než v hotelu. Také budete moci lépe poznati náš život i naše snahy, než kdy byste se na hotely omezil. Jenom mě musíte laskavě omluviti: ráno v devět hodin jsem nucen vždy odjížděti do kanceláře sem na nádraží a vracím se až k obědu, o půl sedmé večer. Zatím však už najdete snadno nějaké zaměstnání."

„Jsem vám nad míru vděčen —" rozbíhám se znova na litanii díků, které v Irsku vždy nějak špatně mi šly na odbyt.

„Díků nepřijímám, — nevím,. zač."

Průvodčí vlaku, guard, jakmile nás uviděl, otevíral hned kupé první třídy. Tam se mi přece nechtělo a zase začnu se ošívati, ohlížeje se, kde je booking-office, abych koupil lístek.

„All right, doctor — jen vstupte . . . Moji přátelé jsou vítanými hostmi i naší dráze. O zavazadla postará se guard Ale tady jde právě generální ředitel naší railway, dovolte, abych vás seznámil."

Seznámení mělo svůj následek: ředitel s patrným potěšením vítaje cizího hosta pozval nás bez okolků do buffetu — zas na whisky.

„Zmeškáme vlak," upozorňuji skromně.

„Neračte míti starosti. — Guard!" volal pan ředitel na průvodčího, „neodjížďějte dříve, dokud tito pánové nevstoupí."

Irské dráhy nejsou tak příliš rigorosní jako anglické, a na nějaké vteřině tak tuze nezáleží. Restaurace na všech irských stanicích, i sebe větších, není než americký bar, v němž u několika malých stolků sotva kdo zdrží se déle, než co vypije podanou sklenku; obyčejně vypiješ nápoj jen stoje, tím raději, že můžeš pohovořiti nenuceným způsobem s černovlasým irským děvčetem, které je zde kasírkou a sklepnicí zároveň. Sklepnicí ne docela v našem smyslu, neboť stojí jen za svým pultem, na němž plno různých lahví vína a nápojů lihových, a odměřený, slušný její způsob již předem chrání ji od všelikých pohledů šilhavých. Jen jsili známý, smíš trochu zažertovati. Také zákusky nějaké dostaneš v takovém „refreshmentu," ale jen studené a sladké pečivo ctihodného stáří.

Vlak jel teď po levém břehu Belfast Loughu krajem, kterým potom projížděl jsem skoro denně. Kraj smavý, pěkný a bohatý, z něhož ani písmene nevyčteš o té bídě v jižních a západních končinách Zeleného ostrova. Mořský příliv téměř omývá koleje dráhy, která přes bahnitý okraj tohoto cípu zálivového kolem rozvalin White-Abbey se vine. Po levici a zpět vidíme mohutné terassy Belfastských kopců, a na jejich vrcholcích čedičové útesy, jimiž zde skoro protkán celý kraj a jež na severu nahromadily se ve tvary tak podivuhodné. Od Divise, nejvyššího z kopců těch (1567′), táhne se Wolf Hill, pak Squire Hill (1236′);

docela blízko u Belfastu Cave Hill (1180′), Collinward Hill (1196′) a posléze nad Greenislandem Knockagh, nižší než všecky ostatní. Mezi Belfastem a Carrickfergus-Jonction čili zkráceně Carrick-Jonction („Jonction“ slove každý uzel dvou nebo více drah a mívá svoje jmeno dle některého blíže ležícího města, zde podle města Carrickfergus, třeba že je od něho vzdálen ještě asi dvě stanice), stanicí to pro Greenisland, jezdí vlaky každou půl hodiny, a chcešli si koupiti sirky, které v Greenislandu, prosté to skupině několika cottagí, sotva bys dostal, sedneš a jedeš do Belfastu pro ně. Po celém břehu rozsety jsou domy a domky letní Belfastského panstva, každý se zahradou, a mnohé z nich s mořskými lázněmi. Cottage jsou jednoduché, zevně i neúhledné, ale uvnitř nad míru úpravné a útulné. Patří většinou starým, dávnousedlým rodinám Belfastským. Na druhé straně zálivu bělaly se skvostnější a nádhernější villy moderní, zbudované teprve v posledních letech od kupců a rejdařů, zbohatlých teprve nedávno, a palác biskupa of Down and Connor daleko z nich vyniká. V dáli viděti také Holywood a Bangor, odkud břeh zahýbá pak k jihu.

Těžko říci, kde je rozhraní mezi všemi těmi stanicemi, Greencastle, Whitehouse, White Abbey, Jordanstown, a kde počíná Greenisland: letní sídla táhnou se bez přetržení až po Carrickfergus, oddělena jsouce od sebe jen většími nebo menšími zahradami.

Ale už se vlak zastavil. Vystupujeme, scházíme rovnou silnicí na silnici hlavní, těsně při mořském břehu také z Belfastu vedoucí, po jejíchž stranách jsou právě ty villy a zahrady, zahýbáme v levo a blížíme se k malému domku uprostřed zelených stromů na veliké louce, jejíž kraj omývají mořské vlny. Před vrátky ležel ohromný novofoudlandský pes Bruan.

Mrs. Malcolmová čekala na nás v malém saloně se svojí dcerou Mary, s níž zapředl jsem pak milostný román, protože měla tak veliké, modré oči, malinké jemné ručky a protože ještě nic nemluvila.

Irčanova domácnost stejně jako Angličanova je skoro tak málo cizinci přístupna jako turecký harem, ale když jednou cizinec do kruhu rodinného, či lépe domácího je přijat, je tam věru jako doma; tím více vážil jsem si příznivých okolností, které zavedly mne tam, kam jako turista nebyl bych jakživ pronikl. A tak všude, kam potom byl jsem uveden, chovali se ke mně jako k starému známému, který z daleka přišel a musí přijíti co nejdříve zas.

„Žijeme zde jako na venku, tedy jednoduše,“ omlouvala se Mrs. Malcolmová. „Ráno snídáme k vůli Bowmanovi, mému muži, již v 8 hodin, a při lunchi musíte se spokojit mou společností. Ostatně jste zcela volný a můžete odtud podnikati jakékoliv výlety. Půjčím vám k tomu svůj tricykl, chceteli. Než Bowman zavede vás do vašeho pokoje, a až přijdete dolů, budeme obědvati.“

Angličanovi jest nezdolným pravidlem, že host musí míti pokoj, třeba sebe menší, kam by se uchýlil, kdykoli mu libo a kdykoli potřebuje samoty a když nechce rodině překážeti, že musí míti svoje at home. Nemůželi poskytnouti hosti toho pohodlí, ani ho k sobě nezve. Proto i na venkově najímá celý dům, aby mohl hosti přijímati, a na jich příchod — v Irsku alespoň — připraveni jsou každé doby. Na-

jímají celý dům také proto, poněvadž neradi vzdávají se svého městského pohodlí, a zařízení takové campagně také celkem odpovídá zařízení domu městského, o němž později. Ano i na cestách Angličan, aspoň trochu zámožnější a z pravidla, když cestuje s dámou, vedle pokoje spacího musí míti svůj salon, drawing room, a proto hotelieři na kontinentě věnují Angličanům tak velikou lásku a pozornost.

„Naše obědy budou se vám zdáti podivné proti obědům kontinentálním," rozprávěl pan Malcolm, když zasedli jsme v malé jídelně proti salonu v přízemí ke stolu čistě vyšperkovanému. „Předně polévku nepokládáme za nezbytný vstup, jak ostatně vidíte i dnes, kdy zahajujeme oběd skopovou kýtou. Potom také jídel není tak veliké množství, jak předpisuje francouzská kuchyně; za to milujeme z toho mála větší porce. Zde na venkově nedbáme arci těch obřadností, jako v městě — ostatně budete míti v Belfastu příležitosti dost poznati takové dinner, které však od anglického nijak se neliší."

Oběd opravdu byl prostý: sestávalť jenom ze zmíněné kýty, zeleniny a brambor, pak z dessertu, t. j. cukroví, ovoce, a sice ananasu a velkozrných, sladkých hroznů. Veselou mysl udržovati pomáhal předně porter, potom sherry, claret, lehké to červené víno, a whisky, která oběd zahajovala i končila.

Po černé kávě vyšli jsme před cottage na čerstvě zelený pažit, který celý domek obklopoval, a usadili jsme se na lávce při mořském břehu.

Těch překrásných večerů na Belfast-Loughu! Avšak převracím rychle několik stránek svého denníku, z něhož vypisuji: jsou tam jen intimní poznámky a rozpravy z toho malého kroužku, které by čtenáře nezajímaly. —

„Není sice dnes počasí lákavé," pravil po několika dnech Mr. Malcolm, „prší co chvíli a sotva se již docela vyjasní, ale liboli vám zajeti se mnou do Portrushe, pojeďte."

Jel jsem arci rád, dychtiv jsa už přece poznati mimo okolí Belfastské také jiný kus Zeleného ostrova, a jel jsem tím raději, poněvadž v panu Malcolmovi měl jsem průvodce, že lepšího nemohl jsem chtíti. Projedeme dnes nejsevernější a nejzírnější část irských severních hrabství, County Antrim.

Ze stanice Carrickfergus-Jonction dráha vede nejprv na západ k městečku Antrim na jezeře Neagh, potom na severozápad přímo ke stanici Coleraine, odkudž odbočuje do Portrushe. Co chvíli projíždíme nějakou stanicí počínající slůvkem Bally, — což nám dává příležitost k filologické exkursi a k poznámce, že slovo „bally" vyskytnjící se v přemnohých jmenech irských měst, znamená po irsku „město;" tak Ballynure jest město moruší, Ballymena město prostřední, Ballymoney město trnového keře atd. — Kraj kolem do kola je mírně pahrbkovitý, údolí to Six-Mile-Watern, se širokými pastvinami, lány lnu a bramboříšť; sem tam háje košatých stromků a keřů, — a všude zeleno, blízko, široko i daleko.

V Antrimu jsme sestoupili, zůstavše do nejbližšího vlaku; dvě hodiny stačily, abychom ohledli se kolem, zejmena na šerý Lough Neagh, největší to jezero irské, a podívali se na Antrim, hlavní město

toho hrabství. Ale je to smutné hlavní město, — pouze jediná ulice zakončená zdmi starého zámku, kdysi sídla markýzů Antrimských, teď vlastnictví viscounta Massareene. Se stěn zámeckých sálů udiveně shlíží dlouhá řada hraběcích předků, vynikajících stejnou škrobeností, jako předkové všech panských rodin. V parku zámeckém, který podivným vkusem některého z dávných majitelů zařízen je podle francouzského vzoru zahrad Versaillských, ale nehezky, jest umělý vršek, s něhož přehledneš širou hladinu jezerní, vzdálenou odtud ještě asi půl míle. Lough Neagh nepatří k nejkrásnějším jezerům irským, ale veliká hladina vodní už sama o sobě má tolik krásy a poesie, že nesnadno oči od ní odvrátíš.

Lough Neagh (lough, vyslov loch, tolik co jezero, záliv) svými břehy patří pěti hrabstvím: County Antrim, Co Tyrone, Co Armagh, Co Londonderry a Co Down a je 15 mil dlouhý, 12 široký, obvod jeho měří 80 mil a povrch asi 98.000 akrů (anglická míle jest 1.61 km. a jeden acre rovná se 4046 m^2), asi sedm řek vlévá se do koryta Neaghu, a jen River Bann vytéká z něho do Atlantického oceánu, nad jehož povrchem hladina jeho jest ještě 48 stop, asi 14·6 m. Břehy jeho jsou nízké, plodné, hory kolem kol ztrácejí se v dálce a jenom na severu vypínají se poněkud příkřeji čedičové svahy; na jihu zase jsou rozsáhlá rašeliniště, o něž v Co Antrimu není zle.

Plavby na jezeře Neagh není; mělká jeho pobřeží táhnou se daleko, tak že přistáti nelze. Proto Neagh spíše dělí než by spojoval různé kraje, a v okolí jeho je života jen málo, a bylo by ještě smutněji na té široké prostoře dalekých vod, kdy by nevystupovaly z nich dva rozkošné zelené ostrovy Bird a Ram Island, nedaleko břehů východních. Na Ram Islandu dříme uprostřed zelených, košatých stromů stará irská věž, Round Tower, jakých na svých potulkách viděli jsme několik. Ram Island a malá osada na protějším břehu jsou poslední zbytky velikého panství, které dříve rozkládalo se po celé provincii Ulsterské; náležejí ještě potomkům staré rodiny O'Neillů, z níž kdysi pocházeli králové Ulsterští.

A nejen králové zanikli na březích Lough Neaghu: staré zkazky mnoho vypravují o zašlých městech, zámcích a hradech, jež všecky spí teď ve studené vodě; tuze hluboko však ne, neboť hloubka jezera největší jest jen 45 stop. Tím spíše snad rybáři, když tak nečinně sedíce na lodičce své ryby a lelky chytají, spatřují, co tam ponořily dávné, dávné časy . . .

On Lough Neagh banks as the fisherman strays,
When the clear cold eve's declining,
He sees the Round Tower of other days,
In the wave beneath him shining . . .

Táž legenda tvrdí, že to bylo roku 65. po Kristu, kdy celé to jedno město propadlo se do hlubin, za panování krále Lugaida Rhiadberga. Také potápěči, kteří v písku jezerního dna hledají drahokameny, vyprávějí báječné věci o věžích, kostelích a palácích, jež viděli v zeleném prostředí.

Z těch hradů starých zbyl zde jenom Shane-Castle a jeho rozvaliny — vetchý to svědek slávy O'Neillů, největší asi za časů krá-

lovny Alžběty. Tehda Shane O'Neill, příjmím Pyšný, nejdříve zbavil se nevlastního bratra svého, posílaje ho na věčnost a pak rozšířil moc svého rodu tak, že čítal se k nejmocnějším rodům staroirským a z rodin Mac Gennis, Mac Guire, O'Reilly, O'Hanlon, O'Cahan, Mac Brien, O'Hagan, O'Quin, Mac Kenna, Mac Artane a Mac Donell vybíral svoje gallow-glasses, t. j. bojovníky čili lancknechty. Maje jakési neshody se svým synovcem odebral se do Londýna, aby královna ten spor rozsoudila. Bylo to zbytečno, neboť synovce později zbavil se jako svrchu nevlastního bratra. Nicméně návštěva Shanonova měla v Londýně veliký úspěch, a zlí jazykové vypravují, že královna uvítala a hostila statného krále velmi vlídně a její dvorní dámy a komorné že zase staraly se o komonstvo Shanonovo, které ve svých zlatožlutých kabátcích ze lněné příze domácí práce, tehda v Irsku velmi obvyklých, na sebe obracelo obecnou pozornost. Život svůj plný nehezkých intrik Shanon skončil v jakési šarvátce s rodinou Mac-Donellů . . . Poslední ze slavných O'Neillů hrabě z Tyrone zemřel nepovšimnut kdesi ve Španělsku. Ale vedlejší větve kvetou dosud, a znak starého rodu — červená, uťatá ruka — dosud připomíná bývalou vrchnost skoro všude, kde je něco starého v Ulsterské provincii.

Pohádka, která pojí se k té ruce červené, uťaté, až starořímské hrdiny připomíná. V dobách, kdy ještě od břehů skotských výpravy se konaly k dobytí smaragdového ostrova, vůdce jedné takové výpravy slíbil panství nad pobřežím a veškeru dobytou zemi tomu, kdo nejprve ruku svoji položí na cizí půdu. Jeden z průvodu, jmenem O'Neill, když znamenal, že druhá loďka jižjiž ho předchází a dříve k břehu přistává, uťal sobě levici sekerou a mohutným rozmachem hodil uťatou ruku na pevnou zemi. Tak na ni ruku svou nejdříve položil.

A dále všude a všude vidíš zeleň . . . Bylo už v druhé polovici července, ale všecka obilní pole ještě se zelenala. Len, kterého je zde nejvíce, svážejí skoro všecken do města Ballymena, jednoho z těch mnohých linen-towns, které v severním Irsku kvetou a v jichž čele stojí Belfast. V nedalekých Sliemish-Mountain prý svatý Patrick, patron irské země, dětský svůj věk ztrávil pásaje stáda. Grace-Hill, také nedaleko odtud na severovýchod, je sídlem bratří moravských, Moravian brothers.

Čedičové skály, opět a hustěji z vůkolní zeleně vystupující, oznamovaly, že blížíme se již k severním břehům. Údolím River Bannu spěchali jsme k Antlanticu, a když přejeli jsme Coleraine a malé lázně mořské Portstewart, vlak málem by se byl skácel do rozčeřených vln, kdy by trať ještě v čas nebyla zahnula v pravo, vinouc se teď při břehu až do Pontrushe, stanice to konečné.

„Musím chvíli pozdržeti se zde na nádraží, doktore," pravil Mr. Malcolm, „zatím prohledněte si naše nejčelnější mořské lázně a ve dvě hodiny sejdeme se v Northern Counties Hotel, který náleži naší železničné společnosti a kde se vám dostane jistě nejlepšího přijetí, jakmile se zmíníte, že čekáte na mne. Já zatím tam pošlu nějakého sluhu objednat snídani."

Počasí od rána nezměnilo se valně nejsouc příznivo ku procházce; ve vagoně a uvnitř ostrova ani toho nebylo tak znamenati jako teď

venku a při mořském břehu. Vítr lomcoval, čím jen mohl, a ob čas studená sprcha schlazovala vášně pozemšťanů: oceán se bouřil, i spěchal jsem k němu a stanul jsem na posledním výběžku úzkého poloostrova, po jehož obou stranách rozkládá se městečko Portrush, vysoko nad rozvlněným mořem. Skoro jsem se musil přidržeti kamenného hrotu, abych nebyl větrem smeten dolů a nesešel smrtí neslavnou. Stál jsem zase vůči té nesmírnosti nekonečné, která jen o málo velebnější je než vesmír hvězdnatého nebe, aspoň na pohled, a když na skutečné rozměry nepomýšlíme. Vítr dul do vod Atlantického oceánu, jež dmuly se více a více, vlny jako celá horstva honily se jedna za druhou, i měl jsem radost, že teď po nich nemusím plouti. Rozbouřená pláň pode mnou ztrácela se na obzoru do šedivých mraků, které v dálce zdály se nehybnými, ale nahoře, nade mnou honily se také uchváceny byvše vichřicí, a z toho pohybu všude vůkol šla i hlava kolem. Barva vod byla šedivě zelená a nelišila se mnoho od špinavých oblaků, které cárovitě rozkouskovány hned rozptylovaly se ukazujíce ve svých trhlinách šediviny jasnější, odkudsi shůry sluncem ozářené, hned zase kupily se v balvany závratné velikosti. A v dáli, na severu, zápasila jakási loď s rozbouřeným živlem, trojstěžník s plachtami svinutými a jistě všecken promočený a utrmácený. Co chvíli zmizel v hlubokém dolu a za malý okamžik zase vynořil se celý na vysokém hřbetě neurvalé vlny, kymáceje se pořád ze strany na stranu. Po každé když zmizel, srdce se mi stáhlo úzkostí; myslil jsem, že zmizí navždy. Ale ne, vynořil se zas a zas, po každé o něco dál, až pak již pro vzdálenost nemohl jsem ho rozeznati.

Nejen oko tonulo v bouři, i sluch zaléhal neskonalým šumotem a jekotem vln a svištěním větru, lámajícího se o pobřežní skaliska. Vzpomínal jsem, kterak asi před čtrnácti dněmi jsem tiché trávil večery ve Fécampu, na severním břehu Francie, proslulém více benediktinským likérem než svými mořskými lázněmi. Tehda ani větřík nehnul ničím a moře dýchalo zvolna, tiše a klidně, dmulo se jen slabounce a sotva znatelně, jako ňadra děvčete. které začíná býti pannou. Šumělo jako sladkou ukolébavkou. Moře, které tehda, v La Manchi, bylo panenkou nesmělou, bylo nyní jako rozkohoutěná zelenářka. Každým okamžikem černé skály čedičové právě tam, kde moře je omývá, zaleskly se dlouhým bílým pruhem, jako stříbrným, který vyvalil se vysoko nahoru a pak zase ve vlnách zmizel. Byl to příboj velikých těch vln, které tříštily se o tvrdý kámen: s úžasnou rychlostí přikvačily a narazivše na překážku staletou, vztekle přemetly se vzhůru a mohutné massy vod rozpleskly se v hadry, které prosvítaly zelenavě a zčeřily se v bílou pěnu, jež šumíc a funíc chladila si žáhu na studených skalách; pak malomocně svalila se zase zpět a bublinky její ztrácely se v nekonečnu, aby vrátily se a hloubaly ten kámen zas a zas. Nehloubají darmo, na pobřeží jsou mnohé stopy práce jejich tisíce a tisíceleté: hluboké jeskyně, daleko do skal se táhnoucí. Na východě bylo ještě viděti černavé útvary Giants Causeway a ostrůvky The Skerries, na západ Lough Foyle a mys Inishowen Head; nejsevernější výběžek Irska Malin Head mizel v neurčitých mlžinách. Jen pomocí dalekohledu bylo také lze rozeznati pusté rozvaliny Dunluce-Castle.

Portrush je teď přední místo hrabství Antrimského a geologicky nejpřednější z celého Irska, právě pro podivné útvary čedičové v blízkém Giants Causeway. Portrush, po irsku Port-ruis, tolik co „přístav poloostrovní," je malý přístav ale větší místo lázeňské, rozložené po obou stranách úzkého, divoce skalnatého poloostrova. Jako přístav má význam jen pro vývoz železné rudy, vyvážené z Antrimu do Škotska. Jako místo lázeňské vyniká širokou, pěkně písčitou pláží, skoro 2 míle dlouhou, mnohem pěknější než lázně Wicklowské, a chráněnou proti bouřným přívalům předně vhodným zálivem a pak řadou zmíněných ostrůvků Skerries. Hostí bývá zde dost, ano i kapelu zde mají, ale s velkými přímořskými lázněmi na kontinentě nelze Portrush ani z daleka porovnati, ač high-life z Belfastu rád se sem uchyluje. Je zde přece jen mrtvo a živořivo, jako v celém Irsku.

Northern Counties Hotel jest Railway Hotel, jakých teď po Anglii je mnoho. Railway-hotel jest hotel železničný, obyčejně v konečné stanici nějaké tratě, t. zv. terminus hotel, nebo na jiných místech zvláště vynikajících jakožto středisko turistů, postavený od společnosti železničné a pro cestovatele a turistu nad míru pohodlný. Sic bývá vždy první třídy, ale kdo jenom trochu vyzná se v tom cikánění hotelovém, ten do drahoty stěžovati si nebude, neboť veliké pohodlí a různé výhody, jež Railway-hotel poskytuje, vyváží s důstatek nějaký shilling, s nímž loučíš se platě účet. Obyčejně bývají takové domy buď na nádraží, nebo jsou s nádražím přímo spojeny, tak že z hotelu až na perron „suchou nohou" přejdeš, anebo posléze omnibusy hotelové zdarma dovážejí své hosti z nádraží a na nádraží; hotel postará se ti o lístek, o zavazadla, a sluha, jeden a týž pečuje o tebe, dokud nesedíš v náležitém kupé. Již toho zpropitného co tady člověk ušetří!

Snídaně byla již připravena, když vrátil jsem se z pobřežní promenády. Ze zvláštností lunche připomínám, že zelený hrášek, který provázel leg of mutton, národní pečeni anglickou s mint sauce, byl přednesen nejen se zemčaty, ale také ještě se sladkými konfiturami.

Výlet na Giants Causeway, ony nejpodivnější útvary čedičového pobřeží a největší to znamenitost nejen severního Irska, než i Irska vůbec, tehda jsme odložili na dobu příhodnější: moře bylo příliš rozbouřeno, a chtěliliž jsme viděti skaliska ta z blízka, musili bychom přec podniknouti malou jízdu v rybářském člunu, a to nebylo dnes radno.

„Můžete jindy," radil pan Malcolm „z Greenislandu jeti do Larne a pak zajímavou cestou po východním pobřeží Antrimském dostanete se k Giants Causeway a do Portrushe z protivné strany. Mimo to budete míti pěknou příčinu navštíviti distillerii old Bushmills whiskey, která se vám zde tak zamlouvá svou libou vůní a příjemnou chutí. Prostřednictvím mého švakra, který je spolumajitelem továrny, dostane se vám tam laskavého přijetí."

Teprve když jsme byli na cestě zpáteční, vítr se tišil, a když z nádraží Carrickfergus-Jonction šli jsme mezi košaté zahrady vill Greenislandských, byl zase klidný, vlažný večer a ze šedivin uklidněných mraků prodírala se červená záře skloněného slunce. Bylo teplo.

Mrs. Malcolmová seděla však v saloně u krbu. Tam praskala a hořela silná polena, a okna salonu byla otevřena. Též takový po-

divný anglický zvyk, uprostřed léta chtít mermomocí představiti si útulné zimní zákoutí rodinné, jež Angličan má tak rád; jako život jižních lidí obrácen je na venek a odbývá se, ať tak díme, na ulici, tak zase zde na severu nejtklivčjší jeho scény odehrávají se doma.

Portrush je sice hodně od Belfastu vzdálen — asi tři hodiny jízdy po dráze, — ale přec počítám ho k Belfastskému okolí. Podnikají se tam skoro co den výlety všelijaké, a chceli která rodina Belfastská příjemně ztráviti den, jede do Portrushe: spojení je tam pohodlnější než mezi Prahou a Chuchlí.

Bezprostřední okolí Belfastu sotva co jiného poskytuje než příjemnou procházku, ale proti ostatním irským krajům břehy zálivu toho, v jehož koutě Belfast leží, jsou zahradou, při čemž arci nemyslíme na Lough Killarney na jihozápadě smaragdového ostrova, který jest rájem.

(Pokračování.)

O významu příjmení Žižkova.

Ze širších studií o Janu Žižkovi

podává

dr. **Hugo Toman.**

Příjmení velikého válečníka našeho Žižky dosud uspokojivě vysvětleno není. Nechci nikterak o nějaké nové vysvětlení se pokusiti, míním pouze náhledy v té příčině projevené kriticky uvážiti, abych alespoň správného základu nebo východiště poskytl těm, kdož by se budoucně o rozluštění pokusiti chtěli.

Patnácté století o výklad příjmení tohoto se nestaralo, poněvadž bádání takového druhu nebylo v duchu času toho aneb snad význam příjmení toho vůbec známý výkladu nepotřeboval. V 16., 17. a 18. století byl bez odporu všeobecně rozšířen náhled, že slovo Žižka znamená *jednooký*. Přivedu zde svědectví, která po ruce mám.

Jan *Skala*, narozený v Plzni okolo r. 1490, později biskup Olomúcký, a známý jako skladatel historie české, r. 1552 vydané, Jan Dubravius, jenž již r. 1553 zemřel, vykládá v knize 23. právě jmenované historie jmeno Žižkovo takto: „Is Zisco, quod monoculus sonat.“ [1])

Daniel Adam *z Veleslavína* (narozen 1546, † 1599) ve svém Nomenclator quadrilinguis, vydaném r. 1598, píše takto: „cocles — qui unum tantum habet oculum ab antiquis dicebatur — jednooký, žižka;“ a opět: „jednooký, žižka, cocles, luscus, *μονόμματος*, einäugig.“ Ve svém kalendáři historickém vypravuje k 10. únoru: „R. 1407 umřel Vilém, příjmím cocles, to jest Žižka, markrabě míšenské.“

Zachariáš *Theobald* ve své Válce husitské (Hussitenkrieg), r. 1609 vydané, píše na str. 187: „Johann von Troczthere . . . der wegen des einen auges, so er in dem streit verloren hatte . . . Zischka genennet.“

[1]) Tento Žižka, což jednookého znamená.

Jan Amos *Komenský* ve své Janua linguarum, vydané v Lešně po prvé r. 1633, uvádí: „Šilhan rozkrouceně, mhourán a brlooký pobočně hledí. Žisska (sic) jednooký jest, oka druhého zbavený.“

Bohuslav *Balbín* (nar. 1621, † 1688) vypravuje ve spise svém De militia Bohemorum (v Rieggerových materialiích 12, 57): „Ziska ... adversus crucigeros pro Polonis ordines ductavit, ibi in bello Prutenico primum oculum amisit, unde Zisska seu cocles militari joco dictus est.“ [1])

Jan *Beckovský* (nar. 1685, † 1725) zmiňuje se ve své Poselkyni, ovšem patrně dle Balbína, o Žižkovi takto: „Když pak proti nepřátelům v Prusích mužně bojujíc oko ztratil, nazván byl Žižka, to jest jednooký.“

Tedy nejen dějepisci, ale především filologové a tito beze všeho dotknutí se osoby vojevůdce Žižky vykládají jako věc známou, že Žižka znamená tolik jako jednooký. Nelze také souditi, že by byli naskrze jeden čerpal z druhého; tak zajisté Veleslavín nekořistil z krátké poznámky Dubravia, ale spíše čerpali z živého užívání lidu nebo podání v lidu panujícího.

Eneáš *Sylvius* (nar. 1405, † 1464), známý skladatel dějepisu českého, píše o Žižkovi v kapitole 38: „In curia regis a puero enutritus et bellicis exercitatus uno carens oculo, quem strenue pugnans jam pridem amiserat.“ [2])

Dle této zprávy Eneášovy, jak z citátu nahoře položeného na jevo jde, kombinoval Balbín, jenž odjinud se dověděl, že Žižka r. 1410 s Poláky proti pruským křižovníkům bojoval, že by Žižka oko byl v této pruské válce ztratil.

Potud dospěl do konce minulého století náhled v příčině té, když dějepisec náš František Martin *Pelcl* shledal z listin tehdáž ještě v Budějovicích v originále zachovaných, že pozdější vojevůdce již r. 1378 nazýval se Janem, řečeným Žižkou z Trocnova. [3]) Ztratilli Žižka první oko své v udatném boji, jak praví Sylvius, musel je ztratiti jako muž nejspíše ve válce pruské r. 1410, a nemohl tedy již r. 1378 nazývati se Žižkou, kdy by žižka znamenalo jednookého. Tak soudil Pelcl a v Dějepise Čechův (Gesch. der Böhmen, 1782, I. díl, str. 315) na více než sto let umlčel dvěma důvody náhled, že by žižka znamenalo jednookého; předně že prý Žižka dlouho před oslepnutím na jedno oko, a sice r. 1378, již Žižkou sám se nazýval a pak druhým důvodem, že prý žižka ani v české ani v žádné jiné slovanské řeči jednookého neznamená.

Tento druhý důvod jest patrně lichý, neboť dle vážných svědectví nahoře citovaných znamenalo v 15., 16. a snad ještě i 17. století v samých Čechách slovo žižka tolik co jednooký.

---

[1]) Žižka .... proti křižákům s Poláky bojoval a tu v pruské válce první oko ztratil, odkudž Žižkou čili jednookým, podle vtipu vojenského, nazván jest.

[2]) Byl u dvora královského od dětinství vychován a zkušený bojovník, jednooký, jenž oko již před tím v mužném boji byl ztratil.

[3]) Srovnej: O rodu a příb. Jana Žižky ve Věstníku král. č. spol. nauk 1890.

Avšak i druhý důvod, zakládající se na zprávě Sylviově, v dějepise jeho českém umístěné, že by byl Žižka první oko své *v boji* ztratil, neobstojí. Zprávu tu lze vysvětliti slabostí tohoto dějepisce, jenž zvláště v dějepise českém vždy dle vzoru klasických spisovatelův děje spíše líčil, než vypravoval. Tak alespoň o něm soudí Palacký (Würdigung str. 250): „Ausser seiner antihusitischen Gesinnung ist es vorzüglüch sein Hang zur historischen Malerei nach Art der Römer, welche diese Pflicht (der Vorsicht) dem unbefangenen Geschichtschreiber auflegt. Viel verlässlicher als in der böhmischen Geschichte ist Aeneas Sylvius in seiner Geschichte K. Fridrichs III., noch mehr aber in seinen vielen Briefen, worin bekanntlich eine Menge Nachrichten über die gleichzeitigen böhmischen Erignisse zu finden sind." A v skutku, týž Sylvius píše v dopise daném v Novém Městě u Vídně dne 21. srpna 1451, právě z Čech se navrátiv, kardinálovi Karavajalovi mezi jiným také o Žižkovi: „Hic olim dux Taboritarum fuerat et alterum oculum in pueritia perdiderat, alterum hostili sagitta confixus amisit." [1]) Tu psal zajisté Sylvius v živé paměti všeho toho, čeho se minulého července u pana Oldřicha z Rožmberka na Krumlově, neb u zámožného měšťana na Táboře, jehož hostem byl, dověděl; neboť v témže dopise dokládá, že rozličné věci píše, které právě od tohoto svého hostitele byl slyšel. Nedosti toho. V souhlase s touto zprávou týž Sylvius ještě určitěji v jiném spise (Comment. in libros Antonii Panormitae, lib. 3. 23), sepsaném z jara r. 1456, o Žižkovi píše: „Amiserat hic oculum unum in pueritia, dum inter aequales luderet, altero in obsidione cujusdam castri privatus est." [2])

Není tedy žádné pochybnosti, že Žižka jedno oko ztratil již jako chlapec buď při hře aneb třeba strenue pugnans (v boji udatném) — ale se svými kamarády — bez pochyby ještě někde v rodišti svém Trocnově.

Ačkoliv, jak jsme právě shledali, obou důvodů Martina Pelcla proti významu od starodávna příjmení Žižka dávanému držeti nelze, přece náhled jeho převládá až do nejnovější doby. Tak zajisté Jungmann, spoléhaje na panující za své doby náhled dějepiscův o příjmení Žižkově, uvádí sice ve slovníku svém svědectví Veleslavínovo i Komenského, dokládá však *ze svého*, že žižka slove *per autonomasiam* tolik co jednooký, cocles, jako by teprv po jednookém vojevůdci Žižkovi jmeno toto bylo s významem tím zobecnělo. Výklad Jungmannův však nezdá se mně odůvodněným. Žižka vojevůdce ztratil druhé oko své v červenci r. 1421 před hradem Rabím a proslul tedy po čas svého pětiletého veřejného působení po mnohem delší dobu jako slepý než jako jednooký vůdce. Bylo by tedy po mém náhledu bližší a vývojem událostí odůvodněnější, kdy by národ byl zachoval spíše památku na slepého než jednookého vůdce.

V souhlase s tím také v skutku souvěké neb staré památky dějepisné mluví téměř výlučně o *slepém* Žižkovi; tak Letopisy české

[1]) Tento (Žižka) byl někdy vůdcem Táborů a jedno oko ztratil jako chlapec, druhé pak byv nepřátelskou střelou zasažen.

[2]) Jedno oko ztratil jako chlapec, když sobě mezi kamarády hrál; o druhé přišel při dobývání jakéhosi hradu.

(„A tak jest tudy Žižka boj obdržal, jsa slep na obě oči“ [u Malešova]); kronika o Janu Žižkovi („I byl jest slep a ledva živ zůstal“), rukopis Jenenský („majíc haytmana bratra Žižku slepého“), nápis na kapličce v Trocnově („Jan Žižka slepej tu se narodil“), ba i podání lidu dle slovníku Jungmannova („Slepý Žižko, dívej se lépe“) atd. Když národ zvykl vypravovati o slepém hrdinovi, jest téměř nepochopitelno, jak by jmeno jeho již v 16. století pro jednookého bylo zobecnělo tak, že by ani Veleslavín, ani Komenský nebyli více pozorovali antonomasie, kterou jmeno to vykládá Jungmann. Tomu zajisté také nevadí, že podobizny Žižkovy, většinou ovšem ty, jež od války třicetileté jesuité rozšiřovali, představují Žižku s jedním klípcem na oku.

V době naší zhusta slýchati, že příjmení Žižka povstalo z křestního jmena Zikmund, poněvadž prý nalézáme v 15. století častěji Ziga na místě Sigmund, Zikmund, a tudy Žižka diminutivum mohlo povstati ze Ziga. Avšak jmeno Ziga na místě Zikmund vyskytuje se až v 15. století; po prvé r. 1414, pak hustěji v druhé čtvrti toho století: že by však Žižka bylo ze slova Ziga utvořené diminutivum a bylo českou formou křestního jmena Sigismundus, toho *příkladu nemáme žádného.* Pouhá filologická možnost nezdá se mně ale býti důvodem dostatečným pro náhled ten.

Žižka nebylo také křestním jmenem vojevůdce našeho, ale jeho příjmením. V listinách z 3. dubna 1378, 17. července 1378, 1. srpna 1378 a z r. 1384 vesměs čteme Joannes *dictus* Zizka neb Zijska de Trocznow. Příjmení rozličného druhu a původu přidávána bývala u nás za příčinou a za účelem určitějšího označení osob, než se pouhým jmenem křestním státi mohlo v dobách těch, kdy jmena rodová nejsouce dědičná v užívání nebyla. Popravčí kniha Rožmberská (vydaná F. Marešem, 1879) ve svých zprávách z let 1389—1429 podává nám hojnost různých příjmení právě z užívání doby i kraje, kde Žižka se narodil a vyrostl, která tu vidíme přímo jako vznikati; byla zajisté již v mládí od soudruhů přidávána nejhustěji dle fysických vlastností, dle povolání, dle duševních vlastností a i dle rozličných jiných poměrů osobnosti neb i událostí s osobnostmi nějak souvisících, kteráž příjmení vtip soudruhů všelijak přiostřoval. [1]) Ovšem také tvořena bývala z křestních jmen, ale řidčeji. Těmito příjmeními čili přezdívkami, často dosti směšnými a důtklivými, bývali lidé nejen od osob třetích vůbec nazýváni, ale z pravidla bylo jich od samých osob jimi obdařených i v právních jednáních užíváno, o čemž dokladů netřeba ani přiváděti. *Křestné* jmeno Sigmund objevuje se v Čechách teprv po r. 1365. Císař Karel IV. dal se v létě r. 1365 v městě Arlesu korunovati na krále burgundského a vyžádal si při té příležitosti v městě St. Maurice tělo burgundského králevice sv. Sigmunda, přivezl je dne 28. srpna téhož roku do Prahy, a odtud byl světec ten připočten k patronům země české. Když pak r. 1368 dne 15. února císařovna Alžběta porodila syna, dáno jemu při křtu jmeno Sigmund ke cti burgundského svatého. [2]) Za tímto příkladem rozšířilo se jmeno Sigmund v Čechách. Hledámeli v základech města Prahy

---

[1]) Tomek, Dějepis Prahy II, 510 n.
[2]) Tomek, l. c. 60.

Tomkem vydaných, nalezneme jmeno Sigmund po prvé r. 1383: „frenificis Enderlini *orphanus*;“ po druhé r. 1387: „Karoli fullonis *filius*“ a r. 1388: „Sigismundus Peškonis *filius*.“ Z dodatků těch je patrno, že se tu jedná vesměs o osobách mladého věku, jistě teprve po r. 1365 narozených. Teprv v posledním desítiletí 14. století vyskytuje se jmeno to hustěji, když ovšem generace po r. 1365 zrozená vstupovala na jeviště veřejného života. Není tedy pochybnosti, že teprv po r. 1365 jmeno Sigmund v Čechách vešlo v obyčej.

Dle toho jest nesnadno porozuměti, že by v okolí rodiště Žižkova jmeno to bylo tak zobecnělo, že r. 1378 již jako ustálené příjmení se u našeho Žižky objevilo; ba v době té bylo by příjmení Žižka, znamenaloli Sigmund, prvním toho druhu označením svéprávného muže vůbec; a měloli by býti diminutivum ze slova Ziga, vyskytovalo by se v listinách o několik desítiletí dříve než sama forma Ziga.

Mimo filologickou možnost nemáme tedy žádných důvodův pro tuto hypothesu o vzniku jmena Žižkova, a seznámeli, že vlastně jen z nouze o výklad povstala, nemůže se nám nikterak zamlouvati.

Dospěvše tak daleko v kritice dosavadních náhledů, nemůžeme než vrátiti se k nevyvrácenému starému podání, které se opírá o tak vážná svědectví mužů vzděláním své doby slynoucích, a mluvíce neb píšíce o Žižkovi povinni jsme uvesti, že jmeno jeho alespoň dle starého jazykového podání znamenalo jednookého.

Není ovšem pochyby, že v době naší význam názvu toho, bylli takový, se již vytratil. Tomu nejméně jest se diviti, neboť známost vojevůdce Žižky, která vnikla do všech vrstev národa, musela zastíniti původní význam jmena jeho mohutnou postavou vojevůdce toho úplně, tím více byloli pouhé synonymum, nebo jen přezdívka třeba jen místní.

Že pak jmeno Žižka v 15. a 16. století jako příjmení zobecnělo ovšem s patrným vztahem na vojevůdce Žižku, nemění v naší věci ničeho. Vyskytuje se ale již *před* jeho vystoupením veřejným, jako i současně s ním (Millauer, Žižka, Abh. d. böhm. Ges. der W. 1824). V Popravčí knize Rožmberské (str. 43) čteme ve vyznání jistého Chmela z Boršova z dubna 1423 o jízdách jeho s Tábory v letech 1420 a 1421. Mezi tovaryši svými jmenuje také jistého Žižku jednookého z Tábora, nemysle ovšem na Žižku vojevůdce ale nějakého drába Táborského. Jednou praví: „Žižka někaký jednooký z Tábora,“ po druhé jmenuje téhož „Žižku jednookého z Tábora.“ Uvádím příklad ten, poněvadž zde Žižka může býti příjmení, nebo snad jen appellativum pro jednookého; pakli to je příjmení, nemuselo právě dáno býti podle Žižky vojevůdce.

Za dob Balbinových zdá se, že původní význam názvu žižka mezi lidem ještě zúplna nevymizel a že Balbina nebylo tajno, že Žižka, příjmení vojevůdce, bylo jen synonymem neb *přezdívkou* jednookého. Proto praví, že Žižkovi bylo tak „joco militari“ (žertovně po vojensku) přezdíváno. Tak my bychom tomu také nejraději rozuměli, že bylo utvořeno snad ze zaniklého nějakého slovesa, asi jako mluvka ze slovesa mluviti. Zdali s kořenem přezdívky té souvisí nějak slova podobného znění a příbuzného významu v slovníku Kottově uvedená, aneb zdali

v skutku souvisí nějak s úslovím „žízem hleděti“ (křivě, stranou hleděti), které prý, jak nám osobnost velmi vážná sděluje, v ústech lidu okolo Sobotky dosud žije, nechci nejsa filolog rozhodovati, nýbrž zanechávám to dalšímu místnějšímu bádání jiných.

Jan Svatopluk Presl.

K stoleté památce narození jeho

podává

Alex. Jos. Bernard.

(Pokračování.[1])

Krok.

Přes všeliké úsilí nebylo lze uvesti v život oblíbené myšlenky Jungmannovy, aby vydávána byla jakási encyklopedie jazykem českým. Aby však naprosto myšlenka ta neutuchla, ustanovili se vlastenci naši, že alespoň v menších rozměrech — ve vědeckém časopise — pěstovati budou nauky, pro něž bude možno shledati pracovníky. Podnět k tomu vzešel od Jana Ev. Purkyně, tehdy assistenta anatomie a fysiologie na universitě Pražské. Časopisu tomu dán název *Krok*, redakce vznesena na J. Presla. Půldruha roku však minulo, než pojištěn byl náklad; šťastnou náhodou dlel tehdy (r. 1815) v Praze i přítel Preslův, hrabě Berchtold,[2]) jenž se uvolil, že vlastním nákladem vypraví první svazky Kroka, kterými mělo se dokázati mocem vládnoucím, že „kdy by potřeba toho kázala a my vedeni býti měli k vyvinutí vyššího života duševního, i hotovost k tomu by se našla v jazyku národním i že by také pro skrovný počátek nebylo nedostatku sil učitelských!“

Teprva když se Presl vrátil do Prahy, došlo k uskutečnění podniku; v únoru r. 1821 vydán první svazek o názvu: „Krok. Veřejný spis všenaučný pro Vzdělance Národu Česko-slovanského. Vydáván přispíváním mnoha učených vlastencův od Jana Svatopluka Presla.“ Krok uváděl se obecenstvu těmito slovy: „Čechův kmen jest rod Slovanův; tamť jeho původ, jeho vzrůst a okrasa; slovanskými dobami jest mu pohybovati se v okresu naučném. *Mezi Slovany může Čech Čechem býti, v Germánské říši vždy na sledu posledním.* Naše položení mezi ostatními národy, příběhové našeho rodu a dosud získaná vzdělanost nám dokazují, že naše povolání jest sloužiti na převod vzdělanosti evropejské k jiným vzdělaným rodu našeho. Nyní, když obzvláštní věk slovanský ve všeobecném nastal dějinstvu, neslušno nám loudati se a prázdniti, porokuli potomstva se nehrozíme. Protož komu přírodou vtipu dáno, komu chvalitebné vynasnažení a cvičení vzdělanost uzpů-

---

[1]) V první části článku tohoto na str. 674 řád. 21. shora místo *protektor* čti: *prosektor.*

[2]) Až do r. 1815 byl praktickým lékařem v Tučapech v Táborsku.

sobilo, přistup k nám a přispěj prací a činností Tobě možnou! Následuj jemného citu lidského v srdci svém! Zdaříli se počínání naše a neustanemli ve svém vynasnažení: dříve desíti let utěšené následky z práce své poznáme a slastných z ní citů požijeme."

Aby Krok skutečně byl českou encyklopedií aneb alespoň k ní razil cestu, hodlali vydavatelé v něm pěstovati jazykozpyt, esthetiku, filosofii, dějiny, geometrii, přírodnictví, přírodozkum a lékařství; bohosloví a právnictví z oboru jeho vyňaty. Pečlivě chtěli dbáti všech zpráv, jež Slovanstva, literatury vlastenecké i cizí se týkaly, i kritice pole otevřeli; hodlali oznamovati podpory příznivců nauk, otázky cenné a učené, život, skutky a úmrtí mužů znamenitých, dotýkati se nedostatků mravných a učených v obci, napravovati je, vlast k cizině přirovnávati. Konečně chtěli zastávati se cti živých i zemřelých.

Vedle redaktora nejdůležitějším činitelem při Kroku byl ovšem Jos. Jungmann. Ačkoli nikde jmena svého neuveřejnil, přece Kroku věnoval všelikou péči. Z jeho péra vzešla úvodní, jinotajitelná báseň „Krok." Účinně staral se i o získání zdatných sil a přispěvatelův; konečně nelze nepravdou pokládati, že většina rukopisů, neli všecky, dříve prošly přátelskou censurou Jungmannovou, nežli byly v Kroku otištěny.

Vedle obou zakladatelů přispívali Ant. Jungmann, Fr. Palacký, Šafařík, Purkyně, Kollár, prof. Šír v Jičíně, prof. Chmela v Hradci Králové, Ant. Marek, farář Frant. Vetešník, mladiství Čelakovský a Chmelenský, Karel Boř. Presl, hrabě Berchtold, Vácsl. Hanka, Jan Hollý, Fr. Sušil, Vácsl. Bergner, Boh. Tablic. Vácslav Hanka obstarával především korrekturu článkův.

První čísla vydána jen jako na zkoušku, a teprve tehdy měl Krok vydáván býti pravidelně, až by byl zabezpečen dostatečný počet odběratelův. Náklad prvního svazku vypočten na 300 zl., odběratelů však přihlásilo se sotva 200 a mezi nimi byli i přispěvatelé, kteří vzdali se všeho honoráře a ani výtisku darmo nedostali.

Přes nesnáze všeho druhu, vydány byly r. 1821 dva díly, za tři další léta 3 díly; v následujících dvou letech byla přestávka, až zase r. 1827 a r. 1828 vydáno po jednom díle; od roku 1831—37 vydáno 5 dílů, r. 1840 vyšel díl poslední.

Mladší spisovatelé a vůbec ctitelé Jungmannovi vítali nadšeně každý svazek Kroka. Pomineme zpráv soukromých a sdělíme pouze, kterak nejvážnější časopis — Musejník — o něm (1827) soudil: „Všecky vědy den co den množí se novými ponětími, které k určitému vyjádření svému také nových slov vyžadují; brániti těmto přístupu jest brániti ho také oněm. Jsouli nová slova vědecká potřebná, jsouli věcem přiměřená, určitá, značná (t. j. živé znaky dávající) a podle čistých pravidel řeči utvořená — buďmež jim vděčni a přijměme je ochotně, ne vůbec do mluvy pospolité, do poesie, do prosy obecné, ale do naučných knih, do vědeckých soustavů, do vědeckého obcování." A čtyři léta po té hlásá týž časopis, že „Krok tento je skutečný a památný krok v řeči a literatuře naší: hlásáť věci a řeči nemluvené posavad ústy českými . . . Vědecké toto podnikání p. Preslovo všecku

chválu, a oběť ta, kterou nákladem vlastním literatuře naší činí, srdečnou každého věrného vlastence uznalost zasluhují."

Také jiné časopisy české v těch dobách vycházející (na př. Květy r. 1835 str. 150) chválí činnost vydavatele i přispěvatelův, velebí obětovnost Preslovu, vyzývají k horlivému odbírání; bohužel, že čím dále, tím větší byly oběti hmotné, jakéž Presl přinášel tomuto podniku ryze vlasteneckému.

Ale starší vlastenci a pěstitelé jazyka českého naprosto se nesnášeli se směrem, jaký Krok zahajoval. „Hlavní pravidlo a zákon byla jim čistota staré češtiny, kteréž aby rušiti nemusili, vyhýbali se všemu tomu v novověkém životě duchovním, co by nedalo se vetkati v úzké osnovy její. Chystali tedy literaturu pouze a jediné prostonárodní, avšak dle chuti a míry věků minulých a protož pro věk náš i nedostatečnou." [1]) Nejstarším z té řady byl Dobrovský, jenž měl za to, že by se o filosofii, chemii, anthropologii, fysice a p. vůbec po česku psáti nemělo; prorokoval Kroku, že brzo usne. Jan Nejedlý zanevřel na Krok, že byl tištěn pravopisem analogickým a že „zavíral v sobě slova nová, polštinou a ruštinou zapáchající." Také Puchmayer připojil se k odpůrcům Kroka.

Nejvíce však škodily mu liknavost obecenstva a přílišná horlivost censury. Netečnost obecenstva byla by zničila Krok již po prvním svazku, kdy by hrabě Berchtold i Presl sám nebyli jej i dále zakládali penězi. Censura pobouřena byla článkem o Macchiavellim, jejž konfiskovala. I nezbylo Preslovi než celý třetí svazek znova opisovati — trpělivosti té i Jungmann se podivuje. Avšak i směr Kroka znelíbil se censuře tou měrou, že v lednu r. 1822 dostal Presl zápověď dále jej vydávati. Vídenská censura byla však moudřejší nežli Pražská i zrušila zákaz. Tím sice další vydávání stalo se možným, ale odběratelů bylo čím dále tím méně; ze 300 exemplářů čtvrtého sešitu neprodal Presl ani 80.

Jakkoli zajímavo jest sledovati, které odbory věd a jakým úspěchem byly pěstovány, přestáváme zde pouze na článcích Preslových, [2]) jež zvláště důležity jsou pro vývoj české vědy přírodopisné. Článek jeho „Přírodopis o nerostech" jest první vědeckou prací mineralogickou v jazyce českém. Největších nesnází působil ve článku tom spisovateli „hlaťopis," [3]) anoť mu zde tvořiti bylo téměř všecka slova česká. První pokus sice se nezdařil, ježto nová slova byla tuze dlouhá a vůbec nepohodlná, i nahradil je Presl ve druhém svazku slovy kratšími a přihodnějšími, jichž valná většina dosud se zachovala v našich mineralogiích. Z četných rozprav zoologických nejdůležitější jest „Navržení soustavy živočichův dle tříd, řádů a rodů a spolu pokus zčeštění potřebných v živočišstvu názvův" v 1. a 2. díle. Článek tento důležitý jest hlavně tím, že Presl zasvěcuje zde obecenstvo v tajemnou jinak pracovnu svou, z níž tolik českých vzešlo názvův. „Ale zase nová

---

[1]) Fr. Palacký v Musejníku, roč. 1838, str. 3—8.
[2]) Viz Prusíkův Krok, roč. II. str. 408 a násl., kde jsme zevrubněji vše vypsali.
[3]) Viz Prusíkův Krok, roč. II. str. 440 a násl.

jmena! Toť hlas novotohancův. Ovšem jsou to novoty, které by ale již starodávné věci býti měly. Pozorujeli někdo obšírnost nauky o přírodě, skrovnou známost o ní u našich starých a jaké náramné prospěchy v též nauce v novějších časích a konečně zanedbání jí (mámli to tak jmenovati) za časy u nás nedávné, snadno dovtípí se, že tvoření jmen nových jest potřebné ba nevyhnutelné, a každý novotám takovým se zprotivující toliko o své nevzdělanosti a nezběhlosti patrné důkazy vydává. Než komu jmena vystavená se nelíbí, ohlaš brzo veřejně a podej nám jiná, ale lepší, sice mu nižádný se nepoděkuje, neboť snadněji jest porokovati, nežli konati." Vyznává dále, že jmen vůbec známých svatě šetřil a toliko že „znamenité příčiny uchýlení kázaly. Kde naše čeština nestačila, tuť jsem se ubral k polštině, ruštině a j. nářečím slovanským. Protož však neviniž mne nikdo z popolšťování neb porušťování; jestiť lépe přijímati jmena příbuzná a jazyk náš slovy zbratřenými, toliko u nás vymřelými obohacovati, nežli znova a často i nešťastně stvořenými nebo dokonce cizími ponešvařovati. Kde ale tito zdrojové nestačili, bylo mi nová slova tvořiti a tu hlavu oč obrážeti. Sebral jsem všecky východy v jmenech živočišných se nalézající, a tím mi podle vlastnosti jedné neb druhé živočicha snadněji bylo pojmenovati. Toliko v rozpacích největších a nepřekonatelných, ač nevděk, vzal jsem cizí, vždy ale pohled slovanský musela míti anebo jeho dostati."

Presl byl nejčinnějším přispěvatelem Kroka, neboť uveřejnil v něm celkem 19 článků dílem původních, dílem přeložených z nejlepších té doby spisovatelů; z nich ony dva jsou nejdůležitější.

Z úsilovné snahy vydavatelů vykvetla naše literatura vědecká. Nelze však zapříti, že přispěvatelé Kroka druhdy dali se purismem daleko zavesti, takořka mermomocí počešťujíce všecka slova vědecká. Až po některou mez snahu tu lze ospravedlniti, zvláště pokud se týče názvosloví přírodopisného; po té stránce nesluší Preslovi činiti výčitek. Dočítáme se také, že Nejedlý v Hlasateli (1806—1810) vydával články přírodopisné, fysikální i technologické a tedy že pracoval v témž směru jako Presl; k tomu však dlužno dodati, to vše že bylo vypravováno prostonárodně, nevědecky a tedy nikterak nemohlo býti průpravou pro vědu českou.

Ani nepříznivcům Kroka nestačila řeč doby Veleslavínovy; ač tvrdili, že snahami Kroka „ušlechtilý a jadrný jazyk český na z brusu nových mlýnech na hrubo a k nezáživnosti se přemílá, násilně na skřipec natahuje a tak pitvorně po rusku a po polsku se přistřihuje, že se spíše do Sibiře nežli do Čech a na Moravu hodí," ač jim láli novotářů, kazičechův atd.,[1]) přece sami nebyli prosti vady, z níž protivníky své křižovali. Nejedlý a přátelé jeho chtěli sice „všeliké nové významy české z jádra a kořene českého" vyvesti a nehodlali dotud „choditi na výpůjčku k jiným slovanským nářečím, pokud nevyčerpali přebohaté studnice jazyka domácího —" leč sami častěji docházeli, nežli hodlali.

[1]) Spory tyto zevrubně probral a spravedlivě rozsoudil Ant. Rybička v životopise Jana Nejedlého. (Přední křisitelé, str. 112 a násl.) Odtud vyňaty naše citáty. Významný jest i úsudek Fr. Palackého v Musejníku 1837. (I. str. 3—8).

Ani jim nepodařilo se každé nové slovo, ba mnohá slova nová jimi utvořená horší jsou nežli slova pro týž pojem vytvořená od jejich odpůrců neb alespoň horší, než kdy by je byli vzali z jiných nářečí slovanských.

Okolnosti nepříznivé udusily a zmařily ušlechtilé snahy, za nimiž Krok se bral, ale Preslovo snažení nebylo „bez dobročinných následkův, třebas by ne ve všem bylo dosahovalo žádoucího cíle. Co kde nezralého, nezdařilého a zbytečného, upadlo v zapomenutí; co potřebám opravdovým hovělo a spomáhalo, co duchem vědeckým a citem slovanským šťastně utvořeno jest, přijímá se vděčně od potomstva.“ [1])

Rostlinář (1820.)

Třístaletá památka vydání prvního českého herbáře (r. 1517) prací dvou Čechův učených: Jana Černého, lékaře v Litomyšli jakožto spisovatele a Mikul. Kulhy, lékaře v Boleslavi jako vydavatele, oslavena byla vydáním nového českého herbáře dvěma Čechy učenými: Janem Svat. Preslem a hrabětem Všem. Berchtoldem.

Kterak si oba práci rozdělili, o tom nedostává se nám zpráv zevrubnějších. Není však pochybnosti, že tíha její spočívala na bedrách Preslových. Hrabě Berchtold byl sice důkladný botanik, nezdá se však, že rovněž důkladným byl znalcem jazyka českého, alespoň nikoli v té míře, aby byl mohl Preslovi býti pomocen při tvorbě nových slov.

Presl za tou příčinou musil nejen prostudovati všechen materiál botanický, v té době dosti rozsáhlý, nýbrž i prozkoumati příslušné spisy české a vybrati z nich, co by k účelu zamýšlenému sloužilo; dlužno bylo probádati, čeho poskytnouti mohou spisy ostatní literatury slovanské, a konečně — což bylo nejzávažnější — dlužno bylo tvořiti nová slova česká. Práce byla asi ve třech letech dokonána; v březnu r. 1819 byly už 34 archy tištěny, a roku následujícího vydán již na světlo *Rostlinář*. [2])

Jakým duchem nadšen byl Presl jako Čech a Slovan, nejlépe vysvítá z dedikace spisu: „Slovanům! Pronárodu velkomocnému! V denní záři síly užasuje se pozemstvo nad životem činů vašich plamenném; — spojeni k cílům vyšším udělali jste si slávu a velikost heslem! — V moře plnosvětlé promění se temná záře severná a říše nová slunce se osnuje: již z půdy své bujně umění a vědy vzkvítají a šetrně duchem chráněny objasněným kvapně k dokonalosti své zrají. — Již také Čech k citedlnosti procítá ze dřímoty osudné, zhoubnější jemu, nežli zničení, — očima slzavýma probírá dějepisy vlasti své; — než vztýčen obživující důvěrností do sebe mocně lne k pronárodu výtečně se omla-

---

[1]) Fr. Palacký v Musejníku 1837.

[2]) O Přirozenosti Rostlin, aneb Rostlinář, obsahující jednání o živobytí rostlin pro sebe a z ohledů jiných živoků, podle stavu nynějšího znání; pýtvu rostlin; názvosloví oudů; hospodářství jejich; rozšíření po zemi a spůsob rostlinář zříditi a zachovati. Vydán trudem Bedř. Všem. hrab. z Berchtoldu a J. Sv. Presla, doktorův v lékařství. V Praze 1820.

zujícímu. — Tak toužením duševným po doskonalení snaží se oudem býti užitečným pronárodu mocného a hloubající zření v zašlost šerou a budoucnost vzdálenou nadechuje ho nádherností, že Slovanem jest!"

Spis svůj, tištěný švabachem ve čtvercovém formátě na 323 stránkách, rozdělili skladatelé v troje oddělení. První obsahuje kromě proslovu dějepis rostlinictví v Čechách, výpis částek rostliny skládajících (anatomii), výklad o všeobecném životě, zvláště pak o životě rostlin, názvosloví, hospodářství rostlin (fysiologii), soustavu a zeměpis rostlin, jakož i úpravu herbáře.

Ukážeme pouze ke statím, v nichž zobrazuje se vlastenecká mysl Preslova, nebo kde snaha jeho slovotvorná nejvíce se rozvíjí. Po stránce prvé zajímavý jest krátký dějepis rostlinictví v Čechách, kde z každého řádku sálá vroucí láska Preslova k vlasti i k národu. Počíná dobou Karlovou, jenž „v Češích vyššího ducha i mysl vštípil" a mocně vzbuzoval „nálohu dřímající ke vzdělání vědomeckému," dotýká se bouřných let za Václava krále, jež však přece s to nebyla, aby zahladila „mysl i duch Karlem vštípené." Se zálibou prodlévá při době Rudolfově — „věku zlatém uměnek českých" — a s bolestí připomíná roku 1620, kdy „kolo osudu pozemského zhoubněji nežli jindy po krajinách Čechie kvetoucích se valilo." „Než tuze mdlé bylo oučinkování spojené msty neukrotitedlné, tuze slabý byl meč cizinců naštvaných, slabý i vše potírající oheň záští vzteklé náboženství a národnosti, aby každičkou památku vzdělání, umění a vědomí u nás květevších vykořenily, každou moc znova vzniknouti vymořily a zpomenutí na časy Čechie šťastné v žel a nářek proměnily."

Z českých botaniků, kteří v předešlém a na počátku tohoto století žili, připomíná pouze Boháče, Mikana, Haenkeho, Jana Mayera, Frant. Schmidta, lituje však, že „mužové tito dobrou naplnění vůlí cizí literaturu okrašlujíce naši národní hubili." Ale radostným unášen jest tušením, že „dějepis časů nejnovějších bude obživnutí umění a vědomí — procitnutí Genyusa vlasti naší obsahovati." Preslovi radostí bylo i hrdostí, že mezi badatele slavné jiných národů může uvesti také krajana svého, Adama Zalužanského, jejž (ovšem mylně) pokládá za objevitele pohlavnosti rostlinné.

Po stránce druhé, slovotvorné, zajímavy jsou nejvíce počátky české chemie. Tu čteme slova: prvky, kyslík, dusík, kyselina uhlíková, vodík, druhokysličník uhlíkový, nedouhlan draslíkový, soličník, síran atd. Neméně zajímavý jest první český výklad theorie Laplaceovy o vzniku všehomíra. V oddělení pátém podány jsou české názvy rostlinnické, jichž namnoze dosud užíváme: pokožka, květenství, okolík, vrcholík, chocholík, lat, jehněda, medník, tyčinky, prašník, plachetka, okrov, rouško atd. Šestý oddíl vyplňují terminy pro „názvy obecné" (o směru, složení, tvaru, čísle, velikosti atd.); z následujícího oddílu nejdůležitější jsou články 479—542, které obsahují nástin chemické fysiologie rostlin, výpis reakcí a sloučenství — podle prvních a tehdy ještě nových rozborů Vauquellinových, Gay-Lussacových, Thenardových. České toto názvosloví vytvořil Presl hlavně dle latinského Berzeliova a francouzského, zajisté že s výdatnou pomocí přítele Jungmanna; ačkoli

jest „dosti nedokonalé ve slovech i obratech, přece jest v osnově totéž, kterého dosud užíváme.“ [1])

V odstavci osmém slovotvorná snaha Preslova dostupuje vrcholu. Vykládá zase, jakými zásadami se řídil tvoře nová slova. Především dbal toho, aby každý rod měl jednoduché jméno (pročež odmítal na př. jmena: babí jahoda, oustřelové koření a p.), aby zachována byla česká jmena již přijatá a aby vůbec nebyla tuze dlouhá. Zvláště však pilen byl, aby jmena byla slovanská; tím však zavesti se dal v zámezí, pokládaje za méně dobrá: artyčok, aloe, anýz atd., ač za tolik století u nás již zdomácněla a tedy každému srozumitelna byla. Aby vytvořiti mohl nová slova, sebral všecky koncovky jmen rostlinných a podle nich tvořil jmena potřebná, a tu bedlivě k tomu hleděl, aby nová jmena dokonale vyznamenávala povahu a znak rostlinného druhu, a jestliže to nemožno, neměla jmena k rostlině míti žádného vztahu, „aby před obrazem převráceným a nepravým zachraňovala.“ Protož také starobylá jmena česká pokládal za nejlepší, a kde jich nebylo, raději přijímal slova z nářečí slovanských, nežli by jazyka českého znešvařoval jmeny nově tvořenými. Jsa si vědom, že snáze bude posuzovati práci tuto lopotnou nežli bylo ve skutek ji uváděti, a sám dobře tuše, že nevždy „uhodil na pravou žílu“ volá: „Kdo víš lépe, bez prodlení oznamiž!“ [2])

Řady rostlin sestaveny jsou „podle největší příbuznosti a podobnosti;“ začínají rostliny omějovité (Ranunculaceae) a končí řád 174, rostliny žabincovité (Callitricheae); ostatní řády (175—189) vyplňují rostliny tajnosnubné. Aby rostliny určeny býti mohly, podán ještě „přehled řádů rostlinných rozborový.“ [3])

Díl druhý — který dle plánu měl obsahovati zákony živobytí živočišného a základy o mocech a oučincích rostlin, slovník chemicko-umělecký, — tiskem vydán nebyl, nýbrž spisovatelé jali se již r. 1821, tedy rok po vydání oddílu prvého, vydávati oddíl třetí, zavírající v sobě popis a obrazy rostlin. [4]) Z počátku účastnil se hrabě Berchtold také tohoto díla, vytrval však pouze do vydání sešitu 38., odkudž celé dílo spisoval Presl sám. Které příčiny odvrátily hraběte od další účasti, pověděti nám nelze.

---

[1]) Z řeči prof. dr. Vojt. Šafaříka při prvním sjezdu lékařův a přírodozpytců v Praze r. 1880 (Chemické Listy, IV. roč.).

[2]) Aby zřejmo bylo, který jest původ jmena českého, přidal Presl ke každému jmenu značku: ruská slova označena R, polská P, illyrská Il, cizí C, a jež svým „trudem“ vytvořil, označil M; stará česká jmena označena nejsou.

[3]) Na základě prací Humboldtových, Bonplandových, Soulavilových, Treviranových a Wahlenbeckových sepsán oddíl devátý o rozšíření rostlin po zemi. Ostatek vyplňuje oddíl desátý.

[4]) Titul spisu poněkud pozměněn: O přirozenosti Rostlin aneb Rostlinář; obsahující popsání a vyobrazení rostlin podle řádů přirozených spořádané, s zevrubným vyznamenáním vlastností, užitečnosti a škodlivosti, obzvláště vyvodin a zplodin, spůsobu vydobývání, posledních dobroty a porušenosti nejjistějšího poznání a zkoušení, též spůsobu užitečných sázení, chování a rozmnožování. Ustanovený pro lékaře, hojiče, hospodáře, umělce, řemeslníky a vychovatele.

Tento oddíl vydáván byl v sešitech, a to ve velikém čtvercovém formátě; sešity vycházely nejprve měsíčně, pak ve volných lhůtách. Každý sešit choval $6^1/_2$ archu textu na psacím papíře a čtyři obrazy na papíře velinovém. Obrazy, *jež sám Presl do mědi ryl*, byly dvojako vydávány: pouze černé a malované; malbu prováděly sestry Preslovy Klára a Terezie. Na sešit o černých obrazech předplácelo se 1 zl. 45 kr., na exemplář o malovaných obrazech 3 zl. 15 kr.; mimo předplacení stál výtisk prvního druhu 2 zl. v. č., druhého druhu 3 zl. 45 kr.[1])

Kdežto prvý oddíl tištěn byl švabachem, bylo třetí oddělení tištěno úhlednou latinkou, tak že úpravou znamenitě vyniká nad oddělení první. Díl rozdělen byl na 20 sešitů. I byl vydán r. 1821 sešit první, následujícího roku vydáno 11 sešitů, ale roku 1823 již jen devět sešitů; po rocc pouze pět, r. 1825 zase šest, ale roku 1826 toliko tři, načež do roku 1834 vydáváno pouze po dvou sešitech (jedině r. 1831 vydány tři sešity); roku 1834 učiněna přestávka a roku 1835 vydán poslední sešit 49. Byly tedy vydány celkem dva díly a 9 sešitů z dílu druhého. Již z počátku mnohé odběratele lekala obava, že dílo to rozsáhlé a tuze zevrubné jest, kteráž obava Presla tajna nezůstala, jakož viděti lze ze „zprávy" na obálce sešitu 20. Ujišťuje tam spisovatel, že po tomto 20. vydáno bude ještě asi 40 sešitů, tak že po třech a půl létě „popřejeli milostivý Bůh zdraví a příležitosti," dílo by bylo dokonáno. Leč dává se na soud předplatitelův, žádaje, „by svá mínění oznámili, zdaž tímto spisem dále pokračovati má."

Hlavní překážkou u vydávání byl skrovný počet předplatitelů, z nichž mnozí předplatného dlouho nezasílali; jednak vadily Preslovi i hojné práce úřadní, jichž tím více mu přibývalo, čím více vzrůstaly sbírky kabinetu přírodnického, jím zakládaného a rozšiřovaného. Kromě Pražských vlastenců sice přemnozí na venkově dlící vlastencové rozšiřovali úsilně tento nákladný spis (čestné zmínky zasluhují: Kareš, Ziegler, Kamaryt, Šír, Marek, Vetešník), nicméně přece zmařeno bylo vzácné dílo k nemalé škodě literatury naší, o němž nic nenadsazujíce říci můžeme, že by k okrase bylo každé literatuře, neboť bylo důkladné nejen po vědecké stránce, než i po stránce umělecké a technické. Jmeno spisovatelovo jím proslaveno daleko za hranicemi českými, zvláště v zemích slovanských. Že hmotné oběti Preslovy byly při něm nad míru veliké, o tom není pochybnosti, ač se nám nedostává pramenův, abychom to mohli číslem doložiti.

Jak obrovský to byl podnik, seznati lze z několika ukázek. Z rodu lilků popsáno 138 druhů, pryskyřníků 104 druhy, řešetláků 56, kručinky 39, zimokřů (celastrus) 62, meruzalek 31, svlačců 79 druhův atd. O máku pojednáno na 7 listech, o tabáku na 6, o bramboru na 12, o citroníku na $27^1/_2$ listě. Luštinaté zabírají ve třetím oddělení stránku 1—216; rozděleny jsou na 11 čeledí, ale probrány pouze dvě, a to ještě druhá není dokončena.

Výpis jednotlivých rostlin a všecka úprava jest zřejmě dle herbáře Hájkova pořízena, což svědectvím jest, jak velice Presl vážil si díla tohoto a jakou důležitost mu přisuzoval. Vedle přehojných pra-

[1]) První oddíl prodáván za 2 zl. v. č.

menů literatury cizí v tomto druhém oddělení byla z domácích spisovatelů Preslovi základem obě česká vydání Mathiolova herbáře, „Květena česká," Duškovo Umční polesné (1800) a překlad Hartigova Umění lesního (1823 [1]).

Puchmayer v listech soukromých několikráte Preslovi vytýkal, že by neznal se v bylinářství prostonárodním; a přece Presl při každé rostlině v Čechách rostoucí a sic jinak známé připojuje přehojná jmena česká, a to nejen vybrav je ze starých českých bylinářův, nýbrž i dopídiv se jich od sběratelův a kořenářův. Pokud však týče se jazyka, zvláště v prvním oddělení, dlužno vyznati, že ne vždy dbáno jeho přesnosti; spisovateli bylo však zápasiti s nesnázemi převelikými, jichž my vystihnouti ani již nedovedeme. Vzdělav se spisy německými, francouzskými a anglickými, uvykl i slohu oněch jazykův a v mezích slohu toho psal i po česku. Proto mnohá věta v mlze a nejasnosti zmizela. K tomu druží se i přečetné chyby tiskové. Avšak ani v této příčině neslušno Presla odsuzovati; chtěl vyhověti potřebám novověké osvěty a těm podřídil přesnost jazykovou. Té snahy doklady jsou Krok i tento Rostlinář. Bohužel, že mu porozuměla jen hrstka učenců stejně smýšlejících — jiní nevystihli směru jeho. Ty okolnosti pohřbily Kroka i Rostlinář.

Cesta do Krkonoš (1821). Deliciae Pragenses (1822). Palacký. Museum. Příspěvky Preslovy do Musejníka.

Po příkladě Jana Nejedlého, B. J. Dlabače a Palkoviče, Boh. Tablice a Frant. Al. Vacka vydal i Presl roku 1821 malou knížečku: „Důležité slovo rodičům, duchovním a vrchnostem o blahočinnosti očkování chraničkami a odpověď na námitky proti němu dělané" v osmerce o 54 stranách. Bohužel, že nepodařilo se nám dopíditi se spisku toho; o výbornosti jeho svědčí to, že byl přeložen do němčiny a že v obojím jazyce rozdáván byl chudšímu lidu.

Prázdnin r. 1821 užil Presl k vědecké cestě do Krkonoš, kterou ve společnosti bratra a přátel svých podnikl, a na které navštívil přítele i druha stejně nadšeného P. Ant. Marka; do jeho Logiky s Jungmannem a Purkyní pomáhal tvořiti nová slova.

Kdežto Svatopluk Presl cílem života si učinil položiti základy k pěstování věd přírodních jazykem českým, bratr jeho Bořivoj podnikal samostatné výzkumy a uveřejňoval je latině a německy. Směry obou bratří čím dále tím více se rozcházely, tak že kromě Květeny spojili snahy a síly své již jenom v jediné práci, kterou vydali roku 1822 jazykem latinským. Jeť to knížka v malé osmerce tištěná, 244 strany zavírající: *Deliciae Pragenses, historiam naturalem spectantes.*

Deliciae měly býti jakýsi sborník prací českých přírodopisců, v němž hodlali Preslové uveřejňovati své i cizí výzkumy. Za tou příčinou vybízeli druhy své, aby tu neb onu krajinu prozkoumali. Sami učinili počátek a uveřejnili výsledky bádání svých „pilností největší

[1]) Dle vlastní zkušenosti srovnané a vlastním nákladem vydané od Vil. V. Havelky. O jazyk má hlavní zásluhu P. Jos. Liboslav Ziegler.

a přesností“ provedených. Avšak ani tento podnik nedošel podpory, a vydavatelé přestali na jediném dílku, v němž obsaženy jsou pouze jejich výzkumy. Svatopluk popsal zde některé členovce zalité v jantaru; Bořivoj vzácnější rostliny sicilské, nové rostliny brasilské a dvě nové české rostliny tajnosnubné popsal. Přídavek ke květeně české obsahuje příspěvky obou bratří; podána v něm jednak naleziska vzácných rostlin českých, jednak i nové druhy stanoveny.

Zatím mysl Preslova osvěžena byla založením Musea. Byť i ústav ten založen byl v tom smysle, jak si jej představoval nejvyšší správce zemský, byť i z počátku „nově vzkvétající role literární téměř ani si nevšímal,“ [1]) přece neustávali vlastenci tušiti v něm „jakousi dennici vycházející ubohé literatuře české.“ Po příchodu mladistvého Frant. Palackého do Prahy (v dubnu 1823) okolnosti utvářely se přízněji. Záhy získal si nevšedně bystrý i hluboce vzdělaný Moravan důvěru hraběte Frant. ze Šternberka, jakož i příbuzného jeho hrab. Kašpara ze Šternberka, tehdy presidenta musejního, jejž dovedl při vhodné příležitosti nakloniti k tomu, aby Museum vydávalo dvojí vědecký časopis: český a německý. Z usnesení sboru Musejního ($^8/_1$ 1826) svěřeno řízení obojího časopisu Frant. Palackému. Vlastenci mladší pohlíželi z počátku dosti nedůvěřivě na nový časopis, ježto se snažil státi uprostřed mezi staromilci a novotáři. Redaktorova všechna péče k tomu se nesla, aby v časopise „spojena byla starojazyková čistota a novovědecká důkladnost.“

Presl uveřejnil v Musejníku pouze dva články: „Popis vody Kysibelské“ (r. 1831) a „O povětroních“ (1833). Poměr jeho k Palackému byl zcela přátelský; také Palacký navzájem přispíval do Kroka i posuzoval jej příznivě ve svém časopise. Musejník pěstoval hlavně rozličná odvětví historická, v Kroku čím dále tím více nabývaly převahy články přírodovědecké.

Chemie (1828).

Počet encyklopedistů českých rozhojněn byl dvěma silami nad jiné výdatnými a horlivými; dr. Svat. Preslem a prof. Vojt. Sedláčkem. Plzenský profesor již r. 1818 slíbil, že do encyklopedie napíše geometrii a fysiku. Danému slovu věrně dostál, maje za pomocníky své Jungmanna, prof. Kouble, kanovníka Královhradeckého Teuchla a dr. Svat. Presla, kteří ochotně a nezištně pomáhali překonávati nesnáze a obtíže, jaké mu terminologie česká působila. I vydána Geometrie roku 1822, Základové přírodnictví aneb Fysiky roku 1825. Ale námaha spisovatele a pomocníků jeho špatně byla odměněna; sotva 100 exemplářů rozprodáno. Zajisté bylo by dílo zůstalo nedokončeno, kdy by se ho nebyl ujal nejvyšší purkrabí hrabě Chotek. Jen tím stalo se, že roku 1828 vydati mohl Sedláček druhý díl, jenž obsahuje část chemickou. Ku prosbě spisovatelově a „z přirozené sobě úslužnosti a ochotnosti“ sepsal díl tento Jan Svat. Presl, jenž vedle výroku spisovatele fysiky „v této části větší zběhlost a zkušenost má.“

[1]) Zelený, l. c. str. 262 a násl.

Pověděli jsme, že Presl již r. 1817 spisoval chemii českou. Práci svou mnoholetou a zevrubnou hodlal zkrátiti a snad v Kroku ji jen ve výtahu uveřejniti, když naskytla se mu tato vítaná příležitost, že mohl „chymii“ vydati v tom rozsahu, jak ji původně zpracoval. I vyšla tedy roku 1828 „Lučba čili Chemie zkusná.“ [1])

Skromný spisovatel obával se, by mu mnozí nezazlili, že pustil se do předmětu, jenž takořka „nenáleží k jeho živnosti;“ i vyznává se upřímně, že nehodlal něco nového a dosud neznámého vystaviti, nýbrž pokládá sám sebe pouze za sběratele, jenž z nejlepších a na slovo vzatých spisovatelů vybral a mateřským jazykem vydal, co paměti hodného a užitečného jest.“ Základem vědeckým byly mu spisy Henryho a Wurzera. Ježto však sám zabýval se chemií a pilně zkoumal v laborátoři prof. Freissmutha, podařilo se mu mnohé zkoušky zjednodušiti neb alespoň provesti je na strojích zcela jednoduchých bez mnohých a nákladných příprav. Z vlastní zkušenosti znaje, jakého významu jest chemie pro mnohá řemesla, vzal do spisu svého i takové zkoušky, „kterých řemeslník a umělec ku připravení shotovin potřebných užiti může.“

Nejhůře bylo tu o českou terminologii. Chemie byla v literatuře české ono pole, „jehož dosud nebylo se dotklo rádlo.“ I při této práci dostalo se Preslovi výdatné pomoci od Jungmanna. Zevrubná chemie polská dr. Ondř. *Sniadeckého* (vydaná nejprve r. 1800 a ve třetím vydání r. 1817) tolikéž „svítila“ Preslovi při lopotném vytváření české terminologie chemické. Rázně praví: „Slovanský jazyk sám sobě dostatečný, že pomoci cizí nepotřebuje.“ Dle těchto zásad podařilo se mu vytvořiti názvosloví národní, o němž pověděti mohl, že takového žádný národ dosavade nemá. [2])

Proti výčitkám, že zase „novot nadělal,“ napřed se bránil: „Dějinopravec, řečník, básník sotva bude takovými věcmi stíhán; jazyk k jejich koncům jest dost zdokonalen, ježto od drahných časů v těchto haluzích jest pracováno. Medle! Co nám staří zůstavili o přírodnictví, lučbě a jiných vědách přírodních? Hrubé základy, zlomky nás došly! Poněvadž jiní národové ponenáhlu pokračovali s vyvinováním věd těchto, v té míře nalézali výrazů pro novonalezené věci. My ale Čechové osudem uchváceni, náhle snažíme se na stupeň postaviti, pro který jiní za dva celé věky dospívali. Není tedy divu, že méně zběhlý ve spisech takového předmětu návalem nových výrazův a podložením smyslu slovům známým omezenějšího a spůsobem vyjádření obzvláštním se ohluší, a že takovýto nemaje povolání nebo chuť, zhnusí sobě spisů, ve kterých na stránce každé toliko některých slov známých nalézá, ani však smysl pochopiti nemůže, a že konečně omrzelý proklínaje spisovatele a naříkaje na zkázu literatury takovými novotáři, knihou

---

[1]) Z nejlepších spisovatelů vybral a prostonárodně přednesl Jan Svat. Presl, dr. v lékařství a c. k. prof. na vys. škol. Praž.

[2]) „Nevyjímaje ani Frančany, kterých názvosloví skoro celé řecké jest, ani nevzpomínaje Němců, kteří pro neohebnost jazyka svého buď názvosloví cizího, buď svého velmi špatného, buď zpotvořeného z názvů francouzských a svých vlastních složeného užívají.“ — Citáty vesměs vyňaty jsou z Předmluvy.

pod stůl praštiv umíní si na snažení literátorů opovržlivě pohlížeti . . . Ať takový novotohance přiloživ pravici na srdce řekne, že neutvořil sobě nových výrazův! Směle pravím, že není ani jediného spisovatele českého z nového a starého věku, jednajícího o jakémkoli předmětu, který by to opovážil se o sobě tvrditi.“

Jakož tuto ráznost Preslova vyniká, tak mile dotýká se i skromnost jeho, an ochotně podrobuje se návrhům těch, jimž spis jeho líbiti se nebude, jenli bez předsudku návrhy ty učiněny budou.

Presl dal chemii tisknouti pravopisem strany sobě nepříznivé, totiž pravopisem ypsilonistův; hlavní pohnutkou ovšem bylo, že prof. Sedláček první díl své Fysiky tím pravopisem vydal a Presl tedy stejnosti v obou dílech nechtěl rušiti; ovšem tento ústupek jeho jakožto jotisty byl veliký.

I při tomto spise přestaneme na výpisu nejdůležitějších statí. V prvním díle obsažena jest lučba „kopanin neboli prejštěnin,“ druhý díl jedná o lučbě rostlin a živočichův. Ukázkou z části všeobecné prvního dílu uvádíme nová slova: polučeniny (sloučeniny), roztok, pohlcení, dmuchavka, rozpustidla, zkoumadla, sytitelnost, stejnomocenstva, udavatel (exponent), nerost atd. Nejdůležitější jsou články 17—25 o živloměrství jednající. Tu zdařilo se Preslovi vytvořiti názvosloví mnohem pohodlnější a kratší, než jest latinské. Latinské má pouze dvé koncovek: *-osum* a *-icum* a stupně mezi nimi znamenány jsou předponami: *hypo-*, *sub-*, *hyper-*. Presl vyvolil však patero koncovek, jež znamenají „stupeň hojnosti kyseliny“: *-natý*, *-itý*, *-ný*, *-ový*, *-ělý*. Soli označil koncovkou *-an* (na př. siřičitan, sírkan, siřičňan atd.). Méně zdařil se pokus počeštiti jmena všech prvků. [1]) S nezdarem setkala se i česká označovací soustava (32—34), v níž uvedl Presl značky českých jmen prvkových; na př. *KOl* — kysličník olova, *KVp* — kysličník vápenatý, a p.

Ohlížímeli se po pramenech, z nichž P. čerpal svou terminologii, dojdeme as těchto výsledků: Některé terminy přeloženy jsou z latiny, na př. příbuznost (affinitas), stejnomocenství (aequivalentia), rozloučení (analysis), dvojuhlan (bicarbonas), těla složená (corpora composita) atd. Některé terminy tvořil Presl samostatně nebo kladl známá jmena česká, kde Sniadecký položil slovo cizí, na př. plyn, kov, přitažlivost atd., kdežto Sniadecký zůstal při jmenech: gaz, metall, atrakcya a p. Některá slova ovšem Presl přímo z polštiny převedl: výbor, rozklad, zásada, těla létavá nebo prchavá, teplo utajené, nasycenost, zobojetnění, podvojný, potrojný atd. Koncovky *-an* a *-ík* vydluženy jsou také z polštiny, jakož i koncovky *-ičný* a *-istý*. Některé významy vyňaty jsou sice z polštiny, ale jsou pro český jazyk upraveny: solík (soliród), vodiče (przewodniky), sloučeniny (połęczaniny), lučba (liczba).

---

[1]) Z jeho nových slov zachovala se posud tato: Dusík, draslík, hliník, horčík, křemík, kyslík, solík, uhlík, vápník, vodík. Neujala se: Barvík (chróm), bořík (boronium), chaluzík (jód), chazoník (titanium), ďasík (kobalt), duzík (iridium), jerník (mangan), ladík (cadmium), luník (selenium), merotík (baryum), nebesník (uranium), platík (platina), pochvistík (nicolum), ruměník (rhodium), sitaník (arsén), sladík (glycium), solík (chlorium), surmík (stibium), těžík (volfram), voník (osmium), vralík (lithium), vtožík (brom), žestík (molybden), živěník (cerium).

Kterak Sedláčkova Fysika a tento první díl Chemie Preslovy přijaty byly od vlastenců českých, vysvítá nejlépe z posudku Frant. Palackého v Musejníku (1828, díl 2 str. 137): „Zásluhy (spisovatelů) znamenitě se množí povážením, že to první pokus, optiku a chemii v čistém rouše českém přednášeti. Terminologie nová . . . ač tu i tam od potomků našich poopravena býti může, *vesměs však opatrně zvolená, důsledná i zřetelná* jest.“ Staromilci však Preslovu Chemii nadobro zavrhovali. To se ho bolestně dotýkalo. „Nemyslete si,“ píše 10. ledna 1829 Purkyňovi do Vratislavě „že mé živobytí tak klidné, že mé kroky tak jisté. Zoufalost, reptání, rouhání působí tisícero bouří, kterými duch můj zmítán . . . Nicméně jako slunečnice po světlu blahodárném se točíme, živobytí, jmění, čest nasazujeme; a jaký to ples, jaká to rozkoš, když cetku nějakou na jevo jsme vypravili. Ani nejstatnější rek římský tak nevítězoslavil. My jako lidé v bájce zestromělí, plní citů, dobrovolí a horlivosti čekáme, kdo by ovoce snah našich česal a požíval; však i ten nemá odměnu očekávanou, protože nejlepší květ se vyřezává a tak celý vzrůst se hubí . . . . . Zmužilost, jednota a ctnota toliko nám by mohla pomoci. Však nevšímavost a rozmazanost, roztržky a rozbroj, temnost a zištnost nás psují.“ [1])

Pranepatrný odbyt zavinil, že Sedláček ustal od dalšího vydávání své Fysiky a dílu třetího ani čtvrtého již nevypravil. Nebyli tedy ani Sedláček ani Presl tak šťastni jako polský jejich druh Sniadecký, jemuž ze všech stran dostalo se za spisy jeho uznání a vyznamenání, — kdežto namáhavější práce českých spisovatelů nebyly oceněny ani od vlastních rodákův.

Teprve po sedmi letech (r. 1835) Preslovi dopřáno, že mohl druhý díl své Lučby vydati nákladem Vácslava Špinky, jenž řídil tehdy arcibiskupskou knihtiskárnu. Úprava tohoto druhého dílu (obsahujícího 318 stránek) valně liší se od úpravy dílu prvního: v sedmi letech oněch zvítězil již nový směr v české literatuře, a většina spisů tiskla se již latinkou, jíž vyšlo i dílo Preslovo. Druhé toto oddělení není tak významné pro rozvoj literatury české a pro českou terminologii jako díl první. Preslovi bylo tvořiti namnoze jen přídavná jmena ze jmen již obvyklých a známých. Vedle úsudku prof. dr. Vojt. Šafaříka [2]) jest tento druhý díl Preslovy Chemie spis „na tu dobu dosti nedokonalý,“ neboť tehdy „již od několika let Liebig a Wöhler účinkovali, jmenovitě už byli uveřejnili klasickou práci svou o silici hořkomandlové“ — avšak, dokládá týž soudce „in magnis voluisse sat est.“ Sluší ovšem v paměti podržeti Preslovu předmluvu při prvním díle, že nejsa odborníkem, práci takovou jen z ochoty na svá bedra vzal, jakož i to, že odřeknuv se všeliké odměny, sám při ní ještě oběti hmotné přinášel na oltář vlasti. Významně napsal Sedláček v úvodu k své Fysice: „Čím více překážek a těžkostí se namítá, tím více zmužilost (vlastence) roste, a byť i klesl a v naději jsa oklamán žádoucího dobra nenalezl, těší se tím vědomím, že potomstvo alespoň celého národu

[1]) Viz Světozor 1887, str. 643, sloupec 3.
[2]) Chemické Listy, 4. ročník, 1880.

jako již pokaženého a odrodilého nezatratí, nébrž mnoho hodných synů vlasti počítati a oslavovati bude."

Preslovo dílo stalo se úhelným kamenem všech dalších chemických spisů českých; v jeho šlépějích brali se Amerling, Kodym, Lambl, Šafařík a chemikové čeští doby naší, kteří spisy svými proklestili si dráhu i za hranice. Vyznávát dr. V. Šafařík: „Čtení Preslovy Chemie vzbudilo ve mně první polodětský interes v nauce chemické a touhu po zabývání se jí, jež oživována byla spisy a osobním vlivem Amerlingovým."

Reliquiae Haenkeanae (1825). Hospodářská společnost (1829—1830).

Rodák Chřípský dr. Tadeáš Haenke,[1]) žák proslaveného Mikana a nadaný i pilný spisovatel botanický, provázel roku 1789 výpravu vědeckou, již vláda španělská pod správou Malaspinovou do Ameriky vyslala. V Americe pilně botanisoval, pozorování astronomická i fysická prováděl a vedle toho velmi pilně sbíral všeliké přírodniny i předměty ethnologické. Roku 1796 zvolil si za byt Cochobambu v Bolivii, kdež i r. 1817 život dokonal. V červnu r. 1819 dostalo se výboru Musea Českého zprávy, že z dvanácti beden s rostlinami, lasturami a ethnografickými předměty, jež Haenke již r. 1795 do Evropy poslal, ještě sedm složeno jest v Hamburce.

Prostřednictvím nejvyššího purkrabí koupeny předměty ty od obchodního domu v Hajdě za 655 zl. c. m., a bedny r. 1821 šťastně dopraveny do Prahy. Avšak předměty byly již z valné části porušeny. S prof. Steinmannem, prof. Tauschem a prof. Zippem prohledl hrabě Kašpar Šternberk rostliny, a ježto mnohé z nich do té doby ještě popsány nebyly, učinili v sezení prozatímného ředitelství musejního návrh, aby vzácné a dosud nepopsané rostliny Haenkovy zobrazeny i popsány byly v díle, jež by Museum nákladem svým vydalo. Návrh ten přijat a redakce svěřena Karlu Boř. Preslovi.

R. 1825 vydány *Reliquiae Haenkeanae*[2]) ozdobené rytinami velmi úhlednými a pečlivě provedenými; výtečnou předmluvu k dílu tomu napsal sám hrabě Kašpar ze Šternberka a připojil i životopis Haenkův. Leč odběratelů bylo poskrovnu a náklad veliký; tím stalo se, že vydán pouze první svazek a ze druhého svazku pouze dva sešity. Ač dokončeno nebylo, jest dílo toto trvalým a vzácným památníkem vědecké činnosti našeho Musea.

Jednotlivé řády zpracovali botanikové té doby nejproslulejší a tím dodali trvalé hodnoty dílu tomu. Z českých botanikův účastnili se: F. M. Opic, dr. Karel Presl, jenž valnou částku celého díla zpracoval, a dr. Jan Presl, jenž zpracoval řád rostlin Tacaceae a řád trav; spolu s bratrem obádali rostliny šáchorovité.

Vedle Musea utěšenou rozvíjela činnost i vlastenecká hospodářská společnost již r. 1770 založená. K poučení rolníků vydávala sice již

[1]) Životopis Haenkův podán v Lotosu II. roč., v Živě I. roč., oba od dr. Weitenwebra, v Kobrově Nauč. slovníku, III. díl str. 571.

[2]) Seu descriptiones et icones plantarum, quas in America meridionali et boreali, in insulis Philippinis et Marianis collegit Tad. Haenke.

od počátku kalendáře a časopisy české, ale poněvadž to byly namnoze překlady z němčiny a druhdy dosti chatrné a nezáživné, nedocházely nijakého ohlasu u rolnictva českého, pro něž byly psány. R. 1823 stal se i náš Presl skutečným údem této společnosti a členem komise rozsuzující o spisech, jež cenou hospodářské společnosti měly býti poctěny. V tomto úřadě svém vybízel Presl Marka, aby „vyhotovil" národní knihu hospodářskou neb alespoň „předělal" Beckerovou známou knihu [1]) „na českou zemi;" nabízel se, že mu rád opatří i všecky pomůcky, [2]) jichž by se mu nedostávalo; ale Marek se do práce té nepustil. Zdali vůbec cena některému spisovateli byla přiřčena, vyzkoumati nám se nepodařilo, jakož ani vypátrati jsme nemohli, jaká byla další činnost Preslova v hospodářské společnosti.

(Pokračování.)

Jeseň.

Od

Josefa Pelcla.

Týden pobytu v rodné dědině rychle minul. Zítra jest mi odejeti. Stanul jsem na hřbitově podívat se ještě jednou na otcův rov. Povadlá tráva chvěla se větrem, spadlé, svraštělé listí se v ní převalovalo. Mrazivý vítr bouřil v haluzích břízek a lip u hřbitovní zdi a divoce, mocně se hnal kamsi v šerou, mlhavou dálku. Úzkostlivě třepetalo se listí na haluzích zbylé. Modravý dým, jenž na poli kdesi ze zámezí nesměle vystoupil, mžikem byl napaden; křivil se, uhýbal se, zápasil; ale krátkou dobu, a podlehl, v chumáčích po polích se převalil, mžikem byl rozsápán a rozvát. Beze sledu zmizel. Stádo krav nahoře, na nezoraném strništi, sestrkovalo hlavy a nepáslo se. Slunce rozlévalo se po zdech, planulo v oknech, bloudilo po křížích, ale neusmívalo se a nehrálo. Stíny honily se po polích.

„Že jsi se toho všeho nedočkal, jakou byl bys měl radost," loučil jsem se se zemřelým. „Zvolna mi plynuli dnové v stálých zápasech. Poklesávala již hlava, kalíval se zrak. Tys strasti se mnou sdílel, o mne jsi se bál. Ale nedočkal jsi se mého vítězství nade všemi překážkami. Jak bys se byl se mnou nyní radoval! Všecko, co mému štěstí v cestu se stavělo, jsem překonal — — Šťastná approbace, doktorský diplom, hezké místo, úspěch hned na počátku: slovem, štěstí se na mne rozesmálo. A na konec i tam v bohatém domě, jenž bílým průčelím z prořídlého, žloutnoucího sadu vystupuje, i tam mne za syna přijali, pocelovali. Kouzelný sen mých mladých let se vyplnil, milovaná, spanilá Klára bude mou ženou."

Blahem i hrdostí vlnila se mi prsa. Se hřbitova rozloženého kolem kostelíku, jenž nade vsí na vršku stál, rozhledl jsem se po známém,

[1]) Jungm. Historie str. 457, č. 1178.

[2]) Dopis Jungmanna k Markovi, 17. února 1829 (Musejník 1883).

rodném kraji. Tam v pravo, na šerém obzoru v mlhách a oblacích mohutný Praděd. Pak v šírý kruh rozstoupen, s čelem do nebes hrdě vzpjatým, trojí zamodralý horský val, s dědinami a městy po svahu jak bílými, drobnými skvrnami. A odtamtud až sem kolemkol rozlehlé, tiché lesy, nad nimiž krahuj lehce krouží anebo vrána, těžce s větrem zápolíc přeletuje. Tu i tam nad vrcholy lesů vypíná se štíhlá kostelní věž, tam v předu Jedle, tamo červené báně Zábřežské — — Vše, vše tak známo a milo!

Jak těžko se nyní rozloučiti! Jak ujdou mi dni, jež mi bude prožiti bez Kláry! — Jaké štěstí však, jaké blaho čeká mne pak, po nedlouhém rozloučení! Cítím, že jsem nejšťastnějším člověkem, a vesele sestupuji se hřbitova alejí do vsi prožit blažený večer na rozloučenou u Kláry a jejích rodičů.

Dole úzkým úvalem táhne se dědina, do dálky, až k lesu. Nažloutlými zahradami prošedávají nízké chalupy, bělají se dlouhé zdi statků. Hejno holubů snáší se nad nimi, posedá po střechách a zase poletuje. A tam za dědinou veliký čtverhran budov, tam ona!

Procházím dědinou. Všickni se ke mně mile a uctivě chovají.

Jak živě si představuji Kláru! Její ladnou hlavinku panensky něžných lící a milých, dobrých očí. Život leží přede mnou jak nepřehledný oceán, na jehož modrých, klidných vlnách v nedohlednou dáli tisíceronásobně se obráží jasné slunce.

„Pavle — Pavle — och, och!“

Ohlednu se. Na malé zahrádce u krajní chalupy stojí stará teta Hálová, o hůlku opřena. Levicí slabě mi kývá. Černá sukně jí větrem kol nohou divoce poletuje.

„Pro Pána svatého — Bože, Bože!“ zabědovala cípem tmavého šátku oči si utírajíc. „Neměj mi za zlé, již jsem tě ani nepoznala — — Ach, tak jsem již opuštěna, sotva na práh dolezu.“

Zavadil jsem okem o její modré, svraštělé rty a pohaslé oči.

„A jíst nesmím nic. Kdy bych lžíci něčeho snědla, nemohu dýchat.“

Záducha, asthma nervosum, myslil jsem, nese se k čivu bloudivému, z toho křeč vláken průdušinkových, výměna vzduchu v plících stížena, léku není. Již vyslechl jsem tento týden její nářky, trpělivě vyslechl, jí politoval, soustrast jí projevil i radu dal.

„Och, nic se mi nepolepšilo,“ zavrtěla nyní hlavou, „jaké pak léky — tratím se vůčihledě.“

Není pomoci, myslím. Byla jste mláda a zdráva, užila jste přece života. Přišel čas zemřít. I já jsem mlád, žiji, žiji — také dožiji, ale do té chvíle ještě dlouho, dlouho! . . .

„Když přede žněmi v Jedli svatá misie byla, *tak* bych byla ráda šla, inu *tak*,“ spínala uvadlé ruce, „až srdce se mi třáslo; nebylo, nebylo možno. — Až potom jeden misionář přišel sem a vyzpovídal ty nemožné.“

„Jaké nemožné?“

„Bylo nás kolik. Boček na stránce má také záduch, zdola asi tři ženské — však dvě jsou již nebožky — a Fabin, a stará Češka,

a kolik nás bylo — — A mne letos Pán Bůh navštívil, už ti myslím, milý brachu, jakživa — jakživa nebudu na jahody chodit.“

Znovu se rozplakala.

Pamatuji se na doby, kdy často bývala u nás, často přinášela mi z lesa jahody ve velikém, počernalém plecháčku, červené, šťavnaté, vonné jahody. Ah rozkoš! Z plné hrsti jsem je jídal, sedě na prohřátém kameni před domem a oka nespouštěje s velikého, hrdého kohouta, jenž hrozivě lalokem házel a široce rozevřeným okem mne strašil. Zlaté paprsky sluneční tiše planou hustou zelení mohutné lípy u domu. Neviditelné včelky a mušky kdesi nad hlavou ospale bzučí, moucha s duhovými křídly míhá se vzduchem. Hlasy cvrčků zmírají kdesi na mezích, stopených v zářící jasno, mezi vlnícími se zlatými klasy. Větřík lehký odkudsi zavane, počechrá teplou perutí mé vlasy, bílé jako len. Na střeše prohnuté vrkají a zobkují se holubi, vlaštovky s hlasným štěbotem vesele poletují. Všude zpěv, vůně. Teta stojí přede mnou, usmívá se a střídavě hned na mne, hned kamsi do cesty, do dědiny se zadívá. Tehdy, za svobody, vesnickou kráskou byla. Jak rád jsem ji dětskýma ručkama brával kolem krku a líbával na plné, krásně zardělé líce. Když mi později po letech zralá broskev na oči přišla, upamatovala mě na líce její sytou rudostí, planoucí na prožloutle bílé slupce. Hle, i její líce bylo tak jemně přidrsnělé, jako slupka broskví. Usmívala se a mezi plnýma rtoma blýskala se jí řada zdravých, bělounkých zubů. Její černé oči pozvednou se, popatří, a cos v těch černých panenkách hoří, plane, i v srdci hřeje. Hledí hned na mne, hned do vsi. A najednou zardí se, i čelo se jí krví zalévá. Poskočí, laškuje se mnou, v náruč mne béře. Zdvíhá mě plnýma rukama v kratičkých, bílých rukávech, zdvíhá mě do výše, nahýbá plnolící hlavu; i květovaný šátek jí s vlasů do zadu spadne. A náhle po špičkách Frantík Hálů přichází do dvora, mladý, statný jonák, přichází až těsně za ni, své dlaně jí na oči klade a její hlavu k sobě tiskne. Proč se ona jen tak vzpírá? Proč se tak vesele směje? Proč nevolá o pomoc? Hádá toho, onoho, jen na jeho jmeno nepřipadne. A jak dlouho pak spolu pod starou naší lipou stojí, za ruce se drží, usmívají se . . .

„Pán Bůh a všichni andělé,“ zahovoří nyní zase teta ze snění mě vytrhujíc, „mají radost nad takovým hezkým párem. Jak vám to s Klárinkou sluší! Kdykolivěk ji vídám v kostele, modlívám se za vás oba. Tomu bude teď, troufám — kolik pak, dvacet a pět, asi dvacet a sedm let, neumím to již ani spočíst, — dvacet a sedm let, kdy my jsme s mým nebožtíkem tak byli, jako teď vy. A jednou v neděli po požehnání, když jsme byli již svoji a já chovala prvního chlapce, tak sedíme s nebožtíkem na zahradě. A tehdy i vždycky, však víš, my tuze se měli rádi. Jak sedíme a na pole hledíme, a na lesy, on povídá: Madlenko, tak je mi těžko u srdce, když pomyslím, že jeden z nás dříve umře. Který tu zůstane, jak mu bude teskno — — Tak povídal, a vidíš, kdo tu zůstal.“

Och, myslím, tolik let! Za ta léta mé mládí zašlo, zašlo jako krátký sen. Půl mého života uplynulo . . .

„Brzy on chudák odtud se odebral. Sama jsem byla se třemi malými dětmi, sama na všecko. Dlouho mi Pán Bůh zdraví popřával.

Byla jsem mláda, tělo zdravé a silné, den ke dni zdravější, silnější. Myslívala jsem: buď Pán Bůh pochválen, alespoň ve zdraví života užiju. A stále práce plné ruce, v hlavě plno starostí. Tu třeba na louce strouhu vykopati, tu střechu šindelem pospraviti; bylo setí, byly žně, mlátili jsme. Bylo na to všecko mysliti a starati se, nebylo času, než jen chvilku v neděli, k němu chudákovi na hřbitov zajíti, a u něho se pomodliti. Byly starosti a soužení. A najednou jaksi síla mě opouští, život se ode mne stěhuje. Potajmu, nic neviděti, ale on sbírá se, tratí se, všady, ve dne v noci. Rád bys ho držel a nemůžeš. V noci ležíš, nespíš, vichora venku naříká, haluze bijou do střechy. Otevřeš oči — svatá Panno, on, můj nebožtík, tam ve dveřích stojí a ze tmy hledí mrtvýma očima — —“

Ne, u mne není ještě tak, myslil jsem. Ale přijde čas, přijde . . . Ne bez pohnutí zahleděl jsem se na tetu, jež znovu se rozplakala. Líto mi jí, opravdu líto. Jaký jsem to necita, ani nepomyslil jsem, jak se ona trápí. To zajisté hrozno, státi nad hrobem!

„Za dne se mi ulevuje, není ještě tak zle — ale jak sluněčko zajde, — och, otče nebeský —!“

Nebylo do té chvíle daleko. Rozhlednuv se úvalem, po jehož obou stráních se dědina táhla, před vichry a vánicemi v závětří schoulena, viděl jsem kotlinou na západ otevřenou, jak lesy hučící a vichrem zmítané kladou dlouhé stíny na pole zasmušilá a opuštěná.

„Tak bych ti ráda hoře svoje vypověděla, jak mi je u srdce těžko. Nic mi to nevymlouvej, nic — nic,“ potřásala hlavou. „To již já také všecko rozmyslila. Jak pak neumru? Už mne zaopatřili, už přišli sousedé a známí se mnou naposledy se rozloučit — už nebudu živa na světě.“

Nový příval větru ji vyrušil. Žluté listí válelo se po cestě. Pták jakýsi zpozdiv se, bystře letí, větrem se strany napadán, za ostatní družinou, jež za lesy na zasmušilém obzoru jak drobná zrnka maková v nakupených mracích tone. Odkudsi zanesl sem vítr zvuk vrzajících pluhových koleček, jež vracela se z denní práce domů.

„Nebudu již na světě, nastal můj čas . . . A co zde já, již tu nejsem nic platna, nepatřím než do hrobu. Starý člověk jest jen za obtíž. On má svůj rozum, a mladí mají svůj rozum. Onehdy jsem nevěstě prála, jak by co měla jako dobrá hospodyně začíti. Troufášli, co jsem se pak naplakala? Oni si na ležení hodnou dobu šuškali, a já jen tam na lůžku ruce spínám. Povídala jsem synovi — kdy pak to bylo, někdy z jara, — povídám Vendelínovi: ‚Vendelíne, kdy bys do Protinova len nesel, nikdy se tam nedařil.‘ Inu, bylo po jeho. Co bývalo, po tom nic. Všude nové pořádky. Já si to tuze často rozmýšlím, jak ten svět chodí. A nic neváží si starých časův, a tenkrát bylo přece jen jinak. To už není, co bývalo. Byla jsem malé děvčátko, jen tak od země, šla jsem po prvé s tatíčkem přes pole do Jedle na pouť. Jdeme, jdeme, oni mne vedou za ručičku. A když tamhle na Hejnici přijdeme, tak mě již nožky bolí, a tak se mi zdá cesta hrozně dlouhá. A tam s vrchu viděti nejen naši dědinu, ale i ještě jakési jiné za lesy. A hned se mi tak zasteskło po matičce a hlasitě jsem se rozplakala. A tatíček povídají: ‚Nožky bolí, Madlenko, nožky? Tatíček tě v náručí ponesou.‘

Měli, dobře si pamatuju, na sobě soukenný kabát, jak tehdy nosili. ‚Ten jsem měl na svatbu,‘ říkávali, ‚ten bude trvat až do hrobu.‘ — Již všecko pominulo, všecko. Třeba odevzdati se do vůle Boží, sečetl dni života. Ale jak tam předstoupíme před jasnou tvář Jeho? Jak tam s námi bude? Jak tam bude? Odpustíli nám On všecka naše provinění? Krev za nás prolil, smrť podstoupil, a my z hříchu do hříchu jdeme . . .“

Tázavě na mne pohlížela těžko pozvedajíc levici. Čím pak ji potěšiti? Stydím se nějakou hloupost říci — — A já, což, budu chytřejší, dobře budu žíti, dle zásad . . . A hle, již dlouho stojím, třeba jíti, čekají mě. I krásný život mě čeká. Svatba z jara, a život s Klárou v tichém pohorském městečku. To vše přijde teď a pak teprve — — Nač o tom rozvažovati? Nač kaliti sobě jistou naději velikého štěstí, radost ze života? — Ale v nitru mém přece stín se rozložil, jako by tam tmavá, nedohledná propast se otvírala. Nový, posud nepoznaný cit hrozné prázdnoty, temný, skličující dojem něčeho neodvratného stiskl mi srdce.

Mimovolně ohlížím se zpět na hřbitov. Vítr hučí, po nebi ženou se rozervané mraky. Dlouhá kostelní okna žhavě planou rudými červánky, i báň na věži plane a křížek na ní vysoko pod tmavým nebem svítí.

„Jak *tam* s námi bude?“ běduje teta dále. „Tu člověk pracoval, od rána do noci, sháněl na daně, na sůl, a aby zbylo alespoň na pohřeb. A náhle dokonal věk života. Přijmeli nás On milostivě? . . .“

Ne, nemožno mi déle zůstati. Rozloučím se s ní.

Listí valem se stromů padalo. I okna chalup zlatorudou září se vzňala, jak by tam žár ohně byl utajen. Černými bezlistými haluzemi rozlévá se nachová záře, že nezdály se ani o poslední listí oloupeny, ale zality mladými, nadějnými pupeny.

Rozloučili jsme se.

„Ty zítra již odjedeš?“

„Zítra.“

„Dalekoli?“

Jmenoval jsem okresní městečko pod Hostýnem, kde jsem se minulou zimu usadil a praxi zahájil.

„Tak dej ti Bůh štěstí — a spolu, s Klárinkou, abyste dlouho živi byli v radostech. Já již na vaši svatbu nepůjdu.“

„Proč byste nešla — z jara bude jistě.“

„Do jara —“ a teta zamávala rukou.

A zvolna své zakalené zraky od země pozvednuvši, dlouho mi patřila do očí.

„Tak již — tak naposledy — —“ a stiskla mi ruce.

Jak zahradou do chalupy se vracela, listí hustým, pestrým lijavcem neslo se po větru, že ztrácela se skoro mým očím. Vítr její sukni rval a nadouval jako plachtu lodi, jež z přístavu vyjíždí na šíré, neznámé moře.

Postál jsem ještě v zamýšlení. Slyším tlukot svého srdce, zdá se mi, že v něm něco se vzpříčilo a nechce se poddati. A najednou vlna od srdce se zdvíhající stoupá výš a výše, až do hrdla, jež jako by někdo stahoval.

Vyjdu na cestu. Hle, z daleka již vidím svoji Kláru. I ona mě poznává, nahoře se zastavuje a kyne mi rukou.

Jako v mlze ji vidím tak šťastnou, tak rozkošnou. Lehce chvěje se jí péro na klobouce, vítr opírá se jí do šatů, je viděti těsně přiléhající botky na bystrých nožkách. Tělo její zdraví, mladost, lepý soulad. Z jasných očí září vědomí vlastní krásy a srdečná láska.

Zaradoval jsem se a pospíšil nahoru.

Ze znělek Aug. E. Mužíka.

Epištola.

Ó nevím, nevím, kterak v duši tvoji
bych nalil dosti oleje, by vzplála
v ní láska jako lampa věčně stálá
k těm ideálům, jež tě s nebem pojí.

Nic síly nedá v života ti boji,
než ona láska. Kdy by duše bála
se jíti v před, kde plamen pouště sálá,
tvůj ideál jak ledovec tam stojí.

A pozvedá své chladné, klidné téme,
jež ohněm nebes bez konce se svítí
výš, stále výše nade všední žití.

Nechť slepci nezří ho. nechť mraky temně
jej zakryjí, Bůh za mrakem jej hlídá,
a lepším budoucím jej v dostup vydá.

Večer.

Ó soumračná ty chvíle bezehlesá,
kdy vzpomínka jak tichá lampa budí
se náhle v lidské, dumou stmělé hrudi
a s mrtvými tam hrobním svitem plesá!

Klid sešel na zem, vstoupil na nebesa,
klid tam, kde srdce nelásky led studí,
a rosa v poušť, jež v samotě se trudí,
a útěcha, kde živý k hrobům klesá.

Pod večer mocnou žertvou k Pánu světů
se vznítí naše touhy, odříkání,
modlitba lidí — ušlapaných květů.

A s hůry jako odpovědi Boha
a slova těchy, smíru, slitování
se ozve zvonů nekonečná sloha.

Matčin nebeklíč.

Jak od prabáby své jej podědila —
té praděd zas jej koupil dárkem lásky —
má matka, v čele bezpočetné vrásky,
a hlava již tak schýlená a bílá

se modlila v něm, v ony listy vpila
se mnohá slza, světlé dětské vlásky
tam rosíc, jako v poli mladé klásky
by hojná sprcha z jara porosila.

Jsou žluté, zvetšelé ty křehké blány,
a mrtvy oči, které četly na nich,
a modlitby jsou niveč rozevlány.

Leč jako hvězda hyne v svitech ranních,
s mým životem tak modlitba mé matky
se stále mísí v míru úsměv sladký.

V tom starém chrámě . . .

Kdy západu zář na pruh úzký slitá
plá za Hradčany nad večera tůně,
to jak by krev tam plála ve koruně,
již návrší kol Praze v skráně vplítá.

Tam majestátem kamenných rouch krytá
spí mrtvá sláva na svaleném trůně,
a s prachem rozpadá se v hrobu lůně
v tom starém chrámě u svatého Víta.

Tam stíny světců, králů šerem chodí
tam erby pukají tak smutně, zvolna,
a dumy táhnou opuštěnou lodí.

Řad mrtvých králů nové neuvítá,
modlitba mrtvých za mrtvé zní bolná
v tom starém chrámě u svatého Víta.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

Sotva Bůh den dal, přišla zas. Nemocný trpěl strašně, při úplném vědomí; nic bolestem v zlomených údech úlevy nedalo. Jizba pořád byla plna, všichni soudruzi i ženy jejich navštívit ho přišli. — „Umřít musím," bědoval na lůžku svém, „umírám, smrt cítím . . . a kněz nejde."

V poledne kněz přišel i s třemi muži, kteří proň se vydali. Pozdě v noci do Rehberka došli, časně ráno s ním společně vypravili se. Nebyli by došli, kdy by na štěstí Máderští už půl cesty do Pürstlinka nebyli prorazili, protože v pile bylo potřebí klad, jichž po svátcích dovážeti hodlali. Z Mádru do Rehberka cesta přec už byla schůdnější, ač místy hlubokými závějemi zanešena.

Když ráno vyšli, pohoda se změnila; vlažný vítr od jihu jim do obličejů vál, na jižním nebi kupily se mraky. Mlčky, s tělem Páně pod pláštěm bral se s nimi kněz, mlaďoučký, krátce před tím časem vysvěcený, vysoký, štíhlý, jiného světa dítě. Bylo jim ho líto, báli se, že té cesty nesnese; hledali proň povoz, ale nenašli. „Bude táti," tvrdili sedláci, „dobytek i sáně v závějích uvíznou." Musili se vydati pěšky. Cesta bez konce, s vrchu dolů, zase do vrchu; sníh pod nohama povoloval, v hrudách na podešvy se lepil. „Je mu zle, pane pátere," pobízeli, „tuze je mu zle, sotva na živu ho zastanem." Rychleji, rychleji ucházeli, co síly stačily; ubohému mladému knězi studený pot strachem vyvstával, když pomyslil, že by pozdě s útěchou přijíti mohl. Bylo vidět, že k Všemohoucímu se modlil, aby mu dal sílu, aby měl slitování s nešťastným trpitelem, který tak toužebně ho očekával.

Už byli za Mádrem uprostřed černého lesa, který obzor jim uzavíral; zde byla chůze lepší, protože stromy před větrem chránily. Poslední hodina však byla nejhorší; cesta neproražená, kněz na obručích choditi neuměl, pod ním sníh se bořil, že přes pás zapadal. Museli ho vzíti mezi sebe, téměř ho unášeti.

Konečně přišli. „Je živ?" volali na jakousi ženu, která, spatřivši je z daleka, vstříc se jim brala.

„Živ! živ!" odpověděla, „ale sotva hodinu vydrží; chrlí krev."

Vstoupili do ubohého příbytku. Matýsek skoro umíraje obrátil ke knězi oči; takové nebeské štěstí v tom pohledu, že kdo viděl, do smrti nezapomene. Takový ubožák, jeho celý život jedno strádání, bez konce lopota, dření a práce, ale šťastně umírá.

Raněný vyzpovídal se, přijal tělo Páně, a klid duši se vrátil; za dvě hodiny skonal.

Venku se rozprostřelo šero, Luzný i Marberk zmizely v černých oblacích, o stráně Plattenhausenu odrazil se příboj mraků, na planinu Pürstlinskou se převalil. Zaskučel vítr jako teplý föhn Alpský, setřásl

se stromů hustý sníh, který větve kryl i rozčechranou chvoj. Vlažné kapky deště padaly na sníh s účinkem kapek roztavšího olova.

Revírník, který k sobě pozval mladého kněze, když povinnosti úřadu svého zadost byl učinil, obrátil se k hosti svému: „Nelze vám odejíti, pane pátere, ani do Mádru byste nedošel; za dvě hodiny sníh tak bude rozmočen, že v té ledové kaši byste utonul.“

„Mně jen o jedno běží,“ odvece kněz, — „náš pan farář je staříčký, kdy by jinde něco se událo —“

„Nic naplat, kdy by mor v širošíré vaší osadě vypukl, nemůžete odsud; buďte rád, že jste se sem dostal. Zdá se, že Bůh sám chtěl, aby nezemřel onen chudák bez vaší útěchy.“

Rozhovořili se pak o slastech duchovní správy v těchto nelítostných horách; Rehberský pan kaplan ovšem mnoho zkušeností neměl, avšak i ta trocha postačila, by mladou paní poděsil. Lid je v celku hodný a dobrácký, při tom však surový, nevzdělaný, plný nesmyslných pověr a divných názorů mravních.

„Tací jsou lidé,“ pokračoval kaplan, „ale horší je příroda, ta tu slitování nezná. V opuštěnosti žijeme na faře, bez společnosti duševně a vzděláním nám rovné; to ducha moří. Pak ven v zimě v létě, za vedra slunečního, za deště a mrazu do špinavých děr plných nečistoty a nákazy. Nevím, jakým divem náš pan farář tu žije plných čtyřicet let, ale u něho už přes dvacet kaplanů se vystřídalo, z nichž tři v mladém věku umřeli; ostatní žádali pryč, ježto buď námaha jim zdraví podvrátila, buď odloučenost, samota duši zkázou hrozila. Kněz je člověk jako jiný, na to se tak rádo zapomíná. Pak často tvrdý, nemilosrdný ortel se pronáší, a nikdo neví, jaké bouře, jaké boje ubohé srdce přestálo.“

Samota duši zkázou hrozila! Příručímu nebylo jaksi volno při slovech těch, hlava na prsa se sklonila, oči na podlahu se zahleděly. Mladá panička se zachvěla, ta slova divně se jí dotkla, ani nevěděla, proč.

„Zkázu na duši?“ tiše se ptala — „a vy?“

Pohledl na ni přísným a přec laskavým okem: „U nás je říkání,“ odtušil klidně, pln pokory. —

Nebyl radostný onen boží hod vánoční; v srdcích bylo smutno, pochmurno jako v přírodě. Jinde lidé se veselí u teplého krbu, narození Páně v milionech srdcí dochází ohlasu; zde příroda v zimě radovati se nedá, buď upne člověka do čtyr stěn příbytku, k úplné nečinnosti ho odsuzujíc, buď, aby co zmeškal dohonil, do úmorné lopoty ho žene, všeliká osidla životu i zdraví kladouc. Veselost jest dcera práce s oddechem se střídající; aby se jí dařilo, třeba pospolitosti a sdružení. Báje o idylické samotě zrodila se v mozku básníků, lidí rozkošemi přesycených nebo namáháním unavených.

V noci obrátil se vítr, od západu vál; déšť proměnil se v drobný sníh; šero zas jako počátkem zimy. Dobře bylo, že utuhlý mokrem sníh pevně ležel, jinak by metelice všecky cesty byla zasypala, všecku práci lidskou byla zničila.

„Není možná, pane pátere, nelze vám se vydati,“ pravil revírník, když kněz k odchodu se chystal. Padající sníh nedá prozříti, stopy

zavívá; neomylně byste zbloudil, tím spíše, ježto sotva kdo z dřevorubců by s vámi šel. Budeli zítra jen trochu pohoda, odvezou zvěčnělého bez toho k vám a pak půjdou všichni ho doprovodit; vyšlapou cestu, lehko se vám půjde. Nezbývá nic jiného, už námi musíte vzíti zavděk."

Kaplan nahledl, že nezbývá než oddati se do vyšší vůle.

Druhého dne bylo jakž takž. Burácel sice vítr vlhký, mrazivý, nesněžilo však, jen chvílemi padaly drobné krupky. „Je to štěstí," povídali dřevorubci sborem, i plačící ženy se dosvědčovaly. Ráno, jen svítati počalo, tři z mužů došli si k revírníkovi, žádajíce za dovolení, by směli nebožtíka odvezti k věčnému odpočinku do Rehberka. „Půjdem s ním všichni," pravili, „byl druh náš po mnohá léta; snad dnes ještě, snad zítra se vrátíme, jak Bůh čas dá." A jeden dodal: „Pohody třeba užiti; kdo stojí za zítřek? Jsou případy, že tři, čtyři neděle nebožtík v domě leží, než na hřbitov odvezti ho lze." Revírník ovšem zhola ničeho nenamítal, dosti slyšel o takých případech; ani slovem se nezmínil o nutné práci, ba přislíbil, že sám pohřbu se súčastní, jak ostatní.

Stloukli rakev ze čtyř hrubých prken a dvou prkének; nemajíce černé barvy, nenatřeli jí, toliko režnou plachtou přikryli a na sáně naložili. Zapřáhli do saní čtyři kravičky, i hnul se průvod, sotva sluníčko rudou září olemovalo trhané mraky a šedé mlhy k východu spějící. Že však bylo sněhu mnoho a krávy po břicho zapadaly, třeba bylo prorážeti jim cestu lopatami a rýčemi. Vše, co na Pürstlinku žilo, provázelo zvěčnělého na poslední jeho cestě. Některé ženy ovšem, mezi nimi i mladá paní revírníková, jakož i děti, došedše ke kříži asi tisíc kroků za myslivnou směrem k Mádru stojícímu, opět se vrátily, ostatní pojal les, kterým cesta vedla. Tuhá práce i tato poslední pocta, kterou druhu prokazovali. Prorazili kus cesty, odmetli sníh, udupali dráhu, opět za rakev se vrátili; společně, jednotvárným tónem pronesli modlitbu, sto, dvě stě kroků za rakví kráčeli. Nové závěje. Znova jim bylo ku předu se dáti, znova dráhu raziti. Kdo ví, zda by dopoledne byli přibyli do Mádru, kdy by tamní lidé, zpraveni byvše, že budeli pohoda, pohřební průvod na cestu se vydá, nebyli vstříc jim přišli a cestu upravili.

Od té chvíle přišel pořádek do průvodu; po dvou za rakví kráčet nepřestávali. Ženy majíce hlavy zahalené v černé šátky, bradu a ústa pak v bílé, tiše plakaly; tváře mužů byly nehybné, jak z bronzu vyřezané.

„Chudák Matýs," pravil jakýsi stařec z Madru došlý, „brzy odešel! Ale slávy se mu dostalo, rád ho Pánbůh má! Pan páter ho doprovází až z Pürstlinku; třeba nebyl v ornátě, ale přec ho provází. Komu z nás se té cti dostane?"

Posvědčil druhý, hlavou přikývl: „Nu, zasloužil si slávy," vece; „mnoho ubožák zkusil, těžké bylo navštívení. Čím se provinil, těžce toho odpykal."

V Mádru průvod ani se nezastavil, teprve v Chynicích trochu si oddechli, něco pojedli; pak dál, dál, s vrchu dolů, zas do vrchu, zas dolů až k průplavu, zas nahoru přes Schätzenwald a Schlösselwald, podle staletého bukového lesa, po němž dnes jen nepatrná zbyla pa-

mátka. Ve tři hodiny odpoledne stanuli před Rehberskou farou; starý pan farář, byv jakýmsi hošíkem ze Schlösselwaldu o blížícím se průvodu zpraven, v ornátě vstříc jim vycházel.

„Pane pátere, pro Ježíšovy rány!" křičel jakýsi pronikavý ženský hlas, „hned, bez meškání na Grünberskou huť! Od včerejška tam umírá babička. Velebný pan farář nemohl, musel dnes ráno k starému Wastlovi na Sekerskou stráň; před hodinkou se vrátil, všecek utrmácen."

„Již jdu, již jdu!" vece mladý kněz, vyměniv málo slov s farářem.

Průvod z Pürstlinka přibylý odebral se do kostela, kde rakev vykropili, co hrobař na rychlo zavolaný vykopal hrob; několik mužů mu pomohlo, aby práce rychleji se vykonala.

Již se silně přitmívalo, když žluté hroudy se sypaly s třeskotem na prostou rakev, poslední lůžko ubohého Matýska. Poplakala žena, pokvílely siroty, poznamenal kde kdo křížem čerstvý rov, a ticho zavládlo na malém hřbitově.

Venku, u dveří hřbitovních na kolena do sněhu padla usoužená žena, rukama zalomila. „Co bude ze mne? co z dětí? Můj Bože, proč jsi nás opustil!"

Přistoupil k ní revírník. „Upokojte se, matko! Dopíšu knížeti pánu, že manžel váš v jeho službě zahynul; kníže pán vás neopustí!"

Ba neopustí! Jdi do širých hvozdů Pošumavských, milý čtenáři; projdi je na všecky strany a ptej se. Krutá je práce, nemilosrdná je příroda, ale není člověka poctivého, jehož by kníže Schwarzenberg v hladu a bídě byl zůstavil, když člověk ten v jeho službách pracoval. Nenamítej, že prostá je povinnost, postarati se o ty, z jichž kdo mozolů tyje — ba, poptej se, zda zbohatl kníže z nevlídných hvozdů těch, zda výnosné v nich hospodářství.

Pürstlinští po pohřbu sešli se v hospodě, pohodovali, popili na čest a slávu zvěčnělého Matýska, a ráno, ještě než slunce vyšlo, opět na cestu k domovu všichni pospolu se vydali. Revírník s příručím strávili noc na faře; když pan páter se vrátil z Grünberské huti, oba už spali. Jak byli přišli, tak i s dřevaři svými společně se vrátili.

VII.

V Pürstlinku všecko se vrátilo do starých, obvyklých kolejí. Se Špicberského smyku sjížděly jako dřív, jako by se nic nebylo stalo. Bylo tam živo i hlučno, až poslední kláda, poslední poleno dole se octly. Pak nastalo vláčení trámů do Mádru a k nádržkám, práce k nevypsání těžká, namáhavá. Snad bylo dobře, že pohoda nepotrvala; přišly nové sněhy, nové chumelice, nové tmy a mlhy, které všecku práci přetrhly, k dlouhé nečinnosti odsuzovaly; tak střídaly se doby svízelův i nudy.

A jako venku mlha i sluneční svit, déšť i mráz, mrtvé ticho i burácení větru se střídaly, tak i v srdcích těch, jež osud postavil v odlehlé tyto končiny, jinému urvav je světu, bouře touhy s mrtvou střídaly se skleslostí.

Příruční zase se vrátil k úmyslu svému povznesti, poněkud vzdělati prosté děvče, dítko lesů těch. Pohněvali se zase, opět se smířili. Na mladou paní v myslivně opět a opět přicházely černé myšlenky, touha po domově a jiném životě. Masopust! Bože, jak bývalo v Budějovicích! Maminka obskakovala, stužku, květinku připínala, aby Zdenička byla hezká. Parketovaný sál, samé světlo. — „Až já budu zahradnicí, salátu ti dám —“ jak jí zněl v uších, ten třasák. Hlouposti! vždyť už není tak mladá. — Ale maminku kdy by tu měla, aby jí povídala, jen den kdy by ji tu měla, jen hodinku! Pořád ta stará Nany, která, když nemluví o kravách a vepřích, naplňuje fantasii její nesmyslným povídáním o strašidlech lesních, vzpomínáním na všecky nehody a neštěstí, které po čas jejího života a sto let před jejím nanarozením se udály v širošírých lesích, jak českých tak bavorských. Nemohla si pomoci, hrozná tesknota na ni chodila, tak že plakala, až ji oči pálily.

Když pak viděl manžel její uplakané oči, zarosené řasy, neušlo jí, jak velice se rmoutí. Tak dobrý, srdečný, šlechetný byl, a tak krásný v mužné své síle! Měla ho ráda, ó, velmi ráda, o tom v pochybnostech nebyla. Vzpomněla si na své družky, které před ní se provdaly. Tu byla Stáza Kovářovic — vzala si aktuára. Fuj! Tenký jako provázek, suchý jako šindel, na lících několik chloupků, které bez ustání přičesával. Pak tu byla Márinka Kostecká. Ta udělala štěstí! Dostala trojnásobného domácího pána, tlustého jako sud, ač mu bylo teprve třicet let. Ten člověk patrně odříkával denně od rána do večera litanii: Vepřovou pečeni! Skopovou kýtu! Martinskou husu! Paštiku z husích jater! vyslyš nás! Od prázdného žaludku! — od sklenice čerstvé vody, vysvoboď nás Pane! atd. A což teprve Amálka doktorovic, tak hezké děvče, a takového komedianta si vzala, toho Bečvářika kupce, který myslel, že má ukrutného ducha a samé hlouposti mluvil, jako tlampač o selských veselkách. Jak by jí všecky ty záviděly, kdy by ji viděly po boku jejího manžela, takhle na náměstí pod loubím nebo v městském sadu. To by přec nebyla hříšná pýcha, kdy by se jím pochlubila. To je to! Neníli to k zoufání, že žádná, žádná neví, jak je krásný a statný?

Ale ještě něco tou hlavičkou se vrtělo. Příroda nadarmo nevštípila v srdce ženám touhu po maminkování; nemajíli vlastních dítek, přenášejí mateřskou něžnost na jiné lidi, třebas i na němou tvář. A Zdenička mateřskou starostlivost přenesla na — příručího. Chudák, tak mladý, o celá dvě léta mladší než ona, a tak sám tu, bez matky, která by ho varovala. A měl by toho potřebí! Neniliž to hrůza, tak nadějný mladík, a spouští se s takovým nevzdělaným děvčetem. Ve dne v noci ji ta myšlenka hnětla; tak ráda by pozdvihla výstražného svého hlasu, jen kdy by se to slušelo. Byla přesvědčena, že by mladík na její slovo dal, tak něžně, tak v pravdě mateřsky by mu domluvila. Řekla to muži svému, ten ale prostě jí odpověděl: „Je to marné, Zdeničko; kdy by chtěl poslechnouti, byl by dal na má slova.“ — Však ona by to jinak s ním uměla, v takových věcech mužští nemají taktu. — Ošklivá holka, ta Katy; nemohla se na ni bez hořkosti podívat. Jak se může opovážiti, taková — ? Řekla jednou svému manželu, že nejlépe by bylo oženiti Svijanského, aby z těch pout se dostal. Smál se

jí; nač prý by se příruči ženil, jak by ženu uživil? Ona, že ví o bohaté nevěstě, tuze bohaté. Na to manžel, že příruči vůbec se ženiti nesmí, ženatého příručího že by žádné panstvo do služby nepřijalo. Bylo jí to s velikým podivením; prohlásila také, že to jest bezcitnost a ukrutenství; nebylo lze jí to vymluviti.

Leden, únor, březen — připlížily se jeden po druhém, stejným líným krokem přešly a zapadly v klín věčnosti. Sněhu pořád více, v březnu ho bylo nejvíce, protože nové spousty napadly a staré se nepohnuly; ale ke konci posledního toho měsíce přiletěly divé vichřice. Táhlým zvukem, bez ustání kvílela Meluzina, hučel vítr, praskaly větve setřásajíce husté přikrývky, jimiž oděla je zima. Neslýchané, strašné zvuky vydával les, jichž původ marně bys vyložiti sobě hleděl. Třeskot i praskot i šum, štěkot i vytí, chechtot i nezemských obrovských bytostí lání, ston a pláč.

Oteplil se vzduch dlouhým dnem, nastalo dusno. Rozplakala se nebesa a déšť, časem hustý a drobný, pak zase přívalem padající, jal se splakovati s povrchu zemského sníh. Tisíce praménků se utvořilo pod ním, hluboké bystřiny, v nichž voda šumně se sbírala, proryly za krátko bílou hladinu. Žlutým, ječícím proudem uháněla zmohutnělá mladá Otava, břehy s sebou unášejíc; sto kalných potoků do objetí jejího spělo. Kdy by nebylo ranních mrazů, vody ty postačovaly by, aby všecka města podél zlatonosné řeky dočista byla zatopena; ale ranní přítuha spoutává zběsilost jejich a nepřipouští, aby rázem spousty sněhu roztály.

Duben je nejhorší měsíc; více ještě než prosinec všecky lidské tvory v domech vězní. Ráno kluzké náledí, odpoledne a večer nesmírná bělavá břečka, voda, kam jen noha stoupá. Na severních polohách tytéž závěje na mnoho metrů hluboké. Kam slunce nevniká, sníh houževnatě se drží, vodu s nebe padající napřed do sebe vssává jako houba, později tvrdne a tuhne tak, že voda po něm stéká jako po kamenných deskách; v květnu pořád ještě ty závěje ve stínu lesním, ba i v červnu ještě na některých místech se s nimi shledáš.

Ale duben minul jako celá zima; přišel květen a s ním jaro. Vyrážela hustá tráva na výsluní, vyskákaly pupence na všelikém křoví. Teplé vláhy dostavily se a v průvodu jejich rachotil hrom, jehož rány stráně a lesy bez konce odrážely.

Živo bylo v myslivně. Mladý kníže přijel s několika kavalíry na tetřevy a tetřívky. Hajnému nastaly nemalé trampoty; jemu bylo upravovati cesty do bezedných močálů, vypátrati stanoviště tokajících kohoutů, přiváděti pány k ráně. I na revírníka a na příručího došlo; ve dne v noci nebylo klidu. Ale, zaplať Pánbůh! duben minul, zima se poroučela. Panstvo bylo ve výtečné náladě; za jediný týden postříleli pět kohoutů, hajnému diškrece jen pršely. Mladá paní jen zářila; práce bylo dost, páni v myslivně nocovali, v myslivně se pro ně strojilo. Za to, jak dvorní byli ti páni! Věru, nebyla koketka, ale, kdež narodila se a vyrostla ženská bytost, jíž by srdečko nezabušilo, slyšíli: „Toť roztomilá panička, hezoučká, jako růže . . . Škoda jí, že tu v samotě kvete, její místo jinde by bylo.“ A mladý kníže dokonce děl, manželu jejímu po patriarchálním spůsobu Schwarzenberském tykaje: „Slyšíš, Kořáne, tys poťouchlý ferina — kde pak jsi tu hezkou

ženušku ulovil? Dej si na ni pozor! Ujišťuji tě, že co je lesních v Šumavských hvozdech, žádný takové krásky nemá.“

Mezi těmi pány šlechtici byl jeden mladý hrabě a ten, ďas ví kterak, vypátral Katy. Neušlo žádnému, Svijanskému ovšem nejméně, že panáček tento, kde jen mohl, otáčel se blíž hajnice, hledě všelikým způsobem dívku uviděti a s ní promluviti. Všickni démonové žárlivosti probudili se v srdci příručího, a přec mu nezbývalo než mlčeti, ba kníže ke všemu ještě přidělil jej onomu šlechtici. Pomysleme si, jak mu bylo, když hrabě následujícím as tenorem k němu mluvil: „Vy, eh, tento, čert holka, samý oheň, eh, eh — z těch očí něco kouká, he . . . Však vy budete vědět, co? Patrně z kamene není, eh, eh . . .“

Jednoho rána dokonce hrabě zůstavil tetřevy ostatním a prohlásil, že zůstane doma, že ho bolí nohy; druzi se potutelně smáli, vědělť, jaké ty bolesti byly. Příručí byl přidělen jinému kavalírovi. S jakými city šel na hon, netěžko sobě pomysliti. Pan baron R . . ., jemuž měl býti k ruce, pán už poněkud obstárlý, nemluvil mu sice o Katy, měl však onoho dne čemu říkáme smolu; přišel dvakráte k ráně a po každé se chybil. Osopil se na Svijanského: „Vy jste trulant! tím vy jste vinen! Spíte snad?“ — A kníže pán, jemuž baron si stěžoval, že Svijanský mu pušku v čas nepodal, dobral si ho: „Svijanský, ani bych si byl nepomyslil, žes takový nešika! Jdi střílet babky!“

V mladíkovi všecko vřelo; divé myšlenky v jeho duši se rodily. Připadal si jako bídný otrok, jemuž bezohlední velitelé i srdce z těla vyrvati směli, aniž mohl slova říci. Kdo měl právo ke Katy? Což jí nemiloval, ač ještě předevčírem opak si tvrdil? Zlořečená Katy! Což pohledem svým, řečí očí svých, ono hrabátko přímo k podnikavosti nevyzývala? Ale hrabě mohl věděti, že jest jeho — čí by byla, když krom něho nikoho tu nebylo? Takovým způsobem po sobě šlapati nedá, aniž dovolí, aby nejsvětější city jeho byly uráženy. Nejsvětější city! Tou dobou byl skutečně přesvědčen, že byly svaté — ale nebylo tomu dávno, co svědomí jeho jinak je zvalo; ale to nic nedělá, nyní byly svaté, byly nejsvětější!

Pan hrabě je kavalír. Dobře; ale kavalír je člověk zrovna tak jako on, a nemá práva, rváti mu srdce z těla. Nemá, hrom aby do něho! Však se přesvědčí ještě dnes, a jestli — běda oběma! Skolí ho zítra v lese, kde tak mnohý již s duší se rozloučil — skolí ho jako dravé zvíře, ať cokoli z toho pojde. A ji uškrtí, slotu nehodnou . . .

Takové byly jeho myšlenky, když onoho jitra z honby se vracel.

Vrátili se; stolovali, hodovali páni, on jim přisluhoval s druhými mysliveckými, i onomu mladému hraběti, kterého patrně nohy už nebolely; naléval mu sklínku za sklínkou, celé peklo maje v srdci. Slyšel, jak někteří si mladého kavalíra „nevinnými“ žerty dobírali. Ten se zubil, tu a tam slůvko prohodil, patrně aby jim pořádné laskominy udělal — jeho tak málo při tom dbali, jako honicích psů pod stolem. Ukáže jim, ukáže, i kdy by to pravda nebylo, i kdy by panáček jen tak se chlubil! Což pak jest se ctí takové věci ve společnosti přetřásati, jimi se pochlubovati?

K večeru došel si na Katy. Vyhýbala se mu, vymykala jako hladká zmije; přec na konec v průjezdě ji zastavil, za ruku uchopil: „Osobo mizerná, co to s tím hrabátkem děláš?“ — „Pusť mne, budu křičet!“ — „Nepustím, křič, jak chceš.“ — „Pusť! . .“ — „Jak se ozveš, zabiju tebe i jeho!“ — Z jeho očí plál děsivý, hrozivý žár, lekla se ho, po prvé tak ho viděla. „Zbláznil jsi se?“ ptala se tiše, „což pak jsi mi, tři dni jsou tomu, nevypověděl lásky? Což pak jsi mi neřekl, abych si našla, koho chci?“ — „Tedy přece?“ — Stisknul jí rámě, až bolestí zaúpěla. V tom vycházela z jizby její matka. Odstrčil ji od sebe tak prudce, že bez mála by k zemi byla upadla; matka viděla ji vrávorati. „Co se tu děje, Katy?“ — „Nic; to jen tak; myslím že je opilý.“

Mladík uháněl z hajnice, jako by pekelná smečka v patách ho pronásledovala . . . .

Syré, pošmurné jitro. Trhané mraky uháněly po nebeské báni; tma vůkol, na východě sotva lehounce se šeřilo. Chladný větřík šuměl v rozčechraných větvích smrčí.

„Tak tedy na Vogelsteinskou nádržku?“ tázal se mladý hrabě příručího, který opět přidělen mu byv, do lesa s ním právě vstupoval. „Ano, hraběcí milosti.“ — „Nu, a co myslíte, bude tam kohout?“ — „Sám jsem se nepřesvědčil, ale hajný mne ujistil, viděl ho tam třikrát.“ — „Eh, eh . . . proč mi tedy nedali hajného s sebou, když ten ho viděl, proč vás, příteli, eh, eh, jak že se jmenujete, tento?“ — „Svijanský.“ — „Ano, ano, Svijanský, eh . . . to by mne mrzelo, kdy bychom se vrátili s prázdnem. Včerejšek jsem promeškal, k vůli . . eh —“

Kdy by byl mladý hrabě viděl pohled, jenž na něm utkvěl, dojista by mu volno nebylo bývalo v této samotě; ale neviděl ho. „Poslechněte, tento, eh — hloupé jmeno, jak že vám říkají? eh?“ — „Svijanský, hraběcí milosti.“ — „Dobře; poslechněte tedy, eh, Janský, jestli toho kohouta srazím, dostanete desítku. Tak teď víte, dejte si pozor . . .“

Na opačné od nich straně padla rána; temně zaduněla, desetkrát ozvěna ji opětovala. „Ti mají štěstí,“ pravil hrabě; „máme my ještě daleko?“ — „Půl hodiny, hraběcí milosti.“

Šli pořád; trochu poprchávalo. Jehličí smrčků vodou nabobtalé celými proudy je zalilo, kdykoli houštinou se derouce o větev zavadili. Pokud pěšina mlázím je vedla, hrabě slova nepromluvil; kryl si obličej rukama, aby ostré jehličí ho nepošlehalo; časem mládenec klestil mu cestu tesákem; když pak došli jakés mýtiny, kde sníh ještě ležel, zakrývaje z pola četné vývraty a pahejly, rozvázal zase hrabě: „Eh, vy, kamaráde, čertovo jmeno, eh, nemohu si vzpomenouti —“

„Však si vzpomeneš, hňupe!“ bručel do sebe příručí; chrupání sněhu ovšem zvuk slov přehlušilo — pak nahlas: „Svijanský, hraběcí milosti.“ — „Eh, ano, Sipanský — vy, ferino, tu holku jistě znáte, eh, eh, co? — „Kterou holku, hraběcí milosti?“ tázal se příručí, tváře se, jako by nevěděl. — „Ale, ale, abyste nevěděl! tu černookou, tuším, hajného že je, eh, však vy ji znáte lépe než já, eh, . . . vy jste tu s ní celý rok, a tento, upejpavá není, ani tvrdého srdce . . . Povídejte mi o ní, jak pak vy . . .“ — Příručí, který tajeným vztekem se chvěl, jemuž nejednou se už zachtělo ponořiti tesák ve hrudi sou-

peře svého, přerušil tomuto další výlevy a otázky, řka, že jsou na blízku, že bude tedy záhodno, aby zachovala jeho hraběcí milost obvyklé při tomto honu mlčení.

Les řídl; močál rozestíral se před nimi klikatě ohraničený, plný kleče; vedla jím stezička na příč položených klacků.

„Tu jsme," zašeptal příručí. Stanuli, naslouchali. Netrvalo dlouho, i rozléhalo se tišinou lesní známé frkání, dusání, krochtání volajícího své slepice tetřeva.

„Tam! tam!" šeptal Svijanský; ukazuje prstem na skupinu dosti vysokých smrčí na protějším kraji močálu, asi 300 kroků vzdáleném.

P . . . pek pekpek! volal tetřev; ba slyšeli dobře šerým, tichým jitrem, jak křídloma bije. Plížili se blíže, houštinou kleče kryti, téměř po čtyřech. Kdykoli pták přestal volati, zastavili se jako přimrazeni, a teprve když znova volati se jal, zase ku předu se dávali.

Doplížili se na sto kroků; v tom mládenec prvý ho spatřil. Seděl na tlusté větvi, as deset loket od země — kroutil sebou, divně poskakoval, křídloma mával. „Hle! hle!" šeptal tichounce. Hrabě ho tolikéž zpozoroval; přiložil pažbu na tvář a mířil.

Za ním, sotva na pět kroků přiložil i příruči na tvář svou zbraň a mířil . . . dlouhé vteřiny . . .

Tetřev zase zatokal . . . Zarachotila rána, hned za ní druhá . . .

„Co pak děláte, eh, tento?" sípěl hrabě. „Jak pak se můžete opovážit střílet, eh? . . teď nevím, zda já ho střelil, zda vy, osle hloupý!"

Mládenec tu stál na smrt bledý; příšerným ohněm planoucí zraky zabodly se do soka jeho. Puška mu vypadla z ruky.

„Nu, běžte," křičel hrabě, „co pak jste neviděl? Tetřev spadl, slyšel jsem bouchnout těžké tělo."

Mládenec pořád stál jako přimrazen, nehýbaje sebou. Konečně, jako by se vzpamatoval, zavrávoral směrem ke stromům; hrabě za ním.

Tetřev tu ležel na hromádce sněhu, jeho krví zbarveného; byl mrtev.

„K čertu s vámi, troupe!" křičel mladý kavalír. „Stovku bych za to dal, kdy bych věděl, že já jsem ho skolil a ne vy. Však počkejte! Sto chutí bych měl, vyrvati vám dlouhé vaše uši, eh . . . Kdo to jak živ slyšel! Taková drzost! nu, počkejte, kníže vám dá."

Svijanský těžce oddychoval; dlouho neodpovídal, nechávaje hraběte spílati a nadávati. Konečně se vzmužil; hlas jeho byl pevný, klidný, an děl: „Vaše milost hraběcí tetřeva sama střelila. Račtež poděkovati Bohu na nebi, že velké neštěstí odvrátil. Já jsem na tetřeva nemířil, aniž po něm vystřeliti jsem chtěl; rána vyšla, nevím jak. Tu jsem, čiňtež se mnou, co se vaší milosti líbí."

Hrabě vyvalil oči: „Co tedy nemluvíte, nešiko? Na mou věru, cent se mne spadl, eh! Tedy přece jsem ho střelil já! Já také byl přesvědčen, vždyť nejsem po prvé na lovu a mám oko jisté. Nu, jak že se jmenujete, eh, tento . . . dobře, už vím, Štěpanský, to není neštěstí. To už se mi také stalo; spustila puška, eh, a honec měl náboj v zádech. Teda se upokojte, vždyť se mi nic nestalo. Hlavní věc je, že jsem kohouta střelil, eh. Podívejte se, kapitální chlapík, co? eh . . ."

Hrabě byl patrně od kosti dobrák. Vida bledou tvář a potrhaný zrak příručího, celou cestu domlouval mu, aby si z té své nehody nic nedělal. „Koukáte na svět," pravil, „jako by vám pivo v ústech kyslo, eh — a nic se nestalo! Což, vy šibale, nejste vy šťastný člověk? Celý rok tu s tou holkou jste sám! Není, kdo by vám ji odebral — takovou kůstku. Závidím vám, a vy broukáte, škaredíte se, jako byste chtěl les vypálit. Věřte mi, eh . . . jak že vám říkají? . . . tento, Svičanský, eh? — kdy bych jen trochu mohl, já bych ji vzal s sebou . . . ta žába mi učarovala — eh."

Druhého dne kavalíři odjeli, a Pürstlink zase zapadl v obvyklý svůj klid; tetřevi, jichž počet zřídl o osm kusů, zase měli pokoj, a s nimi revírník, příručí i hajný. Mladá paní v myslivně dobrou náladou všecka se rozplývala; tolik poklon, tolik lichotného uznání z tak vznešených úst, co živa byla, se jí nedostalo. Po dlouhou řadu neděl den jako den všecky řeči knížete pána a hostí jeho znova se přetřásaly, samý smích, zpěv, tanec. Revírník byl šťasten, vida ji tak blaženou.

Všecko bylo veselo, všecko se smálo v myslivně, i stará Nany, které kníže pán dal desítku a jeden z kavalírů pětku, za to, že mu ukázala, jak dříve na Kvildě se tančívalo, jeden jen byl smuten, zádumčiv: mladý příručí. Nemohli toho nespozorovati. „Což pak vám padlo na srdce, pane Svijanský?" tázal se ho revírník. „Vy jste se celý změnil, příteli, od té doby, co páni odjeli. Já nechápu, snad ona malá mrzutost s baronem? . . . Z toho si nedělejte myšlenky: kníže pán vás chválil; o té nehodě pak s hrabětem kníže ani neví; hrabě mu ničeho neřekl, jen mně o tom v samém smíchu vypravoval."

Mladík cítil, jak velice by srdci ulevil, kdy by se svěřil; ale jak to říci? Nechoval se jako třtina větrem se klátící? Uposlechl dobré rady svého chefa?

Revírník jako by četl v jeho myšlenkách. „Vsadil bych se, že v tom vězí Katy," pravil vážně, a na čele se mu stáhly vrásky: „rozhněvali jste se?"

„Osud, pane revírníku! Však přísahám, že je konec. Činil jsem vše, co mi svědomí kázalo, ale ona je nehodna . . ." Zakryl si oči dlaněma.

Revírník se po příčinách toho odsouzení neptal. „Tím lépe pro vás," vece, „vymaníteli se z pout těch. Buďte silen, třeba z počátku srdce k slabosti svádělo. Pomyslete na rodiče, pomyslete na sebe a uvažte, že dlouhý je život, bez konce život otrávený. Každému osud takové zkoužky ukládá; blaze tomu, kdo obstojí."

Jaká svatá pravda v těch slovech byla! Konec těch pout, jeho nehodných! jemu jinde růže kvetou.

Statně se držel Svijanský; dvě neděle uběhly, ani v hajnici se neukázal, sotva tu a tam Katy viděl; po prvé se škaredila, jdouc mimo něho; po druhé a po třetí se usmála, vrhajíc po něm plamenné pohledy. On si jí ani nevšiml.

Jaro tu bylo! Přioděl se modrem starý Luzný, fialové páry kouřily se z lesů, jasně zelené listí vypučelo na javorech, bucích a břízách;

potoky šuměly, vodou naplněné. Plavilo se dříví, práce dost, práce do únavy — po práci tvrdý sen.

Minul sv. Jan. Bim, bam! bim, bam! v lese, tak unyle zněly ty zvonce pasoucího se skotu, zněly od božího rána do večerního šera; kudy šel, všude k němu doznívaly, někdy z blízka, jindy z daleka. Člověk by neřekl, jaký dar boží jsou ty zvuky; přivádějí zlatý mír, uspávají vášně, skýtají klidu. I jemu ho poskytly; nemohl pochopiti, proč svého času tak byl žárlil. Mladý hrabě patrně byl větší filosof než on; přišel, užil a šel zas; a on ho chtěl zastřelit v lese! Dobrá víla trhla puškou v poslední, osudné chvilce . . .

Jednoho rána májového ubíral se k Vogelsteinské nádržce. Pomalu, v myšlenky své zabrán, kráčel hlubokým stínem vysokého lesa. V tom tu, kde se vzala, tu se vzala, z hustého mlází vykročila proti němu Katy, lehce oděna, bosa, tmavé, zpod šátku se deroucí kučery splývaly s červenými korálky kol štíhlé šíje. Upřela naň plamenné své hledy, nachové rtíky k úsměvu se zašpoulily.

„Blázne!“ oslovila ho bez okolků, „ještě se hněváš? Už bys tomu konec učiniti mohl . . .“

„Ba, už jsem učinil konec. Jdi svou cestou a nech mne . . .“

„Já bez tebe žíti nemohu, nad svůj život tě miluji.“ Chopila ho za rámě, rozhárané líce k jeho ruce se sklonilo. Neměl odvahy, aby ji odstrčil, byla tak krásná; cítil, jak znojná slza na ruku jeho upadla

„Jdi Katy, jdi,“ pravil, „zůstav mne; mělalis mě ráda, proč jsi mě klamala?“

„Tebe klamala? Jdiž! Vždyť to bylo jen žertem. Jdiž — nehněvej se už! Vidíš, že se trápím — přijď zase, přijď . . . ty můj milý, drahý!“ — I tulila se k němu jako lichotící se kočka, vždy těsněji. A on neodolal.

VIII.

Červnový večer. Vzduch silně se ochladil po značném vedru, ač jasno bylo a slunce pořád ještě na nebi plálo, jako by rozloučiti se nemohlo se Špicberkem, přes jehož ostré, hrotu se podobající téměř paprsky jeho se rozlily, tak že vrch zaplápolal, jako by podzemní sopečná výheň z něho šlehala. Stromy podle cesty vedoucí do Mádru v černý zahalily ji stín, a kam jen stín ten dosáhl, země jako by ledový chlad dýchala. Žádný kvítek, ani sebe menší a skromnější, nevroubil cesty té, jen vysoká lesní tráva, vřes, mech a černé jahodiny. Kde blíž Pürstlinské myslivny ona cesta z lesa vystupuje, otvíral se pohled na Luzný; západní svahy jeho rozčeřovalo večerní slunko, zlatem polivši temnou čerň smrků i jasnou zeleň vtroušených do nich buků a javorů; na severních, k Pürstlinku obrácených stráních všude se bělal ještě sníh.

Dva mužové setkali se na místě, odkud rozhled na velebnou tu horu se otvíral a kde strmá pěšinka od cesty směrem k myslivně odbočovala. Jednoho známe: Karla Svijanského. Druhý byl dle obleku též myslivecký příruční, ač byl značně starší. Prostřední postava, bledý,

trochu nadu̇řelý obličej, řídkým plavým vousem vroubený, z jehož rámce vystupoval silný, tupý nos, jako rubín se lesknoucí. Z malých, jasně modrých oček, které nepokojně sem tam těkaly pod nabubřelými, bezřasými víčky, smál se jakýs šibeniční humor. Ošumělý, všecek blátem pokálený šedý, zeleně vyložený oblek nesvědčil o zvláště pedantické povaze vlastníkově.

Svijanský vida, že muž tento, s nímž ještě nikdy se nebyl setkal, k němu se béře, zastavil se. Muž bez okolků ho oslovil.

„To jste vy bez pochyby ten podivínský samotář, který se tu skoro před rokem ulebedil, aniž se mu vidělo, ohlednouti se po svých kamarádech. Že jste Svijanský, co? . . . Servus!“ Podal poněkud zaraženému svou pravici, ani odpovědi nečekaje; sňal trochu klobouk na čtyři facky, jehož stuhy a roztřepané šňůry a třapce ve všech barvách brály; i objevilo se lysé čelo a pořádná pleš, řídkým, kraťounce přistřiženým vlasem vroubené.

„Představuji se vám, kollego,“ pokračoval v řeči své; „jsem Kozma Bártovec, příručí z Hutí Filipových, váš pokorný sluha.“

„Těší mě. —“

„Dobře, dobře . . ale pochybuji. Kdy byste té touhy po mně polovici, ba co dím, stý díl měl, jako já po vás, dávno bychom se byli sešli. Nu, nepřišel jste ke mně, ani do společného našeho dostaveníčka, do Mádru, ke třem slukám — i řekl jsem sobě: Kozmo, podíváš se na něj a přesvědčíš se, zda kouše; snad se nepohněvá, oslovímli ho; a pohněváli se, jakáž pomoc!“

Dobrácký tón, jímž slova ta pronešena byla, jakási nelíčená prostodušnost, která z celého zjevu tohoto človíčka zírala, při vší jeho ošumělosti a zanedbanosti, zamlouvaly se Svijanskému. Potřásl podávanou mu pravicí a trochu rozpačitě řekl: „Víte, člověk se odtud hnouti nemůže; v zimě jsme byli zasněženi, a teď díla plno; člověk odvykne — však přijdu . . .“

„Třesky plesky,“ odvětil nový jeho známý, „však my víme, proč jste nepřišel. Máme také svou policii a jsme o všem zpraveni. Předně tedy jste nepřišel, protože váš starý, který — mimochodem řečeno — zosobnělou sdílností nazývati se nemůže, protože tedy váš starý se nehýbá s místa, což venkoncem pochopuji, jelikož se oženil, a z líbánek vytrhnouti se nemůže; za druhé pak, protože i vy jste se zabral do jakéhos druhu líbánek, jež vám zdejší obecenstvo trochu závidí, abych pravdu řekl, neboť hajných Baby nebo Katy nebo Nany — což já se starám, jak se ta kůstka jmenuje? — je po čertech hezké děvče, ha, ha!“

„Prosím vás, jak vy víte —?“

„Už jsem vám pověděl: policie lesní, úřad po výtce pozorující, jako ve velkých městech. My také víme, že umíte hezky zpívat. Nač zakopáváte hřivnu svou, moha se státi užitečným členem naší společnosti? Co jsou *nám* platna dueta, která zpíváte s vaší jemnostpaní? . . Nám jimi neprospíváte a sebe v nebezpečenství uvádíte — to přec sám víte, jak taková dueta končívají. Z toho plyne, abyste chodil mezi nás; nám se zavděčíte, ježto z nás žádný zpívat neumí, leda pilař, jehož hlas obsahuje pět not — ce, de, e, ef, je — a ty pořád plete;

při tom hlas jeho se chvěje jako rozbité resonanční prkýnko jeho výroby. My mu ale namlouváme, že by měl vstoupit do operní společnosti. On tomu věří, to je vám krejcarová komedie! My takto také každý své umíme; já umím tokat jako tetřev a štěkat jako pes, respicient bučí jako kráva, kollega Novák z Mádru nápodobí vřesk žab, jeden strážník rochá a kvílí jako podsvinče, a jiný je tam, který kokrhá. To vše dá kvintet k popraskání; starý Biennert bývá naladěn a očarován takovou produkcí do té míry, že platí piva, co se vypije. K tomu tance, muziky — nám smutno není! Kluci z Hutí Filipových, banda zlodějská, kteří v létě kradou stromy a v zimě polena, sestavili foukací kvartet, a ten nám zatroubí do skoku."

Mluvčí ustal trochu, aby viděl účinek své dlouhé řeči; Svijanskému bylo, jako by slyšel polo zapomenuté bájky.

„Vidíte tedy," pokračoval Bártovec, „že se nudit nebudete. Zítra je bál; troufám, že se světu ukážete. Mohl byste přivesti také svou z nejmilejší. Nu, přijdete?"

„Přijdu."

„Dobrá! ohlásím vás. Do té doby mějte se tu dobře! Já teď půjdu zase domů; netoužím po shledání se s vaším starým; ten mě miluje jak oheň vodu. Inu, nejsme s jednoho pole jahody. S Bohem!"

Stiskli si pravice, objevilo se zase na mžik lysé čelo pod ošumělým kloboukem, pak se rozešli. —

„Tedy do Mádru zítra?" tázal se při večeři revírník, s nímž Svijanský mluvil o svém setkání s Bártovcem. „Dobře tak. Proč byste se nebavil? Však je tam poznáte všecky."

„Račíte Bártovce znáti, pane revírníku?" tázal se mladík.

„Kdo by ho neznal? Povedená kopa; umí bavit celou společnost; to je ale také jediná věc, kterou umí; co se ostatní jeho spůsobilosti týče, je s ním běda; pochybuji, že rozezná smrček od buku."

Revírník se zamyslil; po drahné chvíli dodal: „Že nejsem pomluvačem, snad nepotřebuji dokazovat. Povímli vám něco, děje se to, abyste poměry u nás poznal. Je to k zoufání; je tu na příklad revírník z Hutí Filipových, nevím, zda jste ho viděl. Dobrý člověk, ten Heindler, ale ubožák. Oženil se tak po zdejším spůsobu; má hloupou, surovou ženu na krku a s ní deset dětí; rozumí se, že paní fořtka půl vídeňského věnem neměla. Jaké mu z toho pošly nesnáze, snadno pochopíte, nesnáze tím větší, že dva hochy dal do města na studie. Měl z toho samý dluh a samou psotu, vážnosti málo, raději nemluvit... Právě bylo nejhůře, když se k němu dostal Bártovec za příručího. Heindler ovšem záhy seznal, že podřízený jeho sice dovede nápodobiti štěkot všech plemen psích, jinak ale že nic do něho není; i počal přemýšleti, jak by se ho zbavil. V tom však se stalo, že Bártovec zdědil po jakés tetě pět tisíc. Co jsou peníze takovému lehkomyslnému větroplachovi! Že však při všem je dobrák a viděl tíseň svého představeného, nabídl se, že mu půjčí peníze. Heindler, ze všech stran hrdlován a tlačen, po nějakém váhání přijal nabídnutí, a Bártovec mu půjčil asi dva tisíce; s ostatními třemi byl za rok hotov; jak toho dokázal v té naší odloučenosti, to Bůh sám ví. Rozumí se, že teď krejcaru nemá a chef jeho není s to, aby mu dluh splatil. Chefa ovšem

nijak netísní, ale žijí teď pospolu, jako by byli kopulováni. Bártovec dělá, co chce, třeba týden se doma neukáže, pije jako díra, obchází všecky hospody, kde která, a chef musí mlčeti, ba prosí mne a ostatní revírníky, kteří o všem vědí, abychom ničeho neříkali ani panu nadlesnímu ve Stubenbachu, ani panu lesmistrovi v Dlouhé Vsi. K tomu měl po delší dobu strach, aby dareba Bártovec si nezačal známost s nejstarší jeho dcerou, dosti péknou holčinou; myslím, že mu balvan spadl se srdce, když Bártovec lásku svou jinam zanesl.“

Svijanský poslouchal udiven, téměř ustrnut. Hloupou, surovou ženu bez krejcaru věna! Bylo mu, jako by slyšel ortel svůj.

„Toť jsou strašné poměry!“ pravila mladá paní.

„Vy však, pane Svijanský, pokračoval revírník, „nedbejte toho a jděte na zábavu do Mádru; zasmějete se, zadovádíte si, a zábavy mladíka při svěží mysli udržují; ledačemu se tam naučíte.“

Druhého dne večer ubíral se Svijanský do Mádru. Nebylo hezky; přehnala se bouřka, v dáli temně rachotil hrom. Nebe bylo pokryto šedými mraky, které tu a tam se trhaly, tak že paprsky sluneční na zem dopadly. Na východě, nad Moorkopfem objevila se duha. Ale jiné mraky se přihnaly, větrem hnány; temné stíny úprkem uháněly přes zelené lesy, rychle se šinuly vzhůru po stráních a svazích. Chladný vítr vál, setřásaje lijavec s větví stromů. Podle cesty kvetl vřes i jahodí, ale žádná vůně nedýchala lesem; mokro všude a trouchel.

U tří sluk bylo hlučno. Vody dvou silných potoků hučely, ale šum jejich přehlušovala veselá hudba, trouby vřeštěly, klarinet pískal. Cupity, cupity, trojtaktovkou. Plný ples, ač bylo sotva sedm hodin, a světlo jako v poledne.

Mládenec, trochu promoklý, ubíral se po kamenných stupních na vysoký násep; v pravo od něho, na protějším břehu velkého Müllnerského potoka, tiše stály píly; bylo patrně již po práci. Dřevěný, jednopatrový dům, podle něhož kráčel, celý se chvěl pod dupotem tančících. Okna přízemí byla napolo otevřena, pára z nich se valící srážela se v chladném vzduchu v bělavý, k zemi padající dým.

„Zavři okno, zatrolený osle!“ zařval zevnitř jakýs hrubý hlas; „chceš, abychom zmrzli?“

Mladík vstoupil do sálu na levo. Pološero, hustý dým, puch, vřava, cupot, výskání. Hlav téměř viděti nebylo, za to kroužící nohy, černé boty mužských, bílé punčochy ženských, blýskající se zpod černých, růžových, fialových sukní.

Svijanský stanul ve dveřích všecek zaražen. Vídal dost selských muzik v českém kraji, ale takové to tam nebylo.

Jakýs tanečník pustil uprostřed kola tanečnici svou, tlustou, červenou ženštinu, tvarů almarových, a přiskočil k němu. Klobouk měl v týle, stěží Svijanský rozeznal zkřivené péro tetřívčí; kabátu na sobě neměl, utíral si levým rukávem košile pot s čela. „Halou, tu jste!“ zvolal; „nu, dobrá, vítám vás!“ A chopil ho za ruku. Svijanský nyní teprve poznal svého kollegu Bártovce.

Tlustá ženština v kole ještě stála, nedbajíc příboje do ní vrážejících párů.

„Pojďte, pojďte!“ vece Bártovec, ukazuje na jakés otevřené dvéře v pravo; „tam máme svůj zvláštní pokojík. Viďte, je tu veselo? To už ve čtyři hodiny počalo. Pozdě přicházíte; nu, nic nedělá! Později bude ještě veseleji, až se to spije. Ty ženské když se nachme'í, to je vám podívaná. A propos, a jak? Kde je vaše z nejmilejší?“

Svijanský trochu se zapýřil. „Nechtěla jíti,“ vymlouval se. V hrdlo lhal: ani jí neřekl; byl by se studem propadl, kdy by se byl s ní u veřejnosti měl ukázati, a přece k tomu přiznati se nechtěl.

„Nu, to by mi má měla udělat,“ pravil Bártovec; „to bych se na to podíval. Řeknuli: půjde se! — tož se jde. Pánem jsem já. To si dáte, jako Neubrunnský lesník, pitomý sukénkář, který nesmí mezi nás; žena nedá, ač se ubožák třese po společnosti!“

Prodrali se zatím skrze vřavu tančících, a Svijanský spatřil se i s průvodčím svým v malém kumbálku, kde kolem zeleně natřeného stolu sedělo šest pánů.

„Tuhle vám ho vedu, kamarádi!“ křičel Bártovec. „Podívejte se naň, jak vypadá Pürstlinský pan příruči.“ Šest pravic se k němu napřáhlo; česky i německy ho vítali. „Tohle je pan respicient,“ představoval Bártovec, „náš slavný předseda. Odbyl šest gymnasiálních tříd a mluví latinsky, jako když bičem mrská. Possumus, co, stará vojno?“

Přibatolila se tlustá, strašně se potící postava v ošumělém mundurn. Fialová okurka zářila v prostřed kulatého obličeje; široká ústa zastiňovaly husté, rozježené kníry, silně do šediva přecházející. „Ano, ano, pane příručí,“ znělo to šeplavě z kolozubých dutin retních, „respicient Kacafárek, s vaším dovolením, pane příručí; umíte latinsky? O et de Latio, o et de gente Sabina, rozumíte?“

„Žel Bohu, jsem realista . . .“

„Nu, až potom si to povíte,“ vmísil se Bártovec, představuje dále; „tohle je pan naddozorce Petr Zamrzlý, víte, zamrzlý od té doby, co zastřelil toho pašeráka v Kaltstaudnách, co?“

„Těší mě,“ děl vážně bledý, vysoký muž; studená ruka dotkla se pravice mladíkovy, že se div nezatřásl.

„Tuhle je pan Stübichen, poctivý Sasík, účetní pana Biennerta,“ představoval dále německy Bártovec.

Mužisko drobné, bodrého vzezření, vzpružilo se jako loutka a s velikou srdečností vítalo nového hostě. „Frait mich sähr, jaaa sähr!“ opakovalo bez ustání, zpívajíc při tom pravé hymny na oslavu Bártovcovu. Ten však prohodil po svém a česky: „Němec jako poleno; to vám máte švandu, staví se, jako by česky rozuměl.“

„Oh, neračte se na mne ohlížeti,“ vece zdvořilý Sasík širokou svou němčinou, „rozumím všemu . . .“

„Houby!“ zavrčel Bártovec, a respicient se chechtal, až mu dech docházel.

„Tak tedy dál,“ pokračoval Bártovec. „Hleďte pana Haberbichla, Šumavského rodiče, finančního dozorce, téhož pána, který proslul ve vydávání a vyluzování zvuků selecích.“

Hranatý jakýs Němec, jehož finančnická uniforma zajisté nemálo tísnila, podal Svijanskému červenou, medvědí tlapě se podobající ruku,

mumlaje při tom nesrozumitelná slova. „Ukrutný mezek!“ šeptal Svijanskému do ucha Bártovec.

Zbývali ještě dva typy. Jeden z nich byl Máderský příručí Novák, učesaný, pihovatý, hloupě vypadající mladíček, o němž Bártovec tvrdil, že má ukrutné štěstí u ženských, že je pravý lesní Don Juan. Pořád se usmíval, přičesával a nehty sobě čistil; mezery v této dvojnásobné práci vzešlé vyplňoval hlazením zarudlých knírků. Mluviti ho nebylo slyšet, ale kdykoli se objevila ženština, třeba padesátiletá hospodská, která následkem hypertrofie jistých krčních žláz dýchala jako lokomotiva, obracel k ní unylé své hledy, v nichž plála toužebná něha a romantická láska ke vší ženskosti.

Druhý typ byl rovněž myslivecký příručí, ale z obvodu lesů Kašperskohorských, z Antiglu nebo z Nového Domu, tři hodiny odsud. Byl to ohyzdný chlapík, zrzavý, až to křičelo, ale vedl velké slovo. „Ten chlap má peníze,“ šeptal Bártovec; „deset neděl skrblí a potom najednou praskne stovka.“ Respicient ho miloval velice, proto že odbyv čtyři třídy gymnasiální, rozuměl latinským jeho vtipům.

Svijanský usedl k té společnosti. Vzduch tu byl hrozný, pivo děsné, ale žaludek jeho v Pürstlinku vší rozmazlenosti pozbyl. Řeči vedly se všelijaké.

„Jak bude Kašákovi?“ pravil respicient; „poslal jsem ho na Fallbaum; tam teď celá ta banda přechází s prachem a brisilem. Tomu se bude stýskat po pivě! Kdy by tak ňákého dostal —“

„Piva?“ tázal se Bártovec.

„Ba piva, z Weitfällského močálu — pašeráka, myslím. Onehdy tu byl inspektor ze Sušice, ten nám dal! ‚U vás pořád nic, líná břicha!‘ povídal; ‚co pak děláte? Kam člověk přijde, podávají mu brisil, a Horští střílejí skály bavorským prachem.‘ Chyť si je, ty tlučhubo! myslil jsem si, však uhlídáš.“

„Nic si z toho nedělejte,“ vmísil se do řeči Bártovec, „u nás kradou celé povozy dříví, a kde která škatulka na sirky, z našeho pochází lesa.“

„Na Neubrunnsku postřelili pytláci včera příručího, to jste přece slyšeli?“ pravil krásný Novák.

„Jakže, Waltra?“

„Nu ano, Waltra.“

„Není možná,“ ozval se Haberbichl, „já ho včera ráno viděl, když jsem patroloval.“

„S vaším dovolením ho postřelili večer,“ odtušil Novák.

„Nu, jen když žije,“ vece Bártovec; „a kdy by nežil, také by nebylo škoda. To je takový hlupák, že tomu hloupému revírníkovi chová jeho umouněné děti. Pojďme si skočit“.

Vzal Svijanského pod paždí a šli, dva tři jich následovali. „Hle má žena!“ pravil Bártovec. Táže ohromná almara, kterou spatřil Svijanský při svém vstoupení. Široký, červený obličej, v jehožto naduřelých tvářích malinký nůsek téměř se ztrácel.

„Jděte s ní tančit,“ křičel Bártovec tak silně, že klarinetista se ulekl a přišel z taktu. Svijanský šel mechanicky; zasmála se naň něžně a milostně, žluté, křivé zuby ukazujíc.

Šel do kola, po prvé od té doby, co v Lounech si zaplesal ve víříveém reji s Mančinkou správcovic. Jak jinak tehdy bývalo, jaký rozdíl! Mocná jeho tanečnice sama ho řídila . . . skoro tma už vůkol . . . la, lé, a, la lá . . . čertův klarinet, jak falešně pískal! Třesk a dusot kolem něho, až v hlavě vířilo . . . dál, dál . . . takový je ten život, chtěl bys se zastaviti, nemůžeš . . .

Podle něho Sasík vyskakoval jako pružina; na okamžik jen ho viděl, potom mu zmizel u víru lítajících sukní.

„Už ho nech, Hildegardo!“ zvolal pojednou přiskočiv k nim Bártovec. Pustila ho, zubíc se přívětivě. Stanuli v jednom koutě blíž hudebníků.

„Hildegarda se jmenuje?“ tázal se udiven Svijanský svého cicerona.

„Nu ano, Hildegarda. Tamhle to nemehlo se zove Rosamunda,“ pravil Bártovec chechtaje se a ukazuje na jinou podobnou krásku. „Tenť jest způsob věhlasných obyvatelů Huti Filipových; těm svým rachnám dávají jmena jako v německých románech, samá Isabella, Isaura, Adelhaida, Walpurga a co čert ví — potom toho neumějí vysloviti a spotvoří ta jmena až běda.“ Na to pokynul své „ženě“ a zavedl ji do kumbálku, kde jí dal pít.

Svijanský se zasmál z té duše. Jsa už v proudu, tančil o vše pryč. Když pak rozžali čtyři olejové lampy, viděl aspoň líce kroužících kolem sebe tanečnic; byly všelijaké, hezké i ošklivé. „Proč pak pan příruči nepřivedl hajných Katy?“ tázalo se ho při tanci jakés černooké, čtveračivě do světa hledící děvče. Zarazila ho nemálo ta otázka; po prvé to děvče viděl, a ono vědělo —!

Strašné horko, dým, pára — jedva bylo lze dýchati. V extra pokojíku se bavili. Naddozorce Zamrzlý byl jediný, jehož slyšeti nebylo; za to pil, že kolem deváté oči jeho v sloup se obracely.

Bártovec zase přistoupil k Svijanskému, vzal ho pod ramenem a procházel se s ním po sále. „Hnedle uvidíte,“ pravil; „respicient má dnes naměřeno na Horského zrzouna, proto že cítí u něho peníze; dá se s ním do karet a do půl noci ulehčí mu o 25 zlatých; tlustý Němec se už těší! Bestie, ten respicient! Propije menaži a potom se hojí na svých podřízených; je však dobrák. Ob čas obtáhne zrzouna nebo Schätzenwaldského revírníka, který dnes tu není, proto že prodává dříví, a když je obtáhne, přilepší mužstvu na stravě, a s mužstvem se raduje tamhle ta ctná osoba.“ Bártovec ukázal na ženštinu poněkud vychrtle vypadající, která, majíc několik městských cárů na sobě, od ostatní ženské společnosti zjevem svým se lišila.

„Kdo je ta dáma?“

„Hospodyně, kuchařka, možná také žena slavné finanční stráže tohoto obvodu; je vzdělaná, byla ve Vídni.“

Bártovec tiskna k sobě rameno svého kollegy, přímo k ní zaměřil:

„Jak se máte, slečno?“ oslovil ji.

„Bože, pane Bártovče, jakž bych se měla mezi tímto surovým národem? Špatně, bídně se mám. Ve Vídni bylo jinak.“

„Ano, jinak tam bylo, slečno. Psal vám hrabě Adlerstein, slečno?“

„Už dávno nepsal, pane příručí. Obávám se, že stůně. Vždy říkával: ‚Slečno, uvidíte, že dlouho živ nebudu.‘ Ale pozlacovač z Ratzensteigu, Mollardgasse, mi psal —“.

„Ten, jenž nosil v neděli bílou vestu a modré spodky?“

„Prosím, bílé spodky a modrou vestu, k tomu havanna-hnědý kabát, cylindr a lakovaná pérka, nad míru fein člověk. Píše mi, abych konečně přijela, že na mne nemůže zapomenouti.“

„Nu, a pojedete slečno?“

„Jakž bych mohla? co pak by si tu počal pan respicient? Kdo by pánům strojil a hospodařil? Je to osud!“

„Slečno, vy máte zlaté srdce. Vědomost vám ostatně dávám, že hnedle pan respicient se dá do hry se zrzounem; zítra nebude kyselá polévka.“

Nozdry ctihodné dámy, jejížto tahy dávno se sebe střásly pel mládí, právě tak jako s nich řinoucí se pot splakoval jakousi moučku, při slovech těchto v šíř se roztahovaly, jako by větřily blížící se lahůdky; nemohla odolati, šla se podívat, co dělá pan respicient. Ten právě míchal karty a házel kolem sebe latinskými verši a průpovídkami; i rozložilo se sladké blaženství na lících krasavice a zatrůnilo na jejím strakatém čele.

„Tančíte, slečno?“ tázal se Bártovec, ač dobře věděl, že dřevěné nohy její do plesu se nehodily.

„Nikoli, vzácný pane, nekřepčím s takovými surovci.“

„Ale se mnou?“

„Račte odpustiti, nemohla bych pak dáti košíkem těmto hulvátům.“

Slečna vůbec pilně toho dbala, aby vždy podle písma a co možná vznešeně se vyjadřovala.

„Dovoluji si představiti vám, slečno, svého kollegu Svijanského,“ pokračoval neúmorný Bártovec.

„Jsem unešena touto známostí,“ vece slečna, nejméně desetkrát se uklánějíc, „a zároveň lituji, že viděti mi jest novou oběť těchto děsných končin, kde všeliká vzdělanost a ušlechtilost přestává. Ach, ve Vídni je jinak!“ A roztoužené její hledy nořily se do dáli, která v okamžiku tom ovšem ohraničena byla zjevem široké Hildegardy, která právě přistoupila a pravila: „Kozmo, mně se chce jíst; zaplať mi kyselé maso.“

Blížila se jedenáctá. Pekelná vřava vůkol, hluk i řev. Dva páni dřevaři se nepohodli; stáli proti sobě jako rozdráždění lvi. „Zloději! zloději!“ sípěl jeden. — „Řekni to ještě jednou,“ řval druhý, „a udělám z tebe placku!“ — „Pojď! pojď!“ — Jiné hlasy do toho: „Pokoj! vyhoďte je oba, neomalence!“ V tom jeden mrštil sklenicí; druhý se uhnul, a sklenice zachytila se v sukních jedné dámy, která se dala do hrozného křiku, do něhož vpadly všecky přítomné ženštiny; byl z toho vřesk, až tuk v kostech tuhl.

Objevila se ve dveřích hranatá postava finančního strážníka Haberbichla. „Kdo to hodil sklenicí?“ tázal se, zlostí všecek se třesa. „Ten! ten!“ volalo dvacet hlasů. I skočil Haberbichl jako rozzuřený tygr, uchopil mocnou svou pěstí nešťastného kazimíra za hrdlo a vyhodil ho, až protější stěna průjezdu zaduněla; pak ho vyvedl na násep, dávaje

mu nejedno moudré ponaučení. „Táhni teď, odkud jsi přišel," radil mu ku posledku, „a neračiž se více ukázati, sice s hnáty svými se neshledáš." Po té vítězoslavně se vrátil.

Vyhozený, nevida více mocného nepřítele svého, stoje na náspu jal se nadávati, jen se mu od úst prášilo. Když nikdo toho nedbal, uchopil kámen a bác do okna. Řinčelo sklo, hrozné skřeky znova zazněly, ač kámen na štěstí nikomu neublížil, vyvoliv si kromě okna za oběť pouze jednu sklenici, která stála na pultě, za nímž seděli hudebníci.

Deset mužů, v jich čele Haberbichl, vyřítilo se ven; ale pachatel uháněl dlouhými skoky k silnici, a pronásledování ukázalo se marným.

Vrátili se; zahlaholily trouby, zavřeštěly klarinety, a tanec znova počal, jako by nic. V extra pokojíku brál respicient s Horským příručím „zelenou louku;" naddozorce Zamrzlý už nemohl píti; seděl jako socha, podpíraje hlavu dlaněma. Novák, krásný seladon, držel za ruku „slečnu," která přišla se dívat na hru, a roztouženě, s výrazem nevýslovné něhy díval se jí do očí. Vzdělaná tato dáma byla ještě všecka rozčilena minulým výjevem a neustávala říkati: „Jací to sprosťáci! hanba takovým chrapounům!" Při tom však radostně jí to trhlo, kdykoli shrábl peníze klassicismem prosáklý její velitel.

Zrzavý občan Horský toho měl konečně dost. „Nestydaté štěstí máte," durdil se, „třicet zlatých je v pekle." — „Ne irascitor!" vece respicient: „Fortuna se dnes na mne pousmála; po druhé se na vás zařehtá."

„To si počkám," bručel obehraný, vstal a šel do sálu. „Kořalku sem!" velel. Přinesli mu sklínku. „A, bodejť — celý soudek!" Přinesli, co žádal; on pak dával pít děvčatům i všem ženským.

Jak to za půl hodiny v sále vypadalo, o tom raději pomlčím. Neslýchaná porážka! Nejvíc práce měli, když se o to jednalo, vynesti Hildegardu. Bártovec při tom pomáhal a smíchem za boky se chytal. Zrzavý příručí prohrál třicet zlatých; proč by sobě neudělal švandu? Potěší se, zapomene . . .

„Nu vidíte, není u nás veselo?" vece Bártovec, když se Svijanský měl k odchodu, naplněn ošklivostí nad posledním hnusným divadlem. „Viďte, že přijdete zas? . . Šel bych vás doprovodit, jen kdy bych věděl, co s tou ženskou. E, odvlečeme ji k pilařovi, ať se tam vyspí; ten bude mít radost, až ho zbouříme! S Bohem, kollego!"

„Počkejte, pane Svijanský," ozval se hlas respicientův, „půjdu kousek s vámi; hlava se mi víří, procházka nebude na škodu."

Šli. Chladná, pošmourná noc. Tu a tam ze tmy prokmitla hvězdička; větřík dul z lesa a přinášel s sebou šelest drobných ratolestí a vrzání větví; vody hučely; v dálce příšerně ozvalo se houkání jakéhos nočního ptáka; bim, bam! bim, bam! zněly zvonce skotu.

„Já viděl, že to poslední se vám nelíbilo," mluvil respicient; „máte pravdu, sprosťáctví je to! Špatný vkus, opíjeti ženské — nápady toho zrzavého ničemy — škoda že študoval gymnasium! Také sběhl. To máte vždy tak — takové hlouposti!"

„Mohu vám říci, pane respiciente, že se mi žaludek obracel. Ten lid je zvrhlý."

„To, to! ten lid je hodný — nevzdělaný sice, ale dobrý. Věřte mi, to všecko jen ta cizácká banda má na svědomí — ti ho kazí.“

„A vy?“ — Tu otázku měl Svijanský na jazyku, neboť nezdál se mu respicient vzorem pro tento lid; ale nevyřkl jí. Co společník jeho dále mluvil, zřejmě dosvědčovalo, že i špatný kněz může hlásati dobré učení.

„Jak vám povídám: hodný je lid. Co pak myslíte, že něco ukradnou? to to, poctivci od prvního do posledního! Zámků u dveří neznají, a ty ohavnosti? Cizí je navedou, cizí, kteří se tu nudí, z jiných poměrů sem došedše a nevědouce, co činit. Za dřívějších časů spili se jednou do roka . . . teď třeba desetkrát. A mravnost? Nu, stane se dost — neberou to přísně, ale vezmou se; kněz dá požehnání, a je konec. Tohoť jen zas takový cizák dokáže, aby dívku zkazil a pak ji zanechal — a který ze zdejších, proto jen, že u pánů to vidí a si pomyslí: když páni tak, proč bych já jinak? Uvidíte, dočkáte se: za dvacet let je z toho holota!“

Divně zachvěla se při slovech těch tajná struna v srdci mladíkově; ozvala se, zatetelila se — byl on lepším? . .

Skoro do půl cesty doprovodil ho respicient; pak tklivě se s ním rozloučil a vrátil se.

Mladík ubíral se sám temnotou noční. Hluboké stíny vůkol, žádný hlas, žádný svit, i hvězdičky ukryly se za hustými mraky, jež sesílaly drobničký déšť. Takové ticho, že mladík se až lekal, kdykoli narazil nohou o kámen. V hlavě mu jaksi hučelo; taková sebranka! tomuto reji, této divé orgii říkali zábava. Jako sen mu vše připadalo, nejen právě uplynulý večer, ale celá ta doba, kterou v těchto horách prožil. Mocněji, hlasitěji ozýval se v nitru jeho hlas káravý: Co tu chceš? I tys jeden z těch cizáků! — Nevýslovná touha se ho zmocnila po rodném domovu. Jak je tam jinak, lépe! Pryč odsud, pryč daleko — není z toho lesa stromek, s toho palouku kvítek. Div mu slzy nevytryskly. Všecky typy, s nimiž za pobytu svého v tomto novém světě se byl sešel, objevily se před duševním okem jeho, tak jasně, jako by pekelným rejem křepčily před ním v taktu té hospodské hudby. Hajný Vavruch, Katy, mladý hrabě, zabitý dřevorubec, kaplan, Bártovec se svou „ženou,“ „slečna,“ respicient, bledý, na mol spitý finančník, který zastřelil podloudníka, zrzavý příruči Horský i krásný Novák, don Juan lesní, který blbým svým pohledem všem ženským mozky pletl. Jaká to společnost! Kam se to dostal? —

Když blížil se k myslivně, počalo se rozednívati. Žádný lesk, žádný žhoucí paprslek jitřní, jednotvárné jen šero vešlo nad černými lesy; tu a tam na nebi mráček rudě se olemoval. Luzného ni Marberku nebylo viděti; mraky, které halily vrchy ty, neprchly před vycházejícím světlem denním.

Svijanský došel domů; ulehl s těžkou hlavou, ale sen vzdorovitě se mu vyhýbal. Zoufalá jakási nálada se ho zmocnila. Pryč odsud! daleko pryč! volal hlas v nitru jeho, a hodiny na stěně úzkého pokojíku jako ozvěnou cvakaly: Pryč, pryč! pryč, pryč! . . .

(Pokračování.)

Starosvětské písničky.

Z nové jich sbírky „Směska"

od

Jos. V. Sládka.

Tvrdá hlavička.

Mé děvče, to má hlavičku
  jen svoji a svoji a svoji,
a zlou by slyšel písničku,
  kdo jinou hráti se strojí.

Míň makovička zrnek má,
  než ona nápadů v hlavě,
a každý jinou barvou hrá
  jako ti motýli v trávě.

A v očích sto má diblíků
  a z úst jí rolničky zvoní,
a nožky tančí ze zvyku,
  ký div, že blázen jsem do ní!

A hrajeli svou písničku,
  kdo, Bože, může už za to; —
má jako křemel hlavičku
  a srdce jak ryzí zlato.

Udivení.

Nemohu se vynadivit,
  nemohu to chápat,
že jsem musel do stavení
  k vám, jak slunko v západ.

O sobě jsme nevěděli
  ještě v roce novém,
stalo se to okamihem,
  stalo se to slovem.

V dubnu jsme si pověděli,
  svatba byla v máji,
vlaštovky si budovaly
  pod krovy a v stáji.

Potom přišly senoseky,
  žně s tou jinou prací,
po otavách s vlaštovkami
  šli ti tažní ptáci.

Nemohu se vynadivit,
nemohu to chápat,
jakže v zimě pod okénky,
může čáp nám klapat.

Můj dědoušek.

Vzala si mladého
sousedů Bětka,
já nechci žádného,
než toho dědka.

Já budu u něho,
on bude při mně,
já zlatý strnádek,
on bodlák v zimě.

Ta Bětka sousedů
bude jen chovat,
já budu stříbrná
zrnečka klovat.

Mladý tu hubičku
sotva že vrátí,
starý se za jednu
rok bude smáti.

Jako ta růžička,
jako ten šípek,
budeli hubovat,
vezmu mu típek.

Kéž by mně vydržel
až na posledek,
dědoušek, běloušek,
můj zlatý dědek!

Babicka.

Babičko, ach bábo naše,
bála jste se satanáše.

Od rorátů třemi sloupky
hnala jste ho od chaloupky.

Velkonoční rosou novou,
a tou křídou tříkrálovou.

Od Božího těla věnci,
klokočemi na růženci.

S kravským chvostem, koňskou nohou,
vytáh ze vsi duši mnohou.

K vám však byla marná chůze,
satanáš se bál vás tuze.

Ale přece, bábo milá,
pekel moc vás podskočila.

Toho jste se nenadála,
když jste hezky dcery vdala,

do světnice k vám že v mžiku,
přijde diblík po diblíku.

A že bude jich tam v krátce,
jako kuřat na ošatce.

A vy pipláte je všady:
„Staloť se to z boží rady!“

Skřivan.

Adolfu Heydukovi.

pravo mrak i v levo mraky,
 prostřed slunce stojí
a ty paprsky jen srší,
 až se zrak jich bojí.
Ó, kéž lze tam vzhůru vzhlednout,
 kdo ty písně pěje,
co tak s jasem dolů řinou,
 až se duše chvěje.

Totě hlahol ňader volných
 nekonečně dlouhý,
toť jen ples a jásot samý
 bez žele a touhy.
Ó, tak jenom plesat může,
 s kým se slunko bratří,
kdo snad pouhým křídla kmitem,
 chceli, nebe spatří.

Pěvče dobrý, posle boží,
tak jsa blízek ráji
přec tu věrně s námi trváš
v slzavém tom kraji:
zda kdo slyšel kdy — ó nikdy! —
vzdech tvůj žalostivý,
proč jsi spoután s trudným losem
těch, jež mozol živí.

Píseň tvá nás provázela
před věky a věky,
kdy jsme každý s klasem v dlani
sem šli přes tři řeky;
nad první tu brázdou jásals,
pěls nad ratolestí,
již jsi z otky oráčovy
v Stadicích zřel kvésti

Pěls, kdy ještě naše lány
vlnily se zlatem,
pěls i pak, kdy nebyly než
rozdupaným mlatem,
jenž nám ani k umírání
nedal hrstku slámy —
ach, i tenkrát ty jsi zůstal,
lačněl, zmíral s námi.

Posléz když i sílu páže,
mozol našich dlaní
zpupně sobě přivlastnili
hrdel našich páni,
když jsme nocí jen jak stíny
k mezi vlastní tíhli:
ty jsi bděl a těšil, těšil:
„Bůh je nevystihlý!“

Pane náš! Ba v pravdě s námi
staly se tvé divy:
z jediného pohřebiska,
z pusté naší nivy
slzou kradmo zalévané,
seté z pleny chudé
jaké osení, hle, vzešlo,
jaká žeň to bude!

Leč tam mrak i onde mraky
dolů zle se šklebí — —
Vzleť a poslyš, posle boží,
co se mluví v nebi:

zda nám zničí sklizeň prvou
 vichru vztek a hromu,
či zda šťastně s dožinkami
 dojedeme domů?

Zvěz, ó zvěz! A zprávu blahou
 dolů snes nám hbitě:
ó, jak zvučně kosa zavzní
 hnedle na úsvitě;
stohy, srub i patra plny,
 pole prázdna budou —
nebude už dál se starat,
 výskne chudý s chudou!

A což ty? Jak holubička
 klidně s trámu visí,
ať už jizbou bída skučí,
 či se chléb tu mísí:
tak i ty chceš nepohnutě
 nad nivami tkvíti,
byť jen zbyla hruda černá
 místo rži a kvítí?

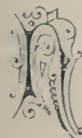
Ne — již zanech mraků říše
 jenom orlům k pýše
a sám sletni, ruče sletni
 blíže k nám s té výše;
srdce naše vstříc ti bije,
 čekajíc tě v touze:
buď mu druhem — vždyť tys celý
 samo srdce pouze!

Jan Polom.

Naše jubilejní výstava.

III. Malířství a sochařství.

(Dokončení.)

Naše souvěká produkce malířská je bohatá projevy nadání personelního, umění osobitým způsobem vykrystalovaného. Tato různost individualit dodává našemu umění zvláštní zajímavosti a jest toho též příčinou, že z prohlídky českého malířství na výstavě každý si odnáší představu o bohatosti a živosti tvorby, která skutečný počet našich umělců a těsné poměry Pražské převyšuje.

Když jsme dobudovali národní divadlo a když k malířské výzdobě jeho se přikročilo, vyvinula se na velkých úlohách monumen-

tálních, umělcům tu vytčených, řada mladých talentů, z nichž někteří nyní náležejí k nejpřednějším představitelům českého umění malířského. Známe všichni ty malby na stropu hlediště, ve foyeru, v loggii našeho divadla. Týž duch slovanské původnosti ozývá se v nich ve všech, tu zvukem jasným, onde nezcela vytříbeným, u všech zvučí struna, z kteréž Josef Manes první dovedl vylouditi ryzí melodií českou. Velký umělec byl by mohl s radostí se dívati na „školu,“ jež vlivem jeho umění zde tvořiti se počala. Nyní rozptýlila se činnost stoupenců směru Manesova různými směry, není však pochyby, že jakmile by malířství českému byly vytčeny nové veliké úkoly dekorativní, nejeden z nich by dnes jako před patnácti roky úkoly ty řešil spůsobem, v němž duch tvůrce české malby ideální obrození nalezl.

Ten malíř český, v němž tradice Manesova došla ozvěny formálně nejvytříbenější, jenž při tom své vlastní invenci dovedl dáti výraz též technicky výše invence té dosahující — František Ženíšek, nepředstupuje před nás na výstavě jako tvůrce maleb dekorativních. Máme tu jeho Svatou noc, Boženu a řadu znamenitých podobizen v těchto letech od něho provedených — co „čísel“, tolik vzácných, zajímavých děl, nemáme si tedy nač stěžovati.

O Svaté noci jsme před dvěma roky v Osvětě již obšírněji se zmínili. Uprostřed mezi pracemi moderních naturalistů, kdež se ocitla, účinkuje plnou noblessou dojmu, celou bezprostředností díla jemně procítěného. Setkání knížete Oldřicha s Boženou maloval Ženíšek před desíti roky. Jest to první plein-airový obraz u nás provedený, k němuž umělec konal neúnavné studie pod širým nebem. Od té doby prof. Ženíšek o tolik více ještě vytříbil práci štětce zjev zevní tlumočící, o tolik zbystřil ještě pozorovatelské své nadání, o tolik jemněji, jednotněji a reálněji ještě se jal vystihovati barevné a světelné účinky, jak na modelu se jeví, o tolik, oč častěji se octnul před úkolem portrétisty. Na výstavě máme pět podobizen z ruky Ženíškovy; portrét velmistra řádu křižovnického P. Huspeky, pak podobizny knížete Jiřího z Lobkovic a jeho choti jsou z nich nejnovější. Jsou to nejlepší podobizny naší výstavy, byly by nejlepšími i na výstavě daleko širší a všestranněji obeslané.

Nejednou zmínili jsme se již v Osvětě o Ženíškovi jakožto malíři podobizen. Při této úplnější přehlídce jeho činnosti nemůžeme než znova na to upozorniti, jak umělec jistými črty svého štětce nejen zevní podobu modelu věrně zachycuje, ale též odlesk povahy v tazích tváře tlumočiti umí, jak nejen pósu modelu, ale též celou úpravu obrazu s charakterem takto v rysech obličeje akcentovaným v souhlas uvesti dovede, jak u něho model na plátno zachycený žije svým životem, jsa dokonale pravdivým obrazem skutečnosti, vystiženým lehkou a při tom energicky plastickou modelací a tóny barevnými, do detailu i v jednotné harmonii nálady znamenitě vypozorovanými.

I co malíř prozrazuje Ženíšek všude kresliče obdivuhodně jisté ruky a vzácně určitého a přesného citu pro tvar. Jako kreslič v užším smyslu slova jeví se nám na výstavě v jediné práci, v prémii Umělecké Besedy, na oslavu jejího dvacetiletého trvání vydané. Prostý,

jasný spůsob vyjádření myšlenky, originální mluva formová, rythmický tok linií připomínají tu dekorativní malby Ženíškovy.

Soudruha Ženíškova při výzdobě foyeru národního divadla, Mikuláše Aleše, poznáváme na výstavě z nejlepších stránek jeho vzácného talentu. Jsou zde kartony k jeho lunetám, deset článků z onoho cyklu Vlasti, kterýmž jmeno Alešovo po prvé české veřejnosti se předvedlo a za kterýž porota umělce diplomem I. třídy vyznamenala; je zde Svatý Vácslav, kresba pro Ottovy Čechy provedená, i Slovanský mythus, pět listů s celou hloubkou Alešova citu slovanského koncipovaných. O obsahu a vnitřní ceně cyklu Vlasti není třeba vykládati českému čtenáři. V kresbě přichází práce Alešova ještě zřetelněji ku platnosti než v barevném provedení z různých rukou, jak ve foyeru je vidíme. Slovanský mythus je duchem příbuzný cyklu lunetovému. Na pěti podélných, trojdílných listech znázornil umělec v sestručněných rysech život našich pohanských předků, jak si ho představuje. Vzývání bohů, pak pohostinnost — cizí příchozí, jehož germánský původ jasně je charakterisován, je vítán a hostěn v chatě, — boj na obranu vlasti proti témuž cizinci, ne více hostu, ale drsnému vetřelci, život a práce rodiny na poli i doma a konečně pohřeb a oplakávání mrtvého. Neschází tu co doprovod hlavního thématu důmyslná symbolika; pro ornamentální část užil Aleš s jemným porozuměním nejprimitivnějších prvků ze vzorů lidových, jak v starobylých výšivkách slovenských se nám dochovaly.

Při Svatém Vácslavu hned nám tane na mysli jmeno Manesovo. „Manesovský,“ jak jsme si zvykli říkati, je ornament, v ryzém duchu Manesově je koncipována postava národního světce našeho. Tato panicky čistá tvář měkkých rysů, úbor, držení těla, vše je české a více než české — česky slovanské v tom významu slova, že Aleš, jda po stopách světlého vzoru svého se snažil dáti výraz i tvar podstatě našeho živlu národního odstraňuje vše, co cizorodého během časů původní ryzost kmenovou porušilo. Před tímto listem v kresbě přesnějším, bedlivěji propracovaným, než pravidlem u Aleše tomu bývá, vzbudí se v nás živá tužba, aby hloubce a originální síle tohoto nadání odpovídala technická sběhlost, kteráž by myšlenkám teprve náležitého výrazu dodati dovedla, aby neobyčejná obrazivá schopnost Alešova se opírala o studium přírody, svědomité, opětované studium, jak vzor a mistr jeho je konal, o to studium skutečnosti, o němž svědčí steré kresby Manesovy nám zachované, kteréž ještě nejsou než fragmentem té práce, na jejímž základě solidním a reálném on silou fantasie tvořil typické postavy svoje.

Mezi kreslířskými pracemi ve výstavě nalezneme hned v síni vstupní též kartony Antonína Jedličky. Jedlička zemřel před 16 roky, dnes již veřejnost ví o něm velmi málo. Byl to talent poněkud jednostranný, a pro ducha vyzírajícího ze Sedmi milosrdných skutků nenalezne se nyní mnoho porozumění. Přece však dlužno uznati, že tyto kartony se svou klasickou jasností prosté mluvy formové, s procítěnou hloubkou výrazu, s kreslířskou ryzostí přednesu náležejí k nejlepšímu, co u nás v oboru náboženské allegorie se kdy provedlo.

Felixa Jenneweina čtvero guaší také patří v okruh tvoření valné většině moderního obecenstva cizí. Jennewein dlouho si hledal cestu. Nejednou klopýtl na strmých stezkách k jeho ideálu vedoucích, nedostatek předpravy technické jako těžká překážka v cestu se mu stavěl. Pořád více chtěl, než mohl. Jeho nesprávně kreslené postavy, potácející se jako mátohy fantasie, nejasné a plastického utváření neschopné, nemohly vynutit pozornosti a porozumění pro myšlenkovou podstatu jeho komposicí. Jennewein pracoval a studoval, a konečně nalezl ve svých guaších způsob vylíčení, jímž přivádí k celému účinku své úmysly umělecké. Vedle Cesty na Golgotu, od nás za lonské výstavy v Rudolfině na tomto místě již jmenované, má Jennewein ve výstavě ještě tři guaše Sv. Petra, Sv. Gilberta a Sv. Vojtěcha na cestě do Říma za vlast se modlícího. Klada hlavní důraz na konturu, barvitosti jen v podřízené míře k účinku celkovému užívaje, modelaci jen naznačuje, svojí mluvou formovou na sestručněné napovědění obmezuje, dosáhl Jennewein zejmena v Cestě na Golgotu dojmu výmluvného, vzácnou procítěností hluboce se nás dotýkajícího.

Z našeho dorostu malířského jediný talent tíhne k oboru allegorickému, v kresbě lehce kolorované hledaje způsob výrazu, jeho názoru a chtění uměleckému vyhovující. Karel Klusáček má na výstavě dvě práce: trojdílný obraz Tanec, hudbu a zpěv, provedený na způsob imitace gobelinu, a kolorovaný karton Dobrá správa obce. Klusáčkova mluva formová, dosud ovšem nehotová, prozrazuje vliv Manesův a do jisté míry též Schwaigrův. V nejednom případě překvapuje, jak mladistvý umělec ve způsobu vypravování samostatně si počíná, třeba ještě všude nenalezl jasný a náležitě úsečný výraz myšlenkám svým. Neustaneli Klusáček studovati přírodu po způsobu svých vzorů a setrváli nezmaten na cestě, kterou tak šťastně nastoupil, můžeme se do něho naditi nejlepších výsledků.

Ta generace malířská, kteráž na sklonku let šedesátých v Pražské akademii se vzdělávala, nenalézala mezi staršími umělci domácími žádného, kolem něhož by se byla mohla seřaditi, jak k vůdci svému k němu pohlížejíc. Pohrobní působení umění Manesova jen užšího kruhu mladých umělců se dotýkati mohlo, již proto, že malíř, k dráze umělecké se připravuje, pravidlem se bude nejprve vždy ohlížeti po vymoženostech technických. Čeho nenalezl doma, musel výtvarný dorost náš hledati v cizině. Mnichov co nejbližší středisko ruchu uměleckého přivábil největší část naší omladiny; teprve v posledních letech, kdy poměry na našich Pražských učilištích o tolik k lepšímu se obrátily, valně prořídla četná druhdy česká malířská kolonie v městě nad Isarou. Nelitujeme toho, že středisko „kolorismu“ v Německu přestalo býti Mekkou našich čekatelů slávy umělecké a že dnes obracejí zraky k Paříži, jako k žádoucímu, třeba i nesnadno dosažitelnému cíli pouti za zdokonalením technickým. Mnohého z malířů českých, jenž pod Pilotym a současnými koryfeji Mnichovskými studoval, stálo to dosti trudu, nežli se vybavil ze zvyklostí tam nabytých, nežli se zbavil falešných názorů o barvě a zdravým zrakem na přírodu se dívati naučil. Ovšem nyní mají se věci též v Mnichově do jisté míry jinak, ale právě zase jen vlivem nové malby francouzské.

V čele těch, kteří z Mnichova vyšedše v Paříži se obrodili, stojí mistr Václav Brožík. Ovšem nebyl to u něho jen vliv samé té Paříže moderní, ale též starých mistrů, jež se tam studovati naučil.

O mistru Brožíkovi co o líčiteli české minulosti dnes čtenářům Osvěty již vykládati nemusíme. Odsouzením mistra Jana Husa, jemuž čestné místo v hlavním sále vykázáno, je ve výstavě tento směr tvorby jeho zajisté nejdůstojnějším spůsobem zastoupen. K čemu po půl století, od prvních zábřesků probuzení národního čelila snaha tolika umělců českých, poslouchajících hlasu srdce národa, kterýž z hloubi svého ponížení vzhlížel k slavné minulosti otčiny pro posilu, útěchu a povznesení, to v tomto díle Brožíkově došlo konečného vtělení, při němž významu a váze předmětu dokonale odpovídala šíře koncepce a všechny vnější prostředky mluvy malířské.

Vedle Husa nalezneme na výstavě čtyři menší obrazy z ruky Brožíkovy: Bretoňskou pasačku hus, Sekáče, Selky z Normandie, V lese. Jsou to novější a nejnovější práce jeho. Ti, kdož mají v paměti starší genrové motivy Brožíkovy, pestřící se barvami, bohaté detaily elegantně zařízených interieurů, budou překvapeni změnou v manýře a v paletě mistrově. Co praví nám Brožík těmito šedě omženými barvami, těmito chladnými tóny přitemnělé modře, tlumené běle, těmi lehkými průzračnými stíny, tou zahnědlou a zašedivělou zelení stromoví, tou karnací tváří bez prudkých kontrastů vymodelovaných, tím polem, na němž žlutá úroda jako lehkým závojem je pozastřena? Praví nám: Zašel jsem si do přírody, do volného vzduchu a umínil jsem si nazírati kolem sebe zrakem předsudky nezkaleným a podati nelíčeným spůsobem upřímně to, co vidím, hledaje na své paletě barvy, jimiž bych co nejvěrněji vystihl nuance barevné tak, jak se mi jeví. Plein-air Brožíkův má cosi jadrného, vážného do sebe, co s typy Normanského lidu selského dobře harmonuje. Že Brožík, který v tváři lidské tak dobře čísti umí, typy, jež v Normandii studoval, zobrazil spůsobem charakter jejich přesně vystihujícím, rozumí se samo sebou. Při tom nejsou to jen nahodilé úryvky skutečnosti, jež nám podává, ale skutečné obrazy, neboť tlumoče věrně skutečnost a maluje plein-air, nepřestoupil Brožík ještě v tábor naturalistů.

Odcestovav na sklonku let sedmdesátých do Paříže, byl tam Brožík vedle Čermáka jediným umělcem národnosti české. Po několika letech přibyl tam z Vídně mladý malíř, z českých rodičů rozený, směrem svého nadání k dekorativní malbě tíhnoucí, jenž se tam brzy přimknul k mistru Baudrymu. Byl to Vojtěch Hynais, umělec, jehož jmeno národním divadlem se stalo v Čechách známým a milým a kteréž výstavním návěštím jest spojeno s velikým dílem národním v královské oboře. Na výstavě je náš Pařížský mistr zastoupen důstojně a všestranně. Poslal nám Mír a řadu lunet se stropu dvorního divadla Vídeňského a znamenitý obrázek Malířky, z Musée des Arts décoratifes v Paříži zapůjčen návrh k oponě národního divadla, pan Doubek z Litně zaslal krásné panneau Léto, jiní soukromníci propůjčili menší a starší obrázky umělcovy, později dodal Hynais ještě list s několika lehce tušovanými postavami allegorickými; a rozumí

se, že též originál návěští výstavního s celou tou obdivuhodnou harmonií svého účinku barevného tu neschází.

Hynaisův Mír byl předloni v Paříži zlatou medalií vyznamenán, jak také v Osvětě svým časem jsme pověděli. Spolu s Létem a s naším návěštím výstavním patří do řady oněch obrazů, v nichž vzácné nadání a obdivuhodné umění Hynaisovo nejdokonalejšího výrazu dochází. Neznáme umělce současného, který by Hynaisa předčil v malování ženského těla, který by je dovedl podati s takovou svěží životností a s takovou reservou čistého uměleckého pojetí. Hynais nespokojuje se tím, že tělo kreslířsky správně zobrazuje, co malíř v užším smyslu slova vidí především barevné tóny, v něž nálada světelná a vzduchová měkké údy jeho postav obaluje. Nikde nenalezneme těžkého stínu, nikde příkrého přechodu. Těla jeho allegorických postav jako by zevnitř i zevně byla oživena. Zevnitř teplým tepotem života, ze vnějška jasem světla a průzračnými vlnami vrstev vzduchových, v nichž jemná pleť tu tóny růžovými, onde stříbřitými a zase plavými se zalévá. Hynais miluje život, miluje pohyb. Miluje ho také v rouchu. Pohnuté řasy a šustící záhyby hedvábných, plných draperií na všech obrazech tu jmenovaných a neméně ovšem na oponě divadla národního jsou toho důkazem. Draperie Hynaisovy jsou výrazné; ani ten, komu by snad v poletujících cípech a vzedmutých řasech výraz ten se zdál příliš neklidným, neupře výmluvné velikosti rouchu, v něž je zahalena allegorická postava na kresbě v sedmé síni pověšené, tak majestátně klidnému a zároveň tak měkce živému, že jím ta malá figurka s individuálním profilem, přes jejíž klín splývá, nabývá váhy v skutku monumentální.

Postavy Hynaisovy nás vždy zajímají žijíce životem určitě individuálným. Také na lunetách z dvorního divadla je tomu tak. Ne chladné postavy s tvářemi více méně portrétně věrnými sestavil zde Hynais v skupiny, ale řadu skutečných osobností ruce si tisknoucích, naslouchajících neb vykládajících. Sofokles a Aischylos, Calderon a Shakespeare, Molière a Racine, Göthe a Alfieri družně k sobě se obracejí v živém hovoru, hlavy intressantní, živé, duchaplné s celou svěžestí moderní plavé palety podané. Tento úryvek dekorativního díla Hynaisova bude umělce representovati v obrazárně vlasteneckých přátel umění — již dávno správa spolku tak šťastně nevolila.

Také ukázku prací Hynaisových mimo vlastní obor umění dekorativního ležících máme na výstavě. Známou v Praze Malou čtenářku, jež je majetkem prof. Stupeckého, pak Malířku, ateliérní obrázek plný vnitřní a zevní pravdy, interieur ve svém osvětlení znamenitě podaný, malířka sama zase jedna z těch individuálních, v skutku živých postav Hynaisových.

Při jmeně Vácslava Sochora čteme v seznamu: žák Rollův. Jsa o rok mladší než Hynais dostal se Sochor do Paříže něco později a setrval tam dosti dlouho, aby poznal různé směry, jimiž moderní malířství tam se nese, a aby mezi nimi uvědoměle si volil vzory, jichž stanovisko zásadné nejvíce s jeho vlastní povahou uměleckou se srovnávalo. Průvod o Božím těle v Čechách je nejvýznamnějším důkazem toho, čemu Sochor v Paříži se učil a čemu se naučil. Širokou manýru,

způsob vedení štětce odpozoroval svému vzoru, tvůrci Stávky horníků a Práce Rollovi, jaký byl as před pěti, šesti roky, kdy také v podobných ohromných plátnech, pokrytých postavami v životní velikosti, si liboval. Čtenářům Osvěty jsme již o Božím těle Sochorově zprávu podali. Ve výstavě je výhodně umístěno, pokud osvětlení se týče; že nízko visí, neposloužilo dojmu obrazu. Jsouc s dekorativní šířkou malováno, činí procesí nejreálnější dojem, když přes prostoru dvou síní na něj se díváme a průvod s těmi četnými povědomými postavami jako by před naším zrakem v slavnostním pochodu se rozvíjel.

Vedle tohoto známého obrazu, kterýž je výmluvným vyznáním umělecké víry jeho, vedle mladé ženy v lázni, znamenitého portrétu colonela Dally a podobizny děvčátka obeslal Sochor výstavu také některými pracemi dosud zde nevystavenými. Tak třemi hotově a svěže malovanými podobiznami, z nichž portrét matky umělcovy pečlivě vymodelovaný a živý činí dojem značné podobnosti a dokonalé věrnosti. Z jedenácti prací Sochorových zde vystavených náleží malý obrázek Ve snění ještě Mnichovské periodě ve vývoji umělcově a je se svými těžkými tóny barevnými a tuhými stíny v porovnání s Pařížskými pracemi Sochorovými názorným příkladem příznivé změny, jež se tam pod vlivem mistrů plain-airu s paletou jeho udála.

V posledních letech rozmnožil se počet mladých umělců českých, v Paříži své vzdělání odborné hledajících, měrou potěšitelnou. Někteří z nich dobyli si již jistého jmena v určitém kroužku uměleckém, mezi nimi Luděk Márold, jehož neobyčejně bystré pozorovací nadání, jehož schopnost hbitě zachytiti charakteristiku zjevu a pohybu, spojená se zvláštní elegancí přednesu, v Paříži nalezly vytříbení a tam také již všestranného uznání si dobyly. Z našich mladších „Pařížanů“ jsou na výstavě zastoupeni: Malýpetr a Nádherný, dosud ještě s nevalným úspěchem v moderní manýře se zkoušející, Kamil Melnik, žák Bonnatův (portrét pána, pastelly: Vestálka, Clownesse), o němž již za příležitosti jeho vyznamenání při světové výstavě Pařížské v Osvětě jsme se zmínili, pak R. Vácha, jehož podobizna hr. Zichyové (diplom II. tř.) jest duchaplný, elegantně a lehce malovaný obrázek, plný života.

Krátká poměrně doba, kterouž strávil v Paříži Vítězslav Mašek, stačila jeho vzácné vnímavosti a pružnému talentu, aby vniknul ve způsob, jakým tam zobrazují tělo lidské, jdouce za věrným vystižením účinků světelných ve volném vzduchu. Nebudeme se tu již šířiti o Maškově panneau, na něž jsme obšírněji upozornili, podávajíce zprávu o předloňské výstavě v Rudolfině. Vedle toho svého dosavadního chef-d'oeuvru, tak pěkné naděje vzbuzujícího, má Mašek ve výstavě ještě hezký motivek Jitro na Vltavě. Vzácné vyznamenání, oné allegorické komposici na zemské výstavě udělené, bude Maškovi snad také důvodem, aby od drobné genrové produkce opět se vrátil k studiu těla lidského, k němuž tak nevšední vlohy ryze malířské projevil.

Ze školy Mnichovské vyšel značný počet našich malířů, mezi nimi hojně takových, kteří za nynější svou výši děkují vlastní snaze a vlastnímu studiu, nenesouce ve svém způsobu malby a nazírání na

přírodu žádných patrných stop vlivu svých původních učitelů. Nejosobitější mezi nimi je E. K. Liška.

Ve výstavě je prof. Liška zastoupen starším Kristem na hoře Olivetské, asi před třemi roky pro kapli v ústavě slepců provedeným a dvěma obrazy novějšího původu, jež patrně vznikly na základě týchže studií, na nichž hlavní účinek Maximiana byl založen. Jak Matka Boží pod křížem, tak Sen Michelangelův jsou drženy v modravé náladě světelné, v onom průsvitném přítmí měsíčné noci, kteréž umělec umí podati s kouzlem poetického dojmu a s podrobnou pravdivostí zároveň. Marie dřevo kříže objímající a v bolestném vytržení vzhlížející k postavě svého syna, kterýž na něm v mukách život vydechl, je postava naskrze procítěná. Je to nové rozřešení starého úkolu, rozřešení v ušlechtilé koncepci odvěkého podání neporušující a přece osobitým a ryze moderním duchem proniknuté. Modravé ovzduší jižní noci nad krajinou rozestřené halí postavu truchlící matky ve vzdušný, poloprůzračný závoj, jako by jí s celým pozemským bolem a zoufalstvím od všednosti oddaloval, a přece zase nám ji přibližuje reálností, s níž ten effekt světelný do detailů věrně je podán. Na Snu Michelangelovu, nejnovějším Liškově díle, paprsky měsíce vnikají oknem do atelieru mistrova, zpola osvětlujíce jeho postavu, zapřádajíce se v hloubi síně v kouzelný přízrak ohromné sochy Mojžíšovy. V popředí na nízkém „brasseru“ mihotají červené plaménky po kouscích uhlí, odlesk jejich zachycuje se na voskové skizze Noci pro pomníky Mediceů určené, na níž mistr před tím byl pracoval. Jako při Maximianovi, tak i zde šlo umělci o to, aby znázornil zároveň vidinu i skutečnost, a za pomocí kouzelného effektu světelného zdařilo se mu zúplna ztlumočiti nám myšlenku i reálný její podklad. Toho, kdo zná rysy duševního života Michelangelova, historii jeho tvoření, kterou nám v nejedné ze svých znělek načrtnul, historii vzniku a postupu práce na pomníku Julia II. a soše Mojžíšově zvláště, jež s tolikerou trpkostí byla pro něj spojena, bude duchaplně koncipovaný obraz Liškův dvojnásob zajímati. Dominující světelná nálada proniká se dokonale s povahou thématu, obestírajíc celek tou hlubokou melancholií, vznešenou, nelíčenou, nesobeckou, z veliké duše se linoucí melancholií, kterou i výtvarná i básnická díla zralých let mistra mezi mistry jsou proniknuta.

Nejmenovali jsme tu dosud Gabriela Maxa, jelikož jsme mezi díly, století české tvorby výtvarné představujícími, se zastavovali jen u těch, kteréž pro vývoj vlastní české malby svůj povšechný význam mají. Ten nemohlo míti Maxovo umění tak určitě a zvláštně individuální, ačkoli svým časem na toho onoho umělce z Prahy do Mnichova přesídlivšího bez přechodního vlivu neostalo. Kromě toho výtvarná tvorba v Čechách dostala se, sotva že vlny národního uvědomění šíře se rozlily, tak výlučně do rukou českých a v zdravém pudu bezděčně tak se vyhýbala každému vlivu domácího živlu německého, že přešla i kolem talentu, jako byl Maxův, v němž ostatně jeden z kritiků německých slovanské vlivy spatřovati se domnívá. Vyznamenavši Gabriela Maxa, jenž této naší národní výstavy umělecké, třeba ne osobním

obesláním se súčastnil, zvláštním čestným diplomem I. třídy, učinila naše porota zajisté zadost povinné dvornosti.

Různé proudy, jež během let v Mnichovském malířství se křižovaly a vystřídaly, podmaňovaly si postupně vždy nejednoho z mladých umělců českých tam meškajících. Planému idealismu, v umění německém dosud tak bujícímu, ostal dodnes věren Alfred Seifert, jehož hladce malované, napořád sobě tolik podobné „hezké hlavičky" u jisté části obecenstva jsou nemálo oblíbeny. Také Josef Ženíšek pracuje v témže směru, značnou měrou hotovosti laický posudek obluzuje.

Za dnů nejbujnějšího rozkvětu „kolorismu" jihoněmeckého studoval v Mnichově Jan ryt. Skramlík. Osvojil si tam s velkou zručnosti šťavnatou barvu a koloristické effekty právě moderní. Jak tuto zručnost uměl zužitkovati při malování barvosytých zátiší, vidíme též na naší výstavě. Po čase i Skramlík se uchýlil k manýře moderní, oblíbil si světlejší barvoskálu — portrét jeho choti je v jasné tónině takové případně držen — a v některých menších obrázcích též se skutečným zdarem umí vystihnouti celkovou náladu vzduchovou. Z takových je Piazza di Venezia za deště, kterouž též na výstavě nacházíme.

Obdobný postup prožil ve svém vývoji též Alexandr Jakesch. Od těžké pestrosti koloritu propracoval se zejmena též vlivem pastelové techniky k jasné, dojmu skutečnosti odpovídající stupnici barevné. Svým pokusem ve velké malbě, Sv. Theodosií, ni původnosti invence, ni zdravého bezprostředního citu neosvědčiv, obrátil se brzy opět výhradně k drobným motivům genrovým a k oněm studiím pastelovým a portrétům, v nichž má ruku tak šťastnou. Takovou prací jest i krajkářka, pastel se značnou hotovostí techniky a se skutečným „chicem" podaný, za nějž Jakeschovi na výstavě vyznamenání se dostalo. Soudruh jeho v práci Kamil Stuchlík má tu dětské portréty, roztomile živé u výrazu, s duchaplnou lehkostí načrtnuté. Uvedemeli vedle něho Lva Lercha, pak Fr. Ondrušku z Bystřice pod H. na Moravě rodilého, jmenovali jsme ty, kteří s nejlepšími pastely na výstavu se dostavili a kterýmž vesměs diplomy II. třídy byly uděleny. Také Ondrušek, vzácně a opravdově nadaný mladý umělec, jehož jsme vloni po prvé v Rudolfině poznali, jest žákem akademie Mnichovské.

Na příkladu polské kolonie Mnichovské vyvinul se Jaroslav Věšín. Jeho motivy slovácké jsme v Osvětě vždy co nejsympatičtěji registrovali a sledovali jsme tu s živým účastenstvím každé rozšíření a prohloubení Věšínova talentu. Oba obrazy, jimiž na výstavě je zastoupen, jsou odchýlením od cesty, na níž jakožto umělec v pravdě slovanský se osvědčil. Věšín je sám milovníkem honby, a nejsou to první obrazy honební, jež maloval. Živost pohybu odvážných lovců slováckých a divoká scenerie Tatranská jim zvláštní zajímavosti dodávala. Obrazy z panských honeb, které na výstavu poslal, nejsou loveckými motivy ve vlastním smyslu slova. Jsou to zpola skupinové portréty, zpola genry. Portréty velmi podobné, jak nám bylo ujišťováno, genry obratně sestavené, jimž individuelní postavy i v pohybech živě zachycené osobitého rázu dodávají. Snad Věšín, sám jsa pěstitelem velkopanského sportu, jinak se dívá na podobné episodky honební, jež nám nezasvěcencům

se nezdají býti tak významnými, aby umělec — jako při události historické války i datum jejich registrovati musil. Jsou otázky, jež je choulostivo rozebírati, ještě choulostivější je sahati umělci do svědomí a chtíti z okolností vedlejších — zde na př. z tabulek se jmeny portrétovaných osobností — ty ony důsledky vyvozovati. Věšínovi, kterýž vedle těchto dvou sportovních obrazů nevystavil žádný ze svých slovenských motivů, jež bychom na této naší národní výstavě tak rádi byli uvítali, byl přiřknut diplom druhé třídy.

Obrázek plný svěžího života, svěží manýrou podaný a s nenuceným humorem vypracovaný poslal z Mnichova Frt. Boh. Doubek. Dostalo se mu za něj vyznamenání diplomem I. třídy. Doubek, který se nám loni v Rudolfině představil dvěma genrovými motivy z ovzduší bídy, vřele procítěnými, letos nás uvádí do prádelny naplněné parou a veselým, nevázaným smíchem pradlen. I ten smích na zdravých tvářích i ta pára, kupy prádla, necky, škopky, valchy a všechen ten prosaický inventář velkoměstské prádelny jsou se stejnou chutí a se stejným chicem malovány.

Ku podivu skrovný je na výstavě počet líčení ze života našeho lidu selského. Z Věšínových obrazů toho druhu není tu, jak jsme již podotkli, žádný; z našich v Mnichově vychovaných umělců jen Němejc se svým známým obrazem beznadějné lásky (diplom II. tř.), pak Úprka s akvarelem z chóru literáků se dostavili. V Němejcově párku milenců se potkáváme s typy z Plzeňska, rodného kraje umělcova. Akvarel Úprkův ovšem se nijak nerovná malířskými kvalitami jednotně drženému obrázku Němejcovu. Je pestrý a tvrdý v barvě, však věrně zachycené typy slováckých sedláků v kožiších činí jej zajímavým.

Z malířského dorostu našeho, za vyššími cíli uměleckými tíhnoucího, Em. Dítě a Ferd. Velc jsou v Mnichově vychováni. Velc má ve výstavě kromě Smrti sv. Václava, vážně koncipovaného obrazu, čtenářům Osvěty již známého, několik portrétů. Velc je umělec seriosní snahy a vloha jeho nese se za prohloubením látky. Není z těch talentů, kteří by bezprostředností a živostí přednesu pozornost poutali. Zdá se skorem, jako by u něho pečlivá svědomitost snahy i při zobrazování modelu, byla na úkor svěžesti. Ohnivější temperament umělecký je vrstevník Velcův Emanuel Dítě. Moderní principie, jež do Mnichova z Paříže zanešeny byly a v Uhdeovi tak osobitý výraz nalezly, neostaly na něho bez vlivu. Jeho velký obraz (diplom I. tř.) nazvali bychom nejraději Hlad a mor v Čechách v čtrnáctém století. Karel IV. se svojí družinou je nejslabší částí rozměrné komposice, kdežto postavy ubohých lidí, vychudlé, v hadry oděné, znak smrti v ssinalých tvářích nesoucí, s výmluvnou reálností jsou podány. Nevíme, pokud zpráva o stavbě „hladové zdi“ Petřínské na zjištěné pravdě se zakládá. Tolik je jisto, že z těch stařen, bídných dětí, polomrtvých mužů a slabostí jedva se vlekoucích žen asi sotva kdo by byl mohl konati práci zednickou a nádenickou. Je to obraz bídy a nemoci s celou pravdou skutečnosti vylíčený, účinkem reálnosti na nás tím spíše doléhající, že mladý umělec vzhledem ke kroji svých postav valných studií nečinil, obleknuv je ponejvíce v beztvárné hadry, jež jsou zcela podobny „žebrácké uniformě,“ kterouž za našich dnů ve velkoměstských zákoutích

potkávati můžeme. Však přes to — a přes některé nedostatky komposice — je obraz, který tu Dítě vymaloval, vysoce zajímavý. Zajímavý hlavně pro osobitost vlohy z něho vyzírající. Je zjevno, že umělec k němu konal svědomité studie modelové, a malířské kvality, především pak jednota barevné nálady zasluhují plného uznání. Delikátně malovaný obraz Sv. Anny s Pannou Marií provedl Dítě v Římě pro kostel Týnský jakožto závazek s Klárovským stipendiem spojený.

Vídeň nelákala co učiliště nikdy valně naší omladiny malířské. Před lety bylo tam usazeno několik umělců českých, z nichž však školování tam nabytému žádný neděkuje za úspěchy svého umění. Tak Hanuš Schwaiger, který mnohem spíše než žákem akademie Vídeňské je žákem starých mistrů severních a žákem přírody, na kterouž svým způsobem nazírá. Pokusili jsme se v Osvětě již několikráte charakterisovati zvláštní a vzácné umění Schwaigrovo i nebudeme se o něm zde znova šířiti, a to tím méně, an umělec ve výstavě není zastoupen žádným dílem, o němž bychom se zde již nebyli zmínili.

Také Max Pirner dlouho žil ve Vídni. Ve výstavě naší byla by mezera, kdy by duchaplný, individuální umělec ten tu nebyl zastoupen. Finis prozrazuje koncepcí myslitele, který vytvořil démona lásky, provedením je dílem umělce, u něhož zevní prostředky malířské jsou dokonalým výrazem idey. Konec světa. Jednotvárná pláň vodní zalévá prostor, nad nímž chladné, tiché, mrtvé světlo se rozestírá. Samy sudičky, dopředše nit života posledního člověka a posledně ji přestřihnuvše, jsou mrtvy. Jen myšlenka, představa ještě žije, v postavu poesie vtělená. Mladá, krásná a čistá přetrvala zkázu všeobecnou, ale již i po ní sahá smrt kostnatou rukou; vše zapadne, nebude ničeho, ni živé bytosti, ni ducha, kterýž vnímá, ni vůle, která chce, ni vášně, ni citu, ani světla, ani tmy, ani prostoru, ani času, ničeho.

Na půdě skutečnosti ocitujeme se, když pohled — přešinuv se od obrazu Pirnerova ku stěně sousední — na velkém plátně Rudolfa z Ottenfeldů utkví. Také Ottenfeld neděkuje za ty kvality, jimiž ve svém Souzeném vyniká, škole Vídeňské. Otevřeným zrakem a se vnímavou myslí nazírá na skutečnost. Věrnost nejen zevní, ale také vnitřní charakteristika jsou jeho cílem. Co nám zde podává, je scéna ze života černohorského jako krutý důsledek zvláštního bytu národního s celou opravdovostí vylíčená, bez hledání effektu a bez tak zvaných momentů zmirňujících. Výmluvná je bledá tvář ženy s nemluvnětem v náručí, nad sťatým trupem v zoufalství stojící. Chladné světlo rozlévá se mezi strmými skalami, tak dobře malovanými, po nichž asi noha umělcova často kráčela.

Mezi umělci, kteří odborného vzdělání v Praze nabyli, nikdy nescházelo těch, kteří o historické líčení se pokoušeli. Někteří z nich od oboru historického, v němž debutovali, obrátili se během let v okruh tvoření ryze moderní. Mezi takové náleží Jakub Schickaneder. Od desíti let, kdy Pokání Lollardů maloval, obíral se nejraději líčením smutných výjevů ze života chudiny a propracoval se na těchto thématech k barvoskále vždy náladu zvyšující a maluje krajinné okolí jal se bedlivě studovati barevnou povahu ovzduší a různého osvětlení. Při pozorování skutečnosti neobmezil se na pouhý zjev zevní a svým po-

stavám snažil se vždy dodati též života vnitřního. Ve Vraždě v domě (diplom I. tř.) jsou všechny studie Schickanedrovy ku platnosti přivedeny, celek je co obraz velmi obratně myšlen, různé posunky a fysiognomie obyvatelů domu, kteří se za ranního šera v těsném dvorku u mrtvoly ženiny sešli, jsou jako komentářem ke skutku, který se zde v tom bydlišti chudiny velkoměstské za noci sběhl. Jsou to samé Pražské typy, živě zachycené, řekli bychom skorem samé typy z páté čtvrti, kdež také nalezneme takových špinavých dvorků, obklopených vysokými zdmi, za nimiž se přes rok odehrává nejeden naturalistický román, z něhož do ostatní velké Prahy sotva ohlas zalehne.

K líčení historickému vrací se vždy ob čas Adolf Liebscher. Žižka před Kutnou Horou r. 1421 representuje umělce v síních výstavy, scénu z hájení Prahy proti Švédům zobrazil ve dvoraně pavillonu turistského. Jako při onom obraze, jejž od předloňské výstavy v Rudolfině známe, tak i zde se snažil Liebscher líčení historické s moderní světlou manýrou spojiti. Při dioramě jednalo se ovšem o to scénu tak zobraziti, aby co nejvíce k illusi se přiblížila. Neříkáme, že se to Liebscherovi plně zdařilo. Velmi obratně rozvrhl si plochu obrazu vzhledem k seskupení osob. Hlavní děj, klubko postav na sebe útočících, do sebe střílejících a bodajících pošinul dále v pozadí, kdežto v popředí umístil sem tam postavy padlých a raněných. Znázorňuje průběh děje na základě podání — hlavně o paměti Jana Norberta Zatočila se opíraje — nezapomněl umělec též na osobnost pátera Plachého. Některé zvláštnosti manýry Liebscherovy ovšem i zde jsou nápadny. Co do provedení jednotlivých postav byl Liebscherovi Vojtěch Bartoněk spolupracovníkem, krajinářská část obrazu jest dílem bratra jeho Karla.

Že naše malířská omladina pro tu chvíli jen skrovnou měrou minulostí se obírá, jest také na výstavě zřejmo. Z četné řady obrazů a obrázků, kteréž vystavili mladí malíři nedávno akademii opustivší neb ještě u volném svazku s ní spojení, jen Gretsch svým E pur si muove a Kutlík Posledními okamžiky svobody Husovy se pokouší se zdarem ovšem ještě skrovným řešiti motivy z dějin čerpané. Gretschovi dostalo se za jeho vážnou snahu povzbuzení peněžitou odměnou. Nedávno zesnulého Pavlíka, jehož energické nadání nejraději hledalo výrazu na rozměrných plátnech, nám vedle Nebezpečné připomíná také Libušin soud, nedohotovený obraz, o němž mladý umělec do posledních dní před smrtí pracoval a v nějž velké naděje skládal. I ve stadiu, v kterém obraz byl zůstaven, vyčítáme z něho, že Pavlíkovo nadání nešlo tak do hloubky, aby o řešení podobných obtížných úloh s úspěchem se bylo mohlo pokoušeti.

Také Josef Douba debutoval v Rudolfině před třemi roky obrazem, k němužto látku ze zašlých věků čerpal. Tato jeho Abisag dostala od poroty vyznamenání. Dnes maluje Douba výhradně motivy skutečnosti odpozorované, skupinové portrétky, drobné genry, a vloni pokusil se o „aktualitu,“ o výjev z velké zářijové povodně. Takovéto aktuality mají vždy svoji choulostivou stránku, upomínajíce na illustrace pro denní potřebu malované. Rozumí se samo sebou, že mezi úředními osobnostmi na pontonu plujícími uliční křižovatkou páté čtvrti, na-

lezneme věrné portréty, že zde různé episodky, kteréž zátopa v těchto čtvrtích chudiny s sebou přinášela, věrně jsou zachyceny. Velmi šťastně vystihl Douba barevnou náladu ovzduší, jež za pošmourných oněch dní nad Prahou se vznášelo.

Vynikajícího místa mezi mladšími malíři našimi sobě dobyl a uhájil Vojtěch Bartoněk. Vyznamenání jemu udělené setkalo se jistě s všestrannými sympatiemi, neboť Bartoněk náleží k těm malířům skutečnosti, kteří moderní stanovisko malířské do krajních důsledností neprovádějíce, vkusu i širších i užších kruhů pracemi svými se zamlouvají. Před čtenáři Osvěty nemáme za potřebí šířiti se o vlastnostech Bartoňkových maleb vůbec a jeho Rekrutů zvláště. Řekněme jen, že z novějších prací tu genrem Po oddavkách, pak obrázkem Na pastvě a delikátně malovanou skupinkou koupajících se hochů je zastoupen.

Tytéž hochy obral si Fr. Slabý za model. Proti loňským malým oráčům jeví opět znamenitý pokrok a reálným podáním celkové nálady barevné a svěží, životnou modelací tílek plně zasluhuje odměny, která mu byla udělena. Ze soudruhů a vrstevníků Slabého mnohý se dostavil s pěknými, svědomitými, skutečnosti odpozorovanými pracemi. Prostor našemu referátu vyměřený nutí nás, abychom jen stručně jmena jejich tu uvedli. Jsou to Vilém Trsek a Jaroslav Špillar, jež porota přiměřeně vyznamenala, Krajíček, Kosař, Jedlička, Hofrichter, pak Hampejs, Záhorský, Hilšer, kteří portréty vystavili. Před málo lety náležel ještě v řady „nadějné omladiny“ malířské Karel Tůma, jenž zde ve své Přední stráži podal živý, věrný a dobře malovaný obrázek ze života našich vojáků, dokazující, že nadporučík Tůma používá své služby také k pečlivým pozorovacím studiím malířským. —

Čtvero pokolení krajinářů je v naší výstavě zastoupeno. O starším a nejstarším již jsme na tomto místě promluvili. Roku 1848 narodili se dva umělci, z nichž každý svým spůsobem v tlumočení přírody k nejvyšším cílům spěli: Beneš Knüpfer a Antonín Chittussi.

Jmeno Knüpferovo nevyslovujeme po prvé na tomto místě. Pět obrazů, jež Knüpfer z Říma na výstavu poslal, mnohem úchvatněji ještě než práce z loňské výstavy v Rudolfině nás přesvědčují o vzácném umění jeho. Hra vln, Zbouřené moře, Les amours des ondes, Příboj, ještě jednou Zbouřené moře jsou jejich názvem. Však čím je název u Knüpferových obrazů? Co nám maluje, jest moře, ne moře oživené loďmi, ne moře oplachující svými vlnami hráze měst pobřežních, nad jehož vlnami se valí kouř parníků, ani hněvivé moře nesoucí zkázu člověku, ani moře služebné, jež nechává své vlny brázditi těžkými koráby, nýbrž moře svobodné, smavé, i ve svém rozbouření jako v bujné hře budující vrchy a údoly z pěnících se vod, a zase jasné, zářivé, lichotící se k postavám nymf a naják v smaragdových vlnách jeho nahými údy se šplounajících. Člověk se svým všedním snažením a bažením nepatří na tyto kouzelné vody. Řeknemeli, že Knüpferovy obrazy dýší osobitou poesií, musíme dodati, že jest to poesie jasná, smavá, proniknutá klidnou harmonií ducha antického.

Synem severu byl Antonín Chittussi. Vnímavý až k nervosní dráždivosti miloval přírodu, miloval ji takovou, jak jest, nelíčenou a

pravdivou. Tiché zátiší starého lesa Fontainebleauxského, jako slunné břehy Labské, s městy a vískami, smutné, chudé stráně svého rodného kraje, jako veselé oživené pobřeží Sekvanské u Paříže, mlčenlivé jednotvárné plochy jihočeských rybníků, jako malebný obraz Prahy, teplem pozářené písčité plochy, květem obsypaný sad, žluté lány pole a květnaté palouky, jako příkrovem zimy zastřený kraj s modravým kouřem z chat vystupujícím a s lesklými hladinami ledovými. Však nebudeme opakovati, co tolikráte již o umění Chittussiho jsme pověděli. Ve výstavě jest pohromadě jen skrovná část životního díla umělce, jemuž štětec vypadl z ruky uprostřed práce v krásném mužném věku.

Také Karel Liebscher jen skrovnou měrou ve výstavě je zastoupen. Kromě istriánského motivu, za nějž se mu vyznamenání dostalo, má tu některé menší krajinky, ponejvíce české. Soustředilť umělec poslední dobou svou činnost na provedení krajinného pozadí dioramy, kteréž jsouc již o sobě skutečným kusem práce, vyžadovalo nemálo studií přípravných, jak v museích tak na místě samém. Resultátem těchto studií jest obraz v podání skutečnosti místy illusi velmi blízký, reálný obraz staré Prahy a zároveň malba, v níž nálada vzduchová jednotně a věrně je zachycena.

Na obrazy a obrázky Václava Jansy, Půhonného, Haněla Dolanského zde jen upozorniti můžeme, tak jako na Prouskův Motiv z Pojizeří. Prousek, kterýž studiu severočeských dřevených staveb věnoval tolik píle, jejíž ovoce v kresbách jeho v oddělení architektury umístěných je složeno, chtěl zde také v pohledu celkovém zachytiti obraz z české vesnice, s celým rázovitým půvabem jeho.

S výsledky pozoruhodnými, namnoze překvapujícími, předstupuje před nás na výstavě „škola“ prof. Mařáka: Václav Březina, Jos. Brousil, Ferd. Engelmüller, Josef Holub, Frant. Kaván, Jan Köpel, Ant. Slavíček, Raimund Wolf — toť statný dorost krajinářů. —

Bez přímého vlivu ciziny vyvinulo se naše *sochařství*, jak dnes se jeví. Nikoli ovšem bez podnětů z ciziny rozvinula se tu řada individualit, mezi nimi několik, v jichž tvorbě dojem vzácného velikého osobitého umění Myslbekova se obráží.

Ještě výhradněji než malířství je sochařství v Čechách českým. Z prací Čechů ve Vídni usedlých nebo tam se vzdělavších ovšem žádná na sobě znak národního původu nenese. Nikde neotře se česká původnost tak snadno, jako v sídelním městě nad Dunajem. Vídeňský vzduch nesvědčí také českým sochařům. Jeví se to také na mnoho v Praze protežovaném Wagnerovi, jenž ostatně — nevíme z jakých příčin — naší výstavy měrou zcela nepatrnou se súčastnil, jeví se to jak na Šaffovi tak na Černilovi, kteří jsou oba žáky prof. Kundmanna. Díla obou umělců, jsouce svědomitě propracována, nevybočují z mezí konvencionálního tvoření.

Mistr Myslbek vystavil svoje čelnější díla vyjímaje skupiny mostní, jež v monumentálním provedení každý na příslušném místě shlednouti může. Tak máme tedy ve „dvoře skulptury“ Oddanost, Sv. Josefa s Ježíškem z hrobky rodiny Doubkovy, Sv. Václava,

Krucifix a dvě busty portrétní — hrab. Kounice a hraběte Thuna. Při jiných příležitostech pokusili jsme se čtenářům Osvěty tlumočiti podstatu umění Myslbekova a význam i vysoké kvality každého výtvoru jeho zvláště. Je nesnadno v tom ochoze nešťastně osvětleném a sochařskými pracemi přeplněném se vhroužiti s celou náladou duše do některého díla, však takové zevní okolnosti nejsou hrází pro elementární sílu tohoto umění, jež je realistické a ideální zároveň, jež je monumentální bez pathosu, pravdivé, jakkoli nad všednost je povýšeno, jež žije životem skutečnosti a více ještě životem, jejž mu vnuknuly myšlenka umělcova a vzlet jeho fantasie, tak vzácnou a původní tvůrčí schopností nadané.

Čím osobitější, individuálnější je umění některého vynikajícího representanta malířství nebo sochařství, tím silnější a pronikavější je působení jeho na umělce mladší. Smíme říci, že vlivem Myslbekova umění přišel do tvoření našich mladších sochařů nový jarý proud, že si — byť i v hloubku intencí umělcových nevnikli — z výtvorů jeho odpozorovali nejeden effekt u vržení draperie, v obratu a posunku, spůsob modelování, různé detaily, malebnou svěžest celkové úpravy. Jakým směrem odchovává prof. Myslbek své vlastní žáky k dekorativní skulptuře, poznáváme z oné svěží tak dobře české allegorie pro pavillon cukrovarníků v jeho škole provedené, jakož i z návrhu pomníku, jenž Roezlovi má býti postaven.

Jako ohlas Myslbekova umění a přece zároveň také jako výraz samostatných snah Ludvíka Wurzla Oběť víry nevšední měrou interes vzbuzuje. Nový je spůsob, kterým Wurzel mučedníka na kříž pověsil, nový a s důsledným realismem provedený. Vybočení prsního koše, náklon hlavy, nápon svalů a svazů páže, na níž tělo visí, poklesávající nohy zvláštním spůsobem skřížené, vše je bystře vypozorováno a s výmluvnou pravdou podáno. Ve výrazu sklopené hlavy, tak jako v tvarech celého těla je při tom zachována ušlechtilá míra plynoucí ne z předpisů theoretických, ale z vlastního citu a jemného taktu umělcova. Měli jsme dosud málo umělců, kteří by v 25. roce byli mohli vystoupiti s dílem tak zrale myšleným, procítěným, o takovou sumu studia přírodního se opírajícím. Umění Myslbekovo osvědčilo se tu jako výtečný vůdce.

Čemu nedávno zesnulý Royt, čemu Hergesell a Procházka z Myslbekových výtvorů se naučiti dovedli, již nejednou na tomto místě jsme pověděli. Dekorativní práce na hlavním paláci, jež od Hergesella a Procházky pocházejí, jsou velmi účinně myšleny a komponovány, živy v póse a s malebnou vervou provedeny. Ve výši, v níž skupiny se ocitly, nepadají ovšem detaily na váhu. Pomocný model ke Geniovi, jedna z nejvíce propracovaných postav oné sochařské výzdoby, vystavili umělci v dvoraně. Velmi pěkných výsledků dosáhl studiem téhož vzoru Mauermann, kterýž se sochou Madonny Ježíška na klíně třímající na výstavu se dostavil.

Z vrstevníků Myslbekových Antonín Popp za nejeden podnět děkuje umění Myslbekovu. Při tom náleží Popp mezi nejsvědomitější naše umělce a jeho pracovní schopnost a svěžest je úcty hodna. Čtenáři Osvěty vzpomenou si snad na to, co o roztomilém bronzovém

náhrobním pomníčku Poppově jsme pověděli, když jim připomeneme, že na výstavě vyznamenání se mu dostalo. Některé modely ku pracím dekorativním umístil ve dvoraně, kromě toho přispěl také k sochařské výzdobě výstavy dvěma kolosálními portrétními bustami císaře Leopolda I. a Františka Josefa, jakož i svěží, originální skupinkou — allegorická postava ženská s malým drotarem u nohou — v lehkých liniích vybudovanou, kterou je korunován sloup výrobců drátu v průmyslovém paláci.

Bohuslavu Schnirchovi, jehož tepaná socha Jiřího z Poděbrad (viz Osvětu 1888 čís. 6.) v prostranství před hlavním palácem tak pěkného místa nalezla, uděleno zasloužené vyznamenání za pomocný model trigy pro národní divadlo. Stejného uznání dostalo se roztomilé elegantní sošce dívky s lasturou, kterou Bernard Seeling vystavil.

Skupina prací prof. Jos. Maudra naučila nás znova více ceniti vzácné kvality jeho umělecké osobnosti. Vedle povědomých jeho výtvorů, jako jsou obě znamenitě myšlené sedící sochy před průčelím musejním, nalezneme tu práce širší veřejnosti dosud málo známé; tak bronzové poprsí Bernarda Bolzana, výrazné a břitkou charakteristikou se vyznamenávající; tak některé práce reliefové, mezi nimi krásný návrh k medalii města Prahy, pracovaný s jemným porozuměním pro sloh reliefový, jenž jako by byl nejbližším umělecké povaze Maudrově, která se vyznamenává zdrženlivostí v užívání prostředků uměleckých, vytříbenou, ušlechtilou dikcí a zcela osobitým jemným citem formovým.

Opouštíme palác umění s radostnými dojmy v duši. Jedno pomyšlení jen je kalí: že za několik týdnů to, co zde seřaděno v souborný přehled české výtvarné tvorby, na niž s hrdostí pohlížeti můžeme, zase se rozptýlí, z veliké části i po cizině rozejde a naší veřejnosti že nezbude než upomínka na skvělý obraz, který společné snažení, nadání a umění českých malířů, sochařů a architektů jí tu připravilo.

R. Tyršová.

IV. Bohatství a úprava výstavy.

Naše jubilejní výstava jest v celku co do úpravy i co do bohatství svého jako výstava zemská i jako výstava moderní zdařilou. Ano ona předstihla samo očekávání naše, ona překvapuje cizí nepředpojaté pozorovatele, kteří spravedlivě dovedou ji posuzovati. Chceme tuto zatím některé všeobecné přednosti její vytknouti; ocenění jejího velikého významu po stránce národohospodářské, politické a sociální pro království české, pro národ český a hlavní město naše zůstaveno budiž některé z pozdějších statí. Nemáme v ruchu výstavním na ten čas ani dosti klidu, bychom tuto bilanci výstavní bez podceňování a přeceňování sestavili.

Těšíce se ze zdařilosti a velkoleposti výstavy i z neobyčejného účastenství, jaké v zemi i za hranicemi budí, nezapomínáme při tom, že jsou v ní též mezery a nedostatky; jest velice důležito, aby výstava naše i po této stránce pečlivě studována byla a náležitého poučení nám poskytla. Vrátíme se k této věci ještě později; zde podotýkáme jen, že při kritickém měřítku, jež k jubilejní výstavě přikládati sluší,

nutno přihlížeti k tomu, že výstava naše není dílo officielní, že uskutečněna byla za velikých překážek politické a jiné povahy, bez přímého účastenství národnosti německé a konečně že jest to první velká moderní výstava, která v království českém se po dlouhé době pořádá.

Jubilejní výstava není officielní a nemá také toho rázu. Myšlenka její vyšla z podnětu soukromého, rozsáhlé práce spojené s pořádáním jejím jsou z největšího dílu záslubou soukromou. Výstava jest výrazem svépomocného ducha a svépomocných snah, jimiž národ český se vyznačuje. Na tomto základě jsouc postavena, má ovšem tím větší význam, vyžaduje ale zároveň jiného měřítka kritického než výstavy officielní. Kde se výstava pořádá z nařízení vlády, kde celý aparát státního úřednictva prací se súčastňuje, kde stát sám jest nejen předním pořadatelem ale i předním vystavovatelem, kde sám štědře přispívá velikými obnosy nebo aspoň zaručuje náklady ku pořádání potřebné, tam posuzováno budiž dílo jeho přísně v každém ohledu. Přísnost taková není však na místě při letošní výstavě naší, která ač byla a jest přičiněním náčelníka zemské vlády hr. Fr. Thuna od vlády a také od sněmu aspoň do jisté míry hmotně i mravně podporována, přece povahou svou zůstává dílem svépomocným, soukromým a na soukromé činnosti, ochotě a obětavosti závislým, dílem, jež musilo překonávati četné překážky a obtíže, jakých by při officielním pořádání nebylo. Tento ráz české jubilejní výstavy jest po našem soudě velikou předností její a zvyšuje její trvalý význam i prospěch; tento ráz zvyšuje též její přítažlivost. Výstava nepřekvapuje královskou nádherou, nákladnými obrovskými stavbami, přepychovou výzdobou, umělými prostředky drahých officelních slavností a strojenými podněty k oživení návštěvy; ona překvapuje spíše svou občanskou skromností, prostou ale vkusnou jednoduchostí a bohatstvím i rozmanitostí svého obsahu; činí dojem přirozený, postrádající všeliké nucenosti a strojenosti. Tím vyznačuje se i veškeren život a ruch na výstavě.

Na druhé straně ovšem odkázána jsouc na soukromý počin a soukromou podporu, nemůže výstava na tomto základě pořádaná býti prosta mezer a nedostatků. Pohřešujeme na ní lecčeho, co by tam býti mohlo a mělo, co však tam z rozmanitých důvodů schází. Rovněž tak tento spůsob pořádání výstavy po stránce finanční i po stránce rozsahu výstaviště i velikosti budov i úpravy jich ukládal jistou reservu a opatrnost, jež byly nezbytny a vysvětlují a omlouvají některé nedostatky. Ale to všecko jest vyváženo přednostmi a prospěchy, právě na tomto základě docílenými, a tvrdíli někdo, maje na mysli tak mnohou officielní výstavu nezdařenou, že náklady a jiné vady výstav moderních nejsou v žádném poměru ku prospěchu, který z nich vzchází, může výstavou českou býti poučen, že výstavy tohoto spůsobu se dokonce nepřežily. Výstava na tom základě pořádaná bude míti vždy úspěch rozhodný.

Druhá věc, kterou při posuzování výstavy na paměti míti sluší, jest abstinence německé národnosti. Nechceme tu znova uváděti průběh přípravných jednání před výstavou a všech těch zápletek a překážek politických, s nimiž bylo pořadatelům jejím zápasiti,[1]) aniž

[1]) Srv. stať J. Toužimského: Naše jubilejní výstava, její vznik a vývoj v Osvětě t. r. č. 3.

budeme se zde šířiti o tom, jaký politický dosah mělo nesúčastnění se druhé národnosti zemské. Konstatujeme tu prostě faktum, jehož následek ovšem jest, že výstava naše jakožto všeob. výstava zemská jest v nejednom oboru kusa, poněvadž některá důležitá odvětví výroby zemské jsou namnoze v rukou německých podnikatelů a poněvadž soukromé účastenství vystavovatelů německých, třeba nebylo nepatrné, přece jest více méně nahodilé a neúplné. Tak, abychom poukázali k některému příkladu, pohřešujeme na výstavě poměrné zastoupení průmyslu textilního v zemi a j., které světové pověsti požívají. Než i tyto nedostatky spojeny jsou na druhé straně opět s velikými prospěchy, které z abstinence německé vzešly. Výstava se bez přičinění Čechů stala českou a tudíž pro národ český tím významnější. Naděje jedněch a obavy druhých, že bude příliš neúplna, ukázaly se býti klamnými, a přesvědčení o docíleném pokroku, chuť k další vytrvalé, tiché práci na poli hospodářském a kulturním i důvěra ve vlastní sílu byly vzpruženy a sesíleny. Jest to první veliká přehlídka výsledků neúmorné práce pilného kulturního národa. Zároveň však jest to přehlídka také všeho toho, čeho ještě se mu nedostává, v čem předstižen jest od jiných, a poučení, kterým odvětvím hospodářské výroby sluší věnovati více pozornosti, i jak dlužno hospodářskou organisaci národní do budoucna doplňovati a zvelebovati.

Jubilejní výstava je v Čechách první moderní všeobecná výstava ve větších rozměrech po dlouhé době, a okolnost tato padá také při posuzování jejím na váhu. Nebylo tu domácích zkušeností z doby poslední, nebyla tu zvyklost obecenstva na občasný ruch výstavní, a za poměrů shora vylíčených bylo třeba veliké podnikavosti a odhodlanosti, zároveň však i opatrnosti, píle a vytrvalosti, aby bylo lze nadíti se zdaru. Není divu, že mnozí pochybovali o výsledku podniknutí tak velikého, a nákladného, zejmena když se pomýšlelo na případné neúčastnění se ze strany německé.

Při nedostatku zkušeností domácích dbáno bylo výstavních zkušeností cizích. Bylot v poslední době mnoho větších a menších výstav pořádáno, a výsledky jich sloužily pořadatelstvu naší výstavy za vodítko. Zejmena byla to poslední Pařížská výstava světová, jejížto praktická úprava a šťastné uspořádání mnohou obdobu má na výstavě naší.

Doba k výstavě všeobecné byla dobře volena. Konec století ve vývoji vzdělaných národů nejpamátnějšího, století páry, elektřiny a tisku, století, v němž poměry a podmínky výroby ve všech odvětvích hospodářských se tak změnily a pošinuly, století, v němž veliký nastal převrat sociální a namnoze i politický a v němž zejmena národ český k novému životu kulturnímu se vzchopil a v krátkém čase na výši doby se povznesl, hodil se znamenitě pro výstavu, která mimo to oslavuje památku staleté ročnice první výstavy průmyslové na pevnině evropské vůbec. Bylo by ovšem bývalo žádoucno, aby tento stoletý vývoj hospodářský a kulturní v zemi byl též výstavou jubilejní znázorněn, i nelze upříti, že v tomto směru mnoho výstavě naší schází. Nedostatek tento omlouvá se však namnoze svrchu vylíčenými poměry i nepoměrnou krátkostí doby přípravné, která z důvodů závažných

nemohla býti prodloužena. Výstava, která by znázorňovala aspoň v hlavních kusech hospodářský a kulturní vývoj století uplynulého, vyžadovala by několik let pilné práce a jiných, příznivějších poměrů. Scházíli však výstavě naší namnoze tento ráz historický, jaký by jí tak dobře slušel, ukazuje přece obsahem svým, že národní hospodářství i vzdělanost v zemi nezůstala pozadu za vývojem v zemích nejpokročilejších, a že zvláště národ český překonav následky úpadku svého rychlým postupem dospívá po bok národů jiných, jichž kulturní vývoj nebyl přerušen.

Přihlížejíce k úpravě výstavy samé, nemůžeme pominouti mnohých předností jejích. Nad výstaviště v královské Oboře nemohlo býti vybráno lepšího; vynikát polohou i tvarem půdy nad výstaviště cizí, poskytuje v zeleném pahorkovém rámci svém mnoho půvabu. Rovněž tak sluší vytknouti zdařilost v rozloze budov a objektů výstavních, o jichž architektonické úpravě bylo v Osvětě již promluveno. Výstava nepůsobí massou ohromných budov, nýbrž neobyčejnou malebností svých staveb, velikou rozmanitostí přečetných, skoro snad až příliš hustých pavillonů, krásnými, překvapujícími pohledy a skvostnou úpravou svých sadů, trávníků, květnic a bosketů. Jest rozmanita a rázovita odlišujíc se takto velmi příznivě od unavující, byť i sebe více vyšňořené jednotvárnosti výstav jiných.

Výstava naše jest kromě toho i prakticky upravena. Máme při tom na mysli nejen celkem praktické zařízení budov, nýbrž i veškerého onoho příslušenství výstavního, restaurací, kaváren, bufetů, ochutnaváren, hudebních produkcí, světelných vodotrysků a j., které jsou nejen potřebou, ale zároveň velikým lákadlem výstavy počítající na četnou návštěvu. Výstava nesmí býti suchopárná a dlouhochvilná, musí poskytovati vedle poučení též rozmanitých zábav a musí umožňovati a zpříjemňovati delší pobyt na výstavišti všem vrstvám obecenstva. V tom ležel skvělý úspěch poslední výstavy Pařížské, v tom leží z valné části i kouzlo výstavy naší. Úprava její jest taková, že přes odlehlost svou od města vábí netušenou měrou Pražské i venkovské i cizí obecenstvo všech tříd a všelikého povolání k neobyčejné návštěvě.

Vynikáli výstava naše po stránce své úpravy, vyniká neméně bohatstvím obsahu svého. V Rakousku nemůže býti větší a obsažnější výstavy zemské, než jest výstava česká, poněvadž království české jest co do přírodního bohatství i co do výroby a vzdělanosti první korunní zemí říše. Přes všelikou neúplnost svou, zaviněnou okolnostmi shora poznamenanými, podává výstava naše celý obraz bohaté výroby prvotní i výroby průmyslové i osvětového a sociálního stavu země, a hlavně národa českého. Bohatostí svou překvapuje výstava každého, kdo znal dosud království české jen z výstav Vídeňských.

Roztřídění předmětů výstavních po budovách není ovšem tak soustavné, jak to vykazuje katalog; některé obory jsou roztříštěny. Jest to následek velikého množství pavillonů soukromých, z nichž mnohý chová v sobě předměty velmi různé.

Z prvotné výroby zemědělství ve všech svých odvětvích jest znamenitě zastoupeno. Výstavy súčastnili se menší rolníci, hlavně pak hospodářské jednoty a velkostatkáři rozsáhlou měrou. K stálé výstavě

polního hospodářství pojí se občasné výstavy, z nichž dosud odbývány byly výstava ovcí, drůbeže, vepřového dobytka, plemenného skotu a koní.

Vedle polního hospodářství řadí se vinařství, chmelařství, hedvábnictví, včelařství, rybářství, semenářství, ovocnářství, sadovnictví a zahradnictví. Všecka tato odvětví jsou v království českém pěstěna a na výstavě zastoupena. Výroba hospodářských strojů, zejmena jakožto malý průmysl, vykazuje značný pokrok.

Lesnictví s honbou nalézá se rovněž na stupni vysokém a výstava jeho svědčí o veliké péči, jaká se mu v království českém věnuje.

Výroba prvotná v říši nerostů, hornictví a těžba není tak zastoupena, aby odpovídala velikému, nevyčerpatelnému bohatství a významu země v tomto směru. Vysvětlení nedostatku toho jest na snadě; leží v nesúčastnění se podniků německých.

Výstava výroby průmyslové jest ve všech svých odvětvích více méně úplně zastoupena. Z hospodářského průmyslu vyniká nad jiné cukrovarnictví, které světové pověsti požívá, pivovarnictví, lihovarnictví, mlynářství s celou řadou pobočných odvětví (výroba škrobu, klovatiny, olejů, náhražků potravin a požitkovin, výrobků cukrářských a pernikářských).

Průmyslové zpracování dřeva, výroba nábytku, bednářství, kolářství, soustružnictví, šindelářství, výroba dřevěného zboží pleteného, hračkářství a j. se dobře představují hlavně jakožto malý průmysl. Vedle nich nalézáme zastoupeny výrobky z kosti, rohu, perleti, želvoviny, mořské pěny, jantaru, pryže a gutaperče a jiných látek cizích.

Výstava koží a výrobků kožených s příbuznými odvětvími (kartáčnictví a j.), rukavičkářství, kožešnictví, kloboučnictví, obuvnictví, oděvnictví, modistických živností jest opět hlavně jakožto malý průmysl bohata. O průmyslu textilném platí totéž, co jsme svrchu podotkli o hornictví a těžbě nerostů; jest rovněž z valné části v rukou německých. Lépe zastoupeno jest papírnictví, knihařství a živnosti polygrafické: knihotisk, dřevorytectví, galvanoplastika, lithografie, fotografie a jiné.

Průmyslové zpracování nerostů vystaveno jest ve všech odvětvích svých více méně úplně dle toho, jeli v rukou českých neb německých. Náleží sem průmysl kamenický, pálení vápna a výroba cementu, cihlářství, výroba keramiky a porcelánu, světoznámá výroba skla, rozsáhlý kvetoucí průmysl chemický, železářství, hutnictví, slévačství, výroba zboží železného a kovového, zlatnictví a stříbrnictví a j. Výstava strojnictví, podmíněného vysokým rozkvětem výroby průmyslové a železářství, svědčí o velkolepém vývoji tohoto odvětví průmyslového v Čechách.

Ku předchozím skupinám průmyslovým řadí se dále výstava výroby prostředků dopravních, výroba nábytku a dekorativné zařizování bytů, výroba nástrojů hudebních a j. Inženýrství a stavitelství soukromé i veřejné, čítajíc v to plynárnictví, elektrotechniku, stavby pozemní všeho druhu, stavby silnic a železnic, mostů a železných konstrukcí, stavby zemědělské a vodní představuje se na výstavě ve svém pokročilém stavu v míře rozsáhlé. Zvláštní skupinu zaujímá hasičství.

Přidružena jest k zemské výstavě ještě mezinárodní výstava patentů a vynálezů, jakož i ochranných prostředků k zabránění úrazu. Pavillon patentů mimoděk nám připomíná obrázek z Vídeňské rotundy.

Celkem má výstava jubilejní hlavně dva důležité význačné rysy. Jeden z nich záleží v převaze malého průmyslu a živnosti, druhý pak v tom, že jest přesně výstavou výrobců a nikoliv obchodníků, jakož často bývá na výstavách jiných. Obojí jest velikou předností výstavy naší jakožto výstavy zemské. Světové firmy, velký průmysl necharakterisují hospodářskou individualitu země tak, jako malý průmysl a živnost. Světový průmysl (textilný a j.) jest mezinárodní a všude více méně stejný; výrobky malého průmyslu a živnosti jsou národní, ukazují dovednost, pokročilost, rázovitost a samostatnost širokých vrstev výrobního obyvatelstva. Svým vysoce vytříbeným malým průmyslem vynikala Francie na své světové výstavě, méně výrobky vývoznými. O druhé z uvedených předností netřeba šířiti slov. Kdo navštívil na př. poslední hospodářskou výstavu Vídeňskou v rotundě neb dřívější výstavu Pešťskou a výstavu českou, ten ihned sezná, jak znamenitý jest rozdíl mezi velikým skvělým trhem, výstavou obchodníků a výstavou výroby, která podává skutečný obraz hospodářských poměrů země. Výstava naše jest tohoto rázu a on dodává jí ceny neobyčejné.

Další veliký odbor výstavní jest výstava kulturní a kulturně historická. Patří sem především výstava školství. Školství obecné dobře jest představeno, mnohem slabší jest školství střední. Znamenitá jest výstava školství odborného, škol pokračovacích, průmyslových, řemeslnických a zemědělských, svědčíc o velkém pokroku posavad docíleném i o budoucnosti tohoto směru školství našeho. Dále sem náleží výstava umělecká, výstava retrospektivní a výstava znázorňující život a umění lidové. Prvé dvě skupiny tvoří pro sebe bohaté zvláštní celky a obsahují mnoho drahocenných předmětů. Výstava života a umění lidu zastoupena jest českou chalupou a jejím obsahem, salaší horskou a výstavou národního vyšívání a krojů.

Výstava sociálně politická konečně, čítajíc v to i zdravotnictví, jest jednak dosti roztříštěna, jednak dosti neúplna. Vrátíme se také k ní ještě později. Dr. *Jos. Trakal.*

Palestina našich dnů.

Podává

dr. J. V. Prášek.

(Dokončení.)

Evangelické učení přineseno bylo do Palestiny teprve r. 1821, a sice presbyteriánskými missionáři severoamerickými. R. 1841 založeno bylo v Jerusalemě evangelické biskupství, vydržované společně anglickou a pruskou vládou, jehož druhý správce Samuel Gobat — první biskup Michal Salomon Alexander zemřel již 1845 —

evangelickým missiím pevnou zjednal půdu. R. 1880 osiřelou lutheránsko-anglickou biskupskou stolici úmrtím Gobatovým zaujal Angličan Barclay, po něm r. 1882 stolice biskupská neosazována, ježto na německé straně vznikly stížnosti do Angličanů, kteří prý biskupské stolice ke svým zájmům užívali. Po dlouhém jednání mezi vládami německou a anglickou biskupství toto r. 1887 zásadně rozděleno, načež nového biskupa již jmenovala r. 1888 vláda anglická. Nyní jest v Palestině šest evangelických stanic, spravovaných evropskými neb i domorodými duchovními. Každá stanice (Jerusalem, Gaza, Jaffa, Nabulus, Nazaret a es-Salt) skládá se z více obcí filiálních s četnými školami. Správu obcí filiálních konají duchovní missionáři a tak zvaní „evangelisté," namnoze Arabové v evropských školách vzdělaní, kteří lidu vybrané částky starého a nového zákona předčítají. Počet filiálních stanic i škol množí se od té doby, kde anglická společnost missijní podjala se nákladu příslušného; také slibují si evangelíci úspěch do budoucnosti, až dospějí dítky ve školách jejich vychovávané. Novější dobou podporují missie i angličtí lékaři, od missijní společnosti placení, kteří i dobré lékárny založili. Na některých místech zařízeny již při školách i čítárny. Roku 1860 založen v Jerusalemě syrský sirotčinec, v němž vychováváno původně 10, r. 1882 již však 130 hochů vedením 5 učitelův a 8 mistrů řemeslnických. Nadanější hoši stávají se učiteli nebo evangelisty, napomáhajíce tak církvi, která se jich osiřelých byla ujala. Také stavba chrámů nezanedbána. Nejpěknější evangelické budovy chrámové jsou anglický chrám „na hoře Sionu" v Jerusalemě a chrám Nazaretský. Vedle chrámu Sionského usadily se evangelické diakonissy z Westfálska, které pečují též o poutníky a o nemocné jakož i o výchovu chudé a opuštěné mládeže. Nyní opatřují diakonissy veliký hospitál o 44 postelích s polyklinikou a dívčí školu, Talitha-Kumi zvanou. Roku 1872 založil velkovévoda meklenbursko-svěrínský nemocnici dětskou.

Speciálně lutheránskou propagandu šíří v Palestině pruská baillie rytířů svatojanských, která zbudovala r. 1872 německý chrám evangelický a stala se ohniskem německo-lutheránské osady Jerusalemské. Lutheráni založili také „Jerusalemský spolek," jehož činnost hlavně se soustřeďuje v oboru školském. Missionářské snahy mezi Fellachy měly za následek vznik evangelicko-arabských obcí v Jerusalemě, Nazaretě a j., kdež koná se bohoslužba křesťanská jazykem arabským. Německý ústav pro malomocné, rovněž před městskými hradbami položený, upraven pro 20 osob. O vychování dívek pečuje také Female Education Society, která založila dívčí školy v Nazaretě a Bethlehemě.

Počet všech evangelíků palestinských roku 1882 obnášel asi 1400 duší, naproti tomu navštěvovalo školy evangelické 2500 dítek.

Skotská dáma miss Abbott svým nákladem a za podpory svých rodáků vydržuje v Jaffě vyšší ústav dívčí, v němž vyživuje a vzdělává průměrem 60 arabských dívek ročně. V též Jaffě jest ještě veřejná škola obecná pro hochy anglické církevní missie, velmi četně navštěvovaná.

Zvláštním duchem a neobyčejně živým zájmem pro Palestinu vyznamenává se mystická sekta stoupenců „německého Templu" neboli

templářů, vzniklá v posledních letech padesátých ve Virtembersku. Zakladatelé její W. a F. Hoffmannové a G. D. Hardegg kladli po příkladu mystika Bengla hlavní váhu na povinný pobyt stoupenců svých v zemi svaté. Z počátku zůstávali templáři ve společenství s lutherskou církví virtemberskou, později však odloučili se od ní úplně a jali se zakládati osady své v Palestině. Nejpřednější nyní osadou německých těchto templářů v Palestině jest Sarona nedaleko Jaffy, založená roku 1872 virtemberskými osadníky a čítající asi 300 duší. Osadníci Saronští vzdělávají asi 230 ha pozemků, z nichž čtvrtinu zabírají vinohrady a oranžerie, v čemž templáře i arabští rolníci v okolí počali úspěšně následovati. Také výnosné jest hospodářství polní a sadové, tak že osadníci, vykonávajíce nad to i povoznickou službu mezi Jaffou a Jerusalemem, značného již domohli se blahobytu. Významu nabývá rychle i templářská osada v přístavním městě Haifě, kdež založena byla r. 1879 i vyšší dívčí škola sekty této. Největší část obchodu Haifského, jehož rozměry denně se zveličují (od 1. července 1880 do 30. června 1881 měl vývoz z Haify cenu 1,522.867 a přívoz 203.487 mark), jest rovněž v rukou templářů, kteří jsou nad to i horlivými pěstiteli zájmů specificky německých na půdě palestinské. Jiné templářské osady vznikly na nížině Refaimské před Jerusalemem, v Jaffě a v Bejrutě. Roku 1878 dostoupila templářská propaganda vrcholu, i bylo se pojednou obávati v osadách krise finanční, když tu dostalo se templářům valné podpory ze Švédska. Roku 1885, když zakladatel W. Hoffmann zemřel, vznikly nové obtíže, které, jakož se zdá, dosud nejsou urovnány. Všech templářů jest nyní v Palestině asi 1200 duší.

Školy vyššího řádu od templářův udržované požívají výtečného jmena, tak že i stoupenci vyznání jiných, zejmena Armenové, v nich vzdělání dítek svých vyhledávají. Na prvém místě dlužno z nich jmenovati lyceum, původně v Jaffě založené a r. 1878 do Jerusalema přenesené, které jest té doby nejznamenitějším vzdělávacím ústavem palestinským. Jsouc spojeno se školou obecnou a od r. 1881 i s ústavem theologickým, poskytuje chovancům svým vzdělání na základě soustavy jediné střední školy: vyučujeť se latině, řečtině, hebrejštině, němčině, angličině, francouzštině, arabštině, dějepisu, vědám přírodním i mathematickým, zpěvu i kreslení. Učitelů jest toliko devět, žáků kolem padesáti, jichž dvacet v ústavě přebývá; někteří chovanci vstupují do života praktického, někteří oddávají se vyšším studiím, ano jsou již i případy, že absolvovaní chovanci templářského lycea s prospěchem dokonali studia svá na universitách a na polytechnických ústavech západoevropských.

Mystický duch, který dal vznik této sektě, jeví se i v řádech jejích. Vedle obecního zřízení, jemuž přísluší i péče o školství, jest zvláštní zřízení církevní, nezdá se však, že by umělé řády tyto byly dostatečnou zárukou proti rozkladu, který již r. 1879 mezi zakladateli se objevil a jen velikým přičiněním zažehnán byl. Říše německá, hledíc k národnímu významu těchto osad, poskytuje jim od r. 1879 roční podpory 3750 mark. Mnoho hluku vzbudil spor templářů s mnichy Karmelskými, který r. 1887 diskutován diplomaticky až i ve Vatikáně. Celkem však v katolickém světě nemile pociťováno, že německá vláda

ujímala se příliš horlivě templářů proti oprávněným steskům mnichů Karmelských. K podivuhodné organisaci této náboženské sekty náleží i časopis „Die Warte des Tempels. Religiöses und politisches Wochenblatt für das deutsche Volk,“ dříve „Süddeutsche Warte“ zvaný a ve Stuttgartu vydávaný (letos již ročník XLVII.), jehož příloha „Orientpost“ přináší všechny podrobné zprávy o obcích a osadách templářských v Palestině.

Ethnografický kaleidoskop palestinského obyvatelstva rozmnožen byl ještě tureckou vládou po válce r. 1877—1878. Tehdy převedeno na rozkaz vládní do Palestiny hojně sveřepých *Čerkesů* a mohamedánských Bulharů, tak zvaných *Pomáků*, kteří raději opustili vlast, než by se srovnali se svými křesťanskými spolukrajany. Z počátku křesťané palestinští měli obavy, že noví spoluobyvatelé budou si počínati tak jako v původní své vlasti; dosud však obavy tyto se nepotvrdily. Toliko z Ammana, kde Čerkesové jsou usazeni, docházejí zprávy, že krásné tamní sříceniny z dob starověkých a z prvých časů křesťanských vzaly sveřepostí Čerkesů velikou pohromu. Jiná osada čerkeská zařízena v Předjordání, v okolí někdejší Caesarey palestinské, kdež i mohamedánským uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny tureckou vládou pobyt vykázán.

Snahy západoevropských přátel Palestiny projevují se mimo pole vědecké, hospodářské, školské a náboženské i v otázce kolonisační. Není zajisté pochybnosti, že nynější fellašský lid v Palestině vedle školského vzdělání potřebuje i vzorův a sice řádných evropských řemeslníkův a rolníkův, po jichž vzoru by též Fellach denní práci svou mohl si usnadniti a snáze zužitkovati. Poněvadž každý takový podnik v Palestině nerozlučně souvisí s otázkou náboženskou, proto i kolonisační snahy jsou zásluhou jednotlivých náboženských společností. V popředí alespoň co do času jest církev pravoslavná, pokládající se vedle Židů za právní dědičku Palestiny. Rodina Sursockův učinila šťastný pokus, založivši velikou pravoslavnou řeckou osadu na nížině Jizreelské, kteráž ve středověku nazývána byla zahradou palestinskou pro svou neobyčejnou úrodu. Osadní snahy katolické hledají materiál osadnický hlavně v lidu německém; naproti tomu působením templářů měli býti získáni pro Palestinu osadníci švédští, avšak pokus ten doposud nepotkal se s úspěchem, rovněž i osadnický pokus anglický ve východopalestinské hornatině Hauránské. Hlavní překážkou těchto snah jinak záslužných jest v prvé řadě zděděná již nepřízeň tureckých úřadů. Jest přirozeno, že mezi osadníky a domorodci různé vznikají neshody, kteréž řešiti náleží soudům domácím; tu však téměř všichni Evropané seznávají, že soudní úředníci turečtí zjevně nadržují domorodcům, osadníkům nepokrytě nepřízeň a nedůvěru svou na odiv stavíce. Za to dožila se žalostného konce osada amerických messianistů, r. 1866 v Jaffě kazatelem Adamsem založená, která již po roce zanikla. — Také Rumuni založili za posledních let v Palestině osadu, Sachron Jakob zvanou.

Všechny zprávy starověké podávají svědectví o pokročilém hospodářství někdejší Palestiny. Pravilli Kaleb se druhy svými Mojžíšovi, že země, kterou prozpytoval, oplývá „strdí a medem,“ nebyl to snad projev fantasie na východě obecný, nýbrž věrné posouzení krajiny a

hospodářského pokroku jejího. Ostatně dlužno jenom uvesti na doklad tvrzení o někdejším pokročilém hospodářství palestinském původní význam židovských svátků, z nichž slavnost pesah připadala na počátek žní ječných a slavnost stánků do doby vinobraní. Avšak za arabských a ještě více za tureckých dob hospodářství úplně zanedbáno, hlavně tím, že pokáceny lesy a opuštěny cisterny, čímž nastal veliký nedostatek vláhy. Nejnovější pokusy kolonisační ukázaly předobře, že rozumné hospodářství i za našich dnů rolníkovi palestinskému slušný ba zištný přináší výtěžek, a pozoruhodna jsou ve příčině té zkoumání německého ekonoma dr. Anderlinga, z nichž vyjímáme tyto podrobnosti: Pšenice daří se podnes v největší části země, kde jest dosti vláhy, zejmena pak v okolí Nabuluském a v Hauránu. V těchto krajinách rodí se pšenice velmi jemná, z níž po výtce připravují se maccheroni. Ostatní pšenice buď se mele ve mlýnech větrem hnaných a nejnověji i v některých mlýnech parních, nebo se klasy nedozrálé praží a pražená zrna požívají, nebo se klasy vaří. suší, na ručních mlýnech drtí a smíšenina takto vzniklá s rozdrcenou čočkou svařuje. Méně pěstuje se ječmen, jímž se za našich dnů toliko koně, mezci a osli krmí; proto také vyváží se do turecké Afriky a do Alžíru. Obecný lid požívá nejčastěji druhu bobu ful zvaného, který daří se po vší zemi. Vedle toho pěstují se některé druhy hráchu a čočky a v zimě v končinách nedosti ovlažených zemáky, jichž pěstování zavedli němečtí templáři. Žito a oves zavádějí se teprve na zkoušku. Z olejnatých bylin daří se sesam bílý i černý, tento méně vzácný, zvláště na pobřežní nížině Filistajské, pak na nížině Saronské a Jizreelské, avšak i ve vyšších polohách Hauránských; část úrody sesamové vyváží se do Francie. Ze zelin pěstují se velikou měrou všeliké dýně, okurky, rajská jablka, cibule, locika. Z obchodních bylin jmenovány buďtež lékořice, anýz, hořčice, tabák u Haify, v nížině Saronské a na východním pobřeží Mrtvého moře, méně bavlna, kteráž skoro jedině pěstuje se v okolí Nabuluském a v některých okresích Jizreelských. Dle plodivosti a dostatku nebo nedostatku vláhy různí se ceny pozemků. Kdežto na výšinách Bethlehemských prodáván r. 1883 hektar půdy průměrně za 10·66 mark, prodáván hektar nejlepší půdy v jižním okolí Jerusalemském r. 1884 za 400—1600 mark. V templářské radě Saronské odhadován hektar méně úrodné půdy r. 1883 za 96—128 mark, hektar úrodnější půdy za 240—320 mark, vzdálenější pak pozemky fellašské v okolí Saronském za 40—80 mark, v okolí Nazaretském téhož roku hektar za 228.57 mark. Vinařství, ve starověku všeobecné, pokleslo velice, hlavně následkem Mohamedova zákazu požívati vína; teprve za nejnovější doby počíná opět réva odívati zelení svou výslunné stráně, zvláště péčí osadníkův evropských. Velmi důležita jest oliva, pěstovaná nyní téměř po vší zemi; olej její za novějších dob rationálně se připravuje a i hojně vyváží, zejmena z Haify, kdež průmysl tento ocitl se v rukou evropských.

Nedostatek zelené píce, který trvá po celých šest letních měsíců, jeví se škodným při chovu dobytka. Z domácích zvířat daří se ještě nejlépe chov koní, mezkův a velbloudů, při nichž zelená píce není nezbytna. Avšak skot, bůvol a ovce nerovnají se ani zdaleka dobytkářství

egyptskému nebo maloasijskému, jakkoli za dob starozákonných skot a brav měly neobyčejný význam v životě lidu israelského. Dobytek vepřový a drůbež pěstují toliko křesťané; za to rozšířeno jest včelařství, kterého si zejmena Evropané v Jaffě racionálně hledí, přenášejíce úly na různá místa v době květu oranží, fíkův a sesamu, a tak trojí různý druh medu získávajíce, který se hojně vyváží do Evropy.

Průmysl byl do nedávna nepatrný, skládaje se nejvíce z drobných řemesel, patriarchálně pěstovaných. Teprve přičiněním Evropanů jeví se i v tomto oboru pokrok k lepšímu. Péčí Angličanův obrácena pozornost obyvatelstva Jerusalemskéko a Bethlehemského, zejmena Židů, k výrobě ozdobného zboží ze dřeva olivového, kterýžto průmysl již nyní stal se pro obě města velmi důležitým zdrojem výživy. V Bethlehemě již ze starších dob zkvétá výroba růženců a poutnických památek z rohu a z perleti. Kupci Bethlehemští s výrobky domácími rozjíždějí se do dalekých končin, ba i do Ameriky a Australie.

Důležitá odvětví domácího průmyslu zastoupena jsou v Gaze, zejmena hrnčířství, tkalcovství a mydlářství. V zemi, která nemá ani lesův ani ledu ani sklepů, jest hrnčířství velice důležité, ježto poskytuje všech téměř nádob potřebných na přechovávání tekutin, nádob levných a chladicích. Víno, olej, voda přechovávají se v nádobách hliněných a toliko přenášejí se v měších. Na mnohých místech i zásoby obilí a mouky ukládají se do nádob hliněných, kterýžto zvyk v Přední Asii datuje se z dob nepamětných, ježto již v Hissarlických vrstvách objevil Schliemann džbány veliké a v nich zbytky zásob obilných. Tkalci v Gaze upřádají plátno, vlnu i bavlnu a upravují zvláště oblíbené pestrobarevné pláště. Mydlářství zkvétá vedle Gazy ještě v Nabuluse, Lyddě a v er-Ramle. Připravuje se mýdlo obyčejné, kteréž spotřebuje se v Egyptě a v tureckých končinách maloasijských. Vývoz děje se z Jaffy.

Obchodu vadí dosud nedostatečná kommunikace, jakkoli kommunikační prostředky za nové doby utěšeně se zvelebují. V popředí ovšem jest silnice z Jaffy do Jerusalema, na níž templáři zařídili jakýsi druh omnibusů, pravidelně mezi přístavem a svatým městem projíždějících. Jaffa spojena jest silnicí také s Nabulusem, Haifa pak s Nazaretem. R. 1881 počato se stavbou silnice z Jerusalema do Hebrona, r. 1889 z jara zahájena stavba silnice z Jerusalema k er-Riše (starobylému Jerichu) a k Jordánu, přes nějž již dříve státním nákladem byl most zbudován.

Železničné projekty vyskytly se mnohé, z nichž nejdůležitější hleděly Jerusalem spojiti s mořem. Pokud se týče přístavu, který by byl východištěm nové dráhy, dlouho různila se mínění. Přirozeným východištěm byla ovšem Jaffa, avšak těsný a za častých bouří těžko přístupný přístav její vzbuzoval námitky, načež ozývaly se hlasy, aby stavěna byla dráha z Haify severněji položené k Nablusu a Jerusalemu.

S kommunikací těsně souvisí i ubytování v zemi, která velkou měrou na cizince jest odkázána. V příčině této bylo až do nedávna v Palestině špatně postaráno, a poutnící evropští za vděk brávali noclehem v některém katolickém nebo řeckém klášteře. Podobně bylo i s dopravou, která děla se toliko po velbloudech, mezcích a koních.

Prvý vůz přivezli do Jerusalema r. 1858 Rakušané, když stavěli tamní dům poutnický. Prvé hotely v Jerusalemě (Mediterranean) a v Jaffě (Jerusalem) zařízeny v letech šedesátých, načež následovaly v obou městech podniky soutěžné; avšak i na venkově vznikly dosti pohodlné útulky cizinců, jako uprostřed cesty mezi Jaffou a Jerusalemem a v rovině Jerišské.

Se vznikem poutnických domův a četných missijních hospitálů nastala též potřeba lékařův evropsky vzdělaných, kteří nyní rozsazeni jsou ve všech větších městech země; v Jerusalemě bylo již r. 1880 12 graduovaných lékařů, v Bethlehemě 2, avšak i v Nabuluse, Jaffě, Nazaretě, Haifě, Gaze atd. měli již lékaři svá stálá sídla. S lékaři zařizují se i řádné evropské lékárny.

Jakkoli již r. 1714 katolický kněz Reland vydal velice důkladný a po mnohé stránce dosud nepředstižený popis Palestiny, ovoce mnoholetých cest i studií, přece až do let třicátých byl vědecký interes, který by se vedle studia biblického nesl i za prozkoumáním země samy, na západě velmi nepatrný. Teprve cestopis Američana Robinsona epochálním svým významem novou zahájil dobu i pro přírodovědecké a historické bádání na půdě palestinské. Již r. 1847 Molineux na rozkaz admirality anglické plavil se po Jordánu z jezera Genezarethského až po jeho ústí do Mrtvého moře, v čemž r. 1848 s úpěchem byl Američanem Lynchem následován, r. 1851—1852 konal van de Velde rozsáhlá měření za účelem kartografickým, jichž výsledkem jest výtečná mapa Palestiny, načež následovaly výzkumy francouzských archeologů de Saulcy, hraběte de Vogüé a vévody de Luynes, již zjednali si veliké zásluhy o historický zeměpis Palestiny. de Vogüé pak razil dráhu myšlence o soustavném prozkoumání skvostným dílem obrazovým. Snahy jednotlivců třeba sebe záslužnější nemohou vyrovnávati se spojenému úsilí spolkovému, k němuž téměř současně dán podnět na obou březích Atlantského oceánu, v Anglii i v Americe, v zemích to biblických par excellence, kdež interes vědecký opíral se hlavně o horlivost a obětavost náboženskými úvahami vrozenou. Tak vznikly anglický a americký spolek pro prozkoumání Palestiny (Palestine Exploration Fund), kteréž za trvání svého, více již než čtvrtstoletého, dobyly si nehynoucích zásluh jak o poznání svaté země tak i o usnadnění pobytu evropským učencům a zejmena o rozšíření známostí o Palestině v širých kruzích, jazykem anglickým hovořících. Výsledky zkumné snahy obou spolků jsou zejmena patrny po stránce archeologické a kartografické, ježto spolky ty vládnouce značnými zdroji peněžitými, přispěly velice ku poznání povrchu půdy i ku poznání někdejších památných sídel výkopy svými. V průběhu zprávy této jest nám dokládati se častěji výsledky spolkové činnosti jejich. Na tomto místě budiž vzpomenuto nejzáslužnějšího díla anglického spolku, mapy totiž zemí Předjordánských, kterou po důkladném změření a ohledání vší půdy r. 1880 Conder a Kitchener ve 28 listech a v měřítku 1 : 63368 vydali. Mapou touto a studiemi, z nichž vyšla, položen základ k vědeckému zeměpisu Palestiny. Americký spolek podnikl mezi r. 1870—1880 čtyři zkumné výpravy do krajin Zajordánských, velice bohatých po stránce archeologické, avšak hlavního úkolu svého, řádné mapy krajin východně od Jordánu polo-

žených, pohříchu se nedočinil, což přimělo anglický spolek, že počal sám s vyměřováním krajin Zajordánských. Náboženská roztříštěnost americká byla totiž příčinou, že se americký spolek palestinský r. 1888 rozešel, načež nedokonané úlohy jeho po výtce přejal spolek anglický.

Vedle anglické a americké společnosti palestinské vznikl roku 1877 německý spolek pro výzkum Palestiny (Deutscher Verein zur Erforschung Palestina's), k němuž prvý podnět dal učený švýcarský lékař a palestinský badatel Titus Tobler, myšlenku však samu provedli gymn. ředitel Zimmermann z Basileje a profesorové Kautzsch v Basileji a Socin v Tübinkách. Ustavující valná hromada svolána na den 27. září 1877 do nassavských Wiesbad, i účastnil se jí také krajan náš Jaromír Košut, pohříchu předčasně vědě i vlasti odumřelý. Hlavní úkol svůj shledává německý spolek palestinský v soustavném podnikání výkopův archeologických, posud v Palestině zanedbaných, ježto nemůže býti pochybnosti, že půda tak eminentně historická v sobě skrývá vzácné a zajisté i hojné zůstatky pokročilého někdy kulturního života obyvatelů palestinských. Péčí tohoto spolku založeno r. 1882 v Jerusalemě i německé museum palestinské a obrácena r. 1884 pozornost vědeckých kruhů ke krajině Džolánu, vyplňující úhel mezi horou Hermonem a řekami Jordánem a Jarmukem, po stránce přírodovědecké. Za tím účelem procestoval již r. 1884 inženýr Schuhmacher z Haify celý Džolán a učinil rozsáhlé přípravy k vydání podrobné mapy oné krajiny. R. 1885 vypraven na náklad Berlínské akademie a německého spolku palestinského geolog Noetling do Džolána a ve spolku se Schuhmachrem prozkoumal rozsedlinu Jordánskou i Džolán po stránce paleontologické a geologické. Avšak katolické kruhy německé jen z části účastní se prací tohoto spolku, majíce své dva spolky palestinské, a to spolek „božího hrobu“ (der Verein vom heiligen Grabe), který po výtce hledí si zájmů ryze církevních, a „palestinský spolek německých katolíků“ (Palaestina-Verein der Katholiken Deutschlands), založený r. 1886, o jehož činnosti posud obšírnější zpráva vydána nebyla. R. 1883 péčí státního rady Hitrova založen i na Rusi orthodoxní spolek pro výzkum Palestiny, který vedle vědeckého zkoumání vytkl si za úkol i podporu poutníků, řízení výprav poutnických a stavbu poutnických domův i nemocnic. Účastenství jest převeliké, neboť již v prvém roce trvání svého čítal spolek 42 zakladatelů, mezi nimi cara, carevnu a velká knížata Sergěje Alexandroviče a Michajla Michajloviče, 405 řádných a 200 skutečných členů, příjem pak prvého roku správního vzrostl na 48.403 rublů. Orgánem spolku jest Pravoslavnyj Palestinskij sbornik. Spolek ruský zjednal si za krátkého svého trvání velikou zásluhu vědeckou výkopy v Jerusalemě, o nichž níže zpráva podána.

Z měst palestinských světodějným významem, sanktuariemi a po stránce náboženské nejpřednější jest *Jerusalem*, jenž sám jediný ze všech velkoměst světa podržel vždy prvé místo v zemi své. Nevyniká ani velikostí, rovnaje se prostředním venkovským městům evropského západu, ani průmyslem ani obchodem, avšak křesťan, žid i moslim spatřují v něm svorně město posvátné.

Epochou pro městský vývoj Jerusalemský staly se evropské a americké konsuláty, které vznikly vesměs mezi r. 1840—1860. Před

r. 1840 nelišil se nijak Jerusalem od ostatních měst východních. Nebylo hotelu, jídelny nebo pivnice po evropsku zařízené, a Evropan, zavítav do svatého města, za vděk vzíti musil jednou ze dvou špinavých lokand. Ulice nebyly dlážděny, na mnohých místech hnily zdechliny ssavcův i větších, jako velbloudů, jež odklízeli potulní psové, turečtí jircháři otravovali dílnami svými celé části městské. Jaký to nyní rozdíl! Slušné hotely, zařízené po evropsku se vším potřebným pohodlím, evropské velkoobchody, spolkové místnosti pro příslušníky různých národností, v nichž začasté konají se i vážné rozpravy vědecké, sedm evropských konsulátů, četné školy, velikolepá hospitia, hojné a nákladné chrámy různých vyznání křesťanských, dlážděné ulice prosté zdechlin a nečistoty, číslované domy, četné domy nové, budované evropskými staviteli, některé továrny, které zastupují někdejší smrduté jirchárny — toť obraz, jehož poskytuje dnes Jerusalem cizinci, obraz podstatně se různící od tradicionálního obrazu měst orientálských. Veliká část těchto změn způsobena ovšem Evropany, ale ke chvále domorodého lidu moslimského, zejmena pak dočasných náměstků nebo muttesarifů dlužno připomenouti, že ani moslimové nevylučují se ze snah opravných. Péčí městské rady Jerusalemské zbudována silnice do Jaffy, zařízen spolek pro šíření čistotnosti, jehož členem jest sám muttesarif, upraven regulační plán, jemuž již mnohý zamřižovaný turecký dům za oběť padl, odstraněny kamenné lavice v ulicích a krámy do ulic vnikající, zavedeno osvětlení města za doby noční, každé pak noci město veškero se zametá. Za novějších dob vznikly i společnosti stavební, které budují činžovní domy před branou Jaffskou.

Z velikolepých nových staveb, jimiž péčí evropských vlad a křesťanských i židovských mecenášů Jerusalem za novějších dob byl ozdoben, jmenovány buďtež zejmena: nádherný ruský chrám sv. Trojice s domem poutnickým, v němž má sídlo i ruský arcibiskup, dílo cara Alexandra II., které stálo 3,000.000 rublů, rakouský dům poutnický, zbudovaný nákladem 300.000 zl., v němž r. 1869 přebýval i císař František Josef I., latinskokatolický chrám patriarchální, provedený v nejčistším slohu gothickém, latinskokatolický chrám Ecce homo, latinskokatolický chrám sv. Anny z doby byzantské, velikým nákladem a v původním slohu péčí a penězi Napoleona III. obnovený, arabsko-protestantský chrám sv. Pavla, zbudovaný slohem románským, a ruská nemocnice. Velebná kopule chrámu božího hrobu dokončena byla společným nákladem císaře Napoleona III. a cara Alexandra II. Také džami Kubbet es-Sachra byla důstojně opravena nákladem sultánovým.

Vědecký interes projevující se především snahou, aby určitě ustanovena byla posvátná místa staro- i novozákonná, vzbuzen byl teprve v novověku a sice od františkánů, kteří potem a krví svou zasloužili si čestného názvu „strážců svaté země.“ Od nich také pocházejí označení dosud běžná a identifikace význačných míst v historii Kristova utrpení, jako jmeno ulice Via Dolorosa, jmeno oblouku Ecce homo atd.

Za patnácti let právě uplynulých objasněny i mnohé archeologicko-topografické záhady, mající důležitost i pro topografii biblickou i pro topografii martyria Kristova a jeho následovníků. Hlavní toho

zásluha náleží zejmena členům anglického spolku palestinského Warrenovi, Palmerovi a Conderovi, z Němců pak obzvláště Schickovi. Tento architekt vedle povolání svého horlivě obírá se zkoumáním historické půdy svatého města a jeho přičinění děkovati jest, že r. 1878 v mohutné věži Kala neboli „věži Davidově“ seznán spodek slavné druhdy věže Fasaela, Herodem zbudované a Josefem Flaviem nadšeně popisované, s jejíhož prý cimbuří bylo někdy viděti až i hladinu moře Středozemského. Týž Schick zjistil i směr starověké městské hradby mezi branami Jaffskou a Damašskou, prozkoumal bedlivě spletité někdejší vodovody a vodojemy jimi napájené, v severním pak okolí města, na levé straně cesty do Nabulusa vedoucí objevil základy starokřesťanského chrámu prvého mučedníka sv. Štěpána, císařovou Eudokií, vdovou Theodosia II., v prvé polovici V. stol. zbudovaného. Baron v. Alten a po něm Klaiber konečně vyvrátili mylné domění, jiż od dob rekonstrukce města za dob Konstantinových se vyskytující a za křižáckých dob obecně platné, které hledalo Zion a město Davidovo ne v jižním sousedství někdejšího Salomonova chrámu, tedy na jižní a nyní mimo město položené části hory chrámové, nýbrž na západním vršku, na němž také nyní nejpřednější katolické ústavy se nalézají a jejž po příkladě Josefa Flavia sluší zváti „hořejším městem“ anebo Akrou. V pravdě epochálným jest nález hebrejského nápisu ve stoce skalní, králem Hizkiou na počátku VIII stol. prokopané, kudy přivádí se voda zřídlu Siloi. Nápis tento, jejž r. 1880 Schick objevil a r. 1881 Sayce a po něm Guthe vydali, pojednává o stavbě této stoky, pochází tudíž také z doby Hizkiovy a jest nejstarší památkou hebrejského písemnictví vůbec. Tento nález přiměl německý spolek pro výzkum Palestiny, že uložil r. 1881 Gutheovi, aby soustavným kopáním na jižním cípku hory chrámové zjistil směr nejstarších hradeb městských. Skutečně objevil Guthe po namáhavém kopání základy nejstarších hradeb městských a zjistil povahu i počet stok a vodojemů, králi judskými založených a s Mařím pramenem i se Siloou souvislých. Ruskými výkopy, které ve jmenu ruského palestinského spolku konal r. 1883 archimandrit Antonin v okolí chrámu božího hrobu, zjištěn směr druhé neboli Nehemiovy hradby a objeveny základy staveb, které Konstantin s matkou svou Helenou při božím hrobu zbudoval. Když r. 1887 rozšiřovány katolické klášterní stavby při francouzském chrámu sv. Anny, severně od plochy Haramské, objeven vyzděný vodojem, v němž Schick po bedlivém srovnání všech zpráv poutnických, zejmena nejmenovaného poutníka Burdigalského, shledává rybník Bethesdu, z evangelisty Marka známý.

Velikou horlivost projevují bibličtí archeologové příčinou bezpečného topografického zjistění památných míst z umučení Kristova známých, zejmena Golgathy, Kalvarie a hrobu Spasitelova. Pokud se týče hrobu Spasitelova a chrámu božího hrobu nad ním zbudovaného, ozývaly se časté pochybnosti, i dokazováno, že v oněch místech hrobů starožidovských není a že tudíž Josef Arimathejský v jiných místech dal si hrob vytesati. R. 1885 dal však představený kláštera koptského, který přiléhá na severozápadní straně k chrámu božího hrobu a má ve zdivu svém částky velice starobylé, kopati pod klášterem místo pro novou cisternu. Stavební rada Schick řídil práce tyto a tu najednou

uhodil na starožidovské hroby do skály vytesané s úzkým mezistěním, kteréž jest nejlepším průkazem původu předkřesťanského, neboť hroby s úzkým mezistěním patrně pocházejí z dob, kdy nebylo ještě tušení, že na nich nákladná budova bude zařízena. Důvody proti pravosti božího hrobu jsou monumentálně vyvráceny také výkopy ruské palestinské společnosti, jimiž zjištěno, že chrám božího hrobu zdvíhá se na půdě, která prostírala se před branami starověkého města.

Pokud se týče Kalvarie, jest vědecký spor velice obtížný pro nedostatek pramenův a vodítek současných. Newyorský profesor Schaff r. 1878 hledal Kalvarii v malé výšině, podobu lebky lidské mající, která zdvíhá se před branou Damašskou na severní straně města.

Konečně dlužno na tomto místě vzpomenouti i zajímavého vědeckého zápasu, který za let právě uplynulých rozproudil se o otázku původu „skalního dómu" neboli džamie Kubbet es-sachra, neprávem a bezdůvodně chalifovi Omarovi připisované. Mohamedánská svatyně tato, vzniklá za Ommajovských chalifů Abdel-Melika (685—705) a Valida (705—715), projevuje ve své umělecké způsobě tak četné motivy byzantské, že ji sluší pokládati za dílo některého mistra byzantského. Na základě těchto poznatků prohlásil Mnichovský profesor Sepp, že vznikla tato džamie již za Justiniána I., kdež byla sv. Sofii posvěcena; k tomu přistoupil i nejdůkladnější znalec architektoniky Jerusalemské, stavební rada Schick. Avšak proti tomuto náhledu vystoupil Rottenburský kapitulár Riess a srovnav pečlivě všechny historické zprávy, vyvrátil jej úplně. Zcela případně podotkl Riess, že křesťanský chrám na ploše Haramské, kdež někdy stával Salomonův chrám, byl nemožný již vzhledem ke Kristovu proroctví o chrámě, z něhož nezůstane kámen na kameni. Nad to západní poutník Arkulf, který meškal v Jerusalemě 30 let po vzetí města Omarem, shledal na místě někdejšího Salomonova chrámu prostinkou mohamedánskou modlitebnu, ze starých zřícenin nuzně upravenou. Poněvadž samostatný umělecký způsob arabský vznikl teprve za Abbasovců, jest přirozeno, že chalifové Abdel-Melik a Valid ke stavbě nové džamie povolali umělce byzantské.

Ze sanktuarií Jerusalemských jest nejznamenitější simultanní chrám božího hrobu, jenž jest společným majetkem církví pravoslavné, latinské a armenské, ač i Koptové při něm majetek svůj mají. Vyhořev r. 1808, byl teprve r. 1868 společným nákladem vlád rakouské, francouzské a ruské dostavěn a velebnou kopulí ozdoben. Patriarcha pravoslavný má při něm sídlo své; patriarcha latinský rovněž pokládá chrám božího hrobu za kathedrálu své církve.

R. 1507, když navštívil Jerusalem vévoda Fridrich II. slezský, náležel chrám božího hrobu sedmi křesťanským církvím.

Husté pletivo všelikých přístavků pozdějších, které po příkladě svaté Sofie v Cařihradě obkličují od dob křižáckých chrám hrobu božího, teprve prozkoumal velezasloužilý Titus Tobler a spolu zjednal i určitost ve spletité majetkové poměry jednotlivých církví, které buď dle tradice buď na základě sultánských výsad k jednotlivým částem chrámu právem majetkovým se připovídají. Původní podobu staveb, které Konstantin Veliký na místě a v sousedství božího hrobu založil, rozpoznal Schick dle výkopů ruských.

Počet obyvatelstva v Jerusalemě nebylo lze až do nedávna přesně udati, ježto v Turecku posud žádného sčítání lidu nebylo. Podle úředních zpráv čítalo se tam r. 1871 domů 2393, z nichž 1025 mohamedánských, 630 židovských, 299 pravoslavných, 179 katolických, 175 armenských, 44 koptských, 18 řeckých sjednocených, 16 protestantských a 7 syrských, mimo to 19 džamií, 8 dervišských klášterů, 37 křesťanských chrámův a 8 synagog. Znalci myslí, že všeho obyvatelstva jest asi 35—40.000, z nich 20.000 Židů. Soukromé sčítání lidu bylo podniknuto evropskými osadníky a konsuly r. 1887, při čemž napočteno 33.851 obyv., mezi nimiž 20.000 Židů.

Celkem souhlasné jsou zprávy i cestovatelů novodobých i Evropanů v Jerusalemě usedlých, že svaté město za našich dob utěšeně se vzmáhá a již i evropským městům podobati se počíná. Toliko nedostatek vody jest citelný. Dotud zásobován byl Jerusalem hlavně vodami obou městských pramenův, 'Ain Sitti Marjam a 'Ain Rogel, vodovody, které sbírají pramennou vodu z vývařisk v okolí Betlehemském, a konečně cisternami velice četnými, v nichž se uchycuje a zvláštním spůsobem uchovává voda dešťová. Avšak pro zvýšené potřeby spořádaného městského života tyto vodní zdroje nepostačují, a tak při stálém vzmáhání se města a za přibývání obyvatelstva evropského stává se vodní otázka jednou z nejnaléhavějších úloh městské správy, na níž další rozvoj svatého města po přednosti závisí.

Vedle Jerusalema zejmena *Jaffa* za novějších dob utěšeně rozkvétá, jakkoli přístav její jest neveliký a lodi začasté toliko s obtížemi zakotvují. Jaffa jest z těch měst orientálských, které význam svůj zachovaly neporušený z dob starověkých a za našich dnů počínají se čile účastňovati dopravního a obchodního života moderního. Od dob Salomonových jest Jaffa, ve starověku Jope zvaná, prvým přístavem palestinským a po výtce přístavem Jerusalemským. Z Jaffy vypravovaly se lodi foinické na daleké plavby do západních zemí, úhrnně Tharšiš zvaných, v Jaffě kotvili křižáci a dnes v Jaffě jest jedna z předních stanovišť levantské paroplavby. Za posledních let děje se mnoho pro zvelebení města i přístavu. Zbořena středověká opevnění na straně suchozemské, která dusila veškeren život městský, starodávný městský příkop zasypán i vzniká nové, poměrně úpravné město, kdež zejmena evropské domy a lidumilné ústavy nalezly místa pohodlného. Pěkně rozvíjí se v Jaffě i školství obecné, jsouc pěstováno jak moslimy a pravoslavnými tak zejmena církvemi evropskými, jakož na svém místě pověděno.

Bethlehem za dvacíti let právě uplynulých zdvojnásobnil se téměř a činí četnými svými novými domy dojem slušného západoevropského města. *Ramleh* rovněž honosí se četnými novými domy. Přívětivý dojem činí *Nazaret*, kdež zastane poutník za našich dnů čisté nové domy, spořádané ulice a živý styk veřejný. *Haifa* zdvihla se měrou neobyčejnou, když zbořeny byly hradby a odstraněny uzounké, špinavé ulice. K lepšímu vidu města přispěla značně i osada templářská.

Z čistě moslimských měst jsou největší *Nabulus a Gaza*, jichž obyvatelstva čítá se asi po 20.000 duší.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. č. 21. a 22.: Na Slovinsku. Cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan. Napsala Anna Řeháková. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Sborník illustrovaných románů. Serie IV. č. 9.—17. A. G. Barrili: Bílý kos. Seš. 18.—21.: L. Barracand: Vikomtessa. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Paměti o školách v okresu Hlineckém. Sepsal K. Vácslav Adámek. Nákl. okresního zastupitelstva a místní školní rady v Hlinsku, 1890.

Encyklopedie humoru a vtipu. Svaz. VII. Seš. 10. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Repertoar českých divadel. Č. XXVI.: Růžová pouta. Veselohra o třech jednáních od Ant. Lokaye. Č. XXVII.: Dvě jizvy. Veselohra o jednom jednání od hrab. Alexandra Fredra st., přeložil František Kvapil. Bludička. Veselohra o jednom jednání, napsal Ed. Souček. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Žertovné divadelní hry. Svaz. 35.: Hodinu manžely. Veselohra o 1 jednání. Napsal Jar. Hilbert. Svaz. 36.: Krakonoš. Komicko-kouzelné výjevy od Ant. Wolfa. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 272.: Zábavné chvíle. Milé mládeži podává Em. J. Hrubý. (S obrázkem). Sv. 273 : Lístky z otevřené knihy. Bajky a povídky z přírody, mládeži podává V. Špaček. (S 5 obrázky). Svaz. 274.: Památky našich předků. Milé mládeži podává Kl. Čermák (S vyobrazeními). Nakl. týž.

Na Sibiři. Dojmy a úvahy z cest. Napsal George Kennan. Přeložil Vil. Höfer. Seš. 2. S četnými vyobrazeními. Nakl. Höfer a Klouček, v Praze 1891.

Pedagogické rozhledy po zemské výstavě jubilejní v Praze 1891. Vydal literární a pedagogický odbor při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách. Red. J. Klika. Nákl. vlastním, v Praze 1891.

Ráz a podstata methody analyticko-synthetické. Kandidátům učitelství a začátečníkům v úřadě učitelském znázornili V. Adamec, F. Kotouč, J. Zahradnický. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Časopis Musea království českého. Red. Ant. Truhlář. Ročn. LXV. svaz. 2. a 3. Nákl. Musea král. českého, v Praze 1891.

Nové Museum království českého v Praze. Stručný popis pro širší obecenstvo, pořídil Jan M. Černý. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Katechése pro první třídu školy obecné. Podává Ed. Brynych. Nákl. Cyrillo-Methodějského knihkupectví, v Praze 1891.

Administrační zpráva obce král. hlavního města Prahy a spojených s měst. statistickou komisí obcí sousedních Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova, za l. 1887—1889. Vydání české. Redakcí Jos. Erbena. Nákl. statistické komise, v Praze 1891.

Vilímkův Průvodce zemskou jubilejní výstavou. S kolor. plánem a 25 obrazy. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Nový kalendář učitelský 1892. K oslavě 300 letých narozenin J. A. Komenského. Vydal A. Holub. S přílohou: Památnosti města Prahy.

Kalendář česko-židovský na r. 1891—1892. Vydaný spolkem českých akademiků židů. Red. Karel Fischer. Ročn. XI.

Mladý houslista. Red V. J. Novotný, vyd. J. R. Vilímek. Seš. 10.: Slovanský tanec od J. Maláta. Modlitbička od K. Weisa. Slepička. Od K. Hampejsa. Ukolébavka od Fr. Picky. V dobrém rozmaru od K. Tichého. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 10.

Čechoslované!

Přistupujeme k novému dílu, jehož východištěm i cílem jest národ.

Proniknuti hlubokou úctou k bytosti kmene, z něhož pocházíme, spatřili jsme zářící výsledky práce jeho všestranné, ušlechtěné vzděláním a uměním, podporované bohatstvím a všemi pomůckami doby moderní, doby technických zázraků, na jubilejní výstavě zemské; ale uprostřed toho výkvětu pokroku pravidelně vypěstovaných mocně nás dojal prostinký květ puvabu samorostlého, nepestovaný ani bohatstvím, ani moderní technikou, ani učebným vzděláním a vyškoleným uměním: toť onen obraz svérázného žití lidu, jak si je lid sám upodobil bez pomoci čikoli, vlastním přirozeným rozumem a pudem, jak si je přikrášlil vlastním vkusem, uzákonil vlastním mravním citem i dumyslem, jak si je v ústraní, za větrem rychlokřídlých změn časových, zachoval dědičně od pokolení k pokolení. Jest to názorná idyla skromnosti a požehnané práce, jež nás tak tklivě dojímá v české chalupě a v oddělení lidového umění. Kolkolem venku skvělé dukazy, jak vysoko jsme dospěli, — zde tichá připomínka, odkud jsme započali; tam kvetoucí koruna plodného stromu a zde rodná puda naší síly a práce, kolébka semene jejího a živitelka jejích kořenů.

Jest to však jen malý kousek té původní půdy naší, jen úryvek širého a rozmanitého celku. Vzniklo v nás přání, aby se před zraky veškerého kmene československého rozestřel celistvý obraz všeho života jeho lidového se všemi znaky jeho povahy vrozené, jeho názoru dědičných, jeho kultury samorostlé, jeho práce a vynalézavosti nejvlastnější, jeho umu a vývoje domácího, jeho mravního i hmotného bohatství, před Bohem i lidmi poctivě dobytého rádlem a myšlenkou, tvrdou dlaní a mírnou zpěvnou duší.

Vedeni tímto přáním, usnesli jsme se s nadšenou jednomyslností, že vše učiníme, aby v době dvou, nebo nejdéle tří let na výstavišti našem jubilejním, v budovách zasvěcených vítězoslávou českého umění, průmyslu, lidumilství, samosprávy a dějin českých, vznikla

národopisná výstava kmene československého,

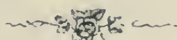
která by shromáždila vše, co se zachovalo a co lze snésti z památek samobytného, svérázného života našeho lidu, vše, co osvětliti muže jeho povahu, jeho vlohy, jeho snažení, jeho smýšlení a cítění, jeho práci hospodářskou i řemeslnou, jeho záliby a pokusy krasoumné, jeho pudy básnické i myslitelské, jeho potřeby životní i řády jeho rodinné, stav jeho majetku i stupeň jeho vzdělání; chceme z obrazu co možná nejširšího po všech stránkách poznati samo puvodní jádro lidu toho statného a dobrého, jenž zachoval jazyk náš a zrodil křisitele naše, jenž na rozhraní národnosti českost svou brání a za ni trpí, jenž s nadšením se staví k praporu každé nové, světlé myšlenky národního pokroku, jenž svými zpěvy rozezpíval velikány jako Bedřicha Smetanu, Karla Jaromíra Erbena, skřivana Čelakovského, jenž milým zjevem svým a malebným svým krojem přiměl štětec Manesův k nesmrtelným výtvorum a jehož zajímavé žití bylo vzorem k nejvýznamnějším obrazům, jež vykreslili Němcová, Třebízský, arcibásník Hálek, ať nemluvíme o žijících mistrech.

Když jednotlivé zjevy lidového žití, jež tito všichni poruznu postihli, byly pramenem tak velkých činův uměleckých, jakž bychom neočekávali, že souborná výstava národopisná bohatě zúrodní pole našeho písemnictví a krásných uměn vůbec? Když materiál, který pracně sbírali jednotlivci, stačil učencum, z jakých Hanuš byl, k studiím nehynoucí důležitosti, jakž bychom nebyli jisti, že výstava, o jejíž úplnost by se postaral celý národ, bude skvostnou studnicí pro budoucí práce vědecké?

A když jediná ta česká chalupa na výstavě jubilejní tak mocně promluvila k srdcím našim, když vzpomínky a dojmy, jejím vzhledem vzbuzené, posvěcují svým drahým kouzlem celou naši výstavu a provázejí nás všemi dvoranami jejími, ba daleko až za bránu její, na cesty naše v každodenní žití zpět: jakž teprve příští velká výstava, jejímž účelem bude poznání lidu našeho, roznítí lásku svojich ke svým a k svému, přirozenou lásku Čecha k Čechu a k českosti, v níž sloučí mocného s nejskromnějším, prostého s nejučenějším, bohatého i chudého v nerozdílném vnuknutí! Jak mohutně posílí národní uvědomění ve všech vrstvách našich, utuží nás v zmužilém vytrvání, ku svorné obraně a žárlivému střežení pokladu národní samostatnosti v každém jejím ostatku i v každém jejím právu.

R. 1891. Čís. 10.

OSVĚTA

Jan Svatopluk Presl.

K stoleté památce narození jeho

podává

Alex. Jos. Bernard.

(Pokračování.)

III.

Založení Matice České (1831). Encyklopedie.

lastenecký projev P. Václ. Pešiny, tehdy (r. 1821) faráře v Blučíně na Moravě, že se svými přáteli bude posílati Českému Museu po 200 zl. víd. č. ročně na vydávání českých knih, [1]) jakož i souhlas vlastenců Pražských, Kralohradeckých a j., že také ročními příspěvky k Museu přistoupí — vůbec potěšitelná ochota vlastenců k založení ústavu, jehož první péčí by bylo vydávati dobré knihy české, upravovala znenáhla úrodnější půdu ku provedení myšlenek, jež po tolik let zabíraly mysl i srdce Jungmanna, Presla i přátel jejich. Výbor Musejní ochoten byl přistoupiti k vlasteneckým návrhům, žádal pouze, aby vlastenci pospolu se shodli a pak Museu o tom zprávu podali. I vypracováno několikero plánů, z nichž první sestavil dr. Purkyně (r. 1822) a po něm Jan Sv. Presl; bohužel, že nelze nám podati o nich žádných zpráv, jenom tolik tvrditi můžeme, že oba dva plány navrhovaly zařízení společnosti samostatné a že snad výboru Musejnímu ani předloženy nebyly. [2])

Šťastnější nad Jungmanna a Presla ve vlasteneckých podnicích byl Frant. Palacký. Svým časopisem dovedl získati společnost Musejní pro skutečné vzdělávání řeči a literatury české a zjednav si i jinými pracemi literárními přízeň u stavů českých, užil jí jakož i ostatních příznivých okolností k tomu, „aby v lůně společnosti Musejní utvořil se *sbor pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české*, kterýž by skládal

[1]) Světozor, 1878, str. 471. „Starší pokus o zvelebení literatury české.“
[2]) Sepisujíce tento odstavec řídili jsme se téměř naskrze spisem Karla Tieftrunka: Dějiny Matice České, 1881.

se z předních spisovatelův a opíraje se o přirozenou povahu spisovného jazyka, křivé směry nezkušených spisovatelů zamezoval a pravému zdaru literatury napomáhal.“ První úlohou sboru mělo býti vydání *reálného slovníku encyklopedického.* Spisovatelé ovšem radostně přijali návrh Palackého a ochotně slíbili pomoc svou, ale šlo o svolení úřední, aby mohli scházeti se k poradám. Nejvyšší purkrabí Karel hrabě Chotek přivolil k žádosti vlastenců, jimž podařilo se shromážditi kol sebe 28 přispěvatelův. Encyklopedie rozvržena na pět až šest dílův a měla se skládati ze tří odborů: historicko-zeměpisného, jejž redigovati měl Palacký, z přírodopisného a technologického, jejž pořádati měl Jan Sv. Presl, a z filologicko-filosofického pod redakcí Jos. Jungmanna. Vrchní redakce svěřena Palackému. [1])

President Musejní hrabě Kašpar Šternberk poradil, aby sbor se připojil k Museu; výbor Musejní pak usnesl se v lednu 1830 na základě §. 12. svých stanov [2]) zříditi sbor „k vědeckému vzdělávání řeči a literatury české, jmenovav tři redaktory slovníku naučného, Jungmanna, Presla a Palackého, údy sboru toho. Poručil jim zároveň všecku péči o náklad a vydání dotčeného slovníku žádaje jich, aby pilně dbali o zachování čistoty jazyka a aby účty podávali každého roku z jednání svého. [3])

Příznivý tento výsledek uvedl ve skutek myšlenku, aby sbor nepřestával na vydání encyklopedie, nýbrž rozšířil činnost svou i na vydávání spisů jiných. Aby pak potřebný náklad na vydávání to byl zabezpečen, založena měla býti zvláštní pokladnice; sepsáno tedy ve smyslu tom provolání k vlastencům národní literatury milovným, aby k účelům sboru přispívali. Provolání to vydáno 1. ledna 1831 v Časopise Musejním a podepsáno Jungmannem, Preslem, Palackým a kurátorem Rud. knížetem Kinským. [4])

Z obětovných členů vždy jeden měl konati všelikou práci, kterou správa pokladnice vymáhala; nazýval se jednatelem: přijímal a opatroval dary a příspěvky, staral se o běžné potřeby, zapisoval důležitější události do „knihy Matičné.“ Celý sbor ukládal jistiny, ustanovoval, nač a jak se má úrokův užiti. V jednatelství střídali se za sebou všichni tři zakladatelé Matice: Jungmann, Presl a Palacký, kteří při tom i kancelářské potřeby ze svého opatřovali.

Literární činnost zahájil sbor roku 1832. Kdežto německý časopis Musejní téhož roku zahynul, jala se český Musejník vydávati Matice svým nákladem a založila v něm vlastní orgán, „kterým sbor obcoval se vzdělanými vlastenci, národu své důležitosti oznamoval a mladé spisovatele odchovával.“ [5])

Druhé číslo knih Matičných byl pamětní spis na oslavu čtyřicetiletého panování císaře Františka I. „Hlasy vlastenců ke dni 1. měsíce března 1832,“ kteréž typografickými okrasami tak skvostny byly, že

---

[1]) Tieftrunk, l. c. str. 18 a násl.
[2]) Dle něhož má společnost Musejní právo pro zvláštní oddíly nauk jmenovati také zvláštní komitéty neboli sbory.
[3]) Tieftrunk, l. c. str. 22.
[4]) Tieftrunk, l. c. str. 264.
[5]) Tieftrunk l. c. str. 38.

až do oné doby v Čechách ani kde jinde v Rakousku nic skvostnějšího nevyšlo. [1]) Útraty všecky za ten spis zapravil kníže Kinský.

Za tímto spisem již vydávána znenáhla celá řada spisů, z nichž valná část důležitost i váhu svou až podnes zachovala. Matice čím dále tím jistěji dostihovala cíle, jejž jí vytkli její zakladatelé. O encyklopedii však, kteráž dala podnět k založení Matice, v prvních letech neděje se ani zmínka. Hlavní příčina byla asi ta, že Palacký již byl zaměstnán studiemi historickými a že k dílu tak velikému nebylo ještě dostatek sil ani peněz. Přece však konány různé práce přípravné, z nichž ukázky podány roku 1833 v Musejníku a roku 1835 ve Květech.

Až do roku 1841 skládal se sbor pouze ze tří údů: Jungmanna, Presla a Palackého. Ale ježto práce se množily, povoláni byli toho roku (1841) Šafařík a Hanka, a úřad pokladníka (dr. Jos. Frič) oddělen od úřadu jednatelova. Sbor tehdy usnesl se, že vydávati bude čtverou bibliothéku: novočeskou, staročeskou, klasiků starých i nových a Malou encyklopedii nauk. K návrhu Palackého (1842) zavedeno bylo i udílení poct neboli premií za výborné spisy mimo Matici vydané. Údové sboru byli soudci. První pocty dostalo se Jos. Kaj. Tylovi za Posledního Čecha a za jeho sebrané spisy; přisouzena mu odměna druhé třídy o 40 dukátech.

I ve věci českého pravopisu činně účastnil se Presl. Již po roce 1840 jali se někteří psáti *j* místo *g* a *í* místo *j*. Sbor usnesl se k návrhu Šafaříkovu, aby od roku 1843 ony opravy v knihách matičných se zavedly. Ale někteří spisovatelé (Franta Šumavský a j.) za nedlouho navrhovali zase novou opravu: místo *au* mělo se psáti *ou*, místo *w* jednoduché *v*. Tyto návrhy sbor zamítl; mělť Palacký ve sboru čtení, v němž odpíral těmto novotám, zastávaje jen ty opravy, jichž sbor roku 1842 dopustil. I vydáno o tom usnesení (13. listop. 1846), jež podepsal kromě Jungmanna, Šafaříka, Hanky atd. také Presl.

Presl věrně sloužil prospěchům Matice až do své smrti roku 1849, kdy Palacký ze sboru vystoupil pro otázku pravopisnou. Jungmann již o dvě léta dříve (1847) smrtí byl sboru odňat. Sbor projeviti chtěje důvěru i uznání Preslovi za péči a starostlivost jeho o Matici, vydal nákladem svým dva spisy jeho: Všeobecný rostlinopis (1846) o dvou silných svazcích a Počátky rostlinosloví (1847).

V roce, v němž Presl s Maticí se rozžehnal, měla 2913 členův a jistinu 51.430 zl.

O převratech kůry zemní (1834). Geologie Ssavectvo (1834). Ptactvo.

Účel, za nímž Presl překlad Cuvierovy proslavené „Rozpravy o převratech kůry zemní“ [2]) pořizoval, byl dvojí: jednak chtěl v literaturu českou uvesti nauky geologické, jednak překladem tím hodlal

---

[1]) Presl poznamenal v pamětní knize Matičné, že „všechen dobře smýšlející lid schvaloval to podniknutí a nese srdečnou radost nad tím výrobkem českého promyslu, jemuž nic podobného v nižádné dědičné zemi vydáno nebylo.“

[2]) a o proměnách v živočišstvu jimi způsobených, v ohledu přírodopisném a dějepisném. Podle 5. vydání přeložil a rozmnožil Jan Svatopluk Presl. — V Praze, 1834. Nákladem Václ. Špinky. VIII. a 318 stránek. Prodávala se po 1 zl. stř.

dokázati, že jazyk český hodí se ke zpracování všelikých věd a že tedy náleží mu táž vážnost, jakáž na újmu jeho projevuje se jazykům jiným. V zoologii, botanice a mineralogii pokusil se Presl zdárně o díla původní, v geologii počal překladem spisu, v němž sneseny byly výklady a výzkumy geologa, jenž byl takořka samovládcem ve vědě oné tehdy ještě dosti mladé.

Předmluva, jíž Presl provází překlad svůj, po mnohé stránce jest zajímava a důležita. Rozhodně opírá se mínění tehdy ještě všeobecně rozšířenému, že by jazyk český nadobro ustoupiti měl jazyku německému; věděl, co se ukrývá za předstíráním, že by spisové jako na př. překlad jeho nehodili se pro sprostý lid a pro sedláky, kteří jediné takořka věrni zůstávali jazyku svému. Měli zůstati ve své neuvědomělosti, a jen těm, kdož zřekli se jazyka mateřského, otvíraly se všechny brány dokořán. Lákavé hlasy zněly tehdy všade po Čechách: „Čechu, odstraň se ode svého národu, odlož svou národnost, přestaň býti Čechem, staň se Francouzem nebo lépe Němcem, zapomeň dle našeho příkladu na svůj přirozený jazyk, kterýž bez toho jenom skrovnému počtu lidu nevzdělaného jest vlastní a protož hrubý a nemotorný; buď jeho nenávistníkem, jeho zhoubcem.“ „Jazyk jest jediné dědictví,“ namítá proti tomu Presl, „kteréž od našich praotců na nás přešlo. To vzdělávati, to rozmnožovati, to rozšiřovati jest povinnost svatá každého dědice, chceli předků svých hoden býti. Toho hájiti, opatrovati, zastávati a obraňovati káže uctivost, kterou praotcům jsme dlužni. Jazyk jest veliký prostředek, kterým praotcové s námi rozmlouvají, nám své veliké činy v celé kráse a jasnosti objevují; on jest památník veliký a všeobecný, z úst do úst celého národu přecházející, stálejší nežli stavení z mramoru a mědi vyvedené. Jestliže rozkotání a zboření bezdušných památníků jmenujeme barbarstvím, jaké jmeno zasluhuje vypleňování jazyka národního s duchem člověčím, nade který nic dražšího není, ouzce spojeného? . . . Kdo ku vzdělání lidskému cizího jazyka vyhledává, ten plýtvá s lidským živobytím, mrhá sílu mládeže, maří čas, umrtvuje chuť k dalšímu cvičení, ruší jednotu duše, zničuje pocit mravný a nábožný. Mluv k národu jazykem jemu srozumitelným: snadno a brzo vnikneš do nejvnitřnější částky duše jeho . . . Pravý Němec národností nadšený váží sobě i cizí. Nedoněmec ale nebo nedočech jest jako nedopýr, tu se přidružuje ssavcům, vychloubaje se býti čtveronožcem, tam zase oblibuje si jmeno ptačí, vypínaje se křídloma nemotornýma, jak brzo tu nebo tam marnosti jeho lichotí.“ —

Kniha není pouze překladem Cuvierova díla; Presl přibral do ní i výklady Nögerathovy, Jamsonovy, Brogniartovy, Freycinetovy a jimi spis Cuvierův rozšířil a i domněnky jeho jednak potvrditi jednak i poopraviti hleděl. I sám přičinil několik přídavkův: přidal přehled všech útvarů horních a spolu i seznamy ostatků živočišných, které v nich obsaženy jsou; doplnil zkameněliny ssavců v útvaru „nadkřidovém,“ promluvil o jeskyních a brecciich kostnatých (dle de la Bèche), podal krátký přehled všech ostatků ssavčích v rašelině, potopeninách atd., teprve po smrti Cuvierově nalezených a popsaných. Celý spis zakončen jest krátkým životopisem Cuvierovým, rovněž od Presla sepsaným.

Kniha tato pěkně se čte, mluva v ní jest plynná a průzračná; tisk jest úhledný, zřetelný, chyb tiskových jest poskrovnu. Tištěna jest latinkou a pravopisem té doby obvyklým. [1]) Připojeny jsou čtyři lithografované tabulky, na nichž představeno jest šest vyhynulých tvorův.

Pouze České Květy povšimly si tohoto spisu, otisknuvše v celém znění předmluvu: „slova zajisté vzácná, všude a všeho povážení hodná."

Jungmann ve svém dopise ze dne 6. září 1841 podává Markovi zprávu, že Matice k tisku připravuje Preslovu Geologii spolu s Fysikou Smetanovou. Silozpyt tento Matice roku 1842 skutečně vydala, avšak pro které příčiny sešlo s vydání Geologie, o tom ničeho vyzkoumati jsme nemohli. Předpokládati můžeme najisto, že rukopis byl již zcela hotov a upraven; tím více pak želeti jest, že stihl jej týž osud, jako jiné rukopisy Preslovy, jež po jeho smrti všecky přišly na zmar, ana nenaskytla se ruka přátelská, jež by jich byla zachránila od zničení.

Ještě téhož roku, co vydal Rozpravy, obohatil Presl literaturu českou původním spisem, o němž hlasové nejpovolanější se vyslovili, že kdy by byl býval vydán v jiném jazyce, nehynoucí by byl zjednal slávu původci svému. Jeť to *Ssavectvo*, rukověť soustavní k poučení vlastnímu. [2])

I k této knize připojeno jest pamětihodné prosloví. Vytýkáno bylo zajisté Preslovi, že píše díla odborná, kteráž proto nemají dostatečného odběru, že pro obecenstvo jsou nesrozumitelná a že zabírajíce se otázkami přesně vědeckými obecenstvu jsou četbou nezáživnou. Ale úmysl Preslův byl jinaký, vyšší, nežli jak si jej představovali těchto výtek původcové. „Čech" — praví v předmluvě — „zbaven jest příležitosti ducha okřívající, aby mohl vzdělávati se ve svém jazyce," máli mu tedy aspoň jakés náhrady se dostati, „měj aspoň knihy, kterými mu možno domácí pilností celý poklad učenosti vyčerpati." Kniha byla Preslovi památníkem, který dokazovati bude život národní ač potlačený, snažení a toužení národu po vzdělanosti, a to i tehdy, když by jazyk ze řady jazyků živých byl vymazán.

Již ve Kroku podal Presl obraz všeho živočišstva. Nyní za okolností příznivějších chtěl propracovati zevrubněji jednotlivá oddělení, počátek učiniv třídou nejdokonalejší, ssavci. Rozsáhlý spis svůj [3]) rozdělil na tré částí: První díl jedná o oustrojnosti a ouřadech těla vůbec, druhý obsahuje stručně oustrojnost a ouřady ssavců, třetí vykládá o soustavě všech známých pokolení a největším dílu rodův.

---

[1]) Několik nových slov českých Preslem jednak vytvořených, jednak ze slovanských řečí vybraných, klademe tuto ukázkou: Sloj, ssedliny, prvohory, klouzy (Pässe), kotlina (krater), zeměsloví (geologie), třetihory, zkameněliny, homolozubec (Mastodon), velozvěr (Megatherium), ryboještěr, plavnoještěr (Plesiosaurus), hustozub, sněžník (Gletscher), potopeniny, náplav, slepenec, vodosráz (katarakty), útes, baližník, opoka, lupek, křemenec, droba, břidlice, svor, křemelec, rula, prvotín (protogyn), bělokam, čedič, huka (porfyr), hadec, drasnek (trachyt), zelenokam, smolek, atd.

[2]) Podle nejlepších pramenův vydal J. S. Presl. 8. Str. XII. a 388. V Praze, v knihkupectví Kronbergra a Webra. Tiskem Jana Host. Pospíšila.

[3]) Prodával se po 1 zl. 20 kr. stříb.

Soustava živočišstva, již Presl tuto podává, uchyluje se valně od soustavy, již v Kroku nastínil, a jest nad ni důkladnější.[1]) Probrav všeobecné znaky ssavcův zevrubně píše o jednotlivých jejich ústrojích. Neuvedena sice všechna pokolení (rody) a rozdílné jejich rody (druhy), přece však popsáno 248 druhů ze 71 pokolení. Soustava ssavců nyní žijících vhodně se doplňuje pokoleními, „která kosti své do vrstev zemních složila a docela vyhynula, byvše převraty kůru zemskou zkormoutivšími zahubena." Skupiny ssavců jsou tyto: 1. Ssavci rukatí, 2. dlapatí, 3. paznehtatí, 4. plejtevnatí, 5. velrybovití. K dílu tomuto hodlal připojiti „obrazy ssavců věrné," jichž měl asi 160 hotových, leč k vydání jich nedošlo.[2])

Spis Preslův v té době, co vydán byl, stál na výši výzkumů zajisté nejnovějších a sestaven byl dle spisů nejlepších. Systémy přírodopisné mění se a zdokonalují se neustále a výzkumy o zvířatech jak živých tak i vyhynulých od té doby, co Presl Ssavectvo vydal, pokročily měrou netušenou — nedivno tedy, že spis Preslův pozbyl ceny své v některých partiích, celek však dosud poskytuje dobré a vhodné pomůcky. Trvalé ceny mu dodává česká terminologie, provedená v soustavě ssavectva tak šťastně, že dosud základem jest všech našich spisů, jednajících o ssavcích. Ty zásluhy Preslovy každý zajisté vděčně uznává, třeba nutno bylo některá jeho komposita česká tuze dlouhá změniti ve slova kratší, jednoduchá. To spisu hodnoty neujímá, nýbrž naopak slušno uznati, že „Presl podivnou pilností, nevšedním důmyslem a mužnou odvahou probořiv těsné svazky starého zvyku, nové soustavné názvosloví své vůbec na pravých a spolu tak prostranných základech postavil, že napotom již jen částečných oprav, nikoli nového stavení potřebí nebude."[3])

V týchž rozměrech, jak psal ssavce, hodlal Presl také zpracovati ostatní třídy živočišstva neb alespoň obratlovců. Druhý díl, přírodopis ptáků, měl již k tisku připravený; i k němu nakreslil a do mědi již vyryl obrazce potřebné — bohužel, že i tento rukopis stihl týž osud, jako rukopis o Geologii.[4]) Jediné z toho všeho zbyly nápisy ve sbírce ptákův universitního kabinetu Pražského, jež prof. dr. Ant. Frič otiskl v Purkyňově Živě (12. roč. str. 87.) a tím od zničení zachoval.

Technologia (1836) Časopis technologický (1837—1839). Slovník řemeslnický.

Literatura česká až do roku 1836 neobsahovala knihy, v níž by řemeslníci mohli se poučiti zevrubněji o prostředcích, kterak by živnost svou zdokonalili a z níž by pevný základ k dalšímu vzdělání získali.

---

[1]) Rozdělil živočišstvo na tyto tlupy: Nitrokloubní. (Ssavci, ptáci, plazi, obojživelníci, ryby). Vněkloubní (Hmyzi, pavouci, korejši, žabronožci, členejši, červi). Bezkloubní (Ramenejši — Cephalopoda, blanejši — Pteropoda, plži, mlži, chapejši — Brachiopoda, vijonožci — Cirripoda). Hvězdooudní (Hvězdejši, slimejši, hlísti, bejložilci, prvožilci).

[2]) Amerling v dopise k Burianovi, 27. května 1833 (Čenský: Z let našeho probuzení, str. 16).

[3]) Musejník, 1834, I. 107.

[4]) „Ptactvo, druhý díl p. prof. Sv. Preslem započatého obšírného živokopisu, jehož prvý díl „Ssavectvo" tuty měsíce vyšlo, dohotovil právě vlastenec náš tento neocenitelný." České Květy, 1834.

Byla sice již roku 1777 v Praze založena industriální nebo dělná škola snahou probošta Kindermanna ze Schulsteinu neblahé paměti, a podle ní založeno jedenáct škol jednak v Praze, jednak na venkově, avšak Čechové jim nedůvěřovali.

Průmysl český vhodnými způsoby oživovati uložila si za úkol jednota průmyslová, která roku 1833 se zřídila ku podnětu nejvyššího purkrabí Karla hrab. Chotka. Ačkoliv i v ní působením rozhodných Němců hověno spíše směru německému, přece již nedlouho po založení jejím k návrhu šlechetného hraběte Kašpara ze Šternberka pečováno o vzdělání ryze českého řemeslnictva, a to především Poppeovou Technologií, již přeložil a doplnil Jan Svat. Presl, a pak Časopisem technologickým, za jehož redaktora tolikéž byl ustanoven. První spis nákladem jednoty vydán roku 1836: „Obšírné prostonárodní naučení o řemeslech a umělostech, čili Technologia všeobecná a obzvláštní“ [1]) o třech dílech. Nedbajíc zisku ustanovila jednota levnou cenu [2]) za tento spis, zavírající více nežli 80 archů a 330 obrazů do textu vložených.

Překladatel díla Poppeova vedl si zcela volně, vykládal prostonárodně, aby všeliký řemeslník z knihy té mohl se poučiti; na vhodných místech neopomíjel však přece ukazovati k naukám pomocným, ke strojnictví, k lučbě, aby kniha i vzdělanějšímu promyslníku v potřebách jeho dostačovala. Aby spis přehlednějším se stal, rozdělen jest na část všeobecnou a obzvláštní; v oné probráno, co ke všelikému řemeslu potřebno jest věděti, v této popisována každá živnost zvláště nebo několik sobě příbuzných živností v jednom celku.

Stav řemeslnictva byl tehdy přesmutný; ve školách sotva čísti a psáti se naučili, na školách normálních po německu jsouce vyučováni nenaučili se mysliti, rozuměti, nýbrž jen papouškovati, a v praktický život vstupovali jako slepí, cizímu se divíce a doma vlastnímu nerozumějíce. Těch poučiti ovšem bylo nesnadno, zvláště když k nevzdělanosti družila se i nevšímavost. Ale Presl nezoufal a dobře věda, že i mezi těmi nedbale vzdělanými čipernější jsou, kteří mohou pochopiti, kterak by výhodně pracovati mohli, práci si usnadniti a leccos vadného napraviti, doporoučí jim knihy, jež by řemeslníci a umělci měli míti a v nich čítati. [3])

Presl všade dbal jasné a správné češtiny, chtěje tudy dokázati, že v jazyku našem dostatečná jest zásoba jmen rozličných prací, nářadí i strojův. Největší počet jmen nashromáždil si Presl z dílen řemeslnických. Vyznává upřímně, že v Praze pramálo slov nabyl: „tady všecko cizinou jest nakaženo a pokaženo. Srdce se mi kormoutilo slyšícímu tu hatlaninu Pražských řemeslníkův a umělcův . . . dobře vědí,

---

[1]) K poučení a prospěchu všelikých stavův, kterouž sepsal podle nejnovějšího stavu řemesel, umělostí a věd nápomocných Dr. J. H. M. Poppe, a přeložil i rozmnožil Jan Sv. Presl. Nákladem Jednoty ku povzbuzení promyslu v Čechách.

[2]) Všecky tři díly prodávány po 1 zl. 40 kr. stříbra.

[3]) Jsou: Počátkové Arithmetiky od Stan. Wydry. Základové měřictví od Vojt. Sedláčka. Základové přírodnictví od téhož. Lučba od J. S. Presla. Krátký přírodopis od Frant. Šíra. Přírodopis pro mládež dospělejší od Jana Filcíka. Umění počtářské od F. Kukly.

jak práce ta neb ona, nářadí to neb ono, částka výrobku ta neb ona čistě česky se jmenuje, ale nešťastný zvyk nedopouští jim vybřednouti z té hatlaniny . . . . Ptášli se jich, proč tak zmateně a pokaženě mluví, odpověď neočekávaná: ‚My jsme zkažení Čechové!‘ Jaké to nestydaté hanění a tupení sebe! . . . Neohlížej se na tupiče, spílajícího Tobě Čecha! Za to jmeno netřeba se styděti. Slavní císařové, králové a knížata jím se honosili a hrdými byli na ně. Naučiv se ledabylo německy, nedomnívej se, že jsi již se sebe svlekl a zul Čecha, jím zůstaneš, pokud dýchati budeš! Přišed do cizích krajů nezapírej, že jsi Čech, a navrátiv se do otčiny, nepřetvařuj cizince. To dělají nevděčníci, zrádcové!“

Ke druhému dílu Technologie, jenž obsahuje dva svazky (roku 1837 vydané), připojil Presl několik článků zpracovaných dle spisu Brandtova, dle chemie Dumasovy a Schubertovy a dle Encyklopedie Prachtlovy. Že Presl nepřestával pouze na Technologii Poppeově, zřejmo jest i z toho, že z 56 článků první částky (druhého dílu) vypracoval 34, tak že pouze 22 jsou vzaty z technologie Poppeovy.

Ke spisu připojen jest rejstřík slov, ukazujících ke článkům. Spis jest tištěn švabachem; řemeslníkům, pro něž byl určen, písmo latinské tehdy ještě bylo téměř neznámo.

Jakkoli spis ten radostně byl uvítán — dokladem buďtež posudky v České Včele a ve Květech, — přece odbyt jeho nebyl valný. Tisk prvního dílu stál 476 zl. 30 kr., z druhého dílu částky první 316 zl. Nežli se druhý svazek tiskl, rozprodáno z prvního dílu pouze 200 výtisků. Roku 1836 se stržilo 67 zl. 50 kr., na skladě zbyly 954 výtisky! [1])

Aby utuženo bylo uvědomění národní, Technologií vzbuzené, a aby se promyslníci seznamovali s pokroky doby nejnovější, pokud jich se týkají, uvolil se Presl, že převezme redakci *Technologického časopisu*, [2]) jejž vydávati hodlala tolikéž jednota průmyslová a jenž měl obsahovati rozpravy technologické původní i přeložené, výklady důležitých sad technologických, mechanických a chemických, prospěšné zápisky, rozvahy o zlepšení řemesel, obchodu a umělostí, zprávy obchodní, jednání jednoty a různá návěstí. První svazek byl vydán již roku 1837, za ním následovalo ještě 5 svazků do r. 1839. Tento první díl obsahuje celkem 115 článků, většinou zajisté Preslem zpracovaných nebo přeložených.

---

[1]) Michl: Literární Letopis, str. 208. — Že v průmyslové jednotě památka Preslova dosud se ctí a zásluhy jeho se uznávají, zřejmo jest ze přípisu téže jednoty, jejž podala druhému sjezdu českých lékařův a přírodopisců̊v r. 1882 a v němž vylíčila zásluhy tohoto slavného vědce. I navrhl tehdy výbor tuto resoluci: „Uznávaje plnou měrou neocenitelné zásluhy Svat. Presla, druhý sjezd lékařův a přírodozpytců českých shoduje se s návrhem průmyslové jednoty v tom, aby byl vystavén pomník veřejný muži tomuto slavnému, této chloubě národa.“ (Vesmír, 1882, str. 207.)

[2]) Časopis technologický jednoty ku povzbuzení promyslu v Čechách, k rozšíření užitečných vědomostí v řemeslech, umělostech, obchodu a hospodářství domácím. Redakcí Jana Sv. Presla, doktora a profesora. V Praze 1837. (V kníž. arcibisk. tiskárně, řízením Vácsl. Špinky.) — Tištěn byl švabachem. Přispěvatelé byli honorováni!

Horlivost a pilnost učeného a osvíceného spisovatele a redaktora nepřekonaly nevšímavosti a lhostejnosti, jimiž obetkány byly vrstvy řemeslnické a průmyslnické. „Jest to velmi nemilý úkaz v literatuře naší, že tak mnohá podnikání s velikou horlivostí započatá a od obecenstva ochotně přijatá a podporovaná brzo opět působením neznámých příčin v nivec upadají, čímž divu není, že při mnohých, jimž okolnosti naše nedosti známy jsou, ta domněnka vzniká, jako by u nás nic pevně zakořeniti se a na dlouho potrvati nemohlo." Tak stěžuje si Musejník (r. 1843 str. 285).

Nicméně práce Preslova nebyla nadarmo. V jeho šlépějích bral se žák jeho dr. Karel Amerling, jenž na útraty jednoty o prázdninách po Čechách cestoval, z oboru technologického přednášky pořádal a účastníkům přednášek rozdával Technologii i Časopis; takto vnikaly knihy ty ponenáhlu do vrstev, jež prve o ruchu národním ani potuchy neměly. I vychovávali se mladší řemeslníci a průmyslníci směrem ovšem zcela jinakým, nežli jak bylo před vydáním Technologie. [1])

Aby dobrá a správná jmena česká nástrojů, nářadí atd. řemeslnických zase v platnost a zvyk přešla, sestavoval Presl po dlouhou řadu let *Slovník řemeslnický* a v díle tom pokročil již tou měrou, že práci k tisku chystal. Avšak nevydal jí — propadla témuž osudu jako jiné rukopisy, jež po Preslovi zůstaly.

Presl volen za člena král. české společnosti nauk (1834). Jeho přednášky v ní. Nerostopis (1837).

Dne 2. března 1834 zvolen J. S. Presl členem král. české společnosti nauk. Vyznamenání toto mělo jen nepatrný vliv na další činnost jeho; zřídka kdy ve schůzkách společnosti přednášel, ježto se tam přednášky konaly jazykem německým, jemuž takořka úmyslně se vyhýbal. Byl po několik let jednatelem odboru přírodnicko-mathematického, avšak neuveřejnil ve sbornících společnosti ani jediného spisu obsáhlejšího. I přednášky jeho — teprve od roku 1840 — k nimž povinen byl jako člen řádný, jsou namnoze stručny. Roku 1840 vykládal, kterak by podle žilek ve křídlech založena býti mohla systematika motýlův. [2]) Zajímavy jsou pokusy Preslovy, kterak pomocí chloridu draselnatého a síry lze objeviti kovy ve sloučeninách a kteraké jsou rozdíly ve krystallech cukru mléčného a třtinového. Z botaniky přednášel dvakráte: o novém rodu ze řádu Borraginеí a o novém druhu z rodu „kotvice" (Trapa). Konečně (roku 1845) pojednal o lebce nosorožčí, nalezené u Vysočan. Toť souhrn činnosti Preslovy v české společnosti nauk. [3])

---

[1]) Feuilleton Pokroku z roku 1870, č. 201: „Vzpomínky a úvahy starého vlastence" od Jakuba Malého (článek 19).

[2]) Priorita myšlenky té patří sice znamenitému entomologu D. Preysslerovi na Zbirově, jenž již r. 1814 na základě žilek charakterisoval čeledi brouků. Presl užil myšlenky té k charakteristice motýlův.

[3]) Přednášky jsou tyto: 1. Uiber die Benützung der Vertheilung von Flügeladern bei den Lepidopteren zur Mitbegründung eines Systems dieser Insectenordnung. (Sitz. Ber. 1840 p. 13). — 2. Uiber die Anwendung des Kalichlorats u. Schwefels zur Entdeckung der Metalle in ihren Verbindungen. (Sitz. Ber. 1841, p. 32). — 3. Uiber die Frucht einer neuen

Jsa zasvěcen do podniků matičných dobře znamenal Presl nesnáze a oběti, jakých jí podniknouti bylo, když vydávala Jungmannovo arcidílo; ačkoli sám několik spisů v té době měl k tisku upravených, nenaléhal na vydání jich, nýbrž vyčkával doby příhodnější, až by Matice se vzpamatovala. Zatím soukromá společnost Stálců nabídla se mu, že by ochotna byla jeho spis některý vydati. Společnost ta vznikla as roku 1836 a členy jejími byli vesměs spisovatelé a vlastenci mladší, kteří nejspíše k vybídnutí ohnivého dr. Karla Amerlinga spolek onen si utvořili. Hodlali odbírati nejen zábavné, nýbrž i vědecké české knihy a rozšiřovati je mezi známými. Tím chtěli pojistiti aspoň nejnutnější nakladatelské potřeby — honorovati spisovatele ovšem možno nebylo.[1]) Prostřednictvím Amerlingovým asi stalo se, že Presl odevzdal rukopis svého *Nerostopisu* Stálcům, kteří jej r. 1837 tiskem vydali.

Nerostopis čili Mineralogia,[2]) jest založen na samostatném, mnoholetém zpytování a zkoumání, k němuž poskytly materiálu sbírky universitní přírodovny Pražské, museum Pešťské a Lublaňské, Neapolské a Turinské, Nicejské i Berlínské, jež všecka Presl na vědeckých cestách byl navštívil; i majetníci soukromých sbírek ochotně mu přispěli: opat Zeidler, dr. Linhart v Praze, dr. Stolz a Bischof v Teplici a m. j.

Ovšem, že literatura mineralogická tehdy již honosila se výtečnými spisy Hauyho, Mohsa, Naumanna, Gust. Rosa, Wernera, Hausmanna, Reussa, Haidingera, Kobella a jiných výtečných v tom oboru mužů, z nichž ze všech Presl čerpal, avšak upřímně se snažil „zásobu tu zvětšiti a zmnohonásobiti.“ I vznikl spis důkladný a zevrubný, jenž vedle Rostlináře jest nejdůležitější prací Preslovou; obohacena jím nejen vlastenecká literatura, nýbrž i rozmnoženy výzkumy vědy samé. Hlaťopis vyložil Presl již ve třetím díle Kroku; v Mineralogii učinil v něm změny pouze tam, kde toho potřeba a důslednost kázaly, celkem však vyložil jej stručněji. Ježto pokládal znaky lučebné za nejdůležitější, jež vnějšími znaky pouze jsou doplňovány, vyvolil ve spise svém soustavu chemickou, ač podle ní nerosty sobě podobné a jinak příbuzné druhdy od sebe bývají odlučovány. Třídy nerostů založil na prvcích negativně elektrických, řády na prvcích kladně elektrických. Řády rozdělil v podřadí, což mělo snazším učiniti určování nerostů právě tak jako vyvolená soustava chemická. Řády rozdělil na rody, jež založil na znacích vnějších i lučebných, a rody na slaty (nyní „druhy,“ „species“), jejichž rozdíly vybral ze znaků hlaťopisných. Jmena rodová vybrána jsou buď ze života prostonárodního, buď jsou podle vnějších znaků vy-

---

Spezies aus der Gattung Trapa (Sitz. Ber. 1842, str. 45). — 4. Untersuchungen über die krystallograph. Unterschiede des Milch- u. Rohrzuckers. (Sitz. Ber. 1842, str. 49.) — 5. Beschreibung u. Abbildung einer neuen Art aus der Pflanzenfamilie der Borragineen u. die Charaktere der drei Gattungen, welche sich aus der Gattung Cordea aufstellen lassen. (Sitz. Ber. 1843, p. 7.) — 6. Zähne u. Schädel von Rhinoceros tichorhinus aus den Thonlagern bei Vysočan. (Sitz. Ber. 1845, p. 13.)

[1]) Bohužel, že společnost ta jen krátce trvala (7—8 let)! Viz: Ferd. Čenského Z dob probuzení, str. 32; Osvětu r. 1885 č. 5, str. 389; Květy 1838 příl. 22.—24. Bačkovského Dějiny liter. české, str. 316 a násl.

[2]) Rukověť soustavná k poučení vlastnímu. Vydal Jan Svatopluk Presl, doktor atd. S 1677 výkresami na LXI. obrazu představenými. V Praze, 1837.

tvořena, buď jsou pouhá jmena lučebná. „V tom mne mnozí budou kárati, že jsem se nedržel názvův, kterýmžto všickni národové v Evropě dali městské právo. Taková snášelivost ovšem se může vymlouvati v jazycích netvořivých a neohebných. V češtině a vesměs slovanštině náramně uráželo by říkati s Němci, Angličany a Francouzy Quarz, Feldspath a d., ježto máme výborná slova křemen, živec a d. Mnoho cizích slov nedá se dobře po česku ohýbati, což proti duchu jazyka našeho čelí a se mu příčí, jelikož jazyk náš jako vůbec slovanský jest ve všech článcích tak velice ohebný a tedy oustrojný. Nerosty, jakožto prvky nerozložené, mají svá jmena prostonárodní, kterých jsem svatě šetřil. Sloučeniny prvořadé a druhořadé mohou dost pohodlně chemičným názvem býti pojmenovány, ačkoli, alespoň v přírodopisu, vždycky zůstává pohodlnější, jedním slovem jmeno vyraziti, což nevyhnutelně potřeba při sloučeninách samorodných třeti- a čtvrtořadých, kterých název lučebný příliš dlouhý a tudy nepřiměřený vypadal by."

I po té stránce spis tento jest důležitý, že kromě cizích nalezisk uvádí hlavně naleziska česká a slovanská. Také užitek nerostů slušně jest vyložen.

Aby pak znaky hlaťopisné každému, kdo spisu toho užije, zřetelnějšími se staly, připojen jest *atlas nerostopisný*, do něhož výkresy Presl všecky sám rýsoval a Merklas do mědi ryl. Na 41 obraze jest představeno 1677 hlatí, v nichž obsažena jsou pozorování předchozích krystallografův, ale i veliká zásoba původních pozorování Preslových. Sbírka ta vyniká i nad proslulou sbírku Hauyho (jenž na 140 obrazcích toliko 1108 hlatí podal), ba nemírně zajisté si nevedeme, tvrdímeli, že bohatostí předčí nade všecky atlanty krystallografické do té doby vydané. Dle úsudku prof. Vojtěcha Šafaříka Mineralogie „byla té doby nejlepší rukověť té nauky v kterémkoliv jazyku a vydána jsouc v jazyku německém nebo francouzském byla by spisovateli hned pojistila čestné a vynikající místo v literatuře mineralogické."

Popsány jsou v ní celkem 443 nerosty. Úprava knihy této jest velice úhledná, písmo veliké, zřetelné, papír tuhý — vzácná to výjimka při tehdejších knihách českých. Jediné, co záslužné práci této možno vytknouti, jest, že vloudily se do ní dosti četné chyby tiskové, zvláště do prvních archův; mnohé z nich sice opraveny na osmi stránkách posledních, ale četné ještě byly přehlednuty. Pokus Preslův počeštiti jmena nerostů namnoze nezdařil se: mnohá jmena nedosti vhodně byla volena a jsouce příliš dlouha byla i nepohodlna; také až na nepatrné výjimky — kde Presl položil jmeno prostonárodní — nadobro zanikla. [1]) Avšak nezdarem tím nevzal újmy výtečný obsah, tak že v mnohé stránce možno knihy té s prospěchem užiti i nyní, ačkoliv již více než půl století uplynulo od té doby, co byla vydána. Cena atlantu až po dnes jest značna, a zajisté že by bylo nejskvělejším uznáním Presla, kdy by naši badatelé

[1]) Posud se zachovala: andaluzec, běloba, bezvodec, bledna, burel, cínovec, dýmavec (kvz arsénový), jantar, jasnorudek, jikrovec, jinoraz, hadec, hnědel, chřestavec, kamenka, klamivec, křesivec, krevel, křemen, kyz, leštěnec, mastnek (mastek), ocelek, papršlec, peřestek, puchavec, rašelina, rudka, rumělka, růženín, sádrovec, slída, smolek, těžek (těživec), tuček, tuha, uběl, vápenec, záhněda, zarnek, zelenec, živec.

ke spisům jeho obrátili pozornost a v pracích svých vykázali mu čestné místo vedle spisů jinojazyčných. [1])

Podivujeme se, že žádný časopis český mimo Květy nevěnoval tehdy tomuto znamenitému spisu pozornosti a ani dosti skrovné poznámky o něm neučinil. Nesnadno jest i uhodnouti, co si myslil Čelakovský, když 10. ledna r. 1837 psal Vinařickému: „Prof. Presl vydává svou Mineralogii — ale — ale —.“ (Dokončení.)

U rakve Jana Nerudy.

Řeč pronesená dne 25. srpna 1891 v Umělecké Besedě

od

Václava Vlčka.

Málo tomu dní, ba zdá se to býti pouze málo hodin, co v těchto síních zaznívalo hlučné, srdečné veselí. Z dalekých končin zavítali k nám vzácní hosté, milovaní pokrevenci slovanští, a zde k nám mluvili: „Bratři Čechové, slavíte veliký národní svátek a my jsme přišli radovat se s vámi, potěšit se z bohatého ovoce vaši píle, přát vám štěstí k jeho slavnému uznání, stisknout vaši dělnou i dovednou ruku a přivinout vás na srdce.“ A blahem tu zářily všecky zraky, blahem zdouvala se všecka prsa, všecka ústa přetékala radostí.

Kam se poděl ten utěšený obraz? Jaká to neblahá stala se tu proměna? Opět jsou naše síně naplněny četným shromážděním — ale na žádné tváři neviděti úsměvu, všecka ústa jsou němě sevřena a všecka srdce jako v kleštích.

Ach, jaká to žalostná proměna! Dnes jsme se tu shromáždili kolem posupné rakve!

Léto přineslo nám veliký národní svátek — hlaholila radost po vší Praze, po vší zemi od radostné Prahy. A do posledních dní jsme v živém ruchu Pražských ulic potkávali muže, jenž obtížně kráčeje opíral se o veřejného sluhu — na hlavu jeho se již ukládaly šediny, ale jeho jiskrné oko a spokojený úsměv mluvily k tomu hemžícímu se množství: „Jednou dopřáno nám plesati — nuže, plesejme od srdce, pijme jednou plnými doušky ten sladký pohár, ani krůpěj hořkosti ať nám do něho nekápne!“

Ó, nezůstala radost naše neskalena! Pojednou se druh s druhem setkáváme, kroky naše se zarážejí, dech vázne v prsou, hrdlo se svírá,

[1]) Viz Krystallografii prof. Jana Krejčího 1867, str. 245 a násl., kde spravedlivě oceněny jsou zásluhy i význam Preslovy Mineralogie.

líce pokrývá se ssinalostí — a dál a dále se letem šíří úžas — a již všecky ohromuje příšerná jistota: Neruda mrtev!

Mrtev! Tu stojíme kolem tělesné schránky jeho, a jako břitký nůž nám do duše vnikají slova, která v letech jaré síly pověděl o své „Matičce:“

Má matka někdy říkává
ve starém planetáři:
„Brzo a náhle dokonáš!“
s prorockou káže tváří.

A denně za mne říkává
svůj růženec klokočí,
a hořké řinou slzy se
z těch starých věrných očí.

Vyplnilo se smutné proroctví — před časem a náhle dokonal, a hořce nad ním pláče matka, jíž oddaně a horlivě sloužil do posledního dechu, hluboce zarmoucená matka Vlast . . .

Jako rodina sklíčená hořem obklopujeme rakev jeho, abychom se s ním navždy rozžehnali. Jediným pohledem přelétáme dráhu. po které se mezi námi ubíral. Prve uvažovali jsme, kam jsme dospěli za posledních sto let, nyní bezděky myslíme na to, co v tom století znamená posledních třicet roků, v nichž mužný věk svůj trávil i Jan Neruda a v jichž dějinách činnost jeho zůstane pro pozdní potomstvo české zaznamenána zlatým, nehynoucím písmem.

Nebudu jí vyličovati — vždyť ji všichni znáte. A nikdy bohdá nevymizí vděčná vzpomínka na onu dobu, když se po dlouhé, mrtvé zimní strnulosti nad českými nivami ozvaly písně několika nových pěvců, kteří slibovali svému lidu: „Přinášíme posléze nový *máj!*“ A dodrželi slovo. Neruda i Hálek byli v čele mladé, nadějné té družiny, která si vytkla veliký, vznešený úkol. Sahali smělou rukou po nesmrtelném věnci vavřínovém, chtěli vytvořiti umělecká díla, která by ve světě vzbuzovala úctu, chtěli literaturou povznesti všechen duševní život národa.

Tak vysoké mety stanovili sobě v onen chmurný čas, když z povědomého místa předpovídáno, že jenom ještě několik let, a bude po všech českých snahách, bude po všem českém životě!

Nadšenci naši nemohli ovšem úlohu svou prováděti snadně — nemohli kázati: „Odi profanum vulgus! Favete linguis!“ a udeřiti prostě v nové struny, vzbuditi skladbami svými všeobecný obdiv a požadovati za ně pomníkův „nad kov věkovitějších.“ Nemohli hráti sobě na zbožňované věštce, hodné národních oltářův, nýbrž musili především býti pilnými dělníky na národa roli dědičné, úrodné sice, ale příliš málo vzdělané. Mohli snad hned psáti znamenité básně — avšak nedostávalo se literárních časopisů, kde by je tiskli: vždyť nebylo ani politického denníku českého! Mohli vydávati výborné knihy — avšak nebylo obecenstva, které by je odbíralo a čtlo; hodlali jmenovitě také zvelebovati písemnictví dramatické — avšak nebylo žádného českého divadla! A Bože milý, čeho všeho u nás ještě před 30 lety nebylo!

Když po úmorném absolutismu otevřeny brány volnějšímu životu, nebylo u nás ani občanské společnosti, musila teprv býti utvořena —

a naše mladá literární družina, tak vysoko směřující, účastnila se co nejhorlivěji v pořádání besed a plesů, kterými teprv zase probouzeno vlastenecké vědomí, tak dlouho násilně tlumené. Všemožně podporovala i provádění spolkové organisace v Praze a po venkově; také naše Umělecká beseda vstoupila v život jejím přičiněním a stala se na drahná léta jejím střediskem. Jakmile pak se nám dostalo i politických časopisův, mladí literáti šmahem přistupovali ku práci novinářské.

Neruda jsa uznávanou jejich hlavou, ve všem stál v popředí. Bylť sobě záhy osvojil i důkladné theoretické vzdělání, proto vytknul nové škole určitě program a dovedl ji břitce hájiti, kde vrážela na odpor. Poetickými plody svými, „kovovou strunou“ své lýry dobyl sobě vřelého uznání netoliko po vlastech českých, ale i v nepřejné cizině; kdy by byl psal toliko verše, byl by si již pojistil velmi čestné místo na souvěkém Parnase světovém. Ale stejným právem možno říci: kdy bychom od něho zcela žádných básní neměli, jeho mistrné spisy prosaické samy stavěly by ho do předních řad současných beletristův.

Mimo produkci svou prokázal naší literatuře i jiné neocenitelné služby. Po celá decennia držel v ní kritické žezlo, pěstoval ano řídil ji svým soudem. Cokoliv u nás v té době vyšlo knih, Neruda výrokem svým stanovil cenu jejich; od založení zvláštního českého divadla až do svého ochuravění byl bedlivým strážcem umělecké jeho činnosti. Dramaturgických a vůbec kritických statí jeho jest téměř bez počtu; měly na písemnictví naše rozhodný vliv, až pak budou souborně vydány, zůstanou navždy památným a poučným materiálem pro českou literární historii.

Avšak Neruda nikdy na literatuře nepřestával. Po mnohá léta podával znalecké úvahy a zprávy také o všem, co se u nás pozoruhodného vyskytlo v uměnách výtvarných. A slovem, nebylo stránky našeho národního života, nebylo veřejné otázky české, jíž by sobě nebyl všímal, do níž by nebyl v čas a vhod promluvil. Jsa povolaným a vyvoleným feuilletonistou užíval přehojnou měrou příležitosti, aby ve všech českých věcech byl rádcem, posuzovatelem, pomocníkem nebo i karatelem. Hlas jeho neutichal, slovo jeho pronikalo k tisícům a tisícům posluchačův i padalo vždycky na půdu velmi úrodnou. Množství užitečných návrhů v záležitostech vlasteneckých sám učinil i nepřestal nabádati, až se dočkal jich uskutečnění.

Hloubka myšlenek, skvělý sloh, nevyčerpatelný vtip, neodolatelný humor a řízná satira vyznačovaly všecky jeho i sebe menší práce: „měly by býti zlatem na hedbáví tištěny,“ tak velikou chválu pronesl o nich jeden z jeho mladších soudruhův, a ony jí zasluhují.

Tak se Neruda den za dnem účastnil národního života v nejrozmanitějších jeho zjevech. My co národ žijeme pořád jako v opevněném táboře; a Neruda byl prototyp českého spisovatele, který dokonce pořád nedrží v rukou svých varyto, alebrž příliš často je odkládá, aby se chopil tu rádla, tu rýče, tu kladiva neb jiného nástroje — a při tom pořád má po boku meč a na plecích štít, vždy jsa hotov jíti na hradby nebo do soutěsk Thermopylských a odrážeti nepřátelské útoky . . .

Z těchto poměrů vysvětluje se namnoze i onen truchlivý zjev, že vynikající spisovatelé naši skoro zpravidla umírají v nejlepším věku. Neunikl osudu tomu ani Neruda. Přílišné břímě zlomilo jeho síly, tělesné jeho zdraví nenapravitelně bylo podryto. Kolik let žil jen jako zmrzačený bojovník v lazaretě. Ale duch jeho nikdy neochaboval; z tichého ústraní nepřestával jeho hlas zaznívati do vší české veřejnosti — a my všichni žili v bezpečné víře, že to tak dlouho, dlouho ještě potrvá. Nikdo si zrovna nepřipouštěl o něj obavy. Tak Neruda s námi a my s Nerudou těšili jsme se ještě z velikolepých úspěchův naší jubilejní výstavy.

Tu z nenadání přiletěl mezi nás anděl smrti a položil ruku právě na jeho rámě. A Neruda sklonil k věčnému odpočinutí hlavu, která tak usilovně, tak vytrvale a tak platně pracovala pro svůj lid! Srdce jeho zastavilo svůj tlukot, oči jeho navždy se zavřely, výmluvná ústa jeho umlkla . . .

Avšak nikoli, neumlkla ještě — slyšte jen, a neli tělesným sluchem z této rakve, zajisté srdcem svým postihnete jeho hlas, an k nám promlouvá: „S Bohem, přátelé! Děkuji vám za věrnou lásku, jíž jste mi osvědčovali v životě a s níž mi dnes prokazujete poslední službu. Provoďte mě na posvátný Vyšehrad, uložte mě do lůna země, kterou jsem tak vroucně miloval, ve které odpočívá i popel Libušin. S jejím duchem žehnati budu každému činu, každému kroku vašemu na prospěch předrahé otčiny. Odcházím od vás u veliký národní svátek — vy vrátíce se od mého hrobu důstojně ho dokončíte. Odcházím od vás v plném proudu národního díla, jemužto jsem cele žil, — jděte a dokonejte je slavně! Pravím vám opět:

My neklesnem, my nezhynem,
my nejsme více sami,
a když teď znova k předu jdem,
jde celý svět již s námi.

Boj nynější jest boj již poslední,
dřívější tma již nevrátí se zpátky,
a brzy bude v záři polední
své svatodušní lidstvo slavit svátky!“

Drahý náš! K otevřeným uším, do samých hlubin duší našich proniká Tvůj hlas — a na rozloučenou odpovídáme Tobě Tvými vlastními slovy:

Tvůj národ, hrdino, za Tebou kráčí,
a obraz Tvůj v oblaka vznešený
nám vítězství i cestu k němu značí!

Za Janem Nerudou.

I.

dyž snivá jeseň přicházela v nivy,
mlh sivou rouškou zahalujíc tvář,
když v polích písně dopěl skřivan tklivý
a slunce divně rozechvělá zář
jak zlekána v klín rodné země klesla,
v ten čas smrt děsná ve svou říš Tě nesla.

Však ne, Tvé hlavy ona neschýlila,
Tys padnul bleskem bohů závistných,
a nám — o žel — jen smutná radost zbyla,
zář oslavy jen zpěvných činů Tvých,
by poznali, kdo v lepší přijdou dobu,
jak lid své věštce doprovází k hrobu.

Proč kalich písní zavřel se Ti v duši,
jak leknín v soumraku? ó krutý žal!
Proč teď, když zloby červ nám všecko ruší,
jsi mladých šiků vůdcem nezůstal,
až sláva k nám by vrátila se znova,
Ty zlaté srdce, hlavo ocelová!

Tvé oko shaslo, zchladlo hrdé čelo,
a navždy dopěl prorocký Tvůj ret;
co nadějí nám náhle odletělo,
jimž s Tebou v čele kráčeli jsme v střet,
co růží krvavých v Tvé zvadlo hrudi,
jichž v žití, běda, nic již neprobudí!

Leč květy parnasek, jichž duši plnou
dals darem nám i nočních viol směs,
by v skvostné vůně okřídlenou vlnou
duch náš kras mořem k břehům pravd se nes,
ty nezvadly, a kouzlem čarných vděkův
lid český blažit budou věčně věkův.

Ó proč jsi sklonil žezlo své té chvíle,
když na vyšší jsme přichystáni vzlet,
proč orel mysli Tvojí k slunci píle
nám nad temeny nechce zašumět?
Ó vrať se nám, den krátí se, noc dlouží —
a po Tvých hvězdách bludní chodci touží.

Ach, touží darmo, nevrátí se světu,
co v temném nitru chová němý rov,
leč v slunci hrají z prorockých Tvých retů

ty žhavé skvosty granátových slov,
jež vítězný jak Caesar v čase starém
jsi vrhal lidu svému hojným darem.

Co všecko vykonal jsi v krátkém žití!
Co sotva sterým druhdy přeje věk,
co z jisker myšlenek jim v plamen nítí,
dal Tobě, bratře, jedinému vděk,
jenž o vše věrně s námi jsi se dělil,
v co písní bůh se duchem snes a vtělil.

Když tísněni jsme byli zloby vřavou,
a český obzor pln byl pavučin,
Tys svojí vztýčenou je trhal hlavou,
než skráň nám opletly; Tys hlásal čin,
a břitký čepel — zlaté péro — v páži
u tvrze práv byls bohatýrskou stráží.

Tvá píseň nadšená vždy mocně zněla,
hned jako zvon, jejž v ňadrech chová Týn,
hned dětským smíchem do srdce nám spěla,
hned zvukem pádných kladiv z kovadlin,
hned hlasem skřivánčím, jenž k slunci míří,
a hned jak meč, když jiskří na krunýři.

Tys z Arabie sálavého písku
sčíst uměl dávno pochovanou zvěst,
i z polí těch, jež vroubí českou vísku,
i z mořských vod i z nedozírných hvězd
i z časů zapadlých i z lidu tísně,
a kouzlem citu vše jsi měnil v písně.

Tys cenil člověka jen podle práce,
ne podle lesklých cetek předních řad;
což ti, kdo stojí při kolu a páce
či řídí pluh, jsou prostějšími snad,
než kdo jsou pány potyček a seče,
ať ostřím důmyslu neb ostřím meče?

Tys lidu svého zmozolené dlaně
pln těchy, sdílnosti a víry tisk,
Tys k němu promluvil a v ňadrech maně
zdroj jeho sil se vznes jak vodotrysk,
jenž slunnou září zbarven dolů padá;
či krev to byla junácká a mladá?

Jak nožík lékařův, jenž neduh léčí,
byl na zlo nabroušen Tvůj ostrý vtip,
čím hrozilo nám chorob nebezpečí,

v to řízl jsi, a rázem bylo líp;
kde sláb byl hravý žert, tam skočil dravý,
a s úsměvem zpět vracelo se zdraví.

Sám, uzavřen jak horského tůň plesa,
blah viděl jsi, jak z noci vstává den,
a z myšlenek Tvých šumícího lesa
vždy jaří orlové se nesli ven
a každému, s nímž srdce Tvé se střetlo,
děls: „Se mnou leť: chci lásku, pravdu, světlo!“

Tys pocty nehledal a nevycházel
na zlatých odměn dobrodružný lov,
leč vtipu oštěpem v hruď zlob jsi házel,
ač z trpkosti Tvých okřídlených slov
vždy láska sálala k té svaté zemi,
již miloval jsi v světě nade všemi.

Vždy nad ní křídlem vesnou ráje zmladlým
Tvých myšlenek se vznášel orlí let,
a nikomu, jen za ni v boji padlým
hloub srdce dovedl jsi závidět;
a dobře tak, ty hlavo navždy snící,
líp nebude, až dovedem to všici!

Tys hochy snivé měnil v bojovníky,
když nové době křídla rozpjal Bůh,
v před nadšeně jsi vedl druhů šiky,
jimž nad hlavami svatý vzlétal duch,
by vlasti udusané dravců patou
řad apoštolů vzešel pro věc svatou.

Jim majákem jsi ukazoval dráhu,
jim za noci i mlhy jasně plál,
by vírů míjeli i skalných prahů,
ač sám již smrti na břehu jsi stál,
a do vln bouřných pozíraje s klidem,
vždy volals: „S lidem k předu, plavci, s lidem!“

Ten maják zřítil se nám do propasti,
lstným proudem podemlet jsa v základech,
a v ňadrech bratrů, v ňadrech celé vlasti —
tak netušen byl pád — se ztajil dech,
a mysli zaúpěly rozechvěné . . .
Vše zděšeno — proč odešel jsi, Jene!

Jsi tich a kliden na věky, můj druhu,
jak nebýval jsi v ruchu zašlých dob;
již růže vrhli jsme i květy luhů

i květy vroucích srdcí ve Tvůj hrob,
v němž jako za soumraku pěvci háje
své vlasti slávy čekáš s „bratrem z Máje.“

Ó krutý žal, jenž srdce naše svírá
a tuhou pěstí buší v klenby čel!
Zrak marně, bratře, po Tvém zjevu zírá,
Ty na věky již nám jsi odešel,
a stesk náš mezí nemá ani hrází,
vždyť písně kněz a pravdy rek nám schází.

Spi, Jene můj, spi jako pták spí v sadu,
kde vlasti bohatýrům stláno všem,
tam v prsti posvátného Vyšehradu,
Tys doby své byl krásy prorokem,
a nechať bouř prach lidstva v jedno smísí,
Ty neznikneš, a věkové Tě vzkřísí!

Kéž hravé zvonky Loretanské věže
svůj pozdrav v hrob Ti snášejí co den,
Ty české písně nesmrtelný kněže,
kéž zvuk jich vyplní Tvůj věčný sen,
bys jako ondy matičky své v klínu,
mníl zpívat kolébavku cherubínů.

Žal mnohých v hluku města rozprchne se,
já v samotě však vždy jej v srdci mám,
a v síni přitmělé a v stinném lese
vždy ruku v ruce s Tebou chodívám,
a v snivý zrak Ti zřím, až slzy kanou . . .
a líbám Tě . . . Můj Jene, na shledanou! . .

Adolf Heyduk.

II.

Dlaň chvěje se a srdce v prsou bolí,
duch rozechvěný stále nevěří,
že pravdou je, co kleslo v šíro polí,
v ruch měst a vísek tiché zášeří,
čím bor se zachvěl, který doly vroubí,
čím zabouřila proudů koryta,
a zaplakalo nenadále z hloubi
té země, jež je hložím ovita.

Jas opět jednou šlehal v luhy stmělé,
kam oko hledlo — záře sluneční,
však dnes je teskno jako po kostele,
kde bolně znějí zpěvy páteční;

vlast v hoři vidí puklé srdce Tvoje
a rukou lomíc v českou volá pláň:
„Kde větší žalost jest než žalost moje?“
a k tváři Tvojí šedou chýlí skráň.

I viděl jsem ty živé kraje naše,
jak rázem stichly jako za moru,
lid vždycky jarý k zemi hleděl plaše
a bál se vzhlednout — nikde hovoru —
vždyť chvěl se kde kdo pouze před otázkou,
zda pouhý sen jen srdcí nemučí,
že ten, jenž všechněch ovijen byl láskou,
jim klesl mrtev přímo z náručí!

Ba z náručí těch věrných českých lidí,
již dobře vědí, kdo je vždy měl rád,
jichž pouhé slovo třpytné neošidí,
však lásku splatí nastotisíckrát;
již v úpalu a horku práce denní
to dobře vědí v jizbách malých chat,
kde lásky, citu vůbec pro ně není,
však kde zas vroucně mají milovat!

A Tys byl jejich — milovaný všemi —
ať slzu horkou lil jsi do očí,
když zazpíval jsi o milené zemi,
kde s křížem těžkým lid se plahočí,
ať důvěru jsi rozněcoval živou,
že také u nás léto zadýchá,
a teplé vánky váti budou nivou
té zádumčivé země kalicha.

A Tys byl jejich — milován tak sladce
ne u starých jen, také u dětí,
vždyť drobot malá verše o Tvé matce
i matičce své říká z paměti,
když pak v té básni přijde o uzlíčku,
i tatík zdvíhá k očím těžkou páž,
a kde kdo kolem, slzy stírá víčku
a všickni řeknou: „To byl člověk náš!“

Tak staral jsi se o lid milý stále,
ať denní chlad ho tolik nezebe!
Ó, proto nyní v každé vísce malé
ti mladí, staři pláčí pro Tebe,
a jak spíš tiše v Libušině hlíně,
pláč národa Tě ve sny konejší —
ó, není, není v české domovině
nad takovou smrt smrti krásnější!

Karel V. Rais.

Jan Neruda autokritik.

Jako kniha, v jejíž čtení byli jsme se zálibou pohrouženi a již nám z nenadání někdo z ruky vytrhnul, uzavřelo se náhle před námi drahé nám žití, jež plno zajímavého obsahu poutalo nás na každé stránce své, až pojednou obrátil se list a spatřili jsme, že byl již posledním. Srdce se nám sevřelo a hluboký žal zabouřil v něm; vzpoura citu brání se víře, žeť již konec, — vždyť nám to připadá, že kniha tohoto života nám vyrvána nedočtena, že jsme v ní ještě dosti nehloubali a nebádali, dosti si jí neosvojili, dlouho a dlouho ještě očekávajíce nový list za listem, každý vážně půvabný jako ty předešlé. A přece jest neodvolatelně skončeno, Jan Neruda nám pověděl již poslední své slovo, posledně na nás pohleděl svým pronikavým a vřelým zrakem, a našeho dávného, věrného, ryzího přítele, našeho nejlaskavějšího soudruha, našeho dobrého hetmana Nerudy není více. Nám všem, kteří jsme s ním měli kus společného mládí a kus společné práce, byl osobně tak drahý a vzácný, že při zprávě o jeho smrti téměř jsme zapomněli na literární jeho význam a cítili především ztrátu *přítele!* Sobecký to žal, a přece právě ten vydává nejkrásnější svědectví jeho srdci, jeho povaze. Blahořečen člověk ten, na jehož hrob se neklade jen chladný vavřín oslavy, ale věnce skropené nejsobečtějšími slzami přátel truchlících.

Ztráta jest převeliká, a každý z nás nachází jen jedinou útěchu: to živé bohatství dobra, jež o drahém mrtvém může pověděti. Každý si vroucněji než jindy připomíná z dávna i nedávna stránky jeho povahy, zvláště hodné obdivu a oddanosti, které byl seznal, a pudí jej to, aby o nich řekl slovo, jež si hledá ohlasu. Budiž i mně dovoleno naznačiti rys, kterého jsem si u zvěčnělého zvláště vážila. Drobných takových připomínek bude mnoho, mnoho potřebí, než bude možno, aby literární historik se podjal slavného úkolu podati celistvou charakteristiku Jana Nerudy jako spisovatele i jako člověka. Budiž tedy vlídně přijata i skromná tato črta, kterou k upomínkám všech klade zde pieta nejupřímnější a spravedlivá uznalost. —

Nikdo nesmál by se ironičtěji, kdy bychom o něm tvrdili, že jest vtělená dokonalost, nežli Jan Neruda sám. Nikdo nemůže si živěji než on býti vědom nezbytnosti slabostí, kterých ani nejznamenitější člověk není prost, a nikdo bystřeji rozeznávati, že mnohdy člověk v úkrytu nepovšimnutý má přednosti rozumu i citu, kterých se mnohým velikánům nedostává. Neruda s pravou radostí uznával, ba s pravou dychtivostí vyhledával u jiných schopnosti, o kterých měl za to, že jemu scházejí, a s naprostou pokorou ku pravdě, tomuto jedinému majestátu, jehož absolutnosti se klaněl, přiznával se bez pokrytství k slabostem a nedostatkům svým. A v této vědomé nedokonalosti — zdaliž právě v ní není obsažena ona míra velikosti ducha i srdce, která vystihuje možný pomysl na dokonalost člověka — na dokonalost umělce?

K této dokonalosti, té jediné nevylhané, kterou připouští lidská přirozenost, směřoval Neruda chtě nechtě od širokého základu své povahy až k subtilnostem vkusu a slohu. Neruda byl velebeným kritikem literárním; výše však jej velebím za to, jakým byl *autokritikem* v životě i v literatuře, jakým byl opravdovým, nelíčeným a skromným filosofem od hlavy až k patě. Jeho autokritika jej ovšem připravila o všecku rozkoš samolibé bezstarostnosti, v jaké si mnozí jiní labužnicky hoví, ale jeho *autokritika* způsobila, že *kritika* stojí před dílem jeho života se skloněným čepelem a s obnaženou hlavou, — nezbylo jí tu co činiti, — vidí, co za nemožno se mívá: *dokonalost.*

Čím že to jest, že věc velká nebo drobnůstka, kterou Neruda napsal, řekl, myslil, má ten ráz hotovosti, že nelze nic ubrati, nic přidati, nic změniti, aby věc byla lepší? Vše, co od něho pochází, jest každým odstínem myšlenky i výrazu *svoje* i *jeho*, vše má svůj nejpřiměřenější úměr, svou nejcharakterističtější barvu, své pravé tempo, vše působí tak, jak to působiti chce i má, vše podáno jest formou a způsobem, že se nám to *tak* zdá nejlépe. Kritika může složiti ruce v klín a klidně se oddati požitku, jaký působí nám obdiv vzbuzený něčím veskrze umělecky bezvadným, novým, mistrovským. Hledejme u Nerudy báseň, obrázek ba i pouhý vtip, kde by mu selhal účinek, kde bychom pocítili, že jsme více očekávali, kde by se nám předmět zdál býti nad sílu autorovu anebo naopak zas nehoden síly jeho; kdy bychom si vzpomněli: toto známe již odjinud ale v lepší formě, — anebo kde bychom si pomyslili: bylo by to pěkné, kdy by to či ono nevyrušovalo. Toho všeho u Nerudy není; v každé jeho práci jako v určitém, pevně udaném akkordu cítíme čistý soulad; tu co nejpřesněji k sobě volený obsah a forma, nálada a výraz, tak že každá práce o sobě působí jako vzor svého genru. Výsledku takového nedosáhl Neruda nějakým kouzlem ani náhodou, ani pouhou elementární silou talentu; dosáhl ho jen opravdovou uměleckou prací, která vyžaduje nesmírně vytříbeného ducha a povahy schopné opanování sebe, vážnou vnitřní potřebou pracovati vždy jen na nejvyšším stupni své schopnosti. Autokritika jest umělcovou sebeúctou; Neruda vždy zachovával tuto povinnost k sobě samu, k svému úkolu. Nikdy se nesnížil, aby podal veřejnosti něco slabšího, než co mohl a uměl; vyzkoušev síly své, znal obory, ve kterých zvláštnosti jeho ducha nejvíce mohly vyniknouti, a těm se věnoval s nejpečlivější opravdovostí. V těch vyhranil svou individuálnost ve skvostný zjev, jenž vynutil úctu i těch, kdož ho neměli právě v lásce, obdiv i těch, kdož měli před ním strach. On, veleduch, znal meze svého mistrovství, ba i svého nadání vůbec; nedal se zaslepiti mnohostranností svou a věděl, že všeobsáhlým není. Bystrostí ducha hluboce vzdělaného poznával, na kterých cestách by zůstal pozadu za sebou samým, ale vzácnějším ještě důmyslem srdce do hlubin šlechetného rozeznával, na kterých cestách jiní jej předstihovali. A nebylo v tom ani stínu chmurné resignace, uznávalli přednosti jiných, jichž sobě nepřičítal zároveň; byla to radost nezkalená žádnou trpkostí zármutku, pravilli někomu: závidím ti schopnost tu či onu. Jak mu slušela ta krásná lež, to slovo „závidím,“ při němž v upřímném a bystrém oku jeho zářila přejnost nejvýmluvnější, zrovna

jako by děkoval druhému, ale nikoli jako by s ním sočil. Můželiž býti rozmilejší dobrosrdečnosti? Když uznával a velebil druhého, nikdy ho při tom nebolela vlastní ješitnost, ač marnivosti nebyl prost. Či jest kdo z nás bez marnivosti? I Nerudovi lahodilo uznání jiných, nebyl lhostejným ani při drobných, něžných projevech úcty, neboť sláva nepodává jen vavřínů na slunci veřejnosti, ale též vonných kytic a kytiček v milém soukromí, — na takové měl Neruda vždy zvláštní štěstí a měl také svou malou hrdost na ně, své „faible" pro ně. Drahý čtverák! Již se nebude tak významně usmívati na ty důkazy úcty, jako by se dobrácky posmíval své vlastní slabosti a přece jako by si ji shovívavě dovoloval, — vždyť jej tak blažila v osamělém a jednotvárném žití. Ano, blažilo Nerudu uznání, ale blažilo jej nevýslovně více porozumění, pochopení, souhlas v nadšení a spojenství v myšlenkách, jež mu byly nejdůležitčjšími. Jestliže jste jej přesvědčili, že pravda, jež mu v duši planula, vznítila živou jiskru v srdcích jiných, že nejlepší snahy jeho mají úspěch a že nepracoval marně: tu mužným ohněm vyšlehl mu z duše takový výraz štěstí, že jste poznali, jak nepatrným jest mu všechen život se svými marnostmi proti vážným ideálům s duší touto srostlým.

Šel za nimi vždy cestou svojí, nikoli vyšlapanou od jiných. Tam, kde ho nikdo nepředešel, cítil, že jest ho potřebí, a jinde, kde by ho předstihli jiní, cítil, že by byl zbytečným. Nebyl jako ješitný herec, který chce hráti všecky úlohy, i ty, které se pro něj nehodí. Jemná Nerudova autokritika jeví se nejen v tom, co psal, ale i v tom, čeho nepsal. Nepustil se do ničeho, v čem nemohl excellovati. Vytvořil si zcela svoje literární speciality, ve kterých žádná skvělá stránka jeho duševních darů nezůstala ztracena, a nechť by byl svým tvůrčím nadáním, svým rozsáhlým vzděláním, šířkou i bohatstvím svého rozhledu a sympatickou humanností svých názorů zajisté i v jiných oborech provedl díla vysoké ceny, on přidržoval se pouze těch druhů tvorby, ve kterých doslovně sebe sama předčiti mohl. Nikdy ho nesvedla slepá ctižádost, aby chtěl, jako mnozí, vyniknouti všude a ve všem; po takové populárnosti nebažil. On, jenž z nejhoroucnějšího přesvědčení a neselhávající důsledností byl čirým demokratem vůči lidem, vůči Musám se stal aristokratem tak vybíračným a přísným jako pravý rozený kníže Parnasu. Nestyděl se za hadry chudiny, kterou líčil barvami pravdy ve světlé vroucí lidskosti, — ale byl by se styděl za nejkrásnější šperk z falešných drahokamenů, kdy by se jím byla chtěla marnivá Musa ozdobiti k vůli effektu. Effektní Neruda *nic* nečinil na effekt; v celé jeho tvorbě *nic* není blyskotkou, všecko jest ryzí a opravdové, a effekt dostavuje se tím působivěji, čím jest nehledanější. Nerudova sensitivnost nikdy není strojena, jeho ráznost nikdy není vynucena, humor jeho nikdy schválný ani bizarní, vtip jeho nikdy násilný, za každou cenu. Smích i slza mají přesvědčivý výraz prosté pravdy a není na nich žádné známky snahy po působivosti jiné, než aby působily *přirozeně.* Všemi planými pomůckami pohrdaje, dbal Neruda tím bedlivěji vážných uměleckých prostředků. K nejvydatnějším z nich náležela jeho rozsáhlá, systematická, mnohostranná, do všech směrů moderního vědění i poesie vyrovnaná sečtenost. Neruda stál na výši doby, on přes okraje dneška

vždy zíral v zítřek, v budoucnost, a celé řady duševních pracovníkův převyšoval o hlavu. Obzor jeho byl naprosto svobodný, dosahoval až k nejzazším světlům kosmickým, ale zřecí bod jeho vždy spočíval v malém človčku uprostřed velikého kosmu, — lidské jádro *našeho* světa se vším bolem a útěchami svými jest mu osou veškery poetické tvorby; nikdy se u něho nesetkáváme s démonickým pessimismem, s pýchou pohrdavou a nenávistí proti křehkému, nepatrnému atomu, jímž jest člověk; posvátná *láska k lidstvu* v celé své velikosti a vše odpouštějící útrpnosti dýše vřele, smířlivě, vznešeně i z nejelegičtějších i z nejsatiričtějších stránek, které vytvořil, v duši své vroucně prožil. Ba věru, posměvavý rouhač Neruda, jehož smělý smích se neostýchal před žádnými mysteriemi, jakým on byl v srdci svém opravdovým křesťanem! Tento hluboký soucit s člověčenstvem byl zřídlem jeho neobmezené svobodomyslnosti, jeho do všech důsledností nezvratného demokratického smýšlení. Či jest pravý duch demokratický něčím jiným než láskou k lidstvu? — Nuže a tento názor světový, v naší pessimistické době neocenitelný, jediný to názor, na jehož základě lze pokrok člověčenstva budovati: ten názor osvíceně lidský jest nejskvělejším znakem, jímž poznamenána jest Nerudova práce umělecká jako tvorba prvního řádu, na kterou smí pohleděti nejpokročilejší veleduch kteréhokoli národa světového, aniž by odvrátil zrak lhostejně, bez úcty, bez interesu, bez hlubokého požitku.

Jeli tedy *obsah* Nerudova tvoření do nejvyšší míry ušlechtěn tím, jakým on byl *vzdělancem* a jakým důsledným *filanthropem*, tož nelze přehlednouti nikterak, co ušlechťuje uměleckou jeho *formu* takovým spůsobem, že v tom směru řada jeho prací je skvost vedle skvostu. Ne, věru není to poslední předností Nerudovou, že básnickou formu pěstoval se svědomitostí nejpřísnější. Vkusná úměrnost, pečlivá protříbenost prací jeho prosaických není tak snadno po školácku dokazatelna těm, kdož by na ně bez vlastního uměleckého citu a zrakem neznalým hleděli; ale formální dokonalost Nerudových veršů nejen zkušenému literárnímu soudci, ale věru i každému pouhému školometu může býti mathematicky jasna. Žádný z ostatních básníků českých nebral to více do pravdy s čistotou prosodické formy i s čistotou jazyka, jako Jan Neruda. Hledejte u Nerudy kulhavého jambu, rytmicky mdlého metra, rýmu s nestejnými délkami, či jakékoli jiné nehudebnosti, — hledejte, kde by si vypomáhal špatnými formami mluvnickými — ano, ano, nesmějte se, pro geniálního Nerudu byla i mluvnice na světě! Nikdo snad nepodezřívá právě *jeho*, že by byl záda hrbil před kathedrou; školní prach zajisté nezakrývá pestrých barev na originálním kvítí jeho poesie ani netlumí silné, kořenné jeho vůně; a přece by všecky svazky jeho povídek i feuilletonů mohly míti — žertem dle pravdy řečeno — společný název: „brus jazyka českého," a všecky svazky jeho básní mohly by nadepsány býti: „prosodie česká v příkladech." Oč, že se mezi stoupenci Musy nečesané a nemyté, kterým umělecké tvoření není duševní prací, ale „vulkanickou erupcí" (nehledě na to, že při erupcích nepršívají drahokameny), naleznou takoví, kteří se pohrdlivě vysmějí oné chvále Nerudovi vzdané, a dajíli si tolik práce, aby se přesvědčili o pravdivosti její, že si útrpně pomyslí:

Neruda byl přece jen šosákem, že čistotu jazyka i formy za něco uznával. On však ji brousil nejpečlivější autokritikou tak pozorně, jako se *pravé* drahokameny brousívají.

Na jiném místě kdysi již jsem řekla, že Neruda mimo jiné své zásluhy jest v literatuře naší tvůrcem konversační mluvy. Ta přirozená, lehýnká plynulost výrazu i fraseologie, kterou on do prósy české uvedl, nebyla v ní před ním. Psávalo se, a dosud namnoze se píše větami formálně konstruovanými. Neruda nalezl roztomilé kouzlo, kterak budovati krásný, vzletný sloh bez syntaktického lešení. V čem záleží to kouzlo? Dovedl přeliti prostou mluvu lidovou v literární formu. Tisíckráte jsem si v duchu řekla: jak Nerudovi tuto vzdušnou prósu závidím! Ale záviděla jsem tak bez závisti, jak závidíval on, s duší plnou radostného obdivu. Nelze to dělati po něm; kdo nemá darů jeho, musí zůstati při naší retoricky vyvinuté fraseologii, ač dělati to po něm pokusili se ti a oni; u nás se tomu eufemisticky říká „Nerudova škola.“ Nic smutnějšího než takové školy nápodobitelů. Arciť, na koho svítí slunce, toho nevyhnutelně provází stín, ale stín člověka bývá jen zpitvořeným jeho obrazem. Takové beztvárné stíny, — to bývají někdy tak zvané „školy.“

Původností myšlenkovou osvěžil Neruda literaturu vůbec, pro nás i třeba pro cizinu, pokud tato sama chce se občerstviti novým douškem od nás; ale původností slohovou, kterou osvěžil jazyk náš, získal si zásluhu výhradně jen o nás, kterouž oceniti může jen český sluch a duch, nikdy cizina pro nejjemnější obraty naší mluvy hluchá. Není to však zásluha jeho jediná, která jej činí úplně jen naším, nemohouc býti vycítěna srdcem jiným než českým, jako bylo to srdce jeho . . . Jest zásluha mnohem vznešenější a tklivější, pro niž u hrobu jeho poklekáme v pláči nejvroucnějším. Ó jakým byl Neruda *Čechem!* jakým byl synem plným bohatýrské lásky k tomu otci drahému a těžce zkoušenému, k tomu vyděděnému knížeti, k národu našemu! Jakým byl božím bojovníkem za tu českou víru v naše naděje, v naši budoucnost, v konečnou spravedlnost dějin! To nechť povědí o něm jiní, mně výrazu se nedostává. A zdali tomu národu sloužil dost oddaně i rázně, zdali pro něj činil vše, co bylo mu možno a tedy vlastním srdcem přikázáno, zdali mu neuprchla nějaká chvíle života, která nebyla zasvěcena národu: po tom se Nerudova autokritika tázávala v hloubi té nejčeštější duše.

Spi, tvrdá česká hlavo bojovníkova, spi, měkké české srdce pěvcovo! *Eliška Krásnohorská.*

O samosprávě v Uhrách.

Píše

dr. Bohuš Rieger.

(Pokračování.)

Ve vydávání *statutů*, totiž právních předpisů, jež podobně jako zákony a nařízení jsou všeobecně závazné, jeví se vlastní „svézákonnost." Statuty vydává valná hromada pouze v mezích své t. zv. autonomní působnosti. [1]) Při tom statuty dle zák. 1870 a 1886 nesmějí čeliti proti zákonům a platným vládním nařízením, ani rušiti samosprávná práva obcí; reforma r. 1891 dodává, že také nesmějí rušiti obecné státní zájmy, ani zákonem chráněná práva jednotlivcův a korporací.

Dohled státní, aby se tak nedělo, až dosud vyměřen byl způsobem negativním, a to zajisté správně; statuty dle zák. 1870 a 1886 neměly potřebí vládního schválení, ale ministři měli moc zrušiti statuty, jež by nevyhovovaly předpisům zákona. Naproti tomu však reforma r. 1891, vycházejíc patrně z náhledu, že statuty již svou povahou jakožto všeobecné právní normy dotýkají se vyšších zájmů státních, vyžaduje ke každému statutu ministerské schválení, — ačkoli nemusí býti dáno výslovně, nýbrž i mlčky tím, když ministr k motivovanému předložení statutu do 40 dnů neodpoví. Důsledek státního dohledu byl ostatně i dříve ten, že statuty nenabývaly hned platnosti; mohlyť dle zák. 1870 býti vykonávány teprve po 30 dnech od vyhlášení a dle zák. 1886 mimo to musily býti opatřeny podací doložkou příslušného ministra. [2]) Sluší však také připomenouti, že dle reformy z r. 1891 ministr může jen tehdy ex offo odepříti schválení statutu jemu předloženého, když čelí proti zákonu nebo státnímu zájmu, když při usnesení nebyly zachovány zákonité formality, když statut překročuje obor autonomní působnosti nebo když porušuje autonomní práva obcí.

---

[1]) R. 1891 uvádí se výslovně, že komitát může sdělati statut jen v takových záležitostech všeobecného zájmu z oboru autonomní působnosti, jež vyžadují utvoření normy pro celý kruh případův, a nikoli rozhodnutí případu jediného; ostatně podotýká se, že obor autonomní je vypsán v §. 138. Dle toho by vydání statutů vlastně nebylo vyloučeno ani při 1. bodu toho §., totiž při kontrole správy a nepřímém spolupůsobení ve státní správě, ačkoli dle zákona hrubě nezbývá k tomu volného pole. Naproti tomu lze uvesti, že v §. 138 činí se zmínka o statutech *jen* při 2. bodu, totiž při *vlastních vnitřních* záležitostech, resp. zál. místního zájmu, jež potom v následujících bodech blíže se vypisují.

[2]) Dle vládní osnovy 1891 připouští se vykonání teprve 30 dní po vyhlášce výslovného ministerského schválení; sněmovní komise připustila i schválení mlčky. — Dle zák. 1870 statuty zájmu pouze místního vyhlašovány jen v území municipia; pakliže dotýkaly se zájmů všeobecných, tedy v celé zemi. Dle zák. 1886 statuty v komitátech uváděly se ve všeobecnou známost tak, že tištěné nebo litografované zasílaly se městům s regul. magistrátem přímo, velkým a malým obcím prostředkem okresního služného k obvyklému vyhlášení v 8 dnech. Příště budou se vyhlašovati úředním věstníkem komitátu.

Mimo to však proti statutům připouštějí se také stížnosti *stran* k dotyčnému ministru. Dosud mohli stížnost podati vůbec účastníci do 30 dnův od vyhlášení; napříště otázku, kdo a z jakého důvodu může proti statutu se odvolati (do 15 dnů), řešiti náleží dle týchž předpisů, jaké seznáme níže pro komitátní usnešení vůbec. Ministr může (dle z. 1870 musil) o věci vyslechnouti municipium; rozhoduje o stížnostech vždy s konečnou platností (tak i r. 1891); rozhodneli proti statutu, je povinen své rozhodnutí odůvodniti. Dle příštího zákona ministr může ovšem statuty, proti nimž byla podána stížnost, zrušiti také z důvodů, jež by k annulaci ex offo nestačily, tedy i pro poškození soukromých zájmů, tak že ve případě stížností vlastně se nehodí mluviti o samostatném vydávání statutů komitátem. [1])

Zákony ukládají municipiím jednotlivě za povinnost zdělati potřebné statuty. Kde tomu tak, tam vláda (dle z. 1886 a 1891) může žádati za změny nebo přepracování statutu. Když by pak municipium statut zdělati odepřelo, nebo když by zákonu neodpovídal anebo pro formalné neb obsahové vady i napotom spůsobilým nebyl sloužiti za právní normu, ministr jest oprávněn opatřiti věc cestou nařízení, jež zůstane v platnosti, až by municipium později zhotovilo statut přiměřený, jenž by byl schválen. Reforma r. 1891 stanoví zvláště povinnost komitátův, aby statutem upravily veřejné ústavy a podniky jimi zřízené, též aby do 2 let upravily určení veškerých fondů. [2])

Jako při statutech, tak i při municipálních *usneseních* vůbec lišiti sluší případ, kdy vláda již ex offo usnesení ta má schvalovati, a případ, kdy usnesení podléhají jejímu vlivu následkem stížností. Soustavně náleželo by nejprve pojednati o případě prvém, ale jelikož tento napříště dotýká se hlavně jen stránky hospodářské a finanční, obrátíme se nejprve ke *stížnostem neb odvoláním* z municipálních usnesení. Předpisy o tom byly zprvu jednoduché, ale rozvinuly se, tak že r. 1891 sluší rozeznávati otázky, kdo a z jakých příčin, kam a s jakým účinkem může se odvolati. V tom směru ke vlastním stížnostem stran připojují se případy, v nichž také úředním orgánům lze proti usnesení municipií vystoupiti.

---

[1]) Tak jako při jiných usneseních včas appellovaných příslušný ministr může po případě nařiditi nové řízení, ano i rozhodnouti meritorně, pokud dle zákonů nebo zákonných nařízení jeví se disposice nutnými. — Dle z. 1870 odůvodniti náleží vládní nařízení, jež statut zastavuje nebo ruší, dle z. 1886 min. rozhodnutí, jímž zatím nebo konečně odpírá se opatřiti statut podací klausulí, dle osn. 1891 výměr, jímž odpírá se schválení.

[2]) Z vládní strany navrhovalo se, aby komitátu také ministerským nařízením mohla uložiti se povinnost ke zdělání statutů. Sněmovní komise však správně takovouto moc ministrům odepřela. Ministr může sám disponovati nařízením, ale pak činí to na svou vlastní odpovědnost. — Novým zákonem, jakmile vejde v život, vůbec pozbudou platnosti všecky statuty, jež a pokud jsou s ním v odporu, což se vztahuje zejmena na statuty o organisaci municipálních úřadů. Ostatní statuty sluší do 2 let po vyhlášení zákona přezkoumati, učiniti usnesení o jich zachování, změně nebo zrušení, a předložiti je ministru vnitra. Při zrušení nebo přeměně statutů nyní platných náleží zachovati totéž řízení, jako při jich zdělání. Vyhotoví se vždy 3 originály; jeden uschová se v archivu komitátu, druhý v archivu ministra vnitra, třetí odevzdá se k disposici vrchnímu županovi.

Zákony r. 1870 a 1886 prostě uvádějí, že soukromé strany mohou proti municipálním usnesením do 15 dní od doručení, resp. vyhlášení rekurrovati k dotyčnému ministru, a sice pravidelně s účinkem suspensivním (intra dominium), leč by v usnesení výslovně bylo uvedeno, že rekurs výkonu nezastavuje (extra dominium); a mimo to r. 1886 rekurs extra dominium zároveň byl obmezen na případy, kde to zvláštním zákonem nařízeno, nebo kde neodkladný výkon po slyšení fiskála shledá se nutným za příčinou důležitého veřejného zájmu nebo k odvrácení veřejného nebezpečí. [1]) Že by vedle rekursů soukromých také některému správnímu orgánu příslušel formálný prostředek proti municipálnímu usnesení, toho zákon r. 1870 neuvádí; shledáváme to teprve při správním výboru dle čl. 6: 1876. Jestliže totiž správní výbor za protizákonné pokládá usnesení, jež mu připadá v jeho oboru vykonati, může před vykonáním podati zprávu valné hromadě; avšak jeli věc nutna, anebo považujeli usnesení municipiem zachované i potom za nezákonité, předkládá je ministrovi, a jedná dále dle jeho rozhodnutí; výsledek ohlásí se valné hromadě dodatečně. [2])

Zákon r. 1886 pokročil dále a propůjčil také vrchnímu županu moc nařídíti, aby municipální usnesení bylo předloženo k ministerské revisi, a sice netoliko když protiví se zákonu nebo ministerskému nařízení, ale i když je považuje za nesrovnatelné se státními zájmy. Následek takovéhoto zakročení vrchnožupanského byl ten, že municipální usnesení bylo lze vykonati teprve po ministerském schválení, jako vůbec ve případech, kde zákonem je předepsáno schválení. Současně zákon r. 1886 stanovil jisté právní meze pro kasační moc vlády v těch případech, kde soukromými účastníky nebylo podáno obyčejné odvolání do 15 dní. Z jedné strany, jestliže vláda ex offo seznala nepříslušnost nebo protizákonnost municipálních usnesení (buďto z protokolů valných schůzí, anebo z předložení zákonem zvláště předepsaného), nebo staloli se tak na základě předložení nařízeného z moci vrchnožupanské, mohla usnesení nepříslušná nebo protizákonná annulovati. Pokud bylo nutno nějaké opatření, mohla také nařídíti nové řízení, a kdy by nevedlo k cíli, mohla také sama rozhodnouti v záležitostech zájmu všeobecného, pokud dle zákonů nebo zákonitých nařízení nutno bylo opatření učiniti. Z druhé strany v případech, kde vrchní župan nebyl oprávněn dovolávati se revise, a kde ve smyslu některého zákona z municipálního usnesení nebylo lze se odvolati, připouštěla se revise výhradně

[1]) Rekurs podáván u místožupana, jenž do 8 dní měl jej se svým zdáním předložiti ministrovi. Usnesení doručována (dle z. 1866) stranám prostředkem okresních služných a purkmistrů měst s regulovaným magistrátem obecními nebo krajskými notáři, resp. městským orgánem, naznačeným ve čl. 10: 1875 (ve městech municipálních); avšak usnesení zájmu veřejného vyhlašována v obcích ke všeobecné vědomosti, a mělo se tak státi všude do 30 dní od pověření usnesení, authentikace (tu lhůta počínala dnem po vyhlášení v dotyčné obci).

[2]) Mimo to čl. 6: 1876, upravuje v §. 58 právomocnost správního výboru ve 2. stolici, ponechal municipální valné hromadě rozhodování o těch usneseních obcí jakožto úřadů, jež náleží předkládati ex offo, jakož i o podáních a rekursech stran proti takovýmto usnesením. Ale vrchnímu županovi dána moc předkládati tyto případy k revisi ministra vnitra.

ke stížnosti súčastněných stran do 30 dní od doručení, ale vláda mohla usnesení zrušiti pouze při nepříslušnosti nebo při protizákonném řízení, i naříditi jednání nové. Po uplynutí této lhůty právoplatná usnesení dále nemohla státi se předmětem revise.

Vládní *osnova* r. 1891 celkem pohybovala se v těchže kolejích, jaké vyznačily zákony r. 1870 a 1886. I sveden o to zápas ve sněmovní *komisi*, jenž sice vypadl ve prospěch samosprávy, ale ne tak úplně a rozhodně, jak by vlastně mělo býti dle vnitřní podstaty a povahy t. zv. autonomie neboli samosprávy. Bylo si právem stěžováno, že komitáty ani ve svém zákonitém oboru nemají přiměřené nutné samostatnosti; že jejich usnesení závisí konečně na libovůli vlády, na rozhodování ministrů, kdežto naopak měly by ve svém vlastním oboru požívati spíše podobné ochrany právní čili soudní, jaké se dostává právům jednotlivců, a tak, jak tomu jest i v Prusku, i ve Francii. Působnost komitátů že je vůbec ohrožena vlastně neobmezeným právem appellačním z jejich usnesení, a vyplývající z toho naprostou mocí ministrů usnesení ta rušiti. Máli samospráva býti silna, životna, nutno zajisté appellace připouštěti pouze v případech zákonem dle možnosti vytknutých; a kdekoli jde o otázky legality, nemá konečné rozhodnutí jako dosud (i dle vládní osnovy) příslušeti ministrům, nýbrž vrchnímu správnímu soudu.

Rozhodný odpor sněmovní komise především zmařil původní úmysl vlády, aby vrchní župan jmenem vlády právoplatně mohl rušiti usnesení svazků samosprávných, při nichž by nebyly zachovány požadavky zákonem předepsané. Nebylo by zajisté na místě moc tak znamenitou svěřovati vrchnímu županovi na jeho vlastní odpovědnost. [1])

Jinak nebylo celkem sporno, že naproti municipiím nutna je kontrola právní, čili dohled k zákonitosti čítajíc v to i kollise s veřejnými státními zájmy. Protož k návrhu hraběte Száparyho stanoveno, že z usnesení komitátních mohou se odvolati *vrchní župan* a *vrchní fiskál*, když se usnesení nesrovnávají se zákonem, ministerským nařízením nebo municipálním statutem, když překročují obor působnosti, když při nich nezachovány zákonité formality, jakož také — když protiví se státnímu zájmu; dále vrchní fiskál také tehdy, když usnesení je v odporu s autonomním právem měst aneb obcí. [2]) Ano v uvedených právě případech „legality" přiznáno appellační právo dokonce *i jednotlivcům* a korporacím, městům a obcím. Stalo se to teprve po jistém zápasu,

[1]) Není to nikterak jednostejno, zdali ministr sám pod svou vlastní odpovědností přenáší některou záležitost na svůj orgán, aby ji rozhodl jmenem vlády, nebo zdali sám zákon záležitost z oboru ministerského svěřuje jinému podřízenému orgánu k rozhodnutí jmenem vlády; v tomto případě jednal by tento orgán vlastně jmenem zákona, a ne vlády, a ovšem také na svou vlastní odpovědnost.

[2]) Referent sněmovní komise chtěl vypustiti appellaci pro nezachování zákonitých formálií a překročení působnosti; zejmena prý nelze, aby vrchní župan, když jako předseda valné hromady jisté usnesení prohlásí, ex post pro porušení zák. formálií je annuloval (jak dokonce chtěla vládní osnova) anebo přiváděl zase k vyššímu rozhodnutí. — Rovněž bylo hájeno náhledu, že vrchnímu županovi příslušeti má odvolání pouze s hlediska veřejného státního zájmu, vrchnímu fiskálovi a po případě i poškozenému pouze z důvodů legality.

když v komisi zvítězil náhled, že vládní orgány v této příčině nemají býti všemocnými, že naopak potřebna a důležita je kontrola jednotlivých občanů ve veřejných záležitostech — každý občan je strážcem zákonitosti, — že je to přímo požadavkem svobody, aby i jednotlivec appellovati mohl z důvodů legality a státního zájmu, a sice všude tam, kde tak činiti může vrchní župan nebo vrchní fiskál. [1])

Dále bylo přiznáno, že *jednotlivci* a korporace, města a obce mohou se odvolati proti usnesením komitátním, kdykoli shledávají, že tato usnesení poškozují jejich práva nebo i — zájmy! Většina sněmovní komise podporovala tento znamenitý rozsah appellace z liberálního stanoviska individuálních práv a individuální svobody, aniž by hleděla, že z něho vyplyne podstatné obmezení té t. zv. autonomie. Proti tomu marno bylo poukazovati, že dle podstaty a povahy samosprávy nemůže státu naproti komitátům příslušeti dohled administrativní, konaný z ohledů vhodnosti a zájmů, zvláště soukromých; že nikde jinde pouhé soukromé zájmy nestačují ke vměsování se vlády do vlastního oboru samosprávných svazků. Marně ukazovalo se, že v komitátech jen tehdy vyvine se platný zájem pro samosprávu a plné vědomí veřejných povinností, tedy skutečně mocný život autonomní, když ti, kdo nějaké usnesení učiní, také věděti budou, že věc sami rozhodli, když zákonitá usnesení komitátní budou míti svou skutečnou platnost aspoň potud, pokud neodporují zájmu státnímu nebo veřejnému. Však také samostatné, právoplatné rozhodování samosprávných svazků zákonitě ustavených lépe srovná se s veřejnou svobodou, než aby kdokoli svoji záležitost po každé hned předkládal ministrovi, zvláště ze zájmu pouze soukromého. [2])

Nicméně rozsáhlá moc appellační přece má své *meze*, neboť (přičiněním sněmovní komise) odvolání v některých případech zvláště se vylučuje, resp. obmezuje na jisté okolnosti. Proti usnesením komitátu v rámci práva repraesentačního, petičního a korrespondenčního, dále proti usnesením z oboru kontroly chodu správy a proti připomenutím o vedení správy k ministrům, vrchnímu županu a správnímu výboru appellovati lze pouze z těch důvodů, z kterých jinak usnesením schválení potřebujícím lze toto odepříti ex offo, totiž pro porušení zákona nebo státního zájmu, pro překročení oboru působnosti nebo porušení autonomního práva obcí a pro nezachování zákonitých formalit. Rovněž jen z těchto důvodů možno odvolati se z usnesení, jež v rámci schvá-

---

[1]) Ostatně prý konečné rozhodnutí ve příčině legality bez pochyby bude přikázáno správnímu soudu. — Hrabě Apponyi plně uznával appellaci z usnesení, jež by se dotýkalo zájmu státního nebo veřejného, ale obracel se proti tomu, aby kdokoli mohl si stěžovati z tohoto důvodu a z důvodu legality; to prý má se dovoliti pouze tomu, kdo ve věci má přímý zájem a jej také prokáže, a nikoliv i tomu, o němž je snad patrno, že ve věci přímého zájmu nemá.

[2]) Z jednání sněmovní komise je patrno, že i někteří „přátelé“ komitátů netroufají dosti spoléhati na jich rozhodování, ani ve vlastním jejich oboru. Zajisté právem tázal se jeden člen komise (Andor Vadnay): jaká že je to autonomie a samospráva, kde občan uskutečnění svých zájmů hledá nikoli v její činnosti, nýbrž u vlády? jaká že je to svoboda, jež chová více důvěry k opatřením vládním nežli k opatřením autonomie?

leného rozpočtu vztahují se na správu jmění a veřejných prací komitátu. Z těch samých důvodů přesné legality lze vůbec každé appellované usnesení podrobiti náležitému zkoumání, i když odvolání samo jich se nedovolává, kdežto jináče sluší appellované usnesení zkoumati vždy pouze na základě okolností v odvolání uvedených a prokázaných.

Účinek appellací, pokud byly v čas podány, do 15 dní od doručení, resp. vyhlášení, bude pravidelně suspensivní, tak že usnesení komitátní bude lze vykonati teprve po vyřízení odvolání, resp. po jeho schválení. [1]) Výjimkou připouští se odvolání pouze devolutivní, když to káže zvláštní zákon, nebo když neodkladný výkon po slyšení vrchního fiskála shledá se nutným z důležitého zájmu veřejného, k zamezení veřejného nebezpečí nebo nenahraditelné škody, ale pak v usnesení má zřejmě býti vysloveno, že odvolání děje se extra dominium. [2]) Ostatně tak jako dosud příslušný ministr bude oprávněn, aby na základě odvolání v čas podaného usnesení komitátní prohlásil za neplatné nebo zrušil, po případě nové řízení nařídil, ano dokonce také meritorně rozhodl v záležitostech zájmu veřejného, pokud ve smyslu zákonů nebo zákonitých nařízení disposice ukazují se nutnými.

Vzhledem k těmto předpisům o appellacích, zajisté dosti centralistickým a „liberálním,“ sluší však podotknouti, že z druhé strany správní reformou aspoň je připraven důležitý pokrok ve prospěch svéprávnosti. Slíbený zákon o správním soudnictví má určiti, pokud appellace z komitátních usnesení — přípustné v rozsahu právě vyloženém — půjdou k vrchnímu správnímu soudu, tak že jen v ostatních případech zůstane rozhodování příslušnému ministru. Zároveň bude asi možno, aby v určitých případech také komitát sám dovolal se správního soudu proti ministerským opatřením. Pokud tato ochrana práv samosprávných (hlavně v otázkách zákonitosti) sahati bude, to ovšem bude záviseti na příští podrobné osnově zákona o správním soudnictví. [3])

Takovýtě vliv státu na appellovaná usnesení komitátů. Z druhé strany stát i bez ohledu na možné appellace jeví se povolán, aby svým dohledem zamezil hmotnou ruinu nebo trvalé seslabení komitátů, jež by vadilo plnění jich přirozených úkolů. Tedy v jejich vlastním trvalém zájmu předpisuje se, aby již *ex offo ke schválení* předkládaly všecka usnesení, jež svojí povahou mohou dotýkati se jejich existenčních podmínek. Reforma r. 1891 kruh těchto usnesení sice rozšiřuje, ale za to zároveň za jistých podmínek od schvalování zase upouští.

---

[1]) Dle vládní osnovy repraesentace či appellace vrchního župana měla býti obmezena na 8 dní, a mělo býti v jeho moci působnost usnesení suspendovati. Výbor přidržel se pravidel obecných.

[2]) Odvolání podává se u místožupana, jenž je se svou zprávou do 8 dní podává dotyčnému ministru. Padáli poslední den lhůty na neděli nebo svátek dle gregor. kalendáře, lze appellaci podati ještě dne bezprostředně následujícího. Opozděné appellace zamítají se ex offo. Spůsob doručení upravuje se jednacím řádem.

[3]) Vládní osnova o správní reformě obsahovala nesprávné praejudice, ježto mluvila vždy jen o odvolání k ministrům. Dle vyjádření podaného ministerským předsedou lze také se naditi, že vrchní správní soud v některých případech bude rozhodovati mezi ministry a komitáty, když tyto budou opatření vládního dohledu považovati za gravaminální se stanoviska svého práva autonomního.

Co do vlastní správy majetkové stanovily již zákony r. 1870 a 1886, že teprve po ministerském schválení mohou býti vykonána municipální usnesení o zcizení nebo nabytí nemovitého majetku, o zdělání půjček, o uzavírce nebo rozvázání onerósních smluv nepředvídaných ve schváleném rozpočtu; dle osnovy r. 1891 též usnesení o upotřebení movitého kapitálu, neb o změně účelu, k němuž jest určen, jakož i o pominutí stávajících příjmů, pokud o nich nerozhodl jiný zákon, resp. nařízení. Všeliké usnesení v těchto příčinách nutno vládě od r. 1886 předkládati zvláště, s náležitým odůvodněním. Schválení samo však nemusí býti výslovné; usnesení platí za schválené, když ministr do 40 dní po předložení se nevyjádří.

Podobné schválení vyžaduje se dle dosavadních zákonů také při stanovení každoročního rozpočtu, při zřízení veřejných prací, ústavů a podniků, a vůbec kdekoli snad který zákon vyšší schválení předepsal. Reforma r. 1891 rozšiřuje požadavek ministerského schválení na vyřízení závěrečných účtů a na každou repartici berních přirážek; to však není úplnou novotou, ježto roční účty již dle čl. 15: 1883 v skutku předkládaly se ministru vnitra k vrchní revisi, přirážky pak schvalovány bývaly nepřímo schválením rozpočtu nebo při jisté vyšší míře. Naproti tomu odpadne nyní schvalování usnesení o systemisaci nových nebo zrušení trvajících úřadů.[1]) Schválení udíleti přísluší napříště vždycky ministru vnitra, byť snad tento po případě činil tak po slyšení ministrův odborných (zákon r. 1886 mluvil o schválení dotyčného ministra).

Úmyslem vládní osnovy bylo v předepsaném schvalování zavesti jistou decentralisaci, totiž propůjčiti vrchnímu županovi moc, aby o některých usneseních komitátů jmenem vlády s konečnou platností rozhodoval, resp. je potvrzoval.[2]) Avšak sněmovní komise rozhodně odporujíc tomu, aby vrchní župan na vlastní odpovědnost požíval moci tak znamenité, usnesla se na předpisu samosprávě přiměřenějším. Stanovila přímo jisté *výjimky* ze zásady vládního schvalování, ač jen tak, že potřeba schválení má hned zase nastoupiti, když by vrchní župan zvláště požádal, aby usnesení dotyčné předložilo se ke schválení. Pakliže vrchní župan do 15 dní od přijetí protokolu neužije tohoto práva předstávky, usnesení již sama sebou nabývají právoplatnosti a lze je vykonati. Tak

[1]) Dle čl. 15: 1883 úředníci komitátní neměli hlasovacího práva při podobném usnášení.

[2]) Dle vládní osnovy (§. 42 b—g) vrchní župan měl býti oprávněn: 1. potvrzovati usnesení o zcizení majetku, jestliže proti němu nepodána stížnost a jestliže nezcizuje se pod hodnotou inventární; 2. potvrzovati usnesení o zřízení nebo předělání komitátních budov, když náklad uhraditi lze z dotyčného fondu; 3. potvrzovati rozpočty, proti nimž nerekurrováno, pokud jsou v rámci zákona nebo zakládacích listin, nekončí schodkem, resp. nevyžadují nové berní přirážky, anebo přirážky vládou buď vůbec neb k tomu účelu neschválené, anebo jiných břemen; 4. pokud zákon jinak nestanoví, potvrzovati revirementy v mezích rozpočtu, i ta usnesení, jež týkají se povolení manipulačních výloh mezi rokem; rovněž schvalovati použití částky, jež rozpočet uvádí pod titulem podpor a remunerací; 5. potvrzovati roční účty o fondech, jež jsou vlastnictvím komitátu nebo jsou podřízeny jeho dohledu, pokud nepodána stížnost a účty pohybují se v mezích rozpočtu.

tomu jest jednak při komitátních rozpočtech, jež pohybují se v rámci zákona a zakládacích listin, nekončí schodkem, a nejsou spojeny se zvýšením berní přirážky nebo jiným břemenem, jednak při ročních účtech fondů, jež komitátu náležejí nebo stojí pod jeho dohledem, pokud zůstávají v rámci rozpočtu. Ostatně tento předpis z r. 1891 potud není zcela nový, že již čl. 15: 1883 stanovil případy, kdy rozpočty nebyly schvalovány, nýbrž brány prostě k vědomosti. [1])

Další důležitý pokrok svéprávnosti záleží v tom, že r. 1891 také vytknuty zvláštní případy, ve kterých schválení *nelze ex offo odepříti* (kdežto v případě appellace platí obecná pravidla výše již uvedená. [2]) Ex offo lze sice vždycky k tomu zříti, zdali usnesení komitátní neprotiví se zákonu nebo státnímu zájmu, nepřekračuje oboru působnosti, neporušuje autonomních práv obcí, nebo zdali při něm zachovány zákonné formality. Mimo to však neschválení ex offo bude příště dovoleno pouze ještě v těchto případech: 1. když zkracuje se stav kmenového jmění nebo fondů stojících pod správou komitátu, nebo když tyto fondy odnímají se účelu, k němuž byly určeny; 2. když k plnění smlouvy amortisační a ke zřízení a zachování veřejných prací, ústavů a podniků nutno vypsati berní přirážku na čas ne sice přes 10 let, ale v míře vyšší než zákonem dovolena nebo vládou schválena, anebo vypsati přirážku na dobu přes 10 let v míře vyšší než 2%; 3. když výdaje ročního rozpočtu krýti se mají zvýšením berní přirážky, nebo když při sestavení rozpočtu byly pominuty předpisy některého zákona, nařízení nebo statutu. [3])

Zbývá nám ještě zvláště poukázati ke způsobu, jak hotoví se rozpočet, a kterak uhrazují se výdaje komitátů. Byl o tom vydán zvláštní čl. 15: 1883, jenž však novou reformou pozbude platnosti; zákon ten také neplatil o hospodářství městských municipií, jež řídí se zákonem obecním.

Rozpočet na příští rok sestavuje řádná podzimní valná schůze. Před touto schůzí náleželo návrh rozpočtu se zdáním stálého výboru na 15 dní veřejně vyložiti (dle zák. 1870 zároveň členům dodati), tak že jednotliví poplatníci mohli činiti o něm své poznámky, a do 5 dní před valnou schůzí podati je stálému výboru, aby je projednal a valné schůzi se svou zprávou předložil. Když kongregace o rozpočtu se usnese, předkládá se tento ministru vnitra ku přezkoumání a schválení — v mezích předpisů právě již uvedených; zároveň připouští se proti

[1]) A to sice, když státní dotace a vlastní volné důchody komitátův obracely se výhradně na úhradu veřejné správy a úřadů sirotčích a opatrovnických, když tyto výdaje byly kryty bez přirážky, když nezkracovalo se kmenové jmění, a když nepodána stížnost proti rozpočtu, resp. proti výměře s ním souvislé a zákonem dovolené přirážky.

[2]) I tento předpis má svého předchůdce v ustanovení čl. 15: 1883 o správě komitátních fondů (v. níže).

[3]) Usnesení komise jest určitější a liberálnější než původní vládní osnova. Zejmena škrtnut případ, kdy onerósní smlouva je prý municipiu na škodu. Osnova uváděla také případy, když má se opatřiti nemovitost vypsáním přirážky, když půjčky spláceti se míní z přirážky, když vypsaná přirážka skoro překračuje povolené percento, když zamýšlí se zříditi veřejná díla, ústavy a podniky pomocí přirážky, kdežto investovaný kapitál není při stávajících zabezpečen.

němu stížnost poplatníků jako proti jiným usnesením komitátním.[1]) Když by municipium odpíralo do rozpočtu přijmouti náklady potřebné k úhradě některé zákonité povinnosti, vláda jest oprávněna jednoduše přikázati zařadění patřičné částky (dle zák. 1886 a osnovy 1891). Ostatně rozpočet není vlastně jednotný, jelikož pro jednotlivé fondy sestavují se rozpočty zvláštní.[2]) Podobným spůsobem jako sestavení rozpočtu děje se i revise ročních účtů, jež tvoří úkol řádné jarní valné schůze.[3])

Úhrada výdajů záležela (mimo vlastní jmění) jednak v jisté státní dotaci, jednak v berních přirážkách. Municipium ve svém rozpočtu sice stanovilo také všeobecné správní náklady, nicméně bývaly tyto uhrazovány ze státní pokladny (byť i tento poměr nejednou vedl ke zkrácení státu). Municipální zákon r. 1870 původně mínil, že náklady veřejné správy sluší krýti z domestikální pokladny municipií, a vzhledem k tomu ministři vnitra a financí měli říšskému sněmu podati návrh na snížení přímých berní o tolik, kolik právě stát municipiím vyplácel. Ale k takovéto úpravě věci nedošlo. Stát i nadále ze své pokladny vyplácel komitátům jistou *dotaci* či *subvenci* na úhradu nákladů správních (i na úřady sirotčí a opatrovnické). Úhrnná částka bývala každoročně zákonem stanovena; ministr vnitra pak vydával komitátům přiměřené částky dle rozpočtů na 3 předešlá léta a dle potřeby prokázané na běžící rok. Následek toho pak býval, že komitátům nebylo dovoleno k týmž účelům vypisovati berni domestikální.[4]) Konečně upravena věc

---

[1]) Valná hromada měla se odbývati tak, aby rozpočet mohl ministrovi býti předložen do 15. října (dle z. 1883), resp. do 31. října roku právě předcházejícího (dle z. 1886). Patnácte dní před kongregací náleželo vydati členům zvláštní pozvání a v něm vytknouti, že prvým bodem jednání bude rozpočet, a zdali a k jakému účelu zamýšlí se vypsati přirážka. Patnáctidenní lhůta k rekursu počítala se dle zák. 1883 od usnesení. Ministr mohl dle z. 1883 rozpočet se svými poznámkami komitátu vrátiti, nebo jej poukázati, aby sestavil rozpočet nový. — Osnova r. 1891 neobsahuje předpisův o veřejném vykládání rozpočtu, o poznámkách poplatníků, o době podzimní kongregace. Pro rekursy platí obecné pravidlo.

[2]) Dle čl. 15: 1883 zvláště se upravovaly komitátní fondy, jichž se tento zákon nedotýkal; valná schůze rozhodovala o nich pod dohledem a schválením ministra vnitra. Jestliže usnesení nebylo proti zákonu nebo některému předpisu, a jestliže v zákonné lhůtě nebylo reklamováno, ministr mohl schválení odepříti tehdy, když by zamýšlelo se odvrátiti fondy od jich určení nebo sáhnouti na kapitál. Mimo to dle čl. 15: 1883 ministru veřejných staveb a kommunikací podával se zvláštní rozpočet o záležitostech kommunikačních. — Též osnova 1891 žádá, aby o každém fondu ve vlastnictví nebo pod dohledem komitátu každoročně sestavoval se rozpočet ve formě předepsané nařízením ministra vnitra.

[3]) Závěrečné roční účty i se zdáním stálého výboru vykládaly se veřejně 15 dní napřed, aby jednotliví poplatníci 5 dní před kongregací mohli učiniti své poznámky. Proti usnesení valné schůze mohli poplatníci a účetní úředníci do 15 dní rekurovati. Dle zák. 1883 účty sestavovány dle rubrik rozpočtu a předkládaly se do 15 dní k vrchní revisi ministra vnitra. V městských municipiích náleželo říditi se dle zákona obecního. Osnova 1891 neobsahuje bližších předpisův o revisi účtů.

[4]) Ku př. dle čl. 42: 1874 náleželo vyplatiti komitátům, distriktům, okresům a zároveň municipiím král. půdy pod titulem „adjutum salariale“ na r. 1875: 4,976.336 zl. Dle čl. 43: 1882 vyplaceno komitátům na r. 1883 na výdaje úřadů správních a sirotčích i opatrovnických 4,480.000 zl.

trvale článkem 15: 1883, tak že k uvedeným účelům stát počínaje r. 1884 přispíval 63 komitátům (nikoli městským municipiím) roční dotací, ve výši pro každý komitát trvale zákonem určené, úhrnem 4,515.000 zl. Arci také komitáty ze své strany byly povinny, na úhradu správních nákladů věnovati veškery vlastní příjmy, pokud nebyly určeny ke zvláštním účelům.[1]) Reformou r. 1891 státní subvence přirozeně odpadnou.

Vedle státní dotace stojí *berní přirážky*. Původně r. 1870 zamýšlelo se, zvláštním zákonem upraviti úhradu a vybírání municipálních nákladů; ale nedošlo k tomu a tak zůstalo při opatření zprvu prozatímném, že domestikální berně byla ukládána ve spůsobě procentuálné přirážky ku přímým daním.[2]) Pouze municipální města (nepožívající státní subvence) mohla také k nepřímým státním berním vypisovati obecní přirážky, v městě a jeho území vybírati taxy, poplatky z místa, mýta, ano i zavesti nové berně, na něž stát nečinil nároku. Je však k tomu třeba schválení vlády, jež hledí, aby tím spůsobem nebyly zkracovány státní příjmy, aniž ohroženy zájmy obchodu a živností. Ostatně také města s regulovaným magistrátem (na rovni s okresy) podléhala berní moci komitátů toliko částečně, totiž v příčině nákladů společných; tedy nepřispívala ku přirážkám vypsaným dle čl. 15: 1883, pokud sloužily výhradně k uhrazení správních výdajů na personál a umístění úřadův okresních.[3])

Článek 15: 1883 vytýčil jisté zákonité meze pro vypisování komitátních přirážek. Nedotýkaje se přirážek, jež komitáty mohly vyměřovati dle zákonů již stávajících, dopustil, aby kongregace vedle toho mohly usnášeti se ještě na přirážce ku přímým státním daním až do 3% pro účely správy, kommunikace, hospodářství, osvěty a dobročinnosti. Komitát měl o této přirážce usnášeti se pravidelně na příští rok, při rozpočtu; ale se schválením ministra vnitra bylo to možno i mezi rokem, když toho žádaly živelní nebo jiné nenadálé události. Jen po předchozím schválení ministra vnitra a financí mohly komitáty k uvedeným účelům vyměřiti ještě další přirážku do 2%; přirážku ještě vyšší bylo lze vypsati pouze na základě zvláštního zmocnění zákonodárného.

Reforma r. 1891 sice z jedné strany vyžaduje, aby (nehledě k možným appellacím) každé rozvržení přirážek bylo ex offo schváleno ministrem vnitra, ale z druhé strany nechová se ke komitátům nepříznivě. Jednak nedotýká se jejich moci vypisovati berni silničnou dle

---

[1]) Výjimkou z tohoto pravidla měl komitátům k disposici zůstati domácí fond, ale s tím obmezením, že jeho lze užívati pouze na komitátní stavby. — Největší subvence připadala spojenému komitátu Peštskému (Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun): 170.000, nejmenší komitátu Ugočskému: 33.300 zl. Částky ty vyplácely se komitátům měsíčně napřed.

[2]) Zákon 1870 uvádí daň pozemkovou, domovní, výdělkovou, osobní, z příjmů; zákon 1883 pomíjí berně osobní a z příjmu, za to uvádí daň podniků a spolků povinných k veřejnému skládání účtů, daň hornickou a daň z kapitálů na úroky a z důchodů (tak i r. 1891). — Dle zák. 1870 měla se domestikální berně (přirážka) vybírati zároveň s přímými státními berněmi a vypláceti se municipiím měsíčně napřed.

[3]) Osnova 1891 o této otázce mlčí.

čl. 1: 1890, a přirážky na založení fondu k ošetřování nemocných ve smyslu čl. 3: 1875, i na vojenské ubytování dle čl. 37: 1879; jednak dává jim moc vypisovati ku přímým daním přirážku do 5°/₀ pro účely polního hospodářství, osvěty a dobročinnosti. Přirážka vyšší pro účely jakékoli musí býti schválena ministry vnitra a financí.[1])

Jistou opatrností proti snadnému vypisování přirážek je předpis (1883, 1891), že k usnesení o přirážce vyžaduje se dvoutřetinové většiny členů ve valné schůzi přítomných, a to ještě při hlasování dle jmen, jež se zanášejí do protokolu. Celý způsob vypsání, manipulace a vymáhání berních přirážek měl dle zákona z r. 1883 býti upraven municipálním statutem. Napříště však má se to státi vládním nařízením, a sice po způsobu státních daní dle zásad čl. 44: 1883 a čl. 28: 1889; provádění tohoto nařízení pak připadne finančnímu řediteli s pomocí státních berních a účetních úřadů.[2]) Reklamace proti individuálnímu předepsání municipální a obecní berně či přirážky byly od r. 1876 rozhodovány správním výborem, od r. 1883 zvláštní reklamační komisí z jeho středu; působnost ta přejde nyní na finanční sekci správního výboru.[3]) —

Pověděvše, jaký je nervus rerum při komitátním zřízení, chceme pojednání své o něm zakončiti vypsáním nově zaváděné *samosprávy okresní*, jež tvoří jistý přechod ke zřízení obecnímu.

Dosud bývalo právem valné hromady municipální, aby stanovila rozdělení komitátu na správní okresy.[4]) Právo to béře za své, když okresní úřady mají z municipálních státi se státními. Tu potřebné snad změny v rozdělení okresův a v jich úředních sídlech má učiniti ministerstvo, vyslechnouc správní výbor i valnou hromadu komitátu; při tom má toho dbáti, aby rozdělení správní pokud možná shodovalo se

---

[1]) Do oněch 5°/₀ náleží vpočítati také částku, kterou municipium povolilo na pensi úředníkův, i částku povolenou pro účel vytknutý článkem 4: 1888 jiným spůsobem, než r. 1891 předepsáno. Slíben však zvláštní zákon o pensijních fondech úřednictva a berních přirážkách ve prospěch těchto fondů.

[2]) Procenta počítají se dle úhrnu veškerých přímých státních daní. Vypsání může se však provesti také tak, že obcím předepíše se municipální přirážka podle řádné státní berně, jak byla předepsána (nikoli splacena) ve 3 předešlých letech; načež pak obce pečují o náhradu této částky ve svém vlastním rozpočtu, jakožto výdaje, jenž stejnou měrou obtěžuje veškery státní berně v obci placené. Odepíšeli se část státní berně, lze žádati za odepsání poměrné části přirážky. V komitátním usnesení náleží vytknouti části pro každý okres a každou obec. — Tímto spůsobem prý zabrání se nepřístojnostem, jež by mohly vznikati z toho, že vlastně není jednotného rozpočtu pro všecky potřeby a jednotné jich úhrady.

[3]) Dle čl. 6: 1876 rozhodoval sám správní výbor, a bylo vždy dovoleno odvolati se k ministru vnitra. Dle zákona 1883 osobní předepsání vyhlašováno veřejně dle obcí po 8 dní; v dalších 8 dnech byla dovolena stížnost ke správnímu výboru, jenž rozhodoval s konečnou platností prostředkem 4členné komise, kterou začátkem každého roku ze svého středu volíval; komisi té předsedal vrchní župan a v jeho neprázdni místožupan. Jestliže berní inspektor nebyl členem této reklamační komise či deputace, mohl on neb jeho zástupce i také komitátní účetní o reklamaci slyšán býti; k žádosti strany musilo se tak státi. Chyby pouze počtářské bylo i později lze opraviti.

[4]) Tak dle zák. 1870 a 1886; čl. 15: 1883 kázal komitátům stanoviti správní okresy dle možnosti ve shodě s obvody okresních soudů.

s rozdělením okresních soudův a berních úřadů (po případě však mohou dva okresy míti jediné úřední sídlo). Z druhé strany správní reforma pokouší se do správních okresů zavesti jistý samosprávný organismus, totiž *rady okresní*, volené nikoli snad okresem, nýbrž samým výborem komitátním. Jeví se tedy okresní rady (tak jako dosud okresní úřady) jakožto články či odnože vycházející ze zřízení komitátního, ano jsou tak říkajíc vlastně mandatáři municipálního výboru pro jednotlivý okres. Ostatně nejsou docela novou institucí, ježto čl. 1: 1890 zavedl již okresní silničné komise. [1])

Není nikterak úmyslem správní reformy, zavesti úplnou okresní samosprávu, nýbrž toliko položiti jisté základy pro další vývoj, jenž bude otázkou budoucnosti. Okresní rada na ten čas nemá moci dispositivní, nýbrž jen působnost poradnou a dohlédací; připadnou jí zvláště některé péče, jež jinak náležejí stálému výboru komitátnímu aneb okresnímu služnému. Především jedná se o výdatnější bezprostředný dohled na úřady okresní a obecní; mimo to okresní rady mají v užším rámci záležitostí hospodářských, osvětových a humanitních podporovati vlastní činnost společenstva. [2])

Politikům uherským zdá se, že až dosud nelze této instituce užiti v celé zemi. Jest určena pouze pro komitáty, jež mají přes 3000□ km. rozlohy, kde tedy potřeba její spíše se objevuje. Ale ani v těchto nezavádí se obligatorně a všeobecně, soustavně, nýbrž spíše po anglickém pokusném spůsobu připouští se jen fakultativně, dle konkretních místních poměrů. Lze totiž zříditi radu okresní buď jen v jediném okresu, nebo v několika nebo ve všech okresích jednotlivého komitátu; také i tak, že pro dva sousední okresy zařídí se rada jediná. Při tom, kdekoli se ustaví okresní rada, vztahuje se po zákonu i na města s regulovaným magistrátem v témže okresu ležící. Zákon v této příčině nedbá dosa-

---

[1]) Zajisté bylo tu užito konstruktivní myšlenky pruské. V komisi sněmovní sice naopak bylo tvrzeno, že tato instituce je přiměřena domácím poměrům. V Prusku prý těžisko samosprávy je v „krajích" (podobných našim okresům); ano sám sněm provinciální skládá se tam ze členů volených krajskými zastupitelstvy; v Uhrách naopak těžisko samosprávy je v komitátech, a nelze je přenášeti do menších okresů; tu z vyššího tělesa vychází organismus menší, okresní. Toť arci sluší připustiti, ale můžeme zase k tomu poukázati, že v Prusku rada „okresní" (tamější „okresy" přirovnati lze našim krajům) podobně nevychází z voleb okresních, nýbrž z tělesa vyššího, totiž sám provinciální výbor volí volené členy rady okresní, kdežto okres sám není zvláštní kommunou. A to jsou právě momenty, jež vidíme i při okresu uherském, byť jinak okresní rada pruská a uherská namnoze podstatně mezi sebou se lišily.

[2]) Jednotlivě bylo vysloveno přání, aby okresy byly středem samosprávy, a nikoli komitát, jehož objem je tuze veliký, a ráz přece jen aristokratický; pravá a přiměřená samospráva může prý se rozvíjeti jen v menších obvodech, kdež občané neodnímají se svému životnímu povolání. Ale proti tomu uváděna obava, že by nová instituce okresní ochromiti mohla výdatnost správy komitátní, do jejíž soustavy se vtěluje, ubírati života samosprávě komitátní a obecní zároveň. I v nynější své podobě bude prý již zárukou proti možné snad libovůli orgánů státních, a je prý spolu dokladem, že nebylo účelem reformy toliko rozšířiti obor moci státní. Sluší však také poznamenati, že zřízením okresních rad má se v občanstvu rozšířiti užívání státní řeči, a že těmto radám připisuje se i jistý vliv na život spolkový a společenský.

vadního zvláštního postavení těchto měst, jelikož někde jen tím způsobem získá se intelligence potřebná k okresní samosprávě. Ostatně okresní rada vztahovati se má na města s regul. magistrátem pouze pro záležitosti, jež jsou jim s okresem společnými; tak že celkem tato města nabudou vlivu na okres vůbec, a nikoli též naopak okres na vlastní záležitosti těchto měst.

Zavedení okresní rady není v moci komitátů, — nařizuje je ministr vnitra k iniciativě buďto komitátní kongregace, nebo správního výboru, ale všady po slyšení obou sborů. [1]) Ministru také přísluší okresní radu rozpustiti, jestliže svou působnost překračuje, nebo když to jest odůvodněno státními nebo místními zájmy. Mimo to vliv státní také tím je zabezpečen, že předsedou rady jest okresní služný, resp. vrchní služný. Jsouli dva okresy v radě spojeny, je předsedou služný pořadím starší; druhý pak je členem ex offo, podobně jako je jím každý purkmistr města s regulovaným magistrátem.

O dalším složení rady zákon stanovil pouze některé předpisy a ponechal valné schůzi municipálního výboru, aby v jejich mezích zvláštním statutem (se schválením ministra vnitra) organisaci podrobně upravila, zejmena počet členů volených, počet a dobu řádných schůzí, i sídlo rady při spojení dvou okresů. Dle zákona počet volených členů pohybuje se mezi 8—12; na každé regul. město, resp. na každý ze spojených okresů připadati mají aspoň dva. Tyto členy volí valná schůze komitátu na dobu 6 let, při tříleté obnově. Jednu polovici rady náleží voliti z těch, kdo jsou členy municipálního výboru jakožto nejvyšší poplatníci, a v okresu, resp. v městě s regul. magistrátem mají nemovitost anebo tam bydlí; druhá polovice volí se buď ze členů municipálního výboru tamtéž zvolených anebo vůbec z osob, jež tam mají nemovitost nebo stálé bydliště a mohou býti členy výboru municipálního, byť i jimi nebyli. Státní úředníci a členové obecních představenstev jsou však vždycky z volby vyloučeni. Ku platnému usnášení ve schůzích potřebí, aby byl přítomen předseda a aspoň 4 volení členové; při druhém svolání schůze rozhodují přítomní. Proti opatřením okresní rady lze do 15 dní od doručení podati stížnost ke správnímu výboru; též okresní služný může opatření to do 15 dní předložiti správnímu výboru k revisi, a výkon jejich současně zastaviti. [2])

Okresní rada ve svém okresu pozoruje vývoj a působnost velkoobcí i maloobcí a sleduje činnost jejich představenstev, aby dle toho okresnímu služnému podávala potřebné snad návrhy. Prve než rozpočty a závěrečné účty obcí předloží se výboru municipálnímu, resp. stálému, projednává je okresní rada; před revisí obecních statutů, rozpočtův

---

[1]) Na základě toho pravil hr. Szapáry, že novou institucí žádné právo komitátů se nekonfiskuje, že se neobmýšlí zřizovati okresní rady tam, kde si toho komitáty přáti nebudou.

[2]) Mimořádné schůze okresní rady svolati může vrchní služný a je povinen učiniti to k písemné žádosti pěti volených členů. Schůze konají se obyčejně v sídle vrchního služného, ale výjimkou rada může usnesti se o schůzi v jiné obci svého okresu. Ke schůzím povolati lze okresní úředníky, ale bez práva hlasovacího. Členové mají táž práva členská, jako členové municipálního výboru ve valné schůzi. Nejvyšší poplatník, jenž ztratí místo ve výboru municipálním, přestává býti také členem rady okresní.

a závěrečných účtů vždycky nutno vyžádati si její zdání. Rovněž podává zdání o spojení obcí, o přeměně velkoobce na maloobec nebo naopak, o přeměně pust na samostatné obce a p.

Okresní rada k vyzvání odborných chefův a okresního služného vůbec podává municipálnímu a správnímu výboru zdání o všech záletostech, jež se týkají zájmův okresu nebo jednotlivé jeho obce. Také jest oprávněna za tou příčinou činiti návrhy municipálnímu výboru, a předkládá mu výroční zprávu o stavu okresu a obcí (s dáty a návrhy). Z druhé strany může též okresnímu služnému a jiným úředním orgánům navrhovati opatření dotýkající se správních poměrův okresu nebo jednotlivé obce, a dotyčný úřad je povinen zpraviti ji o vyřízení jejího návrhu. Mimo to okresní rada volí 2 řádné a 2 výpomocné členy komise pro rozepsání berní (§. 19 čl. 44: 1883).

Obzvláštní pozornost má věnovati zájmům národohospodářským, osvětovým a dobročinným. V tom ohledě přikazuje se jí jednak iniciativa a podpora činnosti pouze společenské; má totiž prostředkovati zřízení spolků hospodářských, úvěrních, hasičských a p. Jednak náleží jí navrhovati zřízení, resp. organisaci přiměřených ústavů a podniků, nebo jejich podporování; k účelům těm (a k upravení potřebných statutů) může také prostředkovati seskupení obcí. Zákon mluví zejm. o školách obecných i odborných, opatrovnách a dětských asylech, nemocnicích, špitálech, asylech, sirotčincích a p.; avšak rovněž ukládá okresní radě péči o zřizování drah podružných, úřadů poštovních a telegrafních, i stanic telefonových. Pokud jde o zřízení okresních ústavů, zákon dokonce přisuzuje okresní radě, aby řídila jich provedení; aby po případě s výhradou schválení vrchnožupanského jmenovala správní a manipulační personál, aby určovala jeho agendy, stanovila rozpočty a účty, a vůbec vykonávala úřední dohled. Avšak podobná opatření náleží všem súčastněným obcím oznámiti úředním věstníkem komitátním; i lze jim do 15 dní podati stížnost ke správnímu výboru, a dále k ministru vnitra. [1])

Konečně nové samosprávné instituci má se dostati také prostředků hmotných. Komitát jest oprávněn, přebytek berní přirážky, jehož netřeba k úhradě nákladů celý komitát stejně zajímajících, přenechati okresům; avšak vyšší berně, kterou komitát tím spůsobem na jednotlivé okresy vypíše, nesmí obnášeti více než 1% státní daně. Okresní rada může ku přání všech obcí uchopiti se iniciativy k vypsání vyšší berní přirážky pro svůj okres. Důchody její spravuje berní úřad okresního sídla a služnému přísluší moc poukazovací podle usnesení rady. [2])

---

[1]) Vládní osnova chtěla okresní radě svěřiti podobné vedení také při organisaci spolků (!) jako při okresních ústavech; ale sněmovní komise právem to zamítla.

[2]) Vládní osnova chtěla zavesti imperativní poměrné rozdělení přebývající přirážky mezi okresy; mimo to měly obce okresu býti oprávněny, okresní radě k disposici dáti část obecní přirážky vypsané v autonomním oboru. Naproti tomu namítal zejmena hr. Apponyi, že vypsání zvláštní berní přirážky na jednotlivý okres příčí se zásadě vlastního sobě ukládání berní, jelikož okresní rada nemůže se považovati za zástupce okresu, a nemá od něho mandátu k iniciativě.

Naše pojednání líčilo již reformu komitátního zřízení tak, jak měla se provesti dle vládní osnovy a dle usnesení sněmovního výboru. Neměli jsme hrubě pochybnosti, že návrhy ty také v plné sněmovně celkem budou přijaty, zvláště že některé předpisy vládou i většinou byly prohlášeny za nutné, jiné zase měly již povahu vládních ústupkův anebo kompromisů mezi zástupci stran. Avšak poměry stran zase se zhatily, a zejmena krajní opposice jala se takovou měrou prováděti obstrukci, že sotva kde jinde to možno. A tak nyní, pět měsíců po předložení vládní osnovy, po pilných poradách sněmovní komise a po dlouhé parlamentární „práci“ můžeme již také dodati, jak netušený je výsledek jednání sněmovního. Osnova zákona o správní reformě byla sice přijata v rokování povšechném, a dne 6. srpna 1891 konečně přijat také §. 1., a sice 164 hlasy proti 49, ale za nepřítomnosti 198 poslanců; zároveň však vláda hraběte Szapáryho neviděla jiného východiska z dlouhé parlamentární obstrukce i krise, nežli že umínila si prozatím spokojiti se zákonným inartikulováním zásady postátění správy v §. 1., a ustoupiti od uzákonění všech dalších, podrobných ustanovení. V §. 2. tedy přidáno vyzvání vlády, aby dle zásad §. 1. říšskému sněmu současně předložila osnovy zákonův o správních orgánech a komitátní správě, o organisaci a působnosti správních výborů i o správních soudech. Takto redukovaná osnova o dvou §§. byla dne 8. srpna 1891 přijata ve třetím čtení. [1]) Opposice těší se z vládního ústupku a pokládá změnu vlády za nutnou. Naproti tomu ministerský předseda hrabě Szapáry chce se krýti mravním úspěchem ze přijetí zásady postátňovací, a doufá, že za rok, po nových volbách, bude moci předlohu zase dáti na denní pořádek, a že pak se mu podaří přivesti ji ke konci; neboť míní zároveň přiměřenými prostředky zabrániti, aby vážnost parlamentárního jednání v Uhrách nebyla obstrukcí tolik poškozována jako letos.

(Dokončení.)

Rozhledy hudební.

Píše

K. Knittl.

V tichosti, jako svatba šťastné dvojice, kteráž skrývá blaho své všetečnému zraku lelkujícího davu, vykonáno letos *spojení varhanické školy s konservatoří.* Pravý to sňatek občanský. Smlouva podepsána u zeleného stolu, bez obřadností, bez nadšených řečí hudebních velekněží, bez gratulací a přípitků. Bude nová domácnost šťastna? Zajisté. Konservatoř a varhanická škola doplňovaly se navzájem. Hlavním úkolem konservatoře byla virtuosita, jako bylo pěstování theoretických disciplin účelem varhanické školy. Aby obojím směrem vzdělati se mohl, nemusí nyní absolvovaný posluchač konser-

[1]) Znění §. 1., jak bylo usneseno v komisi (v. str. 724.), jen potud bylo změněno, že se praví „v mezích zákona“ na místě „v mezích tohoto zákona.“

vátoře, jako se dříve dosti často stávalo, vstupovati do školy varhanické, jejímž chovancům zase nyní dána žádoucí příležitost, aby častým nasloucháním orchestru nebo jednotlivým nástrojům tříbili sluch, pokud se rozeznávání a spojování barev orchestrálních týče, zkušenost to pro skladatele i dirigenta stejně důležitá. Správa nového ústavu nespokojila se tímto sloučením dvou čelných hudebních učilišť, ona provedla v něm výdatnou reorganisaci. Do konservátoře přijímají se nyní žáci každoročně, ne jako dříve vždy jednou za tři léta. Ku podmínkám přijetí patří nyní dokončený čtrnáctý rok žadatelův, t. j. ukončení povinné školní návštěvy; zároveň odstraněno z učebného plánu vyučování předmětům literním. Účel těchto ustanovení je zřejmý. Nastávajícímu hudebníku přikázáno jimi, aby ve střední nebo měšťanské škole získal povšechného vzdělání, kteréž jedině může býti základem pravé inteligence hudební, bez něhož nelze vniknouti v nejtajnější skrýše theorie a vědy hudební, bez něhož i geniálnost skladatelova i dovednost virtuosova jest lodičkou v bouři zmítanou, řízenou bez kompasu, a jen náhoda — instinkt — uvede ji někdy do přístavu cenných a trvalých úspěchů uměleckých.

Konservátoř rozdělena jest nyní v pět oddělení, jichž různé vyučovací předměty vyžadují ovšem také různé doby studijní. Ve škole instrumentální, kde vyučuje se nástrojům v orchestru užívaným, a ve škole klavírní trvá studium šest let, ve škole zpěvní čtyři, ve škole varhanické a skladatelské tři léta. Hlavním předmětem školy instrumentální jest výcvik na tom nástroji, jejž sobě chovanec zvolil. K tomu druží se ve všech šesti ročnících povinné vyučování frančině, v prvním ročníku všeobecná nauka hudební, v druhém a třetím hra na klavír; dále pro schopné žáky ročníku čtvrtého, pátého a šestého postupně návštěva ročníku prvního, druhého a třetího školy pro skladbu, jejíž předměty jsou: v prvém ročníku nauka o harmonii;[1]) v druhém ročníku nauka o závěru, modulaci, kontrapunktu, imitaci, kanonu a fuze; hraní partitur vokálních (staroklasických) a kvartetových; nauka o formách hudebních,[2]) nauka o hudebních nástrojích;[3]) ve třetím ročníku užitá nauka o formách,[4]) instrumentace,[5]) řízení, hraní orchestrálních partitur a dějiny hudby.[6]) Klavírní škola pěstuje vedle hlavního oboru: virtuosní hry na klavír, všeobecnou nauku hudební a harmonii. Nadaní žáci mohou rovněž navštěvovati počínaje čtvrtým ročníkem školu pro skladbu. Chovanci školy varhanické jsou povinni a nuceni slyšeti předměty ve škole pro skladbu. Mimo hru na varhany učí se ještě modulaci, praeludování a improvisování bez přípravy, gregorianskému zpěvu a jeho doprovázení, katolické liturgice a nauce o zařízení varhan. Škola pěvecká poskytuje chovancům vedle výcviku orgánu zpěvního

---

[1]) Žáci zároveň s poznáváním harmonických útvarů a kombinací písmem a hlavně sluchem, přidržováni jsou k samostatnému tvoření krátkých jedno-, dvou-, tří- a čtyřhlasých vět.

[2]) Analyse skladeb vynikajících skladatelů.

[3]) Poznání barvy a techniky nástrojů orchestrálních.

[4]) Vlastní to hudební skládání: pokusy žáků ve skladbě se opravují a posuzují.

[5]) Hudební skladby upravují se na tabuli pro různé nástroje, takto upravené hned se na těchže nástrojích přehrávají, úprava pak třeba i korriguje.

[6]) Nehledě jen k životopisům, ale hlavně k rozvoji hudebních forem, písma atd.

příležitost ke cvičení se v deklamaci, mimice, vlaštině a hře klavírní, pokud jest této k doprovázení potřebí.

O reorganisaci konservátoře neocenitelných zásluh si dobyl předseda Pražské advokátní komory dr. rytíř Tragy, jenž jest nejen milovníkem hudby ale zároveň velmi zkušeným hudebníkem. Navštěvovalť, jsa studujícím práv, varhanickou školu, pokusil se sám se zdarem ve skladbě (některé jeho sbory nalézají se v archivě Pražského Hlaholu) i zná dokonale všecky obory hudebního skládání. Pln nadšení pro krásné a vznešené jest dr. Tragy horlivým a neúnavným jednatelem a zástupcem jednoty ke zvelebení hudby v Čechách, konservátoř vydržující.

Obraťme pozornost ke koncertům konservátoře, které se těší pověsti znamenitých produkcí orchestrálních, předčících precisností a uhlazeností nad ostatní Pražské podniky toho druhu.

Programy sestaveny bývají jednak z osvědčených skladeb klasických, jednak vykazují pozoruhodné novinky a jeví slušný ohled ke skladbám umělců domácích. Z těchto zastoupen letos Dvořák dvakráte, a sice koncertem pro housle, jenž pro nakupené v něm obtíže je postrachem houslistů (interpretoval jej skvěle Fr. Ondříček), a pak třetí symfonií, líbeznou jak mladé jaro; Fibich zastoupen uverturou k veselohře Vrchlického Noc na Karlštejně, v kteréžto skladbě jest Fibich po prvé svým. Z novinek uvádíme především Brahmsův koncert pro housle a violoncello op. 102, dílo i širšímu obecenstvu, zejmena v něžné střední větě přístupnější než jiné skladby téhož mistra. Nadšeného přijetí dostalo se orchestrové suitě od Ed. Griega op. 46, smělé, origiginelní a působivé práci. Mnohá drsnost v ní z počátku překvapuje, neočekávaný ale nehledaný obrat zarazí, poslední část „Ve sluji skalního krále“ málem nazveš banální: smíříš se však brzy s tímto zjevem, jenž tě konečně tak vábí a zajímá jako spůsob mluvy a chování horala z dálné Skandinavie.

Méně zamlouvá se nám třetí z novinek: suita od M. Moszkowského op. 47., ač je pracována obratně a s neobyčejným důvtipem. Každá věta prozrazuje působení jiného skladatele, celek činí dojem stavby zbudované v různých dobách a také v různém slohu. S povděkem zaznamenáváme koncert od Haydna pro violoncello (v akademii ve prospěch domácích chudých provedený), jejž zpracoval, znovu instrumentoval a kadencemi opatřil S. A. Gevaert. Věhlasný tento ředitel Bruselské konservátoře, jehož „Traité de l'instrumentation“ dle zásluhy stále většího dochází rozšíření, dovednou rukou osvěžil vybledlé poněkud rysy skladby Haydnovy. D. Popper přednesl její něžné a prosté kantileny tónem neobyčejně lahodným, vložené kadence se známou jistotou a uhlazeností.

Mimo veřejné koncerty uspořádány letos také několikrát večery chovanců, v nichž všeobecnou pozornost vzbuzovaly skladby žáků: vkusné a vzletné variace pro klavír od O. Nedbala, něhyplná kavatina od R. Schidy a neobyčejně zdařilé kvarteto od J. Suka. Potěšitelné toto vystoupení komposiční školy jest prvním přímým prospěchem, plynoucím ze sloučení konservátoře se školou varhanickou. Ústav tento po šedesátiletém blahodárném působení pozbyl sice samostatnosti, avšak duch, který v něm vládl, osvědčená methoda vyučovací přenesena do konser-

vátoře a ponese bohdá krásné ovoce. Učiliště, které odchovalo Dvořáka a celou generaci mladých a nejmladších skladatelů českých, s hrdostí ukazovati může na své úspěchy. Snahou posledního ředitele Fr. Skuherského bylo, povznesti ústav na stupeň vysokého učení hudebního. Výsledek této snahy byl, že celé zařízení, vyučovací plán atd. při spojení varhanické školy s konservátoří beze změny přijaty k zařízení školy pro skladbu. Podávaje v následujících řádcích krátký náčrtek činnosti svého učitele a bývalého představeného, nečiním tak z líčené vděčnosti, ale abych ukázal, jakých zásluh si u nás také veřejnost — nevšímává.

Skuherský jako skladatel dobyl si v letech šedesátých a sedmdesátých mnohých vavřínů na jevišti (operou Rektor a generál), v koncertní síni (fantasií Máj), ve chrámě (zdařilými skladbami mešními a mottety). Byl z prvních, kteří přidali se k reformě hudby chrámové. Lišil se však od mnohých, kteří k tomu hnutí přilnuli, tím, že nehlásal odstranění moderních harmonií ze skladeb církevních, nekázal naprosté vyhlazení orchestru z chrámu, ale žádal, aby těchto hudebních prostředků užívalo se v duchu hudby církevní. Tvrdil tudíž správně, že skladbám, jako je Mozartovo Ave verum, církev nebude nikdy zamezovati přístup do chrámu. Reformační, organisační činnost přenesl Skuherský také do ústavu, jejž řídil téměř po čtvrt století (od r. 1866—1890). Vymohl jeho rozšíření na tři ročníky, vypracoval potřebný vyučovací plán, a když byl ústav větší materiální podpory dosáhl, docílil i rozmnožení počtu vyučovacích sil. Energicky prováděl kázeň a pořádek v ústavě sobě svěřeném, byl přísným učitelem a rázným představeným; snahy a práci učitelů nejen dovedl oceniti, ale také skutečně ocenil. Podněcoval nás ku práci vědecké i sám se jí velmi pilně obíral. Theoretické jeho spisy psané v českém jazyku jsou prvními toho druhu pracemi českými, které snesou měřítko vědecké. Lapidární sloh, přesné definice, úsečnost a srozumitelnost vysvětlení jsou spisovatelské vlastnosti Skuherského. Poslední prací svou, Naukou o harmonii, která vydána byla též německy (obé vydání nákladem Urbánka), vzbudil pravou bouři u nás i v cizině. Hlásáno do světa: toť hotový nihilismus! O některých náhledech v této knize obsažených lze vésti spor. Skuherský na př. odstranil veškeru téměř nomenklaturu. Vytýkej to, kdo má zalíbení v těžkopádných a spletitých názvech Riemannových. Z vlastní zkušenosti tvrditi si dovolujeme, že Skuherského knihy v celém rozsahu užiti lze při vyučování žáků nadaných. Tato okolnost úplně by rozhodla při ve prospěch knihy, kdy by celý hudební svět jednomyslně prohlásil, že o neschopné žáky nestojí. Ale v tom vězí háček. Pomocí staré theorie může individium nemající vůbec sluchu hudebního, tedy k hudbě docela neschopné, naučiti se mechanicky a po řemeslnicku spojování akkordů; toť její lichý úspěch, jímž se ráda honosí. Což na tom, že podobná práce postrádá hudebního smyslu, že jest tak málo hudebním výkonem, jako husí pochod malebnou skupinou! Kruhy, jež proti knize Skuherského zaujímají vůbec stanovisko zhola odmítavé, jež zdráhají se přisvědčiti jeho theorii o dissonanci, o průchodu a j., ty odříkávati budou do skonání Richtrův „Nebeklíč“ harmonie a těšiti se při tom známým blahoslavenstvím.

Učitelské poslání Skuherského zdařilo se úplně. Skuherský nenáležel k pedagogům, kteří jednu věc nesčíslněkráte k omrzení opakují, podporujíce lenivost žákovu, spíše řídil se v přednáškách svých pořekadlem: Chytrému napověz. Žákům dán spolehlivý návod, a oni nuceni jsouce přemýšleti, také mysliti se naučili. Skuherský vstoupil následkem churavosti k naléhavému svému přání dnem 1. ledna 1891 do výslužby. V posledním roce svého úřadování odchoval ještě dva žáky, Hofmeistra a Picku, jimž — neopustíli jich píle — kyne pěkná budoucnost. Hofmeistrovo op. 1. vyšlo nákladem kněhkupectví Bursíka i Kohouta; pravé opus 1., v němž ještě všecko kvasí a vře jako v mladém víně. Ze tří čísel nejlépe se zamlouvá číslo 3., Nocturno, zejmena pro svěží melodičnost věty střední. Od Picky vyšly týmž nákladem dva sešity skladeb: Dvě skladby pro violoncello (nebo housle) a klavír, a Čtyři skladby pro klavír na dvě ruce. Picka obírá se rád méně obyčejnými modulačními obraty, jeví smysl pro kontrast a volí úpravnou formu. V následujících pracích bude dojista přihlížeti k podrobnostem a psáti pro klavír slohem nástroji tomu ještě přiměřenějším.

Pojednavše o ústavech hudebních mládež vychovávajících, obraťme pozornost ku podnikům vychovávajícím obecenstvo hudby a umění milovné. K těmto náležejí *koncerty* vůbec a populární koncerty zvláště. S potěšením přisvědčujeme tomu, že si populární koncerty dobyly přízně a že požívají zvučného jmena. To však k úplné spokojenosti nestačí. Populární koncerty jsou produkce, v nichž za nejlevnější cenu lze slyšeti nejlepší a nevhodnější skladby v provedení co nejlepším. První podmínce vyhovují naše koncerty populární úplně; menší měrou splňují požadavky ostatní. Postrádajíť systému, konce často přenechány náhodě či libovůli jednotlivců. Za jich uspořádání zodpovědna jest vlastně koncertní komise Umělecké besedy. Ona jest jaksi hudebním generálním štábem, jí svěřeno vypracování operačního plánu, jehož provedení zůstaveno účinkujícím. Neučinivši dosud ani v základních rysech nijakého závažného rozhodnutí, koncertní komise patrně se domnívá, že bude nejlépe, nevypracujeli vůbec plánu žádného. Vždyť by jinak nemohla připouštěti přednášení arií operních na koncertním podiu, neschvalovala by provádění novinek rukopisných, jež v koncertech populárních, v produkcích to, kde provozovány býti mají jen skladby osvědčené, nemohou míti místa, neohlašovala by program budoucího koncertu, nejsouc napřed bezpečna též jeho provedením. Zaujímajíc stanovisko ryze české, nesvolila by koncertní komise, aby v koncertech Umělecké besedy zpívány byly německé písně českých skladatelů v českém překladě; hodlajíc pak pojistiti sobě uměleckou váhu a důležitost, volila by k účinkování *vždy* síly vyspělé, zabránila by rozšiřování nesprávností, jež v „rozborech“ a „uvedeních koncertních“ obecenstvu předkládány bývají. Nepřičiňujeme schválně k věcným těmto výtkám dokladů. Nomina sunt odiosa.

Kdož těšili se, že v populárních koncertech zřetel obracen bude hlavně ku pracím orchestrálním, byli letos poněkud sklamáni. Ze čtyř populárních koncertů jen jeden — poslední — byl orchestrální, ostatní věnovány hudbě komorní. Zavinila to malá vzájemnost mezi ředitelstvím divadla národního a hudebními uměleckými jednotami. Majíli populární

koncerty býti všeobecně prospěšny, nesmějí se konati v době polední, která je většině obecenstva nepříhodna, nýbrž jako dosud odpoledne. V tom vězí zárodek sporu. Divadelní ředitelství, pořádajíc v neděli a ve svátek také představení odpolední, chce jednak disponovati zcela svým členstvem, jednak žárlivě pohlíží na každý podnik, který by mohl pozornost a zájem obecenstva od divadla odlouditi. Proto povoluje účinkování orchestru divadelního jen pro dobu polední. Tomuto kategorickému imperativu musí se podrobiti každý pořadatel orchestrálních koncertů: neníť v Praze koncertní kapely jiné: vojenské hudby výnosem ministerským mají poručeno hráti nyní jen řízením svého kapelníka, a nemohou tudíž na hudebním ruchu našeho města míti účast. Divadelní ředitelství jest nepopíratelně v právu; avšak bezohledné vykonávání práva nebývá vždy tomu ku prospěchu, kdo o ně usiluje.

Každému divadelnímu řediteli musí záležeti na tom, aby kmen umění milovného obecenstva zmohutněl. Pravíme: umění milovného obecenstva, t. j. onoho, jež by mělo zalíbení v hudebních požitcích jedině pro jich vysokou cenu uměleckou. A takové obecenstvo vychovati lze jediné v koncertech. Zde podává se krásno hudební bez příchuti scénické, bez pozlátkového obalu výpravy a komparsů. Koncertní obecenstvo zvyklé těmto čistým požitkům uměleckým jde pak do divadla *také* jen k vůli nim a ne k vůli podívání; ono naplní prostory divadla vždy, když bude se hráti nějaká opera neb činohra klasická, ono nebude toužiti po baletech nebo hrách výpravných. Čím tudíž dobrých koncertů více, tím přibývá i umění milovného obecenstva, čím pak více tohoto, tím lépe divadlu, jež ušetří aspoň část ohromných peněz, věnovaných každoročně na výpravu nicotných feerií. Ostatně není těch dobrých a vynikajících koncertů českých zatím tak mnoho. Kdy by mezi uměleckými jednotami a divadlem stalo se dohodnutí v ten smysl, že by ředitelství divadla pro jednu neděli v měsíci od svého usnesení upustilo a orchestru divadelnímu účinkování v některém koncertě dovolilo, bylo by všem přáním vyhověno. Nemíníli však ředitelství ustanovení svá v příčině spolupůsobení orchestru vůbec měniti, spadá na bedra jeho mravní povinnost, aby pravidelným pořádáním koncertů umění milovné obecenstvo vychovávalo. Podjímajíc se záslužné činnosti této, z níž by pokladně nový a výdatný pramen příjmů kynul, byla by divadelní správa nucena sestaviti řádný koncertní repertoar ze skladeb orchestrálních nebo vokálních (nevyjímajíc ani oratoria), získáním vynikajících sil účinkujících, světoznámých dirigentů atd., zjednati oněm produkcím přítažlivost a vystrojiti je co výkony opravdu velevýznamné a pro hudební život náš nenahraditelné. Zdá se, že by nové to odvětví činnosti správě divadelní nebylo proti mysli; aspoň nasvědčuje tomu letošní pohostinské vystoupení proslulých dvou virtuosů: Terezy Careňové a Fr. Ondříčka. Jako zářící meteor objevila se T. Careňová z nenadání žasnoucímu hudebnímu světu. Není to jen bravurní ovládání nástroje, zbuzující obdiv a hrůzu, jest to zároveň sálající žár přednesu, co umělkyni tuto staví v popředí největších klavírních virtuosů silného i slabého pohlaví. Velice rádi byli bychom slyšeli v její skvělé interpretaci též něco z literatury naší: třeba Smetanovy Rêves, Kaanovu fantasii na motivy ze symfonických básní téhož mistra. Opět případ,

kde ředitelství divadla prokázati může našemu umění platné služby přímluvou ve vhodném okamžiku pronesenou a přáním náležitým způsobem projeveným. Nemáme sice od českých skladatelů mnoho bravurních skladeb pro klavír, ale co máme, je cenné. Nebudemeli ale též od cizích virtuosů určitě žádati, aby práce našinců respektovali, poroste asi česká klavírní literatura hodně zvolna.

Poměrně nejlépe daří se u nás klavírní literatuře pedagogické. Letos byla obohacena mimo jiné Bendlovými: Obrázky z dětského žití* a Sonatinou* A. Jiránka. Obě dílka poslouží velmi dobře k osvěžení a k užitečné zábavě malých hráčů. Doufejme, že klavírní škola konservátoře časem vychová řadu virtuosů, kteří nadšeni skladbami českých mistrů budou dělati těmto tak účinnou propagandu, jak to činí Fr. Ondříček v oboru literatury houslové. Bez jeho přičinění by se ku př. Nešverovy eklogy* sotva byly dostaly přes hranice naší vlasti. Těch eklog je deset, a neškodilo by, kdy by jich bylo dvacet, tak jsou zdařilé. Každá vyrůstajíc z jednoho motivu, tvoří půvabný charakteristický obrázek. V jedné solový hlas široce plyne, za ním průvod cupe krátkými krůčky, ta je rozmarná, ona snivá, v jiné zase střídá se zádumčivost s bujarostí. Některé lze určitě označiti jmeny furiant, perpetuum mobile a p. V nich ukázati může koncertista technickou dovednost v nejlepším světle. Ondříček hraje Nešverovy skladby často. Jeho smyčec jako kouzelný proutek odhaluje všude krásy každé komposice, a způsobí nezřídka, že i vyprahlý suchopar na chvíli se ladnou zelení zaskvěje. Ten dojem vzbudil v nás Hřímalého koncert houslový v interpretaci Ondříčkově. Divno, jak bystrá a hudební hlava může dnes ještě přehlednouti, že smíšenina slaďoučkých kantilén a všedních figurací dávno ztratila právo na zvučný název koncertu! Marně vynaložil Ondříček veškery přednosti svého oslňujícího umění: koncertu Hřímalého nezachránil ani čarokrásný, jako z jiných světů zaznívající tón umělcův, ani vroucí, z hloubi duše plynoucí přednes. Pozornosti, s kterou Ondříček sleduje rozvoj české literatury houslové, zajisté neujdou dva menuety (z Bachových francouzských suit), jež průvodem opatřil A. Jiránek.* Skladba sama nepotřebuje odporučení, průvod je případný a nepříčí se duchu originálu.

Koncerty T. Careňové a Fr. Ondříčka tvoří utěšená intermezza letošní činnosti *národního divadla.* Věnujíce tomuto veledůležitému ústavu národnímu další úvahu, nemíníme přetřásati otázky, co by po našem pevném přesvědčení na divadle národním v příčině dramatického umění vykonati se mohlo, slušelo nebo neslušelo, omezíme se spíše na vypsání událostí, jako jsou provedení význačnějších dramatických děl buď nových nebo nově v repertoar zařaděných.

Dne 19. října 1845 byl v Drážďanech po prvé provozován Wagnerův *Tannhäuser.* Po 46 letech oslavil konečně letos také vítězný vjezd do divadla národního. Většině obecenstva byl Tannhäuser asi dávno znám; ale i při tom bylo přijetí jeho rovněž tak hlučné a nadšené, jako bývá u skutečných premier znamenitých mistrů vůbec. Tannhäuser jest šestým dramatickým dílem zprvu kaceřovaného, napotom

---

* Skladby takto označené vydalo knihkupectví Bursíka i Kohouta.

oslavovaného reformátora. Jím hodil Wagner hudebnímu světu rukavici jakožto vyzvání k bezohlednému zápasu třicetiletému, jejž zahájil, maje po boku malý jen hlouček přívrženců, proti celé téměř kritice, obecenstvu, hudebníkům, diletantům. Prudký boj skončil vítězstvím snah a prací Wagnerových. Válčeno o nové hudební vyznání i v hudební společnosti české. Konečně uzavřen mír; nepodařilo se sice obrátiti veškery odpůrce k novému učení, ale jen tu a tam odbude se ještě nyní šarvátka, které si veřejnost málo všímá.

Psáti o Tannhäusru něco nového jest nejen zbytečno ale snad i nemožno. Nelze říci chválu přemrštěnějším způsobem než Nohl, nelze kritisovati jizlivěji, než jak si oblíbil Hanslick, nelze posuzovati střízlivěji a věcněji, než jak učinil Charles (Zeitgenösische Tondichter I. v Lipsku 1888) nebo Ehlert (Briefe über Musik v Berlíně 1879). Souhlasíli Charles s výčitkou, že v Tannhäusru líčení požitků smyslných přestupuje hranice esthetické i umělecké, soudí rovněž správně, jako nazýváli způsob, jakým ono líčení je podáno, velkolepým. Kdo bacchanaliemi prvního jednání je odpuzen, najde náhradu v ostatní dramaticky i hudebně velepůsobivé části opery. Co zbožnějšího než sbor poutníků, co slavnostnějšího než příchod hostí na Wartburg, co dojemnějšího nad modlitbu Alžbětinu? Ceníli Ehrlich texty Tannhäusra a Lohengrina vysoko, jmenujeli Wagnera originální hlavou ve smyslu dramaturgickém, slyšíli v Tannhäusru zvuky Webrovy neb dokonce i Meyrbeerovy, svědčíme jemu. Věříme muži, který měl odvahu, aby se veřejně přiznal, že byl ve svém životě několikráte přinucen svůj vkus pozměniti, svůj prvotní úsudek převrátiti, že u něho místo odporu nastoupil obdiv. Vyličuje nepříznivý dojem prvého poslechnutí uvertury k Tannhäusru: „Připadalo mi, jako bych viděl spustlost tančiti v blázinci.“ Časem zvykl té hudbě i dokládá: „nyní přivádí mne v narkotický stav nejpříjemnějšího způsobu.“

Vůči těmto výrokům záhodno připomenouti posudků, jež plnily po prvním provedení Tannhäusra sloupce časopisů a knih. „Tannhäuser jest pro obecenstvo mrtev, za to je Flotowova Indra operou plnící domy.“ „Wagnerova hudba je hudebním hříchem, jehož mu obecenstvo rovněž neodpustí, jako nebyly kdysi odpuštěny Tannhäusrovi hříchy jeho.“ „Znalci popírají, že se Wagner něčemu kloudnému naučil. On není umělec ani vkusem ani silou tvořivou. Čas rozsoudí.“ Čas skutečně soudil a rozsoudí též jiné operní náhledy o uměleckých zjevech naší doby.

Není tomu dávno, co ujišťoval Hanslick: „Až zemře poslední člověk, jenž Liszta osobně znal, přestane i potlesk Lisztovým oratoriím.“ Pochybujeme, že při prvním scénickém provedení Lisztovy *Svaté Alžběty* v divadle národním bylo mezi obecenstvem mnoho těch, kteří Liszta osobně znali. Přece však přijata novinka vřele, vzbuzujíc účastenství živé a trvalé. Burácející potlesk, výkřiky nadšení se sice nedostavily, ba ani dostaviti nemohly. Kde zbožným rozechvěním slza v oko se vkrádá, kde svatá oddanost do rozbolněné duše balsám útěchy leje, tam zmírá pochvala na rtech, tam souhlas nepropuká v ohlušující jásot. Liszt nepsal své dílo pro jeviště, nebyl také původcem scénické jeho úpravy. Vědělť, že epické založení legendy, v níž není Alžběta hrdinkou ale trpitelkou, ovzduší divadelnímu tak málo je přiměřeno,

jako jemná kresba hrubé malbě dekorační. Avšak, když je nouze divadelní novinky nejvyšší, musí býti pomoc umění režisérského nejbližší. Jednotlivá čísla legendy tvoří jen skrovný děj; kde se ho pro jeviště nedostávalo, nahrazen slavnostními průvody, scénickými effekty nebo živými obrazy, a hle — oratorium sv. Alžběta, které již dávno vykonalo koncertní cestu s výsledkem nejlepším, vydalo se v nové výbavě na pouť divadelní a dosáhlo netušených úspěchů. Dílo Lisztovo nelze pro čistou epiku nazvati oratoriem v obvyklém slova smyslu. Rozhodným vymezením právě epické stránky, kterouž lišiti se má oratorium od hudby dramatické, stal se Liszt reformátorem oratoria. Posloužil výdatně tomu odvětví hudebního skládání, jež v širších kruzích bohužel málo nalézá obliby. Z té příčiny není význam Lisztův jakožto skladatele všeobecně posud náležitě oceňován a jeho činnost reformátorská není dostatečně ani pochopena, nercili uznávána.

Nastudování Tannhäusra a Sv. Alžběty znamená pro divadlo trvalý zisk. O třech ostatních cizích novinkách nebudeme šířiti slov. V jedné z nich prometou dvě podivná individua: varhaník komponující operetu a klášterní schovanka tančící balet, nejrozmanitější místnosti jako klášter, divadlo, kasárny; v druhé podán odporný obrázek z daleké Sicilie v hudebním rouchu nejkřiklavějších barev a celý výrobek harlekýnskou reklamou vyhlašován za skladatelský div století devatenáctého; ve třetí proveden důkaz, že nelze Redwitzovou lymfou z bacillů souchotinářského romantismu i při sebe lepší hudební kultuře hojiti libretistovy úbytě.

Domácích novinek operních nebylo. V náhradu za ně obdrželi jsme druhý díl melodramatu J. Vrchlického a Z. Fibicha Hippodamie: *Smír Tantalův.* Nový značný úspěch přivedl mnohého na stranu přívrženců genru, jenž co do neobyčejně širokého založení a užívání veškerých bohatých prostředků hudebního výrazu, jak to nalézáme ve Smíru Tantalově, jest v literatuře skutečnou novinkou. Úspěchu podobného neočekával zajisté ani vytrvalý obhájce melodramatu dr. O. Hostinský, který před lety vyslovil se, [1]) že „naveskrz melodramatické zpracování pětiaktové tragedie, celý divadelní večer plnící, žádnému skladateli doporučiti nelze.“ Výroku toho výdatnou měrou využitkovati by mohli odpůrcové melodramatu právě proti práci Fibichově. Pokud nás se týče, uznáváme oprávněnost melodramatu a poukazujíce jednak k dějinám umění hudebního, jednak k určitým skladbám, tvrdíme, že melodram *v jistých případech* vzbuditi může dojem, jako žádné jiné sdružení básnického slova s hudbou. Nezapomenu nikdy mocného vzrušení, jež pocítil jsem, slyše ponejprv ono nejhlubšími útrobami duše otřásající melodrama v žalářní scéně Beethovenova Fidelia, nezapírám též nelíčeného potěšení, jež mi co dirigentu připravily skvostné melodramatické úryvky v Davidově Poušti a v Mendelssohnově Oidypu.

Melodramatu věnovali síly své — počínajíc současnými vynálezci jeho Bendou a Rousseauem — znamenití skladatelé nejrůznějších směrů: klasikové, romantikové i novoromantikové, jím nepohrdnul ani vypočítavý Meyerbeer. Historický tento moment jest pro oprávněnost melo-

---

[1]) V Lumíru 1885, str. 74.

dramatu příliš závažný, aby seslaben býti mohl tvrzením, že forma melodramatu se přežila. Zdařilá sarabanda, gavotta může přece i dnes býti cennější než mnohá symfonická báseň, a krásné motteto zatlačí do pozadí nejeden chorální výjev. Tak i u melodramatu. Přijde na to, kým, kdy a jak ho bylo užito. Co o něm soudil Mozart neb jiný skladatel, zdá se nám býti věcí vedlejší. Ne že by projevy velikých mistrů nebyly zajímavy, nebo že by neobsahovaly mnoho nového a pravdivého, ale pokud se otázek esthetických týče, nebývá v jich výkladech vždy, co je pravdivé, také novým, a co je nové, není vždy pravda.[1]) Ve sporech podobných spíše sáhneme ke spisům esthetiků na slovo braných, a tu konstatujeme prostě, že melodrama netěší se valné oblibě ani u esthetiků ani u historiků hudebních.

Co namítají proti této umělecké formě? V melodramatu obě krásna, básnické a hudební, v rozhodných okamžicích nepůsobí současně, nýbrž postupně. Představme si, že v některé části melodramatu líčená vášeň dostupuje vrcholu. Slova deklamujícího umělce dopadají jako krupobití, herec napíná veškery fysické síly, aby přivedl důležité akcenty k plné platnosti, hlas jeho téměř burácí, — jak zachovává se při tom průvod hudební? Skladatel přispůsobí jej rychlou figurací, živým rytmem dojista části slovesné, musí však nechati gradace, stoupání síly nutně stranou, nechceli, aby ve zvuku průvodu hlas deklamujícího úplně zaniknul, aby srozumitelnost slova — která přece hraje v melodramatu úlohu hlavní — nevzala za své. Stopujme vývoj zmíněné scény dále. Affekt dosáhl žádoucí výše, herec dokončil: tu teprve rázem rozčeří se vlny orchestru v celém rozsahu, všecky hudební živly rozpoutány derou se v před — — znenáhla ochabují, síla zvuku se zmirňuje, akkordy plynou klidněji, proud hudební stiší se jako hladina jezera za klidné noci: tlumeným hlasem počíná deklamátor výjev následující. V líčené scéně tudíž pokračuje krásno hudební, kde krásno poetické působiti přestalo, a předpovídá *způsob* opětného jeho vystoupení. Divné to spřežení — volají odpůrcové melodramatu, — kde jeden komoň čeká na druhého, divná to součinnost dvou uměn, kde nepůsobí obě parallelně, nýbrž kde jedna opakuje vlastně vše po druhé. Nikoliv — namítají přívrženci melodramatu, — neopakuje, nýbrž dojem stupňuje a novou náladu připravuje. Vraťme se k téže scéně: kdežto v dramatu obyčejném bez průvodu hudebního by po effektním zakončení deklamujícího herce nastala přestávka, přerušená leda potleskem obecenstva a nejsouc třeba vyplněna hrou umělce deklamujícího, nemohla by buditi zájmu, — naproti tomu v melodramatu táž přestávka nemůže nuditi, krásno hudební ji oživí, sesilujíc dojem předchozího a zprostředkujíc přechod k ději následujícímu.

---

[1]) Výroky jejich plynou nezřídka z okamžité nálady. Smetana vyslovil kdysi souhlas s Durdíkovým spisem Uiber das Gesammtkunstwerk als Kunstideal a napsal také obšírný program svého tria. Obě fakta jsou kladným projevem pro názory diametrálně se rozbíhající. Nemíníme nikterak z prvního projevu vytloukati kapitál, přimlouváme se jen vřele, aby z dopisů mistrových ty myšlenky, nad nimiž každý z nás oddaných ctitelů Smetanových musí pokrčiti rameny, nebyly reprodukovány v rozborech a v uvedeních, která se obecenstvu *k poučení* podávají a která tudíž mají psána býti pérem kritickým.

Důležitější pak jest jiná námitka: Rozvoji melodramatu překáží jeho komplikovanost, plynoucí ze součinnosti dvou sice velice spřízněných umění, z nichž žádná však pro formu, v jaké se zjevuje, nemůže těsně přiléhati ke druhé. Melodrama je sdružení krásna básnického s krásnem hudebním, akustická forma obou však je nesrovnatelna. Na jedné straně úplná volnost výšky a délky zvukové, na druhé přesná, ano úzkostlivá odměřenost. Protivy takové nelze spojiti tou měrou, aby se vzájemně prostupovaly, tvoříce pevnou, celistvou jednotu, ostré hrany forem obou uměleckých zjevů lze sice zmírniti, nikoliv odstraniti, jelikož by odstraněním jich (ku př. zrušením volnosti u volbě zvukové výše a délky při *deklamovaném* krásnu básnickém) zároveň úplně zrušena byla bytost melodramatu a nastoupilo by jiné sdružení krásna poetického s krásnem hudebním, t. j. zpěv s průvodem. — Názory tyto snaží se přívrženci melodramatu vyvrátiti výroky: že akustická nesrovnalost sama o sobě svou vlastní nelibostí není příliš závažnou námitkou proti melodramatu; že melodrama je umělecká forma zanedbaná, tudíž nezvyklá, a jen proto setkává se namnoze s nedostatečnou vnímavostí posluchačů; že častým nasloucháním melodramatu by sluch náš komplikované jeho formě přivykl, jako zvyknul složitosti skladeb moderních; že konečně i praxe skladatelská v příčině melodramatu není dosti vyvinuta. Protivníci melodramatu prohodí proti tomu suše: Snad! Dosud schází pro vaše tvrzení důkazů. Nemáme prorockého ducha a ponecháváme rozhodnutí zajímavého sporu všemocnému času.

Tolik jest jisto, že skladatel melodramatu, snažíli se, aby vytčenou akustickou nesrovnalost co možná zmenšil, svému dílu nejvíce poslouží a k oblibě této méně obvyklé formy valně přispěje. Tím dospěli jsme k zásluhám, jichž si Fibich o melodrama nepopíratelně získal. Čeho sám vřelý přítel jeho před lety doporučiti si netroufal: „veskrz melodramatické zpracování pětiaktové tragedie," stalo se skutkem, a jeli bezprostřední dojem provozovaného uměleckého díla skutečně nejvyšší ze všech instancí, které o jeho oprávněnosti rozhodují, pak by nadšené přijetí Smíru Tantalova značně postrčilo jazýček na váze ve prospěch melodramatu.

Skladba Fibichova svědčí o znamenité jeho rutině v příčině ovládání melodramatické formy, k čemuž vedle intelligence a důvtipu třeba jest i značné vytrvalosti a trpělivosti. Skladatel musí bezpočtukrát hlasitě deklamovati báseň, aby přispůsobiti mohl hudební průvod možné rychlosti deklamace, musí při instrumentování pečlivě uvažovati volbu nástrojů, aby hlas hercův nebyl jimi zastíněn, musí zkrátka podnikati vše, aby akustickou nesrovnalost učinil co nejméně nápadnou. Neobyčejně choulostivou úlohu se známou vzácnou svědomitostí rozluštil Fibich a docílil toho, že hudební kruhy naše dychtivě čekají na provedení třetího dílu Hippodamie.

Doufejme, že nebudeme na něj tak dlouho čekati, jako jsme čekali na opětné nastudování B e n d l o v y *Lejly.* Od prvního provozování Lejly uplynulo více než 23 let. Mnoho se v té době změnilo, noví zápasníci vstoupili do operní areny dobývat vavřínů, mnohý domácí pečlivě vypěstovaný operní květ na slunci divadelním předčasně odkvetl. Lejlino mládí uplynulo, aniž jí bylo přáno náležitě z něho těžiti. Ná-

silně byla držána v ústraní, přes mocnou a důtklivou přímluvu svých ctitelů. Přišly slavnosti výstavní a šlo o to, aby český hudební salon pro domácí i cizí hosti co nejskvěleji byl vyzdoben. Do dámské representace zvolena konečně také Lejla. Imponující její zjev, obličej orientálské krásy, ohnivé oko působily bývalým kouzlem, a že jí odňata příležitost k nemístné hovornosti (opakovalať ráda touž myšlenku a užívala v řeči obratů poněkud zastaralých), soustředila k sobě všeobecnou pozornost.

Lejla je nejstarší dcerou z operní rodiny Bendlovy. Říkají, že je nejhezčí. Dokládáme, že je nejroztomilejší, jelikož požívala nejlepšího hudebního vychování. Nestrojený cit, vroucí něha a mladistvý žár jsou její přirozené půvaby, a k vůli těm lze přehlednouti některé nedostatky spanilé dcery Eviny tím spíše, jeli bohata, kteráž vlastnost je v našich časech nejhledanější. Lejlino bohatství záleží v rozmanitosti a lahodě melodické a v její nádherné instrumentální výbavě. Náš poněkud chudý repertoar může ji vítati s otevřenou náručí, už proto, že její zařízení snadno pořízeno bylo pílí a vynalézavostí povolaných k tomu činitelů.

Ze starších cizích oper provedeny byly po prvé v národním divadle dvě, a sice *Černé domino* od Aubera a *Bílá paní* od Boieldieua. Obě jsou skvostné štěpy z utěšených sadů francouzské opery komické. Bílá paní, roztomilá 66letá stařenka, těší se dosud zdraví tak trvanlivému jako látka, z níž utkáno jest o dvanáct let mladší Černé domino. Libreto obou zpěvoher napsal Scribe, obdivuhodný to muž, kterého nepřivedly z míry ani rozmary 55 skladatelů, jimž ochotně dodával texty. Jsa k jich požadavkům povolný jako vosk, při tom dokonalý znatel svých zákazníků, dovedl vyhověti stejnou měrou raffinovanému Meyerbeerovi jako vždy a vším spokojenému Donizettiovi. Trefil rovněž do noty Auberovi a Boieldieuovi. A přece jak rozdílné to povahy obou těch vynikajících pěstitelů opery komické! Hudba obou je vtipna, uhlazena, duchaplna. V Auberově skladatelské laboratoři však schází výdatný prostředek: prostosrdečnost. Přezdívka, již utržil si od demokratů: „le musicien aristokrate,“ slušela mu nejen pro jeho některé šlechtické choutky (milovalť náruživě krásné koně a povozy), ale i pro ráz jeho hudebních výtvorů. Boieldieu čerpá z lidu, jak to činil jeho německý vrstevník Weber. Bílá paní jest výsledkem pilné sedmileté práce muže téměř padesátiletého. Vynaložil na ni veškeru svědomitost (Marketinu píseň při předení přepracoval pětkrát) a využitkoval bohaté zkušenosti, jichž nabyl nejen ve své rodné zemi ale i jako carský kapelník za svého dlouhého pobytu v Petrohradě. Bílá paní dožila se skvělých triumfů. Opera comique v Paříži slavila v 37 letech (v r. 1862) její tisící představení, a podnes je Bílá paní okrasou všech čelných divadel evropských. Jakož se způsob hudebního výrazu, s nímž se potkáváme ve skladbách obou jmenovaných mistrů, různí, tak různily se i povahy jejich. Auber nebyl prost egoismu, Boieldieu byl obětavý. Onen nemiloval mimo své koně snad nikoho na světě, tento svěřiv mladému umělci Heroldovi komponování druhého jednání své opery „Charles de France,“ zjednal mu tím vstup do opery comique a

získal si vděčnost skladatele Zampy. Auber zemřel obdivován, Boieldieu oplakáván.

Lví podíl na trvalém úspěchu Bílé paní i Černého domina má libretista Scribe. Ačkoliv nebyl hudebně vzdělán, sestrojoval dramatické situace, jež otevřely hudbě nové dráhy. Vzpomeňme jen na dražební scénu v Bílé paní, scénu u popraviště v Maškarním plese, žehnání mečů v Hugenottech, nebo na noční scénu ve Fra Diavolu. Scribe vžil se úplně v povahu každého skladatele, pro něhož libreto básnil. Nebyl ke skladatelům neústupný, dle jich přání často svá libreta trpělivě přepracovával, byl nadšen jejich záměry, jako oni zaujati jeho verši. Této vzájemnosti mezi skladatelem a libretistou děkuje celá řada operních děl za své značné rozšíření. Scribe počal svou spisovatelskou činnost jako Boieldieu skladatelskou, když mu bylo 18 let. Až do své smrti (r. 1861) tedy v 52 letech napsal 47 veseloher, 28 velkých oper, 95 komických oper, 244 vaudevilly a 8 baletů. Měl také spolupracovníky. Nejsme oprávněni odhadovati cenu jeho veseloherních prací, o nichž někteří tvrdí, že se přežily; pokud se jeho básnění libret týče, jsou jeho zásluhy příliš zjevny, aby mohly býti přehlednuty nebo zlehčovány.

Mnohý čtenář pozastaví se nad tím, že repertoar divadla národního letos úplně postrádal operních novinek domácích;[1]) klásti to na vrub divadelní správy bylo by nespravedlivo: kde není, ani smrt nebéře. Těšme se myšlenkou: než novinky nezdařené, raději žádné. Nezdařená opera spůsobuje divadlu nenahraditelnou ztrátu času, obecenstvu sklamání, skladateli trapný pocit a kritice mrzuté chvíle. O nešťastné operní premiéry domácí nebyla v posledních letech u nás nouze, i jsme přesvědčeni, že i v budoucích saisonách nebude jich nedostatek. Neustálilť se dosud názor o tom, co je lepší: zdařilá píseň či nezdařená opera. Chorobná touha slouti „operním“ skladatelem řádí také u nás epidemicky. Šťastný Brahms, Franz a jiní, které prozřetelnost obdařila darem sebekritiky! Velikáni to — bez oper.

Panovaloli — pokud novinek se týče — na divadelní burse smýšlení mdlé, byla nabídka i koupěchtivost na trhu koncertním čilejší. Z prodaného hudebního zboží připadá největší kvantum na produkce *Hlaholu*, v nichž složena značná výroba vokální. Sborové skladby bez průvodu nesou se nyní většinou směrem deklamátorním, k němuž před 10 lety základ položil Smetana sborem Věno. Podrobujeme se rádi vlivu zakladatele hudby české, hledíme k pečlivé deklamaci, libujeme si v zajímavých obratech harmonických, ale nehledíme také k živlu melodickému. O ladnou melodiku jest nová sborová literatura chudší proti starší, jejímiž představiteli byli Křížkovský a Tovačovský. Řada slov zpívaných na týž tón vzbuzuje únavu a jednotvárnost, jíž nezaplaší deklamace třeba pečlivější. Nezapomínejme, že Smetana vedle Věna také napsal Rolnickou. Všeobecný posudek náš lze vztahovati zejména k Rozkošného Baladě pro mužský sbor, jakož i k smíšeným sborům J. B.

[1]) K nim možno počítati jen ty, které jsou na *český* text. Opera skladatele českého komponovaná na libreto německé nemůže býti obohacením literatury naší, jako jím není Albertova Astorga nebo Kittlova zpěvohra Francouzové před Nizzou.

Förstra: Jaro, Rodné brázdy, Skřivánek a Česká píseň. Vedle těchto skladeb předvedl Hlahol v povinných produkcích ještě dvě sborové skladby s průvodem orchestru, a sice Žalm od J. Kličky a Hymnus andělů od J. B. Förstra. Skladba Kličkova velmi dobře zní a v ovládání tělesa orchestrálního i sborového prozrazuje zkušenou ruku. Förster velkou pozornost věnuje práci thematické, mluva jeho jest ušlechtilá, výraz přiměřený. O novinky orchestrální starají se horlivě pořadatelé koncertu slovanského. U volbě novinek domácích jsou dosti šťastni. Kaanova Suita a Šeborův Indický tanec byly letošního programu vkusnou ozdobou. Kaanova suita představuje se v úboru elegantním, s vlídnou tváří, řeční chvílemi vtipně, ač poněkud rozvláčně. Šeborův Indický tanec jest zbudován na šesti motivech, což nepřispívá valně k celistvosti skladby. Velmi obratně instrumentován poslouchá se příjemně.

Koncertní období protáhlo se až do dní červencových. V době, ve které jindy hudební rej utichá, dala zemská jubilejní výstava podnět k dvěma vzácným událostem: ke sjezdu jednoty zpěváckých spolků československých a ke koncertům výstavním.

Že znovuzrozená *jednota zpěváckých spolků* po prvé u veřejnost vystoupila provedením díla tak závažného, jako je Dvořákovo Stabat mater, jest mnohoslibným znamením do budoucnosti. Nechť ona sebou vždy přivodí velké činy nejen vlastenecké ale i umělecké. Bodré Sokolstvo budiž pěvcům zářícím příkladem. Aby horoucí nadšení pro věc Sokolskou bylo vzbuzeno, k tomu stačila vlastenecká hesla, aby však ono nadšení neuhaslo, nýbrž spíše mohutnělo, k tomu bylo potřebí výkonů vzorných, ano uměleckých. Obětavost každého jednotlivce, neúmorná píle ve cvičení přinesly Sokolům vzácná vyznamenání, zjednaly jmenu českému úctu daleko za hranicemi. Nedostatek právě těchto vlastností byl příčinou živoření v *bývalé* jednotě československých zpěváckých spolků. Proto musí organisace znovuzřízené jednoty býti rázná a hluboko zasahující. Jako při závodech obce Sokolské k hromadnému cvičení připuštěni byli jen členové opravdu dovední, kteří nepluli jen maně s ostatními, nýbrž byli svou věcí úplně jisti, tak nesmějí se při budoucím sjezdu jednoty zpěváckých spolků ke společnému účinkování připouštěti pěvci, kteří zabírají jen místo (festbummler jim Němci přezděli). Pak dojem tělesa sborového nejen počtem, ale i silou zvukovou bude imposantní. Mohutného znění postrádali jsme při zmíněném provedení Stabat mater. Odkazování k nepříznivým poměrům akustickým odpadá na jevišti národního divadla, což dosvědčuje plný zvuk nečetného sboru divadelního. Přejeme jednotě československých zpěváckých spolků při zahájení vytčené důrazné obnovy, aby se jí poštěstilo nalezti a získati muže schopnosti a povahy Tyršovy, který dávaje všem podnikům umělecký směr, odhodlal by se v Praze i na venkově v každém jednotlivém spolku osobně působiti k důkladnému studiu díla připravovaného a každý nedostatek v části nebo v celku klidným však určitým projevem v zárodku odstraniti. Dovednost, energie a disciplina jsou bezpečnými vůdci k dosažení občasných skvělých a umělecky dokonalých festivalů českých.

V pěti koncertech výstavních, pořádaných péčí Besedy Umělecké a Hlaholu, vystaveny byly různé skladby 24 českých skladatelů. Ku

provedeni zvoleny — až na malé výminky — práce všeobecně známé a již dříve několikráte slýchané. Sestavení programů ukazovalo mnohé nesrovnalosti. Dvořák a Smetana zastoupeni každý pěti skladbami, Fibich a Klička každý dvěma pracemi, od ostatních provedeno po jedné skladbě. Není správno, že Bendlovi přiděleno bylo jen jedno číslo, že nezpíván žádný jeho sbor a capella — hlavní to obor jeho činnosti — že nepovšimnuto Hřímalého, že přehlednut Procházka, že nebylo místa pro Zvonaře (jehož opravdu zdařilý sbor Bradlec měl přece Hlahol letos na repertoaru), že dokonce zapomenuto na Skuherského. Dobře by bylo slušelo p. koncertistovi na varhany, aby byl místo vlastní skladby provedl fugy svého učitele, jež dojista dobře zná. Výkony orchestru byly exaktní, výkony solistů velmi dokonalé, výkony sboru poněkud mdlé. Okázalé pocty dostalo se při třetím výstavním koncertě mistru Dvořákovi, na něhož snesl se poslední dobou déšť vyznamenání. Jeho Veličenstvo udělilo slovutnému umělci řád železné koruny a jmenovalo jej řádným členem české akademie věd a umění; university v Praze a v Kambridži obmyslily jej titulem čestného doktora, konservátoř Pražská zvolila jej profesorem skladby, domov i cizina vzdávají jeho geniu srdečný hold.

České umění dostupuje v hudebním ruchu světovém prvních míst.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

IX.

Červencové jitro, plné krásy. Luzný se leskl ve vší své nádheře. Zlatá, růžově a fialově vroubená zář rozlila se po šedobílé jeho hlavě; proudy světla a purpurové stíny střídaly se, plynuly do sebe a odrážely se od sebe po svazích mohutné hory. Nade vším tím čistý blankyt, žádným mrakem nekalený; tu a tam vystupovaly z lesů a vznášely se k nebi bílé páry, které pokroužívše lehkým letem, ztrácely se v modrém étheru.

Na náspu myslivny stál revírník, panička jeho i Svijanský, prví dva v cestovním úboru; opodál držel se jakýs dřevorubec a žena jeho, nesouce oba na zádech i v rukou rozličná, více méně objemná zavazadla.

Panička radostí jen zářila: „Ty jsi zlatý, dobrý mužíček! Však ti to vynahradím . . . Ta radost! Jak se podiví, moje mamička — ani netuší, že za dva dni mne uhlídá! A k tomu ty se mnou, můj drahý! Škoda, že jen tak na krátko bude ti lze pobyti. Ale já, to ti povídám, celé čtyři neděle tam zůstanu, ani den ti neodpustím, mužíčku! Viď, že nezazlíš? . . vždyť jsem ji skoro rok neviděla, mou zlatou stařičkou!“

„Měl bych se skoro hněvat, Zdeničko, že tak ráda svůj nynější krb opouštíš,“ usmál se revírník; „podle všeho matka je ti přec nad muže dražší; což pak se ti tu tak hrozně stýská?“

„Ach, odpusť — vždyť jdu k matičce, a ty jdeš se mnou; vždyť tě neopouštím . . . Bože, ty čtyři neděle rychle utekou.“

Revírník obrátil se k Svijanskému: „Že nejde Vavruch! Prosím vás, skočte se podívat za domky, zda ho neviděti. Vždyť jsem mu přece řekl, aby ráno neodcházel, a on na vzdor tomu před svítáním —“

Svijanský chtěl uposlechnouti, v tom však objevil se hajný na pěšince k Plattenhausenu vedoucí.

„Kde pak vás kozel nosí?“ zvolal revírník.

Vavruch, zamračený jako noc, neodpověděl, dokud nestanul před revírníkem; pak zdlouhavě, dle svého spůsobu, jal se referovati:

„Není to jinaké, pane revírníku. Zwiehofler Luizl, bestie, ze Schönbrunna,“ — ukázal prstem směrem k bavorské zemi — „hm, tátu jsem . . .“ — máchnul rukou a ukázal směrem k Plattenhausenu — „Syn a táta, jedna krev, čert mu nedá. Tak tedy toho srnce, jehož předevčírem vyvrhli v lese, to on, ten dareba! Však jsem to věděl, že to nastane zas, jakmile ti chlapi se dovědí, že pan revírník nechce, abych . . . Já šel podle stopy, chlap na levou nohu drobet napadá — to se pozná v rašelině.“

„To už jste včera řekl; teď však povězte, kde dnes ráno jste chodil?“

„Stojím o půl čtvrté před hajnicí a přemýšlím. V tom přijde Schecken-Sepp z Mádru, kývne na mne a povídá: ‚Vavruchu, tiše! sem pojď a slyš; je to divná věc.‘“ — Vavruch ohledl se; když viděl Nany, zarazil a dodal tiše: „Před tou starou nic, vyžvaní všecko.“

Revírník poodešel s ním, aby nikdo neslyšel.

„Tak tedy, Schecken-Sepp povídá: ‚Vavruchu, posílá mě sem pan Malý z Podroklaní. Mezi pastevci je revoluce: včera v noci ukradli Bavoráci v Gayerruckém lese sedm kusů skotu. My jsme si prohledli stopy, a jednu znám! Zwiehofler Luizl, belhavý holomek! . . Ale Vavruchu‘ — povídá dále — ‚co při tom divného, tuhle pojď se mnou a viz — proto ticho!‘ Potom šel se mnou, a Bůh mne netrestej, pane revírníku, co mi ukázal a co já panu revírníkovi ukážu: kolem dřevařských domků, ba kolem naší hajnice táže stopa, docela čerstvá! Dnes v noci tu byl! Přišlo nám tedy na mysl, neníli ten dareba srozuměn a ve spolku s některým z našich lidí. Pošlete, pane revírníku, ty lidi napřed, a já vám stopu ukážu.“

Revírník tedy nosičům zavazadel rozkázal, aby se na cestu vydali, on že jich dohoní; pak šel s Vavruchem, zavolav Svijanského, aby též viděl.

Omyl nebyl možný: stopa čistě a nade vši pochybnost jasně vtlačená do vlhké půdy kol hajnice i za domky drvařů vedla pak přes bahnitý svah k blízkému lesu, kde tu a tam se ztrácela, brzy však opět se objevila.

„Tu po té stopě jsem šel, pane revírníku,“ povídal hajný, „a své myšlenky jsem měl. Ten je nebezpečný, odvážný jako jeho táta. Jde mi o kůži, chce tátu pomstít a proto na mne číhá. Má snad spa-

deno také na naše stádo a dělá študie. A ďábel věř! já nevěřím nikomu; Luizl má pomahače mezi našimi lidmi; třeba dát pozor.“

Svijanský naslouchal slovům těm, nevěda, co mysliti. Najednou, zapýřiv se do ruda, zvolal: „Pane revírníku, já jsem ho dnes v noci viděl!“ — Slovo vyskočilo z ohrady zubů, rád by je snad byl vzal nazpět. Než, revírník už se tázal: „A kde? a jak, pane Svijanský?“

„U hajnice.“ — Byla trapná situace mladíkova; měl říci, kde, jak, kdy? Jakže mohl?

Revírník pochopil, podle všeho Vavruch též. Mlčeli oba, slovem nenaléhali.

Ba právě že Svijanský viděl! Ubíraje se k dostaveníčku s Katy, slyšel, jak někdo polehoučku zaklepal na zadní dvířka senníku a dušeně volal: „Katy! Katy!“ Chtěl se na volajícího vyřítiti, zdržel ho však Katin hlas: „Táhni dále, sice budu křičet! Zvíli o tobě otec, živ neodejdeš.“ Na to hlas z venku: „Vpusť mne, Katy — já tě mám rád.“ Toho Svijanský nevydržel; přiskočil jako zběsilý, uchvátil řebřík, na němž neznámý stál, a strhl ho k zemi; výška byla nepatrná, půda měkká; svržený dojista si neublížil; byl ihned zase na nohou, a příručí viděl, ač měsíc nesvítil, silnou, hranatou postavu, která se vzpřímila a pěst hrozivě proti němu zdvihla. Čekal, že soupeř se na něj vrhne; ten však patrně si to rozmyslil a zmizel ve tmě noční.

„Kdo je to? Kdo se to opovažuje?“ tázal se Svijanský děvčete.

„Neznám ho, potkala jsem ho jednou v lese, je to Bavorák. Kdy bych to řekla otci, zastřelil by ho; já však nechci otec bez toho . . . “

„A přijdeli zase?“

„Nedáli pokoje, budu nucena říci to otci. Však on nepřijde; viděl tě, ví, že by se marně namáhal.“

Jak se z toho všeho měl Svijanský vyzpovídati? Tu jeho chef, tu otec té dívky, jak mu nemělo být stydno? A přece cítil, že veliké neštěstí mohlo z mlčení vzejíti. Hajný dojista netušil, že návštěva toho člověka platila jeho dceři, a přijdeli zase, uvidíli ho, beze vší pochyby ho zastřelí. Kdo ví, bylli ten Bavorák skotokrad a pytlák, nebezpečný zločinec . . . Líbilali se mu jen Katy, jaké v tom provinění? zda jemu samému se nelíbila?

Jako na dotvrzení těch obav bylo mu slyšeti, jak hajný odpovídá: „Pane revírníku . . není pochyby, jde o můj život! Ukáželi se, zastřelím ho jako psa . . v tom jen sebe hájím; mám ženu a děti.“

„Pomalu s tou flintou,“ vece revírník; „nikoho nezastřelíte, už jsem vám řekl. Hleďte vypátrati, co tu dělal, a bylli na špatných cestách, oznámíme věc bavorským soudům.“

Pohrdlivý úsměv přeletěl zvětralé tahy hajného. „S dovolením, pane revírníku, kdo pak to půjde oznámit? Snad pan revírník sám? V tom případě se rozloučím s panem revírníkem, neboť jsem přesvědčen, že živ se nevrátí z té cesty. Pan revírník těch zlosynů nezná . . . Co mne se týče, prosil bych, aby pan revírník mne neposílal a uvážiti ráčil, že mám ženu a děti . . .“

„Dosti o tom,“ vece přísně revírník; „vy budete činiti, co já nařídím a za dobré uznám; v tom ohledu nestrpím nejmenší neposluš-

nosti, to si pamatujte. Prozatím pozorujte naše lidi a dohlížejte pilně v revíru; přistihneteli koho při činu a nestačíteli, abyste sám ho zatknul, mně to oznámíte; vy pak dále zodpověden nejste."

„A kdy by mi kdo na život šel?"

„Máte právo se bránit; nezapomeňte však, že všecko bedlivě vyšetřím, a kdy byste překročil meze dovolené sebeobrany, milosti ode mne nečekejte. To je v té příčině poslední mé slovo. Prolitá krev volá o pomstu k nebesům."

Slova ta zajisté velmi nemile Vavrucha se dotkla; neodpověděl, pokrčil rameny a zle se škaredil.

Vrátili se před myslivnu, kde mladá paní už s velikou netrpělivostí čekala. „Konečně!" zvolala, „půjdem tedy?" Pozvedla oči k manželovi; ten byl velmi vážný, krásný obličej jako z bronzu litý, nehybný. Oko jeho smutně na ní utkvělo.

„Zdeničko, odpusť —" hlas jeho se chvěl — „v revíru dějí se šeredné věci; nelze mi ho opustiti, povinnost káže, abych zůstal."

Zbledla jako stěna, slovo jí v ústech vázlo, slzy jí vyskočily. „Jakže?" zaškytla, „rozuměla jsem, s návštěvy sešlo?"

„Zdeničko drahá, srdce se mi svírá, ale já revíru naprosto opustiti nemohu. Chcešli, vyprav se sama, hajný tě doprovodí do Kvildy, odtud pojedeš poštou do Vimberka a —"

„Bez tebe nepojedu," přerušila řeč jeho, „jak bych se dostala do Budějovic? Neznám spojení, bez tebe nelze . . ." A vypukla v hlasitý, usedavý pláč.

Vrátila se do domu, svlekla letní plášť, hodila klobouček na stůl, padla do křesla, kde v pláči a vzlykání křečovitě se svíjela.

„Zdeničko!" domlouval manžel.

„Nech mne, zůstav mne samotnu! Jsi ukrutný, bez srdce! Co jsem se tu nanudila! co jsem se naplakala v té strašné samotě, bez družky, bez zábavy! A teď jsem se těšila . . . Jdi, aby revír ti neutekl . . . jsi sobec, jako všickni mužští . . ."

„Zdeničko, životy lidské závisejí na mé přítomnosti. Poshov málo dní, snad všecko k lepšímu se obrátí, moje srdenko."

Ani neposlouchala, svou dále vedla: „O životy jde? jde také o tvůj . . . povinnost . . . k srncům jsou povinnosti . . . k ženě jich není . . . A kdy by o tvůj život šlo, kdy by tě zabili . . . co na tom, že jsem vdova? . . . Matinka čeká, souží se . . . je stará! O ten život neběží . . . ale o srnce . . ."

„Měj rozum, ponech mi času, vše ti vysvětlím, pochopíš —"

„Jdi mi s očí . . ."

Vida, že vše je marno, že jí neupokojí, pokrčil ramenoma a šel; ona pak ve křesle svém dále plakala a se svíjela.

Zavítaly nelad a hořkost do myslivny Pürstlinské; mladá paní všecka se změnila; sama ve svém pokoji trávila čas, ničeho se netkla, zůstavujíc staré Nany všecku péči o domácnost. Revírník byl klidný jako vždy; chodil po svém zaměstnání, obcházel revír pilněji než jindy, pracoval, čeho třeba. Slova zlého manželce neřekl, žádná výčitka, žádná žaloba přes jeho rty nepřešla; doufal, že časem sama nahledne, jak

mu křivdí. Omlouval ji u sebe: je slabá žena, těšila se na matku, v poslední chvíli radost se jí niveč obrátila.

Čtrnáct dní tak uběhlo; v revíru se nic nového neudálo, žádný pytlák ani skotokrad se neukázal.

Svijanský, jehož svár v manželství jeho chefa o klidné večery připravoval, utíkal z domu, kdy jen mohl; nebylo divu, bylo tam k nevypsání trapno, bylo bolestno dívati se na ty lidi. Chef nemluvil slova, ale trpký bol duše zrcadlil se na zakaboněném jeho čele; zdálo se příručímu, že počet bílých nitek v jeho tmavé bradě se ztrojnásobil. Mladá paní chodila jako stín, oči uplakané, a přece vzdor na bílém čílku, vzdor tuhý, nepodajný. Kde hledati útěchy, neli u Katy? Ba, do Mádru šel dvakrát, aby se pobavil u tří sluk. Vrátil se s duší hnusem a ošklivostí naplněnou, ale šel zase; Bártovec a jeho družina aspoň se nemračili.

Jednoho večera vrátil se revírník z obchůzky všecek utrmácen. Zasedl za stůl, Nany postavila před něho pětkrát ohřátý oběd.

„Kde je paní?“ tázal se.

„Šla do lesa, směrem k Podroklanské myslivně; už před hodinou odešla.“

Revírník něco málo pojedl, pak se sebral a dal se naznačeným směrem. Nehledal dlouho; našel ji blíž kraje lesa sedící na šedém, měkkým mechem dopola porostlém kameni. Viděla ho z daleka, an přicházel; nevstala, nehnula sebou.

Předstoupil před ni. „Zdeničko!“ děl a hlas jeho zněl pevně a odhodlaně, tak že zrak její bezděky na rtech jeho utkvěl. „Zdeničko, třeba učiniti konec tomu životu; prosím, abys mne vyslechla. Chybil jsem a za chybu svou pykám, je to spravedlivo; poutaje tě k osudu svému, měl jsem uvážiti, že pro tuto samotu zrozena nejsi. Těžce nesu, že se nudíš, že se ti stýská; nicméně tolik klidné rozvahy jsem ti přisuzoval, abys nahledla, že jen z příčin velevážných odložil jsem odjezd náš. Že v prvém návalu rozmrzení nad sklamanou nadějí jsi se pohněvala, nijak tobě ve zlé nevykládám, věda dobře, že ženy srdcem myslí; trpělivě čekal jsem tedy dvě neděle, doufaje, že přece přijdeš ku poznání toho, co mi káže moje povinnost. Dvě neděle jsem čekal, a ty podnes pláčeš a vzdoruješ. Rozhodl jsem se tedy učiniti konec tomuto trapnému žití a ustanovil jsem se nezvratně na tom, že zítra odejdeš . . .“

Pohledla naň, slzy vytryskly jí z modrých očí, na čele však usadil se stín neústupného vzdoru. „Vyháníš mě? . . . Dobře tak — daleko to došlo! . . .“

On řekl měkce: „Nevyháním tě. Půjdu s tebou do Kvildy, pojedeme spolu do Vimberka; já se pak vrátím, a ty pojedeš sama do Budějovic.“

„Nepotřebuji tvého průvodu,“ pravila, „půjdu sama — v revíru by se mohlo něco přihoditi, a ty bys mi dával vinu.“

„Dobře, stane se podle tvé vůle, půjdeš sama.“

Dala se do hořkého, usedavého pláče. On ji nechal, teprve po hodné chvíli řekl: „Pojď nyní domů, Zdeničko; den se chýlí a večerní

chlad je u nás nebezpečný; jsi lehounce oděna. Třeba též, abys své věci do pořádku uvedla.“

„Ztracený je můj život, to tam je moje mládí,“ úpěla ona srdcelomně, „ach, matičko moje, čím jsem se provinila, že tak jsem trestána!“

Nehybný byl i nadál jeho obličej, neviděla žádného soucitu ve tvrdých jeho rysech; klid jeho právě nejvíce ji dráždil.

„Trestáš se sama, Zdeničko,“ pravil. „Dobře víš, jak velice tě miluji a vždy milovati budu onou láskou zralého muže, která s celým jeho životem srostla, třeba nejevila se v blouznivých výbuších vášně. Jednoho však zapomenouti nesmíš: hlavou jsem *já* a tys mi povinna poslušenstvím. Nic nezvrátí rozhodnutí mého. Ty nechceš, abych tě doprovodil; dobře, půjdeš sama. Pamatuj si však, že dříve se nevrátíš, až tě zavolám. Dopíšu v té příčině matce tvé a dopodrobna všecko vysvětlím.“

„Však já ti nepřijdu,“ namítala vzdorně. „Pamatuj si, žes mě vyhnal.“

Pokrčil ramenoma, poobrátil se: „Pojď, Zdeničko!“

„Jdi sám, přijdu za tebou; či myslíš, že ti uteku?“

„Nemyslím; ty však pojď se mnou, poněvadž se nesluší, abychom světu roztržku svou na odiv stavěli.“

„Světu!“ prohodila trpce; „jako by tu byl svět!“

„Svět je všude, a dřevaři jsou také lidé; však jsi to sama nahlížela, když jsi ubohého Matýska v posledních jeho hodinách ošetřovala.“

Neodmlouvala déle; vstala tiše a šla podle něho. Rozkošný večer pln rajského klidu. Kolem nich stín a světlo se střídaly, vřes kvetl i tisíceré trávy s rozčeřenými, u večerním větříku houpajícími se klásky na dlouhých stoncích. Bim, bam! bim, bam! zněly zvonce na blízku i v dáli měkkými akkordy. Vůně vůkol i tajemný šelest ve větvích stromů, vzduch vlažný a svěží zároveň.

Druhého dne časně zrána odcházela Zdenička v průvodu dvou dřevorubců a jedné ženy. Nany přiskočila a plačíc líbala jí ruce. Přistoupil manžel: „Zdeničko, promluv jediné slovo, a půjdu s tebou — domluvíme se. Vždyť tě miluji, jsi mé jediné blaho . . . Navštívíš matičku, vrátíš se . . . Zdeničko, nechoď tak . . .“

Odvrátila se hrdě: „Proč tak mluvíš? Včera jsi mě vyháněl . . . S Bohem!“

„Nuže, staň se vůle tvá!“

Šla. Než zabočila za roh, ještě jednou se ohledla. Na prahu stála stará Nany, zástěrou oči si utírajíc. Namanul se odněkud Svijanský, přistoupil k paní, chtě se rozloučiti. „Buďte tu zdráv,“ řekla podávajíc mu ruku, „sotva se už shledáme.“

„Ba shledáme, milostivá paní; bouře se přežene.“

Díval se za ní, viděl, jak větrem vál modrý závoj, až ona i průvod její zmizel v houštině podle pěšiny vedoucí k Vogelsteinské nádržce. Vzpomněl sobě, jak on se tudy ubíral s Katy málo dní po svém příchodu do těchto končin. Jak od té doby všecko se změnilo! . .

Krásné bylo jitro; tu a tam bílý kouř z lesa vystupoval, než ranní mlhy všude se trhaly a modrý blankyt počínal se za nimi jeviti:

ale země byla syrá pro přehojnou rosu. Ubohá panička! pomyslil si; jak zvlhnou jí nožky . . . Vzpomněl na děsný močál Vogelsteinský, kterým projíti jí bude přes slizké klacky na příč položené. Zda jednal dobře pan revírník, nechávaje ji samu odcházeti?

Že jeho obavy nebyly bez podstaty, potvrdili dřevorubci, když se večer vrátili a drastickým svým spůsobem vypravovali, jak zle se vedlo mladé paní při přechodu močálu, jak přes Vltavu musili ji přenesti, jak přibyla do Kvildy všecka utrmácena. Tam prý jen se přezula, něco málo pojedla a ihned v najatém povoze do Vimberka odjela.

Revírník poslouchaje to, dlouhým, pádným krokem po světnici se procházel, slova nemluvě. Pak se zavřel do ložnice a skoro celou noc probděl; stará Nany vypravovala, že prý psal, že slyšela, jak škrabalo péro po papíře.

Měla pravdu Nany: revírník psal obšírnou žádost přímo na knížete, aby jinam ho přeložil. Můžeme laskavým čtenářům ihned prozraditi, že žádosti té vyhověno nebylo z toho důvodu, že prý revírníci bezdětní musejí vytrvati na takových samotách, že prý Kořán přec nemůže žádati, aby místo vyměniti mohl s otcem četné rodiny.

Téhož dne měl hajný v lese podivné dobrodružství, o němž ovšem teprve mnohem později se zmínil.

Pod Malým Špicberkem rozkládá se močál menších rozměrů, jemuž říkají Stangenfilz; přechází v dosti rovnou pláň, která se táhne ustavičně podle hranic polokruhem až k úpatí Luzného. Na bavorské straně pak sklání se půda dosti příkře a všecky svahy jsou podnes hustým vysokým lesem, z velké části míchaným porostlé, kdežto česká strana vykazuje jen málo lesa, za to divoké houštiny, bujnou, vysokou trávu, místy černou, rašelinatou půdu, klečí porostlou. Zde bývalo druhdy mnoho srnců, kteří tu hojnou mívali pastvu; sem i mířily výlety bavorských pánů pytláků, a území kol „modrého sloupu,“ označujícího hranici obou států blíž cesty do bavorské Šenavy vedoucí, bývalo nejednou jevištěm krvavých srážek. Vavruch byl by o leckteré mohl povídati, ale Vavruch o bývalých svých výpravách nerad mluvil.

Od té doby, co pytláci a skotokradové opět se byli ukázali, docházel často k modrému sloupu, zejmena v hodinách ranních a večerních, kdy zvěř z houští vychází, aby se popásla. Plížíval se ven z pokraje Špicberského lesa a jsa ze všech stran kryt, chodil na číhanou, užívaje vší možné lsti, aby sám překvapen nebyl. Znal místa, odkud mohl přehlednouti velikou část planiny; bystrému oku jeho nic neušlo. Co den viděl své srnce, kteří klidně se pásli, nikým nejsouce vyrušováni, onoho dne právě tak málo jako jindy. Už silně se přitmívalo, a nikde nic, velebný klid, nekonečné ticho . . . bim bam! bim bam! v dáli zvony. Ale hajnému nechtělo se odejíti. Vyšel měsíc nad Luzným, rozlil se stříbrný jeho svit po všem kraji. Vavruch znal spády pytláků, on dobře věděl, že takové jasné noci nejvíce se jim zamlouvají. Počká. Za sebou měl močál, kterým vedla stezička jen jemu známá; tou se dostane do vysokého lesa na svahu Špicberka. Před ním asi na sto kroků pásly se čtyři kusy, klidně, bez nejmenšího tušení, že někdo pohyby jejich pozoruje. Tráva po prsa vysoká, všecka porosená vlnila se lehounce a leskla se jako postříbřená; vítr vál od

jihu. Kdy by odtamtud někdo přicházel, musela ho zvěř zvětřiti a zajisté by byla jevila nepokoj.

Vavruch byl trpěliv jako Indián; vydržel na číhané třeba celou noc. Jasný, čistý byl vzduch — pozdálí z Bavor dorážel k němu zvuk zvonců, rozeznal ho dobře od podobných zvuků, které přicházely od českého stáda, pasoucího se kdesi na sever od něho pod Plattenhausenem, mnohem blíže nežli bavorské, za to však jižní vítr je tlumil.

Čekal a čekal. Mohlo býti jedenáct hodin. Srnci přestali se pásti a pomalu ubírali se nedaleko jeho stanoviště směrem k Špicberku. Viděl je zcela jasně, neušel ho ani jediný pohyb. Zmizeli konečně. Půjde též; vyspí se drobet, v ranním šeru zase tu bude. Sebral se, přehodil pušku a kradl se na severní stranu, kde černala se kleč, vyrůstající z močálu. Neurazil ani dvacet kroků, v tom tu právě před ním, deset kroků od něho, vysoká postava s pažbou na tvář přiloženou, mířící na něho. Byl obelstěn, žádná pochyba. Bezděky ruka jeho sáhla po ručnici.

„Ani krok! ani muk!" zvolal protivník jeho dušeným hlasem, „hnešli se, je po tobě."

Vavruch stanul. Měsíc plnou září polil postavu i tvář toho člověka.

„Luizl! co chceš? Jsem v tvé moci — střel! Bůh mě tobě vydal."

„Nechci ti ublížit; slyš, co ti řeknu. Dej mi svou dceru — a konec nepřátelství; zabil jsi mého otce — dej mi Katy, a bude mezi námi smír na věčné časy."

„Jsi zloděj a pytlák. Zastřelit mě můžeš, ale zlodějovi a pytlákovi dcery nedám."

„Poslechni, hajný — byl jsem při tom, jak ukradli voly na Gayerrucku a jak střelili srnce na Plattenhausenu, ale já jsem pachatelem nebyl . . . Dej mi dceru, slib mi ji, a já ti pachatele povím."

Co Luizl takto mluvil, neodložil pušky od tváře, ustavičně na hajného mířil. Ten stál jako sloup, palčivé své hledy upíraje na nápadníka, který tak zvláštním způsobem o dceřinu ruku se ucházel. Kdo poví, jaké city vřely v jeho nitru?

„Teda mou dceru chceš?" pravil hlasem poněkud se chvějícím — „a nedámli ti ji?"

„Jsi jejím pánem, dělej jak chceš," vece Bavorák, nepouštěje ručnice; „nehrozím ti, aniž ti co udělám. Ale znám tě, kdy bych jinak k tobě přistoupil, zastřelil bys mě. Nu, dáš mi dceru? Mám 25 jiter polí a osm kusů dobytka . . . zle se jí nepovede, na věno nehledím."

„Spusť pušku."

„Abys mne skolil?"

„Nechoď s puškou do revíru."

„O to se nejedná — já přišel se tě ptát, pytlačit jsem nepřišel. Odpověz na mou otázku!"

„Pro mne, já nebráním. Ucházej se o přízeň u holky, domluv se s ní; chceli tě, pro mne? Ale pochybuji, že tě bude chtít."

„Já ti rozumím! má jiného, však ho znám, zelenáče. Myslíš, že ten si ji vezme?"

„Co je ti do toho — vezme, nevezme. Ať si Katy dělá, co chce, je to její věc."

„Tedy nebráníš?"

„Nebráním."

„A přijduli k vám?"

„Přijdešli bez pušky, přijď si — nestane se ti ničeho."

„Dobře, přijdu!"

„Povídám ti však: měj se na pozoru před druhým; nevím, nezatopíli ti."

„Toť má starost. Teď, holenku, táhni, a buď tak laskav, hezky tak, abych tě viděl na dvě stě kroků. Dotknešli se pažby, nebo odchýlíšli se s cesty, zastřelím tě, jako ty jsi zastřelil mého otce. Já ti nevěřím, jsi Čech."

„Ty jsi dnes vyhrál. To ti povídám, dopadnuli tě v revíru s puškou, pošlu tě za tátou; mně strachu nenaženeš."

„Dobře, dobře."

„Ještě slovo, kdo krade skot?"

„Dceru jsi mi neslíbil, nepovím ti vše. Ale tolik ti říkám: mějte se tu na pozoru. Až dostanu tvou dceru, povídám ti, konec bude výpravám."

Hajný nastoupil zpáteční pochod; ustupoval jako lev, pomalu, tváře protivníku ukazuje, očí s něho nespouštěje. Ten pořád stál s namířenou puškou, až hajný byl z dostřelu. Pak skokem zmizel v houštině.

Hajný šel domů; co té doby cítil, nikomu nepověděl. o celém tom dobrodružství vůbec slovem se nezmínil; dojista velice ho mrzelo, že ho přelstil jiný ve vlastním revíru, a k tomu Bavorák, syn nenáviděného plemene.

Druhého dne již počal zimničnou činnost. Došel si ke skotákům pasoucím lesní stáda a domlouval jim, aby pilně dávali pozor, že úklady se kují na dobytek; s revírníkem pak promluvil následovně: „Pane revírníku — je to banda zlodějská . . . mizerné věci strojí ta sběř, na kterou by Pánbůh síru a smolu měl seslati. Já to vím! . . . Na dobytek půjdou."

„A jak že to víte?"

„Inu, vím, pane revírníku! Stopy jsou v lese . . . co by jiného chtěli? . . . Kdy by pan revírník dovolil, oč že by přestali chodit."

„Zase mi začínáte? Člověče, nemáte svědomí? pomyslete, lidský život!"

„Pan revírník uvidí; o jeho život jde také. Myslí pan revírník, že jeho budou šetřit? . . . pan revírník je nezná, bandu lotrovskou; povídám to proto, aby jednou pan revírník neřekl, že jsem ho nevaroval."

„Dost o tom; již jsem vám v té příčině mínění svoje řekl; nikdy ho nezměním."

Hajný se zamračil a slova více neřekl.

Příručího Vavruch snáze k svým náhledům obrátil. „Mějte se na pozoru," řekl mu, „na vás mají spadeno jako na mne, běží vám o život. Pan revírník nechce, abychom je . . ." — máchnul významně rukou — „Já vám povídám, pane Svijanský, buď my, buď oni. Se-

známíte se s nimi brzy, buďte připraven. Řekněte panu revírníkovi, že nebudete chodit sám — také vám neradím. Chlapi by vás přelstili a přepadli jen což... My musíme si pomoci sami; či jste tu již viděl četníka? Já viděl všeho všudy, co tu jsem, dva, a ti šli po cestě. Přijdou teprve, až dobytek bude ukraden a snad někdo zabit, Potom zase odejdou."

Příručí, co tu byl, neslyšel tak dlouhé řeči z úst Vavruchových; tato nenadálá výmluvnost musila míti vážné příčiny; bylo mu jaksi nevolno a více ještě, když Vavruch dodal: „Zvláště v noci se mějte na pozoru, pane příručí, ani u samé myslivny nejste životem bezpečen — máte nepřítele."

Jak by si byl Svijanský nevzpomněl na noční své setkání s neznámým nápadníkem Katiným? Cítil dobře, nač hajný naráží, nevidělo se mu však pouštěti se do výkladů. Prohodil pouze: „Nestarejte se, však se ubráním." Ale v duši mu to vřelo; byl odhodlán užiti zbraně, kdy by opět se měl setkati s tím člověkem.

Tři dni uplynuly, nic nového po šírém revíru. Čtvrtého dne ráno, když celý lesnický personál už do revíru na obchůzku se odebral, když i dřevorubci odešli po své práci, pokud bez toho v lese nenocovali, šla Katy s nůší na zádech pro stelivo. Zabočila do lesa, postavila nůši a hrabala.

Tu, kde se vzal tu se vzal, stanul před ní člověk. Pěkný mladý muž, silou kypící, modrých očí, silných hnědých knírů; oděn byl v kroj bavorských zálesáků: tmavomodrý kabátec, hodně krátký, černé, kožené spodky do bot, na hlavě kulatý černý klobouk se širokou stuhou, jejíž dva konce v týle větrem vály.

Přistoupil k ní; nic zjevu statnému nevadilo, že maličko na levou nohu napadával. Ona zočivši ho ustala v práci, podepřela se o hrábě, změřila si ho. Usmál se; bílé zuby zaleskly se pod hustým knírem.

„Znáš mě přece, děvče?"

„Proč bych neznala? Jsi Zwiehofler Luizl. Co mi chceš?"

„Nepověděl ti táta?"

„Co by pověděl — o Bavorácích nemluví..."

„Tedy já ti povím. Podívej se na mne... o mne se tam trhají, holku s pěti tisíci bych dostal. Nechci jí, ani jiné, protože se mi líbíš ty."

„Jdi k čertu a vezmi si tu s pěti tisíci."

„Katy, mám tě upřímně rád, tak upřímně, že vyslovit nemohu. Viděl jsem tě dvakrát, ani o tom nevíš; na rukou tě budu nosit, třebas groše neměla."

„Již jsem ti řekla, kam máš jít — já tě nechci."

„Mám 25 jiter polí a luk, pěknou usedlost."

„Co je mi po tvé usedlosti! Táhni, odkud jsi přišel, do své proklaté země, kterou..."

„Katy... prodám třeba, jestli se ti země nelíbí, jestli bys nechtěla žíti v Bavořích... ptej se, jsem zachovalý člověk a kuřeti neublížím."

„Proč mi to povídáš?... je to marné, já tě nechci."

„Slyš, holka, ten zelenáč tě nechá, ty pro něj nejsi, ten potřebuje paní.“

Katy pustila hrábě, které padly na zemi a třeskly do kamene. Podepřela si ruce v boky, přeměřila mluvčího od hlavy k patě: „Abys věděl, kdy by mě stokrát nechal, je mi milejší než ty, otrapo takový. Jdi mi ke všem čertům, sice budu křičet, a uhlidáš, jak výlet tvůj skončí.“

Mladý muž zbledl: „Tak mne odbýváš?“ řekl, „to je za mou poctivou vůli! Víšli pak, že tvůj otec zastřelil mého v lese pro ničemného srnce — a já jsem tvého měl v těchhle rukou — spustit kohoutek, a nebylo ho více . . .“

Katy se naň podívala s nevýslovným opovržením: „Ty žes otce mého měl v rukou, ty? Bídný chvastale, mně jinou zpívej!“ — a následovalo celé klasobraní nejtučnějších nadávek, jakých toliko mluva našich zálesáků schopna jest; ba, hrábě pozvedla, napřáhla, zamávla. On mlčky ustoupil, v houštinách zmizel.

Katy hrabala mech a opadlé listí bukové, jako by nic se nebylo stalo. Naplnila nůši, na záda ji naložila a odešla.

C, c, ti, ti, zašveholilo ptáče ve smrčinách, zašveholilo, křidelkoma zatřepalo . . . fr, fr . . . maličké ptáče zlatohlávče. V dáli s třeskotem zarachotilo padající dřevo . . . bim bam, bim bam zněly zvonce.

Pětkrát ještě toho jitra Katy se vrátila s nůší svou na tože místo.

Večer shledavši se jako obyčejně s milencem svým, vše mu vypravovala. On pak na to: „Jak se opovažuje! Sprosťák takový, běda mu, dostihnuli ho!“ A ona: „Nech ho na pokoji, však se sama ubráním. Nechci ho, na tom je dost; tebe jediného mám ráda, tys můj.“ Objala šíji jeho, přivinula se k němu a doložila potichu: „A já — což nejsem tvoje?“

Když potom šel domů, vířilo se mu v hlavě. „Jsme svoji,“ to bylo u Katy jisté a svaté. Co počne on? Zanechá jí? Sprostý bavorský pytlák poctivě nabízel jí ruku svou, nehledě k němu. Hloupá holka, proč nebrala? Což pak on si ji vzíti může, i kdy by postavení jeho dovolovalo? — Vždyť je sprostá, děsně nevzdělaná! Hloupá, stokrát hloupá! Ta tam byla v té chvíli jeho řevnivost, ani nepomyslil více, že by s Bavorákem se o ni rval. Co řeknou jeho rodiče? jeho přátelé tam daleko za lesy, v žirném Lounském kraji?

A co řekne pan revírník? Jak měl pravdu, dávaje mu výstrahy! Že neuposlechl! že byl takový slaboch! Když Katy měla pletky s tím hrabátkem, tehdy byl ještě čas, a on hlupák zase se k ní vrátil!

Avšak je šťasten revírník svojí volbou? Taková milá panička, tak hezounká — a konec? Polo ji vyhnal, polo mu utekla! Byly doby, kde záviděl svému chefu ženušky — teď kdo ví, zdali chef jemu nezáviděl Katy . . . Což pak taková bytost z jiného ovzduší se hodí do těchto končin? Škoda, že chef jeho jinak je tak rozvážný . . .

Celou noc nespal, v nevýslovném rozčilení po lůžku svém se povaloval; proklínal osud svůj, který sem ho zavedl . . . Proč zrovna on? Jako by nebylo dost Bártovců, pro něž tyto končiny jsou jako stvořeny!

Bártovec! čím více o něm přemýšlel, tím více přicházel ku poznání, že Bártovec je filosof, který do poměrů životních vpravovati se umí. Poradí se s ním, je sobota; uvidí ho v Mádru, kam večer zamíří. Pustota, sprostota tam, kam jen oko se zadívá — ale žije se, zapomíná se — ta samota tu je k zoufání! . . .

Ráno vstal jako stlučen, hlavu měl pustou, oči ho pálily. Mraky na nebi, mlha vůkol; o Luzném ani památky, i úpatí jeho bylo zahaleno v závoj. Žádný les, žádný zelený palouk — špinavé šedo, mrazný dech, ač bylo v červenci; na vysoké trávě, na křovinách rosy tolik, že stonky i větky k zemi se klonily, na sebe lehly, jako by hnily.

Vyšel z myslivny. V dole u rohu hajnice objevil se Vavruch s puškou přes rameno; zamračený, s hlavou skloněnou jemu vstříc kráčel.

„Hle, tvůj tchán!“ chechtal se opět jizlivý rarach v duši jeho. Hajný přistoupil: „Dnes nebude nic,“ pravil, „dnes chlapi si dají pokoj — leda na stádo že by šli, a to je dnes v Podroklanském revíru; ať se stará pan Malý. Pojďme pod Marberk k ‚Velkému močálu;‘ je tam bavorské stádo; ty bestie jen když mohou přehánět svůj dobytek přes hranici k nám. Včera povídali dřevaři, že se páslo na naší půdě přes čtyři sta kusů.“

Dali se směrem jihovýchodním. Jižní část Pürstlinského revíru tvoří cíp podobající se nepravidelnému trojúhelníku. Na základnici, od západu k východu probíhající, právě v polovici její, leží myslivna sama; vrchol trojúhelníku, od myslivny přímou čarou k jihu, tvoří Luzný, strany pak jeho, úhel při vrcholu uzavírající, jsou jedna i druhá zároveň hranice zemská, tak že kdo stojí na Luzném, vidí na jihu, západě i východě bavorskou půdu; na východě ovšem jest to jen takořka chobot as pět nebo šest kilometrů široký a málo méně do českého území vnikající. Chobot ten vyplněn je strmými horami a hlubokými roklemi — divoká, hrozná krajina až podnes, nikým neobývaná, samý les, samá houština, skalní stráň a příšerný močál. Jednotvárné, šedé hory se tam vypínají, Steinfleck, Fleckstein, Farrenberg, Siebensteinköpfel, a dlouhý, černým lesem porostlý hřbet, řečený Kegelleite. Veliký počet potoků sbírá se z bažin a svahů, hlavní z nich jsou: Velký a Malý Černý potok, pak silný šumný proud, řečený Reschwasser — vesměs poříčí Dunajské.

Končiny tyto mají svou historii; byly od nepaměti útulkem synů lidských, kteří s řádem a zákonem se rozkmotřily; kdo by dostihl koho v tomto labyrintu hor, lesů a roklin, hlubokých trhlin. Mnohý bavorský četník spí tu věčný sen v kyprém vlhkém mechu. Pravé štvanice se tu již odbývaly, při nichž úloha zvěře lesní připadla vzdornému synu horskému, kterému poduškou bývala mechem porostlá skála, přikrývkou nebe samo.

Tu tedy, podle hranice východní, objevili se příručí s hajným. Jak šli směrem k jihu, tu a tam, kde les poněkud se rozstupoval, obsáhlo oko lesní poušť po levé ruce. Tou měrou, jak slunce na nebi vystupovalo, trhaly se mlhy a valily se v šedobílých vlnách shora dolů, kvasící vřavou plníce úzké údoliny. Les, nic než les, kamkoli zrak se obrátil. Hrobové ticho, žádný hlas, kromě zvuku zvonců v dáli i na blízku.

Došli až k úpatí Luzného; nikde nic podezřelého. Vrátili se, odbočivše poněkud od hranice dovnitř revíru. Terrain byl děsný, měkká, bobtavá půda rašelinatá, kleč a houšť. V lese před nimi ozvaly se rány pracujících dřevorubců. Došli až k nim, derouce se houštinou.

„Nu?“ tázal se Vavruch, přeletěv okem vykonanou práci.

„Dnes tu ještě nebyli,“ odvece známý nám starý drvař; „bez pochyby že ještě přijdou.“

„Počkáme tedy.“

„A co budete dělat?“ tázal se stařec.

Vavruch se zamračil. „Co budu dělat?“ vece. „Vezmu dobytek v zástavu a odeženu ho. Je to v pořádku, že ta holota pase na knížecím? Zaplatí pokutu po dvou zlatých za kus . . .“

Starý drvař poškrabal se za ušima. „Jak že jim chcete odehnat dobytek? Je pět skotáků.“

„To bych se podíval!“

Příručí vmísil se do řeči: „Ano, odežene se dobytek té bandě; naši sedláci platí po třech zlatých za kus, a ta holota by pásla zadarmo?“

Dva tři jiní dřevorubci přistoupili. „Hm, hm!“ ozývalo se dokola. Po chvíli ptal se starý: „Poručil tak pan revírník?“

„Co je ti do toho, starý berane?“ zaskuhral hajný.

„Vy byste také už mohl dát pokoj, už jste se s nimi rval dost,“ odtušil mrzutě starý dřevorubec. „Čeho ubude knížeti pánu? Tráva lesní bez toho by shnila.“

„Čeho ubude? troupe starý, čeho ubude, se tážeš? Trávy ubude, a ta patří knížeti, a já hájím majetek jeho, rozumíš?“

„Inu, já se té bandy nezastávám,“ odmlouval starý — „kdy by je horoucí peklo všechny pohltilo i s tou jejich zlodějskou zemí, radostí zatančil bych si na stará kolena; ale o nepřátelství tu běží, které z toho pojde. Víte, hajný, na nás se to nepřátelství také sveze — my jsme tu v lese celý den sami, a toho nebezpečí je tak jako tak dost, ještě potom s nimi na život a na smrt . . . Víte, hajný, děkujeme, máme rodiny . . .“

„Tak jest, tak jest,“ přizvukovali druzí.

Kdy by jedovatý pohled usmrcoval, ani jeden ze dřevařů nebyl by na živě zůstal, takovým okem si je hajný přeměřil. Potom děl česky ku příručímu: „Tak to vidíte! člověk má hájiti, a ti zbabělci takovou vám zpívají . . Pan revírník zrovna tak! Jen pěkně po dobrém, aby ta slota dostala kuráž!“

Šli zase podle hranice k jihu. Pojednou bim, bam! bim, bam! na pravo. „Tu je máte,“ vzkřikl Vavruch, „už jsou v našem. Obejdeme, uvidíme.“

Hajný se neklamal. Pět minut netrvalo, a stáli uprostřed stáda — všude mezi křovím, v bujné vysoké trávě kus vedle kusu, bíle, plavě, hnědě, černě i strakatě se to pestřilo.

„Hahou! hola!“ houknul Vavruch, „čertovo plemeno!“ Třikrát, čtyřikrát zahouknul. Konečně se objevil jakýs obstárlý muž, polo v kůži, polo v šerku oděný, samá záplata, samá díra, kudy nahota prozírala;

zvětralý, vráskami hluboce prorytý obličej zašedlým strništěm porostlý. Hajný ho po svém přivítal, hrozil zastřelením, přece však se neodvážil odehnati mu dobytek. Bavorák zahnal stádo zpět přes hranici.

X.

Málo dní po této výpravě proti skotákům bavorským dostavil se do Pürstlinské myslivny starý náš známý, Podroklanský lesní Malý. Přišel už o sedmé ranní, všecek promočen, zablácen, udýchán, neboť pršelo, jen se lilo. Uvítala ho Nany.

„Pan fořt doma?“ tázal se krátce.

„Ba je doma, pane Malý,“ odpověděla, „ba je doma náš milostpán. Kdo pak by dnes mohl do lesa! Ježíši můj drahý, taková pohoda v červenci! Tři dni už prší, ani na chvilku nepřestalo — a sníh se sypal včera, neviděl pan fořt?“

Malý nedbaje dalších výkladů stařeniných, jichž obšírnost od jakživa se mu protivovala, vstoupil do jizby v přízemí; Kořán, který po hlase už ho byl poznal, přicházel mu vstříc i podával mu obě ruce.

„Vítám tě, starý příteli,“ pravil srdečně, „co mi neseš? V takové hrůze jsi se vypravil . . .“

„Také vidíš, jak vypadám,“ vece Malý, utíraje si modrým šátkem vodu s obličeje a s knírů; „je to stakraholtský život! Už včera jsem chtěl přijíti, ale to ti byla u nás nepohoda, soudný den! Sníh se sypal jako v prosinci. Ale dovol, abych se vyzul v kuchyni, zanesl bych ti do světnice půl Plattenhausenského močálu.“ A nedbaje ujišťování Kořánova, že neškodí, zašel do kuchyně, provázen domácím pánem, a zbavil se tam těžkých svých bot. Nany přinesla mu jakési trepky o dřevěných podešvech, které klapaly jako selské nejšle. „Ty,“ — obrátil se Malý k děvečce — „namaž mi boty lojem, ale pořádně;“ pak podávaje Kořánovi ruku: „Pojď, ať ti povím — prožluklá trampota.“

„Přineste dvě láhve piva, Nany,“ řekl Kořán, „či bys raději kávu?“

„Ne, ne, žádnou kávu — jen pivo, a mášli, nějakou Prachatickou, žaludek se svírá.“

Nany šla do špíže, nepřestávajíc rukama lomiti a naříkati: „Bože, Bože . . . konec světa! Chudák, ten pan Malý . . . a náš pán taky chudák! Bohorodičko, kdo by to byl řekl?“

Oba revírníci usadili se zatím v jídelně. „Příteli,“ vece Malý, „nezoufej . . . slyšel jsem všecko — bude zase dobře — nediv se — hm, proklatý život!“

„Kdo ti řekl —?“

„Kdo řekl — dřevaři řekli.“

„A co řekli?“

„Inu, hm, že ti utekla. Škoda — taková hezká panička a taková hodná . . . Ta moje škemra má v tom svůj podíl. Však jsem jí to řekl, a pořádně, že jí tenkrát takovou tíž na srdce uvalila. Nemá to rozumu, ty ženské, ani nejhodnější ho nemá! K zbláznění!“ Kořán upřel zraky své na mluvčího, bolestně, vážně; ten v nich četl výčitku,

a nemoha snésti pohledu toho, sklopil oči: „Inu odpusť, že jsem se snad dotkl . . . hloupě žvanil . . . už jsem takový pitomec neotesaný . . . ale tak mi tě bylo líto, můj zlatý Emile — a řekl jsem si: Franto, půjdeš ho potěšit a řekneš mu, aby — čerta — je to sakramentské!“ Chudák nemohl dále a šňupl si třikrát.

Zatím Nany přinesla jalovcovou, pivo a sklínky; postavila na stůl a počala zase dlouhou řeč, která by snad do večera byla potrvala, kdy by Kořán jí nebyl naznačil, že bude mluviti s Malým důvěrně, aby šla zatím do kuchyně připravit něco k snědku.

Konvenience jest velká věc, ani v Pürstlinském světě se člověk bez ní neobejde a třeba jí přinášeti tu a tam oběť; i muž tak vážný, nepravdy neschopný, jakovým byl revírník Kořán, nahlížel, že v případu tomto nelze říci všecko. „Příteli,“ pravil, „lesní policie trochu nadsazuje. Zdenička, abych pravého slova užil, neutekla. Nuda na ni padla, není divu; odešla na nějaký čas k matce do Budějovic; dá Bůh, že se brzo vrátí.“

„Nu, vždyť jsem si to myslil,“ odtušil Malý, „ale to máš ty chlapy! Dře se to až běda, člověk by řekl, že aspoň hubám dají pokoj. Vinna je ta baba Nany — ta to řekla Jakoben-Wenzlové v samém pláči, Jakoben-Wenzlová svému usmolenému manželovi a pan manžel kde kterému kollegovi v lese, až se to dostalo i k těm našim na Podroklaní.“ Kořán se nuceně usmíval. Malý si nalil sklínku a vypil ji douškem, řka: „Ať žije tvá panička!“ Pak slova více nepromluvil v příčině té. Poškrabal se za ušima, pošoupl sebou, nalil si ještě sklínku a počal znova:

„Kamaráde, jdu ještě s jinou. Prosím tě, buď mi radou a pomocí. Předevčírem zas ukradli jalovici, čert aby je vzal. Je to banda Klingenbrunnská. Přiběhne ti skoták, a křik a pláč, že konečně ještě na Rehberku řeknou, že se s tou bandou spuntoval, abych prý mu pomohl, že oni to nemohou upást. Já řku: mám pást s vámi? Je to taky pravda, co je nám do dobytka, když se to tak vezme. A k tomu jsem já sám, nemám ani hajného ani mládence. Že ale naříkal a bědoval, bylo mi ho líto a povídám mu: Jdi do lesa k dobytku a dávej pozor, tu máš pistol; střel do nich třeba, přijdouli zas; já zatím půjdu do Mádru respicientovi říci, aby nařídil stráži, by také hlídala. Tak ti tam včera přijdu a k němu, ke Kacafárkovi, však ho znáš, ožralu. Povídám mu to. On pak chlap, hle co řekl: ‚To nejde; stráži do dobytka míchat se nepřísluší, stráž má jiných starostí nazbyt.‘ Já ho na to jen prosil, aby pro případ, že by při obchůzkách něco viděli, nás upozornili; že jiného nemáme, kdo by se nás ujal — četník že přijde jednou za týden; načež on: ‚Na stráž střílejí pašeráci, mají střílet i skotokradové?‘ Vrátil jsem se s nepořízenou. Bylo mi líto, vzpomněl jsem si, že se tam pase také skot onoho sedláka, který mi přišel tehdy na pomoc, když jsem měl tu zlomenou nohu — víš, takové služby se nezapomínají, chudák by byl hnedle zahynul, a co času ztratil! . . . Mluvím s dřevaři, a jeden mi povídal: ‚Vidíme, nevidíme — když vidíme a povíme, na nás se vymstí, zabijou nás, zapálí nám chalupy . . . za tohle nebezpečí nejsme placeni.‘“

„To je u nás právě tak," ozval se Kořán, „onehdy stejnou píseň zazpívali příručímu a hajnému."

„Konec konců jim toho ve zlé vykládati nelze," mluvil Malý; „což na mne stejné myšlenky nelezou? Kamaráde, mně je hůře než tobě. Vy jste už tu v myslivně dva, na pár kroků je Vavruch, kterého se bojí jako čert svěcené vody, a krom toho kolem vás tři, čtyři dřevaři; vy jste tu jako v městě. Ale já jsem sám — moji dřevaři přes léto bydlí v Josefstadtě, půl hodiny daleko."

Malý vida, že Kořán přisvědčuje, spokojeně si šňupl; pak důvěrně se kloně ke Kořánovi přidušeným pokračoval hlasem: „Víš, chodí pytláci. Slyším ránu, jako bych neslyšel . . . to bych si škodil, kdy bych slyšel! Přijdu v lese na místo, kde srnce vyvrhli . . . myslím, že mravenci a havrani ho sežrali . . . Dejme tomu, že bych jinak myslil — zažehnou mi nad hlavou myslivnu, postřílejí mi dobytek, a tak dále . . . no, nemá to být, ale kníže pán má srnců dost a sem jich střílet nechodí, ať si tu a tam nějakého mají! . . . Ale tohle je jiná, s tím dobytkem. Chudák, ten sedlák — pomohl mi, a já bych mu neměl pomoci?" Kořán zase přisvědčil. A Malý pokračoval: „Stádo je tam pořád u nás . . . k vám málo kdy zabrousí . . . pastva pod Gayerruckem ho drží. Chlapi chodí přes kamerální les — vždyť znáš ty houštiny — sami i přes močál se dostanou; ale s ukradeným dobytkem by neprošli, ten by zapadl. Proto když ho uloví, ženou ho vaším revírem, kolem Plattenhansenu, a přecházejí hranici v pravo od tak zvaného Zirklfilzu Já jsem se jich dost nastopoval; je tam po dešti sice mokro a blátivo, nicméně jakás půda pevná, která má podklad, nikoli bezedná kaše."

„Vím, vím," podotkl Kořán.

„Nu, ve vašem revíru to je," pokračoval Malý, „myslil jsem však, žes tam nepřišel. Co bys tam dělal? Les je tam v pravdě vysoký, ale kácet se nemůže; toho bych rád znal, kdo by trámy a jen polena odtamtud dostal — samá příčná rokle. Však jsou i v mém revíru ještě místa, kde jsem nebyl, ač sedím skoro třicet let v Podroklaní. Vidíš tedy, příteli: skotokradové se z výprav svých vracejí tvým revírem, a proto se utíkám k tobě, abys mi pomohl. Střezte tak trochu naznačenou jejich přecházku; buď je chyťte nebo se aspoň na ně podívejte, abyste je poznali; udáme je pak u bavorských úřadů, aby ty jim řemeslo překazily. Prokázal bys mi velikou službu, kdy bys v té příčině mě podporoval — vždyť si musíme vypomáhati navzájem, my sedlákům a sedláci nám."

„Dobře, dobře, starý," vece Kořán, „stane se dle tvé vůle."

„Zaplať Pán Bůh," zvolal Malý, rukou mu potřásaje, „tys hodný člověk, kámen jsi mi sňal se srdce."

Na to přešel hovor na jiné věci. Malý zůstal do večera; pak odešel, nedbaje domluv Kořánových, který jej zval, aby přes noc se pozdržel, ježto déšť se lil neustále. „Víš, brachu," dokládal, „má stará by strachem celou noc nespala — je všecka ne svá od té doby, co ta banda zase obchází."

Kořán doprovodil přítele před dům a díval se za ním, až zmizel v kroužící se mlze. Zadíval se do chmurné dáli, kde v šeru padající

srážky objevovaly se a zase mizely kusy černého lesa a zamodralé kleče; zadíval se do plačících šedobělavých oblak, které mlčky, bez větru na nízké obloze se kupily směrem k východu se hrnouce. I jemu bylo u srdce smutno, tak teskno a nevýslovně žalno v té mrtvé hluši, že mu oči zvlhly. Letěly myšlenky a touhy jeho přes valné lesy, o závod s prchajícími mraky, zalétaly k oné, která sluncem i hvězdným svitem mu bývala v samotě jeho, ve mrákotách života. „Proč jsi mi odešla?“ zašeptaly jeho rty — a líce přejel stín trpkého vzdoru. Máchnul rukou, jako by ukázati chtěl na přírodu srdce svírající.

(Pokračování.)

Pozdrav lesům.

Z nové knihy básní „Poli a lesy“

od

Ant. Klášterského.

ozdraveny buďte, staré lesy,
se svým tichem i svých zvuků směsí,
s tím, co ve vás kvete, krouží v let;
se vším, co vám přeletlo kdy čelo,
co tu zpívá, co tu někdy pělo,
a co ani nevysloví ret.

Prvně pluh když ostří v zemi vrazil,
přírody si duše tichý asyl
našla ve vás, bloudíc vaší tmou,
a zde dosud, nechť si větry pádí,
může sníti o svém bujném mládí,
kde jen lesy, lesy hlavy pnou.

S úctou hledím k tmavé vaší tváři
jako v líc, již vráskou zrylo stáří,
život, bolest, mnohý tichý stesk;
co jste zřely dnem i nocí tmavou!
Mnohou bouř jste zarazily hlavou,
mnohý kmen pad, jak jej srazil blesk.

Ale uvnitř — věčně mladá krása!
Pramen zvoní, pták si láskou jásá,
kvete vše, kam paprsk slunce vběh;
v srdci vašem není živlů války,
jen jak cestou kráčím, cítím z dálky,
staré lesy, pokojný váš dech.

V bouřích žití, které jdou a přijdou
v tuhém boji se zlobou a bídou,
dní a roků tvrdou nepřízní,

šťasten je, kdo jako vy, ó lesy,
věčnou zeleň v prsou uzamkne si,
mládí, které kvete, plá i zní.

Lesy, lesy, buďte pozdraveny!
Životem i světem unavený,
kde nám srdce zvolna tuhne v kov,
zniknuv na mžik všednosti a pracím,
k vám, ó lesy, nazpátky se vracím,
pod váš stinný, pohostinný krov!

Zahalte mne zelenou svou clonou,
řasnatou a bohatou a vonnou,
kolem kol a zase měkce tak,
abych zapad ve vás, ve svět jiný,
jako v moři padá do hlubiny
dlouho větrem bičovaný vrak.

Nad mou hlavou, dlouhých tišin plny,
zavřete se klidně jako vlny
s korun svojich hudbou tajemnou;
ať jsem jako květ, jenž ve vás dýše,
skryt a stajen — a co bouří dýše,
aspoň mžik ať letí nade mnou!

Naše jubilejní výstava.

V. Umění lidové.

Uspořádati výstavu českého umění lidového na jubilejní výstavě zemské usneseno teprv čtvrt roku před otevřením výstavy. Jakkoli jednotlivci o uskutečnění výstavy uměleckého průmyslu prostonárodního již dříve se zasazovali, došla z různých příčin zevních teprv v poslední chvíli praktického vtělení myšlenka, aby vedle výtvorů velkého umění, vedle památek pocházejících z nádherných sídel šlechty a vedle pozůstatků a svědků dávného rozkvětu uměleckých řemesel v městech českých, vedle obrazu bohatosti české půdy a pokročilosti jejích vzdělavatelů, vedle dokladů české obratnosti, pracovitosti a umělosti ve všech oborech průmyslu a řemesel na základech moderně světových spočívajících, byl tu též podán obrázek staré svérázné kultury českého lidu selského.

Nemohouce znázorniti poklady hloubky citové a rázovitě vyvinutého života vnitřního, jejž lid náš ve svých písních složil, nemohouce znázorniti zvyky a obyčeje, všechny ty zvláštnosti a zvyklosti s každodenním ruchem i se svátečními chvílemi života rolnického lidu spojené, byli jsme povinni aspoň snésti a v celkový obraz srovnati památky

jeho osobitého citu formového, svědky jeho umělosti a výtvarného nadání, pozůstatky staré, domácí tradice v jádru svém pospolitě slovanské.

Do jisté míry výstava umění lidového je výstavou retrospektivní. Dnes nevypadá selská domácnost tak, jak na výstavě ji vidíme, a těch míst, kde vesnický lid ještě ve svůj starý kroj se odívá, je poskrovnu. Většina předmětů sem snesených je aspoň padesát let stará. Tím památnější jsou tito svědkové dob, kdy rolnický lid byl jediným representantem národa českého, jediným pěstovatelem lahody českého jazyka, bezděčným strážcem slovanské svébytnosti na této nejzápadnější výspě, záplavou cizoty nebezpečně ohrožené.

Nezapíráme, že by tento obraz českého umění lidového byl mohl býti úplnější, bohatší, snad i lépe a soustavněji srovnán, kdy by k sehnání předmětů a uspořádání celku bylo bývalo více času. Ti, kdož v organisaci této výstavy se uvázali, vědí sami nejlépe, čím by bylo lze výstavu ještě doplniti, a leckterá tužba mezi prací vzniklá musela z příčin zevních ostati nesplněna. Posuzovati cenu a význam toho, čeho přece docíleno, nepřísluší nám, kteří osobně v díle tomto jsme byli súčastněni.

Jakkoli se stalo poslední dobou u nás nechvalným zvykem podceňovati a umlčovati práci předchůdcovu, cítíme se povinni zde k tomu poukázati, že by se výstava lidového umění tak, jak jest, sotva byla stala skutkem, kdy by nebylo předchozích snah za stejným cílem se nesoucích. Budiž tu vděčně poukázáno ke sběratelské činnosti paní Náprstkové, jejíž výsledky v českém průmyslovém museu složené nás poučily o součástkách českého kroje a především též o krásném vyšívání prostonárodním, dále k výstavě krojů a výšivek československých, prof. Studničkou před desíti roky na Střeleckém ostrově uspořádané, jakož i k činnosti výboru pro šíření národního vyšívání, jež — především zásluhou prof. Kouly — neskrovnou měrou k popularisování naší národní ornamentiky přispěla. Pokud tektoniky prostonárodní se dotýče, obrácena pozornost zprvu k našim dřevěným stavením, jichž na severu a východu českém nejozdobnější pozůstatky se zachovaly. Bohatý materiál snesl k studiu jejich prof. Alois Jirásek, jenž první slovem poukázal na rázovité odznaky české dřevěné architektury. Na severu, v širším okolí Turnova, již po dlouhou řadu let krajinář Jan Prousek schraňuje do svých map celkové pohledy a přečetné detaily vesnických i městských stavení dřevěných. Jeho studie, ponejvíce ve Světozoru uveřejňované, došly praktického použití v české chalupě. Prouskovou sběratelskou horlivostí a nezištnou láskou k věci byla širší veřejnost též upozorněna na rázovitý malovaný nábytek selský. Nejeden typ českého stavení selského též prof. Koula zachoval ve svých knihách skizzovních a vedle něho snad i jiní, jichž jmena nám v tu chvíli nepřipadají. Činnost tak mnohého tichého pracovníka v tomto oboru teprv při této výstavě naší na jevo vyšla. Svým časem též výtvarný odbor Umělecké Besedy vybízel ke sbírání vyobrazení starých selských stavení českých.

Velkou zásluhu o uskutečnění výstavy lidového umění má architekt Wiehl. Od něho pochází myšlenka, aby na výstavě byla vybudována česká chalupa, a on dovedl též výkonný výbor pro myšlenku tuto získati. Prousek dav mu se vzácnou ochotou k disposici veškery své

studie, vidí tu k novému celku srovnány kopie zdobných součástek stavení, jím na papír zachycených. Zevnějšek roztomilého sroubeného staveníčka stal se Osvětě již předmětem posudku znaleckého. Budiž nám dovoleno hledě na disposici vnitřní opakovati, že Wiehl důmyslně spojil oba účely, jimž „česká chalupa“ sloužiti měla, upraviv jednu místnost s nízkým podvalovým stropem jakožto věrnou kopii české selské světničky, v ostatní části opatřiv takové rozměry a takové osvětlení, aby byla praktickou a účelnou místností výstavní. Česká chalupa není věrnou kopií skupiny budov, z nichž severočeské hospodářství se skládá, není jí a nechtěla jí býti zrovna tak, jako nebyly úplnými kopiemi různé domy a domky v předloňské výstavě Pařížské, seřaděné v tak zvanou Historie de l'habitation humaine. Ostatně pocházejí jednotlivé části — štíty, pavlače, vrata, plot atd. — z různých stavení, a každá výtka tím směrem chalupě učiněná postrádá věcného podkladu. Chalupa není dílem theoretika, ale umělce, nezapírá volně uměleckého rázu též ve svém uspořádání vnitřním.

Vědělo se ovšem hned z předu, že místnosti v chalupě nejsou ani dostatečné ani zcela vhodné, aby všechny předměty, obraz lidového umění podávající, mohly tu býti vystaveny. Bylo nutno, aby zejmena výšivkám byla vykázána prostora jasně osvětlená a pohodlně přístupná. Tak octla se tato část výstavy na severní galerii velkého průmyslového paláce, a brzy okázalo se, že rámce s výšivkami a četnými výkresy a fotografiemi — typů lidových, budov, nábytku atd. — zaberou i dlouhé stěny úzkých galerií podélných.

Nejprve doprovodíme čtenáře Osvěty do chalupy. Překročíme práh, na němž zatlučeny podkůvky předkem dovnitř, aby štěstí do stavení vcházelo a nikdy nevycházelo. Jsme v síni cihlami vydlážděné, „v domě,“ jak říkají na Plzeňsku a Domažlicku. Strop její je složen z kulatých stropnic. Zde je uloženo různé nářadí domácí: zdobné výrobky bednářské: konve, dížka, vanička, dřez, v měkkém dřevě vykládané stylisovanými kvítky z dříví tvrdého, slaměná díž, ošatky, opálky, také dva srpy jsou tu zabodnuty, nalezneme tu starodávný loučník vysoký jako kandelábr, při němž asi mnoho lnu bylo vypředeno, sta povídek vypovídáno, mnoho písní vyzpíváno, i neméně ctihodný stářím vozík a kočárek z dob, kdy na otevřeném ohništi se vařívalo. Visí tu na stěně náčiní na jezdeckého koně, rázovitě vyzdobené svítivým pobitím. Patřilo k výstroji mládence na svatbu jedoucího a nescházejí k němu ani bambitky, z nichž bujná chasa střílela, dodávajíc svatebnímu průvodu junácké romantiky, jež připomínala jihoslovanské únosy nevěst.

Nízkými dveřmi vstupujeme do „světnice rychtářské,“ kterouž městské museum Jindřichohradecké zaříditi se nabídlo. Veškery předměty zde v celek sestavené jsou museem opatřeny, a také úprava místností, jakož i ustrojení tří figurin je zásluhou musejního kustoda p. Lega a jeho choti. Neschází tu nic, co je charakteristického pro starou světnici selskou. Ni pec ze zelených kachlí s kamnovcem či měděncem a s troubou — zde dřevěným záklopem opatřenou, — ni lavice kolem ní, ni bidlo nad ní, ni posada se slepicí pod ní, ni rozházené pomalované hračky, jež tam zanechaly děti, když svit sluníčka je vylákal z teplého útulku a milého zákoutí na peci, ni mísník temně natřený, ni ozdobná písmena tříkrálová na trámci nade dveřmi, ni stůl

v rohu s trnožemi a holubička nad ním a řada na skle malovaných obrázků pod stropem pověšených, ni svaté písmo na almárce v koutě položené. Je tu kredence selská, — sudeň říkají tomu na Domažlicku, jadrné slovo dobře slovanského zvuku, jež by rozšíření zasloužilo, — a v ní nádobí, toufarové talíře hrubě květované, na Blatech vyráběné, hliněné polévané mísy, hrnce a džbány, z nichž některé i tvarem i ornamentem i technikou jsou nemálo zajímavé, mezi nimi zvláště ony mísy, kde ornament do modré glasury je vyškrabán, tak že šeď hlíny vyniká. Sudeň, almara, almárka rohová, jakož i postel, kolébka a truhla jsou pomalovány se základním tónem temným. Není to nejlepší, nejvkusnější malovaný nábytek, jenž nám pro výstavu byl zapůjčen. Postel je zastřena koutní plachtou, věrně podle spůsobu, jímž před lety lože šestinedělky bylo zastíráno, na posteli nalezneme i modré květované plátěné cejchy, jež byly snad všude v Čechách v užívání, nežli zobecněl pruhovaný kanafas. Že v rychtářské světnici neschází právo na zdi pověsené, rozumí se samo sebou. Za zrcadélkem nad truhlou jsou zastrčena akta, na bidle u peci suší se dlouhá přadena lnu, je zde kolovrat i vysoký přeslen pěkně vyřezávaný a malovaný. Na žádnou drobotinu pro úpravu staré světnice selské charakteristickou nebylo zapomenuto, ani na lžičník, ani na kropenku a křesadlo, jichž místo u dveří bývalo, ani na proutky kočiček, ani na věneček od Božího těla, ani na hodiny s těžkým závažím.

Tři figuriny v kroji z okolí Jindřichohradeckého oživují světničku, jejíž okenka na zahrádku vedoucí jsou ozdobena několika kořenáči, v nichž pučí rozmarina, všeliké kvítí pro potěšení a mořská cibule, která je dobrá na rány. Figuriny v české chalupě, zobrazující jednotlivé typy krojové, jsou pracovány sochařem Antonínem Poppem na základě fotografií z Domažlicka a Blat. Ohledy na náklad s pořízením kolikera typů spojený nedovolily, aby ke každému kroji byla vymodelována jiná hlava typická. I tak liší se však naše figuriny, jsouce zároveň omalovány spůsobem co nejvíce nelíčené pravdě odpovídajícím, výhodně od toporných panen s voskovými maskami růžových lící, jež obyčejně na výstavách v národní kroje oděny vídáme. Popp provedl tu řadu výrazných hlav, jež by přiměřeně upraveny, na spůsob terrakot kolorovány byly znamenitě originální výzdobou bytu. Také páže a ruce jsou dle přírody v různých případných pósách věrně provedeny.

Stařec, po domácku jsa z kabátu vysvlečen, stojí tu v červené vestě s cínovými knoflíčky a v světlých koženkách, na hlavě maje vysokou tchořovici s mašličkami po straně. Košile je na límci a na náramcích vyšívána růžicovými motivky na jihu tak oblíbenými. Dlouhý zelený kabát, šosák — jinde též courák zvaný — je přehozen přes židlici. Pro kroj starších žen je v Jindřichohradecku, jakož i dále v celých Blatech až do Táborska charakteristická velká plena bílá, bohatě a pestře vyšívaná. Do ní halí se při každé slavnostnější vycházce, uvazujíce si konce na temeni hlavy, tak že splývají po obou stranách škrobeného tuhého hřbítku. Pod plenou nosí se čepec, jen skrovně obvyklým velkokvětým ornamentem jihočeským vyzdobený, přes nějž váže se rouška pestrými perlemi pošitá a často též zrcadélky vykládaná. Přese všechnu zdánlivou přeplněnost vypadá tento úbor hlavy velmi pěkně, a třeba jen viděti zástupy stařenek — mladší i zde již po skrovnu jsou věrny

starému kroji — když do kostela se berou, jak vesele a při tom elegantně se odrážejí od syté zeleně vlhhých luk velké bílé plochy plen, v těžkých záhybech na ramena splývající, blyskotající se a třpytící bůstkami a cetkami jako velká vodní zrcadla rybníků Rožemberských. Zdá se nám, že jinde ani nemohl povstati tento úbor charakteristický, k němuž soukenný špensr střihu v Čechách obvyklého, zástěrka v témže spůsobu vyšívaná a krátká šerka s vysoko přišitou pestrou pantlí patří. Obdobný je kroj nevěsty. Na uměle zapletených vlasech je posazen věneček z umělého kvítí a na něm ještě malá korunka, plná perliček, stužek a blyskotavých zrcádek. Krk je objat širokým „vejkladkem," vyšívaným tak jako náprsenka a rukávy košilky. Na cestu do kostela nevěsta vyšívanou tuto nádheru i s květovanou šněrovačkou zakryje damaškovým kabátkem s vysoce vydutými, k zápěstí se úžícími rukávy.

Ostatní část chalupy jest místností výstavní. Spojiti systematičnost s malebností bylo žádoucím cílem při úpravě této prostory, v níž nábytek, nádobí, figuriny, některé výšivky a nesčíslné drobnosti místa nalezti měly. Koutnicemi rozmanitě rozvěšenými v jednotlivé interieurky jsouc rozdělena, poskytuje místnost ta různé o sobě uzavřené obrázky. Dáti obrázkům těm ráz lokální leželo na snadě, však výstava jsouc na rychlo zosnována nevládla takovými prostředky, aby ze všech krajin Čech si byla mohla opatřiti zařízení úplné. Kdežto dík obětavé ochotě pánů Hellicha, Smutného, Prouska a jiných z Turnovska, z Poděbradska a Kolínska množství pěkných a rázovitých kusů bylo zapůjčeno, nedostalo se nám z Plzeňska, Domažlicka, severozápadních Čech nábytku takřka žádného. Nesmí se tedy nikdo nad tím pozastavovati, že u postele z okolí Turnovského nalezne zavěsenu koutnici z Vysokého Mýta a stůl od Sadské že se ocitl vedle almary z Petrovic, truhla z Litomyšlska poblíž jiné z Poděbradska pocházející.

Již z ohledů na harmonický dojem přihlíženo ovšem k tomu, by nábytek materiálem a spůsobem výzdoby příbuzný poblíž sebe byl umístěn. Poděbradsko, jež prostoupeno jsouc mocnými hvozdy bukovými a dubovými mělo dostatek tvrdého dříví, honosí se na výstavě četnou sbírkou nábytku vykládaného. Kromě originálů truhel a skříní, s nimiž hospodyně se na čas výstavy ochotně rozloučily, poslána odtamtud sbírka listů, na nichž různé ornamenty intarsií jsou nakresleny. Sbírka tato vznikla zásluhou p. Bucka, ředitele Poděbradské školy měšťanské, jenž je provedl na základě kopií opatřených čilými jeho žáky, kteří doma ve vsi proslídili všechna stavení od sklepa po sýpku a nejedné truhlici dávno na moučnici degradované a zpola rozklížené tak zase ke cti dopomohli.

Nejobvyklejším motivem této ozdoby ze dřev různých tónů více méně dokonale vykládané, je ptáček, často páv, na ratolístce neb ve věnečku sedící. Motiv ten bývá umístěn ve dvou polích truhly a na čelní straně její. Z vykládaných almar dvě vykazují ornament rázovitě národní. Tvary jak skříní tak truhel jsou prosté, však naskrze účelné, spůsob provedení namnoze svědčí o znamenité zručnosti vesnických truhlářů.

Také několik pěkných kusů nábytku z dubového dřeva, vyřezáváním zdobených dostalo se z Poděbradska do chalupy. Tak postel se sloupky a nebesy a truhla s ornamentem v barok zabíhajícím. Židle známého typu selského také některé zajímavé varianty vykazují. Mezi

nimi židlice z okolí Polického, jejíž lenoch kohoutky je zdoben, široká, v lenochu ozdobně vykrojená židle ze statku Vavákova a j. v.

Malovaný nábytek je vesměs z měkkého dřeva vyroben. Byl to obyčejný nábytek selský, nenákladný, jehož místo nyní žlutě „na dubovo“ olakované skříně a postele zaujímají. Tehdy pestřila se světnice tak jako kroj všemi barvami duhy. Vesničtí naši truhláři kombinovali se svěžím citem pro harmonii barvy, jimiž tyto almary a skřínky, truhly, postele, kolíbky natírali. Zdáli se nám někdy některá sestava příliš hlučnou a veselou, musíme uvážiti, že byla vypočtěna na effekt ve světnici temné, s nízkým začernalým stropem, do níž drobnými okenky jen málo světla vnikalo.

Základní nátěr nábytku je vždy volen značně temnější než barva, jež je fondem pestré výzdobě květové. Nejčastěji je to zeleň a různé odstíny modře, od nichž bílé, žluté, bleděmodré plochy výplní se odrážejí. U truhel pravidelně víko a čelní strana vždy ve dvě pole bývají rozčleněny, u almar, skřínek, postelí a kolíbek rozdělení v pole dle tvaru se řídí. Tvary ty, pokud nejsou zcela prosté, připomínají při almarách často vliv nábytku barokového. Pokud z předmětů, jež na výstavu se sešly, souditi můžeme, mívaly jednotlivé krajiny Čech také ve spůsobě omalování nábytku své zvláštnosti. Pro Turnovsko je charakteristická žlutá barva polí, na nichž pestré, husté kytice z kořenáčů vyrůstají, pole jsou malá, podélná, hustě po plochách čelních i bočních rozložená, dvířka skříní nezřídka též postavami svatých, dost obratně malovanými, jsou vyzdobena. Polabí i v malbě nábytku podobně jako ve svých výšivkách jeví jemný, vytříbený vkus. Soudě z originálů i z vyobrazení panem Smutným, učitelem v Sadské, s podivuhodnou pílí a obratností nastřádaných, libovali si tam nejvíce v barvě modré, často něžně šedavé, výplně barvou bílou natírajíce. Ornamentální okrasy jsou s reservou traktovány, pravidlem přísně stylisovány a s dobrým porozuměním do plochy vkomponovány. Mnohé z těchto skříní v barvách svěžích a přece reservovaných, též v tvarech vkusných, byly by znamenitými vzory pro truhláře moderního, jenž by na základě lidovém chtěl hotoviti nábytek, který by do elegantní domácnosti moderní se hodil. Hřmotnější a hmotnější dojem co do barvy a ponejvíce též co do ornamentiky činí nábytek z jihu českého. O Jindřichohradeckém již jsme se zmínili, temné barvy — zelená s tmavočervenými poli — převládají též v Táborsku, jakož i v Písecku, soudě z kreseb panem Šebelem s nevšedním porozuměním provedených. Vegetabilní motivy jsou stylisovány spůsobem od stylisace k účelům vyšívání podstatně se lišícím, sem tam nalezneme též málo vkusnou výzdobu velkých růží, zpola naturalistických, zpola konvencionelních, s nimiž také na nádobí selském se setkáváme a které z bavlněných tištěných šátků každému jsou známy.

Nejméně pozornosti bylo u nás posud věnováno selskému nádobí. Mezi tím, co nám bylo na výstavu zasláno, náleží k nejpěknějšímu bíle polévané talíře a mísy rozmanitého tvaru se zelenými, zajímavě stylisovanými květy. Často setkáme se též s oblíbeným ptáčkem. Určitě rázovité výzdobou a někdy též tvarem je obyčejné nádobí hliněné, polévané, ony velké mísy a okříny, talíře, hrnce, džbánky, jak sloužily denní potřebě, zeleně, hnědě neb modře polévané, s různými

prostými ornamenty. Nejstarobylejší z nich jsou mísy z Jindřichova Hradce, vyškrabované, o nichž jsme se již zmínili. Zajímavé exempláře nalezneme mezi velkými úzkými a vysokými hrnky, v nichž slepice „do kouta“ se nosila. Jsou tu nádoby vypoukle zdobené a jako granátky posázené, hrnek dvojnásobný s vnější stěnou, jako lupenkovou pilkou prořezávanou a j. v. Pokud mají tyto předměty, z různých míst pocházející, charakter lokální, neumíme pověděti. V chalupě je jich použito jako malebné a účinné dekorace; o vývoji našeho keramického průmyslu lidového netroufáme si na jich základě souditi. Že tato část prostonárodního umění průmyslného dosud poměrně nejméně povšimnutí nalezla, vychází z povahy věci, neboť zájem obracel se bezděčně nejdříve k těm projevům výtvarného nadání lidového, jež co do ceny umělecké nejvýše stojí. Byly to výšivky a zbytky dřevěného stavitelství a po nich nábytek. Studium těchto památek rázovitě národních vedlo též bezděčně k důsledkům praktickým, k snaze po obrození lidového umění v oboru textilním a tektonickém. Pokud by naše keramika lidová snahám takovým se propůjčila, nechceme rozsuzovati; z toho, co známe, nevyrovnají se toho druhu práce našeho lidu výrobkům polským, slovenským, huculským atd., ani ornamentem ani tvarem.

Velmi pěkné jsou drobné výrobky bednářské — korbelíčky různého druhu, — jež na policích, almarách a stolech v chalupě jsou rozestaveny. Vykládané korbelíčky z Plzně a odjinud, vystavené v oddělení hospodářském, jsou důkazem, že starý ten umělecký průmysl bednářský dosud v Čechách obratné pěstitele nalézá. Skleněné a cínové nádobí v statcích a chalupách užívané nemělo rázu zvláštního. Domácím průmyslem v užším smyslu slova jsou za to všechny ty různé předměty vyřezávané a dlabané, jichž v chalupě hojnost vystaveno. Tak formy a kedlubky na máslo a pečivo — beránky, mimínka, srdce a p., — z nichž některé velmi dovedně jsou řezány, holubičky, dřeváčky na velkonoční vajíčka, vyřezávané přesleny, kolovraty a přeslice, cínem vykládané slavnostní roubíky, jež chasa o obžinkách hospodáři odevzdávala, dýmky a struhátka na koření, kromě toho ovšem i hrubé předměty v domě a v hospodářství potřebné, jako: vochle, sháněčky, motovidla, loučníky, lžičníky. Dosud umějí se u nás na statcích všude dobře obejíti bez řemeslníka, když o pořízení neb spravení takového domácího nářadí se jedná.

Pokud obrázků stěny zdobících se týče, je samozřejmo, že je to zboží na trzích kupované. Robili je (a snad dosud robí) hlavně ve Kvildě a rozváželi do všech krajů Čech. Vykládané obrázky z okolí Libšic do výstavy zapůjčené jsou patrně prací samouka, jimž zajisté po Čechách i jinde ještě podobné se nalézají. Zvláštností druhdy velmi oblíbenou a v skutku charakteristickou jsou dracounové rámečky jako by věnečkem malé obrázky obklopující.

Široká plocha stěny chalupy je pokryta „právy“ různého druhu. Některé z těchto odznaků úřadu rychtářského jsou dřevěné, nahoře opatřené zaťatou pěstí z kovu zhotovenou. Většinou bývala práva splétána z volské žíly, a ta, na kterých toto splétání a svázání zdobně je akcentováno, patří k nejpěknějším. Také uměle opletaným bičištím můžeme se v chalupě obdivovati a vedle zmíněného již řemení v síni ještě hojné zásobě podobného ustrojení také pro koně do vozu urče-

ného. Všechno to zdobné řemení, lesknoucí se mosazným pobitím, bylo od rolníků z okolí Litomyšlského do výstavy zasláno. Také dvě památné starobylé čakany byly nám z Domažlicka zapůjčeny, jeden z těch pamětníků starých svobod chodských, těžká pěkná čakana s hřeby, zelenou patinou potaženými, byla nalezena za trámem na půdě starého stavení, kam praděd mladého hospodáře v těžkých dobách před konfiskací ji ukryl.

U leckteré podrobnosti ještě rádi bychom čtenáře Osvěty zastavili, kdy by objem referátu vymezený to připouštěl. Upozorňujeme je proto jen stručně, by při návštěvě chalupy si povšimli starých dřevěných zámků, křesadel, ocílek, kulatých skleněných žehliček na holubinky a jiných podobných drobotin, jež jsou nám již starožitostmi, a aby věnovali pozornost též okřínu s koláči posvícenskými, pravda již poněkud zatvrdlými, kteréž však proto nicméně rozmanitou formou jsou také typickými representanty kouska pravého selského života českého. Na velkonoční vajíčka, jichž tu veliké množství všude je rozestaveno, nemusíme upozorňovati. Jsou z nejvíce prohlížených a obdivovaných předmětů výstavy. České kraslice nejsou tak rozmanité jako moravské: schází jim bohatost barev, a také kresba na většině nemá rázovitosti národní. Ale ačkoliv cit pro svérázný ornament na našem venkově nezmaten málokde již se zachoval, máme tu přece ještě některá vajíčka z jižních Čech (zvláště pěkné jsou kraslice z Volyně dětmi vyškrábané) s kvítkovou ozdobou neb geometrickými vzorky, zcela v duchu původní ornamentiky národní provedenými. Kraslice naše jsou ovšem ponejvíce novějšího původu, však i poněkud starší, jež z musea Náprstkova známe, jsou naskrze téměř jednobarevné s kresbou vyškrábanou, zřídka nanesenou pomocí voskového povlaku, s kteroužto technikou moravská děvčata tak pěkných tří- až čtyřbarevných vzorů docilují. Z hojných zásilek na výstavu došlých poznáváme, že zvyk barevná vajíčka velikonoční kresbou zdobiti dosud v Čechách kvete, třeba by i vlivem školy a městského průmyslu ponejvíce mladá generace již samorostlého vkusu při výzdobě jejich nejevila. Že kreslířské nadání a jistota ruky dosud na vesnicích našich jsou domovem, viděti na kresbách kraslic měrou utěšenou.

Mluvíce o kreslířském nadání, musíme si povšimnouti psaných modlitebních knih s iniciálkami a ozdůbkami barevnými. Některé jsou rozloženy v chalupě, hojná sbírka nalezla místa za sklem na galerii. Jsou mezi nimi některé rázovité, jež zvláštního studia zasluhují, a doufáme, že naší výstavou bude vzbuzena pozornost též k tomuto druhu umělé práce lidové. Ornamenty, pokud nejsou běžné konvencionelní, připomínají stylisací podobnou — ač ovšem mnohem nádhernější — výzdobu kancionálů nedávno na Moravě objevených. Zajímavé a zcela zvláštní jsou vazby starých modliteb původu jihočeského. Desky z tenkých prkének jsou pobity žlutým plechem s rázovitým ornamentem reliefovitě vyraženým a propichovaným; když ještě barevnými kaménky jsou vyloženy, činí desky takové dojem nemálo starožitné práce. Leckterý cizí starožitník by asi nad jejich původem marně hlavu si lámal, kdy by takovéto primitivní desky do rukou se mu dostaly. Podle data modliteb v nich zavázaných — nejčastěji Nebeklíčů u Landfrassa tištěných — pocházejí vazby většinou z prvních desítiletí našeho století.

Ve výstavní prostoře chalupy umístěno též patero figurin, spolu s Jindřichohradeckými znázorňujících nejtypičtějši kroje v Čechách nošené — kromě Blatského tedy kroj Domažlický (stařena, hoch, děvče), Plzeňský (muž) a východočeský z okolí Litomyšlského a Vysokomýtského (mladý muž, děvče). Jsou to kroje, jež nejdéle v užívání se udržely a z části podnes se nosí. O typech figurin jsme již pověděli, že jsou sochařem Poppem na základě fotografií pracovány. Páže a nohy jsou dle skutečnosti odlity, polychromovány byly sádrové modely se zřetelem tím, aby podaly nelíčený obraz zjevu našeho selského lidu z dob, když nivellisující kulturou novověkou ještě nedotčen, kroji a mravu svéráznému ještě naskrze byl věren. Proto volili jsme pro muže typy Chodů, kteří ze všeho českého lidu podnes původní tradici domácí nejhouževnatěji zachovávají. Tyto oholené, osmahlé tváře jsou zároveň typy právě *selské*, vážné, přísné, tvrdé a sebevědomé; struggle for life, zápas o život za dob tuhé roboty vypracoval tyto zjevy statné, sluncem do hněda ožehlé, s rukama od práce utvrdlýma, jimž pod panským útiskem morálním a fysickým vždy zbývalo hrdé sebevědomí majetníka vlastní půdy. Kdo o studium typů českých se zajímá, najde ostatně hojný materiál fotografií z Domažlicka, Turnovska, Jindřichohradecka a Poděbradska, vyvěšený na galeriích průmyslového paláce.

V krojích z nejzazšího západu a od východních hranic království zachovaly se nám nejstarší typy domácího selského kroje mužského i ženského. Kroj v středních Čechách obvyklý, široké damaškové sukně, aksamitové šněrovačky a zlaté čepce, se vším tím trochu banálním leskem a šustotem, v nějž také naše slečinky se odívají, když chtějí vystoupiti v národním kroji, je zajisté původu značně mladšího. O starobylosti kroje z kraje Chodského a Litomyšlska svědčí i prostota látek i obdobnost se základními typy střihu některých charakteristických částí krojů moravských a slovenských, jakož i hojná výzdoba výšivkami ryze národními. Vyšívanou výzdobou liší se mužský kroj východočeský a Domažlický též od kroje z Plzeňska, jenž velkými knoflíky a celou tou střízlivostí zevnějšku okazuje, že vlivu německému se neubránil. Vyšívání na Domažlicku je pestré, kdežto na Litomyšlsku v ornamentě jednobarevným hedvábím vyšitém si libovali. V Litomyšlsku oblíbené *bílé* kazajky a brucleky, takové též modře vyšívané ženské kožíšky Plzeňské (viz vitrinu na galerii), v Domažlicku bílé dlouhé húněné kabáty (ve vitrině v chalupě) jsou zajisté původu prastarého, poukazujíce k dobám, kdy i vlněné látky k šatům byly výrobkem domácím, jako posud v odlehlých údolích Tatranských kroj výhradně se skládá z látek majících přirozenou bílou, šedou neb hnědavou barvu vlny. Koženky byly všude po Čechách domovem, barvou od sebe se lišíce — různá jmena, jako jelenice, praštěnky k různému materiálu poukazují. O širokém opasku ozdobném, na východě českém a také na jihu a západu obvyklém, nechceme rozsuzovati, zdali sem vnikl z Německa či mámeli v něm spatřovati analogii s širokým pasem pod Tatrami na straně polské i slovanské nošeným, zajisté že prastarým, jakým též Manes opásával mohutná těla svých pohanských reků. Bité opasky Domažlické jsou rázu těchto praslovanských pasů bližší než brkem vyšívané opasky východočeské (barevné brky) a jihočeské (bílé brky); ornament sám i na těchto je ponejvíce svérázně národní, ač technika je podobna

toho druhu pracím jihoněmeckým. Široký klobouk Chodů — vedle něhož i vydrovka s dýnkem ze zeleného aksamitu se nosila — ani jinde v Čechách ani na Moravě příkladu nemá. Vydrovka Plzeňská mívá dýnko červené, na Litomyšlsku a v Blatech nosila se vysoká tchořovice.

Ženskému kroji na Domažlicku a Vysokomýtsku je společný ozdobný živůtek, krátký, pasu nedostupující. Podobný, ještě menší, nosili též v Budějovicku. Je to týž živůtek, který na Hané zvali frydkou, který na Slovači kordulkou jmenují a s nímž též na Slovensku se potkáváme. Rozdíl je ten, že na Moravě se ještě zachoval starý mrav ponechávati mezi nim a sukní mezery, kdežto v Čechách se přímo na něj věšely sukně, nikoli ve prospěch pružného zjevu ženského. Košilku, jejíž rukávy a límec pod živůtkem jsou zřejmy, na Domažlicku zovou „rukávce" tak jako na Moravě, a podnes namnoze zachovaný zvyk košili od pasu zhotovovati z látky hrubší poukazuje snad též ku prastarému dvojdílnému spodnímu rouchu slovanskému, o němž prof. Koula tak zajímavé vysvětlivky nám podal. Rukávce z Domažlicka — z krajiny Postřekovské — jsou u krku černě vyšité, podnes označují tak tamní ženy a dívky smutek za Kozinu. V Litomyšlsku a v jižních Čechách mívali u košile pěkné okruží, na Blatech vyšívané a tam „vejkladek" zvané. Sukně sváteční byly při starém kroji českém vždy jednobarevné. V Domažlicku se potkáváme se starým zvykem skládání v záhyby varhánkovité, mezulán, na východě a jihu nošený, povahou tkaniva k udržení umělých záhybů se nehodí. Všude při těchto sukních červených, temnomodrých, zelených neb jasně modrých nalezneme našitou pestrou pantli hedvábnou, tkanou. V Domažlicku ji našívají těsně k lemu, v Blatech a na Táborsku as třetinu délky sukně od kraje. Mimo Domažlicko snad všude v Čechách bylo zvykem přední půli sukně, jež fěrtochem se zakryla, vysazovati látkou lacinější, této části říkalo a po dnes říká se — leccos.

Úbor ženské hlavy byl v Čechách tak rozmanitý, že by zvláštního pojednání — meze tomuto referátu vytčené daleko přesahujícího — zasluhoval. Všimněme si v chalupě jen „koláče," starobylého čepce vdaných žen Chodských, na památku smrti Kozinovy černě vyšívaného. Má tvar docela středověký, kolem čela bílou páskou jsa uvázán k zadu, dole kruhovitě se rozkládaje. Čepec, přes nějž k čelu páska se vázala, býval, jak se zdá, úborem všečeským. Úbor takový zachoval se v Domažlických koláčích, na Blatech a v Táborsku, kdež také blysknavou „roušku" přes čepec upevňují, na „vínku" severočeském, přes uzlíčkovou holubinku vázaném a zcela po spůsobu slovenském v „šatě" na Litomyšlsku nošené. Zvláštnosti Litomyšlského úboru byly loubky s konečky k tvářím se tisknoucími, jimiž šata k čelu byla přidržována.

Na ozdobě hlavy soustředily vůbec naše prostonárodní vyšívačky nejlepší umění svoje. Zajděme si na galerii hlavního paláce průmyslového, abychom si prohledli soustavný obraz českého umění vyšívacího, pokud ve výzdobě součástek krojových se jeví. Zde nalezneme též řady přečetných holubinek od šedé uzlíčkové z Turnovska až k holubince Plzeňské s ohromnými křídly, k pavučinkově jemné, žurové z okolí Pražského, všechny ty variace vyšívání tu podkládáním, tu uzlíčkovým

stehem, tu vytahováním, tu stahováním nití a zase kombinací různých technik provedené, jimiž holubinky české u výběru podivuhodně rozmanitém se vyznačují. Zde též můžeme se obdivovati čepcům zlatým a stříbrným, různých tvarů a rozmanité výzdoby, dobře na sto leskne se jich tu v malebném seřadění. Jsou tu četné exempláře granátky vykládané, zejmena ze severu, malé zlaté s ohromnými křídly ze stuhy od Mladé Boleslavi, vysoké kočárky, jež obličej zlatou portou jako záři obklopovaly, některé reliefovitě podkládané, jako by to byla umělá práce zlatnická, jiné dessinem působící, který ve zlatě neb stříbře od barevného aksamitu, hedvábí neb stříbrného brokátu se odráží. K nim druží se šněrovačky a živůtky zlatem a stříbrem vyzdobené. Jsou zde šněrovačky z okolí Pražského, všechny si podobné velkokvětým stylisovaným ornamentem, jako by z jediné dílny byly vyšly. Zase šněrovačky z horního Polabí, zdobené jen úzkým páskem, přes prsa přepjatým, v překrásném dessinu zlatě a stříbrně vyšitým. A živůtky Domažlické, někdy květy vyzdobené, nejčastěji hustě pošité blyskotavými perlemi a různobarevnými prýmky, a konečně „živótky“ od Litomyšle a Vysokého Mýta, se vzorem vkusně do plochy komponovaným, zejmena na „puntu“ krásně se rozvíjejícím, vyšívacímu umění našich vesnických krejčířů nejlepší svědectví vydávající. Neméně vkusnou a zcela svéráznou je výzdoba kabátců a vest soukenných, jak na Domažlicku a na Litomyšlsku s ní se setkáváme. Chodové nosí kazajky a vesty, ženské pak kožíšky, vyšité drobounkým ornamentem pestrým. V okolí Litomyšle a Vysokého Mýta najdeme kazajky a brucleky modře na bílé půdě neb zase žlutozeleně na temném sukně vyšité, krásně harmonické v účinku barevném a rozlohou i úpravou vzoru v motivech zcela původního znamenitě vkusné.

Jsouli ve vyšívání zlatém, jakož i ve vyšívání na sukně rozdíly místní zřejmy, tož v přebohaté sbírce výšivek na tkanivech lněných a bavlněných rozdíly ty jsou přímo typické. Pleny, plachetky, holubinky, čepce, vínky, zástěrky, podle techniky a kresby ornamentu se rozpadají dle krajin ve skupiny určitě od sebe se lišící, i bylo při seřadění výšivek toho přísně dbáno, aby odznaky jednotlivých skupin lokálních samozřejmě vynikly.

Vedle rozdílů jsou ovšem též analogie. Všem krojovým výšivkám českým je společný rostlinný základ ornamentiky. Stylisace těchto motivů základních, z domácí květeny čerpaných, rozchází se podle způsobu techniky, neboť vesnická vyšívačka, podle vlastní invence vyšívající, naivním zdravým pudem uměleckým vedena vždy bezděčně se řídila přední zásadou dekorace, že způsob výzdoby má býti přiměřen materiálu a technice. Naturalisticky podaných květů na selských výšivkách nenalezneme, — právě ve způsobu, jímž rostlinné motivy jsou interpretovány, stylisovány, spočívá především národně zvláštní jejich charakter. Charakter tento neostal nedotčen vlivem baroku, naše vyšívačky dovedly však tyto elementy cizorodé zpracovati v celek zas nový a svérázný. Starobylých technik, jakými na Moravě a na Slovensku se vykázati mohou, v Čechách málo se zachovalo. Všechny naše krojové výšivky jsou dle kresby provedeny, osnova tkaniva sloužila za podklad jedině při žurových vzorech, zhotovených vytahováním a stahováním nití.

Přibližujíce ke zvláštnostem dessinu, k technice a k barvitosti, můžeme české výšivky na tři hlavní skupiny rozvrhnouti: I. Turnovsko, Polabí, Litomyšlsko a Vysokomýtsko; II. jih a krajní západ s ostrůvkem Stříbrským a Sulislavskem až téměř po Plzeň; III. střední Čechy od Plzně za Prahu, se severozápadem a severem až po území poněmčené.

Každá z těchto tří skupin vyvinula svůj zvláštní sloh, především na výzdobě šatu, v nějž hlava ženská se halila. Plachetka z Polabí, na níž krásně komponovaný vzor v ladném větvoví červeným hedvábím jsa vyšit od bílé půdy se odráží, plena jihočeská s velkými růžicovitými květy, širokými trojlístky a vrstvovanými pávími oky, těsně k sobě přiléhajícími, po velké ploše se rozkládajícími a v pestré souhře barevné bůstkami a cetkami ještě oživená, — plena z Plzeňska, celá bílá, žurovou prací zdobená, na níž dessin jen kontrastem obrysu a různých krajkovitých mřížek působí, mohou platiti za typické zastupitelky tří hlavních skupin.

Každá hlavní skupina má ovšem zase své skupiny podřízené, od základního typu se odchylující a přece v podstatě s ním shodné. Kreslířská, bychom tak řekli, povaha výšivek z Turovska, Polabí, Litomyšlska přiměla nás, abychom je v jedno shrnuli, jako společný jim odznak vyznačujíce přesnost stylisace a komposice; důraz je tu položen na kresbu vzoru, kdežto barva je elementem podružným. Za hlavní typ můžeme zde, jak již pověděno, považovati Polabské pleny. Základními motivy rostlinnými jsou tu: chrpa, karafiát, jablíčko, květ jetelový, měsíček, kozí brada a j. v. Jsou mezi nimi kabinetní kousky, o nichž smíme říci, že i na základě nejpřísnějších požadavků uměleckých nemůžeme nalezti vady ani na způsobu, jímž motivy z přírody vzaté jsou stylisovány, právě se zřetelem na steh plochý a barvu hedvábí, jímž jsou provedeny, ani na rozloze ornamentu po čtverci plachetky, ani na řešení lemu, rohův a květův od lemu v středu vzhůru se pnoucích. Některé, a to právě nejpěknější plachetky toho druhu — nejčastěji červeně, někdy zažloutle, řídčeji černě nebo bledě modře vyšívané — jsou dosti staré, sahajíce až do let panování Marie Teresie, v neporušené podobě snad jen proto zachované, že pravidlem pouze na ruce složeny se nosívaly. Západněji, zejmena v Poděbradsku — zachovávajíce zálibu v sestavě červenobílé — vyvinuli vzory hustší, jež nerozpadávajíce se v lem a květy rohové, spletí větviček a kvítků od kraje k středu se rozkládají. Plachetky, jež od Kutné Hory nám byly zaslány, podobným způsobem jsouce vyšity, mají vzory již tak husté, že jednotlivé motivy v sebe splývají.

Litomyšlsko a Vysokomýtsko má svůj typus výšivek ponejvíce smyčkovým stehem a různými mřížkovými výplněmi v zažloutlém tónu hedvábí provedených. Kreslířskou přesnost a střízlivost ve vkusu barevném s Polabskými výšivkami maje společnou, liší se od nich i některými motivy ornamentálními, jemu vlastními, kteréž příbuznost se vzory valašskými a některými hanáckými zřetelně prozrazují. Výšivky tyto náležejí mezi českými k nejzajímavějším a nejstarobylejším. I zde vyplývá kresba ornamentu a volba motivů z volené techniky, a technika zas je do jisté míry výsledkem volené sestavy barevné, jíž při skrovném kontrastu plastičtější, určitě ohraničený steh smyčkový k dojmu zřetelnému napomáhá. Nejkrásnější ukázky nalezneme tu na výzdobě konců

šatek, také ještě zdobených jemnými paličkovanými krajkami domácí výroby, jichž podoba s krajkami slováckými a slovenskými je nápadná.

Nejzazší sever vyvinul vyšívání nejpestřejší, jež bohatostí harmonie barevné na jih připomíná, technikou a motivy ornamentálními ovšem podstatně od něho se liše. Vyšívány tu vínky, pokryté těsně k sobě řaděnými stehy damaškovými, obyčejně barvy třešňové, na nichž pak pestrým hedvábím neb zlatými a stříbrnými nitmi vždy po třech květech palmetovitých neb karafiátovitých je vyšito. Na vázankách těchto vínků vidíme pravidlem ony pestré květy zelené, žluté, červené a modré, s růžicovitým motivem středním, jež v podobné spůsobě nikde jinde na severu nebo v Polabí se nevyskytují. Plachetky jsou na Turnovsku ozdobeny cípy hustým ornamentem pokrytými, do čtverečku komponovanými, v nichž sem tam středy velkých motivů prolamovaným mřížovím jsou oživeny. Cípy tyto bývají žluté, červené, bledě modré, nejčastěji jsou však ve dvou, až čtyřech barvách, pikantně sharmonisovaných, provedeny.

Skupina jižní osahuje jednak vlastní Blata, s okolím Jindřichova Hradce a s Budějovickem, Táborsko, pak krajinu od Vodňan k Březnici a sahá na západ za Plzeň až k Stříbru. Základním typem je tu plena Blatská. Nikde v Čechách neuměli tak pracovati na effekt jako tuto. Velkým rozměrům pleny (rohové ozdoby vyplňují někdy bez mála čtverečný metr plochy) odpovídají velké motivy ornamentální. Nenajdeme zde oněch chrp, karafiátů, bodlákových a jetelových květů, kalíšků a drobného listoví, jako na plachetkách Polabských. Ornament jihočeský lze na několik málo typů redukovati — růžice, tulipán, paví oko, jetelový lístek, poupě, jablíčko, srdíčko. [1]) Vyšívačka jihočeská dociluje bohatého a přece harmonického dojmu barevného tím, že tyto motivy koncentricky ve vrstvy dělí, každé vrstvě jinou barvu dávajíc. Tak skládá na př. růžici třeba ze šesti kruhů, dbajíc při tom zásady, aby jednotlivé barvy přímo se nestýkaly, často konturou blysknavých bůstek od sebe je oddělujíc. Hmotné, velikostí málo od sebe se lišící motivy jsou bez akcentování spojitosti k sobě hustě řaděny, stonek, který na Polabské plachetce tak logicky se rozvíjí, nemá zde takřka významu, je vždycky příliš tenký proti těžkému květu, neruší však proto nesrovnalostí dojem, ztráceje se v těsné spleti růžic, listů a blysknavých cetek, všude tam rozsetých, kde by kousek prázdné prostory vznikl. Červeň a žluť v různých odstínech a k nim se družící bledá, tyrkysová modř jsou na Blatech barvami nejoblíbenějšími. Někdy — a to zejmena při novějších pracích — jsou pleny úplně bůstkami vyšity, k starším bylo vždy použito hedvábí krouceného, a rutina, s níž nesnadné kruhovité a laločnaté tvary, t. zv. stehem spořivým jsou provedeny, je obdivuhodna. Na Blatech sem tam dosud na vesnici se vyšívá na základě staré tradice i lze tu stopovati spůsob, jak asi všude naše vyšívačky si počínaly, přenášejíce kresbu zhruba olůvkem na látku a pak u volné práci jehlou konturu nejistě kreslenou opravujíce a doplňujíce. Na samých Blatech vyvinul se tento druh vyšívání k nejbohatější nádheře barevné, vykazuje ovšem též variace barevné méně bohaté s pavučinkovými výplněmi. Obdobné v motivu výšivky z Táborska obmezují se

[1]) Motivy tyto vybral s velikou svědomitostí a soustavně seřadil pan Lego, na jehož práci v chalupě vystavenou tu upozorniti za svou povinnost pokládáme.

obyčejně na dvojzvukou harmonii žlutočervenou. Tak zv. zavíječek (podélná plachetka, v níž očepená žena obřadně se zavíjela) též v Táborsku nalezneme exempláře, pestrou svěžestí barevnou Blatským podobné.

Pleny z krajiny od Vodňan k Březnici se rozkládající překvapují elegancí kresby i barvy. Jsou tu podobné motivy jak na Blatech, ale zdrobnělé, táž technika, táž záliba v bůstkách, ale vše je zjemněno, na dojem lehký převedeno, k čemu též obratně použité pavučinkové výplně přispívají. Z Vodňan a z Březnice byly na výstavu zaslány krásné exempláře toho druhu, vesměs bavlnou vyšité.

Na jih a západ od Plzně setkáváme se zase na plachetkách s vyšíváním plným. Červenožluté připomíná do jisté míry severní plachetky. Zvláštním druhem — jednou z těch zvláštností, jež při pracích lidových obyčejně se naskytne, hatíc každý systém — jsou též plachetky hustě červeně vyšité, jimiž bledě zelený neb žlutý pruh hadovitě se vine. Museum Plzeňské zaslalo nám dva exempláře podobné. Velkými motivy koncentricky vrstvenými jsou Blatským výšivkám podobné pleny ze Stříbrska a Sulislavska, černým hedvábím vyšité. Známe jinde v Čechách jen poskrovnu výšivek černých. Vniklali sem záliba v černé barvě vlivem živlu německého, nechceme rozhodovati. Nám připomínají Stříbrské pleny spíše černé výšivky hanácké, ač ovšem kresbou vzoru od nich podstatně se liší.

V středních Čechách a v Plzeňsku nalezl nejhojnějšího rozšíření spůsob vyšívání žurového a tylem podkládaného. I zde je zajímavo sledovati, jak obratně vyšívačky si přispůsobily vzor, aby jemnost práce, rozmanitost mřížovinek co nejvýhodněji vynikly. Pleny Plzeňské jsou v kresbě méně rázovité. Tam libují si v motivech drobných, v hrozníčkách a zoubkovaných listech, jež ploše vyšity se odrážejí od půdy vytahováním a stahováním nití v krajku proměněné. Mezi plachetkami z okolí Pražského jsou exempláře v komposici z techniky vycházející bezvadné, ryze národní v kresbě kalíšků a různých přísně stylisovaných květů. Tytéž motivy charakteristické nalezneme na holubinkách, jakož i na vyšívání pomocí tylu provedeném, zajisté modernějším než vlastní práce žurové, však namnoze dessiny svého spůsobu vzorné vykazující. Rozmanitost mřížkových výplní je podivuhodně bohatá, přesností provedení rovnají se tyto vesnické výšivky nejlepším umělým pracím svého druhu. Některé obruby šátků, jakož i celé holubinky jsou tak jemné, že jim lze dáti název šitých krajek. Je samozřejmo, že tyto práce, jakož zajisté též vyšívání zlaté a pleny Blatské, jsou prací švadlen na zakázku provedené; tím nepřestávají ovšem býti samorostlým projevem původního nadání a tvoření lidu selského.

Ostatní součásti oděvu vyšíváním zdobené jsou vždycky a v každé krajině příbuzny charakteristické výzdobě plen. Tak zástěrky z Polabí a z východu vykazují v přiměřeném srovnání tytéž kvítky jako plachetky, jsouce pravidlem též červeně vyšity; fěrtoušky jihočeské tak jako i košilky jsou variací na vyšívání plen tu pestré květy a lemy velkých motivů, kombinaci pavučinkového vyšívání neb tylového podkládání s bůstkami vykazujíce. Zástěrky z Plzeňska různými druhy mřížkování se vyznačují, z okolí Pražského až k dolnímu Polabí známe pěkné zástěrky tylové prošívané a podkládané žurovou; prací zdobily se i bílé sukně — na výstavu sešlo se několik exemplářů takových, velmi vkusných

v kresbě a zajisté nákladných. Zvláštností, jež v ostatních součástech kroje analogií nemá, jsou modré plátěné fěrtoušky ze severu. V Turnovsku vyšívaly je barevnou přízí podobnými drobnými kvítky jako na horním Polabí; v okolí Náchoda a Poličky zas je zdobily ornamenty bílým spinálem praktickou širokou technikou vyšívanými, charakteru ryze národního. —

Mimo součásti krojové nalezneme výzdobu vyšívanou hojnou měrou při koutních plachtách užitu. V chalupě máme přečetnou sbírku českých koutnic, svědčící o tom, že hospodyně naše s pietou šetří těchto památek starobylého zvyku, dnes již z užívání vyšlého. České koutnice, na rozdíl od slováckých, ponejvíce režných, jsou vždycky z bílého plátna zhotoveny a červeně, řídčeji červeně a modře vyšívány. Střední šev vždy určitě je akcentován buď vyšívaným pruhem nebo tkaným kalounem, zcela podobným slováckým drhačkám. Na dolním okraji rozkládá se ornament více méně široký, zakončení tvoří někdy paličkované krajky domácí výroby, barevně protkávané, zcela podobné krajkám slováckým, a často tkané třásně zcela zvláštního druhu. Při koutnicích setkáme se také s vyšíváním křížkovým, vrkůčkovým a liniovým, v kresbě vzoru s výšivkami moravskými a slovenskými zcela se shodujícím. Zejmena z Poděbradska byly nám zaslány četné kusy toho druhu. Některé z nich jsou datovány ze začátku předešlého století, ale i bez dáta soudili bychom, že tu máme před sebou nejstarší výšivky české, k nimž se druží řada ubrusů a ručníků snad ještě starších, také k společnému původu československému vzorem a technikou poukazujících, kteréž ochotou duchovních správců z Petrovic a Drahova k výstavě byly zapůjčeny. Vyšívání dle osnovy hrubého tkaniva se řídící bylo asi také v Čechách prvotní výzdobou šatu selského. Když lid vesnický v sukno a jemná tkaniva lněná a bavlněná se odívati počal, zavedl si vyšívání dle kresby, všechny ty variace plochého stehu a mřížoví, jež zvýšené nádherymilovnosti jeho hověly. Nejpěknější koutnice plochým a smyčkovým vyšíváním ozdobené vykazuje Litomyšlsko a Vysokomýtsko. Neméně ryzí v ornamentu, ač méně effektní jsou koutnice z Polabí, při nichž též často se objevuje motivek kohoutkový, u koutnic slovenských tak charakteristický. Zde jakož i při plachtách Jindřichohradeckých není ovšem v podobu tak přísně stylisovanou převeden. Koutnice z Pelhřimova se středním pruhem panenkami ozdobeným prozrazují, že jsou výrobkem novějším.

Koutnice slouží v chalupě velmi vhodně k oddělení jednotlivých interieurů a spolu s hojnou zásobou Blatských plen a malovaných talířů k výzdobě stěn, stejně přiměřené jak originální. Toto ověšení stěn naučilo nás ceniti dekorativní účinek jihočeských plen, barevnému dojmu některých orientálních tkaniv nikoli nepříbuzný.

Tak vrátili jsme se opět do chalupy, odkud jsme s našimi čtenáři krátkou pouť za uměním lidovým nastoupili. Proudy lidu, všechny ty statisíce, jež výstavu jubilejní navštívily, prošly těmito prostorami, jež jsou památníkem původní kultury selského lidu našeho. S pietou zastavují se tu zástupy venkovanů, staří vysvětlují mladším, co tito již sotva z podání znají. Jiní, vzdálenější poutníci od Domažlic, z jihu, od Plzně, pro něž tato kultura ještě není mrtva, s radostí a pýchou shledávají po koutech a stěnách dobře známé předměty. Ti vracejí se

odtud do svých rodných dědin posilněni v setrvání při starém kroji po otcích zděděném, utvrzeni v přesvědčení, že nezasluhují odstrčení a pohrdání ten starodávný nábytek, ty staré výšivky, které tam v Praze s takovou horlivostí schraňují a vystavují. Cizinci prohlížejí sobě se zvědavým zalíbením ty prostory, jež jsou pro ně něčím zcela zvláštním, novým, v nichž tak pravě se cítí uprostřed svérázného, jim cizího živlu; odborníci mezi nimi vzdávají hlasitě pochvalu uměleckému nadání českého lidu selského, zejmena nad vytříbeností a originalitou výšivek obdiv svůj nepokrytě vyslovujíce. My všichni pak, kdož si přejeme, by národní život náš byl napořád ryzeji českým, by českost veškeru bytost každého z nás pronikajíc, též zevně nalézala přiměřené formy výrazu, my zde mezi těmito bílými stěnami, domácně útulnými, pod tím nízkým krovem, živěji ještě si zatoužíme po tom, by se konečně octly otěže našeho vychování národního, našeho školování odborného, veškerých oborů vzdělanosti národní ve vlastních českých rukou a ruce ty aby pevnou, energickou, sebevědomou silou obracely nás na dráhu vedoucí k všestranné svéráznosti bytu národního, česky slovanského. *Renáta Tyršová.*

VI. Oddělení retrospektivní.

Česká jubilejní výstava okázala světu a předně nám samým nejen netušené ovoce naší současné činnosti průmyslné, vědecké a hospodářské, nýbrž v retrospektivním oddělení podala i velezajímavý obraz kulturní vyspělosti našich předků. Jako v kaleidoskopu míhají se tu obrazy vývoje umění a uměleckých řemesel, které vrhají mnohdy jasné paprsky na články historie všeobecné a politické. Jak mnohý stane nad tím oním předmětem, při čemž mimoděk vzpomíná určitých osob a rodů, činů i dob, které hrály velikou úlohu v dějinách českého království. Že by retrospektivní výstava vyhovovala všem požadavkům, které by česká veřejnost ráda činila, nemyslíme; ale hned dokládáme, že co bylo možno nynějšímu výboru, to vykonáno. Hned na počátku vyloučeno bylo totiž z programu vše, co s uměleckým průmyslem starožitným nesouvisí, nebo jinak řečeno veškery památky historické, na kterých nejeví se stopy umělecké činnosti. Tehdy ovšem výstavní direktorium mělo na mysli jen naprosté kosmopolitické vzezření výstavy, a vše, co hlouběji zasahovalo v bytí národa českého, vše, co by bylo mohlo okázati jeho dřevní velikost, pomíjeno. Tak vyloučeno mnoho památek nejrůznějšího směru, které by byly mohly obecenstvo neobyčejně povznesti i poučiti. V té době také odhlasováno, že do retrospektivní výstavy nenáleží ani retrospektivní výstava umění lidu českého, a teprve mnohem později, asi počátkem března, když se jevil křiklavý nedostatek, výkonným výborem povoleno bylo dosti neochotně utvoření se výboru pro lidové umění. Nebýti tehdy téměř polovičního úskoku, nebylo by na výstavišti těch pokladů české chalupy, jež nejen domácí, nýbrž i cizí obecenstvo tak nevšedně zajímají a výstavě jsou lákadlem první třídy.

Kdy by byla retrospektivní výstava se vyvinula v tom historickém řekněme pojetí, byla by ovšem zaujala mnohem větší místo,

snad bývalo by potřebí ještě jednoho tak velikého přístavku, jako jest nynější budova, snad i více; ale náklad byl by se právě tak uhradil, jako se to stalo při výstavě umělecké.

Výstava retrospektivní vytkla si, jak praveno, za úkol, podati přehled snažení umělecko-průmyslového v Čechách a vedle toho měly se ukázati některé vzácnosti původu cizího, sem spadající. Oprávněnosti věci poslední nebude tuším nikdo popírati; výstavou takovou se poznání pokladů roztroušených a obyčejně nesnadno přístupných usnadňuje badatelům domácím i cizím; ano nemůže ani povstati výtka, že by se cizími věcmi porušoval celek domácích prací, neboť právě těmito předměty vše se jen doplňuje. Nebyli Čechové od ostatní Evropy nebetyčnou zdí odděleni, zboží se do Čech právě tak přiváželo, jako odtud vyváželo, a sloh i dokonalost výrobku určován ve středověku více poměry náboženskými a sociálními než národními. Konečně o vzdělanosti kteréhokoli jednotlivce, jakož i národa nesvědčí jen to, co sám vyrábí, nýbrž i to, co spotřebuje a čím se hledí obklopiti. Jinaké ukazuje vzdělání člověk, jenž si v majetek sbírá vzácné knihy, výborné obrazy, výbor vědecké literatury atd., jinaké ten, jemuž dostačí jen povrchní četba, koně, hračky, parohy atd.

Všechen materiál retrospektivní výstavy rozdělen byl v 6 skupin; později po odpadnutí jednoho z referentů utvořeno jich patero. Počátek učiněn s *praehistorií* (která se však z velké části uvedenému stanovenému programu vymyká); co pojítko s dobou historickou výborně se hodí umění ryjecké, jehož památky i v praehistorii důležitým činitelem bývají. Pak následuje malířství tabulové a drobné, tisk a vazby, zvláštní skupinu utvořily zbroj a zbraně, a konečně v jedno oddělení shrnut veškeren umělecký průmysl, ať při něm jde o předměty kovové či sklenné, hliněné či kamenné, neb posléze o vyšívání.

Výstava je snůškou věcí dobrovolně zapůjčených, a proto se nelze diviti, že není tu ve všech odborech úplných, dobou postupujících celků; avšak i kdy by bylo přišlo vše, co se u nás z dřívějška zachovalo, měli bychom ve všeličem značné mezery. Že zbraní českých původních je tak málo, zavinilo časté odzbrojování měst i šlechty; že prací zlatnických světských téměř nevidíme, opět zavinily časté divoké doby válečné, pak odchod a zhynutí původních rodů šlechtických a konečně i velký bankrot na počátku nynějšího století, kdy mincovna veliké množství pokladů roztavila. Tak lze sbírky výstavní spíše přirovnati k řadě kulturních obrazů, které tu a tam jen jako v mlhách a nedostatečně dějiny odborů ukazují, jinde však opět věc dosti úplně vyčerpávají. Zbroj ku př. nedává nám než slabé ponětí o našem starém válečnictví; zde jest jen výjimkou stará česká zbraň, doby husitské jako by ani nebylo a také ze století 16. a 17. máme tu věci cizí, kdežto přece dějiny naše politické nad míru jasně dovozují, že vládli předkové naši i důkladnou, dobrou a vkusnou zbraní. Za to umění ryjecké ukazuje nám téměř úplný obraz svého vývoje. Poznáváme tu nejstarší, ještě předhistorické mince, jež tvoří jakýsi úvod a sprostředkující člen ku praehistorii, dále mincovní systém 10., 11. a 12. věku, kdy užívalo se denárů, pak systém brakteatů století 13. a konečně systém grošů na kopy čítaných, který až do 17. věku v užívání se udržel. Vedle toho vidíme i mince některých českých panských rodů,

mnohé medaille a pečetě, že podobné sbírky hned tak není. Mince bylo snadněji v celek sestaviti, protože postarali se o to předkové naši sami, uschovávajíce je často do lůna země.

Také české drobnomalby jsou tak zastoupeny, že mohou zcela dobře representovati dějiny tohoto umění; podobně dobře zastoupena je i tabulová malba, zvláště století 15. a počátku 16., jakož i některé oddíly uměleckého průmyslu.

Majíce všeobecný dojem celku, prohledněme si jednotlivé skupiny výstavy.

Sbírky seřaděny jsou tak, že v pravém křídle budovy vyložena je praehistorie, za ní sleduje mincovnictví, pak drobnomalby, vazby, tabulové malby a vazby; ve středu budovy upraven jest imponující celek zbroje a zbraně, načež v levém křídle vidíme celé bohatství věcí umělecko-průmyslových.

Praehistorie zaujala asi celou pětinu výstavních místností; jest to věda, jež spojuje geologii s historií a ukazuje vývoj lidstva v nejstarších dobách. V naplavených vrstvách diluviálních nacházejí se první zjištěné stopy člověka: tu ubroušený kus kamene, tam přihlazená neb provrtaná kost. Ovšem že každá provrtaná kost předpotopního zvířete nemusí hned podávati důkaz o kultuře člověka v dobách tak dávných, neboť jest možno, že teprve po dlouhém čase byla nalezena a zpracována. V Čechách jest poměrně velmi málo takových zbytků kultury diluviální a také ty nejsou zvláště význačné. Na výstavě o nich podávají jakési ponětí nálezy Sudislavické a Lochovské, vložené ve skříni I.

Jak vzdálena jest doba diluvia od časů, kdy v nalezištích kulturních počíná se objevovati bronz, to nelze ani náležitě označiti, jednáť se tu o sta a statisíce let. A tuto dobu praehistorikové na mnoze snadněji přeskakují, než by měli.

Hroby s kostrami rozličně skrčenými i hroby žárové, mohyly či hroby s kostrami rovnými, jakož i hradiště obsahují větším dílem předměty obranné, nástroje i věci okrasné; jsou buď kamenné, koštěné, hliněné, bronzové nebo i zlaté, řidčeji stříbrné a železné. Dále objevuje se tu jantar, skleněné perly a zbytky velmi porušených látek i dřeva. Pokud jsou tyto předměty zdobené, mají převážnou většinou na sobě stopy umění, které dojista vlivem vzdělanosti římské se vyvíjelo anebo i přímo z provincií římských přiveženo bylo; v retrospektivní výstavě jsou toho druhu některé překrásné a vzácné předměty, ku př. ve skříni XI. a XIII.; jsou to meče a jiná zbroj, nádobí a nářadí a konečně figurky, které snad národům primitivním i za bůžky sloužily.

Předměty kovové, na nichž není stop umění římského ani orientálního, postrádají vůbec rázu nějakého určitého původu, určitého národa. Territorium vyskytujících se forem jde zcela různě přes hranice nynějších zemí a států středoevropských a zasáhá často i do východních zemí. Zpracování a rozšiřování jejich dělo se asi potulnými obchodníky, kteří podobně jako ještě za našich dob potulní cikánští kotláři ze země do země putovali, tu předměty vyráběli, v kadlubech lili a je buď prodávali neb rozmanitě zaměňovali. Nálezy kablubů (viz nález Vokovický ve skříni II.) nedokazují tu docela přesvědčivě výrobu domácí.

Ani hliněné nádoby předhistorické nejsou bez jistého vlivu antické vzdělanosti; a podivno, že nádoby starších časů i formou i zpracováním vynikají nad mladší, které jsou nejhorší, kde přímo již sahají do nejstaršího středověku, tak že by se mohla skorem prosloviti věta, jež platí i o bronzech, že pokud antická kultura měla vliv, byly věci dokonalejší, kdežto později i ve formě i v provedení poklesly.

Ornamentika hrnčířského zboží často při krásných celkových tvarech jest primitivní, jen o geometrické motivy se opírající. Do jaké míry nálezy praehistorické osvětlí kulturu středoevropskou v těch dobách nám poměrně blízkých (asi I. století před Kr. až X. po Kr.), nelze nyní určitě říci, ale soudíme, že prostudování jmen místních a názvů řek a hor, jakož i psaných památek literatur antických povede k určitějším cílům národopisným, kdežto studium praehistorických výkopů seřadí asi materiál ku posouzení ponenáhlého pokroku lidstva vůbec a evropského zvláště.

Nálezy a výkopy předhistorické kladeny jsou na výstavě ve skříních od levé strany počínaje (viz článkování vitrin) a v postupu přechází se na stranu pravou. Předměty, které pak zvláště jsou význačné anebo které k žádnému většímu celku nepřináležejí, položeny do skříní středních. Ovšem se tu naskytuje mnohá menší neshoda, zaviněná velikostí neb i upravením předmětů, nebo také snad i spěchem. Hned u vchodu výstavy vidíme nezcela zdařené znázornění hlavních druhů praehistorických hrobů, na pravo žárového, na levo se skrčenou kostrou, nad nimi visí obrazy dvou hlavních českých hradišt. V první střední vitrině v pultě leží množství nejstaršího nářadí: nože a nástroje pazourkové, kamenné a pazourkové mlaty a klínce, jakož i dlátka, kladiva, vrtané koule atd.

V první skříni postranní vidíme vedle připomenutých nálezů dávnověkých, řekněme diluviálních, ojedinělý nález dávných jezerních staveb českých ve Slatině u Františkových Lázní, dále poměrně velmi staré předměty z hradiště Šáreckého a ze sídliště na Řivnáči.

Ve skříni II. poznáváme zajímavé věci z naleziště Vokovického (též něco ve skříni VII.); zde vedle množství nástrojů kamenných a koštěných nalezeno i dosti předmětů bronzových, jakož i kadluby na slévání téhož kovu. Dále jsou v téže skříni pěkné nálezy z Přemyšlení, Kněževsi a Únětic, patřící dr. Ryznerovi.

V dolejší části skříně III. nacházejí se předhistorické starožitnosti, nalezené při kopání základů budov výstavních, hlavně budovy pošty a telegrafu a budovy pro výstavu uměleckou; naleziště to z větší části neprokopané táhne se směrem k Letné před výstaviště. Jsou to hlavně nádoby, bronzové jehlice, třecí kameny a jiné předměty. Ve skříni IV. vystavuje museum Klatovské výkopy z mohyl ı Ostřetic, Poleny a „na Husíně“; zajímá nás tu nejvíce palstav se zbytky připevnění a rukojeti.

Skříň V. věnována jest proslulému hradišti Stradonickému, které nejlépe z našich předhistorických nalezišť ukazuje stav vší kultury jednoho období. Soudí se, že v době asi druhého až šestého století bylo zde neobyčejně veliké obchodní tábořiště. Předměty tu nalezené úplně jeví vliv římské pozdní vzdělanosti. Škoda, že nebude asi nikdy možno všechny aneb aspoň hlavní věci z tohoto naleziště najednou

vedle sebe vystaviti; veliká část jich jest ve Vídeňském dvorním museu; znamenité předměty vystaveny jsou od dr. Bergera a mnohé jiné chová museum Fürstenberské na Nižburce.

Ve skříni VI. a VII. nalézá se množství rázovitých věcí z různých *hrobů s kostrami.* Vedle zajímavého nálezu z Dolního Kyjova, vystaven tu pěkný řetěz bronzový ze Stradonic u Loun a náramky puklicovité z Klapí, které vystavuje museum Třebenické.

Skříně VIII. a IX. chovají nálezy z *hrobů žárových,* tak Mělnické, mezi nimiž jsou pěkné popelnice, a Svijanské (části výkopů z těchto naležišť jsou ve skříni XII.), dále věci dosti pozdních tvarů z Dobřichova.

Ve skříni X. jsou nálezy *hradišť,* tedy asi z 8. až 11. století. Zajímavé nálezy jsou tu z Vyšehradu, z Hrádku u Čáslavě a hlavně z Levého Hradce, kteréžto naleziště stane se asi jednou důležitým činitelem pro dobu, kde praehistorie se k archeologii připojuje, pro dobu, kdy se již jedná o nejstarší zbytky kultury českého národa.

Ve středních skříních vidíme hned zpředu překrásné meče bronzové z 2. až 6. století, pak více palstavů, kopí, celtů a sekyrek, dále velezajímavé bronzové kruhy z Holubic a z musea Pardubického pověstná bronzová spona z nálezu Čepského. Ve druhém pultě této skříně budí pozornost bronzový pás puklemi zdobený a kruhy z Bečova u Loun, bronzové kruhy z Dremšic, jakož i rozličné bronzové ozdoby, jehlice, náramky a fibule. Vzácné jsou tu dva stříbrné kruhy z majetku dr. Bergera.

Ve skříni XII. v předním pultě máme převzácný meč nalezený v Počápech u Mělníka; jeho rukojeť končící kruhem jest celá stříbrem zakládaná v neobyčejně jemném ornamentu téměř řeckých tvarů. Dále vidíme tu železný třmen starožitného trojhranného tvaru, 3 ornamentovanými stříbrnými páskami ozdobený, a bronzovou ostruhu z Poděbradska, kteréžto předměty spolu se sponou, prstenem a korály jantarovými v Podbabě nalezenými tvoří velice zajímavou a cennou skupinu z doby 9.—11. století.

Sem bylo by bývalo dobře umístiti také zasklenou desku se zbytky kožených částí oděvu dojista některého českého panovníka, které pod hlavním oltářem kostela Vyšehradského byly nalezeny a jež jsou vystaveny v postranní skříni církevního zlatnictví v V. oddělení. Pozoruhodná jest na zbytcích těch ornamentika provedená zlatou a stříbrnou 3 mm širokou páskou, kterouž byla kůže prošita. Velevzácný to zbytek kulturní, který výborně naznačuje spůsob, jakým kožený oděv starověký býval zdoben. Z doby 9.—11. věku jest také i nález Kolínský, umístěný ve skříni XLV. ve zlatnickém oddělení, který pro svou ojedinělost byl od celé řady odborníků tak nesprávně posuzován, ačkoli v několika severoevropských městech analogické nálezy jsou zachovány; promluvíme o něm ještě později.

Ve třetí střední skříni (XIII.) jsou rozmanité již připomenuté pěkné bronzy římské v Čechách nalezené, pozoruhodný bronzový býček z Mladoboleslavska a zajímavý kančík z musea Táborského, vedle četných palstavů, celtů, kruhů, náušnic, jehlic a jiných drobností. V zadním pultě leží nejvzácnější starožitnosti musea Fürstenberského v Nižburce; tak svrchní část nádoby bronzové, ve které nalezeny

byly roku 1772 praehistorické zlaté mince v ceně 80.000 zl., bronzový kančík s dvojí hlavou, důležité drobnosti z naleziště Stradonického a velmi pěkná bronzová závěsná ozdoba kruhovité formy s prolomeným ornamentem ze Skrej. V téže vitrině jsou i některé vzácné kusy Černínského musea Petrsburského, tak bronzová puklice množstvím tepaných obličejů zdobená a pěkně smaltované korály.

Praehistorie zabývá se zbytky vzdělanosti nezjištěných národů, kteří hlavně nižádnými doklady písemnými nejsou přivedeni v souvislost s dějinami povšechnými; archeologie naproti tomu rovná kulturní památky dob určitých. V naší výstavě jsou to památky národa českého, jemuž přidělena byla mnohá důležitá úloha v posledním tisíceletí. Poznání vzdělanosti této, o niž se poměrně tak málo staráme, mělo by býti jedním z našich nejpřednějších úkolů.

Kdykoli se mluví o kulturním vývoji státu českého, vždy označují se tři doby jeho výkvětu: mluví se o době Přemysla Otakara II., o době otce vlasti Karla IV. a o zlaté době Rudolfinské. Vymezení stalo se téměř tradicí, a bylo by věru na čase, podrobiti znova věc novému rozboru. Prohlížejíce sbírky retrospektivní, můžeme si věci něco málo povšimnouti.

Historickému rozboru jest nynější roztřídění předmětů výstavních málo příznivo; památky spatřujeme řaděny jen dle materiálu, což jest velice výhodná věc pro studium odborné. Ale pro seznání rázu a pokroku vzdělanosti různých dob bylo by bývalo třeba postupovati jen dle dáta povstání památek našich; rovnání mohlo se předsevzíti dle století, nebo dle řady panovníků, nebo konečně dle známých uměleckých období.

K tomuto rozdělení sbírek nesahá se v museích a nesáhlo také v retrospektivní výstavě z různých závažných příčin. Předně tím béře újmu všeliké odborné studium, kterému se obětuje podání dojmu té oné doby. Za druhé je podání tohoto dojmu závislé na dostatečnosti sbírek, jinak se musí v tom případě sáhnouti k rozmanitým nahrážkám, které jsou drahé a málo kdy rychle po ruce. Proto tedy nečiníme výtky výboru, že sbírky retrospektivní takovým spůsobem neřadil; přece však jen k vůli zmíněnému úmyslu si řadění takové hleďme alespoň v duchu poříditi.

Doby starší (byzantinskou, románskou a rannou gotiku) máme zastoupeny jen v mincovnictví a v drobnomalbách; také zlatnictví přispívá tu několika vzácnými předměty. Doba Otakarů, tak význačná a mohutná v památkách architektonických, představuje se tu jen úpadkem v mincovnictví, kde místo vzácně dokonalých denárů počalo se po spůsobě německém ražením nepraktických a v jistém ohledu barbarských brakteatů. Památky zlatnické z uvedené doby jsou rázu západoevropského, jak se vyvinulo skoro jednostejně v celé takřka polovině Evropy vlivem mnichů. Památek písemných z této doby zachovalo se poměrně mnoho, jsou naskrze vzácny a při všem přidržování se vzorů západoevropských, jakž jinak ani nemohlo býti, vidíme probleskovati i individuelní život, naznačený tu objednatelem, tu illuminátorem. Vidíme, že to nejsou věci jen prostě do Čech přenesené, nýbrž zdejšímu cítění již přispůsobeny aneb dokonce i domácími lidmi zdělány. Tu

zříme obraz sv. Václava, tam illustrovanou o něm legendu, jinde opět poznámku o pisateli aneb o majetku té oné vznešené osoby české.

Doba vyvinuté gotiky vyspěla u nás za Karla IV. a Václava IV. v netušený květ. Architektura pod vlivem mistrů francouzských a německých vyniká bohatostí i korrektností, zlatnictví (jež zastoupeno na výstavě jen poměrně řídkými, avšak znamenitými předměty) kvetlo podporováno jsouc jasným panovníkem, že stalo se Evropě pověstným. Nebylo ostatků svatých, jichž by Karel nebyl chtěl nabyti, a nabyté ukládal do schránek z nejdražších kovů, posázených nejvzácnějšími drahokameny. Bylť on původcem v pravdě mysticky a mythicky vyzdobených místností Karlštejnských a kaple Svatovácslavské. On první založil ve střední Evropě malířskou školu, povolav dokonalé umělce vlaské, která pak nezanikla koncem panování jeho, nýbrž průběhem století 15. v samostatnou školu českou se utvářila. Výstava naše podává nám toho bohatý a rozkošný obraz. Také miniatury této doby vyznamenávají se vzácnou dokonalostí; přišlať v tu dobu mnohá znamenitá práce francouzská do Čech, i lze pozorovati silný vliv země té na veškery práce naše. V době této položen základ k umění illuminátorskému, jak se v 15. a 16. věku u nás pěstovalo. Co z ostatních umělecko-průmyslových děl doby té vidíme, ku př. znamenitý baldachýn nejspíše z oltáře ve Svatovácslavské kapli, jest vzorné, a tak vše dosvědčuje, že doba Karla IV. byla zlatým věkem umění v Čechách; jen bychom si dovolili rozšířiti období to ještě na celé panování Václava IV. Ve století patnáctém a prvních desetiletích 16. věku vyvinula se u nás gotika k samostatné vyspělosti, že čítáme ji mezi nejpřednější skvosty všeho našeho umění.

Obyčejně se tvrdí a často i v knihách píše, že války husitské přivodily u nás veliký úpadek na poli vědy a umění. V retrospektivním oddělení toho nepozorujeme; jisto jest sice, že za válečných dob vzala mnohá znamenitá díla za své, avšak to bylo v brzku nahrazeno a trvalý úpadek nenastal; pohledněme jen na překrásné ty monstrance 15. století, které tvoří nejeffektnější střed skříně církevního umění. V konvářství a zpracování kovů obecných nemáme od té doby nic, co by nad ně předčilo; jen prostudujme si ku př. dvířka sanktuaria Králohradeckého a kované dvéře ze zámku Křivoklátskéko. Neobyčejně, možno říci fenomenálně rozvíjí se v tu dobu také české umění drobnomalebné. Popatřme jen na velikou a vzácnou řadu kancionálů a knih různého obsahu na výstavě vyložených a zjednáme si přesvědčení, že nelze věcí těch ani doceniti. Zde jest právě naše největší pýcha, nejvýmluvnější svědectví naší vzdělanosti a našeho živého zájmu pro nejpřednější a nejpovznešenější účely člověka z těch dob. Duševní ty statky svítily národu i pak, když v neutěšených dobách vzácný ten majetek stal se proskripčním znamením tak mnohého Čecha. Vazba knih vyniká v tomto století svou úhledností a dokonalostí použitých razítek, a i kování jich platí za vzornou práci. Do 15. století spadá též vlastní vývoj tabulového malířství našeho, které, jak již podotknuto, se zcela osobitě utvařuje a rázovité ovoce podává; podobně dřevořezby a dřevěné skulptury (viz oltáře Kutnohorské a Krista z radnice Pražské) jsou výborny, i nelze nám nalezti v té době větší práce, jež by nebyla vzácná a dokonalá. Proto mělo by právě toto 15. století platiti za *přední* dobu umění českého.

Počátkem 16. věku gotika přese všecku znamenitou vyspělost pojednou — o něco později než v ostatní západní Evropě — zaniká; všude hlásí se renaissance k životu a bují tu co cizí ratolest, jež se teprve ponenáhlu domácím formám přispůsobuje. U nás zavládla za Ferdinanda I. pojednou a téměř bez znatelné doby přechodní; domácí mistři, nechť si dovedli udělati nejumělejší klenby a nejspletitější síťové kružby, nenalézali obliby, a vše hnalo se jen po stavitelích vlaských. Jako v architektuře bylo to i v ostatních uměnách a vědách. Na všech přednějších památkách té doby pracovali Vlaši. Domácí lidé jen znenáhla cizí tu věc chápali, a proto často zcela nepochopenou ji prováděli. Nicméně vyvinula se při tom řada tvarů, která byla především pěstována, a ta si zde pak pro celé století dobyla domácího práva; povstala tak česká renaissance.

Vedle architektury kvete v té době ještě drobnomalba; zde domácí umělci ponenáhlu sahají s úspěchem k tvarům renaissance (viz kancionál Litomyšlský a j.). V té době tiskne se již velmi mnoho českých knih; nejvíce doma, něco však též v Benátkách a v rozličných městech německých. Zprvu se v nich ještě malují iniciálky od ruky, ale již zavládají také hojné illustrace dřevořezbové. Knihy ty jsou v úpravě překrásné; pohledněme jen na ty různé zpěvníky bratrské, na různé cestopisy a vědecké spisy, které na výstavě pod čísly 98 až 125 viděti, i pochopíme snadno zvláštní lásku rodů svých k těmto věcem.

Tím jsme již jednou nohou v pověstné době Rudolfinské, ovšem u věcí, které se u nás samy sebou vyvíjely a na něž panovník neměl vlivu. Rudolf II. oblíbil sobě Prahu za stálé bydliště z různých příčin, z nichž neposlední byla ta, že cítil se tu nejjistějším a že země naše skýtala tehdy hlavní zdroje příjmů královských. V Praze bylo již ze středních let 16. století umělců italských hojnost, za Rudolfa II. stala se pak téměř eldorádem umělců všech národů evropských. Rudolf byl amateurem v úplně moderním smyslu; střádal vzácné malby, antiky a *kuriosity* všeho druhu i bral při tom živou účast v rozličných vědách souvisejících s alchymií a s hvězdářstvím. Architektura nepřinesla nám v době té již žádného význačného díla, za to veškero drobné umění povzneslo se jeho vlivem u nás na nebývalý stupeň dokonalosti. Proto čítá se doba ta mezi zlaté doby umění, ale dlužno připojiti: umění *mezinárodního* v Čechách. Do Prahy povoláni byli císařem vlaští brusiči polodrahokamenů a křišťálů a prováděli převzácné nádobí (viz ku př. křišťálové předměty čísla 431—457). Přišlo mnoho zlatníků italských, nizozemských a německých, kteří založili slávu zlatnických emailovaných prací Pražských, jakým se ku př. obdivujeme v pověstném pokladu Loretanském na Hradčanech. Na výstavě zlatnictví to zastoupeno nemáme, nanejvýš dává toho jakousi ideu znamenitý návěšek z kostela Chrudimského č. 227 a přebohatá skřínka k šití z pokladu Svatovítského z doby něco pozdější. Kdo seznati chce, jakými skvosty se zmíněný mocnář obklopoval, ať neopomene navštíviti Vídeň, kam většina těch vzácných věcí byla z Prahy přenesena. Také všimněme si, na jaký stupeň pozneslo se umění ryjecké, zvláště upozorňujeme na práci Jiříka z Řásné, řezáče želez v Kutné Hoře (č. 1036—37), a znamenité dokonalé medaille Abondia Florentinského, dvorního umělce Rudolfova (viz čísla 1047, 1048, 1050, 1051, 1055 a 1057). Charakteristickým

zjevem té doby jest též nábytek buď slonovou kostí neb i rozličnými kameny hlazenými po vlaském způsobu vykládaný, jehož obliba hluboko do 17. století pak se udržuje. Broušení křišťálů zavdalo podnět ke stejnému zpracování skla, kteréž v 17. století se vyvinuje v průmysl po celé Evropě pověstný. Že též hrnčířství bylo ve vleku italské mody, ukážeme později. Malířství tabulové zanikalo, a přebohatá doba tato nezanechala nám žádné zvláště dobré práce toho odboru. Za to v době té v Praze působí několik předních mistrů mědirytců, ovšem cizího původu, jejichž některá přední díla ve čtvrtém oddělení retrospektivním jsou zařaděna.

Válka třicetiletá zničila větším dílem snahy z konce 16. století. V Praze se ještě v první polovině 17. věku nacházejí výborné dílny pracující pod vlivem Rudolfinské doby, ale ta sezvaná i sběhlá společnost cizích umělců rozběhla se velmi rychle. Znenáhla blíží se pak doba světového panství baroka a francouzského vkusu vlády Ludvíka XIV. a XV. U nás vystřídán královský dvůr neobyčejně bohatou šlechtou a duchovenstvem, kteří podnikali nákladné a rozsáhlé stavby, tak že Praze, najmě Malé Straně dali vzezření města z dob 18. věku. Na výstavě vidíme z výzdob staveb těch něco dokonalých prací zámečnických, něco věcí dřevěných a vyšívání; nejlépe zastupuje dobu tu pověstné české sklo, které máme ve skříni v nejkrásnějším výboru. Ale to vše není dostatečným representantem velezručného toho století.

Přehlednuvše stručně umělecká období naše, projdeme si jednotlivá oddělení v tom pořádku, jak na výstavě jsou uložena.

Sbírky umění ryjeckého rozděleny jsou v pět skupin: 1. mince, 2. medaille, 3. pečeti a pečetidla, 4. řezby kamenů; 5. oddělení věnováno konečně listinám, účtům a zápisům k mincovnictví se vztahujícím, jakož i ukázkám umístění a zavěsení pečetí.

Mince české lákají nejen mnoho sběratelů domácích, nýbrž mají i v cizině dobrý odbyt; jsou mnohotvaré a většinou úhledné a krásné. Lze o nich tvrditi, že tvoří nejzajímavější skupinu celé střední Evropy; vidíme tu obrážeti se bohaté dějiny království našeho a pochopujeme, že tak mnohý historik se stává fanatickým sběratelem mincí i medaillí českých. Výstavy naší účastnilo se poměrně jen velmi málo sběratelů; stalo se to však jen z té příčiny, že by bylo přišlo při volném přijímání mincí k velkým zmatkům a k mnohonásobnému zastoupení mincí obyčejnějších, mezi kterými by se vzácnější mince ztratily a vůbec pak celý historický postup nejasným se stal. Mince leží v široce rozložité skříni, ve které v kolmých oddílech jsou vystaveny pečeti a pečetidla. Pro pohodlí pozorovatelů bylo by zde na místě použiti dvou jednoduchých skříní. Obecenstvo nebylo by se tak tísnilo a otisky pečetí jasněji bylo by lze postřehnouti.

Hned nejstarší období českých mincí tvoří vzácnou skupinu. Nacházíme tu téměř jen jediného druhu mince, denár, avšak ta odškodňuje nás bohatstvím svého rázu. Denár byl ražen po prvé Boleslavem I. a udržel se až do doby Přemysla Otokara I. (935—1200). Z počátku jsou stříbrné ty mince velikosti asi našeho dvacetikrejcaru, později se tato velikost ponenáhlu menší, až dosahuje vzezření našeho desetníku. Veškery denáry jsou poměrně mince vzácné. Největší zájem budí veliké množství rázů, jež se na nich vyskytuje. Věc vysvětluje se povahou

materiálu kolků; má se pak za to, že řezány byly v bronzu, nikoli jako později v oceli. Měkký ten materiál nesnesl ovšem ražení značnějšího množství mince a kolky z něho proto častěji měněny. Také se myslí, že časté měnění rázu, jakož i s tím související zakazování peněz rázu staršího přinášelo pokladně knížecí značný zisk. Již denáry Boleslava I. jsou dosti dokonalé, i nemůžeme se při prohlížení těchto nejstarších českých mincí ubrániti otázce, jaké mince kolovaly v Čechách před tím; neboť ty mince praehistorické, jež tu vidíme v pěkném výboru ve skříni, nám věc nevysvětlují. Předně jsou poměrně starší a za druhé, jen zlaté a nebo většinou zlaté mince se v Čechách v době před Boleslavem jistě neužívalo.

Nejen sběratelé mincí cení si nevšedně denáry, také umělce a archeology vábí netušenou měrou; tyto pro znamenitý zde nashromážděný materiál, ony pro dějiny kroje. Z počátku přicházejí vedle nápisů na obrubě na denárech značky mečů, křížů, žehnajících rukou, Božího oka a jiných předmětů; brzo však objevují se i poprsí a celé postavy v různých akcích. Při bedlivém studiu vidíme tu dosti dobře i ústroj těchto osob. Bohatství v tom směru jakož i dokonalost provedení vedli vzorného pořadatele tohoto oddělení k tomu, aby některé z denárů položil do řady medaillí, ač tam přece snad nepatří; neboť zdá se, že není žádného rozdílu mezi těmi 11 mincemi a denáry druhými (ku př. číslem 192).

Nejlépe provedeny jsou denáry z doby Vladislava I., i podivno, proč v následujícím 13. století Otakarové zavedli minci tak nevkusnou a nepraktickou, jakou spatřujeme pod jmenem brakteatů v dalším oddělení vitriny. Mince ta, vytvořená po spůsobu německém, platila u nás celé století. Brakteaty jsou velmi tenké stříbrné plíšky velikosti zlatníku i větší, které primitivně byly raženy na jedné straně jedním kolkem. Nejvíce spatřujeme na nich sedícího krále v hrubém reliefu a písmena jmen, široké obruby zůstaly hladky. Také vyskytuje se tu po prvé znak českého lva. Dle katalogu výstavního povolal Václav II. r. 1300 tři vlaské mincmistry do Čech, kteří mincovnictví znovu upravili. Základem stal se groš čítaný na kopy, který těšil se veliké oblibě po celá staletí, a ač již dávno jinými mincemi byl vystřídán, udržel se podnes ještě v pověsti lidové. V této době zajisté Vlaši zavedli ražení kolky železnými, čímž vysvětluje se ustálený tvar a ráz mince. Groše jsou velikosti asi dvacetníku, mají na jedné straně ve středu korunu a kolem nápis, na druhé obraz českého lva. Zajímavo, že koruna prvních mincí toho druhu (za Václava II.) jest tvaru, který se podobá koruně Svatováclavské, jež provedena byla teprve o sto let později Karlem IV. Groše první doby patří, co se výkresu týče, mezi nejkrásnější.

Mimo groše vyskytují se v těchto dobách i části grošů, parvy a haléře. Za Jana Lucemburského počalo ražení dukátů, florindorů, za Jana nesou na líci postavu Jana Křtitele, za Karla IV. a Václava IV. pak poprsí panovníkovo, na rubu výtečně stylisovaného lva. Z doby husitské nachází se málo mincí; nejvíce ještě florindorů císaře Sigmunda se znakem uherským; Sigmund nejsa korunovaným panovníkem českým, neměl asi práva raziti českou minci. Z doby Ladislavovy jsou groše velikou vzácností numismatickou, ve vitrině leží jeden; za to z doby Vladislavovy nachází se peněz hojnost. Pěkné jsou florindory

z doby Ludvíkovy, kdy po prvé vidíme vedle znaku země na rubu, na líci mince u nohou obrazu sv. Václava značek mincmistra toho kterého období. Ferdinand I. připojil k posavadním penězům ještě tolary a jejich části, které pak starou minci, groše, průběhem století zatlačují. Veškery mince této doby jsou tvaru pěkného a raženy částečně v Praze (nejvíce zlaté), v Kutné Hoře a v Jáchymově, kde před tím krátký čas razili samostatně Šlikové svou zvláštní minci; jejich pěkné tolary vidíme mezi mincemi privátními. Vždy již nacházíme na penězích malé značky mincmistrů. Nejbohatěji a nejdokonaleji vyvinulo se mincovnictví za Rudolfa II., jehož mince vynikají výborně pracovanými reliefy obrazů. Vidíme ve vitrině veliké bohatství různých tvarů peněz, z nichž některé jsou snad jen k zvláštním odměnám raženy. Nejcharakterističtější jest pro nás jediný peníz s českým nápisem „Maley gross.“

V té době pracovalo se mimo uvedené mincovny ještě i v mincovně Budějovické. Mince vlády Matiáše II. jsou stejné dokonalosti jako Rudolfinské. Zvláštní pocity vzbuzují mince direktoria s nápisem moneta regni Bohemiae; jsou to již jen části tolarů, groš se téměř více nevyskytuje. Peníze z doby Ferdinanda II. dělí se ve dvě řady: jedna obsahuje peníze císařem vydávané, druhá mince vydané 14členným konsorciem, jež si v době nesnází právo mincovní od císaře na určitou dobu odkoupilo. Zde vidíme ty mince chudé stříbrem, kterými tak mnohý statek po bitvě Bělohorské zakoupen. V konsorciu nacházeli se mezi jinými Albrecht z Valdštejna, místodržitel Karel z Lichtenštejna a Jan z Eggenberka. Raženy byly od nich peníze o 300, 150, 120, 75, 70, 60, 37, 30, 15, 3 a 1 kr. Mince pozdější na svém rubu již místo lva mají orla, v jehož středním štítku je dvojocasý lev. Ponenáhlu se pak umělecká jich dokonalost horšila; i není pak neúhlednější mince, než jaká panovala za Leopolda I. a Karla VI. Teprve za Marie Teresie vidíme opět tolary krásně vyvedené.

Někteří čeští rodové šlechtičtí dobyli sobě práva raziti minci; tak Šlikové, jichž tolary a jiné peníze vidíme tu ze dvou období, z let 1519—1528 a pak opět z 1627—1767. Rožmberkové razili si krásné dukáty za dob Rudolfa II., ač měli právo to již mnohem dříve. Po nich přešlo na Eggenberky, jichž nepříliš úhledné mince vidíme ve společné přihrádce s předešlými. Nezvláštní, avšak hledanou mincí jsou tolary vévody Friedlandského, Albrechta z Valdštejna; vévodství přineslo mu i právo raziti vlastní minci, jehož také k svému obohacení v hojné míře užil, po jeho smrti byly však peníze ty vzaty z oběhu a roztaveny; odtud jejich vzácnost. Za obyčejný tolar platí se 50 i více zlatých. — Jednu z nejhledanějších řad menších a na první pohled necenných mincí tvoří tak zvané početní groše, většinou ze druhé polovice 16. století; prohledněme si jen čísla 893—924 a uvidíme, jak jsou vkusny. Mince ty ražené pro prozatímné účtování některých větších rodin českých, mají na jedné straně znak, na druhé pěkné kartuše neb jemné obruby, v nichž čteme rozličné velmi často české devise a průpovědi. Také tyto mince amateuři znamenitě platí.

(Dokončení.) *Jan Koula.*

Ale díla tak velikého nemůžeme se odvážiti sami. Ochotného přičinění všech synů a dcer národa jest k tomu potřeba. a celý národ k dílu tomu voláme. Až dosud nikdy neselhal, byv povolán k úkolu v zájmu vlastní cti a vlastního pokroku; neselže ani nyní, tím jsme jisti.

Přispějtež tedy všichni Čechoslované k dílu společnému; pomáhej každý, čím můžeš k uskutečnění národopisné výstavy. Zevrubný návod k této čestné práci, zejmena k soustavnému sbírání materiálu na venkově, podáme veřejnosti později, dnes jen vybízíme: věnujte nám svůj souhlas a své odhodlání, podejte nám své ruce pomocné a přinášejte každý hřivnu svoji, hmotnou či duševní, a tak pro myšlenku všem nám významnou sjednoťme se skutkem!

V PRAZE, dne 9. září 1891.

Sbor přátel českého národopisu.

☞ Číslem tímto počíná se **poslední čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci zaslané.

Písmo svaté starého i nového zákona. Vydání pro katolíky s úplným schváleným textem, přehlíží dr. Ant. Lenz. Skvostné vydání se 230 velkými obrazy. Illustroval Gustav Doré. Seš. 61. Nakl. J. Otto, v Praze 1890.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu VII. (Středohoří) seš. 9., Nakl. týž.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. seš. 17. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Zemská jubilejní výstava v Praze 1891. Seš. 7. a 8. Nakl. týž.

Dějepis města Prahy. Sepsal Vácslav Vlad. Tomek. Druhé vydání, dílu I. seš. 8.—12. Nakl. Fr. Řivnáč, v Praze 1891.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal dr. Ant. Rezek. Seš. 4. a 5. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Francouzská ústava z r. 1791 s předmluvou a úvodem. Upravil dr. Jan Krystůfek. Nakl. Bursík a Kohout, v Praze 1891.

Dějepis všeobecný. Pořádá dr. J. Emler. Dílu I. seš. 33.: Dějiny středověké od konce století pátého až do konce století patnáctého. Sepsal Fr. Šembera. Nakl J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Frant. Kott. Seš. 119. (Přízemitý — Ramenopramenný). Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1891.

Starý dluh. Povídková trilogie. Napsal Kolda Malínský. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Z výstavních táček. Sonety Frant. Kvapila. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš. 42.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. týž.

Repertoar českých divadel. Č. XXVIII.: Pod krovem otcovským. Činohra o 3 jednáních. Nakl. týž.

Sborník historických románů. Serie IV. seš. 22. a 23: L. Barracanda Vicomtessa. Seš. 24.—26.: M. A. Šimáčka Otec. Nakl. týž.

Monumentální plán král. hlavního města Prahy i s nejnovější VII. částí Holešovicemi a Bubny, Karlína, Král. Vinohradů, Žižkova, Bubenče, Nuslí a Smíchova, který dle skutečnosti a nejlepších pramenů sestavil a upravil Jos. Brož. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Encyklopedie humoru a vtipu. Seš. 83. a 84. Nakl. týž.

Nejstarší historické písně a průpovědi 'Ebreů. (Ukázka z většího spisu). Podává O. Frant. Vaněk. Nákl. spolku českých akademiků židů, v Praze 1891.

Učebnice jazyka polského se zvláštním zřením k výslovnosti, obsahující mluvnici, rozmluvy a čítanku. Pro školy i samouky sestavil J. Pavlík. Nakl. dr. F. Bačkovský, v Praze 1891.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE,

REDAKCÍ A VYDÁNÍM

VÁCSLAVA VLČKA

vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 1 zl. 80 kr., půlletně 3 zl. 60 kr., celoročně 7 zl. 20 kr., Jednotlivé číslo stojí 68 kr.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 22. n.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 6 zl.), 1879, 1880 (po 6 zl. 60 kr.), 1881—1890 (po 7 zl. 20 kr.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 1 zl. více; desky téže vazby na ročník po 70 kr., poštou po 80 kr.

V PRAZE.

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Papír z továrního skladu A. Wiesnera v Praze.

Jos. Hlaváček [handwritten]

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 11.

Knihy a hudebniny redakci zaslané.

Písmo svaté starého i nového zákona. Vydání pro katolíky s úplným schváleným textem, přehlíží dr. Ant. Lenz. Skvostné vydání se 230 velkými obrazy. Illustroval Gustav Doré. Seš. 62. a 63. Nakl. J. Otto, v Praze 1890.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Vede Fr. Ad. Šubert. Obrazovou část pořádá Karel Liebscher. Dílu VII. (Středohoří) seš. 9. Dílu VIII. (Táborsko) ses. 3.—5. Nakl. týž.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 95. a 97.: (Cévka — Cocos). Nakl. týž.

Karolina Světlá. Kritická studie. Napsal Leander Čech. Nákl. Hlídky literární, v Brně 1891.

Aloisa Jiráska Sebrané spisy. Seš. 85.—91. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Směska. Nové starosvětské písničky. Napsal Jos. V. Sládek. Nakl. týž.

Boženy Němcové Národní báchorky a pověsti. Seš. 1. a 2. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Květy intimních nálad. Básně Ant. Sovy. Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Výstavní almanach. Upomínka na zemskou jubilejní výstavu. Nakl. týž.

Román na moři. Od dr. Serv. Hellera. Illustruje V. Černý. (Vilímkovy illustrované knihovny rodinné dílo IV.). Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1891.

Pouť mladých Čechů výstavou. Napsala Vilma Sokolová. S 58 illustracemi. Nakl. týž.

Okeánem na kře ledové. Nový román pro mládež dospělejší od Julia Vernea. Přeložil J. Pšenička. S 85 obrazy Georga Rouxa. Seš. 1. Nakl. týž.

Sborník illustrovaných románů. Serie IV. seš. 27: M. A. Šimáčkův Otec. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Nové vydání románů a novel Emilie Flygaré-Carlénové. Seš. 43.: Stínová hra. Časové obrazy a zkušenosti vlastní. Nakl. týž.

Chrám svaté Barbory v Hoře Kutné. Dle souvěkých pramenů a vlastních studií napsal Jos. Braniš. S nákresy od † ředitele J. Zacha. Nakl. K. Šolc, v Kutné Hoře 1891.

Sedmá a osmá výroční zpráva městského fysikátu o zdravotních poměrech kr. hlav. města Prahy za r. 1888 a 1889. Podává dr. J. Záhoř. Nákl. města Prahy, 1891.

Matice lidu. Red. Primus Sobotka. Ročn. XXV. čís. 5.: Rodina Kavanova. Román. Napsal Václav Beneš Šumavský. Nákl. spolku pro vydávání laciných knih českých, v Praze 1891.

Šaškova Moravská bibliothéka. Ročn. VI. č. 23. a 24.: Na Slovinsku. Cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan. Napsala Anna Řeháková. — Sebrané spisy Františky Stránecké. Díl I.: Povídky, obrazy a črty. Nakl. J. F. Šašek, ve Velkém Meziříčí 1891.

Žertovné divadelní hry. Seš. 37.: Náhrada. Žert v 1 jednání. Napsal D. Dmitrijev. Přeložil K. Seš. 38.: V klimatických lázních. Veselohra v jednom jednání. Pro české jeviště vzdělal E. Z. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Přítel domoviny. Časopis k zábavě a poučení. Pořádá Ed. Beaufort. Ročník VII. č. 4.: Otcovakrev. Kus vesnické kroniky, napsal V. Špaček. Č. 5.: V různém vzduchu. Dvě povídky od J. E. Šlechty. Nákl. vydavatelstva, v Praze 1891.

Bibliothéka překladů vynikajících děl cizojazyčných. IV.: Peníze. Od Emila Zoly. Autorisovaný překlad Jar. Hladíka. Seš. 1. Nakl. Jar. Pospíšil, v Praze 1891.

Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české. Uspořádal a literárně historickými daty opatřil Frant. Bílý. Seš. 3. a 4. Nakl. Em. Šolc, v Telči 1891.

J. A. Komenského Labyrint světa a ráj srdce. Rozborem opatřil a upravil Frant. Bílý. Vydání druhé. Nakl. J. Barvič, v Brně 1891.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Svaz. 275.: Bílý závoj. Povídka pro mládež od Anny R. Husové. Se 2 obrázky. Nakl. M. Knapp, v Karlíně 1891.

Całowość w naturze. Studyum przyrodniczo-filosoficzne. Napsał Ks Maryan Morawski F. J. Wydanie drugie przerobione. Druk Wł. L. Anczyca i spółki, Kraków 1891.

Dělnictvo v boji za svá práva. Slovo pravdy o kapitalismu a liberalismu. Příspěvek k řešení otázky dělnické. Podává R. Vrba. Nákl. vlastním, v Praze 1891.

R. 1891. Čís. 11.

OSVĚTA

První objevitelé Ameriky.

Dle normanských pověstí podává

Jan Macháček.

Roku 1892 budou Američané slaviti 400letou památku objevení Ameriky. Za objevitele jejího pokládán jest obecně Janovan Krištof Kolumbus, a není zajisté nikoho, kdo by mu zásluhy té upíral. Avšak *již 500 let před Kolumbem přistáli u břehů americkýeh evropští Normané*, kteří se tam také chtěli trvale usaditi, ale osady jejich po čase zanikly a objevy jejich zůstaly bez trvalých následků, bez vlivu na vývoj obecné vzdělanosti, a zprávy o nich zachovaly se pouze v islandských, gronských a norvežských kronikách, neproniknuvše hrubě ani k sousedním národům. Podobně stalo se i s jinými vynálezy a objevy, které příliš záhy byvše učiněny zůstaly bez trvalých následků na vývoj obecné vzdělanosti. Tak ku př. Feničané obepluli Afriku již okolo r. 600 př. Kr. a našli takto cestu do Východní Indie kolem Afriky, ale čin ten jsa příliš časným zůstal beze všech dalších následků, a teprve 2000 let potom, r. 1498 otevřel tuto důležitou cestu evropskému obchodu Portugalec Vasco de Gama.

První evropští objevitelé Ameriky byli islandští a gronští Normané, o jichž objevech a cestách do Ameriky zachovaly se nám zprávy v pověstech zvaných „sagas“ kronik islandských, gronských a norvežských. [1]) Island zalidněn byl nespokojenou šlechtou norvežskou v r. 875; nedlouho potom v prvé polovici 10. století objeveno bylo od islandských Normanů Gronsko, od Islandu jen 27 mil vzdálené,

[1]) Jsou to hlavně Islanďané, kteří jsouce jako od ostatního světa odloučeni jeví zcela přirozeně až na naše časy zálibu ve vypravování o skutcích svých předků i o činech slavných vrstevníků, a mimo to za dlouhých zimních večerů jsou odkázáni na vypravování a poslouchání při nedostatku jiné zábavy. Bohatou látku skýtali a skýtají jim k zábavnému vypravování smělí plavci, kteří za léta s lodmi brázdili a dosud brázdí vlny mořské a na zimu do domova se vracejí dle starodávného zvyku. Islanďané jako Arabové neodchýlili se mnoho od spůsobu života, který vedli před sta lety.

a již r. 985 usadil se tam Erich Ryšavý, který utíkaje z Norvežska asi r. 982 před krevní pomstou, nenalezl na Islandě útulku. Zbudoval si sídlo v Brattalidu [1]) u fjordu Erichova. Sem přistěhoval se mimo jiné také Herjulf Bardsen, který se usadil v Herjulfnesu (Ikigeit). Bardsenův syn *Bjarne jest první Evropan, který břehy americké r. 986 neb 1000 spatřil.* Pověst o Erichu Ryšavém vypravuje o tom takto: Bjarne připlul z Norvežska se svou lodí do Eyri na Islandě v létě r. 986 neb 1000, a otec jeho Herjulf Bardsen již z jara téhož roku odplul do Gronska s Erichem Ryšavým, který právě tenkráte připlul na Island, aby získal osadníky do Gronska. [2]) Uslyšev o cestě otcově do Gronska, nedal nákladu ze své lodi složiti, a když se ho jeho lodníci tázali, co zamýšlí, odpověděl, že dle starodávného zvyku [3]) chce u svého otce přezimovati a proto že se pustí za nim do Gronska, budouli ho následovati. Lodníci svolili, ač žádný z nich rovněž jako Bjarne Gronska nikdy ani z daleka nespatřili. Jakmile byli připraveni, vypluli z Eyri, a po třídenní plavbě jim země s očí zmizela; ale tu najednou příznivý vítr přestal váti a zdvihly se severní větry a hustá mlha. Několik dní nevěděli, kam plují, až konečně spatřili opět slunce a mohli rozeznati světové strany. Nazejtří spatřili pevninu [4]) a hádali se mezi sebou, jaká by to byla země. Bjarne pravil, že to dle popisu Gronsko není. Lodníci si přáli, aby tu přistáli, avšak Bjarne nechtěl a svolil pouze, aby se k neznámé zemi blíže plavili. Přiblíživše se k ní spozorovali, že jest to země bez hor lesem porostlá a má jen nízké vyvýšeniny. Obrátivše se na šíré moře, za den a noc spatřili opět zemi. [5]) Přiblížili se také k ní a viděli, že jest rovná a lesem porostlá, ale ke břehům jejím nepřistáli, ačkoli lodníci reptali. Po té začal váti vítr jihozápadní, a Bjarne pustil se opět na šíré moře. Třetího dne spatřili opět zemi vysokou s ledovci [6]) a plavíce se podle ní dále, spozorovali, že jest to ostrov. Po dvoudenní plavbě spatřili konečně čtvrtou zemi a k té přistáli, neboť Bjarne měl ji za Gronsko a nemýlil se. Přistáli právě u sídla Herjulfa Bardsena, otce Bjarneova.

Zprávy o neznámé pevnině, kterou Bjarne na své cestě spatřil, vzbudily v Gronsku i na Islandě veliké podivení. Všeobecná se jevila nespokojenost, že Bjarne země té neprozkoumal, a mnozí byli dychtivi ji poznati. Asi okolo r. 1000 neb 1001 koupil Leif, syn Ericha Ryšavého, loď Bjarneovu a vydal se s 35 lodníky na cestu. O té zachovaly se nám zprávy v pověsti (saga) o Groňanech. Mezi společníky Leifovými byl také Němec Tyrk neb Tyrker (Dětřich), který prý pocházel od Rýna a byl společníkem Leifovým z mládí. Leif přistál nejdříve k té zemi, kterou Bjarne naposledy objevil (Baffinova země), a po-

[1]) Brattalid byl tam, kde jest nyní Igaliko.

[2]) Erich Ryšavý pojmenoval zemi, kde se usadil, Gränland, Grönland, t. j. země zelená, aby, jak saga vypravuje, krásné jmeno osadníky lákalo.

[3]) Již v nejstarší době Vikingů bylo zvykem u Normanů přezimovati v přátelském domě, když po celé léto na šírém moři se zdržovali.

[4]) Dle povahy krajiny a délky plavby od Islandu byl to Labrador.

[5]) Byl to asi opět Labrador, a sice severní jeho část.

[6]) Dle všeho byla to Baffinova země. Humboldt, Kosmos, II. svazek, str. 457 myslí, že to byly ostrovy Nantucket u Bostona, Nové Škotsko a Nový Foundland.

něvadž nemohli s lodí až k břehu, spustili kocábku a po té se dostali na břeh. Neviděli tu žádné trávy, než všude jen vysoké ledovce, a od těch až k břehu byla půda pokryta plochým kamením. Nic tu nebylo lákavého, a proto pojmenoval Leif zemi tuto *Helluland* (Labrador [1]). Potom vstoupili opět na loď a plavili se dále směrem jižním, až nalezli jinou zemi, k níž rovněž přistáli. Byla bez vyvýšenin, plochá, lesem porostlá a daleko, kamkoli šli, bílým pískem pokrytá. Leif nazval ji *Markland* (asi nynější Nové Škotsko, Nový Brunšvik a Dolní Kanada [2]). Dlouho se tam nezdrželi a plavíce se dále spatřili opět zemi, k níž zaměřili, avšak dříve se dostali k ostrovu, [3]) který severně [4]) od této země ležel. Vstoupili za jasného počasí na břeh a shledali, že byla na trávě rosa, která měla sladkou chuť. [5]) Plavili se pak na západ do sundu, [6]) který jest mezi ostrovem a předhořím na severní části pevniny vyčnívajícím. Za odlivu bylo zde velmi mělko, loď dostala se až na dno, a to ještě dosti daleko od břehu. Lidé Leifovi byli již tak dychtivi vstoupiti na pevninu, že nečekali na příliv, než hned na pevninu běželi, a to na místě, kde řeka [7]) z vniterního moře [8]) vytékající ústila; ale jakmile byl příliv, pluli s lodí proti proudu do zmíněného vnitřního moře, kde zakotvivše své kožené pytle [9]) na břeh vynesli a chatrče stavěli. Později se rozhodli, že v těch místech přezimují, a proto jali se stavěti bytelná a pohodlná stavení, později zvané *Leifsbudir* (Leifovy chalupy). V řece i v moři byla hojnost lososů tak velikých, že podobných nikdy neviděli; krajina byla k obývání velmi příhodná, neboť měl dobytek i v zimě venku pastvu; nebylo mrazů a tráva jen poněkud zvadla. Den a noc byly si více rovny než na Islandě nebo v Gronsku; v nejkratší den bylo slunce na obzoru od půlosmé ráno až k půlpáté odpoledne. [10]) Když byli hotovi se stavbou

---

[1]) Helluland, kamenitá země, Labrador. (Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen II. vyd. str. 81.) Později dělil se Helluland v Helluland it mikla (velká) a Helluland litla (malá). První jest asi Baffinova země a Labrador, druhá ostrov New Foundland. (Das Wissen der Gegenwart, XXVI. svazek. Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika, von Ernst Hopp, I. díl str. 32).

[2]) Markland (mörk, les) = lesnatá země. Das Wissen der Gegenwart XXVI. svazek. Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika von Ernst Hopp, I. díl, str. 32. — Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, II. vydání, str. 81.

[3]) Dle souhlasných výkladů byl to ostrov *Nautucket*, na kterém medových kapek okusili.

[4]) Ostrov ten leží od pevniny na východ. To nás ale nesmí mýliti, neboť Normané pokládali východ za sever a západ za jih.

[5]) Byly to asi podobné medové kapky, jaké vyrážejí ku př. také na listech voskovky.

[6]) V pověsti (saga) o Thorfinnovi nazývá se ten sund *Straumfjord* (nejspíše nynější zátoka *Manomet*) a před ním ležící ostrov *Straumey* (jest to západně od Nantucketu ležící ostrov *Marthas Vineyard*, který až dosud má hojnost divokého vína), a sice za příčinou silného proudu. Vztahujeli se to na proud Golfský, není rozhodnuto.

[7]) Jest to nynější řeka *Taunton River*, jižně od Bostonu.

[8]) Nynější zátoka *Mount-Haup*; Karlsefni pojmenoval ji Hóp.

[9]) Kožené pytle sloužily k uschování šatstva a pak i jako peřiny.

[10]) Nejkratší den 9 hodin jest na 40°, a toto astronomické udání zřejmě dokazuje správnost udání v poznámkách 3., 6., 7. a 8. na této stránce.

obydlí, pravil Leif k své družině: „Rozdělíme se a prozkoumáme zdejší krajinu, tak že jedna polovice zůstane vždy doma a druhá půjde na výzkumy, avšak smí se od domova vzdáliti jen tak daleko, aby se mohla večer vrátiti domů; jednotlivci se nesmějí od celku odlučovati.“ Tak se dělo nějakou dobu, jak poručil Leif, který se také vycházek účastnil. Jednou k večeru vracejíce se domů spozorovali, že se jeden z nich ztratil, a to byl Němec Tyrk. Tato ztráta se Leifa velice bolestně dotkla, neboť Tyrk byl dlouhou dobu u jeho otce a jako druhým otcem Leifovým. Vydal se ihned s 12 lidmi hledat jeho, ale sotva se kousek cesty od domova vzdálili, Tyrk jim všecek rozčilen přicházel vstříc. Vypravoval, kde a kterak našel vinnou révu. [1]) Později dal Leif sbírati hrozny a káceti dříví, aby měl náklad na loď. Když nastalo jaro, připravili se na cestu a plavili se k domovu; než odjeli, dal Leif zemi této jmeno *Vinland* (Vinná země [2]).

Bratr Leifův Thorvald, chtě nově objevenou zemi důkladněji prozkoumati, vydal se asi r. 1003 s 35 muži na cestu do Vinlandu a přezimoval tam. Po celou zimu živili se chytáním ryb, ale z jara pravil Thorvald: „Dáme loď do pořádku, a někteří pojedou na západ (vlastně na jih), aby tamější krajiny prozkoumali.“ Krajiny tyto [3]) byly krásné a lesnaté, a písčité pobřeží mezi lesem a břehem bylo jen úzké. Na jednom z jižních ostrovů nalezli obilní stodolu ze dřeva, ale jiného lidského díla nespatřili. Ke konci léta dali se na zpáteční cestu a na podzim přistáli u Leifových chalup. Druhého léta plavil se Thorvald na východ a pak severně okolo pevniny. Tu je stihla krutá bouře u jednoho předhoří, byli na ně vrženi a stožár lodi uražen. Když spravili loď, řekl Thorvald k svým lidem: „Vztyčme na tomto předhoří zlomený stožár a pojmenujme je *Kjalarnes.*“ [4]) Plavili se potom západně okolo té země do ústí zátoky, která jest tam na blízku a pak ku předhoří, které se před nimi rozprostíralo a všude lesem bylo porostlé. Tam upevnili loď, zřídili z prken most na břeh a přešli na pevninu. „Zde jest krásně, zde bych se chtěl usaditi,“ pravil Thorvald. Prohlednuvše si krajinu vraceli se k lodi a tu spatřili za předhořím na písku tři hromádky. Puzeni zvědavostí šli k nim blíže a viděli, že

---

[1]) Divoké víno nalézá se ve Spojených státech ve velkém množství, a to rozličného druhu. Hrozny jeho jsou malé a kyselé a nehodí se k lisování. Nejvíce vyskytují se vitis labrusca, prolifera a riparia. V nové době přesazena byla réva z Ameriky do Francie, když tam vinice namnoze révokazem byly zničeny, jelikož tomuto zhoubci více dovede odolávati.

[2]) Byly to nynější severoamerické státy *Massachusets*, *Rhode-Island*, *Connecticut* a *New York* až k New Jersey.

[3]) Thorvald pustil se mnohem dále na jih než Leif i dostal prý se až do Karoliny, Georgie a Floridy, kteréžto země nazvány Irland mikla, t. j. Velké Irsko, a Hvitramannaland, t. j. země bílých mužů, dle bílého obleku tamějších domorodců. Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, II. vyd., str. 83 poznam. pokládá tento výklad Hvitramannalandu za příliš smělý, Thorvald prý se tak daleko na jih nedostal. S jistotou se může jen tvrditi, že to byly krajiny jižně od nynějšího Massachusetsa ležící, tedy kraje v bezprostředním sousedství Vinlandu.

[4]) Kjalarnes jest předhoří od Bostonu na jihovýchod na severním cípu poloostrova Barnstable v půlkruh vybíhajícího a zátoku Cap-Cod tvořícího.

jsou to tři kožené čluny a pod každým byli tři lidé; schytali všechny až na jednoho, který se svým koženým člunem utekl, a usmrtili je. Jdouce zpět ku předhoří spatřili u fjordu ještě několik hromad, které měli za lidská obydlí, ale tu je přepadla taková unavenost, že se nemohli zdržeti a všichni usnuli. Sotva se ze spánku probudili, spatřili, kterak se z fjordu vyhrnulo nesčíslné množství kožených člunů a měřily na ně. Thorvald rozkázal svým lidem, aby vstoupíce rychle na loď a připevníce po stranách lodi ochranné štíty, připravili se k obraně. Domorodci, jimž Normané říkali *Skraelingové*, [1]) stříleli na ně nějakou chvíli a pak se dali na útěk, kam kdo mohl. Z Normanů jediný Thorvald byl raněn, a to smrtelně šípem pod paždí. Před svou smrtí radil svým lidem, aby se co nejrychleji připravili na cestu a odpluli do své vlasti. „Mne dopravte k onomu předhoří, které se mi k obývání tak krásným býti zdálo, tam mě pochovejte a postavte dva kříže, [2]) jeden do hlav a druhý do nohou. Předhoří toto pojmenujte *Krossanes* (křížové [3]).“ Když Thorvalda pochovali a vše vykonali, jak si přál, vrátili se k chalupám Leifovým. Přezimovavše ještě jednou ve Vinlandu vrátili se do Gronska.

Roku 1006 přistál v Gronsku se svou lodí Thorfinn Karlsefni, [4]) bohatý muž, strávil zimu v Brattalidu v domě Leifově i dal se pohnouti, že podnikne cestu do Vinlandu. Najal 60 (dle jiných zpráv 160) mužů a 5 žen i ujednal s nimi, že se všichni rozdělí rovným dílem o to, co v cizí zemi na pokladech získají. Vzali s sebou obilí a různé druhy zvířat, majíce v úmyslu usaditi se tam trvale, budeli to možno. Z jara vydali se na cestu a plavíce se podle Hellulandu a Marklandu dostali se šťastně až k chalupám Leifovým, kde vše z lodí na pevninu vynesli. Hned z počátku zde ulovili vítanou kořist: bylať tam zahnána velryba, kterou na kusy rozsekali a měli hojnost potravy na dlouhou dobu. Skot, mezi nímž měli také býka, pustili na pastvu. V prázdné chvíli káceli stromy, aby měli stavivo. Krajina skýtala jim mnohé výhody, měli tu hojnost hroznů, některé druhy vačnatců a p. Zimu strávili klidně, avšak hned počátkem léta spatřili Skraelingy, jichž veliký zástup se vyhrnul z lesa. Normané měli právě skot nedaleko lesa, a jakmile býk Skraelingy spatřil, začal hrozně řváti, což je tak polekalo, že se dali k chalupám Leifovým na útěk s vaky, v nichž měli různé kožešiny. Karlsefni bránil svého obydlí; Skraelingové křičeli jeden přes druhého na Karlsefniho a jeho lidi, ale jedni nerozuměli druhým. Konečně položili Skraelingové své vaky, otevřeli

---

[1]) Skraelingové jsou praotcové nynějších Eskimáků amerických a gronských, kteří dříve mnohem jižněji v Americe bydleli, ale byli od Indiánů do severních končin zatlačeni. Skraelingové dle mnohých svědectví podobají se Mongolům a přišli do Ameriky nejspíše průlivem Behringovým a ze severní Ameriky ve 14. století až do Gronska, kde před příchodem Normanů z Islandu prý žádného domorodého obyvatelstva nebylo.

[2]) Gronští Normané byli tenkráte již křesťany.

[3]) Předhoří Krossanes jest západně od předhoří Kjalarnes na východním pobřeží státu Massachusetsa.

[4]) Rodokmen Thorfinnův sahá až do naší doby. K jeho potomkům mezi jinými náleží také slavný řezbář Bartel Thorvaldsen a zpytatel norských starožitností Finn Magnusson.

je a nabízeli kožešiny ke koupi, ukazujíce, že by nejraději je vyměnili za zbraně. Ale Karlsefni zapověděl zbraně jim prodati a přišel na šťastný nápad, kterak by se Skraelingů zbavil; poručil ženám, aby jim vynesli mléčné jídlo, a jakmile je Skraelingové zočili, chtěli je koupiti a nic jiného. Tak za mléčné jídlo koupili Normané kůže, a Skraelingové nasytivše se odešli. Karlsefni dal svůj dvůr ohraditi, aby byl budoucně před nepřátely jistější. Toho času porodila Gudrid, manželka Karlsefniova syna, jemuž dáno jmeno *Snorre*, [1]) a ten *jest prvním Evropanem, který se v Americe narodil.* Začátkem potomní zimy přišli Skraelingové opět, a to mnohem četněji než předešle, nesouce totéž zboží s sebou. Jakmile je Karlsefni spatřil, pravil k ženám: „Vyneste opět mléčné jídlo, které nám předešle tak posloužilo." Když je Skraelingové spatřili, hodili své vaky přes plot a chopili se jídla, ale jeden ze Skraelingů chtěl toho okamžiku použiti a zmocniti se zbraně jednoho z lidí Karlsefniových, avšak byl zabit a ostatní dali se na útěk, všeho tu zanechavše. Přišli ještě po třetí, ale byli zase zahnáni. Karlsefni vydal se pak z jara na cestu do Gronska. Na březích Marklandu chytil dva domorodé hochy, kteří naučivše se normansky vypravovali, že proti jejich vlasti jest země, kde obyvatelé v bílé roucho se oblékajíce před sebou nosí tyče s vějícími šátky, při tom křičíce. [2])

Thorfinn Karlsefni drží mezi normanskými objeviteli severní Ameriky přední místo; chtě Vinland kolonisovati, po tři léta tam odolával nájezdům domorodých Eskimáků, avšak konečně byl přece vypuzen. [3])

Normané konali pak v 11. a 12. století časté cesty do Vinlandu a založili tam mnohé osady, o čemž svědčí i to, že r. 1121 odešel tam gronský biskup Erik, aby tamější osadníky gronské a islandské na víru křesťanskou obracel. Avšak všechny normanské osady v Americe pro nepřátelství domorodců a malou posilu z domova zanikly.

Zprávy o obchodních cestách do Ameriky sahají až do 14. století, to jest až do té doby, když Normané v Gronsku byli vyhubeni od Skraelingů, kteří se tam ze severní Ameriky přestěhovali. Normané islandští přestali rovněž udržovati spojení s Amerikou pro mnohé překážky od domorodců, a tak zůstalo objevení Ameriky skrze Normany beze všech dalších následků. Poslední cesta byla dle zachovalých zpráv do Marklandu vykonána r. 1347.

Vedle Normanů byli to Angličané, kteří dříve na březích severní Ameriky přistáli, než Kolumbus americkou pevninu objevil. Benátský kupec John *Cabot*, v Bristolu usedlý, dostal od krále Jindřicha VII. patent pro sebe a své tři syny, že smí konati výzkumné cesty na všechny strany, ale s tou výminkou, že všechny objevené kraje nále-

---

[1]) Rodokmen tohoto Snorre sahá až na naše doby. Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, 2. vydání, str. 82, pozn.

[2]) Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen 2. vyd. str. 82, poznam.

[3]) U řeky Taunton Rivera na 41° 45′ 30″ s. š. nalezen byl do skály vrytý *nápis* se jmenem Thorfinnovým udávaje také i počet soudruhů jeho souhlasně se starou pověstí o Thorfinnovi. Nápis ten jmenují Inscription rock neb Dighton Writing Rock. Ještě r. 1825 uváděl jej americký zpytatel starožitností Warden, nemaje tušení o jeho významu.

žeti budou anglické vládě. Dne 24. června 1497, tedy o 14 měsíců dříve, než Kolumbus na březích pevniny jihoamerické přistál, [1]) objevil John Cabot nejspíše břeh Labradoru na 56° s. š. Ten bod pevniny, který nejdříve spatřil, nazval Terra primum visa neb krátce Prima Vista. [2]) Kupci Bristolští za příčinou lovení ryb byli již dávno ve spojení s Islanďany; jest tudíž pravděpodobno, avšak není dokázáno, že temné zprávy o dřívějších objevech v Americe skrze gronské a islandské Normany se dostaly také k sluchu Johna Cabota.

Zdali se Kolumbus za svého pobytu na Islandě r. 1477 od kněží latinsky mluvících dověděl o cestách Normanů do Ameriky, nelze také nijak dokázati.

Z irské pouti.

(Belfast a severní hrabství.)

Píše

dr. **Jiří Guth.**

(Pokračování.)

III.

Návštěva Belfastu. — Mr. Montgomery. — O některých zvycích anglických. — U kapitána Bradyho; Kenbella a její obyvatelé. — Menu. — Večerní společnosti v Grenislandě. —Ráno před Roseville-cottagí.

„Jeli vám libo,“ vybízela mě po několika dnech Greenislandského pobytu Mrs. Malcolmová, „pojedeme dnes po snídaní do Belfastu k mé sestře; můj švakr, kapitán Brady, vrátil se právě z nějaké cesty, tuším z Ameriky, a bude tomu velmi povděčen, že vás pozná.“ Když ve dvě hodiny odpoledne vystupovali jsme z Belfastského nádraží Northern Counties Railway, proti nám kráčel pán, jako by nás byl očekával, Mr. Montgomery z Lipska! „Ah, John! . . .“ zvolala paní Malcolmová, tak jako by bratra byla viděla včera naposled. A on po dvou letech vrací se z ciziny, pro Angličana však sotva „daleké,“ opět do vlasti. Podle našeho řádu mělo nastati objímání, líbání, po případě i radostných slz prolévání. Z toho všeho nenastalo nic, a když jsem viděl, jak na oko chladně vítají se příbuzní, o nichž jsem přece věděl, že upřímně se mají rádi, také mně moje horkokrevné uvítání uvázlo v hrdle. Mají Angličané docela zvláštní svůj spůsob srdečnosti. Tak na příklad nikdy jich neuvidíš líbati se, ani matka před tebou dítek nepoceluje, neřkuli otec syna, jakož vůbec mužské políbení je

[1]) Kolumbus přistál na břehu pevniny jihoamerické dne 5. srpna 1498.

[2]) Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen 2. vyd., str. 216. Avšak někteří myslí, že Cabot přistál nejdříve k ostrovu New Foundlandu a že jej nazval Prima Vista, jako Ernst Hopp, Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika, I. díl, str. 35. (Das Wissen der Gegenwart XXVI. svazek).

tam věc zcela neobyčejná. Také jiných laskavostí a něžností vyjma podání ruky členové anglické rodiny mezi sebou nevyměňují, aspoň ne před tváří cizincovou; co dělají in camera caritatis, nevím, ale vším spůsobem jeví se jejich náklonnost více skutky nežli slovy. Že neužívají mezi sebou našeho důvěrného „ty," jest zvláštností anglické řeči; oslovení to jest jen biblické, a „vy" jest tak obecné, že jinak ani psu neřeknou.

Když pak již mluvíme o oslovení, povězme hned, kterak Angličan, ve všem stručný a praktický, málo dbá titulatur. Kterákoli kontinentální Excellence jest mu v oslovení právě takový Sir jako její švec. Z titulatur, jež my na pevnině sobě i jiným přikládáme, Angličan uznává jen tituly universitní, tituly rodem příslušející nebo ještě nanejvýš titul postavení úředního. K největším směšnostem náleželo by v Anglii titulovati choť nějakého rady, doktora, profesora paní radovou, paní doktorovou atd., a jenom manželky aldermenů Londýnské City dostávají titul Mrs. Alderman, a paní, dcera nebo švekruše Lord Mayora slove, pokud úředně zastupuje jeho domácnost, Lady Mayoress. Když pak Angličan tituluje „doctor," „professor," nepřidává již slova „pane."

„Kdy jsi přijel, Johne?"

„Dnes ráno drahou z Dublina a ubytoval jsem se hned u sestry, Mrs. Brady, kde jsem se dověděl, že přijedeš dnes tady s doktorem. Mrs. Brady prosí, abyste se, doktore, přestěhoval na několik dní sem do Belfastu k ní."

„Zahrnujete mne laskavostmi . . ."

„Jakými?" tázal se Mr. Montgomery s nelíčeným podivením. „Přece se to rozumí samo sebou. Však Mrs. Brady ještě sama vám poví."

Že s poklonami ani tady nepochodím, bylo patrno. „Dobrá, děkuji tedy a přijímám s radostí. Zatím Mrs. Malcolm, jak ráčila mi slíbiti, obstará mi v Greenislandu nějaký byt, abych ji nemusil déle obtěžovati."

„Je mi velice líto, že nehodláte déle v Greenisladu užívati pohostinství paní Malcolmové," litoval Mr. Montgomery za sestru, kterou, když o ní mluvil, tituloval vždy „paní" přidávaje příjmení, jakož i ve Francii zvykem. Tam i zde i otec mluvíli o provdané dceři ano i o své manželce, říkává „paní X.," a naopak, ačkoli v důvěrnější rozmluvě „moje choť," „můj muž" atd. ovšem také se užívá. „Ale teď odbuďte si návštěvu, Mrs. Brady již čeká."

Přec ještě čtenář, dosud tak trpělivý, musí mne doprovoditi do domu kapitánova, jenž mně, neskromnému zpravodaji, byl milým útulkem po všechen čas mého pobytu v Belfastu, a seznámiti se s jeho rodinou, která nám ostatek může býti dobrým obrazem rodiny zámožného středního stavu. Zámožného věru, neboť na příklad loňského roku kapitán, teď rejdař na svůj vlastní vrub, vydělal čistých sto tisíc zlatých. Domácnost jeho však přece není luxuriosní, nevybočujíc nijak z mezí, které v Belfastu označují domácnost „prostou." Jeť v Belfastu hojně rodin ještě mnohem zámožnějších.

Kapitán Brady bývá sice více na cestách než doma, více na moři než na suché zemi, přece však má v Belfastu pěkný dům, v němž bydlí

on, pokud necestuje, a jeho rodina, pokud necestuje s ním. Ostatek kdo pak v Anglii necestuje? Stávalo se mi dosti často, že sedával jsem za stolem s několika Angličany, z nichž jeden právě přijel z Indie, druhý z jižní Afriky, neli z Australie, třetí zítra odjíždí do Ameriky, čtvrtý je na skoku na pevninu a pátý baví nás vypravováním toho, co v tom neb onom světa díle se mu přihodilo. Setkati se s někým, kdo v té které kolonii zámořské jest rozen, není ovšem vzácností žádnou. V Anglii nikomu není zvláštností potloukati se — kterýž výraz ostatek jenom u nás je vhodný — ve vagoně, a ještě méně na parníku; hostinský pokoj co chvíli je připraven pro některého příbuzného nebo známého, který místem jen proletí, pozdrží se den, dva dni a zase jede dále. Poloha britského souostroví a četné zámořské osady vysvětlují to snadno.

Angličan má rád celý dům pro sebe, a takových činžáků jako na pevnině v Anglii není, ani v Londýně; i jinde zřídka a nejřídčeji v Belfastu. Jen málo ulic tvoří tam těsný městský střed, v němž se to hemží od rána do večera — přístavu nečítaje, — ostatní ulice jsou dlouhé třídy, tiché a klidné, v nichž po obou stranách jsou jednoduché, ale čistotou a úpravností jen se lesknoucí domky o jednom anebo dvou patrech, jako klícky jeden podle druhého, tam zase odděleny zahrádkou, jakož záhrádka je před každým z nich, aspoň ve třídách hlavnějších, širších.

Spůsob obývání a stavby anglických domů činí, že města jsou mnohem rozlehlejší, než by byla u nás při stejném počtu obyvatelů; že i rozlehlost Londýna má v tom svou příčinu, obecně známo. V Belfastu i rodiny dělnické tak bydlí, ano i v nejchudších čtvrtích každá rodina, sebe bídnější, má svůj vlastní nebo najatý domek, neb alespoň zvláštní vchod do jedné části domu od druhé docela oddělené, tak že dům jeden jako by ze dvou nebo několika se skládal. Co tím příjemností člověk získá a co nepříjemností ušetří, netřeba dokládati.

Jedeme dosti dlouho po táhlé široké třídě Antrim-Road, kde je dům pana Bradyho, zvaný Kenbella. Často v Belfastu domům svým dávají jmena jako u nás ještě villám. Vypadá to zde již jako na předměstí, ale bohatém a skvostném: před domy samé krásné, namnoze skvostné zahrádky, z domků samých vane blahobyt a bohatství. Jsou všecky skoro stejné, a kdy by kolem nich nebylo tolik zeleně a tu a tam košatých stromů, skoro bych řekl, že Antrim-Road je trochu jednotvárna. Ale všude dost a dost vzduchu, jejž tady mají rádi: jsou ve velkém městě, a přece dýchají skoro týž ozon a skoro ve stejném množství jako venkované.

Vstupujeme do prvního poschodí Kenbelly, kde je salon, drawing room, po schodech neširokých ale pokrytých měkkými koberci. Slabému přítmí v saloně zrak musil přivyknouti, než rozhledl se zde po tom museu všelijakých vzácností: Drawing room anglického domu jest dámskou říší: zde není nic, co tě pamatuje na všední život, a sem snese jemný ženský vkus, jenom co slouží okrase a měkkému pohodlí. Z nábytku jsou zde jen pohodlné lenošky, ozdobné stolky, piano, a drawing room Kenbelly vynikal nad to ještě celou sbírkou luxuriosního nábytku, jejž kapitán a jeho choť svezli skoro z celého světa.

Pravé turecké, perské a smyrenské koberce tlumily krok, po stěnách benátská zrcadla reflektovala mdlý lesk oken zastíněných záclonami nevím ze kterého kraje, sem tam kožešiny z afrického pardala, z norského medvěda, po stolcích různé drobnosti z Japonska, čínské figurky ze slonové kosti, Indičtí bohové a mezi tím množství fotografií z Ameriky, Asie, Afriky, Evropy v to ani nečítaje, a na sta různých divných tretek.

„Miss Brady,“ představoval mi Mr. Mongomery slečnu, která nás v saloně vítala, „sestra mého švakra.“

Nerad se přiznávám, že bez mála byl bych přehledl podávanou mi ruku, neboť přišel jsem z rovnováhy před irskou krásou, jejíž měkký hlas dosud tane mi na mysli jako harfa Eolská. Můj obdiv stoupal, když později v Miss Brady poznal jsem dívku ušlechtilých zásad, Irčanku tělem i duší, vlastenku plnou zápalu pro snahy zuboženého lidu svého, homerulistku, která dovede hájiti svou politiku i vůči nejzarytějším liberálům. „Vězte,“ říkávala mi často, „že chudému irskému lidu neschází nežli dostatek škol; potom i hospodářské i sociální poměry byly by docela jinačí.“

„Ale škol, v nichž učilo by se jazykem mateřským?“ podotýkám.

„Ne, toho není třeba. Nebojujeme pro řeč, která je v umírání, nýbrž jen pro národnost, vlastně pro samosprávu, a ještě vlastněji pro lidskost a humanitu.“

Miss Brady léto tráví v Irsku, v zimě pak v San Remu ošetřuje nemocné z pouhé dobroty, nezištně a oddaně. Její villu Torazzi zná snad mnohý z návštěvníků čarovné Riviery; ležíť hned v sousedství té, již obýval císařský trpitel Bedřich.

Když příchod náš byl ohlášen, přišla i paní domu, a za malou chvíli vrátil se z města i kapitán, nad něhož nepoznal jsem člověka bodřejšího. Proti anglickému obyčeji mluvil mnoho a vždycky rázně. Tváře jeho opálené a osmahlé sluncem, větrem a solným vzduchem mořským brunátně svítily a koutky úst usmívaly se stále. Když po obědě dámy odcházívaly do salonu a páni ještě zůstávali v jídelně, kam služka přinesla whisky a vodu, říkával: „Tak, teď teprva se nám uvolní,“ a když mne prováděl po svém domě, při čemž i na dvorek jsme zašli, ukazoval na hromadu prázdných vinných lahví, z nichž smutně vyhlížely stříbrné krky šampaňských, teď umazané, otlučené a rozbité. „Vidíte, neklamné znamení, že kapitán Brady je doma,“ vysvětloval.

Mrs. Brady, ještě mladá dáma, byla matka tří roztomilých hochů; nejstarší, Hugh, také právě byl na prázdninách z kolleje tuším Harrowské a na dvoře zkoumával přírodu a všeliké zákony hydrostatické prováděje experimenty se stříkačkami a vodomety, při čemž nejhůře pochodila stará, zrzavá kočka; mladší Kenneth a Brian byli ještě pod ochrannými křídly mateřského domu a neměli dosud ani zdání o strastech, jež mladému věku hrozí v podobě řecké alfabety, latinských příprav a analytické geometrie. Matka jich byla mírna, z tmavých jejích očí zírala jen dobrota a laskavost. Ze skromného jejího vystupování nikdy bys nehádal, že zjezdila s chotěm již půl světa a že vlastním jejím domovem jest atlantický oceán.

Než jsem odejel zpět na Greenisland, musil jsem slíbiti, že zítra se sem přestěhuji.

V Rosevillecottage měli jsme dnes večer k obědu lososa, k tomu sherry, pak zadělávané kuře s brambory a karfiolem a pivo pale-ale. „Máme zde také plzeňské, doktore, nechcete?“ To „plzeňské“ byla jen malá lahvička, jako medicina, ochutnávám — nu, špatné nebylo, ale kde pak plzeňské! Vrátil jsem se k pale-ale, které potom zaměnili jsme opět s claretem a po obědě vínem portským. Dessertem byly jahody se sladkými příkusky, posléze černá káva.

Po obědě přišel pan Bintley, „our landlord,“ jak žertem paní Malcolmová mi ho představovala, totiž majitel Rosevillecottage, bohatý soukromník, bydlící hned vedle, který měl doma vždy hojnou zásobu whisky a likérů všelijakých a který živil se tím, že od svých nájemníků bral peníze a v prázdných chvílích, jichž toto zaměstnání mu poskytovalo, hrál piano a zpíval veselé písně. Když byli jsme jen páni mezi sebou, až moc veselé.

„Pojďme na čaj k Mr. Johnstonovi,“ navrhoval, když už whisky zmizela se stolu. Pomalu znal jsem už celý Greenisland, což na té villegiatuře nebylo nesnadno. A mimo to cizince známými odporučeného vídali tam rádi. Čech byl arci vzácným zjevem, neboť teprve po dlouhých výkladech, někdy velmi pracných, podařilo se mi vysvětliti, že jsem něco jiného, než co oni si představují. Mr. Johnstone měl mnoho dcer, provdaných i neprovdaných a kdykoli jsem tam přišel, sletělo se ještě několik dívek ze sousedstva, až mi z nich hořela hlava. Když jsem Mra Johnstona mezi nimi viděl, zdálo se mi vždy, že prosebně ke mně vzhlíží, jako by říci chtěl: Prosím tě, dear sir, vem si aspoň jednu, mně je to jedno, kdo ji odvede, ať Čech nebo Hottentot.

Takové večerní společnosti vždycky mívaly ráz rodinný, nenucený. Když bývalo pěkně, sedávalo se v zahradě a mládež hrála lawn-tennis. Při břehu Belfast-Loughu — a myslím po celém Britsku — není cottage, která by neměla v zahrádce svoje místo, trávník upravený k této hře. Hrají dlouho do noci, a když jiný smrtelník už nic nevidí, těm hráčům bílý míč jako by svítil. Nebo když počasí bránilo tráviti venku v záhrádce nebo při moři, společnost pila nejdříve čaj v jídelně, pak sesedla se v saloně, kde hrálo se a zpívalo dlouho do noci. Hospody nebo restaurace s letní zahradou neřkuli bez ní není v celém Greenislandě a snad na celém pobřeží Belfast-Loughu, a kdy by i bylo, srdeční ti lidé a přátelé rodinného kruhu večery by tráviti v ní neuměli. Píti však dovedou, neboť kdykoliv jsme se rozcházeli, bez whisky to nešlo.

Nazejtří — byla sobota — z Greenislandu nechtělo se mi do Belfastu. Po snídaní nad míru žírném sedím před cottagí na lavičce a chvíle za chvílí ubíhá tu tiše jako v bačkorách, přivírám oči v sladké nečinnosti . . . V Irsku tak jako v Anglii snídaní jest pravým útokem na lidský žaludek. Před stolicí domácí paní, která obstarává nalévání, stojí čajový podnos a příbor; někdy také káva nebo kakao se podává, v domech bohatších bývá volný výběr. V Rosevillecottagi byl zpravidla čaj. Každý stolovník má nejen příbor čajový, nýbrž úplný příbor stolní, talíře, vidličky, nože atd., neboť vedle čaje dostane eggs and

bacon, vejce totiž s pečenou šunkou nebo špekem, koteletty, ryby, makrely, raky nebo podobná jídla na vidličku. Jako všecka ostatní jídla, tak také snídaní vyniká zde solidností, bohatostí a přebytkem. Za to Angličan nezná naší přesnídávky. Při snídaní členové rodiny po prvé se scházejí a pozdravují, všichni již v úplné toaletě — jenom, což podivno, pánům je dovoleno přijíti ve střevících. Při snídaní neustále koluje stříbrný podnos toast-rack s topinkami z bílého chleba, zvanými toast, také národní anglický příkusek čajový; namazané čerstvým máslem jsou více než delikatessou.

Slunko tedy hřeje, — zas jednou po několika pochmurných dnech — vesele a jasně vstávajíc za Cave Hillem a převalujíc se přes dlouhý vrch Knockagh, jejž správně „Noka" vyslovíš. Ještě staroirské pojmenování, v němž knock tolik co vršek znamená; ostatku jsem se nedopátral. Mnoho, velmi mnoho je v místních jmenech zdejších staroirského, za to jinde toho najdeš jen málo. Mušky bzučí, sem tam slabý vánek přehodí mi list Bourgetových Mensonges, jimiž krátil jsem si digesci . . . Teď zatřepetal křídloma nějaký pták, usadil se na větvi nízkého jasanu za mnou a zaštěbetal cosi jako radost ze života . . . I moře je klidno a vzduch naplněn ostrým zápachem mořské trávy pařící se na ploském břehu. Na západě kouří komíny Belfastských parníků a továren, tak že tam ty břehy zahaleny jsou hustým dýmem a parami. Jen o něco dále k severu Cave Hill kreslí jasně mírné své obrysy v moři seveřanské oblohy.

Slunce pálí už. K východu třepetá se na hladině úzký, dlouhý pruh, který tisíc sluncí v sobě obráží, tak že oko nesnese toho skvělého pohledu ani okamžik. Přede mnou, blíže ku protějšímu břehu kotví v zálivu veliký plachtový trojstěžník a leží bez hnutí, s plachtami svinutými. Jeho kontury obrážejí se ve vodě. A v dálce, tam, kde je viděti moře širé, dvě, tři lodi menší, brigantiny nějaké, nadýmají zase plachty, temné to silhouetty, když na ně proti slunci se díváš, a parník z Glasgowa kouří dlouhým pruhem černavého dýmu . . . Pak ve vesnici Greenislandu někde zakokrhá kohout, slepice zakdáče, zabečí nějaký dobyteček, nový vánek zanáší mi sem vůni posečené louky a schnoucího sena a převyšuje ob čas solnou vůni mořských vod, nad nimiž krouží bílí rackové. Byl odliv a moře ani nešumělo.

I pes Bruan z tohoto přírodního smíru se těší a válí se v trávě . . .

IV.

Vnitřní zařízení Belfastského domu. — Něco z geografie Irska. Black north, black line. — Belfast a severní hrabství proti Dublinu a ostatnímu Irsku. — Dějiny Belfastu a poměry majetkové v Irsku — Poloha Belfastu a povšechný jeho dojem. — Neděle v Belfastu. — Průmysl vůbec a lnářský zvláště. — Firma Robinson & Cleaver. — Ostatní památnosti.

Ještě než z Greenislandu jsem odejel, pomocí paní Malcolmové najal jsem si byt, malý pokojík u Mrs. Barry, staré babky, jednu libru šterlingu týdně za byt a snídaní, a slíbil jsem, že přijdu až někdy na druhý týden.

„Bude vás asi zajímati, příteli, zařízení Belfastského domu," pravil Mr. Montgomery, když jsem se v hostinském pokoji Kenbelly na Antrim

Road usadil. „Chceteli, ukáži vám dům, pokud lze, a budete míti obraz dosti úplný, neboť zařízení všech domů zdejších je skorem stejné. Jenom v nádheře větší nebo menší se liší. Arci, mezi domem zdejším a anglickým nebude také rozdílu podstatného až na arkýřový výstupek, táhnoucí se z přízemí do prvního patra, u jídelny a salonu. Je teprve dvanáct hodin, půjdeme tedy do města a ve dvě hodiny sejdeme se se švakrem v restauraci Castle, kde lunch bude již připraven. Švakr má zde hosti, z jichž známosti dojista se potěšíte; tuším, že budou také zítra u nás na oběd. S dámami setkáme se až večer při stole."

Belfastský dům, jaký je Kenbella, je prostředkem mezi cottagí a domem velkoměstským. Zahrádkou a po dvou či třech stupních vstoupíme neširokými dveřmi do předsíňky, hall, a z té novými dveřmi skleněnými na chodbu, krytou koberci, v níž věšák, hall-stand a zrcadlo slouží k upravení toalety, které Angličan vždycky dbá. Anglický masher, t. j. modní lev největší péči věnuje své kravatě; rukavičky z tmavočervené lesklé kůže nosí v ruce, v níž také stříbrem kovaná hůlka chybětí nesmí. Jinak kroj je v Anglii jednotvárný, různých střihů tam neviděti, všichni se nosí stejně, dle mody právě panující. K vystoupení poněkud slušnému je nezbytný cylindr, silk hat čili chimney-pot, i možno říci, že tato francouzská moda v Anglii nejvíce se ujala. Vedle zmíněného nábytku jsou v předsíni ještě hodiny, hall-clock a několik židlí, hall-chairs. Po stěně rozvěšeny jsou obrazy, dle nichž poznáš obyčejně hned zálibu majetníka: zde byly to obrazy lodí, jimž kapitán Brady kdy velel. Často bývají to také scény sportovní. V levo vchází se do jídelny, upravené jednoduše, ale vkusně; z oken zmíněného již arkýře, v němž jest malý stolek, a dvě lenošky, viděti skoro na celou ulici; koberce jsou zde tvrdé a stolice potaženy koží. Mimo nářadí v jídelně obyčejné (jako zejmena buffet, side-board) je zde ještě malá police s knihami. Malý kabinet za jídelnou, s vyhlídkou vzadu na dvorek je pánův writing room, dříve parlour jmenovaný, a smoking-room pánů ze společnosti; nábytkem jeho jest jen psací stolek, skříň s knihami a několik rákosových nebo proutěných lenošek. Vzadu pak je kuchyně a všecky vedlejší místnosti pro podobnou malou domácnost potřebné, jako špižírny, síňka pro umývání nádobí, prádelna a z předsíňové chodby vedou dřevěné schody do prvního patra, jež je nejparádnější částí domu. Je tam salon, který nachází se nad chodbou a jídelnou, potom tři pokoje hostinské, v nichž nábytek všude je skvostný: koberec po celé světnici a pohodlí ve všem, zejmena co týká se náčiní mycího; Angličan v zachovávání čistoty je až úzkostlivý. Chodba vede vzadu ke koupelně, vedle níž je closet velmi pohodlný a vzorně čistotný. V druhém poschodí nalézá se ložnice pánů, vedle ní pokoj toaletní a pokoj dětský, sousedící s pokojíkem bonny nebo gouvernantky; nad těmi posléze v podkroví jsou pokojíky pro služebné. Pokoje všecky mají zvláštní vchody a vyjma salon nejsou veliké. Okna se vesměs neotevírají ani ven ani dovnitř, nýbrž jsouce v půli rozdělena šoupají se napříč vzhůru nebo dolů; je to vůbec anglická zvláštnost.

Teď konečně půjdeme si prohlednout Belfast jako město a povíme sumárně, co viděli jsme tam dříve, teď i později.

Belfast (Belfast vyslovují tam, nikoli Belfést), druhé město irské, činí dojem všech velkých měst vůbec. Proti klidnějšímu, línějšímu Dublinu Belfast je čilý, plný ruchu obchodního a přímořského, a v obou těch městech dobře zračí se protiva dvou těch částí Irska, jež antagonisticky stojí proti sobě: hrabství severní, the black north (černý sever), jak posměšně mu říkají, v jehož čele stojí Belfast, a ostatní Irsko s Dublinem v popředí. Abychom vůbec lépe porozuměli geografickému a politickému rozdělení Irska, budiž pověděno, že Zelený ostrov dělí se teď ve čtyři provincie: Leinster, Munster, Connaught a Ulster, souhlasně se dřívějším východním, jižním, západním a severním královstvím irským (malé království Meath později totiž k Leinsteru bylo přivtěleno). Jan Bezzemek zavedl na dobytém ostrově anglické rozdělení na hrabství, rozdělená zase na baronie, kteráž organisace dosud se zachovala, tak že provincie rozpadají se zase na 32 hrabství, 322 baronií, potom na 2425 farností a 60.900 „agglomerací.“ Velmožové irští nemívají vždy svoje pozemky v kraji, jehož jmeno nosí: Count of Antrim má sice svůj majetek v hrabství stejnojmenném, ale tamže má ho také viscount Massareene, který jest i držitelem zámku Antrimského, a také markýz z Londonderry, jehož hlavní pozemky jsou ostatně v county Down a který v Londonderry nemá, tuším, ani co by za nehet vlezlo. Count Leitrim nemá v Leitrimu nic, za to má v Donegallu 90.000 akrů a count of Donegall má tu jen zámek téhož jmena. V hrabství Sligo jsou plukovník Cooper a sir R. G. Booth hlavními landlordy, markýz Sligo zase má část hrabství Mayo. Není zde feudální nějaké konstituce, jak by dle názvů za to míti se mohlo, a jmena rodinná lordů neodvozují se od příslušných hrabství nebo baronií.

Veďte na mapě Irska přímku z Londonderry do Enniskillen a odtud na Warrenpoint, a máte black north, z větší části provincii Ulster, tedy hrabství Antrim, Londonderry, Tyrone, Armagh a Down, oddělen. Však té čáře oddělovací také říkají the black line, černá čára. Provincie Ulster, respektive Severní hrabství, Northern Counties mají zvláštní ráz, poněvadž jsou více anglické než irské, více protestantské než katolické. Vynikají blahobytem a čistotou proti ostatnímu Irsku, keltickému a katolickému, průmyslem a čilým obchodem proti chudobě a landlordům ostatního Irska. Arci Irčané na to se vymlouvají, že škotští presbyteriáni a vyznavači anglické víry episcopální vždycky byli miláčky vlády, jež je podporovala na úkor a škodu domorodců. Toho nelze upříti, že i nejzběžnější procestování Irska ukazuje zde značný rozdíl. Již na výletě do Portrushe krajem Antrimským viděli jsme trochu rozmanitosti v kultuře proti těm jednotvárným brambořištím a pastvinám, jež později poznali jsme v ostatním Irsku. Schátralých domků zde málo a chudiny méně.

Kontrast Severních hrabství a ostatního Irska je tedy vtělen v obě hlavní města: bohatý protestantský Belfast a chudší katolický Dublin; kontrast také in politicis silně prononcovaný, neboť Dublin je pro home rule, domácí vládu, Belfast proti ní.

Belfast proti Dublinu je město nové, skoro z posledního věku. Písčina, po irsku Belnafarsad, při ústí říčky Laganu do Belfast-Loughu,

dala jmeno malé jakési pevnůstce, kterou Jindřich II. daroval Janu de Courcy, hraběti z Ulsteru, potom zase Eduard VI. O'Neillovi z Clandeboye, domácímu knížeti Ulsterskému, až posléze, když de Courcyové s O'Neilly se o tu drobnost porvali, Jakub I. v 17. věku skonfiskoval to pro sebe, ale poněvadž nevěděl, co s tím, daroval to siru Arthuru Chichesterovi, předku rodiny Chichesterů, markýzů z Donegalu a lordů Belfastských, sídlících tam dosud. Ještě podnes veškeren pozemek, na němž stojí Belfast, patří rodině Chichesterů a Jakubův dar representoval by dnes ročních příjmů alespoň 500.000 liber čili skoro 6 milionů zlatých, kdy by neopatrný jeden předek nebyl dal pozemky v laciný nájem, takořka za mísu čočovice. Přece však renta obnáší teď 100.000 liber, a až nájem pozemků vyprší, stoupne nájemné a tím i příjem, neboť pozemky zůstanou majetkem Chichesterů.

Jsou to přece jen zvláštní, neuvěřitelné poměry majetkové, jež panují v Irsku. Veškery pozemky jsou v rukou anglické šlechty, která byla jimi odměněna za různých dob a za různé služby, proti Irsku prokázané. Irčan sám jest zde jenom nájemníkem, a poněvadž je zde přemnoho pachtů malých, jež sotva několik jiter obnášejí, stává se vlastně nádenníkem. Svobodné půdy, kterou by bylo lze zakoupiti, není v celém Irsku, ba ani staveniště, na kterém stojí dům, není majetkem domácího pána. Podobné poměry jsou ostatně i v Anglii a ve Škotsku, tedy i v Londýně. Staveniště pronajímá šlechta, jakožto majetník půdy, které se vzrůstem města arci také ceny přibývá. Domácí pán a majitel domů nesmí po vlastní chuti ani okno dát si zazditi, nové dvéře prolomiti, neřkuli přistavěti poschodí nebo něco podobného. Smlouvou je mu postoupeno stavenistě na 100 nebo více let a uloženy mu zároveň nesčíslné servituty, jen aby cena půdy neklesla; ano často smlouvami takovými brání se majetníkům domů pronajímati nebo docela prodávati je obchodníkům, hostinským atd. Tak šlechta, majíc ruce v klíně bohatne, a ten sprostý lid od barona dolů se lopotí, namáhá a pracuje do únavy a nikdy pro sebe. Za takových poměrů nemůže se dobře utvořiti zámožný stav střední — mluvíme zde o Irsku vůbec, obchod a průmysl, jakož i zvyklosti anglických a škotských přistěhovalců podobné poměry v Belfastu poněkud pozměňuje, — neboť největší půvab práce, totiž možnost z výsledku práce založiti sobě vlastní majetek, vlastní dům, pole a role, je zde předem již vyloučen. Irčan nemá domova nikde, všude je v nájmu, a jaký tedy div, že opouští tak snadno svoji vlast a že co den Irčané stěhují se do Ameriky — jaký div, že ti, kdož zůstávají, bojují neúnavně o nápravu! Vždyť právem jsou přesvědčeni, že poměry takové jsou hříchem, který páše vůči nim právo silnějšího, a přesvědčení jejich vyznívá v refrainu písně po irsku často zpívané:

I say to you, Bull, this is my land,
Nature's favourite spot
And I'd sooner be shot
Than surrender the rights of my Island.

Poměry teď se lepší, ale málo; doba nájmů jest větší a smlouvy lépe jsou chráněny proti libovůli landlordů, avšak dvě hlavní věci dosud odstraněny nejsou: malé pachty a nedostatek malostatkářů. Ze-

jmena vzpírá se právní cit irského lidu proti způsobu, jímž šlechtici pozemků nabyli.

Však chceme mluviti jenom o severních hrabstvích a poměrů jich k ostatnímu Irsku, a jen mimoděk zabrousili jsme do poměrů Irska katolického.

Belfast rychle vzrůstá každým rokem. Ještě začátkem 17. století, r. 1612 byla to vesnička kolem zmíněné pevnůstky, a po sto letech kolonisté angličtí a škotští zalidnili ji na 8000 obyvatelů. Ani nejstarší dům v Belfastu nesahá svým původem přes polovici minulého věku. R. 1770 město mělo 9000 obyvatelů, r. 1821 již 21.000, r. 1831 pak 53.000, r. 1841 přes 70.000 a teď čítá již asi 225.000 a jistě brzo předstihne Dublin. Kdežto v Irsku samém počet obyvatelstva klesá: r. 1841 bylo ho tam 8,175.125, r. 1851 6,551.970, r. 1861 5,798.233, r. 1871 5,321.642 a r. 1881 5,174.836.

Ještě před r. 1840 břehy zálivu Belfastského byly nízké a lodi námořní nemohly až do města, ale potom byl proražen alluviem delty, které River Lagan do Loughu nanosil, kanál Victoria-channel, tak že teď i největší koráby mohou vniknouti až skoro doprostřed Belfastu.

Poloha Belfastu na levém břehu řeky Laganu je velmi příznivá: v koutě zálivu chrání ho vysoké kopce Cave-Hill a Divis a vlny Jiřského kanálu, rozčeřené větry západními, rozrážejí se na pobřeží Bangorském, tak že přístav Belfastský je klidný a bezpečný, ano lodi mohou kotviti i mimo přístav, v samém zálivu. Mírné podnebí činí z Belfastu poměrně nejzdravější město irské, prý i nejzdravější ze všech měst spojených království. Ale River Lagan, když je odliv, odkryje svoje bahnité koryto a páchne potom nepříjemně, což sotva ke zdravosti přispívá. Dvěma mosty, Queen's Bridge a Albert Bridge, je Belfast spojen s předměstím Ballymacarret.

Pro turistu Belfast je vlastně nudný, jako všecka města protestantská a bohatá. Bohatci nevyhledávají zábav mimo rodinu, a třídám chudším zase přísný řád protestantský to zapovídá. V neděli utuchá i pouliční ruch: cestující přijíždějí i odjíždějí málo, neboť Angličan v neděli, nemusíli, necestuje, hosté v hotelu chodí jako duchové; po snídaní, při kterém skoro jen šeptají, jdou do kostela, vrátivše se uzavírají se do svých komnat a oddávají se zbožnému rozjímání. Restaurace jsou zavřeny, alespoň na oko, sem tam přece nějaký občánek tam vklouzne. V hotelích ani nápojů nedostaneš. Za to v rodině uběhly nám ty chvíle zázračně rychle: než jsme se vyspali a připravili ke snídaní, bylo 10 hodin, po snídaní pak každý odbyl svoji korrespordenci. Angličan korresponduje rád a velmi mnoho, ale jeho listy jsou vždy velmi stručné; zevnějšku jich věnují zvláště dámy jistou péči, a různé ty note-papers, podle panující mody všelijak zdobené, v Anglii mají svůj původ. Potom sešli jsme se v saloně a bavili se velmi dobře. Obědvali jsme ve 3 hodiny, většinou jídla studená a sami jsme se obsloužili, poněvadž v neděli služky měly volný den. Po obědě šli jsme na návštěvu k známé rodině, tam bavili jsme se opět při čaji, ale zábav hlučných, jako hry na piano, zpěvu atd. nebylo, aby klid nedělní se neporušil. A byl večer, ani jsme nevěděli jak.

Zevnějšek Belfastu ani ve všední den není příliš rozmanitý. Ve středu města jsou ulice široké, pravidelné, čisté. Skvostné krámy na Donegall Place, Royal Avenue, High Street, Victoria Street a j. v ničem nezadají Londýnským, a četné budovy veřejné, dosud všecky nové, dávají hlavním těm třídám dojem velmi imposantní. Jsou to zejmena četné banky, velké domy obchodní, pošta ve slohu italské renaissance, palác justiční, radnice, veřejná bibliothéka, musea, kolleje v popleteném nějakém slohu z červených cihel a s množstvím arkýřů, vikýřů, věžiček a sloupů a sloupečků dorických, jonských, korinthských a snad ještě jiných, jež upomínají svojí čerstvostí, že tady ještě všecko roste a bují. A že poroste ještě více, že o peníze je zde hej, viděti z těch velikých oken, těžkých záclon a bohatých lustrů za nimi.

Ze středu města pak paprskovitě táhnou se ty dlouhé roads a streets nového a nejnovějšího data, jako Antrim Road, až ke stráním mírně stoupajícího Cave-Hillu a po západním břehu mořském; k nim pojí se pak villy, které tvoří nepřetržitý řetěz až ke Carrickfergusu, seskupujíce se jen poněkud více v Greencastle, Whitehouse, Whiteabbey, Jordanstown a Greenislandu, na pravém břehu pak v Sydenbuzu, Tillysburn, Holywood, Marino, Cultra, Craigavad, Carnalea atd. až k Bangoru: však jsme o těch villách již mluvili. Domy v těch roads, streets a avenues, jež tvoří ještě ulice Belfastské, stojí po skupinách zvaných terraces, při čemž stavěny jsou jeden jako druhý a vypadají jako četa vojáků. Lord Belfastský totiž pronajímá vždy jen větší kus půdy některému stavebnímu podnikateli, jenž založí hned celou ulici a vystaví celé skupiny takových domů, které tak ve všech částech se shoduji, že jsou si rovny od střechy až po kliku domovních dveří.

Třeba že Belfast je bohatší nežli Dublin, přece Dublin zůstává sídlem aristokracie; v Belfastu sídlí za to aristokracie peněžní, obchodní a průmyslová. Co průmyslu se týká, lnářský drží tam vrch nade vším ostatním. Uprostřed města a uprostřed hlavní ulice Donegall-Street je pověstná Linen-Hall, zbudovaná před sto lety (1785) pro obchod lnářský, jenž již tehdy kvetl; je to stavení co nejprostší, právě obchodnické, s rozsáhlým dvorcem a síněmi, v nichž čilé odbývaly se obchody; obchod moderní takové tržnice již nemá potřebí, a nověji Linen-Hall slouží jiným účelům všelijakým. Nepatrné bylině Belfast děkuje za svoje bohatství, a děkuje jí celá provincie Ulsterská. Len v Irsku pěstovali už od pradávna, i četná jmena místní složená ze slova leen (lin, po irsku znamená len) o tom svědčí: Coolaleen u Limericka značí lněné zákoutí, Crockaleen u Enniskillen lněný vrch, Gortaleen v hrabství Corku lněné pole atd. Z toho také ještě usuzujeme, že bývaly doby, kdy len se pěstoval po celém Irsku, teď kultura jeho obmezuje se na provincii Ulsterskou. Kterak lněný oblek i modou v Irsku býval, a jak Irčané žlutohnědými lněnými krajkami se blýskali, viděli jsme na komonstvu O'Neillově na dvoře královny Alžběty. Ale teprve když Ulster docela byl od Angličanů podmaněn, lnářský průmysl rozkvetl a stal se předmětem vývozu. Místodržitel Karla I. hrabě Stafford povolal z Francie a z Nizozemí tkalce a přádelníky, a záhy práce irská dělala vlněnému průmyslu anglickému silnou konkurrenci. Když parlament Viléma Oranžského na to upozorňoval, odpověděl prý tento národní

hospodář: „Nebojte se, učiním všecko, co budu moci, abych zničil tento průmysl.“ Nepodařilo se mu to však, neboť nově přistěhovalí hugenoti francouzští, kteří po zrušení ediktu Nanteského usadili se v Lisburně u Belfastu (mnohá rodinná jmena toho města dosud jsou francouzská), naučili Irčany tkáti damašek, a mimo to Irčané pěstovali průmysl svůj ještě úsilněji, tak že teď přes 200.000 jiter půdy bývá oseto lnem; největší část tedy v provincii Ulsterské, menší v Droghedě, Corku a Mayo. Největší továrny jsou Belfastské, tak na př. York Street Spinning Company sama zaměstnává na 2000 dělníků. — Stejně proslulé jako zboží lněné jsou Belfastské krajky, vyráběné zejmena v Newtownards, odkud pocházejí ty nejkrásnější irish laces ve výkladních skříních velkolepých obchodů Belfastských.

Ale navštívíme hned jeden z nich, Robinson & Cleaver, manufacturers by Special Appointments to the Queen and the Empress Frederick of Germany, the royal Irish Linen-Warehouse, ve vlastní ohromné budově na Donegall-Place; má 250.000 stálých zákazníků a zaměstnáno v něm 350 osob. Však musili bychom míti jemný smysl dámský pro přerozmanité to zboží lněné, kdy bychom o své návštěvě podrobně chtěli referovati. — Nejenom okolnost, že byl jsem uveden pí. Bradyovou, ale i to, že jako cizinec o věc se interessuji, zajistily mi laskavé přijetí, a sám obchodvedoucí byl mi průvodčím. Nelze tedy popisovati veškero zboží v krámě a ve skladech vyložené, konce popisu by nebylo; hlavní branše této firmy jsou však kapesní šátky, zejmena jemné dámské, batistové, z nichž jeden až za 150 zl. nám průvodce ukazoval! Také prádlo stolní mají, a na výstavě Edingburské minulého roku pravou sensaci učinilo přeskvostné damaškové prostěradlo, do něhož uměle vetkány byly 44 druhy kapradin, ptáků a motýlů, a seznam jejich latinských jmen, zvláště pro výstavu tištěný, musil jsem také vstrčiti do kapsy. — Přízemí a první poschodí veliké budovy zajímají sklady a salony pro kupující dámy, aby si tam odpočinouti a pohovořiti mohly. Poschodí druhé zabírají písárny — v nichž mimo jiné mají i stroj na počítání peněz — a místnosti expediční a administrační. Za příčinou ohromné agendy, neboť expeduje denně 1000 zásilek, má dům i svou zvláštní poštu. Poschodí čtvrté a páté jsou dílny, kde zboží se upravuje, a v šestém poschodí posléze nalézají se kuchyně a jídelny pro personál obchodní, z něhož 100 osob v domě se stravuje. Dům lze porovnati pouze s velikými závody Pařížskými Au printemps nebo Grands Magasins du Louvre.

Památností stavitelských podle toho, co jsme pověděli, v Belfastu není a není tam ani romantického nijakého zákoutí, jako jsou chudobné, zapáchající a špinavé uličky Dublinské, jež vzbuzují sice odpor, jež však přece zvědavě prohlížíš. Mimo bohaté avenues jsou zde jen jednotvárné, dlouhé a široké ulice s domy jednoduchými bez výrazného slohu, mezi nimiž tu a tam dílny a rozlehlá skladiště. V přístavě je živo celý den, ale také tam není nic, co by tě poutalo zvláště: široká nábřeží, doky, parníky přijíždějící a odjíždějící do Glasgowa nebo Fleetwoodu, barky rybářské a neustálý ruch a šum — toť známý obraz přístavu, jinde možná velikolepější.

Přece však povíme, že z několika kostelů Belfastských nejhezči je kostel svatého Jiří na High-Streetě. Pěkný jeho portikus ze šesti sloupů a čtyř pilastrů s biskupskými znaky Belfastu, Downu a Connoru měl býti vlastně portálem paláce, jejž Earl of Bristol svobodomyslný biskup z Derry, začal stavěti na břehu Portmore Loughu na východě od Lough Neaghu, ale nedostavěl. Největší kostel katolický v Belfastu má tu zvláštnost, že hlavní oltář není ani v čele chrámu, ani uprostřed, nýbrž po straně. Zasvěcen je svatému Malachiáši.

A ještě něco zasluhuje zmínky, totiž charakteristický pomník prince Alberta, manžela královny Viktorie, na konci High-Streetu a na začátku Queen's square, jejž sotva kde jinde v Irsku by byli postavili; jeť to také jedna ze známek anglického smýšlení obyvatelstva. Je to campanila ve slohu anglické gotiky; na přední straně je socha princova ulitá z bronzu a chráněná kamenným gotickým baldachýnem. Na ostatních třech stranách jsou veliké čtyrrohé ciferníky hodin ve věži umístěných, a tak na štěstí činí pomník dojem uličních hodin, a jestliže jako hodiny jej posuzuješ — což tím snáze může se státi, an socha princova v celku se ti ztratí, — soud tvůj dopadne ještě dosti příznivě. (Dokončení.)

Jan Svatopluk Presl.

K stoleté památce narození jeho

podává

Alex. Jos. Bernard.

(Dokončení.)

Presl vyznamenán číší (1837). Přispívá do Květů (1838). Cestuje do Haliče a na Tatry (1838). Encyklopedie.

V přátelských besedách scházeli se vlastenečtí spisovatelé a hovořívali o prostředcích, kterak by bylo lze literaturu českou zvelebiti; byli to jmenovitě oba Jungmannové, Presl, Palacký, Šafařík, Hanka, Amerling a j. V takové schůzce 13. října 1838 připraveno Preslovi i Šafaříkovi nemalé překvapení. Po Jungmannově proslovu obdarován byl totiž Presl stříbrnou číší, na níž skvěl se nápis: „Slovutnému Preslovi vděční Čechové.“ Podobnou číší obdarován byl i Šafařík. Outraty za tyto číše zapravili vlastencové, v jichž čele stál hrabě Lev Thun. Podary ty radostně vzrušily všechnu společnost a zajisté mile dotkly se i myslí skromných literárních pracovníků, kteří sami strádajíce a vše za národ a povznesení jeho věnujíce, utěšovali se tímto průjevem upřímného přátelství a vděčné uznalosti. [1])

Od dráhy přísně vědecké jednou jen Presl se uchýlil, napsav do Květů (1837, č. 42. za redakce přítele svého Jana Pospíšila) zábavný

[1]) Čenský, Z dob našeho probuzení, str. 67. Dopis Pospíšilův Burianovi 21. října 1837. Viz také Michlův Liter. Letopis při životopise Preslově.

článek o „mistru Kurtisovi, Londýnském zvláštníku“ (podivínu). Viděli jsme, jak zvláště Květy — tehdy časopis nejoblíbenější — publikací Preslových si všímaly a na ně obecenstvo české upozorňovaly; z uznalosti odhodlal se Presl napsati článek čistě zábavný, obsahu spíše žertovného nežli vážného, který čtenáře i nyní příjemně pobaví.[1])

O prázdninách roku 1838 cestoval Presl s mladistvým přítelem svým Jos. Podlipským, tehdy medikem, přes Olomouc, Krakov, Věličku, Bochni, Přemyšl do Lvova, odtud přes Duklu, Barděјov atd. do Uher, jmenovitě přes Spiš, Levoč, Kežmark, Lomnickou Horu, Liptov, Sv. Mikuláše, Báňskou Bystřici do Šťávnice a odtud přes Vácov do Pešti. V Pešti žil dávný přítel Preslův básník Jan Kollár, u něhož se oba Čechové po několik dní zdrželi, načež se s ním vydali po Dunaji do Břetislavě, kde kvetl Spolek slovanský za horlivé péče Ludevíta Štura. S. L. Michalovič uvítal tam „vysoce učeného pána Jana Svat. Presla“ básní sice málo vzletnou, avšak láskou a oddaností dýšící.[2]) Vzpomínaje návštěvy té v listě k příteli svému Jarosl. Pospíšilovi napsal Kollár, že taková návštěva „více působí na život nežli mnoho knih.“

Rostlinopis (1844—46). Presl členem akademie ve Štyrském Hradci (1847). Zeměpis přírodnický.

Padesáte let již přeletělo přes ctihodnou hlavu Preslovu, nicméně duch jeho stále byl svěží a stále páhl po cílech nejvyšších. Nezdary nijak nezviklaly žulové jeho povahy, nýbrž naopak podněcovaly ho, aby znovu podnikal, co kdysi se shroutilo. R. 1835 byl zanikl památný Rostlinář, ale Presl neustále v sobě živil myšlenku, kterak by dílo to mohl dokonati. Seznal ovšem, že by ani pětkrát tolik svazků, co již vydáno bylo, nestačilo ku provedení toho velikého plánu, kdežto obecenstvo české stěžovalo si na přílišnou zevrubnost a obšírnost Rostlináře. I odhodlal se Presl, že zkrátí část již vydanou a ostatek že upraví v rozměrech tohoto přepracovaného dílu. V původním plánĕ se změna nestala; i nový Rostlinopis obsahovati měl rostliny ve všeliké příčině užitečné a škodlivé, avšak výpis užitku a škody měl podán býti docela stručně a vypsány měly býti jenom nejdůležitější řády, čeledi, rody i druhy. Vedle tohoto Rostlinopisu, jenž zavírati měl v sobě oddíl systematický, pracoval Presl ještě o úvodu k botanice, jejž provázeti měl atlas botanický, pro nějž Presl sám kreslil obrazce. Práce ta zabrala Preslovi téměř šest let. Ačkoli členové Matičného sboru lekali se velikých útrat (anať kniha rozpočtena na 120 archův a neslibovala velikého odbytu), přece konečně vzali na se vydání spisu toho, odhodlavše se díl všeobecný vydati i s obrazy jako samostatné dílo.[3]) Preslovi dostalo se za všecky tři díly 600 zl. honoráře.[4]) Namáhavá práce, již žádalo kreslení obrazců do atlantu, usnadněna Preslovi Slovákem Petrem

[1]) Podepsán jest sice pouze: P . . . l, avšak v obsahu na konec ročníku připojeném čteme plné jmeno spisovatelovo.

[2]) Otištěna ve Květech, 1839, str. 22. — Báseň tato jest jediným plodem literárním onoho spisovatele, o němž ani Jungmannova Historie ani Kobrův Naučný Slovník zpráv zevrubnějších nepodávají.

[3]) Dopis Jungmanna k Markovi, 19. ledna 1846 (Musejník, 1886, str. 441).

[4]) Až do 109. archu vydala Matice za tento spis (tisk, papír, obrazy) 2524 zl. 12 kr.

Slavomilem Bohúněm, jenž velmi dovedně kreslil na kameně. Sbor i jeho zásluhy uváživ udělil mu 100 zl. odměny a k tomu přidal mu matičný list zakladatelský.

Dílo odevzdáno bylo arcibiskupské knihtiskárně sice již roku 1844 do tisku,[1]) a to část všeobecná neboli Úvod, jenž byl propravou k dílu systematickému. Že však písmo latinské teprve dlužno bylo uliti a že text před zhotovením obrazců nemohl býti tištěn, stalo se, že vydání toho dílu se opozdilo a že vůbec oba spisy — i všeobecný i systematický — v téže době vydány býti nemohly. Vydána tedy prozatím toliko druhá část (již tiskl Karel Vetterl) — v srpnu 1846 — a to ve dvou silných svazcích (spisů Musejních číslo 23.) o názvu: *Všeobecný Rostlinopis,* čili popsání rostlin ve všelikém ohledu užitečných a škodlivých.

V systematice rostlin vyvolil si Presl soustavu přirozenou; začal podle Decandolla řádem pryskyřníkovitých a končil řádem nejjednodušších rostlin; nezamítl však nadobro soustavy Linnéovy, nýbrž uspořádal dle ní rostlinstvo na konci celého díla. Přihlížeje k těm, kdož obírají se botanikou se stanoviska vědeckého, dokládá se všady pramenů, z nichž popis čerpal, hledě zvláště k oněm, které chovají Pražské knihovny. Užil pak celkem 633 spisů téměř ze všech evropských literatur; z české literatury uvádí pouze Mathiolův herbář (v obojím vydání, Hájkově i Veleslavínově), své Počátky Rostlinopisu (tehdy ještě v rukopise), Rostlinář z roku 1823 a násl., a knihy Rýčovy.[2]) Z českých botaniků, kteří psali latině nebo němčině, uvedeni jsou Corda, Kostelecký, Krombholz, Pohl, Presl Karel, Schmidt, Sternberg.

Obsáhlé dílo toto, vedle něhož po sou dobu nemáme jiného, činí dva silné svazky, jak již jsme podotkli. První svazek obsahuje XXII a 1006 stránek, druhý od 1006. stránky do 2072. Připojen jest rejstřík jmen latinských, českých a synonym. Při řádech vedle znaků jejich udán jest počet rodů (někdy i pokolení), rozšíření zeměpisné, vyčteny důležité prvky, užitek nebo škodlivost. V prvním díle popsáno 135 řádů o 1006 rodech a as 1885 druzích, ve druhém díle popsány 124 řády o 1017 rodech a 2285 druzích. Popsáno tedy na 4000 druhův.

Zvláštní zmínky zasluhuje, že Presl uvádí nové řády, odchýliv se od soustavy Decandollovy. Ačkoli řády ty uvádí Presl již v původním Rostlináři, přece teprve tuto o nich zmínku činíme. Preslovi totiž přisuzován originální system rostlin, v čemž však jest omyl. Nového systemu rostlin Presl nezavedl, ale ovšem stanovil některé řády rostlinné samostatně; v tom jeho zásluha. Uvádíme je tuto všechny:

---

[1]) Musejník, 1845, str. 696.

[2]) Vyobrazení nejzáležitějších lesních stromův. S popsáním v německé a české řeči. Vydáváno od F. J. Rýče. 1825. Vyobrazení byla barevná a jedno „vydání“ (t. j. sešit) stálo 20 kr. stříbrných. — „V něm jak pouhý Němec, tak i pouhý Čech, zvl. začátečník mysliveckého neb polesného umění poznává stromy v oddělení a rozdílech své(!) postavy, vzrůstu, věku, květu, semena neb ovoce, trvanlivosti, potřebnosti, své(!) oblíbené půdy etc. — V ohledu obojího jazyka může se Čech němčině nebo Němec češtině přiučovati.“ Viz také Pražské Noviny, 1826, č. 11. — Jungmann tohoto spisu ve své Historii neuvádí.

Ořešincovité (Nelumbiaceae) stanovil Presl již roku 1823, Bartling však teprve roku 1830; lekínovité (Nymphaeaceae) Presl r. 1823, Bartling 1830; láčkovkovité (Nepentaceae) Presl 1820, Brogniard 1824; maďalovité (Aesculeae) Presl r. 1820, Link 1821; netykalkovité (Balsamineae) Presl r. 1820, A. Richard 1825; šťavelovité (Oxalideae) Presl 1820, Decandolle 1824; chmerkovité (Sclerantheae) Presl 1820, Link 1821; šamanichovité (Nitrarieae) Presl 1820, Lindley 1823; hortensiovité (Hortensieae) Presl 1829, Decandolle 1830; zimolézovité (Caprifoliaceae) Presl 1820, Bartling 1830; stukačovité (Hernandieae) Presl 1820, Blume 1835; dubovité (Quercineae) Presl 1820, Richard 1823 (Cupuliferae); sosnovité (Abietineae) Presl 1820, Richard 1823; pepřovité (Piperaceae) Presl 1820, Richard 1823; parožnatcovité (Charae) Presl 1820, Acherson 1827.

Ježto spis tento teprve s Rostlinoslovím v celek se doplňuje, přičiníme ještě některé poznámky v odstavci, v němž o oné knize pojednáme. Tuto jen dodáváme, že ani Rostlinopis nepozbyl dosud své ceny, zvl. pokud se týče české terminologie, z níž dosud hojně čerpáme. I užitečnost a škodlivost rostlin důkladně jsou vylíčeny. Jediné při rostlinách tajnosnubných příliš stručný jest a ve výpisu nejnižších rostlin zastaralý; tomu však nelze se diviti, ježto oddíl tento teprve ve druhé polovici našeho století byl zevrubněji obadán a důkladněji prozkoumán.

Rostlinopis tištěn jest úhlednou latinkou a pravopisem, jak jej Matice roku 1846 přijala. I celková úprava knihy jest velmi úhledna.

Rok po vydání Rostlinopisu (1847) vyznamenán jest Presl diplomem akademie Štyrskohradecké, v níž od císaře 16. května jmenován byl skutečným členem. Tehdy po prvé vyznamenán Presl mimo domov za zásluhy své vědecké.

Na konec odstavce tohoto zmiňujeme se ještě, že Presl chystal se i k sepsání fysikální geografie. Již v Kroku uveřejnil z vědy té řadu článkův a nikdy z mysli jí nespouštěl, nýbrž bedlivě si všímal příslušné literatury, čině z ní hojné výpisky. Zajisté by byl přikročil i ke zpracování této látky, kdy by mu bylo bývalo dopřáno delšího živobytí.

IV.

Počátkové Rostlinosloví. Presl členem cís. akademie ve Vídni. Členem sboru Svatováclavského, poslancem říšským, výborem městským, porotníkem tiskovým. Vyučuje císaře Ferdinanda botanice.

Teprve r. 1848 vydán byl „Úvod ke všeobecnému Rostlináři“ o názvu: *Počátkové Rostlinosloví.* [1]) Spis rozdělen jest na dva díly. V prvním popsány „všeliké tkaniny rostlinám osoblivé, oustroje z nich sestávající, rozdílnost tkanin a oustrojův.“ Druhý oddíl obsahuje činosloví (fysiologii), článek o chorobách rostlinných. Zvláštní články věnovány jsou zeměpisu rostlinnému a rostlinám vyhynulým, „jejichž ostatkové

---

[1]) Jana Svat. Presla: Počátkové Rostlinosloví. S 32 obrazy. Spisů Musejních č. XXIX. V Praze 1848. Stránek VI a 504. Prodávali jej po 2 zl. stř.

v rozdílných vrstvách kůry zemní jsou pochováni." Celý spis uzavírá článek o soustavách rostlin.

Spisuje dílo své, užil Presl spisů Decandollových, Linkových, Bischoffových, Ungrových, Endlicherových i j., o nichž o všech v předmluvě se zmiňuje. Nejvíce však čerpal ze spisů Gottlieba Vil. Bischoffa: Handbuch d. botan. Terminologie a z jeho Lehrbuch d. Botanik, podle kterýchž vzorů celý spis Preslův jest vzdělán. [1])

Kdežto Rostlinář zachoval cenu svou až podnes, dlužno vyznati, že ona stanoviska, na nichž Presl zbudoval své Počátky, jsou nyní namnoze překonána. Botanické výzkumy netušeně hbitým krokem ku předu postoupily od toho roku, kdy poslední spis Preslův tiskem byl vydán. Ani toho mlčením nepomíjíme, že namnoze nedostává se spisu přehlednosti a dojímá „nemile jakási zběžnost, neskladnost a nevypracovanost." [2]) avšak z vady té spisovatele zajisté omluvíme, k paměti si uvedouce, za jakých okolností spis byl skládán a že snad Preslovi mnohé partie bylo vypustiti nebo zkrátiti, aby objem spisu příliš nevzrostl a tím i náklad se nezvětšil. Uvažme také, že rukopis díla toho dán byl do tisku dříve nežli rukopis Rostlinopisu, avšak sazba přerušena a zatím vydána část všeobecná, načež teprve v tisku tohoto spisu pokračováno. Tím pak vysvětlíme si, že terminologie Počátků a terminologie Rostlinopisu na některých místech sobě odporují, z toho i pochopíme, že spisovatel některých nedostatků napraviti již ani nemohl, ačkoli zajisté sám je nejdříve postihl.

Po stránce vědecké spis tedy jest zastaralý, avšak posud trvá v českých knihách botanických terminologie česká, již Presl v tomto svém spise nad míru důkladně provedl a jako odkaz nejcennější zůstavil svým následovníkům. Provedena jest až do nejjemnějších rozdílův. Na př. při klase rozeznány 44 různé spůsoby, při jehnědě 38, při hroznu více jak 31 spůsobův. [3]) Všechny názvy terminologické seřadil Presl do dvou slovníčků, jež připojil k této knize; první obsahuje rostlinnické názvosloví české, k němuž připojeny příslušné názvy latinské a německé; druhý „jmenovatel" latinsko-český chová pro latinské terminy slovce česká. Onen zahrnuje as 3320, tento as 3370 slov. Oba slovníky jsou důležitým zřídlem naší terminologie přírodopisné, jsouce pomůckou nejen pro botaniku, nýbrž i pro zoologii a srovnávací anatomii.

Ke spisu tomu „k lepšímu porozumění celého výkladu" připojen jest atlas, jenž na 32 tabulích obsahuje více než 1976 obrazů, „jimž nejhlavnější rozdílové oustrojnosti rostlinné jsou předočeny." [4]) Jak

---

[1]) Kobrův Naučný Slovník, I. dílu str. 725. Sloupec 1. článek: Bischoff Got. Wil. — Též spisek prof. dr. Lad. Čelakovského: „O vyvinování rostlin."

[2]) Musejník 1854, str. 614 a násl.

[3]) Na ukázku vkládáme rozdílné tvary strboulu: 1. kulovatý, 2. zakulatělý, 3. polokulovatý, 4. zpleštilý: a) zpleštile kulovatý, b) zpleštile polokulovatý; 5. vejcovitý, 6. elipsovitý, 7. okolíkovitý, 8. klasovitý, 9 preslenovitý, 10. paprskující, 11. mnohokvětý, 12. chudokvětý, 13. pokryvkatý, 14. oblistěný, 15. nahý, 16. ojedinělý, 17. dvojený.

[4]) Třicet a dva obrazy k prvopočátkům Rostlinosloví Jana Svatopluka Presla. V Praze 1848. Tiskem knížecí arcibiskup. knihtisk. v semináři.

jsme se již zmínili, kreslil Presl obrazy ty větším dílem sám, maje teprve později k ruce obratného Bohúně. I tuto užil Presl obrazů z veliké sbírky Bischoffovy — jak svědomitě v Úvodu dokládá — jen některými vlastními obrazy sbírku onu doplniv.[1])

Úprava knihy této jest velice sličná: na papíře silném jest písmo veliké, úhledné a rovněž tak i obrazy v atlantu provedeny jsou velmi jemně a přesně, ač doložiti dlužno, že pro úsporu nákladu na desky lithografické jest na některé tabuli směstnáno obrazů příliš mnoho, tak že vadí to zřetelnosti i rozhledu.

Počátky rostlinosloví zakončena jest literární činnost Preslova. V téže době, co kniha tato ještě se tiskla, dostalo se původci jejímu vyznamenání, jež dlužno pokládati za nejvyšší ze všech, jichž Presl účastným se stal. Císař jej totiž spolu s P. J. Šafaříkem a Fr. Palackým jmenoval řádným údem nově založené akademie císařské ve Vídni. Schůze slavnostní (2. února 1848) účastnili se všichni tři učenci čeští, nadšeni jsouce a nemálo i potěšeni, že první úloha, již filologická sekce akademie vypsala, byla slovanská. Účastnili se i nové volby, jíž přirčeno členství dr. Reussovi v Bílině, V. Hankovi, Aug. Cordovi, Fr. Petřinovi, Karlu Boř. Preslovi a dr. Purkyňovi, tehdy ještě ve Vratislavi meškajícímu.

Památným rokem 1848 nastal obrat i v tiché činnosti Preslově, an spolu s jinými vlastenci uveden byl na jeviště politické. Bylť zvolen do sboru Svatováclavského, jenž měl všecky žádosti z národa českého vzešlé sbírati a k císařskému trůnu podati. Zvláště horlivě jednáno ve sboru tom proti připojení Rakouska k Německu. Sbor přijal (10. dubna 1848) jmeno národního výboru a spojil se s komisí zřízenou od zemského správce hraběte Stadiona. Hlavním účelem jeho bylo poříditi stanovy pro budoucí český sněm. Avšak osudné události svatodušní učinily konec všem těm záměrům.

I volba prof. Presla za náhradníka poslanců do českého sněmu (pro Prahu), jakož i volba jeho za poslance Novokdýnského do říšského sněmu byly důkazem vážnosti a úcty k věhlasnému vlastenci. Ač ve Vídni a pak i v Kroměříži účastnil se pilně v sezeních, neobrátil k sobě pozornosti žádnou veřejnou řečí. Dne 11. října opustili všichni poslanci čeští Vídeň, anoť jim strachovati se bylo terrorismu lidu i levice.

V provoláních, jichž dočítáme se ve všech listech českých doby té a pod nimiž podepsáni bývají: Hanka, Erben, Tyl, Tomek, Malý, Sabina, Vocel, Havlíček, Palacký atd., nikde nenalezli jsme jmena Preslova. Patrně veřejné záležitosti ty, ač Presla zajímaly, přece naň nepůsobily tou měrou, aby byl raději volil hlučný život politický nežli tichou činnost literární. Ani Slovanská Lípa, jejíž starostou byl Šafařík a jež chrániti hodlala konstitučního života a jej v našich zemích úplně rozvinouti, jež chtěla provesti úplnou rovnost jazyka českého s německým v zemské správě i ve školách v Čechách atd., Presla neměla mezi svými výbory. Že však výboru jejímu, z veliké části z měšťanů sestávajícímu, známa byla poctivost Preslova, rozhodnost i vlaste-

[1]) Kromě honoráře vydáno za tisk a papír, obrazy i vazbu 1986 zl. 17 kr. stř.

necké smýšlení, navržen byl sborem tímto za výbora městského, jímž také zvolen byl 1228 hlasy.

Srdci Preslovu, láskou ke Slovanstvu prodchnutému, ze všech událostí onoho roku nejbližší byl sjezd rakouských Slovanů, konaný v Praze v měsících květnu a červnu. Účel sjezdu směřoval ke zřízení a upevnění Rakouska „na základě rovnoprávnosti všech národů, a tudíž proti destruktivním a násilnickým tendencím, jež zvláště z Frankfurtu a Uher Slovany i Rakousko v jejich existencích ohrožovaly.“ [1]) Schůzí sjezdu toho Presl čile se účastnil a zvolen byl i za náhradníka při sboru československém.

Konečně dlužno zmíniti se, že vznesen na Presla i úřad porotníka soudu pro tiskové záležitosti, a to v okresu Železné ulice.

Když pak císař Ferdinand Dobrotivý zřeknuv se trůnu zvolil Prahu za své stálé sídlo, povoláni byli prof. Svatopluk Presl a prof. Petřina, aby císaře, politickými událostmi rozrušeného, zabavovali výklady z botaniky a z fysiky. K výslovné žádosti císařově připojoval Presl k vědeckým jmenům rostlin i jmena česká. Čestný úřad ten za krátko však přerušen smrtí vlasteneckého interpreta. [2])

Činnost Preslova na universitě. Vědecké jeho cesty.

Nastoupiv úřad profesora universitního neměl Presl k ruce nižádných téměř přírodnin, jimiž by byl mohl oživovati výklady své. Bylť sice jmenován zároveň i direktorem c. k. přírodnické univ. sbírky, ale sbírky zoologické chovaly namnoze jen kuriosity přírodní, jež pro výklady univers. profesora ovšem ceny valné neměly. Mineralogický kabinet byl dosti zásoben; založen byl již roku 1775 k nejvyššímu rozkazu v tehdejší kolleji Klementinské a rozmnožen a obohacen ze sbírek knížete Egona Fürstenberka, hraběte Kinského, rytíře Borna, prof. Zauschnera a j. Úřadem Preslovým bylo k tomuto kabinetu dohlížeti a jej udržovati v té míře, aby vyhovoval požadavkům vědeckým. [3])

Po několika žádostech a přímluvách vysoké vládě podaných bylo Preslovi konečně r. 1829 povoleno, aby založil zoologický kabinet pro universitu. Potřebné místnosti — čtyři síně — vykázány mu vedle kabinetu minerálního. Ku první koupi mu povolen roční příspěvek 160 zl. k. v. hlavně k přímluvě dr. Ign. rytíře Nádherného, jenž byl ředitelem studií lékařských. Příspěvek ten zvýšen roku 1839 na 300 zl., jež měly po deset let každoročně vypláceny býti, spolu však najednou vykázána mu k témuž účelu značná na ony doby částka 1500 zl. [4])

Že Presl kabinet tento v době poměrně dosti krátké „na důstojný stupeň vyzdvihl, vysvětluje se jednak z neúnavné jeho horlivosti, která překážkami spíše podněcována nežli seslabována byla, jednak také prospěšným spojením s nejznamenitějšími přírodními kabinety evrop-

---

[1]) Nebeský, Dějiny Musea Českého, 1868, str. 122.
[2]) Ferd. Čenský, Český jazyk v císařské rodině Osvěta 1886, č. 5, str. 408.
[3]) Prvním ředitelem tohoto kabinetu byl hrabě Kinský, po něm úřad ten konali profesoři přírodopisu na universitě. Viz Abhandlungen d. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften 1785, článek Karla ze Sandberga.
[4]) Líčíme namnoze dle životopisů Weitenwebrových.

skými, odkudž výměnou a koupí mnohé vzácné předměty pro sbírky zjednal.“ Za touž příčinou podnikal vědecké cesty nejprve na své útraty (1821 na Krkonoše, r. 1823 s hrabětem Berchtoldem přes Berlín do Vratislavě k prof. Purkyňovi), později (roku 1829) povolen mu na takové cesty příspěvek 100 zl.; rovněž vládou jsa podporován vykonal několikero cest: do Italie až do Neapole (od 15. července až do 30. září 1830 s prof. Pleischlem a lékárníkem Hubatkou), pak do Švýcar, Tyrol, Štyrska, Uherska a Polska (1832 a 1838), do Charvátska a Krajiny (roku 1834), do Berlína, Hamburka atd. Všady bedlivě studoval Presl zařízení kabinetův i obadával znamenitější sbírky, zjednávaje příspěvky do svého kabinetu jednak koupí, jednak výměnou. Konečně dlužno zmíniti se, že i dvorní kabinet přírodopisný ve Vídni několika znamenitými příspěvky zvelebil sbírky Pražské university.

Četné přírodniny zakoupené a výměnou získané pomáhali Preslovi zařaďovati a pořádati s chvalitebnou pilností jeho assistenti. Prvým assistentem byl mu bratr Karel; po něm následovali dr. Linhart, Ramisch, Glückselig, Amerling, Schmidt, Frant. Nickerle (1842—49), a posléze dr. Pečírka. Z assistentů těchto proslavili se jako čeští spisovatelé dr. Karel Amerling (Strnad, byl assistentem od roku 1833 až do února 1837), jenž vším úsilím bohatě nadaného ducha svého snažil se popularisovati vědy mezi všemi vrstvami národa českého; dr. Jos. Pečírka, jenž působil na gymnasiu Staroměstském a pak Jindřichohradeckém jako profesor přírodopisu a jenž i později jako praktický lékař v Blatné byl „horlivým učitelem, věrným rádcem i upřímným přítelem lidu českého.“ [1]) Dr. Frant. Nickerle proslul jako výborný entomolog a dr. Glückselig jako pilný badatel a zkoumatel fauny české. Oba však psali pouze německy. [2])

Ještě jedné události budiž tu dotčeno, ježto charakterisuje Presla jako vlastence horlivého i nadšeného, a to ještě v oněch letech, kdy již okamžitý zápal vyhasíná a ustupuje chladné rozvaze. Poněvadž peticí Svatovácslavskou (1848) studentstvo Pražské nebylo upokojeno, podalo samo žádost, aby na universitě udělena byla svoboda vyučování a aby přednášky konati se mohly v obou zemských jazycích, jakož i v každé jiné řeči. Myšlenky té ujal se V. V. Tomek v č. 2. a 4. Národních Novin a rozšířil ji na rovnoprávnost jazykovou v úřadě i ve škole; pro universitu pak zvláště žádáno, aby přednášející svobodně mohl přednášeti buď česky nebo německy. Ministerstvo tehdy nakloňovalo se k tužbám národa našeho a povolalo Šafaříka do Vídně ku poradám v ministeriu vyučování. Listy české radostně vítaly den, kdy

---

[1]) Osvěta v č. 5. roku 1885 přinesla z péra Ferd. Čenského vzpomínku na K. Amerlinga. — Životopis Pečírkův uveřejněn ve Světozoru r. 1870 v č. 27., v Poslu z Budče r. 1870 v č. 26., v Časopise českých lékařův roku 1870 v č. 27. — Nickerle narodil se v Praze 4. listopadu 1813, byl 14. února 1841 na doktora mediciny povýšen. R. 1852 povolán na polytechniku jako zástupce profesora zoologie; v říjnu téhož roku za řádného profesora zoologie do Štyrského Hradce volán, avšak Prahy neopustil. Roku 1854 obdržel profesuru na polytechnice, kdež působil do roku 1869. Zemřel 4. února 1871.

[2]) Viz Živu, redakcí Dr. Raymanna a dr. Mareše. Roč. I. č. 6.: „Dnešní stav zoografie české“ od prof. dr. Frant. Vejdovského. Str. 175 a násl.

jazyku českému všecko právo bude vráceno. Tato chvíle příhodná vítanou byla i Preslovi, že by mohl výklady své konati jazykem českým. V březnu 1849 ohlašovaly noviny české, že „pan prof. Presl počne přednášky své o živočichopisu v jazyce českém“ — avšak slasti té zažiti šlechetnému Preslovi dopřáno již nebylo. [1])

Podivuhodno jest, že Presl za všechnu dobu, co působil jako universitní profesor, nikdy nekonal úřadu děkana nebo rektora university. Snad zpěčoval se úřad ten přijati ze skromnosti sobě vrozené, snad rozhodovaly zde práce literární i ony, jichž správa kabinetu a vůbec jeho úřad vymáhaly a jimiž Presl zúplna byl zabrán.

Preslovy styky přátelské.

Nejvýdatnějšího pramene nedostává se nám, abychom náležitě vypsati mohli tuto závažnou stránku povahy Preslovy: dopisy přátel jeho i učenců, s nimiž ve spojení býval, přišly po smrti jeho na zmar, [2]) a tak zničen jest zdroj světla, jenž by dovedl osvítiti mnohou stránku nyní nám již temnou a jenž by dovedl i v jas zářivý postaviti snahy, tužby, zklamání, žaly, bolesti i radosti vzácného muže tohoto. Pokud ze životopisů jiných našich vlastenců seznati nám se podařilo, tuto vyličujeme v rysech ovšem neúplných.

Ze všech podniků vlasteneckých, jež Presl ve skutek uvedl, zřejma jest upřímná náklonnost jeho k Jos. Jungmannovi. Presl zamlouval se Jungmannovi vlasteneckým zápalem i vytrvalostí v díle počatém, obětovností bez mezí a ušlechtilou povahou. Krok, Chemie, Rostlinář, Ssavectvo zřejmě ukazují, kterak Jungmann byl k ruce Preslovi, kdykoli jednalo se o stránku filologickou. Avšak i v jiných okolnostech věrně stál Presl k Jungmannovi: v otázce pravopisné, v pořádání přátelských besed, odbírání slovanských a vůbec vědeckých časopisův atd. Presl horlivě účastnil se i díla Jungmannova a obohacoval jeho Slovník sbírkami slov přírodopisných i technologických. [3])

Skrze tohoto přítele seznámil se Presl s Ant. Markem, jenž byl nejbližší srdci Jungmannovu. Oba dva, i Presl i Marek shodovali se ve vroucím citu a nadšení pro Slovanstvo, což spojilo je v přátelství, jež utvrzováno bylo dopisy, návštěvami a pomocí v dílech literárních. Presl horlivě účastnil se tvorby nových slov pro Markovu Logiku, [4]) a jakkoli Jungmann později to, co „pp. Purkyně a Presl o prázdninách na-

---

[1]) Ze článku „Vzpomínky“ od Frant. Pravdy (Vlast, roč. 7. č. 1., str. 7.) dovídáme se, že Presl v letech 1836—38 přednášel v logice rostlinopis, živočichopis a počátky nerostopisu. Avšak údaje ty týkají se bratra Preslova, Karla Bořivoje, jakož správně podotčeno v č. 2. str. 90. téhož časopisu.

[2]) Z dopisu ctihodného vlastence Ant. Rybičky vyjímáme: „Bohužel, že Preslova bibliothéka a s ní snad také leckterý jeho rukopis po smrti dostaly se židům a nic Museu nebo jinému ústavu domácímu; mně se podařilo dostati z ní toliko exemplář Kroka s vlastnoručními přípisky Preslovými, jejž chovám co drahou památku na tohoto pravlastence!“

[3]) Viz předmluvu k Jungmannovu Slovníku.

[4]) Zelený, l. c. str. 203.

čarovali," smazal a raději volil slova Markem navrhovaná, přece nelze nízko ceniti této ochoty Preslovy ku příteli.

Vedle těchto dvou přátel byl Jan Purkyně již od roku 1820 důvěrným druhem Preslovým. Navštíviv po prvé Presla, zastal jej „hluboce zajatého kreslením obrazů rostlin na kameně pro veliký rostlinář." [1]) Jak milo prodlévati bylo ve společnosti Jungmannově a obou Preslův, o tom klademe vlastní slova Purkyňova: „I zalíbilo se mi velice v tomto ústraní českých jasných hlav i českých srdcí. Býval jsem tam bezmála denním hostem, a co bratří Preslové zajati byli prací ruční, jeden kreslením, druhý překládáním archů sbírky botanické, pouštěl jsem se já do horlivého řečnění o věcech přírodních, o pěstování věd v jazyku českém a jiných ideálech bez mezí a bez konců. Býval jsem rád slyšán, málokdy odporu zkoušeje mladším bratrem Bořivojem, jejž jsem místo jmena Karel tak nazýval pro jeho obyčejnou zasmušilost. Někdy se také přidružili Svoboda Malostranský, Jungmannové Josef i Antonín. Byly to pravé počáteční besedy české; nemluvilo se jinak nežli česky i o nejzapletenějších předmětech vědeckých, a přečasto vyskytla se příležitost k vytvoření potřebných názvů, někdy šťastně vyvedených, někdy dosti nejapně. Tu mírnil a řídil Jos. Jungmann takové naše počínání, nahlídnuv do svých bohatých zásob slovnických, i často se našlo slůvko vhodné, dávno od našich předků potřebované." [2]) V týchž přátelských besedách vznikla i myšlenka založiti Matici a vydávati Krok. Když pak Purkyně přijal profesorské místo na universitě Vratislavské, dopisoval si pilně s Preslem. Presl horlivě pobádal přítele svého, aby napsal českou fysiologii a všeho vlivu svého užíval, aby vlasti získal výtečného muže toho. Návratu Purkyňova do vlasti však se již nedožil.

Kterak Presl s Kollárem se seznámil, o tom dosud nedopátrali jsme se bezpečných zpráv. Snad poznali se, když nadšený pěvec slovanský skrze Prahu ubíral se na universitu Jenskou, nebo tehdy, když vraceje se v Praze pobyl několik neděl. Přátelství obou osvědčilo se hlavně příspěvky Kollárovými do Kroka, obapolnými návštěvami a přátelskými dopisy. Přítele svého zvěčnil Kollár ve své Slávy Dceři.

Přátelské styky Presla s Palackým poznali jsme s dostatek. Bylť Palacký horlivým přispěvatelem do Kroka, kterouž ochotu splatil mu Presl zase příspěvky do Musejníka. Jednání o Matici uvedlo oba vlastence ve styk nejdůvěrnější a utvrdilo přátelství jejich dokonale.

Účinným působením přátel Jungmannových a Palackého získán byl literatuře české Pavel Šafařík, tehdy profesor při gymnasiu Novosadském. Velikému učenci r. 1832 pojištěn podpiskou několika vlastenců nejinenovaných důchod na pět let, nejprve 350 zl. ročně, pak (1833) 480 zl., a to jediné s tou podmínkou, aby psal již jen po česku. Důchod ten zjednán jest obětovnými vlastenci, mezi nimiž byl i náš

---

[1]) Purkyňova Živa, 5. ročníku str. 83 a násl.
[2]) Tamtéž. Ze článku onoho dovídáme se také o prvním literárním pokuse Preslově. Překládal totiž Treviranovu Biologii, která dbajíc všech tří říší přírodních byla jakousi encyklopedií přírodopisnou. Avšak od toho díla Presl záhy ustal a obrátil se ku pracím speciálním.

Presl. Tím činem „nová hvězda literatuře naší zasvítala,“ jež velikolepou září osvětlila i nebe slovanské. [1])

Rovněž obětavým byl Presl i k mladším svým přátelům; roku 1820 zaopatřil pomocí bratra svého Čelakovskému vychovatelské místo u rytíře Ledvinky z Adlerfelsu, [2]) podporoval radou i skutkem posluchače své, zvláště ony, kteří vlasteneckou mysl projevovali; byl ochotným rádcem při vědeckých pracích svých assistentů, z nichž zvláště Amerling, Nickerle a Pečírka veliké přízni jeho se těšili. Avšak i starším spisovatelům ochotně propůjčoval se při pracích literárních, jakož zřejmo z toho, že pro Sedláčkovu Fysiku ochotně sepsal Chemii.

Z jiných přátel zmiňujeme se o nakladateli Kralohradeckém a později Pražském Jarosl. Pospíšilovi, o hraběti Berchtoldovi z Uherčic, jenž přátelství své k Preslovi skvěle osvědčil při vydávání Rostlináře, při zakládání Kroka, Musea a Matice české, o faráři Karešovi, jenž horlivým byl rozšiřovatelem Kroka i Rostlináře, o dr. Staňkovi, [3]) jehož Presl vybízel, aby česky sepsal pitvu lidského těla a v jehož bytě přátelských schůzek Presl rád se účastnil. [4]) Ku příznivcům Preslovým náležel i šlechetný hr. Kašpar ze Šternberka, jehož zvláštní přízeň oba Preslové si zjednali a jenž je přímluvou, radou i skutkem podporoval. Přátelsky Preslovi nakloněn byl i ctihodný Dominik Kinský, jejž Presl poznal za pobytu svého v Olomouci, ředitel arcibiskupské knihtiskárny Špinka, u něhož scházeli se Čelakovský, Chmelenský, skriptor Vaněk, prof. Hansgirg, Štorch, kanovník Pešina a Štěpánek ku přátelským schůzkám, do nichž někdy zavítával i Presl, „muž v plném slova smyslu pomilování hodný,“ jenž v knihtiskárně oné tiskl svůj Krok. [5])

K nejstarším přátelům Preslovým dlužno přičísti i Jana Eman. Doležálka, výtečného hudebníka, horlivého milovníka české literatury

---

[1]) Vlastenci tito byli: Rud. kníže Kinský, hrabě Kašpar ze Šternberka, hrabě Jan Krakovský z Kolovrat, Jos. Jungmann, Palacký, Presl, Ant. Marek, Vinařický a první rok také J. N. Štěpánek. Zelený, l. c. str. 283, Život P. J. Šafaříka od V. Brandla str. 21 a násl.

[2]) Dopis Čelakovského ke Kamarýtovi: „Já jsem nyní tak dalece zaopatřen (péčí pánů Preslů), že samostatně skoro stojím“ (22. listopadu 1820). Viz i Životopis F. L. Čelakovského od Frant. Bílého při sebraných Spisech (nové laciné vydání 1891).

[3]) Čenský: Z dob našeho probuzení, str. 116. Dopis Amerlinga k Burianovi.

[4]) Ze schůzek těch zajímava jest ona, o níž baron Villani zprávu podává Burianovi v listě bez data (asi r. 1840, Čenský, Z dob n. prob. str. 46): „As 30 vlastenců, mezi nimi i já, bylo pozváno do bytu dr. Staňka za tou záminkou, že se tam bude jednati o něčem důležitém. Dr. Presl vstoupí mezi nás a vyndav skvostnou škatulku, jal se asi takto mluviti: ‚Milí pánové a vlastenci! Někteří naši mužové ve Vídni žijící uložili mi, abych tento skvostný prsten panu Tylovi doručil; činím to s radostí velikou, neboť jako vlastenci Vídeňští, zajisté také my vážíme si zásluh páně Tylových. Budiž obdarování to mladým spisovatelům pobídkou do budoucnosti, staršímu pak spisovatelstvu důkazem, že vlastenecký duch český nejen v Čechách, nýbrž i ve vzdálenějších končinách říše rakouské se zmáhá.‘ Na to požádal Tyla, aby předstoupil, dada mu skvostný prsten na prst.“ — Viz také Tylův Životopis od F. L. Turnovského při spisech Tylových (1891) str. 112 a 113.

[5]) Světozor, 1873 str. 188.: Vlastenecké vzpomínky z doby před r. 1848 od Jak. Malého a téhož Naše znovuzrození str. 40.

a nejplatnějšího rádce a podporovatele mladších spisovatelů a umělců českých ve Vídni, jenž s Preslem již od roku 1820 přátelsky obcoval.[1])

S radostnou dychtivostí stopoval Presl i rozvoj literatur slovanských, čítaje nejdůležitější spisy slovanské, jež právě vycházely. Vedle rady Jungmannovy důvěrní přátelé připláceli na knihy ty a časopisy, načež druh po druhu je pročítal. Jungmann, Purkyně, Presl a Hanka, z venkovských pak přátel Marek, Vetešník, Šír byli členy tohoto „slovanského spolku," k němuž později i Palacký a Šafařík se přidali.[2])

Z ostatních přátel Preslových buďtež jmenováni: prof. Jan Christ. Mikan, znamenitý entomolog a botanik, učitel Preslův na universitě; prof. Jos. Mayer, zoolog i mineralog; Vácsl. Seidl, sběratel a rádce bratří Preslů v mladých letech; Filip Max. Opic, znamenitý florista, jenž přispíval do Flory i do spisu Vegetabilia cryptogamia; prof. Steinmann a Tausch, již přispěli do Flory, podobně jako J. E. Pohl a Lad. Haenke. Přátelsky obcoval Presl i s opatem Zeidlerem, s básníkem slovanským Janem Hollým, s Vácsl. Bergnerem, s prof. Chmelou a mnohými zajisté vlastenci českými, o jejichž styku přátelském památky nám se nedostalo.

Nesluší zajisté pochybovati, že Presl byl v přátelském spojení i s mnohými učenci slovanskými, ale jen o dvou zachovala se zpráva, že si s Preslem dopisovali; jsou to Jonáš Bohumil Gvóth z Gvothovan, rodem z Pešti, lékař, horlivý Čechoslovan, jenž přispíval do Musejníka i do Hronky, a Ludvík Gay, majetník národní knihtiskárny v Záhřebě, přítel Kollárův, jenž učinil si životní úlohou, k novému duševnímu životu vzbuditi svůj národ charvátský.

Presl léčí se v Karlových Varech. Úmrtí a oslava jeho.

Z rodinných listů bratra Preslova Karla[3]) seznali jsme, že Presl po dvakráte meškal v době prázdnin s bratrem svým v Karlových Varech, (r. 1843 a 1845), avšak pověděti nám nelze, jakou chorobou byl stížen. Na začátku měsíce dubna r. 1849 nastudil se na procházce po Letné a dostav prudký zápal plic zesnul 6. dubna ochrnutím plic, a to v témž domě, v němž se narodil, přeživ o sedm měsíců 57. rok svého života. Stonal prý pouze as tři dni.[4]) Pohřeb konán byl 9. dubna ve dvě hodiny odpoledne za nesmírného účastenství obecenstva všech tříd a stavův. Také národní obrana s hudbou dala Preslovi čestný

[1]) Jemu k upomínce napsal Presl pamětní lístek: „Co Ti mám, příteli, napsati? Zdravým, horlivým, neustálým, pamětlivým zůstaniž! Tím slávy vlasti nabudeš! Dne 1. října 1820. Jan Svat. Presl." (Světozor, 1870 str. 247).

[2]) Zelený, l. c. str. 357. Viz i ve Světozoru 1873 článek Jak. Malého již svrchu uvedený, str. 187.

[3]) Zapůjčeny nám laskavě MDr. Preslem, synem Karla Boř. Presla, nyní c. k. okres. lékařem v Jičíně.

[4]) Jungmannovy a Šemberovy Dějiny české literatury uvádějí za úmrtní den Preslův 12. den v dubnu 1849; Živa, podle ní Kobrův Slovník naučný a Slavín 6. den v únoru 1849. Ale Bibliograf. Věstník (1881 str. 101) správně opravil den úmrtí na den 6. dubna.

průvod jakožto někdejšímu poslanci na říšském sněmu ve Vídni. Od pohřbu Jungmannova neviděla prý Praha podobného průvodu smutečného. [1])

Pochován byl na druhém hřbitově Volšanském, na prvním oddělení ve hrobě označeném číslem 333, jak nám sdělil starý hrobník, jenž pohřbu byl přítomen. Hrob ten označen byl skrovnou tabulkou, ale nikdy žádným památníkem; tak stalo se, že do téhož hrobu pochován později jiný nebožtík, a malá tabulka ocitla se na stromě, rostoucím u rovu toho; i z toho pak se ztratila — a místo, kde odpočívá nejzasloužilejší vlastenec, hodný státi po boku Jungmannově, místo to nadobro jest opuštěno a zapomenuto. [2])

Presl zemřel svoboden, a dědictví připadlo bratru jeho Karlu Bořivoji i sestrám, kteréž domácnost Preslovu obstarávaly a k nimž Presl lnul láskou upřímnou a obětavou.

*
* *

Přivedemeli si k paměti všecky okolnosti, za nichž Presl podnikal své literární práce, zajisté hlubokou pocítíme úctu a vděčnost k muži tomu, jenž odřeknuv se všeliké odměny, veliká díla z lásky k vlasti a národu spisoval a svým vlastním nákladem i k nemalé své škodě vydával. Nedávaje se zastrašiti nehodami, nezdarem, nepřízní, vytrvale kráčel po cestě klopotné, k jasnému stále hledě cíli: ku povznesení národa. Co jinde celé akademie vykonávají, to vykonali u nás dva mužové povah žulových: Jungmann a Presl. Onen uložil poklad jazyka českého ve svém Slovníku, tento stvořil české názvosloví přírodopisné. „Onť byl netoliko náš Jussieu a Cuvier, on byl také náš Hauy, náš Thenard, náš D'Arcét. Tento muž byl netoliko veliký polyhistor, veliký ve více než jednom rozsáhlém oboru, on byl také šlechetný člověk a horlivý, obětavý vlastenec. Moha originálními pracemi v jazycích světových získati si jmeno, jmeno světové, volil samochtě postaviti svíci svou pod kbelec a sám se položil vespod co zapomenutý základní kámen. My na něm stojíme, bez něho byli bychom abecedáři.“ [3])

Již za živobytí dostalo se šlechetnému vlastenci tomuto mnohých vyznamenání a poct. Pověděli jsme již na místech příslušných, že jmenován byl členem několika učených a věhlasných společností: české společnosti nauk v Praze, ve Štyrském Hradci, ve Vídni. Dále byl jmenován členem Českého Musea, Hospodářské společnosti české, pří-

---

[1]) Presl byl první z poslanců říšských, jenž smrtí byl vyrván.

[2]) Z přátelského dopisu pana Em. Jar. Pecky, magistr. úředníka, vyjímáme: „Nebožtík Špatný byl na pohřbu Preslově. Poněvadž si pamatoval místo, kde Presl byl pohřben, vyzval ho kdysi pan Vojta Náprstek, aby to místo navštívili. Preslův hrob nalézal se tehdy na 2. hřbitově v prvním oddělení č. 297, ale ovšem ležel v tom místě již jiný nebožtík (vrchní zemský pojezdný Puner). O zůstatcích Preslových nic nemohlo býti vypátráno, zůstalyli v zemi či bylyli přeneseny snad jinam. Na blízký stromek zavěsil při té návštěvě pan Náprstek tabulku, která však později zase zmizela.“

[3]) Dr. Vojt. Šafařík ve slavnostní řeči o prvním sjezdu českých přírodozpytcův a lékařů. (Chemické listy 1880).

rodopisného spolku Pražského Lotosu; byl dopisujícím údem c. k. hospodářské společnosti v Lublani, c. k. společnosti lékařů ve Vídni, král. bavor. botanické společnosti v Řezně. Byl údem pomologického spolku a jednoty ku povzbuzení promyslu v Čechách.

Podobizna Preslova vydána byla nejprve roku 1839 nákladem nejmenovaných vlastimilů spolu s podobiznou prof. Purkyně. Po druhé vydána byla roku 1844 nákladem hudebního obchodníka Hofmanna spolu s podobiznami Jos. a Ant. Jungmanna, Hanky, Palackého, Purkyně, Tyla, Čelakovského, Šafaříka a Kollára. Od těch dob nebyl vydán žádný obraz Preslův, až roku 1880 za příčinou prvního sjezdu českých lékařův a přírodozpytců v Praze přinesly Preslovu podobiznu české časopisy: Světozor (se stručným životopisem) a Chemické Listy (s nadšenou řečí o zásluhách Preslových od prof. dr. Vojt. Šafaříka). Roku 1882 přinesl obraz Preslův Vesmír, kdež připojen tolikéž stručný životopis. [1])

Presla oslavil ve své Slávy Dceři básník Kollár (v IV. zpěvu, Lethe, znělka 33.) a k jmeninám věnovali mu roku 1847 ctitelé jeho báseň, jež otištěna jest v Havlíčkově České Včele (1847 č. 104, str. 413).

Jakož bratří Preslové svými četnými a namnoze znamenitými spisy pojistili si v dějinách přírodopisu čestného místa, tak vynasnažili se slovutní přírodozpytci (Kunth, Schultes, Sternberg, Diesbach, De Candolle, Smith, Tenore, Sprengel, Hooker, Opic, Ortmann, Vejdovský), aby vedle dávného zvyku vyznačili jmeny českých přírodopisců některé rody i druhy rostlin, brouků, červův a hlemýžďův. [2]) Tím dostalo se oběma učeným bratřím pomníku důstojného.

Avšak i čeští přírodopisci nové doby vděčně uznávají zásluh Preslových: památce Preslově a Purkyňově věnován jest „Památník“ druhého sjezdu českých lékařův a přírodopiscův (r. 1882), jemu věnován jest i Hansgirgův výborný spis „Z říše rostlin“ (1885). Veliká podobizna téhož učence zdobí i síně sbírek zoologických c. k. české university.

Věrný druh Preslův, prof. Jan Ev. Purkyně, již roku 1861 učinil ve své Živě vyzvání, aby podniknuty byly sbírky na pomník Preslův, „by v zapomenutí nepřišel hrob jeho a aby potomci naši někdy marně se neptali, kde odpočívá otec české přírodovědy.“ Téhož roku (13. února) i sbor Matice České ustanovil se, aby postaven byl Preslovi pomník. Bohužel, že záhy snaha ta klesla v zapomenutí: Matici úřadně sděleno, že nenáleží jí sbírati na pomníky. Teprve před několika lety znovu uchopil se úmyslu toho spolek českých chemikův v Praze, jenž hodlá postaviti Preslovi pomník na některém náměstí Pražském. [3])

---

[1]) K výroční památce stoletých narozenin Preslových přinesly podobiznu jeho Vilímkovy Humoristické Listy (č. 33. roku 1891) s autografem.

[2]) Weitenwebrův Životopis bratří Preslův v aktech učené Společnosti Pražské (l. c.).

[3]) Vedle zprávy p. Karla Preisa, ř. profesora lučby na české polytechnice a předsedy spolku výše jmenovaného, vyhlídnuta k tomu účelu hoření část sadů na Karlově náměstí. Jmění spolku činí 1180 zl., spolek českých lékařů v Praze slíbil přispěti 250, Svatobor přispěl 600 zl. Avšak potřebí jest nejméně 5000 zl.!

Práci svoji skrovnou a nedostatečnou, aby postihla Presla v ušlechtilých úmyslech a snahách vědeckých i vlasteneckých, končíme heslem, jež připojil pod obraz svůj:

Vlast Tobě život dala, jí jej obětuj zas;
Vlast Tobě lásku dala, ji vroucně miluj zas;
Vlast Tobě slávu dala, jí slávu získej zas;
Vlast Tobě jmění dala, jí nes je v oběť zas.

Šicí stroj.

Ať v slunci jizba plá,
ať deštěm šerá,
šicí stroj řinčí, slyš,
dnes jako včera,
řinčí tak vždycky
v práci mou, v snění,
však prosaický,
věřte mi, není;
zřím v jeho niti
snouti se žití!

Často se nořím rád
v sny dětství zpátky,
zřím čistý, andělský
profil své matky;
nad stroj se kloní,
šije a chvátá,
rtem píseň zvoní,
jak včela zlatá,
v rytmickém zvuku
do stroje hluku.

Co kanár na stěně
překřičet chce ji,
zní vedle dětí shon
v tanci a reji;
jak do jasmínu
resedy dýší,
v besídky stínu
verše své píši
prvního mládí —
vedle stroj řádí.

Po letech slunce jas
strop, stěny kryje,

má si to nevěsta
výbavu šije,
ucho mé stíhá
ty stroje zvuky,
veršů mi kniha
vypadla z ruky,
stroj ustal v práci . . .
Ó snové sladcí!

Jizbou se procházím,
dnové jsou šedí,
zas v práci nad strojem
žena má sedí;
pro sebe tiše
šťastná se směje,
v mateřské pýše
zrak se jí chvěje,
a co tak chvátá,
jizba je zlatá.

A brzy přijde čas
ke kolu stroje
usedne malá si
dceruška moje.
Nožky ty malé,
ručky ty svěží,
ve práci stálé
den i stroj běží,
co já zřím sladce
k dceři i matce.

Ať sluncem jizba plá,
ať deštěm šerá,
stroj řinčí vesele
dnes jako včera,
v sny moje hude,
tká moje žití,
rubáš mi bude
též jednou šíti,
z drahé však ruky
zazní ty zvuky!

Šicí stroj symbolem
svaté je práce,
při níž dny řinou se
sladce i hladce.
Nechť řinčí vždycky
v dumy, v mé snění,

však prosaický,
věřte mi, není,
zřím v jeho niti
snouti se žití!
Jar. Vrchlický.

V sadě.

hlohovém květu se svou bájí štěstí
se jaro schýlilo a chtělo vplésti
mi u vlas ratolest.
A kvítí vonné podél cest
se v teplém slunci čtveračivě smálo;
což divu, že mě rozkoší svou zhřálo,
a kosa hvizd,
jenž v mladé hrudi jarní písně snil,
a špačci v stínu hnízd
kdy slétali se k sobě plni lásky,
a lesklý brouček v srdci sedmikrásky
mou duši spil?
A na skalách mě květem zvábil mák,
jak ranní rosu sbíral ve svou číš
a hlavou potakoval kolíbavě, —
snad k tomu, o čem myslila jsem právě —
a dumně hleděl ke kořenu dolů;
a vzhledla jsem, a upoutal můj zrak
jen malý, bystrý, červenavý pták
jak pružným letem, útulně a hravě
se snáší na cypřiš . . .
Oj, dive divů! cypřiš — smrti stín,
a družné ptáče — směvný žití jas,
a jeho hlas
jak rozléhá se z větví od vrcholu!
Jak divná spleť!
A růží sněť
jim v zadumání snivě hlavou kývá,
a kmity její stiňují se travou.
Co myslit zbývá?
A jaké mžitky blýskají mi hlavou?
Zřím smrt a život: růže v loubí kře
a člověk každým okamžením mře
a v každý mžik se mladší rodí zas;
a ptáčků hlas
zní stejně na mohyle, na cypřiši
a z jara, kdy se rodí život nový,

a růže stejně věnčí sad a rovy
a stejně milostný a stejně tich
vždy její smích
a přítomnost — vždy jeden okamih!
A jak se v hrobě spí
a naše duše
zda růží ve vůni se nese k výši
a s ptačím zpěvem k hvězdám, do oblak,
kam toužebně vždy upíráme zrak
jak ve předtuše,
a o čem růže sní —
aj, kdož to zví?!

Bohumila Klimšová.

Ze hluku denních bojů.

Od

Františka Táborského.

Cantus firmus.

Již, druhové, zapějme píseň,
ať zveselí nám se duch!
Pryč chmury a dusivá tíseň!
Pryč chabost a mdloba a plíseň!
Hle, jasní se náš již vzduch —
Kde pravda je, tam je Bůh!
Již, druhové, zapějme píseň,
ať zveselí nám se duch!

Nechť mladost nám zapálí hrudi,
nechť jiskří v nich nebesa!
Duch čistý jen zářný věk vzbudí,
když s rukou se pachtí a trudí,
jak den růžný zaplesá
noc temnoty setřesa.
Nechť mladost nám zapálí hrudi,
nechť jiskří v nich nebesa!

Posvěť srdce, duchu velký,
jenž jsi rodil naše předky,
vítězstvím je opásal;
ze srdcí jim hradbu stvořil,
kterou duch zlý marně bořil,
před níž svět se otřásal.

Pravdo mocná, nepokorná,
lásko tichá, světotvorná,
vejděte zas v naši hruď!
Učiňte ji zdrojem činů,
posvěcením našich synů —
pevností zas ona buď!

Všech pevností pevnost to jistá:
jen z ní vzejdou rekové.
Nechť svět celý na ni se chystá,
přec vítězná vyjde a čistá,
a v záplavě nachové
k ní vzhlížejí věkové.
Všech pevností pevnost to jistá:
jen z ní vzejdou rekové.

Již, druhové, zapějme píseň,
ať zveselí nám se duch!
Pryč chmury a dusivá tíseň!
Pryč chabost a mdloba a plíseň!
Hle, jasní se náš již vzduch —
Kde pravda je, tam je Bůh!
Již, druhové, zapějme píseň,
ať zveselí nám se duch!

Duchu Petőfiho.

V to jaro,
kdy lid ptal se: „Což jsem červ a plaz?“
Tys vzplál jak meteor,
a zavířil Tvůj zpěv a hněv a vzdor.

Tys urval
nebi blesk a slunci paprsků,
a hrom Tvůj mistr slul,
bys nad svým krajem duhu rozepnul.

Tvůj život
i Tvá smrt Tvých písní dokladem;
Tys volnost v závěť dal —
a národ Tvůj k ní slavně přísahal.

Tys myslil:
„Orly vychoval jsem, sokoly!“
sám svobodný jsa duch,
jenž nenáviděl řetěz, tmu a puch.

„Já umru,“
myslils; „v písních bude žít můj duch,

můj zahřmí časem zpěv
a lidu mému šlechtit bude krev . . .“

Kde jsi však,
duchu spanilý, když Tvůj teď rod
v prach cizí právo rve,
dům boží mění na dům choutky své?

Kde tluk Tvé
hrudi vznešené, když láska ta,
jíž milujem svou zem,
ta nejsvětější, zní teď zločinem?

Kdes lítal,
jasný sokole, když krkavci
se hnali s krákotem
a hnízda sirot rvali s klektotem?

Kdes plála,
hvězdo svobody, když noční výr
se ku sýkorkám dral
a co kde holátkem, to dravě bral?

Kdes těkal,
sladký slavíku, že přírodu,
žes neopojil zem
a lidskou hruď lidskosti švcholem?

Kdes kryl se,
slunný paprsku, žes nepronik
té nízké hanby mrak
a neoslepils raděj její zrak?

Kam vůni,
květe bujný, dals, ten jara dech,
žes nepřerazil blín?
Či smuten naklonil jsi kalich v stín?

Kde vzdor tvůj,
smělý praporče, že strhli tě
a na žerď za fanfár
nevěstčin zavěsili drzý cár!

Či proto
pěl jsi svobodu, ten velký zpěv
akkordů jásavých,
by tyranům byl při ní sladší hřích?

Ó, vím, vím!
Na poušť prchl jsi — tak uražen!

bys v chladu chmurných skal
se z hněvu, žalu svého vyplakal.

Nešťastný!
Lid Tvůj řve Ti posměch nejkrutší,
jenž stihnout pěvce můž:
Za volný meč — vražedný vzali nůž.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

V tom objevil se Svijanský za rohem hajnice; revírník po celý den ho nebyl viděl, ježto příruční záhy ráno odešel a teprve nyní se vracel. Revírníkovi bylo vhod, že přicházel, toužilť po společnosti — samota přinášela tak černé myšlenky.

„Proč pak jste odcházel, pane Svijanský?" tázal se příchozího; „ani by mi nenapadlo posílat vás do lesa za takové nepohody. Podívejte se na sebe, jak vypadáte, a docela bez účelu! Vždyť ani dřevorubci nepracují."

Svijanský ždímal na náspu promoklý svůj klobouk a trpce prohodil: „Co dělat, pane revírníku? Lépe v dešti po lese chodit, nežli doma se nudit. Tloukl jsem se z boudy do boudy, ohlížel jsem se po stopách lidských, abych se cvičil v jich rozpoznávání . . . Je to zajímavé."

Vešli spolu do průjezdu. „Budete mít pořádný hlad," dí revírník a vida Nany, poručil, aby panu přiručímu přinesla oběd, jemu pak večeři. Příruční, když se byl převlekl, usadil se za stůl v jídelně, revírník podle něho. Pokud jedli, nepromluvili; když Nany sklidila se stolu, revírník se tázal: „Kde je Vavruch? byl s vámi?"

„Nevím, se mnou nebyl, bez pochyby že je doma."

Revírník nařídil Nany, aby poslala děvečku do hajnice. Když Vavruch přišel, revírník jemu i přiručímu pověděl, co s Malým umluvil. „Budeme se střídat v pozorování," doložil.

„Ve dne se neukážou," namítl hajný.

„Opravdu?" prohodil revírník ironicky, „dobře, že mi to povídáte. Rozumí se, že v noci budeme dávati pozor; zítra půjdu já s panem přiručím, aby věděl kam a jak; pozejtří půjdete vy." Vavruch vyhlídkou na takové výpravy patrně se dostal do svého živlu; pablesk radosti přeletěl přes jeho zasmušilý obličej. „Pan revírník neračiž se namáhati," odtušil živě, „vezmu si tu věc na starost sám; půjdu třeba každé noci . . ."

„A kdy a kde byste spal?"

„Já spím všady, i v lese, a také ve spaní slyším; mně nic neujde. Už dávno jsem pomýšlel, že by se to mělo tak udělat; však jsem ty stopy dávno už viděl."

„A proč jste mi to nehlásil?“

„Hlásil jsem to tehdy, jak milostpaní chtěla odejíti — ale od té doby pan revírník nenařídil . . . byly jiné starosti, stran pytláků . . .“

„Dobře; ale při střídavém pozorování zůstane, nechci nikomu příliš mnoho ukládati.“

„Kde pak příliš? A pak, pan revírník ví a zná . . . ale tuhle mladý pán . . . kde pak je zmůže, kde pak je pozná? A aby do nich střelil, to pan revírník nedovolí.“

„To jste dobře řekl, a to zejmena vám povídám: střílet se nesmí leda v nejnutnější sebeobraně; krve už tu prolito dost . . . zdá se mi, že pro tu krev ta krajina je kletbou stížena.“ Poslední větu revírník promluvil hlasem přidušeným, takořka jen k sobě. Dal pak hajnému ještě některá nařízení služby se týkající, a ten měl se k odchodu. Ve dveřích ještě se zastavil.

„Pan revírník na jeden dotaz mi neodpověděl; já dosud nevím, co pan příruční počne, ač setkáli se s tou bandou,“ zahučel; „za jednu noc ho pan revírník nepoučí, aniž mu vše ukáže. Bude snad přece dobře, půjduli prvních pět nebo šest nocí s ním; také mu popíšu všecky ty lajdáky do podrobna, že je pozná, jako by měl fotografii jednoho každého z nich ve svém pokoji.“

Revírník nemohl se zdržeti úsměvu: „Vy jste divný patron, Vavruchu,“ pravil; „jste už při letech — jiný na vašem místě by byl rád, kdy by si mohl odpočinouti, a vy si nedáte pokoje.“

„To je tak, pane revírníku,“ odvětil Vavruch, „člověk má leckterou vinu na svědomí, a člověk je přece křesťan. Číníli zle, má také činit dobře. Velební páni říkají, že je trojice dobrých skutků: modliti se, postiti se a almužnu dávati. Almužnu dávati nemohu, proto že sám ničeho nemám; modliti se nemohu, proto že česky jsem zapomněl a německy ty modlitby neumím, třeba je stará odříkává den co den; také to člověku nejde od srdce, nenaučilli se od matky. Zbývá půst; Pán Bůh ví, co se napostím, ale to je málo na mé hříchy. Tož jsem si myslil, že je také dobrý skutek, když člověk bližního od škod chrání a škůdce trestá . . . Dovolí tedy pan revírník, abych hlídal s panem příručím?“

Že by Vavruch kdy byl tak obšírně mluvil, revírník nepamatoval; dobré jeho srdce v pravdě se pohnulo.

„Tahle slova vás ctí, Vavruchu,“ pravil, „takhle mluví šlechetný člověk; jest mi jen s podivením, že nenahlížíte, že hříšno jest člověka utratiti.“

„Škodnou zvěř vyhlazujeme,“ odpověděl hajný, „a lupiče, zloděje, vrahy bychom neměli utrácet, ohrožujíli nás a dobré lidi? To přece není hřích.“

„Od čeho pak jsou soudy, Vavruchu? Co pak neznáte slovo Páně, která nám nepovolaným zapovídá souditi?“

„Pan revírník přece sám ví, že by s námi zle bylo, kdy bychom měli čekati, až soudy a úřady vůbec nám pomohou. Potkal pan revírník už četníka v lese? Já jsem ještě žádného neviděl, leda dva na cestě do Mádru; vždyť by se svou výzbrojí do lesa ani nevnikli. Musíme si tedy pomáhati sami!“

Byla železná pravda v těch vývodech, a revírníkovi nezbývalo, než uteci se opět k své autoritě a prohlásiti jako již několikráte před tím, že prostě zapovídá každé střílení, nejhorší případy vyjímaje. „Jen ať toho pan revírník nelituje," zabroukal Vavruch. „Smím tedy hlídat s panem příručím?"

„Když jinak nechcete, buďsi," odpověděl revírník.

„Dobrou noc!" vece Vavruch a odešel.

Revírník s příručím dále hovořili. „Vás také něco tlačí, příteli," děl prvý, „mohu si pomysliti . . ."

„Jakž by netlačilo? Jsem nešťastný člověk a pomoci mi není; už se nevypletu, je to marno, už jsem jako ženat. Pan revírník měl pravdu, když tehdy mě varoval — zoufal bych si, pomyslímli, jakým jsem byl slabochem. Listy docházejí od rodičů, tak srdečné, plné lásky . . . těší se na mne, o budoucnosti mluví . . . mně to srdce svírá! Chudáci, pěkně jsem se jim zachoval! Onehdy sestra psala — je šťastna, je nevěstou, o masopustě bude se vdávat — abych prý přijel na svatbu. O masopustě odsud — toho bych chtěl vidět, kdo by se odsud dostal. Mančinka správcovic prý půjde za družičku, ta prý by měla radost, kdy bych přijel. Ta Mančinka, to je vám takové rozmilé děvče, veselé, hezké, samý smích, samý vtip — co jsem se s ní natančil . . . tehda bylo jinak!" Mladík po tomto výlevu citů svých zadíval se do země. Bylo ticho, že by bývalo slyšet padající jehlu; na okno šlehaly drobné kapky deště.

Revírník vstal, přistoupil k mladíkovi a položil mu pravici na rameno. „Chudáku, těžce pykáte za vinu svou. Buďte mužem! Co jsme si nadrobili, musíme snísti. Hleďte na mne. I já jsem se provinil, a jsem člověk životem zkušený. Či nebyl hřích zaváděti do těchto ztracených končin mladou dívku jiným poměrům zvyklou? . . A při sám Bůh, já to dobře myslil . . . Nu, vidíte, jsem osamocen. Koho sem osud odjinud zanese, toho tím tresce. Nechce se ti zůstati samotným, bez družky životem kráčeti: dobře, pojmeš ženu. Buď ta žena je odsud, tož k tobě se nehodí, máš zkažený život; buď si ji odjinud přivedeš, nehodí se sem a utrápí se ti nebo se zvrhne."

Hovořili, navzájem si postěžovali, každý na sebe touže. Setmělo se zatím tak, že sotva druh druha viděl. Objevila se Nany: „Budou páni poroučet lampu?"

„Není potřebí," vece revírník, „půjdeme ulehnout, zítra se málo vyspíme." A šli.

Druhého dne k večeru vydali se na číhanou směrem k Zirkelfilzu; šli lesem, pilně toho dbajíce, aby nikdo jich neviděl, ani vlastní dřevorubci. Nepršelo sice již, ale mokro bylo v lese až běda, a že houštinami a vysokou travou se brali, všechen oděv jejich prosáknut byl vodou, než ještě došli. Šero vůkol, na nebi trhané mraky, šedý mech na černých smrčcích, podle svahů bezejmenné hory šedé balvany, mezi nimi samé trhliny, jež vřes, kapraď a plavuň tu a tam ošemetně oku zakrývaly, drobné mlází, jako obrovští hadové plazící se kořeny, tu mechem porostlé, tam bílé, až se leskly, tlící vývraty, vysoko do vzduchu se pnoucí kořání, plné prsti; hrobové ticho, větřík nedul,

zvuk zvonců nedorážel, jediné ptáče se neozývalo — celá ta scenerie lesů vysoké planiny, smutná, trapná . . .

Na západě slunce chýlilo se přes dálné hřbety bavorských hor mnohem nižších než tato pláň; rudá zář polila nebe a odlesk od ní padal na stromy i kmital se jako požár mezi větvemi vztekem větrů prořídlými.

Černý, slabý potůček vinul se tou pouští, každým krokem se vody jeho stavily, nemajíce spádu — a podle něho něco, co stezičce se podobalo, ač bylo dobrého oka potřebí, aby se poznala; než nebylo lze se klamati: stopy všude, i lidské i dobytčí, místy hluboko do bahnité půdy vtlačené, černou vodou naplněné.

Tmělo se, tmělo — bezhvězdná noc, bez měsíčného svitu, černá, tichá jako hrob.

Oba mužové usedli za vyvráceným kořenem, ze všech stran kryti mladým houštím, as dvacet kroků nad stezkou. Nemluvili, sotva dýchali. Nic se nešustlo. Zahalili se do houní a hleděli usnout; pochybuji, že se jim to podařilo. Celou noc nic se nehnulo.

Přišlo jitřní svítání; chladem dýchala země, že pevně do houní svých se zavinuli, aby jim nebylo zima. Stromy a skály vystupovaly pomalu ze tmy, bylo rozeznati i předměty v stínu se nacházející. Nic se nešustlo. Mraky a mráčky na nebi rychle se trhaly, páry vycházely z mokré země, kupily se, po stráních i stromech do výše lezly a opět se srážely; tu a tam mihnul se rychlý paprsek světla a opět se ztratil, jako by stín lesní ho byl pozřel.

Revírník i s průvodčím svým výše na stráň se vyšplhali, aby rozhledu nabyli; věděli, že právě nyní doba kritická nastala. Časně ráno skotokradové nejraději s kořistí v šeru nočním ulovenou z výprav svých se vracejí; ale naši lesníci ničeho neviděli ani neslyšeli.

Slunce vyšlo nad Plattenhausenskou horu; jasná jeho tvář rozptýlila mráčky i mlhy, v duhových barvách zaleskly se miliony krůpějí rosních na stromech, na houštinách i v trávě.

Šli domů. Nany je uvítala: „Ježíš, Maria, kde pak páni byli? Celou noc venku! . . Nesu snídaní — nikdo tu!“ A dlouhé povídání, které revírník přetrhl, řka: „Slyšte dobře, Nany, a pamatujte si, co vám povídám: ode dneška vždy někdo z nás stráví noc v lese; vy pak se o nás nestarejte a hleďte si svých věcí. Povíteli komu slova o našich výpravách, vystěhujete se v tu chvíli z Pürstlinku. Rozuměla jste?“ — Výraz tváře revírníkovy byl neobyčejně přísný, Nany se zalekla, zachvěla, zbledla.

„Můj ty Bože,“ zakoktala, „co pan revírník povídá . . . jako bych já byla klepna . . . a kdy bych chtěla, s kým si poklepám? vždyť tu nikoho není . . .“

„Dost, slyšela jste. Ráno přinesete kávu do pokoje v určitou hodinu, jako bychom tu byli — ani děvečka nesmí vědět . . .“

„Co se to pro Boha děje?“ mluvila sama k sobě Nany v průjezdě, rukama při tom lomíc — „a ten náš pán! celý jiný, celý změněný . . . Strašné věci v revíru, vražda a zabití . . . v tom vězí ten krvavý hajný . . . ten ho i proti mně poštval.“ A stařena se dala do pláče.

Večer šel hajný k Zirkelfilzu. Ráno se vrátil a hlásil, že se pranic neudálo.

Skoro týden uplynul; střídali se, jak bylo umluveno — pořád nic. Jednoho večera — právě zas přišla řada na revírníka — zatáhlo se nebe po znojném dni; husté, černé mraky vystoupily na západě a na jihu. Hajný se dostavil. „Bude bouřka, hrozná bouřka, pane revírníku; zůstaňte doma dnes; ani řeči, aby se ti chlapi odvážili . . .“

Ale revírník nechtěl, že na něm je řada, že půjde, že právě snad dnes chlapi se pokusí, dokládal. Hajný se nabízel, že půjde tedy s ním; nepřijal toho. „Dvě noci jste probděl,“ pravil, „je spravedlivo, abyste si dnes odpočinul.“ Všecko domlouvání ukázalo se marným; revírník přehodil houni přes plece a odešel, ač v dáli hrom už rachotil; než k Zirkelfilzu došel, už dávno dle všeho rozzuřila se bouřka.

Ba rozzuřila se — zavál vichr do vrcholů stromů, že zašuměly, zapraskaly, hluboce se klonily, sotva čtvrt hodiny po jeho odchodu. Nany dole v čeledníku padla na kolena před svatými obrazy, spínala ruce, plakala, modlila se. Na příručího padly stesk a hrůza, i odebral se k hajnému. Zasedl na lavici v jizbě naproti Vavruchovi. Venku udělalo se jako tehdy, když vrátil se z Kvildy v průvodě Katině. Nebe jako by se bylo otevřelo: neskonalé proudy vod lily se k zemi, bez ustání se blýskalo, že pláň i les plály modravým, zažloutlým světlem — třeskot a rachot hromu, příval deště narážející o kameny náspu, hukot vichru — taková hrůza, že hajnému vyhasl oheň v dýmce, že plaše zalétalo oko jeho k svatým obrazům, před nimiž žena jeho, dcera i malé děti na modlitbách klečely.

Noc čirá lehla, bouře neustávala. „Kriste na nebi, jak je panu revírníkovi?“ zašeptal příručí — „kde před tou hrůzou se uschoval?“ Zablesklo se, tak mocně zarachotil hrom, že celá dřevěná stavba v základech se otřásla. Ženské daly se do křiku a pláče, děti hlasitě kvílely, hajný sám, jehož oči zeleně se svítily jako oči divoké kočky, pomalu zdvihl pravici, dvakrát křížem se poznamenal.

V tom pádný, rychlý krok na náspu, dvéře do průjezdu cvakly — krok a krok. a do jizby vstoupil bez zaklepání silný muž vysokého vzrostu; voda se s něho řinula, slepený vlas padal do obličeje, kraje knírů splývaly s oholenou bradou.

„Pochválen buď pán Ježíš Kristus — všem dobrý večer!“

„Na věky amen, dejž to Pánbůh!“ Tato slova v hrdle všech vázla, stál před nimi Zwiehofler Luizl. Oči všech na něm utkvěly, hajný vytřeštil svoje, div mu nevystouply. Bavorák slova neřekl, přistoupil ke kamnům, sňal smočený klobouk a jal se ho ždímati do stojícího tam škopku. Pak sedl na lavici blíže dveří. Venku blýskalo se a hřmělo dále.

Vavruchová po chvíli k němu přistoupila: „Sedni tam ke kamnům a ohřej se, bude ti zima.“

„Děkuju vám; chvilku mne tu necháte, co? Takové hrůzy nepamatuju . . . vedle vás starý javor, právě než jsem vstoupil, v půli to rozštíplo.“

Hajný vytřeštil oči ještě víc; ženy a děti křičely sborem: „Ježíši! Panenko nebeská! Ajaj . . . och . . . Bože svatý! . .“

„Nu, sedni ke kamnům,“ ozval se Vavruch a mrkl na starou. Ta vyňala z almary chléb a položila ho na stůl; Katy přinesla láhev Prachatické samožitné.

„Až se ohřeješ, přisedni a pojez,“ vece hajný, „taky se napij pálené, aby ti žaludek zahřála; dostal jsi pořádně co proto.“

Katy poznavši hosta již se po něm neohledla; klekla zase před obrazy a modlila se, odříkávajíc nahlas růženec; děti za ní a brzo i Bavorák, sepjav pobožně ruce; zvučný, hluboký jeho hlas milo bylo poslouchati.

Svijanský, jenž seděl u stolu podle hajného, nemohl s hostě oka spustiti. Když ho poznal, jako nůž ho to bodlo u srdce; Bavorák jako by ho neviděl.

Venku pořád týž hukot a lomoz; v jizbě hořela louč za loučí, ale blikavé světlo neobstálo před modravým plamenem ustavičně se křížujících blesků. Jednotvárně, jako špouchání vod, zněly modlitby.

„Nu, přisedni,“ pravil hajný po dobré půl hodině, „už snad jsi se zahřál.“ Bavorák uposlechl pozvání, usedl vedle příručího i ukrojil si kus chleba; oči obou soupeřů na mžik se setkaly.

Když host pojedl, když se napil, zeptal se ho Vavruch: „Kdes chodil? Jak sem přicházíš?“

„Byl jsem v Mádru a chtěl jsem ještě domů — v tom mě to chytlo.“

Hajný se nedůvěřivě ušklíbl, více však se netázal. „Uvař mu mléka,“ obrátil se ke Katy, „aby dostal něco teplého do žaludku.“

„Děkuju, nechci — kořalka zahřála.“

„Jak chceš, je ho tu dost.“

„Ne, děkuju.“

Luizl na to sedl zase ke kamnům a modlil se dále s Katy dnes neúnavně pobožnou a s dětmi.

Když po jedenácté bouřka ustávala, přinesli houni a podušku a vyzvali hostě, aby si lehl na lavici a do rána se vyspal; sami všichni k odpočinku se chystali, i Svijanský že půjde domů. „Mladý pán tu mohl zůstat,“ pravila Vavruchová, „v komůrce je postel.“ Mladík nepřijal noclehu a vyšel z jizby. Za to Bavorák bez okolků se natáhl na lavici a přikryl se houní.

Katy vyšla za milým. „Nu,“ tázala se šeptem v průchodě — „proč jsi nezůstal?“

„A nač? — máš dnes jiného galána!“

„Blázne!“ Vrátila se do jizby.

Když Svijanský přišel do myslivny, Nany ještě nespala. „Všickni svatí na nebi chraňtež našeho pána,“ tím výkřikem přivítala mladíka. „Zaplať Pánbůh, že je tu aspoň mladý pán! Ale je to hrůza! náš pán v lese, v té bouři . . . to byl nápad! Kdo ví, zda žije!“

Svijanskému bylo úzko dost, i jeho myšlenky bez přestání zalétaly k Zirkelfilzu, i on v srdci svém horoucí modlitbu přinášel za dobrého svého chefa; nicméně hleděl upokojiti stařenu, která strachem přímo šílela, bez ustání štkala, plakala, všecky svaté svolávala, nejinak sobě vedouc, než jako by viděla mrtvolu pána svého.

„Ráno jak se rozbřeskne, půjdem za ním s Vavruchem," sliboval jí mladík, „jsou skrýše v lese, boudy, skalní výklenky . . . jistě že se někam uchýlil."

Slyšel ještě nářek staré ženy, když v posteli ležel. Zdlouhavě míjela ta noc bezesná; k myšlenkám jeho chmurným, vznášejícím se do černé, zoufalé jeho budoucnosti, plným žalu nad ztraceným mládím, družila se obava o pána, kterého jako otce miloval.

XI.

Revírník právě se nalézal v prohlubni mezi Plattenhausenskou a Kaltstaudenskou horou, když přikvačila bouřka. V první chvíli pomýšlel na zpáteční cestu, nebylo to však již možno; byl by musel skrze vysoký les, a tam řádila nepohoda, až hrůza viděti a slyšeti. V rachot hromu mísil se třeskot kácejících se větrem vyvrácených dřev. Před ním ovšem rozkládal se bezedný močál, ustavičnými dešti nabobtaný, jímž ve tmě noční nebylo lze projíti, ba ani teď už se nemohl odvážiti, ježto déšť mu šlehal v oči, neustálým blýskáním oslněné; ale na štěstí na místě, kde právě dlel, nebylo vysokých stromů, které padajíce by ho byly mohly zasáhnouti. Malý potok, jemu naproti tekoucí, mžikem proměnil se v kalný divý proud a přinutil ho ustoupiti na skalnatou stráň v pravo; v chaotickém bludišti balvanů, do něhož kvapná noha se uchýlila, jiné hrozilo nebezpečí: bořil se pod každým krokem ošemetný povlak slizkého mechu, hluboké tu zely jámy, černé díry; hnáty by si byl zlámal. Řídké tu bylo stromoví, větrem zcuchané, chabé korunky, kterými pronikal déšť i vítr. Nezbývalo než usednouti za větší balvan a čekati. Takového rachotu co živ neslyšel; třískal hrom nad ním i podle něho; viděl, jak elektřina kolem něho ze země vycházela, v modrá mluna se slévajíc; modré plamínky křepčily na vrcholcích stromů, na skalních hrotech a hranách, pověstné ohně sv. Elma, u nás tak obyčejné jako na stožárech lodí oceánem plujících.

Dlouhé hodiny seděl tu schoulen, jediná živoucí bytost v té poušti, uprostřed vřavy všech rozpoutaných příšerných sil přírody; viděl před sebou hrob svůj, tichý, němý hrob. Jak ho budou hledati! Najdou ho? Och, v lese mnohý spí, jehož marně hledali . . . Sírnatým žárem kol něho vzplápolal blesk za bleskem; který bude poslední? . . . Natáhl houni přes hlavu, položil konce na dva balvany, tak že seděl jako pod střechou. Déšť se lil, že v brzku i tou tlustou houní pronikl . . . Deset kroků pod ním na holém kameni skákala, tančila modrožlutá kulička, díval se na ni upřeně, vlasy hrůzou se mu ježily; pojednou praskla, vydavši ránu, jako když z bambitky se vystřelí, a rozplizla se . . . ale hned zase jiná, a zase, a zase.

Zdálo se mu, že tu sedí celou věčnost. Tupost se ho zmocnila, ať se stane cokoli . . . a přece se mu odlehčilo, když ustával déšť, když hlouběji, táhleji donášela k němu protější ozvěna z Kaltstaudenských strání hukot hromu.

Seděl a seděl, dívaje se za odcházející bouřkou; pod ním hučela voda, ve vrcholech stromů hudl vítr svou píseň. I ozval se hlas v nitru

jeho, hlas plný výčitek: „Proč vydával jsi se sem? Komu prospěješ? Temná je noc, hluboké jsou stíny — koho dopadneš? Marně s životem si zahráváš!“ — A zase jiný hlas mluvil: „Co je ti život? zda má jakou cenu? Sám stojíš ve světě, sám, jako samoten jsi v tom lese, jemuž i zvěř se vyhýbá, i noční ptactvo . . . ta, která ti byla světlem v noci života, opustila tě, nemohouc žíti v surovém tomto kraji. Snad lépe by bylo, kdy by . . .“ Ale zas jiný hlas nedal tu řeč dokončit; ozval se hrdě: „Nejsi tu darmo . . . všeho do konce! Trp a doufej! Konáš povinnost svou, která velí, abys pomáhal bližnímu. Zapadl tvůj soused do potměšilé sluje, dlouhé hodiny ležel v bílém hrobě . . . přišli bližní jeho, pomohli s nadsazením života . . . Šli bližní v hrůzách vánice zimní, šli mu pro dalekou pomoc . . . Přišel bližní, mnohé míle cesty vykonal, přišel otec rodiny, o jehož život žena a děti se třásly, přišel a bloudil ve spoustách sněhu, sterou smrtí ohrožen, aby žádané pomoci skýtal . . . Zvonila žena šestinedělka v mrazu a noci, zvonila až do vysílení, aby pomoc nezbloudila! A jak jemu pomohl bližní, tak soused tvůj chce chrániti majetek jeho, aby škody nevzal, a utíká se k tobě o pomoc . . . Nebudemeli státi k sobě, vzmůže se pych a zloba . . . Dnes mně, zítra tobě . . .“

A hlas ten mluvil a těšil, až se jitro šeřilo. Všecek utýrán, promočen, jako polámán nepohodlným bydlem, tvrdým lůžkem, vzchopil se Kořán. Les se kouřil, ale nad ním smál se lazurný blankyt, bledly v jitřní záři kmitavé hvězdičky.

Sjížděly skřehlé nohy po hladkém, kluzkém mechu, bořily se do rozmočené půdy, která kvílela, reptala mluvou svou.

Obešel západní svah Plattenhausenské hory až tam, kde značně padá terrain plný vývratů a tlících pahejlů, tvoře prohlubeň, jíž říkají „v díře.“ Snad to bylo jednou jezírko, jaká jsou zde onde po Šumavě; na dně té prohlubně samá voda, louže i strouhy bez břehů, jednotvárným mechem vroubené. Tudy dnes, po včerejším lijáku, nikdo projíti nemohl; obešel tedy „díru“ po levém kraji. Pět set kroků od něho hranice — Zirkelfilz; z pravé strany sem vedla stezička od Podroklanských hvozdů. Ohledl se, poslouchal . . . nic . . . větřík nešelestil ve větvičkách, kapky jen padaly, mohl je slyšeti v té tišině.

Rázem srk, srk . . . co je to? Věru kroky, dýchání, frkání — skot a lidé. Šelestilo, rupalo to v houštině. Bezděky uchopil hlaveň pušky, ale pustil ji zase; však to odbude bez boje — nebojí se, kdy by i tři byly. Kráčel jim vstříc po sluchu — pro houštinu viděti nemohl, kráčel tiše, pozorně, aby jich nepoplašil. Přišel na místo, kde řídčeji stály drobné smrče. Poodstoupil stranou . . . musili kolem něho.

I přišli. Dva mužové, jeden v jeho letech, druhý mladší. Znal staršího, čili lépe, poznal ho dle popisu Vavruchova. Wurzmüller Egidi z Klingenbrunna, zlopověstný pytlák, podloudník, snad i zloděj; druhého, mnohem mladšího, neznal. Hnali před sebou tři kusy skotu, dva voly a jalovičku; hluboko zapadávala hovada v černou promočenou rašelinu, a mužové pobádajíce je, třískali do nich dlouhými holemi.

„Stůjte!“ zvolal najednou lesník, a mohutná jeho postava stanula před překvapenými jako anděl pomsty. Starší zbledl jako stěna; ruka

jeho maně sebou trhla, jako by chtěla holí mávnouti, sklesla však bez vlády pod dojmem klidného, přísného pohledu lesníkova.

„Ty jsi to, Egidi — kde pak jsi koupil ten dobytek?“ Oslovený stál všecek zničen. „Tohle je snad tvůj syn, co?“ — Revírník, co zrakem svým krotil staršího taškáře, ani nespozoroval, že druhý zatím se dal do skoku . . . zapraskaly, zašuměly větvičky — jako splašený srnec uháněl mladší, než by pět napočítal, zmizel v lese; jen srkající bahno půdy, šum větví a tu a tam náraz podpatku o kámen prozrazovaly po krátkou chvilku směr, kterým se pustil.

„Nu, pojď, příteli . . . obrať laskavě ty voly a pomoz mi je dohnat na místo, kdes je koupil,“ vece revírník — „co pak se týče tvého kamaráda, povíš mi jeho jmeno po cestě.“

Bavorák stál jako do země vkořeněn; smrtelná bledost pokrývala tvrdé tahy jeho líce, oči vytřeštěné pohledu protivníka svého snésti nemohly.

„Pusť hůl, buď tak laskav,“ vece tento, „není potřebí, abys dobytek poháněl bitím.“ Když oslovený váhal rozkazu uposlechnouti, vzkřikl revírník hlasem hromovým, pozdvihuje hrozivě pažbu: „Pusť hůl!“

Zachvěly se ruce, zatřásla se celá postava zločincova, a bělavá hůl jeho padla, o kámen v pádu zazvonila.

„Kde máš zvonce?“ tázal se Kořán. Nic. „Kde máš zvonce, jež jsi dobytku sňal?“ opakoval revírník mocně, z hluboka, jako když hrom rachotí. „Tu je jeden,“ zašeptal muž, vyndavaje z kapsy velký zvonec; „druhé má tam ten . . .“

„Pověs si ho kolem krku, ať zvoní,“ velel revírník, „a to hned! Tak. Teď marš! A to ti povídám: ať se ti nezazdá utíkati — bylo by to tvé neštěstí. Děkuj Bohu, že tě nedostal hajný; sotva bys teď ještě dýchal. Ku předu!“

Zavzněl zvonec; v udivení ohledl se dobytek, slyše pojednou známé zvuky. Vystoupil blízký Roklan z lesní černě na levo, na šedou, kostrbatou jeho hlavu padly první paprsky ranního slunce, zlatíce skály na temeni mocné hory, polívajíce nachově fialovým leskem závoj vodních par a lesního dýmu, do něhož se halilo.

Ušli dvě, tři sta kroků. Revírníkovi se zdálo, že oči starého lotra chvílemi v pravo v levo bloudily, jako by někoho hledaly.

„Máš tu snad ještě jiného druha?“ tázal se. „Připomínám ti, že, jakmile se kdo ukáže, stáhnu ti řemen zvonce na krku, že se ti dech zatají.“

V tom okamžení rozevřelo se husté houští podle stezky, přiskočila malá, pružná postava, skoro hošík — bác! bác! rychle po sobě dvě rány z dvouhlavňového tercerolu . . . Revírník pozdvihl pravici k nebi, levici k prsům přitiskl, zavrávoral, skácel se jako podťatý dub . . .

Egidi zvoncem kol šije zavěšeným praštil na zem, že kov třeskně zazvučel — a dvě postavy uháněly, co nohy stačily, k bavorským hranicím, ukradený skot jeho osudu zůstavujíce.

Oba voli i družka jejich jali se škubati tvrdou trávu, bílé na zadní straně listí křů malinových a všady kvetoucí červené vrbice; jalovička zvědavě přistoupila k ležícímu na zemi člověku, sklonila pěknou

hlavičku, roztáhla nozdry a srkajíc do sebe vzduch, očichávala nohy a ruce, až ucítivši teplou krev lekla se a odskočila.

Ticho vůkol; slyšeti jen žvýkání pasoucího se skotu; c, c — ti, ti, drobounký zlatohlávek se ozval, jeho samička poblíž mu odpovídala. Frr! rázem ulítli maličtí ptáčkové.

V tom slyš! Krok a krok se svahu dolů; tu větvička praskla, kamínek se kutálel.

„Na mou duši, tu je dobytek, a bez zvonců," pravil Svijanský. Vavruch se škaredil po svém: „Tu se něco přihodilo — co pak mi nebylo, jako bych byl slyšel dvě rány . . . to jsme však byli ještě za Plattenhausenem, tam ozvěna ničeho nedonáší," zabručel.

Sestoupili dolů. Vavruch ukázal na množství se křižujících stop: „Pan revírník tudy nešel — ale tři chlapi z Bavor, dva zároveň s voly a třetí za nimi — toť patrno! Pan revírník asi šel dál ještě po stráni a teprve blíže hranic sestoupil na pěšinu. Pojďme po stopě, uvidíme."

Ba viděli. Nešli padesát kroků a našli nebohého. Příruči lekem div neomdlel, hajný nemohl potlačit výrazu myšlenky první, která hlavou mu proletěla: „Tu to má, chudák! nestřílet, pořád že nestřílet! Kdy by byl střelil, ležel by tu jeden z těch lotrů!" Nahnuli se k němu, poklekli. Rána na čele. „To není nic," vece hajný, „to jen tak stranou ho zachytilo." — „Ale, tuhle . . ." Svijanský ukázal na pramínek krve, prýštící se pod kabátem, právě pod srdcem. Vavruch rozepjal kabát i vestu; nebylo lze pochybovati: koule vnikla do prsou. „Můj zlatý, můj dobrý!" naříkal příruči, „tak chudák bídně zhynul!" Vavruch přiložil ucho na hruď. „Nezhynul ještě, posud dýchá . . . ale ošklivé je tuhle to . . ."

Dali se do umývání, o vodu zle nebylo. Po některém tření a křísení otevřel raněný oči; chtěl zhluboka vydychnouti, dusil se; mluviti nemohl. Nová starost: kterak ho odnesou, domů dopraví? Hajný při všem tom nemohl se zdržeti poznámky: „Poručí pan revírník zase, abych nestřílel?"

Spletli, stloukli jakás nosítka, podložili kde jaký šat, naložili raněného; byl těžký, jedva jím vládli. Pořád se dusil, nevýslovně zkoušel. Hajný nepřestával reptati: „Tohle mi splatíte, vy sloty, vy bestie! Však vás dostanu!" Než se měl k tomu, aby se společníkem svým raněného domů odnášel, prohledl stopy, rozhledl se po celém místě, kde děsný ten výjev se udál. Bystrou svou kombinací všecko si vysvětlil; kdy by byl viděl výjev vlastníma očima, nebyl by ho mohl lépe a důkladněji posouditi. „Vidíte," pravil příručímu, „tři byli. Jeden jmenuje se Egidi, je z Klingenbrunna. Stopu toho chlapa znám jako svou, protože už před lety jsem ji nesčíslněkrát sledoval. Jeden, toho neznám, utekl hned, jak pan revírník na ně přišel — tuhle máte stopu. Na to pan revírník eskortoval Egidiho; tuhle pak vyskočil třetí, klouče mizerné, a střelil. Ten ho tu sklál, načež s Egidim utekl."

Péro lidské nevypíše, s jakou námahou raněného domů odnášeli; chtěli i skot s sebou hnáti; nešlo to, musili ho zůstaviti. „Snad najdou stádo," vece Vavruch. Každých deset kroků musili se zastaviti, poněvadž jednak raněný transportu snésti nemohl, jinak oni sami pod tíží klesali. Snad by ho byli ani domů nedovlekli, kdy by stará Nany,

vidouc, že pán nepřichází ani v poledne, celý Pürstlink nebyla vzbouřila, načež dva dřevorubci vydali se k Plattenhausenu, dva jiní k Špicberku; onino setkali se se smutným průvodem a pomohli . . .

O třetí hodině odpolední vkročili na násep myslivny. Nany uvítala je zoufalým bědováním, tak že příruči musil ji okřiknouti; hajný na ni zavrčel jako zlý pes. Uložili raněného do postele a hleděli mu seč byli ulehčiti. Také vypravili bez meškání posla pro doktora do Hor Kašperských; nejméně osm hodin cesty; co se stane, než lékař přibude?

Svijanský pak usedl a napsal stručný list paní Zdeničce do Budějovic, zapřísahaje ji, aby se bez odkladu do Pürstlinka vrátila, že pan revírník snad živ nebude.

Šel posel do Hor, šel přes Kvildu, rozmočeným, potměšilým lesem, pozdě v noci tam došel. Časně ráno už ujížděla bryčka doktorova dolů k Loznici říčce, k Vogelsangu kolem sklárny a šplhala se pracně po krkolomné cestě nahoru do Kvildských planin, kdežto list pro Zdeničku ubíral se pěkně pomalu do Sušice, do Horažďovic, do Strakonic, do Vodňan do Budějovic, kamž šťastně třetího dne se doplížil. Byly tenkrát hezké časy v jižních Čechách — o železnici ani potuchy; u nás bývalo vždycky času dost, a ve Vídni vládlo „bürgerministerium," které náramně se staralo o Pošumavské Němce, zrovna tak jako o Čechy.

Doktor zůstavil koně a bryčku svou u Verderbra na Kvildě a provázen drvoštěpem, který pro něho byl došel, pěšky ubíral se lesem do Pürstlinka, kam dorazil právě 24 hodiny po výpravě posla; Nany se divila, že tak brzo přišel.

Raněný posud strašně trpěl; doktor ránu na prsou prohledl, vyšetřil. Potřásl hlavou: „Nevím, nevím," vece, „žebro přeraženo, pneumothorax; vzduch vniká do dutiny hrudní — velice nebezpečná rána." Ponořil sondu do rány, vyňal několik roztříštěných kostiček, posléze i kulku našel; obrátiv se ke Svijanskému, pravil: „Štěstí je, že pan revírník měl hodně šatů na sobě — tím oslabena síla kulky. Nevnikla do plic, uvázla mezi žebrem a pohrudnicí. Nebezpečí i tak je veliké: dojdeli k většímu hnisání, za nic neručím. Jinak by bylo, kdy by člověk denně přihlednouti mohl. Je to hrůza, býti odsouzen k živobytí na Pürstlinku."

Nemocný, kterým horečka lomcovala, snad ani neslyšel. Doktor ránu obvázal, poučil Svijanského, jak obvazek obnoviti, náčinky dělati a přikládati.

„Kdy by tu byla aspoň paní," vzdychl si — „není nad ženskou ruku v takových případech."

„Paní za málo dní přibude," odvětil Svijanský, „je u rodičů v Budějovicích."

„To je chyba; právě teď bylo by jí potřebí."

„Je tu stará hospodyně."

„Dejte mi s ní pokoj, mladý pane! Patrně tu dlouho nejste, jinak byste věděl, co by se stalo; čert na hříšnou duši méně pase, než ty babice na mazání ran všelikým svinstvem."

Lékař pak, čeho třeba bylo, nařídil, léky připravil a slíbiv, že za čtyři dni opět přijede, zase k domovu se odebral. Starý pán, ten doktor, vous mu kvetl jako mléko, a sotva došel, zas pěšky nazpátek do Kvildy skrze les a močál.

Jedva opustil myslivnu, již tu byla Nany, v ruce držíc starý, pavučinami potažený hrnec. „Mladý pane," pravila polo šeptem, jako by se bála, že by odcházející doktor mohl ji ještě slyšeti, „mladý pane, čemu pak doktoři rozumějí? Ničemu! To už moje bába, dej jí Pánbůh věčnou slávu, říkávala. Ale tuhle je něco, ó to je výborné, to pomáhá!" Stáhla s hrnce jakýs špinavý hadr, jímž byl zavázán. „To je nejlepší lék: vytáhne horkost z rány a zacelí i tu nejhlubší. Podívejte se, mladý pane."

Mladý pán se podíval: zelenavá hmota, čpící stuchlinou.

„Ba, jezevčí sádlo, promíchané odvarem jitrocínovým . . . za dva dni je rána zavřená."

„Dejte mi pokoj, Nany, doktor nařídil, aby se pilně přihlíželo, by rána se nezacelila na povrchu, hnisání uvnitř by trvalo dále a plíce by nakazilo."

„Ale prosím mladého pána — jezevčí sádlo vytáhne hnis."

„Už jsem řekl, Nany — nic se nebude mazat, doktor přísně zakázal."

Nany se dala do usedavého pláče: „Tak tedy zabit ho chce, ten doktor, mého zlatého pána! A pan adjunkt mu pomáhá! Toho se mám dočkat?"

„Mlčte a hleďte si svých věcí," vece Svijanský, „bude se dělat, co doktor nařídil, nic více, nic méně."

Nany ještě všelijak se vzpírala, hledíc smlouvati; když viděla, že mladíka nepřemluví, odešla všecka rozhněvána, zůstavujíc mu plnou zodpovědnost. Svijanský dobře tuše, že nebudeli raněný pilně ostříhán, stará svůj úmysl provede, ustanovil se na tom, že bude ho ošetřovati střídavě s hajných Katy. Došel si pro ni, také hajnému úmysl svůj oznámil.

Katy se s ochotou v úkol ten uvázala. Byla radost se na ni dívati, jak obratně si vedla; vrozený každé téměř ženě pud ke skutkům samaritánským ani u ní se nezapřel. Tvrdé její ruce jako by nadzemským kouzlem byly změkly. Tiše, šetrně přisluhovala, obcházela; mladík do duše byl pohnut, vida ji tak důvtipnou, obětavou. Ve dne v noci tu byla — tu a tam ob čas sedla na židli, podřimla si lehkým snem, z něhož procitla, kdykoli nemocný vzdychl, slovo zašeptal. Jakýs milý, nebývalý výraz uhostil se na krásné tváři prosté dívky té . . . Svijanský kochal se v pohledu tom; i jemu divno bylo u srdce. Cit neznámý, čistý, vší smyslnosti prostý po prvé se rozlil vším jeho nitrem. Zachvěl se, když dotknul se dívčiny ruky, když kloně se k nemocnému zároveň s ní, pocítil teplý její dech, ucítil vlas její na tváři své — bylo mu blaze, slastně.

I revírník, probíraje se z mrákot horečky a vida ji mladou, krásnou u lože svého, upřel na ni zrak s výrazem něžným, vděčným a hnědé, rozpukané jeho rty šeptaly: „Děkuji, Katinko — děkuji, tys dobrá, milá . . ." A když mu vodu, malinovku podala, hladíval

jí ruku: „Zaplať ti to Bůh, děvče.“ — A jak uměla náčinky obnovovati, jak ránu čistiti — rozená milosrdná sestra!

Zapomněl jsem snad říci, že do ložnice revírníkovy chodilo se jídelnou; v jídelně se Svijanský setkával s dívkou, tam někdy slovíčko vyměnili. Třetího dne k večeru — příruční právě se vrátil z malé obchůzky po revíru — zase se tam sešli. Mladík uchopil dívku za obě ruce: „Tys dobrá, hodná, Katy — mám tě rád, nikdy jsem tě tak nemiloval.“

Utkvěly na něm tázavě velké, černé oči: „Já tě mám pořád stejně ráda . . . proč ty mne právě teď?“

„Žes tak obětavá.“

„To se přece samo sebou rozumí, takový hodný pán . . . vždyť jsem křesťanka.“ Políbil ji na čelo, tvář, ústa — a tak svatý se mu ten polibek zdál, tak zcela jiný než dosud . . .

Kdo zatím velice se hněval, to byla stará Nany. Když jednou Svijanského tu nebylo, zkusila, zda by Katy nepřemluvila, aby ji nechala léčiti po svém. Bylo to marné; Katy starou ani k loži nepustila. Z toho byla velká nevole. Nany žárlila, jako by dívka byla její sokyní. Pláč a rámus v kuchyni, až běda: „Taková frajerka — a ona kolem milostpána — mne vystrčili, jako bych byla travička, mne starou, zachovalou osobu, která něčemu rozumí. Toho jsem se dočkala po tolika letech věrné služby! Uh, hanba světu takovému! Znamení budou na nebi, konec bude všemu! Dcera toho vraha, urputníka, který hubil lidi jako dravou zvěř — kdo to kdy slyšel?“

Čtvrtého dne přišel zase doktor; byl spokojen, však ne ještě beze všech obav. Povídali mu o zázračném léku, jakýmž Nany raněného obmýšlela. „Co jsem vám řekl?“ smál se, „čertem jsou posedlé všecky. Ani nevěříte, co s nimi člověk zkusí a k jakým komediím dlužno se utíkati, aby ty baby všecko nezkazily. Dáte jim lék sladký, nevěří mu. Odporně musí chutnat, čpít jako horoucí peklo, pak věří. ‚To je lék! střeva trhá,‘ libují si pak, ‚ten pomůže!‘ Často abych předešel nepovolaným mazbám, nezbývá, než potřít kůži pěkně nad ranou smrdutou mastí. Asa foetida je arkanum; stává se, že jí hodím ještě kousek na žhavou plotnu, že celý dům zapáchá jako pekelným morem; jsou potom přesvědčeni, že smrdutý lék pomohl. Kdy bych tak neučinil, běda by povstala z toho, co by sami podnikali.“

Doktor zase odešel, a Svijanský s Katy převzali opět ošetřování nemocného; o paní Zdeničce pořád žádná zpráva.

Nazejtří udělalo se revírníkovi velmi zle. Hrozná horečka lomcovala jeho tělem, dech se tajil a zajíkal. V záchvatech svých volal Zdeničku, tak něžně a trapně zároveň, že kdo slyšel, hluboce byl dojat. Nany v kuchyni vedla sobě jako zlověstná Kassandra neb Sibylla, bez ustání dovolávajíc se neomylnosti jezevčího sádla, a když přese všecky její protestace nepřipustili ji k nemocnému, o své ujmě poslala pro kněze do Rehberka.

Pozdě v noci přišel známý nám mladý kaplan; Nany ho uvítala v průjezdě: „Ach, pane pátere, zle je; postřelili pána pytláci, a teď ho doktor dobíjí! Co se namluvím, že ho špatně léčí; pan příruční a dcera hajných nepustí mne k němu, abych svou zkušeností mu po-

mohla. Bůh sám poslal pana pátera, abych mu ty hanebnosti odkryla. Jiné to není: mladý pán chce se státi revírníkem, aby si mohl vzít tu holku, s kterou bez toho už žije. Předevčírem bylo pánovi už hezky, včera tu byl doktor, a zle je, tuze zle dnes.“

Mladý kněz skutečně se zděsil těch slov; snad v nich bylo přece něco podstaty. Nežli přistoupil k lůžku nemocného, kázal si zavolati Svijanského a jal se mu domlouvati, proč starou hospodyni vzdaluje od nemocného. Dostalo se mu náležitého vysvětlení. Všecek rozhorlen pokáral pak starou, ba utrhačnou ženou ji nazval. Nany, chudák, kterou jen strach o pána a řevnivost na Katy k takým řečem svedly, slyšíc slova ta z úst, jež za svatá pokládala, div si nezoufala. Vše proti ní se spiklo! Bůh sám suď: ať cokoli se stane, jí vinu dávati nikdo nesmí. Ale tady nebude, odejde, aby nemusila býti svědkyní . . .

Revírník opatřen byl svátostmi umírajících — snad v blouznění svém ani nevěděl, co se s ním děje. Časně ráno kněz opět odešel.

Téhož dne odpoledne přišla soudní komise; šlo to hezky pomalu tehda podle hranic. Drvoštěp, který svého času byl na Kašperských Horách pro doktora, ani nepomyslil, aby u soudu učinil udání, a tak soud zvěděl o celé té události teprve z úst četníkových, který třetího dne po revírníkově poranění na obchůzce své přišel do Mádru a tam o věci slyšel. S revírníkem pánové se nedomluvili; viděli ho, seznali, že poranění je těžké, vyslechli podrobnosti zločinu z úst příručího a hajného, pokud tito je věděti mohli, podívali se na místo skutku, při čemž zase do kůže promokli, a vrátili se. Poněvadž pak obvinění nacházeli se na půdě bavorské, věc dostala se na diplomatickou cestu, a po té se nejezdí rychlovlakem ani nyní, neřku tehda.

Téhož dne přišel také pan Malý z Podroklaní; byl tu již druhého dne, tehda však k nemocnému ho nepustili, poněvadž lékař byl nařídil absolutní klid; dnes ho pustili, proto že na tom stál, aby ještě jednou viděl svého přítele, o němž myslil, že umírá. Chudák těžce na sebe žaloval, že jeho vinou vše se sběhlo, jemu k vůli že Kořán šel číhat na skotokrady. Když přistoupil k lůžku raněného, klesl na kolena a plakal, že žal bylo se dívati; Kořán ho poznal, úsměv přeletěl přes vybledlou jeho tvář; podal mu ruku, chtěl promluviti: nedali mu, dokládajíce, že to lékař zapověděl. Revírník po chvilce zas jako by usínal: „Zdeničko, Zdeničko,“ šeptal, „viď, že mi odpustíš, viď, že tu u mne budeš . . .“

„Paní jste přece zprávu dali?“ tázal se Malý; „kde že mešká?“

Svijanský pokrčil ramenem.

„Že by tak málo citu a srdce měla, do smrti bych byl neřekl,“ vece Malý, „moje je sprostá, nevědomá, ale tohle by neučinila.“

Už se šeřilo, když odešel. Venku po přeháňce, která zmočila soudní komisi, opět se udělalo pěkně. Luzný kouřil nachovým dýmem, temeno Špicberka rudou vzplanulo září. Moorkopf i Marberk přioděly se černým nočním rouchem; na lazurném nebi hvězda za hvězdou prosvitla a srp mladého měsíce, který stál uprostřed blankytné pouti své, stříbrem se zalíval.

„Zdeničko má, kde jsi, kde jsi?“ šeptal na lůžku svém raněný, v šeré prázdno zíraje . . .

XII.

Zatím list Svijanského paní Zdeně svědčící po dvoudenní pouti v poštovních vozech dolezl do Budějovic; třetího dne měl jí býti doručen, ale doručen nebyl, protože den před tím odjela k sestřenici, kdesi v Rakousích provdané; matička netroufala si ho otevříti a poslala ho za ní.

Co se naplakala těch čtrnáct dní, jež u matky strávila! „Ach, matičko, nemá mne rád," toužila, „poslal mě k tobě, navrátiti se mi zapověděl, až prý sám bude psáti. A proč? Poněvadž jsem plakala, že jsem musila zůstati doma, když už na cestu k tobě jsem se vydávala . . . Je tam hrozno, strašno k nevypsání . . . ta zima a ta samota . . . člověk na duši a na těle schází . . . Srdce mi usedalo steskem po tobě . . . A on, že nelze, že nezbytno v revíru zůstati, aby předešlo se vraždám . . ." — „Měla jsi míti strpení, dítě," namítala matinka, „nemohl snad jinak." — „Však jsem měla dost trpělivosti — té hrůzy ti nevypovím . . . což mohu za to, že touhou po tobě celá jsem scházela? . . . Než on, místo aby mi byl domluvil, aby mě byl potěšil, mlčel a mračil se . . . víš, matičko . . . protože mne nemiluje . . . protože ten děsný kraj, surový, nemilosrdný, milovati nedá . . . A potom, což pak nemůže přinesti ženě oběť? Plakala jsem, a on mě vyhnal, ba vyhnal, matinko! Ještě na náspu jsem očekávala, že se rozloučí, dobré slovo dá . . . nedal dobrého slova, ani ruky nepodal . . . a já ho mám ráda, ó tuze ráda . . . vše by bylo dobře, vše by se napravilo . . . jen jinde kdy bychom žili." — „Ale, dítě, vždyť jsi sama psala, jak je hodný, šlechetný — a jak je tam u vás krásně." — „Je tam krásně, ale málo dní do roka . . . Je hodný, šlechetný — ale příroda ubila v něm všecku něžnost, tuhá služba srdce udusila . . ."

Tak a podobně naříkala mladá paní, o hrůzách zimy a mlhy zlé dávala zvěsti, o surových lidech, divých sousedech, o nepřátelství a o vraždě divy divoucí, v kraji netušené vypravovala. Den co den ty stesky . . . a přec nepřestávala se dokládati, jak ho má ráda, jak by s ním byla šťastna, jen jinde kdy by lze bylo žíti.

A matička na konec plakala s ní a byla tomu ráda, když dcera prohlásila, že pojede navštívit sestřenici. „Zotaví se, ulehčí srdci," pravila si, „však bude všecko zas dobře; vždyť Kořán je hodný člověk, a věčně na Pürstlinku nezůstanou."

A list Svijanského dostal se na nebožku koňskou dráhu, která tehda Budějovice s Lincem spojovala, a zase dva dni utekly, než paní Zdena ho dostala.

Ale dostala ho přece, a jak ho přečtla, tentam byl hněv a vzdor; všecka její láska novým zaplála ohněm. Ta láska, hrozná úzkost, nevýslovný strach o závod lomcovaly její duší. „Bože na nebi! snad už mi nežije! . . Strašný kraj, zlořečený kraj!" zaúpěla, podávajíc list sestřenici. „Musím k němu, ó bez meškání pojedu."

A pryč a pryč v zimničném chvatu. U matky v Budějovicích jen proto přes noc zůstala, že dostavník teprve ráno k Strakonicům odjížděl. Hrozná noc, plná muk a výčitek!

Druhého dne večer byla ve Vimberku; za posledního šerého svitu denního najala povoz do Kvildy, povoz horský, zdlouhavý, který krok za krokem ubíral se, jako když voli snopy s pole vezou. Marně naléhala na vozku, zapřísahala ho, aby popoháněl; ten otvíral ústa pln udivení, že zemský tvor takové bláhové věci od něho žádati mohl. Což pak nejel zčerstva? Což pak nehoukal každých pět minut na vetchou, jankovitou herku: „Ha! ehoua . . hou . . á . . hy!“ Více přec činiti nemohl. Mladá paní němě spínala bílé ruce; modlitba za modlitbou vznášela se k nadhvězdným stanům. „Neodnímej mi ho, Otče věčné dobroty, ponech mi ho, mého drahého, nejmilejšího!“

Byla temná, čirá noc, když došplhali se do Kaltenbachu. Když je noční pouť vedla kolem sklárny, rudé ohně roztopené hmoty skelné vrhaly široké pršky kmitavého světla až na silnici. S Šedivecké hory valil se dolů studený proud vzduchu; opodál „jodloval“ jakýs chraplavý seladon. Vstupovala zase do „strašného“ kraje. Vozka, že musí napájet, že do Kvildy jsou ještě dobré dvě hodiny. Přečkala i to, ač ta půlhodina se jí zdála věčností.

Dál a dále do černé noci; chladněji a chladněji vál syrý vítr Plání, až ji mrazilo tak, že pevně se zavinula v kostkovaný plaid. Ticho vůkol; toliko drkotání povozu, frkání dušné herky a neustálé volání vozkovo tu velkou tišinu rušilo; ve větvích stromů podle silnice větřík hude svou noční píseň. Dojeli planiny Kvildské. V levo močál, v pravo močál. Otevřený kraj, rovný skoro: Rankelská pláň, o níž divné zvěsti jdou, vyprávění o řádění zimních metelic, které každým novým rokem vyžadují sobě oběti lidských životů. Co stará Nany se o nich napovídala!

Půlnoc minula, když povoz stanul před hospodou Verderbrovou. Tma úplná se byla schýlila na Kvildské domky a dvorce; nikde louče, nikde svíčky. Vozka zahoukal po svém, bičem desetkrát zapráskal. V domě se to začínalo hýbati; kroky zaduněly v síncc a na prkenné podlaze náspu. Starý Verderber se objevil. Kdož ho neznal, zlatého dědouška, který z daleké Posávské Krajiny sem se byl přestěhoval? Kdož ho neznal, a poznav ho zapomněl na ty vlídné, modré oči, které nepozbyly jasné záře plné srdečné dobroty, ač nad rovy dvaceti a tří dítek plakaly?

Poznal ihned mladou paní, hladil ručku a těšil, že žije pan Kořán, že tu byl doktor a řekl, že je lépe, že je naděje na uzdravení. A Zdenička přitiskla uslzený obličej na prsa cizího člověka a plakala usedavě; ale blahé to byly slzy, ulevily stísněnému, v nevýslovných úzkostech tonoucímu srdci. Živ je tvůj manžel! plesal hlas v nitru jejím. Dal Bůh, že žije, vše zas bude dobře. Jak ho bude ošetřovati . . . nehne se od lůžka jeho, až úplně se pozdraví; prosit ho bude, aby jí odpustil zlou tvrdošijnost. Že jí mohlo jen na mysl vstoupiti, aby od něho odešla! Kde on je, nejlepší je svět, třeba na Pürstlinku.

Starý Verderber, zaváděje paničku přes vysoký násep do domu, tak mile, srdečně jí domlouval, že jí pořád volněji u srdce bylo. Přibatolila se stará Verderbrová, hladila paní čílko i rusé kadeře, hřála jí skřehlé nočním chladem ručky: „Děkujte Hospodinu, drahá paničko, zachránil ho a lépe bude . . . “

Ráno Bůh dal krásný den, tak nádherný, jak se jich do roka málo nad Šumavou rozklene. Chladné bylo jitro, ale jasné, plné zlaté záře; i ty drobné, řídké mlhy a páry, které z lesů vystupovaly, třpytily se v lehounkých duhových barvách. Rychle, rychle kráčely malé nožky travou ve stříbrné rose se skvoucí, tak rychle, že dvě ženštiny, které provázely paničku a nepatrná její zavazadla nesly, sotva jí stačily vysoko kasané. Přes Černý potok musily ji přenesti, ale potom nic už nebylo, co by ji bylo zadrželo. Bořily se jí nohy v ošemetném černém bahně, zapadaly v bezedný mokrý mech, vázly ve staletém rumu setlelých stromů, ale nebylo zdržení, nebylo ustání, ač se jí ňadra dmula, a dech vycházel rychlou chůzí. Skákala jako srnka po křivolaké stezce z klacků mostěné, která vede přes Vogelsteinský močál, ač kdy by jí byla noha na slizkém dřevě sklouzla, v bezedném bahně, ustavičnými dešti rozředěném, snad úplně by byla zapadla, tím spíše, ana daleko byla před průvodkyněmi svými, které neustávaly volati: „Pozor, paničko, pozor! pro Boha — bahno ji zalkne!“ Neslyšela, nedbala: přeběhla, ženštiny byly jedva v polovici.

Nebylo ještě deset hodin, když kráčela přes násep Pürstlinské myslivny. Sáhla po klice — v tom dvéře se otevřely, a před ní stanula Nany, v desateré sukně oděna, tak že v šířce své sotva skrze otvor dveří prodrati se mohla; hlavu měla zaobalenou ohromným černým vlněným šátkem s pestrými kvítky na krajích.

„Můj ty Spasiteli!“ vzkřikla stará hospodyně, uchopivši paninu ruku a horoucně ji líbajíc — „naše milostpaní! . . A to nepůjdu, tady zůstanu! Naše milostpaní!“

„Jak je mu, Nany?“ promluvila panička, sotva dechu popadajíc.

„Jak je mu, milostpaní? Jakž by mu bylo? Zle je mu. Doktor ničemu nerozumí, a mne k němu pustit nechtějí, mne starou zkušenou, jako bych ho otráviti chtěla — já, mého dobrého pána!“ Proud slz a hlasité štkání přerušily další výklady, deroucí se přes ohradu druhdy zuby omezenou.

Panička na smrt zbledla. „Co povídáte? Pusťte mne k němu!“ A odstrčivši vzlykající Nany, vstoupila do jídelny, měříc přímo do ložnice. Nany za ní.

U raněného dleli Svijanský a Katy; zaslechli šum kročejů — příručí otevřel dvéře; už před ním stanula. „Jak se mu vede?“ tázala se dušeně, a modré její oči plné smrtelné úzkosti na rtech jeho utkvěly.

„Ticho, prosím! Lépe — spí.“

„Ba, lépe — vy to víte!“ broukala vzadu Nany.

Příručí vstoupil do jídelny, dvéře do ložnice za sebou zavřel. „Vítám milostivou paní,“ šeptal, pozdvihuje ke rtům její ruku; „lépe je, rozhodně lépe. Horečky nebylo, pouze dechu ještě nemá. Lékař nařídil absolutní klid; proto by snad bylo záhodno, abyste prudce nevstupovala; bude dobře, připravímeli ho. Buď Bůh pochválen, že jste tu; bez přestání po vás touží.“

Mladé paní se ulehčilo: „Díky tobě, Bože!“ šeptaly její chvějící se rty. Ale Nany svou dále vedla, neustále toužíc na převrácené léčení, až Svijanskému došla trpělivost. Osopil se na ni: „Přestaňte ko-

nečně! není pravda, že je hůře! Vizte milostpaní a patřte na ni, jak jste ji polekala svým škemráním!“

„Tož vidí milostivá paní, jak tu se mnou nakládají,“ naříkala stařena; „právě jsem chtěla odejíti, navždy dům ten opustiti —“

„Jděte se svléci, Nany,“ přerušila nářek její paní Zdenička, „není příčiny, abyste nás opouštěla.“

„Ba už nepomýšlím na odchod — je tu zase naše paní, bude jinak brzy, však milostpaní se přesvědčí, nemámli pravdu,“ odtušila Nany, oči sobě zástěrou utírajíc; vyšla z pokoje.

„Musím k němu, pane Svijanský, moje místo jest u něho, tohoto práva nesmí mi nikdo upírati,“ vece paní Zdenička, ukládajíc klobouček na křeslo.

„Snad přec raději vyčkat . . .“

Ale paní už stiskla kliku, lehounce ložnici otevřela; spatřila Katy v hlavách nemocného; neměla tušení, že by tu byla. Tázavě obrátily se modré její oči k mladíkovi, jakýsi mrak přeletěl jí přes bílé čelo. Nemocný spal. „Co tu dělá Katy?“ zašeptala.

Ošetřuje pána se mnou . . .“

„Není už třeba — to je mé místo, jiná k němu práva nemá.“ Svijanský se až zarazil, cítě hrdost těchto slov.

Katy se byla obrátila; tahy krásného jejího obličeje neprozrazovaly ni nejmenšího překvapení. Paní pokynuvši jí vrátila se do jídelny a pravila jí: „Dobře, Katy, můžete jíti, už vás třeba není. Vaše místo, rozumí se, zaujmu já . . .“ Ani slovem jí nepoděkovala, ba ani úsměvem; přísně zněl její hlas, jako by ji vyháněla. A Katy, takto propuštěna, odešla tiše, beze slova, právě tak, jak byla přišla.

Hned potom i Svijanský byl propuštěn. Mladá paní vyzula zablácené botky, v úbor domácí se přistrojila a tiše k hlavám lůžka usedla.

Pak že ženy v konání dobra nezápolí! Ba právě že tak činí, a řevní a žárlí jako v lásce; vždyť skutky samaritánské v srdci se rodí, a ženy srdcem žijí. Hněv i nejlepší z nich na hlavu oné se snáší, která tíhne ku předmětu, na nějž právo výhradní mají, nebo míti se domnívají. Zdenička od té chvíle Katy skoro nenáviděla. Jakým právem dralo se to děvče k loži raněného, na smrt nemocného jejího manžela?

V kuchyni svlékala stará Nany celý šatník sukní, do kterých se k odchodu byla přistrojila. Viděla oknem hajných dcerku, ana odcházela. Vnitřní hlas jí pravil, že Katy k nemocnému se již nevrátí. To by také bylo pěkné! Je tu manželka! I tišily se vlny v nitru jejím burácející — když ne ona sama, tedy aspoň ať ta také ne . . . Paní, to je něco jiného! Ta má aspoň právo, třeba tak nerozuměla . . . Nemohla si pomoci: zamávala pohrdlivě rukou za odcházející a zabručela: „Jdi jen, jdi, slípko!“

Drahnou chvíli seděla Zdenička, naslouchajíc těžkému, zajikavému dýchání spícího muže, zkoumajíc upřeným okem zapadlé tahy jeho. Slza za slzou leskla se jí na dlouhých, hedvábných řasách a tiše zapadala do klína.

Konečně nemocný sebou pohnul. „Katy!“ zašeptal; sípavě, pracně dral se mu zvuk z prsou. „Co pak, můj zlatý?“ Zachvěl se dojmem

hlasu, otevřel oči, uzřel milovanou tvář — blesk nevýslovné radosti ozářil mu prudkým nachem celý obličej — vztáhnul obě ruce, ale zase je spustil, snad slabostí, snad že domníval se, že by marně zadržeti se snažil luzný přelud horečně rozpálené fantasie.

Ona však uchopila ruce jeho i tiskla střídavě k oběma rty své. Tu uznal, že neklame ho sladká vidina — zaplesalo srdce i zašeptaly rty jeho: „Zdeničko, má Zdeničko!" —

Od té doby neopustila lůžka jeho; ve dne v noci ho ošetřovala, i ve snění slyšíc každé hnutí jeho. Nepřipustila, aby kdokoliv jí pomáhal. Doktor, který vždy za čtyři dni přicházel, při každé návštěvě jevil se spokojenějším, a mladé paní dostalo se z úst jeho nejpochvalnějšího uznání. Přítomnost milované ženy sama o sobě, ani nehledíc ku péči její, nade všecko lépe na nemocného účinkovala.

Neděle a měsíce uběhly. Převrátilo se léto, míjela jeseň, krátké noci, mlhy, sněhy a tmy zase zavládly, a Kořán pořád ještě připoután byl neli na lůžko, aspoň na teplou světnici. Pomalu nabýval však zase sil, i přímilo se opět mohutné jeho tělo. Dobře by mu bylo posloužilo, kdy by byl zimu ztráviti mohl pod mírnějším nebem, není také pochyby, že by k tomu byl dostal dovolení; dokud však toho pohoda dopouštěla, nebylo lze ho nikam dopraviti, a teď, když stav zdraví jeho by toho byl dovoloval, odloučily sněžné spousty Pürstlink ode všeho světa. Zdenička zapomněla na všecku nudu i stesk: viděla, jak se manžel zotavuje, a srdce její plesalo. Zpěvy a smích každým večerem se vracely. Tkala panička plány, jak život muži osladí, k Bohu vroucné modlitby vznášela, aby jí ho vrátil, jakým býval, v plné síle, třeba rozmohly se bílé nitky v tmavém jeho vousu.

Svijanský trávil skoro všecky večery u hajného. Od té doby, co viděl Katy tak neúnavnou kolem raněného svého pána, skromnou a tichou, odcházející bez reptání, žádných nároků nečinící, žádné odměny se nedovolávající za péči a bezesné noci, tím těsněji k ní přilnul. „Je dobrá, hodná!" plesalo mu srdce. Mluvil k ní něžně jako dříve nikdy. Osud chtěl, aby se za něho dostala — oddával se bez reptání, bez boje osudu tomu. Považoval dívku za svou, netajil se tím před nikým, ani před rodiči jejími, kteří ovšem ničeho nenamítali. Bývali dnové dříve, kdy jedna jediná myšlenka jím ovládala: dostati se daleko pryč z Pürstlinka. Jak se nyní věci měly, ani mu ta myšlenka nepřipadla. Bude tu léta, dlouhá léta, bude žíti, jako nyní žije, až kníže pán ho ustanoví revírníkem a kdekoli; pak si vezme Katy, ať svět mluví cokoli.

A Katy bývala samý smích, jako tenkrát, když ho vedla do Kvildy. Když ji v takové náladě viděl, vracel se nejednou k dřívějšímu svému úmyslu: poněkud ji vycvičiti; ale v té příčině vše se jevilo marným: ani s nejmenší ochotou z její strany se nepotkal. Nerozuměla mu vůbec v tom ohledu, i ustal po každé, vida, že darmo by se namáhal.

V revíru, co pytláků a skotokradů se týkalo, bylo ticho po celé dva měsíce, které následovaly za poraněním revírníkovým. Bavorské úřady energicky zakročily proti pohraničné čeládce. Chlapisko, které revírníka postřelilo — mimochodem řečeno, sotva 17letý výrostek —

lapili četníci a odevzdali je soudu, jenž uznav ho vinným poslal je do Passovské pevnosti. Wurzmüller Egidi však, jehož dům v noci četníci obstoupili, prchl, zastřeliv četníka, a utekl se do neschůdných končin pralesních na vzniku vody řečené Reschwasser, mezi Luzným a Siebensteinköpflem — laskavý čtenář snad se pamatuje, že vypravoval jsem mu o kraji tom, když jsem Vavrucha doprovázel na výpravě jeho proti skotákům, kteří překročovali s dobytkem svým české pomezí. Tam tedy uchýlil se Wurzmüller Egidi a potloukal se v nedostupných lesích a roklích, nemaje přístřeší, leda tu a tam boudu skotáků. Četníci několikráte proti němu vytáhli, však nepodařilo se jim přistihnouti ho, protože jednak znal nejskrytější brlohy a útulky, jinak že varován býval od skotáků, kteří mu i potravu donášeli. Vavruch byl o této ochotě bavorských skotáků přesvědčen, a kdy by on byl rozhodoval, všecky by je byli úřadové musili postřílet dle náhlého práva.

Když pak sežloutly v mrazných nocech listy buků a javorů, když bílé jíní potáhlo veškeren les a skotáci svěřený jim dobytek domů do stájů odehnali, přišla zlá psota na psance. Tajně, v tichosti noční, musil sobě docházeti pro potravu do obydleného kraje, protože příbuzní a přátelé, bedlivě střeženi jsouce, ztěžka s ním stýkati se mohli. K tomu nehostinný les, chlad, déšť i burácející větry rovnodenní. Úžeji, vždy úžeji stahoval se kolem něho kruh, jenž vždy blíže k českému pomezí ho zaháněl; pak úřady bavorskými vyzvány byly pohraničné stráže rakouské, aby honu na zbujníka se súčastnily, a kdy by hranice přešel, jeho zmocniti se hleděly.

Objevili se v Pürstlinském revíru pomezní dozorci Máderští, známí naši z hostince u „tří sluk,“ objevili se tři četníci. Vavruch přidal se k nim s velikou chutí; stal se duší nemilosrdného toho honu. Ve dne v noci byl venku, ba i na bavorskou půdu přecházel, aby udržoval spojení a dorozumění mezi rakouskými a bavorskými pronásledovateli štvaného vraha. Jako pes krvák vyslídil jeho stopu a přivedl na ni bavorské četníky, ukazuje jim přecházky jeho. Když pak napadl první sníh, bylo patrno, že zbůjce déle udržeti se nemůže. Rozbourali mu boudy v lese, šli za zjevnou jeho stopou a třeba netroufali sobě přímo naň udeřiti do jeho skrýší, odkud by celé setnině se byl ubránil, přece ho tak těsně uzavřeli, že musil sám hleděti, aby vyvázl, ježto by tam byl zmrzl nebo hladem zahynul. Psanec, užívaje spádů divoké kočky a poraniv smrtelně ještě jednoho četníka, uprchl v skutku a dostal se na jihovýchodní svah Luzného, kde jsou stráně strmy a posety mohutnými žulovými balvany. Tam ho vyslídili a obléhali ho dva dni a dvě noci; Vavruch vedl obléhání z české strany.

Třetího dne objevil se obležený na této straně, volaje, že se vzdává. Ani nemyslili, že ještě žije, nejinak soudíce, nežli že zmrzl ve mrazu poslední noci. Objevila se tu a tam za balvanem hlava četníkova nebo strážníkova, i křičeli na něho, aby pušku zahodil. Zrádný lotr však, jako by mu ještě jednou svitla naděje spásy, vypálil pušku po jednom četníkovi; snad ruka zimou skřehlá se mu chvěla, jisto je, že se chybil. Zadunělo v tom okamžení pět ran, a zločinec střemhlav se skotil s příkrého srázu do hluboké propasti a zmizel ve spoustách ležícího tam sněhu. Nebylo ani pomyšlení dojíti k němu; zůstavili ho

v chladném jeho hrobě a odebrali se všickni do Pürstlinka, když byli bavorským druhům svým oznámili, co se bylo stalo.

Byl svrchovaný čas. Bílé mraky se valily od západu, nízko, níže; sotva lidé došli ochranných příbytků, vysypaly mraky svůj obsah, který kdy by na Luzném je byl zasáhl, na věky by je byl přikryl.

Pomezní strážníci dostali se ještě do Mádru, překonavše boj plný strastí a námahy se sypajícím se sněhem i s nasypaným, četníci pak lesem, kde méně ho ještě leželo, do Kvildy — pak zasněžený Pürstlink odloučen od celého světa.

Vavruch ohlásil revírníkovi, co se bylo na Luzném přihodilo; ten vyslechl ho mlčky. Tři životy lidské za své vzaly! Bylo dobře, že značně už sesílil; sousto chleba v ústech mu vázlo, když pomyslil, že on vlastně, ač bez viny, podnět zavdal k tomu vraždění. I mladá paní se zděsila, a jen pevné přesvědčení, že povinností její jest zaplašovati chmury na čele manželově se kupící, dodávalo jí sil, aby se přemáhala i nadále veselou se tvářila. Když však samotna byla, spínala bílé ruce a plakala, Boha prosíc, aby se dal jim dočkati nového jara. Pak vše, vše nasadí, aby vysvobozeni došli z tohoto pekla.

I na Vavrucha došlo. Druhého dne po skončené proti skotokradovi výpravě pocítil prudké bolesti v nohou, suché jakés loupání, které od něho veškeren sen zaplašilo. Ve dne trpěl mlčky, bez řečí a vzdechů, ale v noci ho bolest překonávala: tu vzdychal a stenal, někdy i divoce život proklínal. Stará Nany, když to slyšela, vztahovala k nebi ruce a říkala: „Och, och . . . duchové zabitých přicházejí k němu a volají ho před soud!"

Znenáhla bolesti jeho ustávaly, nohy však ztratily vládu; sotva od postele k lavici se doškrabal; tam usedl a kouřil; tak mu den po dni, týden po týdnu utíkal. Svijanský, který, jakmile cestu ušlapali, skoro celý svůj volný čas u něho trávil, nelíčenou s ním měl útrpnost; těšil ho, povídal mu, ba politisoval s ním, seznav, že takové rozpravy právě nejvíce ho baví.

Když pak nastaly zimní práce dřevorubců, celá tíž vedení a dohlížení snesla se na bedra příručího. Úžasno bylo, jak se nalopotil, nadřel; nestěžoval si: i nejhorší práce lepší byla nežli nuda v čas mlhy a padajících sněhů, v dobách tání a tmy, kdy člověk v pravém smyslu slova živořil. Sedával večer někdy doma, rozmlouvaje s revírníkem a s paní, častěji však u hajného. Vžíval se mezi ty lidi, s nimiž osud ho svedl, z nichž vyšla jemu družka, která po veškeré pouti jeho života doprovázeti ho měla. S jakousi útěchou pozoroval starou Vavruchovou, která manžela svého laskavě, bez reptání, bez nářku obsluhovala. Těšil se, že Katy jinaká nebude. A Katy taktéž se vžila do poměru svého k němu. Slabším ohněm snad plály černé její oči, když se do něho nyní zadívala, za to stala se něžnější; ponechávala jemu tvrdou, upracovanou ruku, skláněla se k němu jako lichotící děcko, opětovala dlouhé stisknutí ruky, pečovala o něho téměř mateřsky, když všecek utrmácen do jejich kruhu zasedl. Někdy ovšem, slyše řeči její nijak k názorům jeho se nehodící, zarážel se; vzpomínal toho, co už mezi nimi se bylo událo, vzpomínal rodičů, sestry, a co řeknou, až vyvo-

lenou jeho uvidí, i ozvalo se v něm cosi, co studu se podobalo; ale rychle takové city opět se tlumily.

V jídelně u revírníků méně rád už dlel; v pravdě trochu zanevřel na mladou paní od té chvíle, co navrátivši se Katy tak bez okolků propustila, ani slovem za služby její nezištné, obětovné se nepoděkovavši. Nemohl se ubrániti myšlénce, že chování paní Zdeny bylo nejvýš nevděčné; že bez Katiny péče právě v nejhorší době raněný sotva životem by byl vyvázl. K němu mladá paní vřelou jevila vděčnost a neustávala opakovati, že jemu Kořán za život a ona za manžela děkuje. Odmítával to, na Katy výslovně poukazoval, avšak mladá paní po každé říkala: „To všechno k vůli vám — kdy by vás nebylo, nebyl by živ.“ Ani slova uznání nedostalo se děvčeti. Jednou dokonce přímo mu pravila: „Pane Svijanský, ani nevíte, jak je mi vás líto, pomyslímli, že celý život si chcete zkazit. Vy byste zasloužil jiného štěstí . . . a vy tu dívku si vezmete . . .“

„A proč bych nevzal, milostivá paní? — vždyť je hodná . . .“

„Hodná! jak se to vezme . . . ale vy, takový pořádný člověk, vzdělaný, jemný — a ona je přece až příliš — prostá . . . Však si vzpomenete, pane Svijanský.“

Neodpověděl, pokrčil pouze ramenoma, ale slova ta v duši ho pálila; vyhýbal se paní od té doby ještě více.

Takový byl život na Pürstlinku za té zimy. Ale všeho do času; minula zima, přeletěly jarní deště, uběhly vody roztavených spoust sněhových, které se stekly v řečišti mladé Otavy; doječely kalné proudy, bílými pěnami pokryté, rvoucí břehy, rozbíjející se o šedé balvany, jež řečiště prostupovaly. Odplavaly poslední polena i klády, vodám svěřené, ale nečítal jich více Vavruch, nesledoval krkolomný jejich běh, jako po léta byl činíval. Nohy jemu úplně službu vypověděly, a že spotřeba dříví v Mádru a dále na Bubeníčkově pile pod Hirschensteinem, v Dlouhé Vsi i v Sušici ustavičně rostla, nových a nových hekatomb v lesích vyžadujíc, už i následník na místo jeho dosazený přibyl a v hajnici se ubytoval; jemu pak byt vykázali v prázdné na ten čas chatě dřevařské. Úzká, malá světnička, temná jako vězení, ale stáje dosti prostranné, jež stačily na dobytek, který mu ponechán; i plat jeho mu ponechali. Nouze ho netísnila, ale nečinnost, k níž odsouzena se viděl, těžce naň doléhala. Svijanského měl rád; když ten přišel, oživlo jeho mrtvé, do prázdna zírající oko. Tu se i rozhovořil a povídal, jak bývalo dříve. Vše, co v revíru a při práci se dělo, velice ho zajímalo, na všem bral účast, a mladík musel si vyznati, že zkušené rady jeho s velikým mu bývaly prospěchem. I revírník, který, když tepleji se udělalo, zase po revíru si vycházel, velmi často ho navštěvoval a dlouhé s ním porady míval. Jednou rozpředl se mezi oběma následující hovor:

„Pane revírníku,“ pravil Vavruch, „jaký kraj, tací lidé. Zda zná slitování les, sníh, močál? A lidé, kteří po nepravých cestách chodí, protože je pudí buď hlad buď neodolatelná náruživost, jsou rovněž tak nemilosrdní; strach jedině na ně má účinek. Bojíli se, přestanou; vezměme s nich strach, počnou zase. Nepovídal jsem, že pan revírník je přespříliš měkký? Tehdy mi to nechat na vůli, byl by si pan re-

vírník ušetřil poranění, které ještě hůře skončiti mohlo. A já bych dnes také chodil, něco platen bych byl — a takhle knížeti pánu zdarma chléb jím . . . A kdy bych na krásně byl podlehl já, nu, smrt kulkou je lehčí, rychlejší, nežli tohle umírání . . .“

„Ale pomyslete si přece, Vavruchu — vždyť to není maličkost lidský život zničiti. Nechci vám ničeho vyčítati . . . ale což jsme divoši, že život lidský ceny nemá míti? Což pak Bohu samému nebudeme klásti účtů?“

„Bůh nám buď milostiv,“ odvece hajný, „ale pan revírník to vidí; zde platí pravidlo: buď já, buď ty. Kdo chce vyčkat, prohraje. Kdy by pan revírník tehdy byl nečekal a chlapa, který ten kradený skot vedl, hned skolil, byl by ušetřil dva životy lidské a sobě těžké poranění; já pak bych byl podržel svoje zdravé nohy, které jsem si zkazil v oněch dvou nocech na Luzném, když jsme lotra honili.“

Revírník svěsil hlavu: „Je to strašné,“ vzdechl si.

„Ba strašné je to,“ děl Vavruch, „ale není to jiné. Či máme ustoupit, všem lotrům povolit, aby s námi dělali, co by chtěli? Toho přec nikdo, ani Pánbůh na nebi, nemůže žádat. Co pak bude z dobrých, když se budou musit báti zlých?“

Revírník hluboce se zamyslil, dlouho neodpovídaje. Konečně řekl: „Máte snad pravdu, Vavruchu, nebudu se s vámi hádat, třeba roztrpčen jste vlastním neštěstím. Než, nemohu sobě pomoci: mně se zdá hrozným býti, aby bez nejnaléhavější příčiny utrácel se život lidský. Neníli tu možná dle této zásady jednat, jest patrno, že *já* se sem nehodím. Je teď po plavbě dříví; dovolenou na dva měsíce už mám v kapse; dá Bůh, že se sem už leda vrátím, abych svoje věci si odvezl.“

Vavruch neodpověděl. V srdci svém, ubožák, dával revírníkovi vinu, že to s ním tak daleko došlo; dle jeho mínění, které dávno už choval, lépe bylo, odejdeli. Sem patřil jiný, tvrdý, bezohledný.

Tři dni na to ubíral se Kořán s mladou paničkou ke Kvildě, Svijanskému a novému hajnému ponechav starost o revír. Odebrali se do Budějovic, kde u matky několik neděl strávili; přišli také navštívit příbuzného Zdenčina, rovněž lesního na Třeboňském panství. Jak tam bylo hezky, klidně, idylicky! Kolem myslivny živý plot, kvetoucí hloh, třešně, jako by je sněhem posypal, a jabloně jen se rděly. Les všecek dýchal vůní, stromy pěkně rovné, mech tak měkký, zelený, a přec se nebořil; všude cesty, jako v parku; tisíce ptáčků zpívalo, kdežto u nich leda tu a tam uslyšeli jakés cvrlikání nebo krákot černých havranů a ostrý skřek nedružného luňáka. Kde les ustupopal, tam vlnící se v lehkém větru bujná osení, květnatý palouk, široké hladiny rybníků.

A život zde v myslivně, Bože můj, jaká to rozkoš, jaký svatý mír! Revírník as o pět let mladší než Kořán, statný, svěží; klid a bezstarostný úděl zřely mu z očí; panička jako plná růže, třeba méně lepá nežli Zdenička, ale modré oči jako zrcadelka, celý svět v nich plesal. Tři dítky pobíhaly zahradou, dovádějíce a smějíce se, dítky buclaté, růžové, právě jako maminka.

Práce poměrně málo, zodpovědnosti ještě méně. Kořán v pravdě kollegovi záviděl. A družnost vůkol, pikniky, tu a tam klep; kamarádi

docházeli k sobě, často veselá, nenucená společnost, bylo se s kým pobaviti, porozprávěti, starosti, byloli jakých, se srdce svalovati. Kořán býval družným, mluvným, pouze však s lidmi, kteří k němu se hodili. Zde patřili k sobě, či lépe řečeno, scházeli se, kdož k sobě se hodili. Vzpomněl té sebranky ze všech krajů světa, kterou osud, jako by ji byl vyvrhnul ze společnosti lidské, shromáždil v pomezních končinách „za těmi lesy, za hustými."

Jak si postěžoval, požaloval kollegovi, příteli, jehož už z dřívějších dob znal; divy a hrůzy mu vypravoval. Ten pak zvolal: „Bože, jak ti děkuju, žes těm pánům v ústřední správě vnuknul, aby mne tam neposílali! Neboť věz, Kořáne, měl jsem na mále! Tehdy nebýt ženatým, už jsem tam byl; jednalo se o to, ale že tys byl svoboden, přišel jsi tam ty." A Kořán na to: „Ale teď jsem ženat, jako ty, příteli, a není mi pomoci, musím vytrvat; pokusím se sice ještě jednou. Dojedu si do Krumlova k panu vrchnímu lesmistrovi, promluvím s panem dvorním radou, poprosím Jeho Jasnost knížete pána samého, ale uvidíš, bude to marné."

A Zdenička, chudinka také své trampoty sestřenici vypravovala, své divy povídala, tak tklivě, tak od srdce, že obě se rozplakaly; i byl konec toho povídání: „A víš, drahá, nesmím na sobě dát znát! Ubohý Emil činí si výčitky, na sebe touží, že do té bídy mne zavlekl. Jako by to jeho vinou bylo, chudáka! Myslil si, že sobě postačíme — a také bychom si stačili, kdy by jiní do života nesahali . . ."

Když se loučili s přáteli svými, Zdenička nadlidsky se namáhala, aby proud slz zadržela; ale nešlo to. Kořánovi bylo, jako by archanděl z ráje ho vyháněl.

Jak si byl umínil, dojel do Krumlova a prosil, aby ho jinam přeložili. „Ale koho bychom tam poslali, pane revírníku?" pravil pan vrchní lesmistr. „Zotavil jste se, sesílil jste, a k tomu máte příručího. Máme tam poslat někoho, kdo má plný dům dětí? Co pak by tam s nimi počal? Už jiná pomoc není, dvě, tři léta ještě musíte vydržet; někdo tam přece být musí . . . Ani z trestu tam někoho nemůžeme poslati — ujišťuji vás, že nikdo ničím se neprovinil. Raději navrhnu, aby se vám zvýšilo služné o sto zlatých. Co tomu říkáte?"

Kořánovi na zvýšení tom nehrubě záleželo: ale mlčel, protože se bál, aby zneuznáním té veliké laskavosti představeného proti sobě nepopudil.

Pan dvorní rada nemluvil jinak, leda že ještě více ocukroval tu hořkou pilulku. „Co pak vás to napadá, pane revírníku?" pravil, poklepávaje mu blahosklonně na rameno; „co pak vás to napadá? Takový znamenitý revírník, jako jste vy, právě na Pürstlinku je na svém místě; což pak bychom takové exponované místo každému svěřiti mohli? Ale spravedlivo je, aby se vám za vaše přičinění, za vaše znamenité služby dostalo náležité odměny. Promluvím s Jeho Jasností knížetem pánem a navrhnu jemu, aby ráčil vám písemně vysloviti svou spokojenost a pochvalu; uznání Jeho Jasnosti přijde do úředního oběžníku. Buďte přesvědčen, že jsem vám z celého srdce nakloněn. S Bohem." Blahosklonně dotkl se dvěma prsty své pravice ruky Kořánovy, a ten šel; po té už ani odvahy neměl, aby se i ke knížeti odebral.

Ale štěstí mu přálo: právě když ze zámku vycházel, hořkost a skoro zoufalství maje v srdci, potkal knížete pána. Ten ho poznal, zastavil se a oslovil ho: „Ajaj, kde pak se tu béřeš, Kořáne? . . Nu, to mne těší, že tě vidím. Jsi zase chlapík; však jsem slyšel, jak ti ta banda zahrála. Přeješ si něčeho?“

Kořán bez rozpaků, co na srdci měl, pověděl; klidně, pevně přednesl prosbu svou, mezi jiným uváděje také to, jak těžce jeho mladá žena tu odloučenost nese. Kníže ho vyslechl pozorně; když revírník domluvil, hle, co mu odvětil, usmívaje se s obvyklou svou dobrotivostí:

„Takhle vy byste chtěli, páni revírníci, aby se kníže napřed vyptal, zda ten onen revír vašim paničkám se líbí. No, nechť . . . Když se té tvé v Pürstlinku nijak nelíbí, uvídíme, co se bude moci udělat. Prozatím se vrať do svého revíru a pobuď tam do zimy; do té doby se snad jinde místo uprázdní. Dostane se ti ho, však jsi zkusil dost v té poušti; pošleme tam někoho mladšího, aby se vycvičil.“

A kníže podal Kořánovi laskavě ruku, kterou tento dle panujícího patriarchálního zvyku políbil.

„S Bohem, Kořáne — měj se dobře, a šetři se, abys se dlouho při síle udržel.“

Čtenář suď sám, s jakými city náš revírník z Krumlova odjížděl, a jak paní Zdena si zazpívala, když jí vše pověděl.

XIII.

Co revírník dlel na dovolené, hospodařil na Pürstlinku příručí v revíru a v domě. V domě to hospodaření v pravdě nebylo velké: Nany mu uvařila oběd, snídaní a večeři; jakmile pojedl, ten tam byl, buď v revíru, buď u Vavruchů. Nany s ním sice na oko byla za dobře, nicméně však poněkud zdrženlivě, téměř upjatě nepřestávala se k němu chovati: zamítnutí jezevčího sádla s odvarem jitrocínovým nemohla mu odpustit. Pravila zajisté nejednou: „Jest to veliký zázrak boží, že vzdor převrácenému léčení náš dobrý pán zůstal na živě; ale tři měsíce to trvalo, než se postavil pořádně na nohy! Je to maličkost? Jezevčí sádlo by mu bylo vytáhlo nečistotu z krve za dvě neděle. Když jsem byla mladá, servali se na Fürstenhutu v hospodě a břicho jednomu rozpárali; namazali mu ránu jezevčím sádlem, a za tři neděle štípal dříví.“ Příručí by byl zvěděl ještě o velikém počtu jiných nad míru účinných léků, kdy by Nany ho nebyla pokládala za zatvrzelého kacíře, pročež kdykoli o nich řeč zavedla — a to se stávalo dost často — z pravidla se přerývala řkouc: „Ale nač mluvit — mladý pán nevěří.“

U Vavruchů mladík více a více domácněl; jemu samému často připadalo, že na svět počínal hleděti skrze skla od těch lidí vypůjčená; ani už skoro na mysl mu nepřipadalo, že se Katy ve všem nepodobala dívkám světa, v kterém on žil, než na Pürstlink se dostal. Komu Katy nebude vhod, až před světem jeho bude, ať se ho vzdaluje. Pürstlink je svět také, a o ostatní přestal se starati. Katy je hodná,

hezká, miluje ho, ó miluje, a do smrti ho bude milovati! Že nemá peněz? Nač v Pürstlinku člověk potřebuje peněz? On ze svého služného sotva desítku vydal, měl peníze doma ležet; jen takový blázen tu mohl peníze vyhazovat jako ten Bártovec; a mizerným, hloupým způsobem je vyhazoval, ničeho, praničeho z útrat svých nemaje.

Také právní názory Vavruchovy mladík ponenáhlu do sebe vsával; počínalo mu býti hádankou, jak v příčině sebeochrany a obrany revíru před pychem a škůdci kdy mohl shodovati se s chefem svým. Což pak Vavruch neměl pravdu? Což pak lze bylo jinak si tu počínati? Čeho pak, když vše nestranně se uvážilo, dopustil se Vavruch, že mu říkali „krvavý,“ že zejmena Nany se ho bála jako vtěleného ďábla? Hájil sebe a revír! Když Vavruch některého nepřítele svého ze světa sprovodil, zdaž jednal méně poctivě nežli vojín, který ve válce totéž učinil?

A že názory jeho k takovým koncům dospívaly, nebylo divu, zvláště když se pytláci zase počínali objevovati nejspíše proto, že strašný Vavruch stal se neškodným. Bavorské úřady sice bezprostředně před smrtí a ještě více po smrti Wurzmüllerově pořádně na lesní tu čeládku nalehly a četníci kde koho podezřelého sebrali a odvedli; avšak brzy se ukázalo, že zlo z kořene vyvrátiti nebylo lze. Také patrně Pürstlinský revír chasu tu lákal; lesní na dovolené, mladý příručí a k tomu nový hajný, o málo starší, o němž všeobecně se povídalo, že hadí prozíravosti mnohem méně nežli holubičí prostoty dostalo se jemu údělem. Kromě toho, jako by v ten rok všichni srnci širošírých hvozdů Šumavských právě v Pürstlinku si byli dali dostaveníčko: ani neustálý rachot kácených v jeho lesích stromů jich nezaplašil. Svijanský ta svá stádečka všecka znal; věděl, kolik kde kusů, kudy přecházejí, kde se pasou; měl je rád jako rolník svá telátka, povídal o nich Vavruchovi, popisoval mu je, líčil mu jejich spády a zvyky. Pěkná zvířátka pak si vedla zrovna tak, jako by i jeho znala; hrubě se ho nebála — klid mezi nimi panoval rozmilý.

Dovolená páně Kořánova už chýlila se ke konci, už pomalu návrat jeho očekávali, když jednou časně z rána mládenec se odebral k Vogelsteinské nádržce, kde na blízku právě dřevorubci pracovali. Bylo rozkošné jitro červnové, skoro vlažné, jako málo jich do roka na těchto vysokých, věčným chladem stížených planinách. Vavruch, který skoro celý čas trávíval v temné své světničce, vida první paprsky vycházejícího slunce, any draly se skrze maličké okenko, zatoužil po volném vzduchu ranním; i vynesly ho žena a Katy sedícího v dřevěném jakéms křesle a usadily na náspu pod vyčnívající šindelovou střechou. Zadíval se ubožák na Marberk i Moorkopf i na šedý Luzný, kde zeleň lesů, žhavé, žluté pruhy světla a modré stíny se míhaly, mísily, lehké bělavé páry se vlnily, kroužily. Kdo poví, jaké myšlenky v jeho staré hlavě se rodily, v staré hlavě málo snivé? . . . Katy snad něco spozorovala, ježto večer Svijanskému povídala: „Tatínek dnes ráno se díval na Luzný a na lesy a najednou plakal; viděla jsem, jak mu dvě slzy do vousů zapadly. To je divné.“

To viděla Katy, když položila mu na klín pytlík s tabákem; potom odešla do stáje podojit krávy. Sotva deset minut tam pobyla,

slyšela, an otec ji volá. Přiskočila bosa, téměř po kolena vykasána, v jedné sukénce: „Co pak, otče?“

„Neslyšelas? Padla rána . . . u modrého sloupu, ostrá rána. Hajný to nebyl, toho jsem před chvilkou viděl, šel směrem k Moorkopfu.“ Katy neslyšela ovšem, zvonce krav kol uší jí zněly; ale neušlo jí, že otec byl velmi rozčilen. „Bestie!“ mumlal, „proklatá banda, už jsou tu zase! To platilo srncům . . . Bože, že se mi tohle muselo státi!“ (Dokončení.)

O dobrodružstvích a válečných jízdách Jana Žižky
před vypuknutím bouří husitských.

Z širších studií o Žižkovi

podává

dr. **Hugo Toman.**[1])

Ve válce proti odboji pánů, jehož hlavou býval pan Jindřich z Rožmberka, proti králi Václavovi IV., která počala již r. 1394, vynikli ve službách králových a bratrance jeho markraběte moravského Prokopa mezi jinými zvláště dva udatní šlechtici moravští, Jan Sokol z Lamberka a pan Hynek z Kunštátu, příjmím Suchý Čert, seděním na Jevišovicích. Tito ve spolku s rozličnými pomocníky jali se škoditi panu Rožmberskému na statcích jeho výboji i loupežemi. Tak mu vypálili Miličín, dobyli tvrze Hobzí a Sokol podnikl i smělou výpravu k Třeboni a Deštnému. Při těchto a dalších podnicích zjednávali sobě přívrženců rozličných jak mezi sousedy pana Jindřicha, tak i mezi poddanými jeho, kteří jim všelijak za odměnu sloužili a vyzvídali. Tak pomáhal nedlouho po tom pan Krajíř na Bystřici, blízký soused pana Jindřicha, Divišovi ze Hrádku, jehož markrabí Prokop podobně měl ve službách svých, při podnicích jeho proti Stráži a Soběslavi. Nepokoje a malá válka tato, které účastníci častěji k soukromým svým účelům užívali, trvala i v potomních letech a oživla tím více, když vlastní bratr Václavův Sigmund, král uherský spojil se s odbojným panstvem proti němu, zrádně jej r. 1402 zajal a do Vídně odvezl. Po vyváznutí krále Václava z vazby přitáhl r. 1404 král Sigmund a vévoda Albrecht rakouský před Znojmo, kterého mocně jali se dobývati. Na Znojmě velel pan Hynek z Kunštátu, tenkráte hejtman Znojemský a vedle něho Jan Sokol z Lamberka, který byl ve službě královské, [2]) a udatně bránili a ubránili města, před nímž vévoda Albrecht zahynul

[1]) Některé nové, ovšem skrovné příspěvky k životopisu Žižkovu, o rodu a poměrech jeho mládí v Trocnově viz v ročníku 1890 Věstníka král. čes. společnosti nauk; o významu příjmení Žižkova v Osvětě XXI, 779.

[2]) Král Václav jemu zapsal roku 1399 300 kop gr., r. 1400 700 k. gr., téhož roku dal mu v léno dvůr Horký a tvrz Skalici „za věrné služby konané,“ Erhartovi Bočkovi z Kunštátu za podobné služby téhož roku 100 k. gr. Viz Pelcla, K. Wenzel, str. 339, 484, 435.

a vojsko konečně zanechavši hrubé střelby na místě uteklo od města. Sokol i Suchý Čert pak smělými vpády svými do Rakous zjednali sobě u rakouských kronikářův jmena loupežníků, ačkoliv zemi hubili patrně jen na odvetu. V německých městech, jak se zdá, vůbec hrubě nepřáli těmto posádkám královským. Tak Znojemští na druhý rok (1405), když pan Hynek sjel z města, pustili do něho starého markrabí Jošta, zjímali lid Hynkův „a tak ve třech dnech zvěsí a stínají jich dobře na 80 lidí mladých, krásných a vítězných," vypravuje starý letopisec český. Ačkoliv král Václav s Jindřichem Rožmberským smlouvu o pokoj byl učinil (24. čv. 1405), vřelo nepřátelství mezi jednotlivými stranníky mezi panstvem dílem tajně, dílem vypuklo ob čas i na jevo. Není divu, že v poměrech těchto hynuly veřejné právo a řád. Mnozí viděli se nuceny o své ujmě dobývati sobě práva a úkladem i mocí jeden proti druhému osazoval hrady i tvrze, ovšem častěji i se zjevným neprávem; jiní opět podporovali loupežníky proti odpůrcům svým aneb přímo ze zámků a tvrzí provozovali loupeže.[1]) Bylať to tenkráte vůbec doba kvetoucího pěstního práva v Německu.

Z popravčí knihy Rožmberské a současných městských knih Jihlavských[2]) dovídáme se, že ještě v letech 1408 a 1409 činěny roz-

[1]) Srov. lantfrid prohlášený králem Václavem v Brně dne 2. února 1412. U Pelcla, König Wenzel IV., str. 599.

[2]) Popravčí kniha Rožmberská vydána byla r. 1878 p. Fr. Marešem v pojednáních kr. české společnosti nauk; vyčerpal ji Tomek v životopisu Žižkově na str. 5. a v p. úplně, na jehož vypravování sluší zde odkázati. Pokud já se v tomto vypravování různím, zakládám je hlavně na některých zápisích městské staré knihy *Jihlavské*, z nichž dosud znám a použit byl pouze chybný jeden výpis Horkého, vydaný r. 1824 od Millauera v jeho Žižkovi. Ve čtvrtém foliantu starých městských knih na radnici Jihlavské nalézáme mimo některé zápisy památné a soudní též „recognita spoliatorum et maleficorum" od r. 1417 do r. 1457, jež obsahují zcela podobné výslechy zločinců jako kniha Popravčí, ba někdy dotýkají se i osobností, o kterých i v této knize psáno. Pouze sluší poznamenati, že z nich ještě jasněji patrný jest účel sepsání jejich, že totiž sloužiti měly k vypátrání a usvědčení zločinců dotud nezvěstných. Tato recognita počínají na zvláštním listu a jsou bez mezer po sobě psána až do r. 1457. Po výslechách z r. 1419 následuje bezprostředně několik výslechů z doby starší a sice: Recognicio filii Sczenkonis m° cccc° decimo; recognicio filius (sic) Zdenkonis de Bruna suspensus in Jempnicz; recognicio Sigmundi de Küperg anno d. m° cccc° decimo; recognicio Schramonis; recognicio Johannis Czerkowiczerii, *recognicio Janek famuli Choluchonis* a konečně recognicio Molitoris anno m° cccc° XIII. Potom následuje německé psaní Německobrodských svědčící Jihlavanům z r. 1417, pak několik seznamů loupežníků (predonum) a pozdější výslechy. Výslechy z r. 1410 až 1413, pak seznamy tyto jsou dle pořadí, ve kterém psány jsou, jakož i dle poznámky na konci alespoň do knihy městské vepsány teprv roku 1419. Nejdůležitější pro nás část u Millauera však nesprávně uvedeného výslechu Janka, služebníka Kolúchova, podávám zde v správném znění:

Recognicio Janek famuli Choluchonis. Janek famulus Choluchonis qui suspensus est in Strazz, fassus est quod Mathey Wbocze et Wynowecz isti voluerunt tradere domino Alschykoni de Fetavia et juveni domino Kreyerio Żyskoni et Choluchoni Novum castrum et civitatem et pro eo quod ipse dominus Alschiko promisit et debuit eis vel ipsis condescendere de quadam municione in Moravia.

Eciam isti idem civitatem quandam Trzeban voluerunt et intencionem habuerunt tradere domino Alschikoni predicto ut ipsis de municione predicta condescendet.

ličné úklady neli veřejné tedy tajné proti Jindřichovi z Rožmberka a jeho spojencům podporováním aneb dokonce najímáním rozličných rot, jimž připadla úloha, aby loupežemi na silnicích, vypalováním neb přepadáváním hradů a tvrzí jemu škodili. Jevištěm činnosti jejich jsou především jižní Čechy a jihozápadní Morava. Spojenci těchto jmenovaných tovařišstev byli tenkráte pan Alšík a Litolt z Lichtenburka seděním na Ctibově na Moravě; mladý pan Krajíř na Bystřici u Třeboně, pan Erhart Puška z Kunštátu, seděním toho času také na Bechyni, jakýsi pan Valkún na hradě jakéms v nejbližším soudsedství pana Jindřicha. Také královský purkrabí na Zvíkově, pan Zachař ze Stovic, sliboval pustiti dobrodruhy do hradu, kdy by toho měli potřebu. I také z Jevišovic, na kterých tenkráte seděl pan Zajimač z Kunštátu, docházeli jim pomocníci, jakových prý mnoho „zhoubců zemských“ tento pán přechovával. V té době také pan Vilém z Pernštejna, pak Jan Sokol z Lamberka užívali pomocí tovařišů těch, poslední jmenovitě proti panu Lackovi (z Kravař).

V těchto letech teprv vystupuje také *Žižka* na jeviště, neboť nejspíše r. 1408 zároveň s jakýmsi Janem Holým, pak Troskovcem *odpověděl*, t. j. prohlásil záští čili nepřátelství panu Jindřichovi z Rožmberka, i jal se jemu obyčejným tenkrát spůsobem škoditi na statcích jeho. Ve spolku s *bratrem* svým, jehož jmeno se nepřipomíná, pak jakýmsi Jindřichem, snad zetěm svým,[1]) měl stav s ostatními u mlynáře v Žibřidově mlýně, jenž je choval u sebe a dával jim potřebu; také Mikeš, syn mlynářův, s nima chodil. Léhali také u pana Valkúna, který jim potřebu dával, a Žižka zabil páně člověka; nepraví se ovšem, při jaké příhodě.

U téhož Valkúna nalezl útulek i Matěj příjmím Vůdce, jenž byl ve službě pana Litolta z Lichtenburka a měl tovařišstvo své. O něco později, jak se zdá, sdružil se Žižka s jakýmsi Jankem Kolúchem a tovařišstvem jeho. Mluvíť někdy Popravčí kniha o tovařišstvu Matěje Vůdce, jindy o tovařišstvu Kolúchovu a jindy opět o tovařišstvu Žižkovu a Kolúchovu. Ostatní jmenovaní soudruzi byli: Jiřink z Plzenska, bratr Matěje Vůdce Janek, Martin Brada, Halba z Chotěboře, Byňovec z Byňova, Vácslav z Třebíče, Jan Tlama, Jilmiš, Hansl Uher, Polák, Vítek, Karlík Míšněnín, Plachtík, Hynek puškař z Jevišovic, Jan Čepek. Dle knihy Jihlavské objevuje se nám Žižka jednou ve společnosti Racka, Palúčka a Jana Velikého. V této společnosti Žižka přepadával kupce na silnicích, bral zboží rozličné, herinky, sukna i peníze. Zboží zaváželi na Jemnici na Moravu, do Rakous a jinam. Stav mívali po vsech; tak Žižka s jinými ve vsi řečené Sedlo mezi Bystřicí a Stráží v třetím dvoře na pravé ruce od Bystřice ku Pěnné jedúc u nějakého sedláka;

Item isti fuerunt socii eorum Schiska, Janko Koluch, Martin Brada, Maczei Wocze, Janek frater ejusdem, Jürsan de statu Plnezzi (Jiřink z Plzenska), Halba de Chotybor, Wenczeslaus de Trzebicz in Moravia, Hanko pixidarius de Jewspicz et ille idem laboravit scalas de pilis, Jane Czepek Wyenowecz de villa Wyenow, Jane Tlama, Schysmis (Jilmiš).

Isti idem receperunt Allexio Saxsse et Johanni Saxsse und irer geselleschaft receperunt (sic) pylssner gewant ume mit fasten pro centum et XXX sex. gr.

[1]) Srov. ve Věstníku král. čes. spol. nauk r. 1890, str. 62.

jindy pod Kleteckým mostem u Lomnice ve třetím mlýně u Burdy, který leží nad brodem, přeseňžto k Valu jedú; jindy ve Hlavatcích u Soběslavě u jakési ženy Zdeníkové, které Žižka jednou daroval řetízek stříbrný pozlacený; často však byl pouhý les jejich přístřeším, kamž jim lidé nosili potřeby a jim přezvídali.

Avšak i větší předsevzetí byla těmito tovařišstvy podnikána, ovšem na účet mocnějších; tak Matěj Vůdce a Byňovec chtěli zraditi Nové Hrady i s městem Alšíkovi Bítovskému, mladému Krajíři, Žižkovi a Kolúchovi, začež jim pan Alšík slíbil postoupiti nějaké tvrze na Moravě. Za tutéž odměnu chtěli titéž pánu Alšíkovi zraditi město Třeboň. Roku 1408 chtěl Žižka s Kolúchem a tovařišstvem svým zlézti hrad Hus; jindy opět Oldřich rychtář z Lomnice chtěl hrad Lomnici panu Alšíkovi Bítovskému zraditi a k tomu měl pomocníky míti Jilmiše, Vítka, Žižku, Kolúcha, Martina Bradu „i jiné všecky lapky z Jevišovic i odjinud.“ Někdy před 1. červnem r. 1409 mínili prý Kolúch a Žižka spáliti Týn.

Spůsob této malé války nedělil se ve věci hrubě od pouhého loupežnictví, a mnozí ze soudruhů Žižkových snad byli také jen sprostí loupežníci, zač naše prameny tovařišstva ta vůbec považují, ač na příklad v Popravčí knize několikráte připomíná se, kdo „odpověděl,“ t. j. záští ohlásil, aneb kdy kdo jednal z nařízení třetího aneb z vlastního popudu. Sotva ale rozdíly ty chránily zajatce před popravou, když který padl svým odpůrcům do rukou. Tak snad již r. 1408 byl jat Jan Holý, rok na to pak Matěj Vůdce, kterého mučili v Budějovicích. Roku 1410 Janek služebník Kolúchův byl oběšen ve Stráži. Jihlavanům pak dostal se do rukou r. 1410 Sigmund z Küperka.[1]) Výpovědem těchto čtyř mužů na mučení učiněným děkujeme za zprávy o Žižkovi, které jsme citovali. Nesmíme při tom zapomínati, že sepsání a redigování zpráv těchto bylo provedeno vesměs protivníky těch, o kterých bylo psáno. Proto také ani tónem strannickým těchto, abychom řekli, policejních raportů, jež byly sestavovány k tomu, aby sloužily při vypátrání a usvědčení spoluvinníků, nesmíme se dáti mýliti. Jim nejméně šlo o to, aby od sprostých loupežníků rozlišovali osoby, jež chtíce mstíti bezpráví neb při nedostatečnosti tehdejší veřejné moci soudní dosáhnouti práva neb zadostučinění, nuceni byli co odpovědníci mocných pánů ve združení pochybném hledati nápravy. Tak nelze sobě ani mysliti, že by Žižka, který jeví se nám býti v době, kdy osoba jeho ozářena jest plným světlem dějepisným, sice mužem tvrdým, ale mužem hlubokého přesvědčení náboženskéko, horlícím vždy pro pořádek a kázeň, nepřítelem výstředností všeho druhu, zároveň pak i mstitelem neúprosným všech hříchů a neřestí, kde jich mínil shledávati — že by Žižka, pravím, o málo let dříve byl se mohl dopustiti sprostých zločinů z lakoty. V tomto případě by Žižka asi sotva tak snadno byl dosáhl milosti krále Václava, který při všech slabostech svých přísně trestával podobné poklesky.

Listem již dne 25. dubna 1409 na Žebrácc vydaným dovoluje král Budějovickým, tedy v době, kdy, jak se zdá, Žižka trval ještě

[1]) Kuhberg v Opavsku?

v branném odporu proti nim, [1]) aby se s Žižkou v neshodách mezi nimi a jím vzešlých srovnali (super displicentiis inter vos et ipsum exortis concordiam inire possitis). Jednalo se tedy patrně o nějakou otázku spornou, neb nějaké bezpráví jemu nebo rodině jeho učiněné, při čemž Žižka domníval se býti v právu a rozřešení neb pomstění chtěl vynutiti prostředky krajnými. Druhým listem z Točníka dne 27. července téhož roku oznamuje již král Vácslav Budějovickým, že přijal na milost Jana řečeného Žižku, svého milého věrného, odpouštěje jemu milostivě všecky výtržnosti (singulos excessus) proti němu a proti koruně království českého dotud provedené, jakož prý list královský jemu na to vydaný šířeji svědčí, a nařizoval, aby i oni Žižkovi svůj list otevřený na takové jeho přijetí na milost (super hujus modi restitutione) vydali, jinak nečiníce pod ztracením přízně královské. Zdá se dle toho, že se nejednalo o statek nějaký, ale spíše o bezpráví jiného druhu domnělé nebo skutečné; již také proto, že Žižka, pokud alespoň víme, tehdáž již žádných statků nemovitých neměl. Budějovičtí zajisté předložili spor králi k rozhodnutí a král jej ukončil pouhým vzetím Žižky na milost, aniž by se dál v druhém dopise zmiňoval, čím by Budějovičtí mimo vyzvání onoho otevřeného listu čili uznání královské milosti k narovnání měli přispěti. Podobným spůsobem a bez pochyby zároveň urovnán spor s panem Jindřichem Rožmberským. Patrně spor s panem Jindřichem a Budějovickými zakládal se na skutku nějakém, oběma *společně* proti Žižkovi učiněném. Taková však součinnost sotva mohla záležeti v něčem jiném, nežli v tom, že Budějovičtí vůli pana Jindřicha jako popravce toho kraje snad příliš ochotně vykonali. Tím alespoň dle mého soudu nabývá domněnka Tomkova (Žižka, str. 209 v poznámce 36) jakési pravděpodobnosti, že byl Žižkovi některý bratr jeho sťat v Budějovicích a že událost tato snad souvisela s „nelibostmi," které Žižka měl r. 1408 a 1409 s Budějovickými.

Ačkoliv za šťastnější ukončení sporu Žižkova, než jakého zakusil mnohý z jeho tovaryšův, děkoval zajisté přímluvčím a příznivcům, jakých měl u dvora Vácslavova, přece asi nemohl na ten čas hledati útočiště osobně při dvoře jeho, aniž mohl mu býti pobyt v Čechách vůbec příjemný. Pochopujeme, že nyní byla proň doba nejpříhodnější, kdy hledal a hledati musel útočiště v službách vojenských v cizině.

Ačkoliv Eneáš Sylvius o Žižkovi praví, že byl při svém veřejném vystoupení v Čechách již vyškolený a zkušený válečník, nevědělo se dosud, kde, kdy a ve kterých válkách Žižka se súčastnil. Balbin sice píše o něm, aniž by ovšem pramene svého jmenoval, že válečnictví v Polsku se vyučil, neboť prý proti německým křižákům v Prusku polským šikům velel a v této pruské válce prý také první své oko ztratil. Totéž po Balbínovi opakuje Beckovský a jiní pozdější dějepiscové. Palacký (Děj. č. III., 1, 146) zmiňuje se o tom v tento smysl: „A jestliže pozdějším dějepiscům věřiti jest, válečníci čeští, Jan Sokol z Lamberka, Jan Žižka z Trocnova a jiní byli nemalá příčina, že rozhodná bitva u Tannenberka (r. 1410) měla konec pro Prušáky tak nešťastný a krvavý."

[1]) Srov. výpověď Matěje Vůdce v Popravčí knize str. 22 dne 1. června 1409 učiněná: Žižka *mívá* stav u Burdy v Kleči; Koúch a Žižka *míní* spáliti Týn.

Později s vydáním Popravčí knihy Rožmberské přišlo na jevo, že Žižka v domácích nepokojích již v létech 1408—9 jako odpovědník Jindřicha z Rožmberka a Budějovických rozličná dobrodružství podnikl. Tomek konečně v životopisu Jana Žižky soudí, že tento trvaje ve službách krále Václava ve válkách proti odbojným pánům, tak snad při dobývání hradu Skály r. 1413 se súčastnil.

Avšak proslulý Jan Dlugoš (1415—1480) v polském dějepise svém [1]) má o pobytu válečníka Žižky při králi Vladislavu Jagielovi a súčastnění jeho ve válkách s pruskými křižáky a jmenovitě v pruské válce r. 1410 zcela určitá svědectví. Z těchto zajisté čerpal Balbin, avšak z pozdějších nikdo více tohoto pramene si nepovšiml. Tento jmenovaný dějepisec polský podává vůbec zajímavé podrobnosti o živých vzájemných stycích obou království, českého i polského od dob krále Václava IV. a dále během 15. století. I v tomto posledním směru jest vypravování jeho o velikém tažení krále Vladislava Jagiela a Alexandra velikého knížete Litevského r. 1410 do Prus proti německým křižákům zvláště zajímavé, o onom tažení, které vedlo k rozhodné a nad míru krvavé porážce křižáckého vojska u Tannenberka dne 15. července 1410, kde dle vypravovatele našeho velmistr Oldřich Jungingen se 40.000 bojovníků na poli zůstal a vítězům tolikéž zajatých se dostalo.

Polské vojsko v síle 50 praporů s králem Vladislavem v čele a litevské vojsko vedením velikého knížete Alexandra o 40 praporech překročilo dne 9. července 1410 hranice pruské. Dlugoš v obšírném svém vypravování popisuje některé vynikající prapory a vůdce jejich jmenuje. Tak měl prý čtvrtý prapor svatého Jiří bílý kříž v červeném poli na praporci, pod kterýmž všichni Čechové a Moravané za žold bojující stáli. Vůdcové jeho byli Čechové Jan Sokol z Lamberka a Zbislávek; prapor pak nesl Jan Sarnovský, také Čech, neboť prý král Vladislav českému jazyku této cti dopřál. Čtyřicátý devátý prapor náležel Janu Jenčíkovic, pánu moravskému, jenž na praporci svém nesl bílý šíp s ohnutými konci v červeném poli, u Poláků zvaný odřivous. Vůdcem byl Helm, Moravan, pod nímž jen Moravané bojovali. Prapor tento poslal Jenčíkovic králi na pomoc z vděčnosti za dobrodiní, která král druhdy otci jeho Jenčíkovi byl prokázal. V padesátém praporu bojovalo pouze najaté vojsko nejvíce z Poláků, ale i z Čechů, Moravanů a Slezáků se skládající.

Padesátý první prapor náležel Sigmundovi Korybutovi, knížeti litevskému, jenž měl na praporci oděného koně s jezdcem v červeném poli.

Tělesnou stráž krále Vladislava tvořilo šedesát kopí, a předními v této stráži byli Sigmund Korybut, kníže litevské, sedmý pak jmenuje se Jan Salava (Zolawa), pán český z rodu Tovačovského, a dvanáctý Jan Sokol z Lamberka nahoře již jmenovaný s mnohými jinými.

Byl tedy zajisté velký počet Čechů, Moravanů a Slezáků ve vojště polském před Tannenberkem; avšak i na straně německých křižovníků bojovala jich značná síla, nebo jak Dlugoš vypravuje, vojsko české a německé několikráte zachovalo pořádek kolísajícího již vojska jejich

[1]) Joannis Dlugossi historiae Polonicae libri XII. Francofurti, 1711.

a po konečné úplné porážce shledalo se, že ačkoliv bylo mnoho lidu ve vojskách jejich z rozličných národů, přece prý počet Čechů a Slezáků ostatní národy převyšoval. Mezi zajatými jmenuje se též Konrad Bílý, kníže Olešnické, kterýž zajat byl Čechem Joštem ze Zalcze (de Zalcz), a Vácslav z Donína, také Čech.

Neméně zajímavá jest zpráva téhož dějepisce, že Čechové ve vojště krále Vladislava, kteří prý za zvláště zkušené ve válečnictví považováni byli, odmítli vrchní řízení a velení obou vojsk jim nabízené, vymlouvajíce se, že prý žádný z Čechův a Moravanův v královských vojskách stojících s dostatek k tomu schopným se nepokládá. Ovšem učinili to z obavy velmi moudré, že by jim pro případ nezdaru všecka vina od Poláků dávána byla.

Po bitvě u Tannenberka přitrhl Vladislav s vojsky svými před hlavní sídlo rytířů pruských Marienburk, kterého po dva měsíce nadarmo dobýval. Při tom však prý odmítl nabídku Čechů a Moravanů z posádky hradu, kteří mu jej zradou vydati chtěli. Na zpáteční cestě od Marienburka směrem k Toruni, dobýval Vladislav rozličných hradů a pevných míst. Mezi jinými obdržel tu Čech Hynčík dobytý hrad Rogozno ve správu; dne 23. září dobyl Vladislav hradu Radzině a odevzdal jej podobně ve správu *Jaškovi* (Janovi) *Sokolovi* (z Lamberka), rytíři českému, nám již známému, jenž mu byl zvláště věrně oddán. S ním zanechán v hradě tom také větší počet Polákův a Čechů, „*mezi nimi také Žižka, Čech, později proslulý vůdce vojsk v Čechách, jenž častými vítězstvími se proslavil,*[1]) též *Angel* a jiní mnozí.“

Jašek neboli Jan Sokol z Lamberka nedlouho potom smutně zahynul, neboť byl, jsa v Toruni návštěvou u krále, od jistého měšťana Toruňského úkladně při hostině otráven. Těžce nemocen byl na rozkaz králův odvezen do Brešće, kdež zemřel a pohřben byl. Byl prý mezi všemi Čechy pro svoji věrnost i jiné vzácné vlastnosti králi Vladislavovi zvláště milý. Proto také král postaral se jako otec o pozůstalé syny jeho Mikuláše a Jaroslava, dal je oba pečlivě vychovati a na učení Krakovském vyučiti.[2])

Potom však dobýval Jindřich z Plavna, velmistr řádu německého, úsilovně po šest neděl hradu Radzině, nedobyv jeho však a byv nucen odtrhnouti, zanechal velký počet raněných s posádkou v městečku pod hradem. To nezůstalo tajno královského lidu na hradě, i dali hned následující noci rychlými posly věděti posádce do Brodnic, odkud k nim posila vypravena. Vyšedše v určenou hodinu z hradu spojili se s posilou a udeřili na bránu města proti hradu hledící, kterou také vyrazili. Město bylo hájeno posádkou vojenskou a sousedy.

---

[1]) Cum quo (Jaschkoni Sokol) in eodem castro frequens Polonorum et Bohemorum numerus remanserat et inter alios Zischka Bohemus processu temporis famosus exercituum in Bohemia ductor, crebris nobilitatus victoriis, item Angelus aliique quam plurimi. Dlugoš, l. c. str. 287.

[2]) Jest pozoruhodno, že všecky tři Čechy, kteréž Dlugoš v posádce v Radzini připomíná, nalézáme v Jihlavské městské knize ve zmíněných již seznamech loupežníků (predonum): *Sokola*, *Žižku* i *Angela*, ač jeli tento poslední totožný s Angelem ze *Sumerpurka*, které příjmení mu Jihlavská kniha přidává.

V bráně zmíněné stála veliká puška, kterou jistý kněz, jenž sousedům ku pomoci přispěti chtěl, před časem vypálil, tak že jedním udeřením dvacet čtyři ze sousedů, ale jen tři z lidu královského, zabiti byli. Potom bylo město dobyto, vypleněno a spáleno, mnoho lidu také zajato.

Když pak počátkem roku 1411 mír mezi Poláky a německými rytíři uzavřen byl, zněl jeden článek jeho, že všechny zámky v Prusích dobyté křižovníkům opět v jistých lhůtách postoupeny býti mají. Není tedy pochyby, že brzo potom i Radziň vydána byla německým rytířům a že posádka její vrátila se do Polsky.

Uvedl jsem dle Dlugoše osudy hradu i města Radzině až do konce války v Prusích, poněvadž se zdá, že Žižka zanechán byv v posádce hradu toho, osudy jeho až do konce války sdílel a teprve po vydání hradu křižovníkům do Polsky se vrátil.

Také v pozdějších válkách Poláků v Prusich, jako r. 1414, kdy král Vladislav opět veliké vojsko proti křižovníkům pruským vypravil, velká síla Čechů a Slezáků v žoldu jeho se nacházela.

Dlugoš ovšem o Žižkovi pouze podotýká, že v posádce hradu Radzině zanechán byl, což se událo více než dva měsíce po rozhodné bitvě u Tannenberka; nicméně však z celého postupu vypravování, jakož i z okolností soudím, že Žižka také již bitvy u Tannenberka se súčastnil. Nedalo by se totiž snadno vysvětliti, proč by Žižka teprv po rozhodné bitvě byl vstoupil do služeb králových a za ním do Prus se odebral. Zpráva o Žižkovi při dobytí hradu Radzině vysvětluje se tím, že Dlugoš asi v seznamu nějakém posádek rozličných hradů jmeno Žižkovo nalezl a tudy také jen při této příležitosti jej připomíná. Žižka zaujímal ve vojště polském zajisté postavení jen podřízené, jak ještě i v posádce hradu Radzině, neboť ani po smrti Ješka Sokola z Lamberka nestal se správcem hradu toho on, nýbrž dva Poláci, Vojtěch Malski a Dobeslav Puchala. [1]) Proto také Dlugoš v seznamech o vojskách Vladislavových před Tannenberkem Žižku tenkrát zvlášť uvedeného nenalezl.

Mám vůbec za to, že Žižka delší čas, snad více let v Polsku strávil; zde mu byla především dána příležitost, aby v rozličných válkách Poláků zkušeností vojenských nabyl. Jeho vojenské zaměstnání, ať si už v Polsku neb jinde muselo po delší dobu trvati, neb by jinak o něm Eneáš Sylvius nebyl mohl říci, že byl ve vojenství vyškolen (bellicis exercitatus), jak ovšem skutky jeho brzo potom dokázaly. Dlugoš, jenž patrně měl zprávu Sylviovu před očima, těmitéž slovy pronáší se o Žižkovi, [2]) přidávaje pouze, že byl „v době předcházející *u krále polského v dlouhotrvajících válkách* vyškolen." Že pak ještě dlouho po bitvě u Tannenberka Čechové v službách polských trvali, dosvědčuje list krále Sigmunda, dne 2. prosince 1411 daný, kterým doléhá na bratra svého Václava, aby povolal všechny Čechy, Moravany a Slezáky ze služeb krále polského a potrestal přísně, kdo neposlušným se ukáže. [3]) Jeli konečně pravda, že Žižka sobě polský

[1]) Dlugoš, l. c. str. 287.
[2]) Dlugoš, l. c. str. 408: Joannes Zischka, qui superiori tempore apud Poloniae regem in Prussia bellis assiduis exercitatus fuit.
[3]) Palacký dle Aschbacha, Geschichte Kaiser Sigismunds.

kroj oblíbil,[1]) ukazuje vše na dlouhý pobyt Žižkův v Polště. Z takového delšího pobytu Žižkova v Polsku a Prusku vysvětluje se jeho širší rozhled o Slovanstvu a některé politické cíle jeho. Není pochybnosti, že mu byly známy osudy Slovanů Polabských a že s plným vědomím, že brání sbratřený národ slovanský proti útiskům prováděným německými křižovníky, bojoval v řadách polských proti nim, jako zhoubcům Slovanstva. Tím nabývají zvláštní váhy slova jeho položená v zápisu bratrstva jeho (vůbec zřízení vojenské Žižkovo zvané, asi z počátku září r. 1423 pocházející), ve kterém vyzývá obcí ze všech krajin, lidí všech stavův „zvláště napřed všech věrných Čechův ku pomoci věrným církve svaté a zvláště jazyka českého *i slovenského* i všeho křesťanství."

Žižka znal tedy nejen osobně krále Vladislava Jagiela i knížete Vitolda litevského, ale i Sigmunda Korybuta, s nimiž Čechové v průběhu válek politického spojení vyhledávali.

Dobu, kdy se Žižka do Čech vrátil a do služeb krále Vácslava IV. vstoupil, nemůžeme nikterak přesněji určiti; stalo se to snad po uzavření míru mezi Polskem a křižovníky pruskými r. 1414, neb teprv někdy po smrti Husově v Konstancii.

Delším tímto pobytem Žižkovým v Polsku pošinuje se také trvání jeho při dvoře královském v Čechách poněkud do doby jiné, nebo spíše zdá se, že Žižka dlel na dvoře krále Vácslava alespoň ve dvou rozdílných dobách, to jest před rokem 1408 a po roce 1410. Sylvius dokonce o Žižkovi tvrdí, že byl při královském dvoře (českém) od chlapeckých let vychován.[2]) Nepochybuji, že svědectví toto dle povahy spisův Sylviových nějaký základ pravdy do sebe má. Kdy bychom je vzali doslovně, byl by musel Žižka již co mladík před rokem 1378 tráviti při dvoře královském. Možná však, že teprv po roce 1380 neb 1384 Trocnov opustil, ba velmi se to pravdě podobá,[3]) a v době asi do r. 1408 u dvora královského v Praze sloužil. Pak by také do této doby, to jest do prvních let 15. století slušelo položiti dosti pravděpodobný děj, kterého Tomek[4]) z pamětí bratrských o Žižkovi zpomíná, že prý jako komorník královny Žofie ji na kázání Husova do Betlema provázíval.[5]) Potvrdíli se toto domnění, byla by tím velká, dosud nevysvětlená mezera v životě našeho hrdiny od r. 1384—1408 alespoň z části vyplněna.

---

[1]) Theobald, Hussitenkrieg, v druhém vydání při popisu podobizny Žižkovy.
[2]) Sylvius, l. c. In curia regis a puero enutritus.
[3]) K tomu srovnej moje přednášky ve schůzích král. české společnosti nauk dne 10. března a 10. list. 1890, vytištěné ve Věstníku.
[4]) Žižka, str. 14. v pozn. 19.
[5]) Kdy by byl Žižka r. 1419 býval komorníkem královniným, sotva by jej Vavřinec z Březové po čtyřikráte výslovně familiarem *regis* Boemie jmenoval, aneb byl by alespoň poměru toho se dotkl.

Naše jubilejní výstava.

VI. Oddělení retrospektivní.

(Pokračování.)

Památné peníze vyskytují se u nás teprve počátkem 16. věku. První skupina obsahuje dobu Ferdinanda I. Pěkné a vzácné medaille vidíme tu provedeny Jáchymovskými mistry; některé předvádějí biblické děje, jiné přinášejí obrazy vysokých osob a jiné konečně jsou ku památce mistra Jana Husi. Z pamětních penízů rytce Ludvíka Neufarrera, mincmistra Pražského, má největší hodnotu uměleckou č. 949, na paměť nejvyššího polního hejtmana Colona z Velsu; z mincí součastníků Neufarrerových zaznamenáváme č. 955, na paměť Fl. Griespeka z Griespachu, č. 982 portrétní medaille Ferdinanda I. a královny Anny, a zvláště výtečně ciselované portréty Vavřince Šlika č. 986 a královny Marie č. 991. V čísle 994 máme znamenitou ukázku medaille vlaského rázu na paměť Jindřicha Šlika. Ve skupině 24. vidíme vzácné medaille z doby výkvětu Jáchymovských mistrů, které sice vynikají bohatstvím detailů a složitostí předmětů, ale umělecké jich provedení neuchvacuje. Většina z nich je biblického obsahu; nejlépe se nám ještě líbí č. 1024 a č. 1025, obě provedená rytcem Mik. Miličem, řezáčem želez v Jáchymově, zobrazující Vykupitele světa. Dokonalým umělcem byl též Jiřík starší ze Řásné, zlatník Kutnohorský, jeho portrétní medaille jsou naskrze výborny, zvláště sluší tu jmenovati číslo 1036 a 1037; krásná je dále též medaille na paměť Vácslava Eckhera (č. 1569), pracovaná rytcem nezjištěného jmena. Vrchol dokonalosti dosahují medaille Antonia Abondia, Florenťana, dvorního umělce císařů Maxmiliána a Rudolfa II. Nejlepší z nich budou asi čísla 1047, 1048, 1050, 1051, jež byla ražena za příčinou úmrtí v císařském domě Habsburském, dále č. 1055 na paměť Barbory Harrachové a 1057 na paměť Jana Calephusa, předního staršího obce bratrské. Všechny tyto medaille jsou výtečně modelovány a z části přeciselovány. Také mezi medaillemi rytců nezjištěných je mnohá perla, ku př. č. 1071 na památku smrti krále Rudolfa II.

Další pamětní peníze nejsou více té umělecké hodnoty, avšak vábí jako již mnohé z dřívějších, předmětem, jejž znázorňují. Uvedeme z nich č. 1073, medailli na památku smrti Viléma z Rožemberka od Samuela, zlatníka v Budějovicích, a č. 1086, plaquet na památku Alžběty Šlikovny od rytce nezjištěného jmena. Medaille 17. století stojí již na mnohem nižším stupni umělecké hodnoty, nejméně pěkné spadají do let 1650—1700. Ve vitrině zajímá nás celá řada korunovačních medaillí zimního krále Bedřicha, Ferdinanda II. a III., z nichž první ještě svou dokonalostí Rudolfinské době se blíží. Pak následuje množství mincí k rozmanitým slavnostem za panování Leopolda I., Josefa I. a Karla VI. Krásné medaille vidíme opět z časů panování Marie Teresie, vynikají tu zvláště pamětní peníze Antonína Widemanna, narozeného v Duchcově. Jeho reliefy (čísla 1197—1219) provedeny jsou s takovou

uhlazeností a s takovým jemnocitem, že pochopujeme, proč Widemanna zovou representantem své doby v rakouském mocnářství. Řadu medaillí končí sbírka prací cizích mistrů, na paměť rozličných událostí českých. —

Nevíme, jaký výbor děl vynikajících pojat byl do připravovaného obrazového atlasu retrospektivní výstavy, jejž výbor umělecko-průmyslového musea uspořádati míní, avšak litovali bychom, kdy by se sbírka *pečetí* a zvláště *pečetidel* rozešla, aniž by prve byla náležitě zobrazena. Zde naskýtá se tolik vzácností, že opravdu jsme překvapeni. Pečeti 13. věku a pečetidla jen něco málo mladší pokrývají plochu celého oddělení, nejvzácnější vystavil klášter Břevnovský (listinu kláštera se zlatou bullou krále Přemysla Otakara I.) a archiv kapitoly Vyšehradské (nejstarší pečetidlo kapitoly a pečeti krále Přemysla Otakara II.). Také Archiv města Prahy vystavil převzácné věci; vidčti tu pečetidlo nejvyššího zemského soudu a 3 pečetidla bronzová měst Pražských, z nichž nejkrásnější je pečeť Starého Města Prahy se sv. Václslavem. Ale řekli bychom: viděti tu samé skvosty, jež by bylo nutno do posledního vyjmenovati. Ze 14. století jsou překrásné velké pečeti Karla IV. a Václava IV., jakož i velevzácná zlatá bula císaře Sigmunda, patřící museu města Plzně.

Z doby uvedené, jakož i z 15. století máme založenu velikou řadu privátních pečetidel a mandorlí klášterů českých. Uvádíme z nich č. 1382, pečetidlo Arnošta z Talmberka, a z mandorlí č. 1393, jakož i celou rázovitostí gotiky působící č. 1394 konventu kláštera premonstrátského v Budějovicích. Výborná jest vedle mnohých též mandorla (č. 1414) probošta Chotěšovského, patřící panu Helichovi z Poděbrad. Přebohaté pečeti královské jsou z doby Jiříka Poděbradského a Vladislava II. (č. 1435) z archivu zemského. Z poslední doby gotiky uloženo ve vitrině celé množství stříbrných pečetidel českých měst, jedno krásnější než druhé (ku př. č. 1448 města Jindřichova Hradce, č. 1445 města Mladé Boleslavě, č. 1440 města Tábora a j.). Také v 16. věku povstalo množství překrásných renaissančních prací. Dokonalé jsou v každém směru zlaté bully; tak bully císaře Ferdinanda a Maxmiliána II. zapůjčené z musea Plzeňského. Uloženy jsou tu dále celé řady bronzových a stříbrných pečetidel měst, privátních osob a cechů řemeslnických. Nelze krátce ani všech dobrých věcí vyjmenovati, neboť v době do let asi 1650 naskýtají se téměř jen práce pěkné. Mnohá města chovají z doby té ve stříbře provedená velká pečetidla na řetězích zavěšená, která starostové měst při slavnostních příležitostech nosívali; ve vitrině zavěšeno effektní takové pečetidlo z Kutné Hory. Málo kdo pomine číslo 1524, kde leží listina s 28 pečetmi stavovského direktoria z let 1618—19, jakož i č. 1525, kde zříti pečeť pověstného místodržícího Karla z Lichtenštejna. Každý, kdo sledoval velké pečeti českých králů, jež téměř všechny jsou tu vystaveny, povšimne si i velké pečeti císařovny Marie Teresie, císaře Josefa II. a Leopolda II., jehož dobou vystavené předměty končí.

Řezané kameny a pečetítka hodinková a závěsná (breloque) jsou vystaveny jen jako ukázky. Zajímavější jsou součásti přístrojů ražení a válení mincí, zvláště úplné téměř zařízení knížat z Eggenberka z Krum-

lova. Pro odborníky vyloženy jsou v postranních skříních různé listiny mincovní a listiny s pečetmi, jež leží tu co ukázky, jak byly upravovány. Jedna z nejkrásnějších z počátku 17. věku, č. 1864, patří museu Jindřichohradeckému.

Výstava *zbraně a zbroje*, jak již dříve podotknuto, neposkytuje obrazu, který jediné divokému řemeslu válečnému přísluší; avšak jest to jen následek přijaté zásady, bráti ohled jen na předměty uměleckoprůmyslové. Tím vytisknuta byla pravá zbraň ze svého místa, které zaujala zbroj honosná. Těch několik předmětů vážných dob se mezi vší tou parádou tratí; a že sem přišly, jest jen zásluhou pana Břetislava Jelínka, pořadatele tohoto oddělení a předního znalce české zbroje, který vždy hájí důležitost těchto pravých účastníků krutých dob válečných. Nejlépe lze tu seznati bohaté a skvělé úpravy z druhé polovice 16. století, z doby Rudolfinské, a střelnou zbraň honební bohaté šlechty české 18. století.

Prohlídku počneme nejlépe dvěma velevzácnými relikviemi, jimž by starožitná vzácnost jejich sama o sobě jistila přední místo v celé sbírce, i kdy by se k nim nepoutaly ty nejsvětější pocity. Míníme meče sv. Vácslava a sv. Štěpána; oba leží — oddělené od ostatní zbraně — ve skříni starožitností církevních. Meč Svatovácslavský uschován v červené sametové, stříbrem kované pochvě, pocházející z doby Karla IV., hruška jílce jeho je křišťálová a možná, že též ona zdělána byla v době tohoto císaře, ačkoli má podobu starožitnější, asi z konce 13. století. Meč sv. Štěpána jest celkem starožitnějšího tvaru, jejž mu dává původní zachovaný jílec čili rukojeť; na ní spatřujeme hrušku a chránidlo ze slonové kosti s dobře znatelnými stopami bohatého, proplétaného ornamentu, irského rázu. Oba meče zapůjčeny jsou na výstavu z pokladu Svatovítského.

Starší středověk zastoupen málo a jen jednoduchými věcmi; snad nikdy nebylo nám tak jasno, jako zde na výstavě, kterak vzácny jsou pravé zbraně starších časů. Veškery ty bohaté a vzácné sbírky šlechty naší neobsahují ani 20 předmětů ze starší doby než 15. století. Všechen zřetel její při sbírání a ochránění nesl se ke zbroji honosné z konce 15. a zvláště z konce 16. století; a i tu kupovány často věci, ať byly pravé či nikoli, jen když skýtaly bohatý effektní celek. Proto máme i zde na výstavě několik podezřelých kusů. Jsou většinou původní, avšak hladký jednoduchý jich povrch ozdoben bohatým, leptaným neb i rytým a rozličně zakládaným ornamentem, provedeným nejvíce v první polovici našeho století, kdy byla poznovu zřizována a bohatě upravována sídla šlechty po vzoru anglickém a francouzském. Kdo chce studovati, jak se měnil tvar meče v dobách nejstaršího středověku, nechť prohledne si uvedené již bronzové meče praehistorické, uložené ve skříni 11., znázorňující jeho tvary v době 2.—6. neb 8. věku, dále meč sv. Štěpána, pocházející z 10. neb 11. století, jakož i meče některé tohoto oddělení, zejmena číslo 167, ukazující tvar z 12. století, číslo 170 s čočkovitě vytvořenou hruškou z věku 13. nebo 14. Dále lze sem zařaditi meč Svatovácslavský, který nyní má tvar z věku Karlova, a meč č. 169, pochodící ze století 15. Pádnou zbraní byl taktéž meč

Šmila Janovského z Janovic (č. 1) zapůjčený z musea Klatovského; má český nápis a letopočet 1609.

Z honosných mečů 16. století, jichž tu celá řada rozličné vzácné úpravy, vyniká meč s pochvou jednoty Šmalkaldské z roku 1533 (č. 72). Jílec, jakož i celou pochvu jeho pokrývá tu tepaný, tu ciselovaný ornament renaissanční největší dokonalosti rázu mistra Aldegrewra. Z druhých zaznamenáváme ještě čísla 18 a 19, meče to zlatem a stříbrem vybíjené, jež náležejí knížatům Fr. Auerspergovi a Ad. Schwarzenbergovi.

Pádné meče změnily se již koncem 16. věku v jemné tenké končíře a kordy, které se vyznamenávají bohatým vyvedením ochranného koše; pěknými ukázkami práce bohatě stříbrem vybíjené, aneb i zlacené a řezané, jsou kord Toledský č. 7 a kord honosný č. 8, jehož hruška má znak Kolovratský. Tesáky honební a plece myslivecké patří též do této skupiny; překrásný, ozdobný tesák poznáme v čísle 21. Jest sice z pozdní doby barokové, avšak dokonalost provedení a nevšední sladění materiálů zde použitých jsou rozkošny. Rukojeť řezaná v podobě psí jest ze zeleného jaspisu s obojkem diamanty posetým, v pozlaceném bronze provedeným. Zbraně sečné a bodné doplňuje značná řada kopí, kostnů, halapart, partisan a spont: většina zbraní těchto je bohatě vyzdobena, tu pokryta složitým leptaným ornamentem, tam i zlatem a stříbrem zakládaná, uměle a rozličně prolomených celkových tvarů. Nejzajímavější kusy poslal kníže Fr. Auersperg ze Žleb, tak č. 201 a č. 202.

Selské zbraně válečné jsou na výstavě též několika zajímavými kusy zastoupeny; stojí tu několik výborných husitských cepů (čísla 148, 149, 151 a zejmena číslo 147), visí tu i železný palcát (č. 152), který svými vylámanými zuby připomíná starého statečného bojovníka, jenž budil postrach v šiku nepřátelském.

Obraťme se ke zbrani střelné, a tu nejdříve k té, jíž se užívalo před vynalezením prachu, k lukům a samostřílům. Jest jich tu na výstavě pěkná řada, ale těch neužívalo se v středověkém válečnictví, nýbrž namnoze jen k střelbě do terče a k ptákům ve století 16. a 17. Jsou většinou buď docela slonovinou obložené čili deštěné anebo perletí a slonovinou v pěkných ornamentech zakládané. Přední kusy zříme uložené ve skříni 28. Tu zavěšen jest i znamenitý výbor hrotů, šípů a šipek většinou ze staršího středověku, některé jsou podivně křídlatého tvaru, jiné mají dvojdílný tvar rohatkový; nejvíce jich zaslal kníže Fürstenberg z musea Nižburského.

Zavedením prachu změnila se ponenáhlu povaha celého válečnictví; všimněme si především střelných zbraní, jež byly v prvních dobách velmi primitivní. Nejstarší kus máme tu z musea Plzeňského (č. 410), jest to tak zvaná píšťala na dlouhé pažbě; takových užívalo se dojista již v době husitské nejen na hradbách, ale i na válečných vozích. Něco pozdější jsou píšťaly č. 389 a 390, však největší je z nich srubnička z Křivoklátu č. 388. Zdá se, že takovéto kusy byly více nepříteli na postrach než na škodu, možno však, že naši předkové dovedli jimi právě tak dobře zacházeti jako nynější pytláci, kteří svou na první pohled nepotřebnou zbraní činí myslivcům značné škody. Jinak

vypadají již děla ve století 16., tvar jich jest venkoncem vkusný, ozdobný a celé vyvedení bezvadné; lití jich svěřováno tehdy i předním umělcům. Mají již bronzové hlavně, kdežto píšťaly byly ze železa vykovány.

Jak bývalo takové dělo uloženo, nejlépe ukazuje drobný zlacený model (č. 162), který pro svou jemnost a ozdobnost stojí mezi vzácným zlatým nádobím. Domácí prací bude asi dělo Rožmberské, na jehož hlavni nachází se znak rodu a opis P. W. V. D. R. (Petr Vok, vladař domu Rožmberského). Nejvíce děl doby té lila pro naši šlechtu některá jihoněmecká města, zejmena Norimberk; uvádíme z nich hlaveň č. 398, která dle nápisu vyvedena byla r. 1612 pro Vácslava Kinského.

Drobná střelná zbraň, pušky, pistole a p., zaujímá ve 4. oddílu nejvíce místa, ale soustředí v sobě také největší zájem. Jak často vídali jsme tu odborníky i střelce státi v úžasu a v němém obdivu. Zde bylo bylo by těžko voliti a vybrati si jen jedno číslo. Máme tu ručnice na doutnák, ručnice křesivky i ručnice na zámek a klíč. Zde visí i vzácné kusy s rozličnými technickými odchylkami (ku př. čtyřhlavňová ručnice č. 241 a dvojka č. 242, jichž hlavně se na obratli otáčejí). Zde zříme dále veleskvostné pušky z doby Rudolfinské, vykládané perletí a slonovou kostí, nebo i zakládané stříbrem a zlatem a kované ciselovanými částmi; jakož i vzorné a dokonalé ručnice doby barokní; nad to pak vystavena tu řada prací provedených v Praze, nebo jinde v Čechách — tvoří velezajímavý příspěvek k dějinám domácí historie tohoto předmětu, který by se neměl neprostudován rozptýliti.

Ve skříni 33. máme uloženy ručnice starší, tedy z 16. a 17. století, v nejlepším výboru; zaznamenáváme z nich č. 251, 255 a 257: první pro krásně řezaný zámek, druhou pro znamenitě stříbrem kovanou pažbu a třetí pro skvostnou práci zakládanou, vyvedenou v perleti a slonovině. Snad ještě effektnější věci leží ve stole této skříně; z vykládaných přebohatých prací tu zaznamenáváme č. 273 a zvláště č. 277 a 278, dvě krátké ručnice slonovinou zakládané a v ciselované úpravě z r. 1619.

O sbírku českých ručnic nejvíce mají zásluhy Adolf a Karel knížata Schwarzenbergové, kníže Moric Lobkovic, Fr. hr. Thun-Hohenstein a hr. Nostitz-Rhienek; ručnice nacházely se z části ve skříni 34., dílem i 36. Zaznamenáváme hlavně čísla 283, s nápisem Joh. Lackner in Raudnitz; č. 287, s nápisem: Heinrich Eckhart a Prag; 289, s nápisem: M. Kubik in Prag, a 291, s podpisem Neireiter a Prag 1727. Na jiných ručnicích vyskytují se pak i jmena Paul Poser Prag, Martin Marek, De Blann in Prag, Hans a Cristof Stifter in Prag, Frantz Eichlar, Frantz Mazenkopf, Jo. Seka, Jakob Benda Frauenberg atd. Dle všeho byli hlavně první čtyři v čele tehdejších mistrů; Neireiter měl ku př. v č. 360 jednu z nejlepších pušek, jež byly na výstavě. Ale neskončili bychom hned tak, kdy bychom měli vypisovati blíže vzácné práce na těchto puškách, jež přebohatá šlechta 18. věku v rámcích svých kupila; prohledněme si raději ještě brnění a některé části ústrojů koňských.

Všechna brnění, jež tu vidíme, jsou poměrně mladého data, žádné není starší než ze 16. století; ano tu a tam viděti i podezřelé gra-

vůry a leptané ornamenty. Krásný a v práci dokonalý jest obrněnec s ořem ze 16. stol. (č. 378), který korunuje celou střední skupinu výstavní — byl s nemalým namáháním sem dovezen ze zámku Petršburského — dále ciselované brnění ze Žleb č. 380. Z částek brnění všelikde pověšených a postavených svou starožitností zajímá kapalín s hledím z patnáctého století, vykopaný v Slaném (č. 154), a lebka ze sklonku téhož věku (č. 155), náležející společenstvu Novoměstských řezníků Pražských. Studijními kusy jsou tu dále č. 156, č. 158, č. 159 a 160, rozmanité to lebky a helmice 16. století. V řadě podobných helmic na druhé stěně vyniká znamenitý kapalín, zlatem bohatě taušírovaný ze zámku Orlického (č. 194).

Kdo poznati chtěl nad jiné výtečnou práci, mohl si prohlednouti sedlo (č. 397) ve volné skupině postavené, zlatem a stříbrem vybíjené, jeho luky neboli křídla nemají hned tak sobě rovných z doby 16. století; patří knížeti Ad. Schwarzenbergovi. K takovému sedlu hodily by se překrásné ty střemeny (č. 114, 115, 116), které patří mezi největší skvosty zámku Roudnického. Jsou v oceli přepěkně řezány a jako síť prolomeny. Konečně ještě jedno znamenité číslo, jež by nejvzácnější přístroj koně z věku 16. ukončilo: míníme pochvy koňské s koně císaře Matiáše z počátku 17. století; rozloženy byly ve stole č. 28; patří k největším vzácnostem, jež chová museum Budějovické.

Končíme tuto kapitolu upozorněním na dvě maršálské hole, jež se zbraněmi jsou v jisté souvislosti: jedna (č. 74) patří hraběti Colloredovi a ležela mezi obřadnými meči, druhá bohatě ze slonové kosti řezaná, dostala se až mezi vějíře (snad to není prosto jisté souvislosti?) i nese nápis Augustus rex Poloniae a letopočet 1697; na vrchole sedí podoba dvojocasého lva.

Úchvatný obraz podávala nám skupina čtvrtá, obsahující *rukopisy s miniaturami*, *vazby* jakož i deskové *malby* středověké. Převaha skupiny této lépe než veškero dovozování slovem i písmem vyjádřila láskou ke knihám a duševní potravě, která národ náš nejlépe charakterisuje. Knihy vždy u nás platily za nejvzácnější majetek rodinný. Mohlo by se ovšem říci, že věc ukázala se jen z jedné stránky, neboť řaděny zde byly knihy jen s ohledem na jich vnitřní a zevnější výzdobu; ale známo jest také pravidlo, že jen ten, kdo knihu miluje, ji opatřuje ušlechtilým obalem a cennou úpravou. V žádné jiné skupině retrospektivní výstavy nebylo tolik a tak dokonalých jakož i téměř výlučně českých prací jako zde; v žádném jiném odboru se stopy vlivu národního charakteru neukazovaly tak brzo jako tuto, a pak mohutněly i rostly každým stoletím. Právem můžeme říci, že oddíl miniatur, vazeb a maleb na deskách byl největší naší pýchou na výstavě.

Veškery miniatury české lze dobře roztříditi na čtyři skupiny, jakož se i na výstavě stalo výborným odborníkem dr. Chytilem. Doba nejstarší obsahuje knihy 11. až 13. století, kdy panoval sloh románský; do druhé doby, souhlasící s vývojem ranné gotiky, řadí se rukopisy 13. a první poloviny čtrnáctého věku. Do třetí skupiny patří miniatury doby Karla IV. a Václava IV., a do čtvrté konečně sneseny jsou drobnomalby 15. a 16. století. Každá tato skupina byla tu zastoupena znamenitými ukázkami.

Z nejstarší doby rozevřen tu ležel vzácný a pověstný kodex Vyšehradský a po jeho boku šest dalších rukopisů tohoto oddílu. Miniatury jejich, těžce neprůhlednými barvami a zlatem naneseny, mají ráz románsko-byzantinský, tvoří skupinu, která sice v ornamentech románským se zcela blíží, avšak v podání figurálním leckde podstatně se od nich liší, tak že mimo země české málo co podobného máme. Velká iniciála z Vyšehradského kodexu s obrazem svatého Vácslava známa je celému světu, podobně též i Gumpoldova legenda o sv. Vácslavu, jak pro rázovité podání postav historie Svatovácslavské, tak i svým osudem, neboť prodána byla do Němec za 10.000 zl. Ve vitrině ležela jen dobrá její kopie z majetku kapitoly Svatovítské. Řada románských těch prací ukončena jest antifonářem Sedleckým, imposantní to knihou, jejíž miniatury vzácné krásy jsou malovány technikou značně pokročilejší nade vše, co dříve uvedeno.

Druhé období miniatur (13. a první polovice 14. století) zastoupeno bylo jen čtyřmi knihami, ale vesměs věcmi první třídy. Spatřili jsme tu pověstnou Velislavovu bibli, obrázkovou to knihu znamenité zajímavosti, která jest nejen stálým zdrojem krojového studia, nýbrž také znamenitou ukázkou ducha této doby. Passionál Kunhutin, dcery Otakara II., jenž vedle byl uložen, vábil dokonalostí jak figurální komposice tak architektonického rámování. Obě knihy jsou jen kolorovány, kdežto vše předcházející a téměř vše následující nalezneme guašem provedeno. Z kláštera Rajhradského na Moravě přišly dvě knihy: Antifonář a breviář královny Alžběty Rejčky. Znamenité ty knihy jsou výborným dokladem francouzského vlivu na naše drobnomalby. Porovnání prací těchto s francouzskými originály bylo na výstavě velmi usnadněno, ležeľať na druhé straně vitriny vzácná francouzská díla, pontifikální kniha biskupa Metského a liber precatorius, jimž se i ve Francii málo co vyrovná.

Uvedené knihy pocházejí nejvýše z druhého desítiletí 14. století, ale miniatury nejblíže následující byly provedeny již v druhé polovici téhož věku, proto naskýtá se tu malá avšak citelná mezera pro studium našich drobnomaleb. Ze skupiny třetí, doby Karla IV. a Vácslava IV. nelze nám pro bohatost ani po řadě vše uvesti. Nejblíže ku předcházejícímu řadí se breviář křižovnický, na jehož první straně namalován obraz hlavy Kristovy, na obrubě jeho nacházejí se světci a světice zcela již v té úpravě, jež charakterisuje české deskové obrazy z konce 14. a 15. století. Ornamentálně se jmenovaný breviář ještě připojuje ke skupině předchozí.

Drobnomalby doby Karolinské, jak lze se snadno studiem přesvědčiti, hledí se co nejvíce přiblížiti jemným a přesným miniaturám francouzským. Figurální tvary jsou menších rozměrů než kdy před tím a též potom, ornament se mění a nabývá tvarů pro české drobnomalby 15. století velice rázovitých. Z doby Karolinské starší a přechodní jmenujeme tu missál biskupa Olomouckého, Orationale Lobkovické, bibli Kunše oltářníka a poněkud i missál Slověnický.

V rázu ustáleném, českém provedeny tu byly některé nejvzácnější knihy české, tak Tomáše ze Štítného naučení křesťanské pravdy, jehož miniatury, illustrujíce výjevy ze všedního života, byly illustrátorem

zcela samostatně vykomponovány, a bible Litoměřická, z kteréhož třídílného díla ležely tu dva svazky, jeden z biskupské knihovny Litoměřické, druhý z archivu Třeboňského. Také bible česká z universitní knihovny a bible Kladrubská patřily do tohoto oddělení.

Husitské nepokoje přerušily sice rozvoj výzdoby knihové, ale nezničily jí, a když po některých desetiletích nově se kniby všelikého druhu s velikým nákladem pořizovati začaly, stalo se to zcela tímže rázem a slohem, jaký byl v užívání na počátku toho věku. Avšak celá již tato doba pozdní gotiky měnila valně ráz všeho umění; země české těšily se v tu dobu delšímu míru a zbohatly, i vidíme, kterak u nás povstávají nákladné stavby s přesložitými síťovými klenbami a s bujnou ornamentální výzdobou, jak se obyčejně praví: Vladislavskou gotikou. V chrámích pěstuje se v té době sborový zpěv, jehož se s pýchou účastní měšťanstvo; zařizují se k tomu účelu spolky a pořizují převeliké a neobyčejně nákladné zpěvníky, *kancionály*. Na ně skládá se celé město třeba po mnohá léta, aby výzdoba jich byla královská. Celé strany okrašlují se figurální i ornamentální malbou a na mnohých stranách noty i text jen těžkým zlatem jsou napsány. Ornamenty bují v nejmistrnějších úponcích tu goticky stylisovaných, ale také i naturalisticky vyvinutých, a mezi ně pak vloženo množství figurálních komposicí tu náboženského, tu světského obsahu. Avšak největší dokonalost jeví se ve zbarvení těchto složitých ozdob, i cizí badatelé uznali, že by ani moderní doba s větší finessou pracovati nedovedla.

Na výstavě scházely nejmistrnější příklady této doby, některé jsou ve Vídni, kde jsou čítány mezi největší vzácnosti, jiných nechtěla vystaviti města česká z různých příčin; tak Žlutice, Litoměřice a Králové Hradec. Někteří majitelé zaslali však přece tyto skvosty, a tak obdivovali jsme se tu zejmena kancionálu Mladoboleslavskému a Chrudimskému. Jsou latinské a provedeny byly na sklonku 15. století; z téže řady a doby viděli jsme tu dále kancionál Kutnohorský z majetku knížete Jiřího z Lobkovic; na jeho čelné straně nalézá se veliké vyobrazení Hor a nad tím skupiny předních horníků jakož i příslušný český nápis; ležel tu dále ještě druhý krásný kancionál Kutnohorský z Musea království českého, jakož i pěkné graduály Turnovský, Německobrodský a Lounský. Počátkem 16. století, asi ve druhém a třetím desetiletí počíná silný vliv renaissance na veškery památky naše; mistři brání se více či méně novým formám, leč formy gotické již živoří; bývají ponenáhlu renaissančně pochopovány a zanikají pak v renaissančních ozdobách. Technická stránka drobnomaleb zůstává však do osmdesátých let toho století na stejné výši. V této době nejen na památkách illuminovaných nýbrž i na deskových obrazích a jiném uměleckém průmyslu pozorovati dosti samostatnou a vyvinutou školu měst východočeských, Kutné Hory, Chrudimě, Králové Hradce a j.

Z kancionálů této doby, které na výstavě byly otevřeny, uvádíme: český Chrudimský, český Mladoboleslavský, český Lounský, jejž město s chvalitebnou obětavostí z rukou obchodnických vykoupilo, Život sv. Otců z universitní knihovny, nevšedně zajímavé knihy viničné města Třebonic, jakož i přebohatý kancionál téhož města, kancionál Klatovský, Táborský, graduál Litomyšlský vzácně vázaný, kancionál Česko-

brodský, důležitý pro vyobrazení řemesel všeho druhu a j. v. V knížce Vypsání orloje Pražského viděli jsme pěknou podobiznu předního písaře a illuminátora českého, Jana Táborského.

V poslední vitrině střední vyloženy byly konečně rozličné knihy menšího významu, vždy ale ještě znamenitě zajímavé a dobu svou charakterisující; tak rozličné památníky, erbovní knihy, diplomy a jiné. Jedna kniha, jež zde byla položena, neměla ozdobných illustrací, nás nevšedně zajímala. Byl to původní opis hlavního díla slavného Mikuláše Koperníka: Opus de revolutionibus coelestibus s vlastnoručními jeho opravami. V předu na desce stála poznámka: Hunc librum à vidua piè defuncti M. Jac. Christmanni digno redemptum pretio. in suam transtulit Bibliothecam Johannes Amos Nivanus: Anno 1614. 17. Januarii. Heidelbergae. Byla tedy kniha ta také vlastnictvím našeho velikého Amosa Komenského.

Počátkem 17. století zaniká záliba ve psaných knihách ozdobených miniaturami docela a na jich místo nastupují knihy a zpěvníky illustrované dřevo- a mědirytinami, které ovšem již průběhem 16. věku všady zdomácněly. Také těchto prvotisků byl na výstavě znamenitý a vzácný výbor. Ležela tu nejstarší kniha, Letopisové Trojánští, tištěná v Plzni r. 1468, Nový zákon z r. 1478, pěkní Letopisové Trojánští z r. 1488, biblí česká z r. 1488, Kutnohorská a Benátská, poslední dvě již s pěknými dřevořezbami. Čím dále tím častěji vycházejí knihy nejrozmanitějšího obsahu, tu s dřevořezbami domácími, tu s italskými neb německými, jež mají převahu; za doby Rudolfovy dospívají k největší dokonalosti v celé úpravě. Vizme tu jen Králickou bibli z r. 1579 a kancionál bratrský z r. 1564, v Ivančicích tištěný, písně duchovní evangelické z r. 1576 a písně nové z r. 1580 u J. Melantricha tištěné. Jaký to vkusný umělecký celek! Zda neměli bychom si je bráti za vzor při svým moderních pracích anebo někdy s mírou v kopii ozdob jejich tu a tam užívati?

Všimnemeli si konečně ještě zevnějšku knih, můžeme tvrditi, že práce české rovnají se cizím, což zejmena platí o vazbách století 15. a 16. Ve vitrinách byly ovšem také starší vazby, leč většinou práce, kterých mezi kněhvazačské nečítáme. Tak hned drahocenný kodex Vyšehradský opatřen jest vazbou vyšívanou, na jedné desce zachovanou. Dokonalým spůsobem provedena tu ruční prací podoba Krista sedícího na trůně v mandorlovém poli, kolem něhož vyšit listový ornament románský. Vazba evangeliáru z kapitolní knihovny z devátého a jiná z jedenáctého století ukázaly, jakým spůsobem dal asi Karel IV. svázati vzácné knihy této kapitoly. První, kovová, má ve středu antický relief sv. Petra ze slonové kosti, na měděné desce připevněný, kolem sázeny jsou drahokameny, mezi nimiž viděti rytá poprsí českých světců. Druhá vazba náleží také více zlatnictví, je měděná zlacená, má rytou figurální ozdobu a jest tolikéž posázena vzácnými kameny. V nejstarší vazbě kožené asi z r. 1400 je Liber contractuum z městského archivu Pražského; vazba zdobena je ruční prací krájenou na ražené půdě. Další vazby celé řady knih jsou již ze sklonku 15. století; jsou raženy, razítka zde přicházející jsou nejvíce heraldická a znamenitě technicky provedena.

Rohy, střed a spony bývají na vazbách bronzové, nejvzácnější příklad toho podán na kancionálu Lobkovickém; nárožní kování byla v krásně gotických kružbách prolomena a ve středním terči nalézal se Beránek boží, kol něhož vinul se listový ornament. Analogická vazba renaissančních forem, stejně však pěkná a vábná, byla tu na kancionále Litomyšlském (z druhé polovice 16. věku), a jiná podobná na kancionále od sv. Mikuláše z Pražského archivu. Mezi vazby zařáděno bylo i pouzdro na monstranci z kostela Malesického, bylo kožené a vynikalo výbornou řezanou a tepanou prací, v kůži provedenou někdy na sklonku 15. století.

Vazby české století šestnáctého jsou z největšího dílu vyzdobeny zlacenou ornamentikou, provedenou razítky. Ve středu desk nalézá se buď bohatě vyvedený znak nebo nápis ve složité, krásně komponované renaissanční kartuši; kde byly dány bohaté desky, provedena i ciselovaná ořízka buď jen ve zlatě nebo i v barvách, a ta dodává celku nevšední noblessy, tak že mohou vazby ty i nejmodernějším sloužiti za vzor. Na prvním místě sluší tu uvesti vazbu kancionálu bratrského z universitní knihovny; byla pergamenová se zlatými ornamenty velmi vkusných tvarů, ořízka co nejskvostnější nesla ve středu znak pánů z Kounic a písmena WZK.

Krásná řada vzácných vazeb přišla z knížecí bibliothéky Roudnické, většina se znaky rodu Lobkovického. Stejnými razítky z nich jsou pracovány dvě skvostné vazby: missál z r. 1583 a Aristoteles z r. 1605, obě z počátku 17. století; z téže doby jsou i jiné dvě sobě příbuzné vazby Lobkovické, Plutarch z r. 1605 a Testamentum novum z r. 1583. Veškery tyto vazby opatřeny jsou překrásnými ořízkami.

Vazeb pozdějších nebylo na výstavě, a to snad z té příčiny, že již postrádají téměř veškerého zvláštního rázu, pohybujíce se celkem ve tvarech všeobecně obvyklých.

Na stěnách oddělení popisovaného zavěšeny byly na různých místech *malby tabulové* 14., 15. a 16. století v souladu, v jakém to bylo vůbec možno v místnosti, v níž na podobnou exposici myšleno nebylo. Původně měly se vzácné tyto památky umístiti v některé dvoraně umělecké výstavy; ale na konec nebylo tam ani dosti místa ani dostatečně sucho; ostatně soudíme, že celkem lépe malbám těm svědčilo sousedství drobnomaleb a uměleckého průmyslu než moderních obrazů.

Známo všeobecně, že za Karla IV. povstala u nás první středoevropská škola malířská povoláním výborných mistrů vlaských, jakož každému i povědomé divoké namáhání německé vědy přivlastniti si věc a nazvati ji první německou školou malířskou. Škola ta omezujíc se jen na země české, zapustila hluboké kořeny v těchto krajích a vyvíjela se k potěšení národa během dvou století, jsouc v úzkém spojení s malbou miniaturní. Na výstavě neměli jsme ovšem hlavních representantů té naší školy; jsou v kapli Svatovácslavské, na Karlštýně, ve Vídeňském museu a jinde, ale byla i zde hojnost dobrých věcí, které celý průběh vývoje malby té dobře illustrovaly.

Z doby Karlovy měli jsme tu Krista na kříži s P. Marií a sv. Janem po stranách, provedeného docela v rázu maleb v kapli Svato-

vácslavské; zapůjčen byl z kláštera Emauzského. Z kostela v Dubečku přišla deska, na níž namalováno bylo 8 svatých ve dvou řadách nad sebou, a to velmi dokonale. Nahoře byl tu obraz sv. Ondřeje, u jehož nohou klečela postava donátora, vedle něho byl namalován svatý biskup, jehož nebylo lze určiti, a dále šest českých patronů: sv. Vácslav, Vít, Vojtěch, Sigmund, Prokop a sv. Lidmila. Viděli jsme tu dále známý obrázek sv. Vácslava z kostela Svatomikulášského na Malé Straně, přenesený tam z kostela Svatovácslavského, jenž na těch místech stával. Též obě tyto desky jsou z doby Karolinské. Vedle toho zajímaly nás i některé Madonny z této nejstarší doby naší tabulové malby, tak Madonna ze Zlaté Koruny s obličejem plným dobroty, s krásně malovaným pláštěm a s Ježíškem jako k adoraci pozdviženým. Jí příbuzná Panna Maria z pokladu Svatovítského je však dojista později malována. Obrazu panny Marie Březnické povšimnul si mnohý již pro nápis tu umístěný, dle něhož namalován byl r. 1396 pro Vácslava IV. podle obrazu Roudnického, prý sv. Lukášem malovaného; typ obrazu je východní. Matka boží z kostela Doudlebského byla vhodnou ukázkou, kterak v době Karlově se umění naše o starší malby tohoto předmětu opřelo; jmenovitě celé držení těla Madonnina a Ježíšek rouchem přioděný k tomu ukazují. Ze století patnáctého měli jsme vystaveny některé překrásné Madonny. Jsou korunovány bohatě rozvětvenými korunami a většinou v obrubě, na které se po českém spůsobu nachází vyobrazení několika svatých a světic božích, většinou pak českých patronů. V tom spůsobu malována byla Matka boží Krumlovská (dle Madonny Vyšebrodské); překrásná, ale značně vybledlá Panna Maria Jindřichohradecká, rozkošná Matka boží z rakouského musea Vídeňského a malounká Matka boží ze špitálu sv. Jošta v Krumlově. Obrázek architekta A. Wiehla Návštěva Panny Marie, na jehož dolním okraji namalován byl donátor a znak rodiny Švamberské, může býti počítán mezi nejpěknější obrazy české z konce 14. věku i zasluhoval by býti uložen snad do sbírek v Rudolfině, kde znenáhla vzniká pěkné oddělení staročeského umění malířského. Také na tomto obraze jest rámování zdobeno obrazy svatých. Z ostatních obrazů patnáctého století zaznamenáváme ještě křídlový oltář Kutnohorský, představující Pannu Marii s Ježíškem, mající sv. Barboru a Kateřinu po obou stranách; je sice silně a ohnivě restaurován, jakž se u nás ani jinak neděje, ale udržen při něm aspoň úhledný celek, což je již nemalá chvála, neboť se restauracemi u nás již mnoho dobrých a nenahraditelných věcí zkazilo. Oltář, maje též úplnou architektonickou řezanou výzdobu, postaven byl u severního východu budovy. V témže křídle avšak hned na zdi při hlavní střední místnosti visel jiný obraz Kutnohorský, představující večeři Páně. Tato snad největší naše deska středověká, datovaná z r. 1514, byla provedena úplně Kranachovským spůsobem, tvrdě a nesympaticky, i tvořil obraz ten, za německého vlivu malovaný, ostrý kontrast k ostatním malbám našim. Mezi druhými obrazy v pravém křídle budovy nalézala se dále zajímavá archa Bydžovská, křídlový to oltář husitský; měl mimo jiné na křídlech vyobrazení dvou husitských kněží; pocházel z první polovice 16. věku.

Zavadili jsme již dříve o některé umělecké předměty školy vý-

chodočeských měst, zde k nim patřila také dvě rázovitá epitaphia z první polovice 17. století. Na jednom, snad od Radouše malovaném, byla složitá komposice allegorická, druhé, od Haina z Hainberka, vynikalo značnou uměleckou hodnotou a rovnalo se přejemným svým provedením nejlepší drobnomalbě knihové. Na konec musíme ještě připamatovati vyobrazení literátů Prachatických z r. 1614, znamenité to illustrace spůsobu, jakým se těch obrovských kancionálů výše popsaných užívalo.

V základním rozvrhu retrospektivní výstavy položena byla též váha na výstavu podobizen vynikajících osob a bohaté domácí šlechty starší doby. Podobizny ty jsou jednak historicky velmi zajímavé, jednak poskytují převzácný materiál studia krojového, naskýtá se tu dále množství rozmanitých předmětů jiných a převzácného šperku, někdy do nejmenších podrobností nakresleného. Věcí těch sešlo se jen velice málo; za to tím větší škoda, že unikl tak materiál nesnadno přístupný a velmi důležitý. Z vystavených podobizen uvádíme jen podobizny Petra Voka z Rožmberka, z Krumlova zaslané, a některého pána Trčky z Lípy z počátku 16. věku, jindy v zámku Žlebském zavěšené.

Také jiná přezajímavá exposice se nezdařila, vzala pohromu naprostým nedostatkem místa; kartografie česká, kterou tu míníme, jsouc náležitě předvedena, byla by bývala dojista předním klenotem výstavy. Z několika map porůznu zde visících každého upoutalo zobrazení Čech z roku 1518; země naše byla tu nakreslena svým jižním cípem nahoru; což by se dalo vysvětliti jen tím, že autoru bylo proti mysli kresliti řeky, jež tekou k severu, směrem vzhůru. O něco málo pozdější, ale mnohem dokonalejší jest mapa království českého z r. 1524; husitské obce jsou na ní označeny kalichem, katolické pak Petrskými klíči.

Z mědirytin, jež také jen co ukázky tu byly vystaveny, zaznamenáváme jen přepěknou rytinu Sadelerovu, pohled na Vladislavský sál v době Rudolfinské v čas sněmování. Tak často popisovaný pestrý a bujný život v těchto historických místech došel tu znamenité illustrace.

Obraťme se nyní ke skupině páté, která obsahovala *umělecký průmysl* v užším slova smyslu — ale jdouce k ní zdržme se na chvíli u gobelínů, které z části ještě dobře k obrazům přičísti lze. Že by se tkaniny takové v Čechách kdy byly vyráběly, nevíme, zavesti chtěl, tuším, takový průmysl jen Karel IV.; za to se však do Čech přivážely ve všech dobách, nejvíce v 16., 17. a 18. století. Byly důležitou částí každé bohaté výzdoby, veřejné, chrámové i privátní, královské a panské. Připomínáme, že ku př. jen ze starého paláce Schwarzenberského, jindy Lobkovického a Rožmberského, převezeno jich bylo na Hlubokou přes 50 kusů. Na výstavě bylo gobelínů jen několik, ale náhodou takových, jež výborně zastupovaly význačná období této velmi umělé práce.

Ze středověku měli jsme tu nízký dlouhý koberec, na jehož temnozelené ploše diví mužíci prováděli rozličné polní práce. Ze století 16. visel ve střední místnosti gobelín z arcibiskupského paláce Pražského, představující jakési korunování, jehož účastníci na sobě mají bohaté renaissanční úbory. Povahu století 17. bylo lze nejlépe studovati na gobelínu ze zámku Petršburského; představoval velice spletitou alle-

gorii, kterou ani vetkaný nápis úplně neobjasňoval. Jiná velice rázovitá tkanina visela v čele levého traktu, koberec to plný listí, ovoce a květu, tak zvaná verdura; ve středu jeho byl znak Schwarzenberský. Z téže doby byl i gobelín se znakem hrabat Kolovratů, zavěšený ve střední místnosti. Ale ze všech největší a též nejeffektnější byl gobelín z paláce Jiříka z Lobkovic, provedený v pompésním slohu Ludvíka XIV.; zobrazoval allegoricky měsíce březen a duben.

Tím přešli jsme v oddělení páté, v levé křídlo budovy, kam jsme k vůli některým kusům dřívějších oddílů několikrát zaskočili. Zde leskly se umělecko-průmyslové práce, v nejrůznějším materiálu provedené, v rozmanitém seskupení. S opravdovou lítostí hleděli jsme v posledních dobách na bohaté ty kollekce, kterých asi oko naše nikdy už nespatří pohromadě. Kéž najdeme ve sbírkách musejních náležité náhrady!

Po gobelínech připomeňme sobě napřed některých prací vyšívaných, jež opravdu byly ozdobou výstavy. Dojista, že nikdo nepominul přebohatého a vzácného skládacího oltáře Lobkovického, evropského to unika. Složitá figurální komposice byla nad míru plasticky a mistrně vyšívána; také jeho materielní cena vzbuzovala obdiv, neboť celá roucha figur skládala se z hustě k sobě přišívaných perel. Kdy oltář tento byl proveden, není jisto, ač v nápisu se nachází i letopočet: naznačen jest rok 1524, současně však uvádí nápis jakožto původce této památky i Bohuslava z Lobkovic, jenž žil 1517—1583, a zvláště jeho druhou choť Annu z Victuma, zemřelou r. 1587. Však mohlo by se nám vytknouti, že pominuli jsme jiné vzácné památky staršího původu, davše se unesti renaissančním uměleckým dílem.

Proto vracíme se s obzvláštní pietou ku posvátné staré biskupské čepici sv. Vojtěcha. Tato perlami vyšívaná mitra může býti asi ze 12.—14. století, ale vlastní památka uschována jest uvnitř této zevnější schránky. Zajímavo pak, že tato pravá mitra Svatovojtěšská jest provedena z hedbávného brokátu téhož vzoru jako pověstná kasule z pláště sv. Václava povstalá, uložená v pokladě Svatovítském; jen barvy jsou různé, zde na mitře běložlutozelené.

Jiná převzácná práce, perlemi a hedbávím vyšívaná, též z pokladu Svatovítského pocházející, byly čtyři desky, k oltářní okrase sloužící, které dle pověsti vyšívala králová česká Blanka; na nich zobrazeno bylo po třech poprsích, která představovala Vykupitele, Madonnu a 12 českých patronů. Hedbávím vyšívané obličeje nevšední dokonalosti, zcela v rázu maleb doby Karla IV. provedené, jsou až na 3 zakryty malbami z doby Rudolfinské. Z gotických mešních rouch, jichž bylo z 15. století několik, jmenujeme jen kasuly Vysokomýtskou pro krásný brokát a pěkné plastické vyšívání, pak kasuli z křesťanské akademie z téže příčiny a ornát kathedrální kapitoly Kralohradecké pro vzácnou renaissanční látku španělského původu. Z vyšívání zlatem, které bylo v Čechách po spůsobu vlaském ve století 16. a 17. horlivě pěstováno, měli jsme na výstavě dva pohřební štíty, se znaky pánů Lobkoviců a Martiniců, nyní v pokladu Svatovítském uložené, překrásné mešní roucho z chrámu Krumlovského, jemuž se nedá hned tak něco po bok postaviti, a mitru vyšívanou od císařové Eleonory. Z vyšívaných

předmětů k světskému účelu uvádíme jen korunovační a svatební oděv hraběte Černína z konce 18. věku, které dle tehdejšího zvyku pokryty byly velejemným pestrým vyšíváním. Převkusně vyšívaná alba z Plas byla ojedinělým příkladem z doby barokové.

Památky *zlatnické* rozděleny byly ve dvě skupiny, k církevním účelům a ke světské potřebě. Církevní zlatnictví zastoupeno bylo jen kuse pro obtíže rozličného druhu, a hlavně pro náhled, že se svěcené věci na výstavu nehodí. Ale kdo viděl ty husté davy obecenstva, jež nábožně a s posvátnou úctou ty poklady prohlíželo, neshledal o nějaké neváženosti ani potuchy, spíše vzbudila věc krásná žádost pořizovati pro posvátné obřady stejně dokonalé nádobí, jako to učinili občané věků minulých. Nejpěknější poklady kostelní zachovány byly na naše doby větším dílem jen láskou a obětovností měšťanů v době prvních desítiletí našeho věku, kdy se veškero méně nutné stříbro mělo roztaviti v mincovnách. Památky ty přešly tím spůsobem v majetek měst, které na ně mohou vždy s pýchou ukazovati.

Vystavené zlatnické ty skvosty byly většinou českého původu, rozmanitě dovozeného. Mezi nejstarší památky náležel převzácný biskupský kříž ze zámku Roudnického. Ve zlaceném a filigranovou prací pokrytém povrchu zasazeny byly oble broušené křišťály, pod nimiž ležely svaté ostatky; na zadní straně spatřovala se rozličná figurální okrasa.

Z doby této 11. až 12. století byly také bronzové a zlacené nádoby ve tvaru postav zvířecích, zejmena aquamanile z městského musea Pardubického bylo pěkně zachováno. Také kříž bronzový, emailovaný ze sbírek Včely Čáslavské byl vzácnou, snad domácí prací ze zmíněného věku. Zlatá doba Karlova přispěla nevšedně, jakož se bylo nadíti, vzácnými skvosty k obohacení výstavy. Nejznámější Pražanům byla mitra sv. Eligia, stříbrná to a zlacená nádoba ve tvaru bohatě prolamované biskupské mitry, která chová uvnitř biskupskou čepici sv. Eligia. Karel IV. obdržel ji z Francie darem a věnoval ji zlatníkům Pražským, kteří si na ni zmíněnou skvostnou schránku pořídili. Vystavena bývá v Museu českém. *Jan Koula.*

(Dokončení.)

VII. Děje výstavní.

Brány výstavní, jež dne 15. května za radostného rozruchu a s mnohými nadějemi byly otevřeny a kterými prošlo téměř půltřetího milionu platících navštěvovatelů, zavřely se u večer dne 18. října. Veliké dílo sjednocených sil národa ocituje se před námi jako dokonaná událost, jako zlatý list dějin této země, na němž zaznamenáno radostné vítězství a jenž nám zároveň dává důtklivá poučení pro přítomnost i pro časy budoucí. Triumfem se stala naše zemská jubilejní výstava, triumfem naší země, jejíž tvůrčí síly názorně ukázala, triumfem pro neobyčejný zdar svůj a veliký úspěch i mocnou přítažlivost nejen v našich českých vlastech, nejen u každého Čecha, kamkoliv jej osud ve světě zanesl, ale i u všech národů slovanských i neslovanských i u sborů a spolků odborných, kteří pospíchali do našeho středu na

výstavu. Bezděky stala se i naším triumfem politickým, byť i politika z jejího programu byla vyloučena, stala se jím přičiněním našich odpůrců, kteří nás podceňovali a výstavu, jež měla státi se dílem smíru na poli hospodářském, zmařiti usilovali. Zvítězili jsme, i záleží nyní na nás, abychom zlatému listu v dějinách českých patřičně porozuměli a skvělého vítězství v prospěch svůj, jak náleží, vykořistili. První jest skutkem ani od nepřátel nepopíraným, druhé teprve tužbou a potřebou.

Pojíce se k stati své o vzniku výstavy a přípravách k ní, chceme tu další její vývoj, děje totiž výstavního města od jeho otevření až do uzavření vylíčiti a pozornost obrátiti k důsledkům, jež po našem přesvědčení z výstavy nám plynou.

Především slovo o zahájení. S těžkými překážkami měla výstava zápasiti, s nepřízní národnostní i s přírodou. Po zářijové povodni roku 1890 dostavila se tuhá, krutá, dlouhá zima, která veškery práce velmi znesnadňovala. Nejen celý březen byl mrazivý, ale i dlouho do dubna trvaly chlady a nepohoda, které neobyčejně znesnadňovaly všecky práce pod širým nebem a také umísťování výstavních předmětů nebyly na prospěch. Avšak nikdy nejevily se takové obavy a nepanovalo podobné napjetí, jako v poslední noc, jež předcházela zahájení. V hlavní dvoraně průmyslového paláce vypínalo se ještě lešení kolem královského pavillonu, na všech ostatních výstavách pilně se pracovalo, v obou křídlech, jež nejsou elektricky osvětlena, snášelo se, vykládalo a upravovalo při sporém světle lampovém. Barikády beden nakupeny byly u obou vchodů křídel. Okna ještě se dosklívala. V oddílech zahradnických osazovaly se květiny. Na cestách, jenom z části upravených, pracovalo na sta rukou; jámy zahazovány, dovážen, rozhazován a pokud bylo možná, pěchován písek, jehož poskytovala půda výstavní. Největší a nejnesnadnější práce byly v dolní části výstavy. Prostranství kolem vodometů zaplněno bylo kupkami hlíny, písku a jamami. Široká, prostranná cesta vedoucí k hospodářskému oddílu, dle nahromaděných tu pavillonů šlechtických panskou ulicí zvaná, podobala se ještě hrubé oranici polní. Z pavillonů zaznívaly rány kladiv a při svitu lamp kmitaly se postavy dělníků. Tolikéž ve strojovně a kotelně ukončovány montáže strojů a kotlů.

Hlavní podmínkou, aby práce mohly býti ukončeny, bylo světlo. To však pořiditi podle zkušeností na jiných výstavách zdálo se pravdě nepodobno, neli nemožno. Dřívější výstavy vůbec bývaly s večerem ukončovány, a prodloužení jich na dobu noční nastalo teprve používáním osvětlení elektrického, kterýmž ovšem i nového nabyly půvabu. U žádné výstavy nebylo večerní osvětlení možno hned při zahájení, obyčejně teprve po třech až čtyřech nedělích stávaly se přístupnými u večer. Na výstavě naší teprve pět neděl před zahájením zaraženy první sloupy na lampy obloukové, týden pak před zahájením nevědělo se ještě, kde které světlo bude. Dynamoelektrické stroje byly sice na místě, také vedení bylo ukončeno, ale což nejhoršího, k devíti dynamoelektrickým strojům byly jen čtyři parní stroje úplně zmontovány a v kotelně dva velké kotly nebyly .ještě ani na místě. Poslední den před zahájením, dne 14. května, prvně dostaly parní stroje v dynamoelektrické stanici páru. Nic nebylo přirozenějšího, nežli že nevyzkou-

šené nové stroje nebudou moci ostati v činnosti. Přece však se osvětlení zdařilo. Jen po desáté hodině nastala trapná chvíle; na jednom parním stroji ložisko se rozžhavilo a následkem toho elektrické osvětlení vypjato. Na výstavišti rozhostila se čirá tma, sta lidí neviděli na práci. Jen při záři několika oleovaporů pracováno tu i onde. Neminula však ani půl hodina, a již opět rozbřesklo se na výstavě, na dvě stě obloukových lamp osvítilo veškera prostranství. Od té chvíle, od prvního večera, kdy stroje dostaly páru, elektrické osvětlení ostalo v nerušeném pořádku. Dík vzácné této solidnosti osvětlení, jež noc proměnilo v den, přípravné práce pokračovaly se zázračným téměř úsilím, a výstava dne 15. května nabyla zcela jiné tvářnosti než kterou měla den před tím; byla hotova a ve svém zevnějšku upravena.

Dávno nevídaný život rozproudil se v Praze ode dne zahájení. Nastala v pravdě slavnostní doba pro hlavní město království a koruny české. I osiřelé Hradčany zaskvěly se opět občasně leskem královským. Ministři a státníci rakouští, vysocí důstojníci státní, hosté ze všech končin širého Slovanstva, přátelé naši ano i odpůrcové zavítávali do Prahy, kteráž stala se přítažlivým střediskem tisíců a tisíců. Slavnost se střídala se slavností, miliony přicházely do oběhu. A vzruch ten potrval po celou dobu výstavní až do jejího zakončení.

Výstavu zahájil v zastoupení jeho Veličenstva císaře a krále 15. května dopoledne J. c. V. arcikníže Karel Ludvík, bratr císařův. Osvětlení města a předměstí v předvečer zahájení odročeno do příchodu protektora výstavy, Jeho Vel. císaře a krále, hlavně z toho důvodu, aby snad nedošlo k nepříjemným důsledkům, kdy by Němci, řídící se povelem německého kasina, které trvalo v krajním odporu proti výstavě, domů svých neosvětlili. Rozumováno, že mocnář bez toho záhy zavítá do Prahy a osvětlení o jeho příchodu že zajisté bude všeobecné, kdežto nyní i sebe menší výtržnost, ať svévolí nebo návodem způsobená a od nepřátelského časopisectva na velkou událost nadutá, že by velice zkalila chvíle slavnostní. Za to procházely městem hudební sbory a průvody s lampiony, na návrších plály ohně a ráno na úsvitě trubači s hlavních věží městských ohlašovali hlučnými fanfarami radostný pro zemi českou den zahájení výstavy. Arcikníže s chotí svou Marií Teresií a dcerou Markétou Žofií, abatyší ústavu šlechtičen na Hradčanech, den před tím do Prahy zavítavše, jeli slavnostně ozdobenými ulicemi na výstavu, kamž s nimi dostavili se i ministři Pražák, Gautsch, Bacquehem, Falkenhayn a Zaleský.

Od 14. až do večera 19. května pobyl arcikníže v Praze a čtyřikráte navštívil výstavu; arcikněžny si ji třikráte zevrubně prohlížely. V divadlech dávána slavnostní představení a na hradě Pražském skvělé hostiny. Arcikníže mnoho a lichotivě promlouval o výstavě. Okřídlená stala se jmenovitě jeho slova, jimiž narážeje na častější svůj výkon zahajování výstav pravil: „Zovou mne výstavním arciknížetem, avšak žádnou dosud výstavu nezahajoval jsem tak již hotovou, jako tuto.“ Arcikněžna, choť jeho, osvědčila i hlubokou vnímavost pro umělecké výtvory dle vzorů národních a při prohlídce lidového umění v české chalupě objednala si velké vyšívané koutnice. K zahájení výstavy po-

jily se pak ještě návštěva Karlštýna (17. května) a slavné zahájení české akademie věd, umění a slovesnosti (18. května).

Byl to první triumf výstavy, kterýž třeba sám sebou neměl s politikou co činiti, přece nebyl bez zvláštního významu politického. Naděje německých centralistův a nacionálů, že výstava bez Němců jest nemožna, byly nadobro zmařeny; pocítovali, že odporem svým dopomohli Čechům k úspěchu tím většímu a skvělejšímu, čím patrněji se jevilo, že výstava jest dílem českým. Za to veškero úsilí nepřátelské nám strany obráceno pak k tomu, aby zmařena byla cesta mocnářova do Prahy, jež měla následovati po úplném dokončení výstavy, asi tedy pátý, šestý týden po zahájení.

Výstavu navštívili sice i jiní členové nejv. rodiny, arcikníže Albrecht (26. a 27. kv.), arcikníže František Ferdinand opětovně za svého pobytu v Praze, arcikníže Reiner, arcikníže Toskanský a j., nicméně Vídeňská žurnalistika vyhledávala každou záminku, aby líčila výstavu jako Němcům nepřátelskou a chování Čechů jako demonstrativní proti politice říše. Různé smyšlenky šířeny o Češích, jako by napadali Němce v Praze a na výstavě, a upřímné vítání hostí z dálných končin, jmenovitě českých Američanů a vlaků ze slovanských zemí, vykládáno jako panslavism, jako nepřátelství proti říši. Ještě koncem května oznamoval vládě blízký Scharfův Montagsblatt, že Jeho Veličenstvo poctí výstavu návštěvou v prvních dnech červencových a prodlí v Praze pět, šest dní; přikládal návštěvě i vysoký význam politický ve smyslu smiřovacím, ježto před vznešenou osobou mocnářovou všecky projevy národního záští utuchnou. Ale téměř současně hrozil jiný vládě blízký list, Sonn- und Montagszeitung, kterak prý není vyloučena možnost, že by úmysl mocnářův, navštíviti zemskou jubilejní výstavu českou, nebyl proveden, kdy by prý české radikální živly pokračovaly v pouličních demonstracích a neuložily si umírněnost. Výslovně poukazováno tu pak na uvítání francouzských studentů a na sympatie k Francii projevované. Posléze počátkem července docházely zprávy, že cesta mocnářova se odkládá, a za důvod uváděna choroba českého místodržitele, kterýž nastudiv se na výstavě zachvácen byl tyfem, ale té doby počal se již zotavovati. Důvod ten překvapoval potud, že nebylo známo, že by byl vycházel od místodržitele, jenž brzké svoje zotavení považoval sám za věc nepochybnou a svou horlivostí a obětavostí u věcech výstavních se proslavil. Posléze uprostřed července oznamovaly časopisy na určito, že cesta mocnářova do Prahy jest odročena na druhou polovici měsíce září.

Německé centralistické časopisectvo považovalo odklad ten za odklad nadobro. Neue freie Presse a Pražská Bohemie s málo tajenou škodolibostí vyjadřovaly přesvědčení, že s cesty panovníkovy sešlo úplně. Německá strana viděla v tom znamenitý prospěch svůj, kterýž by záležel v závažnějších ještě důsledcích nežli že by výstavě, proti níž tak tuhý vedla boj, byl odňat lesk přítomnosti panovníkovy. Soudiliť, že nejrozhodnějším přímluvcem císařovy cesty do Prahy byl místodržitel český František hrabě Thun a pak předseda ministerstva hrabě Taaffe, jenž mocnáře na cestě té měl provázeti, zmařením pak návštěvy že by na nejvyšším místě bylo nabylo vrchu mínění těmto se příčící, což by opět bylo mohlo státi se vodítkem ke změnám na vysokých místech

neb aspoň je uspíšiti, ke změnám, z nichž by v Čechách byla jim snad kynouti mohla naděje na obrat politický ve smyslu jejich usilování. Vždyť čelný list německý Neue freie Presse výslovně hlásal potřebu obratu v Čechách v ten rozum, aby národním prý výstřednostem českým přítrž byla učiněna a pomýšlelo se na vládu v Čechách bez součinnosti Čechů. „Císař nepřijede!" hlásaly orgány centralistů. „Císař přijede!" trvali jsme opět my, přesvědčeni, že povyk ten uměle dělaný nemůže míti účinku na rozhodování koruny. K boji novinářskému družilo se pak úsilí nezjevné ovšem — ale za to tím odvážnější — oněch živlů, jimž vývoj českého království, výstavou výdatně sesílený, jest trnem v oku.

Z toho již patrně vysvítá, jak kromobyčejný význam měl příjezd Jeho Veličenstva. Císař a král zavítal do Prahy dne 26. září po 6. hod. ranní. Předseda ministerstva hr. Taaffe proti učiněné disposici nenalézal se v jeho průvodu, ježto ochuravěl. Pobyt mocnáře v Praze, jenž z vlastního názoru se přesvědčil o neobmezené oddanosti českého národa ke králi a koruně a na výstavě o vysokém stupni průmyslu, umění a zemědělství našeho, přispěl značně k objasnění pravého stavu a k zahanbení těch, kteří klevetami a smyšlenkami bojovali proti národu českému. Královské dni se na čas Praze vrátily od té chvíle, co mocnář vítán od nepřehledných zástupů nádherně ozdobenými třídami slavil svůj vjezd do Prahy. Již prvního dne ubíral se s arciknížetem Františkem Ferdinandem slavnostně z hradu hlavními třídami města k výstavě. V ústřední budově průmyslového paláce dálo se pak o 2. hod. odpolední slavné uvítání; předseda generálního sboru hrabě Kinský oslovil v českém a německém jazyku mocnáře, jenž zaujav trůnní místo v královském pavilloně, po německu a po česku odpovídal. Jeho Veličenstvo pobylo na výstavě tři hodiny, nazejtří následovala druhá a dne 30. září třetí, téměř pětihodinná návštěva panovníkova na výstavě; druhá návštěva platila zářivým vodometům Křižíkovým; počítaje sbory a spolky, jež pro udržení pořádku se dostavily, jakož i vystavovatele a jiné účastníky s volným vstupem, bylo toho večera na sto tisíc osob směstnáno okolo vodometů a na okolních prostorách, v jichžto středu v upraveném k tomu pavilloně hudebním zaujal místo mocnář s ostatními hodnostáři. Pořádek udržovaly spolky, jmenovitě Sokolské, začež se jim od místodržitele dostalo zvláštního uznání.

Návštěva mocnářova spojena byla i s jinými nádhernými slavnostmi veřejnými, všeobecným osvětlením 28. září, průvodem a serenádou tisíců účastníků 29. září, divadly dne 26. a 28., dvorními hostinami, večerními zábavami u nejv. maršálka zemského dne 27., hrab. Waldštýna dne 29. a hrab. Osvalda Thuna dne 30. září. Dne 27. přijati byli v slavném slyšení okresní starostové z celého království. Mimo to poctilo Jeho Veličenstvo zvláštními návštěvami města Žižkov a Karlín dne 28., Smíchov a Král. Vinohrady dne 29. září a Liberec 1. října; s Prahou pak rozloučilo se dne 2. října. Při všech těch příležitostech vyslovoval se císař a král s lichotivým uznáním o zdaru výstavy. Tak hned při večerní zábavě u nejv. maršálka, kdež pravil, že neobyčejně byl překvapen úspěchem výstavy, že jest velice pěkná a zdařilá. Podobně i o druhých zábavách, svrchované pak uznání nejvýznačněji osvědčil,

když se loučil s výstavou, a při své návštěvě v Liberci. Tam jmenovitě starostovi města dr. Schückerovi pravil: „Výstava velmi se mi líbila," a ku předsedovi obchodní a živnostenské komory Liberecké, továrníku Ginzkeyovi, prohlížeje jeho továrnu v Maffersdorfu, jež na světové výstavě Pařížské vynikla svými koberci, doložilo jeho Veličenstvo: „Vše, co jsem u vás viděl, je velmi pěkné a svědčí o vysokém stupni zdejšího průmyslu. Tím více lituji, že tento průmysl není zastoupen na výstavě, jež tak krásně se zdařila, neboť výrobky průmyslu zdejšího byly by přispěly k další okrase výstavy." Tolikéž k hraběnce Clam-Gallasové u snídaně na zámku Gallaském pravil císař: „Navštívil jsem výstavu, jest obdivuhodně krásná; lituji jen, že nemohl jsem zevrubněji a celou ji prohlednouti, ježto můj čas byl příliš obmezen." Když panovník opouštěl Prahu, purkmistr dr. Šolc, vyznamenaný komturským křížem řádu Františka Josefa, děkoval mu na nádraží za návštěvu Prahy, a císař odvětil: „Dnové, jež jsem v Praze strávil, zůstanou mi věčně nezapomenutelné."

Ředitelstvo německé strany, když návštěva mocnářova byla již nepochybná a blízká, vydalo heslo, že i Němci, t. j. němečtí centralisté, loyálnost svou k nejvyšší osobě plnou měrovu dají na jevo, aniž s výstavou to bude míti co společného. Také i německé kasino zřídilo slavobránu na Příkopě, kolem níž rozestavily se německé spolky, a Němci ozdobovali domy své, ovšem jen barvami černožlutými, osvětlovali spolu a byli zastoupeni v pochodňovém průvodu a serenádě večerní, avšak proti výstavě setrvali v trpném odporu. Jestliže však již výstavou samou a jejím průběhem tato politika jejich dostala citelnou ránu, byla nyní poražena na hlavu. Čelní Němci znali se k chybě, že nevystavovali, a sám předseda Liberecké komory uznal s politováním, že se měl výstavy súčastniti. Na návštěvu Němců neměly zákazy kasina ani dříve účinku, od pobytu mocnářova pak se v německých kruzích návštěva výstavy stala modou.

Jako tímto znamenitým úspěchem, tak vynikala výstava i jinou, nám sice přirozenou, za to pro cizinu neobyčejnou a překvapující stránkou — *účastenstvím slovanských národů a Čechů z nejdálnějších končin.* Již kdy o výstavě první zvěsti se rozletěly do světa, budily vřelý ohlas ve všech zemích slovanských. Slovanští kmenové, kteří vespolek také často vedou půtky pro různá nedorozumění, jako Srbové a Charváté, Bulhaři a Srbové, Poláci a Rusíni, co do naší výstavy byli stejné mysli. Ano ještě dále sahala tato jednomyslnost. Při všech těch návštěvách z jednotlivých slovanských zemí, co jich bylo, nebyla zastoupena strana jenom jediná, ale strany takřka všechny. Pouť do Prahy, cesta na výstavu byla myšlenkou, před níž rozdíly stran, doma tak příkré, umlkaly. A takž výstava naše byla příčinou velkolepého toho úkazu, že jako Čechoslovany až z Ameriky a od Tater tak i všechny slovanské kmeny vítali jsme v středu svém; od Visly a Dněpru, od Adrie a Černého moře, z lesnatých údolí Šumadije, od Ryly, Staré Planiny a hor makedonských, od Triglavu a Velebitu ubíraly se do bratrské Zlaté Prahy výpravy hostí slovanských, kteří se těšili naším pokrokem a učili z naší práce duševní a hmotné. Byl to úkaz, v němž nebylo ani stopy nepřátelství proti nikomu, nýbrž toliko hlubokého přátelství

a upřímné náklonnosti k českému národu, jeho práci a jeho vývoji, které zajisté, ježto Čechové výdatným jsou činitelem v říši rakouské, nejen království českému ale i celé říši mohlo sloužiti jen ku prospěchu. Také organisace vlaků těch byla na bíledni, vycházela od zpravodajského odboru výstavního, v němž zasedali i mužové znalí rozličných jazyků a u věcech jednotlivých zemí i národů obeznámení. Povinností výstavy bylo starati se jak o rozšíření známosti výstavy, tak o hojné co možná účastenství. Pouhá odtud pozvání a dopisy vedly pak k tomu účastenství.

Přes to však hned v první chvíli našli se jak v žurnalistice Vídeňské, tak i v kruzích německé strany centralistické i v jiných lidé, kteří se svrchovanou nepřízní sledovali tento úkaz a dávali mu výklad zcela opačný, než který byl pravdivý a přirozený. Již skutek sám byl jim proti mysli, rozkřikovali jej za nebezpečný pro poměry státní, hlučné vítání líčeno pak jako demonstrace neloyální, ano čelné listy centralistické, jako uveřejňovaly smyšlenky o českém němcožroutství, tak v překroucených zprávách a úvodních článcích hlásaly, že prý Čechové jsou jen překážkou politiky rakouské a že s živlem takovým není možná ani vláda ani politika rakouská. Tak jmenovitě Neue freie Presse. Agitace ty nesly se až ke trůnu a užíváno jich za zbraň proti nám. Návštěva mocnářova ukázala však nejlépe, že ostaly bez úspěchu. Nicméně úsilí nepřátelské proti nám mělo ten následek, že zamezováno vítání cizích hostí v nádražích a na ulicích. Jinde smělo se ovšem při rozličných příležitostech nepoměrně více mluviti a díti nežli u nás — tak o zpěváckých, turnérských a střeleckých slavnostech německých ve Vídni a jinde, v Uhrách oslavou Abdula Kerima, vítáním softů a tureckou politikou za doby spolku s Ruskem a Německem atd. Tam nikomu ani nenapadlo zakročovati neb projevy takové obmezovati.

Vlaky se slovanskými hostmi zahájil již 15. května vlak se slovanskými akademiky z Vídně, kterým do Prahy a na výstavu přibylo 200 studujících všech národností slovanských z vysokých učení Vídeňských, mimo sto jiných účastníků, hlavně Čechů. Mezi studujícími byli zastoupeni Čechoslované, Poláci, Rusíni, Slovinci, Charváté, Srbové i Bulhaři. Byli hostmi českého studenstva, jež na výstavu je doprovodilo, po výstavě provázelo a jim na počest na Žofíně společnou zábavu uspořádalo. Záhy zdomácněli v kruzích studentských a na výstavě, k níž za nedlouho (22. kv.) dostavili se i studující francouzští, kteří českému studentstvu oplatili jeho návštěvu a účastenství o jubilejní slavnosti Pařížské Sorbonny před dvěma lety.

Největší účastenství ze slovanských zemí osvědčili *Poláci.* Ve všech zemích polských od samého počátku výstava naše docházela veliké pozornosti, oč nemalou zásluhu má spisovatel Ed. Jelínek. První prohlášení Jelínkovo o výstavě, uveřejněné v předních časopisech polských, došlo rozšíření ve více než 60.000 výtisků. Potom rozpisovaly se o výstavě veškery časopisy polské do podrobna a již k zahájení jejímu vyslaly do Prahy své zvláštní zpravodaje. Účastenství pak rostlo ode dne ke dni a vytrvalo až do konce. S určitostí lze říci, že Poláků bylo na výstavě 6000. Jen osobních návštěv u p. Jelínka bylo na 2000. Hromadné návštěvy zvláštními vlaky byly tyto: Dne 5. června zavítal

k nám první vlak polský, s nímž přibylo asi 160 účastníků. Druhá výprava společná, vedená od spisovatele Rogosze, jenž dříve již zde meškal a pěkné statě o výstavě naší uveřejnil, počtem 130 osob, vesměs intelligence polská z Haliče, Poznaňska a z ruského Polska, zavítala k nám 20. června. Již dne 27. června následoval třetí vlak z Haliče s 350 účastníky, hlavně Sokoly polskými, k Sokolskému sletu. Čtvrtý vlak uspořádalo Kolo artystyczno-literackie z Krakova i Lvova, v němž byli účastníci ze všech stran bývalého Polska, jmenovitě i z Ukrajiny, Podolí a Litvy a kterýž s 150 osobami stihl k nám 21. července. Kromě toho péčí redakce Polského ludu v Krakově uspořádána k nám výprava polských sedláků a přibyly větší společnosti hostí z ruského Polska 15. června, hospodářů z kongresovky 4. července, řemeslníků polských z Varšavy a z Haliče, cukrovarníků, techniků a j. Veškery vrstvy společnosti polské zastoupeny byly na naší výstavě. V polském jazyku vyšel též zvláštní spis: Listy o wystawie czeskiéj przez Edw. Jelínka, v Krakově 1891. S opravdovou srdečností byly návštěvy tyto polské již všude cestou a jmenovitě pak v Praze od všech kruhů společnosti české vítány. Malebné kalpaky a polské kontuše byly stálým příznakem naší výstavy a zdomácněly i v naší společnosti. Na počest Poláků pořádány i zábavy v Měšťanské besedě, od Pražského klubu na Žofíně pro druhý vlak, od Sokola pro třetí a od Umělecké besedy pro čtvrtý. O slavnostech výstavních a při vítání dalekých hostí českých neb slovanských nechyběli nikdy Poláci, mezi nimiž skvěle zastoupena byla i krásná pleť polská.

Z *království srbského* uvítala výstava naše hromadnou návštěvu, která se k nám dostavila 19. července u večer zvláštním srbským vlakem, z Bělehradu vypraveným. Vůdcem vlaku, v němž různé strany srbské byly zastoupeny, byl rektor bohosloveckého semináře Bělehradského a učitel mladého krále Alexandra archimandrit Firmilian (Dražić), doktor bohosloví pravoslavné akademie Kyjevské. Od Brna počínaje na všech stanicích byli Srbové od českého obyvatelstva vřele pozdravováni. K slzám dojati uvítáním v Praze, brali se v dlouhé řadě povozů k Měšťanské besedě, odkudž rozjeli se do svých obydlí, nazejtří pak, 20. července uvítáni byli na výstavě. Jak v nádraží, tak na výstavě odpovídal archimandrit Firmilian v českém jazyku na oslovení a uvítání. Bylo tu na 250 účastníků, mezi nimiž zastoupeny byly četně i paní; byli tu rolníci srbští v prostých národních krojích, řemeslníci, kupci, úřadníci, profesoři, redaktoři, spisovatelé, duchovní světští i řeholní. Jen část jich byla z Bělehradu, jiní byli z Pirotu, Niše, Vranje, Prokoplje, Alexince, Užice, Kragujevce, Požarevce, Zajčaru, Negotina, Kladova, Smedereva a Šabce. Na cestu vzali s sebou srbského gajdáše z krajiny Šabacké, jenž českému dudákovi u české chalupy přišel zahrát srbskou dudáckou. Po hostině na výstavě celá velká společnost srbská při zvucích srbské gajdy chopila se za ruce a pustila se u veselé kolo, jakéž vídati v neděli a ve svátky na srbských vesnicích.

Téměř současně se Srby zavítali do Prahy zvláštním vlakem *Rusíni* z východní Haliče. I oni byli cestou a na nádraží hlučně a vřele uvítáni, a jejich kroje národní, jmenovitě pestré selské, a vyšívání i na jiných, budily všude pozornost. Vůdce jejich, gym. profesor Šuchevič,

odpovídaje na uvítání pravil: „Spěchali jsme do Prahy, abychom složili hold českému národu za veliké jeho dílo. Nechtěli jsme ostati za jinými slovanskými národy, kteří přišli před námi.“ V Měšťanské besedě pořádána jim na počest slavnost, v Karlínském chrámě sv. Cyrilla a Methoděje (ježto jsou katolíci východního vyznání a zachovali slovanskou liturgii) pak služby boží v slovanském jazyku, a na výstavě byli uvítáni slavnostně 21. července, kdež na české oslovení prof. Šuchevič také česky odpovídal. Zavítalo jich k nám přes 160 ze Lvova, Kolomyje, Tarnopole, Hočova, Stanislavova, Přemyšlu a Brežan.

Z *Bulharska* stihl vlak do Prahy 30. července odpoledne. Vlak ten, sestávající z vagonů nové bulharské železnice, od ministerstva k tomu cíli vybraných, byl téměř dva dni a dvě noci na cestě. V Sofii, kde shromáždili se účastníci, byli od členů vlády, od důstojnictva a velikého počtu obecenstva provázeni na nádraží, kdež volány jim pozdravy na cestu a vzkazy Čechům. Účastníci vlaku byli z různých končin bulharských, někteří z Varny a krajiny Černomořské, jiní od hranic makedonských, od Dunaje, Plovdiva, Slivna, Zágory atd. Nejeden musil podniknouti namáhavou cestu, než dostal se do Sofie k vlaku. V Praze byli bulharští hosté nadšeně od zástupů vítáni. Na výstavě vůdcové jejich Stojanov a Atanasov českým jazykem odpovídali na česká oslovení. Při večerní zábavě v Měšťanské besedě rozproudil se čilý společenský život, při němž Bulhaři a Bulharky předváděli Čechům národní bulharské choro, jak lid je tančí. Mimo zvláštní vlak dostavil se ještě veliký počet Bulharů, jež dílem vláda neb krajská zastupitelstva vyslaly, aby prostudovali rozličné obory výstavy a nabytých zkušeností aby pak doma použili. „Přicházíme na důkaz vděčnosti za dobrodiní, jež nám český národ prokazoval od počátku našeho literárního a národního vývoje,“ pravil Stojanov na nádraží. „Odneseme si od vás dojmy nezapomenutelné a nevyhladitelné,“ dokládal Atanasov na Staroměstské radnici — „a budeme ve své vlasti vypravovati o tom, co jsme zde viděli a zažili, a jak bratrsky jsme byli uvítáni v středu českého národa.“ Bulhaři odevzdali též značný dar 300 zl. ve prospěch Ústřední matice školské, jejž mezi sebou sebrali vespolek, když setkali se před Staroměstskou radnicí s dlouhým průvodem školních dítek Vídeňských, jejichž školu udržuje spolek Komenský; pamatovaliť, jak těžký vedli svého času zápas za bulharské školy s Řeky, a měli tudíž vnímavé porozumění pro úkoly Matice. Jak zlovolné byly zprávy o demonstracích prý říši nebezpečných, vysvítá nejlépe z toho, že Bulhaři o slavnostním představení v Národním divadle při prohlídce královských síní provolali na místě pobytu mocnářovu věnovaném „sláva“ a „urá“ J. V. českému králi a rakouskému císaři. Všech účastníků z Bulharska vlakem i jednotlivě na výstavu naši přibylo přes pět set.

Velmi hojné bylo též účastenství z *Krajiny*, jižního *Štyrska* a vůbec zemí slovinských a z *Charvátska, Přímoří* i *Dalmacie*. První vlak z Lublaně a Záhřeba přijel do Prahy již 27. června k Sokolskému sjezdu, při čemž vůdcem Charvátů byl dr. Mazura a Slovinců Nolli. Slovanští národové i nejvzdálenější od sebe setkávali se v Praze o výstavě a v přátelském pojili se kruhu. Takž i za pobytu prvního vlaku Záhřebského a Lublaňského poskytovala zasedací síň Staro-

městské radnice vzácný zajisté obraz; bylit tu shromážděni hosté charvátští, slovinští a polští, kteří svými vlaky sem přijeli, k nim pak družili se i hosté z Francie, pan Sansboeuf a jeho druhové, a maďarští s redaktorem Egyetertese p. Dérym v čele; celek dovršovali pak starostové všech shromážděných v Praze na sjezdu Sokolských spolků. Nolli jmenem Slovinců připíjel Čechům jakožto vůdcům a učitelům Slovinců, Andrzejewský jmenem Poláků shodě slovanské, Mazura jmenem Charvátů, aby český národ byl na dále vůdcem slovanských národů v Rakousku. Maďar Déry jako zástupce uherský tlumoče úctu před pokrokem a vysokým stupněm osvětovým národa českého, pronesl přípitek mladému sice nyní, ale minulostí svou proslavenému českému národu, náčelník pak a organisátor gymnastů francouzských Sansboeuf zlatému městu Slovanstva nad Vltavou. Hlavní vlak slovinský a charvátský s více než 500 účastníků stihl do Prahy 4. srpna večer. Tu však již bylo uvítání v nádraží zakázáno. Jen v ulicích čekali tisícové, aby pozdravili jihoslovanské hosty. V zábavě besední sdružili se i Bulhaři s Charváty a Slovinci, jakož i mnozí tu meškající Poláci. Mimo to dostavili se na výstavu jednotlivě neb' v užších společnostech mnozí vynikající Charváté z Dubrovníka, Zadru a jiných měst dalmatských.

Zástupci všech téměř slovanských národů shromážděni byli i na plesu od Pražského klubu na počest Poláků (24. června) v Žofínských sálech pořádaném. Mimo Poláky a Čechy byli tu i Srbové, jejichž vlak právě zde meškal, Bulhaři, kteří soukromě před vlakem Sofijským sem zavítali, Rusíni a západní Srbové, kteří s Horníkem v Praze meškali a jakožto zástupcové slovanského ostrůvku lužického, jehož německý příboj přese všechno své úsilí pohltiti nemohl, vřele od ostatních Slovanů byli vítáni.

Bylať poměrně hojně zastoupena na výstavě i *Lužice.* Od prvního počátku až do uzavření výstavy přicházeli k nám hosté z trosek velikého druhdy kmene slovanského, jenž daleko na západ a východ sahal po obou březích Labských. Dne 19. července přibyli pak dr. Michal Horník, kanovník v Budišíně, a zasloužilý spisovatel dr. Muka, rektor lužického semináře dr. Mütterlein, duchovní a 13 rolníků, celkem asi třicet účastníků. Sympatické přijetí bude jim snad povzbuzením v nesnadných okolnostech, v nichž lužičtí Srbové se ocitují.

I *Rusové* přicházeli na výstavu. Ruský vlak sice nepřijel, za to mnozí soukromě, jmenovitě z Vídně, Drážďan a Karlových Varů přijížděli do Prahy. Byly mezi nimi osobnosti vysoké postavení zaujímající, jako kníže Dolgorukov, hrabě Ignatěv a j., učenci, profesoři, kupci, důstojníci a p.

Na počesť slovanských hostí pořádána slavnostní představení v Národním divadle a milým pohostinným cílem byly všechněm salony manželů Náprstkových. Zde Slované z nejrůznějších končin si podávali ruce a každý s nelíčenou upřímností byl vítán. Odehrávaly se tu výjevy někdy až k slzám dojemné i povznášející. Návštěva u Náprstků tvořila o výstavě a tvořiti bude i po ní jeden z nejzajímavějších bodů programu každého příchozího k nám Slovana. *J. J. Toužimský.*

(Dokončení.)

ROČNÍK 21. 1891 ČÍSLO 12.

OSVĚTA

Ukončujíce tímto číslem letošní ročník Osvěty, vzdáváme přátelům svým srdečné díky za všelikou podporu a prosíme, aby i dále s námi věrně setrvali ve společném díle.

Zvouce pak již ku

předplacení na 22. ročník Osvěty

slibujeme, že o vnitřní zvelebení časopisu svého nepřestaneme se vší horlivostí pečovati, aby hoden byl úsudku, tak pravidelně o něm pronášeného: že má býti v rukou každého českého vzdělance. Můžeme s potěšením ukázati k tomu, že kruh výborných spolupracovníkův Osvěty stále vzrůstá; i měl by zajisté také kruh našeho čtenářstva vždy více se šířiti. Osvěta i v novém roce na své pouti po vlastech našich rozsévati bude símě nejlepší; aby nepadlo na skálu a mezi trní, nýbrž rostlo a vydávalo hojný užitek, k tomu jest nevyhnutelně potřebí, aby mu lid český poskytoval potřebné půdy. I obracíme se ku příznivcům svým a všem osvíceným národovcům, kteří o potřebě a důležitosti listu našeho přesvědčeni jsou, aby každý na svém místě napomáhali Osvětě půdy dobývati.

První číslo Osvěty 1892 vyjde dřív než obyčejně. Abychom mohli ustanoviti náklad, žádáme uctivě za brzké zaslání předplatných peněz.

Kdo by z novějších pp. odběratelů přímo z naší administrace odebral větší počet ročníků starších, tomu budou poskytnuty přiměřené výhody.

Knihy redakci zaslané.

Hrady, zámky a tvrze české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují Karel a Adolf Liebscherové, Vojt. Brechler a V. Král z Dobrévody. Dílu VIII. seš. 18. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 98. a 99. (Cocotte — Confrères de la Passion). Nakl. J. Otto, v Praze 1891.

Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Frant. Kott. Seš. 120. (Ramenovřetenní — Rozštířiti). Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1891.

Zemská jubilejní výstava v Praze 1891. Seš. 9. Nakl. týž.

A. V. Šmilovského spisy výpravné. Úhrnné vydání. Svaz. VII.: Pod doškovými střechami. — Spálený Šimák. — Baron Krušina. — Perla v hrubé kazajce. — Lesní panenka. Nakl týž.

A. V. Šmilovského pozůstalá dramata. Svaz. 1.: Natalie. — Scéna ze salonu. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Dramatická díla Jaroslava Vrchlického. Díl XIV.: Smrt Hippodamie, tragédie o 4 jednáních. Trilogie Hippodamie část třetí. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Ethiopská lilie. Romanetto, napsal J. Arbes. Druhé vydání. Nakl. dr. Fr. Bačkovský, v Praze 1891.

Román na moři. Od dr. Serváce Hellera. Illustruje Věnceslav Černý. Vilímkovy Illustrované knihovny rodinné dílo IV. V Praze 1891.

Publikáni a hříšníci. Od Gustava Jaroše. Nakl. F. Šimáček, v Praze 1891.

Sláva. Literární burleska z r. 1824. Od Gustava Jaroše. Nakl. týž.

Himmelsschlüssel. Ein Märchen von Svatopluk Čech. Im Versmass des Originals aus dem Bohmischen übersetzt von Zdenko Fux-Jelenský. Comm.-Verlag von Jakob Dirnböck's Buchhandlung, in Wien 1892.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal dr. Ant. Rezek. Seš. 6. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1891.

Nákres slovanského bájesloví. Sepsal dr. Hanuš Máchal. Nakl. Fr. Šimáček, v Praze 1891.

Skřítek v lidovém podání staročeském. Sepsal dr. Č. Zíbrt. (Knihovny Českého Lidu č. 1.) Nakl. týž.

R. 1891. Čís. 12.

OSVĚTA

Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova.

(Měs. říjen a listopad roku 1848.)

Vlastní zkušenosti a paměti

podává

Jos. Alex. svobodný pán Helfert.

(Dokončení.)

8.

Dosti brzo odebral jsem se za „statkářem Lineckým“ do Olomouce, dávaje milé vlasti své trvale s Bohem; ne že bych jí nikdy více neměl spatřiti nebo v ní pobývati, ale pobytu mého nebylo tam, jakmile jsem podávaný mně úřad na se vzal, leč co pocestného, co hosta. Dobrý milý děkan Macan posílal z Čelakovic list za listem, mé sestře, mé choti, mně, zva nás k delší návštěvě. On sám nešel do Prahy, kde by nám byl způsobil radost velikou. Mělť za posledních dob malou mrzutost s Pražskou žurnalistikou. Připravovala se toho času petice duchovenstva říšskému sněmu, kdež se žádalo, aby duchovenstvo zůstalo v držení a v užívání církevních statků; Macan byl horlivým sběratelem podpisů, až jej za to Havlíčkův Večerní List zasypal úsměšky a úhonami. „Každé společnosti jest volno,“ tak mi psal na to Macan, „zadávati petice; což jen církvi, této společnosti katolických věřících, toho práva nemá býti dopřáno? Protestanti by se styděli, aby cos pronášeli proti svým pastorům, Židé by se styděli, aby tak činili proti rabbínům; jenom u katolíků spisovatelé vlastního vyznání proti vlastním duchovním popuzují!“ Proto se mu nechtělo do Prahy: „příchodu jeho podkládali by nepochybně rozličné pohnutky!“ Myslel snad, že by každý v Praze na ulici na něm viděl: totě pan děkan z Čelakovic, co si ho Večerní list Národních Novin tak šeredně podal!

O mém nastávajícím ustanovení děkan již měl vědomost: „chtěl prý mi gratulovati, ale nechal toho, maje za to, že v přítomné kritické době postavení takového druhu není právě žádoucné; již jako poslanec

že jsem měl dosti co dělat a že bych co poslanec také mohl sloužiti vlasti." Podobného mínění byli skoro všickni moji přátelé a příznivci: „Rád slyším," psal mi šlechtic Stark z Čemin, „že jste podaného místa nepřijal; mámť příliš upřímnou a srdečnou náklonnost k Vám, aby mi bylo lhostejno, jestliže se před časem opotřebujete a na budoucno nemožným učiníte." Moje milá sestřenice Hermína, slyšíc nemocna, co mi nastávalo, tiše pravila: „Ať se Pepi nevydává na tuto půdu; jeť kluzká!" Bylať ona jediné dítě krajského komisaře Antonína Helferta, staršího bratra mého otce, a Juliany rozené v. Rottenbergerové; stala se nevěstou velmi milého a hodného mladého muže. Brzo po našem návratu z Vídně onemocněla, aniž více s lůžka vstala. Jsouc dívka andělské povahy, byla velmi jemné postavy; mělať onu jemnoučkou průsvitavou pleť a onen záškodný ruměnec ve tváři, které napřed zvěstují, že tvor takový nepobude dlouho v pozemské vlasti. Slaboty její přibývalo den ke dni; s nevýslovným bolem znamenali nešťastní rodiče a láskyplný ženich, že víc a více chřadne. Zemřela dne 7. listopadu, v týž den, co Wessenberg telegraficky mne neprodleně volal do Olomouce. Tam jsem obdržel list své Míny ze dne 10.: „Krásný byl večerejší den, slunce hřálo tak mile, nebe se radovalo, že uvítá krásného čistého anděla, naši dobrou Hermínu. Mně se dostalo smutné úlohy, abych doprovázela tetu; když jsme ji vedli, aby se navždy rozloučila se svým jediným dítětem, byla jsem svědkyní nejtruchlivějších výjevů, kterých jsem posud zažila. Bol tento nyní dobře chápu, i zdá se mi býti hroznější, nežli když dítě ztratí rodiče." Do svého památníku vložila několik vlasů po své zesnulé přítelkyni a napsala k tomu strofu z Lenauovy veledojímavé básně „An Luise," kterou jsem jí často byl čítal:

Du bist dahin! Nichts konnte retten
und halten dich bei uns zurück,
kalt knickte alle Liebesketten
das unerbittliche Geschick! . . .

Jemná, soucitná duše! Toho času nenadála se, že nemine rok a že bude zase pěkný podzimní den, a slunce že bude zase mile hřáti, a nebe že se zase bude radovati z krásného, čistého anděla! A někdo že tu pozůstane trpce cítě, že ještě truchlivěji než pozbyti rodičů nebo dítěte, jest ve květu let a v nejvroucnější lásce odervánu viděti od boku svého osobnost, která mu před oltářem nejvyšší blaho slíbila a nyní byla příčinou, že se dočkal nejvyššího hoře!

* *
*

Po ten čas, co jsem meškal v Praze, zůstával stav věcí v Olomouci bez proměny. Schwarzenberg a Stadion pořád ještě sháněli ministry, aniž jim bylo lze nalezti těch pravých. V tehdejších okolnostech bylo po ministerstvu války nejdůležitějším ministerium věcí vnitřních. Ježto Stadion nikterak je přijmouti nechtěl, pomýšlel Schwarzenberg na *Bacha*, jíž sice zase nalezeného, ale ještě mimo Olomouc meškajícího. „Bacha nutně potřebujeme," psal dne 3. list. svému švakrovi u Schönbrunna; „jeho ústavní, ale přísně monarchické smýšlení, jeho

veliká parlamentární spůsobilost, jakož i jeho bezúhonný soukromý charakter dávají mu ráz nutného člena novému ministerstvu. Jestliže jmenování jeho způsobí rozčilení, tedy to musíme tak přijmouti a hleděti je upokojiti. Nemá sice žádných zkušeností, co se týče vnitřních poměrů jednotlivých provincií, ale ten nedostatek bude u něho nahrazen jeho vlohami, jeho ráznosti. Schmerling jest Ultra-Němec, a pokud vím, přílišný stoupenec arciknížete Jana, než aby byl náš; ostatně o provinciích také nic neví. Stadiona třeba po mém názoru ještě šetřiti; on si toho, jak se zdá, sám tak přeje. Ve svém nynějším postavení může nám na tu chvíli více prospěti, než kdy by byl ministrem.“ Za ministra práv byl vyhlednut dvorský rada Pavel Sigmund *Ghequier de Mely-Nádasd*, a když ten zamítnul, dolnorakouský zemský rada Jiří rytíř v. *Mitis*. Mitis přijev do Olomouce slíbil ministerium přijmouti; ale přes noc rozmyslil se jinak: pomyšlení na vážnost okolností a na velikost odpovědnosti tak ho rozčililo, že v zimničném chvatu prosil ráno, aby mu slovo jeho bylo vráceno.

Dne 5. listopadu objevil se v Olomouci Bach; avšak aby měl přejmouti portefeuille, proti tomu prohlásil se co nejrozhodněji. Přece však důvěřoval si Schwarzenberg, že ho získá, i psal Windischgrätzovi: „Bachovy náhledy o postavení armády, o otázce šlechty jsou docela správné.“ Avšak čas kvapil. *Wessenberg*, posud dle jmena president ministerský, již po třetí prosil císaře za propuštění; dne 5. list. znova zažádal, a to důrazněji než prve, tak že dvůr musel konečně se rozhodnouti. Windischgrätz chtěl Stadiona: „Bach za ministra věcí vnitřních jest přece jen příliš Vídeňan, kdežto Stadion v nejrozličnějších provinciích sloužil a z vlastního názoru je zná.“ Mezi poslanci v té věci od prvu nebylo jiného mínění; nebylť ani lze sobě mysliti, že by kdo jiný než Stadion měl býti ministrem věcí vnitřních; což se jemu každodenně do očí říkalo. Když pak nyní i Schwarzenberg důtklivě ho za to žádal, pustil zdráhání mimo se, a dne 7. roznesla se po Olomouci radostná zpráva, že „Stadion přijal.“

Takové byly věci Olomoucké, když jsem dne 8. list. o 5. hod. ráno na nádraží tam dorazil. Spolu se mnou jeli z Prahy Klutschak, redaktor Bohemie, a dlouhý Urban, koncipista českého gubernia; ti však dále jeli k Vídni (toho času jezdilo se totiž z Prahy do Vídně ještě přes Olomouc). Já se ubytoval v hostinci „u Goliáše“ na horním náměstí (Oberring), a o 8. hod. vydal jsem se do města hledat „statkáře z Lince.“ Avšak nikdo nevěděl o „panu Wagnerovi;“ bylť Bach své inkognito již odložil, i bylo lze najíti ho pod jeho pravým jmenem. Já u něho nalezl Palackého, jenž byl baronovi „Jelláčkovi,“ — tak Jelačiće nazývali Vídeňané — učinil svou politickou návštěvu. Jsouce s Bachem sami, rozmluvili jsme se o ministerstvě, i prohlásil se Bach, že on do ministerstva nevstoupí; on že jest „nemožný.“ V poledne shledal jsem u stolu Schwarzenberga se Stadionem, kteří po jídle úsilně mně přimlouvali, abych se rozhodnul.

Z poslanců pořád byli někteří v Olomouci; tak Alois Fischer a Kajetán Mayer, s nimiž jsem mnoho obcoval. Když jsem mluvil s Mayerem o zdráhání Bachovu, pravil: „Bach si myslí, že Windischgrätz ho nechce; ale to se mýlí. Proti Bachovi Windischgrätz

ničeho nemá; koho kníže nechce, to jest Stadion." „Černý Mayer," jak jsme ho jmenovali, v takových věcech měl velmi jemný čich a v pravdě uhodnul. Ovšem že v poslední době, jak již vypravováno, Windischgrätz o to usiloval, aby Stadion vstoupil do ministeria; ale proto mu Stadion ještě nebyl sympatický, a sice z následovných příčin: V létě r. 1848, když Windischgrätz připravoval, čeho potřebí, aby v katastrofě od něho předvídané bylo vše pohotově, psal také Stadionovi, chtěje pojati ho do své kombinace. Stadiona již tehda mnohokráte prohlašovali za budoucího ministra; on měl velké, ač tiché a více tajné přívrženstvo, avšak za to snad ještě více křiklavých protivníků, kteří na něho metali výčitky a hanlivé řeči. Proto chtěl Stadion míti ruce volny i zamítnul zdvořilým listem pozvání Windischgrätzovo, což knížete nemálo urazilo. Nemohu si mysleti, že by Kajetán Mayer o této případnosti byl měl vědomost; já sám zvěděl jsem o tom teprve po letech, když jsem konal studie a přípravy k většímu historickému spisu „Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes."

Co se týče ostatních ministerských míst, bylo nyní celkem vše hotovo. Ministerium obchodu a veřejných prací slíbil přejmouti *Bruck*, i byl již také z Frankfurtu n. M. v Olomouci. Příčinou barona *Krausa* trvala chvíli ještě nejistota; zdáloť se přece podivno, aby „oktobrový ministr" seděl v ministerstvě, kteréž mělo býti výrazem loyality a legitimity; nad to měl Kraus v Hetzendorfě nemilý výstup s knížetem Windischgrätzem. [1]) Avšak z druhé strany známy byly výtečné jeho vlastnosti, rozhodný jeho talent finanční, rozsáhlá známost zákonů a zkušenost jeho administrativní; také konečně nebylo tu nikoho jiného. V příčině ministeria války upustilo se od návrhu Stadionova, aby povolán byl nevoják, i uzavřeno, aby jím byl generál *Cordon*. Cordon po vzetí Vídně byl jmenován velitelem městským i byl pro své humánní jednání v obyvatelstvu dosti oblíben. Mezi přívrženci vlády za říšského sněmu Vídenského byl také pan *v. Thinnfeld*; málo sice řečníval, ale jevil při tom důkladné vědomosti a zkušenosti v oboru hospodářství i hornictví; kromě toho vydal odpovědný list revolučnímu sněmu říšskému, [2]) a takž se zdálo, že je zcela spůsobilý, aby zasedal v nejvyšší radě koruny.

Co se mne týkalo, neupouštěl jsem, ač mi také Bruck i Kraus přimlouvali, od svého zdráhání převzíti portefeuille vyučování; než prohlašoval jsem se ochotným záležitosti toho ministeria vésti zatím v postavení podřízeném. A takž bylo vše pohromadě, až na ministra práv. I ustanoveno jeti do Vídně a tam hledati. Bach navrhoval dvorského radu Adolfa barona *Pratobeveru*, znaje ho jakožto důkladného právníka a muže vážného charakteru.

Vyjeli jsme z Olomouce zvláštním vlakem o 3. hod. odpol. dne 9. listopadu: Schwarzenberg, Stadion, Bruck, Bach a já. Spolu s námi jeli Alois Fischer a Kajetán Mayer. Fischera do Vídně vedly záleži-

---

[1]) Viz můj spis „Belagerung und Einnahme Wiens October 1848" (Praha, Tempský 1869) na str. 207.

[2]) Viz Osvětu 1891 na str. 232.

tosti soukromé; také mu šlo o to, aby se tam porozhlednul, jaké je tam v rozličných kruzích smýšlení a veřejné mínění; zejmena šlo mu o to, aby Bacha svedl s některými vůdci levice a zbavil jej myšlenky, že jest „nemožný.“

Bach mi nabídnul svůj byt v Singerstrasse, kam jsme pozdě na večer dorazili. Když jsme nazejtří seděli u snídaně, vzal Bach Wiener Zeitung ze dne 10. do ruky, zarazil se a s úsměvem — oním úsměvem, kterým levičáci tak náramně bývali popuzováni — podával mi noviny řka: „Nu, milý Helferte, Windischgrätz je rychle hotov:“ v novinách stálo úřední návěští, že *Robert Blum* byl včera o 7. hod. ráno náhlým soudem v Brigittenavě zastřelen. Byla to první poprava po dnech říjnových, a vykonána na členovi parlamentu Frankfurtského! Nikdo z toho neměl většího utěšení jako vyslanec saský ve Vídni, starý baron *Könneritz.* „Buď Bohu chvála,“ pravil Schwarzenbergovi, „že jste nás *tohoto* člověka zbavili.“ Avšak hned přijal na se tvářnost vážnou a doložil: „Teď musím do kanceláře, abych ve jmenu své vlády protestoval, že královský saský poddaný tak bez okolků byl volán před soud, odsouzen a odpraven.“

Po městě i všude, kam se ta zpráva dostala, bylo rozčilení všeobecné; jedni žasli nad smělou odhodlaností vlády, ale přisvědčovali tomuto skutku spravedlnosti; jiných, a to hlavně levičáků říšského sněmu, zmocnilo se neslýchané zděšení. *Löhner* pravil jednomu známému: „Co se může mně státi? Neníť ničeho proti mně!“ Nicméně neměl žádného stání ve Vídni, působení vojenské vlády bylo mu odporné. I obrátil se na Leopolda *Neumanna*, profesora práv na Theresianum a poslance za Leopoldov Vídeňský. Neumann byl členem centra a slul nejoddanějším stoupencem vlády, pročež mu uštěpačně říkali: „Neumann císařo-královský — der k. k. Neumann.“ Vídenský satirický list Charivari podával obraz jeho ne jinak než s pruhy černými a žlutými po celém těle mu jdoucími. Neumanna tedy žádal Löhner, aby ho vzal do své ochrany a pomohl mu bez úrazu z města. Leopold Neumann odvětil: „Nevím, jak tomu mám rozumět? Tolik Vám ale pravím: Kdy bych *já* dne 6. října byl *vás* žádal za ochranu, byl byste mi jí, i chtěje, nebyl mohl poskytnouti.“

V příčině doplnění ministerstva docíleno ve Vídni dvou nových výsledků. Pan z Thinnfeldu ze Štyrska ohlásil, že jest hotov přijmouti ministerium hospodářství a hornictví. Baron Cordon měl sice některé pochybnosti: „Jakž mohu co jednoduchý generálmajor míti sobě podřízeny polní podmaršálky, polní zbrojmistry a generály kavalerie, ano i polní maršálky?“ Ale Stadion poučil ho řka, že co ministr války bude míti toliko správu vojenskou; toho že se stupně hodnosti vojenské nedotýkají; tím se Cordon upokojil. Jen Pratobevera dělal obtíže; vzpíral se tak jako před ním Breda, Ghequier a Mitis; nezbýval zase než Bach.

Ve Vídni jsme pomeškali tři dni; dne 12. z rána vrátili jsme se zvláštním vlakem do Olomouce se zastávkou v Hulíně, odkudž jsme jeli do Kroměříže, abychom se přesvědčili, jak to vypadá s úpravami pro říšský sněm. Nastojte! Koho prvního potkal jsem v Kroměříži? Löhnera! Patrno, že i bez c. kr. Neumanna zjednal sobě lístek z Vídně!

Löhner byl zde s Hermannem Smidtem, mým někdejším profesorským kollegou z Krakova; našel jsem ho v hostinci „u slunce;“ zde nadával vojsku rovně vztekle, jako se ho ondy ujímal v Krakově.

Jediným mocným, ba všemocným v Kroměříži byl nyní *Alois Jelen*, pořadník říšského sněmu par excellence. A věru, výborné bylo vše, co v kratičkém čase vykonal: sněmovní síně, pokoje pro komise, úřadovny byly náležitě upraveny a vystrojeny. Že se nedostávalo sedadel, telegrafoval Jelen do Prahy, aby 150 sedadel z české sněmovny poslali do Kroměříže. Telegram z Prahy sněmovnímu pořadníkovi Jelenovi v Olomouci: „Na čí rozkaz? Mecséry.“ Telegram z Olomouce guberniálnímu místopředsedovi bar. Mecsérymu v Praze: „Na můj! Jelen.“ A sedadla byla poslána. Též i o kuchyni, o místnosti restaurační bylo postaráno; v cukrárně poručil Jelen, aby nám nejhezčí dceruška cukrářova podávala nejvýbornější rosolku. Kromě toho vyhledal po městě byty pro poslance i měl je v evidenci. Četné haličské sedláky mínil uhostiti ve dvou velkých dvořích: „Já budu zůstávati sám s nimi, aby mi jich nikdo neodloudil.“ — „Však on toho nechá,“ psal jsem své Míně.

Jelen vykonával nejvyšší policii v Kroměříži; aspoň se tak sám domníval. „V celém městě,“ vykládal mi, „nikdo nepřijme rozkazů než ode mne neb podepsaných ode mne. Kdo se koli ve městě chce ubytovati, pošlou ho ke mně, abych mu vydal lístek pobývací. Napíšuli na lístek „*n*“ t. j. „ne,“ tedy takový v celém Kroměříži nedostane ani bytu ani jídla ani pití. Chceli bez těchto tří věcí zde zůstati, s Pánembohem, nikdo mu v tom vadit nebude.“ Přes to přese všecko nevěděl ničeho o pobytu Löhnerově; řekl jsem mu, že jsem ho tu viděl, načež on s komickou vážností: „Na, vida, proto mně bylo dnes tak nanic!“ Zvláště na žurnalisty měl naostřeno. Kdo z nich přišel, obdržel od Jelena přísné kázání s napomenutím, aby se polepšili: „Vy všickni dohromady jste darebáci a ničemové, ani čert o vás nestojí; zasloužili byste všickni napořád, aby vás pověsili!“ atd. Ani ti ubožáci stenografové neušli jeho zlosti, ač jiného nečinili, nežli že psali, co mluvili jiní. Z druhé strany byl Jelen z míry dobrák. Každého poslance vítal co nejúslužněji, zůstávali u něho a byli jeho hostmi, dokud se pro ně nenašel byt. Chytrák při tom zajisté dobře pochodil. Ale tolik je jisto, že všecky jeho úpravy nestály ani polovici toho, co by byl vypočetl c. kr. dvorský stavitelský úřad!

Z toho, co tuto pověděno, jde na jevo, že měl Jelen vtip kaustický a že dokonce nebyl vybíravý ve slovích, ani ve zlých ani v dobrých. Umělť tak dobře lichotiti jako nadávati, to i ono ve velkém stylu, na př.: „Napřed Pánbůh, pak císař pán, pak ministerium; kromě těch ničeho neznám!“ Anebo dokonce: „Po Pánubohu přijde hned ministerstvo.“ Že pak opravdu byl vládě oddán a věren, že jí sloužil což jen mohl a že ke všemu byl vždy ochoten, není divu, že se všem ministrům líbil. „Vidíte,“ pravil mi jednou Bruck, „takové lidi mám rád.“

Večerem opustili jsme Kroměříž a přijeli pozdě v noci do Olomouce. První má chůze byla dne 13. ráno na poštu; za těch všech dní neměl jsem, jakž pochopitelno, pražádných zpráv o své milé ženušce; toužil jsem po sdělení i očekával jsem psaní poste restante; také jsem se nemýlil, k veliké radosti své!

V Olomouci mnoho jsem zacházel s Bachem, jemuž jsem neustále přimlouval, aby vstoupil do ministerstva; zdálo se mi, že ač pořád ještě odpíral, přece moji přímluvu rád slyšel. Jednoho dne procházeli jsme se po glacis okolo města, ana tu proti nám šla arcikněžna Žofie s jednou ze svých dvorských dám. Arcikněžna zastavila Bacha a dala se s ním do krátké rozmluvy; já skromně poustoupil. Bachovo rozhodné vystoupení dne 2. září, kdež koruně vyhrazoval sankci sněmovních snešení, získalo mu, jakž nepochybno, vděk i sympatie císařského dvora. Tak o Bachovi smýšlel i Stadion, a proto co nejdůtklivě stál o to, aby Bach přijal ministerium. Bach pronášel jeden důvod za druhým, aby opodstatnil svůj odpor; ale Stadion žádnému nepřisvědčoval. Jeden z těch důvodů byl mi již z Prahy od něho znám: Ministerstvo že se bude skládati ze živlů příliš rozdílných, že to bude ministerstvo kompromisní; on, Bach, že by — jakž sám dokládal — v kabinetu neměl žádné podpory. „V tom se mýlí,“ pronesl se Stadion, když ode mne tento výrok slyšel; „já jsem ho seznal, jeho náhledy jsou totožné s mými, na mne bude vždy moci se spoléhati.“ Tu konečně stalo se rozhodnutí. Jednoho dne navštívil Bacha Alois Fischer, i rozmlouvali spolu o věci té, při čemž Fischer všecko možné činil, aby Bacha přiměl ku přijetí. Když byl Fischer dlouho mluvil a Bach jen slabě odpovídal, nastala krátká přestávka. Zdálo se, že Bach ještě jednou rozvažuje; pak vstal se sedadla i řekl: „Nuže, já tak učiním!“ ... Večer „u Goliáše“ vítali jsme ho již co ministra.

* * *

Bylo tedy ministerstvo úplné. Já sice nebyl skutečným ministrem, ale pokládali mne za něj, jen že jsem se ještě formálně neprohlásil. Jednoho dne řekl Stadion v mé přítomnosti: „Já nechci žádného státního podsekretáře“ — tehda skoro každý ministr měl takového zástupce — „státní podsekretář není než břemeno!“ „Pěkně děkuji,“ odvětil jsem já s úsměvem, „to je pěkná pro mne poklona!“ Načež Stadion: „Vás já nemíním, vás pokládám za ministra; jakmile budeme se sněmem hotovi a navrátíme se do Vídně, budete jím také formálně.“ (Stadion při tom nemyslel na rozpuštění sněmu, nač tehda vůbec nikdo nemyslel; on mínil toliko: jakmile říšský sněm spolu s ministerstvem úlohu svou dokoná).

Ministerstvo již tedy existovalo; i nastaly společné porady v bytu Schwarzenbergově. První ministerská rada konána dne 15. list.; já jsem si postup její zaznamenal, i bude snad přívětivému čtenáři vhod, když něco podrobnějšího o tom povím. Přítomni byli: Schwarzenberg, Stadion, Bruck, Thinnfeld, Cordon, Bach a já. Kraus v tu chvíli meškal ve Vídni. Ministerským předsedou byl sice ještě officiálně Wessenberg, avšak mezi nás nepřišel; nyní mohlo se propuštění jeho, za které byl císaře tolikráte prosil, každou chvíli státi skutkem.

I. Nejprve čteny depeše ze Štyrského Hradce. Zněly velice povážlivě: „V Hradci jest plno nebezpečných živlů podrývajících a popouzejících; obranci Vídně odtamtud domů přišlí, demokrati a studenti z Vídně do Hradce se uchýlivší, německo-katoličtí kazatelé Stoll a Ronge,

kteří se zasazovali o obec německo-katolickou a roznécovali svých posluchačů také i ve směru politickém; spolek demokratický konal sezení za sezením. Guvernér hrabě Wickenburg že nemá odvahy, že jest zcela v rukou vůdců; posádka, ponejvíce z Vlachů složená že není spolehliva. V jedné hospodě že se připíjelo vrahům Latourovým, ba i budoucímu vrahu císařovu, v jiné zase že spálili obraz císařův." Podobně znělo psaní polního maršálka ze Schönbrunna, který do Hradce chtěl vypraviti létací vojenskou kolonnu. — Ministerská rada uzavřela: Odvolati hraběte Wickenburga a pohnati ho do Olomouce, aby se zodpovídal; zatímné řízení země svěřiti místopředsedovi Ignáci rytíři Marquetu; sledovati, jaké bylo spojení mezi Hradeckým demokratickým spolkem a posledními událostmi ve Vídni; zatknouti osoby, proti kterým by se objevila trestná důmnění; rozpustiti studentskou legii, ač budeli nalezena v čem vinna.

II. Na to jal jsem já mluviti asi takto: „Rád bych zde něčím hnul, k čemu se budu vždy vraceti, dokud se tak nestane. V Hradci je třeba vojska; ve Slezsku to doutná potají; též tak v severních Čechách. Jestliže věci v Berlíně zle dopadnou, budeme míti nepochybně nová pozdvižení. Potřebujete vojska na všech stranách. Co si počnete? Stenčíteli, oslabíteli armádu v Uhrách, armádu ve Vlaších? Tuď bych věděl o domácím prostředku: Učiňte válku na Slovensku populární! Generálovi Simunićovi přidejte obezřelé důvěrníky, kteří pod jeho dohledem lid poučí o válce, získaji dobrovolníky z lidu, získané bojovníky vřadí mezi vycvičené vojáky, i budete moci z těch tří praporů, které Simunić má, v krátkém čase míti rovněž tolik pluků; tím se tři jiné pluky v severních Uhrách uvolní, i bude jich lze užiti jinde. Ba což více: nejde toliko o to, abychom si zjednali novou výhodu, ale abychom výhodu odňali nepříteli. Neučinímeli jak jsem radil my, učiní to Uhři i utvoří z lidu zemskou hotovost proti nám. Slováci jsou lid dobromyslný, ale indolentní; kdo dřív přijde, ten dřív mlíti bude."

Návrh tento nedocházel souhlasu. Nedůvěra ke všemu co slovanského byla rovně velká u Schwarzenberga, jako u Stadiona i u Bacha; generálovi Cordonovi bylo proti mysli, aby lid nevycvičený vřaděn byl mezi vojsko vycvičené. Schwarzenberg připomenul mi, že bez toho František Zach je u Simunića; třeba by bylo hotovosti domácího lidu pro obranu jich osad

III. Ministr války jakožto bývalý vojenský velitel městský ve Vídni, zmínil se o průtazích, kteréž se ukázaly proti mnohým členům říšského sněmu, i myslil, že v té věci třeba učiniti opatření. Já: „Toto opatření nemůže v ničem jiném záležeti nežli v instrukci pro centrální vyšetřovací komisi, aby komise věděla jak se zachovati, kdy by jí docházela udání takového rázu." — Svěřeno ministrovi práv, aby takovou instrukci sepsal.

IV. Ministr-president vyňal psaní zatímného velitele válečného loďstva Martiniho, kdež se dovozovala nutná potřeba, „aby císařské válečné loďstvo bylo sesíleno; buďte stavěny válečné parníky, anebo skupovány hotové; v lodenicích anglických že stojí čtyři pro Rusko ustanovené válečné lodi pohotově, i bylo by snad možno, že by Rusko je postoupilo naší vládě." Bruck: „Egypt má značnou flotillu plachetních

lodí; tamní vláda ráda by se jedné jich části zbavila; snad že by se povedlo několik těch lodí získati." — Uzavřeno poptati se v Anglicku i v Egyptě, do Terstu pak psáti, jeli možná, válečné lodi v tuzemsku stavěti a stroje z Anglicka dovážeti.

V. Schwarzenberg přivádí řeč na bána Jelačiće: „Jelačić zjednal sobě velikých zásluh o zachránění říše; náleží mu vyznamenání obzvláštního spůsobu; vyznamenáním buď mu jmenování za civilního i vojenského guvernéra dalmatského; tím budou slovanští Dalmatinci získáni a Vlaši separatisté na uzdu vzati; zároveň měl by býti povolán za guvernéra Řěckého, ježto Řěku (Fiume) bez toho má v moci. Otázka Řěcká zůstává na vahách; takovým jmenováním konečné rozřešení její se nestane; za guvernéra může císař povolati, koho chce. Tím nevyřkne se ani odtržení Řěky od Uher, ani její vtělení do Charvát; upraví se jen cesta k rozřešení tomu neb onomu." — Schváleno.

VI. Následovala velmi zajímavá rozprava o právomocnosti vojenské, k čemuž podnět dán od Bacha; Cordon, Bruck a já pronesli jsme svoje náhledy, čím však čtenářů svých nechceme obtěžovati.

Každý přisvědčí, že předměty hned v prvním zasedání přetřásané rozmanitou měly do sebe zajímavost; já pak podnes toho lituji, že jsem si podobných zápisek nezachoval z porad následujících. Mám z nich jen jednotlivosti zaznamenány, jinak toliko povšechnou paměť. Jedna z předních úloh bylo sepsání programu, s kterýmž ministerstvo vystoupiti mělo na veřejnost; pak ale záležitost jiná, bez přirovnání vážnější.

Bylo to jednoho z prvních večerů poradních, když Schwarzenberg ohlásil, že nám má učiniti sdělení převelice důležité, dodávaje, že věc vyžaduje bezvýminečné tajnosti: „*Císař Ferdinand, jenž po dvakráte již v Inspruku chtěl panování složiti, že nedá se déle držeti, arcikníže František Karel že se vzdá následnictví, arcikníže František Josef že přejme vládu; on že předchozími událostmi na žádnou stranu není vázán i má proto zcela volné ruce, aby Rakousku zjednal novou budoucnost* . . ." Nemohu vypsati, jaký dojem sdělení toto na nás na všechny učinilo, vyjma snad na Stadiona, který bez pochyby jediný již dříve toho tajemství byl účasten. Po trapné přestávce první ujal se slova ministr války: „Ano, tak dobře! Vojsko v nynější době potřebuje pána, kterého lze vídati." Po něm se ozval rozvážlivý Kraus; onť mluvil v jiném, opačném smyslu, nežli jeho kollega vojenský. „Totě přece velmi na pováženou; za nynějšího císaře víme, na čem jsme; ale mladý pán, jenž má na se vzíti vládu — možnoli o něm napřed říci, jak se chovati bude v tomto těžce vážném položení? Jak s ním vyjdeme?" Schwarzenberg Krausovu starostlivost upokojoval; „ostatně," tak doložil, „věc se nedá změniti; změna v panování jest v nejvyšších kruzích uzavřena, ministerstvu nezbude, než aby se radilo, kterak uzavření toto skutkem vykonati!" Tím bylo všecko další rozvažování odstraněno; žádný z ostatních ministrů nepronesl se ani spůsobem přisvědčujícím ani pochybujícím, i přikročeno ihned k poradě, kterak vážný ten krok vykonati.

Dle domovních zákonů císařského rodu byl císařský princ 18tým létem věku svého ku přejmutí vlády spůsobilý; arcikníže František

Josef dovršil dne 18. srpna 1848 svůj 18. rok; z té strany nebylo tedy žádné překážky. Avšak manifesty! Měloli se odřeknutí trůnu, vzdání se práva následnického a vstoupení na trůn prohlásiti v *jedné* a téže listině? Či měl každý jednotlivý tento akt vyhlášen býti o sobě a samostatně? Či měli konečně císař Ferdinand a arcikníže František Karel vydati manifest společný a nový císař manifest zvláštní? Dále: koho přibrati v to tajemství? Mělili členové císařské rodiny kromě pěti osob již bezprostředně účastných — císaře a císařovny, Františka Karla a Žofie, Františka Josefa — předběžně o tom býti zpraveni, anebo mělili teprve v posledním okamžení přivoláni býti ke hlavnímu aktu? Co do jiných osobností, nešlo o knížete Windischgrätze; byltě on v této záležitosti od císařské rodiny samotné, a to hned po dnech březnových, opět a opět na poradu brán. Ale Radecký, nejzasloužilejší ze všech zasloužilých, smělli být vyloučen ze spoluvědomosti o aktu tak dosažném? Avšak zase: Možnoli maršálka, jenž sám svou osobou byl armádou ve Vlaších, z tamního postavení, byť i jen na krátko, sem povolati? Dáti mu písemně nebo ústně na takovou vzdálenost zprávu o tom, co se vlastně ještě ani nestalo, zdálo se naprosto býti neradno. A Jelačić, onen rytířský bán, jenž se neostýchal domněnlivé velezrády, aby vykonal co vedle loyálního jeho přesvědčení vůči Uhrům jediné mohlo spasiti říši, zdaliž on neměl o tom napřed věděti?

Takovýchto otázek bylo ještě na sta, že musely býti rozřešeny, nežli se přikročilo k vykonání. Ministerská rada se tou věcí den co den zanášela, ano možno říci hodinu co hodinu. Mezitím šly jiné práce, kteréž nás brzo volaly do Vídně, brzo do Kroměříže, tak že jsme toho času skoro tolik byli na cestách jako v Olomouci. Nejednou se stalo, že jsme na některém nádraží museli čekati k vůli příjezdu protějšího vlaku, i dali jsme sobě otevříti pokoj náčelníka stanice a konali improvisovanou poradu. V jedné poradě tohoto druhu bylo učiněno snesení — paměť mne tuším neklame, — aby baron *Kulmer*, politický přítel a rádce bána Jelačiće, přibrán byl do ministeria.

Avšak při všeliké ustavičné činnosti ona veliká záležitost protahovala se stále, ježto se pořád nové a nové otázky objevovaly. Z druhé strany bylo třeba novému ministerstvu vstoupiti u veřejnost, neboť říšský sněm byl v Kroměříži již pohromadě. Mně bylo uloženo, abych vypracoval program; jednotliví ministři odevzdali mi k tomu písemné svoje návrhy a přání, zejmena Stadion, Bach, Kraus, Bruck; některá z těchto zápisek posud jest v mých rukou.

Konečně dne 21. list. propuštěn Wessenberg; císař stařičkého ministra odměnil na znamení svého vděčného uznání velekřížem řádu sv. Štěpána, nejvyšší to po zlatém rouně vyznamenání osobnostem civilním; Wessenberg omlouvaje se toho nepřijal . . . poněvadž velekříž toho řádu již před více jak třiceti lety, hned po Vídeňském kongresu, byl obdržel! Chyby takové staly se ještě některé, neboť v Olomouci a v Kroměříži pracovalo se bez Vídeňských registratur, a v ministerských úřadech nacházelo se tolik „nových osob.“ Já toho času byl v Kroměříži, kde mi Jelen vyhledal velmi pěkný a k tomu příhodný byt hned naproti residenci u správce arcibiskupských statků; také bylo

postaráno o úřední místnosti mého ministeria. Tam mne zastihl telegram knížete Schwarzenberga z Olomouce:

„Sie werden gebeten mit den bewuszten Schriften sogleich hieher zu kommen.“

Dne 21., v úterý, dopoledne vyjel jsem po voze do Olomouce, maje za společníka dr. Františka Schmitta. *Schmitt*, povoláním svým advokát Vídeňský, byl ve Vídni na říšském sněmu prvním předsedou, nyní prostým poslancem, muž velice přívětivý, s kterým jsem se po cestě velmi dobře bavil. Náš povoz byl starožitný kočár, na kozlíku seděl hanácký chasník. Na silnici před Dubem, jenž se svým pěkným kostelem již zdálí se nám ukazoval, jel naproti nám nákladní vůz; milý náš kočí chtěl se vyhnouti, ale učinil to tak nejapně, že nákladní vůz s celou svou tíží na náš kočár narazil, tak že se nám prostraňky potrhaly. Kočí jal se řemení špagátem a provázky svazovati. Když jsme viděli, že to držeti nebude, odebral jsem se do blízkého již Dubu najmout jednoduchou bryčku; zatím jsem chtěl na hospodě čekati. Byla tu čistá světnice; patriarcha domu, leže na lavici, právě po obědě hověl spánku; na černé tabuli viděl jsem bílou křidou (tedy ne „černé na bílém,“ nýbrž naopak) napsány hospodské dlužníky, mezi nimiž figuroval nějaký „brauner“ s 3 zl. 24 kr., nějaký „smolka“ s 2 zl. atd. Hospodyně snažila se hovorem ukrátiti mi čas, a já s mou trochou češtiny dosti dobře jsem se vyznal. Ona půlhodinka, co jsem v té osadě meškal, onen venkovský poklid, jenž byl vůkol mne, onen klid a spořádanost, která tu celkem panovala, tak mi v tom stále pohnutém a rozčileném čase a v mém nyní také nepoklidném živobytí byly zámluvné a milé, že to ani vyříci nemohu — byla to hotová idyla.

Okolo 4. hod. odp. vjížděli jsme Schmitt a já na svém vesnickém povoze do sídelní Olomouce. Dne 22. odebrali jsme se všichni ministři zase do Kroměříže, kde nás Jelen uvítal snídaním. Na to se šlo do krásného kostela sv. Mauricia: říšský sněm měl rokovati v „moravském Římě“ i bylo zcela slušno, aby rokování zasvěceno bylo sv. Duchem. Já se shledal s četnými přáteli z centra, gratulovali mi k mému vstupu do ministeria a hned mi také přednášeli rozličná přání svá. „Dobré vůle jistě mi nebude scházeti,“ pravil jsem, „ale dovednosti, síly, vytrvalosti?! Dejž to Bůh!“ Dále jsme šli do sálu sněmovního, kde se především měla odbývati volba předsedy. Obráni byli dva kandidáti: od Čechů a od centra Štrobach, od Poláků a od levice Smolka. Členové levice byli skoro do posledního přítomni; ačkoliv z počátku nechtěli slyšeti o Kroměříži, nyní tam byli přece rádi, neboť se za tehdejších okolností nikde jinde necítili tak bezpečni jako na sněmu; za to z centra a z pravice ještě mnoho členů scházelo. Při prvním hlasování měl Štrobach 122 hlasy, Smolka 121; po některém hlase připadlo Pillersdorffovi, Schmittovi, Schuselkovi; bylo potřebí hlasování druhého, a tu obdržel Štrobach 124 hlasy, Smolka 131. Byl tedy presidentem Smolka; střed a pravice byly poraženy, nedobré to znamení pro nastávající jednání! Nastala u nich zkormoucenost, a Jelen telegrafoval do Prahy: „Dnes byl Smolka od *nepřítomných* českých poslanců za předsedu zvolen.“ Také ministrové byli zaraženi, kormutlivě obědovali u Jelena a vrátili se do Olomouce. Nejtrapněji byl dotknut císařský

dvůr, když v čele Kroměřížského sněmu, na němž tolik záleželo, viděl „presidenta oktobrového.“

Co do věci samé byl Smolka presidentem rovněž výtečným jako Štrobach; oba byli zruční a obratní, oba opatrní a tuzí; ani tomu ani onomu nemohlo se vytýkati, že by se strannicky měli ke svým stranníkům nebo proti svým politickým protivníkům.

9.

„Dnes“ — tak jsem dne 23. psal svému andělu do Prahy — „musím nepochybně zase do Kroměříže, odkud zajedu do Vídně, abych se v ministerium uvázal. Vidíš, jak jsem honěn, jsem spíše kurýrem nežli poslancem nebo ministrem. Nic si z toho ostatně nedělej, jde mi to k duhu, jsem zdráv, a jak mně všichni praví, výborně vypadám.“

Programní řeč ministerskou v sepsání mém byl jsem již odevzdal. Schwarzenberg co do formy a tónu, jak jsem já ji sepsal, jí neschválil; i dal ji svému praesidialistovi Hübnerovi, aby ji v jinou formu přelil. Uvážímli věc tu nyní, musím říci, že Schwarzenberg měl dobře. Já dovedl parlamentárně řečniti, dovedl jsem i články psáti buď obsahu právnického neb rázu politického, ale státní spis, jímž nejvyšší radové koruny uvesti se měli před veřejnost, nepatřil do oboru mé posavadní zkušenosti a zběhlosti. Čeho se nedostávalo mně, to měl Hübner následkem svých mnoholetých diplomatických služeb v plné míře. Ve věci samotné Hübner moje sepsání v ničem neměnil aniž co nového přidal; snad že tu i tam něčeho vynechal; ale co do formy a slov nepochybně ani jedné průpovědi bez proměny nenechal; já svého sepsání pohříchu jen zlomky mám zachovány, pročež nemohu jedno s druhým srovnávati; bezpečně pak Hübner úlohu svou výborně vykonal.

Ministerstvo muselo se od nynějška na delší čas uhostiti v Kroměříži; práce říšského sněmu již se byly počaly. Mně se v mém novém bytu vedlo velmi dobře; do arcibiskupského paláce, kde se sněm scházel a skoro všichni ministrové bydleli i své kanceláře měli, nebylo než několik kroků; též tak do překrásného rozsáhlého parku, kterýmž teče řeka Morava. Při jednom jeho východu do polí stojí podélná budova, zpředu antickým spůsobem ozdobená sloupovím, tak že bys ji držel za nějaký řecký chrám; avšak vejda do ní shledáš v ní hospodářský dvůr s chlévy hovězího dobytka; všecko velmi čisté a krásné. Tam jsme často na procházku chodili i měli jsme potěšení, jak zdárně ta zvířata vypadala. Jedno menší oddělení bylo pro mladší telata; Bach žertovně prohodil: „I totě aula!“ Veliký hřmotný býk pojmenován „Füster,“ kteréžto jmeno brzo po celém městě se rozneslo; vypravovali, že jednoho dne přišel jeden z levice do Kroměříže i ptal se, můželi Füstra viděti? „Včil právě ho krmijó,“ zněla odpověď.

Dne 26. psal jsem své Míně, když se na schodech k mému bytu ozvaly kroky a řinčení šavle. Já tehda měl ten nespůsob, že jsem se neoblékal hned na celý den; zůstával jsem v županu a v trepkách, až jsem měl jít z domu. Zaklepáno: i musel jsem chtě nechtě volati „dále,“ a hle tu se objevili důstojníci domácí posádky, major místní

napřed; byli právě s poklonou u všech ministrů a přišli také ke mně jakožto k „ministrovi vyučování“ Já byl v největších rozpacích, prosil jsem za odpuštění, že mne nalézají v takovém oděvu, a byl jsem ještě více v nesnázích, když mne major oslovil „Vaše Excellence!“ Já protestoval, ale nic platno; major zůstal tvrdošijně při své „Excellenci,“ jakž mne byl ostatně již prvé, na našich jízdách ve zvláštním vlaku z Kroměříže do Vídně, pojmenoval jeden z úředníků železnice.

Dne 27. list. ukázali se všichni ministrové v plném shromáždění říšské rady. Kníže Felix Schwarzenberg vstoupil na řečniště; hluboké ticho zavládlo v sále, i začal čísti. Papír se mu třásl v rukou, což však nebylo znamením rozčilení; nebylť sice právě ještě letitý, ale ruce jeho byly tak sesláblé, že písmo jeho mělo podobu samých klikatin. Ale na lících i na hlase bylo pozorovati, že muži tomuto, jenž na bojištích vlaských neohroženě celým stům děl vůči patřil, nyní když měl po prvé v občanském senátě řečniti, patrně to způsobilo jistou nesnázi. Byl bledší než obyčejně, četl hlasem nejistým a z počátku skoro jen proto slyšitelným, že v sále všickni zatajovali dech, tak že by bylo bývalo slyšet jehlu padnouti. Avšak brzo vše oživlo a se pohnulo; neboť kníže pronášel nyní věci všem shromážděným vítané: „Wir wollen die constitutionelle Monarchie begründet auf der gleichen Berechtigung und ungehinderten Entwickelung aller Nationalitaeten (všeobecná pochvala), sowie auf der Gleichheit aller Staatsbürger vor dem Gesetze (všeobecná pochvala), gewährleistet durch Öffentlichkeit in allen Zweigen der Staatshaushaltes (všeobecná pochvala), getragen von der freien Gestaltung der Ländertheile in allen inneren Angelegenheiten (všeobecná pochvala), umschlungen von dem gemeinsamen Bande einer kräftigen Central-Gewalt (všeobecná pochvala).“ Dráha byla nyní proražena: Schwarzenberg byl ve svém přednášení každou větou jistější, hlas jeho se povznášel, znova a znova ozývalo se „bravo!“, ozýval se pochvalný potlesk. A v skutku, každá strana našla ve slovích ministra-presidenta co jí bylo po chuti, co jí nejvíce šlo k srdci: pravice svou „rovnoprávnost národností,“ centrum „sesílení ústřední moci,“ levice „věc svobody,“ kterouž ministerium, jak se v řeči presidenta jeho pravilo, „za svou sobě přijalo.“

Po té přešla řeč k jednotlivým hlavním otázkám. Nejzazší levice nadála se ostrých domluv, ale „události politování hodné“ a nutnost „výminečného stavu ve Vídni“ dotknuty jsou v řeči presidentově dosti šetrně, při čemž nad to doloženo, že se stavu tomu, „jakmile toho dopustí okolnosti,“ konec učiní. Přišlo se k záležitostem vlaským a uherským; pevná i rozhodná prohlášení vládní sněmovna s velikou pozorností vyslyšela, ale bez potlesku, bylyť to věci nad míru nedůtklivé! Konečně promluveno o otázce německé a o stavu věcí vůbec, a tu zase nastala pochvala za pochvalou, potlesk za potleskem: Rakousko že musí prve své vlastní zřízení míti spořádané, nežli se upraví poměr jeho k Německu; ministerstvo že na vše strany chrániti bude prospěchy a vážnost Rakouska a že nedopustí „keinerlei beirrenden Einflusz von auszen auf die unabhängige Gestaltung unserer inneren Verhältnisse.“ (Bravo, bravo, bravo!)

Když Schwarzenberg řeč svou, asi půl hodiny trvající, dokončil a s řečniště na stolici ministerskou se ubíral, provázela jej hlučná, nepřestávající pochvala všech stran sněmovních. Ministerstvo dobylo vítězství, a to spůsobem velmi skvělým.

* * *

Ona druhá veleváźná záležitost chýlila se k svému zakončení. Dne 1. prosince večer byli jsme všickni u Schwarzenberga na poslední poradě; všecky potřebné listiny byly již na čisto napsány, manifesty v tiskárně k vytištění pohotově. Toliko o jedné věci měl ministrpresident ještě v posledním okamžení pochybnost. Porada byla u konce, bylo již hezky pozdě, chystali jsme se k rozchodu, hledali jsme své svrchníky, klobouky a hole. Kníže Schwarzenberg jakožto pán domácí stál po vojensku vzpřímen prostřed pokoje, poroučeje se svým hostům. Tu povznesl svého hlasu i volal: „Nuže, pánové, jak to bude: ‚František Josef' nebo ‚František?'" Já k těmto slovům vracím se ihned i byl jsem zrovna tak proti knížeti, že se zdálo, jako by onu otázku mně byl učinil; i odpovím: „Oh, prosím velmi: Nikoli *pouze* ‚František!'"

Aby laskavý čtenář správně pochopil, co jsem tím mínil, vzpomeň sobě, co se tehda přidružovalo ke jmenu předposledního císaře! Metternich a Sedlnický, absolutismus a censura, toto všecko obsaženo bylo tehda ve jmenu „císaře Františka," toto všecko obživlo zase tím jmenem: obnoviti jmeno toto, zdálo se tehda tolik co obnoviti všecky tyto věci!

„*Nuže tedy, František Josef!*" řekl Schwarzenberg, když se nikdo víc nepřihlašoval, i dal nám všem přátelsky „Dobrou noc!" Ale kratičká tato proměna měla, jak jsem se o tom teprve z Pamětí Hübnerových dověděl, za následek práci dosti obtížnou. Všecky listiny na čisto psané zněly na jmeno „František Druhý," v manifestech k tisku připravených stálo jmeno „František Druhý;" ve dvanácti hodinách [1]) muselo v noci všecko znova býti psáno, v sazbě všecko býti přeměněno, neboť slavný akt byl již nazejtří ustanoven!

Konečně nastal 2. den měsíce prosince r. 1848! K 8. hodině ranní ubíralo se vše k arcibiskupské residenci. O uniformách úřednických nebylo tehda stopy, při všech slavnostech byl černý frak slavnostním oděvem. Se mnou šel po velikých schodech, nemýlímli se, pan z Thinnfeldu. Šli jsme předními sály již hustě naplněnými do sálu hlavního, kde se konati měl onen přepamátný výjev. Sotva že jsem byl v sále, oznámilo se mi, že tam není mého stanoviska, ježto v protokole na ten slavný výkon připraveném moje jmeno není jmenováno. Byli tam kromě pěti hlavních osob jmenováni toliko arciknížata a arciknéžny, skuteční ministrové, pak Windischgrätz a Jelačić, konečně co protokolista Hübner. Vratil jsem se tedy do předních sálů, kdež bylo pohromadě dvořanstvo, zemský místopředseda moravský hrabě Leopold Lažanský, Olomúcký krajský hrabě Mercandin, generálové a vyšší důstoj-

---

[1]) Hübner píše sice: „Ve 24 hodinách," ale to je buď poklesek paměti nebo poklesek péra.

níci, přednostové úřadův a j. Na obličeji všech jevilo se očekávání, zvědavost a napjatost. Nejstarší syn polního maršálka, rytmistr princ Alfred Windischgrätz pozdravil mne a ptal se: „K čemu pak nás sem povolali?“ Já odpověděl vyhýbavě, jako bych ničeho nevěděl anebo ničeho říci nesměl. On sám dobře o tom věděl od otce; avšak mlčelo se přísně, i před těmi, kteří krom všeliké podobnosti o všem byli zpraveni. Připomenul jsem hned svrchu, že i v císařské rodině kromě osobností bezprostředně dotknutých, z ostatních arciknížat a arcikněžen nikomu nic vědomo nebylo. Arcikníže Karel Ferdinand přistoupil k ministrovi války tázaje se: „Ale, řekněte mi, co se děje, že nás tak časně sem povolali?“ „Račte Cís. Výsosti jen chvílenku posečkati; hned bude všecko zjeveno.“

My venku čekali jsme asi půl hodiny, až se dveřeje velikého sálu dokořán otevřely a všecko se do sálu hrnulo. Dvůr byl již ze sálu se odebral, některé arcikněžny s uplakanýma očima odešly protějšími dveřmi. Když bylo v sále všecko shromážděno a klid zavládnul, ujal se kníže Schwarzenberg slova a prohlásil hluboce dojat: „*Jeho Veličenstvo císař Ferdinand I. odřekl se trůnu, arcikníže František Karel vzdal se následnictva, na trůn vstoupil císař František Josef I.!*“

Dojem těchto slov byl u těch, kteří o tom o všem žádného zdání neměli, k nevypsání; u jedněch jevila se hluboká uvážlivost, jiným vstoupily slzy do očí. Tito zpomínali na Ferdinanda Dobrotivého, zpomínali na lásku, kterouž on národům svým věnoval, zpomínali na hrozný nevděk, kterého se dočkal od Vídeňanů; onino pak asi pomýšleli, co baron Kraus již tehdy v ministerské radě pronesl: „Kdož ví, čeho se ještě dočkáme!“

* * *

Hned po vyhlášení byli ministrové, já s nimi, povoláni k mladinkému císaři. Kníže Schwarzenberg představoval nás každého, a císař ke každému krátce řekl: „Odporoučím Vám ministerium vnitra!“ „Odporoučím Vám záležitosti práva!“ atd. Z těch osmi osob, kterým se dostalo té cti, že *první* byli přijati od nového mocnáře, dnes toliko dva jsou na živu: Bach a já, Bach osmdesátník, já jedenasedmdesátník.

Na to měla býti krátká ministerská porada; kníže Windischgrätz žádal totiž, aby přednesl záležitost, která byla v očích jeho převelice vážná. Kníže poněkud byl zaražen, an spatřil mne: „Co asi chce,“ myslel si nepochybně, „mladý tento muž na tomto místě?“ Já mu na to byl v mé nové hodnosti představen, a bylo dobře. A co to asi bylo, že kníže maršálek o tom chtěl slyšeti veškeru ministerskou radu? Šlo mu o práva německých stavovských pánů, o práva svobodných druhdy rodů říšských, na něž se dle jeho mínění v budoucí ústavě nemělo zapomenouti, zvláště aby byly prosty povinnosti vojenské. Když byl všemocný onen muž dopověděl — „všemocným“ dobře mohl slouti hned po císaři, ježto si byl vyhradil vědomost a přisvědčení ve všech závažných usneseních ministerských, — nastalo traplivé ticho. Cítili jsme všickni, že požadování takové jest nemístné za okolností tak

převelice změněných, ale nikdo se neodvážil odporovati; sám Schwarzenberg, vlastní švakr maršálkův, neblesl. Tu se konečně Stadion ujal slova a pravil opatrně i dvorně svým doktrinárským tónem: „Jeho Osvícenost že ráčí míti pět princů a všech pět jsou c. kr. důstojníky; zdá se tedy, že otázka vojenské povinnosti právě pro Jeho Osvícenost a pro jeho rod bez praktické ceny jest.“ Nepamatuji se, co Windischgrätz na to odvětil: vím toliko, že se ničeho nevyjednalo a sezení že brzo bylo skončeno, neboť byl již svrchovaný čas, abychom z Olomouce byli v Kroměříži.

Do Kroměříže bylo telegrafováno: Ministerstvo že přináší důležité sdělení, president sněmu aby svolal sněm k mimořádnému sezení na 12. hodinu polední. Zatím bylo skoro čtvrt na jedenáct, když jsme z Olomouce vyjeli; na nádraží to také chvíli trvalo, i byla hodina, když jsme v Hulíně zastavili, odkud bylo po voze jeti do Kroměříže. Smolka svolal shromáždění na 12 hodin, v kteroužto chvíli také poslanci v největším napjetí a rozčilení byli všickni pohromadě; někteří se domnívali, že bude sněm rozpuštěn anebo že bude snad prohlášena oktrojovaná ústava; kompromittovaným členům levice zdálo se cosi o vydání soudům. Ale bylo půl jedné, byla hodina, bylo půl druhé, po ministřích ani vidu ani slechu. Mezi poslanci panovala nejistota, netrpělivost, ano i rozmrzení, že byli povoláni a nyní že musejí dvě hodiny čekati; někteří neměli žádného stání: vyšli ze sálu a zase se vrátili; mnozí měli chuť dokonce odejíti, u praesidia mluvilo se, nemáli se sezení odložiti, anoť tu, něco před 2. hodinou, voláno: „Ministři jsou zde!“

Všecko se hrnulo na svá místa, napjatost dostoupila nejvyššího stupně. Kníže Schwarzenberg vystoupil na řečniště a za bezhlasného ticha mluvil takto: „Pánové, dnes stal se veliký, světodějný skutek,“ načež předčítal protokol v Olomouci sepsaný. Když po dlouhém úvodě pronesl slova: „Jeho Veličenstvo císař Ferdinand odhodlal se složiti korunu,“ proniklo to sálem jako veliký, přitlumený povzdech; na stolicích pravice zaslechl jsem tiché „Ježíš Maria!“ — zdálo se mi, že to byla slova Tomkova — na své oči viděl jsem, že jeden, druhý sepjali ruce jako k modlitbě — byl to okamžik úzkostně dojímavý. Znenáhla shromáždění se zase pamatovalo; větu o vstoupení na trůn Františka Josefa Prvního četl Schwarzenberg hlasem povýšeným, a teď ve shromáždění prorazila hlasitá pochvala a volání slávy. Následoval manifest o odstoupení císaře Ferdinanda a manifest o nastoupení císaře Františka Josefa. V tomto druhém manifestě nejhlučněji tleskalo se při těch větách, kdež císař rozhodně prohlašuje vůli svou, že vyhověti chce požadavkům času a pokroku a že souhlasně chce jednati s ústavodárným říšským sněmem. Radost, potlesk a nadšení rozmohlo se dalším manifestem, kdež potvrzeno bylo ministerstvo, jehožto program od sněmu s takovým úspěchem byl přijat! Já byl snad jediný, jenž se mimochodem usmál, an nový císař pronášel naději, že ministerstvo „s touže účinlivostí a věrností jako posud“ dále bude pokračovati — ministerstvo, jež čítalo teprv několik dní a nic jiného neučinilo, nežli že do světa pustilo svůj program! Následoval císařský pozdrav říšskému sněmu a konečně jmenování barona Kulmera ministrem bez portefeuillu, což zvláště Čechům živou způsobilo radost.

Tím Schwarzenberg skončil. Odešel s řečniště a vrátil se na své ministerské místo, provázen jsa hlučným, trvanlivým potleskem. Jakž potom klid nastal, pravil president: „Pánové! Přijměmež toto veledůležité sdělení na vědomí s jednohlasným zvoláním: *Nechť žije konstituční císař a král František Josef!*“ Veškero shromáždění vstalo, volajíc Hoch! Vivat! Sláva!

Několik poslanců hlásí se ke slovu. Leopold Neumann byl první v řadě i učinil návrh, aby volena byla z říšského sněmu deputace, která by v Olomouci mladistvého panovníka co nejpokorněji pozdravila, „zároveň pak Ferdinandovi Dobrotivému, tvůrci svobody v našem mileném Rakousku, osvědčila nehynoucí dík milionů poddaných.“ Po něm navrhnul Brauner, aby pro tuto deputaci voleno bylo po třech členech z každého guvernementu. Posléze Kajetán Mayer přimlouval se k tomu, aby deputace dvě adresy nesla: pozdravovací adresu císaři na trůn vstupujícímu a adresu na rozloučenou císaři s trůnu odstupujícímu.

Co se mne týče, při žádné příležitosti nespozoroval jsem v té míře rozdíl a protivu dvou hlasů jako tuto. Hlas Neumannův hluboký a plně znějící působil sympaticky, byltě jako stvořen pro velebnost toho okamžiku, kterou veškero shromáždění jednostejně cítilo. Za to orgán Mayerův naprosto se nehodil k té příležitosti; byltě Mayer venkoncem muž rozumu, to pak jevilo se též v jeho hlase, jasném sice, ale ostrém a prázdném všeho zanícení; mluvil logicky od rozumu k rozumu, ale ne od srdce k srdci, a právě srdce v té chvíli převelice bylo pohnuto.

Návrh Mayerův jakož i oba první byly schváleny a přijaty. K návrhu Braunerovu ustanovil Smolka pět pánů, aby obě adresy sepsali; byli to: Mayer, Leopold Neumann, Schuselka, Brauner a Ziemiałkowski. Těch pět hned ve vedlejším sále dali se do práce. O 4. hodině odpol. sešli se poslanci z jednotlivých guvernementů v rozličných místnostech, aby volili po třech členech deputačních. [1])

Dne 3. o 3. hodině odpol. byla deputace u nynějšího císaře. Císaři bylo tehda 18 let a $3\frac{1}{2}$ měsíce; jinoch tento stál tu vůči četnému sboru dospělých mužů, kteří slavnostně jej oslovili a jimž měl rovněž tak odpovéditi; dobře on věděl, co má říci, slova svá měl dobře uvážená, ale nyní, když je měl pronesti, byl zaražen; kníže Schwarzenberg za ním stoje netrpělivě bral šňupec za šňupcem. Avšak pozorovati bylo ze slov mladistvého panovníka, že adresu ústavodárného říšského sněmu s potěšením přijal a že přál a nadál se, že dílo ústavní v brzku bude hotovo a jemu předloženo, aby je zkoumati a císařské schválení mu uděliti mohl.

Bývalého císaře deputace mimo nadání nenašla již v Olomouci; byltě hned po odstoupení odjel do Prahy; pročež deputace musela tam za

[1]) Za Čechy zvoleni jsou Palacký, Stark, Štrobach; za Dolní Rakousy Brestel, Schmitt, Schuselka; za Halič Wierzchlejski, Jachimowicz, Smolka; za Horní Rakousy Wiser, Vaccano, Lasser; za Štyrsko Wiesenauer, Engelhofer, Gleispach; za Moravu Hein, Szabel, Mayer; za Illyrsko Rak, Ullepitsch, Scholl; za Přímoří Pitteri, Vlah, Spangher; za Dalmatsko Ivičevic, Filippi, Micheli-Vetturi; za Tyrolsko Klebelsberg, Zwickle, Gredler.

ním. Deputovaní byli v nejlepším rozmaru; poslanec Perchtolsdorfský (Dolní Rakousy) dal sobě ve vagonu zazpívati píseň „Šuselka nám píše“ i smál se s ostatními. V Praze deputace uvítána jest od měšťanstva velmi přívětivě; za to ale na Hradčanech události se nesnáze. Císař Ferdinand především si přál pokoje; vždyť z té příčiny opustil vládu; i dal rozkaz, aby žádná deputace k němu nechodila, že chce přijmouti toliko jednotlivce. Konečně pro tentokráte dovolil výminku — byl to vlastně poslední skutek vlády jeho! — ale pánům deputovaným řeklo se, aby věc odbyli co nejkratčeji. To se také stalo. Smolka krátce oslovil císaře, prose ho, aby dobrotivě přijal pokornou adresu konstitučního říšského sněmu, načež císař přečetl ještě kratší odpověď. Tím byla audience skončena a deputace propuštěna. Ještě téhož dne vrátili se deputovaní do Kroměříže, kde Smolka v zasedání dne 7. zprávu podal o výsledku toho poselství.

Z irské pouti.

(Belfast a severní hrabství.)

Píše

dr. **Jiří Guth.**

(Dokončení.)

V.

Poměry náboženské v Irsku vůbec, v Belfastu zvláště. — Ještě některé zvyklosti anglické. — Father James Mac Fadden. — Učiliště, botanická zahrada, přístav. — Dinner u pana Bradyho, jakožto obraz anglického oběda vůbec. — Po obědě.

Belfast je tedy město protestantské a hlavní sídlo presbyterianů a methodistů, přistěhovalých ze Škotska.

Jestliže poměry sociální a politické v Irsku jsou závislé a spletité, jsou poměry náboženské snad ještě zavilejší. Chtějíce jenom letem té věci se dotknouti, aby lépe bylo porozuměno tomu, co o náboženských poměrech Belfastských říci chceme, poznamenáváme, že církev katolická v Irsku má rozhodnou většinu a mimo hrabství severní je protestant bílou vranou. R. 1881 bylo v Irsku katolíků 3,960.891, tedy 76·5% veškerého obyvatelstva, 639.574 stoupenců církve episkopální (12·4%), 470.734 presbyterianů (9·1%), 102.635 methodistů a jiných dissidentů (1·9%) a jenom 472 židů; před 50 lety bylo katolíků 81%! Katolíci stěhují se do Ameriky, za to protestanti z Anglie a Škotska přicházejí. Až do r. 1871 církev protestantská třeba v ohromné byla menšině, byla církví státní, a teprve zákonem o Disestablishment of the Irish Church toto bezpráví do nebe volající bylo odčiněno. Dříve z veškerých ohromných příjmů církve protestantské katolíci pro potřeby církve vlastní dostávali jen 30.000 lb., jimiž udržovali katolický kněžský seminář Maynooth College; všecko ostatní musili si platiti sami. Za to příjmy protestantské menšiny obnášely přes 1 milion lb.,

z nichž jenom prelátům dostávalo se 71.000 lb. Při tom asi ve 200 farností nebylo ani žádných duší protestantských. Z protestantů dařilo se a daří se dosud lépe anglikánům než presbyteriánům v severních hrabstvích, kteří však sami jsou dosti bohati. Od r. 1871 věc zařízena je tak, že jmění protestantské církve, obnášející 16 a půl milionů liber bylo zabaveno a z toho dosavadním duchovním bylo ustanoveno výslužné nebo odstupné; dohromady 228.856 liber. Anglikánská církev Irská, Church of Ireland, vzniklá ze dřívější státní dostala na odškodněnou 1 milion liber, katolická Maynooth College 372.330 lib., presbyteriané 751.625 lib.; přebytku užívá se ku prospěchům obecným. Ale církev anglikánská již r. 1884 měla ročních příjmů opět 190.611 lib. pro dva arcibiskupy, 10 biskupů, 207 duchovních a 414 laiků. Církev římskokatolická v Irsku má 4 arcibiskupy, 23 biskupy, 3171 duchovních, 2378 kostelů a 97 klášterů mužských, 270 ženských. —

Jako i jinde, vynikají protestanti nesjednoceností i v Belfastu, a presbyteriané dělí se na ariany či sociniany, jež jmenují tam newlights, nová světla, za příčinou jejich liberálních doktrin, a na neodvislé čili přísné kalvinisty, kteří jsou zase starými světly. Mimo to jsou zde ještě méně významní kongregacionalisté, baptisté, čeští bratří a jiné sekty. Presbyteriané mají relativně nejvíce kostelů (celkem jest jich v Belfastu 80, z nichž presbyterianských 28, anglikánských 21, methodistických 15, katolických 5 a 11 pro jiné sekty) a krásnou kollej, hned vedle Queen's college, a vedle kolleje methodistů wesleyanských. Katolíků je zde přece ještě třetina, jsou to však jen třídy chudší, dělníci, řemeslníci a malí živnostníci.

Docela přirozeno, že Belfast, protestantský klín vražený do arcikatolického pně, jest jevištěm stálých třenic; tím spíše, že otázka náboženská úzce splétá se zde s politickou, sociální a národně hospodářskou; jak již pověděno, co protestant — všeobecně — to antihomerulista, a přítel anglické vlády, mimo to bohatec, co katolík, to Irčan, totiž homerulista, nepřítel Angličanů a chudák. Jednotlivé církve předstihují se v budování kostelů a kollejí, pastoři protestantští hledí papežence odvrátiti od jich „pověrčivosti," jak jejich víře v neomylnost papežovu říkají, a kněží katoličtí zase mezi protestanty shánějí ztracené ovce. Církev katolická je však poněkud ve výhodě vůči té roztříštěnosti a nesjednocenosti své sokyně. Není tomu dávno, co v Belfastu došlo až ke krvavým srážkám. Ostatně se tu nenávist mezi katolíky a protestanty obmezuje více na třídy nižší; mnohé rodiny protestantské s katolickými ano i s katolickým kněžstvem vlídně obcují. Důkaz toho měl jsem míti hned první den, kdy Mr. Montgomery, procházeje se mnou město, všecky ty věci, o něž se čtenářem tuto se sdílím, horlivě mi vykládal.

„Právě dnes," pravil, „setkáte se při snídaní se dvěma hostmi mého švakra, o nichž jsem vám již povídal, a ti jsou katoličtí kněží, upřímní to a dávní přátelé Mr. Bradyho. Je to father James Mac Fadden z Gortahorku u Falcarragh, proslulý také svou lidumilností, obezřetností a intervencí při politických bouřích ve své farnosti v hrabství Donegallském, kde vůbec zaujímá vynikající postavení politické, a father

Hugh, zdejší . . . Však měli jsme se s nimi v tuhle asi dobu a zde setkati . . . a tamhle jdou!“

S panem Bradym a oběma duchovními otci zašli jsme do restaurace Castle v Queen's Arcade, a hned při snídaní začal se hovor a výklad o politice, jejž později, večer po obědě, navázali jsme znova a jehož tresť čtenáři pak podám. Napřed ukončíme prohlídku Belfastu.

Z kollejí Belfastských, o nichž sem tam již všelicos jsme pověděli, nejznamenitější je Queen's College, Belfastská to universita, však bez theologické fakulty, založená r. 1849. Je to budova uprostřed velikého square v pošmurném tom tudorském slohu, již zběžně popsaném, z červeného pískovce, s vysokou věží a uvnitř s pěknými sály, krásnou knihovnou, ale chatrným fysikálním kabinetem. Ostatní školy, jako District Model School z r. 1817, vystavenou jako Queen's College, jenom že z pískovce bílého, School of Design a Mechanic's Institut, Academical Institution (gymnasium se 400 žáky), Presbyterian College a Methodist College prohlíželi jsme jen z venčí. Museum Belfastské má pěknou sbírku domácích ptáků a úplnou sbírku mineralií z Giants Causeway a severního Irska. Belfastská botanická zahrada jest prý jednou z nejkrásnějších v Britanii vůbec. Je velmi rozsáhlá, s krásnými procházkami a krásným skleníkem, a cypřiše a proslulý Killarneyský arbutus rostou zde pod širým nebem, třeba ne tak bujně jako na břehu jižních jezer. Hlídačů v parku botanické zahrady nebylo viděti, stačí tam asi nápisy jako: „Nekaz, co je zhotoveno pro tvé potěšení,“ aby návštěvníci sami dbali pořádku a čistoty. Záhony okrasných květin bujných druhů tvoří zde celé lány a na prostorných lukách v zadní části arci také jsou nezbytné cricket-grounds, jež postavy hráčů v kostumech jako ty květy pestrých, veselostí svojí oživují.

Z přístavu Belfastského nejživější kommunikace je mezi Glasgowem a Liverpoolem, kam denně odjíždí několik parníků, pak se severní Amerikou a britskými koloniemi. Přístav sám byl v posledních letech o 25 akrů rozšířen a r. 1866 upraveny jeho doky nákladem 400.000 lib. Z Belfastu vyváží se nejen zboží lněné, než také brambory a whisky, u velikém množství pak tovary bavlněné; do Liverpoolu vyváží se dobytek, sušené maso, šunky a máslo, importuje se zase cukr, čaj, surová bavlna, zboží vlněné, kamenné uhlí, lněné semeno a železo. O všelijakých jiných institucích Belfastských dočteš se v každém Guidu toho města.

Vzhledem k tomu, že já jakožto turista neměl jsem sebou evening dress, totiž frak, dinner u Mr. Bradyho, jež mé maličkosti na počest bylo slavnostní, odbyli pánové jen v černých kabátech, koncesse to, jejíž dosah a velikost dovede oceniti jen ten, kdo zná aspoň poněkud vysoký společenský význam anglického oběda, který je pravou ceremonií, jejíž „to dress for dinner,“ ustrojiti se k obědu, je hlavní částí. Dámy ovšem nepropásly té příležitosti, aby se objevily ve skvostných toaletách, ale vesměs zapjatých až ke krku.

Na znamení zvoncem společnost začala shromažďovati se v saloně. Mimo zmíněné již členy rodiny Bradyovy, totiž pána, paní a slečny, jakož i p. Montgomeryho — děti nebrávají účasti na obědech slavnostnějších, neumějí se ještě pořádně chovati — sešli do salonu

oni dva velební otcové, pak Mr. Giffard, starý přítel rodiny a dvě obstarožné dámy, také příbuzné. Druhé znamení zvoncem oznamuje, že oběd je hotov; podáš rámě dámě, kterou domácí paní nám určí, a s největší vážností, asi tak jako bychom s ní šli k oltáři, scházíme dolů do jídelny a usazujeme se stejně obřadně na místo nám vykázané, po jejím boku. Stůl anglický vyniká úpravností a od našeho liší se jednoduchostí. Nebývá přeplněn ani dessertem ani snad lahvemi vína; ještě nejspíše květinami. Zde u pana Bradyho byl skvostný, knížecí, od nádherné vásy a bouquetu i květinových misek kolem toho až do poslední slánky. Květem, třeba sebe menším, krášlí si Angličan stůl vždycky; při obědech panských v té věci až přílišný přepych panuje. Pro každého stolovníka vedle obyčejného nože, vidličky a lžíce se vzornou pravidelností jsou tu srovnány ještě zvláštní příbory rybí (fish knife and fork), příbory k pečeni, k sýru, nůž a vidlička na pudding a snad ještě něco, všecko z těžkého stříbra. Při ostatních jídlech příbory arci ještě se měnily. Mimo to na stole ještě je v různých krabicích sauce-tureens polo skleněných, polo stříbrných, celá sbírka všelikých octů a omáček, hořčic a essencí, jako Worcestershire, Harvey sauce, Yorkshire relish a j., pak pepper-caster, mustard-pot, jimiž chuť se dráždí a napravuje. Slánky mívaly kdysi při anglickém stole veliký význam. Za těch dávných, velmi dávných časů, kdy panstvo ještě s čeládkou jedlo při jednom stole, páni sedali na jednom konci, služebnictvo na druhém; mezi oběma stranama byla pak veliká slánka, a od těch čas říká se dosud above the salt nebo below the salt, na horním anebo dolním konci stolu. Jinak střez se sousedu sůl nabízeti: who helps me to salt, helps me to sorrow, kdo sůl mi podává, strast mi podává, říkává Angličan, v tomto vzhledě ještě dosti pověrčivý. Sklo stolní větším dílem je barevné, a to na víno červené sklenice ze skla červeného, na víno bílé sklo zelené a na šampaňské červenavé sklenky tvaru jako u nás tak zvané odlivky. Posluhu obstarávají v domech měšťanských služky čistotně oděné v bílých čepečcích a zástěrkách, u vrchností ovšem lokajové. Kdo interessuješ se o jídelní lístek takového Belfastského dinner, věz, že měli jsme polévku želví a víno sherry, pak jakousi rybu mořskou a pivo pale-ale nebo černý stout neb víno rýnské, pečené kuře a víno červené, pak pečeni hovězí upravenou po anglicku s bramborami, zeleninou, což provázelo šampaňské; přípitků však nebylo. Jídla teplá přinášejí vždy pokrytá velikými oválnými stříbrnými zvonci, dish-covers, aby nevychladla; také mísy jsou ovální, nikdy ne kulaté. Teprve po tomto obědě, který končí sýrem a salátem, cheese and salad, ještě za přítomnosti stolovníků odklidí se se stolu všecko až na květiny a přináší se dessert: talířky na sweet-plats, na ovoce všeliké, zejmena velkozrné, sladké hrozny a cukrovinky. Po čtyřech stranách stolu rozestaveny byly sweet-plats, totiž gelée, tlučená smetana s jahodami a nějaké dva puddingy a ten, jemuž ta ona mísa byla nejblíže, rozdává na požádání, — proti dřívějším jídlům hlavního oběda, zvaným French-dishes čili hors-d'oeuvres, jakož i English substantial-dishes, totiž pečením, jež rozdává paní nebo pán; služky pak roznášejí. Tím můžeš si také vysvětliti, proč anglická tabule nepodává tolik rozmanitých jídel jako francouzská: hostitel naklade ti každého jídla

tolik na talíř, že děkuješ vyšším mocnostem, když služky začínají stůl poklízeti. Prosíš arci po každé, aby málo ti dali, ale což platno při takové příležitosti! Také zbytečné upejpání a nucení za nehezké se pokládá. S vínem ještě nejsme hotovi. Při sweet-plats nalévá se znova víno rýnské a k ovoci přinesou tři křišťalové karaffy s claretem, portem a sherrym, z těch každý stolovník sám si nalévá. Nádobky na mytí rukou končí obědovou práci, ačkoli to hlavní teprv začne. Po černé kávě a po umytí rukou na znamení domácí paní společnost se zvedne, ale jen dámy odcházejí nahoru do salonu, provázeny jsouce domácím; páni zůstávají, aby mohli si pokouřiti a počínati si poněkud nenuceněji. Teď teprve všecky tři karaffy, decanters, začínají se prázdniti. Když s tím jsme byli hotovi, vybídl nás domácí, který ovšem brzo od dám dolů sešel, abychom odešli do jeho pokojíka vedle jídelny a tam si pokouřili.

Uchýlili jsme se tedy do útulného vedlejšího pokojíka, usadili se v rákosových lenoškách kolem malého stolku, na němž už zase blýskaly se lahve s „old Bushmills whisky“ a karaffy s vodou horkou a studenou, a dánské doutníky v bedničce, specialita kus tak asi po jednom shilingu, čekaly na smrt upálením.

Nebylo mi nesnadno zavesti hovor na pole politické, bylo by se bez toho o tom mluvilo.

„Prosím vás, pánové,“ začínám přímo, „vysvětlete mi laskavě, proč vlastně Belfast a Northern Counties vůči homerule zaujímají postavení nepřátelské? Já měl vždy za to, že celé Irsko jako jeden muž stojí proti Anglii, a zde, jak seznávám, pravý toho opak!“

„Vysvětlíme snadno a rádi,“ chopil se slova Mr. Montgomery, „ale je třeba výkladu poněkud delšího a nevím, nebudeli vás unavovati.“

„Naopak, budu vám tím vděčnější, čím podrobnější dáte mi vysvětlení.“

„Při tom ještě předpokládám, že jsou vám tak ve hrubých rysech známy události z posledních let; chtěje ty věci vykládati, opakoval bych jen, co dojista i vaše noviny o tom psaly.“

„U nás s Irčany vřele sympatisujeme,“ ujišťuji, „poněvadž také v boji poněkud podobném trávíme svůj věk.“

VI.

O politickém poměru severních hrabství k ostatnímu Irsku. — Večer v saloně — Okolí Belfastské. — Poslední chvíle na Belfast-Loughu.

„Irsko úpí pod cizím jhem,“ počal tedy Mr. Montgomery, „pod panstvím anglickým, a hledá osvobození ve formě homerule, to jest domácí, vlastní správy. Sedlák irský tře tu největší bídu pod tyranií a vyděračstvím vlastníků půdy, landlordů, kteří berou mu vše, co ubožák může vydělati, a vyženou ho prostě do širého světa, když nemůže již platiti nesmyslně vysoký pacht. Je tedy docela přirozeno, že Irčan snaží se sprostiti zároveň svého pána a vlivu anglického a v této snaze každý přítel pravdy a svobody musí jemu přáti.

Vyložím tedy krátce, co na tom pravdy, respective oprávněnosti.

Irsko má svoji patřičnou účasť při vládě, a snad více než to. Uvažte, že čtyři jeho miliony obyvatelů zhruba vzato mají více než sto zástupců v parlamentě (Belfast sám má dva), kdežto třicet pět milionů obyvatelů Anglie a Skotska mají jen 470, a přece by dle toho poměru jich měli míti 870, anebo Irčané jen asi 53. Irsko tedy dvakráte lépe je representováno. Irčan platí průměrně 4 shilingy daní ročně, kdežto Angličan platí 17 shilingů; Irčan může hledati svoji karriéru kdekolivěk ve státní službě spojených království nebo kolonií; a opravdu také počet Irčanů v britské státní službě jest nepoměrně veliký. Nikde Irčan nemůže dělati politickou propagandu a bouřiti se tak volně a svobodně jako zde v Irsku. Však přesvědčujete se zde o tom každým krokem. ‚Utlačování' je tedy prostě absurdní fikce.

Je také absurdno tvrditi, že Irsko jest Anglii zemí docela cizí. Nemělo jakživo nějaké své zvláštní národní existence. Angličané byli sem zavoláni již ve 12. věku, aby učinili konec bezvládí ode dávna zde panovavšímu. Angličina jest v Irsku zemskou řečí, a devět desetin obyvatelstva umí jen anglicky. Řečí ersickou čili keltickou nebo také irskou, jak chcete, mluví jen asi 200.000 osob, a to jen v krajinách velmi odlehlých; spisovná není řeč ta nikterak a mizí čím dále tím více. Nacionálové sami, kteří brojí proti jednotě s Anglií, brojí jazykem anglickým. Musíte sám uznati, že na všech vašich cestách Irsko dosud na vás učinilo dojem země čistě anglické, a že učiní tak všude, vzpomenete na mne! Způsob správy zemské i ten, jejž chtějí Irčané míti, jest způsob anglický, veškeren obchod vede se s Anglií, všecky idey politické jsou idey anglické, a bylo by nesnadno představiti si, kterak Irsko mohlo by existovati jen rok bez Anglie. Jednota s Anglií jest skutek a žádný zákon; zákon může býti změněn; ale skutek potrvá přece. Je pravda, že na jihu a na západě sedlák je u veliké bídě a nouzi. Kdy by se mu vedlo dobře, bylo by to jen na útraty jiného: neumíť on dbáti zákonů spořivosti a potom tedy tak jako tak ocitl by se v bídě nové, i v kraji od přírody ještě bohatějším, než je kraj náš. Nacionálové rozhlašují orbi et urbi, že sedlák úpí pod tyranstvem svého landlorda, že musí vyvážeti plodiny svých polí, jen aby zaplatil převeliký nájem, a že nic nemůže si nechati pro sebe. Odtud prý jeho chudoba, jeho nouze. Nemůželi více platiti, vyženou prý ho prostě z najatého dvorce. Ale tomu je v pravdě takto: Pachtovné v Irsku určuje úřad sestavený na prospěch sedlákův a jemu vždy nakloněný. Pokud sedlák pachtovné platí, nelze mu dáti výpověď, i kdy by kazil půdu svou nedbalostí a špatným vzděláváním. On může prodati svoje právo dráže nežli vlastník své holé vlastnictví. V těch krajích, kde bída je největší, nájemné jest až směšně malé a nemůže nijak působiti na blahobyt anebo nedostatek. Ostatně v krajinách, o kterých posledně tolik se mluvilo a mluví, v okolí Gweedore, to minimální nájemné po léta ani se neplatilo a nemůže tedy býti příčinou té bídy. Pravda, v některých hrabstvích sedlák prodává plodiny svých polí, aby mohl zaplatiti nájemné, ale právě v těch místech cítí se šťastným, a nářků není."

„Dovolte, abych jen slovo podotkl," přerušil pana Montgomeryho kapitán Brady. „Jsem rodilý z toho kraje a znám zejmena tam poměry důkladně. Poněvadž však již ode dávna tam nežiji aniž moji příbuzní, mohu o nich souditi dost objektivně. Myslím, že ne zrušení nájemného učinilo by Gweedore šťastným. Půda je tam příliš neúrodná, nevděčná, aby sedláka obohatila. Především je třeba železné dráhy z Letterkenny až do Dunfanaghy, aby průmysl a obchod mohl zmocniti se nerostného bohatství těch krajů. Zpracováním a vývozem jeho dostalo by se obyvatelům práce, které potřebují. Ostatně myslím, že tomu tak všude v Irsku."

„Dojista," pokračoval pan Montgomery, „podle svých zkušeností souhlasím úplně. — Parlamentární jednota s Anglií, která se datuje od začátku tohoto století, nemohla také změniti stavu věcí, který již trval. Naopak, jednota přispívala nutně ku prospěchu země, poněvadž sprostila obchod všech pout, jež dříve jej tížila. Věru, ať nynější bída v Irsku jakkoli je veliká, není přece ničím proti bídě, která zde vládla ve století předešlém. Irčan vydělal a utratil tehda průměrně 4 pence (40 centimů nebo vašich asi 19 krejcarů) denně; dnes vydělá 2 s. (2 fr. 50 c., asi 1 zl. 20 kr.) denně; avšak neutratí jich, jakož dokazují obnosy ve spořitelnách, stále rostoucí. Tak provincie Ulster v tom vzhledě pokročila ku podivu.

Bída irská a její příčiny byly předpovídány již před sjednocením a před vystoupením otázky agrární. V minulém století Angličan Young, Skot Inglis, Francouz de Beaumont a Němec Kohl o tom psali. Seznávajíce, že obyvatelstvo Irska množí se tak rychle, že existenční prostředky země tak chudé jemu nikterak nestačí, předvídali to veliké neštěstí, které mělo zredukovati obyvatelstvo na jeho normální míru.

Skoro devět milionů duší živilo se v Irsku bídně jen zemčaty stejnou dobou, kdy Anglie s veškerým svým bohatým průmyslem a obchodem měla obyvatelů jen jedenáct milionů. Keltické Irsko rozplemeňovalo se úžasně nedbajíc budoucnosti, až r. 1847 přikvačilo to neštěstí. Brambory byly zachváceny nákazou a v několika letech obyvatelstvo Irska bylo redukováno pouze na několik milionů, jednak hladem, jednak emigrací. Političtí vůdcové vinili z toho anglickou vládu, a tato tradice zachovala se až podnes. Tato myšlenka jest také pojítkem mezi home rule a otázkou agrární, mezi otázkou politickou a sociální, které by přece měly býti naprosto rozděleny."

„Ale přece," dovolil jsem si namítnouti, „kdy by home rule, vláda domácí, neodstranila zlo sociální, přece dlužno lidu ji dáti, když veliká většina si ji přeje. Nebudeli jim na prospěch, tím hůře pro ně. Mnohem ochotněji vrátí se pak v náruč Anglie."

„Jen že na neštěstí," odvětil pan Montgomery, „kdežto většina v Irsku je pro home rule, jest většina v Anglii proti ní, a ukázal jsem již dříve, že Irsko skutkem i právem tvoří jeden národ s Velkou Britanií. Kdy by většina v každé provincii rozhodovala o autonomii, potom, kdy by home rule stala se zákonem, provincie Ulster čili severovýchodní Irsko měla by také právo na vlastní parlament vedle parlamentu irského v Dublíně, neboť většina si toho přeje, totiž většina v provincii Ulster. K tomu však homerulisté nikdy nesvolí; upírají jiným toho, čeho sami

požadují, a tím mimoděk přiznávají se, jak falešný je princip, o nějž se opírají. Ale dlužnoli vždy ustoupiti majoritě? Nebyloli by to právo silnějšího jenom ve formě poněkud jiné? Místo abychom se bili, hlasovali bychom. Zdá se mi, že dlužno míti zřetel také k jakosti a nejen ke kolikosti. Většina nacionalistická v Irsku skládá se, jak známo, z množství chudých, neuvědomělých sedláků, kteří poslouchají slepě svých politických vůdců. Ti, kteří by se tomu protivili, jsou terrorisováni od lidí, zvláště k tomu organisovaných, kteří jsou neštěstím a hanbou Irska."

„Ba bohužel," uchopil se slova otec James M'Fadden, který dosud mlčky a pokyvováním hlavou s mluvčím souhlasil. „A je to zase kraj Gweedorský v hrabství Donegalském, který podává nám příklad, jak nepěkných prostředků užívají nacionálové, t. j. přívrženci home rule, rozšiřujíce svoje názory mezi venkovským lidem. Sami způsobují bídu v zemi a svalují vinu toho na tyranské vlastníky půdy. Já nejsem nijak přítelem landlordů, ale pravdy zamlčeti nesmím. U nás většina těch ubohých sedláků, kteří teď nemají z čeho živi býti, žádala na svém pánu, aby jim slevil 30% nájemného; landlord byl ochoten sleviti 25% a sedláci chtěli rádi platiti. Ale ti štváči, land-leaguers, jim to zapověděli řkouce: ‚Landlord musí vyhověti *docela* vaší žádosti, neli, neplaťte nic.' O nějakém rozumném smlouvání nechtěli ani slyšeti. Sedláci báli se neposlechnouti strůjců všeho toho odboje a když neplatili, vlastník po právu je vyhnal. Teď žijí na útraty land-leaguerů a až těm jejich reservní fondy dojdou, sedláci ať umrou hlady, živá duše se o ně starati nebude. Kraj zůstává nevzdělán a poskytuje truchlivý obraz opuštěnosti."

„Myslím," podotkl pan Giffard, „a v tom dojista dáte mi za pravdu, že kdy by věc nacionálů byla sebe spravedlivější, prostředky, jichž oni k uhájení jejímu užívají, nemohou získati jí nijak číkoli přízně. Vraždy, násilí na lidech a zvířatech, tak zvané kartáčování žen —"

„Jaké to kartáčování, prosím?"

„Záda žen trou a trhají kartáči, jimiž upravuje se plátno, — pak boycottisace: to všecko musí snášeti nejen vlastníci, ale i sami sedláci, od svých spoluobčanů."

„Vidíte," počal opět pan Montgomery, „a ještě vyčítají vládě, že vydala zákon, jehož účelem jest polepšiti tento stav věcí a chrániti Irčana mírumilovného před Irčanem zdivočilým! Vyčítají nedostatek vlastenectví Irčanům, kteří nechtí, aby vláda zemská přešla do rukou lidí podobných.

A kdo jsou tito Irčané? Jsme to my zde, na severu; jsme v menšině, ale ta menšina většině v ničem nezadá. Posoudíte sám, až procestujete také ještě irský jih a srovnáte jej se severem. Této menšině patří dobrá třetina voličů a devět desítin průmyslu, obchodu a intelligence v zemi. Této menšině podařilo se založiti kvetoucí provincii s hlavním městem o 250.000 obyvatelů, rostoucím neustále a plným života a ruchu, a to v zemi, která se blíží úpadku a opuštěnosti. A ten lid pracovný, obchodující a vzdělaný, k němuž připojují se tisícové v ostatních provinciích, ten lid volá k nacionálům: ‚My nechceme home rule, nechceme vlády, která by vám dala moc naklá-

dati zemi dle vaši libovůle a nás zničiti. Dali jste již nejjasnější důkaz, že nejste schopni říditi vlastní záležitosti, dokázali jste, že nerozumíte ani základům spravedlnosti, ani právu svého bližního. Zničili byste nás a s námi i naši zemi, jen abyste zasadili ránu politickému protivníku svému. Ne z vlastenectví toho žádáte, nýbrž z toho nejhrubšího egoismu, abyste zabavili a vykořistili naše statky pro sebe — a tomu my protivíme se až do těch hrdel. Zrušení „landlordismu" domáháte se jen ve vlastním prospěchu, ne pro všeobecné dobro. Jakmile landlordi budou vypuzeni, budete vy majetníky země. Děkujeme pěkně! Nevíme, proč bychom se měli tak příliš namáhati, jen abychom zaměnili vlastníky nynější za jiné. Jsme také Irčané a máme právo na svou část rodné půdy. Ne vám, nýbrž národu měly by připadnouti pozemky, kdy by landlordové je opustili. Národu tedy měli byste platiti nájemné místo landlordům. To jest jediný rozumný základ, na kterém by bylo lze o věci jednati, ale vaši vůdcové, vědouce dobře, že vaše podpora závisí na vaší lakotnosti, tuto stránku otázky nechávají opatrně v stínu."

„A což nacionálové rozkvětu Belfastu a Northern Counties nepřejí?" ozval jsem se. „Nemohu to pochopiti, vždyť rozkvětem těch krajů prospěje se celému Irsku."

„Nu ovšem! Ze mnohých jen jeden příklad vám vyberu: Když ‚Belfast-Harbour-Bill,' t. j. návrh zákona o amelioraci přístavu Belfastského, jehož obchod již silně byl tísněn a ohrožován nedostatkem příhodného místa, byla podána parlamentu, poslanci irských nacionálů postavili se proti zákonu a dělali opposici za každou cenu, jen aby uškodili loyálnímu centru a tím i kraji, jejž zastupují."

„Nepřejete si tedy ničeho a myslíte, že nynější stav je nejlepší?"

„Nikoliv. Veškera home rule, které nám je třeba, záleží ve zrušení t. zv. porot, Great Juries a zařízení krajských rad, County Councils, jež volilo by každé hrabství samo a které staraly by se o záležitosti vnitřní. Porotci nynější, volení vládou, nestojí za groš, leda že vykořisťují svůj úřad pro sebe a pro své přátele. Jejich vliv byl by pak ovšem zrušen a neměli bychom pak těch sinekur nepěkně rozdávaných; neměli bychom té drobné aristokracie, hloupé a domýšlivé, která vší mocí se snaží udržeti své směšné požadavky různěním společenských tříd a rozdílů náboženských, o čemž v tomto století přece již není řeči. Mohli bychom pak věnovati se prospěchu a nutné amelioraci vlastních krajů, kterou věru darmo žádali bychom od hloučku politiků z řemesla sedících v Dublíně pode jmenem irského parlamentu."

„Děkuji vám srdečně, milý příteli, za laskavou informaci," pravil jsem. „Zajímalo mne velice slyšeti také alteram partem. Ale vyznávám, že poměry vaše jsou mnohem spletenější, než jsem si představoval."

„Dojista," opáčil zase můj vykladatel, „a to asi hlavně proto, že jak známo, tři hlavní otázky, totiž politická, sociální a náboženská jedna do druhé je vpletena a východu dosud neviděti . . ."

Father Hugh, který z počátku při tomto hovoru bedlivě poslouchal, tvrdošíjně mlčel. Pilť odhodlaně whisky a potom usnul.

Nepřišel jsem do Irska dělati politiku, ale tato příležitost byla mi velice vítána, abych dostal vysvětlení z úst nejkompetentnějších. Čtenáře ujišťuji, že rozmluva právě uvedená (v červenci r. 1890) je zcela hodnověrna, ať tak dím slovna, neboť sám Mr. Montgomery co do věci její reprodukci pověřil.

Irčané podobně jako my Češi bojují sice za národnost a rovné právo, ale jest veliký rozdíl mezi námi a nimi: jim neběží o řeč a nám jest ona věcí nejdražší. Jak jsme slyšeli, řečí irskou mluví lidí už málo, jenom na západě, nejvíce v county Clare, a to jen starší lidé. Lidé mladší znají vesměs angličinu, a jen když vidí v tom nějaký svůj prospěch, zapírají její znalost. O jedné staré umírající ženě irské vypravuje se, že počala zpověď jazykem irským; velebný pán, který dávno řeč svých otců odložil, napomíná babičku, aby mluvila anglicky, když umí. Ale stařenka rozhorleně prý odpověděla: „Myslíte, velebnosti, že poslední svoje slova povím Pánubohu všemohoucímu řečí těch Sacsannachů?“ Myslila Angličany. Takové případy statečného hájení *jazyka* vypravují se tam jako zvláštnost.

„Pánové, už dosti té politiky,“ napomínal Mr. Brady. „Zapomínáme na dámy, necháváme jich příliš dlouho o samotě.“

Společnost nahoře zatím vzrostla, přišlyť dvě slečny ze sousední příbuzné rodiny na večerní táčky, a salon poskytoval utěšený obraz; neboť kde irská dáma se objeví, tam jako by vzešlo jasné těleso nebeské, ale ne zářící a oslňující, než rozlévající mírné světlo a hřející příjemně. Miss Brady byla rodilá z Kingstownu u Dublina a obě slečny Youngovy z Corku, tak že anglický původ v posuzování anglických Belfastských krásek nemohl mne zde uvesti v omyl. Irské dámy vynikají jednou ušlechtilou vlastností před anglickými ladies: přirozeností, nenuceností a upřímností. Také nestrojeností v nepřeneseném toho slova smyslu; neparádí se zbytečně. Jako u nás mladé dívky rády nosívají vlasy zapletené ve vrkoče, tak v Anglii a v Irsku zase chodívají s vlasy rozpuštěnými, splývajícími volně na šíji; při tom nosívají šaty bílé, střihu co nejjednoduššího, a nelze upříti, že činí to dojem velmi elegantní.

I kdy by nebylo bývalo piana a zpěvu, zábava byla by srdečná a nenucená; v Irsku není jinak. Dámy ochotně zpívaly Irish songs, irské melodie, krásné, severansky dumné — mnohem krásnější ještě než jediná z nich, u nás známá tesklivá ta Poslední růže . . . Škoda, že jen ruka neumělá jímala posluchače nápěvy z českých luhů a hájů . . . Ach jak často česká píseň pomáhala mi otevírati srdce cizinců a jak často české slovo snoubené s luznou melodií některého popěvku razilo cestu lepšímu ponětí o těch Češích, jiż po tu dobu pokládáni byli za barbary! . . . Až po dvanácté hodině uhasla světla v Kenbelle na Antrim Road . . .

* * *

Teprve po několika dnech vrátil jsem se na Greenisland a ubytoval se v najatém bytě u Mrs. Barry, nedaleko Roseville Cottage. Nového pozvání pí. Malcolmové jsem nepřijal: v malém letním bytě

nebylo nazbyt místa, a laskavosti nechtěl jsem nadužívati; mimo to: Mr. Montgomery na několik dní v Greenislandu u sestry se usadil.

„Ale k lunči a k obědu musíte zůstávati u nás," doléhala paní Malcolmová. „Zde ve vesnici není o nějakém hostinci nebo restauraci bez toho ani řeči a musil byste jezditi každou chvíli do Belfastu."

To přijal jsem s radostí.

Ty dni v Greenislandu byly plny sladké flanerie; buď sám, buď s přítelem Johnem procházíval jsem se po okolí Belfastu. Buď pěšky pak anebo na tricyklu paní Malcolmové projížděl jsem mezi košatými stromy po rovných silnicích přímořských, někdy až za městečko Carrickfergus.

Často nebývalo na celé silnici ani živé duše, a v letním dopolední kraj byl tichý a klidný . . . Ze vrat parku jedné villy mihlo se cosi pestrého a blížilo se ke mně košatou alejí; byla to dvě děvčátka v malém tilbury, taženém moudrým, rozvážným oslíkem, sama vozík řídíce beze všeho průvodu. Zastavil jsem svůj tricykl dívaje se na ten roztomilý obrázek. Děvčátka zasmála se, pokynula na znamení, že smím pozdraviti, a zmizela v zeleni stromů . . . Pak zase bylo ticho . . . až za chvíli nějaký jásot z klidné jízdy mě vyrušil. Naproti přijíždělo pět, šest breaků, velikých vozů, tažených čtyřspřežením, na každém 20—25 osob, mužů, žen, mladých a starých. Nějaký továrník pořádal svému dělnictvu vyjížďku. Potom zase nějaká škola stejným způsobem někam letí . . . Každý z účastníků má kytičku v knoflíkové dírce nebo za pasem. Angličan miluje květiny, Irčan ještě více; v Londýně každý druhý člověk, pán nepán, nějakým květem se krášlí, a co chvíli zastaví tě tam květinářka, sic ne vždycky spanilá, pokřikujíc dotěravě: „One penny each rose, one penny each rose!" Tady v Irsku často vídal jsem, kterak i pacholkovi rozvážejícímu hnůj krásné růže na pošpiněném kabátci kvetou.

Nejdelší procházka v okolí Belfastském, vyžadující už celého dne, jest Cave Hill, asi tři míle od Belfastu na sever. Mohutnou jeho massu viděli jsme už z dálky z lodi a záhadnou jeho konturu vídali jsme z Greenislandu den co den; domácí lidé tvrdí, že profil jeho dává rysy velikého Napoleona, ale kolik vrchů na světě není děláno podle výrazné tváře francouzského empereura! V tomto století i bílý Mont Blanc podle nosu Napoleonova musel se zformovati; namáháš se marně, abys podobnost nějakou vykoukal, ale na konec přisvědčíš, aby se nezdálo . . . Jmeno Cave Hill má zajímavý původ: od několika jeskyní nevelikých, vyhloubených do čediče, o nichž někteří myslí, že to jsou bývalá obydlí praobyvatelů, jiní pak, že to vyhloubily vlny mořské, sahající kdysi až sem. Nejmoudřejší je říci, že se o původu jeskyň těch neví nic určitého. Více než díry troglodytů zajímal nás rozhled na zelený, mírný svah Cave Hillu, táhnoucí se pod námi až k Belfastu, na hladinu Belfast Loughu tiše dřímající a přes ni až na kanál Svatojirský, na jehož obzoru v mlhavé páře modraly se neurčité rysy vysokých břehů skotských, a když jasno bylo, i ostrov Man. Na severovýcȟchod ještě rozeznáš staré městečko Carrickfergus s hradem ještě starším, na severu hluboký údol a nový kopec Collinwar Hill, jakož i na západ a jihozápad jiné a jiné hory. Rozlehlá hladina blýskající se na jihozápadu, se širokým pruhem

země, je Strangford Lough. Na Cave Hillu prýští se pitná voda Belfastu, která pak hromadí se ve třech velikých, stupnovitě seřaděných bassinech, okolo nichž musíš jíti vraceje se z výletu.

Do Carrickfergusu, jednoho z výstavních irských měst vůbec, je malá hodinka. Jmeno její značí skálu (carrig) Feargovu, starého to irského krále. Byla to asi ta skála, na které dosud stojí stará, šedivě černá massivní věž bývalého hradu, teď kasárna. Prý už r. 1128 bylo město založeno od Sir Johna de Courcy; teď tam žijí většinou skotští přistěhovalci, a dle zevnějšku města soudě, nevede se jim valně a nejsou nad míru čisti. Je to mrtvé, staré město, které v sousedství Belfastu pozbylo všeho významu. Těch několik rybářů nevytrhne jich a sotva také Carrickferguské ustřice, ačkoli těší se jisté oblibě v Belfastu a v Belfastském kraji. Pomník na nábřeží značí místo, kde prý král Vilém III. ponejprv vstoupil na irskou půdu. —

Potom nové a nové výlety jsem podnikal, mnohem dále do severních hrabství irských a svou landlady Mrs Barry i na několik dní jsem opouštěl, vždy znova do tiché vesničky Greenislandu se vraceje. Býval jsem u té stařenky rád. Měla čisto ve svém domku a vařila mi dobrý čaj, což jí bylo snadno, když paní Malcolmová jí na to poslala celý balík pravého indického čaje.

Nechtělo se mi odtamtud a nechtělo, zvláště když poslední ten den byl tak krásný, že podnes naň elegicky vzpomínám. Vrátil jsem se z několikadenního výletu, odpočíval houpaje se v křesle malého salonku cottage paní Barryové, neboť i Mrs. Barry měla svůj salon, veliký jako dlaň, ale čistý a pěkný, do něhož slunce svítilo jasně, a vyhlídku měl jsem na moře, které probleskovalo listnatými stromy zahrady, rozložené na druhé straně silnice, přímo při břehu mořském. Celý den hráli tam z vedlejší cottage lawn tennis . . . Když vrátil jsem se po lunči od Malcolmů a Mrs. Barry přinesla jahody a angrešty ze své zahrádky, s hrůzou vzpomínal jsem turistických povinností, které čekají na mne zítra, pozítřku a ještě celé tři neděle . . .

Bylo už temno. Ani větřík nerozvlnil vlažného vzduchu, provlhčeného solným výparem moře . . . Večerní klid. Sem tam na vzdálené silnici zahrčel vůz, ozývaly se ještě veselé hlasy u některé cottage, až umlklo vše . . . Najednou začínalo se rozjasňovati a na jižní straně vycházel kus měsíce z temných mraků, jež vroubily obzor, kus veliký, zveličovaný ještě tou blízkostí předmětů pozemských a ne bílý, stříbrný, nýbrž jako veliká zlatě ohnivá hrouda. Však jen mdlého lesku, jako v páru zahalená, tak že osvěcovala jenom nejbližší kraj černých oblaků. Vycházela z nich ta luna všude plná poesie, výš a výše a čím výše spěla, tím delší byl její odlesk v zrcadle vodním. Byl široký jen jako měsíc sám, ale ohnivější, odrážeje se tím víc od temných vod vůkol, na nichž jen tu a tam vynikala světla lodí kotvících v Loughu, tak jako hvězdy na černém nebi. Jen že nebylo jich tak mnoho jako na tom moři hořejším. Večerem a nocí tichou a nad tou zemí neklidnou a rozervanou táhl mír bez konce . . .

To byly moje poslední chvíle na Belfast Loughu.

O samosprávě v Uhrách.

Píše
dr. **Bohuš Rieger**.

(Dokončení.)

II. Zřízení obecní.

Připojujeme stručný výklad obecního zřízení uherského, a nejprve máme za slušné zmíniti se ještě krátce o *městech municipálních*, jež svou povahou jsou sice místními obcemi, ale zároveň svými právy rovnají se municipiím venkovským čili komitátům. Počet těchto měst za nového státu uherského v krátké době klesl na třetinu; v Uhrách a Sedmihradsku mimo Budapešť již jen 24 města požívají politické jurisdikce, totiž přímo pod vládou provozují samosprávu i zároveň samostatně prostředkují státní správu. [1]) O těchto městských municipiích či jurisdikcích platil municipální zákon z r. 1870; nyní pak platí municipální zákon z r. 1886 i zákon o správních výborech z r. 1876, tak že jen v některých směrech zvláště byl vytknut přiměřený rozdíl jejich od municipií venkovských. Otázky obecního příslušnictví a záležitosti obecního hospodářství municipálních měst řídí se však celkem předpisy zřízení obecního. [2])

Municipální výbor v těchto městech má jen 48—400 členů tak, že v těchto mezích počítá se jeden člen již na 250 obyvatelů (v ko-

---

[1]) Viz Osvětu r. 1891, str. 378 n. 1. Munic. zákon 1886 inartikuloval tato municipální města: Arad, Baja, Debreczen, Györ (Ráb), Hódmezö-Vásárhely, Kassa (Kašov), Kecskemét, Kolozsvár (Kološ), Komárom (Komárno), Marosvásárhely, Nagy-Várad (V. Varadín), Pancsova, Pécs (Pětikostelí), Pozsony (Prešpurk), Selmecz a Bélabánya (Šťávnice a Dilln), Sopron, Szabadka (Subotice), Szathmár-Németi, Szeged (Segedín), Székes-Fehérvár (Stol. Bělehrad), Temesvár, Ujvidék (Nový Sad), Versecz, Zombor. Pouze zákonem města mohou býti povýšena na municipia. Jest však městským municipiím dovoleno se svolením ministra vnitra přeměniti se na pouhá města s regulovaným magistrátem nebo jenom velkoobce, a nelze povolení toho odepříti, žádáli za ně část obyvatelstva, jež platí přes polovici přímých daní v obci; ministr pak povinen jest o každé přeměně podati zvláštní osnovu zákona (dle zák. 1871 to sněmu pouze oznamováno). — Jurisdikční záležitosti města a okresu Rjeckého řídí se jen obvyklou praxí (dle zák. 1886). Města, jež prve měla jurisdikční právo, ale dle čl. 20: 1876 přeměnila se na města s regulovaným magistrátem, pak 7 král. měst na býv. půdě královské, a ta ze 16 Spišských měst, jež mají regulovaný magistrát, v některých záležitostech své správy majetkové výjimkou nejsou podřízena komitátům, nýbrž stojí pod bezprostředním dohledem ministra vnitra prostředkem vrchních županů; také právo voličské a volitelnost v těchto městech řídí se ještě dále předpisy danými pro municipia.

[2]) Viz Osvětu, str. 893, 895. Zejmena stanovení rozpočtu, berní úhrady a j. řídí se zákonem obecním, ač tak, že na místě obecního představenstva sluší postaviti městský magistrát, na místě zastupitelstva municipální výbor, a na místě municipia ministra vnitra. Způsob majetkové správy a vedení účtů určí municipální výbor svým statutem se schválením ministra vnitra.

mitátech je 120—600 členů, počítajíc jednoho člena teprve na 500 obyvatelů). Výboru stálého není, jelikož na jeho místo vstupuje městský magistrát, ovšem od r. 1886 za předsedání vrchního župana a teprve v jeho neprázdni také purkmistra. Také nad municipálními městy jsou totiž zřízeni vrchní župané, jakožto vládní zástupci; a prozatímně nebo trvale lze jim svěřiti vrchní dohled k záležitostem také dvou a výjimkou i více municipií. Naproti tomu není městských místožupanů; i jsou prvými municipálními úředníky voleni purkmistři, kteřížto vedle svého vlastního oboru působnosti jsou zároveň předsedy městských magistrátů. Přirozeně není ve městech úředníků zevnějších, okresních, jakož také nejsou těmto městům podřízeny obce venkovské. Jinak ale municipální města mívají tytéž úředníky jako komitáty, a podobně je na čas volí, pokud nejsou někteří doživotně jmenováni vrchním županem (výpomocný a manipulační personál doživotně se volí). Mimo to ve městech k obvyklým municipálním úředníkům přistupují ještě policejní hejtman, vrchním županem jmenovaný, a volení magistrátní radové; obojím přísluší hlas také ve výboru municipálním, resp. jsou jeho členy ex offo. [1]) Ostatně municipálními zákony bylo municipálním městům ponecháno, aby se schválením ministra vnitra sama svými statuty v mezích zákona blíže upravila organisaci svých vlastních vnitřních záležitostí, i také t. zv. autonomní působnost magistrátu a jednotlivých úředníků, ani policejního hejtmana nevyjímajíc. Zákon r. 1886 ovšem uznal přece za dobré vytknouti aspoň některé hlavní zásady v příčině magistrátu. K vlastnímu magistrátu, totiž ke členům hlasujícím, počítá pouze purkmistra, policejního hejtmana, magistrátní rady, vrchního notáře a vrchního fiskála; při tom však policejní hejtman zdržuje se účastenství, kdykoli jde o rekurs proti jeho nálezům, aneb o záležitosti finanční, hospodářské, majetkové. Magistrát platně se usnáší, jsouli vedle předsedy aspoň dva členové přítomni. Z usnesení jeho v záležitostech administrativních jde rekurs buď přímo k příslušnému ministru nebo ke správnímu výboru, v záležitostech hospodářských však k valné schůzi municipální a potom k ministru vnitra. [2])

---

[1]) Z jiných odchylek od zřízení komitátů uvádíme ještě, že v neprázdni vrchního župana a purkmistra předsedání municipálního výboru nepřísluší vrchnímu notářovi, nýbrž ihned předsedovi statutem k tomu povolanému. Při restauraci úřednictva přísluší hlas členům municipálního výboru z téhož roku, kdy se volba koná; nikoli jako v komitátech členům pro rok příští. V kontrolní komisi městských municipií jsou vedle vrchního župana purkmistr, vrchní notář, fiskál a dva členové municipálního výboru, jež tento ad hoc každoročně volí.

[2]) Kromě schůze purkmistr nebo náměstek s dotyčným referentem nebo členem magistrátu činí pouze běžná nebo prozatímná opatření. — Magistrát je jednak výkonným orgánem municipia ve státní správě i v oboru autonomním, jednak zároveň samostatným správním úřadem v záležitostech, jež mu patří dle zákonů nebo statutů, a jež nejsou vyhrazeny valné schůzi municipální nebo jinému úřadu. Dále dle usnesení valných schůzí vede a vyřizuje městské ekonomické záležitosti; a za případné pomoci odborných komisí přísluší mu také porada o záležitostech, jež v komitátech pro valnou schůzi připravují stálé výbory, i vůbec o autonomních a důležitějších ekonomických záležitostech.

Zvláštní postavení má král. hlavní město *Budapešť*, jehož zřízení je upraveno zvláštním zákonem, čl. 36: 1872. Municipální výbor hlavního města čítá 100 členů, z nichž polovice se volí ze středu všeho voličstva, polovice jen ze středu 1200 nejvyšších poplatníků. Zástupcem výkonné moci státní a vrchním dozorcem městské samosprávy je vrchní purkmistr (místo vrchního župana), jejž municipální výbor volí na šestiletí ze tří královských kandidátů. Vlastními správními orgány jsou purkmistr s náměstky a magistrát, jemuž ve správních okresech městských bezprostředně jsou podřízena představenstva okresní, z předností a přísežných. Policii ve hlavním městě zastává stát svými vlastními orgány, ačkoli municipiu ponecháno právo vydávati nařízení místně-policejní. Ostatně hlavnímu městu jako jiným municipiím přísluší samospráva i prostředkování správy státní, i právo rokovací, petiční a repraesentační. [1])

Vyjímaje Budapešť, zřízení žádného města v Uhrách upraveno není zvláštním zákonem neboli statutem. Kdežto pro municipální města platí zákony municipální, zřízení ostatních obcí řídí se naskrze všeobecnými řády či *zákony obecními.* Za trvání nového státu uherského vydán nejprve obecní zákon r. 1871, čl. 18, ke kterému přistoupily změny a doplňky ve čl. 5: 1876; nyní platí nový obecní zákon, čl. 22: 1886. Zákony ty však neupravují zřízení obecního dle jediného schematu, nýbrž znají *tři třídy nebo stupně obcí*, kteréžto liší se početností svého zastupitelstva a představenstva, i také měrou své působnosti.

Tyto tři druhy, různě zařízené a nestejně spůsobilé, jsou: 1. města s magistrátem dle obecního zákona upraveným, regulovaným; 2. velkoobce (městečka a veliké vesnice), sice bez formálného magistrátu, ale přece dostatečně spůsobilé zastávati zákonitý obor obecní působnosti; 3. maloobce, jež pro nedostatek hmotných prostředků musejí k zastávání obecní působnosti s jinými obcemi se spolčovati. V podstatě daly by se rozeznávati také zkrátka vlastní obce městské a obce venkovské, jelikož městům s regulovaným magistrátem dostalo se působnosti širší, kdežto velkoobcím a maloobcím vyměřen menší, ale stejný obor působnosti. Nicméně maloobce přece formálně svým ústrojím jeví se jakožto nižší stupeň venkovských obcí, nejsou docela úplně samostatnými. Jsou sice uznány za zvláštní obce, mají své vlastní zastupitelstvo a také své představenstvo — vyjímajíc notáře, t. j. sekretáře; právě společné, obvodní notářství spojuje dvě nebo více obcí v jistý svazek a činí z nich částečně obce spojené. [2])

---

[1]) Blíže tu nelze zřízení Budapešťské sledovati. Vedle čl. 36: 1872 platí tam i čl. 6: 1876, tak že je v Budapešti zřízen také správní výbor; z obecního zákona čl. 22: 1886 požívají platnosti pouze předpisy o příslušnictví (rozhoduje magistrát, potom ministr vnitra), nikoli však předpisy o obecním hospodářství.

[2]) Německý text obecního zákona z r. 1871 i dodatečného zákona z r. 1876 mluví o notářství okresním (Bezirks-N.), zajisté nesprávně, jelikož tu nejde o politické okresy komitátů, v jichž čele jsou služní, resp. vrchní služní. Proto zákon 1886 (i osnova o správě komitátní r. 1891) mluví o notářství krajském (Kreis-N.); snad děje se tak po příkladu Pruska, kde „kraj“ značí menší obvod než tamější „okres“ — nicméně při

Vytkněme hned z předu hlavní rozdíly v ústrojí všech tří druhův obcí, aby pak další výklad byl jednodušším. Ústrojí obcí rozpadá se v usnášející, totiž zastupitelstvo, repraesentaci, a ve správní a výkonné, čili představenstvo. Početnost *zastupitelstva* řídí se dle obyvatelstva. I počítá se jeden obecní zástupce na 100 duší, ale s tím vymezením, že zákon stanoví jistý počet nejnižší a nejvyšší; zastupitelstvo 1. měst regulovaných může míti 48—200, 2. velkoobcí 20—40, 3. maloobcí jen 10—20 členů. Za *představenstvo* 1. regulovaných měst sluší považovati celý magistrát (všecky úřední orgány), k němuž náležejí purkmistr jakožto jeho přednosta, policejní městský hejtman, magistrátní radové, vrchní notář, vrchní fiskál, řádní notáři a fiskálové (s řádným služným), přísedící soudu sirotčího, pokladník, účetní, kontrolor, otec sirotčí, archivář, lékař, inženýr a ostatní úředníci, jež obec dle svých místních poměrů systemisovala. Uvnitř tohoto širšího magistrátu zákon r. 1886 uvádí zvláště sbor užší, totiž *radu* městskou, k nížto počítá purkmistra jakožto předsedu, policejního hejtmana, rady, vrchního notáře, vrchního fiskála a lékaře. Naproti tomu 2. ve velkoobcích tvoří představenstvo: rychtář, jeho náměstek (druhý rychtář, místorychtář), aspoň 4 radové či radní, pokladník, obecní notář resp. řádní obecní notáři, otec sirotčí, jakož i řádný lékař obecní, dle zákona 1886 po případě také lékař obvodní. Konečně 3. v představenstvu maloobcí jsou pouze: rychtář, jeho náměstek, aspoň 2 radní neboli přísežní a obvodní notář. Zákon 1886 připojil ještě otce sirotčího a obvodního lékaře; za to však dopustil, aby dle místních poměrů maloobcí se svolením komitátu odpadnouti mohl rychtářův náměstek a druhý radní.

Přechod obcí z jednoho ústrojí ke druhému, neboli přeměna maloobce ve velkoobec a této v regulované město, jakož i naopak přeměna regulovaného města na velkoobec a této v maloobec státi se může se svolením ministra vnitra po slyšení obcí a stran, jakož i dotyčného municipia. Tento postup resp. sestup do jiné obecní kategorie nelze odepříti, když zaň žádá část obyvatelů a majitelů, kteří dohromady platí přes polovici přímých daní, když se prokáže dostatek potřebných sil duševních a hmotných, resp. nedostatek jedněch nebo druhých, a když — dotýkáli se přeměna poslední obecní kategorie — také vykáže se, že odloučením maloobce ostatní maloobce zachovají schopnost udržovati obvodní notářství, resp. že připojení k některému svazku maloobcí je přiměřeně možné. Ostatně také ex offo (bez žádosti) může ministr vnitra k návrhu municipia nebo v dorozumění s ním degradovati obce do nižší třídy: když neplní svých dosavadních povinností, a ani po 3 úředních napomenutích ve čtvrtletých lhůtách nečiní jim zadost; když pozbudou přiměřených vlastností duševních a hmotných; když svým povinnostem mohou dostáti jediné na základě obecní berně, jež značně převyšuje berni obcí sousedních. Za těchže okolností ministr může také maloobec zbaviti dosavadní obecní samo-

---

uherském „krajském“ notářství nesluší mysliti na obvod podobný pruskému kraji, nýbrž spíše na pruskou Sammtgemeinde nebo Amtsgemeinde. Užíváme tedy raději názvu „obvodní.“

statnosti a připojiti ji administrativně k obci sousední nebo ji s ní spojiti, jakož také dvě nebo více maloobcí ustaviti za jednu obec. Pouhé přikázání maloobce z jednoho obvodního notářství do druhého je v moci municipia (po případě pak i ministra vnitra [1]).

Zvláště sluší ještě připomenouti, že v Uhrách jsou také samostatné *pusty* (a alpy), které dříve k žádné obci nepatřily a berni platily bezprostředně do král. berního úřadu. Takováto území jen v administrativním ohledu připojují se k některé sousední obci téhož komitátu. Rozhoduje o tom vlastník nebo ta část vlastníků, která dohromady platí přes polovici přímých daní; neníli však dostatečné shody, nebo nechceli dotyčná obec k administrativnímu připojení svoliti, rozhoduje v 1. instanci místožupan, a dále municipium a ministr vnitra. Po slyšení municipia ministr vnitra může území pusty přeměniti také v samostatnou obec: když za to žádá část majitelů pusty, která platí přes polovici přímých daní; když na území tom jest aspoň 50 trvale usídlených rodin, a v tom třikráte tolik obyvatelů, kteří dle svého majetku domovního nebo pozemkového požívají práva volebního, kolik členů čítati má zastupitelstvo na základě počtu obyvatelstva; a když i jinak přiměřeně prokáže se duševní a hmotná spůsobilost pusty k obci. [2])

Vůbec každá pozemnost patří k některé obci, tak jako také každá osoba je příslušníkem jisté obce. Přirozeně pak vrchnostenská moc obcí vztahuje se na všechen majetek v obci a jejím území, a také na všecky osoby tam bydlící nebo dočasně se zdržující; jediné nepodléhají obecní moci budovy i dočasné byty král. dvora a budovy vojenské, a podobně v jistém ohledu je z ní vyňato vojsko a zemská obrana (honvédi) v činné službě. Ostatně obce již nemají svých základů pouze v příslušnosti, nýbrž také v poplatnosti obyvatelstva v obci bydlícího, protože novověký stát svým občanům a jistou měrou

---

[1]) Jestliže při spojení obcí nezdaří se narovnání ve příčině majetku, náleží majetek jejich v držbě i požívání spravovati odděleně. Také po případě je nutno uspokojiti nároky notáře obecního neb obvodního, aby změnami nebyl zkrácen. — Municipium může výjimkou připustiti také spojení maloobce se sousední velkoobcí, aniž by tato pozbyla své povahy. Jestliže dvě obce stavebně souvisí a správní zájmy žádají jejich spojení, přísluší toto ministru vnitra k žádosti zastupitelstva jedné z obou obcí a na odporučení municipia.

[2]) Zejmena sluší prokázati: dostatek domácích obyvatelů, schopných zastávati místa obecního představenstva vyjímajíc místo notářské; dále že je postaráno o obecní dům a náležitou obecnou školu a sice na přiměřeném místě; že obyvatelé a majitelé pusty bez přetížení jednotlivců mají také hmotnou spůsobilost k plnění vnitřních, školských i administrativních povinností; že konečně obec, od které pusta se odloučí, sama postačí býti maloobcí nebo velkoobcí. — Podobné průkazy jsou také nutny, když se má utvořiti nová obec buďto z několika pust nebo odloučených polních komplexů, anebo ze spojení pozemností jedné nebo více obcí vespolek nebo s některou pustou; arci musí tu býti území souvislé a zároveň bližší a výhodnější spojení s novým obecním domem a školou. Ostatně pusta za obec povýšená dle okolností může zase jakožto pusta některé obci administrativně býti přikázána, jakož také dopouští se přiměřená změna administrativního připojení od jedné obce k jiné. Pustou nerozumí se dvory z obecních hranic vyloučené.

i cizincům zabezpečuje svobodu, aby v jeho území bydlili, se usazovali a volně stěhovali.

Dle obecních zákonů uherských obce mohou jen tehda státním občanům odepříti *usazení* v obci, když se dokáže, že dotyčný státní občan nachází se v hrdelní obžalobě nebo v trestu, když není s to, aby se vydržoval bez obtížení obce, a konečně dle zák. 1886, když také nemůže vykázati se vysvědčením mravů z posledního stálého pobytu. Státní občan arci povinen jest obci oznámiti svůj úmysl, že chce se v ní usaditi, obec (od 1886) vydává mu o tom vysvědčení. Cizinec, tedy také státní občan rakouský, může dle zák. 1886 žádati za povolení k usazení v obci, když mimo uvedené podmínky prokáže ještě dvouletý stálý pobyt a mravní dobré chování po tuto dobu.[1])

Za přijetí do *svazku obecního* žádati může (od 1876) i ten, kdo v obci se neusadí; ale z rozhodnutí obce nepřísluší mu žádné odvolání. Žadateli, jenž do obce přesídlil, může obec ihned povoliti příslušenství, a nemůže mu ho odepříti, když po dvě léta v obci stále bydlil a v čase tom obecní berni platil, resp. přispíval k jiným veřejným břemenům, pokud jen nenastoupily zatím poměry, pro něž by se mu mohlo odepříti usazení v obci. Mimo to však od r. 1876 nabývá se obecní příslušnosti již vůbec čtyřletým qualifikovaným usazením v obci. Kdokoli po 4 léta v jiné obci stále bydlí, k obecním břemenům přispívá, pokládá se prostě za příslušníka této obce, i vystupuje z předešlého svazku obecního, jestliže v čase tom nová obec nepodá námitek proti jeho usazení. Výjimku z tohoto pravidla připustil zákon r. 1876 jen tehda, když dotyčný státní občan ve čtyrletí také ku břemenům své předešlé obce stále přispívá; zákon 1886 připojil pak ještě jednu, když totiž občan se svolením předešlé obce starou příslušnost vůbec chce podržeti.[2]) Cizinec může do obecního svazku přijat býti s podmínkou, že současně nabude státního občanství uherského; dle zák. 1886 obec může mu přijetí slíbiti, když pět let v zemi bydlil, resp. zabezpečiti mu je pro případ, že státního občanství dosáhne.[3])

---

[1]) Chceli *cizozemec* v obci stále *bydliti*, je (dle z. 1886) povinen obci úmysl svůj ohlásiti, a obec nemůže mu odepříti povolení k bydlení, prokáželi, že sebe a rodinu bez obtížení obce trvale může vydržovati, leč kdy by bylo důvodné podezření proti jeho mravnosti, ve kteréž příčině poskytují se mu prostředky, aby se mohl ospravedlniti. Tříměsíčné zdržování v obci pokládá se za úmysl vzíti tam obydlí. Po tříměsíčném pobytu obecní představenstvo vyzve cizince, aby v určité osmidenní lhůtě oznámil svůj úmysl v obci vzíti své obydlí; neučiníli tak, dopustí se přestupku pokutovaného správním úřadem až do 300 zl., a může také policejní mocí přinucen býti k opuštění obce, jestliže přes vyzvání neoznámí obci úmysl v ní bydliti, nebo když nedostane povolení k usazení se a přece nechce z obce se vzdáliti

[2]) Za přijetí do obecního svazku obce mohou žádati mírnou taxu, ustanovenou obecním statutem, jejž schvaluje municipium (s výhradou rekursu k ministru vnitra). Zákon 1871 dovoloval to pouze obcím, jež obecní břemena úplně uhrazovaly z výnosu obecního majetku; ale zákon 1886 od podmínky té upustil, ano stanovil, že obce mohou taxu tu vybírati také tehdy, když někdo byl do jejich svazku přijat na základě čtvřletého qualifikovaného usazení.

[3]) Dle zákona 1871 cizinec, jenž dvě léta stále v zemi bydlil a berni platil, a v obci se usadil i za přijetí žádal, mohl obcí býti přijat, nebylli pod-

Ostatně příslušnictví obecní přirozeně řídí se též akty práva rodinného (narozením, legitimací, adopcí a sňatkem). Pokud však žádným z uvedených spůsobů příslušnost zjistiti nelze, přikazují se jednotlivci svazku té obce, ve které platí berni, nebo se v ní zrodili, nebo v pětiletí nejdéle se zdržovali, jako nalezenci tam se vyskytli, anebo v obci k vojsku byli odvedeni nebo dobrovolně se dostavili. Obce (od r. 1876) jsou povinny k žádosti stran nebo vyzvání úřadů vystaviti příslušenské listy (certifikáty), anebo předložiti záležitost vyššímu úřadu ke zjistění příslušnosti. Ve sporných záležitostech rozhodují: 1. mezi malo- i velkoobcemi téhož okresu vrchní služný, a ve vyšší instanci místožupan, 2. v příčině regulovaných měst a mezi obcemi různých okresů téhož komitátu místožupan, ve druhé instanci správní výbor. Další odvolání při dvou souhlasných rozhodnutích se nepřipouštějí, leč když se upírá příslušnost v celém okresu nebo municipiu; tu pak po každé lze dovolati se správního výboru i ministra vnitra. [1])

Voličem je naproti tomu každý 20letý obyvatel obecní, jenž v obci po dvě léta platí přímou daň z vlastního majetku nebo důchodu; také všeliké korporace, společnosti a firmy, jež v obci platí daň z majetku nemovitého. Za těchže poměrů jsou obecními voliči také cizozemci, kteří dostali povolení k usídlení v obci. Naproti tomu vylučují se z práva voličského nejen aktivní vojíni a honvédi, a ti obyvatelé, kteří jsou v konkursu nebo v jistých trestních okolnostech, ale i všichni úředníci státní a komitátní, jestliže platí pouze výdělkovou daň ze svého služného. Mimo to každý, kdo platí jen osobní výdělkovou daň 1. třídy, jen tehda je voličem, když nenachází se v poměru služebném. Seznam voličů (po případě dle volebních okresů) sestavuje, veřejně vykládá a opravuje zvláštní komise (výbor) ze středu obecního zastupitelstva; z vyřízení námitek lze pak dle zákona r. 1886 v 10 dnech dále se odvolati k obecnímu výboru verifikačnímu, a zase v 10 dnech ke správnímu výboru komitátu, jehož rozhodnutí je konečné. Z pravidla sluší právo voličské vykonávati osobně. Nezletilce a opatrovance zastupují poručníci a opatrovníci, plnoleté ženy, právnické osoby, společnosti, firmy jich plnomocníci; zákon r. 1886 dovolil však také ještě nejvyšším poplatníkům v obci nebydlícím, aby

---

daným jiného státu. Dle zák. 1876 mohlo mu přijetí závazně býti slíbeno, prokázalli, že tomu nepřekáží poddanství k jinému státu. Do vydání zákona o naturalisaci cizinců měl rozhodovati o věci ministr vnitra dle dosavadní zvyklosti; rozhodlli nepříznivě, přípověď přijetí pominula.

[1]) Jednáli se o zjistění příslušenství ex offo, a místožupan nebo purkmistr municipálního města chtějí je odepříti pro celé municipální území, musejí zavesti jednání s municipii, ve kterých by se asi dalo zjistiti; nevedeli to k cíli, předkládá se záležitost ministru vnitra. — Dle zák. 1876 dovoleno bylo odvolání ze dvou stejných rozhodnutí k ministru vnitra, když příslušnost byla vůbec pro území municipia odepřena. Zák. 1886 při sporech velko- a maloobcí téhož okresu připustil odvolání ze dvojího stejného rozhodnutí ke správ. výboru, pokud odpíralo se příslušenství v celém okresu; při novém záporném rozhodnutí ještě také k ministru vnitra. Ve sporech, v nichž správní výbor rozhodl souhlasně ve 2. instanci, dovoleno další odvolání jen při odepření příslušnosti pro území okresu nebo municipia.

mohli voliti plnomocenstvím. Nikdo nesmí míti než jednu plnou moc; a všecky plné moci musejí se aspoň hodinu před volbou předložiti předsedovi volebnímu, jinak se při volbě nepřipouštějí.

Volitelnými jsou ve velko- a maloobcích všichni 24letí a svéprávní obecní voličové (před r. 1886 byli však vyloučeni ti, kdož s obcí byli v poměru pachtovním nebo účtovacím). V městech regulovaných jsou však volitelnými pouze ti obyvatelé, kteří jsou oprávněni k volbám do říšského sněmu, ač jestliže zároveň umějí čísti a psáti.[1]) Volby konají se vždy na 6 let tak, že ve tříletí obnovuje se polovice volených zástupců. Při uprázdnění jednotlivých míst nastupují náhradníci; v pochybných případech rozhoduje výbor verifikační, ve druhé instanci pak správní výbor municipia. Jeli kde přes 600 voličů, dějí se volby dle volebních okresů po 200 až 600 voličů; okresy ty tvoří samo obecní zastupitelstvo, určujíc pro každý okres poměrný počet zástupců. Kde volba koná se en masse, volí se náhradníci až do jedné čtvrtiny volených zástupců; při volbě dle okresů má však na každý okres připadnouti aspoň jeden náhradník.[2]) Den volby určuje v regulovaných městech místožupan, jinde vrchní služný, ovšem teprve potom, když seznam nejvyšších poplatníků a seznam voličů nabyly právní platnosti. Také na řízení obecních voleb přísluší náležitý vliv úředníkům nebo vyslancům municipia.[3])

Námitky proti volebnímu řízení nebo volitelnosti zvolených členů podávají se v 10 dnech po volbě obecní komisi (výboru) verifikační, jejímž pravidelným předsedou v regulovaných městech je místožupan, v jiných obcích vrchní služný, a jež skládá se ze dvou obecních zástupců předsedou tím jmenovaných a dvou zastupitelstem před volbou volených, a sice dle zák. r. 1886 musí to býti vesměs zástupci, kteří nastávající volbě nepodléhají; zapisovatelem a referentem je notář. Proti usnesením, jež verifikační komise ve veřejné schůzi učiní, dle zákona r. 1871 bylo lze do 5 dnů dovolati se konečného rozhodnutí municipia; dle zákona 1886 však jde rekurs ke správnímu výboru, jenž rozhoduje s konečnou platností — ale na předložení vrchního župana také ministr je oprávněn annulovati volební řízení pro podstatné chyby a porušení zákona v řízení nebo rozhodnutí.[4])

---

[1]) Tak stanovil vlastně zákon r. 1871, kdežto obecní zákon r. 1886 prohlašuje za volitelné ve městech regulovaných ty 24leté a svéprávné městské obyvatele, při nichž není důvodů vylučujících z obecního práva voličského, a kteří mají vlastnosti předepsané v §§. 3, 6, 7 a 9 čl. 33: 1874 (o volbách do říš. sněmu), pokud zároveň umějí čísti a psáti.

[2]) Jeli kdo zvolen ve více okresích, vyvolí si okres, jejž chce zastupovati; i nastupuje na uprázdněné místo nejbližší náhradník. Také když některý obecní zástupce zvolí se za takového člena představenstva, kterému v zastupitelstvu přísluší hlas ex offo, nastoupí náhradník, který dostal nejvíce hlasů.

[3]) Při volbě en masse volebním předsedou v regul. městech byl dle zák. 1871 místožupan, ev. náměstek vyslaný municipiem, dle zák. 1886 pouze vyslanec municipia; v jiných obcích vrchní služný, ev. (dle zák. 1886) povolaný jím služný nebo náměstek vyslaný místožupanem. Při volbě dle okresů byli předsedové vysíláni obecním zastupitelstvem (1871); nyní je určuje vrchní služný resp. municipium.

[4]) Při neprázdni pravidelného předsedy verifikačních komisí předsedá v regulovaných městech náměstek vyslaný municipiem, v jiných obcích služný.

Obecní *zastupitelstva* ovšem podobně jako municipální výbory nesestávají pouze ze členů volených. Výše uvedený počet 10—200 obecních zástupců dlužno vždy děliti na dvě polovice; voličstvo volí jen jednu polovici, druhá obsahuje v sobě řadu *nejvyšších poplatníků* (kteří rovněž slovou obecními zástupci). Přes tento počet pak ještě zákon r. 1871 předním *členům představenstva* propůjčoval v zastupitelstvu právo hlasu ex offo. a zákon r. 1886 počítá je přímo za třetí druh obecních zástupců. Jsou to nyní: purkmistr resp. rychtář, notáři, policejní hejtman, radové resp. radní, fiskál, přísedící soudu sirotčího, pokladník, účetní, otec sirotčí, fysik resp. obvodní lékař, inženýr a obecní lesník. Ostatním úředníkům přísluší v zastupitelstvu pouze mluviti, nikoli hlasovati.

Co se týče virilistů v obecním zastupitelstvu, zákon r. 1871 počítal sem pouze ty svéprávné plnoleté státní občany v obci bydlící nebo pozemky mající, kteří v obci platili nejvyšší přímou státní berni. Avšak obecní zákon r. 1886 připouští, aby nejvyšší poplatníci v zastupitelstvu byli také zastupováni plnomocnými náměstky. Proto, trvaje jinak na požadavku státního občanství, počítá mezi virilisty: obecní obyvatele nebo majitele pozemností, kteří platí nejvyšší přímou berni, pokud se týče i jich poručníky a opatrovníky; dále dle majetku v obecním území nejvíce poplatného také zástupce osob morálních i zástupce svobodných, ovdovělých nebo soudně rozvedených plnoletých žen. Ten pak, kdo v obci nebydlí, ale dle daně ze svých pozemností zařadí se mezi nejvyšší poplatníky, může si zříditi plnomocníka; a sice každý může své virilní právo vykonávati i v několika obcích, buďto sám nebo plnomocníkem. [1]) Avšak jako při volbě zástupců i tu jsou jisté závady, pro něž ani nejvyšší poplatníci nemohou býti virilními zástupci. Jest to vyhlášení konkursu, jisté poměry trestní, aktivní vojenská služba, jakož také úřední služba státní a komitátní, jestliže úředníci neplatí v obci jiné daně nežli ze svého služného (v opačném případě však připočte se jim i tato daň). V regulovaných městech vylučují se ze seznamu nejvyšších poplatníků také ti, kdo neumějí ani psáti, ani čísti. Naproti tomu jako při municipiích, tak i v obcích intelligenci dostává se toho dobrodiní nebo výsady, že její přímá státní daň dvojnásobně se počítá. [2])

---

jejž vrchní služný se svolením místožupanovým povolá, po příp. náměstek označený místožupanem.

[1]) Ovšem je povinen, aby jmenování a každou změnu plnomocníka do 15 dnů oznámil pro regulovaná města místožupanovi, jinak vrchnímu služnému. Plnomocník sám musí býti plnoletý a nesmí při něm býti takové závady, pro kterou nejvyšší poplatníci ze seznamu virilistů se vylučují. Jedna osoba může v téže obci zastupovati jen jednoho virilního zástupce. — Při stanovení pořadí poplatníků béře se zřetel dle zákona r. 1886 pouze na majetek ležící v území obce nebo administrativně připojené pusty a na přímou státní daň, placenou z čistého výnosu tohoto majetku. Zákon r. 1871 počítal také přímou berni z důchodu tam požívaného a osobní výdělkovou daň v obci placenou.

[2]) Dvojnásob se počítá daň, kterou platí profesoři na učilištích státních, konfessionelních a soukromých, učitelé obecných škol, členové vědeckých akademií, redaktoři, duchovní, členové obchodních a živnostenských komor, jakož i v Uhrách platnými diplomy opatření doktoři, advokáti, soudci,

Seznam virilních zástupců upravuje se každoročně. Pro velkoobce a maloobce činí to vrchní služný a vykládá pak seznam k veřejnému nahlednutí; pro regulovaná města sestavuje seznam zvláštní komise ze středu městského zastupitelstva, jež ve vyhlášené dni koná veřejné schůze, načež o její motivované zprávě ještě v zastupitelstvu se jedná a činí usnesení. Rekurrovati lze proti seznamu vrchního služného resp. proti usnesení zastupitelstva do 15 dnů k místožupanovi, a dále v 15 dnech ke správnímu výboru, jehož rozhodnutí je konečné. Mimo to ku přednesení vrchního župana přísluší ministru vnitra vrchní revise pro podstatné chyby a porušení zákona v řízení neb usnesení. [1])

Přirozeně musí seznam oprávněných nejvyšších poplatníků býti vyřízen prve, než se může konati volba ostatních zástupců. Jakmile i volby jsou vykonány, vrchní služný, resp. v regulovaných městech místožupan ihned svolá obecní zastupitelstvo za příčinou ustavení se (bez ohledu na jednání výboru verifikačního); také může již určiti den, kdy zastupitelstvo provesti má restauraci úředníků, což ovšem musí obci v čas napřed býti oznámeno.

Předsedou *valných schůzí* obecního zastupitelstva je v regulovaných městech purkmistr, jinde rychtář (v neprázdni pak jich náměstkové; kde by nebylo vicepurkmistra, nejstarší rada). Počet a čas valných schůzí, jakož i jednací řád ustanovují obce samy svým statutem. Dle zákona má však na jaře konati se valná schůze pro revisi účtů, na podzim pak pro rozpočet, a sice vždy nejméně měsíc před dotyčnou schůzí municipia. V řádných schůzích lze podávati samostatné návrhy, ale dlužno je 24 hodin napřed ohlásiti. Mimořádné schůze s vymezeným denním pořádkem konají se dle uznání purkmistra resp. rychtáře, samého zastupitelstva anebo čtvrtiny jeho členů; dle zákona 1886 také musejí se svolati ku přání valné schůze municipální, správního výboru, jakož i obecního notáře. Usnášejí se přítomní; ale ti, kdo mají s obcí smlouvu, pacht nebo rozepři, mají ve svých záležitostech zdržeti se všeho účastenství. Vůbec každý (zvláště členové představenstva) účastní se jednání a hlasuje jen v těch věcech, v nichž není přímo súčastněn. V důležitých předmětech předepsáno hlasování dle jmen. Kdo by svým chováním dopustil se urážky schůze, toho zastupitelstvo může pokutovati do 15 zl., v regulovaných městech do 50 zl., jež lze dobyti politickou cestou ve prospěch kasy chudinské; dokud pokuta není splacena, nemůže pokutovaný schůzí se účastniti.

---

král. notáři, lékaři, inženýři, lékárníci, ranhojiči, montanisté, lesníci, hospodáři, hospodářští úředníci a zvěrolékaři. Manželovi nebo otci připočítává se daň manželky nebo nezletilých dětí, spravujeli jejich jmění. Jednáli se o pořadí poplatníků se stejnou částí daně, odpadá potřeba rozhodnouti je losem, jestliže daň jednoho z nich je zdvojnásobenou, neboť pak přísluší tomuto poplatníku přednost. — Zákon r. 1871 vylučoval z řady virilistů také ty, kdo k obci byli v poměru pachtu neb smlouvy.

[1]) Jestliže se mezi rokem uprázdní místo virilisty, nastoupí poplatník pořadím nejbližší jakožto náhradník; totéž se děje, když virilista byl zvolen do zastupitelstva a volbu tu podržel.

Jestliže samo obecní zastupitelstvo svým jednáním ohrožuje zájmy státní nebo blaho své obce, ministr vnitra zákonem r. 1886 jest oprávněn (zákon 1871 o tom mlčel), aby k návrhu municipia nebo v dorozumění s ním zastupitelstvo rozpustil, a prostředkem komitátu opatřil prozatímné vedení záležitostí. Ustavení resp. volba nového zastupitelstva nemá se přes rok odkládati, i stanoví tu dobu munici pium se schválením ministrovým. Při odepření nové volby připouští se však delší provisorium; a rovněž lze novou volbu na delší čas odložiti, jestliže zastupitelstvo musilo opětně býti rozpuštěno.

Co se týče obecního *představenstva*, již jsme uvedli trojí podobu jeho dle různé obecní kategorie. Úkolem jeho je netoliko vykonávati usnesení zastupitelstva a nařízení vyšších správních úřadů (1871: municipia), ale vůbec zastávati působnost, kterou obcím přikazují zákony nebo nařízení vyšších úřadů, pokud není něco vyhrazeno zastupitelstvu nebo nenáleží k oboru jednotlivých orgánů. Obecní zákon neopomenul upraviti způsob volby představenstva, předepsati jistou qualifikaci některých jeho členů a zabezpečiti jim řádné služné — ostatně však ponechal municipiím a obcím, aby organisaci a působnost představenstev blíže stanovily. Regulovaná města činí to obecním statutem s municipálním schválením, kdežto pro velkoobce a maloobce komitáty samy všeobecnými statuty předpisují vedoucí zásady, ponechávajíce obcím podrobné stanovení agend ve statutech obecních, opět se schválením municipálním.

V regulovaných městech volba představenstva přísluší zastupitelstvu; z pravidla toho vyňat jest od r. 1886 policejní hejtman, jenž jistou měrou nabyl vůbec povahy úředníka státního. [1]) Ve velkoobcích a maloobcích vykonávají volbu představenstva přímo sami voličové; tu zastupitelstvům připadlo voliti pouze notáře a lékaře, jakož i obvodní otce sirotčí. Volby konají se ve zvláštních restauračních schůzích za předsedání orgánů municipálních, totiž v městech regulovaných místožupana, jinde vrchního služného, po případě jiných náměstků. Platně hlasovati lze jen pro ty, kdož byli kandidováni (dle možnosti v ternách, bez odůvodnění). V regulovaných městech sestavuje kandidátní listinu pro všecka místa, vyjímajíc ovšem policejního hejtmana, zvláštní kandidační výbor, jenž sestává z předsedy restaurační komise, dvou obecních zástupců jím jmenovaných a dvou zastupitelstvem zvolených. V ostatních obcích kandidovati rychtáře, notáře a lékaře přísluší předsedovi restaurační komise, ostatní členy představenstva pak zastupitelstvu pod vedením téhož předsedy. [2]) Dle zákona r. 1871

---

[1]) Vrchní župan doživotně jej jmenuje. Policejní hejtman neúčastní se porad magistrátu v záležitostech majetkových, hospodářských, finančních. Jeho úřední a služební poměr k městské vrchnosti a k municipiu v mezích zákonů upravuje se nařízením ministra vnitra.

[2]) Na uprázdněná místa notářská a lékařská místožupan resp. vrchní služný vypisuje veřejný konkurs, a dle konkursu se děje kandidace. *Obvodního* notáře a sirotčího otce volí valná schůze zástupců a hlasujících členů představenstev spojených obcí; též *obvodního* lékaře volí valná schůze zástupců a představenstev obcí ke zřízení lékaře spojených, resp. plnomocníků zastupitelstev v počtu, jejž určí místožupan; obojí schůze koná se za předsedání vrchního služného v úředním sídle obvodu resp. v sídle obvodu zdravotního.

volilo se většinou absolutní; zákon roku 1886 však připustil volby většinou relativní, vyjímaje v malo- i velkoobcích notáře, lékaře a rychtáře, v regulovaných městech pak radní a pokladníka (tu po případě rozhoduje volba užší). Do 15 dnů po vyhlášení volebního výsledku připouští se rekurs k municipálnímu výboru a dále k ministru vnitra. Volby platí v regulovaných městech na 6 let, jinde na 3 léta; výjimkou z tohoto pravidla volby notářů a od r. 1886 také lékařů všude platí na čas života (také výpomocný a manipulační personál regulovaných měst volí se doživotně). Místa doživotní obsazují se i mezi časem pravidelně; místa dočasná, jsouli uprázdněna definitivně, lze volbou resp. jmenováním obsaditi jen do času všeobecné restaurace, jinak náleží opatřiti pouze substituci. [1])

Volitelnými do představenstva jsou ti 24letí, svéprávní státní občané, kteří jsou obecními voliči — jediné za notáře, lékaře, fiskály, inženýry a lesní voliti lze také nevoliče, za to však pro tato místa je zákonem předepsána jistá odborná příprava. Nemohou však býti voleni ti, kdo nemohou býti obecními zástupci; ani duchovní správci, učitelé a úředníci státní a municipální (byť i měli v obci právo voličské); také jisté příbuzenství může býti volbě na překážku. [2]) Naproti tomu každý obyvatel obecní je pod pokutou do 100 zl. povinen volbu za rychtáře velko- i maloobcí aspoň na rok přijmouti, leč by pro mimořádné překážky dosáhl dispense od místožupana, po případě municipia. Avšak roční služba nebo splacení pokuty sprosťuje této povinnosti na dobu šesti let.

Zvláště záleželo zákonodárci na náležité spůsobilosti obecních notářů čili tajemníků. Již dle zákona r. 1871 a též dle čl. 1: 1883 i dle obec. zákona 1886 jen ten může dosáhnouti místa obecního neb obvodního notáře, kdo před stálou odbornou komisí dotyčného municipia odbude zvláštní zkoušku notářskou dle nařízení ministra vnitra. Takto vydané vysvědčení teprve tehda nabývá platnosti v celé zemi, když prokáže se certifikátem prvního úředníka téhož municipia, že dotyčná osoba aspoň již 3 léta ku spokojenosti slouží jakožto obecní resp. obvodní notář nebo vicenotář (adjunkt). Od notářů měst regulovaných zákon r. 1886 požaduje buď jen zvláštní zkoušku notářskou, anebo vyšší spůsobilost správní (totiž diplom advokátní neb doktorský, aneb státní zkoušku státovědeckou po odbytém studiu právnickém). Takovouto vyšší spůsobilost pak nutno od r. 1883 vykázati pro místa purkmistrů, policejních hejtmanů a notářů měst municipálních, jakož i purkmistrů měst regulovaných. [3])

---

[1]) Substituce náleží zastupitelstvům, a sice ve velko- i maloobcích za vedení vrchního služného. Avšak od r. 1886 substituce notářů a lékařů ve velkoobcích je v moci vrchního služného; v regulovaných městech opatřuje pak substituci policejního hejtmana vrchní župan, substituci purkmistra zastupitelstvo za předsedání místožupanova.

[2]) Současně nemají spolu býti v 1. stupni příbuzenství nebo švakrovství: v regulovaných městech purkmistr, vrchní notář, pokladník a členové personálu účetního, v jiných obcích rychtář a pokladník vespolek nebo s notářem.

[3]) Dle zák. 1883 lze jen toho připustiti ke zkoušce notářské spůsobilosti, kdo odbyl aspoň 6 tříd gymnasia, reálky nebo školy měšťanské, anebo

V regulovaných městech přísluší všem řádným členům představenstva i personálu manipulačního a výpomocného řádné služné; purkmistrům nemá dostati se platu menšího, než mají vrchní služní téhož municipia, a policejním hejtmanům ne menšího než mají služní. V ostatních obcích dle zákona přísluší řádné služné pouze notářům a lékařům. Služné notářů obecních neb obvodních, jež činí nejméně 400 zl. mimo naturální příbytek, vyměřuje municipium po slyšení obecních zastupitelstev. Ostatně o služném a dietách platí předpisy obecních statutů, schválených municipiem. Toto je povinno statutárně pensijním ústavem pečovati o notáře sestárlé, jich vdovy a sirotky (několik municipií může míti ústav společný [1]).

Úředníci doživotní mohou pouze disciplinárním rozsudkem svého úřadu býti zbaveni. Orgány municipální vůbec mohou proti každému členu obecního představenstva zavesti disciplinární řízení: jestliže porušuje své povinnosti dle zákonů, statutů a vládních nařízení, nebo ukáže se neschopným je plniti (nemoc vyjímaje); jestliže vykoná usnesení nebo statut, které prve ještě potřebují vyššího schválení, nebo usnesení, jež bylo změněno; jestliže nemravným životem nebo výstupky působí veřejné pohoršení. Vedle disciplinární odpovědnosti členové obecních představenstev jsou tak jako orgány municipální povinni také k náhradě škody, kterou bezprávně nebo nepříslušně ve svém úřadu komukoli spůsobili; podobná povinnost stihá i ty členy zastupitelstva, kteří nezákonité jednání nařídili. Po případě sama obec škodu nahrazuje (vyjímajíc škodu způsobenou policejním hejtmanem v jeho vlastním oboru působnosti [2]).

Dolíčivše obecní ústrojí, již jen stručně přihledneme k *působnosti* obcí. Z jedné strany obce jsou výkonnými orgány správy *státní* a *municipální*. V tom ohledu jsou bezvýminečně povinny vykonávati všeliká nařízení a právoplatné disciplinární nálezy vlády, municipia i příslušných

---

na roveň stojící školu obchodní nebo přiměřený kurs vojenský, a kdo mimo to aspoň rok sloužil při správním úřadě nebo jako vicenotář. Dle zákona 1871 byli od zkoušky dispensováni, kdo aspoň 3 léta stále vedli obecní notářství jako řádní notáři. Při ustanovení v jiném komitátu lze notáře přidržeti ke zkoušce ze statutů tam platných.

[1]) Obecní organisační statuty ustanovují, zdali členové představenstva ve velko- a maloobcích vůbec mají služné a jaké, i zdali k nekterým místům potřebí kauce. Kde toho vyžadují poměry veřejné bezpečnosti, municipium dle zák. 1886 může naříditi, aby domy a majetek členů představenstva na obecní útraty byl proti ohni pojištěn. Dle majetkových poměrů obcí municipium může služné notářů také ex offo zvýšiti až do 600 zl., s výhradou odvolání obce k ministru vnitra. Notářům i nadále ponecháno dosavadní užívání obecních polí, ale katastrální výnos lze od služného odečísti. *Notáře obvodního* platí spojená místa společně; při tom místožupan a ve 2. instanci municipální výbor ustanovují, zdali se má držeti také notář výpomocný, kde obvodní notář a vicenotář mají bydliti, a kolik která obec na ně a na společné výdaje má přispívati. O volbě, platu a sídlu obvodních lékařů rozhodují ustanovení §. 144. čl. 14: 1876.

[2]) Bližšího výkladu o záležitostech disciplinárních tu nepodáváme. — Členové představenstva jsou povinni po celou dobu úřadování v obci bydliti. Člen, jehož mandát vypršel, je povinen působiti, dokud nenastoupí jeho nástupce.

jejich orgánů; nařízení taková ani nesmějí býti předmětem rokování. [1]) Z druhé strany obce ve svých *vnitřních* záležitostech jednají samostatně uvnitř zákonů. Zejmena disponují obecním majetkem a dle potřeby ukládají obecní berně; pečují o místní kommunikaci, obecní školy a příbuzné ústavy, zastávají chudinství, nižší policii bezpečnosti, policii proti ohni a policii polní (tato však dle zákona 1871 příslušela jen regulovaným městům, nikoli též obcím ostatním). Mimo to města regulovaná jsou dle místních poměrů oprávněna spravovati také policii zdravotní, stavební a tržní; rovněž dle zákonů a statutů působí ve věcech živnostenských a ve sporech ze služebního svazku mezi zaměstnavateli a dělným lidem (živnostenským i hospodářským); konečně města regulovaná a některé oprávněné velkoobce vykonávají také práva úřadu poručenského stálým soudem sirotčím dle čl. 20: 1877, 6: 1885 a 7: 1886.

Statuty, jež obce ve vnitřních záležitostech mohou vydávati, nesmějí odporovati zákonům, vládním nařízením ani municipálním statutům; mimo to potřebují ještě výslovného nebo tichého schválení municipia, i musejí tedy po odvolací lhůtě 30 dnů tomuto se předložiti. Jestiže municipium v nejbližší valné schůzi o obecním statutu se nijak nevysloví, považuje se za schválený; statuty předpisům odporující municipium annuluje, ale připouští se stížnost k ministru vnitra. Dle obecního zákona 1886 lze obecní statuty zrušiti vůbec při každé příležitosti, kdykoli se ukáže, že odporují zákonu nebo nevyhovují svému účelu; také jednotlivcům je volno domáhati se změny škodlivých statutů u obce a dále u municipia a ministra vnitra.

Také jistá obecní *usnesení* nutno vždy předkládati municipiu k výslovnému nebo tichému schválení. Jsou to zejmena tyto záležitosti: stanovení, rozvržení a vybírání obecních berní; zcizení nebo nabytí obecního majetku; pachty přes 6 let, půjčky, ujednání nebo rozvázání onerosních smluv v rozpočtu neobsažených; systemisování nových úředních míst nebo zrušení trvajících; zřízení značných veřejných děl, zachování, přeměna i sbourání historických a uměleckých památek. Proti usnesením municipia v těchto příčinách obce mohou do 15 dnů stěžovati si k ministru vnitra. Ostatně usnesení obecní považují se za mlčky schválená a lze je vykonati, jestliže se o nich v čas nevysloví municipium (ve schůzi po předložení záležitosti) nebo vláda (ve 40 dnech po dojití věci následkem rekursu).

Soukromí *účastníci* mohou do 15 dnů stěžovati si k municipálnímu výboru a dále k ministru vnitra netoliko z těch obecních usnesení, jež se takto municipiu předkládají ex offo, ale také z usnesení ve vlastních veřejných a majetkových záležitostech obce, i vůbec ze všech usnesení, v jichž příčině zákon za druhou instanci označil výbor

---

[1]) Regulovaná města jsou přímo pod dohledem a kontrolou místožupana, ostatní obce pod příslušným úřadem okresním; prostředkem těchto úřadů dostávají nařízení od municipia a zase s ním obcují v té příčině. Za výkon nařízení v oboru správy státní a municipální odpovídá v prvé řadě v regulovaných městech purkmistr, jinde rychtář a notář, po příp. obvodní. Pro maloobce vrchní služný zasílá svá nařízení obvodním notářům, kteří je vykonávají společně nebo v dorozumění s rychtáři dotyčných obcí.

municipální. Naproti tomu ke správnímu výboru obrací se rekursy v konkretních soukromých záležitostech, i v jiných, které zákon správnímu výboru přidělil; v příčině individuální repartice obecní berně lze pak po každé odvolati se ještě k ministru vnitra, jinak jen při nálezech nesouhlasných. Z pravidla každé odvolání má účinek odkládací, leč by obec opak zvláště vytkla a odůvodnila.

Municipium ovšem nemá míchati se do vnitřních záležitostí obcí, než kde tyto záležitosti dle zákona se mu předkládají anebo k němu dojdou následkem apelací; mimo to pak jen pokud obecní zastupitelstvo samo žádá od municipia prostředkování nebo podporu. Zákon r. 1886 však připojil ještě případy, kde „zájmy správy nebo veřejné bezpečnosti" municipálního zakročení vyžadují; a zároveň v některých případech zmocnil municipium k ochraně obecního majetku třebas i proti vůli obecního zastupitelstva. Ovšem je obcím volno z gravaminálních usnesení municipia odvolati se do 15 dnů s účinkem odkládacím k ministru vnitra.[1]) Také jednání představenstva ve vnitřních záležitostech obecních (samosprávných) je sice v prvé řadě podřízeno dohledu a kontrole obecního zastupitelstva, ale ve druhé řadě dle zákona 1886 i místožupana (v příčině regulovaných měst), resp. vrchního služného.

Obecní *rozpočty* a neméně i roční účty nutno vždy předkládati municipiím ku prozkoumání a schválení. Jeli rozpočet sdělán předepsaným během a spůsobem, zejm. uvádíli veškery výdaje, zvláště výdaje dle zákona povinné, i veškery příjmy, jež slouží k obecním účelům, municipium výjimkou nemůže rozpočtu odepříti schválení, béře jej prostě k vědomosti — když obecní výdaje jsou uhrazeny bez pomoci berně a když proti rozpočtu nepodány žádné námitky. Kdy by obec odepřela rozpočet opraviti, municipium ustanoví jej samo ex offo, s výhradou rekursu obce k ministru vnitra. Obecní představenstvo vůbec je odpovědno za přesné zachování rozpočtu.[2])

Vyjma regulovaná města, kde vláda k zakročení municipia výjimkou může povoliti vypsání přirážky k daním nepřímým, jakož i zavedení poplatků, cel, ano i nových daní státem nežádaných, připouštějí se jako obecní *berně* pouze přirážky k daním přímým, arci vždy jen se schválením municipia. Repartice nestíhá každého druhu přímých daní stejně, nýbrž dle trojího druhu výdajů: 1. správní výdaje, jež jsou ve stejném zájmu všech členů obce, vypisují se na daň pozemkovou, domovní, výdělkovou, daň z podniků a spolků zavázaných k veřejnému účtování, daň hornickou, z úročných listin a rent; 2. výdaje v zájmu pozemkového majetku rozvrhují se jen dle daně pozemkové; 3. výdaje jiného druhu, jako na vnitřní policii a veřejnou bezpečnost, padají na všecky uvedené daně, vyjímajíc daň pozemkovou, hornickou

[1]) Municipium, po příp. i místožupan mohou i přes odpor obecního zastupitelstva zplnomocniti komitátního fiskála k hájení obecního majetku naproti jednotlivcům i celým třídám obyvatelstva, jakož také proti představenstvu a jednotlivým členům zastupitelstva, když obci škodu způsobili. Místožupan vůbec může komitátnímu fiskálovi dle potřeby uložiti zastupování obcí v rozepřích. Hrozíli obci úpadek, místožupan může na čas zříditi jí sequestrikurátora.

[2]) Spůsob správy pokladní a vedení účtů v obcích upravují municipální statuty se schválením ministra vnitra.

a tu pozemkovou, kterou dle pachtu platí pachtýři pust. Administrativně připojené pusty, alpy a lesní komplexy s vlastní hospodářskou soustavou přispívají k výdajům prvého druhu jen dle polovice svých přímých berní, a i jinak berní břímě je jim ulehčeno; mimo to mohou majitelé s obcemi uzavříti o berni paušální smlouvu na šestiletí, arci s municipálním schválením. Obecní berně vůbec neplatí ze svých platů a pensí úředníci státní, důstojníci vojska i honvédů, hodnostáři a úředníci municipální, učitelé obecných škol, jakož i notáři velko- a maloobcí; také duchovní neplatí ze příjmů, kterých požívají výhradně následkem svého úřadu v dotyčné farní obci. Naproti tomu nádenníci, kteří dle čl. 10: 1883 jsou státní daně prosti, mohou po případě se svolením municipia jistou skrovnou měrou potaženi býti k berni obecní. Ostatně obecní výdaje školní řídí se čl. 38: 1868. Kdy by z opatření chudých vyplývalo obci přetížení, může výjimkou dovolati se pomoci municipia, po případě i státu; obce vůbec o chudinství podávají každoročně zprávy municipiu, s jeho schválením také mohou k opatření chudých se spolčovati, ano municipium se schválením ministra vnitra může pro své území dokonce nařiditi také jednotný fond chudinský. Správní výbor ze své strany zase je oprávněn spojovati obce ve zvláštní skupiny za účelem stavby a udržování vicinálních silnic a mostů. [1]) —

Dosavad zřízení obecní v Uhrách, jsouc velikou měrou v područí samosprávných komitátů, nevyznačuje se vlastní silou a samostatností. Letos prohlásil hrabě Szapáry, že příští reforma obecní správy bude míti jednak za úkol zavesti novou kategorii obcí se zřetelem na velké obce v alföldu, jimž prý třeba přiděliti podstatně větší působnost než nynějším velkoobcím; jednak že vláda musí míti v obcích svůj vlastní orgán pro zastávání státní správy, totiž notáře obecní a obvodní, kteří budou jmenovanými úředníky státními. Že při tom není úmyslem nynější vlády podstatně zvýšiti právní samostatnost obcí vůbec (aspoň ne nynější kategorie velko- i maloobcí), to zřejmě ukázala letošní vládní osnova o správě komitátní, kterážto zejmena postátěným okresním služným přisouditi chtěla naproti obcím takovou moc, že opposiční členové sněmovní komise domnívali se spatřovati v ní již úplné zrušení obecní autonomie.

---

[1]) Vlastní majetkové správy obcí blíže již nevypisujeme. Sluší však vytknouti, že obce mohou se usnesti o zmenšení nebo zvětšení kmenového majetku pouze ve zvláštních schůzích delší čas napřed vyhlášených absolutní většinou všech zástupců (i hlasů ex offo); teprve ve třetí schůzi rozhoduje také jen většina přítomných. Zastupitelstvu náleží sice ustanoviti způsob majetkové správy, podmínky pachtovní, ev. rozdělení přebývajících požitků, ale jdeli o změnu dosavadní praxe, je rovněž potřebí zvláštní schůze 30 dní napřed ustanovené. V obou těchto případech příslušníci a majitelé pozemností mohou do 30 dnů k municipiu rekurrovati; otázky soukromoprávné však rozhodují konečně soudy. Pachty z volné ruky (výjimečné) nabývají závaznosti teprve municipálním schválením.

Na Klenové.

Kraj podzimku již tušil příchod blízký —
den zasmušilý obestíral luh,
jak balvan žuly ňádro tížil vzduch,
a mlžný závoj halil města, vísky . . .

A v minulosti mlhy těžší dumu
leb šedou hale, kde se končil bor,
hrad Klenová můj z dálky vítal zor,
jak přízrak báje v lesnatém svém chlumu.

Psů divý štěkot před posupnou branou
se s výše ozval v žití znamení;
tlum šedých trosek, vzbuzen ze snění,
svou kynul hlavou, mechem obetkanou.

Bych vešel, zval mě — a já s úctou vkročil
v tu pohádkovou říši z kamene;
co času zub a boje plamenné
zde zůstavily, abych poznal, zočil . . .

Již ze propasti šeré lidomorny
duch ovívá mě dávných barbarů —
zřím gotického kaple útvaru
i studni, o jíž hloubce soud je sporný.

A při stařečku jak kdy růžolící
si hošík sedne, stranou podélní
zrak baví nová stavba moderní,
park, altán, basén dumně šplounající . . .

Pak myslí luzné jak by spěly báje,
s vyhlídky věžní zrak můj bloudil kol:
v šíř, dálku těkal, v stráně, květný dol —
v ráj krásou stržen čarovného kraje.

Tu města, vísky — tamo do rokytí
stulení ptáci, — chaty v údolu . . .
dál dřímající v stínu topolů
jak pleso rybník v lučinách se třpytí.

Co ve hrob kleslo v dávných věcích kolem,
já neviděl už — já jen kraj ten zřel,
a krásou dojat ruce rozestřel
a zraky vlhly radostí a bolem.

„Proč vždy jen s trosek, jak zde na Klenové“ —
já bolně ptal se, — „drahý kraji náš,
tak utěšeným se mi býti zdáš
a naděje mi v srdci budíš nové? . . .“

A ze zamklé, zkamenělé hrudi
hrad odpovědí jak by těšil svou:
„Nám vždycky jíti cestou křižovou,
než z mrtvých vstání nový den se vzbudí.“
Vojtěch Pakosta.

Angelus Dei.

Den letní, výsluuný již dohasínal tiše,
jak oltář neznámým tam bohům slunce plálo.
A z krajů nadzemských a z nezbádané říše
jak pozdrav blažených se světlo na mne smálo.
Byl večer. Kol a kol vše bylo tkáno zlatem,
jež roztavené v proud sem valilo se z dáli,
a v tichu velebném a v odmlčení svatém
ty širé končiny jak na modlitbách stály.
A v poli úrodné se ukláněly klasy
a z plna šuměly tak hloub a toužebněji,
v to z města dálného se nesly zvonů hlasy:
Angelus Dei!

A já byl tehda mlád a čisté, dobré dítě,
a zřel jsem v úžase, jak obloha se svítí,
jak jasnou zelení tam kvete na úsvitě,
a západ v mohutné jak požáry se nítí.
Já bál se oddechnout v svém zadumání prostém,
já viděl nebesa tu otevřená v slávě,
a cudná duše má tam svatých byla hostem,
a prvních lidí sny se snášely k mé hlavě.
A bylo lehko žít a lehko bylo mříti
v tu chvíli blaženou, než větry v dál ji svějí,
slyš andělský sem hlas od dalekých hor zníti:
Angelus Dei!

Já v širém poli sám. A tiché vzpomínání
na ty, kdož v hrobě spí, mi srdcem lehce letlo.
Já viděl, před Bohem jak vše zde hlavu sklání,
co v světě, lidstvu kdy tu zřelo žití světlo.
Já viděl, bol a strast že tmou jest v naší pouti,
od níž se odráží jen jasněj záře slasti,
já cítil, lehko jak je srdci zaniknouti,
když smrt jest cílem nám a konec každé strasti.
Já cítil, poznání jak v srdci pučí květy,
žeť svět je pro dobro jen stvořen, pro naději,
a žalmem dětinným se zachvěly mé rety:
Angelus Dei!

A minul mládí sen jak zlatý oblak v dáli —
sen dávno ztracený a oblak rozehnaný.
Kéž jiným útěchou ty svity aspoň vzplály!
Kéž jejich usmáním se zacelily rány!
Ne — nemá výčitka má poskvrniti ústa
sen příliš krásný byl, a musil zaniknouti.
Nechť zašla rajská zář, tma na mne padla hustá,
když druhům znova vzplál ten jas na bludné pouti.
Kéž aspoň do hrobu zas mládí svit mi skane,
zář ideálů mých pak vzplane líbezněji,
a nad mým náhrobkem den božství lidu vzplane!
Angelus Dei!

Aug. E. Mužík.

Ze světa lesních samot.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Dokončení.)

K večeru, když přišel Svijanský, povídal mu tu novinku; ten zlostí nemohl ani jíst a hned že půjde na číhanou. „Jen rozvážně, jen pozor!“ napomínal Vavruch; „chlapi jsou čertovinou podšiti; větří jako honící psi . . myslíš, že je držíš, a ti tam jsou. A odvážní jsou také . . . ce je jim život? — fuk!“

Svijanský sotva poslouchal naučení, která mu starý dával; ještě slunce stálo na nebi, už přehodil pušku přes rameno a ven ze světnice; starý na své lavici se mračil a pěsti zatínal.

„Karle, nechoď nikam,“ pravila Katy na náspu. „Nevídáno srnce, kníže pán jich má dost.“ Přitulila se k němu jako lichotivá kočka, z oka sálal jí onen plamen, který tak často již mu rozum pomátl. Přivinul ji k sobě, na kyprá ústa políbil. „Zůstaň, Karle!“ Odolal, že půjde přec, dokládal, že jinak nemůže. Měla strach, celá se zachvěla. „Nechoď, máš nepřítele,“ vyhrkla ze sebe skoro zděšena, „včera tu obcházel.“

„Ten Bavorák, Luizl?“ ptal se příruči. Přisvědčila. „Proč jsi tedy včera nemluvila?“ Slova jeho zněla skoro hněvivě.

„Nač mluvit? Nechci, aby se stalo neštěstí, nechci, abyste se potkali . . . zůstaň u mne.“

„Šetříš ho?“ tázal se on trpce, zarputile.

„Co mi na něm záleží — o tebe běží.“

„Já se nebojím.“

„Ale já . . . protože tě mám ráda.“

Šel. Bylo krásně, vlažně, i když slunce za Špicberkem zapadlo a černé stíny přes Marberk se převalily. Mladík potloukal se po jihovýchodních svazích prve jmenované hory, v těch končinách as, kde

před osmnácti měsíci ubohý Matýsek o život přišel. Nikde nic, ani nejmenšího ruchu, na bavorské straně houkal jakýs noční pták, a daleko, daleko odpovídal mu druhý. Mladík sestoupil k modrému sloupu; i tu bylo ticho; v šeru pozdního letního večera zakmitly se pohyblivé stíny: srnci se pásli. Zašelestila suchá větvička pod nohou jeho . . . fr! byli pryč. Tak plaší nikdy nebývali. Vrátil se na Špicberk, ježto nastala čirá noc, bezměsíčná ale jasná, plná hvězdiček, mléčná dráha leskla se jako stříbrný oblouk. Je to marno, neuvídí ničeho, ani stopy; ale zítra si přivstane k prvnímu svítání; však přesvědčí se, ani stopy dnešní ranní jich výpravy nebudou ještě setřeny. Aby byl časněji na místě, nepůjde domů, ví o lesní chatě z hrubých kmenů stesané v úžlabině mezi Velkým a Malým Špicberkem; tam se uchýlí, na mechovém lůžku trochu pospí. Pospí? — dáli Pánbůh a blechy . . . nic nedělá, nežije tu darmo dvě léta, ledačemus přivykl.

Druhého dne sotva se šeřilo, už byl na nohou. Rosa byla přehojná jako obyčejně; doplazil se, pilně se kryje, lesem, klečí a vysokou travou až k modrému sloupu. Čerstvých stop nebylo nikde viděti; dnes tu ještě nebyli. Za to našel místo, kde předešlého jitra srnec pychu v oběť padl: rozdupanou půdu, tratoliště černé, vyschlé, rosou opět rozmočené krve. Stopy dvou mužů vedly k blízkým hranicím, kde půda v příkrých srázích padala směrem k rokli zvané Teufelsloch. Čekal, číhal, zda by snad kdo zase přišel; nehnulo se nic. Vrátil se, obešel úpatí Luzného, pak se dal přímo k severu směrem k Marberku; tam pracovali dřevorubci; setkal se s novým hajným, který mu ohlásil, že slyšel ránu směrem k Moorkopfu, že prý se tam ihned vydal, že však ničeho nenalezl, ježto půda je skalnatá, ponejvíce hustým křovím pokrytá. Když domů se navrátil, mnoho do poledne nechybělo. Řekli mu, že Katy, když se nevracel, šla do lesa ho hledat, všecka jsouc poděšena; ani nepojedl, šel jí v ústrety a našel ji všecku uplakanou. Měla ho patrně ráda, bylo mu to s velkým uspokojením.

Od té doby Svijanský každý téměř den chodil číhat na pytláky, ale všecko jeho namáhání bylo marno. Přišel jim dosti často na stopu, ale dopadnouti jich se mu nepodařilo. Zakousal se v pravém toho slova smyslu do toho pronásledování, nic jinak sobě neveda, než jako by životním bylo jeho úkolem učiniti konec řádění nezvaných hostí. Jedna myšlenka pak u něho všecky druhé ovládala: byl přesvědčen, že Zwiehofler Luizl pytlačí také. S tím chtěl setkati se, zničiti ho. Jak ten mizera směl ucházet se o Katy? Nebylo ho přec tajno, že jest už *jemu* zadána. Řevnivost k nevypsání se ho zmocnila, větší ještě než proti onomu hrabátku, jehož by málem byl zastřelil.

Zatím revírník vrátil se z dovolené: zvěsti o pytlácích, které mu bez odkladu byly sděleny, nemálo ho znepokojovaly. Pobytu jeho bylo tu bohdá na krátce, i doufal, že klidně tu dobu přečká. Sotva přibyl, již bylo jisto, že bude mu podnikati nové boje; mladá paní dokonce div nezoufala, když slyšela, jak se věci mají. Že pak věc byla vážná, toho doklad dal už druhý den, který návratu manželů následoval: nový hajný vrátil se onoho večera z obchůzky své ve stavu hrozně zuboženém, bez pušky, samá krev, samá rána, maje hlavu samou bouli, šat rozedraný. Setkal se pod Plattenhausenem se třemi pytláky a ti mu tak zahráli;

přepadli ho z nenadání, stloukli ho, vzali mu pušku a davše mu na cestu pěkné řeči, poslali ho domů, aby prý vyřídil, zač je toho u nich loket, ať prý se pan příruční má na pozoru, jemu že jinak se nestane, dopadnouli ho.

Ve Svijanském všecko vřelo, když to uslyšel. „Nu, já s nimi se sejíti!“ zvolal — „však uvidí ta holota! Buď oni, nebo já — mezi námi je boj na život a na smrt!“

„Pomalu, pane Svijanský,“ konejšil ho revírník — „proč pak na život a na smrt? Konejte svou povinnost, to je vše, co se na vás žádá. Jen žádné přenáhlení, které by mohlo míti zlé následky. Rozvažte, co pořídíte — jest jich patrně několik. Ostatně promluvíme s úřady.“

A revírník došel si do Kašperských Hor i udal tam, co se děje; počalo poznovu vyjednávání se sousedními bavorskými úřady, a i na české straně četníci dosti často obcházeli. Zdálo se, že pytláci dostali vítr — stichli, po nějakou dobu se neobjevovali.

Největší radost z toho příměří měla paní Zdenička; ta vůbec, co tu zas byli, pokojné chvíle nebyla měla. Kdykoli revírníkovi bylo opustiti domácí krb, loučívala se s ním, jako by naposled ho viděla; byla všecka rozčilena, nervosní, i ve snu mívala děsné vidiny, i neustávala opakovati: „Jen po tomhle létu aby už bylo! jen kdy bychom už byli odtud pryč!“ Když revírník při obchůzkách o hodinu se opozdil, již již čekala, že ho přinesou na marách, plakala, rukama lomila, a stará Nany pomáhala jí při tom, stokrát jí onu scénu vypisujíc, když tehdy pána přinesli, a z pravidla dodávajíc: „Ó, drahá paničko, tady je nejhůře, tady právě v Pürstlinku — jinde se s tou chasou nervou. Ale to všecko ten Vavruch zavedl — ten jim vypověděl vojnu, a od té doby vojna trvá. Mladý pán je také takový, tomu tam u Vavruchů, kde ve dne v noci se zdržuje, učarovali. Vavruch mu toho namluví, a mladý pán myslí, že to udělat musí; potom to náš dobrý milostpán odstůně! Tak se stane, milostpaní uvidí!“

Panička div rozumu nepozbyla. Jednoho dne přímo se obrátila na Svijanského, třesouc se chudinka jako osyka: „Pane příruční, prosím vás pro Boha, mějte se mnou slitování a přestaňte vystupovati proti pytlákům . . . už jen na krátko jsme v končinách těchto; ve dne v noci nemám klidu samým strachem, že se ještě na rozloučenou přihodí něco strašného.“

„Milostpaní, povinnost,“ namítal mladík.

„Povinnost?“ odvětila, „máte pravdu, úředně tomu říkají povinnost, ačkoli nenahlížím, pro koho těch srnců hajíte — ale dobře, připouštím, že je to povinnost . . . proto vám také můj muž ničeho nemůže říci . . . proto vás prosím já, pane příruční, smilujte se nade mnou!“

Tak něžně prosila, tak hezká byla, takové soužení zíralo z jejích velkých modrých očí, hedbávnými řasami vroubených. Mladík byl hluboce dojat. Těšil ji, ujišťoval, že je snad bez toho už konec, že snad přece kombinované zakročení úřadů v obou státech nešvaru přítrž učiní.

Jak už praveno, zdálo se, že pytlákům se znechutilo řemeslo a že dali pokoj; ani jednou už se neobjevili. Několik neděl uteklo, a na Pürstlinku panoval svatý mír, rušený leda letními bouřkami, které onoho

roku strašně řádily na vysokých planinách, tak že vedle pytláků největším se staly postrachem paní Zdeničce.

Ve svém úsilí o zachování míru našla paní Zdenička spojence v osobě příručího Bártovce z Hutí Filipových. Když jednoho večera objevil se Svijanský v Máderské hospodě, kamž ostatně dosti zřídka docházel, podal si ho Bártovec následujícím spůsobem: „Kollego rozmilý! Přijměte výraz hluboké mé soustrasti! Vy patrně trpíte nebezpečnou chorobou blan mozkových — už odpustíte.“

„Jak to myslíte?“ tázal se Svijanský.

„Inu, čert aby si to nemyslil. Hlasovali jsme tu onehdy o tom předmětu a jednohlasně jsme se na tom ustanovili, že vám to při příležitosti povíme. Který pak kozel vás ponouká k těm rvanicím s pohraničnou sběří? Co pak je vám do nich? Sníte vy toho srnce, jehož onino na živu ponechají? Ani vy ani kníže pán ho nesní, a věčně živa zvěř zůstat nemůže — tož jim tu pečeni přenechte, nota bene, nemáteli sám na ni laskominy jako já, kterýž jí sobě časem popřávám — mimochodem řečeno, nynější dobou má jediná starost v revíru, má jediná práce, kterou pouze obětavá moje sympatie ke ctihodné stráži a jejímu zde přítomnému věhlasnému veliteli rozmnožuje, když o to běží, aby do jeho kuchyně přišlo trochu změny; neníli pravda, Kacafárku?“

Přítomný respicient zamlaskl jazykem po spůsobu labužnickém, a Bártovec pokračoval: „Vidíte, příteli, tak *já* sobě vedu, a nepopřete mi, že toto pojímání věcí mému nadání ke cti slouží. Po mém soudě souhrn vší moudrosti světské leží ve větě: kdo více pracuje nežli naprosto musí, je buď blázen anebo hlupák. Při předešlém sezení našeho slavného spolku dal tuhle vážený náš pan předseda o větě té vzhledem k vám hlasovat, a sloužiž vám k vědomosti, že spolek jednohlasně se prohlásil pro první ze dvou možností, ba i tento ochrnělý ochlasta —“ Bártovec ukázal na úplně spilého dozorce Haberbichla, který maje hlavu na stole položenou, chrápal spánek spravedlivých — „i ten hlasoval s námi, ačkoli obyčejně neví oč se jedná.“

Svijanský, od přírody dobrák, nevěděl, máli se smáti nebo zlobiti. Kdo Bártovce viděl, nemohl se naň hněvati; toto lehkomyslné pojímání povinností se mu však do té duše protivilo. „Příteli,“ odvětil, „co tu povídáte, je dobrý vtip, a za ten věc přijímám; nicméně myslím, že není bláznovstvím hájiti statků a zájmů toho, kdo nám chleba dává. Jsem ostatně přesvědčen, že i tu platí přísloví: pivo se pije a řeči se povídají, a že i vy vzdor řečem těm dobře rozumíte povinnostem svým; však jsem viděl, jak jste se z jara dřel u Häupelské nádržky; zkrátka, jste mnohem lepší, nežli se děláte . . .“

Bártovec vyskočil, máchaje plnou sklenicí: „Nejsem!“ zvolal, „při sám tento truňk, nejsem!“ A jako maně vylil část piva na hlavu spícího Haberbichla, která, porostlá jsouc krátce hustou, přistřiženou kšticí, silně se ohromnému kropáči podobala. Ten se vzpřímil, vjel si rukou do vlasů a zachroptěl: „Herr Gott, prší!“ Tato interjekce, jakož i nesmírně blbý výraz v tváři opilce ze sladkého spánku vyrušeného, vzbudily bouřlivou veselost, ani Svijanský se jí ubrániti nemohl.

Když smích a hluk poněkud se utišily, uchopil se slova zase Bártovec řka: „Toť můj spůsob, zažehnávati hněv a nelad. A teď k věci. Jedná se o vás, Svijanský. Jste jinak důvtipný mládeneček a přijímáte ponaučení s ochotou a dobrým výsledkem, důkaz toho, že názory vašeho pana chefa se vám hluboko vtiskly do duše. Ten pán dělá více, než musí, a došel za přičinění své věru královské odměny: půl lotu olova mezi žebra za to, že sedlákům vyvazoval dobytek; nebylo věru jeho vinou, že zase chodí po revíru trýznit drvaře. Nu, za to i milostivá vrchnost se jemu královsky odměnila: nechá ho na Pürstlinku, ačkoli si žádá dále, a panička samou nudou mu utekla.“

„Prosím . . . kníže mu slíbil, že ho přeloží jinam.“

„Láry fáry — nevěřím. Kníže míní a pan dvorní rada, pan vrchní lesmistr a jiná velká zvířata mění. Přeloží ho do Rehberka na hřbitov, až ho zastřelí pytláci, které vy, pane Svijanský, mu štvete na krk. Radíme vám přátelsky, abyste chasy té nechal na pokoji. Já, kdy bych je potkal, pozval bych je na pivo.“

Ostatní přisvědčovali. „A což vy děláte s pašeráky?“ namítal Svijanský, obraceje se k strážníkům.

„Nu, my musíme,“ tvrdil respicient, „to je jiná.“

„Houby s octem,“ smál se Bártovec. „Nevěřte; ty krotké a hloupé schytají, na ty jsou přísní jako všickni čerti, ale těch nebezpečných ani nevidí!“

„Nu, nestydatá paštiko!“ bručel respicient.

Bártovec vida, že by snad z hovoru toho nevůle povstati mohla, ihned obrátil. „A propos,“ pravil, „co pak dělá vaše znejmilejší? Kvete pořád? Že nám ji nepřivedete jednou? Ale vy prý ji hlídáte jako Argus. Řekněte, je to pravda, že se o ní ucházel Zwiehofler Luizl z Klingenbrunnu, a vy že od té doby žárlíte jako Turek? Člověče, vy máte štěstí! Mluví se o tom po celé hranici až do Štubenbachu . . . Kdy by se někdo o mou Hildegardu ucházel, na kolenou bych ji prosil, aby mi dala kvinde. Je to však marné: o mou Hildegardu nikdo se neuchází.“

Svijanský nemohl jinak než se smáti. S takovým člověkem jako Bártovec nebylo lze vážně jednati. Ubíraje se pozdě v noci domů a oddávaje se myšlenkám svým, nemohl potlačiti vnitřní jakýs hlas, který nepřestával se ozývati ve prospěch toho, co Bártovec v příčině pytláků mluvil. Také paní Zdenička živě mu tanula na mysli; netajil si, že v prosbách paniččiných bylo mnoho sobectví — o něho jí neběželo, leda pokud klid její vyrušen byl, kdy by jemu něco se přihodilo; nemohl se s ní úplně smířiti od té chvíle, co vůči Katině obětavosti tak divně se zachovala. Kdo však odolá dojmu prosby, jež z krásných úst vychází? . . .

Den za dnem se vystřídával. V revíru pořád panoval klid a mír, i srnci byli zase méně plaší. O pytlácích ani řeči; bylo by se mohlo souditi, že jich vůbec není, a to tím spíše, když bavorští úřadové sebrali několik chlapíků nekalé pověsti. Jediný Vavruch nevěřil a k činnosti úřadů se stanoviska velmi pessimistického pohlížel. V té příčině se mu podobal jedině nový hajný, který od té doby, co se mu přihodila známá nám nehoda, pilně toho dbal, aby z rána a večer ho ne-

bylo viděti na místech, kde srnci se zdržovali. Zřízenec tento více a více počínal viděti těžiště povolání svého ve věcech čistě lesnických; desetkrát přeměřil každý skácený strom, každou hranici polen a pilně záznamy v tom ohledu sobě dělal. Záležitosti honební jako by pro něho nebyly, leda že tu a tam zastřelil vránu nebo sovu, kteréžto oběti vítězoslavně domů přinášel, nic jinak se netváře, než jako by svět hrozných škůdců byl zbavil, a divě se nemálo, když revírník mu zapověděl další činnost tohoto druhu.

Přešlo prvních deset dní měsíce září. Pohoda skvělá, les i hory plny nevýslovné krásy — kdo viděl, nezapomene.

Jednoho takového večera vyšel Svijanský směrem „k modrému sloupu,“ aby vedle nařízení chefa svého zastřelil srnce pro pana Biennerta v Mádru. Šel, jiného na mysli nemaje, obyčejnou stezkou, aniž hleděl se jakkoli krýti; vždyť pytláků nebylo. Že pak srnců bylo dost a on stanoviště i přecházky jejich znal, byl jist, že s kořistí se nemine, jak nastane šero. Došed pod Špicberk uchýlil se do klečin, na jejichžto protějším kraji znal výhodné místo na čekanou, odkud bylo lze valnou část travou a nízkým křovím porostlé pláně přehlednouti. Po různých zacházkách, jichž rašelinatá, bahnitá půda vyžadovala, dostal se na ono místo a čekal. Vítr vál od východu a pláň otvírala se na jih, zvěř nemohla ho větřit. Stojí, stojí, ani sebou nehýbe; žlutavá tráva, hnědé brusiní, začervenalé kapradí kolem něho i před ním. Bim, bam zněly zvonce; jedinýkrát dorazil k jeho uchu temný praskot padajícího stromu kdesi daleko, v bavorských hvozdech. V pravo od jeho stanoviska půda trochu stoupala, tvoříc nízký hřbet, jehož ovšem nemohl přehlednouti; znal ostatně dobře ten terrain, byl trochu skalnatý, dosti holý; jedva tisíc kroků za hřbetem táhla se hranice zemská a za ní hvozd, hluboký hvozd na příkrém svahu.

Slunce zašlo; nebe na západu rudě vzplanulo, a třepetavé paprsky jako střely míhaly se po zeleně modré obloze. Byl čas, kdy zvěř se objevovala. Svijanský natáhl oba kohoutky své dvojky a přihotovil se; za pět minut se museli srnci ukázat, přecházeli sem zhusta z Bavor.

Nepřišli však; za to zarachotila rána docela na blízku, bezprostředně za zmíněným nízkým hřbetem, jedva dvě stě kroků od jeho stanoviště. Zarachotila, zahoukala desateronásobnou ozvěnou od strání Špicberka, Luzného i blízkých vysokých lesů.

Svijanským to trhlo. Nebylo pochybnosti, tu byli, poblíže něho, tak dlouho hledaní pytláci. Pravá horečka se ho zmocnila, až mu zuby o sebe klapaly. Tiše a přece co možná rychle plížil se ke hřbetu, po hřbetu nahoru, pušku maje k ráně přichystanou. Z počátku ho kryla kleč, pak tráva a houští; když dolezl výšiny, plaze se po zemi, šedé rulové balvany. Za tři minuty byl nahoře, mžikem vše přehledl. Padesát kroků od něho klečel podle střeleného srnce chlap pouze v kožené spodky a režnou košili oděný; puška ležela vedle něho, právě se chystal vyvrhnouti kořist. Byl do toho tak zabrán, že ani myslivce nezpozoroval, který přiloživ zbraň ke tváři v celé výši své se vzpřímil.

„Stůj! vzdej se!“ vzkřikl. Na to zavolání pytlák vyskočil, sahaje po pušce. „Neopovažuj se, sic je po tobě veta!“ zahřměl hlas mlá-

denců. Pytlák pustil sice zbraň, v tom však zablesklo se v křovinách asi dvacet kroků za ním stojících, zahoukla rána a — Svijanskému zafičela kulka právě vedle ucha. V následujícím okamžiku střelil tento, míře na místo, odkud oheň vyšlehnul. Slyšel bolestný výkřik; muž pak, který vedle srnce byl klečel, dal se do skoku, i zmizel prve, než kouř ránu doprovázející se ztratil, zůstaviv pušku i srnce. To vše sběhlo se mnohem rychleji, než tuto vypravovati možno.

Příručí slyšel praskot v křovinách i dusot utíkajících; v první chvilce chtěl za nimi vystřelit, vzpomněl si však přec, že by, vypále druhou ránu, byl bezbranný, proto spokojil se tím, že běžel k místu, odkud rána na něho vypálena. Stopy krve, které tam našel, nasvědčovaly tomu, že se nechybil. Nabil vystřelenou hlaveň a pustil se za stopou, kterou sledoval až k samým hranicím. Přišlo mu na mysl stíhati pytláky dále; už se chystal překročiti hranice, tu však chladnější rozvaha nabyla vrchu; řekl si, že by bylo šílenstvím vydávati se na cizí území, i vrátil se k místu, kde zastřelený srnec a puška ležely, vzal obé a ubíral se k domovu.

Kdy by se byl pustil do bavorského hvozdu, za pět minut byl by došel místa, kde jeden z prchajících mužů těžce dýchaje k zemi upadl. Druhý ho vzal na záda a po krkolomné stezce dále s ním táhl.

Došed do Pürstlinka zastavil se Svijanský nejprve u Vavrucha i vypravoval mu, co se mu přihodilo. Vavruch na to: „Nepovídal jsem? Úřady! Tu to máte, co úřady pořídí! Ubožáky, kteří tu a tam pár nůší chrastí z lesa odnesli, smolařili nebo dále v kraji oko na koroptev položili, ty vypátraly a odvedly; za to arcilumpové chodí volně po lese; já od jakživa povídám: člověk si musí pomoci sám. Jen jednoho dbejte: ti páni od úřadu do těch věcí jsou vpleteni — což dříve nebývalo; zvědíli o poranění toho lotrasa, budou potahovati vás, na to bych přísahal. Na vašem místě bych prostě zapíral. Nepomohouli, není třeba, aby věděli.“

Katy plakala; netajila si, že vojna nyní do pravdy začatá povede se dále; otec její půl života ji vedl urputně na život a na smrt; zvítězil bezohledností svou, která nejkrajnějších skutků se nelekala. Strach z něho šel takový, že celé okolí pod dojmem hrůzy té žilo. Odhodlá se milý její k stejným krajnostem? a neodhodláli se, zda bude míti síly a dovednosti, zda tolik štěstí, aby všem nástrahám unikl? O mravní stránce boje toho prostá dívka, dcera divých lesů, surové přírody, ovšem nerozumovala, nepřemítala. Vedle jejího názoru úcty hoden byl ten, kdo vyhrál; ale ženské srdce nezapřelo se: měla strach o toho, k němuž láskou lnula.

Vrhla se mu na prsa, objala ho křečovitě, nejsladší slova mu dávala; on byl zasmušen, v srdci divně sklíčen; sladká slova i vášnivé celování v duši ohlasu nenacházela. Hned po činu, když mu krev ještě vášnivě kypěla, neozývaly se ještě city ty — ale nyní řečí přísnou mluvily. Krev, krev lidská, jím prolitá! . . Viděl ji v rudočerných skvrnách, viděl ji na šedých kamenech náspu, na bílé košilce Katině, na sobě — všude, všude. Bránil se, vymlouval se, že ho jen poranil, že sebe hájil, že úmyslu neměl — nic na plat: hlas v nitru neumlkl.

Neměl stání a přec bál se jíti domů. Měsíc vyšel, stromy vrhaly černé stíny; bylo mu, že po něm sahají sterými rameny.

Konečně se vypravil a pádil do vrchu k myslivně, že dech se mu tratil. V myslivně všecko spalo; on sám ulehl, ale spaní nepřišlo; slyšel v dáli hafání jakéhosi psa, které vítr noční z chat dřevorubců až sem donášel. Proklínal to zvíře, dávaje mu za vinu, že beze sna se na lůžku svém povaloval.

Ráno ohlásil všecko revírníkovi; ten velice se ulekl. „Pěkné nadělení,“ pravil; „zde zbývá jen jedna věc: dojdete ještě dnes do Kašperských Hor a vše soudu oznámíte; na tom stojím.“

„Bude potahování . . .“

„Pane Svijanský, žijeme pod zákonem! Jinak nelze. Bývalé doby přešly; co se dělo za mého předchůdce, nesmí se opakovati . . . krve teklo dost.“ —

Svijanský svěsil hlavu; jak strašné jest vědomí, že lpí na rukách lidská krev, cítil předobře; neodmlouval, byl by se šel udat, i kdy by o život bylo šlo; provinil se, pevně o tom byl přesvědčen, třeba jen svého vlastního života hájil. Tragická byla vina, ale vinou byla přece.

Rozmluva obou mužů vedla se v služebném pokojíku, na levo v chodbě, v řadě s čeledníkem a kuchyní. Zdenička přítomna nebyla, aniž o celé události věděla.

Revírník procházel se mlčky po pokoji, co Svijanský u dveří stál. „Půjdu tedy, pane revírníku,“ pravil.

„Dobře; udejte všecko dle pravdy. Překročilli jste meze dovolené sebeobrany, ponesete následky. Já nejsem vaším soudcem.“ Revírník mluvil měkkým, soucitným hlasem. Stanul před příručím, do očí se mu díval.

„Bůh mi svědkem,“ vece tento, „že nehledal jsem bezživotí toho člověka, ale strašné je to přece . . .“

Revírník podal mu ruku. „Ubohý hochu,“ pravil, „věřím vám — ale sám nahlížíte, že poměry ty musí přestati; svépomoc vede k děsným koncům.“

Příručí měl se k odchodu. „Ještě slovo, pane Svijanský. Vraťte se co možná brzo — dnes ovšem už nebude lze, ale zítra vás čekám. Musíme se uradit, jak se zachovati. Netajím se vám, že obávám se odvety. Také to mám na srdci, že lépe bude, nezvíli o události té manželka má . . . strachuje se příliš . . . nezmiňujte se . . .“

„A ostatní? a Nany?“ odvece příručí. „Jsem přesvědčen, že Nany už ví . . .“

„Promluvím s ní a zapovím jim všem . . .“ pravil revírník.

Svijanský šel. Nebylo již tak krásně jako dne předešlého; po nebi honily se šedé mraky a podzimní vítr v listech štíhlých buků hudl svou píseň. Dlouhá byla cesta, bez konce zdála se mladíkovi v té naprosté samotě, kterou se ubíral.

Byly čtyři hodiny s poledne, když vcházel do radnice Kašperskohorské. Předstoupil před sudího a pověděl, co se bylo stalo. Sepsán protokol důkladný, velice věcný. Ale když byl hotov a Svijanský ho podepsal, zmizela všecka úřední odměřenost s obličeje pana sudího. Poklepal příručímu na rameno a pravil tónem naprosto netragickým:

„Z toho mračna nebude déšť, panáčku. Skolil jste prostě otrapu, který vám šel na život; byla by jen škoda, kdy by s životem vyvázl. Co se nás v poslední době ti chlapi už nazlobili! Vraťte se pěkně domů, slibte mi, že bez vědomí soudu z Pürstlinka neodejdete; vyšetřování ovšem se zavede a na několik výslechů se můžete připraviti. Nepochybuji ovšem ani dost málo, že nevina vaše brzo i věcně se prokáže jako já osobně o ní jsem přesvědčen.“

Slova ta sice byla léčivým balšámem na chorou duši mladíkovu, nicméně však odpověděl: „Ach, pane sudí, proč se tak muselo státi? Já toho člověka z paměti neztratím, třeba jsem tváře jeho neviděl. Kdy by Bůh dal, aby zůstal na živu!“

„Aj, měl jste se snad nechat zastřeliti?“

„Pane sudí, lidská krev! . . Kdo nezkusil, neví!“

Soudce se zamyslil, potřásl hlavou a podal Svijanskému ruku řka: „Máte pravdu . . . nu doufejme, že chlap se z toho vylízá.“

XIV.

Sotva odešel Svijanský z Pürstlinské myslivny, rozpředl se mezi revírníkem a starou Nany následující hovor.

„Nany, vy jste jaksi rozčilená — slyšela jste něco?“

„Och, milostpán ví! Je to hrůza! Ale já to vždycky povídala: mladý pán pečený vařený u toho krvavého, kterého jednou nečisté noční síly za živa odnesou jako Bablonské svatokrádežníky, [1]) kteří teď v Roklanském jezeře mekotají jako kůzlata a do soudního dne mekotat budou. Čemu pak se tam mohl mladý pán naučit?“

„Pomalu, Nany . . . “

Ale Nany byla v proudu. „Střílet na lidi se naučil mladý pán, kterého ta mladá čarodějnice má úplně ve svých spárech. Jako bych nevěděla, že včera zastřelil dva ubožáky!“

„Mlčte, Nany! Jednoho poranil, a to pytláka, který napřed po něm střelil . . .“

„To povídá ta čeládka Vavruchova. Já ale vím, že to byli dva ubožáci, kteří si přišli pro nůši lesní trávy.“

---

[1]) Bablony čili Babylon jest dědina patřící do královské obce Stodůlek v nynějším okresu Hartmanickém, hejtmanství Sušického. Koluje mezi lidem Šumavským do dnešního dne pověst, že před mnohými lety žili v dědině té jacísi manželé, kteří nejhroznějších zločinů a hříchů se dopustili. Mezi jiným ukradli prý z kostela u sv. Vintíře v Dobré Vodě tělo Páně a na potupu dali je požrati krávě. Kráva promluvila řečí lidskou a sama prosila, aby byla zapíchnuta. Stalo se, a hostie byla nalezena i navrácena neporušené kostelu. Zločince Bůh ztrestal náhlou smrtí; duše jejich vzaly na se tvar kůzlat a strašily tak dlouho, až jistý mladý kněz, jmenem Weisshäupl, zaklel je do Roklanského jezera. Vjely do něho, následkem čehož polekaly všecky ryby i vše, co tam žilo; od té doby jezero to nechová ni jednoho živočicha v černém lůně svém. Bablonští svatokrádežníci v podobě černých kůzlat dle ujišťování dřevorubců dosud v Roklanském jezeře straší. Pater Weisshäupl skutečně existoval v druhé polovici předešlého století: byltť bratrem mojí prababy.

Poznam. spisovatelovo.

„Jakým pak právem se opovažujete tvrdit takové nesmysly?“ rozhorlil se revírník.

„Já vím, co vím, milostpane! Milostpán je dobrák a ujímá se toho panáčka, který, když milostpán byl nemocen, nechtěl připustit, abych ránu jezevčím sádlem pomazala — to by bylo všecko vytáhlo za dva dni . . .“

„Přestaňte mi s těmi hloupostmi. Už jsem vám řekl, jak věc se má, a zapovídám vám důrazně, abyste o pravdivosti slov mých pochybovala.“

Hlas jeho zněl přísně, stařena cítila, že by dále odmlouvati nesměla. Ulevila si několikerým vzdechnutím, vzala dvakrát třikrát jmeno Boží nadarmo a sepjala ruce. Revírník pak pokračoval: „Jedná se o to, aby paní o věci nezvěděla, Nany. Můžete sobě představiti, jak by ji to znepokojovalo. Ukládám vám tedy co nejpřísněji, abyste se před ni o tom nezmiňovala, slyšíte? Ani jediným slovem! Rozuměla jste?“

„A chudinka, moje zlatá! . . .“ bědovala Nany; „ani věděti nemá —! A je pravda, bála by se . . . kdo by se nebál? Já bych za žádné peníze na světě nešla v noci k „modrému sloupu,“ Ježíši ukřižovaný, zas o dvě strašidla více!“

„Vy jste pošetilá osoba — již jste přeci slyšela, že nikdo nebyl zabit. Ještě jednou vám to povídám, a jak jsem řekl, ať mi mlčíte, sic mi půjdete z domu.“

„Jakáž pomoc — milostpán poroučí, a já stará žena poslouchám . . . ale jiní řeknou —“

„To je má starost.“

Nany šla po své práci; bylo s podivením, jak se paní Zdeničce vyhýbala, aby odolala pokušení. Když nemohla se jí vyhnouti, ústa její ovšem si mluviti netroufala, za to oči byli tím výmluvnější. I bylo dobře, že paní Zdenička měla jiné starosti nežli zkoumati výraznou tvář stařeninu, jinak by se byla musila dovtípiti, že něco neobyčejného, děsného se přihodilo.

Revírník pak obešel si i ostatní obyvatele Pürstlinské a všem nařídil přísně, aby mlčeli. To nebylo těžké, v Pürstlinku mnoho obyvatelů nebylo, a ti nemnozí s paní Zdeničkou se nestýkali. Když takto o duševní klid choti své se postaral, odebral se Kořán k „modrému sloupu.“ Nalezené stopy nade všecku pochybnost potvrdily pravdu slov příručího. Vůkol bylo ticho — bim bam! zněly zvonce. Když se vracel, zahalila se hlava Luzného v husté mraky a dalo se do drobného deště. Kolem druhé hodiny s poledne byl doma.

„Kde je Svijanský?“ tázala se paní Zdenička.

„Poslal jsem ho do Hor,“ odvětil on poněkud nejistým hlasem, „zapomněl jsem ti říci . . . Služební záležitost . . . vrátí se až zítra.“

Bylo mu nevolno; těžko mluvil nepravdu a bál se, aby dále se nevyptávala. Šel pak do své „kanceláře“ a jal se pracovati o nějakých rozpočtech, stavě se, jako by měl velmi na pilno. Do jídelny se vrátil až v čas večeře.

Pomalu den se klonil, pošmurný, šedý den. Požloutlá tráva na pláni přecházela v tom osvětlení také do šedé, špinavé barvy. Přivalila se noc bez světel nebeských; v myslivně rozžehli lampu, a její

svit ozářil okna v přízemí, tak že dívala se do čiré tmy jako žhavé oči obrovského zvířete.

Revírník s paní svou byli po večeři; seděli sami dva v prostranné jídelně a povídali si. Zdenička byla mnohem hovornější. Předmět hovoru snadno uhodnouti: věčně týž refrain, jak bude hezky a blaze, až budou jinde, kdekoli. Zima se blížila, ještě tři, čtyři neděle a nastoupí vládu svou. Revírník každým dnem očekával úřední přípis, který jinam ho povolá; že dosud nic nepřichází, počínalo ho znepokojovati; nicméně pevně doufal: kníže pán slíbil . . . Dnes ovšem měl bližší starosti.

Paní Zdenička bez ustání přemítala, kde vůle jasného pána vykáže jim pobyt: snad na Třeboňsku, kde se narodila; snad na Krumlovsku — také dobrá, Šumava, krásná krajina, ale žádná taková odloučenost; snad na Libějicku, nebo na Chejnovsku, Kořán ty končiny znal a chválil kraj i lid. Nejlépe by ovšem bylo na Hlubocku, blízko matičky . . . při pouhém pomyšlení zatleskala ručkama, zazpívala si písničku.

„A brzo to bude, brzo, mužíčku," zaplesala, „vždyť, kdy by ta věc se protahovala, nevyvázli bychom odtud s nábytkem — Spasiteli! to by bylo strašné! ještě jednu zimu! Odpusť, mužíčku, ale to bych nevydržela. Ta tma! ta mlha! . ." a radostný ples prvních slov proměnil se v dušený výkřik hrůzy.

„Jen strpení, drahá ženuško!" napomínal Kořán. „Všemu bude konec. Víš, Zdeničko, rozvaž . . . jedno je zde dobré: ty klepy, řevnivosti, pikle a podobné věci, které jinde mezi úřednictvem panují, ty do Pürstlinka cesty nenajdou . . . kdo ví, neomrzíli tě velice tam v kraji . . ."

„Snad bys se nezastával té samoty?" vyhrkla ze sebe.

Vzpomněl si na nejnovější starost svou, přejel si dlaní čelo, pohladil dlouhý vous; ani mu na mysl nepřišlo, aby se zastával, ačkoli z dřívějších svých let, kdy v českém kraji sloužil, leccos krušného v paměti mu zbylo. Ale přítomné starosti vždy horšími se nám zdají než všecky jiné.

„Máš pravdu, je tam přece lépe," pravil.

Seděli ještě chvilku; stará Nany vešla umluvit se s paní v příčině zítřejšího denního pořádku; otázka ta vyřízena, a Nany davši dobrou noc zase z pokoje vyšla; slyšeli, jak padly za ní do zámku dvéře čeledníka.

„Dlouho jsme dnes vydrželi," vece revírník, pohlednuv na hodiny, „půl desáté, pojďme spat."

Paní rozžala svíčku, revírník zatočil lampu.

V tom kroky, pádné kroky na náspu i drsných hlasů vřava; někdo chytil za kliku dveří domovních, třikrát, čtyřikrát silně zaburácel.

„Co pak je to?" tázala se Zdenička. Manžel neodpověděl, přistoupil k oknu, odhrnul bílé záclony, a jal se otvírati okénko. Paprslek světla padl na násep, a v světle tom objevila se mužská postava, zaleskloo se cosi.

„Hajný?" tázala se za zády revírníkovými panička. „Stalo se něco, hajný?"

Revírník zahledl širokou střechu klobouku, která na polo zastiňovala vousatou tvář, sazemi začerněnou; proti němu namířena zaleskla se hlaveň ručnice. „Ani hnout, forte!“ velel hrubý hlas. „Otevři okno dokořán — neuposlechnešli, jsi syn smrti.“

A u dveří znovu trhání za kliku a burácení. „Už jdu, už jdu!“ ozval se v průjezdu Nanin hlas.

Revírník mžikem přehledl situaci. Pět nebo šest chlapů stálo na náspu, možná, že opodál jich bylo ještě více.

„Co chcete?“ tázal se klidně, snaže se zachovati veškeru svou chladnokrevnost.

„Otevři okno!“

„Umučený Spasiteli!“ vzkřikla panička; klesla na kolena, rozžatá svíčka i se svícnem vypadla jí z ruky, a v pokoji čirá rozhostila se tma.

Venku zatím dala se do křiku a pláče Nany, která snad zaslechla vyzvání, revírníkovi platící. Těžké dvéře odolaly pokusu vyraziti je.

Revírník uposlechl a otevřel okno, načež opakoval: „Co chcete?“

„Tobě nic, forte, ač uposlechnešli. Přísahám ti, že vlasu na hlavě ti nezkřivíme; ale mládence nám musíš vydati, jinak prohledáme celý dům a najdeme si ho.“

„A co chcete s příručím?“

„Po tom se neptej, to je naše věc. Egidi musel umřít, honili ho jako dravou zvěř, až ho uštvali; jiné u nás pochytali rovněž, protože jsou chudáci. Když ale páni prolijou krev, soudí je zase páni, a nic se jim nestane. Tvůj mládenec prolil krev, budeme ho soudit my.“

„Příručí tu není, odešel do Hor, včerejší událost udat u soudu; ostatně, protivník jeho střelil dříve, příručí se pouze hájil . . .“

„Třesky plesky! Taková se nám zpívá vždycky. Kaž otevřít.“

„Poslyšte. Jsem v moci vaší, je vás několik, a marně bych vám vzdoroval; učiním vám po vůli již proto, že nechci, aby tekla krev — je to však marné, příručí není doma.“

„Uvidíme. Ještě jednou, ničeho se neobávej, tobě návštěva naše neplatí. Radíme ti pouze, abys nepomýšlel na odpor neboli úskok. Rozkaž té babě v průjezdě, která tam syčí jako had, aby otevřela. Kamarádi prohledají dům, a my dva tu“ — mluvčí ukázal na druhého muže podle něho rovněž s namířenou puškou stojícího — „my dva tu tě podržíme v oku. Daxelhuber Francal umírá a těžko se loučí — zanechá vdovu a sedm sirot.“

Paní Zdenička zatím na kolenou spínala ruce v smrtelné úzkosti; revírník slyšel její přitlumené kvílení, které zrovna srdce mu svíralo. Pokusil se ještě jednou Bavoráky k tomu přiměti, by od prohlidky domu ustali. „Povídám vám, je to zbytečné. Polekáte mi marně paní, jež strachem se mi roznemůže; přísahám vám, že příručího tu není.“

„Dost povídání!“ ozval se jiný hlas. „Neotevřeteli ihned, zapálíme vám boudu ze čtyř stran; je na tom dost, že tobě a tvým lidem nic se nestane. Za nos vodit se nedáme.“

„Pro Bůh, Emile, kaž otevřít!“ prosila za ním paní Zdenička. „Och, to je má smrt!“

Co takto se vyjednávalo, Nany v průjezdě střídavě Boha i všecky svaté na pomoc volala a zase vylívala na útočníky celou svou bohatou zásobu nejvybranějších nadávek zálesáckých, po výtce výrazné složeniny nejrůznějších zvířat, jež nijak do párku se nehodí. Bavoráci venku toho klasobraní hrubě si nevšímali, pouze tu a tam ji zakřikli, když pro vociferace její řečem revírníkovým nerozuměli.

Revírník tomu rámusu učinil konec, vyzvav starou ženu, aby otevřela. Musil povel třikrát opakovati, nežli uposlechla.

Čtyři chlapi vešli; vstoupili do pokoje, rozžali sirku, našli svíčku na zemi, zapálili ji a dali se do hledání. Jeden z nich byl dosti zdvořilý: „Má drahá paničko, nebojte se — vstaňte, sedněte tuhle na pohovku a buďte dobré mysli: toho nejmenšího se vám nestane . . ."

Vytřeštila na mluvčího oči a poslechla jako stroj; revírník pořád stál u okna ruce maje na prsou založené.

Prohledali celý dům s pedantickou důkladností, obrátili všecko rub na rub, kde který pokoj, kde kterou komoru, sklep, půdu, stáje, i seno přeházeli. Nany jim při tom musela svítit, což činila stále skuhrajíc a nijak slov rouhavých nevážíc, která v tvář jim metala; byli příliš zabráni v předsevzetí své, než aby ji byli slyšeli. Jen jednou, když je poctila titulem: „Luzo pohanská!" ohradil se jeden řka: „My jsme u nás lepší křesťané než vy tu; rci, babo, najdeš tu podle cest a na stromech tolik svatých obrazů jako u nás? . . Tak vidíš!".

Když hledaného mládence nenašli, měli se k odchodu. Jeden z oněch, kteří revírníka hlídali, děl na rozloučenou: „Dobře ti, forte, žes pravdu mluvil! Ale věc není ukončena — však se kluk vrátí, a potom se s ním vyrovnáme, osudu svému neujde. Pro srnce člověka zabiti!"

Zabřinkaly železné podkovky na kamenech náspu, drahnou dobu ještě bylo slyšeti hřmotné kroky — pak nastalo ticho. Hluchá, pošmurná noc zavládla zase jako veliký němý hrob.

Revírník přistoupil k manželce, o kterou křeče se pokoušely.

„Jaká hrůza!" vzlykala. — „Bože, nedej mi zoufati . . . tak tohle se stalo! Zabil člověka . . . a vy všickni jste to přede mnou tajili . . . Je to děsné . . . do smrti nelze zapomenouti . . . přišli ho hledat . . . nenašli dnes, jindy ho skolí . . . a toho jsem se musela dočkati! A není možno uniknouti!"

Těšil ji, domlouval: „Upokoj se, má drahá — nedostanou ho, nesmí se už vrátiti; pošlu za ním posla, té hrůzy je nazbyt. Neplač, ty má jediná!"

Marné bylo mluvení, těšení. „Nenajdou ho, vymstí se na tobě . . . a jak bez tebe obstojím?"

V tom zase někdo bral za kliku, ale z lehounka. „Kriste na nebi! Vrátili se!" zaúpěla panička, celá se chvějíc.

Revírník vyšel do průjezdu; paní Zdenička slyšela, jak se tázal: „Kdo je to?" Pak zdálo se jí, jako by třesoucí se ženský hlas zvenčí odpovídal. Revírník odstrčil těžkou závoru. „Aj, Katy — co tě sem vede? viděla jsi snad, rci!" — „Ach, zle je, pane . . ." Ta slova paní Zdenička zaslechla, i chtěla se zvednouti, vyjíti . . . nohy ji neunesly, sklesla nazpět na pohovku. Objevila se v jizbě s revírníkem

Katy, černý šátek v týle, bujný vlas po skráních i šíji se jí vlnil — bosa, v kratinké sukničce, bez kazajky v lehké košilce, která lepé tvary těla sotva zakrývala.

„Ach, pane, zle je!“ opakovala dívka.

„Což pak se stalo, děvče? Vypravuj; vždyť jsi všecka poděšena.“

„K nám přišli tři, všickni pytláci — otec je zná. Vešli do průchodu, do světnice — všickni už jsme spali. Já spala na půdě . . . slyšela jsem hlasy, klení. Sběhnu dolů. Tu už měli rozžatou louč, a na otce, který se hnouti nemůže: ‚Tys to, který střílí po lidech? však se dnes s tebou vypořádáme! A ten kluk myslivecká, kde že je?‘ Otec neodpovídal; v tom mě zočili: ‚U tebe bývá, děvče!‘ Musela jsem s nimi na půdu, hrozili, že zapálí, buduli se vzpírati. Prohledali všecko, arci ho nenašli. Potom zase do světnice, kde chtěli otce zabiti. Nevím, co by se bylo stalo, v tom však přišel čtvrtý — Zwiehofler Luizl — a ten nedal, domlouval, aby otce nechali, že je chorý, bez vlády, že by to byla hanba. Nebýt jeho, už by bylo po otci; on však se zastal: ‚Nechte ho! co bylo, je pohřbeno!‘ A oni: ‚Vždyť ti zastřelil tátu!‘ On pak: ‚V té příčině *já* se s ním spravím!‘ Na to odešli s děsnými hrozbami proti panu příručímu. Luizl pak v průjezdě, kam jsem za nimi vyšla, ke mně pravil: ‚To k vůli tobě, Katy, protože tě mám rád.‘ Já ho přes to přese všecko nechci, ale pan příručí se nesmí sem vrátit, zastřelili by ho. Přede dnem ještě půjdu do Kvildy a počkám si na něj — musí nazpět, a daleko odsud pryč, aby ho nenašli.“

„Ty jsi statečné děvče; Katy,“ vece revírník; „pro případ, že by přes Ziegenruck a Máder se vrátil, vypravíme do Mádru též posla. Tvůj bratr tam může doskočit. Ty pak jdi do Kvildy, a sejdešli se s ním, vyřiď mu z mé strany, aby ihned šel do Dlouhé Vsi a tam vyčkal dalších nařízení.“

Paní Zdenička mlčky poslouchala; dívka se jí sice zdála býti rozčilenou, však ani jediné slovo, ani jediný pohyb nejevily, že by srdci jejímu krušno bylo z nastávajicího loučení s milým. Odchod Svijanského byl nutný; dobře; ale jaký osud jí se utkával, jaká jí budoucnost kynula, až ho tu nebude? . . zda pomýšlela? Sejde se kdy ještě s tím, jehož již za svého muže pokládala? Zapadne v hluboké, nekonečné moře jiného světa . . . zda kdy se navrátí? A ona tak chladně, rozumně mluvila, tak jak by odvrácení v tu chvíli hrozícího nebezpečí jedinou bylo její starostí. Zda to rekovné odříkání, zda nedostatek všelikého citu? . . .

Když Katy odešla, skromně jí ruku políbivši, předložila tu otázku manželu svému, své vlastní city, své konání s tím srovnávajíc, co z úst dívky byla slyšela.

Revírník se zamyslil, hlavou pozatřásl. „Kdy by citem ovládat se dávali, jakž by obstáli? Vidí jasně povinnost svou; třeba srdce teplé bylo, hlavu chladnou zachovávají. Do našeho cítění vpraviti tak málo se dovedou jak my do jejich. Svijanskému jiné spásy není nežli útěk z tohoto kraje, do něhož návrat na dlouhé doby jest mu zamezen. Katy ho o tom lépe přesvědčiti může než kdokoli jiný. Přesvědčí ho, uvaruje ho. Co dále bude, v ruce boží jest. Dívka bude čekat, trpě-

livě, bez reptání — a nedočkáli se, nezoufá si, jinde útěchy i náhrady najde.“

„Je to strašné, strašné,“ pravila mladá paní, „já na jejím místě bych si zoufala — vždyť ho přec miluje . . .“

„Ty jsi z jiného světa, dušinko.“

Když ráno den se šeřil, chmurný den bez slunečního svitu, plný mlhy a šedých lesních par, ubírala se Katy známou stezkou ke Kvildě. Oděna byla jako tenkrát, když mladíka doprovázela ponejprv, v růžově kvítkovanou sukničku, černou kazajku a černý šátek na hlavě; na nohou klapaly dřeváky právě jako tenkrát, ale rychleji, rychleji . . . Tenkrát byl pěkný, teplý letní den, sluneční svit a vlažný vzduch; dnes bylo syrovo, chladno i tma. Tenkrát si mladíka zamilovala, tenkrát se smála, plesala — dnes se šla rozloučit.

A šla mnohem rychleji než tenkrát. Čím dále od Pürstlinka se s ním setká, tím lépe pro něho. Nevěřila Bavorákům: možná dost, že podle cesty, kterou se právě vracel, úskočník se skrýval.

Les mlčel jako širošírý hrob: větřík žádný nešelestil v haluzích, ptáče žádné necvrlikalo.

A Katy šla — cupy cupy, klapy klapy narážely dřeváky na kořeny a kamení, duněly kroky na houpající se rašelině. Přešla Vogelsteinský močál, černý jako Acheron, prodrala se nekonečnou lesní houštinou, přebrodila se přes mladou Vltavu, ač temné její vody byly studené jako led. Lehčeji, pořád lehčeji si oddychovala, když nepotkala ho v té liduprázdné poušti. Rychle ubíhala po silnici do Kvildy, došla tam, přeptávala se — nebylo pochybnosti, nedošel sem ještě. Sebrala se tedy a bez rozmýšlení dala se znovu na pochod směrem k Imsergefildu, a když ani tam ho nenašla, na Hajdelskou pláň.

Poledne dávno minulo, když spatřila ho, an pomalu v ústrety jí přicházel. „Karle! Karle!“ a už mu letěla vstříc.

Nevěřil očím, vida ji. „Katy? Pro Boha, stalo se něco?“

„Ba, stalo — přišli dnes v noci pro tebe . . . prohledali všecko, a ježto tě nenašli, přijdou zas. Nesmíš více k nám!“

Vzpřímil se, hrdě se dokládal, že se nebojí. Ona vše do podrobna mu vypravovala, neustávajíc opakovati, že nesmí se více vrátit. „Zastřelí tě na jisto — a co ze mne bude? Toho bych nepřečkala, a milostpaní měla by z toho smrt — chudinka, třese se jako osyka! Pan revírník ostatně nařídil, že musíš do Dlouhé Vsi . . . tam vyčkáš, co dále se nařídí.“

Mladík svěsil hlavu; trapné myšlenky ani na chvíli ho nebyly opustily; vzpíral se proti odchodu z Pürstlinka, zdálo se mu, že v boji, který nevyhnutelně vzplanouti musil, udusí se onen hlas plný výčitek, který v duši jeho bez ustání se ozýval. Dvě noci nespal; bylo mu, jako by dvě století zdlouhavým přeplížila se krokem. Marné bylo, že se ukonejšiti hleděl, řka sobě: „V obraně své jsi tak učinil“ — hlas stále opakoval: „Krev člověka jsi prolil, krev bratra svého . . .“ Bude bojovati dále — lépe řečeno, nebude se vyhýbati ráně, proti němu namířené. Život je břemeno . . .

A nyní před ním stála dívka — strach jí hleděl z očí. Prosila ho, aby ten strach a žal od ní odvrátil. Klidná domácnost, kterou jeho

chef tak draze si vykoupil, nanejvýše byla ohrožena; citlivá, nervosní panička sejde hrůzou, povedeli se dále boj začatý.

„A ty, Katy — co budeš dělat?“ tázal se tiše.

„Vrátím se domů, abych nemusila v noci přes Vogelsteinský močál; vždyť den je krátký.“

„Pojď se mnou, Katy!“

„Pozbyl jsi rozumu? Co by si počali doma beze mne? Matka slábne . . . A pak, co bys se mnou dělal, kam bys mne dal? Vždyť nevíš, kam tě ustanoví . . .“

Neodpověděl; nahlížel, že vyzvání jeho nemělo smyslu. Položila ruku na rámě jeho, podívala se mu do očí zrakem plným něhy: „S Bohem, buď zdráv,“ zašeptaly rty, a něco jako slza kradlo se jí do dlouhých hedvábných řas.

„Budu ti psáti, Katy . . .“

„Není třeba — u nás by nikdo psaní nepřečetl. Také bych ti nemohla odpovědět.“

„Zachovej mi svou lásku, děvče — až nadejde doba, přijdu si pro tebe, budeš mi dobrou ženou, viď?“

Přivinula se k němu, pocelovali se dlouhým políbením, podali si ruce a rozešli se; on pomalu ubíral se strmou, kamenitou cestou dolů k Vogelsangu, ona pak, co chůze stačila, zpáteční nastoupila pouť.

Tak se rozloučili.

Katy za šera večerního dostala se ještě přes Vogelsteinský močál; hned na to padla tma tmoucí, drobný, jemný sypal se deštík, který, než domů se dostala, celou ji promočil. Přišla, svlékla a zula se i šla po své práci, jako by cestu dvanácti hodin nebyla vykonala, jako by se nic nebylo stalo.

Zda v noci tvrdě spala, zda černé oči neplakaly, nelze mi říci; hrubé povlaky podušek neprozradily . . .

Svijanský prodlel as dvě neděle v Dlouhé Vsi. Lesmistr ihned věc ústřednímu úřadu ohlásil, a ten mladíka ustanovil za příručího nazpět do rodného jeho Lounského kraje.

Týmž časem došlo revírníkovi uvědomění, že bude mu zimu ještě v Pürstlinku tráviti, ježto nelze revír svěřiti zcela novému personálu.

Paní Zdenička uslyševši zvěst tu div neomdlela. Na domluvy manželovy, že v uvážení důvodu toho věc rozumně ani jinak vyříditi se nemohla, neodpovídala leda usedavým pláčem a křečovitým vzlykáním. „Ještě jednu zimu v této poušti!“ naříkala, rukama lomíc.

Venku kroužily těkavé mlhy, které Luzný i druhé hory v šedý závoj svůj pojaly.

XV.

Říjen měsíc ke konci se chýlil. Hory vroubící planinu Pürstlinskou v bílý přioděly se plášť, mrazné větry honily se po delší dobu přes otevřenou pláň, ledovým svým dechem ničíce zbytky rostlinstva, i zdálo se, že zima neobyčejně tuhá nastoupila vládu svou.

Dřevorubci, jimž nepohoda zlá dílo v lese hatila, sedávali zase z večera v kroužku, jako jsme je viděli na počátku svého vypravování. Ze starého zvyku scházeli se ještě u Vavrucha; v pravdě rádi ho neměli, ale býval jich druhem po tolik let, snášel s nimi všeliké útrapy a dření, a když o bývalých těch svízelích se rozhovořili, trefoval jim do noty. Také nejnovější politické události nacházely v něm výmluvného a neomylného tlumočníka, a výklady jeho úžasem je plnily. Zuřila tehdy německo-francouzská válka, a Vavruch věděl, proč slota Bavorák přidal se k Prušákům a jakým divem se stalo, že jeden král už druhého císaře přemohl.

Ba seděl Vavruch na posteli své a povídal: „To máte tak. Ten Bismarck je neurvalec, kterému je to jedno, ať bací sem, ať bací tam, a ti císařové jsou jako náš pan revírník: jen žádnou krev! A to uvažujou, ten tohle a onen zase tohleto, aby z toho nebylo neštěstí, a zatím ten střelí jako bavorský pytlák. Předejít třeba ránu, potom se vyhraje!“

A vůkol souhlas a kývání. Někdy kdos prohodí: „Ještě není konec, kdo ví, jak to dopadne.“ Na takovou námitku odpovídá Vavruch: „A já vám povídám: konec je! Z Francouzů je kaše, už se nezmohou. Mně je pouze líto, že ta bavorská holota se k nim nedala, byla by na kaši s nimi. Takhle berou podíl na vítězství, a to mne mrzí, protože vzpychnou a zpupní, že čert s nimi nevydrží. Prosím vás, co pak byli dosud? Nic. Když někdo ve světě řekl: ‚Já jsem císařský,‘ čest mu vzdali, vážnost před ním měli a smekli. Když ale někdo pravil: ‚Já jsem Bavorák,‘ jako by byl řekl: já jsem křeček! Vysmáli se mu a pomyslili si: to jsi zvíře, když jsi Bavorák! Nevídáno, Bavorák! Teď ale ta luza povede sobě, jako by ona sama Francouze byla zničila, nadme se jako měch a po nás bude plivat.“

Vavruch po tak dlouhé řeči třikrát z pravidla si odplivl a zíral do prázdna, hrubě o to se nestaraje, jakým spůsobem posluchači řeč jeho kommentovati budou.

Politika byla vůbec jediným jeho koníčkem. Když o ní řeč nešla, málokdy slovo promluvil, zahalen ve mraky dýmu seděl jako sloup. Pak dívali se naň s tajenou hrůzou, jako se díváme na lítou šelmu ve zvěřinci, v hrůze té jaksi se kochajíce, vidouce, že uškodit již nemůže.

Jednoho večera kdosi po přetřesení všech politických kombinací evropských prohodil: „A já vám povídám: bude konec světa. Nemůže být, aby ta bavorská holota na první místo se dostala!“ Vavruch na to: „Teď je nahoře, však se najde, kdo ji srazí; mne jen bolí, že se toho nedočkám.“ Ticho nastalo, baňaté láhvičky s brisilem kolovaly. Jednooký drvař, na něhož laskavý čtenář snad se též pamatuje, po té pozdvihl hlasu svého a děl: „Konec světa ještě nebude, ten velký vítr ještě nebyl, o němž stojí psáno v starých knihách.“

Po řadě mrazivých, sychravých dnů pojednou nastala krásná pohoda, teplo, teploučko jako v létě. V lese a na horách tál sníh, potoky naplnily se kalnou, bobtající vodou.

Již dva dni ta pohoda trvala, když vstoupil k večeru do kroužku dřevorubců nový hajný a takovou k nim promluvil řečí: „Lidičky, nic

na plat, musíte zítra do lesa. Pan revírník přikázal, že pěkného počasí třeba využiti; ač potrváli zítra pohoda, bude se kácet na Kaltstaudenu."

A byla pohoda Jasný sice blankyt na šedé lesy se nesmál, ba mráčky po nebi se přeháněly a špinavé mlhy v kotoučích přes rašelinaté močály se vlnily, ale tak vlažno, ba dusno, že nikdo v tom roku období podobného tepla nepamatoval. Ve vyšších vrstvách vzduchu patrně vál vítr od západu, blíže zemi však mrtvý vládl klid.

Časně ráno vyšli dřevorubci, hluchý les je pojal ve svůj klín. Smrky i listů svých zbavené buky stály jako sloupy chrámové; žádný šelest, žádný šum, ticho jako v hrobě.

Rozptýlili se po lese dřevorubci, tu tři, tam čtyři; brzy duseně duněly rány. S třeskotem padal velikán za velikánem, v pádu svém drtě dorost ve stínu jeho krnící. Co záleželo na tom, že deset jich pokáceli? Na tisíce jich tu bylo, nepočítané tisíce, kdy by dvacet let vládla vražedná sekera, neporubala by jich.

Když se v poledne sešli drvaři, aby společně poobědvali, pot se s nich lil. Ani nejstarší takového tepla v tu dobu nepamatoval.

Uvařili si šterc, pojedli a zase po své práci se rozešli. Starý jednooký s patnáctiletým vnukem svým nejdále od druhých se odloučili; měli urovnati polena stromů v létě tam skácených. Když den počínal se chýliti ke konci, zanechavše práce pospíšili si na místo, kde obyčejně se scházívali, aby se společně s ostatními odebrali domů.

Došli místa toho — nikoho více nenalezli. Jak po druzích se rozhlíželi, zarazilo je zvláštní, prazvláštní osvětlení lesa; nepovšimli sobě dříve rudé záře, která na západě vzplanula, snad za tou příčinou, že svah, kde pracovali, k východu byl obrácen. Nyní, když k jihozápadu zabočili, do úžlabiny mezi Kaltstaudenskou a Plattenhausenskou horou, nemohli neviděti úkazu toho.

Ale v kratičké době, jako by cosi děsného, ukrutného, nevýslovného zář i světlo rychle pohlcovalo. Nebyly to stíny padajícího večera, nebyly to mlhy vystupující ze slatin a lesů; co to bylo, viděti nemohli, protože Plattenhausen rozhledu bránil: ale sírově žlutý svit rozlil se po všech předmětech a přioděl stromy příšerným rouchem. A za Plattenhausenskou horou cosi se valilo; temenní hřbet, který jindy ve světle ještě plál, když na úpatí hory dávno tma se rozhostila, rázem oku zmizel.

Dotud ticho bylo jako v hrobě a dusno jako před letní bouřkou. V tom, a touže měrou, jakou žlutá zář ustupovala šedému šeru, silněji, vždy silněji ozýval se jakýs šum ve vzdušné říši. Bělavý mrak od severozápadu, směrem od Roklanu, objevil se nad samou zemí, hale v příšerný háv svůj vrcholy stromů, a pojednou třesk a praskot, hukot, pískot i vytí, jako by vesmír v základech svých se bořil.

„Ježíši na nebi! Vichřice!" zaúpěl stařec. „Utíkejme — hle, tam je bouda —"

A utíkali oba, co nohy stačily, utíkali tmou a hrůzou — v pravo v levo kácely se k zemi vyvrácené stromy s děsným praskotem padajíce. Ale bouda byla blízka, sotva dvě stě kroků k ní.

Stála tu, uprostřed lesa, vysoké smrky kolem do kola. Doběhli, uchýlili se dovnitř.

Hůře a hůře řádila vichřice, praskot a šum, jako by Gigantové přikovaní v útrobách Tartaru pout se zbavivše, ven se byli dostali a v nový boj se utkali s mocnostmi nadzemskými.

V boudě modlili se kmet a hoch, všecky svaté vzývajíce. A hůře a pořád hůř, jako by hlasy úpících vřavou živelní cesty k nebi nenacházely.

Pojednou volá starý: „Ven! ven! hochu — zle je! drva vůkol neodolají, zvrátí je vítr na boudu!"

A vyběhli ven v čírou, strašnou noc, která zatím nastala. Ulomené větvičky, třísky a kusy kůry ze stromů metal jim vítr ve tvář s takovou silou, že mladému krev z úst i z nosu vytryskla. Pádili nevidouce kam, bořily se nohy v mokrý mech, klopýtaly přes kořání a kamení. A pořád týž třeskot a praskot padajících stromů, v pravo v levo, před nimi i za nimi — země duněla, kmeny i balvany skalní řítily se dolů po nedalekém svahu.

Místo aby z vysokého lesa vybřednouti se snažili, oslepeni, beze smyslů pořád hlouběji do něho vnikali. Jeden druhého pevně se držel.

„Konec světa!" zvolal starý drvoštěp — „umřeme spolu . . ." Ale hoch hrůzou smyslů téměř zbavený sotva slyšel slova jeho.

Byla to pouhá šťastná náhoda, že spíše padli nežli vešli v černě zející otvor do záseky, kterou vichr před chvílí z mohutných smrků byl zbudoval. Uchýlili se do mezery mezi vyvrácenými stromy, nad nimi klenula se přirozená střecha, labyrint silných větví, do nichž zachytilo se několik menších vyvrácených kmenů.

Byli v bezpečí, ale vůkol úkrytu jejich burácela dále vichřice, celou noc neustávajíc — až k ránu poněkud stichla.

Když se udělalo světlo, odvážili se ven z ochranné skrýše. Nevyznali se, neměli potuchy, kde se nalézali. Krajina úplně změnila svou tvářnost: Kaltstaudenského lesa již nebylo, ani Plattenhausenského, leda tu a tam zbytek na místech, kam vichr nemohl s plnou svou silou.

Podlehl les po osmihodinném boji s rozkáceným živlem, stromy ležely jako bojovníci, jež Morana zachvátila na poli bitvy, tu v řadách, tam v divé směsici přes sebe nakupeny, v ohromných zásekách, místy jako domy ve velkých městech.

Ach, milý čtenáři, polehly hvozdy nebetyčné — více nevstanou. Leží pně dosud na mnohých místech, ježto nebylo lze jich odstraniti. Když po dvou třech letech kůrovec se dal do mrtvol i do zbylých živoucích, oloupali s nich dřevorubci kůru a oloupanou spálili. Ohně, které tenkrát všude hořely, byly panichidou, kterou člověk zhynulému lesu ustrojil.

Kde dříve chlad a vlhkost vládly, i stín a lesní šero, tam padají nyní v létě žhavé paprsky sluneční, tam hude v zimě metelice píseň svou. I netlí, nehnijí mrtvoly padlých pod zeleným rouchem mechovým jako dávní předkové jejich, kteří smrtí svou nové skýtaly půdy i potravy vnukům budoucím — ba schnou bílá příšerná těla jako mumie v poušti libycké; kolem nich pak bují maliny a ostružiny . . . .

Trvalo dlouho, nežli zachránění tak dalece se vyznali, že cestu zpáteční mohli nastoupiti. Nesčíslné záseky zatarasily všecky pěšiny i stezky, každou bylo nutno obejíti.

Když ze zničeného lesa vycházeli, setkali se s druhy svými. Ti ovšem očím nevěřili: byliť se vypravili hledat jejich mrtvoly . . .

Doma přestaly plakati bába, manželka, matka i dcera. Hospodin sám zbloudilé zachránil: budiž jmenu jeho čest a chvála!

Z boudy, do které naši dřevorubci z počátku se byli utekli, nezbylo trámu na trámě: pět velkých stromů padlo na ni a rozbilo ji úplně.

Vichr ustal, přes vyvrácené stromy vál lehký vítr. Šedé oblaky uháněly přes oblohu, mraky trhané, víc a více se kupící, až drobný déšť se s nich lil, který pokropil tyto mrtvoly.

V myslivně té noci byli přesvědčeni, že nadešla všem poslední hodinka. Stará Nany klečela před svatými obrazy, modlila se celou noc a vyznávala se z hříchů svých, jako ve zpovědnici. Paní Zdenička plačíc držela se manžela, jako by on ji mohl zachránit. Revírník sám očekával, že dřevěné stavení nad hlavou se jim zřítí.

A přece obstálo, ač v základech se třáslo; pouze komín vichřice smetla a tu a tam šindel ze střechy vyrvala.

Ráno se vydal do lesa, aby škodu viděl. Ach, uzřel věci horší, nežli nejčernější pessimismus nadíti se mohl! Vida tu spoustu, která ze všech stran se naň šklebila, zalomil rukama, zaplakal srdečně: „Můj les, můj krásný les!“ — a viděl ho v duchu, jak do včerejšího dne klenul se před ním v majestátnosti své. Ach, zhynul, zhynul v jediné noci, na věčné věky je ten tam!

Na pomezí Podroklanského revíru setkal se s Malým. Ten div si nezoufal; nemohl ani mluviti souvisle, trhaná slova z prsou se mu drala: „Kamerální les . . . už nestojí . . . Gayerruck rovněž . . . i to mlází směrem k Mádru polehlo . . . neviditelná ruka i s prstí ho vyrvala . . . Nač je mi žíti? . . Doma pláče žena . . . děti pláčou . . . já, pokud živ budu, veselé chvíle nenajdu!“

Stáli spolu dlouho, něme, bez lichého slova, druh na druha popatřiti se bál. Konečně se měli k rozchodu. „S Bohem, příteli jediný,“ pravil Malý na rozloučenou; „vím, že odsud odejdeš . . . panička nemůže vydržet . . . A přec tu bylo krásně . . . co? . . . Nu, je po kráse! . . . S Bohem, provázej tě Všemohoucí na další pouti . . . S Bohem navždy! . . . Já tě více neuvidím . . . a měl jsem tě rád, víš, z té duše rád . . . proto že jsi hodný člověk . . . a mnou starým jsi neopovrhoval, jako ti druzí, kteří nějakou tou školou prošli . . . Ale takhle to přijít nemuselo . . . člověk by víru v Boha ztratil . . . čím pak se ten les provinil? . . . Kdy by to lidi bylo mlátilo, nic bych neřekl.“

A starý fořt plakal jako dítě. Kořán, ačkoli sám zdrcen, jal se mu domlouvati: „Všecko člověk přečká, drahý příteli. My se opět uvidíme; třeba bych odsud šel, navštívím tě každým rokem, a ty mne také, co? . . . Bůh ti dá síly.“

„Je to marno, Emile, — neuvidíme se více. Já tohle nepřečkám . . . srostl jsem s tím lesem jako strom s rodnou půdou . . . a jako ten strom uschne, když vítr ho vyrve, tak i já uschnu bez nemoci . . .

Na deset let jsem ještě čítal, než mé dítky dorostou, abych je mohl zaopatřiti. To mi hryze srdce . . . mou myslivnu zruší . . . nač myslivnu, nač revírníka, když je po revíru?“

Políbili se, objali se, poplakali spolu ještě chvíli, pak se rozešli.

Když po návratu svém Kořán choť svou na pokraj lesa dovedl, aby viděla, co se stalo, propukla v křečovitý pláč; i jí, která tak zle na ten kraj toužila, vyrvalo se slovo: „Můj Bože, ten krásný les!“

Vavruch když mu pověděli, co se přihodilo, vzpřímil se na lůžku svém. Měl prý srdce kamenné a nicméně zaplakal jako dítě; zvěst zlá na něj účinkovala podobně jako na Malého, jen že citům svým slovy průchodu nedával. Po třídenním mlčení pravil pouze: „Bude tu krása! Z lesů udělají se široširé pastviny, a polovice Bavor bude živa z našich stád. Vždyť vyhráli nad Francouzem; kdo pak jim zabrání, slavným vítězům, aby nekradli našeho dobytka?“

Čtyři dni po oné vichřici, která zvrátila hospodářské základy celé Šumavy, přihnaly se na Pürstlink sněžné mraky, a zima nastoupila vládu svou, dlouhá, strašná zima se spoustami sněhu. Na nebi objevila se rudá půlnoční zář, v krajině té nikdy nevídaná. „Konec světa!“ věštil nejeden prorok, a Nany ze strachu nevycházela, ve dne v noci naslouchajíc, zda neuslyší hlahol trouby archandělovy.

Pak nastal rej vloček, mlha, tma i nuda, nuda tím horší, únornější, že i když přituhlo, když mráz cesty upravil, nebylo lze pomýšleti na obvyklé práce dřevařské, ježto nesčíslné záseky zamezovaly přístup do lesa.

Jaká nálada opanovala v myslivně, netěžko sobě představiti. Revírník byl zdrcen; paní Zdeničku opustilo téměř úplně spaní; nedostatek pohybu, věčná tma, trudně beznadějné řeči, které bez přestání ucha se dotýkaly, těžkomyslná nálada manželova, který očividně chřadl a stárnul: to všecko rozrušilo čivy její v míře vrchovaté. Když pak jí sen přece mdlá víčka zavřel, děsily ji hrozné vidiny; slyšela hukot vichřice, která prostřed lesa ji překvapila, slyšela třeskot vyvrácených z kořene dřev, viděla věkovité velikány, any v pádu svém k ní se chýlily . . .

Ztratila chudinka růžovou pleť svou, černá kola sevřela jí oči hluboko v důlky zapadlé i buclatá, plná postava chřadla, vadla, až smutno bylo pohleděti.

Tak úplně zaujala mysl obou manželů poslední nevýslovná pohroma, že upomínky na všecko, co předcházelo, téměř z paměti jich vymazány byly. Srážka Svijanského s pytláky, noční návštěva těchto, útěk příručího — co to bylo všecko proti této katastrofě? Pouhé nic, nestálo to za řeč. Když tu a tam jmeno Svijanského jednomu z nich přišlo na rty, vyslovovali je nikoli bez závisti; bylo mu lépe než jim, nekonečně lépe jako všem, kdož neviděli posledního boje, jemuž v oběť padla bývalá, stará Šumava.

Po celou tuto dlouhou zimu Pürstlink byl úplně od světa odloučen: cesta do Mádru i stezka do Kvildy četnými záseky, jež vývraty utvořily, staly se naprosto neschůdné. Ani jediný list, ani jediný přípis úřední nedošel; kdy by někdo byl onemocněl, kdy by zásoby

jim byly došly, bez pomoci byli by zůstali, neodvratně osudu svému ponecháni.

Teprve v dubnu přispěli jim Rehberští, Chýničtí a Máderští na pomoc, odstranili překážky a jakés takés spojení upravili.

První cesta Kořánova vedla do Dlouhé Vsi na vrchní lesní úřad; podal referát o tom, co se bylo stalo na sklonku podzimu, a zároveň naléhavou žádost k ústředním místům, aby jinam ho přeložili. Pravil doslovně v žádosti té: „. . . Pohled na hrozně spustošený les v pokoře podepsanému srdce rve a všecku sílu i energii mu odnímá. Nastávající nutné a pilné práce, týkající se zpracování a vyklízení polehlého dříví, říditi musí člověk, který neviděl, co dříve bývalo. V pokoře podepsaný, jenž les sobě svěřený nade vše miloval, nemá k tomu dostatečných sil . . .“

Koncem května zavítal do Pürstlinka jednoho dne mladý muž asi třicetiletý a představil se Kořánovi jakožto nově jmenovaný revírník Pürstlinský; zůstal už na místě a ubytoval se prozatím v pokojíku, jejž byl obýval Svijanský. Druhého dne došlo Kořána úřední vyřízení jeho žádosti v ten smysl, že žádosti té se vyhovuje a že revírník Emil Kořán ustanovuje se v téže hodnosti a s vyšším služným do S . . . na Chejnovském panství.

Paní Zdenička, která v posledním čase v němé, trudnomyslné oddanosti do neodvratného osudu bez nářku, bez slz dni své trávila, dala se z radosti do usedavého pláče; revírník sám byl hluboce dojat, těžký balvan spadl mu s prsou.

Za málo dní už potah volů za potahem odvážely jeho nábytek, a když poslední odejel, manželé vydali se pěšky do Mádru, kde čekala je příležitost ze Sušice objednaná. Dříve než odešli, rozloučili se všude, zejmena s Vavruchem a jeho rodinou. Starý hajný nad míru změkl; slza za slzou kanula na revírníkovu ruku, která dlouho pravici jeho tiskla. Paní Zdenička políbila dvakrát Katy krásnou jako vždycky. „Děkuji vám za všecko,“ pravila polo šeptem, jako by se trochu styděla, že hned po nemoci manžela svého tak neučinila.

„Psal ti Svijanský?“ tázal se na náspu Kořán dívky je vyprovázející.

„Proč by psal? Vždyť neumíme čísti; však přijde, budeli moci.“

Katy chtěla revírníkovi políbiti ruku; nepřipustil toho, pohladil ji po tváři, políbil na čelo. „Dej ti Bůh štěstí, děvče.“

Na nového revírníka, s nímž se dohodl o převzetí dobytka, Kořán vznesl jen jedinou žádost: aby podržel u sebe starou Nany, která tak dlouho věrně jemu sloužila. Chtěla chudák jíti s ním do cizího kraje, on však jí to vymluvil řka: „Nany, staré stromy těžko se přesazují.“

Jak těžce stařena se loučila, o tom netřeba se šířiti.

Když manželé vystoupili na výšinu nad myslivnou, ještě jednou se rozhledli. Pláň před nimi bujně se zelenala, Luzný zvedal osněženou dosud hlavu svou do modrého blankytu, a jako dříve bývalo, tak i nyní halil temeno jeho fialový závoj z lehkých mráčků a lesních par utkaný. Ale les na svazích starého velikána z velké části zmizel, a kde čněl v dobách polominulých, bělaly se kmeny na zemi uprostřed rezavě rudých skvrn jehličí na větvích schnoucího.

V pravo i v levo, na stráních Marberka i na svazích Špicberka táže spousta i změna. A jak paprsky ranního slunce padly na mohutný zjev odcházejícího pána této samoty, tož i změnu, která se s ním udála, nápadně ozářily: bílé nitky, které nedávno jen řídce prokvétaly tmavou bradou, rozmnožily se, ba nabyly převahy.

Mladou paní jen *jedna* myšlenka ovládala: Pryč! daleko pryč! Jemu pak, třeba byl sebe trpčejší zkoušky v kraji tom přestál, zvlhly oči, tak že dlaněma je zakryl: zanechalť tu kus srdce.

XVI.

Tři roky, snad i něco více, zapadly v klín věčnosti.

Jednoho krásného letního dne ubíral se po bídné silnici, která vede z Rehberka přes Chýnice-Tetov do Mádru, mladý, švarný muž v mysliveckém hávu. Pružný byl jeho krok, a přece šel pomalu, často se zastavoval, v pravo v levo zraky obracel, jako by všecky předměty podle cesty ho zajímaly, co starého známého jej vítaly.

V levo, as tisíc kroků daleko a dosti hluboko pod ním, hučela řeka Vydra,[1]) nesla nesmírné spousty polen, která místy v divé směsi pádila, jinde, kde líněji tekly vody, se stavěla a houstla, tak že čistý, granátově hnědý proud úplně zakrývala.

Na protějším — pravém — břehu říčky vypínala se Preisleitenská sytě zelená stráň, skoro úplně bez lesa, jenž ji druhdy pokrýval. Tu a tam na vysoké, dosti srázné té stráni, stály drobné chaloupky, po jedné, po dvou, malinké stáje, stodůlky a kůlničky pro sebe. Stříšky byly skoro vesměs aspoň z části nově kryté a bílé šindele leskly se v záři sluneční, že daleko je bylo viděti.

Cesta sama byla neobyčejně oživená; deset, patnáct povozů za sebou, samými čistě oloupanými kmeny naložené.

„Odkud?“ tázal se mladý muž tu toho, tu onoho z vozků.

„Z Mádru!“ „Z Podroklaní!“ „Z Filipských Hutí!“ — dáváno mu v odpověď.

„Je toho tam ještě mnoho?“ ptal se jakéhos staršího člověka, který měl naloženou jedinou obrovskou kládu, ač i ta byla sotva dvacátý díl ohromného lesního velikána z pokolení smrků.

„O jé!“ odvětil tento, „tři léta vyvážíme, a jako by jich ani neubývalo. A co lidí pracuje v lesích! Jak živ bych byl neřekl, že je tolik lidí na světě. I Vlaši jsou tu.“

„Z Pürstlinka se nevyvážejí klády?“

„Z Pürstlinka?“ odvece vozka a šňupl si ze známé skleněné láhvičky, „jak by z Pürstlinka vyváželi? Vždyť se tam teprve staví silnice. Hý!“

Mladý muž došel, kde silnice příkře spadá do Máderského údolí. Rozhled je tu čarokrásný na tři strany, ale ach! tenkrát byl smutný. Les, který trojí údolí vroubil, na přemnohých místech prořídl, ba

---

[1]) Jmenem tím se zove hořejší Votava, dokud se nespojí s Křemelnou (Kieslinger), kterážto od Stodůlek zpod Kiesleitenem teče.

zmizel, a na jiných rezavé skvrny, z tmavé zeleni vystupující, tklivou, zdrcující mluvily řečí. Kůrovec brouk řádil; čeho strašná vichřice ušetřila, dravý hmyz za oběť sobě žádal. Vývratův byly miliony, a přece lidé nestačili káceti stížené nákazou stromy. Na sterých místech všude po širých hvozdech hořely ve dne v noci ohně, požírající oloupanou kůru smrků . . . Mladý muž jda cestou všade viděl kroužící se dým, a čím dále do staré Šumavy vnikal, tím hrozněji, zoufaleji šklebila se na něho záhuba staletých hvozdů. Na místě, kde stál, dost jí oko přehledlo — ale co to bylo proti hrůzám uvnitř širošírých revírů!

Čelo jeho se zakabonilo, hlava k prsům sklesla.

Sešel se svahu, přešel most přes Müllerský potok, obešel syčící, ječící pily a zdlouhavě stoupal po kamenných schodech vedoucích na násep před hospodou u tří sluk.

A jak náspu došel, klobouk sňal, pot s čela si utíraje, vystoupila ze dveří známá nám postava Bártovcova. Filipsko-huťský příručí, jak příchozího spatřil, spráskl rukama nad hlavou, a co nohy stačily, pádil jemu v ústrety.

„Svijanský! Můj Bože, kdo by řekl?“ zvolal, a už ho držel za ruku, objímal ho, líbal.

Svijanský — laskavý čtenář jistě ho poznal — byl v pravdě dojat. Po dobu pobytu svého na Pürstlinku člověku tomu spíše se vyhýbal, nežli by byl společnosti jeho hledal. A ten člověk mu zachoval takovou náklonnost. Opětoval srdečně přivítání, podíval se na něho blíže.

Byl to týž Bártovec, ale ještě více sešlý, mnohem více naduřelý nežli dříve, kštice více ještě prořídla, líce chabé, svislé na krk, bledé, nos modravý, oči v nabubřelých víčkách téměř se ztrácely. A což teprve zevnějšek jeho! Kazajka ošumělá, usmolená, rukávy prodřené, na vestě scházela dobrá polovice knoflíků a nohy vězely v zrzavých juchtách nečerněných, nemazaných.

„Nu, pojďte příteli, pojďte si zavdat,“ pobízel; „mně sice onehda lékař řekl, že bych neměl pít, že prý mám ledvinovou nemoc; než vám k vůli jich vytáhnu třeba dvacet. Ostatně, čemu pak rozumějí ti mastičkáři? A kdy by! . . Schätzenwaldský revírník ji měl prý už před dvaceti roky, a přec teprve loni se upil . . Nevídáno, jednou tam musíme tak jako tak.“

Vstoupili. V šenkovně bylo hlučno, ač bylo ve všední den. Selského lidu dost; pili, vadili se, hráli.

„Ti chlapi mají časy teď,“ vece Bártovec, zaváděje Svijanského do kumbálku, jemuž se říkalo panský pokoj; „vydělají nehorázné peníze dodáváním povozů a přípřeže. Za to je máte vidět, ucha! Ani byste neřekl, jak zbujněli. Bývá tu jeden takový klacek z Rehberka, který si zapaluje doutníky zlatkami.“

Usedli za stůl, hospodská přinesla pivo. Přiťukli si, napili se. „Sládne, co?“ Bártovec zamlaskl jazykem; Svijanskému se zdálo, že utápí ubohé vnitřnosti patokami, ale neříkal ničeho.

„Nu, co je nového ve světě?“ tázal se Bártovec; „jak pak především se vám vede? . . Takhle, podle vzezření by člověk soudil, že jste revírníkem . . . blahobyt z vás kouká.“

„Dobře jste uhodl," smál se Svijanský, „je tomu týden, co kníže pán mne jmenoval revírníkem v O . . . . . na Krumlovsku."

Bártovec vytřeštil oči, pokud odulá víčka dovolovala. „Stafra, podívejme se, vy máte štěstí! Šestadvacet let je mu, a už je revírníkem. Mně je teď šestatřicet, a dosud jsem příručím . . . Ale, drahý příteli, žádná závist ze mne nemluví . . . naopak! gratuluji vám z plna srdce, těší mě to, těší z té duše." Pozdvihl sklenici, přiťukl si, dopil poslední doušek.

„Víte," pokračoval, „já bych se hodil za revírníka jako kočka do chomouta. Mně je to takhle milejší . . . jen kdy by toho dření nebylo s těmi kládami, toho počítání, vyměřování, hlídání . . . člověk sotva třikrát v témdni do hospody si zaběhne . . . A těch židů, co sem přichází nyní — Rosenduft, Flekeles, Weiszhut, všecky je tu máte, ti jsou vám horší, než kůrovec sám."

A Bártovec se dal do podrobného vypravování, jak přejímají nakoupené za fatku dříví a jak on je napaluje. Také prý někdy mu strčí něco do ruky. „Nu, proč by člověk nebral?" pravil upřímně . . . „berou jiní, beru já také . . . žízeň je pořád větší, roste jako Hildegardiny děti."

„Kolik jich máte?" tázal se Svijanský.

„Čtyři už . . . hrom aby do toho!" Přestávka; Bártovec si byl nacpal dýmku a škrtal sirku za sirkou, nemoha žádné rozsvítiti.

„Přišel jsem —" počal Svijanský.

„Abyste nás navštívil, drahý příteli, do Pürstlinka přece nepůjdete. Co byste tam dělal? Vaši známí jsou kdo ví kde . . ."

„Ale —" namítal Svijanský, nedostal se však k slovu.

„Ze známých v Mádru také už málo najdete. Jediný Haberbichl je tu, pamatujete se, ten tlustý chrapoun, který na se brával úřad pořadatele domu a vyhazoval opilé sedláky, a pak zamilovaný příručí, který se teď dvoří ženám dřevorubců, a při takových záletech byl onehdy bit, že sotva domů se doškrábal. Kacafárek byl jednoho krásného dne přeložen do Rumburka, čert ví, kde je to hnízdo . . . Odcházel tuze nerad; aspoň nám tu zanechal ‚slečnu,' která dosud vaří pro stráž, ačkoli se od té doby za pět Vídeňských hrabat, šest baronů a sedm set pozlacovačů provdati mohla. Je jí stráže líto, ta by bez ní hlady pomřela. Zrzavého příručího z Hor, víte, co hrával zelenou louku s Kacafárkem, toho jsme z jara doprovázeli k hrobu. Šel jednou v noci odtud trochu nachmelen domů a spadl někde pod Antiglem do rokle. Zabil se dočista — teprve čtvrtého dne ho našli, napolo od lišek sežraného . . . A propos, co pak dělá Kořán?"

„Dopisujeme si ob čas. Vede se mu dobře i jeho paničce; žijí dosud na Chejnovsku. Mají prý roztomilého klučíka. Paní prý by si pouze přála, aby se dostali na Hlubocké panství, aby byla matce blíž."

„To jsou starosti!" prohodil Bártovec. „A vy? Jak pak to tehdy skončilo s vyšetřováním stran toho poranční? Mnoho z toho být nemohlo, vždyť chlap je dnes zdravější než my."

„Co povídáte? zdráv je? zdráv? neumřel?"

„Nu, neumřel. Vždyť ho viděl předešlý týden jeden z našich dřevoštěpů, který tam dochází pro tabák."

Svijanský si oddychl; nebeské štěstí zasvitlo mu z očí. „Žije, žije!“ opakoval „a na mé duši nelpí vina prolité krve, zničeného života lidského. Já jsem nevěděl, příteli, co s tím člověkem se stalo. Mne ještě jednou vyslýchali v Lounech, a potom všecko padlo pod stůl. Nevina má před zákonem se dokázala . . . ale já klidu přece neměl, proto že mi bylo nade všecko hrozným pomyšlení, že třeba bez zlého úmyslu život lidský jsem utratil.

„S pytláky je vůbec teď pokoj,“ pravil Bártovec. „V lese je plno lidí; zvěř zaplašili, úkrytů pro ni ubylo. Mně je to ostatně jedno; pro mne jich mohl být celý pluk, *já* jsem se s nimi nerval. Pivo je mi milejší než krev; po té nežízním. Ale vy nám tu dnes zůstanete? Máme tu zase společnost. Je tu jeden naddozorce, který hraje opery na hřeben, když jej ovine hedvábným papírem. K popraskání!“

„Odpusťte. Zítra, pozejtří, který koli den přijdu. Ale dnes musím přece do Pürstlinka.“

„A proč? Koho tam hledáte?“

„Vždyť víte — Katy.“

Bártovec v náramném udivení oči vyvalil do té míry, že odulá víčka úplně se ztratila.

„Což pak vy nevíte?“

„Co pak?“ Ve Svijanském tajil se dech.

„Vždyť Katy je dvě léta vdaná; do Bavor se provdala, za toho paťhavého. Škoda jí, takový bavorský chrapoun ji dostal.“

„Není možná — vždyť jsem jí řekl, aby vyčkala; až budu revírníkem, že si pro ni přijdu.“

„Novopečený pane revírníku!“ ujal se Bártovec slova, a to proti svému obyčeji velmi vážným tónem. „Dovolte, abych při vší úctě, kterou k vám chovám, vám řekl, že jste naivní, jako by jste žil v dobách apoštolů. Jak pak dlouho takové děvče jako Katy bez milého vydrží? Když jste odešel, celý rok vám věrnost zachovala, celý rok, pravím. Nebyla dost hodná? Potom se provdala, to je to celé. A vy jste to nevěděl! Teď má dvě děti.“

„A Vavruch?“

„Vavruch je tři léta pod zemí. Když slyšel, jak to v lese vypadá, začal chřadnout, až dochřadnul. Žena s rodinou odstěhovala se do Tussetu — to patří, tuším, k Volarskému soudu.“

Svijanský byl hluboce dojat. Že Katy tak jednala, do duše ho zabolelo; měl ji upřímně rád, ustavičně na ni myslil, a nyní přicházel, aby dané slovo splnil. A Katy nevyčkala . . . Seděl tiše, hlavu oběma dlaněma podpíraje. Celý jeho život v Pürstlinské samotě prožil v duši ještě jednou v několika minutách. Všecky struny srdce jeho opakovaly v měkkých akkordech jmeno té krásné dívčiny, královny oné pouště.

Bártovec ho nechal, z myšlenek ho nevytrhoval. Seděl klidně, kouřil a pil. Venku v šenkovně hulákali sedláci. Uběhla snad čtvrt hodiny, když Bártovec k mladému muži se naklonil a skoro otcovsky k němu promluvil:

„Příteli, pochopuji, že vás ta věc mrzí. Vy jste jemného citu, z jiného fládra než my tu. Ale uvažte: je dobře, že se tak stalo. To

děvče se k vám nehodilo. Co pak byste si s ní byl počal tam u vás? Byli byste oba nešťastni. Opojení smyslů za krátko by se bylo vykouřilo, a pak by byly nadešly žel a lítost. A ona, jak by smet! Co pak by vám byla vydržela? A pak, ty spády, co takové primitivní, nevzdělané ženské mívají. Vezměte si příkladně mou Hildegardu. Co pak nechce, abych si dal napsat úpis na ony dva tisíce, které jsem před lety svému revírníkovi půjčil? Slyšela, že nevězím v dobré kůži, a kdy bych umřel, vymáhala by obnos na ubožákovi po mé smrti. Víte, já, starý osel, jsem se jednou v opilství před ní problafl — čert by mě vzal! Teď mi hučí pořád do uší. A já to neudělám, ne a ne!"

Mluvčí bouchl pěstí na stůl.

„A moje děti," pokračoval, „jsou zde rozeny, po zdejším vychovány. Máli každé o pět set více nebo méně, co na tom? to jich nespasí. A ubohý můj revírník, který bez toho starostmi neví co počíti, přišel by úplně na zmar."

Bártovec se pořádně napil.

Svijanského půda pod nohama pálila. Nedal se zdržeti a uháněl brzy potom nazpět do Rehberka. Bártovec potřásal hlavou. „Blázen," bručel, „místo aby byl rád, div si nezoufá. Mně aby se tohle štěstí přihodilo, mně aby tak někdo Hildegardu před nosem unesl! Ta opice onoho blahoslaveného dne, kterou bych si v radostném rozčilení opatřil!"

* * *

Přebíral jsem se onehdy ve starých spisech svých a našel jsem zažloutlý lístek papíru a na něm slova lithografovaná:

Marie Svijanská, roz. Janotová,

Karel Svijanský,

kn. Schwarzenberský revírník,

novomanželé.

Datum a místo nepovím; mám dosti příčin domnívati se, že paní Marie Svijanská nebyla jiná nežli Mančinka správcovic.

Žijí snad dnes ještě a jsou šťastni; žije i Kořán a paní Zdenička a dobře se jim vede i dětem jejich.

Ale moje Šumava, ta stará Šumava, jak bývala, ta nežije více, a komu tam býti, těžko dost je mu zápasiti. Ty stará Šumavo, ty má kolébko! Tvé hvozdy lehly, nikdy více v staré slávě nevstanou. Jen močály klečí porostlé jsou, jak bývaly, a v podzimních nocích záhadná světla v nich laškují, modravé plameny, duše zemřelých lidí. A duše milionů zemřelých velikánů lesních, kam ty se děly?

Naše jubilejní výstava.

VI. Oddělení retrospektivní.

(Dokončení.)

aké onyxová miska z pokladu Svatovítského jest širšímu obecenstvu známa; Karel IV. obdržev ji na cestě své ve Vlaších dal jí stříbrné pozlacené kování ozdobené nápisem a znaky království českého i věnoval ji pokladu zmíněnému. Dvě poprsí z pozlaceného bronzového neb měděného plechu, představující sv. Petra a Pavla, byla však i odborníkům novinkou, překrásné ty tepané práce nalezeny byly nedávno v paláci arcibiskupském a zdobí nyní domácí jeho kapli. Znaky a nápisy tu na obrubách poprsí vyryté zřejmě ukazují, že pracována byla pro arcibiskupa Albíka, známého z dob panování Vácslava IV. Mezi přední skvosty celého tohoto oddělení čítati sluší dále i desku na sv. ostatky z kláštera Břevnovského. Deska má na povrchu svém bohaté gotické kružby a žebroví, jež dělí celek na více dílů; ve středním, celou délku zaujímajícím, bývá v skleněném válci kost z ramene sv. Markety; v postranních dílech pak jsou vzácné skulptury perleťové. Nápis na tloušťce desky, kolem do kola běžící, nám mimo jiné udává jmeno opata Diviše, za něhož roku 1406 byla práce provedena.

Vzácná naskytla se nám na výstavě příležitost poznati řadu skvostných monstrancí českých z rozličných dob; škoda, že mnoho důležitého pro znázornění vývoje tohoto krásného církevního nádobí scházelo. Ze 14. věku měli jsme tu monstranci obce Mělnické, dílo největší a snad nejzachovalejší z té doby; dále krásnou v rozvržení architektonickém křídel a ořechu nohy, jakož i vzorně pracovanou monstranci Kutnohorskou z kostela Svatojakubského. Monstrance ze sklonku 15. století bohatstvím forem jakož i velikostí vynikaly ovšem nad starší družky, i tvořily obdivovaný střed zlatnické vitriny. Každý vzpomene dozajista s potěšením bohatých stříbrných monstrancí měst Bohdanče a Hostomic, jakož také ušlechtilé a rozkošné Malešické, které jen obětovností občanstva jmenovaných míst zachráněny byly od konfiskace a rozlití erárem. Jedna z nejpřednějších perel českého zlatnictví a nejdokonalejší výtvor mezi našimi monstrancemi, monstrance Sedlecká, na výstavě scházela, na velikou škodu vědecké práce a archeologie české. Také monstrancí renaissančních nebylo na výstavě, kdežto dvě barokové, jinak veliké a effektní, byly původu cizího.

Vystavené kalichy z doby gotické nevynikaly uměleckou hodnotou a jen některé práce ze století 16., z doby tvarů přechodních, dovedly nás upoutati; v čele jich kalich obce Týnce u Klatov, mimo ozdoby jiné opatřený i znaky Adama I. z Hradce. Ušlechtilý kalich Kádovský, nyní umělecko-průmyslovým museem získaný, měl již dokonalou výzdobu renaissanční. Kalich gremia Pražských zlatníků z prvních desetiletí předešlého věku byl schránkou kalicha měděného, rytými renaissančními arabeskami pokrytého, kterýž bývá neprávem pokládán za gotický kalich

sv. Eligia, jejž zlatníkům daroval Karel IV. Krásným tvarem vynikal dále kalich kostela Plasského, sice z roku 1638, avšak již v duchu barokovém komponovaný; byl posázen řadami českých granátů, v plochách pak založeny byly stříbrné tepané destičky s figurální výzdobou. Ostatní bohaté a přeplněné kalichy a ciboria jak barokní tak i rokokové doby pomíjíme, připomínajíce jen mnohými drahokameny posázené ciborium Lounské.

Připadá nám, že přešli jsme dvě převzácné naše památky zlatnické, totiž kalich husitský či bratrský a nález Kolínský. Kalich bratrský, chovaný v diecesálním museu Litoměřickém, byl interesantní novinkou pro veškeru obec znaleckou. Nevynikal sice uměleckou hodnotou, ta však vyvážena byla historickou jeho vzácností. Byl neobyčejně veliký, kupu jeho přikrývalo víčko dvojdílné, jehož jedna polovice byla na kalich přiletovaná, druhá pak na šarnýru se otvírala. Na kupě blíže pokraje umístěna byla pak rourka asi 5 cm. dlouhá, kterou bylo pomalé vylévání vína umožněno. Na stvolu kalicha nacházel se nápis: VERBVM DOMINI. Nález Kolínský rozrušil v sedmdesátých letech veškery kruhy archeologů a historiků českých. V cihelném hliništi nedaleko Kolína nalezeny byly ve dvou hrobech dvě kostry; při jedné ležel stříbrný kalich a skleněná paténa, při druhé bohatá výzdoba rytířská, jako meč, ostruhy, kování řemení meče, bombíky a jiné věci, téměř vše ze stříbra. Konečné rozhodnutí historiků i archeologů znělo v ten smysl, že se může za to míti, že nalezeny tu pozůstatky Prokopa Velkého a některého z jeho předních hejtmanů, kteří tu po bitvě u Lipan pochováni byli. Jen několika znalcům se rozhodnutí nelíbilo; ti soudili dle tvarů a práce předmětů nalezených na mnohem starší původ těch památek a kladli je až do století 9. neb 10. Nyní není více pochybnosti, že mínění poslední jediné bylo pravé. Převzácné ty památky z části nordických tvarů, z části staré orientální práce jsou uloženy v privátním pokoji evangelické fary Kolínské, kdežto by měly vyloženy býti na předním místě ve velkém museu národním.

Ze skvělé sbírky předmětů zlatnictví světského málo co lze nám počítati mezi práce domácí; nejvíce přivezeno jich bylo z Německa, a to hlavně z Norimberka a Augsburka. Nejpěknější kusy byly zapůjčeny z Hluboké, ze Žleb, z Roudnice, z Rožmberka a z Hrádku, jakož také z Lobkovického paláce Pražského a z Nostického paláce Malostranského. Mezi práce nejvzácnější dlužno zařaditi pohár kn. Jiřího Lobkovice, převzácně emailovaný, množstvím řezaných kamenů ozdobený a figurkou císaře Ferdinanda III. ze slonové kosti ukončený, pak stříbrný zlacený kalich s příklopem, převzácně tepaný kn. Ad. Schwarzenberga, dále konvici stříbrnou s dvojitým prolomeným ozdobným pláštěm ze Žleb a konečně skleněnou konvici v ušlechtilém kování stříbrném z Rožmberka. Mezi emailovanými šperky první místo zaujímal renaissanční návěšek z kostela Chrudimského, jemuž asi v Čechách mimo šperků pověstné Schwarzenberské monstrance z pokladu Svatovítského nic po bok postaviti nelze. Že Pražské zlatnické práce neměly žádných zlatnických znamének, je téměř jisto, neboť mnoho věcí zjištěného původu Pražského jich nemá, leč na výstavu přišla přece jedna jednoduchá stříbrná miska z počátku 17. století, která nese krásně vyražený

Pražský punc; podařilo se zakoupiti ji pro museum města Prahy, kde bude vyložena. Ke zlatnickým pracím lze též přiřaditi i práce vybroušené z křišťálu a jiných polodrahokamenů, neboť většina památek těch vroubena a sevřena jest zlatými a stříbrnými páskami co nejumělejší a nejdokonalejší zlatnické práce. Broušení křišťálu, jak všeobecně známo, zavedl v Praze císař Rudolf II. povoláním výborných umělců vlaských, kteří se tu pak až do 50. let století 17. udrželi, a nejen křišťály a jiné polodrahokameny nýbrž i sklo brousili a tak i k vývoji pověstného skla českého přispěli. Nejpěknější nádoby, lodičky, misky a poháry byly Nostické, kterémuž rodu patřily i dvě vzácné konvice z jantarových desk sestavené, které dle znaku zasazeného soudě, svým časem královně švédské Kristině náležely.

Také hodinářství, jedno z nejumělejších řemesel, přispělo vydatným spůsobem k obohacení výstavy. Viděli jsme tu jednoduché starodávné hodiny přesýpací, rozmanité hodiny sluneční, často přeskvostně vyzdobené, jakož i sluneční hodiny se sextanty aneb i jinými měřickými přístroji. Poznali jsme tu dále několik opravdu skvostných hodin věžovitých renaissančních z předních našich zámků a paláců, jakož i hodiny cestovní buď v hranolovém tvaru z doby 16. a 17. věku aneb ve formě velikých hodin kapesních z doby rokokové. Konečně nalézala se tu i poučná řada hodinových strojků, jakož i některé exempláře hodinek, buď baňatých renaissančních nebo skvostných, diamanty a emaily okrášlených z doby Napoleonské. Většina prací těchto byla původu cizího, avšak byly tu i některé vzácné práce domácí, tak ku př. hodiny cestovní s renaissančním emailovaným ciferníkem z r. 1643, s českým nápisem, z majetku Pražského sběratele, kterémuž náležela i tabulka s Pražskými strojky hodinovými z předešlého věku.

Z prací bronzových v Čechách se nalézajících bylo vystaveno velice málo. Městu Lounům jsme zavázáni díkem, že poslalo ze svého chrámu zajímavou náhrobní desku se dvěma bronzovými tabulkami z dílny předního umělce českého Brikcího z Cinberka; farnímu pak chrámu Netolickému, že na dobu výstavní zbavilo se znamenité věčné lampy, kteráž mezi nejlepší práce té doby a toho druhu čítána býti může; konečně nemožno nezaznamenati i desku ze železné litiny, jindy za čelo krbu sloužívší, jednu to z prvních ozdobných prací ze železné litiny, na níž vedle znaku království českéko a znaku Thunovského byl vyznačen i rok 1676. Pan Leo Bondy nalezl ji mezi starým železem a daroval umělecko-průmyslovému museu Pražskému.

S potěšením možno referovati o památkách cínových; tvořily řadu, z níž bylo lze studovati celou historii průmyslu toho 16. stoletím počínaje. Starších prací, vyjímaje jedinou ozdobnou gotickou křtitelnici z kostela Soběslavského, zde nebylo. Na počátku 16. století mají cínové ty nádoby vesměs ještě gotické tvary, i lze tvrditi, že nádob podobných forem bylo užíváno již celá století dříve. V renaissanční tvary přešlo se v tomto průmyslu právě tak jako ve všem ostatním v Čechách teprve na sklonku 16. století, tedy něco později než v sousedním Německu. Hlavní skupinu cínového zboží tvořily obrovské konve cechovní, které nejen velikostí ale i řemeslnou dokonalostí vynikaly; o tom, že provedeny byly doma, v Čechách, svědčily rozličné značky, nejvíce na

hořením konci ucha vyražené, na nichž nalézal se buď znak města nebo znak konvářský. Největší mezi všemi byla konev pořádku soukenického v Jindřichově Hradci — kolos to na 80 cm. vysoký, uschovaný nyní v zámku Petršburském. Rázovitostí a starožitnou přesnou formou vynikala nad ni jakož i všecky ostatní nádoby konev Slanská, svým časem od p. Marjánka městskému museu Pražskému darovaná; jest typem konví gotických. Typ renaissanční zastupovala krásná a pompésní konev řezníků Plzeňských, Plzeňská to práce z r. 1640. Na plášti většiny konví a talířů nacházely se rozličné nápisy, svědčící často o veselé mysli součastníků; tak ku př. na Slanské stálo psáno ve vázaných minuskulích: „Kdo pije po pul, miluje ctnost, kdo pilni (plnou) ten spravedlnost.“

Že Čechové dovedli i železo uměle zpracovati, jest všeobecně známo, na výstavě svědčily o tom rozmanité složité zámky, klíče, závěry jakož i jiné maličkosti, ale i monumentálních děl první třídy bylo zde několik, jež především representují české zámečnictví a kovářství. Ve středu levého křídla stála kovaná vížka železná z kaple Svatováclavské, která buď zbyla ze sanktuaria anebo snad i z oltáře uvedené kaple. Že bylo dílu tomu, nesoucímu zřejmé známky původu doby Karlovy, vyhrazeno v chrámu přední místo, svědčí i to, že na celém povrchu jeho nacházejí se stopy silného zlacení. Také dvéře ze zámku Křivoklátského čítati můžeme s pýchou mezi práce české, ano lze tvrditi, že jsou ještě krásnější (neb vlastně byly, jsouce nyní ve hrozně sešlém stavu) než kované dvéře z Karlštejna, uváděné ve většině kněh, jednajících o dějinách umění. Kolkolem dveří těchto vine se krásně vysekaný český nápis, hlásající jmeno původcovo a naznačující rok 1490 jakožto dobu původu jejich. Vedle tuto uvedených dvou méně známých děl byla na výstavě i pověstná perla uměleckého průmyslu českého: kovaná dvířka ze sanktuaria Kralohradeckého, zcela již ve tvarech bohaté gotiky Vladislavské provedená. Mříže renaissanční a barokové, jichž vlast naše a zvláště Praha má takové bohatství, nebylo možno vystaviti, pro jich pevné stanovisko anebo i neobyčejné rozměry.

Že výstava starých prací skelných poskytne vzácného materiálu historického a uměleckého, bylo lze očekávati v zemi průmyslem tím tak proslulé. Již před tím připomenuli jsme, při zmínce o nádobách křišťálových, že broušení tvrdých těch materiálů zavedli u nás Vlachové od Rudolfa II. do Prahy povolaní, jakož i to, že vedle polodrahokamenů počali brousiti i sklo české, jehož čistota a lesk k tomu zrovna pobízely. První, jejž historie českého skla uvádí, byl Kašpar Lehmann, který ještě co zlatník přišel z Norimberka do Prahy, kde se broušením křišťálů zabýval. V tom umění však se mu zvláště nedařilo, neboť hojné účetní položky císařského dvora Pražského z té doby, uveřejněné ve známých „Jahrbücher des öst. Kaiserhauses,“ ukazují, že Lehmannovi vyplacena byla ta a ta suma jakožto *odškodné* za tu onu křišťálovou nádobu, kdežto Vlachové za podobné práce dostávali sumy desateronásobné. Leč něco se mu přece poštěstilo, vynalezl nějaké zlepšení na přístroji brusičském, obdržel na to výsadu císařskou a obrátil zřetel svůj ke broušení skla. Na výstavě měli jsme příležitost viděti sklenici od něho broušenou, která dojista zůstane unikum první třídy v dějinách če-

ského skla. Ale sklářství české se v této době ještě nezmohlo na průmysl světový, neboť v první polovici 17. věku bylo sklo dojista broušením ojediněle jen zdobeno (vždyť z té doby máme snad jenom dvě zachované památky) a teprve v letech osmdesátých 17. století počalo se tím úspěšným spůsobem vyvíjeti, jenž mu získal světový trh. Většina sklenic a pohárů, jež v museích vidíme, pochází z první polovice 18. století, ve kterouž dobu spadá výkvět tohoto průmyslu. Ze skel vystavených uvádíme tu krásnou kollekci kn. Schwarzenberga z Hluboké, rodinnou sbírku hrab. Kolovrata a znamenitý skleněný pohár z musea Náprstkova, na němž vbroušen byl pohled na Prahu. Vedle broušených sklenic vystavena byla i pěkná sbírka sklenic dvoustěnných s bohatou zlatou aneb i barevnou výzdobou. Soudíme, že i tyto práce jsou původu českého. Vedle několika sklenic německých, zelených s emailovou pestrou malbou, bylo konečně i několik českých sklenic ze sklonku 16. věku, mezi nimi také snad nejlepší v Čechách toho druhu předmět, láhev z tmavého skla bohatě diamantem rytá, z musea Včely Čáslavské.

Vedle bohaté výstavy skla vypadalo vystavených těch několik majolik, hliněných nádob a porcelánů velice chudě. Obraz vývoje tohoto starobylého řemesla uměleckého nemohl býti podán již z té příčiny, že ani předměty, o nichž se vědělo a na něž se váha kladla, na výstavu zapůjčeny nebyly. Českých prací aneb takových, jež pro naše předky jsou charakteristické, bylo tu jen několik; zaznamenáváme ze sklonku století 16. a z počátku 17. talíře Trčkovské a talíř Eggenberský, jež byly bílou glasurou polévány a příslušnými znaky ozdobeny; celek proveden vlivem umění vlaského, které teprve během 17. věku přešlo v širší známost, neboť to, co bylo velkým přepychem v době Rudolfově, opatřovaly si měšťanské rodiny o sto let později napořád. Řadu takovýchto talířů měli jsme tu z musea Náprstkova a z majetku p. A. Schulze z Jindřichova Hradce, s dáty od r. 1680 až do 1715. Z majolik cizích viděli jsme tu několik vlaských prací 16. století a pověstnou polní láhev kníž. Oettingen-Wallersteina veliké ceny starožitnické. Německá kamenina a hrnčířství zastoupeny byly několika štíhlými džbánky Porýnskými a větší skupinou džbánků Kreusenských, z nichž tři, z majetku kníž. A. Schwarzenberga, nesly znaky rodiny Eggenberské. Nedostatek domácích prací hrnčířských, dutých, poněkud nahradil bohatý výbor českých památek kamnářských a dlaždic. Zbytky kachlů, nacházející se všady při bourání starých domů a v rumištích hradů, jsou často vzácné krásy a dokonalosti řemeslné, svým původem sahají přečasto až do století 15. a snad i 14., což mimo Čechy jest dosti veliká vzácnost. Tak uvádíme vystavené zbytky kachlů z hradů Žebráka, Točníka a Košťálu; byly nepolévané a pěkně žebrovím i ornamenty zdobené. Kachle ze 16. století mají začasté již rozličně zbarvenou emailovou výzdobu, po vlaském spůsobu vyvedenou, tak zejmena kachle ze zámku Smečenského a Hruboskalského, jakož i výborné kachle Kutnohorské, z musea umělecko-průmyslového zapůjčené. Kamnářství barokové, i u nás po stránce technické a umělecké tak pokročilé, nebylo zastoupeno. Zajímavý postup vývoje bylo lze studovati na dlaždičkách. Nejstarší, na Vyšehradě nalezené, pocházely dozajista až

z počátku 13. století; známých krásných dlaždiček Zvíkovských z druhé poloviny téhož věku bylo tu na 10 rozličných variantů. Dále leželo tu i několik pěkných dlaždic gotických a arabeskami zdobených dlaždic ze zámku Kratochvíle z 16. století.

Zbývá nám promluviti ještě o pracích řezbářských ve dřevě a slonové kosti, o plastice kamenné a o nábytku.

Mezi pracemi řezbářskými nalézalo se více děl první třídy. Soška anděla z pověstných řezaných gotických lavic Kutnohorských a zvláště překrásná socha Kristova i s konsolou ve tvaru okřídlené hlavy andělovy z radnice Pražské ukazovaly řezbářství české 15. věku v nejlepším světle. Totéž platí i o rozměrném a přebohatém křídlovém oltáři Chrudimském, jehož aby Bůh chránil před všelikým obnovováním a zlacením: zkazila by se tím výborná ta památka navždy, jako se to stalo v několika příkladech, které jsme též na výstavě měli příležitost viděti. Dokonalou práci spatřovali jsme i na oltářku skládacím, z vlaského dvora Kutnohorského pocházejícím. Uměleckým dílem velikého slohu byl dále krucifix z majetku kníž. M. Lobkovice ze 17. věku, s velikou energií myšlený a s podivuhodnou hotovostí provedený. Vyspělosti techniky řezbářské z barokové doby obdivovali jsme se na čtyřech velkých rámech, zapůjčených hrabětem Bubnou.

Prací ze slonové kosti, českého původu, bude asi vůbec velice po řídku. Na výstavě viděli jsme sice některé převzácné kusy, leč jen původu cizího, nanejvýš že snad některé z krucifixů a reliefy sv. Václava a sv. Jana z majetku hr. Martinice byly v Čechách provedeny. Stářím i vzácností vynikaly proslulé dva rohy „Rolandovy“ z pokladu Svatovítského, celé to zuby sloní figurálními výjevy a ornamenty v reliefu ozdobené. Jeden z nich, krásnější, je původu byzantského, druhý práce románské. Diptichon Harrachovské, taktéž proslulé a krásné, má po jedné straně podoby dvou svatých apoštolů, po druhé více figurálních scén a ornamentálních motivů téhož rázu, jaký spatřujeme na zmíněném byzantském rohu Rolandovu.

Z krucifixů v slonové kosti provedených nejlépe se nám líbil velký kříž z ebenového dřeva s tělem Kristovým, asi 48 cm. vysokým, z kláštera křižovnického. Podivno, že nebylo na výstavě ani jediné gotické práce ze slonové kosti, kdežto věci ty ve sbírkách tak často přicházejí. To však nevadí, vždyť většina jich bývá bez toho padělána, a tím větší potěšení mohli jsme míti z malé sice ale pěkné kollekce předmětů z toho materiálu ze 17. století, uložené v jedné malé vitrině střední. Nejvíce prací bylo tu zapůjčeno hr. Nosticem a museem Budějovickým. V téže vitrině viděli jsme i krásný pohár, jehož nádoba provedena byla ze pštrosího vejce červeně obarveného a zlatými arabeskami ozdobeného; konečně nesmíme též opomenouti tří drahocenných svícnů renaissančních, řezaných z jantaru, z nichž dva patřily dr. Bergrovi a třetí hr. Buquoyovi.

Že skulptura kamenná mohla býti jen v ojedinělých příkladech na retrospektivní výstavě ukázána, je samozřejmo. Byla tu známá socha sv. Václava z chrámu Svatovítského z doby Karlovy a malá ale stará kopie sousoší Venuše s Amorem ze známé fontány Popela z Lobkovic z doby Rudolfinské.

Truhlářských prací sešlo se jen tolik, mnoholi bylo možno v budově umístiti; tvořily ve středu levého křídla dvě ladné skupiny. Po jedné straně rozestaveny byly skříně, sekretáře a kabinety většinou ze 17. století, které odborníkům známy jsou pod jmenem prací Pražských anebo i Chebských. Jejich vykládaná figurální a ornamentální výzdoba bývá ještě nad ostatní povrch poněkud zvýšena a umělecky v mělkém reliefu vyřezávána. Naši truhláři mohli uvažovati, zda by tento skvělý a umělý průmysl u nás nemohl poznovu vykvesti.

Vedle nábytku bylo tímže spůsobem provedeno i několik obrazů (zejmena podobizna kardinála Harracha) a více rozkošných skříní na dámu, z nichž zejmena uvádíme skřínku kníž. Karla Schwarzenberga s řezanými a kolorovanými podobiznami na kamenech převzácné a skvostné práce ze 16. století. Jinou, též velmi rázovitou skupinu z věku 17. tvořil nábytek z ebenového dřeva buď slonovinou, nebo perletí vykládaný a někdy i námětky z broušených polodrahokamenů vyzdobený. Vzpomínáme tu ku př. přeskvostného kabinetu ze zámku Roudnického a perleťovými deskami zakládané skříně z Pražského paláce hraběte Buquoye. Nábytek rozestavený na východní stěně byl buď původu francouzsko-nizozemského aneb německého, nedaleko pak ve zvláštní skupině stálo několik cechovních truhlic, z nichž jednak uměleckou cenou, jednak divokou restaurací vynikala skříň Plzeňského cechu řeznického. O dvou výborných truhlářských českých pracích zmiňujeme se na konec; o truhle z radnice Kutnohorské, ze sklonku doby gotické, pokryté ve všech částech rázovitými ornamenty do plochy řezanými, a o kostelní lavici pořádku sladovnického z téhož historického města z roku 1591, jež opět velmi dovedně pestrými intarsiemi byla vykládána.

Tím končíme referát o výstavě retrospektivní, která vymáhala sice na většině vystavovatelů velkých obětí, která však také, jak jsme pevně přesvědčeni, platně přispěla k rozšíření vědomostí našich o dějinách uměleckého průmyslu v našem království. Obecenstvo upozorněno jsouc na ty vzácné práce svých předků, naučí si jich vážiti jakožto předních pokladů kulturních, učiní, co na jich ochranu vykonati lze i proti nedbě a lhostejnosti domácí ochraňováním jich a odevzdáváním jich ve stálá musea, jakož i proti zavlékání jich do ciziny. Doufáme, že musea naše, jichž předním úkolem jest chrániti památky české a vystavovati je obecenstvu, nyní ještě s větší láskou a energií svůj úkol plniti budou a takto národu předůležité služby prokáží.

Jan Koula.

VII. Děje výstavní.

(Dokončení.)

Naše jubilejní výstava stala se nejen střediskem slovanským, ale i dostaveníčkem mezinárodním. U všech národů, ani Němců nevyjímaje, těšila se pozornosti, namnoze i vynikající. I politicky významná byla návštěva *říšských poslanců rakouských zemí*, vedených od hr. Hohenwarta. Čeští poslanci velkostatkářští pozvali mimočeské poslance pravice z klubu polského a strany práva k návštěvě výstavy do Prahy

a k nim přidali se i někteří poslanci z levého středu. Když skončeno zasedání říšské rady, vypravili se poslanci ti 17. července zvláštním vlakem do Prahy a ještě téhož dne jako hosté českých velkostatkářů uvedeni byli na výstavu. Byli tu mimo vynikající poslance polské, slovinské, charvátské jmenovitě zastoupeni plným počtem konservativní Němci z Dolních a Horních Rakous, Štyrska a Solnohradska. S nimi byli i ředitel sněmovní kanceláře bar. Blumenstock, minist. odborný přednosta Baumgartner, hrabata Alfred a František Coroniniové, člen panské sněmovny hr. Ludvík Wodzický a j. Byli na výstavě i druhý den, načež byl na počest jich banket na Žofině, slavnostní představení v Národním divadle a potom večerní zábava v paláci hr. Silvy Tarouccy.

O banketu ujal se první slova nejv. zemský maršálek kn. Jiří Lobkovic, dále kn. Karel Schwarzenberg, hr. Karel Bouquoy, jenž připil Hohenwartovi, hr. Ferd. Deym, jenž připil zásadám rovného práva a autonomie. Hrabě Hohenwart pravil mezi jiným, že nejvroucnějším jeho přáním jest, aby jako předseda klubu práva mohl co nejvíce platných služeb prokázati království českému. „Nevedla nás sem pouhá zvědavost,“ doložil. „ale touha, abychom vlastním zrakem spatřili onen velký triumf českého zemědělství a průmyslu. Pokládám za svoji povinnost upřímně doznati, třeba bychom byli z Vídně přijeli s velikým očekáváním, že vaše výstava všecko očekávání naše úplně překonala. Vše to, co za krátkého pobytu svého jsme viděli, bohatou zemi, krásné hlavní město, široké ulice oživené zástupy lidu, vše to mluví řečí zjevnou, srozumitelnou, že království českému náleží vynikající postavení v říši rakouské. My přesvědčení to jsme již měli, návštěva naše jenom je v nás utvrdila. Jestiť to nejen česká ale i rakouská slavnost, jižto světíte svojí zemskou jubilejní výstavou. Království české, vynikající rozlohou svého území, svojí osvětou a svými dějinami zajisté přese všechny pomíjející překážky domůže se toho, co mu bylo zadržováno a co mu právem náleží. O tom nebude nikdo v pochybnostech, kdo měl příležitost poznati výsledky české práce.“ Theol. dr. Božidar Kathrein dokládal: „Ze zemské výstavy odnášíme si všichni dojem velkolepý. Národ, jenž zmohl se na podnik takový, nezahyne.“ Opat Alois Karlon pravil, že cílem návštěvy jest mimo výstavu i setkání a dorozumění se starými přáteli a stoupenci, s nimiž konservativní Němci tvoří šik pravice, jehož praporem jest právo.

Pobyt říšských poslanců a hr. Hohenwarta, jenž již pro upomínky na r. 1871 od zástupů lidu nadšeně a na každém kroku byl vítán v Praze i na výstavě, způsobil ve Vídeňské žurnalistice nemalý rozruch, jenž vůbec po dobu výstavní tam neutuchoval. Neue freie Presse a Deutsche Zeitung volaly, že výstava stala se tím střediskem státoprávních agitací českých a prostředkem k dosažení cílů politických.

Účastenství *Němců* přese všecky zákazy ředitelstva německé strany v Čechách bylo i sborově dosti pozoruhodno. Již v květnu dostavili se na výstavu posluchači vysokého učení zemědělského z Vídně se svými profesory. Ke dnům 28. a 29. června zavítali k nám na výstavu mistři bednářští z Vídně a mnozí mistři krejčovští ze sjezdu Drážďanského. Saští veteráni z r. 1866, kteří přijeli navštívit hroby svých padlých druhů na bojištích českých, zajeli od Králové Hradce na výstavu.

Dne 25. července dostavili se němečtí hosté z Lipska, 9. září 200 hasičů z Teplic, kde právě konal se sjezd německých hasičů z Čech.

Okázalým protestem proti ředitelstvu německé strany, německým liberálům a centralistickému časopisectvu Vídeňskému byla *hromadná návštěva německých živnostníků z Vídně*, kteří zavítali do Prahy dne 14. srpna zvláštním vlakem a se svými odznaky. Byli to zástupcové demokratického živlu, bojujícího ve Vídni proti panství německo-liberálnímu a centralistickému, které jmenovitě našemu českému národu tak těžké způsobilo pohromy; proti jeho vůli se návštěva Vídeňanů v Praze zdála čirou nemožností; když pak stala se skutkem a výborně se vydařila, hleděl jí Vídeňský tisk svým způsobem užiti jako agitačního prostředku proti straně té, ale bez úspěchu. I jim na počest pořádáno slavnostní představení v Národním divadle, k němuž v plném počtu se dostavili.

Z ostatních ještě národností sborově navštívili naši výstavu Francouzi, Maďaři a Rumuni. Návštěvy z *Francie* byly oplacením návštěv českých: studentské o jubilejní slavnosti Sorbonny a Sokolské o mezinárodním sjezdu a závodění tělocvičných spolků za světové výstavy Pařížské. Francouzští studenti přijeli 22. května a na výstavě záhy zdomácněli. Francouzští gymnasté vedení od náčelníka gymnastů francouzských Sansboeufa dostavili se k sjezdu a závodům Sokolským, 28. a 29. června konaným. Zajímavý jest výrok Sansboeufův o výstavě naší, když prvně ji navštívil: „Toť světová výstava Pařížská v menším vydání," pravil poukazuje na její zařízení.

Maďaři přibyli do Prahy zvláštním vlakem z Pešti spolu s Čechy Peštskými. Byli mezi nimi žurnalisté maďarští (z nichž jmenovitě pan Déry, redaktor opposičního Egyetértéše, velmi sympatické zprávy o výstavě uveřejňoval) a asi 70 maďarských průmyslníků s rodinami. Úsudek jejich byl, že výstava česká překonala výstavu uherskou z r. 1885 jak zařízením celkovým tak bohatstvím vystavených předmětů.

Rumuni byli posledními zahraničnými hostmi našimi. Ze Sibině přijelo 30. září asi 60 pánů a paní a po kolik dní pilně navštěvovali výstavu, kdy již z rána a z večera říjnové mlhy po třídách a sadech jejích se ukládaly; byly to osobnosti vesměs postavením a intelligencí vynikající, mezi nimi i rumunští redaktoři, jmenovitě hr. Maresçanu, redaktor známé Gazeta Transilvaniei.

Vedle těchto sborových návštěv těšila se výstava přečetným návštěvám vynikajících osobností nejen z Rakouska ale z celého světa. Z ministrů mimo již vzpomenuté zavítali sem zvláště hr. Schönborn, dr. Pražák, hr. Falkenhayn, dr. Steinbach; dále choť předsedy ministerstva hrab. Irma Taaffeová-Csákyová, býv. ministr dr. bar. Banhans, dvor. rada šl. Falke, min. rada bar. Schlosser, nejv. zemský maršálek dolnorakouský hr. Krist. Kinský a j. Z cizozemců proslulý arcibiskup alžírský kardinál Lavigerie (16. srpna), princ Filip Koburský s chotí svou, sestrou korunní princezny Stefanie (10. září), Hiromuto Vatanabe, japonský vyslanec z Vídně (17. června), čtyři čínští mandarini se svými rodinami (8. června), turečtí obchodníci z Cařihradu (14. srpna), američtí delegáti z poštovního kongresu W. H. Brookl a William Poller z Washingtonu, australský ministr Henry Cave z Melbournu, úřadní

zástupci připravované Turinské výstavy, lord Stourten, jeden z nejbohatších anglických kavalírů, úřadní zástupcové z Pešti, předseda obchodní komory Peštské a mnoho jiných.

Překvapující, netušeně veliké bylo na výstavě účastenství českého lidu a celého československého kmene. Na prvním místě sluší uvesti výpravu *Čechů amerických.* Počátkem června vydali se na cestu, nebyli to jen mužové, ale i ženy a celé rodiny, a také ne jenom třídy zámožnější, nýbrž i dělnické, kteří podstoupili dalekou cestu za moře, aby shledali se na čas se svou starou vlastí a z výstavy odnesli si útěchu, že národ český mocným krokem kráčí ku předu. Plavbu po moři měli co nejhorší, vály prudké vichry, které lodí s českými poutníky zmítaly jako skořepinou, udeřila chladna, že dítky křehly na palubě. Konečně 18. června přistáli v Havru, 19. stihli do Paříže, kdež poněkud se po cestě zotavili a 21. června ráno nastoupili cestu přes Štrasburg a Drážďany ku Praze, kamž stihli dne 22. odpoledne. Nadšení provázelo je na jejich cestě, ozdobeni kvítím vezeni jsou řadami jásajících zástupů do svých obydlí. Uvítání jejich účastnili se i Poláci v Praze právě přítomní. Dojemné bylo i uvítání na výstavě, kterou když Američané z dáli prvně spatřili s jejími hrdými budovami, v rouchu praporů a plném rozkvětu jara, nedovedli utajiti pohnutí a propukali v slzy.

K americké výpravě, kteráž nám přivedla rodáky horami a vodami od nás odloučené, druží se výprava z uherské *Slovače,* kteráž do středu našeho přivedla nám větev vlastního našeho českého kmene, odloučenou od nás hranicí Litavy a roztržkou literární. Přibyla vlakem z Turčanského sv. Martina 7. července, vůdcové její byli Matěj Dula a dr. Mudroň. Vítáni byli všude co nejsympatičněji a při loučení svém 14. července Dula v listu svém od Slováků Čechům na rozloučenou vydaném pravil: „Přesvědčili jsme se o tom nejen počínaje od nádraží Pražského, kde nezvyklým nám způsobem velkolepě přijati jsme byli, ale hned, jakmile jsme se dotkli území koruny Svatovácslavské, že příkré politické odloučení našeho kmene od národa českého, Čechy, Moravu a Slezy obývajícího, neoslabilo starou lásku, náklonnost a oddannost národa vašeho oproti nám. Na zachování těchto citů jsme si vždy mnoho zakládali; za nynějších našich okolností jsou velice potřebnou pavezou pro mnohé sourodáky naše, k malomyslnosti se přiklánějící.“ Před tím již meškal básník Svetozar Hurban Vajanský s některými druhy na výstavě.

Dále zavítali k nám Čechové z Berlína, Drážďan, Saské Kamenice a Lipska. Dne 14. srpna stihla k nám výprava *Čechů z Kyjeva,* k níž přidružili se i někteří Rusové; výprava ta jako velká výprava ruská rozhlašována, v nepřátelském nám časopisectvu sloužila též za agitační prostředek proti nám a výstavě, ač průběh její byl neobyčejně klidný a ukázal opak toho, co dílem i ve vládních kruzích bylo očekáváno. Mimo to hromadně dostavovali se Čechové z Vídně, odkudž vypraveno jedenáct vlaků na výstavu naši, z Pešti a u velkém počtu ze Srbska a Bulharska. Posléze (11. října) dostavili se i Čechové z Postorné v Dolních Rakousích.

Obrovská byla pak návštěva *z Čech a z Moravy.* Praha a Pražská předměstí daleko předstihly účastenství, jež bylo u nich předpoklá-

dáno. Hnedle také společné poutě na výstavu velkých nabyly rozměrů. První výstavní vlak přibyl 24. května z Kolína, a od té chvíle neminulo téměř dne, aby se nebylo dostavilo několik vlaků, ano byli dni, kdy přijíždělo vlaků čtyřicet i více jako o slavnostech Sokolské a hasičské, o sjezdu učitelském a hospodářském, o slavnostech výstavních. Z českého království vypraveno celkem 169 zvláštních vlaků na výstavu nepočítaje stálé denní vlaky ze Slaného od 21. června do 30. září, nedělní a sváteční výstavní vlaky z Plzně a výpravy obyčejnými vlaky. Měli jsme i vlaky sběrací, i vlaky dělnické, i vlaky dětské. Po Vltavě pluly do Prahy výstavní lodi, z nichž nejčetněji obsazená z Týna nad Vltavou. Vlaky a výpravy pořádali spolkové, pěvecké jednoty, besedy, hospodářské školy, aneb i veřejné sbory, městské rady, okresní výbory a j. Sborové ti vysílali též chudé dítky, chovance dobročinných ústavů atd., aby spatřili výstavu.

Velkolepé účastenství z Moravy zahájeno bylo vlakem z Hané, jenž stihl k nám 1. června s vlastní hudbou, která pak ostala na výstavě koncertovati, poslední vlak, jenž 18. října k nám zavítal, byl z Brna. Ze všech končin moravských přijížděly k nám vlaky, od Brna, Znojma, z Břeclavy, Hustopeče, Hranice, Uherského Hradiště, z Litovelska a Mohelnicka a j. K Olomouckým vlakům pojili se i Slezané. Celkem přijelo 37 zvláštních výstavních vlaků z Moravy, mezi nimiž vlaky Sokolský, hasičský, učitelský, studentský z Olomouce a dělnický. Pestré kroje moravské byly stálou ozdobou na naší výstavě.

Bylyli již vlaky výstavní zvláštností českou, tím větší měrou byly to *výpravy dětské na výstavu.* Z blízka i daleka sjížděly se do Prahy školní dítky, často na vozech žebřinových, okrášlených chvojí, kvítím a vlajícími prapory. Za radostného volání loučívaly se s dědinami svými, za zpěvu přijížděly k hlavnímu městu a s jásotným voláním vítaly pak výstavu. Hned v první den školních prázdnin přijela první vozová výprava z Neutonic, pak následovaly výpravy z Jesenice, Turska, Řep, Jirčan, Dehnic a potrvaly až do konce výstavy. Celkem dostavilo se 392 různých dětských výprav na výstavu. Byly tu dítky od Krkonoš i Šumavy, z českého jihu i severu. V některé výpravě byly dítky z celých okresů neb celých končin. Někdy, aby za dne mohly zavítati do Prahy a na výstavu, dítky tý již před půlnocí musily dávati se na cestu, jako na př. Pošumavské. Dítky ubírající se v řadách od paláce k paláci, od pavillonu k pavillonu a naplňující večer za veselí a zpěvu prostory kolem zářivých vodometů bývaly nejdojemnější stránkou naší výstavy. Odcházely s dojmy, jež zajisté pro celý život jim utkví v paměti. Byly tu i výpravy dítek chudých, dítek z opatroven, ústavů dobročinných a pod.

Zvláštní přízni těšily se dítky z českých škol v německých okresích. Byly tu dítky ze všech škol matičných i z těch, jež dříve byvše matičné přešly ve správu veřejnou. Dítky školy Komenského z Vídně z příkazu policejního byly nuceny odložiti prapor a bubny, ač ve Vídni pravidelně školní výlety podobným spůsobem se odbývají, ba i odznaky, jež sloužily tomu, aby v neznámém jim městě snadněji se poznaly, uznány za závadné. Také českým školákům z Liberce platila podobná pozornost.

Mimo dítky školní sluší zaznamenati společné návštěvy *63 škol*

středních a odborných, jako gymnasií, řemeslných a hospodářských škol, mezi nimiž i německých.

Neobyčejné bylo i *účastenství kruhů dělnických*. Počátek učinil 7. června zvláštní vlak s horníky Komárovských železáren, vyslaných s hudbou a v parádních stejnokrojích od knížete Hanavského na výstavu. Za týden sto hospodářských dělníků statkáře Jana Záruby z Dřevčic na vyzdobených povozech přijelo na výstavu. Po té následovala výprava za výpravou, vlak za vlakem. Horníci knížete Hanavského byli častými hostmi na výstavě, mimo to Moravskoostravští, Kladenští, Rakovničtí a j. Továrníci, hospodáři, průmyslníci, cukrovary vypravovali dělnictvo buď hromadně na výstavu neb usnadňovali mu návštěvu volnými lístky i příspěvky. Také výpravy dělnic zavítaly k nám, jakož i dělníci z Haliče. Tolikéž samostatně dostavovali se dělníci na výstavu a dni 20. a 27. září byli dni hromadné návštěvy dělnictva.

Výstava stala se střediskem jak odborných spolků tak i společnosti Pražské a české vůbec. I *návštěvy odborníků* byly vynikající; 89 odborných spolků a sborů navštívilo hromadně výstavu, byly to z velké části spolky hospodářské, technické a průmyslové. Spolek architektů a inženýrů pro království české konal pravidelné týdenní vycházky na výstavu; podobně spolek českých chemiků; prof. dr. Hlava míval populární přednášky z oboru bakteriologie, K. C. Neumann přednášky o cukrovarnictví, K. Schiller v neděli dopoledne a odpoledne o českém knihtisku a jeho historickém vývoji. *Společenským* střediskem stala se výstava i mnohým spolkům, jež pravidelné pořádaly tam vycházky, jako Pražský klub téhodně, studentské, pěvecké, Sokolské, hasičské a veteránské spolky ob čas, bratrstvo vzájemně se podporujících živnostníků a řemeslníků čtrnáctidenně, spolky Oliva, svobodných střelců a j. I cílem *sportu* byla výstava naše, a sem počítati sluší jmenovitě četné jízdy na byciklech a koních na výstavu nejen z Čech a Moravy, ale i ze Lvova, Krakova, Varšavy, Vídně, Pešti, Hamburka a Terstu.

Návštěva výstavy na koupené jednotlivé vstupenky obnášela od 15. května do 18. října 2,434.887 osob, tedy průměrem denně 15.608. Hospodářskou a lesnickou výstavu říše rakouské ve Vídni r. 1890, která též přitažlivými stránkami vynikala, navštívilo 1,339.668 osob; ježto byla zahájena již 1. květnem a potrvala do konce října, obnášel denní průměr návštěvy 7281. Uherskou státní výstavu v Pešti r. 1885, jež štědře od uherské vlády byla nadána a k jejímuž lesku spojily se stát, hlavní město, župy, veřejné ústavy a sbory uherské, navštívilo za podobných okolností jako u nás 1,759.369 osob, a ježto trvala od počátku května do 5. listopadu, obnášel denní průměr návštěvy 9309. Předstihla tedy výstava naše účastenstvím i finančním úspěchem (finanční stránku ponecháváme si pro zvláštní stať) jak poslední výstavu říšskou ve Vídni tak uherskou, ač obě vládly prostředky nepoměrně vydatnějšími a nesetkávaly se s nižádným protivenstvím při svém uskutečnění, nýbrž naopak se těšily všestranné podpoře.

Průměrná denní návštěva výstav těch v jednotlivých měsících jeví se takto:

	Uherská 1885	Vídeňská 1890	Naše jubilejní
květen	11.104	6703	13.871
červen	9.652	9978	13.614

	Uherská 1885	Vídeňská 1890	Naše jubilejní
červenec	6.793	7070	15.231
srpen	9.605	7296	16.279
září	10.586	7120	15.818
říjen	9.309	6947	18.798

Prvního půl milionu návštěvníků dosáhla naše výstava 24. června, první milion slaven byl o sv. Anně 26. července, druhého milionu dostoupila návštěva v předvečer svátku sv. Vácslava 27. září a dne 12. října oslavován byl 2,250.000. navštěvovatel.

Četné byly i *sjezdy na výstavě* neb u příležitosti výstavy pořádané. Počátek učinil sjezd pěveckých spolků československých ve dnech 16.—18. května, současně konal se i sjezd a závody velocipedistů. Dále následovaly: 31. května sjezd cukrovarníků rakousko-uherských, 26. června sjezd majitelů papíren z Rakousko-Uherska; oba valně přispěly k ocenění výstavy jmenovitě v cizině; dne 27. června sjezd absolventů československé obchodní akademie a sjezd československého obchodnictva; 28. června sjezd českých starostů a sjezd českých zahradníků; ve dnech 28.—30. slet všesokolský: 30. června sjezd zahraničných spolků; hostinských z Čech, Moravy a Slezska; 5. srpna sjezd učitelů československých; sjezd učitelů ústřední Matice školské; 14. srpna sjezd samosprávných úřadníků, sjezd obuvníků; 15. srpna sjezdy hasičský z Čech, Moravy a Slezska, mistrů krejčovských, stenografů, typografů, mlynářských pomocníků, obchodní omladiny československé, fotografů amateurů; 16. srpna sjezd cyklistů severovýchodních Čech; 27. srpna sjezd včelařů království českého; 2. září sjezd lékárníků rakouských; 6. září sjezd záloženský; 8. září sjezd mlynářů českomoravských, při němž i němečtí mlynáři četně byli zastoupeni; 19. září hromada ústřední hospodářské společnosti pro království české; 27. září sjezd dílovedoucích a dělnictva, jež na výstavě pracovalo; 28. září sjezdy rolnictva československého a dělníků rukavičkářských; 4. října sjezd pomologů rakousko-uherských; 10. října sjezd inženýrů a architektů českých; 18. října sjezd zednických mistrů.

Občasných výstav na výstavě bylo 24, a sice: květinová zahájena 15. května, žírného skotu 18., ovcí 23. a drůbeže 28. května; vepřového dobytka 5. června, květinová 13., plemenného skotu 20., růží 27. června; růží řezaných a zakořeněných 7. července, koní 11., karafiátů 16. a ranného drobného ovoce 17. července; vazačských prací 1. srpna, květin dětmi pěstovaných 5., letního ovoce 8. a zeleniny 20. srpna; ovoce 4. září, psů 6., květin 12., hospodářských plodin a chmele 20., jiřinek a zeleniny 25., koní 28., mlékaření a sýraření 30. září; rozsáhlá výstava zimního ovoce 3.—18. října zakončila řadu občasných výstav.

K doplnění obrazu výstavních dějů zaznamenáváme dále tyto události: 28. května prvně zaskvěly se zářivé vodomety Křižíkovy a zasvítila koruna na vrcholu kupole průmyslového paláce, otevřen pavillon spolku turistů s dioramatem Liebscherovým; 30. kv. městská rada Pražská sborově navštívila výstavu; 31. kv. zahájena jízda po městské lanovce na Letnou; 16. června první a poslední volná plavba balonu „Kysibelky“; 23. června po prvé zasvítil Křižíkův projektor, 30. byla hromadná návštěva Sokolské obce; 18. července zahájena jízda po elektrické dráze k výstavě; dne 23. první plavba francouzského

větroplavce Surcoufa ve francouzském balonu „Výstava“; dne 26. dostavilo se členstvo Národního divadla hromadně na výstavu; 13. srpna první plavba větroplavce Godarda ve velkém balonu „Victor Hugo“; dne 15. srpna byla hromadná návštěva českých hasičů; 18. srpna slavnosť narozenin Jeho Veličenstva, protektora výstavy; 11. září společná plavba obou balonů v stoletý výroční den větroplavby v Praze; 13. září slavnosť dočesné chmelařských obcí Rakovnicka; 14. oslava stoleté výroční památky zahájení první výstavy na evropské pevnině o korunování krále Leopolda II. v Praze; dne 23. dětský den; ve dnech 26.—30. září císařské slavnosti; 1. října franc. větroplavec Taupin spouštěl se prvně padákem s balonu; dne 7. a 10. dětské dni; 15. října založena česká větroplavební společnosť.

V den *uzavření výstavy*, 18. října, podána byla umělecky provedená adresa od výkonného výboru a vystavovatelů místodržiteli hr. Thunovi jakožto vynikajícímu příznivci a podporovateli podniku výstavního. Vzdávaje pak díky výstavnímu výboru, vystavovatelům a účastníkům na miliony čítajícím, starosta města Prahy dr. Jindřich Šolc zahrnul prospěchy výstavy hlavně v tom, že Praha dokázala svou přítažlivosť u ciziny, že česká práce se emancipovala z cizího vlivu a že národ na výstavě vztýčil prapor své hospodářské a průmyslové neodvislosti. Po díkůvzdání předsedy výstavního výboru hr. Zedwitze a místopředsedy generálního sboru p. Šebora, dokládal inženýr R. Jahn: „Veliké teprve čekají nás úkoly co do využitkování výstavy, aby domácí výroba naše byla zdokonalena, aby uhájena byla proti vlivům cizím a aby prací zlepšeny byly hmotné prospěchy českého lidu.“ Nejv. zemský maršálek kníže Jiří Lobkovic loučil se s výstavou těmito slovy: „Dnešního dne dotvrzen jest netušený, ohromný a úplný úspěch zemské jubilejní výstavy, na kterou po dlouhou dobu celý národ ještě hrdě bude pamatovati. Zemskou jubilejní výstavou dokázali jsme, že svornými silami, pevnou vůlí dovedeme utvořiti pravé divy, ukázali jsme před celým světem, jakou silou duševní a hmotnou vládne naše vlast. Ano, zemskou jubilejní výstavou poznali jsme teprva sebe samy.“

Úsudky řečníků těch mají plnou platnost. Uvažujemeli a oceňujemeli *praktické důsledky výstavy*, čím a jak nám prospěla a čím a jak by nám prospěti mohla i měla, shledáváme především veliký úspěch *mravní a politický*, byť i politika z programu jejího byla vyloučena. Úspěch ten jest úspěchem celého národa, jeho programu i zásad od něho hájených. Výstavy mají ovšem účel hospodářský, avšak zcela jisto jest, že veliká jich část sledovala také vedle toho nebo i přede vším jiným cíle politické. Londýnská výstava r. 1851 utvrdila oblibu prince Alberta jako panovníka. Napoleon III. užíval právě toho prostředku, aby zvýšil svou popularitu a význam francouzského národa. Jako císařství sloužila výstava r. 1867, tak myšlence republiky sloužily světové výstavy r. 1878 a 1889. Podobný význam mravní a politický měly výstavy Terstská 1881, Brusselská 1882, Moskevská 1882, Turinská 1884 i Peštská 1885, jež vesměs měly podati důkaz výrobní síly a vnitřních zdravých poměrů dotyčných národů. O naší výstavě platí to měrou tím větší. Německá strana, tak již nepřátelská myšlence království a autonomie zemské, postavila se po krátkém jen účastenství rozhodně proti výstavě domnívajíc se, že ji učiní nemožnou. Tím však

jen prospěla českému národu, jemuž tím více posloužil triumf, jejž výstava mu přinesla. Nebyl to ovšem národní vzdor nebo politický justament, který zjednal nám triumf ten, nýbrž obezřelá, rozumná a při tom vytrvalá politika, jež na jedné straně neleká se překážek, na druhé vyhledává sílu slučováním a sjednocováním stejných interessů k dosažení společného cíle. A právě tato politika, jež učinila výstavu možnou, slavila vítězství.

Avšak i další ještě význam má veliký úspěch výstavy. Jinde ozývají se hlasové o únavě výstavní. Ve Vídni ani jediná výstava, co jich tam bylo pořádáno, neskončila bez značného schodku. Ano, cís. rada Rudolf Luksch praví ve zprávě[1]) o loňské říšské výstavě hospodářské a lesnické: „Venkovské obyvatelstvo, na jehož četnou návštěvu mnoho bylo spoléháno, téměř ani se nedostavilo, a sami Vídeňané dávali se v neděle a svátky novou pásmovou sazbou železniční velice odvraceti od výstavy. Přese všechno namáhání nemohli jsme dodělati se ani 1,400.000 účastníků, a návštěva byla jen málo větší nežli návštěva říšské průmyslové výstavy jubilejní r. 1888 na oslavu čtyřicetiletého panování Jeho Veličenstva. Příští výstava ve Vídni bude asi jen s tímto číslem moci počítati.“ Jsou příčiny toho jen nahodilé? Pochybujeme. Neúspěch těchto centrálních výstav ukazuje jasně, kde jsou přirozená střediska nejen politického, ale i hospodářského života v Rakousku. Přese všechny řády umělé ostala a ostane Praha takovým střediskem v zemích koruny české. Triumf výstavy naší výmluvně dokazuje oprávněnost autonomie a snah národních, a to nejen ku prospěchu Čech a Moravy, ale celé říše.

Prospěch *místní* bývá jiným účelem výstav jak velkých tak malých. Připomínáme jen poslední výstavu Pařížskou; předseda obchodní komory Pařížské nepokrytě prohlásil v listopadu 1885, že za hlavní účel výstavy r. 1889 považuje: aby proud cizinců opět do Paříže byl obrácen, již dlouho cizinci prý se odnaučili přicházeti do Francie, nyní že nutno je přiměti k tomu, aby zase své koupě v Paříži činili. Jako v Paříži ve velké míře, bylo v Hořelicích v Lužici v míře menší; zdařilá výstava velice povznesla město. Tak i v Norimberce r. 1882, v Nizze r. 1884. V Londýně po léta nepřetržitě opětované výstavy v South-Kensingtonském museu těší se proto oné velké oblibě, poněvadž byť i nebylo to v jejich programu, slouží tomu, aby pěti milionům Londýňanů poskytováním obživy a zábavy jednotvárný život činily snesitelnějším. A v Praze? Tato stránka nebyla zde v programu výstavy, avšak i Praha výstavou nemálo se povznesla. Praha sama přinesla sice výstavě oběti největší, větší než stát i nežli země, avšak oběti ty nebyly marné. Dobrá pověst Prahy, jako města vysoce pokročilého, rozšířila se do všech úhlů světa. Pěkně upravené hlavní třídy Pražské až k výstavišti ostanou zachovány vůbec a prospějí s lanovou drahou Letenskou rozkvětu té části hlavního města. Výstava již dlouho před zahájením tisícům poskytla práce a obživy, miliony peněz přišly do oběhu, a Praha stala se opravdu velikým, světovým městem. I nové podniky zrodila výstava, elektrickou dráhu, lanovou na Nebozízek, rozhlednu na

---

[1]) Das Goldene Buch der Land- und Forstwirtschaft in Oesterreich-Ungarn. Ve Vídni 1890. Str. 89.

Petříně, nový most městský. Tisícům cizinců, kteří k nám zavítali, ostává Praha nejen v milé upomínce jako překrásné, zdravé, živé město, ale, jmenovitě mezi národy slovanskými, i přitažlivým útulkem ku pobytu. Prospěch místní považujeme za nepopíratelný.

Výstava nemá býti ovšem jen mravním triumfem, nemá sloužiti jen místnímu prospěchu, byť i to byly někde hlavní pohnutky ku pořádání výstav, ale má míti také *důsledky hospodářské.* I tu některé náhledy sluší opraviti. Jmenovitě ty, že by bezprostředně a hned prospěchy její musily býti pociťovány a že by úspěch její měl se ceniti dle toho, co jednotlivec získal přímých zakázek, jimiž rozšířil svůj odbyt a svou výrobu. Tu především sluší míti na zřeteli, že výstava není obchod, který zavřením výstavních bran se ukončuje a zisk neb ztrátu vykazuje. Jest to obchod, který podniká se pro delší dobu, pro budoucnost. Dále že výstavu a jednotlivé její obory sluší považovati za celek. Jednotlivému vystavovateli nevzejdou snad makavé prospěchy, avšak jisto jest, že zdařilou výstavou průmyslu země a jeho jednotlivým oborům vždy rozšíří se počet i obvod zákazníků. Výstava, jež svou názorností bezprostředně působí, jest vždy ještě nejlevnějším odporučením pro vyrabitele. Bez výstav průmysl zaniká v soutěži světové, vždyť dožili jsme se na naší výstavě i toho, že nejeden k svému nemalému překvapení teprve zde shledal, že předmět, který dosud z ciziny odbíral, vyrábí se v nejbližším jeho sousedství.

Zde však třeba ruku přiložiti k dílu. „Kdy bychom chtěli přestati na pouhém oslavování zdaru výstavy jubilejní a neměli na zřeteli též účelů praktických, velice bychom chybili; i nejslavnější vítězství pozbývá váhy, nemáli v zápětí účinků trvalých.“ Tak dobře připomenul již za výstavy ředitel československé obchodní akademie Emanuel Tonner. [1]) V tom směru pohřešovaly jsme i lecčehos na výstavě, jmenovitě informační kanceláře, zdělání řádné zprávy o výstavě, o níž by se bylo počalo pracovati hned od zahájení a vykořistění výstavy zřízením musea obchodního neb skladiště vývozných vzorků. Avšak co se nestalo, nechť bude alespoň velikým úkolem pro dobu povýstavní. Jinde jako v Pešti pomáhaly výdatně vlády, my odkázáni jsme na pomoc vlastní. Bylo provedeno veliké dílo, které prospělo nám jako národu, Praze jako hlavnímu městu české koruny, průmyslu, řemeslu a vůbec práci české doma i v cizině. Další věci jsou velikým odkazem výstavy, který bohda nezůstane nevyplněn. *Jos. J. Toužimský.*

---

[1]) Devatenáctá roční zpráva o Československé akademii obchodní. V Praze, str. 8.

České písemnictví.

B á s n ě.

Od našeho geniálního Jaroslava Vrchlického sešlo se na mém psacím stole nových osm původních básnických sbírek: Na domácí půdě, È morta, Hořká jádra, Různé masky, Dni a noci, Hlasy v poušti, Fresky a gobeliny, Nové sonety samotáře. Co tu látky, co myšlenek, co postav! Co práce, co bohatství, co požitků! Pro tentokrát můžeme ovšem jen některé z těchto knih probrati.

Básně *Na domácí půdě* a cyklus znělek *Hlasy v poušti* náležejí jako dvojčátka k sobě. Mají českou duši, jejich barva je červená i bílá. Verše Na domácí půdě povstaly r. 1885—1888, vyšly v Poetických besedách, obsahují kromě Vstupu oddíly Krajem, Pražské obrázky, Touhy a vzkazy; Hlasy v poušti pak jsou r. 1890 napsány, Bohdanu Kaminskému věnovány a byly o sobě vydány.

Na domácí půdě! Ano, to jest to pravé slovo! Zde všichni máme Vrchlického nejraději. Je na hojných polích velice skvělý, ale pouze *na svém* může býti básník *svůj*. Svůj, originální, životný. Nejen básník, nýbrž i věštec. Co může účinněji zníti ze srdce k srdci nežli láska k svému, k své vlasti, k našemu lidu? Domov sílí paže i struny. Věru, nad nejzářnější cizinné skvosty jest nám milejší „z domácí půdy hrst lučního kvítí," a co nám vítanějšího může říci věštec než: „Já v svojí vlasti věřím budoucnost"? Vrchlický ví to dobře sám; když vidí v poli a v luhu kvítí našich niv, hned český zpěv mu zvoní v sluch a zase musí „v boj se dát za všecko, co nám svato." Z našich lesů vane mu síla, vznět a odhodlání. A což české jaro! „Oko" předků připomíná mu doby, kdy panskou síní hrdě hlahol český zněl. Jabloně si básní velkou, snivou píseň, a již sám advent jara přináší pěvcům obnovu v duši, že jako Goethe si libují: „Tvá vesna, srdce, přijde v krátku, věř, taky!" A cos i většího slibuje český ten kraj drahý: „*Svobodu* pít budou sosny!" Volnost je nad mládí a krásu. Vždyť věru pravdu má báča, že tu *pevně* chce státi na půdě svých otců. Ovšem třeba víc ohně v zemské ty žíly! A více vzájemné lásky! více národní pýchy!

Z kraje přicházíme do Prahy. K ní, k matce veliké minulosti s úctou zří poeta, v ní nalézá hlučící vzruch, radost, hoře, život jako v lesích, jak u moře. Snad nejdražší jest mu v ní Vyšehrad, snad právě proto, že s němou žalostí dole v hloubi vln starou slávu české domoviny hledá. Zármutek nade vše krutší jímá ho však na stichlých Hradčanech: tu slýchati nádherný řev dokonávajícího lva! Ne, ne, básníkova naděje se zajisté splní: aby, než umře, neviděl vlast celou jedním rovem, kam kosti dědů se smíchem syn házel. Vždyť si poeta sám přeje, by poutník západ slunce na Hradčanech zářícího považoval za novou zoři. Ovšem třeba se řiditi heslem: „Raději zhynout, nežli se odrodit!" a s Chody nezapomínat, že „vrah je vedle."

Tím není význam sbírky vyčerpán; obsahujeť ještě slušnou řadu českých obrázků. Roztomilý je „Pastel": venkovanky vracejí se polem z kostela do vsi, jejich šátky jsou květy, a živé květy na ně padají:

nad nimi v modru skřivan zpívá. Podobná, ovšem velkoměstská malba jsou „Sestry.“ „Kouř“ líčí nám prostičkou událost ze života básníkova: kdys pohled na posupné lesy naplnil ho smutkem velikým, tu náhle z jejich středu povznesl se modrý vloček kouře, kdos tedy blízko zde dýše, a poeta klidnější svou cestou kráčel dále. Jiný jeho příběh má jmeno „Housle“: z malého domku slýchal pěvec žalné zvuky houslí, v okně domku shledl i bledý, vyzáblý, bídou zmořený obličej, a od té doby, ačkoli hudce na hřbitov odnesli, posud tam z domku toho slýchá kvílivé ty hlasy. „U kašny“ s faunem a nymfou střídají se různé zjevy: kdys ozýval se tu blyskotný život kavalírův a dám, nyní sbíhají se tam děvčata se džbány a s putnami, za čas objeví se tu klerik se žehem v ňádrech, a za čas i piják v půlnoc žáhou mučený. „Z Ghetta“ je báseň tolerance: spatřiv kdysi v městě židovském ženu výsměšky uštvanou, vzdal se náš autor myšlence, jak z takové ženy Spinoza se zrodil. „Jeptišky“ denně v klášterní lesík se ztrácející probouzejí roj myšlenek o dvojsečném problému života. „Koledníci“ obcházejí v důvěře, že spasitel se lidstvu zrodí. Ale kdy národu? „Kam pohledneš, kámen a pichlavý hloh — a národ — žebrotou chodí.“ „Staveniště“ jest obrázek vševládnoucí změny: bourají starý dům a s ním památku na všechno, co se v něm dělo, a brzy postaví dům nový, nové to jeviště, kam herci, snad i v šeře hrající, se dostaví. „Hnízda a květy,“ chovající v sobě poetickou myšlenku, že celá příroda ctí genia, povstaly vůči Mozartově Bertramce, k nížto si náš poeta procházkou docházívá. „Vyhlídka“ diví se, kterak se lidé mohou líbati, pokud jsou žaláře v sousedství — a v dáli. „Květná neděle v městě“ ukazuje nám autora, jak si domů nese kvetoucí kočičky, aby z nich čerpal sílu, soucit a úsměv pro hanu. „Po plesu“ kreslí nám hudebníky po skončené zábavě v pitvorných snech pohřížené. „Slavík v městě“ vyznívá přáním, aby král pěvců pěl a pěl, a nejvíc milujícím a básníkům ve zdech města snícím, neboť městských pěvců osudy bývají stejny. „U seminářské zahrady“ vídá náš básník procházející se kleriky, což v jeho duši pocit nítilo, jakýž asi má volný pták patřící na druhy za mříží. — Následující sloky slovou „Betlém.“ Kdo ho nezná, tento zajímavý komplex domkův opodál Bertramky v jižní části Smíchova? Jsou v témž ovzduší od nábřeží při mostě Palackého až k oběma Chuchlím se rozpínajícím, ve kterém Vrchlický svoji uměleckou látku nejraději nalézá. „Betlém“ je sociálního zabarvení, lekajícího se bouře, kterou snad shodou, smírem zažehnati lze:

Dělnické domky v zeleni a květu,
kol zatopené jarním, zlatým světlem,
ne zde, leč všady, vlasti jako světu,
ó buďte lepší budoucnosti Betlém!

„Vzpomínka sociální“ osvětluje společenské postavení jiné vrstvy: našich umělců, našich veršovcův, a tepe plané mecenášství ješitných velkotrubců. Pozoruhodno, že básník, proživ ty svízele spisovatelské všechny, prohlašuje: „Sotva bych asi měl síly to prožít znova.“

V Touhách a vzkazech zařaděna je báseň „Pozdrav Labi,“ kterou známe z Ottových Čech. Tamtéž umístěno i poslání „Srbům lužickým,“ napsané k jubilejní slavnosti Hórnikově a Smoleřově. „V zimní noci“ jest opět ohlas útrap z bídy. „Popelnice“ s obrazem Park podnítila

pěvce k chvále žen, těchto včel na lásky velikém díle a matek budoucnosti, vlákno národního života držících. „Píseň zvonu na poplach," pendant oblíbené básně Schillerovy, varuje našince: „Vlast padá cizáku v plen!" Ve „Snu noci novoroční" sváří čarodějka naše národní slabosti, a konec konců je nápoj silný a zdravý: jasu, činu, lásky bratrské, naděje i touhy.

Hlasy v poušti čítají 22 znělek. Dnes není potřeba jako prorok israelský v hornatinách vyhledávati poušť — ta kolem zeje, i mezi svými; neboť přes *vlast naši* věky hřmí všech útrap slapy. Tak hořekuje náš pěvec a žádá, bychom nechali otců nesvornosti a toho Krista následovali, jenž klenbu hrobův uměl proraziti. Zdaž uskuteční se, co věstí hrozná báj: že vzejde nový boj, že Čechy budou krve mořem a že vysílená vlast „po tisíc roků v sen se bude hroužit, by zapomněla muka vše a bědy?" Vzhůru srdce! národové „svou silou vznikají, svou mdlobou mizí." Chceme býti mstiteli starých křivd, ale nejsme hodni býti soudci, když v nesvornosti šílené bratr bratru vraždí čest. Jen dětská zvůle může z prutů Svatoplukových posměch si tropiti. Pryč se záštím a k sobě úže! Jen silný smí se slonit v zašlé slávě velikých předků. Prací růžemi rozkvete naše věčné lože Záhořovo; co věky přečkat má, musí mozoly a krví býti setkáno. Co chceme? Právo, spravedlnost, nedílnost otčiny a svěží stín míru, ne pouště žár. Každý pracuj, muž i žena — kladivem i pérem, uměním i vědou! Nechme strannických hesel, ve smírné lásce služme *vlasti* pouze, stavme, kde zrádci boří a v sobectví znejme největšího svého nepřítele. Chceme býti svéprávní, a znakem této naší vůle je nám Svatovácslavská koruna. Jak dlouho bude šperk tento zářný truchliti ve své schráně a kdy vzplá přebohatý na posvěcené hlavě? Však ne co jsme *mohli*, ale co jsme *chtěli*, buď o nás v budoucnosti souzeno. „Co chceš, to jsi. Tvá vůle buď tvé žití. My chtěli velkost, pravdu, dobro, sílu, a velká vůle často skutky předčí."

Co znělka, to zářivý drahý kámen. Jak jsme v básnickém umění pokročili, snad by nám nejlépe ukázalo, kdy bychom srovnali XIX. znělku Hlasů v poušti: „Naší řeči" s XCIII. listem v Čelakovského Růži: „Bujný oř jest mluva naše . . ."

Hořká jádra, básně z r. 1879—1889, tvoří XLII. svazek Kabinetní knihovny. Spisovatel posvětil je prof. Vácsl. Gasztowttovi, „šťastnému tlumočníku básníků polských do frančiny, příteli zvlášť milému, v upomínku pobytu svého v středu kolonie polské v Paříži r. 1882." K čemu čelí název této knihy? V prologu svých *Fresk a gobelin* tvrdí Vrchlický, že je poesie *jedna* v *různých* tónech: co sbírá světem, duší jest jen vůně, ať se na záhonech minulosti opozdí, ať radostí jásá, ať sfingou zamyslí se, nymfou stůně, „ať zkušenosti sbírá hořká jádra . . ." Život je slupka, v nížto „zřídka najdeš trochu šťávy, trochu rosy, mléka, štěstí."

Hořká jádra čítají čtyři hlavní skupiny: Z přírody, Z lásky, Z umění, Ze života.

Z přírody? Ach ano, ale ne tak z té zevnější jako z té vniterní básníkovy přírody. Zda byste mohli uhodnouti, nad jakou ztrátou v něm zjevy z okolí největší lítost budí? Můželi co býti poetovštějšího nad žal, že budou kdys verše, jichž on nebude čísti? Další výrok zní již vše-

obecněji: že duši vždycky lítost jímá „při západě dnů krásných — jí se zdálo, čím *krasší* den, že užili jsme *málo*.“ A všedněji to zní, když v nejbližších slokách („Při západu“) čteme: Cos propás dnes, to pro vždy, pro vždy skane. „Fantasmagorie jeseně“ jsou pozdní vzpomínky na sad mladosti, do něhož není návratu. Starší jesenní věk člověka zřetelně k nám slova šumí: konec, smrt a skon („Přišla jeseň“). Vše pomíjitelno („Reminiscence“) — i vzpomínky. Opravdu? Ne, ne, vždyť se nám, jako v „Tuše,“ zdává, že druhdy dávno šli jsme v těle jiném tu, kde v tu chvíli stojíme, okolo. Vděčnější než podzim je zima, štědrá, přejná. Hůře bývá „Za podzimního večera:“ tu šero, prázdno, ticho probouzejí v nás pomyšlení: Tak to bude v hrobě asi. Však proto nenastal čas všemu, všemu s Bohem dát („Baláda za odcházející mladostí).“ Lépe jest nic nedbat, své dělat a „Práva jeseně“ užívat:

Nechat všecko, jak to běží,
jak se v sporou kadeř sněží
a jak mizí apetit,
k mladších snaze, k mladší práci
hledět s vlídnou resignací,
rád jim v souhlas přisvědčit,

jak to Vrchlický ve své někdy až nadmírné shovívavosti skutečně činívá. — Zvláště šťastně daří se našemu pěvci pantoum (na str. 33 a 39; v. i ve Dnech a nocech na str. 70).

Nad skupinou Z lásky zastavíme se poněkud rozpačitě. Co máme o tom souditi, čtemeli, že básník prosí lásku, sestoupíli *ještě* k němu, aby učinila to tiše, jemně? Jest „Andante“ pouhou fantasií? A „List“ a „S bohem“ též? Vždyť čteme v „Romanci,“ žeť Vesna srdce *jednou* jde kol a *nevrátí se* víc. Tyto pochyby mizejí při „Podobizně“ ženy, jež není lesk, není záře; ne smích, ne hovor; ne smrt, ne život, ale mezi nimi . . . Dojemná, případná je píseň „Desdemonina,“ odlesk truchlohry in nuce. „Chvíle sentimentální“ srovnává lidské štěstí s plachou, tichou, vážnou dárkyní almužny. Význam umění ve „Slokách do album“ zdá se mi přeceněn; umění jest jedním z málo četných pramenů vznešených požitků, ale před zlem ochranné moci si neosobuje. „Nesmrtelnost“ — která z věcí lidských má tento úděl bohů? Tělesná krása ženy; neboť se v rově změní v květiny. Oblíbená to u Vrchlického metamorfosa. Skoro jako skutečný příběh působí „Netopýr,“ ač tam dvojí fantasie kmitá. Letoun vrazí do básníkovy jizby a sedne si nad Kristovou hlavou. Básník píše právě výpověď z lásky, ale roztrhá dopis, když v oku netopýrově viděl slova: „Vy bojovníky lidskosti se zvete a srdce ženy v bláto zašlapete.“ A potom se jí snad ještě rouháte! „Stín“ jest embryo sociálního románku, jaké Francouzi napořád píší, románku o střídavém ženském srdci. „Sloky melancholické“ končí slovy: *láska*, štěstí — vše *bylo*. A metamorfosa lásky — kam se tedy šine ta? Avšak, vždyť poesie nechce být logikou.

Ve skupině Z umění mají první slovo básníci, *norci* podobní, který když se ke dnu moře hrouží, v naději na perlu cítí hruď výše tlouci, ačkoli s hůry v zázračném světě vod neviděti leč travu, štěrk a prsť. Pocity skromnosti vstoupají v pěvcovu duši před roztřepeným vodopádem: jak nepatrný jest jeho proud, a jak nádherný mohl býti! Nu, pokud se to má týkati autora Hořkých jáder, nebude tak zle, a

rovněž velmi silně pochybuji, že jeho duše niva kdy bude sprahlým úhorem. „Krása a moda“ jsou verše pichlavé; tepají do ješitných ženských i mužských krásek: „šat brzy hlavní věc jim být se zdál a božská podstať pod ním věšák pouze“ atd. Je krásou trpět úděl modernosti snad? ptá se poeta ve slokách „Krásné dívce.“ Verše „Opatrně“ šlehají názor pp. despektistů, že básnění v době záložen a cukrovarů patří někam do koutka. „Romance o modernosti“ ústoma básníka staré škole věrného zažehnává zázračný rybolov některých mladých spisovatýlků:

V spoustě kalu, rmutu, špíny
zamazaná bez příčiny
skví se rybka — ideál!

Také „Selsebil“ odsuzuje lichá hesla denní vřavy, a vše to jsou zajisté oprávněné výtky, i nedivíme se, žeť autor neunaveností vládnoucího materialismu unaven vavřín z bláta zvedat nechce, nýbrž chce žít, užívat — žít. Leč co platno, že to chce: „strom zakvete a básník bude dál tvořit. Vždyť *musí!*“

Tím došli jsme k poslední skupině Ze života. „Memento hrobů“ volá: Dnes nebo zítra! „Balada každodenní“ hrozí se příšery Bídy. „Karneval duše,“ obrazností strojený předvádí jiného velmože: Stáří. I je básníkovi líto ztracených dní, kdy mu v klopotu práce, snad s prokletím na rtech, snad se zoufalstvím nad cenou ctnosti a pravdy v srdci, prchal čas celý. Avšak — člověk jest již takový, Vrchlický v první řadě — ještě lítěji bylo by mu zajisté, kdy by to byly dies sine linea. Což konečně na tom, že *vždy v užší kruh* se člověk vrací, vždyť „účast cizí jako cizí záští mu blednou zvolna v stále užším kruhu.“ A konečně nechť si mají pravdu „Chimery,“ že žití plyne v jednotvárném běhu!

„Epilog“ Hořkých jader zní smířlivě: autor jest velice rozrušen útoky svých protivníkův, ale nežádá si jiné pomsty, než aby budoucnost poznala, že k tomuto protivnictví nebylo příčin . . .

Nové básně Vrchlického poutají nás netoliko svou bohatou, obsažnou, výmluvnou, uhlazenou dikcí, ale také upřímností, s jakou nám spisovatel otvírá pohled do svého hlubokého nitra, kde zářivá zlatá slova čísti můžeme: Nihil humani a me alienum puto.

Zde ještě malé podotknutí. Na str. 118 Hořkých jader naleznete básníkovo poslání „Rodnému městu.“ Tam praví:

Jak hocha orel kdysi, tak mne, dítě,
chyt osud, zanes v dál a v svoje sítě
tak zaplet shon mých jednotvárných dnů,
že do dneška v té o chléb vřavě bídné
jsem nemoh spatřit krovy tvoje vlídné,
kde matčin hlas mi do dětských zněl snů.

„V té o chléb vřavě bídné“ — jak málo lidí povšimne si této výčitky! Jak málo věřívají lidé pravdě! Avšak o to se nejedná. Sloka, kterou jsem uvedl, konstatuje, že Vrchlický od útlého mládí rodiště svého neviděl. A dle básně Rodnému městu nehodlal se tam ani tak brzy podívati; neboť podotýká:

Však vrátímli se jednou *po své práci*
ne vítěz, pouze jak se dělník vrací,
když *skončil den se hroudou v zápolu:*

tu, rodné město, ne vavřínu snítku,
jen asyl tichý dopřej dnů mých zbytku,
ať *ve sklonu* jsme aspoň pospolu.

Avšak od r. 1888, kdy sbírka Na domácí půdě vyšla, se všechno to změnilo. Vrchlický byl již r. 1890 v Lounech „tajně“ — jak mi sdělil, a r. 1891, jak známo, byl tam i veřejně. Četl tam v nové monumentální radnici svého *Aretina*, praotce žurnalistiky à la Vienne, a vavřínů mu tam zajisté nescházelo.

Také moje maličkost popřála si v srpnu r. 1890 „tajného“ výletu do Loun. Jel jsem tam ze svého letního pobytu na Peruci. Dráha vede kolem Slavětína s velice pamětihodnými, z r. 1385 pocházejícími a r. 1881 Petrem Maixnerem opravenými freskami, pak kolem původního sídla Vršovců. Jste v domovině Lučanův, a od Dřevčic otevře se vám tak úchvatný pohled na panoráma Středohoří, že se vám zatají dech. Vidíte je všechny, ty poddané Milešovky až k Oblíku, pod kterým se stará, vždy věrná Luna rozprostírá. Prohlížejíce si její památnosti, zejmena Benešův znamenitý děkanský chrám sv. Mikuláše, neopomeneme navštíviti také rodný dům našeho slovutného Emila Fridy. Stojí v Pražské ulici šikmo proti veliké, dvěstěokenné školní budově, první dům to v levo v ulici té, když jdete od nádraží k náměstí. Jest jednopatrový, se třemi okny v 1. patře. Abych byl důkladný, povím, že má čís. pop. 103 a že náleží vdově pí. Grossmaierové roz. Berkové v Klášterci u Kadaně; její otec Josef Berka byl domácím pánem otce básníkova. Emil narodil se v přízemí, v nynějším bytě pana Rich. Hellera, který má v předu k ulici prodejnu, za nížto se dva pokojíky nalézají: prvý jest dvouokenný, a v něm v levém koutě za druhým oknem, jak mi dle tamní tradice přívětivou pí. Hellerovou ujištěno bylo, spatřil Vrchlický světlo světa. Druhý, jednookenný pokojík býval dříve kuchyní. Okna obou pokojíků jdou na městský parkán a na městské valy.

Rodiště mělo na vývoj Vrchlického vliv jenom nepatrný, ale bylo by přáti, aby tam častěji pobýval. Kromě velikolepého Středohoří poskytovalo by mu zvláště Podlesí, pro své krásy tak velebené, hojné nové básnické kořisti.

„Však zatím na stráži stůj, město rodné,
meč každý odraz, než se v tebe vbodne,
v strach nepříteli stůj, svým k útěše,
by po staletích ještě přes mé kosti
se chorál český v slavné velebnosti
nes mocnou klenbou mistra Beneše.“

Dni a noci byly v l. 1879—1889 napsány a tvoří LXVI. číslo Salonní bibliothéky. Věnování jich má ráz osvědčení historicky významného. Zní: „Panu Janu Ottovi, který vydal první knihu mých veršů, připisuji v přátelství a k upomínce J. V.“ Krom obvyklého prologu a epilogu obsahuje kniha dvě hlavní řady básní: I. Siesty a II. Tiché blesky; uprostřed pak nich umístěno Intermezzo (Moje dcery).

Začněme hned tímto Intermezzem, intimním jako tak mnohé v Hořkých jádrech a v Nových sonetech samotáře. Vše to jsou závažné příspěvky k detailnímu básníkovu povahopisu. Vrchlický splítá rád protivu do protivy. Se zdarem obdivu hodným. To učinil i ve „Dvou obrazích,“ kde podobizna kmeta Viktora Huga s podobiznou

dcerušky našeho spisovatele skontrastovány: „Stáří s mládím se tu snoubí, s příštím zašlý čas,“ a z obou lije se moře lásky; dítko jest mu všech tužeb ukojením, a pohled z oka kmetova jest mu popudem k poetické práci v těžkých dobách všední starosti. Když malá Eva zkouší „řeči taj,“ zní to rodičům „jak z ráje báj“ — jako rodičům všem. Proč ji nazvali Evou? By užila ráj v lásce zrající a tedy na zemi již možný. Rozkošné to zátiší, čtemeli, an básník dcerušce žehná neb ana Mila, samý květ, k otci přijde a dlouhé políbení na rty mu vtiskne. A básník? Víc nežli „zlaté sítě“ svých poesií je mu *dítko* pravým životem.

Název oddílu Siesty, básní rovněž osobních, osvětlují sloky „Chci dýchat mír.“ Moří jej město, vřava, vír, hon a spěch, i hledá zapomnění, klid a sen. Jak jej utišuje ranní zvon v tichém městě českého jihu (snad ve Vodňanech). Venku všude — v háji, klášteře, verandě, parku, boudoiru — má vítězící láska útulné paláce. V „Adagiu“ za dutí jarních větrů poetovo srdce sní, že vyrovná se Bohu, nevědouc, že je vlastně láska povznáší. Srdce má, pokud může, hledět milovat. Hledě na svlačec, který jen z rána kalich otevírá a jej hned při prvním svitu slunce zase zavírá, sní básník o štěstí lidí, kteří v prvním lásky vzplanutí „v čas dovedly se v sebe uzavříti.“ Slavíka pěnička vystřídává v pění, ký div, že duše hudbou jejich rozvlněna svou píseň pak počíná. Jest jaro, je blaženo býti v přírodě: rychle tedy ven! Na parníku na Vltavě hned pod básníkovým bytem zvoní již k odjezdu do básníkova Tuskula, do Malé Chuchle, kde povýš pod skalou „Libuše sedávala a divy přírody vykládala“ — jak tam vyrudlý nápis zvěstuje — a kde nyní náš pěvec jako kněžnin nástupce přírodní divy ve své poetické sítě lapá i na odiv staví. A zde jej vítá „známá stráň, staré stromy, bujné mlází, v kaštanových alejích zas ty rudé parasoly, výletníků ruch a shon, rozladěné kolovrátky“ a míčův i obloučků let — a všech svých drahých milou tvář zas vidí vedle sebe. A že celá příroda tak kvete, plá i září, posílá náš pěvec, sám tvůrce tolika pessimistických veršů, pojednou „Jarní epištolu básníkovi pessimistovi“ (J. S. Macharovi), aby ze šťastných chvil spletl si řetěz růží a jím uškrtil svůj temný spleen, který v tom květu, plání i záření vidí jen masku. Co tu růží! Až i do zimy zbude jich: plá jimi děti líce i dívčí ústa. Jaká případná, mistrná slovní malba zní — ano zní, a hraje — v „Jitru v srpnu,“ v „Poledni,“ ve „Scherzu,“ v „Adagiu!“ Srovnání modrých motýlů se sny mladosti jest ovšem na snadě, ale čtěte, co rozmilého z něho Vrchlický vykouzlil. Nebo jiné srovnání: čtěte pouze tyto čtyři řádky:

Ó noci, nekonečná, velká básni!
Motýle zbloudilý nad věčnou strží!
Ó vějíři s mlh perleťovou třásní,
kdo as tě v ruce drží?

„Ballata“ je Zeyerovi věnována i tváří se à la Zeyer, a přece je původní. Jak se Vrchlický nořival v jiné básníky, tak se nyní noří v přírodu, a tato jej pevnou rukou vede do větší a větší výše. Noří se v přírodu, v život kol sebe a noří se ve své srdce: „Ano srdce, démant pravý, *z něho jen* se mana lije poesie.“ („V srdce zpátky“ na str. 116). Jeho zpěv čerpá jako národní píseň ze zažitého, viděného,

vystiženého v českém ovzduší, a proto hřeje a těší jako národní píseň. Ovšem bychom si přáli, aby také tón národněji zněl, avšak kdo ví, snad budeme co nejdřív i tím překvapeni. Zdroj je tu. Při tom uznávám beze všeho, že to napořád při každé látce nešlo. Hned ku př. v básni, kde jako v „Černých labutích“ má se státi zmínka o peřejích nekonečna, o veliké noci zapomnění, o blýskavicích visionů neb jako v „Hudbě jeseně,“ kde poeta si panpsychicky zafilosofoval, že mu srdce touží „splynouti s volným přírody klínem“ a v smrti sníti. Podzimní to zde nálada, opravdu Roztocká, v území smutných srází. Smutných srází, ale i malebného stromoví: vizte jen „Podzimní motiv,“ v Roztokách r. 188* napsaný. — Je říjen, plod s kaštanů kožíšek otevírá, zima před prahem, ale což! Kdo by byl stále důsledným, trudnomyslným i v době hroznů — rychle číše sem! I nadejde listopad a s ním dlouhé večery a za ním večery zimní. Zda víte, co je sníh? Andělíčků sborem rozfoukané pampelišky (nahodilá reminiscence na Vikt. Huga). Zda víte, co značí „zamrzlá okna?“ Ó zajisté. Ta značí chvíle, kdy s takou tichou rozkoší sedá se v teple, v stínu, při čaji a kdo kuřák, i s čibukem.

Nejednu intimní črtu nalezneme také v II. hlavní řadě Dní a nocí: na př. v Tichých blescích (v blescích na krásné dni, „na čas“), když básník vidí se nad propastí, ale v nitru slyší hlas: „Svou hoď tam zbabělost a kráčej dál!“ anebo když své choti dí, žeť netřeba *kol sebe* hledati sílu, žeť síla je *v lásce*; a tato oznamuje nám svou sílu také v epilogu („Cestou ku přístavu“), kde činí Vrchlický konfessi:

> Já *neměl* hladší nežli jiní dráhu,
> já klidně kráčel *v strádání* a *potu*,
> chuť *láskou* zachoval si ku životu
> a *z umění* pil v žáru rosnou vláhu.
> Já snad se *mýlil*, jak sta jiných kolem,
> já v mnohém *bloudil*, *nejsem lepší* jiných . . .

Však večer žítí rád by náš poeta strávil s nadějí, že *všem* lépe bude a že v stopách jeho pluhu *vnukovi* vzklíčí zrní. Jedna z nejvzácnějších vlastností velikých umělců je skromnost, a Vrchlický je v životě skutečně skromný. A jak vidíme, i v básních. Myslím, že ho nikdy ani nejostřejší kritik nepodcenil tak, jak on v doslovu Dní a nocí sám sebe. —

Dvě srdečné básně věnovány jsou činnosti Heydukově a Sládkově. Vrchlický vysoko zdvíhá prapor volného ducha; v Tichých blescích máme takových projevů několik, větším dílem opírají se tu o některý čelnější historický zjev.

Zbývá mi ještě několik slůvek o prologu. Básník v něm konstatuje, že jak to činí ve *dne* sám, tak *v noci* jeho snové tkají „myšlenek bájné květy, cit a stesky, a touhu k světlu věčnou, tajemnou . . .“ Odtud název *Dni a noci*, neli spíše naopak: prolog z tohoto názvu.

Frant. Zákrejs.

Obsah dílu druhého.

Str.